
R G B WH GR BL
Grey Scale #13
C M Y K
DANES-PICTA.COM
A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19

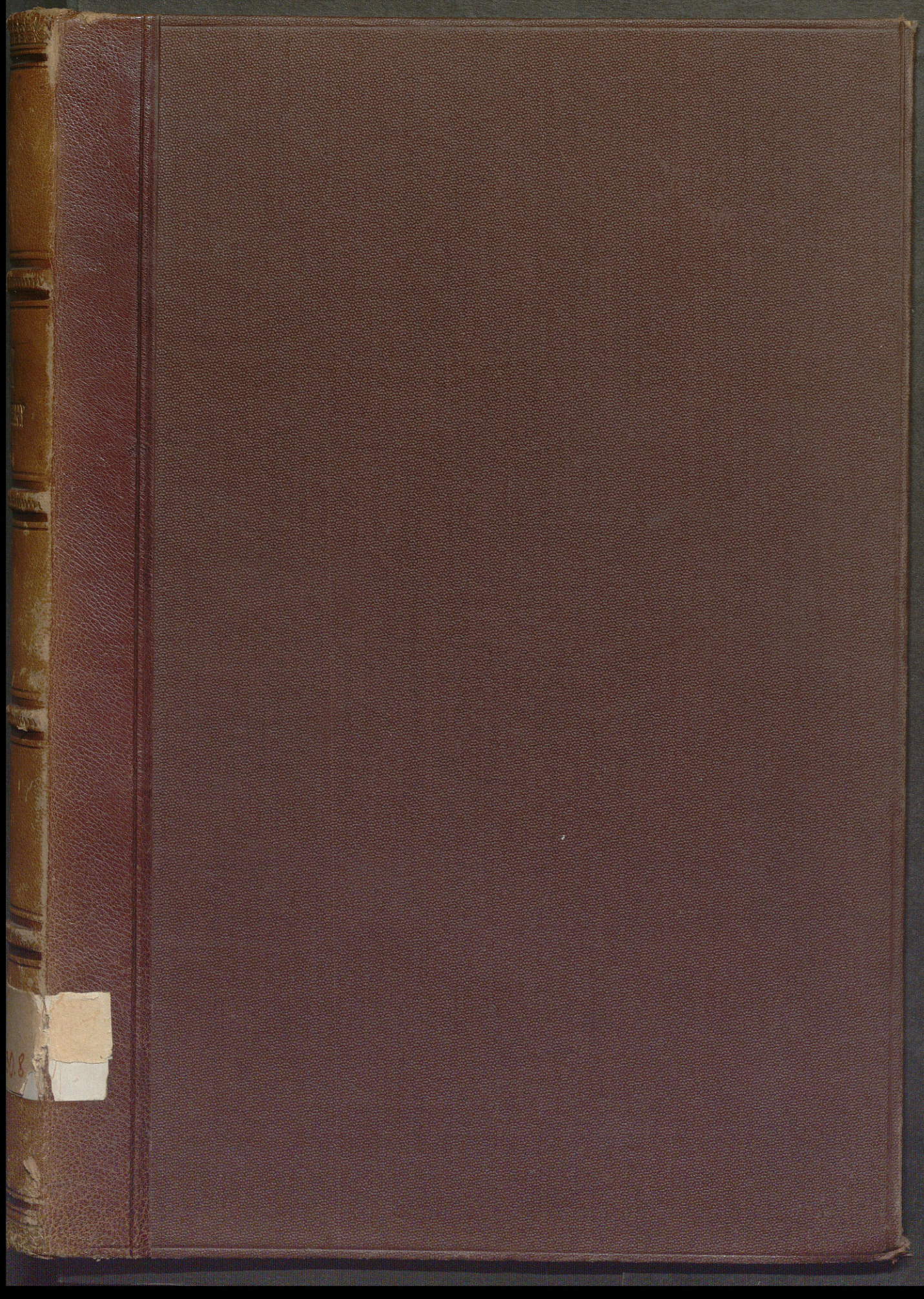

Inches
Centimetres
Colour Chart #13
Blue
Cyan
Green
Yellow
Red
Magenta
White
3/Color
Black
DANES-PICTA.COM

EX LIBRIS

SŁOWNIK GEOGRAFICZNY.

SŁOWNIK GEOGRAFICZNY

KRÓLESTWA POLSKIEGO

I INNYCH KRAJÓW SŁOWIAŃSKICH

WYDANY

Pod Redakcyą

Bronisława Chlebowskiego, Magistra nauk filologiczno-historycznych b. Szkoły Głównej Warszawskiej.

Władysława Walewskiego, obywatela ziemskiego, Kandydata nauk dyplomatycznych Uniwersytetu Dorpackiego.

WEDŁUG PLANU

Filipa Sulimierskiego

i z pomocą zgromadzonych przez niego materyałów.

TOM X.

WARSZAWA.
NAKŁADEM WŁADYSŁAWA WALEWSKIEGO.
Druk „WIEKU“ Nowy-Świat Nr. 61.

1889.

Дозволено Цензурою.
Варшава 18 Декабря 1888 г.

CZYTELNIA
19/3/10

R.

(*Dokończenie*).

Rukszenice al. *Rukszeniec*, dawniej *Hłyboczka*, wś, pow. połocki, w 1 okr. pok. do spraw włośc., gm. Turowla, w 1863 r. 54 dusz rewiz. Posiada kościół par. kat. drewniany, p. w. Opieki N. M. P., w 1804 r. wzniesiony przez ks. A. Jakubowskiego; par. kat., dekanatu połockiego, 643 wiernych. Własność niegdyś Reuttów, była później w zastawie u ks. jezuitów, dalej Romana Szyszki.

Rukszki, fol., pow. wiłkomierski, gmina Onikszty, o 76 w. od Wiłkomierza.

Rukszna, dobra, pow. rossieński, gm. Erżwiłk, o 41 w. od Rossień.

Ruksznie al. *Ruksze*, wś, pow. władysławowski, gm. Szyłgale, par. Słowiki, odl. od Władysławowa 17 w., ma 21 dm., 141 mk. W 1827 r. 22 dm., 157 mk.; par. Sudargi.

Ruksznie, wś, pow. rossieński, gm. i par. Jurborg, o 52 w. od Rossień.

Rukształty 1.) wś, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Szumsk, okr. wiejski i dobra Sidorowiczów, Kiemiany, o 5 w. od gminy a 35 w. od Wilna, ma 13 dm., 4 mk. prawosł. i 99 kat. (w 1864 r. 48 dusz rewiz.); młyn wodny i tartak. 2.) **R.,** ob. *Rukszany*.

Rukszyszki 1.) zaśc. włośc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Zabłociszki, o 6 w. od gminy a 16 w. od Święcian, ma 3 dm., 33 mk. katol. (w 1864 r. 23 dusze rewiz.); należy do dóbr skarbowych Święciany. 2.) **R.,** folw.. pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 78 w. od Nowoaleksandrowska. *J. Krz.*

Rukujże, wś nad rz. Szwetelą, pow. szawelski, gm. Żagory, o 56 w. od Szawel.

Rukundzie, wś, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 20 w. od Telsz.

Rulajcie, wś, pow. telszewski, w 3 okr. pol., o 32 w. od Telsz.

Rulaki 1.) własność ziemska, pow. borysowski, $5^1/_2$ włók; należy do mieszczanina Alchimowicza. 2.) **R.,** wś w zachodnio-północnej części pow. borysowskiego, w gm. Dokszyce, ma 2 osady; miejscowość lekko falista, grunta szczerkowe, lekkie, len rodzące.

Rulewicze 1.) wś, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Myto (dawniej Wawerka), o 20 w. od Lidy a 18 w. od Wasiliszek, ma 17 dm., 4 mk. prawosł. i 135 katol. (w 1864 r. 52 dusz rewiz.); należy do dóbr Dzitwa, Rossudowskich. 2.) **R.,** wś nad rzką Zakawanką, pow. rzeczycki, w 3 okr. pol., gm. Antuciewcze, ma 26 osad pełnonadziałowych; cerkiew. Miejscowość tę skanalizowano przed kilku laty. *J. Krz.—A. Jel.*

Rulewiszki, przysiołek, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Święciany, okr. wiejski i dobra skarbowe Mile, o 12 w. od gminy, 3 dusze rewiz.

Rulewko al. *Rolewko*, niem. *Rohlewken*, fol. do Rulewa, dziś zwinięty, pow. świecki. R. 1777 czynsz wynosił 200 zł. (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., XIX, 290). *Ks. Fr.*

Rulewo 1.) lepiej niż *Rolewo*, niem. *Rohlau*, *Rolau*, dok. 1295 *Ruleuo*, *Rulaw*, 1489 *Rolaw*, 1526 *Relaw*, 1542 *Rullaw*, dobra ryc., pow. świecki, st. pocz. i kol. Warlubie, 4 klm. odl., paraf. katol. W. Komorsk; razem z folw. Steinhof (1885 r. 2 dm., 24 mk.) i Rozgardami (9 dm., 66 mk.) obejmują 1530 ha (815 lasu, 33 łąk, 537 roli orn., której ha przynosi 12·14 mrk czyst. dochodu). W 1885 r. było 22 dm., 50 dym., 300 mk., 210 kat., 90 ew., gorzelnia parowa, hamernia wyrabiająca głównie osie do wozów, hodowla bydła holend. rasy i owiec rasy Rambouillet. Około r. 1850 natrafiono przy budowie kolei, w boru rulewskim na praw. brzegu Mątawy, na grób skrzynkowy, (ob. Gesch. d. Kr. Schwetz von Wegner, I, 42). R. 1295 wyznacza bisk. kujawski Wisław dziesięciny z R. dla nowo założ. kościoła w W. Komorsku (ob. P. U. B. von Perlbach, str. 468). R. 1310 nadaje Henryk z Płocka, nadkomtur malborski, Rulewo „Henrico dicto de Pen„ na prawie chełm. (ob. tamże, str. 608). Za

czasów krzyżackich należało R. do wójtowstwa tczewskiego. R. 1445 sprzedaje Jan Bischof trzecią część Buszny i trzecią część Rulewa za 350 grz. dobrej monety. R. 1583 płaci z R. mesznego 11 gburów po 1 kor. żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Rozdrażewskiego, str. 62). Na innem miejscu tejże wizyt. czytamy, że Rulewo należało do Konarskiego, ssty w Czarnem (Hammerstein); poddanych było 11, posiadających po 2 włóki, każdy dawał mesznego po 1 kor. żyta i tyleż owsa (str. 82). R. 1710 pobierał prob. ztąd 5 korcy żyta i tyleż owsa (ob. Szaniawskiego wizyt., str. 191). Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacił tu Dorpowski z Rulewa i z Buszna summatim 16 fl. 18 gr. (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 176). R. należało wówczas do pow. nowskiego. Podług taryfy na symplę płaciło R. 1 zł. 20 gr. (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 83). R. 1765 istniała tu kaplica domowa we dworze. R. 1780 posiada Rulewo, Rulewko i Rozgard prob. komorski kanonik Pawłowski. Kapelanem przy kaplicy był wtedy jeden z bernardynów z Nowego (ob. Utracone kościoły przez ks. Fankidejskiego, str. 266). R. 1478 ustępują Dyteryk i Milwen i jego synowie R. Fryderykowi Nebischitz i Gabryelowi von Hirszgrin wraz z wsią Buszynem; mają jednak 20 grz. dopłacić i w granice drugich dóbr sprzedających nie wkraczać. Jeszcze r. 1486 i 1489 należało R. do Gabryela, zowiącego się teraz Gabryel z Rulewa (Rulaw). R. 1533 nabył Jan Kopicki prawo swego brata do Rulewa z przyległościami. R. 1542 należała część tutejszego lasu do W. Lubienia. R. 1558 zamienia Rafał Kos dział swój w R. i inne dobra z Franciszkiem Żelisławskim, sstą prabuckim, podczas kiedy Kopieccy dział swój i nadal dzierżyli. R. 1548 darowali Feliks Konarski i jego małżonka Eufrozyna z Sokołowskich dział swój w R. Stanisławowi Konarskiemu z wszystkimi poddanymi i pertynencyami. R. 1649 był tu dziedzicem ssta Konarski z Czarnego (niem. Hammerstein), r. 1684 Jakub de Krowiczyn-Dorpowski, r. 1712 sprzedali Adam i Stanisław Konarscy swoje rulewskie posiadłości Kazimierzowi Kosbudowi Pawłowskiemu za 27,000 zł. R. 1736 dzierżył R. ławnik świecki Jakub Pawłowski, potem r. 1787 jego syn Michał, proboszcz w Komorsku, po nim Michał P., dziedzic Mokrego pod Chojnicami. R. 1828 nabył te dobra na subhastacyi Rudolf Maercker za 15,050 tal. (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., XIX, 228). R. 1773 należało R. do pow. starogardzkiego. Stan inwentarza był wówczas następujący: koni było 37, źrebiąt 2, wołów 40, krów 31, jałowic 7, owiec 570, świń 51. Wysiew: pszenicy 3 korce, żyta 420, jęczm. 190, owsa 144, grochu 20, tatarki 24, lnu 2, siana zebrano 48 fur (str. 366). 2.) **R.**, leśn., tamże, dawniej do dóbr rulewskich należące; 1868 r. 1 dm, 6 mk.; w najnowszym spisie nie wymienione. *Ks. Fr.*

Rulewszczyzna, wś na lewym brzegu rz. Hrezli, pow. owrucki.

Rulice, kol., pow. łowicki, gm. i par. Bielawy, ma 162 mk., 335 mr. W 1645 r. siedział tu jeden kmieć, stała jedna chata i było 21 sztuk bydła.

Rulicov (dok.), ob. *Lubkowo.*

Rulików, wś, pow. wasylkowski, w 2 okr. pol., gm. Ksawerówka, par. praw. Mytnica, o 11 w. od Wasylkowa, ma 603 mk. Założona w bieżącym wieku przez Józefa Rulikowskiego, który przeniósł tu część włościan z Motowidłówki i Sołtanówki. Własność Rulikowskich.

Rulikówka, część wsi Świtarzowa, w.pow. sokalskim, na praw. brzegu pot. Karbowa, na płd.-wschód od wsi Świtarzowa. Na wsch. R. obszerne błota, śród których wpada do Karbowa pot. Szeroka al. Spasówka. *Br. G.*

Rulniczyns (łotew.), ob. *Rolniczyn.*

Rulów al. *Rolów*, potok, wypływa śród wsi Przyłbic, w pow. jaworowskim, z łąk moczarowatych, wpada wkrótce do stawku, a z niego przechodzi na obszar Czołhynia, opływa wś od płd.-zach., i przechodzi na obszar Przyłbic. Pod fol. Rulowem zwraca się na płn.-zach. i wchodzi na obszar Jaworowa, uchodząc tu na przedmieściu Grobli do rzki Szkła. Na płd. od fol. Rulowa powstaje mały jego lewoboczny dopływ. Wśród Przyłbic i Czołhynia płynie dolinką podmokłą, moczarowatą. Źródło leży 260 mt. npm., ujście 237 mt. Długość biegu 9 klm. *Br. G.*

Rum 1.) wś nad Isłoczą, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. i dobra Wołożyn, okr. wiejski Ponizie, o 73 w. od Oszmiany, ma 18 dm., 353 mk., w tej liczbie 300 prawosł., 42 katol. i 11 żydów (w 1864 r. podano 92 dusz rewiz.); kaplica prawosławna drewniana. Począwszy od R. rz. Isłocz poczyna być spławną na wiosnę. 2.) **R.**, zaśc. nad rz. Łoszą, lewym dopł. Niemna, pow. ihumeński, w 1 okr. pol., par. katol. uździeńskiej, gm. Pereszewska Słoboda, ma 3 os., młyn; miejscowość dzika, nizinna, od płd. leżą olbrzymie błota: Aleksino, Omelno, Korytno, Bobowe i inne. Do R. zwożą zimą z okolicznych puszcz wyrabiane drzewo towarne i ztąd wiosną spławiają na Niemen. Grunta piaszczyste, łąk błotnych dużo. 3.) **R.**, fol. nad Niemnem, pow. nowogródzki, w 4 okr. pol. mińskim, gm. Jeremicze; w pobliżu mała przystań dla wiązania drzewa w tratwy i dla łodzi. 4.) **R.**, wś, pow. rohaczewski, gm. Tichinicze, ma 5 dm.

i 43 mk. 5.) **R.-*Wysoki***, zaśc., pow. rohaczewski, terpentyniarnia, zatrudnia 3 ludzi, produkuje rocznie 500 pudów i daje 400 rs. dochodu; własność Świackich. *J. Krz.*

Rumaki, wś i fol., pow. wyłkowyski, gm. Zielonka, par. Olwita, odl. od Wyłkowyszek 8 w., ma 23 dm., 249 mk. W 1827 r. było 20 dm., 162 mk. W 1868 r. folw. Rumaki rozl. mr. 1156: gr. orn. i ogr. mr. 933, łąk mr. 10, lasu mr. 196, nieuż. mr. 17. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś. R. os. 30, z gr. mr. 30; wś Zielonka Rumacka os. 2, z gr. mr. 3; wś Żynie os. 20, z gr. mr. 766.

Rumbe (łotew.), ob. *Rummel* 2).

Rumbenhof, dobra pryw. w okr. mitawskim, pow. i par. dubleńska (Kurlandya). Do dóbr należy fol. Meschencken.

Rumbke (niem.), wyb. do Smołdzina, pow. słupski; 1885 r. 6 dm., 49 mk.

Rumbiki, wś, pow. rossieński, gm. i par. Szwekszne, o 126 w. od Rossień.

Rumboltyszki, ob. *Rombortyszki.*

Rumborg, właściwie *Ronnebury* al. *Ronnenbury* (ob.), mko w Inflantach (gub. ryskiej), stanowiło niegdyś sstwo niegrodowe rumborskie, położone w ks. inflanckiem, mianowicie w tej części, która na mocy traktatu oliwskiego z 1660 r. odpadła do Szwecyi. Obejmowało ono mto R. z przyległościami i zamkiem. *J. Krz.*

Rumbortyszki, w dok. *Romboltyszki*, *Rumboltyszki*, folw. nad Krożentą, pow. rossieński; ob. *Rombortyszki* i *Carycyn.*

Rumbowicze, fol. nad Niemnem, pow. kalwaryjski, gm. Nadniemeńska, par. Rumbowicze, odl. od Kalwaryi 60 w., posiada kościół par. drewniany, gorzelnię, młyn, 13 dm., 98 mk. W 1827 r. było 11 dm., 89 mk. W 1866 r. fol. ten rozl. mr. 499: gr. or. i ogr. mr. 344, łąk mr. 80, pastw. mr. 27, nieuż. mr. 39; bud. mur. 2, z drzewa 26. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś Proniuny os. 20, z gr. mr. 14; wś Jacuńskie os. 11, z gr. mr. 252. Kościół tutejszy erygował 1742 r. Barnaba Krzywkowski. Był on filią par. Punie, po ostatnim podziale kraju odłączony od Puń, został parafialnym. Obecny wzniesiony został w końcu XVIII w. R. par., dek. kalwaryjski, 3518 dusz. *Br. Ch.*

Rumby, dwór, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 88 w. od Poniewieża.

Rumejki, wś, pow. augustowski, gm. Bargłów, par. Rajgród, odl. od Augustowa 19 w., ma 9 dm., 64 mk.

Rumejki, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. łecki, tuż nad granicą margrabowskiego, między jeziorami Krzywiankowskiem a Strzęsneńskiem, o 9 klm. na płn.-wsch. od Ełku, $3^1/_3$ klm. od st. pocz. Gąsek. *Ad. N.*

Rumen, z fol. *Tilenhof*, dobra pryw. w Kurlandyi, okr. tukumski, pow. talseński, par. kandawska.

Rumia 1.) niem. *Rahmel* al. *Rhamel* dokum. 1220 *Rumina*, 1235 *Rumna*, 1253 *Rumpna*, *Rumma*, 1583 *Romla*, 1686 *Rumla*, wś włośc. nad Zagórską strugą, na Kaszubach, pow. wejherowski, st. kol. Reda, 4 klm. odl.; st. pocz. w miejscu. Posiada kościół kat. i ewang. par., tartak, hamernię i młyn. Szkoła 2-klas. bezwyznaniowa liczyła 1887 r. 156 dz., 1 kat. i 1 ew. naucz. Razem z wyb. Louisenhof (11 dm., 136 mk.) zawiera 668 ha (78 łąk i 439 roli or., której ha przynosi 7·44 mrk); zagród 14, gbur. posiadłości 13. W 1869 r. było 736 mk., 547 kat., 189 ew., 57 dm.; 1885 r. 81 dm., 167 dym., 808 mk.; 646 kat., 157 ew., 2 dyssyd., 3 żyd. Co rok odbywa się jarmark kramny. Patronat kościoła p. w. św. Mikołaja mieli cystersi oliwscy. Od 1730 r. istnieje bractwo do Opatrzności Boskiej. Do parafii (dek. pucki) należą: R. wś i dobra ryc., Kadzimierz, Janowo i Louisenhof, oprócz tego kościół filialny w Redzie ze swemi wioskami. W 1867 r. było 3626 dusz, 1887 zaś 4546 dusz. Kościół istniał tu już 1253 r. (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., X, str. 69). Wś tę darował już Subisław, syn Sambora I, cystersom w Oliwie (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 17), którzy ją też posiadali aż do konfiskaty. R. 1220 potwierdza tę darowiznę Świętopełk. W Rumii była przechowywaną przez pewien czas głowa św. Barbary. Legenda powiada, iż pewnego razu powstał spór między królem Dacyi i niektórymi prałatami. Dla pogodzenia, z Rzymu wysłano biskupa wielkiego poważania. Wiatr przeciwny zapędził go do portu gdańskiego. Mieszkańcy tutejsi, jeszcze poganie, zrabowali rozbity okręt, a biskupa i załogę zabrali w niewolę. Biskup dostał się do Rumii (Romel, Romyl) i musiał tu żarno obracać. Zabrane kosztowności i głowę ś. Barbary oddano księciu w Sartowicach. W trzy lata potem biskup z Kamienia, zaproszony od ks. Świętopełka, przejeżdżał przez Rumią. A słysząc jak w pobliskiej chacie śpiewał ktoś bardzo pobożnie „Salve Regina“, zatrzymał konie i zaszedłszy do chaty znalazł tam starca pracującego przy żarnie. Opowiedział on swe dzieje i dodał: ażebyście się przekonali, że prawdę mówię, poślijcie do Rzymu. A jeżeli mnie z tej niewoli wybawicie, uczynię w Rzymie, że wasze kamieńskie biskupstwo wyjęte zostanie z pod zależności od arcybiskupów gnieźnieńskich, co się też stało (ob. Script. rer. Pruss., II, str. 401 i Cudowne obrazy p. kś. Fankidejskiego, str. 188). Legenda ta obrobioną została w formie powieści p. t.: Głowa św. Barbary (Peplin u Romana). W wizyt. Rozdrażewskiego z r. 1583 czytamy, że był tu kościół murowany p. w.

św. Stanisława. Do prob. należały 4 włóki, włościan było 24, z których każdy miał 3 wł. i od każdej dawał mesznego po 1 kor. żyta i tyleż owsa. Do par. należała tylko Rumia. Prob. był Romulus Valbius Hollander. Prowizorami kośc. byli: Walenty Alpheikt, Jakub Temerman i Michał Kruszer (str. 12—13). Na innem miejscu taż wizytacya opiewa, że „in ingressu pagi Capella est S. Crucis“ (str. 164). Wizyt. Madalińskiego z r. 1686 donosi, że tu był kościoł murowany tyt. św. Krzyża z 2 ołtarzami. Prob. był Jan Blangaim, który naprzemian odprawiał nabożeństwo tu i w Redzie. Dusz było 150, bo tylko Rumia należała do parafii (str. 52). Wizyt. Szaniawskiego (1710 r.) podaje: Kościół p. w. św. Mikołaja i Krzyża św. miał prezbyteryum murowane, reszta zaś w pruski mur. Do prob. należały 4 włóki, 2 ogrody. Każdy włościanin był zobowiązany zwieść księdzu 1 furę drzewa, albo dać 1 gęś. Na wielkanoc miał każdy kmieć dawać 15 jaj, mesznego pobierał prob. 52 kor. żyta i tyleż owsa; os. Juncrof zaś płaciła 6 fl.; dusz było około 146, ew. zaś około 20. Prob. był Jan Antoni Cratz. Organista był zarazem nauczycielem. Włościanie musieli uprawiać jego ogród i płacić po 3 gr. i po pół korca żyta od włóki (ob. str. 38—40). Z tutejszych prob. są znani: r. 1568 Walenty Leopolita, dawniej prob. w Lublewie; 1682 Jan Jansen, autor: „Trifolium seu Tractatus Moralis de ss. Sacramento in fol.“ (1688 Olivae); 1730 Ernst Weinreich, dawniej prob. w Koczale; 1747 Jan Baptysta Kamehl (ob. Borck, Echo sepulchralis, II, str. 504). 2.) **R.**, dobra ryc., tamże; 286 ha (60 łąk, 194 roli or.), hodowla bydła i owiec. W 1869 r. 91 mk., 67 kat., 24 ew., 6 dm.; 1885 r. 6 dm., 14 dym., 94 mk., 46 kat., 46 ew. Dawniej była to domena. *Ks. Fr.*

Rumian, dok. 1303 *Roman*, 1338 *Romna*, jezioro na granicy pow. lubawskiego i niborskiego, do których też po połowie należy. Ciągnie się z płn.-zach. ku płd.-wschodowi. Z północy uchodzi do niego rz. Rumienica, z południa Wkra (Wicker). Jezioro to stanowiło granicę między ziemią lubawską a saską (Sassen; ob. Urk. B. d. Bist. Culm von Woelky, str. 106; Cod. dipl. Prussiae von Voigt, II, p. 53 i Kętrz., O narodow. pols., str. 20).

Rumian, dok. *Rommen*, wś kośc. nad jeziorem t. n., pow. lubawski, st. p. Montowo, okr. urz. stanu cywil. Rybno. Wś ma 1360 ha (146 łąk i 832 roli or., której ha przynosi 3·52 mrk czyst. dochodu). W skład wsi wchodzi młyn Lesiak (1885 r. 1 dm. i 13 mk.). W 1868 r. liczyła wś sama 117 bud., 411 mk., 381 kat., 25 ew.; 1885 r. wraz z młynem 55 dm., 86 dym., 485 mk., 453 kat., 24 ew. Szkoła 1-klas. kat. miała w 1887 r. 72 dzieci. Teraźniejszy kościół p. w. św. Barbary zbudowany r. 1713 a konsekrowany r. 1724 przez biskupa Feliksa Kretkowskiego. Patronat należy koleją miesięcy do biskupa i rządu. R. należał dawniej do bisk. chełmińskich. Przy kościele istnieje szpital dla 4 ubogich i bractwo trzeźwości (od 1855 r.). W skład parafii wchodzą: R., Naguszewo, Rumienica, Rybno, Kopaniarze, Jeglia, Dębień, Gronowo, Wery, Gutowo, Lesiak, Zarybinek, Ruda, Grabacz, Kostkowo i Groszki. R. 1867 liczyła parafia 2358 dusz, zaś 1887 r. 3450 dusz. W wizyt. Strzesza z r. 1667 czytamy, że kościół był pierwotnie kaplicą, którą później powiększono. Proboszcz posiadał 4 włóki; był nim wtedy (od r. 1664) Mateusz Kańgowski; z jego poprzedników wymienia wizytacya Alberta Miecznikowskiego h. Pobóg. Mesznego pobierał proboszcz od włóki po 1 korcu żyta i tyleż owsa; było zaś włók 60, z których posiadali dwaj sołtysi 6, karczmarz 2, Kruszewski (nobilis) 3, młynarz 2, leman 1, młynarz z Lesiaka 3, wreszcie z 6 włościan posiadał każdy 2 włóki. Reliqua desertata. We wsi była i szkoła z rolą. Organista posiadał włókę darowaną przez bisk. Zadzika. Parafian było 360, innowierców 2 (ob. str. 242). Wizyt. Potockiego z r. 1706 podaje: kościół był już stary, drewniany. Włók posiadał proboszcz 6 w 3 polach. Pierwsze na wschód, Szczytne zwane, zawierało także łąkę na gaju i jeziorko Okonek; w pobliżu był las Krzywa zwany. Drugie pole ciągnęło się w stronę wsi Dębieńca. Tu jedna część zwała się Przecz, było tu i bagienko. Trzecie pole wreszcie leżało na północ. Mesznego pobierał po pół korca od włóki, razem 15 kor. żyta i $15^1/_2$ kor. owsa. Miał także prawo łowienia ryb w jez. Linówcu małemi narzędziami. Żywy inwentarz proboszcza składało: 4 wołów (2 stare), 4 krów (2 dojnych), 1 jałowica roczna, 4 koni robotnych, to jest 2 podjezdków, jeden stary, z nich 4 klacze, źrebiec łoński; 6 owiec rodnych, 5 owieczek jarliczek, 9 jagniąt latosich, 4 świni starych, 6 gęsi starych, 2 kokoszki, 1 indyk, 2 kałkunów (?), 6 kaczek; żyta korcy 12, jęczm. korcy 3, grochu 2, siemienia lnianego 1, słodu korcy 6. Żyta ozimego wysiano korcy 45, jęcz. $5^1/_2$, owsa 20, siemienia lnianego 1, grochu $1^1/_2$. Szkoła była nowo w szachulec zbudowana, mieszkał w niej organista uczący dzieci od św. Michała aż do niedzieli palmowej. Dzieci było około 30. Komunikantów do 500, oprócz tego przychodzili tu katolicy z Prus Książęcych. Ewang. było tylko 2. Proboszcz Baltazar Turowski, wykształcony w seminaryum chełmińskiem, instytuowany r. 1700 (ob. str. 454—463). *Ks. Fr.*

Rumiańcowo al. *Borzdyń*, zaśc. włośc.,

pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Bienica, okr. wiejski Jurowszczyzna, o 6 w. od gminy, 2 dusze rewiz.; należy do dóbr skarb. Łosk.

Rumiańcowski, wał na gruntach wsi Wielkiej Sołtanówki i Mytnicy, w pow. wasylkowskim, na mocy delimitacyi w 1783 r. dokonanej, służył za granicę pomiędzy Rossyą a Polską.

Rumianek, dok. *Rumino* (r. 1288), *Ruminko* i *Rumkowo* (r. 1580—82), wś i domin., pow. poznański, o 13 klm. na płn.-wschód od Buku, na bitym trakcie poznańsko-pniewskim. Wznies. 96·8 mt. npm., u źródeł Samicy Szamotulskiej, dopł. Warty; par. Ceradz Kościelny, poczta w Tarnowie, st. dr. żel. w Rokitnicy o $10^1/_2$ klm. W r. 1288 płacił R. dziesięcinę kościołowi lusowskiemu; w r. 1580 należał do Marcina Nagórskiego; było wtedy 5 łanów osiadł., 1 karczm., 1 szewc i komornik. W r. 1582 był dziedzicem Piotr Potulicki (Pawiński, Wielkop., 7). W 1767 r. Ignacy Twardowski, woj. kaliski, za zezwoleniem sejmu zamienił R. na królewszczyznę Modrze (Konstyt., str. 305). Jako królewszczyzna zabrany przez rząd pruski, wcielony został R. do t. zw. domeny Mrowino. Obecnym dziedzicem jest Fedor v. Zobeltitz. Wieś ma 7 dm., 84 mk. kat. i 112 ha (89 roli, 18 łąk). Dom. 10 dm., 130 mk. (119 kat., 11 prot.) i 242 ha (182 roli, 37 łąk). *E. Cal.*

Rumianowo al. *Gołębiewo Średnie*, niem. *Mittel Golmkau*, dobra ryc., pow. tczewski, st. poczt. i kol. Sobowicz, o 1 klm. odl., par. kat. Godziszewo (o $^1/_2$ mili), okr. urz. stanu cywil. Gołąbkowo, 682 ha (112 lasu, 47 łąk, 480 roli or.). W skład dóbr wchodzą: fol. Szwagrowice (1885 r. 1 dm., 3 mk.), leśn. Wymisłowo (1 dm., 4 mk.) i Kamionka. W 1869 r. było w całym kluczu 166 mk., 112 kat., 54 ew., 14 dm.; 1885 r. 15 dm., 40 dm., 223 mk., 141 kat., 82 ew. Hodowla bydła i koni. R. 1583 liczyło R. (Gołębiowo secundum) 31 włościan, każdy dawał mesznego pół korca żyta i tyleż owsa (Wizyt. Szaniawskiego, str. 173). Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacił tu w R. Jmc. P. wojewoda pomorski od 5 komorn. 20 gr. (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 169). Podług taryfy na symplę z r. 1717 płaciło Gołębiewo 1 zł. 10 gr. (ob. Cod. Belnensis, rękop. w Peplinie, str. 80). *Kś. Fr.*

Rumiańskie, wś, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra (Kamieńskich) Dołhinów, o 5 w. od gminy a 50 w. od Wilejki, ma 4 dm., 33 mk. (w 1864 r. 13 dusz rew.).

Rumiejki 1.) *Kościelne* al. *Królewskie*, także *Romiejki*, *Romiejewice* i *Rumiejewice*, *Oraycovicz* vel *Rumenevicze* (r. 1305), wś, pow. średzki, o 7 klm. na wschód od Środy, między Chudzicami a R. Szlacheckiemi, na trakcie miłosławskim; par. Winnagóra, poczta i st. dr. żel. w Środzie; 8 dm., 84 mk. kat. i 107 ha (102 roli, 4 łąk). W r. 1305 bisk. poznański Andrzej przekazał kościołowi winnogórskiemu dziesięciny z Rumiejewic; w r. 1578 posiadał tu Krzysztof Iwiński 9 śladów osiadł. a w r. 1618 jeden z dostojników gnieźnieńskich 4 ślady. Czy R. już wówczas były królewszczyzną, nie wiadomo; w r. 1771 pod nazwą Rumiejek płaciły 27 złp. hyberny i razem z Ulejnem 125 złp. kwarty. R. przyłączone do dóbr winnogórskich, nadanych przez Napoleona I gen. H. Dąbrowskiemu. Kościół pod wez. św. Stanisława, z drzewa, istniał już przed r. 1481 i był parafialnym jeszcze przy schyłku zeszłego wieku; w skład par. wchodziły Chudzice. O szkole w R. wspomina wizyta kościelna z r. 1784. 2.) **R.** *Szlacheckie*, posiadłość, tamże, ma 4 dm., 69 mk. kat. i 224 ha (175 roli, 12 łąk, 13 lasu). Właścicielem jest Nap. Ks. Mańkowski. Przypuszczamy, że obie R. jednę tworzyły osadę. W r. 1393 pisał się Jakub z Romejewic, w r. 1397 Grzegorz Romejewski a w r. 1578 Stanisław Romiejewski, który na R. posiadał $2^1/_2$ ślad. osiadł., 3 zagrodn., 1 komorn.; w r. 1618 było śladów 3 i zagrodn. 2. Około 1773 r. zachodziły spory między Zbijewskim, mieczniknem wschowskim, dziedzicem Chudzic, a Krzyżanowskimi, dziedzicami Rumiejek (Konstyt. sejm., II, 284). Około r. 1793 należały R. do Krzyżanowskiego, skarbnika poznańskiego, w r. 1840 do Romana Dobrowolskiego, później do Bron. Dąbrowskiego, dziedzica Winnej Góry. Wykopaliska znajdują się w zbiorach Pozn. Tow. Prz. Nauk. *E. Cal.*

Rumienica, niem. *Ronitz*, dok. 1302 *Ramnite*, struga w pow. lubawskim. Powstaje pod wsią t. n. i wpada z płn. strony do jez. Rumian. Dok. z r. 1303 wymienia ją jako granicę między ziemią lubawską, a więc biskupią, i saską, wówczas krzyżacką (ob. Woelky: Urk. B, d. Bist. Culm, str. 106). *Kś. Fr.*

Rumienica, niem. *Rommen*, wś nad Rumienicą, pow. lubawski, st. p. Lubawa, par. kat. Rumian (o pół mili); 886 ha (5 lasu, 36 łąk, 781 roli or., której ha przynosi 3·37 mrk). W 1868 r. 97 bud., 51 dm., 425 mk., 388 kat., 33 ew., 1885 r. 53 dm., 88 dym., 444 mk., 400 kat., 44 ew. Szkoła 1-klasowa katol. liczyła 1887 r. 99 dz. R. należała dawniej do bisk. chełmińskich. R. 1566 oddaje bisk. Sielisławski R. i Gutowo krewnemu Feliksowi Konarskiemu do końca swego życia i do 7 lat po śmierci. Za to ma płacić co rok na św. Marcin 100 grz. Udzielamy mu także wolne rybołówstwo w jez. Rumian małemi narzędziami; wolno mu także zakładać stawy na zarybienie. Dan w Starogrodzie. Wizyt. Strzesza z r. 1667 podaje, że było 2 sołtysów na 6

włók., karczmarz na 2 wł., włościan czterech, każdy na 2 wł., reszta pusta. Z szlachty mieszkał Fabian Majowski (ob. str. 246 i 244). R. 1706 pobierał ztąd proboszcz w Rumianie mesznego 12 kor. żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Potockiego, str. 460). Inwentarz biskupstwa chełmińskiego z r. 1731 podaje: Opisanie wsi R. do folw. Gutowskiego należącej: Jan, sołtys, na włókach wiecznych, domostwo jego i inne budynki. Stanisław, sołtys, wieczny, z budynkami swojemi. Stecka, gbur, spustoszony uciekł, prowiwidowany od P. dzierżawcy Raby, gdy się nie mógł utrzymać, po nim P. dzierżawca zebrał krescencyą i obsiał na ten rok. Inwentarz po nim pozostały pański zabrano do dzierżawy Gutowskiej, koni parę, wołów 4, krowę i cielaka, owiec dwoje, datum ignoratur, refert sołtys, na tym miejscu siedzi chłop na czynsz. Franciszek, gbur, chałupa nowa, stodoła cale ladaco i z dachem, szopa w szacholec i z stajnią w dyle niczła, dachy totaliter złe, woziarka w dyle ladaco. Stanisław siedzi za kontraktem na włókach kiedyś gburskich, to jest pustych; pobudował sobie budynki, chałupę w zrąb od lat 11, stodoła w zrąb, szopa także w zrąb, stajnia w zrąb dobra, daje z nich złotych 20, prawa na to nie ma. Adam, gbur, chałupa w szacholec ladaco. Błażek, gbur, chałupa w szacholec dobra, stodoła w zrąb zła z dachem. Adam Smołka, chałupa w szacholec, stodoła w dyle ladaco. Piotr, na gburskich włókach pustych, a budynki pańskie, chałupa zła z dachem, szopa, stodoła złe. Karczmarz za prawem wiecznem, budynki jego i gościeniec. Cieśla na lemaństwie za prawem dorocznem (ob. str. 71—72, manuskrypt w Peplinie). *Ks. Fr.*

Rumin al. *Rumino*, też *Romin*, wś i fol. nad rz. Wartą, pow. koniński, gm. i par. Staremiasto, odl. od Konina w. 5; wś 58 dm., 373 mk.; fol. 3 dm., 6 mk. W 1827 r. 35 dm., 336 mk. Fol. Rumin, w 1868 r. oddzieony od dóbr Staremiasto, rozl. mr. 389: ⅞ gr. or. i ogr. 293, łąk mr. 77; bud. mur. 4, z drzewa 4; płodozmian 4 i 9-polowy; pokłady węgla brunatnego. Kmiecie tutejsi w XVI w. dawali prob. w Koninie tylko meszne, po mierze owsa i żyta z łanu (Łaski, L. B., I, 241). W 1579 R., w par. Staremiasto, wieś starostwa konińskiego, miała 4½ łan., 1 łan sołtysi, 3 kom. z byd., 1 rzem. (Pawiński, Wielkp., I, 238).

Ruminek, młyn nad jez. Ryńskiem, na pol.-prus. Mazurach, o 1½ klm. od Rynu (st. i tel.). Prowadzi tędy trakt z Ządzborka do Rynu. *Ad. N.*

Rumiszcze 1) wś, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Nowy Pohost, okr. wiejski Biruki, o 6 w. od gminy a 51 w. od Dzisny, ma 4 dm., 35 mk., w tej liczbie 28 prawosł., 7 katol. (w 1864 r. 13 dusz rewiz.); należy do dóbr Zaleś, dawniej Klotów, następnie ks. Litwinowskiego. 2.) **R.**, wś w gub. witebskiej, nad Niszczą, na której znajduje się tu most. *J. Krz.*

Rumiszki, wś i folw., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 38 w. od Nowoaleksandrowska.

Rumity, niem. *Rumethen-See*, jezioro w pow. margrabowskim.

Rumkie, wś nad rz. Wysoką (dopł. Szeszupy), pow. maryampolski, gm. Wejwery, par. Pilwiszki, odl. od Maryampola 32 w., ma 10 dm., 99 mk.

Rumkiele, wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 48 w. od Poniewieża.

Rumkiszki 1.) zaśc., pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Mickuny, okr. wiejski Paluliszki, o 14 w. od gminy, 5 dusz rewiz.; należy do dóbr Wierszuby, Aleksandrowiczów. 2.) **R.**, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 80 w. od Nowoaleksandrowska.

Rumlówka, dobra, pow. grodzieński, w 1 okr. pol., gm. Górnica, o 2 w. od Grodna.

Rummel (niem.) al. *Ruba Ryska*, skały podwodne w rz. Dźwinie, pod Dahlholmem. 2.) **R.**, po łotew. *Rumbe*, piękny wodospad Wenty pod Goldyngą. Z wysokości większej niż sześć stóp rzeka spada tu całą szerokością.

Rummelsberg, góra wznies. 1198 st. npm., na Szląsku pruskim, między Priebornem a Pogarthen, w pow. ziębickim. Góra ta jest częścią małego pasma górskiego, ciągnącego się pomiędzy praw. brzegiem Olawy (lewy dopł. Odry) a lew. brzegiem Krynbachu (dopł. Olawy). Na szczycie, na ruinach dawnego zamku, wzniesiono belweder, dający rozległy widok. W 1439 r. Elżbieta, ks. na Lignicy i Brzegu, pozwoliła panom von Czirnau wznieść gród obronny na górze Romsberg. W 1445 r. potwierdzili i rozszerzyli ten przywilej dla Opitza i Haina von Czirnaw Jan i Henryk, książęta na Brzegu. Góra i zamek na niej stanowiły część dóbr Prieborn. W 1615 r. ród Czirnów wygasł a w 1665 r. Christyan, ks. lignicki, oddał dobra Prieborn swemu krewnemu Augustowi hr. na Lignicy jako lenno. Po śmierci Augusta dobra z księstwem Brzegu przeszły w 1675 r. do korony czeskiej. Kiedy zamek popadł w ruinę, niewiadomo.

Rummelsburg (niem.), ob. *Miastko.*

Rumna (dok. 1283), pewnie Rumia, dopływ Redy, wymieniony w przywileju Mestwina (ob. Perlbach P. U. B., str. 320 i Kod. dypl. Wielkopol., IV, 41).

Rumnice, węg. *Runya*, wś, hr. goemoerskie (Węgry), kościół paraf. ewang., 491 mk. Ludność po części szlacheckiego pochodzenia, zajmuje się rolnictwem.

Rumno, ob. *Romny.*

Rumno, rus. *Rimno, Hrimno,* w XV w. *Hrumno,* wś, pow. rudecki, 24 klm. na płd.-wschód od Rudek, 7 klm. od sąd. pow. i urz. pocz. w Komarnie. Na wschód leży Horożana Wielka, na płd. Tatarynów, na zach. Łowczyce, Adryanów i Komarno, na płn. Klicko i Jastrzębków, na płn.-wsch. Humieniec (dwie ostatnie w pow. lwowskim). Wieś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem pot. Gasiska (dopł. Wereszycy). Wchodzi on z Horożany Wielkiej a płynie do Adryanowa. W dolinie potoku leżą zabudowania wiejskie. W płd. stronie wsi powstaje dopływ Dniestru, pot. Kożuszny i płynie na płd.-wsch. Najwyższe wznies. (310 mt.) w płn.-zach stronie. Na płd.-zach. wzgórze Rumno (302 mt.). Cerkiew w środku wsi, wznies. 283 mt. Włas. więk. (Karola hr. Lanckorońskiego) ma roli or. 559, łąk i ogr. 17, pastw. 32 mr.; własn. mn. roli orn. 2045, łąk i ogr. 184, pastw. 268 mr. W r. 1880 było 317 dm., 2215 mk. w gm., 3 dm., 24 mk. na obsz. dwor.; 763 rz.-kat., 1428 gr.-kat., 31 izrael., 17 innych wyzn.; 780 Polaków, 1442 Rusinów, 17 Niemców. Par. rz.-kat. w miejscu, dek. drohobycki. Założył ją w r. 1471 Stanisław z Chodcza, wda ruski, ststa kamieniecki i halicki (Liske, A. G. Z., t. II, str. 206 nn.). Do parafii należą: Horożana Wielka, Horożanka, Nowosiółki, Podwysokie, Ryczychów i Saska. Kościół drewniany, konsekrowany w r. 1797 p. w. św. Katarzyny. Par. gr.-kat. w miejscu, dek. horożański. We wsi cerkiew i szkoła etat. dwuklasowa. *Lu. Dz.*

Rumoka 1.) wś i fol. nad rz. Mławką, pow. mławski, gm. Turza, par. Lipowiec, odl. o 14 w. od Mławy, leży nad odnogą rozległych błot, ciągnących się od Żuromina, posiada cegielnię, 25 dm., 408 mk. W 1827 r. 32 dm., 215 mk. W 1886 r. fol. Rumoka rozl. mr. 2122: gr. or. i ogr. mr. 796, łąk mr. 531, pastw. mr. 34, lasu mr. 728, nieuż. mr. 33; bud. mur. 18, z drzewa 8; płodozmian 6, 8 i 10-polowy; las urządzony. Wś R. os. 45, z gr. mr. 85; wś Dobrowola os. 19, z gr. mr. 368. 2.) **R.,** wś i fol., pow. ciechanowski, gm. Młock, par. Sulerzyż, odl. o 10 w, od Ciechanowa, ma 37 dm., 318 mk. W 1871 r. była gorzelnia, cegielnia i smolarnia. Fol. Rumoka rozl. mr. 1261: gr. or. i ogr. mr. 580, łąk mr. 76, pastw. mr. 38, wody mr. 1, lasu mr. 300, zarośli mr. 218, nieuż. mr. 48; bud. mur. 2, z drzewa 9; płodozmian 7-polowy; las nieurządzony. Poprzednio w skład dóbr wchodziły: wś R. os. 31, z gr. mr. 41; wś Budy Rumockie os. 17, z gr. mr. 252; wś Budzynka os. 2, z gr. mr. 40; wś Ostrów al. Grądy os. 2, z gr. mr. 26. *Br. Ch.*

Rumoliszki, okolica, pow. szawelski, gm. Szawkiany, o 16 w. od Szawel.

Rumosz al. *Hromosz, Romus, Romusz,* folw. i leśniczówka, w obr. Skomoroch, w pow. sokalskim, przy drożynie od Baranich Peretok. Wznies. 208 mt. npm. Należy do obszaru dworskiego w Poturzycach. *Br. G.*

Rumosze al. *„Na Rumoszach“,* tak nazywają obszar na granicy Wołynia, obejmujący części pow. brodzkiego i kamioneckiego.

Rumpeiken-Paul al. *Waaschken,* wś, pow. kłajpedzki, st. p. Prockuls; 27 dm., 114 mk., 218 ha.

Rumpischken, dobra, pow. kłajpedzki, blisko Kłajpedy; 10 dm., 81 mk., 142 ha.

Rumska, niem. *Rumbske,* wś i dobra ryc. w Pomeranii, pow. słupski, st. pocz. Główczyce, par. kat. Słupsk. Dobra mają 601 ha; cegielnia; 1885 r. 13 dm., 26 dym., 175 mk. ew. Wś liczyła 9 dm., 16 dym., 85 mk. ew.; 167 ha.

Rumsza, przedmieście mta Chocimia, w gub. besarabskiej.

Rumszajcie, okolica szlach., pow. rossieński, par. girtakolska.

Rumszen al. *Bruisz-Pakull, Kenkeln,* wś, pow. szyłokarczemski, st. pocz. Kolletzischken; 54 dm., 239 mk., 440 ha.

Rumszyszki 1.) wś włośc. nad Mereczanką, pow. wileński, w 5 okr. pol. o 37 w. od Wilna, 6 dm., 57 mk. kat. 2.) **R.,** żmujdz. *Rumszyszkis,* mko rząd. przy ujściu Proweny do Niemna, pow. kowieński, w 4 okr. pol., gm. Rumszyszki, o 21 w. od Kowna odległe, w 1859 r. 89 dm., 969 mk., młyn wodny, kościół par. kat., dom modlitwy żydowski, zarząd gminy; stacya obserwacyjna i przystań na Niemnie. Tutejszy kościół kat. drewn., p. w. św. Michała Archanioła, wzniesiony został pierwotnie przez Władysława Jagiełłę; przebudowany w 1859—60 r. kosztem skarbu i parafian. Na cmentarzu kaplica p. w. św. Anny z 1840 r. Parafia kat., dek. kowieńskiego, ma 3666 wiernych. Gmina, należąca do 2 okr. pok. do spraw włośc., 3 rewiru sądowego oraz 1 rewiru konskrypcyjnego, składa się z 5 okr. wiejskich i obejmuje 24 osady, zamieszkałe przez 1395 włościan. Jest to stara osada, wspominana niejednokrotnie w dziejach, leżała bowiem na szlaku, którym Krzyżacy dążyli na pustoszenie księstwa trockiego. Tu przeprawili się oni przez Niemen w 1381 r. pod marszałkiem zakonu Kuno v. Hattenstein i w. komturem Ruedigerem v. Elner; tu znowu, kiedy w. mistrz Konrad Zolner cofając się w 1385 r. z pod Wilna, zmuszony był w odwrocie szukać przeprawy przez Niemen, wysłane przez niego chorągwie pomorskie zdobyły obronne stanowisko Litwinów, co ułatwiło przebycie rzeki dla ca-

łego wojska niemieckiego. W 1599 r. Zygmunt III pomnożył fundusze probostwa rumszyskiego. W tym czasie R. zaliczały się do dóbr stołowych królewskich; następnie zamienione zostały na ststwo niegrodowe, zwane też ekonomią kowieńską i obejmujące mko R. z przyległościami. W 1766 r. ststwo to posiadał Brunoff, opłacając kwarty 3531 złp. 2 gr. a hyberny 2058 złp. Na sejmie warszawskim z 1773—75 r. Stany Rzpltej nadały te dobra narodowe w emfiteutyczne posiadanie Mateuszowi Zyniewowi, stście berznickiemu, pod warunkami w konstytucyi wyrażonemi. Poniżej R., naprzeciw wsi Szylany (w król. polskiem) znajduje się w Niemnie rapa, zwana Biczeniata (Biczęta). Stanowią ją głazy podwodne ciągnące się kilkaset kroków z obu stron rzeki. Mniej więcej środkiem Niemna idzie wąska droga, którą statki przepływają. O pół mili poniżej R. naprzeciwko fol. Dworaliszki (w król. polskiem) znajduje się największa ze wszystkich rap niemnowych, t. z. Most dyabelski al. Bicze. Rapy te nie są utworzone przez pojedyncze olbrzymie głazy, lecz składają się z wielu mniejszych i większych, częścią zanurzonych w wodzie, częścią wystających nad jej powierzchnią. Nazwa przeto nadawana tym rapom (Rumszyski Olbrzym) jest niewłaściwą i powstała na podstawie ustępu z Grażyny A. Mickiewicza („Tak ojciec Niemen, mnogich piastun łodzi, Gdy Rumszyskiego napotka olbrzyma“ i t. d.). Wedle podania ludowego głazy te rzucili w Niemen dyabli w celu zatamowania rzeki, i ztąd nazwa Dyabelskiego Mostu. Inne podanie głosi, że gdy dyabeł niósł wielki głaz dla rozwalenia nim pewnego klasztoru nienawistnych sobie jezuitów, kur zapiał, a szatan upuścił kamień w wodę i zawalił rzekę. Oddawna starano się o usunięcie głazów, tamujących żeglugę na Niemnie. Pierwszych prób dokonał za Zygmunta Augusta Mikołaj Tarło ze Szczekarzowic, chorąży przemyski i dworzanin królewski. Następnie Stanisław August, zachęcony przez podskarbiego lit. Tyzenhauza, polecił około 1775 r. komisyi skarbowej litewskiej zająć się zupełnem oczyszczeniem rzeki. Robotę poruczono biegłemu matematykowi i mechanikowi Franciszkowi Narwojszowi, z jezuity proboszczowi grodzieńskiemu i kanonikowi katedralnemu wileńs., późniejszemu profesorowi akademii wileńskiej. Narwojsz w ciągu trzech lat usunął wiele rap na Niemnie, ale niektórych głazów pod Rumszyszkami nawet przy pomocy sprowadzonych z Anglii nurków, nie zdołał uprzątnąć. W skutek tego nie stanął w R. zamierzony dla niego pomnik z wydobytych skał, z napisem przygotowanym już przez Krasickiego. Później w latach 1805—6 i 1820—25 znowu usunięto nieco głazów, ale nie więcej od Narwojsza. Wszystkie te bezskuteczne usiłowania utwierdziły lud litewski w przekonaniu o niemożliwości usunięcia tych przeszkód w żegludze. Obszerniejszą wiadomość o rapach pod Rumszyszkami podał Gloger w art. „Podróż Niemnem“ (Wisła, II, str. 289—292). 3.) **R.**, wś, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 37 w. od Telsz. *J. Krz.*

Rumunek i *Rumunki* (z niem. raumen — opróżniać), są to osady zakładane po wyciętych lasach. Nazwę tę roznieśli niewątpliwie koloniści niemieccy lub zostający pod wpływem niemieckim włościanie wielkopolscy. Spotykamy ją też w zachodnich głównie powiatach królestwa (gostyński, lipnowski, rypiński).

Rumunek *Stopiński*, pow. sierpecki, ob. *Stopin*.

Rumunki 1.) *Nowej Wsi*, wś włośc., pow sochaczewski, gm. Iłów, mają 88 dm., 93 mr. 2.) **R.**, wś włośc., pow. gostyński, gm. Dobrzyków, ma 87 mk., 251 mr. 3.) **R.** *Zdworskie*, wś włośc., pow. gostyński, gm. Łąck, par. Gombin, ma 135 mk., 216 mr. 4.) **R.**, wś włośc., pow. gostyński, gm. Rataje, 48 mk., 84 mr. 5.) **R.** *Nowe*, wś włośc., pow. gostyński, gm. Łąck, ma 101 mk., 131 mr. 6.) **R.** *Chojeńskie*, z os. *Huta Chojeńska* i *Ławy*, pow. rypiński, gm. Chrostkowo, par. Ruże. Leżą nad jez. Chojno, mają 17 os., 13 dm., 200 mk., 323 mr. 7.) **R.** *Likieckie*, ob. *Likiec*. 8.) **R.** *Nadroż*, ob. *Nadroż*. 9.) **R.** *Polsko-Niemieckie*, ob. *Płąskowizna*. 10.) **R.** *Trombińskie*, os. włościań., pow. rypiński, gm. Płonne, odl. 7 w. od Rypina, ma 96 mr. obszaru. *Br. Ch.*

Rumunki *Brzezińskie*, niem. *Bresiner-Raumland*, wybud., pow. świecki, gm. Brzeziny. W 1868 r. 18 bud., 13 dm., 76 mk., 10 kat., 66 ew.; 1885 r. 32 dm., 200 mk.

Rumuszajcie, wś, pow. szawelski, gm. Gruździe, o 33 w. od Szawel.

Rumy 1.) wś na pol.-prus. Mazurach, pow. szczycieński, nad granicą polskiej Warmii, przy trakcie z Biskupca do Szczytna, w dawnym pow. ryńskim, o 6 klm. od Dźwierzut (st. p.), 10 klm. od Biskupca (par. kat.). Par. ew. w Kobultach. Wś ma 138 dm., 717 mk. (150 kat.), 1211 ha. Ks. Olbracht podaje do wiadomości, że Paweł Kosak z Mikosz, w powiecie ryńskim, podjął się r. 1557 osadzić ludźmi 100 włók boru za Łupowem i że na ten cel otrzymał 10 włók sołeckich na prawie magdeburskiem. Dan w Królewcu r. 1565. R. posiadają r. 1602 przeważnie polską ludność, r. zaś 1677 tylko polskich mieszkańców. Oto ich nazwiska: Czeladła, Naroska, Raczek, Jabłonka, Czajka, Kociclik, Grzywacz, Spychała, Gburek, Zaraza; Fryderyk Januta i Jerzy Grzeszczyk byli karczmarza-

mi; nowoosiedlonymi chłopami byli: Kłosek, Duna i Kita. 2.) **R.**, wś, tamże, 95 dm., 489 mk., 690 ha. U Kętrzyńskiego i na mapie jej nie ma, za to najnowszą statystyka urzędowa ją wymienia. *Ad. N.*

Runcoń, niem. *Runzen*, 1359 *Ruwinczun*, wś, pow. olawski, par. ew. Brzezmierz, par. kat. Domajowice. W 1842 r. 54 dm., sołtystwo, 354 mk. (56 kat.). Uprawa lnu i hodowla pszczół.

Runcu, ob. *Runku.*

Rundale (łotew.), ob. *Ruhenthal.*

Rundale *Rupule*, zaśc., pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 77 w. od Poniewieża.

Rundany, po łotew. *Rundani*, wś i dobra, pow. lucyński, gm. i par. Rundany, odl. 35 w. od Lucyna, mają 814 dzies. ziemi dwors.; własność Witolda Szachny. Lud rz.-kat. wyznania, w części z Łotyszów, w części z Rusinów złożony; pomiędzy nimi sporadycznie rozsiani starowiercy rossyjscy. Majętność ta w XVII w. należała do Kublickich, w XVIII w. do Jodków, od których na początku bieżącego stulecia nabył ją dziad teraźniejszego dziedzica Andrzej Szachno. W 1820 r. wzniósł on tu na miejscu dawnej kapliczki filialnej dominikanów posińskich kościół murow. p. w. Podwyższenia św. Krzyża, przy którym niebawem utworzono osobną parafią, wchodzącą w skład dekanatu przedlucyńskiego. W parafii, mającej 1253 wiernych, znajduje się kaplica we dworze rundańskim i w folw. Bezlesie, własność Narbutów, mającym 60 dzies. ziemi dwors. Do dóbr R. należą wsie Wiktorynowo (łotew. Wyktorinowa) i Krynica (łotew. Kryniejca). *G. Man.*

Runde (łotew.), ob. *Ruhenthal.*

Rundeit-Michel al. *Wietullen*, wś, pow. szyłokarczemski, st. p. Kukorciten; 69 dm., 302 mk., 381 ha.

Rundewiese 1.) wś z agenturą pocztową, w Pomezanii, na praw. brzegu Wisły, pow. kwidzyński, o 15 klm. od Kwidzyna, par. kat. Mokre, filia Wołcz. Ma 273 ha (5 lasu, 81 łąk, 99 roli or.); pokłady torfowe, uprawa tytuniu. W 1868 r. 87 bud., 52 dm., 375 mk., 19 kat., 356 ew.; 1885 r. 53 dm., 60 dym.; 327 mk. kat., 319 ew. Szkoła ew. 2-klasowa liczyła 132 dzieci. 2.) **R.**, dobra ryc., tamże, st. kol. Gardeja (o 9 klm.), z fol. *Reutersrode* obejmują 741 ha (153 lasu, 216 łąk, 324 roli). W 1868 r. 33 bud., 13 dm., 345 mk., 29 kat., 310 ew.; 1885 r. 37 dm., 51 dym., 282 mk., 29 kat., 253 ew. *Ks. Fr.*

Rund-Goerge al. *Bendicken*, wś, pow. kłajpedzki, st. poczt. Kłajpeda; 16 dm., 107 mk., 347 ha.

Rundischken, fol. do dóbr Ziobrischken należący, pow. kłajpedzki, st. p. Aglonen; 1 dm., 8 mk.

Rundpol, fol. i dobra, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Mikołajów, okr. wiejski Rundpol; fol. ma 1 dm., 17 mk.; własność Kwintów. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: Kociołki, Kuchcińce i Trasne, w ogóle 49 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych.

Rundy, wś, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Stefanpol, okr. wiejski i dobra Jeśmanów Zacisze, o 8 w. od gminy a 13 w. od Dzisny, ma 7 dm., 52 mk. (w 1864 r. 22 dusz rewiz.).

Rundzie, wś; pow. wiłkomierski, gmina Żmujdki, o 19 w. od Wiłkomierza.

Runejki, wś, pow. wiłkomierski, gm. Pogiry, gm. Onikszty, o 29 w. od Wiłkomierza; własność Kiełpszów.

Rungendorff, 1385 r. *Rungendorff*, wś, pow. świdnicki, par. ew. i kat. Domanze. W 1842 r. 14 dm., fol., 21 mk. (8 kat.).

Rungie, ob. *Rujgie.*

Rungul, rzeka w pow. szyłokarczemskim, wypływa na granicy pow. królewieckiego, i w kierunku płn.-zach. zdąża do zatoki Kuryjskiej, do której wpada pod wsią Karkeln.

Rungurska *Słoboda*, ob. *Słoboda Rungurska.*

Rungury, wś, pow. kołomyjski, odl. 4 klm. na płd. od Peczeniżyna (sąd pow. i urz. pocz.), o 17 klm. od Kołomyi (st. kol. żel., urz. tel. i rz.-kat. par.), nad pot. Łuczka (dopł. Prutu). Granice: wschod. Kluczów Mały, połud. Słoboda Rungurska, zachod. Osłan Czarny i Potok Czarny, półn. Markówka i Peczyniżyn. Obszar dwor. łąk i ogr. 58, past. 599, lasu 2029 mr.; włośc. 1944 mr. W 1856 r. 1161 mk.; w 1880 r. w gminie 1292, rz.-kat. 6, gr.-kat. par. w miejscu, dek. Pistyń. Cerkiew drewniana; metryki od 1785 r. Dusz w R. 1335, Słobodzie Rungurskiej 842, razem 2177 gr.-kat.; szkoła, kasa pożycz. gm. z kapit. 100 złr. Wieś należy do dóbr rządowych. *B. R.*

Runiańce, wś, pow. wiłkomierski, gm. Sudejki, par. Owanty, o 38 w. od Wiłkomierza; uwłaszczona od dóbr Owanty.

Runice (*Runicy*), wś i dobra, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 4 okr. pol., gm. Narojki, o 52 w. od Bielska.

Runiki, zaśc., pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 76 w. od Poniewieża.

Runjina, węg. *Runya*, wś, hr. ziemneńskie (Zemplin, Węg.), kościół par. gr.-kat., uprawa roli, 632 mk.

Runk 1.) al. *Runcu*, grupa zabudowań wólki Dorny Watry, w pow. kimpoluńskim, na płd.-zach. stoczystości góry Runku Pizdelli (1052 mt.), na płn. od rz. Dorny. Ob. *Popeny.* 2.) **R.** al. *Runc*, grupa zabudowań na obszarze Pojany Stampi, w pow. kimpoluńskim, na zach. od gościńca z Kimpolunga do Maroszeu (w Siedmiogrodzie). *Br. G.*

Runka, osada, pow. królewiecki, 1 dm., 12 mk.

Runkenfluss, rzeczka, prawy dopływ Rcdy, pow. wejherowski.

Runkoszów, ob. *Ronkuszów.*

Runku 1.) góra w obrębie Kimpolunga, w pow. kimpolúńskim, na południe od miasta, na praw. brzegu Mołdawy, tuż nad granicą gm. Pożoryty, pod 43° 12′ 26″ wsch. dłg. g. F. a 47° 31′ 17″ płn. sz. Wznies. 1142 mt. npm. 2.) **R.** *Basoli*, góra na płn.-zach. wsi Wikowa Górnego, w pow. radowieckim, na płn. brzegu rz. Suczawy, a na wsch. od pot. Laury. Wznies. 602 mt. npm. a 110 mt. nad doliną rz. Suczawy. Miejsce znaku triang. 3.) **R.** *Arinisz* i *Porcu*, dwa szczyty w dziale Obczyny Wielkiej, w Karpatach bukowińskich, na obszarze gm. Wamy, w pow. kimpolúńskim, od szczytu Rogozy (1077 mt.) na płd.-zach., na wschod. brzegu pot. Bielcagu, dopływu pobliskiej Mołdawy. Pierwszy bliżej Rogozy, wznosi się 915 mt., drugi na płd. od niego, opadający do doliny Mołdawy, 858 mt. a 331 mt. nad tąż doliną. 4.) **R.** *Foczi*, szczyt w tymże dziale, na płn. od ujścia Mołdawicy do Mołdawy, między Mołdawicą a pot. Dobrą, a na płd. od szczytu Affinit (1028 mt.); wznosi się 1012 mt. 5.) **R.** *Preszaku*, góra na obszarze gm. Preszaki (Eisenau), w pow. kimpolúńskim, na płn.-zach. od wsi, na lew. brzegu rz. Mołdawy. Wznies. 1137 mt. Stanowi płd.-wsch. kończynę pasma Obczyny Feredeu. *Br. G.*

Runku 1.) grupa zabudowań w obr. Negrylassy, w pow. kimpolúńskim. 2.) **R** *Perzu*, wólka w obr. gm. Pożoryty, w pow. kimpolúńskim. W r. 1880 było tu 18 dm., 69 mk. 3.) **R.** *Pizdele* al. *R. Pisdelli*, część Dorny Watry, w pow. kimpolúńskim, u stóp góry Runkul Pizdelli (1052 mt.), wznoszącej się nad ujściem rz. Dorny do Złotej Bystrzycy.

Runkul al. *Runcul* 1.) kol. w obr. Mołdawicy Ruskiej, w pow. i obw. sąd. kimpolúńskim, na wsch. brzegu rz. Mołdawicy, tuż poniżej ujścia Putny. W r. 1880 było 24 dm., 93 mk. *Br. G.*

Runkul al. *Runcul* 1.) góra w Karpatach bukowińskich, na obszarze Fundula Mołdawskiego, w pow. kimpolúńskim, na wschód od Walestyny, kopalni żelaza, pod 42° 56′ 49″ wsch. dłg. g. F., a 47° 35′ płn. sz., na płn. brzegu potoku Botuszela (Botosel), dopł. Mołdawy. Wznies. 1142 mt. npm. (szt. gen.). 2.) **R.,** góra, w obrębie gm. Dorny Watry, w pow. kimpolúńskim, na zach. brzegu rz. Niagry, praw. dopływu Złotej Bystrzycy, wznosi się 1214 mt. npm. Na płn.-zach. rozpościera się pasmo Niagra (1312 mt.). 3.) **R.** *Pizdelli*, dział górzysty, w obrębie Dorny Watry, tamże, między rz. Złotą Bystrzycą a jej dopływem Dorną, 7 klm. długi; płn.-zach. szczyt dochodzi wys. 1253 mt. a płd.-wsch. 1052 mt. Na płd.-zach. stoczystości legła wólka Popeny i grupa zabudowań Runk, u płd.-wsch. podnóża miasteczko Dorna Watra. 4.) **R.** *Ruska*, góra, w tejże gminie, nad samą granicą multańską, na płn. od Wólki Ruskiej, pod 43° 8′ wsch. dłg. g. F., a 47° 23′ płn. sz. Wznies. 1154 mt. npm. (szt. gen.). Ob. *Runku.*

Runkul *Fromosa* al. *Runcul Fromoasa*, grupa zabudowań w obrębie Mołdawicy Ruskiej, w pow. kimpolúńskim w płd.-wsch. stronie obszaru tej gminy, tuż nad wsch. granicą z gm. Czumurną al. Czumorną. *Br. G.*

Runkulec al. *Runkuletu*, góra w obr. Sadowy, w pow. kimpolúńskim, na płd.-zach. stoku działu Obczyny Feredeu, na płn. brzegu doliny rz. Sadowy, między pot. Matare (od zach.) a Żebranką (od wschodu); wznosi się 1059 mt. npm. *Br. G.*

Runkuszno, ob. *Ronkuszów.*

Runkuszów, ob. *Ronkuszów.*

Runo al. *Runoe*, wyspa na Bałtyku, należy do gub. ryskiej, pow. ozylijskiego, odl. 49 w od płd. brzegów wyspy Ozylii (Oesel), 90 w. od Duenamuende, o 33 w. od przylądka kurlandzkiego Domesnaes i 58 w. od wybrzeża inflanckiego (ujście rz. Salis). Ma około 9 w. kw. rozl., 6 w. dłg., 4 w. szer., bez 50—60 maleńkich okolicznych wysepek, zwanych „halligami". Mieszkańcy, w liczbie do 400, pochodzenia szwedzkiego, zachowali dawne zwyczaje, obyczaje i język; zajmują się przeważnie rybołówstwem i połowem psów morskich oraz myślistwem. Na płd.-wschod. wybrzeżu wyspy, pod 57° 48′ płn. szer. i 40° 19′ wsch. dłg. znajduje się latarnia morska, wzniesiona 200 stóp npm.

Runok *Mały* i *Wielki*, dwa wzniesienia w obr. gm. Łuczy, pow. kołomyjski, między pot. Łaskunką al. Askunzo (od zach.) a Medwedzą (od wsch.), dopływami Łuczki. Półn. szczyt ma 612 mt., płd. zaś 480 mt. *Br. G.*

Runów, wś i fol., pow. grójecki, gm. i par. Jazgarzew, ma 155 mk., 230 mr. dwor. i 381 mr. włośc. W 1827 r. było 11 dm., 98 mk. Folw. jest własnością instytutu św. Kazimierza w Warszawie. Wś wspominana już w aktach z XV w. (ob. Falenty). Lasy R. stanowią jedną całość z lasami dóbr Pęchery (ob.).

Runów 1.) niem. *Runau*, wś, okr. wiejski i leśnictwo, pow. czarnkowski, o 9 klm. na płd. od Trzcianki, u źródeł strugi (dopł. Noteci); par. kat. Czarnków, prot. w miejscu, poczta w Siedlisku (Stieglitz), st. dr. żel. w Trzciance; 56 dm. i 435 mk. Sołtystwo ma 327·57 ha (223·57 roli, 53·38 łąk, 8·90 past., 37·42 lasu i 4·27 nieuż.); maślarnia, chów bydła holenderskiego. Par. prot. posiada kościół, składa się z 4 os. i liczyła w 1860 r. 4097 dusz, obok 154 kat. W skład okr. wiej. wchodzą: Kienort (9 dm., 60 mk.) i Steinort (21 dm.,

191 mk.); cały okrąg ma 86 dm., 781 mk. (79 kat., 686 prot., 16 żyd.) i 1567 ha (1072 roli, 242 łąk, 79 lasu). Leśnictwo (1 dm., 5 mk.) należy do Biały. 2.) **R.** al. *Runowo*, wś i fol., pow. szremski, o 4 klm. na płn. wsch. od Kurnika, między Pierzchnem a Szczodrzykowem, przy drodze żel. poznańsko-oleśnickiej, par. i poczta w Kurniku, st. drogi żel. w Gądkach o 5 1/2 klm. Z R. pisał się Wojciech w r. 1352 (Kod. Wielkop., n. 1313) i w r. 1389, tudzież Szczedrzych r. 1389—1399 i Dzierzysław w r. 1391 (Akta gr. pozn., wyd. r. 1888 mylnie objaśniają Runowem w pow. wągrowieckim). W r. 1618 należał R. do Zygmunta Grudzińskiego, kaszt. biechowskiego; później wchodzi w skład klucza kurnickiego. Wś ma 17 dm., 112 mk. (91 kat., 21 prot.) i 184 ha (161 roli). Folw. liczy 91 mk. w 3 dm. i należy do okr. domin. Bnin. 3.) **R.** al. *Runowo*, *Rumnowo* (r. 1577—1618), później *Ronowo*, wś i domin., pow. wągrowiecki, o 5 klm. na płn.-wschód od Rogoźna (par., poczta i st. dr. żel.), między rz. Wełną i Rudką. W 1365 r. pisał się Berwold z R. (Kod. Wielkop., n. 1542); r. 1579 było na R. 10 śladów osiadł., 5 zagrod. i 4 komor.; około r. 1793 należał R. do Wojciecha Korytowskiego, później do Szulczewskich (r. 1840) i w końcu do Laskowskich, którzy dziedzictwo swoje na R. sprzedali kolonizacyi niemieckiej za 310,000 mrk. Wś ma 5 dm., 42 mk. (22 kat., 20 prot.) i 72 ha (45 roli, 8 lasu). Domin. miało 11 dm., 138 mk. (133 kat., 5 prot.) i 602 ha (355 roli, 26 łąk, 89 lasu); gorzelnia, młyn wodny i torfowisko. 4.) **R.** al. *Runowo*, wś kośc., okr. wiejski, domin. i okr. domin., pow. wyrzyski, dek. bydgoski, o 3 1/2 klm. na płd.-zachód od Więcborka, na trakcie łobżenickim, nad jeziorem bez odpływu, wznies. 114 do 135 mt. npm.; par. kat. w miejscu, par. prot. i poczta w Więcborku (Vandsburg), st. dr. żel. w Nakle o 23 klm. W r. 1325 był R. własnością klasztoru byszewskiego, w r. 1391 pisał się Dobiesław Runga Odrowąż z R. (Kod. Wielkop., n. 1049 i 1909); w r. 1578 było 27 łanów osiadł., 15 zagrod., 7 komor., i 2 rzemieśl. a w 1618 r. 19 łanów osiadł., 5 pustych i 1 wcielony do folw., 9 zagrod. i młyn o 2 kołach. Nowy kościół z cegły palonej, p. w. św. Trójcy, wystawił w r. 1607 Jan Orzelski, kaszt. rogoziński, ststa kościański. Par. (766 dusz) składają: Augustowo, Borzyszkowo, Gniłka, Maurycewo (?), R., Runowska osada i Runowski młyn (ks. Korytkowski, Brev. descript., I, 65). Wś ma 62 dm., 606 mk.; w skład okręgu wiej. wchodzi os. Runowska (145 mk. w 20 dm.); cały okrąg ma 82 dm., 751 mk. (476 kat., 275 prot.) i 971 ha (837 roli, 86 łąk, 19 lasu). Domin. ma 20 dm., 402 mk. i wraz z folw.: Gniłka, Borzyszkowo, Dzwierzchno, Heidchen, Klaranowo, Johannisthal i Wiele 6066·57 ha (2628·08 roli, 566·44 łąk, 266·47 past., 1829·70 lasu, 102·34 nieuż. i 673·54 wody); czysty dochód grun. 36,438 mrk (w r. 1884); gorzelnia, młyn i cegielnia; chów koni, owiec i bydła. W skład okr. domin. wchodzą: Gniłka (3 dm., 97 mk.), Wiatrogoszcz (7 dm., 24 mk.), Heidchen (6 dm., 55 mk.), Klaranowo-Joachimshoch (7 dm., 158 mk.), Rothhof (2 dm., 25 mk.), Johannisthal (7 dm., 118 mk.), tudzież leśnictwa: Czarnomskie i Stebenki; cały okr. ma 54 dm., 793 mk. (449 kat., 344 prot.) i 5379 ha (1945 roli, 380 łąk, 2113 lasu); czysty dochód z ha roli 7·83, łąk 10·57, lasu 3.52 mrk. *E. Cal.*

Runówko, niem. *Klein Runow*, wś w Pomeranii, pow. sławiński; 1885 r. 70 mk.

Runowo, niem. *Gross Ruhow*, dobra ryc. w Pomeranii, pow. słupski, st. p. Potęgowo, 7 klm. odl., par. kat. Słupsk, 1633 ha (736 lasu, 108 łąk, 664 roli); młyn. *Ks. Fr.*

Runowo, niem. *Ruhnau*, wyb. na pol. Warmii, 3 dm., 38 mk. W r. 1683 dostał tu Jan Łączyński, burgrabia reszelski, karczmę.

Runowska *Osada*, niem. *Runowo-Colonie*, pow. wyrzyski, o 3 klm. na płd. od Więcborka (poczta), nad jez. Runowskiem, par. i okr. wiejski Runowo, st. dr. żel. w Nakle o 21 1/2 klm.; 20 dm., 145 mk. *E. Cal.*

Runowski *Młyn*, niem. *R.-Muehle*, osada młyn., pow. wyrzyski, o 2 klm. na płd. Więcborka (poczta), nad Rudną, dopł. Łobżonki, przy granicy powiatu złotowskiego; par. Runowo, st. dr. żel. w Nakle o 22 1/2 klm.; 2 dm., 25 mk. (6 kat., 19 prot.) i 125 ha (56 roli, 11 łąk, 34 lasu).

Runowskie *Holendry*, niem. *Runowo-Hauland*, pow. wągrowiecki, o 7 klm. na płn.-wschód od Rogoźna (par., pocz. i st. dr. żel.); 11 dm., 93 mk. (1 kat. i 92 prot.) i 167 ha (134 roli, 8 łąk, 2 lasu). *E. Cal.*

Runowskie *Jezioro*, niem. *Runower See*, pow. wyrzyski, o 3 klm. na płd. od Więcborka i o 1 klm. na wschód od Runowa, wznies. 104 mt. npm., 1 klm. długie, 800 mt. szer., leży między jez. Więcborskiem na płn. i Czarnomskiem (Czarnun) na płd.; łączy je Rudna, dopł. Łobżonki. Na wschod. wybrzeżu rozłożyła się os. Runowska. Jezioro to bywa zwane większem, w przeciwstawieniu do mniejszego, przypierającego do Runowa. *E. Cal.*

Runtołds (łotew.), ob. *Runtort.*

Runtort, po łotew. *Rontolds*, wś i fol., pow. lucyński, par. Lucyn, gm. Pyłda, odl. o 5 w. od Lucyna, 1026 dz. ziemi dwor. Lud czysto łotewski, rz.-kat. wyznania. Za czasów Rzeczypospolitej R. stanowił królewszczyznę; w 1746 r. 27 września został posiadłością rodu Hylzenów, po wygaśnięciu którego nabył tę majętność w wieku bieżącym Rejmer a od

niego przeszła ona drogą kupna do obecnego właściciela senatora Arciszewskiego. *G. Man.*

Runya 1.) węg., ob. *Rumnice.* 2.) **R.,** ob. *Runjina.*

Runzka, niem. *Ronisch*, wś nad rz. Stynawą, pow. niemodliński, odl. 3 mile od Niemodlina, ma 1077 mr. obszaru. Należała do dóbr Chrzelice. W 1861 r. 42 dm., 221 mk. (7 ew.).

Rupejki 1.) wzgórze w górach telszewskich, w par. siadzkiej, 478 st. ang. npm. 2.) **R.,** wś i dwór, pow. rossieński, gm. Szymkajcie, par. Girtakol, o 25 w. od Rossień. 3.) **R.,** wś, pow. szawelski, gm. Gruździe, o 18½ w. od Szawel. 4.) **R.,** wś i uroczysko, pow. wołkowyski, w 5 okr. pol., gm. Biskupce, o 8½ w. od Wołkowyska.

Rupejkiszki, wś, pow. rosieński, gm i par. Kielmy, o 33 w. od Rossień.

Rupie 1.) ob. *Kamień-Rupie*, pow. mazowiecki. 2.) **R.,** pow. łomżyński, ob. *Ćwikły.*

Rupiechy, wś i dobra, pow. telszewski, w 1 okr. pol., o 29 i 30 w. od Telsz. Dobra mają 525 dzies. ziemi dwor.; własność Ign. Gadona.

Rupienica al. *Rupiennica* i *Rupienice*, niem. *Schoendorf*, wś, pow. bydgoski, tuż pod Bydgoszczą (par., poczta i st. dr. żel.); 85 dm., 1281 mk. (574 kat., 686 prot., 21 żyd.) i 62 ha (56 roli, 1 łąk). Należy do mta Bydgoszczy.

Rupieńka 1.) polana z zabudowaniami halnemi, w obr. Kamesznicy, pow. żywiecki. W r. 1880 było 7 dm., 56 mk. 2.) **R.** al. *Rupeńka*, grupa zabudowań w obr. Podusilnej, pow. przemyślański, wznies. 342 mt. *Br. Ch.*

Rupieński Młyn al. *Rupeński*, młyn, w obr. gm. Cieniawy, w pow. dolińskim, przy drożynie od Reszniatego na zach. do doliny rz. Radowy. Wznies. 420 mt. npm. *Br. G.*

Rupieny al. *Gudziony*, *Gudziuny*, wś, pow. rossieński, z kaplicą kat. par. Girtakol; niepodana w spisie urzędowym ani u Buszyńskiego w Opisie pow. rossieńskiego.

Rupin 1.) wś włośc., pow. przasnyski, gm. i par. Baranowo, odl. o 28 w. od Przasnysza, posiada smolarnię, 28 dm., 176 mk., 872 mr. W 1827 r. 11 dm., 72 mk. Wchodziła w skład dóbr Krasnosielc. 2.) **R.,** wś, pow. makowski, gm. i par. Sieluń, posiada szkołę początkową. Mieszka tu drobna szlachta. W 1827 r. 22 dm., 158 mk. 3.) **R.,** fol., pow. kolneński, gm. Czerwone, par. Kolno, odl. 5 w. od Kolna, leży na granicy od Prus, posiada cegielnię, pokłady torfu. W 1871 r. fol. R. rozl. mr. 223: gr. or. i ogr. mr. 107, łąk mr. 15, past. mr. 5, lasu mr. 60, zarośli mr. 30, nieuż. mur. 6; bud. mur. 3, z drzewa 12, las nieurządzony. Do folw. należały poprzednio: wś Wykowo lit. T os. 3, z gr. mr. 50; wś Wincenta lit. E os. 12, z gr. mr. 143. *Br. Ch.*

Rupinie, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 1 okr. pol., o 38 w. od Nowoaleksandrowska.

Rupiszki, zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Subocz, o 70 w. od Wiłkomierza.

Rupkalwen al. *Mikut-Blausden*, wś, pow. szyłokarczemski, st. p. i tel. Szyłokarczma, 33 dm., 138 mk., 297 ha.

Rupkalwer Moor al. *Bismarck*, dobra ryc., pow. szyłokarczemski; 334 dm., 1375 mk., 1833 ha.

Rupniów, wś, pow. limanowski, w zwartej dolinie pot. Bednarki (dopł. Łososiny), wznies. 422 mt. npm. Przy wsi przysiołki: Bednarka, Szklana i Krzyżowa. Par. rz.-kat. w Rybiem Nowem. Przez wieś prowadzi gminna droga od Tymbarku (4·7 klm.), st. kol. żel. Wraz z obszarem większej pos. (4 dm., 28 mk.) składa się R. ze 111 dm. i 751 mk.; 743 rz.-kat. i 8 izrael. Obszar więk. pos. (Anast. Meisner) ma 361 roli, 28 łąk, 36 past. i 321 mr. lasu; pos. mn. składa się z 579 roli, 128 łąk, 167 past. i 88 lasu. Graniczy na wschód z Kisielówką, na płn. z Rybiem Nowem, na zach. z lasami Kostrzą, na płd. z Zawadką i Zamieściem, częścią Tymbarka, od którego oddzielają R. lasy na wzgórzach (wznies. do 705 mt.). W spisie z r. 1491 (Pawiński, Małop., 450) nazwana Rupinów. *Mac.*

Ruponiany, wś, pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 18 w. od Kowna.

Rupusowo, wś rząd. w pow. juchnowskim gm. smoleńskiej, o 30 w. od Juchnowa. W r. 1776, przy pierwszym rozdziale gub. smoleńskiej na powiaty, założono tu miasto powiatowe, lecz już 1777 r. przeniesiono je do słobody podklasztornej, którą przezwano miastem Juchnowem.

Rupoty, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 35 w. od Nowoaleksandrowska.

Rupówka 1.) grupa zabudowań w obr. gm. Podusilnej, w pow. przemyślańskim, na zach. od Rupieńki (ob.). 2.) **R.,** fol. w obr. Kiernicy, pow. grodecki. *Br. G.*

Ruppendorf, wś i dobra, pow. żegański, par. ew. Reichenau. W 1842 r. 34 dm., dwór, fol., 182 mk. (3 katol.), młyn wodny, warsztaty tkackie.

Ruppersdorf, 1347 *Ruprechtisdorff*, wś i dobra nad rz. Krynbach, pow. strzeliński. W 1842 r. był tu zamek, fol., 82 dm., 515 mk. (47 kat.), kościół par. ew., szkoła, młyn wodny, hodowla owiec. W 1509 r. wzniesiono tu kaplicę cmentarną, która w 1592 r. stała się kościołem ew., przy którym utworzono parafią. Księgi kościelne przechowały się od początku. W kościele pochowany jeden z ks. Brzegu i Lignicy, zmarły 1612 r.

Rupsze, wś, pow. rossieński, par. kołtyniańska.

Rupszukajtis, dwór, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 19 w. od Telsz.

Ruptau *Nieder* i *Ober*, zapewne po polsku

Ruptów, wś i dobra, pow. rybnicki, par. kat. w miejscu. R. leży na wzniesieniu stanowiącem dział wodny Wisły i Odry, na granicy od Austryi. W 1861 r. było 123 dm., 888 mk. (226 ew., należących do par. Gołaszowice i 5 żyd.). Kościół par. drewniany z XIII w., szkoła kat. Ludność wyłącznie polska. Obszar dóbr wraz z przyl. Ruptowiec ma 1870 mr. roli a obszar wiejski 1240 mr. Do dóbr należą fol.: Lipowiec (15 mk.), Biadaczek (8 mk.) i Maria Alm (3 mk.). R. par., dek. wodzisławski, obejmowała 1869 r. 1890 kat., 342 ew., 25 izrael.

Ruptawiec, niem. *Ruptawietz*, kol., pow. rybnicki, par. kat. Ruptau. W 1861 r. 11 dm., 85 mk. (45 ew.), szkoła ew., 95 mr. roli.

Rupulc, wś, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 63 w. od Poniewieża.

Rurokolnia, zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedrojcie, okr. wiejski i dobra hr. Tyszkiewiczów Dubinki, o 15 w. od gminy, 3 dusze rewiz.

Rury, przedmieście Lublina, pow. lubelski, gm. Konopnica, par. Lublin, składa się z 4ch folwarków i wsi. Ciągnie się ono w przedłużeniu ulicy Namiestnikowskiej za rogatkami rurskiemi, nad Bystrzycą. Nazwa pochodzi od wodociągów, które tu urządziło miasto w 1535 r. Nazwa ta objęła z czasem folwarki duchowne, które na gruntach miejskich powstały w pobliżu wodociągów. W regestrach pobor. z 1676 r. w opisie par. Lublin wymieniono: „Rel. patrum Soc. Jesu fundus in Canalibus, a personis ibidem existentibus 53. Monialium regulae s. Brigitae fundus (osób 106). Bonifratellorum praedium gener. succamerarius Podniesiński (osób 31)“. Folwarku szpitalnego (św. Ducha) nie podają regestra. Dziś folwarki te noszą nazwy: R. Bonifraterskie (własność szpitala św. Jana Bożego), R. Św. Ducha, R. Pojezuickie (wś i fol.), R. Powizytkowskie, R. Brygidkowskie. W 1827 r. było tu 57 dm., 331 mk. W 1884 r. fol. R lit. A rozl. mr. 338: gr. or. i ogr. mr. 276, łąk mr. 26, past. mr. 22, wody mr. 2, nieuż. mr. 12; bud. 8, z drzewa 10; cegielnia, pokłady torfu i kamienia wapiennego. Wś Rury Pojezuickie os. 32, z gr. mr. 261. Do R. Pojezuickich należał też fol. Konstantynów (ob.).

Ruryszki, wś, pow. wiłkomierski, gm. Konstantynów, o 10 w. od Wiłkomierza.

Ruś, łać. *Rusia*, *Russia*, *Ruscia*, *Ruzia*, *Ruthenia*. Nazwa niedająca się ściśle określić pod względem geograficznym, w rozmaitych bowiem okresach dziejów, rozmaite pod nią rozumiano obszary. Pod względem etnograficznym oraz etymologicznym objaśnienie tej nazwy przedstawia niemałe trudności. Gdy bowiem jedni, opierając się na Nestorze, samą nazwę wywodzą od skandynawskich Waregów, zwanych Rusią, przytaczając na dowód, że Czudy dotychczas zowią Szwedów Ruotsi, Rootsi a Szwecyą Ruotsimaa; inni uważają Ruś za Prusaków Słowiańskich (Łomonosow, w nowszych czasach Kostomarow), mając na względzie nazwę jednego z ramion ujściowych Niemna (Rusa); inni wreszcie łączą R. z Rugią i Prusakami (Kollar, Kaczenowski, Maraszkin), lub też mają Ruś za Chazarów (Ewers) albo Finów (Tatyszczew, Hipping, Sindstroem). Nie mogąc rozbierać w tem miejscu tych sprzecznych hypotez, ograniczamy się na zestawieniu ważniejszych momentów dziejowych, uwydatniających zmiany w pojmowaniu tej nazwy i odnoszeniu jej do różnych plemion słowiańskich i rozmaitych obszarów. Podług opowieści Nestora zaproszeni przez Słowian i Czudów, dla objęcia nad nimi rządów, Waregowie ruscy, bracia Ruryk, Sineus i Truwor, zabrawszy „rody swoje i całą Ruś“, przenieśli się do nowych siedzib w 862 r. i kraj przez siebie zajęty nazwali Rusią. Początkowo zajęli oni grody słowiańskie: Ładogę, Izborsk, Nowogród, Połock i fińskie: Rostów, Białejezioro, Muroma, nazwa więc Rusi w tym czasie do tych tylko okolic mogła się odnosić i obejmować sobą słowiańskie plemiona Nowogrodzian i Krzywiczan oraz czudzkie: Meranów, Wesi i Muromców. Następca Ruryka Oleg, posuwając się na południe, zajął Smoleńsk, Lubecz, Kijów, osadził je swemi ludźmi i zdobyte posady nazwał ziemiami ruskiemi, Kijów zaś „macierzą grodów ruskich“. Za czasów Olega Rusią nazywały się nietylko ziemie przez Ruryka podbite ale i plemiona Polanów, Siewierzanów, Drewlanów, Radymiczów, Chorwatów, Dulebów i Tywerców. Było to urzędowe geograficzne nazwisko, którem władca oznaczał państwo, skupione jego siłą, te grody słowiańskie i po części czudzkie, wśród których panowali ruscy przybysze zdobywcy. Państwo to istniało jednak tylko w pojęciu władcy, pojedyncze bowiem plemiona nie wyrobiły w sobie pojęcia jedności politycznej. Po dawnemu byli w Rusi: Nowogrodzianie, Krzywicze, Polanie, Siewierzanie, Drewlanie itd., których, prócz władzy książąt, nic z sobą nie łączyło, nic dziw więc że już za Światosława, więc w 80 lat po zajęciu Kijowa przez Olega, rozdzieliło się państwo ruskie na kilka działów. Zlepiane znowu, rozdzielało się za Włodzimierza i Jarosława, aż w końcu, po upływie następnych 80 lat, rozpadło się naprzód na kilka wielkich działów, potem na kilkanaście, liczba których w końcu doszła do stu a może i więcej. Do jedności nigdy już nie przyszło. W rozbitem na kawałki dawnem państwie ruskiem miejscowa ludność słowiańska walczy z książętami, ci zaś nawzajem sprowadzają na kraj tłu-

my stepowych narodów: Połowców, Torków, Berendejów. W owych czasach przepadła wspólna nazwa Rusi, wróciły natomiast miejscowe słowiańskie nazwiska. Utworzyły się oddzielne grupy księstw: kijowskich, czernihowskich, krzywickich, smoleńskich, suzdalskich. Jedynie tylko książęta, pomni swego pochodzenia, nazywają się Rusią, ale Ruś jako ziemia ograniczyła się do jednej tylko okolicy kijowskiej, siedliska Polan nad Dnieprem. Pod koniec XI w. Kijów stał się stolicą najdostojniejszego państwa, ambicye książąt dobijały się o Kijów, tę „macierz grodów ruskich“, podług wyrzeczenia Olega i wówczas to przywiązała się ostatecznie do tej okolicy nazwa Rusi, która służyła jej wyłącznie w ciągu XII i XIII w. Pełno na to dowodów znajdujemy nietylko w starych latopisach słowiańskich ale i u polskich kronikarzy Wincentego Kadłubka i Długosza. Granice ówczesnej Rusi zamykały się na wschód Dnieprem, na północ niedochodziły do Owrucza, tem więc bardziej do Pińska i Turowa, niepewne tylko i zmienne były granice od zachodu i południa. Początkowo do w. ks. kijowskiego należał cały pas ziemi na zachód od Kijowa i Dniepru aż do Polski, w której panowali Piastowie. Od tej strony granica długo była zmienną; szedł spór o grody czerwieńskie. Od Lechów zajęli je waregscy Rusowie, którym odebrał je Bolesław Chrobry a potem zajął znowu Jarosław Mądry. Następnie wydziedziczony przez stryjów ks. Rościsław, za czasów Bolesława Śmiałego, opanował te grody a synowie jego potrafili się na nich utrzymać, założywszy nową dynastyą Rościsławowiczów oraz państwa, które oderwali od kijowskiego. Wkrótce odpadł też i Wołyń, który rozbił się zaraz od początku na dwie części: włodzimierską i łucką. Nadto powstało mnóstwo drobnych księstw, tak że niebyło prawie grodu na Wołyniu w okolicach Kijowa, któryby krócej lub dłużej niebył stolicą jakiego małego udzielnego księstwa. W tym czasie pierwotna nazwa Rusi ograniczała się do przestrzeni pomiędzy Dnieprem a mniej więcej Słuczą i Horyniem, t. j. do ziemi bezpośrednio od w. ks. kijowskiego zależnej. Wkrótce jednak nazwa Rusi zaciśnięta do samego Kijowa, rozszerza się na cały systemat państw kijowskich. Początkowo przyczepiła się ona do grodów czerwieńskich i Halicza, zdobytych przez ks. wołyńskiego Romana. Przez ugruntowanie się tutaj dynastyi waregskich Rusów z nazwy geograficznej pierwotnie, staje się wkrótce polityczną. W końcu Wołyń, ujęty w dwie Rusie, kijowską i halicką, i sam staje się Rusią za syna Romanowego Daniela, który zostaje królem Rusi (rex Russiae) i koronuje się na tę godność w Drohiczynie za błogosławieństwem papieskiem, przez ręce legata Opizona z Mezanu. Obszerne królestwo Daniela obejmowało dzisiejszą gub. Wołyńską, Podolską, Kijowską, Galicyą Wschodnią, rozległe stepy ku morzu Czarnemu, na północ opierało się o Litwę, dotykało Nowogródka i Mińska. Nazwa Rusi, nadana przez Daniela swemu państwu, podobnie jak poprzednio za Olega, jak w XII i XIII w. w Kijowie, była nazwą wyłącznie polityczną, urzędową. Że tak było najwidoczniej pokazuje się nam z tego, że po śmierci Daniela wraz z wywrotem jego państwa, owo imię sztuczne ginie a raczej w nowe fazy przechodzi. Każde księstwo, mniejsze czy większe, na rozwalinach królestwa Danielowego powstałe, bierze na powrót swoje nazwisko miejscowe, ogólna zaś nazwa Rusi przyczepiła się do dawnych grodów czerwieńskich i tym sposobem powstała po-Danielowa Ruś Czerwona, jako pamiątka, że z tych stron wyszło państwo potężnego króla ruskiego. Kijów przestaje być Rusią, przynajmniej nie nazywają go tak więcej książęta. Kraj ten dawnych Polan nad Dnieprem odczepia się od zaimprowizowanej jedności i zostaje, jak wprzódy, udzielną posadą i pod koniec XIII oraz na początku XIV w. nie ma mowy o kijowskiej Rusi. W ślad zatem uwolnił się od nazwy Rusi i Wołyń; pozostała ona odtąd tylko przy grodach czerwieńskich i zwie się Czerwoną, przez pamięć na pierwotnych mieszkańców tych okolic Chrobatów Czerwonych. Obejmuje ona wówczas okolice nad Bohem i Sanem, dzisiejszą Galicyą Wschodnią i stepy pobliższe Podola. Po śmierci Daniela pozostali dwaj jego synowie podzielili się królestwem ojcowskiem. Lew posiadł dawne grody czerwieńskie, t. j. ziemię sanocką, przemyską, lwowską, bełzką, chełmską, zachodnie Podlasie z Drohiczynem i księstwo halickie, Mścisław zaś objął najprzód Łuck i Dubno, następnie po bracie stryjecznym wziął resztę dzielnicy wołyńskiej, t. j. Włodzimierz, starożytną stolicę ziemi. Lew w przywilejach (podejrzanej autentyczności zresztą) zowie się po prostu tylko synem króla Daniela, dux terrarum Russiae. W owym też czasie grody czerwieńskie od stolicy swojej Halicza zaczynały coraz częściej występować jako księstwo halickie, Wołyń natomiast, od Włodzimierza, po dawnemu jako księstwo włodzimierskie. Ztąd utworzyły się historyczne nazwy łacińskie Galicyi i Lodomeryi. Syn Leona Danielowicza Jerzy, odziedziczywszy po bracie stryjecznym czy też stryju Wołyń, t. j. Włodzimierz, dzisiejszą Lodomeryą, odnowił tytuł królewski, który zresztą w rękach jego nie miał żadnej rzeczywistej wartości, nie był bowiem koronowany przez kościół. Ze znanej majesta-

tycznej jego pieczęci, mającej dwa pola, na jednym z których znajduje się wizerunek królewski w koronie i z berłem, z napisem „Domini Georgi regis Russie“, na drugiej zaś rycerz w pancerzu konno, z tarczą i proporcem w ręku, z napisem „Domini Georgi principis Ladimerie“, jasno się okazuje, że Rusią, królestwem, w pojęciu epoki są dawne grody czerwieńskie czyli późniejsze księstwo halickie, Lodomerya zaś, t. j. Wołyń pobliższy Haliczowi, jest księstwem. Jerzy zatem jest książęciem i królem, ma dwa państwa. Państwa te rozdaje swoim synom; Andrzej otrzymuje Halicz czyli tak zwaną Ruś, Lew zaś Wołyń północny, t. j. ks. łuckie. Książęta ci piszą się razem „duces totius terre Russie, Galicie et Ladomirie“. Obadwaj więc bracia mieli pod swem panowaniem całą Ruś. Lew łucki ma jedyną córkę, którą wydaje za Lubarta Gedyminowicza i tym sposobem Wołyń północny dostaje się w moc Litwy, wskutek czego Gedymin w dyplomatach łacińskich pisze się „Rex Letvanorum et multorum Ruthenorum“. Tak więc obok siebie istniały dwie dynastye, ginąca Daniela była ruską, posiadała całą Ruś, nowo wzrastająca litewska miała tylko poddanych Rusinów. Obok tego znajdujemy w tym czasie nową zagadkową nazwę Rusi mniejszej, mianowicie w przywileju Jerzego o pokoju z Krzyżakami („nos Georgius Dei gratia natus dux tocius Russie mynoris“). Nazwa ta jak się zdaje powstała w skutek naśladowania sąsiedniej Polski, podobnie jak w późniejszych dyplomatach Jerzego przybierany tytuł „dux et heres Regni Russie“, na wzór Łokietkowego „Dux et haeres Regni Poloniae“. Po śmierci Jerzego († 1339 r.), czy nawet jeszcze za jego życia, objął panowanie nad dawnemi grodami czerwieńskiemi Bolesław mazowiecki, syn jego siostry Maryi Trojdenowej, księżny czerskiej, a szwagier Kazimierza Wielkiego, obadwaj bowiem mieli za sobą Gedyminówny. Po Bolesławie mazowieckim spadkobiercą Rusi halickiej został Kazimierz Wielki, król polski, i prawie bezzwłocznie po jego śmierci przyłączył kraj cały do Polski. Pamiątką po dawnych księciach pozostało tylko nazwisko kraju, będące niegdyś nazwą urzędową dynastyi, rządu, a które z czasem przeniknęło w masy narodu, stało się miejscowem i wyrugowało dawną nazwę tuziemną Chrobatów. Kazimierz Wielki w pierwszej chwili po przyłączeniu zachował pewną udzielność Rusi, mianował nawet oddzielnego kanclerza w osobie Jana ze Strzelcy Suchegowilka, doktora dekretów, późniejszego arcybiskupa gnieźnieńskiego, oraz bił oddzielną monetę ruską. W dyplomatach nazywał się niekiedy królem Polski i Rusi. W 1434 r. nastąpiło porównanie wszelkich praw rycerstwa polskiego i ruskiego i tem samem część ruska królestwa spłynęła w całość. W tym też czasie z dawniejszych czterech wojewodów: lwowskiego, przemyskiego, bełzkiego i łuckiego, zniesiono dwóch pierwszych i ustanowiono natomiast wspólnego wojewodę ziem ruskich ze stolicą we Lwowie; wojewoda łucki dostał się pod panowanie Litwy, bełzki zaś utrzymał się osobno i nadal. Rusią wtedy w pojęciu polskiem była wyłącznie tylko Ruś halicka, nie zaś żadne inne strony, jak Wołyń, Podole, Ukraina. Inne Rusie powstały później i urobiły się na wzór jedynej Rusi, która nazwę tę za miejscową przyjęła. Zauważyć tu jednak należy, że w połowie XIV w. obok Rusi nad Dniestrem i Sanem, powstaje druga Ruś nad Moskwą i Oką. Po otrzymaniu bowiem przez w. ks. moskiewskie supremacyi nad okolicznemi księstwami, Symeon Pyszny (Gordy), w. ks. moskiewski, syn Iwana Kality, panujący od 1340 do 1353 r., przybrał tytuł w. ks. wszej Rusi. W sto lat przeszło po tem w. książe Iwan Wasilewicz, który ostatecznie wyzwolił się z pod jarzma mongolskiego, nazwał się w. księciem Białej Rusi. Nazwa ta wkrótce potem musiała przenieść się na kraj, któremu później służyła, t. j. na ziemie Krzywiczan, smoleńską, połocką i witebską. W połowie XVII w. powstała Ruś Mała, imieniem tem przezwał bowiem Chmielnicki ziemie oderwane od Rzpltej. Nazwisko Rusi Małej przywiązane pierwotnie za Chmielnickiego do Kozaczyzny za Dnieprem, przeszło następnie i na dawne województwo, późniejszą gubernią kijowską. Dziś jeszcze pod nazwą Małej Rusi rozumieją cztery gubernie: czernihowską, charkowską, połtawską i kijowską. *J. Krz.*

Ruś 1.) wś nad rz. Narew, pow. łomżyński, gm. Borzejowo, par. Wizna. W 1827 r. było 9 dm., 55 mk. 2.) **R.**, pow. mazowiecki, ob. *Łopienie R.* 3.) **R.**, pow. ostrowski, ob. *Czyżewo R.*

Ruś 1.) w dok. *Reussen*, *Reusen*, wś na prawym brzegu Łyny, na pols. Warmii, pow. olsztyński, par. Bartąg, poczta, tel. i st. kol. żel. w Olsztynie. Wś zdawna i do dziś polska. W r. 1374 nadaje kapituła warmińska Jerzemu, Michałowi, Mikołajowi i Piotrowi i spadkobiercom tychże trzy wolne włóki blisko jeziora „Prawoszen“, w miejscu zwykle „zcu den Rewszen“ zwanem, na prawie pruskiem; za to muszą być stróżami nad pasiekami, jakie w tamtejszych lasach kapituła posiada, za co jeszcze dostają $^1/_3$ część zyskanego miodu. Gdyby zaś w przyszłości pszczoły wymarły i pasieki zniesione zostały, natenczas winni posiedziciele czynić 1 służbę z koniem od każdej włóki; także pociągani

będą do budowy zamków. R. 1444 sprzedała kapituła młyn swój w R. z 2½ włókami, 3 ostrowami i prawem użytkowania z lasu Janowi v. Proszen, a 1614 r. pozwala młynarzowi używać zagranicznego kamienia we młynie. R. 1594 otrzymuje kotlarz Marcin Schimmelpfennig pozwolenie założenia nad rzeczką, młyn w R. pędzącą, huty kotlarskiej (ob. Cod. dipl. Warm., II, 502). W r. 1656 należała R. do Milewskiego. 2.) **R.**, leśniczówka, tamże. 3.) **R.**, wś nad jeziorem t. n., pow. morąski, nad traktem z Ostródy do Morąga, o 1 milę na płd. od Morąga (st. p., tel. i kol. żel.). 4.) **R.** *Mała*, wś na pols.-prus. Mazurach, pow. ostródzki, st. p., tel. i kol. żel. Ostród. 5.) **R.**, targ. nad rz. Rusą (ramię Niemna), pow. szyłokarczemski, 8 klm. na płd.-zach. od Szyłokarczmy, 10 klm. od ujścia rz. Rusy do zatoki Kuryjskiej, 4 klm. od morza. Leży w środku delty, jaką tworzy rz. Rusa, tak nisko, że przy silnych wiatrach morze zalewa okolicę. Wtedy komunikacya uskutecznia się tylko łodziami, zaledwie kilka najwyżej położonych ulic suchą nogą przejść można. Ziemia z namułu rzecznego nie nadaje się w takich warunkach do uprawy, natomiast łąki są wyborne, a ogrodnictwo kwitnie. Siano i warzywa stanowią ważny artykuł handlu z pobliską Kłajpedą i Królewcem. Głównem zatrudnieniem mieszkańców, w liczbie 2078 (1886 r.) ewang. wyznania, jest handel i spław drzewa, żegluga i rybołówstwo. Spławiane Niemnem drzewo obrabia tu na miejscu 6 parowych pił na deski i belki, odstawiane następnie do Królewca, Bremy i Hamburga, częścią płynie zatoką Kuryjską lub kanałem Wilhelma do Kłajpedy. Wszystkie partye drzewa tu nadchodzące łączą się w wielkie tratwy i dopiero spuszczane są Niemnem ku zatoce; tem wiązaniem i łączeniem tratew trudnią się specyalni robotnicy. Obrót roczny drzewa wynosi tu do trzech milionów marek. Kłajpedzcy kupcy, którzy tu swe faktorye i spedytorów mają, zakupują rocznie drzewa za milion talarów. Rybacy i żeglarze puszczają się aż do Grodna i Kowna i do Królewca, Elbląga i Gdańska na łodziach. Z ryb słyną tutejsze łososie i minogi, łowione w wielkich masach i wywożone do Niemiec. Targi, jakie się tu odbywają, są licznie odwiedzane i ożywione. Domy w R. ciągną się w jednym rzędzie i tworzą z sąsiednią wsią Pokalną ulicę, prawie na milę długą. Znajduje się tu filia banku państwa, kilka browarów, poczta, telegraf. W lecie kursują ztąd parowce do Tylży, Kłajpedy i Królewca. *Ad. N.*

Rusa, jezioro w okr. dorpackim (w gub. inflanckiej), przez które przechodzi strumień Macierzysty (Mutterquelle), stanowiący początek rz. Omoważy.

Rusa al. *Rus*, *Russ*, rzeka w Prusach wschodnich, stanowi prawe ramię Niemna, który 1½ mili za Tylżą rozdziela się na dwa ramiona: Rusa stanowi płn.-zachodnie a Gilia płd.-zachodnie. Odłączywszy się Rusa wchodzi w granicę powiatu nizinnego i płynąc w kierunku płn.-zach. stanowi granicę między pow. tylżyckim a nizinnym. Niedaleko przed wsią Gr. Schilleningken przestaje być granicą i zmieniwszy kierunek na zachodni, odcina północną część pow. nizinnego, wrzynającą się nakształt półwyspu między pow. tylżycki i szyłokarczemski, od głównego korpusu i przy wsi Klein Schilleningken wstępuje do pow. szyłokarczemskiego, zmieniwszy kierunek na północny. Krótko przed miejscowością Rusą poczyna się dzielić; najprzód odłącza odnogę Skirwint, następnie Pokalnę, potem Warusę, a w końcu Atmatę. Odtąd też przestaje zwać się Rusą. Przybiera: Lejtę wpadającą do niej pod Jodekrant i Jegę powyżej Warrischken. Rusa występuje corocznie z brzegów i zalewa nadbrzeżne okolice. Te regularne powodzie są, jak powodzie Nilu, dobrodziejstwem dla mieszkańców; nadzwyczajne za to, co lat kilka się wydarzające, są wielką klęską. Wtedy cała nizina litewska, delta niemeńska stoi pod wodą, na 11 mil wzdłuż a 8¾ wszerz. Rząd wznosi nad brzegami tamy, zabezpieczające nadbrzeżne łąki przed zalewem. Mieszkańcy jednak nie bardzo z nich kontenci, bo łąki, na które się wody wylewają, obfitsze dają żniwo, aniżeli pola, które tamy przed powodzią ustrzegły. Kraj nad zatoką, objęty Skirwintem i Atmatą zowie się Ruską Deltą (Russ-Delta). Przybywa jej ciągle choć zwolna i tak przed 200 laty leżała wś Rus tuż nad zatoką, a dziś przeszło ¾ mili od niej odległa (ob. *Gilia*, *Kurońskie niziny* i *Niemen*). Podług niektórych badaczów (Łomonosów, Kostomarow) okolice R. były kolebką twórców organizacyi państwowej, pierwotnie pomiędzy Słowianami północno-wschodnimi w okolicach Ilmenu i sąsiedniemi plemionami czudzkiemi, następnie zaś pomiędzy Polanami naddnieprzańskimi (ob. *Ruś*). O rzece R pisał J. Schreder w Bibliotece Warszawskiej (1848, t. IV, 433). *Ad. N.*

Rusacino, wś nad bezim. dopł. Mezawki, pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, gm. Cyryn, ma 5 osad; miejscowość małoleśna, falista, grunta bardzo urodzajne.

Rusaczki 1.) wś nad rz. Mierzycą, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. i par. Miory, okr. wiej. i dobra (ks. Mirskich) Staniulewo, o ½ w. od gminy, 30 w. od Dzisny a 33 w. od st. dr. żel. dyneb.-witebskiej Balbinowo, ma 4 dm., 46 mk. (w 1864 r. 19 dusz rewiz.), 159·15 mr. gr. włośc. 2.) **R.**, wś, tamże, okr. wiejski i dobra (Zajkowskich) Okułowo,

ma 2 dm. i 27 mk. (w 1864 r. 8 dusz rewiz.), 78 mr. grun. włośc. Mieszkańcy dość zamożni. 3.) **R.**, wś, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Wasiliszki, okr. wiejski i dobra Raczyńskich Szejbakpol, o 10 w. od gminy a 45 w. od Lidy, ma 5 dm., 45 mk. kat. (w 1864 r. 16 dusz rewiz.). 4.) **R.**,, fol., pow. oszmiański w 3 okr. pol., o 67 w. od Oszmiany a 39 w. od Dziewieniszek, ma 5 mk. kat.; własność Milewskich. 5.) **R.**, wś, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra Szwejkowskich Krzywicze, o 2 w. od gminy a 31 w. od Wilejki, ma 6 dm., 39 mk. kat. (w 1864 r. 22 dusz rewiz.). *J. Krz.*

Rusaki 1.) fol. pryw. nad rz. Bieglec, pow. dziśieński, w 1 okr. pol., o 61 w. od Dzisny, 1 dm., 18 mk. 2.) **R.**, wś nad rz. Bereźwicą, pow. dziśieński, w 1 okr. pol., gm. Wierzchnie, okr. wiejski Udział, o 5 w. od gminy a 50 w. od Dzisny, ma 6 dm., 80 mk. (w 1864 r. 35 dusz rewiz.). 3.) **R.**, wś nad Łastowicą, pow. dziśieński, w 1 okr. pol., gm. Głębokie, okr. wiejski Żuki, o 4 w. od gminy a 64 w. od Dzisny, ma 6 dm., 52 mk. (w 1864 r. 20 dusz rewiz.); własność Jarkowskich. 4.) **R.**, wś nad rz. Miadziołką, pow. dziśieński, w 2 okr. pol., gm. Postawy, okr. wiejski Kuropole, o 7 w. od gminy a 96 w. od Dzisny, ma 15 dm., 176 mk. (w 1864 r. 74 dusz rewiz.). 5.) **R.**, wś nad rz. Świecicą, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Różanka, okr. wiejski Rakowicze, o 61 w. od Lidy, ma 5 dm., 47 mk. W 1864 r. w części należącej do dóbr Ludwinów, Songajłów, 11 dusz rewiz.; w części zaś do dóbr Upichowszczyzna Moraczewskich, 15 dusz rew. 6.) **R.**, wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Lipniszki, okr. wiejski, Rusaki o 7 w. od gminy, 57 w. od Oszmiany a 29 w. od Dziewieniszek, ma 30 dm., 163 mk. kat. (w 1864 r. 108 dusz rewiz.); należy do dóbr Lipniszki Wolskich. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: R., Dzieszewicze, Jodkiewicze, Sienkowicze, Sontaki, Sudragi i Szylucie, w ogóle 347 dusz rewiz. włościan uwłaszcz. 7.) **R.**, wś włośc., pow. święciański, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i par. Komaje, o 5 w. od gminy a 35 w. od Święcian, ma 8 dm., 83 mk., w tej liczbie 77 kat., 3 starow. i 3 żyd. (podług spisu z 1864 r. 20 dusz rewiz.). 8.) **R.**, wś i dobra, tamże, okr. wiejski Karolinowo, o 6 w. od gminy, 5 dusz rewiz.; własność Kamieńskich. 9.) **R.**, wś, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Miadzioł, okr. wiejski Miadzioł-Uzła, o 16 w. od gminy a 29 w. od Wilejki, ma 6 dm., 63 mk. (w 1864 r. 29 dusz rewiz.); należy do dóbr Uzła hr. Tyzenhauzów. 10.) **R.**, wś nad rz. Mussą, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra Rudominów Muśniki, o 2 w. od gminy a 43 w. od Wilna, ma 3 dm., 25 mk. kat. (w 1864 r. 11 dusz rewiz.). 11.) **R.** *Dolne*, wś nad rzką Rzeszą, pow. wileński, w 1 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra (Sienkiewiczów) Rzesza, o 4 w. od gminy a 15 w. od Wilna, ma 5 dm., 39 mk. kat. (w 1864 r. 15 dusz rewiz.). 12.) **R.** *Górne*, wś, tamże, o 5 w. od gminy, 10 dusz rewiz. 13.) **R.**, zaśc. nad rzką Noczwichą, dopł. Kargowicy, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Prusewicze, par. kat. okołowska, ma 2 osady; grunta lekkie. 14.) **R.**, wś nad rz. Małką, dopł. Dźwinosy, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Pleszczenice, ma 8 osad; miejscowość falista, dość leśna, grunta szczerkowe, kamień narzutowy. 15.) **R.**, wś w pobliżu kotliny rz. Szaciłówki, praw. dopł. Suły, pow. miński, w 3 okr. pol. kojdanowskim, gm. Rubieżewicze, ma 13 osad pełnonadziałowych; miejscowość nieco falista, dość leśna, grunta szczerkowe dobre, łąki piękne. 16.) **R.**, wś, pow. białostocki, w 3 okr. pol., gm. Przytulanka, o 32 w. od Białegostoku. 17.) **R.**, wś, pow. grodzieński, w 2 okr. pol., gm. Krynki, o 43 w. od Grodna. 18.) **R.**, wś, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Kozłowszczyzna, o 23 w. od Słonima. 19.) **R.**, wś, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Pacowszczyzna, o 56 w. od Słonima. 20.) **R.**, sioło, pow. horecki, gm. Horodyszcze, ma 37 dm., 157 mk., z których 32 zajmuje się garncarstwem. *J. Krz.—A. Jel.*

Rusaki, wś nad rzką Terniawką, dopł. Teterewa, pow. radomyski, w 5 okr. pol., gm. i par. prawosł. Przyborsk (o 4 w.), o 98 w. od Radomyśla, przy drodze z Przyborska do Krasiłówki, ma 471 mk.; należy do dóbr Przyborsk. Podług Pochilewicza jest tu 565 mk., nadzielonych 1035 dz. ziemi, z której płacą 506 rs. 77 kop. wykupu rocznie. Wspaniała rezydencya wzniesiona przez dawniejszego właściciela dóbr przyborskich Horwata oraz wielka gorzelnia parowa, wystawiona przez obecnego właściciela Zaleskiego.

Rusakolna, okol. szlach., pow. trocki, w 1 okr. pol., o 14 w. od Trok, 8 dm., 81 mk. kat.

Rusakowce, wś, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. i dobra Wołożyn, okr. wiejski Kibudzie, w 1864 r. 22 dusz rewiz.

Rusakowicze, białorus. *Rusakowiczy* 1.) wś i dobra nad rz. Ptycz, lewym dopł. Prypeci, pow. ihumeński, do niedawna w 1 okr. pol. uździeńskim, teraz w 4 puchowickim, gm. i par. pounicka Citwa, par. kat. niegdyś dukorska, następnie annopolska, od 1880 r. kalwaryjska. R. są osadą bardzo dawną, o czem świadczy przed kilku laty odnaleziona na brzegu Ptycza przedhistoryczna stacya krzemienna. Wś ma 27 osad pełnonadziałowych, kaplicę cmentarną pounicką, fundacyi Bykowskich, z grobami tej rodziny. Dobra, niegdyś Szwykowskich, z kolei Bykowskich, a teraz

przez wiano Józefy Bykowskiej Weyssenhofów. Rozgraniczenie tych dóbr z sąsiednim Ozieryczynem nastąpiło po długich sporach w 1639 r. Po odseparowaniu włościan w 1866 r. pozostało około 96 włók wraz z fol. Okuninów i osadą Klin. Oprócz tego do domin. R. należy pograniczny fol. Krystynpol, przeszło 6 włók i o 17 w. odległy Bacharewicze, 20¼ włók. Rezydencya niegdyś zamożna, obecnie podupadła. W domu nieco pamiątek, dzieł sztuki, zbiorek numizmatyczny, książek, papierów, krzemieni przedhistorycznych, czem się zajmuje Jan Weyssenhof. Grunta w R. lekkie, łąk dużo, lasy do niedawna znaczne, uległy prawie całkiem wyrąbaniu. 2.) **R.**, wś poradziwiłłowska na praw. brzegu Niemna, na połudn. krańcu pow. mińskiego, o 2 w. od mka Mikołajewszczyzna, w 3 okr. pol. kojdanowskim, gm. Swierżeń, ma 20 osad pełnonadziałowych; grunta faliste, urodzajne, łąki obfite nadrzeczne, miejscowość bezleśna; lud rolniczy i flisaczy. *A. Jel.*

Rusakowo 1.) wś, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Norzyca, o 5 w. od gminy, 21 dusz rewiz.; należy do dóbr Hulidowo, Okuszków. 2.) **R.**, wś w pobliżu rzki Babinki, będącej początkiem Osoki, pow. ihumeński, w 1 okr. uździeńskim; gm. Dudzicze, ma 6 osad; grunta lekkie, miejscowość dość leśna. 3.) **R.**, wś, pow. słonimski, w 2 okr. pol., gm. Żyrowice, o 15 w. od Słonima. 4.) **R.**, wś, pow. drysieński, par. Przydrujsk.

Rusakowszczyzna, zaśc. włośc., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Przebrodź, o 14 w. od gminy a 53 w. od Dzisny, 1 dm., 7 mk. starow. (w 1864 r. 2 dusze rewiz.).

Rusaliszki 1.) z przysioł. *Ruksliszki*, wś włośc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Święciany, o 11 w. od gminy, 25 dusz rewiz. 2.) **R.**, zaśc., pow. święciański, par. Komaje. 3.) **R.**, wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Horodek, okr. wiej. i dobra (Olendzkich) Piotrowszczyzna, o 7 w. od gminy a 48½ w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z Mołodeczna do granicy pow. mińskiego, ma 2 dm., 13 mk. (w 1864 r. 9 dusz rewiz.). *J. Krz.*

Rusałówka, wś przy ujściu rzki Bahwy do Tykicza, pow. humański, w 3 okr. pol., gm. Rusałówka, o 50 w. od Humania, pomiędzy wsiami Kiślin i Nowa Grobla, ma 2075 mk. (w 1863 r. 1520 prawosł i 3 kat.), 3238 dzies ziemi; cerkiew p. w. św. Jakuba Apostoła, drewniana, wzniesiona w 1742 r., uposażona jest 50 dzies. ziemi. W 1863 r. należała do Karola Rokickiego, który kupił ją w 1849 r. od Feliksa Przygockiego. Gmina R. składa się z 9 okr. wiejskich (starostw), obejmuje 20 miejsc zamieszkałych (mko Buki, 6 chutorów, 5 ferm), mających 2510 dm., 13,717 mk., 21,425 dzies. ziemi (8261 włościańskiej, 13,008 dworskiej, 156 cerkiewnej).

Rusańce, pow. sejneński, gm. i par. Sereje, odl. od Sejn 48 w., 20 dm., 175 mk. W 1827 r. było 12 dm., 94 mk.

Rusanów, wś nad rz. Trubeżą, pow. osterski gub. czernihowskiej, na pograniczu pow. perejasławskiego gub. połtawskiej, na wschód od mka Hoholewa.

Rusanowce 1.) wś, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Wasiliszki, okr. wiejski Szejbakpol, o 12½ w. od gminy a 49½ w. od Lidy, ma 5 dm., 69 mk. kat. i 1 prawosł. (w 1864 r. 16 dusz rewiz.). 2.) **R.**, okol. szlach., pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Wasiliszki, okr. wiejski Glinicze, o 7 w. od gminy a 43½ od Lidy, w 1864 r. 2 dusze rewiz.; należy do dóbr skarbowych Wasiliszki.

Rusanowce, wś nad Bohem, pow. latyczowski, okr. pol., gm. i par. kat. Międzyboż, o 4 w. odl., ma 90 osad, 502 mk., 1054 dzies. ziemi włośc. Należała niegdyś do klucza międzyboskiego ks. Czartoryskich i nadana przez nich kościołowi w Międzybożu. Po przejściu na własność rządu zamieniona była przez pewien czas na kolonie wojskowe. *Dr. M.*

Rusanówka 1.) w dok. *Rusianowicze*, wś nad rz. Ikwą (Ikawą), pow. lityński, w 4 okr. pol., gm. i par. Stara Sieniawa, o 50 w. od Lityna, ma 18 osad; wś bezleśna, grunt dobry. Należy do dóbr Teleżyniec Dorożyńskiej. Podług Złotej Księgi (t. IX, 143) nadana była Bartłomiejowi Russanowskiemu (Lustracya z 1559 r., tit. 45, fol. 82). Podług lustracyi kaszt. kam. Humieckiego z 1616 r. wchodziła, jako wieś bojarska, w skład ststwa chmielnickiego. Lustracya ta podaje następujące szczegóły: „Rusianowicze, tej wsi posesorami nobiles: Aleksander, Jan, Mikołaj— Piotra, Jan, Hrehory— Stefana, Jan, Jędrzej— Pawła Kuryłowskich, synowie, Kuryłowscy alias Rusianowscy, na którą ukazali starą sumę grzywien 30 ab Joanne comite in Tarnow exercituum ductore generali, de dato in Chmielnik, feria secunda festi sacri Paschatis anno 1534 na osadzenie tej wsi, którą potem ś. p. król Zygmunt I de data Cracoviae in conventu regni anno 1539 konfirmował. Ukazali i drugi przywilej na prawo lenne Jerzemu, Stefanowi, Pawłowi, Piotrowi Kuryłowskim, ojcom posesorów teraźniejszych służący, de data Petricoviae in comitiis regni anni 1559, za podpisem p. kanclerza Ocieskiego, który potem król JMć dzisiejszy de data Varsaviae in comitiis regni anno 1592 sumę starą grzywien 30 aprobując, konfirmował; które prawo acz nowe jest, i de jure zostać by się nie mogło, jednak iż z nich służbę woenną równo z inszemi odprawują, tedy posse-

sores modernos przy posesyi, prawo to lenne na potem J. K. Mci i sejmowi zostawiwszy, zachowujemy“ (Jabłonowski, Lustracye, 49). 2.) **R.**, wś, pow. radomyski, w 3 okr. pol., gm. Potyjówka, par. prawosł. Czajkówka (o 10 w.), o 12 w. od Radomyśla, ma 471 mk., nadzielonych 595 dz. ziemi, z której płacą 467 rs. 94 kop. rocznego wykupu. W 1784 r. było tu 123 mk. Wś należy w części do spadkobierców Stefana Michałowskiego (75 dzies. ziemi użytk., 167 lasów i 32 nieuż.), w części zaś do Anastazyi Górkowskiej (100 dzies. ziemi użyt., 400 lasów i 68 nieużyt.). 3.) **R.**, wś nad rz. Bałtą Samnowatą, dopł. Czarnego Taszlika, pow. elizawetgradzki gub. chersońskiej. W 1869 r. 21 dm. *J. Krz.*

Rusanowo 1.) futor pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 68 w. od Dzisny, 2 dm., 14 mk. kat. 2.) **R.**, wś, pow. wiłkomierski, gm. Szaty, o 32 w. od Wiłkomierza.

Rusanowska, kolonia, pow. radomyski, w 3 okr. pol., gm. Potyjówka, o 12 w. od Radomyśla, należy do wsi Rusanówka.

Rusany 1.) wś i fol., pow. trocki, w 2 okr. pol., o 52 w. od Trok; folwark ma 1 dm., 22 mk. kat.. wś zaś 4 dm., 105 mk. tegoż wyzn. 2.) **R.** *Gaj*, wś, pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Żyżmory, okr. wiejski Kasperyszki, o 10 w. od gminy, 14 dusz rewiz.; własność hr. Tyszkiewiczów,

Rusawa, ob. *Rosawa.*

Rusawa 1.) wś nad rz. Trościańcem, dopł. Rosawy (Rusawy), pow. jampolski, w 1 okr. pol. Babczyńce, gm. i par. Jampol, ma 30 osad. 2.) **R.** *Hołowa*, ob. *Hołoworusawa.* 3.) **R.** *Mała*, wś nad rz. Rosawą (Rusawą), pow. jampolski, okr. pol. i par. kat. Tomaszpol, gm. Rożniatówka, rzeką przedzielona od R. Wielkiej, ma 54 osad, 610 mk., w tej liczbie 50 jednodworców, 649 dzies. ziemi włośc., 49 cerkiewnej; cerkiew pod wez. św. Mikołaja, wzniesiona w 1871 r., z 650 parafianami. Własność Młochowskiego. 4.) **R.** *Wielka*, wś nad rz. Rosawą (Rusawą), pow. jampolski, w 3 okr. pol. i par. Tomaszpol, gm. Rożniatówka, o 10 w. od Tomaszpola, ma 210 osad, 1428 mk., 2066 dzies., ziemi włośc., 1457 dwors., 84 cerkiewnej; cerkiew p. w. N. M. P., wzniesiona w 1857 r., z 1837 parafianami. Gleba czarnoziemna, grunta równe, kamień wapienny. Mieszkańcy trudnią się wyrobem nagrobków, kamieni do toczenia, osełek i t. d. Własność niegdyś Koniecpolskich, Lubomirskich, Sobańskich, dziś Winogradzkich. *Dr. M.*

Rusawka, wś nad rz. Rosawą (Rusawą), pow. jampolski, w 3 okr. pol. i par. Tomaszpol, gm. Dzygówka, ma 50 osad. Należy do Ihnatkowa, własność Jaroszyńskich. Mieszkańcy robią z wydobywanego tu kamienia pomniki, piedestały pod takowe, płyty, osełki i t. d.

Ruśce, wś nad rzeczką, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Druja, okr. wiejski Drujka, o 13 w. od Miłoszewa (zarząd gminy), 19 w. od st. dr. żel. Balbinowo, a 58 w. od Dzisny, ma 2 dm., 22 mk. kat. (w 1864 r. 16 dusz rewiz.); własność Gajdziclów i Rypińskich.

Ruschdorf (niem.), ob. *Rusinowice.*

Ruschen, nieistniejący młyn (ob. *Grzmiąca*), należał za czasów krzyżackich do komturstwa brodnickiego, miał 2 koła i płacił 3 łaszty (ob. Gesch. d. Stadt und d. Kr. Kulm v. Schultz, II, 113).

Ruschendorf (niem.), ob. *Ruszona.*

Ruschpelken 1.) wś, pow. kłajpedzki; 3 dm., 32 mk. 2.) **R.** *Goerge* al. *Russen*, wś, tamże, 11 dm., 93 mk., 167 ha.

Ruschuetz (niem.), ob. *Rzuszcze.*

Ruściagi, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 55 w. od Nowoaleksandrowska.

Rusek, niem. *Russek*, dobra ryc., pow. starogardzki, st. p. i par. kat. Bobowo $^1/_8$ mili odl., st. kol. Morzeszczyn o 8 klm.; odl. od Starogrodu $1^3/_4$ mili, 145 ha (27 lasu, 41 łąk, 32 roli). W 1869 r. 24 mk. kat., 3 dm.; 1885 r. 2 dm., 3 dymy, 16 mk., 15 kat., 1 ew. Dziedzic 1858 r. Tucholka, 1885 Józef Binerowski. R. leży dosyć nisko, wśród łąk, które dawniej stanowiły niedostępne bagna, służące mieszkańcom w czasie wojen szwedzkich za kryjówki. Granicę na zachód tworzą góry Ubiedrznie. Na północ płynie Węgiermuca, lecz granicę stanowi rów, ciągnący się od zach. ku wschodowi przez małe jeziorko i przez dwa ostrowy: Wielkie i Małe Lisie. Wschod. granicę oznacza t. z. Bartnicki Rów, który półn. końcem wpada do Węgiermucy a potem przerzyna jez. Wictraczek, Piotrzek i Rudne i uchodzi do jez. Brzezińskiego. Nad Wietraczkiem stał dawniej wiatrak, który pędził wodę ze wszystkich rowów do Węgiermucy. Bartnicki rów dzielił parafią bobowską od nowocerkiewskiej, Nowacerkiew zaś należała do cystersów w Peplinie. Oni to wykopali ten rów, aby stanowił granicę ich posiadłości i dla osuszenia bagien. Południowa granica ciągnie się od rowu Bartnickiego aż do Ubiedrzni. W obszarze tych granic leżą liczne ostrowy, z których każdy ma swą nazwę. Są one: 1) Góra, przy której istniała przedtem wioska; 2) Wielka Góra al. Wielki Ostrów; pomiędzy temi dwoma ostrowami były zabudowania dwors.; 3) Gliniak; 4) Gliniaczek; 5) Leszczynów, 6) Wysokie; 7) Ryk, w pobliżu którego jest jeziorko Smółek; 8) Ostrówek; 9) Wapienko; 10) Dębów; 11) Wilczak; 12) Długie; 13) Liwondziak; 14) Mały Ostrówek; 15) Franów; 16) Lisie i 17 Lisiaczek. Na Ubiedrzniach napotykano groby skrzynkowe. Na granicy grabowskiej pewnie jeszcze dziś takowe się znajdują. Jeszcze

przed r. 1845 istniała tu oprócz folwarku znaczna wioska, w której mieszkali t. z. swojacy. Opłacali oni dziedzicowi czynsz od gruntu, na którym stały ich budynki. Każdy posiadał też kilka morgów roli, jako też odpowiedni kawał łąki i ogródek. Płacili tylko mały czynsz, a w żniwa pracowali przez parę dni na folwarku. Miał też nieomal każdy z nich kilka sztuk rogatego bydła i parę koni lub wołów, potem nie mało gęsi, które się pasły razem z pańskiemi, za to dziesiąta gąska była pańska; lecz gdy ich ciężary wzrosły, zwinęli chłopi swoje gospodarstwa tak, że nie pozostało nic prócz zabudowań dziedzica i jednej chaty. *Ks. Fr.*

Rusek 1.) *Wielki*, wś na pols.-prus. Mazurach, pow. szczycieński, nad jeziorem t. n., o 2½ klm. od granicy pow. olsztyńskiego, 8 klm. na wsch. od Dźwierzut (st. p. i tel.), 7½ klm. od Pasymia. Wś założona przed r. 1390. R. 1472 odnawia Henryk v. Richtenberg, w. mistrz, Brożejowi z Elganowa (Brosie Gilgenau) przywilej na Wielki Rusek z 60 włókami chełm., nadając je wyższem i niższem sądownictwem i podwójną służbą zbrojną. 2.) **R.** *Mały*, dobra ryc., tamże, na drugim brzegu jeziora, na płn.-wschód od W. Ruska. Obszaru 433 ha. M. Rusek, w dok. Cleyne Rusky (1412), nadany został przez w. mistrza Konrada Zoellnera von Rothenstein (1382—1390) Hankowi (Hanneke), Olbrechtowi, Kiersztanowi i Burkartowi 30 włók w lesie Nida na prawie chełm., z obowiązkiem jednej służby zbrojnej. R. 1435 w dzień ś. Pryski odnawia Henryk Reuss z Pławna, komtur elbląski, powyższy przywilej Szymonowi, Jakubowi i Janowi (Joen) z M. Ruska. *Ad. N.*

Ruseni, wś nad Czuhorem, dopł. Prutu, pow. sorocki gub. bessarabskiej, par. Belcy, cerkiew drewniana. W 1868 r. 226 dm.

Rusiańce, wś, pow. kowieński, w 3 okr. pal., o 65 w. od Kowna.

Rusianówka al. *Rusinówka*, wś, pow. tarnopolski, odl. 7·5 klm. na wschód od Tarnopola (sąd pow., urz. poczt., tel. i st. kol. żel.), nad pot. Chodorówka, dopł. Gniezny. Granice: wschod. Bajkowce, połud. Smykowce, zachod. Tarnopol, półn. Szlachcińce. Na zachód od osady wznies. Szczur (193·1 mt. n. p. m. Czarnego). Obszar dwor. 146, gm. 227 mr. W 1857 r. 200 mk., w 1880 r. w gm. 228, na obsz. dwor. 6; rz.-kat. 42, par. Czernelów Mazowiecki, gr.-kat. par. Bajkowce. Kasa pożyczkowa z kapit. 425 złr. Właśc. pos. dwor. Maryan Maniewski. *B. R.*

Rusiany 1.) wś nad rz. Wilią, pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Żośle, okr. wiejski Rusiany, o 17 w. od gminy a 37 w. od Trok, ma 14 dm,, 155 mk. kat. i 9 żyd. (w 1864 r. 87 dusz rewiz.); należy do dóbr Zubiszki Zaleskich. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: R., Jaguny, Buhany, Kasperzyszki i Putryszany, w ogóle 123 dusz rewiz. b. włościan skarb. i 180 włośc. uwłaszczonych. 2.) **R.,** wś włośc. nad rz. Dukszta, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Mejszagoła, okr. wiejski i dobra skarb. Dukszty, o 8 w. od gminy a 29 w. od Wilna, ma 2 dm., 28 mk. kat. (13 dusz rewiz.).

Rusiborek, wś, pow. średzki, o 9 klm. na wsch.-płn. od Środy (poczta i st. dr. żel.), par. Giecz, okr. wiej. Rusiborz, 4 dm., 43 mk. kat. Przy schyłku zeszłego wieku należał R. do Krzyżanowskiego, skarbnika poznańskiego, później do Grabskich. *E. Cal.*

Rusibórz, wś, okr. wiejski i domin., pow. średzki, o 9½ klm. na wsch.-płn. od Środy (poczta i st. dr. żel.), par. Giecz. W 1578 r. mieli tu Cieleccy śladów osiadł. 4, tyleż pustych i 3 zagrod.; w r. 1618 był dziedzicem podczaszy poznański. Przez pewien czas był R. podobno własnością jezuitów poznańskich; około 1793 roku posiadał go Krzyżanowski, skarbnik poznański, później Karol Łaszczyński, a w końcu Grabscy. Wykopaliska tutejsze znajdują się w zbiorach poznań. Tow. Prz. Nauk. Wś ma 11 dm., 90 mk.; w skład okr. wiej. wchodzą Rusiborek (4 dm., 43 mk.) i Kopaszycka (9 dm., 77 mk.); cały okr. ma 24 dm., 210 mk. kat. i 337 ha (313 roli, z czyst. doch. z ha 14·40 mrk). Domin. ma 10 dm., 115 mk. kat. i 350 ha (336 roli, 5 łąk, 4 lasu); właścicielem jest Pluciński. *E. Cal.*

Rusica, przyległ. dóbr Kadłubek, w pow. radomskim.

Rusie, zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Pogiry, o 33 w. od Wiłkomierza.

Rusiec 1.) wś, pow. błoński, gm. Młochów, par. Nadarzyn, ma 250 mk. W 1827 r. było 17 dm., 157 mk. W 1867 r. fol. Rusiec rozl. mr. 932: gr. or. i ogr. mr. 491, łąk mr. 70, zarośli mr. 285, nieuż. mr. 86. Wś R. os. 22, z gr. mr. 239. 2.) **R.**, w XVI w. *Rusyecz* i *Ruszcza*, wś i fol. nad rz. Niecieczą, pow. łaski, gm. Dąbrowa Rusiecka, par. Rusiec, odl. 14 w. od Szczercowa (st. pocz.) i 10 w. od Widawy, posiada kościół par. drewniany; wś ma 99 dm., 634 mk., 749 mr.; prob. 2 dm., 3 mk., 6 mr.; fol. 8 dm., 96 mk., 2531 mr. (558 ornej). W 1827 r. było 60 dm., 486 mk. W XVI w. należał R. do par. Restarzew. Kiedy wzniesiono tu kościół niewiadomo. Pierwotnie był filialnym. W 1643 Maciej Łubieński, arcyb. gnieźn., na prośbę Jana Koniecpolskiego, dziedzica R., utworzył przy nim parafią. W wielkim ołtarzu jest obraz N. P. Maryi uważany za cudowny (Łaski, L. B., 464, przypisy wydawcy). W XVI w. dziesięciny z R. pobierał pleban w Restarzewie. W 1553 r. było tu 6 łan. km. i 5 zagrod. (Pawiński, Wielkop., II, 216). Wydawca Lib. Ben. Ła-

skiego podaje, iż R. był kiedyś miasteczkiem pod nazwą Toporowa. Być może, iż R. zostawał jakiś czas w ręku Korycińskich, którzy, uzyskawszy przywilej na założenie miasta, nadali mu nazwę od herbu. Jak w wielu podobnych wypadkach, utworzenie osady miejskiej okazało się niemożebnem i R. po dawnemu pozostał wsią. R. par., dek. łaski, 2000 dusz. *Br. Ch.*

Rusiec, wś i domin., pow. wągrowiecki, o 7 klm. na południe od Kcyni (poczta i st. dr. żel.), par. Dziewierzewo. W r. 1458 Abraham Smogulecki, pleban, syn Dobrogosta z Dziewierzewa, darował dziesięciny z R. i Miastowic na restauracyę kościoła dziewierzewskiego; około r. 1523 miała altarya św. Krzyża w kościele par. żnińskim zabezpieczone sobie 2 grzywny na R.; z łanów kmiecych i dziedzicznych płacono daniny prob. dziewierzewskim (Łaski, L. B., I, 136, 7 i 146). W r. 1579 należał R. do Rusieckich i Smogulecklch; pierwsi posiadali tam 5 ślad. osiadłych i 3 zagr. a drudzy 2 śl. osiad.; w r. 1618 było 3 śl. os., 2 puste i 2 zagr. Około r. 1793 wchodził R. w skład dóbr dziewierzewskich (Józefa Radzimińskiego); później należał do Piotra Radzimińskiego. Wś ma 7 dm., 64 mk. (1 prot.), 100 ha (77 roli, 3 łąk). Domin. ma 4 dm., 132 mk. (86 kat., 46 prot.) i 410 ha (368 roli, 15 łąk, 6 lasu); cegielnia i chów bydła holenderskiego. *E. Cal.*

Rusiecka Dąbrowa, wś i fol. nad rz. Niecieczą, pow. łaski, gm. Dąbrowa Rusiecka, par. Rusiec; wś ma 26 dm., 358 mk., 256 mr.; fol. 8 dm., 112 mk., 1464 mr. dwors.; por. *Dąbrowa Rusiecka.*

Rusiecki potok al. *Lucyanówka*, ob. *Kościelnicki potok.*

Rusiłów, rus. *Rusyliw*, wś, pow. kamioneckl, 35 klm. na płd.-wsch. od Kamionki Strumiłowej, 6 klm. od st. kol., urz. pocz. i tel. w Krasnem. Na płn. leży Ostrów, na wschód Krasne i Firlejówka, na płd.-wsch. Skniłów, na płd. Bałuczyn, na zach. Kutkorz (prócz Ostrowa wszystkie w pow. złoczowskim). Z moczarów w części płd. płyną wody na zach. do potoku, dopływu Pełtwi. Wznies. na płd.-wsch. 244 mt., na płd.-zach. 224 mt. R. tworzy z Ostrowem jedną gminę katastralną. W r. 1880 było 35 dm., 236 mk. w gm., 6 dm., 40 mk. na obsz. dwor.; 44 obrz. rz.-kat., 220 gr.-kat., 12 izrael.; 60 Polaków, 216 Rusinów. Par. rzym. i gr.-katol. w Kutkorzu. We wsi jest cerkiew, szkoła filialna i kasa pożyczk. z kapit. 230 złr, *Lu. Dz.*

Rusiłówka, okolica szlach. nad Izówką, dopł. lewym Izwy, pow. nowogródzki, w 1 okr. pol. niehniewickim, gm. i par. katol. Wsielub, o 9 w. ku zachodowi od Nowogródka, ma 10 osad; miejscowość dość leśna, grunta szczerkowo-gliniaste, urodzajne. *A. Jel.*

Rusiły, wś, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 4 okr. pol., gm. Wojsko, o 51 w. od Brześcia. Była tu kapl. katol. b. parafii Wierzchowiec.

Rusin, wś włośc., pow. kozienicki, gm. i par. Świerze Górne, odl. od Kozienic 7 w., ma 11 dm., 34 mk., 59 mr.

Rusin, rus. *Rusyn*, wś, pow. sokalski, 17 klm. na płd.-zach. od Sokala, 12 klm. na płn.-wschód od sądu pow. i st. kol. w Bełzie, 7 klm. od urz. pocz. w Warężu. Na płn. leży Wareż. na wschód Leszczków, na płd. Wierzbiąż i Węzłów, na zach. i płn.-zach. Dłużniów. Wieś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem pot. Bród (dopł. Bugu). Ma tu początek jedno z ramion Brodu i płynie na płd.-wsch. do Leszczkowa. Zabudowania wiejskie leżą w środku obszaru. Wznies. na płd.-zach. 256 mt., na płd.-wsch. 229 mt. Własn. więk. ma roli orn. 488, łąk i ogr. 60, pastw. 13, lasu 220 mr.; wł. mn. roli or. 374, łąk i ogr. 49, pastw. 3, lasu 1 mr. W r. 1880 było 63 dm., 368 mk. w gm., 6 dm., 45 mk. na obsz. dwor.; 165 obrz. rz.-kat., 235 obrz. gr.-kat., 13 izr.; 180 Polaków, 233 Rusinów. Par. rzym.-kat. w Warężu, gr.-kat. w Siebieczowie. Niegdyś istniała we wsi cerkiew p. w. św. Łukasza, losy jej nie znane. We wsi jest szkoła nieorganizowana. *Lu. Dz.*

Rusindorf, ob. *Reisendorf.*

Rusingi, fol., pow. sejneński, gm. Kudrany, par. Liszkowo, odl. 49 w. od Sejn. W 1886 r. fol. ten z nomenklaturą Kajetanowo i Podmerecz, oddzielony od dóbr Kudrany, rozl. mr. 1405: gr. or. i ogr. 493, łąk mr. 20, past. mr. 526, lasu mr. 225, zarośla, błota i piaski mr. 99, nieuż. mr. 13, przestrzenie sporne mr. 29; bud. mur. 1, z drzewa 6; płodozmian 4-polowy; las nieurządzony.

Rusinki, zaśc. nad rz. Łowkistą, pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Żośle, okr. wiejski Stabinciszki, o 4 w. od gminy a 37 w. od Trok, ma 2 dm., 31 mk. katol. (w 1864 r. 14 dusz rewiz.); należy do dóbr Poporcie, dawniej Zaleskich, następnie Tuchołków.

Rusino, fol., pow. wołkowyski, w 1 okr. pol., gm. Podorosk.

Rusinów 1.) wś włośc., pow. noworadomski, gm. i par. Kruszyna, ma 7 dm., 43 mk., 56 mr. W 1827 r. było 4 dm., 15 mk. Wchodziła w skład dóbr Kruszyna. 2.) **R.**, wś nad rzką Jabłonnicą, pow. konecki, gm. Chlewiska, par. Wysoka, odl. od Końskich 28 w., ma 27 dm., 179 mk., 8 mr. dwors., 202 mr. włośc. W 1827 r. było 8 dm., 77 mk., par. Chlewiska. Wś należała do dóbr Chlewiska. Istniała tu kuźnica, która przerabiała do 800 centn. żelaza rocznie. Czy jest jeszcze czynną

niewiadomo. 3.) **R.**, wś, fol. i dobra nad rz. Drzewiczką, pow. opoczyński, gm. Rusinów, par. Nieznamierowice, odl. od Opoczna 24 w., ma 55 dm., 453 mk. W 1827 r. było 31 dm., 216 mk., par. Smogorzew. W 1880 r. dobra Rusinów składały się z fol. Rusinów i Borowa, rozl. mr. 2295: fol. R. gr. or. i ogr. mr. 392, łąk mr. 119, past. mr. 1, lasu mr. 1029, nieuż. mr. 40; bud. mur. 17, z drzewa 6; płodozmian 6 i 16-polowy; fol. Borowa gr. or. i ogr. mr. 383, łąk mr. 34, past. mr. 5, lasu mr. 272, nieuż. mr. 20; bud. mur. 1, z drzewa 2; płodozmian 12-polowy; lasy urządzone. W skład dóbr wchodziły: wś R. os. 54, z gr. mr. 353; wś Grabów os. 36, z gr. mr. 457; wś Nieznamierowice os. 75, z gr. mr. 1088; wś Wola Gałecka os. 24, z gr. mr. 543; wś Przystałowice Małe os. 63, z gr. mr. 710; wś Gałki os. 12, z gr. mr. 426. W XVI w. R. należał do par. Smogorzew lecz dziesięcinę tak z łanów kmiecych jak folw. dawano pleban. w Drzewicy, wartości od 10 do 12 grzyw. a za konopną po 2 gr. z łanu. Pleban w Smogorzewie brał tylko z pewnych ról folwarcznych wartości około pół grzywny (Łaski, L. B., I, 651, 694). W akcie podziału dóbr, dokonanym w 1354 r. w Radomiu przez kilku braci stryjecznych (z Dunajowic, Smogorzewa i Skrzynna) Rusinów wraz ze Smogorzewem, Sokolnikami i Wolą zwaną Krzesławice dostaje się Mieczysławowi i Włodzimierzowi synom, Włodzimierza ze Smogorzewa. W 1374 r. Elżbieta królowa przenosi te dobra z prawa polskiego na niemieckie (Kod. Małop., III, 92, 282). R. gm. ma 403 dm. (17 mur.), 3464 mk. (1694 męż., 1770 kob.), 14014 mr. obszaru, w tem ziemi włośc. 6364. Sąd gm. okr. III i st. p. w os. Przysucha o 9 w. W skład gm. wchodzą: Aniutyno, Bąków, Borowa, Duży Las, Gałki (Szlacheckie i Poduchowne), Gałecka Wola, Grabów, Kawęka, Nieznamirowice, Przystałowice Duże, P. Małe, Rdzuchów, Rusinów, Sady, Więcierzowa Wola, Wereszczynowo. *Br. Ch.*

Rusinów *Stary* i *R. Nowy* al. *Podrusinów* z *Koziołkiem* i os. karcz. *Gałką*, wś, pow. kolbuszowski, nad pot. Murynią (dopł. Łęgu pod Wilczą Wolą), o 7 klm. na wschód od Majdanu, w okolicy piaszczystej, pokrytej borami sosnowymi, wznies. 194 mt. npm. Par. rz.-kat. w Spie. Wś ma 47 dm. i 279 mk. (Koziołek 8 dm. i 64 mk.). Posiadłość większa (J. Rembisza) ma 10 mr. roli, 4 mr. łąk, 1 mr. past. i 341 mr. lasu; pos. mn. 320 mr. roli, 125 mr. łąk i 68 mr. lasu. Gleba piaszczysta, nieurodzajna, lasy sosnowe. R. graniczy na zach. z lasami i Brzostową górą, na płd. z Rusinowską Wolą i Zmysłowem, na wschód z Wilczą Wolą a na płn. z Krządką. *Mac.*

Rusinów, mor. *Rusin*, niem. *Rausen*, wś, pow. karniowski, obw. sąd. osoblahski, na pograniczu Szląska Pruskiego (pow. głupczycki). Graniczy od wschodu i płd. ze Szląskiem Pruskim, od zach. z Hrozową (*Grosse*), od płn. z Kobiernem (*Kawarn*). Leży przy gościńcu z Rudolcic do Głupczyc, Zach. granicę tworzy pot. Hrozowa, dopływ Osy. W płn. stronie wznosi się góra Hutberg (314 mt.). Wś ma 88 dm., 454 mk. rz.-kat., nar. niemc. (427). St. p. Rudolcice. *Br. G.*

Rusinów 1.) al *Rusinowo*, niem. *Ruschinowo*, posiadłość, pow. inowrocławski (Strzelno), o 7 klm. na płd.-wschód od Kruszwicy, na wschod. wybrzeżu Gopła, na Kujawach; par. i poczta w Chełmcach, st. dr. żel. w Inowrocławiu o 21 klm.; 7 dm., 97 mk. (84 kat., 13 prot.) i 474 ha (345 roli, 12 łąk, 12 lasu). W r. 1381 pisał się Jakusz z R., później Rusinowscy; z tych posiadał Erazm ok. r. 1560 na R. 2 łany osiadłe i 5 zagrod. 2.) **R.** al. *Rusinowo*, mylnie *Rosinowo* i *Rożynowo*, niem. *Rosenhof*, fol., pow. wyrzyski, o 5½ klm. na płn.-wschód od Nakła, w okolicy wznies. 112 do 118 mt. npm.; par. i st. dr. żel. Nakło, okr. domin. Trzeciewnica, poczta w Ślesinie; 2 dm., 31 mk. *E. Cal.*

Rusinowa, polana w półn. stokach Tatr nowotarskich, w gm. Brzegi, pow. nowotarski, wznies. 1298 mt. (szt. gen.), nad źródłami pot. Filipczańskiego, na płd. od lasu Brzanówki, a na płn. od doliny Waksmundzkiej,

Rusinowa Góra, wzgórze w pobliżu Komorowa i Mikształta, w pow. ostrzeszowskim. na wschod. stoku turni Gęsiej Szyi (1493 mt.). Wycieczka jednodniowa z Zakopanego. Dojeżdża się wózkiem przez Poronin, Bukowinę i Głodówkę na Rusinową polanę, a ztąd na Gęsią Szyję piechotą, albo piechotą przez Jaszczurówkę i polanę Waksmundzką. Polanę tę zowią także *Jaworzyną Rusinową*. *Br. G.*

Rusinowce, wś, pow. grodzieński, w 4 okr. pol., gm. Skidel, o 36 w. od Grodna.

Rusinowice, wś nieistniejąca obecnie. W XVI w. stała już pustką. Należała do par. Niewiesz, część dziesięcin szła do Spicimierza (Łaski, L. B., I, 357).

Rusinowice, niem. *Ruschinowitz*, wś i dobra, pow. lubliniecki, par. Sadów. Odl. 1 milę od Lublińca. W 1861 r. 52 dm., 397 mk. (9 ew.), szkoła kat. od 1760 r., wielki piec i kuźnice. Obszar większej posiadłości (z częściami Droniowic Małe i Kokotek) obejmował 18,618 mr., w tem zaś 15,605 mr. lasu, 1350 mr. roli, 769 mr. łąk, 620 mr. wody (stawy). Gleba piaszczysta, wydaje żyto i kartofle. Obszar wsi wynosi 520 mr. (437 mr. roli). Do wsi należą przyległ. Bor al. Borowiany al. Pietrki, Brzeziny i zniesiony młyn Psiuk.

Rusinowicze 1.) w dokum. *Seksnarowicze*, wś i dobra na praw. brzegu rzeki Ptycza,

pow. miński, w 1 okr. pol., gm. Samochwałowicze, par. katol. do niedawna Annopol, teraz Kalwarya, w dość malowniczej miejscowości, tuż pod miasteczkiem Samochwałowicze; o 18 w. od Mińska a 12 w. od st. dr. żel. moskiewsko-brzeskiej Fanipol. Wś ma 37 osad pełnonadziałowych, w gruntach wywybornych, szczerkowych. W XVII w. R. al. Seksnarowicze należały do Żyżemskich, a następnie przeszły do Uniechowskich h. Ostoja i do dziś dnia są ich własnością. Z inwentarza z 1632 r. widać, że w tym czasie w R. było 6 osad bojarów, płacących rocznie po 4 kopy groszy od włóki, z dodaniem 1 furmanki na posyłki i 6 robotników w czasie tak zwanej tłoki żniwowej. Włościanie dzielili się na czynszowników i ciahłych i mieli pod pługiem w dwóch wsiach Seksnarowiczach i Uhłach 40 włók. Czynszownicy płacili rocznie od włóki po 2 kopy groszy i dawali w naturze: po 1 beczce żyta miary mińskiej (128 garncy), po 1 beczce owsa, po 1 gęsi, 2 kury, 20 jaj, tudzież po 1 furmance w drogę lub w zamian za nią po 2 kopy groszy. Pańszczyźniani osiadli na półwłókach, odbywali co tydzień: w letniem półroczu po 3 dni, a w zimowem po 2 dni. Nadto dawali w sianokos i żniwo gwałty 6 razy z całą „siemienistością“; niemniej kobiety musiały zimą chodzić do przędziwa na wikcie dziedzica, a mężczyzni dawać kolejką stróża do dworu Folwark wysiewał: 60 beczek żyta, 6 beczek pszenicy, 6 beczek jęczmienia, 4 beczki jarego żyta, 3 beczki grochu. Miał dwa ogrody warzywne i jeden do bielenia płótna. Żywy inwentarz folwarku składał się z 18 krów, 3 cieląt, 3 byków, 28 owiec, 2 baranów, 15 kóz, 20 świń, 20 gęsi, 3 indyków, 4 kaczek. Obecnie dobra mają około 67¼ włók, w gruntach wybornych; siana doskonałego nadbrzeżnego obfitość, gospodarstwo porządne i zamożne; ogrodnictwo prowadzone na wysoką skalę, sad bowiem fruktowy, zasadzony na 30 morgach, liczy 4000 drzew owocowych. Rezydencya piękna, murowana, z parkiem spacerowym i ogrodem kwiatowym; we dworze dzieła sztuki i pamiątki, zbiór porcelany, starożytnych kryształów, malowideł. W parku znajdują się groby rodzinne Uniechowskich. Dobra R. należą do najlepiej zagospodarowanych w powiecie i przynoszą do 12,000 rubli dochodu rocznie. Lasu około 10 włók. Duży młyn z foluszem przynosi znaczną intratę, jak niemniej propinacye i arendy z kilku folwarków. 2.) **R.**, wś nad bezim. rzką, pow. słucki, w 2 okr. pol. kleckim, gm. Niedźwiedzica, w pobliżu linii dr. żel. baranowicko-łunińskiej, ma 15 osad pełnonadziałowych; miejscowość falista, dość leśna, grunta szczerkowe, urodzajne. *Al. Jel.*

Rusinówka 1.) wś włość., pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Rudomino, okr. wiejski Szkodziszki, 4 dusze rewiz.; należy do dóbr skarbowych Jarmoliszki. 2.) **R.**, wś, pow. czauski, gm. Radoml, ma 29 dm. i 122 mk., z których 21 zajmuje się wyrobem naczyń drewnianych.

Rusinowo, wś, fol. i dobra nad rz. Rypienicą, pow. rypiński, gm. Starorypin, par. Strzygi, odl. o 3 w. od Rypina, ma 19 dm., 364 mk., browar, młyn wodny, karczmę i 2 cegielnie. W 1827 r. 20 dm., 206 mk. Gospodarstwo staranne, piękne zabudowania. Dobra Rusinowo składały się w 1885 r. z fol. R., Maryanki, Podole, Ławy i Zakrocz, rozl. mr. 3124: fol. R. gr. or. i ogr. mr. 624, łąk mr. 335, past. mr. 13, lasu mr. 132, nieuż. mr. 62; bud. mur. 30, z drzewa 11; płodozmian 8 i 9-polowy; fol. Podole gr. or. i ogr. mr. 265, nieuż. mr. 5; bud. mur. 2, z drzewa 3; płodozmian 11-polowy; fol. Maryanki gr. or. i ogr. mr. 337, łąk mr. 26, past. mr. 1, lasu mr. 58, nieuż. mr. 21; bud. mur. 4, z drzewa 5; płodozmian 11-polowy; fol. Ławy gr. or. i ogr. mr. 224, łąk mr. 74, past. mr. 5, nieuż. mr. 19; bud. mur. 4, z drzewa 1; płodozmian 10-polowy; fol. Zakrocz gr. or. i ogr. mr. 185, łąk mr. 46, past. mr. 11, lasu mr. 657, nieuż. mr. 24; bud. z drzewa 17; płodozmian 7-polowy; lasy nieurządzone. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś R. os. 48, z gr. mr. 218; wś Maryanki os. 20, z gr. mr. 47; wś Starorypin Dolny os. 3, z gr. mr. 97; wś Piaski os. 24, z gr. mr. 30; wś Zakrocz os. 19, z gr. mr. 77; wś Podole os. 11, z gr. mr. 38. W 1564 r. było 7 poddanych Andrzeja a Kretkowa na całym łanie, 3 zagrod. (Pawiński, Wielkp., I, 288). R. 1789 dziedzic R. Michał Hier. Podoski wysiewał tu 69 korcy żyta, 8 kor. pszenicy. Czynszu pobierał 1482 zł. od gburów, 432 od żydów, 1292 z młyna, 526 z połowy Starorypina, 685 z Michałek, 324 z Zakrocza, 15 z Kroków, 240 zł. z Rudnego. *Br. Ch.*

Rusinowo 1.) fol., pow. grodziéński, w 4 okr. pol., gm. Skidel, o 36 w. od Grodna. 2.) **R.**, fol., pow. sieński, własność Władysława i Bronisława Minejków, ma 397 dz. ziemi dworskiej.

Rusinowo, niem. *Russenau*, wś w Pomezanii, w nadwiślańskich nizinach, pow. kwidzyński, st. p. Rundewiese, par. kat. Mokre, filia Wołcz, okrąg urz. stanu cywil. Nebrowo, 350 ha (48 łąk, 256 roli or.). W 1868 r. 56 bud., 20 dm., 177 mk., 34 kat., 143 ew.; 1885 r. 26 dm., 38 dym., 207 mk., 22 katol., 185 ew. Szkoła ewang, liczyła 1885 r. 30 dzieci. Roku 1365 nadaje kapituła pomezańska wsi tej przywilej na 40 włók chełm. Sołtys dostaje 4 włóki i ma służyć jak inni sołtysi. Od

reszty mają mieszkańcy rocznie na Świątki czynszować po 2 grz. i 8 skojców, a na św. Michał gęś, także służbę czynić, jak inne wsie na Nizinach. Za karczmę ma sołtys rocznie na Świątki 2 grz. płacić. Dla kościoła, który tu ma być wybudowany, mają mieszkańcy kupić 2 włóki, które będą wolne. Prob. ma od każdej włóki pobierać 2 korce jęczmienia, a od ogrodnika 2 kury. Ponieważ 10 włók leżało w bagnach, dla tego miał czynsz z nich być dopiero wtedy płacony, skoro ta rola będzie mogła być użyta do zasiewów lub jako łąki. Kapituła miała tu na nizinach swego osobnego wójta. (ob. Gesch. d. Bisth. Pomesanien v. Cramer, str. 93). R. 1381 rozporządza kapituła, że mieszkańcy mają tamy nad Wisłą naprawiać i podwyższać. Za to nie mają być zobowiązani do sypania tam po za granicą wsi. Dan w Kwidzynie (tamże, str. 105). R. 1414 nadaje kapituła wsi, zwanej w przywileju kościelną, zamiast starych przywilejów z r. 1365 i 1375, nowy list zadawczy. Według tegoż ma wieś zawierać 38 włók 18½ mr.; z tych ma kościół 2 wolne włóki i 3 mr. proboszcz jako pastwisko, za co będzie rocznie płacił 7 wiardunków bez szeląga i służbę czynił jak inni włościanie. Sołtys nazywa się Jakub Staboyn, dostaje 4 wolne włóki na prawie chełm. z sądami i trzecim fenikiem kar. Za to będzie nam służył jak inni sołtysi kraju, proboszczowi zaś będzie dawał 6 korcy jęczmienia na św. Marcin, a kapitule od ostrowu w Wiśle pół grz. Od reszty 31 włók i pół morga będą nam włościanie od każdej włóki po 2 grz. i 8 skojców bez 3 szelągów płacili i to połowę na św. Marcin, a połowę na Zielone Świątki, a na św. Michał 25 tłustych gęsi. Oprócz tego powinni czynić służbę jak inni mieszkańcy w tych nizinach; ci co posiadają włóki powinni prob. rocznie dawać po 2 korce jęczmienia, a ogrodnicy po 2 kury na św. Marcin. Karczmarz ma kapitule rocznie 2 grz. płacić, 1 na Zielone Świątki, drugą na św. Marcin, a proboszczowi 2 korce jęczmienia. Dan w Kwidzynie (ob. tamże, str. 137). *Ks. Fr.*

Rusinowska Wola z *Poddzielem*, wś, pow. kolbuszowski, par. rz.-kat. w Spie, leży w równinie piaszczystej, przy drodze z Raniszowa na Lipnicę i Kopcie do Majdanu (4 klm.), między Murynią i Łęgiem. Wś zajmuje polanę między borami, ciągnie się wzdłuż drogi w kierunku połud.-wschodnim; ma 150 dm. i 916 mk., 896 rz.-kat., 20 izrael. Z tego przypada na Poddziele 6 dm. i 36 mk. Obszar więk. pos. (Czesł. Kozłowskiego) ma 5 dm. i 7 mk. Posiadł. więk. ma 95 roli, 51 łąk, 59 past. i 635 mr. lasu; pos. mn. 1321 roli, 349 łąk i 158 mr. past. Szkoły nie ma. Otoczona lasami graniczy wieś na płn. z Rusinowem Starym, na płd. z Porębami i Dymarką, na zachód z Brzostową górą i Komorowem, na wschód z Kopciami i Zmysłowem. *Mac.*

Rusiński Wierch, w gm. Bukowina, pow. nowotarski, na zach. od doliny Białki, między pot. Palenicą (od płn.) a Odewsiańskim (od płd.), dopł. Białki, 947 mt. npm. a 204 mt. nad doliną Białki. *Br. G.*

Rusiny al. *Rusiły*, wś włośc., pow. włodawski, gm. i par. Opole, ma 41 dm., 204 mk., 334 mr. W 1827 r. 35 dm , 144 mk.

Rusiny 1.) wś, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra (ks. Druckich Lubeckich) Mańkowicze, o 2 w. od gminy a 72 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. połockiej, ma 16 dm , 175 mk. (89 dusz rewiz.). 2.) **R.,** wś, pow. nowogródzki, w 3 okr. pol., gm. do niedawna Jastrebl, teraz Małachowce, o 10 w. od st. Baranowicze dr. żel. moskiewsko-brzeskiej, o 4 w. od linii drogi żel. baranowicko-rowieńskiej, ma 124 osad pełnonadziałowych; miejscowość małoleśna, równa. 3.) **R.,** wś, pow. rossieński, gm. i par. Wewirżany, o 113 w. od Rossień.

Rusiszki 1.) wś, pow. rossieński, gm. Mańkuny, o 14 w. od Rossień. 2.) **R.,** dwór, pow. szawelski, gm. Krupie, o 39 w. od Szawel. 3.) **R.,** dobra, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 38 w. od Telsz.

Ruska, chutor, pow. słonimski, w 5 okr. pol., o 56 w. od Słonima.

Ruska 1.) al. *Ruska Woda*, potok, powstaje w obr. Białej Wody Ruskiej, pow. nowotarski, z połud. stoku Rogacza Wielkiego (1182 mt.); płynie dolinką na płd. a u zach. stóp góry Jedliny (938 mt.), a półn. stóp Wierchliczki (955 mt.), zwraca się na płn.-zach., między domostwami Białej Wody; następnie płynie przez Jaworki, gdzie od praw. brzegu zabiera Czarną Wodą a z lewego potok z pod Wysokich Skałek (1052 mt.). Przyjąwszy od prawego brzegu Stary potok, wchodzi na obszar Szlachtowy, gdzie od praw. brzegu bierze Sielski potok, wreszcie przepływa Szczawnicę Wyżnią i Niżnią, uchodząc poniżej do Dunajca z praw. brzegu. Do doliny tego potoku przypiera pasmo Pienin wschodnich, ze szczytami: Wysokie Skałki (1052 mt.), Rabsztyn (899 mt.), Łaźna Skała (772 mt.), Jarmuta (773 mt.) i Szafranówka (742 mt.). Długość biegu 15 klm. Źródła wznies. 950 mt., ujście 427 mt. npm. 2.) **R.,** potok, powstaje w obr. Lolina, pow. doliński, z pod Hanińca (1196 mt.); płynie na płn.-wschód od stóp Szerokiego Wierchu (1168 mt.) i ubiegłszy 3 klm. wpada do Pohareckiej rzeki al. Mołody. 3.) **R.,** potok, powstaje w obr. Dorny Watry, pow. kimpoluński, u połud. podnóża góry Dżumaleu (1859 mt.); płynie leśnym jarem na płd., po zach. stronie działu górskiego Kaldu (1535

mt.). Uchodzi tuż przy Ruskiej, wólce dornawatrzańskiej, do Złotej Bystrzycy z lewego brzegu. Długość biegu 8 klm. 4.) **R.**, potok bukowiński, wytryska w obrębie Suczawicy, pow. radowieckim, kilku strugami leśnemi, u wschod. podnóża góry Hopelanki (1075 mt.); płynie na wschód, tworząc znaczny wodospad, Szypot zwany, i wpada do Suczawicy z lew. brzegu. Od płn. rozpościera się dział górski Berkieza z szczytem Pojana Cruce (1092 mt.) i Capu Dealuluj (1013 mt.). Długość biegu 5½ klm. 5.) **R.**, potok, powstaje w obr. Seletyna, pow. radowiecki, z pod góry Szurdyna (1307 mt.), w dziale Magóry; płynie leśnym parowem na płd., zabierając pot. Roszyszny. Koło Ruskiej, wólki seletyńskiej, wpada do Suczawy z lew. brzegu. Nad doliną potoku od zachodu dział górski, Krasnym zwany, a od wschodu szczyty Rotundul (1341 mt.), Łungul Nowy i Stary (1379 i 1382 mt.), Roszyszny (1289 mt.), polana Zubry (1300 mt.) i Pohorczyna (1082 mt.). Długość biegu 9 klm. *Br. G.*

Ruska 1.) wólka w obr. Dorny Watry, w pow. kimpoluńskim, przy ujściu pot. Ruskiej do Złotej Bystrzycy. W r. 1880 było tu 17 dm., 85 mk. 2.) **R.** al. *Ruska Ulma*, wólka w obr. Seletyna, pow. radowieckim, przy ujściu pot. Ruskiej do Suczawy. W r. 1880 było tu 5 dm., 31 mk. *Br. G.*

Ruska Banilla, niem. *Russisch-Banilla*, ob. *Banilla Ruska*. Tu dodajemy: że w r. 1869 obszar wraz z kol. Bereźnicą obejmował 4785 ha 26 ar., 750 dm., 3686 mk.; w 1880 r. 834 dm., 4222 mk.; kat. 346, gr.-orm. 3056, żyd 818, innego wyzn. 2; Niemc. 823, Rus. 3176, innych narod. 220. Cerkiew gr.-orm. p. w. Uśpienia P. Maryi, drewniana, zbudowana r. 1882. W Bereźnicy cerkiew filialna p. w. archaniałów Michała i Gabryela, drewniana z 1854 r. St. p. w miejscu. Własność Krzysztofa M. Bohusiewicza i T. Bogdana. *Br. G.*

Ruska Buda, pow. sejneński, gm. i par. Krasnopol. Niepodana w ostatnich spisach urzędowych.

Ruska Mołodowycia, ob. *Mołdawica Ruska*.

Ruska Nowa Wes, węg. *Sos-Ujfalu*, wś w hr. szaryskiem (Węg.), ma kościół par. gr.-katol., obszerne lasy, 686 mk.

Ruska Osnowa, os. włośc., pow. konecki, gm. i par. Czermno, odl. od Końskich 28 w., ma 86 mr.

Ruska Pisarzówka, ob. *Pisarzówka* 3.).

Ruska Pojana, ob. *Pojana* 3.).

Ruska Polana al. *Ruskopolana*, wś, pow. czerkaski, ob. *Polana Ruska*. Należy do 2 okr. pol., gm. Białozierze (Biełozierje), odl. o 7 w. od Czerkas, ma 4448 mk.

Ruska Posada, ob. *Posada* 4.).

Ruska Polanka, wś, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Dworzec, o 41 w. od Słonima.

Ruska Wieś, wś włośc., pow. łukowski, gm. Białobrzegi, par. Kock, ma 21 dm., 204 mk., 334 mr. W 1827 r. 17 dm., 109 mk. Wchodziła w skład dóbr Kock.

Ruska Wieś 1.) z *Rudkami*, *Drabiniarką* i *Budami*, wś, pow. rzeszowski, na płn. od Rzeszowa (1 klm.). Na jej obszarze znajduje się st. kolei Karola Ludwika. Na płn. graniczy z Przybyszówką. Przez wieś prowadzi gościniec do Głogowa, odgraniczający osadę od Staromieścia. Wś ma 168 dm. i 1613 mk.; 1228 rz.-kat., 9 ew., 7 gr.-kat. i 369 izrael. Na obszarze więk. pos. 3 dm. i 30 mk. (13 męż., 17 kob.), 13 rz.-kat. i 17 izrael. Obszar większy należy do probostwa nowotarskiego i składa się z 72 roli i 5 mr. łąk; obszar mn. pos. ma 229 roli, 17 łąk i 19 mr. past. 2.) **R.** *Wieś*, rus. *Ruskoje Selo*, wś, pow. brzozowski, na praw. brzegu Sanu, który tu wygina się omijając wzgórze pod Dubieckiem (2 klm.) i otacza wieś z trzech stron (od zachodu, północy i wschodu). Od płd. otacza wieś las na wzgórzach Dział (414 mk.) i Iskańska góra (379 mt.). Na Sanie znajduje się ostrów. Po lewej stronie rzeki leży część wsi z cerkwią parafialną p. w. św. Michała i zabudowania więk. posiadłości. Wznies. n. p. m. 290 mt. a nad brzegiem 232 mt. Część na praw. brzegu Sanu graniczy na płd. z Polchową i Iskaniem, część na lew. brzegu na płd. z Podbukowiną, na zach. z Bachorzcem a na płn. z Dubieckiem, Wieś ma 107 dm. (5 na obszarze dwor.) i 594 mk.; 42 rz.-kat., 539 gr.-kat. i 34 izr. Pos. więk. (Jadw. hr. Weissenwolf) ma 295 roli, 22 łąk i ogr., 51 past. i 287 mr. lasu; pos. mn. 436 roli, 23 łąk, 86 past. i 4 mr. lasu. Jest tu szkoła ludowa. Par. gr.-kat. należy do dyec. przemyskiej, dek. birczańskiego i obejmuje: Polchowę, Płonno i Podbukowinę. Gleba urodzajna, namulista. *Mac.*

Ruska Wieś 1.) dobra ryc., na pol.-prus. Mazurach, pow. łcki, przy bitym trakcie z Ełku do Orzysza, około 10 klm. na płn.-wschód od Ełku, nad rzeczką b. n. St. poczt. Klas (o 5 klm.). Obszaru 612½ ha. 2.) **R.** *Wieś*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. ządzborski, na półn. cyplu jez. Szestyńskiego, przy trakcie z Ządzborka do Rastemborka, pół mili od granicy pow. rastemborskiego, 9 klm. na płn. od Ządzborka, 3 klm. od Rydwągów (st. p.). W. mistrz Winryk v. Kniprode nadaje r. 1376 Klausowi Schonaw 8 włók przy moście w Ruskiej Wsi (Ruszken). Ulryk v. Jungingen, komtur baldzki (1396—1404), nadaje za wolą w. mistrza Konrada v. Jungingen Jakubowi Medebaum 60 włók przy polu szestyńskiem nad granicą rydwąską i lembrucką na prawie chełmińskiem; sołtys otrzy-

muje 6 włók; 8 lat wolności. Eberhard von Wesentau, komtur baldzki, zatwierdza r. 1448 umowę, według której Michał Torcke von Oesterreich kupił 4 włóki w Ruskiej Wsi (Reuschendorf) od Wawrzyńca Perske, syna Jana, sołtysa w Ruskiej Wsi. R. Wieś ma r. 1536 prawie samą ludność polską, zaś 1693 r. wyłącznie polską. 3.) **R.** *Wieś* al. *Reussen*, dobra rycerskie na polsko-pruskich Mazurach, pow. węgoborski, tuż przy Węgoborku, niedaleko ujścia Węgorapy do jeziora Mamry. Gorzelnia. Obszaru 502 ha. Wieś założona r. 1421 przez Michała Kuechmeistra, w. mistrza, na prawie magdeb., główczyzna mieszkańców wynosiła 16 grzyw. Ponieważ mieszkańcy byli Prusakami, ponosili więcej ciężarów podatkowych, jak na innych wsiach na tem prawie; musieli stawiać ludzi do polowania do zamku węgoborskiego, ile razy ich tylko zawezwano. Za to dostawali „pożywienie i szyję od ubitego zwierza“ (ob. Toeppen, Masuren, 124). Zaś bartnikom we wsi tej i okolicznych nadane zostają prawa pruskie przywilejem z r. 1482. Powinni byli, według tychże, corocznie zakonowi dawać 3 rączki miodu (1 rączka około 8 kwart) a ile miodu po nadto zyskają, jeżeli go chcą sprzedać, winni zakonowi, a mianowicie wójtowi szestyńskiemu sprzedać i to beczkę po $2^1/_2$ marki (1 beczka = 12 rączkom); wosk mogą zatrzymać lub sprzedać, gdzie i komu im się podoba. *Ad. N.*

Ruska Wola al. *Ruskowola*, wś, pow. radzyński, gm. i par. Kąkolownica, posiada cerkiew paraf. pounicką, erygowaną (w XVIII w.) przez dziedzica wsi Filipa Szaniawskiego. Wś ma 83 dm., 639 mk., 2216 mr.; os. 1 dm., 4 mk., 3 mr. Wchodziła w skład dóbr rząd. Kąkolownica. W 1827 r. 73 dm., 378 mk. W 1552 r. wś królewska Ruska Wola, w par. Trzebieszów (pow. łukowski), miała 34 osad. W 1580 r. Jan Ronieszowski płaci od 15 włók osiadłych fl. 15, od 6 komornic bez bydła gr. 12, od 2 kół walnych fl. 1 gr. 18. Suma fl. 17 (Pawiń., Małop., 397, 419). 2.) **R.** *Wola* al. *Ruskowola*, wś włośc., pow. lubartowski, gm. i par. Syrniki. W 1827 r. było 91 dm., 615 mk. W 1881 r. spłonęła cała wieś. *Br. Ch.*

Ruskendorf (niem.), ob. *Ruszona.*

Ruski Bród, w XV w. *Ruszky Brod*, wieś u źródeł rzki Radomki, w bagnistej okolicy, pow. konecki, gm. i par. Borkowice, odl. od Końskich 17 w., ma 31 dm., 332 mk., 370 mr. włościań. i 26 mr. dwors. W 1827 r. 25 dm., 204 mk. Wś ta wchodziła w skład dóbr Końskie. Małachowski, kancl. kor., założył tu wielki piec 1755 r. Około 1850 r. istniała tu kuźnica przerabiająca do 700 centn. żelaza rocznie. Wspomina tę wieś Długosz w opisie par. Borkowice (L. B., II, 518). W 1569 r. Anna Borkowska miała 3 półłanki, Piotr Borkowski z bracią 2 półłan., 1 pus., Jan Borkowski 1 łan, Stan. Borkowski 1 łan, Wojciech Borkowski $^1/_2$ łanu, Piotr Borkowski, 1 łan, 1 zagr. (Pawiński, Małop., 315). *Br. Ch.*

Ruski Bród, leśniczówka i karczma, w gm. Zbydniowie, pow. tarnobrzeskim. *Br. G.*

Ruski Dział 1.) al. *Ruski Dił*, pasmo górskie w Karpatach wschodnich, dziale czarnohorskim, wybiega z grzbietu granicznego ku płn.-wschod., na obszarze gm. Żabiego, w powiecie kosowskim, z obszernemi połoninami, między pot. Radieską (od zach.), a Kiernicznym (od wsch.). W niem szczyty: Ruski Dział (1560 mt.), szczyt i połonina Mimczelik (1296 mt.). Długość pasma, kończącego się nad ujściem Szybenego pot. do Czarnego Czeremoszu, wynosi 8 klm. 2.) **R.** *Dział* al. *Dealu Rusu*, grzbiet w Karpatach bukowińskich, na połud. granicy gm. Putny, w pow. sąd. radowieckim, ze szczytem Rusu (Ruski), 1194 mt. wys., od którego na płd.-zach. w obr. Ardżela wznosi się Raszkowiec (962 mt.) nad ujściem Raszki do Mołdawicy. *Br. G.*

Ruskie, wś, pow. zamojski, gm. i par. Krasnobród, odl. od Zamościa o 25 w. na wsch.-połud., ma 40 osad, 264 mk.-kat., 486 mr. włośc. i 1 dm. dwor. (Turzyniec) z 2 mr. Dawniej wraz z wsią Podklasztor należała do klasztoru dominikanów krasnobrodzkich. W r. 1827 r. było 22 dm., 127 mk. *T. Z.*

Ruskie 1.) część Woli Batorskiej, w pow. bocheńskim. 2.) **R.,** wś, pow. liski, w okolicy górzystej i lesistej, na lewym brzegu Sanu, otoczona lesistemi stokami góry Dwernik (1000 mt.) od płd. a działami górskich dopływów Sanu i Dwernika od wschodu i Głębokiego pot. od zachodu, rozciąga się w wąskiej dolinie wzdłuż potoczka. Składa się z 38 dm. i 195 mk., 1 rz.-kat., 173 gr.-kat. i 11 izrael. We wsi jest cerkiew drewniana, filia do par. gr.-kat. w Dwerniku. Obszar więk. (J. Kohna) wynosi 62 roli, 29 łąk, 61 past. i 414 mr. lasu; pos. mn. ma 274 roli, 103 łąk, 138 past. i 1 mr. lasu. Graniczy na płd. przez góry z Nasicznem, na zach. z Zatwarnicą, na wsch. z Dwernikiem, a na płn. przez San z Chmielem. Odl. od miasteczka Lutowisk 15·1 klm. Gleba górska, jałowa a lasy szpilkowe. *Mac.*

Ruskie al. *Pokrowskie Folwarki*, przedmieście Kamieńca Podolskiego, ob. *Karwasary.*

Ruskie, niem. *Russe-See*, jezioro w pow. morąskim. Leży przy zbiegu bitych traktów z Ostródy do Morągu i z Miłomłynu do Morągu, dotyka ostródzkich lasów. Obszar ma nieznaczny. *Ad. N.*

Ruskie Muśniki, pow. wileński, ob. *Muśniki* 2.).

Ruskie Piaski, wś i dobra nad rz. Topor-

nicą, pow. zamojski, gm. Nielisz, ma 48 osad, 442 mk. kat., 15 prawosł. i 10 żyd. W 1885 r. zgorzała tutejsza wielka gorzelnia. Ob. *Piaski* 55.).

Ruskie Pijawne, ob. *Pijawne.*

Ruskie Sioło 1.) wś, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. i par. Miory, okr. wiejski i dobra, Doręgowskich, Szczołno, o 8 w. od gminy, 43 w. od Dzisny a 25 w. od st. dr. żel. dyneb.-witebskiej Balbinowo, ma 13 dm., 112 mk. (w 1864 r. 43 dusz rewiz.), 207·75 mr. gruntów włośc. 2.) **R.** *Sioło*, wś i fol., pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. i par. katol. Wojstom, okr. wiejski Ruskie Sioło, o 4 w. od gminy a 79 w. od Święcian. Fol. ma 1 dm. i 11 mk. (5 prawosł. i 6 katol.), wś zaś 18 dm. i 150 mk. (74 dusz rewiz.); należy do dóbr Dziewiętnia, Świąteckich. Jest tu kapl. kat. p. w. N. M. P., fundacyi Michała Chomińskiego, biskupa eleuzyjskiego. W odległej o 1 w. okolicy Rodziewicze znajduje się cerkiew p. w. Opieki N. M. P., fundacyi Stanisława Burzyńskiego, kasztel. smoleńskiego. Własność niegdyś Korewów, około 1740 r. Hilarego i Anny z Kopciów Chomińskich, chorążych oszmiańskich, około 1800 r. Józefy z ks. Ogińskich Łopacińskiej, od której w 1802 r. nabył Judycki, następnie Mackiewiczów. W skład okr. wiejskiego wchodzą wsie: Ruskie Sioło, Miszuty, Uglany, Lubki, Pukały, Drozdy, Popowce, Kuźliszki, Dubowo, Korolewce, Kurniki, Wojniałtowo; zaśc. Kłausuty, Jamy i Ziewino, oraz okolice Rodziewicze i Giry, w ogóle 635 dusz rewiz. b. włośc. skarb., 122 włośc. uwłaszczonych i 6 osadników w. rossyjskich. 3.) **R.** *Sioło*, urzęd. *Russkosielje*, lit. *Gudakemie*, wś włośc., pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Merecz, okr. wiejski Ruskie Sioło, o 6 w. od gminy a 78 w. od Trok, ma 16 dm., 150 mk. kat. (w 1864 r. 66 dusz rewiz.). W skład okr. wiejskiego wchodzą wsie: R. S., Nowa Żukówka i Subortowicze, oraz zaśc. Kurniszki, w ogóle 114 dusz rewiz. włościan uwłaszcz. *J. Krz.*

Ruski Kąt, pow. chełmski, gm. Cyców, par. Puchaczów. 2.) **R.** *Kąt*, pow. lubartowski, gm. i par. Syrniki.

Ruski Patków, ob. *Patków* 3.).

Ruski Potok 1.) potok, wypływa w obr. Szkła, w pow. jaworowskim, koło wólki Studnyki al. Byrki, na płn. od wólki Kohuty. Płynie na zach., tworząc granicę gm. Szkła i Olszanicy z Bruchnalem, uchodzi do Hnojeńca (na wys. 242 mt. npm.), pomiędzy wólką bruchnalską Romanowem a wólką olszanicką Kierniczką. Długość biegu 6 klm. 2.) **R.** *Potok*, wypływa w obr. gm. Żabiego, w pow. kosowskim, na połud. stoku pasma Kostrycza (1585 mt.); płynie lasem na płd. i wpada do Bystrzca z lew. brzegu. Długość biegu 4 $^1/_3$ klm. 3.) **R.** *Potok*, bierze początek na płd.-wschod. stoku Heliaszówki (1024 mt.), na obszarze gm. Granastowa, w hr. spiskiem; płynie na płd.-wschód i wpada do Granastowego pot., śród wsi Granastowa. Od płn. góra Gnatówki i Wojtkówka (687 mt.), a od płd. Medwedżelica (890 mt.) i wzgórze Korczene (775 mt.). Długość biegu 6 klm. *Br. G.*

Ruski Pud, szczyt, ob. *Wielki Wierch.*

Rusko, wś kośc., domin. i okr. domin., pow. pleszewski (Jarocin), dek. borecki, o 9 klm. na wschód od Borku, na praw. brzegu Obry, par. w miejscu, poczta w Borku, st. dr. żel. w Jarocinie o 12 klm. Droga bita wychodzi ztąd do Borzęciczek i łączy się z traktem koźmińsko-boreckim. W r. 1578 należało R. do Bielawskich, którzy tu posiadali 18 ślad. osiadł., 5 ćwierci pustych, 10 zagrod. i 2 komorn.; około r. 1631 posiadał Wojciech Suchorzewski 14 $^1/_2$ ślad. osiadł., 5 ćwirrci pustych, 4 zagrodn., 2 rzemieśln. i wiatrak. Około 1793 r. dziedziczył R. Jan Zaremba, następnie Objezierscy. Obecny właściciel (hr. Czarnecki) posiada tu cenny księgozbiór, złożony przeważnie z rzadkich dzieł polskich. Kościół p. w. św. Wojciecha, z drzewa, wystawił w r. 1613 Wojciech Suchorzewski. R. wchodziło wówczas jeszcze w skład par. Cerekwica. Dzisiejszą par. R. (liczącą 1030 dusz) tworzą: Janowo, R., Strzyżewko i Suchorzewko. Szkoła i szpital istniały w R. około r. 1683. Wś ma 33 dm., 269 mk. kat. i 241 ha (233 roli, 5 łąk); czysty doch. z ha roli 11·75, z ha łąk 16·84 mrk. Domin. ma 11 dm., 245 mk. i z fol. Janowo, Strzyżewko i Suchorzewko 1255·83 ha (820·54 roli, 30·43 łąk, 94·55 past., 265·56 lasu, 33·82 nieuż., 1·93 wody); czysty dochód grunt. 11,157 mrk. (1884 r.); 2 cegielnie, chów owiec i bydła; właścicielem jest Zygmunt hr. Czarnecki. W skład okr. domin. wchodzą: Janowo (4 dm., 45 mk.) i Suchorzewko (7 dm., 167 mk.); cały okr. ma 22 dm., 457 mk. kat. i 1232 ha (782 roli, 39 łąk, 340 lasu). *E. Cal.*

Ruskoje, węg. *Ruszkocz*, wś w hr. beregskiem (Węg.), nad rz. Latorczą, kościół paraf. gr.-kat., 592 mk.

Ruskołęka, wś, pow. ostrowski, gm. Jasienica, par. Andrzejewo, ma 73 dm., 691 mr. obszaru, dwa wiatraki. W 1327 r. było 61 dm., 394 mk.

Rusków, wś, fol. i dobra, pow. konstantynowski, gm. Łysów, par. Rusków, odl. 30 w. od Janowa, ma kościół par. murowany, dom schronienia dla starców i kalek (?), gorzelnią, browar, tartak, dwa młyny wodne, cegielnią, pokłady torfu, 36 dm., 336 mk. W 1827 r. było 24 dm., 237 mk. Dobra Rusków składały się w 1887 r. z fol.: R., Helenów, Czuchów, attyn. Malinowszczyzna, Pień-

ki i Majdan, rozl. mr. 2293: fol. R. gr. or. i ogr. mr. 201, łąk mr. 68, pastw. mr. 10, lasu mr. 104, nieuż. mr. 47; bud. mur. 8, z drzewa 28; płodozmian 10-polowy; fol. Helenów gr. or. i ogr. mr. 348, łąk mr. 2, lasu mr. 4, nieuż. mr. 5; bud. mur. 2, z drzewa 12; fol. Czuchów gr. or. i ogr. 370, łąk mr. 165, past. mr. 45, lasu mr. 803, nieuż. mr. 120; bud. z drzewa 30; lasy urządzone. Wskład dóbr wchodziły poprzednio: wś R. os. 30, z gr. mr. 343; wś Zaborze os. 5, z gr. mr. 123; wś Hruszew os. 15, z gr. mr. 108; wś Czuchów os. 18, z gr. mr. 19. Parafią i kościół p. w. Wnieb. N. M. P. erygowano 1440 r. Odnowił 1493 r. Rafał Raczko, dziedzic. Od 1580 do 1619 r. zostaje w ręku protestantów. W 1646 Adam Raczko wznosi nowy kościół z muru, r. 1854 odnowiony. Parafia (dek konstantynowski al. janowski) obejmowała 1861 r. 1680 rz.-kat., 270 gr.-kat., 36 izrael. *Br. Ch.*

Ruskowie, osada, w obr. Zembrzyc, pow. wadowicki. *Br. G.*

Ruskowo al. *Ruszkowo*, wś i dobra nad jez. Długie, pow. rypiński, gm. Wąpielsk, par. Trąbin, odl. 11 w. od Rypina, posiada wiatrak, 18 dm., 179 mk., 1136 mr; fol. 23 os. i 55 mr. włośc. W 1827 r. było 21 dm., 180 mk. Według reg. pob. ziemi dobrzyńskiej z r. 1564 Albert Chalimski miał 2 łan. i 2 zagr., Mateusz Bodzotha i Tomasz Małyk, poddani Stanisława Losza, mieli 1 łan, 3 zagr., Mateusz sołtys, Jan karczmarz, 4 zagr., poddani Mateusza Nasiegniewskiego, na całym łanie. Par. Trąbino płaciła poboru 27 fl. 3 gr. 2 sol. (Pawiński, Wielkp., I, 300). Dobra te posiadało prawem zastawu kollegium jezuitów w Grudziądzu (ob. t. II, 867). R. 1789 dziedzic Józef Pląskowski wysiewa 63 kor. żyta, 9 pszen. i pobiera 290 złp. czynszu. *Br. Ch.*

Ruskowo, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. niborski, par. kat. w Niborku; 43 dm., 204 mk., 793 ha.

Ruskowola, ob. *Ruska Wola.*

Ruskowy Bród, wś, pow. warszawski, gm. i par. Nieporęt, ma 43 mk., 4 mr. dwors., 96 mr. włośc.

Ruskuły, łotew. *Ruskuli*, wś i rozległe dobra, pow. lucyński, wchodziły niegdyś w skład sstwa maryenhauskiego i były niemal wiek cały w posiadaniu Hylzenów, w których rodzie to starostwo przechodziło z ojca na syna. Około 1780 r. przeszły R. wraz z Maryenhauzą do Jełagina, dygnitarza dworu Katarzyny II, a od niego drogą wiana do Buturlina. Córki Buturlina sprzedały je w 1822 r. Szymonowi Horożańskiemu, ten zaś w 1825 r. hr. Teodorowi Kellerowi, od którego spadkobierców przechodziły w ciągu ostatnich lat kilkunastu w ręce kilku nabywców; obecnie posiadaczem jest Loewenstern. Obszar dwors. wynosi 39,128 dzies. Grunt nieprzepuszczalny, zimny. W folw. Nummern (łotew. Numiernie), mającym wyniosłe położenie, glina zamienia się na żyzną glinkę, rodzącą obficie pszenicę, len i koniczynę. Obfitość lasów wielka, lubo ostatnimi czasy bardzo je przetrzebiono. Niedawno obfitowały w okazałe dęby, lipy, wiązy, brzozy, świerki i sosny. Obecnie jest to jedyna część w której się gnieżdżą niedźwiedzie. Sapy i bagnaporosłe mchem, sitowiem i karłowatymi krzewami, są siedliskiem ptastwa wodnego, szczególniej w pobliżu jez. Łubańskiego i nad uchodzącymi do niego rzeczkami. *G. Man.*

Ruslaki, dwór, pow. szawelski, gm. Ligumy, o 22 w. od Szawel.

Rusle 1.) wś, pow. rossieński, par. kołtyniańska. 2.) **R.** al. *Ruszle*, dwór nad rz. Krocją, pow. szawelski, gm. i par. Ligumy, o 22 w. od Szawel; gleba urodzajna, własność Leopolda Żukowskiego.

Rusmuehle, ob. *Kiszewo.*

Rusnake, al. *Rusnache*, przedmieście Seretu, w pow. sereckim. *Br. G.*

Rusnaki al. *Ruśniacy*, ród góralski na obszarze Beskidu niskiego (Karpat wschodnich), od źródeł Ropy aż po źródła Sanu, pospolicie Czuhońcami (al. Czuchońcami) lub Kurtakami zwany. Ob. *Górale* i *Czuchońcy*. *Br. G.*

Ruśniak, potok, w obr. Małej Łomny, w pow. cieszyńskim, wypływa z pod Babiego Wierchu (952 mt.), i wpada do Morawki (dopł. Łomny). Długość biegu $2^1/_4$ klm.

Rusnówka i *Rusnówka Biskupicka*, dwie wsie w pow. włodzimierskim, z kaplicami kat. parafii Sielec.

Rusocice, ob. *Russocice.*

Rusocice, w XV w. *Ruszoczicze*, wś, pow. krakowski, na lew. brzegu Wisły, tworzącej tu silne wygięcie ku północy. Od płn. otacza wieś las, od wschodu podmokłe łąki oddzielające od Kłokoczyna. Wznies. łąk 218 mt. npm., wzgórze zaś na północ od wsi 324 mt. Na zachód styka się z południową częścią Kamienia. R. należą do par. w Czernichowie, mają 169 dm. i 886 mk.; 881 rz.-kat. i 5 izral. Obszar więk. pos. (Art. hr. Potockiego) wynosi 28 mr. roli, 14 mr. łąk, 48 mr. past. i 701 mr. lasu; pos. mn. ma 400 mr. roli, 64 mr. łąk i 96 mr. past. W dok. z 16 kwiet. 1414 r. (Kod. Katedry krak., II, 391), Mikołaj de Rusocice stwierdza, iż odstąpił część rzeki Wisły Piotrowi z Kamienia. Długosz wspomina tę wieś (L. B., III, 143, 188, 189 i 194). W r. 1581 (Pawiński, Małop., 208) był tu 1 łan km., 8 zagr. z rolą, 6 zagr. bez roli, 2 komorn. z bydlem, 1 rybitwa i 1 rzemieślnik. *Mac.*

Rusocin al. *Russocin*, dawniej *Rusicin*, wś, domin. i st. pocz., pow. szremski, o 7 klm. na płn.-wschód od Dolska, nad Bystrzykiem,

dopł. Warty; par. Wieszczyczyn, szkoła i poczta w miejscu, st. dr. żel. w Szremie o 12 klm. R. należał przy końcu zeszłego wieku do Karola Krzyżanowskiego. Wykopaliska z pod R. znajdują się w zbiorach pozn. Tow. Przyj. Nauk. Wś ma 10 dm., 77 mk. katol. i 72 ha (63 roli, 5 łąk, 1 lasu). Domin. z fol. Feliksowo (1 dm., 20 mk.) ma 13 dm., 217 mk. kat. i 715 ha (465 roli, 34 łąk, 152 lasu). *E. Cal.*

Rusocin i *Rusocinek*, niem. *Russoschin*, dawniej *R. Gross* i *Klein*, dobra ryc. nad Kłodawą, pow. gdański górny, st. pocz. kol. i par. ew. Pruszcz, 3·6 klm. odl., par. kat. św. Wojciech; 348 ha (38 łąk i 284 roli). W 1869 r. 198 mk., 125 kat. 73 ew., 17 dm.; 1885 r. 12 dm., 28 dym., 201 mk., 116 kat., 85 ew. (Rusocinek 35 mk. i 4 dm.); cegielnia, 2 młyny. Od r. 1311 należał R. do komturstwa gdańskiego. Dziedzice wsi należeli do najzamożniejszych rodzin na Pomorzu. Woysław z R. pisze się r. 1296 i 1303 chorążym gdańskim (P. U. B. v. Perlbach, str. 489, 526 i 548); r. 1305 jest on kaszt. puckim, a r. 1306 wysyła go Łokietek razem z komesami Albertym i Bogusą do obrony zamku gdańskiego przeciw Waldemarowi, margr. brandenburskiemu. W wojnie z Krzyżakami, wezwanymi przez polską załogę, dostał się Woysław do niewoli. Jego synowie Piotr i Bartłomiej odziedziczyli rozległe włości, a zakon rycerski nadaje im chełmińskie prawo rycerskie, uwalniając od podatku płużnego. R. 1342 ustępują Gdańszczanom dla założenia nowej dzielnicy kilka łąk. Po śmierci Bartłomieja układa się Piotr z jego dziećmi celem zatrzymania całego majątku w jednym ręku. Dziećmi temi byli Albrecht i jego bracia, z których są znani Seifried i Szczepan. Wówczas R. posiadał Piotr a prócz tego i łąki w nizinach gdańskich, połowę Gołębiewa, pół jeziora w Ząbrczu (Sommerkau) wsie Gdynią i Gowino w wójtowstwie puckiem, Suleczyn (? Boleszyn) w ziemi chełmińskiej i prawo rybołówstwa we Wiku. Na te posiadłości wystawia mu w. m. Winryk v. Kniprode r. 1365 przywilej. Piotr miał tylko jednego syna Jana, który około r. 1380 założył klasztor kartuzów w dzisiejszych Kartuzach i sprowadził zakonników z Pragi. Zapisał im Gdynią i dokupił jeszcze Stare Czaple i Kiełpin i duże lasy. Potem sam wstąpił do tego klasztoru († 1398). W dokum. napotykamy Barbarę z Rusocina, jako pannę w klasztorze norbertanek żukowskich. R. 1397 występuje jako świadek Fryderyk (Frederich) z R., tegoż r. Stefan z R. jako sędzia polubowny (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., XI, str. 56). W czasie 13-letniej wojny członkowie rodu stali przeważnie po stronie Krzyżaków, zwłaszcza Mikołaj, który r. 1454 wezwany aby się połączył z drugimi, taką dał odpowiedź: „Vort liben heren, ich habe yo mynem hern meyster eynen eyt gesworn, und der orden hot nich dirczogen und was ich hebb, das hot der orden meynen eldern gegeben“. W końcu powierzył on dobra swoje Gdańszczanom i opuścił kraj (Script. r. pr., IV, 405). Inaczej myślał Gabryel z Rusocina (von Russcheczyn), który po bitwie pod Grunwaldem się dopominał, aby zamek krzyżacki w Gdańsku wydać królowi (III, 486). Jego córka nazywała się Gritte (Małgorzata?), jej mężem był Henryk Kockram; druga córka wyszła za Gottschalka Anepull. Jego synem zaś był Mikołaj (ob. Zeitsch. d. Westpr., Gesch. Ver., VI, str. 134 i Dregera odpisy w Peplinie, str. 55). R. 1710 dawał R. mesznego 1 korzec żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 147). Według taryfy na symplę z r. 1717 płacił R. i Rusocinek 11 zł. 10 gr. (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 83). *Ks. Fr.*

Rusociny, kol., fol. i karcz. nad rzką t. n., pow. piotrkowski, gm. Grabica, par. Krzepczów; kol. ma 31 dm., 305 mk., 657 mr.; fol. 2 dm., 17 mk., 325 mr.; karcz. 1 dm. W 1827 r. było 31 dm., 231 mk. R. wchodziły w skład dóbr Grabica.

Rusota 1.) *Boguszewce*, dobra nad rzką Rusocką, pow. grodzieński, w 1 okr. pol., gm. Hoża, o 11 w. od Grodna, przy linii dr. żel. warszawsko-petersburskiej. W 1845 r. wś należała do kapitana Onufrego Boufałła i liczyła wówczas 78 poddanych płci męz. i miała 936 dzies. 2.) **R.**-*Klasztorna* (*Monastyrska*), dobra, tamże, o 10 w. od Grodna. 3.) **R.**-*Kamienna*, dobra, tamże, o 7 w. od Grodna. 4.) **R.**-*Kaplica*, dobra, tamże, o 6 w. od Grodna.

Rusowszczyzna, wś, pow. słucki, w 2 okr. pol. kleckim, w okolicy Naczy, ma 10 osad; grunta szczerkowe urodzajne, miejscowość dość równa, małoleśna. *A. Jel.*

Russeln al. *Sudmanten-Hans*, wś, pow. kłajpedzki, st. pocz. Carlsberg; 8 dm., 56 mk., 176 ha.

Russen 1.) (niem.) wś, pow. stołupiański, 7 dm., 42 mk., 105 ha. 2.) **R.**, ob. *Ruschpelken.*

Russenau (niem.), ob. *Rusinowo.*

Russendorf (niem.), ob. *Ruszona.*

Russinnen, ob. *Kerren-Goerge.*

Russland-Neu (niem.), wyb. do wsi Willenberg należące, pow. sztumski; 1885 r. 11 dm., 61 mk.

Russ-Manastiora z *Lunguszorą*, wś, w pow. i obw. sąd. suczawskim, nad granicą mołdawską, na płd. brz. Suczawy, na wschód od Bosańcze. W płn.-zach. stronie obszaru leży przys. Lunguszora, na praw. brzegu Suczawy. W 1869 r. było 755 ha 35 ar., 159 dm., 763 mk.; w 1880 r. 181 dm., 794 mk.; kat. 18, gr.-orm. 754, żyd. 21, inn. wyzn. 1;

Niemc. 28, Rumun. 748, innej narod. 18. Par. rz.-kat. i gr.-kat. w Suczawie, gr.-orm. w Russplawalar; st. pocz. Bosańcze, st. tel. Suczawa. Własność Salomona Kostinera.

Russmoldawitza (niem.), ob. *Mołdawica Ruska.*

Russocice, wś i fol., pow. koniński, gm. Władysławów, par. Rusocice, leży tuż pod os. Władysławowem, odl. od Konina 18 w., posiada kościół par., gorzelnią i browar (1871 r.). Wś ma 26 dm., 455 mk.; fol. 9 dm., 13 mk.; os. prob. 1 dm., 6 mk. W 1827 r. było 23 dm., 292 mk. Fol. Russocice rozl. mr. 1113: gr. or. i ogr. mr. 445, past. mr. 15, lasu mr. 624, wody mr. 2, w os. mr. 12, nieuż. mr. 15; bud. mur. 9, z drzewa 20; płodozmian 10-polowy; las nieurządzony. W skład dóbr R. wchodziły poprzednio: Wś R. os. 27, z gr. mr. 302; wś Utrata os. 44, z gr. mr. 491; wś Skarbki os. 33, z gr. mr. 530; wś Wandowo os. 10, z gr. mr. 126; wś Amelin os. 14, z gr. mr. 151; wś Małoszyn os. 47, z gr. mr. 638; wś Mikołajew os. 15, z gr. mr. 142; wś Przemysławów os. 13, z gr. mr. 176; wś Karpaty os. 43, z gr. mr. 450; wś Międzylesie os. 29, z gr. mr. 245; wś Polichno os. 19, z gr. mr. 513; wś Emerytka os. 9, z gr. mr. 77; wś Bronisławów os. 11, z gr. mr. 121; wś Maryanowo os. 10, z gr. mr. 122; wś Felicyanowo os. 28, z gr. mr. 43; wś Ignacowo os. 5, z gr. mr. 47; wś Milinów os. 30, z gr. mr. 400; wś Natalin os. 33, z gr. mr. 553; wś Tury os. 49, z gr. mr. 886; os. Głogowo os. 1, z gr. mr. 39; os. Dębocha os. 1, z gr. mr. 10. Jest to dawna siedziba Russockich. Akta konsystorza gnieźn. wspominają już pod 1419 r. kościół par. w R. jako dawny. Zdaje się, że około połowy XVI w. wzniesiono obecny murowany kościół, który wizytacya archidyakona Wincentego de Sevé, odbyta w 1608 r., nazywa dawnym. W 1528 r. ustanowił i uposażył przy tym kościele arcyb. Łaski czterech mansyonarzy. Fundacya ta upadła w XVIII w. dla braku funduszów. Na początku XVI w. pleban posiadał tu dwa łany roli z łąkami i odrębną łąkę śród boru. Łany folwarczne, karczemne i pięć łanów km. dawały dziesięcinę plebanowi. Wszyscy zaś kmiecie w ogóle dawali meszne po trzy korce żyta i 3 kor. owsa z łanu i kolędę po groszu z domu (Łaski, L. B., I, 267, 268). W 1579 r. Grzegorz Rusocki miał 5 łan., 2 zagr. z rolą, 2 zagr. bez roli, 5 komor. bez bydła, 1 rzem. (Pawiński, Wielk., I, 236). Dobra te około 1765 i do połowy obecnego stulecia zostawały w ręku Gurowskich. Na obszarze głównego folw. utworzono kol. Alinia i oddzielono folw. Maryantów. R. par., dek. koniński, 3710 dusz. *Br. Ch.*

Russów, wś, kol. i folw., pow. kaliski, gm. Zborów, par. Tykadłów, odl. 11 w. od Kalisza; wś z kol. mają 24 dm., 234 mk.; fol. 12 dm., 79 mk. W 1827 r. 27 dm., 214 mk. W 1884 r. folw. Russów rozl. mr. 800: gr. or. i ogr. mr. 737, łąk mr. 19, nieuż. mr. 44; bud. mur. 9, z drzewa 9; płodozmian 14-polowy; wiatrak. Wś R. os. 3, z gr. mr. 24; wś Tykadłów os. 40, z gr. mr. 229. Jest to dawna wieś królewska. Miała ona już w XV w. kościół parafialny; dla szczupłych dochodów parafia została włączona do Tykadłowa już w końcu XVII w. W 1754 r. ks. Przanowski, prob. tykadłowski, odnowił tutejszy kościołek drewniany, który w końcu zeszłego stulecia popadł w ruinę i został rozebrany. Całą parafią stanowił sam R. Pleban w XV w. miał tu dwa łany, dwa ogrody, pobierał od każdego łanu kmiecego po dwie miary zboża (owsa i żyta), od każdej rodziny po groszu za meszne. Ponieważ folwark nie był uprawiany, dziesięciny nie dawano (Łaski, L. B., II, 80). W 1579 r. R. własność Rafaela z Leszna, miała 13 łan., 2 sołtysie łany, karczmę z $^1/_4$ łan., 4 zagr. (Pawiński, Wielkp., I, 127). Jako królewszczyzna płaci w XVIII w. kwarty zł. 1600. Tu urodził się w 1813 r. Edmund Stawiski, zasłużony pracownik na polu dziejów polskiego rolnictwa. *Br. Ch.*

Russów, wś, pow. śniatyński, o 8·5 klm. na płn. od Śniatynia (rzym.-kat. par.), w najurodzajniejszej części Pokucia. Granice: wschod. Stecowa, płd. Potoczek i Bełełuja, zach. Krasnostawce, płn. Podwysokie. Obszar dwors. 620, włośc. 2271 mr. W 1857 r. 1018 mk., w 1880 r. w gm. 1155, na obsz. dwor. 90; rzym.-kat. 9; gr.-kat. par. w miejscu, dek. Śniatyń, ustanowiona 1730 r. Cerkiew drewniana N. P. Maryi, wystawiona 1885 r., metryki ma od 1730 r., dusz 1248; szkoła etat. systemiz. 1884 r. Właśc. pos. dwor. Józef Teodorowicz. *B. R.*

Russ pe Boul, wś, pow. i obw. sąd. kimpoluński, na płn. od Kimpolungu, w dorzeczu Mołdawicy. W 1869 r. było 9130 ha 84 ar. obszaru. Wzdłuż płn.-zach. granicy płynie pot. Demakusza (dopł. Mołdawicy); środkowy obszar zraszają: pot. Walkan z dopł. Czokanem, Kremenistym, następnie Boul z dopł. Jevoną i Trifu, wreszcie pot. Wasyl; wszystkie podążają do pobliskiej Mołdawicy. Główna część wsi legła w dolinie pot. Jevony. W płn.-zach. stronie wznosi się lesisty dział Demakusza (919 mt.); od niego na płd. szczyt Feredeu (1380 mt.) nad źródłami pot. Kremenistego. Wzdłuż płd.-zach. granicy rozpościera się grzbiet Obczyna Feredeu ze szczytem Kurmatura Boul (1040 mt.); między pot. Boul a Wasylem dział górski Magóra (1206 mt.); między pot. Boul a Jevouą szczyty: Fachicet (820 mt.), Jevona (1274 mt.), Pausa (1377 mt.), Pallin (1177 mt.), Sentor (934 mt.),

W r. 1869 było 156 dm., 724 mk.; w 1880 r. 170 dm., 729 mk.; gr.-orm. 704, żyd. 25; Niemców 17, Rusinów 711, Rumunów 1. Szkoła ludowa jednoklasowa. Stacya pocz. Watra Mołdawica, st. tel. Wama. Własność fundusz relig. gr.-orm. Od r. 1880 stanowi parafią samoistną. Cerkiew gr.-orm. p. w. św. Barbary, drewniana, z 1821 r. Parafia obejmuje 761 dusz. Kopalnie żelaza i huty żelazne. W r. 1841 dostarczyły tutejsze huty sztab żelaznych wagi 3599 cetn. *Br. G.*

Russ-plawalaz, wś paraf., pow. i obw. sąd. suczawski, leży na płd. od Sekuryczen, płd. granica przytyka do Multan. W r. 1869 obszar R. obejmował 1596 ha 37 ar.; było tu 137 dm., 764 mk. W 1880 r. 163 dm., 738 mk.; kat. 16, gr.-orm. 712, żyd. 10; Niemców 22, Rumunów 723, innej narod. 3. Cerkiew gr.-orm. p. w. archaniołów Michała i Gabryela, drewniana. Do par. należą: Rus-manastiora, Lunguszora i Russ-pojeny; w ogóle 1805 dusz. St. pocz. Bosańcze, st. tel. Suczawa. Własność Michała i Józefa Prunkułów.

Russ-pojeny al. *Rus-pojenille* z *Teodorówką* i *Guramiresi*, wś, pow. i obw. sąd. suczawski, tuż nad granicą mołdawską, na praw. brzegu Suczawy. W r. 1869 obszar wynosił 762 ha 4 ar., było 45 dm., 198 mk. W 1880 r. 38 dm., 171 mk.; w Guramiresi 3 dm., 11 mk.; w Teodorówce 4 dm., 18 mk. Guramiresi i Teodorówka stanowią obszary dworskie. Co do religii było kat. 1, gr.-orm. 187, żyd. 12; Niemc. 12, Rus. 5, Rumun. 133. Par. rz.-kat. i gr.-kat. w Suczawie, par. gr.-or. w Russplawalar. St. p. Bosańcze, st. tel. Suczawa. Własność dra Edmunda Friesela i Salomona Kostinera. *Br. G.*

Rustejkany, wś, pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 44 w. od Kowna.

Rustejki 1.) wś, pow. nowoaleksandrowski, w 1 okr. pol., gm. Bachmaty, o 12 w. od Nowoaleksandrowska. 2.) **R.**, wś, pow. szawelski, gm. Kurszany, o 77 w. od Szawel.

Rustejkiszki 1.) wś, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Muśniki, okr. wiejski Poszyrwińcie, o 5 w. od gminy, 11 dusz rewiz.; należy do dóbr Wybrańce, Łukaszewiczów. 2.) **R.**, wś, tamże, okr. wiejski i dobra Jasińskich Narwidziszki, o 3 w. od gminy, 6 dusz rewiz.

Rustejkowszczyzna, dobra, pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 34 w. od Kowna.

Rustorba, rzka, lewy dopływ Suczawy, tworzy wschodnią granicę gm. Mitoki, w pow. suczawskim, a zarazem oddziela na przestrzeni 10 klm. Bukowinę od Mołdawii. Płynie na płd. i pod Ickanami Nowymi uchodzi do Suczawy. Długość biegu 10 klm. *Br. G.*

Rustów, w XVI w. *Rostowo* i *Rostowko*, wś i fol., pow. kutnoski, gm. Krzyżanówek, par. Łęki, odl. 8 w. od Kutna, ma 10 dm., 93 mk. W 1827 r. było 10 dm., 155 mk. Folw. Rustów (1886 r.) rozl. mr. 339: gr. or. i ogr. mr. 269, łąk mr. 36, pastw. mr. 16, lasu mr. 12, nieuż. mr. 6; budowli murowanych 2, z drzewa 13. Do włościan należy 20 mr. W XVI w. dziesięciny z całego R. szły dla pleb. w Łękach (Łaski, L. B., II, 490). *Br. Ch.*

Rustweczko al. *Rostweczko*, wś, pow. mościski, 7 klm. na płd.-zach. od sądu pow., urz. pocz., st. kol. i tel. w Mościskach. Na płn. leży Trzcieniec, na wschód Czyszki, na płd. Hańkowice, Myślatycze i Koniuszki Nanowskie, na płd.-zach. Balice. Wieś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem potoku podążającego do pot. Riczki (dopł. Siekanicy, uchodzącej do Wiszni). W płn.-wsch. stronie wznosi się punkt jeden do 235 mt. Własn. więk. (Józefa Rozborskiego) ma roli or. 303, łąk i ogr. 91, pastw. 6, lasu 70; wł. mn. roli or. 148, łąk i ogr. 32, pastw. 8 mr. W r. 1880 było 47 dm., 215 mk. w gm., 4 dm., 41 mk. na obsz. dwor.; 217 obrz. rzym.-kat., 20 gr.-kat., 19 izrael.; 250 Polaków, 6 Niemcow. Par. rzym. i gr.-kat. w Myślatyczach.

Rustyniki, wś, pow. rossieński, par. betygolska.

Rusywel, *Rusiwl*, w dok. mylnie *Rusiul*, wś nad rzką Załuzą, pow. ostrogski, o 4 w. na płn.-wschód od Ostroga, pomiędzy dwoma wyniosłościami położona. posiada cerkiew parafialną i szkółkę wiejską, młyn wodny na stawie. Wś ogromna, gleba urodzajna, obfitość łąk i wypasów. Lud zamożny, trudni się uprawą roli i chodowlą inwentarza. Wszyscy włościanie mają dość rozległe sady przy osadach. Przy drodze z R. do Turowa znajduje się kilkanaście mogił, zwanych przez lud mogiłami rycerskiemi i pochodzących z czasów wojen kozackich za Chmielnickiego. W końcu zeszłego wieku wś należała do klucza nowomalińskiego Jana Malińskiego; w ostatnich czasach była własnością zmarłego w Bzymie rzeźbiarza Oskara Sosnowskiego. *Z. Róż.*

Rusz, część Mitoki, w pow. suczawskim.

Ruszajny, dok. *Ruesschenhagen* al. *Russchenhain*, wś na pol. Warmii, pow. olsztyński, tuż przy Wartemborku (parafia). W r. 1336 dokumentem z 10 maja upoważnia Henryk de Lutir, advocatus episcopi Warmiensis „honestum virum“ Lodwicum do założenia wsi na prawie chełmińskiem. Wieś ma 40 włók „Lodwicus“ otrzymuje każdą dziesiątą wraz z sołectwem i prawem trzymania karczmy, w której wolno mu mięso i chleb sprzedawać. Mieszkańcy otrzymują 17 lat wolności, od ośmnastego płacą czynszu $^1/_2$ marki gotówką. Sołtys ma prawo niższych sądów, adwokat biskupi zaś wyższych. Wolno sołtysowi także łowić ryby w jeziorze Dobrin, Pisse, Worit

i rzeczce Dobringe. W r. 1482 nadaje biskup Mikołaj v. Tungen całą wieś miastu Wartembork zapisem z 25 stycznia na prawie chełmińskiem, za roczny czynsz 14 marek. Wieś do dziś polska. *Ad. N.*

Ruszbak, ob. *Drużbaki.*

Ruszcza 1.) *Dolna*, wś i fol. nad rz. Wisłą, pow. sandomierski, gm. i par. Połaniec, odl. od Sandomierza 45 w., ma 65 dm., 451 mk. W 1827 r. było 14 dm., 280 mk. Dobra Ruszcza Dolna składały się w 1867 z folw.: R. Dolna i Rybitwy, rozl. dominialna mr. 1722: gr. or. i ogr. mr. 723, łąk mr. 79, past. mr. 177, lasu mr. 269, zarośli mr. 284, nieuż. mr. 190. Sam folw. R. ma około 700 mr. Wś R. Dolna os. 51, z gr. mr. 384; wś Rybitwy os. 31, z gr. mr. 176. W XV w. własność Jana Biechowskiego h. Powała, miała 7 półłan., z których dziesięcinę wartości 5 grzywien, płacono bisk. krakowskiemu. Dwa folw. rycerskie dawały dziesięcinę, wartości 3 grzywien pleb. w Połańcu (Długosz, L. B., II, 449, 451). 2.) **R.** *Płaszczyzna*, wś i fol., pow. sandomierski, gm. Łoniów, par. Sulisławice, odl. od Sandomierza 21 w., ma 21 dm., 184 mk. W 1827 r. było 22 dm., 127 mk. Dobra R. Płaszczyzna składały się w 1885 r. z fol.: R. Płaszczyzna i Polesie, rozl. mr. 597: folw. R. Płaszczyzna gr. or. i ogr. mr. 356, łąk mr. 16, pastw. mr. 1, lasu mr. 63, nieuż. mr. 19; bud. mur. 6, z drzewa 16; płodozmian 6 i 8-polowy; folw. Polesie gr. or. i ogr. mr. 86, łąk mr. 2, pastw. mr. 52, nieuż. mr. 3; bud. z drzewa 3; płodozmian 6 i 8-polowy. Wieś R. Płaszczyzna os. 21, z gr. mr. 69; wś Nietuja os. 6, z gr. mr. 107. Jest to starożytna osada. W 1827 r. o 900 sążni od wsi, w kierunku ku wsi Bukowa, rozkopano nasyp piaszczysty, z którego wydobyto bogaty zbiór różnych przedmiotów z epoki przedhistorycznej (ob. Lelewel, Polska wieków średnich, I, 413, Poznań 1846). Rektor krzyżowców z Zagości, nie mogąc poradzić sobie ze szkodnikami, którzy mu pustoszyli wś R., należącą do tego zgromadzenia, oddaje ją w 1248 r. za pozwoleniem bisk. Prandoty, dziekanowi sandomierskiemu w zamian za dziesięciny z Winiar. W potwierdzeniu dóbr i praw kollegiaty sandomierskiej przez Leszka Czarnego w 1284 r. wymieniona jest i Ruszcza. W 1366 r. Kazimierz W. dozwala R. wraz z innemi wsiami przenieść na prawo niemieckie (Kod. Małop., I, 36, 126, 337). W XV w. dziekan miał tu 6 łan. km., z których płacono rocznie jedną grzywnę, łąkę, którą kmiecie kosili, karczmę płacącą 1 seksagenę. Dziesięcina snopowa należała do dziekanii sandomierskiej, jak również dziesięcina z roli karczmarskiej, razem wartości 7 grz. Mniejsza część wsi należała „ad Szagneum i Oszkam“ h. Rawa; w niej folwark i kmiecie dawali dziesięcinę do Skotnik, z 2 folw. rycerskich do Sulisławic (Długosz, L. B., I, 313, II, 319, 349). W r. 1578 dziekan sandomierski miał 3 osad., $1\frac{1}{2}$ łan., 1 kom. biedny. Zbigniew i Krzysztof bracia Rusieccy mają 6 osad., 3 łan., 4 komor. biednych (A. Pawiński, Małop. str. 168, 458). *Br. Ch.*

Ruszcza, w dok. *Ruscza*, *Ruysca*, *Russcza*, *Ruszczecz*, wś, pow. krakowski, wznies. 221 mt. n. p. m., w okolicy lekko falistej, z półn. strony gościńca z Krakowa do Cła, na granicy królestwa polskiego, pod 37° 47′ dłg. wsch. od F. i 50° 5′ 30 płn. szer. Naziom podnosi się w stronę północną, opada zaś ku zachodowi na 209 mt. a ku wschodowi ku granicy na 204 mt. n. p. m. Starożytna ta osada ma piękny murow. kościół, kaplicę, obszerny dwór z oficyną, 39 dm. włośc. Ludność dworu (Pawła Popiela) składa się z 63 osób, wsi z 252 mk.; 236 rz.-kat. i 16 izrael. Należą do gm. przysiołki: Kępa, Wola i Przylasek Rusiecki, położone nad Wisłą i Olszą. Gmina ma szkołę ludową; urz. poczt. w Pleszowie (3·8 klm.). Posiadłość większa wynosi 293 roli, 16 łąk i 3 mr. pastw.; mniejsza posiadł. 176 roli, 7 łąk i 12 mr. pastw. Gleba składa się z glinki urodzajnej. Starożytne gniazdo Klemensa z Ruszczy, wojew. krakowskiego, założyciela klasztoru staniąteckiego, ma jednę z najdawniejszych parafii. Akt erekcyi tak zetlał i zniszczał, że odczytać go nie można. Prof. Łepkowski (Roczn. Tow. nauk. krak., 1861, str. 165) odczytał rok 1312, przypuszczają jednak, że parafią utworzono przed r. 1217. Najdawniejszym dokumentem jest przywilej Bolesława Wstydliwego z d. 3 czerwca 1250 (Kod. dypl. Małop., ed. Piekosińskiego, II, 80), w którym książę dozwala Klemensowi, synowi Sulisława, woj. krak., polować na bobry w dziedzicznych wsiach Ruszczy, Branicach i Brzegach i z r. 1252 (ibid., 86), w którym książę wynagradzając Klemensa, woj. krak., za uwolnienie go z niewoli u ks. Konrada i za pokonanie Konrada pod Suchodołem, nadał mu bardzo rozległe prawa, między niemi budowania zamków, zakładania wsi, prawo służenia u obcych książąt, sądownictwo a wreszcie wolność od wszelkich powinności i podatków ze wszystkich posiadłości. W obydwu dokumentach nie ma wzmianki o parafii. W Kod. dypl. katedry krak. (II, 293) podany jest dyplom z mylną datą 5 grudnia 1403 r., w którym bisk. krak. Piotr potwierdza nadanie mansyonarzy przez Wierzbiętę z Branic. W tym dokumencie jest przytoczony dokum. z 11 grudnia 1403 r. Piotra, rektora połowy kościoła, w którym zrzeka się dziesięciny snopowej z Mikluszowic na rzecz rektora szkoły i 3 wikarych. Wkrótce potem w r. 1417

wybudował Piotr Wierzbięta, cześnik krak., ststa sanocki, stojący dotąd kościół, ze sklepieniem ostrołukowom w prezbiteryum, a może tylko boczną nawę, co stwierdza dokum. bisk. Wojciecha Jastrzębca z tegoż roku. Nawę środkową uważa prof. Łepkowski za pochodzącą z XVII w. Na prośbę Unisławy, wdowy po Jakubie, sędzim sandomierskim, nadała wsi prawo magdeb. (12 czer. 1373 r.) Elżbieta, królowa węg. i pol. (Kod. Małop., I, 378). Po wybudowaniu nowego kościoła zamienił Wierzbięta parafią na kolegiatę, złożoną z proboszcza, scholastyka, prebendarza, czterech mansyonarzy i rektora szkół. Uposażenie potwierdził biskup krak. Wojciech dyplomem z 10 maja 1417 (Kod dypl. kat. krak., 420), ale już w kilka dni później pomnożył Wierzbięta wraz z żoną Dorotą uposażenie mansyonarzy o 12 grzyw., które miało płacić 6 kmieci z Branic, co bisk. Wojciech zatwierdził (ibid., 426) dokumentem z 24 maja 1417 r. W regest. pobor. z 1490 r. podano R. w par. Górka (Gorka parochialis) wraz z wsiami, które dziś wchodzą do par. Ruszcza (Małop., Pawiński, 943). W r. 1581 własność Stanisława Brańskiego, miała 2 łany kmiece, 2 zagr. bez roli, 3 komor. bez bydła, 2 rzem., 2 zagr. plebań. (Pawiński, Małop., str. 6) W 1739 r. zniósł bisk. Jan Aleks. Lipski, na prośbę Jana Klemensa hr. na Ruszczy, prebendę dwóch kanoników, ponieważ nie wystarczało dawne uposażenie; pozostała tylko prepozytura złożona z 4 wikarych, zniesiona dopiero w XIX w. W kościele, którego widok rytował Kielesiński (zbiory po ś. p. G. Pawlikowskim), znajduje się za wielkim ołtarzem grobowiec, w kształcie gotyckiej kaplicy, Stanisława i Katarzyny Badenich (z XIX w.). Z zabytków przeszłości godne uwagi witraże w jednem oknie i kilka pomników. Najdawniejszy Wierzbięty z Branic jest obrazem, z napisem gotyckim w otoku z r. 1425 (odtworzony we Wzorach sztuki średniowiecznej, Nr 1). Naprzeciw niego wisi na ścianie starożytny obraz św. Grzegorza. Kamienny pomnik Piotra Wierzbięty przedstawia rycerza w zbroi; prócz tego są marmurowe płyty z napisami grobowemi dziedziców Krzysztoforzyc (z r. 1599), ks. Ogonowskiego (z r. 1679), Sebastyana Wolfowicza Betnowskiego (z r. 1694), Kalinowskiego (z r. 1668), Jerzego Teleszewskiego (z r. 1618), przełożonych kolegiaty. Par. należy do dyec. krakowskiej, dek. bolechowskiego, i obejmuje: Branice, Chałupki, Dojazdów, Holendry, Kępę Rusiecką, Krzysztoforzyce, Las Wyciąski, Łuczanowice, Przylasek Rusiecki, Stryjów, Wadów, Wyciąże i Wolę Rusiecką. Graniczy na zach. z Luboczą i Pleszowem, na płn. z Wadowem i Węgrzynowicami, na wschód z Kościelnikami a na płd. z Branicami i Wyciążem. *Mac.*

Ruszcza al. *Rujsca*, urzęd. *Rujsce*, dawniej *Ruysee*, dok. *Ruscha* (r. 1218), *Ruscza* (r. 1352—1580), *Rusca* (r. 1355, 1618 i 1793), *Ruscze* (r. 1387—89), *Ruiscza* (r. 1580), fol. w pow. średzkim, o 6½ klm. na wschód od Kostrzyna (poczta i st. dr. żel.), na granicy pow. (historycznych) poznańskiego, gnieźnieńskiego i pyzdrskiego; par. i okr. domin. Iwno; 4 dm., 58 mk. i 305·39 ha (102·13 roli, 14·04 łąk, 186·40 lasu, 1·80 nieuż. i 1·02 wody); czysty dochód grun. 2104 mrk (1884); właścicielem jest Józef hr. Mielżyński. W r. 1218 biskup poznański Paweł przekazał dziesięcinę z R. poznańskim kawalerom św. Jana Jerozolimskiego; z R. pisali się Floryan w r. 1352, Świętosław r. 1355, Paweł r. 1387, Mikołaj r. 1389, Nastka i Sędziwój w r. 1393 (Kod. Wielkop. i Akta gr. pozn.). W r. 1580 było 2 łany osiadł., 1 zagr. i komor.; w r. 1618 posiadał na R. Krzysztof Iwiński 3 pół-łanki; później dziedziczyli Krzyccy. Z nich kasztelanowa krzywińska wiodła spory graniczne około 1773 r. z Turniną, stolnikową poznańską (Konstyt. sejm., II, 260). *E. Cal.*

Ruszczany, wś, pow. białostocki, w 2 okr. pol., gm. i par. Choroszcza, o 13 w. od Białegostoku; niegdyś własność klasztoru dominikanów w Choroszczy.

Ruszczyce 1.) wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 46 w. od m. Wilejki, przy dr. pocztowej z mka Sosienki do granicy pow. borysowskiego, ma 15 dm., 203 mk.; własność żydów rolników (w 1866 r.). 2.) **R.,** wś włośc. nad rz. Niewierką, pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 27 w. od m. pow. Wilejki, przy b. dr. pocztowej z Wilna do Mińska, ma 25 dm., 265 mk. prawosł. 3.) **R.,** ob. *Ruczyca.*

Ruszczyn, wś i fol. nad rz. Widawką, pow. piotrkowski, gm. i par. Kamieńsk; wś ma 27 dm., 282 mk., 431 mr. włośc.; fol. 3 dm., 32 mk., 404 mr. Wchodził w skład dóbr Kamieńsk. W 1827 r. 22 dm., 155 mk. W XVI w. dziesięciny z R. idą dla kanonii i prebendy gnieźn., zaś pleban w Kamińsku pobiera tylko kolędę (Łaski, L. B., I, 503). R. należała do Aleksandra Koniecpolskiego, wojew. sieradzkiego, który tu w r. 1609 życia dokonał.

Ruszczyńska Piła, pow. piotrkowski, ob. *Piła* 7.).

Ruszczyny, pow. ciechanowski, ob. *Milewo* 3.).

Ruszczyzna, część Uherec Niezabitowskich, pow. gródecki.

Ruszelczyce, ruskie *Ruszeltyczi*, wś, pow. przemyski, 21 klm. na zach. od sądu powiat. w Przemyślu, 4 klm. od urz. poczt. w Krzywczy nad Sanem. Na wschód leżą Średnica, Wola Krzywiecka i Krzywcza, na płd. Chy-

rzyna i Bachów, na zach. Babice i Skopów, na płd. Wola Węgierska (pow. jarosławski). Płd. część wsi przepływa San, tworząc granicę od Bachowa. Do Sanu podąża potok z płd. stoku wzgórza Buczacz (288 mt. wys.). Na praw. brzegu potoku wznosi się wzgórze do 371 mt., na lewym do 363 mt. Płd. część wsi przebiega gościniec przemysko-dubiecki. Przy gościńcu leżą zabudowania wiejskie. Własn. więk. (Stanisława hr. Konarskiego) ma roli or. 259, łąk i ogr. 46, past. 18, lasu 501 mr.; wł. mn. roli or. 360, łąk i ogr. 45, past. 73, lasu 85 mr. W r. 1880 było 103 dm., 621 mk. w gm., 5 dm., 41 mk. na obsz. dwor.; 162 obrz. rz.-kat., 430 gr.-kat., 70 izrael.; 191 Polaków, 471 Rusinów. Par. rz.-kat. w Krzywczy, gr.-kat. w Skopowie. We wsi jest cerkiew p. w. Zmartwychwstania.

Ruszendorf, po łotew. *Krewciwmujża*, wś, pow. dyneburski, do Kryżborka należąca. Na miejscu dzisiejszego R. stał niegdyś gród zbudowany przez Rossyan, który u Łotyszów nosił nazwę Krzyw-cima-pile.

Ruszenice, w XVI w. *Ruschinicze*, wś i fol. nad rz. Czarną, pow, opoczyński, gm. Machory, par. Skórkowice, odl. od Opoczna 21 w., od Piotrkowa 35 w., posiada pokłady kamienia budulcowego, młyn wodny, fryszerkę o 2-ch kuźnicach, 34 dm., 296 mk. W 1827 r. było 47 dm., 292 mk. W 1875 r. wyrobiono żelaza kutego 3400 pudów. Fol. R. w 1873 r, rozl. mr. 1725: gr. or. i ogr. mr. 696, łąk mr. 155, past. mr. 163, lasu mr. 648, nieuż. mr. 62; bud. mur. 5, z drzewa 13; płodozmian 10-polowy, las nieurządzony. Wś R. os. 32, z gr. mr. 273; wś Tomaszów os. 10, z gr. mr. 124; wś Siedlew os. 20, z gr. mr. 143. W XVI w. dziesięcina, wartości do 6 grzywien, szła dla kanonii kurzelowskiej, tamże dawano za konopną po 2 gr. z łanu, co przynosiło niekiedy do 20 gr. (Łaski, L. B., 1, 553). Według reg. pobor. pow. opoczyńskiego z r. 1506 część R., własność Jadwigi z R., płaciła poboru gr. 7 den. 9. R., Mydliborz, Skornica i inne, własność Andrzeja Giżyckiego, płaciły poboru 7 grzyw. gr. 20 den. 2. W r. 1577 Adam i Zygmunt Drzewieccy mieli $6^3/_4$ łan., 8 zagr. z rolą, 6 zagr. Grzegorz Russiński posiadał $^3/_4$ łanu, 2 zagr. z rolą, 1 zagr. Adam Russieński miał $^3/_4$ łanu, 2 zagr. z rolą, Kuźnica zwana Machor, kół 3, robot. 4 (Pawiński, Małop., 288, 482, 483). *Br. Ch.*

Ruszew al. *Hruszew*, wś nad strugą Szalbienką, pow. rzeczycki, w 4 okr. pol. rzeczyckim, gm. Maładusz, ma 10 osad; miejscowość nizinna, odosobniona; grunta lekkie. *A. Jel.*

Ruszki 1.) wś i fol., pow. sochaczewski, gm. Rybno, par. Giżyce, ma 291 mk., 1162 mr. dwor., 15 os. i 23 mr. włośc. Fol. R. wchodzi w skład dóbr Giżyce. W 1827 r. było 16 dm., 144 mk., par. Rybno. 2.) **R.,** fol., pow. kutnoski, gm. Wojszyce, par. Bedlno, odl. 9 w. od Kutna, ma 7 dm., 63 mk. W 1827 r. było 8 dm., 66 mk. W 1887 r. fol. R. (lit. A B) rozl. mr. 294; gr. or. i ogr. mr. 282, łąk mr. 1, nieuż. mr. 11; bud. mur. 4, z drzewa 9; płodozmian 11-polowy. W XVI w. R. należały do całej grupy drobnych osad szlacheckich w par. Bedlno. Ról kmiecych było tu bardzo mało. Dziesięcina szła do Bedlna (Łaski, L. B., II, 493). 3.) **R.,** wś i dobra, pow. nieszawski, gm. Osięciny, par. Kościelna Wieś, odl. 22 w. od Nieszawy, leży nad doliną Bachorzy, ma 285 mk. W 1827 r. było 20 dm., 138 mk. W 1885 r. fol. R. z attyn. Donaj rozl. mr. 547: gr. or. i ogr. mr. 407, łąk mr. 21, past. mr. 102, nieuż. mr. 17; bud. mur. 14, z drzewa 1; wiatrak. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś R. os. 61, z gr. mr. 137; wś Krotoszyn os. 40, z gr. mr. 74; wś Pocierzyn os. 22, z gr. mr. 30. Znajduje się tu kaplica drewniana p. w. św. Trójcy, wystawiona w r. 1743 przez ówczesnych dziedziców Kazimierza i Teresę (z Biesiekierskich) Umińskich. Kaplica ta administrowana jest przez proboszcza Kościelnej Wsi. 4.) **R.,** pow. ciechanowski, ob. *Mieszki* 5.). *Br. Ch.*

Ruszki, wś rząd., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 93 w. od Dzisny, 9 dm., 62 mk.

Ruszkinowce al. *Ruszkinowiec*, *Ruszkin*, niem. *Rissdorf* al. *Riesdorf*, węg. *Ruszkinóc*, dok. *Villa Rusquini*, *Villa Ruesken*, *Villa Rusnicz*, miasteczko w hr. spiskiem, w pow. lewockim, nad pot. Ruszkinowskim, w okolicy podgórskiej, 8 klm. na płn.-wschód od Lewoczy i tyleż na płd.-wschód od Kieżmarku. W 1880 r. miało obszaru 3121 katastr. sążni kwadr.; 135 dm., 614 mk. Niemców. Sąd pow. w Lewoczy, urz. podat. w Kieżmarku. R. istniał już r. 1248, powstał prawie jednocześnie z Wielką Łomnicą i Lubicą (al. Lipicą). Jak Genersich twierdzi, była to bogata osada handlowa przed napadami Tatarów. W r. 1277 tamtejsi Sasi mieli spór o granice z kapitułą. Pożary i rabunki przez Kuruców 8 czerwca 1679 r. dały się osadzie we znaki. Kościół par. kat. fundowany r. 1264. Metryki chrztu od 1691 r., ślubów od 1677 r., zmarłych od 1691 r. Kościół p. w. św. Agnieszki. Do par. należy wieś Dworzec. Cała parafia liczy rz.-kat. 430, prot. 474, gr.-kat. 3, nieun. 44, żyd. 23, razem 974, z czego na R. przypada rz.-kat. 222, gr.-kat. 2, prot. 360, nieun. 25, żyd. 18, razem 627 (w r. 1878). Jest też kościół ewang., założony r. 1573; metryki pochodzą z r. 1783. W r. 1880 było prot. 380; uczniów 48. Dzisiejszy kościół odnowiony i poświęcony 14 paździer. 1801. Spalił się w r. 1839 i 1863. Wzniesienie 754 mt. St. p. Lewocza.

Ruszkinowski al. *Ruskiński potok*, niem.

Rissdorferbach, powstaje w Beskidzie spiskim, dwiema strugami, zachodnią w obrębie gm. Hradyska, z pod góry Sarniej (Rehberg, 949 mt.), wschodnią w gm. Lewocza (hr. spiskie), z pod góry Knoepfchen (850 mt.). Obie łączą się u zejścia granic Lewoczy, Hradyska i Ruszkinowiec. Odtąd płynie potok na płn.-zachód przez Ruszkinowce a na obszarze Lipicy wpada z praw. brzegu do Lubicy. Od wschodu wznoszą się szczyty lesiste: Spitzen (968 mt.), Gehol (1060 mt.), Mittelster Grund (1044 mt.), a od zach. Spiessberg (916 mt.), Neufuhr (893 mt.), Drei Viertel (885 mt.) i Holzberg (829 mt.). Źródła leżą 900 mt. npm., ujście 663 mt. npm. Długość biegu 8 klm. Pędzi młyny wodne. *Br. G.*

Ruszków 1.) wś i kol. włośc., pow. gostyński, gm. Skrzany, par. Solec, przy drodze z Krośniewic do Gostynina (odl. 6 w.), posiada szkołę początkową, 11 dm., 267 mk., 600 mr. W 1827 r. 7 dm., 62 mk. 2.) **R.**, pustka należąca do fol. Dąbie, w pow. łęczyckim. 3.) **R.**, wś, fol. i kol. pow. kolski, gm. Kościelec, par. Dobrów, odl. 5 w. od Koła. Wś ma 21 dm., 129 mk.; kol. 43 dm., 429 mk.; fol. 6 dm., 62 mk. W 1883 r. fol. R. dwór z nomenkl. Lemiesz rozl. mr. 223: gr. or. i ogr. mr. 53, łąk mr. 47, past. mr. 90, lasu mr. 15, wody mr. 2, nieuż. mr. 14; bud. mur. 4, z drzewa 6; są pokłady torfu. Wś R. os. 70, z gr. mr. 570; wś Łąka os. 25, z gr. mr. 93; wś Police Mostowo os. 10, z gr. mr. 345. Dziesięcina z całej wsi szła dla pleb. w Dobrowie; kmiecie dawali jeszcze dziesięcinę lnianą i kolędę (Łaski, L. B., I, 252). W 1579 r. R., w par. Dubrowo, miała 7 łan., 4 zagr. bez roli (Pawiński, Wielkop., I, 225). R. w obecnem stuleciu był własnością Antoniego Morzyckiego, wzorowego gospodarza i pracownika w zakresie gramatyki polskiej. Posiadał on tu bibliotekę i zbiory archeologiczne. 4.) **R**, wś i fol. nad rzką Żegliną, pow. sieradzki, gm. Barczew, par. Brzeźnio, odl. od Sieradza 12 w. Wś ma 19 dm., 233 mk.; fol. 2 dm. a wraz z fol. Stefanów 44 mk. W 1827 r. 17 dm., 141 mk. Dobra R. składały się w 1874 r. z attyn. Ruszków, fol. Stefanów, rozl. mr. 684: attyn. R. mr. 16, bud. z drzewa 4; fol. Stefanów gr. or. i ogr. mr. 448, łąk mr. 26, past. mr. 3, lasu mr. 151, nieuż. mr. 40; bud. mur. 1, z drzewa 6; płodozmian 11-polowy, pokłady wapna. Wś R. os. 29, z gr. mr. 167; wś Stefanów os. 47, z gr. mr. 843. W XVI w. dziesięciny z fol. szły dla plebana w Brzeźnie, łany kmiece dawały kanonii gnieźnieńskiej, plebanowi zaś kolędę po groszu z łanu (Łaski, Lib. Ben. I, 421). W 1553 roku było 3 łany, w 1576 r. $3^1/_3$ łanów (Pawiński, Wielkopol., II, 218). W 1599 r. Ruszków należał do Andrzeja Ruszkowskiego wraz z Barczewem i Złoczewem. 5.) **R.**, wś i fol. i *R. Poduchowny*, wś, pow. opatowski, gm. Sadowie, par. Ruszków. Odl. od Opatowa 7 w., posiada kościół par. drewniany. R. ma 20 dm., 151 mk., 156 mr. dwor., 249 mr. włośc.; R. Poduchowny ma 7 dm., 124 mk., 77 mr. włośc. W 1827 r. było 21 dm., 111 mk. Pierwotnym założycielem kościoła był podobno jakiś Bartłomiej Rokosz, dziedzic R. w 1313 r. Był on filią parafii Wszechświętc. W drugiej połowie XV w. Zawisza z Oleśnicy h. Dębno, podsędek sandomirski, krewny Zbigniewa Oleśnickiego, wzniósł tu nowy kościół drewniany p. w. św. Stanisława i uposażył przy nim parafię za pozwoleniem bisk krakowskiego i prob. par. Wszechświęte. Fundator został w tym kościele pochowany. Wieś miała wtedy łany kmiece, z których dziesięcinę snopową i konopną, po 4 pęki, dawano prebendzie Szeweńskiej w Kielcach, wartości 10 grzyw. Było tam 3 zagr. bez roli, folwark rycerski, z których dziesięcinę snopową dawano plebanowi w Ruszkowie (Długosz, Lib. Ben., II, 507). W 1578 r. Borzywój Podlodowski, miał tu 6 osad., 3 łany., 6 zagr. z rolą, kowala, 8 biednych, 2 rzem. (Pawiński, Małop., 184). W 1798 r. Jacek Małachowski, właściciel R., wystawił obecny kościół z muru. R. par., dek. opatowski, 798 dusz. *Br. Ch.*

Ruszków al. *Ruszkowo*, posiadłość, pow. średzki, o 4 klm. od Środy (poczta i st. dr. żel.), par. Mączniki; 4 dm., 79 mk. (71 kat., 8 prot.) i 263 ha (246 roli, 6 łąk); czysty doch. z ha roli 17·23, z ha łąk 29·37 mrk, tucz bydła. R. był własnością miasta Środy między r. 1578 — 1793; około r. 1564 płacił dziesięcinę snopową bisk. poznańskim; w r. 1578 było tam $14^1/_4$ ślad. osiadł. i 3 komorn., a w r. 1618 ślad. osiadł. $7^3/_4$, pustych 6 i komorn. 6 bez bydła. Około r. 1773 rozgraniczono Chudzice z Klejnem, R. i Rumiejkami, dzierżawą Anastazego i Jakuba Krzyżanowskich (Konst. sejm., II, 284).

Ruszkówek 1.) folw., pow. nieszawski, gm. Ruszkowo, par. Broniszewo, ma 17 dm., 268 mr. 2.) **R.**, wś, pow. płoński, gm. Modzele, par. Nowemiasto, odl. o 21 w. od Płońska, ma 2 dm., 18 mk., 31 mr. W 1827 r. 2 dm., 11 mk.

Ruszkowice, w XV w. *Ruskowicze major* i *R. minor*, wś, pow. konecki, gm. i par. Borkowice. Odl. od Końskich 22 w., ma 45 dm., 534 mk., 488 mr. dwor., 596 mr. włośc. W 1827 r. było 36 dm., 269 mk. Długosz wylicza R. Małe i Wielkie w opisie par. Borkowice (L. B., II, 517). Dziesięciny z łanów kmiecych i folw. dawano w XVI w. do Piotrkowa, także i za konopną po 2 gr. z łanu. Wieś należała do par. Borkowice (Łaski, L.

B., II, 224). W 1508 r. wś Ruskowicze minor i Kawy, własność Elżbiety z R., płaciły poboru m. 1 gr. 20. W r. 1569 R. własność Stanisława Górskiego, miały 3 półłan., pusty 1 łan., 2 zagr. W 1508 r. w R. major i Rudno, własność Andrzeja Modliszowskiego, płaciły poboru gr. 24 d. 9. W 1569 R. major, własność Jana Wacława i Krzysztofa Ruskowskich, miały 6 łan., 6 zagr. (Pawiński, Małop., 315, 474). *Br. Ch.*

Ruszkowiec, folw., pow. opatowski, gm. Sadowie, par. Ruszków. Odl. od Opatowa 7 w., ma 3 dm., 541 mr. W XV w. R., w par. Ruszków, własność biskupa lubuskiego, miał 6 łanów, 1 łan karczemny, z których dziesięcinę snopową dawano kustodyi opatowskiej. Wartość dziesięciny wynosiła około 14 grzyw. Kmiecie i karczmarz dawali też kustoszowi opatowskiemu po 4 pęki konopi i ćwiartkę siemienia konopnego (Długosz, L. B., I, str. 583, 641, II, 508). W 1578 r. wś R., własność „illmi ducis“ (Mikołaja Radziwiłła?), miała 14 osad., $6^3/_8$ łan., 1 ubogi (Pawiński, Małop., 184). *Br. Ch.*

Ruszkówka, wś nad ruczajem, pow. zwinogródzki, w 1 okr. pol., gm. Stecówka, o 21 w. od Zwinogródki, ma 390 mk.; w 1863 r. było tu 236 mk. Włościanie na mocy umowy wykupnej nabyli 203 dzies. za opłatą 10,109 rs. Stanowi właściwie północną część wsi Oknina, wraz z którą do 1842 r. należała do Władysława Monastyrskiego, od niego nabyta w t. r. przez pułkownika Lucenko.

Ruszkówko al. *Roszkówek*, pow. pułtuski, gm. Nasielsk, par. Cieksyn. W 1827 r. 2 dm., 11 mk. Ob. *Ruszkowo*.

Ruszkowo 1.) w XVI w. *Ruskowo major* i *R. minor*, wś, fol. i dobra, pow. nieszawski, gm. Ruszkowo, par. Broniszewo, odl. 52 w. od Nieszawy, ma 301 mk., gorzelnią (1873 r.) z produkcyą 15,000 rs. W 1827 r. było 18 dm., 227 mk. Dobra R. składały się w 1873 r. z fol. R., Ruszkowek, Zaborowo, młyn Ruda, rozl. mr. 2513: gr. or. i ogr. mr. 1225, łąk mr. 363, past. mr. 155, wody mr. 12, lasu mr. 689, nieuż. mr. 67; bud. mur. 34, z drzewa 9; płodozmian 5, 6, 8 i 18-polowy, las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś R. os. 33, z gr. mr. 36; wś Ruda os. 50, z gr. mr. 180; wś Holendry Ruszkowskie os. 73, z gr. mr. 564; wś Smolniki os. 2, z gr. mr. 39. Według reg. pob. pow. radziejowskiego z r. 1557 wś R. major, w par. Broniszewo, miała 3 łan., 4 zagr., zaś R. minor, własność Marcina Sokołowskiego, miała 4 łany (Pawiński, Wielkp., II, 31). R. gmina należy do s. gm. okr. IV w Ziemięcinie, st. poczt. Sompolno, urząd gm. w Rudzku Wielkim. Obszaru ma 16,695 mr. (4970 mr. włość.) i 4330 mk. (1870). W gminie istniały: cztery kantoraty (szkoły ewang.), szkoła początkowa, młyn parowy, młyn wodny, 7 wiatraków, 2 cegielnie, torfiarnia, 2 gorzelnie, olejarnia, smolarnia (1870 r.). 2.) **R.**, wś i fol., pow. ciechanowski, gm. i par. Gołymin, odl. o 16 w. od Ciechanowa, ma 16 dm., 252 mk. W 1827 r. 17 dm., 103 mk. R. należało do dóbr Czajki. W 1886 r. fol. R. rozl. mr. 853: gr. or. i ogr. mr. 570, łąk mr. 42, past. 194, lasu mr. 29, nieuż. mr. 18; bud. mur. 3, z drzewa 11; płodozmian 13-polowy, cegielnia. Wś R. os. 14, z gr. mr. 183. W 1385 r. dziesięciny ze wsi R. Starościce i R. Ciemniewo (dziś Ciemniewo), dawane przedtem plebanowi w Sońsku, przeniesiono do kościoła w Czebniewie, t. j. do dzisiejszego Ciemniewka (Kod. Maz., 109). 3.) **R.** *Duże* i *R. Małe*, wsi szlach., pow. lipnowski, gm. Chalin, par. Sobowo, odl. o 28 w. od Lipna, R. Duże ma 9 dm., 79 mk., 185 mr., należących do drobnej szlachty. R. Małe ma 5 dm., 40 mk., 180 mr. Mieszka tu drobna szlachta. Jeden większy folwark ma 112 mr. obszaru. W 1827 r. R. Duże miało 9 dm., 67 mk. R. Małe 7 dm., 46 mk. W 1564 r., we wsi R., w par. Sobowo, Tomasz, Andrzej i Bartłomiej Pazurkowie mieli $^1/_4$ łan. (Pawiński, Wielkp., I, 276). 4.) **R.** al. *Roszkowo*, wś, pow. pułtuski, gm. Nasielsk, par. Cieksyn. W 1827 r. 4 dm., 27 mk., 33 mr. Wchodziła w skład dóbr Gawłowo wraz Ruszkówkiem. 5.) **R.**, ob. *Ruskowo*. *Br. Ch.*

Ruszkowo w dok. *Rawszaw*, *Ruschau*, wś i dobra ryc. na pol. prus. Mazurach, pow. ostródzki, o $2^1/_2$ klm. od granicy pow. działdowskiego, 8 klm. od Dąbrówna, 4 klm. od st. poczt. Uzdowa. Wieś istniała już r. 1399. W skutek napadu Polaków, po pokoju toruńskim, poniósł Olbracht z Ruszkowa szkodę 2000 grzyw. W r. 1433 nadaje w. m. Paweł v. Rusdorf Aleksandrowi z Rogoża 30 włók w R. i 10 włók w Lewałdzie na prawie magd., z sądownictwem wyższem i niższem. W r. 1652 mieszkali tamże: Arnisz, Maćko Kozłowski, Jędrzej (Gendrzey), Michał Miedzinek (Mniedczink), Janusz Jakób, Maciej Macko (Macs Maczk), Dworak, Palusz, Podsiadła Jurek, Jędrzej Kurek, Bartek, Nadółka, Tomek Bryk, Michał Pięck, Włóczka, Jadam (Gedam), Jan. Dziś dobra ryc. mają obszaru 654 ha. *Ad. N.*

Ruszkowska Wola, nazwa w Lib. Ben. Łaskiego (II, 213) dzisiejszej wsi Roszkowa Wola, w pow. noworadomskim, par. Niedośpielin.

Rusznejki, dwór, pow. rossieński, gm. Mańkuny, o 16 w. od Rossień.

Ruszona, *Ruszońskie jezioro*, po łotew. *Ruszonas azars*, w dokum. *Rossan* (podług Narbuta, Dzieje narodu litewskiego, t. II, str. 175,

tyle co „jezioro święte“), jezioro w północnej części pow. dyneburskiego. Północne wybrzeża jeziora stanowią granicę od pow. rzeżyckiego. Długość jeziora wynosi $8^1/_2$, szerokości zaś 4 w.; podług obliczeń pułk. Strelbickiego obejmuje ono 16 w. kw. Głębokość w pobliżu brzegów nieznaczna, na środku dochodzi do 3 sążni. Dno iłowate a wody przejrzyste, na nich uroczo rozrzuconych 10 wysepek, pokrytych przeważnie brzozowemi gajami. Na północno-wschodnim wybrzeżu jeziora uchodzi do niego rzeka Pusznica al. Puszyca, biorąca początek w jeziorze Puszańskim, zaś na północno-wschodnim wybrzeżu wypada z wielkim impetem rzka Ruszonica, uchodząca po upływie $2^1/_2$ w. do jeziora Zołwy, które niemniej bystry strumień łączy z jez. Eszą al. Essen, z którego znowu wypada rzeka Esza, uchodząca do Dubny. Jezioro ruszońskie słynie ogólnie z brzegów nader malowniczych. Dwory: Kamieniec i Hieronimowo wraz z kośc. paraf. w Ruszonie i Birżagole szczególną są ozdobą tej miejscowości. Na wodach jeziora kursuje niekiedy malutki statek parowy, sprowadzony z Leodyum około 1860 roku przez dziedzica Kamieńca. *G. Man.*

Ruszona, niegdyś *Rossen,* po łotew. *Ruszonia,* wś i dobra w półn części pow. dyneburskiego, stanowią obecnie własność Żołędziów i mają 2661 dzies. ziemi dworskiej. Do dóbr tych należały poprzednio wsie: Kamieniec, Ludwikowo, Józefinowo, Zacisze, Kostyr, Warków, Rożanów. Lustracye dóbr inflanckich, dokonane za królów Stefana Batorego i Zygmunta III w latach 1582 do 1599, wykazują: „że dobra te w 1456 r. były we władaniu Jana Rebindera, pochodzącego z dawnej szlachty inflancko-krzyżackiej, a że następnie w 1562 r. król Zygmunt August oddał je Janowi Muczkowskiemu, ten zaś niebawem sprzedał R. Melchiorowi Falkerzambowi, od którego w 1592 r. nabywa ją Mikołaj na Krzyżborku Korff, ale już 1597 r. sprzedaje Baltazarowi Buttlerowi“. Od Buttlerów dostała się R. w XVII w. Sokołowskim, następnie zaś w XVIII w. znowu Falkerzambom a przez nich Sielickim, którzy tę majętność w pierwszej połowie bieżącego stulecia ustąpili Żołędziom. Kośc. paraf. ruszoński, p. w. św. Michała Archanioła, założyła w 1766 r. Ewa z Falkierzambów Sielicka, na miejscu, gdzie wedle tradycyi już w XVI w. miał się wznosić dawny kościół, po którego zburzeniu podczas wojen szwedzkich, wystawili Sokołowscy malutki kościołek drewniany, o jakim wspomina biskup inflancki Szembek w relacyi o stanie dyececzyi inflanckiej w 1714 r. do pap. Klemensa XI pisanej: „Ecclesia Russonensis lignea in bonis Dominorum Sokołowski fundata pro sacerdote ex qua et adhuc controversa. Cura animarum inde agitur per quatuor millia germanica“. Że zaś i ten kościołek drewniany w połowie XVIII w. uległ zniszczeniu, więc sędzina Ewa z Falkierzambów Sielicka, widząc że jej włościanie dla złych natenczas dróg i częstego rozlewu jezior korzystać nie mogli z nabożeństwa w sąsiedniej Agłonie, wymurowała w R. schludny kościołek wraz z klasztorkiem ks. dominikanów, stanowiącym obecnie plebanię. Par. katol., dek. Dyneburga niższego, w 1868 r. liczyła 2021, obecnie zaś 2238 wiernych, złożonych przeważnie z miejscowych Łotyszów. Do parafii należy filialna kaplica w Kamieńcu, wystawiona nieopodal jeziora ruszońskiego. Odpusty, połączone z dorocznemi jarmarkami, obchodzą się w d. 13 czerwca i 29 września. R. jest miejscem pobytu komisarza 3-go okręgu policyjnego (stanu). W pobliżu wsi znajduje się st. dr. żel. warszawsko-petersburskiej Ruszona, pomiędzy stacyami Wyszki (o 14 w.), a Antonopol (o 15 w.), o 586 w. od Warszawy, 460 w. od Petersburga, a 37 w. od Dyneburga. *G. Man.*

Ruszona 1.) niem. *Ruschendorf*, dok. 1337 *Rusenberg*, 1789 *Ruskendorf*, *Ruszendorf*, wś kośc. z agent. poczt., pow. wałecki, 19 klm. na połd.-zach. od Wałcza, przy trakcie z Człopy do Wałcza, w piaszczystej okolicy; par. kat. Mielęcin, okr. urzędu stanu cywiln. Sztybowo; 1350 ha (160 lasu, 1180 roli orn.). W 1885 r. 42 dm., 87 dym., 416 mk.: 374 kat., 42 ew. Poczta osobowa dojeżdża do Wałcza i Człopy. Tutejsza szkoła kat. liczyła 1887 r. 80 dz. Kościół katol. filialny jest w zrąb zbudowany i deskami pokryty, pochodzi pewnie z połowy XVIII w. Dwa dzwony są ozdobione gotyckiemi minuskulami. Na jednem czytamy: „anno domini dusent vif (5) hundert und vir got (t. j. goss) ick Wilhelm Karstede disse Klocke“, a na drugiem „anno dni MCCCCXXV help got unde maria unde sancto nicolas Katarina...“ (ob. Baudenkmaeler d. Prow. Westpreussen, str. 457). R. 1337 stała wś pustkami. R. 1717 sprzedał ostatni z Wedelów sołectwo Kasprowi Krentz za 350 zł. R. 1736 mieszkało tu 16 wolnych gburów, 15 czynszowych gburów, 5 zagrodników, 4 ogrodn. i wolny ogrodnik, prócz tego był sołtys wolny. R. 1748 dostaje Krzysztof Koplin przywilej na pustą włókę. Tegoż roku nabywa Jan Magnus przywilej na ogród bez zabudowań z prawem dziedzicznem. Zakupno wynosiło 500 tynfów. Miał płacić 5 tynf., korzec żyta, dziesięciny od bydła rogatego, owiec, kóz i pszczół, miał także pomagać przy rybołówstwie. Proboszczowi miał dawać mesne, a Rzczpltej zwykłe podatki. Przywilej wsi pochodzi z r. 1731. Kaplica należała

1641 r. do Tuczna (ob. Gesch. d. Dr. Croner Kr. von Schmitt, str. 237). 2.) **R.**, majętność prywatna, tamże, 600 ha roli orn. i ogr., 7·25 łąk, 26 past., 2·25 lasu, 18 nieuż., 1·75 wody, razem koło 878 ha, czysty dochód z gruntu około 2300 mrk, krochmalnia parowa, hodowla bydła i owiec. *Ks. Fr.*

Ruszor z *Ruszorcem*, dwa potoki. R. wypływa w gm. Kosmacz, pow. kosowski, na płn. pochyłości góry Syhlenyja (860 mt.) i Tarasiuka (731 mt.) dwoma ramionami, które się łączą w Akreszorach. Odtąd płynie na płn.-wsch. przez Akreszory i Łuczę, gdzie z praw. brzegu zabiera Ruszorec, z płn. stoków grzbietu Karmatury (801 mt.), między szczytem Kamieniem (604 mt.) od zach. a Ruszorem (538 mt.) od wsch. Oprócz tego liczne pomniejsze strugi. Długość biegu 10 klm.

Ruszów, wś, pow. zamojski, gm. i par. Łabunie, odl. 13 w. od Zamościa, posiada szkołę początkową, 57 dm., 524 mk., w tem 512 r. l., 970 mr. roli or., 80 mr. lasu. Gleba borowina. Ludność rolnicza. Folw. R. należy do Łabuń. *X. S. S.*

Ruszowski Majdan, wś, pow. zamojski, gm. i par. Łabunie, o 2 mile od Zamościa, w okolicy górzystej, gliniastej, ma 45 dm., 305 mk. (w tem 299 rz.-kat.), 540 mr. gruntu, 82 mr. lasu. Ludność niezamożna, rolnicza. *X. S. S.*

Ruszpelken, pow. kłajpedzki, ob. *Kioschen.*

Ruszupie 1.) *Małe*, wś, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 60 w. od Telsz. 2.) **R.** *Małe*, zaśc., tamże, o 66 w. od Telsz. 3.) **R.** *Wielkie*, zaśc., tamże, o 59 w. od Telsz.

Ruszyn, dawniej *Rusin*, niem. *Ruschin*, wś, pow. gnieźnieński (Witkowo), o 66 klm. na płn.-wsch. od Powidza (poczta i par. kat.), nad jez. Powidzkiem, par. protest. Szydłowiec, st. dr. żel. w Trzemesznie o 20 klm., 4 dm., 31 mk. (3 kat., 28 prot.) i 97 ha (55 roli, 20 łąk, 5 lasu); czysty doch. z ha roli 1·57, z ha łąk 7·05 mrk. R wchodził w skład sstwa powidzkiego. *Russino*, zachodząca w aktach grodzkich pozn. (wyd. w r. 1888, n. 856 i 963) pod r. 1390—1, nie jest tym Ruszynem, jak objaśnia wydawca. *E. Cal.*

Rut *Stary* i *Nowy* osady nad rzeczką t. n., dopł. Rosi, w pow. wasylkowskim, pomiędzy Białocerkwią a Chwastowem, w pobliżu mogił Perepiata i Perepiatychy. Istniały już za czasów litewskich; pod koniec XV w. posiadał je Andrzej Makarewicz Iwaszeńcewicz, następnie drogą wiana otzymał je Iwan Lwowicz Hliński; istniały jeszcze w XVI w. Nad brzegami rzki Ruty poniósł klęskę kn. Jerzy Suzdalski.

Ruta Żeromska, młyn, pow. łódzki, gm. Żeromin, par. Czarnocin; młyn. os., 2 dm., 78 mr. dwors.; karczma 1 dm., 2 mk., 45 mr. dwors. Por. *Żeromin.*

Ruta, rzeka w pow. nowogródzkim, lewy dopływ Serwęcza, bierze początek w okolicy wsi Rutka, płynie bystro wśród nieszerokiej kotliny pomiędzy wzgórzami, w kierunku wschodnim, koło wsi Wołkowicz (młyn), Amniewicz (młyn), Kucewicz (młyn), Ruty, Bożki (młyn), tu zasiliwszy się bezimiennym dopływem, płynie koło wsi Rucica (młyn), mka Korelicz (młyn), o 4 w. za którem ma ujście. Długość biegu przeszło 3 mile. Pola nadbrzeżne bardzo urodzajne, wzgórzyste i malownicze. *Al. Jel.*

Ruta 1.) fol., w pow. nowogródzkim, nadany w 1869 r. urzędnikowi Seliwerstowowi, ma około 8 włók; młyn. 2.) **R.,** *Babniewo* al. *Babuniewo*, fol. nad rz. Rutą, w 1 okr. policyjnym niechniewickim, pow. nowogródzki, gm. Horodeczno, o 6 w. od mka Korelicz, dość dawne dziedzictwo rodziny Maszyńskich, ma około 24 włók, grunta wyborne pszenne, łąki piękne; miejscowość mocno wzgórzysta. Zdaje się, że tu mianowicie urodził się 1584 r. Józef Weljamin Rutski, metropolita kijowski, autor dzieł polemicznych. Na początku b. stulecia mieszkał tu opiekun Ad. Mickiewicza Rostocki, i tutaj poeta napisał baladę „To lubię". 3.) **R.**, dwie pobliskie wsi w pow. nowogródzkim, na obu brzegach rz. Ruty, lew. dopł. Serwecza, pow. nowogródzki, w 1 okr. niehniewickim, gm. Horodeczno, *R. Zachorodna*, z lewej strony rzeki, ma 17 osad pełnonadziałowych, *R. Podolna*, z prawej strony rzeki, również 17 osad. Cerkiew z 1716 r. pod wezw. Narodzenia N. M. P. Grunta wyborne pszenne, łąki, wś bezleśna; w okolicy są pokłady gliny. *Al. Jel.*

Rutańce, zaśc. włośc. nad jez. Gołona, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. wiejski Bebrusy, o 7 w. od gminy a 58 w. od Wilna, ma 1 dm., 25 mk. kat. (w 1864 r. 11 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Inturki.

Rutczyzna, wś, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Rożanka, okr. wiejski Rabowicze, w 1864 r. 23 dusz rewiz.; należy do dóbr Unichowszczyzna Moraczewskich.

Rutek al. *Rotek*, *Rotka*, *Protoka*, rzeczka, powstaje z połączenia kilku strug, na polach wsi Maryanówki, w pow. wasylkowskim. Płynie przez Ksawerówkę, Pińczuki, Sołowinki, Skrebeszy i wpada do Rosi na przedmieściu Białejcerkwi, zwanem też Rotek. Trzy są tak zwane Ruty, czyli Rotki: „Wielki", wypływający na polach wsi Maryanówki, około mogiły Perepiatychy, „Mały" i jeszcze tak zwany „trzeci" R. Z początku płyną oddzielnie, lecz przed Białocerkwią zlewają się z sobą. Po drodze tworzą stawy obszerne,

przy których młyny. W Sołowinkach fabryka cukru hr. Branickich. R. w dawnych kronikach bardzo wcześnie wspominany. W 1155 Izasław Mścisławowicz, w. ks. kijowski, pobił nad tą rzeczką Jerzego Suzdalskiego. Ze zwyciężonych wielu w rzeczce błotnistej potonęło (Letop. Ipat., str. 301—2). W 1511 r. Jerzy, ks. słucki, wraz z Andrzejem Niemirowiczem, wwodą kijow., zniósł tu doszczętnie Tatarów, tak że ich ośm tysięcy na placu poległo (Strykowski, II, str. 362). Na początku XII w. okolica nad Rutkiem dość była osiadłą. Istniały tu wioski: Rut Stary i Nowy, Tuchanów, Oczków, Nowosiele, Kosztomirów. Należały one do rodziny Iwaszeńcewiczow i ks. Hlińskich (ob. Daniłowicza Skarbiec, II, str. 276). Osady te spalone zostały przez Tatarów. Sstwo białocerkiewskie pustki te do swoich obrębów wcieliło. Z lustracyi z 1616 dowiadujemy się, iż zapewne na posadzie zniszczonego „Rutu Wielkiego“ stanął futor „Rutek“ czyli „Morubino“. Na brzegach moczarowatych tej rzeczki znajdują się pokłady torfu, którego eksploatacya na wielką skalę przed kilku laty rozpoczętą, dziś zaniechaną została. Por. *Protoka. Edw. Rul.*

Rutemberk 1.) niem. *Ruthenberg*, 1648 *Rutembergk*, dobra rycerskie, pow. człuchowski, st. p. i par. kat. Czarne (Hamersztyn) o 8 klm., okr. urz. stanu cywiln. Łoża, razem z Baerenwalderhuette i Gruenhof (1885 r. 10 dm., 91 mk.) i młyn. parowym (6 dm., 64 mk.) obejmują dobra 1655 ha (380 lasu, 14 łąk i 1254 roli orn.). R. 1885 liczyły te osady 26 dm., 42 dym., 246 mk.: 9 kat., 237 ew. Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacił tu p. Borna od 8 włók osiadł. i 4 pustych 20 fl. (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 190). Podług taryfy na symplę z r. 1717 płacił R. 1 zł. 7 gr. i $9^1/_2$ den. (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 95). 2.) **R.**, wś, tamże, 78 ha (3 łąk, 59 roli orn.). W 1885 r. 3 dm., 3 dym., 16 ew. mk. Przed reformacyą istniał tu kościół katol. Arcybiskup Gębicki podaje go między kościołami nowo utworzonego dekanatu czarnieńskiego (hamersztyńskiego), a wizytator Trebnic donosi r. 1653, że już oddawna jest zamieniony na ewang. (ob. Utracone kośc. p. kś. Fankidejskiego, str. 366). Teraźniejszy kościół ewang. drewniany jest filialny par. w Łoży. Por. *Elzanowo. Kś. Fr.*

Rutka 1.) fol., pow. grójecki, gm. Błędów, par. Wilków, ma 2 dm., 20 mr. 2.) **R.**, os. włośc., pow. nowomiński, gm. Łukowiec, par. Jeruzal, ma 15 mk. 3.) **R.** *Duchnowska*, wś, i *R. Wiązowna*, wś, pow. nowomiński, gm. i par. Wiązowna. R. Duchnowska ma 67 mk., R. Wiązowna 102 mk., 76 mr. 4.) **R.** *Młyn*, os. nad rz. Kamienną, pow. iłżecki, gm. Skarzysko, par. Wąchock. Odl. od Iłży 24 w., ma 2 dm., 12 mk., 55 mr. włośc. 5.) **R.**, os. fabr., pow. włoszczowski, gm. Kluczewsko. Fryszerka wyrabiająca żelazo i tartak wodny, 3 os., 50 mr. obszaru. Należy do dóbr Komorniki. 6.) **R.** *Wołoska*, wś, pow. tomaszowski, gm. Majdan Górno, par. Tomaszów, odl. pół mili od Tomaszowa, ma 37 dm., 252 mk. (230 rz.-kat.), 444 mr. roli, 37 mr. lasu. Ludność rolnicza, 3 tkaczów, wielu przemytników. Gleba popielatka z piaskiem, w części borowinka. Folw. ma 381 mr. roli, 260 mr. lasu. Własność Bujaskiego. 7.) **R.**, nomenklatura dóbr Drobin, w pow. płockim. 8.) **R.**, wś nad rzką Czarną, pow. suwalski, gm. Pawłówka, par. Jeleniewo. Odl. od Suwałk 40 w., ma 27 dm., 254 mk. 9.) **R.** *Pachuckich*, wś, pow. sejneński, gm. i par. Krasnopol. Odl. od Sejn 8 w., ma 12 dm., 100 mk. W 1827 r. było 3 dm., 37 mk. 10.) **R.**, os., pow. kalwaryjski, gm. Raudań, par. Urdomin. Odl. od Kalwaryi 10 w., ma 21 dm., 97 mk. W 1827 r. było 9 dm., 90 mk. 11.) **R.**, fol. i wś, pow. kalwaryjski, gm. Nadniemeńska, par. Rumbowicze, odl. od Kalwaryi 50 w.; fol. ma 5 dm., 33 mk., młyn i gorzelnię; wś 21 dm., 110 mk. W 1827 r. było 13 dm., 116 mk. W 1885 r. fol. R. rozl. mr. 499: gr. or. i ogr. mr. 407, łąk mr. 79, nieuż. mr. 13; bud. mur. 1, z drzewa 20; płodozmian 4-polowy. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś R. osad 10, z gr. mr. 5; wś Mikasa os. 2, z gr. mr. 33; wś Pokłońskie os. 7, z gr. mr. 25. *Br. Ch.*

Rutka 1.) wś pryw. nad jez. Wiszniówką, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 64 w. od Dzisny, 1 dm., 27 mk. kat. 2.) **R.**, dobra, pow. wilejski, własność Cypryana Dłużniewskiego. Niegdyś Biegańskich; w 1788 r. Tomasz Mirski, generał, sprzedaje Joannie Okuszkowej, oboźnej rzeczyckiej. 3.) **R.**, dwie pobliskie wioski i dwa folw. nad rz. Rutą, lewym dopł. Serwecza, pow. nowogródzki, w 1 okr. pol. niehniewickim, gm. Horodeczno, o 12 w. od Nowogródka, mają po 7 osad pełnonadziałowych. Folw., od 1874 r. należą do kupca Weremieckiego, jeden ma przeszło $9^1/_2$, drugi około 7 włók. Gleba wyborna, pszenna, miejscowość mocno falista, malownicza. 4.) **R.** *Jośki*, wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 1 okr. pol., gm. Orla, o 18 w. od Bielska. 5.) **R**, wś, pow. sokólski, w 2 okr. pol., gm. Trofimówka, o 29 w. od Sokółki.

Rutka al. *Rudka*, ob. *Rudecki potok*.

Rutka al. *Rudka*, grupa zabudowań w gm. Czahor, pow. i obw. sąd. czerniowiecki, na płn.-zach. stoku wzgórza Czahora (253 mt.), między nim a linią drogi żelaznej czerniowiecko-jaskiej. Gm. Czahor odl. 17 klm. od Czerniowiec, przy gościńcu z Czerniowiec do Seretu i Suczawy, nad potokiem b. n. (dopł.

Dereluja). Obszar gminy w 1869 r. 1431 ha 68 ar. W r. 1880 było 415 dm., 1873 mk., kat. 20, gr.-orm. 1789, żyd. 41, innych wyzn. 23; Niem. 45, Rusin. 1300, Rumun. 510, innych narod. 18. Nazwy grup domów: Rutka (1), Kizia (3), Kutie (8), Selestie (4) i Waduwarya (4). Par. gr.-orm. w miejscu. Cerkiew p. w. św. Dymitra, drewniana, zbudowana 1880--84 r. W r. 1885 było w par. 1902 dusz. Szkoła ludowa 1-klas. Własność funduszu relig. gr.-orm. St. p. i tel. Czerniowce. *Br. G.*

Rutka, niem. *Ruttka*, młyn nad strugą (dopływ Osy), pow. lubawski, niedaleko granicy pow. grudziądzkiego, st. p. Biskupiec, par. kat. Lipinki (o ¼ mili odl.), gm. Mierzynek. W 1868 r. 4 bud., 2 dm., 24 mk., 11 kat., 13 ew.; 1885 r. 2 dm., 20 mk. Młyn istniał już r. 1667 (ob. Wizyt. Strzesza, str. 288). Roku 1706 płacił młynarz tutejszy mesznego 1 korzec żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Trebnica, str. 511). *Kś. Fr.*

Rutki 1.) fol., pow. koniński, gm. Dąbroszyn, par. Grochowy, odl. od Konina 22 w., 1 dm., 22 mk. 2.) **R.,** okolica szlach., pow. ciechanowski, gm. Nużewo, par. Ciechanów (odl. 6 w.). W obrębie jej mieszczą się następujące wsie, zamieszkane przeważnie przez drobną szlachtę. a) *R.-Begny*, wś, ma 5 dm., 54 mk., 115 mr. W spisie z 1827 r. R. Beyny 6 dm., 41 mk. b) *R.-Borki*, par. Sulerzyż, mają 7 dm., 85 mk., 246 mr. W 1827 r. było 9 dm., 92 mk. c) *R.-Borzymy*, 2 dm., 24 mk., 128 mr. W 1827 r. 1 dm., 15 mk. d) *R.-Bronisze*, mają 9 dm., 85 mk., 164 mr. W 1827 r. 10 dm., 50 mk. e) *R.-Głowice*, 7 dm., 61 mk., 291 mr. W 1827 r. 7 dm., 48 mk. f) *R.-Krupy*, fol., ma 1 dm., 15 mk. W 1827 r. 3 dm., 23 mk. W 1886 r. fol. R. Krupy rozl. mr. 104: gr. or. i ogr. mr, 71, łąk mr. 20, lasu mr. 8, nieuż. mr. 5; bud. z drzewa 4. g) *R.-Łęki*, wś, 8 dm., 72 mk., 158 mr. W 1827 r. 10 dm., 54 mk. h) *R.-Marszewice*, wś, 8 dm., 87 mk., 123 mr. W 1827 r. 5 dm., 32 mk. i) *R.-Szczepanki*, wś, 3 dm., 26 mk., 120 mr. W 1827 r. 6 dm., 28 mk. 3.) **R.**-*Głowice*, przyl. dóbr Gumowo, w pow. ciechanowskim. 4.) **R.,** wś, pow. lipnowski, gm. Kłokock, par. Ostrowite, odl. o 3 w. od Lipna, ma 8 dm., 72 mk., 139 mr. 5.) **R.,** fol., pow. makowski, gm. i par. Karniewo, ma 165 mr. obszaru; wchodzi w skład dóbr Malechy. 6.) **R.** *Nory*, wś nad rz. Biebrzą, pow. łomżyński, gm. Borzejewo, par. Burzyn. Mieszka tu drobna szlachta. W spisie wsi z 1827 r. podane pod nazwą: Rudki Nory, wś rząd., 29 dm., 211 mk. 7.) **R.** *Zaborowo*, wś, pow. łomżyński, gmina Borzejewo, par. Wizna. Mieszka tu drobna szlachta. W 1827 r. R. Zaborowa, w par. Jedwabno, wś rząd., 1 dm., 7 mk. 8.) **R.,** wś i fol., pow. łomżyński, gm. Kossaki, par. Rutki, odl. 30 w. od Łomży; posiada kościół par. murowany, szkołę początkową, tartak parowy, cegielnię. W 1827 r. było 8 dm., 109 mk. Fol. R. z os. Pensy Lipno, oddzielony od dóbr Mężenino, rozl. w 1878 r. mr. 3947: gr. or. i ogr. mr. 21, łąk mr. 948, past. mr. 74, wody mr. 1, lasu mr. 2605, zarośli mr. 247, nieuż. mr. 50; bud. mur. 3, z drzewa 7; las nieurządzony. W 1887 r. fol. R. lit. D rozl. mr. 128: gr. or. i ogr. mr. 81, łąk mr. 8, past. mr. 37, nieuż. mr. 2; bud. mur. 2, z drzewa 2; pokłady kamienia wapiennego. R., wś włośc., ma 42 os., 55 mr. obszaru, wchodziła w skład dóbr Mężenin. Wś ta wspominana w dokum. z XV w. jest gniazdem Rutkowskich (Gloger, Ziemia łomżyńska). Kościół i par. erekcyi niewiadomej; obecny wystawił w 1560 r. Marcin Mężeński, kaszt. wiski; w 1825 r. odnowiony. R. par., dek łomżyński (dawniej tykociński), 3680 dusz. 9.) **R.** *Nowe* i *Stare*, wś, pow. augustowski, gm. Dowspuda, par. Bargłów, odl. od Augustowa 14 w. Leży przy samej granicy od Prus, o 2 w. na zachód od Turówki, przedmieścia Augustowa. R. Stare mają 59 dm., 477 mk.; R. Nowe 71 dm., 566 mk. W 1827 r. R. Nowe, wś rząd., 42 dm., 258 mk. a R. Stare 37 dm., 212 mk. *Br. Ch.*

Rutki, wś, pow. rossieński, gm. Kołtyniany, o 48 w. od Rossień.

Rutki, część Szypieniec, w pow. i obw. sąd. kocmańskim, nad rz. Sowicą. *Br. G.*

Rutki, niem. *Klein Ruttken*, *Ruttichen*, dok. *Rodechin*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. szczycieński, tuż nad granicą niborskiego, blisko jez. Małszewkowskiego, o 6 klm. na płd. od Pasymia (par., st. p. i tel.), 20 dm., 104 mk., 596 ha. W 1600 r. R. zowią się Barauowem i mają 62 włók; ludność wyłącznie polska. *Ad. N.*

Rutki, niem. *Rautke*, 1534 *Ruthki*, wś i dobra ryc., pow. niemodliński, par. kat. i ewan. Graase. Dobra mają 689 mr. (588 mr. roli), a wraz z obszarem wiejskim 1114 mr. (871 roli). W 1861 r. 25 dm., 185 mk. (111 ew.).

Rutkiewicze 1.) fol. i dobra, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Rożanka, okr. wiejski Rakowicze, o 51 w. od Lidy, 1 dm., 12 mk.; w 1864 r. własność Rychlewiczów. 2.) **R.,** fol., pow. nowogródzki, własność Okołowów, 4 ½ włók. 3.) **R.,** fol., pow. nowogródzki, własn. Jakubowskich, ma 6 ½ włók. *A. Jel.*

Rutkiszki 1.) wś, pow. maryampolski, gm. Chlebiszki, par. Preny, odl. od Maryampola 40 w., ma 12 dm., 93 mk. W 1827 r. było 3 dm., 23 mk. 2.) **R.,** wś i fol. nad rz. Szyrwintą, pow. wyłkowyski, gm. i par. Olwita, leży przy drodze z Wierzbołowa do Wyłkowyszek (o 10 w.); fol. ma 11 dm., 158 mk.: wś 9 dm., 70 mk. W 1827 r. było 21 dm., 259 mk. W skład dóbr R. wchodził fol. Pirogińce. Fol.

R. rozl. mr. 664: gr. or. i ogr. mr. 607, łąk mr. 32, past. mr. 4, nieuż. mr. 21; bud. mur. 18, z drzewa 4: płodozmian 9-polowy, pokłady torfu. Wś R. os. 12, z gr. mr. 79. *Br. Ch.*

Rutkiszki, wś, pow. rossieński, gm. i par. Erżwiłek, o 30 w. od Rossień.

Rutkowice 1.) fol., pow. włocławski, gm. i par. Chodecz, 1 dm., 20 mk.; należy do dóbr Kamienna. 2.) **R.,** fol., pow. lipnowski, gm. i par. Spetal, odl. o 20 w. od Lipna, ma 2 dm., 19 mk., 600 mr.

Rutkowice 1.) dok. *Rawtkewycz*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. niborski, w okolicy pagórkowatej, o 1 milę na płn.-zach. od Działdowa (st. p., tel. i kol. żel.), par. kat. w W. Lencku, ew. w Płośnicy, o 1 milę na płn. od granicy król. polskiego; 37 dm., 182 mk., 248 ha. W. mistrz Jan von Tieffen nadaje Janowi (Jann), Piotrowi, Niemierzy (Niemirsz), Wojtkowi i Pawłowi, braciom, 40 włók w Rutkowicach, które im Jerzy Truchses, wójt działdowski (r. 1493—1505), sprzedał. Włóki te graniczą z W. Turzą, Pryjomą i Skurpiem, bartnicy jednak nad granicą płośnicką wraz z puszczą zostają przy zakonie. Na dobrach tych cięży obowiązek służby na ogierze i w pancerzu. Dan w Królewcu w niedzielę po Trzech Królach r. 1497. Według heraldyków pochodzą ci bracia z Goszczyna w Polsce i używali herbu Pobóg. R. posiadają r. 1542 tylko polską ludność. 2.) **R.,** dobra ryc., tamże, 17 dm., 119 mk., 532 ha. *Ad. N.*

Rutkowizna, wyb., pow. wąbrzeski, st. p. Wąbrzeźno, gm. Niedźwiedź; 1885 r. 1 dm., 10 mk.

Rutkowo 1.) wś, pow. newelski, w 4 okr. pok. do spraw włośc., gm. serucka, w 1863 r. 20 dusz rewiz. 2.) **R.,** wś, pow. drysieński, pow. Oswiej. 3.) **R.,** zaśc., pow. ihumeński (ob. t. VII, 648).

Rutkowo 1.) al. *Rudkowo*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. szczycieński, blisko traktu z Szczytna do Biskupca, 1 klm. na płd. od jez. Dymrowskiego, 7 klm. na płn. od Dźwierzut (st. p.), 39 dm., 191 mk., 547 ha. Konrad Zoelner v. Rothenstein, w. mistrz, nadaje Meosudzie 10 włók pod Tylkowskiem na prawie chełmińs. Dan w Dąbrownie r. 1383 w piątek przed niedzielą Głuchą. Henryk Reuss z Pławna, komtur morąski, podaje do wiadomości, że nabywszy wś Rutki z 20 włókami od pana Mikołaja Pilawskiego (Philsdorf), sprzedał takową Pietraszowi za 250 grzywien mniejszej wagi, wraz z prawem chełmiń. i z obowiązkiem jednej służby rzetelnej. Dan w Szczytnie, w piątek, w dzień św. Jana ante portam Latinam 1468. R. 1602 mają R. przeważnie polską ludność. 2.) **R.** al. *Rutykowo*, wś, tamże, wymieniona u Kętrzyńskiego, w najnowszych spisach urzędowych niepomieszczona. *Al. N.*

Rutkowskie 1.) *Wielkie*, wś i dobra, pow. białostocki, w 3 okr. pol., gm. Jaświłki, o 40 w. od Białegostoku. 2.) **R.** *Małe*, wś, tamże, o 39 w. od Białegostoku.

Rutkowszczyzna 1.) zaśc., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Przebrodź, o 18 w. od gminy a 63 w. od Dzisny, ma 2 dm., 10 mk. kat. (w 1864 r. 10 dusz rewiz.). 2.) **R.,** zaśc. nad stawem, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Janiszki, okr. wiejski i dobra ks. Witgensteina Baranowo, o 14 w. od gminy a 59 w. od Wilna, ma 1 dm., 14 mk. kat. (podług spisu z 1864 r. 13 dusz rewiz.). 3.) **R.,** wś włośc., pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Ilino, okr. wiejski Staresioło, o 9 w. od gminy a 28 w. od Wilna, ma 9 dm., 82 mk. kat. (42 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Swirany. 4.) **R.,** osada karcz., tamże, o 27 w. od Wilna, ma 1 dm., 9 mk. żyd. 5.) **R.** al. *Podwugły*, wś, pow. sokólski, w 2 okr. pol., gm. Bagny, o 43 w. od Sokółki. 6.) **R.,** st. poczt. w gub. mohylewskiej, na trakcie poczt. z Orszy do Klimowicz, o 21¾ w. od Orszy a 21 w. od Horek.

Rutnica, wś włośc., pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. i dobra skarb. Rożanka, okr. wiejski Rakowicze, 8 dusz rewiz. (1864 r.).

Rutoberżo, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 46 w. od Nowoaleksandrowska.

Rutowiecz al. *Nikulińskie*, jezioro w pow. orszańskim, pod mkiem Nikulino, ma kształt podłużny; największa długość wynosi do 6 w., szerokość około 1 w., zajmuje do 400 dz. przestrzeni; głębokość dochodzi do 7 sażeni. Brzegi ma wyniosłe, miejscami górzyste, pokryte zaroślami i lasem. Wypływa z niego rzka Rutowiecza, wpadają zaś rz. Czarna i ruczaj Winigożka. Rocznie poławia się około 220 pudów różnych ryb.

Rutowiecza, rzeka w gub. mohylewskiej, lewy dopływ Kaspli, wypływa z jeziora Rutowiecz al. Nikulińskiego.

Rutowina, zaśc. we wsch.-północ. części pow. mińskiego, w 1 okr. pol., gm. ostrożycko-gródecka, przy drodze ze wsi Karalou-Stan (Król-Stan) do Baturynki; grunta lekkie. Jest podanie, że tędy przechodził król Stefan Batory z całem wojskiem w 1579 r. *A. Jel.*

Rutowszczyzna, zaśc. szlach. nad jez. Łokaje, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 64 w. od Wilna, 1 dm., 11 mk. kat.

Rutski, niem. *Rutzky* al. *Ruzzki*, łotew. *Rutkes*, *Ruzkes* al. *Giginga-Muischa*, dobra w gub. ryskiej, w okr. i pow. wendeńskim, par. Arrasch, o 1 w. od mka Wenden odległe. Własność niegdyś Rutskiego, któremu d. 21 lutego 1626 r. przez króla szwedzkiego Gustawa

Adolfa odebrane i darowane burmistrzowi wendeńskiemu Hansowi Gigingkowi wraz z domem przez Rutskiego w Wendenie posiadanym. Przed Rutskim dobra te posiadał burmistrz wendeński Sebastyan Detmer (ob. Hupel, Topogr. Nachr. von Lief- und Esthland, t. III: 96, 146, 150, 153).

Rutuliszki, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 10 w. od Nowoaleksandrowska.

Rutupie, fol., pow. maryampolski, gm. Pogiermoń, par. Pokojnie, odl. od Maryampola 49 w., ma 5 dm., 73 mk.

Rutwianka, mylnie *Rutwienka*, wś, pow. owrucki, na wschód od mka Ksawerowa i na płn.-zachód od wsi Unina (w pow. radomyskim), niegdyś we włości unińskiej, własność monasteru pieczerskiego w Kijowie; ob. Arch. J. Z. R., cz. I, t. 4: 643; cz. III, t. 2: 382.

Rutyszki 1.) zaśc., pow. poniewieski, w 1 okr. pol. 2.) **R.,** wś, pow. wiłkomierski, gm. Żmujdki, o 30 w. od Wiłkomierza.

Rutzau 1.) pow. grobiński, ob. *Mejeryszki*. 2.) **R.,** leśnictwo, tamże.

Rutzau, niem., ob. *Rucewo*.

Rutzenwalde, fol. do Osusznicy, pow. człuchowski, st. p. Zielona, par. kat. Borzyszkowy; 1885 r. 7 dm., 78 mk. Nazwę nadał teraźniejszy dziedzic Jan Rutz. *Ks. Fr.*

Ruwele 1.) dobra, pow. szawelski, gm. Kurszany, o 33 w. od Szawel. 2.) **R.,** dobra, tamże, o 30 w. Szawel.

Rux, ob. *Ruks*.

Rux, 1251 *Rocos*, wś i fol., pow. trzebnicki, par. ewang. Kurzątków, katol. Kopska Wieś. W 1842 r. 30 dm., 234 mk. (77 kat.), dwór, folwark, gorzelnia, hodowla owiec.

Ruza, mto powiat. gub. moskiewskiej, nad rz. t. n. (lew. dopł. rz. Moskwy), o 94 w. na zachód od Moskwy, ma 386 dm. (29 murow.), 4147 mk., 90 sklepów, szkoła powiat. i paraf., szkoła dla dziewcząt, szpital miejski, st. pocz., 7 fabryk nieznacznych, 277 rzemieślników. Mieszkańcy zajmują się przeważnie rolnictwem i przemysłem leśnym. Nieznana jest data założenia miasta; w 1328 r. stanowi dzielnicę ks. Iwana, syna w. ks. moskiewskiego Iwana Daniłowicza, przyłączoną następnie do państwa moskiewskiego. Za czasów Samozwańców oblegana przez wojsko polskie, zniszczona przez pożar w 1619 r. *Ruzski powiat*, zajmujący zachodnią część gub. moskiewskiej, ma na przestrzeni 1988·6 w. kwadr. 68,369 mk., zajmujących się przeważnie rolnictwem oraz dowozem i spławem drzewa, węgli i desek do Moskwy. W północnej części powiatu przechodzi dział wodny pomiędzy rzekami systematu Wołgi (rz. Łamą) a Moskwy (rz. Ruzą), pozostała zaś część przedstawia równinę nachylającą się ku rz. Moskwie. Gleba przeważnie gliniasta, tylko w dolinie rz. Ruzy piaszczysta. Za wyjątkiem nieznacznej części północnej cała powierzchnia powiatu należy do systematu rz. Moskwy, która przerzyna południową część powiatu. Z innych rzek ważniejsze: Ruza, Iskonia, Czerna i Mała Istra. Jezior nie wiele i w ogóle nieznaczne, ważniejsze Anufrieskoje i Głubokoje, oba otoczone rozległemi błotami. Lasy zajmują 36% ogólnej przestrzeni. W powiecie znajduje się 431 miejsc zaludnionych (45 siół, 303 wsi, 83 folw. i osad). W 1868 r. było w powiecie tylko dwie fabryki (sukna i papieru), poprzednio znacznie więcej. *J. Krz.*

Ruzdwiany 1.) wś nad rz. Seret, pow. trembowelski, o 3 klm. na płd. od Strusowa (par. rz.-kat. i gr.-kat., st. poczt. i tel.), a o 9 klm. na zach. od Trembowli. Granice: wschod. Trembowla, południ. Zubów, zachod. Bernadówka, półn. Strusów. Obszar dworski 805, włośc. 1865 mr. kwadr. W 1870 r. 972 mk.; w 1880 r. w gminie 1154, na obsz. dwor. 33; rz.-kat. 426, gr.-kat. 870. Szkoła etat. o 1 naucz. Kasa pożycz. gm. z kapit. 1293 złr. R. należą do dóbr Strusów, Włodzimierza hr. Baworowskiego. 2.) **R.,** wś, pow. rohatyński, na półn. brzegu Dniestru. Granice: wschod. Niemszyn, połud. Dniestr, za nim wś Sobotów, zachod. Martynów Stary, półn. Demiazów; odl. 9·37 klm. na płd. od st. pocz. i tel. w Bursztynie, rz.-kat. par. Martynów, gr.-kat. Niemszyn. Obszar dwor. 663, włośc. 1876 mr. W 1870 r. 508 mk.; w 1880 r. 556 mk., rz.-kat. 26, gr.-kat. 526. Szkoła filialna, kasa pożycz. gm. z kapit. 387 złr. Wś należała do Szypowskich, ostatni z tego rodu utrzymywał tu stadninę rasowych koni. Obecną właścicielką jest Marya z Szypowskich Rozwadowska. *B. R.*

Ruzgie, wś, pow. wiłkomirski, par. świadoska; uwłaszczona z dóbr Soły.

Ruzia, wś włośc., pow. noworadomski, gm. Gosławice, par. Dmenin, ma 7 dm., 21 mk., 92 mr.

Ruziec, rzeczka, pow. rypiński, powstaje z połączenia kilku strumieni: pierwszy płynie z pod Paprotów (ku zachodowi), drugi od Chojna i Jastrzębców (półn.-zachód) i trzeci z jeziora pod wsią Żałe (ku południ.) przez jezioro pod Kordyszewem, poczem od chrostkowskiego młyna skręca ku płn.-zachodowi pod Stalmierz i Głęboczek, czwarty wypływa z jeziora pod Moszczennem (na płn. Kikoła), płynie ku wschodowi a przyjąwszy pod Sikorzem strumyk od wschodu z pod Wildna, skręca ku północy. Strumienie te łączą się pod wsią Ruże, a powstała ztąd rzeczka dąży ku zachodowi pod Sitno, a ztąd płynąc granicą z pow. lipnowskim ku zach.-płn., poniżej

Dobrzynia, o 2 w. od wsi Zaremby, wpada z lew. brzegu do Drwęcy. Długa od złączenia się strumieni 15 w. Porusza wiele młynów i tartaków; bieg z początku ma bystry z powodu znacznego spadku. Jezioro pod wsią Żałe, z którego wypływa strumień trzeci, ma z przeciwnej strony (od płn.) komunikacyą przez kilka jezior pod wsiami: Studzienką, Borzyminem, Trąbinem, Gulbinami, Długiem z Rypienicą. Niewiadomo w którem miejscu rozdziela się spadek tych wód. Poniżej Kordyszewskiego jez. w dok. z 1379 r. (Rzyszcz., II, 763) nosi nazwę (fluvium) Bug, zaś wpadający tamże do niej z lew. brzegu strumień od Pinina Olwnową Wodą (ib.). Podług dok. z 1236 r. (ib., II, 16) wypływa z jez. Ruzouscho (Ruzowskie) pod Moszczeninem rz. Ruz. W osadach nadbrzeżnych znajdują się dość liczne cmentarzyska z grobami kamiennemi i popielnicami. *J. Bliz.*

Ruziec, wś nad rz. Ruziec, pow. lipnowski, gm. i par. Nowogród, odl. o 24 w. od Lipna, posiada karczmę, 4 dm., 32 mk., 42 mr. W 1827 r. 3 dm., 23 mk.

Ruziesk, wś szlach., pow. makowski, gm. i par. Krasnosielc, ma 3 os., 65 mr. Wchodziła w skład dóbr Krasnosielc.

Ruzin, os., pow. włocławski, gm. Łęg, par. Włocławek (odl. 7 mr.), ma 90 mr. obszaru.

Ruzna, część Bortkowa, pow. złoczowski.

Ruzowsko, jezioro pod wsią Żałe. Wymienia je dok. z 1236 r. Por. *Ruziec.*

Ruzsbach (węg.), ob. *Drużbaki.*

Ruzzau al. *Rutzun,* dobra koronne i leśnictwo w Kurlandyi, w okr. hazenpockim, pow. i par. grobińska. Kościół ewang. W lasach tutejszych dochowały się dotychczas daniele. Była tu st. poczt. na trakcie z Petersburga przez Rygę i Mitawę do Połągi, odl. o $28^1/_2$ w. od Połągi a $225^1/_2$ w. od Mitawy.

Ruż, rzka, poczyna się w pow. łomżyńskim pod wsią Głębocz (Głębocko), śród wyżyny Czerwonego Boru, na płd. od Śniadowa, płynie w kierunku zach.-półn., tworzy granicę z pow. ostrołęckim, wchodzi na obszar tego powiatu, płynie pod Kleczkowem, znowu stanowi granicę, wreszcie wraca w pow. łomżyński i pod Rybakami wpada z lew. brzegu do Narwi. Długa 26 w. Przyjmuje z prawego brzegu strugę Bzdziążek i cztery strugi bezimienne pod Strzeszewem, Szabłami, Żyznowem i Podosiem. W dolinie rzeczki wytworzyły się błota koło Śniadowa i błota Choromańskie od Strzeszewa do wsi Orło. *J. Bliz.*

Ruż, wś, pow. makowski, gm. i par. Sieluń. W 1827 r. było 3 dm., 22 mk.

Ružanpol, właśc. *Różanpol,* zasc. szlach., pow. święciański, w 2 okr. pol., o 59 w. od Święcian, 1 dm., 6 mk. katol.

Ruże, wś i fol. nad rzką Ruziec, pow. rypiński, gm. Sokołowo, par. Ruże, odl. 19 w. od Rypina, posiada kościół par. drewniany, młyn wodny amerykański, kuźnią i karczmę, 27 dm., 199 mk., 813 mr. obszaru (511 roli i 49 mr. nieuż.). Fol., probostwo, os. młyn. i karczma mają 188 mr. Z wsią R. łączy się kol. Poddulsk, mają razem 23 osad, 33 dm., 205 mk. W 1827 R., wś rząd. miała 29 dm., 214 mk. Kościół i parafia erekcyi niewiadomej. Obecny drewniany wzniosła 1780 r. kapituła płocka. W 1789 r. R. jako własność kapituły płockiej, dawały czynszu 2074 złp. i z młyna 480 złp. Pleban wysiewał 10 korcy żyta. R. par., dek. rypiński, 2961 dusz.

Rużin, węg. *Ó-Ruzsin,* wś, hr. szaryskie, nad rz. Hernadem, kościół katol. filialny, obszerne lasy, 461 mk.

Rużmonty, w spisie z 1864 r. mylnie *Rużlukty,* fol. i dobra nad Dźwiną, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Mikołajów, okr. wiejski Gregorowicze (Hryhorowicze) 1-sze, o 11 w. od Dzisny. Fol. ma 1 dm., 8 mk. kat., kaplicę kat. par. Dzisna, fundacyi Kiełpszów, 360 dz. ziemi dworskiej. Własność niegdyś Kiełpszów, dalej Dąbrowskich, w 1854 r, nabyty na publicznej licytacyi przez Józefa, Wincentego, Jakuba i Kazimierza Krupków za 7500 rs.

Rużnica, wś nad rz. Czuhorem, dopł. Prutu, pow. sorocki, par. Belcy. Cerkiew murowana. Własność Bibery. W 1869 r. 63 dm.

Rużułupis, rzeczka w pow. telszewskim, prawy dopływ rzeczki Radonupis, uchodzącej z praw. brzegu do rz. Okmiany (Dange).

Rużyczanka, *Rużyczna,* mylnie, ob. *Różyczanka, Różyczna.* *X. M. O.*

Rużyłów al. *Rusiłów,* wś, pow. buczacki, o 8 klm. na płd. od st. p. i tel. i rz.-kat. par. w Potoku Złotym. Leży na zachod. brzegu rz. Strypy, naprzeciw Jazłowca. Granice: wschod. Strypa; połud. Skomorochy, zachod. Sokołów, Porchowa i Zubrzec, półn. Leszczańce. Obszar dwor. 657, włośc. 589 mr. W 1870 r. 466 mk., w 1880 w gm. 436, na obszarze dwor. 24; rz.-kat. 14, gr.-kat. 406. Właśc. pos. dwor. Jan i Antonina Bołoz Antoniewicz.

Rużyn, mniej właściwie *Różyn,* miasto i dobra nad rz. Rostawicą, pow. skwirski. Do szczegółów podanych w art. Różyn (ob.) dołączamy dane historyczne. Przy schyłku XV w. okolica ta zwaną była „pustynią Szczorbów". Rozległa puszcza leśna spotykała się tu ze stepem żyznym. Bracia Lewko i Kondrat Tywonowicze, którym Aleksander Jagiellończyk nadał (15 sept., indykta 1) tę pustkę, usiłowali założyć tu osadę, która wkrótce znika. Dopiero za Strzyżowskich, którzy (ob. Dawny regestr akt Łuckich w zbiorze Zyg. Radzimińskiego) w dziedzictwie „pustyni" tej zastąpili Tywonowiczów, osada

Szczorbów, na miejscu dzisiejszego przedmieścia Bałamutówką zwanego, zaczęła się pomyślniej rozwijać. Strzyżowscy przeniosłszy się z ziemi sanockiej na Ukrainę bracławską, za rycerskie wysługi w znaczne dobra uposażeni zostali. Janów był ich główną siedzibą. Znanym nam jest z akt, jako dziedzic w 1580 r. Janowa i Szczorbowa, Gniewosz Strzyżowski (archiwum Rościszewskich w Lipówce). Około 1591 r. Strzyżowscy sprzedają Szczorbów kniaziowi Mikołajowi Rużyńskiemu (Regestr akt daw. Łuckich). Rużyńscy pochodzili z Wołynia i stanowili odrośl rodu kniaziów Rohowickich. Rużyn (Stary) gniazdo Rużyńskich, leżał koło Kowla (nie zaś nad Teterowem jak mylnie podaje Okolski). Rużyńscy uważani byli za potomków Gedymina; Paprocki wyprowadzał ich od Koryata, Okolski od Narymunta. Dobra ich dziedziczne były: Ruźyn (wołyński), Rohowicze, Horów i Tworynicze. Przez działy rozdrobnili wielce swe mienie i rozsypali się szukać po za zagrodą ojczystą lepszej doli. Kniaź Ostafi, syn Iwana na Starym jeszcze Rużynie, a brat Dymitra, Hrehorego, Stefana i Michała, ożeniwszy się z Anną Wołczkiewiczówną Olizarówną, dziedziczką Pawołoczy, pierwszy osiadł na Ukrainie. Z bratem Michałem piastował on urząd atamana kozackiego na Zaporożu (1578—86, ob. Latopis wyd. przez ks. Pietraszewicza, str. 38—40); nadto był podstarościm w Kaniowie i Czerkasach u ks. Wiszniowieckiego, nareszcie namiestnikiem w Kijowie u ks. wwdy Ostrogskiego. Synami jego byli: Bohdan, Mikołaj i Kiryk. W tych trzech kniaziach płynęła krew rycerska, nietylko po ojcu ale i po matce, wnuczce Ostafiego Daszkiewicza. To też najstarszy z nich Bohdan, z pieluch prawie, jak się wyraża Okolski, przewiniony w zbroję, przez cały wiek swój z pól dzikich nieschodził, gdyż „wtedy częściej panowie chodzili w kozactwo w pole, niż tatarowie do nas“ (Andr. Lubienieckiego, Poloneutichia, str. 30—1). Kozacy ułożyli pieśń na jego imię, która się dziś jeszcze błąka pomiędzy ludem. Nazywali go oni Bohdankiem. Tatarzy żonę mu wzięli. On odpłaca im za to najazdem na Krym, ale gdy oblega Asłangorodek, ginie przy wybuchu własnego podkopu. Dwaj bracia Mikołaj i Kiryk również przebywali na Niżu, uciekłszy po zabiciu w Łucku szlachcica Komara. Atamanowali też Niżowemu kozactwu (1584, ob. Sołowiewa Ist. Rossyi, t. VII, str. 319). Tak więc atamanował najpierw na Niżu Bohdanko (1576), po nim tegoż ojciec Ostafi z bratem Michałem (1578) a nareszcie Kiryk i Mikołaj (1588). Ci ostatni wkrótce rzuciwszy porohi, wrócili na Ukrainę, gdzie pierwszy miał swoją kotelnią, darowaną przez króla jeszcze w 1581 r., a drugi nabył około 1591 r. Szczorbów od Strzyżowskich. On to Szczorbów nazwał Nowym Rużynem, a to na pamiątkę wołyńskiego gniazda, i przeniosłszy go z zarzecza na dzisiejsze miejsce, wzniósł w nim zameczek, „skorhorodkiem“ nazywany, z drzewa i sypanej ziemi na prędce zbudowany. W 1591 r. król też nadał mu Romanówkę prawem dożywotniem. Ożeniony z Halską (Elżbietą) Strożycką (a nie Służynską jak podano w Słow. Geogr., VII, 726), niezostawił potomstwa. Umarł w 1592 r. i R. przeszedł w posiadanie brata jego Kiryka, który jak został ziemianinem osiadłym, zmienił swą dawną przyjaźń z kozakami na otwartą rozterkę. We włości Kiryka Pawołockiej sporo było kozaków, którzy, jak się wyraża stare pismo, „do żywego mu dojęli“. Kiryk pojął za żonę Eudoksyą Kuniewską, a owdowiawszy, po raz drugi ożenił się z Jadwigą Chwalczewską. Z pierwszej miał córkę i według Bonieckiego syna Romana, z drugiej trzy córki. Według tradycyi miejscowej gdy Kiryk popędził w step za Tatarami a żona została sama na zamku, horda tatarska wpadła do Rużyna. Co żyło biegło do zamku, ale za uciekającymi wpadli i poganie i lud zaczęli mordować. W tem grom niespodzianie uderzył w dom kniazia Kiryka i w oka mgnieniu płomień ogarnął budowlą. Księżna zginęła w płomieniach. Burzliwość charakteru Kiryka zapełniła nie jedną kartę w księgach sądowych. On to zajechał w 1593 r. Białopol Fryderyka Tyszkiewicza, spalił zameczek i zrównał z ziemią. On też zajechał Wereszczyn (Chwastów) i spalił nową osadę Pleseckie. Zmarł w 1601 lub 1602, a nie w 1610 (ob. Pawołocz). Zwłoki jego pogrzebano w cerkwi kotelańskiej. W 1603 r. żona jego (z domu Chwalczewska) weszła w powtórne śluby z ks. Jerzym Czartoryskim. Jan Roman Rużyński jedyny syn Kiryka, nie zostawił potomstwa. Żona jego Zofia, z domu Korapczejowska, niewiasta czynna i energiczna, objąwszy po śmierci męża obdłużone wielce dobra, dźwigała majątek, spłacając zastawników i dłużników. W potrzebie musiała rumaka dosiadać i mieczem wywijać. Z sąsiadami swymi spory o granice częstokroć orężem załatwiała. Rużyńszczyzna graniczyła z Biłołowszczyzną ks. Koreckich. Ci ostatni o kilka wiorst od Rużyna nad Rastawicą założyli mczko Czeremoszkę (dziś las Czeremoszna) a w nim zameczek. Przeciwko temu dziedziczka R. zaprotestowała, dowodząc, iż z dawna miejsce to wchodziło w kompleks Rużynszczyzny. Ale Koreccy (ks. Joachim i żona jego Anna z Chodkiewiczów) nie chcieli ustąpić. Zebrawszy tedy zastęp sześciotysięczny uderzyła energiczna księżna na zameczek, zdobyła takowy i spaliła a ludność mczka rozpę-

dziła (w 1609 r.). Wspólnikami wyprawy byli: Adam Olizar, Adam kn. Rużynski i Krzysztof Kiewlicz, który trzymał Rużyn prawem zastawu (Arch. J. Z. R., część 6, t. I, str. 350). Dziś jeszcze pozostały ślady zameczka i osady. W 1612 r. przez napad tatarski wielką ruinę dobra rużyńskie poniosły. Na domiar złego i ks. Korecka z Biłołówki wraz z synem Samuelem, za najazd i zniesienie Czeremoszki również zbrojnym na Rużańszczyznę odpłaciła najazdem. Ks. Zofia wtedy wyszła za mąż powtórnie za Hieronima Chodkiewicza, kaszt. wileńskiego, który jednak niedługo zmarł (w 1617 r., Wolff, Dygnitarze, str. 80). W czasie tym Rużyńszczyzna składała się: z mczka Nowego Rużyna, ze słobody Czarnorudzkiego, słobody Nizgurskich, słobody Orańskich, Bystrzyka, Wójtowej Woli i słobody Żerosławskiego. Po długim procesie z zastawnikiem Krzysztofem Kiewliczem w końcu udało się Chodkiewiczowej uwolnić R. z zastawy. Ten Krzysztof Kiewlicz posiadał własne dobra Młynyszcze (koło Żytomierza), gdzie po opuszczeniu R. osiadł na starość. Był to towarzysz obozowy ks. Kiryka. W domu Chodkiewiczowej przebywał blizki jej krewniak Samuel Łaszcz. Chciwy awanturnik zażądał od Chodkiewiczowej, jako bezpotomnej, aby jeszcze za życia jakieś mu na dobrach porobiła zapisy. Gdy żądanie to spotkała odmowa, Łaszcz z garścią zbrojnych wpadłszy do Pawołoczy, groźbą na niej żądane zapisy wymógł. Widząc się prawie całkowicie z dóbr wyzutą, cały swój majątek przelała sądownie na Tomasza Zamoyskiego, podkanclerzego kor. (1634 r.). Łaszcz niezawahał stawić czoło i Zamoyskiemu, ale w końcu przystawszy na komplanacyą, za pewnem wynagrodzeniem tak ze strony Chodkiewiczowej jak i Zamoyskiego, zrzekł się swoich pretensyi (ob. Pawołocz). Tomasz Zamoyski wziął intromissyę do dóbr R. i Pawołoczy r. 1635. Ukraina używała wtedy spokoju. Zamoyski podniósł też swój Rużyn i urządził. Ale wkrótce umarł (1638) i R. spadł na małoletniego syna Jana. W 1647 r. trzymał R. w dzierżawie niejaki Uweliński, który wyprawiał transporty zboża do portów Dnieprowych (Opis Kiew. Centr. Arch., Nr 18, str. 9). W 1648 r., wnet po porażce korsuńskiej, kozacy rozlawszy się po całej Ukrainie i R. zajęli. Jednakże w pierwszych latach, to jest od pogromu korsuńskiego aż do bitwy beresteckiej, gdy wojna Chmielnickiego rujnowała cały Wołyń i pewną część Kijowszczyzny, bliższa okolica R. wolną była od spustoszenia. Jakoż, gdy po bitwie beresteckiej wojska kor. szły na Ukrainę, to o ile kraj przed Biłołówką zastawały w pustce leżący bezludnej, o tyle znów przed samym Rużynem uderzył je przyjemny widok pól uprawnych i niewyczerpana obfitość wszystkiego, z dawnych jeszcze spokojnych lat nagromadzona. „W Rużynie, mówi stary dyaryusz wojskowy, wojska nasze jako obiecaną ziemię pełną zbóż zastały“ (Ambr. Grab., Starożytności polskie, t. I) to też i Jan Zamoyski, ssta kałuski, dziedzic R. i Pawołoczy, za wojskiem też zjechał, aby nawiedzić swe dobra ukraińskie. Wiadomo, że podczas pobytu jego w Pawołoczy zmarł nagle szwagier jego ks. Jeremiasz Wiszniowiecki. Jan Zamoyski, ssta kałuski, umarł bezdzietnie, i R. wraz z Pawołoczą, Kotelnią, Wczorajszem i Gródkiem przeszedł w spadku do Stanisława Koniecpolskiego, kaszt. krak., który umierając (1682 r.) zapisał dobra R. i Pawołoczą synowcowi Janowi Aleks. Koniecpolskiemu. Dobra te niegdyś 70,000 zł. rocznie przynoszące, były obecnie wyludnione i puste. Stary dokument mówi też, iż w 1683 r. tak w Rużynie, jak w Wojtowcach, Bystrzyku, Słobodzie i Bałamutówce nie było żadnego [człowieka, ani chałupy (Arch. J. Z. R., część 6, t. I, str. 153, dopełnienia). Gdy w 1714 r. szlachta wwdztwa kijow., niezważając na stan mizerny nowych słobód ukraińskich, dla wojska kor. rozpisać kazała kwatery, regimentarz Gałecki cierpko jej zganił to rozporządzenie. „W Pawołoczy, pisał, 70 chałup, położyliście więcej niż sto koni, i to siła, czy podobna tam wybierać tak wiele? w Rużynie 20 koni;— mnie płacz ludzki niedopuszcza tego, abym mógł acceptować, z tak ciężką oppressyą ludzką, krew z nich wyciskając, tego ubóstwa, trzeba się Boga na ostatek bać“ (Arch. J. Z. R., część III, t. 3, str. 776), W 1712 umarł bezdzietnie Jan Aleksander Koniecpolski i ukraińskie jego dobra przeszły w spadku do Walewskich a od tych zaś nabyte zostały w 1722 przez Jerzego Lubomirskiego, obożnego kor. Dzięki zabiegłości nowego dziedzica włości się rozrosły, a ludność i dobrobyt wzrastał. Administratorem R. w 1727 r. był Kotiużyński (Arch. J. Z. R., część III, t. 3, str. 36). Roku 1727 stanęła tu nowa cerkiew. W 1736 r. już R. należał do synów Jerzego Lubomirskiego, Józefa i Stanisława. Dobra R. nosić też zaczęły szumny tytuł „księstwa rużyńskiego“. W 1737 r. gubernatorem księstwa R. jak i dóbr pawołockich był Józef Bodakowski (ibid., 256). W 1740 r. tegoż Rużyna został gubernatorem Dominik Dubiski, wzorowy administrator (ibid., 324). W 1746 r. (wizyt. cerkiewna) parafia R. składała się ze 100 osad w mczku a z 60 na przedmieściu Bałamutówce. W 1763 r. Józef ks. Lubomirski sprzedał klucze rużyński i pawołocki ks. Kacprowi Lubomirskiemu. Ks. Kacper zostawił dwie córki: Zofiją za Protem Potockim i

drugą za Walewskim. Protowa Potocka na mocy działu z siostrą Walewską wzięła R., Zwiahel i Pawołocz. Rozwiodłszy się z mężem wyszła za mąż za Waleryana Zubowa, potem za Uwarowa. Z Protem Potockim miała Zofija córkę jedyną Emilią, 1-mo voto za Józefem hr. Kalinowskim, 2-o voto za Czeliszczewym. Kalinowscy rezydowali w R. W 1816 r. stanął tu kościół murowany p. w. Bożego Ciała, fundowany przez Józefa i Emilię hr. Kalinowskich. Przedtem zaś było tylko oratorium, należące do par. toporowskiej, dla którego wystarał się był o indult possessor R. Stefan Damięcki. Kościół zaś nowy murowany poświęcony został w 1817 r. przez kś. Godlewskiego. W 1818 r. Kalinowscy naznaczyli annuatę proboszczowi. Kaplice funduszowe w parafii były: w Nizgurcach i Wójtowcach. W 1820 r. kuratem tutejszym był kś. Cypryan Mogilnicki. Roku zaś 1821 stanęła murowana cerkiew Nikołajewska w obrębie wałów dawnego zamczyska. W 1842 r. stanęła druga cerkiew drewniana na przedmieściu Bałamutówce. Na polu, nieopodal od mczka, znajduje się studzienka z cudowną wodą, będąca celem pielgrzymki ludu okolicznego. Na cmentarzu katolickim leżą dwaj bracia, głośni w okolicy lekarze, Ernest i Adolf Knottowie. Pierwszy zostawił ciekawy pamiętnik o Procie Potockim, na którego dworze ojciec jego przebywał jako nadworny lekarz; drugi pisał poezye, ogłoszone po śmierci dopiero. W 1854 r. R. został nabyty przez Stefanię z Jełowieckich Antoniową Złotnicką. Rezydencyą dziedziców stanowi ozdobny pałac z pięknym ogrodem. Widok R. z kościołem i pałacem zamieścił Napolcon Orda w swoim Albumie. Budująca się obecnie dr. żel. z Koziatyna do Humania ma wyznaczoną stacyą w R. Przed 50 laty R. był siedzibą sławnego na całą prowincyą rabina.

Edward Rulikowski.

Rweńsk, wś, pow. czauski, gm. Samotiejewicze, ma 40 dm. i 200 mk.

Rwy, zaśc., pow. kowieński, w 4 okr. pol., o 26 w. od Kowna.

Rybaciszki, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 70 w. od Nowoaleksandrowska.

Rybackie, os., pow. suwalski, gm. Hutta, odl. od Suwałk 3 w.

Rybackie, jezioro na obszarze wsi Podgorze, w pow. nowoaleksandryjskim, gm. Rogów. Wody jego uprowadza rzka Chodel do pobliskiej Wisły.

Rybackie Budy, niem. *Fischerbuden*, os. nad Notecią, pow. bydgoski, o 7½ klm. na płd.-wschód od Nakła (poczta, st. dr. żel.), par. Ślesin, okr. domin Potulica, 1 dm. i 9 mk.

Rybaczki, wś, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Druja, okr. wiejski i dobra Miłoszów Idołta, o 2 w. od gminy a 41 w. od Dzisny, 3 dm., 21 mk. prawosł. i 3 katol. (w 1864 r. 16 dusz rewiz.).

Rybaczne, białor. *Rybacznoje*, jezioro na południowym krańcu pow. borysowskiego, południową częścią wchodzące w pow. ihumeński, w obrębie gm. Hlewin, należy do dóbr zabaszewickich Wańkowiczów. Pośród lasów położone, ma do 200 mr. obszaru. Brzegi porosłe gęstą trzciną, latem niedostępne, dno pokryte grubą warstwą mułu; obfituje w karasie i inne ryby, połów których uskutecznia się jedynie porą zimową. Wypływa z jeziora rzka Rowa, wpadająca do Berezyny.

Rybaczyński, zaśc. na południowym krańcu pow. borysowskiego, przy gośc. ze wsi Hradno do Zabaszewicz, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Hlewin, ma 2 osady; grunta lekkie. *A. Jel.*

Rybak, os. nad rz. Pilicą, pow. rawski, gm. i par. Lubochnia, 1 dm., 15 mk., 60 mr. dwors.

Rybaki 1.) wś włośc., pow. gostyński, gm. Słubice, par. Zyck, ewang. Iłów, 93 mk., 117 mr. W 1827 r. było 2 dm., 17 mk. 2.) **R.**, os., pow. koniński, gm. Golina, par. Myśliborz, odl. od Konina 17 w. Wraz z Radoliną ma 14 dm., 213 mk. R. wraz ze Sławskiem nadane były przez Mieszka Starego klasztorowi w Lądzie (por. t. VIII, 656). 3.) **R.**, wś włośc. nad rz. Wartą, pow. noworadomski, gm. i par. Brzeźnica, ma 4 dm., 31 mk., 70 mr. 4.) **R.**, wś, pow. nowoaleksandryjski, gm. Szczekarków, par. Opole. W 1827 r. było 18 dm., 118 mk. 5.) **R.**, folw. nad rzką Swarzyną, pow. garwoliński, gm. Kłoczew, par. Żelechów, odl. 27 w. od Garwolina, ma 5 dm., 7 mk. W 1827 r. było 1 dm., 5 mk. Folw. ten, odzielony od dóbr Wola Zadybska, rozl. mr. 233: gr. or. i ogr. mr. 99, łąk mr. 42, pastw. mr. 2, wody mr. 6, lasu i zarośli mr. 8, nieuż. mr. 4; bud. z drzewa 3; las nieurządzony. 6.) **R.**, wś, pow. sokołowski, gm. Kossów, par. Ceranów, ma 5 dm., 50 mk., 490 mr. 7.) **R.**, folw. nad rz. Wisłą, pow. płocki, gm. Rembowo, par. Wyszogród, odl. o 40 w. od Płocka, ma 5 dm., 42 mk., 30 mr. W 1827 r. było 14 dm., 70 mk. 8.) **R.**, wś włośc. nad rz. Narwią, pow. łomżyński, gm. i par. Miastkowo, ma 15 os., 474 mr. W 1827 r. było 12 dm., 81 mk. Wchodziła w skład dóbr Nowogród. *Br. Ch.*

Rybaki 1.) wś, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Leonpol, okr. wiejski i dobra ks. Mirskiego Międzyrzecz, o 9½ w. od gminy a 45 w. od Dzisny, 5 dm., 55 mk. kat. (w 1864 r. 35 dusz rewiz.). 2.) **R**, wś włośc. nad rz. Kotrą, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Dubicze, okr. wiejski Głębokie, o 5 w. od gminy a

30 w. od Szczuczyna, ma 12 dm., 94 mk. (w 1864 r. 39 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Ostryna. 3.) **R.**, zaśc., pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Wasiliszki, okr. wiejski Szejbakpol, o 5 w. od gminy a 42 w. od Lidy, ma 1 dm., 6 mk. katol. (w 1864 r. 1 dusza rewiz.). 4.) **R.**, folw., pow. lidzki, w 4 okr. pol., o 10 w. od Wasiliszek a 45 w. od Lidy, ma 1 dm., 12 mk. katol.; własność Mokrskiego. 5.) **R.**, wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Subotniki, okr. wiejski Huta, o $1^1/_2$ w. od gminy, 40 w. od Oszmiany a 13 w. od Dziewieniszek, ma 11 dm., 104 mk. katol. (w 1864 r. 49 dusz rewiz.); należy do dóbr Żemłosław, Umiastowskich. 6.) **R.**, wś, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. Dubotówka, okr. wiejski Daniszewo, dwór Świetlany, o 10 w. od gminy a 83 w. od Święcian, ma 14 dm., 81 mk. prawosł. i 14 katol. (w 1864 r. 61 dusz rewiz.). 7.) **R.**, wś nad rz. Łań, pow. słucki, w 2 okr. pol. kleckim, gm. Zaostrowiecze, ma 2 osady. 8.) **R.**, wś, pow. białostocki, w 2 okr. pol., gm. Obrubniki, o 18 w. od Białegostoku. 9.) **R.**, wś i dobra, tamże, w 3 okr. pol., gm. Przytulanka, o 42 w. od Białegostoku; własność Grodzkiego. Włościanie wnieśli 1806 rs. 37 kop. wykupu za wydzieloną im ziemię. 10.) **R.**, wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 1 okr. pol., gm. Łosinka, o 34 w. od Bielska. 11.) **R.**, wś, pow. grodzieński, w 3 okr. pol., gm. Wołpa, o 50 w. od Grodna. 12.) **R.**, wś, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Zdzięcioł, o 53 w. od Słonima. 13.) **R.**, wś, pow. wołkowyski, w 3 okr. pol., gm. Juszków, o 52 w. od Wołkowyska. 14.) **R.**, wś, tamże, w 4 okr. pol., gm. Roś, o 15 w. od Wołkowyska. 15.) **R.**, wś, tamże, w 4 okr. pol., gm. Mścibów, o 12 w. od Wołkowyska. 16.) **R.**, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 69 w. od Nowoaleksandrowska. 17.) **R.**, wś, pow. szawelski, gm. Szawle, o 2 w. od Szawel. *J. Krz.*

Rybaki 1.) część wsi Dębnik, pow. wielicki, na praw. brzegu Wisły, na przeciw Wawelu. Mieszkańcy są przeważnie rybakami. Do szczegółów podanych już (ob. *Dębniki*) dodajemy, że w 1880 r. było 48 dm., 458 mk.; 432 rz.-kat., 26 żyd. Obszar tej gm. graniczy przez Wisłę od płn. z obszarem Krakowa i Półwsia Zwierzynieckiego, od zach. z Pychowicami, od płd. z Zakrzówkiem, a od wsch. przez Wisłę z Krakowem. W zach. części obszaru, tuż nad Wisłą, wznoszą się tak zwane skały Twardowskiego, z grotą i obfitemi kamieniołomami, wznies. 245 mt. npm. Piec do wypalania wapna. Ślady dawnego łożyska Wisły w licznych bagniskach. Obecnie przerzyna obszar gm. kolej obwodowa, łącząca tor kolei północnej z transwersalną i Karola Ludwika. W części wschod. powznoszono piękne budowle, tak że wieś stanowi poniekąd przedmieście Krakowa. W lecie stanowi miejsce przechadzek dla Krakowian. Wieś ucierpiała podczas wylewów Wisły r. 1885, 1887 i 1888. 2.) **R.**, część Krakowa tuż na lew. brz. Wisły, u stóp Wawelu, osada rybaków. 3.) **R.**, grupa zabudowań w Hołem Kamienieckiem, w obr. gm. Kamionki Wołoskiej, pow. rawski. *Br. G.*

Rybaki al. *Rybitwy*, przedmieście Poznania (ob. t. VIII, 904). 2.) **R.**, przedmieście Rogoźna, pow. powidzki, wchodziło w skład sstwa rogozińskiego. 3.) **R.**, wś, pow. gnieźnieński (Witkowo), o 6 klm. na płn.-zach. Powidza, na zach. brzegu jez. Skorzęcińskiego, par. Ostrowite-Prymasowskie, poczta w Skorzęcinie, st. dr. żel. w Odrowążu o $10^1/_2$ klm.; 8 dm., 60 mk. katol. i 105 ha (73 roli, 13 łąk, 1 lasu). R. wchodziły dawniej w skład dóbr skorzęcińskich, własność klasztoru lędzkiego, zabrane przez rząd pruski i wcielone do domeny Skorzęcin. *E. Cal.*

Rybaki 1.) wyb. do Szczuki należące, pow. brodnicki; 1885 r. 4 dm., 21 mk. 2.) **R.**, niem. *Fischerei*, kol. na lew. brzegu Wisły pod Nowem, pow. świecki. W 1868 r. 27 bud., 24 dm., 333 mk.; 308 kat., 25 ew. Przewóz przez Wisłę. W wizyt. Rozdrażewskiego z r. 1583 zowie się ta os. Rybaki na dole (str. 132). 3.) **R.** *pod Chełmnem*, niem. *Fischerei*, wś należąca do Chełmna, pow. chełmiński, tuż nad Wisłą, 593·55 ha. W 1868 r. 64 bud. 45 dm., 633 mk.; 598 kat., 35 ew. W r. 1888 wyrządziła Wisła szkody na 75,000 mrk. Dawniej posiadały tu benedyktynki folw. Panna ksieni nabyła około r. 1588 grunt od mieszczan i przeniosła na dzisiejsze miejsce naprzeciwko klasztoru. Oddawna istniał tu kościołek św. Agnieszki, fundowany przez benedyktynki. Kiedy podupadł w XVI w., ksieni na nowo go wzniosła z cegły r. 1591; ponownie zrujnowany za czasów szwedzkich, został r. 1640 rozebrany (ob. „Klasztory żeńskie“, str. 116). 4.) **R.**, niem. *Rybacken* al. *Ribacken*, wieś włośc. na Kaszubach, pow. kościerski, zawiera 3 gburs. i 2 zagr., 570·77 mr. W 1869 r. 69 mk. kat., 6 dm.; leży nad jez. Sudomie, o pół mili od Kościerzyny (st. p. i kol., par. kat. i ew.). Lustracya komisyi pruskiej z r. 1772 donosi: Tu mieszka 4 rybaków i 1 komornik, którzy są narod. polskiej i wyznania katol. Gleba jest licha. Każdy wysiewa 6 kor. żyta, 1 jęczm., 2 tatarki, pół grochu; zbierają $2^1/_2$ do 3 ziarn, siana zbiera każdy 2 fury. W starościńskim borze mają wolne pastwiska i drzewo opałowe. Latem mają wolne rybołówstwo w jez. Sudomie, Mielnicy, w Szolnowie, Wierzyskach, Garczynie, w Lubianie i Schodnie. Za to i za rolę płaci każdy 10 tal. czynszu i jest zobowiązany podczas

żniwa 8 dni robić grabiami na folw. w Sidlicach. Nie płacą innych podatków, ani mesznego; obszar wynosi 2 włóki (ob. Zeitschr. d. Westpr. Gesch. Ver., XV, str. 110). Uwłaszczenie nastąpiło r. 1820. 5.) **R.**, niem. *Kuehlborn*, dok. *Kulenborn* 1437, *Kulborn* 1466, *Kielborn* 1773, wś w Pomezanii, pow. sztumski, nad granicą pow. malborskiego, nad rz. Dzierżgonią, niedaleko jez. Druzna, st. p. Alt-Dollstaedt, par. kat. Bągart, 4·98 mr. W 1868 r. 4 dm., 36 mk. ew. Już r. 1437 mieszkał tu karczmarz i kilku rybaków, pierwszy czynszował 9 skojców, każdy z rybaków 1 fl. na św. Marcin. R. 1737 wymarli tu wszyscy mieszkańcy. Wtedy ssta kiszborski i wojew. Jerzy z Przebendowa na nowo wś osadził trzema rybakami i karczmarzem. Każdy rybak otrzymał chałupę i płacił po 2 latach wolnych 5 fl. czynszu i 2 kontrybucyi. Karczmarz płacił także tyle i oprócz tego 17 fl. za wyszynk. Od tłoki i innych ciężarów byli wszyscy wolni. Rybacy mieli wolne ryboł. w rz. Dzierżgonie i jez. Druznie (ob. Gesch. d. Kr. Stuhm v. Schmitt, str. 225). W najnowszym spisie urzęd. z r. 1885 os. ta nie wymieniona. 6.) **R.**, niem. *Fischbude*, wyb. do W. Słońcy, pow. tczewski, 1885 r. 1 dm., 4 mk. 7.) **R.**, kol. obecnie nie istniejąca, pow. brodnicki, par. kat. Szczuka. 8.) **R.**, attyn. do Chmielna należąca, pow. kartuski. Wymieniona w wizytacyi Rybińskiego z r. 1780 (str. 209). *Ks. Fr.*

Rybaki 1.), ob. *Łańsk*. 2.) **R.**, ob. *Fyszhuza*.

Rybakiszki 1.) wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 17 w. od Nowoaleksandrowska. 2.) **R.**, fol. nad jeziorem, pow. wiłkomierski, gm. i par. Traszkuny, należy do dóbr Traszkuny.

Rybakowizna, os., pow. lipnowski, gm. Szpetal, par. Chełmice. W 1827 r. był 1 dm., 6 mk.

Rybakowo, wś, pow. kalwaryjski, gm. Kalwarya, par. Lubów, odl. od Kalwaryi 8 w., ma 12 dm., 38 mk.

Rybakowo, fol., pow. newelski, należy do dóbr Jemieniec.

Rybakowszczyzna 1.) *Wielka*, wś, w pow. sieńskim, w pobliżu rozległego błota Lejczenok, zajmującego do 3600 dzies. przestrzeni, gm. Ulanowicze, ma 12 dm. i 84 mk. 2.) **R.** *Mała*, wś, tamże, ma 6 dm., 20 mk.

Rybalino, ob. *Rabalina*

Rybalnia, pow. suwalski, gm. Zaboryszki, par. Puńsk, odl. od Suwałk 18 w., ma 7 dm., 51 mk.

Rybałty, przyl. dóbr Kawęczyn, pow. grójecki, niedaleko Wisły.

Rybałty, dobra, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 3 okr. pol., gm. Grodzisk, o 38 w. od Bielska. Ob. *Olszewo-Rybałty*.

Rybariwski, potok, wypływa ze źródeł leśnych, u płd. podnóża Senicy (1188 mt.), na wschod. obszarze gm. Żabiego, w pow. kossowskim. Płynie na płd., tworzy granicę między Żabiem a Jasienowem Górnym, poczem na obszarze Krasnoilli wpada do Czarnej rzeczki ubiegłszy $4^1/_2$ klm. *Br. G.*

Rybarpole al. *Rybartowa*, przys. gm. Gombaszu, w hr. liptowskiem, pow. rożeńskim, nad Wagiem, wznies. 434 mt. *Br. G.*

Rybartowa, ob. *Rybarpole*.

Rybarzowice, wś, pow. bialski, nad pot. Żylczą, wzdłuż drogi z Żywca (4 klm.) do Szczyrka, w okolicy podgórskiej i lesistej, ma kaplicę murowaną i 2 młyny wodne. Par. rzym.-kat. w Łodygowicach; 172 dm. i 1100 mk., 1098 rz.-kat. i 12 izrael. Pos. więk. (Kl. Primavesi) wynosi 135 mr. roli, 26 mr. łąk i 13 mr. past.; pos. mn. 887 mr. roli, 157 mr. łąk, 169 mr. past. i 5 mr. lasu. W 1581 r. (Pawiński, Małop., 107) wieś ta (par. w Radziechowie), własność Jana Komorowskiego, składała się z 3 półłanków km. i 4 komorn. bez bydła. Graniczy na zach. z Buczkowicami, na płd. z Godziską Nową, na płn. z Meszną a na wschód z Łodygowicami. *Mac.*

Rybce, wś, ob. *Pohrebyszcze* (t. VIII, 525).

Rybcy 1.) wś w pobliżu kotliny rz. Świsłoczy, pow. ihumeński, tuż przy linii dr. żel. lipawo-romeńskiej, pomiędzy stac. Rudzieńsk i Michanowicze, w gminie dukorskiej, ma 16 osad pełnonadziałowych; grunta szczerkowe urodzajne, łąki obfite, wieś porządnie zabudowana, śród sadów. O starożytności osady świadczą często znajdywane narzędzia krzemienne i kamienne. 2.) **R.**, wś, pow. ihumeński, w 4 okr. pol. puchowickim, gm. Nowosiołki, przy drodze ze wsi Dryczyn i Bielej do fol. Kostrynia ma 6 osad, miejscowość równa, grunta szczerkowe. *Al. Jel.*

Rybczanka, rzeczka w gub. wileńskiej, lewy dopływ Wilii, uchodzi między Kobylanką a Wiazucią.

Rybczanka, wś włośc., pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 42 w. od m. Wilejki, przy b. drodze poczt. z mka Ilii do mka Radoszkowic, 4 dm., 47 mk.

Rybczany, wś i dobra nad Miadziołką, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Jasiewo, okr. wiejski Nowy Dwór, o $8^1/_2$ w. od gminy a 42 w. od Święcian. Folw. ma 1 dm., 13 mk. kat.; wś zaś 6 dm., 72 mk. kat. i 5 żydów (w 1864 r. 33 dusz rewiz.); własność Cedrowskich.

Rybczewice, w XVI w. *Ripczowice*, wś, fol. i dobra, pow. krasnostawski, gm. Rybczewice, par. Częstoborowice, odl. 24 w. od Krasnegostawu. W 1827 r. było 50 dm., 410 mk. W 1887 r. dobra R. składały się z fol.:

R., Passów i Karczów, rozl. mr. 1870: gr. or. i ogr. mr. 1129, łąk mr. 44, lasu mr. 572, w odpadkach mr. 89, nieuż. mr. 36; bud. mur. 14, z drzewa 20; płodozmian 10 i 11-polowy, las nieurządzony, pokłady kamienia wapiennego. Wś R. os. 73, z gr. mr. 1247. Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531 w R. (par. Cząstoborowice) część Czepelowskiej 1½ łan.; część Kelczewskiego 1½ łan., 1 młyn; część Piotra Ripczowskiego ½ łan. (Pawiński, Małop., 335, 363). *B. Ch.*

Rybczyce, wś, pow. łucki, attyn. dóbr Hranie, do których należy także wieś Tryputnia; w 1860 r. własność Szczepana Chamca.

Rybczyń, wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Chotenczyce, okr. wiejski Zaborze, o 12 w. od gminy, 14 dusz rewiz. (w 1864 r.); należała do dóbr Wincentowo, Budrewiczów.

Rybczyńce 1.) w dokum. *Rypczyńce*, wś nad Śniwodą (dopł. Bohu), pow. lityński, gm. i par. kat. Ułanów, w pobliżu traktu poczt. z Chmielnika do Ułanowa, o 42 w. od Lityna. Ma 85 osad, 602 mk., 688 dzies. ziemi włośc., 1402 dzies. dworskiej wraz z Worobiówką, 41 cerkiewnej. Piękny pałac i park. Cerkiew pod wezw. św. Mikołaja, wzniesiona w 1824 r., ma 1356 parafian. Wś ta za czasów lustracyi Humieckiego, kaszt. kamienieckiego, w 1616 r. należała do dzierżawy ułanowskiej w sstwie chmielnickim, była w posiadaniu Jakuba Pretfica, wwody podolskiego, i wraz z robociznami, czynszem, owsem, kurami, dawała prowentu 7 fl. 14 gr.; poczem weszła w skład sstwa ułanowskiego, darowanego w 1797 r. przez cesarza Pawła hr. Augustowi Ilińskiemu; następnie własność Chołoniewskich, dziś Mazarakich. 2.) **R.,** wś, pow. skwirski, w 1 okr. pol., gm. Worobiówka, par. praw. Mołczanówka (o 3 w.), par. katol. Skwira (o 18 w.), ma 291 mk. W 1862 r. wraz z Julianówką było 343 mk. prawosł. i 56 katol. Połowa wsi z 151 dzies. ziemi, należała wówczas do Antoniego Waksmana. Poprzednio wś R. należała do klucza borszczejowieckiego Brzostowskich, od 1757 r. Orzeszków, następnie Hańskich. *Dr. M.—J. Krz.*

Rybczyzna, wś nad jez. Dręstwo, pow. szczuczyński, gm. Bełda, par. Rajgród.

Rybczyzna, wś nad rzką Radoszkówką, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. i dobra, Gieczewiczów, Wiazyń, okr. wiejski Jałowo, o 6 w. od gminy a 15 w. od Wilejki, ma 28 dm., 311 mk. (w spisie z 1864 r. 107 dusz rewiz.).

Rybia, potok, powstaje na granicy Ligoty Górnej i Kameralnej, pow. cieszyński, u płn. podnóża Praszywy (843 mt.). Płynie na płn.-wschód przez Dobraczyce (Dobraticz) i Wojkowice, gdzie łączy się od lew. brz. z Praszywką, tworząc pot. Holczynę, dopł. Łuczyny. Długość biegu 6 klm. Pędzi kilka młynów. *Br. G.*

Rybia Góra, las i góra w płn. części Gogołowa, pow. jasielski, na płn. od jej przysiołka Huty Gogołowskiej. Od płd.-zach. bierze początek pot. Kamienica, dopł. Wisłoki, a od płd. pot. Stępina, dopł. Wisłoka. Wznies. 524 mt. Na płn.-zach. szczyt Brzezina, na płn.-wsch. szczyt Chełm (532 mt.), a na płd. Kamienna Góra (451 mt.). *Br. G.*

Rybia Huta al. *Górna Huta*, niem. *Oberhuette*, wś włośc. na Kaszubach, 756 st. npm., pow. kartuski, st. p. i par. ew. Przywidz, par. kat. Prągowo. Zawiera 15 gburstw i 12 zagród, 207 ha (1 lasu, 14 łąk i 118 roli). W 1869 r. 162 mk., 33 kat., 129 ew., 25 dm.; 1885 r. 25 dm., 25 dym., 152 mk., 18 kat., 134 ew. Osadę tę założyli w XVII w. jezuici. Por. *Czapielsk.* *Ks. Fr.*

Rybianka, w XVI w. *Ribienka*, wś włośc. nad rzką Korzeniówką, pow. konecki, gm. i par. Szydłowiec. Odl. od Końskich 42 w., ma 33 dm., 191 mk., 410 mr. włośc., 1 mr. rząd. W 1827 r. było 10 dm., 82 mk. Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1508 R. należała do sstwa radomskiego. W 1569 r. Jan Kieszkowski miał tu 5 łan., 2 zagr. (Pawiński, Małop., 309, 478). *Br. Ch.*

Rybical, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. lecki, nad jez. Ryńskiem, naprzeciw Rynu (st. p. i tel.); 86 dm., 409 mk., 736 ha. Wś polska. Gerlach v. Metz, wójt rastemborski, nadaje Augustynowi i Klementowi Orths na prawie chełmińskiem 30 włók wolnych od dziesięcin i tłoki, z obowiązkiem 2 służb zbrojnych, oraz niższe sądownictwo. Dan w Rastemborku r. 1435. Rudolf v. Diepoltskirchen, komtur ryński, podaje r. 1514 do wiadomości, że Szczepan, Jakub, Bartek, Jan i Jakub Bockdiger z Skorupek (Skorupy) sprzedali Mikołajowi i Bartkowi Wejtingom, braciom, 4 mr. łąk nad Kocią Strugą i jez. Tałt. Tenże odnawia r. 1515 Stańkowi z Rybicalu spalony przywilej na 2 włóki nadwyżki między Rybicalem a Mrówkami. Później był w posiadaniu tych dwóch włók Stanisław Koniecki. W R. mieszkają r. 1539 sami Polacy. *Ad. N.*

Rybicz, pow. wrocławski, ob. *Reibnitz* 1.).

Rybie 1.) fol., pow. warszawski, gm. Falenty, par. Raszyn, odl. 9 w. od Warszawy, ma 85 mk. W 1827 r. było 9 dm., 67 mk. W 1885 r. fol. R. rozl. mr. 152: gr. or. i ogr. mr. 142, łąk mr. 6, nieuż. mr. 4; bud. mur. 4, z drzewa 9. 2.) **R.,** wś i fol., pow. kutnowski, gm. Krzyżanówek, par. Łęki, odl. 10 w. od Kutna, ma 8 dm., 98 mk. W 1827 r. było 10 dm., 87 mk. W 1885 r. fol. R. rozl. mr. 382: gr. or. i ogr. mr. 350, łąk mr. 5, pastw. mr. 6, lasu mr. 4, nieuż. mr. 17; bud. mur. 5, z drzewa 11; płodozmian 14-polowy. Wś R.

os. 16, z gr. mr. 11. W XVI w. role fol. dają dziesięcinę plcb. w Łękach, kmiece zaś na stół arcybiskupi (Łaski, Lib. Ben., II, 489). W 1576 r. wś R. (pow. orłowski) należy do kilku częściowych właścicieli. Jan Rybski ma pół łana km., 3 zagr., 1 osad. Inni właściciele niemają kmieci. Walenty Rybski ma 1 łan, Jan Rybski 1 łan, Mateusz i Walenty pół łanu, Mateusz ćwierć łana (Pawiński, Wielkop., II, 109, 147). 3.) **R.**, wś i fol., pow. gostyński, gm. Pacyna, par. Gombin, odl. 21 w. od Gostynina, posiada gorzelnię parową z prod. na 32,000 rs., cegielnię z prod. 1500 rs., pokłady torfu; 14 dm., 123 mk. W 1827 r. było 26 dm., 258 mk. W 1885 r. fol. R. rozl. mr. 1056: gr. or. i ogr. mr. 957, łąk mr. 29, past. mr. 27, nieuż. mr. 43; bud. mur. 16, z drzewa 11; płodozmian 11-polowy. Wś R. os. 33, z gr. mr. 78; wś Koszelówka os. 18, z gr. mr. 271. 4.) **R.**, kol., pow. koniński, gm. Dąbroszyn, par. Grochowy, odl. od Konina 24 w., ma 22 dm., 222 mk., 150 mr. 3.) **R.** i *MajdanRybie*, kol., pow. chełmski, gm. Rejowiec, rozl. 412 mr. *Br. Ch.*

Rybie 1.) al. *Rybie Jezioro*, *Pleso*, niem. *Fischsee* al. *Meerauge*, właściwa nazwa *Morskiego Oka* (ob.). 2.) **R.** al. *Mały Rybi Staw*, nazwa stawu Popradzkiego w Tatrach spiskich, ob. *Popradzki Staw*. *Br. G.*

Rybie 1.) *Nowe* z *Kadłubną*, wś, pow. limanowski, położona w okolicy podgórskiej, 511 mt. npm., u źródeł Rybiego pot. (dopł. Tarnawy, uchodzącej do Stradomki), ma par. rz.-kat. z kościołem murowanym, 86 dm., rozrzuconych po wzgórzach; na obszarze więk. pos. (Wikt. hr. Lanckorońskiego) 5 dm.; 637 mk., 618 rz.-kat. a 19 izrael. Obszar więk. pos. ma 241 mr. roli, 46 mr. łąk, 63 mr. past. i 251 mr. lasu; pos. mniej. wynosi 368 mr. roli, 102 mr. łąk, 178 mr. past. i 34 mr. lasu. Gleba żytnia, średnia. Szematyzm duchowny podaje, iż parafię założył Jordan Spytek w r. 1365; r. 1795 zgorzał kościół a teraźniejszy wymurował dziedzic Gabryel Gembarzewski. Siarczyński w Słowniku Galicyi (Rps. bibl. Ossol. Nr. 1826) za Kronbachem twierdzi, że istniał tu zbór aryański. W regest. pobor. z r. 1581 (Pawiński, Małop., 53) w opisie par. Nowe Rybie wymieniono nie istniejącą dziś wś Nowa Wiesz, własność Strzeleckiego, mającą 6 półłan. kmiec., 7 zagród z rolą, 5 komorn. bez bydła i karczmę z półłankiem. Ta Nowa Wieś jestto zapewne dzisiejsze R. Nowe. Graniczy na płd. z Kisielówką i Rupniowem, na zach. z Ryjami i Szykiem, na wsch. ma lasy a na płn. Rybie Stare. 2.) **R.** *Stare*, wś, pow. limanowski, na północ od poprzedniej, od półn., zach. i wsch. otoczona lasami. Graniczy na płn. z Rdzawą, na zach. ze Słupną, na wsch. z Bełdnem i Kamionną. Składa się z 48 dm. i 331 mk. rzym.-kat. Pos. więk. (W. Niwiskiej) ma 41 mr. roli, 4 mr. łąk, 16 mr. past. i 186 mr. lasu; pos. mn. 306 mr. roli, 68 mr. łąk., 91 mr. past. i 291 mr. lasu. W r. 1581 (Pawiński, Małop., 53) mieli tu części: Strzelecki, Gaboński, Krzysztof Sułkowski i Andrzej Rupniowski. 3.) **R.**, wś nie istniejąca dziś. Leżała między Swoszowicami, Prokocimem i Płaszowem (w pow. wielickim), wymienia ją dokument z 1392 r. (Kod. Kat. Krak., II, 166). 4.) **R.**, część Konieczkowej, w pow. rzeszowskim, nad pot. Gwoźnicą. *Mac.*

Rybień, dawniej część wsi Baranowic, teraz osobna gmina, w pow. nowosądeckim, leży w równinie, na praw. brzegu Kamienicy, przy drodze z Nowego Sącza do Łabowy (5 klm.). Teren podnosi się ku północy i wschodowi, przechodząc w lesiste pasmo, tworzące dział wodny Kamienicy, jej dopływu Kamionki Czarnej i dopływów Biały. Na płn. od Rybienia wznosi się szczyt Margon 742 mt., a na wschód Sapalska Góra 826 mt. Wś składa się z 24 dm. i 177 mk. rzym. kat. Par. w Nawojowy. Pos. większej niema; pos. mn. ma 134 mr. roli, 36 mr. łąk, 52 mr. past. i 195 mr. lasu. Wś graniczy na półn.-zachód z Popradową, na połud.-wschód z Maciejową, na zachód z Frycową. *Mac.*

Rybienek, jezioro w kluczu lubawskim (Inwentarz bisk. chełmińskich z r. 1731), należało do niewodnych.

Rybieniec, rzeczka, lewy dopływ Strugi (dopływ Brdy), w pow. bydgoskim, powstaje między Rybieńcem a Niwami, o 9 klm. na płn.-wschód od Bydgoszczy, u stóp wzgórza (wznies. 101 mt. n. p. m.). Płynie od płd. ku północy; minąwszy fol. Augustowo (Augustwalde), zwraca się ku zachodowi, przecina drogę żel. bydgosko-tczewską, rozgranicza na przestrzeni 3 klm. lasy żołędowski od strzeleckiego (wzn. 77 mt.) i pod Ostrowem, o 9 klm. na płd.-wschód od Koronowa, tworząc jeziorko Młynek (70 mt.), zlewa się z Strugą. Z lew. brzegu przyjmuje strumyk oblewający Jastrzębie, a z prawego przy zakręcie, strumyk między Neklą a Borownem. Długość biegu R. dochodzi 13 klm. *E. Cal.*

Rybieniec al. *Rybiniec*, posiadłość, pow. bydgoski, o 9 klm. na płn.-wsch. od Bydgoszczy (poczta i st. dr. żel.), przy trakcie do Świecia, u źródeł Rybieńca; par. Osielsk, 3 dm., 23 mk. kat. i 115 ha (89 roli, 17 lasu). R. wchodził w skład domeny bydgoskiej. Por. *Rybino*. *E. Cal.*

Rybieniec 1.) niem. *Ribenz*, *Reibnitz*, dok. *Rubis*, *Rubec*, dobra ryc., pow. chełmiński, st. poczt. M. Czyste (2 klm.), st. kol. Stolno (1·5 klm.), par. kat. Wabcz; 976 ha (125 lasu, 30 łąk i 738 roli); hodowla bydła fryskiej rasy,

owiec i świni, uprawa buraków dla cukrowni. W 1868 r. 34 bud., 20 dm., 306 mk., 234 kat., 72 ew.; 1885 r. 18 dm., 38 dym., 227 mk., 201 kat., 28 ew., 1 żyd. Szkoła 1-klas. kat. liczyła 1887 r. 96 dzieci. R. leży w nizinach nadwiślańskich, nad szosą z Chełmna do Grudziądza wiodącą i koleją nadwiślańską. Za czasów krzyżackich należał R. do komturstwa starogrodzkiego. Przywilej lokacyjny dany wsi 1301 r.; 1435 r. odnowiono go, dozwalając przy wylewach dawać wodzie odpływ do Stolna. W XV w. należała wś do Mgowskich, około r. 1667 do Orłowskich, a potem do Władysława Dobrskiego, asesora ziemiańskiego (ob. Wizyt. Strzesza, str. 966). R. 1706 był dziedzicem Jan Dobrski, chorąży ziemi michałowskiej. Mesznego proboszcz ztąd pobierał 8 kor. żyta i tyleż owsa (Wizyt. Posockiego, str. 235). Dawniej istniała tu kaplica. Rybieniec zawiera dziś także cały obszar dóbr rycer. Wymysłowa, które już nie istnieje. 2.) **R.**, dok. 1352 *rybenicz*, bagna nad Mątawą, w pow. świeckim, pewnie przy Borowym Młynie (ob. Gesch. d. Kr. Schwetz von Wegner, II, 75), wymienione w przywileju w. mistrza Winrycha v. Kniprode, mocą którego daje pozwolenie na zbudowanie młyna nad Mątawą. *Ks. Fr.*

Rybienko, wś i fol., pow. pułtuski, gm. Somianka, par. Wyszków. W 1827 r. było 11 dm., 112 mk. Od 1880 r. własność Skarzyńskich, poprzednio Ronikierów.

Rybieńskie Chałupki, pow. włocławski, ob. *Chałupki* 2.).

Rybiń, niem. *Ryppin*, wś i dobra, pow. sycowski, par. ewang. Międzybór, kat. Syców (odl. 1 milę). W 1842 r. 57 dm., zamek, fol., 415 mk. (31 kat.), szkoła ewang. Do R. należała kal. Truszów (19 dm., 105 mk.) i Wytnie, grupa domów.

Rybin, dok. 1336 *Ribyn*, niem. *Rieben See*, jezioro pod Rybnem, w pow. lubawskim, dziś zowie się Zarybinek. Wymienione w przywileju z r. 1388, przy oznaczeniu granic posiadłości biskupich i krzyżackich w ziemi lubawskiej (ob. Urk. B. des Bist. Culm v. Woelky, str. 199). *Ks. Fr.*

Rybina, potok, powstaje w lesie Harklowy, pow. jasielski, płynie na płd.-wschód tworząc granicę wsi Pagorka i Osobnicy, następnie zrasza obszar Pagorzyny (pow. gorlicki), gdzie z lew. brzegu wpada do Lipinek, dopł. Lasowej. Długość biegu 3 klm. *Br. G.*

Rybiniszki, po łotew. *Rybiniszkas*, dawniej *Krewenmujża*, mko i dobra nad rz. Fejmanką, pow. rzeżycki, par. kat. w miejscu, o 30 w. od st. dr. żel. warsz.-petersburskiej Antonopol a 45 w. od Rzeżycy. Dobra lenne R. należały w początku zeszłego wieku do Bergów. Jan Berg, skarbnik inflancki, cedował je częściowo Franciszkowi i Józefowi Jodkom, ci ostatni zaś w 1759 r. Michałowi Weyssenhoffowi, podówczas pisarzowi grodzkiemu inflanckiemu. Michał Weyssenhoff połączywszy majątki swoje w tej okolicy w jeden klucz, osiadł w R. Klucz rybiniski obejmował 14,500 dz. i miał attyn.: Antoniszki, Tadehof, Weronikowo (Kokule), Strażwald, Krewy, Stefanpol (Bodże), Frejmanpol (Łukaszyszki), z folwar., zaściankami i wioskami. Przy dziale między synami Michała w 1804 r. R. rozpadły się: Tadeusz, marszałek rzeżycki, został przy głównej części R. i wziął dobra Brodajsz (pow. lucyński), młodszy Franciszek, marszałek wiłkomierski, otrzymał w pow. wiłkomierskim dobra Jużynty i Tarnów i oddzielone od klucza rybiniskiego Strażwald i Krewy (Instrument dzielczy z 1804 r. w arch. w Samoklęskach). Dawne attynencye stanowią teraz odrębne majątki, uszczuplone przez stopniowe odpadanie od nich folwarków, a niektóre zupełnie rozparcelowane, mianowicie: 1) *R.*, mko, 32 osad, 215 mk., przeważnie żydów, kilka sklepów, dość znaczny handel lnem (około 10,000 rs. rocznego obrotu), kościół parafialny katol. pod wez. św. Piotra i Pawła, fundowany w 1781 r. przez Michała Weyssenhoffa. Początkowo był filią kościoła fejmańskiego, od 1816 r. stał się samoddzielną parafią. Par. katol., dek. rzeczycko-nadłubańskiego, 1232 wiernych. Fol. R. ma obecnie 570 dz. ziemi dwor. (194 dz. gr. orn., 82 łąk, 218 lasu, 75 past. i nieuż.). Do folw. należy młyn na rz. Fejmance; propinacya przynosi 800 rs. Pałac murowany o dwóch skrzydłach z rotundami, z których jedna mieściła dawniej kaplicę, druga bibliotekę. Pałac ten zaczęty przez Bergów, powiększony w 1766 r. przez Michała Weyssenhoffa, dokończony w 1796 r., stoi obecnie pustką; dziedziniec otoczony murowanemi oficynami. Fundum R. z kilku folwarkami dostało się w posagu Katarzynie Weyssenhoffównie, córce Tadeusza, która wyszła za generała Jakuba de Perrin. Syn z tego małżeństwa Arnolf Perrin sprzedał w 1874 r. fol. R. gener. Stanisławowi Kierbedziowi. 2) *Antoniszki*, część Fejman, dziedzictwo Bergów. Fejmany i Antoniszki po śmierci Jana Berga, skarbnika inflanckiego, przeszły na córki: Katarzynę Ryckową i Michałowę Weyssenhoffową. O spadku po Bergach wszczął się między Weyssenhoffem a Ryckami długoletni proces, który obił się aż o sejm 1768 r. (ob. Konstytucyę p. t. „Uspokojenie procederu in causa facti między ur. Weyssenhoffem a ur. Ryckami“, w Vol. Leg. wyd. Ohryzki, t. VII, str. 343). Michał Weyssenhoff otrzymał Antoniszki a Ryckowie zostali przy Fejmanach. Ksawera z Weyssenhoffów Felckerzambowa, córka Michała i Ber-

główny, odziedziczyła Antoniszki. Obecnym właścicielem jest Michał Reutt. Przestrzeń dworska wynosi 5081 dz. (700 dz. gr. or., 671 łąk, 50 past., 3177 lasu, 483 zarośli i nieużyt.). 3) *Tadehof*, sprzedany został przez Tadeusza Weyssenhoffa Grabczyńskim. Tadehof z fol. Szkutele ma ziemi dwor. 425 dz. (134 dz. gr. or., 47 łąk, 100 lasu, 44 past. i nieuż.). 4.) *Weronikowo* al. Kokule, nabył od Weyssenhoffów Fryderyk v. Schoenne. Po śmierci tegoż w 1868 r. Weronikowo sprzedane zostało Goldbergowi. Fol. miał w r. 1880 ogółem 367 dz. (142 dz. gr. or., 40 łąk, 174 lasu, 11 nieuż.). 5) *Strażwald*, nabyty około 1827 r. przez Pawłowicza; Strażwald z fol. Rozalinda i 5 zaścian. miał wówczas 2805 dz. Pawłowiczowie utrzymali majątek ten do r. 1878, poczem został rozparcelowany. 6) *Krewy* pozostały własnością Weyssenhoffów do 1877 r. Opiekunowie małoletnich sprzedali Krewy w 1877 r. bar. Korffowi, który je w parę lat później rozparcelował. W 1880 r. miały Krewy z fol. Ostrów, Pudniki, Puszcza, Nowosielie i Dąbrowo ogólnej przestrzeni dworskiej 1050 dz. (330 dz. gr. or., 129 łąk, 260 lasu i 124 past. i nieuż.). 7) *Stefanpol* (dawniej *Bodże*), z fol. Barszczewo i 2 zaściankami, sprzedany przez Weyssenhoffów Stefanowi Szczotkowskiemu około 1825 r., odprzedali Szczotkowscy w r. 1874 generałowi Kierbedziowi, który obecnie i dawne fundum R. posiada. Przestrzeń Stefanpola 395 dz. (140 dz. gr. or., 74 łąk, 155 lasu, 21 nieuż.); z zaściankami i Barszczewem, ogólna przestrzeń około 575 dz. 8) *Frejmanpol* (dawniej *Łukaszyszki*), miały w 1858 r. 400 dz. Obecny właściciel Freimann. *J. E. W.*

Rybinki 1.) wś, pow. nieszawski, gm. Czamanin, par. Orle. W 1827 r. było 4 dm., 44 mk. Zdaje się że stanowi obecnie jednę całość ze wsią Rybiny (ob.). 2.) **R.**, wś, pow. lipnowski, gm. i par. Kikoł, odl. o 11 w. od Lipna, ma 13 dm., 80 mk., 305 mr.

Rybinko 1.) niem. *Riebienke*, według Kętrz. os. w pow. wejherowskim; w spisach urzędowych niepodana. 2.) **R.**, niem. *Rybienke*, dobra ryc. w Pomeranii, pow. lęborski, st. p. Rybińska Karczma, par. kat. Lębork, 382 ha (97 lasu, 27 łąk, 191 roli or.). W 1885 r. 9 dm., 19 dym., 101 mk., 41 kat., 60 ewang. Włas. banku meklemburskiego w Zwierzynie.

Rybino, posiadłość klasztoru byszewskiego, w okolicy Koronowa (pow. bydgoski), wymieniona w dok. między r. 1253 i 1368 (Kod. Wielkop.) przy Popielowie i Nierzchucinie, nie zdaje się być Rybieńcem.

Rybińsk, mto pow. gub. jarosławskiej, na praw. brzegu Wołgi, przy ujściu do niej rz. Czeremchy a na wprost ujścia rz. Szekszny, pod 58° 3′ płn. szer. a 56° 82′ wsch. dłg., o 82 w. na płd.-zach. od Jarosławia, ma 15,389 mk. (w 1878 r.), 11 cerkwi, między któremi największa i najokazalsza w całej gubernii soborna Przemienienia Pańskiego, 2 szpitale; teatr, biblioteka publiczna, szkoła powiat. i 2 parafialne, bank, 21 zakładów przemysłowych, rzemiosła rozwinięte, st. p., tel. i dr. żel. R., z powodu położenia swego i wygodnej przystani, jest jednym z najważniejszych punktów handlowych w Rossyi; znaczny mianowicie prowadzi handel zbożem, po które zawija rocznie do 3000 statków, i obrót którem wynosi przeszło 30 milion. rs. Jestto dawna osada, wymieniona już w ustawie podatkowej, wydanej przez ks. nowgorodzkiego Światosława Olgowicza w 1137 r., gdzie nazwany jest Rybińskiem. Następnie nosiła nazwę Rybnej słobody, od 1777 r. przyjęła dawne nazwisko i została mtem powiat. namiestnictwa jarosławskiego. R. połączony jest ze st. Bołogoje dr. żel. mikołajewskiej (petersb.-moskiewskiej) drogą żelazną, długą 280 w.; główne stacye: Trojca, Maksaticha, Bieżeck, Rodyonowa. *Rybiński powiat*, zajmujący środkową część gubernii, ma na przestrzeni 2345·6 w. kw. 74,483 mk. (w 1878 r.). Wołga dzieli powiat na dwie połowy: północną i południową, z których pierwsza, na lewym brzegu Wołgi, przerznięta rz. Szeksznę, przedstawia niską, błotnistą równinę, podległą częstym wylewom. Część południowa natomiast przedstawia równinę wzniesioną, przerznięta wzgórkami, opadającą ku Wołdze. Gleba w obu częściach gliniasta, na pobrzeżach zaś Wołgi i Szekszny piaszczysta. Lasy zajmują 17% ogólnej przestrzeni. Powierzchnia powiatu zroszona jest Wołgą i jej dopływami, z których ważniejsze: Szekszna z Uchrą i Czeremcha. Ludność zajmuje się rolnictwem, która zresztą zaledwo wystarcza na potrzeby miejscowe, oraz wychodzeniem na zarobek, pracą na przystaniach i furmaństwem. Przemysł słabo rozwinięty; w 1869 r. było w powiecie 43 fabryk, z których najważniejsza fabryka lin i powrozów. W 1859 r. było 982 miejsc zamieszkałych. Jarmarki odbywają się we wsi Glebowie (8 września) i Eremajcowie (1 października). *J. Krz.*

Rybińska Karczma, niem. *Riebenkrug*, fol. ze st. p., w Kaszubach, pow. wejherowski, w żyznej płaszczyznie, o 13 klm. na płn.-zach. od Wejherowa. W 1885 r. 4 dm., 42 mk.; należy do Rybna. *Ks. Fr.*

Rybińskie Holendry al. *Skaławskie*, niem. *Rybno-Hauland*, obecnie *Friedrichsruh*, posiadłość w pow. gnieźnieńskim, o 4 klm. na płn. od Kiszkowa (par. i poczta), na praw. brzegu Wełnianki (dopł. Wełny); st. dr. żel. w Pobiedziskach o 15½ klm., 2 dm., 37 mk. (30 kat., 7 prot.) i 58 ha (47 roli, 10 łąk); chów bydła

holenderskiego. Około r. 1830 było 5 dm., 35 mk. (1 kat., 33 prot.); osada wchodziła w skład dóbr kiszkowskich. *E. Cal.*

Rybiny, wś i kol., pow. nieszawski, gm. Czamanin, par. Orle, mają 109 mk,, 253 mr. (wraz z Rybinkami?). W 1827 r. było 6 dm., 63 mk. Wchodziły wraz z Rybinkami w skład dóbr Orle, należących do biskupów kujawskich, później rządowych. W połowie XIII w. nadaną była klasztorowi cystersów w Koronowie (ob. t. IV, 412). *Br. Ch.*

Rybionek, kol., pow. sochaczewski, gm. i par. Rybno, 87 mk., 199 mr.

Rybiska al. *Rybniska*, potok, powstaje w obrębie Dobromila, pow. dobromilski, na płn.-zach. od miasta, koło warzelni solnej, w lesie Jabłonowie. Płynie zrazu na wschód przez tę warzelnię, a przerznąwszy gościniec z Dobromila do Niżankowiec wiodący, zwraca się na płn. i pod nazwą Laczańskiego pot. płynie pomiędzy domostwami Lacka, zabierając od lew. brzegu pot. Jabłonów i strugi, spływające z lasu Jabłonowa. Następnie zrasza obszar Hubic, gdzie od lew. brzegu zasila się wodami Szlamówki (mylnie Szelmówki); tutaj przybiera nazwę „Rybiska“ al. „Rybniska“; przepływa wś Przedzielnicę a na obszarze Niżankowiec (pow. przemyski), wpada od praw. brzegu do Wiaru. Długość biegu 15 klm. Zródła leżą 410 mt., ujście 220 mt.

Rybiszki, mylnie *Grybiszki* (ob.) al. *Hrybiszki*, wś i dobra, pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Rudomino, okr. wiejski Niemież, o 9 w. od gminy, 22 dusz rewiz.; własność hr. Potockich. Dawniej ulubione miejsce letnich wycieczek dla mieszkańców Wilna.

Rybitka, fol. nad rz. Bzurą, pow. łęczycki, gm. Witonia, par. Topola Królewska, odl. od Łęczycy 8 w., ma 3 dm. 7 mk.

Rybitwa, wś włośc. i okr. leśny, pow. sochaczewski, gm. i par. Głusk, ma 207 mk., 469 mr. W 1827 r. było 17 dm., 128 mk. Jest to dawna wś królewska, należąca do składu ststwa kampinoskiego a w końcu ekonomii rząd. Kampinos. Straż leśna R., w lasach rząd. kampinoskich, składa się z pięciu obrębów.

Rybitwy 1.) wś i fol. nad rz. Bzurą, pow. łęczycki, gm. Witonia, par. Topola, odl. od Łęczycy 7 w.; 15 dm., 140 mk. Pokłady torfu dość bogate. W 1887 r. fol. R. rozl. mr. 342: gr. or. i ogr. mr. 237, łąk mr. 74, nieuż. mr. 11; bud. mur. 4, z drzewa 4. Do uwłaszczonych należy 97 mr. 150 pręt. Dziesięciny z fol. pobierał w XVI w. pleban. w Topoli, z łanów kmiecych zaś wikaryusze i mansyonarze kollegiaty łęczyckiej (Łaski, L. B., II, 431). 2.) **R.,** wś włośc. nad rz. Wisłą, pow. sandomierski, gm. i par. Sandomierz, ma 10 dm., 138 mk., 460 mr. 3.) **R.,** wś i fol. nad rz. Wisłą, pow. sandomierski, gm. i par. Połaniec, odl. od Sandomierza 44 w., ma 36 dm., 203 mk, 575 mr. ziemi dwor., 175 mr. włośc. W 1827 r. 27 dm., 129 mk. W połowie XV w. R., w par. Połaniec, własność Jana Jugoszewskiego h. Habdank, miały 5 półłanów, z których dziesięcinę snopową i konopną, wartości 3 grzyw., płacono bisk. krakow. (Długosz, L. B., II, 449, 451). W 1578 r. było 5 os., 2 łany, 2 zagr. z rolą, 2 komor., 1 biedny (Pawiński, Malp., 169).. 4.) **R.,** wś włośc. nad rzką Strożą (u Długosza Wiśnica), niedaleko jej ujścia do Wisły, pod os. Józefowem, pow. nowoaleksandryjski, gm. i par. Rybitwy, posiada kościół parafialny murowany, 496 mk., 23 osad, 642 mr. W 1827 r. było 35 dm., 256 mk. Wchodziła w skład dóbr Józefów. W połowie XV w. istniał tu już kościół par. drewniany p. w. WW. Św. Dziedzicem wsi był Mikołaj Morawiec h. Powala. Miał on 6 łanów km., 2 zagrod. z rolą. Dziesięcinę, wartości do 5 grzyw., dawano klasztorowi św. Krzyża na Łysej Górze. Do proboszcza należały role, łąki i dwie karczmy z rolą. Folw. dawał dziesięcinę, wartości do 3 grzyw., plebanowi miejscowemu równie jak i łan kmiecy świeżo wykarczowany (Długosz, L. B., II, 556 i III, 249, 250). W 1531 r, R. z Ostrowem, Nieszawą i innemi folw. miały 12 łan., 2 młyny (Pawiński, Małop., 375). Kościół i parafią erygował podobno 1487 r. Andrzej h. Rawa, ale była to już druga erekcya. Obecny wzniesiony z muru przed 1767 r. Wielki ołtarz starożytny. R. par., dek. nowoaleksandryjski (dawniej chodelski), 2467 dusz. 5.) **R.-*Zamoście***, wś nad rz. Wkrą, pow. płoński, gm. i par. Dziektarzewo, odl. 19 w. od Płońska, ma 11 dm., 149 mk., 504 mr. (104 nieuż.). W 1827 r. 8 dm., 57 mk. 6.) **R.-*Kokoszki***, wś i fol. nad rz. Wkrą, pow. płoński, gm. i par. Dziektarzewo, odl. o 21 w. od Płońska, pos. cegielnię i wiatrak, 8 dm., 160 mk. W 1827 r. 6 dm., 66 mk. W 1885 r. fol. ten rozl. mr. 610, gr. or. i ogr. mr. 401, łąk mr. 68, past. mr. 8, lasu mr. 102, nieuż. mr. 31; bud. murowanych 7, z drzewa 2; las nieurządzony. 7.) **R.** *Stare*, kol., i *R. Nowe*, wś nad Wisłą, pow. lipnowski, gm. i par. Bobrowniki, odl. 20 w. od Lipna; prawie naprzeciw Nieszawy. R. Stare mają szkołę początkową, 22 dm., 196 mk., 564 mr. (70 mr. nieuż.). Mieszka tu drobna szlachta. R. Nowe mają 15 dm., 75 mk., 69 mr. *Br. Ch.*

Rybitwy, wś, pow. wielicki, na praw brzegu Wisły, graniczy na zach. z Płaszowem Małym, na wsch. z Przewozem a na płd. z Bierzanowem. Ma 43 dm, i 342 mk., 338 rz.-kat. i 4 izracl. Obszar więk. pos. (Ł. Baranowskiego) ma 110 roli, 23 łąk, 4 past. i 17 mr. lasu; pos. mn. 189 roli, 90 łąk i 111 mr. pastw. Szkoła ludowa w miejscu. Par. rz.-

kat. w Bierzanowie. W przywileju, którym Bolesław Wstydliwy nadaje w 1257 r. miastu Krakowowi prawo magdeburskie, czytamy, że mieszczanie: pro aratura et pascuis et aliis usibus habeant iure hereditario uillam, que communiter Ribitwij appellatur, cum omnibus eiusdem uille pertinenciis (Kod. dipl. m. Krakowa, str. 2). Przywilej ten zatwierdził Władysław Łokietek w r. 1306 (ibid., str. 7). W owym czasie leżała na lew. brzegu Wisły, Prądnik bowiem był jej granicą, a Wisła płynęła starem łożyskiem między Płaszowem i Brzegami, tak że dzisiejsze łożysko było korytem Prądnika. W końcu XIV w. nabył ją od miasta opat mogilnicki Piotr Lipko (był opatem 1376 do 1390) za 300 grzywien. Za Długosza (L. B., III, 428) było tu 8 domów bez łanów kmiecych. Z domu płacono po $1^1/_2$ grzywny a nadto odrabiano na rozkaz powabę, zagrodnik płacił pół grzywny i zbierał dla klasztoru siano a karczmarz mający łąkę, dawał 2 grzywny. Dziesięciny z ról, wartości 1 grzywny, oddawano bisk. krakowskiemu. W 1581 r. (Pawiński, Małop., 5) było pół łanu roli, 1 czynszownik, 6 rybitew, 2 rybitew z rolą, hultaj, 2 komor. z bydłem i 1 bez bydła. Należała do klasztoru mogilskiego aż do r. 1783. *Mac.*

Rybitwy 1.) dok. *Ripnik* (?), wś, okr. wiejski, domin. i okr. domin., w pow. mogilnickim, tuż pod Pakością (pocz., st. dr. żel.), na praw. brz. Noteci, między jez. Trląg i Łęczno (Mielno), par. Kościelec. W r. 1065 należeć miały R. do klasztoru mogilnickiego (Kod. Wielkop., n. 3); w r. 1362 przy podziale dóbr dziedzicznych dostały się Hektorowi, podczaszemu brzesko-kujawskiemu (Kod. Wielkp., n. 1466); w r. 1488 Piotr z Bnina, bisk. włocławski, przekazał dziesięciny z R. mansyonarzom w Kościelcu (Kod. Dypl. Pol. Rzyszcz., II, str. 572); około 1523 r. składały R. dziesięcinę snopową prob. pakoskim; w r. 1583 posiadali na R. Potuliccy 5 łan. osiadł., a Jan Krotoski 4 zagrodn. R. miewały wspólnych z Pakością dziedziców; około 1840 r. należały do Wolańskich. Wieś zowie się dotąd Rybitwami; ma 3 dm. i 27 mk.; w skład okr. wiej. wchodzi os. Lechowo (9 dm., 81 mk.); cały okrąg ma 12 dm., 108 mk. (79 katol., 24 prot., 5 żydów) i 41 ha. Dominium R., przezwane *Georgenburg*, ma 16 dm., 200 mk. i 495·32 ha (391·15 roli, 69·45 łąk, 14·30 pastw., 3·06 nieuż. i 17·36 wody); czysty doch. grunt. 5820 mrk (w r. 1884); cegielnia, uprawa buraków. Do okr. domin. należy cukrownia pakoska (4 dm., 121 mk.); cały okr. ma 20 dm., 321 mk. (238 katol., 81 prot., 2 żydów) i 503 ha (381 roli, 61 łąk); czysty doch. z ha roli i łąk 15·27 mrk (statyst. z r. 1888). W r. 1871 składał się okrąg z osad: Aleksandrowo (1 dm., 26 mk.), Ludkowo (4 dm., 92 mk.), Rydzek (2 dm., 51 mk.), Śmiernia (2 dm., 30 mk.), Kalwarya Pakoska (1 dm., 8 mk.) i Rybitwy (20 dm., 282 mk.). 2.) **R.**, dok. *Villa Piscatorum*, posiadłość, pow. średzki, o 9 klm. na północo-wschód od Pobiedzisk i na południowschód od Kiszkowa, na zach. wybrzeżu Lednicy, przy granicy pow. gnieźnieńskiego; par. Węglewo, poczta w Pobiedziskach, st. dr. żel. w Chwałkowie; 4 dm., 45 mk. (39 kat., 6 prot.) i 148 ha (96 roli, 4 łąk). Między r. 1136—1357 należały R. do arcyb. gnieźnieńskich (Kod. Wielk., n. 7 i 1354); później wchodziły w skład sstwa pobiedziskiego; około 1523 r. płacono proboszczom węglewskim mesznc po 2 korce pszenicy i tyleż owsa z łanu; w r. 1579 był jeden łan osiadły, a w r. 1618 dwa. Około 1793 r. trzymał wójtowstwo R. Andrzej Twardowski, dziedzic Owieczek. R. zabrane przez rząd pruski, wcielono do domeny swarzędzkiej; około r. 1877 należały do Pągowskich. 3.) **R.**, ob. *Rybaki*, przedmieście Poznania. *E. Cal.*

Rybitwy, dok. *Rybitphe*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. jańsborski, o 1 klm. od jez. Warszawskiego, $7^1/_3$ klm. na płn.-wsch. od Jańsborka (st. pocz. i tel.). Ulryk v. Ottenberg, wójt piski i łecki, nadaje Marcinowi Rybitwowi na prawie chełm. 10 włók nad strum. Stoczek i pod Giętkiemi i Kociołem. Dan w Ełku w dzień św. Michała r. 1465. Zygfryd Flach v. Schwarzburg, komtur baldzki, nadaje temuż Marcinowi rybołówstwo w jez. Warszawskiem. Dan w Piszu r. 1477. *Ad. N.*

Rybka 1.) pow. gostyński, gm. Skrzany, par. Trębki. Nie podana w najnowszych spisach urzędowych. 2.) **R.**, wś i os., pow. wieluński, gm. Lututów, par. Sokolniki i Lututów, odl. od Wielunia 20 w.; wś ma 32 dm., 218 mk.; os. 1 dm., 7 mk. W 1827 r. było 2 dm., 13 mk., par. Walichnowy.

Rybka, młyn, pow. krotoszyński, o $4^1/_2$ klm. na płd.-wschód od Koźmina, nad stawem utworzonym przez Trzebawę (dopł. Orli); par. i poczta w Rozdrażewie, okr. wiejski Grębów, 2 dm., 15 mk.

Rybki, wś nad jez. Miadzioł, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Kobylniki, okr. wiejski Chomejki, o 11 w. od gminy a 52 w. od Święcian, ma 2 dm., 15 mk. prawosł. (w 1864 r. 9 dusz rewiz.); należy do dóbr Cymki Lindorfów.

Rybki, wś u źródeł rz. Podorożnej, dopływu Brytawki, pow. olhopolski, gm. Łuh, par. kat. Kodyma, w pobliżu linii dr. żel. kijowsko-odeskiej, poniżej st. Popieluchy, ma cerkiew, 54 osad, 296 mk., 257 dzies. ziemi włośc., 323 dworskiej. Należy do klucza czarnomińskiego Czarnomskich. Wś tę dzierżawił niegdyś ojciec Zygm. Miłkowskiego (T. T.

Jeża), który tu młodość spędził. Por. *Czarnomin.* *Dr. M.*

Rybkowszczyzna, zasc. nad rz. Klewą, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Traby, o ½ w. od gminy, 37 w. od Oszmiany a 18 w. od Dziewieniszek, ma 2 dm., 13 mk. (w 1864 r. 5 dusz rewiz.).

Rybna 1.) al. *Rybieńskie Chałupki*, wś i fol., pow. włocławski, gm. i par. Przedecz; wś ma 31 dm., 335 mk.; fol. 9 dm., 80 mk. Fol. należy do majoratu rząd. Przedecz. R. wchodziła poprzednio w skład ststwa przedeckiego. Por. *Chałupki Rybieńskie.* 2.) **R.**, kolon., karcz. i os. młyn. nad rzką Trzebczą, pow. częstochowski, gm. i par. Mykanów; kol. ma 45 dm., 385 mk., 936 mr.; karcz. 1 dm., 11 mk., 29 mr. dwor. W 1827 r. było 45 dm., 260 mk. W XVI w. wś ta stała przeważnie pustkami. Role kmiece i sołtysie obowiązane były dawać dziesięcinę i kolędę pleb. w Mykanowie (Łaski, L. B., I, 525). 3.) **R.**, kol., folw. i os. leś. nad rzką Oksą, pow. częstochowski, gm. Opatów, par. Kłobucko, odl. 3 w. od Kłobucka a 17 w. od Częstochowy; kol. ma 18 dm., 157 mk., 207 mr. włośc.; fol. 2 dm., 14 mk., 160 mr. dwors.; leś. os. 1 dm., 4 mk., 5 mr. rząd. W 1827 r. 18 dm., 107 mk. Grunta obfitują w glinę garncarską. W źródłach płynących od strony Truskolas i z pod góry między Hutką i Posadówką, poławiają się pstrągi. Przez wieś przepływa rzka Oksza al. Oksa, która zasila dwa stawy z młynami zw. Możdżynia i Drynda, obfite w ryby. Dwa inne, zdawna spuszczone, zamieniono na łąki; jeden z nich dotychczas nazywają „Kozikarnia“. Utrzymuje się tradycya o istniejącej tu sławnej pasiece i pstrągarni. Starodawne Prawa Pol. Pomniki (wyd. Helcla, II, 628) wspominają pod r. 1453 Mikołaja Cassubecz de Ribna. Jako wś rząd. wchodziła R. w skład ekonomii Iwanowice. *B. Ch.—M. Wit.*

Rybna, wś i okolica, pow. kobryński, w 2 okr. pol., gm. Błota, o 6 w. od Kobrynia.

Rybna, ob. *Rypna.*

Rybna 1.) rzeczka, powstaje we wschodniej stronie Paryps, pow. rawski, płynie na zach. popod Podłysą górę (379 mt.). Następnie tworzy granicę gm. Przedmieścia od Wróblaczyna, płynąc koło Worotni (osady wróblaczyńskiej) i młyna Romańca, przechodzi na obszar Wróblaczyna, przepływa koło osady Komańci (Chomańce) i Rudy Wróblaczyńskiej, gdzie zasila znaczniejszy staw. Wypłynąwszy z niego koło Słobodiaków (os. Niemirowa), zwraca się na płd.-zach., płynąc wzdłuż płn.-zach. granicy Niemirowa aż do osady niemirowskiej, Przejazdem zwanej, gdzie przechodzi na obszar Hruszowa (pow. jaworowski), tu przepływa staw Bukryje na Piaskach, uchodząc na płn.-wsch. od Hruszowa do Zawadówki (ob. Lubaczówka). Długość biegu 19 klm. Wznies.: 300 mt. (źródło), 264 (Chomańce), 229 mt. (ujście). 2.) **R.**, potok w Halach Wiaternych, dopływ Żylinki. 3.) **R.**, potok, prawy dopływ Ropy, w pow. jasielskim, ob. *Pagórek.* *Br. G.*

Rybna, wś, pow. krakowski, pod 37°13′30″ wschod. długości od Ferro i 50°3′ płn. szer., nad dopływem pot. Rudnia, w okolicy pagórkowatej, ciągnie się ulicą wzdłuż potoka. Wś przecina droga z Czernichowa do Tenczynka. Posiada murowany kościół i szkołę ludową dwuklasową, 315 dm., 1748 mk. Do gm. należy: wólka Czułówek (14 dm. i 77 mk.), wólku Nowy Świat (24 dm., 126 mk.) i Smolki (10 dm. i 43 mk.). Na obszarze więk. pos. (hr. J. Rostworowskiego) są 3 dm. i 46 mk. Prócz 28 izrael. cała ludność rzym.-katol. Obszar większej pos. ma 103 mr. roli, 24 mr. łąk i ogr. i 10 mr. pastw.; pos. mn. wynosi 1757 mr. roli, 259 mr. łąk, 255 mr. past. i 20 mr. lasu. Wieś niegdyś prywatną nabył Kazimierz W. i dyplomem z 13 stycznia 1363 (Kod. dypl. tyniecki wyd. Kętrzyńskiego, 134, także Cod. Polon., III, 284) darował sołtystwo opatowi i klasztorowi tynieckiemu. Zastrzegając się, że kupił te wsi: legitime emptas et conquisitas, nadaje król klasztorowi cum omni iure... prout nos... easdem tenuimus et prout Wislaus et Friczko earumque predecessores ante nos ab inicio tenuerunt. Znamy też niewiele dawniejszy dokument, zawierający ugodę między bisk. Janem Grotem (Kod. tyn., 110) a włościanami o dziesięciny; chcieli bowiem zamienić dziesięciny w naturze na pieniądze, za co byli ekskomunikowani. W 1373 r. 13 czerwca rozgraniczono R. od Sosnki czyli dzisiejszej Sanki, Andrzeja z Morawicy (ibid., 124), które później, w r. 1471 potwierdzono (ibid., 499). Nadanie wsi klasztorowi zatwierdził Kazimierz Jagiellończyk w r. 1456 (ibid, 406). Według aktów kościoła założyli tu opaci kaplicę drewnianą, którą w 1821 rozebrano i wybudowano teraźniejszy kościół. Budowę ukończono około r. 1832, ale następnie rozszerzano 1842 i 1843 r. Ma on kształt krzyża. Według prof. Łepkowskiego (Rocznik Tow. Nauk. Krak. z r. 1861, str. 3) jest tu obraz św. Kazimierza, pędzla M. Stachowicza, a 9 obrazów olejnych z r. 1674. Posągi apostołów na około kościoła miał wykonać włościanin z Czernichowa Kasper Sztuka. Za Długosza (L. B., II, 134) było 10 kmieci, którzy płacili dziesięciny biskupowi wartości 12 grzyw., obszar klasztorny miał 2 karczmy i 2 młyny. Włościanom wolno było zamiast dziesięcin płacić klasztorowi po 8 szkotów szerokich groszy i po 2 miary żyta a biskupowi po 2 miary pszenicy z łanu. W 1581 (Pawiń-

ski, Małop., 38) było w R. 12 łanów km., 6 komorn. z bydłem, 2 bez bydła, 2 rzemieśln. i trzy ćwierci roli. Par. należy do dyec. krakowskiej, dek. czernichowskiego i obejmuje: Czułów, Czułówek i Przeginię Duchowną. Wś graniczy na płn. z Sanką, na wschód z Czułowem i Czułówkiem, na płd. z Przeginią Duchowną a na zachód z Brodłem i lasami. *Mac.*

Rybna, wś i dobra, pow. bytomski, par. Tarnowice Stare, odl. 2·3 mil od Bytomia. W 1861 r. 47 dm., 458 mk. (2 ew., 13 żyd.). Dobra (właścicielem w 1861 r. von Chrąszczewwski) obejmowały 1100 mr. roli, 500 mr. lasu i 200 mr. łąk; wieś miała 700 mr. roli i 60 mr. łąk.

Rybne (w dokum.), ob. *Ostrogożsk*, mto pow. gub. woroneskiej.

Rybne, wś, pow. liski, nad Wołkowyjką, dopł. Solniki, w okolicy górskiej i lesistej, na płd. stoku góry Rybne (635 mt.), ma 30 dm. i 190 mk., 14 rzym.-kat. (par. w Baligrodzie o 13 klm.), 180 gr.-kat. (par. w Wilkowyi) i 6 izrael. Pos. większa (Ant. Tyszkowskiego) wynosi 125 mr. roli, 15 mr. łąk, 52 mr. past. i 315 mr. lasu; pos. mniejsza ma 328 mr. roli, 35 mr. łąk i 120 mr. pastw. Graniczy na płn. z Polańczykiem, na zach. z Bereźnicą Wyżną, na płd. z Gorzanką i Wilkowyją. *Mac.*

Rybnica 1.) wś włośc. nad rz. Koprzywianką, pow. sandomierski, gm. Górki, par. Olbierzowice, odl. od Sandomierza 24 w., posiada tartak i młyn do mielenia gipsu, 10 dm., 77 mk., 92 mr. W 1827 r. R. Dolna miała 4 dm., 16 mk., R. Górna 2 dm., 6 mk. Wchodziła w skład dóbr Klimontów. Długosz wymienia R. w opisie par. Olbierzowice, lecz nie podaje szczegółów (L. B., II, 359). 2.) **R.,** wś i fol. nad pot. b. n., dopływem pobliskiej Tanwi, pow. biłgorajski, gm. Majdan Sopocki, par. Tomaszów i Majdan Sopocki (wsch. obrz.), odl. 1 w. od granicy od Galicyi, 2 mile od Tomaszowa, 5 mil od Biłgoraja i Zamościa, śród lasów, w wyniosłem położeniu. Ma 28 dm., 212 mk. (71 rz.-kat.), gruntu ornego 451 mr. W 1827 r. 18 dm., 132 mk. Rozległy staw rybny nadał nazwisko wsi. Folwark należy do ordynacyi zamojskiej, ma 90 mr. roli, przy nim młyn i tartak wodny. Lasy sosnowe i jodłowe dobrze utrzymane obfitują w starodrzew i zwierzynę (sarny). Ludność, oprócz rolnictwa trudni się przemycaniem okowity. W okolicy tej wsi w lesie znajdują się wielkie kopce i sypane wały. Podanie głosi iż w czasie napadów tatarskich cała ludność uciekała w te lasy. Gleba w ogóle piaszczysta, ludność uboga z powodu odległości miast i braku zarobku. O kilka wiorst od wsi leży nad Tanwią t. z. Łysa Góra. Tanew płynąc granicą od Galicyi, skalistym korytem, tworzy małe wodospady.

Rybnica, rus. *Rybnycia*, rzeka, powstaje w obr. Jasionowa Górnego, pow. kossowski, z połączenia potoków górskich, spływających z pod Kopilasa (1161 mt.), powyżej osady Czeretiowa, i z lasów Bukowca (883 mt.) oraz Slipanki (882 mt.), w płn. części Jasionowa Górnego. Połączywszy się u zach. podnóża Maksymca (988 mt.) wpadają wody jednym korytem pod nazwą Rybnicy na obszar Jaworowa, i tu przybierają nazwę Jaworówki aż do połączenia się z Riczką od lew. brzegu, R. płynie dalej wprost na płn., doliną górską, a przeszedłszy na obszar Sokołówki, przyjmuje od lew. brz. strumień Riczkę. Niektórzy uważają R. za połączenie Jaworówki z Riczką. Nad górnym biegiem R. wznoszą się od wschodu; dział górski Płoski (914 mt.), szczyt Czerwony (825 mt.) i dział Sokólski (882 mt.), od zach. zaś Struczkil (1000 mt.), Tokarnia (721 mt.) i Woronicz (794 mt.). Od ujścia Riczki zwraca się R. na płn.-wsch. i aż do Horoda płynie wązką doliną, nad którą od płn. panują szczyty: Kierniczny (824 mt.) i Kamienisty (734 mt.), a od płd. Chomeński dział (879 mt.) i Michałków (815 mt.). Od Horoda począwszy dolina R. się rozszerza; odtąd R. płynie granicą gm. Kosowa i Kosowa Starego z jednej, a Moskalówki, Smodny i Kobaków z drugiej strony. Następnie zrasza obszar Rożnowa, Nowosielicy, Dżurowa, Rudnik, a w Wołczkowiczach wpada do Prutu z praw. brzegu. Od strony gm. Kobak przypiera do prawego brz. Rybnicy dział górski z szczytami Porąbem (404 mt.) i Haśnym (373 mt.); od zach. zaś dolina pot. Tarnowca (dopływu R.) oddziela działy górskie z szczytami Malkową (444 mt.), Perehraskiem (425 mt.), Sekaturą (413 mt.) Gruhilakiem (378 mt.) i Czerniatynem (382 mt.) od doliny R. Od Rożnowa (pow. śniatyński) dolina R. od wsch. łączy się z doliną Czeremoszu, zbliżywszy się doń na 3 do 4 klm.; od zach. zaś przypierają działy wzgórzyste. W Dżurowie zmienia nagle swój bieg z płn.-wsch. na płn. pod wzgórzem Haraturą (355 mt.), przedzierając się wąską doliną na płn. i dopiero poniżej wsi Rudnik wypływa na równinę nadprucką i podąża do Wołczkowiec, gdzie łączy się z wodami Prutu, w odl. 7 klm. od doliny Czeremoszu, który zwrócił swój bieg na wschód. R. ma nurt bystry; głębiny do 6 mt., dno żwirowate, skaliste lub piaszczyste. W obrębie Sokołówki tworzy wodospady na 3 mt. wysokie. W jej wodach żyją: baba (głowacz), kłyn (kłeńczuk), kobłyk (kowbel), meresnycia, płotycia, pstruh (pstrąg), pyskor (werełylnycia), śliz i sykawka (sykawycia). Spad wód wynosi: 572 mt. (w Jaworowic, poniżej ujścia Bezulki); 435 mt. (Sokołówka); 412 mt. (Horod); 278 mt. (powyżej Rożnowa);

246 mt. (Dżurów); 219 mt. ujście. Długość biegu 50 klm. Przyjmuje z lew. brzegu dopływy: Bezulka z Tarnaszorym, Riczka z Szendriukiem (al. Szandriuk) i Kamieńcem, Kierniczny i Łopuszna, potem Hordakiu, Tarnowiec (al. Tarnawiec), Mielnica z Czerniatynem, Chomczyn z Carynnym i Gojanówka (al. Gojaniówka); z praw. brzegu: Czerwony z Lisicą, Babin (al. Babyn), Ostry, Krywec i Holica. Latem prawie wszystkie wysychają.

Rybnica, dopływ jez. Rybna, w pow. gnieźnieńskim, powstaje na Pomarzanach, o 6 klm. na zachód-północ od Kłecka, płynie na Kamieniec, Oleksin i Rybno Skaławskie, gdzie uchodzi, ubiegłszy około 5 klm. *E. Cal.*

Rybnica, wś nad jez. t. n., pow. grodzieński, w 5 okr. pol., gm. Berszty, o 20 w. od Grodna, przy linii dr. żel. warsz.-petersburskiej. Opis jeziora podały „Izw. Imper. R. Geogr. Obszczestwa“ z 1873 r.

Rybnica 1.) rzeczka w pow. bałckim, lewy dopływ Dniestru. Bierze początek w pobliżu kuczmańskiego szlaku, płynie z północy ku południowi na przestrzeni dwóch mil przeszło, mija wsie: Słobodzieję, Bursztyny, Tymków i poniżej mka Rybnicy uchodzi do Dniestru. Przybiera od prawego brzegu Rybnicę Suchą, od lewego zaś Dolinę Kiełbaśną i Woronkową. 2.) **R.** *Sucha*, rzeczka w pow. bałckim, prawy dopływ Rybnicy.

Rybnica, mko przy ujściu rzki t. n. do Dniestru, pow. bałcki, w 1 okr. pol. Nestoita, gm. Mołokisz, st. pocz. i dr. żel. Krute, o 55 w. od Bałty, ma 202 dm., do 1200 mk., cerkiew, kośc. kat. par., dom modlitwy żydowski, targi co drugi tydzień, 11 rzemieślników, 15 sklepów; 1997 dzies. ziemi włośc., dworskiej, należącej do Emilii Arcimowiczowej 3077 dzies., do Konstancyi Gruszeckiej 1995 dzies., 116 dzies. cerkiewnej. Grunt równy i górzysty. Cerkiew p. w. św. Michała, wzniesiona w 1802 r., posiada 1456 parafian. Kościół kat. p. w. św. Józefa, wymurowany w 1817 r. kosztem Kożuchowskiego. Par. kat., dekanatu bałckiego, ma 971 wiernych. Do par. rybnickiej, oprócz R. i mczek Okna i Jahorlik, należą następujące wsie, na ogromnej rozrzucone przestrzeni: Adamówka, Alterówka, Biedówka (słobódka), Botuszany, Ciechanówka, Cybulówka, Czarna, Dojban, Dojban Nowy (kolonia), Jahorlicka Słobódka, Kiełbaśna, Kitrosy, Krasneńkie, Krasny Kąt, Kulna, Michalówka, Mikołajówka, Mołokisz, Mokra, Nestoita, Popenki, Saraceja, Słobódka, Stanisławka (futor), Topała, Tyskołung, Wolarka (kolon.), Woronków, Wychwatyńce, Zozulany, Żura i Żurka. Miasteczko założone przy końcu XVII w., należało do Koniecpolskich, Lubomirskich, Kożuchowskich, jako wiano przeszło do teraźniejszych właścicieli.

Rybnickie, błoto w pow. grodzieńskim, wraz z błotem Sobolewo ma 15 w. długości a 8 w. szerokości.

Rybniczek 1.) potok, powstaje w obr. Smolnika, pow. liski, na zach. granicy Smolnika z Osławicą. Płynie na wschód przez obszar Smolnika, dolinką, nad którą od płd. wzgórze Dołhy (602 mt.), a od płn.-zach. wzgórze t. n. (615 mt.). Zabrawszy kilka strug wpada do Osławy z lew. brzegu. Długość biegu do 4 klm. 2.) **R.**, potok w Beskidach Spiskich, powstaje z połączenia się pot. Łuczańskiego z pot. Margeczanem. Uchodzi do Hornadu. *Br. G.*

Rybniczek, mor. *Rybnicky*, niem. *Lichtenstein*, grupa zabudowań w gm. Otowice (Ottendorf), w pow. i obw. sąd. opawskim, obejmuje 9 dm., 49 mk. Ob. *Otowice*. *Br. G.*

Rybnik 1.) kol., pow. łęczycki, gm. i par. Grabów, odl. od Łęczycy 18 w., ma 8 dm., 65 mk., 163 mr. W 1827 r. 1 dm., 4 mk. Wchodziła w skład dóbr Grabów. 2.) **R.** *Biesiekiery*, młyn i karcz., pow. łęczycki, gm. i par. Grabów, odl. od Łęczycy 18 w.; os. młyn. ma 1 dm., 6 mk.; os. karcz. 1 dm., 9 mk. 3.) **R.**, folw., pow. sieradzki, gm. Brzeźnio, par. Kliczków Mały, odl. od Sieradza 13 w., ma 4 dm., 36 mk. W 1827 r. 1 dm., 7 mk. Fol. ten, w r. 1867 oddzielony od dóbr Ostrów, rozl. mr. 850: gr. or. i ogr. mr. 352, łąk mr. 36, pastw. mr. 66, lasu mr. 376, nieuż. mr. 20; bud. mur. 2, drzewa 7; las nieurządzony. Co do wsi Gozdy por. *Ostrów* 14). 4.) **R.**, fol., pow. konstantynowski, gm. Chlebczyn, par. Górki i Chłopków (wsch. obrz.), ma 1 dm., 11 mk., 470 mr. Należy do dóbr Hruszniew.

Rybnik, zaśc. nad potokiem, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 50 w. od Święcian, 2 dm., 11 mk. katol.

Rybnik 1.) potok, powstaje w obr. Tarnawy Niżniej, pow. turczański, płynie na płd.-zach. i na granicy Tarnawy Niżniej z Dźwiniaczem Górnym, u płd. stóp Kiczory Dźwiniackiej (794 mt.) wpada do Sanu z praw. brzegu. Długość biegu 3 klm. 2.) **R.** *Majdański* al. *Majdański potok*, powstaje w obr. Majdanu, pow. drohobycki. Wzdłuż płd.-zach. granicy ciągnie się grzbiet Minczolski dział, którego część płd. aż po Wysoki Wierch (1177 mt.) zwie się Połoniną. Na płd.-wsch. granicy gminy jest w tym dziale szczyt Stara Szebela (1220 mt.). Od niego na płn. rozpostarły się lasy Czarnej góry, zajmujące płd. kończynę Majdanu. W tych lasach powstaje pot. Rybnik Majdański, z licznych strug spływających z Połoniny. Płynie górską doliną wprost na płn., środkiem Majdanu, zabierając liczne dopływy z obu brzegów. Znaczniejsze są: Seniów i Gliniec (od praw.), Pliszka, Złoty Potok i Rybnik Zubrzycki (od lew.),

Na praw. (wsch.) brzegu R. wznoszą się Czarna góra (1230 mt., znak triang.), Seredny las ze szczyt. Połoninka (1041 mt.), Szczawina (1020 mt.), Kruhły (1029 mt.), Horodok i Dołhe (889 mt.); na lew. (zach.) brzegu Wysoki Wierch al. Płaj Rożeniński (1177 mt.), Mała Szebela (1170 mt.), Pliszka las ze szczytem Pliszką (1096 mt.), Pohar (1123 mt.), las Dziłok ze szczytem t. n. (970 mt.), Lipowaty (941 mt.); następnie Sparoska (858 mt.) i Jaworyńskie (838 mt.). Wszedłszy na obszar Rybnika wpada do Stryja z praw. brzegu. Długość biegu 20 klm. Źródła 950 mt., ujście 480 mt. npm. 3.) **R.** *Zubrzycki*, wypływa w obr. Zubrzycy, pow. turczański, z pod Małej Szebeli (1170 mt.); dąży górską doliną na płn.-wsch. równolegle do działu Minczolskiego a przyjąwszy wody z Jawornistego lasu, z pod Minczoła Zubrzyckiego (1108 mt.), zwraca się na płn.-wschód i w Majdanie wpada do R. Majdańskiego od lew. brzegu. Przyjmuje od lew. brzegu pot. Czernoszów, Chodorowiec, Bablichowiec i Matycę. Na wschod. brzegu wznoszą się Medwedzia góra (1069 mt.), Rosohaczka góra (1044 mt.), Capów las (1108 mt.) i Lipowaty; od zach. zaś: Minczoł Radycki (1044 mt.), Prypir góra (1068 mt.), Kropiwniczek (1144 mt.), Minczoł Zubrzycki (1108 mt.), Jawornisty las, Łabyciówka las, Czeregna las (1087 mt.), Czertesz las (886 mt.), Lisowa góra (987 mt.), Bahna (1060 mt.), Kiczera (922 mt.), Kruhła (867 mt.). Długość biegu 15 klm. W wodach obu R. żyją: bzdyrka, maryna, płotycia, pstrąg i pyr (dr. M. Nowicki). *Br. G.*

Rybnik, wś, pow. drohobycki, 29 klm. na płd.-zach. od Drohobycza, 20 klm. na płd. od sądu pow. w Podbużu, 8 klm. na płd.-zach. od urz. pocz. i tel. w Schodnicy. Na płn.-zach. i zach. leży Kropiwnik Nowy, na wschód i płd.-wschód Dołhe, nn płd. Majdan, na płd.-zach. Hołosko (pow. turczański). Wieś leży w dorzeczu Dniestru. Wzdłuż granicy płn.-wschod. płynie krętym biegiem Stryj, a środkiem obszaru Rybnik (lewy dopł. Stryja), przyjmujący w obrębie wsi strugi z obu boków. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Rybnika. Na płd. od nich, nad Rybnikiem, część wsi Wołostycz (al. Wołostec), na wsch. zaś, w widłach przez Stryj utworzonych, część Łokieć (rus. Łokot). Na płd.-zach. leży las Jaworzynka, na płn.-zach. wznosi się góra Sparośka (858 mt.). R. tworzą wraz ze wsią Dolhe jedną gminę katastralną. W r. 1888 było 94 dm., 598 mk. w gm., 6 dm., 24 mk. na obsz. dwor.; 23 obrz. rz.-kat., 521 gr.-kat., 76 izrael., 2 innych wyznań; 11 Polaków, 577 Rusinów, 22 Niemców, 10 innej narod. Par. rz.-kat. w Podbużu; gr.-kat. w miejscu, dek. drohobycki, dyec. przemyska. We wsi jest cerkiew. Stoi tu tartak parowy o sile 16 koni, o 2 gatrach, 18 pilach zwyczajnych i 1 cyrkularnej, zużywający rocznie 10,800 mt. kub. drzewa świerkowego i jodłowego, a produkujący 7000 mt. kub. tarcic, łat i rygli. Za czasów Rzpltej należała wieś do dóbr koronnych, dzierżawy Dołhe, w ziemi przemyskiej. *Lu. Dz.*

Rybnik 1.) os., pow. inowrocławski, tuż pod Inowrocławiem; 2 dm., 19 mk. Wchodzi w skład okr. miejskiego. 2.) **R.** al. *Rybniki*, os. szlach. nie istniejąca obecnie. Bawor Wyskota z R. prawował się w r. 1398 z Maciejem Paruszewskim o posag swej żony Małgorzaty (Akta gr. pozn. r. 1778 i 1787), który w r. 1398 zabezpieczył na dobrach swoich: Łęka, Drobnin, Krzemieniewo i R. (Kod. Wielkop. n. 1993), leżących w okolicy Gostynia, Krobi, Ponieca, Leszna, Osieczny i Krzywinia. 3.) **R.**, staw, pow. szremski, w Księginkach pod Dolskiem. 3.) **R.**, łąka, w pow. wrzesińskim, na Żernikach, pod Wrześnią ku zachodowi. *E. Cal.*

Rybnik, w dok. z 1223 r. *Ribnich*, miasto powiatowe w Górnym Szląsku, nad rzką Rudą al. Rybnicką wodą. Leży w kotlinie wznies. 675 st. par. npm., śród wyżyny pagórkowatej, o średnim wzniesieniu 800 do 1000 st. Kotlina ta była zbiornikiem wód, które spływając z lesistej wyżyny tworzyły tu liczne stawy, których wody odprowadzała rzeczka Ruda do Odry. R., odl. 24¾ mili na płd.-wschód od Wrocławia a 13 mil od Opola, posiada st. dr. żel. na linii łączącej dr. żel. prawego brzegu Odry z Katowicami (odl. o 47 klm.). Miasto posiada kościół paraf. katol. murowany (z 1811 r.), kościół par. ewang., synagogę murowaną (od 1846 r.), kilka szkół miejskich, władze powiatowe, urząd pocz. i tel., około 4000 mk. W okolicy miasta kwitnie przemysł górniczy (kopalnie węgla, huty żelazne, walcownie). Ludność w mniejszej połowie polska. Miasto składa się przeważnie z murowanych, piętrowych domów. W 1581 r. było 340 mk.; 1614 r. 484 mk.; 1725 r. 680; 1796 r. 1190; 1825 r. 1844; 1861 r. 3169 mk. (2713 katol., 304 ew., 386 żyd.). W 1861 r. było 287 dm., 10 bud. fabrycz., 6 kościelnych i szkolnych, 6 publicz. budowli. Z zabytków przeszłości przechowała się, prócz dwóch posągów św. Jana Nepomucena, starożytna karczma, zwana „Świerklaniec“, jedna z dwóch wymienionych w dok. z 1223 r. Parafia katol. w 1861 r. obejmowała 12,708 katol., 550 ewang. W 1869 r. było 12,919 katol., 469 ewang., 432 izrael. i 2 dyssyd. Osada istniała tu zapewne jeszcze w czasach przedhistorycznych. Ślad panowania czesko-morawskiego pozostał w wielu nazwach miejscowych. Księżna Ludmiła, żona Mieczysła-

wa I, ks. szląskiego (1163—1211), założyła tu około 1200 r. klasztor dominikanek, przeniesiony w 1228 r. do Czarnowąsa. Biskup wrocławski Laurentius w 1223 r. potwierdził nadania i dochody klasztorne. Akt ten wspomina prócz klasztornego kościołka p. w. Zbawiciela inny kościół p. w. Panny Maryi i kaplicę. Rybnik jest wtedy jeszcze wsią. Po śmierci ks. Władysława w 1283 r. księstwo jego poszło w podział między 5 synów. Przemysław otrzymał ks. raciborskie z Rybnikiem. Syn Przemysława Leszko uznał się lennikiem króla czeskiego Jana. Gdy Kazimierz W. przedsięwziął wyprawę przeciw Janowi czeskiemu, wtargnął z wojskiem na górny Szląsk, obległ Żóraw i spustoszył Rybnik i okolice. W 1345 r. zawarto rozejm. W skutek dalszych działów ks. raciborskiego R. staje się (po śmierci ks. Jana II w 1474 r.) rezydencyą książęcą. Istniał tu zamek warowny a przy nim osada. Gdy Matyas Korwin, król węgierski, zawładnął Szląskiem (1471—1490), ówczesny ks. na Rybniku Wacław (Wenzel), zamierzał poddać się Polsce. Węgrzy wtedy oblegli zamek, zdobyli i oddali Rybnik, bez praw książęcych jednak, niejakiemu Kropaczowi. Prawa książęce pozostały przy księstwie raciborskiem do wygaśnięcia rodu książęcego (1532 r.), poczem przeszły do korony czeskiej. Nadawane kolejno różnym panom dobra rybnickie przeszły w 1575 r. w ręce Lobkowitzów (do 1638 r.). Po nich posiadali je hrabiowie Węgierscy (Wengerski) od 1682 do 1788. Za rządów pruskich kupił te dobra król Fryderyk Wilhelm II w 1788 r. dla utworzenia z nich fundacyi domu inwalidów. Pierwszy przywilej na jarmark ośmiodniowy i targi tygodniowe nadał osadzie Ferdynand I w 1538 r. W 1581 r. było w mieście 33 obywateli, 23 ogrodziarzy, 7 komorników; posiadali w ogóle 705 mr. roli. Czynsz z roli wynosił 101 złotych, 42½ szefli żyta, 42½ szefli owsa i rozmaite robocizny. Ludność wynosiła 340 głów. Rolnictwo stanowiło główne zatrudnienie. Jeszcze w 1725 r. domy miejskie (w liczbie 112) nie miały kominów. Rozwój pomyślniejszy zaczyna się dopiero od chwili gdy w 1818 r. R. stał się miastem powiatowem. Zaczęto wznosić nowo murowane budowle (szkoła, ratusz, plebania). Między 1830 a 1850 r. wybrukowano ulice. Nieurodzaj i tyfus głodowy ciężko dotknął biedną osadę między 1845 a 1847 r. Części miasta noszą dotąd pierwotne nazwy: Lona, Zagrodniki, Bukówka. Herbem miasta jest ryba. W 1861 r. było 355 rodzin (1841 osób) mówiących po niemiecku a 255 rodzin (1329 członków) mówiących po polsku. Historyą miasta i księstwa skreślił po niemiecku Fr. Idzikowski: „Geschichte der Stadt und ehemaligen Herrschaff Rybnik in Oberschlesien (Wrocław, 1861 r.).

Rybnicki powiat, w Górnym Szląsku, utworzony został w 1817 r. z części księstwa raciborskiego, opolskiego i państwa (dóbr) Włodzisławia. Leży między 35°59′ i 36°27′ wsch. dług. a 49°53½′ i 50°15′ płn. szerok. Graniczy na południe ze Szląskiem austryackim, na zachód z pow. raciborskim, na północ z kozielskim i toszecko-gliwickim a na wschód z toszecko-gliwickim i pszczyńskim. Obszaru obejmuje 15·65 mil kwadr. albo 337,508 mr. Przestrzeń powiatu stanowi płaskowzgórze ze średniem wzniesieniem 800 do 1000 st. npm. Z płaskowzgórza tego wystrzelają liczne pojedyncze wyniosłości i przebiegają je falisto układające się wzniesienia. Najwyższe punkty znajdują się pod Orłowczą (952 st.) i Pszowem (944 st.). Pasma wyniosłości można uważać za krańcowe odnogi Beskidu szląskiego. Ciągną się one od Cieszyna (Szląsk austr.), przez Cisówkę, Ruptau, Jastrząb, Gogołów, Popielów, Radoszów, Orłowczą, Piece, Gaszowice, Sumin do Zwonowic nad doliną Rudy. Na obszarze zajętym przez te wyniosłości układ warstw przedstawia nam częste zmiany. Występują gliny i piaski przekładane diluwialnemi żwirami, spoczywające na potężnym pokładzie gipsów glinkowych. W płd.-zach. stronie od Rybnika, pagórkowata okolica koło Rydułtowa, Orłowczy, Pieców i Pszowa należy do formacyi węglowej, występującej tu w łupkach i grubo ziarnistych, szaro-żółtych piaskowcach, które są tu dobywane. W południowej części powiatu, w miarę obniżania się poziomu i znikania wyniosłości, świeże warstwy napływowe występują w miejsce diluwium. Około Bełku, Czerwonki i Dubieńska (w kierunku od Mysłowic do Mikołajowa) znowu pojawia się formacya węglowa (piaskowiec, gliny łupkowe), a na jej granicy pstre piaskowce tryasowe. Grubość warstw napływowych i diluwialnych bywa miejscami tak znaczną, iż w Szczygłowickich lasach przy zapuszczeniu świdra do 700 st. nie dosięgnięto jeszcze warstw starszych. Pod względem hydrograficznym obszar powiatu należy do dorzeczy Odry i Wisły. Dział wodny idzie pasem wyniosłości na Osiny i Brodek (pod Żórawiem). Wszystkie bieżące wody spływają do Odry. Głównemi rzekami są: Olsza (Olsa), Ruda, która przybywając z pow. pszczyńskiego, przyjmuje pod młynem Wawok przybywającą od Radoszowa Rybnicką wodę al. Rudkę i przerzyna cały powiat w płn.-zach. kierunku, dalej Bierówka (Birówka), przerzynająca płn.-wsch. część powiatu, i Sumina. Rzeki te nie są spławne, przy znacznym spadku mają bieg bystry i wprawiają w ruch liczne młyny, tartaki i huty (nad Ru-

dą i Bierówką). Nieprzepuszczalność spodnich warstw, liczne i częste uskoki w warstwach, sprzyjające tworzeniu się źródeł, sprawiają gromadzenie się i zatrzymywanie wód przesycających wilgocią wierzchnie warstwy. Ztąd w wielu dolinach błotne obszary. Gleba przeważnie piaszczysta, zwłaszcza w równinie wschodniej i północnej części powiatu, pokrytej w $^3/_4$ częściach lasami sosnowymi. Obszar powiatu rozpadał się (około 1860 r.) na 1768 mr. ogrodów, 125,547 mr. roli or., 12,868 mr. łąk, 6087 mr. pastw., 107,453 mr. lasu, 83,785 mr. wód, dróg, nieuż. itd. Obfitość węgla, drzewa i żelaza, sprzyja rozwojowi przemysłu, ztąd liczne istnieją w powiecie huty żelazne i miedziane, walcownie a także i młyny, huty szklane, kopalnie wapna i gipsów. Ludność powiatu w 1873 r. wynosiła 74,146 mk., w tej liczbie 94% katol., 4% ewang. i 2% żydów; co do narodowości to 87% Polaków, 13% Niemców. W 1861 r. było 67,536 mk. (63,621 katol., 2385 ew. i 1530 żydów). W 1855 r. było 58,411 mk. Według urzęd. obliczenia z dnia 3 grud. 1861 ludność polska stanowiła 95%. Miast w powiecie trzy: Rybnik, Wodzisław (Loslau) i Żóraw (Sohrau), dwie osady targowe i 127 wsi i kolonii. Pod względem kościelnym powiat dzieli się na 16 parafii katol. i 3 ewang. *Br. Ch.*

Rybniki, wś i fol., pow. lipnowski, gm. i par. Kikoł, odl. 12 w. od Lipna, ma 13 dm., 80 mk. W 1880 r. fol. R. rozl. mr. 283: gr. orn. i ogr. mr. 247, łąk mr. 28, nieuż. mr. 8: bud. mur. 2, z drzewa 12; płodozmian 10-polowy, pokłady torfu. Wś R. osad 14, z gr. mr. 41.

Rybniki 1.) wś, pow. białostocki, w 2 okr. pol., gm. Obrubniki, o 12 w. od Białegostoku. 2.) **R.,** fol., pow. prużański, w 1 okr. pol., gm. Sielec, o 26 w. od Prużany. 3.) **R.,** zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Sudejki, o 62 w. od Wiłkomierza.

Rybniki, wś, pow. brzeżański, leży nad rz. Złotą Lipą i stawem przez rzekę utworzonym, o 10 klm. na płd. od Brzeżan (sąd, par. rzym.-kat., urz. poczt. i tel.). Granice: wschód Litiatyn i Sarańczuki, połud. Kotów, zach. Mieczyszczów, półn. Potutory. Obszar dwor. 501, włośc. 1225 mr. W 1870 r. 697, w 1880 r. 769 mk.: rzym.-kat. 110; gr.-kat. par. w miejscu, dek. Podhajce. W R. 630, w filii Kotów 550 gr.-kat.; szkoła filial., kasa pożyczk. gm. z kapit. 1395 złr. Obszar dwor. należy do klucza Brzeżany. *B. R.*

Rybno 1.) fol., kol. i dobra, pow. sochaczewski, gm. i par. Rybno. Odl. 8 w. od Sochaczewa a 20 w. od Łowicza, posiada kościół par. murowany, szkołę początkową ogólną, sąd gminny, gorzelnię parową, browar, dystylarnię wódek słodkich, fabrykę octu, pałac dziedziców murowany, dwupiętrowy, piękny park, około 800 mk. W 1827 r. było 61 dm., 565 mk. Około 1880 r. produkcya gorzelni wynosiła 51,000 rs., browaru 10,225 rs., dystylarni 25,000 rs. i fabr. octu 1800 rs. Dystylarnię założył tu po 1830 r. pułkownik Lenkiewicz. Kościół i parafia niewiadomej erekcyi; istnieje już 1534 r. Obecny kościół p. w. św. Bartłomieja pochodzi z 1806 r., odnowiony 1877 r., posiada trzy ołtarze. W 1878 r. fol. R. miał obszaru 986 mr.: gr. or. i ogr. mr. 647, łąk mr. 43, lasu mr. 25, nieuż. mr. 46; bud. mur. 25, z drzewa 11. Płodozmian 4, 5 i 7-polowy, las nieurządzony. Do fol. należy obszar poproboszczowski, obejmujący 175 mr. Właścicielem jest Henryk Łada Zabłocki. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś R. osad 15, z gr. mr. 259; wś Kamieńszczyzna os. 10, z gr. mr. 263; wś Rybienko os. 8, z gr. mr. 203; wś Cypryany os. 11, z gr. mr. 289; wś Cypryanki os. 6, z gr. mr. 173; wś Aleksandrów os. 8, z gr. mr. 117, wś Nowa Wieś os. 13, z gr. mr. 262; wś Koryciniec os. 8, z gr. mr. 211; wś Karolków os. 16, z gr. mr. 318; wś Matyldów Wielki os. 16, z gr. mr. 352; wś Matyldów Mały os. 11, z gr. mr. 239; wś Grabowiec os. 7, z gr. mr. 40; wś Ludwików os. 9, z gr. mr. 231. R., par., dek. sochaczewski, 2100 dusz. R. gmina należy do s. gm. okr. I w Giżycach, st. p. Sochaczew, ma 19,560 mr. obszaru i 5682 mk. (1870). 2.) **R.,** wś i fol., pow. włocławski, gm. i par. Przedecz, ma 206 mk., 558 mr. włośc., 686 mr. dwors. W 1827 r. było 35 dm., 281 mk. 3.) **R.,** kol. włośc., pow. nieszawski, gm. Boguszyce, par. Sadlno, ma 91 mk., 214 mr. W 1827 r. było 13 dm., 83 mk. 4.) **R.** al. *Rybro*, kol. włośc., pow. nieszawski, gm. i par. Straszewo, ma 126 mk., 205 mr. 5.) **R.,** kol. i młyn nad rz. Kacyną, pow. częstochowski, gm. i par. Mykanów, o 12 w. na płn. od Częstochowy, posiada szkołę początkową. Kol. ma 45 dm., 385 mk., 936 mr. (534 mr. roli); młyn (należy do majoratu gen. Pawłowa) ma 1 dm., 11 mk., 29 mr.; os. karcz. rządowa 1 dm., 8 mk., 2 mr. Według reg. pob. pow. lelowskiego z r. 1581 miał tu Piotr Trepka $1^1/_4$ łan km., Zygmunt Trepka pół łan. (Pawiński, Małop., str. 82). 6.) **R.,** kol., fol. i os. leśna nad rzką Okszą, pow. częstochowski, gm. Opatów, par. Kłobucko, o 12 w. na płn. od Częstochowy. Kol. ma 18 dm., 157 mk., 207 mr.; fol. 2 dm., 14 mk., 160 mr.; należy do majoratu rząd. N. Drejera; os. leś. rządowa 1 dm., 4 mk., 15 mr. Według reg. pob. pow. wieluńskiego z r. 1552 wś R., w par. Starokrzepice, należała do ziemi krakowskiej (Pawiński, Wielkp., II, 304). 7.) **R.,** wś, fol. i dobra nad rz. Bug, pow. pułtuski, gm. Somianka, par. Wyszków, odl. 28 w.

od Pułtuska, posiada gorzelnię parową, trzy wiatraki. W 1827 r. R. miało 21 dm., 177 mk., a R. Przewóz 11 dm., 42 mk. Dobra R. i *Rybienko* składały się w 1884 r. z fol. R. i Rybienko; attyn. Wygoda, Latoszek i Korszlak, rozl. mr. 2462: fol. R. gr. or. i ogr. mr. 468, łąk mr. 207, past. mr. 273, nieuż. mr. 129; bud. mur. 1, z drzewa 5; płodozmian 10-polowy; fol. Rybienko gr. or. i ogr. mr. 536, łąk mr. 20, past. mr. 77, lasu mr. 543, wieczysto-czynszowe mr. 10, wody mr. 150, nieuż. mr. 49; bud. mur. 12, z drzewa 12; płodozmian 7 i 10-polowy, las nieurządzony. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś R. osad 45, z gr. mr. 599; wś Rybienko os. 35, z gr. mr. 267; wś Młynarze os. 12, z gr. mr. 368; wś Gulczew os. 47, z gr. mr. 1441; wś Drogoszew os. 19, z gr. mr. 307; wś Grądy os. 11, z gr. mr. 334; os. Korszlaki os. 1, z gr. mr. 1. 8.) **R.**, wś nad rz. Narwią, pow. łomżyński, gm. i par. Puchały, młyn wodny. W 1827 r. 7 dm., 69 mk. *Br. Ch.*

Rybno, rzka, ob. *Rybniański Potok* i *Jamnica.*

Rybno 1.) część Hadla Kańczudzkiego, w pow. łańcuckim, wznies. 339 mt. npm. 2.) **R.**, wś, pow. kossowski, o 12 klm. na półn. od Kut (par. rzym.-kat., urz. poczt. i tel.) leży nad Czeremoszem, odgraniczającym Galicyą od Bukowiny. Jestto osada górska, przerznięta przez liczne potoki. Granice: wschod. Czeremosz, płd. Słobódka, zach. Kobaki, półn. Nowosielica i Popielniki. Obszar dwor. 19, włośc. 1199 mr. W 1870 r. 903, w 1880 r. 1039 mk.; rz.-kat. 18; gr.-kat. par. w miejscu, dyec. Stanisławów, dek. Kossów. Fundowana 1762 r. przez Ludwikę Potocką. Cerkiew p. w. Zmartwychwstania, drewniana, z 1870 r., metryki od 1762 r. Gr.-kat. w R. 944, w Słobódce (dawniej samoistnej parafii) 677 dusz; szkoła filial. systemizowana 1865 r. Wieś należała do dóbr rządowych. We Lwowie 31 marca 1448 r. Piotr Odrowąż ze Sprowy, woj. i ssta ziemi ruskiej, poświadcza, że Michał z Wojniłowa odstępuje braciom Andrzejowi i Byanya z Orzeka wsi Rybno i Kuty (Ak. gr. i ziem., X, 6, ust. 92). 3.) **R.**, wś, pow. stanisławowski, o 11·5 klm. na płn.-zach. od Stanisławowa (sąd pow., par. rz.-kat., urz. poczt. i tel.). Granice: wschod. Pasieczna, połud. Zagwoździ i Posiecz, zach. lasy i rzeki Łukawica i Łukwa, półn. Majdan i Pawełcze. Obszar dwor. ról, łąk i past. 71, lasu 1406, włośc. 981 mr. W 1870 r. 350 mk., w 1880 r. w gm. 359, na obsz. dwor. 1, rzym.-kat. 10, gr.-kat. 340, par. Pawełcze. W Szczebrzeszynie 4 grudnia 1672 r. Jan Sobieski, hetman w. kor. wyznacza na hybernę dla wojsk woj. ruskiego między innymi Rybno (Ak. gr., t. X, str. 322, ust. 5378). Właściciel pos. dwor. Jan Burzyński. *B. R.*

Rybno 1.) dwa jeziora w pow. gnieźnieńskim, na półn.-wschód od Kiszkowa. Większe pod Rybnem Sawickiem, $1^1/_2$ klm. długie, do 300 mt. szerokie, zasila się strugą Rybnicą, a mniejsze, 1200 mt. długie, 300 mt. szerokie, spływa do Wełnianki, naprzeciw Brudzewka, na wschód od Kiszkowa. Między jeziorami rozłożyło się Rybno Radzymińskie czyli Wielkie, przez które idzie bity trakt z Pobiedzisk na Kiszkowo do Łopienna. 2.) **R.**, jezioro, pow. inowrocławski, między Inowrocławiem a Dalkowem, pod Jacewem, $1^1/_2$ klm. długie, do 300 mt. szerokie, nie ma wyraźnego odpływu. 3.) **R.**, staw, pow. wągrowiecki, w Rybowie, o 5 klm. na zach. od Gołańczy, około 200 mt. kwadr. obszaru, bez odpływu, zasilany ściekami z pobliskich łąk.

Rybno 1.) *Wielkie*, dawniej *Radzimińskie*, *Radzimskie*, *R. Radzim*, *Rybinko* (na mapie sztab.), majętność, pow. gnieźnieński, o 3 klm. na półn.-wschód od Kiszkowa (par. i poczta), między jez. Rybnem Mniejszem i Większem, na trakcie do Łopienna; st. dr. żel. w Pobiedziskach o 15 klm., ma z Żurawitą (6 dm., 107 mk.), z którą tworzy okr. domin., 15 dm., 281 mk. (260 katol., 21 prot.), 902 ha (659 roli, 46 łąk, 48 lasu); gorzelnia parowa, chów owiec Negretti i bydła holenderskiego; właścicielem jest Aleksander hr. Potworowski. Około r. 1523 składano z R. dziesięcinę snopową prob. kiszkowskim (Łaski, Lib. Ben., I, 70); między r. 1580 i 1618 posiadali na R. Niemojewscy 1 łan osiadły, 1 pusty i 2 zagrod.; późniejszymi dziedzicami byli Radzimińscy. 2.) **R.** *Sawickie* albo *Małe*, dawniej *Skaławskie*, *Rybno Major* (Łaski, Lib. Ben., 71), majętność, pow. gnieźnieński, o 5 klm. na półn.-wschód od Kiszkowa (poczta), na półn. końcu jez. Rybna, przy ujściu Rybnicy, par. Łagiewniki, st. dr. żel. w Łopiennie o 17 klm.; 11 dm., 133 mk. (128 kat., 5 prot.) i 479 ha (327 roli, 23 łąk, 43 lasu); torfowiska, maślarnia, chów bydła; właścicielem Henryk Zabłocki. R. istniało już przed r. 1523, w r. 1580 posiadał Wojciech Koszutski $4^1/_2$ łanów osiadł. i 1 zagrod.; w r. 1618 dziedziczył R. Wacław Koszutski, około 1793 r. Barbara z Złotnickich Białobłocka, a później Skaławscy. 3.) **R.**, niem *Friedrichsruh*, ob. *Rybińskie Holendry.* *E. Cal.*

Rybno, jezioro na obszarze wsi Sąpolny, w pow. człuchowskim. Por. *Człuchów* (t. I, 866) i *Konarzyny* (t. IV, 322).

Rybno, w dok. z 1335 r. *Rybyn*, 1400 *Rieben*, wś, pow. lubawski, st. p. Montowo, st. kol. malborskiej w miejscu, par. kat. Rumian; 1105 ha (92 łąk, 752 roli). W 1868 r. 123 bud., 60 dm., 523 mk., 513 kat., 10 ew.; 1885 r. 85 dm., 144 dym., 692 mk., 657 kat., 35 ew. Skoła katol. 2 klasowa. R. leży mię-

dzy jeziorem Zarybinkiem i drugiem b. n., na wschod. granicy powiatu. Wspomniane pierwszy raz w przywileju Dębina r. 1335 (ob. Urk. B. d. Bist. Culm von Woelky, str. 186). Dawniej była własnością bisk. chełmińskich. Inwentarz z r. 1731 podaje: Opisanie wsi Rybna, do folw. Fijewskiego należącej: Kopec, gbur. Dom w szacholec dobry, dachy niedobre, stajenka w szacholec dobra, stodoły dwie, jedna w dyle, druga w zrąb, dobre, chlewy w dyle. Ramięga, gbur, dom dobry, stodoła nowa, szopa w zrąb dobra, chlewy dwa, ladaco. Drugie gburstwa spustoszały. Lemani na lata. Leśny ma włókę. Jan Boruta za prawem na lata, budynki dobre, Mateusz Skoczeński, budynki nie złe. Karczma wieczna, włóka do karczmy propin. Flaszeński na lata. Wodka gbur, spustoszał, inwentarz zabrano za p. Płońskiego, do folw. Hartowieckiego (str. 70). W wizyt. Strzesza z r. 1667 czytamy, że z 14 włościan, pozostało 5, każdy według zwyczaju na 2 włók., było też 2 sołtysów na 4 włók., 1 leman na 2 włók., dalej karczmarz et Nobiles duodecim vasalli, reliqua deserta. Mieszkali tu: Gąska, Grzegorz Zajękowski (honestus), Albert Dobrzyński (honestus), Michał Kowal i Jerzy Gnatowski (nobilis) (ob. str. 244). R. 1706 pobierał prob. stąd 17 korcy żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Potockiego, str. 460). 2.) **R.**, niem. *Rieben*, dok. 1382 *Ryben*, dobra ryc. na Kaszubach, pow. wejherowski, st. p. Rybińska Karczma, kośc. filialny Góra, par. katol. Wejherowo. Razem z folw. Prynkowem (1885 r. 2 dm., 23 mk.) i st. p. Rybińską Karczmą (4 dm., 42 mk.) zawiera 760 ha (75 lasu, 95 łąk, 548 roli). R. 1885 było 19 dm., 32 dym., 178 mk., 88 kat., 90 ew. W 1869 r. należał do dóbr R. folw. Grabowin. R. leży nad strugą do Redy uchodzącą i jez. Rybnem, tuż nad granicą pomerańską. R. 1382 d. 11 listop. nadaje komtur gdański Walpot von Bassenheim wiernemu Pantken Marcenowicz wś R. z prawem chełm., obejmującą 41 włók i 20 mr.; sołtys dostaje 4 wolne wł., trzeci fenik kar sądowych i prawo łowienia ryb w jez. Rybnie dla własnej potrzeby, reszta włók czynszuje po pół grz. i 2 kury, biskupowi zaś mają płacić po pół wiardunka, a proboszczowi zu Neuenwerder po pół k. żyta i tyleż owsa (ob. Prutz, Gesch. d. Kr. Neustadt, str. 207). Na wojnę stawiało R. 1 jeźdźca w lekkiej zbroi (str. 56). Mesznego dawało R. 1710 r. 4 korce żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 36). Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacili tu poddani 8 fl. (ob. Roczn. Tow. P. N. w Poznaniu, 1871, str. 194). R. należało wówczas do sstwa mirachowskiego. 3.) **R.**, niem. *Ribnosee* al. *Ribno*, kol. do nadleśn. Hagen należąca, pow. świecki, st. p. Nowe, par. kat. Płochocin. W 1868 r. 6 bud., 2 dm., 24 mk., 11 kat., 8 ew. *Ks. Fr.*

Rybno 1.) wś na pol.-prus. Mazurach, pow. ządzborski, 19 klm. na płd.-zach. od Ządzborka, wznies. 172 mt. npm., w okolicy górzystej i obfitej w jeziora. Wś ma do 500 mk. Polaków, protestantów, trudniących się uprawą roli, chowem bydła i rybołówstwem. St. p. w miejscu. Książki podatkowe wójtowstwa szestyńskiego z r. 1437 wś tę wzmiankują po raz pierwszy. W r. 1483 dzieli Maciej Wajssel i Piotr Wildenow wś Kozłowo na 2 części, z których jedna zatrzymuje pierwotne nazwisko, druga dostaje nowe Rybno. R. 1526 sprzedaje Jerzy Mangmeister, ststa szestyński, Stefanowi Kłocie, Lenartowi Zarębie, Maciejowi Bogutowi i Marcinowi Gotowskiemu 36 włók w R. za 240 grzywien. R. 1552 były spory pomiędzy właścicielami dóbr kozłowskich, bo Engel Stach zaskarżył Mikołaja Wildenow i Baltazara Berkana o wsie Rożogi, Rybno i Maradki (ob. t. IV, 566: *Kozłowo* 6.). 2.) **R.**, dobra ryc., z fol. Neusorge, Heinrichshoehe, Leschienen i Muehlenwald, tamże. Właścicielem jest von Tyszka, szambelan król. 3.) **R.**, ob. *Ribben*. Jestto wieś przez polskich kolonistów założona. *A. N.*

Rybnoje Poreczje, os. fabr., pow. rostowski, ob. *Poreczje* 2.).

Rybny 1.) potok, powstaje w obr. Radziechów, pow. żywiecki; płynie na wschód, zabiera kilka pot. i w obr. gm. Wieprza, poniżej gościńca żywieckiego, wpada do Soły z lew. brzegu. Długość biegu 7 klm. 2.) **R.** al. *Rybski*, powstaje w obr. Rybiego Nowego, pow. limanowski, płynie na płn.-zach. przez obszar Szyku, następnie granicą Rzek i Słupi, na obszarze gm. Słupi wpada do Tarnawy od praw. brzegu. Długość biegu 6 klm. W obr. Szyku przyjmuje od lew. brzegu pot. Ryje. 3.) **R.**, ob. *Rypny*. *Br. G.*

Ryboczesnica al. *Ryboczestnice*, *Rybeczestniki*, dawna nazwa *Luboczesnicy* (mylnie Lubosześnica), w pow. szamotulskim, pod Pniewami. Między r. 1389 i 1398 pisał się Tomisław z R. (Akta gr. pozn., wyd. w r. 1888). Z nazwą Luboczesnicy spotykamy się około r. 1580. *E. Cal.*

Rybojady, niem. *Rybojadler See*, jezioro w pow. międzyrzeckim, na płn. od Trzciela, 5 klm. długie i około 1 klm. szerokie, zlewa się na płd. z jez. Konin, a na północy z jez.: Wędromirz, Chłop i Szarcz, spływającemi do Obry. R. zasila na wschodzie struga Silna, tudzież jez. Proboszczowskie i Głębokie, a na płd.-zachodzie rzeczka od Mokrego Lutolka. W części płd.-wschod., oddzielonej cyplem 2 klm. od jez. Konin, znajdują się 4 wysepki. Obra wpływa do jez. R. o $1^1/_4$ klm. na płn.

od Trzciela i wypływa tuż pod wsią Rybojady. Wybrzeża jeziora pokryte lasami. Mapografowie niemieccy zowią część płd. R. jeziorem Wielkiem i Baerenlug (Barłóg). Dawne opisy R. wspominają także o jez. Wiatrakowem, które trudno pogodzić z topografią dzisiejszą. *E. Cal.*

Rybojady, niem. *Rybojadel* i *Ribojadel*, dok. *Rybiac* (r. 1319), wś, pow. międzyrzecki, o 5 klm. na płn.-zach. od Trzciela, przy wyjściu Obry z jez. Rybojady; par. i poczta w Trzcielu (Tirschtiegel), szkoła w miejscu, st. dr. żel. pod Suchym Lutolkiem (Duerrlettel) o 8 klm.; 60 dm., 378 mk. (183 kat., 195 prot.) i 1115 ha (223 roli, 44 łąk, 444 lasu). Właściciel Trzciela posiada na R. 471·61 ha (1 roli, 23·20 łąk, 22·63 past., 348·17 lasu, 12·87 nieuż. i 63·44 wody); czysty doch. grun. 916 mrk. (w r. 1884). Około r. 1640 stała w R. kaplica. W r. 1319 Henryk i Prymko, ks. szląscy, odstępując margrafowi brandenburskiemu część ziemi wielkopolskiej między Obra i Zgniłą Obrą, wymieniają także R.; w r. 1394 należały R. do zamku trzcielskiego, (Akta gr. pozn. wyd. w r. 1888, mylnie objaśniają wsią t. n. w pow. wągrowieckim). W r. 1580 należały R. do Marcina Lwowskiego-Ostroroga; było 17 ćwierci osiadłych, 5 komorn. i 18 rybaków. Około 1793 r. był dziedzicem Maksymilian Mielżyński, pisarz koronny. *E. Cal.*

Rybołowicze, wś, pow. słonimski, w 3 okr. pol., gm. Kuryłowicze, o 49 w. od Słonima.

Rybołówka 1.) fol. i grupa zabudowań w obrębie Nowejwsi, pow. rudecki. 2.) **R.,** karczma w południ. części obszaru gm. Pczan, w pow. żydaczowskim, na płn. brzegu Stryja; należąca do obszaru w Cucułowcach. *Br. G.*

Rybołowszczyzna, wś nad rzką Łoszycą, prawym dopł. Świsłoczy, pow. miński, gm. Siennica, o 6 w. od Mińska, ma 22 osad; grunta gliniasto-szczerkowe, urodzajne. *A. Jel.*

Rybołowy, wś, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Dworzec, o 40 w. od Słonima.

Ryboły 1.) wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 2 okr. pol., gm. Pawły, o 19 w. od Bielska. 2.) **R.,** wś, pow. wołkowyski, w 5 okr. pol., gm. Szymki, o 38 w. od Wołkowyska.

Rybotycka Posada, ob. *Posada* 7.).

Rybotycze, rus. *Rybotyczi*, mto w pow. dobromilskim, pod 49° 39′ płn. szer. a 40° 19′ wsch. dlg. od F., o 15 klm. na płn.-zach. od sądu w Dobromilu. Urząd poczt. w miejscu. Na płn. leży Kopysno, na wschód i płd. Makowa, na zach. Borysławka i Posada Rybotycka. Miasto leży w dorzeczu Wisły, za pośrednictwem Wiaru (dopł. Sanu). Wchodzi on tu od zach. z Posady Rybotyckiej i płynie na wschód do Makowej. W obrębie miasta przyjmuje małe strugi, z których najznaczniejszy pot. Kamienny od lew. brzegu. Nad Wiarem, w środku obszaru, leżą zabudowania miejskie (kościół 302 mt. wzn.). Najwyższe wznies. na płn.-wschód sięga 411 mt. Doliną Wiaru, wzdłuż lewego brzegu, idzie gościniec dobromilsko-birczański. Własn. więk. (Antoniego Tyszkowskiego) ma roli or. 206, łąk i ogr. 4, past. 79, lasu 110 mr.; własn. mn. roli or. 973, łąk i ogr. 84, past. 234, lasu 27 mr. W r. 1880 było 248 dm., 1437 mk. w gm., 4 dm., 45 mk. na obsz. dwor.; 167 rz.-kat., 839 gr.-kat., 476 izrael.; 167 Polaków, 839 Rusinów, 476 Niemców. Par. rz.-kat. w miejscu, dek. dobromilski, dyec. przemyska. Do parafii należą: Borysławka, Brylińce, Cisowa, Huwniki, Jamna Górna, Jamna Dolna, Kopysno, Posada i Trójca. Erekcyjnego dokumentu nie posiadamy. Wizytator Szembek odnosi początek parafii do czasów bisk. Stanisława Tarły (wiek XVI), uposażenie przypisuje Kormańskiemu, dziedzicowi. Fundacyę wznowił w r. 1601 Jan Tomasz Drohojowski, ststa przemyski, i połączył ją za zgodą bisk. przemyskiego Gorlickiego z par. w Wojutyczach. W XVII w. odłączono par. rybotycką od Wojutycz. Obecnie jest kościół murow., wzniesiony w r. 1877 p. w. św Tomasza. Par. gr.-kat. w miejscu, dek. dobromilski, dyec. przemyska. Do par. należy Kopysno. Szaraniewicz (Rzut oka na benef. ruskie, str. 53) mówi: „W prokuraturze skarbowej we Lwowie znajduje się przywilej wydany w zamku rybotyckim r. 1637 dla duchownego Teodora. Dokument ten wylicza sumy, które przodkowie tego duchownego płacili dziedzicom i które wydali na reparacyę cerkwi i na księgi cerkiewne, wspomina o Michale, prezbiterze sanockim, który w sukcesyi do tej cerkwi po babce swej odpadł i o nakładach na probostwo złp. 70 tegoż Michala. Te sumy, czyniące razem złp. 936, stwierdza rzeczony dziedzic duchownemu Teodorowi „z zwierzchności mojej pańskiej i pozwalam realem intermissionem jure naturalis successionis devoluti, in oppido Rybotycensi, per duos scabinos juratos ad tempora eviterna“. Drugi dokument oryginalny wydany w Rybotyczach d. 7 czerwca 1672 r. przez Jerzego z Tęczyna Ossolińskiego, ststę piotrkowskiego, na Rybotyczach i Mizińczu pana dziedzicznego, świadczy, że po śmierci owego duchownego Teodora, probostwo dostało się per successionem Hrehoremu, prezbiterowi, i że po śmierci Hrehorego Siemianowi czyli Semenowi Popowiczowi sukcesya należała. Iwaśko Hrebennik kupił to probostwo u Siemiana z ogrodami, rolami, sadami i pożytkami „jak zapis zeznany w księgach rybotyckich świadczy“. W R. obecnie jest cerkiew p. w. Narodz. N. M. P., szkoła etat. 2-klas., tartak wodny o jednej pile zwy-

czajnej, spotrzebowujący rocznie 460 mt. kub. drzewa jodłowego i świerkowego a produkujący 310 mt. kub. desek, łat i brusów. Od XVIII w. rozwija się tu przemysł szewcki, polegający na wyrobie obuwia dla włościan. W spisie dokum. w archiwum guber. lwowskiem z 1787 r. (rkp. Ossol. Nr. 2837) czytamy (str. 142); „A. 1465 feria tertia ante festum Scti Stanislai in majo. Leopoli. Confirmat Casimirus rex privilegium Vladislai regis de data in Medyka 1425, quo mediante approbatur donatio jure perpetuo haereditario terrestri per Casimirum regem in anno 1367 in octava Epiphaniarum in Sandecz antiqua villarum Rybotycze, Uhelniki etc. distr. Premisliensis Nobili Stephano Wangrzyn, ubi accedit collateralitas villae Welniki“. W r. 1524 otrzymało miasto przywilej na targi i jarmarki roczne. *Lu. Dz.*

Rybówko, dawna nazwa wsi Tomice z pod Stęszewa, w pow. poznańskim.

Rybowo, wś i domin., pow. wągrowiecki, o 5 klm. na zachód od Gołańczy, nad stawem Rybno, w nizinie; par. Grylewo, szkoła w miejscu, poczta w Gołańczy, st. dr. żel. w Budzyniu i Kcyni (Exin) o 17½ klm. Około r. 1523 płacono prob. grylewskim dziesięcinę snopową, mesznego po korcu pszenicy i owsa z łanów kmiec., po korcu owsa z zagród i po groszu z karczm.; w r. 1577—9 składało się R. z 2 części, jednę posiadali Grodzińscy, a drugą Zbyszewscy. Na dziale Grodzińskich było w 1577 r. 4 ślad. osiadł., 2 zagrod., a w 1579 r. 5 ślad. i 2 zagrodn.; dział Zbyszewskich miał 2 ślady. Regestra poborowe z r. 1618—20 wykazują na R. razem 3 ślady osiadłe. Około 1793 r. należało R. do Ignacego i Stanisława Ulatowskich. Ob. *Rybojady.* Wś R. ma 2 dm., 17 mk. (16 kat., 1 prot.) i 123 ha (114 roli, 6 łąk). Domin. ma 21 dm., 258 mk. (217 kat., 41 prot.) i 834 ha (603 roli, 85 łąk, 95 lasu); gorzelnia, nabiał i tucz bydła. *E. Cal.*

Rybski, pot. w pow. bocheńskim, ob. *Krzemionki* 2.).

Rybuki, dwór rząd. i zaśc. u zbiegu Łapiszy z Dubissą, pow. rossieński, gm. Szydłów, par. Lidowiany, o 18 w. od Rossień.

Rycele, wś, pow. sejneński, gm. Lejpuny, par. Liszkowo, odl. od Sejn 45 w., ma 60 dm., 381 mk. W 1827 r. 29 dm., 263 mk. Wchodziła w skład dóbr Liszków.

Rycerka, potok, wypływa z Beskidu żywieckiego, z hali Rycerzowy, w obr. gm. Ujsoł, pow. żywiecki; zabrawszy od lew. brzegu pot. Przegibek zwraca się na płn., tworząc granicę między gm. Rycerką Górną a Ujsołem. Płynie przez obszar Rycerki Górnej aż do połączenia się z pot. Rycerskim, wchodzi na obsz. Rycerki Dolnej, gdzie znowu przyjmuje kierunek półn.; przeszedłszy wreszcie na obszar Rajczy łączy się ze Słonicą od lew. brzegu, dając początek rz. Sole. Długość biegu 12 klm. Dopływy ma krótkie, bezimienne. Spad wód wynosi: 1000 mt. (źródła), 744 mt. (ujście Przegibka), 500 mt. połączenie się ze Słonicą. Wody rwące. Ob. *Rycerski potok.*

Rycerka *Dolna* i *Górna* al. *Ryczeska,* dwie wsi, pow. żywiecki, obw. sąd. Milówka, na płd. od Żywca i Milówki. Pierwsza nad pot. Rycerką, druga nad Rycerskim pot. Obszar R. Górnej graniczy od płn. z gm. Sól, od wsch. z R. Dolną i Ujsołem a od zach. i płd. z hr. trenczyńskiem. Przez obszar R. Górnej płynie pot. Rycerski, zabierający tu liczne dopływy. Płn.-zachodni narożnik graniczny tworzy Magóra (1067 mt.) i Kikuła (1076 mt.). Na płd. od nich na granicy zach. wznoszą się: Wielki Przysłop (1037 mt.), Obłaz (1033 mt.), Rajcza Wielka (1236 mt.) i R. Mała (1063 mt.); na płd. zaś granicy Bugaj las (1139 mt.), Jaworzyna (1173 mt.) i Przegibek (1124 mt.). Wschodnią granicę tworzy pot. Rycerka. Między granicą zach. a pot. Rycerskim leży góra Jaworzyna (1020 mt.), między Kołyskim pot. a Ciapkowym pot. grzbiet Kołyska (1007 mt.) z Małą Będoszką (1015 mt.); między Rycerskim pot. a wsch. granicą wznoszą się: Wielka Będoszka (1142 mt.), Mała Praszywka, Przysłop (867 mt.) i Praszywka (1043 mt.). Wzdłuż płn. granicy Sulawów Groń i Słowaków Kopiec. Główna część wsi legła w dolinie pot. Rycerskiego. Liczne grupy chat rozpostarły się po wschodniej i zachodniej stronie doliny Rycerskiego pot. wśród polan i hal leśnych, tworząc jakby oddzielne osady, noszące nazwy: Rostoki (wólka), Kopronowa, Solarzowa, Bułkowa (Bulkow), Harensów, Kubisów, Sulawa, Dziergasów, Harmatów, Canieki, Słowaków (Słowiaków), Płoskonków. Na zachód od doliny pot. Rycerskiego, między nią a zach. granicą R., legły w kierunku z płn. na płd.: Na Piekiełku, Płoszczyna, Sternalówka, Do Tartaków, Dziergasów, a między doliną pot. Rycerskiego i wschod. granicą: Na Przegibku, Pawliczny, Ficek, Praszywka, Neiserów; oprócz tego Contówka, Figorowa, Gronik, Magóra, Ośniata, Skiciaki i Tatarowa. W r. 1869 było 240 dm., 1551 mk.; w 1880 r. 267 dm., 1707 mk., 1687 rz.-kat., 20 żyd.; 1677 Polaków, 30 Niemców. R. Dolna leży na płn.-wschód od R. Górnej, nad dolnym biegiem pot. Rycerki, która tu skręca na płn., przechodząc na obszar Rajczy. Przez półn. część obszaru przepływa pot. Słonica od płd.-zach. na płn.-wschód. Graniczy od zach. z obszarem Rycerki Górnej i Soli, od płn. z obszarem Nieledwi, od wsch. z Rajczą i Ujsołami. We wschod. części między pot. Rycerką a Cichą

(Ujsolskim pot.) wznosi się góra Hutyrów (743 mt.). Zabudowania legły na lew. brzegu Rycerki. Na płn. od Słonicy grupa zabudowań Głęboki i Polanka; oprócz tego część wsi zowie się Przegibkiem. W r. 1869 było 186 dm., 1073 mk.; w 1880 r. 213 dm., 1251 mk., 1227 rz.-kat., 24 żyd.; 1241 Polaków, 10 Niemców. Obie wsi obejmują większej posiadłości roli or. 20, łąk i ogr. 117, pastw. 373, lasu 3468 mr.; mn. posiadł. roli or. 1935, łąk i ogr. 971, pastw. 1932, lasu 34 mr. austr. (1869 r.). Obie należą do par. łac. w Rajczy. W R. Górnej jest kaplica. Szkoła ludowa w miejscu, st. p. i tel. w Rajczy. Obszar większej posiadł. należy do dóbr arcyks. Albrechta. *Br. G.*

Rycerski Potok al. *Rycerka*, w górnym biegu też *Racza*, potok, wypływa z pod Rajczy Małej (1063 mt.), w obrębie Rycerki Górnej, w pow. żywieckim. zabierając wody z pod Rajczy Wielkiej (1236 mt.). Przyjmuje od praw. brzegu pot. Kołyskę i Ciapków, zwraca się na płn. doliną górską, do której wpadają liczne przytoki górskie, jak Płaskerówka (od zach.), Markówka i Praszywka (od wschodu). Od ujścia pot. Radeckiego skręca w obrębie Rycerki Górnej i wpada do Rycerki od lew. brzegu. Długość biegu 12 klm.

Rycerzew al. *Rycerzewo*, w XVI w. *Riczerzewo*, wś i fol., pow. kutnowski, gm. i par. Rdutów, odl. 28 w. od Kutna, ma 13 dm., 177 mk., wiatrak. W 1827 r. 38 dm., 261 mk. W 1875 r. fol. R. rozl. mr. 910: gr. or. i ogr. mr. 696, łąk mr. 77, past. mr. 39, lasu mr. 61, nieuż. mr. 37; bud. mur. 10, z drzewa 4, las nieurządzony. Wś R. os. 36, z gr. mr. 69. W XVI w. dziesięciny pobierał pleb. w Bierzwiennie a pleban w Rdutowie tylko kolędę po pół grosza z łanu (Łaski, L. B., II, 461). Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 wś R., w par. Rdułtów, własność Walentego Ponętowskiego, miała $3^1/_2$ łanów, 3 zagr., 10 osad (Pawiński, Wielkop., II, 80). *Br. Ch.*

Rycerzewko, fol., pow. inowrocławski, o $5^1/_2$ klm. na wschód od Pakości (st. dr. żel.), par. Kościelec, poczta w Inowrocławiu o 7 klm.; 4 dm., 53 mk. kat. i 218 ha (184 roli, 7 łąk); tucz młodego bydła; właścicielami są Brzescy.

Rycerzewo, wś i okr. wiejski, pow. inowrocławski, o 5 klm. na wschód od Pakości (st. dr. żel.), przy trakcie inowrocławskim, par. Kościelec, poczta w Inowrocławiu, 18 dm., 158 mk. R. należało w r. 1480 do Kościeleckich; w r. 1488 płaciło dziesięcinę proboszczom kościeleckim (Kod. dypl. Pol. Rzysz., II, 572: *Vyczyerzewo*). Około 1580 r. był dziedzicem kaszt. biechowski, który tu posiadał 9 łan. osiadł. i 2 komorn. W skład okr. wiej. wchodzi Julianowo (2 dm. i 8 mk.); cały okr. ma 20 dm., 166 mk. (149 kat., 16 prot., 1 żyda) i 232 ha obsz. (205 roli, 2 łąk). *E. Cal.*

Rycerzowa, góra i hala w Beskidzie, w obrębie gm. Ujsoł, pow. żywiecki, po wschod. stronie źródeł pot. Rycerki. Wznies. 1207 mt. n. p. m. *Br. G.*

Rycharcice 1.) *Gnaty*, wś i fol., pow. płocki, gm. Lelice, par. Gozdowo, odl. o 20 w. od Płocka, mają 6 dm., 77 mk. W 1827 r. mają 4 dm., 44 mk.. par. Bonisław. W 1870 r. fol. R. Gnaty rozl. mr. 280: gr. or. i ogr. mr. 146, łąk mr. 52, past. mr. 10, lasu i zarośli mr. 67, wady mr. 1, nieuż. mr. 4; bud. z drzewa 6, las nieurządzony. 2.) **R.** *Wielkie*, wś, pow. płocki, gm. Żągoty, par. Bonisław, odl. o 15 w. od Płocka, ma 6 dm., 148 mk. W 1827 r. 10 dm., 55 mk. W 1882 r. R. fol. rozl. mr. 637: gr. or. i ogr. mr. 338, łąk mr. 59, past. mr. 42, lasu mr. 164, nieuż. mr. 34; bud. mur. 4, z drzewa 12, las nieurządzony, wiatrak. Wś R. os. 17, z gr. mr. 82; wś Strusino os. 8, z gr. mr. 18. *Br. Ch.*

Rychbach, niem. *Reichenbach in Schlesien*, miasto powiat. na Szląsku pruskim, pod 50° 41′ płn. szer. a 34° 36′ wsch. dłg., nad rz. Piławą (dorzecze Odry), wznies. 826 st. npm. a 60 nad poziom rzeki. Jeszcze w 1842 r. było otoczone wałem z podwójną fossą, murem podwójnym z wieżami, bastyonami i 4 bramami. Dokoła rozłożyły się cztery przedmieścia. W 1842 r. miasto posiadało kościół par. katolicki, z wieżą 108 łokci wysoką, kościół kat. poklasztorny, kaplicę cmentarną, kościół par. ewang., z wieżą 112 łokci wznies. (zbud. 1795 r., par. od 1742 r.), szkołę kat. (istniała już 1337 r.), szkołę ewang. 5-klas. (od 1742 r.), zakład dla sierot ewang. (12 dzieci) od 1824 r., zakład dla sierot kat., zakład opieki nad ubogimi uczniami i wsparcia ubogich dziewcząt i starców, kilka młynów i mniejszych fabryk, 436 dm. mieszkalnych, 331 budynków, 31 fabrycznych i 27 publicznych budowli, 5101 mk. (3185 ew., 1857 kat., 59 żyd.). Kwitnęło tu tkactwo bawełniane i rzemiosła (275 rzemieśl.). Kościół par. kat. wzniesiony został w 1159 r., patronatu królewskiego i biskupiego, od 1338 do 1810 patronat należał do komandoryi maltańskiej, mającej tu swą siedzibę. W 1203 r. wzniesiono ratusz. W r. 1337 otrzymało miasto sądownictwo własne. W 1574 r. było 460 domów; 1606 r. morowa zaraza zabrała 2000 ludzi. Gdy Wallenstein spalił miasto w 1627 r., miało ono 835 dm. i 6000 mk. Wydzierane i rabowane z kolei przez Szwedów i wojska cesarskie w 1633 i 1634 r. Tkacze szwedzcy dali początek przemysłowi tutejszemu, który rozwinął się głównie po 7-letniej wojnie. W 1790 r. zawartą została w R. umowa między posłami angielskim, holenderskim, austryackim, polskim i

pruskim co do Turcyi, o którą toczyła się wojna między Austryą a Rossyą. *B. Ch.*

Rychcice al. *Rychczyce*, rus. *Rychtyczi*, wś, pow. drohobycki, 8 klm. na płn.-wschód od Drohobycza (sąd pow., urz. poczt., tel. i st. kol.). Na płn. leżą Dobrowlany (st. kol.), na płn.-wschód Rolów, na wsch. Lipowice i Michałowice, na płd. Poczajowice i Drohobycz, na zach. Starawieś i Wacowice. Wś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem Baru (dopł. Tyśmienicy). Wchodzi on tu od zach. z Wacowic a płynie na płd.-wschód do Michałowic, tworząc podmokłą dolinę. Płd. część wsi przepływa struga Czarny potok, również dopływ Tyśmienicy (w Poczajowicach). Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Baru (283 mt.); na płn.-wschód od nich wśród lasów grupy domów: Chatki i Chaty, na granicy płn. karczma Dobrowlanka. Niwy zajmujące płn. część wsi zwą się obszarem ruskim, a wśród nich sięga wzgórze do 321 mt. (znak triang.). Niwy płd. zwą się obszarem średniańskim (wznies. do 306 mt.). Przez wś idzie kolej żelazna. Własn. więk. (Juliusza Bielskiego) ma roli or. 532, łąk i ogr. 59, past. 15, lasu 582 mr.; wł. mn. roli or. 535, łąk i ogr. 434, past. 215, lasu 32 mr. W r. 1880 było 401 dm., 2005 mk. w gminie, 11 dm., 75 mk. na obsz. dwor.; 1376 rz.-kat., 664 gr.-kat., 39 izracl., 1 innego wyznania; 1438 Polaków, 635 Rusinów, 7 Niemców. Par. rz.-kat. w miejscu, dek. drohobycki, dyec. przemyska. Do par. należą: Delawa, Dobrowlany, Gaje Górne, Gaje Niżne, Lipowiec, Michałowice z Maryampolem, Poczajowice, Rolów, Słońsko, Śniatynka, Wacowice, Wola Jakubowa i Wróblowice. Par. fundowali w r. 1434 Stanisław Korytko z Poczajowic i Marcin Korytko z Michałowic. W XVI w. popadła ona w ręce protestantów. Katolicy odzyskali kościół i dochody parafii dopiero w r. 1629 na mocy przywileju Mikołaja z Nurowa Daniłowicza, podskarbiego kor. Obecny kościół drewniany z 1720 r., konsekrowany w r. 1858. Par. gr.-kat. w Wacowicach. We wsi jest cerkiew p. w. św. Bazylego. W części wsi R. Polskie jest szkoła etat. 1-klasowa a w części R. Ruskie szkoła filialna. Jest kasa pożyczk. gm. z kapit. 13,757 zł. i młyn. W r. 1462 potwierdza Kazimierz Jagiellończyk na sejmie w Piotrkowie dnia 25 listopada na prośbę Jana Korytki z R. darowiznę wsi Poczajowice, Gaje Niższe i Wyższe przez Władysława Jagiełłę Stanisławowi Korytce uczynioną (Liske, A. G. Z., t. IV, str. 180). D. 12 kwietnia 1494 r. rozgranicza Stanisław Derszniak z Rokitnicy, podkomorzy przemyski, wsie Rychcice i Wacowice (l. c., str. 205). W Rychcicach urodził się w roku 1813 Maurycy hr. Dzieduszycki, który swe prace historyczne ogłaszał pod pseudonimem Rychcickiego. *Lu. Dz.*

Rychenberk, niem. *Reichenberg*, wś, pow. gdański nizinny, odl. 10 klm. na wschód od Gdańska, st. p. Gr. Plehnendorf, par. kat. król. kaplica w Gdańsku; razem z przyl. Muehlenfeld (1885 r. 5 dm., 38 mk.), Reichenberger Gasse (5 dm., 7 mk.), Rosenau (5 dm., 35 mk.), Rossgarten (4 dm., 39 mk.), Wrukenkaule (1 dm., 7 mk.), obejmuje 832 ha (10 łąk i 358 roli). R. 1885 było razem 35 dm., 59 dym., 366 mk., 23 kat., 341 ew., 2 dysyd. Szkoła ewang. 2 klas. liczyła 1887 r. 159 dzieci. R. jest starą osadą, która zapewne w pierwszej połowie XIV w. otrzymała przywilej erekcyjny. W 1547 r. magistrat gdański, chcąc dopomódz tej wsi, spustoszonej przez wylew Wisły, nadaje ją Filipowi Czemie (Eidzema) z Fryzyi i towarzyszom wraz z $43^1/_2$ włókami i 4 wolnemi. W wojnie Gdańszczan z Batorym wś wielkie poniosła szkody, tak że kościół wraz z swoją wysoką wieżą służącą żeglarzom za znak, został w części spalony. Przy restauracyi z r. 1584 już go nieodbudowano w pierwotnym kształcie. Teraźniejszy kościół, w którym tylko dolne części wieży pochodzą z XV w., zbudowany został w 1581 r. w pruski mur, lecz dopiero w XVIII w. wykończony. Z zabytków jest tu kielich gotycki, r. 1668 odnowiony; według napisu pierwotnie dla innego kościoła przeznaczony. Napis ten brzmi bowiem: Disser Kelch hort (t. j. gehoert) yn de Kapelle uf dem hobete (?) cwysschen der weisele (Wisła). Dzwony są z r. 1743 i 1745. Dawniejsze dzwony pochodziły z r. 1580 i 1537; ten ostatni nosił napis: „Jacobe lux Hispaniae ab omni clade nos protege“ (ob. Bau- und Kunstdenkmaeler der Prov. Westpreussen, str. 133). Ponieważ prawo patronatu miał Gdańsk, dlatego przeszedł on w ręce ewangelików. Jako pierwszego pastora wymieniają Mikołaja Mensel w r. 1594. W XVII w. zjawili się tu menonici, którym magistrat gdański r. 1630 zakazał wszelkich zgromadzeń. R. 1666 był pastorem Mat. Mueller. *Ks. Fr.*

Rychenbach, niem. *Reichenbach in der Lausitz*, 1356 *Richinbach*, miasto w pow. zgorzelickim, odl. $22^1/_4$ mili od Wrocławia, $13^3/_4$ mili od Lignicy, w pobliżu granicy od Saksonii. Leży na wznies. 529 st. npm., nad pot. Starym (Alte Bach), w równinie. Posiada kościół par. ewang., szkołę ewang. W 1842 r. było 134 dm., 173 budyn., 1069 mk. (1052 ew., 17 kat.). Początek miasta nieznany. Kościół paraf. wspominany w dok. tyczących się bisk. misnijskiego z 1346 r. W 1430 r. Hussyci zajęli miasto, lecz nie zdobyli kościoła, w którym broniący się mieszczanie doczekali odsieczy. W 1778 r. wojska austryackie po-

konały tu Sasów a 1813 r, zwyciężyli Francuzi w walce z rossyjskiemi wojskami. Pożary zniszczyły miasto 1509 r., 1640, 1670 i 1749 r. Kościół po spaleniu odbudowany 1674 r.

Rychenberk, niem. *Richenbery*, wś nieistniejąca obecnie. Leżała pewnie tam, gdzie dziś Steinberg pod Gdakowem, w pow. suskim. R. 1378 zachodzi Kothoborius de Richinberg (ob. Kętrz.: O ludn. pol., str. 186).

Rychendrysy, niem. *Reichandres*, dok. 1249 *Lingues*, 1250 *Lynguar*, 1343 *Lingwar* al. *Andresdorf*, fol. do Waplewa należący, w Pomezanii, pow. sztumski, 291·34 ha roli or. i ogr., 65·65 łąk, 1·45 past., 12·83 lasu, 8·48 nieuż., 20·78 wody; czysty dochód z gruntu 5424 mrk; wodny młyn; st. p. Stary Targ 8 klm. odl., st. kol. Mlecewo 10·5 klm. odl., par. kat. Kiszpork. W 1868 r. 23 bud., 11 dm., 148 mk., 141 kat., 7 ew.; 1885 r. 11 dm., 126 mk. Na szczycie góry wznoszącej się nad brzegiem jez. Rychendryskiego odkryto groby w mogiłach kamiennych, które jednak zburzone zostały (ob. Obj. do mapy archeol. Prus Zach. p. Ossowskiego, str. 28). R. 1343 poświadcza Aleksander v. Korne, komptur kiszporski, że Permande, syn Sabanga, dobra swoje Linguar, sprzedał Andrzejowi Tumerynowi za 150 grz. (ob. Gesch. d. Kr. Stuhm, von Schmitt, str. 258). Przy tej sposobności zmieniono nazwę wsi na dzisiejszą. W XV w. słynie jako gorliwy zwolennik zakonu Jakusz z Rychendrys (ob. Kętrz. O ludn. pol., 193).

Rychenwalt, ob. *Rychwałd.*

Rychlakowszczyzna, wś i fol., pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Kozłowszczyzna, o 19 w. od Słonima.

Rychlik 1.) niem. *Richlich*, nadleśn. król. i okr. domin., pow. czarnkowski, o 7 klm. na zach.-płd. od Trzcianki (par. i st. dr. żel.), poczta w Siedlisku (Stieglitz); ma 3 dm., 17 mk. W skład okr. wchodzą leśnictwa: nowowiejskie (1 dm., 6 mk.), niekurskie (Nikorsk, 1 dm., 12 mk.), Niewerder (1 dm., 8 mk.), Richardshoehe (1 dm., 11 mk.), Teresin 1 dm., 6 mk.) i Torfownia 1 dm., 9 mk.); cały okr. ma 9 dm., 69 mk. (9 kat., 60 prot.) i 6562 ha (72 roli, 38 łąk, 6340 lasu sosnowego); czysty dochód z ha roli wynosi 3·52, z łąk 15·67, z lasu 2·74 mrk. 2.) **R.,** niem. *Richlich-Muehle*, młyn, tamże, o 8 klm. od Trzcianki, 1 dm., 9 mk. *E. Cal.*

Rychliki 1.) 1, 2 i 3, trzy wsie, pow. wiłkomierski, gm. Kowarsk, o 26 w. od Wiłkomierza. 2.) **R.,** fol., tamże, o 16 w. od Wiłkomierza, par. Widziszki; własność Pietraszewskiego.

Rychlikowszczyzna, osada, pow. słucki, od 1839 r. własność rodziny szlacheckiej Fedziuszków, około 2 włók. *A. Jel.*

Rychliszki, fol., pow. wiłkomierski, gm. Siesiki, o 28 w. od Wiłkomierza.

Rychlów 1.) potok, powstaje w obr. Lubomirza, pow. limanowski, z pod góry Kiełbasnej, na płn. pochyłości Gorców; płynie na płn., po zachod. stronie Swiniej góry (652 mt.) i uchodzi w Lubomirzu do Mszany od lew. brzegu. Długość biegu 3¾ klm. 2.) **R.,** polana, ob. *Kudłoń.* *Br. G.*

Rychlowiec, potok, wypływa z pod Kiełbasnej góry (950 mt.), w pobliżu źródeł pot. Rychlowa, w płd.-zach. części gm. Lubomirza, pow. limanowski, płynie na płn. prawie równolegle do Rychlowa, tworząc granicę między Lubomirzem (od wsch.) a Koniną i Mszaną Górną (od zach.). W końcu na obszarze Mszany Górnej, uchodzi do Mszany od lew. brzegu (na wys. 507 mt.). Długość biegu 3 klm. *Br. G.*

Rychława, niem. *Richlawo*, *Richlawe*, wś szlach. przy linii kolei wschod., pow. świecki, st. p. i par. kat. Nowe, okr. urzędu stanu cywil. Milewo. W 1868 r. 53 bud., 39 dm., 324 mk., 156 kat., 168 ew.; 1885 r. 40 dm., 61 dym., 275 mk., 130 kat., 145 ew. Szkoła ew. liczyła 1887 r. 92 dzieci. Od początku XVIII w. aż do regulacyi (w 1822 r.) należała R. do dziedziców Bąkowa. R. 1552 była sprzedana (5 włók i ćwierć karczm.) za 400 grzywien. Według taryfy pobor. na symplę płaciła r. 1682 i 1717 gr. 13 fen. 4½. Podług taryfy pobor. z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacił tu Gośliński od 3 włók folw., 1 ogr. 3 fl. 8 gr. (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn., 1871, 176). Wówczas należała R. do pow. nowskiego. Wizyt. Rozdrażewskiego z r. 1583 donosi: Nobilium una curia et quatuor subditi, nihil solvunt (str. 75). R. 1710 zaś dawała R. mesznego 3 kor. żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 195). Szkoła istniała już r. 1766. R. 1773 liczyła R. (dobra szlach. i wś) 16 wł. chełm. i 3 mr., 17 dym. i 81 mk. ew. Było tu 9 gburów dzierżawców (na lat 40), czynsz wynosił 700 zł., oprócz tego od każdej włóki 1 gęś, 2 kury i 2 kor. owsa do dworu w Bąkowie. Karczmarz brał z dworu na wyszynk 8 beczek piwa i 30 ósemek wódki. W jeziorze (2 mr.) bernardyni z Nowego mieli prawo rybołówstwa. Przy seperacyi r. 1822 dostali włościanie 500 mr., dwór zaś 452 mr. *Ks. Fr.*

Rychłocice, w XVI w. *Rychloczyce major* i *R. minor*, wś i fol. nad rz. Wartą, przy ujściu Oleśnicy, pow. wieluński, gm. Konopnica, par. Rychłocice, odl. 28 w. od Wielunia. Brzeg doliny Warty wznies. 576 st. npm. R. posiadają kościół paraf. murow., gorzelnię parową, młyn wodny. Wś R. z os. Sobkowizna, Żabieniec i wsią R. Poduchowne ma 51 dm. Ludność R. niepodana; w przyległościach jest

365 mk.; fol. ma 12 dm., 50 mk. W 1827 r. było 27 dm., 416 mk. W 1886 r. fol. R. z nomenkl. Września al. Nekandów i Żabieniec rozl. mr. 2539: gr. or. i ogr. mr. 689, łąk mr. 200, past. mr. 79, lasu mr. 1400, w sporze mr. 3, nieuż. mr. 173; bud. mur. 14, z drzewa 18; płodozmian 12-polowy, las nieurządzony. Wś R. os. 50, z gr. mr. 641; wś Mała Wieś os. 25, z gr. mr. 323. Kościół p. w. Zwiastowania N. P. Maryi założył i uposażył, jako filię par. w Brzykowie, Piotr Szczawiński, dziedzic R., z żoną Elżbietą, około 1450 r. Uposażenie plebana stanowił łan roli, łąka, trzy karczmy z ogrodami i łąkami (z tych jedna płaciła czynszu 3 fertony, inne po 1), dziesięciny od karczmarzy i ogrodziarzy siedzących na łanach folwarcznych, po 5 gr., 1 kor. owsa i 1 kor. żyta od łanów kmiecych (było ich 16) i po 3 grosze od karczmarzy (było 13), dwa korce mąki z młyna, tudzież ze wsi Kalinowy (par. Strońsk) 10 kor. żyta z 10 łanów. Miał też wolne rybołówstwo w Warcie sieciami zwanemi zabrodnie i sadzawkę na rzeczce (Olešnicy). Gdy kościół spłonął w 1765 r. (pleban nie pozwalał ratować, wołając że M. Boska ugasi), wystawił nowy z drzewa w r. 1770 dziedzic wsi Trepka, kalwin, i wtedy utworzono parafię. W ostatnich czasach złączono znowu R. z par. w Brzykowie i nabożeństwo kolejno odprawia się w obu kościołach. Sama wś w XVI w. należała do częściowych właścicieli. Dziesięcina z łanów kmiecych szła do kanonii wieluńskiej; z R. Wielkich miała wartości do 5 grzyw., z R. Małych około seksageny (Łaski, L. B., I, 471; II, 99). W 1552 r. wś par. R. majus, własność Barbary Chmielowej i Floryana Szczawińskiego, miały 22 osad, $7^1/_2$ łan., 2 karczmy, 1 młyn. R. minus 6 osad i łany (Pawiński, Wielkop., II, 303). *Br. Ch.*

Rychłów, potok, ob. *Rychłów.*

Rychłowice, wś i fol., pow. wieluński, gm. Kurów, par. Ruda, odl. 3 w. od Wielunia, posiada wiatrak, 19 dm., 147 mk. W 1827 r. było 11 dm., 107 mk. W 1879 r. fol. R. rozl. mr. 407: gr. or. i ogr. mr. 318, łąk mr. 35, past. mr. 21, lasu mr. 5, w os. młyn. mr. 2, nieuż. mr. 26; bud. z drzewa 14. Wś R. os. 17, z gr. mr. 134. W XVI w. siedzi tu drobna szlachta, z trzech cząstek pobiera pleban dziesięcinę wartości do $1^1/_2$ grzyw. (Łaski, L. B., 111). W 1552 r. siedziało tu sześciu Rychłowskich na $^1/_3$ łanie a w 1553 r. $^3/_4$ łanu. Część Piotra i Hieronima Rychłowskich miała 3 osadn. i młyn (Pawiń., Wielkp., II, 290).

Rychłowice, kol., pow. noworadomski, gm. i par. Rząśnia, ma 8 dm., 47 mk., 71 mr. W 1827 r. było 5 dm., 39 mk.

Rychłowisko, wś i fol., pow. piotrkowski, gm. Uszczyn, par. Piotrków, leży tuż pod miastem; wś ma 7 dm., 54 mk., 28 mr.; fol. 1 dm., 84 mr. W 1827 r. było 5 dm., 18 mk.

Rychnawa, węg. *Richnó*, niem. *Reichenau*, z *Hutą św. Anny*, wś nad Hornadem, hr. spiskie, pow. bański. Wznies. wsi 364 mt. npm. W 1880 r. było 94 dm., 564 mk. Słowaków; obszaru 1242 katastr. sąż. kw. Kościołek łaciński p. w. św. Michała, filia par. w Kluknawie. W 1878 r. było rz.-kat. 628, nieun. 27, żyd. 11, razem 666. Jest też starożytna kaplica p. w. św. Maryi Magdaleny. Wieś istniała już r. 1310. Nadana Hieronimowi Łaskiemu w 1528 r. wraz z Kieżmarkiem. Należy do sądu pow. i urz. podatkow. w Gielnicy, st. pocz. Krompach. *Br. G.*

Rychnów, wś i fol., pow. kaliski, gm. Pamięcin, par. Rychnów, odl. 13 w. od Kalisza, posiada kościół par. drewniany, 43 dm., 451 mk. W 1827 r. było 38 dm., 311 mk. Dobra Rychnów lit. B. składały się w 1885 r. z fol.: R. i Romanki, rozl. mr. 939: fol. R. gr. orn. i ogr. mr. 522, nieuż. mr. 19; bud. mur. 26, z drzewa 6; płodozmian 13-polowy; fol. Romanki gr. or. i ogr. mr. 238, łąk mr. 8, pastw. mr. 24, lasu mr. 117, nieuż. mr. 11; bud. mur. 2, z drzewa 1; płodozmian 13-polowy; las nieurządzony. Wś R. os. 65, z gr. mr. 238. Fol. Rychnów lit. A. al. Bogucice w 1874 rozl. mr. 357: gr. or. i ogr. mr. 337, łąk mr. 5, nieuż. mr. 15; bud. mur. 13, z drzewa 2; płodozmian 10-polowy. Wś R. os. 15, z gr. mr. 88. Kościół parafialny p. w. WW. Św. istniał tu już przed 1433 r., jak o tem świadczą akta konsystorza gnieźn. W 1755 r. burza obaliła zrujnowany kościół. Ze szczątków wystawiono kapliczkę, w której odbywało się nabożeństwo, dopóki w 1782 r. dziedzice R. Skowrońscy nie wznieśli nowego kościoła z drzewa. Na początku XVI w. była przy kościele szkoła a pleban posiadał dwa łany i ogród. Do par. należały Wyganicze (Wyganki) i Kurza. Ze wsi tych pleban pobierał (mesne?) po korcu żyta i owsa z łanu kmiecego a dziesięcinę jedynie z łanu sołtysiego w R. Wieś sama należała do Rychnowskiego (Łaski, L. B., II, 78). W 1579 r. Mateusz Lipski miał tu 11 łan., 3 zagr., 1 kom., 1 rzem. (Pawiński, Wielkp., I, 127). R. par., dek. kaliski, 620 dusz. *Br. Ch.*

Rychnow, niem. *Reichen Ober* i *Nieder*, wś, pow. namysłowski, par. ew. Namysłów. W 1841 r. kaplica kat. (połączona z Kowalowicami od 1554 r.), szkoła ewang., 47 dm., piękna rezydencya, 385 mk. (140 katol., 5 żyd.), cegielnia, hodowla owiec.

Rychnowo 1.) niem. *Richnau*, dawniej *Reichenau*, wś, pow. wąbrzeski, st. p. Kowalewo, par. kat. Wielka Łąka; 201 ha (12 łąk, 176 roli). W 1885 r. 59 dm., 90 dym., 417 mk., 186 kat., 231 ew.; 1868 r. 68 bud., 60 dm.,

432 mk., 175 kat., 247 ew. Szkoła ew. liczyła 1887 r. 157 dzieci. 2.) **R.**, dobra, tamże, st. pocz. i kol. Kowalewo 6·5 klm. odl., 626 ha (20 łąk, 580 roli). W 1885 r. 14 dm., 35 dym. 193 mk., 142 kat., 47 ew., 4 żydów; 1868 r. 24 bud., 14 dm., 220 mk., 168 katol., 52 ew. Miasto Toruń nabyło tę wieś r. 1616 razem z wsią Borównem i fol. Orzechowem od Waleryana Bystrama, wzamian za Skłodzewo, dopłacając 40,000 fl. (ob. Beschr. von Thorn, von Wernicke, str. 282). Zdawna istniał tu kośc. paraf., do którego należały oprócz R. Olesiek i Borówno. W XVI w. podupadł i przez dłuższy czas stał pustkami. Rolę kościelną przyłączono do folw., a w dawniejszej plebanii kmieć mieszkał. O kościele pisze wizytacya z r. 1647, że ściany już tylko pozostały murowane, a dach cały zapadł. Wizytator Strzesz pisze r. 1667, że tu dawniej było 6 włościan, wówczas atoli żadnego „ecclesia diruta“ (str. 44). Dopiero gdy bisk. Opaliński (1682—93) wytoczył proces magistratowi toruńskiemu o zabrane katolikom kościoły w Grębocinie i Rogowie, miasto musiało r. 1683 odbudować za to katolikom trzy kościoły zrujnowane a między niemi rychnowski. Około r. 1685 stanął w R. prawie nowy kościół. Magistrat jednak nie chciał wydać 4 włók plebańskich a zobowiązał się tylko prob. płacić 200 fl. rocznie. Przedtem już r. 1651 Waleryan Bystram, dawniejszy dziedzic R., zapisał na utrzymanie kościoła 500 fl. Kościół w R. przyłączono jako filią do par. w Wielkiejłące jeszcze za bisk. Działyńskiego r. 1642. Pozostawiony bez opieki kościół upadał; od 1800 r. już stał pustkami. Na pół walącą się ruinę rozebrano r. 1845 i sprzedano za 73 tal. Ołtarz, ambona, ławki i chrzcielnica dostały się kościołowi w Łążynie. 3.) **R.**, niem. *Richnowo*, dok. *Rychenaw*, *Reychenaw*, *Reichenau*, wś nad Osą, pow. grudziądzki, st. p. Bursztynowo, par. kat. Linowo o $^1/_4$ mili. Ma szkołę ewang., 573 ha (40 łąk, 509 roli). W 1868 r. 54 bud., 24 dm., 193 mk., 21 kat., 171 ewang.; 1885 r. 28 dm., 50 dym., 242 mk., 29 kat., 211 ew. R. po raz pierwszy spotykamy r. 1404. Za czasów krzyżackich należało do komturstwa radzyńskiego. Rejestry czynszowe z r. 1415 opiewają, że R. obejmowało 32 włók i czynszowało 26 grz. i 4 skojce. R. 1435 posiadał sołtys 4 wł., od których płacił 3 grz., karczma stała pusta. R. 1438 było 28 wł. osadzonych, każda czynszowała po 3 wiardunki. Księgi szkodowe z r. 1414 donoszą, że w ostatniej wojnie wszystkie posiadłości prócz pięciu, zostały zniszczone; szkoda wynosiła 800 grzyw. R. 1650 potwierdza Jan Kazimierz przywilej na wolne sołectwo, które wówczas posiadał Bonkow (Bomke). Oprócz tego istniały tu 3 lemaństwa, każde po 2 wł. R. 1744 nadaje je August III Pawłowi Papalskiemu, Pawłowi Johnke i Hermanowi Schlak. Lemani ci mieli wolne drzewo opałowe i budulcowe w lesie starościńskim i prawo warzenia piwa i gorzałki; płacili zaś zamiast osobistej służby wojskowej 100 zł. Zresztą byli wolni od tłoki i innych ciężarów. Resztę wsi trzymali osadnicy w dożywotnej dzierżawie. Lustracya sstwa radzyńskiego z r. 1765 wykazuje, że wolne sołectwo posiadał Chrystyan Bomke, który płacił 15 fl. kwarty, każdy z 3 lemanów płacił do regimentu łanowego 100 fl. Włóki trzymali: Jerzy Beier, Herman Klaban, Chrystyan Gollatz, Piotr Ziel, Chrystyan Thena, Chrystyan Zacha, Michał Kiepke i karczmarz Jakub Hackberg; każdy płacił 20 fl. czynszu od włóki. Od r. 1750 trzymali oni swoje włóki w doczesnej dzierżawie na 40 lat. R. 1761 puszcza ssta Tomasz Czapski młyn tutejszy wolnemu sołtysowi Tomaszowi Bomke na 30 lat w doczesną dzierżawę za czynszem w kwocie 20 fl. R. 1826 nastąpiło uwłaszczenie, 9 gburów otrzymało 1464 morgów i 49 kw. prętów na własność za rentę, wynoszącą 246 tal. 2 sbr. 10 fen. (ob. Gesch. d. Graudenzer Kr. von Froehlich, I, 270). 4.) **R.**, ob. *Rychnowy*. *Ks. Fr.*

Rychnowo, niem. *Reichenau*, dobra ryc. na pol.-prus. Mazurach, pow. ostródzki, przy trakcie z Ostródu do Działdowa, w okolicy pagórkowatej, z glebą urodzajną i torfiskami. Ma do 300 mk., przeważnie Polaków, rolników. W okolicy jest 5 gorzelni. St. pocz. i tel. w miejscu. Pocztowy omnibus kursuje z Olsztynka na R. do Ostródu. Obszaru 796 ha. R. powstało około r. 1325 na terytoryum, nadanem przez Ludera, komtura dzierzgońskiego, Janowi z Otłoczyna, obejmującem 400 włók, w ziemi saskiej, między Drwęcą a Grabiczką, począwszy od ujścia Grabiczki do Drwęcy. Obejmowało 70 włók. R. 1352 nadaje w. m. Winryk z Kniprode Piotrowi z Gierzwałdu i Tomaszowi z R. 42 włók na prawie chełm. Pełnić winni jednę służbę w lekkiej zbroi, 10 lat wolności. Ten sam Tomasz występuje jako świadek w dokumencie z r. 1374 między Kunkiem z Pacołtowa a tegoż sąsiadami Szkodą i Nadrowem z Drwęcka, przed sędzią ziemskim Hanuszem z Leszcza. *Ad. N.*

Rychnowska Wola, niem. *Sophienthal*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. ostródzki, nad rz. Liwą, blisko traktu bitego z Olsztynka do Ostródu, 3 klm. na płn. od st. pocz. w Rychnowie, 10 klm. na zach. od Olsztynka; 66 dm., 303 mk., 260 ha. *Ad. N.*

Rychnowy al. *Ryckny*, niem. *Richnau*, 1359 *Rychenow*; 1379 *Rychenaw*, 1653 *Rychnowo*, 1695 *Rychowo*, wś, pow. człuchowski, st. pocz. i kol. i par. kat. Człuchowo $^3/_4$ mili odl., okr.

urz. stanu cywiln. Lichtenhagen. Z wyb. Pod górą Krzyżową (Am Kreuzberge), 1885 r. 1 dm., 5 mk., Przy młynie (2 dm., 30 mk.), W Boru (1 dm., 9 dm.) i w Piekle (In der Hoelle 1 dm., 9 mk.), obejmuje 2206 ha (239 lasu, 47 łąk, 1205 roli orn.), której ha daje 2·74 mrk czystego dochodu. W 1868 r. 185 bud., 66 dm., 533 mk., 275 kat., 258 ew.; 1885 r. 87 dm., 130 dym., 692 mk., 345 kat., 347 ew. Szkoła symultanna liczyła 1885 r. 133 dzieci. We wsi jest kościół kat. filialny z drzewa, p. w. św. Krzyża. Za czasów krzyżackich należały R. do komturstwa człuchowskiego. Przywilej lokacyjny wystawił dla R. komtur człuchowski Ludolf Hake r. 1359 (ob. Odpisy Dregera w Peplinie, str. 10). R. zaś 1379 nadaje Konrad Wallrode, komtur człuchowski, Mikołajowi (Clows) Molner i jego spadkobiercom młyn w R. za opłatą czynszu w kwocie 3 grzywien (ob. Odpisy Dregera w Peplinie, str. 36). Wizyt. Trebnica z r. 1653 opiewa, że tu był kościół filialny, w pruski mur budowany, który dawniej należał do Kiełpina, miał jeden ołtarz i 2 dzwony. Do prob. należały 2 ogrody i 4 włóki, dwie uprawiał sołtys i płacił od każdej 8 fl., drugie 2 dzierżawili mieszkańcy z Lichtenhagen i płacili tyleż. Włościan było (z sołtysem) 18; mesznego dawali po półtora korca żyta, dawniej po 2 korce. Do kościoła należało 8 mr. roli i 2 jeziora. Na kolendę dawali 1½ grosza. Nabożeństwo odprawiało się tu co czwartą niedzielę (ob. str. 38). Wizyt. Jezierskiego z r. 1695 donosi, że w kościół przed kilku laty piorun uderzył i zrujnował. Z 4 włók proboszczowskich dwie uprawiał Dawid Prich i płacił 15 fl. rocznie, 2 zaś Marcin Bawenty i dawał 19 fl. 15 gr., oprócz tego dostawiał każdy 1 gęś i 4 kury (str. 44). *Ks. Fr.*

Rychold al. *Rychuld*, *Ryhuld*, os., w gm. Bąki al. Bąkowa (Bonkau, mor. Bonkov), w pow. bielskim, obw. sąd. strumieńskim, tuż nad granicą Szląska pruskiego, przy zejściu się gościńca cieszyńsko-strumieńskiego z pruskim do Golasowic, Pawłowic, w pow. pszczyńskim; o 1 klm. od st. kol. żel. Pruchny. Ma 19 dm., 185 mk.; 168 Polak., 15 Niem.; 66 rz.-kat., 119 prot. *Br. G.*

Rychta, rzeka, prawy dopływ Irszy al. Trościanicy, uchodzi pod wsią Czapowicze.

Rychta 1.) wś na prawym brz. Teterowa, przy ruczaju leśnym, pow. radomyski, przy drodze z Oranego (par. praw.) do wsi Mokrzec, o 7 w. od obu tych wsi. Ma 8 osad, zamieszkałych przez kowali i węglarzy, dzierżawiących grunta od właściciela Iskry. 2.) **R.**, ob. *Rychty*.

Rychtal 1.) al. *Rychtalik*, niem. *Daupe*, wś, pow. olawski, par. ew. Laskowice. W 1842 r. 61 dm., 500 mk. (40 katol.), szkoła ewang., podleśnictwo królewskie, uprawa lnu, pszczolnictwo. 2.) **R.**, niem. *Reichthal*, miasteczko, nad rzką Studnicą, pow. namysłowski, wznies. 484 st. npm., odl. 9 mil od Wrocławia. Posiada kościół par. katol. p. w. św. Jana Chrzciciela, kilka kaplic, szkołę katol., browar, około 1300 mk., zajmujących się przeważnie szewctwem i uprawą roli. W 1842 r. było 127 dm., 1310 mk. (1077 katol., 220 ew., 13 żyd.). Ludność polska przeważnie. Założone zostało w 1386 r. i obdarzone prawem nissańskiem. Do 1810 r. należało do dóbr bisk. wrocławskiego. Pożar w 1782 r. zniszczył całą osadę. Par. R., dek. t. n., 1869 r. miała 2025 kat., 1300 ew., 59 izr., 20 dys. Dek. rychtalski dyec. wrocławskiej miał tegoż roku 7474 kat., 10056 ewang., 103 izrael., 20 dyss., w 5 parafiach: Kowalowice, Kreuzendorf, R., Schmograu, Wallendorf.

Rychtecka Słobódka, wś, pow. kamieniecki, gm. Rychty, par. kat. Czarnokozińce, o 10 w. od Żwańca a 14 w. od Kamieńca, obok wsi Rychty, ma 175 osad, 1048 mk., 1132 dz. ziemi włośc., 31 cerkiewnej. Cerkiew p. w. N. M. P., wzniesiona w 1768 r., ma 1489 parafian. Własność niegdyś Humieckich z Rycht, dziś Rożałowskich. *Dr. M.*

Rychterówka, ob. *Rejterówka* 1.).

Rychtowo, niem. *Uhlenkrug*, wyb. do Nieszępowa, pow. kartuski.

Rychty, urzęd. *Rychta*, wś na praw. brzegu Żwańczyka, pow. kamieniecki, gm. i par. prawosł. R., par. katol. Czarnokozińce (o 12 w.), o 13½ w. od Kamieńca a 11 w. od Żwańca odległa. Ma wraz ze Słobódką Rychtecką i przysiołkiem Morozową 2110 mk., 1450 dz. ziemi dwor. (1000 ornej i 450 lasu czarnego), 1132 dz. ziemi włośc., 74½ dz. cerkiewnej. Na Żwańczyku dwa młyny: jeden w R., pytlowy o 6 kamieniach, przerabiający rocznie do 80,000 pud. pszenicy, drugi na Morozowie, razowy, również o 6 kamieniach, z których 4 zbożowe, jeden porusza stępy a jeden folusz. Grunta równe, a podłoże mało przepuszczalne, przeważnie pszenne, w ¼ zaś części rzepakowe i buraczane. Lasy obfitują w zwierzynę, głównie w zające i lisy, rzadziej kuny i borsuki; spotykają się też wilki i sarny. Ciągnące się nad Żwańczykiem skały dają wyborny kamień budulcowy, obfitują także w wapień. Do klimatycznych rzadkości należy tu grad, posucha i zaraza na bydło. We wsi znajduje się cerkiew p. w. św. Koźmy i Damiana, wzniesiona w 1864 r., z 848 parafianami, oraz zarząd gminy, do której należą: R., Słobódka Rychtecka, Łastowce, Laszkowica, Wójtowce, Zawale, Kudryńce, Milowce, Czarnokozińce i Szustowce, w ogóle 10 starostw wiejskich, mających 1047 osad, 7283 mk. włośc., 5215 dz. ziemi włośc. (4562 or-

nej). Oprócz tego w obrębie gminy przebywa 908 mk. innych stanów i znajduje się 8897 dz. (5740 ornej) ziemi rząd. i pryw.; cały więc obszar gminy ma 8191 mk. i 14112 dzies. ziemi (10,302 ornej). Ludność pod względem fizycznym dobrze się przedstawia, jest rosłą i silnej budowy, pod względem moralnym natomiast stoi na bardzo niskim stopniu. Kradzieże, bójki i inne przestępstwa są na porządku dziennym. Najbardziej demoralizującym czynnikiem jest rozpowszechnione przemytnictwo (wódki zwłaszcza) z odległej o 7 w. Galicyi. Z powodu bliskich ognisk zbytu (Kamieniec, Żwaniec, Orynin) mieszkańcy, zwłaszcza Słobódki Rychteckiej, są dziś zamożni; posiadają oni obfite sady wiśniowe i śliwkowe. Natomiast gospodarstwo rolne w wielkiem jest zaniedbaniu; gleba wyjałowiona, konie nadzwyczaj drobne i liche; więcej zamiłowania u włościan przebija się do bydła rogatego rasy besarabskiej. Dom mieszkalny, właściciela, przerobiony z dawnego zamku, bez zmiany pierwotnych jego zarysów, wznosi się na krańcu lasem porosłej skały, około 15 sążni wysokiej, u stóp której Żwańczyk tworzy obszerny staw. Dla odpływu wód z tego stawu wykuto w skale kanał, długi do 50, szeroki 5 a wysoki 6 sążni. Majętność ta należała niegdyś do możnej rodziny podolskiej Humieckich, którzy wznieśli tu obronny zamek, składający się z czworoboku długiego na 70 a szerokiego na 18 arszynów, otoczonego murem o $2^1/_2$ arszynnej grubości, po rogach którego znajdowały się 4 baszty. Z tablicy znalezionej przy restauracyi domu mieszkalnego widać, że zamek wzniesiony został w 1507 r., a znajdujący się na tablicy herb Junosza wskazuje, że już wówczas do Humieckich należał. Początkowo R. miały się nazywać Nowosiółką, jak to wspomina Stefan Humiecki w swym testamencie. Podczas zaboru tureckiego zamek tutejszy również należał do Turków; w obszernych podziemiach zamkowych trzymano konie baszy i wypuszczano je na okoliczne łąki nad rz. Kizią. Miejsce to zowie się odtąd Paszówką. Pamiętnym jest jeszcze napad Turków na zamek rychtecki w 1762 r., przedsięwzięty przez załogę chocimską pod wodzą Karam-Achmeta. Gubernatorem zamku był Osiński, który, polegając na zapewnieniach przyjaźni, wpuścił Turków do zamku. Ci jednak zrabowali zamek a mieszkańców złupili. Zginęło przytem 54 osób, Osińskiego zaś wraz z rodziną uprowadzono do Chocima. Sam on, za staraniem Potockich, wrócił do kraju, syn zaś jego dopiero po 20-letniej niewoli uwolniony został (podług opowiadania żyjącej przed kilku laty córki Osińskiego Tekli Izbickiej). Od Humieckich R. przeszły do Trzecieskich, od tych w 1815 r. do Płońskich, a od 1848 r. należały do znanego badacza przeszłości Konstantego Podwysockiego, po zgonie którego drogą wiana przeszły do Rożałowskich. Za życia Konstantego Podwysockiego gościli często w R.: Michał Grabowski, J. I. Kraszewski, Aleksander Weryha-Darewski i in. Niedawno jeszcze znajdowała się w dworze rychteckim cenna biblioteka, do 12,000 tomów licząca, i inne zbiory naukowe i dzieł sztuki, co wszystko przeszło dziś w posiadanie hr. Działyńskiego. W Krakowie 1872 r. wyszła broszura Władysława Górskiego p. t. O zbiorach pozostałych po ś. p. Konst. Podwysockim. Część R. po lewej stronie Żwańczyka leżąca, mająca do 400 dzies. ziemi dworskiej a do 200 dz. włościańskiej, należała do Trzecieskich, następnie do Bielińskich i Hanickich, potem do Lewickich, Bachtałowskich, dziś Kalinina. *K. Micowski.*

Rychtyn, wś, pow. suwalski, gm. i par. Jeleniewo. Odl. od Suwałk 9 w., ma 13 dm., 118 mk.

Rychwalska *Stara Wieś*, wś i fol., pow. koniński, gm. Dąbroszyn, par. Rychwał, leży tuż przy osadzie Rychwał, ma 40 os., 411 mk., 388 mr. włośc. Folw. ma 1500 mr. obszaru, posiada rozległy ogród owocowy z bogatą szkółką drzew i kopalnię torfu, z produkcyą do półtora miliona cegieł rocznie.

Rychwalska Wola, kol., pow. koniński, gm. Dąbroszyn, par. Rychwał, odl. 20 w. od Konina. Wchodziła w skład dóbr Rychwał, ma 21 dm., 113 mk. Według reg. pob. pow. konińskiego z r. 1579 wś R. Wola miała w części St. Złotkowskiego 2 łany, 3 zagr. Cześć Rozrażewskiego $^1/_2$ łan. (Pawiński, Wielkp., I, 235). *Br. Ch.*

Rychwał, w dok. z XVI w. *Rychphal*, os. miejska, dawniej miasteczko, pow. koniński, gm. Dąbroszyn, par. Rychwał. Leży przy drodze bitej konińsko-kaliskiej, połączone drogą bitą z Turkiem, odl. 17 w. od Konina, 34 w. od Kalisza, 24 w. od Turka. Posiada kościół par. murowany, synagogę, sąd gminny III okr., urz. gm., szkołę gminną początkową, st. poczt., olejarnię, 53 posesyj (33 dm. murow.), 938 mk. (435 męż., 503 kob.), 441 mr. ziemi należącej do 83 osad. W 1827 r. było 49 dm., 696 mk.; 1862 r. 57 dm., 796 mk. W ciągu roku odbywa się 6 jarmarków. Data założenia miasta nieznana; zapewne powstało w końcu XIV lub w XV w. na obszarze przyległej Starej Wsi, zwanej też niekiedy Stare Miasto (w spisach pobor. z 1507 r.). Kościół paraf. istnieje już w XV w.; 1476 r. pleban tutejszy pozywa Mikołaja, dziedzica R., o zabór gruntów kościelnych. Konsystorz zasądził, by dziedzic sprawił plebanowi kocioł do warzenia piwa i dał konia wartości trzech grzywien. R. z przyległymi wsiami

(Stara Wieś, Wola Rychwalska) należał w XVI i XVII w. do Złotkowskich, później do Dobrzyckich. Gabryel Złotkowski, kaszt. krzywiński, i syn jego Stanisław, kaszt. biechowski, wystawili (od 1574 r.) nowy murowany kościół, konsekrowany 1629 r. W 1579 r. R., miasto szlacheckie, dawało szosu 4 fl. 4 gr., od trzech bań gorzałczanych, 16 rzemiesł., 3 szynkarzy wódki, 2 komorn. bez bydła ogółem 14 fl. 14 gr. Była to więc uboga bardzo osada. W 1765 r. mieszkało tu 102 żydów. Pleban pobierał dziesięcinę z folw. i z trzech łanów miejskich, inni mieszczanie płacili kolendę po 2 gr. z domu ci co ważyli piwo, inni po groszu, komornicy po pół grosza. Pleban miał w sąsiedniej Starej Wsi po łanie roli w każdem polu, pobierał meszne po ćwiertni żyta i owsa z łanu. Przy kościele była w XVI w. szkoła (Łaski, L. B., I, 276). Dziedzice dóbr wznieśli na sztucznym nasypie zamek piętrowy z kaplicą i basztą, otoczony fosą. Z zamku tego pozostały tylko szczątki piwnic. W kościele przechowały się w pierwotnej postaci tylko szczytowe ściany. Sklepienia niema, inne części przebudowane. Istnieje dotąd kamienny grobowiec Gabryela Złotkowskiego († 1574), wystawiony przez syna w 1597 r. Grobowiec przedstawia rycerza leżącego, pod nim na tablicy napis łaciński. W 1887 r. fol. R. rozl. mr. 1183: gr. or. i ogr. mr. 388, łąk mr. 79, past. mr. 24, lasu mr. 497, w osad. wieczysto-czynszowych mr. 64, w odpadkach mr. 102, nieuż. mr. 30; bud. mur. 15, z drzewa 6; płodozmian 10-polowy, las nieurządzony, pokłady torfu, młyn wodny i 2 wiatraki. W skład dóbr wchodziły: wś R. os. 97, z gr. mr. 360; wś Stara Wieś Rychwalska os. 59, z gr. mr. 258; wś Wola Rychwalska os. 21, z gr. mr. 336. R. par., dek. koniński, 1250 dusz. *Br. Ch.*

Rychwałd 1.) w XVI w. *Bornica Richwałd*, wś, pow. gorlicki, u źródłowisk pot. Siarki (dopł. Sękowy), w kotlinie 434 mt. wznies., a otoczonej od zach. wzgórzami (697 mt.), od południa grzbietem posiadającym szczyty Mienczow (673 mt.), Magóra (705 mt.) i Magóra Matastowska (814 mt.), od zach. zaś Rychwałdzką Górą (629 mt.), Brasy (569 mt.). Posiada cerkiew paraf. drewnianą, szkołę etatową, kopalnię nafty eksploatowaną i rozwinięty przemysł płócienny. Składa się ze 142 dm. i 6 dm. na obszarze więk. pos. (Edw. Miłkowskiego), 914 mk., 93 rz.-kat., 800 gr.-kat. a 21 izrael. Więk. pos. wynosi 11 mr. roli i 647 mr. lasu; mniejsza 604 mr. roli, 252 mr. łąk, 1692 mr. past. i 425 mr. lasu. Par. należy do dyec. przemyskiej, dek. bieckiego, i obejmuje Siary. Uposażenie proboszcza wynosi 30 mr. roli wogóle i 113 zł. dodatku do kongruy. Par. rzym.-kat. w Sękowy. W 1581 r. (Pawiński, Małop., 114) prócz łanu sołtysiego było tylko 5 dworzyszcz wołoskich i 2 komorn. bez bydła. Wieś była własn. Przecława Pieniążka. Na zach. leżą Leszczyny i Bielanka, na płn. Siary, na wschód Ropica Ruska a na płd. Nowica. 2.) **R.**, wś, pow. tarnowski, w dolinie pot. t. n. (dopł. Biały), w okolicy podgórskiej i lesistej, na półn.-zach. od Pleśny, st. kolei tarnowsko-leluchowskiej. Wieś składa się z 68 dm. rozrzuconych po wzgórzach (wznies. od 291 do 456 mt.). Otoczona do koła lasem, ma od zachodu las zwany Olszą, od połud. Bukowy las. Z 410 mk. jest 403 rzym.-kat. a 7 izrael. Par. rzym.-kat. w Pleśni. Pos. więk. ma obszaru 130 mr. roli, 8 mr. łąk, 19 mr. past. i 747 mr. lasu; pos. mn. 343 mr. roli, 30 mr. łąk i 58 mr. past. Spisy pobor. z 1508, 1538 i 1581 r. (Pawiński, Małop., 467, 547 i 261) przekonywują, że wtedy było dwóch właścicieli, mianowicie w 1536 r. Dobkowie Łowczyńscy z Łowczówka a 1581 r. Dobkowie i Kacper Srzeniawita. Obejmowała 14 półłanków km., zagrody i karczmę. Graniczy na płd. z Lichwinem, na zach. z Łowczówkiem, na płn. z Pleśną a na wschód z Łubinką i Lubczą. 3.) **R.**, wś kośc., pow. żywiecki, o 5·9 klm. na wschód od Żywca (st. p. i tel.) a 8 klm. od Slemienia, na praw. brzegu Łękawki (dopł. Soły). Graniczy od zachodu z Moszczanicą, od półn. z Łękawicą, od wsch. z Gilowicami, a od płd. z Rychwałdkiem. Wzdłuż płn. granicy płynie od wsch. na zach. Łękawka, zabierając potoki z obszaru R. W wschodniej części obszaru rozpościerają się wzgórza: Zarębnice (475 mt.), przechodzące na obszar Gilowic; połud.-wschod. narożnik tworzy góra Krzywina (634 mt.). Na zach. od niej, na granicy R. z Rychwałdkiem, góra Barutka (622 mt.), dalej ku zach. wzgórze b. n. (640 mt.). W stronie płn.-wsch. grupa zabudowań Osiny, na płn. stoku Barutki zabudowania Poczekana, w płd.-zach. obszarze grupa zabudowań Hulinówka, na płn. przy drodze do Żywca legły zabudowania Dolina. Oprócz tego wchodzą w skład wsi kolonie: *Markwatowianie* i *Nowawieś*. Obszar więk. posiadł. ma roli orn. 267, łąk i ogr. 21, past. 130, lasu 81; mn. pos. roli or. 767, łąk i ogr. 50, past. 256, lasu 41 mr. austr. (1869 r.). Właściciel więk. pos. hr. Alfred Milieski. W r. 1869 było 132 dm., 860 mk.; w r. 1880 było 161 dm., 940 mk., 911 rz.-kat., 27 żyd., 935 Polak., 5 Niemc. Na os. Markwiatowianie przypada 15 dm., 78 mk., a na Nowąwieś 14 dm., 76 mk. Kościół par. murowany p. w. św. Mikołaja istniał już r. 1472, powstał przecie wcześniej, skoro, gdy dawniejszy zniszczał, Krzysztof Komorowski, kaszt. sandecki, dziedzic wsi około r. 1545, zbudował tu świąty-

nię drewnianą. Dopiero jednak Katarzyna Komorowska uposażyła tu parafię. Darowała ona kościołowi obraz N. M. P. cudami słynący, przywieziony z Wielkopolski. Dzisiejszy kościół murowany, z pułapam, o dwu baniastych wieżach, powstał r. 1756. Dzwon wielki z datą 1567 i herbem Komorowskich. Poświęcał go r. 1756 Franciszek Potkański, sufragan krakowski. Do r. 1672 należał do Żywca. Do par. należą: kościoły drewniane w Łękawicy (z 1536 r.) i Gilowicach. Kościół łękawicki na stropie przechował współczesne malowanie; przechowały się też dwa ołtarze szafiaste staroniemieckie z XVI w. Dzwon z datą 1536 r. Drewniany kościół rychwałdzki z r. 1547 przeniesiono do Gilowic. Dzwon mniejszy z datą 1584 r. Do parafii należą: Rychwałd (953 dusz), Rychwałdek (426), Pewel (971), Łękawica (1038), Okrajnik (492), Kocierz Moszczanicki (582), Kocierz Rychwałdzki (458), Łysina (217) i Oczków (547); dusz rz.-kat. 5684, żyd. 116. Przy kościele bractwo szkaplerzne od 1688, arcybr. św. Trójcy od 1718 i drogi krzyżowej od r. 1736. Jest też kaplica drewniana p. w. Serca Jezusowego. Janota w Żywieczyźnie wspomina (str. 53), że Mikołaj Komorowski, poróżniwszy się z bratem Aleksandrem r. 1612, zbrojno wyruszył przeciw niemu i pod Rychwałdem okopy kazał robić, ale w końcu pogodzili się. W r. 1622 rozbójnicza banda, z 25 ludzi złożona, w jasny dzień złupiła wsi: Wieprz, Lipową, Węgierską Górkę, Rychwałd i Rychwałdek. *Mac.—Br. G.*

Rychwałd, niem. *Reichwaldau*, wś kośc., pow. frysztacki, obw. sąd. bogumiński, w dorzeczu Odry, nad pot. Strużką, dopł. Olszy. Graniczy od zach. z Herzmanicami, od płn. z Zablaczem (al. Zabłociem) i Lutynią Niemiecką, od wsch. z Lutynią Polską i Porębą, a od płd. z Petrzwaldem (Peterswald) i Michałkowicami. Wznies. 240 mt. npm. Wraz z Podlesiem i Nowym Dworem ma 362 dm., 2603 mk.; 2567 rz.-kat., 20 prot., 16 żyd., 2426 Polak., 33 Niemców, 144 Czechoszląz. (r. 1880). Stacya kolei bogumińsko-koszyckiej. R. wraz z Zabłociem, Lutynią Polską i Porębą tworzy dobra allodyalne br. Larischów. Obszaru ma roli or. 691·28, łąk 17·07, ogr. 3·45, past. 8·98, lasu 271·55, stawów 198·75, nieuż. 6·98, pod zabud. 5·18, razem 1203·24 ha. Zarząd dóbr w miejscu. Gorzelnia i 5 folw. St. p. Ostrawa-Morawska. Kościół par. starożytny p. w. św. Anny. Do par. należy Zabłocie, liczy kat. 3500, prot. 10, żyd. 27 (Szem. duch. z r. 1885). Szkoła ludowa trzy klasowa. *Br. G.*

Rychwałd, niem. *Reichwald*, węg. *Richwald*, wś nad pot. t. n., hr. spiskie, pow. magórzański. Graniczy od płn. z Haligowcami, od zach. z Hafką i Giblem, od płd. z Relowem i Toporcem, a od wsch. z Lipnikiem Wielkim. Na granicy zach. wznosi się szczyt Rygiel (888 mt.) i Kreisberg (829 mt.), na płd. granicy szczyt Holak (1005 mt.) i Reniawa (1005 mt.), a na płn.-wsch. granicy Fećkowa (959 mt.) i Kobyla Góra (879 mt.). Z płd. ku płn. płynie pot. Rychwałd, uchodzący w Haligowcach do Lipnika. Wznies. wsi 605 mt. Obszar obejmuje 3801 katastr. sąż. kw. W 1880 r. było 132 dm., 767 mk. Słowaków. Par. łacińska w miejscu, z kościołem p. w. św. Jana Chrzciciela. Rok założenia niewiadomy. Wś istniała już około 1338 r., a kościół r. 1400. Metryki poczynają się r. 1763. Do par. należy wś Hafka. Według szem. dyecezyi spiskiej z r. 1878 było w par. dusz rz.-kat. 1030, nieun. 121, żyd. 14, razem 1135, z czego na Rychwałd przypada rzym.-kat. 857, nieun. 99, żydów 10, razem 966. W płd. str. koło źródeł pot. Rychwałdu fol. Jawor. Na płn. krańcu wsi kaplica św. Fabiana i Sebastyna. Sąd pow. w Lubowni Starej. St. poczt. Stara Wieś. *Br. G.*

Rychwałd, niem. *Reichwalde*, targowisko, pow. rozborski. Do 1815 r. należało do saskich Łużyc. Posiada kościół par. ewang. od 1527 r., obecny z 1747 r. Szkoła ewang. W 1842 r. było 118 dm., 567 mk. (ewang.), w $^2/_3$ częściach Serbowie łużyccy. Młyn wodny, łomy kamienia, pokłady torfu, stawy. Targi na bydło.

Rychwałd, 1717 *Rychenwalt*, niem. *Richenwalde*, dobra ryc., pow. człuchowski, st. p. Brzęcznica (Stegers) 5·5 klm. odl., st. kol. Baerenwalde (7·5 klm.), par. kat. Fersztnowo; 919 ha (276 lasu, 101 łąk, 337 roli), gorzelnia parowa, hodowla bydła i świń rasy Berkshire. W 1868 r. 37 bud., 16 dm., 135 mk., 7 kat., 128 ew.; 1885 r. 15 dm., 25 dym., 134 mk., 54 kat., 80 ew. Z wizyt. Trebnica z r. 1653 dowiadujemy się, że R. należał do Galimskiego, była tu kaplica drewniana, zbudowana przez inowierców, ale niedawno wydana katolikom. Sześciu włościan płaciło prob. w Fersztnowie na św. Marcin po pół korca żyta i tyleż owsa, a „loco strenae“ po gr. 6. Ogrodników trzech dawało po 2 kury. Czasem przybywał tu prob. z F., lecz mieszkańcy byli luteranami (str. 63). Wizyt. Jezierskiego z r. 1695 opiewa, że wieś należała do Powalskich i że kaplica się spaliła, 6 gburów dawało mesznego 6 kor. żyta i $3^1/_2$ kor. owsa, na kolendę gr. 3; 4 ogrodn. po 2 kury, ludność była katolicka (str. 42). Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacił tu p. Wedelszteda od 4 włók osiad., 2 ogrod. 8 fl. 16 gr. (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 190). Podług taryfy na symplę z r. 1717

płacił Rychenwald z Gockowami (p. Powalski 15 gr. 4½ den.), p. Wojciech Borna na Gockowach 1 zł. 2 gr. (ob. Cod. Belnensis, str. 95). Napotykano tu groby skrzynkowe i urny odosobnione. Starożytne mogiły jeszcze dziś ze wszech stron otaczają tę miejscowość (ob. Beschr. d. Vaterlaend. Alterthuemer im Neustettiner u. Schlochauer Kr. v. Kasicki, str. 65). *Ks. Fr.*

Rychwałdek, wś, pow. żywiecki, obw. sąd. ślemieński, na płd. od wsi Rychwałdu, graniczy od płn. z Rychwałdem, od wsch. z Pewlą, od płd. z Mutnem i Pewlą Małą, a od wsch. z obszarem Żywca. Więk. posiadł. ma past. 22, las 81; mn. pos. roli orn. 277, łąk i ogr. 17, past. 228, lasu 88 mr. austr. W r. 1869 było 61 dm., 406 mk.; w 1880 r. 69 dm., 921 mk., wszyscy rz.-kat., narod. polskiej. Przez obszar R. płynie pot. Pewlica, dopływ Koszarawy i przyjmuje strugę, nad którą leżą zabudowania. Par. w Rychwałdzie. W r. 1869 był właścicielem hr. Aleks. Branicki, dziś hr. Alf. Milieski. St. p. Ślemień. *Br. G.*

Rychwałdzka Góra, na granicy gminy Rychwałdu i Siar, w pow. gorlickim, między pot. Sękową (od wsch.) a jej dopł. Siarką (od zach.), w paśmie Magóry małastowskiej (ob. t. V, p. 899). Wznies. 629 mt. npm. (szt. gen.). U płn. podnóża źródła nafty. *Br. G.*

Rychwałdzki Potok, wypływa w obr. Rychwałdu, hr. spiskie (Węgry), z pod Jaworu (805 mt.), w płn.-wsch. krańcu pasma Magóry spiskiej, powyżej folw. „Pod Jawor". Płynie na płn. przez obszar Rychwałdu, następnie pomiędzy domostwami Haligowiec, gdzie wpada do Lipnika z lew. brzegu, naprzeciwko skał Haligowieckich. Długość biegu 9 klm. Przyjmuje krótkie strugi, najznaczniejszy lewy dopływ pot. „Ze zadku". Od zachodu wznoszą szczyty magórzańskie: Himmel (824 mt.), Rygiel (888 mt.), Bucznik (750 mt.), a od wsch. Kosły (865 mt.), Reniawa (1005 mt.), Feckowa (959 mt.), Kobyla Góra (879). Źródła leżą 800 mt., ujście 526 mt. npm. Dno kamieniste, wody rwące.

Rycica 1.) wś włośc. nad rz. Płodownicą, pow. przasnyski, gm. i par. Baranowo, odl. o 29 w. od Przasnysza, ma 23 dm., 171 mk., 346 mr. W 1827 r. 12 dm., 75 mk. 2.) **R.,** wś włośc., pow. ciechanowski, gm. Młock, par. Glinojeck, odl. o 19 w. od Ciechanowa, ma 5 dm., 36 mk., 30 mr. *Br. Ch.*

Rycice 1.) wś, pow. nowomiński, gm. i par. Wiązowna, ma 88 mk., 61 mr. dwors., 283 mr. włośc. 2.) **R.,** wś włośc., pow. nowoaleksandryjski (puławski), gm. Irena, par. Stężyca, leży w bagnistych nizinach, w pobliżu ujścia Wieprza do Wisły, ma 18 osad włośc., po 6 mr. ziemi zajmujących. Wieś założył około 1840 r. ks. Paskiewicz na obszarze dóbr donacyi Dęblin, przenosząc tu włościan ze wsi Modrzyce, zajętej na fortecę Iwangród. Na obszarze wsi jest stacya dr. żel. nadwiślańskiej, z której bierze początek odnoga iwangrodzko-łukowska, łącząca Iwangród z Brześciem Litewskim. Ztąd również bierze początek kolej iwangrodzko-dąbrowska. Do dworca kolei przeprowadzoną jest od fortecy szosa, spotykająca się z szosą dochodzącą do Moszczanki i tu łączącą się z traktem bitym lubelsko-warszawskim. 3.) **R.,** wś i fol., pow. przasnyski, gm. i par. Krzynowłoga Wielka, odl. o 20 w. od Przasnysza, ma wiatrak, 30 dm., 272 mk. W 1827 r. 14 dm., 112 mk. W 1880 r. fol. R. rozl. mr. 2409: gr. or. i ogr. mr. 511, łąk mr. 97, past. mr. 87, lasu mr. 1673, nieuż. mr. 41; bud. mur. 3, z drzewa 13; płodozmian 4 i 9 polowy, las nieurządzony, pokłady torfu i wapna. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś R. os. 43, z gr. mr. 110; wś Zagaty os. 15, z gr. mr. 167; wś Grąd Rycicki os. 2, z gr. mr. 72; wś Przysowy os. 24, z gr. mr. 493. *Br. Ch.*

Ryciorki, ob. *Kamieńczyk-R.*

Rycwałd, niem. *Gross Herzogswalde,* dobra ryc. w Pomezanii, pow. suski, st. p. i kol. żel. Ząbrowo 4·5 klm odl., par. kat. Szwarcenowo, z fol. Rycwałdzikiem obejmują 1733 ha (381 lasu, 315 łąk, 938 roli), hodowla owiec. W 1868 r. R. sam miał 58 bud., 21 dm., 365 mk., 322 ew., 42 kat.; 1885 r. 23 dm., 311 mk. Szkoła ewang. liczyła 1887 r. 84 dzieci. R. należał dawniej do Prus książęcych i do dyecezyi pomezańskiej. R. 1652 posiadał te dobra Kreutz, katolik. Do kościoła dojeżdżał tu z nabożeństwem prob. ze Szwarcenowa. Odkąd zaś nabył dobra inowierca, kazał zaraz, jako patron, stary walący się już kościół rozebrać i nowy wystawić. Sprowadził potem predykanta i na stałe osadził. Żeby uratować świątynię, posłał r. 1653 bisk. Jan Gębicki do R. swoich komisarzy Wojciecha Bialiszewskiego, prob. ze Skarlina i dziekana z Nowego Miasta Marcina Przebojewskiego. Znaleźli kościół zamknięty, otoczony przez zbrojnych ludzi, wręczyli więc tylko protest i wrócili. Od r. 1617 do 1692 był kościół ewang. tutejszy parafialnym, od r. 1692 jest filią kośc. w Ząbrowie. *Ks. Fr.*

Rycwałdzik, niem. *Klein Herzogswalde,* fol. do Rycwałda należący, pow. suski, 1868 r. 13 bud., 6 dm., 109 mk., 13 kat., 96 ew.; 1885 r. 5 dm., 72 mk.

Rycybałt, niem. *Rittibalde,* dobra na granicy król. polskiego i niemieckiej Warmii, w powiecie olsztyńskim, wójtowstwie zyborskiem, tuż przy granicy pow. reszelskiego, wśród lasu należącego do Zyborku. Par. w Ramsowie, poczta i tel. w Zyborku. *Ad. N.*

Rycza, wś włośc., pow. garwoliński, gm.

Ułęż, par. Żabianka, ma 3 dm., 42 mk., 60 mr.; wchodziła w skład dóbr Nowodwór. W 1827 r. było 3 dm., 20 mk., par. Nowodwór.

Ryczа 1.) rzeczka w pow. lidzkim, prawy dopływ Kotry, przepływa pod wsią Lacewicze. 2.) **R.**, strumień w pow. nowoaleksandrowskim, wypływa od płd. z jez. Ryczа, leżącego na pograniczu Kurlandyi i uchodzi do płd.-wschod. zatoki jez. Dryświaty, naprzeciw mka Dryświaty, 3.) **R.**, jezioro na pograniczu pow. nowoaleksandrowskiego i Kurlandyi (okr. selburskiego), na płn. od jez. Dryświaty, w pobliżu jez. Sito, długie do 5 a szerokie do 6 w.

Ryczа 1.) *Pańska*, wś, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Lack, okr. wiejski Dąbrowa, o 6 w. od gminy, 33 dusz rewiz.; należy do dóbr Lack, ks. Druckich Lubeckich. 2.) **R.** *Rządowa* (*Ricza Kazionnaja*), wś włośc. nad rzką t. n., tamże, o 5 w. od gm., a 17 w. od Szczuczyna, ma 14 dm., 110 mk. (55 dusz rewiz.).

Ryczak, wzgórze lesiste, na wsch. od wsi Święcan, w pow. jasielskim, na płn. od rz. Ropy. Wznies. 370 mt. npm. U płd.-wsch. podnóża fol. Ryczak. *Br. G.*

Ryczak, część wsi i fol. w Święcanach, w pow. jasielskim, na lew. brzegu Olszynki, a u płd.-zach. stóp wzgórza Ryczaka. *Br. G.*

Ryczerka *Dolna* i *Górna*, ob. *Rycerka Dolna* i *Górna*.

Ryczewo, wś nad odnogami rz. Stwihy, przy ujściu Mutwicy, pow. mozyrski, w gm. turowskiej, ma 30 osad; cerkiew par. p. w. św. Michała z r. 1814, około 300 parafian. Do plebanii należy przeszło 4 włóki gruntu i łąk, a przytem 14 mr. lasu. Lud zajmuje się przeważnie rybactwem.

Ryczka, *Ryczki*, potok, ob. *Riczka*.

Ryczka, ob. *Riczka* (t. IX, 639—640), *Bahnykowaty*, *Rudka Gniła*.

Ryczka, wś, pow. kossowski, o 15 klm. na płd.-zach. od Kossowa (sąd pow., par. rz.-kat., urz. poczt. i tel.), śród gór lesistych, nad potokami, dopł. Rybnicy, wpadającej na płn. od Rybna do Czeremoszu. Granice: wschod. Sokołówka i Jaworów, połud. Krzyworównia, zachod. Brustury, półn. Prokurawa i Szeszory. Obszar dwor. 21 mr. lasu, włośc. ról 191, łąk 3523, past. 2529, lasu 2484 mr. W 1870 r. 2371 mk.; w 1880 r. 2681 mk.; rz.-kat. 3, gr.-kat. par. w miejscu, dek. Pistyń. Cerkiew p. w. św. Bazylego, drewniana, wystawiona około 1800 r., metryki ma od 1785 r. Druga cerkiew filialna (o 8 klm.), wystawiona 1875 r. Par. liczy 3038 gr.-kat. Szkoła etat. systemizowana 1875 r., dzieci gr.-kat. w wieku szkolnym będących w 1888 r. 305; kasa pożyczk. gm. z kapit. 693 złr. R. należała do dóbr rządowych. *B. R.*

Ryczki, wś włośc., pow. biłgorajski, gm. Huta Krzeszowska, par. Krzeszów. Na jej obszarze bierze początek rzka Brzeźnica. Wchodziła w skład dóbr ordynacyi Zamoyskich.

Ryczki 1.) grupa zabudowań w obr. Borków, pow. Nisko. 2.) **R.**, grupa zabudowań w Cucyłowie, pow. nadworniański.

Ryczołek, fol., pow. nowomiński, gm. Kuflow, par. Kałuszyn, odl. 14 w. od Mińska, ma 18 mk. i 50 mr. obszaru (47 mr. roli). W 1827 r. 1 dm., 12 mk., par. Jakubów. Była to os. młyn., wchodząca poprzednio w skład dóbr Kałuszyn.

Ryczów, wś włośc., pow. olkuski, gm. i par. Ogrodzieniec, ma 112 osad i 2021 mr. W 1827 r. było 70 dm., 714 mk. Wchodziła w skład dóbr Ogrodzieniec. Według reg. pobor. pow. książkiego z r. 1581 wś R. Leśny, w par. Ogrodzieniec, miała 4 łany kmiece, 1 zagr. z rolą, 1 kom. bez bydła, $^1/_8$ łanu karcz. (Pawiński, Małop., 94). Por. *Ryczówek*.

Ryczów, wś, pow. mozyrski, ob. *Ryczewo*.

Ryczów, w dok. *Ricow*, *Riczow*, 1329 *Ryczow*, 1428 *Ryczczów*, wś, pow. wadowicki, na praw. brzegu Wisły, przy drodze z Zatora do Skawiny (14 klm.), posiada stacyą kolei państwowej Oświecim (28 klm.)—Płaszów (37 klm.), kościół par. rz.-kat. i szkołę ludową. Prawie w środku wsi, przerzniętej potokiem, stoi drewniany kościołek starożytny (z XVI w. ?), z baniastą kopułą. Prof. Łepkowski (Roczn. Tow. nauk. krak., 1861, str. 248) widział tu ślady dawnego malowania. Na cmentarzu jest kaplica murow., wzniesiona w najnowszych czasach. Obszerny dwór z zabudowaniami leży na zach. od wsi. Wraz z obszarem więk. pos. liczy 249 dm. i 1350 mk., z tych 1336 rz.-kat. i 14 izrael. Obszar więk. pos. wynosi 301 roli, 30 łąk i ogr., 14 past. i 61 mr. lasu; obszar pos. mn. 971 roli, 71 łąk, 170 past. i 58 mr. lasu. Gleba urodzajna. Par. założona przed r. 1336, była od r. 1440 do 1786 filią do Woźnik, poczem została znowu samoistną par. Należy do dyec. krakowskiej, dek. wadowickiego, i obejmuje sąsiednią Półwieś. Do posiadania wsi rościł pretensye klasztor tyniecki, ztąd wymienia ją podrobiony dyplom Władysława opolskiego z r. 1283—1286 (Szczygielskiego, Tinecia, 153; Lelewela, Polska w. średn., 154 i Kod. Żywiecki, wyd. Kętrzyń., 61) jako też w ugodzie z r. 1729 (Kod. Tyniecki, 89). Długosz (L. B., III, 429) powiada, że darował ją klasztorowi w Mogile ks. Przemysław opolski kiedy była tylko lasem. Przemysław, syn Władysława opolskiego, ks. raciborski, pisze się na dokumentach także oświecimskim, jest pełnoletnim dopiero od r. 1290, zatem wieś ta mogłaby dopiero później powstać. Za Długosza mieli kmiecie nierówne grunta, z których klasztorowi płacili czynszu 12 grzywien gro-

szy praskich, dawali daniny i robociznę. Klasztor miał nadto własne role i karczmę. Dziesięciny pobierał biskup krakowski (po fertonie z łanu) a proboszcz w Woźnikach po mierze pszenicy i owsa za meszne. W 1581 r. (Pawiński, Małop., 104) miała 13 półłanków km., 4 zagr. z rolą, 3 komor. z bydł., 4 bez bydła, rzemieślnika i dudę. Posiadał ją wtedy biskup kamieniecki jako opat mogilski. W 1786 r. przyłączona do funduszu religijnego galicyjskiego, sprzedana potem Drohojewskim. Obecnie więk. posiadł. należy do Józ. br. Błażewskiej. Graniczy na zach. z Wróblówkami i Spytkowicami, na płd. z Zygodowicami i Tłuczaniem Górnym, na wsch. z Półwsią a na płn. sięga po Wisłę. *Mac.*

Ryczówek, wś, fol. i os. młyn., pow. olkuski, gm. Ogrodzieniec, par. Chechło, odl. 14 w. od Olkusza, posiada młyn wodny, tartak. Fol. poduchowny nabyty na licytacyi od rządu za 21657 rs. W 1886 r. fol. R. rozl. mr. 453: gr. or. i ogr. mr. 305, łąk mr. 36, past. wspólnych mr. 61, nieuż. mr. 31; bud. mur. 2, drewn. 12. W 1827 r. 71 dm., 437 mk. W połowie XV w. wś królew. Ryczów, w parafii Chechło, płaciła z każdego łanu kmiecego po 7 gr. biskup. krakowskiemu. Wartość dziesięciny 2 seksageny. Z roli sołtysiej płacono 1 grzyw. pleb. w Chechle, za dziesięcinę konopną 1 seksagenę. Ryczówek zaś, własność Jana Kwaśniewskiego h. Starykoń, miał 7 zagr. z rolą, którzy dziesięcinę snopową, wartości 2 seksagen, dawali pleb. w Chechle. Z 2 folw. rycerskich płacono dziesięcinę bisk. krakowskiemu (Długosz, L. B., II, 196). Zdaje się, że w XVI w. obie wsi stanowią jednę całość. W 1490 r. wś Ryczów Regia miała 8 1/2 łan. W r. 1581 wś Ryczów, w par. Chechło, własn. Stanisława Chełmskiego, miała 6 1/2 łan. km., 5 zagr. z rolą (Pawiński, Małop., 31, 435). Ponieważ śród lasów królewskich powstaje w XVI w. nowa wieś, zwana pierwotnie R. Leśny, przeto z czasem dla odróżnienia rozciągnięto do dawniejszego Ryczowa nazwę Ryczówka (Pawiński, Małop., 31, 435). *Br. Ch.*

Ryczupis, rzeczka w gub. kowieńskiej, prawy dopł. Datnówki, praw. dopł. Niewiaży.

Ryczyca, wś i fol., pow. węgrowski, gm. Sinołęka, par. Oleksyn, odl. 27 w. od Węgrowa, ma 9 dm., 109 mk. W 1827 r. było 10 dm., 77 mk. W 1884 r. fol. R. rozl. mr. 495: gr. or. i ogr. mr. 127, łąk mr. 64, past. mr. 2, lasu mr. 294, nieuż. mr. 11; bud. z drzewa 9, las nieurządzony. Wś R. os. 12, z gr. mr. 123.

Ryczyce, wś na prawym brzegu rz. Hrezli, pow. owrucki.

Ryczychów, rus. *Ryczihiw*, wś, pow. rudecki, 30 klm. na płd.-wschód od Rudek, 15 klm. od Komorna, 10 klm. od urz. poczt. i tel. w Mikołajowie. Na płn. leży Kahujów, na wschód Honiatycze i Werbiż, na płd. Nowosiołki, na zach. Podwysokie i Horożana Wielka. Środkiem wsi płynie struga wpadająca do Spinki, prawego dopływu Szczerka. Na płn.-zach. granicy leży fol. Panki. Na płn.-wznosi się wzgórze Horożanka. Własn. więk. ma roli or. 148, łąk i ogr. 18, past. 1 mr.; wł. mn. roli or. 535, łąk i ogr. 61, past. 13 mr. W r. 1880 było 79 dm., 485 mk. w gm., 2 dm., 21 mk. na obsz. dwor.; 10 rz.-kat., 483 gr.-kat., 13 izracl.; 23 Polaków, 483 Rusinów. Par. rz.-kat. w Rumnie, gr.-kat. w miejscu, dek. horożański. Do par. należą: Nowosiołki i Podwysokie. We wsi jest cerkiew. W 1463 r. odgraniczają: Andrzej Odrowąż ze Sprowy, ruski, Stanisław z Chodcza, podolski wojewodowie, Jerzy Strumiło z Domoszyna, podkomorzy, i Piotr z Bronic, sędzia lwowscy, jako komisarze królewscy, wieś kapitulną Werbiż od Horożany i Ryczychowa (Ak. G. Z., II, 179). W r. 1464 nadaje Kazimierz Jagiellończyk wsiom Rozonia (Horożana ?), Podwisołcze (Podwysokie) i Ryczychów prawo magdeburskie (Arch. kraj. we Lwowie, C., t. 330, str. 519 i t. 867, str. 146). W 1487 r. nadaje Andrzej Jaczimierski, dziedzic na Ryczychowie i Małej Horożanie, chłopom swym prawo niemieckie i określa ich robocizny i powinności (A. G. Z., t. 9, str. 130). W r. 1533 uwiadamia Zygmunt I Pawła Tarłę, sędziego lwowskiego i dzierżawcę dóbr królewskich Demnia etc., i Mikołaja, Jana, Jakuba Dziedoszyckich, dzierżawców wsi Horożanki Małej i Wielkiej i Ryczyhowa, o wysłaniu swych komisarzy do rozgraniczenia tychże dóbr od dóbr metropolitalnych Wierzbiąża (Arch. kraj. we Lwowie, C., t. 16, str. 560). W r. 1569 zakazuje Zygmunt August Andrzejowi Barzemu, sekretarzowi swemu i zastępcy starosty lwowskiego, uciskać włościan Ryczyhowa, Horożany Wielkiej i Małej (l. c., C., t. 41, str. 475), i w tymże roku zakazuje Mikołajowi Tarle, chorążemu sandomierskiemu, dzierżawcy królewskich wsi Horożany i Ryczyhowa, naruszać przywileje włościanom tych wiosek nadane (l. c., str. 644, 646 i t. 202, str. 23, 25). W r. 1570 wydaje Zygmunt August wyrok w sprawie Mikołaja Tarły, dzierżawcy Ryczyhowa, z poddanymi tejże wioski (l. c., t. 41, 939 i t. 377, str. 762). W r. 1625 bierze Zygmunt III w opiekę poddanych Ryczyhowa i zakazuje Wojciechowi Srzedzińskiemu, dzierżawcy wsi, uciskać włościan (l. c., t. 357, str. 144 i 145) i poleca temuż dzierżawcy, aby od poddanych nie żądał robocizn i danin nadzwyczajnych (l. c., C., t. 377, str. 360). *Lu. Dz.*

Ryczydół, wś włośc., pow. janowski, gm. Wilkołaz, ma 12 os., 102 mr. Wchodziła

w skład dóbr Kłodnica. W 1827 r. było 11 dm., 59 mk.

Ryczyn, niem. *Ruetzen*, 1310 *Reocena*, 1383 *Riczin*, wś i dobra nad rz. Barycz, pow. gurowski, par. ewang. w miejscu. W 1842 r. 73 dm., piękna rezydencya dziedziców, folw., 553 mk. (28 kat.), kościół par. ewang. (od 1660 r.), szkoła ewang., młyn wodny, gorzelnia, cegielnia. Miejscowość tę uważają za prawdopodobną drugą siedzibę biskupów szląskich w XI w. (Por. *Rujczyn*).

Ryczyska, wś i fol., pow. łukowski, gm. Miastków, par. Zwola, odl. 30 w. od Łukowa, ma 24 dm., 206 mk. Fol. ma 745 mr. (1870 r.); wś 31 os., 356 mr. W 1827 r. było 18 dm., 192 mk. *Br. Ch.*

Ryczywieś 1.) *Królewska*, niem. *Koeniglich Bruehlsdorf*, wś, pow. bydgoski, o 12 klm. na płn.-wschód od Łabiszyna, nad jez. Chmielnickiem, par. kat. Lisewo, par. prot. i poczta w Nowej Wsi (Gross-Neudorf), st. dr. żel. na Chmielnikach o 4 klm.; 56 dm., 420 mk. (15 kat., 405 prot.) i 243 ha (203 roli, 16 łąk, 1 lasu); czysty doch. z ha roli 7·44, z ha łąk 18·02, z lasu 1·17 mrk. R. wchodziła w skład ststwa bydgoskiego. 2.) **R.** *Szlachecka*, niem. *Adlig Bruehlsdorf*, wś, pow. inowrocławski, o 11 klm. na wsch.-płn. od Łabiszyna, przy trakcie i drodze żel. inowrocławsko-bydgoskiej. Graniczy z R. Królewską, par. kat. Pęchowo, prot. Nowa Wieś, poczta i st. dr. żel. w Chmielnikach; 102 dm., 676 mk. (69 kat., 607 prot.) i 473 ha obszaru (375 roli, 12 łąk, 2 lasu); czysty doch. z ha roli wynosi 6·27, z ha łąk 10·57, z ha lasu 4·70 mrk.

Ryczywolskie Holendry, ob. *Iyrzyna*.

Ryczywół, osada miejska, pow. kozienicki, nad rzką Radomką, niedaleko jej ujścia do Wisły, śród piaszczystej doliny nadwiślańskiej, przy drodze bitej, idącej wzdłuż lewego brzegu Wisły od Warszawy na Górę Kalwaryą do Puław, odl. 16 w. od Kozienic, 69 w. od Warszawy, posiada kościół par. murow., szkołę początkową, st. poczt., 117 dm., 1357 mk. i 1462 mr. ziemi. Należy do gm. Swierze Górne. W 1827 r. 120 dm., 1080 mk.; 1862 r. 86 dm., 1051 mk. Ludność trudni się tkactwem i garncarstwem. Zdaje się, że dawniej (w XVII w.) Wisła płynęła tuż pod osadą głównym korytem, które się tu rozdwajało i tworzyło kępę. Później nurt zwrócił się do koryta prawego. Nizkie położenie naraża osadę na zalewy w czasie większych powodzi. Założenie osady miejskiej sięga zapewne czasów Kazimierza W. Jagiełło, który jeżdżąc tędy na Litwę, zaopiekował się szczególniej temi stronami i zasiedlał obszary leśne puszcz w okolicy Kozienic, obdarzył R. nowemi przywilejami. W nadaniu z 1388 r. powiedziano: Pragnąc polepszyć stan i przyczynić się do wzrostu ludności miasta naszego Riczіwol, pozwalamy: ażeby na mocy prawa za króla Kazimierza istniejącego, mieszczanie rzeczy i towary swoje wszelkiego rodzaju, prowadzili na Podlasie (in Polyessie), takowe sprzedawali, zamieniali lub inne nabywali, bez najmniejszej przeszkody ze strony ssty łukowskiego. Tenże król obdarzając miasto 1409 r. prawem magdeb., nadaje grunta, pastwiska i zarośle z lasami wykarczować się mające od rzeki Radomierzy, aż do drogi idącej od wsi Wilczkowic do młyna Przyroż; pozwala w lasach wolny wrąb do budowania i na opał, jako też łowienie ryb siecią, brodnią i wędą, pod obowiązkiem płacenia po 2 gr. z domu, a po 4 z łanu. Przywilejem zaś 1413 r. poleca celnikom, ażeby od mieszczan takie tylko cło i myto pobierali, jakie Radomianie opłacać zwykli; natomiast stanowi, ażeby oszczędzone ztąd pieniądze, składane były w kasie miejskiej, które rajcy obracać mają na użytek miasta, na zapomogę podupadłych i utrzymanie biednych. Nie wiadomo jaki był w XVI w. stan miasta, gdyż dzierżawca nie dozwolił rewizorom 1564 r. przystąpić do czynności. Lustracya z 1660 r. podaje: „mieszczanie produkowali kilka przywileiow przez nieprzyiaciela poszarpanych, które lubo byli zachowali in abdito loco w grobach koś. iednak wynalezione, iedne popalone, drugie podrapane y trudne do przeczytania są. Rybakow iest 2, szewc, kowal, krawiec, praszoł, lecz nic od rzemiosła nie płacą; rzeznik 1. Jarmarkow bywało 2, lecz zaginęły; zamiast targow w poniedziałek y czwartek, bywa tylko w niedziele. Cło ziemne: furman płaci od koni, także kiedy woły pędzą per gr. 1. Teraz chmielow z Rusi nie wożą, wołow tez nie pędzaią. Wybieraią mieszczanie mostowe na Radomierzey od konia por den. 9. Bań gorzał. 8, ieno miary słodowe oddawaią. Browarow mieyskich 2, miary od 4 korczy słodu po ćwierci oddaią. Wozu woien. nie wyprawowali ob summam miasteczka desolationem, gdyz przez powietrze ktore w lat 8 po czterykroc grassabantur, ludzi 600 wymarło. Maią iednak quit z wyprawey pachołka in locu wozu woien., z osady na tenczas domow 30. Cło wodne krol. wybieraią na komorze celney Ryczywolskiey od kazdey poiazdey per gr. 3, a od inszych rzeczy według instructarza. Ze Wisła rozdwoiona iest przed miastem y odnoga wislna mało nie tak wielka idzie iako sama Wisła, niemało statkow uchodzi“ Jan III potwierdzając 1677 r. prawa żydom, pozwala im bóżnicę wystawić, zakupić wymierzone place na postawienie tylko 20 domów, trudnić się rzezią i sprzedażą mięsa, miód i gorzałkę szynkować, chleb różnego gatunku przedawać, trudnić się rzemiosłami;

czynsze zaś opłacać mają: gospodarz z domu 70 gr., komornik 36, od bani wypalanej wódki 24 gr., od kotła waru piwa 90 gr., od słodu miarę zboża i kamień łoju od jatki rzeźniczej. Przywilej 1698 r. uwalnia bóżnicę, okopisko, szpital, dom rabina i szkołę od opłaty podatków. Podług lustr. 1765 r. było tylko 2 szewców i tyluż rzeźników żydów; targi i jarmarki nie istnieją, gorzałki nie palą, piwa nie robią. Między zażaleniami na sstę podali mieszczanie: „podupadliśmy przez ustawiczne szarwarki i częste flisy z przyniewoleniem dworskim i biciem; jeżeliby który z nas miał kupić drzewa na spuszczenie do Warszawy, to wielki opłatek do dworu musimy dawać, czego zdawna nie bywało“. Nie dziw przeto, iż Krasicki w opisie swej podróży wyrzekł: „O Ryczywole, zamilczeć wolę“. Lustracya z 1789 r. powiada: „Sstwa niegr. possessorem jest ur. Ant. Wisłocki, Podkom. JKM., od 1775 r. Rybaków, rzeźników i prasołów nie masz. Okazali mieszczanie przywilej króla szczęśliwie nam panującego na jarmar. 6; ale 2 dawne zaginęły, a nowe żadne nie bywają, ani targi. Jest dwór starościński nad Radomierzą, w około fossą obwiedziony, z innemi budowlami. Summa intraty Sstwa zł. 11574 gr. 15 3/4, od której do skarbu kor. 2 kwarty provenit“. Ryczywolskie ststwo niegrodowe, w woj. sandomierskiem, pow. radomskim, podług lustracyi z r. 1765 składało się z miasta Ryczywoła i z wsi: Wola Kotkowska, Kraski, Wilczkowice, Brzoza i Brzózka Wola. W r. 1771 posiadał je Michał Ogiński, hetm. w. kor. lit., opłacając kwarty złp. 1975 a hyberny złp. 1623 gr. 19. R. par., dek. kozienicki, 1300 dusz. *Br. Ch.*

Ryczywół, wzgórze w gm. Dołżycy, w powiecie liskim, między Solinką a pot. Dołżyczką, na płd. od wsi Dołżycy. Wznies. 778 mt. npm., a 220 mt. nad dolinę Solinki. *Br. G.*

Ryczywół 1.) część wsi Krzeczowa, pow. bocheński. 2.) **R.**, fol. na obszarze Nahaczowa, pow. jaworowski. *Br. G.*

Ryczywół 1.) niem. *Ritschenwalde*, miasto, pow. obornicki, o 12 1/2 klm. na zach.-płn. od Rogoźna, 47 klm. na płn. od Poznania, przy trakcie czarnkowskim, nad Golnicą (dopł. Wełny), w nizinie. Posiada kościół kat. par., urz. pocz., 4 jarmarki rocznie, 109 dm., 983 mk. (479 kat., 292 prot., 212 żyd.; 455 męż., 528 kob.) i 527 ha obszaru (320 roli, 120 łąk, 4 lasu). Par. prot. Bukowiec, st. drogi żel. w Rogoźnie. Mieszkańcy trudnią się rolnictwem, tkactwem i garncarstwem. R. był miastem już w r. 1458; na wyprawę malborską dostawił 2 pieszych; w r. 1580 płacił 4 złp. soszu, od młyna o 2 kołach po 24 gr., od 2 szynkarzy tyleż, od 16 rzemieślników po 15 gr. i od 3 1/2 łan. po 30 gr., razem 18 złp. 21 gr.; czopowego płacił 68 złp. 5 gr. od 53 warów. Do r. 1793 wchodził w skład pow. poznańskiego. W tym czasie odbywało się w R. 8 jarmarków, było 69 dm., 2 młyny, 2 folw., kościół, 551 mk. Polaków (123 żyd.), 14 sukienników, 12 szewców, 10 krawców, 8 szynkarzy, po dwóch kowali, kuśnierzy, garncarzy, cieślów, muzykantów i oberżystów, ogrodnik, szmuklerz i golarz; w r. 1811 było 87 dm., 565 mk.; 1837 r. 875 mk. w 86 dm.; 1843 r. 91 dm., 913 mk. (359 kat., 206 prot., 348 żyd.); 1861 r. 1119 mk.; 1871 r. 106 dm., 1041 mk. (465 kat., 287 prot., 289 żyd.). Herb miasta przedstawia łeb wołowy (z r. 1567) u dołu tarczy. W r. 1529 pisał się Jan Jerzy Nadrzycki (?) z R. (Mosbach, Przycz., str. 139). Dziedzicami byli: Stanisław Objezierski (Obierzyński), kanon. pozn., w r. 1540, Piotr Czarnkowski, kaszt. pozn., w r. 1580, Jan Chmielewski (około 1793) i Fran. Koszutski (około 1840). Dobra składały: Chmielewo, Igrzyna, Krężoły, Łopiszewo, Olszewniak i R. Kościół p. w. św. Mikołaja powstał w r. 1459; w miejsce spalonego wzniósł w r. 1653 Błażej Plutowicz, pleban, nowy kościół, dotąd istniejący. Przechował się portret fundatora († 1656). W 1702 r. wprowadzono bractwa rożańcowe. Księgi kościelne zaczynają się od r. 1717. Parafię (1789 dusz) składają: Chmielewo, Igrzyna, Kotarki, Krężoły, Łopiszewo, Nowawieś, R., Skrzetusz, Tłukawy, Trzy Góry, Wyszyny, Piaski Wyszyńskie i Zawady. Szkołę i szpital po spaleniu odbudował i uposażył tenże Plutowicz. Szpital istnieje dotąd. Pod R. wykopują popielnice. 2.) **R.**, młyn niegdyś, na Orli, pod Starogrodem, w pow. krotoszyńskim, nie istniał już r. 1742. *E. Cal.*

Ryczywołka, dawna nazwa wsi Chwostek (ob.).

Rydaki, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 87 w. od Nowoaleksandrowska.

Rydawka, ob. *Radawka*.

Rydbach, powiat olsztyński, ob. *Marcinkowo* 5.).

Rydie al. *Rydi*, fol. i zaśc., pow. wilejski, w 1 okr. pol. o 35 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z Mołodeczna do granicy pow. mińskiego; fol. ma 1 dm., 6 mk. kat., zaśc. zaś 1 dm. i 2 mk. tegoż wyznania.

Rydka al. *Rydki*, wś nad dopł. rz. Połtwy, pow. ostrogski, na pograniczu pow. zasławskiego, o 55 w. na płd.-wschód od Ostroga, na płd.-wschód od mka Lachowiec, w pobliżu wsi Turówki; ma cerkiew paraf. Własność niegdyś ks. Jabłonowskich, następnie Sapiehów, od których na początku b. wieku nabył Rotaryus, dziś Piotrowskich. *Z. Róż.*

Rydki 1.) uroczysko we wsi Teptyjówka, w pow. kaniowskim. 2.) **R.**, ob. *Rydka*.

Rydkiszki, ob. *Rydykiszki.*

Rydkoduby 1.) wś, pow. krzemieniecki, w 1860 r. własność hr. Rzyszczewskiego. 2.) **R.,** ferma w dobrach Gabryelówka. pow. krzemieniecki. 3.) **R.,** wś, pow. proskurowski, ob. *Redkoduby.* 4.) **R.,** ob. *Redkoduby.* Należy obecnie do Udiełów.

Rydlewo, dok. *Rilevo* (1136 r.), *Rylevo* (1357 r.), wś, pow. szubiński (Żnin), o 2 klm. na płd. od Znina (par. i poczta), na wschod. wybrzeżu jez. Żnińskiego, szkoła w miejscu, st. dr. żel. w Damasławku (Elsenau) o 16 klm.; 8 dm., 94 mk. kat. i 248 ha (114 roli, 53 łąk). Folw., własność kościoła żnińskiego, ma 192·26 ha. R. było posiadłością arcyb. gnieźnieńskich; potwierdził ją Innocenty II w r. 1136 i król Kazimierz w r. 1357. Arcybiskupi zdawna przekazali R. kościołowi żnińskiemu. Lib. Ben. Łaskiego (I, 145) powiada: „Praedium cum molendino inter confinia et limites praefatae villae Szkarbyenycze et Podgorsyno situm cum agris, pratis et hortis sufficientibus ad ipsum praedium pertinentibus spectat ad praefatam ecclesiam et ejus rectorem“ i t. d. *E. Cal.*

Rydoduby, wś, pow. czortkowski, 8 klm. na płn.-wschód od Dżuryna (st. p. i tel.). Granice: wschod. Biały Potok i Siemakowce, południ. Białobożnica, zachod. Romaszówka, północna Kossów i Chomiakówka. Obszar dwor. 560, włośc. 1706 mr. W 1870 r. 842 mk.; w 1880 r. gm. 919, na obsz. dwor. 28; rzym.-kat. 384, par. Chomiakówka, gr.-kat. 571, par. Białobożnica, szkoła fil. systemizowana, kasa pożyczk. z kapit. 296 złr. Właściciel posiadłości dwors. Kalikst Ochocki. *B. R.*

Rydom, zaśc. u źródeł rzki Lisawy, dopł. Turyi, w pow. rzeczyckim.

Rydoml, wś, pow. sieński, gm. Wysoki Horodek, ma 67 dm. i 311 mk., z których 14 zajmuje się garncarstwem; 971 dz. ziemi używalnej, 174 dz. nieużytków. Dawne dziedzictwo Bohdanowiczów.

Rydoml, wś, pow. krzemieniecki, gm. Oleksiniec, par. Wiśniowiec. Rozległa wieś, na górach rozrzucona, obfitująca w sady wiśniowe, posiada cerkiew i ruiny starożytnego zamku, na szczątkach baszt którego pozostał herb Rawicz. W XVII w. R. z 4 przyległemi wsiami był darowany Czartoryskim przez ks. Beatę Sołomerecką, drogą wiana za ks. Celestyną Czartoryską przeszedł w dom Rzyszczewskich, w posiadaniu których do dziś dnia pozostaje, należąc do klucza oleksinieckiego. O parę staj od R. leży wioska Horynka. własność Drużbackich, na polach której bierze początek rz. Horyń. *J. Krz.*

Rydułtów 1.) *Dolny,* niem. *Nieder-Rydultau,* wś, pow. rybnicki, odl. 1½ mili od Rybnika i tyleż od Raciborza, w dolinie, śród wyniosłości ciągnących się od Pszowa, u źródeł Rybnickiej wody. Posiada kościół par. kat., szkołę kat. (od 1844 r.), 234 osad, 183 dm., 1066 mk. Polaków (1861 r.), 1291 mr. roli orn., kopalnie węgla kamiennego. Linia kolei żel. przechodzi przez obszar gminy. Gleba żyzna, uprawa kartofli przeważa. Do R. należy karczma *Carlssegen* (4 dm., 40 mk. Polaków). Gmina R. powstała w 1811 r. z połączenia osad Rydułtowa, Wielkiej wsi (Villa magna), Buńczowic (Rossschweif, Oberdorf, Villa superior). Kościół istniał już w 1550 r., 1703 r. wzniesiono nowy obszerniejszy. 2.) **R.** *Górny,* wś, tamże, na wzgórzach, po nad źródłami Rybnickiej wody, utworzona w 1811 r. z osad: Gastrzowska i Dudowska. W 1861 r. było 360 mk. (3 ew., 6 żyd.), 48 dm. i 492 mr. roli. Ludność trudni się przeważnie pracą w miejscowych kopalniach węgla. W pobliżu jest stacya dr. żel. we wsi Czernice.

Rydwan, fol. i os. nad stawem t. n., pow. łowicki, gm. Dębkowice, par. Chruślin, odl. 10 w. od Łowicza a 8½ w. od Chruślina, leży po lewej stronie drogi z Łowicza do Bielaw, za Guźnią, ma do 50 mk. i 832 mr. obszaru. Rozległy staw, w którym zaprowadzono rybołówstwo, ma 221 mr. 162 pr. Dawniejszy staw zamieniony na łąkę, zwaną Dunina. Staw ten i fol. należały do dóbr arcyb. gnieźnieńskich. W 1820 r. wcielony do dóbr ks. łowickiego. W 1827 r. było 2 dm., 15 mk. W pobliżu dwa stawy: Okręt (400 mr.) i Ossowie (80 mr.). *Br. Ch.*

Rydwaniszki, wś włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 42 w. od Wilna, 4 dm., 68 mk. katol.

Rydwągi, dok. *Ruednewange, Ruwenwange, Rawnenwangen,* wieś na pol.-prus. Mazurach, pow. ządzborski, 14 klm. na płn. od Ządzborka, przy trakcie do Rastemborku, wznies. 160 mt. npm., w żyznej, pagórkowatej okolicy. Wś ma 86 dm., przeszło 400 mk., po większej części Polaków, protestantów, którzy zajmują się uprawą roli, chowem koni i bydła; 872 ha. Winryk v. Kniprodę nadaje r. 1367 Heinzowi Grope, Janowi, karczmarzowi, oraz Jankowi (Jannke), bratankowi Gilera, każdemu 11 włók na prawie chełmińskiem i 15 lat wolności, obowiązani byli do 4 służb. Mieszkańcy byli bartnikami jak w Ruskiej Wsi, z temi samemi ciężarami i pod temiż warunkami.

Rydy, wś włośc, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Krasne (Krasne Sioło), okr. wiejski Ułanowszczyzna, o 9 w. od gminy, 10 dusz rewiz.

Rydyki, wś, pow. wiłkomierski, gm. Kupiszki, o 95 w. od Wiłkomierza.

Rydykiszki 1.) u Buszyńskiego *Rydkiszki,* wś, pow. rossieński, gm. i par. Botoki, o 50 w. od Rossień. 2.) **R.,** wś, pow. rossieński,

gm. Taurogi, o 93 w. od Rossień. 3.) **R.**, wś, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 35 w. od Telsz.

Rydyłówka, potok, lewy dopływ Prutu.

Rydynia, uroczysko w dobrach Orniany, pow. wileński.

Rydze, zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Siesiki, o 18 w. od Wiłkomierza.

Rydzek, niem. *Richerkrug* (około 1830 r.) 1.) karczma, pow. szubiński, o 1½ klm. na płd. od Barcina, par. Szczepanowo, poczta w Barcinie, 1 dm. i 7 mk. 2.) **R.,** *a*) os. do Gadcza Górnego, pow. bydgoski, w okolicy Fordonia; w 1830 r. 1 dm. i 3 mk; *b*) karczma, pow. mogilnicki, tuż pod Pakością, 1 dm., 9 mk.; *c*) leśnictwo do Redczyc, pow. szubiński, o 6½ klm. na płn. od Żnina. Wszystkie te osady niewykazane w nowszych spisach.

Rydzeń, pow. sieradzki, właściwie *Redzeń* (ob.).

Rydzew, wś i fol., majorat, pow. sieradzki, gm. i par. Brzeźnio, odl. 17 w. od Sieradza. Wś ma 13 os., 142 mr. i wraz ze wsią Ostrów 400 mk. W 1827 r. 19 dm., 70 mk.

Rydzewo, fol., pow. pinski, 3 w. od brzegu Piny, pomiędzy wsią Konczycy i wsią Izin, w 2 okr. pol. lubieszewskim. *A. Jel.*

Rydzewszczyzna 1.) zaśc., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Jody, okr. wiejski i dobra, Łopacińskich, Rafałowo, o 6 w. od gminy a 74 w. od Dzisny, ma 2 dm., 25 mk. kat. (12 dusz rewiz.). 2.) **R.,** wś włośc., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., o 45 w. od Oszmiany a 12 w. od Dziewieniszek, 11 dm., 100 mk. katol. *J. Krz.*

Rydzewina, fol., pow. suwalski, gm. Wólka, odl. od Suwałk 20 w., ma 2 dm. 11 mk.

Rydzewo 1.) wś włośc. nad rz. Skrwą, pow. sierpecki, gmina Borkowo, par. Sierpc, (odl. o 3 w.), ma 10 dm., 100 mk., 538 mr. (80 mr. nieuż.) W 1827 r. 13 dm., 80 mk., parafia Kurowo. 2.) **R.** *Narty*, wieś włośc. nad rzeką Skrwą, pow. sierpecki, gm. Borkowo, par. Sierpc (odl. o 4 w.), ma 3 dm., 13 mk., 98 mr. (20 mr. nieuż.). 3.) **R.,** wś i fol., pow. ciechanowski, gm. Nużewo, par. Sulerzyż, odl. o 11 w. od Ciechanowa, ma wiatrak, 33 dm., 292 mk. W 1827 r. 24 dm., 232 mk. W 1885 r. fol. R. rozl. mr. 634: gr. or. i ogr. mr. 428, łąk mr. 166, lasu mr. 17, nieuż. mr. 23; bud. mur. 2, z drzewa 12; płodozmian 7-polowy, las nieurządzony. Wś R. os. 78, z gr. mr. 302; wś Wólka Rydzewska os. 10, z gr. mr. 302. 4.) **R.,** wś i fol. nad rz. Narew, pow. łomżyński, gm. i par. Miastkowo, odl. 22 w. od Łomży, posiada gorzelnię. W 1827 r. 15 dm., 162 mk. W 1885 r. fol. R. rozl. mr. 2160: gr. or. i ogr. mr. 596, łąk mr. 202, past. mr. 23, lasu mr. 1271, nieużyt. mr. 68; bud. mur. 18, z drzewa 9; płodozmian 6-polowy, las nieurządzony. Wś R. os. 62, z gr. mr. 201; wś Wądołki Cwejki al. Łęg os. 6, z gr. mr. 79; os. Borki gr. mr. 7. 5.) **R.,** wś, pow. szczuczyński, gm. Grabowo, par. Lachowo; mieszka tu drobna szlachta. W 1827 r. 7 dm., 40 mk. 6.) **R.** *Szlacheckie* i *R. Pieniążek*, wś, pow. szczuczyński, gm. Radziłów, par. Słucz, mieszka tu drobna szlachta i włościanie. W 1827 r. R. Szlacheckie miało 7 dm., 41 mk., R. Pieniążek 11 dm., 63 mk. W 1842 r. fol. R. Pieniążki lit. A rozl. mr. 750. Wś R. Pieniążki os. 3, z gr. mr. 9. Późniejsze wykazy urzędowe podają 749 mr. ogólnego obszaru. 7.) **R.,** wś i fol., pow. szczuczyński, gm. Przestrzele, par. Rydzewo, odl. 24 w. od Szczuczyna, leży na granicy od Prus, posiada pokłady torfu, rudy marglowej, glinki, kościół drewniany, filię par. Rajgród. W 1827 r. 13 dm., 74 mk. W 1884 r. fol. R. Czarnylas rozl. mr. 1689: gr. or. i ogr. mr. 764, łąk mr. 431, past. mr. 95, lasu mr. 126, w odpadkach mr. 206, nieuż. mr. 68; bud. mur. 10, z drzewa 12. W skład dóbr poprzednio wchodziły wsi: R. os. 25, z gr. mr. 53; Kurejwa os. 36, z gr. mr. 127; Cyprki os. 10, z gr. mr. 130; Kurejewko os. 15, z gr. mr. 323; Miecze os. 37, z gr. mr. 248; Kossówka os. 20, z gr. mr. 447; Sikorz os. 4, z gr. mr. 180; Kuligi os. 16, z gr. mr. 196; Danowo os. 24, z gr. mr. 185; Bukowo os. 8, z gr. mr. 63. W 1876 r. oddzielono od dóbr R. części tworzące dobra: Kurejwę i Miecze. Tutejszy kościół wzniósł w 1809 r. Ksawery Rydzewski, ststa rajgrodzki. Do kościoła tego należy 1742 dusz. *Br. Ch.*

Rydzewo 1.) wś na pol.-prus. Mazurach, pow. lecki, nad jez. Niewocińskiem, naprzeciw Lecu, o 8 klm. na płn.-wschód od stacyi poczt. Miłek; 102 dm., 525 mk., 1057 ha. Ks. Olbracht Fryderyk podaje do wiadomości, że Maciej i Mikołaj z M. Konopek kupili od Jerzego Krosty, starosty leckiego, sołectwo we wsi R. z 5 włók., celem założenia wsi dannickiej na 50 włók., nadanych prawem magdeburskiem. Dan w Królewcu 1571. W R. mieszkają r. 1625 sami Polacy. 2.) **R.,** dok. *Riedzoffen*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. łecki, tuż nad granicą pow. margrabowskiego, nad jez. Gąskowskiem, o 12 klm. na płn. od Ełku, 6 klm. na zach. od Gąsek (st. p.), 28 dm., 139 mk., 320 ha. Piotr Schwarz, burgrabia straduński, sprzedaje Pawłowi i Stanisławowi Rydzewskim z Mazowsza kawał boru między jez. Kociołek (Messel) i Kukówko, który przedtem miał Stanisław Zembrzycki z Mazowsza; po karczowaniu boru otrzymują 15 wł. na prawie magdeburskiem, z obowiązkiem jednej służby zbrojnej i 10 lat wolności. Dan w Stradunach r. 1526. *Ad. M.*

Rydzewska Wólka, wś włośc., pow. cie-

chanowski, gm. Nużewo, par. Sulerzyż, odl. 14 w. od Ciechanowa, ma 10 dm., 98 mk., 294 mr. obszaru.

Rydziele, wś, pow. grodzieński, w 1 okr. pol., gm. Wiercieliszki, o 16 w. od Grodna.

Rydziki, okolica, pow. rossieński, gm. Kołtyniany, o 50 w. od Rossień.

Rydzów, wś, pow. mielecki, w piaszczystej równinie (195 mt. npm.), przy drodze z Mielca (9 klm.) na zachód do Radomyśla. Par. rz.-kat. w Książnicach. Wraz z wólką Rydzów Nowy (9 dm., 43 mk.) mają 58 dm. i 306 mk., 282 rz.-kat. i 24 izracl. Od płn. i zach. otacza wś sosnowy bór należący do Podleszan. Pos. większej nie ma, mniejsza wynosi 555 roli, 69 łąk, 82 past. i 6 mr. lasu. W r. 1531 (Pawiński, Małop., 254) była własnością Marcina Tarnowskiego. Składała się z 16 zagród z rolą i 1 komor. z bydłem. Graniczy na płn. i zach. z Grzybowem; najbliższemi wsiami na płd. Ruda i Wytów. *Mac.*

Rydzówka, niem. *Rehsau*, dobra ryc. nad jez. t. n., pow. węgoborski, nad granicą pow. rastemborskiego, o 3 klm. od st. p. i tel. Dryfortu. Obszaru 1277 ha. Wś założona 1403 r. Tomasz von der Wickerau otrzymuje tu 32 włók i 10 mr. *Ad. N.*

Rydzowskie, jezioro około 7 klm. długie a $1^1/_2$ klm. szerokie, leży połową w pow. rastemborskim, a połową w węgoborskim. Ma formę elipsy, której południ. koniec o pół mili odl. od jez. Mamry. Obfituje w różne gatunki ryb. O niem mówi Helwing (Lithogr. Angerb., p. 8), że przez podziemne kanały jest w związku z innemi jeziorami mazurskiemi i na dowód przytacza, iż szczupak z obrączką na szyi, wpuszczony w jez. Węgoborskie, złowionym został w Rydzowskiem.

Rydzyn 1.) os. młyn., w pow. łódzkim, w dobrach Gospodarz. 2.) **R.,** wś i fol. nad rz. Działdówką, pow. mławski, gm. Ratowo, par. Strzegowo, odl. o 26 w. od Mławy; posiada wiatrak, 35 dm., 514 mk., 1855 mr. obszaru (381 mr. nieuż.). Z ogólnego obszaru do włościan należy 519 mr. W 1827 r. było 22 dm., 228 mk. *Br. Ch.*

Rydzyna, wś i fol. nad rz. Ner, pow. turecki, gm. Wola Swiniccka, par. Grodzisko, odl. od Turka 30 w. Wś ma 2 dm., 37 mk.; fol. 1 dm., 4 mk., 170 mr. obszaru.

Rydzyna, niem. *Reisen*, dok. *Rydzyn* i *Ridzina*, mylnie *Rydzina*, miasto, zamek, st. dr. żel. (Poznań - Wrocław), st. poczt., pow. wschowski (Leszno), dek. krobski, o 9 klm. na płd.-wschód od Leszna i 75 klm. na płd.-zach. od Poznania. Leży nad Kopanicą Polską (dopł. Baryczy), w nizinie, wzn. 87·7 mt. npm. Posiada kościół katolicki i protestancki, komisarza policyjnego, urz. poczt. trzeciorzędny, 183 dm., 1202 mk. (403 kat., 742 prot., 57 żyd.; 551 męż. i 651 kob.) i 1225 ha obszaru (701 roli, 246 łąk, 167 lasu); czysty doch. z ha roli 7·85 mrk, z łąk 10·18, z lasu 2·35 mrk. Mieszkańcy trudnią się rolnictwem, drobnym przemysłem i handlem. W r. 1580 płaciła 2 złp. soszu i 28 złp. 24 gr. innych podatków od 3 łan., 37 rzemieślników, 3 szynk., 3 wiatraków i 10 komorn. W XVII w. powstały 2 browary i mielcuch; w r. 1692 warzono 2088 beczek piwa; miasto posiadało 10 łanów i 100 mr. łąk; z biegiem czasu powstało 24 wiatraków; jarmarków odbywało się 8 dorocznie. Około r. 1793 składała się rada miejska z burmistrza, wójta, pisarza, kamelarza i 2 ławników; dochody miejskie wynosiły 5194 tal. a rozchody 4609 tal.; dymów było 195 i 1615 mk. (171 żydów, 24 młynarzy, 20 szewców, 12 płócienników, 9 krawców, po 5 szynkarzy i muzykantów i t. d.). W r. 1811 było 191 dm., 1195 mk.; 1837 r. 173 dm., 1329 mk. (250 żydów); 1841 r. 194 dm., 1335 mk. (403 kat., 847 prot., 85 żyd.); 1861 r. 1493 mk., 1871 r. 180 dm., 1342 mk. (523 kat., 752 prot., 67 żyd.; 624 męż., 718 kat.). Herb wyobraża tarczę o 4 polach, pokrywającą w części wieżę, z bramą i rokiem 1422 u spodu: drugie i trzecie pole w tarczy herbowej przedstawia herb Rydzyńskich „Wierzbna“ (rodzaj Kościeszy). Kaplica istniała w R. już przed r. 1410 i wcieloną była do par. Dębiec; gdy zaś tegoż roku Jan z Wierzbna Czerwiński, dziedzic R., w miejsce kaplicy wystawił kościół z drzewa p. w. św. Stanisława i hojnie go uposażył, biskup poznański Wojciech Jastrzębiec wyniósł go na stopień parafialnego. Syn założyciela Jan, kaszt. międzyrzecki, ssta wschowski, wzniósł nowy kościół z cegły. Dzisiejszy stanął w r. 1742 kosztem Józefa Aleksandra ks. Sułkowskiego. Dawniejszy miał 5 ołtarzy, kaplicę grobowcową Rydzyńskich i bractwo św. Anioła stróża. W kościele znajduje się słynący cudami obraz N. M. Panny, przeniesiony w r. 1802 z poblizkiej Kłody i ciało św. Jukunda, przewiezione z Rzymu w r. 1777 przez ks. Augusta Sułkowskiego. Jest też nagrobek († 1820) Ewy z Kickich ks. Sułkowskiej. Kościołem tym zarządzali do 1817 r. pijarzy, sprowadzeni z Warszawy. Księgi kościelne zaczynają się od r. 1696. Par., liczącą 2490 dusz, składają: Augustowo, Bażantarnia Średnia i Stara, Dębiec i Kłoda z kościołami afiliowanemi, Książęca Góra, Książęcy Las, Moraczewo, Nowawieś, Nowyświat, Grzybin, R. miasto i zamek, Pomykowo, Tworzyjanice (Tworzewice) i Tworzyjanki. Około r. 1564 płaciła parafia bisk. poznańskim fertony; w r. 1580 wchodziły w jej skład Mirkowice, które już dziś nie istnieją. Kościół protestancki stanął na przedmieściu około 1770 r. z pomocą dziedzica ks. Sułkow-

skiego. Parafia protest. obejmowała 20 osad w r. 1860 i liczyła 3006 dusz, obok 3369 katol. Szkoła katol. istniała tu w r. 1610 i 1667. August Sułkowski sprowadził do R. w r. 1774 pijarów z Warszawy, wybudował im kolegium i uposażył ich probostwem miejscowem. W r. 1782 było w tej szkole 7 profesorów i 87 uczni (ob. J. Łukaszewicza, Hist. szkół, IV, 238—240). W r. 1800 ogłosili pijarzy rodzaj programu szkolnego p. n.: Examen generale iuventutis scholasticae scholarum piarum R. i t. d. (Calissii, 1800). Szkołę tę zniesiono około 1820 r. Szpital pierwotny na 24 ubogich, uposażony przez Rydzyńskich, stał w r. 1610 za bramą wschowską. Ówczesny dziedzic Łukasz Rydzyński dawał codziennie każdemu ubogiemu z szpitala po groszu jałmużny, a co sobotę i niedzielę po bułce chleba za 5 groszy. Szpital spłonął w pożarze miasta około 1650; wystawiono około 1667 r. nowy, przy ulicy Ku Dębcowi, dotąd istniejący. Dworzec kolejowy stoi o $2^1/_2$ klm. na płd.-zach. od miasta, ma 6 dm., 39 mk. i wchodzi w skład okr. wiejskiego Kłoda. Dziedzicami R. byli kolejno: Czerwińscy z Wierzbna, Rydzyńscy, Ciświccy, Leszczyńscy i Sułkowscy. Zamek istniał w R. już w XV w. (Starowolski, Monum. 458). Leszczyńscy wystawili inny, który wojsko ruskie spaliło w r. 1707; dzisiejszy zamek, wspaniały, stawiany w czworobok, opatrzony rowem i bramami, jest dziełem ks. Sułkowskich. Przed zamkiem znajduje się ogród i zwierzyniec. Podanie o zamku tym mieszczą: Podania i legendy L. Siemieńskiego (str. 59—61). Zamek tworzy obecnie odrębną całość administracyjną; w skład okr. jego wchodzą: leśnictwa: Bażantarnia Stara (1 dm., 5 mk.), Góra Książęca (1 dm., 8 mt.) i Książęcy Las (2 dm., 26 mk.); cały okrąg ma 11 dm., 100 mk. (73 kat., 27 prot.) i 2411 ha obszaru (1996 lasu); gorzelnia parowa. Obecnym dziedzicem jest ordynat Antoni ks. Sułkowski. W pow. wschowskim ma klucz rydzyński 5532·84 ha (2291·65 roli, 620·10 łąk, 33·43 pastw., 2486·32 lasu, 88·86 nieuż. i 12·48 wody), czysty dochód grunt. 52,691 mrk (w r. 1884). W skład jego wchodzą folw.: Dębiec, Kłoda, Moraczewo, Nowa-Wieś, Tarnowa i Tworzyjanice. Przy schyłku zeszłego wieku należały do klucza: Antonin, Dębiec, Gronowo, Kłoda, Książęcy Las, Lasocice, Leszczenko, Leszno, Maryanowo, Nowa-Wieś, Nowy-Świat, Pomykowo, Rydzyna, Strzyżewice, Tarnowa, Tworzyjanice, Tworzyjaniczki i Zaborowo. Założenie miasta R. około r. 1400 przypisują zwykle Czerwińskim z Wierzbna, którzy w krótce potem nazwali się Rydzyńskimi. Wynika ztąd, że osada i nazwa jej R. znacznie są starsze, aniżeli ta wiadomość kronikarska. Przed r. 1410 istniał tu już kościół; rok 1422, wyryty na pieczęci miasta, wskazuje datę uzyskania praw miejskich. Prawa te potwierdzali: Zygmunt I w r. 1507, Zygmunt August w r. 1551 (Kod. Wielkop., Racz., str. 232—4), Stefan Batory w r. 1578 i Jan Kazimirz w r. 1665. W r. 1458 dostawiło miasto 4 pieszych na wyprawę malborską. Archiwum wrocławskie przechowuje list Stanisława Rydzyńskiego z r. 1549 do Jerzego ks. szląskiego, w którym uskarża się na sołtysa giżyńskiego (Geischen), buntującego poddanych jego w Kaczkowie (Mosbach, Wiadom., 53). Podczas wojny trzydziestoletniej chronili się do R. Niemcy-protestanci; w r. 1707 wojsko ruskie zajęło R. i spaliło zamek Leszczyńskich. W 1714 r. August II, bawiąc tu kilka tygodni, zwołał Radę senatu, na której odprawiał posła tatarskiego; r. 1718 książę Dołgoruki domagał się tu w imieniu Piotra W. przywiedzenia do skutku umowy jego z Gdańszczanami, a król August II uroczyście przyjmował posła tureckiego. W r. 1736 Stanisław Leszczyński opuszczając kraj, sprzedał dobra rydzyńskie Al. Józefowi Sułkowskiemu. Roku 1750 nadał dziedzic miasta osobną ustawę, a r. 1752 zaprowadził tu ogólny statut Sułkowskich. W 1759 r. w czasie wojny siedmioletniej wpadli Prusacy do R. i porwali ks. Sułkowskiego. Miał to być odwet za wzięcie do niewoli Hatzfelda przez wojska ruskie. W r. 1775, za przyzwoleniem sejmu, zamieniono dobra rydzyńskie na ordynacyę, która dotąd istnieje. Do r. 1791 wchodziła R. w skład pow. kościańskiego, potem wcielono ją do nowoutworzonego pow. wschowskiego, od r. 1887 należy do pow. leszczyńskiego. W r. 1838 d. 17 listopada zaprowadzono w R. ordynacyę miejską i 4 jarmarki do roku. *E. Cal.*

Rydzynki, wś, os. leś. i os. młyn. nad rz. Górecką, pow. łódzki, gm. Gospodarz, par. Tuszyn; wś 16 dm., 113 mk., 324 mr.; fol. i os. leśna 4 dm., 14 mk., 1464 mr.; os. młyn. 1 dm., 13 mk., 59 mr. W 1827 r. było 4 dm., 45 mk. R. fol. (79 mr.) wchodzi w skład majoratu rząd. Czarnocin, resztę obszaru zajmują lasy rządowe.

Rydzyno, wś włośc. nad Wisłą, pow. płocki, gm. Bielino, par. Słupno, 5 osad, 7 dm., 67 mk., 120 mr. (87 mr. roli). W 1827 r. 6 dm., 57 mk.

Rydzyny 1.) kol., pow. łaski, gm. Widzew, par. Pabianice, ma 60 dm., 627 mk., 1292 mr. włośc. W 1827 r. było 61 dm., 554 mk. Długosz w opisie Rzgowa powiada, że w lasach należących do osady „prope Redzeń et Tusszin“ są pasieki i pnie (L. B., I, 276). 2.) **R.,** os. leś. nad rz. Grabią, pow. łaski, gm. Wymysłów, ma 7 dm., 15 mk., 2580 mr. (322 mr. ornej). Należy do majoratu rząd. Widzew.

Ryga, miasto, ob. przy końcu lit. R.

Ryga 1.) niem. *Riegie* (ob. *Leżenica* al. *Leżenice*), pow. wałecki. Tutejszy kościół kat. filialny, murowany, pochodzi z r. 1856. Szkoła katolicka. L. jest gniazdem Gostomskich. Pierwszy sołtys Busse otrzymał przywilej r. 1624. R. 1682 jest wzmianka o młynie, Bussenmuehle zwanym (ob. Gesch. d. Dt. Kroner Kr. von Schmitt, str. 221). 2.) **R.**, niem. *Riga*, wyb. do Żuromina należące, pow. kartuski, st. p. Sierakowice; 1885 r. 2 dm., 12 mk. *Kś. Fr.*

Rygale, wś, pow. prużański, w 2 okr. pol., gm. Malecz, o 12 w. od Prużany.

Rygałówka, wś nad rzką Niedwiedzicą (dopł. Biebrzy), pow. augustowski, gm. Kuryanki, par. Rygałówka. Odl. od Augustowa 42 w., posiada cerkiew par. drewnianą, 24 dm., 149 mk. Parafią i kościół erygowali Wojnowie i Sołohubowie, niewiadomo kiedy. Buchowieccy 1818 r. erekcyę odnowili. Obecny z 1847 r. Do par. należała filia w Ponarlicy.

Rygały 1.) os. karcz., pow. noworadomski, gm. i par. Radomsk. Nie podana w nowszych spisach urzędowych. 2.) **R.**, wś, pow. sejneński, gm. Pokrowsk, par. Teolin, odl. od Sejn 25 w., ma 21 dm., 150 mk.

Rygawka, rzka w gub. kowieńskiej, uchodzi od pr. brzegu do Niemna, pomiędzy Karklą a Dubissą.

Rygiel, ob. *Regiel.*

Rygielnica, pow. łecki, ob. *Regielnica.*

Rygiszki, wś nad rzką Nawą (dopł. Szeszupy), pow. władysławowski, gm. i par. Gryszkabuda, odl. od Władysławowa 19 w., ma 14 dm., 159 mk. W 1827 r. było 16 dm., 118 mk. Wchodzila w skład dóbr rząd. Leśnictwo.

Ryglica *Wielka* i *Mała*, niem. *Gross* i *Klein Reglitz*, odnogi Odry w jej dolnym biegu (ob. VII, 387).

Ryglice, miasteczko, pow. tarnowski, zajmuje obszerną kotlinę, otoczoną od połud. pasmem lesistych wzgórz ciągnących się od wsi Golanki nad Białą, na połud.-wschód aż pod Kołaczyce nad Wisłoką. Na połód. od R. szczyt Dobrotyn (517 mt.). Pasmo to tworzy poboczny dział wodny dopływów Białej i Wisłoki. Wschod. granicę kotliny stanowią pagórki rozdzielające potok płynący przez R. do Biały od pot. pod wś Jodłową (dopł. Wisłoki). Pagórki te na dziale wodnym wznies. 330 mt. a przy gościńcu 317 mt. Krawędź północną stanowi powoli wznoszący się teren w stronę Zaleszan, ze wzgórzami Wierzch (343) i Bukowina (347 mt.). Ku wschodowi otwiera się kotlina niezbyt szeroką bramą, przez którą przebija się potok. Najgłębszy punkt (wznies. 242 mt.) zajmuje samo miasteczko, posiadające kościół paraf., urz. poczt., szkołę ludową, zabudowania większej posiadłości, gorzelnią, młyn wodny, wogóle 79 dm., przeważnie drewnianych, słomą krytych i 747 mk. Do rzędu miasteczek zostały R. wyniesione w r. 1824. Ludność składają przeważnie izraelici, trudniący się drobnym handlem i rękodziełami, chrześcianie zaś rolnictwem i tkactwem. Do gminy należy też 9 grup chat stanowiących wsi: Galia (77 dm. i 426 mk.), Ryglice-Dolne (28 dm., 182 mk.), R.-Górne (47 dm., 326 mk.) i Wisze (48 dm., 260 mk.), nadto wolki: Podkościele (13 dm., 73 mk.), Podkościele Księże (16 dm., 106 mk.), Pożary (11 dm., 72 mk.) i Przymiarki (30 dm., 181 mk.). Cała gmina wraz z obszarem więk. pos. (9 dm., 116 mk.) liczy 395 dm. i 2703 mk., 2324 rz.-kat., 7 ewang., 14 innych wyznań i 372 izrael. Obszar więk. pos. (Stan. Szczepańskiej) wynosi 541 mr. roli, 66 mr. łąk, 50 mr. past. i 679 mr. lasu; obszar mn. pos. 1931 mr. roli, 165 mr. łąk i ogr., 474 mr. past. i 331 mr. lasu. Obszar cały zrasza kilka potoków, zlewających wody z wzgórz pod Ryglicami w rzeczkę uchodzącą pod Kielanowicami Dolnemi do Biały z prawego brzegu. Gleba urodzajna. Lasy liściowe są w dosyć dobrym stanie. Kościół drewniany, po odnowieniu nienoszący żadnej wybitnej cechy, pochodzi z końca XVII w., ale parafia jest dawną, prawdopodobnie pochodzi z r. 1301, w którym ks. Władysław Opolski darował wś R. i Burzyn Wawrzyńcowi Kielanowskiemu i Mikołajowi Burzy, którzy zbudowali kościół i dali parafią ks. Stanisławowi Pierzchale. Kościół ten spalili Tatarzy w r. 1657. Już od r. 1613 były przy tym kościele dwie prebendy: różańcowa i św. Trójcy, które zniesiono dopiero w r. 1785. Prócz tego była w R. fundacya na 3 uczniów akademii krak., zatwierdzona w r. 1629 przez Zygmunta III. Par. należy do dyec. tarnowskiej, dek. tuchowskiego, obejmuje: Joniny, Kowalowy, Uniszową, Bistuszową i Kielanowice. W 1581 r. (Pawiński, Małop., 112) dzieliły się R. na Niższe, Piotra Łyczko i Achacego Gładysza i Wyższe P. Łyczko. W obydwóch było 25 półłanków km., 12 zagród z rolą, 20 zagród bez roli, 3 czynszowników, 6 komorn. z bydłem, 11 komorn. bez bydła i 6 rzemieśl. Według Siarczyńskiego (Rps. bibl. Ossol. w r. 1826) dziedziczyli R. po Łyczkach Trzeciescy a następnie Leśniewscy. R. graniczą na zach. z Kielanowicami Górn., Bistuszową i Uniszową, na płn. z Zalasową, na wsch. z Kowalowym i Joninami. *Mac.*

Rygmontyszki, dwór, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 86 w. od Poniewieża.

Rygułt, os. włośc., pow. kozienicki, gm. i par. Zwoleń, odl. od Kozienic 29 w., posiada młyn wodny, 1 dm., 10 mk., 34 mr.

Ryguny, wś rząd. w pobliżu wzgórza Bie-

ciukalnis, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 23 1/2 w. od Święcian, 13 dm., 88 mk. kat.

Rygwałt al. *Rigwałd*, niem. *Wittichswalde*, dobra ryc. na polsko-prus. Mazurach, pow. ostródzki, o 6 klm. na półn. od Rychnowa a 9 klm. od Olsztynka; 62 dm., 318 mk., 1488 ha. *Ad. N.*

Ryjak al. *Strug*, potok, powstaje w gm. Kąkolówka, pow. rzeszowski, na stoku góry Gwoźnicy (510 mt.), płynie między domostwami Kąkolówki i zabiera od praw. brzegu pot. Kamienny, a od lew. brz. Izwor. Od ujścia Białki przechodzi na obszar Błażowej i zwraca się na półn.-wschód. Tu przyjmuje od praw. brzegu Piątkową i podąża na obszar Borka Małego, zabrawszy od praw. brz. Mokluczkę, a od lew. pot. Wolski i Wołoski. Od ujścia Wojanki wchodzi do Borka Starego, gdzie od praw. brzegu przyjmuje pot. Tatynę, a niżej Ryjak Mały. Tu zwraca się na zach., zabierając od praw. brzegu Chmielnik i przechodzi do Kielnarowy. Minąwszy od strony płn. mtko Tyczyn, wchodzi na obszar Białej, poniżej której we wsi Drabinianka wpada do Wisłoka od praw. brzegu. Długość biegu 31 klm. Prawe dopływy: Kamienny, Piątkowa, Mokluczka, Tatyna, Ryjak Mały, Chmielnik; lewe: Izwor, Białka, Wolski, Wołoski, Wojanka, Hermanówka al. Lubień. Spad wód: 350 mt. (źródła), 264 mt. (ujście Białki), 230 mt. (ujście Ryjaka Małego), 205 mt. (ujście do Wisłoka). Brzegi doliny potoku wznoszą się do 400 mt. wys. npm. 2.) **R.**, także *Rak* (ob. *Ożenna* i *Rostajne*), potok górski, wypływa w obr. gm. Ożenny, w pow. krośnieńskim, z pod granicznego grzbietu karpackiego, doszedłszy zabudowań w Ożennie, zabiera od praw. brzegu potok Czumak, podąża na płn.-zach. przez Grab, Wyszowadkę i Rostajne do Wisłoki od praw. brzegu. Z praw. dopływów ważniejsze są: Czumak, Żydowczyk i Równy, z lewych zaś: Waradoki al. Wilcza Jama i Zawiel. Nad ujściem Czumaka wznosi się Czeremcha (672 mt.), od wschodu Dylik (549 mt.), Czumaklas (665 mt.) i Cerchla (699 mt.), a od zach. Duby Wierch (664 mt.) i Dąb (679 mt.). Długość biegu 11 klm. Spad wód: 600 mt. (źródło), 503 mr. (ujście Czumaka), 489 mt. (ujście Zawiela), 428 mt. (ujście). 3.) **R.** *Mały*, potok, powstaje w obr. Borka Starego, pow. rzeszowski, na zach. stoku góry Borka (378 mt.). Wpada do Ryjaka z praw. brzegu. Długość biegu 3 klm. Ujście 230 mt. npm. *Br. G.*

Ryje, potok, powstaje na granicy gm. Wilkowisko i Ryj, w pow. limanowskim, u płd. podnóża góry Kostrza (730 mt.), a u płn. podnóża Świniej góry (614 mt.). Wąską dolinką podąża pomiędzy domostwami Ryj, zrasza obszar gm. Rzek i w gm. Szyku wpada do pot. Rybnego al. Rybskiego. Ujście 319 mt. npm. Długość biegu 4 1/2 klm. *Br. G.*

Ryje 1.) przys. do Kostrzy, w pow. limanowskim, własność w XVI w. Niewiarowskiej (Pawiński, Małop.; 50) ob. *Kostrze*. 2.) **R.**, rota do Janowic, w pow. tarnowskim, 4 dm. i 21 mk. 3.) **R.**, wólka do Zabłędzy, w pow. tarnowskim, na praw. brzegu Biały, 17 dm. i 86 mk. 4.) **R.**, grupa zabudowań we wsi Nieszkowice Małe, pow. bocheński.

Ryjewo 1.) niem. *Rehhof*, wś w Pomezanii, o 14 klm. na półn. od Kwidzyna, pow. sztumski, st. p. i kol. w miejscu, par. kat. Postolin, 48 ha (1 lasu, 40 roli). W 1868 r. 74 bud., 39 dm., 298 mk., 134 kat., 148 ew.; 1885 r. 38 dm., 74 dym., 309 mk., 173 kat., 122 ew., 14 dysyd. Wkrótce osiędzie tu pastor protestancki i nabożeństwo, nim wybudują kościół, będzie odprawiane w szkole. 2.) **R.**, niem. *Rehhof*, nadleśn., pow. sztumski, st. p. wś Ryjewo, 5651 ha (230 roli or., 53 łąk i 5140 lasu). Wraz z leśn. obwód ma 72 dm., 143 dym., 587 mk., 302 kat., 278 ew., 4 dysyd., 3 żyd. Do obwodu przyłączone są: Ehrlichsruh (1 dm., 8 mk.), Karlsthal (1 dm., 8 mk.), Neu Hakenberg (1 dm., 6 mk.), Ryjewo (1 dm., 11 mk.), Werder (1 dm., 5 mk.), Wolfsheide (1 dm., 10 mk.), Bliefnitz (2 dm., 17 mk.), karczma Schweingrube (42 dm., 352 mk.), Schwolauerfelde (4 dm., 29 mk.), Tralewo (3 dm., 31 mk.) i Ziegelscheune (14 dm., 99 mk.) 3.) **R.**, część nadleśn. ryjewskiego, pow. kwidzyński, par. kat. Tychnowy, 1114 ha (41 roli or., 5 łąk i 1004 lasu). Należy tu: Honigfelde (1 dm., 4 mk.), Brachlewo (Weisshof, 1 dm., 7 mk.) i Rachelshof (4 dm., 26 mk.). Inna część tego nadleśn. leży w pow. suskim, w par. Prabuckiej i obejmuje 1389 ha (23 roli, 6 łąk, 1331 lasu). W jej skład wchodzą: leśn. Gonty (1 dm., 5 mk.) i Halbersdorf (1 dm., 5 mk.). 4.) **R.** *Górne*, niem. *Ober-Rehhof*, folw. do Straszewa należy, pow. sztumski, st. p. wś Ryjewo. W 1868 r. 4 bud., 2 dm., 19 ew. mk.; 1885 r. 1 dm., 7 mk. *Ks. Fr.*

Ryka 1.) potok, powstaje w obr. Zatwarnicy, pow. liski, na połód. od Suchego Ryku, ze źródeł leśnych, na płn. pochyłości Połoniny Wetlińskiej. Płynie na płn. doliną górską i leśną, nad którą od wsch. wznosi się Średni wierch i Jaworniki (864 mt.), w Suchym Ryku zabiera strumień z pod Smercka, szczytu Połoniny Wetlińskiej (1223 mt.), odtąd zwraca się na półn-wschód płynąc u podnóża Magóry (910 mt.), a doszedłszy krańca wsi Zatwarnicy, przyjmuje od praw. brzegu pot. Gilaty, tworząc z nim pot. Głęboki i pod tą nazwą wpada u płn.-zach. stóp Kiczery do Sanu od lew. brzegu. Długość biegu od źródeł R. po ujście do Sanu 8 klm. Potok zaś Gilaty, również należący do obszaru gm. Zatwarnicy, ma swe

źródła na płn.-wsch. stoku Połoniny Wetlińskiej i płynie górską doliną, nad którą od zach. wznoszą się Średni wierch i Jaworniki (864 mt.), a od wsch. Jawornik (1042 mt.) i Dwernik (1004 mt.). Minąwszy przys. Kalinów, łączy się od lew. brzegu z Ryką. Długość Ryki 6 klm., Gilatego $6^3/_4$ klm., na Głęboki zaś przypadają 2 klm. 2.) **R.** al. *Rzeka*, nazwa górnego biegu pot. Dołżyczki. 3.) **R.** Tą nazwę nosi na spec. austr.-węg. mapie (Z. 9, Col., 27) strumień wypływający w obr. gm. Szandrowca, w pow. turczańskim, z pod Szaińskiego Tarnawskiego (873 mt.), z początku płynie na płn.-wsch. a u stóp góry Wysokiej (737 mt.) zwraca się na płn.-zach., przerzynając obszar Szandrowca, a następnie Roberki, w obrębie której uchodzi do Sanu z praw. brzegu tuż na granicy Żurawina. Długość biegu 18 klm. Zabiera wiele krótkich strug. *Br. G.*

Rykacieje, jezioro przy wsi t. n., na lewo od drogi bitej z Suwałk do Kalwaryi, w pow. kalwaryjskim, ma 12 mr. obszaru. Należy do grupy drobnych jezior na obszarze dóbr rząd. Krasnowo.

Rykacieje, wś i fol. przy jeziorze t. n., pow. kalwaryjski, gm. i par. Lubowo, odl. od Kalwaryi 14 w.; wś ma 49 dm., 352 mk.; fol. 8 dm., 76 mk., gorzelnią, młyn wodny. W 1827 r. było 41 dm., 298 mk. Fol. R. rozl. mr. 643: gr. or. i ogr. mr. 452, łąk mr. 166, past. mr. 10, nieuż. mr. 15; bud. mur. 4, z drzewa 18. W 1881 r. oddzielony został od dóbr R. fol. Ogonie. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś R. os. 39, z gr. mr. 1172; wś Zielona Buda os. 8, z gr. mr. 339; wś Kozłowo os. 7, z gr. mr. 242; wś Sałopierogi os. 22, z gr. mr. 568; wś Sobolewo os. 7, z gr. mr. 261; wś Pasieki os. 5, z gr. mr. 131; wś Szarki os. 11, z gr. mr. 379; wś Szarkajcie os. 6, z gr. mr. 216; wś Ogonie os. 12, z gr. mr. 401; wś Tryborcie os. 10, z gr. mr. 353; wś Sucha Wola os. 2, z gr. mr. 127; wś Sanłoka os. 2, z gr. mr. 149; wś Kamionka os. 7, z gr. mr. 340; wś Wilkowizna os. 13, z gr. mr. 297; wś Górna Buda os. 7, z gr. mr. 63; wś Stara Buda os. 14, z gr. mr. 427; wś Józefowo al. Józkowizna os. 3, mr. 105; wś Nowa Wieś os. 47, mr. 107. *Br. Ch.*

Rykacze 1.) *Sulki* al. *Sulkówstok*, wś, pow. łomżyński, gm. i par. Zambrowo. Mieszka tu drobna szlachta. Wspominana w dok. z 1423 r., dawne gniazdo Rykaczewskich (Gloger, Ziemia łomż.). W 1827 r. było 14 dm., 88 mk. 2.) **R.,** pow. mazowiecki, ob. *Jabłoń-R.*

Rykaczewko, wś, pow. ciechanowski, gm. Nużewo, par. Sulerzyż, odl. o 9 w. od Ciechanowa, ma 5 dm., 53 mk., 117 mr. W 1827 r. było 5 dm., 29 mk.

Rykaczewo, wś i fol., pow. ciechanowski, gm. Nużewo, par. Ciechanowo, odl. o 9 w. od Ciechanowa, ma 10 dm., 100 mk. W 1827 r. 14 dm., 90 mk. Ogólny obszar wynosi 453 mr., z tego 212 mr. należy do drobnej szlachty a 64 mr. do włościan.

Rykaczewo, uroczysko. pow. sokólski, w 2 okr. pol., gm. Trofimówka, o 27 w. od Sokółki.

Rykalewo, wś, pow. newelski, w 1 okr. pok. do spraw włośc., gm. moszenińska, w 1863 r. 41 dusz rewiz.

Rykały, wś i fol., pow. grójecki, gm. Rykały, par. Przybyszew, odl. 17 w. od Grójca, ma 341 mk., młyn wodny. W 1827 r. było 28 dm., 241 mk. W 1874 r. fol. R. rozl. mr. 1051: gr. or. i ogr. mr. 725, łąk mr. 56, past. mr. 2, wody mr. 7, lasu mr. 229, nieuż. mr. 31; bud. mur. 9, z drzewa 24; płodozmian 12-polowy, las nieurządzony. Wś R. os. 40, z gr. mr. 380. Gmina R. ma 14,960 mr. obszaru i 3075 mk. (1770 r.). Należy do s. gm. okr. II w osadzie Goszczyn, st. poczt. w Grójcu. W gminie: szkoła elem. w Goszczynie, gorzelnia w Dylewie. *Br. Ch.*

Rykany, *Rykanie*, wś, pow. dubieński, na pograniczu pow. łuckiego, na płd.-zach. od mka Ostróżca, ma kaplicę katol. par. Nieświcz (dek. łuckiego).

Rykawki al. *Rykałki*, wzgórze lesiste, na zach. od wsi Narajowa, a na płd.-zach. od mka Narajowa, w pow. brzeżańskim, na praw. brzegu Narajówki, a na płd. od pot. Rakowicy, dochodzi 410 mt. npm. Na zach. od R. wzgórze Bruczucha (405 mt.). Miejsce znaku triang. *Br. G.*

Ryki, wś i fol., pow. radomski, gm. i par. Błotnica, odl. od Radomia 25 w., ma 17 dm., 156 mk. W 1827 r. było 12 dm., 91 mk. W 1885 r. fol. Ryki rozl. mr. 440: gr. or. i ogr. mr. 329, łąk mr. 55, pastw. mr. 45, nieuż. mr. 11; bud. z drzewa 15. Wieś R. os. 23, z gr. mr. 228. W XVI w. dziesięcinę, wartości ogólnej do 6 grzyw. i po 2 gr. z łanu za konopną, dawano pleb. w Błotnicy (Łaski, L. B., I, 678). W 1508 r. wś Riki, własność Marcina i Jana, płaciła poboru gr. 18. W r. 1569 miał tu Jan Modrzewski im. Stan. Rykowskiego $2^1/_2$ łan., Stanisław Malyczowski im. Szczęsnej Rykowskiej $1^1/_2$ łan., pust. $^1/_2$ łan. (Pawiński, Małop., 310, 338, 473).

Ryki, osada, wś, fol. i dobra, pow. garwoliński, gm. i par. Ryki, odl. 35 w. od Garwolina, leżą przy szosie warsz.-lubelskiej, o 3 w. od st. Moszczanka, w pobliżu punktu w którym dr. żel. iwangrodzko-łukowska przecina szosę. Położone na krawędziach doliny zbiegających się rzek Wieprza i Wisły, posiadają obfite zbiorniki wód stojących, spływających ze środkowej wyniosłości powiatu garwolińskiego. Zbiorniki te, mające do 500 mr. ogól-

nego obszaru, posłużyły do zaprowadzenia gospodarstwa rybnego na obszarze dóbr i nadają ruch czterem młynom i tartakowi. Istnieje też gorzelnia przerabiająca rocznie do 14,000 kor. kartofli i browar. Osada R. (dawne miasteczko) ma 56 dm., 945 mk. i 26 mr. obszaru; wś ma 71 dm., 656 mk. R., wś poduchowna, 23 dm., 178 mk., 298 mr. W 1862 r. 1179 mk. (597 żydów). Dobra Ryki składały się w 1882 r. z fol.: Ryki, Julin, Sierskowola, nomenkl.: Truszczek, Bogusze i Bocian, rozl. domin. mr. 4574: gr. or. i ogr. mr. 1369, łąk mr. 159, pastw. mr. 60, wody mr. 499, lasu mr. 2175, zarośli mr. 120, w os. mr. 3, nieuż. mr. 189; bud. mur. 5, z drzewa 67; płodozmian 6-polowy; las urządzony. Kościół par. murowany, fundacyi kś. Trembińskiego, proboszcza, pochodzi z 1757 r. Parafia niewiadomej erekcyi, istniała już 1529 r. Znajduje się też dom schronienia dla starców i kalek (fundusz?), sąd gminny okr. IV. R. są statożytną osadą leśną śród rozległych puszcz, pokrywających niziny nadwiślańskie. Należały one pierwotnie do dóbr ststwa radomskiego a następnie po rozpadnięciu takowego na części do dóbr ststwa stężyckiego (ob. Radom, t. IX, 409). Fundacya parafii i kościoła p. w. św. Jakuba sięga zapewne XV w. Według reg. pob. z 1569 r. R., wś ststwa stężyckiego, miały 33 zagrod., 2 komorn., 77 półłanków (Pawiński, Małop., 339). R. tworzyły następnie ststwo niegrodowe czyli tak zwaną tenutę. Według lustr. z 1653 r. było tu 38 łanów, 24 karczmarzów, 2 gajowników, 2 włodarzów, karbarz. „Kościół cura et studio teraźniejszego plebana nowo zbudowany, tituli s. Jacobi apost. Dwor z drzewa, stary". Zdawna widocznie istniało tu targowisko czy jednak osada otrzymało przywilej miejski, niewiadomo. Dykcyonarz Echarda (z 1782 r.) zwie R. miastem. W 1765 ststwo ryckie obejmowało wsi: R. Rososz, Oszczywilk, Sierską Wolę, Swaty, Chrosno, Sarny, Ogonów, Panisze, Kurków, Grabów, Babice, Ownią, Wyleżyn, Rudę, Skrudę, Dębie, Bazanów i Okrzeję. Starostwo to posiadał Stanisław Poniatowski (ojciec króla), który tu mieszkał i zakończył życie, mając 87 lat, w 1762 r. Pochowany pod kościołem, ma w kościele tablicę grobową z napisem polskim wierszem i prozą. Dobra R. nadane zostały w obecnem stuleciu przez rząd hr. Janowi Jezierskiemu, b. marszałkowi szlachty gub. lubelskiej, który zaprowadził tu gospodarstwo rybne. Dobra zostają dotąd w ręku tej rodziny. R. par., dek. garwoliński, 4226 dusz. R. gm. należy do sądu gm. okr. IV, graniczy z gm. Trojanów i Kłoczew, ma 5416 mk., 20,830 mr. obszaru; st. pocz. Moszczanka. W skład gm. wchodzą: Bazanów (A. i B.), Bocian, Bogusze, Brusków, Chrosno, Dąbie, D. Nowe, D. Stare, Edwardów, Falentyn, Grabów, G. Żelaziński, Janisze, Julin, Kruków, Ogonów, Okręt, Oszczywilk, Potok, Rossosz, Ryki, Sierskowola, Swaty i Truszczek. *Br. Ch.*

Ryki-Borkowo al. *Borowe*, wś nad rz. Orzyc, pow. przasznyski, gm. Bugzy-Płoskie, par. Janów, odl. o 37 w. od Przasnysza, ma 24 dm., 129 mk., 249 mr. W 1827 r. 17 dm., 109 mk.

Ryki, struga, w pow. lubawskim, we wsi Rożentalu (ob. „U. B. des Bist. Culm", von Woelky, str. 1107).

Rykijów, dobra, pow. szawelski, ob. *Rekijów*.

Rykijowskie, jezioro, ob. *Rekijowskie*.

Rykiszki, wś, pow. rossieński, gm. i par. Botoki, o 45 w. od Rossień.

Rykiwski, las w obrębie Bitkowa, pow. bohorodczańskim, w zach. stronie wsi, nad pot. Bitkowczyk (al. Biłkowczyk); w nim szczyt Dyl (997 mt.). *Br. G.*

Rykontka, rzeczka w pow. trockim, lewy dopływ Wilii; uchodzi między Waką a Naczałą.

Rykonty 1.) wś włośc. i dobra skarbowe nad jeziorem, pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Troki, okr. wiejski i dobra skarbowe Rykonty, par. kat. Jewie, na prawym brzegu Wilii, poniżej Szylan, przy gościńcu z Wilna do Kowna, o 10 w. od Trok, ma 14 dm., 142 mk. (w 1864 r. 76 dusz rewiz. włośc., 4 żołn. urlop. i 4 jednodworców); kościół katol. p. w. św. Trójcy, z muru wzniesiony przez ks. Gabryela Ogińskiego. Filia par. Jewie, ma 1237 dusz. W 1850 r. dobra rząd. R. miały 3860 dzies. rozległości, składały się z 1 folw., 12 wsi i 5 zaśc. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsi: R., Rykonty 2-gie, Siemieniuki Górne, Siemieniuki Dolne, Karaciszki, Sielawiszki, Balciuny i Bezwodzie oraz zaśc. Popy, w ogóle 189 dusz rewiz. włośc. skarbowych, 4 jednodworców, 9 osadników ruskich i 5 żołnierzy urlopowanych (w 1864 r.). Pod koniec XVI w. R. należały do Talwosza, który wraz z małżonką wymurował na wzgórku przy drodze zbór kalwiński pięknej budowy, w sklepach którego pod chórem oboje zostali pochowani (około 1680 r.). Następnie R. przeszły na własność ks. Ogińskich, z których Marcyan, kanclerz lit., zapisał te dobra wraz z Lorensowem, Wieliszkowem, Kurkliszkami i Brażołą kś. dominikanom trockim a zbór na kościół im oddał. Zbór rykoncki należał do najdawniejszych w tych okolicach, i zdaje się, że przed murowanym musiał już istnieć drewniany, bo Paweł Wergaryusz, słynny reformator włoski, odwiedzając Litwę w 1555 r., już o nim wspomina. O stanie kościoła, przerobionego ze zboru, w 1696 i 1713 r. podaje wiadomość Łukaszewicz, w Dziejach kościo-

łów wyznania helweckiego w Litwie (t. II, 63—65). 2.) **R.**, os. karcz. nad jeziorem, tamże, o 10 w. od Trok, 1 dm., 6 mk. żydów. 3.) **R.** 2-gie, wś włośc. nad stawem, tamże, o 13 w. od Troki, ma młyn wodny i 9 dusz rewiz. osadników ruskich (w 1864 r.). 4.) **R.**, wś, pow. rossieński, par. lalska. *J. Krz.*

Rykopol, po łotew. *Rykopols*, wś, pow. rzeżycki, gm. i par. Kownata, własność Benisławskich; w 1863 r. 164 dusz rewiz.

Rykoszyn, wś i fol., pow. kielecki, gm. i par. Piekoszów, odl. 16 w. od Kielc. W 1827 r. 33 dm., 194 mk. Dobra Rykoszyn składały się w 1873 r. z fol.: R. i Wincentów, attyn. Brzeziny, rozl. mr. 1840. W 1885 r. zostały rozdzielone; przy fol. Rykoszyn pozostało mr. 368, przy Wincentowie mr. 542, rozparcelowano mr. 602. Wś R. os. 43, z gr. mr. 486. W XVI w. dziesięcina z łanów kmiecych, wartości do 3 grzyw., szła dla pleb. w Cierni; pobierał on też za dzies. konopną po 2 gr. z łanu. Role dworskie, uprawiane przez kmieci (Szczyerkowye i Faber), dają pleb. w Piekoszowie wartości około fertona (Łaski, L. B., I, 577, 590). Według reg. pob. pow. chęcińskiego z r. 1540 wś R., w par. Piankoszow. własność Hieronima Odrowąża z Piankoszyna, miał 1 km. na łanie, 5 na $^1/_2$ łanach, z których 2 uprawiało role folwarczne, 5 pustych pół łanów, łąki i lasy obfite; pasieki ubogie (Pawiński, Małop., 575). *Br. Ch.*

Ryków 1.) XVI w. *Rykowo*, wś, pow. kutnowski, gm. Kutno, par. Grochów, ma 6 dm., 103 mk., 138 mr. W 1827 r. było 4 dm., 34 mk. Wchodziła w skład dóbr Kutno. Istniała już w XVI w. i dawała dziesięciny pleb. w Grochowie (Łaski, L. B., II, 476). 2.) **R.**, dwie wsi i trzy fol. (A, B i C) nad rz. Rykówką i uchodzącą do niej Jabłonicą, pow. radomski, gm. i par. Wieniawa, odl. od Radomia 24 do 30 w. R. lit. A. ma 23 dm., 92 mk.; lit. B. 20 dm., 90 mk. W 1827 r. było 19 dm., 133 mk. Dobra Ryków lit. A. składały się w 1870 r. z folw.: R., Żuków i Wólka Dębowa, rozl. mr. 772: fol. R. mr. 326, fol. Żuków mr. 242, fol. Wólka Dębowa mr. 204. W r. 1873 fol. Wólka Dębowa i Żuków odłączone zostały. Jest młyn wodny. Wś R. A. os. 14, z gr mr. 118; wś Żuków B. os. 10, z gr. mr. 178. Fol. Ryków lit. B. w 1867 r. rozl. mr. 297: gr. or. i ogr. mr. 202, łąk mr. 27, pastw. mr. 60, nieuż. mr. 8. Wś R. lit. B. os. 10, z gr. mr. 104. Fol. Ryków lit. c. w 1878 r. rozl. mr. 150: gr. or. i ogr. mr. 102, łąk mr. 24, pastw. mr. 13, nieuż. mr. 11; bud. mur. 7, z drzewa 2; pokłady piaskowca. Dziesięcina z ról dworskich zdawna należna pleb. w Wieniawie została przywłaszczona przez bisk. krakowskich lecz zwrócił ją znowu plebanom bisk. Konarski w XVI w. (Łaski, L. B., I, 688). W 1508 r. wś R. i Żuków, Małgorzaty Żukowskiej, płaciły 1 grzyw. 31 gr. 6 d. (Pawiński, Małop., 475). *Br. Ch.*

Ryków al. *Rykowo* 1.) *Stary*, dawniej *Baltynie*, łotew. *Bołtyunie*, wś i dobra nad Rzeżycą, pow. rzeżycki, w 1 okr. pok. do spraw włośc., gm. Wielony, par. kat. w miejscu, w 1863 r. 188 dusz rewiz. Majętność ta, zwana niegdyś Baltynie, w 1590 r. wchodziła w skład dóbr do zamku rzeżyckiego należących; w 1726 i 1731 r. przeszła wraz z Wielonami w posiadanie dryceńskiego domu Ryków, i w 1745 r. przezwaną została Rykowem. W skład dóbr wchodziło wówczas dużo attynencyi. Na początku bieżącego stulecia nabył R. St. od dryceńskich Ryków szambelan Antoni Ryk; obecnie sukcesorów Aleksandra Ryka. Kościół paraf. p. w. św. Antoniego, z muru wzniesiony w 1829 r. kosztem Antoniego Ryka a staraniem syna jego Aleksandra, na miejsce filialnej drewnianej kaplicy. Paraf. katol., dekanatu rzeżycko-nadłubańskiego, 1113 wiernych. 2.) **R.** *Nowy*, łotew. *Jaun Rykowa*, dobra, tamże, w 1863 r. 275 dusz rewiz.; własność Wincentego Janowskiego. 3.) **R.**, wś i dobra, pow. siebieski, w 3 okr. pok. do spraw włośc., gm. w miejscu, w 1863 r. 417 dusz rewiz. Gmina w t. r. liczyła 806 dusz rewiz. Na obszarze dóbr rozległe jezioro Olbit. *J. Krz.*

Ryków 1.) rus. *Rykiw*, wś, pow. stryjski, 60 klm. na płd.-zach. od Stryja, 24 klm. na płd.-zach. od Skolego, 8 klm. od urz. pocz. w Kozłowej. Na płn. leży Kozłowa, na wsch. Hołowiecko. na płd. i płd.-zach. Pławie, na zach. Orawa. Wieś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem Ukiernika al. Hołowczanki, lewego dopł. Oporu. W obrębie wsi uchodzi do Ukiernika z lew. brzegu pot. Kozeliwski, od praw. pot. Jaczliwski. Zabudowania wiejskie w dolinach potoków. Jedna grupa domów zwie się „Połomysty“. Na granicy płn. szczyt „Ostry“ (1026 mt.); na granicy zach. „Kiczera“ (843 mt.). Własn. wiek. ma lasu 23; wł. mn. roli or. 447, łąk i ogr. 92, pastw. 122 mr. W r. 1880 było 46 dm., 260 mk. w gm.; 252 gr.-kat., 8 izrael., wszyscy narodowości rusińskiej. Par. rzym.-kat. w Skolem, gr.-kat. w Hołowiecku. We wsi jest cerkiew p. w. św. Bazylego. Ślady nafty. 2.) **R.**, wś, pow. turczański, 20 klm. na płd.-wsch. od Turki, 12 klm. od urz. pocz. w Boryni. Na płn.-zach. leży Ilnik, na płn.-wsch. Bachnowate, na płd.-wsch. Zawadka, na płd. Mołdawsko, na zach. Jabłonów. Wś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem Zawadki, praw. dopł. Stryja. Przybiera ona w obrębie wsi kilka strug, z których najznaczniejsza Bachnowatka. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Zawadki i Bachnowatki. Nad Bachno-

watką stoi młyn. Na wschód lesista „Kamienna góra“ (839 mt.), na zach. „Mysków Wierch“ (635 mt.), na płd. wzniesienie do 767 mt. Za Rzpltej należała wieś do dóbr koron., krainy ilnickiej, ekonomii samborskiej. W inwentarzu z r. 1686 (Rkp. Oss., Nr. 1255, str. 158) czytamy: „Ta wieś ma łanów 4, z osobna kniazkich 3, popowski jeden. Czynsze na św. Michał: kuchenne, stróżne, żyrowszczyznę, kopy hajduckie, za sądy zborowe tak płacą jako w Ilniku. Czynsze na św. Marcin: czynsz główny, za wołu, kopy hajduckie, owies, kury, gęsi, z pustych koszonych tak płacą jako w Ilniku. Z popowstwa czynszu na rok zł. 2 gr. 6. Z wójtowstwa płacą czynszu wszystkiego zł. 12 gr. 12. Czynsze na św. Wojciech: kuchenne, stróżne, kopy hajduckie, owies, kury, gęsi, jajca, tramowe, za jagnię i jarząbki, barana, baranka, ciesielszczyznę tak dają i płacą jako w Ilniku. Robociznę także i drzewo jako w Ilniku“. W inwentarzu z r. 1760 (Rkp. Oss., Nr. 1632, str. 183) podano: „Ta wieś osiadła na łanach 4. Videlicet: sianych $1^1/_2$, koszonych $1^1/_2$, pusty jeden. Z osobna kniazkich 3, popowski jeden. Chlebnika ad praesens znajduje się Nr 15. Czynsze tej wsi (wymienione szczegółowo) czynią 73 zł. 27 gr. Wójtowstwa seu kniaztwa w tej wsi posessorem W. Pan Ustrzycki, stolnik przemyski, na które prawa nie pokazał, płacić jednak powinien do kasy ekonomicznej czynszu na rok zł. 12 gr. 12, tudzież hybernę na gardekurów JKrMości i inne onera fundi ferre tenetur. Lasy tej wsi: 1.) Las na wschód słońca, nazwany Kuczerki. 2.) Las na południe i zachód nazwany Zambiński, smerekowy. 3) Las na północ, nazwany Pchar, smerekowy. Żalą się poddani, że do wsi Jabłonowa, pod jednem prawem z Borynią będącej, pola na pługów siedm oderwali, w co administracya wejrzeć ma i onym dać protekcyą“. W spisie dokum. archiwum gubernialnego lwowskiego z 1787 r. (Rkp. Oss., Nr 2837) czytamy (str. 72) „A. 1553 die 20 Augusti. Varsaviae Privilegium Bonae reginae, locandi villam, Rykow appellandam, datum Michalkoni Michowicz. In qua ad Scultetiam duo lanei terrae in ipsa villa, in campis vero unus laneus cum molendino extruendo, tortis pro festo Paschae, ac aliis pervenientiis, pro more Scultetis praestare solitis, adjuncta sunt. Cujus privilegii regnanti Sigismundo Augusto subsecuta oblata. Datum Knyszyni, die 16 Februarii A. 1568“. Dalej (str. 73): „A. 1593, die quarta Junii. Varsoviae in comitiis. Consensus Sigismundi III cedendi Scultetiam in villa Rykow, Nobili Fedkoni Komarnicki Patri, in personae Vasconis et Sienkonis filiorum datus, quam scultetiam cum taberna, molendino, emolumentisque, nec non torquatili, hortulanis sex, et portinuncula agri, obszar dicta, ad finem villae praedictae, nec non angulis Łazy dictis: hiruszki kut ad hrobieszcze sitt. et sub hrobiszcze prat. Vataszczyny, inferius villae praedictae, cum facultate transferendi molendinum in locum meliorem, majorem videlicet aquae defluxum, flumini Ilnik dicti, aliisque pertinentiis, ad tenorem literarum originalium possidendam concedit, idem Sigismundus Augustus rex“. Na str. 74: „A. 1578 die 12 Septembris. Leopoli. Privilegium Stephani regis, quo mediante Nobilis Vasko circa jus advitalitium villae Rykow una cum sex hortulanis inibi existentibus, cum portiuncula agri Obszar dicta, in fine villae praefatae, et hocus que ad rivulum Mały Żarubański dictum, ad montem Szedrykowska dictum ex una, et rivulum Dawidow parte ab altera conservatur“. „A 1567, feria secunda post Dominicam Rogationum. Petricoviae in Comitiis. Poponatum Sigismundus Augustus Providi Michałkonis, in villa Rykow Sculteti Titio videlicet, Steczkonide cruda radice erigendi dat. Quem circa administrationem ejusdum, cum uno laneo agri, ac pratis, secundum proportionem dicti lanei, salvis oneribus publicis manutenet“. Na str. 17: „A. 1578 die 27 Septembris. Premisliae. Consensus Stephani regis Nobili Hrickoni Ilnicki Uczyłowicz eximendi advocatiam in villis Ilnik, Rykow etc. de manibus quorumvis possessorum, eandemque cum filio Romano, jure advitali possidendi datus“. Własn. więk. obecnie ma roli or. 53, łąk i ogr. 56, pastw. 39, lasu 728 mr.; wł. mn. roli or. 347, łąk i ogr. 85, pastw. 150 mr. W r. 1880 było 43 dm., 228 mk. w gm.; 222 obrz. gr.-kat. a narodowości rusińskiej, 6 wyzn. izrael. a narodowości niemieckiej. Par. gr.-kat. w Bachnowatem. We wsi cerkiew p. w. św. Michała. 3.) **R.**, wś, pow. złoczowski, 13 klm. na płd.-wschód od Złoczowa, 5 klm. od przyst. kol. i urz. pocz. w Płuhowie. Na płn. leży Strutyn i Zarwanica, na wschód Płuhów i Sławna, na płd.-wsch. Pleśniany, na płd. i płd.-zach. Krasnosielce, na zach. Snowicz. Wieś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem Strypy. Na płn.-zach. wsi powstaje na płd. stoku Weroniaków w lesie „Szczurewo“ t. zw. Mała Strypa i płynie na płd.-wsch. do Sławny rowem Koubani. Zabudowania wiejskie leżą w środku obszaru, przy gościńcu złoczowsko-brzeżańskim. Wznies. sięga 422 mt. na granicy zach. Na płd.-zach. wzgórze Ryków (419 mt.). Własn. więk. ma roli or. 681, łąk i ogr. 93, pastw. 14, lasu 734 mr.; wł. mn. roli or. 1088, łąk i ogr. 145, pastw. 12, lasu 108 mr. W r. 1880 było 115 dm., 693 mk. w gm., 7 dm., 55 mk. na obsz. dwor.; 20 rzym.-kat., 694 gr.-kat., 34 izrael.; 58 Polaków, 690 Rusinów; umiejących czytać 91. Par. rz.-kat.

w Pomorzanach, gr.-kat. w miejscu, dek. złoczowski. Do par. należą Krasnosielce. We wsi jest cerkiew p. w. Zmartwychwstania Chr. P., szkoła etat. jednokl. (od r. 1856) z wykładem rusińskim, kasa gm. poż. z kapit. 121 złr., gorzelnia, folwark „Żłoby“ i karczma „Ohanówka“. Niegdyś stał tu zamek, z którego pozostałe ruiny zowie lud „Horodyszcze“. Zburzony przez Tatarów za Jana Kazimierza (Sokalski, Rys geogr.-statyst. okr. szkoln. złoczowskiego, Złoczów, 1885, str. 171). *Lu. Dz.*

Rykowicze, wś, dobra i folw., pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Rogozna, o 13 w. od Kobrynia. Własność Ostrowskiej i w części Maleszewskiej.

Rykowiec, maj. chełm. na Warmii Polskiej, pow. olsztyński, na zrębie północnym lasów olsztyńskich, st. pocz., tel. i kol. w Olsztynie; 3 dm., 24 mk., 114 ha. *Ad. N.*

Rykówka, rzka, ma początek w pow. koneckim, na płd. Przysuchy, płynie w kierunku płn.-wschodnim pod Borkowicami, wchodzi w pow. radomski, płynie pod Rykowem i poniżej Kłodna wpada z praw. brzegu do Radomki. Pod Rykowem przyjmuje z praw. brzegu Jabłonicę. Długa przeszło 15 w.

Ryksa, rzka w pow. płockim pod wsią Borzeń (ob.).

Rysków, os. młyn., pow. skierniewicki, gm. Doleck, par. Jeruzal. Ma 60 mr.; założona w 1864 r. Por. *Chełmce.*

Rykształynie, wś na lewym brzegu Wilii, pow. kowieński, poniżej Kormiałowa. W spisie urzęd. niepomieszczona.

Rykszyn (mylnie), ob. *Rokszyn.*

Rykszyny, dobra, pow. newelski, w 3 okr. pok. do spraw włośc.; gmina Rykszyny, obejmowała w 1863 r. 634 dusz rewiz.

Rykun, kol., pow. kijowski, w 1 okr. pol., gm. Dymer, o 43 w. od Kijowa a 4 w. na płd.-zchd od Dymera, ma 713 mk. Założona w 1853 r. przez zarząd dóbr państwa, celem osadzenia żydów rolników, którym pierwotnie wydzielono 11 działów, po 6 dzies. każdy, wybornej gleby. Pomimo to mieszkańcy zajmują się przeważnie handlem z okolicznymi włościanami i eksploatacyą lasów. Znajdują się tu dwie liche cegielnie i do 40 osad. Koloniści mają 271 dzies. ziemi, z której płacą czynszu 110 rs. 62 kop. *J. Krz.*

Rylanda, folw., pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 60 w. od Kowna.

Ryle al. *Ejrymajcie*, jezioro w pow. poniewieskim, pomiędzy mkiem Szadowem a Radziwiliszkami, o 1 w. od dr. pocztowej, ma $1\frac{1}{2}$ w. długości i $\frac{1}{4}$ w. szerokości. Przepływa przez nie rzka Jeziorka, prawy dopływ rz. Muszy.

Ryle, wś, pow. rossieński, gm. i par. Szydłów, o 13 w. od Rossień.

Ryle, ob. *Rylła.*

Ryliszki 1.) wś nad rzką Romany, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Koniawa, okr. wiejski i dobra, Kamińskich, Czepieluny, o 8 w. od gminy, 52 w. od Lidy a 19 w. od Ejszyszek, ma 6 dm., 33 mk. kat. (15 dusz rewiz.). 2.) **R.,** zaśc. nad pot. Łaukinis, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Kukuciszki, okr. wiejski i dobra skarbowe Puczkarzyszki, o $6\frac{1}{2}$ w. od gminy a $43\frac{1}{2}$ w. od Święcian, ma 2 dm., 17 mk. kat. (w 1864 r. 10 dusz rewiz.). 3.) **R.,** wś i dobra, pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. Merecz, okr. wiejski Nieciosy, o 10 w. od gminy a 100 w. od Trok. Folw. ma 1 dm., 14 mk. kat., wś zaś 11 dm. i 69 mk. t. wyz. (w 1864 r. 31 dusz rewiz.); własność Szachnów. 4.) **R.,** wś, pow. nowoaleksandrowski, w 1 okr. pol., o 53 w. od Nowoaleksandrowska. *J. Krz.*

Rylki, wś nad rzką Kojdanową, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Mańkowicze, okr. wiejski i dobra Tyzenhauzów, Smycz, o 18 w. od gminy a 76 w. od Wilejki, przy b. drodze poczt. połockiej, ma 3 dm., 29 mk.

Rylowa, wś w pow. brzeskim, par. rzym.-kat. w Szczurowy. Leży w równinie nadwiślańskiej, nad dopływem Uszwi z praw. brzegu, na płd.-wschód od Szczurowy (3 klm.). Składa się z 86 dm. i 410 mk.; 395 rz.-kat. i 15 izrael. Pos. więk. (attyn. Szczurowy) ma 75 mr. roli, 3 mr. łąk i 2 mr. past.; pos. mn. 223 mr. roli, 14 mr. łąk i 94 mr. past. Graniczy na płn. z folw. Włoszynem, Szczurową i Dołęgą, na wschód z Wróblówką, na zach. i płd. z Niedzieliskiem. *Mac.*

Rylówka, niem. *Ruellenhaeuser*, os. w obr. gm. Glinki, (Glemkau), w pow. karniowskim, składa się z 7 dm. i 58 mk. *Br. G.*

Rylsk, *Rylska* al. *Zródliska* rzka w pow. rawskim, ma początek pod Wymysłowem, na płd. Biały, płynie w kierunku zach.-płd. przez wsie Rylsk Wielki i Mały, Niemgłowy, Gółki. Tu przybiera kierunek zach.-półn., płynie pod Osowicą, Bogusławkiem, Głuchówkiem i w Rawie wpada z praw. brzegu do Rawki. Długa 21 w. *J. Bliz.*

Rylsk 1.) *Mały*, wś i fol. nad rz. t. n., pow. rawski, gm. Regnów, par. Cielądz; wś ma 12 dm., 138 mk., fol. 6 dm., 76 mk. W 1827 r. było 17 dm., 148 mk. Dobra R. Mały składały się w 1866 r. z fol. R. i Parchle, rozl. domin. mr. 1566: gr. or. i ogr. mr. 806, łąk mr. 145, past. mr. 53, lasu mr. 510, zarośli mr. 21, nieuż. mr. 31. Wskład dóbr wchodziły poprzednio: wś R. Mały os. 25, z gr. mr. 226; wś Wólka Strońska os. 8, z gr. mr. 248; wś Zuski os. 9, z gr. mr. 295. 2.) **R.** *Duży* al. *Rylsko Wielkie*, wś i fol., pow. rawski, gm.

Regnów, par. Biała, odl. 14 w. od Rawy: wś ma 29 dm., 246 mk., folw. 6 dm., 88 mk. W 1827 r. było 33 dm., 267 mk. Dobra R. Wielkie składały się w 1885 r. z folw. R. Wielkie i Sławków, rozl. mr. 1319: folw. R Wielkie gr. or. i ogr. mr. 646, łąk mr. mr. 67, nieuż. mr. 28; bud. mur. 6, z drzewa 6; folw. Sławków gr. or. i ogr. mr. 453, łąk mr. 72, lasu mr. 39, nieuż. mr. 14; bud. z drzewa 5. Wś R. Wielki os. 42, z gr mr. 321; wś Sławków os. 19, z gr. mr 84. *Br. Ch.*

Rylsk, mto pow. gub. kurskiej, przy ujściu rzki Ryło do Sejmu, pod 51° 34′ płn. szer. a 52° 21′ wschod. dług., na trakcie poczt. głuchowskim, o 125 w. na płd.-zach. od Kurska, ma 1260 dm., przeważnie drewnianych, 10,616 mk., 12 cerkwi prawosł., 1 rozkolnicza, męzki Nikołajewski, szkoła powiatowa i parafialna, 117 sklepów, 684 rzemieślników (265 majstrów), 29 nieznacznych fabryk; znaczny handel zbożem, konopią, olejem konopnym, sadłem, miodem i woskiem oraz wyrobami żelaznemi, głównie kosami. Do mka należą dwie słobody: Podmonastyrna i Nikołajewska. Targi odbywają się co poniedziałek i czwartek, jarmarki zaś dwa razy do roku: w dziesiąty piątek po Wielkiej nocy i d. 8 lipca. Jest to dawna osada, podług mniemania niektórych badaczy główna siedziba Siewierzan, pamiątką po których pozostały rozsypane po powiecie horodyszcza i kurchany. W latopisach R. występuje pod 1152 r. jako wchodzący w skład ks. nowogród-siewierskiego. Następnie przez czas jakiś był stolicą udzielnego księztwa, poczem pod koniec XIII albo na początku XIV w. był przyłączony do w. ks. litewskiego. W końcu XV w. R. został nadany Iwanowi Szemiace, syn którego Wasili w 1500 r. poddał się w. ks. moskiewskiemu Iwanowi III. Jako ważny punkt strategiczny mto odgrywało rolę w wojnach z Litwą i Tatarami Krymskiemi oraz za czasów Samozwańców. W 1708 r. przyłączony do gub. kijowskiej, w 1732 r. do gub. białogorodzkiej, został w 1779 r. mtem pow. namiestnictwa a w 1797 r. gub. kurskiej.

Rylski powiat, zajmujący zachodnią część gub. kurskiej, ma na przestrzeni 2496 w. kw. 118,593 mk. (w 1867 r.). Powierzchnia przedstawia równinę, opadającą na zachód ku gub. czernihowskiej. We wschodniej części, leżącej po lewym brzegu rz. Sejmu, spotykają się wyniosłości dochodzące do 760 st. bezw. wys. Glebę przeważnie stanowi czarnoziem, miejscami tylko występuje piasek, glinka i krzemień. Urwiska nadbrzeżne obfitują w kredę, wypalaną na wapno. Cały obszar powiatu zroszony jest przez Sejm (dopł. Desny Dnieprowej) z jego nieznacznemi dopływami, jak Grań, Tołpinka, Krepna, Snagost, Swapa. Lasy zajmują około 20% ogólnej przestrzeni. Mieszkańcy zajmują się przeważnie rolnictwem i uprawą konopi. Przemysł fabryczny słabo rozwinięty; w 1869 r. znajdowało się w powiecie: 5 gorzelni, 2 cukrownie, 1 fabryka sukna, 3 cegielnie, 1 fabryka kafli i 1 wapielnia. W 1859 r. było tu wogóle 214 miejsc zamieszkałych: 4 słobody, 5 słobódek, 57 siół, 124 wsi i 24 chutorów. Najważniejsze jarmarki w Hłuszkowie d. 6 sierpnia i 24 listopada. *J. Krz.*

Ryłła al. *Ryle*, niem. *Rilla*, leśn. król., pow. kościerski, st. p. i par. kat. Pogódki, 391 ha (370 lasu, 16 roli or.). W 1885 r. 1 dm., 6 mk., 2 kat., 4 ew. Dawniej było to pustkowie, należące do klucza pogódzkiego, będące własnością cystersów w Peplinie. R. 1772, d. 10 czerwca dał administrator klucza pogódzkiego, ksiądz Eustachy, Adamowi Brzesce Ryle na 3 lata za 322 zł. 19 gr., 4 kapłony, 2 gęsi i 4 mędle jaj rocznie. Zamiast regularnej kontrybucyi miał dzierżawca na rok 9 zł. płacić (ob. Opactwo peplińskie p. ks. Kujota, str. 357). *Ks. Fr.*

Ryłowce, wś włośc., pow. lidzki, ob. *Łowczyłowicze.*

Ryłowica, rzka w pow. włodzimierskim, prawy dopływ rz. Łuhu (pr. dopł. Bugu), płynie pod Włodzimierzem.

Ryłowice, w XVI w. *Riłowicze*, wś i fol. pow. sandomierski, gm. Klimontów, par. Koprzywnica, odl. od Sandomierza 14 w., ma 11 dm., 71 mk. W 1827 r. było 8 dm., 38 mk., par. Chobrzany. Fol. R. w 1885 r. rozl. mr. 178: gr. orn. i ogr. mr. 157, łąk mr. 10, past. mr. 5, nieuż. mr. 6; bud. z drzewa 7. Wś R. os. 10, z gr. mr. 52. W 1578 r. wś R., w par. Chobrzany, własność Stanisława Niedźwiedzkiego, miała 2 zagr., 2 komor. (Pawiński, Małop., 171). *Br. Ch.*

Ryłowice, dobra, pow. owrucki, przy końcu XVIII w. wraz z dobrami Michałowice były własnością Ignacego Leonarda Steckiego (Złota ks., X, 9).

Ryłowicze 1.) wś nad rz. Ippą, na południowym krańcu pow. bobrujskiego, przy granicy pow. rzeczyckiego, w 2 okr. pol. paryckim, gm. ozarycka, ma 29 osad pełnodziałowych, miejscowość poleska. 2.) **R.,** wś i fol. nad rz. Ptyczem, pow. bobrujski, w 3 okr. pol. i par. kat. hłuskiej. Wś ma 15 osad; folw., dość dawna własność szlacheckiej rodziny Tyszkiewiczów, 30½ włók, grunta lekkie, łąk obfitość, rybołówstwo znaczne. 3.) **R.,** wś nad bezim. dopł. rzki Filipówki, pow. piński, w 2 okr. pol. lubieszewskim, gm. Brodnica, w pobliżu linii dr. żel. brzesko-pińskiej, ma 5 osad, 32 mk. Własność Kurzenieckiego.

Ryłowiec al. *Rydłowiec*, folw. w Dęborzynie, pow. pilźneński, 3 dm., 21 mk. *Br. G.*

Ryłówka, wś, pow. zasławski, na pograniczu pow. nowogradwołyńskiego, na płn.-wsch. od mka Sudyłkowa.

Rym, fol. nad strugą t. n., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., o 47 w. od Oszmiany a 37 w. od Dziewieniszek, ma 7 mk. katol. *A. T.*

Rym, ob. *Rzym.*

Rymacza, wś, pow. włodzimierski, okr. pol. lubomelski, gm. R., o 9 w. od Dorohuska, o $10^1/_2$ od Lubomli, przy linii dr. żel. nadwiślańskiej. Wchodziła niegdyś w skład sstwa lubomelskiego.

Rymajcie, fol., pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 29 w. od Poniewieża.

Rymaldziszki, wś rząd. nad Miadziołką, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Hoduciszki, okr. wiejski Rokity, o 49 w. od Święcian, ma 15 dm., 120 mk. katol. (w 1864 r. 35 dusz rewiz.).

Rymale, wś, pow. telszewski, w 1 okr. pol., o 26 w. od Telsz.

Rymanów, miasto w pow. sanockim, nad rzką Tabą (Morawą al. Murawą), lew. dopł. Wisłoka. Składa się z 332 domów. Zbudowane na wzgórku, odnodze Suchej góry, należącej do lesistego pasma idącego od Jasiela koło Dukli w kierunku płd.-wschod. ku Bukowsku. Wzgórze, na którem stoi R., opada stromo ku północy, wschodowi i zachodowi. Najbliższa stacya dr. żel. w Posadzie Niżnej (32 klm. od Zagórza a 113 klm. od Nowego Sącza). Ku południowi tworzy wzgórze zaklęśnięcie, tak, że miasto na osobnem zupełnie pagórku stoi. Poza wklęśnięciem wznosi się łyse wzniesienie, na którem stoi kaplica, zwana Kalwaryą. Równina przed miastem, od północy wznies. 327 mt., miasto w szczycie wzgórza 352 mt., góra Kalwarya 413 mt. npm. Srodek miasta zajmuje czworoboczny rynek, zabudowany drewnianymi domami z dużemi bramami i podsieniami i siedmioma piętrowemi kamieniczkami. Z rynku prowadzą ciasne żwirowane uliczki. Najważniejsza i najszersza wiedzie do stacyi kolei na północ, inna na południe w dolinę Taby, która w tem miejscu płynie wązkim korytem i tworzy zagięcia. Wązka uliczka z rynku na zachód prowadzi do kościoła paraf. Kościół jest obszerną budową, z wysoką czworoboczną wieżą zegarową, nad wielkiemi drzwiami. Pochodzi z r. 1780 i niema wyraźnego stylu. Wybudował go w miejsce zniszczonego pożarem, Jan Kanty Ossoliński, woj. wołyński, który złożywszy swą godność w r. 1775, osiadł tu w swych dobrach a po śmierci (1780 r.) złożony został w krypcie tego kościoła w pięknym sarkofagu. Nad bramą kościoła są wykute z kamienia insygnia biskupie i herb Topor. W prezbiteryum i nawie znajduje się 5 ołtarzy, a 2 w bocznych kaplicach. W tylnej ścianie pomnik Jana Sienińskiego, kaszt. halickiego († w Słucku 1580 r.), i jego żony Zofii z Paniowa. Sieniński był protestantem. Piętrowy pomnik, przypominający nagrobki Sieniawskich w Brzeżanach, otaczają kolumny doryckie z czerwonego marmuru, podtrzymujące architraw biały alabastrowy. W niszy tym sposobem utworzonej znajduje się pomnik rycerza w zbroi w postawie leżącej, pod nim znowu biały alabastrowy przedział i nisza z kolosem kobiety w stroju żałobnym XVI w., u spodu znów białe tablice i wizezunki innych członków rodziny: 5 synów i 8 córek. Te białe tablice pokrywają napisy polskie. U góry pomnika czytamy: „Tu leży urodzony Wielmożny Pan Jan Sienieński z Sienna kasztelan Halicki we spółek z Wielmożną Panią z małżonką swoją Zofią Sienieńską Spaniowa czórka niegdy Wielmożnego Pana Jerzego Paniowskiego, starosty Żydaczowskiego i ze wszystkiem potomstwem swem, z synami: ZBigniewem, Janem, Łukaszem, Samuelem i Mikołajem a z córkami Anna z Siennów małżonka urodzonego pana Krzysztoforeckiego Spilcze—Zofią, Katarzyną, Helżbietą, i drugą Zofią, Barbarą, Reginą i Cecylią. W tenże Wielmożny Pan Jan z Sienna zasnął w Panu jadąc na wojnę do Moskwy w Sluczku ksxierncileim Słuczkiei siostry swej biskiej roku 1580 dnia 1 Sierpnia lata od narodzenia jego 48“. Na innych tablicach mieszczą się dwa napisy wierszem polskim i wyryty wiersz Reja „Na groby“. Kaplica na górze Kalwaryi posiada obrazy stare, na płótnie malowane, P. Jezusa w Ogrójcu i P. Jezusa przed Piłatem, przechowywane do r. 1870 w kościele parafialnym. Na kaplicy jest r. 1784, prawdopodobnie została wymurowaną przez Ossolińskich. Miasto ma 332 dm., gęsto zabudowanych, stąd częstym ulega pożarom. Według statystyki Rutowskiego trudni się ludność chrześciańska kamieniarstwem jako przemysłem domowym; kamienie młyńskie tu wyrabiane mają odbyt w okolicznych powiatach. Dwaj garncarze, kilku murarzy, kilku rzeźników i masarzy przedstawiają ubogi przemysł osady. Szkoła snycerska, założona staraniem Anny z Działyńskich hr. Potockiej, nie utrzymała się po cofnięciu zasiłku przez sejm. Wytworzyła ona kilku uzdolnionych pracowników, których wyroby mają zbyt w zakładzie kąpielowym. W mieście jest apteka, dwóch lekarzy, sąd powiatowy, poczta z urz. tel. i szkoła ludowa 3 klasowa. Urzędu gminnego niema, zarządza gminą przełożony z radą. Prócz targów tygodniowych cztery jarmarki roczne. Ludność składa się z 3264 głów (1538 męż., 1726 kob.), 1824 rz.-kat., 44 gr.-kat., 5 akat. i 1391 izr. Za Tabą, na płd. od mta stoją zabudowania

większej posiadłości (hr. Potockich). Przebywa tam 30 osób (21 rz.-kat. i 9 gr. kat.). Obszar więk. pos. wynosi 58 mr. roli, 204 mr. łąk i ogr. i 53 mr. past.; obszar mn. pos. 116 mr. roli, 22 mr. łąk i 17 mr. past. Według wizytacyi biskupa Sierakowskiego i biskupa Denhoffa, miała tu istnieć pierwotnie osada Lassel lub Laslaw (?), założona w połowie XIV w. przez Sobiesława Oleśnickiego. Przyjmuje to i Siarczyński (Słow. geogr., rkp. Ossol., nr. 1826), podając bałamutny wywód nazwy miasta. Akta grod. sanoc. wymieniają w 1443 r. R. jako miasto. Droga poprowadzona z miasta na południe doliną Taby a dalej Bielczy przez wąwóz Węgliski na Węgry, zwana była dawniej „via germanica“, co wskazuje, że R. (a może tylko okoliczne osady) miał ludność niemiecką. Istotnie spotykamy w aktach nazwy takie jak *Nicel Schindler* (A. Gr. sanockie, str. 219, r. 1443), *Wyl* (Wilhelm) „procurator Rymanoviensis“ (1444 r., 240). Niemieckie nazwy świadków spotykamy w licznych procesach właścicieli Rymanowa (właściwie z Sienna Sienińskich), mianowice Katarzyny, wojew. sandomirskiej, z bisk. przemyskiem o granice. Akta grodzkie nie wspominają o parafii. Akta wizyt. bisk. przypisują założenie takowej Sobiesławowi lub Dobiesławowi Sienińskiemu w r. 1412. Niewiadomo skąd zaczerpnął Siarczyński wiadomość, że 1402 r. nadał Jagiełło szewcom przywilej na utworzenie cechu za to, że mu pomogli wyciągnąć wozy, które w pobliżu uwięzły. Zarazem miał król zaprowadzić jarmarki na płótno, bydło i wino węgierskie. Pewną jest rzeczą, że w 1503 ustanowił król Aleksander jarmark na św. Aleksy. Przywilej głosi: „wynagradzając zasługi i udowodnioną wierność Wiktoryna z Sienna, którego w naszych i Rzpltej sprawach do Ojca św. wysłaliśmy, pozwalamy mu w mieście jego dziedzicznem Rimanow, w ziemi sanockiej leżącem, pobierać targowe i jarmarczne, nic zgoła nie wyłączając z tego, coby nam z prawa lub zwyczaju przypadło“. W przywileju z r. 1506 powiada tenże król: „gdy dworzanin nasz Wiktoryn z Sienna znaczne poniósł wydatki w podróży do Rzymu, którą z oznajmieniem stolicy apostolskiej naszego posłuszeństwa z świetnym orszakiem rycerstwa zaszczytnie odbył (in apparatu militari splendide et honorifice peregit) ustanawiamy w mieście jego dziedzicznem Rimanów cło i pozwalamy mu takowe wybierać“ (Baliński, Star. Pol., II, 688). Gdy Wiktoryn Sieniński został kasztelanem małopolskim odstąpił mu król Zygmunt I połowy cła w Rymanowie 1521 r., która przypadała skarbowi królewskiemu. W r. 1549 wyjednał u Zygmunta Augusta Zbigniew Sieniński czwarty jarmark. Nie długo potem (1551) oderwał się od kościoła katolickiego tutejszy proboszcz Ambroży Alemaus i głosił naukę Lutra, którą także przyjął Jan Sieniński i zamienił kościół na zbór w r. 1565. Zwrócił go dopiero katolikom Marcin ze Żmigrodu Stadnicki, kaszt. sanocki, w 1587 r. odziedziczywszy R. W tym czasie (1613 r.) ustawą sejmową polecono prowadzić wina z Węgier drogą niemiecką na R. a biskup przemyski Maciej Pstrokoński (1601—1610) wytoczył proces żydom z R. o gwałcenie świąt i takowy wygrał przed trybunałem piotrkowskim. W 1619 r. Marcin Stadnicki uposażył na nowo parafię, zamieniając ją na prepozyturę. Było 3 prebendarzów i altarzysta przy ołtarzu P. Maryi, św. Anny i proboszcz różańcowy. Prócz tego przy bramie do Posady Niżnej był drewniany kościół św. Andrzeja. Te beneficia simplicia zostały zniesione w r. 1765. Czy miasto było kiedy warownem — nie wspominają żadne źródła a także nie można się dopatrzeć nigdzie śladów. Być może, że było jedynie częstokołem otoczone. Cellarius w swej Descriptio Poloniarum (Amstelodami 1659, str. 339) wymienia tylko nazwę miasta, umieszczając je błędnie: „in Poloniae maioris et quidem Palatinatus cracoviensis finibus“. Parafia rz.-kat. (dyec. przemyska, dek. rymanowski) obejmuje Denno, Głębokie, Ładzin, Posadę Wyżnią i Niżnią, Sieniawę, Wróblik Królewski i Szlachecki i Zmysłówkę. Par. gr.-kat. we Wróbliku Królewskim. Z R. pochodził uczony księgarz krakowski Michał Wechter (około 1530 r.). *Rymanowski zakład kąpielowy* leży o 3 klm. na płd. od miasta, nad Tabą a u stóp góry Zamczystej (570 mt.) na wznies. 364 mt. Dolina rzeczki skręca się w pobliżu źródeł ku zachodowi i otacza je zewsząd. Źródła, nieróżniące się prawie składem od sąsiedniego Iwonicza, odkryto około 1878 r. Analizował je najprzód Tytus Sławik, a następnie dr. Weselski, prof. chemii w Wiedniu. Sekcya sanocka Tow. lekarzy galic. uznała 15 czerwca 1878 r. źródła te jako lecznicze, poczem p. T. Sławik, chemik technolog rozdzielił pierwotne źródło Celestyny przegrodami kamiennemi na trzy źródła: Celestyny, Tytusa i Klaudyi. Wody ich różnią się tak ilościowo jak jakościowo. Prof. uniw. lwowskiego Radziszewski w r. 1880 zbadał ponownie tutejsze wody. Woda ze wszystkich trzech źródeł okazała się przezroczystą, na powietrzu perełkującą, smak przyjemny, orzeźwiający, po wydzieleniu bezwodnika węglowego przybiera reakcyę alkaliczną i w butelkach nawet po długim czasie nie ulega zmianie, gdyż posiada nieznaczną ilość ciał organicznych i siarkanów. Obfitość przypływu wody okazała się znaczną, na godzinę

bowiem dostarcza źródło Celestyny 48, Tytusa 24, Klaudyi 24 a dwa otwory w głównem ocembrowaniu po 12 tysięcy litrów, czyli razem 120 tysięcy litrów. Rozbiór prof. Radziszewskiego wykazał w 10,000 częściach wody jako główne stałe składniki: chlorek sodowy (60), dwuwęglan sodowy (13·14 do 13·30), dwuwęglan wapienny (6·43 do 6·75), dwuwęglan magnowy (1·45 do 1·75) i chlorek potasowy (0·85 do 1·12), bezwodnik węglany (7·27 do 7·94). Stała temperatura wody gazem przesyconej, smaku kwaśno-żelazistego, jest 9° Cels. Zakład chociaż z małemi środkami otworzony, powiększa się co roku, ściąga osoby skrofuliczne i anemiczne, najczęściej kobiety i dzieci. Domy dla gości drewniane, czyste i przyjemne, łazienki dość wygodne, pobyt tani; ceny mieszkań wynoszą od 30 centów do 2 złr. dziennie; kąpiele po 40, 50 i 70 cnt. a dla dzieci połowę. Sezon kąpielowy dzieli się na 3 części: od 1 czerwca do 1 lipca, od 1 lipca do 15 sierpnia i od 15 sierpnia do końca września. W 1881 r. zbudowano kurhaus i rozpoczęto budowę kaplicy i koszar dla kolonii wakacyjnej. Liczba gości w r. 1886 wynosiła 1000 osób. Do uprzyjemnienia pobytu służą spacery w lasach szpilkowych, zimne kąpiele w Tabie, wycieczki do Iwonicza, Krosna, Dukli i do zamku odrzykońskiego. Wyrabiana sól rymanowska zyskała uznanie na licznych wystawach. Kolonia lecznicza wakacyjna dla ubogich dzieci, utrzymywana ze składek, zostaje pod opieką nauczycieli i nauczycielek, poświęcających czas i trud bezinteresownie w czasie wakacyi. Nadzór nad nią ma komitet, którego sekretarzem jest prof. dr. Józef Żuliński we Lwowie. Kolonia otrzymuje od właścicielki zakładu Anny z hr. Działyńskich hr. Potockiej prócz znacznej pomocy materyalnej, bezpłatne kąpiele i drzewo dla kuchni. *Mac.*

Rymanowice al. *Rymanowicz*, niem. *Rimanowitz*, wyb. do Nowego Wietca, pow. kościerski; 2 dm., 18 mk.

Rymar, zaśc. nad rzką Wieśnianką, dopł. Usiaży, pow. miński, w gm. ostrożycko-horodeckiej, ma 3 osady: grunta szczerkowe, urodzajne, łąki dobre. *A. Jel.*

Rymarówka, karczma w Biskupicach, powiecie wielickim. *Br. G.*

Rymarska Sobota, węg. *Rima-Szombath*, niem. *Gross-Steffelsdorf*, miasteczko w hr. goemoerskiem, nad rz. Rymawą, st. węg. kolei płn., st. p. i tel., kośc. par. kat., dwie parafie ewang., handel zbożem, słoniną, winem, tytuniem, woskiem, miodem i bydłem, ożywione jarmarki i targi, wyrób kościanych fajek, 4664 mk.

Rymasze 1.) wś, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Bohiń, okr. wiejski Domasze, o 18 w. od gminy a 108 w. od Dzisny, ma 4 dm., 73 mk. katol. (w 1864 r. 24 dusz rewiz.). 2.) **R.,** wś nad potokiem, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra, Zejfertów, Zabłociszki, o 2 w. od gminy a 14 w. od Święcian, ma 8 dm., 62 mk. kat. (w 1864 r. 25 dusz rewiz.). 3.) **R.** al. *Rymosze*, wś i fol., pow. słucki, w 3 okr. pol. kopylskim, par. kat. do 1865 r. Bobownia, obecnie Kopyl, gm. Teladowicze, przy gośc. z Kopyla przez Bobownię do Swierżnia. Wś ma 35 osad pełnonadziałowych; fol., własność Bernowiczów, około 18¼ włók; grunta dobre szczerkowe, miejscowość małoleśna. *A. Jel.*

Rymaszewski, fol., pow. nowogródzki, w 5 okr. pol. snowskim, gm. i par. kat. Darewo, przy gościńcu z Darewa do Odachowszczyzny; miejscowość małoleśna, grunta urodzajne. *A. Jel.*

Rymaszyszki, wś, pow. władysławowski, gm. Świątoszyn, par. Poniemoń, odl. od Władysławowa 44 w., ma 3 dm., 22 mk. W 1827 r. 3 dm., 23 mk.

Rymawa, węg. *Rima*, rzeka w hr. goemoerskiem (Węg.), wypływa w okolicy Tysowiec (węg. *Tiszók*, niem. *Theissholz*); płynie na płd. przez Rymawską Brzezowę (Rima-Brezo) i Rymawską Sobotę (Rima-Szombath), a potem na wschód; wpada od praw. brzegu do Słony (dopł. Hornadu). *Br. G.*

Rymcele, *Ryncele*, *Rymtele*, wś i fol., pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Bienica, okr. wiejski Zagórze (Zagorje), o 7 w. od gminy a 42 w. od Oszmiany. Wś ma 5 dm., 30 mk. prawosł. i 5 katol., fol. zaś 1 dm. i 10 mk. mahom. (w 1864 r. 19 dusz rewiz.); należy do dóbr Deraki, Lebiedziów (rodziny tatarskiej).

Rymczajcie, wś, pow. telszewski, w 1 okr. pol., o 46 w. od Telsz.

Rymdaugie, *Rymdowgie* al. *Rymdaugen*, dobra, pow. poniewieski, w 4 okr. pol. o 77 w. od Poniewieża.

Rymdejki, wś, pow. szawelski, gm. Żagory, o 76 w. od Szawel.

Rymdowgie, ob. *Rymdaugie.*

Rymdziuny 1.) wś, pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Worniany, okr. wiejski Gierwiaty, o 15 w. od gminy a 62 w. od Wilna, ma 3 dm., 28 mk. kat. (13 dusz rewiz.); należy do dóbr Gudzieniszki, Iwaszkiewiczów. 2.) **R.,** wś, pow. szawelski, gm. Poszwityń, o 36 w. od Szawel. 3) **R.,** dwór i fol., pow. wiłkomierski, gm. i par. Świadoście, o 60 w. od Wiłkomierza. *J. Krz.*

Rymejki 1.) fol., pow. szawelski, gm. Podubis, o 27 w. od Szawel. 2.) **R.,** wś, pow. wiłkomierski, gm. Żmujdki, o 12 w. od Wiłkomierza.

Rymejkiszki, dobra, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 26 w. od Telsz.

Rymgajle 1.) wś, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 56 w. od Poniewieża. 2.) **R.,** wś i dobra, pow. telszewski, w 1 okr. pol., o 13 i 14 w. od Telsz.

Rymgajły 1.) wś, pow. kowieński, w 2 okr. pol. ejragolskim, o 68 w. od Kowna, 46 mk., młyn wodny (1859). 2.) **R.,** wś, pow. rossieński, par. betygolska.

Rymiańce, wś włośc. nad jez. Suwingis, pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. Niedzingi, okr. wiejski Rymiańce, o 7 w. od gminy a 63 w. od Trok, ma 14 dm., 127 mk. kat. i 5 żyd. (w 1864 r. 50 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Daugi. W skład okr. wiejskiego wchodzą wsi: R., Arciuny, Bychowczyszki, Dworczany, Pokorsze i Suszczakolnia, w ogóle 118 dusz rewiz. b. włościan skarbowych i 86 włościan uwłaszczonych. *J. Krz.*

Rymiatowszczyzna, wś, pow. wiłkomierski, wchodziła niegdyś w skład ststwa kurklewskiego (ob. *Kurkle*).

Rymie, wś i fol. nad bezim. dopł. Wyni, pow. słucki, w 3 okr. pol. i par. kat. Kopyl, gm. Pociejki. Wś ma 30 osad; fol., własność niegdyś ks. Radziwiłłów, od lat trzydziestu przeszło dziedzictwo Okołowów, ma 65 włók. Grunta i łąki wyborne, sady owocowe. Była tu kaplica kat., zamknięta po 1865 r. *A. Jel.*

Rymiec al. *Rymiecie*, jezioro, w zlewie rzki Kirsny, o 6 w. na płn.-wschód od os. Łozdzieje, w pow. sejneńskim. Leży w dolinie rz. Kirsny, która przepływa przez jezioro; w stronie zachodniej od jeziora średnie wznies. wynosi około 560 st. npm. i wzrasta w miarę posuwania się ku zachodowi. Brzegi jeziora w części pagórkowate, częścią lesiste, niskie i podmokłe. Szerokość wynosi do $1^1/_2$ w., długość taka sama; obszar dosięga 660 mr. Głębokość dochodzi podobno od 48 do 90 st. Wody obfitują w ryby. Na południ. brzegu leży fol. Rymieć. *Br. Ch.*

Rymieć al. *Rymiecie*, fol. i młyn, pow. sejneński, gm. Świętojeziory, par. Łozdzieje, odl. od Sejn 34 w., ma 1 dm., 14 mk. W 1827 r. 2 dm., 20 mk. Fol. R., w r. 1875 oddzielony od dóbr Kudry Mokszty, rozl. mr. 202: gr. or. i ogr. mr. 92, łąk mr. 104, nieuż. mr. 6; bud. z drzewa 3. *Br. Ch.*

Rymigie, wś, pow. rossieński, gm. Kielmy, o 26 w. od Rossień.

Rymiszki, wś i fol., pow. maryampolski, gm. Poniemoń, par. Pokojnie, odl. od Maryampola 55 w., ma 3 dm., 12 mk.

Rymiszki 1.) zaśc., pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 21 w. od Poniewieża. 2.) **R.,** wś, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 23 w. od Poniewieża. 3.) **R.,** dobra, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 30 w. od Poniewieża. 4.) **R.,** wś i zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Ołoty, o 110 w. od Wiłkomierza.

Rymki 1.) wś, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Postawy, okr. wiejski Połow, o 34 w. od gminy, 36 dusz rewiz.; własność hr. Przeździeckiej. Cerkiew p. w. Zwiastowania N. M. P., wzniesiona w 1839 r. przez hr. Konstantego Tyzenhauzena. Par. prawosł., dekanatu (błahoczynia) głębockiego, ma 3951 wiernych. Szkołka parafialna. 2.) **R.,** w spisie z r. 1866 *Rytki*, wś włośc., pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Orla, o 58 w. od Lidy, ma 9 dm., 99 mk. (w 1864 r. 45 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Deraźna. 3.) **R.,** wś, pow. kowieński, w 4 okr. pol., o 35 w. od Kowna a 3 w. od Janowa, 30 dm., 274 mk. rozkolników (w 1859 r.), dom modlitwy starowierców. Starowiercy osiedli tu w XVIII w.; dziedzice Kossakowscy udzielili im siedzib. Ztąd rozeszli się po okolicy. 4.) **R.,** wś, pow. szawelski, gm. Podubis, o 24 w. od Szawel. 5.) **R.,** sioło, pow. horecki, na płd.-zachód od miasteczka Dąbrowny. *J. Krz.*

Rymki, dobra na pol.-prus. Mazurach, pow. łecki, nad granicą pow. jańsborskiego, 4 klm. na zach. od st. p. Bajtkowa; 12 dm., 71 mk., 50 ha obszaru. *Ad. N.*

Rymkiany al. *Rymkiany*, wś włośc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Święciany, okr. wiejski i dobra skarbowe Mile, o 5 w. od gminy, ma 11 dm., 122 mk. kat. i 4 mahom. (w 1864 r. 38 dusz rewiz.).

Rymkiszki 1.) zaśc., pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 27 w. od Poniewieża. 2.) **R.,** fol., pow. rossieński, gm. Konstantynowo, o 82 w. od Rossień. 3.) **R.,** wś, pow. rossieński, gm. Rossienie, par. Widukle, o 10 w. od Rossień. 4.) **R.,** wś, pow. szawelski, gm. Podubis, o 24 w. od Szawel. 5.) **R.,** dwór, pow. szawelski, gm. Skiemie, o 49 w. od Szawel.

Rymkowo, wś, pow. drysieński, parafia Rosica.

Rymkuny 1.) dobra, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 58 w. od Poniewieża. 2.) **R.,** wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 28 w. od Poniewieża.

Rymkuszki, wś, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 66 w. od Poniewieża.

Rymongajle, wś, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 43 w. od Poniewieża.

Rymosze 1.) wś nad rz. Gawią, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Dziewieniszki, okr. wiejski Stołgany, o 4 w. od gminy a 32 w. od Oszmiany, ma 7 dm., 104 mk. kat. (w 1864 r. 29 dusz rewiz.); należy do dóbr Daubuciszki Umiastowskich. 2.) **R.** przys., pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Ilino, okr. wiejski Turgiele, o 5 w. od gminy, 5 dusz rewiz.; należy do dóbr skarb. Puzyryszki. 3.) **R.**, ob. *Rymasze*. *J. Krz.*

Rymotaugis, zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Podbrzeź, okr. wiejski Glinci-

szki, o 10 w. od gminy, 8 dusz rewiz.; należy do dóbr Koniuchów, Dowgiałłów.

Rymotowszczyzna, zaśc. na płd. krańcu pow. ihumeńskiego, w 1 okr. pol. i par. kat. uździeńskiej, gm. Puków, pomiędzy wsiami Bołhowicze i Petryłowo, ma 3 osady; grunta szczerkowe, urodzajne, lasu nie wiele. *A. Jel.*

Rymowcy, wś, pow. bobrujski, w 4 okr. pol. świsłockim, ma 34 osad pełnonadziałowych; lud oprócz rolnictwa trudni się pszczolnictwem w lasach. *A. Jel.*

Rymowe Karyczyńce, wś, pow. latyczowski, ob. *Karyczyńce Rymowe.*

Rymowicze, wś, pow. wyłkowyski, gm. Giże, par. Szumsk, odl. od Wyłkowyszek 16 w., ma 6 dm., 61 mk. W 1827 r. 7 dm., 51 mk., par. Wyłkowyszki.

Rymowicze, wś nad rzką Dunajem, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. Wiszniów, okr. wiejski Bogdanowo, o 6 w. od gminy a 28 w. od Oszmiany. W spisie 1864 r. podane w części skarbowej 21 dusz rewiz., w części Michalewiczów 32 dusz rewiz., w części Czechowiczów 5 dusz rewiz., w części Osmólskich 18 dusz rewiz. W spisie z 1866 r. wymienione dwie wsi: R. Wielkie mają 20 dm. i 207 mk. kat., i R. Małe 8 dm. i 47 mk. tegoż wyzn.

Rymowidziszki, wś rząd., pow. wiłkomierski, par. Uszpole, niezamieszczona w spisie urzędowym.

Rymszajcie 1.) okolica, pow. rossieński, gm. Mańkuny, o 8 w. od Rossień. 2.) **R.,** wś, zaśc. i dobra, pow. telszewski, w 1 okr. pol., o 46 i 45 w. od Telsz.

Rymszańce al. *Rymszany* 1.) wś nad pot. Jodoupis, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Daugieliszki, okr. wiejski i dobra, Kamińskich, Przyjaźń, o 5 w. od gminy a 29 w. od Święcian, ma 14 dm., 118 mk. kat. (60 dusz rew.). 2.) **R.,** wś, tamże, 4 dm., 47 mk. kat. i 12 żyd. (w 1864 r. 16 dusz rewiz.); należy do dóbr Zytomont, Dawidsonów. *J. Krz.*

Rymszany 1.) al. *Janowo,* mko rząd. nad jez. Ilgie, pow. nowoaleksandrowski, w 1 okr. pol., gm. Rymszany, par. Dryświaty, o 28 w. od Nowoaleksandrowska odległe, otoczone jeziorami, które łączą się z sobą za pośrednictwem niewielkich strumieni. Ma 108 mk., kościół filialny drewniany, p. w. św. Trójcy, wzniesiony w 1747 r. przez parafian, zarząd gminy, szkołę ludową (w 1877 r. 62 dzieci). Gmina R. należy do 1 okr. pok. do spraw włośc., 1 okr. sądowego oraz 1 rewiru konskrypcyjnego, składa się z 3 okręgów wiejskich (starostw), obejmujących 74 wsi, zamieszkałych przez 1565 włościan. 2.) **R.,** wś. pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 46 w. od Nowoaleksandrowska. 3.) **R.,** zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 46 w. od Nowoaleksandrowska. 4.) **R.,** wś, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 42 w. od Poniewieża. 5.) **R.,** wś przy ujściu Dowgiweny do Muszy, pow. szawelski, gm. Poszwityń, o 36 w. od Szawel. 5.) **R.,** wś, pow. wiłkomierski, gmina Ołoty, o 92 w. od Wiłkomierza. 7.) **R.,** ob. *Rymszańce.* *J. Krz.*

Rymsze 1.) wś, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 113 w. od Nowoaleksandrowska. 2.) **R.,** wś i dobra, pow. rossieński, gm. i par. Erźwiłek, o 32 w. od Rossień. 3.) **R.-***Kłopotynie,* dobra, tamże, o 32 w. od Rossień. 4.) **R.,** wś, pow. szawelski, gm. Podubis, o 23 w. od Szawel. 5.) **R.,** wś, pow. szawelski, gm. Popielany, o 46 w. od Szawel.

Rymszele, fol., pow. szawelski, gm. Gruździe, o 35 w. od Szawel.

Rymszenięta, zaśc. szlach. nad rz. Wilią, pow. święciański, w 4 okr. pol., o 54 w. od Święcian, 3 dm., 19 mk. kat.; prom na rzece Wilii.

Rymszówka, mylnie *Remieszówka,* wś i fol. nad rz. Wiedrec, prawym dopł. Dniepru, pow. rzeczycki, w 4 okr. pol. rzeczyckim, gm. Rowieńska Słoboda, o 10 w. od Rzeczycy. Wś ma 5 osad pełnonadziałowych, młyn; fol., własność Obuchowiczów, około 8 włók. Okolica z powodu przeprowadzenia tędy w 1885 r. drogi żel. z Pińska do Rzeczycy została skanalizowaną. *A. Jel.*

Rymszyk, jez. w pow. nowoaleksandrowskim, na zachód od jez. Szwogina.

Rymszyki, wś, pow. szawelski, gm. Szawkiany, o 38 w. od Szawel.

Rymszyszki 1.) wś, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Ilino, okr. wiejski Turgiele, o 7 w. od gminy, 25 dusz rewiz.; należy do dóbr Merecz Julianowo, Kochanowskich. 2.) **R.,** zaścianek szlach., pow. wileński, w 1 okr. pol., o 34 w. od Wilna, 1 dm., 11 mk. kat. 3.) **R.,** dwór, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 115 w. od Nowoaleksandrowska. 4.) **R.,** zaśc., pow. szawelski, gm. Szawlany, o 30 w. od Szawel. *J. Krz.*

Rymtele, ob. *Rymcele.*

Rymucie 1.) wś i dobra, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Szyrwinty, o 4 w. od gminy a 47 w. od Wilna. Fol. ma 1 dm., 12 mk. kat., wś zaś 9 dm., 89 mk. t. wyzn. (w spisie z 1864 r. podano tylko 7 dusz rewiz.; własność wówczas Cieszejków). 2.) **R.,** wś włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 61 w. od Wilna, ma 9 dm., 13 mk. prawosł. i 100 kat. 3.) **R.,** wś, pow. nowoaleksandrowski. w 3 okr. pol., o 61 w. od Nowoaleksandrowska. 4.) **R.,** wś, pow. szawelski, gm. Podubis, o 24 w. od Szawel. 5.) **R.,** okolica, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 24 w. od Telsz. *J. Krz.*

Rymuńcie, wś, pow. wileński, w 1 okr.

pol., gm., okr. wiejski i dobra hr. Czapskich Malaty, o 7 w. od gminy, 43 dusz rewiz.

Rymutowce (*Rymutewcy*), wś, pow. grodzieński, w 3 okr. pol., gm. bogorodzicka, o 41 w. od Grodna.

Rymwidzie, wś, pow. rossieński, par. kielmeńska.

Rymżeńcie, u Buszyńskiego *Rymżeny*, wś, pow. rossieński, gm. aleksandrowska, par. Nowe miasto, o 105 w. od Rossień.

Ryń, kol. i folw., pow. nieszawski, gm. Wierzbie, par. Lubotyń, odl. 42 w. od Nieszawy, młyn wodny, 25 mk., 80 mr. włośc. W 1827 r. 5 dm., 47 mk., par. Mąkoszyn. Fol. R. lit. A al. Drawiec rozl. (1882 r.) mr. 171: gr. or. i ogr. mr. 120, łąk mr. 44, past. mr. 7; bud. mur. 8. Według reg. pob. pow. przedeckiego z r. 1557 wś R., w par. Lubotyn, miała 5 zagr. Wś Ryn Osieczki, w par. Przedecz, miała pół łanu (Pawiński, Wielkop., II, 20 i 23). *Br. Ch.*

Ryn, niem. *Rhein*, rzeczka w Warmii, w południowej części pow. reszelskiego, przy wsi t. n. W dalszym biegu zmienia swą nazwę na Zain (ob.).

Ryn 1.) niem. *Rhein*, miasto na pol.-prus. Mazurach, pow. lecki, o 20 klm. na płn.-zachód od Lecu, połączone traktem bitym ze Sztyrlakiem (st. kol. wsch.-pruskiej). Wznies. 120 mt. npm., w malowniczem położeniu, między jez. Ollof a jez. Ryńskiem i Tałtowskiem, łączącemi się z jez. Śniardwy. Mieszkańcy zdawna zajmowali się rybołówstwem. Inwentarz zamkowy z 1437 r. wylicza różne sprzęty rybackie, łodzie i łódki. Gdy w bieżącym wieku rozwinęła się żegluga na jeziorach mazurskich, założono w R. przystań i składy. Koleje żelazne przeszkodziły jednak dalszemu rozwojowi żeglugi. Pozostała przystań, ale ruch handlowy zmniejsza się ciągle. Kiedy w r. 1865 parowiec „Masovia“, krążący po kanałach i jeziorach, rozbił się pod Rynem, sprowadzono na jego miejsce mały statek „Guziankę“, który potrzebom całkiem wystarcza. Żyzna gleba, w dolinach gliniasto-piaszczysta, na wzgórzach gliniasta, sprzyja rozwojowi rolnictwa. Obszerne łąki nad brzegami jezior ułatwiają hodowlę bydła. Kwitnie też hodowla koni. Dwie piły parowe obrabiają drzewo z rządowych lasów pow. jańsborskiego. Deski idą do Królewca, Gdańska, Szczecina i Hamburga. Do pomocy założono piłę filialną w Rastemborku. Inna znów fabryka wyrabia chodniki na podłogi. Miejscowy zakład poprawczy dla kobiet ma warsztaty tkackie, na wielką skalę prowadzone. Prócz tego jest fabryka powozów, młyn wodny, dwie farbiarnie, kilka gorzelni i cegielni w najbliższem sąsiedztwie. St. poczt. i telegr. w miejscu. Poczta chodzi do Sztyrlaku, Mikołajek i Ządzborku. Parafia kat. w Ządzborku. Od r. 1740 przyjeżdżali tu jezuici z Świętej Lipki dla odprawiania nabożeństwa. Kościół par. ewang. w stylu ostrołukowym; sąd okręgowy w miejscu, 152 dm., 2289 mk. ew., 352 ha. Część ludności (około 25%) jest polską. Krzyżacy z powodu obronnego położenia założyli tu r. 1377 zamek, który w walkach z Litwinami ważną odgrywał rolę. W nim przebywała czas pewien żona Witoldowa z dziećmi, kiedy mąż sprzymierzył się z Krzyżakami. Ztąd wychodziły wyprawy na Witolda, gdy zerwał z Zakonem. Ważność grodu była powodem ustanowienia komturatu ryńskiego z kawałów odciętych z komtury baldzkiej i brandenburskiej. Miał do niego należeć Rastemborg, Leunenberg, Szestno, Ryn, Barciany. Nastąpiło to przed r. 1393, w którym komturem ryńskim jest Konrad Wallenrod. W r. 1397 był komturem Jan z Schoenfeldu. Komturat ryński miał tylko wojenny charakter, bo komturowie podatków nie pobierali i takowe po dawnemu płacono częścią komturowi baldzkiemu, częścią brandenburskiemu. Ci komturowie też wystawiają dokumenty na założenie różnych wsi w komturyi ryńskiej położonych. Dopiero znowu r. 1418 spotykamy w R. komtura Ulryka, który tego roku pobiera podatki, jak o tem świadczą książki gruntowe (Zinse des Gebietes Rhein), które się dochowały; ta samodzielność trwała podobno do r. 1422. W r. 1426, o ile się zdaje, komturyę zniesiono a zostawiono tylko wójta. Nie wszystkie jednak obwody, do komturyi ryńskiej należące, wróciły do dawnych komturów; tylko Barciany odebrał komtur baldzki, Szestno brandenburski. Trzy pozostałe: Rastembork. Leunenburg i Ryn, a także i Ełk, zostawiono pod bezpośrednią władzę w. mistrza, który odbierał podatki po części na swe osobiste potrzeby. Administracyą zajmowali się wójtowie mieszkający w Rastemborku, Rynie i Ełku; oni to wydawali dokumenty fundacyjne. Ze znanych aktów tylko jeden pochodzi z końca XIV w., wszystkie inne z XV lub późniejsze. Najstarszą wsią dannicką były Nakomiady, na połowie drogi z R. do Rastemborku leżące, już r. 1392 i 1396 na 70 włókach założone. Drugą wś dannicką Orzysz fundował w. mistrz Konrad v. Erlichshausen r. 1443. Sołtysem był Polak Wawrzyn, który za założenie wsi nie tylko 4 włóki wolne, ale jeszcze włość wolną Sumki otrzymał. Trzecia Guty (pierwotnie Gussepilka), nad jez. Śniardwy, założona 1450 r. Wszystkie otrzymały prawo chełmińskie z 10-letnią wolnością od tłoki. Podatek ze wszystkich wynosił pół grzywny i 2 kurczaki od włóki; prócz tego płużnego 1 kor. pszenicy i 1 kor.

żyta od pługa. Pomyślniej rozwijała się klasa ziemian (kleine freie), posiadających włóki na prawie pruskiem, chełmińskiem lub magdeburskiem. Na prawie pruskiem siedzieli ziemianie w r. 1399 i 1400 w Salpiku, posiadający po 4, 5, 6 włók, w r. 1416 w Głąbowie; na magdeburskiem w r. 1415 w Wejdykach, między którymi wyraźnie wymieniony Marek Polak, około r. 1440 Jan Milewski w Zalecu; na chełmińskiem w r. 1416 w Orlu i Dąbrówce, r. 1427 w Sądrach, r. 1435 w Cudnochach, r. 1437 w Grzegorzowie i Jorze (Jan, Mikołaj, Jakub, Stanisław, Polacy, ob. Toepp., Masur., pg. 118), r. 1440 w Alt-Fastzen. Ogółem było 43 wolnych ziemian na prawie chełm., magd. i pruskiem (1439 r.). W tym czasie tylko części wójtowstwa na północ i zachód od jezior Ryńskiego i Tałtowskiego leżące były zaludnione i skolonizowane, inne zaś, mianowicie między jez. Śniardwy, Niewocin i Orzyskiem były puszczą, z kilku zaledwie osadami. Kolonistami bywali przeważnie Polacy i Niemcy, bo zakon chętnie przyjmował kogobądź, aby tylko ziemię osadzać i mało wymagał, często jednej służby dopiero od 15 włók, a nie już od 10, jak gdzieindziej. Nie musiał to być najgorszy kawał z posiadłości zakonnych, kiedy go sobie wyprosił w. mistrz Paweł Russdorf po złożeniu urzędu wielkiego mistrza, razem z Rastemborkiem, Leunenburgiem i Ełkiem. Podczas wojny 13-letniej dostał się R. związkowi miast pruskich, ale po klęsce Polaków pod Chojnicami wrócił w r. 1455 do zakonu i stał się odtąd schronieniem dla zaciężnego wojska zakonu. Dla tego był oblegany przez wojska związkowe w 1455 i 1456 r. W dalszym przebiegu wojny 13-letniej nic słychać o R. To pewna, że pozostał do końca wojny w rękach zakonu. Zakon utraciwszy przez pokój toruński najbogatsze i najludniejsze komturye, zwrócił uwagę na zaniedbane dotąd ziemie, które mu pozostały. Aby kolonizacya wójtowstwa ryńskiego raźniej postępowała, osadzono tu znowu komtura. Od r. 1468 wójt Jerzy Ramung v. Ramek poczyna się z r. 1477 zwać komturem. Za w. mistrza Fryderyka z Misnii miał R. stałą załogę z 80 zbrojnych. Pod ostatnim mistrzem Olbrachtem brandenburskim oblegany był, choć niedługo (1519), przez wojska polskie. Po Jerzym v. Ramek, który urzędował do r. 1486, byli komturami w Rynie: Hadryan v. Waiblingen w r. 1521, Faustyn v. Waiblingen w r. 1522—24 i Rudolf v. Tippelskirch do r. 1528, zwący się początkowo rządcą ryńskim i łeckim, następnie komturem ryńskim. Żywioł polski występuje w powiecie ryńskim już w najdawniejszych czasach, choć początkowo jeszcze w towarzystwie Niemców i Prusaków. Około r. 1436 liczba Polaków była znaczną, skoro komtur ryński utrzymywał tłumacza polskiego. W sto lat później cały powiat stał się czysto polskim, bo księgi rachunkowe sstwa ryńskiego podają tylko w Tałtach i Mikołajkach niektóre nazwiska niemieckie, tak np. mieszkali r. 1539 w Nakomiadach: Marek, Wojtek, Stańczyk, Jucho Bartek, Andrzej Dech, Dumnowski, Czosna, Czuryłło, Słowac, Wałach, Pogałba, Kwasek, Aleksius, Borosz, Jurek Norbut, Żak, Poświeta, Pusłoch, Podkuł, Grzegorz, Mikołaj, Filip, Dubryłło, Szczepan, Jurek Prus, Sulek, Michał, Bogusz, Pietr, Droschiok, Prawda, Czochacz; w Orle: Dajdo, Mikołaj, Jętosz, Kemmer-Komornik, Marcin, Orłowski, a w Sądrach Maciej, Michał i Burnasz. Dóbr szlacheckich było w powiecie bardzo mało, bo liczyły razem roku 1673 tylko 371 włók. W owym czasie posiadali: Hoverbek 66 włók w Nakomiadach, 39½ w Budziskach i 80 w Baranowie; Fabian v. Lehwald w Ubliku około 100 włók; Fabian Krosta 30 włók w Ruskiej Wsi i Majczu, oraz 15 włók w Piskach, w pow. łeckim; Krzysztof z Syxtyn starszy i Krzysztof z Syxtyn młodszy, bracia stryjeczni, mieli 15 włók na podstawie przywileju z r. 1384; Aleksandra Borowskiego spadkobiercy mieli w Głębowie 8 włók. Z tej szlachty tylko Borowscy i Krostowie byli Polakami. Hoverbek dobrze umiał po polsku, bo był rezydentem kurfirszta w Warszawie, a że przywilej, nadający mu Nakomiady, wystawiono po polsku, widać, że lepiej władał językiem polskim niż niemieckim. Pochodzi on zapewne od krakowskich Howerbeków, z których Johannes von Huowerbek, aurifex cracoviensis, z małżonką Joanną r. 1604 przebywa w Toruniu. Lehwaldowie byli Niemcami, ale żyli w ciągłych stosunkach z Polakami. W różnych czasach mieszkały w pow. ryńskim następujące rodziny szlacheckie polskie: Bęglewscy w Ubliku, Borowscy w Głąbowie i M. Jorze, Bulawscy, Cwalinowie w Strzelnikach i Kamińskich, Drygalscy w Grądach, Gardlińcy w Wejdykach, Grzegorzewscy, Kochanowscy w Zalcu, Milewscy w Baranowie, Morsztynowie w Rudówce, Opaccy w Szwejkowie i Szwejkówku, Pęccy w Kwiku, Plagowie w Strzelnikach, Pułascy w Mikoszach, Rogalowie w Baranowie, Sojacińscy-Sujatowie w Koczarkach, Zaborowscy w Górach. Po zniesieniu zakonu zamieniono komturyą na wójtowstwo główne, a wójtowi dostała się nazwa „łowczego“ (jaeger, forstmeister), co wskazuje, iż do obowiązków jego należał zarząd lasów książęcych. Stanął tu wtedy dworek łowiecki dla księcia i zbrojownia. W r. 1657 podczas wojny szwedzkiej spalili Tatarzy, nadciągnąwszy od Jań-

sborka, zarówno dworzec książęcy i zbrojownią, jako też i stare zabudowania, z wyjątkiem zamku. Mieszkańców uprowadzono w niewolę. Jako stolica wójtowstwa przeszedł R. pod panowanie ks. brandenburskich, z których Fryderyk Wilhelm wyniósł go do rzędu miast w r. 1726, równocześnie z Orzyszem. Za rządów zakonu była na zamku ryńskim kaplica. W pobliżu zaś zamku stała kaplica św. Wawrzyńca. W 1529 r. upoważnia biskup warmiński prob. Meurera z Rastemborku do wizytowania kościoła parafialn. także i w Rynie. W pobliżu osady znaleziono brązową monetę z czasów Konstantyna W. 2.) **R.** *Mały*, dobra na pol.-prus. Mazurach, pow. lecki, tuż przy mieście Rynie, 4 dm., 26 mk., 124 ha obszaru. Jerzy Ramung v. Ramek, komtur ryński, nadaje 1485 r. 12 bartnikom mieszkającym pod zamkiem na prawie chełmińskiem 1 włókę i 6 mr. roli i 1 włókę łąk między Salpikiem a rz. Guber. 3.) **R.**, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. ostródzki, na zrębie zajączkowskich lasów, 6 klm. na zach. od st. poczt. Rychnowa, 12 klm. od Ostrodu, 27 dm., 107 mk., 65 ha. 4.) **R.**, dobra ryc., tamże, 18 dm., 96 mk., 297 ha. 5.) **R.**, leśniczówka, pow. ządzborski, przy wsi Osie. 6.) **R.** al. *Schellen* v. *Schelden*, wś na niem. Warmii, pow. reszelski, par. Glockstein, 89 dm., 452 mk., 995 ha. Kapituła warmińska powierza „honesto viro Schelden prutheno“ 62 włók dla lokacyi wsi, quae Ryn debet nuncapari iure hereditario“. Otrzymuje on 10 włók, 1 włókę wolną jako sołtys, 2 włóki na służbę konną i zwykłe warunki, 12 lat wolności; mieszkańcy wsi płacą od włóki $^1/_2$ grzywny i 2 korce pszenicy i 2 kurczęta. Schelden ma trzecią część dochodów z wszystkich praw sądowych a w razie gdy chwyci złoczyńcę ma także trzecią część. Prawo rybołówstwa „cum parvis instrumentis“ mają wszyscy mieszkańcy „more pruthenorum“ tak w rzece Ryn, nad którą wieś położona, jak i „in solitudine“. Po działach między biskupem a kapitułą dostała się ta wieś (in terra Barthen) do posiadłości biskupa. Jan II potwierdza przywilej sołtysowi Nicolaus Smith r. 1361. Pierwotnie była wś wspólną posiadłością biskupa i kapituły. Przywilej na karczmę dano r. 1359 i 1380. Jest to wieś gburska, dziś, a może i dawniej, polska. *Ad. N.*

Rynarczyce, ob. *Lenarczyce*. Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1508 r. wś Rynarczyce, Pełczyce, Wysokie i inne, własność Pawła Lipnickiego, płaciły poboru 7 grzyw. Rynarczyce, Wrzazów, własność Mikołaja Wrzazowskiego, płaciły poboru 1 grzyw. 8 gr. (Pawiński, Małop. 457, 461).

Rynarzew al. *Rynarzewo*, mto, pow. szubiński, o 8 klm. na płn.-wsch. od Szubina, na trakcie bydgoskim, przy ujściu Gąsawki do Noteci, wznies. 63 mt. npm., nad łęgami noteckiemi, par. i poczta w miejscu, st. dr. żel. w Bydgoszczy i Chmielnikach o 15 klm. Ma kościół par. kat. i kościół par. prot., urz. poczt., komisarza polic., 4 jarmarki do roku. Z os. Bagno (2 dm., 14 mk.), ma 93 dm., 718 mk. (282 kat., 426 prot., 10 żyd.; 351 męż., 367 kob.) i 874 ha (397 roli, 318 łąk). Mieszkańcy trudnią się rolnictwem, chowem bydła i sukiennictwem. W r. 1579 było 7 rzemieśl. zwyczajnych, 5 rybaków, 4 komorn., 3 piekarki, śledziarz i szynkarka; soszu płaciło miasto 4 złp. ówczesne; w r. 1618 płacono z 28 dm. w rynku po 6 gr., z 4 dm. ku Kościołom (?) i 10 przy ulicy ku Żninowi po 4 gr., od 7 rzemieślników, 2 piekarek i 1 rzeźnika po 15 gr., od 3 rybaków po 8 gr. i od 2 komorn. po 6 gr. W r. 1788 było 62 dm., 439 mk.; 1816 r. 68 dm., 512 mk. (176 kat., 422 prot., 12 żyd.); 1831 r. 83 dm., 693 mk. (260 kat., 379 prot., 54 żyd.); 1871 r. 92 dm., 791 mk. (329 kat., 449 prot., 13 żyd.). Herb przedstawia w czerwonem polu srebrną Szreniawę z złotym krzyżem u góry. Dziedzicami R. byli: Rynarzewscy, Andrzej Czarnkowski, który dobra te zastawił Zygm. Grudzińskiemu za 40,000 złr., Gębiccy (r. 1691) i Skórzewscy (r. 1772). Kościół p. w. św. Katarzyny istniał w R. już przed r. 1430 (Łaski, Lib. Ben., I, 130—1); kto wystawił dzisiejszy, niewiadomo. Par., liczącą 1127 dusz, składają: Aleksandrowo, Annowo, Bagno, Bielawy, Czarny Zdrój, Drogosław, Florentowo, Hakowo, Hamerek, Jaktórki, Izabela, Kołaczkowo, Kornelin, Majdany, Mesznо, Nadjeziorze, Nadkanale, Nadstawie, Popielarka, Podlaski, Pszczółczyn, Ruda, Rynarzew, Sarnia Góra, Siedliska, Skórzewo, Sosnowiec, Stanisławka, Suchypies, Szkocya, Szwedzkie Okopy, Torgacz, Trzciniec, Władysławów, Wołowiec, Zamość i Zazdrość. Kościół prot. powstał około 1843 r. Łokietek przyzwolił Henrykowi, synowi Świętosława, zamienić R., dziedzictwo jego, na miasto i osadzić na prawie niemieckiem. Inny zapewne Henryk z R. i Bogusław z Pilatowa prawowali się w r. 1369 z Wojciechem, woj. brzesko-kujawskim, o młyn na Noteci (Kod. Wielkop., nr. 1610). Odtąd właściciele R. pisali się Rynarzewskimi. W r. 1458 dostawiło miasto 2 pieszych. Przecław Słowak de Rinarzow (Kod. Dypl. Rzyszcz., II, 942), który królowi pożyczył 300 zł. węg., nie pochodził z R., jak chcą niektórzy; przydomek Słowak, złote węgierskie i Kraków, gdzie akt spisano, wskazują raczej na Rymarzów morawski, w okolicy Opawy i Ołomuńca. Około r. 1691 wchodził R. już w skład dóbr łabiszyńskich; dziedzic Gębicki potwierdził przywileje miasta dnia 30 lipca 1691 r. W r. 1772 król pruski zajął bezprawnie miasto, które dotąd li-

czono do pow. kcyńskiego. W 1848 r. stało tu wojsko polskie. Nazwa R. nie została dotąd zmienioną urzędownie, nazwę *Rohrbruch* (Trzciniec) dają samowolnie nowsi pisarze i mapografowie niemieccy. *E. Cal.*

Rynarzewo al. *Renbark*, niem. *Renneberg*, dawniej wś włośc. w pow. wejherowskim, zawierała 2 gburskie posiadłości a 6 włók i 24 mr. Dziś istnieją tu 2 leśn. król. Pierwsze liczyło (1885 r.) 5 dm., 65 mk., drugie, zwane „Karczma R.“, miało 5 dm., 83 mk.; st. p. i par. kat. Oliwa (o $^1/_8$ mili), ew. M. Kaczki. Obie os. należą do król. nadleśnictwa oliwskiego, dawniej były własnością klasztoru w Oliwie. *Kś. Fr.*

Ryncele, ob. *Rymcele*.

Ryndaki, niem. *Ryndakmuehle*, młyn, pow. ostrzeszowski, o 9 klm. na zach. od Ostrzeszowa, na strudze (dopł. Żurawińca), par. Kobyla Góra, okr. wiejski Kuźnica Myślniowska, 1 dm., 14 mk.

Ryndzewicze, folw. pryw., pow. wilejski, w 2 okr. pol., o 24 w. od m. Wilejki, przy b. dr. poczt. z Dołhinowa do Wilejki, 1 dm., 5 mk. prawosł.

Ryndziany, dobra, pow. wieliski, w 3 okr. pok. do spraw włośc., gm. uznowska, w 1863 r. 333 dusz rewiz. Stanowiły niegdyś sstwo niegrodowe, położone w wwdztwie i pow. witebskim, obejmujące podług metryk litew. w 1702 r. dobra R., wsie: Rudnia nad rz. Klażycą, Olsoczyn, Uskie, Nehowle, Żądnie i Osinowskie, które posiadali Niemełkowie, Rypiński, Ogińscy, Rysińscy, wreszcie na mocy przywileju króla Stanisława Poniatowskiego z d. 13 lutego 1768 r. Joanna Rysińska, strażnikowa witebska, ustąpiła tych dóbr Franciszkowi Rysińskiemu, który z nich opłacał kwarty 2,075 złp. a hyberny 230 złp.

Ryndziuny 1.) wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Dziewieniszki, o 6 w. od gminy a 45 w. od Oszmiany, ma 7 dm., 48 mk. katol. (w 1864 r. 19 dusz rewiz.); należy do dóbr Gieranony, Korwinów Milewskich. 2.) **R.**, fol. szl. nad stawem, pow. wileński, w 4 okr. pol., o 63 w. od Wilna, 1 dm., 34 mk. (16 katol., 18 żyd.). 3.) **R.**, fol. szl. nad stawem, pow. wileński, w 4 okr. pol., o 66 w. od Wilna, 1 dm., 28 mk. katol., młyn wodny. 4.) **R.**, wś nad potokiem, pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Worniany, okr. wiejski i dobra Kurkowskich i Jazdowskich Ryndziuny, o 12 w. od gminy a 66 w. od Wilna, ma 21 dm., 166 mk. katol. i 4 żyd. (w 1864 r. 68 dusz rewiz.). W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: R., Petryki, Pelegrynda, Giry, Kinstuszki, Milcieje, Bezdany i Kierpłoszyno, wogóle 358 dusz rewiz. włościan uwłaszczonych. *J. Krz.*

Rynek 1) pow. miechowski, gm. i par. Pałecznica. 2.) **R.**, fol., pow. ostrowski, gm. Komorowo, par. Jelonki, odl. 11 w. od Ostrowa. W 1827 r. było 3 dm., 22 mk. Folw. ten, w r. 1882 oddzielony od dóbr Zalesie i Rynek, rozl. mr. 298: gr. or. i ogr. mr. 211, lasu mr. 85, nieuż. mr. 2; bud. z drzewa 7, las nieurządzony. 3.) **R.** *Grodziski* al. *R. Nowy*, wś, pow. ostrołęcki, gm. Czerwin, par. Jelonki, ma 4 os., 64 mr. Wchodziła w skład dóbr Malinowo. *Br. Ch.*

Rynek 1.) część Ożomli, w pow. jaworowskim. 2.) **R.**, część Rzeczycy, pow. Rawa Ruska. 3.) **R.**, wólka w Dolczy Małej, pow. mielecki, ma 35 dm., 209 mk.

Rynek 1.) niem. *Rynnek*, wś, pow. lubawski, st. p., okr. urz. stanu cywiln. i kośc. fil. Kiełpin (o 3 klm.), st. kol. Montowo (o 7 klm.); razem z os. młyńską i wyb. Rynkiem obejmuje 242 ha (27 łąk, 196 roli or.). W 1885 r. liczyły razem 15 dm., 27 dym., 123 mk., 109 kat., 14 ew. 2.) **R.**, dobra szlach., tamże, nad jeziorem niedaleko granicy Prus wschod., 598 ha (23 lasu, 34 łąk, 408 roli or.). W 1885 r. 8 dm., 20 dym., 107 mk., 95 kat., 12 ew.; gorzelnia, hodowla bydła i owiec. W wizyt. Strzesza z r. 1667 czytamy, że wś ta dzieliła się na kilka działów szlacheckich i obejmowała około 34 włók. Od każdej wł. pod pługiem dawano mesznego pół korca żyta i tyleż owsa (str. 388). *Kś. Fr.*

Rynga 1.) jezioro w pow. święciańskim, pod folw. Konstantynowo. 2.) **R.**, rzka w pow. święciańskim, przepływa pod wsią Czetryszki, Dowboryszki, Izabelin Stary, Ledzinka, Makniszki al. Porynga i zaśc. Porynga. 3.) **R.** al. *Ryngie*, rzeczka w gub. kowieńskiej, lewy dopływ Okmiany (prawego dopływu Mitwy).

Ryngacz al. *Rynkacz*, wś nad rz. t. n., dopł. Prutu, pow. chocimski gub. bessarabskiej, par. Chocim. Jest tu cerkiew.

Ryngale 1.) u Buszyńskiego *Rymgale*, wś, pow. rossieński, gm. Pojurze, par. Girdyszki, o 56 w. od Rossień. 2.) **R.**, wś, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 17 w. od Telsz.

Ryngaliszki, wś, pow. sejneński, gm. Lejpuny, par. Liszkowo, odl. od Sejn 45 w., ma 6 dm., 53 mk. W 1827 r. było 4 dm., 36 mk.

Ryngaser, dawna nazwa jeziora w pow. reszelskim (ob. Jeziorany, t. III, 575).

Ryngawa, rzka w gub. kowieńskiej, prawy dopływ Łozdonki, lewego dopływu Dubissy.

Ryngiany, wś, pow. maryampolski, gm. i par. Balwierzyszki, odl. od Maryampola 36 w., ma 6 dm., 51 mk. W 1827 r. było 7 dm., 81 mk.

Ryngie 1) okolica, pow. rossieński, gm. Kołtyniany, par. Pogromoncie, o 52 w. od Rossień. W spisie Buszyńskiego podana jako

dwór, własność Wolmera. 2.) **R.,** wś, pow. rossieński, gm. i par. Taurogi, o 76 w. od Rossień.

Ryngiele, wś, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedrojcie, okr. wiejski i dobra, Sztejnów, Kietutany, o 10 w. od gminy a 57 w. od Wilna, 3 dm., 14 mk. katol. (w 1864 r. 12 dusz rewiz.).

Ryngieliszki al. *Ryngaliszki*, zaśc., pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. i par. Komaje, okr. wiejski i dobra Zabłockich, Dąbrowszczyzna, o 8 w. od gminy, 4 dusze rewiz.

Ryngińie, wś, pow. rossieński, gm. Sartyniki, o 89 w. od Rossień.

Ryngis, jezioro w pow. sejneńskim, na prawo od drogi bitej z Sejn do Berżnik, na płd. od jez. Berżniak, stanowi niejako jego przedłużenie. Ma 81 mr. obszaru. Por. *Gaładuś.*

Ryngis, zaśc., pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 14 w. od Poniewieża.

Ryngle, os. karcz., pow. sejneński, gm. i par. Berżniki, odl. od Sejn 6 w., ma 1 dm.

Ryngołajcie, wś nad potokiem, pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Wysoki Dwór, okr. wiejski Ryngołajcie, o 40 w. od Trok, ma 7 dm., 97 mk. kat. (w 1865 r. 59 dusz rewiz). W skład okr. wiejskiego wchodzą wsie R. i Poświęcie (Poświęty), w ogóle 66 dusz rewiz.

Ryngowa, rzeczka w gub. kowieńskiej, prawy dopł. Wenty (Windawy), wypływa z pod Szawel i uchodzi pod Ryngowianami. W Giergżdelach przybiera ruczaj Giergżda.

Ryngowa, dobra, pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 30 w. od Kowna.

Ryngowiany 1.) dwór nad rzką Ryngową, pow. szawelski, gm. i par. Kurszany, o 27 w. od Szawel, posiada gorzelnię. Do dóbr należą folw.: Pokurszany, Poryngowie, Smurgie, Nugary, Wiežucie, Worele. W 1866 r. posagowe Celiny z Przeciszewskich Izydorowej Roemerowej, w 1879 r. przeszły w obce ręce. 2.) **R.,** dobra, tamże, o 24 w. od Szawel, 977 dz. ziemi dworskiej; własn. Heliodora Burby.

Ryngowo, dwór, pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 29 w. od Kowna.

Ryngotowszczyzna, os., pow. maryampolski, gm. Chlebiszki, par. Preny, odl. od Maryampola 41 w., ma 2 dm., 11 mk.

Ryngowele, wś, pow. maryampolski, gm. Jaworowo, par. Maryampol, odl. od Maryampola 11 w., ma 9 dm., 116 mk. W 1827 r. było 13 dm., 101 mk.

Ryngwałdyszki, fol., pow. maryampolski, gm. Aleksota, par. Godlewo, odl. od Maryampola 56 w., ma 5 dm., 118 mk. W 1827 r. było 2 dm., 58 mk. W 1885 r. fol. ten rozl. mr. 523: gr. or. i ogr. mr. 314, łąk mr. 87, past. mr. 4, lasu mr. 91, zarośli mr. 12, nieuż. mr. 15; bud. mur. 7, z drzewa 10; płodozmian 10-polowy, las nieurządzony, pokłady torfu. Do folw. należała poprzednio wś Norejkiszki, mająca os. 5, z gr. mr. 4. *Br. Ch.*

Rynia, rzeczka w pow. radzymińskim, wypływa z lasów czernickich, płynie od wschodu na zachód i łączy się z rz. Jasienicą al. Cienką pod wsią Kury. Jasienica zaś uchodzi do Rządzy, dopł. Narwi. Długosz rozciąga nazwę Ryni na Jasienicę i Rządzę, twierdząc iż Rynia uchodzi do Narwi pod Serockiem.

Rynia 1.) wś włośc., pow. radzymiński, gm. Radzymin, par. Zegrze, ma 160 mk., 197 mr. W 1827 r. było 13 dm., 91 mk. 2.) **R.** z *Żukówką*, wś włośc., pow. radzymiński, gm. Strachówka, par. Dobre, ma 212 mk., 452 mr. W 1827 r. było 13 dm., 97 mk.

Rynia, rzeczka w pow. wileńskim, wpada do jez. Musa na obszarze wsi Glinciszki.

Rynia 1.) dobra nad rzką Dworzanką, prawym dopł. Berezyny, pow. bobrujski, w 1 okr. pol., gm. Bortniki, par. kat. Bobrujsk (o 18 w.), przy szosie bobrujsko-rohaczewskiej, w pobliżu st. poczt. Tokarnia, o 12 w. od st. dr. żel. lipawo-romeńskiej Kowale, mają około 48½ włók. Rezydencya zamożna, dwa młyny wodne, sady fruktowe, grunta lekkie w kulturze, łąki, lasy. Niegdyś dobra jezuickie, przeszły następnie na fundusz edukacyi narodowej, od której nabył Józef Pruszanowski, podkomorzyc rzeczycki, w rodzie którego do dzisiaj pozostaje. 2.) **R.** al. *Zamień-Rynia*, okolica szlach., pow. bobrujski, w 1 okr. pol., gm. Nowe-Stepy, ma w kilku pobliskich zaściankach 31 osad; grunta lekkie, piaszczyste. *A. Jel.*

Rynia, potok, ob. *Wyrwa.*

Rynias, grupa zabudowań w obrębie Białki, pow. nowotarski. *Br. G.*

Rynie, wś, pow. margrabowski, ob. *Krzyżowo.*

Ryniec, wś włośc., pow. makowski. Wchodziła w skład dóbr Krasnosielc. Wykazy urzędowe nie podają tej osady.

Ryniówka al. *Jamy*, karczma w Radłowicach, pow. samborski.

Rynka, uroczysko w Łutówce, przedmieściu miasta powiat. Radomyśla. Mieszczanin Syczowski posiada tu 8 dzies.

Rynkajcie, os., pow. sejneński, gm. i par. Metele, odl. od Sejn 42 w., 1 dm., 5 mk. W 1827 r. 2 dm., 17 mk.

Rynki 1.) wś, pow. białostocki, w 1 okr. pol., gm. Zawyki, o 25 w. od Białegostoku. 2.) **R.,** dobra, pow. prużański, w 3 okr. pol., gm. murawiewska, o 30 w. od Prużany.

Rynkiany, ob. *Rymkiany.*

Rynkiewicze, fol., pow. słonimski, gm. Kossów, o 38 w. od Słonima.

Rynkojeziory, wś włośc., pow. sejneński, gm. Krasnowo, par. Urdomin, odl. od Sejn 7 w., ma 8 dm., 69 mk., 6 os., 313 mr. W 1827 r.

było 5 dm., 32 mk. Wchodziła w skład dóbr Jenorajście. W r. 1644 „sioło Rymkożejmy włók 7“, wchodzące w skład ststwa łoździejskiego, nadane zostało Krzysztofowi Witanowskiemu h. Bawicz przez Władysława IV; ob. *Łoździeje*. *M. R. Wit.*

Rynkowa góra, wzniesienie lesiste, w gm. Niwisko, pow. kolbuszowski, wznies. 252 do 260 mt.. Od zachodu rozpościerają się lesiste Borowiny. *Br. G.*

Rynkowce 1.) ob. *Rynkowicze*. 2.) **R.,** os. leś., pow. sejneński, gm. Pokrowsk, par. Sejny, odl. od Sejn 38 w., ma 1 dm., 6 mk. W 1827 r. 1 dm., 9 mk.

Rynkowce, wś włośc. nad rz. Niewiszką, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Dubicze, okr. wiejski Nowy Dwór, o 7 w. od gminy a 30 w. od Szczuczyna, ma 16 dm., 154 mk. (w 1864 r. 68 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Ostryna.

Rynkówek, druga nazwa wsi Chodorki, w pow. augustowskim.

Rynkowicze al. *Rynkowce*, wś, pow. augustowski, gm. Wołowiczowce, par. Teolin, odl. od Augustowa 48 w., ma 5 dm., 80 mk., 182 mr. Wchodziła w skład dóbr *Łabno*.

Rynkówka 1.) wś, pow. czerykowski, gm. Dołgie (dołżańska), ma 33 dm., 218 mk., z których 10 zajmuje się stolarstwem, 6 bednarstwem. 2.) **R.,** zaśc., pow. słonimski, w 1 okr. pol., o 42 w. od Słonima.

Rynkówka, niem. *Rinkowken*, dobra ryc., pow. kwidzyński, st. poczt. i kol. Czerwińsk (o 8·5 klm.), par. kat. Lalkowy. Z przyl. Antonienhof al. Ciscwem, Ferdinandshoehe al. Bukowinem i Rudolfshof obejmują 1650 ha (554 lasu, 96 łąk, 812 roli). Wszystkie osady liczyły (1885 r.) 31 dm., 45 dym., 218 mk., 194 kat., 24 ew.; 1 szkoła kat. liczyła 44 dzieci; gorzelnia. R. 1583 miała R. mesznego dawać pół korca żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Rozdrażewskiego, str. 53). W wizytacyi Szaniawskiego z r. 1710 czytamy, że tu dawniej było 3 włościan, którzy dawali mesznego 3 kor. żyta i tyloż owsa, dwór zaś 6 kor. żyta i tyleż owsa. Włościan już nie było, ich pola uprawiał dwór (str. 202). Według taryfy z r. 1648 płacił tu ststa Nitawski z Smarzewa, Jani Leśnej, z Kamionki i Wąsiennicy 123 fl. 6 gr. (ob. Rocz. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 176); od 450 owiec połowicznych płaciła R. także podatek (tamże, str. 200). R. należała wówczas do pow. nowskiego. Podług taryfy na symplę z r. 1717 płaciła R. 2 zł. (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 83). Dawniej należał ten majątek do Czapskich, linii wywodzącej się od Franciszka Czapskiego ze Smętowa. O kaplicy pisze wizytacya Ostrowskiego z r. 1765, że była na zamku. Prócz innych relikwii na ołtarzu znajdowała się głowa św. Felicyty w srebrnej puszce. Biskup Antoni Ostrowski pozwolił na 3 lata w kaplicy odprawiać mszę św. na prośbę Ignacego Czapskiego, kaszt. chełmińskiego, i małżonki jego Teofili z Konopackich († 1733 r.). W kaplicy tutejszej znajdował się dawniej cudowny obraz M. B. Częstochowskiej, który następnie r. 1729 przeniesiony został do kościoła w Lalkowcach. Gdy dobra przeszły w ręce inowierców, kaplica przestała istnieć (ob. Utr. kośc. przez ks. Fankidejskiego, str. 267—269). *Ks. Fr.*

Rynkowszczyzna, fol. nad jez. Róża, pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. Merecz, okr. wiejski Piórzyszki, o 81 w. od Trok, 53 mk. (4 prawosł. i 49 kat.), młyn wodny; własność Boryczewskich i Andrzejkowiczów. Włościanie wnieśli 1600 rs. 70 kop. wykupu za wydzieloną im ziemię.

Rynkszele, wś i dobra, pow. rossieński, gm. i par. Szydłów, o 23 w. od Rossień. Buszyński podaje dwa dwory t. n., jeden własność Juchniewiczowej, drugi Bortkiewicza.

Rynkuny, wś włośc., nad rz. Jesią, pow. maryampolski, gmina Freda, par. Godlewo, odl. od Maryampola 44 w. Posiada przystanek dr. żel. warsz.-petersb., na odnodze od Landwarowa do granicy pruskiej, pomiędzy st. Kowno (o 8 w.) a Maurucie (o 9 w.), ma 21 dm., 196 mk., 585 mr. W 1827 r. było 11 dm., 70 mk. Wchodziła w skład dóbr Freda Dolna. *Br. Ch.*

Rynkuny 1.) okolica szlach. nad rz. Dumblą, pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 39 w. od Lidy a 15 w. od Ejszyszek, 10 dm., 83 mk. kat. 3.) **R.,** zaśc.. pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Święciany, okr. wiejski Pokretona, o 14 w. od gminy, 3 dusze rewiz.; należy do dóbr skarbowych Bujwidy Jodziszki.

Rynkupy, mylnie za: *Rynkuny*.

Rynnisty, potok, wypływa ze wzgórzy Chorosna (430 mt.), w obr. Majdana Średniego, pow. nadworniański; płynie lasem i łączy się od lew. brzegu z Bilenką, tworząc potok Babiankę, ramię wodne tworzące z Holiszanką pot. Otyński (Ottyński). Długość biegu 3¾ klm. *Br. G.*

Rynołty, wś, pow. łomżyński, gm. i par. Szumowo; mieszka tu drobna szlachta.

Rynówka, młyn, ob. *Chełpowo*.

Rynowo, wś, pow. mławski, gm. Rozwozin, par. Zieluń, odl. 44 w. od Mławy; wś ma 17 dm., 190 mk., 347 mr. Wchodziła w skład dóbr Rozwozin. W 1827 r. 7 dm., 45 mk., par. Lubowidz.

Ryńście, wś, pow. rossieński, gm. Łabardzie, o 69 w. od Rossień.

Ryńsk 1.) dok. *Ranis*, *Renitz*, *Ranitz*, *Rhenum*, *Reinsch*, *Reinischdorf*, *Ryneschdorf*, *Rhenischdorf*, *Renys*, dobra ryc., pow. wąbrzeski,

st. p. w miejscu, st. kol. Wąbrzeźno o 9 klm. W skład dóbr wchodzą folw.: Ryńsk, Orzechówko, Rozgart, Franula, Ludowice, Maryanki, Sabłonowo, Młynik (Muehlenland) i Czystochleb (w połowie XVI w. własność Szymona Maryckiego). Do klucza należą 4 jeziora: Otówek, Okonek, Zdrojno i Zgniłka. W dobrach istnieje parowa gorzelnia, młyn parowy o 4 gankach, trzy cegielnie, dobywanie torfu i hodowla bydła rasy oldenburskiej i szwajcarskiej (tucz 150 do 200 wołów). Obszar całego klucza obejmuje 3808·9 ha (2290·22 roli or. i ogr., której ha daje 10 mrk czyst. doch., 606·8 łąk, 355·37 pastw. i łąk torfowych, 329·22 lasu, 81·56 nieuż., 42·81 wody, 102·92 bagien); czysty dochód z gruntu wynosi 27327 mrk. W 1868 r. było w R. samym 116 bud., 33 dm., 365 mk., 355 kat., 10 ew.; zaś 1885 r. 24 dm., 308 mk. Szkoła kat. 2 klas. liczyła (1887 r.) 164 dzieci, 2 nauczycieli. Kościół paraf. p. w. św. Wawrzyńca, patronatu prywatnego, ma bractwo trzeźwości (od 1865 r.). W skład par. (dek. wąbrzeski) wchodzą: Ryńsk, Janowo, Maryanki, Franula, Ludowice, Rozgart, Przydwórz, Sosnówka, Rożental i Młynik. W 1867 r. było w ogóle 1086 dusz a 717 komunikantów; 1887 r. 938 dusz. W wizyt. Strzesza z 1667 r. czytamy: że R. należał drogą spadku do Michała Działyńskiego, ststy kiszewskiego. Kościół był stary, murowany, odnowił go dziedzic Fabian Plemięcki za Zygmunta III i bisk. Gębickiego, jak głosi napis na froncie. Później upiększył go Jan Działyński, wojew. chełmiński. Do probostwa należały 4 włóki. Do par. wchodziły trzy wsi: Ryńsk (15 włościan), Trzciano i Przydworze. Dawniej była i szkoła; komunikantów było około 100 (str. 431). R. 1341 nadaje w. mistrz Teodoryk von Altenburg sołtysowi Janowi i jego spadkobiercom 4 wolne włóki we wsi Ryńsku (Renis) na prawie chełm. oraz 2 czynszowe włóki, od których będzie płacił podatki jak inni mieszkańcy na św. Marcin, ale od tłoki ma być wolny. Będzie też pobierał trzeci fenik kar sądowych, sądy dróżne. Nadajemy mu i wolne rybołówstwo w jez. Sulk dla własnej potrzeby. Za to jest zobowiązany do jednej służby w lekkiej zbroi, jak inni sołtysi w ziemi chełmińskiej. Dan w Malborku (ob. Gesch. d. Kr. Kulm von Schultz, II, 99). Według krzyżackich ksiąg z r. 1414 została Mikołajowi z R. wieś jego do połowy ogniem zniszczona, z kościoła wzięto srebrny krzyż i ornaty, szkoda wynosiła 500 grzyw. i 7 ludzi, których w niewolę zabrano (tamże, II, 149). R. 1408 napotykamy Jana z R. (Hannos von Renis, nazywa się on także Hans lub Hanus von Polkaw, t. j. z Pułkowa); brat jego Mikołaj z Ryńska, był chorążym chełmińskim. On to razem z bratem Janem oraz Fryderykiem i Mikołajem Kitnowskimi, również braćmi, d. 21 wrześ. r. 1397 założył związek jaszczurczy. W bitwie pod Grunwaldem hufiec chełmiński, na czele którego stał między innymi Mik. Ryński, wycofał się z boju. Gdy pokój z 1411 r. nie przyniósł skutków, jakich szlachta chełmińska się spodziewała, Mik. Ryński, Jan Pułkowski, Fryderyk Kitnowski, Dytryk Dylewski i inni, weszli w porozumienie z Jerzym Wirsberg, komturem radzyńskim, dla obalenia rządów zakonu. Znalazł się jednak zdrajca, który spiskowych wydał w. mistrzowi. Mik. Ryński został uwięziony i ścięty (ob. O narod. pol. przez Kętrz., 604). R. 1532 napotykamy znów Gabryela Ryńskiego (str. 127). Na początku XVIII w. znajdował się R. w ręku Ludwika Działyńskiego, ststy kiszewskiego. Odnowił (1705 r.) on kościół, wystawił dwie kaplice za wsią: św. Izydora i św. Rocha (ob. Utr. kośc. p. kś. Fankidejskiego, str. 65). W nowszych czasach posiadali dobra Wilxyccy, potem hr. Sumiński. R. 1880 nabył je hr. Józef Mielżyński, żonaty z Franciszką Wilkxycką, za 1,800,000 mrk. R. 1886 kupił ten majątek Lehman z Berlina, a od niego tegoż roku pruska komisya kolonizacyjna za 2,200,000 mrk. Na wschodnim brzegu jeziora b. n., na zachód od wsi, wznosi się niewielki lecz dobrze zachowany okop starożytny (ob. Objaśn. do mapy Ossowskiego, str. 6). 2.) **R.**, dok. *Reyntzke* i *Ryntzke*, *Ranis*, wś zaginiona, w pow. tucholskim. R. 1357 nadaje w. mistrz Winryk von Knipperode wiernemu Henrykowi (Hinken) z Ranis i jego spadkob. 18 włók w dobrach Ranis (pow. tucholskim) z prawem chełm. Za to powinien nam służyć przeciw wszystkim nieprzyjaciołom naszym z bronią i pomagać przy budowaniu, naprawianiu i rozbieraniu warowni. A ponieważ tam rola licha, dlatego będzie nam zamiast płużnego zboża tylko 1 korzec owsa od włóki dawał. Dan w Malborku (ob. Cod. Beln. w Peplinie). *Ks. Fr.*

Ryńska 1.) *Wieś*, 1532 r. *Rinska*, niem. *Reinschdorf*, pow. kozielski, par. Koźle (o $^1/_2$ mili), posiada kaplicę katol. zbudowaną w r. 1861, szkołę katol., cukrownię (od 1864 r.), młyn wodny. W 1861 r. było 116 dm., 908 mk. (28 ew.). Wieś miała 2184 mr. (1687 mr. roli) i 100 mr. obszaru należącego do rządu. Na obszarze wsi wody ze zdrojów tu spływających ze wzgórz okolicznych prowadzone są podziemnym kanałem do fortecy w Koźlu. 2.) **R.** *Wieś*, niem. *Reinschdorf*, 1532 *Rinska*, wś, pow. kozielski, par. kat. i ew. Koźle. W 1842 r. 100 dm., 821 mk. (51 ew.), szkoła kat. od 1802 r. 3.) **R.** *Wieś*, 1532 r. *Rinska*, niem. *Reinschdorf*, wś nad rzką Muehlgraben, pow. nissański, odl. $1^1/_4$ mili od Nis-

sy, przy linii dr. żel. Nissa-Brzeg. W 1861 r. było 87 dm., 585 mk. (14 ew.). Wieś miała wraz z obszarem więk. posiadł. 3050 mr. (2413 mr. roli). Sołtystwo rycerskie należało w r. 1588 do miasta Nissy, ma 618 mr. We wsi jest kościół paraf. patronatu królewskiego i szkoła. Par. liczyła 1900 dusz. *Br. Ch.*

Ryńskie, jezioro, tuż przy mieście Rynie, pow. lecki, jest ono ramieniem płn.-zachodniem jeziorem Śniardawskiego, ciągnącego się z Tałtowskiem jeziorem na 3 milowej przestrzeni. Ob. *Ryn.*

Ryńskie, niem. *Rheinsgut*, fol., pow. ostródzki, 6 klm. na płd. od Ostródu, 2⅓ klm. od st. poczt. Brzydowa; 3 dm., 67 mk. *Ad. N.*

Ryńszt, niem. *Rinscht*, miejscowość w Pomeranii, pow. bytowski, par. kat. Ugoszcz, gm. Przewóz. W 1867 r. 18 mk. kat.; 1885 r. 2 dm., 21 mk. *Kś. Fr.*

Rynsztok, karczma w Pysznicy, pow. niski, ma 3 dm., 23 mk. *Br. G.*

Rypa, wzgórze lesiste, w obr. Trójcy, pow. kołomyjski, na płd. od wsi, na lew. brzegu pot. Horoczny, wznies. 374 mt. npm. Na płn.-wschód od niego wzgórze Gruszów 349 mt. npm. (szt. gen.). *Br. G.*

Rypałki *Rządowe* i *R. Prywatne*, dwie wsie włośc., pow. rypiński, gm. Starorypin, par. Strzygi, odl. o 5½ w. od Rypina, mają wiatrak, 32 dm., 226 mk., 837 mr. R. wójtowstwo ma 3 dm., 11 mk., 84 mr. W 1827 r. R. Prywatne miały 6 dm., 42 mk., Rządowe 8 dm., 119 mk.; par. Rypin. *Br. Ch.*

Rypczynka, rzeczka w pow. wilejskim, przepływa pod fol. Lewkowo.

Rypejcie, wś włośc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Łyngmiany, o 7 w. od gminy a 36 w. od Święcian, ma 16 dm., 113 mk. kat.

Rypejki 1.) wś, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 70 w. od Poniewieża. 2.) **R.,** fol., pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 70 w. od Poniewieża.

Ryperówka, fol. w Bagienicy, pow. dąbrowski, w południowej stronie wsi, na zach. od potoku Brenia. *Br. G.*

Rypianka al. *Rypnianka*, potok górski, bierze początek na płn. pochyłości Sejówki (830 mt.), w płd. stronie gm. Smereczki, pow. turczański. Płynie na płn. pomiędzy domostwami Smereczki, a zabrawszy dopływ od praw. brzegu przechodzi na obszar Rypian i na obszarze Dniestrzyka Hołowieckiego wlewa się do Dniestru od praw. brzegu. Dolina potoku górska; nad nią od płn.-wsch. wznosi się lesisty Bzeniec (795 mt.) i las Dmytryki (647 mt.), a od płd.-zachodu grzbiet Chmolowaty (szczyt 810 mt.). Długość 7 klm. *Br. G.*

Rypianka, wś, pow. kałuski, 12 klm. na płd.-wschód od Kałusza (urz. poczt.). Na płd.-zach. Jaworówka, na płn.-zach. Podmichale, na płn. Wystowa, na płn.-wsch. Mysłów, na płd.-wsch. Zagwoździ (pow. stanisławowski). Wieś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem Łukwi, która płynie od płd.-zach. z Jaworówki na płn.-wsch. do Mysłowa. Wzdłuż granicy płd.-wsch. płynie w tym samym co i Łukiew kierunku jej prawoboczny dopł. Łukawica i przyjmuje w obrębie wsi od lew. brzegu dopływ z Jaworówki. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Łukwi (316 mt. średnie wzn.). Płd.-wsch. część wsi zajmuje las Niedźwiedzi (wzn. 415 mt.), na płn. od niego leży las Paryszczo. Własn. więk. (rządowa) ma roli or. 9, łąk i ogr. 18, past. 9, lasu 988 mr.; wł. mn. roli or. 235, łąk i ogr. 598, past. 51, lasu 24 mr. W r. 1880 było 80 dm., 499 mk. w gm., 2 dm., 21 mk. na obsz. dwor.; 30 rz.-kat., 479 gr.-kat., 12 izracl.; 487 Rusinów, 28 Polaków, 5 Niemców. Par. rz.-kat. w Kałuszu, gr.-kat. w miejscu, dek. kałuski. Do par. należą wsie: Mysłów i Jaworówka. We wsi cerkiew p. w. św. Mikołaja i szkoła niezorganizowana. Za czasów Rzpltej należała wieś do dóbr ststwa kałuskiego. W lustracyi z r. 1765 (rkp. Ossol., Nr. 1892, str. 15) czytamy: „Ta wieś podług inwentarza importuje intraty na rok cały złp. 900 gr. 16 den. 9 Arendy karczemnej z porękawicznem płaci na rok zł. 385, która summa ad generalem summam 900 zł. 16 gr. 9 den. wchodzi". *Lu. Dz.*

Rypiany al. *Rypiana*, wś, pow. turczański, 22 klm. na płn.-zach. od Turki, 7 klm. od urz. poczt. w Łomnie. Na płn.-wschód leży Gwoździec, na wschód Jasienica Zamkowa, na płd.-wsch. Rozłucz, na płd. Smereczka i Żukotyn, na płd.-zach. Bereżok i Łomna, na zach. Dniestrzyk Hołowiecki, na płn. Hołowiecko (pow. staromiejski). Wś leży nad pot. Rypianką (prawy dopł. Dniestru). Wchodzi ona od płd. ze Smereczki, a płynie na płn.-zach. prawie środkiem obszaru do Dniestrzyka Hołowieckiego i zabiera w obrębie wsi małe dopływy. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie pot. (cerkiew św. Michała 492 mt. npm.). Najwyżej wznosi się na płd.-zach. wzgórze „Chmolowate" (810 mt., znak triang.), na granicy wschod. „Bzeniec" (795 mt.). Nad Rypianką stoi młyn. Własn. więk. ma roli orn. 19, łąk i ogr. 1, past. 1, lasu 271; własn mniej. roli orn. 980, łąk i ogr. 119, past. 519, lasu 205 mr. W r. 1880 było 130 dm., 585 mk. w gm., 571 obrz. gr.-kat. Rusinów, 14 izrael. Niemców. Par. gr.-kat. w miejscu, dek. żukotyński. Do par. należy Smereczka. We wsi jest cerkiew p. w. św. Michała Arch., zbudowana w 1873 r. na miejscu dawnej, spalonej. Metryki od r. 1785. Za czasów Rzpltej należała wieś do dóbr koronnych ekonomii samborskiej. W inwentarzu z r.

1686 (Rkp. Oss., Nr. 1255, str. 149) czytamy: „Łanów ma 15 3/4, między tymi: hajducki jeden, kniazkich 2, popowski jeden, wolniczy jeden. Czynsze na św. Michał: kuchenne, stróżne, żyrowszczyznę, kopy hajduckie, za sądy zborowe tak płacą, jako wieś Wołcze. Czynsze na św. Marcin: czynsz główny płacą jako wieś Przysłup. Za woły, za skopy hajduckie, owies, kury, gęsi, z pustych łanów koszonych tak płacą jako Wołcze. Przyczyny Jm. X. Kazimierskiego zł. 4 gr. 18. Z wójtowstwa, za stacyą, z młynów trzech i karczem trzech czynszu zł. 32 gr. 24. Z Popowstwa czynszu zł. 2 gr. 6. Z łanu wolniczego zł. 13. Czynsze na św. Wojciech: kuchenne, stróżne, kopy hajduckie, owies, gęsi, kury, za barana kuchennego i baranka, za jagnię i jarząbki, dań owczą, jajca, ciesielszczyznę, drzewo i robotników tak dają i posyłają, jako Wołcze“. W inwentarzu z r. 1760 (Rkp. Oss., Nr. 1632, str. 204) czytamy: „Ta wieś osiadła na łanach 14 1/2, videlicet: sianych łanów 4, koszonych 6, pustych 4 1/2. Z osobna kniazkich łanów 2, hajducki seu sołtyski jeden, wolniczy jeden, popowski jeden. Chlebnika ad presens znajduje się Nr. 27. Czynsze tej wsi czynią zł. 199 gr. 7. Wójtowstwa possesorami Edmund Chojnacki, łowczy żydaczowski, i Katarzyna z Dmińskich, małżonkowie. Prawo pokazali, vigore którego płacić powinni z młyna, karczmy, za stacyą i pokłon zł. 16 gr. 12. Ad haec hybernę na gardekurów JKrMości, tudzież inne onera fundi. Wolniczy łan, kto go używa, płacić powinien do kasy ekonomii zł. 13. Lasy tej wsi: 1) Od Gwoździca nazwany Kaliniat, jodłowy. 2) Pod Żukotynem Hrobki i Dudyny, jodłowy“. W spisie dokum. archiw. gubern. lwowskiego (z 1787 r., Rkp. Oss., Nr. 2837) czytamy na str. 71 i 72: „A. 1527, Sabbatho, ipso festo Scti Stanislai militis martyris, Samboriae. Facultas magnifici Odrowąż locandi villam inter Hołowiecko et Wołcze villas, in fluvio dicto Rypiany, cum ambobus littoribus dicti fluvii, ad summitatem ejusdem fluvii Rypiana cognominandam, Paszko kosz data. In qua ad Scultetiam area integra cum tertia parte dationum, cum molendino frumentario, in fluvio Rypiana extruendo, cum mola torquatili, ac eorum omnium emolumentis, adjuncta est. Cui Sculteto Subditi quotannis duos dies laborare, scilicet arare et falcastrare, obligantur. Ratione quorum idem Scultetus pro statione unam sexagenam pecuniae, aut duodecim agnos dare, et bellicam expeditionem, in uno equo bono, cum area et sagittis, subire tenetur“. „A. 1556 Januarii, Varsoviae, Poponatum Bona regina, Michalkoni Poponi, cum area integra, locisque aptis pro pratis et hortis confert in villa Rypiany.“ *Lu. Dz.*

Rypicze, wś poradziwiłłowska nad Dzwieją, dopł. Uszy, pow. nowogródzki, w 4 okr. pol. mirskim, gm. Zuchowicze, w pobliżu mka Połoneczki, ma 38 osad pełnonadziałowych; miejscowość bezleśna, łąki i grunta wyborne, pszenne. *Al. Jel.*

Rypień, potok, wypływa z lasu Rypienia, na płn. stoku działu górskiego, w którym wznosi się Losowa (1429 mt.), w obr. gm. Putyłowa al. Storońca, pow. wyżnickim. Płynie na płn. leśnym i górskim jarem, nad którym od wsch. wznosi się Borhenia (1144 mt.), Hrebeń (1048 mt.), wreszcie Torhowna (953 mt.); od zach. zaś legły las Połomestie, Wibczina (1137 mt.) i Risza (1032 mt). W obr. gm. Sergia wpada do Putyłówki od lew. brzegu. Między licznymi dopływami najznaczniejszy jest Stajka (lewy). Długość biegu 11 klm. *Br. G.*

Rypień al. *Ripeń*, grupa zabudowań na obszarze Sergien (Sergie), w pow. wyżnickim, u źródeł pot. Rypienia, dopł. Putyłówki, na płn. stoku góry Losowy (1429 mt.). *Br. G.*

Rypienica, rzeczka, bierze początek w środku pow. rypińskiego z kilku małych strumyków i błot, około wsi Skudzawy i Zakrocza, przepływa przez miasto Rypin i przybrawszy północno-zachodni kierunek płynie na przestrzeni kilku wiorst granicą pow. rypińskiego i brodnickiego (w Prusach); wpada do Drwęcy pod Łapinożem. Długość biegu dochodzi do 21 w., średnia szerokość 1 1/2 sążnia a głębokość od 2 do 5 st. Brzegi błotniste, zarosłe trzciną, nurt powolny, obfitość wody mniejsza z każdym rokiem. R. obraca pięć dużych młynów i kilka tartaków. Przyjmuje dopływ Pissę.

Rypin 1.) *Stary* al. *Starorypin*, wś i fol. nad rzką Rypienicą, pow. rypiński, gm. Starorypin, par. Rypin, odl. 3 w. na północo-wschód od Rypina (miasta) leży częścią w dolinie wyżłobionej przez wody śród płaskowzgórza, częścią na krawędziach wyniosłości ją zamykających. Dzieli się na trzy oddzielne części: *R. Stary Górny* (wś i fol.), *Rządowy* wś włośc.) i *Dolny* (wś włośc.). Wznies. górnej części sięga 420 st. npm. R. Górny ma 26 dm., 338 mk. i 1043 mr. (52 mr. nieuż.); R. Dolny 3 dm., 31 mk. i 62 mr.; R. Rządowy 9 dm., 54 mk., 310 mr. Młyn wodny, wiatrak, cegielnia. *R. Wójtowstwo*, pow. rypiński, par. Strzygi, ma 3 dm., 11 mk., 84 mr. W 1827 r. Starorypin rząd. miał 22 dm., 136 mk. a St. prywatny 10 dm., 65 mk. 2.) **R.**, miasto powiatowe gub. płockiej, leży pod 53°5′2″ szer. płn. i 37°6′8″ wsch. dług. od Ferro, nad rzką Rypienicą, odl. 69 w. od Płocka, 50 w. od Mławy, 28 w. od Lipna a 19 w. od granicy pow. brodnickiego (w Prusach zach.). Połączony drogą bitą z Dobrzyniem, posiada kościół par. murowany, dwie kaplice, synagogę, dom modlitwy,

szkołę początkową, sąd pokoju okr., IV urząd powiatowy z kasą, urz. pocz. i tel., urząd miejski, oddział straży pogranicznej, aptekę, młyn wodny, dwa wiatraki, cegielnią, 120 dm., 3580 mk. (1719 męż., 1864 kob.). Do miasta należy 631 mr. ziemi i około 450 mr. lasu. W skład gminy miejskiej wchodzą przyległe osady: Choszczał, Kamionka, Karczówka, Lisiny, Puszcza Miejska, Wilcza Łapa, mające 16 dm., 56 mk., 555 mr. obszaru. W 1827 r. było 1427 mk. (517 żyd.); 1830 r. 1619 mk. (746 żyd.); 1856 r. 2137 mk. (1024 żyd.); 1862 r. 156 dm., 2904 mk. Z zabytków przeszłości pozostała brama sierpska (na drodze od Sierpca), przedstawiająca się jako wieża z blankami i mur 43 łok. długi, około 3 łokcie gruby a do 9 wysoki, rozebrany dopiero wraz z basztą służącą za więzienie w 1868 r. Ratusz dawny zniesiony został w 1821 r. Kościół par. murowany, bez sklepienia, w licznych przeróbkach zatracił pierwotny charakter; odnowiony w 1865 r. Ołtarze wszystkie nowszego pochodzenia. Drewniany kościołek św. Ducha, odbudowany w 1823 r., po zniesieniu Bożogrobców przyłączony został jako filia do parafialnego. R. jest starożytną osadą, utworzoną przy grodzie, który zdawna zapewne osłaniał ziemię dobrzyńską od północy a może też służył tylko dla umocnienia władzy książąt piastowskich w tej stronie. Akt fundacyjny klasztoru w Mogilnie (1065 lub 1165 r.) wymienia zamek rypiński w liczbie osad obowiązanych do opłat na rzecz klasztoru. Wymienia go też akt Bolesława Kędzierzawego z 1155 r. Przy grodzie, wznoszącym się na sypanym kopcu śród błotnej doliny, kupiła się ludność. W pewnej odległości od grodu, w dolinie, osiedli prawdopodobnie w XIII w. kanonicy grobu Chrystusowego (Miechowici). Na początku XIV w. dwaj bracia Wollemarus i Petrus wznieśli dla konwentu swego kościołek p. w. P. Maryi i św. Piotra i Pawła, o którym wspomina już akt fundacyi szpitala św. Ducha (z 1323 r.) w Nowym Rypinie. Wraz z ziemią dobrzyńską R. zostawał niewątpliwie pod władzą Krzyżaków za ich panowania. Zapewne już w XIII w. przeniesiono gród z pierwotnej posady o pół mili dalej ku południowi, w miejscu gdzie rozszerzająca się dolina przedstawiała dogodniejsze warunki dla rozwoju osady. Już wspomniany wyżej akt fundacyi szpitala mówi o nowym zamku, przy którym założono szpital a współcześnie zapewne i kościół parafialny. Miechowici mieli obowiązek utrzymywać trzech księży w konwencie i 12 chorych w szpitalu. Mając pod swoim zarządem dwa kościoły, Miechowici zaniedbali kościół w Starym Rypinie, jako niemający funduszów a trzymali się probostwa szpitalnego. Konwent przy kościele św. Piotra i Pawła zapewne już w XVII w. przestał istnieć, kościół opustoszał i poszedł w ruinę. Tylko przy szpitalu siedział zawsze na probostwie Miechowita (do 1826 r.). Władysław ks. dobrzyński pozwala w 1348 r. „Heyconi“, młynarzowi z Księtego, wystawić młyn pod Nowym Rypinem. Poddaje go sądom miejskim, obciąża obowiązkiem naprawy grobli, karmienia dwu wieprzaków książęcych (przy nich swego trzeciego), pozwala sadz na ryby urządzić, za co miał dawać dwie dworowi. Jako świadkowie na akcie podpisani: Tidemann de Radomino i Eberhardus advocatus Rippinensis. Imiona te świadczą o przewadze ludności niemieckiej w osadzie i okolicy najbliższej. Na akcie zastawu ziemi dobrzyńskiej przez Władysława Opolczyka w 1389 r. podpisał się „Petir Sromchen herre czu Rippin“. Jest to zapewne kasztelan rypiński, występujący w dok. od 1375 r. jako Petrus (Kod. Muczk. i Rz., II, 759, 805). Z innych kasztelanów spotykamy Bernarda w 1364 r. i „Jacussiusa de Strzygy“ w 1434 r. (Kod. Muczk., II, 202, 227, 265, 316). Król Władysław daje w 1411 r. „villam Antiqua Ryppin“ z młynem, Andrzejowi, cześnikowi dobrzyńskiemu, w zastaw 100 grzyw. Osada rozwijająca się przy nowym grodzie rypińskim otrzymała przywilej erekcyjny z prawem chełmińskiem w 1345 r. od Władysława ks. dobrzyńskiego. Jako uposażenie osada otrzymała znaczny obszar boru (pół mili kwadr.), rybołówstwo wolne na Rypienicy, młyn i tartak. Wójt otrzymał 7 włók. Obok 10-letniej wolności, dostało miasto przywilej na łaźnią. W 1409 r. Krzyżacy, mimo zawartego pokoju, napadają i niszczą nową osadę. Gdy po ustaleniu pokoju wzmogła się kolonizacya a następnie i zamożność tej okolicy, R. z pogranicznego grodu staje się stolicą powiatu i miejscem odbywania sądów ziemskich, które odprawiano trzy razy do roku, w tydzień po ukończeniu sądów w Lipnie (na mocy konstytucyi z 1593 r.). Starostowie objąwszy sądy miejskie przywłaszczyli sobie włóki wójtowskie a las miejski w $^3/_4$ wcielono do dóbr królewskich Trąbin, graniczących z miastem. Za rządów pruskich wójtowstwo wcielono do obrębu dóbr rządowych. Na pozostałych szczątkach lasu miasto potworzyło kolonie (rumunki), które w 1818 r. wypuszczono w 30-letnią dzierżawę. W 1779 r. dla podniesienia osady magistrat dozwolił osiedlać się żydom i nadał im wszystkie prawa obywateli miejskich. R. 1789 miasto król. R. wysiewało 67 kor. żyta., 1 kor. pszen., czynszu pobierało 402 zł. Proboszcz wysiewał w R. 5 kor. żyta, tyleż na Starorypinie a na Dylewie 12 kor. żyta, 4 kor. pszen. Probostwo św. Ducha wysiewało 39 kor. żyta, 1 kor. pszen. a czynsz pobierało

138 złp. Za rządu pruskiego (około 1800 r.) R. ma 72 dm., 250 mk., jest siedzibą sądu okręgowego i posiada garnizon ze szwadronu huzarów. Wojska francuzkie przechodząc przez R. w 1807 r. zniszczyły i tak już biedną osadę. Dopiero po 1815 r. zaczyna się wzrost i uporządkowanie miasta. R. par., dek. rypiński, 4778 dusz. Rypińskie ststwo niegrodowe, w woj. inowrocławskiem, ziemi dobrzyńskiej, podług lustracyi z r. 1662 składało się z miasta Rypina i z wsi: Stary Rypin, Głowińsk i Pścininko. Po r. 1736 zaliczone było do woj. brzesko-kujawskiego. W r. 1771 posiadał je Michał Podoski, kaszt. rypiński, opłacając zeń kwarty złp. 1400 gr. 13, a hyberny złp. 383 gr. 10. Na sejmie z r. 1773-75 nadano te dobra w posiadanie emfiteutyczne Franciszkowi Podoskiemu, synowi Michała. Przez uchwałę sejmową z r. 1768 ststwo stało się grodowem. Dawny powiat rypiński miał w XVI w. obszaru 21·27 mil kw., obejmował 24 parafie a w nich 2 miasta i 115 wsi. Opis i historyą R. podał Aleks. Sławeńsko Sławiński w dziełku: „Rypin, Lipnoskie pod względem histor., statyst. i archeol.“, Warszawa 1856 r. Por. też W. H. Gawareckiego: „Opis ziemi dobrzyńskiej“, Płock 1825 r.

Rypiński powiat gub. płockiej zajmuje zachodnio-północną część gubernii. Od północy i zachodu przytyka do Prus; granicę naturalną tworzą tu rzeki: Drwęca i jej dopływ Rypienica; od wschodu graniczy z pow. mławskim i sierpeckim, od południa z lipnowskim i rypińskim. Obszar powiatu wynosi 22·62 mil kwadr. (209,237 mr.), w tem na jeziora przypada 0·18 mil. Zajmuje on część południowego stoku wyżyny pojezierza baltyckiego. Północna część powiatu wznies. do 480 st. npm., podczas gdy południowa opada do 420 st. W środku powiatu około Rypina występuje obniżenie poziomu, wzrastające w kierunku ku zachodowi. Obszar, śród którego mieszczą się drobne jeziora (Żałe, Ostrowite), wznosi się około 380 st. a w miarę zbliżania się ku Drwęcy opada poziom do 280 st. Obszar powiatu we wschodniej, większej, połowie przedstawia równinę, z glebą piaszczystą, kamienistą, niedawno jeszcze pokrytą rozległemi lasami, które dotąd jeszcze przechowały się w znacznej części (około 32,000 mr.). Wody tego obszaru uprowadza Skrwa, płynąca niedaleko wschodniej granicy powiatu. Prócz tego gromadzą się one w obszernych jeziorach płd.-wschod. części: Orszulewo (549 mr. i do 80 st. głęb.), Szczutowo (161 mr. i 18 st. głęb.), Skrwilno (210 mr. i 5 do 10 st. głęb.) i Likiec (100 mr.). Płd.-zachodnia, mniejsza, część powiatu przedstawia obszar falisty, z licznymi zagłębieniami, w których wody potworzyły torfiska. Gleba tu gliniasta i marglowata. Lasy liściaste (buki i grabina) koło jeziora Żałe. Jeziora dość liczne, jak: Żałe (291 mr.), Kleszczyn (138 mr.), Trąbin (88 mr.), Ostrowite (80 mr.), Sitnica (81 mr.), Ugoszcz (30 mr.; ob. Jeziora rypińskie przez E. Dziewulskiego, Pam. Fizyogr., I, 101—109). Wody tej części uprowadza Rypienica, płynąca środkiem powiatu, i Ruziec, na południ. jego granicy. O rozległości przedhistorycznych zbiorowisk wodnych na tym obszarze świadczą znaczne obszary pokładów torfu, obejmujące do 16,000 mr., przy grubości od 3 do 5 stóp. Dobywanie odbywa się zaledwie na $^1/_{10}$ tego obszaru. Najlepszy torf kopią koło Balina i Pręczek. Z innych płodów kopalnych znajduje się kamień wapienny w niewielkich kawałkach, margiel wapienny i niekiedy kawałki bursztynu. Żyzność gleby, przy dość gęstym zaludnieniu, sprzyja rozwojowi rolnictwa. Zarówno większe gospodarstwa folwarczne jak i mniejsze kolonie i osady włościańskie przedstawiają znaczny postęp w uprawie roli i hodowli inwentarza. Większa i średnia własność zajmuje 138,384 mr., włościanie 69,895 mr. Pograniczne położenie ułatwia korzystny zbyt produktów gospodarstwa rolnego (owce opasowe, nabiał, drób). Brak dróg bitych źle oddziaływa na rozwój rolnictwa i przemysłu. Prócz niewielkiego kawałka drogi bitej na trakcie z Dobrzynia na Lipno do Rypina niema innych dróg bitych w powiecie. Przemysł fabryczny nie mógł się pomyślniej rozwinąć. Istnieją tylko drobne zakłady, łączące się zwykle z gospodarstwami folwarcznemi. W 1880 r. były 2 gorzelnie (10 robot.) z produk. na 34,500 rs., 3 browary (10 rob.) i 8765 rs., 2 garbarnie (5 rob.) i 2700 rs., 24 cegielnie (60 rob.) i 30,500 rs , 1 mydlarnia (2 rob.) i 3000 rs., 6 hamerni (15 rob.) i 3895 rs., 1 olearnia (3 rob.) 480 rs. i 2 młyny parowe (6 rob.) i 62,600 rs. Ogólna suma produkcyi wynosiła 146,440 rs. Prócz tego było 31 młynów, 30 wiatraków i 5 tartaków, z prod. oznaczoną w przybliżeniu na 45,000 rs. Przemysł rzemieślniczy zatrudniał 684 warsztatów, przy prod. na 42,053 rs. Szkół początkowych było w 1883 r. 26 (1 miejska, 24 gminne, 1 wiejska), prócz tego 18 ewangielickich. W 1880 r. uczyło się 1204 chłopców i 676 dziewcząt, w tej liczbie w szkołach ewang. 388 (228 chłop. i 160 dziew.). Kas zaliczkowo-pożyczkowych jest 10, z kapitałem zakładowym 7273 rs. Ludność powiatu, wynosząca w 1867 r. 49,188 głów, wzrosła obecnie do 66,000. W 1880 r. było 58,000 mk. (28,448 męż., 29,553 kob.). Z wyłączeniem jednego miasta (Rypina), w gminach wiejskich mieszkało 54,991 mk., w tej liczbie 45,730 katol., 6875 protest., 2,554 żydów. Sekta anabaptystów szerzyła tu w ostatnich czasach swą propagandę i po-

siada podobno śród kolonistów niemieckich licznych wyznawców. Pod względem kościelnym powiat stanowi dekanat dyecezyi płockiej, składający się z 17 parafii: Chrostkowo, Dulsk, Gójsk, Łukomia, Osiek pod Brodnicą, Płonne, Radomin, Radziki, Rogowo, Ruże, Rypin, Sadłowo, Skrwilno, Strzygi, Świedziebna, Trąbin i Żałe. Pod względem sądowym istnieje tu jeden okrąg sądu pokoju dla Rypina i 5 okręgów sądów gminnych: Dobrzyń, Strzygi, Przywitowo, Nadróż, Gójsk. Pod względem administracyjnym powiat składa się z 1 miasta i 16 gmin wiejskich: Chrostkowo, Czermin, Dobrzyń, Dzierzno, Gójsk, Okalewo, Osiek, Płonne, Pręczki, Rogowo, Stare-Rypin, Skrwilno, Sokołowo, Szczutowo, Wąpielsk i Żałe. *Br. Ch.*

Rypinek, wś i fol. nad Prosną, pow. kaliski, gm. Kalisz, par. Dobrzec Wielki, odl. od Kalisza pół wiorsty. Stanowi cel spacerów dla mieszkańców Kalisza. Wś ma 12 dm., 109 mk.; fol. 5 dm., 27 mk.; należy do dóbr Opatówek. W 1827 r. 14 dm., 128 mk. Wspominana w dok. z 1287 r. (ob. t. IX, 60).

Rypki 1) wś i fol., pow. zasławski, należy do zasławskiego klucza dóbr sławuckich. 2.) **R.**, w spisie z 1885 r. *Rjepki*, wś, pow. zwinogródzki, w 3 okr. pol., gm. Winograd, par. kat. Łysianka, o 43 w. od Zwinogródki a 8 w. od mka Winograda, ma 1245 mk., w tej liczbie około 80 katol.; cerkiew Pokrowska, drewniana, niewiadomej erekcyi. Należała do klucza olszańskiego hr. Branickich, teraz ministerstwa Udiełów.

Ryplewa al. *Na Ryplewi*, pasieka w Myszkowie, pow. zaleszczycki.

Rypna, mylnie *Rybna*, wś u źródeł rzki Tarnorudki, dopł. Zbrucza, pow. proskurowski, okr. pol. Satanów, gm. Sarnów, par. Tarnoruda, o 30 w. od Wołoczysk, w pobliżu granicy Galicyi i gub. wołyńskiej, ma 88 osad, 520 mk., 894 dzies. ziemi włośc. (z Serbinówką), 1326 dzies. dworskiej (z Sołomną). Należała do Zuzanny Iwanowskiej, skarbnikowej latyczowskiej, dziś Marcina Zaleskiego. *Dr. M.*

Rypna, szczyt, w paśmie Czortki, w Karpatach wschodnich, dziale skolsko-delatyńskim, w obr. gm. Porohów, pow. bohorodczański. Pasmo Czortki ciągnie się od płd.-wsch. na płd.-zach., od doliny Bystrzycy Nadworniańskiej aż po dolinę Bystrzycy Sołotwińskiej, na przestrzeni 15 klm. Wzdłuż grzbietu ciągnie się granica gmin Zielonej i Porohów z jednej a Pasiecznej, Maniawy i Kryczkiej z drugiej strony. W samym środku grzbietu, u zejścia się granic Pasiecznej, Zielonej i Maniawy, legła najdzikisza część, sięgająca ponad granicę lasów do wys. 1282 mt. Odtąd ku płn.-zach. grzbiet powolnie opada, dochodząc w Szczyworysie (al. Szyworysie) 1078 mt. wys. Od szczytu 1282 mt., na płd.-zach. wzbija się szczyt Rypna, 1210 mt. wys.; na płd. zaś wsch. grzbiet skalisty równie opada, dochodząc w Czortce wys. 1159 mt. Od niej na płd. szczyt Klewa (1134 mt.); idąc dalej ku płd.-wsch. spotykamy w bocznym północnym rozgałęzieniu szczyt Czorcin (1178 mt.); wreszcie płd.-wsch. ostatnie czubki są 1242 mt., 1060 mt. i 1065 mt., tuż nad doliną Bystrzycy nadworniańskiej. Z działu tego spływają liczne potoki na płd.-wsch. do Bystrzycy, jak Buchtowiec, Czorcin i Chrepelów; ku płn.-wsch. Maniawka, wreszcie ku płn.-zach. Rypna i Sumaryn i ku płn. Płoska, wszystkie do Bystrzycy Sołotwińskiej. Równolegle doń, cokolwiek na płd.-zach. legły grzbiety Stanimir i Olenica. *Br. G.*

Rypna, potok, powstaje w obr. gm. Porohów, pow. bohorodczański, u płn. podnóża pasma górskiego Stanimira (1549 mt.); płynie leśnym jarem wprost na płn., popod zachodnie stopy lesistej góry Rypnej (1210 mt.), a zabrawszy strugę z pod Rypnej, zwraca się na płd.-zach. i wpada naprzeciw Huty (przys. Porohów) do Bystrzycy Sołotwińskiej z praw. brzegu. Od płd. wznosi się dział górski Olenica (1384 mt.) i Buk (1289 mt.), a od płn.-wsch. rozgałęzienia zach. grzbietu Czortki (1259 mt.). Przyjmuje liczne dopływy, między nimi Semniatyn. Długość biegu $8^1/_2$ klm. *Br. G.*

Rypne al. *Rypnianka*, potok, powstaje w obr. gm. Rypnego, pow. dolińskim, w lesie Rosyszczu. Przepływa przez środek wsi Rypnego, doliną górską, nad którą od zach. wznosi się Homotówka (739 mt.) a od wsch. las i wzgórze Bahoniec (645 mt.); wszedłszy na obszar wsi Duby, uchodzi na płn.-wsch. krańcu tejże do rz. Duby, dopł. Czeczwy. Długość biegu 6 klm. Źródła wznies 700 mt., ujście 440 mt. *Br. G.*

Rypne al. *Ropne*, wś, pow. doliński, 21 klm. na płd.-wsch. od Doliny, 12 klm. na płd. od sądu powiat. w Roźniatowie, na zach. od urzędu pocz. w Perehińsku. Na płn. leży Duba, na wsch. Perehińsko, na płd.-zach. Lipowica, na zach. Lecówka. Wieś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem pot. Rypne, zwanego dawniej „Ropnym potokiem“, wpadającego do Duby. Nastaje on w płd. stronie wsi a płynie na płn. do Duby. Na płd. od źródlisk pot. Rypnego nastaje inna mała struga i płynie na zach. do Lecówki, gdzie wpada do pot. tejże nazwy, tworzącego jedno z ramion Duby. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie pot. Rypnego. Najwyższe wzniesienie na płd. w lesie Rusyszcze wynosi 785 mt. Własn. więk. (Fundacyi hr. Skarbka) ma pastw. 22, lasu 1195 mr.; wł. mn. roli or. 216,

łąk i ogr. 437, pastw. 146 mr. W r. 1880 było 88 dm., 585 mk. w gminie; 877 obrz. gr.-kat., narodowości rusińskiej, 8 wyzn. mojż., narodowości niemieckiej. Par. rz.-kat. w Roźniatowie, gr.-kat. w Dubie. We wsi jest cerkiew i szkoła niezorganizowana. Jest tu kopalnia nafty. *Lu. Dz.*

Rypnianka, potok, ob. *Rypianka, Rypne.*

Rypny al. *Rybny*, potoczek, w obr. Uliczna, pow. drohobycki, ubiegłszy 2½ klm. wpada do Kłodnicy z praw. brzegu. Ob. *Rybny.*

Ryppin, niem. ob. *Rybin.*

Rypułtowice, w XV w. *Rypolthowicze*, w XVI w. *Rypulthowicze*, wś włośc. nad rz. Pabianką, pow. łaski, gm. Widzew, par. Pabianice, ma 18 dm., 208 mk., 533 mr. W 1827 r. było 27 dm., 215 mk. Należała do dóbr Widzów. R. były własnością kapituły krakowskiej, należały do klucza pabianickiego. Wś miała prawo niemieckie. W połowie XV w. było 20 łan., z których płacono czynszu na św. Marcina po 21 groszy i pół grosza pronota, 2 kapłony, 30 jaj. Kmiecie obowiązani są jedną łąkę skosić. W tejże wsi jest 2 zagr., z których pierwszy płaci 20 gr., drugi 18 groszy; z młyna dawano kapitule 4 korce mąki, a młynarz 1 korzec pszenicy na Boże Narodzenie, drugi na Wielkanoc a trzeci na Zielone Świątki; był też łan sołtysi. Kmiecie płacili po pół grzywny za obyedne a sołtys 4 grosze (Długosz, L. B., I, 283, 293). W XVI w. dziesięcinę pobierał proboszcz łęczycki od kmieci i z łanów sołtysich, dwa tylko łany i jedno pole nad sadzawką dawały pleb. w Pabianicach (wartości do 2 grzyw.). Pleban pobierał też od kmieci kolędę po korcu owsa z domu (Łaski, L. B., I., 381). W 1552 r. wś miała 31 osad, 22 łan (Pawiński, Wielkop., II, 238). W pobliżu R. istniała też w XV w. Wola Rypołtowska, mająca 13 łanów, na prawie polskim osadzonych. Kapitule płacono czynsz po 9 skotów z łanu, 2 kapłony, 30 jaj a dziesięcinę, wartości 9 do 10 grzyw., dawano na stół arcybiskupi. Ciekawe szczegóły o powinnościach włościan w dobrach pabianickich podaje Długosz przy opisie tej wsi (L. B., I, 291). *Br. Ch.*

Rypy Leskowieckie, ob. *Leskowieckie R.*

Rypyliwka, ob. *Muchliniec.*

Ryś, dwie os. leśne, pow. wieluński, gm. i par. Lututów, odl. od Wielunia 14 w., mają 2 dm., 28 mk. W 1827 r. 5 dm., 37 mk.

Ryś, ob. *Ilija.*

Rysa, grupa zabudowań w obr. Głębowic, pow. wadowicki. *Br. G.*

Rysanka al. *Ryszanka*, potok, w obr. gm. Ujsoł, pow. żywiecki, spływa z polany Rysanki, na zach. stoku góry Lipowskiej (1324 mt.), płynie na płd. i ubiegłszy 2½ klm., wpada do pot. Bystrego z praw. brzegu.

Rysianka, potok, w hr. liptowskiem (Węgry), w Tatrach Niźnich, w półn. działach, w obr. gm. Lupczy Niemieckiej, wypływa z pod góry Siedliska (1527 mt.), płynie na płn.-zach. i wpada do Lupczanki od praw. brzegu. Długość biegu 3 klm. *Br. G.*

Rysie 1) wś włośc., pow. radzymiński, gm. Klembów, par. Postoliska, ma 88 mk., 199 mr. W 1827 r. było 2 dm., 29 mk. 2.) **R.,** wś, pow. nowomiński, gm. Dębe Wielkie, par. Mińsk, ma 18 osad, 146 mk., 22 mr. dwor. i 246 mr. włośc. W 1827 r. było 14 dm., 113 mk. Wchodziła w skład dóbr Dębe Małe.

Rysie z *Rudami*, wieś pow. brzeski, nad Uszwią, dopł. Wisły z praw. brzegu. Wraz z obszarem więk. posiadł. ma 80 dm.; rozciąga się ulicą między dwoma potokami, z których zachodni, Łętowina, tworzy duży staw. We wsi młyn wodny. Gleba piaszczysta, lasy sosnowe. Wś otaczają bory od zachodu, mianowicie duży las kameralny, zwany Bartwickim, którego część najbliższa tej osady nosi nazwę Wałszyny, od połud. Łachmaniec a od wschodu Szumin. Wś graniczy na półn. z Niedzieliskami a na płd. z wólką Rudami. Par. rzym.-kat. w Szczepanowie. Urz. poczt. i st. kolei arc. Karola Ludwika w Słotwinie (o 12·4 klm.). R. ma 418 mk.; 414 rz.-kat. a 4 izrael. Obszar więk. pos. (Fr. Łasińskiego) składa się z 3 mr. roli, 22 mr. łąk, 2 mr. past. i 51 mr. lasu; mn. pos. ma 324 mr. roli, 90 mr. łąk, 57 mr. past. i 3 mr. lasu. Wchodziła w skład sstwa krzeczowskiego (ob. *Krzeczów*). *Mac.*

Rysiewicze 1.) wś, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Jody, okr. wiejski i dobra, Łopacińskich, Rafałowo, o 2 w. od gminy a 80 w. od Dzisny, ma 10 dm., 129 mk. (w 1864 r. 50 dusz rewiz.). 2.) **R.,** karczma, tamże, o 80½ w. od Dzisny, 1 dm., 8 mk. żydów.

Rysiki 1.) wś pryw. nad rz. Dziśnienką, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 74 w. od Dzisny, 14 dm., 134 mk. Była tu drewniana cerkiew prawosł. 2.) **R.,** wś włośc., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 77 w. od Dzisny, 8 dm., 98 mk.

Rysin 1.) wś i fol., pow. klimowicki, gm. Timonowo, ma 28 dm. i 130 mk., folusz i olejarnią; własność Anastazyi Podobiedowej. 2.) **R.,** wś, pow. siebieski, w 2 okr. pok. do spraw włośc., gm. Helenczyn, w 1863 r. 37 dusz rewiz.

Rysiny 1.) wś i fol., pow. kolski, gm. Kłodawa, par. Bierzwienna Długa, odl. od Koła 19 w. Wś ma 7 dm., 90 mk.; fol. 5 dm., 95 mk.; os. 1 dm., 5 mk. W 1827 r. 20 dm., 192 mk. W 1885 r. fol. R. rozl. mr. 732: gr. or. i ogr. mr. 621, łąk mr. 42, past. mr. 36, lasu mr. 11, nieuż. mr. 22; bud. mur. 15, z drzewa 8; płodozmian 12-polowy, pokłady torfu, wiatrak.

Należały dawniej do fol.: wś R. os. 22, z gr. mr. 22; wś Kamień al. Kamionka os. 6, z gr. mr. 195; wś Korytka os. 4, z gr. mr. 130. W XVI w. łany fol. dają dziesięcinę snopową a kmiece pieniężną, po 8 gr. z łanu, pleb. w Bierzwienny (Łaski, Lib. Ben., II, 450) W 1576 r. własność Stanisława Rysińskiego, miały 3 zagr., 1 kom., 1 karczmę, młyn, 1 rzemieśl., 15 osad. (Pawiński, Wielkp., II, 79). 2.) **R.**, kol. nad jez. Pąchowskim, pow. koniński, gm. Wysokie, par. Kramsk, odl. od Konina 24 w. Z Pąchowem liczą 65 dm., 516 mk. W 1827 r. 4 dm., 47 mk. *Br. Ch.*

Ryska, rzka, prawy dopł. Mołdawy (ob.).

Ryski 1.) wś, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Pokrowy, o 6 w. od gminy, 53 w. od Lidy a 17 w. od Wasiliszek, ma 3 dm., 54 mk. katol. (w 1864 r. 21 dusz rewiz.); należy do dóbr Wężowszczyzna, Żórawskich. 2.) **R.**, wś, pow. grodzieński, w 4 okr. pol., gm. Skidel, o 37 w. od Grodna. 3.) **R.**, uroczysko, pow. grodzieński, w 5 okr. pol., gm. Berszty, o 79 w. od Grodna. *J. Krz.*

Rysków, sioło, pow. rohaczewski, gm. Horodziec, ma 50 dm. i 260 mk.

Ryskowo, niem. *Roeskau*, u ludu *Reskowo*, u Kętrzyń. *Reszkowo*, wś włośc. na Kaszubach, nad jez. Reskowem, pow. kartuski, st. p. Miechucin, par. kat. Chmielno (o pół mili), od Kartuz o $1^3/_8$ mili. Szkoła katol. liczyła 1887 r. 127 dzieci. Razem z wyb. Karskanią i Lipowcem obejmuje wś 605 ha (270 roli or.), 28 osad gbur., 11 zagr. W 1869 r. było 388 mk., 363 kat. i 25 ew., 40 dm.; 1885 r. 52 dm., 79 dym., 439 mk., 420 kat., 19 ew. W dokum. z 1351 r. nosi nazwę Reyszko, w 1351 r. Roikau. Zachowany przywilej wykazuje (ob. Neue Pr. Prow. Blaetter, III), że R. zdawna książęta pomorscy zapisali na uposażenie kościoła w Chmielnie. Proboszcze z Chmielna bywali posiadaczami, pobierali wszelkie dochody i wykonywali sądy. R. 1351 wystawił prob. Henryk, zakonu premonstratensów, nowy przywilej: włók było 20; sołtys Eberhard, który ją na prawie chełm. nowo urządził, otrzymał 2 wł. wolne, nadto pobierał trzeci denar ze sądu i czwarty z karczmy. Z innych 18 włók dawano na św. Marcin od włóki pół grz., dwie kury i od każdego stołu na utrzymanie kleryka (pro clerici salaris) po dwa solidy. Czynsz ten sołtys zbierał i prob. dostawiał. Mesznego dawali od włóki korzec żyta i tyleż owsa. Na trzy roki wielkie czyli sądy, które się odbywały we wsi, sam proboszcz przyjeżdżał i przewodniczył, sołtys obowiązany podejmować go uczciwie. Wszystkie przewinienia mniejsze sądził sołtys, tylko krwi rozlew i zabójstwo zatrzymał sobie proboszcz. Jezioro Reskowo wydał prob. osadnikom na użytek. Zabronił osadnikom sprzedaży gruntu bez zezwolenia prob. i sołtysa. Klasztor norbertanek w Żukowie przejął później R. pod swój zarząd, wynagradzając proboszcza zapewne włókami przy kościele. Bór między R. i Miechucinem także należał do klasztoru (ob. Klasztory żeńskie p. Fankidejskiego, str. 57 i Zeitschr. d. Westpr. G. Ver., str. 133). Mesznego płaciło R. 1583 r. 4 korce żyta i tyleż owsa, było jednak zobowiązane do 8 kor. żyta (ob. Wizyt. Rozdrażewskiego, str. 22). *Kś. Fr.*

Ryskowska Kamionka, wś, pow. rohaczewski, gm. Horodziec, ma 36 dm. i 258 mk., z których 15 wychodzi na zarobek.

Ryśniate, ob. *Reszniate.*

Ryśniki, wś, pow. orszański, gm. Nowy Tuchyń, ma 24 dm. i 198 mk.

Ryśniuk, młyn na obszarze Łysica, pow. bohorodczański.

Rysowany Kamień, szczyt w paśmie Liwocza, na granicy Jodłowy (pow. pilźnieński) a Brzysk i Czermny (pow. jasielski). Wznies. 427 mt. Ob. *Liwocz.* *Br. G.*

Rysowo, niem. *Ruesshof*, fol. do Skurcza należący, pow. starogardzki, st. p., tel. i par. kat. Skurcz (1·5 klm. odl.), 298,17 ha roli orn. i ogr., 39·49 łąk, 9·51 lasu, 2 nieuż.; czysty dochód z gruntu 3802 mrk; fabr. krochmalu, cegielnia, hodowla bydła. W 1887 r. 6 dm., 93 mk. Na prawo od drogi z Wielbrandowa do żwirówki znajduje się cmentarzysko przedhistoryczne. W 1845 r. natrafiono na grób kamienny skrzynkowy, z którego wydobyto urn kilka (ob. Objaśn. Ossowskiego, str. 43). *Kś. Fr.*

Rystodola, zaśc. szlach., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 68 w. od Wilna, 1 dm., 5 mk. katol.

Rysulowa, szczyt w Tatrach Niżnich, na płn. (prawym) brzegu Czarnego Wagu, na granicy gm. Szczyrby i Ważca, w hr. liptowskim, pod 37° 41′ wsch. dłg. g. F., a 49° 1′ 52″ płn. sz. g. Wznies. 1032 mt. (szt. gen.). Por. *Głęboki Potok.* *Br. G.*

Ryświanka, wś nad rz. Stasią, pow. równieński, na płn. od mka Tuczyna.

Rysy, niem. *Meeraugspitze*, węg. *Tengerszem-csúsz*, szczyt w Tatrach polsko-węgierskich (mylnie *Wagą* zwany), w głównym grzbiecie Tatr, na granicy Galicyi i Spiżu. Stanowi on narożnik dolin Czarnego stawu nad Rybiem (od płn.-zach.), Zmarzłego stawu (od wsch.) i Żabich Mięguszowieckich (od płd.-zach.). Miano pochodzi zapewne od rysy w płn. jego ścianie, która od samego wierzchu zasłana śniegiem czyni wydatnym ten szczyt, tuż obok Wysokiej. Widok z Rysów na wnętrze Tatr u turystów, węgierskich zwłaszcza, uchodzi za najpiękniejszy i najrozleglejszy na węgierskiej stronie. Jan Hum-

falvy, geograf węgierski, w dziele o Węgrach (t. I, p. 369) nazwał ten szczyt „Magyar Rigi“. Szczyt R. wznosi sie 40 do 100 mt. po nad główny grzbiet. Składają go głazy ustawione jakby w progi, z których najwyższy stanowi wierzchołek. Tworzą one jakby skalistą wieżę, sterczącą przy zbiegu trzech grzbietów. Zachodnim łączą się z Mięguszowieckiemi turniami (2435 mt.), południowym z Wysoką (2555 mt.), a północnym z Żabim wierchem (2262 mt.). Widać ztąd jakby kamienne morze wierchów, czubków, turni, grzbietów, otchłani, pośród których błyszczą źwierciadła stawów tatrzańskich. Ze szczytów widzialne są: Łomnica, Lodowy, Sławkowski, Garłuch, Pośrednia grań, Kończysta, Mięguszowieckie turnie, Wysoka, Baszta, Solisko, Krywań, Koprowa i cały grzbiet Wołoszyna, wybiegający od Świnnicy. Według prof. Rotha widać stawy: Rybie, Czarny staw nad Rybiem, dwa Żabie Białczańskie, Zmarzły staw, Czeski staw, Zielony i Litworowy staw, Zadni staw, najwyższy z pięciu pod Zawratem, dwa Żabie Mięguszowieckie, Hinczowy i Szczyrbskie jezioro. Eljasz w „Przewodniku“ (1886 r. 236) podaje 10 stawów; wyklucza staw Hinczowy, Zielony i Litworowy. Pierwszy wszedł na ten szczyt Edward Blásy z Wielki na Śpiżu, d. 30 lipca 1840 r. Zwykły tor turystyczny z Zakopanego prowadzi do Roztoki, zkąd doliną Białej Wody do Czeskiego, gdzie spędza się noc pod niebem. Drugiego dnia przez przełęcz Wagę (2408 mt.) wchodzi się na R. około południa, zkąd schodzi się nad Czarny staw, dalej nad Rybie, gdzie wypada nocleg w schronisku Staszyca. Trzeciego dnia powrót do Zakopanego. Ze strony spiskiej wychodzi się z leśniczówki (Hági) w Sztwole (Stola) ku Szczyrbskiemu, następnie ku Popradzkiemu, a wreszcie Żabim Mięguszowieckim; ztąd zwraca się ku Wysokiej, na przełęcz Wagę, wreszcie na szczyt R. Wznies.: 2308 mt. (szt. gen.), 2294·9 mt. (Korzistka), 2310·4 mt. (Fuchs), 2308·97 mt. i 2311·32 mt. (Kolbenheyer). Nazwę „Rysy“ nadano mylnie na mapie spec. austr.-węg. (Z. 9, Col. XXII) szczytowi dalej na płn. położonemu, t. j. *Żabiemu*. *Br. G.*

Ryszardów, fol., pow. piotrkowski, gm. i par. Gorzkowice, odl. 20 w. od Piotrkowa. Fol. ten, oddzielony od dóbr Plucice, rozl. mr. 227: gr. or. i ogr. mr. 179, łąk mr. 31, past. mr. 9, nieuż. mr. 8; bud. z drzewa 7.

Ryszewek, wś, pow. lipnowski, gm. Kłokock, par. Ostrowite, odl. o 3 w. od Lipna, ma szkołę początkową, 17 dm., 148 mk., 363 mr. obszaru. W 1827 r. 14 dm., 91 mk.

Ryszewko, wś kościelna, pow. mogilnicki (Żnin), dek. rogowski, o 7 klm. na wsch.-płd. od Rogowa i tyleż na płd. od Gąsawy (poczta), na starym trakcie gnieźnieńskim; par. w miejscu, st. dr. żel. w Mogilnie o 14 klm. Z os. Borek (2 dm., 19 mk.) ma 11 dm., 113 mk. kat. i 278 ha (216 roli, 27 łąk, 3 lasu). Między r. 1366—1383 pisał się z R. czyli z Małego Ryszewa Grzymisław, ten sam pewno, ktory (1358—1378) pisał się z Ryszewa (Kod. Wielk.). Około r. 1523 należało R. do opatów trzemeszyńskich; z łanów kmiecych płacono dziesięcinę snopową probosz. strzyżewskim, a miejscowym mesznego po korcu pszenicy i tyleż owsa. W r. 1577 było tu $4^1/_2$ śladów osiadł., jeden sołtysi; w 1579 r. $5^1/_2$ a w 1618 r. $3^1/_2$ osiadł. i 2 wcielone do folwarku. Spisy z końca zeszłego wieku wykazują R. między posiadłościami kapituły gnieźnieńskiej. Kościoł p. w. św. Maryi Magdaleny istniał już w pierwszych latach XIV w. i afiliowany był do par. gąsawskiej. Wyniesiony następnie do godności parafialnego, zawiadowany był przez zakonników trzemeszyńskich aż do ich zniesienia. W skład par. (580 dusz) wchodzą: Borek, Głowy, R., Ryszewo, Szrama i Zalesie. Probostwo ma 150 ha ziemi. *E. Cal.*

Ryszewo, w dok. *Rissow*, os. młyn. nad rzką Skrwą, na obszarze dóbr Biskupice. Istnieje dziś młyn w dobrach Biskupice (pow. płocki), gm. Brwilno, niedaleko ujścia Skrwy do Wisły. Do tej to zapewne osady odnoszą się szczegóły zachowane w dok. z XVI w. W r. 1379 wyrok sądu płockiego przysądził bisk. płockiemu młyn Rissow nad Skrwą. W 1383 r. Piotr syn Mikołaja, cześnik płocki, sprzedaje dziedziczną swą trzecią część „molendini Rijssonis in fluvio dicto Strqua in bonis Biskupicze“ za 10 grzyw. toruńskich bisk. Sciborowi (Kod. Maz., 101). *Br. Ch.*

Ryszewo, wś, pow. mogilnicki (Żnin), o 7 klm. na wsch.-płd. od Rogowa, przy trakcie z Gniezna na Gąsawę do Żnina, nad Wołownicą (dopł. jez. Zioło); par. Ryszewko, poczta w Gąsawie, st. dr. żel. w Mogilnie o 14 klm.; 43 dm., 361 mk. (380 kat., 53 prot.) i 770 ha (491 roli, 97 łąk, 12 lasu). Większa posiadł. (zwana dziś *Taubenwalde* od pobliskiego nadleśnictwa) ma 157 ha, z czystym doch. grunt. 1255 mrk; właścicielem jest Karol Morgenstern. W r. 1285 Przemysław II zwalniając osadę R., dziedzictwo Andrzeja, od ciężarów, zezwolił na założenie miasta z prawem niemieckiem. Andrzej ten zachodzi raz jeszcze w dok. wielkopolskich pod r. 1293; w r. 1345 pisał się Jakub z R.; Grzymisław zaś (1358—1378) pochodził z pogranicznego Ryszewka. R. 1365 Andrzej z Kunowa sprzedał R. braciom Janowi, Mikołajowi, Przecławowi, Włodzimierzowi (Markusz w r. 1370) i Wojciechowi z Studzieńca, a następnego roku (1336) oddał sołtystwo R. jakiemuś Chwał-

kowi celem osadzania wsi na prawie niemieckiem. Pierwszą z tych czynności potwierdził król (1366). W r. 1370 potwierdził król zamianę R., dziedzictwa braci z Studzieńca, na Jabłowo, posiadłość klasztorn trzemeszyńskiego; dyplomaty wreszcie z r. 1393 (Kod. Wielkop., n. 1932) wspominają o Przezdrzewie, dziedzicu R. który od rzeczonego klasztoru był wziął R., w zamian za Załachów i Brzyskorzystew. Około r. 1523 składało się R. z łanów kmiecych i dziedzicznych (Łaski, Lib. Ben., I, 168 i 170); w r. 1577—79 było 13 śladów osiadł., 3 rzemieśl. i 5 zagrodn.; w r. 1618 jest R. wsią duchowną. Spisy z końca XVIII w. wymieniają R. jako posiadłość kapituły gnieźn.; zabrane przez rząd pruski, tworzyło przez pewien czas domenę, którą następnie wcielono do domeny mogilnickiej. *E. Cal.*

Ryszewskie *nadleśnictwo*, al. *Ryszewo*, *Gołąbki*, niem. *Taubenwalde*, nadleśn. królewskie i okr. domin., pow. mogilnicki (Żnin), o 9 klm. na wsch.-płd. od Rogowa i o 2 klm. na wschód od Ryszewa, par. Ryszewko, poczta w Gościeszynie, st. dr. żel. w Mogilnie o 12 klm.; 1 dm. i 9 mk. W skład okr. domin. wchodzą leśnictwa: Fennbrueck (1 dm., 9 mk.), Głębockie (Glembitz, 1 dm., 14 mk.), Kerngrund (1 dm., 5 mk.), Długi Bród (Langfurth, 1 dm., 6 mk.) i Sarnówka (Rehhorst, 1 dm., 7 mk.); cały okr. ma 6 dm., 50 mk. (12 kat., 38 prot.) i 5030 ha (170 roli, 92 łąk, 4519 lasu); czysty doch. z ha roli wynosi 7·25, łąk 5·49, lasu 3·92 mrk. Lasy są sosnowe. *E. Cal.*

Ryszka al. *Ryszkowska Struga*, niem. *Rischkefliess*, struga w pow. świeckim. Według mapy sztabowej (z r. 1873—74) wypływa przy młynie Ryszce z jeziora, do którego z płd. uchodai struga Mokra (Mukrz Fliess) a z zach. Hamer. Biegnie na płn. okolicą lesistą. Minąwszy Jakubowo i Zgorzałymost, gdzie obraca młyn, przyjmuje poniżej wsi Wierzchów mały dopływ z pod Pruskiego. Odtąd przybiera kierunek wschodni i za Skrzyniskami (Grueneck) wpada do Czarnej wody (Schwarzwasser). Przed ujściem zowią ją Zatokami. *Kś. Fr.*

Ryszka, niem. *Rischke*, os. młyn. nad strugą Ryszką (Rischkefliess), pow. świecki, st. p. Gacki, par. kat. Drzycim, gm. Mszano; 582·18 magd. mr. W 1868 r. 13 bud., 5 dm., 54 mk., 32 kat., 22 ew.; 1885 r. 2 dm., 20 mk. Krzyżacy mieli tu swój folw. o 2 włókach (ob. Gesch. d. Kr. Schwetz von Wegner, str. 433). R. 1676 należała R. do zamku świeckiego i liczyła 10 mk.; czynsz wynosił 1682 r. 1 zł. R. 1773 obejmowała 2 włóki włośc., 3 dymy, 15 mk. ew. R. 1789 należał młyn, w wieczystą dzierżawę puszczony, do pow. chojnickiego, wójtowstwa świeckiego (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., XIX, str. 288). Według taryfy poborowej na symplę z r. 1717 płaciła R. 1 zł. (ob. Cod. Belnen. w Peplinie, str. 89).

Ryszkajcie, dwór, pow. szawelski, gm. Krupie, o 38 w. od Szawel.

Ryszkajówka, karczma koło Tyszyny, pow. sokalski.

Ryszkanowka, *Ryszkan*, dawniej *Kopaczanka*, mko (od 1860 r.) nad rz. Kopaczanką, w pow. jasskim gub. bessarabskiej, o 35 w. od Bielicy, przy drodze do Austryi, ma 167 dm., 1164 mk., 3 cerkwie. Ożywiony handel bydłem, solą, rybą i dziegciem.

Ryszki 1.) wś włośc., pow. grójecki, gm. Nowa Wieś, par. Boglewice, posiada szkołę początkową, 144 mk., 252 mr. W 1827 r. 18 dm., 161 mk. 2.) **R.** al. *Ryżki*, wś i fol., pow. łukowski, gm. i par. Łuków, ma 30 dm., 237 mk., 705 mr. ziemi. W 1827 r. 32 dm., 251 mk. Fol. R. Fałki rozl. mr. 419: gr. or. i ogr. mr. 204, łąk mr. 4, lasu mr. 170, zarośli i past. mr. 11, nieuż. mr. 30. Wś R. os. 19, z gr. mr. 169. W 1531 w. wś Riski, w par. Łuków, własność szlachty zagrodowej: Pietrasów, Gozdziejów, którzy mieli 1 łan. Część Mikoła i Dobka $^1/_2$ łanu. W 1552 r. wś szlach. części Piotrassowiat, Gosceiewiat 1 łan; część Stanisława i braci $^1/_4$ łanu; część Sandziczów $^1/_4$ łanu. W r. 1580 Jakub Riskowski płacił od siebie i od uczęstników swych z połowicy wsi od 4 włók, które sami orzą, fl. 2, od zagrody bez roli gr. 4, od Mikołajowego zagrodnika gr. 4. P. Jan Riskowski od 2 włók, które sam orze, fl. 1, od zagr. bez roli gr. 4. Summa fl. 1 gr. 16 (Pawiński, Małop., 381, 391, 410). 3.) **R.,** wś, pow. węgrowski, gm. Jaczew, par. Liw, ma 2 dm., 21 mk., 76 mr. W 1827 r. 1 dm., 8 mk. *Br. Ch.*

Ryszki, dwór, pow. rossieński, gm. Sartyniki, par. Szyłele, o 80 w. od Rossień. U Buszyńskiego podany dwór, własność Lachowicza, i okolica szlachecka.

Ryszkowa Wola, wś, pow. jarosławski, nad dopł. Lubaczówki, przy drodze z Jarosławia do Oleszyc. Na płd. od wsi idzie tor kolei jarosław.-sokalskiej ze st. Bobrówka (18 klm. od Jarosławia, 19 klm. od Oleszyc). Wznies. 208 mt. npm.; gleba piaszczysta. Od wschodu, południa i zachodu bory sosnowe. Posiada par. gr.-kat. i szkołę etatową, a na obszarze większym (ks. Jerzego Czartoryskiego) gorzelnię. W 1880 r. było 175 dm. i 5 na obszarze więk. posiadł. Pożar 1887 r. obrócił w perzynę cerkiew drewnianą, zabudowania plebańskie i 23 zagród, które jednak odbudowano. Z 1035 mk. (492 męż, 543 kob.) przebywa na obszarze więk. pos. 60 osób; 928 gr.-kat., 68 rz.-kat., 9 innych wyznań a 30 izr. Pos. więk. ma 563 roli, 172 łąk i ogr., 63 passt. i 1315 mr. lasu; pos. mn. 1155 roli,

378 łąk, 424 past. i 22 mr. lasu. Do mniejszej posiadł. wliczono uposażenie proboszcza gr.-kat. (48 roli, 8 łąk i 4 mr. past.). Par. (dyec. przemyska, dek. jarosławski) obejmuje Chodanie, Surmaczówkę i Pohodę. Wieś graniczy od płd. z Bobrówką, na zach. z os. Chodanie i lasami „Na Cisawie, na płn. z Zapałowem i Stawiskami a na wschód z os. Kobieluchami i lasem Horajem. *Mac.*

Ryszkowce al. *Ryżkowce*, wś, pow. berdyczowski, ob. *Hryszkowce*.

Ryszniate, ob. *Reszniate*.

Ryszowce, mylnie *Gryszowce* al. *Hryszowce*, wś, pow. jampolski, gm. i par. kat. Krasne, ma 111 osad, 934 mk., 1063 dz. ziemi włośc., 903 dwors., 41 cerkiewnej; gorzelnia. Cerkiew p. w. N. M. P., wzniesiona w 1871 r., ma 1025 wiernych. Własność Rusanowskich. *Dr. M.*

Ryszówka, wś, pow. żytomierski, o 14 w. od mka Uszomierza odległa. Składową część gruntu stanowi gnejs, chociaż znajduje się i czerwony granit. *A. L. Br.*

Rysztot, uroczysko, pow. bychowski; terpentyniarnia, zatrudniająca 2 ludzi, produkuje 260 pudów i daje 75 rs. dochodu; własność Martynowiczów.

Ryszuny 1.) w spisie z 1864 r. *Rymuny*, wś nad rzką Łoszą, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Szumsk, okr. wiejski i dobra, Sidorowiczów, Kiemiany, o 4 w. od gminy a 34 w. od Wilna, 14 dm., 3 mk. prawosł. i 111 katol. (55 dusz rewiz.), młyn wodny i tartak. 2.) **R.,** karczma, tamże, 1 dm., 5 mk, żyd.

Ryszyń, grupa domów w Smolinie, pow. Rawa Ruska.

Ryta, *Rysta*, rzeka w gub. grodzieńskiej, lewy dopływ Muchawca. Bierze początek w południowej części pow. brzeskiego z jez. Łukowa, leżącego śród błot puszczy Rudzkiej. Zrasza pow. brzeski, w dalszym zaś biegu dotyka pow. kobryńskiego. Długość biegu 90 w., kierunek ma zachodni; brzegi niskie, w górnej połowie pokryte wielkiemi lasami. Spławna od wsi Zalesia i Rudy. Przybiera rzeczkę Botynkę. *J. Krz.*

Ryta *Mała*, rzeczka w pow. kowelskim, połączona z jez. Tur za pośrednictwem Batorego kanału, uchodzi do Muchawca pod Szczebryną.

Ryta, potok, w obr. gm. Rzek, pow. wadowicki, płynie na płn.-zach. doliną podgórską, nad którą od zach. rozpościera się grzbiet Turoń (685 mt.), a od wschodu szczyt b. n. (728 mt.). Zabrawszy od lew. brzegu potok Doliny wpada poniżej kościoła do pot. Rzeki, w dalszym biegu Wieprzówką (ob.) zwanego. Długość biegu 4 1/2 klm. *Br. G.*

Ryta al. *Antoninowo*, niem. *Antoninsdorf*, kol. szlach. do Bukowca należąca, pow. świecki, st. p. Bukowiec, par. kat. Świekatowo, 255·47 magd. mr. W 1868 r. 21 dm., 154 mk., 7 kat., 147 ew.: 1885 r. 22 dm., 135 mk, Osada ta zwała się w XVIII w. Reta, Ryta, Rela, Rheda. R. 1756 została z Szewienkiem w części darowana, w części sprzedana pułk. Antoniemu Czapskiemu, który r. 1777 wcielił pustkowie Rytę do dóbr krupocińskich. Obecna kolonia powstała r. 1826 na obszarze Krupocina (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., 18, str. 152). *Ks. Fr.*

Rytarowice, pow. samborski, ob. *Rajtarowice*.

Ryte, *Rytoje*, jez. w pow. porzeckim gub. smoleńskiej, łączy się z jez. Dgo i Soszno.

Rytel, ludowe *Retel*, niem. *Rittel*, wś nad Brdą, pow. chojnicki, przy szosie i dr. żel. z Chojnic do Tczewa, o 13 klm. na płn.-wschód od Chojnic, par. kat. Czersk (o 2 mile); agentura poczt. w miejscu, szkoła 3-klasowa liczyła 1887 r. 2 naucz. i 185 dzieci. W skład gminy wchodzą oprócz Rytla, wyb. Jeziorki (1885 r. 5 dm., 31 mk.), os. Kaliska (2 dm., 19 mk.), Okole (Konigort, 5 dm., 40 mk.), Wądoły (5 dm., 54 mk.), razem 1812 ha (776 lasu, 58 łąk, 210 roli). Gleba tu piaszczysta, uboga, w pobliżu znaczne pokłady torfu. Mieszkańcy trudnią się rolnictwem, hodowlą bydła i wywózką drzewa. Cała gmina liczyła 1885 r. 82 dm., 141 dym., 671 mk., 605 kat., 57 ew., 9 żyd. Przy R. ciągnie się kanał kilka mil od leśn. Muehlhof aż do Nowych Barłogów, wykopany przez rząd dla nawodnienia łąk. R. leży na wznies. 405 st. npm., poziom Brdy zaś tu 347 st. npm. We wschodniej stronie wsi odkryto cmentarzysko, które (r. 1824) przy budowaniu żwirówki berlińskiej do szczętu zniszczono (ob. Objaśn. do mapy Ossowskiego, str. 35). R. 1430 nadaje Jost von Hohenkirchen, komtur tucholski, Marcinowi Retel i jego spadkobiercom karczmę retelską. Wolno mu sprzedawać wszystko, co się do jedzenia i do picia godzi, jako to: mięso, ryby, chleb, piwo, masło, sery poślednie i t. d. Dajemy mu także wolne drzewo do budowli w borach naszych, gdzie mu bracia wskażą, jako i na opał, jako to suche i leżące drwa, stojącą brzezinę i olszynę. Użyczamy mu także rolę, która od początku tej karczmy i tego listu do niej należała, wyjąwszy jeżeli sobie więcej przyczynił i wykopał, która za ten czynsz onemu nie będzie zapisana. Dajemy też wolny żer dla wieprzów, około karczmy leżący, wyjąwszy nasze dąbrowy i łąki koło Twarożnej góry. Za to będzie nam dawał 3 grzywny zwyczajnej monety pruskiej do zamku tucholskiego co rok na św. Marcin i jednę podwodę do Gdańska. Dan na zamku naszym tucholskim w dzień Trójcy św. (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 70). Lustr. ststwa tucholskiego z r. 1664 opiewa, że pust-

kowie Retel, należące do klucza kossobudzkiego, płaciło czynszu 46 fl. 10 gr.; 3 karczmarze strzegli barci czerskiej, każdy po tygodniu koleją, 3 ogrodnicy zaś barci karsińskiej, także po tygodniu koleją. Według taryfy z r. 1648 płacili w R. poddani od 3 karczem i 5 ogrodn. 5 fl. i 10 gr. R. należał wówczas do ststwa tucholskiego. Podług taryfy na symplę z r. 1717 płacił R. 1 zł. 15 gr. (ob. Cod. Belnensis w Poplinie, str. 92). Wizyt. Rozdrażewskiego z r. 1583 donosi, że dwie karczmy „dictae Ritel“ dawały mesznego każda pół korca żyta i tyleż owsa (str. 201). W wizyt. Szaniawskiego z r. 1710 czytamy: Retel, wś królewska, szołtys Mucha daje mesznego pół korca żyta i tyleż owsa, karczmarz Tuszk także tyle, tak samo drugi karczmarz; reszta parafian płaci zamiast mesznego każdy 15 groszy (str. 122). *Ks. Fr.*

Rytele 1.) *Olechny*, wś i fol. (lit. A i B) nad rz. Buczynką (Sterdynką), pow. sokołowski, gm. Kossów, par. Ceranów, ma 25 dm., 400 mk. W 1827 r. 32 dm., 251 mk. Fol. R. Olechny lit. A rozl. mr. 649. Wś R. Olechny os. 30, z gr. mr. 146. Fol. Olechny lit. B z nomenkl. Jagodnik rozl. w 1868 r. mr. 784. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś R. Olechny os. 13, z gr. mr. 133; wś R. Wszołki os. 2, z gr. mr. 4; wś R. Sucha os. 10, z gr. mr. 282; wś Wólka Rytelska os. 10, z gr. mr. 126. 2.) **R.** *Suche*, wś, pow. sokołowski, gm. Olszew, par. Ceranów, ma 15 dm., 136 mk., 387 mr. (według Pam. Kniżki). W 1827 r. 17 dm., 118 mk. 3.) **R.** *Święckie*, wś, pow. sokołowski, gm. Olszew, par. Prostyń, ma 65 dm., 497 mk., 955 mr. ziemi. W 1827 r. 55 dm., 384 mk. 4.) **R.** *Wszołki*, wś przy ujściu Buczynki do Bugu, pow. sokołowski, gm. i par. Kossów, ma 29 dm., 236 mk., 474 mr. W 1827 r. 20 dm., 125 mk. 5.) **R.**, pow. ostrowski, ob. *Kamionka-R.* *Br. Ch.*

Rytelowszczyzna, okolica, pow. lidzki, w 3 okr. pol., o 28 w. od Szczuczyna, 3 dm., 23 mk. (1866).

Rytelska-Wólka, wś, pow. sokołowski, gm. Kossów, par. Ceranów, ma 7 dm., 90 mk., 126 mr.

Rytelskie Błoto, niem. *Rittelbruch*, leśn. należące do nadleśn. Wilhelmsberg, w pow. brodnickim; 1885 r. 1 dm., 6 mk.

Rytenie 1.) wś rząd. nad rzką Ryteń, pow. święciański, w 1 okr. pol., o 31 w. od Święcian, ma 15 dm., 125 mk. kat. i 3 żyd. 2.) **R.**, *Rycienie*, wś włośc., pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Bystrzyca, okr. wiejski i dobra skarbowe Rytenie, o 10 w. od gminy, 64 dusz rewiz. W skład okr. wiejskiego wchodzą wsi: R., Przewoźniki, Zabieliszki, Czechy, Żusino, Taluszany, Niekraszuny, Podlipiany, Bojary oraz zaśc.: Brukaniszki, Posieliszcze, Skudziszki, Rudziszki, Worżeła, Dworczyszcze, Kuciszki, Maczule i Lipniszki, w ogóle 436 dusz rewiz. b. włościan skarbowych. *J. Krz.*

Rytka, pow. makowski, gm. i par. Płoniawy. W 1827 r. 3 dm., 21 mk., par. Podoś.

Rytki, wś, pow. lidzki, ob. *Rymki.*

Rytki al. *Rydka*, wś nad rz. Skwiłą, dopł. Smotrycza, pow. proskurowski, okr. pol. Satanów, gm. Kuźmin, par. kat. Kumanów, między wsiami Weselcami i Cheptyńcami, ma 44 osad. Cerkiew p. w. N. M. P., uposażona 33 dz. ziemi, 1186 parafian. Niegdyś własność Nepomucena Gadomskiego, b. marszałka pow. proskurowskiego, obecnie należy w połowie do Weselca, Darewskich, w drugiej zaś do Cheptyniec, Czerkasowej. *Dr. M.*

Rytkuniszki, wś, pow. nowoaleksandrowski, gm. i okr. wiejski Dukszty, ma 3 dm., 70 dzies.

Rytno al. *Rytne*, w dok. *Ratno*, wś na prawym brzegu Teterowa, pow. radomyski, naprzeciwko wsi Padołu al. Fruzinówki, o 4 w. od Zoryna i od Oranego (par. prawosł.), ma 95 mk., nadzielonych 180 dz. ziemi, z której opłacają rocznie 92 rs. 22 kop. wykupu. Własność Iliaszenki, który w R. i Zorynie posiada 175 dz. ziemi ornej, 486 lasów i 829 dz. nieużytków.

Rytomoczydła, wś i fol. nad rzką Czarną, pow. grójecki, gm. Nowa Wieś, par. Boglewice, mają 205 mk., 1787 mr. dwors., 139 mr. włośc. W 1827 r. 28 dm., 200 mk. Ogólny obszar tych dóbr w 1834 r. wynosił 1995 mr. Należała do nich wś Ryszki. Dobra powyższe zapisane zostały w 1883 r. przez właścicieli ich Radzimińskich na fundusz stypendyalny i dobroczynne cele.

Rytowa, pow. brzeski, mylnie zamiast *Rylowa.*

Rytówek, wś włośc., pow. sokołowski, gm. i par. Sterdyń, ma 22 dm., 298 mk., 339 mr. W 1827 r. 21 dm., 160 mk.

Rytro z *Mikołaszką*, *Połomem* i *Ryczanowem*, w dok. z XIV w. *Rither*, *Ritter*, *Rittyr*, wieś i ruiny zamczyska, pow. nowosądecki, par. rzym.-kat. w Barczycach. Starożytna osada zbudowana jest na lewym brzegu Popradu, wzdłuż pot. Rostoki, przy gościńcu z Starego Sącza (9·8 klm.) i kolei państwowej, która tu posiada stacyą (między Starym Sączem a Piwniczną), odl. 17 klm. od Nowego Sącza, 105 klm. od Tarnowa a 47 klm. od Orlo. Ruiny zamku leżą na prawym brzegu Popradu, na wzgórzu. Wznies. wsi nad rzką i przy st. kolei wynosi 340 mt., zamku zaś 463 mt. Dolina Popradu zwęża się tu nagle, ścieśniona pasmem od wschodu sięgającem po rzekę. Szczyt najwyższy Makowice (949 mt.) jest najbliższym rzeki. Ku zachodowi podnosi się naziom mniej stromo w dział Karpat dunaje-

cko-popradzki, ujęty od zachodu, północy i wschodu dolinami tych rzek a od południa doliną Szczawnicką. Poprowadziwszy linią prostą na zachód od Rytra ku Tylmanowy, przecinamy tylko północne stoki działu, pokryte świerkowym lasem, tak że najwyższe szczyty wystające po za sobą ku zachodowi za Wdżary Wyżne (821 mt.), Tylowskie (1037 mt.) i Skałki (1168 mt.), które z Rytra zobaczyć można. Wś jest częścią rozrzuconą nad Popradem, częścią nad pot. Rostoką. Domy drewniane, czyste, służą w lecie dla przybywających tu gości. Części wsi noszą osobne nazwy: Mikolaszka (7 dm., 53 mk.), Połom (36 dm., 259 mk.) i Ryczanów (17 dm., 139 mk.). Wogóle 102 dm., na obszarze więk. pos. br. Liebrega 10 dm. Z 835 mk. jest 410 męż., 425 kob.; 775 rzym.-kat., 32 ewang. i 28 izrael. Obszar więk. pos. wynosi 9 mr. roli, 5 mr. łąk i past. i 67 mr. lasu; posiadł. mniej. ma 468 mr. roli, 95 mr. łąk, 363 mr. past. i 80 mr. lasu. Szkoły niema a jedynym zakładem przemysłowym jest młym wodny zwyczajny. Ruiny zamku stojące na stromej skale otoczonej od południa małym potokiem, zwanym Rostoką, leżą na praw. brzegu Popradu, na północ od wsi Sucha Struga. Od północy otaczają je niższe lesiste wzgórza. Ruiny pokryte mchem i drzewami przedstawiają zewnętrzne ściany piętrowej budowli i większej części dwupiętrowej, grubej okrągłej baszty. Według pomiarów wykonanych przez Szcz. Morawskiego, który w „Sądeczyźnie“ podaje (I, 91) plan i rekonstrukcyą tego zamczyska, wysokość baszty wynosi 7 sążni, miąższość 4 sążnie, środek baszty 2 sążnie a grubość murów 5 łokci. Morawski rozróżnia trzy epoki w budowie zamku. Najdawniejszą jest baszta, odpowiadająca baszcie w Czchowie nad Dunajcem. Sięga ona prawdopodobnie XII w. Do wnętrza jej dostać się można dopiero na wysokości pierwszego piętra. Później w miejsce pierwotnych drewnianych budynków przybudowano murowane i dwie mniejsze baszty broniące bramy. Obecnie plan budowli przedstawia się jako pięciobok nieregularny, w którego środku znajdowały się budynki dwa, prócz tych, które łączyły się z zewnętrznymi murami. Kto zbudował ten zamek nie jest wiadomem. Pierwotnie nazywa się Ritter, jest własnością królewską a zarazem jedną z szeregu twierdz, broniących granicy od Węgier. Przy zamku wybierano cło królewskie od kupców spławiających towary Popradem. Najdawniejszym dokumentem jest przywilej Łokietka z 17 kwietnia 1312 r., przyznający klaryskom starosądeckim prawo pobierania cła na Popradzie pod Rytrem (prope castrum Ritter), ogłoszony w Kod. Małop. (II, 224) i po polsku w Morawskiego „Sądeczyźnie“ (I, 205). Dyplomem z 15 maja 1327 r. uwolnił Łokietek kupców spieszących na nowo ustanowiony jarmark na św. Małgorzatę w Sączu od cła „in Rittyr“ (Kod. Małop., 206), dyplomem z 18 czerwca (?) 1331 r. nadał mieszczanom sądeckim las (silvam) „ultra Rither castrum sitam“ (ibid , 221 i Morawski, Sądecz., I, 219). W 1338 r. uwolnił Kazimierz W. mieszczan krak. dyplomem z 6 stycznia t. r. od cła „in Ritter“ (Kod. m. Krakowa, 26) a 21 kwietnia 1356 r. potwierdza ssta sądecki Piotr Wydżga, że na mocy przywilejów Kazimierza W. są mieszczanie sądeccy wolni od cła „in Rittyr“ (Kod. Małop., 290). Jest to ten sam Piotr Wydżga h. Janina, którego testament napisany w tym zamku a zawierający opis kopalni złota podaje Długosz (Lib. Ben., III, 353—355). Za Długosza mieszkali tu starostowie sądeccy. Wiadomości dalszych brak. Według podania miejscowego zburzył go Rakoczy w 1657 r. R. wieś graniczy na płn. z Przysietnicą, na płd. z Obłazami, częścią Młodową. *Mac.*

Rytwiany, w dokum. z 1469 r. *Rithffianij* i *Ritchffianij* u Długosza *Rithwyani* w XVI w. *Rittwiany*, wś, fol., os. fabr. i dobra nad rzką Czarną, uchodzącą do pobliskiej Wisły (o 9 w.), pow. sandomirski, gm. Rytwiany, par. Staszów (o 4 w.). Leżą nad doliną wyżłobioną śród wyżyny przez wody spływające do Wisły; posiadają kościół filialny, poklasztorny, dwie szkoły początkowe (gminna i fabryczna), urząd gm., cukrownią, gorzelnię, browar, dystylarnię, olejarnię, cegielnię, wyrób serów szwajcarskich, wzorowe gospodarstwo folwarczne na obszarze 573 mr. nad rzeczką Czarną. Odl. 42 w. od Sandomierza, połączone drogą bitą 8 w. długą ze szosą staszowsko-stopnicką (we wsi Sielec). Wś i fol. mają 173 dm., 1144 mk., 7507 mr. ziemi dwor. i 1273 mr. włośc. W 1827 r. było 72 dm., 664 mk. Cukrownia otwarta w 1863 r. przerabiała w ostatnich latach do miliona pudów buraków. Gorzelnia wypalała wódkę z melasy, a dystylarnia przerabiała produkt gorzelni. Browar piwny przerabiał do 400 korcy słodu rocznie. Tartak o 8 piłach i 2 maszyny do gontów. Cegielnia wyrabia cegłę, dachówkę i dreny. Prócz tego jest młyn wodny. Szkoła początkowa została założona jeszcze w 1817 r. przez ks. Izabellę Lubomirską, druga powstała przy cukrowni. Fabryka cukru utrzymuje stacyę meteorologiczną. Z dawnego zamku pozostał tylko ułamek murów. Wieś ta nabrała znaczenia gdy w XV w. stała się siedzibą jednej gałęzi Jastrzębczyków, którzy zbudowawszy tu zamek pisali się z Rytwian. Twórcą znaczenia i zamożności tego rodu był Wojciech Jastzębiec, arcyb.

gnieźn. († 1436). Założył on miasteczko Jastrząb (pow. radomski), zamek Jastrzębiec w okolicy Szydłowa (zburzony w XVI w. przez Zborowskiego), nabył Rytwiany od synowców Mikołaja z Kurowa, arcyb. gnieźn., i zbudował tu zamek. Brat arcyb. Wojciecha, Scibor, woj. łęczycki, miał 20 synów, z których 8 zginęło w wojnie z Krzyżakami a 12 było kasztelanami (?). W kościele klasztoru paulinów w Beszowy (pow. stopnicki), fundowanym przez arcybiskupa, widział Paprocki obok nagrobka fundatora pomniki jego synowców z zatartymi już napisami i wizerunkami zmarłych. Synowcom tym dostały się rozległe dobra Wojciecha a między niemi i Rytwiany. Jako dziedzice R. występują teraz głośni w dziejach Jan, kaszt. sandomierski, marsz. królewski, i Dersław, wojew. sandomirski a następnie krakowski (Paprocki, Herby, 141, 142). Za czasów Długosza stoi w R. zamek na urwistym wyniosłym brzegu rzeczki Czarnej, za którą z drugiej strony leżą wsi klasztoru ś-to krzyskiego: Koniemłoty, Święcica, Tuklęcz. Przy zamku stoi drewniana kaplica p. w. św. Wojciecha, fundacyi arcybiskupa. Przy niej jest prebendarz, który pobiera dziesięciny z Oględowa i Kotuszowa, wartości do 35 grzyw., i po 6 chlebów, mierze (quartale) piwa codziennie z zamku. Prawo patronatu ma przeor w Beszowy. Wieś sama należy do par. Staszów. Jest w niej 8 łanów km., 3 karczmy, 5 zagrodn. z rolą; z nich dziesięcinę, wartości do 5 grzyw., pobiera pleban w Skotnikach. Role po za rzeką Czarną (w stronie zachodn.), folwark mianowicie, dawały pleb. w Staszowie, wartości do 3 grzyw. (Długosz, L. B., II, 319, 386, 387, III, 239). Według reg. pobor. z 1508 r. R. wraz z Wojczą, Lubnicami i Jaworem są własnością Ewy de Rythwyany, wdowy po woj. lubelskim, która płaci 29 grzyw. W 1578 r. są w dzierzawie Stanisława Dembieńskiego, ssty chęcińskiego. We wsi jest 8 osadn., $2^1/_2$ łanów, 9 zagrodn. z rolą, 1 ubogi komor. (Pawiński, Małop., 169, 459). Według „Star. Polski“ R. należały do Hieronima Łaskiego a następnie około 1526 r. do Tęczyńskich. Z tych, Jan wwoda krakowski, ojciec i opiekun: Gabryela, Krzysztofa, Stanisława i Izabeli, aktem spisanym w Nowym Korczynie 1621 r., nadał zakonnikom św. Romualda wsi: Sieragi, Zrembiec i Wolicę, którzy w Sieragach lub gdzie dogodniej im zdawać się będzie, osiędą i ufundują się. Zastrzegł: iż gdyby klasztor z jakiej przyczyny przez zgromadzenie zakonne opuszczonym został, natenczas rzeczone dobra wrócą do sukcesorów. W skutek tego osiedlili się zaraz kameduli w puszczy przy R. Izabela, córka wojewody, wdowa po Łukaszu Opalińskim, pomnaża fundusz 1662 r., zapisując pustelnikom wieś Kamieniec i 2 części lasu. Kościół włoskiej architektury, z cegły a więcej z ciosu zbudowany, ma wieżę z zegarem; było przy nim 11 odrębnych pustelni zakonnych. Spoczywają w tej świątyni: Łukasz Opaliński, marsz. kor. († 1662), jeden z najświatlejszych ludzi XVII w. i syn jego Stanisław, ssta nowokorczyński († 1704). Od Opalińskich przeszły dobra do Lubomirskich a w obecnem stuleciu stały się własnością hr. Potockich. W 1819 r. klasztor kamedułów został zniesiony a kościół przyłączono jako filię do par. Staszów. R. gmina należy do s gm. okr. IV w Staszowie (st. poczt.), ma 12,936 mr. obszaru (4780 mr. włośc.), 514 dm. (30 mur.), 2979 mk. W skład gminy wchodzą: Cegielnia, Golejowa (os. leś.), Kłoda, Monastyrek (os. włośc.), Niedziałki, Pluskawa, Podklasztor (os. leś.), Ruda, Rytwiany, Szczeka, Staszówek. Opisy i widoki R. podał: „Tygodn. Illustr.“ (t. I, z 1860 r., str. 234 i t. X, z 1864 r., str. 592) i „Kłosy“ (t. XX, 62). Istnieje prócz tego oddzielna monografia, odbitka z „Przegl. pol.“ (zeszyt IV i V, z 1880 r.). Opis gospodarstwa rolnego i przemysłowego w dobrach R. mieści „Sprawozdanie z wystawy przemysłowo-rolniczej w Warszawie 1874 r.“ (str. 300, 336). *Br. Ch.*

Rytwinszczyzna, chutor, pow. prużański, w 2 okr. pol., gm. Bajki, o 16 w. od Prużany.

Rytyki, wś i okolica, pow. szawelski, gm. Skiemie, o 49 w. od Szawel.

Rytynie, wś i dobra nad strugą t. n., pow. telszewski, ob. *Retynie*. W 1859 r. 29 mk., gorzelnia, młyn, wiatrak.

Rywa al. *Riwen*, rzka w Kurlandyi, ob. *Riwe*. Podług W. Pola ma źródła w jeziorze, nad którem leży Bauze, płynie na krótkiej przestrzeni najprzód ze wschodu ku zachodowi a następnie wykręca się ku północy i wpada pod Labrykiem do Bałtyku.

Rywałd 1.) *Szlachecki* i *Królewski*, niem. *Adlig* i *Koeniglich Rehwalde*, dok. *Lybenwalde*, *Lybenwalt*, *Liebenwalde*, *Liwald*, *Lewald*, dwie wsi tuż obok siebie położone, w pow. grudziądzkim, nad szosą grudziądzko-jabłonowską, st. dr. żel. w Linowie. R. posiada agent. poczt., łączącą się z Linowem przez pocztę posłańcową; od 1887 r. połączenie telefoniczne z Jabłonowem. R. Królewski ma szkołę ewang., w której było w 1887 r. 95 dzieci. Z wybud. Piskary 432 ha (42 łąk, 360 roli or.). W 1885 r. 29 dm., 34 dym., 195 mk., 54 kat., 141 ew. R. Szlachecki ma 378 ha (22 łąk i 336 roli).; 1885 r. było tu 87 dm., 61 dym., 282 mk., 107 kat., 175 ew. Na obszarze R. znaleziono starożytny toporek (ob. Objaśn. do mapy Ossowskiego, str. 100). Za czasów krzyżackich należał R. do komturstwa radzyńskiego. Ko-

ściół parafialny, dawniej filia do Bursztynowa, p. w. św. Sebastyana, zbudowany r. 1710 a w 1779 r. konsekrowany. Patronat koleją miesięcy należy do biskupa i rządu. Kościół istniał tu już w XIV w., zdaje się, że w 13-letniej wojnie został zniszczony. Około r. 1590 zbudowano kościół drewniany, który r. 1667 był w ruinie. Przy kościele istnieje bractwo trzeźwości (od 1855 r.). W skład par. (dek. radzyński) wchodzą: Rywałd, Bursztynowo, Powiatek, Kitnówko, Nowymłyn, Białobłoty, Białobłotki, Blizno, Blizienko i Ostrowo. W 1867 r. było 736 dusz a 451 komunikantów, r. 1887 zaś 715 dusz. Do prob. należały 1667 r. 4 włóki. Według wizyt. Strzesza było tu 5 gburów, którzy od włóki pod pługiem dawali mesznego po 1 kor. żyta i 1 owsa. Sołtys zaś dawał 2 kor. żyta i tyleż owsa. Po wojnie szwedzkiej włóki gburskie włączono do dworskich. Dziedzicem ich był Myszciszewski. Były jeszcze 3 posiadłości szlacheckie, z których każda dawała po 1 kor. żyta i tyleż owsa. Komunikantów było 300. Do filii należały: Rywałd (Liwalt), Blizno Wielkie i Blizienko Małe (str. 476). R. 1312 nadaje komtur radzyński Hermann sołtysowi Hermanowi 54 włók w Lybowaldc, sołtys ma posiadać 4 wolne włóki i rybołówstwo w jez. Bliznińskim. Tegoż roku uwalnia go komtur od szarwarku; włóka, na której wieś stoi, ma od tłoki być uwolniona. Do tego dołączył rybołówstwo w jez. przy Bliznie i Blizenku. Kuźnia istniała już r. 1412. Rejestrowe księgi z r. 1415 wspominają po raz pierwszy o probostwie, obejmującem 4 włóki, czynszu płaciła wś od 51 włók 34 gr. 11 skojców. Szkodę, którą przez wojnę poniosła, obliczyli Krzyżacy na 1800 grzyw.; 12 włók było bez pana, kościołowi wyrządzono 200 grzyw. szkody. Przywilej w Radzynie przechowywany spalił się wówczas. Więc r. 1422 wystawił w. m. Michał Kuechmeister nowy, nadając sołtysowi Hanuszowi (Hannus) i mieszkańcom R. (Lybewalt) 53½ włók i 1 wł. lasu na prawie chełm.; prob. miał posiadać 4 wolne wł., sołtys 5 wł. wolnych od tłoki, od reszty mieli płacić po 15 skojców od włóki i po 2 kury, a od włóki leśnej 15½ skojca. Do tłoki na zamku radzyńskim byli zobowiązani na każde zawołanie. Także sołtys miał od każdej dawać po 15 skojców i 2 kury. R. 1432 było we wsi 14 włók pustych, które za zezwoleniem w. m. nabył Erazm z Zakrzewa, ustępując w zamian Zakrzewo Zakonowi, lecz zastrzegając sobie i nadal prawa rycerskie i wolność od podatków i dziesięcin. R. 1438 było tu znów 10 pustych włók. R. 1441 nadaje w. m. Konrad v. Erlichshausen jakiemuś Gadeke von Jokuschdorf za wierne zasługi 8 włók z małem i wielkiem sądownictwem, drożne wyjąwszy i wolne ryboł. dla własnego stołu. Za to miał służyć na koniu w lekkiej zbroi, pomagać przy budowlach, płacić 1 funt wosku, 1 fenik koloński i do zamku co rok odstawić 1 korzec pszenicy i tyleż żyta. W taki sposób powstała w R. część szlachecka obok włościańskiej. I za polskich czasów takie przekształcenia nie były rzadkiemi. I tak nadaje król Zygmunt r. 1526 Albertemu Kownackiemu, burgrabi zamku radzyńskiego, 4 puste włóki w R. na prawie chełm. W podobny sposób nadaje Zygmunt August r. 1552 szl. Ambrożemu Paprockiemu i Maciejowi Markowiczowi, którzy już przedtem tu 8 włók posiadali, jeszcze 8, z obowiązkiem służby zbrojnej. Inne działy posiadali pisarz ziemski Tomasz Zaleski, Klicki i Szczęsny Wiecki. R. 1682 wynosiło sympłum poboru 20 gr. Na początku XVIII w. posiadali wszystkie działy szlacheckie Czapscy. Pierwszym z nich był woj. Piotr Jan Czapski po nim odziedziczyła wdowa Konstancya z Glińskich, a r. 1753 jej syn sstа Tomasz Czapski. R. 1790 była dziedziczką R., Mełna i Dąbrówki Konstancya z Czapskich Małachowska, żona referendarza kor. i marszałka. R. 1790 puściła ona 18 włók 14 włościanom w wieczystą dzierżawę; zakupne wynosiło 100 zł. za włókę, czynsz roczny 9 tal. R. 1835 wreszcie nadał dziedzic Dąbrówki Jerzy Bertram 1341 mr. i 150 kw. prętów, które wówczas obejmował R. Szlach., trzynastu osadnikom na własność; roczna renta wynosiła 169 tal. 10 sbr. R. Królewski trzymali r. 1765 w doczesnej dzierżawie włościanie: Józef Rożyński, Michał Hoffman, Jakub Falkiewicz, Wawrzyniec Rynstock, Bartłomiej Lasiński, Szymon Kamper i Piotr Schoeneberg, którzy od 9 wł. płacili 270 fl. R. 1819 puścił rząd pruski dzierżawcom Jakubowi i Chrystyanowi Manserowi, Jastrzębskiemu, Dobrigowi, Wiesemu i Fladerowi 28 wł. 4 morgi 163 kw. prętów w 6 działach w wieczystą dzierżawę. Szkoła i kuźnia należały do obu wsi wspólnie. Szkoła w R. Król., kuźnia zaś w R. Szlach. Wizyt. Strzesza nazywa R. Szlachecki „locus quondam religione miraculisque celebris“. Tu bowiem znajduje się cudowna figura N. M. Panny. Legenda powiada, że razu pewnego ukazała się wielka światłość nad Bożą męką, w której stała ta figura, skutkiem tego urządzono małą kaplicę i w niej umieszczono figurę. W następnych latach pobudowano kościół p. w. Narod. N. P. M. i ustanowiono proboszcza. W 1581 r. był nim Stanisław de Kleczow. W uroczystości N. M. P. gromadziło się wiele ludu. O doznanych cudach świadczą wota, znajdujące się przy figurze. W r. 1732 było 116 srebrnych i 18 złotych i srebrnych pierścieni i innych ozdób. Obecnie jest

wszystkich około 24. Figura cudowna, cała z drzewa, znajduje się we wielkim ołtarzu za zasuwą. Pan Jezus i Matka Boska są przybrani w srebrną sukienkę wyzłacaną, zakrytą drugą złotolitą. Na głowach mają srebrne pozłacane korony, wysadzane drogiemi kamieniami. Wysokość figury wynosi przeszło 4 stopy. Po wojnach szwedzkich odbudował kościół z muru Sebastyan Czapski, kaszt. chełmiński. Ponieważ napływ ludu w czasie odpustów wzmagał się, zamyślali Czapscy ufundować tu klasztor. Dopiero jednak r. 1748 udało się Konstancyi z Gnińskich Czapskiej, woj. chełmińskiej, sprowadzić z Warszawy kapucynów. Fundatorka wystawiła im klasztor i dołączyła 4 włóki roli. Z lustracyi z r. 1765 dowiadujemy się, że wówczas zachodziła wątpliwość, czy kościół i klasztor z ogrodem znajdowały się na królewskiem czy szlacheckiem terytoryum, dopiero starzy ludzie zeznali, że granicę między oboma działami stanowiła droga z Blizna przez R. do Gołębiewa. Kapucyni mieszkali tu aż do r. 1823, w którym przez rząd pruski zniesieni zostali. Po nich objęli zarząd parafii proboszczowie, którzy się opiekują zarazem i domem demerytów dla duchownych, urządzonym w dawnym klasztorze, Bursztynowo, dawniej kościół paraf., teraz jest filią R. (ob. Cudowne obrazy przez ks. Fankidejskiego, str. 92—96). Dokumenta założenia klasztoru kapucynów dotyczące znajdują się w Peplinie (ob. Documenta varia, str. 189 i nast.). 2.) **R.**, właściwie *Nieradowo*, niem. *Riewalde*, dok. *Rudowe*, *Meradow*, 1306 *Niradowe*, 1343 *Hnie*, 1341 *Rabenwalde*, 1583 *Rinwald*, wś, pow. starogardzki, st. p. i kol. Swarożyn, par. kat. Klonówka pół mili odl., okr. urz. stanu cywiln. Szpęgawsk; 713 ha (7 lasu, 44 łąk, 546 roli or.). Wieś obejmuje 7 gburstw, 12 zagród; 1869 r. 567 mk., 550 kat., 17 ew., 44 dm.; 1885 r. 37 dm., 104 dym., 455 mk., 444 kat., 11 ew. Szkoła kat. liczyła 1887 r. 53 dzieci. R. leży nad Szpęgawą, niedaleko Wierzycy i znacznego jeziora, $^7/_8$ mili na płn.-wschód od Starogardu. R. 1306 sprzedaje Święca, woj. pomorski, i syn jego Piotr z Nowego dobra Niradowe Krzyżakom za 40 grzyw. (ob. Urk. Buch v. Perlbach, str. 574). Przywilej wystawił r. 1341 komtur gniewski Hermann v. Kudorf; obszar wynosił wtedy 45 włók (ob Gesch. d. Stadt Stargard v. Stadie, str. 38) W przywileju tym poświadcza komtur, że jego poprzednicy założyli wś Rabenwalde, nadając Mikołajowi (Niclassen), sołtysowi „von Gabelow“, t. j. z Jabłowa, 45 włók na prawie chełm. z sołectwem; dla niego $4^1/_2$ włók i z trzecim fenikiem kar, 2 fen. zaś zakon sobie zastrzegł jako i sądownictwo nad Prusakami, Polakami i Wendami i tymi, którzy innym mówią językiem i nie mają prawa chełm.; także karczma do zakonu miała należyć. Sołtys otrzymał też prawo rybołówstwa dla własnego stołu, lecz tylko przez 3 godziny w środę, piątek i sobotę. Czynsz oznaczono od włóki po grzywnie. Opuszczono im po 4 skojce, tak że od włóki tylko po 20 skojców płacić mieli i po 2 kury na M. B. Gromniczną. Biskupowi zaś powinni dawać pół wiardunka od włóki, a prob. po kor. żyta od włóki. Dan w Gniewie (ob. Documenta varia, str. 87 i Varia acta, str. 12 w Peplinie). W wizyt. Rozdrażewskiego z r. 1583 czytamy, że tu było 24 włościan, którzy za mesne dawali 10 grzyw. (str. 58). R. 1710 zaś pobierał prob. 13 kor. żyta i tyleż owsa (ob. wizyt. Szaniawskiego, str. 129). Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacili tu poddani summatim 57 fl. 4 gr. Kowal od 2 włók folw. 2 fl. (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 177). *Ks. Fr.*

Rywałdzik, 1667 i 1731 *Rywald*, niem. *Klein Rehwalde*, wś, pow. lubawski, st. pocz. Biskupiec, par. kat. Płowęż; razem z os. Mnichem, Mirakowem, wyb. Ossą i wyb. Ostrowem obejmuje 447 ha (35 łąk i 372 roli). W 1885 r. było 65 dm., 109 dym., 525 mk. (358 kat., 162 ew., 3 dyssyd., 2 żyd.). Wizyt. Strzesza z r. 1667 podaje: Dawniej było tu 12 gburów, teraz 4 z sołtysem, karczmarzem i bednarzem; od włóki dają mesznego korzec żyta i tyleż owsa (str. 459). R. był dawniej własnością bisk. chełmińskich. Inwentarz tegoż biskupstwa z r. 1731 podaje nazwiska włościan: Jan Sulicki, Maciej Przybyszewski, Naciej Napierski, sołtys, za prawem wiecznem, Wawrzyniec Jankowski dannik, Jakub Brzeski, Michał Kujawa, Balcer Wasielewski dannik, Paweł Sulicki dannik, Stefan a teraz Fabian Zacharek w karczmie, za prawem wiecznem (Tenże trzyma gburstwo Czajkowskie), Jakub Wojankowski, Piotr Słupski dannik, Wojciech Lesicki (szarwarki mają równe wszyscy), Szymon Lonszczak nad Osą, dannik, Jan Brzeziński za prawem do lat 40, Marcin Zolesie na rumunku, dannik, Walenty Zacharek (str. 33—34). Szkoła katol. liczyła 1887 r. 125 dz., ewang. zaś 65 dz. *Ks. Fr.*

Rywiszki, dobra, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 97 w. od Nowoaleksandrowska.

Rywki, wś, pow. grodzieński, w 4 okr. pol., gm. Skidel, o 34 w. od Grodna.

Rywnia, domy w Mikuliczynie, pow. nadworniański.

Rywociny 1.) dok. *Riwocin*, *Rywoczky*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. niborski, o 1 milę na płd. od Działdowa, o $^1/_2$ klm. od granicy król. polskiego, nad traktem do Działdowa (st. pocz., tel. i kol. żel.); 45 dm., 225

mk., 333 ha. W 1370 już istniały. W R. ponieśli szkodę od Polaków po pokoju toruńskim Klawko 3, Wojciech Andrews 2 koni, Andrzej i Marcin również 2 koni; poświadczają to prócz poszkodowanych Jan (Ihenc) Tepper, Obłuda (Obludc), Piotr Obłuda i Jan. R. 1480 proszą Piotr, Paweł i Mikołaj oraz inni o odnowienie przywileju, z którego wynika, że posiadali 30 włók chełmińskich. W R. mieszkają r. 1542 sami Polacy. 2.) **R.**, dobra, tamże, 13 dm., 68 mk., 228 ha. *Ad. N.*

Ryza, jezioro w okręgu zelburskim, ob. *Riza.*

Ryza, szczyt w wschodnich Karpatach, dziale skolsko-delatyńskim, w obr. gm. Worochty (pod Mikuliczynem), pow. nadworniański, na płn.-wsch. od wsi, na praw. brzegu Prutu, między Prutem (od zach.) a jego dopływem Pihym (od płn.-wsch.). Wznies. 1292 mt. npm. Na płn.-zach. las Rebrowacz, a na płd.-wsch. polana Dzyl (1245 mt.), a dalej na płd.-wsch. szczyt Worochteński (1325 mt.). Ob. *Riza.* *Br. G.*

Ryzgańce, wś, pow. wiłkomierski, gm. Wieprze, o 20 w. od Wiłkomierza.

Ryzgie, wś i dwór, pow. rossieński, gm. Mańkuny, par. Girtakol, o 13 w. od Rossień.

Ryzguny, wś włośc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Daugieliszki, okr. wiejski Michałowo, 46 dusz rewiz. (w 1864 r.).

Ryzina, *Ryżyna,* wś u źródeł rzki Berynki, pow. humański, w 3 okr. pol., gm. Husakowa, par. katol. Łysianka, o 55 w. od Humania a 7 w. od Janówki, ma 1744 mk., 2062 dzies. ziemi. Cerkiew Pokrowska, murowana, wzniesiona na miejsce poprzedniej drewnianej w 1806 r., uposażona jest 96 dzies. ziemi. Do par. praw. należy wś Sofiówka. W 1863 r. własność Newlińskich, Czarkowskich i Sokołowskich.

Ryzina, grupa zabudowań w obr. gm. Szypotu Kameralnego, w pow. radowieckim.

Ryznia al. *Ryznica,* rzeczka w pow. owruckim i radomyskim, powstaje z połączenia strug płynących od Omelan i Budy Kamienieckiej al. Władówki, płynie od płn.-zachodu ku płd.-wschodowi około Baranówki, Łumli, pod którą przyjmuje od pr. brzegu dopływ t. n., Worobijówki (dopływ od lewego brzegu), Ryzni, Janyszówki, Lubowicz i pod wsią Zarudzie wpada od lewego brzegu do Irszy, o 2 w. powyżej ujścia jej do Teterowa. Oprócz wymienionych przybiera jeszcze Didówkę. *J. Krz.*

Ryznia, wś nad rzką t. n., pow. radomyski, na pograniczu owruckiego, w 3 okr. pol., gm. Malin, o 38 w. od Radomyśla, o 6 w. od wsi Pieniażewicze (par. praw.), ma 296 mk., podług Pochilewicza zaś 392 mk. prawosł., 7 katol. i 5 żydów; 513 dzies. ziemi włośc., 448 dzies. dworskiej. Włościanie płacą rocznie 364 rs. 8 kop. wykupu za wydzieloną ziemię. Należy do Andrzeja Piestrzyckiego (od 1878 r.), dawniej Kamieńskich. *J. Krz.*

Ryzówka, zaśc., pow. miński, w 3 okr. pol. i par. kojdanowskiej, przy drożynie z zaśc. Wojnówki do Kojdanowa. *A. Jel.*

Ryżanki, wś, pow sieński, gm. Horodziec Wysoki, ma 33 dm. i 204 mk.

Ryżanówka, mko przy ujściu ruczaju Nikuda do Makszybłota, pow. zwinogródzki, na pograniczu pow. humańskiego, w 3 okr. pol., gm. Czyżówka, par. kat. Łysianka, o 18 w. na zchd od Zwinogródki, ma 393 dm., 3500 mk. W 1863 r. było tu 1846 prawosł., 21 katol. 1611 żydów. Cerkiew Pokrowska, drewniana, wzniesiona na początku zeszłego wieku, uposażona jest 42 dzies. ziemi. Znajduje się tu także kapl. kat. par. Łysianka. Gleba urodzajna; w okolicy kurhany. Targi odbywają się co czwartek. R. wchodziła niegdyś w skład ststwa łysiańskiego; w 1803 r. sprzedana przez Teofilę z Jabłonowskich ks. Sapieżynę braciom Edwardowi i Andrzejowi Obrębskim. Następnie przeszła do kilku właścicieli. Po odseparowaniu gruntów włościańskich posiadali tu: hr. Pelagia Bierzyńska 980 dzies., Andrzej Tyszkowski 480 dzies., spadkobiercy Andrzeja Hryncewicza 245 dz., Marya Kościńska 81 dzies., Dawid Pochłow 230 dzies. Następnie hr. Bierzyńska przed 1886 r. sprzedała część swą gener. Nowickiej, która wkrótce potem rozprzedała ją pomiędzy włościan. *J. Krz.*

Ryżańska Buda, wś nad lewobocznym dopł. Irszycy, pow. żytomierski, o 18 w. od mka Horoszek odległa. Główną składową część gruntu stanowi gnejs. *A. L. Br.*

Ryżany, w dokum. *Hrezany, Hreżany, Hryżany, Rezany,* sioło nad Irszą, pow. żytomierski, o 16 w. na płn.-wschód od mka Horoszek. Ma duży młyn wodny. Na brzegach Irszy pokłady labradorytu. Grunta składają się z gnejsu. Do włości hreżańskiej należały Uszyca i Chłapińce.

Ryżany, część Sokołówki, pow. brodzki.

Ryżawka, wś nad rzką Jatraniem, dopł. Siniuchy, pow. humański, w 2 okr. pol., gm. Posuchówka, par. kat. Humań (o 25 w.), ma 305 osad, 1758 mk., w tej liczbie 43 katol., 4196 dzies. ziemi; cerkiew Pokrowska, z muru wzniesiona w 1851—4 r. przez ówczesnego właściciela wsi Kosowskiego, na miejsce dawnej drewnianej, uposażona jest 44 dzies. gruntu; kaplica kat. par. Humań. Wieś otoczona jest rozległemi lasami, z których rozciągający się w stronie zachodniej wsi nazwę Żupennego, w stronie zaś wschodniej Hajdamackiego. Na zachód od wsi znajduje się

kilka mogił, jedna z których zwaną jest Turow-Roh. R. w końcu zeszłego wieku darował Fran. Sal. Potocki adwokatowi swemu Adamowi Moszczeńskiemu, po którym odziedziczył syn jego Józef, od niego zaś w 1846 r. nabył łącznie ze wsią Kołodyste Sarafin Kosowski. Obecnie własność Aug. Iwańskiego. 2.) **R.**, wś przy ujściu Kudaszówki do Barana (dopł. Bohu), pow. winnicki, gm. Tywrów, par. katol. Woroszyłówka, o 36 w. od Winnicy a 12 w. od st. dr. żel. Żmerynki i Gniewania. Ma 86 osad, 510 mk., 598 dzies, ziemi włośc., 1203 dworskiej; cerkiew. Gospodarstwo postępowe; grunta podzielone na 4 fermy, dobrze zabudowane. Własność Urbanowskich, niegdyś Potockich. *J. Krz.-Dr. M.*

Ryże 1.) wś, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Druja, okr. wiejski i dobra Niewęgłowskich Krycewicze, o $2^1/_2$ w. od gminy a 46 w. od Dzisny, ma 10 dm., 13 mk. prawosł., 47 katol. i 6 żydów (w 1864 r. 51 dusz rewiz.). 2.) **R.** al. *Danejkowo*, *Ignomierz*, folw., tamże, ma 1 dm., 9 mk. katol.

Ryże, *Ryżoje*, uroczysko na gruntach wsi Horodzk, w pow. radomyskim, na lewym brzegu Teterowa, przy ujściu strum. Zbuża. Znajduje się tu dawne grodzisko, wałem otoczone, mające 173 saż. w obwodzie.

Ryżewszczyzna 1.) zaśc., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. i par. Miory, okr. wiejski Miory 2-gie, o 4 w. od gminy a 36 w. od st. dr. żel. dynebursko-witebskiej Balbinowo, ma 1 dm., 7 mk. (w 1864 r. 2 dusze rewiz.), 3·9 mr. ziemi; należy do dóbr Miory Doboszyńskich. 2.) **R.**, wś nad jez. Miory, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Miory, o 37 w. od Dzisny, ma 6 dm., 41 mk. 3.) **R.**, folw., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Druja, okr. wiejski Ryżowszczyzna, o 57 w. od Dzisny, 1 dm., 6 mk. katol., 379 dzies. ziemi dworskiej; awuls do dóbr Malkowszczyzna Szumanów. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsi: Trybuchy, Radkuny, oraz zaśc. Ozierawki, Lipówka, Włoka, w ogóle 80 dusz rewiz. włościan uwłaszczonych. 4.) **R.**, wś, w pow. sieńskim, w pobliżu rozległego błota Lejczenok, zajmującego do 3600 dzies. przestrzeni, w gm. Zameczek, ma 8 dm i 54 mk.

Ryżgory, dobra, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Kimeliszki, okr. wiejski Litwiany, własność Narwojszów; włościanie wnieśli 1743 rs. 50 kop. wykupu za nadaną ziemię.

Ryżki, ob. *Ryszki.*

Ryżki al. *Ryżyszki*, wś włośc. nad jez. Orżwieta, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Twerecz, okr. wiejski Orżwieta (Orwicta), o 8 w. od gminy a 26 w. od Święcian, ma 6 dm., 76 mk. katol. (w 1864 r. 26 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Dzisna.

Ryżków, wś, pow. rzeczycki, w 1 okr. pol. brahińskim, gm. Mikulicze, ma 22 osad.

Ryżkowicze, przedmieście miasta Stary Szkłów, w pow. mohylewskim; posiada cegielnię. Pomiędzy mieszkańcami wielu żydów.

Ryżkówka, wś, pow. bychowski, gm. Osowiec Cerkiewny, ma 48 dm. i 244 mk.

Ryżowce, wś, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Stefanpol, okr. wiejski i dobra, Esmanów, Zacisze, o 6 w. od gminy a 12 w. od Dzisny, 4 dm., 43 mk. (w 1864 r. 14 dusz rewiz.).

Ryżówka, kol., pow. suwalski, gm. Hutta, par. Wigry, odl. od Suwałk 14 w., ma 4 dm., 63 mk., 123 mr., w tem 73 mr. roli. Powstała z połączenia osad uwłaszczonych. W 1827 r. było 2 dm., 13 mk.

Ryżyca 1.) al. *Rżyca*, rzeczka w pow. bobrujskim, prawy dopływ Oressy. 2.) **R.**, zaśc., pow. bobrujski, w 3 okr. pol. hłuskim, gm. Horki, ma 2 osady; grunta piaszczyste, ubogie. *A. Jel.*

Ryżyca, jezioro w pobliżu Dniepru, około mka Kryłowa, na pograniczu gub. kijowskiej i chersońskiej.

Ryżyki, wś nad rz. Ptyczą, pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Stare Sioło, ma 5 osad; miejscowość wzgórzysta, dość leśna, grunta szczerkowe, łąki dobre. *A. Jel.*

Ryżyn, zaginiony gród, który, podług podania miejscowego, istniał niegdyś na miejscu dzisiejszego uroczyska Urwichwost, pod wsią Słobódką, w pow. radomyskim.

Ryżyn, około 1564 r. *Rzezyno*, 1580 r. *Zerzino* i *Zyrzino*, *Zyrzyń (?)*, *Ryzin* (w statyst. z r. 1888), *Rysin* (na mapie sztab.), wś, pow. międzychodzki, o 6 klm. na wschód-południe od Sierakowa, nad strugą łączącą jez. Charcickie z jez. Białcz; par. Chrzypsko, szkoła w miejscu, poczta w Śródce, st. dr. żel. w Wronkach o 15 klm.; 31 dm., 266 mk. (175 kat., 91 prot.) i 376 ha (314 roli, 40 łąk, 3 lasu). Około r. 1564 płacił R. daniny biskupom poznańskim. W r. 1580 należał do Jakuba Rokosowskiego; było wtedy 2 zagrodników, 2 komorn. i 2 ćwierci karczm. Około 1793 r. wchodził w skład dóbr sierakowskich, własność Bnińskiego, sędzi ziemskiego poznańskiego. *E. Cal.*

Ryżyna, ob. *Ryzina.*

Rzać, rzka, dopływ Mży.

Rzachta 1.) al. *Rzakta*, wś i fol., pow. nowomiński, gm. i par. Glinianka, ma 180 mk., 620 mr. ziemi dwors. i 359 włośc. w 26 osadach. W 1827 r. było 29 dm., 185 mk. Folw. Rz. wchodził w skład dóbr Dobrzyniec Mały. 2.) **Rz.**, w XVI w. *Rzacta*, *Rzachtha*, wś włośc., pow. piotrkowski, gm. Szydłów, par. Gomólin, ma 16 dm., 121 mk., 266 mr. (184 mr. roli). W 1827 r. było 8 dm., 78 mk.; par. Łobudzi-

ce. W XVI w. dziesięciny szły na stół arcybiskupi, pleban w Bogdanowie pobierał tylko kolędę po groszu z łanu (Łaski, L. B., II, 220). Regestra pobor. z 1552 podają tę wieś dwa razy, w par. Piotrków i Bogdanów. Należała do kasztelanica rozpierskiego, miała 7 osadn., 1 łan. (Pawiński, Wielkop., II, 250, 6). *Br. Ch.*

Rzadka Wola, wś i fol., pow. włocławski, gm. Falborz, par. Brześć. Fol. ma 88 mk., 659 mr.; wś 298 mk., 877 mr. Przy wsi młyn Topielec. W 1827 r. było 19 dm., 142 mk Była to dawniejsza posiadłość dominikanów w Brześciu Kujawskim. Według reg. pob. pow. brzeskiego z r. 1557 wś królewska Rzadka Wola, w par. Brześć, miała $4^1/_2$ łan. Część Sieroszewskiego 1 łan (Pawiński, Wielkp., II, 3). W 1564 r. jest 9 km. na 9 włókach, pustych włók 18. Pani Sieroszewska, wdowa po Bartoszu, 4 włóki. Cztery łany nadane kośc. brzeskiemu, w dzierżawie pani Sieroszewskiej. Sołtystwa 5 włók wolnych od danin. Przywilej króla Kazimierza r. 1356, zatwierdzony przez króla Aleksandra (Lustr., V, 272). *K. Kr.*

Rzadkilas, część Jadownik Mokrych, w pow. dąbrowskim. *Br. G.*

Rzadkosowa, grupa zabudowań w obr. Gliczarowa, pow. nowotarski. *Br. G.*

Rzadkowice, wś, pow. mościski, 2 klm. na płd. od Mościsk (st. kol., tel., pocz.). Na wschód i płn. leżą Mościska, na zach. Zakościele, na płd. Strzelczyska. Wzdłuż granicy wsch. płynie Siekanica, dopływ Wiszni Sanowej. Własn. mn. ma roli or. 108, łąk i ogr. 13, pastw. 10 mr. W r. 1880 było 36 dm., 193 mk. w gminie, 177 obrz. rzym.-kat., 1 gr.-kat., 15 izrael., wszyscy narodowości polskiej. Par. rzym. i gr.-kat. w Mościskach.

Rzadkówka, wś, pow. nowogradwołyński, gm. Romanówka, przy trakcie handlowym ze Zwiahla do Uszomierza, ma 171 dusz włośc., 815 dzies. ziemi włośc. Należy do dóbr nowozwiahelskich z Uwarowych Mieziencowej.

Rzadkowo, 1523 r. *Zathkowo*, 1578 *Zatkowo*, 1618 r. *Zadkowo*, wś i domin., pow. chodzieski, o 5 klm. na zach. od Miasteczka, przy kolei bydgosko-pilskiej, u stóp wyżyn Rzadkowskich, sięgających 136 mt. npm.; par. Miasteczko, szkoła i kaplica w miejscu, poczta i st. dr. żel. w Kaczorach (Erpel). Arcyb. gnieź. Wincenty Kot († 1448) przekazał dziesięciny z R. (6 gr. z łanu) kościołowi św. Krzyża w Łeknie (Łaski, L. B., I, 109). W r. 1578 było w R. 27 łanów osiadł., 5 zagrod. z rolą, 11 bez roli, 2 komorn. z bydłem, 7 bez bydła i 3 rzemieśln., a w 1618 r. 15 łanów osiadł., 11 pustych, młyn, 2 rzemieśln. i 5 zagrodn. bez roli. Kaplicę p. w. N. M. Panny wystawiła (1850 r.) Nepomucena Grabowska, dziedziczka. Wś ma 38 dm., 415 mk. (392 kat., 23 prot.) i 574 ha (388 roli, 122 łąk, 12 lasu); czysty doch. z ha roli 7·83, łąki 3·92, lasu 0·78 mrk. Domin. z fol. Ustronie (1 dm., 15 mk.) ma 18 dm., 276 mk. (237 kat., 39 prot.) i 1176 ha (570 roli, 181 łąk, 259 lasu); gorzelnia parowa, cegielnia i wiatrak, mleczarnia, chów i tucz bydła; właściciel Adolph Pollack, żyd z Rawicza. *E. Cal.*

Rzadkwice, w XVI w. *Rzothkwicze*, *Rzotgwicza*, fol. i dwie kol., pow. turecki, gm. Wichertów, par. Psary, odl. od Turka 9 w.; fol. ma 1 dm., 6 mk.; kol. 14 dm., 119 mk. Druga kol. stanowi jedną całość ze wsią Psary Kościelne. Dobra Rzadkwice al. Psary składały się w 1886 r. z fol. R. i Jeziorko, rozl. mr. 1064: fol. R. gr. or. i ogr. mr. 564, łąk mr. 16, nieuż. mr. 21; bud. mur. 9, z drzewa 13; płodozmian 9 i 12-polowy; folw. Jeziorko gr. or. i ogr. mr. 137, łąk mr. 38, lasu mr. 270, nieuż. mr. 7; bud. mur. 1, z drzewa 5; płodozmian 9 i 12-polowy; las nieurządzony; pokłady torfu. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś Psary Mostowe os. 24, z gr. mr. 46; wś Budy Psarskie os. 13, z gr. mr. 128; wś Psary Kościelne os. 14, z gr. mr. 19. Na początku XVI w. łany kmiece dawały plebanowi w Psarach dziesięcinę, kolędę (po groszu) i roczny czynsz po gr. 10 z łanu. Folwark należał do par. Słomowo i tam dawał dziesięcinę, zaś z ról folw., na których osadzeni byli kmiecie, szła dziesięcina dla pleb. w Turku (Łaski, L. B., I, 260, 264). W reg. pobor. z 1553 r. wykazano 1 łan (Pawiński, Wielkp., II, 224). *Br. Ch.*

Rzadkwin, dawniej *Rzodkwin*, 1215 r. *Rzodequino*, 1357 r. *Rzotquino*, wś kośc., pow. mogilnicki (Strzelno), dek. kruszwicki, o 6 klm. na płn.-zach. od Strzelna, na wschodnim wybrzeżu jez. Trląg, naprzeciw Strzelc; par. w miejscu, poczta w Strzelnie, st. dr. żel. w Janikowie (Amsee) o 9 klm.; 33 dm., 281 mk. (273 katol., 8 prot.) i 850 ha (700 roli, 20 łąk). Folw. z obszarem 354·90 ha przeszedł niedawno w ręce niemieckie. O pierwotnym kościele w R. nic nie wiadomo; w miejsce starego wystawiły panie: Boryszewska i Anna Kretkowska, przełożona klasztoru strzelneńskiego, nowy kościół drewniany, poświęcony w r. 1717 przez Wojciecha Bardzińskiego, sufr. włocławskiego. Dzisiejszy kościół z cegły stanął kosztem rządu. Par. R. (960 dusz) składają: Bronisław, Ciechrz, Czerniak, Osikowo i Rzadkwin. W r. 1583 należały do tej par. Łąkie, Sławsko Małe i młyn Wilczak. W r. 1215 przysądzono klasztorowi w Strzelnie dziesięciny z R., do których rościł prawa Bartosz, bisk. kujawski; w r. 1357 odgraniczono Ciechrz od R.; w r. 1583 było w R. 17 łanów osiadł., 6 zagrod. i 2 ry-

baków. R. był zdawna własnością klasztoru w Strzelnie, zabrany przez rząd, wcielony został do domeny Strzelno. *E. Cal.*

Rżańce, pow. przasnyski, ob. *Grabowo-Rżańce.*

Rżaniec, wś włośc., pow. makowski, gm. Sypniewo, par. Nowawieś, ma 979 mr. obszaru. W 1827 r. było 38 dm., 259 mk. Wś ta wchodziła w skład dóbr ststwa różańskiego (ob. Rożan). Przy niej rozciągały się lasy, zwane puszczą rżaniecką.

Rzawiec, wś, ob. *Ostr* (t. VII, 672).

Rząbc, ob. *Zambrze.*

Rząbiec 1.) pow. noworadomski, ob. *Zrąbiec.* 2.) **R.**, w XVI w. *Zambrzecz*, wś włośc., pow. włoszczowski, gm. Włoszczowa, par. Konieczno. W 1827 r. było 11 dm., 91 mk. Na początku XVI w. stała prawie cała pustkami, należała do par. Konieczno; łany kmiece i folw. dawały dziesięcinę pleb. w Chrząstowie, wartości do 1½ grzyw. (Łaski, L. B. I, 561, 572). *Br. Ch.*

Rząbina, potok, powstając w Rzepienniku Marciszewskim, pow. gorlicki, z lasku (wzn. 325 mt.), na płn.-zach. stoku Białówki (371 mt.); płynie na płn.-zach. przez obszar Rzepiennika, następnie tworzy granicę gm. Golanki i Gromnika (pow. tarnowski), a wreszcie na obszarze Gromnika uchodzi do Białej dunajcowej z praw. brzegu. Długość biegu 3 klm. *Br. G.*

Rzące 1.) al. *Rząca*, wś, pow. mazowiecki, gm. i par. Sokoły. Mieszka tu drobna szlachta. Wś ta wchodziła w skład dóbr Brańszczyk, należących do bisk. płockich. Por. *Leszczydół.* W 1827 r. 24 dm., 131 mk. 2.) **R.**, leśnictwo rządowe w pow. ostrołęckim. Na obszarze jego leży wś Jegliowiec (ob.) *Br. Ch.*

Rząchowa, w XV w. *Rzewanchowa*, wś, pow. brzeski, par. rz.-kat. Szczurowy (o 3·8 klm.). Leży w równinie nadwiślańskiej (187 mt. npm.), nad Uszwią, praw. dopł. Wisły, w pobliżu ujścia tej rzeczki do Uszwicy. Choć chaty stawiają w miejscach wyniośiejszych, jednak uległa 15 marca 1888 r. prawie całkowitemu zniszczeniu przez wylew. Miała wtedy 34 dm. i 155 mk., 148 rz.-kat. i 7 izrael. Pos. większa, attyn. Szczurowy, ma 62 mr roli, 149 mr. łąk i 2 mr. pastw.; pos. mniejsza 75 mr. roli, 42 mr. łąk i 39 mr. pastw. W XIV w. była to wś biskupia, zwana Rzewanchową, do której rościł sobie prawa rozmaite dziedzic sąsiednich Strzelec Mikołaj Wątróbka, ale przed Spytkiem z Melsztyna zawarł 2 marca 1391 r. ugodę z biskupem krak. (dok. w Kod. Kat. Krak., II, 155). Za Długosza Rzewachowa, część klucza radłowskiego, składała się z zagród i wykarczowanych ról, sołtystwa z rolą. Dziesięciny przynosiły bisk. krak. dwie grzywny. Graniczy na płn. z Górką, na zach. ze Strzelcami Małymi, na wsch. z Kwikowem. *Mac.*

Rzączyce, os. młyn., pow. sochaczewski, gm. Chodaków, par. Zawady, ma 36 mk., 2 mr. włośc. W 1827 r. było 6 dm., 48 mk., par. Brochów.

Rządkówka, grupa zabudowań w obrębie Jachówki, pow. myślenicki. *Br. G.*

Rządkowszczyzna, dobra, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 2 okr. pol., gm. Rajsk, o 17 w. od Bielska.

Rządz, niem. *Rondsen*, dok. *Rensen*, jezioro tuż nad praw. brzegiem Wisły, przy wsi t. n. Dosyć długie, ale bardzo wązkie, ciągnie się granicą pow. chełmińskiego i grudziądzkiego. Jest ono pamiętne klęską, którą tu Świętopełk zadał Krzyżakom w 1243 r. Według Dusburga i kroniki Oliwskiej marszałek Berlwin poległ, a z nim prawie cały hufiec składający się z 400 ludzi, wyjąwszy 10, którzy się ratowali ucieczką. Analista toruński zaś utrzymuje, że bitwa ta zaszła w dzień św. Wita i Modesta, t. j. 15 czerwca 1242 r. (ob. Script. rer. Prus., I, str. 73). *Kś. Fr.*

Rządz, niem. *Rondsen*, dok. *Rens*, *Rensche*, *Renszin*, dobra nad jez. t. n., pow. grudziądzki, st. pocz. i kol. i par. kat. Grudziądz o 5·5 klm. na płn., 276·33 ha roli or. i ogr., 65·82 łąk, 0·62 pastw., 274·10 lasu, 16·34 nieuż., 34·81 wody. Czysty dochód z gruntu 4949 mrk; gorzelnia. W 1868 r. 38 bud., 19 dm., 195 mk., 33 kat., 162 ew. Do okr. domin. należy st. kol. Mniszek (1885 r. 2 dm., 20 mk.) i karczma t. n. (2 dm., 23 mk.). Cały obszar wynosi 767 ha. W 1885 r. 18 dm., 36 dym., 230 mk., 201 kat., 24 ew., 5 żyd. Szkoła ewang. liczyła 1887 r. 34 dzieci. R. słynie z wykopalisk przedhistorycznych. Znaleziono tu dzbanek wykwintnej roboty z czasów rzymskich (muzeum w Gdańsku), ztąd pochodzi także ozdoba dla koni, składająca się z małych koszyczków drucianych, dalej muszla (porcelanka tygrysowa), służąca za ozdobę dla ludzi i koni. Podaje Ossowski (Objaśn. do mapy, str. 72), że tu na wschodniej stronie odkryto cmentarzysko, z którego wydobyto 7 urn. W 1410 r. miał tu komtur grudziądzki swój folwark. R. 1434 stało tu 36 ulów, w przyległym lesie zaś 32, podczas gdy 53 ulów tamże stało bez użytku. Do folw. należało r. 1438 włók 5 i 1 mr. Także za polskich czasów utrzymywali tu ststowie grudziądzcy osobny folw. W drugiej wojnie szwedzkiej została osada spustoszona. R. 1736 Rządz puszczono w emfiteutyczną dzierżawę Chrystyanowi i Annie Blomberk. Kępa na Wiśle przy R. została r. 1756 osobno wydzierżawiona, tak samo r. 1754 karczma Mniszek, ostatnia na 27 lat. R. 1765 płacił dwór 300 fl. kanonu, karczma 250 fl. Po okupacyi pru-

skiej został r. 1777 folw. wraz z karczmą ówczesnemu posiadaczowi Chrystyanowi Blomberkowi puszczony w wieczystą dzierżawę. R. 1802 nabył te dobra Hooff (ob. Froehlich „Gesch der Graudenzer Kr., I, 281). *Ks. Fr.*

Rządza, rzeczka, wypływa w pow. nowomińskim, pomiędzy wsiami Wiszniewem i Rządzą, płynie ku zachodowi i północy około Wiśniówki, Woli polskiej, Osęczyzny, Ołdakowizny, Papierni, Turzy, Cygowa, Leśniakowizny, Czubajowizny, Banachowizny, Lipek, powyżej Pasek zabiera Jasionkę al. Cienką, potem płynie na zachód i północ pod Rasztów, Dybów, Zawady, Łoś, Rudę i wpada do połączonych rz. Narwi i Bugu. Zatem przepływa większą część pow. radzymińskiego. Swięcicki w Opisie Mazowsza powiada, iż R. (Razcza) bierze początek w okolicach Stanisławowa, tworzy w różnych miejscach jeziora przy pomocy natury lub sztuki ludzkiej.

Rządza 1.) wś włośc., pow. nowomiński, gm. Ładzyń, par. Stanisławów, ma 20 os., 213 mk., 603 mr. W 1827 r. było 19 dm., 164 mk. Wchodziła w skład dóbr Ładzyń. 2.) **R.** al. *Budy Rządzińskie*, wś włośc. i kol., pow. nowomiński, gm. i par. Jakubów, ma 165 mk., 263 mr. W 1827 r. było 3 dm., 21 mk. Wchodziła w skład dóbr Łaziska. *Br. Ch.*

Rządziszki, wś i fol., pow. kalwaryjski, gm. Kirsna, par. Święto Jeziory, odl. od Kalwaryi 29 w.; wś ma 17 dm., 134 mk., fol. 5 dm., 29 mk. W 1827 r. było 13 dm., 115 mk.

Rząka, w XV w. *Rząnka*, wś, pow. wielicki, par. rz.-kat. w Bierzanowie. Leży na płd.-wschód od tej wsi, przy drodze z Podgórza do Wieliczki (odl. 4 klm.), nad pot. Matnówką, wznies. 224 mt. npm. Ma 42 dm., 252 mk. (10 izr.). Posiadł. większa (K. Herliczki) ma 87 mr. roli, 17 mr. łąk i 6 mr. pastw.; mniejsza 149 mr. roli, 4 mr. łąk i 28 pastw. Graniczy na zach. z Piaskami Wielkiemi, na płn. z Prokocimem, na wschód z Bierzanowem a płd. z częściami Kosocic. Za Długosza (L. B., II, 23, III, 50) R. leżąca za górą Lasotą ku Wieliczce, należała do fundacyj dobroczynnych szpitala św. Ducha. Było 6 łanów km. i zagrody. Dziesięciny brał biskup krak. a z 2 gruntów pokarczemnych (Rzanska) pół grzyw. szpital św. Krzyża w Krakowie. Poprzednio należała wś do wdowy po Otonie z Pilczy, która rozporządziła, aby z czynszów, przynoszących 18 grzyw., otrzymywał $4^1/_2$ grzywny szpital św. Krzyża, $4^1/_2$ grz. chorzy w szpitalu św. Ducha w Krakowie a 9 grzyw. bracia i chorzy w szpitalu w Łańcucie. W XVI w. zmieniły się stosunki, bo prepozytura u św. Ducha (Pawiński, Małop., 40) miała 4 łany kmiece, 2 komorn. z bydłem, 2 kom. bez bydła i karczmę na półłanku; jakiś Sobniowski zaś miał karczmę. *Mac.*

Rząsawa, wś i os. karcz. nad rz. Rakówką, pow. piotrkowski, gm. Łękawa, par. Grocholice; wś ma 11 dm., 149 mk., 190 mr., karcz. 1 dm., 7 mk., 12 mr. W 1827 r. było 7 dm., 91 mk.

Rząsawy, wś, fol., os., pow. częstochowski, gm. i par. Rędziny, odl. 7 w. od Częstochowy, na zachód od linii dr. żel. warsz.-wied.; wś ma 26 dm., 271 mk.; fol. 6 dm., 27 mk.; os. 1 dm., 5 mk. W 1827 r. było 14 dm., 103 mk. Fol. R. w 1885 r. rozl. mr. 953: gr. or. i ogr. mr. 469, pastw. mr. 4, lasu mr. 460, nieuż. mr. 20; bud. mur, 7, z drzewa 7; płodozmian 4 i 12-polowy; las nieurządzony; pokłady kamienia wapiennego. Wś R. os. 29, z gr. mr. 268. W 1581 r. właścicielem R. był Albert Choczimowski. Łanów kmiecych 6. W 1655 posiadał wś Piotr Czarnecki, brat Stefana. Żonaty z Misiowską, prawdopodobnie otrzymał R. jako wiano, gdyż po ojcu Krzysztofie, prócz cząstki ojczystej wsi Czarncy, nic więcej nie odziedziczył (Szkice hist. Szajn., III, 229). Dwór drewniany, w którym zamieszkiwał obrońca Jasnej Góry, dziś przekształcono na spichrz. Ostatniemi czasy R. były własnością Rogowskich. *M. R. Witan.*

Rząska *Duchowna* i *Szlachecka*, w dokum. *Rzanska* i *Rząszka*, wś, pow. krakowski, par. rz.-kat. u św. Szczepana w Krakowie. Odl. 3·5 klm. na płd.-zachód od Zabierzowa. Od północy otacza os. gościniec z Krakowa do Zabierzowa, od płd. zaś tor kolei północnej ces. Ferdynanda. Wznies 263 mt.; teren podnosi się ku zachodowi na 281 a ku wsch. w malownicze skały „Kmity“ na 288 mt. Wzgórza te są pokryte świerkami. R. Duchowna, należąca do probostwa Panny Maryi w Krakowie, ma 25 dm. i 164 mk. rz.-katol.; część Szlachecka (dawniej Chłapowskich, teraz Paw. Suckowa) 41 dm. i 284 mk., 247 rz.-kat. i 37 izrael. Na obszarze dwor. przebywa 75 osób rz.-kat. Pos. większa ma w ogóle 172 mr. roli, 43 mr. łąk, 108 mr. pastw. i 100 mr. lasu; mniejsza 237 mr. roli, 50 mr. łąk i 62 mr. pastw. We wsi szkoła ludowa. Prof. Łepkowski (Rocz. Tow. nauk. krak., 1860) podaje, że we dworze były ścienne malowidła Stachowicza, przedstawiające sceny z życia wiejskiego i widoki Krakowa. Czy się zachowały, niewiadomo. W 1427 dnia 10 kwietnia (Piekosiński, Kod. m. Krakowa, str. 180) załatwiono spór między altarystą kościoła P. Maryi a miastem o 10 grzywien; za Długosza (L. B., II, 16) była własnością Stefana Kuromęskiego h. Róża a dziesięciny płacono kościołowi św. Anny w Krakowie. W 1581 r. (Pawiński, Małop., 4 i 432) w części szlacheckiej siedzieli: Przerąbski i Misziowski. Pierwszy miał $^1/_2$ łan. km., zagrodn. bez roli, $^1/_2$ łan. karcz., 2 komor. z bydłem, 1 bez bydła i

rzemieśln.; drugi 4 łany km. i kom. z bydłem. R. graniczy na płn. z Plecionką al. Lipiem, na zach. ze Szczyglicami, na wsch. z Bronowicami Wielkiemi i Małemi a na płd. z Mydlnikami. Stosunki geologiczne R. badał i opisał Dr. Stur w Verhandl. der k. k. Reichsanstalt, 1870, Nr 10. *Mac.*

Rząśnia, w XVI w. *Rzassnya*, wś i fol. i *R. Poduchowna*, wś i os., pow. noworadomski, gm. i par. Rząśnia, odl. 28 w. od Radomska, poczta w Brzeźnicy. Posiada kościół par. murowany i kaplicę na cmentarzu. Wś 33 dm., 480 mk.; os. 3 dm., 6 mk.; folw. 11 dm., 34 mk. R. Poduchowna wś, ma 9 dm., 44 mk., 170 mk.; os. 2 dm., 6 mk., 10 mr. włośc. W 1829 r. było 49 dm., 367 mk. Dobra R. składały się w 1876 r. z fol.: R., Trzcinica, Brutus, nomenkl. Kurzynoga, rozl. mr. 2151: fol. R. gr. or. i ogr. mr. 547, łąk mr. 61, past. mr. 54, lasu mr. 746, nieuż. mr. 54; bud. mur. 10, z drzewa 7; płodozmian 8 i 10-polowy, las urządzony; fol. Trzcinica gr. or. i ogr. mr. 254, past. mr. 17, nieuż. mr. 24; bud. mur. 2, z drzewa 3; płodozmian 8-polowy; fol. Brutus gr. or. i ogr. mr. 218, łąk mr. 89, past. mr. 56, nieuż. mr. 30; bud. mur. 1, z drzewa 5; płodozmian 7-polowy. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś R. os. 40, z gr. mr. 351; wś Żary os. 18, z gr. mr. 171; wś Rychłowice os. 8, z gr. mr. 71. Wieś ta stanowiła dawną posiadłość arcyb. gnieźnieńskich, którzy tu założyli parafią i kościół, istniejący już na początku XV w. Na miejscu dawnego kościoła stanął około 1870 r. nowy murowany kościół z dwoma wieżami, wzniesiony staraniem proboszcza ks. Nieszporskiego ze składek parafian a głównie z daru małżonków Płaczkowskich, pochodzących z tej wsi. W XVI w. proboszcz posiadał po 2 łany roli w każdym z trzech pól, cztery oddzielne łąki, trzy sadzawki, kilka placów i ogrodów, karczmę z placem dającą pół grzyw. czynszu, użytkowanie z części boru na pasiekę. Pobierał ze wsi dziesięcinę snopową, bez konopnej i kolędę po groszu z domu (Łaski, L. B., I, 537, 538). R. par., dek. noworadomski, 4690 dusz. Rząśnia gm., należy do s. gm. okr. I w os. Pajęczno (st. poczt.), ma 11,085 mr. obszaru i 3080 mk. (1870 r.). *Br. Ch.*

Rząśnica, wieś włośc. nad rz. Święcicą, pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 56 w. od Lidy, 2 dm., 20 mk.

Rząśnik 1.) wś włośc., pow. pułtuski, gm. Wyszków, par. Obrytte. Wchodziła w skład dóbr Obrytte, należących do bisk. płockich, a następnie do ekon. rząd. Obrytte. Przy końcu zeszłego wieku, za czasów pruskich, było tu 11 gospodarzy trzydniowych, 10 dwudn., 1 komornik, 3 kolonistów; trzydniowi odrabiali po 78 dni ręcznych i tyleż sprzężajnych, 20 dni tłoki i oddawali po 3 kapł., 15 jaj, 2 kur, 3 łokcie przędzy, 1 zł. 10 gr. czynszu, 54 zł. 15 gr. $1^1/_2$ szel. dziesięciny dworskiej i różną ilość hyberny; dwudniowi odrabiali po 52 dni pieszych i sprzężaj., 20 dni tłoki, oddawali po 2 kapłony, 8 jaj, 1 kur, 3 łokcie przędzy, 18 gr. czynszu, 20 zł. 11 gr. $2^1/_3$ szel. dziesięciny dworskiej, nie włączając hyberny, którą uiszczali w rozmaitej ilości. W 1822 r. znajdujemy 11 trzydniow., wysiewających po 3 kor. ozim. i 5 jarz.; 11 dwudniowych, wysiewających po $2^1/_2$ kor. ozim. i jarz., prestacye dwudniowych i trzydniowych te same, co za czasów pruskich. Jedna jednodniowa osada pustkująca (wysiew na niej wynosił 1 kor. ozim. i $1^1/_2$ jarz., 10 dni tłoki, 52 dni pieszych); 3 puste osady po kolonistach niemieckich, obsiewane przez dwór, 4 chałupnik., karczmarz, młynarz na wiatraku, razem 172 mk.; 23 koni, 53 woł., 27 krów, 20 jał., 44 świń, 58 owiec. W 1827 r. 37 dm., 247 mk. Dobra R., w r. 1839 nadane tytułem majoratu generał-major. Aleksandrowi Czerewinowi, rozl. mr. 3216: fol. R. mr. 367, fol. Sadykierz mr. 369 i lasy mr. 2480. Wś R. os. 37, z gr. mr. 1223; wś Sadykierz os. 27, z gr. mr. 745. 2.) **Rz.,** wś, pow. łomżyński, gm. i par. Lubotyń, ma 1115 mr. Należy do drobnej szlachty. W 1827 r. było 21 dm., 137 mk. 3.) **Rz.,** wś i fol., pow. ostrowski, gm. Komorowo, par. Wąsewo, odl. 14 w. od Ostrowa. W 1827 r. było 17 dm., 122 mk. W 1871 r. fol. Rz. rozl. mr. 736: gr. or. i ogr. mr. 356, łąk mr. 40, past. mr. 16, lasu mr. 260, zarośli mr. 32, wody mr. 1, nieuż. mr. 31; bud. z drzewa 8, pokłady torfu. Wieś Rz. os. 23, z gr. mr. 427; wś Majdan Rząśnicki os. 13, z gr. mr. 338. *Lu. Krz.-Br. Ch.*

Rząśno, w XVI w. *Rzassno*, kol., pow. łowicki, gm. i par. Bąków, odl. 14 w. od Łowicza, przy linii dr. żel. warsz.-bydg., ma 33 dm., 309 mk., 41 osad i 966 mr. (48 mr. nieuż.). Śród osad włośc. są folwarczki dochodzące do 120 mr. obszaru, powstałe z połączenia drobniejszych. W 1827 r. było 42 dm., 149 mk. Wś ta wchodziła w skład dóbr księstwa łowickiego, w kluczu Zduny. Na początku XVI w. kmiecie dawali kustodyi łowickiej meszne po 3 kor. żyta i 3 kor. owsa z łanu. Sołtysi zaś za dziesięcinę po 16 gr. czyli fertona groszy czeskich. Dziesięcinę z łanów fol. pobierał pleban w Bąkowie. Z łanów kmiecych pustych, przez dwór uprawianych, dziesięcinę brał kustosz łowicki. Dziesięcina ta wraz z mesznem sprzedawaną była niekiedy za 12 grzyw. Z łanów kmiecych pobierał niewątpliwie dziesięcinę arcyb. gnieźnieński (Łaski, L. B., II, 241, 501, 10, 50). Według reg. pob. pow. orłowskiego z r. 1576 było tu 11 łan., 1 komor., wójtowskie $1^1/_2$ łan.,

1 karczma, 21 osadn. (Pawiński, Wielkp., t. II, 99). *Br. Ch.*

Rząśno, *Rzazna* (na mapie sztab.), jeziorko, w pow. mogilnickim, o 5½ klm. na płd. od Rogowa, pod Cotoniem, utworzone przez Wełnę, dopł. Warty.

Rządzew, w XVI w. *Rząssow*, *Rzazow*, *Rzazew*, wś, pow. siedlecki, gm. Pióry Wielkie, par. Zbuczyn, ma 55 dm., 327 mk., 1083 mr. obszaru. W 1827 r. było 33 dm., 91 mk. Według reg. pob. pow. łukowskiego z r. 1531 wś szlachecka Rząssów, w par. Zbuczyn, miała 2 łany. W r. 1552 było 2¾ łan. W r. 1580 Stanisław Sarafanowicz i od sąsiadów swych od 8 włók, które sami orzą, daje fl. 4, od podwłóczka osiadłego 2 sąsiad, gr. 15, od 6 zagr. bez ról gr. 24. Suma fl. 5 gr. 9 (Pawiński, Małop., 384, 397, 416). *Br. Ch.*

Rzechów, wś i folw., pow. iłżecki, gm. Rzeczniów, par. Iłża, odl. od Iłży w. 9, ma 50 dm., 329 mk. W 1827 r. było 38 dm., 212 mk. W 1876 r. Rz. i Michałów rozl. mr. 1006: gr. or. i ogr. mr. 640, łąk mr. 78, lasu mr. 277, nieuż mr. 11; bud. mur. 1, z drzewa 28, las urządzony, wiatrak. Wś Rz. os. 102, z gr. mr. 676; wś Michałów os. 4, z gr. mr. 10. W połowie XV w. Rz., w par. Iłża, własn. bisk. krakowskiego, miała 6 łan. km., z których dziesięcinę snopową i konopną dawano prob. w Iłży (Długosz, L. B., II, 483). W r. 1569, wś Rz. należała do klucza iłżeckiego, bisk. krakowskiego. Jan Karczewski, podstarości iłżecki, płaci od 7 łan., 3 zagr., 2 komorn. (Pawiński, Małop., 322, 478). *Br. Ch.*

Rzechówko, wś, pow. makowski, gm. Perzanowo, par. Gąsewo. W 1827 r. było 9 dm., 71 mk.

Rzechownica, nazwa legendowa Opalenicy, w pow. bukowskim.

Rzechowo, okolica szlachecka, w pow. makowskim, gm. Perzanowo, par. Gąsewo. W obrębie jej leżą: a) **Rz.** *Wielkie*, wś drob. szlachty. W 1827 r. było 20 dm., 144 mk. b) **Rz.** *Gać*, wś włośc. i szlach. nad rz. Ruż. W 1827 r. 18 dm., 117 mk. c) **Rz.** *Rogale*, nad rz. Ruż. Ob. *Rogale Szlacheckie*. *Br. Ch.*

Rzechta 1.) w XVI w. *Rzekthy*, kol. i os. nad rzką b. n., pow. sieradzki, gm. Męka, par. Strońsko, odl. od Sieradza 8 w. Kol. ma 49 dm., 345 mk.; os. 2 dm., 9 mk. W 1827 r. 22 dm., 229 mk. W XVI w. były tu tylko kmiece i sołtysie łany. Pleban w Strońsku pobierał jedynie kolędę. Dziesięcina snopowa szła z dwóch pól dla altaryi w Gnieźnie a z trzeciego zdawna (ex antiquo) należała do plebana w Męce (Łaski, L. B., I, 477). Rzechta wspomniana w opisie par. Skalmierzyce (Łaski, II, 8) nie jest tą samą, ale zapewne zaginioną dziś wsią w pow. odolanowskim (ob. *Odolanów*, t. VII, 384). Według reg. pob. z r. 1552 Fulkowski miał 4 osad., wspólnie z Albertem Gassyńskim 4½ łan. i 9 osad. Benedykt Podlą 3 osad., Popławski 1 osad., Piotr Podlą 1 osad. (Pawiński, Wielkp., II, 244). 2.) **Rz.** *Drużbińska*, w XVI w. *Rzekta*, kol. i fol., pow. sieradzki, gm. Wierzchy, par. Drużbin, odl. od Sieradza 32 w. Posiada szkołę początkową. Kol. ma 38 dm., 334 mk.; fol. 2 dm., 5 mk. W 1827 r. 17 dm., 125 mk. W 1874 r. fol. Rz. rozl. mr. 150: gr. or. i ogr. mr. 87, łąk mr. 16, past. mr. 32, nieuż. mr. 15; bud mur. 7, z drzewa 1. Wś Rz. Drużbińska os. 81, z gr. mr. 876. Pleban w Drużbinie pobierał dziesięcinę z łan. km. i folw. i kolędę po korcu owsa z łanu od kmieci a od zagrod. po półgrosza (Łaski, L. B., I, 397). W 1552 r. było 9 osad., 4¼ łan. (Pawiński, Wielkop., II, 231). 3.) **Rz.** *Piekarska*, fol. i kol. i *Rz. Oświecim*, fol. nad rz. Wartą, pow. turecki, gm. Piekary, par. Skęczniew, odl. od Turka 19 w. Fol. ma 3 dm. (dwór murowany, starodawny), 35 mk., około 200 mr. obszaru; kol. ma 43 dm., 341 mk. Rz. Oświecim fol., ma 1 dm., 35 mk. Na początku XVI w. wś ta należała do par. Skęczniew (Szkaczynowo) ale łany km. dawały dziesięcinę plebanowi w Janiszewie (Łaski, Ł. B., I, 257). W 1553 r. 2½ łan.; w 1576 r. 2⅓ łan., 2 zagr. (Pawiński, Wielkp., II, 226). *Br. Ch.*

Rzechta, w XVI w. *Rzekthy*, os. szlach. niegdyś, w pow. odolanowskim, w par. Skalmirzyce, znikła lub zlała się z Mącznikami, z którymi miała wspólnych dziedziców. W r. 1579 posiadał tam 2 zagrodn. Jan Mączyński al. Rzekiecki (Łaski, L. B., II 8 i Reg. pobor. z 1579 i 1618 r.). *E. Cal.*

Rzeckie, grupa zabudowań w Sławęcinie, pow. jasielski. *Br. G.*

Rzeczany (*Rjeczany*), wś, pow. trocki, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra, hr. Tyszkiewiczów, Żyżmory, o 8 w. od gminy, 58 dusz rewiz. 2.) **Rz.,** fol., pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. Merecz, okr. wiejski Rzeczany. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsi: Lidziakinie, Sawelańce, Rajcieniki i Wejhmuny, w ogóle 146 dusz rewiz. włościan uwłaszczonych.

Rzeczewo, wś i fol. w pobliżu błota Pale, pow. kalwaryjski, gm. i par. Krakopol, odl. 35 w. od Kalwaryi a 21 w. od Maryampola. Fol. ma 11 dm., 75 mk., należy do donacyi rządowej Krakopol; wś ma 13 dm., 59 mk., 312 mr. obszaru. *Br. Ch.*

Rzeczęca al. *Rzeczenca* (1653), Kętrz. *Rzeczyca*, lepiej *Brzęczniea*, jak czytamy w wizyt. Jezierskiego z r. 1695 (str. 41), niem. *Stegers*, z czego powstała dzisiejsza nazwa *Sztegrowy* al. *Sztegry* (ob.). *Ks. Fr.*

Rzeczka 1.) potok, wypływa w Rudenku Ruskiem, pow. brodzkim, z łąk moczarowa-

tych; płynie na płd.-wschód przez obszar Rudenka Ruskiego, następnie przez wschodni obszar Kustyna, koło Nowostawiec, wólki w Laszkowie; tworzy granicę Laszkowa i Szczurowic i wpada w Szczurowicach do Styru od lewego brzegu. Długość biegu 14 klm. Dno namuliste, spad wolny, brzegowiska moczarowate. 2.) **Rz.** al. *Gniła*, potok, powstaje w płd.-wsch. stronie Mszany, pow. złoczowski, z pod wzgórza Mogiły (401 mt.); płynie na płd.-zach. od Wołosówki, zabiera potok od Żukowiec. Na granicy Wołosówki z Jarczowcami zasila się wodami od Jarczowiec, zwraca się na płd.-zach. do Podhajczyków, dostaje się na obszar Toustogłów, gdzie wpada do wsch. ramienia Strypy z lew. brz. Długość biegu 9 klm. W dolinie potoku znaczne torfowiska, t. j. rudy (popławy), do kilku metrów grube. 3.) **Rz.**, potok, powstaje w obrębie wsi Augustówki, pow. brzeżański, z bezleśnego płaskowzgórza, przechodzącego od Pomorzan ku płd., a zniżającego się ku dolinie pobliskiej Strypy. Z tych wzgórzy wypływa kilka małych strug, tworzących w dolinie Augustówki mały stawek. 4.) **Rz.**, prawy dopływ pot. Jasienicy, na górnym jej biegu, w obrębie Rozłucza, w pow. turczańskim. Wypływa z lasu Sopiwskiego; płynie na płn.-zach. Długość biegu 4 klm. 5.) **Rz.**, ob. *Kobylski potok*. 6.) **Rz.**, ob. *Kruszalski potok*. 7.) **Rz.**, nazwa dolnego biegu Gniłej (ob. t. II, 638). 8.) **R.**, por. *Riczka*. *Br. G.*

Rzeczka, potok, powstaje w obr. Janowic, pow. cieszyński, w płn.-zach. stokach Beskidu jabłonkowskiego. Płynie przez Janowice a przyjąwszy od lew. brzegu pot. Bystry, zwraca się na płn. i w obrębie gm. Baszki uchodzi do Ostrawicy od praw. brzegu. Długość biegu 7 klm. *Br. G.*

Rzeczka 1.) po rus. *Riczka* grupa domów w Isajach, w pow. turczańskim. 2.) **Rz.**, grupa domów w Małuszowie, w pow. mościskim. 3.) **Rz.**, ob. *Riczka*,-*Ryczka*.

Rzeczka, niem. *Fliesshof*, wyb. do leśn. Chośnicy, pow. kartuski; 1885 r. 2 dm., 33 mk.

Rzeczki, jezioro koło wsi Łabętnika, w powiecie szczuczyńskim, łączy się kanałem z jeziorem Kuków; ma 10 mr. obszaru.

Rzeczki 1.) wś, pow. opatowski, gm. Częstocice, par. Ostrowiec, odl. od Opatowa 24 w., ma 6 dm., 29 mk. 2.) **Rz.**, fol., pow. siedlecki, gm. Skupie, 1 dm., 14 mk., 156 mr. 3.) **Rz.**, okolica szlach., pow. ciechanowski, gm. Gołymin, par. Ciechanów. W obrębie jej mieszczą się: *a*) *Rz.-Gąski*, wś drobnej szlachty, odl. o 5 w. od Ciechanowa, ma 7 dm., 46 mk., 126 mr. W 1827 r. 7 dm., 28 mk. *b*) *Rz. Orszymy*, wś drobnej szlachty nad rz. Sonią, odl. o 9 w. od Ciechanowa, ma 13 dm., 86 mk., 330 mr., (17 nieuż.). W 1827 r. 19 dm., 112 mk. *c*) *Rz.-Wólki*, wś drobnej szlachty, odl. o 5 w. od Ciechanowa, ma 18 dm., 137 mk., 363 mr. (29 mr. nieuż.). W 1827 r. 17 dm., 99 mk. *d*) *Rz.-Konarzewo*, ob. *Konarzewo*.

Rzeczki 1.) wś nad rzką Mocicą, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Zaleś, okr. wiejski Zaleś 2, o 20 w. od gminy a 44 w. od Dzisny, ma 3 dm., 25 mk. kat. (w 1864 r. 15 dusz rewiz.). 2.) **Rz.**, zaśc. szlach. nad rzką Mocicą, pow. dzisieński, w 3 okr. pol. o 53 w. od Dzisny, 1 dm., 8 mk. (2 prawosł., 6 katol.). 3.) **Rz.**, zaśc. szlach. nad rzką Mocicą, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 44 w. od Dzisny, 4 dm., 19 mk. (5 kat., 14 żyd.). 4.) **Rz.**, zaśc. nad rzką Mocicą, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., w b. gm. Hermanowicze, o 44 w. od Dzisny, ma 1 dm., 7 mk. starow. Była tu kapl. katol. par. Hermanowicze. 5.) **Rz.**, mko rząd. nad dwoma małemi strugami, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Rabuń, okr. wiejski i dobra skarbowe Huby, o 10 w. od gminy, 16 w. od Wilejki a 146 w. od Wilna, przy b. dr. poczt. z Dołhinowa do Wilejki, ma 249 mk. W 1859 r. było 21 dm., 206 mk.; w 1864 r. 32 dusz rewiz. i 2 jednodworców; w 1866 r. 24 dm., 165 mk. Cerkiew drewn. p. w. św. Ducha, niewiadomej erekcyi, dom modlitwy żydowski; młyn wodny. Podług Korejwy pozycya ważna pod względem strategicznym. Przechowały się pod mkiem ślady fortyfikacyi ziemnych. 6.) **Rz.**, wś, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Żołudek, okr. wiejski i dobra, Janowskich, Krasula, 30 dusz rew. 7.) **Rz.**, wś, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Wilejka, okr. wiejski Barańce, o 9 w. od gminy, 15 dusz rewiz.; należy do dóbr Teklinopol, Skirmuntów. 8.) **Rz.**, wś, pow. piński, w 1 okr. pol., gm. Telechany, ma 56 mk.; własność Pusłowskich. 9.) **Rz.** 1, wś, pow. mohylewski, gm. Tołpieczyce, ma 21 dm. i 140 mk. 10.) **Rz.** 2, wś, pow. mohylewski, gm. Tołpieczyce, ma 26 dm. i 107 mk. 11.) **Rz.**, sioło, pow. rohaczewski, gm. Rzeczki, ma 140 dm. i 219 mk., z których 3 zajmuje się bednarstwem, 52 wychodzi na zarobek. Gm. Rzeczki ma 3273 mk. (1141 męż., 1011 kob. i 1121 dzieci), z których 1560 (650 męż., 300 kob. i 610 dzieci) zajmuje się przemysłem leśnym, używając do pomocy 310 koni. W gminie znajduje się 5887 dz. lasów prywat. i 670 dz. lasów włościań. Stanowiła niegdyś starostwo niegrodowe, położone w wojew. mińskiem, pow. rzeczyckim. Podług metryk litewskich ststwo to w 1750 r. obejmowało wsie: Rz., Osów, Cholew i dwie służby w Szydłowicach, które od r. 1720 posiadali Dąbrowscy, Hornowscy, Judyccy, Kończowie, Jakowiccy, Piaseccy, Turczynowie, wreszcie z mocy przywileju króla Poniatowskiego z d. 14 stycznia 1765 Ignacy Kazimierz Pruszanowski ustąpił te

dobra narodowe Kazimierzowi Chaleckiemu, pułkownikowi pow. rzeczyckiego, który z nich opłacał kwarty złp. 530 gr. 28. *J. Krz.*

Rzeczki, potok, wypływa w obr. gm. Zawoje, pow. sanocki, tworzy granicę między Zawojami a Wisłoczkiem. Wpada do Wisłoka od lew. brzegu. Długość biegu 3 klm. *Br. G.*

Rzeczki 1.) al. *Rzyczki*, zabud. i kopalnia węgla w obr. Tenczynka, pow. chrzanowski. 2.) **Rz.,** leśniczówka w gm. Tenczynek, u płn.-wschod. podnóży ruin zamku. 3.) **Rz.,** grupa zabudowań w obr. Obarzyma, pow. brzozowski, nad granicą Niewistki. 4.) **Rz.,** część Kukowa, w pow. żywieckim. *Br. G.*

Rzeczki 1.) część Truskawca, pow. drohobycki. 2.) **Rz.** al. *Rzyczki*, rus. *Riczki*, wś, pow. rawski, 6 klm. na płn. od Rawy Ruskiej (st. kol., urz. poczt. i tel.). Na płn. leżą Kornie i Wierzbica, na płn.-wschód Zielona Machnowska, na wsch. Zaborze, na płd. Rawa Ruska i Rata, na zach. Hrebenne. W płn. stronie wsi, na moczarzystych t. zw. „Łąkach pod przechodem“ (231 mt. wzn.), powstaje potok podążający ku Racie. W dolinie potoku leżą zabudowania wiejskie. Na płn. wznosi się wzgórze Horajec (257 mt.); na płd.-zach. leży las Niedźwiedzie. Przez wieś idzie kolej jarosławsko-sokalska. Część wsi zwie się Nogali, druga część Blich; jedna grupa domów Szubary. We wsi są karczmy: Wydra i Wygoda; folw. Czarny. Wł. więk. ma roli or. 755, łąk i ogr. 237, past. 112, lasu 942 (przez Kajetana hr. Kickiego zapisany na cele publiczne; ob. Roczn. Tow. osad rolnych, Warszawa 1881 r.); wł. mn. roli or. 1057, łąk i ogr. 725, past. 159, lasu 8 mr. W r. 1880 było 181 dm., 1177 mk. w gminie, 13 dm., 61 mk. na obsz. dwor.; 284 obr. rz.-kat., 934 gr.-kat., 11 izrael., 9 innych wyznań; 1067 Rusinów, 147 Polaków, 24 Niemców. Par. rz.-kat. i gr.-kat. w Rawie Ruskiej. We wsi cerkiew i szkoła filialna. *Lu. Dz.*

Rzeczki, pow. krobski, ob. *Rzyczkowo.*

Rzeczków 1.) wś włośc., pow. skierniewicki, gm. Dębowa Góra, par. Żelazna, ma 88 mk., 155 mr. W 1827 r. 10 dm., 81 mk. 2.) **Rz.,** wś i fol., pow. skierniewicki, gm. Grzymkowice, par. Biała, odl. 28 w. od Skierniewic, ma 139 mk. W 1827 r. 13 dm., 50 mk. W 1887 r. fol. Rz. rozl. mr. 472: gr. or. i ogr. mr. 378, łąk mr. 75, lasu mr. 7, nieuż. mr. 12; bud. mur. 4, z drzewa 13; płodozmian 11-polowy, pokłady torfu. Do włościan należy 56 mr. W XVI w. wś ta należała do par. Biała lecz stanowiła własność probostwa w Rawie. Było tu 7 łanów kmiecych i 2 wójtowskie, 2 zagrod., 2 karczmy. Czynszu płacono proboszczowi z łanu po 18 gr. i odrabiano dzień w tygodniu; zagrodnicy tylko robociznę dawali, karczmarze płacili po $1^1/_2$ gr. Były także role folw. i młyn wodny dający miarki plebanowi. Przechowywano akt nadania tej wsi przez Ziemowita ks. mazowieckiego (Łaski, L, B., II, 293). 3.) **Rz.** *Szlachecki*, wś i fol. nad rz. Wolborką, pow. piotrkowski, gm. Bogusławice, par. Wolborz, odl. 14 w. od Piotrkowa. Wś ma 9 dm., 185 mk.; fol. 3 dm., 38 mk. W 1885 r. fol. Rz. Szlachecki rozl. mr. 245: gr. or. i ogr. mr. 176, łąk mr. 41, past. mr. 20, nieuż. mr. 8; bud. mur. 1, z drzewa 10. Wś Rz. os. 10, z gr. mr. 99. 4.) **Rz.** *Poduchowny*, wś i fol. nad rz. Wolborką, pow. piotrkowski, gm. Bogusławice par. Wolborz; wś ma 22 dm., 71 mk., 202 mr.; fol. 1 dm., 2 mk., 208 mr. W 1827 r. 28 dm., 197 mk. W XVI w. Rz. należał do par. Wolborz. Połowa wsi stanowiła własność probostwa. Było w niej 7 łanów kmiecych; kmiecie ci obowiązani byli na rolach folw. proboszczowskiego zasiać z każdego łanu po 3 korce owsa i tyleż żyta, zebrać i zwieść, prócz tego dawali po trzy fertony czynszu, 30 jaj, 2 kapłony; wozili drzewo plebanowi, kosili łąki, zbierali siano. Drugą połowę wsi zajmowały cząstki szlacheckie, dla których kmiecie mieli drobne powinności. Dziesięciny od kmieci i szlachty pobierał pleban w Wolborzu (Łaski, L. B., II, 176). Według reg. pob. pow. piotrkowskiego z r. 1552 Rz. należał do par. Wolborz. Część Kreczybrody $^1/_4$ łanu, w r. 1533 7 łan. Część Feliksa i Jana 3 łany. Część prepozytury wolborskiej 10 osad. Część Przechyry $1^1/_2$ łanu z karczmą (Pawiński, Wielkp., II, 267). 5.) **Rz.,** wś i fol., pow. radomski, gm. i par. Wierzbica, odl. od Radomia 21 w., 53 dm., 354 mk., 156 mr. fol. i 1539 mr. włośc. W 1827 r. 37 dm., 186 mk. W połowie XV w. Rz., w par. Wierzbica, własność klasztoru wąchockiego, miał 15 łan. km., z których płacono czynszu po 1 fertonie, 30 jaj, 2 sery, 4 koguty i odrabiano jeden dzień w tygodniu własnym wozem i pługiem. Odrabiano podwójną powabę wiosenną i zimową. Dawano osep z łanu 8 korcy owsa i 4 jęczmienia. Była też karczma i zagrodnicy. Wszystkie role płaciły dziesięcinę snopową i konopną po 4 pęki, wartości 15 grzyw., par. w Wierzbicy. Rola sołtysia wspólna z rolą sołtysią w Wierzbicy (Długosz, L. B., III, 404, 412). W XVI w. Rz. ma 12 łanów (Pawiński, Małop., 307). *Br. Ch.*

Rzeczkowszczyzna, *Rjeczkowszczina*, wś nad jez. Rudzicą, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Łuck, okr. pol. Ruda, o 36 w. od gminy, 64 w. od Dzisny, ma 7 dm., 5 mk. (6 dusz rewiz.).

Rzeczne, część Bestwiny, w pow. bialskim.

Rzeczniak 1.) al. *Rzyczniak*, leśniczówka w obr. gm. Straszydla, pow. rzeszowski, nad potokiem Lubenią, u stóp wzgórza (391 mt.).

2.) **Rz.,** gajówka w obr. gm. Lecki, w pow. rzeszowskim. *Br. G.*

Rzeczniów, wś i fol. nad rzką Rzeczniówką al. Krępianką, pow. iłżecki, gmina i par. Rzeczniów, odl. od Iłży 16 w., posiada kościół par. mur., szkołę początkową ogólną, dom przytułku dla starców i kalek (fundusz ?), 123 dm., 939 mk. W 1827 r. 46 dm., 576 mk. Dobra Rz. składały się w 1867 r. z fol. Rz., Pawliczka, Jedlanka, Grochów i Wólka Modrzejowa, rozl. mr. 5541: gr. or. i ogr. mr. 2025, łąk mr. 240, lasu mr. 1400, zarośli mr. 1169, nieuż. mr. 657. W 1880 r. fol. Rz. miał 1500 mr. obszaru. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś Rz. os. 139, z gr. mr. 1375 (w 1880 r. 1749 mr.); wś Rzeczniówka os. 46, z gr. mr. 838; wś Wólka Modrzejowa os. 23, z gr. mr. 529; wś Wincentów, os. 4, z gr. mr. 164. Według reg. pob. pow. radomskiego z roku 1568 wś Rz. major i minor, również Stara Wieś, własność Jana Szeneńskiego, płaciły poboru 3 grzyw. W r. 1569 wś Rz. major, w par. Krempa, własność Kacpra Grabskiego, miała 5 łanów, 4 półłanków. Rz. minor (Rzeczniówek) miał 11 półłanków (Pawiński, Małop., 305, 472). Kościół i par. erygował w 1590 r. Jan Skarszewski dziedzic Rz. Poprzednio stał tu kościół drewniany, filialny par. Sienno. R. par., dek. iłżecki, 1451 dusz. Rz. gm. ma 13,366 mr., w tem ziemi dwor. 6268 mr. i 4141 mk.; urząd gm. w Podkończu, sąd gm. okr. II we wsi Sienno, st. p. Iłża. W skład gminy wchodzą: Aleksandrów, Ciecierówka, Grabowiec (os. miejska), Grochów, Jelonka, Michałów, Modrzejowa Wólka, Pasztowa Wola, Pawlice, Płusy, Podkończe, Rzechów, Rzeczniów, Rzeczniówek, Syberya i Wincentów. *Br. Ch.*

Rzeczniówek, wieś włośc., pow. iłżecki, gm. i par. Rzeczniów, odl. od Iłży 15 w., ma 54 dm., 413 mk., 856 mr. włośc. i 2 mr. dwor. W 1827 r. 72 dm., 308 mk.

Rzeczniówka al. *Czaplin* al. *Czapka*, rozmaite nazwy rzeczki (dopł. Wisły), której bieg opisany pod nazwą Krępianka (ob.).

Rzeczno, os., pow. lipnowski, gm. Szpetal, par. Bobrowniki. W 1827 r. było 3 dm., 56 mk., par Chełmica.

Rzeczny Las, os., pow. kolneński, gm. i par. Turośl.

Rzeczny Las, wzgórze w pow. rzeszowskim, ob. *Lubenia* 1.).

Rzeczowo, wś i fol., pow. kalwaryjski, gm. Krakopol, par. Dauksze, odl. od Kalwaryi 35 w. Wś ma 13 dm., 59 mk.; fol. 11 dm., 75 mk. W 1827 r. 9 dm., 106 mk. Była to dawniej królewszczyzna, płacąca w XVIII w. 149 złp. kwarty.

Rzeczpol, ob. *Reczpol.*

Rzeczuny, wieś, pow. wyłkowyski, gm. Kopsodzie, par. Wisztyniec, odl. od Wyłkowyszek 28 w., ma 36 dm., 200 mk. W 1827 r. było 11 dm., 62 mk.

Rzeczyca 1.) wś i fol. w pobliżu rz. Pilicy, przy drodze z Tomaszowa do Nowego Miasta, pow. rawski, gm. i par. Rzeczyca, odl. 18 w. od Rawy, posiada kościół par. drewniany, szkołę początkową, gorzelnię parową przerabiającą do 90 korcy dziennie, dwa młyny wodne, wiatrak. Wś ma 108 dm., 883 mk.; prob. 2 dm., 10 mk., 6 mr.; fol. 9 dm., 249 mk. W 1827 r. było 93 dm., 641 mk. Dobra Rz. składały się w 1885 r. z fol.: Rz., Paulinów i Glina, rozl. mr. 3025: fol. Rz. gr. or. i ogr. mr. 889, łąk mr. 136, past. mr. 46, lasu mr. 1124, nieuż. mr. 25; bud. mur. 11, z drzewa 38; płodozmian 10-polowy; folw. Glina gr. or. i ogr. mr. 448, łąk mr. 45, past. mr. 10, lasu mr. 128, nieuż. mr. 7; bud. mur. 5, z drzewa 1; płodozmian 10-polowy; fol. Paulinów gr. or. i ogr. mr. 163, nieuż. mr. 3; bud. mur. 1, z drzewa 2; płodozmian 10-polowy, lasy urządzone. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś Rz. osad 84, z gr. mr. 2339; wś Zawady os. 12, z gr. mr. 378; wś Łęg os. 22, z gr. mr. 526; wś Bobrowiec os. 16, z gr. mr. 658; wś Brzozów os. 40, z gr. mr. 851; wś Luciążna os. 16, z gr. mr. 482; wś Sadykierz os. 24, z gr. mr. 1365; wś Małomierz os. 12, z gr. mr. 372; wś Glina os. 21, z gr. mr. 408. Jest to dawna wieś królewska. Już w połowie XV w. istnieje tu kościół par. drewniany p. w. św. Katarzyny. Wieś miała wtedy 22 łan. km., dających dziesięcinę dla kollegium doktorów i magistrów uniwersytetu krakowskiego, wartości do 20 grzyw., prócz tego po 4 pęki konopi z łanu. Było też 14 karczem królewskich a 6 plebana, trzech zagr. z rolą, folw. królewski. Z tych wszystkich części dziesięcinę pobierał pleban w Rzeczycy, posiadający cztery łany (Długosz, L. B., I, 508). Na początku XVI w. pleban ma pięć łanów, trzy karczmy i trzech zagrodn. Karczmy królewskie znikły. Na łanach plebana siedzi 6 kmieci, z których 4 płaci po 15 groszy, a 2 po 8 gr. czynszu prócz dziesięciny, tudzież dają po korcu owsa i odrabiają dzień w tygodniu. Zagrodnicy czynszu nie dają tylko dzień robocizny, dwaj karczmarze płacą po seksagenie bez 4 groszy a trzeci 13 gr. czynszu, odrabiają oni też po dniu w tygodniu. Z łanów sołtysich i folw. królewskiego dziesięcinę pobiera proboszcz. Ma on też jezioro na wybrzeżu Pilicy przy wsi Łęg, wolny wyręb drzewa dla siebie i poddanych w lasach królewskich, kilka łąk i placów. Obok plebana bywało dwu wikarych (Łaski, L. B., II, 314, 315). W 1564 r. Rz., wś królewska, w dzierżawie pp. Drzewickich, łanów $22\frac{1}{2}$, dochód 31 fl. 22 gr. 9 sol. Według

wizyt. z 1609 r. Rz., wieś królewska, pozostaje w ręku Marcina Tarnowskiego. Kościół paraf. zbudowany przez Mateusza Grotowskiego. W skład par. wchodziły: Glina, wś król., Kierz, Bobrowiecz, Grotowicze, Kawieczyno, Lubocza, Brzeg, Liciążna, Łęg, Zawady. Obecnie ma stanąć nowy kościół murowany. R. par., dek. rawski, 2547 dusz. Gmina Rz. ma 14,365 mr. obszaru i 3712 mk. (1870 r.). Należy do sądu gm. okr. III w Czerniewicach, stacya poczt. w Rawie. W gminie jest jedna szkoła początkowa i gorzelnia. 2.) **Rz.**, wś i fol. nad rzką Szadkówką, pow. sieradzki, gm. i par. Zadzim, odl. od Sieradza 25 w.; wś ma 15 dm., 277 mk.; fol. 5 dm., 79 mk.; os. 2 dm., 15 mk. W 1827 r. było 18 dm., 160 mk., par. Glinno. Istniała tu mała huta szklana, zwinięta w 1877 r. dla braku drzewa. W 1879 r. folw. Rz. z attyn. Marcinów i Huta Szklanna rozl. mr. 1177: gr. or. i ogr. mr. 482, łąk mr. 60, past. mr. 60, lasu mr. 542, nieuż. mr. 63; bud. mur. 14, z drzewa 20, las nieurządzony, pokłady torfu. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś Rz. os. 30, z gr. mr. 140; wś Marcinów os. 8, z gr. mr. 113; wś Szczawno os. 10, z gr. mr. 36. Na początku XVI w. wś składała się z dwu części (Rzeczicza utraque). W jednej łany dworskie dawały dziesięcinę pleb. w Zadzimiu, kmiecie zaś kollegiacie uniejowskiej, plebanowi zaś tylko kolędę po groszu z łanu. W drugiej niebyło folwarku tylko dziedzic założywszy dwór przyłączył do niego łany kmiece. Dziesięcinę ztąd pobierał pleban w Szadku (Łaski, L. B., I, 387, 442). Według reg. pob. z 1552 i 53 r. było tu 12 osad, $4^1/_2$ łanów (łan młynarski). 3.) **Rz.** *Sucha*, fol. i przedmieście Sandomierza, pow. sandomierski, par. Sandomierz, odl. od Sandomierza 3 w. Fol. (gm. Dwikozy) ma 1 dm., 4 mk., 62 mr., należy do dóbr Gierlachów. Przedmieście ma 13 dm., 115 mk., 98 mr. ziemi mieszcz. W 1827 r. 32 dm., 129 mk. 4.) **Rz.** *Mokra*, wś i fol., pow. sandomierski, gm. Dwikozy, par. Sandomierz, odl. od Sandomierza 5 w., ma 15 dm., 127 mk. W 1827 r. było 14 dm., 92 mk. W 1885 r. fol. Rz. Mokra rozl. mr. 405: gr. orn. i ogr. mr. 318, łąk mr. 39, past. mr. 27, lasu mr. 16, nieuż. mr. 5; budowli z drzewa 12. Wieś Rz. Mokra os. 15, z gr. mr. 91. W połowie XV w. Rzeczyca Mokra, w par. św. Pawła w starym Sandomierzu, miała folwark pięcio łanowy, własność Andrzeja Osszki h. Rawicz i Tomasza Pieczymuchy h. Sulima. Folw. Pieczymuchy dawał dziesięcinę kościołowi św. Pawła, kmiecie zaś altaryi (św. Wawrzyńca?). W części Oszki i folw. i kmiece łany dawały w połowie kościołowi, w połowie altaryi, wartości do 3 grzyw. Rz. Sucha, w par. św. Pawła za murami Sandomierza, miała do 5 łanów obszaru i składała się z cząstek mieszczan. Dziesięcina stąd szła do altaryi św. Wawrzyńca, wartości 4 do 5 grzyw. (Długosz, L. B., I, 388). Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1508 wś Rz., należąca w części do Zofii Tudorowskiej, płaciła poboru gr. 15. Część Rz. wraz z wielu wsiami należała do Jana Słupeckiego h. Konar, który płacił 10 grzyw. 24 groszy. W 1578 r. Rz., własność Jana Słupeckiego, miała 12 osad., 4 łany, $^1/_4$ karczmy, 2 zagr., 2 kom., 4 biednych (Pawiński, Małop., 165, 460, 464). 5.) **Rz.**, wś i fol. nad rzką Bystrą, pow. nowoaleksandryjski, gm. Karczmiska, par. Kazimierz, odl. 21 w. od Puław, ma młyn wodny i tartak, leży w malowniczej okolicy, w pobliżu Celejowa. Fol. ten wraz z leśnictwem Uściąż miał 2422 mr. (2092 mr. lasu) i wchodził w skład dóbr Karczmiska (ob.). Wieś ma 42 os., 846 mr. W 1827 r. było 39 dm., 219 mk. W 1878 r. fol. R., oddzielony od dóbr Karczmiska, rozl. mr. 1204: gr. or. i ogr. mr. 267, łąk mr. 7, wody mr. 4, lasu mr. 907, zarośli mr. 6, nieuż. mr. 13; bud. z drzewa 16, las nieurządzony. W połowie XV w. Rz., w par. Kazimierz, własność królewska, nie płaciła dziesięciny klasztorowi św. Krzyża, lecz par. w Kazimierzu. Wartość dziesięciny wynosiła 10 grzyw. (Długosz, L. B., II, 553, t. III, 250). W 1531 r. było tu 8 łanów i 1 młynarski. W 1569 r. wś Rz., w par. Potok, składała się z 7 części szlach. po 1 łanie i 2 po pół łana (Pawiński, Małop., 357 i 373). 6.) **Rz.** *Ziemiańska*, wś i fol., pow. janowski, gm. Trzydnik par. Rzeczyca, odl. 22 w. od Janowa, około 7 w. od Kraśnika, śród wyżyny wzgórkowatej obfitej w lasy i stawy. Posiada kościół par. drewniany, młyn wodny, cegielnię, pokłady kamienia. Por. *Potok* 18). W 1827 r. było 63 dm., 536 mk., par. Potok. Dobra Rz. Ziemiańska składały się w 1885 r. z fol.: Rz. Ziemiańska i Górny, rozl. mr. 1052: gr. or. i ogr. mr. 730, łąk mr. 49, past. mr. 38, lasu mr. 200, nieuż. mr. 35; bud. mur. 5, z drzewa 22; płodozmian 10-polowy, las nieurządzony. Wś Rz. Ziemiańska od 91, z gr. mr. 1589; wś Wola Trzydnicka os. 26, z gr. mr. 420. Rz. należała do dóbr królewskich Góraj i Kraśnik, nadanych w 1377 r. przez Ludwika Węgierskiego Dymitrowi, podskarbiemu, i bratu jego Iwonowi (Kod. Małop., II, 310, 312). W nadaniu powiedziano: „dimidia villa dicta Rzeczica“. Dobra te drogą wiana przeszły do domu Tenczyńskich, którzy ufundowawszy przy kościele kraśnickim kanoników regularnych, nadali im na uposażenie część Rzeczycy. Ztąd powstała dzisiejsza Rz. Księża. Długosz w opisie par. Charzowice wymienia Rz. (utraque) a pod par. Potok podaje Rz.

Wydzyna i Rz. Kośmiany. W 1531 r. jedna część Rz. (w par. Charzowice) jest własnością Dignartha, ma 3 łany i młyn o 2 kołach, druga (par. Potok) własność Koźmiana, ma 4 łany i młyn (Pawiński, Małop., 375, 376). W 1722 r. Aleksander Suchodolski, podcz. lubelski, dziedzic Rz., zbudował kościół drewniany, dotąd stojący. Konsekracyi dopełnił w 1772 r. bisk. Kajetan Sołtyk. Uposażenie kościoła stanowiły dwa łany ziemi przy drodze do Trzydnika, zwanej niemiecką, i procent od 8,000 złp. lokowanych na Rz. Do kościoła należały: Rz. Ziemiańska, Łychów Szlachecki i Trzydnik. Poźniej przybyły: Wola Trzydnicka (Piotrowszczyzna), Łychów Gościeradowski i Trzydniczek. Zapewne dopiero w XIX w. z filii (Potoka) utworzono oddzielną parafię. Rz. Ziemiańska par., dek. janowski (dawniej zaklikowski), 1916 dusz. 7.) **Rz.** *Księża*, wś, pow. janowski, gm. Trzydnik, par. Kraśnik. Na jej obszarze ma źródła jeden z dwu strumieni tworzących rzkę Karasiówkę, dopływ Sanny (dopł. Wisły). W 1827 r. było 59 dm., 316 mk. W połowie XV w. Rz., w par. Kraśnik, własność klasztoru w Kraśniku, miała 18 łan. km., z których płacono czynszu po 16 gr. klasztorowi. Nie odrabiano dni w tygodniu, tylko na wiosnę i zimę uprawiano role folwarczne. Były tam 2 sadzawki i młyn. Klasztor dostawał 2 miarki a młynarz trzecią. Kmiecie dawali klasztorowi jeszcze 2 koguty, 2 sery, 30 jaj. Dziesięcinę snopową, wartości 10 grzyw., dawali plebanowi w Pniewie. Jan Lutko, bisk. krakowski, założył kościół par. w Pniewie i uposażył go dziesięciną (Długosz, L. B., 500, 575, III, 174). W 1531 r. wś Rz. Księża, w par Kraśnik, miała $3^1/_2$ łan. (Pawiński, Małop., 374). 8.) **Rz.**, wś nad rz. Ładą, pow. zamojski, gm. i par. Frampol, odl. 5 w. od Frampola, o 44 od Zamościa, ma 46 osad włośc., 54 dm., 490 mk. kat., szkołę początkową i 428 mr. rozl. (według innych danych 662 mr. roli i 101 mr. łąk). W 1827 r. było 54 dm., 336 mk. Rz. wchodziła w skład dóbr Kąty. 9.) **Rz.**, wś włośc. pow. radzyński, gm. Misie, par. Międzyrzec; wś ma 63 dm., 359 mk., 453 mr.; os. 1 dm., 3 mk., 3 mr. W 1827 r. było 56 dm., 270 mk. *Br. Ch.*

Rzeczyca, białoruskie *Reczyca*, miasto powiatowe gub. mińskiej, starożytny gród w ziemi Drewlanów, w XII wieku w w. ks. kijowskiem, w dzielnicy wołyńskiej (Lelewel, IX, mapa 4 i 5), od XIII w. przyłączony do Litwy; kolejno mto powiatowe wojew. mińskiego, po 1793 r. w pow. mozyrskim namiestnictwa mińskiego, a od 1795 r. jako powiatowe gub. mińskiej. Położone na prawym brzegu Dniepru, w pobliżu ujścia rz. Wiedrec al. Wiedrycy, w okolicy żyznej, obfitującej w ryby. Od dawna Rz. była grodem warownym i widownią częstych bojów. Uległa najprzód napadom kniaziów czernihowskich, a w 1214 r. miał ją w perzynę obrócić Mścisław kn. nowgorodzki. Za czasów Giedymina Rz. przyłączoną była do w. ks. litewskiego. W 1387 r. gdy król Władysław Jagiełło powierzył czasowo najwyższą władzę na Litwie i Rusi litewskiej bratu swemu Skirgajle, w dokumencie wydanym mu na „łowach skojterskich“ pomiędzy innemi miastami wymienioną została i „Rz. cała z dochodem“ (ob. Daniłowicza Skarbiec, t. II, Nr. 542; Narbut, t. V, str. 397; Kromer, Index Arch. Crac., Mscr Nr. 391). Później niejednokrotnie pod Rz. stawali koszem Tatarzy perekopscy. W czasie wojen Chmielnickiego w 1648 r. zajęli Rz. Kozacy i ustąpili dopiero w 1649 r., gdy tu nadciągnął z wojskiem ks. Janusz XI Radziwiłł, hetman polny litewski, celem założenia silnego obozu. Wyprawa ta skończyła się rozbiciem w okolicy Łojowa oddziałów Kryczewskiego i Podobajły. W 1650 r. zajął znowu Rz. Nebaba i następnie, ustąpiwszy przed wojskiem hetmana Radziwiłła, poległ dnia 6 lipca z całą prawie swą drużyną pod Rzepkami. Po tej rozprawie hetman jeszcze silniej obwarował miasto i osadził je wojskiem. W 1653 roku wojsko litewskie miało w Rzeczycy główną kwaterę i w następnym roku udało się pod Orszę, gdzie rozgromione zostało przez armię cara Aleksieja Michajłowicza, pod wodzą kniazia Trubeckiego. Bój ten otworzył drogę zwycięzcom i Rz. wraz z innemi miastami została zajętą pod jesień przez Rossyan. Wtedy to i zamek warowny uległ całkowitemu zniszczeniu, mylnie przeto prymas Wład. Łubieński w dziele wydanem 1740 r. p. t. „Świat“ wspomina o zamku, jako o ozdobie miasta (str. 444). Dziś są tylko szczątki wałów obronnych, gdyż mury wszelkie rozebrano samowolnie do budynków miejskich. Król Zygmunt Stary nadaje Rz. 11 paździer. 1511 r. magdeburgię i różne przywileje, potwierdzone następnie w 1561 r. d. 26 sierpnia przez Zygmunta Augusta i w 1596 r. przez Zygmunta III. Podług spisów podskarbińskich z 1569 r. Rz. stanowiła ekonomię stołu królewskiego, następnie od 1589 r. przemienioną została na ststwo grodowe, będące w posiadaniu Wołłowiczów, kn. Żyzemskich, Słuszków, Kłokockich, Pakoszów, Chaleckich, wreszcie z mocy przywileju kr. Augusta III z d. 15 lipca 1734 r. po śmierci Kazimierza Chaleckiego dzierżył te dobra narodowe Albrycht ks. Radziwiłł, wojewodzic nowogrodzki, opłacając z nich kwarty złp. 2585 gr. 25, a hyberny złp. 1159. Obejmowały w sobie miasto z zamkiem i tenutami: Stołpniów, Uhłów, Lipniaki i Daniłowicze. Powiat miewał

w Rz. sejmiki poselskie i chociaż do 1775 r. sądy i sejmiki odbywały się w Rohaczewie, w 1776 r. powrócono jurysdykę i sejmiki do Rz. (Vol. Leg., VIII, fol. 942). Aleksander Służka wojew. miński, fundował w Rz. w 1634 r. dominikanów, którzy zarządzali parafią: klasztor zniesiony został w 1835 r. Kościół podominikański pod wez. św. Trójcy zgorzał w 1862 r. i jakkolwiek wkrótce rozpoczęto budowę nowej świątyni z muru, takowa nie została ukończoną i nabożeństwo odbywa się dotychczas w domu prywatnym. Par. katol., dekan. mozyrsko-rzeczyckiego, ma 1022 wiernych, filię w Łojowie i kaplice: w Łojowie i na cmentarzu grzebalnym w Rz. Do 1866 r. w par. rzeczyckiej były nadto filie: w Zaśpie i Berezówce, tudzież kaplica w Hliniszczu. O fundacyi cerkwi nie przechowały się prawie wiadomości. Obecnie są w Rzeczycy dwie cerkwie: jedna nowsza pod wez. Wniebowzięcia N. M. P. (około 2300 parafian), uposażona trzema włókami gruntu; druga z 1725 r., pod wez. św. Mikołaja, liczy około 1700 parafian i uposażona jest 75 mr. ziemi. Obecnie Rz. ma około 7000 mk., w tem większa połowa żydów, którzy mają synagogę drewnianą i 6 domów modlitwy. W 1885 r. zawarto w mieście 39 ślubów chrześcijańskich, urodziło się 275 dzieci (5 nieślubnych), zmarło 161 osób, przyrost zatem ludności wynosił 114 dusz. W mieście jest około 900 domów, w tem kilka murowanych, do 50 sklepów; szkoła powiatowa niższa, z oddziałem dla dziewcząt (do 150 dzieci), szkółka cerkiewna od 1884 r., szpital miejski na 15 łóżek z apteką, szpital więzienny na 4 łóżka, apteka prywatna, st. poczt, st. telegr., st. dr. żel. pińskiej (od 1885 r.), przystań na Dnieprze; straż ogniowa, obsługiwana przez 12 ludzi i 2 konie. Otwarcie drogi żelaznej znacznie przyczyniło się do ożywienia i rozwoju Rz., będącej dawniej zapadłą mieściną poleską. Oprócz zwykłych władz powiatowych przebywa w Rz. komisarz 4 okr. policyjnego, sędzia pokoju, inkwirent sądowy, urząd poborowy i błahoczynny (dziekan). Przemysł reprezentowany przez niewielkie cegielnie; rzemiosła mają kilkudziesięciu lichych przedstawicieli. Mieszczanie zamożni, Białorusini, mówią przeważnie narzeczem białoruskiem z domieszką małoruskiego, posiadają w okolicy do 4500 mr. roli i łąk. Trudnią się rolnictwem, tuczeniem wieprzy, rybołówstwem i flisactwem. Inwentarz ich składa się mniej więcej z 2000 sztuk bydła rogatego, 900 koni, 700 świń, 600 owiec. Żydzi zajęci są drobnym handlem lub spławem lasów i produktów drzewnych na „Niż". Municypalność włada dwoma domami i młynem. Dochód miejski w r. 1881 wynosił 4507 rubli. Dwa razy do roku 9 maja i 6 grudnia są jarmarki na bydło, konie i zboże. W Rz. urodził się w 1830 r. z ojca Daniela, miejscowego lekarza, Włodzimierz Spasowicz, znany prawnik, krytyk i publicysta.

Rzeczycki powiat wojew. mińskiego, utworzony na sejmie lubelskim 1569 r., był największym w województwie; obejmował on część dzisiejszej gub. mińskiej i mohylewskiej; graniczył: od północy z pow. mińskim i wojew. mścisławskiem; od wschodu z wojew. mścisławskiem, regimentem starodubowskim wojew. smoleńskiego i ks. czernihowskiem; od południa z wojew. kijowskiem; od zachodu z pow. mozyrskim i ks. słuckiem w wojew. nowogrodzkiem. Obejmował miasta i miasteczka: Rzeczycę, Homel, Chalcz, Bobrujsk, Rohaczew, Horwal, Łojowy-Gród, Bielicę pod Homlem, Chołmecz i in. Sejmikował najprzód w Rzeczycy, z kolei w Rohaczewie, Bobrujsku i ostatecznie znowu w Rzeczycy; wybierał dwóch posłów na sejmy główne, opłacając im według ustawy po 120 kóp groszy (387 rubli) strawnego (ob. Statut Lit., roz. III, art. 7). W 1717 r. wykazano w powiecie 850 dymów włościańskich, ziemskich dziedzicznych, szlacheckich, duchownych i starościńskich, które opłacały uchwały 6516 zł. i 20 gr. (Vol. Leg., VI, fol. 352). Cyfra ta jednak widocznie nieprawdziwa, skoro lustracye z 1775 r. podały 5676 wszystkich dymów w powiecie. W 1717 r. były w powiecie następne starostwa i królewszczyzny: homelskie (hyberny 3832 zł.), rzeczyckie (1400 zł.), rohaczewskie (1120 zł.), królewszczyzna Rekta (hyb. 110 zł.), a przytem wszystkie trzy starostwa wnosiły uchwały 23,235 zł. (ob. Vol. Leg., VI, fol. 362); starostwo bobrujskie z Baryczami (hyb. 6776 zł.); lubonickie i królewszczyzny Stołpyszcze, Królewska-Słoboda, Kostrojsk i Łuki (hyb. 526, uchwały 3674, czopowego 3750 zł.); ststwo czeczerskie i królewszczyzny: Naumkowicze, Bycze-Kobylicze, Bycz, Daniłowicze, Sapryki, Myszkiewicze, Hryby, Koszelewo, Mirohoszcz, Hołowacze, Jeziory i Strzałki (hyberny 5795, uchwały 9084 zł.); ststwo propojskie i królewszczyzny; Horduny, Rosoczyszcze, Hłusów, Koleśnikowo, Balicze, Uhłowo, Narwiłówka, Nowosiołki, Turowicze, Kulczyca, Stołpów, Lipianka, Bahen, Kulikowska, Kowale, Sianożatki, Mikulicze i Terebowo (hyberny 3350 zł. i uchwały 11,530 zł.; Vol. Leg., VI, fol. 368). W tymże roku postanowiono, aby w powiecie stało 206 koni petyhoryi (Vol. Leg., VI, fol. 382). W 1773 r. większa część powiatu, z miastami: Homel, Rohaczew, Chalcz, Czeczersk, Propojsk, była przyłączona do Rossyi. W 1793 r. przyłączono resztę wojew. mińskiego. Powiat rzeczycki w nowo utworzonem namiest-

nictwie mińskiem został włączony do pow. mozyrskiego. W 1795 r. przy utworzeniu gubernii mińskiej pow. rzeczycki został znowu ustanowiony w granicach dzisiejszych. *Rzeczycki powiat*, zajmujący połud.-wschodnią część gub. mińskiej, graniczy od północy z pow. bobrujskim, ze wschodu od gub. mohylewskiej i czernihowskiej dzieli Dniepr, od południa z gub. kijowską i wołyńską, od zachodu z pow. mozyrskim. Ogólna przestrzeń wynosi 10,754 w. kwadr., w tem: 272,000 dz. grun. orn., 110,000 dz. łąk, 555,000 dz. lasów, 158,000 dz. błot, 25,000 dz. nieużytków. W stosunku do całej przestrzeni jest: 24·3 pola uprawnego, 9·4 łąk, 49·6 lasów, 14·2 błot, 2·2 nieużytków. Własność ziemska rozpada się w następujący sposób: do skarbu należy 185,112 dz., w tem 184,974 dz. lasów obejmujących obręby: nachowski, zamoszski, kozłowicki, kuratycki, połoński, wodowicki, suchowicki, szyicki, sielecki, równo-słobodzki, kołkowski, zaszczobowski, muchojedzki, nastalski, zachalski i inne; do włościan 400,794 dz. (85,590 dz. do b. włościan skarbowych); duchowieństwo prawosławne ma 5075 dz., duchowieństwo katolickie 49 dz., wolni ludzie 835 dz., kupcy i inne stany mają 2683 dz. Obywatele ziemscy w ogóle mają 548,939 dz., w tem właściciele więksi: prawosławni (w liczbie 80) około 208,000 dz., katolicy (130) około 300,000 dz., reszta przypada na rzecz właścicieli posiadających mniej niż 50 dz. Przy uwłaszczeniu w 1864 r. nadzielono b. włościan obywatelskich średnio po 20 dz., zaś b. włościan skarbowych i poduchownych po 26 dz. W ostatnich jednak czasach rozdrobniono nadmiernie własność gminną, tak że rzadko gdzie pozostały nadziały pierwotnie i ztąd obniżenie się dobrobytu włościan coraz widoczniejsze. Przed paru wszakże laty włościanie posiadali przeszło 31,000 sztuk bydła rogatego, do 4,500 koni, do 92,000 drobnego inwentarza i około 13,000 uli pszczół. Ludność powiatu wynosi do 141,000 dusz płci obojga, nieco więcej niż 13 osób na 1 w. kw. W tem było około 116,500 prawosławnych Białorusinów, około 4000 Polaków katolików, do 50 protestantów, przeszło 20,000 żydów, około 300 rozkolników. W 1885 r. zawarto 1450 ślubów, urodziło się 8041 dzieci (83 nieślubnych), w tem 4348 chłopców, 3731 dziewcząt; umarło 4354 osób, w tem 2299 mężczyzn, 2056 kobiet, przyrost zatem ludności wynosił 3787 dusz. Powiat dzieli się na 23 gmin, wymienionych poniżej w obrębach okręgów policyjnych. Wszystkie gminy obejmują 317 okręgów wiejskich (starostw), 387 wiosek, mających 15,290 osad. W powiecie znajduje się 7 rewirów sądowych, lecz z powodu trudności komunikacyi biura 4 pierwszych znajdują się w sąsiednim pow. mozyrskim, mianowicie: biura 1go i 2go rewiru w Mozyrzu, 3go w Petrykowie, 4go w Dawidgródku. Trzy ostatnie biura rewirów sądow. są w pow. rzeczyckim: 5go w Rzeczycy, 6go w Łojowie, 7go w Domanowiczach. Dalej są w powiecie dwa rewiry sędziów śledczych z biurami: w Rzeczycy, w Łojowie; cztery okręgi konskrypcyjne z biurami: w Rzeczycy, Brahinie, Jurewiczach, Domanowiczach. Powiat dzieli się na 4 okręgi policyjne (stany): 1szy z biurem w Brahinie obejmuje 7 gmin: Łojów, Ruczajówkę, Sawicze, Brahin, Jołcza, Mikulicze, i Derażyce; 2gi z biurem w Jurewiczach obejmuje 4 gminy: Jurewicze, Narowla, Dernowicze i Chojniki; 3ci z biurem w Wasilewiczach obejmuje 6 gmin: Wasilewicze, Krukowicze, Domanowicze, Dudzicze, Karpowicze i Antucewicze i nakoniec 4ty z biurem w Rzeczycy obejmuje 6 gmin: Jakimowska-Słoboda, Horwal, Zaspa, Chołmecz, Rowieńska-Słoboda i Maładusz. Pod względem kościelnym jest w powiecie 57 parochii prawosławnych, podzielonych w 1873 r. na cztery błahoczynia (dekanaty): Rzeczyca, Brahin, Domanowicze i Barbarów. Monasterów obecnie nie ma wcale, istniało ich niegdyś 5 różnoczasowie, mianowicie w Sielcu pod Brahinem bazylianów p. w. Przemienienia Pańskiego; w tymże Sielcu bazylianek pod wez. Zwiastowania, również fundacyi Wiśniowieckich; bazylianów w Suchowiczach; w Cierieszkowie męski, z XVII wieku, niewiadomo kiedy przestał istnieć, dokumenta w archiwum w konsystorzu prawosławnem mińskiem; w Białosoroce p. w. św. Mikołaja, z XVII w., męski, niewiadomo kiedy ustał, dokumenty przy miejscowej cerkwi (ob. archimandryty Mikołaja: Opisanie mińskiej eparchii, str. 163—166). W powiecie jest 65 cerkwi i 15 kaplic. Cerkwi parochialnych 57, we wsiach: Antucewicze, Aleksicze, Białosoroka, Barszczówka, Babczyn, Brahin (dwie), Brahino-Sielec, Chołmecz, Charkowicze, Czykałowicze, Chojniki, Domidowicze, Domanowicze, Dudzicze, Derażyce, Demechy, Eutuszkiewicze, Głuchowicze, Horwal, Hruszno, Jakimowicze, Jołcza, Jurewicze (kościół pojezuicki), Jakimowska-Słoboda, Kalenkowicze, Kołki, Kazimierówka, Kukujewicze, Lipowo, w Łojowie (dwie), Muchojedy, Makanowicze, Mikulicze, Maładusz, Narowla, Nowosiołki, Nosowicze, Ostrohlady, Orewicze, Rzeczyca (dwie), Ruczajówka, Rowieńska-Słoboda, Streliszczewo, Suchowicze, Sawin, Swiack, Swirydowicze, Tulgowicze, Wierbowicze, Wasilewicze, Wielki Bor, Zaspa, Zahat i Żary. Parafie katolickie w powiecie należą do dekanatu mozyrsko-rzeczyckiego. Do 1866 r. były 3 kościoły paraf.: 1) w Rzeczycy, z filia-

mi: w Zaśpie, Berezówce i Łojowie i z kaplicą w Hliniszczu; w Jurewiczach i w Ostrohladach al. Ostrohladowiczach, z filiami: w Brahinie, Chojnikach i Wielkim-Borze. Obecnie pozostały tylko dwie: Rzeczyca, z filią w Łojowie i z kaplicami w Rzeczycy i Łojowie i Ostrohlady. Szkółki w liczbie 34, znajdują się przeważnie przy zarządach gminnych i w starostwach. Oprócz nich założono (od 1884 r.) przy każdej prawie parafii szkółki cerkiewne, w których uczą się zarówno prawosławni jak i katolicy. W 1887 r. było w powiecie 52 szkółek cerkiewnych, w których, oprócz prawosławnych, uczyło się 58 dzieci katolickich. Przemysł fabryczny dość ubogi. W 1885 r. było 21 gorzelni; 4 niewielkich garbarni: w Brahinie, Narowli, Jurewiczach i Komarynie; 2 młyny parowe: w Jołczy i Sołtanowie; fabryka prostego sukna w Horodyszczu; około 20 smolarni i dziegciarni, zwanych majdanami. Nadto obywatele ziemscy posiadają do 40 młynów wodnych, za które dzierżawcy płacą od 50 do 750 rubli rocznej arendy; 8 młynów wietrznych przynoszących od 50 do 100 rub. rocznie; około 46 młynów ciągowych i deptakowych, przynoszących dochodu od 30 do 100 rubli, Obroty fabryczne wynoszą przeszło pół miliona rubli. Jakkolwiek w powiecie są grunta rozmaite, przeważnie jednak gleba jest namułową, wybornego pszennego gatunku, zwłaszcza w środkowym pasie powiatu, ciągnącym się na kilkanaście mil od zach.-północnej strony na płd.-wschód, począwszy od Jurewicz przez Chojniki, Głuchowicze, Ostrohlady aż po za Brahin. Jestto kraj nieco wyniosły, dość gęsto zaludniony i malowniczy, szczególnie pod Barbarowem i Jurewiczami. Sieją tu dużo pszenicy, prosa i jęczmienia, a byt ludu w tym pasie jest wcale dobry. W 1886 r. wysiano: ozimej pszenicy 1227 beczek, zebrano 3681 beczek; żyta wysiano 23,163, zebrano 69,499 beczek; pszenicy jarej wysiano 419, zebrano 1255 beczek; owsa wysiano 11,438, zebrano 34,314 beczek; jęczmienia wysiano 5295, zebrano 15,885 beczek; gryki wysiano 10,788, zebrano 32,365; różnych zbóż jarych wysiano 2603, zebrano 7809 beczek; kartofli zasadzono 32,017, zebrano przeszło 116,000 beczek; siana zebrano około 7,500,000 pudów. W 1866 r., średni urodzaj oziminy wynosił 3 ziarn, jarzyny 3 ziarn, kartofli 5 ziarn. W 1886 r. po potrąceniu zasiewu i na potrzeby domowe oraz na gorzelnie, pozostało na sprzedaż: oziminy 7670 beczek, jarego zboża 3,679 beczek, kartofli 12,577 beczek. Oprócz rolnictwa ludność trudni się rybołówstwem, pszczolnictwem i flisactwem, tudzież przeróbką materyałów leśnych, spławianych Dnieprem do Kremienczuga. Najobfitsze rybołówstwo w zatokach Dniepru, Prypeci, Berezyny; w rz.: Sławecznie, Tremli, Brahince; w jez.: Swied, Sparysz i in. Z delikatniejszych gatunków poławiają się: jesiotry, sterle, wierozuby i sandacze. Zwierzyny grubej i drobnej do niedawna było bardzo obficie. Wilki rozpładzają się swobodnie i czynią wielkie spustoszenia w inwentarzu domowym. W 1876 r. pożarły w powiecie rzeczyckim 965 sztuk koni i bydła i 1851 sztuk drobiu na sumę 36,354 rubli. Gony bobrowe znajdują się na rz. Tremli, mianowicie w okolicy wsi Kołki. W lasach dębowych przebywają dziki. Obręby skarbowe mają najwięcej grubego zwierza; są tam niedźwiedzie, łosie i sarny. Z rzeczy kopalnych są: glina, wapno i wiele rudy żelaznej (błotnej), z której włościanie w małych hutach wytapiają pierwotnym sposobem nędznego gatunku żelazo na lemiesze do soch, zwane „narogi“. Z tego powodu dużo miejscowości nosi nazwę Rudni. Najczęściej są one położone przy kotlinach rzek Sławeczny, Narowlanki, Mytwy, Brahinki, Ippy, Hłyboczka, Wiedrycy i in. Powiat obfituje w rzeki i jeziora. Rzek noszących nawy jest 68, a bezimiennych również nie mało. Rzeki mające ustalone nazwy są: Biełka, Brod, Berezyna, Brahinka, Buk, Bieremieczka, Borucha, Czerezdzicrew, Chobeńka, Chwaszczówka, Draniówka, Dniepr, Dniepryk (dopływ Wiedrycy), Dereżanka, Damarka, Debrelina, Hołyszówka, Hłuszyniec, Hłyboczek, Ilja, Jełanica, Ippa, Juchnówka, Kobylówka, Kruciejka, Kostrewka, Lubień, Lisawa, Mytwa, Mytwica, Nieświecz, Niedźwiedzica, Niedźwiedziówka, Nienacz, Niedźwiedzia-Łoza, Narowlanka, Ochówka, Obiedówka, Piaseczanka, Prypeć, Podhaliszewka, Rudzienka, Reczyca, Rżawa, Sławeczna, Staniweś, Szalbieńka, Sołokucza, Swicryż, Sudziłówka, Swierchinia, Szubinka, Stoupienka, Swied, Tremla, Turja, Tobol, Teś, Teresica, Uniej, Wisza, Wiedreo al. Wiedryca, Wić, Wiersaż, Zapadnia, Zakowanka, Żerdzianka, Żeleźniak. W powiecie jest 53 jezior mających nazwy. Znajdują się one przeważnie w kotlinie Prypeci lub uformowane są z rozlewu innych rzek, mianowicie: Arechowe, Blina, Bierczowice, Białe al. Biełoje, Borowińskie, Cimoszyszcze, Chrapjo, Czorna-Dalina, Cerkowiszcze, Ciomnoje, Czerniacin, Delihoszcze, Dworyszcze, Dzikoje (z rozlewu Tremli), Horlica, Hołyszówka, Humien, Hłybokoje, Hrebla, Hniłoje, Ihryszcze (sławne z rybności), Jakimowskie (z rozlewu Ippy), Kołodno, Krucienka, Kupnik, Kowalowo, Kruhowoje, Lubitawo, Lebiedź, Łomot, Łukojedły, Miedawik, Maczuliszcze, Nieświcz (z rozlewu rzeki tego nazwiska), Plesa, Puchowoje, Pierewał, Pieszczanka, Plosa, Repi-

szcze, Reczyszcze, Studzino, Staryk, Smierżew, Smolwod, Sparysz (największe z rozlewu Brahinki), Stajaczeje, Starosielje, Tataryn, Wierput, Wiazowica, Żartaj (dwa jeziora tegoż nazwiska). Opisy rzek i jezior podane są pod właściwemi nazwami. Co się tyczy ukształtowania pionowego, to chociaż są znaczne wyniosłości, mianowicie w okolicy Barbarowa, Jurewicz i innych, nie podano jednak, o ile wiemy, nigdzie ich wymiarów. Pod względem komunikacyjnym powiat jest bardzo ubogi. Dróg bitych nie ma wcale. Trakty pocztowe wiodą z Mińska przez Bobrujsk, Parycze, Jakimowską-Słobodę, w pobliżu brzegów Berezyny i Dniepru do Rzeczycy i Czernihowa, oraz drugi również przez Jakimowską-Słobodę do Mozyrza i Równego. Traktów wojenno-handlowych jest cztery: z Łojowa do mka Czarnobyla w gub. kijowskiej; z mka Lubiaż gub. czernihowskiej przez mka pow. rzeczyckiego: Chojniki, Jurewicze i Rzeczycę do Mozyrza; z Mozyrza przez Barbarów i Narowlę do granic gub. kijowskiej i od granic pow. bobrujskiego przez mka Domanowicze i Jurewicze do granic pow. radomyskiego gub. kijowskiej. W 1885 r. zbudowano w powiecie drogę żel., łączącą drogę brzesko-moskiewską przez Pińsk, Rzeczycę z Homlem; droga ta przecina powiat na przestrzeni 86 w. i ma trzy stacye: Mozyrz, Wasilewicze i Rzeczycę. W skutek budowy tej drogi skanalizowano okolice przez które przechodzi z wielkim kosztem i osuszono kotliny rzek: Wiedrycy, Szubinki, Dnieprzyka w stronę Dniepru; rzek Swied i Żerdzianki w stronę Berezyny; rzek Hłyboczek, Zakowanki, Chobeńki, Wici, Sławeczny, Tremli, Biełki, Turyi i kilku mniejszych w stronę Prypeci. W powiecie znajduje się 12 miasteczek: Rzeczyca, Łojów, Chołmecz, Brahin, Jurewicze, Narowla, Barbarów, Chojniki, Horwal, Kalenkowicze, Komaryno i Wasilewicze. To ostatnie do niedawna głucha wieś poleska, nabrało znaczenia wskutek przeprowadzenia drogi żelaznej. Dalej jest tu 156 folwarków, 35 zaścianków i okolic szlacheckich, 2 duże słobody i 387 wiosek. Rzemieślników liczą do 200 a z tych połowa trudni się wyrobem przedmiotów żywności. Rezydencye obywatelskie w pow. rzeczyckim niegdyś odznaczały się zbytkiem magnackim, jak: w Horodyszczu, Brahinie i Chołmeczu Rokickich, w Chojnikach i Ostrohladach Prozorów, w Łojowie Judyckich. Obecnie, po upadku fortun Prozorów i Rokickich, do zamożniejszych należą: Lipów, Hołowczyce, Narowla i Barbarów rodziny Horwatów; Rudaków i Makanowicze rodziny Oskierków i in. Marszałkami szlachty pow. rzeczyckiego od 1817 r. byli: Paweł Oskierko, Michał Rokicki, Adamowicz, Mikołaj Wołk-Łaniewski, Mieczysław Prozor Stan. Horwat, Arnoldi, Jeryn. *A. Jelski.*

Rzeczyca 1.) wś nad rz. Łoszą, w pobliżu ujścia jej do Niemna, pow. ihumeński. 2.) **Rz.**, białoruskie *Reczyca*, wś i dobra nad bezim. dopł. Styru, pow. piński, na tak zwanem Zarzeczu, w okr. pol. i par. kat. lubieszowskiej, gm. Moroczno. Wieś ma 27 osad pełnonadziałowych. Cerkiew paraf. z r. 1757, p. w. Opieki N. M. P., paroch ma z dawnych zapisów 2 włóki gruntu; przeszło 300 parafian. Dobra, dziedzictwo Terleckich, mają około 152 włók, młyn i propinacye; grunta lekkie, łąk obfitość, rybołówstwo znaczne. 3.) **Rz.**, wś, pow. piński, w 3 okr. pol., ma 132 mk., 4257 dzies.; własność dawniej Sołtanów, obecnie Wiryonowej. 4.) **Rz.**, wś i fort na praw. brz. Bugu, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, gm. Kosicze, o 3 w. na płn. od Brześcia. 5.) **Rz.** i *Adamkowo*, dobra, tamże, o 1 w. od Brześcia. 6.) **Rz.**, wś, tamże, gm. Żytyn, o 40 w. od Brześcia. 7.) **Rz.**, wś, pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Koziszcze, o 20 w. od Kobrynia. 8.) **Rz.**, wś i ferma, pow. prużański, w 3 okr. pol., gm. Staruny, o 38 w. od Prużany. 9.) **Rz.**, uroczysko, pow. słonimski, w 1 okr. pol., gm. Piaski, o 70 w. od Słonima. 10.) **Rz.**, st. pocz. na szosie brzesko-moskiewskiej, w gub. mohylewskiej, pomiędzy st. Krzyczew (o 11¾ w.) a Czeryków (o 13 w.). *A. Jel.—J. Krz.*

Rzeczyca, rzeka, lewy dopływ Horynia (praw. dopł. Prypeci); wpada za Werbczą, poniżej Stepania.

Rzeczyca, pow. radomyski, ob. *Reczyca.*

Rzeczyca 1.) znaczny strumień, biorący początek we wsi Wieszczycy, pow. tomaszowski. Płynie łąkami na wschód, między Łubczem a Szlatynem rozdziela się na dwa ramiona, tworząc tuż nad granicą galicyjską stawek i pod osadą Gęsią Wolą wpływa na obszar wsi Rzeczycy (pow. Rawa Ruska), od której bierze miano. Następnie zwraca się na płd.-wsch. i wchodzi na obszar Tarnoszyna, gdzie od praw. brzegu zabiera pot. Korytnicki. Odtąd płynie znowu na wsch. przez Szczepiatyn, Korczmin, gdzie tworzy rozległy staw, następnie przez Machnówek, Worochtę i Tuczków, a opłynąwszy Bełz, po wschod. jego stronie, pod wsią Górą wpada do Zołokii (Sołokii). W górnym biegu zwie się *Szlatynówką*; w obrębie Korczmina lud zowie go *Swynoryją*. Długość biegu czyni 33 klm., z czego na pow. tomaszowski przypada 5 klm. Spad wód wynosi: 235 mt. (przejście granicy); 224 mt. (powyżej Rzeczycy); 214 mt. (ujście Korytnickiego pot.); 207 mt. (Worochta); 203 mt. (na Zabłociu, przedm. Bełza); 201 mt. (ujście). Dno namuliste. 2.) **Rz.**, potok, powstaje w obr. Berehów Górnych, w pow. liskim, ze źródeł leśnych z pod Połoniny

caryńskiej (1297 mt.) i z pod Rawki (1303 mt.). Strugi łączą się na granicy Berchów Górnych i Ustrzyk w lasach „Od Caryńskiego“ (wzn. 708 mt.). Płynie doliną górską przez obszar Ustrzyk Górnych. Od płn. rozpościerają się płd.-wsch. kończyny Połoniny caryńskiej z lasami „Od Caryńskiego“ (1071 mt.) a od płd. graniczne szczyty Mała Rawka (1269 mt.), Rawka (1303 mt.), Wielka Semenowa (1091 mt.). Wpada do Wołosatki, dopł. Sanu. Długość biegu 5¼ klm. Przyjmuje liczne krótkie dopływy. 3.) **Rz.**, potok, wypływa w obr. Starych Hamrów (Althammer), w pow. cieszyńskim, w górach jabłonkowskich, z działu Rzeczycy, z pod Smiekowiny (918 mt.); płynie na płd.-zach., zabierając liczne strugi, następnie doliną górską, nad którą od płn. wznoszą się Rzehuty (895 mt.), Kobylanka (888 mt.) i Czubel (941 mt.), a od płd. Okruhlica (822 mt.) i Muchowiec (870 mt.). Wpada do Ostrawicy od praw. brzegu. Długość biegu 7 klm. *Br. G.*

Rzeczyca *Długa* i *Okrągła*, dwie wsi tworzące wspólny korpus tabularny, w pow. tarnobrzeskim. Leżą na praw. brzegu Sanu, nad pot. Bukową (zwanym w górnym biegu Mostki a środkowym Łukawicą). Obie otacza od wschodu bór rozległy, wśród którego są wólki: Kochany (13 dm., 66 mk.) i Dębowiec (7 dm., 37 mk.), nad Dębowcem, dopł. Bukowy. R. Okrągła ma wraz z wólkami 110 dm. i 565 mk.; 507 rz.-kat. i 58 izr. R. Długa liczy 56 dm. i 294 mk.; 285 rz.kat. i 9 izr. W obu częściach i w wólce Kochany są folwarki (Hier. ks. Lubomirskiego) a w Rz. Długiej gorzelnia. Na obszarach więk. pos. jest 7 dm., 40 mk. rz.-kat. Obszar więk. ma 287 mr. roli, 13 mr. łąk, 37 mr. past. i 3376 mr. lasu.; pos. mn. 560 mr. roli, 83 mr. łąk i 182 mr. pastw. Gleba piaszczysta, nad rzeką urodzajna, zresztą pokryta lotnem piaskiem, który teraz usiłują ustalić i zalesić. Par. rz.-kat. w Radomyślu (o 10 klm.). Graniczą na płn. z Dąbrową, na zach. z Kępą i Sanem, na płd. z Mużykowem a na wschód z borami. O osadach wspominają spisy pobor. z XVI w. (Pawiński, Małopolska, 464). *Mac.*

Rzeczyca, rus. *Riczycia*, wś, pow. rawski, 30 klm. na płn.-wschód od Rawy Ruskiej, 13 klm. od Uhnowa (urz. pocz.). Wś leży na płn. granicy powiatu, przypiera od zach. i płn. do powiatu tomaszowskiego, na wschód sąsiaduje z Ulhówkiem a na płd. z Dyniskami. Środkiem wsi płynie Rzeczyca al. Ścisła, Szałynoki, lewy dopływ Sołokii, od zach. z królestwa polskiego na wsch., a potem na płd.-wsch. do Ulhówka. Wody z krawędzi płd. zbiera pot. Korytnicki, prawy dopł. Rzeczycy. Zabudowania wiejskie leżą na lew. brzegu Rzeczycy (232 mt.). Nad Rzeczycą stoi młyn. Na płn. wznosi się „Klina góra“ (240 mt.). Część wsi zachodnia zwie się „Hubinkiem“; inne części: „Kąty“ (Kut), grupa domów „Majdan“, część wsi „Rynek“ i „Tamta strona“. Do obsz. dwor. należy fol. „Brzezina“ i gajówka „Dębina“. Własn. więk. ma roli or. 753, łąk i ogr. 276, pastw. 50, lasu 377 mr.; wł. mn. roli orn. 2138, łąk i ogr. 297, pastw. 313 mr. W r. 1880 było 250 dm., 1392 mk. w gminie; 10 dm., 145 mk. na obsz. dwor.; 121 obrz. rz.-kat., 1295 gr.-kat., 121 wyzn. izrael.; 1343 Rusinów, 80 Polaków, 114 Niemców. Par. rz.-kat. w Uhnowie, gr.-kat. w miejscu, dek. uhnowski. We wsi jest cerkiew i szk. etat. dwuklasowa. Jest tu także gorzelnia. Za czasów Rzpltej należała wś do dóbr koronnych i tworzyła wraz z Hubienicami (zapewne dzisiejszy przysiołek Hubinek), Żurawcem, Lubyczą, Hutą, Hutą Lubycką i Babińcem starostwo rzeczyckie (w pow. bełzkiem). W lustracyi z r. 1765 (Rkp. Ossol. Nr 2835, str. 75 nn.) czytamy: „Wieś Rz. z Hubinkiem. W tej wsi jest łan wybraniecki, na którym siedzą Jędruch i Jacenty sołtysi, Teodor Kluczkowski, Iwan Zienków, Piotr Wolski, Iwan Hrycajów, Iwan Dacków, Kunach Błażko i Iwan Krawiec reproduxerunt przywilej Augusta III z d. 26 maja 1755 r. dany, wolnego warzenia piwa i gorzałki na własną potrzebę, ryb łowienia, bez miarki we młynie mielenia, wolnego pastwiska, według dawniejszych przywilejów Jana Kazimierza pozwalający. Przychylając się do prawa A. 1676 zakazującego nad 4 sołtysów na łanie zostawać, tudzież wyrażonego przywileju uczciwych Jędrucha i Jacentego sołtysów, Teodora Kluczkowskiego, Iwana Zienkowego uprzywilejowanych, przy łanie, wolnościach prawami i przywilejami opisanych zachowujemy i płacenie łanowego corocznie po zł. 100 zaczynając od raty marcowej przy kwarcie dwoma ratami po zł. 50 naznaczamy. A zaś nad opis prawa zostających Piotra Wolskiego, syna niegdy Fedka Wolskiego, tudzież bez żadnego prawa zostających Iwana Hrycajowa, Iwana Dacka, Kunacha Błażka i Iwana Krawca w posesyą Rzeczyckiego ststy podajemy, których tak do ustąpienia z gruntów jako też i przeniesienia chałup na grunta gromadzkie adigere ma. A którzyby po tej lustracyi zasiewać ważyli się grunta wybrańców uprzywilejowanych i uznanych, nasienie i dni robocze jako posłusznych przepadać ma, ale wybrańcom ad praesens uznanym z wszelkimi zasiewami jako też i budynki in casu nieprzeniesienia na grunta gromadzkie, dostać się mają. Ciż sołtysi intulerunt querelam o dawanie miarek we młynie, trunków w arendzie starościńskiej brać pod grzywnami, na szarwarki i inne powinności pociągania, exe-

kucyi do nich zsyłania, półtorej ćwierci pola odebrania, natomiast ćwierci tylko jednej nadania łąk do dóbr dziedzicznych odpadnienie i przywłaszczenie. Przeto zważając te uciążliwości i ukrzywdzenia po rezolucyą do Prześwietnej Komisyi ekonomicznej odsyłamy. *Osiadłość* i *powinności* Rz. z Hubinkiem: Oprócz łanu wybranieckiego, obszarów dworskich niżej opisanych, pola cerkiewnego, znajduje się w tej wsi pod poddaństwem w Rzeczycy ćwierci 18, osiadłych, poddanych z gumiennym, tywonem, polowym, gajowym, mielnikami, tyleż; w Hubinku, wsi o kilka staj odległej i do fol. rzeczyckiego pańszczyznę odbywającej, ćwierci 14 osiadłych, i poddanych tyleż. Powinności te: Poddani po 3 dni z czworgiem bydła lub swoim pługiem pańszczyznę latem i zimą odbywający, wytrąconych mają (nie płacąc z nich czynszu) staj 10, to jest 5 ozimych szerokości jak jest w sobie ćwierć, długości na sążni 120, i na jare zasianych tyleż, a tych pańszczyzna po gr. 15 rachuje się i ciż dają czynszyku po gr. 15, owsa w garncy 16, półmacek 20, za połowę gęsi kapłonów 2 i jaj 10, i pomotków 16 na motowidło arszenowe w pasem 20, a w paśmie nici 20, z dworskiego przędziwa przędzą. Poddanym dwudniowym po staju ozimym i jarym z czynszu wytrącają, a ci do pługa po dwoje bydła sprzęgać się powinni, których dzień ciągłego po gr. 12, pieszego po gr. 6 do intraty przyłączony, prządą po motków 12 na motowidło arszenowe. Szarwarki po dniu jednym na miesiąc odbywają, których połowę na reparacyą naznaczamy, a połowę do intraty przyłączając i stróżę koleją po jednemu, a podczas po drugiemu do kop dając odbywają, zażyn i obżyn po dwie kopy stawiają, konopie moczą i międlą, kapustę sadzą i polewają, czynsz według pomiaru płacą. Tkacze z warstatu po pół setku robią. Intulerunt querelam poddani, że pola gromadzkie w obszary obróciwszy i do hyberny nie przykładając się na dwór zasiewają, a z tej przyczyny podczas żniw i na wiosnę narzuty niezwyczajne miewają, to jest na użęcie 2 kop po gr. 6, na młockę po gr. 6, do grabienia siana, wiązania zboża, snopów podawania i poganiania po gr. 3 narzucają, kopy wielkie żąć i młócić muszą, tłoki mokre z przymusu odbywają; przeto w tych okolicznościach do komisyi ekonomicznej odsyłamy. Interea vero JMPan starosta od tych narzutów se abstineat. W tejże wsi jest staw zarosły, spustu na nim nie bywa. Młyn na tym stawie o dwóch kamieniach. Mielnik trzecią miarkę bierze i daje z obydwóch kamieni zł. 12, wieprza jednego karmi, z siekierką do reparacyi dworu ile potrzeba wychodzi. Karczma na gościńcu zajezdna i przy niej izdebka nowa i komora snopkami poszyta; na dole winnica nowa, w sieniach komora, kominy murowane, w izbie piec z prostych kafli. Na podwórzu studni 2 z żurawiami i rynwami. Z arendy karczmy zł. 1600 oprócz porękawicznego świątecznego. Obszarów dworskich 6, ogrodów 4, łąk 10. Las za Hubinkiem pod Błotem Dyniskiem jest na staj troje, a wzdłuż na staj 6, w nim pomieszana dębina młoda, z brzeziną młodą. W łanach od granicy Podłodońskiej są chaszcze na ogrodzenie płotów zdatne. Intrata Rz. z Hubinkiem (wymieniona szczegółowo) wynosiła w 1762 roku 7129 zł. 28 gr.; w 1763 roku 7629 zł. 7 gr.; w 1764 roku 7556 zł. 11 gr.“. Do ststwa rzeczyckiego należały: Rzeczyca, Hubinek, Żórawce, miasteczko i wieś Lubycza, wieś Hutka Lubycka, Hrebenne i Kamionka Wołoska. W r. 1765 było to starostwo w posesyi WPana Andrzeja Rzeczyckiego, na co jednak przywileju niepokazano. Starostwo zajęto dnia 1 kwietnia 1787 r. i z wyjątkiem wsi Lubyczy oddano w zamian za warzelnią soli w Kossowie Edwardowi Romanowskiemu. Wś Lubyczę, przydzieloną do Jastrzębicy nabył drogą licytacyi w r. 1830 Henryk August baron Zeubitz za 24,450 złr. m. k. *Lu. Dz.*

Rzeczyca, rzeczka, dopływ Gopła, w pow. inowrocławskim (Strzelno), płynie od Kaczewa ($1^1/_2$ klm. na płn.-zach. od Piotrkowa Żydowskiego) ku zachodowi, między os. Rzeczycą, Brześciem i Mietlicą od północy, a Jeżycami, Leszczem, Karspolem (Kaspral) i Połajewkiem od południa, wśród łąk i nizin. Wpływając do pow. inowrocławskiego, rozgranicza w. ks. poznańskie na przestrzeni 700 mt. a przy ujściu na przestrz. 1·20 klm. Uchodzi do wschodniej szyi Gopła między Mietlicą a Połajewkiem, o 15 klm. na płd.-wsch. od Kruszwicy. Długa około $7^1/_2$ klm. *E. Cal.*

Rzeczyca 1.) majętność, pow. inowrocławski (Strzelno), o 15 klm. na płd.-wschód od Kruszwicy, na praw. brz. Rzeczycy, przy granicy królestwa, w pobliżu Piotrkowa Żydowskiego; par. Ostrowo nad Gopłem, poczta w Jeżycach (Jerzyce), st. dr. żel. w Inowrocławiu o 30 klm.; 11 dm., 152 mk. katol. i 366 ha (298 roli, 22 łąk, 29 lasu); czysty doch. z ha roli 12·53 mrk; właścicielem jest Alfons Moszczeński. R. była dziedzictwem Rzeczyckich od XV w. do końca XVII w.; tu miał umrzeć jako proboszcz-ks. Jędrzej Kitowicz (Borucki, Ziemia kuj., 347). Około r. 1560 było na R. $1^1/_2$ łan. osiadł., 8 zagrodn. i 2 komorn. Kościół parafialny zgorzał w r. 1811 i już nie powstał. Par. składały: Brześć, Jeżyce, Jurkowo, Karsko, Karspol, dwie Kobylnice, Rzeczyca i Zakrzewko. Pod R. wykopano 6 toporów czy młotów kamiennych; z wykopaliskiem tem wiąże się podanie o zwy-

ciężtwio, które w r. 1096 Władysław Herman odniósł na polach R. nad Zbigniewem. 2.) **Rz.**, las, w r. 1319, w zach.-płn. części pow. kościańskiego, w okolicy Kamieńca, Lubnicy i Trzciniey (Kod. Wielkop., n. 1009). *R. Cal.*

Rzeczyce, pow. łowicki, ob. *Reczyce.*

Rzeczyce, *Rjeczicy* 1.) wś, pow. słonimski, w 1 okr. pol., gm. Piaski, o 73 w. od Słonima. 2.) **Rz.** *Bliższe*, wś, pow. czauski, gm. Komarowicze, ma 12 dm. i 21 mk. (?).

Rzeczyce 1.) niem. *Rzetzitz*, 1415 *Redzicz*, 1531 *Rzietzitze*, wś i dobra ryc., pow. kozielski. Leży w najwyniośiejszym punkcie okolicy, o 1½ mili od Koźla. Posiada kościół par. katol., szkołę katol. 2 klasową (1861 r. 223 dzieci). W 1861 r. 81 dm., 615 mk. (50 ew.). Obszar dworski miał (z fol. Neuhof) 1101 mr. (1044 mr. roli), obszar wiejski 931 mr. (900 mr. roli). Par. katol. liczyła 1275 dusz. Par. Rz., dek. kościęcińskiego, miała 1869 r. 1286 katol., 600 ewang. 2.) **Rz.,** niem. *Rzetzitz*, wś i dobra ryc., pow. toszecko-gliwicki, par. kat. Laband. W 1861 r. było 43 dm., 455 mk. (3 ewang.), szkoła katol. (od 1818 r.). Obszar dóbr, z fol. Borszcz, Neuhof i przyl. Zdzierdz miał 2113 mr. (1165 mr. roli i 799 mr. lasu); wieś obejmowała 393 mr. (290 mr. roli). 3.) **Rz.,** fryszerka, pow. toszecko-gliwicki, ob. *Bycina.* *Br. Ch.*

Rzeczycka 1.) *Rudnia*, wś nad rzeką Wiedrec, prawym dopł. Dniepru, pow. rzeczycki, w 4 okr. pol. rzeczyckim, gm. Rowieńska-Słoboda, ma 10 osad; łąki wyborne, grunta urodzajne; miejscowość ostatniemi laty systematycznie skanalizowana z powodu przeprowadzenia dr. żel. do Rzeczycy. 2.) **Rz.-***Wólka*, białoruskie *Reczyckaja Wola*, wś i dobra nad rz. Nożyk, pr. dopł. Prypeci pow. piński, w 2 okr. pol. i par. kat. lubieszewskiej, gm. Moroczna, przy drożynie ze wsi Rzeczycy do wsi Moroczna. Wś ma 21 osad pełnonadziałowych; dobra, własność Terleckich, około 149 włók; grunta lekkie, miejscowość odludna. *A. Jel.*

Rzeczycka Wola, wś, pow. tarnowski, par. rz.-kat. w Rozwadowie, urz. pocz. w Radomyślu nad Sanem (5 klm.). Leży w pobliżu granicy królestwa polskiego, na praw. brzegu Sanu, na północ od Rzeczycy Okrągłej. Wznies. 159 mt. Zabudowana w ulicę wzdłuż drogi do Radomyśla, ma 272 dm. i 2 dm. na obszarze więk. pos. (Hier. ks. Lubomirskiego), 416 mk., 414 rz.-kat. a 2 izrael. Oszar więk. pos. ma 181 mr. roli, 32 mr. łąk i 7 mr. past.; mn. 261 mr. roli, 66 mr. łąk i 234 mr. pastw. Gleba piaszczysta. Graniczy na wschód z Dąbrową, na płn.-zach. z Żabnem. *Mac.*

Rzeczyczany z *Hartfeldem*, rus. *Reczyczany*, wś, pow. gródecki, 8 klm. na płn.-zach. od Gródka (sądu pow., st. kol., urz. tel. i pocz.). Na płn. leżą Leśniowice i Dobrostany, na płn.-wsch. Kamienobród (st. kol.), na wsch. Drozdowice, na płd. Haliczanów, na płd.-zach Rodatycze, na zach. Tuczapy (pow. jaworowski). Wieś leży w dorzeczu Dniestru. W zach. stronie wsi powstaje struga i płynie do Drozdowic, podążając do Wereszycy a raczej do utworzonego przez nią stawu gródeckiego. Na zach. granicy wsi wznosi się w Tuczapach mogiła zwana turecką (322 mt.). Na płd. granicy wznies. 318 mt., na granicy płn. 298 mt. Płn. kraniec obszaru zajmuje las „Zapust". Na zach. od Rz. leży wieś Hartfeld (ob.), tworząca wraz z R. jedną gminę katastralną. Wł. więk. ma roli or. 16, łąk i ogr. 10, pastw. 2, lasu 143 mr.; wł. mn. roli orn. 1420, łąk i ogr. 292, past. 403, lasu 19 mr. W r. 1880 było w Rz. 105 dm., 572 mk. (7 rz.-kat., 533 gr.-kat., 2 izrael., 30 innych wyznań; 2 Polaków, 540 Rusinów, 30 Niemców) a w Hartfeldzie 65 dm., 520 mk. (18 rz.-kat., 33 gr.-kat., 15 izrael., 454 wyzn. augsb.; 18 Polaków, 33 Rusinów 468 Niemców). Paraf. rz.-kat. w Rodatyczach, gr.-kat. w miejscu, dek. sądowo-wiszeński. We wsi jest cerkiew, szkoła ctat. jednokl. w Rz. i szkoła ewang. w H. W r. 1552 pozwala Zygmunt August dzierżawcom i mieszkańcom wsi Rz. korzystać z lasów starostwa gródeckiego (Arch. Kraj. we Lwowie, C., t. 485, str. 1743). *Lu. Dz.*

Rzeczyn 1.) al. *Rzecin*, niem. *Retschin*, ztąd *Reczyn* i *Ręczyn*, wś, pow. czarnkowski (Wieleń), o 11½ klm. na zach. od Wielenia, na zach. brzegu jez. Łokacze (Łukacz), które spływa do Drawy; par. kat. Wieleń, par. prot., pocz. i st. dr. żel. w Krzyżu (Kreutz) o 3 klm.; 11 dm., 108 mk. (36 kat., 72 prot.) i 143 ha (56 roli, 9 łąk, 49 lasu). 2.) **Rz.** al. *Rzecin*, niem. *Retschin*, wś, pow. szamotulski, o 8 klm. na płn.-zach. od Wronek, nad jez. t. n., śród lasów; par., pocz. i st. dr. zel. w Wronkach; 82 dm., 582 mk. (25 kat., 557 prot.) i 597 ha (340 roli, 29 łąk, 21 lasu); czysty doch. z ha roli 3·13, łąki 14·10, z lasu 0·78 mrk. 3.) **Rz.** al. *Rzeczyńskie jezioro*, dok. *Wrecen* r. 1279, *Rechen* r. 1280, jezioro, tamże, ma około 1 klm. kwadr. obszaru, bez odpływu. W r. 1279 Przemysław II nadał dominikanom wronieckim wolne rybołówstwo na jeziorze (Kod. Wielkop. n. 489 i 493). 4.) **Rz.** ob. *Rzeszyn*, pow. inowrocławski. *E. Cal.*

Rzeczyszcze (*Rjeczyszcze*), jezioro w pow. homelskim, rocznie poławia się do 20 pudów ryb.

Rzedząca, rzeczka, ob. *Rdząca.*

Rzedziny, os., pow. międzyrzecki, tuż pod Pszczewem, 3 dm., 15 mk.; wchodzi w skład okr. miejskiego.

Rzegnowo, pow. gnieźnieński, ob. *Żegnowo.*

Rzegocin (zapewne *Żegocin*) 1.), wś i fol.,

pow. włocławski, gm. i par. Kłóbka, odl. 21 w. od Włocławka, ma 10 dm., 78 mk. (2 ewang.). W 1827 r. było 4 dm., 25 mk. O 2 w. od wsi szczątki murów starego zamczyska. W 1886 r. fol. Rz., z nomenkl. Sosnowo, rozl. mr. 337: gr. or. i ogr. mr. 162, łąk mr. 108, past. mr. 55, lasu mr. 4, nieuż. mr. 8; bud. mur. 4, z drzewa 6, pokłady torfu. Por. *Kępka Szlachecka*. 2.) **Rz.**, wś i fol., pow. kaliski, gm. Jastrzębniki, par. Kalisz (odl. 6 w.). Wś ma 6 dm., 87 mk., fol. 3 dm., 26 mk. W 1881 r. fol. Rz., rozl. mr. 325: gr. or. i ogr. mr. 278, łąk mr. 14, past. mr. 6, lasu mr. 7, nieuż. mr. 10; bud. mur. 7, z drzewa 2: płodozm. 4 i 14-polowy, pokłady torfu. Wś Rz. os. 10, z gr. mr. 18. 3.) **Rz.**, właściwie *Żegocin*, w XV w. *Zegoczyn*, wieś i folw., pow. stopnicki, gm. Zborów, par. Ostrowce, na prawo od drogi ze Stopnicy do Korczyna, odl. 10 w. od Stopnicy. W 1827 r. 15 dm., 117 mk. W 1887 r. fol. Rz. rozl. mr. 689: gr. or. i ogr. mr. 341, łąk mr. 108, past. mr. 52, lasu mr. 176, nieuż. mr. 12; bud. mur. 3, z drzewa 5, las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś Rz. osad 14, z gr. mr. 19; wś Zagajewo os. 32, z gr. mr. 444; wś Chinków os. 19, z gr. mr. 277; wś Piotrówka os. 11, z gr. mr. 176. W połowie XV w. Rz. (w par. Ostrowce) był własnością Mateusza Zagorzańskiego h. Topor, miała łany km., z których dziesięcinę, wartości 2 grzyw., płacono do Bolesławia (Długosz, L. B., II, 429, 434). *Br. Ch.*

Rzegocin, w XVI w. *Żegoczyn*, wś, pow. ropczycki, par. rzym.-kat. w Wielopolu (o 3 klm.). W okolicy podgórskiej (349 mt. npm.), nad pot. Brzezińskim (dopł. Wielopolki). Wraz z dworem (3 dm.) ma 69 dm. i 449 (8 izrael.). Młyn na potoku i wiatrak. Pos. więk. (Hel. Brand) wynosi 263 mr. roli, 34 mr. łąk, 21 mr. past. i 161 mr. lasu; pos. mn. 414 roli, 35 mr. łąk, 58 mr. past. i 38 mr. lasu. W r. 1581 była własnością Gnojeńskiej (Pawiński, Małop., 212). Graniczy na półn. z Brzezinami Dolnemi, na zach. z B. Średniemi a na płd. z Wielopolem i Sośnicami. *Mac.*

Rzegocin, pow. pleszewski, ob. *Żegocin*.

Rzegocina, właściwie *Żegocina*, dawniej *Poręba Żegota* al. *Wola Żegota*, wś, pow. bocheński, par. rzym.-kat., szkoła 3 klasowa i urząd poczt. w miejscu. Leży w okolicy podgórskiej, przy gościńcu z Bochni do Limanowy, wznies. 379 mt. npm. Naziom opada ku północy. Graniczy na płd. z Rozdzielem Górnem, na zach. z Bełdnem, na wschód z Bytomskiem a na półn. z Kochanówką. Wzgórze wschodnie zw. Opuszcze dochodzi w szczycie „Nad Lasami“ 661 mt., zachodnie „Las Kamioński“ ma szczyt „Pasierbiec“ (805 mt.). Na obszarze gm. jest 136 a na więk. 5 dm.; wogóle 936 mk., 885 rzym.-kat. i 51 izrael. Pos. więk. (Sam. Rosenbluma) z 55 mr. roli, 7 mr. łąk, 9 mr. past. i 497 mr. lasu; mn. z 610 mr. roli, 121 mr. łąk, 105 mr. past. i 149 mr. lasu. Lud trudni się wyrobem gontów. Kościół drewniany, przy gościńcu na pagórku, założony w 1293 r. przez Zbigniewa Żegotę, dziedzica Łąkty. W dokumencie czytamy: „Nos Zbignous Zegota haeres de Łąchta... fundavimus ecclesiam in villa nostra Wola Zegota dicta, in honorem... s. Nicolai patroni nostri“. W XV w. został zniszczony a w XVI w. był przez 40 lat zamieniony na zbór. Wizyta kościelna z 1595 r. powiada: „item habet domum pro rectore scholae bonam cum horto“. Do par. (dek. bocheński) należą: Łąkta Górna i Dolna, Bytomsko, Rozdziele Górne i Dolne, Belcze, Kierlikówka, Ujazd i Zadziele. W r. 1581 Żegocina Wolia (Pawiński, Małop., 55) była własnością Stanisława Otfinowskiego i składała się z 2 łan., 3 zagród bez roli, rzemieślnika i ćwierci roli. Do par. należały prócz wymienionych: Skrzydlarka i Kunicze ale nie było Belczy, Kierlikówki, Ujazdu i Zadziela. *Mac.*

Rzehuty, szczyt lesisty, w Beskidzie jabłonkowskim, w dziale Łysej hory (1325 mt.), w obr. Starych Hamrów, pow. cieszyński, na praw. brzegu Rzeczycy, dopł. Ostrawicy. Wznies. 895 mt. npm. Na zach. lesista Kobylanka (888 mt.), a dalej nad Ostrawicą Czubel (941 mt.). *Br. G.*

Rzejowice, w XVI w. *Rzuyewycze* i *Rzujewice*, wś i fol., i *Rz. Poduchowne*, os., pow. noworadomski, gm. Przerąb, par. Rzejowice, odl. 18 w. od Radomska, przy drodze do Przedborza. Ma kościół par. drewniany. Wś ma 65 dm., 514 mk.; folw. 9 dm., 51 mk.; Rz. Poduchowne 5 dm., 33 mk., 94 mr. włość. W 1827 r. było 34 dm., 219 mk. Dobra Rz. składały się w 1885 r. z fol.: Rz. i Gębartówka, rozl. mr. 1820: gr. or. i ogr. mr. 687, łąk mr. 93, past. mr. 46, lasu mr. 885, w odpadkach mr. 72, nieuż. mr. 37; bud. mur. 8, z drzewa 20; płodozmian 8-polowy, las nieurządzony, cegielnia, wiatrak. Wś Rz. os. 65, z gr. mr. 553. Wieś ta należała zdawna do dóbr arcybiskupów gnieźn., którzy zapewne tu założyli i uposażyli parafią. Wydawca Lib. Ben. Łaskiego odnosi założenie do czasów Bolesława, ks. kaliskiego. Na początku XVI w. pleban posiadał tu trzy łany roli, łąkę (4 wozy siana), trzy sadzawki, karczmę. Dziesięciny z łanów folw. arcybiskupiego, dwu karczem arcybisk., sołtystwa (na którem siedzieli dwaj kmiecie i karczmarz) pobierał pleban, zaś z łanów kmiecych stół arcybiskupi. Kmiecie dawali pleb. tylko kolędę po groszu z łanu (Łaski, L. B., II, 214, 215). Obecny kościół, wedle tradycyi trzeci, wy-

stawił w 1711 r. pleban miejscowy ks. Wilczyński, kan. kurzelowski, a poświęcił w 1735 r. Konst. Moszyński, bisk. inflancki. W 1726 r. cały kościół ozdobił malowidłami Markowski, malarz z Przerąbia. Przy odnawianiu w 1859 r. zabielono wapnem te malowidła. W parafii istniały dawniej dwa przytułki dla ubogich (szpitale) w Rz. i Przerąbiu. Rz. par., dek. noworadomski, 1230 dusz. *Br. Ch.*

Rzeka 1.) ob. *Ropiczanka*. 2.) **Rz.**, ob. *Mostki*. 3.) **Rz.** *Berlińska*, ob. *Suchowolka*. 4.) **Rz.** *Złota*, ob. *Złota Rzeka*. *Br. G.*

Rzeka, wś nad Ropiczanką, pow. i obw. sąd. cieszyński, 13 klm. na płd. od Cieszyna, w płn. rozgałęzieniach Beskidu jabłonkowskiego. Wznies. 485 mt. npm. (szt. gen.). Graniczy od płn. ze Śmiłowicami (Śmilowitz), od płn.-wsch. z Gutami, od płd.-wsch. z Tyrą, od płd. i płd.-zach. z Morawką, a od zach. z Ligotą Kameralną. Wzdłuż wschod. granicy Gutski wierch (737 mt.), Jaworowy (1032 mt.), od płd. Ropica (1082 mt.), od płd.-zach. Ropiczka (918 mt.), a od zach. Krzywy (742 mt.). W 1880 r. 76 dm., 524 mk., 4 kat., 524 prot., 522 Polak., 1 Czechoszląz., 1 Niemiec. Obszar wynosi 2339 mr. Szkoła lud. Par. katol. Trzycież, ewang. Ligota. *Br. G.*

Rzeka, zaśc., pow. kartuski, par. kat. Parchowo. W 1780 r. należał do p. Doroty Kętrzyńskiej (pow. mirachowski). Było 13 mk. 7 kat.; (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 41). W najnowszym spisie nie wymieniony.

Rzeki *Wielkie*, wieś, fol., i *Rz. Małe*, wś, w XVI w. *Rzeky duplex*, nad rz. Wartą, pow. noworadomski, gm. Rzeki, par. Kłomnice, odl. 21 w. od Radomska, na prawo od drogi z Kłomnic do św. Anny. Posiadają papiernię tartak. Rz. Wielkie, wś, ma 42 dm., 324 mk.; fol. 5 dm., 24 mk.; Rz. Małe, wś, 50 dm., 318 mk.; os. leś. 4 dm., 8 mk. W 1827 r. Rz. Wielkie miały 27 dm., 225 mk.; Rz. Małe 29 dm., 207 mk. W 1886 r. fol. Rz. Wielkie Małe rozl. mr. 796: gr. or. i ogr. mr. 309, łąk mr. 98, past. 176, lasu mr. 176, nieuż. mr. 37; bud. mur. 3, z drzewa 8; płodozmian 13-polowy, las nieurządzony. Wś Rz. Wielkie os. 37, z gr. mr. 284; wś Rz. Małe os. 31, z gr. mr. 306. Na początku XVI w. w Rz. Wielkich był dwór z folw. łanami a w Rz. Małych sołtystwo. Dziesięciny stąd pobierał pleban w Kłomnicach. Kmiecie dawali pleb. tylko kolędę, zaś dziesięciny kanonii gnieźnieńskiej (Łaski, L. B., I, 520). Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1532—1553 we wsi Rzeczyce (par. Kłomnice), część kaszt. Sieradzkiego, miała 7 osad., 2½ łan., część Wojnickiego 2 osad. We wsi Rzek major, część Stanisława 2 osad., 2 łany, we wsi Rzek minor część Sebastyana Rzeckiego 3 osad., 2 łany (Pawiński, Wielkp., II, 281). Rzeki gm. należy do s. gm. okr. III w Kłomnicach (st. poczt. i st. dr. żel.), ma 9883 mr. obszaru i 2839 mk. (1867 r.). *Br. Ch.*

Rzeki, al. *Rzyki*, nazwa górnego biegu rz. Wieprzówki (ob.). *Br. G.*

Rzeki al. *Rzyki*, część Izdebek, w pow. brzozowskim, nad potokiem Izdebkami al. Magierą, dopł. Sanu. 2.) **Rz.**, grupa zabudowań w obr. gm. Kotowy, pow. dobromilski, nad pot. Kotówką al. Rudawką. 3.) **Rz.**, grupa zabudowań w obr. Kuźminy, pow. dobromilski. 4.) **Rz.**, grupa zabudowań w obr. Bieździedzy, pow. jasielski. 5.) **Rz.** al. *Ryki*, wólka z osadą Jamiskami, w obr. Kurników, pow. jaworowski, 12 dm., 90 mk. 6.) **Rz.**, wólka w obr. Korczyny, pow. krośnieński, 19 dm., 96 mk. 7.) **Rz.**, leśniczówka i piła, w obr. Zasadnego, pow. limanowski, na praw. brzegu rz. Kamienicy. 8.) **Rz.**, grupa zabudowań w obr. Stankowy, pow. liski. 9.) **Rz.** al. *Rykie*, *Suchy Ryk*, część Zatwarnicy, pow. liski, nad pot. Ryką, u stóp Jaworników (864 mt.). 10.) **Rz.**, osada w obr. Głobikówki, pow. pilźneński, 4 dm., 27 mk. 11.) **Rz.**, osada w obr. Bukowy, pow. pilźneński, 1 dm., 6 mk. 12.) **Rz.**, grupa zabudowań w obr. Nowej Wsi, pow. rzeszowski. 13.) **Rz.**, grupa zabudowań w obr. Gbisk, pow. rzeszowski. 14.) **Rz.**, grupa zabudowań w obr. Godowej, w tymże powiecie. 15.) **Rz.**, grupa zabudowań w obr. Małówki, pow. rzeszowski. 16.) **Rz.**, grupa zabudowań w Baryczce, pow. rzeszowski. 17.) **Rz.**, część wsi Bystrego, pow. staromiejski. 18.) **Rz.** al. *Rzyki*, wólka do Monasterza, pow. łańcucki, nad pot. Hussakowskim (dopł. Mleczki), 72 dm., 412 mk. 19.) **Rz.**, przys. Lipia, pow. limanowski, na wschód od klasz. szczyrzyckiego. Tu dodajemy, że Lipie, gniazdo Lipskich Szreniawitów, liczy 14 dm. i 111 mk.; na obszarze więk. pos. jest 9 dm. i 62 mk. (27 męż., 35 kob.). 20.) **Rz.**, wólka do Wojnarowy, pow. grybowski, na lew. brzegu Biały, w pobliżu drogi żel. z Grybowa do Bobowy, 9 dm. i 50 mk. *Mac.—Br. G.*

Rzekta Drużbińska, ob. *Drużbin*.

Rzekuń, wieś i kol., pow. ostrołęcki, gm. i par. Rzekuń, odl. 5 w. od Ostrołęki, posiada kościół par. drewniany, urząd gm., 275 mk. W 1827 r. było 17 dm., 125 mk. Dobra Rz. składały się w 1871 r. z fol.: Rz., Daniszew, Drwęcz, nomenkl. Grąd, rozl. mr. 2140: fol. Rz. gr. or. i ogr. mr. 360, łąk mr. 106, past. mr. 177, lasu mr. 277, zarośli mr. 9, nieuż. mr. 21. Fol. ten został rozparcelowany na kolonie. Fol. Daniszew gr. or. i ogr. mr. 201, łąk mr. 66, past. mr. 16, lasu mr. 511, zarośli mr. 2, nieuż. mr. 13, w osadzie mr. 10; bud. mur. 3, z drzewa 5; płodozmian 9-polowy; fol. Drwęcz gr. or. i ogr. 250, łąk mr. 74, past. mr. 39, zarośli mr. 1, nieuż. mr. 8; bud.

z drzewa 9, las nieurządzony, pokłady torfu. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś Rz. os. 28, z gr. mr. 120; wś Daniszewo os. 15, z gr. mr. 83; wś Karczyno Wypychy os. 2, z gr. mr. 50; wś Drwęcz 12, z gr. 143. Kościół i par. fundować miał jeden z bisk. płockich w XIV w. Obecny wzniesiony około 1778 r. Rz. par., dek. ostrołęcki, 4700 dusz. Gmina Rz. należy do s. gm. okr. II w Ostrołęce, tamże i st. poczt. Obszaru ma 15,173 mr., w tem około 2700 mr. lasu. Obszar ten w 1882 r. rozkładał się między 6 fol. (2819 mr. roli i 1832 mr. lasu), 8 folw. rozparcelowanych (2068 mr. lasu wyciętego i 3066 mr. roli), 1042 mr. donacyi rząd. (492 mr. lasu), 387 mr. rząd. (372 mr. lasu) i 3959 mr. drob. szlachty i włościan. Ludność wynosi 4941, w tem do 500 żydów. Szkoły w gminie nie było; karczma 1 i 6 młynów pływaków na Narwi. W skład gminy wchodzą 3 wsi drob. szlach.; Kaczyny-Starawieś, K.-Tobolice i Korczaki; 4 wsi z ludnością mieszaną szlachecką i włośc.: Drwęcz, Kaczyny-Wypychy, Ołdaki i Zabiele, oraz 14 wsi włośc.: Borawe, Czarnówiec, Daniszewo, Dzbenin, Goworki, Kamionka, Laskowiec, Ławy, Nowawieś-Kujawy, Pomian, Przytuły, Rzekuń, Rozwory i Susk. *Br. Ch.*

Rzembiki, pow. łomżyński, ob. *Rembiki.*

Rzemianowce, nazwa Remizowiec (pow. złoczowski), w dok. z r. 1445 (Liske A. G. Z., t. II, str. 123).

Rzemiechów 1.) al. *Rzemiechowo*, urzęd. *Rzymachowo*, dawniej *Rzemechowo*, domin., pow. gnieźnieński (Witkowo), o $1^1/_2$ klm. na płd. od Powidza (par. i poczta), o 1 klm. na zach. od jez. Powidzkiego, st. dr. żel. w Odrowążu o $11^1/_2$ klm. Rz. z fol. Rudunek (2 dm., 27 mk.), ma 5 dm., 83 mk. (70 kat., 13 prot.) i 205 ha (140 roli, 9 łąk, 48 lasu). Rz. był osadą szlachecką, około r. 1523 leżał pustkami, później wszedł w skład sstwa powidzkiego, zabrany przez rząd, wcielony do t. zw. domeny Skorzęcin. 2.) **Rz.** dawniej *Rzemachowo*, wś i fol., pow. krotoszyński (Koźmin), o 4 klm. na wschód od Kobylina, na lew. brzegu Orli, dopł. Baryczy, przy dr. żel. ostrowsko-leszczyńskiej, par. Baszków, poczta i st. dr. żel. w Kobylinie. Rambechowo wymienione w przywilejn lokacyjnym Kobylina z r. 1303 (Kod. Wielkop., Nr. 864) zdaje się być Rzemiechowem nie zaś Rębiechowem. W pierwszych latach XVI w. należał Rz. do Starkowieckich z Starkówca; w r. 1578 zarządzał tu Jędrzej Biestrzykowski imieniem panien Starkowieckich; był tu 1 ślad osiadły i 2 ratajów. W r. 1618 dziedziczyła Rz. Halszka Starkowiecka; r. 1677 nabył go Naramowski od jezuity Stanisława Starkowieckiego. Na kupno pożyczył on od zięcia swego Kazimierza Skórzewskiego 90,000 zł. i dał mu w zastaw Rz. Starkówiec i Łagiewniki. Po Naramowskich nastali w r. 1699 Wałknowscy. W r. 1746 Kazimierz Sokolnicki nabył Rz. od kan. poznańskiego Władysława Wałknowskiego. Za dziedzictwa Sokolnickich była w dworze kapliczka z kapelanem (J. Łukaszewicza, Opis pow. krotoszyńskiego, I, 419). Wś ma 8 dm., 63 mk. (53 kat., 10 prot.) i 82 ha (73 ha roli). Fol. wchodzi w skład okr. domin. Kuklinów, ma 7 dm., 117 mk. i 682·48 ha (319·03 roli, 38·50 łąk, 58·75 past. i 266.20 lasu); właścicielem jest Franciszek Chełkowski. *E. Cal.*

Rzemień, potok, powstaje w lesie gm. Dobrynina, w pow. mieleckim, w półn.-wschod. części obszaru, tuż pod wólką Debrzynami. Płynie przez płn. obszar lesisty Dobrynina, następnie przez obszar Rzemienia, gdzie od praw. brzegu wpada do Rudy, dopł. Wisłoki. Długość biegu $4^1/_2$ klm. *Ks. G.*

Rzemień z *Porębami* i *Łużem*, wś, pow. mielecki, przy ujściu pot. t. n. do Wisłoki, w równinie piaszczystej, 184 mt. npm. Od wschodu i północy bory. Wś ma 75 dm. i 5 dm. (zamek) na obszarze większym. Ciągnie się od stawu utworzonego przez zlew potoków: Rzemienia, Rudy i bezimiennego. Zamek leży nad stawem, zdala od wsi. Przez obszar wsi prowadzi droga żelazna Rozwadów-Dębica. Śród boru wólki: Łuże (30 dm. i 105 mk.) i Poręby (15 dm. i 73 mk.). Na obszarze większym osady: Mirankówka i Rejowin. Wś ma 428 mk., 400 rzym.-kat. i 28 izrael.; obszar dwor. 150 mk., 129 rzym.-kat. i 21 izrael. We wsi młyn wodny i gorzelnia. Obszar większej pos. wynosi 582 mr. roli, 409 mr. łąk, 130 mr. past. i 3120 mr. sosnowego boru; pos. mn. ma 214 mr. roli, 43 mr. łąk i 10 mr. past. Par. rz.-kat. w Rzochowie. Okolicę równą, zajętą przez piaski, trzęsawiska i bagna, urozmaicają wierzby i olchy. Zamek jest prawie czteropiętrową czworograniną wieżą, wewnątrz prócz sieni jest na każdym piętrze tylko jedna izba. Z tego powodu od dawna opuszczony. Była to zapewne dawniej strażnica, z której łatwo przejrzeć można było całą okoliczną równinę. Broniły go bagniska, przez które prowadził długi most, a w późniejszych czasach rowy i wały, z których ślad pozostał. Był też tu strzyżony ogród. Pierwotnie Rz. należał do Tarnowskich i według Siarczyńskiego (Rkp. bibl. Ossol., Nr. 1826) lubił w nim przebywać Jan Amor Tarnowski. Później posiadała go Anna z Mielca Batowska, która 1616 r. sprzedała Rz. Stanisławowi Lubomirskiemu, woj. rusk. Ten w r. 1640 otoczył zamek wałem, basztami i rowem i uzbroił 40 działami żelaznemi, a umierając zalecił dzieciom, aby te urządzenia zachowali. Nie długo potem

przeszedł Rz. w ręce Sanguszków, poczem wrócił do Lubomirskich. W 1740 r. przebywała tutaj Elżbieta Drużbacka. Po Lubomirskich posiadali zamek i dobra Lasoccy, później Rejowie a w końcu Boguszowie. Do klucza dóbr należało miasteczko, 28 wsi i 22 folwarków. Dawniej dobywano w okolicy rudę żelazną darniową. W czasie wojen szwedzkich 1655—1658 r. stoczono w okolicy kilka utarczek. Około r. 1846 znaleziono w bagnisku zatopione żelazne działo, które przechowują w zamku w Przecławiu. Widok zamku podał Stęczyński w Okolicach Galicyi. *Mac.*

Rzemieniewice, wś, pow. szubiński, o 5 klm. na wschód od Kcyni (par. poczta i st. dr. żel.), 15 dm., 121 mk. (114 kat., 7 prot.) i 253 ha (196 roli, 20 łąk); czysty doch. z ha roli 14·10 mrk. Około r. 1523 składały się. Rz. z łanów km. i dziedzicznych, dziesięcinę snopową i inne daniny płacono proboszczom kcyńskim. W r. 1577 było $1^1/_2$ ślad. osiadł.; jedną część Rz. posiadał Słupski. Przy schyłku zeszłego wieku należały Rz. do Stan. Mycielskiego, dziedzica dóbr szubińskich. *E. Cal.*

Rzemieniki, wś rząd., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., o 35 w. od Oszmiany a 18 od Dziewieniszek, 3 dm., 24 mk. prawosł. *A. T.*

Rzemieniów, ob. *Remenów.*

Rzemienna, wś, pow. lityński, ob. *Petrany.*

Rzemienowice, w XV w. *Rzemianowicze,* w XVI w. *Rzimonowicze,* wś włośc., pow. pińczowski, gm. Czarkowy, par. Opatowiec, ma 42 os., 395 mr. Wchodziła w skład dóbr Krzczonów. W 1827 r. było 31 dm., 230 mk. W 1873 r. fol. Rz. rozl. mr. 549: gr. or. i ogr. mr. 270, łąk mr. 16, past. mr. 11, lasu mr. 245, nieuż. mr. 7; bud. z drzewa 12, las nieurządzony. Wieś Rz. os. 14, z gr. mr. 78. W połowie XV w. własność Jana Pileckiego h. Leliwa, miała łany km., karczmę, zagr., z których dziesięcinę snopową i konopną, wartości 6 grzyw., dawano bisk. krakowskiemu. Z fol. rycerskiego płacono dziesięcinę, wartości 3 grzyw., plebanowi w Opatowcu (Długosz, L. B., 409, 410). W 1508 r. część Rz. i Grodowice, własność Marcina Grodowskiego, płaciły poboru 4 grzyw. 24 gr. Rz., część Stanisława Pileckiego, płaciły 3 grzyw. 36 gr. W r. 1789 własność Morsztyna, star. skotnickiego (Pawiński, Małop., 214, 480, 490). *Br. Ch.*

Rzemiędzice, w XV w. *Rzemyadzycze,* wś i fol. nad Nidzicą, pow. miechowski, gm. Nieszków, par. Słaboszów, odl. 17 w. od Miechowa, posiada łomy kamienia wapiennego. W r. 1827 było 31 dm., 230 mk. Wś ta służyła za uposażenie dla kanonii krakowskiej, zwanej rzemiędzicką (rzemyadzyczska). W połowie XV w. był tu dwór kanonika z rolami folw., piękne budynki, 10 łanów km., 2 zagrodnicy, karczmy, młyn. Dziesięcinę z całego obszaru wraz z konopną pobierał kanonik. Wartość jej sięgała 16 grzyw. Kmieć każdy z łanu płacił czynsz po 20 skotów, odrabiał dwa dni w tygodniu, dawał osep, 2 kapłony, 30 jaj. Karczmy płaciły po grzywnie bez 8 gr., zagrodnicy po 8 gr., młyn z rolą 2 grzyw. Prócz tego z każdego łanu dawano 2 miary owsa miary skalmierskiej. Wieś odgraniczoną była ujazdami (ugyasdy). Należała do par. Słaboszów (Długosz, L. B., I, 113). W r. 1581 wś Rz., w ręku ks. Podowskiego, miała $2^1/_2$ łan. km., 3 zagr. bez roli, 6 komor. bez bydła (Pawiński, Małop., 89, 440). *Br. Ch.*

Rzemiętówka, fol., pow. wejherowski, ob. *Polchówko.*

Rzeminówka, potok, bierze początek w południ.-wsch. stronie Gródka, pow. grybowski. Opuściwszy Gródek tworzy aż do swego ujścia granicę między obszarem Ropy a Szymbarkiem, w pow. gorlickim. Wpada do Ropy od lew. brzegu. Długość $2^1/_2$ klm. *Br. G.*

Rzeniszki 1, 2 i 3, trzy zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 11 w. od Nowoaleksandrowska.

Rzeniszów, w XV w. *Rzewnyschow,* wś i fol., pow. będziński, gm. Koziegłowy, par. Koziegłówki; wś ma 25 dm., 250 mk., 383 mr.; fol. 1 dm., 2 mk., 316 mr. rząd.; należy do dóbr Koziegłowy. W 1827 r. 24 dm., 134 mk. W połowie XV w. należała wieś do par Siewierz (Syewyor). Były tu łany kmiece, sołtystwo na 2 łanach dające dziesięcinę pleb. w Koziegłowach (?). Dwie kuźnice (fabricae): Przedmyesczska południowska i Jurgowska należały do par. Koziegłowy. Dziedzicem wsi był Badusz. *Br. Ch.*

Rzepcz, 1379 r. *Reptsch,* wś i dobra, pow. prądnicki, par. kat. Głogowa Górna, odl. $3^1/_2$ mili od Prądnika. Posiada kościół drew. na cmentarzu (z 1751 r.), szkołę katol. W 1861 r. 61 dm., 421 mk. (3 ewang.). Obszar dworski miał 809 mr. (650) roli), wieś zajmowała 2119 mr. (1751 roli). Uprawa żyta, owsa i kartofli.

Rzepczyn, os. niegdyś, par. Sławno, pow. gnieźnieński, w okolicy Klecka i Kiszkowa (Łaski, L. B., I, 53, 71), już nie istniała w r. 1580.

Rzepec, szczyt górki, ob. *Rzepedź.*

Rzepechów, ob. *Repechów.*

Rzepeck, ob. *Rzepedź.*

Rzepedź, szczyt i góra lesista w pasmie Bukowicy, między Wisłokiem a Osławą, na płn. granicy Rzepedzia z Płonną, w pow. sanockim, nad źródłami Płonki i Głębokiego (dopł. Osławy), sięga 706 mt. npm. (szt. gen.)

Rzepedź al. *Rzepeck,* wś, pow. sanocki, o 4 klm. na zach. od st. kolei państwowej w Szczawnem, w zwartej górskiej dolinie, nad

potokiem (lewy dopł. Osławicy). Dolina potoku przy cerkwi p. w. św. Mikołaja (filia Turzańska), wznies. 446 mt., źródłowiska jego 610 mt., dział południowy Jastrzęb 672 mt., północny zaś 589 do 706 mt. w szczycie Rzepedź. Dział południowy odgranicza tę wś od Jawornika, północny od Płonny i Szczawnego; na zach. styka się z Przybyszowem; na wsch. po praw. brzegu Osławicy leży Turzańsk. We wsi 117 dm. i 775 mk., 21 rz.-kat. (par. w Bukowsku), 712 gr.-kat. i 42 izrael. Obszar większy zakupiony przez gminę ma 113 roli, 23 łąk, 92 past. i 715 mr. lasu; obszar mn. 1257 roli, 111 łąk, 417 past. i 19 mr. lasu. Gleba górska i owsiana, lasy świerkowe. Za czasów Rzplitej wchodziła w skład starostwa mrzygłodzkiego. Rząd austryacki sprzedał ją w ręce prywatne. Przed 1831 r. była własnością Jana Kantego Podoleckiego, wierszopisa i właściciela pięknego księgozbioru. Po 1832 r. nabył ją Stanisław Niezabitowski (ob. „Winc. Pol“ przez Estreichera, str. 73). *Mac.*

Rzepedźka, potok, wypływa w płn.-zach. stronie gm. Rzepedzia, pow. sanocki, z lasów nad granicą Przybyszowa i Płonnej. Płynie przez wieś Rzepedź, uchodząc poniżej niej do Osławy od lew. brzegu na obszarze Szczawnego. Długość biegu 6 klm. Ujście leży 412 mt. npm. *Br. G.*

Rzepichowo, *Rzepichów* al. *Repików*, białoruskie *Rapichowo*, osada i dobra pojezuickie nad rz. Lipnicą, praw. dopływ. Szczary, pow. nowogródzki, w 5 okr. pol. snowskim, gm. Krzywoszyn, par. katol. Nowa-Mysz, około 26140 dz. obszaru. Znaczne dochody z młynów, propinacyi, gorzelni i smolarni. Własność Konstantego hr. Potockiego, mającego w okolicy do 150,000 dz., ze sławnemi kniejami, w których dotychczas znajduje się wiele łosi, bobrów, sarn i dzików. Zdaje się, że o tem miejscu powiada Narbut, że ma ono związek z Repikasem, synem Mendoga (Hist. narodu litew., t. IV, 217). W Rz. urodził się Jan Czeczot, przyjaciel Mickiewicza. *A. Jel*

Rzepiczno, niem. *Rzepitzno*, wś, pow. tucholski, st. p. Woziwoda, par. kat. Śliwice, okr. Koenigsbruch; 197 ha (41 lasu, 50 łąk, 35 roli). W 1868 r. 40 bud., 20 dm., 159 mk. (155 kat.); 1885 r. 31 dm., 40 dym., 192 mk. kat. Szkoła katol. *Kś. Fr.*

Rzepiejówka, białoruskie *Repiejouka*, wś, pow. nowogródzki, w 4 okr. pol. mirskim, gm. Jeremicze, przy gośc. poczt. pomiędzy Turcem i Koreliczami, ma 19 osad; miejscowość bezleśna, gleba pszenna. *A. Jel.*

Rzepiejowo, fol., pow. nowogródzki, własność Mikulskich, około 18 włók. *A. Jel.*

Rzepiennik al. *Rzepienik* 1.) znaczny strumień podgórski, bierze początek w Rzepienniku Suchym, w pow. gorlickim. w płn.-zach. stronie, na wys. 337 mt. npm.; wkrótce w biegu płn. zach., który zatrzymuje aż do swego ujścia, przepływa Rzepiennik Biskupi, gdzie od lewego brzegu zabiera Turzy potok, następnie Rzepiennik strzyżewski i marciszewski, w końcu przechodzi na obszar Golanki (pow. tarnowski), gdzie wpada do Białej dunajcowej od praw. brzegu. Długość biegu 12 klm. 2.) **Rz.,** ob. *Rzepnik*. *Br. G.*

Rzepiennik 1.) *Biskupi*, wś, pow. gorlicki, w okolicy podgórskiej i lesistej, 340 mt. npm., u ujścia pot. Turzego do Rzepiennika (praw. dopł. Biały), przy drodze z Gromnika do Biecza, ciągnie się doliną zwartą od płn. i płd. Kościół par. rz.-kat., szkoła ludowa, młyn wodny i słone źródło (ob. Zieleniewski, Zarys balneologii, 163). Kościół i zabudowania większej pos. znajdują się na zach. krańcu wsi. Wś liczy 240, obszar więk. 4 dm., w ogóle 1336 mk., 1273 rz.-kat. i 63 izrael. Obszar więk. pos. (A. Szołajskiego) ma 140 roli, 13 łąk, 11 past. i 189 mr. lasu; pos. mn. 1191 roli, 72 łąk, 181 past. i 347 mr. lasu. Rz. był dawną wsią biskupią. Choć erekcya z 3 grudnia 1258 r. przechowywana w aktach paraf. jest podrobiona, to mamy dyplom Kazimierza W. z 19 maja 1354 r. (Kod. dypl. kat. krak., str. 225), którym wś Rzepennyk wraz z innemi włościami zwraca król biskupowi krak. Bodzancie, przekonał się bowiem, że nie były wsiami szlacheckiemi, ale że je biskupom nadali jego poprzednicy. Dyplom z r. 1354, drukowany w Kod. klasztoru tynieckiego (str. 118) i Tinecia Szczygielskiego (str. 170), jakoby klasztor miał in Rzepnik tres libertates, jest podrobiony. W dyplomie Jana, biskupa krak., z 1 paźdz. 1386 (ibid.) Rz. podany jako wieś parafialna i biskupia. W jej pobliżu dozwolił biskup założyć nad Czerwonym potokiem nową wieś zwaną „Czerwony Potok“, której jednak nie znajdujemy. Za Długosza (L. B., II, 246) Rzyepennyky były wsią biskupią. Był tam drewniany kościół p. w. św. Klemensa. Wś miała 9 łan. km., którzy płacili bisk. pe fertonie z łanu, karczmę z rolą, młyn i role biskupie. W 1581 r. (Pawiński, Małop., 122) Rz. miał 11 łan. km., 10 zagr. bez roli, 2 komor. z bydłem, 2 bez bydła i dudę. W pobliżu wsi stoi drugi drewniany kościół, niewiadomo kiedy zbudowany, w którym się także msza odprawia. Kościół paraf. obecny zbudowano w r. 1864. Do par. (dek. biecki) należą wsi: Kołkowka, Rzepiennik Marciszowski, Strzyżowski i Suchy. 2.) **Rz.** *Marciszowski*, wś, pow. gorlicki, blisko ujścia Rzepiennika do Biały, zajmuje obszerniejszą dolinę od poprzedniego i graniczy na zachód z Golanką, na półn. z Lubaszową, na zachód z Rz. Strzyżowskim a na połud. z Turskiem

Dwa młyny wodne. Wś liczy 138 dm., 760 mk., 755 rz.-kat. i 5 izrael. Pos. więk. (Luc. Zeisingera) wynosi 321 roli, 17 łąk, 57 past. i 222 mr. lasu; pos. mn. 371 roli, 34 łąk, 150 past. i 179 mr. lasu. W XVI w. (Rz. Marciszów) liczył (Pawiński, Małop., 122) 21 półłanków km., 3 zagr. bez roli, 4 komor. z bydłem, 2 rzemieśl., 1 sołtysa. Była do 1772 r. wójtowstwem królewskiem i dopiero przez rząd austryacki została sprzedaną. 3.) **Rz.** *Strzyżewski*, mko nieróżniące się prawie niczem od wsi, leży między obydwoma wyżej opisanemi Rzepiennikami. Wraz z dworem (7 dm,) ma 281 dm. i 1718 mk.; 1454 rz.-kat. i 264 izrael. Izraelici trudnią się drobnym handlem i rzemiosłami, reszta ludności rolnictwem. Jest urząd poczt., młyn wodny a co środę targi tygodniowe. Obszar więk. pos. wynosi 113 roli, 5 łąk, 17 past. i 163 mr. lasu; pos. mn. ma 1439 roli, 72 łąk, 232 past. i 589 mr. lasu. W 1581 (Pawiński, Małop., 122) był Rz. Strz. wsią królewską i składał się z 11 łanów km., 4 zagród bez roli, 2 komor. z bydłem, 2 bez bydła, rzemieśl. i sołtysa. 4.) **Rz.** *Suchy*, wś na wschód od Rz. Biskupiego, a na płn.-zach. od Rozembarku, graniczący na płn. z Olszynami a na płd. z Sielnicą, rozciąga się u źródłowisk pot. Rzepiennika. Par. rz.-kat. w Rz. Biskupim. W górach na obszarze tej wsi znajdują się łomy wapienia a według Rzączyńskiego pokłady soli. Ludność zajmuje się tkactwem. Wś ma 137 dm. i 777 mk.; 759 rz.-kat. i 18 izrael. Pos. więk. (Józ. Olszewskiego) wynosi 194 roli, 3 łąk, 10 past. i 74 lasu; pos. mn. 763 roli, 41 łąk, 76 past. i 41 mr. lasu. Do 1772 r. było to wójtowstwo królewskie. W 1581 r. (Pawiński, ibid., 122) miała 7 łan. km., 7 zagród bez roli, 2 komor. z bydł. i 1 bez bydła. Wszystkie Rz. mają w dolinie glebę żytnią, na działach lasową. Por. *Libusza*. *Mac.*

Rzepin, w 1198 r. *Repnia*, 1339 *Rsepin*, wś i fol. nad rz. Świślną, pow. iłżecki, gm. Rzepin, par. Pawłów, odl. od Iłży 28 w., 129 dm., 670 mk., 328 mr. ziemi dwor., 1288 mr. włośc. W 1827 r. 40 dm., 276 mk. W akcie z 1198 r., w którym patryarcha jerozolimski wylicza nadania klasztoru miechowskiego, wymieniono dwukrotnie „Repniam et homines morantes in ea“ jako dar jakiegoś Radosława „Dominus Radoslauus“ (Kod. Małop., II, 14, 17). Następnie wś ta przeszła widocznie w ręce świeckich dziedziców, skoro w 1389 r. Przybko podsędek krakowski, zamienia „Rsepino binum“, Zyrniki i Sabrza (Zaborze ?) na Opatkowice i Zborów (Kod. Małop., II, 35). W połowie XV w. było tu 11 ½ łan. km., płacących klasztorowi czynszu po 20 gr., poradlnego 4 gr., 30 jaj, 2 koguty, 2 sery, miarki owsa i jęczmienia i jeden dzień sprzężajny tygodniowo. Dziesięcinę snopową i konopną, wartości do 13 grzywien, pobierała prepozytura kielecka. Folw. klasztorny o 3 łanach z dworem, 2 zagrod. z rolą, trzy karczmy z rolą (dwie płacą po 16 skotów, trzecia fertona czynszu) i młyn płacą dziesięcinę pleb. w Pawłowie. Młyn dawał klasztorowi miarki. Długosz opisując tę wieś trzykrotnie, podaje szczegóły i cyfry w części niezgodne ze sobą (Lib. Ben., I, 438; II, 464, 484 i III, 235, 236). W 1578 r. wś Rz. major, w par. Świętomarza, własność klasztoru Św.-Krzyskiego, miała 11 osad., 3 ½ łany, 5 zagr. roln., 5 bied. komor. (Pawiński, Małop., 191). Rz. gmina należy do sądu gm. okr VII w Iłży, urz. gm. w Radkowicach, st. poczt. Iłża (o 28 w.). Gmina ma 12,307 mr. obszaru, w tem 7308 mr. włośc., 691 dm. (17 mur.) i 5102 mk. (2645 kob.). Szkoły nie ma. Z zakładów przemysł. są dwa młyny wodne i browar (Chybice). W skład gminy wchodzą: Bostów, Bukówka, Chybice, Dąbrowa Chybicka, Dąbrowa Pawłowska, Godów, Kobiałki, Kałków, Nieczulice, Pawłów Poduchowny, Plewa, Pokrzywnica, Radkowice, Rzepin, Rzepinek, Świślina, Trzeszków, Warszówek, Wawrzeńczyce, Wieloborowice, Wierzbnik, Wymysłów, Zapniew. *Br. Ch.*

Rzepin, grupa domów i fol. w Uszni, pow. złoczowski.

Rzepińce 1.) przys. nad Smotryczem, pow. kamieniecki, gm. i parafia katol. Smotrycz, prawosł. Kryniczany, ma 21 osad; należy do wsi Kryniczany dawniej Potockich, dziś Makarowej. Niegdyś wchodził w skład starostwa smotryckiego. 2.) **Rz.,** mylnie *Rzypińce*, urzęd. *Rjepińcy*, wś nad Żwańczykiem, pow. kamieniecki, gm. i par. kat. Orynin, o 14 w. od Kamieńca a 12 w. od Żwańca, poniżej mka Orynina. Ma 140 osad, 736 mk. (wraz z przys. Teklówką), w tej liczbie 87 jednodworców, 707 dz. ziemi włośc., 1191 dz. dwor., 40 cerkiewnej; gorzelnia; młyn krupczatny. Cerkiew p. w. Niepokal. poczęcia N. M. P., wzniesiona w 1864 r., z 1157 wiernymi. Własność niegdyś Pilchowskich, dziś Rozenbergów. Tu w 1633 r. połączył się Lubomirski z Chodkiewiczem i ruszył na Brahę. *Dr. M.*

Rzepińce, wś, pow. buczacki, o 7 klm. na płd.-wschód od Buczacza, par. rz.-kat., urz. poczt. i tel. w Jazłowcu. Granice: wschod. Połowce, połud. Pomorce, zachod. Soroki, półn. Trybuchowce. Obszar dwor. 985, włośc. 694 mr. W 1870 r. 731 mk.; 1880 r. w gm. 727, na obsz. dwor. 102; rz.-kat. 166, gr.-kat. 607, par. Pomorce. Właściciel pos. dwor. Władysław Wolański. *B. R.*

Rzepinek, wś włośc., pow. iłżecki, gm. Rzepin, par. Świętomarz, odl. od Iłży 28 w., ma 12 dm., 107 mk., 195 mr. W 1827 r. było 12 dm., 78 mk. W połowie XV w. wś Rz.,

w par. Świętomarz, własność klasztoru Św.-Krzyża, miała 4 łany km., z których czynszu i poradlnego płacono po 1 grzyw., 30 jaj, 2 koguty, 2 sery, odrabiano jeden dzień w tygodniu własnym wozem i pługiem; z ról kmiecych dawano dziesięcinę prepozyturze kieleckiej, w wartości 6 grzyw. (Długosz, L. B., I, 438, III, 236, 238). W 1578 r. wś Rz. minor miała 4 osad., 2 łan., 2 zagr. z rolą, 1 biednego (Pawiński, Małop., 191). *Br. Ch.*

Rzepiska, wieś włośc., pow. nieszawski, gm. Ruszkowo, par. Polajewo, 50 mk., 132 mr. W 1827 r. 6 dm., 73 mk.

Rzepiska, niem. *Riebenhof*, dawniej *Ruebbenhof*, fol. do Niesiołowic należący, pow. kartuski, st. p. i par. kat. Stężyca 6 klm. odl., 422·03 ha; do fol. tego należy wyb. Puste; 1885 r. 2 dm., 50 mk. R. 1873 posiadał je Wolski. W płd. stronie wsi na wzgórku piaszczystym odnaleziono kilka grobów skrzynkowych. Ossowski badając r. 1887 to miejsce znalazł jeszcze słabe ślady zburzonych grobów i drobne ułamki popielnic z pięknemi rytowanemi ozdobami (ob. Objaśn. do mapy archeol., str. 52 i 183). *Ks. Fr.*

Rzepisko, kol., pow. suwalski, gm. Hutta, par. Wigry, odl. od Suwałk 21 w., 1 dm., 8 mk.

Rzepisko 1.) szczyt w Beskidzie spiskiem, w gnieździe gór lesistych, które rozsiadły się na płn. od Hornadu, między Popradem, Toryską i Toplą, naprzeciw wschod. skrzydła Tatr; w dziale ciągnącym się na granicy gm. Kolaczkowa i Jakubian w hr. spiskiem (Węgry), w pow. popradzkim, na dziale wodnym Kolaczki i Jakubianki, prawych dopływów Popradu, pod 38° 19′ wsch. dłg. geogr. F. a 49° 13′ 9″ płn. sz. Wznosi się 1250 mt. npm. 2.) **Rz.,** las i polana na praw. brzegu Hibicy, dopł. Wagu Białego, w obr. gm. Hibia; wzniesienie 784 mt. npm. 3.) **Rz.,** szczyt w dziale Magóry spiskiej, nad doliną Jaworzynki, od wschod. strony, na granicy Jurgowa i Osturni, w hr. spiskiem (Węgry), na płn. od przełęczy Żdżarskiej; wznies. 1267 mt. npm. Na płn. legła Kacwińska polana, na płd.-wsch. Kotliński wierch (1079 mt.), na płd. Przysłop (1216 mt.), na płn.-wsch. Okruhły wierch (1033 mt.). *Br. G.*

Rzepisko, karczma w Lubli, pow. jasielski.

Rzepiszcza, *Rjepiszcza*, uroczysko pod miasteczkiem Tuczynem, pow. rowieński.

Rzepiszcze 1.) zaśc. rząd., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 9 w. od Dzisny, 1 dm., 5 mk. prawosł. 2.) **Rz.,** zaśc. pryw., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 75 w. od Dzisny, 2 dm., 53 mk.

Rzepiszcze, niem. *Rzepischtz*, mor. *Rzepiszte*, z *Rakowcem* i *Winogrodem*, wś, pow. cieszyński, obw. sąd. frydecki, na Szląsku austr., 6 klm. na płn. od Frydka a 24 klm. na zach. od Cieszyna, na praw. brzegu Ostrawicy, tuż na granicy morawskiej, naprzeciw mka morawskiego Paskowa (Paskau), przy kolei ostrawsko-frydlandzkiej (st. Pasków) i gościńcu z Ostrawy do Frydka, wznies. 321 mt. npm. Na zach. leży Pasków (Morawa), na płn. Wracimów (Rattimau) i Datyn Górny (Ober-Dattin), na płd.-wsch. Sedliszcze (Sedlischt), a na płd. Leskowice (Leskowetz). W płn. stronie obszaru leży Rakowiec, a w płd. Winogród al. Winohrad. Obszar obejmuje roli 122, łąk 5·86, ogr. 0·74, past. 2·69, lasu 245·88, dróg i zabud. 2·32 ha; 135 dm., 945 mk.; 932 kat., 9 prot., 4 żyd.; 920 Czechoszląz., 19 Niemców, 6 Polaków. Należy do hr. Gabryeli Saint Genois d'Aneaucourt z domu Stolberg. Szkoła ludowa dwuklasowa; par. łac. w Wracimowie, Poczta Wracimów. *Br. G.*

Rzepiszew, wś i fol. nad rzką b. n., pow. sieradzki, gm. i par Szadek, odl. od Sieradza 28 w., od Szadku 5 w., od Łodzi 25 w.; wś ma 30 dm., 210 mk.; fol. 6 dm., 22 mk. W 1827 r. 31 dm., 310 mk. Dobra Rz. składały się w 1885 r. z fol. Rz. i Górna Wola, oraz attyn. Bugaj, rozl. mr. 1094: fol. Rz. gr. or. i ogr. mr. 686, łąk mr. 38, past. mr. 15, lasu mr. 143, nieuż. mr. 21; bud. mur, 11, z drzewa 4; płodozmian 10-polowy, las nieurządzony; fol. Górna Wola gr. or. i ogr. mr. 181, łąk mr. 2, zarośli mr. 2, nieuż. mr. 6; bud. mur. 3, z drzewa 1; płodozmian 3-polowy. Wś. Rz. os. 65, z gr. mr. 372; wś Górna Wola os. 29, z gr. mr. 215. Lib. Ben. Łaskiego (I, 356) podaje, że dziesięciny z łanów kmiecych w Rz. i Woli Rzepiszowskiej, warści do 6 grzyw., pobierał pleb. w Spicymierzu. W drugiem miejscu (I, 441) podaje, że łany kmiece dawały mansyonarzom w Uniejowie. Według reg. pob. pow. szadkowskiego z roku 1552 wś Rz., w par. Szadek, miała 17 osad, $2^1/_2$ łan. Rzepiszowska Wola (dziś Górna Wola) miała 1 osad., 3 łany (Pawiński, Wielkop., II, 228). Dobra Rz. wraz z Lutomierskiem, Kwiatkowicami, Dobruchowem należały w XVIII w. do Sanguszków. Po rozpadnięciu się na części należały Rz. z Lutomierskiem do Miączyńskich. *Br. Ch.*

Rzepiszki, *Repiszki*, wś, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Michałów, okr. wiejski i dobra, hr. Mostowskich, Cerkliszki, o 10 w. od gminy, 12 w. Święcian, ma 6 dm., 85 mk. kat. (42 dusz rew. i 3 jednodworców).

Rzepka, góra w obrębie Chęcin, naprzeciw zamku. W XVI w. było tu wiele zrobisk. Znajduje się tu marmur mający na tle popielatem płamy wiśniowe i żyłki białe; twardy i łatwy do polerowania.

Rzepka, wś, pow. nowoaleksandryjski, gm. i par. Gołąb.

Rzepki 1.) wś włośc., pow. sochaczewski, gm. i par. Iłów, ma 106 mk., 217 mr. W 1827 r. było 3 dm., 22 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Iłów. 2.) **Rz.**, wś, i fol., *Rz. Cząstkowe*, kol. i *Rz.* al. *Wydma*, młyn, pow. łódzki, gm. Żeromin, par. Srocko, odl. 28 w. od Łodzi; wś 4 dm., 42 mk., 16 mr.; fol. 3 dm., 9 mk. W 1886 r. fol. ten rozl. mr. 752: gr. or. i ogr. mr. 206, łąk mr. 67, lasu mr. 116, past. wspólnych mr. 360, nieuż. mr. 3; bud. mr. 2, z drzewa 4; las nieurządzony. Rz. Cząstkowe, kol., ma 51 dm., 457 mk., 579 mr. W 1827 r. 42 dm., 315 mk. Rz., os. młyn., 1 dm., 20 mr. dwor. W XVI w. dziesięcina z łanów kmiecych i części szlach. szła dla pleb. w Srocku, który też brał kolędę po gr. z łanu (Łaski, L. B., II, 170). W 1552 r. wś Rz. miała 20 właścicieli, posiadających od $^1/_{12}$ do $^1/_4$ łanu (Pawiński, Wielkp., II, 264). 3.) **Rz.**, wś i fol., pow. sokołowski, ob. *Repki*. 4.) **Rz.** *Stare* i *Rz. Nowe*, wś, pow. mazowiecki, gm. i par. Piekuty. Mieszka tu drobna szlachta. W 1827 r. Rz. Stare miały 26 dm., 152 mk., Rz. Nowe 7 dm., 70 mk. *Br. Ch.*

Rzepki, *Rjepki* 1.) wś, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Dworzec, o 37 $^1/_2$ w. od Słonima. 2.) **Rz.**, wś, pow. rohaczewski, gm. Łuki, ma 29 dm. i 365 mk.

Rzepki, *Rjepki*, mko w pow. horodnickim gub. czernihowskiej, nad rzką Mohnuzą, przy szosie kijowskiej, o 40 w. od mta powiat., ma 150 dm., 1442 mk., cerkiew, dom modlitwy żydowski, st. poczt., gorzelnię, 3 jarmarki. Pod mkiem wydobywają wyborową glinę na kafle. W XVIII w. Rz. były siołem rojskiej sotni pułku czernihowskiego.

Rzepki, wyb. na pol.-prus. Mazurach, pow. niborski, przy dobrach Grazymy, st. p. Rychnowo, 4 dm., 41 mk.

Rzeplin, w 1198 r. *Replic*, u Długosza *Rzeplycze*, wś i fol., pow. olkuski, gm. Cianowice, par. Minoga; leży przy drodze ze Skały do Iwanowic. W 1827 r. 29 dm., 224 mk. Dobra Rz. składały się w 1866 r. z fol. Rz. i Stoki, rozl. mr. 834: gr. or. i ogr. mr. 622, lasu mr. 131, past. mr. 22, nieuż. mr. 89. Wś Rz. os. 35, z gr. mr. 241; wś Stoki os. 10, z gr. mr. 98. Jakkolwiek wydawca Kod. Małop. uważa Rzeplin i Rzeplice za dwie odrębne wsi i sądzi, że druga z nich zaginęła, jednak prawdopodobnie jestto jedna i ta sama wieś, może tylko przeniesiona z doliny Szreniawy nieco opodal na wynioślejsze miejsce. Patryarcha jerozolimski wyliczając w akcie z 1198 r. nadania klasztoru miechowskiego podaje wieś „Replic“, którą wraz z Jaksicami nadał „comes Nicholaus palatinus“ (Kod. Małop., II, 17). W 1287 r. toczy się spór o pewną część w tej wsi między Fabianem (miles) i Piotrem, przełożonym klasztoru (Kod. Małop., II, 166). W połowie XV w. klasztor wieś tę utracił (alienata a monasterio). Były wtedy łany kmiece, karczma, zagrodnicy, folw., młyn. W drugiem miejscu podaje Długosz jako właściciela Andrzeja z Wojsławic. Dziesięcinę, wartości do 10 grzyw., pobierał pleban w Minodze (L. B., II, 42; III, 6, 27). W 1490 r. wś Rzeplin miała 12 łan. W r. 1581 w części Bernata Rzeplińskiego 1 łan.; Krzysztof Rzepliński 1 łan ziem.; Stan. Rzepliński 1 łan. Część należąca do Miszowskiego, dzierżawiona przez Płaczka, miała 4 $^1/_2$ łan. km., 3 zagr. z rolą, 1 zagr. bez roli, 1 komor. z bydł., 1 rzem., $^1/_4$ karczm. (Pawiński, Małop., 24, 437). 2.) **Rz.**, wś i fol., pow. tomaszowski, gm. Telatyn, par. Rzeplin, odl. 25 w. od Tomaszowa. Leży śród lesistej i wzgórkowatej wyżyny tomaszowskiej, na granicy od Galicyi. Z obszaru Rz. płynie strumień uchodzący pod Zimnem do Huczwy (z praw. brzegu). We wsi kościół par. katol. murowany i cerkiew filialna (par. Posadów), 582 mk. (411 prawosł.) i 1012 mr. ziemi włośc.; cegielnia na folwarku. W 1827 r. 59 dm., 408 mk. Fol. Rz. w 1873 r. rozl. mr. 557: gr. or. i ogr. mr. 248, łąk mr. 53, lasu mr. 145, nieuż. mr. 11; bud. z drzewa 13; las nieurządzony. W lesie niedaleko od wsi znajduje się 10 mogił w krąg ustawionych. Miejscowość przy mogiłach od wschodu nazywa się Okopy a na zachód Żałobnia, gdzie też są mogiłki. Miał tu stać obóz turecki. Przy kopaniu pagórka w 1879 r. znaleziono kości, a na kostce palca obrączkę z drutu srebrnego. Całą tę przestrzeń pokrywają lasy dębowe. Obecny kościół par. p. w. św. Jana Chrzc. wzniesiony z muru w 1797 r. przez ks. Siekierzyńskiego, dziekana tyszowieckiego a konsekrowany przez bisk. Gołaszewskiego. Wielki ołtarz (bez obrazu) przeniesiony tu z Radecznicy w 1869 r. Parafię i kościół założyć mieli w 1403 r. bracia Prandotowie z Radzanowa, dziedzice Rz. i okolicznych wsi; kościół ten podobno w XVI w. był zajęty na zbór aryański. Dopiero około 1600 r. czterej bracia Lipscy, po śmierci rodziców swoich (socynianów), przywrócili go katolikom. W 1770 r. uległ rabunkowi. Przy kościele jest dzwon ofiarowany 1654 r. przez Jana Lipińskiego, dziedzica wsi a zarazem i proboszcza miejscowego. Rz. przeszło 300 lat był w rękach Lipskich h. Grabie z Lipego; z czterech braci, którzy kościół przywrócili katolikom, dwóch było księżmi-proboszczami: Andrzej, biskup łucki a potem krakowski († 1681) i Jan archidyakon płocki; trzeci z nich Adam, pułkownik Lisowczyków; czwarty Kacper zginął pod Cecorą. Dobra Rz. należą dziś do Komarnickich. Gleba dobra, czarnoziemna. Lud tutejszy zachował swe odwieczne zwyczaje. Przy pogrzebach np. płaczliwym a

śpiewającym głosem opowiadają żal swój („zawodzą“). Kiedy umarły leży w domu, rodzina sprasza krewnych i sąsiadów, częstują się przy umarłym i zawodzą żale. Wyprowadzając ciało z domu, stukają trzy razy trumną o próg; następnie nakrywają trumnę płótnem i kładą na wierzchu bułkę chleba dla biednych. Rz. par., dek. tomaszowski (dawniej tyszowiecki), ma 1500 dusz. W skład par. wchodzą: Rz., Posadów, Telatyn, Żulice, Rutków, Nowosiołki, Wasylów, Netreba, Łachowce. *Br. Ch.—Kś. Olsz.*

Rzeplin, potok, powstaje na granicy Woli Rzeplińskiej i Rączyny, w pow. jarosławskim, koło leśniczówki, na wznies. 418 mt. npm. Płynie na płn.-wschód granicą Woli Rzeplińskiej, Świebodny i Rączyny; następnie zrasza obszar Rzeplina i półn. część Rozborza Długiego, gdzie wpada do Jodłówki od lew. brzegu. Długość biegu 9 klm. *Br. G.*

Rzeplin z *Wolą*, wieś, pow. jarosławski, w równinie, wznies. 252 do 272 mt. npm., nad pot. Rzeplin (dopł. Jodłówki). Składa się z dwóch części: Rz. (66 dm.) i Woli Rzeplińskiej (16 dm.). Na obszarze więk. pos. 4 dm. W ogóle jest 483 mk., 307 rz.-kat. (par. w Pruchniku), 166 gr.-kat. (par. w Rozborzu), 4 ew. i 6 izrael. Obszar więk. pos. (spadkobiercy br. Buelow-Hohenkirchen) ma 296 roli, 19 łąk, 18 past. i 373 mr. lasu; pos. mn. 375 roli, 40 łąk, 18 past. i 31 mr. lasu. Wola leży zdala w lasach, w pobliżu Huty Nienadowskiej. Wś istniała już w XVI w. (Pawiński, Małop., 487) a w 1635 r. uzupełnił jej dziedzic Stan. Baranowski „Herby rycerstwa polskiego“ Paprockiego. Później dziedziczyli Rz. Wojakowscy, Lipscy i Tyscy (Siarczyński, rps. bibl. Ossol.,). Rzeplin graniczy na wsch. z Rozborzem Długim, na zach. z Rączyną, na płn. z Siennowem a na płd. z lasami i Rozborzem Okrągłym. Wola na płn. z Świebodną, na wsch. z Jodłówką, na płd. z Huciskiem. *Mac.*

Rzepna Góra, wzgórze pod Małem Wysockiem, w pow. odolanowskim.

Rzepnica, niem. *Szrepnitz*, osada, pow. bytowski; w nowszych spisach niewymieniona.

Rzepniewo, wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 2 okr. pol., gm. Rajsk, o 17 w. od Bielska.

Rzepnik 1.) potok, powstaje na granicy Chorowic i Mogilan, w pow. wielickim, płynie wądołem, tworzy granicę między Chorowicami a Brzyczyną Górną, przepływa Brzyczynę Dolną, Korabniki, następnie północno-wschodni obszar Skawiny, a u zejścia się granic Tyńca, Skawiny i Samborka tworzy moczarowaty stawek; płynąc południową granicą Tyńca, uchodzi do Skawinki od prawego brzegu. Długość biegu 9 klm. 2.) **Rz.,** strumień, powstaje w obrębie Rzepnika, w pow. krośnieńskim; płynie na płn.-zach., przechodzi na obszar Łąk, w pow. jasielskim i zwraca się na zachód, uchodząc do Wisłoka od praw. brzegu. Długość biegu 8 klm. Zowią go także Rzepiennikiem. *Br. G.*

Rzepnik, rus. *Ripnik*, wś, pow. krośnieński, u źródłowisk pot. Rzepnika (prawy dopł. Wisłoka). Od północy, południa i wschodu otaczają wieś lasy na wzgórzach, dochodzących do 465 mt. wznies. Graniczy na wschód z Węglówką, na zachód z Wolą Pietruszą i Łączkami. Posiada cerkiew drewnianą (dek. krośnieński). Uposażenie proboszcza składa się z 51 roli, 3 łąk, 16 past. i 13 mr. lasu; rząd dopłaca 135 zł. Do par. należą: mka: Brzostek, Frysztak i Kołaczyce i wsi: Wola Bratkowska, Pietrusza, Stodolina, Łąki, Czajki, Wojakowa i Widacz. Sama wś ma 55 dm. i 301 mk.; 5 rz.-kat.- i 296 gr.-kat. *Mac.*

Rzepniki, wś, pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Tarnowszczyzna, o 6½ w. od gminy, 44 dusz rewiz; należy do dóbr Dzitwa Szemiatowska, Żelachowskich.

Rzepniów, rus. *Ripniew*, wś, pow. kamionecki, 22 klm. na płd.-wschód od Kamionki Strumiłowej, 9 klm. od Buska, 12 klm od st. kol. w Zadwórzu, tuż na płn. od urz. poczt. w Milatynie Nowym. Na płn. leżą Derewlany, na wschód Rakobuty i Kupcze, na płn.-wsch. Kozłów, na płd. Milatyn Nowy, na płd.-zach. Milatyn Stary, na zach. Żelechów Wielki i Streptów. Wś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Rudki (dopł. Bugu). Powstaje ona w płd.-zach. stronie wsi a płynie na płn.-wschód. Zabudowania wiejskie leżą na lew. brzegu Rudki. Część wsi zwie się Rz. Nowym. Do obszaru dwor. należą folw.: Jadwiga, Maksym, Tułówka, karczmy: Czartak i Na gościńcu i leśnicz. Wyrspaski. Wł. więk. ma roli or. 710, łąk i ogr. 77, past. 24, lasu 689 mr.; wł. mn. roli or. 950, łąk i ogr. 260, past. 35, lasu 2 mr. W r. 1880 było 150 dm., 976 mk. w gm., 35 dm., 219 mk. na obszarze dwor.; 178 rz.-kat., 950 gr.-kat., 66 izrael.: 246 Polaków, 949 Rusinów. Par. rz.-kat. w Milatynie, gr.-kat. w miejscu, dek. buski. We wsi jest cerkiew, szkoła etat. i kasa pożyczk. gm. z kapit. 1578 złr. *Lu. Dz.*

Rzepów al. *Rzepowo*, niem. *Reppow*, *Repow* 1.) wś kośc. w Pomeranii, nad jez. t. n., pow. szczecinkowski, na zach.-płn. od Czaplinka, st. p., tel. i kol. Falkenburg, par. kat. Czaplinek. Z wyb. Winkelmuehle obejmuje 368 ha; 1885 r. 13 dm., 18 dym., 132 mk. ew. Należała r. 1579 do Jana a w r. 1620 do Arnolda Golczów. R. 1676 nabył Rz. Jerzy Wilhelm, syn Baltazara (ob. Pow. wałecki Calliera, str. 47 i Schmitt, Gesch. d. D. Croner Kr., str. 242 i 243). 2.) **Rz.,** dobra ryc.,

tamże, z fol. Winkel (1885 r. 3 dm., 56 mk.) obejmują 1067 ha. W 1885 r. 13 dm., 171 mk. ew.; krochmalnia. *Ks. Fr.*

Rzepowce, wś rząd. nad rz. Wilenką, pow. wileński, w 5 okr. pol., o 20 w. od Wilna, 8 dm., 67 mk. kat.

Rzepowskie, część Osieka, pow. bialski (Galicya); 12 dm., 76 mk.

Rzepowskie Jezioro, niem. *Reppow-See*, jezioro w pow. szczecinkowskim, pod Rzepowem. Przepływa przez nie Drawa (dopł. Noteci). Wspomniane w dokum. z r. 1361 (ob. Powiat wałecki, Calliera, str. 48). *Ks. Fr.*

Rzepowszczyzna, *Rjepowszczina*, wś, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Jody, okr. wiejski i dobra, Roemerów, Zamosz, o 8 w. od gminy, 7 dusz rewiz.

Rzerzęczyce, u Długosza *Rzeschanczicze*, *Rzerzanczycze*, w XVI w. *Scherzaczycze*, wś i fol., pow. noworadomski, gm. Rzeki, parafia Kłomnice; wś ma 68 dm., 472 mk., 607 mr.; fol. 4 dm., 13 mk., 550 mr. Długosz w opisie uposażeń klasztoru mstowskiego wspomina tę wieś jako graniczącą z dobrami klasztornemi (L. B., III, 150, 152). Na początku XVI w. łany sołtysie dawały dziesięcinę plebanowi w Kłomnicach, zaś z łanów kmiecych dziesięcina dzielona była między plebana a kanonią gnieźnieńską. Pleban pobierał też kolędę od kmieci (Łaski, L. B., I, 520). *Br. Ch.*

Rzerzuśnia, w XV w. *Rzezuschno*, *Rzeszuszno*, wś, fol. i dobra nad rz. Gołeczką (dopł. Szreniawy), pow. miechowski, gm. Rzerzuśnia, par. Gołcza, odl. 7 w. od Miechowa, posiada młyn wodny amerykański. W 1827 r. było 22 dm., 165 mk. Dobra Rz. składały się w 1870 r. z fol.: Rz., Wymysłów i nomekl. Biskupice, rozl. mr. 873: fol. Rz. gr. or. i ogr. mr. 193, łąk mr. 26, wody mr. 3, lasu mr. 153, zarośli mr. 8, nieuż. mr. 18; bud. mur. 4, z drzewa 10; fol. Wymysłów gr. or. i ogr. mr. 281, past. mr. 41, wody mr. 1, lasu mr. 148, zarośli mr. 13, nieuż. mr. 1; bud. z drzewa 4; płodozmian 9-polowy, lasy nieurządzone; os. Biskupice gr. mr. 15. Wieś Rz. os. 45, z gr. mr. 331; wś Biskupice os. 44, z gr. mr. 861. W połowie XV w. Rz., w par. Golcza, własność w jednej części Wilczka, w drugiej Piotra Ulińskiego, miała łany km., karczmę, zagr., z których dawano plcb. w Gołczy dziesięcinę, wartości 15 grzyw. (Długosz, L. B., II, 39). W 1490 r. Rz. miała 5 łanów. W r. 1581 w części Kotkowskiego było $2^1/_2$ łan. km., 1 zagr. bez roli, 1 kom. bez bydła. Część Stanisława Golockiego $2^1/_2$ łan. (Pawiński, Małop., 94, 437). Rz. gmina, należy do s. gm. okr. I w Miechowie (st. poczt.), ma 17,800 mr. obszaru i 5223 mk. (1870). *Br. Ch.*

Rześniówka 1.) wś, pow. krzemieniecki, w 1860 r. własność Włodzimierza Swiejkowskiego. 2.) **Rz.,** pow. zasławski, ob. *Kosa-Rz.*

Rzesza, 1.) w spisie urzęd. mylnie *Rusesza*, fol., pow. wiłkomierski, gm. i par. Uciany, o 62 w. od Wiłkomierza; młyn wodny i piękny pałacyk, zbudowany przez hr. Strutyńskiego. Nabyty przez żyda na licytacyi. 2.) **Rz.,** w pow. wileńskim, ob. przy końcu litery R.

Rzeszczynka, w spisie z 1827 r. *Zeszczynka*, wś, pow. włodawski, gm. Romanów, ma 51 dm., 394 mk., 1200 mr. Wchodziła w skład dóbr Wisznice. W spisie z 1827 r. podana z fol. Sapiechów i Żuławy, miała 46 dm., 260 mk. Parafia była w miejscu.

Rzeszetniki, pow. sejneński, ob. *Reszecie.*

Rzeszotary, okolica szlachecka, pow. sierpecki, gm. i par. Rościszewo, odl. 10 do 12 w. od Sierpca. W obrębie jej znajdują się: a) **Rz.** *Chwały*, wś i fol., ma 25 dm., 262 mk., 519 mr. ziemi użyt. i 550 mr. nieuż. W 1827 r. 26 dm., 187 mk. Z obszaru ogólnego przypada 907 mr. na fol., 108 mr. drob. szlachty i 7 mr. włośc.; b) **Rz.** *Gortaty*, wś i fol., ma 13 dm., 124 mk., 143 mr.; c) **Rz.** *Pszczele*, wś i fol., ma 9 dm., 110 mk., 271 mr. ziemi użyt., 105 mr. nieuż. W 1827 r. 10 dm., 71 mk.; d) **Rz.** *Starawieś*, wś i fol., ma 19 dm., 200 mk., 473 mr. użyt., 422 nieuż. W 1827 r., 14 dm., 125 mk. Według innych danych fol. Rz. al. Starawieś, rozl. w 1870 r. mr. 954: gr. or. i ogr. mr. 306, łąk mr. 54, past. 545, zarośli mr. 20, wody mr. 1, w os. młyn. mr. 5, nieuż. mr. 23; bud. mur. 2, z drzewa 7. Wś Rz. os. 15, z gr. mr. 19; wś Rz. Gortaty os. 15, z gr. mr. 71; f) **Rz.** *Zawady*, wś i fol., ma 16 dm., 199 mk., 943 mr. użyt., 185 nieuż. W 1827 r. 8 dm., 89 mk. *Br. Ch.*

Rzeszotary, wś, pow. wielicki, u źródeł Wilgi, w okolicy pagórkowatej, wznies. od 293 do 376 mt. Wieś po pagórkach rozrzucona składa się z grup chat noszących nazwy: Polanki (15 dm. i 132 mk.), Zagrody (59 dm. i 485 mk.), Zalesie (19 dm. i 140 mk.), Budzenie, Podlesie, Zadębie i Zaglonki a na obszarze większej posiadł.: Łysa Góra. Całość wraz z dworem (3 dm., 29 mk.) ma 146 dm. i 1228 mk; 1207 rzym.-kat. i 21 izrael. Par. rzym.-kat. w Podstolicach, urząd poczt. w Świątnikach Górnych (4 klm.). Gleba glinkowa na pokładzie krzemionkowym. Obszar większy (Br. Zawadzkiej) ma 116 mr. roli, 31 mr. łąk, 6 mr. past. i 144 mr. lasu; mn. pos. 556 mr. roli, 80 mr. łąk, 39 mr. past. i 20 mr. lasu. Rz. były własnością Pieniążków Kruszelowskich, bo Jadwiga wdowa po Prokopie wraz z synem Juntą darowała ją klasztorowi Bożego Ciała na Kazimierzu w Krakowie. Z 6 łanów kmiecych płacono klasztorowi po 17 szkojców czynszu, 3 zagrod. z rolą po fer-

tonie i odrabiali dzień pieszy w tygodniu. Z karczmy z rolą dawano 2 grzyw. Prócz tego odrabiali kmiecie dzień ciągły przez cały rok., a nadto z łanu po dwa koguty, 2 sery i 30 jaj. Z obszaru klasztornego pobierał część dziesięciny prob. w Podstolicach a część prebenda szczytnicka w katedrze krak. Z młyna należały otręby klasztorowi, który miał tu 6 sadzawek. Z zagród dziesięcinę wybierał proboszcz wielicki, snopową zaś i konopną od kmieci, wartości 6 grzyw., prebendarz raciborski w Krakowie (Długosz, L. B., III, 144). Najdawniejszą wzmiankę w dok. spotykamy pod 1381 r. (Kod. Tyniecki, str. 160). W 1581 r. (Pawiński, Małop., 44 i 448) ilość kmieci i zagrod. była prawie ta sama. W prywatne ręce przeszła po r. 1785. Graniczy na półn. z Ochojnem Górnem i Janowicami, na wschód z Koźmicami i Bugajem, na połud. z Świątnikami Górnemi, na zachód z Konarami. *Mac.*

Rzeszotarzewo, pow. babimoski, ob. *Rostarzewo.*

Rzeszotka al. *Rzeszotko*, wś włośc. nad rz. Łydynią, pow. ciechanowski, gm Ojrzeń, par. Przasnysz, odl. o 13 w. od Ciechanowa, ma 14 dm., 174 mk., 226 mr. Wchodziła w skład dóbr Ojrzeń.

Rzeszotka, struga uchodząca do jez. Prężyna we wsi Podjas, pow. kartuski. *Ks. Fr.*

Rzeszotki 1.) wś włośc., pow. radzymiński, gm. Strachówka, par. Radzymin, ma 45 mk., 70 mr. 2.) **Rz.** al. *Rzeszutki*, wś i fol., pow. stopnicki, gm. i par. Gnojno, odl. 21 w. od Stopnicy, ma młyn wodny. W 1827 r. było 9 dm., 53 mk. W 1881 r. fol. Rz. rozl. mr. 402: gr. or. i ogr. mr. 224, łąk mr. 35, past. mr. 43, lasu mr. 87, nieuż. mr. 13; bud. mur. 2, z drzewa 10. Wś Rz. os. 13, z gr. mr. 19; wś Fałki os. 15, z gr. mr. 84. *Br. Ch.*

Rzeszotki, ob. *Kaniów* (III, 813).

Rzeszotko, ob. *Rzeszotka.*

Rzeszotków, wś włośc., pow. siedlecki, gm. Krześlin, par. Suchożebry, 24 dm., 280 mk., 682 mr. W 1827 r. było 30 dm., 200 mk. Fol. Rz. wchodzi w skład dóbr Krześlin.

Rzeszotkowa Wola, dawniejsza nazwa wsi *Podczasza Wola* (ob.), w pow. opoczyńskim. Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1569 wś Rz. Wola, w par. Klwów, własność Kaspra Dunina Wolskiego, podczaszego sandomierskiego, miała 8⅛ łan. W r. 1508 Wola Rzeszotkowa i inne, własność Doroty Zygmuntowej, płaciły poboru 1 grzyw. 30 gr. 9 den. (Pawiński, Małop., 314, 474).

Rzeszotnica, niem. *Jeseritz*, dobra ryc. w Pomeranii, pow. słupski, st. p. Słupsk (o 6 klm.). W 1885 r. 11 dm., 28 dym., 172 mk. ewang., 640 ha.

Rzeszotniki, *Reszetniki*, wś włośc., pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Szczuczyn, o 11 w. od Szczuczyna, 2 dm., 27 mk.

Rzeszów 1.) pow. jędrzejowski, ob. *Rzeszówek.* 2.) **Rz.,** os. młyn. w majoracie rząd. Krasnystaw (ob. t. IV, 643).

Rzeszów, w dok. z 1365 r. *Rzessov*, 1390 r. *Rischow*, miasto powiatowe, jedno z najpiękniejszych miast trzeciorzędnych Galicyi, leży pod 39° 40′ wsch. dług. od Ferro a 50° 2′ płn. szer., na lew. brzegu Wisłoka, przy kolei arcyks. Karola Ludwika. Stacya Rz. odl. od Lwowa 184, od Krakowa 158 klm. Miasto dzieli się na Stare i Nowe. Nowe ma dwa rynki i szerokie, brukowane, płytowymi chodnikami opatrzone ulice. Najlepiej zabudowanemi są: trakt lwowski, ulice: Zielona, Pańska, Krakowska, Żabnik, trakt prowadzący do stacyi kolei, na Ruską wieś, dobrze utrzymane spacery, zwane plantami. W głównych ulicach i rynkach są kamienice jedno i dwupiętrowe, w bocznych dworki murowane z ogródkami. Największemi budowlami są: okazała fara z wysoką wieżą, w stylu XVIII w., klasztor bernardynów z połowy XVII w., obszerny gmach popijarski z kościołem z połowy XVII w., ratusz początku XIX w., synagoga, budynek dyrekcyi finansowej a za miastem na wzgórku zamek, niegdyś obronny, otoczony rowem i murem, założony przez Mikołaja Ligięzę w pierwszych latach XVII w., a wspaniale przebudowany przez Jerzego ks. Lubomirskiego w połowie XVIII w. Na początku XIX w. nabył ten gmach rząd austr. za 65 tysięcy złr. i zamienił na więzienie. Brudną dzielnicę nad Wisłokiem zamieszkuje uboższa żydowska ludność. Rz. rozciąga się na płaszczyźnie, wznies. 215 mt. npm., opadającej nagle ku Wisłokowi, podczas gdy brzeg przeciwny, na którem mieści się wieś Pobitna, wznies. 209 mt. W okolicy Rz. stykają się podgórza Karpat z piaszczystą nadwiślańską równiną, między te dwie krainy od wschodu wbijają się klinem urodzajne pagórki glinkowe, ciągnące się od Przeworska. Te urodzajne wzgórza ciągną się poza Rzeszów ku Sędziszowowi, gdzie już podgórza stykają się bezpośrednio z równiną, pokrytą sosnowemi borami. Ku południowi podnosi się naziom w urodzajne podgórza, które już o kilka kilometrów od miasta są pokryte lasami zamykającemi widnokrąg. Prócz kol. żel., prowadzą z Rz. na wszystkie strony dobrze utrzymane bite gościńce: na wschód lwowski do Łańcuta, na zachód krakowski do Sędziszowa, na półn.-zachód do Głogowa a dalej do Kolbuszowy, na półn.-wschód przez Sokołów do Niska, na połd.-zachód do Czudca i płd.-wschód do Tyczyna. Obszar miasta wraz z rolami uprawnemi (pos. mn. 116 mr. roli, 56 mr. łąk, 71 mr. past. i 6 mr. lasu), wynosi 278·16 ha.

W 1880 r. było w Rz. 458 dm. i 11,166 mk. (5859 męż., 5307 kob.), pod względem wyznania 5152 rzym.-kat., 160 gr.-kat., 34 prot. i 5820 izrael.; pod względem narodowości: 10,048 Polaków, 246 Rusinów, 754 Niemców i 31 innych. Załoga składała się z 615 żołnierzy. Na początku XIX w. było w Rz. 364 dm., prawie wyłącznie parterowych i 4604 mk. Według stanów liczono wówczas: 17 księży, 27 stanu szlach., 35 urzędników, 822 rękodzielników, 1128 sług i studentów, 2575 ludzi bez wyraźnego zatrudnienia i dzieci. Pod względem wyznania: 1029 chrześcian i 3575 izrael. W r. 1869 było 9189 mk. w ogóle. Majątek gminny wynosi w stanie czynnym 682,623 złr., w biernym 107,075 złr., dochód roczny 76,262 złr. Urząd gminny składa się z burmistrza, zastępcy burmistrza, budowniczego, inspektora polowego, lekarza, kasyera i kontrolera. Rada gminna wybieralna (co lat sześć) z 30 radnych. Dla utrzymania porządku służy 19 policyantów, 11 strażaków pożarnych, woźny i 4 stróżów nocnych. W mieście znajdują się urzędy: starostwo z urzędem podat. (dla Rzeszowa i 400 gmin katastralnych na obszarze 5302 klm. i 433,844 mk.), dwa notaryaty, ekspozytura prokuratoryi skarbu (12 urzędn.), prokuratorya państwa. Celom oświaty służą: wyższe progimnazyum (13 klas i 547 uczniów, 25 naucz. i zastępców), seminaryum nauczycielskie męskie, ze szkołą ćwiczeń i klasą przygotowawczą (103 uczniów i 152 w szkole ćwiczeń), ośmioklasowa szkoła żeńska wydziałowa (17 nauczycielek) i czteroklasowa szkoła męzka pospolita (7 naucz.). Instytucye finansowe: wydział towarz. kred. ziemskiego, kasa oszczędności (założona w r. 1862 z kapit. zakład. 5320 złr.), której obrót pieniężny dochodzi do miliona złr. rocznie; fundusz pożyczkowy dla rękodzielników (od 1861 r.) z kapit. 3024 złr.; towarz. kredyt. i oszczędności (300 członków), mające w obrocie 180,219 złr.; towarz. kredytowe dla handlu i przemysłu (158 człon.), obracające 382,821 złr. rocznie i towarz. zaliczkowe i kredytowe (502 członków) a mające w obrocie rocznym 2,496,096 złr. Kancelaryi adwokatów kraj. jest 10. Służba zdrowia składa się z 10 stale osiadłych lekarzy, 7 akuszerek, 2 aptek. Jest w mieście szpital powszechny, założony w r. 1832, mający zakład. majątku 18,058 złr. i szpital izraelicki. Celom humanitarnym służą: bursa dla uczniów gimnazyal. założona ze składek w r. 1872, posiada dom murowany, zostaje pod nadzorem dyrektora gimnazyum; dom kalek ufundowany przez Mikołaja Spytka Ligięzę, sstę sandom., w r. 1613 dla 20 ubogich, który ma 19,252 złr. majątku; ochronka dla sierot założona 1872 r. z kapit. 5264 złr.; fundusz obwodu rzeszowskiego dla inwalidów, założony 1852 r., z kapitałem 2850 złr. Z ważniejszych fabryk są: 2 browary, fabryka machin rolniczych, młyny parowe i garbarnia, na większą skalę założona. Z rękodzieł głośne było pieczętarstwo i złotnictwo, które jednak dla lichego kruszcu wyrobiły złą opinią „rzeszowskiemu złotu“. Dostarczają i teraz pierścionków i ozdób dla ludu. Położenie Rz., w równej prawie odległości od Lwowa i Krakowa, sprawia, że istnieje tu dość ożywiony handel i znaczna ilość sklepów korzennych i bławatnych, targi odbywają się we wtorki i piątki a jarmarki 19 marca, na św. Trójcę, 23 kwietnia, 17 lipca, 21 września i 21 grudnia. Artykułami są: zboże, bydło, nierogacizna i konie, wreszcie sukna i wyroby ceramiczne. Par. rzym.-kat. (dyec. przemyska) obejmuje Pobitnę, Rudki, Ruską Wieś, Staroniwę, Wołkowyją, Załęże i Zwieńczycę. Prócz wymienionych kośc. są kaplice: w zakładzie karnym i św. Trójcy na cmentarzu. Starowolski, Siarczyński, Baliński i August Bielowski nie rozstrzygnęli pytania, czy Rz., zaliczany za czasów Rzplitej do ziemi przemyskiej, istniał już za książąt ruskich, czy też został założony za Kazimierza W. Ludność bliższej a nawet i dalszej okolicy jest czysto polską. Dokument Kazimierza W. z 19 stycznia 1354 r. zdaje się wskazywać na dawniejszy byt miasta, za książąt ruskich, ale mowa tu nie o samem mieście, ale i okolicy. Prawdopodobnem jest twierdzenie Starowolskiego, że w puszczy pogranicznej między Polską a Rusią osadzono Niemców. „Totum hunc tractum incolunt Germani capti in bello a Cazimiro Magno Polonie Rege et e Saxonia cum liberis et uxoribus in hanc aram deducti“, powiada Cellarius (Descriptio). Na tej podstawie możnaby początek miasta odnieść do 1345 r., w którym przypada wyprawa Kazimierza przeciw Mikołajowi, ks. opawskiemu, i oblężenie Saaru. Eryk, bisk. przemyski, w dokum. z 10 stycznia 1390 r. (A. G. Z. III, dok. 20, str. 20) nazywa miasto *Rischow*, co Siarczyński (Rkp. bibl. Ossol., Nr. 1826 r.) objaśnia *Reichhoff*, bogaty dworzec, lub *Reichshoff*. Jednak w dok. z r. 1354 mamy: „oppidum Rzeschowiense“ a 1375 r. „Rzeszov“. Najstarszym zatem znanym dokum. jest przywilej Kazimierza W. z 19 stycznia 1354 r. (Kod. dypl. Muczk. R., 1847 r., I, 209), którym nadaje Janowi Pakosławowi de Stozyscz Rzeszow z okręgiem, wynoszącym około trzydziestu mil, wynagradzając go za usługi, głównie za poselstwo do Tatarów. Ustęp „Secundum quod antiquitus per Serenissimos duces Russie extitit limitatum, quibus diuina prouidencia legittimus successor extitimus“ odnosi się do okolicy miasta, podobnie

jak dalszy: „incipiendo a gadibus terre Sandomiriensis videlicet a villa Dambrowa (miasto), que ad Terram Sandomiriensem noscitur adiacere et ex alia parte protendentibus graniciis neque ad villam Lanzaysko (Leżajsk) limitibus terre Jaroslaviensis confinante (sic), item a dextris versus Russiam descedendo usque ad limites Castri Czudecz, suis finibus circumferentialiter distinguuntur". Obdarowany otrzymał cło (theloneum ab antiquo institutum), prawo karania zbrodni, budowania zamków i zakładania wsi i osad „ut sepedictum opidum cum villis et libertatibus celerius possint restaurari et locari". Miasto istniało już przed r. 1354, ale było zniszczone, a ponieważ je król uwalnia od sądów starościńskich i kasztelańskich, więc musiało być założone na prawie polskiem lub ruskiem. Paprocki, Okolski i Niesiecki wymieniają trzy rodziny Rzeszowskich: herbu Półkozic, Dębno i Doliwa. W wydanych dotąd „Aktach grodz. i ziem." mamy do dziejów Rz. i rodziny Rzeszowskich z XIV w. pięć dokumentów z lat.: 1365 r. (V, dok. 5), z 1374 r. (V, dok. 9), z 1390 r. (VIII, dok. 62), z 1396 r. (III, dok. 62), z 1399 r. (III, dok. 142). Dowiadujemy się z nich, że w r. 1396 było w Rz. probostwo rzym.-kat., że 1365 r. był dziedzicem Jan (Johne) Pakosław, którego synowie Jan zwany Feliksem i Jan, proboszcz kościoła św. Michała na zamku krak., dali w 1374 r. sołtystwo w Brniku Pełce z Olchowy, w celu założenia wsi na prawie magdeburskim. Do XV w. mamy 29 dokum. i zapisków. Ostatni tom, obejmujący akta ziemskie przeworskie i grodzkie przemyskie, zawiera wiele szczegółów do historyi rodziny Rzeszowskich, mianowicie układy o posagi, sprawy i działy majątkowe. Miastem dzielono się na dwie lub trzy części; zamku nie było. Rodzina Rzeszowskich wydała arcyb. lwowskiego, który wstąpiwszy na stolicę halicką w r. 1411 przeniósł ją 1414 do Lwowa i dawał ślub Władysławowi Jagielle z Elżbietą Pilecką; zakończył żywot w Rzeszowie 1436 i pochowany został na Łysej Górze u św. Krzyża pod Sandomierzem (Żywot, ob. Scrobissevius: Vitae archiep. leop. Biel. fol. 354, Cromer Cron, lib XXI). Po nim dzielili się majątkiem i miastem trzej Janowie, wnukowie i Małgorzata, żona Mościca z Wielkiego Koźmina, 9 listop. 1444 (AGZ., XIII, 148). Pisali się oni „ze Staromieścia". W 1446 r. trzej Janowie sprzedali Staromieście Janowi Jakszan de Zelasnya (ibid, XIII, 220). Prócz nich są jeszcze: Katarzyna, żona Villami de Maticze, także wnuczka arcyb. lwow., Jan (może późniejszy biskup krak.) i Stachna, żona Pawła z Hulina. Jan zamienił Rz. z Janem Jakszanem na Nagawczynę. Syn tego Jana, zwanego też Stogniewem, był jednak dziedzicem jakiejś części Rz. 1463 (XIII, 399) i z Phenną miał Janusza czyli Jaksana de Rzessov, Jana, Stanisława, Stogniewa, Zofią i Małgorzatę, którzy układają się o majątek 1464 r. (ibid, XIII, 432). O Janie bisk. krak. (1471—1488) wiemy to, że za młodu parał się wojaczką, brał udział w bitwie pod Warną a następnie jeździł do Węgier w celu odszukania Władysława Warneńczyka (Starowolski, Vitae ep. crac, Długosz, ks. XIII). Według Paprockiego i Okolskiego rodzina ta (h. Doliwa) wymarła na Adamie († 1583), inna gałęź h. Dębno, według Niesieckiego, na Janie jezuicie († 1680), Krzysztofie i Ignacym, zmarłym w Toruniu. Miasto przeszło na własność Ligięzów z Bobrka po śmierci Adama Rzeszowskiego († 1583), dobra zaś do różnych domów dostały się wianem lub kupnem. Zapiski aktów grodzkich nie wyjaśniają dziejów miasta. Jedynie zapisek z r. 1439 (t. XI, nr. 363) stwierdza, że byli w niem burmistrze i z 1460 r. (III, 225), że odbywały się jarmarki, ponieważ Kazimierz Jagiellończyk zakazał jadącym na nie kupcom kołomyjskim omijać składu lwowskiego. Z XV w. (od 1430 r.) mamy polecenia wydane rzeźnikom krakowskim, aby bydło z Rusi pędzili traktem na Ropczyce i Rzeszów (Kod. dypl. Krakowa, str. 189, 214, 220, 284 i 360). W 1468 r. powiększyła uposażenie parafii Małgorzata, żona Mościca z Wielkiego Koźmina i Jan Jaksan z Zalaśny. W XVI w. spotykamy wiadomość o pożarach i spustoszeniach miasta. Rozpoczął je w 1498 napad Wołochów, poczem 1502 zniszczyli Tatarzy. Król Aleksander uwolnił (1504 r.) miasto na 6 lat od podatków ale zapewne to nie wystarczało, bo 1532 obniżył Zygmunt I podatek po wieczne czasy z 30 na 20 grzywien. Znowu spłonęło miasto i straciło dawne przywileje, które 1538 Zygmunt I potwierdził, mianowicie na pobór myta i targowego. Miasto dziedziczył Jan Rzeszowski, wsi zaś Staroniwę, Ruską Wieś, Świnczę i Pobitnę Jan Jaksa z Zeleśny, piszący się też Zelezińskim, syn Hieronima, który te dobra w 1539 r. za pozwoleniem króla sprzedał Janowi Tarnowskiemu, kaszt. krak. W 1569 r. pobudował Mikołaj Rzeszowski mosty na Wisłoku i Przybyszce i groble chroniące miasto od wylewów, a ponieważ tędy prowadził główny gościniec z Węgier, przeto Zygmunt August pozwolił mu pobierać myto. W 1576 pogorzało znowu miasto Adama Rzeszowskiego, i z tego powodu uwolnił je Batory na 4 lata od podatków a 1578 odnowił jarmarki na św. Wojciech, Feliks i św. Barbarę a zarazem ustanowił cła, z których połowę miał wybierać dziedzic dla siebie a połowę dla króla. W 1583 umarł ostatni Rzeszowski na Rzeszowie a

1587 zebrała się w mieście szlachta, nie mogąca zdecydować się na żadnego z dwóch elektów i uchwaliła na wniosek arcyb. Solikowskiego że „qui prior tempore potior jure“ a następnie zdecydowała się na stronę Zygmunta III po bitwie pod Byczyną. Za Mikołaja Spytka z Bobrka Ligięzy, kaszt. sandom., zaczęło się miasto podnosić. W 1608 powiększył on istniejący już od XV w. szpital dla ubogich, ale w r. 1621 straszny pożar zniszczył miasto, w pożarze fary zaginął akt erekcyjny. Odbudował kościół Jan Bartłomiej Rodakowski, prob. rzeszowski, kan. wiślicki, z pomocą dziedzica, ssty bieckiego. Następny prob. Łukasz Doctorius, kan. krak., prepozyt oświecimski, zaprowadził 7 mansyonarzy a bisk. przem. Piotr Gembicki utworzył prepozyturę. W tem czasie powstały prebendy św. Rocha i św. Wojciecha i altarysta M. B. Częstochowskiej. Rok przedtem zaczął Mikołaj Ligięza obwarowywać miasto i budować zamek i wyrobił u sejmu dla miasta skład ryb i win. Warownia miała trzy bramy: dębową, murowaną i zamkową. Cechy pilnowały sześciu baszt i dostarczały hakownic; każdy mieszczanin winien mieć rusznicę, każdy cech trzy kamienie prochu, trzy kopy kul armatnich, hubkę i knoty. W 1624 założył tu Mikołaj Ligięza klasztor bernardynów, w którym znajduje się drewniana statua M. B., ukoronowana 8 września 1763 jako cudowna przez Wacława Sierakowskiego, arcyb. lwowskiego. Ale rok 1655 i 1657 zapisał się smutno w historyi Rzeszowa. Miasto i zamek zostały zniszczone i zrabowane przez Szwedów a potem przez Rakoczego, pod 1662 r. zaś opowiada Siarczyński o nowem spustoszeniu, może przez wojska skonfederowane. W tym czasie (1660) przeszedł R. z ręką Konstancyi, córki Mikołaja Ligięzy, w posiadanie Jerzego Lubomirskiego. Druga córka Prudencya, księżna Zasławska, zbudowała klasztor i kościół dla zakonnic św. Franciszka. Po jej śmierci Jerzy Sebastyan Lubomirski, marszałek w. kor., dał ten klasztor pijarom (1658 r.), którzy tu założyli kolegium i szkoły. Później zbudował Hieronim August Lubomirski († 1706) klasztor reformatów, zniesiony w 1783 r. Jerzy Lubomirski utworzył szpital dla żołnierzy i przebudował okazale zamek, w którym znajdowała się piękna kaplica. Sejm 1677 r., uwzględniając zniszczenie przez pożar i napady nieprzyjacielskie w czasie wojny tureckiej, ustanowił nowy czteroniedzielny jarmark na św. Jana Chrzciciela, z prawami jarmarków jarosławskich. Dnia 20 kwietnia 1706 r. umarł na zamku Hieronim Lubomirski, kaszt. krak., hetm. w. kor.; 1740 utworzył Jerzy Ign. Lubomirski, chorąży w. kor., gen. wojsk saskich, probostwo zamkowe za zgodą Walentego Czapskiego, bisk. przemyskiego, a 19 lipca 1753 zakończył tu życie. Ostatnim z Lubomirskich, który tu mieszkał i zmarł, był Bogusław, cześnik kor., gen. wojsk kor. († 1761). Za konfederacyi barskiej stoczono pod Rz. utarczkę 13 sierpnia 1769 r. (Ob. Pobitna). Schultes, opisujący pierwszą podróż po nowo zajętym kraju, nazywa Rz. Małemi Brodami i podnosi obrotność rzeszowskich jubilerów, żydów, którzy prowadzili handel z Wiedniem, Stockholmem, Kopenhagą, Berlinem i Petersburgiem a w Petersburgu i Kopenhadze byli nawet król. pieczętarzami. Bredelski (Eine Reise, 1803) nazywa Rz. Galicyjską Jerozolimą i skarży się, że jest brudny. Rząd austr. usamowolnił miasto i zbudował na Wisłoku 1813 r. piękny most kamienny, gdy stary drewniany zabrała woda. Na rynku była dawniej studnia na 4 słupach z napisem, wymyślonym przez kreiskapitana Riedheima: „Senatus populusque reszoviensis (!)“. Od 1772 było Rz. siedzibą urzędu administracyjnego (starostwa).

Powiat rzeszowski zajmuje przestrz. 13·2962 miryam., składa się z 117 gmin, 197 miejscowości i 106 obszarów większej posiadłości. W 1880 r. było 21,906 dm. mieszkalnych i 133,409 mk. (65,249 męż., 68,160 kob.); pod względem wyznania: 118,218 rz.-kat., 1857 gr.-kat., 89 prot. i 13,245 izrael.; pod względem narodowości: 131,560 Polaków, 540 Rusinów, 1125 Niemców i 38 innych. Na 1 klm. kwadr. wypada 114 mk. W powiecie jest 1 mto i 7 miasteczek: Głogów, Niebylec, Strzyżów, Czudek, Błażowa, Jawornik Polski i Tyczyn; sąd delegowany miejski i trzy sądy powiatowe: w Głogowie, Strzyżowie i Tyczynie. Obszar powiatu ma postać trójkąta równoramiennego, z podstawą na południe a wierzchołkiem na północ, wciskającym się w powiat kolbuszowski. Przestrzeń tę z płd.-zach. ku płn.-wschodowi przerzyna Wisłok, do którego spływają przez Strug i mniejsze dopływy wszystkie wody. Północną część przecina kolej arc. Karola Ludwika, obecnie zaś prowadzą kolej doliną Wisłoka z Rzeszowa do Jasła; zresztą ułatwiają komunikacyą gościńce bite, rozchodzące się z Rz. na wszystkie strony. Z wyjątkiem małej części na półn. zajmuje pow. podgórza urodzajne, a okolica Rz. słynęła zawsze z nabiału, uprawy lnu i tkactwa. Cellarius powtarza za Starowolskim (ed. Amstelod., 1659, str. 327) „Reszovia arce eleganti, monasteriis et nundinis omnis nobilitata lacticiniorum item et linteaminum affluentia celebris. Totum hunc tractum incolunt Germani a Casimiro Magno Polonie Rege capti et e Saxonia ad hanc oram deducti“. Jakkolwiek teraz przemysł tkacki podupadł, to jednak jest jeszcze ważnym prze-

mysłem domowym i znów się podnosi. Pod względem oświaty zajmuje ten powiat jedno z pierwszych miejsc; ma bowiem 1 gimnazyum, 1 semin. naucz., 1 szkołę wydziałową żeńską, 1 szkołę 4-klasową ludową męzką, 2 szkoły trzechklasowe, 4 szk. lud. dwukl., 45 szkół lud. jednoklasowych i 7 szkół filialnych. Pod względem zużytkowania ziemi obszar powiatu rozpadał się w 1869 r. na 118,647 mr. roli ornej, 16,070 mr. łąk i ogr., 14,929 mr. pastw. i nieuż., 191,504 mr. lasu. Posiadłość większa zajmowała 70,480 mr., mniejsza 121,027 mr. Posiadłość większa miała 30,978 mr. roli, 4104 mr. łąk, 3283 mr. past., 32,115 mr. lasu; posiadłość zaś mniejsza 9743 mr. lasu, 11,646 mr. pastw., 11,969 mr. łąk, 87,669 mr. roli. Gospodarstwo na obszarach większej posiadłości przeważnie płodozmienne i połączone z hodowlą znacznej ilości bydła rogatego, które w zimie karmią wywarami; na obszarach mniejszej pos. uprawa roli także na płodozmianie oparta. Lud pracowity i roztropny. Stykają się tu rody: Głuchoniemców (osadnicy sprowadzeni w XIV w. z Saksonii i Holandyi), Mazurów, którzy w późniejszych czasach w końcu XV i XVI w. zaludnili puszczę sandomierską, Chrobatów i Rusinów, a wreszcie znajduje się kilkanaście osad niemieckich (szwabskich), założonych w początku XIX w. Ludność ta mówi prawie wszędzie dobrym językiem polskim, z małemi odcieniami w gwarze i nosi strój składający się z sukmany białej, wysokich butów, spodni w buty wpuszczonych, różni się zaś ubiorem głowy, mianowicie czapkami, które w różnych stronach są tak odmienne, że po nich lud poznaje przybysza, czy jest z pod samego Rzeszowa, od Głogowa czy Strzyżowa. Więcej różnicy dopatrzeć się można w stroju kobiet. Powiat skarbowy rzeszowski obejmuje powiaty polityczne: Łańcut, Rzeszów, Ropczyce, Kolbuszową, Nisko, Tarnobrzeg i tylko z tego obszaru posiadamy daty statystyczne odnoszące się do browarów, gorzelni i cukrowni w Sędziszowie. Było tam mianowicie w ruchu w styczniu 1888 r. 58 gorzelni, w których wyrobiono 313,920·5 stopni opodatkowanych alkoholu (przeważnie z kartofli), browarów 24, w których wywarzono 4732 hektolitrów piwa i 1 cukrownia, która w r. 1888 zgłosiła do opodatkowania 61,865·10 cetn. metr. buraków. Źródła: Starowolski Descriptio Poloniae (p. 32), Cellarius (327), Baliński (Staroż. Polska, II, 665), Siarczyński (Słown. rps. bibl. Ossol., nr. 1826), Bredetzky, Haquet, Schulles, Aug. Bielowski „Album na korzyść pogorzelców“ (Lwów, 1844, str. 3—20). Florę okolicy Rz. przedstawił Andrzej Panek w r. 1855 (Sprawozd. gimnazyum), a historyą gimnazyum podał w „Sprawozd. dyr. gimn. z r. 1886“ prof. F. Świstun. Bielowski wspomina, że materyały do monografii historycznej gromadził Karol Lange i miał ją wydać. Pod względem fizycznym opisał obszar powiatu Hołowkiewicz (Przewodnik nauk. i literacki, Lwów 1879, zeszyt 6 i nast.). *Mac.*

Rzeszówek al. *Rzeszów*, w XVI w. *Rzeschow*, wś i fol. nad rz. Nidą, pow. jędrzejowski, gm. Węgleszyn, par. Konieczno, odl. 18 w. od Jędrzejowa. Posiada pokłady torfu i kamienia. W 1827 r. było 15 dm., 173 mk. W 1879 r. fol. Rz. rozl. mr. 568: gr. or. i ogr. mr. 344, łąk mr. 106, pastw. mr. 13, wody mr. 2, lasu mr. 85, zarośli mr. 4, nieuż. mr. 13; bud. mur. 1, z drzewa 13; płodozmian 7 i 12-polowy; las nieurządzony. Wś Rz. os. 30, z gr. mr. 321. Na początku XVI w. Rz. należy do par. Konieczno lecz dziesięcina z łanów km. i dziedzica, wartości do $2^1/_2$ grzyw., szła dla dziekana kurzelowskiego, karczmarz nie dawał wcale (Łaski, L. B., I, 548, 72). W 1508 r. wś Rz. i Swojsławice, własność Mikołaja Rzeszowskiego, płaciły pob. gr. 24. Część Rz. należąca do Andrzeja Rzeszowskiego płaciła pob. 1 grzyw. 37 gr. W r. 1570 Rz., własność Adama Rzeszowskiego, miał 3 łany km., 3 zagr., karczmę, 2 sadzawki, młyn, lasy, zagajniki, dwór, folwark, łąki. Całość oceniona na sumę 125 grzyw. (Pawiński, Małop., 486, 489, 578). *Br. Ch.*

Rzeszówka, potok, wypływa w obr. Świerzowej, pow. krośnieński, z Magóry, na płd. stoku góry Świerzowej (803 mt.); płynie lasem i łąkami Świerzowej na płd.-wschód, a na obszarze Świątkowej Wielkiej wpada do Wisłoki od lew. brzegu. Płynie równolegle do Świerzówki, lew. dopł. Wisłoki. Od wsch. wznosi się lesista góra Kolanin (707 mt.).

Rzeszupa, rzka, ob. *Szeszupa.*

Rzeszutki, ob. *Rzeszotki.*

Rzeszyn, mylnie *Rzeczyn*, wś i okr. wiejski, pow. inowrocławski (Strzelno), o 14 klm. na płd. od Kruszwicy, na zach. brzegu Gopla; par. Kościeszki, poczta w Włostowie (Lostau), st. dr. żel. w Janikowie (Amsee) o 27 klm. i nieco dalej w Inowrocławiu i Mogilnie. Wieś liczy 227 mk. w 23 dm. W skład okr. wchodzi wyspa Potrzymiechy (10 mk.); cały okrąg ma 25 dm., 237 mk. (224 katol., 13 prot.) i 323 ha (261 roli, 40 łąk, 1 lasu). W r. 1489 należał Rz. do Jakuba Ruszkowskiego, a około 1560 r. do Konarskich (Borucki, Ziem. kuj., 162, czyta *Żyżyno*); było tam 6 łanów osiadł., 1 pusty, 4 zagr. *E. Cal.*

Rzeszynek, mylnie *Rzeczynek*, majętność, pow. inowrocławski (Strzelno), o $12^1/_2$ klm. na płd. od Kruszwicy, na zach. brzegu Gopła; par. Kościeszki, poczta w Włostowie (Lostau), st. dr. żel. w Janikowie o 26 klm.; z fol. Lub-

stówek (4 dm., 72 mk.) ma 16 dm., 240 mk. (225 kat., 15 prot.) i 984 ha (565 roli, 88 łąk, 14 lasu); czysty doch. z ha roli 15·67 mrk; chów bydła fryzyjskiego: właścicielem jest Ferdynand Amrogowicz. Rz miał dziedziców wspólnych z Rzeszynem. Wykopaliska z pod Rz. znajdują się w zbiorach pozn. Tow. Przyj. Nauk. W nowszych czasach dr. W. Łebiński odkopał tu grób kamienny, w którym znalazł przy szkielecie 2 siekierki kamienne, ząb odyńca opiłowany, ogromną perłę bursztynową i różne popielnice. Zbadał także dwa nasypy ziemne, rodzaj grodziszcza, znajdujące się na kępie lesistej między Rz. i Lubstówkiem (ob. Zapiski arch. pozn.). *E. Cal.*

Rzeszyszki, *Rjeszyszki*, zaśc. włośc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Daugieliszki, o 4 w. od gminy, 8 dusz rewiz.

Rzetnia, rzeczka, lewy dopływ Niesobu, który pod Wieruszowem wpada do Prosny. Powstaje w pow. ostrzeszowskim ze spływu trzech strug pod Parzynowem, o $7^1/_2$ klm. na płd. od Ostrzeszowa; płynie od północy ku południowi. Oblewa Rzetnią i Osiny, obraca młyn Korzeń pod Przybyszewem i zasilona dopływami uchodzi poniżej Osin, w pobliżu Kępna. Długość biegu wynosi około 10 klm.

Rzetnia, 1233 r. *Sitna*, 1518 r. *Rzektha* (!), 1552 r. *Rzethnya*, wś i fol., pow. ostrzeszowski (Kępno), o $8^1/_2$ klm. na płd. od Ostrzeszowa i tyleż na płn.-zach. od Kępna, u źródeł Rzetni; par. Parzynów, szkoła w miejscu, poczta w Mielęcinie, st. dr. żel. wprost Domanina o $4^1/_2$ klm. W r. 1233 Zbrożek, syn Dzieżykraja, nadał Rz. klasztorowi lubiąskiemu (Kod. Wielkop., n. 151 i Cod. Dipl. Sil., VII, n. 413). W r. 1518 były tu 3, a w r. 1553 r. 4 łany osiadłe. Kopano tu niegdyś rudę żelazną. Wieś z os. Korzeń (4 dm., 35 mk.) ma 55 dm., 397 mk. (308 kat., 84 prot., 5 żyd.) i 476 ha (378 roli, 36 łąk, 36 lasu). Folw. z drugą częścią os. Korzeń (3 dm., 38 mk.), tworzy okr. dom., mający 11 dm., 136 mk. (119 kat., 17 prot.) i 461 ha (288 roli, 86 łąk, 57 lasu); właścicielem jest Bolesław Wężyk, dziedzic Rojowa. *E. Cal.*

Rzetnik, potok, bierze początek w obr. Noszowic, pow. cieszyński, tuż nad granicą Ligoty Dolnej (Unter-Ellgoth). Płynie przez pola noszowickie, przez Kocurowice, wreszcie w Szebiszowicach wpada do Holczyny od lew. brzegu. Długość biegu $7^1/_2$ klm. Źródło leży 358, ujście 278 mt. npm. *Br. G.*

Rzewa, rzeczka, ob. *Utrata.*

Rzewin 1.) wś i fol. nad rzką Raciążnicą, pow. płoński, gm. Dziektarzewo, par. Baboszewo, odl. 12 w. od Płońska; ma 47 dm., 478 mk., urząd gminny, wiatrak, karczma. W 1827 r. było 30 dm., 245 mk. W 1874 r. fol. Rz. rozl. mr. 1345; gr. or. i ogr. mr. 507, łąk mr. 123, pastw. mr. 153, lasu mr. 424, zarośli mr. 90, nieuż. mr. 42; bud. mur. 4, z drzewa 11; płodozmian 8-polowy; las nieurządzony. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś Rz. os. 75, z gr. mr. 529; wś Kiełki os. 30, z gr. mr. 61; wś Lachowiec os. 14, z gr. mr. 246. 2.) **Rz.,** przył. fol. Magnuszewo, w pow. makowskim. *Br. Ch.*

Rzewnie, wś i fol., pow. makowski, gm Siele, par. Rożan, odl. 15 w. od Makowa. W 1827 r. było 16 dm., 131 mk. W 1878 r. fol. Rz. rozl. mr. 842: gr. or. i ogr. mr. 267, łąk mr. 69, pastw. mr. 108, lasu mr. 377, nieuż. mr. 21; bud. mur. 2, z drzewa 8; las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś Rz. os. 29, z gr. mr. 147; wś Mrozy os. 11, z gr. mr. 38; wś Boruty os. 2, z gr. mr. 56; wś Słowiki os. 9, z gr. mr. 194; wś Grabniak os. 2, z gr. mr. 43. *Br. Ch.*

Rzewoń, ob. *Rebin.*

Rzewucha, ob. *Pohrebyszcze* (VIII, 528).

Rzewuski 1.) *Stare*, wś i fol., pow. konstantynowski, gm. Przesmyki, par. Sarnaki, odl. 40 w. od Janowa, ma 26 dm., 184 mk. W 1827 r. było 18 dm., 95 mk., par. Przesmyki. W 1886 r. fol. Rz. Stare lit. A. rozl. mr. 188: gr. or. i ogr. mr. 121, łąk mr. 11, lasu mr. 53, nieuż. mr. 3; bud. z drzewa 6. Do drobnej szlachty należy 24 os. i 155 mr. 2.) **Rz.** *Zawady*, wś, pow. konstantynowski, gm. Przesmyki, par. Sarnaki, ma 29 dm., 187 mk. W 1827 r. było 28 dm., 162 mk., par. Przesmyki. W 1869 r. fol. Rz. Zawady, Wólka Kozołubska al. Wólka Okrąglik rozl. mr. 289: gr. or. i ogr. mr. 222, łąk mr. 6, lasu mr. 50, zarośli i nieuż. m. 11. Wś Rz. Zawady os. 14, z gr. mr. 169. Wsi te są starem gniazdem rodziny Rzewuskich. *Br. Ch.*

Rzewuszki, wś, pow. konstantynowski, gm. Chlebczyn, par. r. l. Sarnaki, r. g. Chłopkow, ma 19 dm., 218 mk., 562 mr. W 1827 r. było 18 dm., 131 mk. Wchodziła w skład dóbr Klimczyce.

Rzewuszyce, w 1573 r. *Rzenschicze* wś włość., pow. włoszczowski, gm. i par. Kluczewsko, ma 27 os., 314 mr. W 1827 r. 15 dm., 118 mk. Wchodziła w skład dóbr Komorniki. (Pawiń. Małop. 275).

Rzezawa 1.) w XIV w. *Zyrzawa*, w XV *Rzezawa*, u Długosza *Zyrawa*, wś, pow. bocheński, w równinie, 212 mt. npm., nad dopływem pot. Brzeźnicy (prawy dopł. Raby). Płd. granicę wsi przecina tor kolei Karola Ludwika, między st. Słotwina i Bochnia (6·5 klm.). Wieś ciągnie się ulicą wzdłuż drogi z Krzeszowa do Grąd; w środku stoi murowany obszerny kościół z czworoboczną wieżą, wzniesiony w r. 1844 w miejsce dawnego drewnianego, który w 1687 zbudowano z po-

lecenia Augusta II, gdyż pierwotny kościół zgorzał. Wieś ma obecnie 240 dm. i 898 mk., 891 rz.-kat. i 7 izrael. Ludność pochodzenia mazurskiego. Obszar więk. pos. (dr. K. Bondy) wynosi 67 mr. roli, 4 mr. łąk i 2 mr. pastw.; mn. pos. ma 1024 mr. roli, 241 mr. łąk i 112 mr. pastw. Gleba lasowa, podmokła. Wieś została założoną w r. 1350 w puszczy niepołomskiej, która wówczas łączyła się jeszcze z lasami, ciągnącemi się po obu brzegach Uszwicy aż po Dunajec. Kazimierz W. oświadcza w dypl. z 1350 r. (Kod. Małop., I, 274), iż kazał zbudować sołtysowi Maciejowi kościół w wólce Borku ale po naradzie przeniósł to prawo na wólkę (libertas) Zyrzawa „quae libertas Zyrzawa cum libertatibus Jodłowska (Jodłówka) et Borek in magna sylva et paludibus ad nostrum regium mandatum sunt locate“. Król przekazał proboszczowi 3 łany w Rz. i dziesięciny z Krzeczowa, Ostrowa i Wrzępi, dwie karczmy „na wsi“. Łan wolny w Borku po upływie 20 lat wolności a następnie po 6 skojców na św. Marcin; dziesięciny z łanu tudzież mesne po miarce pszenicy i owsa proboszczowi a wikarym po groszu. Na wino kościelne przeznaczył król grosz od każdego składającego przysięgę. Kmiecie osiedli na księżych gruntach powinni za zbrodnie odpowiadać przed księdzem. W dypl. z 11 listop. 1402 (Cod. tinec., 192) nazwa podana tak samo, ale Długosz (L. B., II, 176 i I, 117) pisze Zyrawa. Za jego czasów było 26 łan. km., którzy dawali dziesięciny prebendzie zyrawskiej przy katedrze krak., wartości 15 grzyw. Pleban miał 4 karczmy, dwie z rolą. Pleban miał grunta na własny użytek i tytułem mesznego pobierał od kmieci po 3 grosze. Folw. i dworu królewskiego nie było. Podobne stosunki trwały i w XVI w. (Pawiński, Małop.). Wś następnie wchodziła w skład stwa krzeczkowskiego. Par. (dek. bocheńaki) obejmuje: Borek, Jodłówkę, Krzeczów, Ostrów Kameralny i Szlachecki; ogółem 4215 rz.-kat., 28 ewang. i 132 izrael. 2.) **Rz.**, *Żeżawa*, wś, pow. zaleszczycki, o 6 klm. na płn.-zach. od Zaleszczyk, sądu pow., par. rzym.-kat., urz. pocz. i tel. Granice: wsch. Dźwiniacz i Pieczarna, płd. Dniestr, zach. Dniestr a za nim Horodnica, płn. Torskie. Obszar dwor. 970, włośc. 913 mr. W 1870 r. 763 mk.; w 1888 r. w gm. 776, na obszarze dwor. 74; rz.-kat. 65. Gr.-kat. par. w miejscu, dyec. Stanisławów, dek. zaleszczycki. Cerkiew p. w. św. Parascewy, drewniana, poświęcona 1784 r., metryki od r. 1784. Do cerkwi należy 776, do filii Pieczarna 498, razem 1274 gr.-kat., szkoła fil. systemizowana, kasa pożyczk. gm. z kapit. 486 złr. Właśc. pos. dwor. spadkobiercy Łukasiewicza. *Mac.—B. R.*

Rzezewo, *Rzeżewo*, w XVI w. *Rzisewo*, wś, fol. i kol., pow. włocławski, gm. i par. Kłóbka, o 24 w. od Włocławka a 8 w. od Kowala. Wś ma 17 dm., 169 mk. (99 ewang.). Ziemi 1548 mr. gliniastej, trochę piasków, lasu 170 mr. Budynki wszystkie murowane. Właściciel folw. hr. Jerzy Luettichau. Zarząd dóbr niemiecki (1881 r.). Gospodarstwo folwarczne postępowe. Cegielnia parowa, młyn parowy. Ogólny obszar dóbr 2014 mr. W pobliżu leży kol. Rz., mająca 19 dm., 216 mk., 92 mr. Według reg. pob. pow. kowalskiego z r. 1557 Rz., w par. Klobia Major, miała 20 łan., 4 zagr., 4 kom. Część tej wsi zapewne należała do par. Choceń. W 1557 r. było dożywotnią własnością Mikołaja Sokołowskiego (Pawiński, Wielkp., II, 9, 16). *Br. Ch.*

Rzeźniki, grupa domów w Jasienicy Polskiej, pow. Kamionka Strumiłowa.

Rzeźniki, dok. *Rzeczniki*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. jańsborski, nad jez. Orzyskiem, 3 klm. na płn. od Orzyszu (st. pocz. i tel.), 5 dm., 23 mk., 291 ha. Ks. Olbracht odnawia r. 1552 Janowi i Stańkowi Rzeźnikom, braciom, przywilej na młyn rzeźnicki z 2 włókami roli.

Rzeżęcin, *Rzerzęcin* (1710 r.), niem. *Resenschin*, wś, pow. starogardzki, st. pocz. i kol. Morzeszczyn, par. katol. Nowacerkiew; 14 gburstw i 16 zagród, 757 ha (45 łąk, 693 roli orn.). Odl. od Starogardu 2½ mili. W 1869 r. 461 mk , 440 kat., 18 ew., 1 żyd, 2 dysyd.; 1885 r. 44 dm., 88 dym., 427 mk., 412 kat., 15 ew. Szkoła 1-klas. kat. liczyła 1887 r. 70 dz. Rz. leży niedaleko kolei wschodniej. Rz. należał dawniej do cystersów w Peplinie. R. 1316 wydał tę wś opat Gotfryd z Elbląga na tych warunkach co pobliską Nowącerkiew. Sołtys miał później 4 włóki. W 1324 r. nabył jakiś Konrad karczmę z ogrodem i prawem przedawania żywności bez napoju. Czynszu pobierał klasztor 1 grzyw. chełm., pół kopy kurcząt i funt pieprzu. R. 1425 odnowiono przywilej. R. 1528 potwierdził opat Andrzej Stenort sołtysowi Jerzemu Weidau przywilej, pozwalając urządzić barcie na polach zarastających. R. 1566 były 2 sołtystwa. Posiadacz drugiego Grzegorz Hoffman stracił przywilej w ogniu, a opat Leonard Rembowski I odnowił go na 2 włóki, z czynszem po 3 marki (8 marek 44 fen.) i sprawowaniem sołectwa co piąty rok. R. 1583 było tu 10 włościan (coloni), którzy mesznego dawali od włóki pół kor. żyta (ob. Wizyt. Rozdrażewskiego, str. 58). R. 1651 nabył gospodę kramną (Hakbuda al. Hackbude) Marcin Spielmann na lat 20 za 10 zł. pol. i 2 kapłony rocznie, do roboty miał stawać 2 dni we żniwa. W sam Nowy Rok 1656 r. stanęli tu Szwedzi i łatwo rozbili garstkę szlachty pomorskiej, pod dowództwem ssty Kiszewskiego (ob. Opactwo peplińskie p. kś. Kujota, str. 481). R. 1664

przeznaczył opat Ciecholewski wś całą na upiększenie kościoła klasztornego. R. 1688 wydał przeor Freywaldt i rządca wioski ojciec Lube, włókę grzegorzewską Tomaszowi Szadzie spadkowem prawem bez szarwarku za 20 zł. pruskich rocznie. W 1701 r. Adam Kamrowski, syn Jana karczmarza, który zostawił 140 zł. długu, przejął po ojcu karczmę z włóką roli i długiem. Piwo i gorzałkę miał pobierać z dworu borkowskiego. Klasztor dodał mu jeszcze włókę gapowską. R. 1710 dawała wś od 45 włók 22½ korcy żyta (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 223). R. 1715 dał konwent gospodę kramną Katarzynie, wnuczce po Spielmanie i mężowi jej Pawłowi Wasikowi, w arendę. Przedawać wolno im było śledzie, sól, świece, masło i inne rzeczy, wyjąwszy gorzałkę i piwo. Czynsz wynosił 3 zł. R. 1726 sprzedał opat Tomasz Czapski z konwentem zniszczone sołtystwo tutejsze po Stanisławie Niedzielskim Marcinowi Zychowi za 1700 zł. prusk. Następnie kupił Jan Krzyżanowski gospodę kramną zniszczoną po Wasiku, dalszym spadkobiercy Spielmana, za 110 zł. i 2 zł. pruskie czynszu (ob. Opactwo peplińskie kś Kujota, 325). *Kś. Fr.*

Rzeżyca, łotew. *Rejzeknie-upie*, rzeka w powiecie rzeżyckim, dopływ jeziora Łubańskiego. Wypływa z jez. Raźnieńskiego, płynie najprzód 2 mile w kierunku północnym, następnie zwraca się w kierunku północno-zachodnim, przepływa przez mto pow. Rzeżycę, od niej swą nazwę biorące, i wkrótce potem od wsi Subinajty przyjmuje znowu kierunek północny, jaki aż do swego ujścia zachowuje. Długość biegu wynosi 82 w., szerokość średnio 5 sążni; atoli w czasie wiosennego wezbrania wód miewa ona od 50 do 200, a w miejscach gdzie brzegi są niskie, nawet do 500 sąż. szerokości. Głębokość wynosi od ¼ do 3 stóp, a w zagłębieniach do 14 stóp. Brody częste, zwłaszcza w górnym i średnim jej biegu. Pęd wody niezwykle bystry, dno piaszczysto-kamieniste. Brzegi u wypływu z jeziora Raźnieńskiego na przestrzeni pierwszych dwóch mil wysokie, strome i suche, przerznięte tu i owdzie parowemi, na dnie których biją krynice. Następnie Rz. zrasza dość szeroką żyzną dolinę, w której ma brzegi urwiste i koryto kręte, a w ciągu ostatnich trzech mil dolnego biegu ma już stale brzegi niskie i bagniste. Najznaczniejszym dopływem od praw. brzegu jest Łyuża, uchodząca w pobliżu wsi Starego Rykowa (łotew. Boltyunie). Przed ujściem do Łubanu oddziela się od Rz. lewe jej ramie dosyć znaczne i wpada do Małty, równolegle z nią płynącej. Zbliżając się do Łubanu Rz. zwalnia stopniowo swój prąd, przy końcu płynie zupełnie spokojnie. Brzegi jej pokrywają same bagniska, zarośnięte trzciną. Z powodu częstych brodów oraz koryta niezwykle kamienistego, w górnym i średnim biegu nie jest ona spławną. Jedynie w dolnym biegu, na przestrzeni ostatnich dwóch mil, ułatwia spławianie drzewa przez Łuban i wychodzącą z Lubanu Ewiksztę, a przez ostatnią do Dźwiny. Rz. porusza 6 młynów; obecnie znajduje się na niej 5 mostów, *G. Mant.*

Rzeżyca, urzęd. *Reżyca*, niem. *Rositen*, łotew. *Rejzieknie*, mto powiat. gub. witebskiej, pod 56° 30′ płn. szer. g. a 45° 1′ wsch. dłg., o 324 (dr. żel.) w. od Witebska odl., przy dr. żel. warszawsko-petersburskiej, która posiada tu piękny dworzec stacyjny w stylu włoskim, nad rzką Rzeżycą al. Rejzieknią. Miasto posiada obecnie (1884 r.) 1397 dm. (148 mur.) i 10,580 mk. Podług wyznań: 618 prawosł., 810 katol., 73 protest., 22 jednowier., 1490 rozkolników, 7336 żyd., 1 mahom. W 1837 r. było około 3000 mk., w 1867 r. 771 dm. (14 mur.) i 7306 mk. Katolicy mają tu obszerny kościół drewniany, założony w 1685 r. przez Fran. Bielińskiego, ststę malborskiego. Ze starego murowanego z 1285 r. śladów już wtedy nie zostało po zniszczeniu w 1557 r.; potem, na jego miejscu, za Stefana Batorego, stanął drewniany kościołek, który trwał tylko lat kilkadziesiąt. Teraźniejszy, wzniesiony w 1685 r. p. w. Serca Jezusowego, w pierwszych latach istnienia ledwo się mógł utrzymać. W sprawozdaniu biskupa inflanckiego Krzysztofa Szembeka z 1715 r. podano, że Inflanty polskie posiadały sześć paraf. kościołów ze stałą fundacyą. Kościół rzeżycki miał fundacyą na jednego kapłana niemal wystarczającą, brakło tylko wikarych do obsługiwania obszernej, bo dwunastomilowej parafii, dla tego więc Szembek sprowadza do Rz. wikarego aż ze Szląska. Sprawozdanie o stanie dyecezyi inflanckiej za bisk. Puzyny w 1749 r. wylicza już 8 kościołów, z których każdy ma stałą fundacyą, a 11 niemających stałych funduszów. Według tej relacyi kośc. rzeżycki trzecie zajmował miejsce a obszerną parafią obsługuje już kilku wikaryuszów i proboszcz. W 1755 r. założono filialne kościoły w najodleglejszych punktach parafii, a mianowicie w Birżach i w Neuteranach al. Rogówce, które to kościoły obsługują wikaryusze rzeżyccy aż do końca zeszłego stulecia, gdy przy utworzeniu archidyecezyi mohilewskiej, odpowiednią otrzymują dotacyą i przy wzrastającej stale ludności wiejskiej na osobne parafie zamienione zostają. Obecnie one wchodzą w skład dekanatu za-lucyńskiego (decanatus trans-lucensis). Rzeżyca zaś pozostaje dotąd stolicą dekanatu rzeżycko-raznieńskiego (decanatus Rositensis ad Rasnam), który obejmuje 11 po części bardzo rozległych pa-

rafii. Godne są uwagi rzeźby w trzech ołtarzach kościała, wykonane w wieku zeszłym w Dreznie kosztem Korffa, ststy rzeżyckiego. Wizerunek wielkiego ołtarza podaje dzieło „Inflanty polskie“ (str. 93). W sklepach spoczywają zwłoki kilku dostojników kościoła i prowincyi. Par. katol. ma 5000 wiernych. Rz. posiada też cerkiew prawosławną murowaną, zbudowaną w połowie przeszłego stulecia, z wzniesioną obok niej ostatniemi laty drewnianą zimową cerkwią, zbór protestancki, cerkiewkę jednowierców, oraz 18 bóżnic żydowskich. Najlepiej zabudowaną ulicą mta jest Wielka, na której się wznosi kościół katolicki, oraz Mikołajowska, przez którą przechodzi szosa petersbur.-warszawska. Wszakże w ostatnich lat dziesiątkach wybrukowano i inne ulice miasta, które odtąd coraz się bardziej podnosi. Handel przeważnie zbożowy pozostaje w ręku żydów. Liczba kupców i rzemieślników pomnaża się ciągle. Dwa wielkie jarmarki (2 lipca i 8 czerwca) ściągają tu tłumy włościan nie tylko z pow. rzeżyckiego ale i z okolicznych. Fabryk dotąd bardzo mało, mianowicie: 1 browar piwny, 1 fabryka zapałek, 1 cegielnia, 2 młyny wodne, 1 tartak. Szkoła 2-klasowa, ludowa, przekształcona w r. 1878 z powiatowej. St. dr. warszaw.-petersburskiej, na przestrzeni Dyneburg-Psków, pomiędzy st. Antonopol (o 19 w.) a Iwanówka (o 25 w.), odl. o 629 w. od Warszawy, 80 w. od Dyneburga, a 417 w. od Petersburga. W środku t. zw. Starego Miasta stoją dotąd ruiny zamczyska, wzniesionego w 1285 r. przez wójta krzyżackiego Wilhelma de Schauerburg. Zwaliska te stoją na ostrokręgowem, mocno przypłaszczonem wzgórzu (nasypie), śród głęboko wkrzniętej doliny rz. Rzeżycy. Nasyp ten jest niższym od urwistych brzegów jej dawnego koryta. Stromo nad dzisiejszem łożyskiem rzeki, w kierunku północnym, widnieją resztki dawnych mieszkań zamkowych, wzniesionych na najwyższej części wzgórza. Widok ruin zamkowych podaje dzieło „Inflanty“ (str. 124) i „Tyg. Illustr.“ (Nr. 224 z 1880 r.). Prawie okrągły dziedziniec zamkowy (około stu kroków średnicy) ciągnie się ku północy i przedstawia nieculkowate wyżłobienie. W części tylko dochowany mur, otaczający zamek, dochodzi gdzie niegdzie do 9 stóp wysokości i w stronie północnej ciągnie się na samym brzegu pagórka, oczywiście na dawnych wałach, o 3 do 4 stóp nad powierzchnię wyniesionych. Wały te, jak się zdaje, są dawniejszego pochodzenia i podług uzasadnionych przypuszczeń Augusta Bielensteina sięgają ery pogańskiej (ob. „Baltische Monatsschrift“, t. XXIX, str. 729). Prawdopodobnie więc rycerze inflancko-krzyżaccy usadowili się w Rz. na dogodnem dla nich pogańskiem horodyszczu. Brak opieki ze strony władz miejscowych a nadewszystko potrzeba budowlanego materyału, sprawiają, że resztki zamczyska coraz bardziej się rozpadają i w krótkim prawdopodobnie czasie ulegną zupełnej zatracie. W XVIII w. ruiny zamku rzeżyckiego istniały jeszcze w całej świetności (ob. J. K. Brotze „Livl. Monumente, t. VIII, str. 144): w początku bieżącego stulecia nie wiele one szwankowały; lecz zdaje się, że najprzód budowa drogi szosowej petersbursko-warszawskiej spowodowała stopniowe znikanie tego pomnika, a następnie kolej żelazna i rozrost miasta coraz bardziej go pochłaniać zaczęły. W Rz. ostatniemi czasy stanęło dużo domów nowych, widocznie z materyału zamczyska budowanych, zaś u podnóża wałów zamkowych wzniesiono browar piwny, znacznych rozmiarów, z tegoż kamienia. Od czasów założenia zamku w 1285 r. przebywał stale w Rz. wójt krzyżackich rycerzy zakonnych, niższy w dostojeństwie od dyneburskiego komtura, ale od 1399 r. rozciągający swą władzę i do zamku lucyńskiego (ob. Lucyn, t. V, str. 462). Losy wójtowstwa rzeżyckiego nie różniły się od kolei innych warownych miejsc dawnego inflancko-zakonnego państwa. Walki z Łotyszami i Litwinami, wyprawy i odpieranie napadów, oto ich wątek. W 1559 r. zamek z okolicą, stanowiącą obecnie pow. rzeżycki, odstąpiony został Polsce przez inflanckich rycerzy, z początku jako zastaw, a w 1561 r. przy formowaniu wojew. inflanckiego do Rzpltej został przyłączonym i zaraz utworzono z ziem jego starostwo pograniczne. W 1567 r. opanował Rz. oddział wojsk pod wodzą Tomkina, lecz wkrótce wypartym został. W 1577 r. zajęli Rossyanie ponownie zamek, wtargnąwszy znienacka, i dopiero w r. 1582, na mocy zawartego z Batorym rozejmu, zwrócili go Polsce. Przy zawarciu traktatu w r. 1582 znajdowało się w zamku rzeżyckim 4 dział i 16 hakownic (Metr. litew.). Posiadamy ciekawy dokument w lat kilkanaście po zawarciu wyżej wspomnianego traktatu pisany, pod nap.: „Ex Actis Revisionis sive lustrationum Thesauri Regni Palatinatus Livoniae Anni Millesimi Quingentesimi Nonagesimi Noni Extractum, et Anno Millesimo Sexcentesimo Nonagesimo Octavo, Die Nona Mensis Februarii Varsaviae extraditum“. Tylko sam tytuł wypisanym jest w jęz. łacińskim, cały zaś zeszyt po polsku redagowany zajmuje 18 str. in fol., a opatrzony jest królewską pieczęcią i podpisami królewskiego sekretarza oraz pisarza grodzkiego inflanckiego. Egzemplarz ten należy do familijnego archiwum rodziny Manteufflów (Archiwum J. M., dział II, Nr. 5, pod r. 1599). Najciekawszym ustępem w tym

dokumencie jest szczegółowy opis samego zamku wraz z przyległemi doń folwarkami, włościami, 58 jeziorami, puszczami, lasami, bobrowemi gonami tudzież oznaczeniem obszernych granic ziem do zamku należących, a także wyliczenie dóbr „od zamku rzeżyckiego odeszłych“. O granicach posiadłości zamkowych rękopism ten w następujący się wyraża sposób: „Od Lucinskiey granice do Oswieyskiey Rzeką Szarą (zapewne dzisiejszą Saryanką) starodawna granica, przez ktorą rzekę Szarę Oswieianie przechodzą y zaymuią na 3 mile gruntu Rzeżyckiego; z Szarij zaś druga Rzeka Assenica (obecnie Osunica) do Dynemberskiey Granice, przez rozmaite znaki, potym od Dynemberskiey Granice aż do Kreycborskiey, od Kreycborskiey do Maryenhauskiey, od Maryenhauskiey do Lucinskiey; wszerz gruntu Rzeżyckiego od granice Kreycberskiey mil 25 a po przeg od Granice Dyneborskiey do Granice Lucinskiey mil 9, w każdym okręgu Szlachta się includuie; Puszcze rozmaitey sztukami wielkiemi po kilka mil po różnych mieyscach dosyć, w którey zwierza dosyć przed tym rozmaitego bywało. Teraz iż Chłopi przychodzą y w Lesiech osiadaią bardzo rzadki. A ieśli się naydzie, to Chłopi sami wybiią a do Zamku nigdy nie ukażą“. Ze str. 3 tegoż rękop. dowiadujemy się, że zamek rżeżycki dwa kościoły posiadał, z których jeden murowany, przed zamkiem, w r. 1577 był zburzony, aby w niczem nie szkodził zrujnowanemu wtedy zamkowi. istniało już w owym czasie porządne miasteczko pod zamkiem; mieszczanie zaś rzeżyccy od 1590 r. mieli naznaczone przez króla i Rzpltę pewne powinności. Płacić musieli „ogrodnego, placowego y karczemnego każdy po iednym talarze“, podwody za listami króla stawiać do pobliższych zamków byli obowiązani, tudzież chodzić na straż do zamku i stawić się tam na każdą potrzebę z bronią „pułakami“ (rodzaj rusznicy) i z szablą. Sprawy ich ich rozsądzał urząd zamkowy. Nie było pomiędzy mieszczaństwem ani jednego żyda. Zamek rzeżycki posiadał w owym czasie kilka folwarków, z których każdy niezwykłych być musiał rozmiarów, kiedy z wielu pojedynczych włości czyli t. zw. pogostów się składał. Głównemi były rzeżycki i hassoński (osuński). Obszerną włość folw. rzeżyckiego składało ośm włości al. pogostów: pogost krywański, raziemski (raznieński), cischadzki, saxtagolski, kaszowski, warkowzki, neuterański (zalmujski), przeszło cztery mile od zamku leżący i łubański nad jez. Łuban, o 7 mil od zamku. Ostatni, najbardziej oddalony, opłacał tylko czynsze (ob. tamże, str. 7—12). Folw. hassoński (późniejszy Osuń), około 2 mil od zamku, „przy granice od Druie leżący“, ozdobiony niegdyś domem mieszkalnym przez ststę Naruszewicza, musiał być też dosyć znacznym i wiele liczyć pogostów, gdyż w 1561 r. mistrz prowincyonalny inflancki Gotard Kettler, pogost „Ramlen“ od folw. hassońskiego odłączył i oddał go cum omnibus attinentibus Janowi Manteuffel przydomku Szoege „która to donacya Manteufflowi Seyowi od króla św. pam. Zygmunta Augusta w 1565 r. listopada 28 dnia w Wilnie osobnym przywilejem utwierdzoną została“. W ustępie traktującym „o dobrach od zamku Rzeżyckiego odeszłych“ czytamy dalej: „Tegoż folw. Hasson. pogost Thulen nazwany, oddał Mistrz Fisztymbek (? Fuerstenberg) niejakiemu Krzysztophowi Chłopów 9. Teraz żona iego dzierży; ostatek tego pogostu trzyma od Adama Chodkowskiego Mikołaj Szadurski, człek zasłużony, na co sześć zagrodników znać ma, a gruntu około kilkunastu włok“ (Rękopism, str. 17). Wieś Puszen (dzis. Puszą), należącą do zamku rzeżyckiego, mistrz prowincyonalny Wilhelm Fuerstenberg w r. 1559 oddał z 8 poddanymi Henrykowi Cymermanowi, a Kasprowi Sokołowskiemu od tegoż zamku pogost Hauszyn i poddanych dziesięciu już sam król Zygmunt III oddał przywilejem z d. 30 kwietnia 1589 r. Ustęp „O Puszczach y Lasach“ zaczyna się od wzmianki, że ich jest dostatek a w nich zwierz rozmaity, jako to: „łoś niety (?), łoś, niedźwiedź, świnia, ryś, kuna i t. d., czego wszystkiego po trosze dostaią zimą“. Jest także mowa i o folw. Essen, nad jeziorem tegoż nazwiska położonym, który to folwark w czasie wojny zupełnie zniszczonym został; wspomina się tu również o nieznanej obecnie rzece Essen, z tegoż jeziora wychodzącej i mającej niegdyś komunikacyą z Dźwiną przez rzeki Assunicę i Szarę (Osunicę i Saryę al. Saryanką). Opisaną jest także rzeka bezim., wychodząca z jeziora Łubanu (dziś Ewiksztą zwana), „którą potrzeby wszelakie czołnami y płotami do Dźwiny spuszczano, póki zawaloną nie była“. Najdokładniej zaś opisanym znajdujemy sam zamek rzeżycki, „od granic mil 9 nad rzeką Rzeżycą położony, wszystek z kamienia pospolitego murowany“. Z przyjazdu, od strony południowej, był sztakiecik sosnowy, w nim wrota drewniane „na bieguniech ze skoblem y żelazami“. Między tym sztakietem a murem zamkowym były „podle Muru“ nad bramą blanki drewniane nienakryte, na których stała deskami pokryta wartownia. Wjazd zaś do zamku stanowiły wrota w okolnym murze, futrowane, gwoździmi nabite, stoczyste, na mocnych zawiasach. Naprzeciw tych wrót drugie takież wrota, prowadzące do dziedzińca, opatrzone zamkiem, antabą. W dziedziń-

cu gmachów kilka dla mieszkania przeznaczonych, w nich przeto okna „z błonami szklanemi“, drzwi z łańcuchem i t. d. Izby stołowe, komnaty rozmaite, piwnice, sklepy, wszystko to znajdujemy najdokładniej opisane. Opis kończy się słowy: „Jest też jeszcze więcey drobnieyszego budowania, które w Inwentarzu przy podaniu Starostwa tego panu Sobieskiemu przez pana Gruszeckiego sługę Skarbu W. X. L. dostatecznie jest opisane“. Strzelbę zaś zamkową składały tylko: „Falkoneth spiżany, Serpentin spiżany (kula do niego waży funtów 5), hakownic 14 w łożach, 9 kijów spiżanych i Baba żelazna“. Zamek ten słabo broniony podczas polsko-szwedzkiej wojny (1656—1660), zajęty został przez Szwedów, którzy zburzyli szańce a zamek popadł z czasem w ruinę. Pomiędzy zebranemi przez Uhlanda pieśniami gminnemi (Stuttgard i Tybinga, wydanie z r. 1844, str. 943—946), jedna opiewa zdarzenie, które miało tu nastąpić 1584 r. Traktat oliwski (z r. 1660), wspomina o przyłączeniu do Polski między innemi i wójtostwa rzeżyckiego, które pod nazwą traktu rzeżyckiego figuruje w dokum. pomiędzy 1660 i 1772 r. W taryfie z r. 1667 czytamy naprzykład, że z traktu rzeżyckiego ma się pobierać hiberny 4200 zł. a na podwody 20 zł. (Ekonomia królewska, ręk. petersburskiej publ. bibl.). W r. 1772 r. starostwo rzeżyckie, pod nazwą traktu rzeżyckiego, wraz z całemi Inflantami polskiemi i Białą Rusią dostało się pod panowanie Rosyi. Przy utworzeniu gubernii witebskiej 1802 r. mko Rz. do godności powiatowego miasta wspomnianej guberni podniesione zostało. W 1781 r. otzymała Rz. herb, który od herbu gub. witebskiej różni się tem, że pogoń umieszczona na gronostajowem a nie na pręgowem polu. W tym czasie (r. 1781) mocno już podupadła mieścina, liczyła 42 kupców i mieszczan.

Rzeżycki powiat, zajmujący półn.-zachodnią część gub. witebskiej, graniczy na południe i zachód z pow. dyneburskim, na północ z gub. inflancką i pow. lucyńskim, na wschód z pow. lucyńskim. Obszar powiatu wynosi 77·03 mil kw. al. 3726·4 w. kw. (pułk. Strelbicki). Podług Stołpiańskiego powierzchnia powiatu wynosi 3881 w. kw. al. 392,810 dzies., w tej liczbie: 137,039 dzies. roli or., 47,103 łąk, 42,853 past., zarośli i pod drogami, 124,430 lasów i 41,377 dzies. błot i wód. Część płn.-zach., przylegająca do gub. inflanckiej al. ryskiej, należy do kotliny jez. Łubanu, zwanego niegdyś mare Lubanicum i przedstawia błotnistą nizinę, którą tylko z rzadka przerywają tu i ówdzie rozsiane pagórki. W okolicach Łubanu, nie widać nawet sążnia suchego gruntu; kępy tylko czernią się nad wodą, z której sitowia i lasy zdają się gdzie niedzie wyrastać. Rzeki i rzeczułki tej strony powiatu płyną śród podmokłych obszarów w kierunku półn. i półn.-wschod. Zbliżając się ku ujściu do Łubanu wszystkie one rozlane w bagniskach, przyjmują bieg coraz to spokojniejszy, brzegi mają otoczone sitowiem i trzciną. Ta część powiatu jest mało zaludnioną a zajętą przeważnie przez puszcze i lasy iglaste, w ostatnich latach bardzo przetrzebione. W miarę posuwania się ku połud.-wschodowi, poziom podnosi się i gleba staje suchszą, a okolica falisto-wzgórkowatą. Napotykamy tu gaje i lasy, już-to liściowe już-to mieszane, oraz wyniosłości nazywane tu górami, (tak zw. góry Bukmujskie). Do najwyższych wzgórz zaliczają górę Dzierkołns, w pobliżu wsi Dzierkalnie. Należy ona do pasma wyżyn wychodzących z pow. lucyńskiego i okalających południowe wybrzeża jez. Raźna, zkąd ciągną się w kierunku zachodnim ku linii dr. żel. warsz.-petersburskiej i przechodzą do par. prelskiej pow. dyneburskiego. Droga żelazna przecina te wyżyny w okolicy st. Ruszona, w pobliżu dóbr Fejmany, gdzie wystrzeliła góra Akmieniszki, przez którą, przy przeprowadzaniu kolei, zamierzano przebić tunel, zastąpiony jednak przekopem. Na zach.-południ. wybrzeżu jeziora Raźna napotykamy jeszcze wyniośleisze wzgórze, noszące dotąd nazwę niemiecką Wolkenberg (góry obłoków). O tej górze, uwieńczonej zwaliskami starożytnego zamczyska, krąży pomiędzy miejscowymi mieszkańcami wiele ciekawych podań i powieści. Na całej powierzchni powiatu rozsiane są w wielkiej ilości erratyczne głazy granitowe. Gleba różnorodna, składa się przeważnie z gliniastego szarego piasku a gdzie niegdzie z piaszczystej gliny; sprzyja uprawie żyta i jęczmienia. Rzadko znajdujemy tu glinkę na pokładzie marglowym; okolice takie słyną z żyzności. Staranna gospodarka żyzność gleby ostatniemi czasy podnosić zaczęła. Dawne sochy po części już zastąpiono pługami a w wielu gospodarstwach zaprowadzono płodozmiany. Łąk i sianokosów wielka obfitość. Do majątków najbardziej obfitujących w łąki zaliczają Rezenmujżę i Nowy-Ryków, które zrasza rz. Rzeżyca i liczne jej dopływy. Drugą rzeką powiatu jest Małta, uchodząca również do Łubanu. Na obu rzekach drzewo tylko w czasie wiosennych wylewów bywa spławiane. Jezior w powiecie jest 318, z nich 198 przy małych obszarach nie mają nazwy. Oprócz wspomnianych Łubanu i Raźny, zasługują na uwagę: Łosie al. Łosze, Fejmańskie i Esza. Pierwsze, położone w środkowej części powiatu, słynęło niegdyś z wielkich leszczy, a ostatnie, w płd.-wsch. części powiatu, zdobią

rozsiane po niem wysepki i wyspy (w liczbie 25), pokryte dąbrowami. Błota znajdują się głównie w płn.-zachod. części powiatu. Ważniejsze z nich: błoto otaczające jez. Łuban, mające do 128 w. kw., dalej przedzielone od siebie drogą z mka Warklany do mka Kryżborka błoto Borówka (38 w. kw.) i Tejcza (114 w. kw.), oraz błota rozdzielone drogą z Wielony do Bykowa, z których jedno ma 22 w. kw., drugie zaś 20 w. kw. Puszcze i lasy powiatu obecnie już mocno są przetrzebione. Wyniszczono je przeważnie na potrzeby dróg żelaznych oraz na pokrycie ciężarów gospodarstw tutejszych. Większe przestrzenie leśne znajdują się obecnie w dobrach: Warklany, Sterniany, Ataszany, Borchowo i Rudzaty, rozległość ich dochodzi do 160 w. kw. Lasów skarbowych prawie nie ma w powiecie. W lasach rosną głównie: sosna, świerk, brzoza, olcha i osina; dąb, klon, lipa, jesion, brzost i wiąz rzadko się obecnie spotykają. Dębów niegdyś było tak wiele, że wiele wsi i dworów od tego drzewa nazwę swą wzięło. Nad górnym biegiem rzek zraszających powiat szumiały w XVI w. lasy dębowe, stopą ludzką prawie niedotykane; miejscami, po zapadłych brzegach większych lub mniejszych dopływów Małty i Rzeżycy, tworzyły się mokradła, w części zarośnięte gęstwiną krzewów i borów, częścią odkryte pod postacią łąk. W tych borach i bagniskach (wedle lustracyi z 1590 r.) znajdował przytułek zwierz wszelkiego rodzaju. W najdalszych zakątach leśnych ówczesnego wójtowstwa rzeżyckiego żyła wielka ilość niedźwiedzi i dzików a obok nich liczne stada wilków, rysiów, kun i sarn. W bagniskach a zwłaszcza w łachach rzecznych ocienionych dębami, bóbr zakładał swoje żeremia, które lustracya starostwa rzeżyckiego z 1599 r. w ustępie „Gony bobrowe“ szczegółowo opisuje. Obecnie bobry i dziki wyginęły oddawna. Puszcze zamieniły się w kraj stosunkowo ludny. W 1780 r. było w powiecie 1014 miejsc zamieszkałych i 28,595 mk. Spis ludności z 1867 r. wykazuje 81,014 mk. Odtąd wzrosła jeszcze bardziej ludność. W 1884 r. liczono bowiem w pow. rzeżyckim 2150 miejsc zamieszk., 17,525 dm. i 121,490 mk., z których (wedle notat Wład. Sołtana) na mto Rz. przypada 10,171 a na powiat 111,325 dusz. Podług wyznania było w 1884 r.: 2678 prawosł., 80,725 katol., 1250 protest., 206 jednowierców, 26,170 rozkol., 10,403 izrael. i 2 m ahom. Ludność rz.-kat., z Polaków i Łotyszó w złożona, należy do archid. mohylewskiej a rozdzieloną jest na dwa dekanaty: rzeżycko-łubański i rzeżycko-raźnieński, z których pierwszy liczy 13 a drugi 11 parafii. Kościołów katol. paraf. i filial. jest ogółem 33 w powiecie; niektóre z filialnych są to właściwie tylko kaplice mniej lub więcej obszerne. Do dekanatu rzeżycko-raźnieńskiego (decanatus Rositensis ad Rasnam) należą parafie: Rzeżyca, Stalerowszczyzna, Sarkańce, Pusza, Duksztygał-Słobódzki, Andrepno, Andzelmujża, Bukmujża, Duksztygał-Szadurski, Rozentów i Kownata; do dekanatu zaś rzeżyckoko-łubańskiego (decanatus Rositensis ad Luban) parafie: Fejmany, Uzułmujża, Drycany, Byków, Ciskady, Wielony, Ryków, Prężma, Rybiniszki, Galany, Warklany, Borchów i Sterniany. Niewielka ilość protestantów powiatu należy do par. witebsko-połockiej i posiada obecnie 2 zbory: w Warklanach i Rzeżycy. Prawosławni mają w powiecie 3 cerkwie (w Rzeżycy, Karpuszkinie i w Ilzymberku) i należą do eparchii witebskiej. Jednowiercy jedną tylko tworzą parafią i mają 2 cerkiewki. Żydzi posiadają 22 bóżnic (z których 13 w Rz.), mają swój kahał i zarząd bóżniczny w Rz., w której też rezyduje rabin. Obecnie w powiecie są 4 miasteczka: Rzeżyca (10,380 mk.), Warklany (1244 mk.), Wielony (1147 mk.) i Rybiniszki (294 mk.). Niegdyś wszakże do liczby miasteczek zaliczano także nieznaczące osady, jak: Antonopol, Małtę, Prezmę i t. d. Włościanie są po największej części Łotysze-katolicy. Pomiędzy nimi sporadycznie rozsiani są Rossyanie-starowiercy, trochę Litwinów w par. ciskadskiej a jeszcze mniej Polaków-włościan w par. warklańskiej. Po miasteczkach przemagają żydzi. Właściciele ziemscy przeważnie Polacy; w ostatnich latach dużo Niemców ponabywało tu majątki. Własność ziemska w pow. rzeżyckim podług spisu urzędowego z d. 15 sierpnia 1885 r. rozdzieloną jest w sposób następujący: 23 właścicieli, mających do 20 dz. ziemi, posiadało 266½ dz. (7 katol. 94 dz., 3 prawosł. 27 dz., 4 protest. 59 dz., 8 rozkol. 85 dz. i 1 żyd 4½ dz.); 95 właścicieli, mających od 20 do 100 dz., posiadało 5274 dz. (39 katol. 2507 dz., 3 prawosł. 211 dz., 5 protest. 241½ dz., 44 rozkol. 2200½ dz,, 4 żyd. 114 dz.); 85 właścicieli, mających do 500 dz., posiadało 19,790 dz. (38 katol., 8958 dz., 12 prawosł., 2569 dz., 7 protest. 1527 dz. i 28 rozkol. 6756 dz.); 25 właścicieli, mających do 1000 dz.. posiadało w ogóle 17,602¾ dz. (15 katol,, 11,300 dz., 4 prawosł. 2417 dz., 3 protest. 2138¾ dz. i 3 rozkol. 1747 dz.) i wreszcie do 49 właścicieli, mających przeszło po 1000 dz., należało 154,186½ dz. (do 36 katol. 115,932½ dz., do 3 prawosł. 5299 dz., do 7 protest. 24,751 dz. i 3 rozkol. 3204 dz.). W ogóle w powiecie do 135 właścicieli katol. należało 138,788½ dz., do 25 prawosł. 10,523 dz., do 26 protest. 28,717¼ dz., do 36 rozkol. 18,972½ dz. i do 5 żydów 118½ dz. Główne zajęcie mieszkań-

ców stanowi rolnictwo. Atoli gospodarstwo rolne i chów bydła zaledwie ostatniemi czasy zaczęły się cokolwiek podnosić. W 1884 r. liczono w powiecie ogółem 137,570 sztuk zwierząt domowych, mianowicie: 21,260 koni, 39,815 krów, 1578 byków i wołów, 12,815 cieląt, 39,392 owiec prostych, 164 owiec cienko-wełnistych, 21,666 trzody chlewnej i 1022 kóz. Przemysł fabryczny mało rozwinięty. W powiecie istnieją właściwie tylko 3 fabryki a mianowicie: fabryka zapałek w Rz., garbarnia w Wielonach i tamże fabryka płótna. Oprócz tego 5 gorzelni i 3 browary piwne. Przemysł rękodzielniczy również wiele pozostawia do życzenia. Najlepiej rozwinęły się: młynarstwo, garncarstwo i strycharstwo. W powiecie jest 9 młynów wodnych, 2 dziegciarnie, 33 garncarni, 14 cegielni i 4 wapielnie. Włościanki przędą w zimie len i wełnę, i wyrabiają z nich rozmaite tkaniny. Zwłaszcza ich wełniane wyroby, farbowane w domu, bywają częstokroć bardzo udatne. Handel, głównie zbożowy i drzewny, pozostaje wyłącznie w ręku żydów. W powiecie odbywa się 46 jarmarków dorocznych. Karczem i szynkowni w obrębie powiatu liczą tylko 77, potajemnych zaś jest może drugie tyle. Komunikacya wodna po dopływach Łubanu a ztamtąd Ewikształ i Dźwiną do Rygi istnieje tylko w porze wiosennej. Natomiast stałą komunikacyą mają strony tutejsze przez dr. żel. warsz.-petersburską, która przerzynając powiat na 9-milowej przestrzeni, dzieli go na dwie równe niemal połowy, i ma tu stacye: Antonopol, Rzeżyca i Iwanówka. Szosa warszawsko-petersb. równolegle z linią dr. żelaznej przecina powiat. Z dróg niegdyś pocztowych pozostały tylko rzeżycko-lucyńska (1½ mili) i rzeżycko-warklańska (6 mil). Urzędy pocztowe istnieją w Rz., Warklanach i w Iwanówce. Zarząd powiatu składają: marszałek (od 1864 r. przez rząd wyznaczany) oraz prezydent szlacheckiej opieki, z dwoma członkami, mianowanymi od rządu. Oprócz tego jest prezes zarządu włościańskiego z dwoma członkami i geometrą, oraz komisya wojskowa. Pod względem policyjnym powiat dzieli się na 19 gmin: Wielony, Warklany, Borchów, Sterniany, Byków, Galany (w 1 okr. pok. do spraw włośc.); Drycany, Berzygał, Uzułmujża, Duksztygał Czarny (w 2 okr.); Prežma, Rozentowo, Fejmany, Salajony, Ciskady (w 3 okr.); Andrepno, Wajwody, Kownata i Rezenmujża (w 4 okr. pok.). Zarząd skarbowy ogranicza się na kasie powiatowej. Mto pow. Rzeżyca ma własny zarząd miejski. Sąd okręgowy witebski odbywa corocznie tylko 4 kadencye w Rz.; pow. rzeżycki rozdzielony jest między 3 sędziów pokoju. Jest też 1 towarzysz prokuratora, 3 sędziów śledczych, 4 komornikkw sądowych i 2 notaryuszów. Obsługę sanitarną spełnia w powiecie 6 lekarzy, jedna akuszerka i jeden weterynarz. Szpitale: przy parafii katol. rzeżyckiej, oprócz tego lazaret miejski tamże i szpital żydowski. Szkół wyższych ani średnich nie ma w powiecie. W Rz. istnieje obecnie dwuklasowa szkoła, przekształcona w 1878 r. ze szkoły powiatowej na ludową, tudzież jednoklasowa szkółka elementarna. W powiecie na 19 gmin jest 15 szkółek. Marszałkami szlachty powiatu rzeżyckiego byli: Kazimierz Bujnicki, wydawca zbiorowego pisma „Rubon“, autor wielu powieści i tłumacz Psalmów Dawidowych, Teofil Benisławski, Jan Sokołowski, który przez czas jakiś piastował także urząd marszałka gubernialnego, Michał Reutt i Józef Gierald-Wyżycki, autor Zielnika ekonomiczno-technicznego i rozmaitych artykułów przemysłowo-rolniczych. Ostatnim marszałkiem z wyborów był Ignacy Bohomolec, wydawca książek ludowych łotewskich. *Starostwo grodowe rzeżyckie* podług spisów lustracyjnych od 1562 r. było ekonomią królewską. Od 1589 r. zamienione na ststwo, było w posiadaniu: Naruszewiczów, Bujwidów, Sobieskich, Zielińskich, Tyzenhauzów, Bielińskich i Korfów, wreszcie z mocy przywileju króla Augusta III z d. 10 grudnia 1757 r. trzymał je Fryderyk Zygmunt Korff, opłacając zeń kwarty 9453 złp. 25 gr. a hyberny 2061 złp. Po przyłączeniu Inflant do Rossyi posiadał je dożywotnie senator Mikołaj Korff a następnie (do połowy bieżącego stulecia) syn jego bar. Andrzej Korff, po którego śmierci wszystkie dwory tak zwanych ziem starościńskich rzeżyckich zniesiono, a grunta przez nie zajmowane już to pomiędzy włościan skarbowych rozdzielone, już to do dóbr państwa ostatecznie wcielone zostały. *G. Manteuffel.*

Rzęczkowo, pow. wyrzyski, ob. *Rzęskowo.*

Rzęczkowo, niem. *Renczkau*, dok. *Runczkau*, *Risschkow*, wś, pow. toruński, st. p. Unisław, par. kat. Łążyn. Z wyb. Horst (1885 r. 20 dm., 134 mk.) i Kopanken (6 dm., 28 mk.) obejmuje 1157 ha (4 lasu, 187 łąk, 895 roli). W 1885 r. było 109 dm., 171 dym., 849 mk., 555 kat., 282 ew., 12 żyd. Szkoła 3-klasowa kat. liczyła 1887 r. 238 dz. i 2 naucz. Rz. powstało z połączenia kilku działów, które częściowo nabywało miasto Toruń. W 1405 r. występuje Wisske von Risschkow, t. j. Wiśko z Rzęczkowa, około r. 1430 zaś Jocusch v. Rischkow, t. j. Jakusz z Rz., wreszcie 1487 Jurge Runczcowsky, t. j. Jurga czyli Jerzy Rzęczkowski (ob. Kętrz. O narod. pol., str. 127). Także Stefan Gołuchowski posiadał tu jeden dział, który mu odkupiło miasto. Od Fabiana Wolskiego zaś nabyło mto jego posiadłość za 4000 fl. Ale jeszcze r. 1621 nie

miało miasto całego majątku w swym ręku. Wreszcie r. 1783 nastąpił podział na gburstwa (ob. Beschr. von ,Thorn von Wernicke, str. 282). W wizyt. Strzesza z r. 1667 czytamy, że przed wojną szwedzką było 7 włościan, wówczas tylko 2. Dwór dawał 3 korce żyta i tyleż owsa (str. 142). *Ks. Fr.*

Rzędków 1.) w XVI w. *Rzethkow*, wś, pow. skierniewicki, gm. Dębowa Góra, par. Żelazna, odl. 10 w. od Skierniewic, ma 283 mk. W 1827 r. było 24 dm., 177 mk. W 1887 r. folw. Rz. lit. ABC. z awulsem Maryanów rozl. mr. 1039: gr. or. i ogr. mr. 790, łąk mr. 30, pastw. mr. 10, lasu mr. 187, nieuż. mr. 22; bud. mur. 6, z drzewa 14; płodozmian 10-polowy; las nieurządzony. Wś Rz. os. 41, z gr. mr. 297; wś Kazimierów os. 12, z gr. mr. 186. Na początku XVI w. Rz. i Wola Rzętkowska dawały dziesięciny i kolędę plebanowi w Żelazny (Łaski, L. B., 286, 287). Zdaje się że następnie Rzędków i Wola utworzyły jedną wieś. Rzędków zwano Starym dla wyróżnienia od późniejszej Woli, 2.) **Rz.**, w XVI w. *Rzathkowo* i *Rzantkowo*, wś i fol., pow. łęczycki, gm. i par. Mazew, odl. od Łęczycy 15 w. Wieś ma 12 dm., 130 mk.; fol. 4 dm., 6 mk. W 1827 r. 11 dm., 125 mk. W 1876 r. fol. Rz. rozl. mr. 394: gr. or. i ogr. mr. 325, łąk mr. 60, wody mr. 2, nieuż. mr. 7; bud. mur. 9, z drzewa 1; płodozmian 12-polowy. Wś Rz. os. 24, z gr. mr. 48. Na początku XVI w. Rz. należy do par. Sławoszewo (dziś filia Mazewa). Łany folw. dają dziesięcinę pleb., łany kmiece zaś na stół arcybiskupi, zaś z łanów przyłączonych od wsi Jarochowa altaryi św. Krzysztofa w Łęczycy (Łaski, L. B., II, 352, 466). W 1576 r. wś Rz., w par. Słaboszewo, w części Rzentkowskich (Stasiowiczów) miała $^1/_2$ łan., 6 os.; Jakub Pilchowski 1 łan., 2 zagr., 1 rzeźnik; Jakub Rzentkowski $^1/_2$ łan., zagrodnik deseruit; Stan. Rzentkowski $^1/_2$ łan., 2 zagr., Albert Rzentkowski $^1/_2$ łan., 2 zagrod. (Pawiński, Wielkp., II, 72). *Br. Ch.*

Rzędkowice, wś i fol., pow. olkuski, gm. Kroczyce, par. Włodowice, w pobliżu drogi bitej z Żarek do Szczekocin. Dobra Rz. składały się w 1866 r. z fol. Rz. i Wygoda, rozl. mr. 1335. Wś Rz. os. 44, z gr. mr. 437.

Rzędów, w 1395 r. *Zędow*, 1579 r. *Żandoff*, wś i fol., pow. stopnicki, gm. Tuczępy, par. Koniemłoty, odl. 14 w. od Stopnicy, posiada szkołę początkową ogólną. W 1827 r. było 20 dm., 139 mk. W 1885 r. fol. Rz. z attyn. Mokre rozl. mr. 659: gr. or. i ogr. mr. 433, łąk mr. 38, lasu mr. 173, nieuż. mr. 15; bud. mur. 2, z drzewa 14; płodozmian 10-polowy, las urządzony w kolei 80-cio-letniej. Wś Rz. os. 31, z gr. mr. 393. W 1345 r. Agnieszka córka Piotra Zaja sprzedaje Rz. niejakiemu Hanconowi zwanemu Romaniec, mieszczaninowi krakow., za 170 grzyw. gr. praskich (Kod. Małop., I, 259). W 1579 r. wś należała do Jana Chickiego (Chiczski), miała 9 osadn., $4^1/_2$ łana, 3 kom., 1 ubogi (Pawiński, Małop., 229). *Br. Ch.*

Rzędowice 1.) w 1369 r. *Rzandovicze*, wś i fol., pow. miechowski, gm. i par. Koniusza, odl. 21 w. od Miechowa. W 1827 r. było 20 dm., 211 mk. W 1885 r. fol. Rz. rozl. mr. 362: gr. or. i ogr. mr. 305, łąk mr. 39, pastw. mr. 7, nieuż. mr. 11; bud. mur. 6, z drzewa 6; płodozmian 9-polowy. Wś Rz. os. 30, z gr. mr. 130. W 1369 r. Goworek, dziedzic Kościelnik, daje na zabezpieczenie 60 grzyw. posagu swej synowej Elżbiety, wsie Rz. i Kościelniki (Kod. Małop., I, 365). Tu się urodził Wojciech Bartłomiej Głowacki, o którym szczegóły podał Feliks Rybarski w Gaz. kieleckiej (1881 r., Nr. 80). Rz. należały w końcu XVIII w. do kniazia Szujskiego; 1804 r. kupił je Jerzy Dobrzański i t. r. sprzedał Michałowi Paszewskiemu, który nadany Głowackiemu grunt nieprawnie przywłaszczył. 2.) **Rz.**, w 1381 r. *Zandovicze*, wś, fol. i dobra, pow. miechowski, gm. i par. Książ Wielki, odl. 14 w. od Miechowa, posiadają szkołę początkową ogólną, gorzelnią, młyn, cegielnią. W 1827 r. było 53 dm., 351 mk. W obrębie dóbr Rz., między folw. Przybysławice i Piaskowiec, przebity jest w górze Piaskowiec tunel dr. żel. dęblińsko-dąbrowskiej (ob. *Piaskowiec*). Dobra Rz. składały się w 1885 r. z folw. Rz., Rędziny, Cisie i Józefów, rozl. mr. 3704: fol. Rz. gr. or. i ogr. mr. 265, łąk mr. 29, pastw. mr. 25, lasu mr. 1139, nieuż. mr. 24; bud. mur. 7, z drzewa 6; płodozmian 8-polowy; lasy urządzone; fol. Cisie gr. or. i ogr. mr. 131, pastw. mr. 1, nieuż. mr. 4; bud. z drzewa 4; płodozmian 9-polowy; fol. Rędziny gr. or. i ogr. mr. 187, pastw. mr. 8, nieuż. mr. 2; bud. mur. 2, z drzewa 2; płodozmian 6 i 9-polowy; fol. Józefów gr. or. i ogr. mr. 292, lasu mr. 1580, nieuż. mr. 17; bud. mur. 3, z drzewa 1; płodozmian 6 i 9-polowy; las urządzony. Wś Rz. os. 58, z gr. mr. 811; wś Przybysławice os. 65, z gr. mr. 1005; wś Cisie os. 14, z gr. mr. 100. Wspomniane w akcie uposażenia klasztoru augustyanów w Książu w 1381 r. przez Spytka, woj. krakow. (Kod. Małop., I, 425). W połowie XV w. Rz. należały do Jana Kowarskiego h. Drużyna, Jana Strasza (Strzasz) i Lubaja. Ze sześciu łan. km. dziesięcinę wartości 8 grzyw. pobiera prebenda bodzowska przy katedrze krakowskiej. Dwie karczmy i dwa dwory (Kowarski i Lubaj) dawali pleb. w Koniuszy (Długosz, L. B., I, 111, 112). Drugi opis Długosza niewykończony odmienne nieco podaje szczegóły (L. B., II, 171). W 1490 wś Rz.

placiła 2 grzyw. W r. 1581 własność Bartłomieja Jakubowskiego, miała 6 łan. km., 2 zagr. bez roli, 3 kom. bez bydła (Pawiński, Małop., 17, 441). *Br. Ch.*

Rzędowice, też *Żędowice* i *Witosław*, wś, pow. przemyślański, odl. 13·65 klm. od Przemyślan. Granice: wsch. Brzuchowice, płd. Wojciechowice, zach. Tuczna, płn. Ostałowice. Obszar dwor. 660, włośc. 486 mr. W 1870 r. 423 mk.; w 1880 r. w gm. 414, na obsz. dwor. 23; rz.-kat. 136, par. Firlejów, gr.-kat. 380, par. Wojciechowice; kasa poż. gm. z kapit. 600 złr. Właśc. pos. dwor. Wacław Stanek i Józef Witosławski. *B. R.*

Rzędowice, niem. *Rzendowitz*, wś, pow. lubliniecki (odl. 3 mile), par. Dobrydzień, ma szkołę katol. od 1844 r. W 1861 r. 58 dm., 504 mk. (26 ewang.), 1454 mr. (1382 roli). Ludność zajmuje się rolnictwem i pracą w pobliskich kopalniach i hutach.

Rzędy al. *Rz. Upłaziańskie*, ramię górskie w obrębie Czerwonych Wierchów, w głównym grzbiecie Tatr nowotarskich. Od Krzesanicy, najwyższego szczytu, główny grzbiet zwraca się na zach. aż po Ciemniak. Do niego od płd. przypierają piętrami ponad kopalniami tomanowskimi wznoszące się dziko poszarpane skały wapienne, Rzędami zwane. Ze szczytu Ciemniaka w całej groźnej piękności widać rozpadające się skały Rzędów, wyglądające jakby olbrzymie mury zamkowe. Ob. *Czerwone Wierchy* i *Tomanowa*. *Br. G.*

Rzędzianowice z *Olszynami* i *Stojowicami*, wś, pow. mielecki, w równinie (173 mt. npm.). Ciągnie się długą ulicą wzdłuż lew. brzegu Wisłoki. Graniczy na płd. z Wolą Mielecką, na zach. z Trzcianą i Czerminem a na płn. z Wolą Pławską. Par. rz.-kat. w Mielcu (o 4 klm.). We wsi szkoła ludowa i gorzelnia. Wraz z wólkami i dworem (14 dm.) liczy ona 125 dm. i 814 mk., 715 rz.-kat., 8 ew. i 86 izrael. Posiadłość większa (przedtem Kurdwanowskich, teraz Majera Hermele) ma 1237 mr. roli, 99 mr. pastw., 98 mr. lasu i 64 mr. łąk; pos. mn. 398 mr. roli, 18 mr. łąk i 84 mr. pastw. Gleba urodzajna. *Mac.*

Rzędzin, 1362 r. *Zandzyn*, u Długosza *Zschadzin*, wś, pow. tarnowski, o 4 klm. na zach. od Tarnowa, przy gościńcu do Pilzna. Ciągnie się wzdłuż pot. płynącego na płd.-zach. do Białej (na płd. od Tarnowa). Przez obszar wsi idą tory kolei żelaznej Karola Ludwika. Gleba rędzinna. We wsi jest szkoła ludowa i młyn wodny. Par. rz.-kat. w Tarnowie. Wraz z dworem (4 dm.) ma 170 dm. i 1104 mk.; 993 rz.-kat. i 111 izrael.; 1035 Polaków i 25 Niemców. Obszar większy należy do klucza tarnowskiego ks. Sanguszków. Składa się z 742 mr. roli, 23 mr. łąk i 24 mr. pastw.; pos. mn. 801 mr. roli, 72 mr. łąk, 140 mr. pastw. i 15 mr. lasu. Wymienia tę wś (Zandzyn) dypl. Kazimierza W. z 22 czerwca 1362 (?), potwierdzający sprzedaż części Zalasowy (Kod. Małop., I, 316). U Długosza (L. B., I, 608) podany jako własność Jana Feliksa Tarnowskiogo; wś miała 6 łan. Zamiast dziesięcin pobierał bisk. krak. opłatę w szerokich groszach a prepozyt tarnowski miarę pszenicy i owsa. Wś graniczy na zach. z przedmieściem Grabówką, na płn. z Zaczarnią, na wschód z Wolą Rzędzińską a na płd. ze Skrzyszowem. *Mac.*

Rzędzińska Wola, wś, pow. tarnowski, na wschód od Rzędzina. Na obszarze wsi przypada najwyższy punkt drogi żel. Karola Ludwika, między Dunajcem a Wisłoką, wznies. 224 mt. npm. Par. rz.-kat. w Tarnowie. Ma szkołę ludową, 393 dm. i 2052 mk.; 2031 rz.-kat. i 21 izrael. Większa pos. (ks. Sanguszków) 33 mr. roli, 8 mr. łąk, 4 mr. pastw. i 2 mr. lasu; mniejsza 2617 mr. roli, 640 mr. łąk, 461 mr. pastw. i 183 mr. lasu. Graniczy na płn. z Czekajem i Jodłówką, na wschód z lasem Wyrębiskami i częścią wsi Pogórska Wola, na płd. z Ładną, attyn. Skrzyszowa, mającą największą w Galicyi garbarnię. *Mac.*

Rzędziny, folw. dóbr Kalina, w pow. miechowskim.

Rzędziny, przysiołek Lipin, w pow. pilzneńskim.

Rzędzów, niem. *Friedrichsfelde*, kol., pow. opolski, par. katol. Kotorz Wielki. W 1842 r. 30 dm., 224 mk. (1 ewang.), szkoła katol.

Rzęgnowo, wś i folw., pow. przasnyski, gm. Dzierzgowo, par. Pawłowo, odl. 14 w. od Przasnysza. Pokłady torfu, kamienia wapiennego, cegielnia, piec wapienny (1870 r.), wiatrak, 22 dm., 321 mk. W 1827 r. było 8 dm., 61 mk., par. Dzierzgowo. W 1870 r. fol. Rz. rozl. mr. 1123: gr. or. i ogr. mr. 508, łąk mr. 59, pastw. mr. 47, lasu mr. 460, zarośli mr 37, nieuż. mr. 12; bud. mur. 5, z drzewa 28; płodozmian 4-polowy; las urządzony. Wś Rz. os. 47, z gr. mr. 221; wś Kostusin os. 3, z gr. mr. 54. *Br. Ch.*

Rzęskowo 1.) al. *Rzęszkowo*, *Rzęczkowo*, (*Reczkowo* na map. sztab. z r. 1878), urzęd. *Rzenszkowo* i *Rzenskowo*, domin., pow. wyrzyski, o 4 klm. na zach.-płd. od Wyrzyska, w okolicy wzgórzystej; par. Krostkowo, poczta w Białośliwiu, st. dr. żel. w Osieku (Netzthal) o 6 klm.; z folw. Annowo (2 dm., 15 mk.) i Stanowisko (1 dm., 16 mk.) tworzy okr. domin., 14 dm., 244 mk. (243 kat., 1 prot.) i 953 ha (680 roli, 95 łąk, 160 lasu); cegielnia, chów bydła i owiec Negretti; właścicielem jest Michał Paruszewski. Między r. 1578 i 1618 był na R. jeden tylko łan i 1 komornik. 2.) **Rz.**, niem. *Walddorf*, wś, tamże, o $1^1/_2$ klm.

na płd.-zach. od dworu Rz.; 2 dm., 20 mk. (14 kat., 6 prot.) i 37 ha (28 roli, 3 łąk, 2 lasu).

Rzęsna 1.) *Polska*, wś, pow. lwowski, 8 klm. na płn.-zach. od Lwowa (urz. pocz.). Na płn. leżą Brzuchowice, na wschód Hołosko Wielkie, Hołosko Małe i Kleparów, na płd. Biłohorszcze i Rudno, na zach. Rzęsna Ruska, na płn.-zach. Borki Janowskie. Wieś leży w dorzeczu Dniestru. Płd. część przepływa jedno z ramion pot. Biłohorskiego. Dolina potoku moczarzysta, średnio wznies. do 305 mt. Zabudowania wiejskie leżą na płn.-wsch., na płn. od nich lasy: Niwice i Podłęże. Na płn. od zabudowań wzgórze (343 mt.), a na płd.-wsch. wzgórze „Rzęsna“ (325 mt.) Środkiem wsi idzie gościniec lwowsko-jaworowski. Własn. więk. (arcyb. łaciń. lwowskiego) ma roli or. 221, łąk i ogr. 89, past. 3, lasu 610 mr.; wł. mn. roli or. 896, łąk i ogr. 725, past. 581 mr. W r. 1880 było 201 dm., 1114 mk. w gm., 1 dm., 11 mk. na obsz. dwor.; 1081 obrz. rz.-kat., 23 gr.-kat., 21 izrael.; 1114 Polaków, 11 Rusinów. Par. rz.-kat. w miejscu, założona przed r. 1614. Kościół drewniany z 1742 r., dotąd nie konsekrowany, p. w. św. Piotra i Pawła. Do par. należą: Brzuchowice, Rokitno i Rzęsna Ruska. Par. gr.-kat. w Rudnie. We wsi szkoła etat. i kasa pożycz. gm. z kapit. 1618 złr. W r. 1430 przenosi Władysław Jagiełło posiadłości arcyb. lwowskiego na prawo niemieckie, a między niemi Rz. („Rzanssna, ob. Liske, AGZ., t. II, str. 84). Rz. Polską założył arcyb. lwowski w r. 1433 (Rasp, Beitraige zur Geschichte der Stadt Lemberg, Wien, 1870, str. 38). Wieś tą wcielono do par. Maryi Śnieżnej we Lwowie. Miasto Lwów utrzymywało, że do wsi wcielono nieprawnie grunta miejskie biłohorskie i rozpoczęło proces z arcybiskupem. Proces odnowiony w r. 1460 miał rezultat niepomyślny. W następnym wieku poruszono znowu tę sprawę, i w r. 1548 stanęła dobrowolna ugoda, określająca granicę między Rz. a Biłohorszczą (Rasp., l. c., str. 43 i 44). W r. 1484 nadaje Jan, arcyb. lwowski, w porozumieniu z kapitułą, wieczyste wójtowstwo we wsi arcyb. Rz. Jakubowi Kozłowskiemu (Liske, AGZ., t. II, str. 227. W r. 1595 toczył się spór o granice wsi Rz., Zimnowody i Rudnego między arcyb. Dymitrem Solikowskim, posiadaczem Rz., a Jakubem Sępem Szarzyńskim, podstolim lwowskim, właścicielem Zimnowody i Rudnego (Arch. Kraj. lwow., C., t. 349, str. 1606 i 1607). 2.) **Rz.** *Ruska*, wś, pow. lwowski, 10 klm. na płn.-zach. od Lwowa. Na płn. leżą Kozice, na wsch. Rzęsna Polska, na płd. Rudno, na zach. Wrocow, na płn.-zach. Podrzęsna (część Karaczynowa). Płd.-zach. część wsi przepływa pot. Biłohorski. Zabudowania wiejskie leżą na płn. (325 mt.). Płn. część wsi przerzyna gościniec lwowsko-janowski. Jedna część wsi zwie się Tuziakami. Własn. więk. (lwow. arcyb. łac.) ma roli or. 108, łąk i ogr. 127, past. 38 mr.; wł. mn. roli or. 414, łąk i ogr. 300, past. 200, lasu 2 mr. W r. 1880 było 69 dm., 473 mk. w gminie, 4 dm., 29 mk. na obsz. dwor.; 34 obrz. rz.-kat., 333 gr.-kat., 133 wyzn. izrael., 2 innych wyznań; 34 Polaków, 457 Rusinów, 11 Niemców. Par. rz.-kat. w Rzęśnie Polskiej, gr.-kat. w Rudnie. We wsi jest szkoła etat. jednoklasowa. *Lu. Dz.*

Rzęśniowszczyzna, domy w Tłustem, w pow. zaleszczyckim.

Rzęsów al. *Żęsów*, góra w obr. Zamieścia, w pow. limanowskim, na płn. od Tymbarku, na lew. brzegu Łososiny. Wznies. 705 mt. npm., a 321 mt. nad doliną Łososiny. *Br. G.*

Rzętkowo, folw., pow. łomżyński, gm. Drozdowo, par. Piątnica. Należy do dóbr Jeziorki.

Rzężawy 1.) al. *Rząząwy*, w XVI w. *Rzyszawy*, kol. z os. *Górką Rzężawską*, nad odnogą Prosny, pow. turecki, gm. i par. Goszczanów, odl. 28 w. od Turka; kol. ma 14 dm., 95 mk., 238 mr.; os. 1 dm., 3 mk. Rz. wchodziły w skład dóbr Goszczanów. W 1827 r. było 8 dm., 64 mk. Wspomina tę wś Lib. Ben. Łaskiego (II, 62) w opisie par. Goszczanów. 2.) **Rz.**, wś i folw., pow. mławski, gm. Rozwozin, par. Lubowidz, odl. 33 w. od Mławy. W 1827 r. było 14 dm., 72 mk. W 1885 r. folw. Rz. lit. A. rozl. mr. 581: gr. or. i ogr. mr. 529, łąk mr. 39, past. mr. 1, nieuż. mr. 12; bud. mur. 2, z drzewa 11; płodozmian 13-polowy. Wś Rz. os. 23, z gr. mr. 110. *Br. Ch.*

Rzężewo, wś i fol., pow. włocławski, gm. i par. Kłóbka, odl. 26 w. od Włocławka, posiada młyn wodny, cegielnię wyrabiającą cegłę, dachówkę i dreny, 485 mk. W 1827 r. było 25 dm., 266 mk. Folw. Rz. w 1886 r. rozl. mr. 1962: gr. or. i ogr. mr. 1468, łąk mr. 206, past. mr. 15, lasu mr. 172, nieuż. mr. 101; bud. mur. 29, z drzewa 14; płodozm. 7 i 13-polowy, las urządzony. Wś Rz. os. 49, z gr. mr. 93. *Br. Ch.*

Rzgów 1.) os. miejska, dawniej miasteczko, w pobliżu źródeł Neru, śród płaskowzgórza wznies. przeszło 800 st. npm., pow. łódzki, gm. Gospodarz, par. Rzgów, odl. 12 w. na połud. od Łodzi, posiada kościół par. murowany, urząd gm., szkółkę początkową, 228 dm. drewn., 1656 mk., 2444 mr. ziemi (1730 mr. ornej). Osada prob. ma 2 dm., 5 mk., 6 mr. Rz. Poduchowny, wś i kol., ma 10 dm., 14 mk., 196 mr. włośc. St. poczt. w Pabianicach, st. dr. żel. warsz.-wied. w Rokicinach. Drogi bite łączące Łódź, Pabianice i Tomaszów przecinają się we Rzgowie. W 1827 r. było w Rz. 162 dm., 997 mk.; 1862 r. 176

dm., 1559 mk. i 6 jarmarków. Rz. jest starą osadą, należącą do dóbr pabianickich, będących własnością kapituły krakowskiej. Pierwotnie należał do par. Tuszyn. W 1469 r. kapituła krakowska zbudowała tu kościół p. w. św. Stanisława i uposażyła parafią, do której arcyb. Jan Gruszczyński włączył wsi: Rakowską Wolę, Kalno Wielkie i Małe (par. Tuszyn), Dalków, Kurowice (par. Czarnocin), Wiskitno i Chojny (par. Mileszki) i ustąpił dziesięcin stołu arcyb. z Woli Rakowskiej. Kapituła zaś dała dwa łany roli, łąki i dziesięciny z ról sołtysich i folwarku swego. Łany kmiece we Rz. dawały dziesięcinę prepozyturze łęczyckiej. Kapituła krakowska pobierała od 9 łanów km. po 14 gr. czynszu, z dwóch ogrodów po pół grzywny, z trzeciego tylko fertona. Tudzież po 2 kapłony, 30 jaj i 12 wozów drzewa z łanu. Młyn na Nerze dawał seksagenę a kmiecie za obiedne pół grzywny. Były tu pasieki dworu pabianickiego, dające do 2 miar miodu. Kapituła zakupiwszy (około 1460 r.) wójtowstwo w Rz. i młyn na Nerze od Andrzeja z Pabianic, pleb. w Targowisku, za 130 grzyw., zajęła się lokacyą miasta. Przywilej podobno wydał Kazimierz Jagiellończyk w 1467 r. Lokacya miasta uskuteczniona została jednak dopiero na początku XVI w. (Długosz, Lib. Ben., I, 275, Łaski, Lib. Ben., II, 168, 170). Osada miała obok ludności robotniczej dość znaczną ilość rzemieślników. W 1552 r. istnieje tu młyn o 3 kołach „alias folusz“; miasto płaci szosu tylko 1 zł. 6 gr., tymczasem w wykazie pobor. z 1563 r. podano 90 rzemieślników płacących po 4 gr. a szosu wypadło 14 zł. 12 gr. (Pawiński, Wielkop., II, 265, 309). Dalsze koleje miasta nieznane. Za rządu pruskiego, po 1795 r. Rz. wraz z dobrami kapituły tworzył królewską domenę pabianicką. Kościół obecny wzniesiony został przez kapitułę krakowską w 1630 r. Pożar w 1812 r. zniszczył dach i wieżę kościelną, dotąd nieodbudowaną. Rz. par., dek. piotrkowski, pow. łódzki, 3643 dusz. Dobra Rz. składały się w 1873 r. z fol.: Rz., Modła i Dąbrowica, rozl. mr. 1798: fol. Rz. gr. or. i ogr. mr. 582, łąk mr. 45, past. mr. 35, lasu mr. 113, nieuż. mr. 153; bud. mur. 11, z drzewa 6; płodozm. 11-pol.; fol. Modła gr. or. i ogr. mr. 173, lasu mr. 115, nieuż. mr. 34; bud. mur. 3; płodozm. 4-pol.; fol. Dąbrowice gr. or. i ogr. mr. 84, łąk mr. 244, past. mr. 11, wody mr. 3, lasu mr. 178, nieużyt. mr. 29; bud. mur. 3, z drzewa 3. W skład dóbr poprzednio wchodziły: Wś Rz. os. 46, z gr. mr. 358; wś Lisieniec os. 10, z gr. mr. 115; wś Zastruże os. 16, z gr. mr. 218; wś Modła os. 39, z gr. mr. 466; wś Babia os. 18, z gr. 143. 2.) **Rz.**, w dok. *Irgowo*, *Rzgowo*, wś, fol. i dobra nad rz. Wartą, pow. koniński, gm. i par. Rzgów, odl. 19 w. od Konina, posiada kościół par. drewniany. Wś ma 38 dm., 276 mk.; os. młyn. (wiatrak) 1 dm., 8 mk.; fol. i os. 9 dm., 16 mk. W 1827 r. 33 dm., 330 mk. Była to pierwotnie wś książęca. Mieczysław Stary nadał ją w 1145 r. klasztorowi w Lądzie „cum sanctuariis et stabulariis“ (Kod. dypl. Mucz., I, 3). Kościół i parafia istniały to bardzo dawno, podobno od 1209 r. Zapewne cystersi byli fundatorami. Kilkakrotnie był odbudowywany. Obecny restaurowany w 1760 i 1867 r., otrzymał nową dzwonnicę i wieżę w 1790 r. W 1767 r. było tu 6 ołtarzy, przy jednym z nich uposażenie dla prebendarza (Łaski, L. B., I, 283, 284, przypisy wydawcy). Według reg. pob. pow. konińskiego z 1579 r. Rz., własność Mikołaja Grodzickiego, miała 4 łany, 3 zagr. bez roli, 3 kom. bez bydła, 1 rzem. Część Andrzeja Trąbczyńskiego 2 łany (Pawiński, Wielkp., I, 236). Rz. par., dek. koniński, 2180 dusz. Rz. gmina należy do s. gm. okr. III w os. Rychwał, st. p. Konin, ma 18,413 mr. obszaru i 5391 mk. (1867 r.). *Br. Ch.*

Rzochów, w XV w. *Zochow*, mko w pow. mieleckim, w piaszczystej, lesistej równinie, 182 mt. npm., na praw. brzegu Wisłoki, przy kolei Karola Ludwika (Dębica-Nadbrzezie). Składa się z 132 dm. drewnianych, st. kolei (76 klm. od Nadbrzezia a 24 klm. od Dębicy), szkoły ludowej i kościoła paraf. Z 740 mk. jest 582 rz.-kat. i 158 izrael. Rz. był attyn. Rzemienia; w kościele zniesionym w r. 1839 przez wylew Wisłoki, znajdowały się grobowce Tarnowskich. Data założenia osady nieznana; skoro jednak parafią erygowano w 1312 r. a Długosz (L. B., II, 280, 436 i III, 236) nazywa Rz. „oppidum“, zatem prawdopodobnie powstało w owym czasie. W XVI w. Stankar zajmował tu stanowisko ministra aryańskiego (Siarczyński, rkp. Bibl. Ossol., nr. 1826). Ludność trudni się w części uprawą niewdzięcznej, lotnym piaskiem pokrytej ziemi, w części szewctwem i garbarstwem. Pos. więk. (spadk. Zdz. Bogusza) ma 19 roli, 1 łąk, i 2 mr. past.; mn. pos. 389 roli, 35 łąk i 38 mr. past. Drewniany kościół par. odbudowano w 1843 r.; przechowują się w nim metryki od 1795 r. Par. (dek. mielecki) obejmuje: Rzemień z Łużem, Rzyska z Porębami i Tuszynę. Osada graniczy na płn. z Rzyskami, na płd. z folw. Rzemienia Rejowcem a na wschód z rzemieńskim lasem (bór sosnowy), częścią puszczy sandomierskiej. *Mac.*

Rzodkiewnica, wś włośc., pow. przasnyski, gm. i par. Zaremby, ma 29 dm., 188 mk., 651 mr. ziemi użytk. i 796 mr. nieuż. W 1827 r. 15 dm., 83 mk. Leży w błotnistej okolicy, przerzniętej przez rzeki: Orzyc i Omulew.

Rzodkwin, pow. mogilnicki, ob. *Rzadkwin.*

Rzońce, fol., pow. ostrowski, gm. i par. Długosiodło. Jestto stara osada, wspominana w dok. z 1545 r. (Gloger, Ziemia bielska).

Rzozów, w dok. z XIII w. *Zoyow*, *Zorzow*, wś, pow. wielicki, na lew. brzegu Skawinki, przy drodze ze Skawiny do Przytkowic, w okolicy pagórkowatej, składa się z 99 dm. i 534 mk.; 517 rz.-kat. a 17 izrael. Dawniej włość klasztoru tynieckiego, należy teraz do funduszu religijnego, który tu ma 165 roli, 13 łąk, 20 past. i 1 mr. lasu; pos. mn. ma 441 roli, 47 łąk, 15 past. i 14 mr. lasu. Par. rz.-kat. i urz. poczt. w Skawinie (o 4·6 klm.). Graniczy na płd. z Gołuchowicami, na zach. z Borkiem Szlacheckim, na płn. ze Skawiną a na zach. z Radziszowem. Wieś spotykamy często w dyplomach klasztoru tynieckiego (Kod. tyn., wyd. Kętrzyńskiego); tak w podrobionych dokum. Władysława ks. opolskiego z r. 1283 (str. 61) i Pawła, biskupa krak., z 1287 (str. 66), jak w dokum. z 24 czerwca 1335 r. (ibid., str. 91), w którym stwierdza opat Michał sprzedaż sołtystwa za 50 gr. praskich braciom Andrzejowi i Janowi, obowiązując ich, aby założyli wieś na prawie niemieckiem (średzkiem) w miejsce wsi na prawie polskiem erygowanej. Zdaje się jednak, że dopiero teraz powstała wieś na prawie polskiem, bo dyplomem danym w Krakowie 28 grudnia 1440 r. (str. 304) uwolnił Wacław, ks. oświecimski, mieszkańców od sądownictwa książęcego i uciążliwości prawa polskiego, z wyjątkiem potrawnego i poradlnego, dyplomem zaś z 5 paźdz. 1449 r. danym w Zatorze (ibid., 320) zwolnił ich i od tych danin, co zatwierdzono w r. 1470 (str. 491). We wszystkich dokum. wymieniono Rz. jako własność klasztoru tynieckiego, Długosz atoli ma wiadomości (L. B., III, 217), że od r. 1287 miał tam klasztor tylko dziesięciny, otrzymane wzamian od bisk. krak. Pawła, na co istniał w owym czasie przywilej (ów podrobiony, str. 66 w Kodeksie) a wieś kupił dopiero opat Bogdan (1430—1448) od Wacława, ks. opolskiego (ibid., III, 192). W potwierdzeniach posiadłości klasztornych przez Kazimierza Jagiellończyka z r. 1456 (Kod. tyn., 406) i dawnych przywilejów klasztornych przez Janusza ks. zatorskiego z 6 marca 1490 jest włością klasztorną (ibid., 531). Opłaty na rzecz klasztoru były dosyć znaczne. Długosz podaje, że kmieć z półłanku płacił 8 do 10 gr. a wszyscy razem dawali klasztorowi 80 jaj, 8 serów, odrabiali pańszczyznę i powabę na wiosnę i w jesieni; dawali 32 miar osepu, 22 miar owsa i 11 miar jęczmienia. Dwie karczmy z rolami płaciły czynszu 2 grzywny a młyn otręby. Nadto kmiecie dawali dziesięcinę snopową i konopną i trzy razy w roku podwody do klasztoru. Poradlnego płacili na wielkanoc po 3 fertony a na św. Michał grzywnę. Sołtys oddawał tylko snopową dziesięcinę. W 1581 (Pawiński, Małop., 42) było w tej wsi 13 półłanków km., 4 komorn. z bydłem i 1 bez bydła. Trzymał ją od klasztoru Brzechwa. Po supressyi klasztoru wcielona do funduszu religijnego. *Mac.*

Rzucewo, ob. *Rucewo.*

Rzuchów 1.) kol., os. karcz. nad rz. Nerem, w pobliżu ujścia do Warty, pow. kolski, gm. i par. Chełmno, odl. od Koła 10 w.; kol. ma 67 dm., 632 mk.; os. 1 dm., 7 mk.; os. karcz. 1 dm., 7 mk. W 1827 r. 28 dm., 455 mk. Rz. wraz z Chełmnem i kilka innymi wsiami był własnością Bogumiła, arcyb. gnieźn., który umierając w 1182 r. (w Dobrowie pod Kołem) zapisał te dobra klasztorowi w Łeknie (ob. Sł. Geogr., VIII, 660). Następnie przeszły w poczet dóbr arcybiskupich. Na początku XVI w. łany wójtowskie dawały dziesięcinę pleb. w Chełmnie a kmiece na stół arcybiskupi (Łaski, L. B., II, 443). Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 Rz., własność arcyb gnieźn., miała 7 łan., 3 zagr., 1 młyn dziedziczny, czynszowy $^1/_2$ łanu, wójt. 2 łany, rybaków 8 po gr. 8 (Pawiński, Wielkop., II, 53). 2.) **Rz.,** wś nad rz. Kamienną, pow. opatowski, gm. Bodzechów, par. Grocholice (Wszechświęte), odl. od Opatowa 8 w., od Ostrowca 8 w., ma 22 dm., 171 mk. W 1827 r. 13 dm., 60 mk. Rz. leży na stokach Łysogór. Obok żyznej gleby posiada bogactwa mineralne, które przed 1860 r. były eksploatowane. Bracia Dowborowie, dziedzice Rz. i i sąsiedniego Miłkowa, otworzyli tu fabrykę wyrobów fajansowych i kamiennych, która upadła z powodu braku funduszów i złego kierownictwa. Prócz glinki ogniotrwałej są tu pokłady, cienkie bardzo, węgla kamiennego i pokłady rudy żelaznej (35%), dobywanej przed 1860 r. dla zakładów w Klimkiewiczowie. Lasy okoliczne obfitują w modrzewie. Dobra Rz. składały się w 1885 r. z fol. Rz. i Romanów, attyn. Deszkówek, rozl. mr. 563: gr. or. i ogr. mr. 518, past. mr. 7, lasu mr. 5; os. czynsz. mr. 4, nieuż. mr. 29; bud. mur. 4, z drzewa 14; płodozmian 8-pol., 2 wiatraki. Wś Rz. os. 14, z gr. mr. 119. W połowie XV w. wieś ta była własnością Mikołaja Podlodowskiego h. Janina, miała 13 łan. kmiec., 2 karczmy z rolą, 1 zagr. z rolą, którzy dawali dziesięcinę snopową i 4 pęki konopi, wartości 7 grzyw., wikaryatowi kollegiaty opatowskiej. W drugim opisie Długosza podano 16 łanów i wartość dziesięciny na 16 grzyw. oceniono (Długosz, L. B., I, 590; II, 507). W 1578 r. Łukasz Kocimowski miał 3 osad., $1^1/_2$ łan., 3 zagr., 3 biednych; Hieronim Kocimowski 1 osad., $^1/_2$ łanu, 1 zagr., 2 komor.; Moluski 3 osad., $^3/_4$ łan. (Pawiń., Małop., 184). *Br. Ch.*

Rzuchów al. *Rzochów*, wś, pow. łańcucki, na praw. brzegu Sanu, przy gościńcu z Sieniawy do Leżajska, z mostem na Sanie, w okolicy równej (177 mt. npm.), piaszczystej. Od wschodu i płn. lotne piaski, od płd. wś Piskorowice. Piaski obecnie są ustalane i zalesiane. Par. rz.-kat. w Leżajsku (o 6 klm.). Wś ma 86 dm. i 490 mk.; 38 rz.-kat., 397 gr.-kat., 6 ew. i 49 izrael. Par. gr.-kat. w Kuryłówce. Pos. więk. (Alfr. hr. Potockiego), jako attyn. Leżajska, składa się z 10 mr. roli i 8 mr. łąk; mn. pos. z 476 roli, 256 łąk, 303 past. i 35 mr. lasu. *Mac.*

Rzuchów, wś i dobra ryc. nad rzką Suminą, pow. rybnicki, par. Pstrążna, odl. 1·9 mili od Rybnika. W 1861 r. 47 dm., 380 mk. (5 ew.); obszar dóbr ma 1588 mr., wiejski 368 mr. Do dóbr należą: fol. Dąbrówki, karczma Łopacz. Obszar dworski wydrenowany, łąki nawodniane. We wsi młyn wodny.

Rzuchowice, ob. *Żuchowice.*

Rzuchowa, wś, pow. tarnowski, w okolicy pagórkowatej, na lewym brzegu Biały, wznies. 210 do 266 mt. npm., par. rz.-kat. w Pleśny, tamże st. kol. Tarnów-Leluchów. Zbudowana nad potokiem, ma 35 dm., dwór, szkołę i gorzelnię. Odleglejsze grupy chat są: Buczyny (8 dm.), Podgórki (12 dm.) i Podlesie (16 dm.). Na obszarze dwor. 2 dm. a w Młynówce 7 dm. Ludność składa się z 566 osób; 549 rz.-kat. i 17 izrael. Obszar więk. pos. (Leop. Dietla) wynosi 343 roli, 7 łąk, 21 past. i 71 mr. lasu; pos. mn. 301 roli, 33 łąk, 48 past. i 2 mr. lasu. Gleba rędzinna, urodzajna. W XVI w. była Rz. własnością Dębickich (Pawiński, Małop., 262, 465 i 547). Graniczy na płn. z Koszycami Małemi, na zachód z Szczepanowicami a na płd. z Pleśną.

Rzuchowo, wś i fol., pow. rypiński, gm. Szczutowo, par. Karnkowo, odl. 7 w. od Rypina, ma 20 dm., 221 mk., 693 mr. ziemi użyt. i 48 mr. nieuż. Młyn wodny. W 1827 r. 12 dm., 185 mk. Według reg. pob. pow. lipnowskiego z r. 1564 we wsi Rz., parafii Wierzbik, mieli: Mikołaj Woleczki $^1/_2$ łanu; Stanisław Rzusewski z synem 1 łan. Młynarz od jednego koła korzecznego; 4 Suchodolskich po 1 łanie a Jakub Suchodolski jeszcze 2 zagr., Adryan Makowiecki $^1/_2$ łanu. Płacono poboru 3 fl. 10 gr. (Pawiński, Wielkop., I, 314). R. 1789 były tu 4 części szlacheckie, wysiewające 20 korcy żyta. *Br. Ch.*

Rzucin 1.) fol. pryw., pow. wilejski, o 65 w. od Wilejki, gm. Gruzdowo, 1 dm., 19 ukr. kat. 2.) **Rz.** al. *Razanowo*, zaśc., pow. wilejski, o 64 w. od mka Wilejki, w 3 okr. pol., gm. Gruzdowo, 1 dm., 8 mk. kat.

Rzuców, wś i fol. nad rzką Jabłonicą, powiat konecki, gm. i par. Chlewiska, odl. od Końskich 40 w., posiada pokłady glinki, kamienia ciosowego, kopalnie rudy żelaznej, wielki piec, walcownię sztabową, walcownię blachową, fabr. gwoździ, fabr. zapałek, 2 młyny, 48 dm., 405 mk. W 1827 r. 21 dm., 130 mk. W połowie XV w. Rz., własność Nynkowskiej, miał łany km., z których dziesięcinę dawano pleb. w Chlewiskach (Długosz, L. B., II, 519). Wielki piec założył tu w XVIII w. Leszczyński. W 1838 r. dziedzic dóbr Kryger rozwinął tutejsze zakłady żelazne, urządzając pudlingarnię i walcownię. Około 1862 r. produkcya wynosiła 15,000 cent. żelaza lanego, 10,000 cent. blachy i 4000 cent. w drobnych wyrobach. Były prócz tego warsztaty stolarskie, gontarnia, heblarnia. Piec wielki obsługiwała maszyzna parowa o sile 8 koni, a walcownię blachy maszyna o sile 24 koni. W 1875 r. wyrobiono żelaza surowca 40,370 pud., kutego 28,750 pud. W 1880 r. fol. Rz. rozl. mr. 1529: gr. or. i ogr. mr. 148, łąk mr. 24, past. mr. 19, wody mr. 16, lasu mr. 1251, nieuż. mr. 71; bud. mur. 9, z drzewa 6; płodozm. 10-polowy, las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś Rz. os. 49, z gr. mr. 125; wś Wandów os. 31, z gr. mr. 71; wś Ostrówek os. 6, z gr. mr. 23; wś Wola Kuroszowa os. 30, z gr. mr. 172. *Br. Ch.*

Rzujewice, ob. *Rzejowice.*

Rzuno, jezioro w pow. kościerskim, wznies. 151 mt. npm., na zachód od jez. Wdzickiego.

Rzuski, w XVI w. *Rzusky.* Według reg. pob. pow. orłowskiego z r. 1576 należała do par. Bedlno. Mateusz Rzusiński Piotrowski $^1/_2$ łanu, Mateusz Rzus. Głowacz $^1/_4$ łanu, Albert Rzusiński i Jan Frączkiewicz $^1/_2$ łanu, Stan. i Wincenty $^1/_8$ łanu, bracia Ostojscy $^1/_2$ łanu, Feliks Tarnowski $^1/_4$ łanu (Pawiński, Wielkop., II, 144). Dziś nie istnieje.

Rzuszcze 1.) al. *Rzuszyce*, niem. *Ruschuetz*, dobra ryc. w Pomeranii, pow. słupski, st. p. Główczyce; 887 ha wraz z fol. Sophiental (7 dm. i 99 mk.), samo Rz. ma 10 dm., 174 mk. ew. 2.) **Rz.,** wś, tamże, 254 ha; 1885 r. 16 dm., 25 dym., 145 mk. ew. *Kś. Fr.*

Rzut *Mały* i *Wielki*, miejscowości na łąkach, pod Marszałkami, w pow. ostrzeszowskim.

Rzy, wś włośc., pow. ciechanowski, gm. Ojrzeń, par. Sochocin, odl. o 21 w. od Ciechanowa; ma 22 dm., 196 mk., 547 mr. W 1827 r. 18 dm., 132 mk. par. Pałuki.

Rzybrzyczka, góra lesista, w obr. Górek Wielkich (Gross-Gurck), w pow. bielskim, na wschód od wsi, na lew. brzegu pot. Jasionki a praw. brzegu Bronicy. Wznies. 589 mt. npm. Na płd. szczyt Łazek (716 mt.), a na płn. Górka (474 mt.). *Br. G.*

Rzyce, fol. dóbr Cieszowa, w pow. lublinieckim.

Rzycz 1.) al. *Długojowska Wola*, wś w par. Stary Radom. Obecnie nie istnieje. Wspo-

mina ją Długosz (L. B., I, 447). W XVI w. już niewykazana w reg. pob. pow. radomskiego. 2.) **Rz.**, według reg. pob. pow. szadkowskiego z r. 1552—1553 w par. Korczow, miała w części Stanisława Wężyka 1 osad. $^1/_2$ łanu. Część Piotra i Jana Wężyków 3 osad. (Pawiński, Wielkop., II, 230). Dziś nie istnieje pod tą nazwą. *Br. Ch.*

Rzycze, fol., pow. lubliniecki, ob. *Rzyce.*

Rzyczki, wś, pow. nowogradwołyński, na pograniczu pow. rowieńskiego, gm. Korzec, ma 180 dusz włośc., 543 dz. ziemi włośc. Należy do dóbr Hołownica, Załęskich. *L. R.*

Rzyczkowo al. *Rzeczki*, wś i fol., pow. krobski (Rawicz), o 5 klm. na płn.-wschód od Górki Miejskiej, na lew. brzegu Dąbrożny (dopł. Orli); par. Niepart, poczta w Górce Miejskiej (Goerchen), st. dr. żel. w Rawiczu o 13 klm. Wś ma 13 dm., 98 mk. (60 kat., 38 prot.) i 88 ha (76 roli, 8 łąk). Fol. ma 10 dm., 41 mk. kat. i 169 ha (145 roli, 20 łąk); właścicielem jest ordynat Antoni ks. Sułkowski. *E. Cal.*

Rzyczniak, ob. *Rzeczniak.*

Rzyki, wś, pow. wadowicki, w szerokiej dolinie, 419 mt. npm., u zlewiska pot. Klimazki z pot. Rzykami (dopł. Wieprzówki). Od płd. otaczają dolinę wzgórza lesiste ze szczytem Łamana Skała (934 mt.), od której jako odnoża odłączają się pasma ku płn.-wschodowi i płn.-zachodowi, zamykające dolinę. W paśmie dzielącem dopływy Wieprzówki i Skawy jest szczyt Garncarz (802 mt.), na zachodzie Jawornica (834 mt.). W samych widłach potoków stoi murowany kościół, erygowany w r. 1796 (filia par. w Wieprzu). Obok niego kupi się kilkanaście chat, inne zaś ciągną się w górę potoku i tworzą osady: Jagódka, Mydlarze, Sordelówka, Hatale, Frączaki i Maskówka. Wś (odl. 7 klm. od Andrychowa) liczy 290 dm. i 1771 mk. rz.-kat. Więk. pos. (Augusta hr. Potockiego) wynosi 2 łąk, 7 past. i 1785 mr. lasu; pos. mn. ma 1145 roli, 196 łąk, 1092 past. i 148 mr. lasu. Rz. graniczą na północ z Sułkowicami i Zagórnikiem, na wschód z Kaczyną, na zachód z Targanicami. *Mac.*

Rzym, rus. *Rym*, karczma, pow. hajsyński, gm. Krasnopółka, par. Granów, przy trakcie pocztowym między Hajsynem i Iwangrodem i wsiami Michałówką i Krasnopółką. Do karczmy tej przywiązana jest legenda o Twardowskim, który, pilnując się żeby dyabeł nie złapał go w Rzymie, nie wiedząc o nazwisku karczmy, dał się tutaj zajść niespodzianie dyabłu i tylko sprytem wykręcił się z jego ręku. Legenda ta zresztą przywiązana jest i do innych miejscowości. *X. M. O.*

Rzym, karczma, pow. wielicki, ob. *Łazany.*

Rzym, 1390 *Roma*, niem. *Rom*, wś i fol., pow. wągrowiecki (Żnin), o 3 klm. na zach.-południe od Rogowa (poczta), na zachod. wybrzeżu jez. Zioło. par. Kołdrąb, st. dr. żel. w Łopiennie o $7^1/_2$ klm. Z Rz. pisał się Stanisław brat Tomisława w r. 1390 (Akta grod. porn., wyd. 1888 r.); około 1533 r. składał się Rz. z samych łanów kmiecych i sołtysich. Reg. pob. z r. 1580 i 1618 nie wykazują tej osady. Przy schyłku zeszłego stulecia był dziedzicem Leon Moszczeński, właściciel Janówca, a później Iłowieccy. Wś ma 12 dm., 135 mk. (110 kat., 25 prot.) i 181 ha (161 roli, 6 łąk). Folwark (6 dm. i 60 mk.) wchodzi w skład okr. domin Sarbinowo. *E. Cal.*

Rzym, niem. *Sandkrug*, karczma nad Wisłą, pow. gdański nizinny, gm. Krakowo. W spisie urzęd. z r. 1885 niewymieniona, istniała jednak jeszcze r. 1869. *Ks. Fr.*

Rzym *Tabory*, wś, pow. łomżyński. W 1866 r. wchodziła w skład dóbr rząd. Nowogród, miała 12 os., 307 mr. (ob. t. VII, 247).

Rzymachowo, pow. gnieźnieński, ob. *Rzemiechów.*

Rzymiec, wś, fol., młyn, pow. rawski, gm. Starawieś, par. Biała; wś ma 14 dm., 104 mk., 206 mr.; fol. 2 dm., 6 mk. W 1827 r. 8 dm., 79 mk. Fol. Rz. włączony został w 1885 r. do obszaru dóbr Szwejki Wielkie.

Rzymki, wś włośc., pow. łukowski, gm. Skrzyszew, par. Ulan, ma 23 dm., 185 mk., 640 mr.

Rzymsko, wś i fol. w pobliżu rz. Warty, pow. turecki, gm. Ostrów Warcki, par. Miłkowice, odl. od Turka 20 w. Posiada wiatrak. Wś ma 15 dm., wraz z ws. Dąbrowa i Ostrówek 270 mk.; fol. 10 dm., 76 mk. W 1827 r. 17 dm., 129 mk., par. Głuchów. Dobra Rz. składały się w 1885 r. z fol. Rz. i Ostrówek, rozl. mr. 2253: fol. Rz. gr. or. i ogr. mr. 385, łąk mr. 30, past. mr. 50, lasu mr. 1242, nieuż. mr. 42; bud. mur. 2, z drzewa 12, las nieurządzony; fol. Ostrówek gr. or. i ogr. mr. 312, łąk mr. 104, past. mr. 71, nieuż. mr. 16; bud. mur. 3, z drzewa 4. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś Rz. os. 19, z gr. mr. 25; wś Dąbrowa os. 10, z gr. mr. 60; wś Ostrówek os. 11, z gr. mr. 169. Na początku XVI w. folw. dawał dziesięcinę pleb. w Rososzycy, zaś łany kmiece dawały pleb. w Miłkowicach tylko kolędę po 2 gr. z łanu (Łaski, L. B., I, 407). W 1553 r. 3 łany, a w r. 1576 4 łany (Pawiński, Wielkop., II, 225). *Br. Ch.*

Rzynkowice, niem. *Ringwitz*, 1534 r. *Rzenzkowitz*, wś, pow. prądnicki, par. Friedland. Leży na granicy pow. niemodlińskiego. W 1861 r. 89 dm., 595 mk. mk., 2 sołtystwa, 86 gospod., 15 zagrod., 35 komorn., 850 mr. obszaru. Szkoła w miejscu.

Rzypińce, mylnie, ob. *Rzepińce.*

Rzyska al. *Rzyski*, wś i fol., pow. radzy-

miński, gm. Klembów, par. Radzymin, ma 79 mk., 230 mr. dwors., 241 mr. włośc. W 1827 r. było 3 dm., 13 mk. Wchodziła w skład dóbr Kraszew.

Rzyska, część Wojsławia, pow. miełecki, na praw. brzegu Wisłoki, między Wojsławiem a Rzochowem, tworzy osobną grupę domów (57 dm.), zaś dwór (10 dm.) znajduje się na połud. krańcu Wojsławia. Na obu obszarach przebywa 341 mk., 321 rzym.-kat. i 20 izrael. Gleba piaszczysta, nad rzeką urodzajna, lasy szpilkowe. Pos. więk. (spadk. Aleks. Sękowskiego) wynosi 412 mr. roli, 54 mr. łąk i ogrodu, 20 mr. past. i 1065 mr. lasu; pos. mn. 140 mr. roli, 16 mr. łąk, 11 mr. past. i 1 mr. lasu. Od wschodu otacza osadę bór sosnowy. *Mac.*

Rzyski-Pajewo, pow. ciechanowski, ob. *Pajewo.*

Rzyszczów, sioło nad rzką Niebożką, pow. włodzimierski, na pograniczu Galicyi, na połud.-wschód od mka Drużkopola, dawniej w pow. łuckim.

Rzyszczów, w dokum. *Irzyszczów*, mko nad zatoką Dniepru, w wązkiej dolinie, w głębi której płynie strumień Lechlicz, pow. kijowski, w 4 okr. pol., gm. Rzyszczów, odl. o 80 w. na płd.-wschód od Kijowa. Z dwóch stron okrążają mczko góry. Na jednej z nich, panującej nad Rz., jest zamczysko ośmiokątne z bastionami po węgłach. Góra ta nazywa się Iwan al. Iwanhora; lud utrzymuje, że na niej stał Jan Kazimierz i przypatrywał się przeprawie wojsk swoich przez Dniepr w 1663 r. Niedawno zawaliła się część góry w rzekę. Jest także w mczku cerkowiszcze otoczone wałami. Drugie okopy, zwane horodyszczem, znajdują się w pobliżu Rz. w lesie nad Dnieprem. Dawniej Dniepr dalej płynął, potem wyrznął sobie bliższe koryto; opuszczone, nazwane jest przez lud Staryk, jak wszystkie zamulone rzek łoża. W 1885 r. było tu 7577 mk.; Pochilewicz podaje 8034 mk. (3944 prawosł., 204 katol., 14 roskolników i 3872 żydów). W 1740 r. było w Rz. 150 dm. i 800 mk., w 1793 r. 130 dm. i wraz z Berezówką 1291 mk., w 1867 r., 672 dm. i 5142 mk. W mku znajdują się dwie cerkwie: p. w. św. Trójcy z 1766 r. drewniana, i murowana z 1860 r., kościół katol., synagoga, 3 domy modlitwy żydowskie, szpital należący do ekonomii, apteka, cukrownia, browar, gorzelnia, 4 młyny wodne, młyn parowy, fabryka odlewów żelaznych, dwie garbarnie, biuro asesora policyjnego (stanowego prystawa), sędzia śledczy, szkoła ludowa, kilka magazynów zbożowych. Targi odbywają się raz na tydzień, jarmarki zaś 23 kwietnia, 1 lipca, 14 września i 6 grudnia. Pod mkiem i do dworu należy 1467 dzies., włościanom zaś wdzielno 2001 dzies. ziemi, z której płacą 3007 rs. 51 kop. wykupu. Glebę stanowi wyborny czarnoziem. Nazwa mka zdaje się pochodzić od wyrazu „rżysko“ (żytnisko). Współbrzmienną nazwę nosi też wś w gub. wołyńskiej, będąca gniazdem rodziny Rzyszczewskich. Niewiemy kiedy był założony Rz. nad Dnieprem, w każdym razie nienależy go plątać (jak to czyni Pochilewicz) z grodem Wrzyszcze, istniejącym jeszcze za Rusi wielkoksiążęcej, albowiem ten ostatni leżał nad rzeką Desną w dzisiejszej gub. orłowskiej. W aktach miejscowych pierwsze wzmianki o Rz. spotykamy przy końcu XVI w. Należał on wtedy w jednej połowie (która Horodyszczem się zwała) do Skobiejków Kordyszów, w drugiej do Chaleckich. W 1588 r. Filonowa Kordyszowa cały swój majątek, to jest swoją połowę w Rz. (al. Horodyszcze), jako też sąsiedni Chodorów, tudzież Hulatycze i Woronów sprzedała Andrzejowi Chaleckiemu (Ksiąg grodz. i ziemsk. znajdujących się w magistracie kijow. z essencyą wypisany regestr, rkp.). Chaleckich było dwóch braci: Jerzy i Andrzej. Pierwszy osiadł na połowie Rz., z warunkiem spłacenia bratu należnej temuż schedy jego; drugi na nabytym przez siebie Chodorowie i drugiej połowie Rz. al. Horodyszcza. W Rz. w połowie Jerzego był już wtedy obronny zameczek, a mczko zaś całe było dokoła opalisadowane. Jerzy niedługo potem umarł bezpotomnie i Andrzej po nim wziął w spadku połowę jego w Rz. W 1596 r. d. 11 maja przypłynął tu na statku Erich von Steblau Lassota, poseł od cesarza Rudolfa II, udający się Dnieprem na Zaporoże. Oczekiwał on tu dni kilka na pieniądze, które mu miał przywieść Jakub Henkiel. Jakoż ten ostatni przywiózł mu 8000 czerwońców. Ale — opowiada Lassota w swoich podróżnych zapiskach — d. 28 maja przybyło do Rz. kilku szlachciców (von Adel) czyli rycerzy, którzy w swoich kwaterach prowadzili z sobą tak podejrzane dyskursa, iż dawało to nam powód do obawy, abyśmy niestracili naszych pieniędzy. Jakoż postanowiliśmy natychmiast wyruszyć w dół Dniepru, niezważając, że to był dzień święta uroczystego (Putew. zapiski, str. 23—4). Andrzej Chalecki był ożeniony z Halszką Chwalczewską, miał z nią synów: Józafiana, Piotra i Franciszka. Żona mu umarła z moru, który jednocześnie zabrał dwóch jej braci i trzy siostry (ks. Kozikową, Deniskową i Kotlińską). Z rodzeństwa została tylko ks. Kirykowa Rużyńska (Summar. akt łuckich, w zb. Zygm. Radzimińskiego). Po śmierci Andrzeja, synowie jego podzielili się pozostałemi dobrami: Chodorów posiadł Piotr, a Rz. Józefian z Franciszkiem. Wkrótce potem Józe-

fian występuje jako dziedzic całkowitego Rz. W tym czasie mieszczanie kaniowscy i bohusławscy zajęli znaczny obszar gruntów od Rzyszczowszczyzny oderwany i pozakładali tam futory i pasieki, które się pozamieniały na wioski. Były to: Rosochy, Czernysze, Dudary, Czaplińce, Pije, Prucki, Mołodowce, Tuszkow-Młynek i Kozin. Józafian Chalecki chcąc przywłaszczeniom tym położyć koniec, skarzył się w sądach zadwornych i otrzymał kilka komisyi, ale komisarze dla częstych napadów tatarskich, nigdy zjechać nie mogli. Kiedy w 1616 r. lustratorowie zjechali dla rewizyi sstwa kaniowskiego to, wskutek protestacyi Chaleckiego, wioski powyższe zostały przez lustratorów uznane za niepodlegające lustracyi. Sprzykrzywszy sobie ów ciągły zatarg, sprzedał Chalecki całą Rzyszczowszczyznę Aleksandrowi Konstantemu Woroniczowi, z prawem dochodzenia oderwanych gruntów, a sam wyniósł się na Litwę. Nowy nabywca Rz. prawdopodobnie wzniósł tu nowy zamek na górze, Iwan nazwanej, ile że dawny zameczek Chaleckich stał w samem mczku, w miejscu, które dziś Cerkowiszczem się zowie. Nowy zamek musiał być dość umocniony i dla tego księga „Bolszoho Czerteża“, wydana w 1627 r., zalicza Rz. do miejsc utwierdzonych. Woronicz zbudował też tu zapewne i monaster (dziś dziewiczy Preobrażeński). Miał on synów: Wasyla, Mikołaja, Fedora i Filona. Wszyscy oni w równych „sortes“ Rz. się między sobą podzielili. Filon Woronicz zmarł bezdzietny w Rz. 1639 r. (Jerlicz, t. II, str. 44), część więc jego spadkowo przeszła na braci: Teodora (zm. w 1646 r.) i na Mikołaja, tudzież na synów zmarłego przedtem Wasyla. W 1644 r. Jerzy Daniel Woronicz, skarbnik kijow., syn Wasyla, sprzedaje swój dział w Rz. i Chodorowie Januszowi Tyszkiewiczowi, wwodzie kijowskiemu, dziedzicowi dóbr Machnówki i Berdyczowa. Gospodarny wojewoda rozwinął też działalność swą około podniesienia dóbr i Rz. urósł rychło, dzięki położeniu które sprzyjało żegludze i stosunkom handlowym. Port rzyszczowski począł ściągać produkty z całej Ukrainy. Tyszkiewicz w swoich włościach (w Machnówce, Berdyczowie i Rz.) podniósł gospodarstwo, wiele łożąc na melioracyę. Mamy ślady w aktach o znacznej ilości zboża, które z dóbr swoich dla spławu Dnieprem do portu w Rz. dostawiał (Ksiąg grodz. i ziemsk. kijow. regestr). Wprowadzonym przez siebie jezuitom zapisał w 1646 r. na dobrach rzyszczowskich i chodorowskich 30,000 złp. W zapisie tym tak mówi: „Ja in zelo pietatis in Deum et Religionem sanctam Catolicam Orthodoxam ductus, a chcąc, aby się chwała Boga Wszechmogącego szerzyła i mnożyła i studya tak wiary katolickiej, jako i nauk wyzwolonych kwitnęły, umyśliłem zakon wieleb. w Bogu oo. jezuitów w mieście JKM. kijowskiem fundować, jakoż onych fundując na dobrach moich dziedzicznych, mianowicie w części mojej dziedzicznej w miasteczkach Rz. i Chodorowie, także innych wsiach do tej części należących, cum omnibus attinentiis w W. Kijow. i p. leżących, in vim perpetuae fundationis 30,000 złp. zapisuję, a to w sposób wyderkafu, od której pryncypalnej sumy 30,000 ja sam i sukcessorowie moi, albo ten, ktokolwiek będzie possesor tych dóbr mianowanych, ma i powinien będzie każdego roku na czas i dzień naznaczony.... annum censum od samej pryncypalnej summy kollegium kijow. płacić“ etc., etc. (Dokument w zb. piszącego). W 1646 r. zmarł współdziedzic Rz. Teodor Woronicz, podczaszy kijow. Pochowany został w monasterze Tryhurskim (Jerlicz). Za czasów wojen Chmielnickiego rozpierzchli się po świecie Woronicze, współdziedzice Rz., a także i wojew. Janusz Tyszkiewicz. Umarł on w Lnblinie 1649 r. W 1649 r. Kozacy zajęli Rz., stanęła tu ich sotnia t. zw. „irzyszczowska“, wchodząca w skład pułku kaniowskiego. Sotnikiem jej był Czuhaj (Bodianski). Tyszkiewicze, spadkobiercy Janusza, woj. kijowskiego, zjechali się w 1650 r. do Warszawy dla działu dóbr ukraińskich, które jednak z powodu zajęcia przez Kozaków, tytularnie tylko posiąść mogli. Rz. i Chodorów w skutek tegoż działu przeszedł na Mikołaja i Bartosza Tyszkiewiczów (Notaty Sztejna). W 1663 r. Jan Kazimierz wyruszywszy na Zadnieprze, d. 10 listopada stanął w Rz. z wojskami. Nazajutrz rozpoczęła się przeprawa przez rzekę. Na 17 bajdakach, które dostarczył był pułkownik kozacki Haneńko, król, niezważając na słotę i zimno, wyprawił dwa regimenty piechoty i kilka dragonii, dla obrony brzegów rzeki z tamtej strony, potem dwie kępy, w pośród rzeki będące, armatą i piechotą osadziwszy, kazał ufortyfikować dla obrony przeprawy, jeśliby z Kijowa nieprzyjaciel wypadłszy, ów brzeg chciał bronić. Zaczem i cała armia zaczęła się przeprawiać, podzielona na trzy kolumny: pierwszą dowodził sam król, drugą Stefan Czarniecki, wwoda ruski, i Bohun, trzecią, w której byli Tatarzy, hetman Tetera i pułkownik kozacki Hulanicki. Przeprawa ta odbyła się 13 listopada (Anonim Raczyńskiego, t. II, str. 240; Jerlicz, t. II, str. 83; Kostomarow: Ruina, str. 14). Tradycya mówi, że król przypatrywał się przeprawie wojsk z góry wyniosłej, która dziś nosi nazwę Iwanhory. W orszaku króla znajdowało się dwóch Francuzów, hr. de Guiche i Lousigny, synowie marszałka de Grammont.

Kiedy w 1664 r. skończyła się niefortunna wyprawa, Stefan Czarniecki, odprowadziwszy króla na Litwę, dopędził wojsko powracające niedaleko Dniepru i pod Rzyszczowem się przeprawił po lodach. Był z nim także i Jan Sobieski, obożny kor. (Anonim Raczyńskiego, II, str. 283). Podczas wojny kozackiej Rz. trzymał z Doroszenkiem, ale gdy w 1673 r. wojska rossyjskie z Romadanowskim szły na Czehryn przeciwko niemu, miasto poddało się bez walki (Bantysz, t. II, str. 134). Gdy w 1677 r. Jurko Chmielnicki z Turkami obległ Czechryn, Tatarzy, rozbiegłszy się po kraju, spalili Rz. Wtedy to, według wyrażenia współczesnego, Rz. „rozszedł się". Mieszkańcy, opuściwszy niedopalone szczątki domów, rozbiegli się po lasach. Ostateczny kres przyszedł na Rz. za buntu Janenka w 1678 r. Truszczenko, z ręki Janenka zajął Rz. Hetman lewego brzegu Samojłowicz wysłał syna Semena, aby wszystkie horodki prawego brzegu zburzył, a ludność za Dniepr przepędził. Młody Samojłowicz, połączywszy się z wwodą Neplujewym, d. 24 lutego podstąpił pod Rz. Truszczenko, mając na zamku zasoby obronne, postanowił bronić się do ostatka. Ale zanim Samojłowicz z Neplujewym blokadę rozpoczęli, Tatarzy z mczka już pierzchnęli, tak że Truszczenko pozostał na zamku z 30 Tatarami i ze 40 Kozakami z Korsunia, Derenkowca i Drabowki. Samojłowicz opanowawszy mczko bez walki, wzniósł ruchome baszty (tury), z których ogień działowy miotać zaczęto na zamek. Drewniane opasania zostały rozbite, a także i trzy narożne baszty, ale że wał był wysoki, niedolatywały przeto kule w środek zamku. Podwyższono więc tury. Niedostawało oblężonym wody, a więc śniegiem ją zastępowali, a gdy śnieg stopniał od ognia, pili kwas burakowy. Wreszcie zmuszeni byli uledz. Dnia 25 lutego Kozacy i hufce rossyjskie weszły na zamek, który został spalony a załoga zabrana. Truszczenkę zostawiono losowi, jaki mu hetm. Samojłowicz zgotuje. Z mczka zaś i wiosek okolicznych mieszkańców przepędzono za Dniepr (Samowidziec, str. 70, Kostomarow: Ruina, str. 600). Rz. i okolica opustoszały. Traktat Grzymułtowskiego, niedługo potem (1686 r.) zawarty, zawarował, aby cały pas brzegowy nad Dnieprem, zacząwszy od Stajek aż do Kryłowa, w obręb którego wchodził też i Rz., zostawał pustym aż do dalszej decyzyi (Vol. leg.). Tymczasem gdy się to dzieje, dziedzice Rz. Tyszkiewicze przesiadywali w swych majętnościach na Litwie, a Woronicze po świecie się tułali. Adam Woronicz, jeden z współdziedziców Rzyszczowszczyzny, w 1693 r. dopiero „wyszły z więzów bissurmańskich", powrócił do kraju (Laudum wwództwa kijow. 1693 r.). Wbrew atoli wzmiankowanemu traktatowi, ludność sielska, z hetmańszczyzny się wynosząc, napowrót zaczęła zajmować opuszczone siedziby. Władze miejscowe stawiały wprawdzie temu przeszkody, lecz przesiedlający się mimo to wdzierali się w obręb pusty, w mniemaniu, że takowy do nikogo nie należy. W 1702 r. Rz. począł się zaludniać. W 1709 r. hetm. lewego brzegu Ukrainy, Skoropadzki nadał był nawet mczko wraz z Chodorowem sofijskiemu monasterowi w Kijowie, ale nadanie utrzymać się nie mogło. Tyczasem około tego czasu i prawomocni dziedzice dawni do swych pustych dóbr zaczęli się zgłaszać, a między innemi i Woronicze, Tyszkiewicze i Hołowińscy. Ci ostatni w spadku po Woroniczach także jakąś część w tychże dobrach posiedli (ob. Prucki.). Zgłosiwszy się do swych majętności, najpierw zajęli się sprawą ulegalizowania osad nowo utworzonych. Stany sejmujące upoważniły posła Chomentowskiego, aby domagał się u dworu ościennego, skasowania zakazu co do osiedlania pasu brzegowego (Teka Podoskiego, t. VI, str. 268). Jednakże mijały lata i do uregulowania tej kwestyi nieprzyszło, a i nowy traktat w 1710 r. sprawy tej niezałatwił. Rz. jednak wzrastał w ludność sielską, ściągać tu zaczęli nawet kupcy zagraniczni i krajowcy handlem się bawiący (Laudum wojew. kijow. 1715 r.). W latach 1720, 5 i następnych dokoła się pozasiedlały wioski: Hulaniki, Chalcza, Juszki, Józefówka, Hrebence, Panikarcza, Lipowy Róg, Prucki i inne. Około tego czasu władali dobrami Rz. Piotr i Józef Woronicze, synowie Marcina, Antoni Gadomski i Jerzy Hołowiński, a także częścią trzecią tychże dóbr ks. Antoni Tyszkiewicz, kanonik wileński. Ten ostatni wszakże w 1739 r. tak część swoją w Rz. jak i Chodorowie sprzedał Szczeniowskim. Stanisław Szczeniowski, ssta trechtymirowski, odnowiwszy stary spalony zamek w Rz., zamieszkał w nim, ale gdy w 1751 r. hajdamacy go znów spalili (Andrejowskij Mater. z archiwum kiew. gub. prawl., zesz. V, str. 3), zajął on ostrów na Dnieprze, naprzeciwko Rz. (którego dziś śladu niema) i tam zbudował drugi, obronny wodą zameczek. Stanisław Szczeniowski był ożeniony z Urszulą Nitosławską, która mu wianem wniosła klucz siedliski na Podolu. Był on pradziadem znanego w piśmiennictwie Tytusa Szczeniowskiego. Z fundacyi Stan. Szczeniowskiego i jego żony w 1765 r. stanął w Rz. kościół i klasztor św. Trójcy de redemptione captivorum. Kościół był z drzewa, p. w. św. Stanisława; w 1765 r. benedykował go ks. Marcin Iwon Rybiński, kanonik i dziekan kijow., proboszcz chwastowski. Parafia przez tegoż dziekana została wydzielona i

rozciągała się wzdłuż na 6 a wszerz na 3 mile. Szczeniowscy na utrzymanie 6 zakonników nadali plac z pomieszkaniem i ogrody, tudzież wieś Szczuczynkę, z obowiązkiem odprawiania co rok 156 mszy św. W 1768 r. kościół został spalony. Szczeniowski podczas napadu hajdamaków na Rz., jak niesie miejscowe podanie, ufny w swoich kozaków nadwornych, w swoim zameczku na ostrowiu wraz z żoną dosiadywał do ostatka. Ale hajdamacy tłumnym napadem potrafili ubiedz zameczek i Szczeniowski miał już wpaść w ich ręce, gdy wierny i ulubiony kozak rzyszczowski, Dudko przezwany, porwawszy go za barki, przeprawił przez odnogę Dniepru i skrył go w ługu, skąd potem w daleką mógł uciec stronę. Żona dziedzica także z rąk napastników wybawiona, ukrywała się w pobliżu. Szczeniowski wydostawszy się wkrótce z Zadnieprza, kędy się był schronił, przystąpił do związku Barskiego, w którym też wydatną rolę odegrał. W Trechtymirowie z oddziałem swoim zabrał on kassę na komorze królewskiej (Kiewskaja Staryna: listy Rumiancowa, t. IV, str. 103—6). W 1780 r. umarł Ignacy Woronicz, dziedzic części Rzyszczowa. Z żoną Cecylią Rozwadowską był on bezdzietny, a więc po nim część dóbr spadła na brata Jakuba, kaszt. bełzkiego, ożenionego z Józefą Drohojowską. Ten umarł w 1788 r. i jedyna jego córka Szczęsna za Ignacym Działyńskim wzięła tak część w Rzyszczowszczyznie, jak i cały klucz trojanowski i część szumskiego. W 1793 r. Franciszek Ksawery Szczeniowski, syn Stanisława, sprzedał połowę Rzyszczowa Działyńskim, a potem i Chodorów Piotrowi Hołowińskiemu. Ale Rz. w 1794 r. został wzięty w sekwestr, a Działyński wysłany na Syberyę, dopiero po śmierci cesarzowej Katarzyny II powrócił do kraju i uzyskał zdjęcie sekwestru z Rz. Działyński zostawił syna Zygmunta (1820 r.), do którego przeszedł Rz. po matce Woroniczównie. Następnie odziedziczył Rz. syn jego hr. Bronisław, który ożeniony z Komorowską Ciołkówną, zostawił dwie córki, jedną za hr. Władysławem Stadnickim, dziedziczką Denesz, drugą Ludwikę, pannę, dziedziczkę Rz. Obecnie Rz. zostaje w posiadaniu p. Tritchela. Hr. Bronisław Działyński nie szczędził zabiegów, aby handel miasteczka ożywić. Założył bank pożyczkowy i z niego dawał wsparcia mieszkańcom. Posiadał piękną rozpłodową stadninę. Za jego czasu stanęła tu fabryka narzędzi rolniczych. Około 1774 r. na miejscu pierwotnego kościołka, spalonego przez hajdamaków, stanął nowy, drewniany, który dopiero w 1795 r. był benedykowany przez ks. prezydenta Kierekieszę. W 1777 r. było w parafii 339 dusz. W 1785 r. prezydentem klasztoru był ks. Rudolf od św. Bartłomieja, w 1795 r. ks. Kierekiesza, w 1800 r. ks Missuna, w 1803 r. ks. Kajetan Rusiecki, w 1804 r. ks. Mikołaj Szandorowicz, w 1819 i 1822 r. ks. Józef Czarnecki. Kuratami zaś byli: w 1800 r. ks. Józef Czarnecki, w 1803 r. ks. Antoni Ludwich, w 1819 r. definitor prowincyi i kurat ks. Marcellin Arendt. Przy kościele była szkółka i szpital dla 10 chorych. W 1813 r. klasztor wymurowano. Dobrodziejami klasztoru byli Hołowińscy (Protok. czyn. archid. kijow.). Ale w 1829 r., w miejsce drewnianego kościołka, przełożony klasztoru ks. Józef Czarnecki, funduszem Zacharyasza Hołowińskiego, wzniósł z muru dzisiejszy okazały kościół, p. w. św. Trójcy. Świątynia wznosi się na byłym cmentarzu, obrócona frontem do miasta, a wielkim ołtarzem do Dniepru, który zwykle w maju pod sam mur kościelny wylewa. Nad kościołem glob z krzyżem, wsparty na piramidzie z napisem: „Bóg jest opatrzny“. Wewnątrz pięć ołtarzy, w wielkim ołtarzu Pan Jezus cudami słynący. W okrąg kościoła umieszczono grobowce Hołowińskich i Eustachego Jankowskiego. Cmentarz katolicki, zwrócony ku Dnieprowi, ma dość ozdobnych pomników i nagrobków. Trynitarze zarządzali do 1832 r. parafią rzyszczowską, teraz zaś ks. świeccy. Parafia ta, należąca do dekanatu kijowskiego i obejmująca 6 miasteczek (Rz., Trypole, Kaniów, Kozin, Stepańce i Chodorów) oraz 65 wsi w pow. kijowskim i kaniowskim, ma 1336 wiernych. Filia w Kaniowie, kaplice w Pszenicznikach, Mikołajówce, Kozinie, Pijach, Kozarynówce, Pruckach, Romaszkach, Czernyszach, Medwedówce, Tulińcach, Szandrach, Sieniawce a dawniej i w Hruszowie. Obecnie istnieje w Rz. cerkiew praw. mur. (z 1860 r.). Do jej par. należy wś Berezówka. O 3 w. od Rz. wznosi się monaster Preobrażeński, przed 1850 r. męzki, obecnie żeński. Obok niego dwie cerkwie, jedna soborna, z muru wzniesiona w 1849 r., druga drewniana, w 1858 r. zbudowana. Gmina Rz. składa się z 13 okr. wiejskich (starostw), obejmuje 13 miejsc zamieszkałych, ma 3391 dm., 16,501 mk., 19,017 dzies. ziemi (11,200 dz. włośc., 7400 dworskiej, 348 cerkiewnej i 69 skarbowej).

Edward Rulikowski.

Rzytnica al. *Żytnica*, niem. *Rzitnicafliess*, rzeczka w pow. tucholskim, wypływa z bagna Rzytnica, w nadleśn. świeckiem i uchodzi z lew. brz. do Rudy, a z nią do Brdy. *Ks. Fr.*

Rzywno, niem. *Elsenthal*, os. wiejska, pow. szubiński, o 5 klm. na półn. od Łabiszyna (par. i poczta), śród lasów; okr. wiejski Frydrychowo, st. dr. żel. na Chmielnikach o 8 klm., 17 dm. i 139 mk. *E. Cal.*

Rżacz, rzeczka w gub. mohylewskiej, prawy dopływ rz. Ipuci.

Rżanica, st. dr. żel. orłowsko-witebskiej, w gub. orłowskiej, pomiędzy stacyami: Żukowka (o 16 w.) a Gorodec (o 14 w.), o 161 w. od Orła, 199 od Smoleńska, a 327 w. od Witebska.

Rżat al. *Arzat'*, rzeka, lewy dopływ Meży (lewego dopływu Dźwiny).

Rżawa al. *Reżawa*, wś przy ujściu rzki t. n. do Prypeci, pow. rzeczycki, w 2 okr. pol. jurewickim, gm. Dernowicze, ma 20 osad, młyn; grunta urodzajne, łąki. Lud zajmuje się rybołówstwem i flisactwem. *Al. Jel.*

Rżawa al. *Rżawiec*, rzeczka w pow. radomyskim i rzeczyckim, mały prawy dopływ Prypeci. Jest odnogą rz. Ilii w pow. radomyskim, przepływa przez uroczysko Koronny Las, na przestrzeni 5 w. stanowi granicę pow. rzeczyckiego i przyjąwszy od prawego brzegu rzkę Toś wkracza w pow. rzeczycki, płynie w kierunku północnym ku wsi Rżawa, po za którą ma ujście. Długość biegu w pow. radomyskim 7, w rzeczyckim zaś 13 w. *A. Jel.*

Rżawica, awuls fol. Dorohowica, w pow. słuckim.

Rżawiec, rzeka w gub. mohylewskiej, lewy dopływ Dniepru.

Rżawiec, wś, pow. czerykowski, gm. Łobanowo, ma 49 dm. i 339 mk.

Rżawiec al. *Irżawiec*, rzka w pow. piratyńskim gub. połtawskiej, lewy dopływ Supoja, bierze początek pod siołem Sobotnikówką a uchodzi poniżej mka Jahotyna.

Rżawiec, w dok. *Irżawiec* 1.) *Mały*, część wsi Połstwin, w pow. kaniowskim, leżąca na lewym brzegu rzki Rosawy, w 4 okr. pol., gm. Stepańce, pow. praw. Połstwin, katol. Rzyszczew, o 15 w. od Kaniowa, ma 720 mk.; należy do Żelezków. Niegdyś wchodziła w skład sstwa kaniowskiego. 2.) **R.** *Wielki*, ob. *Połstwin*. *J. Krz.*

Rżawińce, duża wieś, pow. chocimski, par. Chocim. Ma cerkiew drew. Własność Burdyka i Buchentala Dobrowolskiego. W 1868 r. było tu 297 dm. *X. M. O.*

Rżawiński Most, wś nad rzeką Mrajem, pow. borysowski, gm. Mściż, ma 70 mr. obszaru.

Rżawka 1.) rzeczka w pow. dzisieńskim, dopływ Miadziołki. 2.) **Rz.,** rzka w pow. ihumeńskim, prawy dopływ Osoki, uchodzi pod wsią Rutkowo. 3.) **Rz.,** rzeczka w gub. mohylewskiej, lewy dopływ Pieregonki.

Rżawka 1.) osada wiejska, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. Krasnołuki, przy drożynie z Zabłocia do Kraszewicz. 2.) **Rz.,** wś nad rz. Wynią, pow. słucki, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. Pociejki, ma 21 osad; grunta urodzajne, miejscowość dość leśna. 3.) **Rz.,** wś, pow. bychowski, gm. Propojsk, ma 64 dm. i 280 mk. *A. Jel.*

Rżew, w dokum. i latopisach *Rżewa-Władimirowa*, *Rżewka* i *Rżow*, mto powiatowe gub. twerskiej, po obu brzegach Wołgi, pod 56° 16′ płn. szer. a 52° 0′ wschod. dług., o 134 w. od Tweru, połączone linią dr. żel. t. zw. nowotorskiej, mającej 129 w. długości, ze stacyą Ostaszkowo (dr. żel. nikołajewskiej). Ma 2847 dm., przeważnie drewnianych, 19,660 mk., 14 cerkwi prawosł., 2 roskolnicze, 423 magazynów i składów, 412 sklepów, szpital, dom schronienia, dom sierot, szkoła powiat. i 2 paraf., szkoła żeńska, 1158 rzemieśl., 34 fabryk, bardzo znaczny handel, zwłaszcza konopiami, przędzą konopną i pakułami, przystań statków parowych. Jarmarki odbywają się w drugim tygodniu wielkiego postu i na św. Piotra i Pawła, trwający od 29 czerwca do 6 lipca. Rz. istniał już w XII w. (1150 r.) i należał wówczas do ks. smoleńskiego; od 1225 r. jest w posiadaniu udzielnych książąt rżewskich. W początku XV w. pozostaje pod władzą ks. Swidrygajły, poczem przyłączony został do w. ks. moskiewskiego. Podczas wojny Stefana Batorego z Iwanem Groźnym w 1581 r. oblegał miasto hetman Radziwił; za czasów Samozwańców bezskutecznie oblegały Rz. wojska polskie. Od 1775 r. mto powiatowe.

Rżewski powiat, zajmujący połud.-wschod. część guberni, ma na przestrzeni 3589 w. kw. 120,987 mk. Powierzchnia górzysta, zwłaszcza w części północnej oraz w okolicach przylegających do pow. bielskiego gub. smoleńskiej. Gleba przeważnie piaszczysta i gliniasta, w wielu miejscowościach zmieszana z drobnym kamieniem. Prawie cały obszar powiatu zroszony jest Wołgą z jej dopływami, wyjątek stanowi południowo-zachodni zakątek, przerżnięty dopływami Łuczesy (dopł. Dźwiny zachod.). Jezior nie ma wcale; błota, i to nieznaczne, spotykają się tylko w dolinach rzek. Lasy zajmują zaledwo 8% ogólnej przestrzeni. Główne zajęcie mieszkańców stanowi rolnictwo oraz uprawa lnu i sadownictwo. Przemysł fabryczny prawie wcale nieistnieje, kwitnie natomiast kowalstwo, jako przemysł domowy, we wsiach Choroszewoj i Murawiewoj, w których wyrabiają rocznie do 40,000 toporów i siekier. Podług danych z 1859 r. było w powiecie 1472 miejsc zamieszkałych, z których najludniejsze (wś Jelczy) miało tylko 763 mk. *J. Krz.*

Rżewo, wś, pow. orszański, gm. Rudnia, ma 16 dm. i 116 mk.

Rżyca 1.) ob. *Rzyszcza.* 2.) **Rz.,** ob. *Ryżyca.*

Rżyszcza al. *Rżyca*, rzeczka w pow. ihumeńskim, mały lewy dopływ Olsy. Płynie wśród odludnych puszcz w kierunku zach.-połud. około 5 w., w obrębie gm. Brodziec i ma ujście w okolicy pomiędzy wsią Słobodką i folw. Honoratowo, leżącymi na przeciwnym brzegu Olsy. *Al. Jel.*

Rothenburg 1.) *nad Odrą*, miasteczko, pow. zielonogórski, odl. 22 mil od Wrocławia, leży nad strumieniem Kalte Bach, uchodzącym o ćwierć mili dalej do Odry. Posiada kościół par. ewang. z 1654 r., szkołę ewang. (od 1654 r.), około 700 mk. W okolicy uprawa wina. Jestto najmniejsze i najdalej na północ położone miasto na Szląsku. Do 1816 r. należało do powiatu Krossen w obwodzie frankfurckim. W 1842 r. było 88 dm. drewn., 140 osad, apteka, gorzelnia, 38 sukienników, 822 mk. (7 katol.). 2.) **R.** al. *Rozbórk*, 1267 *Rotenberg*, *Rotimbourg*, miasto powiat. w pruskich Łużycach, nad Nissą. Poziom wód Nissy wzn. 446 st. npm., kaplica ewang. na cmentarzu 492 st. Miasto leży nad ramieniem Nissy, zwanem Młynówką (Muehlgraben), odl. 13 mil od Lignicy a 21 mil od Wrocławia, przy drodze żel. Posiada kościół par. ewang., kaplicę cmentarną ewang., szkołę ewang., drukarnią (od 1858 r.), urzędy powiatowe. Ludność trudni się garncarstwem, wyrobem kafli, uprawą roli. Do miasta należy 1354 mr. ziemi, do obszaru dominialnego 1005 mr. W 1871 r. było 1352 mk.; w 1842 r. 162 dm., 157 budynków, 1013 mk. (8 katol.). Dopiero w 1843 r. wybrukowano rynek i dwie ulice miasta. Do 1815 r. R. wraz z całym powiatem należał do Saskich Łużyc. Jestto starożytna osada. Dziejopis miasta pastor Holscher domyśla się, że zapewne cesarze niemieccy, podbiwszy plemiona słowiańskie zajmujące te strony (Milczanów), założyli tu w końcu X w. gród warowny. Równocześnie miał powstać kościół i parafia. Na znalezionym kamieniu węgielnym doczytywano się w niewyraźnych znakach 1000 roku. W dokum. występuje miasto dopiero w 1268 r., gdy Otton III brandeburski rozdzielał ziemię budyszyńską od zgorzelickiej. Do ostatniej zaliczono R. a także Lubań i Schoenberg, R. należał pierwotnie do rodziny von Rothenburg (1264—1452), później Nostitzów (do 1607). Stary gród, zburzony w 1427 r. przez Hussytów, stał jako ruina do 1805 r. Właściciele dóbr wznieśli w 1840 r. piękną rezydencyą, wystawili młyn amerykański. W XIV w. kwitło tu nożownictwo i wyrób sukna. Kościół, zbudowany zapewne w XIII w., przerabiany i rozszerzany kilkakrotnie, spłonął w 1578 r. a całkowicie zrujnowany został w 1798 r. Nowy, murowany, bez sklepienia, wystawiono w 1799 r. Reformacya rozszerzyła się tu około 1528 r., w 1564 r. ustanowiono przy kościele dyakonat. Dzieje miasta opracował pastor Ludwig August Holscher w dziełku: „Geschichte der Kreisstadt R. Nach Busch's handschriftlicher Geschichte von R. und anderen Quellen u. Urkunden. Rothenburg 1844 r.

Powiat R. al. *rozborski* ma 20·17 mil kwadr. i 51,208 mk. ewang. Obszar powiatu przedstawia równinę piaszczystą, pokrytą lasami sosnowymi, torfiskami, bagnami, piaszczystemi wzgórkami. Obfituje w ryby i zwierzynę, węgiel brunatny, piaskowiec żelazisty, ziemię ałunową. Przemysł fabryczny przedstawiają fabryki wyrobów glinianych, przędzalnie, papiernie, huty szklane i żelazne, fabryki ałunu i kwasu siarczanego. Największem miastem w powiecie jest Mużakow (Muskau) nad Nissą. Śród ludności 29% stanowią Serbowie łużyccy. W 1861 r. było ich w powiecie 14,745. Co do wyznania są oni przeważnie ewangielicy; w 1880 r. było w ogóle w całym powiecie 414 katolików.

Rozbórk i *Rozborski powiat*, ob. *Rothenburg.*

Ryga, niem. *Riga*, łotew. *Rihga* i *Rejga*, estoń. *Ria-Lin*, główne miasto gubernii inflanckiej, po Petersburgu najważniejsze miasto portowe nad Baltykiem, odl. od Petersburga 701 w. (koleją), 567 w. (drogą bitą), od Warszawy 753 w. (koleją, na Wilno i Dyneburg). *Położenie.* R. leży pod 56°57′ płn. szer. i 41°46′ wschod. dług. od F., w równinie piaszczystej, w odl. 15 klm. od morza (zatoki ryskiej), na praw. brzegu Dźwiny, przez którą prowadzą mosty. Jeden drewniany, pływający, drugi żelazny (przeszło 600 sążni), zbudowany w latach 1871—72 dla dr. żel. rysko-mitawskiej. Ujścia rzeki do Baltyku broni znana w dziejach twierdza Duenamuende (Dyament), w pobliżu której od roku 1872 wznoszą się potężne tamy przystani Bolderaa, broniące port od fal morskich. Przystań Bolderaa łączy z R. droga żel. Z drugiej zaś strony w Bolderaa jest obszerny port, w którym zimują okręty; obok niego stanowisko do budowania i naprawy statków i fabryka machin okrętowych. O 10 klm. poniżej miasta, na praw. brzegu Dźwiny przy ramieniu strumienia łączącego Dźwinę z wypływem jez. Stintsee, znajduje się druga przystań Muehlgraben, a którą odnoga dr. żel. rysko-dyneburskiej połączyła z R. Oprócz wspomnianych wychodzą z R. jeszcze cztery inne drogi żelazne. Jedna z nich, wiodąca do Tu-

kumu, idzie z początku wzdłuż wybrzeża morskiego i ztąd kilka pierwszych stacyi (Bilderlingshof, Edinburg, Majorenhof, Dubbeln, Karlsbad i Assern) łączy w jedną długą osadę z tysiącznemi willami, wynajmowanemi gościom kąpielowym. Osady te stanowią niejako przedmieście R., a ludność ich wraz z gośćmi sięga w lecie do 50,000 mk. Dawniej otaczały R. dokoła fosy i wały z basztami. Prócz muru z wieżami, opasana była R. wałem o 5 narożnikach. Przed głównym wałem znajdował się inny przodowy i rów wodą napełniony. Bram było 10, a mianowicie: Kalkpforte, Pferdepforte, Marschallpforte (przez tę bramę wjeżdżał w r. 1582 do R. Stefan Batory), Schwimmpforte, Suenderpforte, Schalpforte, Fischpforte, Schlosspforte, Jacobspforte i Sandpforte, czyli brama piaskowa, położona w pobliżu jedynej pozostałej dotąd wieży fortecznej, noszącej i dotąd nazwę „Pulverthurm“. Wszystkie bramy były przykryte rondelami. Prócz tego na lewej stronie Dźwiny istniał szaniec Kobroński (die Koberschanze). Fortyfikacye ryskie dopiero w latach 1857—1863 zostały ostatecznie usunięte. Przed kilkunastu laty zniesiono cytadelę ryską, położoną na płn. krańcu miasta. Właściwe miasto otaczają trzy przedmieścia. Jedno z nich Mitawskie leżące na lew. brzegu Dźwiny, oddziela od miasta szeroka rzeka; dwa zaś inne Petersburskie i Moskiewskie, przedzielone od dawnej Rygi przez pięknie urządzone plantacye (Gartenaulagen), które zrasza szeroki kanał, umajony grupami drzew i krzewów. Kanał ten niegdyś stanowił fosę twierdzy. Kilka mostów przez jego wody rzuconych, a zwłaszcza całe otoczenie, złożone z nowych i pięknych budowli czynią te plantacye (podobne do wrocławskich) najpiękniejszą częścią miasta. Najwyniośleyszy ich punkt stanowi tak zw. Basteiberg, z altaną na szczycie, z którego roztacza się rozległy widok na miasto.

Ludność R. wynosi 175,332 mk. (1885 r.). Spis z 31 grud. 1881 r. wykazał 169,329 mk. Spis ten (1883 r. drukiem ogłoszony) dzieli ludność ryską na produkującą i konsumującą. Produkująca tworzy trzy kategorye: *a) produkująca dobra niemateryalne.* Osób 11,285, a mianowicie: 1840 zajętych pracą umysłową (52 adwokatów, 105 lekarzy, 79 duchownych, 18 dziennikarzy, 328 artystów, 1170 profesorów i nauczycieli, 6 uczonych prywatnych a nakoniec 82 aktorów i śpiewaków), następnie 1258 osób zajętych służbą rządową cywilną, 7090 służbą wojskową, 527 służbą miejską komunalną, 201 trudniących się służbą ściślej w spisach nie określoną, tudzież 389 zajętych pracą techniczną (121 aptekarzy, 47 architektów, 10 uczonych chemików, 116 inżynierów, 37 geometrów, 10 weterynarzy, 18 dentystów oraz 30 wyżej ukształconych techników); *b) produkujący dobra materyalne*, w liczbie 50,912 osób, a mianowicie: zajętych handlem i komunikacyą 10,611, przemysłem fabrycznym 5379, przemysłem rzemieślniczym 21,356, rolnictwem i ogrodnictwem 691, rybołówstwem 52, zatrudnionych różnymi gałęziami przemysłu 12,823; *c) pełniący służbę osobistą*, w ilości 17,652 osób. Ogół przeto ludności produkującej wynosił 79,849 osób. Konsumującą zaś ludność rozdzielono na dwie kategorye: *a) ludność konsumująca produkcyjnie*, a takiej naliczono 84,564 osób płci obojga; *b) ludność konsumująca nieprodukcyjnie*, której było zaledwie 3,741; ogół przeto ludności konsumującej w r. 1881 wynosił 88,305. Nie zaliczonych do żadnej z obu kategoryi było 1166 osób. Podług wyznań było: 24,000 prawosł., 10,095 katolików, 104,633 protestantów, 10,488 rozkolników (starowierów) a 20,113 żydów. Miasto posiada obecnie 10 cerkwi prawosł., kościół parafialny rz.-kat. i 2 kaplice a w zawiązku kościół filialny, do którego erekcyi już przystępuje utworzony w tym celu komitet, 9 zborów luterańskich (z nich 4 urządzone w dawnych kościołach katolickich), 1 zbór helwecki, 1 anglikański, 1 dom modlitwy rozkolników, 1 kaplicę baptystów i 3 synagogi żydowskie. O zmianach wyznaniowych śród ludności R. podaje wiadomość dziełko ogłoszone w 1885 r. przez ks. Jana J. „Wspomnienie o dziejach wiary w Rydze“ (Ryga, 1885 r., 52 str.). W życiu towarzyskiem używało w R. w 1881 r. języka rosyjskiego 31,976 osób, niemieckiego 66,775 osób, łotewskiego 49,974 osób, polskiego 3,197 osób.

Przemysł rozwijał się tu wcześnie, dzięki przywilejom nadawanym cechom, tudzież dbałości władzy miejskiej o dobroć wyrobów, czego liczne dowody podają dokumenty bogatego archiwum miejskiego oraz izby kupieckiej (Grosse Gilde) i izby rzemieślniczej (Kleine Gilde). Z obszernych ustaw cechowych czyli tak zwanych „szragów“ (Schragen), sięgających XIV w. a przechowywanych dotąd w „ładach“ (skrzyniach cechowych), widzimy że wszystkie gałęzie przemysłu, wszystkie rzemiosła i kunszty miały w R. przedstawicieli. Jednym z ważnych zadań cechów zarówno w R. jak w innych miastach nadbałtyckich była obrona mieszczaństwa przeciw samowoli panów feudalnych. Z tego powodu cechy stanowiły rodzaj miejskiej milicyi i były niejako szkołą wojenną społeczności rzemieślniczej, która w R. i dotąd jeszcze tworzy tak zwaną kompanią gwardyi miejskiej „Compagnie der Rigaschen Stadtgarde“. Występuje ona w czasie większych uroczystości miej-

skich w charakterze straży honorowej, przybranej we wspaniałe mundury. W razie napadu na miasto cechy miały obowiązek bronić murów, a następnie kosztem swoim je naprawiać. Każdy towarzysz cechowy w R., zostając majstrem, był obowiązany dostarczyć do arsenału cechowego jakąś broń, jak kuszę, halabardy, oszczepy, muszkiety itp. Ażeby zaś cechowi umieli w razie potrzeby władać bronią, zawiązano wspomnianą powyżej „Companey der Rigaschen Stadtgarde“. Z czasem w miejsce „znaku cechowego“ wprowadzono chorągwie, które dotąd w użyciu pozostały jako oznaki stowarzyszeń rzemieślniczych (Handwerks-Aemter). Wystawa historyczna w R. (1883 r.) zgromadziła ich kilkadziesiąt, z których najstarsze sięgały 1370 r. Oprócz obrony miasta cechy miały na celu zapewnienie członkom swoim opieki i pomocy w razie potrzeby. Stopniowo wszystkie rzemiosła wiązały się tu w cechy, począwszy od kupców i złotników a skończywszy na wyrobnikach. Na rozwój przemysłu i rzemiosł wpłynęła niewątpliwie okoliczność, że kiedy Gustaw Adolf, król szwedzki, przywrócił dawno upragniony pokój, wybuchła w Niemczech wojna 30-letnia, której klęski przesiedliły licznych majstrów do R., na co w „szragach cechowych“ tutejszych liczne mamy dowody. Pomiędzy zabytkami dawnych rękodzieł, których wytworne kształty zwracają uwagę, większa część pochodzi z XVII w. Odznaczały się zwłasza na wystawie z 1883 r. przepyszne wyroby ze srebra. Nie mniej celowali wyrobami ówcześni stolarze, wykonywający roboty artystyczne (szafy, sepety i sepeczki). Rzeźby nader piękne przechowały się w olbrzymich stalach stowarzyszenia ryskich „Schwarzhaeupterów“ w starodawnym kościele farnym św. Piotra (Petrikirche). Z zakładów garncarskich wychodziły doskonałe kafle bądź zielone, bądź brunatne, ozdobione wyborną ornamentyką. Dobrym dawnym tradycyom najdłużej pozostali wiernymi mosiężnicy. Dowodzą tego pająki mosiężne po kościołach i gmachach R. a mianowicie w dolnej starogotyckiej sali gmachu wielkiej „izby kupieckiej“ (Grosse Gilde). Jak doskonałymi byli rzemieślnicy, wyrabiający przedmioty skórzane i siodlarskie, świadczą olbrzymie krzesła z XVII w., zdobiące „salę konferencyi“ gmachu inflanckiego rycerstwa a obite przepysznym kurdybanem miejscowego wyrobu. Obecnie występuje dążność do odrodzenia upadłych rękodzieł, szkoły przemysłowe i rzemieślnicze, tak wyższe jako średnie i niższe, coraz bardziej się rozwijają a wystawy przemysłowe świadczą o dokonywanych postępach. Organem tego ruchu jest pismo „Rigasche Industrie-Zeitung“. Istnieje w R. osobna „izba przemysłowa“ czyli tak zwana „Kleine Gilde“, której początki sięgają 1330 r. a w skład której wchodzą przedstawiciele przemysłu rzemieślniczego czyli dawne cechy rzemieślnicze (Zuenfte), przekształcone obecnie na tak zwane delegacye (Aemter) czyli stowarzyszenia rzemieślnicze. Od lat przeszło 20 istnieje w R. Towarzystwo przemysłowe (Gewerbe-Verein), którego działalność coraz lepsze przynosi owoce. W czasie ostatniego spisu ludności (1881 r.) było w R. 26,735 przemysłowców i z tej liczby na przemysł fabryczny przypada 5379. W 1881 r. liczono w R. murarzy i brukarzy 1142, cieśli i studniarzy 1354, kamieniarzy 57, rzeźbiarzy 61, przedsiębiorców budowli 19, cegielników 9, wapniarzy i gipsiarzy 15, pokrywaczy dachów 45, garncarzy i kaflarzy 311, kominiarzy 51, blacharzy 478, mosiężników i bronzowników 61, ludwisarzy 2, rękawiczników i bandażystów 223, fiakrów i dorożkarzy 1041, utrzymujących omnibusy 3, tramwaje 1 (Towarzystwo belgijskie), posługaczy publicznych 2 instytuty, perukarzy i przerabiających włosy 29, fryzjerów i golarzy 197, introligatorów 254, tokarzy 137, grzebieniarzy 4, koszykarzy 31, wyrabiaczy korków 744, powroźników 130, parasolników 49, rytowników 29, krawców i krawczyń 3294, kuśnierzy 49, drukarzy 285, litografów 123, odlewaczy czcionek 4, fotografów 47, kapeluszników i czapkarzy 199, tapicerów 125, szmuklerzy 50, szklarzy 202, szczotkarzy 75, malarzy pokoj. 616, lakierników 22, pozłotników 60, tapeciarzy 143, farbiarzy 93, piekarzy 906, młynarzy 138, przedsiębiorców budowy młynów 4, modniarek 476, wyrabiających stroiki damskie 167, szwaczek bielizny 1342, dostarczających wyrobów pończoszniczych 48, hafciarzy i haftarek 33, pracujących w zakładach chemikaliów i perfum 156, ogrodników i kwiaciarek 375, wyrabiających gilzy do papierosów 8, rzeźników 469, mydlarzy 41, stolarzy 1553, organmistrzów 3, wyrabiających instrumenty 87, stroicieli fortepianów 7, snycerzy 42, ślusarzy 1062, kowalów 728, rusznikarzy 13, nożowników 20, pilnikarzy 3, druciarzy 59, maszynistów 206, pracujących w giserniach 205, kotlarzy 108, pracujących w zakładach gazowych 81, w zakładach elektrycznych 4, szewców 2250, traktyerników, oberżystów, kawiarzy i szynkarzy 589, piwowarów 166, cukierników 108, zatrudnionych w gorzelniach i dystylarniach 57, w mleczarniach 5, w fabrykach cukierków i czekolady 7, drożdży 3, wód mineralnych 12, w słodowniach 9, stelmachów 181, siodlarzy i rymarzy 234, bednarzy 317, garbarzy 124, złotników i jubilerów 179, zegarmistrzów 178, optyków 127. Przemysł fabryczny roz-

winął się przeważnie w ciągu ostatnich lat kilkudziesięciu. Ze znaczniejszych zakładów (zatrudniających w 1881 r. 5379 osób) wymieniamy: 15 tartaków parowych, 12 browarów, 9 fabryk maszyn, 9 zakładów wyrabiających przedmioty z lanego żelaza, 7 fabryk rumu, likierów i rozolisów, 6 fabryk tektury do pokrywania dachów, 5 fabryk cygar i tytuniu (przeszło 400 robotn.), 4 fabryk korków (do 800 robotn.), 4 papiernie, 4 fabryki smarowidła maszynowego, 4 drutownie, 4 fabryki skór, 4 fabryki sukna oraz wyrobów wełnianych, 2 wyrobów bawełnianych, 3 fabryki mydła, 1 fabryka wody kolońskiej i perfum, 3 fabryki kafli, 2 olearnie, 1 fabrykę cementu, 1 wyrobów fajansowych, a nakoniec głośną baltycką fabrykę wagonów, zajmującą całą dzielnicę przedmieścia moskiewskiego.

Handel rozwijał się w R. od najdawniejszych czasów z powodu jej pomyślnego położenia. Dźwiną spławiano zdawna produkty Inflant, Kurlandyi, części Litwy i Białorusi i obecnie wywóz tych stron ześrodkowuje się w R. Ten handel był główną podstawą znaczenia i bogactwa R. Obecnie sprawami ryskiego handlu, żeglugi i przemysłu zawiaduje komitet giełdowy (das Rigasche Boersen-Comité) i podwładny mu bank (Rigasche Boersen-Bank). Za inicyatywą tego komitetu powstały urządzenia przyczyniające się do podniesienia żeglugi, handlu i przemysłu, on to otoczył R. siecią kolei żelaznych, telegrafów i telefonów, on dał inicyatywę do założenia tu nietylko szkół nawigacyjnych i przemysłowych ale nawet wyższej szkoły politechnicznej z osobnym wydziałem handlowym (Handelsabtheilung des Rig. Politechnikums), on to wreszcie wydaje dziennik handlowy p. t. „Rigasche Handels und Boersen-Zeitung“, za jego pośrednictwem wychodzą dzieła wyświetlające miejscowe stosunki handlowe, on przeważnie przyczynia się do podniesienia miejscowego kredytu. R. jest głównym węzłem kolejowym prowincyi nadbaltyckich. Kolei żelaznych wychodzi z R. obecnie 6, a mianowicie linie: Bolderaa, Muehlgraben, rysko-dynebursk, mitawska, tukumska, wiodąca wzdłuż wybrzeża do Tukumu, położonego w najżyzniejszej części Kurlandyi, i nakoniec inflancka (przez Wenden do Pskowa), z osobną gałęzią od stacyi Walk do Dorpatu. Dworców kolei żelaznych jest 2: rysko-dyneburski i mitawski. Wewnątrz miasta i przedmieści ułatwiają komunikacyą fiakry i dorożki, tu i owdzie omnibusy a od r. 1882 tramwaje. Oprócz głównego urzędu pocztowego kilka filii na przedmieściach i urzędy pocztowe na obu dworcach kolei żelaznych, a oprócz głównej stacyi telegraficznej filia w gmachu giełdy i stacye na dworcach kolejowych. W r. 1882 zaprowadzono telefony. Co do słynnej niegdyś „izby kupieckiej“ (Grosse Gilde), posiadającej i obecnie gmach wspaniały, służy ona już od XIV w. kupiectwu za miejsce walnych obrad, które pod przewodnictwem wybieranej starszyzny (złożonej z ławników „die Herrn Aeltesten“, na czele których stoi prezes „der Herr Aelterman“), obok rady miejskiej (der Stadt-Magistrat) nietylko wielki wpływ na sprawy miasta, handlu i żeglugi wywierały, ale, zwłaszcza w XIV i XV w., losy R. niejednokrotnie rozstrzygały. Obecnie, po wprowadzeniu obowiązującej w całem cesarstwie ustawy miejskiej, Grosse Gilde czyli „izba kupiecka“ przedstawia już tylko związek kupców ryskich bardziej wykształconych, zarówno jak Kleine Gilde czyli „izba przemysłowa“ jest związkiem stowarzyszeń rzemieślniczych „Aemter“. Trudniących się handlem i komunikacyą liczono w R. (29 grud. 1881 r.) 10,611 osób, w tej liczbie specyalistów na pojedyncze gałęzie handlu było 215, zatrudnionych w biurach handlowych 189, w instytucyach kredytowych 76, w instytucyach assekuracyjnych 23, urzędników przy kolejach 757, kupców i spedytorów o firmach protokółowanych 5330, kramarzy i tandeciarzy 1960, żeglarzy (See und Flussschifffahrer) 419, dorożkarzy 1041, zajętych przy telegrafach prywatnych (nie licząc rządowych) 12. Nad stosunkami handlowymi miasta czuwa osobna delegacya handlowa „das Rigasche Handelsamt“, z wielu członków złożona; władzę swoją wykonywa ta delegacya za pomocą 7-miu komisaryatów czyli tak zwanych „inspekcyi“ (Inspectionen), które zajmują ogółem aż 247 urzędników handlowych (Handelsbeamte). Szczegóły o dawnym handlu i żegludze R. podają: „Bibliotheca Livoniae historica“ (Nr. 7694 do 7748) jako też wychodzące od lat wielu roczniki: „Ergebnisse der Rigaer Handelsstatistik“ oraz „Rigaer Handels-Archiv“. Przedmiotem handlu wywozowego R. są przeważnie: len, pieńka, siemię lniane, zboże i drzewo. Przedmiotem dowozu są: sól, śledzie, węgiel kamienny, soda, wina, surowa bawełna, żelazo, kawa, żywica, drzewo korkowe oraz rozmaite wyroby fabryczne i rękodzielnicze. Wywóz w roku 1886 miał wartości 62,114,796 rs., przywóz zaś 32,615,446 rs. Okrętów i statków większych wchodzi i wychodzi z trzech portów ryskich corocznie przeszło 3000.

Dawne kościoły i główne gmachy. Do najdawniejszych należy tum staroświecki, założony w r. 1202 przez biskupa Alberta I a od roku 1563 stanowiący zbór protestancki, zwany jak za czasów katolickich „Domkirche,“ którego zwrotu katolikom tak usilnie domagał się Ste-

fan Batory, bawiąc w R. w 1582 r. Gdy mieszczanie wyprawili do króla syndyka miejskiego z radnymi, dopraszając się o chwilę czasu na złożenie rady miejskiej, Batory odprawił deputacyą słowy: „Ite et dicite me hoc die non comessurum, donec templum, quod volo, ingrediar“. Mieszczanie wezwali pośrednictwa ks. Skargi, będącego podówczas przy królu, a ten nakłonił Batorego, że poprzestał na zwróceniu dwóch innych kościołów zamiast katedralnego, a mianowicie: kościołów św. Jakuba i św. Magdaleny, z których pierwszy stanowi obecnie zbór protestancki Jacobikirche a drugi cerkiew prawosławną. Starożytny tum (Domkirche), mimo szpecących go przekształceń, zachował wiele cech pierwotnej budowli. Zakończenie presbiteryum w stylu romańskim o trzech absydach i kształtnych pilastrach, olbrzymi krużganek ciągnący się w czworobok i oświetlony otwartymi arkadami od strony wewnętrznej a zdobny w rzeźby cechujące wyraźnie epokę romańską, zwłaszcza zaś całe wnętrze tumu, jego potężne filary i wspaniałe sklepienia dotąd świadczą o piękności pierwotnego pomysłu tej najdawniejszej katedry Inflant. Fanatyzm luterański jeszcze w XVIII w. dokonywał przekształceń mających na celu zatrzeć pierwotny katolicki charakter świątyni. Usiłowano mianowicie zniszczyć grobowiec biskupa Mejnarda, pierwszego apostoła Inflant. Na grobowcu tym czytamy dotąd napis: Haec sunt in fossa. Meinhardi presulis ossa. Nobis primo fidem. dedit annos quatuor idem. Actis millenis, centenis nonaque genis Annis cum senis, hic ab his id ad ethera poenis IV idus mensis octobris“. Pomnik ten mieści się w lewej ścianie presbiteryum, nieopodal jedynego dziś w katedrze ołtarza. Przechodząc w pobliżu grobowca Mejnarda do bocznej nawy lewej, znajdujemy część gmachu zwaną „der Bollenchor“, gdzie zwraca uwagę sarkofag ostatniego arcybiskupa ryskiego Wilhelma, margrabiego brandenburskiego a ciotecznego brata króla Zygmunta Augusta. Pomnik ten ma być obecnie odnowiony. W pobliżu sarkofagu Wilhelma znajduje się dobrze zachowany, odnowiony pomnik burmistrza Ecke, który miastu oddawał usługi za Stefana Batorego i Zygmunta III. Odegrał on zwłaszcza ważną rolę w czasie sporów kalendarzowych. W tejże katedrze wystawił Jan Karol Chodkiewicz nagrobek po bitwie pod Kirchholmem zabitemu w niej wodzowi szwedzkiemu Lindersonowi (ob. Kirchholm). Do ozdób tumu należy odnowiony staraniem hr. Maryi z Tyzenhauzów Przeździeckiej pomnik grobowy Kaspra Tyzenhauza, rotmistrza oraz podkomorzego Zygmunta III († 1611), tudzież jego małżonki z domu Effern. Piękność nagrobka podnoszą kosztowne, wykonane w Monachium witraże w obu oknach Tyzenhauzowskiej kaplicy. Godnym też uwagi jest nowo zbudowany w Ludwigsburgu (koło Stuttgartu) organ o 6800 piszczałkach, 124 głosach a 174 rejestrach, jeden z największych w świecie. Kościół Jacobikirche stoi naprzeciw gmachu rycerstwa inflanckiego (das Livlaendische Ritterhaus). Założony 1213 r. dla cystersów, już w r. 1226 został własnością kawalerów mieczowych, a od 1248 należał do kapituły ryskiej. Następnie od r. 1582—1621 stanowił własność jezuitów, po których wygnaniu z R. służy protestantom. Ciekawe malowidła na żebrach sklepienia, pochodzące podobno z XIV w., odtwarza dokładnie tablica chromolitografowana (ob. „Sitzungsberichte der Gesellschaft fuer Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen aus dem Jahre 1886“). Na przyczółku od strony wschodniej tegoż starodawnego kościoła oraz na zewnętrznej stronie presbiterium od strony południa godnym uwagi jest fryz w stylu romańskim z XIII w. Ciekawszym jeszcze jest skromny lecz stylowy przyczółek na wyniosłej facyacie kościoła św. Jana Chrzciciela (die Hallenkirche zu St. Johannis), położonego w przeciwnym krańcu miasta. Świątynia ta, pochodząca z XIV w., służy obecnie dla nabożeństwa Łotyszom luteranom. Nieopodal wznosi się kościół farny św. Piotra (die Stadtkirche zu St. Peter), erygowany w r. 1209 a w roku 1408 z gruntu przebudowany. Odtąd ulegał on już kilkakrotnie niekorzystnym przekształceniom. Atoli w pięknych proporcyach wnętrza, w wysmukłych filarach, których podżebrza o udatnych profilach pionowo rozgałęziają się u góry i przechodzą w żebra lekkich ostrołukowych sklepień, pozostało i do dziś niepospolite dzieło ostrołukowego budownictwa. Wieża tego kościoła, lubo bezkształtna, ma 140 mt. wysokości, a więc właśnie tyle ile wieża św. Szczepana w Wiedniu. Zasługuje jeszcze na uwagę ratusz, w którym się mieszczą miejskie sądownictwa tudzież bogate archiwum (ratusz ten ostatnimi czasy umiejętnie odnowiono), starodawny dom „Czarnogłowców ryskich (Schwarzhaupterhaus), którego niezwykłą facyatę zdobi olbrzymie popiersie Stefana Batorego, zamek rozległy, założony tu w 1515 r. przez inflanckiego hermistrza Waltera Plettenberga a odtąd kilkakrotnie przebudowywany, niegdyś rezydencya Jana Hieronima Chodkiewicza, kardynała Jerzego Radziwiłła i innych z kolei wielkorządców i namiestników królewskich, później generał-gubernatorów szwedzkich a od roku 1721 rossyjskich. Zamek ten od lat kilkunastu, po zniesieniu generał-gubernatorstwa, zajęty jest

przez sądy krajowe i biura rządowe a w części zamieszkały przez gubernatora inflanckiego. Na placu zamkowym wzniesiono po wojnie 1812—1814 r. kolumnę granitową z posągiem „Zwycięstwa“ jako pomnik na cześć Aleksandra I. Dalej wyróżnia się gmach rycerstwa inflanckiego (Ritterhaus), z wielkim smakiem w stylu pałaców florenckich wzniesiony, „izba kupiecka“ (Grosse Gilde), przy której przebudowaniu w 1853 r. zachowano w całości dwie ciekawe średniowieczne komnaty: „izbę nowożeńców“ (Brautkammer) i dawną salę na biesiady weselne przeznaczoną. Sala biesiadna należy do najpiękniejszych pomników średniowiecznego budownictwa. Przecina ją w samym środku 7 cienkich kolumn (monolitów), podtrzymujących jej dwunawowe starogotyckie sklepienie. Nad drzwiami wiodącymi do „izby nowożeńców“ znajduje się dotąd słynna dębowa płaskorzeźba, przedstawiająca Zaśnięcie Najświętszej Panny w obecności wszystkich Apostołów, których oblicza jaśnieją wiarą i przekonaniem, że w obec nich spełnia się tajemnica święta. Ten cenny zabytek snycerstwa z XV w. przypomina dzieło Wita Stwosza i należy do najpiękniejszych dzieł sztuki rzeźbiarskiej, jakie w krajach inflanckich wykonano. W tymże rodzaju jak „izba kupiecka“ lecz na mniejszą skalę wzniesioną jest nieopodal „izba przemysłowa“ (Kleine Gilde). W gmachu szpitala św. Jerzego (das Georgenhospital) cały tympan zapełnia udatna średniowieczna rzeźba przedstawiająca św. Jerzego na koniu, walczącego z tradycyjnym smokiem. Gmach giełdowy wzniesiony w latach 1852—1855 w stylu florenckim i wewnątrz z niemałym przepychem urządzony, oraz wznoszący się naprzeciw niego gmach giełdowego banku (Boersen-Bank) a także położone nieopodal gmachy komory celnej; następnie pięknie obmyślany zakład gazowy uroczo wśród kanałów i spacerów położony, tudzież zbudowany w 1861 r. gmach teatralny, który, po pożarze co go w dniu 14 czerwca r. 1882 był pochłonął, wewnątrz nanowo został odbudowany i zaopatrzony w oświetlenie elektryczne, wentylacyą, ozdabiają miasto. W pobliżu teatru wznosi się rozległy gmach politechniki baltyckiej, w ciągu lat ostatnich kilkakrotnie rozszerzany; nieopodal gimnazyum miejskie, zakład oftalmiczny, szkoła wyższa żeńska (Hoehere Toechterschule), szkoła realna miejska, wspaniały gmach szkoły elementarnej miejskiej, nowo erygowana cerkiew prawosławna na placu zwanym esplanadą, za gmachem politechniki gimnazyum rządowe ruskie, a w dawnych częściach Rygi: gimnazyum rządowe niemieckie i nowo otwarta szkoła realna ruska. Pomiędzy budowlami przedmieścia petersburskiego zasługują na uwagę: protestancki zbór die St. Gertrudkirche, kąpiele rzymskie d-ra Kroegera, zakład wód mineralnych i obszerne pawilony w otaczającym go parku wermańskim, dom dobroczynności (das Nicolai-Armenhaus), rozległy szpital miejski, a po za granicami przedmieścia: dom obłąkanych czyli tak zwany Rothenburg i obszerny szpital wojenny „das Alexander-Hospital“. Na przedmieściu moskiewskiem zaznaczamy: dworzec kolei żelaznej rysko-dyneburskiej a nieopodal tegoż dworca jedyna w swoim rodzaju dzielnica zajęta przez murowane magazyny składowe (die Ambaren), dalej wielka synagoga wzniesiona na podobieństwo takiejże w Berlinie, gmach dobroczynności imienia Sadownikowa a nakoniec olbrzymi wodociąg, z którego woda rozchodzi się do wszystkich domów miasta i przedmieści. Na przedmieściu mitawskiem mamy tylko do zaznaczenia nowo-erygowany gmach żeglarzy (das Seemannshaus), położony malowniczo nad Dźwiną. Całe szeregi wspaniałych pałaców i domów w stylu odrodzenia wzniesionych, zdobią bulwary ryskie, roztaczające się dokoła wspomnianych już poprzednio rozległych plantacyi, które zrasza kanał niegdyś forteczną stanowiący fosę. Do najokazalszych należą: Theater-boulevard, Bastei-boulevard, Thronfolger-boulevard, Alexander-boulevard oraz część Todleben-boulevard, niedotykająca placu „Esplanadą“ zwanego. Bruk z ciosowego kamienia układanego ukośnie oraz chodniki asfaltowe nadają tej części R. cechę wielkomiejską.

Szkoły. Szkołę miejską miała R. już w 1226 r. przy kościele św. Jerzego, jak tego dowodzi akt legata a latere Wilhelma z Modeny w d. 5 kwietnia 1226 r. wydany. Z tego dokumentu wnoszą niektórzy badacze, że podobnaż szkoła istnieć już musiała przy tumie ryskim około 1206 r. a co najpóźniej od r. 1211, przy ukonstytuowaniu kapituły ryskiej (ob. Bunge „Urkundenbuch“, III, 2). Takież szkoły napotykamy około 1250 r. przy klasztorach cystersów, dominikanów i franciszkanów, w 1353 r. przy kościele św. Piotra, w XV i XVI w. przy kościele św. Jana. Zaledwie od XVII w. posiadamy dokładne wiadomości o szkołach ryskich, pomiędzy któremi w tym wieku spotykamy i szkołę polską (polnische Schule), a następnie i szwedzką (schwedische Schule), które wszakże nie dotrwały do XVIII w. W relacyi szwedzkiego generał-gubernatora Dalberga z r. 1696 czytamy: „że miasto R. utrzymuje własnym kosztem 5 szkół w mieście, 4 na przedmieściach a zaś 8 w obwodzie miejskim i że w tych szkołach wykłada nauki ogółem przeszło 20 nauczycieli, w których liczbie znajduje się także nauczyciel języka łotewskiego“. W spra-

wozdaniach szkolnych z XVIII w. znajdujemy w samem mieście 12 szkół. Na ich czele stoi szkoła średnia miejska, nosząca pierwotną nazwę „Domschule“, mająca rektora, konrektora, subrektora i liczne grono nauczycieli, korepetytorów, asystentów, kantorów, bakałarzy i t. p. Rektor zawiadywał równocześnie radą szkolną miejską, zwaną „Collegium“ (ob. G. Schwedera: „Die alte Domschule, das gegenwaertige Stadt-Gymnasium zu Riga“, 1885 r., str. 102). W 1887 r. było szkół wyższych, średnich, fachowych, specyalnych męskich i żeńskich, niższych i elementarnych ogółem 142. Od lat 25 istnieje tu szkoła politechniczna „das baltische Polytechnikum“, podzielona na siedem szkół fachowych czyli wydziałów specyalnych: oddział inżynieryi (Bau-Ingenieur-Abtheilung), wydział miernicy (Feldmesser-Abth.), wydział inżynieryi mechanicznej (Maschinen-Ingenieur-Abth.), wydział budowniczy (Architekten-Abth.), wydział chemii technicznej (Chemisch-technische Abth.), wydział rolniczy (Landwirthschaftliche Abth.) i nakoniec wydział handlowy (Handels-Abth.). W 1887 r. na wszystkich wydziałach politechniki było 798 uczniów, w tej liczbie 97 na wydziale inżynieryi, 1 na mierniczym, 188 na inżynieryi mechanicznej, 24 na budowniczym, 290 na chemii technologicznej, 117 na rolniczym i 81 na handlowym. Nauczycieli było ogółem 46, w tej liczbie 17 profesorów oraz 29 docentów, lektorów, asystentów i docentów prywatnych (ob. Gustawa Kiesyrytzkiego: „Die Entstehung der baltischen Polytechnikum's und die ersten 25 Jahre seines Bestehens“, Ryga 1887, str. 137). Gimnazyów jest 5, z tej liczby 3 z językiem wykładowym niemieckim a 2 nowe z wykładem ruskim. Wspomniana powyżej „Domschule“ od r. 1860 zamienioną została na gimnazyum miejskie 7-klasowe (z wykładem niemieckim), do którego obecnie uczęszcza przeszło 600 uczniów. Istnieje przy tem gimnazyum i oddział realny. Są także szkoły przemysłowe, niższe, średnie i wyższe; szkoła żeglarska (die Navigationsschule), oraz wyższa szkoła żeńska (die hoehere Toechterschule). Od niedawna istnieje seminaryum duchowne prawosławne. Bliższe szczegóły podaje broszurka Schwedera: „Nachrichten ueber die oeffentlichen Rigaschen Elementarschulen mit deutscher Unterrichtssprache“ (Riga 1885, str. 60) i obszerne studyum Jung-Stillinga: „Resultate der am 17 Febr. 1883 ausgefuehrten schulstatistischen Enquete in Riga“ (Riga 1884, str. 134 i 32 tablic). Wedle najnowszych danych okrąg naukowy dorpacki, którego zarząd mieści się obecnie w R., liczył w 1887 r. szkół wyższych i niższych ogółem 3287. W tej liczbie było szkół publicznych 2979 a prywatnych 308. Okręg obejmuje: Kurlandyą, Estonią i gubernią inflancką wraz z wyspą Oesel. Z 2979 szkół publicznych było w 1887 r. 210 szkół państwowych, miejskich oraz komunalnych i 2768 szkół ludowych wiejskich. Uniwersytet dorpacki, jedyny w całym okręgu, miał 73 profesorów i docentów i 57 katedr. Studentów w 1887 r. było 1704, wolnych słuchaczy 29. Stopni akademickich w 1886 r. udzielono przeszło 300. Na fakultet teologiczny uczęszczało 232, histor.-filolog. 209, fizyko-matemat. 133, prawny 274, medyczny 856 (103 farmaceutów). Z królestwa polskiego było 84, z gubernii półn.-zachod. i południ.-zachod. 89, z gub. inflanckiej (ryskiej) wraz z wyspą Oesel 603, z Estonii 130, z gub. kurlandzkiej 355 studentów, z innych gubernii cesarstwa 417, zagranicznych poddanych 26. Z uniwersytetem połączone: seminaryum protestancko-teologiczne, instytut medyko-chirurgiczny z nowo wzniesionym szpitalem niezwykle wielkich rozmiarów, klinika położnicza, amfiteatr anatomiczny, biblioteka uniwersytecka, licząca w 1887 r. wraz z rozprawami przeszło 200,000 tomów, instytuty: zoologiczny i mineralogiczny, gabinety, laboratorya, ogród botaniczny tudzież obserwatoryum. Z uniwersytetem się też łączą: szkoła medyczna, towarzystwo przyrodników tudzież uczone towarzystwo estońskie, posiadające muzeum ze zbiorami wykopalisk z epoki przedchrześciańskiej. Politechnika ryska jest utrzymywana kosztem miasta oraz kosztem szlachty gubernii nadbałtyckich. Szkołę wyższą weterynaryi w Dorpacie utrzymuje rząd. Szkół średnich było 24: 15 gimnazyów, 1 progimnazyum, 6 szkół realnych, oddział realny w ryskiem gimnazyum miejskiem oraz 3-klasowy kurs przygotowawczy do politechniki. Do grupy szkół specyalnych należy: 9 seminaryów nauczycielskich, 6 z wykładem łotewskim lub estońskim, utrzymywanych przez szlachtę nadbałtycką a 3 rządowe z wykładem ruskim; szkoła przemysłowa w Rydze i szkoła nawigacyjna z wykładem niemieckim, utrzymywane kosztem miasta. Prócz tego jest obecnie 16 szkół miejskich i 14 szkół powiatowych, 69 szkół elementarnych miejskich, 2 rządowe szkoły paraf., 9 szkół elementarnych ministeryum oświaty. Szkół żeńskich publicznych jest w okręgu 55: 2 gimnazya, 2 szkoły średnie wyższe na prawach gimnazyów, 5 szkół średnich, 12 szkół niższych, 33 szkół miejskich elementarnych i 1 szkoła żeńska żydowska. Jest jeszcze 8 szkół elementarnych dla płci obojga. Szkół ludowych wiejskich istniało w 1887 r. 2768, w tej liczbie 2303 szkół protestanckich (parafialnych gminnych) a 468 prawosławnych; z tych na gu-

bernią inflancką z wyspą Oesel przypadało 381. Szkół prywatnych męskich i żeńskich było 308, prócz wielu zakładów specyalnych nie zostających pod kontrolą okręgu naukowego, jak szkoły muzyczne, rysunkowe, techniczne i t. p. Między temi zakładami było 24 odpowiadających gimnazyum (2 z prawami gimnazyów rząd.); w tej liczbie 5 męskich, 19 żeńskich; 48 zakładów (30 żeńskich) drugiego stopnia i 236 szkół początkowych (25 żydowskich).

Biblioteki. Pierwsze miejsce zajmuje biblioteka miejska, założona już przed 342 laty w salach dawnego kapitularza, odtąd kilkakrotnie rozszerzanych. Początek księgozbioru stanowiły dzieła pozostałe po wydaleniu z R. w 1623 r. franciszkanów i innych zakonów katolickich. Są tu piękne rękopisy z XIII i XIV w. Niektóre z nich, wielkich rozmiarów, oprawne w drzewo z wiszącymi u okładek łańcuchami. W wielu spotykamy ciekawe miniatury. Dział rękopisów z XVIII i XIX w. powstał ze zbiorów Schivelbeina, Vegesacha, Fischera, Schwartza, Bucholtza a głównie słynnego Jana Krzysztofa Brotze'go. Do najstarszych druków należy wielki foliant wydany 1470 w Moguncyi p. t.: „Sancti Hieronymi epistolae". Za najdawniejszy druk ryski uważają bibliografowie „Carmen gratulatorium de Sigismundi Tertii Regis Poloniae Coronatione" (Rigae 1588, typis Mollini). Dział historyczny, obfitujący w rzadkie dzieła polskie, dzieli się na 27 podziałów głównych i 70 podpodziałów. Ogólna liczba ksiąg przekracza cyfrę 70,000 tomów. Oprócz biblioteki miejskiej posiada R. bogatą bibliotekę rycerstwa inflanckiego (Livlaendische Ritterschaftsbibliothek), której katalog ogłoszony został drukiem (Lipsk 1872). Dział rękopisów tej biblioteki zawiera 453 numerów. Pomiędzy nimi znajduje się oryginał słynnej „inflanckiej kroniki rymowanej", będącej głównem źródłem do historyi inflanckiej z XIII w. Drugi egzemplarz tejże kroniki znajduje się w Heidelbergu. Dział „Polonica" obejmuje 628 numerów. Spotykamy tu Statut Przyłuskiego (1553 r.) i Stanisława Łubieńskiego: „Opera posthuma" (1643 r. in folio. Opus incastratum). Biblioteka politechniki w 1887 r. liczyła 25,022 tomów. Biblioteka Towarzystwa histor.-archeolog. zawiera kilkanaście tysięcy dzieł wyborowych, pomiędzy któremi znaczna ilość dzieł polskich. Biblioteka Towarzystwa nauk przyrodniczych, liczy około 5000 tomów. Natomiast ryskie biblioteki gimnazyalne są bogate, niektóre liczą po 10,000 tomów.

Zbiory. Pierwsze miejsce zajmuje muzeum starożytności Towarzystwa histor.-archeolog., obejmujące wykopaliska z epoki kamiennej, bronzowej, ceramikę, wykopaliska z czasów historycznych, bogaty zbiór numizmatów, zbiór dyplomów nader ciekawych i rzadkich, zbiór autografów, pieczęci i t. d., przedmioty historyczno-pamiątkowe, sprzęty domowe, bronie i t. p., zbiór rycin, gabinet broni i t. p. Miejska galerya obrazów, zarządzana przez Towarzystwo sztuk pięknych (Kunstverein), liczy kilkaset malowideł przeważnie szkół dawnych oraz innych dzieł sztuki, jako to: rzeźby, ryciny i t. d. Cenniejszą od niej jest galerya obrazów imienia Brederloo (die Brederloosche Gemaelde-Gallerie) na ulicy Schwartzhaupterstrasse. Liczy ona przeszło 200 cennych malowideł oryginalnych, rozmaitych szkół i epok. Muzeum Towarzystwa nauk przyrodniczych (Naturforscherverein), w lokalu tegoż Towarzystwa, obejmuje zbiory: dendrologiczny, zoologiczny, botaniczny, mineralogiczny, geologiczny i t. d. Istnieje projekt przeistoczenia gmachów niegdyś kapitulnych dla pomieszczenia w nich zbiorów rozproszonych obecnie w lokalach Towarzystw.

Archiwa. Pierwsze miejsce zajmuje archiwum miejskie w gmachu ratuszowym. Zawiera ono dokumenty i księgi tyczące się majątku miejskiego, fundacyi dobroczynnych, akty tyczące stosunków miasta do biskupów liwońskich a od 1255 r. arcyb. rygskich, następnie od 1521 r. arcyb. oraz mistrzów krzyżacko-inflanckiego zakonu, od 1561—1621 r. królów polskich, od 1621—1710 r. królów szwedzkich i nakoniec od 1710 r. monarchów rossyjskich. Najstarsza księga nosi tytuł: „Das Rigische Schuldbuch von 1286—1352", zawiera 102 stronnic in folio na pargaminie. Archiwum miejskie zostaje obecnie pod zawiadywaniem dra H. Hildebranda, uczonego wydawcy dzieła „Das Livlaendische Urkundenbuch", którego pierwsze 7 tomów wydawał Bunge. Archiwum szlacheckie (des Ritterschaftsarchiv), umieszczone w gmachu rycerstwa inflanckiego (Ritterhaus), zawiera dokumenty odnoszące się do szlachty, sejmików i dóbr szlacheckich, począwszy od czasów krzyżackich. Mieszczą się tu liczne lustracye z czasów Batorego i Zygmunta III (w latach: 1582, 1583, 1590 i 1599) odbywane w Inflantach. Archiwum rządowe w zamku ryskim, obejmuje obfite materyały z czasów panowania polskiego, szwedzkiego i ruskiego (akty od 1619 r.), lecz dotąd jeszcze zgoła nieuporządkowane. Archiwum izby kupieckiej (Grosse Gilde) obejmuje akty najrozmaitsze od XIV w. Najstarsza księga nosi tytuł: „Schragen der Grossen Gilde vom Jahre 1354" i zawiera 32 stron. Archiwum izby przemysłowej (Kleine Gilde) acz mniej bogate, zawiera cenne materyały. Najdawniejszą i najciekawszą księgą jest tu: „Buch der

Aeltermaenner der kleinen Gilde von 1392—1647". Ciekawy jest zbiór dokumentów należący do towarzystwa histor.-archeol.

Czasopisma, drukarnie i księgarnie. Pierwszy dziennik w R. p. t. „Rigische Novellen" istniał od 1681—1710 r. Obecnie wychodzi do 30 czasopism, z tych 3 ruskie, 7 łotewskich. Z niemieckich najważniejsza „Rigasche Zeitung" (wychodzi od 109 lat). Pierwszą drukarnię założono w R. w 1588 r. Obecnie jest 12 wielkich i kilka pomniejszych. Księgarni większych jest 15, drobnych do 40.

Stosunki sanitarne. W XV w. ustanowiono już lekarza stałego, pod tytułem fizyka miejskiego (Rigischen Stadt-Phisicum). Chirurgowie tworzyli osobny cech ze statutami. Na początku XIII w. założono szpital „Hospital der Stadt Riga zur Pflege armer Kranker", jak o tem świadczy dokum. z 1220 r., wystawiony przez bisk. Alberta I. Około 1300 r. istniał już około „Johanniskirche" szpital św. Łazarza dla trędowatych, a na miejscu, na którem następnie zamek zbudowano, wznosił się w końcu XIII w. szpital dla starców i chorych pod nazwą: „das Heiligengeist-Stift". Obecne stosunki sanitarne, dość korzystne, przedstawia F. Jung-Stilling w dziełku pod tyt. „Beitraege zur Gesundheits-Statistik der Stadt Riga". Nad zdrowotnymi stosunkami miasta czuwa komisya sanitarna (Sanitaets-Commission). Oprócz niej istnieje w R. zarząd medyczny, wchodzący w skład zarządu gubernialnego. Lekarzy w r. 1887 liczono w R. 124, felczerów 138, nadzorców chorych 252, akuszerek 114, aptek 19. Między zakładami leczniczemi pierwsze miejsce zajmuje olbrzymi szpital miejski ogólny, stanowiący całą dzielnicę przedmieścia Petersburskiego. W 1887 r. mieścił 3679 chorych. Po za granicami tegoż przedmieścia znajdujemy zakład obłąkanych „Rothenburg", utrzymywany kosztem miasta i takiż zakład „Alexandershoehe", utrzymywany kosztem rządu. Jest też olbrzymi szpital wojenny „das Alexanderhospital". Oprócz tego istnieją w mieście i na przedmieściach liczne polikliniki i zakłady prywatne. Ważniejsze z nich: zakłady hydropatyczne dra Kroegera i dra Schroedera na przedmieściach Petersburskiem i Mitawskiem, zakład wód mineralnych w parku wermańskim, zakład chirurgiczny dra Schwartza, zakład oftalmiczny (die Reimers'sche Augenheil-Anstalt). Cmentarzy ma R. kilkanaście a pomiędzy nimi dwa rzymsko-katolickie. Na tak zw. nowym stoi kościołek p. w. św. Michała z pięknemi malowidłami, sprawionemi przez hr. Maryą z Tyzenhauzów Przezdziecką. Dawny cmentarz z kaplicą, mającą zostać obecnie kościołem filialnym. Spoczywają tu zwłoki wielu zasłużonych mężów; są tu grobowiec Stanisława Sołtana, Leona hr. Potockiego i muzyka niemieckiego Kreutzera.

Zarząd miasta od wprowadzenia w 1878 r. ogólnie obowiązującej ustawy miejskiej należy do rady miejskiej, złożonej z 72 delegatów, z grona których wybierany jest zarząd, na czele którego stoi prezydent. Dawna rada miejska, istniejąca od 1226 r., posiadająca niegdyś własną mennicę (wybijano monetę z popiersiem arcyb. ryskiego), która aż do r. 1878 za pomocą izb kupieckiej i rzemieślniczej, przy udziale mieszczaństwa sprawowała administracyą, posiada jeszcze, do czasu mającej nastąpić reorganizacyi baltyckiego sądownictwa, wymiar sprawiedliwości w mieście oraz jego obwodzie, a także zawiaduje kilku podrzędnemi gałęziami administracyi miejskiej.

Stowarzyszenia odgrywają ważną rolę w życiu R. W 1887 r. było ich dwieście kilkadziesiąt. Sprawami życia duchowego zajmują się: towarzystwo pedagogiczne, historyczno-archeologicane, „Literaerisch-praktische Buergerverbindung", z organem „Rigasche Stadtblaeter"; towarzystwa: techniczne, prawnicze, lekarskie, farmaceutyczne (założone już w r. 1802), towarz. przyrodnicze, łotewsko-literackie, miłośników poezyi (Dichterverein), Dombauverein, czuwający nad restauracyą ryskiego tumu, „Kunstverein" i 17 towarzystw muzycznych. Pomiędzy niemi jest „Bach-Verein" i „Wagner-Verein". Sprawami ekonomicznemi zajmują się: tow. gospodarczo-rolnicze dla Inflant południowych, towarz. ogrodniczo-sadownicze, tow. ku podniesieniu chowu koni i wyścigów i t. p. Trzecią kategoryą tworzą czytelnie (Lesezirkel) i kasyna, pomiędzy któremi są kluby: ruski, łotewski i litewski (Auszra). Tu należą też: tow. czeladzi rzemieślniczej, tow. przemysłowe, w którego wielkiej sali artyści pierwszorzędni zwykli tu dawać swoje koncerty, stowarzyszenie młodzieży handlowej, tow. „Mussa", posiadające obok znacznego wyboru dzienników i pism peryodycznych, w najrozmaitszych językach europejskich, także i księgozbiór nader bogaty, czytelnie pojedyńczych korporacyi młodzieży politechnicznej, pomiędzy któremi dwie polskie (Arkonia i Welecya). Czwartą grupę tworzą stowarzyszenia wzajemnej pomocy; do piątej należą różnorodne stowarzyszenia dobroczynne i religijne (między temi wiele żydowskich). W 1887 r. samych towarzystw dobroczynnych było aż 74. W tej liczbie jest i katolickie tow. dobroczynności, utrzymujące ochronkę oraz parę szkółek elementarnych dla dziatwy katolickiej. Szóstą grupę stanowią towarzystwa i instytucye dla podniesienia kre-

dytu, handlu i przemysłu. Na czele ich stoi ryski komitet giełdowy i podwładny mu bank, mający olbrzymie obroty. Kredytem ziemskim zajmuje się towarzystwo kredytowe inflanckie (das Livlaendische Credit-System), mające swe siedlisko w R. Są też i trzy miejscowe towarzystwa asekuracyjne oraz trzy ryskie towarzystwa wzajemnego kredytu, tudzież instytucyi od nich zależnych. Do rozwoju przemysłu fabrycznego przyczynia się nie mało towarzystwo techniczne, mające własny organ „Rigasche Industrie Zeitung“. Rozwój przemysłu rękodzielniczego popiera towarzystwo przemysłowe, organizujące nie tylko wystawy przemysłowe, ale i szkoły przemysłowe, rysunkowe i rzemieślnicze. Członkowie towarzystwa miewają liczne odczyty z zakresu przemysłu, bardzo uczęszczane. Ostatnią grupę tworzą stowarzyszenia z celami różnorodnej natury, jak: towarzystwo strzeleckie, które w obszernych salach urządza sławne bale i posiada rozległy i piękny ogród spacerowy, towarzystwo żeglarskie, klub wioślarzy, towarz. gimnastyczne (Turn-Verein), posiadające piękny gmach zwany „Turnhalle“, stowarzyszenie łyżwiarzy, stowarz. cyklistów czyli welocypedystów, stowarz. pracy kobiet, dwa towarzystwa ochrony zwierząt, z ktorych jedno posiada własny organ „Der Anwalt der Thiere“, towarzystwa spożywcze (Consum-Vereine) i t. d. Prawie wszystkie stowarzyszenia ogłaszają corocznie drukowane sprawozdania ze swoich czynności.

Zakłady kredytowe i handlowe. Pierwsze miejsce co do znaczenia i wielkości obrotów mają: bank komitetu giełdowego „Rigasche Boersenbank“ i inflanckie towarzystwo kredytowe „das Livlaendische Credit-System“; poczem następują: kantor banku rządowego, bank miejski (Stadt-Discontobank), „Rigasche Vorschusskase“, ryska kasa oszczędności, bank handlowy (Rigaer Commerzbank) oraz banki towarzystw kredytowych: „Creditverein der Hausbesitzer in Riga“, „Zweiter Rigaer gegenseitiger Creditverein“: „Dritter Rigaer gegenseitiger Creditverein“, Rigaer Hypotheken-Verein“ i t. d. O instytucyach kredytowych ryskich podają szczegóły roczniki komitetu giełdowego p. t. „Rigaer Handels-Archiv“. Z towarzystw asekuracyjnych istnieją: „Baltische Feuerversicherungsgesellschaft“, „Riga staedtische Gesellschaft zur gegens. Vers. gegen Feuersgefahr“ i „Riga vorstaedtische Gesellschaft“. Oprócz tego istnieje tu aż 15 kantorów rozmaitych zamiejscowych towarzystw asekuracyjnych i kilka biur anonsowych. W R. przebywa stale prezydentura pierwszej grupy związku kolei żelaznych cesarstwa. Do grupy tej należą drogi: dynebursko-witebska, carycyńska, lipawo-romeńska, liwneńska, brzeska, orłowska, poleska, rysko-dynebursko, razańska i petersbursko-warszawska. Konsulatów znajduje się 20, a mianowicie: północno-amerykański, angielski i wielko-brytański, austro-węgierski, belgijski, brazylijski, duński, francuski, hiszpański, holenderski, niemiecki, perski, portugalski, argentyjski, szwedzko-norwegski, szwajcarski, włoski i kilka mniejszych.

Szpitale i zakłady dobroczynne. Szpital św. Jerzego dla zubożałych członków izby kupieckiej i izby rzemieślniczej, stanowiący właściwie dom dobroczynności, który w r. 1886 posiadał żelazny kapitał 182,530 rubli. Odwieczny dom dobroczynności, noszący nazwę „Convent zum Heiligen Geist“, z licznej grupy domów złożony; dom dobroczynności „Das Nikolai-Armenhaus“, na przedmieściu Petersburskiem; tamże dom dobroczynności ruski. Cały szereg ochronek miejskich najrozmaitszego rodzaju. Cały szereg zakładów dobroczynnych towarzystwa „Literaerisch-praktische Buergerverbindung“, a mianowicie: zakład naukowo-wychowawczy dla głuchoniemych, zakłady dla osierociałych dziewcząt, dla chłopców, dla ociemniałych, dla upadłych dziewcząt, ochrona dla niemających przytułku, ochrona dla sług bez zatrudnienia, kuchnia ludowa, zakład dostarczający opału po cenach nader niskich i t. p.; dom dobroczynności imienia Sadownikowa na przedmieściu Moskiewskiem. Prócz tego najróżnorodniejsze instytucye dobroczynne licznych tutejszych towarzystw, pomiędzy któremi wyróżnia się „Verein gegen den Bettel“, posiadające wiele zakładów w mieście i za miastem. Osobną kategoryą tworzą „Stipendienstiftungen“ czyli bursy dla kształcących się niezamożnych mieszczan ryskich, już-to w uniwersytecie dorpackim, już w politechnice ryskiej a także po ryskich gimnazyach i szkołach realnych. Posiada także R. oprócz straży ogniowej rządowej, kilka wybornie uorganizowanych straży ogniowych ochotniczych. Do wygody i uprzyjemnienia życia ma R. oprócz wspomnianych już plantacyi i ogródków zamiejskich (Aleksanderpark i Hagensbergerpark) oraz rozległego parku tow. strzeleckiego, utrzymywanego nader umiejętnie przez „Gartenbauverein“, jeszcze dwa ogrody publiczne: park wermański (Woehrmanns Park), położony w punkcie środkowym, pomiędzy miastem i przedmieściami Petersburskiem oraz Moskiewskiem i ogród cesarski (Kaisergarten) leżący, na półn. krańcu przedmieścia Petersburskiego.

Historya. R. założoną została przez bisk. Alberta I de Appeldern (niegdyś prałata przy

katedrze bremeńskiej) w 1201 r. u ujścia rzeczki Rygebach do Dźwiny, w krainie, do której misyonarze holsztyńcy i żeglarze bremeńscy przynieśli już w 1159 r. chrześciaństwo i zawiązki kultury zachodniej. Nazwę otrzymała R. od strumienia Rygenbach, uchodzącego do Dźwiny. Strumień ten zasklepiony płynie pod brukiem założonego nad nim miasta. Wznosi się nad nim przeważnie ulica staromiejska Rising-strasse. Założyciel R., bisk. liwoński Albert I, wprowadza tu już w r. 1202 zakon kawalerów mieczowych „Fratres militiae Christi“, który w r. 1237 zjednoczył się z zakonem krzyżacko-niemieckim i przyjął jego regułę oraz strój zakonny wraz z nazwą „Fratres domus Teutonicorum per Livoniam“. Ci inflanccy krzyżacy do połowy XVI w. wspólnie z arcyb. ryskim władali Inflantami a w części i Rygą aż do 1561 r., w którym władzcy ruscy sięgać poczęli po kraje liflanckie, skutkiem czego Estonia już w r. 1560 dostała się Szwedom, całe zaś Inflanty z R. w dniu 28 lutego 1561 r. poddały się Zygmuntowi Augustowi, który ostatniemu mistrzowi inflanckiemu Gotardowi Kettlerowi oddał na prawie lennem część ich, składającą biskupstwo kurońskie, zwaną odtąd Kurlandyą. Ryga wtedy uzyskała dla siebie dwadzieścia lat niezawisłości (Freiheitsjahre), po upływie których zjechał tu król Stefan Batory. Szwecya, po długich z Polską wojnach, opanowała w 1621 r. wielką część Inflant wraz z R., która blisko wiek cały znosiła panowanie szwedzkie. W r. 1700 oblegały R. wojska saskie Augusta II, ale przybył tu na odsiecz Karol XII i oblegających odparł w dniu 18 lipca 1701 r. Z tego czasu przechowuje biblioteka miejska ryska krzesło olbrzymie, kurdybanem obite, z monogramem awanturniczego króla szwedzkiego. Po klęsce Karola XII pod Połtawą, uległa R. wojskom ruskim i poddała się Piotrowi I w d. 4 lipca 1710 r., a zaś w r. 1721, skutkiem układu Nysztadzkiego wraz z Inflantami szwedzkiemi i Estonią ostatecznie do monarchii ruskiej wcieloną została. Odtąd, za wyłączeniem lat 1812 i 1813 r., w których część przedmieści spalono a samo miasto było przez wojska francuskie i pruskie bezskutecznie ostrzeliwane, tudzież r. 1854, w którym porty ryskie znosić musiały blokadę floty angielskiej, miasto cieszyło się pokojem i pod każdym względem świetnie się rozwinęło. Po zniesieniu w latach 1858—1861 r. dawnych warowni, baszt i wałów, gdy sieć kolei żelaznych i telegrafów powiązała ten gród nadbałtycki z wewnętrznymi guberniami cesarstwa a trzy porty miejskie znakomicie ulepszone zostały, rozwinął się tu szybko handel i przemysł fabryczny. Pracowitość zaś, zabiegłość i przemyślność ludności, postawiły miasto na obecnym wysokim stopniu kultury.

Herb R. najdawniejszy, na pieczęci dokum. z 1226 r., przedstawia mur o pięciu strzelnicach, dwóch wieżyczkach i otwartej bramie, w powietrzu, pomiędzy wieżyczkami, podwójny krzyż biskupi i klucze. Niewątpliwie nadany został miastu przez biskupa Alberta. Herb ten okala napis: „Sigillum burgencium in Riga manencium“. Herbu tego używała R. do 1336 r. Na dokumentach wydawanych pomiędzy 1349 a 1470 r. herb R. ulega już zmianom. Mur z bramą otwartą zamieniono na wejście do zamku a dwie od ziemi wznoszące się baszty umieszczono w miejscu wieżyczek. Owe baszty łączy na późniejszych pieczęciach mur dachem przykryty a tworzący obronne wejście ze spuszczoną do połowy kratą żelazną z pod której wygląda głowa leżącego lwa. Po nad dachem muru unoszą się w powietrzu dwa klucze w kształcie krzyża, a nad nimi, w miejscu biskupiego krzyża, występuje XVI w. krzyż rycerzy inflanckich. W około napis: „Sigillum civitatis Rigensis“. Tej postaci herbu używa R. aż do 1660 r., w którym Karol XI, pragnąc wynagrodzić wierność mieszczan, umieszcza w herbie dwie królewskie korony: jednę nad lwią głową a drugą w powietrzu po nad kluczami i krzyżem. W około herbu był napis: „Carolus D. G. Sveco-Gottho-Vandalo Rex Civitatis suae Rigensis coronavit fidem“. Tego herbu używa miasto i obecnie, napis tylko zmieniono na: „Sigillum Civitatis Rigensis“ (ob. „Historische Nachrichten vom Rigaschen Stadtwappen“, w piśmie „Rigasche Stadtblaetter“ z 1812 r., str. 18—24).

Bibliografia. Przyczynki do dziejów miasta tudzież plany i ryciny R. wylicza dzieło prof. Winkelmana „Bibliotheca Livoniae historica“, Nr. 7185—7298. O przemyśle R. w XIII i XIV w. napisał Konstanty Mettig dziełko: „Zur Geschichte der Rigaschen Gewerbe im 13 und 14 Jahrhundert“ (Riga, 1883 r.). Dr. Girgensohn ogłosił ciekawy opis dawnej R. p. t.: „Skizze der Stadt Riga um 1300“ („Balt. Monatsschrift“ z 1886 r., t. XXXIII, str. 433—448). Piękny plan R., wykonano na 24 arkuszach p. t.: „Karte der Stadt Riga in 24 Blaettern im Maassstabe 1: 2100 angefertigt auf Anordnung des Stadtamtes nach den Vermessungen aus den Jahren 1880—1883“ (Zurich, 1886 r.). Statystykę stosunków miasta opracowali: Frydryk Jung-Stilling w dziełku: „Beitrag zur Statistik der Gebaeude und Grundplaetze in der Stadt Riga“ (Ryga, 1882 r., in folio); „Ergebnisse der Volkszaehlung von 29 December 1881 in Riga“ (Ryga, 1883 r., in 4-to majori); „Resultate der am 17 Febr.

1883 ausgefuehrten schulstatistischen Enquète in Riga“ (Ryga, 1884 r., str. 134, in 8-o, 32 tablic). O władzach i urzędach miejscowych podają dane najświeższe: „Rigaer Almanach pro 1888“ i „Rigasches Adressbuch pro 1887/8“. *G. Manteuffel.*

Ryski powiat zajmuje połud.-zachod. część gub. liflanckiej al. ryskiej. Podług obliczeń Schweitzera ma on 111 m. kw. al. 5370 w. kw., podług zaś pomiarów wojenno-topograficznych 5387 w. kw. al. 561,000 dziesięcin. Wschodnia część powiatu jest wyniosła, przerznięta południowemi stokami płaskowzgórza rz. Aa i połud.-zachod. kończynami płaskowzgórza lemzalskiego. W tej części powiatu, na brzegach Dźwiny i Inflanckiej Aa, znajduje się wiele malowniczych miejscowości, jak w okolicach Kokenhuzy, Kremony, Treiden, Segewold i in., noszących miano liflanckiej Szwajcaryi. Przeciwnie zaś zachodnią część powiatu, zwłaszcza pas nadbrzeżny, stanowi nizina, obfitująca w błota i lotne piaski, głównie w okolicach Rygi. Pod względem geognostycznym powiat należy do formacyi dewońskiej, obnażenia której występują w korytach rz. Dźwiny i Inflanckiej Aa. Nad rz. Aa występują piaskowce, tworzące niższą warstwę formacyi dewońskiej, nad Dźwiną zaś i jej dopływami wapienie, dolomity, glina z gipsem i margiel, stanowiące środkową warstwę tejże formacyi i wreszcie nad Dźwiną od Gr. Jungfer do Lennewaden i niektórymi jej dopływami piaski, wapienie piaszczyste, gliny i margle, stanowiące górną warstwę formacyi. Powiat zroszony jest przez rz. Dźwinę i jej dopływy: Perse, Oger i Muehlgraben z prawej oraz Kurlandzką Aa al. Bolderaa z lewej strony. Najważniejsze jeziora znajdują się w płd.-zach. części powiatu, mianowicie Lilast, Dunge i Zirne na prawym brzegu Infl. Aa, w pobliżu brzegu morskiego; Joegel, Stint (z którego wypływa Muehlgraben), Gr. i Kl. Weissensee, dalej jez. Babit, połączone za pośrednictwem dwóch odpływów z rz. Bolderaa i wreszcie w południowozachodnim zakątku Inflant, pomiędzy Kurlandyą a zatoką Ryską, jez. Kaugern. Wogóle wody i błota zajmują do 64,000 dzies., t. j. 11½% całej przestrzeni. Lasy zajmują około 307,000 dzies. (t. j. 55%), gr. orne 67,000 dz. (11%), łąki zaś 84,000 dz. (15%). W 1861 r. było w powiecie, za wyjątkiem mta Rygi, 101,655 mk. (49,000 męż.), w tej liczbie 277 szlachty, 6167 mieszczan i 92,652 włościan; podług zaś wyznania: 5047 prawosł., 188 katol., 707 roskolników i 286 żydów; pozostałą część stanowią protestanci. W powiecie znajduje się 22 a w okręgu patrymonialnym 4 parafie (Kirchspiele). W 1861 r. było tu 10 cerkwi (wszystkie drewniane), 27 kościołów ewang. (22 mur. i 5 drew.), 5 domów modlitwy ewang. (wszystkie drewn.). Było wówczas 9433 budowli (1146 mur. i 8287 drew.), w tej liczbie 5091 dm. mieszkalnych (930 mur. i 4161 drew.). Główne zajęcie mieszkańców stanowi rolnictwo; sieją przeważnie żyto, jęczmień, owies, tatarkę i kartofle. Ważną gałęź gospodarstwa stanowi także uprawa lnu. Sadownictwo i ogrodnictwo dość rozwinięte, zwłaszcza zaś w okolicach Rygi. Hodowla bydła, z powodu obfitości paszy, stoi na dość wysokim stopniu. W 1860 r. było w powiecie: 16,000 sztuk koni, 43,000 bydła rogatego, 56,000 owiec zwyczajnych, przeszło 3000 owiec rasy poprawnej i 20,000 świń. Ważne znaczenie ma także przemysł leśny oraz wyrób naczyń drewnianych. Rybołówstwo znaczne, nietylko w zatoce Ryskiej lecz i w jeziorach. Również ma pewne znaczenie dobywanie gipsu i wapna. W 1861 r. było w powiecie, łącznie z młynami, 283 fabryk. Ważniejsze z nich: 1 garbarnia, 1 fabryka oleju, 67 gorzelni, 2 tartaki, 2 dziegciarnie, 67 browarów, 3 papiernie, 82 młynów, 5 hut szklanych, 37 cegielni, 7 wapielników. W tymże roku było w powiecie 32 szkół ludowych ewang., z 34 nauczycielami i 886 uczniami.

Ryska al. *liflancka gubernia*, ob. *Inflanty szwedzkie* (t. III, 286—290). *J. Krz.*

Rzesza 1.) *Wielka*, mko i dobra nad rzką t. n., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Rzesza, o 14 w. od Wilna, przy drodze bocznej wiłkomierskiej, ma 12 dm., 40 mk., w tej liczbie 5 prawosł., 23 katol., 12 żydów; młyn wodny. Posiada kaplicę katol. par. Werki, dawniej filialną. Własność Sienkiewiczów. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: Rz., Lindwiniszki, Rusaki Górne i Dolne, Bondary, Łajdagole, Zwieraliszki, Poszyle, Heglówka, Grzybowszczyzna, Nowosiołki, Jadwigowo, Giejłasze, Ejkmińce, i Żarowce, oraz zaśc.: Bondary, Ozierajcie, Buda, Rz. Mała, Markiszki, Klonówka, Birka, Takluniszki, Miedzichowszczyzna, Leśny, Polesie 1 i 2, Ryliszki i Czumboryszki, wogóle podług spisu z 1864 r. 374 dusz rew. włościan uwłaszczonych i 66 b. włośc. skarbowych. Gm. Rz., należąca do 1 okr. pok. do spraw włośc. i 1 okr. konskrypcyjnego, obejmuje 180 miejsc zamieszkałych, mających 554 dm. i 5874 mk. i składa się z 10 okr. wiejskich: Rz., Niemenczyn, Werki, Bukiszki, Zameczek, Suderwa, Ciechanowiszki, Halin, Biełuny i Krzyżaki. Podług spisu z 1864 r. było w gm. 2011 dusz rewiz. włośc. uwłasz. i 898 b. włośc. skarbowych. Jest to dawne dziedzictwo Paszkiewiczów. Po śmierci Łukasza i Zofii z Godwiłowiczów Paszkiewiczów zostali sukcesorami: syn Jan, młodo zmarły, i dwie córki Elżbieta Mikołajowa Braciszew-

ska i Zofia Aleksandrowa Naruszewiczowa, które w 1672 i 1684 r. zbyły dobra Kazimierzowi i Barbarze z Hlińskich Dąbrowskim, podkomorzym wileńskim. W 1700 r. Kazimierz Dąbrowski prawem darownym ustępuje ks. Janowi Mikołajowi Zgórskiemu; po nim odziedziczyli Kazimierz i Stefan Zgórscy, Katarzyna Mirska i Teresa Ilchinowa, którzy przeleli swe prawa na Ignacego, chorążego, i Jana, stolnika, Dąbrowskich, wnuków podkomorzego Kazimierza, a synów Marcyana i Ewy z Komorowskich Dąbrowskich, marszałków wiłkomierskich. W 1750 r. Jan Junosza i Anna z Sulistrowskich Dąbrowscy, stolnikowie pow. wiłkomierskiego, sprzedają Rz. Mikołajowi i Barbarze z Kopciów Łopacińskim, sstom sądowym mścisławskim; w 1764 r. ciż Łopacińscy odstępują swe posiadłości Janowi Augustowi i Konstancyi z Platerów Hylzenom. Następnie Rz. przechodzi do hr. Zybergów, poczem do Jasińskich. 2.) **Rz.** *Mała*, zaśc. i karczma nad rzką Rzeszą, pow. wileński, w 1 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra Sienkiewiczów, Rzesza, o 4 w. od gminy a 15 w. od Wilna, ma 3 dm., 4 mk. katol. i 4 żydów (w 1864 r. 3 dusze rewiz.). 3.) **Rz.**, wś nad rzką t. n., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Rzesza, okr. wiejski i dobra ks. Witgensteina, Werki, o 7 w. od gminy a 9 w. od Wilna, w 1864 r. 9 dusz rewiz. 4.) **Rz.**, zaśc., tamże, okr. wiejski Suderwa, o 8 w. od gminy, 11 dusz rewiz.; należy do dóbr Izabelin, Kotwiczów. 5.) **Rz.** *Gulbin Wielka*, wś włośc., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Rzesza, okr. wiejski Krzyżaki, o 3 w. od gminy, 54 dusz rewiz. 6.) **Rz.** *Gulbin Mała*, wś włośc., tamże, o 4 w. od gminy, 29 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Rzesza-Gulbin. W spisie z 1866 r. wykazane są: a) **Rz.** *Papierniana* al. *Nowe Werki*, wś włośc., o 9 w. od Wilna, 5 dm., 94 mk. katol.; b) **Rz.** *Papierniana*, 2 karczmy, tamże, o 9 w. od Wilna, 2 dm., 11 mk. katol.; c) **Rz.** *Kapitulna*, własność kośc. św. Rafała, o 15 w. od Wilna, 1 dm., 12 mk. katol.; d) **Rz.** *Nowa*, zaśc. szlach., o 15 w. od Wilna, 2 dm., 7 mk. katol. e) **Rz.** I i II, dwa fol. szlach., o 14 i $14^1/_2$ w. od Wilna, 1 dm. i 36 mk. katol. i 1 dm. i 26 mk. t. wyzn.; f) **Rz.**, zaśc., o 18 w. od Wilna, 1 dm. i 5 mk. katol.; g) **Rz.** I i II, dwa zaśc. włośc., o 19 i 20 w. od Wilna, z których pierwszy ma 11 dm. i 62 mk. katol., drugi 5 dm. i 51 mk. t. wyzn. Rz. II w 1619 r. nabytą została przez Jana Despot Zenowicza od Kopciowej, później własność wizytek wileńskich, dziś skarbowa. W XIII t. aktów wydanych przez wileńską kom. archeograficzną znajduje się przywilej Jana III z d. 25 kwietnia 1681 r., mocą którego pozwolił Kazimierzowi Andrzejowi, pisarzowi ziemskiemu oszmiańskiemu, i Andrzejowi, łowczemu wileńskiemu, Zakrzewskim, posesorom majętności Rz., „na gościńcu giedrojckim w wwdztwie wileńskim leżącej, pod którą mając głęboką rzekę Rzeszę i przeprawy wielkie nazwiskiem Gulbiny, do Wilna jadąc z Wilkomierza“, „mosty budować i przeprawy naprawiać, z których sobie względem ważnych kosztów ma zwyczajne pożytki wynajdować i myto od ludzi kupieckich brać“. *J. Krz.—A. K. Ł.*

S.

Saabe (niem.), ob. *Żaba.*

Saabel *Alt* i *Neu*, wś i dobra, pow. głogowski, par. kat. Rabsen. W 1842 r. S. Alt ma 12 dm., zamek, folw., 105 mk. (28 ew.). S. Neu 17 dm., sołtystwo, 90 mk. ewang. (par. Głogowa Wielka).

Saaben (niem.), ob. *Żabno.*

Saabor (niem.) zapewne *Zabor* 1.), wś i targowisko, w pobliżu lew. brzegu Odry, pow. zielonogórski. Targowisko ma kościół par. ewang. (od 1743 r.), szkołę ewang. W 1842 r. było 66 dm., 470 mk. (43 kat., 5 żyd.); winnice. Wieś miała (1842 r.) 66 dm., zamek, 542 mk. (18 katol.). Kaplica katol. filia par. Milzig. Plantacye morw dla hodowli jedwabników założono tu w połowie XVIII w. W 1840 r. otrzymano 23 funty jedwabiu. Przy wsi dwa młyny wodne i przewóz na Odrze. W pobliżu wsi wielkie torfowisko i pokłady marglu. Znaleziono tu cmentarzysko z urnami. 2.) **S.** *Gross* i *Klein*, 1318 r. *Sabor*, 1361 r. *Zobor*, wś i dobra, pow. nowotarski (Szląsk), par. kat. Gloschkau, ew. Dyhernfurth. W 1842 r. S. Gross miał 31 dm., folw. (do domeny Nimkau), 244 mk. (83 ewang.), szkoła katol.; S. Klein 9 dm., folw., 77 mk. (23 ew.).

Saadau, ob. *Sadowo.*

Saagen (niem.), dobra, pow. iławkowski, blisko Iławki (st. pocz. i tel), 13 dm., 69 mk., 244 ha.

Saake, ob. *Żahowo.*

Saalau (niem.), 1.) wś, pow. wystrucki, st. pocz. Norkitten, 38 dm., 168 mk., 120 ha. 2.) **S.**, domena król. z folw. Catrinlacken, w tymże pow., 42 dm., 226 mk., 760 hą. 3.) **S.** *Gross*, dobra ryc., pow. frydlądzki, st. p. Domnau; 11 dm., 54 mk., 1020 ha. 4.) **S.** *Klein*, folw. do Gr. S. należący; 1 dm., 41 mk. 5.) **S.**, zamek w Nadrowii, przez kapitułę sambijską założony około r. 1376. *Ad. N.*

Saalau (niem.), ob. *Żuława* i *Żuławka.*

Saalberg, wś, pow. jeleniogórski, par. ew. Hermsdorf i Giersdorf. Leży w górach, na znacznem wzniesieniu. W 1842 r. 100 dm., 599 mk. (34 kat.), szkoła ewang., 2 młyny wodne.

Saale (niem.), *Sala*, *Solawa*, *Soła*, rz., Ob. *Soła.*

Saalfeld, ob. *Zalewo.*

Saara, 1350 *Zar* (Zdar?), wś, pow. nowotarski, par. ew. i kat. Leuthen. W 1842 r. 16 dm., folw., 142 mk. (26 katol.).

Saarau, 1371 r. *Sarow*, wś i folw., pow. świdnicki, par. ew. Piotrowice. W 1842 r. 27 dm., folw., 172 mk. (8 katol.). Obecnie wielkie fabryki (Silesia, Ida, Marienhuette), przerabiające żelazo, granit, glinkę i chemiczne produkty. St. dr. żel., odl. 6 klm. od Koenigszelt.

Saarawenze, 1175 *Sarauin*, 1270 *Zerawin*, 1361 *Serawincz*, wś i dobra ryc., pow. nowotarski (Szląsk), par. ew. Leuthen. Leży przy liuii dr. żel. Wrocław-Lignica. W 1842 r. 20 dm., zamek, 126 mk. (12 katol.).

Saare-ma, ob. *Oesel.*

Saatz, wś i dobra ryc., pow. żegański, par. ew. i kat. Kunau. W 1842 r. 26 dm., 152 mk. ewang., młyn wodny, warsztaty tkackie. Do S. należy folw. Amalienhof.

Sabaczuny, wś, pow. szawelski, gm. Janiszki, o 35 w. od Szawel.

Sabadasz, wś nad Tykiczem Górskim, pow. taraszczański, w 2 okr. pol., gm. Buzówka, o 65 w. od Taraszczy, ma 944 mk. W 1863 r. było tu 638 mk. i 1438 dzies. ziemi. Cerkiew Pokrowska, drewniana, wzniesiona była w połowie zeszłego wieku; poprzednio (jeszcze w 1749 r.) wś Sabadaszew-Kut należała do par. Buzówka. We wsi znajduje się także kapl. katol. par. Stawiszcze (dek. humański). Wś położona jest na niskim, błotnistym półwyspie, utworzonym przez rz. Tykicz. Okolica cała pokryta była niegdyś gęstym lasem, śladem którego są pozostałe dotychczas pnie. W końcu zeszłego wieku S. wraz z sąsiedniemi wsiami Sorokotiaha, Olszanka i Maryjka, był własnością Zakrzewskiego, prezydenta mta Warszawy. Od niego nabyty przez Ignacego Iwańskiego, następnie

własność Stanisława Jotejki, który w 1851 r. sprzedał Pawłowi Jastrzębskiamu. *J. Krz.*

Sabadszuhnen (niem.), wś, pow. gąbiński, tuż przy Gąbinie (st. p. i tel.); 32 dm., 163 mk., 240 ha.

Sabagne (niem.), zapewne *Zabagnem*, folw. dóbr Gierałcice, w pow. kluczborskim.

Sabakanowszczyzna, okolica, pow. lidzki, w 3 okr. pol., o 27 w. od Szczuczyna, 3 dm., 19 mk.

Sabakienica, rzeczka, dopływ rzeki Niwny (praw. dopływu Kotry).

Sabałunki, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 1 okr. pol., o 22 w. od Nowoaleksandrowska.

Sabanciszki 1.) dwór, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 98 w. od Nowoaleksandrowska. 2.) **S**, dobra, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 70 w. od Poniewieża.

Sabangen, ob. *Samagowo.*

Sabany 1.) okolica, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 45 w. od Poniewieża. 2.) **S.**, wś, pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 27 w. od Poniewieza. 3.) **S.**, okolica, tamże, o 18 w. od Poniewieża.

Sabaroszczyzna, wzgórze polne, na płn.-wsch. od Kołodziejówki, w pow. skałackim, w paśmie Miodogór. Wznies. 361 mt. npm. (szt. gen.). Z pod niego wytryska pot. Chmielowa. *Br. G.*

Sabarów, wś nad Bohem, pow. winnicki, gm. Józwin, sąd i par. kat. Winnica (o 9 w.), ma 40 osad, 172 mk., 262 dzies. ziemi włośc., 75 dz. dworskiej należącej do Gutowskich i 200 dz. do Giedrojciów, 33 dz. cerkiewnej; cerkiew filial. par. Szeremetki, wzniesiona w 1733 r., z 233 wiernymi. Gleba glinkowata, grunta leśne, pagórkowate. Stara osada, założona prawdopodobnie przez Sabarowskich, do których należała w XVI w. Marya, córka Wasyla Sabarowskiego, wniosła ją Iwanowi Woronowickiemu, córka zaś tegoż Michałowi Łaskowi; następnie Teofila Łaskówna Radzimińskiemu a Anna Radzimińska Michałowi Grocholskiemu. *Dr. M.*

Sabarówka, wś u źródeł rzki Juszki, dopł. Tykicza Górskiego, pow. lipowiecki, w 3 okr. pol., gm. Łukaszówka, par. katol. Oratów, o 50 w. od Lipowca a o 3 w. od mka Bałabanówki i sioła Juszkowce, ma 130 dm., 1171 mk. (w 1863 r. 916 mk.); cerkiew Pokrowska, drewniana, wzniesiona w 1776 r. Należała niegdyś do Daszowszczyzny, następnie do dóbr juszkowieckich, będących w 1863 r. własnością Stanisława Sirotko. W 1750 r. wś zrabowaną była przez hajdamaków. *J. Krz.*

Sabarycha, wzgórze polne, w obrębie Żerebek Królewskich, w pow. skałackim, na płd. od wsi, nad granicą Panasówki. Wody z jego stoków zabiera pot. Chmielowa. Wzn. 360 mt. npm. (szt. gen.). Ob. *Sabaszycha* i *Sabaroszczyzna.*

Sabastyanówka, ob. *Sebastyanówka.*

Sabaszczewo al. *Sobaszczewo*, *Sobarszczewo*, *Sobaszewo*, wś, pow. średzki, $5^1/_2$ klm. na płn.-zach. od Miłosławia (st. dr. żel. i pocz.), nad Bardeczką, dopł. Maskawy; par. Środa (dawniej Murzynowo), okr. wiejski Murzynowo Kościelne, 7 dm., 118 mk. W r. 1467-9 Jakub Kot, dziekan gnieźnieński, dziedzic Dębna i Nowegomiasta, nabył S. od Piotra i Magdaleny Miłosławskich z Chociczy; r. 1471 zrzekli się swych działów Elżbieta i Adam Miłosławscy; w r. 1578—1618 były tu 3 ślady osiadłe, jeden sołecki, $2^1/_4$ pustych i 2 komorn. S. weszło z czasem w skład ststwa średzkiego. *E. Cal.*

Sabaszycha al. *Zabaszycha*, wyniosłość na zach. od Czernichowiec, w pow. zbaraskim, nad granicą Łozowy, na dziale wodnym między Gnieznią Gniłą a jej dopływem Hnizdeczną, po płd.-wschod. stronie gościńca zbarasko-tarnopolskiego. Wznies. 355 mt. npm. (szt. gen.). Pola po płd. stronie tego wzgórza zwą się Rozkopaną Mogiłą. Por. *Bajkowce* i *Hnizdeczna.* *Br. G.*

Sabaszyskie, płaskowzgórze, por. *Sabaszycha.*

Sabat, fol. nad rz. Radomką, pow. radomski, gm. Wolanów, par. Mniszek, odl. od Radomia 14 w., ma 3 dm., 28 mk.; młyn wodny. Folw. ten, oddzielony w r. 1885 od dóbr Strzałków, rozl. mr. 245: gr. or. i ogr. mr. 195, łąk mr. 35, pastw. mr. 1, nieuż. mr. 14; bud. z drzewa 8; płodozmian 7-polowy.

Sabatki, pow. ostrowski, gm. Szulborze Koty, par. Andrzejowo.

Sabatynówka al. *Sinnica*, wś przy ujściu rz. Sinnicy do Bohu, pow. bałcki, w 4 okr. pol. i par. kat. Hołowaniewskie, gm. Daniłowa-Bałka (o 12 w.), sąd w Sawraniu, o 68 w. od Bałty, ma 130 dm., 674 mk., 1166 dzies. ziemi włośc., 1892 dworskiej, 72 cerkiewnej. Cerkiew wzniesiona w 1741 r., ma 1274 wiernych. Należała do Potockich; Marya z Potockich Strogonowa sprzedała ją Udiełom. *Dr. M.*

Sabatyszki, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 1 okr. pol., o 17 w. od Nowoaloksandrowska.

Sabaudya, kol., pow. tomaszowski, gm. i par. Tomaszów, pod Tomaszowem. Założona 1840 r. przez osadników niemieckich na wykarczowanych gruntach ordynacyi Zamojskiej; ma 17 dm., 137 mk., 299 mr. roli, 80 mr. lasu. Grunt górzysty, popielatka. Ludność pracowita i porządna. *X. F. S.*

Sabcice, niem. *Sabschuetz*, wś nad rz. Straduną, pow. głupczycki, o $^1/_2$ mili od Głupczyc. Posiada kościół par. murowany, z wieżą, p. w. Maryi Magdaleny (odnowiony 1804

r.), szkołę katol. W 1861 r., 138 dm., 822 mk. (2 ew.), 3720 mr. (3261 mr. roli). Trzy młyny wodne, wiatrak.

Sabelki, zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Dobejki, o 47 w. od Wiłkomierza.

Sabenowe, *Sabnau*, terytoryum w Sambii, niegdyś jabłko niezgody między zakonem a biskupami. Krystyan bisk. odstąpił je w 1277 r. zakonowi za posiadłości Vremar w Turyngii, Metkaym i Drabnow w Sambii. Zamianę tę przyjął następca Krystyana Zygfryd w 1296 r. W późniejszych (1320?) zatargach wymawiano między innemi zakonowi i to, że wartość Sabnowa większą jest znacznie od wartości tego, co za nie dał i żądano rekompensaty. Czy się to względem Sabnowa stało niewiadomo. To pewna, że r. 1322 zakon poczynił pewne ustępstwa biskupowi (ob. *Sambia*). *Ad. N.*

Saberau, ob. *Zaborowo.*

Sabiańce, folw., pow. nowoaleksandrowski, ma 90 dzies. ziemi dworskiej; własność Ejtminowiczów.

Sabienek, jeziorko na pol.-prus. Mazurach, pow. łecki, 10 ha obszaru.

Sabienen al. *Seeben*, ob. *Żabiny.*

Sabiers Gebiet (niem.), ob. *Zaborska Ziemia.*

Sabiłki, okolica szlach., pow. oszmiański, w 2 okr. pol., o 38 w. od Oszmiany, 6 dm., 40 mk. katol.

Sabina, pow. opatowski, ob. *Gołoszyce.*

Sabine (niem.), ob. *Sowin.*

Sabinie, wś, pow. władysławowski, gm. Syntowty, par. Łuksze, odl. od Władysławowa 29 w., ma 3 dm., 38 mk. W 1827 r. 3 dm., 32 mk.

Sabiniec, kol. i leśn. królew. w dobrach rząd. Bogacica (Bodland), pow. olesiński.

Sabinin, pow. włodawski, ob. *Lubiczyn.*

Sabinka, folw., pow. miński, w okolicy Zamostocza, gm. Siennica, miejscowość dość leśna. *Al. Jel.*

Sabinka, kol., pow. toszecko-gliwicki, par. kat. Sieroty. W 1861 r. 10 dm., 80 mk., 72 mr.

Sabinki, os., pow. siedlecki, gm. Niwiski, ma 2 dm., 22 mk., 5 mr.

Sabinów 1.) kol. włośc. nad rzką Brynicą (?), pow. rawski, gm. Żelechlin, par. Białynin, 32 dm., 231 mk., 144 mr. Wchodziła w skład dóbr Gutkowice. 2.) **S.,** wś włośc., pow. łaski, gm. Dąbrowa Rusiecka, par. Rusiec, ma 15 dm., 75 mk., 87 mr. Wchodziła w skład dóbr Głuchów. 3.) **S.** al. *Kędory*, fol., pow. częstochowski, gm. Grabówka, par. Częstochowa (odl. 5 w.). Fol. ten, r. 1880 oddzielony od dóbr Stradom, rozl. mr. 280: gr. or. i ogr. mr. 105, łąk mr. 57, past. mr. 2, lasu mr. 109, nieuż. mr. 7; bud. mur. 5, z drzewa 5, las nieurządzony. *Br. Ch.*

Sabinów al. *Miklaszki*, karczma w Jaworniku, pow. sanocki, przy ujściu pot. Jaworniczka do Osławicy. *Br. G.*

Sabinow, węg. *Kis-Szeben*, niem. *Zeben*, łac. *Cibinium*, miasteczko w hr. szaryskiem, nad rz. Torysą, kościół paraf. katol. z wieżą, kościół i kolegium pijarów, gimnazyum, kościół ewang. par. Przedmieścia większe od miasteczka, uprawa roli, rzemiosła, papiernia, młyny wodne, handel śliwowicą, uprawa śliwek, stacya kolei koszycko-bogumińskiej, 3086 mk.

Sabinówka, wś, pow. kamionecki, 36 klm. na półn.-wsch. od Kamionki Strumiłowej, 8 klm. od Radziechowa, urz. poczt. w sąsiednich Stojanowicach. Wś leży między Tetewczycami od wschodu a Szczygłówką od zach. Zabudowania leżą na granicy. Na płd. od nich niwy zwane „Podcmentarzem“, a na płd.-zach. niwy „Popelniki“. Na granicy płd. wzgórze „Mogiła“ (280 mt.). Wś leży w dorzeczu Dniepru. Wody podążają do Neboczki, dopł. Styru. Północna część obszaru moczarzysta. W r. 1880 było 26 dm., 143 mk., 13 obrz. rzym.-kat., 5 gr.-kat., 20 izrael., 100 innych wyznań; 5 Rusinów, 138 Niemców. Par. gr.-kat. w Pieratynie, rzym.-kat. w Stojanowie. Ob. *Tetewczyce.* *Lu. Dz.*

Sabinowo, fol. szl., pow. święciański, w 4 okr. pol., o 49 w. od Święcian, 1 dm., 7 mk. (5 praw., 2 kat.).

Sabioch, ob. *Żabioch.*

Sabitz, wś, pow. lubijski (Szląsk), par. ew. Seebnitz. W 1842 r. 57 dm., 415 mk. ewang., szkoła ewang., dwa młyny wodne.

Sabkiszki, zaśc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Kimeliszki, okr. wiejski i dobra skarbowe Korkorzyszki, o 11 w. od gminy, 6 dusz rewiz.

Sablath, 1240 *Zabloto*, *Sablote locatio theutonicorum*, wś, pow. nowotarski (Szląsk), par. kat. Kostenblut (Kostomłoty?). W 1842 r. 61 dm., sołtystwo, 420 mk. (6 ewang.), hodowla owiec. Wś ta była własnością klasztoru św. Wincentego we Wrocławiu.

Sabloczyn, ob. *Zabłocie.*

Sabławki, wś, pow. szawelski, gm. Okmiany, o 71 w. od Szawel.

Sabłonowo, dok. *Sobunow* i *Sobunaw* 1439 r., fol., do Ryńska. Pruska komisya kolonizacyjna podzieliła go na 17 parcel. Na każdej są już wystawione budynki kolonistów. Chata murowana z cegły i pod dachówką. W każdej chałupie jest jedna większa, druga mniejsza izba, a trzecia komora, czwarta zaś kuchnia z angielskiem ogniskiem do gotowania. Rozebrano szachulcowe chałupy, a murowane stare przerobiono na stajnie. Nowe budynki

stoją w 2 rzędach po lewej i prawej stronie drogi. Dwór rozwalają. Z dworskich stajen, stodół i owczarni urządzają pomieszczenie dla bydła. Dotąd przecież nie ma ani jednego kolonisty (ob. Gaz. Tor., Nr. 188, r. 1888).

Sabnie, wś i fol. nad rzką Cetynią, pow. sokołowski, gm. Sabnie, par. Zembrów, odl. 14 w. od Sokołowa, ma urz. gm., 31 dm., 277 mk., młyn wodny. W 1827 r. było 49 dm., 297 mk., par. Grodzisko. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 865: gr. or. i ogr. mr. 462, łąk mr. 76, past. mr. 76, lasu mr. 107, w odpadkach mr. 115, nieuż. mr. 29; bud. mur. 1, z drzewa 23, las nieurządzony. Wś S. os. 37, z gr. mr. 326. Gmina S. należy do s. gm. okr. III w Przeździałce, st. p. Sokołów. Obszaru ma 17,003 mr. i 3244 mk. W skład gm. wchodzą: Bałki, Chmielnik, Felicyanów, Głowienki, Grodzisk, Kupięcin, Kurowice, Nieciecz, Niewiadoma, Sabnie, Suchodół, Tchórznica i Wymysły. *Br. Ch.*

Saboliszki, zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Dobejki, o 49 w. od Wiłkomierza.

Saborwitz, wieś i folw., pow. gurowski (Szląsk), par. ew. Geischen. W 1842 r. 39 dm., fol., 245 mk. (3 katol.), szkoła ewang., kaplica ewang. na cmentarzu, gorzelnia, hodowla owiec.

Sabow Gross, wś kośc. i dobra, w Pomeranii, pow. Naugard, st. p. w miejscu. Przed XVI w. był tu kośc. kat. z cudownym obrazem N. M. Panny. W czasie odpustu odbywały się tu przez 8 dni wielkie jarmarki, odwiedzane przez kupców z Królewca, Gdańska i Berlina. Dziś są tylko jarmarki kramne i na bydło na początku lipca. Kościół par. ewang., 230 mk. *Ks. Fr.*

Sabowa, w spisie z 1866 r. *Sadowo*, wś włośc. i zaśc., pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Jezno, okr. wiejski i dobra skarbowe Sabowa, o 5 i 6 w. od gminy a 48 w. od Trok, ma 24 dm., 225 mk. katol. i 6 żydów (podług spisu z 1864 r. wś ma 79, zaśc. 12 dusz rewiz.). W skład okr. wiejskiego wchodzą wsi: S., Krasowszczyzna, Osady, Sondaki, Stefaniszki, Sudwoiszki oraz zaśc.: Kiermaszyna, Morgi, Promieże, Rajna, Sabowa i Zalwa, wogóle w 1864 r. 122 dusz rewiz. b. włośc. skarbowych i 230 włośc. uwłaszczonych. *J. Krz.*

Sabowszczyzna, folw. pryw., pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 46 w. od Lidy, 1 dm., 16 mk.

Sabrod al. *Sabrodt*, wś i dobra, pow. wojerecki (do 1815 r. Saskie Łużyce), kościół ew. w Bluni (filia par. Wojerecy). W 1842 r. 41 dm., 12 osad całowłókowych, 12 na pół włókach, 4 ogrod., 5 komorn., 3 pastuchów gminy, 4 nowych komorn., wogóle 253 mk. ewang., szkoła ewang. serbska, hodowla owiec i bydła.

Sabuciszki, zaśc., pow. lidzki, w 4 okr. pol., o 44 w. od Lidy a 9 w. od Wasiliszek, 1 dm., 10 mk. katol.

Sabule, wś, pow. wiłkomierski, gm. Towiany, o 12 w. od Wiłkomierza.

Sabuliszki 1.) wś, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 93 w. od Nowoaleksandrowska. 2.) **S.,** dwór, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 60 w. od Poniewieża.

Saca, ob. *Saka.*

Sacały, kol. i fol. nad rz. Wartą, pow. kolski, gm. Koźmin, par. Janiszew, odl. 13 w. od Koła. Kol. ma 8 dm., 50 mk.; fol. 4 dm., 10 mk. W 1827 r. 2 dm., 26 mk. S. wchodziły w skład dóbr Osina.

Sachan, część wsi Szepielicze, w pow. radomyskim, nad rz. Prypecią, ma 240 mk., nadzielonych 493 dz. ziemi, z której płacą 90 rs. 77 kop. wykupu rocznie.

Sachar, młyn, ob. *Kozieglówki.*

Sacharna, wś nad Dniestrem, pow. orgiejewski gub. bessarabskiej, o 46 w. od Orgiejewska, ma 94 dm., 531 mk., cerkiew paraf. i monaster męski Troicki, z dwoma cerkwiami, założony w 1776 r.

Sachen, ob. *Zachy.*

Sacherau (niem.), dobra, pow. rybacki, st. p. German, 16 dm., 88 mk., 232 ha.

Sacherwitz, 1336 *Zachery* al. *Oppirschitz*, 1344 *Sagiencz*, 1341 *Zacchericz*, wś i dobra, pow. wrocławski, par. ew. Sillmenau, kat. Kattern. W 1842 r. 30 dm., zamek, fol., 216 mk. (65 kat.). W 1282 r. Dietrich z Troppau, mieszczanin wrocławski, oddał swym krewnym Zacharyaszowi i Hermanowi fol. przy św. Katarzynie (Kattern). Od imienia Zacharyasz poszła nazwa, która zapewne pierwotnie brzmiała: Zacharowice al. Zachary.

Sachniański Majdan, wś, pow. lityński, ob. *Majdan Sachniański.*

Sachnowce 1.) wś, nad rz. Słuczem, pow. starokonstantynowski, na wschód od Starego Konstantynowa (par. kat.), a na płn.-wschód od Kuźmina, ma 88 dm. i cerkiew murowaną. Należała do Medarda Szaszkiewicza. 2.) **S.,** wś nad rz. Chomorem, pow. zasławski, na płd. od Zasławia a na płn.-zach. od Kuźmina, niegdyś we włości kuźmińskiej a następnie w zasławskiej.

Sachnowicz-Czeresz al. *Czeresz-Sachnowicz*, *Czeresz Gramski*, obszar dworski i folw., w gm. Czeresz, pow. i obw. sąd. starożyniecki. Wś *Cz.* al. *Czyresz*, niem. *Czeresch*, legła na praw. brz. Seretu, 11 klm. na płd.-zach. od Starożyniec. Od zach. graniczy z Dawidenami, od płn. z Panką i Storożyńcem, od wsch. z Budyńcem (Budenitz), a od płd. z Czudynem. W 1869 r. obszar gm. obejmował 2929 ha 82 ar., 196 dm., 1061 mk. Obszar wsi dzieli się na cztery części: *a*) część włościańską, obejmującą 173 dm., 888 mk. (kat. 63,

gr.-orm. 736, żyd. 89), Niem. 96, Rusin. 65, Rumun. 707, innej narod. 20; *b*) obszar dworski *Cz. Bożenko*, z folw. i gorzelnią, liczy 30 dm., 153 mk. (kat. 48, gr.-orm. 69, żyd. 36), a Niem. 36, Rusin. 87, Rumun. 12, innej narodow. 18, własność Kasandra Bożenka; *c*) obszar dworski *Cz. Petrowicz*, z folw., młynem i gorzelnią, 38 dm., 237 mk. (kat. 123, gr.-orm. 79, żyd. 35) Niem. 18, Rusin. 146, Rumun. 29, innej narod. 44, własność spadkobierców Jakuba Petrowicza; *d*) obszar dwórski *Cz. Sachnowicz*, 14 dm., 56 mk. (kat. 6, gr.-orm. 34, żyd. 16), Niem. 16, Rusin. 33, Rumun. 7, własność dra Lucyana Sachnowicza. W ogóle w 1880 r. było 255 dm., 1334 mk. (kat. 140, gr.-orm. 918, żyd. 176), Niem. 166, Rusin. 331, Rumun. 755, innej narod. 82. Par. rz.-kat. w Starożyńcu, gr.-kat. w Hliboce, gr.-orm. Dawideny (st. p.) i Budyńce. *Br. G.*

Sachnówka, dawniej *Sachnów Most*, *Osietrów*, *Jesiotrów*, wś na lewym brzegu rz. Rosi, pow. kaniowski, w 3 okr. pol., gm. Korniłówka, o 34 w. od Kaniowa, ma 1879 mk.; w 1765 r. było tu 78 osad, w 1853 r. 1043 mk. (503 męż. i 540 kat.), w 1868 r. przeszło 200 chat i do 1620 mk. Z jednej strony otacza S. żyzna równina, ciągnąca się do Korsunia a zakończona od rz. Rosi pasmem wyniosłości idących od wschodu za zachód; z drugiej równiną piaszczystą, w kierunku Moszen idącą i sosnowemi lasami ciągnącemi się aż do Dniepru. Jest tu cerkiew p. w. św. Trójcy, wzniesiona w 1852 r. kosztem właściciela ks. Łopuchina, na miejscu dawnej z 1736 r. Gleba czarnoziemna, wyborna. S. dzisiejsza osiadła na posadzie dawnego Osetrowa. Według podań ludu gród Osetrów zawierać miał siedem cerkwi, potem jakoby było dwie, których place i dotąd ukazują. Na jednym znaleziono kamienną płytę, długą na 8, szeroką do 5 werszków, z krzyżem z jednej strony, a z drugiej z dwiema literami greckiemi, co zdaje się potwierdzać podanie o bytności cerkwi. Znaleziono tu również miedziany odłam dzwonu i mały krzyżyk. Osetrów mógł wziąć nazwę swą od jesiotrów, poławiających się niegdyś w Rosi i przypływających z Dniepru. Chociaż latopisy milczą o grodzie Osetrowie, ale wnosić można, że on mógł istnieć za Rusi wielkoksiążęcej, pospołu z pobliskim Korsuniem, który w XII w. bywał chwilowo dzielnicą książąt Rurykowiczów. W 1169 r. tłumy Połowców stanąwszy w okolicy Korsunia, paliły, rabowały cerkwie, należące do świątyni N. Panny dziesięcinnej kijowskiej (Karamzin, t. III, str. 2). Nareszcie nomadzi ci tak się tu rozgościli, iż dla rozróżnienia do innych hord mianowano ich „korsuńskimi“ (Ipat. let., 376). Prawdopodobnie więc w r. 1169 lub też później w 1240 r., za napadu Mongołów na Ruś, Osietrów wraz z Korsuniem mógł uledz zagładzie (ob. *Korsuń*). Odtąd przez całe wieki okolica ta była pustą i jakkolwiek Korsuń już w 1584 r. zaczął się na nowo zaludniać powoli, Osetrów pozostawał miejscem niezasiedlonem i dopiero około 1630 r. z futoru czy pasieki urósł on na wioskę, a nawet mczko, pod nazwą Osetrowa, inaczej Sachnowego Mostu al. Sachnówki. W 1637 r. Mikołaj Potocki, hetman pol., udając się na Ukrainę dla uśmierzenia buntu Pawluka, przechodził przez Sachnów Most nad Dniepr, gdzie pod Kumejkami stanowcze odniósł zwycięztwo (Okolski, Dyaryusz, str. 44). W 1643 r. hetman w. kor. Stanisław Koniecpolski, udając się do swych dóbr za Dnieprem, „w Osietrowie, nazywanem inaczej Sachnówką“, zanocował (Dyaryusz Oświecima). Za czasów wojen Chmielnickiego S. dostarczyła cały pułk, którym pod Beresteczkiem dowodził Horkusza (tamże). Po wojnach kozackich S. znowu została „pustem uroczyskiem“ (Summar. archiw. lachowieckiego ks. Jabłonowskich). Dopiero od 1686 r., gdy został administratorem ststwa korsuńskiego Jan Kobielski, S. na nowo odradzać się zaczęła. Zwoływani „na wolę“ zewsząd ochotnie garnęli się tu osadnicy. Ale czasy rozkwitnienia tej osady zaczęły się dopiero od chwili, gdy starostwo korsuńskie przeszło w posiadanie ks. Stan. Poniatowskiego, podskarbiego lit. Francuz Muentz, który w dobrach korsuńskich długi czas przebywał, powiada w swoim rękopiśmie (Voyages pittoresques etc.), że S. wtenczas obfitowała w piękne bardzo sady owocowe. Książę podskarbi sam zachęcał i wszczepiał w ludność zamiłowanie do sadownictwa. Zaprowadził plantacye morw, a także uprawiać tu zaczął z Azyi pochodzące tytunie, które pod nazwiskiem tytuniów sachnowskich były znane i cieszyły się pewną sławą. Muentz zaś założył winnicę, która w 1783 r. doskonale się przyjęła, a winogrona już wybornie dojrzały w połowie września i winobranie wykazało bardzo korzystne rezultaty. Za wsią na polu wznosi się 10 mogił, z których dwie najwyższe noszą nazwy: Pasterza i Diwiczojhory. Muentz zostawił nam w swoich notatach nie tylko dokładne tychże mogił opisanie, ale nadto podał ich widok i plan sytuacyjny, jak niemniej i wykaz topograficzny miejscowości. Interesujące te pomniki oddawna zaostrzały ciekawość starożytników. Już w 1787 r. zwiedzał je król Stanisław August, podczas swojej bytności w Korsuniu u ks. podskarbiego, wraz z Naruszewiczem. Tadeusz Czacki wraz ze światłym właścicielem Tahańczy Józefem Poniatowskim powzięli myśl rozkopania tych mogił, ale zamiar ten nie przyszedł do skutku

(ob. Kurhany przez Aleks. Bobrynskiego, str. 156) Naruszewicz i Czacki poczytywali te mogiły za groby królów scytyjskich. Pisał też o nich Fr. Dubois de Montpereux (ob. Des tumulus, des forts et des remparts de la Russie meridionale, 1843—47). Do jednej z tych mogił przywiązana jest ludowa legenda, podług której w tej wsi była stannica kozacka, mająca obowiązek w ststwie służby wojennej i strzeżenia od napadów tatarskich. Pasterz stad gromadzkich miał piękną córkę, zabitą podczas napadów tatarskich i pochowaną pod jedną z tych mogił. Mogiła ta nosi nazwisko Dziewiczej góry. Jeszcze na początku tego wieku niektóre starsze niewiasty miały zwyczaj przy wypędzaniu bydła rzucać garść ziemi na mogiłę Dziewicy. Zwyczaj ten ustał obecnie. *Edward Rulikowski.*

Sachny, wś, pow. sieński, gm. Mokrzany, ma 18 dm., 123 mk.

Sachny 1.) wś nad ruczajem Hopczycą, pow. berdyczowski, w 2 okr. pol., gm. Switańce, par. prawosł. Horodek (o 5 w.), o 56 w. od Berdyczowa, ma 255 mk., 244 dz. ziemi włośc. W 1741 r. było tu 30 chat. W zeszłym wieku znajdowała się cerkiew wzniesiona z okrąglaków dębowych. W 1651 r. S., pomiędzy innemi wsiami, przypadły w dziale ks. Konstantemu Wiszniowieckiemu; następnie Rzewuskich; od 1785 r. hr. Seweryna Rzewuskiego, od którego w 1818 r. kupił Walenty Abramowicz. 2.) **S.,** wś, pow. lityński, gm. Bahrynowce, sąd i par. kat. Lityn (o 22 w.); ma 59 osad, 408 mk., 497 dz. ziemi włośc. (z Majdanem), dworskiej w części wsi S. z Majdanem 755 dz. należącej do Piątkowskich i 300 dz. do Łazarewa, dawniej także Piątkowskich a przed nimi Mazarakich, 33 dz. ziemi cerkiewnej. Cerkiew z 1731 r., ma 861 wiernych. Gleba glinkowata. Za czasów Rzpltej wieś ta stanowiła królewszczyznę, wchodzącą w skład sstwa kamienieckiego. Podług lustracyi Humieckiego z 1616 r. „posesorami szlachetni Sachnowscy, per cessionem juris od ojców swych za konsensem Króla Jmci dzisiejszego de data castris ad Smolenscum die 22 julii anno 1610. Ratione cujus servitia bellica z panem starostą kamienieckim odprawować powinni, juxta consuetudinem ejusdem terrae observare solitam, wedle przywileju onym danego. Prawo dobre, lustracyi niepodległe“ (Jabłonowski, Lustracye, 9).

Sachryń, ob. *Sahryń.*

Sachsaren (niem.), ob. *Dzięgciarnia.*

Sachsenberg (niem.), ob. *Sasówka.*

Sachsendorf, pow. brodnicki, ob. *Dzierżno.*

Sachwitz, 1368 *Sachewicz*, wś i fol., pow. nowotarski (Szląsk), par. kat. w miejscu, ew. Fuerstenau. W 1842 r. 82 dm., folw., 776 mk. (325 ew.), kościół par. kat. i szkoła kat.

Sacin, fol. i wś i *Sacinek*, fol., pow. rawski, gm. Góra, par. Nowe Miasto, odl. 26 w. od Rawy, ma 7 dm., 28 mk. W 1827 r. 13 dm., 104 mk. W 1885 r. fol. S. lit. A rozl. mr. 638: gr. or. i ogr. mr. 563, łąk mr. 47, past. mr. 6, nieuż. mr. 22; bud. mur. 2, z drzewa 12; płodozmian 9-polowy. Wś S. os. 3, z gr. mr. 2; wś Rosocha os. 15, z gr. mr. 298. Fol. Sacinek rozl. mr. 269: gr. or. i ogr. mr. 266, nieuż. mr. 3; bud. mur. 2, z drzewa 1; płodozmian 10-polowy. *Br. Ch.*

Sacinka al. *Ramachowy Las*, gajówka na obsz. Myszkowiec, pow. tarnopolski.

Sacke, ob. *Saka.*

Sackeln (niem.), wś, pow. ragnecki, st. p. Szillen, 13 dm., 82 mk., 260 ha.

Sacken, ob. *Gedwillen-Sacken.*

Sacken 1.) pow. opolski, ob. *Lubina.* 2.) **S.,** kol. we wsi Bruny, pow. kluczborski.

Sackenhofska rzeka, ob. *Saka.*

Sackenhoym, kol. nad rz. Birawą, na obszarze dóbr Birawa, pow. kozielski. W 1861 r. 30 dm., 337 mk. (2 ew.), 310 mr.

Sackerau, ob. *Zakrzewo.*

Sackerau 1.) al. *Sackern*, wś, pow. gurowski, par. ew. Lauersitz. W 1842 r. 19 dm., 91 mk. (7 kat.). 2.) **S.,** wś, pow. ziębicki, par. kat. Nowa Wieś Polska. W 1842 r. 29 dm., fol. 249 mk. (21 ew.). Dawna własność klasztoru w Henrychowie. 3.) **S.,** kol. na obszarze Ciepłej Wody (Toeppliwoda), w powiecie ziębickim.

Sackern, ob. *Zakrzewo.*

Sackerschoewe, zapewne *Zakrzewo*, wś, pow. trzebnicki, par. ew. Stroppen, kat. Barkowo Wielkie. W 1842 r. 17 dm., folw., 125 mk. (10 kat.).

Sacki, las, należący do wsi Dobrej, pow. humański.

Sackisch, ob. *Zaksze.*

Sackrau, ob. *Zakurzewo* i *Zakrzów.*

Sack-See (niem.), ob. *Karsno* i *Garsno.*

Sackstein (niem.), dobra, pow. morąski, st. p. Nowemiasto, 10 dm., 56 mk., 199 ha.

Sacollnow (niem.), ob. *Sokolna.*

Sacrowe (dok.) al. *Zacrewe*, *Sarew*, wś zaginiona pod Peplinem, którą r. 1280 książę pomorski Mestwin II wraz z M. Garcem nadał cystersom w Peplinie (ob. P. U. B. von Perlbach, str. 271). *Kś. Fr.*

Saczki, ob. *Roszki Saczki.*

Saczkowce, wś, pow. sokólski, w 1 okr. pol., gm. Kruglany, o 21 w. od Sokółki.

Saczkowicze, wś nad rz. Irszą, pow. nowozybkowski gub. czernihowskiej, o 27 w. od Nowozybkowa, przy trakcie poczt. do Czernihowa, ma 313 dm., 1874 mk., 2 cerkwie, szkołę.

Saczurow, węg. *Szacsur*, wś w hr. ziemneńskiem (Zemplin), nad rz. Toplą, kościół

par. rz.-kat. i gr.-kat., synagoga; uprawa roli, 1033 mk.

Saczyn, w XVI w. *Zaksyn*, wś, fol. i os. młyn. nad rz. Jamnicą, pow. kaliski, gm. Godziesze Wielkie, par. Chełmce, odl. 14 w. od Kalisza, ma 69 dm., 460 mk. W 1827 r. 39 dm., 287 mk. Była własnością miasta Kalisza. Na początku XVI w. dawano z każdego półłanka po dwie miary owsa i dwie żyta wikaryuszowi w Chełmcach (Łaski, L. B., II, 54).

Saczynienta, wś, pow. święciański, w 4 okr. pol., o 56 w. od Święcian, 20 dm., 142 mk. kat.

Saczywki 1.) wś nad rz. Jaźnicą, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Mikołajów, okr. wiejski Hołomyśl, o 5 w. od gminy a 11 w. od Dzisny, ma 8 dm., 72 mk. (w 1864 r. 28 dusz rewiz.); należy do dóbr Petrykowo, ks. Mirskich. 2.) **S.,** wś nad rz. Wilią, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Krajsk, okr. wiejski i dobra Kamieńskich, Rogozin, o 5 w. od gminy a 62 w. od Wilejki, ma 10 dm., 84 mk. (39 dusz rewiz. w 1864 r.). 3.) **S.,** wś, pow. kobryński, w 5 okr. pol., gm. Drużyłowicze, o 74 w. od Kobrynia. *J. Krz.*

Sad Adamków 1.) al. *Pasieczna*, pasieki w Płotyczy, pow. tarnopolski. 2.) **S.** *Czumaków*, 3.) **S.** *Krajny*, 4.) **S.** *Średni* i 5.) **S.** *Zadni*, pasieki w Koszlakach, pow. zbaraski.

Sadagóra al. *Sadagura*, rus. *Sadahura*, mko, pow. czerniowiecki, obw. sądowy sadagórski. Graniczy od północy z Szerowcami Dolnemi al. Słobódką, od wschodu i południo-wschodu z Nową Żuczką, od płd.-zach. i zach. z Rohoźną. Przez wsch. część przepływa potok Moszków al. Muska, dopł. Prutu; oprócz tego przyjmuje na obszarze S. pot. od Szerowiec Górnych. W 1869 r. obszar liczył 140 ha 57 ar., było 574 dm., 6009 mk. (m. 3074, k. 2935). W 1880 r. było 658 dm., 5019 mk. (m. 2466, k. 2553); kat. 521, gr.-orm. 530, żyd. 3964, innego wyzn. 4; Niemc. 3999, Rusinów 758, Rumun. 72, innej narod. 190. Z tego przypada na obszar dwor. 23 dm., 183 mk. Własność bar. Jana Mustatzy. Kościół rz.-kat. murowany z kamienia, p. w. św. Michała, erygowany 1778, zbudowany 1815, poświęcony 1826 r. Par. obejmuje: Sadagórę (345), Budę (9), Czerniawkę (86), Lenkowce (49), Mahalę (20), Ostrycę (8), Rohoźnę (462), Szerowce Górne (58), Szerowce Dolne (43), Szubrańce (15), Zadobrówkę (12), Starą Żuczkę (58) i Nową Żuczkę (352), razem dusz rz.-kat. 1517 (1884 r.). Według szem. jest w parafii 15,620 gr.-orm., 18 prot., 6000 żydów. Cerkiew gr. kat. par. p. w. św. Pokrowy, doń należy wś Wasłowce; gr.-kat. 986 (1885 r.). Wreszcie jest cerkiew nieunicka p. w. św. Mikołaja, z drzewa zbudowana. Kaplicę zimową (Sahastria al. Skit) klasztoru zakonnic w Rewnie, po zniesieniu tegoż klasztoru, przeniesiono do S. w 1787 r. W 1794 r. postawiona, a 1869 odnowiona i nowym materyałem pokryta. Liczy dusz gr.-orm. 1103 (szemat. dyec. z r. 1885). Szkoła ludowa 4-klasowa męzka i 3-klas. żeńska. Sąd obwodowy, urząd podatk. i st. poczt. w miejscu. Do sądu obwod. należą gminy: Biała al. Biła, Bojany, Buda, Czernawka, Dobronowce, Gogulina al. Gogolina, Kotul-Ostrzyca, Lehuczeny Teutuluj, Lenkowce kameralne i prywatne, Mahala, Nowosielica, Rarańcze, Słobodzia Rarańcze, Rohoźna, Szerowce Górne i Dolne, Szubrańce, Toporowce, Wasłowce, Zadobrówka, Żuczka Stara i Nowa, mające 9207 dm., 45861 mk. S. słynie jako rezydencya cudotwórcy rabina. Zawdzięcza ona swe powstanie pochodowi wojska ruskiego przeciw Turkom r. 1769, gdy wódz Gartenberg-Sadagórski urządził tu mennicę i kazał bić monetę dla swoich żołnierzy. Na obszarze dworskim jest folwark, browar i młyny; głośne jarmarki na woły. *Br. G.*

Sadakla, wś nad rz. Koholnikiem, pow. benderski gub. bessarabskiej, o 71 w. od Bender, ma 129 dm., 1546 mk.; cerkiew.

Sadańce, wś włośc. nad rz. Cesarką, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. wiejski Kazimierzowo, o $6^1/_2$ w. od gminy a 73 w. od Wilna, ma 10 dm., 71 mk. kat. (34 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbow. Białydwór.

Sadaniszki, zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Janiszki, okr. wiejski Karolinowo, o 6 w. od gminy a 56 w. od Wilna, ma 2 dm., 15 mk. kat. (w 1864 r. 3 dusze rewiz.).

Sade Budy, wś włośc., pow. błoński, gm. Żyrardów, par. Wiskitki, ma 280 mk., 399 mr. W 1827 r. 21 dm., 140 mk. Wchodziła w skład dóbr Guzów, w kluczu Wola Miedniewska.

Sadejki, wś, pow. wiłkomierski, gm. Androniszki, o 47 w. od Wiłkomierza.

Sadek 1.) wś, fol. i os. leś., pow. konecki, gm. i par. Szydłowiec, odl. od Końskich 44 w.; wś ma 68 dm., 446 mk. (3 żyd.), 307 mr. dwor., 786 mr. włośc.; os. leś. 1 dm., 4 mk., 45 mr. W 1827 r. 26 dm., 217 mk. Fol. stanowi majorat rząd. barona Mengdena. 2.) **S.,** fol. i wś, pow. pińczowski, gm. Chroberz, par. Góry; wś miała w 1841 r. 28 os., 213 mr. W 1827 r. 15 dm., 118 mk. Fol. należy do dóbr ordyn. Chroberz, klucza Kozubów. W połowie XV w. S., w par. Młodzowy, własność Jana z Tenczyna, kaszt. krakowsk. Wszyscy kmiecie dawali dziesięcinę bisk. krakowskiemu, jeden łan był szlachecki, płacił dziesięcinę wartości pół grzywny (Długosz, L. B., I, 248, 249). 3.) **S.,** wś włośc. nad rz. Wkrą, pow. ciechanowski, gm. Młock, par. Maluzyn, odl. 22 w. od Ciechanowa, ma 14 dm., 89 mk.,

217 mr. 4.) **S.**, dawna nazwa wsi Zagaje, pow. jędrzejowski (Kod. Małp., 327). *Br. Ch.*

Sadek 1.) przyl. Lipiego, w pow. limanowskim, między Tarnawką a pot. Rybskim (dopł. Tarnawki). W r. 1490 osobna wieś, w par. Góra św. Jana (Pawiński, Małop., 449) a 1581 r. par. Szyk (ibid., 53), obecnie wólka, składająca się z 17 dm. i 134 mk. rz.-kat. W 1581 r. liczyła 5 zagród z rolą i 5 komor. bez bydła; była własnością Krzysztofa Łodzińskiego. 2.) **S.** al. *Zasadki Zielone*, część Starej Ropy, pow. staromiejski. *Mac.*

Sadek, wś, pow. niborski, st. p. Malga; 72 dm., 371 mk., 1238 ha.

Sadek (moraw.), ob. *Sadki.*

Saden 1.) wś włośc. nad rz. Wileką, pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Mickuny, okr. wiejski i dobra skarbowe Wierzby, o 8 w. od gminy a 16 w. od Wilna, ma 2 dm., 37 mk. kat. (w 1864 r. 6 dusz rewiz). 2.) **S.,** zaśc. rząd., pow. wileński, w 6 okr. pol., o 7 w. od Wilna, ma 3 dm., 33 mk. kat. 3.) **S.,** wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 60 w. od Nowoaleksandrowska.

Sadeliszki, wś, pow. wiłkomierski, gm. Kowarsk, o 26 w. od Wiłkomierza.

Sadeńka, rzeczka na pograniczu gub. witebskiej i liflanckiej, dopływ Ewikszty. U jej ujścia znajduje się na Ewikszcie błotnista wysepka.

Sadeu, potok górski, wypływa w obr. gm. Seletyna, w pow. i obw. sąd. radowieckim, z pod Lungula Starego (1379 mt.) i Nowego (1382 mt.); płynie na płd.-wsch. leśnym paparowem, nad którym od płn.-wsch. rozpostarł grzbiet lesisty „Czarna“ (1279 mt.) i wpada we wólce Sadeu (ob.) do Suczawy od lew. brz. Przyjmuje obustronnie liczne strugi górskie. Długość biegu 10 klm. *Br. G.*

Sadeu, wólka w obr. gm. Seletyna, w powiecie i obw. radowieckim, nad Suczawą, przy ujściu pot. Sadeu do Suczawy od lew. brz., na wys. 605 mt. npm. (szt. gen.). W r. 1880 było 64 dm., 306 mk. (m. 166, k. 140). W miejscu par. expozytura Seletyna z cerkwią nieunicką drewnianą p. w. św. Wasyla, zbudowana r. 1875—1878 kosztem gminy i funduszu religijnego na gruncie darowanym przez Wasyla Hudemę; ikonostas pochodzi z starej cerkwi w Dychtenicy, darowany przez gminę dychtenicką. Do tutejszej parafii należą wólki seletyńskie: Płoska, Paltyn, Hepa, Brodyna i Konuński. Liczba rodzin gr.-orm. 116, głów 497 (m. 238 i k. 259). Ob. *Seletyn.* *Br. G.*

Sadewitz 1.) 1342 *Sadowicz*, 1360 *Zadewicz*, pierwotnie *Sadowice*, wś i fol., pow. wrocławski, par. ewang. Kęty, katol. Schossnitz. W 1842 r. 49 dm., zamek, nadleśnictwo, 351 mk. (109 kat.), szkoła ew., młyn, hodowla owiec. 2.) **S.,** 1333 *Sadvicz*, wś i fol., pow. niemczyński, par. ew. Prauss. W 1842 r. 13 dm., fol., 110 mk. (3 kat.). 3.) **S.** al. *Sabinitz*, wś, pow. oleśnicki, par. kat. Celniki. W 1842 r. kaplica katol. z uposażeniem (2 włóki), szkoła kat. od 1770 r., piec wapienny, łomy wapienia, sołtystwo, 63 dm., 397 mk. (54 ew.). Do 1810 r. wś była własnością kapituły wrocławskiej. *Br. Ch.*

Sadikerz (dok. z r. 1270), dawna wieś, może dzisiejszy Obkas, w pow. złotowskim.

Sadki al. *Jasień*, os., pow. lipnowski, gm. i par. Tłuchowo. W 1827 r. 5 dm., 52 mk. Ob. *Jasień.*

Sadki 1.) zaśc. u źródeł rzki Czernicy, pow. borysowski, w 3 okr. pol., ma 2 osady. 2.) **S.,** zaśc., pow. borysowski, gm. i par. kat. Łohojsk, ma 12 osad; miejscowość mocno wzgórzysta i kamienista. 3.) **S.,** mylnie *Sudki*, zaśc., pow. ihumeński, w 1 okr. pol. i par. kat. uździeńskiej, gm. Pereszewska-Słoboda, ma 4 osady; należy do dom. Onufrów, dziedzictwo Jodków. Przechodzi tędy drożyna z Onufrowa do Piaseczna. 4.) **S.,** dwa pobliskie zaśc., pow. słucki, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. Pociejki; w jednym z nich mieszczanin Mojsiejewicz posiada od 1824 r. 78 mr.

Sadki 1.) wś nad ruczajem Swiniuchą, pow. berdyczowski, w 1 okr. pol., gm. Puzyrki, par. praw. Synhajówka, kat. Białopol, o 12 w. od Berdyczowa, przy dr. poczt. z Białopola do Berdyczowa, ma 524 mk. (w 1868 r. 378 mk.), 598 dz.; cerkiew drewniana. Własność hr. Tyszkiewicza. 2.) **S.** *Szpikowskie*, wś, pow. bracławski, w 2 okr. pol. Tulczyn, gm. Szpików, par. kat. Krasne, ma 80 osad, cerkiew p. w. Podwyższenia, wzniesioną w r. 1754 i uposażoną 60 dz. ziemi, z 1386 wiernymi. Stanowi właściwe przedmieście mka Szpikowa (ob.). W 1566 r. należały do Jazłowieckich. 3.) **S.,** wś nad rz. Łozową, dopływem Morachwy, pow. jampolski, okr. pol. Dżygówka, gm. Babczyńce, sąd Wołodyowce, par. kat., st. poczt. i tel. Mohylów (o 18 w.), o 15 w. od Jampola, ma 153 osad, 609 mk., 400 dz. ziemi włośc., 490 dworskiej, 39 cerkiewnej. Cerkiew z 1883 r., na miejsce dawniejszej z 1701 r., ma 791 wiernych. Grunt równy, gleba czarna, kamień wapienny. Własność dawniej Jakubowskich, dziś Polkowskich. 4.) **S.,** uroczysko we wsi Chotowie, pow. kijowski, wzmiankowane w dok. z 1577 r., jako zajęte z dóbr monasteru Pieczerskiego w Kijowie przez Marka Popławskiego. 5.) **S.,** wś, pow. krzemieniecki, par. kat. Dederkały, posiada kaplicę kat. 6.) **S.,** w dok. *Siadki*, wś nad bezim. dopł. Horynia, pow. ostrogski, o 25 w. na płn.-wschód od Ostroga; otoczona z płn., wsch. i południa lasami, zabudowaną jest na dwóch brzegach dość głę-

bokiego parowu, środkiem którego płynie strumień, biorący początek w lesie Kurasz i tworzący w końcu wsi stawek, na którym znajduje się młyn o 2 kamieniach. Gleba o podłożu gliniastem, dość urodzajna. Włościanie trudnią się rolnictwem, sadownictwem i pszczolnictwem i są w ogóle dość zamożni. Wieś należała pierwotnie do Firlejów, od których drogą spadku przeszła do Bertmanów. Następnie rozdzielona na dwie części pomiędzy Horajna i Wosińskiego. Część Horajna drogą wiana przeszła do Michałowskich, od których nabyli Janczarscy a następnie Ślascy, w końcu Ostawoscy. Druga część dotąd pozostaje w posiadaniu Wosińskich. 7.) **S.**, kolonia, pow. radomyski, w 1 okr. pol., gmina Brusiłów, o 26 w. od Radomyśla, ma 84 mk. 8.) **S.**, przedmieście miasta powiat. Winnicy (ob.), ma 143 osad. 9.) **S.**, wieś nad rzką Drenniczką, dopływem Leśnej, pow. żytomierski, par. prawosł. Jasnogród, katol. Cudnów, ma 26 dz. Należała do biskupa wileńskiego kś. Wacława Żylińskiego; dziś jego brata. *J. Krz.—Dr. M.—Z. Róż.*

Sadki 1.) wólka do Grabaniny, w pow. jasielskim. Podane wyżej wiadomości (ob. *Grabanina*, II, 762) są bądź zakwestyonowane, bądź niepewne, przeto podajemy tu nowe dane. Grabanina i Sadki tworzą dwie osady, stanowiące wspólny korpus tabularny. Gr. leży na wschód od Żmigroda, na lew. brzegu Iwli, przy gościńcu ze Żmigrodu do Równego, Sadki zaś leżą na północ, pod lasem Wielki Kamień, na wschód od wsi Toki, na praw. brzegu Iwli. Gr. graniczy na zach. ze Żmigrodem, na półn. Siedliskami a na zachód z Sulistrową, Sadki zaś na wschód z Nienaszowem. Par. rzym.-kat w Nienaszowie. Gr. liczy 35 dm. i 214 mk., Sadki 6 dm. i 32 mk. Obie osady mają 241 rzym.-kat. i 5 izrael. 2.) **S.**, folw. na obszarze dwors. Chodorowa, w pow. bobreckim. 3.) **S.** *Księże*, fol., na tymże obszarze, na płn. od poprzedzającego. 4.) **S.**, grupa zabudowań w Iwankowie, pow. borszczowski. 5.) **S.**, obszar dworski z fol. w obr. Żmigrodu, pow. jasielski. 6.) **S.**, grupa zabudowań w obr. Toustobab, w pow. podhajeckim. 7.) **S.** al. *W Sadkach*, grupa zabudowań w obr. gm. Uhrynia, pow. czortkowski. 8.) **S.** *za Seretem*, grupa zabudowań, tamże. 9.) **S.**, wś, pow. zaleszczycki, o 4 klm. od st. p. w Koszyłowcach, o 15 klm. od st. tel. Jazłowiec. Obszar dwor. 685 mr., włośc. 1392 mr. W 1870 r. 1009 mk., w 1880 r. 1115 (8 rz.-katol.). Parafia greko-katolicka w miejscu, dyecezya Stanisławów, dekan. Zaleszczyki. Cerkiew murowana Zmartwych. Pańskiego. Metryki od 1784 r. Do parafii należy filia Szutromińce, przyłączona w 1805 r. (800 gr.-kat.). Szkoła etat. systemizowana 1876 r., dzieci 150. Właśc. posiadłości dwor. Jakub Romaszkan. *Mac.—B. G.—B. R.*

Sadki 1.) mor. *Sadek*, niem. *Zattig*, wś, pow. bruntalski, obw. sąd. beneszowski, na Szląsku austr., 11 klm. na wschód od Beneszowa. Graniczy od płn.-zach. z Heralczycami Wielkiemi (Gross-Herrlitz), od zach. z Koszycami (Koschendorf) i Hermanicami Wolnymi (Freihermersdorf), od płd. z Głownicą (Glomnitz), od wsch. z Nowymi Dworami (Neuhof) i Jamnicą (Jamnitz), od płn.-wsch. z Kamieńcem (Kamenz); wszystkie cztery wsi w pow. opawskim, a od płn. ze Skowronkowem (Lerchenfeld) w pow. frywałdzkim. W płn.-wsch. części wznosi się lesiste wzgórze Pariserbergl (377 mt. npm., szt. gen.); przez południ. obszar płynie potok ku wschodowi, a potem wzdłuż wschod. granicy obszaru ku płn., uchodząc do Herliczki, dopł. Opy. Również wzdłuż płd. granicy przez las Kuty płynie potok Wielka ku wsch. na Nowe Dwory, Ścieborzyce (Stiebrowitz), Złotniki (Slatnik) i Jaktarz, uchodząc pod Opawą do Opy. W 1880 r. było 65 dm., 525 mk. rzym.-kat., Niemców. Kamieniołomy, cegielnie, wiatraki. Szkoła ludowa. Par. rz.-kat. i st. poczt. Heralczyce Wielkie. 2.) **R.**, mor. *Sadek*, niem. *Zattig*, wś w pow. karniowskim, obw. sąd. osoblahskim, na Szląsku austr., nad granicą Szląska pruskiego, 6 klm. na płd.-zach. od Osoblahy, nad rz. Osą, przy gościńcu z Osoblahy do Prądnika (Neustadt), na Szląsku pruskim, w okolicy wzgórzystej i lesistej. Na płn. leży Kunzendorf, na wschód Glinka (Glemkau) i Nowa Wioska (Neudoerfel), od płd.-wsch. Karlsdorf, od płn.-zach. Dziewczy Gród (Maidelberg), a od zach. Żywocice (Seitendorf). W r. 1880 było 73 dm., 519 mk. rz.-kat. i Niemców. Par. rzym.-kat. w Wysokiej (niem. Waissak). St. poczt. Bartułtowice (niem. Batzdorf). 3.) **S.**, mor. *Sadky*, niem. *Johannisfeld*, przysiołek gm. Neplachowic, w pow. i obw. sąd. opawskim, nad pot. Herliczką, dopł. Opy, ma 20 dm., 114 mk. rz.-kat. i Czechoszłązaków. Ob. *Neplachowitz* (*Neplachowice*). *Br. G.*

Sadki 1.) niem. *Sadke* i *Schlossberg-bei-Nakel*, os. wiej. i st. poczt., pow. wyrzyski, o 10 klm. na zach.-półn. od Nakła, nad Rokitką, dopł. Noteci, w okolicy wzgórzystej, wznies. 102—104 mt. npm., st. dr. żel. Walden pod Samostrzelem. Osada ma dwa kościoły parafialne: katolicki i protestancki. W nowszych czasach rozdzielono tę osadę na 2 części: północna zachowała nazwę pierwotną, a połud. przezwano *Schlossberg-bei-Nakel*. *S. północne*, przeważnie polskie, mają 56 dm., 527 mk. (339 kat., 155 prot., 33 żyd.) i 1349 ha (1009 roli, 251 łąk). *S. południowe*, przeważnie niemieckie, mają 38 dm., 338 mk. (127 kat., 211

prot.) i 595 ha (449 roli, 82 łąk). Kościół katolicki p. w. św. Wojciecha istniał podobno za czasów Chrobrego. Nowo odbudowywany w r. 1574 przez Pawła Samostrzelskiego, w r. 1711 fundatorem Piotr, a w r. 1749—1755 Wojciech i Konstanty Bnińscy. Ostatni stanął z cegły i istnieje dotąd. Probostwo ma 190·26 ha (czysty doch. 2077 mk.). Parafię, liczącą 2200 dusz, składają: Bażantarnia, Bnin, Borek, Jadwiga, Kulaski, Mrozowo, Ostrowiec, Pólko, Popówka, Radzice, Sadki, Samostrzel, Słojek i Żelazno. Kościół prot. powstał w nowszych czasach. W r. 1288 arcyb. gnieźn. Jakub zamienił dziesięciny z S. i innych włości w kasztelanii nakielskiej na dziesięciny z dóbr klasztoru byszewskiego w okolicy Koła kaliskiego. Liczne dyplomaty (po r. 1359), odnoszące się do tych dziesięcin, podał Kod. Wielkp. W r. 1578 było w S. 24 łan. osiadł., 5 zagrodn. i 1 rzem. a w r. 1618 łanów os. 22, zagrod. 4. S. wchodziły w skład sstwa nakielskiego, zabrane przez rząd pruski, wcielone zostały do domeny Wyrzysko. 2.) **S.** al. *Sady*, pow. wągrowicki, o 3 klm. na wschód-połd. od Wągrowca, nad Wełną, dopł. Warty. Nie wykazany w ostatnich spis. urzęd. Ma obszaru 80.85 ha, sprzedany został kolonizacyi niemieckiej. Wydawca Kod. Wielkp. (Nr. 1105 i 1348) objaśnia temi S. zachodzące w dypl. z r. 1329 i 1356 Szadykyerzs, które prawdopodobnie oznacza miejscowość leśną i *Sotkowo*, które jest Świątkowem, graniczącem z Uściskiem, w pow. wągrowieckim. 3.) **S.**, fol. do Izdebna, w pow. mogilnickim, o 5 klm. na półn. od Rogowa, na wschod. brzegu jez. Izdebno, nie wykazany w spisach urzęd. 4.) **S.**, pastwisko, na Czarnotkach, pow. średzki. *E. Cal.*

Sadków 1.) *Szlachecki*, wś, i *S. Poduchowny*, wś, pow. grójecki, gm. Rykały, par. Belsk, odl. 7 w. od Grójca. S. Szlach. ma 117 mk.; S. Poduch. należy do głównego domu schronienia dla ubogich w Grójcu, ma 89 mk., 360 mr. dwor. i 141 mr. włośc. W 1827 r. S. Szlach. miał 11 dm., 78 mk.; S. Poduch. 9 dm., 87 mk. W 1886 r. fol. S. Szlach. lit. BD. rozl. mr. 444: gr. or. i ogr. mr. 428, łąk mr. 5, zarośli mr. 1, nieuż. mr. 10; bud. mur. 2, z drzewa 9; płodozm. 4 i 12-pol. Wś S. os. 18, z gr. mr. 160. 2.) **S.**, wś i fol., pow. radomski, gm. i par. Radom, odl. od Radomia 5 w., ma 23 dm., 155 mk., 212 mr. dwors., 237 mr. włośc. W 1827 r. było 17 dm., 164 mk. W połowie XV w. wś S., w par. Stary Radom, należała do klasztoru sieciechowskiego, miała 5 łan. km., z których dawano po fertonie, 30 jaj, 2 koguty i odrabiano jeden dzień w tygodniu; 1 zagr. odrabia dzień w tygodniu. Fol. klasztorowi nie daje dziesięciny. Ze wsi zaś dziesięcinę snopową, wartości 5 grzyw., dawano prepozyturze sandomierskiej (Długosz, L. B., I, 307, II, 514, III, 263, 264). W 1569 r. wś S. miała 3 łany. Dzierżawił ją Mikołaj Rogowski (Pawiński, Małop., 321). 3.) **S.**, w XV w. *Schatkow*, wś, pow. opatowski, gm. Gęsice, par. Zbilutka, odl. od Opatowa 26 w., ma 69 dm., 338 mk., 886 mr. włośc. i 2 mr. dwor. W 1827 r. było 27 dm., 258 mk. W połowie XV w. wś ta, w par. Zbilutka, należy do bisk. kujawskich, ma 12 łanów kmiecych. Z łanu dawano czynszu po pół seksageny, dwa wozy siana, 3 koguty, 30 jaj i dzień w tygodniu robocizny. Folwarku biskupiego nie było. Sołtys ze Zbilutki miał tu dwie karczmy. Dziesięcinę wartości do 8 grzyw. pobierali biskupi (Długosz, L. B., I, 626 i II, 466). *Br. Ch.*

Sadkowa al. *Sądkowa*, *Sontkowa*, wś, pow. jasielski, na lew. brzegu Jasiołki, o 8.7 klm. na wschód od Jasła, na płn. od st. kol. państwowej w Tarnowcu, wznies. 272 mt. npm. Graniczy na zach. z Rostokami, na półn. z Zimną Wodą, na wschód z Dobrucową a na płd. z Tarnowcem. Par. rzym.-kat. w Tarnowcu. Wś składa się z 53 dm. i 258 mk., 254 rz.-kat. a 4 izrael. na obszarze więk. pos. Obszar więk. pos. ma 38 mr. roli, 19 mr. past. i 273 mr. lasu; pos. mn. ma 148 mr. roli, 34 mr. łąk i 11 mr. past. W 1581 r. własność Skotnickich ma 2 łany km. *Mac.*

Sadkowa Góra, w 1581 r. *Szadkowa*, wś, pow. mielecki, w widłach przy zejściu się Sanu i Breni do Wisły. Składa się z Sadkowej Góry i Uścia. Pierwsza liczy 34 dm. i 147 mk.; druga 65 dm. i 342 mk. Prócz tego na obszarze więk. pos. są osady Uście i Lisowek. Obszar więk. pos. liczy 14 dm. i 136 mk. Oba obszary mają 592 rzym.-kat. i 47 izrael. S. G. graniczy na zach. z Glinami Małemi i Wielkiemi, na płd. z Borową a na półn. z Ostrówkiem. Sama wieś cokolwiek wzniesiona nad Breniem, fol. Lisówek leży nad Sanem a Uście na półn. od S. Par. w Borowie a urz. poczt. w Czerminie. *Mac.*

Sadkowce 1) wś nad rz. Morachwą, pow. jampolski, na pograniczu pow. mohylowskiego, okr. pol. Morachwa, gm. Rozniatówka, par. kat. Szarogród, sąd Wołodyowce, ma 126 osad, 620 mk., 779 dz. ziemi włośc., 967 dwors., 40 cerkiewnej. Cerkiew p. w. Wniebowzięcia N. P. M., wzniesiona w 1817 r., ma 849 wiernych. Grunta równe, kamień wapienny, gleba czarna. Należała do Sławoszewskich, następnie Skarzyńskich. 2.) **S.**, wś nad Dniestrem, pow. mohylowski, okr. pol. Jaryszów, gm. Bronica, sąd i par. kat. Mohylów, o 25 w. od st. dr. żel. kijowsko-odeskiej Rachen, ma 76 osad, 456 mk., 737 dzies. ziemi włośc., 2505 dworskiej wraz z Bronicą i Gregorówką, 66 cerkiewnej.

Cerkiew p. w. Narodzenia N. M. P., wzniesiona w 1878 r., ma 760 wiernych. Przystań na Dniestrze, na której w 1887 r. naładowano 5000 pud. ziarna, wartości 2000 rs. Własność dawniej ks. Mikołaja Sapiehy, następnie ks. Wittgensteinów. *Dr. M.*

Sadkowice 1.) wś, fol., prob., i *S. Poduchowne*, wś, pow. rawski, gm. Lubania, par. Sadkowice, przy drodze z Nowego Miasta do Biały, posiada kościół par. murowany. Wieś ma 45 dm., 335 mk.; fol. 9 dm., 36 mk.; prob. 2 dm., 5 mk. S. Poduch. mają 8 dm., 108 mk., 104 mr. włośc. W 1827 r. było 30 dm., 310 mk. W 1866 r. fol. S. rozl. mr. 1564: gr. or. i ogr. mr. 1050, łąk mr. 31, past. mr. 7, lasu mr. 436, nieuż. mr. 39. Wś S. os. 41, z gr. mr. 446. Kościół paraf. erekcyi niewiadomej. W 1813 r. Lanckorońscy i Zawiszowie wznieśli na miejscu starego nowy drewniany. W 1884 r. rozpoczęto budowę nowego kościoła. S. par., dek. rawski, 1038 dusz. 2.) **S.**, u Długosza *Czathkowice*, wś włośc., pow. iłżecki, gm. i par. Pawłowice, odl. od Iłży 35 w., ma 197 dm., 1240 mk., 2233 mr., 1 mr. rząd. W 1827 r. było 160 dm., 865 mk. Na obszarze wsi dwa jeziorka, mające po 8 morg. W połowie XV w. jest to wieś królewska, należy w części do par. Solec, a w części do par. Piotrowin. Dziesięcinę dawano do Solca i Piotrowina. Folw. królewski, 2 zagr. z rolą, 2 łany sołtysie dawały dziesięcinę, wartości 4 grzyw., pleb. w Solcu, 2 karczmy z rolą pleb. w Piotrowinie (Długosz, L. B., II, 575). W 1508 r. Sadkowice, Szczekocice i in., własność Kmity, wojew. ruskiego, płaciły poboru 16 grzyw. 24 grosze. W r. 1569 wś S., należąca do starostwa soleckiego, zarządzana przez Jana Czieligowskiego, służebnika starościny soleckiej, miała 12 pół łanków km., pustego $^1/_2$ łan., 1 zagr. (Pawiński, Małop., 323, 472). *Br. Ch.*

Sadkowice, rus. *Sadkowyczi*, wś, pow. samborski, 14 klm. na półn.-zach. od Sambora (urz. tel.), 12 klm. na płn.-wsch. od st. kol. Nadyby-Wojutycze, 7 klm. od urzędu poczt. w Krukienicach. Na wsch. leżą Więckowice, na płd. Barańczyce i Wola Baraniecka, na zach. Rajtarowice, na płn. Wola Rudkowska (część wsi Chliple, w pow. mościskim). Wś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem Błożewki. Wzdłuż granicy zach. płynie pot. Rudki, lewy dopływ Błożewki. Zabudowania wiejskie leżą w moczarzystej dolinie Błożewki. Folw. Władypol spłonął w r. 1886. Własność więk. (Macieja Serwatowskiego), ma roli or. 258, łąk i ogr. 19, past. 19, lasu 999; wł. mn. roli or. 438, łąk i ogr. 147, past. 33, lasu 858 mr. W r. 1880 było 83 dm., 502 mk. w gminie, 491 obrz. gr.-kat. a narod. rusińskiej, 11 izrael. Niemców. Par. gr.-kat. w Rajtarowicach, rz.-kat. w Radenicach. We wsi cerkiew. *Lu. Dz.*

Sadkowo 1.) *Chrzypty*, wś nad rz. Płonką, pow. płoński, gm. Sarnowo, par. Skołatowo, odl. o 17 w. od Płońska, ma 5 dm., 32 mk., 181 mr. W 1827 r. 6 dm., 34 mk. 2.) **S.** *Majory*, wś nad rz. Płonką, pow., gm. i par. jak wyżej, ma 6 dm., 51 mk., 241 mr. W 1827 r. 6 dm., 45 mk. 3.) **S.** *Żury* (*Żery?*), wś nad rz. Płonką, pow., gm. i par. jak wyżej, ma 4 dm., 34 mk., 32 mr. W 1827 r. 4 dm., 12 mk. *Br. Ch.*

Sadkowo, folw., pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, gm. Koszelewo, przy drodze ze Starojelni do Kożuchowców, około 9 $^1/_2$ włók; własność Czerników. *A. Jel.*

Sadkowski Młyn, niem. *Paulsmuehle*, dawniej *Sadke-Muehle*, os. młyń., w pow. wyrzyskim, o 12 klm. na zach.-półn. od Nakła, par. Sadki, poczta w Dębionku (Debenke), st. dr. żel. w Walden pod Samostrzelem (o 7 $^1/_2$ klm.), 4 dm., 78 mk. (37 kat., 41 prot.) i 243 ha (184 roli, 25 łąk, 20 lasu). *E. Cal.*

Sadkowszczyzna 1.) zaśc. nad rzką Piereczutą, pow. miński, w 3 okr. pol., gm. i par. katol. Kojdanów, ma 6 osad; miejscowość falista, grunta szczerkowe, urodzajne. 2.) **S.**, wieś, pow. drysieński, należała do domin. Szczęsnopol, Michała Szczyta. Na gruntach tej wsi znajduje się st. dr. żel. dynebursko-witebskiej, Dryssa. *A. Jel.—A. K. Ł.*

Sadlarz, os. młyn. na obszarze Ojrzanowa, pow. błoński, gm. Skuły, par. Ojrzanów.

Sadlauken, dok. *Santlauks*, wś, pow. moląski, st. p. Zalewo, 21 dm., 108 mk., 306 ha.

Sadlikowie Groniacy, grupa zabudowań w obr. Żarnówki, części Międzybrodzia Kobiernickiego, w pow. bialskim. *Br. G.*

Sadlikowo, grupa zabudowań w obr. Bukowca, części Porąbki, pow. bialski. *Br. G.*

Sadlinki 1.) niem. *Sedlinen*, w XVI w. *Zedeln*, dobra ryc. ze st. poczt., tel. i kol., w Pomezanii, na połud. od Kwidzyna (par. katol.), pow. kwidzyński. Wraz z dworem obejmują 520 ha (77 lasu, 126 łąk, 146 roli). W 1885 r. 10 dm., 16 dym., 79 mk., 77 ew., 2 katol. Szkoła ewang. liczyła 1887 r. 167 dzieci. Dobra należały r. 1539 do Pawła Separata, luteranina, mianującego się jeszcze biskupem pomezańskim. R. 1558 wystawia ks. Albrecht Feliksowi Zaschin, który miał przywilej na Sadlinki z 1550 r. (13 włók), nowy list na też dobra z obszarem 20 włók i z prawem lennem. Wolno mu też szynkować i piwo warzyć za opłatą 6 mrk czynszu. Powinien jednak starać się o utrzymanie mostu przez Liwnę (ob. Cramer: Gesch. des. Bisth. Pomesanien, 245, 261). W XVIII w. posiadali wś Marwiczowie (ob. Zur Gesch. der Familie von der Marwitz von Redern, str. 82). W 1885 r.

był dziedzicem kapitan Charles de Beaulieu, czysty dochód z gruntu wynosił 3249 mrk. 2.) **S.**, niem. *Sadlinken*, dok. 1414 *Zum Schadel*, wś, pow. brodnicki, niedaleko rz. Lutrzyny, st. p. i kol., par. kat. Jabłonowo, 1/2 mili odl. Wraz z dworem jabłonowskim (1885 r. 6 dm., 70 mk.) i karczmą Piaski (2 dm., 15 mk.) obejmuje 420 ha (14 łąk, 351 roli), 53 dm., 104 dym., 567 mk., 142 kat., 389 ew., 6 dys., 30 żyd. Szkoła ewang. liczyła 1887 r. 60 dzies. Wizyt. Strzesza z r. 1667 wymienia Sadlin i Sadlinko, zamieszkałe przez olędrów (ob. str. 465). Według krzyżackich ksiąg szkod. z 1414 r. poniosły S. 400 grz. szkody (ob. Gesch. d. Stadt u. d. Kr. Kulm von Schultz, II, 159). *Ks. Fr.*

Sadliska, niem. *Zadliska*, jezioro pod Prokowem, pow. kartuski (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch.-Ver., XV, 79).

Sadliszcze, błoto, w pow. pińskim, o 5 w. na półn.-zachód od wsi Bastyń, w obr. gm. Łunin, ma kilka wiorst kwadratowych; w suche lata zbiera się tu dużo twardego siana.

Sadlno, w 1398 r. *Sedlino*, wś i fol., pow. nieszawski, gm. Boguszyce, par. Sadlno, odl. 42 w. od Nieszawy, posiada kościół par. murowany, 327 mk. W 1827 r. było 24 dm., 227 mk. W 1878 r. fol. S. z nomenkl. Łysak rozl. mr. 1358: gr. or. i ogr. mr. 1173, łąk mr. 60, lasu mr. 83, nieuż. mr. 42; bud. mur. 16, z drzewa 7; płodozm. 9-pol., las nieurządzony. Wś S. os. 41, z gr. mr. 443; wś Kazubek os. 11, z gr. mr. 46; wś Zdunkowo, os. 2, z gr. mr. 44. Zdaje się że ta sama wieś pod nazwą Sedlino wymienioną jest w dok. z 1398 r. jako własność prebendy przy katedrze płockiej (Kod. Maz., 123) Data założenia kościoła i par. nieznana. Obecny murowany stanął ze składek parafian w latach 1856—1860 r. W 1557 r. wś kośc. S. miała w części Jana 3 1/2 łan., 2 zagr., 1 rzem.; do folw. Słomkowo 2 zagr.; część Alberta Jaronowskiego 1 łan., 1 cens., 2 zagr.; Anny Ziemięckiej 5 łan., 3 zagr.; Ruskowskiego 7 łan., 2 rzem. (Pawiński, Wielkp., II,30). S. par., dek. nieszawski, 2790 dusz. *Br. Ch.*

Sadlno, w 1288 r. *Sadlna*, 1302 r. *Sedlno*, 1583 r. *Salno*, obecnie *Sallno*, mylnie *Sałtno*, wś, pow. bydgoski, o 6 klm. na zach.-połd. od Koronowa (poczta), na trakcie do Mroczy, w okolicy wznies. 119—122 mt. npm., par. Byszewo, st. dr. żel. w Strzelewie (Strelau) o 16 klm., 39 dm., 309 mk. (278 kat., 31 prot.) i 647 ha (564 roli, 5 łąk). W r. 1251 bisk. kujawski Michał przekazał klasztorowi byszewskiemu dziesięciny z S., które przedtem pobierał kościół byszewski; r. 1253 skarbnik książęcy Mikołaj nadał klasztorowi temu S. i inne włości, które w r. 1280 Ziemomysł, ks. kujawski, pozwolił osadzić na prawie niemieckiem (Kod. Dypl. Rzyszcz., I, 61, 68, 118). O nadaniu książęcem wspomina przywilej Salomei, ks. kujawskiej, z dnia 15 września 1288 r. (Perlbach, Pomm. Urk., 395). W r. 1583 było tu 13 1/2 łan. osiadł., jeden sołecki i 2 zagr. S. zabrane przez rząd pruski, wcielono do domeny Koronowo. *E. Cal.*

Sadlno al. *Szedlin*, niem. *Kittelsfaehre*, dobra w Pomezanii, na praw. brzegu Nogatu, w nizinie, pow. sztumski, st. p. Piekło (o 6 klm.), st. kol. Malbork (10 klm.), par. kat. Sztum; 124 ha (4 lasu, 7 łąk, 77 roli), 5 dm., 6 dym., 32 mk., 5 kat., 16 ew., 11 dyssyd. W dok. z 1400 zowie się ta os. Keytelsvere, w 1540 Schedlynn, w 1784 Schadlynn, 1768 Pogorzały Przewóz. R. 1416 tutejszy przewóz nadano miastu Sztumowi. R. 1487 sprzedaje go Tomasz Scholtz Wawrzyńcowi Hofemann za 200 grzyw. (ob. Gesch. d. Kr. Stuhm von Schmitt, str. 204). R. 1469 kupuje Mirosław czyli Michna Jackowski (Jatczkowszky) Orzechówko i Sadlno od Jana Dąbrowskiego i Krzysztofa Ramockiego (v. Rammut; Kętrz. O ludn., str. 135). *Ks. Fr.*

Sadlucken 1.) *Alt*, dobra, pow. brunsberski, st. p. W. Ruciany (Gr. Rautenberg); 13 dm., 62 mk., 176 ha. 2.) **S.** *Neu*, dobra, tamże, 11 dm., 56 mk., 172 ha. Sadluco Prusak dostał 1311 r. 8 włók w polu Patauris. Niejasnem jest w tym przywileju, że Sadluko stratę roli i dobytku z pracy niesłusznie poniósł. Jako wynagrodzenie za to otrzymuje: prawo dziedziczenia dla obojga płci. Gdyby przyszło do przysięgi, to takową wykona za pomocą 6 najwięcej osób (metseptimus ad maximum) a to ze szczególnej łaski. Dalej ma mniejsze sądownictwo nad Prusakami, gdyby takowych jako chłopów na roli osadzał; większe zaś należy do adwokata, lecz połowę dochodów Sadluco z tego bierze. Świadkowie: Mikołaj Trumpe, Schroyte pruthenus, Henrykus dictus Tulne et alii. Jedyny to w swym rodzaju przywilej. W 1340 r. udzielił biskup Herman 2 1/2 włók nadmiaru na prawie chełm., 4 lata wolności, potem płacą 15 scotos pecunie usalis et duos pullos de quolibet manso. Gdyby u siebie aliquos pruthenos locaverint, mają mieć mniejsze sądownictwo i pół z większego, które adwokat dzierży. R. 1346 kupują: pruthenus Mathias et fratres sui de Sadluken jednę włókę nadmiaru do swych dóbr za 10 grzyw. Za czasów bisk. Mikołaja v. Tuengen posiada wś tę już biskup a była ona zupełną puszczą. R. 1501 nadał ją bisk. Łukasz Tomaszowi Wernerowi. W kilkadziesiąt lat potem znowu stoi pustką. R. 1595 wydzierżawiono ją mieszkańcom W. Rucian za 12 grzyw. Późniejsi biskupi nadawali ją ludziom zasłużonym. W r. 1720 w końcu nadał ją biskup Teodor Potocki burgrabiemu Pa-

włowi Weis z Olsztyna na prawie chełmińskiem. 3.) **S.**, wś w okolicy Dobregomiasta, nadana przez biskupa Eberharda w r. 1313 jego słudze Heynam, rodowitemu Prusakowi, później przyłączona do wsi Gruenhoff, obecnie nie istnieje. *Ad. N.*

Sadlóg, ob. *Sadług.*

Sadłogoszcz, wś i domin., pow. szubiński, o 4 klm. na wschód od Barcina (poczta), na lew. brz. Noteci, która tu tworzy jezioro 1 klm. długie, 600 mt. szerokie; par. Pakość, st. dr. żel. w Pakości o 9 klm. W r. 1362 przy podziale dóbr dostała się S. Hektorowi, podczaszemu brzesko-kujawskiemu; r. 1578 dziedziczył ją Jan Krotoski, było wtedy 18 łan. osiadł., 11 rybaków i 2 komorn.; r. 1618 było 12 łan. osiadł., 4 puste i 2 ćwierci karczm. Właścicielem był Adam Linowski; około r. 1793 posiadali S. Wawrzyniec i Antoni Działyńscy. Wś ma 18 dm., 154 mk. (62 katol., 92 prot.) i 288 ha (148 roli, 36 łąk, 0·4 lasu). Domin. sprzedane kolonizacyi niemieckiej, miało 6 dm., 118 mk. kat. i 498 ha (395 roli, 31 łąk, 1 lasu). Właścicielem był Konstanty Łuczkowski. Komisya kolonizacyjna zapłaciła 390,000 mrk. *E. Cal.*

Sadłowice 1.) *Szadłowice*, w XVI w. *Schawlowycze*, wś i fol., pow. turecki, gm. Piętno, par. Turek, odl. $3^1/_2$ w. od Turka. Wś ma 21 dm., 62 mk.; folw. należy do dóbr Słodków. W XVI w. dziesięcinę z łanów km. i folw. pobierał pleb. w Turku (Łaski. L. B., II, 263). W spisie wsi z 1827 r. podano: Szawłowice, w par. Malanów, 6 dm., 51 mk. 2.) **S.**, w XV w. *Schawlowycze*, fol. i wś, pow. kozienicki, gm. Góra Puławska, par. Góra Jaroszyńska, odl. od Kozienic 38 w., ma 4 dm., 30 mk., 120 mr. dwors., 15 włośc. W 1827 r. był 1 dm., 5 mk. Wieś ta była własnością bisk. krakowskich. Biskup Iwo, z opatem sieciechowskim Mikołajem zamienił S. i Garno na Jaksice i Lędziny. W połowie XV w. wś S., w par. Góra Jaroszyńska, należała do klasztoru sieciechowskiego, miała 3 km. łany, z których płacono po fertonie, 30 jaj i 2 koguty; dzierżawca odrabiał z łanu jeden dzień w tygodniu; odrabiano także powabę dla klasztoru; 4 zagr. z rolą nie płaciło czynszu tylko odrabiali 1 dzień w tygodniu. Był też folw. klasztorny, z którego nie płacono dziesięciny. Wszystkie role kmiece dawały dziesięcinę, wartości 3 grzyw., klaszt. sieciechowskiemu, a dziesięcinę konopną oddawano po jednym pęku (Długosz, L. B., II, 563 i III, 266 i 290). 3.) **S.**, w 1255 *Sawlouice*, w 1257 *Saulouichi*, 1262 *Saulouici*, w XV w. *Schawlowycze*, wś i fol., pow. sandomierski, gm. Wilczyce, par. Malice, odl. od Sandomierza 16 w., ma 26 dm., 197 mk. W 1827 r. było 32 dm., 193 mk. Dobra S., złożone z fol. S. i Lisiny, rozl. mr. 785: gr. or. i ogr. mr. 737, łąk mr. 31, pastw. mr. 6, nieuż. mr. 11; bud. mur. 4, z drzewa 14; płodozmian 6 i 12-polowy; wiatrak. Sam folw. S. ma 438 mr. a wieś 349 mr. Bolesław ks. krakowski zakładając w 1255 r. szpital w Zawichoście nadał na jego utrzymanie tę wieś. Następnie zakładając klasztor klarysek (przy szpitalu) w 1257 r., nadał mu między innemi wsiami i Sadłowice (Kod. Małop., I, 53, 70, II, 99). W połowie XV w. było tu 18 łan. km., z 13 płacono rocznie czynszu po 8 skot., a z 5 łan. po 15 gr.; dawano koguty i jaja; była karczma i 2 zagr. klasztorne, z których jedna płaciła 1 grzyw., druga odrabiała dzień w tygodniu. Z folw. klasztor odbierał dziesięcinę. Były też role sołtysie, karczma płacąca 2 grzyw. i 2 zagr. Ze wszystkich ról dawano dziesięcinę, wartości 20 grzyw., bisk. krakowskiemu (Długosz, L. B., III, 316, 317, 319, 409). Wieś aż do 1875 r. należała do franciszkanek w Krakowie. Po przejściu na własność rządu sprzedana nabywcy prywatnemu za 31,155 rs. *Br. Ch.*

Sadłowice, pow. inowrocławski, ob. *Szadłowice.*

Sadłowina, wś i fol., pow. suwalski, gm. Wólka, par. Bakałarzew, odl. od Suwałk 21 w.; wś ma 10 dm., 132 mk., 16 os., 212 mr.; fol. 2 dm., 3 mk. W 1827 r. było 14 dm., 87 mk. W 1888 r. folw. S. al. Sadłowizna, oddzielony od dóbr Nowydwór (w 1867 r.), rozl. mr. 336: gr. or. i ogr. mr. 178, łąk mr. 67, lasu mr. 4, w odpadkach mr. 83, nieuż. mr. 4; bud. mur. 1, z drzewa 5. *Br. Ch.*

Sadłowizna, os., pow. opatowski, gm. Częstocice, par. Ostrowiec, odl. od Opatowa 24 w., 1 dm., 9 mk., 15 mr. dwors.

Sadłowo 1.) wś i fol., pow. sierpecki, gm. Bieżuń, par. Chamsk, odl. o 24 w. od Sierpca, ma 33 dm., 486 mk. W 1827 r. 32 dm., 174 mk. Fol. S., w r. 1880 oddzielony od dóbr Bieżuń, rozl. mr. 1207: gr. or. i ogr. mr. 632, łąk mr. 218, pastw. mr. 310, nieuż. mr. 57; bud. mur. 6, z drzewa 8; płodozmian 15-polowy. Do włościan należy około 300 mr. 2.) **S.**, wś, fol. i dobra nad jez. t. n., pow. rypiński, gm. Czermin, par. Sadłowo, odl. 6 w. od Rypina, 7 w. od granicy pow. brodnickiego, 14 w. od Brodnicy, posiada pokłady wapienia i torfu, kościół par. murowany, dom schronienia dla ubogich (fundusz?), szkołę początkową, cegielnią (wyrób drenów i dachówek), wiatrak, karczmę, 88 dm., 722 mk. Na folw. piękny dwór murowany z parkiem. W 1827 r. było 32 dm., 174 mk. Dobra S. składały się w 1885 r. z folw. S., Grabowiec i Przybyszew, rozl. mr. 1528: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 377, łąk mr. 119, pastw. mr. 6, lasu mr. 275, jezioro mr. 42, nieuż. mr. 28; bud. mur. 11,

z drzewa 29; fol. Grabowiec gr. or. i ogr. mr. 142, łąk mr. 50, pastw. mr. 4, nieuż. mr. 6; bud. mur. 1, z drzewa 1; fol. Przybyszew gr. or. i ogr. mr. 329, łąk mr. 114, pastw. mr. 16, nieuż. mr. 20; bud. mur. 5, z drzewa 3; las urządzony. Wś, kolon. i rumunki mają os. 112, mr. 651. O starożytności osady świadczy nasyp za wsią śród łąk, dawniej zalewanych wodami, ze szczątkami zamczyska. Na akcie z 1434 r. podpisany jest „Tomko de Sadlovo“, kasztelan słoński. Kościół i par. istniały zapewne już w XV w. W 1564 r. S. jest wsią kościelną. Według reg. pob. pow. rypińskiego z r. 1564 było tu 9 osadn., 2 zagr., młynarz, poddani Benedykta Swarackiego na jednym łanie; Andrzej Swaradzki miał 10 osadn., 4 zagr., cieśla, garncarz, karczmarz, poddani na 1 łanie. Płacono poboru 11 fl., 12 gr. (Pawiński, Wielkp., I, 307). W 1752 r. dziedzic S. Olbrycht Pląskowski, ststa libawski, wystawił nowy kościół murowany. W końcu XVIII w. nabył te dobra Kajetan Romocki, który tu wystawił piękny dom i założył park. R. 1789 Kajetan Romocki wysiewał tu 45½ kor. żyta, 2 kor. pszen. a na Luniach i Stawiskach 18 kor. żyta, 1 kor. pszen.. Czynszu pobierał 48 zł. z młyna w Sadłowie, 723 z Łuń i Stawisk, 1002 z wsi Kotowy. Od Romockich przeszło S. w ręce Rościszewskich. W 1880 r. odnowiono kościół, pokryto blachą dachy i wieże. Par. S., dek. rypiński, obejmuje: Ozorków, Zasadki, Zasady, Zofijewo, Młyńska, Szarłaty, Stawiska, Kotowo, Stępowo, Krzyżówki, Czermin, Linne, Stawiska i Michałki, w ogóle 2999 dusz. *Br. Ch.*

Sadłowo, dwie os. leśne, pow. reszelski, śród lasów sadłowskich, około jez. Dadalskiego, w pow. olsztyńskim. Cały obszar lasów obejmuje 5767 ha. Osada ma 7 dm., 47 mk. Poczta i par. w Biskupcu. *Ad. N.*

Sadług, wś i fol., pow. nieszawski, gm. Bytoń, par. Witowo, odl. 24 w. od Nieszawy, posiada młyn wodny, pokłady torfu, 142 mk. W 1827 r. było 8 dm., 83 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 598: gr. or. i ogr. mr. 475, łąk mr. 92, pastw. mr. 8, w os. mr. 3, nieuż. mr. 20; bud. mur. 10, z drzewa 4; płodozmian 13-polowy, pokłady torfu, młyn. Wś S. os. 16, z gr. mr. 24. *Br. Ch.*

Sadłuki, niem. *Sadluken*, 1244 *Sodlok*, 1295 *Sadiluken*, 1487 *Czadelawken*, 1506 *Zedlaucken*, 1528 *Sodelawken*. 1654 *Sadługi*, wś w Pomezanii, pow. sztumski, st. p. i kol. Mikołajki, par. kat. Postolin, 270 ha (18 łąk, 242 roli). W 1868 r. 77 bud., 48 dm., 283 mk., 279 kat., 4 ew.; 1885 r. 49 dm., 60 dym., 259 mk., 243 kat., 16 ew. Szkoła kat. liczyła 1887 r. 60 dzieci. W 1242 otrzymuje Dyteryk de Dypenow od Krzyżaków między innemi i Sodlok, t. j. Sadłuki, przez Prusaków zamieszkałe (ob. Kętrz., O ludn. pol., str. 26). R. 1506 posiada S. ststa Mikołaj Spot. W 1591 r. razem z Miranami Kostka v. Stangenberg. R. 1804 należały S. i Mirany jako i Michorowo do Wilczewskich; Mirany i S. taksowano r. 1804 na 12,500 tal. (ob. Gesch. d. Stuhmer Kr. von Schmitt, str. 238). R. 1565 dostaje S. wskutek działów Mik. Konojadzki (ob. Kętrz., O ludn. pol., str. 196). *Kś. Fr.*

Sadłużek, wś i folw. nad jez. t. n., pow. nieszawski, gm. Osięciny, par. Witowo, odl. 35 od Nieszawy a 5 w. od Sompolna, ma 89 mk. W 1827 r. było 9 dm., 110 mk. Na obszarze wsi jezioro, zlewające swe wody do Zgłowiączki. W 1885 r. folw. S. rozl. mr. 539: gr. or. i ogr. mr. 397, łąk mr. 56, pastw. mr. 21, wody mr. 43, w os. mr. 2, nieuż. mr. 20; bud. mur. 7, z drzewa 6. Wś S. os. 12, z gr. mr. 20. *Br. Ch.*

Sadnej, potoczek, powstaje w gm. Nahujowice, pow. drohobycki, i wpada po krótkim biegu do Zboru al. Zbiru al. Baru z lew. brz. Ob. *Bar* i *Nahujowice*. *Br. G.*

Sadnista 1.) al. *Sadniesta*, część wsi Rostok, w pow. wyżnickim. W wykazie z 1885 nie podana; 2.) **S.**, grupa zabudowań w obr. Szypotu Kameralnego, w pow. radowieckim, we wólce Kobilora, nad pot. tejże nazwy.

Sadobardi (dok. 1241), wś zaginiona, na południe od Kartuz. R. 1241 nadaje ją ks. Sambor bisk. kujawskiemu Michałowi. Należała wówczas do kasztelanii goręczyńskiej (ob. Perlbach: P. U. B., str. 63 i Kujot: O majątkach bisk. na Pomorzu, str. 11 i 12). Według Hirscha ma to być dzisiejszy Ząbrcz (Sommerkau), czemu słusznie przeczy Quandt (ob. Zeitsch d. Westpreus Gesch. Ver., X, str. 104). *Kś. Fr.*

Sadok 1.) wś i folw., pow. włocławski, gm. Pyszkowo, par. Chodecz, odl. 28 w. od Włocławka, ma 21 mk. W 1827 r. było 4 dm., 39 mk. Fol. S., w r. 1880 oddzielony od dóbr Pyszkowo, rozl. mr. 180: gr. or. i ogr. mr. 161, łąk mr. 6, pastw. mr. 11, nieuż. mr. 2; bud. mur. 2, z drzewa 1. 2.) **S.**, pow. sejneński, gm. i par. Berżniki, odl. od Sejn 9 w., ma 9 dm., 55 mk.

Sadok, zaśc. szl. nad rz. Wilią, pow. trocki, w 2 okr. pol., o 23 w. od Trok, 3 dm., 13 mk. katol.

Sadokrzyce, w XVI w. *Sadokrzicze Majus* i *S. Minus*, wś i fol., pow. sieradzki, gm. i par. Wróblew, odl. 13 w. od Sieradza, ma gorzelnię. W 1827 r. było 26 dm., 201 mk., par. Wągłczew. Fol. S. w 1880 r. rozl. mr. 640: gr. or. i ogr. mr. 538, łąk mr. 30, lasu mr. 46, nieuż. mr. 26; bud. mur. 3, z drzewa 12. Por. *Gorzuchy*. Wś S. os. 33, z gr. mr. 356. W XVI w. dziesięcina z łanów kmiecych

w S. Wielkich i Małych szła na stół arcybiskupi, z fol. zaś w S. Wielkich dla pleb. we Wróblewie (Łaski, L. B., I, 417). *Br. Ch.*

Sadoleś, wś i kol., pow. węgrowski, gm. Płatkownica, par. Sadowne, posiada dom modlitwy ewang., szkołę i cmentarz; 48 dm., 509 mk., 1000 mr. obszaru. Wieś, która wchodziła w skład dóbr Kołodziąż, miała 31 os. i 473 mr. W 1827 r. było 14 dm., 105 mk.

Sadoń, pustkowie, w pow. chełmińskim, własność benedyktynek w Chełmnie. Dzierżawy miał ztąd klasztor 1761 r. 33 zł. (ob. Klasztory żeńskie, Fankidejskiego, 116). Dziś nie istnieje. *Ks. Fr.*

Sadoniszki 1.) wś, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. wiejski Biebrusy, o 14 w. od gminy, 11 dusz rewiz.; własność Wołodźków. 2.) **S.,** dwa zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 52 w. od Wilna; jeden z nich ma 1 dm. i 6 mk. katol., drugi zaś 1 dm. i 9 mk. t. wyzn.

Sadoszczyzna, część Woli Dołhołuckiej, pow. stryjski.

Sadów 1.) fol., pow. opatowski, gm. i par. Ożarów, odl. od Opatowa 21 w., 1 dm., 25 mk., 90 mr. W 1827 r. 1 dm., 10 mk. 2.) **S.** al. *Hucisko*, fol., pow. kielecki, gm. i par. Łopuszno. Wchodzi w skład dóbr Łopuszno.

Sadów, wś, pow. łucki, na pograniczu pow. włodzimierskiego, o 17 w. od Porycka na płd.-zchd od Torczyna (par. katol.), posiada kaplicę katol. Niegdyś własność biskupów łuckich. W skład włości sadowskiej wchodziły wsie: Koszów, Orzdwin, Sadowska Wola i Żukowiec.

Sadow, w dok. z 1390 r. (Kod. Wielkop., n. 1897), nie jest Sadowcem, w pow. mogilnickim, jak objaśnia wydawca, ale jest to zapewne Gadow al. Godaw, Godawy, os. szlach. na trakcie z Gąsawy do Żnina, z której pisał się Dobiesław miedzy r. 1392 i 1395 r.

Sadowa 1.) wś włośc., pow. warszawski, gm. Cząstków, par. Łomna, ma 115 mk., 104 mr. Wchodziła w skład dóbr Dziekanów. 2.) **S.,** pow. suwalski, gm. Kuków, par. Filipów, odl. od Suwałk 15 w., ma 8 dm., 42 mk.

Sadowa, wś nad rz. Derłą, dopł. Dniestru, pow. mohylowski, okr. pol. Jaryszów, gm. i par katol. Ozarzyńce, sąd w Mohylowie, ma 88 osad, 426 mk., w tej liczbie 28 jednodworców, 629 dzies. ziemi włośc., 361 dworskiej, 48 cerkiewnej. Cerkiew z 1875 r. z 517 wiernymi. Należała do Komarów, Staryckich, obecnie Antonowiczów. *Dr. M.*

Sadowa al. *Sadkowa*, wólka, należąca do Łososiny Dolnej, pow. nowosądecki, ma 22 dm., 154 mk.

Sadowa, rzeka i wś, pow. i obw. sąd. kimpoluński, nad rz. Sadową i jej ujściem do Mołdawy, jakoteż na lew. brz. Mołdawy, tuż na płn.-zach. od Kimpolunga. Graniczy od wsch. i płd. z Kimpolungiem, od płd.-zach. z Pożorytą i Fundulem Mołdawskim, od płn. z Briazą, a od płn.-wsch. z Russ-pe-boul. Wzdłuż płd. granicy płynie od zach. ku wschod. rz. Mołdawa; wschodnią granicę tworzy jej dopływ Izwor Mora (Mori), a północną potok Niagra (al. Negru), lewy dopływ Mołdawy. Na płn.-wsch. granicy rozpostarł się dział górski Obczyna Feredeu ze szczytami: 1342 mt., 1364 mt., 1271 mt., 1229 mt., 1170 mt. i Kurmaturą Boul (1040 mt.). Wreszcie na płd.-zach. granicy wzbił się lesisty Muńczoł ze szczytem 1286 mt. W płn. stronie z pod działu Pietris (1342 mt.), na granicy Briazy, Sadowy i Russpeboul, bierze początek rz. Sadowa. Płynie na płd., zostawiając na zach. wólkę Runkulec, a po wschod. górę Plajuluj (1160 mt.), u stóp której zwraca się na płd.-wschód i wpada naprzeciwko Kimpolunga do Mołdawy od lew. brzegu. Długość biegu 14 klm. Zabiera wody z całego obszaru S. Dopływy prawe, podążające z płd.-zach. na płn.-wsch., są krótkie. Znaczniejszymi są lewoboczne, jak pot. Jezioro, Matarc al. Madzere, Żebranka al. Zbranki i Wurwar. Między Jeziorem a Madzere szczyt Patuli (957 mt.), między Madzere a Żebranką Runkulec (1050 mt.), między Żebranką a Wurwarem wznosi się Magórzec (1029 mt.), a na wsch. od Wurwaru szczyty Dealu lungu (1088 mt.) i Hygia (916 mt.). Zabudowania S. legły po części na lew. brzegu Mołdawy i w dol. Sadowy, po części w dolinach potoków i na stokach gór i noszą poszczególne nazwy, tworząc albo wólki albo osady. Razem mają 109 dm., 397 mk. Wś sama z grupami domów Dosu Meguri i Iwonel liczy 264 dm., 807 mk. W całej gminie było 1880 r. 373 dm., 1204 mk. (Special Orts-Repertorium der Bukowina r. 1885). W 1880 r. było 12 kat., 1186 gr.-orm., 6 żyd.; co do narodowości: 1180 Rumunów, 18 Niemców, 6 Rus. W r. 1869 było 314 dm., 1217 mk. Obszar obejmował 6804 ha 99 ar. Katolicy mają par. w Kimpolungu. Nieunici posiadają dwie paraf. cerkwie: w Fundul-Sadowa i w Gura-Sadowa. Cerkiew par. w Gura-Sadowa p. w. św. Jerzego, drewniana, zbudowana r. 1780 przez Gabryela al Dascalizei, Stefana Scheul, i Lateszu, na gruncie darowanym przez Szymona Oano, poświęcona r. 1788, rozszerzona i odnowiona r. 1842. Parafia ta liczy 753 dusz. Cerkiew (expozytura) w Fundul-Sadowa p. w. św. Mikołaja, drewniana, zbudowana r. 1769 a przez Teodora Foca, Axenta Coca w r. 1841—1342 przebudowana i rozszerzona. W r. 1875 odnowiono a r. 1877 poświęcono cerkiew. Liczy 525 dusz. W Gura-Sadowa szkoła lud. jednoklasowa. Własność funduszu re-

ligijnego gr.-orm. St. p. Kimpolung. Kopalnie żelaza, w 1859 r. wydały 22,984 cent. rudy.

Sadowa, wybud. w nadleśn. Nemonien, pow. labiewski, st. pocz. Lauknen; 21 dm., 119 mk.

Sadowcy, grupa zabudowań w gm. Kuczurmare, pow. czerniowiecki; 13 dm., 59 mk. *Br. G.*

Sadowice, ob. *Sadowiec* i *Sadowie.*

Sadowicze, wś nad rz. Wołką, pow. słucki, w 1 okr. pol. starobińskim, gm. Czaplice, o 8 w. od st. kol. Mackiewicze, na trakcie mosk.-brzeskim, ma 67 osad; grunta urodzajne. *Al. Jel.*

Sadowie 1.) wś włośc., pow. będziński, gm. Sulików, par. Targoszyce, ma 23 dm., 224 mk., 462 mr. W 1827 r. było 17 dm., 103 mk. 2.) **S.**, w XV w. *Schadowye*, wś i fol., pow. opatowski, gm. Sadowie, par. Ruszków, odl. od Opatowa 7 w., ma 34 dm., 226 mk. W 1827 r. było 21 dm., 178 mk. Dobra S. składały się w 1866 r. z folw. S., Ruszków, Jacentów, Bogusławice, Ruszkowiec, Duklany i Denkówek. Rozl. ogólna dominialna mr. 3234. Fol. S. rozl. w 1880 r. 542 mr. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 19, z gr. mr. 432; wś Ruszków os. 17, z gr. mr. 249; wś Czerwona Góra os. 17, z gr. mr. 611; wś Zwola os. 16, z gr. mr. 475; wś Bogusławice os. 10, z gr. mr. 229; wś Szczucice os. 9, z gr. mr. 261; wś Denkówek os. 20, z gr. mr. 261; wś Jędrzejów os. 8, z gr. mr. 189; wś Zagaje os. 2, z gr. mr. 24. W połowie XV w. S., wś w par. Ruszków (niegdyś Grocholice), należała do Jana ze Sprowy, sędziego sandomier., i Jana ze Sprowy, arcyb. gnieźn., h. Odrowąż. Było tu 9 łan. km., karczma, 4 zagr. dających dziesięcinę, wartości do 10 grzyw., prebendzie kieleckiej zwanej szewieńska (Szewna). Folw. dawał dziesięcinę, wartości 3 grzyw. pleb. w Ruszkowie. W drugim opisie wsi Długosz podaje jako właściciela Eustachego Sprowskiego, kaszt. radomskiego (Lib. Ben., I, 463, II, 507). W 1508 r. S. (część), Kamień, Szczytniki i inne, własność Jana Słupeckiego z Konar, płaciły poboru 10 grz. 24 gr. W 1578 r. S., własność Adama Rzuchowskiego, miała 9 osadn., $3^1/_2$ łan., 5 zagr., 3 bied. kom. (Pawiński, Małop., 184, 460). S. gm. należy do s. gm. okr. I w Opatowie (st. pocz.), ma 12709 mr., w tem dwor. 7071 mr., 375 dm. (13 mur.), 2648 mk. W skład gm. wchodzą: Bogusławice, Czerwona Góra, Duklany, Grocholice, Gromadzice, Jacentów, Jałowęsy, Karsy, Małoszyce, Niemicnice, Obręczna, Porudzie, Ruszków, Ruszkowiec, Sadowie, Skarszyn, Szczucice, Wszechświęte, Zagaje Zochcin, Zwola. 3.) **S.**, w XV w. *Szadowye*, wś włośc., pow. miechowski, gm. Luborzyca, par. Goszcza. W 1827 r. było 16 dm., 87 mk. Ob. *Goszcza.* W połowie XV w. wś S., w par. Goszcza, była własnością pierwszej prebendy przy kolegiacie św. Idziego w Krakowie, miała 7 łan. km., z każdego łanu płacono 2 grzywny czynszu na św. Marcin, kmieć odrabiał z łanu 1 dzień w tygodniu wozem i pługiem i dawał z łana 2 miarki owsa miary krakowskiej, dwa kapłony, 30 jaj, 2 sery. Były też 2 karczmy z rolą i łąką, płaciły czynszu 3 grzyw., 3 zagr. z rolą płaciło po 1 fertonie i 1 dzień w tygodniu odrabiało pieszo. Wszyscy kmiecie, karczmarze, zagrodnicy dawali dziesięcinę snopową i konopną pierwszej prebendzie szadowskiej u św. Idziego, wartość 17 grzywien. W tej wsi był dwór i folw. z łąką, na trzy pola podzielony, także gaje do niego należały; każdy kmieć, zagrodnik, karczmarz miał użytkowanie z lasu (Długosz, L. B., I, 601). Wś trzymał w dzierżawie Sędziwój z Tęczyna h. Topór. 4.) **S.**, wś i folw., pow. włoszczowski, gm. i par. Irządze, odl. 35 w. od Włoszczowy, ma 377 mk. W 1827 r. było 17 dm., 140 mk. Dobra S. składały się w 1887 r. z folw. S. i Woźniki, rozl. mr. 859: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 378, łąk mr. 12, pastw. mr. 2, lasu mr. 293, nieuż. mr. 22; bud. z drzewa 15; płodozmian 9 i 10-polowy; fol. Woźniki gr. or. i ogr. mr. 72, łąk mr. 6, lasu mr. 71, nieuż. mr. 2; bud. z drzewa 7; lasy urządzone. Wś S. os. 48, z gr. mr. 354; wś Woźniki os. 21, z gr. mr. 201. W połowie XV w. dziesięcinę pobierał w części bisk. krakowski, w części pleban. Innych szczegółów Długosz nie podał (L. B., II, 207). W 1581 r. wś S., własność Misziowskiego, miała 6 łan. km., 1 zagr. z rolą, 4 zagr. bez roli (Pawiński, Małop., 70). 5.) **S.**, przyl. fol. Chwałowice, w pow. pińczowskim. W połowie XV w. była ta wieś w par. Kije, własność klasztoru miechowskiego. Miała 7 łan., z których dziesięcinę snopową i konopną dawano prebendzie kieleckiej żydowskiej, wartości 7 grz. Z połowy roli pobierała opłatę prebenda kielecka żydowska a z drugiej połowy par. Kije. Fol. duchowny płacił dziesięcinę pleb. w Kijach (Długosz, L. B., I, 459). *Br. Ch.*

Sadowie, w 1581 r. *Sadovye*, część Wrzaw, pow. tarnobrzeski, tworzy osobną osadę na płd. od Wrzaw, na lew. brzegu Sanu. Ma 30 dm. i 180 mk., prócz tego na obszarze więk. pos. 5 dm. i 17 mk. Rzym. kat. należą do par. we Wrzawach. Pos. więk. (br. Horocha) wynosi 198 mr. roli, 16 mr. łąk, 108 mr. pastw. i 51 mr. lasu; pos. mn. 242 mr. roli, 26 mr. łąk, 18 mr. past. i 3 mr. lasu. W połowie XV w. wś S., w par. Wrzawy, własność Andrzeja de Sienno z Dębna i Jakuba z Koniecpola h. Pobog, miała łany kmiece, zagr., folw., z których dawano dziesięcinę pleb. we

Wrzawach (Długosz, L. B., II, 368). W 1581 r. (Pawiński, Małop., 356) należała do par. w Pniowie. *Mac.*

Sadowie 1.) w księg. kośc. *Sadowice*, wś i folw., pow. odolanowski (Ostrów), o 7 klm. na wschód-południ. od Ostrowa (poczta i st. dr. żel.); par. Wysocko. W r. 1579 należało S. do Wojciecha Jurtowskiego, a w r. 1618 do Wojciecha Wysockiego; było tu $2^1/_2$ łan. osiadł., 1 zagrod. i komorn., ob. *Sadowie* 3). Wieś ma 38 dm., 301 mk. (296 kat., 5 prot.) i 219 ha (150 roli, 52 łąk). Fol. ma 5 dm., gorzelnię parową, 105 mk. katol. i 596 ha (291 roli, 41 łąk, 187 lasu); właścicielem jest Stanisław hr. Szembek, dziedzic Wysocka. 2.) **S.**, dok. *Sadowye*, niem. *Zadowie*, os., pow. inowrocławski (Strzelno), o 4 klm. na płd.-wschód od Kruszwicy i o $7^1/_2$ klm. na zach. od Piotrkowa Żydowskiego, na wschod. wybrzeżu Gopła; poczta na Jeżycach (Jerzyce). S. zlewa się z Złotowem i dla tego nie wykazane w spisach urzędowych; mapa Engelhardta oznacza je tuż pod Złotowem. To S. a nie Sadowiec (Sadowice pow. mogilnicki), jak mylnie objaśnia Kod. Rzyszcz. (II, 940 i 971), jest wsią, którą Andrzej z Oporowa zastawił razem ze Skólskiem i wsią Złotowem „in Terris Cuiaviae in districtu Cruschwiciensi sitas“. Sadowie (*Sadove* w dok. kujaw. Ulanowskiego, 187, *Sachowo* w Kod. dypl. Rzyszcz., II, 600) mogło być własnością biskupów włocławskich w r. 1250. 3.) **S.**, os. niegdyś szlach., pow. poznański, w okolicy Stęszewa i Mosiny. Między r. 1388 a 1399 pisali się z S. Paweł, Lutko i Wacław (Akta gr. pozn. wyd. r. 1888 mylnie objaśniają Sadowiem w pow. odolanowskim). Między 1435 a 1609 rozgraniczano S. kilkakrotnie z Łodzią Stęszewską i Górką; około r. 1580 już nie tworzyło odrębnej całości. *E. Cal.*

Sadowiec 1.) fol., pow. wieluński, gm. i par. Działoszyn, odl. 25 w. od Wielunia, ma 2 dm., 24 mk. W 1827 r. 1 dm., 10 mk. Fol. ten w r. 1873 oddzielony od dóbr Działoszyn rozl. mr. 1035: gr. or. i ogr. mr. 583, łąk mr. 8, lasu mr. 419, nieuż. mr. 25; bud. mur. 2, z drzewa 5; las nieurządzony (1887 r.) 2.) **S.** al. *Sadówiec-Dłutówka*, wś włośc., pow. płoński, gm. Załuski, par. Kamienica, odl. o 17 w. od Płońska, ma 16 dm., 141 mk., 187 mr.

Sadowiec, dawniej *Sadowice*, wś, pow. mogilnicki, o 11 klm. na zach. od Mogilna i tyleż na płn. od Trzemeszna; par. Palędzie, poczta w Gościeszynie, st. dr. żel. w Mogilnie i Trzemesznie; 29 dm., 177 mk. (127 kat., 50 prot.) i 74 ha (66 roli, 1 łąk, 0·4 lasu). S. powstał w nowszych czasach, na obszarach Padniewa. Objaśnienia Lelewela (Pol. w. śr., II, 455) co do r. 1136 nie mają zasady. Sadowo w dok. z 1390 r. (Kod. Wiel., n. 1897) nie jest Sadowcem ale raczej czytać należy nazwę *Gadów* al. *Godawy* (os. szlach. między Gąsową a Żninem w 1392 r.). Co do dok. z 1471 i 1504 r. ob. *Sadowie*. *E. Cal.*

Sadówka, w XVI w. *Schadowka*, wś i fol., pow. brzeziński, gm. Bratoszewice, par. Koźle, odl. 18 w. od Brzezin. Wś ma 6 dm, 152 mk.; fol. 3 dm., 14 mk. W 1827 r. było 12 dm., 106 mk. Fol. S. w 1870 r. rozl. mr. 639: gr. orn. i ogr. mr. 544, łąk mr. 77, pastw. mr. 2, wody mr. 1, nieuż. mr. 15; bud. mur. 1, z drzewa 9; płodozmian 4 i 12-polowy. Wieś S. os. 15, z gr. mr. 10. W XVI w. łany fol. zdawna dawały dziesięcinę pleb. w Koźlu, kmiecie zaś na stół arcybiskupi a pleb. tylko kolędę po groszu z łanu (Łaski, L. B., II, 392). *Br. Ch.*

Sadówka al. *Szadówka*, niem. *Schadower Bach*, potok, powstaje na płn. od Żukowa Górnego, w pow. cieszyńskim, płynie na płn.-wsch. i poniżej Szybic wpada do Olszy (Olzy) od lew. brzegu. Długość $4^1/_2$ klm. *Br. G.*

Sadówko, dobra na pol.-prus. Mazurach, pow. szczycieński, o $^1/_2$ klm. na płd. od Sadowa. Paraf., pocz., tel. w Biskupiu; 17 dm., 103 mk., 357 ha. *Ad. N.*

Sadowno al. *Sadowne*, wś i fol., pow. węgrowski, gm. i par. Sadowno, odl. 30 w. od Węgrowa, posiada kościół par. drewniany, sąd gm. okr. I, szkołę początkową, urząd gminny, 30 dm., 415 mk. Fol. należy do dóbr Kołodziąż, wś ma 31 os., 473 mr. W 1827 r. było 23 dm., 104 mk. Parafia tutejsza istnieje od 1529 r., pierwotnie we wsi Raźny, zaś od 1748 r. w Sadownem. S. par., dek. węgrowski, 4834 dusz. S. gm. należy do s. gm. okr. I, graniczy z gminami: Stoczek, Kamieńczyk, Płatkownica i Prostyń, ma 3258 mk., 8677 mr. obszaru. W skład gm. wchodzą: Bojewo, Grabiny, Kołodziąż, Krupińskie, Księżyzna, Podborze, Raźny, Sadowno, Sokółka, Wilczogęby, Zieleniec i Zofijówka. *Br. Ch.*

Sadowniki, wś, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Zdzięcioł, o 50 w. od Słonima.

Sadowo, folw. i dobra, pow mławski, gm. i par. Zielona, odl. o 28 w. od Mławy. Folw. ma 2 dm., 46 mk. Dobra S., w skład których wchodziły wsi: Cierpigorz, Osówka, Kuczborek, Dąbrowa i Zielona, obejmowały 4528 mr., w tem 2688 mr. ornej ziemi.

Sadowo, niem. *Schadau*, os. do probostwa grudziądzkiego, pow. grudziądzki, o 6 klm. od Grudziądza, z fol. Ciemniakiem obejmuje 329 ha (163 roli or., 22 łąk i 1 ha lasu). Czysty doch. z gruntu 2416 mrk. W 1885 r. 3 dm., 9 dym., 42 mk., 34 kat., 8 ew. (na Ciemniak przypada 18 mk. i 2 dm.). Plebanka ta należała pewnie już za czasów krzyżackich do prob. grudziądzkich, którzy ją zwykle wydzierżawiają. R. 1619 wydzierżawił ją pro-

boszcz podwojewodzie chełmińskiemu Michałowi Trzcińskiemu za 240 zł. rocznie. R. 1834 wynosiła dzierżawa 266 tal. 20 sbr. (ob. Froehlich: Gesch. d. Graudenzer Kr., II, 292). Wizyt. Strzesza z r. 1667 podaje, że fol. ten obejmuje około 18 włók. Z folw. graniczy las Ciemniak. *Ks. Fr.*

Sadowo, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. szczycieński, na granicy Warmii, o 5 klm. od Biskupca (par. kat., poczta i tel.), 32 dm., 133 mk., 119 ha. S. było r. 1496 w posiadaniu Piotra Wildenaw z Kozłowa. R. 1566 sprzedaje Andrzej Jonasz, ststa szczycieński, Aleksandrowi z Jełomia 2 włóki boru na sołectwo celem lokacyi wsi dannickiej na 18 włókach. W 1602 r. ludność polska. *Ad. N.*

Sadowska Wola al. *S. Wólka*, wś, pow. włodzimierski, na pograniczu łuckiego, na płn.-zach. od Sadowa. Niegdyś własność biskupów łuckich.

Sadowskie Futory, pow. lipowiecki, ob. *Narcyzówka*.

Sadowszczyzna, fol., pow. warszawski, gm. i par. Okuniew. Nie pomieszczony w ostatnich spisach urzęd.

Sadowszczyzna 1.) zaśc., pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Zaporocz, o 12 w. od gminy; należy do dóbr Mokrzyca. 2.) **S.**, zaśc. pryw., pow. wilejski, w 2 okr. pol., o 67 w. od m. Wilejki, przy b. dr. pocztowej borysowskiej, 1 dm., 6 mk. kat. 3.) **S.**, zaśc. nad jez. Antopusznie, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedrojcie, okr. wiejski Wielkidwór, o 8 w. od gminy a 45 w. od Wilna, ma 3 dm., 15 mk. katol. (7 dusz rewiz.); należy do dóbr Ambrożyszki, Jeleńskich. 4.) **S.**, zaśc. szl., pow. wileński, w 4 okr. pol. o 36 w. od Wilna, 1 dm., 8 mk. katol. 5.) **S.**, białoruskie *Sadouszczyna*, fol. nad bezim. dopł. Usy, pow. miński, w 3 okr. pol. i par. katol. Kojdanów, gm. Rubieżewicze, około 34½ włók; własność Olesiewiczów. *J. Krz.-A. Jel.*

Sadowy Stok, uroczysko, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Czarna. Wieś, o 35 w. od Sokółki.

Sadrosch (niem.), ob. *Zazdrość*.

Sadul, kol. włośc., pow. warszawski, gm. Wawer, par. Zerzno, ma 14 mk., 29 mr.

Sadulaki, os. włośc. i os. leś., pow. piotrkowski, gm. Kluki, par. Parzno; os. włośc. ma 2 dm., 16 mk., 21 mr.; os. leś. 1 dm., 7 mk., 8 mr. dwors. Należy do dóbr Kluki. W 1827 r. 2 dm., 15 mk.

Saduniszki 1.) wś i karczma, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Rukojnie, okr. wiejski i dobra hr. Tyszkiewiczów, Czarna, o 3½ w. od gminy a 18 w. od Wilna, 24 dusz rewiz. 2.) **S.**, zaśc., tamże, o 19 w. od Wilna, ma 1 dm., 9 mk. katol. (3 dusze rewiz.); należy do dóbr skarbowych Szaterniki. *J. Krz.*

Saduny, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 1 okr. pol., o 20 w. od Nowoaleksandrowska.

Sadupy, wś i dobra, pow. szawelski, gm. Radziwiliszki, o 25 w. od Szawel.

Sadurki 1.) wś włośc., pow. grójecki, gm. Lipie, par. Błędów, ma 80 mk., 217 mr. W 1827 r. 7 dm., 50 mk. Istniała tu około 1880 r. olejarnia z prod. na 750 rs. 2.) **S.**, wś i folw., pow. nowoaleksandryjski, gm. Wąwolnica, par. Bochotnica, odl. 21 w. od Puław. Folw. S., w r. 1882 oddzielony od dóbr Nałęczów, rozl. mr. 347: gr. or. i ogr. mr. 323, łąk mr. 15, nieuż. mr. 9; bud. mur. 3, z drzewa 9; płodozmian 15-polowy. Według reg. pob. pow. lubelskiego, z r. 1531 wś Sadurki, w par. Bochotnica, miała 1 łan. Część Jana Sadurskiego Klimontowicza ½ łan., Jan Tomaszowicz ¼ łan., Mikołaj Dzetrzych ¼ łan. (Pawiński, Małop., 368). *Br. Ch.*

Sadweitschen 1.) wś, pow. gąbiński, pod Gąbinem (st. p. i tel.), 102 dm., 521 mk., 693 ha. 2.) **S.**, fol., tamże, 1 dm., 11 mk., 110 ha.

Sady 1.) kol., pow. gostyński, gm. Czermno, par. ew. Gombin, posiada szkołę początkową ewang., 32 dm., 292 mk. ewang., 778 mr. ziemi pszennej. Obszerne sady owocowe przynoszą do 300 rubli (na jedną osadę) dochodu; zajmują się przytem uprawą buraków cukrowych, plantacyą wierzb i wyrobem sera holenderskiego. 2.) **S.**, wś i fol., noworadomski, gm. Maluszyn, par. Borzykowo; wś ma 19 dm., 120 mk. 175 mr.; fol. 3 dm., 16 mk., 333 mr. W 1827 r. było 14 dm., 77 mk. 3.) **S.**, wś i fol. nad rzką Wiązownicą, pow. opoczyński, gm. Rusinów, par. Klwów, odl. 27 w. od Opoczna, ma 24 dm., 385 mk. W 1827 r. było 21 dm., 169 mk. Dobra S. składały się w 1887 r. z fol. S. i Więcierzowa Wola, rozl. mr. 741: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 497, łąk mr. 6, past. mr. 3, nieuż. mr. 19; bud. drew. 21; płodozm. 9 i 13-polowy; fol. Więcierzowa Wola gr. or. i ogr. mr. 95, łąk mr. 30, lasu mr. 85, nieuż. mr. 5. Wś S. os. 35, mr. 347; wś Więcierzowa Wola os. 9, mr. 286. W XVI w. dziesięcinę z łanów km., wartości do 8 grzyw. i za konopną po 2 gr. z łanu, pobiera pleb. w Nieznamirowicach. Z fol., wartości około seksageny, pobierał wikaryusz w Klwowie (Łaski, Lib. Ben., I, 654, 658). W 1569 r. wś S., własność Kaspra Dunina Wolskiego, podczaszego sandomirskiego, miała 1 i pół łan., puste 2 łany, 1 komor. (Pawiński, Małop., 314). 4.) **S.**, pow. iłżecki, ob. *Sajdy*. 5.) **S.**, pow. zamojski, ob. *Mielnikowszczyzna*. *Br. Ch.*

Sady 1.) wieś i dobra, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 4 okr. pol., gm. Narojki, o 50 w. od Bielska. Był tu kościół par. kat. dek. bielskiego. Własność Kojszewskich. 2.)

S., wś, pow. telszewski, w 1 okr. pol., o 25 w. od Telsz.

Sady *Winnickie* wieś, pow. wasylkowski, mylnie (ob. *Maryanówka*), zm. *Stawy Winnickie* (ob.).

Sady 1.) przedmieście Oleska. 2.) **S.** *Księże*, ob. *Sadyki*. 3.) **S.** *Wielkie*, przedmieście Trembowli. 4.) **S.**, część Żmigrodu, pow. jasielski.

Sady 1.) wś i fol., pow. poznański, o 4 klm. na zach.-półn. od Poznania, na trakcie pniewskim, wznies. 94—95 mt. npm., par. Lusowo, poczta w miejscu, st. dr. żel. w Rokitnicy o $7^1/_2$ klm. W r. 1288 S. wcielono do par. lusowskiej, r. 1388 wchodziły w skład opola chojnickiego, około tego czasu pisali się z S. różni Sadowscy (ob. Akta gr. pozn. wyd. r. 1888). Około r. 1793 należały do Szymona Komorowskiego, dziedzica Swadzimia, później do Kąsinowskich. Wykopaliska miejscowe są w zbiorach Tow. Przyj. Nauk. Wś ma 15 dm., 132 mk. (121 kat., 11 prot.) i 216 ha (190 roli, 7 łąk). Fol. ma 13 dm., 292 mk. (283 kat., 9 prot.) i 505 ha (438 roli, 6 łąk, 44 lasu); czysty doch. z ha roli 17·93, z ha łąk 16·80, z ha lasu 5·49 mrk.; właścicielem jest Władysław Kąsinowski. 2.) **S.**, łąka pod Chromcem, pow. pleszewski. 3.) **S.**, miejscowość, na Rososzycy, w pow. odolanowskim. 4.) **S.**, ob. *Sadki*. *E. Cal.*

Sady, wyb. do Sicin, pow. tucholski, 1 dm. i 15 mk. Zachodzi pod nazwą *Sadikier* w przywileju Mestwina z r. 1275, przy rozgraniczeniu Dąbrówki w pow. złotnickim (ob. Perlbach, P. U. B., str. 232). *Kś. Fr.*

Sady 1) w dok. *Schaden*, wś, pow. ządzborski, st. p. Mikołajki, 67 dm., 319 mk., 992 ha. Rudolf v. Diepoltskirchen, komtur ryński, nadaje r. 1499 Maciejowi Pomianowi 44 włók na prawie chełm., dla lokacyi wsi dannickiej, 4 włóki dla sołtysa. R. 1539 w S. tylko polska ludność. 2.) **S.** *Nowe*, folw., tamże. *Ad. N.*

Sadyby, wś włośc., pow. maryampolski, gm. Pogiermoń, par. Pokojnie, odl. od Maryampola na półn.-wschód, o 50 w., od Pren 11 w., ma 13 dm., 134 mk., 310 mr. W 1827 r. było 9 dm., 127 mk.

Sadyki al. *Sady Księże*, przedmieście Trembowli.

Sadykierz 1.) w XVI w. *Kyerz*, wś włośc. i os. młyn., pow. rawski, gm. i par. Rzeczyca, na lewo od drogi bitej z Rawy do Tomaszowa. Wś ma 38 dm., 332 mk., 1325 mr.; os. karcz. 1 dm., 4 mk., 18 mr.; os. młyn. S. al. *Młyniska* ma 2 dm., 12 mk., pół morga ziemi dwors. W 1827 r. było 25 dm., 178 mk. Na początku XVI w. łany kmiece dają dziesięcinę na stół arcybiskupi, zaś folw. i sołtystwo pleb. w Rzeczycy (Łaski, L. B., 315). Według reg. pob. pow. brzezińskiego z r. 1576 wś, S. w par. Rzeczyca, dzierżawiona przez Andrzeja Drzewieckiego, miała 16 łan., 2 łany sołtysie, 6 przekupniów, 6 rzem., 31 osadn. (Pawiński, Wielkp., II, 93). 2.) **S.**, os. pow. piotrowski, gm. Kluki, par. Parzno, ma 1 dm., 4 mk., 18 mr. włośc. Leży na obszarze dóbr Kluki. 3.) **S.**, kol. przy fol. Gostynie, w pow. kaliskim, gm. Ceków. Nie podana w najnowszych spisach urzęd. Por. *Gostynie*. 4.) **S.**, mniej właściwie *Szadykierz*, w spisie urzęd. z 1881 r. *Szadychorek*, kol., pow. kaliski, gm. Kamień, par. Prażuchy, odl. 23 w. od Kalisza, ma 16 dm., 109 mk., 248 mr. Wchodziła dawniej w skład dóbr Kuszyn. 5.) **S.**, wś i fol., pow. makowski, gm. Sieluń, par. Rożan. W 1827 r. 11 dm., 60 mk., par. Sieluń. W 1867 r. obszar dworski miał gr. or. i ogr. mr. 360, łąk mr. 30, past. mr. 15, lasu mr. 250, zarośli mr. 80, nieuż. mr. 150. Wś S. os. 27, mórg 102. 6.) **S.**, wś włośc., pow. pułtuski, gm. Wyszków, par. Obrytte. Wchodziła w skład dóbr Obrytte. W 1800 r. było 12 ogrodnik., 12 gosp. trzydniowych, odrabiających po 4 dni tłuki, 78 dni sprzężaj. i tyleż pieszych, oddających 2 kapłony, 14 jaj, 14 złp. dzies. do dworu, 6 subsidium char., 4 złp. 24 gr. za robienie kaszy; dwudniowi odrabiali po 4 dni tłuki, 52 dni pieszych i tyleż sprzęż., inne daniny płacili o połowę mniejsze niż trzydniowcy, którzy oprócz wyliczonych prestacyi oddawali 3 łokcie przędziwa i czynsz z nowin. W 1820 r. prestacye te zamienione na pieniądze, oceniono na 736 złp. 21 gr. $^1/_2$ szel. Była też karczma i 2 zagrodn., jeden wolny, drugi odrabiał 4 dni tłuki i 52 dni pieszych. W 1820 r. trzydniowcy wysiewają po 6 kor. jarz. i 3 ozim., dwudniowcy po 2 kor. oziminy, 4 jarzyny. W tym roku było 102 mk. Ludność miała 20 koni, 36 wołów, 30 krów, 15 jałówek, 44 świń, 73 owiec. W 1827 r. 23 dm., 154 mk. 7.) **S.**, osada, pow. pułtuski, gm. Gzowo, par. Dzierzenin. 8.) **S.**, nazwa jednej części wsi Jednaczewo, w pow. łomżyńskim. 9.) **S.**, os. leśna w dobrach Ceranów, pow. sokołowski. 10.) **S.**, kol. włośc., pow. rypiński, gm. Sokołowo, par. Dulsk, odl. 26 w. od Rypina, ma 6 dm., 39 mk., 186 mr. W 1827 r. było 2 dm., 17 mk. 11.) **S.**, fol., pow. mławski, gm. Niechłonin, par. Sarnowo, odl o 14 w. od Mławy, ma 1 dm., 10 mk. Fol. ten, w r. 1878 oddzielony od dóbr Łążek, rozl. mr. 310: gr. or. i ogr. mr. 306, nieuż. mr. 4; bud. drew. 8; płodozm. 10-polowy. *Br. Ch.—Lu. Krz.*

Sadykierz, część wsi Ocieki, w pow. ropczyckim. *Br. G.*

Sadykierz 1.) miejscowość, pod Mikształtem, pow. ostrzeszowskim. 2.) **S.**, miejsc. na Rososzycy, w pow. odolanowskim. 3.) **S.**,

miejsc. w r. 1329, pod Łęgowem, w okolicy Wągrówca (Kod. Wielkop., Nr. 1105). 4.) **S.** *pod Borkiem Krotoszyńskim*, os. w okolicy Skokowa, Jeżewa i Stawiszyna, między r. 1627 i 1633.

Sadzawa, mylnie *Zadzawa*, potok, wypływa po zach. stronie Krzywej, przys. Grabowa, w pow. dolińskim, u półn. podnóża góry Czerteżka (651 mt.), płynie na płn., tworząc granicę między Pacykowem a Turzą Małą, poczem przechodzi na obszar Turzy i płynie dalej płn. granicą Doliny i Jaworowa (od wsch.) a gm. Nowosielicy Wyźniej i Niźniej, jako też Kniaziołuki (od zach.). Wreszcie przechodzi na obszar Tiapczego i Podbereża, poniżej którego naprzeciw Huziejowa Starego, pod lasem Wielką Dąbrową, uchodzi do Świcy od praw. brzegu. Długość biegu 7 klm.

Sadzawa 1.) młyn koło Lachowiec, na obszarze Bohorodczan. 2.) **S.,** część Obliska, w pow. dolińskim. 3.) **S.,** wś, pow. bohorodczański, o 4·5 klm. od Bohorodczan (st. poczt. i tel.). Obszar dwor. 86 mr., włośc. 2700 mr. W 1870 r. 1149 mk., w 1880 r. 1208 mk. (9 rz.-kat.). Gr.-kat. paraf. w miejscu, dek. Bohorodczany. Cerkiew p. w. św. Michała, drewniana, poświęcona 1883 r.; metryki od 1884 r. filia Głęboka przyłączona 1880 r. Szkoła niesystemizowana, dzieci 125. Właśc. pos. dwors. Filip Hugo hr. Stadion. *R. R.*

Sadzawka al. *Sadzaweczka*, os., pow. suwalski, gm. Sejwy, par. Puńsk, odl. od Suwałk 22 w., ma 3 dm., 25 mk. W 1827 r. było 2 dm., 14 mk., par. Kalwarya.

Sadzawka, folw., pow. miński, $5^3/_4$ włóki, od 1833 r. własność Jasiewiczów. *Al. Jel.*

Sadzawka 1.) mylnie *Zadzawka*, potok, płynący równolegle do Sadzawy (ob.), powstaje w wschod. stronie Nowosielicy Niźniej, w pow. dolińskim. Płynie na płn. przez Kniaziołukę i Tiapcze, gdzie wpada do Świcy od praw. brzegu. Długość biegu 10 klm. 2.) **S.,** mylnie *Sadczawka* na Kummersberga mapie Galicy (s. 44), jakoteż mylnie *Sadzędzawka* (ob. *Rosólną*), rzeka, bierze początek w obrębie Kosmacza, pow. bohorodczańskim, w zachodniej części obszaru, ze źródeł leśnych, płynie na półn.-wschód, tworząc granicę między Kosmaczem a Rosólną, poczem zwraca się na północ, przepływając wieś Rosólną, a pod jej przys. Banią zabrawszy od lew. brzegu potok t. n. od zach. napływający, i przeciąwszy gościniec bohorodczańsko-rożniatowski, wykręca się poniżej kościoła na wschód. Od ujścia Maskowej Wielkiej (ob.) przyjmuje kierunek płn. wschod., w którym bieży przez obszary Chlebówki, Sadzawy i Bohorodczan Starych, poniżej których zasila się od praw. brzegu wodami pot. Roseńskiego. Odtąd płynie równolegle do Bystrzycy Sołotwińskiej, uchodząc w Starym Łyścu do Bystrzycy Sołotwińskiej od lewego brzegu. Dopływy prawe: Maskowa Wielka, Matyjówka, Roseński potok; lewe zań: Chuśnik z Chmielówką, Głęboka i potok od Niewoczyna. Długość biegu 24 klm. Spadek wód: 680 mt. (początek), 447 mt. (pod Banią w Rosólnie), 288 mt. (ujście). *Br. G.*

Sadzawki 1.) os. włośc., pow. noworadomski, gm. i par. Kruszyna, ma 3 dm., 15 mk., 22 mr. W 1827 r. 1 dm., 6 mk., par. Kłobucko. Należała do dóbr Kruszyna. 2.) **S.,** wś, pow. suwalski, gm. Andrzejowo, par. Puńsk, odl. od Suwałk 24 w., ma 16 dm., 140 mk. W skład dóbr rząd. Kadaryszki, w pow. suwalskim, i Krasnowo, w pow. sejneńskim, wchodziły wś i os. Sadzawki. Do których dóbr należała wś powyższa nie wiemy.

Sadzawki 1) karczma w Olejowej Szlacheckiej, pow. horodeński. 2.) **S.,** grupa domów w Lipicy Górnej, pow. rohatyński. 3.) **S.,** wś, pow. skałacki, o 6 klm. od Toustego (par. rzym.-kat., st. poczt. i tel.). Obszar dwor. 399 mr., włośc. 978 mr. W 1870 r. 673 mk., w 1880 r. 732 mk. (180 rzym.-kat.). Gr.-kat. par. Krasne (549 dusz), szkoła filialna, kasa pożycz. z kapit. 2214 złr. Wś należała dawniej do klucza Grzymałów dóbr Sieniawskich, później Lubomirskich i Rzewuskich. Przeszła wraz z Krasnem i Toustem na własność Poeltenberga, adwokata. Od jego dzieci nabyli Badianowie izraelici. *B. R.*

Sadziska os. włośc. i fol., pow. nieszawski, gm. Czamanin, par. Orle; os. włośc. ma 26 mk., 45 mr.; fol. S. wchodził w skład dóbr Głuszyn. W 1827 r. był 1 dm., 6 mk., par. Sompolno.

Sadzisko 1.) fol. do Czermina, w pow. pleszewskim, o $7^1/_2$ klm. na półn.-zach. od Pleszewa, nie wykazany w spis. urzęd. 2.) **S.,** miejscowość, na Benicach, pow. krotoszyński.

Sadziuny, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 1 okr. pol., o 28 w. od Nowoaleksandrowska.

Sachischdorf, 1308 r. *Zeuisdorf*, *Zewisdorf*, *Sewysdorf*, wś, pow. swidnicki, par. ew. Swidnica, katol. Wuerben (Wierzbno). W 1842 r. 10 dm., 138 mk. (33 katol.).

Saegen, 1264 r. *Scauin*, 1371 r. *Segyn*, wś, pow. strzeliński, par. ew. Strzelin. W 1842 r. 37 dm., sołtystwo, 289 mk. (33 kat.), szkoła ewang.

Saegewitz 1.) *Gross*, 1274 *Zelnig*, 1344 *Sagiencz*, 1352 *Zelun*, 1425 *Sagwicz* i *Oppirschitz*, 1548 *Segwitz*, wś i fol., pow. wrocławski, par. ew. Rankow. W 1842 r. 36 dm., zamek, fol., 242 mk. (13 kat.). 2.) **S.** *Klein*, 1252 *Szelim*, 1260 *Zelim* i *Zelum*, 1354 *Selun*, w XVI w. *Segwitz*, wś i dobra, pow. wrocławski, par.

ew. u św. Krzysztofa we Wrocławiu, katol. w św. Katarzynie. Część I miała w 1842 r. fol., zamek; część II (dawniej kapituły wrocławskiej) sołtystwo. W ogóle 25 dm., 187 mk. (170 kat.).

Saemrodt, jezioro w pow. morąskim, ob. *Maldeuten.*

Saengerau (niem.), ob. *Piwnice.*

Saenitz, wś, pow. rozborski, par. Rozbork. Do 1815 r. należała do saskich Łużyc. W 1842 r. 73 dm., 443 mk. (11 kat.), kaplica ew., szkoła ew. (już w 1683 r.), młyn wodny, smolarnia. W 1559 r. stała tu kaplica, 1566 mały kościołek, 1660 rozszerzony, 1724 dodano dzwonnicę. Przy wsi fol. Hintervorwerk.

Saerichen i *S. Neu,* wś nad rz. Weisse Schoeps, pow. rozborski, par. ew. Rengersdorf Nieder i Haenichen. Do 1815 r. należały do saskich Łużyc. W 1842 r. S. miała 72 dm., 337 mk. (1 kat.), szkołę ew. (od 1771 r.), młyn wodny. S. Neu 44 dm., 212 mk. (4 kat.), piec wapienny, warsztaty tkackie.

Safiowka, zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Szaty, o 42 w. od Wiłkomierza.

Safonowicze, zaśc. nad rz. Młynek, pow. mozyrski, w 2 okr. pol. i par. kat. Petryków, ma 14 osad. Należy do grupy zaścianków zwanych Kurytycze (ob.). *A. Jel.*

Safonówka, wś, pow. borysowski, w gm. Witunicze, ma 6 osad pełnonadziałowych; grunta lekkie, wzgórkowate. *A. Jel.*

Safronka al. *Saffrancki,* w dok. *Zefronica,* wś, pow. niborski, blizko Niborka (st. p. i tel.); 17 dm., 91 mk. W. mistrz Henryk Tusmer nadaje Jankowi (Janeconi), synowi Macieja (Mazcei), 40 włók na prawie chełmińskiem, przy rzekach Działdówce i Safronce. Dan w Dąbrownie r. 1347. W. mistrz Winryk v. Kniprode obdarza r. 1362 Klawka (Glawke), Hermana, Arwika (Hartwika) i Hanka, braci, 10 włókami chełm. w ziemi saskiej. Granicami są: strumyk Safronka od majątku Michała z Wielony począwszy, oraz granica mazowiecka aż do majątku Stanisława Zabłockiego (Sablutzki). Dan w Szelągu r. 1368. Roku 1412 poniósł szkodę od Polaków Austyn z W. Safronki jednego konia, co świadectwem swem stwierdzają Kusz z W. Safronki, Jan i Kiersztan z M. Safronki. Wilhelm hrabia i pan na Eisenbergu, w. komtur, odnawia Pawłowi, Alexemu, Szczepanowi (Czepan), Janowi Krzyskim (Kryssky) lub Kierskim, oraz Wawrzyńcowi zaginiony list nadawczy i zatwierdza prawo chełm. Dan w Niborku 1498 r. W 1600 r. sami polscy mieszkańcy. *Ad. N.*

Sagaje, pow. ostrowski, ob. *Smok-Sagaje.*

Sagałowo, os. w dobrach Krasne, pow. ciechanowski.

Sagały *Półków,* ob. *Półków.*

Sagan, ob. *Żegań.*

Sagard, targowisko na Rugii, na półwyspie Jasmund, pow. rugijski, o 16 klm. na płn.-wschód od Bergen. Znajdują się tu pokłady kredy, którą w specyalnych zakładach czyszczą. Zakładów tych jest 12 na półwyspie Jasmund. W 1885 r. było 1459 mk. ew., 5 kat. i 7 dysyd. Gleba urodzajna; ha roli ornej przynosi 27·81 mrk. czystego dochodu. St. poczt. w miejscu. *Kś. Fr.*

Sagarni, jezioro w pow. kościerskim, w boru między Równem i Garczynem. W przyw. Mestwina z r. 1289 zowie się to jez. Seshina (ob. P. U. B. Perlbach, str. 400 i Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., X, 24). *Kś. Fr.*

Sagemuehl, wś nad rzką Dobrzycą, pow. wałecki, par. kat. Wałcz (o 5·5 klm.), 1488 ha (500 lasu, 71 łąk, 541 roli). W 1868 r. 80 bud., 25 dm., 280 mk., 170 kat., 110 ew.; 1885 r. 31 dm., 64 dym., 364 mk., 252 kat., 112 ew. Szkoła kat. liczyła 1887 r. 84 dz. (ob. Gesch. d. Dt. Croner Kreises v. Schmitt, str. 221). *Kś. Fr.*

Sagemuehle, pow. chodzieski, ob. *Piła* 2.).

Sagen (niem.), ob. *Bzowo.*

Sagen *Gross* i *Klein* (dok.), ob. *Gołębiewo.*

Sagendorf, pow. mogilnicki, ob. *Powiadacze.*

Sageritz, ob. *Zagórzyce.*

Sagerke, ob. *Zagórki.*

Sagerlauken, wybud. do wsi Lickeim, pow. frydlądzki, st. p. Glommen.

Saggehnen, wybud. do wsi Trenk, pow. rybacki, st. p. Metgethen.

Sagin, jezioro w powiecie reszelskim, ob. *Moldyty.*

Sagła, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 86 w. od Nowoaleksandrowska.

Sagnervorwerk, fol., pow. międzyrzecki, pod Międzyrzeczem, 2 dm., 13 mk.; powstał w nowszych czasach.

Sagorsch, ob. *Zagórze.*

Sagory (łuż.), *Sagar* (niem.), wś nad Nissą łużycką, pow. rozborski, par. ew. Mużaków. W 1842 r. 35 dm., 253 mk. ew. Do 1815 r. wś należała do saskich Łużyc. Do S. należały: *a*) Paprosznica, pasieka wielka górno-łużyckiego towarzystwa pszczolarskiego. W pobliżu wielkie torfowisko zwane Gosk al. Sagorskie bagno. *b*) Ług, kol., mająca 13 dm., 84 mk. ew.

Sagowo, jezioro w pow. sejneńskim, między wsiami Sagowo i Ginczany, o 1 w. na płn.-wschód od jez. Paserniki i 2 w. od os. Sereje; ma $1^1/_2$ w. długości, $^3/_4$ w. szerokości, brzegi wyniosłe.

Sagowo, fol. i dobra nad jeziorem t. n., pow. sejneński, gm. i par. Sereje, odl. od Sejn 46 w., ma 3 dm., 53 mk. W 1827 r. 3 dm., 34 mk. Dobra S. lit. A B składały się w 1885 r. z fol. S., Łapsze i Borowa al. Pose-

reje, rozl. mr. 1050: fol. Sagowo gr. or. i ogr. mr. 258, łąk mr. 97, past. mr. 33, lasu mr. 263, nieuż. mr. 18; bud. mr. 2, drewn. 8; fol. Łapsze gr. or. i ogr. mr. 118, łąk mr. 38, past. mr. 27, nieuż. mr. 16; bud. drewn. 5; fol. Borowa al. Posereje gr. or. i ogr. mr. 77, łąk mr. 19, past. mr. 50, lasu mr. 28, nieuż. mr. 8; bud. drewn. 6; las nieurządzony, pokłady torfu. W skład dóbr poprzednio wchodziły wsi: Łapsze os. 11, z gr. mr. 293; Szyłajcie os. 5, z gr. mr. 8. *Br. Ch.*

Sagritz, 1201 r. *Zagorizs*, wś, pow. wołowski (Szląsk), par. Lubiąż. Dawna własność klasztoru w Lubiążu. W 1842 r. 40 dm., sołtystwo, 266 mk. (11 ew.).

Sagsau, pow. niborski, ob. *Zagrzewo.*

Sagschuetz, 1361 *Sakschicz*, wś i dobra, pow. nowotarski (Szląsk), par. ew. Leuthen. W 1842 r. 17 dm., zamek, 93 mk. (21 kat).

Saguny, słoboda w pow. ostrogoskim gub. woroneskiej, o 55 w. od mta powiat., ma 363 dm., 2899 mk., cerkiew, 2 jarmarki, st. p. i st. dr. żel. woronesko-rostowskiej, między st. Ewdokowo (o 21 w.) a Podgorne (również o 21 w.), 322 w. od Kozłowa, 154 w. od Woroneża a 456 w. od Rostowa.

Saha al. *Sahec*, nazwa dolnego biegu rz. *Pozen* (ob.).

Sahajdak, rzeczka w gub. chersońskiej, lewy dopływ Ingułu (lewego dopł. Bohu).

Sahajdaki, wś, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Szczuczyn, okr. wiejski Krasne, o 7 w. od Szczuczyna, ma 3 dm., 22 mk. (w 1864 r. 8 dusz rewiz.); własność Grabowskich.

Sahryń, wś i fol., pow. hrubieszowski, gm. Miętkie, par. r. l. Tyszowce, r. g. Sahryń, odl. 14 w. od Hrubieszowa, posiada cerkiew paraf., szkołę początkową, fabrykę krochmalu kartoflanego, piec wapienny, cegielnię (w r. 1875). W 1827 r. 84 dm., 576 mk. Fol. S. rozl. w 1875 r. mr. 1784: gr. or. i ogr. mr. 717, łąk mr. 132, lasu mr. 891, nieuż. mr. 44; bud. mur. 14, drewn. 36; płodozmian 4 i 8-polowy. Wś S. os. 84, mr. 1288. Cerkiew drewn. niewiadomej erekcyi (dek. tyszowiecki), istniała już 1780 r. Należały do niej filie: Turkowice (o 5 w.) i Miętkie (o 3 w.).

Sahrzen 1.) dobra pryw. z fol. Rudinen, w okr. tukumskim, pow. talseński, par. zabelnska. 2.) **S.,** dobra pryw. z fol. Neuhof, w okr. tukumskim, pow. i par. talseńska (Kurlandya).

Sahunówka, wś nad Dnieprem, pow. czerkaski, w 1 okr. pol., gm. Chudiaki, o 24 w. od Czerkas, ma 2247 mk. praw. i 35 żyd. (w 1863 r.). W spisie z 1885 r. podana jako przysiołek sioła Łomowate. Posiada cerkiew p. w. N. P. M., drewnianą, wzniesioną w 1792 r. i uposażoną 42 dz. ziemi. Mieszkańcy zajmują się ogrodnictwem, zwłaszcza zaś uprawą cebuli i pszczolnictwem. Wś wchodziła niegdyś w skład ststwa czerkaskiego, obecnie należy do dóbr państwa.

Saibusch (niem.), ob. *Żywiec.*

Saikischekk, właściwie *Zajkiszki*, folw. dóbr prywatnych Podunaj, w okr. zelburskim, pow. iłłukszteński, par. dyneburska.

Sainka al. *Saińce*, wś nad rz. Murachwą, pow. jampolski, okr. pol. Dzygówka, gm. i par. Czerniejowce, sąd Wołodyowce, ma 168 osad, 1010 mk., 888 dz. ziemi włośc., 1123 dwors., 40 cerkiewnej. Cerkiew murow. p. w. N. M. P., wzniesiona w 1800 r., ma 1464 wiernych. Gleba czarna; znajduje się kamień wapienny, ciosowy, granit, glina garncarska i biała. Należała do Seweryna Mańkowskiego, następnie Dłuskich. *Dr. M.*

Saitensee (niem.), jezioro na pol.-pruskich Mazurach, pow. lecki; stanowi płd.- zach. odnogę jez. Niewocińskiego które łączy z jez. Jagodnem. *Ad. N.*

Sajbudy, fol., pow. radzyński, gm. Żelizna, par. Komarówka, odl. 24 w. od Radzynia, ma 1 dm., 12 mk., rozl. mr. 168: gr. or, i ogr. mr. 92, łąk mr. 73, nieuż. mr. 3; bud. drewn. 6; płodozmian 10-polowy (1886 r.).

Sajce, wś nad jez. Gipnowskiem, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 49 w. od Dzisny, ma 3 dm., 19 mk. kat.; własność mka Drui.

Sajczówka, fol. przy ujściu Kołpienicy do Szczary, pow. nowogródzki, o 8 w. od Kołdyczowa.

Sajczyce al. *Szajczyce*, pow. chełmski, gm. Staw, par. Czułczyce. W 1827 r. wś rząd. Szajczyce, w par. Turczyce, miała 29 dm., 201 mk. W 1664 r. wchodziła w skład królewszczyzny Nowosiołki, będącej częścią starostwa chełmskiego (ob. t. VII, 278).

Sajdaciszki, zaśc. rząd., pow. wileński, w 4 okr. pol., o 23 w. od Wilna, 1 dm., 14 mk. kat.

Sajdakówka al. *Biała Karczma*, w Krościenku, pow. krośnieński. *Br. G.*

Sajdy, wś włośc., pow. iłżecki, gm. Miechów, par. Kazanów, odl. od Iłży 19 w., ma 7 dm., 47 mk., 148 mr.

Sajdy, jezioro przy wsi t. n., w pow. margrabowskim, około 2 klm. długie, 62 ha obszaru, brzegi kręte.

Sajdy, wś, pow. margrabowski, st. p. Gąski, 8 klm. na płd. od Olecka, 109 dm., 578 mk., 1262 ha. *Ad. N.*

Sajenek 1.) wś nad jez. Sajno, pow. augustowski, gm. Kolnica, par. Studzieniczna, odl. od Augustowa 7 w., ma 11 dm., 90 mk. W r. 1827 było 7 dm., 36 mk., par. Szczebra. Istniała tu kopalnia rudy żelaznej. 2.) **S.,** obręb leśny w leśnictwie augustowskiem.

Sajków, grupa domów i gajówka w Werbiżu, pow. rudecki.

Sajkuny, ob. *Szajkuny.*

Sajluki, wś włośc. nad rz. Mereczanką, pow. wileński, w 5 okr. pol., o 28 w. od Wilna, 9 dm., 83 mk. kat.

Sajno al. *Augustowskie,* jezioro w pow. augustowskim, o 2 w. na płn.-wschód od Augustowa, śród rozległych lasów puszczy augustowskiej, długie do 9 w., szerokie około 1 w., ma 5·3 w. kw. obszaru (0·11 mili kw.); brzegi lesiste, wyniosłe. Należy do systemu wód kanału Augustowskiego, z którym łączy je kanał. Na brzegach jedna tylko wś Sajenek. Obfituje w sielawy. Poziom wód jego leży o 18 stóp niżej niż w Białem jeziorze. S. łączy się też podobno z poblizkiem jez. Kolno. *Br. Ch.*

Sajny, zaśc. szl. nad rz. Wilią, pow. wileński, w 1 okr. pol., o 5 w. od Wilna, 3 dm., 14 mk. (3 kat., 11 żyd.); młyn wodny.

Sajó al. *Alsó-Sajó, Słona, Słana,* st. węgierskiej dr. żel. Banreve-Dobszyna, o 60 klm. od Dobszyny.

Sajówka, wś włośc., pow. bialski, gm. Międzyleś, par. Sławatycze; wś ma 27 dm., 207 mk., 551 mr.; os. 1 dm., 2 mk., 291 mr. W 1827 r. 19 dm., 139 mk., par. Hanna.

Sajownica, rzeczka, lewy dopływ Netty, w pow. augustowskim.

Saka 1.) niem. *Sacke* al. *Sackenhofska rzeka,* rzeka przymorska w gub. kurlandzkiej, dopływ zatoki Ryskiej. Właściwie nazwa dolnego biegu rzki Durbe, po połączeniu się jej z rzką Allohksne. U ujścia istniała niegdyś przystań, w 1656 r. umyślnie zawalona kamieniami (ob. *Hazenpot,* t. III, 43). 2.) **S.,** niem. *Sakke,* rzeczka w gub. kurlandzkiej, właściwie ramię Dźwiny, okalające wysepkę na której leżą dobra koronne Holmhof, w parafii zelburskiej. *J. Krz.*

Saka al. *Saca,* os. leśna w Solce, pow. radowiecki. *Br. G.*

Sakalehnen, wś na prus. Litwie, pow. ragnecki, st. Kraupischken; 15 dm., 91 mk., 133 ha.

Sakały, wś, pow. władysławowski, gm. Kidule, par. Sudargi, odl. od Władysławowa 32 w., ma 2 dm., 32 mk. W 1827 r. 2 dm., 13 mk.

Sakańce 1.) fol. szl. nad jez. Daugi, pow. trocki, w 4 okr. pol., o 60 w. od Trok, 1 dm., 21 mk. kat. 2.) **S.,** wś, pow. wiłkomierski, gm. Ołoty, o 65 w. od Wiłkomierza

Sakas, zaśc., pow. kowieński, w 2 okr. pol., o 84 w. od Kowna.

Sakautschen (niem.), ob. *Zakałcze.*

Sakawica, ob. *Sakowica.*

Sakenhofska *Saka,* rzka w Kurlandyi (ob.).

Saki 1.) wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Lebiedziewo, okr. wiejski Nosilowo, o 3 w. od gminy a 26 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z Wilna do Mińska, ma 4 dm., 30 mk. prawosł. (podług spisu z 1884 r. 5 dusz rewiz.); własność Michniewiczów. 2.) **S.,** wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 1 okr. pol., gm. Orla, o 18 w. od Bielska. 3.) **S.,** wś, tamże, gm. Pasynki, o 8 w. od Bielska. 4.) **S.,** wś, pow. wołkowyski, w 3 okr. pol., gm. Świsłocz, o 21 w. od Wołkowyska. 5.) **S.,** wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 43 w. od Poniewieża. 6.) **S.,** wś i fol., pow. wiłkomierski, gm. Szaty, o 38 i 37 w. od Wiłkomierza. 7.) **S.,** wś i dobra, pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Zbirogi, o 28 w. od Kobrynia. We wsi znajduje się cerkiew p. w. św. Eliasza, dawniej parafialna, dziś filia sąsiedniej cerkwi myszczyckiej. Obok wsi dwa oddzielne dwory. Jedna część wsi nadaną została przez rząd emigrantowi francuskiemu de Polignac wraz z odległemi o 3 mile dobrami Starawieś i Oziaty. Od Polignac'ów Starąwieś i Oziaty nabyli Paweł i Bogumiła z Radowickich Szepietowscy, od których drogą wiana Starawieś przeszła do Miłaczewskich a Oziaty do Wygonowskich, Saki zaś, przechodząc przez kilka rąk, dziś są w posiadaniu Zadarnowskich. Druga część S. nadaną została gen. Sieversowi wraz z dobrami Dąbrowa w pow. brzeskim. Część tę nabył od Sieversa w 1823 r. Klemens Przybora i pozostaje ona dotąd w posiadaniu tej rodziny. *W. Prz.*

Saki, osada nad jez. t. n., w Krymie, w powiecie eupatoryjskim gub. tauryckiej, o 3 w. od brzegu morskiego, 17 w. na płd. od Eupatoryi a 45 w. od Symferopola, ma 59 dm., 403 mk., cerkiew, 2 meczety, st. p. Posiada słone błota, używane od 1829 r. w celach leczniczych.

Sakiele, okolica, pow. rossieński, gm. Łabardzie, par. Retów, o 97 w. od Rossień.

Sakiszki 1.) wś, pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Niemenczyn, okr. wiejski Podkrzyż, o 4 w. od gminy, 25 dusz rewiz.; należy do dóbr Antowil, Pałtowych. 2.) **S.,** wś, pow. nowoaleksandrowski, gm. Dukszty, ma 6 dm., należy do dóbr Antonowo.

Sakkala, dawna prowincya w Estonii (ob. t. II, 426).

Sakke, ob. *Saka.*

Sakkenhausen, dobra pryw., w okr. i pow. hazenpockim, par. sakenhauska (Kurlandya).

Sakkenhof, dobra pryw. z fol. Charlottenhof, w okr. i pow. hazenpockim, par. sakenhauska (Kurlandya).

Sakkenmuende, dobra w Kurlandyi, ob. *Muende.*

Sakłak, rzeczka, płynie przez obszar gm. Kramsk w pow. konińskim, koło kol. Górka i wsi Sakłak i pod wsią Czarków Nowy wpada do Warty z praw. brzegu.

Sakłak 1.) kol. nad rzką t. n., pow. koniński, gm. i par. Kramsk, odl. od Konina 15 w., ma 2 dm., 19 mk. 2.) **S.,** pow. lipnow-

ski, gm. i parafia Szpetal. Niepomieszczona w nowszych spisach urzędowych. 3.) **S.** al. *Kąty Sakłak*, wś włośc., pow. węgrowski, gm. Korytnica, ma 20 os. 473 mr. (ob. *Kąty* 32).

Sakma, pogost nad rz. Pianą, pow. siergacki gub. niżegorodzkiej, o 40 w. od mta powiat., ma 4 dm., 20 mk., cerkiew wzniesioną w 1822 r., z kilku starożytnemi obrazami; dwa jarmarki (9 maja i 6 grudnia). W pobliżu S. znajduje się kaplica przy źródle. W 1522 r. Iwan Groźny, udając się na wyprawę przeciwko Kazaniowi, polecił wznieść tu cerkiew p. w. św. Trójcy, w której umieścił obraz N. M. Panny Tychwińskiej i osadził mnichów z monasteru tychwińskiego. W XVII w. założono w pobliżu monaster żeński Nikolski. Oba te monastery oddawna już nie istnieją.

Sakniewo, wś, pow. sejneński, gm. Sereje, par. Wiejsieje, odl. od Sejn 51 w., ma 23 dm., 172 mk. W 1827 r. 21 dm., 119 mk., par. Lejpuny. Mieszka tu drobna szlachta.

Sakolec al. *Ranstok*, zaśc. szl., pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Dubotówka, o 6 w. od gminy a 64 w. od Święcian, ma 1 dm., 13 mk. kat. (w 1864 r. 5 dusz rewiz.); należy do dóbr Żodziszki, dawniej Miłaczewskich, następnie Bokszańskich.

Sakoniele 1.) al. *Sakuniele*, dobra, pow. kowieński, w 2 okr. pol., o 72 w. od Kowna. 2.) **S.,** fol. nad strum. Sakoną, pow. kowieński, okr. pol. ejragolski, o 47 w. od Kowna, 1 dm., 16 mk. (w 1859 r.).

Sakony, wś przy ujściu Sakonki do Teszy, pow. ardatowski gub. niżegorodzkiej, o 14 w. od Ardatowa, przy trakcie handlowym z Ardatowa do Muroma. Ma 280 dm., 1506 mk., 2 cerkwie, jarmark 16 czerwca. Mieszkańcy zajmują się powroźnictwem i wypalaniem dziegciu i smoły. Na lewym brzegu rzki Sakonki gródek murowany, mający do 100 sąż. długości i do 8 sąż. wysokości, podług podania założony za czasów Iwana Groźnego.

Saków 1.) w XII w. *Sakowycze*, wś i fol., pow. turecki, gm. Wola Świniecka, par. Świnice, odl. 34 w. od Turka; wś (dwie części) ma 5 dm., 66 mk.; fol. (dwie części) ma 5 dm., 32 mk. W 1827 r. 8 dm., 45 mk. Dobra S. składały się w 1885 r. z fol. S. i Przybyszów, wsi Grabiszew, rozl. mr. 369: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 253, łąk mr. 5, nieuż. mr. 6, razem mr. 264; bud. mur. 2, drewn. 10; fol. Przybyszew gr. or. i ogr. mr. 29, łąk mr. 49, past. mr. 22, lasu mr. 3, nieuż. mr. 2; są pokłady torfu. W skład dóbr wchodziła poprzednio wś Grabiszew, os. 6, mr. 95. Na początku XVI w. łany kmiece dawały dziesięcinę kollegiacie uniejowskiej, zaś pleb. w Świnicach po korcu żyta na kolędę. Fol. dawał do Świnic (Łaski, L. B., I, 364). 2.) **S.,** mylnie (ob. *Kielce*, IV, 26), za: *Suków*. *Br. Ch.*

Sakowa-Góra, osada rząd., pow. oszmiański, w 2 okr. pol., o 40 w. od Oszmiany, 2 dm., 25 mk. prawosł.

Sakowce, wś, pow. słonimski, w 1 okr. pol., gm. Kossowo, o 38 w. od Słonima.

Sakowczyk, pow. liski, ob. *Rajskie*.

Sakowica, w dok. *Sakawica*, rzka w pow. kaniowskim, prawy dopływ Rosi, uchodzi pod wsią Jabłonówką, poniżej mka Steblewa.

Sakowice, wś nieistniejąca obecnie w okolicach Prandocina i Kacic, w pow. miechowskim. Ob. *Kacice* i *Mogiła* (VI, 588).

Sakowicze al. *Sakowickie*, jezioro, pow. słucki, w obrębie gm. Starobin, ma kształt okrągły, w średnicy do 300 saż. Na wschod. brzegu jeziora leży wś Sakowicze. *A. Jel.*

Sakowicze 1.) *wś*, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Głębokie, okr. wiejski Wincentowo, o 8 w. od gminy o 74 w. od Dzisny, przy b. dr. poczt. z Wilejki do Dzisny, ma 9 dm., 83 mk. (podług spisu z 1864 r. 68 dusz rewiz.). 2.) **S.,** fol., dobra i okolica szl., pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. Żyrmuny, okr. wiejski Horodenka, o 21 w. od gminy a 30 w. od Lidy, 4 dm., 45 mk. 3.) **S.,** fol. i wś nad rz. Bystrzycą, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Krewo, okr. wiejski Sakowicze, o 9 w. od gminy a 38 w. od Oszmiany; fol. ma 1 dm., 12 mk. kat., wś zaś 14 dm., 111 mk. (88 prawosł., 14 kat., 9 machom.); młyn wodny. Podług spisu z 1864 r. było w części Assanowiczów 21, w części Milewskich 15, w części zaś Wołczackich 27 dusz rewiz. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsi: S., Czeplaje, Czerkasy, Kozarowszczyzna, Sielec, Szyłowicze, Troick oraz zaśc. Dachny i Zakrzewie, w ogóle 143 dusz rewiz. włościan uwłaszcz. i 54 b. włościan skarb. (w 1864 r.). 4.) **S.,** wś nad rz. Gawią, pow. oszmiański, w 3 okr. pol. gm. Subotniki, okr. wiejski Wodol, o 4 w. od gminy, 39 w. od Oszmiany a 25 w. od Dziewieniszek, ma 8 dm. 60 mk. kat. (w 1864 r. 28 dusz rewiz.); należy do dóbr Iwie, hr. Zamoyskich. 5.) **S.,** fol. i zaśc., pow. trocki, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i par. katol. Jezno, o 3 w. od gminy. Zaśc. ma 11 dusz rewiz.; fol. w 1864 r. był własnością Komarów. W 1850 r. dobra S. składały się z fol. i 2 wsi. Komar posiadał 150 dz., Michałowski 58 dz., Czyżewski 31 dz. i Lenczewicz 6 dz. 6.) **S.,** wś, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra Markowskich, Kurzeniec, o 11 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. borysowskiej, ma 6 dm., 52 mk. (w 1864 r. 23 dusz rewiz.). 7.) **S.,** wś w pobliżu rz. Wilii, pow. borysowski, w gm. Milcza, ma 20 osad pełnonadziałowych; miejscowość wzgórzysta i lesista, grunta lekkie. 8.) **S.,** wś nad bezimiennym dopł. Usy, pow. miński, w 3 okr. pol. kojdanowskim, gm. Rubieżewicze, ma 27

osad; miejscowość mocno wzgórzysta, dość leśna, grunta szczerkowe. 9.) **S.**, wś poradziwiłłowska nad jez. t. n., pow. słucki, w 1 okr. pol. i gm. Starobin, ma 11 osad. 10.) **S**, dobra poradziwiłłowskie, z kolei ks. Wittgenstejnów, teraz ks. Hohenlohe, pow. słucki, w 1 okr. pol. starobińskim, około 140 włók; miejscowość odosobniona, nizinna. 11.) **S.**, wś, pow. słonimski, w 5 okr. pol., gm. Derewna, o 13 w. od Słonima. *J. Krz.—A. Jel.*

Sakowiki, wś, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra Wołożyn, o 52 w. od Oszmiany, 2 dm., 22 mk. kat. (w 1864 r. 6 dusz rewiz.

Sakówka, przysiołek a właściwie przedmieście mka Orynina, w pow. kamienieckim, nad Żwanczykiem, ma 49 osad. Ob. *Orynin.*

Sakowo al. *Sakowskie*, jezioro w pow. dyneburskim, przepływa przez nie rz. Dubna.

Sakowo, wś na rz. Dubną, pow. dyneburski, młyn wodny i most.

Sakowszczyzna 1.) wś, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. Wiszniów, okr. wiejski S., o 10 w. od gminy, 194 dusz rewiz.; własność Wermanów. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsi: S., Bąbały, Bunie i Niemonie, wogóle 281 dusz rewiz. włośc. uwłaszcz. i 67 b. włośc. skarbowych. 2.) **S.**, fol. szlach. nad stawem, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., o 48 w. od Oszmiany, 1 dm., 49 mk. (30 prawosł., 14 katol., 5 żydów), młyn wodny murowany, folusz i karczma. 3.) **S.**, zaśc., pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Krasne Sioło, okr. wiejski Ułanowszczyzna, o 6 w. od gminy, 4 dusze rewiz. 4.) **S.**, wś nad bezim. dopł. Usy, pow. miński, w 3 okr. pol. kojdanowskim, gm. Stańków, tuż przy linii dr. żel. mosk.-brzeskiej, o 7 w. od stacyi Fanipol i 8 w. od mka Kojdanowa, ma 2 osady; grunta faliste, szczerkowe. 5.) **S.**, dobra, pow. prużański, w 1 okr. pol., gm. Rudniki, o 11 w. od Prużany. *Al. Jel.*

Sakpomusz, dobra, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 39 w. od Poniewieża.

Sakrajda, os., pow. wieluński, gm. Skomlin, par. Ożarów, odl. od Wielunia 16 w., 1 dm., 6 mk. W 1827 r. 3 dm., 17 mk.

Sakrau, ob. *Zakrzewo.*

Sakrau Polnisch, ob. *Zakrzewo Polskie.*

Sacrijesch, ob. *Sekries.*

Sakrinten, ob. *Zakręty.*

Sakrowe, pow. starogardzki, ob. *Garc.*

Saksagań al. *Saksagen*, rzeka w gub. ekaterynosławskiej i chersońskiej, lewy dopływ Ingulca. Bierze początek w pow. wierchniedneprowskim gub. ekaterynosławskiej, powyżej mka Alferowki, uchodzi w gub. chersońskiej, na granicy pow. aleksandryjskiego i chersońskiego, pod siołem Krzywy Róg.

Saksary, pow. przasnyski, ob. *Kawieczyno-S.*

Sakskie, błotniste jezioro słone, w gub. tauryckiej, ob. *Saki.*

Saksoniszki, wś, pow. nowoaleksandrowski, gm. Dukszty, ma 2 dm., 40 dzies.; własność Dowgiełłowej.

Saksony, wś, pow. dyneburski, w pobliżu Krasławia. Pomiędzy mieszkańcami znajdują się Litwini.

Sakstygal, łotew. *Sakstugols*, wś, pow. rzeżycki, parafia drycańska. W 1482 i 1583 S. był w posiadaniu rodu de Heering, później stanowił część starostwa rzeżyckiego a w połowie XIX w. został rozdzielony między włościan koronnych.

Saktele, okolica, pow. szawelski, gm. Szawlany, o 31 w. od Szawel.

Saktlen, wś, pow. uszycki, ob. *Sandolina.*

Sakucie, wś, pow. telszewski, w 3 okr. pol., o 50 w. od Telsz.

Sakuniele, ob. *Sakoniele.*

Sakuny 1.) wś włośc., pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Hoduciszki, okr. wiejski Jankiszki, o 26 w. od Święcian, ma 12 dm., 75 mk. katol. i 15 starow. (w 1864 r. 29 dusz rewiz. i 3 osadn. w. ross.). 2.) **S.**, wś, pow. nowogródzki, w 5 okr. pol. snowskim, gm. Darewo, przy dr. żel. poleskiej (Wilno-Łuniniec), pomiędzy st. Lachowicze i Baranowicze, ma 6 osad. *J. Krz.—Al. Jel.*

Sakupowa al. *Sakupicha*, słoboda nad rz. Sakupichą, pow. romeński gub. połtawskiej, o 34 w. od Romen, ma 166 dm., 1149 mk.

Sakurze, fol. dóbr Brzezinka, w pow. bytomskim.

Sakuten 1) wś, pow. kłajpedzki, 50 dm. 247 mk. 2.) **S.** al. *Michel-S.*, wś, pow. szyłokarczemski, st. poczt. Lankuppen, 543 dm., 2078 mk. *Ad. N.*

Salack, ob. *Załawki.*

Salakowo, pow. kartuski, ob. *Załakowo.*

Salamejówka, mylnie *Salomejówka*, urzęd. *Salameja* al. *Salamija*, wś nad Bohem, pow. olhopolski, na pograniczu pow. hajsyńskiego i bałckiego, okr. pol. Berszada, gm. Ujście, sąd Bałanówka, par. kat. Czeczelniki odl. 40 w. od Olhopola a 54 w. od Bałty. Ma 103 osad, 550 mk., 559 dzies. ziemi włośc., 3139 dworskiej (z Kiedrarówką i Olszanką Berszadzką), 35 cerkiewnej. Cerkiew p. w. Narodzenia N. M. P., wzniesiona w 1883 r., ma 1037 wiernych. Gorzelnia, założona w 1863 r., z aparatem Pistoriusa, przerabia do 30,000 pud. i w 1886 r. wydała 667,464 stop spirytusu. Dziedzictwo niegdyś Moszyńskich, Szembeków, obecnie Grocholskich. *Dr. M.*

Salamin, ob. *Salomin.*

Salamina, kol. nad strum. Młyńsk, pow. koniński, gm. Dąbroszyn, par. Grochowy, odl.

od Konina 24 w., od Rychwała 1½ w. Wraz z kol. Graniczki, ma 18 dm., 124 mk., 129 mr.

Salamonów, straż leśna w leśnictwie rządowym Klonowa, pow. sieradzki.

Salamonowa Górka (al. *Góra)*, wś, pow. doliński, na lew. brzegu Sukiela, 18 klm. na płn.-zach. od Doliny, tuż na zach. od Bolechowa (sąd pow., st. kol., urz. poczt. i tel.). W r. 1880 było 36 dm., 222 mk.; 95 rz.-kat., 110 gr.-kat., 5 izrael., 12 innych wyznań; 10 Polaków, 182 Rusinów, 19 Niemców. Par. rzym. i gr.-kat. w Bolechowie. *Lu. Dz.*

Salamonowo, kolonia nad jez. Kańskiem, pow. słupecki, gm. i par. Ostrowite, odl. 21 w. od Słupcy, ma 21 dm., 109 mk.

Salamony 1.) kol. i os. nad strum. Żuraw, pow. wieluński, gm. Kuźnica Grabowska, par. Kraszewice, odl. od Wielunia 40 w.; kol. ma 42 dm., 448 mk., 770 mr.; os. 1 dm., 2 mk. W 1827 r. 31 dm., 167 mk. Wchodziła w skład dóbr Kuźnica. 2.) **S.** al. *Salomony*, os. leśna, karczma i pustki, pow. sieradzki, gm. Godynice, par. Wojków, odl. 33 w. od Sieradza. Należą do dóbr Brąszewice. W 1827 r. było 6 dm., 65 mk. *Br. Ch.*

Salanowski, grupa zabudowań w obr. Pcimia, w pow. myślenickim, na płn. od pot. Suchego Wielkiego, pod lasem Łysiną. *Br. G.*

Salapin al. *Szałapin*, browar w Dobrostanach, pow. gródecki.

Salassen (niem.), ob. *Szałasy.*

Salatruk, potok, wypływa z pod Negrowy, w gm. Zielonej, w pow. nadworniańskim, tuż nad granicą węgierską, u źródeł leśnych, na wys. 1400 mt. Płynie na płd.-wschód górską doliną, nad którą od płn. wznosi się Bojaryn (1679 mt.), a od wsch. Gawor (1563 mt.), następnie Maksymiec (1490 mt.), a od zach. Tałpusirka (1461 mt.) i Taupiszyrka (1503 mt.). Minąwszy leśniczówkę Salatruk wpada do Bystrzycy nadworniańskiej (Złotej) od lew. brzegu. Ujście 800 mt. npm. Długość biegu 12 klm. *Br. G.*

Salatruk, potok, wypływa w obr. Kimpolunga Mołdawskiego, w pow. kimpoluńskim, ze źródeł leśnych, płynie na płn.-wschód parowem, nad którym od zach. wznosi się Magora Cailor, a od płd.-wsch. Magóra Batryna (1126 mt.). Wkrótce przechodzi na obszar Wamy, gdzie od praw. brzegu wpada do Mołdawy, ubiegłszy 19 klm. W dolinie pot. legła część wsi Wamy, zwana Salatruki. Od wschodu wznoszą się: Askucita Wielka (1019 mt.) i Mała (932 mt.), a od zach. wzgórze Salatruk (817 mt.) i Sekatura (731 mt.).

Salatruk 1.) wzgórze, gm. Wamy, w pow. kimpoluńskim, między rz. Mołdawą a jej dopływem Salatrukiem. Wznies. 817 mt. npm. Południowy czubek Sekatura (731 mt.). 2.) **S.**, góra w obr. tejże gminy, na płn.-wsch. od wsi, między Dobrą i Bielcagiem, dopływami Mołdawy, w odnodze odrywającej się od Obczyny Wielkiej. Dochodzi wys. 1001 mt. npm. Ob. *Stermnina.* *Br. G.*

Salatruk al. *Salatruc*, część wsi Wamy, w pow. kimpoluńskim, nad pot. Salatruki. Ob. *Wama.* *Br. G.*

Salatyn 1.) *Przedni* i *Zadni* i *Salatyński Wierch*, szczyty w Tatrach orawsko-liptowskich. Od szczytu głównego grzbietu Tatr, Skrzyniarki al. Bańkowego (2178 mt.), zwraca się główny grzbiet w kilku zagięciach i załomach na płn.-zach. W tych załomach, 2475 mt. na płn.-zach. w powietrznej linii, w głównym grzbiecie wznosi się Salatyński wierch, 2050 mt. (szt. gen.). O 1125 mt. wzdłuż grzbietu na płn. odrywa się od tegoż na płn.-zach., ponad pot. Salatyńskim, ramie górskie Przednim Salatynem zwane, z czubkiem wzn. 1801 mt., a na płd.-wsch. od szczytu (o 380 mt.) wybiega również ku płn.-wsch. równolegle wtóre ramię, Zadnim Salatynem zwane, z czubkiem 1767 mt., dążąc ku dolinie Studzieńca. 2.) **S.**, szczyt w Tatrach Niżnich, na granicy Lupczy Niemieckiej i Szczawnicy Wielkiej, w pow. warskim, hr. liptowskiem, nad źródłami potoku Salatyńskiego. Wznies. 1631 mt. npm. Na płn.-wsch., po drugiej stronie potoku, sięga Salatynka 1308 mt., na płd.-zach. Magóra Czerwona (1344 mt.), a na płn. Upłazy (1459 mt.). Por. *Seletyn.* *Br. G.*

Salatyński Potok 1.) potok, wypływa z pod Salatyna Przedniego (1801 mt.), w dolince Dłuhą jamą zwanej, w płd.-wsch. stronie Zuberca, w pow. warskim, hr. orawskiem; płynie na płn. i płn.-zach. i ubiegłszy 4½ klm. wpada do Studzieńca od lew. brzegu. 2.) **S.** *Potok*, w Tatrach Niżnich, wypływa z pod Salatyna (1631 mt.), w obr. Lupczy Niemieckiej, pow. mikułaski, hr. liptowskie. Płynie na płn. i uchodzi do Lupczanki od lew. brzegu. Od wschodu nad doliną pot. wznoszą się Salatynka (1308 mt.) i szczyt b. n. (1095 mt.), od zach. Salatyn (1801 mt.), Upłazy (1459 mt.) i szczyt b. n. (1239 mt.) Długość biegu 5 klm. Ujście 652 mt. *Br. G.*

Salbken, ob. *Zalbki.*

Salcowitz (w dok. 1178 r.), *Salikov* (1279 r.), wś zaginiona pod Gdańskiem. W 1178 r. nadaje ją ks. Sambor cystersom w Oliwie (ob. Perlbach, P. U. B., str. 4).

Saldenie 1.) wś, pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Rzesza, okr. wiejski Zameczek, o 11½ w. od gminy, 23 dusz rewiz.; należy do dóbr Bujwidziszki, Tyzenhauzenów. 2.) **S.**, dwa zaśc., tamże, o 8 w. od gminy, 5 dusz rewiz.

Saldno, ob. *Sadlno.*

Salecie, wś, pow. wiłkomierski, gm. Konstantynowo, o 7 w. od Wiłkomierza.

Salem (niem.), ob. *Suchorzewo.*

Saleniki, wś rząd. nad Niemnem, pow. trocki, w 4 okr. pol., 99 w. od Trok, 23 dm., 231 mk. (6 prawosł., 218 katol., 5 machom., 12 żydów).

Salernówka, fol., pow. radzymiński, gm. Zabrodzie, par. Kamieńczyk. Nie podany w ostatnich spisach urzęd.

Salerówka, wś wymieniona w XVII w. jako należąca do klucza Wołodarka na Ukrainie; dziś nie istnieje.

Salesch i *Saleschen*, ob. *Zalesie.*

Saletrówka, grupa zabudowań w obr. Stróży, pow. myślenicki, nad granicą Pcimia, u podnóża góry Kotonia (846 mt.). *Br. G.*

Salgir, rzeka w gub. tauryckiej, najważniejsza z rzek półwyspu krymskiego. Bierze początek na północnej pochyłości gór Tauryckich, u stóp Czatyrdachu, zrasza pow. symferopolski, eupatoryjski, perekopski i teodozyjski i ubiegłszy 140 w. uchodzi do Szywaszu al. Zgniłego morza w pobliżu wsi Jenikoj.

Salgo, ob. *Szalgow.*

Sali, wś, pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 8 w. od Kowna.

Salicha, struga, w pow. wasylkowskim, prawy dopływ Rosi

Salicha 1.) wś nad rzką t. n., pow. wasylkowski, w 1 okr. pol., gm. Ostrów, o 92 w. od Wasylkowa, o 2 w. od mka Siniawy a 3 w. od wsi Ułaszówki (par. praw., w pow. taraszczańskim), ma 1195 mk.; kapl. praw. drewniana na cmentarzu grzebalnym, wzniesiona w 1820 r. Należy do dóbr hr. Branickich. 2.) **S.**, wś, pow. zasławski. 3.) **S.**, ob. *Salnica.*

Salin, pusta i łoziną zarosła wyspa na Dubissie, blisko jej ujścia, na której Jagiełło i Witold miewali zjazdy z w. mistrzami Krzyżaków: 1382, 1383, 1392, 1398, 1404 r.

Salińce 1.) wś rząd. nad rz. Bohem, pow. bracławski, na pograniczu hajsyńskiego, okr. pol. Niemirów, gm. Monasterskie, sąd i par. katol. Bracław (o 9 w.), ma 77 osad, 564 mk., w tej liczbie 113 jednodworców, 626 dzies. ziemi włośc., 59 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Dymitra, wzniesiona w 1768 r., ma 550 wiernych. Wś należała do sstwa bracławskiego, nadanego prawem emfiteutycznem na lat 50 Tomaszowi Kozłowskiemu, który ustąpił prawo swoje synowi Michałowi. W 1808 r. sstwo to darowane zostało powtórnie na 50 lat temuż Michałowi Kozłowskiemu, gen. wojsk ruskich, bez opłaty kwarty. 2.) **S.**, ob. *Salnica.* *Dr. M.*

Salingen, potok w par. goldyngskiej (Kurlandya), dopływ potoku Schuepeln, wraz z którym uchodzi do Windawy (Wenty).

Salingen *Gros* i *Klein*, dwa folw. dóbr pryw. Schuehpeln, w okr., pow. i par. goldyngskiej (Kurlandya).

Salinie, zaśc. włośc. nad jez. Ażustrupis, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Kukuciszki, okr. wiejski Puczkarzyszki, o 6 w. od gminy a 49 w. od Święcian, ma 1 dm., 5 mk. katol. (w 1864 r. 5 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Powiażyn.

Salinis 1.) jezioro w pow. nowoaleksandrowskim, w dobrach Antonosz, w pobliżu jez. Nasza al. Naszys. 2.) **S.**, jezioro w pow. trockim.

Salinis, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 1 okr. pol., o 21 w. od Nowoaleksandrowska.

Salińska Góra, wzgórze nad Wilią, o 5 w. od Kowna.

Salińska, potok, wypływa w obr. Krasny, pow. cieszyński, z lasu Zlatnika; płynie na płn.-zach. i ubiegłszy 3¾ klm. wpada do Mohilnicy, dopł. Morawki. *Br. G.*

Salint, jezioro, na pol.-prus. Mazurach, pow. ządzborski. Ciągnie się długim a wąskim pasem z płd.-wschodu na płn.-zach. Ma 344 ha obszaru. Płd. koniec odległy od Ządzborku o 5 klm. *Ad. N.*

Saliok, folw., pow. sycowski, ob. *Klochowice.*

Salipcie, wś i folw., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., o 38 w. od Oszmiany a 18 w. od Dziewieniszek, ma 26 dm., 148 mk.; fol. należy do Dmochowskich.

Salis, łotew. *Sall-azze*, rzeka przymorska w pow. wolmarskim gub. ryskiej, bierze początek z jez. Burtneek, i ubiegłszy około 70 w. wpada do zatoki Ryskiej w pow. Salis, tworząc przy ujściu niewielką ale dogodną dla handlu drzewnego przystań. Zarówno szerokość jak i głębokość bardzo zmienna, co wielce utrudnia spław drzewa z obfitującej w lasy okolicy. Poławiają się w niej wyborowe szczupaki. Oprócz kilku drobniejszych przybiera rzkę Idel. Nad jej brzegami w dobrach Neu-Sallis mieszkają Liwowie.

Salisburg (łotew. *Waltenberga-Muiża*), dobra nad rz. Salis, w pow. wolmarskim gub. ryskiej. Do dóbr należą folw. Ungershof, Helenenhof i Nikkuln. Pod S. znajduje się słynna pieczara w piaskowcu, zwana Dyablą (Teufelshoehle).

Salisch, wś, pow. głogowski, par. ew. i kat. Strunz-Alt. W 1842 r. 47 dm., zamek, 2 folw., sołtystwo, 328 mk. (25 katol.), 4 wiatraki, gorzelnia, hodowla owiec.

Salisfeld (niem.), wś, należąca do obr. gm. Ondrzejowic (Endersdorf), w pow. frywałdzkim, obw. sąd. cukmantelskim, tuż nad granicą Szląska pruskiego, przy gościńcu z Cukmantlu do Widyniowa (Weidenau). W r. 1880 było 46 dm., 287 mk., 284 katol., 3

prot.; 271 Niemców., 16 Czechoszląz. Szkoła ludowa i papiernia. Ob. *Ondrzejowice. B. G.*

Saliswalde, kol. na obszarze wsi Brotsch, pow. głupczycki.

Saliwonki, małor. *Salywinki*, wś nad rzką Rotek (al. Protoką), właściwie południowa część wsi Hrebionki (ob.), pow. wasylkowski, w 1 okr. pol., gm. i par. praw. Hrebionki, o 30 w. pd Wasylkowa, ma 2171 mk. W 1746 r. było tu 30 chat. Znajduje się tu kolosalna cukrownia, zbudowana według ostatnich wymagań wiedzy, wspaniale wewnątrz wykończona i oświetlona elektrycznością. Nad brzegami rzki Rotek, uchodzącej do Rosi pod Białocerkwią, są rozległe torfowiska, eksploatowane na potrzeby miejscowej cukrowni. Należy do dóbr białocerkiewskich hr. Wład. Branickiego. *J. Krz.*

Salki, fol. szlach., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Druja, okr. wiejski Salki, o 66 w. od Dzisny, ma 1 dm., 8 mk. katol., 248 dzies. ziemi dwors.; własność Waleryana Salmonowicza. Okr. wiejski stanowi wś Smulki. Własność niegdyś ks. Mirskich, nabyta od nich przez Salmonowiczów.

Salków al. *Salkowa*, wś nad Bohem, pow. hajsyński, okr. pol. i par. katol. Tarnówka, gm. Chaszczowata (o 10 w.), sąd w Tepliku, przy trakcie z Chaszczowatej do Zawałów, ma 87 osad, 256 mk., 457 dzies. ziemi włośc., 6815 dworskiej (z Mohylną), 66 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Koźmy i Damiana z 1783 r., ma 489 wiernych. Należała do klucza chaszczowackiego Potockich, następnie do Podhorskich, od których nabył Gincburg.

Salkowa, ob. *Salków.*

Salkowo, fol., pow. wiłkomierski, gm. Kowarsk, o 15 w. od Wiłkomierza.

Salkowszczyzna, kol. włośc., pow. piotrkowski, gm. Łęczno, par. Sulejów, ma 7 dm., 107 mk., 150 mr.

Sallecken, dobra ryc., pow. królewiecki wiejski, st. pocz. Troempau; 19 dm., 113 mk.

Sallehnen (niem.), wś, pow. pilkałowski, st. pocz. Lasdehnen; 7 dm., 40 mk., 155 ha.

Sallenen, dobra pryw., w okr. i pow. hazenpockim, par. piltyńsko-hazenpocka (Kurlandya). Do dóbr należy folw. Smiksten.

Salleninken, wś, pow. ragnecki st. pocz. Lengwethen; 18 dm., 113 mk., 282 ha.

Sallenhof, folw. dóbr pryw. Zehrksten, w okr., pow. i par. tukumskiej (Kurlandya).

Sallensee, łotew. *Sallmuiža*, dobra prywatne, w okr. zelburskim, pow. iłukszteński, par. ueberlautzka (Kurlandya).

Sallentin, w 1229 r. *Zalotino*, wś i dobra ryc., w Pomeranii, pow. pierzycki, pod Starogardem. R. 1229 potwierdza ks. Barnim joanitom darowizny ojca, między niemi i Zalotino (ob. P. U. B. von Perlbach, str. 36). *Ks. Fr.*

Sallewen, ob. *Zalewo.*

Sallgaln, dobra koronne, w okr. i par. mitawskiej, pow. dobleński (Kurlandya), z kośc. ewang.

Sallien, fol. dóbr koron. Neu-Sauken, w okr. i par. zelburskiej, pow. frydrychsztacki (Kurlandya).

Sallmeien, ob. *Salminek.*

Sallno, pow. bydgoski, ob. *Sadlno.*

Sallonay, dobra prywatne, w okr. zelburskim, pow. iłukszteński, par. ueberlautzka (Kurlandya).

Sallwarschienen, dobra, pow. iławkowski, st. pocz. Landsberg; 9 dm , 55 mk., 152 ha.

Salm (niem.), ob. *Załom.*

Salmanowo 1.) zaśc. szlach., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 9 w. od Dzisny, 1 dm., 9 mk. kat. 2.) **S.**, zaśc. szl., pow. trocki, w 2 okr. pol., o 34 w. od Trok, 5 dm., 12 mk. katol.

Salminek 1.) wś, pow. ostródzki, o 3 klm. na południe od st. pocz., tel. i kol. żel. Biesaln; 12 dm., 69 mk. 2.) **S.**, wś, w dawnym pow. olsztynkowskim, założona r. 1483 na prawie pruskiem. Ks. Olbracht nadaje Marcinowi z S. 6 włók tamże. Dan w Niborku dnia 25 paźd. 1573 r. W S. mieszka r. 1599 przeważnie polska ludność. *Ad. N.*

Salmopol, wś, pow. bialski, na granicy ks. cieszyńskiego, u źródeł Rostoki Wielkiej (dopł. Żylcy). Rozciąga się w górskiej dolinie, śród lasów. Od zachodu zasłania ją Grabowa góra (905 mt.), od wsch. las Malinów, na stokach płn. Skały (1150 mt.). Odosobniona wś graniczy na płn.-wschód ze Szczyrkiem. Składa się z 32 dm. i 163 mk., 27 rz.-kat. a 136 prot. Polaków (par. Biała). *Mac.*

Salmowiec, mor. *Salmovec*, os., w gm. Radwaniec (Radwanitz), w pow. frysztackim, obw. sąd. bogumińskim, 19 dm., 457 mk. Ob. *Radwańce.* *Br. G.*

Salmy, ob. *Załom.*

Salnia, wś i os., pow. krotoszyński, o 2 klm. na zachód od Krotoszyna (poczta i st. dr. żel.), u źródeł strugi, która z pobliskiemi jeziorami spływa do Orli; par. Baszków. S. należała na początku XIX w. do Stan. Dobrskiego, dziedzica Konarzewa, później do Morawskich. Wś ma 7 dm., 52 mk.; os. 124 mk. w 17 dym. *E. Cal.*

Salnica, rzeczka w pow. lityńskim, ob. *Salniczka.*

Salnica, dawniej *Salińce* (*Szalincze*) al. *Salicha*, mto nadetatowe nad rz. Salniczką, dopł. Śniwody, pow. lityński, okr. pol., gm., par. katol. i st. pocz. Ułanów (o 6 w.), odl. 218 w. od Kamieńca, 56 w. od Lityna a 30 w. od Chmielnika. Do mka przytyka przedmieście Czeremysówka. Ma 460 dm., 2511 mk. (1246 męż. i 1265 kob.) w tej liczbie 77% prawosł.,

4% katol. i 17% żydów. Jest tu cerkiew p. w. Narodzenia N. M. P., wzniesiona w 1865 r., uposażona 104 dzies. ziemi, z 2042 parafianami; 3 domy modlitwy żydowskie, 8 sklepów, 38 rzemieślników, 26 targów, szkoła początk. od 1867 r. (z 72 uczniami); zarząd miejski. Fabryk nie ma żadnych; w ogóle mko ubogie i niehandlowe. Dochody mta w 1886 r. wynosiły 3649 rs, wydatki zaś 3690 rs. Do mta należy 1774 dzies. ziemi, która przynosi 2068 rs. dochodu. Niewiadomo kiedy S. została założoną; na miejscu dzisiejszego miasteczka w XVI w. była mała wioska t. n., należąca do dóbr koronnych, a że leżała na Tatarskim czarnym szlaku, ówczesny więc dzierżawca podczaszy bracławski Wacław Sułkowski otrzymał od Zygmunta III następujący przywilej pod d. 7 czerwca 1607 r.: „Gdy nam urodz. Wacław Sułkowski sam i imieniem małżonki swej Małgorzaty Tiszanki Bykowskiej sprawę dał: że w dzierżawie naszej, na ten czas dzierżawy ich wsi Salincach, w pow. latyczowskim nad rudą Moroziną, na Danczowym pasieczysku, nad samym szlakiem Tatarskim, jest w dobrem położeniu miejsce, na którym zamek i miasto gdyby było założone, miało to być z dobrem wszystkiej Rzpltej za czasem i z pożytkiem stołu naszego. My tedy dobrze uważywszy i to przedsięwzięcie ich wdzięcznie przyjąwszy, umyśliliśmy na to pozwolić, jakoż pozwalamy tym listem założyć tym sposobem: że dajemy obywatelom, którzy tam osiędą przywilej, pozwalając im prawa magdeb., oddaliwszy wszelakie prawa insze, sposoby i zwyczaje. Wójt przed nami sprawować się będzie winien, któremu to wójtowi z przysiężnikami, ławnikami, urzędem miejskim we wszelakich sprawach, zwłaszcza o złodziejstwo, mężobójstwo, ochromienie członków, popalenie i wszelakie złe uczynki i występki sądzić, skazania czynić, karać, zupełną moc dajemy“. Ustanawia po 8 dni trwające jarmarki: na Boże Ciało i św. Jadwigę, targi zaś we czwartek i oznacza granice miejskie, poczem mówi: „Dzierżawca i wójt nasz i z małżonką swoją to miejsce ludźmi wolnymi osadzi i twierdzą obwaruje; wolno mu będzie stawy sypać, młyny, karczmy budować, i wszelkich pożytków zażywać, które jeno wynaleźć może. Do których młynów i stawów czasu potrzebnego będą się powinni szarwarkami, pracą i kosztem swem mieszczanie przykładać, także i do obrony zamkowej Za herb miastu, jako pogranicznemu, rękę jedną gołę, a drugą pancerzem okrytą, z łukiem strzałą wyciągnionym nadajemy. Dajemy wolność od wszelkiej dani, czynszów i powinności, także od ciężarów nam, albo dzierżawcom i Rzpltej powinnych, także myt i ceł wszelkich do lat 20, po której wolności wyjściu, wszystkie powinności całe oddawać i ponosić będą powinni i przeciwko nieprzyjaciołom przy dzierżawcy konno z orężem wsiadać mają, a czasu pokoju i wojny podlegać we wszystkiem i posłuszni go być mają“ (Baliński, Star. Pol., t. II, 1014). Sułkowski, jak widzimy z lustracyi Humieckiego z 1616 r., miasteczko osadził, czy zaś zamek zbudował, o tem lustracya nie wspomina. Podług lustracyi jego suma prowentu tej dzierżawy wynosiła 226 fl. 28 gr. 4 den. W czasie wojen kozackich zupełnie zniszczona, tak że nie miała żadnego poddanego i niedawała żadnego dochodu; posesorem w 1665 r. był Jakub Potocki. Widać jednak, że wróciła do dawnego stanu, gdyż w 1765 r. spotykamy już starostwo salnickie, składające się z włości: Salnicy, Czeremys, Ihnatówki i Mazepinicc; trzymał je Ignacy z Obor Kolumna Czosnowski, opłacając kwarty 2109 zł. 19 gr. Był wtedy zamek otoczony stawem i głębokiemi fosami. W 1776 r. było tu zaledwie 90 domów opłacających po 7 złp. a starostą był tenże sam Czosnowski. Pomimo potwierdzenia przywilejów dla miasteczka przez Stanisława Augusta w 1792 r., Salnica nie podniosła się zupełnie. Po przyłączeniu do Rossyi (1795 r.) ststwo salnickie darowane zostało hr. Herakliuszowi Morkowowi, ukazem jednak senatu z 19 sierp. 1803 miasto wyłączone było z darowizny i zostało nadetatowem. *Dr. M.*

Salniczka al. *Salnica*, *Salnicha*, rzeczka w pow. lityńskim, lewy dopływ Śniwody. Bierze początek pod wsią Mazepińcami, mija mko Salnicę, wieś Czeremisówkę, Słobódkę, Mazurówkę i poniżej wsi Kołumny uchodzi do Śniwody. Od lew. brzegu przybiera rzeczkę Pszonkę.

Salnik, mylnie *Solniki*, wś nad rzką Wierzchową, dopł. Żerdzia, pow. winnicki, okr. pol. Pików, gm. i st. poczt. Kalinówka, st. dr. żel. kijow.-odesskiej, ma 168 osad, 1266 mk., w tej liczbie 14 jednodworców, 1759 dz. ziemi włośc., 1499 dworskiej, 33 cerkiewnej. Cerkiew p. w. Podwyższenia Krzyża św. z r. 1780, ma 1671 wiernych. Należała do Chołoniewskich, następnie do z Chołoniewskich Grocholskiej, która w 1877 r. zapisała wnuczce swej Maryi Morawskiej. *Dr. M.*

Salno, w pow. bydgoskim, ob. *Sadlno*.

Salno, niem. *Sallno*, dok. *Szadel*, *Czadel*, *Sadlno*, dobra ryc., w wyniosłej okolicy, niedaleko Osy, pow. grudziądzki, st. p., tel. i kol. Nicwałd, kośc. filial. Dąbrówka, par. Rogóźno (o $^5/_8$ mili); 567 ha (34 lasu, 25 łąk, 438 roli orn.). W 1868 r. 23 bud., 11 dm., 179 mk., 143 kat., 36 ew.; 1885 r. 11 dm., 35 dym., 230 mk., 201 kat., 24 ew., 5 dysyd. Za Krzyżaków należało S. do komtur. grudziądzkiego, obejmowało 30 włók. Dziedzic

odbywał służbę w lekkiej zbroi. R. 1379 napotykamy Macieja ze S. (ob. Kętrz., O ludn. pol., str. 189). R. 1414 podała pani z S. stratę na bydle i budynkach na 700 grzyw., zakon wypłacił tylko 300. R. 1505 nabywa Jan Sadleński (Junker Hans vom Tczadel) Orle, Pęsławice, Mędrzyce i Bogdanki. W kościele par. w Grudziądzu na nagrobku ststy na Blenowie i Wydrznie Jana Zygmunta Kostki h. Dambrowa napisano, iż był dziedzicem Salna, chociaż z akt sądowych łasińskich wynika, że Kostka r. 1619 sprzedał Salno Stanisławowi z Lubieńca Niemojewskiemu, kasztel. chełmińskiemu i stście rogozińskiemu, za 4000 złotych. R. 1667 należało S. do par. gruckiej i obejmowało 2 działy, z których jeden dzierżył Wierzbowski (ex successione Lichtiana), a drugi generosus Miroslaus Szorc. Zdaje się, że w 1682 r. Adam Trzciński posiadał całe S. R. 1727 sprzedaje tenże S. Antoniemu Piwnickiemu, ławnikowi chełmińskiego sądu ziemiańskiego. W 1737 r. odziedzicza wś syn Ksawery. Od niego nabywa S. r. 1761 Jan Pląskowski a od tegoż r. 1763 Jan Wit Jeżewski za 37,000 fl. prus. Wdowa po nim Anna Bistram wyszła za Grąbczewskiego, ale S. zdała na syna Floryana Wit Jeżewskiego. R. 1796 nabył S. kapitan August Gruszyński za 48,500 tal. Od r. 1816 posiada te dobra niemiecka rodzina Ossmannów (ob. Gesch. d. Graud. Kr. v. Froehlich, II, 289). *Kś. Fr.*

Salnowo, *Salnów*, łotew. *Salnowa*, wś, pow. lucyński, par. korsówska, z kaplicą filialną, w pięknym gaju modrzewiowym 1860 r. wystawioną. Własność Szadurskich.

Salomei św. *Pustelnia*, ob. *Grodzisko* (t. II, str. 842).

Salomeja 1.) wś i os. młyn., pow. warszawski, gm. Pruszków, par. Raszyn, posiada szkołę początkową ogólną, ma 133 mk., 254 mr. i wiatrak. 2.) **S.,** os. włośc., pow. łaski, gm. Wola Wężykowa, par. Grabno, ma 2 dm., 23 mk., 12 mr.

Salomejka 1.) wś i fol., pow. brzeziński, gm. i par. Dmosin; wś ma 3 dm., 79 mk., 15 mr.; fol. 5 dm., 54 mk., 504 mr. 2.) **S.,** os. w dobrach Kraszew, pow. brzeziński.

Salomejów, fol., pow. łaski, gm. Dąbrowa Rusiecka, par. Wola Więzowa, odl. 34 w. od Łasku. Fol. ten, oddzielony od dóbr Wola Więzowa, rozl. mr. 167: gr. or. i ogr. mr. 120, łąk mr. 10, past. mr. 33, nieuż. mr. 4; bud. z drzewa 2.

Salomejowo, zaścianek, pow. trocki, ob. *Dajnowo.*

Salomesta al. *Salomeste*, grupa zabudowań w Brodynie, wólce Seletyna, w pow. i obw. sąd. radowieckim, na dziale wodnym między Suczawą a jej prawym dopływem Brodyną, wznies. 1101 mt. npm. *Br. G.*

Salomin, wś i fol., pow. janowski, gm. i par. Gościeradów, odl. 26 w. od Janowa, 18 w. od Kraśnika a 12 w. od Rachowa (st. pocz.). Fol. S. powstał na wykarczowanych lasach w końcu zeszłego wieku, należy do dóbr Gościeradów. Wś ma 28 os., 153 mk. kat., 420 mr.; fol. ma 387 mr. W 1827 r. 5 dm., 19 mk. Gleba gliniasta, żyzna. Dokoła lasy sosnowe.

Salomonka, kol., pow. płoński, gm. Kuchary, par. Królewo, odl. o 14 w. od Płońska, ma 4 dm., 35 mk., 129 mr. gruntu.

Salomonów, ob. *Salamonów.*

Salomonowo al. *Salomonowicze*, gm. żydowska rolnicza, pow. rzeczycki (ob. Zielińskiego: Opis. mińsk. gub., I, 615). *A. Jel.*

Salomońszczyzna, pow. miechowski, ob. *Kozłów.*

Salony, część wsi Zielonej Przytulii, nad rz. Uszycą, pow. uszycki, okr. pol. Dunajowce, gm. i par. Mińkowce. Na pagórku między Zieloną Przytulią a Baranówką był domek murowany, przerobiony następnie ma magazyn zapasowy gromadzki oraz osobny budynek, mieszczący dwa duże salony (zkąd nazwa), w których Marchocki, dziedzic minkowiecki, wydawał sławne w swoim czasie zabawy. Na dziedzińcu była kaplica murowana, w której biskup Mackiewicz celebrował. Dziś wszystko w ruinie, oprócz 11 chat włościańskich. Własność rządowa. *X. M. O.*

Salow (łuż.), *Salau* (niem.), wś, pow. wojerecki, par. kat. Wittichenau. Do 1815 r. należała do saskich Łużyc. W 1842 r. 25 dm., 134 mk. (4 ew.), młyn wodny. W 1840 r. było 125 Serbów; 1860 r. 119; 1880 r. 129.

Salówka, wś, pow. czortkowski, o 1 klm. od Jagielnicy (par. gr.-kat. i rz.-kat., st. p. i tel.). Obszar dwor. 1236 mr., włośc. 1045 mr. W 1870 r. 589 mk.; w 1880 r. 609 mk. (383 rz.-kat.). Należy do dóbr Ułaszkowce-Jagielnica, własność Karola hr. Lanckorońskiego.

Salp, wś nad jez. Jagodnem, pow. ządzborski, na granicy pow. leckiego, o 3 klm. na płn. od st. p. Szymonki; 76 dm., 403 mk., 754 ha. Ks. Olbracht oznajmia, że Jerzy v. Diebes, ststa ryński, sprzedał r. 1546 Stańkowi Erazmowi z Szymonki 5 włók sołeckich za 120 grzyw., celem założenia wsi dannickiej na 50 włókach chełm. w boru Salp; 10 lat wolności. *Ad. N.*

Salpik 1.) w dok. *Selbekeym*, *Salpkaym*, *Selkeim*, wś nad rz. Alanką (Guber), pow. ządzborski, dawniej ryński. Jedna z najstarszych osad wójtowstwa ryńskiego; 72 dm., 367 mk., 941 ha. Arnold v. Burgeln, komtur baldzki, nadaje Maciejowi i Bartkowi 4 włóki nad Alanką, z obowiązkiem jednej służby konnej. Dan r. 1391 w dzień św. Jana Baptysty. Ulryk v. Jungingen, komtur baldzki, nadaje Bartkowi 7 włók pod Salpikiem r. 1400. Tenże nadaje

r. 1400 Pawłowi Junker i jego pasierbowi Andrzejowi na prawie pruskiem 4 włóki wolne od dziesięcin i tłoki w polu Salpkeim, z obowiązkiem jednej pruskiej służby. List ten nadawczy zatwierdza r. 1430 Jan v. Beenhausen, wójt rastemborski, Andrzejowi z Salpiku. R. 1490 nadaje Rudolf v. Diepoltskirchen, komtur ryński, Janowi Kurczątko 3 mr. roli i 1 mr. łąk nad jez. Laxdoj i lecką granicą. Bez przywileju mieszkali tu r. 1538 Bartek Zandro, Spil, Nowosad i Krokuska, z których każdy posiadał 4 włóki; zaś 1539 r. znajdujemy tu samych Polaków. 2.) **S.** *Środkowy*, wybud., tamże, 2 dm., 23 mk. 3.) **S.** *Niższy*, wybud., tamże, 2 dm., 39 mk. *Ad. N.*

Salseniken, ob. *Solecznіki.*

Salten, wś, pow. pilkałowski, blisko Pilkał (st. p. i tel.); 13 dm., 70 mk.

Saltnicken (niem.), wś, pow. rybacki, blisko Fyszhuzy (st. p. i tel.); 7 dm., 65 mk.

Saltschuetz, 1433 *Zalischicz*, wś i fol., pow. górski (Szląsk), par. ew. Góra (Guhrau). W 1842 r. S. Szlacheckie miały 27 dm., fol., 179 mk. (kat.), gorzelnię, wiatrak; S. Miejskie 13 dm., 98 mk. (2 kat.), 2 wiatraki, gorzelnię.

Saluck, ob. *Załuki.*

Salusin 1.) fol., pow. sokołowski, gm. Repki, par. Skrzeszew, odl. 14 w. od Sokołowa, ma 4 dm., 14 mk. Fol. ten, w r. 1867 oddzielony od dóbr Skrzeszew, rozl. mr. 210: gr. or. i ogr. mr. 155, łąk mr. 15, past. mr. 5, lasu mr. 32, nieuż. mr. 3; bud. mur. 3, z drzewa 3. 2.) **S.,** fol. dóbr Cieleśnica, w pow. konstantynowskim.

Salusken (niem.), ob. *Załuski.*

Salutyna, fol. szl., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 42 w. od Wilna, 1 dm., 17 mk. kat.

Salwa, zaśc., pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 40 w. od Poniewieża.

Salwa, niem. *Salwe*, rzka w gub. kurlandzkiej, dopływ rz. Sussej (dopł. rz. Aa).

Salwen 1.) *Gross*, dobra prywatne, w okr. zelburskim, pow. frydrychsztacki, par. nereteńska (Kurlandya) z kościołem ewang. Do dóbr należą folw.: Berghof, Holmhof i Peterhof. 2.) **S.** *Klein*, dobra koronne, tamże.

Salweregina, karczma w Płaszowie, pow. wielicki. *Br. G.*

Salwin, pow. bydgoski, ob. *Czersk Polski* i *Żółwin.*

Salwis, rzka w gub. kowieńskiej, prawy dopływ rzki Kiemsret (lewego dopł. Laudy).

Salwonki, część wsi Hrebionki, w pow. wasylkowskim, ob. *Saliwonki.*

Salza, ob. *Zalec.*

Salzbach 1.) wś, pow. rastemborski, st. poczt. Dryfort, 24 dm., 104 mk. 2.) **S.,** lit. A B i C, fol. i dobra, tamże, 49 dm., 324 mk.

Salz-Berg, szczyt górski, wznies. 451 mt., na obszarze wsi Rothwasser, pow. frywałdzki.

Salzbrunn *Neu*, *Nieder* i *Ober*, w dokum. z 1316 r. *Salzborn*, 1333 *Salczburn*, 1352 *Nedir Salczborn*, kol., dwie wsi i zdrojowisko z zakładem leczniczym, nad rzką Salzbach, pow. walbrzyski (Szląsk), par. ewang. w miejscu, katol. Freiburg. Leży w górzystej okolicy, w wesołej dolinie rzki Salzbach, wznies. 1238 stóp npm. Rzeczka ta, wypływając ze stoków Hochwaldu (Hirschborn), poniżej S., w Fuerstenstein łączy się z Hellebachą i tworzy Pełcznicę. S. posiada st. drogi żelaz. linii Wrocław-Halbstadt, odl. 71 klm. od Wrocławia, od Świdnicy $2^1/_2$ mil, od Walbrzycha około mili. Posiada głośne zdroje, szczawy alkaliczno-solne, przy których urządzono odpowiednie zakłady i domy mieszkalne dla przybywających tu licznych chorych. Stała ludność zakładu i wsi dochodzi do 4000 (w 1873 r. 3232 mk.). Kościół par. ewang. i kościół katol. w miejscu. Położenie osady w długiej dolinie rzeczki (3 godziny drogi) sprzyjało urządzeniu rozległych przechadzek dla bawiących tu gości. Sąsiednie miejscowości: Alt-Wasser (Stara-Woda), Fuerstenstein, okolice Walbrzychu (Waldenburga) dostarczają miłych wycieczek. Z ośmiu istniejących tu źródeł dwa: Salzbrunn i Muehlbrunn dostarczają wody do picia, której także rozsyła się corocznie około 200,000 butelek. Z innych sześciu woda bywa używaną do kąpieli. Wody te stosowane bywają najskuteczniej w cierpieniach płuc i narzędzi jamy brzusznej. Obok górskiego powietrza środkiem leczniczym jest także wyrabiana tu serwatka. Zródła i zakład kąpielowy leżą w Ober-Salzbrunn. Główne źródło, od którego osada otrzymała nazwę, znane już w XIV w., tryska na wznies. 1210 st. npm., o kilkadziesiąt kroków od łożyska rzeczki; Muehlbrunn odkryte w 1790 r. przez krowy młynarza, chciwie pijące ztąd wodę, tryska w samem łożysku rzeczki. Temperatura źródeł 5 do 6 Reaumura. Od 1812 r. zaczęli zjeżdżać tu chorzy na kuracyą. Stopniowo urządzano różne zakłady i domy gościnne. Już w 1816 r. rozesłano 16,000 butelek wody. W 1820 r. powstał zakład do wyrobu serwatki. Około 1840 r. liczba chorych gości dochodziła (średnio) do 1000; około 1860 r. wzrosła do 2000. W 1842 r. S. Neu, kolonia, założona w 1820 r., miał 39 dm., 340 mk. (11 kat.), kopalnie węgli, cegielnię, warsztaty płócienne. S. Nieder, wś, 84 dm., 759 mk. (34 kat.), sołtystwo, kościół ew. (od 1742 r.) z wieżą, szkołę ew. (od 1742 r.), kościół kat. filialny, fundowany w XIV w., zabrany przez protestantów (do 1650), spalony od pioruna (1816), odbudowany 1821 r. S. Ober miało 207 dm., 1602 mk.

(70 kat.), sołtystwo, dwie szkoły ew., gorzelnię, młyn wodny, liczne warsztaty płócienne. Zdroje tutejsze opisał już w 1601 r. Caspar Schwenkfeldt w dziełku: „Catalogus stirpium atque fossilium Silesiae“, potem w 1777 r. prof. Morgenbesser w piśmie o szląskich zdrojowiskach. Specyalne monografie ogłosili: Zemplin: „Die Brunnen und Molkenanstalten zu Salzbrunn“ (Wrocław 1844); Natorp: „Die Heilmittel Salzbrunns“ (Berlin 1852); Lange: „S. mit seinen Quellen (Berlin 1857). *Br. Ch.*

Salzbrunn, polskie *Laza*, *Ładza*, kol., pow. opolski, par. kat. Dobrzyń Wielki. Powstała w drugiej połowie XVIII w. W 1861 r. 45 dm., 424 mk. (7 ew.), 777 mr. obszaru. Szkoła kat., leśnictwo królew. okręgu Kupy.

Salzcoctur, kol. na obszarze Ceglina W., w pow. bytomskim.

Salzdorf (niem.), ob. *Słonawy.*

Salzfoerstehen (niem.), ob. *Borszć.*

Salzmuehle, młyn w Langenoels, pow. niemczyński.

Salzwedel, dobra, pow. margrabowski, st. poczt. Mieruniszki, 10 dm., 56 mk.

Sałacie, fol., pow. sejneński, gm. Hołny Wolmera, par. Berżniki, odl. od Sejn 15 w., ma 2 dm., 15 mk. Fol. ten, w 1871 r. oddzielony od dóbr Hołny Wolmera, rozl. mr. 248: gr. or. i ogr. mr. 122, łąk mr. 67, past. mr. 52, nieuż. mr. 7; bud. drewn. 5.

Sałacki Dwór, fol. i młyn w Tomaszowcach, pow. kałuski.

Sałagówka, grupa domów w Turce, mieście powiatowem.

Sałajty, zaśc. pryw., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 59 w. od Dzisny, 1 dm., 7 mk. kat.

Sałaki, ob. *Sołoki.*

Sałamachy, grupa domów w Kamionce Wołoskiej (w części zwanej Moszczaną), pow. Rawa Ruska.

Sałamieść, ob. *Sołomieść.*

Sałanta, rzeczka w pow. telszewskim, prawy dopływ Minii al. Minogi. Bierze początek koło Neojan, pomiędzy Płotelami a Gintyliszkami, płynie w kierunku z płn. ku płd. koło mka Sałanty. Na wiosnę i w jesieni silnie rozlewa. Wody jej zmieniają kierunek samej Minii. Przybiera od lew. brzegu Dubówkę i Blindzawkę, od prawego zaś Naciankę i Orlankę.

Sałanty, żmujdz. *Sałantaj*, mko nad rz. Sałantą, pow. telszewski, w 3 okr. pol., o 51 w. od Telsz. Ma 1428 mk. (w 1859 r. 132 dm. i 1408 mk.), zarząd okr. pol., kośc. kat. par., synagogę, szkołę żydowską, młyn wodny, st. poczt., 3 jarmarki: 6 stycznia, 22 lipca i 7 października. Prowadzi znaczny handel lnem i siemieniem z Lipawą i Memlem. Kościół p. w. Wniebowzięcia N. M. P., z drzewa wzniesiony w 1600 r. przez Mikołaja Pasamowskiego, z pomocą Stanisława Wojny, którego grobowiec się tu znajduje. Parafia kat., dek. szkudzkiego, 9171 wiernych. Filia w Gruszławkach i Karnelach, kaplice na cmentarzu par. i w Gorżdelach. W pobliskim dworze znajduje się szacowne do historyi prowincyi archiwum oraz biblioteka zasobna w dawne księgi i liczny zbiór numizmatów krajowych, zebranych staraniem rodziny Górskich. W 1669 r. własność Władysława, ciwuna gorzdowskiego, i Benedykta, ciwuna użwenckiego, braci Wojnów, następnie drogą wiana Michała Górskiego, kasztelana żmujdzkiego, później Alberta Górskiego, dziś ks. Ogińskich. *J. Krz.*

Sałapatówka, mylnie *Satapatówka*, grupa zabudowań w obr. Bieńkówki, pow. myślenicki, u płn. podnóża Zarębskiej góry (782 mt.), w zach. części obszaru. *Br. G.*

Sałapin, wzgórze lesiste w obr. Dobrostanów, pow. gródecki, na wsch. od stawu dobrostańskiego. Wznies. 352 mt. npm. *Br. G.*

Sałas al. *Sałanas*, dwór, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 85 w. od Poniewieża.

Sałasie, dwór, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 78 w. od Nowoaleksandrowska.

Sałaska, przedm. Orynina (ob.), w pow. kamienieckim, ma 8 dm.

Sałasz, al. *Szałas*, góra w pow. limanowskim, w dziale Beskidów, na granicy gm. Pisarzowy, Mordarki, Jaworzny i Żmiący, w pow. limanowskim. Wznies. 909 mt. npm. Ob. *Jaworz.* *Br. G.*

Sałasze 1.) al. *Sałaszka*, część Boratyna, pow. brodzki. 2.) **S.,** grupa domów w Bruśnie Starem, pow. cieszanowski. 3.) **S.,** rus. *Sałaszi*, wś, pow. rawski, 20 klm. od Rawy Ruskiej, 12 klm. na płd.-wsch. od Ulmowa (sąd pow., urz. poczt. i st. kol.). Na płn. leży Domaszów, na wsch. Choronów, na płd. Wólka Mazowiecka, na zach. Karów. Wś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Wilczyny i Ostryłki. Wilczyna powstaje w płd.-zach. stronie wsi i płynie na płd.-wsch., Ostryłka przepływa płd. część obszaru. Oba potoki wchodzą do Choronowa, tam się łączą i pod nazwą Błotni dążą ku Racie (dopł. Bugu). Najwyższe wznies. na granicy zach. 222 mt. We wsi grupy domów: Brodziuki (al. Brodiuki), Michaluki, Pilce (Na Pilce), Usiki (Osiki), Zalesie i fol. „Za Groblą“. Własność większa (dra Teobalda Semilskiego), ma roli or. 20, łąk i ogr. 28, past. 46, lasu 1787 mr.; wł. mn. roli orn. 305, łąk i ogr. 813, past. 134 mr. W r. 1880 było 134 dm., 826 mk. w gm., 8 dm., 40 mk. na obsz. dwor.; 792 gr.-kat., 40 rz.-kat., 34 izracl.; 788 Rusinów, 44 Polaków, 34 Niemców. Par. rz.-kat. w Bruckenthalu, gr.-kat. w Domaszowie. We wsi

cerkiew p. w. św. Mikołaja. Dawniej był tu klasztor bazylianów. Bazylianie z Krystynopola mają tu folwark i przy cerkwi utrzymują wikarego. Za czasów Rzpltej należała wieś do dóbr kor., ststwa Mosty Wielkie, w pow. bełzkim. 4.) **S.,** karczma koło Tiutkowa, pow. trembowelski. 5.) **S.,** ob. *Szabelnia.* 6.) **S.** *Smolińskie,* część Smolina, pow. Rawa ruska.

Sałaszyska, wzgórze na granicy gm. Manasterca i Bezmichowy Dolnej, w pow. Lisko, między Hadyszowem od płn., a Dyrbokiem od płd., dopływami Sanu. Wnies. 454 mt. npm. *Br. G.*

Sałaszyszcze, góra lesista w dziale Klewy, na granicy Tuchli, Sławska i Grabowca, w pow. stryjskim, na lewym brzegu Oporu, między nim od wsch., Hołowczanką od płn., a Grabowcem od zach. Wznies. 1074 mt npm. *Br. G.*

Sałata al. *Sałas,* wś włośc. nad rzką Krasną, pow. konecki, gm. Miedzierza, par. Grzymałków, odl. od Końskich 18 w.; 18 dm., 116 mk., 211 mr. włośc. W 1827 r. było 10 dm., 27 mk. Wś ta wchodziła w skład ststwa radoszyckiego. Wielki piec wystawiony tu został 1774 r., zapewne przez Małachowskiego.

Sałata, karcz. szl. nad jez. t. n., pow. wileński, w 1 okr. pol., o 6 w. od Wilna, 1 dm., 7 mk. żydów.

Sałatruk, część Zielonej, pow. nadworniański.

Sałaty, wyschłe jezioro w północnej części pow. grodzieńskiego. Wzniesione na 17 sążni nad poziom Niemna, miało do 5 w. kw. powierzchni; w d. 3 marca 1841 r. wylało się w rzekę potokiem do 14 w. długim i dno jego do tego stopnia zaraz obeschło, że tegoż jeszcze roku posiano na niem hreczkę. Przy wylewie ucierpiało mko Rotnica.

Sałaty 1.) wś, pow. grodzieński, w 5 okr. pol., gm. Sobolany, o 36 w. od Grodna. Wchodziła niegdyś w skład ekonomii grodzieńskiej. 2.) **S.,** mko nad Muszą, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 55 w. od Poniewieża, na pograniczu Kurlandyi, ma 22 dm., 322 mk. (w 1859 r.). Kościół par. kat. p. w. św. Józefa, z drzewa wzniesiony w 1835 r. przez wiernych, na cmentarzu kapl. p. w. św. Bazylego z 1855 r. Dom modlitwy żydowski, szpital. Siedlisko Karaimów. Par. kat., dek. Janiszki, 7033 wiernych.

Sałaui 1.) al. *Sołowje,* wś, pow. piński, w 2 okr. pol. lubieszowskim, gm. Brodnica, o 3 w. od linii dr. żel. poleskiej, ma 12 osad. 2.) **S.** (w narzeczu ludowem) al. *Sołowie,* wś nad rzką Suszanką, lew. dopł. Naczy, pow. słucki, w 2 okr. pol. kleckim, gm. Siniawka, ma 12 osad; grunta równe, szczerkowe, bardzo urodzajne, miejscowość bezleśna. Jest tu kośc. kat., filialny, par. kleckiej. *A. Jel.*

Saławiejka al. *Andrejeuka,* wś nad rzeką Ochówką, pow. bobrujski, w 2 okr. pol. paryckim, gm. Ozarycze, ma 9 osad pełnonadziałowych. Niegdyś królewszczyzna w starostwie ozaryckiem. *A. Jel.*

Saławiewszczyzna, zaśc. prywatny, pow. lidzki, w 3 okr. pol., o 24 w. od Szczuczyna, 2 mk.

Sałdagoła, wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 53 w. od Poniewieża.

Sałdy, po łotew. *Saldi,* wś, pow. dyneburski, par. Dagda, własność A. Bodeck'a, niegdyś Hylzenów.

Sałdyńskie *Górne i Dolne,* zakłady hutnicze nad rz. Sałdą, pow. wierchoturski gub. permskiej, o 186 i 196 w. od miasta powiat. Pierwszy z nich, założony w 1778 r. przez Nikitę Demidowa, ma 564 dm., 3022 mk., cerkiew prawosł., dom modlitwy jednowierców, szkołę, szpital na 12 łóżek, 3 piece wielkie, 12 pudlingowych. W 1863 r. siłę poruszającą stanowiło 6 kół wodnych o sile 180 koni i 2 maszyny parowe o sile 45 koni. Zatrudniano 750 ludzi i wyprodukowano 623,000 pud. surowcu, 19,000 pud. odlewów i 401 pud. żelaza pudlingowego. S. Dolny, zakład utworzony w 1760 r. przez tegoż Dawidowa, ma 1359 dm., 7822 mk., cerkiew praw., dwie jednowierców, szpital, aptekę, szkołę, ochronę. Znajduje się tu 29 pieców różnego rodzaju, 14 młotów, poruszanych wogóle 25 kołami wodnemi o sile 559 koni, 3 turbinami o sile 36 koni i 5 maszynami parowemi o sile 126 koni. W 1863 r. zatrudniał 2848 robotników i wyprodukował 146,000 pud. żelaza kutego, 256,000 żel. pudlingowego, 31,000 stali, 1000 wyrobów żelaznych i 20,000 pud. wyrobów z surowcu.

Sałki 1.) fol., pow. gostyński, gm. Skrzany, par. Trębki, odl. 6 w. od Gostynina, ma 5 dm., 82 mk. W 1887 r. fol. ten, oddzielony od dóbr Strzadki, rozl. mr. 451: gr. or. i ogr. mr. 370, łąk mr. 21, past. mr. 52, nieuż. mr. 8; bud. drewn. 8. Uwłaszczeni mają tu 9 mr. 2.) **S.,** wś i folw., pow. kozienicki, gm. Suskowola, par. Sucha, odl. od Kozienic 20 w., ma 9 dm., 79 mk., 24 mr. dwors., 217 mr. włośc. *Br. Ch.*

Sałki 1.) *Wielkie,* wś, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Soleczniki, okr. wiejski Karolinowo, o 11 w od gminy a 41 w. od Wilna, ma 10 dm., 63 mk. katol. (w 1864 r. 47 dusz rewiz.); należy do dóbr Gumbie, dawniej Tyszeckich, po 1864 r. nadanych Iwanowowi 2.) **S.** *Małe,* wś, tamże. *J. Krz.*

Sałkowo 1.) fol., pow płoński, gm. Stróżencin, par. Gralewo, odl. o 20 w. od Płońska, ma 5 dm., 71 mk. W 1827 r. 7 dm., 52 mk. Fol. S. lit. CEABD rozl. (w 1878 r.) mr. 423: gr. or. i ogr. mr. 338, łąk mr. 5, lasu mr. 70,

nieuż. mr. 10; bud. z drzewa 8; las nieurządzony. 2.) **S.** *Borowo-Baraki*, wś włośc., pow. mławski, gm. Stupsk, par. Żurominek, odl. 18 w. od Mławy, ma 5 dm., 47 mk., 30 mr. *Br. Ch.*

Sałła-Muiża (łotew.), dobra w Kurlandyi, ob. *Gruenhof.*

Sałłas-Muiża (łotew.), dobra w Kurlandyi, ob. *Holmhof,*

Sałohubówka, wś nad bezim. dopł. Rośki, pow. lipowiecki, w 2 okr. pol., gm. Medówka, o 30 w. od Lipowca a 7 w. na zchd od Żywotowa, ma 893 mk. W 1863 r. było tu 792 mk. praw., 32 katol. i 11 żydów. Cerkiew p. w. św. Barbary, z drzewa wzniesiona w 1755 r. staraniem właściciela wsi Karola Kunickiego i żony jego Konstancyi z Wyżyckich, uposażona jest 47 dzies. ziemi. Od Kunickich wś około 1790 r. przeszła do Karola Wyżyckiego, lecz wkrótce za długi sprzedaną została Rokickiemu i Suhakowi. Część Rokickiego w 1820 r. nabył Konarski, część zaś Suhaka Rządzewski. W 1863 r. posiadali tu: Konarski 908 dzies. i 165 dusz rewiz.; Czarnecki 438 dzies. i 52 dusz; Jagiełło 260 dzies. i 37 dusz; Iwański 193 dzies. i 28 dusz i Stecki 277 dzies. i 27 dusz. *J. Krz.*

Sałohuby, grupa domów w Dobrotworze, pow. Kamionka Strumiłowa.

Sałomejówka, ob. *Salamejówka.*

Sałonoje, wś na praw. brzegu Wilii, pow. borysowski, w gm. Milcza, ma 23 osad pełnonadziałowych; miejscowość wzgórzysta.

Sałopirogi i *Sałopirogajtys*, drobne jeziora w pobliżu wsi i jeziora Rykacieje, na obszarze dóbr rząd. Krasnowo, w pow. kalwaryjskim.

Sałopirogi, wś, pow. kalwaryjski, gm. i par. Lubowo, odl. od Kalwaryi 12 w., ma 46 dm., 187 mk. W 1827 r. było 20 dm., 113 mk.

Sałowa, wś, pow. kobryński, w 4 okr. pol., gm. Drohiczyn, o 60 w. od Kobrynia.

Sałowicze, wś, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Kozłowszczyzna, o 23 w. od Słonima.

Sałowo, uroczysko, pow. grodzieński, w 5 okr. pol., gm. Sobolany, o 45 w. od Grodna.

Sałowy Futor al. *Mały Kozin*, wś nad rz. Rosawą, pow. kaniowski, w 2 okr. pol., gm. i par. praw. Kozin, par. katol. Rzyszczów, o 32 w. od Kaniowa a 2 w. od Kozina, ma 817 mk. Należy do Kozina, którego stanowi właściwie przysiołek; własność Montrezorów. Na gruntach wsi znajdują się dawne nasypy ziemne.

Sałtno, pow. bydgoski, ob. *Sadlno.*

Sałtonie, wś, pow. rossieński, gm. Kielmy, o 17 w. od Rossień.

Sałtow 1.) *Górny*, słoboda nad Dońcem północnym, pow. wołczański gub. charkowskiej, o 21 w. od Wołczańska, ma 418 dm., 2078 mk., cerkiew. Jest to stara osada, podług mniemania niektórych uczonych warowny gród chana Połowców Konczaka, pamięć o czem przechowała się w nazwie Sałtanowskie horodyszcze, jak też nazywa tę osadę księga Bolszoj Czerteż. W 1639 r. zajęta przez pułk czerkaski Jakuba Ostranicy, następnie należała do pułku charkowskiego. 2.) **S.** *Niżni*, słoboda, tamże, o 26 w. od Wołczańska, ma 448 dm., 2544 mk., cerkiew, 4 jarmarki, cegielnią i gorzelnią. Osiedlona w połowie XVIII w.

Sałtykowa-Diewica, dawniej *Diewica*, mko przy ujściu rzki Diewicy do Desny, w pow. i gub. czernihowskiej, o 36 w. od Czernihowa, ma 177 dm., 1480 mk., 2 cerkwie, targi, jarmark 24 czerwca. Niewiadomo kiedy założone, obecną nazwę otrzymało od Sałtykowych, zbiegłych za cara Michała Fedorowicza do Polski. W 1669 r. oblegane przez wojska polskie. W XVII w. mko sotnicze pułku nieżyńskiego.

Sałtykówka, wś, pow. rohaczewski; obnażenia formacyi kredowej.

Sałupa, wś na lew. brz. Wilii, pow. kowieński, własność Sieńkowskiego.

Sały 1.) wś włośc., pow. wileński, w 5 okr. pol., o 40 w. od Wilna, 6 dm., 67 mk. katol. 2.) **S.**, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 1 okr. pol., o 44 w. od Nowoaleksandrowska.

Sały 1.) futor, pow. latyczowski, par. kat. Latyczów, leży niedaleko wsi Zharka. 2.) **S.**, wś nad rz. Trościanicą, przy ujściu do niej od prawego brzegu rzki Bodiaczek, pow. żytomierski, o 21 w. od mka Czerniachowa, posiada kaplicę kat. par. Toporzyszcze. Na brzegach obu rzek występuje obficie labradoryt. Grunta gnejsowe. *A. L. Br.*

Samadurzyszki, wś, ob. *Samoduryszki.*

Samagowo, wś, pow. ostródzki, o 1 milę na płn. od Olsztynka (st. p. i tel.), nad strugą (dopł. jez. Sarung), blisko granicy pow. olsztyńskiego; 10 dm., 60 mk., 253 ha. Skolonizowana przez Polaków, już w r. 1411 istniała; r. 1599 mieszkają przeważnie Niemcy, dziś także Niemcy-ewang. *Ad. N.*

Samagowski Młyn, tuż przy Samagowie; 2 dm., 15 mk. *Ad. N.*

Samakówka, wś, przy ujściu rz. Surzy do Żwańca, pow. kamieniecki, okr. pol. Żwaniec, gm. Hawryłowce, par. praw. Kniahinin, katol. Żwaniec, ma 10 dm. *X. M. O.*

Samale 1.) wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Mołodeczno, okr. wiejski Wielkie Sioło, o 10 w. od gminy. Podług spisu z 1864 r. w części Rahozy 8, w części Oskierków 11, w części zaś Wasilewskich 2 dusz rewiz. 2.) **S.**, wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Wiazyń, okr. wiejski Poniatycze, o 12 w. od gminy, 8 dusz rewiz.; należy do dóbr Sieliszcze

Koziełłów. W spisie z 1866 r. podano 3 zaśc., odl. o 15 w. od Wilejki, z których dwa mają po 1 dm. i 7 mk. prawosł., trzeci zaś 1 dm. i 9 mk. t. wyzn.

Samaliszki, dwór, pow. rossieński, par. Gorzdy; własność Wolmera.

Samałka, jezioro w pow. święciańskim, pod zaśc. Janieliszki.

Samańce, dwie wsi, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 30 w. od Nowoaleksandrowska.

Samaninia, wś, pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 4 w. od Poniewieża.

Samanis, jezioro w pow. sejneńskim, gm. Berzniki, należy do łańcucha jezior ciągnących się łukiem od połud. krańca jez. Gaładuś. Ma 33 mr. obszaru.

Samanis, jezioro w pow. święciańskim, w zlewie rzeki Dzisny, przy wsi Ożany.

Samanis, zaśc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Zabłociszki, okr. wiejski Cejkin, o 12 w. od gminy, 6 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Święciany.

Samaniszki, wś, pow. maryampolski, gm. Wejwery, par. Skrawdzie, odl. od Maryampola 28 w., ma 7 dm., 93 mk. W 1827 r. było 3 dm., 33 mk.

Samany, wś na płn. granicy pow. kowelskiego, między jeziorami.

Samar, *Samara*, dawna nazwa mta pow. *Nawomoskowsk* (ob.).

Samara 1.) al. *Samar*, rzeka w gub. charkowskiej i ekaterynosławskiej, lewy dopływ Dniepru. Bierze początek w pobliżu sioła Samarskie Prudy (w pow. iziumskim gub. charkowskiej), płynie na przestrzeni przeszło 200 w. przeważnie w kierunku zachodnim i w pobliżu wsi Kojdaki Stare (dawny Kudak, w pow. nowomoskowskim gub. ekaterynosławskiej), uchodzi do Dniepru. Szerokość od 20 do 100 saż., głęb. od 2 do 4 saż., bieg powolny, dno piaszczyste i kamieniste, brzeg prawy wyniosły, lewy natomiast przeważnie niski. Z dopływów ważniejsze Byk i Wołcza (od lew. brzegu). 2.) **S.**, rzeka w gub. orenburskiej i samarskiej, lewy dopływ Wołgi. Bierze początek z Obszczego Syrtu, płynie w kierunku płn.-zachd., długa do 400 w., szeroka od 20 do 40 saż., głęb. od 5 do 14 st. Główne dopływy: Uran, Tok i Kinel.

Samara, mto główne gub. samarskiej, na lewym brzegu Wołgi, przy ujściu do niej rz. Samary, pod 59°11′ płn. szer. a 67°45′ wschd. dług., odl. o 1801 w. od Petersburga a 1109 w. od Moskwy, przy linii dr. żel. orenburskiej. W 1869 r. było tu 3353 dm. (602 murow.), 34,497 mk., w tej liczbie 918 jednowierców, 2747 rozkoln., 77 katol., 26 ewang., 193 żydów i 280 machomet., resztę stanowią prawosławni. Znajduje się tu 13 cerkwi (10 murow.), dom modlit. jednowierców, kościół ewang., dom modlit. żydowski, monaster męzki i żeński, teatr, ogród publiczny, gimnazyum męzkie, szkoła powiat., 2 parafialne, seminaryum duchowne, kilka szkół żeńskich, biblioteka publiczna, szpital, więzienie, bank miejski (założony w 1861 r.), 81 magazynów składowych, 694 sklepów; st. poczt., telegr. i dr. żel. Dochody miasta wynoszą do 55,000 rs. Miasto posiada na własność 6161 dzies. ziemi i 4 magazyny składowe. Z cerkwi ważniejsze: sobór Matki Boskiej Kazańskiej, wzniesiony w 1744 r. Zwiastowania N. M. P. z 1785 r. i św. Aleksego metropolity. Kościół ewang. wzniesiony został około 1865 r. przez miejscowego kupca Anajewa, ormianokatolika, i przeznaczony pierwotnie dla katolików, po wykończeniu jednak fundator zmienił zamiar i oddał go ewangielikom. W 1867 r. było w S. 2546 rzemieśl. (870 majstrów, 1223 robotn. i 453 uczniów). Przemysł fabryczny, skierowany głównie do przeróbki materyałów surowych, dość znaczny i z każdym rokiem się wzmaga. W 1867 r. było tu 15 warzelni łoju (z obrotem 2,318,000 rs.), 3 mydlarnie, 2 fabr. świec, 4 garbarni, 4 fabr. kleju, 2 fabryki lin, 4 browary piwne, 18 cegielni, 7 fabryk powozów, 2 młyny parowe i kilka pomniejszych fabryk. Miasto prowadzi ożywiony handel, głównie zbożem, bydłem i sadłem. Na tutejszej przystani w 1868 r. naładowano 14,435,631 pudów towarów, wartość 12,566,559 rs., wyładowano zaś 296,844 pudów, wartości, 575,784 rs. Targi odbywają się co niedziela i czwartek, jarmarki zaś trzy razy do roku: w trzecim tygodniu wielkiego postu (15-dniowy), 8 lipca (12 dniowy) i 14 września (2-tygodniowy); obroty na nich bardzo znaczne. Nadto wielu mieszkańców zajmuje się rolnictwem (do 250 rodzin) i sadownictwem oraz ogrodnictwem (68 rodzin). Niewiadomo kiedy zostało miasto założone, istniało już jednak w 1586 r. Początkowo miało ono tylko strategiczne znaczenie dla odporu napadów Kirgizów i Nogajców. W 1645 r. obwarowano miasto, wzniesiono obronny zamek z wyniosłą basztą, ślady której do dziś dnia pozostały. Ze wspomnień historycznych ważniejsze: napad Zaruckiego w 1613 r., Kałmyków w 1639 r. i zburzenie mta przez Stenkę Razina w 1670 r. Od XVIII w. S. stało się jednem z ważniejszych miast handlowych nad Wołgą. Zaliczone była od 1708 r. do gub. kazańskiej, następnie kolejno do astrachańskiej (od 1717), orenburskiej (1773), symbirskiej (od 1795 r.), w końcu zostało głównem miastem utworzonej w 1851 r. gub. samarskiej.

Samarski powiat, zajmujący płn.-zachodnią część gubernii, ma 271·8 mil al. 113,150 w.

kw. Powierzchnia powiatu rozdzielona jest przez rz. Samarę na dwie prawie równe części. Część na prawym brzegu Samary jest górzysta, przerznięta pasmem gór Sokolich, na lewym przeważnie dość równa i stanowi przejście do stepów pow. nikołajewskiego. Powiat zroszony jest Wołgą, płynącą zachodnią granicą, oraz jej dopływami: Sok (z Kundurczejem), Samara (z Kinelą), Mocza i Berenczug. Jeziora nieznaczne, spotykają się tylko w dolinie Wołgi (jak Baszkirskie al. Mały Mastugan, Lipowskie, Ostrowskie i Lebiaże): błot prawie niema. Gleba urodzajna, wszędzie prawie czarnoziemna; piaszczysto-gliniasta spotyka się nad brzegami Wołgi. Lasów niewiele (do 18% ogólnej przestrzeni), po większej części liściastych. Z bogactw mineralnych najważniejsze kop. siarki w pobliżu Samary. W 1867 r. było w powiecie (bez mta S.) 179,557 mk., w tej liczbie 87 jednowierców, 9146 rozkoln., 2704 katol., 15,005 machomet. i 98 poganów (Czuwasze). Pod względem narodowości było tu 75·18% Wielkoros., 1·8% Małorussów, 0·34% Białorusinów, 3.72% Tatarów, 13·87% Mordwinów i 4·99% Czuwaszów. Podług danych z 1859 r. było w powiecie 343 miejsc zaludnionych. Mieszkańcy zajmują się przeważnie rolnictwem i hodowlą bydła; nadto we wsiach położonych w pobliżu Samary ogrodnictwem. Przemysł nieznaczny; w 1867 r. było tylko 21 fabryk, zajmujących 104 robotn. i produkujących za 47,780 rs.

Samarska gubernia, jedna z gub. nadwołżańskich, graniczy na północ z gub. kazańską i orenburską, na wschód z orenburską, na południe z astrachańską, na zachód z saratowską i symbirską. Utworzona w końcu 1850 r. z powiatów sąsiednich gubernii a mianowicie: orenburskiej (pow. bugulmiński, bugurusłański i buzułucki), saratowskiej (pow. nikołajewski i nowouzeński) i symbirskiej (pow. stawropolski i części pow. samarskiego i syzrańskiego, leżące na lew. brzegu Wołgi), zajmuje 3056·54 mil al. 147,894·6 w. kw. Powierzchnia gubernii rozdzieloną jest przez rz. Samarę na dwie równe prawie części: północną i południową. Część południowa ma charakter czysto stepowy, północna zaś więcej wyniosły, chociaż i tutaj znajdują się stepy, są one jednak okolone niezbyt wyniosłemi pagórkami. W tej części przechodzą ostatnie rozgałęzienia Syrtu Ogólnego, towarzyszące biegowi rzek Samary i Kineli. Gleba tu w ogóle urodzajna, mająca grubą zwierzchnią warstwę czarnoziemu, na podłożu gliniastem. W części południowej warstwa urodzajnego humusu jest znacznie cieńszą, o podłożu więcej piaszczystem, gleba jednak i tutaj jest bardzo urodzajną. Pod względem geognostycznym posiada gubernia wapień i piaskowiec z rudą siarczaną. Wody gubernii należą do systematów Wołgi i Kamy. Wołga, oddzielająca na przestrzeni prawie 800 w. gub. samarską od saratowskiej i symbirskiej, przybiera: Majnę, W. Czeremszan, Sok, Samarę, Moczę, Buzunczuk, Elan-Irgiz al. Czagrę, Mały i W. Irgiz, M. i W. Karanan i Erusłan. Z dopływów Kamy ważniejsze: Zaj, Ik i W. i M. Uzeń. Jezior znajduje się dość wiele, w ogóle jednak niewielkie; najważniejsze nad brzegami Wołgi i jej dopływów. Również i błota zajmują niewielką przestrzeń i niewywierają wpływu na klimat. Najważniejsze błota gorzko-słone, używane w celach leczniczych. Lasów niewiele (9% przestrzeni), przeważnie w północnej części gubernii. Drzewostan stanowi głównie brzoza, osina i klon; spotyka się także dąb. Klimat kontynentalny, umiarkowany; średnia temperatura wynosi + 4·09° R. W 1867 r. było w gubernii 1,743,422 mk., t. j. średnio 570 mk. na 1 milę kw. Pod względem wyznania było: 1,338,750 prawosł., 10,146 jednowierców, 63,790 rozkoln., 36,783 katol., 88,178 ewang., 302 żydów, 201,454 machometan. i 4019 pogan. Pod względem narodowości, oprócz Wielkorossyan, przebywają w gubernii: Małorusini (do 55,000), Polacy (2780), Niemcy koloniści (do 94000), Mordwini (140,000), Czuwasze (58000), Tatarzy (100,000), Baszkiry (20,000), Teptjary (40,000), Kirgizi (1000) i inne plemiona tatarskie i fińskie. Główne zajęcie mieszkańców stanowi rolnictwo i chodowla bydła; nadto ważną gałęź przemysłu miejscowego stanowi połów ryb w rz. Wołdze oraz uprawa tytuniu, która jest w kwitnącym stanie. W 1867 r. było w gubernii 698.000 koni, 471,000 bydła rogatego, 1,386,000 owiec zwyczajnych, 129,000 owiec rasy poprawnej, 157,000 świń i 43,000 kóz. Przemysł fabryczny dość znaczny. W 1867 r. było w ogóle 459 fabryk, produkujących za 4,789,316 rs. Najważniejsze warzelnie łoju (88 fabryk z produkcyą na 2,705,528 rs.) i gorzelnie (12 z prod. 1,185,904 rs.). Handel dość ożywiony. Główne jego przedmioty stanowią: łój, skóry, sukno, potaż i po części spirytus. Pod względem administracyjnym S. gub. dzieli się na 7 powiatów: samarski, bugulmiński, bugurusłański, buzułucki, nikołajewski, nowouzeński i stawropolski. Są one niejednostajne pod względem rozległości, gdy bowiem nowouzeński zajmuje 30% ogólnej przestrzeni, stawropolski ma tylko 7%. W gubernii znajduje się 2212 miejsc zaludnionych, w tej liczbie 7 miast powiat. i 1 nadetatowe, 4 mka, 79 kolonii, 21 słobód, 477 siół, 1104 wsi i 519 mniejszych osad. W 1867 r. było w gub. 694 cerkwi praw., 8 monasterów, 5 cerkwi jednowierców i 3 monasterów, 10 domów modl.

rozkoln., 26 kośc. i 11 kaplic katol., 48 kośc. ewang., 3 domy modlitwy żydowskie i 231 meczetów. *J. Krz.*

Samarowicze, wś, pow. wołkowyski, w 5 okr. pol., gm. Samarowicze, o 22 w. od Wołkowyska, przy drodze z mka Piaski do Zelwy.

Samarowicze (*Samorowicze*), wś, pow. kowelski, wchodziła niegdyś w skład sstwa ratneńskiego i podług lustracyi z 1628 r. płaciła 139 fl. Następnie należała do sstwa lubomelskiego.

Samarski Gródek, dawna nazwa mta *Nowomoskowsk* (ob.).

Samary, fol., pow. kowelski, należy do dóbr Lelikowo, własność Bykowskich.

Samarzewo, ob. *Szamarzewo.*

Samawa, jezioro w pow. trockim, w dobrach Hanuszyszki.

Samawka, zaśc. szl. nad pot. Samanką, pow. trocki, w 1 okr. pol., o 37 w. od Trok, 1 dm., 4 mk. katol.

Sambatas, *Samvatas*, podług Konst. Porfirogenity dawna nazwa Kijowa (ob. Kijów, t. IV, 62).

Samben, fol. dóbr pryw. Tergeln, w okr. goldyngskim, pow. windawski, par. pilteńska (Kurlandya).

Sambia, *Samland*, *Samlandya*, terytoryum Starych Prus, ciągnie się na północ od Pregoły (Lipca) i zatoki Świeżej do morza Baltyckiego i zatoki Kuryjskiej, odgraniczona Pregołą od Natangii a Dejmą od Litwy. Wysunięta na zachód, weszła ona pierwej niż inne części Prus z obcemi w stosunki handlowe, tak dalece, że aż do czasów krzyżackich prawie nazwa „Prutheni“ i „Sambitae“ oznaczała mieszkańców całych Prus. Rozpadała się S. na mniejsze terytorya: Medenau, Rudau, Quednau, Waldau, Kaymen, Sugurbi (Tapiau), Wargen, Schaaken, Pobethen, Rinau, Derne, Powunden, Labiau. Płd.-zachodnią część nad brzegiem morza zwano Witlandsort. Kraina ta, podług świadectwa Pliniusza, dostarczała Italii, drogą przez Węgry, bursztynu. Pierwszym zamkiem zbudowanym przez zakon był Królewiec, wzniesiony r. 1255. Następnie wystawiono Welawę, Lochstet, potem zamki w German, Pobethen, Schaaken, Tapiau i inne. Nazwa Sambii do dziś się utrzymała, choć nie przyjęta urzędowo. Ziemię sambijską w granicach pierwotnych wypełniają obecnie: powiat rybacki (fiszuski), królewiecki, część labiewskiego i welawskiego aż do Dejmy. S. podbitą została dla zakonu przez Otokara, króla czeskiego, za rządów w. mistrza Poppo v. Osterna r. 1254. Z Balgi ruszywszy przeszedł on po lodzie Pregołę i wkroczył do S., niszcząc wszystko; przy Rudawie pobił na głowę Sambijczyków, poczem mieszkańcy pobliskich ziem: Quedenau, Waldau, Kaymen i Tapiau mu się poddali. Wkrótce i wodzowie na łaskę się zdali i wiarę chrześciańską przyjęli. W tym czasie wyświęcony został pierwszy biskup sambijski Henryk Bruenn. Równocześnie wybudowano zamek Królewiec, zwany przez Prusaków od lasu, w którym stał, Tuwangste; zamek ten stał się siedzibą komtura królewieckiego. Pierwszym był Burchard v. Hornhausen. Klęska, jaką zakon poniósł 1259 r. nad rzeką Durbe w Kurlandyi od Litwinów i Kuronów, zachwiała jego przewagę. Sambijczykowie powstali i obrali wodzem niejakiego Glande, na chrzcie nazwanego Rychardem. Był to potomek znakomitego rodu, wysłany kosztem zakonu za granicę. Dnia 20 września 1260 r. wycięto wszystkich chrześcian, którzy do lasów ujść przed zagładą nie zdołali. Kapłanowi zakonu Sambijczykowie włożyli dwa drewna na szyję i ściskali je dotąd, póki go nie zadusili. Następnie podstąpili pod Królewiec. Wojsko zagraniczne, które pod wodzą Reydera i Stenzela v. Bentheim spieszyło na pomoc, poniosło od Natangijczyków klęskę pod Pokarwiem. Nowe posiłki pod wodzą hr. Barby zaraz na wstępie do Sambii pobite zostały przez powstańców. Królewiec bronił się długo. W styczniu 1262 udało się Wilhelmowi v. Jullich i Engelberdowi v. Marck dotrzeć z odsieczą, wskutek czego powstańcy od oblężenia odstąpili, a w odwrocie klęskę ponieśli. To jednak nie nakłoniło ludów sambijskich do posłuszeństwa, wyjąwszy wielu ze szlachty, którzy opuściwszy posiadłości wyjechali do Królewca z rodzinami. Ażeby ogłodzić zamek królewiecki Sambijczyk Swajmo uzbroił mnóstwo małych łodzi, któremi zamykał ujście Pregoły, chwytając i zatapiając statki krzyżackie ze zbożem. Krzyżacy zrozpaczeni wypadli z miasta i uderzyli na powstańców nad brzegiem rzeki zebranych tak skutecznie, że legło ich blisko 5000 z wodzami Glandem i Swajmem. Pomimo to wojna się nie skończyła, bo Sambijczykowie kilkakrotnie jeszcze do boju stawali i pod Królewiec podstępowali. Odznaczył się w tych walkach niejakiś Nalub, wódz tak śmiały, że pewnego razu do bram zamku dotarł, bramy wywalił i do miasta wpadł, ale następnie pobity tułał się po lasach, aż złamany poddał się Krzyżakom. Sambijczykowie nie umieli zorganizować swych sił, nie mieli wodzów, tak że ostatecznie Krzyżacy stali sie panami kraju. Smutny los spotkał mieszkańców ziemi Bethen czy Pobethen, która dostarczała najdzielniejszych wojowników. Wojska zakonu i załoga królewiecka z dwóch stron uderzyły na nią i wytępiły mężczyzn co do jednego, kobiety i dzieci wywieziono w dalekie strony, osady z ziemią zrównano; spustoszona

kraina wnet lasem zarosła. Odtąd zapanował spokój, którego rękojmią zresztą byli zakładnicy, stawieni zakonowi r. 1263. Z tej ciszy korzystali Krzyżacy, wznosząc zamki, sprowadzając kolonistów z Niemiec i z innych krajów pruskich, zaprowadzając urządzenia administracyjne w Sambii. Jeszcze raz w r. 1277 z namowy niejakiegoś Bonse podnieśli się Sambijczykowie, ale za sprawą Theodora v. Lidelow, który miał mir między nimi, uspokoili się wnet a Bonsego ukarali. To powstanie nie przerwało pracy zakonowi. Już w r. 1254 wspominają dzieje komtura w Sambii, później przejściowo komtura w Tapiewie i Labiewie Od r. 1312 stał się Królewiec siedzibą marszałka zakonu, który zarządzał całą prowincyą. Składała się ona z kameratów: Wargen, German, Pobethen, Rudau, Schaaken, Rossitten, Kaymen, Kremitten, Waldau. Marszałkowi dopomagali rządzcy sambijscy i wójtowie lochsteccy i tapiewscy. Od r. 1397 urzędują także wójtowie w Schaaken, za to r. 1404 znikają rządzcy sambijscy a nastają od r. 1433 wójtowie w Gruenhof. W skutek tych urządzeń zacierała się coraz więcej odrębność Sambii jako osobnego terytoryum, niknęły cechy wybitne pierwotnych mieszkańców. Dzieje dalsze ziemi tej zlewają się z dziejami zakonu i późniejszego księstwa pruskiego. *Sambijskie biskupstwo* utworzone zostało równocześnie z warmińskiem, pomezańskiem i chełmińskiem r. 1243 przez legata Wilhelma z Modeny. O granicach jego mówi dokument erekcyjny: „Z kraju jeszcze pogańskiego utworzyliśmy dyecezyę czwartą, która ze zachodu słonego morza tyka, z północy rzeki Niemna, z południa Pregoły, a ze wschodu aż do granic Litwy sięga“. Ale dopiero w 12 lat potem, około r. 1255, po zajęciu Sambii przez Otokara, ustanowiony został biskup w osobie Henryka Bruenn. Według aktu erekcyjnego przypadało we wszystkich 4 biskupstwach $^2/_3$ ziemi zakonowi, $^1/_3$ biskupowi. Podzielono się naprzód Królewcem i najbliższą okolicą. W marcu 1258 r. nastąpił stanowczy podział kraju. Dokument odnośny wystawiony został 3 marca w Elblągu z podpisem landmeistra Gerharda v. Herzberg. Powstanie Sambijczyków w r. 1258 przerwało pracę nad rozszerzeniem chrześciaństwa. Biskup Henryk siedział wprawdzie wtedy w Królewcu, lecz był, tak jak zakon, na razie bezsilnym. Zapewne bieda zmusiła go wówczas do odstąpienia Krzyżakom starego zamku, w którym mieszkał, i 70 włók z posiadłości, za co mu kawalerowie 70 włók z ziemi chełmińskiej odstąpili, zobowiązując się dopomódz do wybudowania własnego zamku w Sambii. Do budowy tegoż przystąpił biskup zapewne zaraz po uśmierzeniu powstania, bo już w r. 1268 nadaje pewne posiadłości przy „swym“ zamku Schoenewyk. Nazwa ta przeszła z czasem na Bischofshausen, Bischhausen, Fischhausen. Od biskupa Henryka zyskał zakon na płd.-zachodnim brzegu część zwaną Witlandsort, dając mu za to inną posiadłość. Krystyan, biskup, następca Henryka, zamieszkał w Niemczech i niekiedy tylko do dyecezyi zaglądał, a posiadłości biskupie wypuścił zakonowi w dzierżawę za opłatą roczną 80 grzyw. W 1296 r. już rządzi bisk. Zygfryd, przebywający znowu w kraju. Kapituła żyła w pierwszych czasach łaską biskupa i zakonu. Dopiero r. 1294 nadał jej bisk. Krystyan ziemię Quednau. Ponieważ jednak dotąd dyecezya nie miała katedralnego kościoła, żyli członkowie kapituły w rozproszeniu po zamkach zakonu. Wreszcie w. mistrz Konrad v. Feuchtwagen oddał im kościół parafialny w Królewcu, z pozwoleniem wzniesienia katedry (1296). Wybudowano kościół katedralny blisko bramy Starego miasta p. w. św. Wojciecha. Dokument odnośny biskupa Zygfryda, podpisany także przez biskupów: Henryka pomezańskiego i Eberharda warmińskiego, nosi datę 11 stycznia 1302 w Schoenwiku. Biskup Zygfryd v. Regenstein powiększył posiadłości kapitulne o kilka wsi na terytoryum Quednau i Medenau, a przyrzekł odstąpić jeszcze $^1/_3$ tych posiadłości, jakie sam od zakonu otrzyma. Kiedy w r. 1322 przypadła biskupowi z działu połowa Knipawy w Królewcu, postanowił przenieść tam katedrę. Pod następcą Zygfryda Jakubem dostała się kapitule trzecia część posiadłości, jakie w Nadrowiu przyznano biskupowi (1353). Następny bisk. Bartłomiej dzieli się z kapitułą rybołówstwem w zatoce fryskiej i daje trzy wsi w kameracie Powunden. W skutek częstych sporów między kapitułą a zakonem postanowiono nowe rozgraniczenie posiadłości. Wtedy przypadły biskupowi kameraty: Rinau, Medenau, Fischhausen, Quednau, Powunden; zakonowi German, Pobethen, Rudau, Wargen, Schaaken, Kaymen, Waldau i Kremitten. W r. 1352 nastąpiły działy części leżącej między rzeczką Nenc (w okolicy Taplaken) a Niemnem, Wystrucią i Pregołą. Potem różnymi czasy jeszcze upominają się biskupi o trzecią część obu mierzeji zatoki Kuryjskiej, nizin przy ujściu Niemna i ziem na wschód od Nadrowii do granicy Litwy. Ale zakon niczego już nie ustąpił; jedynie w r. 1366 przyznał biskupowi prawo rybołówstwa w pewnej części zatoki Kuryjskiej. Biskupi sambijscy nigdy się zupełnie z pod wpływów zakonu wyzwolić nie zdołali. Biskup nawet w swych posiadłościach nie był w tym stopniu samodzielnym, jak inni biskupi, mniej nawet niż biskupi pomezańscy. Katedrę sambijską, prócz kilku

pierwszych, zajmowali zwykle braciszkowie duchowni zakonu. W tem ścisłem połączeniu, a poniekąd podporządkowaniu biskupstwa zakonowi szukać należy jednej z przyczyn faktu, że gdy ks. Olbracht przyjął luteranizm i biskupstwo sambijskie tak pochopnie poszło jego śladem. Jerzy v. Pollentz, biskup sambijski, był pierwszym z biskupów katolickich, którzy przystali „zur gereinigten ewangelischen Lehre“. Za biskupem poszło duchowieństwo, za pasterzami owieczki. Nawet o słabym oporze nie słychać. W dyecezyi pomezańskiej, choć ona ostatecznie także przyjęła luteranizm, przynajmniej był opór. Dnia 30 maja 1525 r. zrzekł się biskup Jerzy v. Pollentz posiadłości swych na rzecz księcia; później uczynił to samo w Pomezanii Erhard v. Queis. Z r. 1587 władza biskupia zniesioną została zupełnie; w jej miejsce powstały konsystorze. Klasztorów istniało w Sambii mniej, aniżeli gdzieindziej. Pierwszy ufundował w. mistrz Dusemer po bitwie z Litwinami nad rzeką Strebą, osadzając w nim zakonnice cysterki, później benedyktynki r. 1349 w Królewcu, w części miasta zwanej Loebenicht. Później istniał w Królewcu klasztor elzbietanek. Ulryk v. Jungingen zamierzał osadzić augustyanów w Memlu, ale do skutku nie przyszło. Pod koniec panowania zakonu ufundowano w Loebenicht (Królewiec) klasztor karmelitów 1517 i bernardynów w Tylży r. 1519; zburzone jednak obydwa już 1524 r. Klasztor żeński Loebenicht zamieniono r. 1531 na szpital. O Sambii piszą: Rogalski (Dzieje Krzyżaków), Toeppen (Hist. comp. Geogr. v. Preussen) i Kętrzyński (O ludności polskiej w Prusach). *Ad. N.*

Sambodzie, wś włośc., pow. garwoliński, gm. Wilga, par. Mniszew, ma 6 dm., 39 mk., 28 mr. W 1827 r. było 9 dm., 80 mk.

Sambor, rzka, ob. *Samborka.*

Sambor, dawna nazwa os. Kimbarówka, w pow. mozyrskim.

Sambor, gród wznoszący się niegdyś, podług podania ludowego, na miejscu dzisiejszej wsi Lesowicze, w pow. taraszczańskim (ob. t. V, 167).

Sambor al. *Sambur* 1.) *Wielki,* sioło nad rzką Niedrą, pow. konotopski gub. czernihowskiej, o 20 w. od Konotopa, ma 415 dm., 2536 mk., 4 jarmarki. 2.) **S.** *Mały,* sioło nad rzką Niedrą, tamże, o 21 w. od Konotopa, ma 236 dm. i 1934 mk. Sioła te należały niegdyś do dóbr zadnieprskich ks. Jeremiego Wiszniowieckiego i miały 198 gospodarzy.

Sambor, niekiedy *Samborz,* rus. *Sambir,* miasto powiat. (w Galicyi), między 49° 29′ 30″ a 49° 33′ 30″ płn. szer. i 40° 48′ a 40° 56′ 20″ wsch. dłg. od F., odl. 75 klm, na płd.-zach. od Lwowa, 50 klm. na płd.-wsch. od Przemyśla. Na płn.-zach. leżą Biskowice, na płn. Tyrawa (część Pianowic) i Babina, na płn.-wsch. Babina, na wsch. Kulczyce, na płd.-wschód Radłowice, Uherce Zapłatyńskie i Neudorf, na płd. Czukiew, na płd.-zachód Strzałkowice. Wraz z przedmieściami zajmuje 3195·88 ha. Długość obszaru od płd.-zach. ku płn.-wsch. w prostej linii 10 klm., szerokość od płn.-zach. ku płd.-zach. w przecięciu 3 klm. Gmina miejska obejmuje 4 dzielnice: *a*) miejską (135 dm., 3042 mk.); *b*) lwowską (217 dm., 1986 mk.); *c*) przemyską (162 dm., 1729 mk.) i *d*) Blich z przysiołkiem „Nowy Świat“ na płd. od miasta (148 dm., 2020 mk.). Do gminy administracyjnej należą przedmieścia: *a*) Zamiejska na płn. od miasta (181 dm., 1005 mk.); *b*) Powtórnia (252 dm., 737 mk.); *c*) Powodowa (248 dm., 824 mk.); *d*) Zawidówka (191 dm., 494 mk.); *e*) Średnia (247 dm., 861 mk.); *f*) Dolnia (276 dm., 888 mk.). W ogóle przeto obejmuje S. (w 1880 r.) 2057 dm. i 13,586 mk. (6893 męż., 6693 kob.). Cały obszar leży w dorzeczu Dniestru, który płynie od płd.-zach. na płn.-wsch., wzdłuż granicy Samboru i Neudorfu nieustalonem korytem. Lewy dopływ Dniestru: Strwiąż, płynie krętym biegiem, tworząc granicę między Samborem a Tyrawą i Babiną. W obrębie miasta wpada do Strwiąża od praw. brzegu pot. Dąbrówka, wchodzący ze Strzałkowic. Dąbrówka przyjmuje od lew. brzegu w obrębie miasta pot. Rudnę, przychodzący od Biskowic, zaś od praw. brzegu odpływ Dniestru, zwany Młynówką. Pod względem ukształtowania powierzchni przedstawia się obszar miejski jako równina, mało nad poziom Dniestru wzniesiona. Średnie wznies. npm. 309 mt.; ku płn.-zach. dochodzi 317 mt.; płd.-wsch. część opada do 304 mt. Główną ozdobą miasta jest obszerny czworoboczny rynek, 182½ mt. długi a 140 mt. szeroki. Kamienice w rynku, z wyjątkiem jednej, jednopiętrowe. W środku stoi ratusz dwupiętrowy z wieżą (38 mt. wys.). W południowej ścianie wieży jest zegar z tarczą oświetloną, sprawiony w r. 1885 kosztem 1200 złr., a poniżej we framudze obraz Niepokalanego Poczęcia N. M. P., umieszczony uroczyście d. 3 czerwca 1877 r. W aktach miejskich znajdują się wzmianki o budowie ratusza pod r. 1668, a pod r. 1670 o odprzedaży gruntu dla rozszerzenia rozpoczętej budowy. Dzisiejszą postać otrzymał ratusz w r. 1844. Z rynku rozchodzi się 10 ulic. Ważniejsze z nich są: Tkacka (dziś Kopernika), Pańska (Kościuszki), Żółta, wiodąca do kościoła farnego, Szkolna, Jezuicka Górna, Wiedeńska i Kasynowa. *Ludność* składała się z Rusinów, Polaków, Niemców (którzy osiadali tu w pierwszych latach po nadaniu miastu prawa magdeburskiego) i żydów,

Rusini zamieszkiwali zdawna dzielnicę ruską (koło dzisiejszej cerkwi). Z pisma wystosowanego do rajców samborskich przez Bonę d. 16 maja 1553 r. (Dodatek do Gaz. Lwow. 1872 r., t. III, str. 189 i 190) pokazuje się, że nie było im wolno zakupywać domów w mieście, ani trudnić się rzemiosłami, ani też budować cerkwi. Na prośbę biskupa Antoniego Radziłowskiego pozwala Zygmunt August (1553 r.) mieszkańcom religii greckiej, za zgodą królowej Bony, wybudować cerkiew, pod warunkiem, że zostanie obwarowana i przez to wzmocni warownie miasta, pozwala im także wykonywać wszystkie rzemiosła po otrzymaniu świadectw od cechmistrzów, pozwala w końcu budować domy, ale tylko na ulicy Ruskiej, zdawna przez nich zamieszkanej (Arch. miejskie, Nr. 10). W r. 1554 wydała Bona przywilej przyznający cerkwi posiadanie dwu ogrodów. W r. 1564 Zygmunt August pozwolił biskupom stawiać w obrębie cerkiewnego obszaru domy dla rzemieślników i zawiązywać bractwa dla rzemieślników (Zoria, Albom, 1860, str. 352). W r. 1570 potwierdza Zygmunt August przywilej Bony z r. 1554, a nadto nadaje biskupowi Radziłowskiemu większy sad, z powodu którego wszczął się proces między biskupem a przedmieszczanami, rozstrzygnięty ostatecznie na korzyść biskupa. Pod koniec XVI w. liczni mieszkańcy S. przyjmowali obrządek rzymsko-katolicki za staraniem ks. Bargiela (Rkp. Ossol., Nr. 2174). Jan III w r. 1691 wydał przywilej, potwierdzony także później przez Augusta II (Archiw. miejskie, ks. I, Nr. 11), mocą którego „uniaci, którzykolwiek znajdowaliby się capaces do urzędów tak burmistrzowskiego jako i radzieckiego assumowani byli, także w cechach aby cechmistrzami bywali“. Żydzi zamieszkiwali dzielnicę zwaną „Blech“. Próbowali oni osiedlać się także w mieście, a gdy się mieszczanie na to żalili, nakazał Zygmunt I w r. 1542 wynieść się im z miasta; a ponieważ oni opłacali zł. 20, przeto mieszczanie musieli wnosić do skarbu kwotę 16 zł. na powetowanie ubytku (Copiae jurium w archiw. parafialnem, str. 112 i 113). Tenże zakaz ponawia Bona w r. 1551 i zabrania trudnić się żydom handlem w dnie targowe, pozwalając tylko uczęszczać na jarmarki. Dopiero w r. 1732 otrzymali oni od Augusta II przywilej, pozwalający im stawiać domy na gruncie zamkowym z drzewa i muru, towary w nich sprzedawać, trudnić się handlem i rzemiosłami. Ponieważ posiadali już bóżnicę i okopisko, pozwolono im także jatkę na mięso wystawić. „Inwentarz pożytków ststwa samborskiego“, spisany w r. 1568 (archiwum parafialne) podaje, że w mieście jest domów 127 (drewniane wszystkie) a osiadłość miejska wynosi: w rynku, w pierwszej pierzei od bramy Lwowskiej 10 mieszczan, w drugiej pierzei od dworu 20, w trzeciej pierzei od bramy Przemyskiej 11, w czwartej pierzei Zacharyaszowskiej 19; na ulicy Lwowskiej 6, na ulicy od fary 6, na ul. Zatylnej od dworu za Kobiałczykiem 8, na ul. Ruskiej 18 (między niemi Feduszko malarz), na al. Przemyskiej 12, na ul. za Kochańskim 14 (między nimi Franek rurmistrz), na ul. za Kaplikiem 7, na ul. Zatylnej za Szymkiem szewcem 5. Przed bramą Lwowską 9, przed furtką 7, przed bramą Przemyską 10. Na przedmieściu Niżnem osadników 66, na przedmieściu Wyżnem 51; tak zwanych zamieszczan 21; na obszarach na „Zwierzyńcu starym“ albo „Wygonie“ 36. Byli jeszcze na przedmieściach zagrodnicy, którzy nabyli ogrody i place od przedmieszczan i na nich się pobudowali, ale tych nie wymieniono w inwentarzu. W ekstrakcie inwentarza ekonomii samborskiej z r. 1760 (Rkp. Ossol., Nr. 1632, str. 183 i nn.) podano liczbę domów „in circulo“ miasta (w czterech pierzejach) 54. Po zatyłach i wałach miejskich domków 16, od południa na Starem dworzyszczu 9, od cerkwi ku bramie Przemyskiej 11, od północy 18, za bramą Lwowską domków 47, za bramą Przemyską 42 i 5 dworków różnych „Ichmościów“. Do jurysdykcyi dominikanów należało 23 dm.; do jurysd. ks. misyonarzy fary samborskiej 25 dm.; do jurysd. ks. jezuitów po różnych miejscach 9 dm.; do jurysd. panien reguły św. Brygitty 13 dm.; do cerkwi zabramskiej p. w. św. Filipa apostoła 6 dm. (szkoła i szpital). Na str. 101 i nn. podana jest osiadłość przedmieść na łanach 50 cum expressione osób, które to przedmieścia zaczynają się od granicy wsi JKM. Strzałkowic a kończą się po folw. Kalinów i wś Babinę. Gromada Górna na łanach $11^1/_4$ liczyła osadn. 115; gromada Powodowa na łan. $10^1/_4$ osadn. 99; gromada Zamiejska na łan. 7 osadników 78; gromada Srednia na łan. $10^3/_4$ osadn. 94; gromada Dolna na łan. $10^3/_4$ osadnik. 107. W r. 1828 było 1231 dm. a 8616 mk.; 1869 r. 1900 dm. a 11,749 mk.; 1880 r. 2057 dm., 13,586 mk. Co do wyznania było 7049 rz.-kat., 2073 gr.-kat. 4427 izrael., 37 innych wyznań; 12,661 Polaków, 610 Rusinów, 276 Niemców, 11 innej narodowości. *Parafie i świątynie.* Dokument erekcyi par. rz.-kat. zaginął. Akta paraf. oznaczają jej początek na 1370 rok a między uposażającymi ją wymieniają: Spytka z Melsztyna i wdowę po nim Elżbietę (r. 1402), Władysława Jagiełłę (1415), Władysława Warneńczyka (1442), Kazimierza Jagiellończyka (1470), Jana Olbrachta (1496), Zygmunta I (1539), Bonę (1542), Zygmunta Augusta (1549),

Zygmunta III (1595), Władysława IV (1645), Jana Kazimierza (1656), Michała Wiśniowieckiego (1669), Jana III (1678) i Augusta II (1698). W r. 1589 przybyło kolegium mansyonarzów, któremu Zygmunt III nadał beneficium parafialne w Strzałkowicach. Od r. 1604 noszą rektorowie kolegium tytuł proboszczów. W r. 1685 nadano beneficium samborskie misyonarzom przemyskim, którzy w seminaryum założonem przy katedrze przemyskiej zajmowali się kształceniem kleru (Konstyt. sejmu warszaw. z r. 1685; Vol. Leg. 1860, t. V, str. 352). Odtąd prefekci seminaryum przemyskiego bywali proboszczami w S. Po zniesieniu misyonarzy przez rząd pod koniec XVIII w. otrzymała par. stałych proboszczów. Do par. należą, prócz miasta i przedmieść: Biskowice, Kulczyce, Neudorf, Radłowice, Szade i Uherce Zapłatyńskie. Kościół par. p. w. Ścięcia św. Jana Chrzciciela, był pierwotnie drewniany; obecny murowany, nie wiadomo kiedy został założony. W aktach czytamy, że pod koniec XVI w. konsekrował go arcyb. lwowski Jan Dymitr Solikowski. W r. 1637 uległ pożarowi. Do odnowienia przystąpiono zaraz. Opis kościoła podczas wizyt. generalnej w r. 1642 znajduje się w archiw. parafialnem (w księdze Copiae jurium, str. 59 do 85). Odbudowaną świątynię konsekrował w r. 1664 bisk. przemyski Stanisław Sarnowski (Archiw. miejskie, Protoc. z r. 1663 do 1668, fol. 73). D. 23 grud. 1689 r. poświęcił Jan z Dębia Dębski wielki dzwon na wieży kościelnej i nadał mu imię Jana Chrzciciela (Arch. paraf., Metrica Baptisatorum, t. V, str. 177). I później ulegała ta świątynia częściowo klęskom pożaru; po ostatnim pożarze odnowiono ją w 1846 r. staraniem proboszcza. Obecny proboszcz ks. Jan Dornwald zajął się odnowieniem świątyni w r. 1888. Odmalowano wnętrze świątyni, postawiono nowe ołtarze, ambonę, organy, nowe okna w presbiteryum i odnowiono całe wnętrze. W bocznej nawie po prawej ręce wmurowana jest tablica czarna, blaszana, z napisem: „Janowi III Sobieskiemu królowi pols., obrońcy Polski i Chrześciaństwa, obywatele Sambora w dwusetną rocznicę odsieczy Wiednia 12 września 1883 r. tablicę tę położyli“. Do dekanatu samborskiego należą parafie: Błożew, Chyrów, Czukiew, Czyszki, Fulsztyn, Kalinów, Łanowice, Sambor, Sąsiadowice, Staremiasto, Starasól, Strzałkowice Turka i Wojutycze. Par. gr.-kat. w miejscu, należy do dyecezyi przemyskiej. Do par. należą: Biskowice i Radłowice. Na mocy pozwolenia Bony zbudowali Rusini cerkiew drewnianą, która im służyła do r. 1738. Na miejscu dawnej stanęła dzisiejsza murowana kosztem Eliasza i Heleny Komarnickich, właścicieli Radłowic, a staraniem parocha Konstantyna Karnowicza. Cerkiew zbudowana w kształcie krzyża, ma jednę kopułę z galeryą, oświeconą dziesięcioma oknami, i ma wieżyczkę z sygnaturką. W wielkim ołtarzu jest obraz cudownej Matki B. W grobowcu pod wielkim ołtarzem spoczywają zwłoki fundatorów i biskupa Atanazego Szeptyckiego († w Straszewicach w r. 1779). W cerkwi przechowane są również portrety fundatorów. Za cerkwią stoi murowana dzwonnica, przypierająca do klasztoru bernardyńskiego. Jeden z dzwonów pochodzi z r. 1631 a drugi, sprawiony przez bractwo samborskie, z r. 1677. W urzędzie paraf. znajdują się księgi metrykalne, pisane po rusku, a mianowicie: Sambor I od r. 1733, II od 1777, III od 1784; Radłowice od 1784; Biskowice od 1785. W S. była dawniej na przedmieściu Przemyskiem drewniana cerkiew p. w. św. Filipa, która przy końcu XVIII w. podupudła. Kilka obrazów tej cerkwi znajduje się w dzisiejszej parafialnej, a w archiwum paraf. pamiętnik tej cerkwi. Zostawała ona pod zarządem zakonników ławrowskich. W r. 1731 rozbierał sąd królewski w S. proces proboszcza Mikołaja Waszoczyca z przedmieszczanami obrządku łaciń., którzy nie chcieli płacić skopszczyny. Sąd wydał wyrok na korzyść księdza po myśli orzeczeń królewskich z r. 1657, 1667 i 1680. W r. 1760 należało do cerkwi św. Filipa, t. z. zabramskiej, 6 domów. W jednym z nich mieściła się szkoła, a w innym szpital. Szaraniewicz twierdzi, że w S. była jeszcze cerkiew św. Teodora. Do dekanatu samborskiego gr.-kat. należą parafie: Babina, Barańczyce, Brzegi, Błazów, Waniowice, Hordynia, Kobło Stare, Koblańska Wola, Kulczyce, Mistkowice, Olszanik, Pianowice, Sambor, Torhanowice, Torczynowice, Czerchawa i Czukiew. W XIII w. istniało podobno obok biskupstwa przemyskiego odrębne biskupstwo samborskie. Biskupi przebywali w monasterze św. Spasa koło Staregomiasta i tam mieli cerkiew katedralną. W dokumentach spotykamy czterech biskupów samborskich: r. 1254 był biskupem Abraham, w r. 1292 Eufemij, wkrótce potem Ilarion a w r. 1295 Antoni. W początkach XV w. połączono biskupstwo to z przemyskiem. Wiadomości o biskupach samborskich opierają się na dokumentach ks. Lwa, uważanych za podrobione. Obszerniej pisze o tej sprawie Antoni Dobrze w pracy: „Korotkii zapyski o misti Sambori“ (Zoria jako Album za r. 1860, str. 350). Oprócz kościoła par. łacińsk. istnieje w S. kościół i klasztor bernardynów, założony przez Jana ze Sprowy Odrowąża i żonę jego Beatę z Tęczyna. Oni to utrzymywali (podobno do 1471 r.) kilku zakonników przy sobie, a nareszcie

obrawszy duży plac z ogrodem, poczęli stawiać w r. 1474 klasztor, który ukończono w r. 1476. Kościół wystawiono dopiero w r. 1488 a bisk. przemyski Jan Targowicki konsekrował go p. w. Wniebowzięcia N. M. P. W r. 1498 Tatarzy wpadłszy do S. złupili klasztor, a dwóch braciszków: Jana z Węgier i Bogusiaka Polaka, zamordowali. Wdowa po Janie Odrowążu wraz z synem Janem odbudowała klasztor i kościół, w którym wraz z synem około r. 1517 została pochowana. Zdaje się że w ciągu XVI w. klasztor podupadł. W r. 1585 Jerzy Mniszech, woj. sandomirski na nowo go odbudował. W r. 1786 rząd austryacki zabrał klasztor i kościół a bernardynów przeniesiono do klasztoru exmisyonarzy. W 1847 r. otrzymali kościół pojezuicki a kosztem funduszu religij. zbudowano im obok kościoła nową rezydencyą. W 1861 r. ołtarz wielki i dwa boczne zrestaurowano. W pierwotnym klasztorze mieści się dziś sąd obwod. i więzienia. Pozostała dotąd w całości kaplica więzienna, ze starożytnem ostrołukowem sklepieniem. W bibliotece bernardynów znajduje się księga p. t. „Acta seu Monumenta diversa ex duobus vetustissimis protocollis conventus samboriensis etc. collecta“, w której opisane są dzieje pierwotnego klasztoru (ob. Barącz: „Pamiętnik zakonu Bernardynów w Polsce“, Lwów 1874, str. 377 i „Encykl. kościelna“, t. II, str. 226). Za czasów Rzpltej istniały jeszcze w S. klasztory: dominikanów, jezuitów i brygitek. Klasztor i kościół dominikanów istniał tuż za miastem, przy ulicy Przemyskiej i Dominikańskiej (dziś Sobieskiego). Powstał 1406 r. z fundacyi Elzbiety, wdowy po Spytku, woj. krakowskim, która zapisała zakonowi wieś Szada Jabłoń. Maciej, biskup przemyski, potwierdził akt fundacyi i pozwolił dominikanom brać dziesięcinę z Oziminy, Łąki i Kupnowic (ob. Archiw. miejskie w S., dok. Nr. 61). Przywilej fundacyjny potwierdził Zygmunt I w r. 1542, a ponieważ w czasie pożaru pierwotne przywileje spłonęły, przeto Zygmut August wydał w r. 1561 przywilej nowy, potwierdzający dawne posiadłości i prawa (Archiw. mieszcz., Nr. 14). We Lwowie 3 czerwca 1578 r. nadaje Batory dominikanom ogród t. zw. „winny“, który przypadł królowi prawem kaduka, a tę samą darowiznę potwierdził w Samborze d. 24 września 1578 r. (Archiw. mieszcz., Nr. 23 i 24). „Mieli też kś. dominikanie głównych nieprzyjaciół kś. misyonarzów, którzy trzymając dusz sterownictwo zakazywali parafianom, żeby nie chowali się u dominikanów i żeby ci ojcowie procesyi publicznej w niedzielę podczas oktawy Bożego Ciała nie odprawiali. Dominikanie udali się do Rzymu, zkąd wydano dyplom d. 22 lipca 1752 r., z którego treści wypływa, że na mocy przywilejów papieskich wolno jest chować się u dominikanów i odprawiać procesye publiczne na Boże Ciało. Spory mimo to nie ustawały“ (Barącz: Archiw. dominikanów w Jarosławiu, Lwów 1884, str. 209). O sporach kościoła paraf. z dominikanami znajdują się także szczegóły w samborskiem archiwum paraf. („Copiae jurium“, str. 174 i 178). Dnia 7 kwiet. 1788 r. zniesiono dominikanów, a majątek przyłączono do funduszu religijnego. We frontowej ścianie klasztoru, w którym dzisiaj są koszary wojskowe, jest wmurowana marmurowa tablica z napisem: „Patrimonium pauperum regnante Francisco II Rom. Imp. in auxilium et solamen proximi studio curatoris hospitalis Mich. Jos. Rzepecki, Canon. Chelm. Dec. Praep. Sambor. restauratum A. D. 1800“ (ob. Barącz: „Rys dziejów zakonu kaznodziej. w Polsce“, Lwów 1861, t. II, str. 326 i „Encyklop. kościelna“, t. IV, str. 293). Klasztor jezuitów wraz z pięknym kościołem wystawił i uposażył Marcin Chomentowski, woj. mazowiecki, w r. 1680. Syn jego Stanisław, podczas pobytu w Rzymie, otrzymał od generała S. J. Tamburyna relikwią św. Stanisława Kostki i złożył ją w samborskim kościele, przydawszy bogaty aparat i lampę srebrną. Sam w tymże kościele odpoczywa († 1728 r.). W r. 1762 posiadało kolegium w samym S. 19 dm., a na przedmieściu Dolnem folw. przy pastwisku „Świni Kwik“ zwanem, wraz z sadem i sadzawkami, młyn, słodownię na ulicy Tkackiej i 4 chałupy na przedmieściu Górnem, zaś cegielnię z domostwem, sadem i chałupą na „Oczakowie“ (w Bibliotece lwowskiej uniwersyteckiej znajdują się rękopisy do spraw tego zgromadzenia pod Nr. 104, 105, 108, 109, 118, 121, 130 i C. 3). Po zniesieniu zakonu umieszczono w budynkach urząd cyrkularny (dziś starostwo), w budynku mieszczącem kolegium jezuickie urządzono szkołę główną normalną i gimnazyum, a kościół po-jezuicki oddano w r. 1847 bernardynom. Klasztor brygitek był założony w r. 1626 przez różnych dobrodziejów, a głównie przez Mikołaja Daniłowicza, podskarb. kor. Pierwszą ksienią klasztoru była Urszula, córka Daniłowicza. Sejm w 1677 r. uwolnił wś Brześciany, własność brygitek, spustoszoną w wojnie tureckiej, od opłat i ciężarów wojskowych na 4 lata (Vol. Leg. 1860 r., V, 238). W 1731 r. Jan Dzieduszycki zapisał brygitkom złp. 3000. Po zniesieniu zakonu umieszczono w klasztorze dyrekcyą finansową a kościół obrócono na magazyn wojskowy. Na cmentarzu znajduje się kaplica fundacyi Spansty. Żydzi mają na Blichu bóżnicę. *Szkoły.* Najwcześniejsza wzmianka o szkole w S. pochodzi z r. 1573. Grzegorz Wigilan-

cyusz (al. Samborczyk) przekazał w tym roku testamentem swój księgozbiór „szkole samborskiej“, oddając pod nadzór plebana i magistratu. Szkoła ta (parafialna) musiała być założoną daleko wcześniej. W archiw. miejskiem (Protoc. z r. 1668 i 1669, str. 3) czytamy pod r. 1668, że dyrektor szkoły wniósł skargę, iż w nocy szkolników jego, idących z jasełkami, znieważono i na cmentarz napadnięto i drzwi do szkoły wywalono. Była także szkoła ruska przy cerkwi św. Filipa (ob. Prot. z r. 1665 i 1666 r., str. 325 do 327, w arch. miej.). W r. 1680 założyli jezuici 5-klasowe kolegium. Od r. 1792 do 1815 ponosiło miasto koszta utrzymania gimnazyum, jako zakładu publicznego. Odtąd utrzymywane jest z funduszu naukowego, zasilanego datkami ze strony gminy. W 1853 r. przekształcone na gimnazyum 8-klasowe. Za czasów austryackich założono w S. szkołę wydziałową męzką i umieszczono ją w osobnym piętrowym budynku, postawionym w r. 1876 kosztem 50,000 złr. Wydziałową tę szkołę zniesiono w r. 1887 a od r. 1888 istnieją natomiast 2 męzkie szkoły 4-klasowe. W mieście jest jeszcze 7-klasowa szkoła żeńska, a na przedmieściach: Dolnia i Powodowa szkoły etat. 2-klasowe. We wszystkich szkołach język wykładowy polski. *Archiwa i biblioteki.* Archiwum miejskie zawiera akta odnoszące się do rozmaitych spraw miasta, jako to: do sprawy żydowskiej, do sprawy z przedmieszczanami, do sprawy propinacyjnej, do granic miasta, inwentarz i oszacowanie budynków zamkowych z r. 1787 i in., przywileje oryginalne lub kopie, listy królów, uniwersały i t. p. Najdawniejszy dokument pochodzi z r. 1507. Z ważniejszych wymieniamy: listy Bony z r. 1542 (w sprawie wodociągów), 1553 (na rzecz Rusinów); pismo Zygmunta III z r. 1590 (zakazujące uciskać mieszczan); list Jana Kazimierza z r. 1658 (uwalniający miasto na lat 7 od dawania podwód), drugi z tegoż roku (względem oddania strzelby wojennej); listy Jana III i uniwersały z r. 1678 (zakazujący wojsku podczas marszu w S. przebywać i uciskać mieszczan) i z r. 1693 (biorący w opiekę obcych kupców przybywających do S.); przywilej Augusta II z r. 1697 (potwierdzenie dawnych przywilejów) i drugi z tegoż roku (zakazujący wojsku lokować się w S. i okolicy i ludność uciskać). Z ksiąg są: wązka, podłużna książeczka p. t. „Transactiones ab a. 1488 ad a. 1527, tomus antiquus secundus“ (str. 442) a następnie „Acta Consulum civitatis Samboriensis A. D. 1582 ad 1600“ (kart 229); „Acta judicii civilis Samboriensis A. D. 1629 i 1630“ (kart 146); Protocollon causarum judicii advocatialis Samboriensis A. 1638“ (kart 66); „Acta judicii a. 1647 ad 1653“ (kart 216); „Protocollon officii advocatialis et judicii scabinalis Samboriensis“ od r. 1659 począwszy do r. 1785, tomów w ogóle 90. W księgach tych, pisanych przeważnie po łacinie, rzadziej po polsku, mieszczą się sprawy, jakie się toczyły przed sądem, testamenty, kontrakty kupna i sprzedaży, uniwersały królów, hetmanów, poborców podatkowych, lustratorów, lauda miejskie, ceny wiktuałów i t. p. zapiski, odnoszące się niekiedy do wypadków dziejowych. Obok archiwum miejskiego istnieje tak zw. archiwum mieszczańskie, zbiór 69 oryginalnych, pergaminowych dokumentów, bardzo dobrze zachowanych. Dokumenty od r. 1406 do 1795. W ratuszu mieści się archiwum korporacyi rzemieślniczej, złożone z sześciu skrzyń cechowych, zawierających rozmaite dokumenty. Archiwum parafialne łacińskie posiada spis przywilejów kościelnych od r. 1415 i kilka oryginalnych dokumentów. Znajduje się tu także „Opisanie miasta Sambora z r. 1568“. Jest to odpis z „inwentarza pożytków sstwa samborskiego, po zejściu ssty Starzechowskiego“. Na uwagę zasługuje rękopis arkuszowy, oprawny w skórę (244 str.), p. t. „Copiae jurium, privilegiorum et munimentorum Ecclesiae Samboriensis ex originalibus authenticis fideliter excerptae et descriptae A. D. 1689“; późniejsze dopiski sięgają do r. 1820. Z ksiąg metrykalnych dawniejszych znajdują się w archiwum: „Metrica Baptisatorum“ t. I od r. 1599 do 1634; II—1634—50; III—1651—57; IV—1667—1684; V—1684—92; VI—1693—1711; VII—1712—25; VIII—1726—54; IX—1754—1761, razem tedy tomów 9. „Metrica copulatorum“ t. I od r. 1571—1604; II, 1666—1725. „*Metrica mortuorum*“ t. I od 1664 (wedle napisu, ale faktycznie dopiero od r. 1671) do 1725; II—1726—1774; III—1776—1827 (tu tylko umarli we wsiach należących do parafii zapisani). Biblioteka bernardyńskiego klasztoru, uszkodzona przez pożar 1845 r., istniała już w 1449 r., a sądząc po liczbach inwentarskich była liczna i doborowa. Sozański (Klasztorne biblioteki w Samborskiem, Dziennik literacki, 1853 r. Nr. 17) podaje liczbę dzieł na 3000. Przeważnie znajdują się dzieła treści teologicznej lub religijnej. Klasztor bernardyński posiada prócz tego ciekawy rękopis p. t. „Acta seu Monumenta diversa ex duobus vetustissimis protocollis conventus istius Samboriensis ordinis Minorum etc. A. 1780 collecta“. Księga ta zawiera nietylko materyał do dziejów klasztoru, ale także szczegóły do dziejów miasta. *Przemysł* i *handel.* W S. istniały cechy: krawiecki, bednarski, tkacki (al. płócienniczy), szewcki, rzeźnicki, murarski, kuśnierski, safianniczy, pie-

karski, czapniczy, kowalski, ślusarski i złożony cech stelmachski, kołodziejski, stolarski, tokarski, siodlarski, garncarski, grzebienniczy i powroźniczy. Urządzenia i zwyczaje cechowe były też same co w innych miastach. Każdy cech miał swoje artykuły i przywileje, każdy był obowiązany do obrony miasta, brał udział w wyborze rajców i ławników a niemniej w uchwalaniu laudów miejskich. Niektóre z cechów przechowały dokumenty, księgi cechowe i inne przedmioty i złożyły je niedawno w korporacyi rzemieślniczej. Cech krawiecki złożył starożytną drewnianą skrzynkę cechową a w niej 7 dokumentów pergaminowych, książkę zawierającą spis tego, co do kasy brackiej składano od r. 1576 do 1687, dwie cechy mosiężne, pieczęć cechową i przyrząd do znaczenia świec. Towarzysze tego rzemiosła zaczęli w r. 1491 czynić starania o ustawę cechową i wzięli za wzór ustawę cechu krawieckiego lwowskiego (dok. z r. 1523), a w r. 1542 otrzymali od Zygmunta I przywilej zatwierdzający te artykuły. W r. 1557 otrzymał ten cech od lwowskiego wskazówki i wzory rysowane tych robót, które każdy wykonać musi, jeśli chce być wyzwolonym. Jan Kazimierz bawiąc w S. w 1660 r. potwierdził artykuły cechu. Cech bednarski posiada konfirmacyą dok. z r. 1551 przez Zygmunta III w r. 1600. Dokument ten potwierdza artykuły cechu bednarskiego lwowskiego dla bednarzów, stolarzów, siodlarzów, kołodziejów i stelmachów w S. Dnia 22 maja 1565 r. zapozywa Zygmunt August przed sąd swój cechmistrze i mistrzów cechu bednarskiego lwowskiego na skargę starszych takiegoż cechu w S. o pogwałcenie praw i przywilejów (Arch. bernard. we Lwowie, C., t. 332, str. 404). Cech szewcki posiada dokument Stanisława Odrowąża z r. 1528, potwierdzający przywilej Jana Odrowąża z r. 1512, artykuły cechowe lwowskie potwierdzone w r. 1542 przez Zygmunta I, przywilej Zygmunta Augusta z r. 1563, potwierdzony przez Batorego w r. 1578 a przez Zygmunta III w r. 1597, osobny przywilej Zygmunta III z r. 1619, przywilej Władysława IV z r. 1634 i Jana III z r. 1691. W skrzynce tej znajduje się także pieczęć cechu safianiczego. W r. 1660 protestuje cech szewcki przeciw przywożeniu chodaków i innego obuwia na targi i jarmarki miejskie (Arch. miejskie, Prot. 1659 i 1660 r., str. 121 do 123). W r. 1667 potwierdza rada miejska artykuły cechu szewckiego (Ar. m., Prot. 1663 ad 1668, fol. 235). W skrzyni cechu rzeźniczego jest przywilej Zygmunta Augusta z r. 1566, potwierdzony przez Jana Kazimierza w r. 1655, pismo cechu lwowskiego z r. 1596 zezwalające aby samborski używał jego porządków, książeczkę p. t. „Regestr towarzyszów uczciwie wyzwolonych od r. 1717“, rachunki od r. 1775 i znak cechowy, a mianowicie toporek z r. 1656. W r. 1662 wnosi ten cech skargę do urzędu radzieckiego, że żydzi zajmują się rzezaniem bydła wbrew przywilejom tegoż cechu i ze szkodą jego a urząd radziecki wydał zakaz w tej mierze (Ar. m., Prot., 1661 r., str. 82 i 83). W r. 1682 otrzymał cech ołtarz św. Barbary w kościele par. łacińskim (Arch. par., Metr. Bapt., t. IV, str. 425). W r. 1611 potwierdza Zygmunt III przywilej Jerzego Mniszka, ststy samborskiego, pozwalający założyć w S. dwie nowe jatki oprócz 8 dawnych (Ar. m., Nr. 36). Cech tkacki, prawdopodobnie jeden z najdawniejszych i najliczniejszy ze wszystkich, nie zachował żadnego przywileju. Jest tylko książka p. t. „Katalog braci cechu płóciennego samborskiego, wypisany w r. 1785, ze starego na nowo wybrany“ a zawierająca spis braci od r. 1727 do 1871. W archiwum miejskiem znajduje się przywilej Augusta II z r. 1726 potwierdzający artykuły cechu tkackiego. Cech murarski niema dokumentów. Artykuły cechu kuśnierskiego potwierdził Jan III w r. 1682 (Arch. miejskie). W r. 1690 toczył ten cech spory z cechem szewckim. Cech piekarski otrzymał w r. 1682 ołtarz w kościele par. łac. (Arch. par. Metr. Bapt., t. IV, str. 425). Cech czapniczy miał ustawy zatwierdzone w r. 1649 przez Jana Kazimierza (Rkp. Ossol., Nr. 2264, str. 131). Złożony cech stelmachski, kołodziejski, stolarski, tokarski, siodlarski, garncarski, grzebienniczy i powroźniczy miał przywilej z r. 1660 (Ar. miej., Prot. 1659 i 1660 r., str. 67 do 71). W XVII w. byli też piernikarze, w aktach bowiem zapisana jest ugoda między cechem piekarskim a piernikarzami, zawarta w r. 1681 (Ar. miej., Prot. 1680 ad 1603 r., str. 107). W inwentarzu z r. 1568 (arch. par.) jest wzmianka „że piekarze płacą na każdy kwartał po 3 gr., których bywa czasem mniej, czasem więcej. Niewiasty pospolicie tem rzemiosłem się parają w tem mieście, tego roku było ich 24. Bywa ich czasami więcej niż 30. Jest to dawny czynsz króla JMci, który się znajduje we wszystkich inwentarzach i regestrach.“ W inwent. z r. 1760 (Rkp. Ossol., Nr. 1632, str. 197 do 199) wymieniono po nazwisku 4 kuśnierzy, 14 krawców, 60 tkaczów, 17 rzeźników, 6 bednarzy, 7 piekarzy, 7 kołodziejów a 8 kowali. Według wykazu korporacyi rzemieślniczej z d. 10 stycznia 1889 r. było szewców 65, krawców 38, stolarzy 7, bednarzy 22, kuśnierzy 6, rzeźników 26, kowali 6, ślusarzy 4, blacharzy 8, rymarzy 2, cieśli 4, murarzy 6, tapicerów 2, modniarek 2, fotografów 2, zegarmistrzów 6,

W wieku XVI była w S. postrzygalnia, na początkach XIX w. wyrabiano proch strzelniczy, w r. 1830 jeszcze były fabryki obrusów, blech wosku, a około r. 1876 destylarnia nafty. O przemyśle tkackim pisał Rohrer w swem dziele „Bemerkungen auf einer Reise v. die tuerkischen Grenzen ueber die Bukowina, durch Ost- u. Westgalizien etc.“ (Wien, 1804, str. 178). Wówczas już przedstawił on tę gałęź przemysłu jako chylącą się do upadku. Obecnie istnieją w S.: browar, własność miejska, wartości 50,000 złr., zakład rektyfikacyi spirytusu (aparat z kotłem parowym do wyrobu likierów i rozolisów zastosowany), fabryka olejów z prasą hydrauliczną, garbarnia nad Młynówką, fabryka mydła, dwie fabryki wody sodowej i 2 młyny amerykańskie (własność Stanisława hr. Tarnowskiego i Henryka Lisickiego). Niegdyś należały do dóbr królewskich. W inwent. z r. 1568 (arch. par.) czymamy: „Jest młyn wielki przy mieście, na który wzięto wodę z Niestru. Kół ma w jednym zrębie starym 6, stępy na jagły i piłę do rzezania tarcic. Na drugim mają być 5, bo tak jest zbudowany od nieboszczyka p. Starzechowskiego, ale jeno teraz dwie mielą, a do 3 niema jeszcze kamieni osadzonych. Jest też przy tymże młynie piła ku rzezaniu tarcic, jako się wyżej tknęło. Podług inwentarzów starych ścierano w niej tramów 150 przez lato. Z każdego tramu najmniej tarcic 3, najwięcej 8, szwart 2“. Drukarnia była w S. już w r. 1790. W drugiej połowie XIX w. miał tu drukarnię Pobudkiewicz, później Czaściski, obecnie ma ją Schwartz. O stosunkach handlowych podaje inwentarz z r. 1568 następującą uwagę: „Miasto miałoby wielkie commoditates ku handlowi strony bliskości Węgier, by ludzie byli po temu; teraz większa część ich piwy się bawi tylko i browary w domiech swych mają, z wielkiem niebezpieczeństwem miasta“. W XV w. pobierali starostowie targowe od mięsa, garnków i ryb. Szlachta i duchowieństwo nie opłacali targowego. Zatajenie sprzedaży pociągało karę 14 grzyw. Według uchwały sejmowej z r. 1580 szedł przewóz win węgierskich na S., stąd w mieście były wielkie piwnice na składy. W księgach miejskich zapisane są liczne rewizye win w piwnicach mieszczan, wykonywane przez tak zwanych sukolektorów „repositorum vinorum“. Pod r. 1661 zapisana jest przysięga sukolektora (Ar. miej., Prot. 1659 ad 1661 r., str. 404): „Przysięgam ja Stefan Zaklika Panu Bogu i t. d..., że sprawiedliwie funkcyi sobie powierzonej succollectorów przestrzegać będę i pieniądze należące do skarbu wedle konstytucyi o składnem winnem od beczki składnego po zł. 6, czopowego po zł. 2, kto do tego płacenia będzie należał, wybierać, nikogo nieochraniając cujuscunque status vel conditionis, lub pokrewny, lub nieprzyjaciel, będę, a cokolwiek wybiorę, wszystko sprawiedliwie do rąk p. administratora składu winnego zupełnie oddam, pieniędzmi na skarb wybranymi handlować i pożytku sobie żadnego przywodzić nie będę, i przestrzegać będę, ile ze mnie może być, aby skarb w tym prowencie szkody żadnej przez potajemnie wywożących nie miał, winem także handlować nie będę, a jeżeli wina z Węgier wywiozę na handel, sprawiedliwie co należy od niego podawać będę. Tak mi Boże dopomóż i męka jego“. Przywilejem z r. 1626 znosi Zygmunt III dawny rozkład targów i jarmarków rocznych, jako niepożyteczny miastu, a ustanawia nowy, to jest aby jarmarków 5 bywało (na św. Filipa i Jakuba apostołów, na św. Onufrego pustelnika, na ścięcie św. Jana Chrzciciela, na św. Andrzeja apostoła, na Oczyszczenie Najśw. M. P.), targi zaś tygodniowe 2 naznacza, to jest w poniedziałek i czwartek, na których targach i jarmarkach wszelkiej kondycyi ludziom pozwala bywać, kupować, sprzedawać, oprócz żydów, którym tylko jarmarki wyrażone wolne zostawia (Arch. mieszcz., Nr. 38). Dnia 30 lipca 1679 r. wydał Jan III przejazd wolny kupcom na Sambor (Ar. miej., Prot. 1669 ad 1679, fol. 268): „Wszem wobec etc.... a osobliwie szlachetnym kupcom, Ormianom, także nacyi greckiej, i wszelkiej kondycyi ludziom, jakimikolwiek towarami handlującym, lubo z Ukrainy, lubo z Wołoch, Węgier i innych państw pogranicznych w państwo nasze przyjeżdżającym, do wiadomości donosimy. Mając pewną wiadomość, że kupcy greckiej i ormiańskiej nacyi i inni handlowni ludzie miasto nasze Sambor, także Śniatyn, mijali, obawiając się jakiej przeszkody albo aresztowania, tedy my zabiegając temu, aby securitas w swojej zostawali całości, umyśliliśmy onychże w królewską naszą wziąć protekcyą i list nasz wydać, aby wszelkiej kondycyi ludzie i kupcy wolno i bezpiecznie do państwa i wszelkich miast naszych przyjeżdżali, handle swoje prowadzili i towary jakiekolwiek przedawali, innych nabywali, do miast i miasteczek na jarmarki i inne zjazdy bezpiecznie zjeżdżali, żadnych nie obawiając się przeszkód i aresztu.... Dan w Jaworowie“. Że czuwano nad tem, aby miary były rzetelne a ceny umiarkowane a nie dowolne, świadczą liczne zapiski w księgach miejskich. I tak np. przed r. 1661 (Ar. miej., Prot. 1659 ad 1661) zapisane są na str. 485 między innymi następujące lauda: „Garnce żeby duże były, gdyż małe, ledwie po 3 kwarty w nich“. „Chleb żeby też i po groszu był dla ubóstwa, gdyż nie każdego może na dwa grosze stać, a kra-

jać zabraniają". „Piwo, ponieważ teraz zboże w małą cenę wpadło, żeby już garniec sprawiedliwy, w którymby kwart 4 było, a nie te teraźniejsze, w których ledwie 3 kwarty, czego ma urząd dojrzeć a winnych karać". W Prot. z r. 1665 i 1666 zapisana jest pod r. 1666 (str. 406 do 408) „Taxa utensilium civitatis". „Naprzód chleb według niniejszej ceny zboża (t. j. żyta po zł. 2 gr. 24, pszenicy zł. 3 gr. 6) aby był pszenny za grosz funt jeden, żytniego pięknego pytlowanego za grosz $1^1/_2$ funta, razowego dobrze wypieczonego za grosz funtów 2. Mięso karmnego wołu dobrego ćwierć za zł. 5, chudego zł. 3 gr. 15, jałowicy ćwierć za zł. 2 gr. 15, podlejszej zł. 2; łoju kamień niesfałszowanego, nietopionego zł. 4, a topionego po zł. 5, cielę dobre zł. 2 gr. 15, podlejsze zł. 2; skóra wołu dobrego zł. 6, podlejszego zł. 5, jałowicza zł. 4, podlejsza zł. 3, skórka cielęca po gr. 15. Wino: wszelki winny kupiec aby się nie ważył spuszczać win przyprowadzonych do piwnicy, póki się nie opowie urzędowi a to dla ustawnego aby urzędowi nie ginęło od beczki każdej, nawet ani z piwnicy kupcowi innemu wyciągać, a to aby co miesiąc bywała rewizya przy expiracyi burmistrzowskiej, wiele całkiem sprzedał, wiele wyszynkował. Co się tknie ceny wina, dobrego garniec za zł. 2 gr. 20, podlejszego po zł. 2. A ten kupiec, co ma swoje przywiezione przez się z Węgier wina, jeśliby się ważył bez wiadomości urzędowej którą beczkę wyszynkować pod utratą towaru. Miód: żeby się nie ważył żaden miodu zwarzonego przedawać, póki go urząd nie otaksuje, aby garniec nie był droższy nad gr. 12. Piwo żeby było dobre garniec po gr. 3. Gorzałka dobra, przepalona i przednia kwarta po gr. 15. Buty chłopskie jałowicze ze dwiema podeszwami zł. 2, ordynarskie czarne zł. 1 gr. 15, białogłowskie zł. 1 gr. 10, podkówki gr. 3, mniejsze gr. 2. Kożuch dobry zł. 6. Tkaczowi od płótna cienkiego lnianego od miary gr. 2, od konopnego półtorak, od zgrzebnego grosz jeden. Miary: Wszelkie półmiarki, mace, półmacki, miarki, garnce, półgarncówki, kwarty, półkwaterki, miary, wagi aby wszędzie były pod cechą miejską. Achtele, półachtelki piwne i miodowe na garncy 65, inaczej jeśliby który bednarz tak achtel jako i garniec zrobił, któryby się w kwocie garncy i z garncem ratuszowym nie zgadzał, utracie rzemiosła podlegać będzie powinien. Tej taksie ktoby się przeciwny znajdował i w jakimkolwiek punkcie kontrowersyą czynił, więzienie i winę grzywien 10 nieodpustnych na dobro pospolite tyle razy ileby się nam pokazało, będzie podpadał". W r. 1672 ogłoszono następującą „Ordinatio civitatis na przekupki" (Ar. miej., Prot. 1669 ad 1679, str. 71): „Burmistrz i Rajce, wójt i ławnicy, syndyk z cechmistrzami i elektorami miasta JKr.M. Nowego Sambora. Wszem wobec wiadomo czynimy, iż my widząc na oko jakie zawsze w wydawaniu poborów miasto od grodu przemyskiego i exekucyi jego ponosiło trudności, że po wielekroć razy takowych poborów soszami prywatnymi po wysłuchaniu skutecznem rachunków dopłacać musiało, drugich zaś poborów egzaktorowie miejscy swoimi onych dokładać musieli pieniędzmi, skąd sobie dług u miasta pretendują. Co że nie skądinąd dzieje się, tylko częścią dla nierychłego onych wydania, skąd grzywny, poeny i duplicata solaria rosną, częścią dla zniszczenia ludu i zrujnowanych jako też opustoszałych gruntów, ale najwięcej dla tego, że według kwitów dawnych, kiedy miasto było in flore i Rzplta kupców miewała dostatnich, także kramarzów, rybiarzów i innych, którzy do takowych poborów dopomagali, których że teraz nie masz nic, a miasto onych simple opłacać musi, przeto na miejsce takowego defektu urząd oboi ze 24 mężów zgodny i jednostajny uczynił uchwałę, aby urząd przez swoich na to deputowanych co targu od przychodników drobnych kramarzów wybierał po groszu jednem, także od garncarzów od woza garnków po gr. 3, od rybiarek zaś i innych, którzy się kryją, gdy pobory następują, od luszcza ryb na każdy dzień rybny po gr. 3, od kobiałki ryb po gr. jednemu, od kamienia wyziny gr. 3, od kamienia suminy połowa, od dzbana oleju grosz jeden, od brzemienia chleba u stolarzów wszelkich grosz jeden, od przekupek drobnych, które do południa siadają, po szelągu. Co wszystko ma być porządnie zaraz po tem laudum wybierane i do kasy miejskiej oddawane, a gdy nastąpią pobory, tymi pieniędzmi defekt zatykany, aby na potem poborców szosami miasto nie dopłacowało. Na co pieczęć obojga urzędów jest przyciśniona. Działo się na Ratuszu samborskim d. 30 grudnia r. P. 1672". Według wykazu podatkowego z r. 1889 jest w S. handli korzennych, galanteryjnych itp. 39, kramarzów rozmaitych 107, szynkarzów 85, cukierni 2, traktyerni 6, garkuchni 7, kawiarnia 1. Targi tygodniowe odbywają się co poniedziałek i znaczniejsze co czwartek. Kolej żelazna przebiega wsch. część obszaru. Wchodzi ona tu od płn. z Biskowic, idzie na płd. przez pola, pot. Dąbrówkę i Młynówkę, przerzyna trakt lwowski, na błoniach ma dworzzec, a następnie wchodzi do Radłowic na most prowadzący przez Dniestr. *Sanitarne stosunki* z dawnych czasów Rzplitej nie są nam znane. W księgach miejskich skąpe zapiski świadczą, że w chwilach groźniejszych rozwijano większą czujność. I tak np. czyta-

my w Prot. z r. 1659 do 1661 (Ar. miej. pod r. 1660, na str. 283) laudum tej treści: „Aby dla dozoru pilnego ze strony powietrza, obrać dziesiętników, którzy dziesiątek swój spiszą, wiele w którym domu osób i na każdy dzień doglądać, jeśli kogo nie przybyło albo nie ubyło, a jeśliby co przybyło lub ubyło, zaraz aby dawali znać do urzędu“. O szpitalu znajdujemy wzmiankę pod r. 1760 (Inw. z r. 1760 l. c.). Szpital ten istniał przy cerkwi. Obecnie są w S. dwa szpitale: powszechny, założony w r. 1825 przez gminę miasta, na 50 łóżek, mieszczący się w własnym domu parterowym na Blichu. Obok domu jest ogród obszerny. Wydatki na leczenie zalicza tymczasowo kasa miejska za zwrotem z funduszu krajowego. Na przeciw szpitala powszechnego mieści się w piętrowej kamienicy: „Ozyasza Gotthelfa szpital izraelicki“ na 12 łóżek. Rycinę szpitala podał Kohn G. w „Roczniku dziesięciolecia“ (Sambor, 1886—1887, str. 301). Obok kościoła łacińskiego istnieje zakład kalek, założony w r. 1549 przez proboszcza Jerzego Szymonowińskiego, potwierdzony przez Zygmunta Augusta. Majątek zakładowy stanowią realności i kapitały w wartości 31,777 złr. Przełożonym jest proboszcz z 2-ma opiekunami ubogich. Apteki są obecnie dwie. W księgach miejskich znaleźliśmy najdawniejszą wzmiankę o aptekarzu pod r. 1588 (Ar. miej., Prot. 1582 ad 1600, karta 84), następnie wzmiankę pod r. 1660 (l. c., Prot. 1659 i 1660, str. 507). Doktorów medycyny jest obecnie 6, chirurgów 2, akuszerek 7. Cmentarze istniały dawniej obok każdego kościoła i cerkwi. Jeszcze w początkach XVIII w., podczas zarazy, grzebano zwłoki na tych cmentarzach, ale już wówczas wyznaczono na ten cel część błonia odległą od miasta. Na tem miejscu chowano zmarłych na cholerę w r. 1830. Dziś istnieje jeden cmentarz dla chrześcian przy trakcie drohobyckim, a drugi dla izraelitów na Blichu. *Zarząd i majątek miasta.* Przywilejem z d. 13 grudnia 1390 r. nadał miastu Spytek z Melsztyna prawo magdeburskie. Zarząd miasta spoczywał w rękach urzędu radzieckiego, z burmistrzem na czele i urzędu ławniczego, z wójtem na czele. W XVII w. występują jeszcze jako reprerentanci całego pospólstwa 24 mężowie, między którymi byli także cechmistrze. Obowiązek skarbników miejskich pełnili dwaj lonherowie co rok wybierani. Przywileje królów odnoszące się do wewnętrznego ustroju miasta, a mianowicie przywilej Zygmunta I z r. 1507 (zatwierdzający przywilej Władysława Jagiełły z r. 1419 i Kazim. Jagiellończyka z r. 1491), Zygm. Augusta z r. 1566, Zygm. III z r. 1630 i Michała Wiśniowieckiego z r. 1669, znajdują się w Arch. mieszczan (Nr. 2, 16, 39 i 47). Na podstawie dyplomu Józefa II z r. 1788 magistrat miasta został przekształcony. Zarząd miasta składały: wydział miasta złożony z 20 i urząd miejski złożony z burmistrza i 4 asesorów, z których jeden był syndykiem. Taki skład trwał do r. 1855, w którym zaprowadzono w S. sąd obwodowy i sąd miejsko-delegowany. Sądy te objęły wymiar sprawiedliwości, urząd miejski zajmował się odtąd wyłącznie administracyą i policyą miejską i istniał w tym składzie do r. 1867. Wówczas zorganizowaną nową reprezentacyą gminną, złożoną z rady gminnej i zwierzchności gminnej. Majątek miasta wynosił z końcem 1887 r. 728,113 złr. 6 ct., długi 72,406 złr. 47 ct., czysty majątek 655,706 złr. 59 ct. Majątek ten składa się z gruntów wartości 5920 złr., budynków (nie licząc szkolnych) wartości 208,089 złr., z kapitałów na hipotekach 83,940 złr., w papierach 22,031 złr. Dochody w r. 1888 wynosiły 61,373 zł., tyleż wydatki. Dochód z propinacyi samej wynosił 32,500 złr. *Władze i urzędy.* a) Autonomiczne: Rada powiatowa i wydział rady, rada gminna i zwierzchność gminna. b) Rządowe: Starostwo, główny urząd podatkowy, sąd obwodowy, miejsko-delegowany, sąd powiatowy, prokuratorya państwa, dyrekcya skarbu, urząd cechowniczy miar i wag, urząd pocztowy i telegraficzny. Rada szkolna okręgowa. W sprawach handlowo-przemysłowych należy powiat samborski do izby handlowo-przemysłowej lwowskiej. *Stowarzyszenia i zakłady publiczne*: kasa oszczędności (w budynku własnym, wzniesionym w 1881 r. kosztem 32,000 złr.), towarzystwo zaliczkowe, towarzystwo ochotniczej straży ogniowej, towarz. pomocy naukowej, towarz. bursy, oddział „Towarz. pedagogicznego“, towarz. św. Wincentego a Paulo, ochronka przez osobne tow. utrzymana, kasyno miejskie, czytelnia polska, fundusz pożyczkowy dla przemysłowców i rzemieślników. W r. 1888 z okazyi jubileuszu Franciszka Józefa I złożyła rada powiatowa jednorazowy dar w kwocie 1000 złr. i zobowiązała się składać corocznie 300 złr. na założenie domu przytułku dla nieuleczalnych chorych samborskiego powiatu. *Historya.* Pierwotna miejscowość „Sambor“ leżała tam, gdzie dziś „Staremiasto“ (ob.). Wedle podania osadę zniszczyli Tatarzy w XIII w., a mieszkańcy poszli za biegiem Dniestru i o 2 mile od pierwotnej założyli w miejscu, gdzie istniała wieś „Pohonicz“ nową osadę i nazwali ją „Nowym Samborem“. Pierwotny Sambor nazwano wtedy „Starym Samborem“ al. „Starem miastem“. Osada ta istniała jako wieś do r. 1390. Pod koniec tego roku Spytko z Melsztyna, otrzymawszy cały „obwód

samborski“ od Władysława Jagiełły (prawdopodobnie około r. 1387), zamienił wieś na miasto i nadał mu prawo magdeburskie. W dokum. wydanym w Nowym Samborze d. 13 grudnia 1390 r. czytamy: „My Spytko z Melsztyna, dziedzic i pan obwodu samborskiego, niemniej wojewoda i starosta krakowski, oznajmiamy, że chcąc stan dochodów naszych polepszyć, wójtowstwo w Nowym Samborze, niegdyś Pohoniczem nazwanym, zapobiegliwemu mężowi Henrykowi, niegdyś wójtowi w Łańcucie, i jego dziedzicom i prawnym spadkobiercom za 80 grzywien groszy praskich prawnie i rozumnie wszelkiem prawem dziedzicznem sprzedaliśmy, aby tak on jak jego następcy i prawni spadkobiercy takowe mieli, trzymali i wieczyście posiadali. Dajemy i pozwalamy tymże: Henrykowi i jego prawnym spadkobiercom pełną i wszelkiego rodzaju władzę tamże w Nowym Samborze, inaczej Pohoniczu, miasto na i pod prawem teutońskiem założyć, uczynić i łany porobić, ile ich tylko się da, takowe wykarczować i wykarczowane uprawiać. Z których to łanów dziesięć ma być wolnych i odrębnych, z których 6 samemu wójtowi i jego następcom, dwa dla kościoła i dwa dla paszenia bydła tegoż miasta, pod zwykłem mianem Skotnicy należeć będą. Dajemy nadto i udzielamy rzeczonym: wójtowi i jego potomkom wszystkie jatki mięsne, ławy czyli sklepy szewców i piekarzów, ileby ich tylko sami w tem mieście założyć i wybudować uważali za stosowne i udarowujemy je zupełną wolnością; wolną łaźnię, rybniki wolne, młyny wolne ile ich tylko będzie mogło stanąć, łąkę wolną, którą ku swej potrzebie będą mogli wydzielić, wolne ptasznictwo i polowanie, rozumie się na małe zwierzęta, ale nie na jelenie i dziki. Z miodów zaś, które w lasach wyrabiają się, wieleby go tam być mogło, nam i naszym spadkobiercom dwie części, samym zaś: wójtowi i jego następcom trzecią część odstępować mają i mieć będą obowiązek. Aby zaś to miasto z teraźniejszej naszej fundacyi mogło przez szczęśliwe przybywanie wzrastać, udzielamy wolności: dla założenia tegoż na 8 lat, na rolach wykarczowanych na 8, na ziemi zaś pod winnice mającej być wykarczowaną na 14 lat, po których upływie winien będzie każdy mieszkaniec ze swego któregokolwiek łanu jednę grzywnę monety i 2 snopy owsa nam i naszym spadkobiercom płacić. Z któregokolwiek czynszu otrzymają rzeczeni: wójt i jego następcy w pieniądzach szósty denar, a zatrzymując dla siebie ze sądu lub z osądzonej sprawy trzeci denar, nam zaś dwa w każdym razie zaliczą. Dziesięcinę zaś z rzeczonych łanów składać będą jak i inni ziemi ruskiej rolnicy temu i w to miejsce, komu i gdzie takową uiszczać nakażemy. Prócz tego temuż miastu nadajemy i darowujemy ławy czyli sklepy lub składy sukna i czynsz ze składów płynący. Tkacze zaś tamże zamieszkali, którzy nie inne, jak te, co własnymi rękami utkają, krajać będą sukna, mają być od rzeczonego składowego podatku wolnymi. Mieszkańcy tegoż samego miasta czyli obywatele mają mieć wolność rybołówstwa na wodach płynących. Z sadów zaś, ile ich tam założyć będzie można, nam jedna część, druga wójtowi, a trzecia temuż miastu wolna należeć ma. Winniśmy także dla szczególnej pociechy tegoż miasta pastwiska wydzielić i dać. Nadto chcemy, aby obywatele rzeczonego miasta nie innem, jak prawem magdeburskiem sądzonymi byli; tak, że sami mieszkańcy przed nikim, jak tylko przed swym wójtem, a wójt tylko przed nami, w swych tak małych jak wielkich sprawach odpowiadać mają wedle wszelkich form i porządku, jakich rzeczone prawo magdeburskie wymaga. Dalej dajemy wyż wspomnianym to, że sam wójt i następcy będą mieli zupełną wolność sprowadzenia rzeki Dniestru ku granicom i miedzom tegoż miasta, jeśli tylko bliżej i lepiej uczynić będą mogli. Niemniej dodajemy, że wspomnieni wójt i jego spadkobiercy obowiązani będą po upływie rzeczonej wolności nam i naszym prawnym spadkobiercom z jedną kopią i dwoma łucznikami na wyprawę lub na wojnę skutecznie służyć“ (Por. M. Balińskiego „Spytko z Melsztyna i ród jego“, Bibl. warszaw., 1884, t. III, str. 291; M. Turkawskiego „Spytko z Melsztyna, wojew. krakow., założyciel Sambora“, Lwów, 1876, str. 26 nn. i u Liskego, Akt. grodz. i ziem., t. VI, str. 2 nn.). Miasto obdarowane prawem magdeburskiem, ściągało osadników może po części Niemców, więcej zapewne Małopolan. Dokumentem wydanym 31 paźdz. 1391 r. w Krakowie potwierdza królowa Jadwiga Spytkowi i jego następcom posiadanie dóbr (A. G. Z., t. VI, str. 5). Założyciel miasta troszczył się o dobrobyt mieszkańców i wyjednał d. 1 stycznia 1394 r. u Władysława Jagiełły i Jadwigi dla miasta S. i całego obwodu wieczystą swobodę od „podymnego“ czyli „podymczyzny“, wynoszącej dwa grosze od zagrody czyli dymu (Rkp. Ossol., Nr. 1873, str. 171 i 155; A. G. Z., t. VI, str. 6, 8, 13). Wspomniany powyżej pierwszy wójt miasta niedługo piastował tę godność, bo już w r. 1395 występuje w dok. Spytka (Dod. do Gaz. lwow., 1872, str. 45—47) jako wójt Mikołaj Karczkowski. Burgrabią samborskim był wówczas Ścibor z Oględowa. Po zgonie Spytka w bitwie nad Worskłą (r. 1399) przeszła Samborszczyzna na wdowę Elżbietę. Przebywała ona dość

często w S., w r. 1402 bowiem kazała odnowić kościołek, prawdopodobnie drewniany, jak świadczą zapiski parafialne, a d. 17 wrześ. r. 1402 wydała tu dokument, którym potwierdza darowiznę Hannusa Szyda, wójta nowosamborskiego, t. j. starą sadzawkę, inaczej „Stawisko“ zwaną, na rzecz kościoła. Dnia 8 maja 1406 r. wystawia ona w S. akt erekcyi klasztoru dominikanów. Do r. 1406 rządziła tedy Samborszczyzną Elżbieta Melsztyńska. Gdy wyszła powtórnie za mąż za Jana księcia na Muensterbergu, wypłacił jej zapewne w r. 1407 najstarszy syn Jan zapis ojcowski tysiąca grzywien i sam rządził Samborszczyzną (Turkawski, l. c., str. 71). W 1415 r. bawił tu Władysław Jagiełło i wydał d. 20 paźdz. dokum. na rzecz kościoła paraf. (Turkawski, l. c.), skąd wnosimy, że S. wrócił w posiadanie króla. D. 30 kwietnia r. 1419 był Jagiełło znowu w S., a chcąc podnieść miasto zezwolił na ustanowienie wagi, założenie dwóch sklepów winnych lub piwnych, sklepu na sprzedaż soli i na postrzygalnię sukna, pozostawiając tkaczom wolność postrzygania. Dochody z tych sklepów i postrzygalni czyli tkalni przeznaczył na rzecz miasta. Zresztą potwierdził swobodę i prawo magdeburskie nadane przez Spytka (Ar. mieszcz., Nr. 2). Dnia 5 lipca 1419 r. oddaje Jagiełło zamek S. w ręce Henryka czyli Hińczy z Rogowa, podkanclerza królowej i skarbnika dworu, za wypożyczone 1160 grzywien. Wkrótce jednak wróciła Samborszczyzna znowu pod zarząd królów, gdyż w r. 1422 jest już starostą królewskim niejaki Ostaszko (Turkawski, l. c., str. 72). Dokum. wydanym w Przemyślu w r. 1423 pozwala Jagiełło wystawić łaźnię (przywilej ten potwierdził r. 1519 Zygmunt I). Dnia 17 czerwca 1423 r. bawił król w S. (A. G. Z., t. II, str. 70). W r. 1439 był tu Władysław Warneńczyk, jak świadczy dokument wydany tutaj d. 4 sierpnia (A. G. Z., VI, 28) i drugi uwalniający mieszkańców od podwód i od podymnego (Arch. mieszcz., Nr 3). W r. 1451 bawił Kazimierz Jagiellończyk (dokument wydany d. 26 sierpnia, A. G. Z., t. VI, str. 35) i wówczas przybyli tu do niego wysłani od królowej matki Zofii i kardynała Zbigniewa Oleśnickiego: Jan Ligęza, kaszt. biecki, i Jan Długosz, kan. krak., napominając króla, aby strzegł pilnie, iżby Łuck do rąk litewskich nie przeszedł po śmierci Świdrygiełły. Zjechała też w tym roku do S. ciotka królewska Marya, wdowa po Eliaszu, hospodarze multańskim, z orszakiem bojarów, błagając o pomoc dla syna swego Aleksandra. W r. 1491 potwierdza Kazimierz przywilej Władysława Jagiełły z r. 1419 (Arch. mieszcz., Nr. 2). W r. 1498 zniszczyli miasto Turcy i Tatarzy (Mon. Poloniae hist., t. III, str. 253 i 800 i Kronika klasztoru bernard. w S., str. 16 do 19), a Jan Olbracht uwolnił je w skutek tego w r. 1499 na lat 10 od podatków. W r. 1507 potwierdza Zygmunt I przywilej Jagiełły z r. 1419 (Arch. mieszcz., Nr. 2) a w r. 1519 przywilej z r. 1423 na łaźnię (Arch. mieszcz., Nr. 3). W r. 1524 nadaje Zygmunt I przywilej na pobór myta od wozów, a pieniądze stąd uzyskane przeznacza na obwarowanie miasta (Arch. mieszcz., Nr. 4). W r. 1532, w sporze między starostą samborskim Stanisławem Odrowążem a miastem i przedmieszczanami, uwalnia Zygmunt I tych ostatnich na równi z mieszczanami od podwód i wozu wojennego i innych robocizn i ciężarów (Arch. mieszcz., Nr. 5). By ułatwić obwarowanie miasta pozwala Zygmunt I z 1539 r. pobierać po 3 szelążki od konia, wołu i innego bydła czyli trzody, przypędzonego na targ, któregokolwiek czasu i na jarmark w dniu ścięcia św. Jana, przeznaczając ten dochód na użytek miasta (Arch. mieszcz., Nr. 6). W r. 1542 pozwala Zygmunt I mieszkańcom S. własnym nakładem na nowo urządzić wodociągi, zwłaszcza, że za nimi wstawiła się królowa Bona, posiadaczka starostwa; mając zaś wzgląd na ubóstwo mieszczan przeznaczyła w tym celu 50 zł. Król postanowił, że magistrat będzie pobierał rurne po 3 grosze od waru piwa, po jednym groszu od domu, i po pół grosza od komorników kwartalnie, obracając dochód ten na naprawę rur i obwarowanie miasta. Z rurnego winno się składać co rok rachunki staroście samborskiemu i „senioribus communitatis“ (Arch. mieszcz., Nr. 7). W r. 1551 daje Zygmunt August miastu przywilej na jarmark w dzień Oczyszczenia Najśw. M. P. (Arch. mieszcz., Nr. 9), w r. 1558 przywilej na cło od wyszynku wina od dawnych czasów pobierane (Arch. mieszcz., Nr. 12). W tymże roku król powiększa miastu cło czyli mostowe, stanowiąc, ażeby kupcy lub furmani od każdego konia czyli wołu po szelągu jednem płacili, pozwalając magistratowi spornych przytrzymywać a przestępców aresztować i rzeczy, towary ich zabierać i na rzecz miasta obracać (Arch. mieszcz., Nr. 8). Na cele obwarowania a mianowicie na wzniesienie murowanych warowni i ich utrzymanie odstępuje król miastu w r. 1559 opłaty składane do skarbu królewskiego od piekarzów, rzeźników, z łaźni, czynsz za żydów płacony i grzywny za krwawe rany (Arch. mieszcz., Nr. 13). Chcąc podnieść miasto po klęsce pożaru, pod koniec r. 1562 uwalnia król pogorzelców (d. 13 stycznia 1563 r.) od wszelkich opłat na lat ośm. Tym samym przywilejem uwalnia wszystkich mieszkańców miasta od podwód na 4 lata, od szosów, gdyby je uchwalono na 3 lata, i od czopowego na rok jeden (Arch. mieszcz., Nr. 15).

Przywilejem w r. 1566 powiększa Zygmunt August cło czyli mostowe, a mianowicie od obładowanego konia lub wołu, lub od wozu towarem obładowanego 9 denarów, od wołu zaś lub konia na sprzedaż przyprowadzonego także denarów 9, od kozy, owcy, barana denarów 3 (Arch. mieszcz., Nr. 17). W r. 1569 uwalnia Zygmunt August od cła wszystkich mieszkańców „sive ii romani, sive graeci ritus sint“, pozwala im z towarami i rzeczami jakimikolwiek, z bydłem jakiemkolwiek po całem państwie podróżować, sprzedawać, kupować, mieniać itp. bez przeszkody i bez opłaty cła (Arch. mieszcz., Nr. 20), a w tymże roku potwierdza dawniejsze przywileje (l. c., Nr. 19). Dnia 3 czerw. 1571 r. odbyły się w samborskim kościele paraf. zaślubiny Pawła Uchańskiego z Anną, córką Stanisława Herburta z Dobromila, kaszt, lwow. i ststy samborskiego, a związek ten pobłogosławił Walenty Herburt, bisk. przemyski (Arch. paraf., Metr. Copulatorum). W r. 1576 potwierdza Batory (w Toruniu dnia 14 grudnia) wszystkie dawniejsze przywileje (Arch. mieszcz., Nr. 22). Dnia 14 września 1578 r. bawił król w S. i wystawił dokument nadający dominikanom ogród „winny“ (Arch. mieszcz., Nr. 24). W Warszawie dnia „29 list. correctionis calendarii A. D. 1582“ potwierdza Batory przywilej Zygmunta Augusta z r. 1566 normujący wybór rajców (Arch. mieszcz.. Nr. 25). Dnia 1 lipca 1582 r. odbyły się w kościele paraf. zaślubiny Jazłowieckiego, z Katarzyną, córką Stanisława Herburta, kaszt. lwowskiego i ssty samborskiego, przy zjeździe licznych magnatów i szlachty (Arch. paraf., Metrica Copulatorum). W r. 1589 potwierdza Zygmunt III dawne przywileje (Arch. mieszcz., Nr. 28); w tymże roku nadaje miastu plac pusty, na którym niegdyś stał dwór królewski, i pozwala na tym placu budować domy mieszkańcom katolickiego wyznania (l. c., Nr. 27) a innym znowu przywilejem pozwala założyć wodociągi, studnie, zbiorniki wodne i pobierać od mieszkańców, a zwłaszcza od tych co warzą gorzałkę, opłatę, a niemniej także zezwala, aby mieszkańcy na budowę dróg i domów kopali kamienie i wapno na gruntach królewskich (l. c., Nr. 29). W r. 1593, gdy Tatarzy wpadli na Ruś, zebrał Jan Zamojski swoje hufce, oraz chorągwie Jerzego Mniszcha, woj. sandomierskiego, i Janusza ks. Zbaraskiego, woj. bracławskiego, i zastąpił Tatarom w S., obsadziwszy główne drogi do Węgier, ale niedostateczność sił nie pozwoliła powstrzymać Tatarów (Szujski, Dzieje, t. III, str. 142). W r. 1593 nadaje Zygmunt III przywilej na pobór opłat z domów na „Starem Dworzysku“, darowanem w r. 1589 (Arch. mieszcz. Nr. 32). W r. 1595 nadaje Zygmunt III przywilej na skład wina węgierskiego i pobieranie opłat „stawnego“ po dwa grosze polskie od beczki (Arch. mieszcz., Nr. 20). W r. 1602 grasowała w S. morowa zaraza (Kronika bernard., str. 55). Dnia 19 stycznia r. 1603 poślubiła Urszula, córka Jerzego Mniszcha, woj. sandomierskiego a ststy samborskiego, ks. Konstantego Wiśniowieckiego. Zaślubiny odbyły się w kościele bernardynów. W tymże roku przywozi ze sobą Wiśniowiecki do swego teścia na zamek samborski gościa w osobie Dymitra Samozwańca. Dymitr bawił tu czas jakiś i tu stanęła umowa, że on się ożeni z Maryną, córką Mniszcha, a przedtem jeszcze przyjmie obrządek łaciński. Proboszcz tutejszy ks. Franciszek Pomaski, szlachcic, sekretarz króla, dziekan sądecki, kanonik płocki i łucki, uczony i bywalec w świecie, gość codzienny Mniszchów, obznajamiał Dymitra z zasadami katolicyzmu a do pomocy przybrał sobie bernardyna Benedykta Anserinusa (Gąsiora), byłego prowincyała tego zakonu. W r. 1604 udaje się Dymitr z Jerzym Mniszchem i Pomaskim do Krakowa i przedstawia się Zygmuntowi. Dnia 17 kwietnia tegoż roku Dymitr, przyjąwszy katolicyzm, wraca do S., wydaje tu dwie hramoty (25 maja i 12 czerwca) a dnia 23 czerwca wyrusza z drużyną zebraną przez Mniszcha na zdobycie korony. Dnia 11 lutego 1606 r. przybył Mniszech z Maryną i dworem na zamek samborski. Tu przybywali często posłańcy z Moskwy, przez których Dymitr wzywał żonę, by rychło przybywała. Jakoż dnia 2 marca 1606 r. wyruszyła ona w towarzystwie ojca, świetnego pocztu panów i pań przez Kupnowice, Mościska, Lubaczów, Lublin itd. do Moskwy (ob. „Dymitr w Polsce“ p. Turkawskiego, Przegląd lwowski, t. 23 z 1882 r.). „Dziennik podróży z Sambora do Moskwy J. Mniszcha, gdy odwoził córkę swą w r. 1606“, wydał z rękop. współczesnego (Bibl. Ossol.. Nr 2414) Stanisław Przyłęcki (Lwów, 1863). W r. 1615 Zygmunt III, potwierdzając skład wina, przeznacza szrotarne wyłącznie na użytek miasta w taki sposób: od beczki wina węgierskiego przy wstawianiu do piwnicy, jak i przy wyprowadzaniu z niej, kupujący i sprzedający płacić mają po 3 gr.; nie wolno zaś będzie wstawiać ani wyprowadzać wina przez czeladź swoją, ale przez robotników „srotarzami“ zwanych (Arch. mieszcz., Nr. 37). Po rozbiciu i zniesieniu obozu polskiego pod Cecorą, Tatarzy na tę stronę Dniestru napadali i d. 16 października 1620 r. w Kulczycach pod Samborem kilka chałup zniszczyli. Ludność okoliczna chroniła się tak do miasta jak i do klasztoru bernardynów. Trwały te zabiegi i trwogi srogie przez 3 niedziele (Kronika bernard. w S., str. 101). Dnia 28 lipca

1635 r. wzywa Władysław IV Jana Mikołaja Daniłowicza, podskarbiego kor., sstę sambor., ażeby szanował przywileje miasta S. (Arch. bernard. we Lwowie, C., t. 386, str. 1689), a 30 lipca potwierdza przywileje, prawa, plebiscita itd. przedtem przez miasto zyskane (Arch. mieszcz., Nr. 41). W r. 1637 nawiedził S. wielki pożar i zniszczył $^1/_8$ miasta a także kościół paraf. (Copia jurium w arch. paraf., str. 59 i Kronika bernard., str. 96). W r. 1648 po klęsce piławieckiej, Kozacy z Tatarami aż po San rozciągnęli spustoszenia, S. jednak ocalał, lubo przedmieścia spłonęły (Arch. miej., Prot. 1647 ad 1649, str. 242). Wysłał był Chmielnicki przeciw S. oddział pod wodzą Kapusty, ale odparli go mieszczanie (Barącz, Pam. zak. bernardynów w Polsce, 1874, str. 138). D. 19 stycznia 1649 r. potwierdza Jan Kazimierz prawa i przywileje miasta (Arch. mieszcz., Nr. 43), a d. 9 lutego uwalnia od opłat, cła i wszelkich ciężarów na 4 lata (l. c., Nr. 42). D. 31 października 1650 r. nadaje król mieszkańcom S. list bezpieczeństwa (Arch. Bernard. we Lwowie, C., t. 400, str. 1239). Jan Kazimierz wracając w r. 1656 ze Szląska jechał do Lwowa na S. i bawił tutaj od 4 do 8 lutego (Liske, A. G. Z., t. X, str. 275). W r. 1657 J. Rakoczy idąc od Lwowa ku Krakowu obległ S. W mieście było około 9000 ludności (bo okoliczni mieszkańcy tu się schronili) i 2000 żołnierzy. Rakoczy wszedł z mieszkańcami w układy, i zawarłszy ugodę podążył ku Przemyślowi (Zoria jako albom, str. 353; „Historia belli cosaccopolon. Samuela Grondzkiego); Chodyniecki (Historya Lwowa, str. 149) podaje, że przybyli miastu w pomoc mieszkańcy okolicznych wsi górskich i wroga odparli. W r. 1660, gdy Jan Kazimierz miał wraz z żoną przybyć do S., rada miejska uchwaliła (Prot. 1659 ad 1661, str. 262): „Na bliski przyjazd królestwa Ichmościów na mieszkanie do S. aby się pospólstwo przygotowało według trybu miast innych i według powinności poddanych ku Panu swemu, to jest armaty aby po cechach przystojnie przygotowano i prochy, strzelbę ręczną aby powychędażano, gnój w mieście po ulicach powywożono, aby plugastwa rzeźnicy w mieście nie wymiatali ale za miasto, na przywitanie i na honorarium królestwa Ichmościom każdemu z osobna, jakoteż i innym urzędnikom żeby składkę obmyślili". O przyjeździe królestwa podaje taż księga (str. 14): Ea die nulla judicia peragebantur ob solennem Serenissimorum Joannis Casimiri et Ludovicae Mariae Gonsagae regis et reginae una cum tota officialium regni curia adventum. Qua die civitas tota armis et vexillis in modum bellantis instructa, tympanis perstrepentibus, portis suis effusa, late jacentes occupavit campus principuum adventum praestolatura. Ac tum demum hora circiter quinta post meridiem advenientes principes juxta viam, quae ducit a villa Babina, per suum oratorem honoratum Joannem Węgrzynowicz, civitatis notarium (praestito per spectabilem Sebastianum Tyssarowicz proconsulem una cum utroque Magistratu fidelitatis et subjectionis homagio) concinna oratione excepit. Et nequid fidelium subditorum votis et officio deesse videretur, Principes iidem Serenissimi post osculum manus Regiae Magistratui utrique concessum in arcem seu curiam deducti sunt (wśród strzałów, sztucznych ogni i radosnych okrzyków licznie zebranego ludu)". O wyjeździe królestwa z S. czytamy w księdze tej samej na str. 60: „Actum Samboriae Sabbato ipso die festi Scti Galli Abbat. A. D. 1660. Discessus Principum. Vacabat haec dies a judiciis ob solennem Serenissimorum Regis et Reginae discessum. Qui Principes per septimanas novem cum tota curia sua hinc Samboriae commorati, ob pestem Varsaviae grassantem huc adveerunt, postmodum Cracoviam retenderunt". W orszaku królewskim była wówczas także Marya Kazimiera Zamoyska, wojewodzina sandomierska, której listy pisane z S. do Sapiehy Jana i do Jana Sobieskiego, chor. kor. (w czasie od 24 sierp. do 14 paźdź.) podał Kluczycki w dziale: „Pisma do wieku i spraw Jana Sobieskiego" (t. I, cz. I, str. 160 do 173. O dokumentach wydanych wówczas przez króla czyt. w. A. G. Z., t. X, str. 288). W r. 1661 ucierpiało miasto z powodu, że skonfederowane wojsko zniewoliło mieszkańców do złożenia znacznej opłaty (Ar. miej., Prot. 1660 i 1661, str. 419 i 420). W r. 1662 przybył król do S. a miasto witało go równie uroczyście (Arch. miej., Prot. 1662, str. 118). W r. 1663 przybył tu znowu Jan Kazimierz i zabawił przez tydzień (l., c., Prot. 1663 ad 1668, str. 1 i 53). W r. 1664 zjechał do S. bisk. przemyski Stanisław Sarnowski a przyjęty uroczyście poświęcił kościół parafialny, zrestaurowany po pożarze z r. 1637 (l. c., Prot. 1663 ad 1668, str. 73 i 102). D. 18 listopada 1669 r. potwierdza Michał Wiśniowiecki wszystkie dawniejsze prawa i przywileje miasta S. (Arch. mieszcz., Nr. 47) a drugim przywilejem pozwala na założenie 4 jatek i 2 piekarni (l. c., Nr. 46). D. 20 stycznia 1670 r. wystosował król Michał pismo do „Sławetnego Burmistrza, Rajców i całego gminu miasta Nowego Sambora"; „Sławetni wiernie nam mili! Idąc za wolą Bożą a radą Wielmożnego Senatu konkludowaliśmy tractatus matrimoniales z Najjaśniejszą Arcyksiężną JMCJ. Eleonorą, siostrą Cesarza JMCJ, którą na dni ostatnie zapustne w Częstochowie przyjmujemy. Ceremonialnemu zaś akto-

wi dzień wtóry miesiąca marca w Warszawie naznaczyliśmy, na który czas, że się Wierności Wasze do powitania tejże Najjaśn. Małżonki Naszej jako Pani swojej przystojnie stawicie, obiecujemy sobie po należytym Wierności Waszmościów ku Majestatowi Naszemu respekcie. Co wdzięcznością Naszą i łaską królewską onym nagrodzić nieomieszkamy" (Arch. miej., Prot. a 1670 i 1671, str. 40, 41 i Prot. 1669 ad 1679, str. 15). Podług Stęczyńskiego (Okolice Galicyi, str. 34) pobił hetman Jan Sobieski w r. 1672 pod S. Tatarów gonionych z pod Kałusza. W r. 1676 pozwala Jan III miastu „in subsidium munitionis" od każdego kupca postronnego, kiedykolwiek do miasta przyjeżdżającego, od każdej sztuki towaru, pospolicie paki nazwanej, przywiezionej i wywieźć się mającej, nakształt miasta Lwowa, po złotemu jednemu brać i utwierdza ordynacyą miasta w r. 1672 uczynioną ratione wybierania targowego od pomniejszych wiktuałów (Arch. mieszcz., Nr. 48). W r. 1680 bawił tu Jan III i wystawił dokument (d. 30 września), odnoszący się do par. samborskiej (Arch. paraf. „Copiae jurium Eccl. Sambor.", str. 43 i Arch. miej., Prot. 1680 ad 1693, str. 293). Dnia 10 kwietnia r. 1681 wybuchł pożar o 11 w nocy i zniszczył 40 domów. W r. 1684 aprobuje Jan III ordynacyą komisarską względem podatku gorzałczanego i hyberny miasta S. (Arch. mieszcz., Nr. 49). W r. 1686 przybyła do S. królowa Marya Kazimiera z całym dworem, podczas kiedy Jan III udał się na Wołoszczyznę przeciw Turkom i Tatarom i bawiła do 22 października. Gdy Jan III wracał, udała się Marya Kazimiera naprzeciw niego do Stryja, a 13 listopada 1686 r. ztąd do Żołkwi (Arch. miejskie, Prot. 1680 ad 1693, str. 519). W r. 1687 po Bożem Ciele były mrozy tak wielkie, że aż sady pomarzły (Rkp. Ossol., Nr. 2174, str. 19). W r. 1688 wylał Dniestr d. 29 czerwca i wyrządził znaczne szkody (l. c.). W r. 1690 przed świętem Ścięcia św. Jana Chrzciciela szła szarańcza tak gęsto, że zakryła obłoki; a szła z północy ku Spryni, ale wprzód padła na ziemię, że było jej do kolan i dalej, i w przeciągu 4 tygodni zniszczyła plon wszystek (l. c.). Wojsko utworzywszy związek po śmierci Jana III w r. 1696, rozłożyło się obozem w S. i okolicy i dopuszczało się licznych nadużyć. Z konfederacyą tą toczyły się rokowania w Samborze (układ z d. 30 kwietnia 1697 r. podają: rkp. Ossol. Nr. 2029, str. 86 i nn. i Nr. 2222, karta 15 i nn. O rokowaniach sądowych czyt. także Szujskiego „Dzieje Polski", t. IV, str. 149 i 150). Samborska kronika bernardyńska (str. 112) pisząc o tem mówi, że gdy marszałek Baranowski 22 października wszedł do miasta, wyszli mu naprzeciw mieszkańcy nie tak z uszanowania, jak z obawy, i witano go: „sonitu bellicarum machinarum". D. 11 czerwca 1700 r. nawiedził miasto wylew Dniestru. Woda nadpływająca z gór niosła zwłoki ludzkie, bydło potopione, chałupy rozbite. Oba młyny uległy zniszczeniu. Ludzie uchodzili na drzewa. W polu miejscami, jak np. na błoniu, trudno było na koniu zgruntować (Rkp. Ossol., Nr. 2174, str. 48). W r. 1702 ulega część miasta znowu klęsce pożaru a w r. 1703 uwalnia August II miasto od danin i ciężarów z powodu pożaru i innych klęsk na lat 8 (Arch. mieszcz., Nr. 53). W r. 1705 grasowało w mieście morowe powietrze. W paraf. księgach (Metrica Baptisatorum, t. VI, str. 298) zapisano, że w miesiącu sierpniu i następnych, z powodu srogiej zarazy w mieście grasującej, niezapisywano dzieci nowonarodzonych, bądź to dla braku księży, którzy padli ofiarą, bądź też dla innych przeszkód. W „Metrica Copulatorum" czytamy, że od sierpnia zaczęła grasować zaraza i porwała tysiące ofiar, więc też i związków małżeńskich nie zawierano. „Metrica Mortuorum" (t. I, str. 62) wspomina, że miasto nawiedziła najstraszniejsza zaraza i trwała aż do lutego 1706 r. i tysiące pochłonęła ofiar. Zwłoki zmarłych grzebano na cmentarzach kościelnych, a wielu grzebano obok domów w ogrodach. Kilku księży, obsługując umierających, padło ofiarą. Przy życiu pozostało ledwie 1300 mieszkańców. W r. 1710 grasuje morowa zaraza ponownie od czerwca dłużej niż po koniec roku (Metr. Baptisat., t. V, str. 348; Metr. Copulat., str. 339 i Metr. Mortuorum, t. I, str. 78). Ucierpiał S. też w czasie wojny między Augustem II a Karolem XII, gdyż częste przechody wojsk szwedzkich i ruskich pociągały liczne wydatki. Miasto zaciąga długi i pod każdym względem chyli się do upadku. Nowe ciężary spadły na miasto w czasie wojny między Augustem III a Leszczyńskim. W r. 1748 potwierdza August III prawa i przywileje (Arch. mieszcz., Nr. 55). W uniwersale Józefa z Drohojowa Drohojowskiego, kasztelana ziemi przemyskiej (Arch. miej., Prot. 1765 i 1766, str. 106), czytamy, że S. uwolniony od podatku należnego „gdyż obywatele miasta skarżą się rzewliwie na niezmierne uciemiężenie przez zuchwałość żydów, na srogie ubożenie i niszczenie". W r. 1769 przybyli do S. Kazimierz i Franciszek Pułascy, konfederaci barscy, każdy inny drogą i nie wiedząc jeden o drugim. Pierwszy przybył Franciszek i stanął w mieście. Kazimierz nadszedł później a mniemając że w mieście jest nieprzyjaciel, począł nacierać; ale na szczęście rychło spostrzeżono pomyłkę. W r. 1770 srożyła się nad miastem przez dzień cały strasz-

na burza i uszkodziła wieżę ratuszową i liczne domy. Od września tegoż roku grasowało znowu morowe powietrze (Arch. paraf., Metr. Mortuorum, t. III, str. 213). W tymże roku było w mieście wojsko ruskie i poszukiwało konfederatów w klasztorze bernardynów (Kronika bernard., str. 170). Morowe powietrze nawiedza jeszcze miasto w r. 1771 (Kronika bernard., str. 171 i 172), w r. 1774 (Arch. miej., Prot., 1774 ad 1776, str. 14) i w r. 1777 (Arch. miej., Prot., 1776 i 1777, str. 248). W r. 1788 Józef II wynosi S. do godności wolnego miasta królewskiego, pozostawia je w dawnych granicach, organizuje władzę administracyjną i sądowniczą, zatwierdza prawo propinacyi, nadaje w Spryni 719 mr. 464 sąż. kwad. lasu wzamian za prawo wrębu, nadaje prawo palenia cegły, pozwala zakupić browar pojezuicki, ustanawia targi i jarmarki i pozwala pobierać targowe i używać herbu własnego. W r. 1809 przeszedł był S. chwilowo pod rząd polski, ale już 25 czerw. tegoż roku nastają znowu rządy austryackie. Cyrkularz wydany d. 27 czerwca 1809 powiada: D. 25 czerwca weszło do miasta cyrkularnego Sambora ces. kr. austryackie wojsko z kawaleryi i infanteryi składające się, którego dowódca podpisany, ces. kr. major, stan pierwszy rzeczy przywrócił, a ustanowione przez rząd tymczasowy wojska polskiego zarządzenia zniósł i za nieważne uznał. A gdy ustanowieni od wojska polskiego urzędnicy przed wkroczeniem jeszcze siły wojennej ces. kr. austryackiej, ztąd oddalili się i miejsca swoje opuścili, a dawnego rządu urzędnicy do przeszłego stanu czynności powrócili, przeto wszystkim dominiom, magistratom i dziekanom utriusque ritus odmiana ta do powszechnej wiadomości i do jak najprędszego ogłoszenia z tym dokładem podaje się, iż wszystkie od d. 26 maja r. b. aż dotąd częścią przez same wojsko polskie, częścią przez ustanowionych od tegoż wojska urzędników wydane rozporządzenia i poczynione urządzenia za żadne i nieważne uznaje się (Rocznik VI samborski, str. 13 i nn.). *Warownie.* Pierwotne obwarowanie, o którem nie znajdujemy w aktach żadnych wskazówek, stanowiły zapewne wały i drewniane parkany. W przywileju Zygmunta Augusta z r. 1559 czytamy, że założono fundamenta pod murowane warownie (munitionibus muro construendis, quorum fundamenta jam jacta esse), a celem ukończenia warowni król odstępuje miastu opłatę od piekarzów, rzeźników, opłatę z łaźni i czynsz żydowski. Budowanie domów na wałach było zabronione. Większe budynki, jak np. świątynie, budowano obok murów tak, że tworzyły ich część. Mieszkańcy byli obowiązani odnawiać mury. Na podstawie nielicznych śladów, jakie pozostały po dawnym warownym murze i z pomocą planu miasta z końca XVII w. można w przybliżeniu oznaczyć kierunek muru obwodowego. Mur ten biegł od kościoła farnego ku klasztorowi bernardynów i ku cerkwi, ztąd przez dzisiejszą targowicę ku dawnemu klasztorowi dominikanów na ulicę Dominikańską (dziś Sobieskiego), tu załamywał się znowu i biegł wzdłuż ulicy Zielonej aż do ulicy Owalnej (dziś Sobieskiego), a nakoniec wzdłuż tej ulicy ku kościołowi farnemu, zamykając w ten sposób czworobok. Klasztor brygidek, sąsiadujący z kościołem farnym, był również obwarowany; klasztor bernardynów (dziś sąd) tworzył małą warownię. Z miasta prowadziło 5 bram: Przemyska, Tkacka, Lwowska, Wodna (naprzeciw gmachu sądowego) i Władycza koło cerkwi. Pod koniec XVII i w XVIII w. znajdowały się warownie w ruinie. Świadczą o tem liczne uchwały „communitatis“, odnoszące się do naprawy. Do znoszenia murów przystąpiono w r. 1784. Arch. miejskie mieści następujące laudum z d. 19 maja 1784 r.: „Ponieważ tak ces. kr. cyrkularny urząd samborski na fundamencie rezolucyi z gubernium na uczynioną od siebie relacyą i propozycyą wypadłą, mury i baszty wokoło miasta stojące rozebrać i obywatelom z onych domy restaurować instrumentem swoim pod d. 8 maja 1784 r. wydanym dysponuje i takowe rozporządzenie uskutkować usiłuje, przeto aby takowe mury, ile sumptem powszechnym miasta wystawione, jakowykolwiek miastu ad praesens z rozebrania przyniosły pożytek, szlachetnego obopólnego magistratu upraszamy i obligujemy, aby w tem staranności swojej przykładając, takowem rozbieraniem tychże murów zarządzał, każdemu pretendentowi umiarkowany kawał muru wydzielił“. Miasto posiadało także arsenał czyli cekauz. *Zamek królewski* zajmował obszerną przestrzeń między Blichem a Nowym Światem, gdzie dziś stoi browar i prochownia. Wały i fosy, zachowane do dzisiaj, wskazują dość wyraźnie, że był obwarowany. Młynówka, płynąca tuż obok i niedaleki Dniestr podnosiły warowność miasta. Szczegółowe opisy zamku podają: Lustracya ekon. sambor. z r. 1686 (Rkp. Ossol., Nr. 1255), Inwentarz z r. 1760 (Rkp. Ossol., Nr. 1632), tudzież Staroż. Polska (II, 637 i 640). Zamek ten sprzedano gminie w skutek dekretu gub. z 16 lutego 1792 r. za złr. 2350. W pierwszych wiekach istnienia miasta stał zamek, prawdopodobnie w mieście samem a mianowicie na placu zwanym i dziś jeszcze Starym Placem Zamkowym. W r. 1589 darował Zygmunt III plac ten, pusty już naówczas, miastu i pozwolił tam budować domy (Arch. mieszcz., Nr. 27). *Herb miasta* przedstawia na niebieskiej tar-

czy ozdobionej u góry złotą, królewską koroną, jelenia pędzącego po zielonej murawie od prawej ku lewej ręce. Szyja jelenia przeszyta wpoprzek od lewej ku prawej ręce strzałą o czerwonych piórkach. Pięknie wykonany kolorowany rysunek tego herbu znajduje się w Arch. mieszcz. przy przywileju Józefa II z r. 1788. Marcin Radzymiński, także Samborzanin, biograf akademików krakowskich, wyliczył 50 Samborzanów, którzy zdolnościami i nauką się wyróżnili. Pierwsze miejsce należy się Grzegorzowi Wigilańcyuszowi Samborczykowi (ur. 1523, † 1573), o którego życiu i pismach podał wiadomość M. Turkawski (Sprawozd. gimn. kołomyjs. z r. 1878). Jerzy Kulczycki, znany w dziejach odsieczy Wiednia z roku 1683, także z S. pochodził (Petruszewicz, Swodnaja litopys, str. 652). *Bibliografia.* Siarczyński: „Opisanie miasta S. i obwodu jego“ (Czasop. nauk. księgozb. im. Ossol., Lwów 1829, zesz. II, 50); „Sambor“, krótki opis w Rozmait. (r. 1830, Nr. 52); Baliński: „Spytko z Melsztyna i ród jego“ (Bibl. Warsz. 1844, II, 271); „S.“, krotki opis z widokiem miasta w dziele Stęczyńskiego „Okolice Galicyi“ (Lwów 1847, str. 33); Dobrianskij: „Korotkii zapyski istoryczeskii o misti S.“ (w dziele: „Zora hałycka jako album na hod 1860“, Lwów, 350 — 355); Turkawski: „Spytko z Melsztyna, założyciel Sambora“ (Lwów 1876); Płoszczanskij: „Sambor w Hałycii“ (Lwów 1855, wyszło jako cz. I dodatku do Słowa „Prykarpatskaja Ruś“); por. też artykuł: „Drohobycz“ (Kłosy, t. XVI, Nr. 409 i 410). Najdawniejszy plan miasta z 1795 r., z niemieckiemi napisami, znajduje się w archiwum mieszczan samborskich. Drugi plan p. t. „Stadt Sambor sammt den Bleich und Przemysler Viertel und den Vorstaedten Dolnia, Powodowa, Powtornia, Średnia, Zamiejska und Zawidówka“ znajduje się w miejskim urzędzie budowniczym. Sporządzony w r. 1853, litografowany w r. 1856, zawiera 20 kartonów. Prócz tego znajduje się w miejskim urzędzie budowniczym „Situationsplan der Stadt Sambor“ z r. 1864. Widok miasta podał „Przyjaciel Ludu“ (r. 1845, str. 177 i 181); „Haliczanin“ (r. 1863, str. 44). W zbiorze rycin Pawlikowskiego znajduje się akwarela Czyszkowskiego z r. 1829, przedstawiająca widok S. z maleńkim herbem miasta u dołu (Nr. 4805); widok miasta z r. 1844 (Nr. 4807) i widok ratusza z r. 1843 (Nr. 4808). Samborski fotograf Szofer w latach 1855—1888 zdjął widoki miasta i wszystkich gmachów ważniejszych. (Dat statystycznych, odnoszących się do obecnych stosunków miasta, dostarczył p. Ksawery Neumann, sekretarz magistratu).

Samborski powiat (w atlasie Kummersberga karty 30, 31 i 37; szt. gen. Z. 7, C.: 28, 29 i Z. 8, C.: 28, 29) leży między 49° 20′ 20″ a 49° 41′ półn. szer. i między 40° 36′ a 41° 23′ wsch. dłg. od F. Obszar powiatu szeroki na zachodzie (38 klm.), zwęża się ku wschodowi i kończy klinem 2 klm. szerokim. Najdalsze punkty: kraniec płn.-zach. (w Czyszkach) od krańca wschod. (w Wołoszczy) odległe 60 klm., a od płd. krańca (w Spryni) do krańca płn. (w Rajtarowicach) 38 klm. Na płn. leżą powiaty: mościski i rudecki; na wsch. pow. rudecki (gm. Terszaków); na płd. pow. drohobycki; płn.-zach. narożnik powiatu (wś Czyszki) sąsiaduje z pow. przemyskim (z Sanoczanami i Gdeszycami). Miasto S. leży w zach. połowie powiatu, w samym środku. Najdalej od Sambora położone punkty są: wsch. kraniec Wołoszczy (38 klm. na wsch.), płd. kraniec Spryni (21 klm. na płd.), płn.-zach. kraniec Czyszek (23 klm. na płn.-zach.). Powiat leży w dorzeczu Dniestru z wyjątkiem płn.-zach. narożnika wsi Czyszki, gdzie powstaje potok Czyszki płynący ku Wyrwie (dopł. Wiaru) i płn. krawędzi Rajtarowic, gdzie powstaje Zazawka, dopływ Buchty, wpadającej do Wiszni. Dniestr wchodzi w obręb pow. od zach. z Baczyny i płynie zrazu w kierunku płn.-wsch. przez Torczynowice, Mrozowice, Torhanowice, Waniowice, Strzałkowice, Sambor, Radłowice i Kulczyce, tu skręca na wsch., płynie przez Krużyki, Kornalowice i Hordynię, gdzie przybiera znowu płn.-wsch. kierunek i wchodzi, poczęści za pośrednictwem kanału, do Dołubowa (pow. rudecki). W obrębie powiatu wpadają do Dniestru od praw. brzegu: struga b. n. w Straszewicach; Krzemianka, wchodząca z Woli Koblańskiej w pow. staromiejskim, a płynąca na płn.-wsch. przez Kobło Stare i Bereźnicę (ujście); Oreb, powstający w płd. stronie Czukwi a płynący na płn.-wsch. przez Czukiew, Uherce i Radłowice (ujście) a zasilony od praw. brzegu pot. Uherce a od lew. brzegu Słonicą, która powstaje we wsch. krańcu Kobła Starego a płynie na płn.-wsch. przez Bereźnicę, Czukiew i Uherce, gdzie wpada do Orebu; Łowiec w płn.-zach. stronie Kulczyc; Bystrzyca płynie z błot w Bilinie Wielkiej przez Hordynię aż do ujścia; Bystrzyca Tyśmienicka, wchodząca z Winnik (powiat drohobycki) do Mokszan, płynie przez Hołodówkę, część Sielec, Stupnicę, poczem wchodzi do Łużka (pow. drohobycki), następnie wraca znowu do powiatu samborskiego, przyjmuje jeszcze kierunek płn.-wsch., przepływa Oziminę, Nowoszyce, Prusy, wchodzi do Ortyńca, skręca na wschód, płynie w tym kierunku przez Doroszów i wchodzi do Hruszowa w pow. drohobyckim, poczem raz jeszcze dotyka płd.-wsch. granicy pow. samborskiego we wsi Wołoszczy. Z pra-

wego brzegu przyjmuje w obrębie powiatu: Stupiankę, powstającą ze Stupianki Małej i Wielkiej; Trudnicę, przepływającą płn. część wsi Glinne. Z lew. brzegu wpada: Czerchawa. Z lew. brzegu wpada do Czerchawy pot. Hłuboczy, płynący od Olszanika i pot. Zon od Kulczyc. Lewym dopł. Bystrzycy jest jeszcze pot. Warytyna, powstający w Kulczycach, płynący na wsch. przez Dublany i Tatary. Strwiąż (lewoboczny dopływ Dniestru) płynie i zabiera wody z północnej części powiatu. Wchodzi on od zach. z Zasadek i płynie na wsch. przez Janów, Czaple, Humieniec, Nadyby, Wojutycze, Biskowice, wzdłuż płn. granicy Sambora, przez Babinę i wzdłuż granicy Brzegów z jednej a Pinian z drugiej strony do Czernichowa (pow. rudecki). W obrębie powiatu przyjmuje od prawego brzegu pot. Seredni (wchodzi do Janowa ze Starejroli), Jasienicę (od Torczynowic), Dąbrówkę (od Dąbrówki) z pot. Radnym. Od lew. brzegu wpadają do Strwiąża małe potoki z Głęboki, z Sąsiadowic, z Nadyb (t. zw. Piekliska), z Wojutycz, z Wykot, Maksymowic i Brzegów (t. zw. Struga). Znaczniejszy lewy dopł. Strwiąża: Błożewka. Wchodzi ona z Błożwi Górnej do Czyszek, a płynie na wschód przez Bylice, Brześciany, Rajtarowice, Sadkowice, Więckowice, a w końcu wzdłuż granicy Kornic i Kowenic, Mistkowic i Burczyc Starych (w pow. rudeckim) i wchodzi do pow. rudeckiego. Do Błożewki wpadają w obrębie powiatu od praw. brzegu małe potoki z Bukowy, Rakowy, Brześcian, Woli Baranieckiej, Barańczyc, Kowenic i Mistkowic; od lewego brzegu zaś potok od Czyszek, Radochońce, mały pot. z Rajtarowic, pot. Rudki. Dniestr potrzebuje w obrębie powiatu regulacyi na przestrzeni 14 klm. Spad jest tu za mały, a brzegi są tak niskie, iż odwodnienie nadbrzeżnych obszarów jest niepodobne. Strwiąż także wymaga regulacyi od granicy Pianowic aż do granicy powiatu (na przestrzeni 10 klm.), zaś Błożewka na całej długości w granicach powiatu (25 klm.). Projekt regulacyi Dniestru i Strwiąża został już wypracowany przez wydział krajowy; regulacyą Błożewki wypracował w 1874 i 1875 r. inżynier kultury krajowej (czyt. Wiadom. statyst. o stosunk. kraj., Lwów 1880, rocznik V, zesz. II, str. 151). Przez drenowanie mógłby powiat odnieść korzyści bardzo wielkie. Ma on glebę przeważnie mokrą, z powodu podglebia nieprzepuszczalnego tak dalece, że w dżdżystych latach nie tylko uprawa jest utrudnioną, ale przy późnych przymrozkach następuje zupełny nieurodzaj. Grunta mokre i potrzebujące osuszenia wynoszą do 8000 mr. Cyfra ta obejmuje tylko łąki nieużyteczne (6tej klasy), moczary i stawiska naturalne; nie liczą się zaś łąki 5tej klasy, które, jakkolwiek mokre, dają jednak niezły dochód w latach suchych (l. c., str. 174). Najniżej (276 do 266 mt.) leży płn.-wsch. rąbek powiatu, zajmujący moczarzystą dolinę Dniestru. Mało co wyżej wznosi się płd.-wsch. kraniec, zajmujący również moczarzystą dolinę Bystrzycy Tyśmienickiej. Najwyżej wznosi się płd.-zach. narożnik, a mianowicie wsie Sprynia i Zwór (Kilczyn Horb na granicy Zworu i Niedzielnej wznies. 789 mt.). Inne wzgórza w tej części powiatu są: Huta w Spryni (637 mt.), Łysyj na zach. granicy Zworu (622 mt.), Salarski na granicy Zworu i Spryni (600 mt.). Dalsza część obszaru między doliną Dniestru a Bystrzycy zniża się w kierunku płn.-wsch. Ważniejsze wzniesienia: Pomiarki w Woli Błażowskiej (513 mt.); w płn. stronie Kobła Starego wzgórze „Pod Kruszyną“ (400 mt.); w Czerchowie (387 mt.); w Uhercach „Grochowiec“ (372 mt.); w Kulczycach „Neuka“ (356 mt.) i „Mohiłka“ (341 mt.); w Dublanach (313 mt.); w Bilinie Wielkiej (292 mt.). Na przestrzeni między doliną Dniestru a doliną Strwiąża najwyższy punkt (406 mt.) wzgórze w zach. stronie Torczynowic. Między doliną Strwiąża i Błożewki najwyższe wzgórze (369 mt.) w płn.-zach. stronie Sąsiadowic. Obszar powiatu obejmuje 924·077 klm. kwadr. Gmin katastralnych jest 73, administracyjnych 84, obszarów dworskich 45, a mianowicie w obrębie sądu powiat. Łąka, wsie: Bilina Wielka, Bilinka, Byków, Dorożów, Dublany, Glinne, Hordynia Rustykalna, Hordynia Szlachecka, Horodyszcze, Kornalowice, Kranzberg, Łąka Rustykalna, Łąka Szlachecka, Majnicz, Nowoszyce, Ortynice, Ozimina, Prusy, Siekierczyce, Tatary, Wołoszcza; w obrębie sądu powiat. samborskiego: Sambor, miasteczko Rajtarowice i wsie: Babina, Barańczyce, Bereźnica Rustykalna i Szlachecka, Biskowice, Błażów, Brzegi, Brześciany, Bukowa, Barczyce Nowe i Stare, Bylice, Chlewiska, Czaple, Czerchawa, Czukiew, Czyżki, Dąbrówka, Głęboka, Humieniec, Janów, Kalinów (Kaiserdorf), Kornice, Kotowania, Kowenice, Krużyki, Kulczyce Rustyk. i Szlach., Łanowice, Lutowiska, Maksymowice, Mistkowice, Mokrzany, Mrozowice, Nadyby, Neudorf, Olszanik, Pianowice, Piniany, Radłowice, Rakowa, Rogoźno, Sadkowice, Sąsiadowice, Sielec, Sprynia, Spryńska, Strzałkowice, Stupnica, Szade, Torhanowice, Uherce Zapłatyńskie, Waniowice, Więckowice, Wojutycze, Wola Baraniecka, Wola Błażowska, Wola Więckowska, Wykoty, Zarajsko i Zwór. Obszar powiatu rozpada się na: 45,937 ha 93 ar. roli; 17,596 ha 95 ar. łąk; 1,376 ha 66 ar. ogrodów; 10,423 ha 90 ar. pastwisk; 13,518 ha 15 ar. lasów; 192 ha 12 ar. jezior, moczarów i stawów; 3,405 ha 52 ar. innych grun-

tów; razem 92,408 ha 26 ar. Lasy: wysokopienne liściaste 1,893·84 ha, szpilkowe 2,640·08 ha, niskopienne 8·833·61 ha, pastwiska z podrzędnem użytkowaniem drzewa 666·10 ha. Gospodarstwo lasowe systematycznie urządzone obejmuje 4,603·81 ha, nieurządzone 8,763·72 ha. W r. 1880 było w powiecie koni 16,314, bydła rogatego 32,833, owiec 1313, świni 10,894, uli pszczół 1,520. Na jeden klm. kwadr. wypada koni 17·64, bydła rogatego 35·53, owiec 1·42, świń 11·79, uli pszczół 1·63. Na 100 mk. wypada koni 20·59, bydła rogatego 41·45, owiec 1·78, świń 13·75, uli pszczół 1·91. W r. 1880 było w powiecie 15,561 dm. a 79,216 mk., a mianowicie 4,085 dm., 18,352 mk. w okręgu sądu powiatowego Łąka, a 11,476 dm., 60,864 mk. w okręgu sądu powiatowego samborskiego. Według płci było 39,510 mężczyzn, 39,706 kobiet. Na jeden kilometr kwadratowy wypada 86 mieszkańców, na jednę gminę administracyjną 915, na jeden obszar dworski 50. Wedle wyznania było 22,741 rz.-kat., 48,275 gr.-kat., 7,856 izrael., 344 innych wyznań. Na 1000 mk. było 287·08 wyzn. rzym.-kat., 609·41 gr.-kat., 99·17 izrael, 4·34 innych wyznań. Języka polskiego używało 31,421, rusińskiego 45,601, niemieckiego 2,134, innych języków 14 mk. Na 1000 mk. używało języka polskiego 396·9, rusińskiego 576, niemieckiego 26·9, innych języków 0·2. Umiejących czytać i pisać było 8,121 (5021 męż., 3,100 kob.), umiejących tylko czytać 3960 (2116 męż., 1844 kob.). Na 1000 męż. umie czytać i pisać 127·1, na 1000 kob. 78.1; tylko czytać 53·5 męż., 46·5 kob. Według sposobu zarobkowania na 100 mk. zajmuje się rolnictwem 77·14%, górnictwem 0·16%, przemysłem 7·10%, handlem 2·53%, przy komunikacyach ma zajęcie 0·37%, na urzędników, duchownych, nauczycieli, zakłady publiczne, ich rodzinę, domowników i służbę przypada 4·39%, na adwokatów, notaryuszów, architektów, inżynierów i lekarzy 0·34%, na właścicieli domów, rentierów i ich rodziny 0·77%, na robotników ze zmiennem zajęciem, na służbę dochodzącą i ludność niewiadomego zatrudnienia 7·20%. Śmiertelność od r. 1878 do 1885 na 1000 mk.: w 1878 r. 30·7, w 1879 r. 37·7, w 1880 r. 28·7, w 1881 r. 42·9, w 1882 r. 38·0, średnia śmiertelność 37·6, w 1885 r. 38·7 (ob. „Rocznik statystyki Galicyi, wyd. p. Kraj. biuro statyst., Lwów, 1877 r.). Od 1 lipca 1888 r. powiat tworzy osobny okręg szkolny, którego rada szkolna i inspektor okręgowy mają siedzibę w S. Inspektorowi szkolnemu podlega także okrąg rudecki. Oprócz szkół wymienionych przy opisie S. istnieją dwuklasowe szkoły etat. męz. w Biskowicach, Czukwi i Sąsiadowicach (ogółem w powiecie 5), jednoklasowych etat. jest 37 (Babina, Barańczyce, Bilina, Bilinka Mała, Błażów, Brzegi, Brześciany, Bukowa, Bylice, Dorożów, Dublany, Hordynia, Horodyszcze, Humieniec, Kalinów, Kornalowice, Kranzberg, Kulczyce, Łanowice, Łąka, Mistkowice, Mokrzany, Olszanik, Pianowice, Radłowice, Rajtarowice, Rakowa, Rogóźno, Sielec, Strzałkowice, Stupnica, Torczynowice, Uherce, Więckowice, Wojutycze, Wołoszcza, Wykoty), filialnych 14 (Byków, Czerchawa, Dąbrówka, Dublany, Lutowiska, Maksymowice, Mrozowice, Ortyniec, Ozimina, Piniany, Szade, Tatary, Torhanowice i Zarajsko) i niezorganizowana ewangielicka w Burczycach Nowych. Przedsiębierstw przemysłowych jest mało. Młynów 12, a mianowice: jeden parowy w Samborze, dwa wodne amerykańskie (jeden w Samborze, a drugi w Sielcu), a 9 wodnych zwyczajnych. Gorzelni 10 (Barańczyce Wielkie, Biskowice, Bylice, Czaple, Głęboka, Nadyby, Lutowiska, Rakowa, Radłowice i Wojutycze); tartaki wodne w Czukwi i Spryni, tartaki parowe w Głęboce i Winnikach; browary w Uhercach Zapłatyńskich i Głęboce; cegielnie w Głęboce, Maksymowicach i Wykotach; olejarnia w Łące; wapniarka w Spryni. Torczynowice dostarczają wyrobów drewnianych; Dublany i Czukiew drobnych wyrobów tkackich. W okolicach Sambora istniała w poprzednich wiekach warzelnia soli w Sprynce. Długość dróg rządowych w obrębie powiatu wynosi 40.821 klm. Ze Sambora wybiega gościniec wiodący przez Strzałkowice, Waniowice, Torhanowice, Mrozowice i Torczynowice do Raczyny w pow. staromiejskim, w którym to powiecie jedno jego ramię zwraca się ku Przemyślowi a drugie przez Staremiasto, Turkę i przesmyk Użocki do Użoka na Węgrzech. Druga linia wiedzie ze S. przez Babinę, Kalinów, Piniany do Czernichowa w pow. rudeckim i prowadzi w dalszym ciągu ku Lwowu. Trzecia na płd.-wsch. przez Radłowice, Szade, Horodyszcze, Ozimine i Nowoszyce do Bronicy w pow. drohobyckim, a w dalszym ciągu do Stryja. Długość dróg gminnych wynosi 424·812 klm. Kolej żel. wchodzi od zach. z Felsztyna do Głęboki (st. Felsztyn-Głęboka), idzie lewym brzegiem Strwiąża przez Sąsiadowice, Biskowice, Maksymowice i Pianowice, przechodzi przez Strwiąż w Biskowicach, wchodzi do Sambora (stacya) a stąd do Radłowic (most wiodący przez Dniestr), a przyjąwszy kierunek wschodni wchodzi na obszar Kulczyc. Tu przybiera kierunek płd.-wsch., przebiega przez Dublany-Kranzberg (stacya), Prusy (przez Bystrzycę), Byków i Dorożów i wchodzi do Woli Jakubowej w pow. drohobyckim. Kasy pożyczkowe gminne istnieją w Czap-

lach, Czukwi, Horodyszczu, Kotowaniu, Majniczu, Prusiech, Sąsiadowicach, Sielcu, Stupnicy, Tatarach i Wołoszczy. Z zakładów dobroczynnych istnieją zakłady ubogich: w Czukwi, Dublanach, Sąsiadowicach, Strzałkowicach i Wołoszczy.

Samborski obwód obejmował 102 mil kwadr. a graniczył na wsch. z obwodami lwowskim i brzeżańskim, na płd. ze stryjskim, na zach. z sanockim i Węgrami, na płn. z przemyskim. W powiecie tym było 7 miast, 3 mka, 349 wsi. Z obwodu tego powstały dzisiejsze powiaty: samborski, drohobycki, turczański, rudecki i staromiejski. Bibliografia: cyrkuł samborski (dod. do Gaz. lwow., 1872 r., Nr. 92 i 103); Osuszenie moczarów w obw. samb. (Rozmaitości, 1819 r., str. 589); Statystyka obwodu sambor. (Rozmaitości, 1835 r., str. 255); O fabrykach żelaza w obw. sambor. (Przyjaciel ludu, 1843 r., str. 162); Wosk kopalny czyli ozokeryt w Samborskiem (Dod. tyg. do Gaz. lwow., 1853 r., III); Gradobicia w obw. sambor. (Dod. do gaz. lwow., 1862 r., Nr. 11 do 14).

Ekonomia al. starostwo samborskie była własnością korony. W XV i XVI w. trzymali ją w zastawie Odrowążowie, później otrzymała ją Bona jako oprawę i pozakładała tu wiele włości. Następnie wydzierżawiali ją królowie a dzierżawcy nosili tytuł starostów a później administratorów. Według lustracyi z r. 1686 (Rkp. Ossol., Nr. 1255) należały do ekonomii: miasto S., miasteczko Stary Sambor (Staremiasto), miasto Starasól z żupą, żupa drohobycka, nahujowska, kotowska, modrzycka i Kołpecka, a dalej klucz bakiński z wsiami: Babina, Brzegi, Piniany, Kulczyce; klucz zadniestrzański: Czukiew, Strzałkowice, Mokrzany, Sielec, Bereźnica, Dąbrówka i Zwór; klucz medynicki: Medynice, Letnia, Horucko, Bylec, Lipie, Radlicz; klucz liszniański: Lisznia i Niedźwiedza; klucz kołpecki ze wsią Kołpiec; klucz dublański: Dublany, Ozimina, Prusy, Byków, Dorożów, Bilina, Hortynice, Załuże, Litynia, Hruszów, Bronica, Tatary, Łużek, Jakubowa Wola; klucz ulicki: Ulicz, Chłomiec i Dobra; klucz waniewski: Waniewice, Mrozowice, Torczynowice; klucz kupnowski: Kupnowice, Rozdziałowice, Błożew, Szeptycze, Mistkowice, Zarajsko; klucz ternowski: Ternów i Zawadka; kraina wołosiańska: Wołosianka Wielka i Mała, Łasztowka, Świdnik, Jasionka Masiowa i Steciowe, Kondratów, Isaje; kraina lubochorska: Butla i Wysockie, Lubochora, Krzywka, Jaworów, Butelka, Hniła, Husno Niższe i Wyższe, Borynia, Jabłonów, Żupanie, Wyzłów i Dniestrów, Kliwiec; kraina rozłucka: Wołcze, Żukotyn, Dniestryk Bukowy, Rozłucz al. Borysowa Wola, Przysłup, Szumiacz, Jabłonka Niżna, al. Czarnieckiego, Jabłonka Dubowa, Turecka Metenczyna i Stopusiańska, Rypiana, Smereczka; kraina ilnicka: Ilnik, Ilnik Ziemiański, Bachnowata, Radycz, Zawadka, Zadzielsko, Krzywe, Krasne, Byków, Mołdawsko, Suchy Potok; kraina podbuzka: Podbuż, Rosochacz, Myta, Dołżki, Stronna, Sprynia i Sprynka, Nahujowice i Łukawica, Smolna, Załokieć, Opoka, Bystrzyca, Jasienica; kraina gwozdecka: Hołowieckie, Gwoździec, Wyciow, Dniestryk Kołowiecki, Zdzianna, Strzelbice, Bylicz, Wołoszynowa Wola, Tycha, Potok Wielki, Lenina Wielka, Nanczułka, Tysowica, Leninka Mała, Jasienica Zamkowa, Strzyłki, Łopuszanka, Niedzielna, Suszyca, Wola Koblańska, Kobło Stare i Łużek; kraina Lipecka: Łomna, Michnowiec, Mszaniec, Grąziowa, Płoskie, Galówka, Bystre, Łopuszanka, Lipie, Charczów. Jako oderwane od ekonomii wymienia lustracya: Czerchawa i Olszanik (w kluczu zadniestrzańskim), Smocza i Smocza Wolnica (w krainie ilnickiej). W aktach grodz. i ziems., tudzież innych źródłach, spotykamy następujący poczet starostów i administratorów: Staszko z Dawidowa (1422 r.); Włodko al. Włodek (1425); Piotr ze Sprowy Odrowąż (1430—1449); Jan Odrowąż (1466—1469); Stanisław ze Sprowy Odrowąż (1530—1536); Rafał Czosnowski (1539); Jan Starzechowski (1553); Jan z Mielca, marsz. w. kor. (1559); Jan Starzechowski (1565—1568); Piotr Boratyński, Stanisław Herburt z Fulsztyna (1569—1584); Piotr Slostowski (1585); Jerzy z Wielkich Kończyc Mniszech (1588—1611); Mikołaj Daniłowicz (1615); Samuel Koniecpolski (1628); Ligęza de Bobrek (1629); Jan Mikołaj Daniłowicz (1645); Bogusław Leszczyński (1648—1653); Stanisław Skarszewski (1656—1663); Adam z Rudnik Biskupski (1663); Stanisław Wojna (1667); Wawrzyniec Wodzicki i Adam Kotowski (1668); Albert Tomisławski (1672); Stanisław Skarszewski (1674—1678); Andrzej Rzeczycki (1679); Konstanty z Radochoniec na Nieczujowie Wapowski (1702); baron Blumenthal (1722); hr. Nostiz Trzewiecki (1748); Jan Aksak (1763); Piotr Celestyn z Rokszyc Zapolski (1766); baron de Gartenberg Sadogórski (wydzierżawił ekonomię w r. 1768 na 6 lat). Po 1772 r. zajął rząd austryacki wszystkie dobra stołowe samborskie. Bibliografia: „Inwentarz pożytków ststwa sambor., które się pokazały r. 1568 po zejściu starosty miejsca tego Starzechowskiego, wojew. podolskiego“ (w Metryce litewskiej, ob. Ptaszycki „Opisanie knig i aktow litewskoj metryki“, Petersburg, 1887 r., str. 166); „Inwentarz ekonomii sambor. spisany po śmierci Stanisława Herburta z Fulsztyna, kasztelana lwow., star. sambor., 1585 r.“ (Rkp. biblioteki

w Podhorcach); „Lustracya ekon. samb. z r. 1686“ (Rkp. bibl. Ossol., Nr. 1255); „Ekstrakt inwentarza ekon. samb. z r. 1760“ (Rkp. bibl. Ossol., Nr. 1632); „Ekonomia samb. według inwentarza z r. 1768“ (Czemeryński, O dobrach koronnych, Lwów, 1870 r., str. 174 nn.); „Regestrum privilegiorum capitaneatus Samboriensis“ (w Metr. litewsk., ob. Ptaszycki, l. c., str. 166); „Dokumenta dotyczące ekon. samb.“ (Dod. do gaz. lwow., 1872 r., t. I, str. 44, 102, 163, 237 i t. II, str. 57); „Rewizya praw i przywilejów ekon. sambor.“, (Dod. do Gaz. lwow., 1872 r., t. I, str. 153, 231, t. II, str. 51, 114, 183, 242, i t. III, str. 51). *Ludwik Dziedzicki.*

Sambor al. *Samboria*, jedna z nazw dawnych Peplina (ob.).

Samborek, wś, pow. wielicki, na praw. brzegu Skawiny, u jej ujścia do Wisły, 1·5 klm. na płn. od Skawiny. Leży w równinie przerzniętej przez pot. Rzepnik. Wieś ma 53 dm. i 284 mk.; 276 rzym.-kat. i 8 izrael. Obszar więk. pos. (funduszu religijnego) ma 66 mr. roli, 35 mr. łąk, 54 mr. pastw. i 16 mr. lasu; pos. mn. 144 mr. roli, 44 mr. łąk, 20 mr. pastw. i 1 mr. lasu. Dawna własność opactwa tynieckiego. W r. 1581 (Pawiński, Małoy.) był tu 1 komorn. z byd., 1 rzemieśl. i 4 chłopów na ćwierciach roli. Graniczy na płn. z Tyńcem, na wsch. z Sydziną, na zach. z Kopanką. *Mac.*

Samborka al. *Sambor* al. *Gorzyczanka*, rzeczka, bierze początek ze sadzawki pod wsią Pęchów, w pow. sandomierskim, i płynie kręto przez Adamowice, Przybysławice, Byszów, Janowice, Chrobrzany, Gorzyczany, Samborzec Mały, Zajezierze, Ostrołękę, Zawierzbie i pod Koćmierzowem wpada do Wisły z lew. brzegu, ubiegłszy 23 wiorst.

Samborka, niem. *Zamborster Fliess*, *Zamburka*, rzka, lewy dopływ Plitnicy, bierze początek pod Pniowem (Pinnow), w pow. szczecinkowskim, na płd.-zach. od Raciborza, oblewa wś Samborz i uchodzi na płd.-zach. od Jastrowia do Plitnicy (ob. Pow. wałecki, Calliera, str. 48). *Ks. Fr.*

Samborówka, część Czerniłowa Ruskiego, pow. tarnopolski.

Samborowszczyzna, os., pow. suwalski, gm. i par. Przerośl, odl. od Suwałk 25 w., ma 3 dm., 13 mk.

Sambory 1.) wś i fol., pow. augustowski, gm. Balla Wielka, par. Hoża Sylwanowce, r. g. Sopoćkinie, odl. od Augustowa 58 w.; wś ma 3 dm., 36 mk.; folw. 2 dm., 13 mk. W 1827 r. było 11 dm., 74 mk. W 1882 r. folw. Sambory lit. A. rozl. mr. 264: gr. or. i ogr. mr. 185, łąk mr. 34, pastw. mr. 3, lasu mr. 28, zarośli mr. 6, nieuż. mr. 7; bud. mur. 1, z drzewa 3; płodozmian 6-polowy. Folw. S. lit. B. rozl. (1887 r.) mr. 130: gr. or. i ogr. mr. 99, łąk mr. 10, pastw. mr. 3, lasu mr. 16, nieuż. mr. 2; bud. z drzewa 7. 2.) **S.** *Bukowo*, wś nad rz. Biebrzą, uchodzącą w pobliżu do Narwi, pow. łomżyński, gm. Borzejowo, par. Wizna (o $^1/_2$ mili). Mieszka tu drobna szlachta. W 1827 r. 16 dm., 94 mk. Stare zamczysko, nieznanego początku.

Samborz al. *Szamborz*, wś i fol., pow. płocki, gm. Ramutówko, par. Święcieniec, odl. o 10 w. od Płocka, ma 3 dm., 125 mk., wiatrak. W 1827 r. 8 dm., 54 mk. Fol. S. rozl. mr. 487: gr. or. i ogr. 390, łąk mr. 20, pastw. mr. 5, lasu mr. 63, nieuż. mr. 9; bud. mur. 1, z drzewa 12; płodozmian 7-polowy; las nieurządzony. Wś S. os. 13, z gr. mr. 10.

Samborz, ob. *Sambor*.

Samborz 1.) niem. *Zamborst Koeniglich*, wś kośc. w Pomeranii, pow. szczecinkowski, nad Samborką, na zach. od Jastrowia. Należała dawniej (mapa Zanoniego) do pow. wałeckiego, w regestr. pob. nie wykazana. Ma 1009 ha; 1885 r. 43 dm., 81 dym., 413 mk., 410 ew., 3 kat. 2.) **S.**, niem. *Adelig S.*, dobra ryc., tamże, 241 ha; 1885 r. 4 dm., 6 dym., 46 mk., 2 kat., 44 ew. *Ks. Fr.*

Samborze, część zamku koźmińskiego, w pow. krotoszyńskim, w dok. z r. 1518.

Samborzec, w XIII w. *Samborech*, wś i fol., pow. sandomierski, gm. i par. Samborzec, odl. od Sandomierza 8 w., posiada kościół par. murowany, dom przytułku (fundusz?), urząd gm., ma 65 dm., 327 mk. W 1827 r. było 40 dm., 233 mk. Dobra S., oddzielone od dóbr rządowych Sandomierz, ukazem z 1835 r. nadane jako majorat generał-lejtnantowi Prianiszników, składały się w 1854 r. z fol.: Samborzec, Stodoły, Grocholice, Łopata i Kunice, wojtostwa Bordechów (rozległość niewykazana w księgach hypot.). W skład dóbr wchodziły: wś S. os. 30, z gr. mr. 362; wś Stodoły os. 72, z gr. mr. 1347; wś Żyć Samborska os. 25, z gr. mr. 378; wś Kunice os. 12, z gr. mr. 247. Paulus comes de Samborech uposażył klasztor cystersów w Koprzywnicy. Wymienia go dokum. Leszka, ks. krakowskiego, wyd. 1284 r. (Kod. Małop., III, 155). W połowie XV w. stał tu kościół murowany p. w. św. Trójcy, założony przez Pawła comesa z Samborca. Plebanem był Szymon a dziedzicem Warsius i Jan h. Rawa. Pleban miał dom osobny, ziemię, ogrody i gaje, łąkę zwaną Kierz i karczmę, z której czynszu płacono jedną grzywnę. Należała także do plebana część jeziora biskupiego między Złotą i Zajezierzem, sadzawka i jedna zagroda. Był we wsi folwark rycerski, 6 łan. km., karczma z rolą, z których dziesięcinę, wartości 15 grz., dawano pleb. w Samborcu. Folw. rycerski dawał także dziesięcinę (Długosz, L.

B., II, 316, 318, 354, 434). Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1578 wś królewska, miała 7 osad., 3 1/2 łan., 3 zagr., 2 kom. (Pawiński, Małop., 165). Obecny kościół pochodzi z 1728 r. S. par., dek. sandomierski, 1712 dusz. S. gm. ma 685 dm. (4 mur.), 4417 mk. i 10,968 mr. obszaru, w tem 5191 dwor. Na obszarze gminy dwa jeziora, mające 60 mr. obszaru. Sąd gm. okr. I i st. p. w Sandomierzu. W skład gm. wchodzą: Andruszkowice, Bogorya, Bystrojowice, Górki, Gorzyczany, Koćmierzów, Łojowice, Malice, Milczany, Ostrołęka, Pocieszka, Samborzec, Skotniki, Szewce, Śmiechowice, Wiclogóra, Zajezierze, Zawierzbie, Złota, Żyć i Żuków. *Br. Ch.*

Sambowitz al. *Sembowitz*, 1345 *Sambowicz*, 1360 *Sambicz*, zapewne *Zębowice*, *Zębice*, wś, pow. wrocławski, par. ew. Sillmenau, katol. św. Katarzyna. W 1842 r. 19 dm., sołtystwo, 158 mk. (39 katol.). Własność szpitala św. Ducha we Wrocławiu.

Sambriczen al. *Sambritze* (*Ząbrzyca*), jezioro w ziemi puckiej, w przyw. z r. 1365 (Dregera odpisy w Peplinie, 55); ob. *Gdynia* i *Reknica*. *Kś. Fr.*

Sambroński, potok w Beskidach, hr. szaryskiem, ob. *Kuligóra*.

Samczyki, w dokum. *Samczyńce*, wś nad rz. Słuczą, pow. i okr. pol. starokonstantynowski, na pograniczu nowogradwołyńskiego, gm. S., o 13 w. od m. pow. Posiada kaplicę kat. par. Starokonstantynów, cerkiew paraf. murowaną, młyny, 95 dm. (w 1867 r.).

Samczyna, grupa zabudowań w Toporowcach, pow. czerniowieckim. Por. *Sawczyna*.

Samczyńce 1.) w dokum. także *Snitynka*, wś rząd. przy ujściu rzki Horodni do Bohu, pow. bracławski, na pograniczu hajsyńskiego, okr. pol. i sąd Niemirów, gm. Monastyrskie, par. Bracław (o 11 w.), ma 97 osad. Wchodziła w skład sstwa bracławskiego. Podług lustracyi kaszt. Humieckiego z 1615 r. była wsią od trzech lat nowo osiadłą. „Jest w niej ludzi osiadłych 15, którzy nie dają nic ratione libertatis, której im pozwolono do lat 40“ (Jabłonowski, Lustracye, 70). 2.) **S.**, sioło, pow. starokonstantynowski, na pograniczu pow. latyczowskiego i lityńskiego, na płd.-wschd od mka Kuźmina, w 1867 r. 88 dm. 3.) **S.**, ob. *Samczyki*. *J. Krz.*

Samec, ob. *Samiec*.

Samek Gusnarowski, grupa zabudowań w Marklowicach Dolnych (Nieder-Marklowitz), pow. frysztacki.

Samelucken 1.) dobra, pow. pilkałowski, st. p. Szyrwint, 8 dm., 34 mk., 79 ha. 2.) **S.**, wś nad rzką Romintą i przy drodze żel. z Królewca do Gąbina, pow. gąbiński, st. p. Walterkehmen; 40 dm., 204 mk.

Samenkeli, zaśc., pow. trocki, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra, hr. Ołsufjewa, Hanuszyszki, o 8 w. od gminy, 12 dusz rewiz.

Samerdaj-Rast, wybud. na pol.-prus. Mazurach, pow. szczycieński, przy Pasymiu; 1 dm., 12 mk.

Samhłaj, rozległe błota w pow. horodnickim i czernihowskim gub. czernihowskiej, w pobliżu błota Łopatyńskiego.

Samhorodek al. *Samhorodok*, mczko przy ujściu Desenki do Desny, pow. berdyczowski, w 3 okr. pol., gm. S., o 45 w. od Berdyczowa, ma 2240 mk. Podług Pochilewicza w 1863 r. było tu 1040 mk. praw., 375 katol., 261 żyd.; 3416 dzies. ziemi. Cerkiew Bohosłowska, drewniana, zbudowana w 1851 r. na miejscu dawnej. Do par. praw. należy wś Łopatyn (o 7 w.). Kościół katol. par. p. w. św. Wincentego a Paulo, z muru wzniesiony w 1822 r. przez Kopczyńskich. Gleba żyzna, czarnoziemna. Od dawna S. wchodził w skład dóbr pohrebyskich i należał z kolei do ks. Zbaraskich, ks. Wiszniowieckich, ks. Radziwiłłów i Morawskich. Od tych ostatnich kupił to mczko Prot Potocki, wwda kijowski, dziedzic klucza machnowieckiego (ob. Machnówka), ale gdy zbankrutował, S. drogą kupna przeszedł do Kopczyńskich. Obecnie właścicielem jest Stanisław Rebinder. Jest podanie, że za dawnych wieków było tu dwa miasta: jedno greckie za rz. Desną, składające się z 50 dm. i cerkwi greckiej, a drugie żydowskie. Miasto to miało zameczek, opasany z trzech stron rz. Desną, i drugą mniejszą, Postoł zwaną; z czwartej zaś strony była fosa, która sprowadzała wodę z rzeki. Obok tego opowiadają, że to miasto wraz ze Zbarażem opierało się Tatarom, w końcu spalone i zrabowane zostało, a cała ludność wyszła za Dniepr. Po spaleniu S. była w okrąg pustynia i dzikie konie pasły się, od czego niedaleko wsi Łopatyna jest dotąd stojło zowiące się „dzikich koni“. Wieliczko opowiada, że w 1651 Przyłuka i S. były przez jakiegoś czarodzieja Polaka, który przyszedł tu z wojskiem, doszczętnie zniszczone (t. I, str. 128). Za władania Morawskich były tu magazyny murowane. Prot Potocki na gruntach S. osiedlił w 1791 r. Holendrów i wydał im następujący przywilej, potwierdzony przez Stanisława Augusta. „Prot na Złotym Potoku Potocki, wwda kijowski, orderów Orła białego i św. Stanisława kawaler, dóbr Machnówki i Samohorodka z przyległościami dziedzic, nadaję bez żadnej poprzedniczej summ kapitalnych opłaty, grunta za Machnówką leżące, przynależne teraz do Samohorodka, a odtąd Michalin nazywać się mieć chcący, Hollendrom mennonistom z ich następcami prawem wiecznego czynszu. Grunta tego Michalina zaczynają się u węgła granic gruntów kumanowieckich, schodzących się tamże ze stepem

wsi Czereposzyniec i z traktem na Samohorodek Niemierowskim, leżą między tymże traktem i Wielką Rudą i ciągną się od rzeczonego węgła, wzdłuż tegoż traktu, aż do gruntów ornych Samohorodeckich. U samohorodeckich ornych gruntów zwracają się do tegoż traktu w lewo, i ciągną się aż do futorów samohorodeckich, po nad któremi idą aż do futoru teraz przez Imci Pana Zwierzchowskiego posiadanego, to z strony jednej; z drugiej zaś strony ciągną się po nad wzwyż rzeczoną Wielką Rudą aż do tego futoru Imci Pana Zwierzchowskiego. Z tych to gruntów położenia swego dopiero opisanych wydzielono będzie rzeczonym mennonistom przez geometrę przysięgłego, kosztem skarbu mego sprowadzić się mającego, tyle ile każda familia z osobna, lub całe mennonistów zgromadzenie, porządkiem objąć zechce, w przeciągu 2 lat, licząc od mies. kwietnia roku teraźn. 1791. Wydział zaś gruntów ma być zaczynany od wspomnionego węgła granic gruntów kumanowickich, każda familia obejmie grunt podług możności, niemniej jednak jak po morgów 18, po 300 prętów kwadr. mających, ani więcej jak po 3 włóki miary chełmińskiej. Dla każdej familii ofiaruję na sprowadzenie się do Machnówki albo do Michalina po zł. 100 i to jej daruję. Na fundusz dla ich kaznodziei, na cmentarz, kościół i szkołę zgromadzenia rzeczonych mennonistów, grunt w rozległości morgów 30 wydzielam, i bez opłacania czynszu na wieczne czasy im nadaję. A dla tegoż kaznodziei co rok po zł. 250 przez pierwsze dwa lata sposobem darowizny ofiaruję, i nadto na wystawienie ich kościoła skarb mój pożyczy zgromadzeniu zł. 3000 bez procentu do lat 3, a po wyszłych 3 latach, w następujących trzech tę pożyczkę zgromadzenie równemi częściami wypłaci etc. etc.". Po wprowadzeniu ogólnej powinności wojskowej, koloniści ci, sprzedawszy grunta swe Czechom, wynieśli się wszyscy z kraju. Dziś jest tu st. Holendry na drodze żel. kijowsko-odeskiej. Parafia katol., dekanatu berdyczowskiego, ma 2681 wiernych i kaplicę w Łopatynie. Gmina składa się z 11 okr. wiejskich (starostw), obejmuje 18 miejsc zamieszkałych (w tej liczbie mko S., 2 fermy i 4 karczmy), liczących w ogóle 1512 osad, 9393 mk., 18,034 dzies. ziemi (6514 włośc., 11,165 dwor. i 355 cerkiew.). *Edward Rulikowski.*

Samhorodek 1.) wś u źródeł rz. Tulczynki, dopł. Sielnicy, pow. bracławski, okr. pol., sąd i st. pocz. Tulczyn (o 11 w,), gm. Żórawlówka, par. kat. Kopijówka, w pobliżu linii dr. żel. kijowsko-odeskiej, pomiędzy st. Wapniarka i Jurkówka. Ma 139 osad, 684 mk., 2613 dzies. ziemi włośc. (z Żórawlówką), 74 cerkiewnej; dworskiej w całym kluczu tulczyńskim 10,916 dzies. Cerkiew p. w. św. Paraski, wzniesiona w 1858 r. Do par. praw., mającej 1881 wiernych, należy Wapniarka i słobódka Copówka. Dziedzictwo niegdyś Potockich, należy obecnie do Udiełów. 2.) **S.**, wś nad rzką Łebedinką, pow. czerkaski, w 3 okr. pol., gm. Taszłyk (o 3 w.), o 46 w. od Czerkas, ma 993 mk. (w 1863 r. 742 mk.), 444 dzies. ziemi włośc. i 1229 dz. dworskiej; cerkiew p. w. św. Mikołaja, drewniana, wzniesiona w 1856 r., na miejsce dawniejszej z 1776 r. Własność dawniej hr. Samojłowa, od którego w 1806 r. kupił Stefan Bogojewski, od 1841 r. córki jego Nadziei Albrandt. 3.) **S.**, wś nad rz. Berezianką, pow. skwirski, w 1 okr. pol., gm. Worobiówka, o 12 w. od Skwiry, przy dr. pocz. do Lipowca, ma 1615 mk. Podług Pochilewicza było tu około 1863 r. 1920 mk. prawosł., 210 katol. i 204 żydów. W 1741 r. S. miał 80 chat i do 500 mk. Cerkiew p. w. Podwyższenia Krzyża św., wzniesiona w 1741 r., na miejscu spalonej w 1740 r., uposażona jest 54 dzies. ziemi. Pod wsią na wyniosłem miejscu nad ruczajem znajdują się ślady dawnego zamczyska. W 1736 r. wś należała do ks. Jana Wiszniowieckiego, kaszt. krakowskiego. W 1863 r. posiadali tu: Julian Popowski 2611 dzies. i 267 dusz rewiz.; Jakub Żurakowski 1800 dzies. i 105 dusz; Dorota Podgórska 539 dzies. i 126 dusz; Anna Sokołowa 195 dzies. i 41 dusz oraz Jacek i Wacław Pilawscy 539 dzies. i 79 dusz rewiz. Znajduje się tu st. pocz. na trakcie z Kijowa do Lipowca, o 24 w. od Machnówki a 40 w. od Lipowca. *Dr. M.—J. Krz.*

Samica 1.) dawna nazwa (w języku flisów) dzisiejszej gdańskiej Wisły, t. j. lewej odnogi, tworzącej jej główne koryto, podczas kiedy Wisłę Elbląską mianowali Łachą, jak nas poucza Klonowicz we Flisie: ...iż Wisła dwojaka: Jedna Samica, druga Łacha, nowym co ciecze rowem. 2.) **S.**, strumień, dopływ Łagowicy, w pow. opatowskim. 3.) **S.**, rzka w pow. krasnostawskim, ob. *Bychawka.*

Samica 1.) rzeczka, prawy dopł. Baryczy, ob. *Orla.* 2.) **S.**, rzeczka, lewy dopł. Kopanicy Polskiej (dopł. Baryczy), powstaje w Tarchalinie pod Bojanowem, w pow. krobskim, płynie ku wschodowi na Gościejewice, gdzie zwraca się ku północy i minąwszy Zawady uchodzi w Poniecu. Długość biegu około 10 klm. (ob. Kod. Wielkop., n. 925 pod r. 1309). 3.) **S.**, rzka, lewy dopł. Obry, powstaje w lasach Trzebani, o 5½ klm. na płn.-wschód od Leszna, w pow. wschowskim; płynie od płd. ku płn. na Trzebanią i Osieczną, gdzie z lew. brzegu przyjmuje strugę od Klonówca; łączy jez. Osieckie, Drzęczkowskie, Witosławskie, Wojnowickie, Jezierzyckie i Wonieskie; przed jez. Drzęczkowskim zasila się z lew. brzegu

strumieniem Żakowskim, a wypływając z tego jeziora wchodzi do pow. kościańskiego. Uchodzi w pobliżu Gryżyny, o $5^1/_2$ klm. na płd.-wschód od Kościana, wśród łęgów nadobrzańskich. Długość biegu około 20 klm. 4.) **S.**, rzka, prawy dopływ Obry, wypływa ze stawu bielewskiego, między Osowem a Lubiniem, o 7 klm. na wschód-południe od Krzywinia, w pow. kościańskim; ubiegłszy $1^1/_2$ klm. wpada do jez. Żelazno, z którego wypływa w osadzie t. n. i w kierunku płd.-wschod. płynie do Stankowa, gdzie o $7^1/_2$ klm. na zach.-płn. od Gostynia wpada do Obry. Długość biegu od Żelazna do ujścia około 3 klm. W r. 1392 opat lubiński przekazując sołectwo w Żelaźnie braciom Rożnowi i Zbilutowi, nadał im całą tę rzeczkę. 5.) **S.**, rzka, dopł. Ochli, z którą wpada do Orli. Tak zwaną też jest Rdząca w dypl. wielkopolskich z r. 1303 (ob. Kod. Wielk., n. 863). 6.) **S.** al. *Baryczka*, rzka, prawy popł. Ołoboczki (dopł. Prosny), bierze początek pod Zbękami, o 2 klm. na płd.-wschód od Miksztata, w pow. ostrzeszowskim; płynie od zach. ku wschodowi na Drożdżyny i Wędzioch, gdzie zwraca się ku północy i oblewa Masłowszczyznę i Gozdowskie pustkowie, Kaliszkowice Kaliskie, Kaliszkowice Ołobockie i Namysłaki, poniżej których wchodzi do pow. odolanowskiego. Rozgranicza na przestrzeni $2^1/_2$ klm oba te powiaty i łączy się z Strzyżewką, z którą zdąża do Ołoboczki; uchodzi wprost Sławina, o 2 klm. na zachód od Ołoboku. Od źródeł do złączenia z Strzyżewką zowie się właściwie Samicą; nazwę Baryczki wzięła od Baryczy, która tu niegdyś zlewała się z Ołoboczką i Prosną. U źródeł swoich pędzi hutę szklaną przedborowską, a w dalszym biegu młyny: Kaliszkowicki, Rachutę i Krucz. Długość biegu około 20 klm. Ob. *Strzyżewka*. 7.) **S.** al. *Niesób*, niewłaściwie *Janicą* zwany, rzka, lewy dopł. Prosny, powstaje w Turkowie na Szlązku. Płynie od zach. ku wschodowi; oblewa Bralin, Kępno, Baranów, Jankowy i Kuźnicę-Skakawę; do pow. ostrzeszowskiego wchodzi pod Osinami, minąwszy młyn Szumski. Z lewego brzegu przyjmuje: a) odpływ stawu Lipnickiego, zasilony strugą od Mielęcina, z pow. ostrzeszowskiego; b) strumień, który powstaje na Szląsku pod Zmyśloną Parzynowską, oblewa Mielęcin, Szklarkę Mielęcką, Juliankę i Hipolitpol, wpływa znów do Szlązka pod karczmą Samulką, i zasilony z lewego brzegu strugami przybyszewskiemi, uchodzi pod młynem Szumskim; c) Rzetnię, która powstaje pod Parzynowem, oblewa Rzetnię i Osiny, obraca młyn Korzeń i uchodzi w pobliżu Kępna; d) strugę Krążkowską w Baranowie i e) Świbę, płynącą z Kierzna na Świbę i Donaborów, pod młynem Niesobem. Z praw. brzegu przyjmuje strugę Nieprosińską, między Turkowem i Bralinem na Szlązku i płynący od Borówna na Grębanin i Lisiny strumyk w Baranowie. S. czyli Niesób obraca wspomniany już młyn Szumski na Szlązku, tudzież młyny Niesób i Dzięcioł w pow. ostrzeszowskim; uchodzi naprzeciw Wieruszowa, w pobliżu kaplicy św. Rocha. Długość biegu około 23 klm. W r. 1233 odbył się nad tą rzeczką zjazd dostojników w obec Władysława Odonicza, Pawła, bisk. poznańskiego, Sędziwoja, kaszt. kaliskiego, Godzisława, wojskiego i innych dostojników; Rożek, syn Dzierzykraja, nadał wtedy wś Rzetnię klaszt. lubiązkiemu. Przed r. 1793 rozgraniczała pow. ostrzeszowski od wieluńskiego. Rzeczka ta swą nazwę Niesób nadała herbowi Niesobia, do którego należały rodziny z Ostrzeszowskiego, jak Doruchowscy z Doruchowa, Kępińscy z Kępna, Kierzyńscy z Kierzna i Mijomscy z Myjomic. Ob. *Janica*. 8.) **S.**, rzka, lewy dopł. Warty, powstaje u stóp wyżyn skrzyneckich, o 8 klm. na wschód-południe od Buku, w pow. poznańskim; obraca młyn Tomicki i wpływa do jez. Tomickiego, połączonego przekopem od północy z jez. Niepruszewskim. Wydobywszy się pod Mirosławkami z jez. Tomickiego, łączy je z jez. Krąplewskiem, Witobelskiem, Łódzkiem i Demańczewskiem, z którego wypływa pod Demańczewem; tu zmienia swój kierunek płd., płynąc ku wschodowi, łączy się pod Krośnem z Mosinką i z nią uchodzi do Warty poniżej Mosiny, naprzeciw Rogalinka. S. oblewa Krąplewo i Stęszew; inne osady leżą nad wybrzeżami jezior wymienionych powyżej. Długość biegu około 20 klm. Przed kopaniem kanałów obrzańskich płynęła Mosinka od Modrza na Wronczyn, Zaparcin i Srocko Małe. Ob, *Mosinka*. 9.) **S.** al. *Sama*, *Główna* w r. 1569, rzka, lewy dopł. Warty, powstaje pod Sierosławiem, o 12 klm. na wschód-płn. od Buku, w pow. poznańskim; płynie od południa ku północy; ubiegłszy 3 klm. wpada w Lusówku do jez. Lusowskiego, które łączy z jez. Jankowickim, Gajskiem. Kiączyńskiem i Radzyńskiem; odtąd płynie łąkami na Myszkowo, Przyborów, Przyborówko, Gałowo, Szamotuły, Szczuczyn, Grabowiec i Piotrków, poniżej którego wchodzi do lasów obrzyckich, zwraca się ku płn.-zach., obraca młyny: kobylnicki i obrzycki i uchodzi w Obrzycku. Zasilana drobnemi strugami, rozramienia się powyżej Szamotuł, płynąc zach. ramieniem na Gałowo, Śmiłów, Szczepanków i Kluczewo; tu łączy się z Ostrorożanką, z którą ramię to uchodzi także do Warty. 10.) **S.** al. *Siodmica*, rzka, lewy dopł. Warty, wypływa z jez. Kiekrz, pod os. t. n., o 12 klm. na płn.-zach. od Poznania, w pow. poznańskim; płynie ku płn. na Pa-

włowice, Bytków, Sobotę i Rostworowo, gdzie wchodzi do pow. obornickiego i rozdziela się na dwa ramienia, z których zachodnie oblewa Sepno i Nieczajnę, a wschodnie Zielątków, Wargowo i Kowalewko. Między Objezierzem a Ślepuchowem łączyły się te ramiona w jez. Objezierskiem, które już dziś nie istnieje, i wspólnem korytem wypływały pod Żukowem. Odtąd płynie S. na Urbanie, Chrustów, Niemieczkowo i os. młyń. Ruks, gdzie wpada do Warty, naprzeciw Kiszewa, o 10 klm. na zach.-północ od Obornik. Długość biegu około 24 klm. *E. Cal.*

Samica, rzeczka w pow. niborskim, lewy dopł. Omulewa (ob.)

Samica, struga pod wsią Krzanowice, w pow. kozielskim.

Samice al. *Samity*, w spisach urzęd. *Sanice*, w XVI w. *Samycze*, wś nad rz. Rawką, pow. skierniewicki, gm. Skierniewka, par. Skierniewice (odl. 6 w.), posiada szkołę początkową, 350 mk., 863 mr. Wieś należąca poprzednio do księstwa łowickiego, obecnie rozkolonizowana. Gleba w połowie żytnia a w połowie sapy. Oprócz rolnictwa ludność produkuje kaszę jęczmienną. Wieś graniczy z Miedniewicami, leży przy trakcie ze Skierniewic do Mszczonowa. W XVI w. jest to wś należąca do dóbr stołowych arcyb. gnieźn. Nie było ni łanów sołtysich ni folwarku. Dziesięcinę należącą do arcyb. gnieźn. ustąpił Zbigniew Oleśnicki arcyb. w zamian za folwark proboszczowski w Skierniewicach (Łaski, L. B., II, 275).

Samie, rumun., pow. lipnowski, ob. *Czarne.*

Samiec 1.) rzeczka w pow. proskurowskim, prawy dopływ Bohu. Bierze początek pod grzbietem podolskim około wsi Rezuliniec, płynie z zachodu ku wschodowi tworząc 4 stawy; mija wsie Kudryńce, Malinicze, Różycznę, przepływa jez. Dubowe, mija wś Knyszkowce, przepływa jez. Rakowe i poniżej wioski Rakowej uchodzi do Bohu, ubiegłszy $2^1/_2$ mili. 2.) **S.**, rzeczka w pow. uszyckim, ob. *Samiecwoda.* 3.) **S.**, rzeczka w pow. lityńskim, prawy dopływ Wytekły, ma źródła we wsi Smiałej, płynie z północy na południe przez wś Petrykowce i Czepiele, poniżej której ma ujście. 4.) **S.**, staw pod wsią Pilawce (ob.). 5.) **S.**, rzeczka w pow. berdyczowskim, dopływ rz. Hopczycy (dopł. Rosi), do której uchodzi we wsi Horodek. 6.) **S.**, rzeczka w pow. skwirskim, lewy dopływ Rosi. 7.) **S.**, rzeczka, dopływ Hniłopiaty. 8.) **S.**, rzeczka, dopływ rz. Rosochowatej al. Małego Sonika (pr. dopł. Sobu). *X. M. O.*

Samiec al. *Samec*, potok, powstaje we wsi Styberówce, pow. brodzki, a opłynąwszy od wschodu wś Wierzbowczyk, wpada poniżej do Seretca, dopływu Seretu górnego. Przy ujściu potoku rozlewał się dawniej staw, dziś zamieniony na moczarowate łąki. Długość biegu 5 klm. 2.) **S.**, potok, bierze początek w płn.-zach. stronie wsi Szył, pow. zbaraski; płynie na płd.-wsch. przez Szyły, Lisieczyńce, Szelpaki, Suchowce i Nowesioło. Tu zwraca się na płd., przepływa Koziary, gdzie zabiera wody pot. od Hnilic, następnie w biegu płd.-wschd. mija Hołoszyńce i Medyń; zabrawszy w Skorykach pot. Walczek od pr. brzegu, wykręca się na wschód i pod nazwą Młyńskiego pot. w Pieńkowcach uchodzi do Zbrucza od praw. brzegu. Długość biegu 23 klm. Zasila stawy w Szelpakach, Suchowcach, Nowymsiole, Koziarach, Hołoszyńcach, Medyni, Skorykach. 3.) **S.**, potok, wytryska na obszarze Stryjówki, koło chat „Czahary", w pow. zbaraskim; przepływa wś Jacowce, Klebanówkę, Korzyłówkę, następnie mija Rosochowaciec (pow. skałacki), gdzie od praw. brzegu przyjmuje potok t. n., wreszcie opływa Supranówkę, Podwołoczyska, Zadniszówkę i w Mysłowej uchodzi do Zbrucza od praw. brzegu. Zasila stawy w Klebanówce, Supranówce i Podwołoczyskach. Wypłynąwszy ze stawu w Podwołoczyskach rozdwaja się, północne ramię płynie wprost na wschód do Zbrucza granicą Podwołoczysk i Zadniszówki, ramię zaś lewe, dążąc na płd. przez Zadniówkę, dzieli się znowu na dwa: północnem uchodzi w Zadniówce do Zbrucza, południowem zaś w Mysłowej. Długość biegu 22 klm. Źródła leżą 356 mt. npm.; poziom wody powyżej Jacowiec 316 mt.; staw dolny w Klebanówce 293 mt.; ujście 273 mt. npm. Od Rosochowaćca począwszy wzdłuż strumienia ciągnie się tor dr. żel. Karola Ludwika aż do granicy Galicyi. *Br. G.*

Samiecwida, mała rzeczka w pow. uszyckim, lewy dopływ Studziennicy (Studenicy); bierze początek powyżej wioski Lipiny, płynie od wschodu na zachód, mija tę wioskę i uchodzi do Studzienicy. *X. M. O.*

Samiły al. *Stary Szlanów*, wś i fol., pow. maryampolski, gm. Poniemoń Pożajście, par. Poniemoń, odl. od Maryampola 59 w., ma 17 dm., 260 mk., młyn wodny. W 1827 r. było 16 dm., 124 mk.

Samin, jezioro w pow. brodnickim, pomiędzy wsiami Samin i Radoszki.

Samin, dok. 1327 *Semin*, *Semmin*, *Semyn*, 1543 *Samino*, wś, pow. brodnicki, st. p. Bartniczki, par. kat. Radoszki. Leży nad jeziorem t. n. i strugą (dopł. Branicy) pędzącą młyn, ma 460 ha (60 łąk, 303 roli orn.). W 1868 r. 34 bud., 20 dm., 150 mk.; 149 kat., 1 ewang.; 1885 r. 15 dm., 27 dym., 134 mk.; 124 kat., 10 ewang. S. należał do kapituły chełmińskiej, która tu miała swój tartak. R. 1377 oznajmia kapituła, że Jenusch, Wozceche i

Paulin (Janusz, Wojciech i Paweł) i rodzeństwo dostali 4 włóki w S. na prawie chełm. za służbę konną. Nadto udzielamy im wolne rybołówstwo w jez. Bronicz (ob. Woelky: Urk. B. des Bist. Culm., Nr. 347, str. 267). R. 1543 sprzedaje kapituła w dobrach S., obejmujących 40 włók pustych, Andrzejowi Wlewskiemu 5 wł. chełm. Nadajemy mu rybołówstwo w jez. Samińskiem małemi narzędziami „videlicet hantwate et hamen almanice nuncupatis“ dla własnej potrzeby. Za to będzie czynił służbę na koniu, a na uznanie zwierzchnictwa winien na św. Marcin dawać 1 funt wosku i 5 fen. chełm., oprócz płużnego. Dan w Chełmży (tamże, Nr. 970, str. 815). R. 1596 nadaje kapituła miecznikowi pruskiemu Sewerynowi Zaleskiemu 4 puste włóki w S., wolne od tłoki, z rybołówstwem w jeziorze. Za to będzie na św. Marcin dawał 1 funt wosku i 5 fen. jako i płużne. Dan w Chełmży (ob. tamże, Nr. 1105, str. 939). R. 1596 sprzedaje kapituła Janowi Rudkowskiemu $9^1/_4$ włók pustych w S. wraz z ryboł. w jeziorze za służbę konną, oprócz tego będzie płacił 1 funt wosku i 5 fen. na św. Marcin (tamże, Nr. 1106, str. 940). R. 1584 sprzedaje kapituła młyn i tartak w S. Zacharyaszowi Waydemaier z Torunia za 500 fl. monety pol. Nadajemy mu wolne rybołówstwo w jeziorze małemi narzędziami „videlicet sabrodna et zlemnicza“, i wolne drzewo opałowe i budulcowe. Groblę my sami utrzymywać będziemy, chyba z jego winy uszkodzona została. Użyczamy mu też wolne pastwisko i warzenie piwa dla siebie, dalej 4 włóki wolne od tłoki, ale od 2 wł. będzie płacił co rok 6 grzyw. po 20 gr. licząc, a za wszystko $1^1/_2$ łasztu żyta na św. Marcin itd. (tamże, Nr. 1096, str. 933). W wizyt. Strzesza z r. 1667 czytamy, że S. obejmował $21^1/_2$ wł.; „omnes feudales nobilium vasallorum“; mesznego pobierał prob. po 1 korcu żyta i tyleż owsa od każdej włóki (ob. str. 3766). Wizyt. Potockiego z r. 1706 donosi, że wówczas włościanie byli zobowiązani tylko do pół kor. żyta i tyleż owsa (str. 644). *Kś. Fr.*

Samin 1.) al. *Saminken*, w dok. *Semen*, wś, pow. ostródzki, st. pocz. Dąbrówno; 27 dm., 143 mk., 171 ha. W. m. Michał Kuechmeister nadaje Henrykowi i Guntrowi z Sartawic wś S. z 62 włók. na prawie chełm., z obowiązkiem 1 służby w lekkiej zbroi. Dan w Malborku, w dzień św. Doroty, r. 1416. 2.) **S.**, dobra, tamże; 44 dm., 257 mk., 883 ha.

Saminiec, struga w pow. ostródzkiem, wpada do jez. Dąbrowo; ob. *Leszcz.*

Samita, leśnictwo, pow. szamotulski, okr. domin. Wróblewo, poczta w Sierakowie, 1 dm., 8 mk.

Samiten, łotew. *Semmite*, dobra pryw. z kośc. ewang., w okr. tukumskim, pow. talseński, par. kandawska (Kurlandya). Do dóbr należą folw. Feldhof i Wallmann.

Samitten, dobra ryc., pow. królewiecki wiejski, st. p. Schugsten; 17 dm., 108 mk., 370 ha.

Samitz 1.) 1492 r. *Samicz*, wś, pow. złotowsko-hajnowski. W 1842 r. 59 dm., folw., sołtystwo, 512 mk. (3 kat.), kościół par. ew., szkoła ewang. Do S. należały: Dammkretscham os. karcz., Dreibrodt, kol., Hammer, kol., Hinterecke, os. z młynem wodnym i szkołą filialną, tudzież Vorhaus, zamek nad rzką Czarną (Schwarzbach), gorzelnia, browar i urząd celny. 2.) **S.**, wś, pow. głogowski, par. ew. Dalkau. W 1842 r. 19 dm., folw., 178 mk. (8 katol.), cegielnia. Do S. należał Sandmuehle, młyn wodny. 3.) **S.**, wś, pow. lubijski (Szląsk), par. ew. i kat. Lubiń. W 1842 r. 12 dm., 106 mk. (1 kat.).

Samki, uroczysko, pow. słonimski, w 5 okr. pol., gm. Luszniewo, o 29 w. od Słonima.

Samkowen, ob. *Zamkowo.*

Samkowszczyzna, wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Głębokie, okr. wiejski Wincentowo, o 9 w. od gminy, 13 dusz rewiz.

Samland, *Samlandya*, ob. *Sambia.*

Samlin 1.), 1710 *Samlino*, niem. *Gross Semlin*, wś, pow. starogardzki, st. pocz., kol. i par. ew. Starogard (o 8·5 klm.), par. kat. Pinczyn. Obejmuje 12 gburstw i 9 zagród, razem 359 ha (12 łąk, 288 roli). W 1869 r. 204 mk., 139 kat., 65 ew., 24 dm.; 1885 r. 30 dm., 47 dym., 212 mk, 144 kat., 68 ew. Wizyt. Szaniawskiego z r. 1710 podaje, że było 18 włościan, ale ich posiadłości zamieniono na ziemię dworską. Dwór dawał przedtem mesznego 3 kor. żyta i tyleż owsa str. 117). 2.) **S.**, niem. *Gross Semlin*, folw., tamże, 129 ha (21 łąk, 330 roli). W 1869 r. 95 mk., 44 kat., 51 ew., 8 dm.; 1885 r. 7 dm., 14 dym., 66 mk., 37 kat., 29 ew.; fabryka krochmalu. 3.) **S.**, leśnictwo, tamże, 360 ha (6 roli, 1 łąk, 336 lasu). W 1885 r. 1 dm., 30 mk. ewang. W lesie znaleziono niedawno 5 urn. *Kś. Fr.*

Samlinek al. *Parpat*, niem. *Klein Semlin*, folw., pow. starogardzki, st. p. i kol. Starogard (o 6·5 klm.), par. kat. Pinczyn, 193 ha (1 lasu, 16 łak, 171 roli). W 1869 r. 70 mk., 65 kat., 5 ew., 6 dm.; 1885 r. 6 dm., 11 dym., 69 mk., 56 kat., 13 ew.; hodowla bydła holenderskiej rasy, sprzedaż mleka. *Kś. Fr.*

Samławki, *Samlack*, wś na niem. Warmii, pow. reszelski, st. pocz. Bischdorf; 66 dm., 340 mk. (332 kat.). Wś tę kupił biskup Henryk a Materno de Sapoyten i wydał osadnikom na prawie chełm. Płacili od 24 włók po 17 skot., od pozostałych zaś 5, które się „Ackerpanie“ zowią, po $^1/_2$ grzywny, karczmarz $^1/_2$ grzywny w dzień Oczyszczenia P. Maryi

wikaryi przy kościele kolegiackim w Gutstadzie. Dominium i juryzdykcyą sobie rezerwuje. Dziedzicznego sołtysa we wsi nie ustanowiono; tymczasowy zaś ma wolność „ab omni servicio rusticano, quod scharwerk dicitur“, tak długo, dopóki jest w urzędzie, i zwykłe sądownictwo. Datum in castro nostro Resel die Purificationis Marie Virginis gloriose. Andrzej Batory, biskup warm., nadaje r. 1597 Leonardowi Marcinkowskiemu z Reszla grunt w S. celem postawienia karczmy.

Samłowiec al. *Samlowiec*, wś do gm. Kostkowic należąca, pow. bielski, obw. sąd. skoczowski, na Szląsku austr. W r. 1880 było 14 dm., 79 mk. *Br. G.*

Samniki, wś włośc., pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Hanuszyszki, okr. wiejski Samniki, o 3 od gminy, 82 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Jurewicze. Okręg wiejski stanowi jedna tylko wś S.

Samochowicze al. *Samochowickie*, jezioro, pow. piński, na Zarzeczu, w gm. Chojno, w pobliżu wsi Samochowicze, ma długości 1 w. i $^1/_2$ w. szerokości, brzegi nizinne, od zachodu lesiste; rybołówstwo znaczne. *Al. Jel.*

Samochowicze al. *Siemiechowicze*, wś nad jez. t. n., pow. piński, na Zarzeczu, gm. Chojno, par. praw. Newel, o milę ku zachodowi od wsi Newel, ma 16 osad pełnonadziałowych. Cerkiewka filialna z 1830 r., p. w. Narodzenia N. M. P., fundacyi Wojciecha Pusłowskiego, z dawnych zapisów posiada 2 włóki i 3 morgi gruntu i łąk. Za poddaństwa S. należały do Pusłowskich. *A. Jel.*

Samochwałowicze, mko z zarządem gminnym, wś i dobra poradziwiłłowskie, nad rzeką Ptyczą, pow. miński, w 1 okr. pol. mińskim, par. katol. Kalwarya, przy gościńcu handlowym mińsko-słuckim, o 18 w. od Mińska. Na początku XVIII w. S. należały do możnej rodziny Chaleckich, przez wiano Anny Chaleckiej dostały się ks. Albrechtowi Radziwiłłowi, staroście rzeczyckiemu, wraz z przyległemi dobrami Krupica, przy której założono następnie fundum Annopol. Jedna z córek ks. Albrechta wychodząc za Michała Puzynę wniosła mu w posagu S. z przyległościami. Puzyna wkrótkim czasie zmarnował majętność, a synowi Eustachemu nic nie pozostawił, nie dawszy mu nawet wychowania; córce zaś Pulcheryi, poślubionej Sierzputowskiemu, wydzielił Nowinki (ob.). Po śmierci brata otrzymała ona także resztki Samochwałowicz. Córka jej Zofia wyszła za Waleryana Bucewicza, który, pomimo wzorowego gospodarstwa w Nowinkach, niemógł się utrzymać w S. sprzedał je w 1878 r. Popowemu, właścicielowi Przylep. Folw. S., po kilku parcelacyach na rzecz dłużników, posiada około 20 włók wybornej ziemi i łąk nadrzecznych, dwukośnych, znaczną propinacyę i dochody, młyn; w ostatnich czasach wzniesiono dość porządne zabudowania gospodarskie i dom mieszkalny z drzewa. Mko wyłącznie żydowskie, ma około 40 osad. Żydzi trudnią się drobnym handlem, ogrodnictwem i mają w okolicy smutną sławę koniokradów. Cerkiew p. w. św. Ducha, niegdyś fundowali Radziwiłłowie, na nowo zbudowana z drzewa po 1868 r., ma z dawnych zapisów 1 $^1/_2$ włók ziemi, około 1500 parafian; kaplice na cmentarzach grzebalnych w Kociahach i Rusinowicach. Wieś ma 22 osad. Gmina Samochwałowicze składa się z 8 okręgów wiejskich, ma 829 osad włościańskich i do 3700 włościan płci męz., którym nadano 11,379 dzies. ziemi. Grunta faliste, szczerkowo-glinkowate, urodzajne, lasu mało. *Al. Jel.*

Samochy, pow. mazowiecki, *Gąsówka-S.*

Samociążek, dok. (w 1311 i 1315 r.) *Samoczansco* i *Somoczanscho*, *Zamociążek* (1830 r.), niem. *Sanddorf*, mylnie *Piaski*, wś i os., pow. bydgoski, o 5 klm. na płd. od Koronowa, na lew. brzegu Brdy, w pobliżu jeziora Białego, 88 mt. npm., par. i poczta w Koronowie, st. dr. żel. na Maksymilianowie o 8 klm. Wś ma 27 mk. w 4 dm. i wchodzi w skład okr. miej. Koronowo; os. ma 66 dm., 402 mk. (272 kat., 130 prot.) i 353 ha (317 roli, 8 łąk); czysty doch. z ha roli 7·05, z ha łąk 17·23 mrk. W r. 1311 Jaśko, syn Wilka z Kościelca (na lew. brzegu Wisły, na płn. Fordonia), sprzedał S. z 3 jeziorami, w ziemi wyszogrodzkiej (na lewem Powiślu), klasztorowi byszewskiemu, przeniesionemu później do Koronowa (Kod. Rzyszcz., I, 182). W r. 1315 Przemysław, ks. kujawski, by nagrodzić temu klasztorowi wyrządzone szkody, uwolnił od różnych ciężarów posiadłości klasztorne, między któremi wymienia także S. (Kod. dypl. Rzyszcz., II, 198). Przy schyłku zeszłego wieku należał jeszcze S. do opactwa koronowskiego, część osady tej przeszła z czasem na własność miasta Koronowa. Pierwotna nazwa Samociążka ustępując niemieckiemu Sanddorf poszła w zapomnienie. W. Kurnatowski oznaczył na mapie w. ks. poznańskiego *Zamionzonek*. Współczesne mapy i spisy urzęd. nie znają Samociążka. Niemiecką nazwę tłumaczą dziś na Piaski (ob. t. VIII, 54, Piaski 5). Nazwę Samotiążki spotykamy za Dnieprem, w okolicy Borzny, w Czernihowskiem. 2.) **S.,** łąka, na Samociążku, pod Koronowem, w pow. bydgoskim, własność klasztorna w r. 1563 (Wuttke, Staedteb. d. L. Posen, str. 106). *E. Cal.*

Samocice z *Łąką Samocką*, w XV. *Samoszyce*, wś, pow. dąbrowski, na praw. brzegu Wisły, w nizinie. Par. w Bolesławiu. Cała gmina liczy 172 dm. i 974 mk., 942 rz.-kat. a 32 izrael. Pos. większa (Art. hr. Potockie-

go) wynosi 20 mr. roli, 22 mr. łąk, 3 mr. past. i 11 m. lasu; pos. mn. 747 mr. roli, 137 mr. łąk i 90 mr. past. W 1424 r. (Siarczyński, rkp. Ossol.) otrzymała prawo niemieckie. W połowie XVw. S., w par. Bolesław, własność królewska, miała 5 łan. km., z których pleban w Bolesławiu pobierał kolędę, a dziesięcinę snopową płacono bisk. krakowskiemu (Długosz, L. B., II, 433, 435). Graniczy na wschód z Kanną i Bolesławiem, na płd. z Podlipiem, Zalipiem i Bulenicami a na zach. z Gręboszowską Wolą. *Mac.*

Samociejewicze, sioło, pow. czerykowski, gm. Samociejewicze, ma 83 dm., 473 mk.

Samocin, ob. *Szamocin.*

Samoczyce, wś, ob. *Samocice.*

Samoczyrnska, posiadłość niegdyś poznańskich kawalerów św. Jana, nadana przez Mieszka Starego przy zakładaniu szpitala w Poznaniu (Długosza Hist. p. r. 1170), nie da się bliżej określić (ob. E. Calliera Przedmieście św. Jana, w Szkicach geogr. hist., 100).

Samodur, dwa zaśc. nad rzką Uździanką, pow. miński, w 3 okr. pol. i par. kat. Kojdanów, gm. Stańków. Jeden z zaśc. ma 7, drugi zaś 5 osad; miejscowość leśna, grunta urodzajne. *Al. Jel.*

Samodurzyszki, wieś, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Święciany, okr. wiejski Konciarzyn, o 10 w. od gminy, ma 8 dm., 43 mk. katol. (w 1864 r. 35 dusz rewiz.); należy do dóbr Gierdwaliszki, dawniej Chaleckich, następnie Mikuliczów.

Samogoszcz, w 1198 r. *Samagost,* wieś włośc., pow. garwoliński, gm. Podłęż, par. Samogoszcz, odl. 1 milę od Ryczywoła, posiada kościół par. murowany, 6 dm., 89 mk., 148 mr. W 1827 r. było 7 dm., 57 mk. Wś ta wchodziła w skład dóbr Maciejowice. Dokum. z 1198 r. wymienia S. w liczbie wsi stanowiących uposażenie klasztoru w Miechowie (Kod. Małop., III, 14). Długosz podaje jako donatora wsi Zirama (militem) z żoną i synem. W połowie XV w. S. wieś kościelna, blisko Maciejowic, własność klasztoru miechowskiego, miała łany kmiece, z których dawano jaja, koguty, sery, powabne, osyp. Była tam karczma, folwark i zagrodnicy. Wszystkie role dawały dziesięcinę. Wieś ta już w XV w. była odebraną klasztorowi (Długosz, L. B., III, 13). Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1508 S., własność Mikołaja, Jana i Anny, płaciła poboru 1 grzyw. 18 groszy. W r. 1569 wś S. miała 6 drobnych części łanowych w posiadaniu różnych właścicieli (Pawiński, Małop., 337, 477). Kościół paraf. istniał już w połowie XV w. Obecny, wzniesiony 1878 r. na miejscu drewn., zbudowanego 1725 r., przez Załuskę, dziedziczkę Podłęża. S. par., dek. garwoliński (daw. łaskarzewski), 2456 dusz. Do 1764 r. należał do par. filialny kościół w Gończycach. *Br. Ch.*

Samohlen, dobra, pow. gąbiński, st. poczt. Gerwischkehmen, 11 dm., 56 mk., 129 ha.

Samojłowicze 1.) *Górne,* wś nad Zelwianką, pow. wołkowyski, w 5 okr. pol., gm. Piaski, o 25 w. od Wołkowyska, powyżej mka Piaski. Własność dawniej Oskierków, dziś hr. Krasickiej, ma 4591 dzies. 2.) **S.** *Dolne,* wś, tamże, o 24 w. od Wołkowyska. 3.) **S.,** ferma, tamże, o 25 w. od Wołkowyska. 4.) **S.,** wś, pow. prużański, w 2 okr. pol., gm. Bereza, o 36 w. od Prużany, niedaleko Sielca.

Samojłówka, zaginione sioło we włości byszewskiej, t. j. w zachodniej części pow. kijowskiego, na pograniczu pow. wasylkowskiego, skwirskiego i radomyskiego (ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. I, dodatki 81).

Samojłowka, sioło nad rz. Tessą, pow. bołaszewski gub. saratowskiej, 11301 mk., prowadzących wielki handel zbożem, 2 cerkwie, 2 młyny, 52 wiatraków, st. p. *Z. B.*

Samojłowszczyzna, wś, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Kozłowszczyzna, o 25 w. od Słonima.

Samoklęska Huta, wólka, pow. jasielski, we wsi Folusz, ma 19 dm. i 137 mk., 124 gr.-kat., 13 rzym.-kat. Leży w lesie, na półn. stokach Magóry, u źródeł pot. Huciska (dopł. Kłopotnicy). Była tu huta szklana, w której czynność ustała na początku obecnego stulecia. Por. *Huta Samoklęska.* *Mac.*

Samoklęski, w XV w. *Sowoklansky,* wś, fol. i dobra nad rzką Mininą (dopł. Wieprza), pow. lubartowski, gm. Samoklęski, par. Kamionka. Położenie zaklęsłe. Obfitość wody pobudza silną wegetacyą drzew, wydatną zarówno w alejach sadzonych w parku dworskim, jak w lasach liściastych. S. leżą przy trakcie z Lubartowa do Markuszewa, o 23 w. od Lublina, 12 w. od Lubartowa, 13 w. od Markuszewa. S. posiadają urząd gm., pałac z parkiem. W 1827 r. było 41 dm., 331 mk., należały do par. Rudno. Dobra S. i Syry (nazwa hypoteczna) obejmują 2968 mr. ziemi dwors. i 1168 mr. ziemi włośc. Fol. S. (płodozmian 8-pol.), Ożarów (płodozm. 7-pol.) i Dymcin z Kępą mają ogółem ziemi orn. i ogr. 1024 mr., łąk mr. 280, lasu mr. 1566, pod wodą mr. 36, pod drogami, rowami i budynk. mr. 62. Gruba warstwa gleby urodzajnej leży na podłożu przeważnie piaszczystem, czasami bywa spód nieprzepuszczalny. Dla odprowadzenia zbytecznej wody rozpoczęto roboty około obniżenia poziomu wody w rz. Mininie, płynącej przez łąki S. Lasy składają się z obrębów: Kryjamy, Wielki Las, Wykiełek, Zalesie, Borek i Laski, z których zasługuje na uwagę obr. Kryjamy (450 mr.), odwieczny las jesionów, dębów i olsz na bagnie. Do dóbr

należą 2 młyny i tartak wodny na rz. Mininie, duża cegielnia, propinacya i t. d. Dwór murowany w końcu zeszłego wieku, obecnie dwoma skrzydłami powiększony; park założony przez ks. Izabelę Czartoryską, przypomina rysunki w dziele tejże o ogrodach i zawiera rzadkie a mimo to niepospolitych rozmiarów rodzaje drzew i krzewów. Park ten dawno słynął jako jeden z piękniejszych w Lubelskiem („Statystyka wdztwa lubelskiego", J. Lubowieckiego, Lublin 1824, str. 15). Oranżerya zawiera stuletnie drzewa cytrynowe, laurowe i pomarańczowe. We dworze znajduje się między innemi zbiorami znaczna i stara biblioteka oraz systematyczny zbiór numizmatów polskich (obecnie sztuk 4750). Długosz w opisie par. Rudno wymienia wieś: Sowoklansky (L. B., II, 557). Wieś ta i Syry (dawniej Serowa Wola) należały 1462 r. do Jana Ożarowskiego, w 1496 r. do syna jego Felicyana, od roku zaś 1559 do 1610 do Andrzeja Ożarowskiego, który je 1610 r. sprzedał Gabryelowi Tenczyńskiemu. Tegoż córka Zofia, żona Jana Daniłowicza, podsk. w. kor., zeszedłszy bezpotomnie, przekazała siostrze swej stryjecznej Izabeli z Tenczyńskich Łukaszowej Opalińskiej, marszałkowej nadw. kor., sukcesyą całej fortuny, a z nią i S. Synowie Izabeli Jan i Stanisław Opalińscy po śmierci rodziców w r. 1668, dzieląc się dobrami, wydzielili siostrze swej Zofii Stanisławowej Lubomirskiej w sumie posagowej dobra konińskowolskie (Końskowola) oraz S. i Syry. Zofia Lubomirska zostawiła córkę Elżbietę Helenę, która zaślubiona Adamowi Mikołajowi z Granowa Sieniawskiemu, kasztel. krakowskiemu, nie tylko dobra konińskowolskie i S. ale i inne posiadłości Tenczyńskich wniosła po bezpotomnem zejściu Jana Stanisława i Joanny Opalińskich w dom Sieniawskich. Nareszcie i S. i Sery wraz z całą fortuną Sieniawskich przez ostatnią z rodu Maryę Zofię Sieniawską 1° Denhoffową, 2° voto ks. Augustowę Czartoryską, woj. ruską, przeszły w dom Czartoryskich (Archivi Generalis Czartoryseiani, Lib. VI. Munimenta originalia ad villas Samoklęski et Sery sese referentia Oleszycciis A. D. 1799; systematycznie ułożone i zkatalogowane fascykuły od r. 1460 do 1799 w archiwum samoklęskiem). W roku 1824 nabył S. od ks. Adama Czartoryskiego Jan Weyssenhoff, gen. dyw. wojsk polskich. Zmarł w r. 1848, zostawiając majątek synowi Włodzimierzowi, który zeszedł bezpotomnie w r. 1857, a S. objęła siostra jego Helena z Weyssenhoffów Woyniłłowiczowa. Ta ostatnia zapisała S. synowcowi swemu Józefowi Weyssenhoffowi, które je odziedziczył w r. 1880. Gmina S. leży w płd.-zach. części pow. lubartowskiego, przerznięta wartką rzeką Mininą, która tu obraca 5 młynów i tartak i przyjmuje z lew. strony strumień Jabłonkę w ogrodzie dworskim S. W gm. jest jeden kościół paraf. murowany w Krasieninie. Wsi: S. i Syry należą do par. Kamionka, inne do par. Krasienin, Garbów i Rudno. Ogólny obszar gminy wynosi 12,900 mr. W skład gminy wchodzą: 1) dobra Samoklęski (3 fol. i lasy); 2) wś S., z której część stanowi os. Lucyanów, os. 44 mr. 567; we wsi urząd gminny; 3) wś Syry os. 38, mr. 601; szkoła elem.; 4) dobra Starościn (2 fol. i las, par. Starościn); 5) wś Starościn os. 28, mr. 338, szkoła elem.; 6) wś Zofijan os. 21, mr. 325; 7) wś Biadaczka os. 17, mr. 171; 8) wś Kruk os. 12, mr. 77; 9) fol. Krasienin, ziemi orn. mr. 160, lasu mr. 30; 10) fol. Krasienin Poduchowny mr. 92; 11) fol. Kawka ziemi orn. mr. 210, lasu mr. 30; 12) kol. Krasienin os. 9, mr. 489; 13) kol. Majdan Krasieniński os. 44, mr. 804; 14) kol. Wólka Kras. os. 9, mr. 135; 15) kol. Ossówka os. 43, mr. 827; 16) fol. Maziarka os. 2, mr. 432; 17) kol. Pryszczowa Góra os. 27, mr. 862; 18) wś Krasienin os. 30, mr. 489, szkoła elem.; 19) wś Wola Krasienińska, os. 20, mr. 414; 20) wś Wólka Kras. os. 13, mr. 160; 21) wś Majdan Kras. os. 10, mr. 140; 22) fol. Kierzkówka ziemi orn. mr. 261, lasu mr. 64; 23) wś Kierzkówka os. 15, mr. 256; 24) wś Rudka Gołębska os. 12, mr. 156; 25) wś Amelin os. 29, mr. 211. Folwarki te, wsi i kolonie przed r. 1864 należały do następnych całości: 1—3 do dóbr Samoklęski, 4—8 do dóbr Starościn, 9—17 rozkolonizowane dobra Krasienin; 18—21 wsi do dóbr Krasienin; 22—24 części dóbr lubartowskich; 25-ta do dóbr Garbów. Ludność gminy w r. 1886 wynosiła 4970 głów (2442 męż., 2528 kob.); podług wyznań: katolików 4418, prawosł. 16, ewang. 453, żydów 83. Gmina Samoklęski należy do I okr. sądow. w Kamionce. *J. E. W.*

Samoklęski, w XVI w. *Sowoklęski*, wś, pow. jasielski, z os. Czekaj, leży nad Szczawą, dopł. Wisłoki z lew. brzegu, przy gościńcu z Gorlic do Żmigrodu (4·5 klm.). Okolica jest pagórkowata, gliniasta, wznies. 317 mt. npm. Par. rz.-kat., młyn parowy i dwa stawy. Ze wsi odłącza się droga od gościńca na płn. do Osieka, przy której os. Czekaj (214 mt.). Od płd. otacza wś las Gamracz ze szczytem Bucznik (519 mt.). Wraz z obszarem więk. pos. (hr. Wilczka) ma 170 dm. i 1041 mk., 1020 rz.-kat. i 21 izrael. Par. należała dawniej do dyec. krakowskiej, założył ją według inwentarza z r. 1742 Jerzy Wandalin Mniszech w r. 1605. Teraźniejszy murowany kościół stanął w r. 1850. Do par. należała filia w Skalniku. Par. (dek. żmigrodzki) obejmuje: Czekaj, Hutę Samoklęską, Pielgrzymkę

i Zawadkę. W 1581 r. (Pawiński, Małop., 123) jest własnością Jana Mniszcha, puszczoną w dzierżawę Broniowskiemu, ma 6½ łanów kmiec., 4 zagr. z rolą, 9 komor. z bydł., 2 bez bydła i 2 rzemieśl. Siarczyński, nie podając źródła, twierdzi (rkp. Bibl. Ossol., Nr. 1826), że Mniszchowie chcieli zmienić nazwę wsi na Strusoklęski, od strusich piór, które mieli w herbie, ale pierwotna nazwa się utrzymała. W górze Pielgrzymka znajduje się źródło siarczanej wody, którą badała komisya rządowa w r. 1793. Z kamienia piaskowego wyrabiano posadzki. W zamku samoklęskim przyjmował Jerzy, wojew. sandomierski, Dymitra Samozwańca. Obecnie wś graniczy na wsch. z Mytarzem, na płd. z Mrukową, na zach. z Pielgrzymką a na płn. z miasteczkiem Osiekiem. *Mac.*

Samoklęski 1.) niem. *Gross-Samoklensk*, majętność z kościołem paraf. i st. p., w pow. szubińskim, dek. kcyński, o 8 klm. na zach. od Rynarzewa i tyleż od Szubina, na bitym trakcie nakielskim, wznies. 94—101 mt. npm.; szkoła w miejscu, par. prot. Szubin, st. dr. żel. w Nakle o 9 klm.; z leśnictwem S. (3 dm., 25 mk.), Bociańcem (1 dm., 9 mk.) i Wymysłowem (3 dm., 38 mk.), z któremi tworzy okr. domin., ma 19 dm. (gorzelnię parową), 305 mk. (169 kat., 136 prot.) i 1931 ha (702 roli, 135 łąk, 956 lasu); czysty doch. z ha roli 7·83, z ha łąk 10·97, z ha lasu 1·17 mrk; chów bydła. Kościół p. w. św. Bartłomieja istniał już w XV w.; dzisiejszy, z drzewa, powstał w r. 1677. Probostwo ma 93 ha. Par. (1100 dusz) składają: Bnin, Brzózki, Cegielnia, Chobielin, Chobieliński młyn, Dąbrowa, Głęboczek, Godzimirz, Gostusza, Jarużyn, Łętowo (Lantowo), Niedźwiady, Nowawieś, Olek, Polichno, Samoklęski, S. Małe, Sobieck, Spokojnik, Tur, Wieszki, Wiśniewko, Wymysłów i Żurczyn. W r. 1337 król Kazimierz pozwolił braciom Wojciechowi i Marcinowi, dziedzicom S., postawić most na Noteci między Turem a S., pobierać myto i założyć miasto Rudę. Około 1523 r. płacono dziesięcinę snopową z łanów pustych, które uprawiano na rzecz folwarku, kościołowi szubińskiemu, proboszczom zaś miejscowym składano inne daniny. W r. 1577 było tu 7 śladów osiadłych i 1 zagrod.; w 1579 r. 9 śladów, 3 zagrod. i 3 komorn. a w 1618 r. 4 łany osiadłe, 1 zagrod. i rybak. S. były wówczas własnością kapituły gnieźnieńskiej (Łaski, L. B, I, 148 przyp.). Około r. 1793 należały do Józefa Godzimirskiego, następnie były własnością Stanisława Brazy. 2.) **S.** *Małe*, niem. *Friedberg*, wś, tamże, graniczy z S. Większemi; 12 dm., 84 mk. (4 kat., 80 prot.) i 505 ha (183 roli, 100 łąk, 157 lasu). Na początku XVI w. były tu same łany kmiece i sołtysie; w r. 1577 było 3½ śladów osiadł.; w 1579 r. 5 śladów i 2 rybaków, a w 1618 r. tyleż śladów osiadł., stępa o jednem kole i młyny turskie (Tur) z 3 kołami; w końcu XVIII w. należały do Józefa Godzimirskiego. *E. Cal.*

Samol, os. młyn. w Kopienicach, pow. toszecko-gliwicki.

Samolewo, fol., pow. brzeski, w 5 okr. pol., gm. Wysokie Litewskie, o 44 w. od Brześcia.

Samołęż, niem. *Samolentsch*, wś i fol., pow. szamotulski, o 3 klm. na płd.-wsch. od Wronek (par., poczta i st. dr. żel.), nad jeziorem długiem 1 klm. a szerok. 200 mt. (spływa do Warty). Między r. 1252 i 1280 należał S. do klasztoru owińskiego (Kod. Wielkop., n. 303 i 496); około 1504 r. wchodził w skład dóbr Wronki, zastawionych Łukaszowi Górce, kasztel. poznań., któremu Zygmunt I przywilejem z r. 1515 oddał je na własność (Kod. Wielkop. wyd. Raczyńsk., str. 204 i 5). W r. 1580 posiadała S. Barbara Rogozińska (kasztelanowa ?); było wówczas 18 łanów osiadł., 2 zagrodn. i 2 komorn.; około 1793 r. dziedziczył wś Melchior Łącki, później Dzieduszycki Henryk. Wś, zwana też holendrami Samołęskiemi, ma 41 dm., 364 mk. (245 kat., 119 prot.) i 276 ha (217 roli, 29 łąk); czysty doch. z ha roli 14·10, z ha łąk 17·23 mrk. Folw. (131 mk. w 7 dm.) wchodzi w skład dóbr i okr. domin. Nowawieś Wroniecka. *E. Cal.*

Samołuskowce al. *Samołuskawce*, wś, pow. husiatyński, o 4 klm. od st. p. w Horodnicy a 75 klm. od st. tel. i dr. żel. transw. w Wasylkowcach. Obszar dwor. 824, włośc. 1486 mr. W 1870 r. 1000 mk.; w 1880 r. w gm. 1094 mk., na obsz. dwor. 13 mk.; rz.-kat. 403, par. Liczkowce, gr.-kat. 648, par. w miejscu, dek. husiatyński. Cerkiew p. w. św. Dymitra, drewniana, z 1700 r. Metryki od 1784 r. Szkoła etat. syst. 1863 r. Pos. więk. od hr. Ostrorogów przeszła jako wiano do hr. de la Scala, pochodzącego z Bukowiny. W ostatnich czasach kupił tę wieś Adam hr. Gołuchowski, syn Agenora, i przyłączył ją do dóbr husiatyńskich. *B. R.*

Samonie, jezioro w pow. nowoaleksandrowskim, w dobrach Dukszty, ma 39 mr. 139 prt.; największa głębokość wynosi 4·2 mt. Okolone uprawnemi wzgórzami i łąkami, dno ma równe, prawie zupełnie czyste, na brzegach kamienie granitowe i wapienne; woda zawsze mętna. Temperatura na dnie dochodzi + 18 R., przy temperaturze powietrza + 17 R. Poławiają się tu okunie, jazgarze, liny, płocie, miętusy, szczupaki; raków mało.

Samonienen 1.) al. *Lengkutschen*, wś, pow. gołdapski, st. p. Gołdap, wznies. 400 st. npm., ma 22 dm., 118 mk., 209 ha. 2.) **S.,** dobra,

tamże, st. p. Tollmingkehmen, 23 dm., 130 mk., 374 ha obszaru. *Ad. N.*

Samoniewo, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 46 w. od Nowoaleksandrowska.

Samoniny, zaśc. włośc., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 34 w. od Oszmiany, 4 dm., 26 mk. kat.

Samonis, jezioro w pow. święciańskim, pod zaśc. Konciarzyn.

Samonowicze, wś, pow. kobryński, przy drodze z Łosic do Chomska.

Sampol, fol., pow. maryampolski, gm. Pogiermoń, par. Pokojnie, w stronie płn.-wsch. od Maryampola (o 47 w.), na płd. od Rynkun (st. dr. żel.) i od Pren (st. pocz.) o 11 w., ma 141 mk., 534 mr. Wchodził w skład dóbr Jakimiszki.

Samorodnia, wś nad ruczajem Korsunką, pow. kaniowski, w 3 okr. pol., gm. Korsuń, o 49 w. od Kaniowa, przy drodze z Bohusławic do Korsunia, ma 874 mk. Cerkiew p. w. Ducha św., wzniesiona w 1796 r., uposażona jest 44 dz. ziemi. Wś ta wchodziła niegdyś w skład ststwa korsuńskiego, dziś zaś do dóbr korsuńskich ks. Łopuchina.

Samorodniki, zaśc. szlach., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 36 w. od Oszmiany, 11 dm., 170 mk. (148 kat., 12 praw., 10 machom.).

Samorządki 1.) fol., pow. miechowski, ob. *Czernidło.* 2.) **S.** *Stare* i *Nowe*, wś i fol., pow. garwoliński, gm. i par. Górzno, odl. 12 w. od Garwolina, mają 24 dm., 127 mk. W 1827 r. 4 dm., 21 mk. W 1879 r. fol. S. z attyn. Kruszyna rozl. mr. 1317: gr. or. i ogr. mr. 436, łąk mr. 97, past. mr. 12, lasu mr. 725, wody mr. 8, nieuż. mr. 39; bud. drewn. 10; płodozm. 12-pol., las nieurządzony. Wś S. Stare os. 7, mr. 100; wś S. Nowe os. 13, mr. 131; wś Łąki os. 36, mr. 608; wś Paliszewo os. 16, mr. 199. *Br. Ch.*

Samost, niem. *Zweibrueck*, kol. serbska (łużycka) na obszarze Mocholzy, pow. rozborski.

Samostrzałów, w XVI w. *Schamostrzalow*, wś, pow. pińczowski, gm. Kliszów, par. Kije. W 1827 r. 14 dm., 177 mk. Wś ta wspomniana jest w dok. z 1213 r. przy wcieleniu prebendy we wsi Kije do kolegiaty kieleckiej. Prebenda ta od wsi Żydów, stanowiącej jej uposażenie, nosiła nazwę żydowskiej (ob. t. VIII, 666 i Długosz, L. B., I, 412 i 457). Według reg. pob. pow. wiślickiego z r. 1579, wś S., własność Hieronima Chickiego, miała 6 osad., 3 łan., 4 zagr. z rolą, 1 chał., 3 komor., 7 biednych, 2 rzemieśl. (Pawiński, Małop., str. 219). *Br. Ch.*

Samostrzały, *Samostrzały*, wś nad stawem utworzonym przez bezim. dopł. Słuczy, pow. rówieński, gm. Międzyrzecz Korecki. Położona w przyjemnej okolicy, odl. o 125 w. od Żytomierza a 47 w. od Równego, ma 95 chat, 803 mk. Cerkiew p. w. Pokrowy św. Bogarodzicy, zbudowana z drzewa w 1816 r. kosztem parafian. Do par. należy wś Horodyszcze z cerkwią. Gleba czarnoziemno-gliniasta. Przez obszar dóbr przechodzi szosa kijowsko-brzeska, posiadająca tu st. p. S. były dawniej attyn. Międzyrzecza Koreckiego, w którego skład jeszcze w 1678 r. wchodziły: Międzyrzecz K., Zastawie, Stołpin, Horodyszcze, Sapożyn, Pohorylica, Ostaszówka, Nachniówka, Niewierków, Dywin, Charuczka Wielka i Mała, Żeleznica, Solniki, Kołowerć, Sołpa Wielka i Mała, Chmielówka, Buda Potaszowa i Samostrzały. Najdawniejszymi posiadaczami Międzyrzeczyzny byli ks. Koreccy; następnie drogą spadku i związków rodzinnych przeszła ona z kolei do ks. Czartoryskich, Hlebowiczów, Leszczyńskich i do ks. Lubomirskich. Ci ostatni przy końcu XVIII w. sprzedali S. Małyńskim, od których drogą wiana za Anną Małyńską, córką Wacława, przeszły do Jana Pawła z Kneruta Boreyki. W 1789 r. dziedzicem S. został syn ich Wacław Boreyko. Znawca i miłośnik ogrodów, był założycielem ogrodu tutejszego, w którym zgromadził wiele osobliwości. Rósł tu rzadkiej piękności platan. Botaniczny ogród w Krzemieńcu szczodrze się z jego darów zasilał. Wysoko cenił go zasłużony prof. botaniki w liceum krzemienieckiem W. Besser, i jednę z róż dziko rosnących na polach S. nazwał jego imieniem (rosa Boreykiana). Ks. Izabella z Flemingów Czartoryska, w podróży na Podole, w 1805 r. zjechała umyślnie do S. dla oglądania pięknego tutejszego ogrodu (hr. Ludwik Dębicki: Puławy, II, 29). Oprócz zamiłowania do ogrodnictwa, Boreyko odznaczył się i w zawodzie publicznym. Jemu poruczono dozór szkół pijarskich w Międzyrzeczu i Dąbrowicy. Oddał też przysługę niemałą przez wykrycie funduszów dla szkółek parafialnych i przez urządzenie takowych w prowincyi. Łączyła go przyjaźń z Czackim. Przez ciąg 40 lat życia nie składał urzędów i godności: był marszałkiem pow. rówieńskiego, prezesem i członkiem komisyi edukacyjnej, wizytatorem szkół i honorowym dozorcą gimnazyum międzyrzeckiego i szkół dąbrowickich. Wyjątki z jego Pamiętnika ogłosił Michał Grabowski w „Tygodniku Petersburskim“ i „Pamiętn. domowych“. Umarł w 1854 r. w Didowszczyznie. Dziś w S. pozostały zaledwie ślady ogrodu. *Edw. Rulikowski.*

Samostrzel, majętność i okr. domin., pow. wyrzyski, o 10 klm. na zach. od Nakła, nad Rokitną (dopł. Noteci), w okolicy wznies. 102—108 mt., par. Sadki, poczta i st. dr. żel. Walden ($1^1/_2$ klm.). W r. 1288 arcyb. gnieźn. Jakób zamienił dziesięciny z S. i innych wło-

ści w kasztelanii nakielskiej na dziesięciny, które klasztor byszewski pobierał z osad leżących w okolicy Koła kaliskiego. W r. 1578 było w S. 16 łanów osiadł., 1 zagrodnik i 1 rzemieślnik, a w 1618 r. 12 łan. os., 4 puste wcielone do folw., 4 zagr., 1 kowal i młyn. Około 1793 r. był dziedzicem Konstanty Bniński, kaszt. chełmiński. Dobra składały wówczas: Dąbki, Gogolin, Kraczki, Kruszyn, Mrozowo, Pawłowo (Sadkowski młyn), Samostrzel, Śmielin, Strzelewo, Wybitowo i Żelazno. Dominium S. ma obecnie 23 dm., 361 mk. W skład wchodzą: Dąbki, Jadwiga, Kraczki, Mrozowo, S., Smielin, Wybitowo i Żelazno, cegielnia, młyn parowy i cegielnia; właścicielem jest Ignacy hr. Bniński, członek izby panów. Folw. te obejmują (1884 r.) 6206·09 ha (2703·80 roli, 1647·81 łąk, 356·73 past., 1341·54 lasu, 137·78 nieuż. i 18·43 wody); czysty doch. grunt. 60,920 mrk; nabiał i tucz bydła. Widok i opis pałacu zamieścił T. Żychliński w Tygodn. Illustr. z 1864 r. (IX, 209). W skład okr. domin. wchodzą: Borek (2 dm., 15 mk.); Ignalin (1 dm., 30 mk.); Kraczki (10 dm., 175 mk.); Mrozowska Huba (1 dm., 7 mk.); Mrozowo (17 dm., 294 mk.); Stojek (2 dm., 13 mk.); Śmielin (16 dm., 285 mk.); Walden (1 dm., 9 mk.); Wybitowskie leśnictwo (1 dm., 5 mk.) i Żelazno (11 dm., 217 mk.). Cały okrąg ma 85 dm., 1411 mk. (1353 kat., 58 prot.) i 6205 ha (2768 roli, 1710 łąk, 1389 lasu); czysty doch. z ha roli 11·75, z ha łąk 12·53, z ha lasu 3·92 mrk. *E. Cal.*

Samostrzelniki, okolica szlach., pow. grodzieński, w 3 okr. pol., gm. Łunna, o 35 w. od Grodna.

Samoszyce 1.) al. *Siamoszyce*, wś, pow. olkuski, gm. i par. Kroczyce, ma 16 osad, 322 mr. Wchodziła w skład dóbr Lgota Murowana. W 1827 r. par. Kroczyce, 21 dm., 113 mk. 2.) **S.** al. *Siamoszyce*, wś, pow, olkuski, gm. Pilica, par. Giebło, ma 6 osad, 40 mk., 163 mr. 3.) **S.** al. *Siamoszyce*, pow. olkuski, gm. Kidów, par. Pilica. W spisie z 1827 r. Siamoszyce, wś rząd., w par. Pilica, ma 7 dm., 37 mk. i Siamoszyce, wś pryw., par. Pilica, 5 dm., 34 mk. *Br. Ch.*

Samotancie, wś, pow. wiłkomierski, gm. Wieprze, o 21 w. od Wiłkomierza.

Samothwora (w dok. z 1274 r.), ob. *Romberg.*

Samotka, folw., pow. nowogródzki, nad niziną zwaną Czarne-Błoto, w gm. Snów, o 3 w. od Snowia, przy gośc. do Czernichowa, o 1/2 w. od linii dr. żel. mosk.-brzeskiej, a 5 w. od st. Pohorelce. *Al. Jel.*

Samotkań, w dok. *Sawotkan*, rzka w pow. werchniednieprowskim gub. ekaterynosławskiej, prawy dopływ Dniepru, do którego uchodzi wraz z rzką Domatkaniem w Werchniednieprowsku.

Samotna, futor, pow. mohylowski, gm. Tereszki, par. Jołtuszków; własność Hanickich.

Samotnik, wś włośc., pow. brzeziński, gm. i par. Dobra, ma 2 dm., 10 mk., 64 mr. Wchodziła w skład dóbr Glinnik.

Samotność, zaśc. nad rz. Cną, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, okolica dość leśna, mocno wzgórzysta. *Al. Jel.*

Samotojewka, słoboda nad rzką Syrowatką, pow. achtyrski gub. charkowskiej, o 62 w. na płn. od Achtyrka, przy dr. transport. z Charkowa do Sum. Ma 235 dm., 1388 mk., cerkiew, 2 jarmarki, fabryka saletry. Powstała w końcu XVII w. i należała wówczas do pułku sumskiego.

Samotyja, część Holihradów, pow. zaleszczycki.

Samotyje, zaśc. poradziwiłłowski, pow. nowogródzki, w 4 okr. pol. mirskim, gm. Zuchowicze, par. katol. połonecka, ma 8 osad; grunta pszenne, łąki obfite, miejscowość bezleśna. *Al. Jel.*

Samowa, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 1 okr. pol., o 8 w. od Nowoaleksandrowska.

Samowicze 1.) wś i fol. nad rz. Bugiem, pow. konstantynowski, gm. Bohukały, par. Malowa Góra, odl. 24 w. od Janowa, ma 21 dm., 118 mk. W 1827 r. było 14 dm., 80 mk., par. Terespol. Folw. S. Nepelskie, oddzielony od dóbr Neple, rozl. mr. 326: gr. or. i ogr. mr. 164, łąk mr. 67, past. mr. 79, wody mr. 4, nieuż. mr. 2; bud. mur. 1, z drzewa 8. Wieś S. os. 18, mr. 305. 2.) **S.**, fol. nad Bugiem, pow. bielski, gm. Kobylany Nadbużne, par. Terespol, leży niedaleko rzeki Bugu, na płn.-zach. od fortu Krzyczew twierdzy Brześć, ma 17 dm., 146 mk., 349 mr. W 1827 r. było 18 dm., 127 mk. Wchodził w skład dóbr *Koroszczyn* (ob.). *Br. Ch.*

Samowity, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 1 okr. pol., o 14 w. od Nowoaleksandrowska.

Samowizna, os., pow. brodnicki (Kętrzyński), w nowych spisach nie podana. *Ks. Fr.*

Samowola, wś, pow. włodzimierski, o 5 1/2 w. od Porycka.

Samowolec 1.) wś, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Bohiń, okr. wiej. Bohdanowo, 49 dusz rewiz. 2.) **S.**, zaśc. szlach., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 86 w. od Dzisny, ma 6 dm., 40 mk. (32 katol. i 8 starow.).

Samowszczyzna, wś, pow. kalwaryjski, gm. Raudań, par. Kalwarya (o 10 w.), ma 13 dm., 24 mk., 105 mr. Wchodziła w skład dóbr rząd. Ludwinowo.

Samplatten, ob. *Sąpłaty.*

Sampława 1.) al. *Sępława*, około r. 1400

Samplau, 1706 r. *Sompława*, niem. *Samplawa*, wś kośc. nad rzką Sandałą, pow. lubawski, st. p., tel. i kol. Nowy Folwark (Weissenburg) o 3 klm. Do wsi należy folw. Rodzone (1885 r. 3 dm., 38 mk.). Cały obszar obejmuje 433 ha (30 łąk, 365 roli). W 1885 r. było 40 dm., 74 dym., 376 mk., 345 kat., 31 ew. Szkoła 2 klas. kat. liczyła 1887 r. 176 dz. i 2 naucz., ewang. zaś 44 dz. i 1 naucz. 2.) **S.**, dobra ryc., tamże, 354 ha (15 łąk, 303 roli orn.). W 1885 r. 8 dm., 20 dym., 120 mk., 81 kat., 39 ew., fabryka krochmalu i cegielnia. Kościół katolicki p. w. św. Bartłomieja, patronatu prywatnego, posiada bractwo trzeźwości (od 1855 r.). Par. (dek. lubawski), liczyła 1867 r. 1305 dusz, zaś 1887 r. 1492 dusz. W skład par. wchodzą: S., Targowisko, Ludwigsthal, Łążek, Osowiec, Rakowiec, Biała Góra, Rodzone Polskie i Niemieckie, Borek i Papiermuehle. Za krzyżaków S. należała do komtura bratyańskiego. R. 1414 występuje Mikołaj ze S. (Niclas von der Samplau; ob. Gesch. d. Stadt. Kulm, von Schultz, II, str. 163). Według wizyt. Strzesza z r. 1667 stał tu kościół murowany z wysoką wieżą, w 1584 r. konsekrowany. Patronat wykonywali dziedzice czterech działów: Stan. i Piotr Sempławski, synowie Hieronima, dalej Jakub S., syn Stanisława i Anny, potem Jan Sempławski, kanonik płocki, syn Gabryela, wreszcie Michał Zapendowski, który poślubił wdowę po Krzysztoforze Sempławskim. Do prob. należały 4 włóki, dawniej 6. Proboszczem był Abraham Altoff. Mesznego pobierał dawniej 100 korcy żyta i tyleż owsa. W S. dwór utrzymywał, że do niczego nie jest zobowiązany. Pola włościan były albo puste, albo do dworu przyłączone, tylko jeden dawał korzec żyta i tyleż owsa. Parafian przeszło 300. W szpitalu, zbudowanym przez Stanisława Sąpławskiego, mieszkało 6 ubogich. Szkoła z ogrodem stała pusta (ob. str. 221—224). Do par. należały: S., Rakowiec, Targowisko, Rodzone i Łążek. R. 1706 było 320 parafian. Młyn posiadał Jakubowski, luteranin. Prob. był Adam Kiszewski; organista uczył dzieci w czasie wielkiego postu (ob. Wizyt. Potockiego, str. 428—435). *Ks. Fr.*

Sampur, st. poczt. w gub. tambowskiej, o 48 w. od Tambowa.

Samrodt jezioro w pow. morąskim. Ciągnie się dwoma odnogami, jedną na płd.-wsch., drugą na płn.-zach. Ostatnia tworzy na przestrzeni 5 klm. granicę pow. pruskoholądzkiego i wysyła na południe ramię, sięgające aż do Bauditten. Ma 157 ha obszaru. Połączone jest kanałem z jez. Roethloff z południa i długim kanałem z jeziorem Drużyńskiem z północy.

Samrodt 1.) *Gross*, folw. do dóbr Gross Bestendorf, pow. morąski, st. poczt. Maldeuten, 22 dm., 263 mk. 2.) **S.** *Klein*, folw., tamże, 4 dm., 80 mk. 3.) **S.**, wś, pow. morąski, 28 dm., 137 ew., 142 ha. *Ad N.*

Samsieczno 1.) w r. 1288 *Zansechno*, w r. 1290 *Sanzecno* i *Sanseczno*, 1325 r. *Sanzechno*, 1386 r. *Sanszeczno* i *Sandschzeschzena*, 1405 r. *Szaszieczno*, 1578 r. *Sąmsieczno*, 1618 r. *Sąmszieczno*, mylnie *Zawczesno* (Herbarz Paprockiego), wś i folw., pow. bydgoski, o 7 klm. na wschód-połud. od Mroczy (st. poczt.), nad jez. S., par. Ślesin, kościół filiany i szkoła w miejscu, st. dr. żel. w Nakle i na Strzelewie (Strehlau) o 10 klm. W r. 1288 (1290) arcyb. gnieź. Jakub zamienił dziesięciny z S. i innych włości w kaszt. nakielskiej na dziesięciny, które klasztor byszewski pobierał z osad w okolicy Koła kaliskiego. O dziesięcinach miejscowych wspominają dok. z r. 1359, 1374 i 1385. Król Władysław potwierdzając w r. 1325 przywileje klasztoru byszewskiego, wymienia S. między jego posiadłościami. Połowę S. i jezioro t. n. zapisał klasztorowi Wit z Łubowa. Z biegiem czasu S. przestało być własnością klasztorną. W r. 1385 Wojciech, dziedzic S., układa się z klasztorem o dziesięciny z pobliskich Suchar, a w r. 1386 występuje w gronie sędziów polubownych; w r. 1405 pisze się Sędziwój z S. (Łaski, L. B., I, 331). W 1578 r. było 3 dziedziców: Ben. Siernicki, Adam Ostrowski i Dembiński. Pierwszy miał 2 łany, 1 pusty i 4 zagrodn.; drugi: 2 łany wcielone do folw. i 1 zagrod.; a trzeci 3 łany osiadłe i 5 zagr. W 1618 r. było 2 dzieciców: Jan Krąpiewski i starosta bydgoski lub nakielski, pierwszy miał 2 łany osiadłe, 1 pusty i 4 zagrodn., a drugi 8 łanów, 4 wcielone do folw. i karczmę. Spisy z drugiej połowy XVIII w. wymieniają dziedziców: Józefa Zbijewskiego i Michała Potulickiego. Kościół p. w. św. Bartłomieja był parafialnym do r. 1617; par. składały: Gączerzewo, Gliszcz, Gumnowice, Ostrów, Samsieczno, Samsieczysko i Suchary. W miejsce starego wystawił nowy z drzewa w r. 1767 Aleksander Hilary Potulicki, wojewodzic czernihowski. Przy kościele istniała altarya św. Józefa, założona i uposażona przez Józefa Rolę Zbijewskiego. W S. znajduje się dotąd szpital kościelny. Jezioro S. 1 klm. długie i do 150 mt. szerokie, leży na wznies. 110 mt. npm., na półn. wybrzeżu stoi folwark, a na połud. wieś, mająca 17 dm., 120 mk. (71 kat., 49 prot.) i 303 ha (260 roli, 8 łąk, 30 lasu). Folwark z Maryaninem ma 7 dm., 120 mk. kat. i 598 ha (300 roli, 10 łąk, 273 lasu); chów bydła holenderskiego; właścicielką jest Aniela hr. Potulicka. 2.) **S.** *Gliszcze*, ob. *Gliszcz*, w pow. wyrzyskim, graniczy z S. od zachodu. 3.) **S.** *Małe*, ob. *Samsieczynek*. *E. Cal.*

Samsieczynek, dawniej *Samsieczenko*, *Sąmsieczenko* i *Samsieczno Małe*, niem. *Mariensee*, majętność, w pow. bydgoskim, o 5 klm. na połud.-wschód od Mroczy, na połud. brzegu Wielkiego jeziora, między Drążnem a Samsiecznem, wznies. 123 do 124 mt. npm.; par. Ślesin, poczta w Mroczy (Mrotschen), st. dr. żel. w Nakle o 10 klm., ma 8 dm., 119 mk. (78 kat., 41 prot.) i 379 ha (317 roli, 10 łąk, 8 lasu); cegielnia, nabiał, chów i tucz bydła. S. istniał już w r. 1374 i płacił dziesięciny klasztorowi byszewskiemu (Kod. Wielkp., nr. 1710 i 1828); w r. 1578 leżał pustkami, dziedzicami byli wówczas Sucharscy, w drugiej połowie XVIII w. Józef Zbijewski, później panna Dąbrowska, a w bieżącym wieku Kazimierz Potulicki. *E. Cal.*

Samsoniszki, wś, pow. maryampolski, gm. Szumsk, par. Giże, odl. od Maryampola 5 w., ma 3 dm., 19 mk. W 1827 r. 3 dm., 15 mk.

Samsonki niem. *Schromper-see*, jeziorko, przy folwarku t. n., w pow. międzyrzeckim, o 2 klm. na półn.-wschód od folw., ma około $^1/_2$ klm. kwadr. obszaru, spływa z innemi jeziorami do Obry.

Samsonki, niem. *Schrompe*, folwark i huba, pow. międzyrzecki, o 5 klm. na zach.-płn. od Zbąszynia (par. i st. dr. żel.), poczta w Dąbrówce (Gross Damer); folw. ma 5 dm., 66 mk. i wchodzi w skład okr. domin. Dąbrówka; huba (1 dm., 9 mk.), należy do gminy Dąbrówka. *E. Cal.*

Samsonów, wś i zakłady żelazne, pow. kielecki, gm. Samsonów, par. Tumlin, leży przy drodze bitej łączącej odnogi: kielecko-radomską i kielecko-piotrkowską, posiada wielki piec, odlewnią i fryszerkę, do 500 mk. We wsi szkoła gminna. W 1827 r. było 35 dm., 329 mk. Włoski przemysłowiec Jan Caccio zaprowadził bergamskie dymarki w dobrach królewskich Samsonów i wystawił piec w 1598 r. Wyrabiał on strzelby, pałasze i pancerze stalowe. Biskup Sołtyk przerobił piec w 1778 r. Produkcya pieca samsonowskiego i drugiego w Sałasie wynosiła do 3000 centn. W 1811 r. produkowano 150 centn. tygodniowo. Około 1852 r. produkowano tu do 8000 centn. surowca, 1200 centn. wyrobów żelaznych (naczyń kuchennych) i do 2000 centn. odlewów (walce, kowadła). Samsonowskie leśnictwo dzieli się na straże: Suchedniów, Odrowąż, Kuta, Zagdańsk, Szumlin.

Samsonów, folw., pow. nowoaleksandrowski, własność Ludwika Kwinty, ma 100 dz ziemi dworskiej.

Samsonówka, rus. *Samsoniwka*, grupa zabudowań w obr. Zieleniowa, pow. i obw. sąd. kocmański. *Br. G.*

Samsonowo 1.) folw. pryw., pow. lidzki, w 3 okr. pol., o 28 w. od Szczuczyna, 8 mk. (1866 r.). 2.) **S.**, folw. pryw., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Gruzdowo, o 60 w. od m. Wilejki, przy b. drodze pocztowej połockiej, 1 dm., 33 mk.

Samsony, pow. mazowiecki, ob. *Jabłoń*.

Samst, w pow. miedzyrzeckim, ob. *Zamostowo*.

Samszyce, wś i fol., pow. nieszawski, gm. Osięciny, par. Witowo, odl. 26 w. od Nieszawy, ma 113 mk. W 1875 r. fol. S. z atyn., Samszyczki rozl. mr. 662: gr. i ogr. mr. 283, łąk mr. 64, lasu mr. 280; w os. leśnej mr. 3, nieuż. mr. 31; bud. mur. 6, z drzewa 6, las nieurządzony. Dobywanie torfu dawało do 1600 rs. dochodu rocznego. Wś S. osad 15, mr. 16. S. stanowiły jedną całość z dobrami Płowce i od Walewskich przeszły w połowie XVIII w. w ręce Dąbskich (ob. t. VIII, 324). *Br. Ch.*

Samtens, wś kośc. na Rugii, ma st. poczt. W 1885 r. 11 dm., 93 mk.

Samter (niem.), ob. *Szamotuły*.

Samudowce, węg. *Samogy*, wś, hr. zemneńskie (Zemplin), kościół paraf. gr.-katol., 632 mk.

Samuel, os. młyn., pow. będziński, gm. Żarki, 1 dm., 4 mk., 90 mr. dwors.

Samuelów, dobra radziwiłłowskie nad rzeką Ptyczą, pow. ihumeński, w 1 okr. pol. uździeńskim, gm. Dudzicze, par. kat. do niedawna Annopol, obecnie Kalwarya, o 5 mil od Mińska, a 8 mil od Ihumenia. Przez wiano ks. Stefanii Radziwiłłowej S. przeszedł na ks. Wittgensteinów, odprzedany w 1879 r. przez ks. Piotra Wittgensteina hr. Emerykowi Czapskiemu, dziedzicowi przyległego Stańkowa. Dobra S., rozległe 8650 mr., mają grunta szczerkowo-gliniaste, łąki obszerne; mieszka tu szlachta zagrodowa w 150 osadach, płacąc przeszło 3000 rs. dzierżawy. Młyn wodny na Ptyczy i propinacye dają też znaczny dochód. W połowie XVIII w. trzymali dobra te Święciccy, nieco później mieszkali tu krewni Radziwiłłów Morawscy, następnie dzierżawili S. Korkozewicz i Okołowowie. *A.. Jel.*

Samuelowo, fol. nad rzką Łowkistą, pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. i par. Żośle, okr. wiejski Krywany i Stabinciszki, o 42 w. od Trock, ma 1 dm., 32 mk. kat.; w 1864 r. własność Juniewiczów i Pomernackich. W 1850 r. własność Sienkiewicza, miał 359 dz. rozl.

Samuelpole, nieistniejący dziś folw. dóbr Kozarowice, w pow. kijowskim, na pograniczu radomyskiego, założony przez Samuela Hornostaja, w 1637 r. scheda Elżbiety z Hornostajów Drohojowskiej wraz ze wsiami Hlebówką, Turowicą, Jasnohorodką i Suchołowiczami.

Samuelshof, wybud. przy wsi Kiauten, pow. rybacki, st. p. Laptau, 4 dm., 42 mk.

Samujły 1.) wieś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Plissa, okr. wiejski i dobra Rudominów, Filipowszczyzna, o 8 w. od gminy a 43 w. od Dzisny, ma 5 dm., 56 mk. (w 1864 r. 25 dusz rewiz.). 2.) **S.**, wś nad jez. Ikaźń, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Woropajewszczyzna, okr. wiejski i dobra, bar. Rocmerów, Ikaźń, o 6 w. od gminy a 85 w. od Dzisny, ma 6 dm., 24 mk., w tej liczbie 15 katol. i 9 starow. (11 dusz rewiz.). *J. Krz.*

Samulaki, część wsi Łówcza, w pow. cieszanowskim.

Samule, wś, włośc., pow. kolneński, gm. Czerwone, par. Kolno, odl. 17½ w. od Kolna, 35 w. od Łomży, w pobliżu lewego brzegu Pisny. Mieszkają tu Kurpie. W 1819 r. 10 rolników, 2 chałupnik.; rolnicy posiadali 7 włók 28 mr. magd. i płacili czynszu 108 złp. 16 gr. ½ szel. do dworu w dobrach rząd. Mały Płock; chałupnicy po 3 złp. „trzydniówki“ rocznie. Nadto gromada dawała dziesięcinę snopkową proboszczowi do Kolna. W 1819 r. było 75 mk., 17 koni, 18 wołów, 16 krów, 14 jałow., 19 owiec, 15 świń. Przy uwłaszczeniu wieś otrzymała 422 mr. W 1878 r. było 419 mr. 235 pręt. (146 orn.). Obręb leśny rząd. S. wchodzi w skład straży Nowa Ruda i 975 mr. lasu sosnow.; grunt piaszczysty. W 1827 r. 12 dm., 81 mk. *L. K.*

Samuliszki, w spisie z 1866 r. *Samuniszki*, wś, pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. Merecz, okr. wiejski Nieciosy, o 5 w. od gminy a 75 w. od Trok, ma 13 dm., 99 mk. katol. (w 1864 r. 35 dusz rewiz.); należy do dóbr Masaliszki, Łukaszewiczów.

Samułka, karczma do Mielęcina, w pow. ostrzeszowskim, o 4½ klm. na półn.-zachód od Kępna, tuż pod Hipolitpolem. Nie wykazana w nowszych spisach.

Samułki, wś, pow. bielski gub grodzieńskiej, w 2 okr. pol., gm. Rajsk, o 22 w. od Bielska.

Samuniszki, wś, pow. trocki, ob. *Samuliszki.*

Samusiewiczyzna, wś, pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Stare Sioło, przy drożynie ze wsi Waśki do Ratomki, ma 9 osad; grunta szczerkowo-glinkowate, urodzajne, miejscowość wzgórzysta. *Al. Jel.*

Samusiew Szlak. Jestto stara droga, ciągnąca się na przestrzeni 19 w. od Obuchowa (pow. wasylkowski) między wsiami Trostynką i Jackami, niknąca w stepach u wsi Ksawerówki. Jest ona w wielkiem poszanowaniu u ludu; połowa drogi przechodzi przez ziemię włościan, lecz żaden nieśmie dotknąć jej pługiem. Szlakiem tym od Dniepru „wychodził na wojnę znakomity ataman Samuś ze swoim tłumem“. Samuś ów wraz z Palejem i Iskrą przyprowadził 12 tysięcy zaciężnych kozaków dla obrony Wiednia (Wieliczko, II, str. 538). Jan Sobieski, postanowiwszy osobne hetmaństwo, Samusia, po Kunickim i Mogile, zrobił hetmanem, dając mu za rezydencyę Niemirów. Lecz w końcu tenże Samuś połączył się z Palejem i stał się srogim prześladowcą szlachty, tak iż Rzplita zmuszona była niejednokrotnie udawać się do Piotra W. i Mazepy, by powstrzymali jego napady.

Edw. Rulikowski.

Samusiewka al. *Samusówka*, wś, pow. czehryński, par. praw. Podorożne (o 2 w. na wschód), śród borów położona, ma 260 mk. Podług podania założona w końcu XVII w. przez Trofima Samusia. Wchodziła w skład sstwa czehryńskiego, obecnie należy do dóbr państwa. Ob. *Podorożne.*

Samuszyn, wś, ob. *Zamuszyn.*

Samwodzie, w 1569 r. *Samwodzia*, wś i folw. nad rz. Wisłą, pow. kozienicki, gm. Brzeźnica, par. Pawłowice, odl. od Kozienic 5 w., od Garbatki (st. dr. żel. dąbrowskiej) 5 w., ma 22 dm., 204 mk., około 600 mr. ziemi dwor., 632 mr. włośc., wiatrak. W 1827 r. 24 dm., 147 mk. Według reg. pob. pow. stężyckiego z r. 1569 wś Samwodzie, w par. Wargoczin (Pawłowice XVII w.), własność Gostomskiego, miała 3 łany (Pawiński, Małop., 334). W XVII w. należały do dóbr Pawłowice (ob. t. VII, 909). *Br. Ch.*

San, w górnym biegu *Sian* (u ludu), rzeka, prawy dopływ Wisły. Źródła S. znajdują się na obszarze gm. Sianek, w pow. turczańskim. Wieś ta rozłożyła się na płn. stoku pasma karpackiego, działu dukielsko-skolskiego, do którego dotyku płd. granica wsi, tudzież granica galicyjsko-węgierska. Płd.-zach. narożnik obszaru wsi stanowi szczyt Opolonek (1028 mt.). Od tego szczytu ciągnie się graniczny grzbiet karpacki ku płn. przez szczyt Żydowski Beskid (863 mt.), a następnie ku płn.-zach. po Połoninę Bukowską (1149 mt.), przez szczyt Kinczyk Bukowski (1251 mt.). Od Opolonka zwraca się graniczny grzbiet karpacki ku wschodowi, zwolna opadając aż do Użockiej przełęczy (859 mt.). Od tej przełęczy wybiega połogi grzbiet zrazu ku płn., wzdłuż którego wiedzie gościniec użocko-turczański, a następnie ku płn.-zach. po szczyt Byczok (915 mt.). W tym otoczeniu górskim, wśród doliny międzyleśnej, powyżej wsi Sianek, tuż pod samym grzbietem karpackim, wypływa San dwiema górskimi strugami, które podążają na wschód, łącząc się o 400 mt. na płn. od Użockiej przełęczy, przy chatach wsi Sianek. Tu zwraca się na płn., płynąc wąską doliną, nad którą od zach. wzbija się Żydowski Beskid (863 mt.), a od wsch.

Kiczera Siańska (888 mt.) i zasilając się z obu brzegów wodami potoków. Minąwszy tartak przechodzi na obszar gm. Beniowy, gdzie przyjmuje od praw. brzegu pot. Niegryłów i Tyhłowaty, następnie zrasza obszar Bukowca, zasilając się tutaj wodami Bukowieckiego pot. u płn. stóp góry Byczoka (915 mt.). Wydostawszy się na obszar Sokolików, zwraca się na płn.-zach., opłukując płn.-wsch. stopy Kiczery Sokilskiej (837 mt.) i zraszając obszary Tarnawy Wyżniej i Niżniej i Dźwiniacza Górnego. Na tej przestrzeni zabiera od lew. brzegu wody pot. Litmirza, Fedkowskiego i Rostok a od praw. brzegu Rybnika. W Dźwiniaczu Górnym zwraca się na zach. i w tym biegu zrasza obszar wsi Łokcia aż po ujście Mucznego pot., gdzie u stóp Kiczery Łokieckiej (788 mt.) wygina się na płn. i dostaje się do Dydiowy. Tu płynie zrazu na płn., potem na zach. po płd. stronie wsi, wreszcie na płd., a doszedłszy do granicy stuposiańskiej znowu na północ, tworząc granicę między Stuposianami i Żurawinem (pow. Lisko) a Dydiową i Boberką (pow. turczański). Przyjąwszy od praw. brzegu pot. Boberkę al. Rykę, wchodzi do pow. lisieckiego i podąża w kierunku przeważnie zachodnim, w biegu krętym przez obszary Żurawina, Smolnika, Procisnego, Dwernika i Chmiela. Na tej przestrzeni wpada do S. od praw. brzegu Smolniczek a od lew. Wołosatka i Dwernik. Od Chmiela począwszy płynie ku płn.-zach. i zrasza obszary Ruskiego, Zatwarnicy, przyjmując od lew. brzegu pot. Głęboki; przepływa wsi: Hulskie, Krywe, Tworylne, poniżej których wykręca się na płn., mija Studenne, Rajskie, Chrewt, Sokole, Horodek, Teleśnicę Sanną, Solinę, Bóbrkę i Myszkowce. Od Hulskiego zabiera od lew. brzegu potoki: Hulski, Tworylczyk, Chomik, Solinkę, Sawin, Wolę i Bereźnicę al. Wołosiankę, a od praw. brzegu: Czarną z Paniszówką, Daszówkę, Łoboźwicę i Wołczy. Od Myszkowiec, poniżej których wpada do S. Olszanica (praw. brzeg) aż po Bachlową płynie na zach., odtąd aż po Monasterzec wprost na płn. Na tej przestrzeni przepływa Hoczew, pod którym przyjmuje od lew. Hoczewkę, następnie zrasza Weremień, opływa od zach. Lisko i przez Wolę Postołowską, Postołów, Łukawicę dochodzi do Monasterca. Tu wpada do S. Hadyszów pot. Za Monastercem wchodzi na obszar pow. sanockiego i podąża przez Załuże, popod Olchowce i Sanok aż do ujścia Sanoczka od lew. brzegu. Tu pod Międzybrodziem zwraca się na płn.-wsch., płynąc granicą Dębny, Mrzygłodu i Hłomczy (od zach.) a Liszny i Tyrawy Solnej (od wsch.). Pod Hłomczą wchodzi w pow. dobromilski, odtąd w kierunku północnym przez obszar Dobrej popod Łodzinę, następnie przez granicę Ułucza, Hroszówki i Jabłonicy Ruskiej (pow. dobromilski) a Witryłowa, Temeszowa i Niewistki (pow. brzozowski) czyli granicą pow. dobromilskiego i brzozowskiego, wreszcie przez pow. brzozowski granicą Niewistki, Wary i Nozdrzca od zach., a Wołodza, Siedlisk i Bartkówki od wschodu dosięga Dynowa. Na przestrzeni od Hoczwi do Dynowa przyjmuje z praw. brzegu pot. Kisielny, Dyrbok, Hadyszów, Załuski pot., Słony, Lisznę, Tyrawkę, Borownicę i Kruszelnicę; od lew. zaś Hoczewkę, Osławę, Brodek, Osi pot., Sanoczek, Turzy pot., Witryłówkę, Jabłonkę al. Starą rzekę, Magierę al. Izdebski pot., Baryczkę, Łubno, wreszcie Ulanicę z Hartą. Od źródeł aż po Dynów płynie S. doliną górską i to poprzeczną, na górnym biegu zwartą pasmami górskimi, które przypierają podnóżami do samych brzegów łożyska. Dopiero poniżej Myczkowiec dolina nieco się rozstępuje. Grzbiet górski nad praw. brzegiem rzeki poczyna się Kiczerą Siańską (888 mt.) nad Użocką przełęczą i biegnie równolegle do koryta S. przez szczyty Byczok (915 mt.), Obyczki (775 mt.), Siańskie Jabłońskie (876 mt.), Siańskie Tarnawskie (873 mt.). Pasmo to rozgranicza zachodnie dopływy pot. Jabłonki (dopł. Stryja), od wschod. dopływów Sanu. Jest ono zarazem głównym działem wód europejskich (zlewiska baltyckiego i czarnomorskiego). W odl. 1175 mt. od Siańskich Tarnawskich, na płn.-zach. wznosi się szczyt (857 mt.), tu dział wodny zwraca się na płn.-wschód ku szczytowi Wysockiemu (737 mt.), przegradzając pot. Jabłonkę (dopł. Stryja), od pot. Ryka, płynącego przez Szandrową i Boberkę do Sanu. Szczyt Wysoki al. Wysoka stanowi graniczny punkt (płd.-zach.) kotliny dniestrowej. Od Wysokiej bieży dział wodny ku płn.-zach. przez Wysoki Wierch (700 mt.), Boberkę (693 mt.), Horb Witowski (700 mt.) i Ostre (804 mt.). Ta część działu wodnego zamyka od płn.-wsch. górną kotlinę S., oddzielając ją od górnej kotliny Dniestru. Między pot. Ryką a S. rozpościera się dział górski, wychodzący od Siańskich Tarnawskich na płn.-zach. W nim szczyty: Łoziówka (819 mt.), Kamieniec (762 mt.) i Czerwony Wierch (816 mt.). Od pot. Smolniczka ciągnie się drugie pasmo górskie, zamykające dolinę S. od płn.-wsch. Jest to pasmo Odryt al. Otryt, oddzielające dolinę S. od doliny Stryja i przypierające na zach. między Tworylnem a Rajskim bezpośrednio do wschodnich brzegowisk S. Tu między Tworylnem a Rajskiem przerzyna się S. międzygórskim wyłomem. Zachodnie brzegowisko Sanu, na samym górnym biegu zamyka graniczny grzbiet Karpat począwszy od szczytu Opolonka (1028 mt.) aż po Bukowską połoni-

nę (1149 mt.); stąd ku płn. wybiega z głównego grzbietu pasmo górskie wprost na płn. ze szczytami Halicz (1335 mt.), Krzemień (1335 mt.), Bukowe Berdo (1313 mt.), Wilki (1014 mt.) i Czereszenka (771 mt.), oddzielając dolinę S. od doliny Wołosatki (lew. dopływu Sanu). Na zach. od doliny Wołosatki lewe płd.-zach. brzegowisko S. tworzy pasmo Połoniny Caryńskiej i Wetlińskiej, sięgające od Wołosatki aż po dolinę Wetliny (dopł. Solinki), a wysyłające ku płn. do doliny S. odnogi dzielące jego dopływy. I tak między Wołosatką (od wsch.) a Nasiczniańskim pot. (od zach.), który z Caryńczykiem tworzy pot. Dwernik, legła Połonina Caryńska (1297 mt.), a między Wołosatką (od wsch.), Caryńczykiem (od płd.) a Dwernikiem (od zach.) północna jej część ze szczytem Magórą Stuposiańską (1016 mt.). Na zach. od Nasiczniańskiego pot. legł potężny dział Połoniny Wetlińskiej ze szczytem Smerekiem (1223 mt.), wysyłający ku płn. do doliny Sanu, między pot. Dwernikiem (od wsch.) a Głębokim (od zach.) odnogę ze szczytami Jawornik (1042 mt.) i Dwernik (1004 mt.); między Głębokim (od wsch.) a Hulskim (od zach.) dział Magórzec ze szczytem Magórką (910 mt.). Od szczytu Smereka zwraca się ten dział górski na płn., równolegle do doliny Wetliny, rozdzielając się na dwa ramiona; wschodnie między Hulskim (od wsch.) a Tworylczykiem (od zach.) ze szczytem Stoły (967 mt.), zachodnie zaś między Tworylczykiem (od wsch.) a Wetliną (od zach.), ze szczytami: Wysokie Berdo (940 mt.), Krysowa (844 mt.), Siwarnia (944 mt.), Bukowina (922 mt.) i Żołobina (618 mt.) nad Sanem. Na międzyrzeczu sańsko-solinieckim (San-Solinka), niejako w dalszym rozgałęzieniu Połoniny Wetlińskiej rozpostarło się gniazdo górskie ze szczytem Tołstą (748 mt.). Między nim (od zach.) a Odrytem (od wsch.) piękny wyłom górski, którym wije się S. od Tworylnego aż po Rajskie. Poniżej Rajskiego dolina S. cokolwiek się rozszerza. Od praw. brzegu przypierają odnogi pasma Żukowa: Stożek (688 mt.) między Paniszówką (od płd.) a Daszówką (od płn.), Jawor (742 mt.) między Daszówką (od płd.) a Łoboźwicą (od płn.); wreszcie między pot. Olszanicą (od wsch.) a Sanem (od zach.) mamy górski dział ze szczytem Czułnią (576 mt.), przypierają do wsch. brzegu S. bezpośrednio tworzą one strome brzegowisko. Na lew. brz. nie występują wybitne pasma górskie; wszelako od ujścia Solinki aż po ujście Osławy okolica wzgórzysta z pagórami nadrzecznymi: Bóbrka (575 mt.), Łazek (560 mt.), Kobyłka (499 mt.), Oszczacz (444 mt.), Łysa góra (425 mt.). Jedynie tylko po za Osławą, w dość znacznym odstępie, między nią a Sanoczkiem rozpostarł się lesisty dział ze szczytami: Zahutyn (509 mt.), Niebieszczany (499 mt.) i Dział Korzenny (472 mt.), opadający łagodnie do doliny S. i kończący się nad nim czubkami w przecięciu 300 mt. wznies. Nad ujściem Sanoczka wzgórze Glinica (393 mt.). Inaczej przedstawia się brzegowisko prawe. Między Dyrbokiem a Tyrawką (prawe dopł. Sanu), ciągnie się od Wańkowy ku płn.-wschod. pasmo, przedzielone gościńcem sanocko-tyrawskim na dwie połaci. W płd. wzbijają się: Sałaszyska (454 mt.), Ruśniakowa Pasieka (672 mt.) i Krywyj Horb (651 mt.); płn. zaś połać, przypierająca bezpośrednio do S., nosi nazwę Słonych gór, ze szczytem Słony Wierch (671 mt.). Naprzeciwko tego działu, pomiędzy Międzybrodziem a Mrzygłodem, na lew. brz. S., rozpostarł się dział z Baną górą (536 mt.), Turzym potokiem (530 mt.), Babińskim działem (430 mt.) i Przysłopem. Od Mrzygłodu lewy bok doliny staje się dzikim i zwarty stromymi stokami, sięgającymi do samych wód S. aż popod Dynów. Spotykamy tu wzniesienia: Koziarczyska (426 mt.), Towarzyska (447 mt.), Łysą górę (452 mt.), a pod Dynowem wzgórza dochodzące 381 mt. wznies. Od wschodu, począwszy od Mrzygłodu, dolina S. znacznie się zwęża, jedynie tylko pod Ułuczem i Hroszówką tworzy rozległą płaszczyznę (wznies. 266 mt.). Poniżej wsi Hroszówki aż po Dynów brzegowiska wąskie i strome, nad którymi wznosi się: Hroszówka (496 mt.), Olszyna (456 mt.), Łysa góra (391 mt.), wreszcie Winnica (333 mt.) naprzeciwko Dynowa. Na całej przestrzeni od źródeł po Dynów brzegi skaliste, skałki wznoszące się stromo nad S. zowie lud powszechnie „ściankami“, a kępy, które San przy małej wodzie odsłania, zowią się „spławiskami“. Na przestrzeni od Myczkowiec aż po Sanok są ślady odwiecznej dąbrowy, która się niegdyś rozciągała porzeczami. Koryto skaliste, często miałkie i niepewne, spadek nagły, stan wód niestały, a odmiały jego są odtokiem zasypane lub łozami porosłe. Ten charakter łożyska zachowuje aż po most w Przemyślu. Co do dopływów, na górnym biegu po Mrzygłód krótsze są prawoboczne, poniżej Mrzygłodu zaś lewoboczne. Pod Dynowem, u północnego podnóża Winnicy (333 mt.), zwraca się na wschód płynąc doliną podgórską, łożyskiem przeważnie skalistem aż po Medykę. Dolina S. na tej przestrzeni podłużna, miejscami nader wąska, jak między Bachorcem a Połchową, między Krzywczą a Krasicami, miejscami zaś szeroka jak od Dynowa po Bachorzec, pod Dubieckiem, naprzeciwko Bachowa, Babic, pod Krasiczynem. Na tej przestrzeni S. przyjmuje od praw. brzegu pot. Dylągowski, Łączki, Jawornik, Iskański,

Stupnicę, Kopię, Krzeczkówkę i Wiar; od lewego: Szklary, Cygański pot. al. Dąbrową, Drohobyczkę ze Śliwnicą, Kamieniec, Świnkę, Kamionkę z Babiarzecką, Łętownianką i potok od Żurawicy. Znaczniejsze wzniesienia na praw. płd. brzegu: Winnica (333 mt.), Łubieńka (453 mt.), Iskańska Góra (379 mt.), Poręba (444 mt.), Wróblik (417 mt.), Kupieński Las (430 mt.), Pod Mazurami (408 mt.), Lipnik (400 mt.), Zniesienie przemyskie (356 mt.); od lew. zaś: Gabińska Góra nad Dubieckiem (361 mt.), Buczacz (288 mt.), Kijów (355 mt.), Czarna Góra (348 mt.), Bukowy Garb (426 mt.), Karczmarowa (412 mt.), Nadgrodzenie (389 mt.). Pod Bachorcem wchodzi S. w pow. przemyski, lecz wkrótce, minąwszy osady: Bachorzec, Połchową, Ruską Wieś, Dubiecko i Nienadową wchodzi do pow. dobromilskiego pod Iskaniem, by zaraz przerzucić się znowu do pow. przemyskiego. Od Przemyśla począwszy wydostaje się S. na obszerne rędzinne równiny i zmienia nagle swój dotychczasowy charakter. Odtąd koryto staje się głębsze, zasute miejscami piaskiem, a miejscami rędzinnym namułem, brzegi oberwane, ale bez kamieni, a spadek wód wolniejszy. Na polach medyckich skręca się znowu ku płn., płynie wśród szerokiej płaszczyzny nizinnej (200 mt. wzn.) na Radymno. Pod Grabowcem wchodzi w pow. jarosławski, zmieniając bieg płn. na płn.-zach. Opłynąwszy od płn.-wsch. Jarosław, zwraca się znowu na płn. aż po Monasterz, gdzie wykręca się znowu na płn.-zach. Od Leżachowa tworzy granicę między pow. jarosławskim (od wsch.) a łańcuckim (od zach.), aż wreszcie poniżej Piskorowic (pow. jarosławski), między nimi a Rzuchowem (pow. łańcucki), wchodzi w pow. łańcucki i aż do granicy królestwa polskiego rozdziela obszary Rzuchowa, Dornbachu, Kuryłówki z Tarnawcem, leżące na praw. brzegu, od obszarów gm. Wierzawic, Leżajska, Staregomiasta i Przychojca na lew. brzegu rzeki. Od zejścia się granic wsi Staregomiasta (pow. łańcucki), Kuryłówki (pow. jarosławski) i Łazowa (pow. biłgorajski) tworzy granicę między Galicyą a królestwem polskim. Od strony Galicyi przytyka do lew. brzegu S. na małej przestrzeni do pow. łańcuckiego, następnie do pow. niskiego z osadami: Łukową, Sarzyną, Tarnogórą i Kopkami, a od strony królestwa do pow. biłgorajskiego, z osadami: Łazowem, Sygiełkami, Bystrem, Kustrawą i Krzeszowem. Pod Krzeszowem, przy zwykłym stanie wód, S. ma głębokości 4 łokcie, szerokości 130. Podczas wezbrań głębokość dochodzi do 12 łokci, a szerokość do 400. Poniżej Krzeszowa, pomiędzy Kopkami a Bielinami (pow. niski), powraca znowu do Galicyi, płynie na płn.-zach. przez pow. niski, pod Rudnik, Ulanów, Nisko; zrosiwszy obszar Pława wchodzi pod Rozwadowem w pow. tarnobrzeski, płynie popod Radomyśl, przerzyna obszar Skowierzyna, poczem tworzy granicę między gm. Pniowem (od wsch.) a Wrzawami (od zach.). Między Łapiszowem (os. do Wrzaw) a Dąbrówką (wólką Pniowa), naprzeciw Szczytnik, w obr. gm. Dwikozy (pow. sandomierski), uchodzi do Wisły z praw. brzegu. Fałszywa etymologia nazwy Sandomierza dała początek mniemaniu, jakoby S. wpadał pierwotnie pod tym miastem do Wisły. S. jest ostatnią górską wodą, uchodzącą do Wisły od praw. brzegu. Ujście jego kończy górny bieg Wisły. Na przestrzeni od Medyki do ujścia przyjmuje S. od praw. brzegu: Wisznię, Szkło, Wyrwę al. Olchowiec, Wyczawę, Lubaczówkę, Przyłubień al. Lubenię, Złotoryszkę, Złotą Rzekę, Jarugę, Tanew, Bukowę, Łukawicę. Z lewego zaś uchodzą: Rada, Łęg, Morawski Potok, Wisłok, Błotnia, Maliniczek, Trzebośna, Głęboka, Stróżanka, Nowy Kanał. Na biegu nizinnym S., od Medyki począwszy, brzegami jego ciągnęły się rozległe bory sosnowe, których szczątki dziś jeszcze mają pozór puszcz. Na tej też przestrzeni zmieniał S. w skutek gwałtownych wylewów często koryto, czego śladem są stare łożyska, Saniskami zwane. Spotykamy je pod wsią Hurkiem, w Medyce, Torkach, pod Grabowcem, pod Szówskiem, poniżej Sieniawy, w Piskorowicach z praw. brzegu, a w Bolestraszycach, Wyszatycach i w Zagrodach od lew. brzegu. Naznaczniejszym z tych łożysk na dolnym biegu jest tak zwany Stary San w Majdanie Zbydniowskim, w Motyczach i Skowierzynie, rozpościerający się kilku odnogami między korytem dzisiejszego S. a Łęgiem (dopł. Wisły), poniżej Sandomierza. Ten Stary San jest śladem dawnego koryta, które prawdopodobnie od Radomyśla zwracało się na zach., uchodząc do Wisły w miejscu ujścia dzisiejszego Łęgu i Branki, naprzeciwko Sandomierza. Cały obszar trójkątny między S. a Wisłą, w okolicy Gorzyc, Goczałkowic i Wrzaw, jest napływowy, namulisty, mokry i corocznie wystawiony na wylewy Wisły i Sanu. Długość S. wynosi 399 klm. czyli przeszło 53 mil geogr. Z tej długości przypada na: *a)* pow. turczański 39·75; *b)* granicę pow. turczańskiego i liskiego 7·125; *c)* pow. liski 96; *d)* pow. sanocki 26; *e)* pow. dobromilski 11·25; *f)* granicę pow. dobromilskiego i brzozowskiego 10·5; *g)* pow. brzozowski 21·525; *h)* pow. przemyski 59·25; *i)* pow. jarosławski 23·35; *j)* granicę pow. jarosławskiego i łańcuckiego 10·5; *k)* pow. łańcucki 12·75; *l)* granicę królestwa polskiego 17·25; *ł)* pow. niski 32·25; *m)* pow. tarnobrzeski 25·50 klm. Spadek wód wskazują liczby: 890

mt. (źródła); 736 mt. (tracz w Beniowy); 670 mt. (mostek w Tarnawie Wyźniej); 617 mt. (u stóp Kiczery we wsi Łokieć); 555 mt. (powyżej Żurawina); 507 mt. (ujście Dwernika); 444 mt. (pod Tworylnem); 415 mt. (powyżej Rajskiego); 382 mt. (ujście Daszówki); 352 mt. (ujście Wołczego); 316 mt. (poniżej Liska); 270 mt. (ujście Tyrawki); 246 mt. (pod Siedliskami); 241 mt. (pod Dynowem); 221 mt. (poniżej ujścia Jawornika); 209 mt. (pod mostem kolejowym w Przemyślu); 188 mt. (ujście Rady); 179 mt. (pod Sieniawą); 170 mt. (wyspa powyżej ujście Złotoryszki); 167 mt. (pod Łazowem); 165 mt. (pod Krzeszowem); 153 mt. (ujście Łukawicy); 147 mt. (ujście). Ogólny spad 743 mt., więc na 100 klm. 186 mt. W wodach S. żyje według Wałeckiego 30 gatunków ryb: byczek, jazgarz, jaź, jelec, jesiotr zachodni, karaś, kiełb, kleń, kózka, krąp, leszcz, lin, łosoś, miętus, okuń, piskorz, płoć, pstrąg, rap, różanka, sandacz, strzebelka, sum, szczupak, śliz, świnka, uklej najbielszy, uklej drobniutki czyli owsianka, węgorz, wzdręga. Według prof. Nowickiego (nazwy ludowe): barma, barwenka, bielec, błyskotka, bobyr, brynka (marena, brzanka), bzdyrka (czerewuszka), chwat, cyrta, dumka (płotka), hak, jelec, jaź, jazgarz, jesiotr, karaś (rzadko), karp, kiełb, kiełbik (kobel), lin, leszcz, łososio-pstrąg, łosoś, marynka, miętus, okoń, otuszka (białka), płocica, pstrąg (przeważa w górę od Rajskiego), sandacz, śliz, suchorybiec, siekierka, sum, świnka, szarań, szczupak, uklej, uklejka, węgorz. S. od źródeł aż poniżej Liska przedstawia krainę pstrąga, od Chrewtu po Sośnicę krainę brzany, od Dynowa po ujście krainę leszcza, a w okolicy Dynowa i poniżej Medyki krainę karasia. Stan wody na S. w r. 1867 badano w Postołowie, Przemyślu, Radymnie i Majdanie Zbydniowskim, w r. 1885 w Postołowie, Przemyślu, Radymnie, Jarosławiu, Rzuchowie, Rudniku i Majdanie Zbydniowskim. Obserwacye od r. 1867 do 1885 podają Sprawoz. komisyi fizyograf. Akad. Um. w Krakowie. San może być spławnym od wsi Smolnika, ale spławy chodzą właściwie dopiero od Liska. Małe galary poruszają się od Dynowa w górę, a po Jarosław i Przemyśl w dół, niekiedy na większej wodzie. Wody gościnne bywają o św. Janie i Jakubie, powódź nie trwa dłużej nad 2 do 3 dni. Od Dynowa poczyna już wylewać szeroko, ale najszkodliwsze są jego powodzie na dolnym biegu. Przy pomyślnej wodzie i pogodzie może spław odbyć się do Wisły z Liska w dniach 12 do 14; od Wisły w gorę do Jarosławia w dniach 8 do 10 przy spokojnym czasie. Dróg nadbrzeżnych niema, więc statki ciągną ludzie pod wodę. Spławy składają się z 6, 8—10 sztuk okrąglaków drzewnych. Od Dynowa i Sielnicy chodzą małe galary krakowskie aż po Jarosław i dalej. Jazy rybackie i tamy przerwane przeszkadzają żegludze jeszcze poniżej Liska, rafy kamienne i mielizny po Dynów również tworzą przeszkody w żegludze, a silne wiatry zachodnie poniżej Jarosławia, gdy statki idą w dół. Prądowiny są także częste w łożu rzeki. Na żyznych brzegach S. leży 195 wsi, 17 miast i miasteczek. Pod względem handlowym zasługuje na uwagę: Przemyśl, Jarosław i Ulanów. Artykułem spławu jest drzewo na budowę i opał, tak okrągłe jak tarte drzewo; oprócz tego zboże, anyż, płótno, owoce i wyroby garncarskie. *Br. G.*

Sanacis, jezioro, pow. sejneński, o 1 w. na zach. od wsi Szadziuny, między jez. Ilgis i Snajginie.

Sanadworce 1.) zaśc. pryw., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 59 w. od Dzisny, 1 dm., 17 mk. kat. 2.) **S.,** zaśc. pryw., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 59 w. od Dzisny, 1 dm., 5 mk. żydów.

Sanborz, wś, pow. rawski, gm. Gortatowice, par. Żdżary, ma 10 dm., 64 mk., 177 mr. włośc. W 1827 r. 7 dm., 48 mk.

Sanct Hedwigsdorf, także *Scheibelsdorf*, *Scheidewigsdorf*, *Scheidsdorf*, 1373 r. *Schediwigsdorff*, wś i fol. nad rzką Deichsel al. Schnelle Deichsel, dopływ. Schwarzwasser al. Neidsche, pow. złotowsko-hojnowski, par. ew. Steinsdorf, kat. Maerzdorf. W 1842 r. 39 dm., fol., 245 mk. (11 kat., 1 żyd), szkoła ew., młyn wodny.

Sanct Lorenz, wś i dobra, pow. rybacki, 32 klm. na płn.-wsch. od Fyszhuzy, 4 klm. od morza, w piaszczystej okolicy; 23 dm., 118 mk., rolników i rybaków. Pocztowa agentura w miejscu. *Ad. N.*

Sancta Anna, pow. chodzieski, ob. *Rudki.*

Sanctuarii i *Sanctuariorum villa* (w dok.), ob. *Świątniki.*

Sancygniów, w XV w. *Sanczygnyew*, w XVI w. *Seczigniów*, wś, fol. i dobra nad rzką Sancygniówką, przy drodze z Działoszyc do Książa Wielkiego, pow. pinczowski, gm. i par. Sancygniów, odl. 24 w. od Pińczowa, posiada pokłady wapienia, gipsu, młyn wodny i tartak. We wsi kościół par. murowany, nowo wzniesiony, pałac otoczony wałami i fosami, ze starą warowną bramą po dawnym zamku. Z przeszłości przechował się lamus o grubych wielce murach, z drzwiami i oknami żelaznemi, wedle tradycyi dawny zbór aryański a może tylko dawny skarbiec i zbrojownia. W 1827 r. było tu 22 dm., 73 mk. Okolica S. przedstawia wyżynę poprzecinaną w różnych kierunkach głębokiemi parowami, porosłemi sośniną i jałowcem. S. sam leży w dolinie rzeczki, ciągnącej się około 10 w. pod

Działoszyce. W najwynioślejszym punkcie leży folw. Ewinów. Gleba tutejsza przedstawia wielką rozmaitość. Najwyżej położone części łanów, zwane u ludu *pałygi*, są najuboższe w skutek opłukiwania przez wody i działanie wiatrów; średnie części urodzajniejsze zwane są *ścięgna*, a dolne, z najbogatszą glebą *spławy*. Zbocza północne zwane są *opoczą* a południowe *posłonne*. Grube warstwy gliny zbitej umożliwiają wyżłabianie śród niej piwnic i chodników, składów na kartofle, bez dawania żadnych podpór. Prócz gliny występują tu iły marglowe i zbite ciemne; kamień ciosowy tutejszy słynie z dobroci i uważany jest za lepszy od szydłowieckiego i pińczowskiego. Wyżynę okolic S. dotąd pokrywają rozległe lasy, w których spotyka się dęby, lipy, graby, brzozy, osiny, sosny, świerki, jodły i na nowo rozmnożone modrzewie. Obok wielkiej obfitości malin, spotyka się w lasach dzikie trześnie z drobnym, słodkim owocem. Lud tutejszy ubiorem i zwyczajami jest krakowskim. Śród wieśniaków odrożniają dotąd trzy kategorye: kmieci, mających po 30 mr., tych rzadko się spotyka; rolników na 12 mr. i zagrodników z 6 mr. W połowie XV w. S. posiadał już kościół paraf. murowany p. w. św. Piotra i Pawła, fundowany podobno w 1409 r. przez Piotra Sancygniowskiego, kasztelana sandomier., wieś była własnością Mikołaja h. Jelita. Z 8 łanów kmiec. dziesięcinę wartości 5 grzyw., pobierała prepozytura skalmierska; folw. dawał miejscowemu plebanowi, który posiadał łan zwany Pozelów, dwie łąki pod Knyszynem i sadzawkę (Długosz, L. B., II, 73, 75). Zdaje się, że z powodu ubóstwa i małej ludności parafia została następnie wcieloną częścią do par. Lubczy, częścią do nieistniejącego dziś kościoła w Knyszyńskiej Woli. Spisy pobor. z 1490 r. podają *Szączygnew* w par. Lubcza. Dopiero w spisach z 1581 r. występuje „Fara Seczigniow“, do której należą jeszcze Opatkowice, Biedrzychowice i Iżykowice (Pawiń., Małop., 19, 439). Kiedy kościół w Woli Knyszyńskiej popadł w ruinę (1608 r. ?), wtedy zapewne wcielono tę parafią do S. i przeniesiono sprzęty i obrazy do kościoła w S. W 1763 r. Antoni Grodzicki, podczaszy zatorski, wystawił sześć ołtarzy nowych, ambonę, chór z nowemi organami, obrazy 4 ewangelistów i 4 doktorów kościoła, ławki, konfesyonały. Roboty wykonali snycerze i malarze krakowscy. W wielkim ołtarzu obecnie jest obraz przedstawiający Chrystusa na krzyżu pędzla Orłowskiego. Z dawnych zabytków przechowały się kamienne nagrobki Stanisława Sancygniowskiego, ststy szydłowieckiego za Zygmunta Augusta, i żony jego Elżbiety. Oboje w całych postaciach. Prócz tego jest pomnik z czarnego marmuru Stefana i Ewy z domu Tarło, Dembowskich, dziedziców S. w połowie XVIII w. po Tarłach. Dobra S. (własność Deskurów) składały się w 1886 r. z folw.: S., Ewinów, Knyszyn i Tarłów, attynencyi i osad leśnych: Skwierczyn, Wierówki, Drozdów i Tomków, rozl. mr. 3411: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 357, łąk mr. 98, past. mr. 28, lasu mr. 2278, oddpadki mr. 7, nieuż. mr. 49; bud. mur. 11, drewn. 32; płodozm. 10-polowy; fol. Ewinów gr. or. i ogr. mr. 194, past. mr. 1, nieuż. mr. 5; bud. mur. 1, drewn. 7; płodozm. 9-pol.; fol. Knyszyn gr. or. i ogr. mr. 171, łąk mr. 6, past. mr. 11, lasu mr. 10, nieuż. mr. 8; bud. mur. 1, drewn. 6; płodozmian 6 pol.; fol. Tarłów gr. or. i ogr. mr. 175, lasu mr. 10, nieuż. mr. 3; bud. drewn. 1; płodozm. 9-pol., lasy nieurządzone. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 20, mr. 161; wś Biedrzykowice os. 31, mr. 195; wś Podgaj os. 4, mr. 25; wś Opatkowice os. 17, mr. 174; wś Wola Knyszyńska os. 22, mr. 211; wś Kopanina os. 4, mr. 36; wś Ksawerów os. 5, mr. 202. S. par., dek. pińczowski, dawniej ksiąski, miała w 1784 r. 840 dusz samych katol.; w 1879 r. było 1600, w tej liczbie około 200 żydów, zajmujących się zarówno handlem jak przemysłem (tartaki, fabryki w Ksawerowie) a wreszcie i rolnictwem (os. Łabędź). S. gmina należy do sądu gm. okr. VI w Skalmierzu, st. poczt. Działoszyce. Gmina ma 7868 mr. obszaru i 2268 mk. (1870 r.). Szkoły nie było. Z zakładów fabrycznych dwa młyny, tartak, fabryka cykoryi. *Br. Ch.*

Sancygniówka, rzeczka, bierze początek na obszarze Knyszyna, w pow. pińczowskim, ze stoków wyżyny roztaczającej się dokoła Książa Wielkiego, płynie doliną wyżłobioną przez wody na Sancygniów, Szykowice, przyjmuje pomiędzy Dziekanowicami a Działoszycami rzkę Jakubówkę al. Dzierążnę i wpada wraz z nią do Nidzicy z lew. brzegu. Tworzy stawy w Knyszynie, Stępocicach i Sancygniowie i przyjmuje z obu stron liczne stoki spływające z jarów przerzynających okoliczną wyżynę. *Br. Ch.*

Sand, ob. *Piasek* 2.) i *Piaski* 25.)

Sand 1.) fol., pow. labiewski, st. p. Kobbelbude, 6 dm., 79 mk. 2.) **S.,** pow. iławkowski, st. p. Landsberg, 28 dm., 136 mk., 245 ha obszaru. 3.) **S.,** wybud. przy dobrach Sollnicken, tamże, 1 dm., 2 mk. 4.) **S.,** wybud. przy wsi Unter Eisseln, pow. ragnecki, 8 dm., 68 mk. 5.) **S.,** wś, pow. królewiecki, st. p. Liska- Schaaken, 8 dm., 41 mk., 61 ha.

Sand al. *Frankenberger-Sand*, wś, pow. ząbkowicki, par. kat. Przyłęk. Do 1810 r. własność klasztoru w Kamieńcu. W 1842 r. 14 dm., 129 mk. kat., młyn wodny.

Sandał, jezioro w pow. petrozawodzkim

gub. ołonieckiej, o 8 w. od jez. Onegi, z którem łączy się za pośrednictwem odpływu. Długie 38 w., ma 120 w. obwodu i 200·5 w. kw. powierzchni. Znajduje się na niem mnóstwo skalistych wysepek.

Sandata, sioło przy ujściu rzki Sandaty do Jegorłyka, w pow. i gub. stawropolskiej, o 165 w. od Stawropola, ma 703 dm., 4252 mk., cerkiew Pokrowską, dwa jarmarki, olejarnią. Założone w 1805 r.

Sandau, pow. bydgoski, ob. *Aleksandrowo* 5.).

Sandau, pow. pszczyński, ob. *Piasek* 2.).

Sandberg, ob. *Muehlenbach* i *Piaskowa Góra* 2.).

Sandberg, pow. krobski, ob. *Piaski* 17.).

Sandberg 1.) pol. *Biała Góra* (ob.), pow. świecki, par. kat. W. Komorsk. Obszaru ma 168 ha, 301 mk., 68 kat., 233 ew. Dawniej własność bisk. kujawskich, przynosząca 200 zł. i 116 dni tłoki. W 1773 r. mieszkało tu 15 tkaczy; obszar wynosił 2 wł. chełm. i 6 mr.; było 40 dym. i 161 mk. ew.; 2 gburów, 29 zagrod. i 24 rzemieśl. W 1782 r. istniała tu szkoła ew. (ob. Gesch. d. Kr. Schwetz von Maercker, str. 455). 2.) **S.,** pow. kwidzyński, ob. *Piaskowa Góra.* *Ks. Fr.*

Sandberg, wybud. przy wsi Eichenberg, pow. labiewski, st. p. Laukischken, 1 dm., 12 mk.

Sanddorf, wś, pow. kościerski, par. kat. Wiele, okr. urz. stanu cywil. Węglikowice, par. ew. Kościerzyna; 1320 ha (38 lasu, 4 łąk, 201 roli). W 1885 r. 21 dm., 29 dym., 168 mk. kat., szkoła (1887 r. 34 dzieci). *Ks. Fr.*

Sanddorf 1.) ob. *Samociążek* i *Piaseczno.* 2.) **S.,** pow. bydgoski, ob. *Piaski* 5.).

Sandeborske, 1503 r. *Szarnoborsko,* wś i fol., pow. gurowski (Guhrau), par. ew. u św. Andrzeja pod Wąsoszem. W 1842 r. 43 dm.; fol., 356 mk. (9 kat.), szkoła ew., dwa młyny wodne, hodowla bydła i owiec.

Sandecz, ob. *Sącz.*

Sandeczanie al. *Równiacy,* górale z sandeckiej doliny, zamieszkują całą kotlinę sandecką wraz z przyległymi działami, u zejścia się rzek: Dunajca, Popradu i Kamienicy, w dół aż po Zbyszyce, a w górę po Kaninę (pow. limanowski), Jazowsko nad Dunajcem, Rytro nad Popradem, powyżej Nawojowej nad Kamienicą i po dział grybowski. Siedziby ich rozłożyły się w tej dolinie jakby wiankiem i wstępują na graniczne działy aż ku źródłom potoków, dopływów Dunajca, Popradu i Kamienicy. Lud w równinach osiadły nazywa ich góralami od Sącza, sąsiedni zaś górale zowią ich Równiakami, ponieważ zajęli rozległą równinę w ostępie gór. W rzeczywistości dolina sandecka należy jeszcze do krainy górskiej, a jej mieszkańcy są przechodniem ogniwem od rodów góralskich do podgórskiego ludu tak co do budowy ciała, sposobu życia jak i obyczajów. Równiacy sandeccy graniczą na zachód z góralami od Łącka. W tej stronie nie posiadają oni jeszcze cech im właściwych, ci mianowicie, co zamieszkują we wsiach po półn. stokach działu obidzkiego (Dzwonkówka i Skałki) i na płn. po lewym brzegu Dunajca poniżej Jazowska. To samo powiedzieć można o pograniczu południ., gdzie górale sandeccy stykają się ze Spiżakami. W miarę tego jak się graniczne działy doliny sandeckiej pochylają ku niej i przechodzą w równinę, coraz wyraźniej występują odrębne cechy ludności. Zamieszkują oni następujące wsi: Biegonice, Chomranice, Kamionka, Nawojowa, Nowy Sącz, Tęgoborze, Wielogłowy, Zbyczyce, Żeleźnikowa, Jazowsko, Barczyce, Czarnypotok, Stary Sącz, Siedlce (pow. sandecki), Męcina, Pisarzowa, Przyszowa, Łukowica, Kanina, Jastrzębie (pow. limanowski), wreszcie Mystków, Mogilno i Ptaszkowa (pow. grybowski). Między osadami góralskiemi legły dość licznie osady niemieckie. Niemcy, czyli jak ich górale nazywają „Przyjęci“, osiedli przeważnie w pierwszej połowie tego wieku, i utworzyli lub zajęli osady: Barczyce, Biczyce, Biegonice al. Laufendorf, Chełmice al. Hundsdorf, Dąbrówka, Gaboń, Gaj al. Hutweide, Gołąbkowice, Gołkowice, Grodzkie (przedm. N. Sącza), Januszowa, Juraszowa, Kadcza, Łączki al. Wiesendorf, Mokrawieś, Morawina (w obr. gminy Moszczenicy Niżniej), Naszacowice, Olszanka, Podmajerz al. Neudoerfel, Podrzecze, Rytro, Stadło, Świniarska, Świrkla al. Tannendorf, Szczereż al. Ernsdorf, Zagórzyn, Załubińcze, Zawada i Zbikowce. Koloniści atoli niemieccy z biegiem czasu zmieniają swój strój, język i obyczaj, zachowując jednak wyznanie luterańskie i staranniejszą uprawę roli. W r. 1880 Niemcy przebywają tylko w osadach: Biegonicach (24 głów), Gabonicach (4), Gołkowicach (207), na Grodzkiem (132), Kadczy (27), Podmajerzu (9), Naszacowicach (15), Stadle (192), Załubińczach (3), oprócz tego w Brzeźnie (3), Klęczanach (8) i Marcinkowicach (3); liczba ich ogólna wynosiła 629 głów. *Br. G.*

Sandeczka, dwór i zabudowania w Klimkówce, pow. gorlicki. *Br. G.*

Sandel (niem.), ob. *Sendała.*

Sandela, rzeczka w pow. lubawskim, wpada pod Lubawą do rzki Jesionny al. Lubawki (dopł. Drwęcy). Ob. *Jesionna* i *Lubawa.*

Sandenberg, fol., pow. rastemborski, st. poczt. i kol. żel. Korsze, 1 dm., 26 mk.

Sandenn, pow. łecki, ob. *Piaski* 2.).

Sandern, dobra pryw., w okr., pow. i par.

tukumskiej (Kurlandya); połączone z dobrami Sehmen. Należy do nich fol. Kulwen.

Sanderówka, część Chlebowic Świrskich, pow. przemyślański.

Sandeshoefchen al. *Rittersneusass*, wybud. przy wsi Klein Siegmuntinnen, pow. wystrucki, 1 dm., 4 mk.

Sandewalde, *Sądowa Wola*, 1203 *Zandouel*, wś i dobra, pow. gurowski (Guhrau). Posiada kościół par. ew., szkołę ew. W 1842 r. 10 dm., fol., 73 mk. (1 kat.). Jestto starożytna osada. Kościół par. powstał tu podobno w pierwszym wieku po wprowadzeniu chrześciaństwa. Zdawna też istniał tu gród warowny (kasztelania), który Henryk V, ks. wrocławski, porwany przez Lutka Habdanka i uwięziony w Głogowie, oddał jako wykup w 1294 r. Henrykowi III ks. na Głogowie. Dziś nie ma śladu po grodzie. Kościół tutejszy zamieniony w XVI w. na protestancki, w 1821 r. na nowo zbudowany. Ob. *Polska* (t. VIII, 654).

Sandfluss 1.) wś, pow. nizinny, st. p. Heinrichswalde, 103 dm., 481 mk., 393 ha. 2.) **S.** *Weide*, tamże, przy wsi, 12 dm., 74 mk. 3.) **S.** *Gross*, tamże, 32 dm., 232 mk. 4.) **S.** *Klein*, 28 dm., 175 mk. 5.) **S.** *Wiese*, wybud. przy wsi Ackmonienen, pow. nizinny, 1 dm., 8 mk. *Ad. N.*

Sandfoerstchen, serbskie *Piesaczna Borszć*, wś, pow. rozborski, par. ew. Belsk. Do 1815 r. należała do Łużyc górnych. W 1842 r. 18 dm., 75 mk. (1 kat.), pokłady i kopalnia torfu. Ludność przeważnie serbska.

Sandhaeuser 1.) posiadłość, pow. lignicki, par. ew. i kat. Lignica. Leży tuż pod miastem. W 1842 r. 4 dm., 45 mk. (4 kat.). 2.) **S.,** kol. na obszarze Gołkowic, pow. kluczborski.

Sandhof, wś, pow. malborski, st. p. i par. kat. Malbork, 1 milę odl., ma 716 ha (17 lasu, 9 łąk, 600 roli or.). Z ha roli jest 29·8 mrk czyst. dochodu. Do gminy należą: Galgenberg (1885 r. 6 dm., 58 mk.), Liebenthalerhof (1 dm., 9 mk), Mlawkaer Bahnhof (1 dm., 10 mk.) i dworzec Sandhof (1 dm., 26 mk.). W 1885 r. było razem 91 dm., 242 dm., 1115 mk., 513 kat., 538 ew., 64 menon. Jest też tartak parowy; szkoła 2-klas. symultarna liczyła 1887 r. 119 dzieci i 2 nauczyc. S. był dawniej folw. ekonomii malborskiej; r. 1752 został puszczony osadnikom w emfiteutyczną dzierżawę. Później nastąpiło uwłaszczenie. *Ks. Fr.*

Sandhof 1.) dobra, pow. rybacki, st. p. Laptau; 9 dm., 47 mk., 100 ha. 2.) **S.,** wybud. przy St. Kiszporku, pow. morąski, st. p. St. Kiszpork; 4 dm., 82 mk. 3.) **S.,** ob. *Rydzówka Mała*.

Sandhof 1.) fol. w dobrach Spahlitz, pow. oleśnicki. 2.) **S.,** fol. w Rozwodzy, pow. wielkostrzelecki. 3.) **S.,** folw. dóbr *Jedlin*, w pow. pszczyńskim.

Sandhuben (niem.), ob. *Zantuga*.

Sandhuebel (niem.), wś kośc., pow. i obw. sąd. frywałdzki, na Szląsku austr., nad rz. Białą, praw. dopływ. Nisy szląskiej, 6 klm. na płn.-wsch. od Frywałdu. Leży na płn. od Czeskiej Wsi (Bochmischdorf), na południe od Grodźca (Groeditz), a na zach. od Szerokiego Brodu (Breitenfurth). W r. 1880 było 135 dm., 797 mk. rz.-kat. i Niemców. Par. łac. w miejscu, z kościołem p. w. św. Jana Chrzc. Do par. należą: Bez (Hullunder) i Kaltsaisen (Kaltseifen); dusz 1238 kat., 5 prot. Szkoła lud. 2-klasowa, fabryka wyrobów z drzewa. W okolicy łomy marmuru. St. poczt. w miejscu. Ob. *Rotwasser*. *Br. G.*

Sandiffen, dobra, pow. welawski, przy Welawie (st. poczt. i tel.); 148 dm., 829 mk., 2436 ha.

Sandkow (w dok. z XIV w.), pow. lignicki, ob. *Moenchhof*.

Sandkretscham, ob. *Piaski* 40.) (VIII, 56).

Sandkrug (niem.), ob. *Hamernia Czarnkowska*, *Jaromierz*, *Karminek*, *Krakowo*, *Piaski* (t. VIII, 55 i 56).

Sandkrug 1.) *Piaski*, karczma do Sadlinek, pow. brodnicki, st. p. Jabłonowo; 1885 r. 2 2 dm., 15 mk. 2.) **S.,** karczma, pow. chojnicki, $^3/_4$ mili od Chojnic, gm. Krajenki, 1 dm., 10 mk. 3.) **S.,** leśn. król., pow. wałecki, gm. Plitnica, par. kat. Sypniewo; 1 dm., 8 mk. 4.) **S.,** karczma nad drogą do Bydgoszczy, pow. toruński. W 1832 r. obejmowała 3 wł. 5 mr., 2 dym. i 22 dusz. Do 1813 r. należała do wsi Toporczyska; r. 1832 zaś do kanclarstwa toruńskiego (ob. Wernicke: Beschr. von Thorn, str. 285). W najnowszych spisach niepodana. 5.) **S.,** leśn. pow. złotowski, st. p. i kol. Lipka (Linde). 6.) **S.,** ob. *Rzym*. 7.) **S.,** majętność pryw., pow. wałecki, st. p. i tel. Schoenthal (o 2·4 klm.), st. kol. Wałcz (o 14 klm.), par. katol. Sypniewo. Ma 134·75 ha roli or. i ogr., 3 łąk, 13 past., 17 lasu, 0·25 nieuż., 212 wody; czysty doch. z grun. 1063 mrk. 8.) **S.,** pow. elbląski, ob. *Emaus*. *Ks. Fr.*

Sandkrug 1.) wybud., pow. kłajpedzki, st. poczt. Kłajpeda, 1 dm., 6 mk. 2.) **S.,** wybud. w dobrach Wollittnick, pow. świętosickierski, 1 dm., 4 mk.

Sandlack, dobra, pow. frydlądzki, st. p., tel. i kol. żel. Bartoszyce, 18 dm., 130 mk., 338 ha.

Sandlauken 1.) fol., pow. królewiecki, st. poczt. Schugsten, 2 dm., 28 mk. 2.) **S.,** wś, pow. nizinny, st. p. Neu-Argeningken; 21 dm., 133 mk., 103 ha.

Sandmuehle, ob. *Piaski* (t. VIII, 56).

Sandmuehle, powiat międzyrzecki, ob. *Piaski*.

Sandmuehle 1.) *Piaski*, wyb., pow. chełmiński, st. p. Trzebieluch, gm. Pilewice, par.

kat. Sarnowo; 1885 r. 1 dm., 9 mk. 2.) **S.**, *Piasker*, ob. *Piaskowy Młyn*. *Kś. Fr.*

Sandmuehle, nazwa wielu osad młyn. na Szląsku: *a*) pow. bolesławski, we wsi Paritz; *b*) pow. kożuchowski, w Zoellnig (Czolnik); *c*) pow. kozielski, w Koźlu Starym; *d*) pow. głogowski, w Samitz; *e*) pow. lubawski, w Holzkirch; *f*) pow. lignicki, w Lignicy nad Kacbachą, w Kaudewitz i Speergasse; *g*) pow. rychbachowski w Guhlau (Gola); *h*) pow. stynawski w Raudten Alt; *i*) pow. wołowski, pod Wołowem.

Sandolina, ross. *Saktlen*, wioska nad rz. Uszycą, pow. uszycki, w 2 okr. pol. Żwańczyk, gm. Łysiec, par. kat. Sokolec, w pięknej dolinie pomiędzy Tymkowem a Karwasarami położona, ma 15 osad (w 1868 r.).

Sandomierz, u Nestora *Sądomir*, w bulli Eugeniusza III z 1148 r. *Zadomir*, w dokum. z 1191 r. *Sandomiria*, w lustracyi z 1564 r. *Szendomyerz*, miasto powiatowe gubernii radomskiej, leży na lewym brzegu Wisły, pod 50° 40′ 7″ szer. i 39° 24′ dług. wschod. od F. Poziom rzeki (zero wodoskazu) wznies. 471·5 st. npm., miasta zaś 574 st. (średnio). Tuż za miastem w zach.-płn. stronie wznies. sięga do 721 st. Przeciwległy brzeg Wisły przedstawia rozległą nizinę, dolinę Sanu, uchodzącego do Wisły o 12 w. (około) niżej Sandomierza, naprzeciw wsi Szczytniki. S. odl. jest o 43 w. od najbliższej st. dr. żel. dąbrowskiej i o 3 w. od st. dr. żel. w Nadbrzeziu (linia dr. żel. Karola Ludwika). Drogi bite łączą S. z Opatowem ($29^1/_2$ w.) i Zawichostem (18 w.); od Warszawy odl. 196 w., od Radomia 84 w., od Kielc 83 w. Statki parowe co drugi dzień odchodzą z S. do Nowej Aleksandryi. S. składa się z właściwego miasta i całej grupy przedmieść: Krakowskie, Zawisełcze, Strochcice, Kobierniki, Chwałki, Rzeczyca, Gierlachów, Kamień Plebański, Opatowskie, Zawichoskie i Rybitwy. Prócz tego do obszaru miejskiego należą folw.: Krukówka, Kobierniki (A i B), Gierlachów i Kruków. Obszar posiadłości miejskich wynosi 3418 mr. S. posiada obecnie sześć kościołów katolickich: katedralny, parafialny św. Pawła, podominikański, św. Ducha (szpitalny), św. Michała z klasztorem benedyktynek i poreformacki. Synagoga jedna. Instytucye naukowe są: seminaryum dyecezyalne rzym.-katol. (52 alumnów), progimnazyum męzkie (200 uczn.), progimn. żeńskie (60 uczen.), szkoła element. męzka (88 uczn.), żeńska (89 uczen.). Instytucyami dobroczynnemi są: szpital św. Ducha (60 łóżek), dom przytułku (dla 40 dzieci), dom schronienia (16 kalek i starców). Zakłady te, dozorowane przez siostry miłosierdzia, zostają pod zarządem rady opiekuńczej powiatowej. S. jest siedzibą następujących władz: biskup i konsystorz generalny rzymsko-katol., zjazd sędziów pokoju II okręgu, sąd pokoju dla S. i Zawichosta, sąd gminny okr. I dla gmin: Dwikozy, Wilczyce, Obrazów i Samborzec, sędzia śledczy, notaryusz, 6 adwokatów, więzienie poprawcze (na 300 aresztantów), komisarz włościański, urząd celny III klasy, zarząd I dystansu rz. Wisły (z 4 inżynierami prowadzącym roboty regulacyjne), biuro naczelnika powiatu, kasa powiatowa, magistrat, urząd poczt. i telegr. W mieście przebywa 4 lekarzy (2 rządowych) i są 2 apteki (jedna szpitalna). Jedynemi instytucyami na stowarzyszeniu opartemi, są: straż ogniowa ochotnicza i resursa (98 członków, do 1500 rs. dochodu, czytelnia pism i biblioteka z 600 tomów). Przemysł fabryczny, słabo rozwinięty, reprezentują: browar (z prod. na 14,000 rs. i 10 robotn.), trzy cegielnie (18 robotn. i do 3000 rs. prod.), warsztaty sukienne rządowe, przy więzieniu urządzone (6000 rs. prod. i 80 robotn.). Obecnie powstaje większych rozmiarów garbarnia. Przemysł rzemieślniczy w 25 różnych gałęziach przedstawia 218 pracowników samoistnych (majstrów ?). Najliczniejsi są szewcy (40), po nich idą: rzeźnicy (33), krawcy (31), cieśle (25), piekarze (21), kowale (11), stolarze (7). Inne rzemiosła mają od 2 do 6 przedstawicieli. W ich liczbie spotykamy aż 4 introligatorów. Mieszkańcy przedmieść trudnią się przeważnie rolnictwem i ogrodnictwem. Niektórzy z nich mają kilkowłókowe folwarki. Sadownictwo rozwija się tu bardzo pomyślnie, dzięki dobrej glebie i korzystnemu położeniu opadających ku płd.-wschodowi stoków wyżyny. Pomiędzy sadami można spotkać racyonalnie urządzone i liczące po kilka tysięcy wyborowych gatunków drzew. Handel S. ogranicza się tylko do produktów rolniczych. Dwóch większych kupców i około 30 drobnych zakupuje w okolicy i wysyła ztąd średnio rocznie przeszło 100,000 kor. zboża (w tem do 80,000 kor. pszenicy). Zboże to idzie Wisłą do Warszawy i Gdańska lub do Ostrowca (st. dr. żel.). Do Galicyi (st. Nadbrzezie) idą nasiona (koniczyna, wyka, bobik), w części kartofle (dla gorzelni). Handel wewnętrzny ubogo przedstawia 6 sklepów korzennych (1 handel win węgierskich), 2 z łokciowemi towarami. Zresztą są drobne kramiki. Są także 2 cukiernie z restauracyami i 5 domów zajezdnych żydowskich. Miasto składa się z rynku i 15 ulic brukowanych, przy których budowli rządowych murow. 8, instytutowych murow. 14, drewn. 3, prywatnych murow. 68, drewn. 324, w ogóle 428 domów. Ulice brukowane, oświetlone 25 latarniami. Ogród publiczny (zwany Saskim), założony w 1870 r., ma $8^1/_8$ mr. obszaru. Z gmachów mających historycz-

ne znaczenie istnieją: katedra, kościół paraf. św. Pawła, kościół św. Jakuba, starożytny (w romańskim stylu), trzy inne filialne, ratusz starożytny w rynku, brama Opatowska, zabytek dawnych fortyfikacyi, zamek (dziś więzienie), szpital św. Ducha i dom Długosza. Pałac biskupi wzniesiono w 1861 r. Ludność miasta z przedmieściami składa się z 6016 stałych i 1321 niestałych mieszkańców. Pomiędzy stałą ludnością jest 3250 katol., 50 prawosł., 1 prot. i 2715 żydów. Ludność niestałą składają: urzędnicy, wojskowi, uczniowie szkół, służący i więźniowie. W 1887 r. urodziło się 239, zmarło 167. W 1827 r. było 390 dm., 3086 mk.; w 1858 r. 385 dm. (19 mur.) i 3625 mk. (1120 żyd.); w 1864 r. 382 dm. i 4272 mk. Dochody kasy miejskiej w 1858 r. wynosiły 3245 rs., obecnie (1887 r.) 8779 r. Miasto ma kapitału w banku państwa przeszło 16,000 rub.

Zamek sandomierski, stanowiący pierwotny zawiązek osady, istniał zdawna, niewątpliwie jako gród pograniczny w miejscu z natury obronnem, na wzgórzu wzniesionem stromo po nad Wisłą i oddzielonem od sąsiednich wyniosłości przez wąwóz. Gdy po śmierci Krzywoustego S. staje się stolicą jednej z dzielnic książęcych a zamek zostaje stałą niemal rezydencyą książąt i księżniczek otoczonych licznem gronem dostojników nadwornych i państwowych, sama budowla musiała uledz przekształceniu i rozszerzeniu. Może już wtedy obok dawniejszych drewnianych stanęły i murowane gmachy. Wznosząca się kollegiata pozwala domyślać się istnienia cegielni i bytności w S. mularzy i budowniczych. Zniszczony w czasie najazdów tatarskich, odbudowany został, z muru zapewne, przez Kazimierza W. Kierujący odbudową ststa sandomierski Sędziwoj zniewalał mieszkańców okolicznych wsi biskupich do robót przy zamku, co wywołało ostry zatarg między królem a biskupem Floryanem z Mokrska. Ponowną gruntowną odbudowę zamku uskutecznił Zygmunt I w 1520 r. Tablica z napisem łacińskim, umieszczona nad głównemi drzwiami, oznajmiała o dokonanej przebudowie. Uzyskał wtedy okazałą postać, wyróżniającą go między innemi grodami. W tym stanie przetrwał do połowy XVII w. Gdy Szwedzi w 1655 r. zalawszy kraj cały zajęli i S., obsadzili zamek załogą i obwarowali. Karol Gustaw cofając się przed Czarneckim, przeprawił się przez Wisłę po moście stawianym pod osłoną sandomierskiej twierdzy. W ostatnich dniach marca 1656 r., gdy Czarnecki i Lubomirski obsaczyli S. z lew. brzegu Wisły, król szwedzki uprowadził załogę na statkach na drugi brzeg Wisły a zamek wysadził w powietrze. Znaczna liczba żołnierzy polskich padła ofiarą wybuchu, po którym z budowli zostały nagie ściany i kilka baszt. Baszty te wraz z przybudowaniami drewnianemi i murowanemi do starych murów służyły do końca XVIII w. za siedzibę dla urzędu starościńskiego. W 1795 r. władze austryackie urządziły tu sąd kryminalny i więzienie. Zniszczone w 1809 r. budowle, znowu zostały odbudowane i urządzone w 1825 r. na więzienie, które dotąd mieści się w tym budynku, mającym charakter zwykłych więziennych budowli, bez żadnych cech starożytności.

Katedra, pierwotnie kollegiata P. Maryi, na wzgórzu przyległem zamkowi, z którym łączyła się mostem, przechowała w murach swych postać ostrołukowej budowli, nadaną przy przebudowie za Kazimierza W. (około 1360 r.). Zbigniew Oleśnicki, bisk. krakowski, rozszerzył znacznie świątynię, dostawiając część stanowiącą obecnie presbiteryum. W r. 1582 r. chyląca się do upadku wieżę kościelną odbudowano na nowo i pokryto blachą ołowianą. W 1595 r. kapituła sprawiła pierwszy zegar wieżowy, który jednak dopiero w 1653 r. umieszczonym został na właściwem miejscu. Pożar zamku, wywołany wysadzeniem przez Szwedów, zniszczył i kościół w d. 20 marca 1656 r. Spłonął wtedy dach cały a dym uczernił mury i sklepienie. Rozproszenie kapituły i brak funduszów opóźniał odbudowę. Pokryto przedewszystkiem kościół nowym dachem a wnętrze powoli oczyszczano i odnawiano. W 1670 r. stanął nowy portyk z dwoma wieżyczkami, w 1694 r. sprawiono nowy organ. Około 1712 r. zaczęto pokrywać dach miedzianą blachą a dopiero 1750 r. ukończono roboty zewnętrzne. W tymże roku Stanisław Lipski, prałat kollegiaty, wzniósł nowy wielki ołtarz. Starożytne kielichy, krzyże i relikwiarze przetopiono w 1752 r. i odlano z nich nowe lichtarze. Wewnętrzne urządzenie kościoła ukończono dopiero w 1790 r. Nagrobki z kościoła poprzenoszono do przedsionków. Pozostawiono tylko trzy, z tych najstarszy Stanisława Chroberskiego, wystawiony w 1520 r. przez Stanisława Tarłę, sekretarza królew. W przedsionku od strony północnej jest w posadzce kamień grobowy małżonki Bartkona, mieszczanina sandomier., dziedzica Kichar. Tu również jest grobowiec marmurowy, ze statuą, Stanisława Ossowskiego, prob. kollegiaty, referend. królew., biskupa chełmskiego (nominata), zmarłego w 1586 r. W 1818 r., gdy na mocy konkordatu zawartego przez cesarza Aleksandra I z Piusem VII utworzono dyecezyą sandom. kollegiata została wyniesiona do godności katedry. Uroczysta instalacya bisk. Hołowczyca odbyła się 9 września 1819 r. Biblioteka kapituły posiada, obok dość bogatego zbio-

ru ksiąg, dwa starożytne rękopisy pergaminowe biblii (z XIII i XIV), piękny mszał rękopiśmienny z miniaturami, darowany przez Henryka, archidyakona († 1449), homilie Bedy. *Kościół św. Jakuba*, fundowany przez Adelajdę Domicellę, córkę Kazimierza Sprawiedliwego (zmarłą w 1211 r.), jako parafialny około 1200 r. Biskup Iwo Odrowąż osadził przy nim dominikanów w 1226 r. Tu wedle tradycyi ponieśli śmierć z rąk Tatarów zakonnicy z przeorem Sadokiem w d. 2 lutego 1260 (1259 r.). Najdawniejszym z przechowanych przywilejów klasztoru jest nadanie młyna na Wiśle w 1287 r. przez Leszka Czarnego. Przy klasztorze istniał ogród i winnica. W XVII w. kościół potrzebujący restauracyi uległ znacznemu przekształceniu. Dano nowe sklepienia w miejsce dawnych sufitów, nową wieżę na miejsce poprzedniej, usunięto chór z organem, zamurowano 18 dawnych okien i zrobiono 8 owalnych, sklepienie dano niżej niż dawny sufit. W 1677 r. odbyło się poświęcenie nowego kościoła. Dawne grobowce poprzenoszono. Z dawnej świątyni w romańskim stylu pozostały tylko ściany, oddrzwia, dzwony i nagrobki. Najważniejszym pomnikiem jest najdawniejszy w Polsce grobowiec, zabytek rzeźby, kamień grobowy ks. Adelajdy, przedstawiający księżnę w całej postaci, z napisem okalającym: „Hic jacet Adelais Domicella filia ducis Casimiri fundatoris istius conventus. Obiit anno millesimo ducentessimo undecimo“. Trumna ze szczątkami fundatorki spoczywa dziś w kaplicy Męczenników, w sarkofagu wykonanym w r. 1676. Drugi dawny kamień grobowy krył groby rodziny „haeredes de Słupcza“. Herby: Leliwa, Rawicz, Topor, Swinka i Zadora wyryte są na kamieniu pochodzącym zapewne z XIV w. Trzeci z kolei nagrobek Jana Ostroroga (strenuus Dominus Joannes de Ostrorog), zmarłego w 1427 r. W pobliżu jest płyta z napisem: „Sławni (sławetny ?) Mathis Boguczky mieszczanin sędomirski sobie i Zophiej Potoczkij małzoncze wespołęk z dziathkmi swemi na wieczną pamiątkę położył amoris ergo proście za niego Pana Boga. A. D. 1535“. Inne starożytne grobowe kamienie mają powycierane napisy. Przy kościele, prócz kaplicy Męczenników, wzniesionej w 1600 r. przez Teofila Semberka z Reichenbachu, jest kaplica św. Jacka, wystawiona z inicyatywy tegoż fundatora w 1634 r., przerobiona wedle tradycyi z celi w jakiej miał zamieszkiwać święty, w czasie swego pobytu w tutejszym klasztorze. Dzwony przy kościele pochodzą z 1314 i 1389 r. Po zniesieniu klasztoru w r. 1864, gmach klasztorny oddano magistratowi, a przy kościele ustanowiono kapelana. *Kościół św. Pawła* wystawił z drzewa w 1226 r. Iwo Odrowąż, biskup krakowski, i przeniósł tu parafię od św. Jakuba, oddanego dominikanom. W XIV w. jeden z biskupów krakowskich ustanowił i uposażył przy tym kościele archidyakonat sandomierski, uszczuplając przez to dochody proboszczów. Jeden z proboszczów Grzegorz, kanonik i oficyał sandom., około 1426 r. wzniósł na miejsce drewnianego murowany kościół. W 1710 r. Jakub Orzechowski, proboszcz i kanonik sandom., rozszerzył kościół do dzisiejszych rozmiarów. Tenże sam proboszcz wystawiwszy kaplicę św. Barbary, zaprowadził bractwo imienia świętej i uzyskał od Klemensa XI odpust w dzień św. Barbary, który w 1719 r. odbył się z wielką okazałością wobec tysiącznych tłumów. Księga bractwa zawierała do 1870 r. około 12,000 wpisanych członków. Szturm Sandomierza w 1809 r. wyrządził wiele szkód kościołowi; utkwione w murach kule stanowią pamiątkę tych wydarzeń. *Kościół św. Michała z klasztorem benedyktynek* założony został w 1616 r. przez Elżbietę Sieniawską, która umieściwszy swe córki: Zofię i Elżbietę w klasztorze benedyktynek w Chełmnie, wyjednała sobie pozwolenie papieskie i królewskie na fundacyę takiegoż klasztoru w S. Nabyła więc na uposażenie klasztoru od Jacka Młodziejowskiego, podskarb. koron., dobra: Góry Wysokie, Kichary, Gałkowice i Ocin, wystawiła klasztor, i sprowadziła z Chełmna 12 zakonnic. Przełożoną została wybrana córka fundatorki Zofia. W 1623 r. pożar zniszczył drewniany klasztor i kapliczkę, w rok potem umarła fundatorka na ręku córki. Zofia Sieniawska rozpoczęła budowę nowego klasztoru, zmarła jednak nie dokończywszy dzieła. Przełożonemi po niej bywały panny ze znakomitszych rodzin małopolskich (Skotnicka, Zborowska, Oleśnicka, Trzecieska, Tarłówna). Klasztor ukończono dopiero w pierwszych latach XVIII w. Wystawiono też jednocześnie murowany kościół (1686 — 92). Zrujnowany w czasie szturmu 1809 r., kościół dopiero w 1855 doczekał się gruntownej restauracyi. Klasztor dotąd istnieje. Przy klasztorze zakonnice utrzymywały od 1800 (około) do 1864 r. głośny w okolicy pensyonat, w którym kształciły się córki ziemian sandomierskich. *Kościół i szpital św. Ducha* założył i uposażył w 1222 r. Żegota, kaszt. krakowski. Był tu przytułek dla chorych, kalek, niezdolnych do pracy biedaków, podrzutków, sierot. Dla opieki nad zakładem sprowadzono z Krakowa kanoników regularnych de Saxia, zwanych u nas Duchakami. Wedle aktu fundacyi miało ich przebywać tu pięciu. Liczne nadania i przywileje zwiększały majątek tej instytucyi. Według przepisów wydanych w 1604 r. przez bisk. Maciejowskiego: trzecia część dochodów miała

iść na chorych, ubogich i sieroty, druga trzecia na utrzymanie budowli, kościoła i szpitala a trzecia na zakonników. Tą ostatnią rozporządzał sam przełożony, z dwu innych musiał zdawać rachunki przed radą miejską i członkami kapituły. Przy zakładzie miał być osobny nauczyciel, lub też jeden z zakonników winien był uczyć wychowywane tu sieroty. W wieku XVIII klęski krajowe uszczupliły tak dochody zakładu, że dla braku funduszów zakonnicy rozeszli się a został tylko sam przełożony. W 1787 r. komisya dobrego porządku oddała zarząd zakładu magistratowi przy udziale przełożonego księdza. Rząd austryacki połączył z tym zakładem dwa inne małe szpitale sandomierskie: św. Hieronima i św. Piotra. W 1800 r. utrzymywano 30 ubogich i kilku podrzutków wychowywało się we wsiach szpitalnych. W 1819 r. zarząd zakładu oddano sprowadzonym tu siostrom miłosierdzia. Obecne budynki szpitalne wzniesiono między 1828 a 1840 r. Kościołek szpitalny posiada w kaplicy wizerunek Chrystusa, przeniesiony tu z kaplicy zamkowej i pochodzący podobno z XIII w. Nagrobki przy odnawianiu usunięto z kościoła. Między niemi był grobowiec Stanisława Bartolana († 1618), dowódcy artyleryi pod Zamoyskim; Naborowskiego Andrzeja, rodem z Mazowsza († 1635); Łukasza Szamoszowskiego († 1633), Litwina. *Kościół św. Józefa* z klasztorem reformatów, założony został w 1685 r. Zakonnicy osiedli tu już w 1672 r. Do budowy klasztoru i kościoła sejm pozwolił zużytkować ruiny zamku w Zawichoście. Zniszczony podczas szturmu w r. 1809, odbudowany został w 1824 r. Po zniesieniu klasztoru w 1864 r., przy kościele ustanowiono kapelanię a w zabudowaniach klasztornych mieszczą się: straż ziemska i kaplica prawosławna. *Kościół św. Maryi Magdaleny z klasztorem dominikanów.* Leszek Czarny darował klasztorowi św. Jakuba (dominikanów) plac wewnątrz miasta, by mogli wystawić tam dom i chronić się w nim wrazie najścia Tatarów. Po wzniesieniu domu osadzono tam kilku zakonników i urządzono kaplicę. W 1399 r. prowincyał dominikanów Andrzej Ruteni wzniósł kościół p. w. Maryi Magdaleny. Do 1645 r. konwent ten zostawał pod zwierzchnictwem klasztoru św. Jakuba. Kapituła generalna dominikańska zniosła po długich sporach tę zależność w 1645 r. Kościół Maryi Magdaleny na nowo odbudowany, poświęcony został w 1677 r. W 1807 r. rząd austryacki przeniósł zakonników do klasztoru św. Jakuba. W 1809 r. urządzono w klasztorze i kościele magazyny wojskowe. W 1860 r. kościół rozebrano. Znajdowały się w nim nagrobki: Stanisława z Kurozwęk Podlewskiego († 1647), Samuela Bogoryi ze Skotnik, Jakuba Boboli, fundatora kollegium jezuickiego, synowca Andrzeja, podkom. Zygmunta III. *Kościół parafialny św. Piotra z kollegium jezuickiem.* W zatraconych obecnie dokumentach, jakie posiadało archiwum kapituły sandomierskiej, była wzmianka, iż przy budowie kollegiaty P. Maryi, rozebrano kaplicę św. Mikołaja, drzewo z niej użyto na wzniesienie kościoła św. Piotra, przy którym ustanowiono parafią. Kazimierz W. na miejscu drewnianego wzniósł nowy kościół murow. (około 1353 r.). W połowie XV w. do parafii tej należało miasto S. z przedmieściami: opatowskim i zawichoskim i wsi: Mąkoszyn, Dwikozy, Szczytniki, Kamień, Mściów i Nieczyca al. Opatkowice. Uposażenie probostwa stanowiła wieś Kamień Plebański i dziesięciny z okolicznych wsi. W 1603 r. Hieronim Gostomski, woj. poznański, starosta sandomierski, powróciwszy do katolicyzmu, za zgodą króla, biskupa Maciejowskiego i proboszcza Cichockiego, osadził przy kościele tym jezuitów, którym przyznano prawo wyboru proboszczów. W 1610 r. tenże Gostomski wystawił szpital dla ubogich i oddał go pod zarząd jezuitów. Następca Cichockiego proboszcz Mikołaj Leopoldowicz w 1636 r. założył seminaryum dla archidyakonatu sandomirskiego i oddał pod kierunek jezuitów. Wskutek sporów ciągłych między jezuitami a proboszczami, parafia przeniesioną została w 1714 r. do kollegiaty. W 1672 r. było w parafii 1300 dusz. Po zniesieniu jezuitów w gmachu kollegium urządzono szkoły publiczne. Kościół po spaleniu w 1813 r., rozebrany został w 1821 r. W grobach kościoła pochowani byli, między innemi, Zofia Sieniawska, fundatorka benedyktynek, Hieronim Gostomski, Jakub Bobola, Mikołaj Leopoldowicz, doktór medycyny, potem kanonik i proboszcz († 1639 r.). *Kościół św. Jana* za murami miasta był małą kaplicą drewnianą, której uposażenie, po utworzeniu kollegiaty, posłużyło do ufundowania kanonii turebskiej. Kaplica zostawała w zależności od kapituły i miewała swego kapelana. Odbudowany i poświęcony na nowo w 1583 r., zniszczał w czasie wojen szwedzkich, tak że w 1736 r. został rozebrany. Dziś w tem miejscu jest ogród prywatny. *Kościół św. Wojciecha* za miastem, przy drodze do Opatowa, był prawdopodobnie wzniesiony przez benedyktynów klasztoru św. Krzyża, którzy w tej stronie mieli swe pola, winnice i nominowali prebendarza kościołka. Przy fundacyi mansyonarzy przy kolegiacie przez Jana Długosza w 1467 r. oddano im fundusze i zarząd kościołka, który spłonął w czasie szturmu 1809 r. *Kościół św. Hieronima ze szpitalem* za murami miasta wystawił Hieronim Gostomski, ststa sandom., w 1604 r. Przy

kościele był szpital na 10 ubogich. Rząd austryacki wcielił zakład do szpitala św. Ducha ą kościół zrujnowany rozebrano 1816 r.

Szkoły. Przy kolegiacie istniała zapewne od początku szkoła pod kierunkiem scholastyka. Łacina, liturgia, śpiew kościelny, katechizm były przedmiotami nauczanemi. Zbigniew Oleśnicki, potwierdzając w 1436 r. nowo utworzoną szkołę parafialną przy kościele św. Piotra, poleca rektorowi szkoły kolegiackiej, by w dnie powszednie po 8 a w niedziele i święta po 20 uczniów przysyłał do kościoła św. Piotra dla śpiewania mszy, nieszporów i pieśni przy procesyach. W szkole nauczał rektor a zarządzał i dozorował nią scholastyk. W 1435 r. Bernard ze Strzałkowa, proboszcz u św. Piotra, ufundował i uposażył szkołę parafialną. Przywilej fundacyjny wydał Zbigniew Oleśnicki w 1436 r. a pisał go Jan Długosz (brat historyka). Rektor szkoły miał pobierać od proboszczów grzywnę na kwartał. Jezuici otworzyli tu szkoły pięcioklasowe, z kursami filozofii i teologii. Przy szkole tej z zapisu Jakuba Boboli powstał w 1635 r. konkwikt dla młodzieży. Do konwiktu należały cztery kamienice. Komisya edukacyjna utworzyła tu szkołę wydziałową. Rząd austryacki założył w gmachu pojezuickim gimnazyum 5-klasowe a w seminaryum pojezuickiem 3-klas. szkołę normalną. Benedyktynki zdawna przyjmowały dziewczęta na naukę czytania, pisania i robót. W 1807 r. rząd pozwolił urządzić im dwie klasy (religia, języki: niemiecki, francuzki, polska gramatyka, geografia, historya i rysunki). W 1815 r. ustanowiono 3 kl. W 1820 r. rząd z części dochodów klasztoru ustanowił fundusz na edukacyą 5 biednych panien. Seminaryum duchowne po zniesieniu jezuitów przestało istnieć w 1783 r. Dopiero po utworzeniu dyecezyi sandomierskiej w 1818 r. rząd wyznaczył fundusz na utworzenie seminaryum na 20 alumnów. Zakład otwarty został 1820 r. Do 1874 r. kształciło się tu do 800 alumnów.

Drukarnia przy kollegium jezuickiem założoną została zapewne dopiero w pierwszych latach XVIII w. i przestała istnieć w końcu zeszłego stulecia. Wychodziły z niej przeważnie kazania, dziełka teologiczne i ascetycznej treści. Z ważniejszych wyszły tu: „Historia naturalis“ Rządczyńskiego, 1721 r., „Kazania na niedziele całego roku“ Skargi, 1792 r. Spis, niezupełny jednak, podaje ks. Buliński (Monogr. Sandom., 387—389).

Ratusz miejski musiał istnieć już na początku XIV r. Budowla w obecnym stanie przedstawia w częściach swych różnice w grubości murów i formach architektonicznych. Przypomina nieco sukiennice krakowskie. Być może iż część tej budowli służyła pierwotnie na ten sam cel (skład sukna). Na wieży ratuszowej jest zegar, o którym wspominają księgi miejskie pod 1604 r. W 1623 r. pożar zniszczył ratusz, wieża wtedy runęła. Odbudowano ją za Władysława IV. Spalony w 1656 r., odbudowany za Sobieskiego, spłonął ponownie 1757 r. Zniszczało wtedy wiele dokumentów. Komisya dobrego porządku poleciła odbudować ratusz w 1784 r. W 1873 r. odrestaurowany starannie. Dawne archiwum miejskie przewieziono w 1875 r. do Radomia. *Mury*, któremi miasto opasane zostało za Kazimierza W., miały trzy bramy: Krakowską od strony zamku, Opatowską od północy i Zawichoską nad brzegiem Wisły. Szturm z 1656 r. uszkodził znacznie mury, które nienaprawiane przez podupadłe miasto, podlegały stopniowej ruinie. Już w 1789 r. brama Zawichoska nie służyła do przejazdu, Krakowska w ruinie; mur stojący na krawędziach wzgórz przez osunięcie się ziemi opadł od strony zachodniej na długości kilkuset łokci, jedna brama Opatowska się trzymała. Szturm z 1809 r. jeszcze więcej zrujnował mury. Mieszkańcy rozbierali dowolnie cegły do budowy lub naprawy domów. Te tylko części muru się utrzymywały, przy których stały kamienice. W 1857 r. skutkiem osunięcia się ziemi znaczna część muru opadła. To dało popęd do dalszej rozbiórki resztek. W 1858 r. rozebrano basztę zawichoską. W 1875 r. znikły resztki bramy krakowskiej. W 1874 i 75 r. rozebrano resztę murów w pobliżu bramy zawichoskiej stojących. Jedna tylko brama Opatowska, odnowiona u dołu w 1840 r., stoi dotąd z przypierającymi do niej kawałkami muru. Piękna ta budowla pochodzi zapewne z tego czasu co i ratusz.

Cechy rzemieślnicze w Sandomierzu posiadają przywileje sięgające XVI w. Najdawniejszy z 1553 r. mają tkacze, rzeźnicy uzyskali w 1563 r. Przywilej Batorego z 1578 r. połączył w jeden cech: bednarzy, stolarzy, kołodziejów, stelmachów i powroźników. Złotnicy uzyskali przywilej królewski w 1590 r. a krawcy w 1626 r. Szewcy zatraciwszy swe dawne przywileje, uzyskali nowe od Jana Kazimierza w 1665 r. Sobieski dał nowe ustawy cechowi piekarskiemu. W 1680 r. z cechem mieczników złączono: rymarzy, ślusarzy, blacharzy, iglarzy, kotlarzy. Kramarze otrzymali w 1681 r. potwierdzenie dawnych przywilejów. Kowale utracili w pożarze 1757 r. swe przywileje i uzyskali odnowienie ich 1759 r. Każdy cech miał swój ołtarz w parafialnym kościele i swoją armatę. Z armat tych strzelano podczas rezurekcyi i procesyi Bożego Ciała.

Historya. S. jest niewątpliwie jedną z

najstarszych osad małopolskich. Z chwilą kiedy żyzne doliny lew. brzegu Wisły i jej lewobocznych dopływów zostały zaludnione, gdy śród ludności tej rozwinęła się hodowla bydła, przemysł leśny (pszczelnictwo, hodowla świń itp.), wtedy rozliczne potrzeby tej ludności wywołać musiały utworzenie w najdogodniejszym miejscu centralnego ogniska. S. był niewątpliwie zdawna zarówno grodem zasłaniającym cały przyległy obszar, jak i targowiskiem, które w miarę zaludniania się puszcz praw. brzegu Wisły a rozwoju rolnictwa na lewym, służyło za rynek zamiany zboża i wyrobów rzemieślniczych na produkty przemysłu leśnego. Śladami wczesnego zaludnienia tych stron są liczne cmentarzyska przehistoryczne. W 1854 r. powódź wiosenna wymyła, w przyległych miastu Pieprzowych górach, cały szereg popielnic, które uległy zniszczeniu. We wsiach: Wilczyce, Łukawka i Święcica znaleziono popielnice i toporki krzemienne. W Stodołach (o 3 mile na płn.-zach. od S.) odkryto rozległe cmentarzysko, złożone z kamiennych grobów z popielnicami (ob. Monogr. S. przez ks. Bulińskiego, str. 5). Jako ognisko polityczne, kościelne i cywilizacyjne odgrywa S. podobną rolę co Płock, z którym współcześnie występuje na kartach dziejów. Ztąd już za Władysława Hermana należy wraz z Krakowem i Wrocławiem do rzędu głównych grodów („sedes regni principales“, według Galla). Przy podziale państwa między synów Krzywoustego (1139 r.) S. zostaje stolicą dzielnicy książęcej, oddanej Henrykowi. Obok grodu, będącego zdawna zapewne siedzibą kasztelanów, ciągnęły się, może w nizinie nadrzecznej, porozrzucane bezładnie chaty kupiących się tu mieszkańców. W niewielkim zaś promieniu dokoła rozłożyły się osady narocznikow (obowiązanych do specyalnych posług dla grodu), których pamiątką są wsi: Skotniki, Rybitwy, Kichary (może Kuchary), Szczytniki, Świniary, Winiary, Kobierniki, Pisary. Przy grodzie odbywa się pobór cła od wprowadzonych towarów i jest skład soli. Kazimierz Sprawiedliwy, uposażając klasztor w Sulejowie (1176 r.), nadaje między innemi „tredecem plaustratas salis... de theloneo in Sandomiria recipiendas“ (Kod. Mucz. Rzysz., I, 12). O znacznem zaludnieniu osady podgrodowej i okolicy świadczą liczne i szybko powstające fundacye religijne. Już w XI w. podobno powstała przy grodzie kaplica św. Mikołaja, druga p. w. św. Jana istniała także podobno już na początku XII w. Bolesławowi Krzywoustemu tradycya przypisuje fundacyą kościoła P. Maryi (kollegiaty). Prawdopodobniej odnieśćby należało zasługę tej fundacyi do syna jego Henryka. Bulla Eugieniusza III z 1148 r., potwierdzająca granice i dochody biskupstwa włocławskiego, nadaje mu między innemi dziewiąty grosz z opłat dawanych kościołowi P. Maryi w S. (Kod. Muczk. Rz., II, 2). Budowa jednak kościoła ciągnęła się bardzo długo, gdyż konsekracya odbyła się dopiero w 1191 r. Aktu tego dopełnił arcyb. gnieźnieński Piotr w asystencyi wszystkich prawie biskupów polskich (krakowski, płocki, kujawski i lubuski). Tak uroczysta konsekracya świadczy, iż poprzednio już kościół ten wyniesiony został na stopień kollegiaty, przy której (około 1186 r.) utworzono pięć prelatur (proboszcz, dziekan, kantor, scholastyk, kustosz), 8 kanonii i tyleż wikaryatów. Około 1319 r. przybył archidyakonat i zwiększono liczbę kanoników. Kollegiata ta staje się ważnym ogniskiem życia religijnego w XIII w. Proboszczem jej jest Wincenty Kadłubek, kustoszem Czesław Odrowąż, brat Jacka, kanonikiem Prandota z Białaczowa, późniejszy bisk. krakowski. Ponieważ przy utworzeniu kollegiaty oddano na jej uposażenie dochody kaplic św. Mikołaja i św. Jana, przez co oddalona od zamku osada (Stary Sandomierz) pozbawioną została obsługi religijnej, przeto ks. Adelajda, córka Kazimierza Sprawiedliwego funduje w 1200 r. kościół św. Jakuba, przy którym utworzono parafię dla miasta. Zamek sandomierski jest podówczas siedzibę całego grona pobożnych księżniczek: Helena, matka Leszka, Grzymisława, żona, Adelajda, siostra. Zapewne na ich życzenie Iwo Odrowąż, bisk. krakowski, urządziwszy w Krakowie klasztor dominikanów przy kościele św. Trójcy, osadza ich i w S. 1226 r. przy kościele św. Jakuba a jednocześnie przenosi parafię do nowo wzniesionego kościoła św. Pawła. Współcześnie niemal (około 1222 r.) Żegota, kaszt. krakowski, wzniósł szpital i kościół św. Ducha, przy którym osadził bractwo zakonne (świeżo utworzone w 1204 r.) kleryków św. Ducha, mające obowiązek opiekować się chorymi, ubogimi sierotami. Na uposażenie zakładu przeznaczył Żegota wsi: Żyć, Głazów i las Zawierzbie pod wsią Złota, nad Wisłą. Zamek sandomierski jest w tym czasie widownią wielu doniosłych faktów dziejowych. Za rządów Kazimierza (1177—94 r.) S. staje się ważnym centrem politycznym. Sprawy Podlasia, Wołynia i Halicza, które wielką odgrywają rolę w tych czasach, dają się dogodniej prowadzić z S. niż dalszego Krakowa. Ztąd książę częściej zapewne przebywa w S. niż w Krakowie, ztąd popiera budowę kollegiaty i jej konsekracyą, wchodzi w bliższe stosunki z tutejszem duchowieństwem (Wincenty Kadłubek) a naturalnie i ze świeckimi dostojnikami. Niechęć panów krakowskich ku

Goworkowi a może i rezygnacya Kadłubka z biskupstwa krakowskiego miały zapewne swe źródło w rywalizacyi dwu ziem i dwu nadwiślańskich grodów. Za rządów Leszka i Bolesława Wstydliwego zarówno jako częsta siedziba książąt lub członków ich rodziny, jak też co do rozwijającego się tu życia religijnego, powstających instytucyi pobożnych nie ustępuje Krakowowi. Cały szereg księżniczek: Helena (matka Leszka), Grzymisława (wdowa po Leszku), Salomeja i Adelajda (siostry Leszka) przebywają tu przez czas dłuższy i obok fundacyi pobożnych, przykładem życia własnego szerzą ducha religijnego. Wpływ niewiast tych na obudzenie uczuć religijnych śród kobiet, odbija się zarówno w powstawaniu klasztorów żeńskich (klaryski w Zawichoście) jak i w późniejszym wprowadzeniu tu zgromadzenia beginek (rodzaj bractwa kobiecego bez ślubów zakonnych), któremu dała początek w 1315 r. Jadwiga, żona Łokietka, a nadanie jej potwierdził w 1459 r. Kazimierz Jagielończyk. Istniały one tu jeszcze w 1533 r. (ob. Buliński, Hist. kościoła polsk., I, 320). Ważnym bodźcem dla rozwoju ducha religijnego były napady tatarskie 1241 i 1259 r., przy których S. straty poniesione przez spustoszenie osady nagrodził aureolą męczeńskiej śmierci zakonników dominikańskich, wymordowanych w kościele. Dla rozwoju ambicyi i pojęć możnowładczych S. przedstawiał pomyślne warunki. Pobyt małoletnich książąt pod opieką matek nasuwał wyborną sposobność pozyskania wpływu. Walki domowe z Mieszkiem Starym i Konradem, czy też boje z postronnymi wrogami (z Romanem pod Zawichostem), dawały pole możnym zarówno do przysługiwania się książętom jak i do rozszerzania własnej potęgi. Rozbudzona tu ambicya i uzyskana przez stosunki z duchowieństwem kultura, pozwalają możnym rozwijać energiczną działalność gospodarczą i kolonizatorską na rozległych, dziewiczych niemal obszarach między Sanem a prawym brzegiem Wisły. Gdy z przywróceniem jedności państwowej życie polityczne koncentruje się w Krakowie, S. traci stopniowo swe znaczenie i rozpoczyna powolny rozwój, jako handlowa osada miejska i stolica bogatego powiatu i województwa. Bliższy Krakowa i ztąd dogodniejszy dla dworu Korczyn, staje się miejscem zjazdów. Początkiem tej drugiej epoki w rozwoju S. jest nadanie mu prawa niemieckiego przez Leszka Czarnego w 1286 r. Wynagradzając zasługi niejakiego Witkona żupnika (Withconen supparium nostrum) nadaje mu dziedziczne wójtowstwo w S. i dla założenia miasta na prawie niemieckiem wyznacza 200 łanów frankońskich. Czynsze i opłaty z każdego szóstego łanu, domu i ogrodu należeć miały do wójta. Osadnicy otrzymali 8 lat wolności a następnie mieli płacić księciu po 8 skotów czynszu z łanu. Łany niewykarczowane otrzymały 16 lat wolności. Prócz tego miasto dostało 20 łanów na pastwisko wolne od opłat i wójt dla siebie 8 łanów. Wójt miał prawo wystawić 4 młyny na Wiśle i wolne rybołówstwo. Należał do niego trzeci denar z kar sądowych. Miał prawo urządzić łaźnią, wystawić jatki rzeźnicze i rybackie, urządzać młyny i sadzawki. Uzyskał też wolne polowanie na polach miejskich. Mieszczanie otrzymali wolny wyrąb w lasach książęcych. Miasto mogło wystawić most na Wiśle lub utrzymywać przewóz. Powinno wystawić skład sukna. Kupcy przejeżdżający przez S. obowiązani byli zatrzymywać się dla sprzedaży prowadzonych towarów. W końcu oświadcza książę, że gdyby się odnalazł jakiś przywilej z czasów przed napadami Tatarów, takowy nie będzie miał żadnej wagi (oryginał przywileju Leszka był do 1850 r. w ratuszu S., pożyczony, nie wrócił więcej). Zaledwie odbudowane miasto musiało w 1278 r. wytrzymać nowy napad tatarski, szczęśliwie odparty dzięki wałom i ostrokołom, któremi otoczono osadę. Po śmierci Leszka, gdy mieszczaństwo krakowskie popiera na tron krakowski Henryka ks. wrocławskiego a panowie i biskup krakowski Paweł chcą wynieść Władysława Łokietka, to zebrani w S. dostojnicy wybierają Bolesława mazowieckiego. Gdy następnie Wacław czeski wyprawia Tobiasza, bisk. praskiego, dla zajęcia Sandomierza, Czesi ponoszą tu porażkę od Łokietka. Zamek sandomierski w tym czasie stanowi klucz do panowania nad Małopolską. Władysław Łokietek swój ostateczny powrót na tron rozpoczyna od zajęcia S. Usunął on od wójtowstwa Witkona i nadał takowe braciom: Markowi i Rupertowi w nagrodę za okazaną wierność. W 1307 r. nadaje tymże braciom wsi książęce: Radoszkowice i Ocino. Żona Łokietka, Jadwiga (córka Bolesława Pobożnego) przeznaczyła czynsze z domów i ogrodów, dawane księżniczkom „na pierścień“, na uposażenia nowej kanonii zwanej „annuli reginalis“ (kanonia pierścienia). Rządy Kazimierza W. przyczyniły się wielce do wzrostu miasta. W 1336 r. król uregulował sądownictwo miejskie, polecił wystawić łaźnią (1349 r.), opasał miasto murem i odbudował zamek (1362 r.), urządził skład soli i śledzi (1366 r.). Jedną z najważniejszych pamiątek po Kazimierzu jest odbudowanie na nowo kollegiaty P. Maryi i kościoła św. Piotra. Delegaci S. podpisują wraz z delegatami Krakowa i Poznania traktat z Krzyżakami w 1346 r. Król często tu gości. W 1366 r. wystawia tu przy-

wilej na prawo magdeburskie dla Lwowa. Po wypadku na łowach pod Przedborzem przybywa król do S. i tu nieostrożnością w jedzeniu sprowadza pogorszenie choroby. W 1349 r. dowódzca załogi zamkowej, przekupiony, wpuścił Litwinów do miasta. Około 1374 r. pożar znaczną wyrządził szkodę. R. 1410 uwolnił Jagiełło na zawsze mieszczan od dostarczania podwód. W 1428 r. zjechał tu dla odebrania hołdu od Ziemowita, Kazimierza i Bolesława, ks. mazowieckich. W koronie i szaty król. przybrany, zasiadł na wzniesionym pod wieżą zamkową tronie; wykonawszy książęta z lennikami swymi przysięgę wierności, obyczajem owych wieków łamali własne chorągwie, rzucając o ziemię. W 1433 r., przybyło tu do króla poselstwo od soboru bazylejskiego. Doniosłszy o pracach ojców kościoła, upraszało króla: „aby się z Krzyżaki prawem a nie lewem obchodził, i na concilium swe krzywdy i doległości wszystkie któreby miał włożył. Król kazał powiedzieć posłom, iż jeśli Prusacy dosyć uczynią za szkody, które poczynili, nie będzie od tego, aby z nimi w pokoju nie miał się zachować“ (Bielski). W 1491 r. zapadł wyrok królewski: aby szlachta i duchowni posiadający grunta miejskie, wszelkie podatki do magistratu płacili, a 1504 r. pozwolono miastu wykupić wójtostwo z rąk sukcesorów wójtowskich, co też ponowione zostało 1505 r. z nakazem: aby nikt się nie ważył przeszkadzać, ani kupować wójtowstwa. Gdy właściciele obstawali przy swych nadaniach, ostatecznie polecił mu Zygmunt 1510 r. sprzedaż wójtostwa na rzecz miasta. Co wnet przyszło do skutku, a 1511 r. zaprzysięgło w grodzie 6 rajców i tyluż świadków na dziedzictwo wójtowstwa; ze strony zaś króla wieczne milczenie wójtowi nakazane i dziedzictwo miastu przyznane. R. 1533 otrzymał S. przywilej pobierania opłaty po 3 den. od wołów pędzonych tędy lub przez Robczyce, a 1559 r. pobór czynszu: z wagi, postrzygalni i od palących gorzałkę. Podług lustracyi z 1564 r., było żydów 12, płacili grzyw. 15; od każdego sta wołów dawano paśnego: funt pieprzu i łót szafranu; ogólny dochód z miasta i ze 3 młynów: grzyw. 473 gr. 6 den. 9. Familia arcis: Podstarości, Burgrabia, Pisarz grodzki, Podpisarz (Podpysek), Pisarz zamkowy, klucznik, kucharz, piekarz, miernik, piwowar, wrotny, winiarz, chmielnik, rurmistrz, powroźnik, leśny. Zygmunt August postanowił 1569 r. aby się nikt od urzędu miejskiego nie wymawiał, pod karą stu złp.; na urzędy zaś do magistratu, sami mieszczanie obierać mają. W 1570 r. odbył się w S. głośny zjazd dyssydentów pragnących dzieło reformy kościelnej oprzeć na przeprowadzeniu jednolitej organizacyi i jedności pomiędzy różnemi odcieniami, by skuteczniej walczyć zarówno z katolicyzmem jak i szerzącym się aryanizmem. Kalwiniści, bracia czescy i luteranie przysłali tu swych najwybitniejszych przedstawicieli. Ponieważ każda grupa wyznaniowa obstawała przy swoich obrządkach i instytucyach, przeto zamiar utworzenia jednolitego kościoła narodowego (wyznania polskiego) nie dał się urzeczywistnić. Przyjęto tylko pewne zasady co do wzajemnych stosunków między pokrewnymi sobie wyznaniami. Układ ten otrzymał nazwę ugody sandomierskiej (Consensus sandomiriensis). O stosunkowej zamożności i dość znacznej ludności S., świadczą dane regestrów poborowych ówczesnych. W 1578 r. miasto płaci „szoszu in duplo“ fl. 224, od bań gorzałczanych 26 fl., od rzemieślników (pelifices et omnis generis), w liczbie 155, wpłynęło 145 fl. 19 gr., od żydów 40 fl., „a scotonibus“ 7 fl. 24 gr. Razem fl. 438 gr. 7 (Pawiński, Małop., 204). Henryk Walezyusz potwierdzając d. 12 kwietnia 1574 r. prawa miejskie, mówi na wstępie: powzięliśmy wiadomość, że mieszczanie Sandomierza przy elekcyi naszej okazali się przychylnymi (propensos in nos fuisse, voto, suffragio atque calculo), strony naszej chwycili się i wraz z innemi stanami jednomyślnie na nas głosowali. Stefan Batory wydał w 1585 r. przywilej na urządzenie wodociągów, przez sprowadzenie wody kanałami ze źródeł i strumieni od wsi Kobierniki i rozprowadzenie jej rurami po mieście. Za używanie tej wody piwowarzy mieli płacić po 8 gr. od waru. Podobny przywilej wydał już Zygmunt I i potwierdził w 1559 r. w Piotrkowie Zygm. August, lecz widocznie projekt nie został wykonany. Do dwóch jarmarków, przydany został 1588 r. dwu niedzielny na nawrócenie św. Pawła. Z końcem XVI w. pomyślność materyalna S. zaczyna upadać. Rozwój Lwowa, Lublina, przeniesienie stolicy do Warszawy, oddziałało niewątpliwie ujemnie na dobrobyt S., który schodził stopniowo do liczby drugorzędnych miast powiatowych. Opisy Polski Sarnickiego (1585 r.) i Cellaryusza (1659 r.) przedstawiają S. jako najpiękniejsze po Krakowie miasto polskie. Tak liczne sady otaczały miasto, że wyglądało jakby pośród lasu. Żyzne niziny okoliczne dostarczały bujnych plonów, rodziły gruszki, jabłka, śliwki, wiśnie, brzoskwinie, orzechy nieustępujące włoskim, winogrona obfite i smaczne, tylko wino z nich cierpkie nieco. Piękności położenia i bujności gleby odpowiadała obyczajność i ogłada mieszkańców. Niebrakowało tu sławnych lekarzów, wybornych muzyków, ludzi w naukach biegłych, mnóstwo szlachty przemieszkiwało tu dla różnych spraw ciągle; za-

możne i gościnne duchowieństwo. Do tego ryb, miodu, łososi, zwierzyny i przysmaków obfitość niedowiary. Lustratorowie 1602 r. wyrażają: „dają mieszczanie na św. Marcin pierścienia marcas 4, które oddają kanonikowi Sendom., wedle dekretu króla Augusta 1555 r., w którym ie cziny wolnemi „ab ea contributione fisco regio pendente“. Brały miesczanie w iarmark „pro festo Ntis Mariae“, od beczky miodu gr. 2 y od kramarskich wozów miasthu nieprzyliegłych gnoiowego per gr. 1. Na ten czas ten prowenth zagynął. Wszistek pożytek składu solnego y śledziowego miesczanie biorą „pro melioratione et commodo civitatis“. Biorą czinsz od szynkowania piwa przemyskiego „pro reparatione et munitione civitatis ad beneplacitum“ wedle przywileju 1543 r. Rurne przy miescie zostaie, bo rury mieszczanie z gruntu kosztem y nakładem swym przywiedły, przedthim zamek rury insze prowadzieł, które zdawna spustoszały. Z łaznie takoz pozytek biorą. Brzezne wybierają „a singulis bobus per 3 den.“, mostowe wedle przywileju Alexandri regis 1502 r. cum conditione zeby drogi naprawowali. Było przedtim domow zydowskich 8, po iednim gospodarzu, płacili na zamek fl. 20. Themi czassy przybyło dom. 6, uczyni czinszu ze wszistkich fl. 35. Targowe we wtorek do zamku wybierają, uczyni do roku fl. 30. Łopatki których się na ten czas nie wielie od kiiaków dostaje, obracają się na potrzebę zamkowei czeliadzy y spithalną. Kiedy woły pędzą z Russi y z Wołoch, płaczą kupczy od sztha wołów na zamek pasnego per fl. 1. Uczinicz tho może fl. 50“. Opis zamku wymienia urzędników: podstarości pobierał płacy zł. 350, burgrabia 300, pisarz i sędzia grodzcy po zł. 200, pisarz prowentowy 100, a nadto każdy dostaje sukno i futra. W czasie rokoszu Zebrzydowskiego pisał Zygmunt III list z pod Przytyka (3 lipca 1607 r.), wzywając miasto o pożyczenie z cekauzu: dział, kul i prochów. Zdaje się, iż w skutek doznanej usługi, nastąpiło uwolnienie S. od stanowisk, przechodów i danin żołnierskich. Szwedzi, opanowawszy miasto 1655 r., sprowadzili wszystkie działa z wziętych zamków polskich. Gdy Stefan Czarnecki w 1656 r. mocno nacierać począł na S., Karol Gustaw, stojący z drugiej strony Wisły, tajemne wydał rozkazy dowódcy twierdzy, a podesławszy nocną porą statki, całą przewiózł załogę. Oblegający o świcie 3 kwietnia ujrzeli otwarte bramy. Uradowani rzucili się do zamku; w tem zajął się podłożony ogień w prochach i znaczna część gmachu w powietrze wysadzoną została. Do 2000 ludzi postradało życie i wiele zgorzało domów, spłonęło archiwum i akta sądowe. Włościanie we wsiach miejskich zaczęli odmawiać posłuszeństwa, lecz wyrok zapadły 1670 r. przyznał miastu dziedzictwo dawno nabytych wsi: Radoszki, Wysiadłów i Ocinek; poddanym uległość nakazana, za bunty i niesłuszne zarzuty kary naznaczono. Jan III ustanowił 1680 r. trzy tak zwane porządki miasta: radziecki, ławniczy i pospólstwa przysięgłego; wybór prezydenta, wójta i innych oficyalistów w wigilią św. Jana Chrz. naznaczył itp. August II ponowił 1697 r., iż opłata od beli, fasy, skrzyń, wańtucha, bałwanu, od beczek soli i wina, kapy ołowiu, do skarbu miejskiego ma wpływać. Gdy prymas Radziejowski ogłosił 1704 r. bezkrólewie, wezwali Małopolanie w maju Augusta II do Sandomierza, a obrawszy marszałkiem Stan. Doenhoffa, zobowiązali się statecznie bronić króla, potępili ustawy zjazdu warszawskiego, stanowiąc: że ktoby w przeciągu 4 tygodni do tutejszej generalnej konfederacyi nie przystąpił, poczytany będzie za nieprzyjaciela, dóbr i godności pozbawiony. Magistrat korzystając z obecności Augusta II, otrzymał na monopol tabaki przywilej, dany w obozie 17 lipca. Ciągłe zatargi mieszczan z włościami ukończyły się na korzyść pierwszych, a wyrok 1748 r. opisał robocizny, oznaczając kary na opornych. Na mocy przywilejów, miasto wyjęte od grodzkiej, ziemskiej i trybunalskiej juryzdykcyi, zanosi apellacyą od sądów miejskich do zadwornych królewskich. Ucierpiało wiele podczas konfederacyi barskiej, dobywany zaś zamek, znacznemu uległ zniszczeniu. W 1772 r. przeprowadzenie kordonu austryackiego przerwało związek S. z krajem za Wisłą leżącym. Ustał zupełnie przemysł i handel przeszedł w ręce żydów. Zakazano im wprawdzie postanowieniem z 1774 r. wolności, których z krzywdą miasta używali, lecz przywieść tego do skutku nie zdołano. Około tegoż czasu policzony został S. do rzędu mniejszych miast; pomny na dawne swe prawa, przywileje i znaczenie, upominać się począł o wyrządzoną krzywdę; jakoż zapadła 1777 r. odpowiedź Rady Nieustającej, zostawiająca mu wolność starania się o porównanie z głównemi miastami. R. 1779 ogłoszony wyrok komisarski, nakazał poddanym wsi miejskich posłuszeństwo, wynagrodzenie za nieodrabianie przez lat 12 pańszczyzny i kary wskazał. R. 1781 poleciła Rada Nieustająca miastu uiścić zapłatę geometrze za pomiar gruntów i za ułożenie mapy. Lustracya 1789 r., która ze wzorową dokładnością uskuteczniła swą czynność, podaje między innemi: „Sstwa cum jurisdictione castrensi jest Possessorem Józ. hr. Ossoliński, ssta drohicki, od 1774 r. Do sstwa należą: 1) wieś Mąkoszyn, czyni intraty zł. 1483 gr. 18; 2) Samborzec z Życią i

Żukowem, zł. 4902 gr. 9 szel. $1^1/_2$; 3) Stodoły zł. 10,951 gr. 2. Summa czystej intraty z sstwa: (z dochodem z miasta i t. d.) zł. 30,705 gr. 18 sz. $1^1/_2$, z czego dwie kwarty (połowa) na podatek do skarbu. Miasto: na zachód, począwszy od zamku, przez osuwanie się góry, na kilkaset łokci mur ze szczętem wywalony, na ulicy Żydowskiej częścią zrujnowany, częścią wywalony. Od bramy Krakowskiej, po za kanonie i collegium po-jezuickie na kilkaset sążni, kawałka muru nie masz; wreszcie stojący, gdzie niegdzie nadrysowany. Bramy: Opatowska dość dobra; Zawichoska nieprzejezdna, w murach zła; Krakowska dużo nadrujnowana. Fortek 2, jedna przy bramie Opatowskiej na bateryą ku Reformatom prowadząca; pod nią wchód do prochowni, w głębi ziemi wymurowanej; druga przy końcu ulicy Żydowskiej do kościoła św. Jakuba prowadząca. Bramy zamknięcia nie mają; bruku nie masz prócz kawałka i to złego w ulicy Kollegiackiej. Wąwóz ku bramie Krakowskiej ciasny, drugi gnojem zawalony; drogi na około miasta zupełnie złe. Zdezelowanych murów niemożność reparowania dała miastu przyczynę, odjętego, a na to umyślnie nadanego funduszu sztukowego (od przechodzących wołów), mostowego w Ropczycach i innych. Zamek blisko bramy Krak., fundowany (raczej odnowiony) od Zygmunta 1520 r. jak wyryty na drzwiach corpusu zaświadcza napis. Most długi od kollegiaty z poręczami, dobry. Wszedłszy w zamek po prawej ręce wieża szlachecka z drzewa, spodem wieża w ziemi murowana. Pawilon, w którym była kancelarya, archiwum, śpiżarnia, sklepy, a nad tym mieszkanie starościńskie; wszystko zrujnowane i do reparacyi trudne. Naprzeciwko znak tylko muru, że kiedyś bywał pawilon. Sam corpus: w odrzwiach i oknach futryny z czerwonego marmuru; kancelarya, sklep na archiwum dobrze wyreperowane; skarbiec na 2 sklepy podzielony, mury porysowane, od słot pozaciekane. Baszta nad Wisłą i t. d. Kondygnacya wyższa: galerya długa, w niej 7 okien, mury porysowane (opis sali i pokoi bez pował i podłóg). W rogu baszta nadpsuta. Nad całym gmachem dach zgniły. Przy parkanie rezydencya drewniana stara dla oficyalistów grodzkich, i t. d. Reparacya jest trudna, z przyczyny odjętych w kordon cesarski dóbr i lasów do sstwa należących. „Rezydencya na Podzamczu, Piekło zwana, i t. d.“ Lustracya ta dopełnioną została przez „Komisyę dobrego porządku“, która sprawdziła inwentarz placów i domów, ułożyła tabelę mieszkańców, poleciła sprawdzić plan miasta i przekształciła zarząd miejski (prezydent z płacą 300 złp., 6 radnych płatnych po 150 złp., 3 ekonomów do poboru opłat i podatków brało po 50 złp., kasyer 100 złp., wreszcie pisarz miejski z płacą 300 złp., syndyk biorący 200 złp. i instygator 100 złp.). Zabroniono używać tortur w badaniu winnych. Domy w rynku musiały być murowane a drewniane wolno stawiać tylko na przedmieściach. Urządzono w rynku studnię, polecono urządzić traktyernię i dwie garkuchnie, aptekę, wystawić browar i gorzelnię, wznowić zaniedbane : cegielnię, łaźnię, postrzygalnię, przewóz na Wiśle. Gdy w 1795 r. S. przeszedł pod panowanie Austryi jako część Galicyi zachodniej, wprowadzono zaraz władze i urządzenia austryackie. Otworzono gimnazyum (około 300 uczniów), szkołę normalną (do 200 uczniów) i zakład dla dzieci żołnierskich. Gdy po utworzeniu księstwa warszawskiego Austrya rozpoczęła wojnę z nowem państwem, wojska polskie po bitwie raszyńskiej i kapitulacyi Warszawy przeniosły działalność na prawy brzeg Wisły i posuwając się pomyślnie w górę rzeki, zamierzyły opanować S., który został ufortyfikowanym naprędce. Usypano szańce, poustawiano baterye, ponaprawiano stare mury, umocniono Nadbrzezie (z drugiej strony Wisły). Wojska polskie pod dowództwem gen. Sokolnickiego zdobyły dnia 18 maja szaniec przedmostowy w Nadbrzeziu i przeprawiwszy się na lewy brzeg Wisły, przypuściły szturm do miasta. W nocy Austryacy zapalili drewniany kościół św. Wojciecha, służący za magazyn słomy; od ognia spłonął kościół i klasztor reformatów. Atak skierowany był głównie od strony bramy Opatowskiej. Tu poległ ks. Marceli Lubomirski a odznaczył się niezwykłem męztwem Włodzimierz Potocki. Choć szturm nocny został odparty, nazajutrz wojska austryackie opuściły miasto. Sokolnicki bezzwłocznie zajął się naprawą fortyfikacyi, gdyż w kilka tygodni wojska austryackie cofające się z opuszczonej Warszawy, podeszły pod S. Dnia 15 czerwca generał austryacki Gessing, po bezskutecznem wezwaniu do kapitulacyi, rozpoczął bombardować S. z Nadbrzezia, gdzie na szańcu przedmostowym ustawił 6 granatników i kilka dział 12-funtowych. Granaty padające szerzyły pożar w mieście i przerażenie śród ludności. Wkrótce nadciągające lewym brzegiem Wisły oddziały, rozdzielone na 10 kolumn (w sile do 10,000 ludzi), uderzyły na baterye i szańce. Pomimo dzielnej obrony załoga musiała kapitulować na zaszczytnych warunkach, gdyż opuściła miasto z bronią i bagażami by połączyć się z dywizyą Dąbrowskiego. Dnia 18 czerwca Austryacy zajęli miasto. Arcyks. Ferdynand kazał poniszczyć fortyfikacye i opuścił wkrótce S., który na mocy traktatu

zawartego między Francyą a Austryą d. 14 październ. 1809 r. został włączonywraz z zachodnią Galicyą do ks. warszawskiego. Gdy z utworzeniem królestwa polskiego w 1815 r. nastały lata spokoju, zniszczone szturmami i pożarami miasto zaczęło się powoli odbudowywać. Jakkolwiek przy podziale królestwa utworzono województwo sandomierskie, to stolicą jego został Radom, zaś S. stał się miastem obwodowem. Dalsze losy miasta nie przedstawiają wybitniejszych faktów ni przemian. Najważniejszym nowym czynnikiem, który zmienił dawniejszą fizyonomię S., jest ludność żydowska szybko wzmagająca się w ciągu obecnego stulecia. Podczas gdy w 1827 r. na 3400 mk. było 800 żyd. (mniej niż $^1/_4$), to obecnie żydzi stanowią prawie połowę.

Bibliografia: Długosz: „Liber Beneficiorum“ (I, 300—403; II, 309—370; III, 51, 454, 456); Rzączyński Gabryel (jezuita, profesor kollegium sandom.): „Historia naturalis regni Poloniae“ (Sandomiriae 1721) i „Auctuarium Historiae naturalis“ (Gedani 1745); „Pamiętnik sandomierski, pismo poświęcone dziejom i literaturze ojczystej“ (Warszawa, t. I 1829, t. II 1830); „Akta uroczyste zakończenia rocznego biegu nauk“ (wydawane od 1835 do 1840 r. przez b. szkołę obwodową); „Dziennik urzędowy gubernii sandomierskiej“ (od 1837 do 1843 r. w Radomiu); „Mappa dyecezyi sandomirskiej“ przez Stef. Bulińskiego (Warszawa 1840); „Opis kościoła św. Jakóba i grobowca ks. Adelajdy“ podał Kaz. Stronczyński w „Bibl. Warsz.“ (t. III, 153); „Opis zabytków star. gub. radomskiej“ (rękopis Bibl. Uniwersyt. Warsz., str. 393—430 i tablice rycin 39—50); Jan Nep. Chądzyński: „Wspomnienia sandomierskie i opis miasta S.“ (Warszawa 1850) i „Historyczno-statystyczne opisy miast starożytnych w ziemi sandomierskiej“ (3 t., Warszawa 1855); Kś. Melchior Buliński: „Monografia miasta S.“ (Warszawa 1879); Opisy miasta i gmachów z rysunkami mieszczą: Braun (Theatrum urbium); Puffendorf (rycina oblężenia podana też przy książce kś. Bulińskiego); „Tygodnik Illustr.“ (I, 138; II, 383; V, 109; VI, 104; V z 1870 r., 49; VII z 1871 r., 148; VI z 1878 r., 365 i IX z 1880 r., 327); „Tygod. Powsz.“ (1883 r., Nr. 2).

Sandomierska ziemia. Świadectwo Gallusa (II ks., 8 roz.) że w Krakowie, Sandomierzu i Wrocławiu były *sedes regni principales* za Władysława Hermana wskazuje, że historya tej ziemi musi sięgać w dalszą przeszłość i stwierdza poniekąd jej dawniejszą samoistność. Pomijając wywód Kaz. Stadnickiego, który uważa nazwę rzeki San za skażony wyraz Sand i przekład niemiecki nazwy rzeki Pieszczany (Bibl. Ossol., 1843, V, 116, 148), spotykamy istotnie, pod S. na przedmieściu Kobierniki potok (torrens) Piszczel (Dług., Lib. Ben., III, 52; por. Kś. Buliński, Monogr. m. Sandom., 11), zbliżony w brzmieniu do rz. Pieszczany, nad którą Radymiczan z rodu Lachów miał 984 r. pokonać wojewoda ruski Wilczychwost (Nestor, Bielowski: Mon., I, 626). Być może, że osiedlenie się Radymiczan nad Sożą (Nestor, str. 358), jest skutkiem tego zwycięztwa odniesionego nad nimi przez hetmana w. księcia Włodzimierza i nastąpionego po niem masowego zaboru ludności z nad Pieszczany nad Sożę. W takim razie 984 r. nie byłoby Sandomierza jeszcze, a Radymno byłoby stolicą okręgu obejmującego pobrzeża rzeki Piszczela al. Pieszczany. (Rzekę Sandomir zna Nestor gdzieindziej 1021 r., str. 694). Nie zna też Sandomierzan król Alfred (871—901) ani Konst. Porfirogeneta (945) tylko Wislan i Chrobatów, a wyprawa 992 r. Włodzimierza (wedle roczn. niemiec. rusciani) na Chrobatów „groziła“ tylko Bolesławowi I. Wyraźnie późniejsze Sandomierskie kryło się pod nazwę Wiślan (w Wiślicy) albo Chrobatów. Podział ziemi dokonany przez Bolesława I nie jest znany. Z tego jednak że Otto, syn jego, uciekł na Ruś, możnaby sądzić, że dostał Sandomierskie, tej Rusi najbliższe. Tu może osiadł Mieszko, syn Szczodrego (1088—1089) „złowieszczo“ przywołany z Rusi przez stryja. Bolesław III przed 1002 r. dostał S. od ojca, z Krakowem i Wrocławiem. Dzieje pewne ziemi S. poczynają się z synem Krzywoustego Henrykiem, któremu była oddaną 1138 roku (Mon. Pol., Hist. II, 376 n. 1, 518, 875). Opiekował się Henrykiem brat starszy Bolesław IV Kędzierzawy i rządził sam w Sandomierskiem, czego dowód mamy w fakcie, że dziesięciu wieśniaków, przesiedlonych przez Kędzierzawego z Chrobrza na Kujawy, Henryk powrócił do sadyb pierwotnych (Bartosz., Kod. dypl., III, str. 5). W 1145 r. już Henryk włada swą ziemią samoistnie (Kod. Wielkop., Nr. 11, 12). Ulegając duchowi epoki, Henryk 1154 (jak Jaksa 1162, Wielisław jerozolimczyk przed 1189, Władysław II w 1149 r.), był w ziemi świętej i ufundował zakon Bożogrobców, św. Jana Chrzciciela z Jerozolimy w Miechowie i Zagościu. Też pobudki sprowadziły udział jego w wyprawie na Getów (Prusaków czy też Jadźwingów), w której poniósł śmierć 1166 r. (Mon. Pol. Hist., II, 573—5, 798, 834; Kod. Kapit. str. 2). Nadania Henryka kościołowi w Łęczycy, wobec Kędzierzawego, 1161 r. nasuwają myśl łącznośei S. z Łęczycą (Kod. Małop., I, 18, 19; por. M. P. H., II, 875) i Sieradzem, jeśli wierzyć rocznikom. Po śmierci Henryka lepszą część i stolicę jej objął brat

starszy ks. Bolesław (Kod. Kapit., I, str. 1), drugą z Radomskiem wziął Kazimierz, trzecią Mieszko. Za Kędzierzawego 1191 r. nastąpiła konsekracya kolegiaty w S. (Kod. Małop., I, 5). W czasie zatargów z Mieszkiem III, Leszek poprzestaje na Sandomierzu 1196 r. (Mon. V., P. H., II, 442, 544) a nawet traci Wiślicę i też 3 inne zamki, uznane przez stryja za Krakowskie. Ledwo dygnitarze S. i Mazowsze ten zabór Mieszkowy odzyskali. W podziale 1202 r. S., Sieradz i Łęczyca zostały przy Krakowie i Leszku (Mon. P. H., III, 46), i dopiero później dwie ostatnie ziemie odeszły do Konrada. W latach 1230—1232 na skutek zdobyczy, zamiast Bolesława syna Leszka, panował w S. imiennik, ale syn Konrada (Smolka, Henryk Brodaty, str. 44, 55; Kod. Małop., I, 26), w zależności od ojca, a gdy później ustąpił S. Wstydliwemu, zatrzymał sobie Radomskie (Kod. Małop., II, 59—60). Od 1234 r. Wstydliwy panuje w Sandomierskiem, którego rycerstwo w części sprzyjało jemu, i za rządów Konrada musiało uchodzić na Ruś (Kod. Małop., II, 46) i do tych adherentów Leszkowica należeli Gryfici (Smolka, Szkice hist., II, 42). Inna część Sandomierzan, jak np. Toporczycy trzymali się Mazurów (por. Mściwoja dzieje u Piekosiń., O powstawaniu społecz. pols., str. 75). Zdaje się że kolonizacya niemiecka odbywała się tu jeszcze przed najazdem Tatarów (por. Osadzenie Tarska przed 1227 r. Kod. Kated., I, 25), Obok Tatarów i Litwini pustoszyli Sandomierskie (1258 Tarsk, Kod. Katedr., I, 75). Wynikiem tych najazdów było przeniesienie klarysek, ufundowanych 1257 r. w Zawichoście do Skały (1259). Tatarzy w 1259 r. spustoszyli znowu S. (Kod. Małop., I). To przeniesienie klasztoru w Krakowskie nie pozbawiło go jego posiadłości sandomierskich. Utworzyła się tym sposobem, jakby krakowska anklawa wśród ziemi S. Za czasów Leszka Czarnego, mamy przykłady świeckiego, ale tego samego systemu, wiązania krakowskiej i sandomierskiej ziemi węzłami moralnemi i osobowemi. Tak Otton z Wielogłów krakowskich jest wojewodą sandomierskim do 1285 r. (Kod. Małop., I, 131), Toporczyk Otto z Tułkowic sandomierskich, 1310 r. znany, jest innym przykładem kolonizacyi Sandomierskiego przez Krakowian (I, 196). Już 1255 r. wierny rycerz Wstydliwego Fulko, syn Dzierżka (czy Krakowianin ?), dostaje Bossowice w Wiślickiem (Kod. Mał., II, 102), może nie bez myśli praktycznej wiązania przez te osady z krakowską ziemią S. Myśl to prawdopodobna, zważywszy byt dwu stronnictw za Wstydliwego, powtarzający się i za Leszka Czarnego w walkach o tron krakowski z Mazowszem. Taki Świętosław, kasztelan wiślicki (II, 164—5) i jedyny z całego swego rodu Stanisław z Chrobrza (I, 310) wierni Leszkowi Czarnemu wśród zatargów dynastycznych, jak związek Janusza i Ottona, dygnitarzy sandomierskich z Mazowszem, stwierdzają hypotezę 2 stronnictw wrogich w S. w ciągu XIII w. Zatargi też Leszka Czarnego z bisk. Pawłem z Przemankowa sprowadziły nawet czasowe wysiedlenie się części Toporczyków na Szląsk, ile że zelżeni w czci rodzinnej przez biskupa, i popierani zrazu przez księcia w wywarciu na nim zemsty, później dla zgody z biskupem, zostali opuszczeni. Zmiany po śmierci Leszka Czarnego zachodzące w rządzie wielkoksiążęcym, następstwo szybkie Bolesława mazowieckiego i Henryka wrocławskiego, wyjaśniły się o tyle 1290 r., że Henryk umarł, Przemysław II wielkopolski objął Kraków a Władysław Łokietek, faktycznie sandomierskie a tytularnie i krakowskie (1290, Kod. Małop., I, 139). Gdy zaś 1291 r. po objęciu Krakowa przez Czechów, Tobiasz biskup pragski wyruszył na zabór ziemi S., Łokietek nie tylko posiadł Wiślicę i Oblekoń (snać chwilowo zajęte przez Czechów), ale odparł najeźdźców od Sandomierza (Mon., V, P. H., II, 852). Najazd Tatarów aż pod Sandomierz 1293 przypadł już za rządów czeskiego Wacława. Jak Paweł tak Prokop 1291 i 1294 r. złożyli hołd biskupi Czechom. Wówczas system nadań zapewniał obcemu władcy wpływ na ziemię sandomierską. Tak komes Stefan Węgrzyn, za zasługi położone w Krakowskiem dla Czechów (co powiedziano wyraźnie w akcie nadawczym), dostał 1294 r. dwie Wierzbice za Wisłą, do czego mu 1296 r. dodano przewóz kakamienny w Gorzycach przez Wisłę (Kod. Małop., II, 195, 204—5). Podobnie był nagrodzony przez Czechów Jordan z Gargowa, komes Sasów 1301 (str. 207). W 1295 wiernym sługą Czechów okazuje się być Mikołaj kasztelan sandomierski (I, 140—6). Z tych rządów czeskich wreszcie pochodzi fundacya klasztoru szpitalników św. Augustyna w S. przez Żegotę, kaszt. krakowskiego 1292 r. (Dług., L. B. III, 51—2, Kod. Małop., II). Gdy w 1296 r. Litwini najechali ziemię sandomierską i „zostali zwyciężeni“, możnaby przypuszczać, że w tem zwycięztwie brał udział i Łokietek, który następnie oblężony i pokonany w Sieradzu 18 listopada 1297 r. zrzekł się za 8000 grzywien praw swych do Krakowa i Sandomierza na rzecz Wacława (Kod. Wielkop., Nr. 2036). Spustoszenie ziemi sandomierskiej przez Rusinów, z powodu że „rycerze (sandomierscy) byli na wyprawie przeciw królowi Czech“ (Mon. Pol. H., II, 853, 879), świadczy, jak silną była wierność całej ziemi dla Łokietka. To też, jeżeli

„dla powietrza zdrowego“ Gryfina, żona Leszka Czarnego lubiła mieszkać w S. (Kod. Małop., I, 133), to Jadwiga Łokietkowa tytułem „obrączki królewskiej“ (Dług., L. B., I, 372, r. 1321) pobierała z niego dochody. Czyli inaczej mówiąc, ziemia S. najrozmaitszemi węzłami ściśle łączy się z panującą rodziną. Łokietek podejmuje walkę 1304 r. zdobywając Wiślicę z pomocą Węgrów, a później resztę ziemi S. (Mon. Pol. H., II, 853), za czem idzie i przybranie tytułu księcia ziem krakowskiej i sandomierskiej 1306 r. (Kod. Wlkop., Nr. 906, Kod. Małop., I, 165). Związek księcia z miastami, odnowiony (1306 r., Rzyszcz., I, 173) po jego powrocie do władzy, trwa przez całe rządy, choć w innej formie, a mianowicie w lokacyi nowych miast w Sandomierskiem, jak o tem świadczy nadanie prawa niemieckiego w osobie wójta Macieja z Opatowca Lublinowi 1317 (Kod. Mał., II, 238, 245), 1329 Szydłowu (str. 167) „dla powiększenia (jak się sam wyraził) dochodów i korzyści swego dostojeństwa“. Wynagrodzenie Ruperta i Marka 1311, Gerka 1310, Sądeczan 1312 r., obdarzenie prawem rycerskiem Marcina Tajdzicza z Gniezna 1316 (Kod. Wlkp., Nr. 984) przeczą, by kara wymierzona na Kraków 1311, była wyrazem możnowładczej przewagi, aczkolwiek „consultus totius nostri senatus“ (1317, Bart., III, 177, 1311, Kod. Małop., I, 176) świadczą o zorganizowaniu się przedstawicielstwa możnowładczego. Pomijając kolonizacyjne szerzenie się Polski na płd.-wsch. i płn.-wsch., wypada zaznaczyć, że najazdy Litwy, aczkolwiek dotkliwe, już 1268 wywołują ciekawe rozporządzenie w Skaryszowie, co do swobody w dawaniu lub niedawaniu przez mieszczan podwód lub koni na Litwę (Kod. Małop., II, 124). Dowód to zawiązania się pokojowych stosunków, które za Łokietka wyrażają się: wójtowaniem „Litwina“ w Brześciu jego rodzinnym na Kujawach 1328 (Kod. Wlkp., Nr. 1091) może także tytułem nagrody jakiej, może za swatostwo królewicza z Gedyminówną, poślubieniem siostry bisk. krakowskiego Bodzanty przez Piotra „Litwina“ (Kod. Wlkp., Nr. 1364), i Gedyminówny przez Kazimierza Łokietkowicza 1325, do czego drogę utorował sojusz Łokietka z Gedyminem, wyrażający się przybyciem Litwy pod Kalisz i Stawiszyn 1306 r. (Mon. Pol. H., III, 41; Kod. Wlkp., Nr. 894) na odsiecz przeciw Czechom. To ciążenie już natury pokojowej ku Litwie, celem wyswobodzenia „ziemi sandomierskiej i lubelskiej“ od najazdów litewskich, żywy wyraz radości zostawił w kronikach (Mon. Pol. H., III, 200 „przez .... ślub z Gedyminówną ..... ludy tej ziemi, wykarczowawszy lasy, używając słodyczy pokoju, przewybornie rozkolonizowały się“ (por. Mon. Pol. H., II, 884). Jaki to miało rezultat cywilizacyjny świadczy, między innemi fakt pobytu braciszka Andrzeja „Litwina“ w klasztorze miechowskim 1335 (Kod. Małop., III, 14). Obok, trafem wymienione imię braciszka Mikołaja ze Skaryszewa może nawet objaśnia, którą drogą i jak przez drogi handlowe, stosunki nowe Sandomierskiego z Litwą się ustalały. I był to fakt donioślejszy i pewniejszy dla S. niż już przez Helcla zbity wiec prawodawczy w Chęcinach 1331 r. (Mon. V. P. H. II, 858; Dług., IX, 139; Pom. St. Pr. Pol., I, str. CXV, § 95). Za Kazimierza W. ustala się już dawniej poczęty kierunek ku Rusi, będącej schronieniem wszystkich uciśnionych, nie tylko w Sandomierskiem, w wieku XIII i XIV. Naodwrót niedaleki Zawichost 1205 r. był miejscem porażki Romana i jego Rusinów, chcących owładnąć ziemią S. Córka Rościsława ruskiego, żona Leszka Czarnego (jak widzieliśmy) ulubiła sobie szczególniej S. (Kod. Małop., I, 133), Prokop, Rusin, bisk. krakowski, krewny z matki Leszka (Dług., Hist. VII, 513, 514), a siostrzeniec (nepos) Wstydliwego jest proboszczem sandomierskim (Kod. Małop., I, 112; Kod. Kap. I, 105) Świętosława córka w. kn. ruskiego, umiera jako klaryska (1302, M. Pol. H.; II, 853). Niemsta syn Krzywosąda z Bęszyc przed 1284 knuje zmowy i chce ich naprowadzić na ziemię rodzinną (Kod. Małop.,I, 123). Wojenne wyprawy Leszka Białego, Wstydliwego i Leszka Czarnego zagarniające Przemyśl, to staczające boje u „wrót polskich“ (Mon. P. H. II, 839; Długosz, 397) czyli grodów czerwieńskich (Kron. Hipac., por. Lublin), to zdobywające „nowy Lublin“, przez wiele lat przez Ruś dzierżony (1302, Mon. Pol. H., II, 853) to sięgające w pogoni do Równa (1282), sygnalizują ten prąd wschodni, ułatwiony przez upadek monarchii króla Daniela. Interesa ekonomiczne, traktem handlowym na Turbią, Gorczyce a potem Ropczyce (L. B., I, 343, II, 354), łączyły jakby życiodajną arteryą ziemię S. z Rusią, która szerokim pasem od Żmigroda w Jasielskiem (por. 1331 r. Kod. Małop., I, 218) sięgała na północ, kędy Łęczna, sieciechowskich benedyktynów własność, jeszcze w XVI w. zwana była „Rusią“, „Puchaczowem“ (ks. Gacki, Klasztor sieciechow., 56). W tej drugiej nazwie Łęczny, podobnie jak Sambora 1390 r. „Pohonicz“ zwanego (Ak. Gr. i Ziem., VII, 2) tkwi filologiczny dowód istnienia w świadomości miejscowych pogranicza „pogańskiego“ przeciw któremu z Łukowa w XIII w. a z Żmigrodu w XIV w. (od 1351) dominikanie krucyatę prowadzili wyznaniową. Byłto także rodzaj zaboru, przez Bolesława Trojdenowicza praktykowany je-

szcze dalej na wschód we Lwowie; śmierć mu on nawet przyniósł 1340 r. Nie zapobiegł jednak podjęciu tegoż samego zadania w tolerancyjnej co do religii i ekonomicznej zarazem formie, czy to przez Kazimierza W., czy przez samych Sandomierzan. Mianowicie to, co nawet dawniej już było częścią Sandomierskiego, ale więcej nominalną, aniżeli rzeczywistą (jak np. puszcze leśne), i to, co świeżo zostało, mocą oręża lub układów wcielone do niej— ulega nowemu i to gruntownemu przyswojeniu, staje się „zdobyczą pługa“. Tak Krystyan z Sobniowa od 1329, Niedźwiedź (Ursus, por. Kod. Małop., I, 184) 1328, Domosław 1352 r. karczują powiat wisłocki, nad Wisłokiem (Kod. Małop., III, 83, 85, 96) jak ostatni fundując jednoimienne osady (Pilsno benedyktynów tynieckich) obok dawnych (szlacheckiego Pilsna własności Pawła Rawaksa i królewskiego, Kod. Małop., I, 211, 283; Kod. Tyn., 21). Rodzina Tarnowskich kolonizuje powiat wojnicki w ziemi sandomierskiej (Bart. III, 184—7; Kod. Tyn., 140; Małop., III, 3; A. G. Z., VI). Bartek z S. już zakłada osadę „jure theutonico“ w Sanoku 1339, z woli Jerzego ks. Ruskiego (Bart., III). Przy lokacyach nowych osad zwykle akta nadawcze powtarzają: „pragnąc przez wykarczowanie lasów w naszej ziemi sandomierskiej sprowadzić warunki korzystne“ (AGZ., VII, str. 8). W tej kolonizacyi wójtem lub sołtysem bywa dość często „szlachta“ bez ujmy dla swego klejnotu (por. 1325, Kod. Kapit. I, 170; w Bogucicach komes Jakób, dziedzic z Krzczonowa, sołtysem. Godnem jednak uwagi rozporządzeniem swego prawodawstwa (§ 107, wyd. Helcla) ten sam Kazimierz W. postanowił „na mocy zdania baronów“ aby żaden rycerz lub dygnitarz (illustris) nie był sołtysem, ile że ten urząd jest służebny, i podległy skinieniu pana, i nieprzystoi, by dostojniejsi i potężniejsi byli sołtysi od panów. Stale mieszczanie zostają stolnikami, i tą drogą w Sejmie się uszlachcają. Tak np. Mikołaj Wirsing, niemiec z Krakowa jest 1341—1349 stolnikiem sandomierskim, a jego syn Tomasz tytułuje się 1375 famosus domicellus t. j. szlachetnym paniczem i strenuus dominus, to jest pasowany jak szlachta 1398 (Kod. Małop., I, 388, Księgi m. Krak. Mon. Med. Aevi, t. IV spisy). Jan Bork rajca krakowski 1362—1364, 1366, 1367 „providus et honestus“ t. j. opatrzny i sławetny jako mieszczanin 1360 (spisy i Kod. Mał., I, 306) nietylko jest stolnikiem, oraz strenuus miles (1389 Kod. m. Krak., I, str. 88) ale dwie córki wydaje za szlachtę: Katarzynę za Krzczona z Koziegłów kasztelana Sądcza potem Lublina itd., a Małgorzatę za Piotra Rożna (Kod. m. Krak., I, 80, r. 1388). Karwaciany mieszczanie krakowscy, występują w XV w. jako szlachta. Nadto mieszczanie sandomierscy, z łaski Kazimierza W. posiadali oba prawa ziemskie polskie i niemieckie (Helcel II, Nr 3146, r. 1450). Znaczy się to, że w ziemi S. jakby szczególniej demokratyczne było usposobienie. Decyzya króla z 1336 r. ustanawia nawet w ziemi S. dla osad samorząd posiadających z tytułu prawa niemieckiego, osobny sąd najwyższy prawa niemieckiogo wójta i jego asesorów w mieście S., dla uchronienia ich od przykrości sądownictwa w Krakowie i w ogóle w „obcych miejscach“ (Kod. Małop., I. 243 por. 419). W tym sądzie bierze udział i ststa sandomierski (znany od 1374) jako reprezentant władzy rządowej, królewskiej. Zatargi, jakie miały miejsce pomiędzy synami i dziedzicami donataryusza królewskiego Wojciecha Nozdraka, stolnika krakow. (1319 i 1315), właścicielami miasteczka Sokołów nad Nidzicą a bisk. krakowskim Janem Grotem, objaśniają jak konkurencya ekonomiczna osad niemieckich prywatnych i biskupich (jak tu Sokołowa i Skalmierza), na drodze handlu ostatnim groźna, rozstrzygała się klątwą biskupią i zniszczeniem osady prywatnej, konkurującej, na mocy rozkazu królewskiego, wyjednanego klątwą i zasługami biskupa (Kod. kapit., I, 220, Długosz Lib. Benef., I, 516). Sokołów dostał biskup 1342 r., a Skalmierz, zagrożony przezeń utratą targów, odtąd bezpiecznie się rozwijał. Ta walka ekonomiczna występuje przeciw osadom jure theut. tworzonym, to z powodu niby moralnego, że dają przytułek zbrodniarzom (por. słobody Ukrainy w XVII i przywilej lokacyjny Tęczyna z 1317 u Paprock. Herby ryc. pol.) to że wilikatorzy-rycerze niedbają o egzekucyą prawa niemieckiego (oczywiście w razach § 107 przewidzianych). Byłby to dowód prawodawczej reakcyi kleru i rycerstwa przeciw tworzeniu się autonomicznego mieszczaństwa pod opieką króla, na prawie niemieckiem. Jako przeciwwaga też sądowi miejskiemu najwyższemu w mieście S. 1336 r., zjawiają się sądy ziemskie sandomierskie 1338 i 1339, 1341 (Kod. Małop., III, 2745, Kapit., I, 214, 215), niby dowody samodzielności sądowniczej ziemian, którzy zaraz liczbę sędziów królewskich i wojewodzińskich na całą ziemię S. ograniczyli do jednego (Helcel, I, str. 191). Sesye tych sądów ziemiańskich odbywają się w Sandomierzu, Opocznie 1361 (Bart., III, 273-4), Opatowie (1352 Kod. Małop., III, 86), Wiślicy (Bart., III, 321). Sesyą w Chęcinach zaznaczają akta z 1403 r. dopiero (A. G. Z., V, 31), wszakże już Łokietek odbywał tu wiece może i sądowe ziemskie 1310, 1311, 1317, 1331, 1332 (Kod. Małop., I). Czacki znał chęcińskie akta dopiero od

1439 (O lit. i pol. pr. II, 71). W Szydłowie przy królu występuje podsędek sandomierski 1331, sądy wyraźne ziemskie tam są znane 1365 i 1408 (Kod. Małop., I, 220, III, 380, Bartosz., III, 369). Lubo powiat pilzneński w ziemi sandomierskiej znany jest już 1305 (Kod. Małop., III, str. 179 por. r. 1384, str. 96—7), wyroki sądowe znamy dopiero z 1467 i 1475 (AGZ., VII, 126, VI, 180). Za dowód dbałości Kazimierza W. o obronność ziemi S. i autonomią miast należy uważać wzniesienie zamków lub murów w S., Wiślicy, Szydłowie, Radomiu, Opocznie, Wąwolnicy, Lublinie, Sieciechowie, Solcu, Zawichoście i Korczynie (Mon. Pol. H., II, 625). Za bezkrólewia, podczas rządów Ludwika, odznaczyła się już głośna za Kazimierza zjazdem prawodawczym Wiślica sandomierska, nowym aktem już natury prawno-państwowej, bo odsunięciem margrabiego (potem cesarza) Zygmunta, męża Maryi córki Ludwika, od tronu polskiego (tamże, str. 724). Rząd notabli będący wynikiem zjazdu w Radomsku (1384 r.) miał w swym gronie następne osoby: wojew. Ottona (z Pilczy), kasztelanów: Jana z Tarnowa, sandomierskiego, Piotra małagoskiego, Mikołaja (Bogoryi?) zawichoskiego, Prandoty podsędka sandomierskiego, Krystyana z Ostrowa i dwu mieszczan z Sandomierza „miasta stołecznego“ (Cod. epist. XV s. I, str. 2). Jan z Tarnowa był najprzychylniejszy wszelkim projektom węgierskim, gdy znowu Przecław Wąwelski (z Wąwolnicy) 1384 przeciw powiezieniu ponownemu ultimatum Jadwidze zaprotestował, dając tym sposobem narodziny w sandomierskiem pierwszemu liberum veto (Mon Pol. H., II, 754—5, Szujski, Dzieje Pols., II). W 1386 wśród układających się z Jagiełłą w Wołkowysku, występują obok krakowian, Mikołaj zawichoski i Krystyan z Ostrowa kasztelan czy zarządzca (tutor) Kazimierza (Bart., III, 337), oraz Włodko (z Cherubinowic) ststa lubelski. Togoż r. 1386 w Korczynie Jagiełło zapewnił ziemian sandomierskich, na równi z innymi, że urzędy miejscowe będą piastować krajowcy, co powtórzył 1388 i 1430 (Bandtke Jus Polonic., 189, 191) w Piotrkowie i Jedlnie, co za dowód poczucia odrębności ziemskiej służyć musi. Za Jagiełły rozgłośnymi stają się (już za Kazimierza W. forytowani) Tarnowscy pod nazwą Mielsztyńskich, zwłaszcza Spytko woj. krakowski, obdarzony Samborem ruskim, bohater 1399 z pod Worskli, zwolennik Witolda. Drugi Spytko jako głowa ligi husyckiej, anty Zbigniewowej, kładzie głowę nad Nidą 1439 r. Oleśniccy sandomierscy od 1359 znani, owładają nawet losami kraju przez bisk. Zbigniewa († 1455), który ocaliwszy życie królowi 1410, później obala urok moralny jego władzy. Zawisza z Oleśnicy wojski lubelski 1410—11 (AGZ., VII, str. 58—59 Helcel II, Nr 1259, Dług. XIII, 222), stryj biskupa odznacza się jako pośrednik między Jadwigą i Jagiełłą oraz ostatnim i Zygmuntem. Szafrańce osiedleni przez Jagiełłę w Seceminie sandomierskim (AGZ., VII, 27) równie są głośni w życiu politycznem epoki. Zawisza Czarny Sulima z Garbowa upamiętniony śmiercią w boju z Turkami 1428, ststa lubowelski (1419—1425, Helcel II, Nr. 1168) pochodzi także z ziemi sandomierskiej, jak jego krewni Bernard z Garbowa zaborca Uniejowa 1381, Mikołaj z Garbowa 1408 (AGZ., VII, 48, Helcel, II, Nr. 2340) i jednoimienny archidyakon Zawichoski 1375 (Kod. Wielkp., Nr. 1716) znany 1374 jako kanonik krakowski syn Stefana (Kod. Małop., III, 383). Wreszcie godni pamięci są Półkozice z Bogumiłowic (Kod. Małop , III, 105, 235—6, Helcel, II, Nr. 838, 1777) z których Michał kasztelan sandomierski buduje sobie wbrew Jagielle, zamek w Czyżowie z ruin klasztoru klarysrk w Zawichoście (Długosz Lib. Ben.) i ma bezpośrednim na tym urzędzie następcą swego syna Jana Czechamiela (Michalicza, AGZ., III, 200), namiestnika Warneńczyka. Potężny ten reprezentant możnowładców sandomierskich za nieobecności Warneńczyka w kraju, piastun autonomicznych zachcianek magnatów za Kazimierza III, nawykł niejako do tych myśli, będąc za małoletności Warneńczyka w liczbie „tutorów“ państwa, w towarzystwie swego ziomka Jana z Ossolina kasztelana sandom. 1434 (Helcel, II, 2599). Ród sandomierski Rytwiańskich (Bart., III, 280) przez Jana marszałka opozycyonistę Kazimierza III i Dersława, konkurenta do ręki księżniczki mazowieckiej Ofki, zyskuje głośną kartę w dziejach XV w. ze swych uroszczeń możnowładczych. Za sumy pożyczone Warneńczykowi i Kazimierzowi III, wziąwszy w zastaw ziemię sandomierską, scedowali ją dobrowolnie 1478 r. (Vol. leg. I, 232, 106) na ręce podkanclerzego Stanisława z Kurozwęk. Statut nieszawski z 1454 r. powtarzający osnowę aktów Jagiełły (z 1386, 1388 i 1430) co do „ziem sandomierskiej, lubelskiej, radomskiej i wiślickiej“ podnosi żądania federacyi autonomicznych ziem, z osobnemi statutami i zjazdami, w którychby oczywiście możnowładzcy miejscowi rej wodzili. Tę odrębność prawodawczą cechuje zjazd korczyński 1456 dla Krakowskiego, Sandomierskiego, Lubelskiego i Rusi złożony (Bandtke Jus Polon., 294, 296), kwestyą poboru uchwalonych doraźnych podatków składający w ręce sandomierzan, nową wyprawę przeciw Prusom od zjazdu tych samych ziem i Podola czyniący zawisłym (299), ponawiający zobowiąza-

nia z 1386 co do rozdawnictwa urzędów włącznie z podkomorstwem i chorążostwem, i o opatrzeniu tych chorążych w razie wojny (300) W rozwoju ogólnego prawodawstwa ważne są zjazdy w Korczynie (1405, 1472, 1474, 1475) i Opatowcu (1474). Rok 1474 i z tego względu ważny dla ziemi S. że odtąd z niej wydzieliło się odrębne wojew. lubelskie. Charakter uposażenia królowych zachowała ziemia sandomierska w XV w. będąc 1438 r. wydzieloną, przez Warneńczyka, Barbarze Cylejskiej, niedoszłej żonie, i 1453 Elżbiecie Rakuskiej, żonie Kazimierza III (Długosz, II, 595, XIII, 148). Szlachta atoli sandomierska, wymogła na królu 1478 zobowiązanie, że ziemi ich odtąd nigdy nieda w zastaw. Powtórzyli to ogólniej, potwierdzając nadane dawniej ziemi sandomierskiej prawa Aleksander 1504 i Zygmunt August 1562. Możnaby to uważać za reakcyą ogółu szlacheckiego przeciw możnowładztwu. R. 1434 na przywileju Warneńczyka figurują rajcy różnych miast a w ich liczbie Sandomierza i Wiślicy choć już ich niema na akcie 1436 pokoju brzeskiego. W 1491 r. (Star. Pol., II, 272—3) zapada niezwykłe postanowienie, aby szlachta i duchowni w mieście S. mający posiadłości, uiszczali podatki do magistratu, czem zwykła wyjątkowość takich posiadaczy miejskich w Polsce, została zniesioną. R. 1496 postanowił Jan Olbracht z panami rad, zjazd (conventus) do uchwał wojennych w N. M. Korczynie, zaś w 1519 r. Zygmunt I pozwolił na jeden sejmik (conventus particularis) „dawnym zwyczajem“ w Sandomierzu, znosząc dawniej, wyjątkowo dozwolony „skrzyński“ (skrzynensis). Zjazd korczyński w 1512 (Acta Tomic., III, 138) podzieliwszy kraj pod względem podatkowym i wojennym na 5 okręgów, do okręgu sandomierskiego przyłączył powiaty: chełmski, bełzki i lwowski. System ten zniesiono 1515 (tamże, III, 336). Z ziemi S. idzie ród Szydłowieckich, którzy w osobie Mikołaja, kanclerza (od 1515) a przytem ststy krakow. Krzysztofa, sami lub przez związki rodzinne posiadają liczne starostwa i zamki. W samej ziemi S. Mikołaj ma Radom, Krzysztof Sandomierz, Korczyn zjazdowy, nielicząc Łukowa na Podlasiu, Gostynina, Sochaczewa na Mazowszu, Sieradza, Bratowa i córka tegoż Krzysztofa są za Tarnowskimi: Janem hetmanem i Spytkiem, przyszłym podskarbim (T. Lubomirski, Trzy rozdz., str. 67—69). W r. 1539 z wdztwa S. obiecano dostawić konnych 590 a pieszych 100 wojowników najemnych. W 1543 r. wyznaczono terminy wieców ziemi S. i miejsca ich odprawiania w S., Radomiu i Wiślicy. Na sejmie 1558—1559 z racyi wyroku kanclerza arcyb. gnieźnieńskiego w sprawie rozwodowej Hieronima Zborzyńskiego z żoną, „czego mało nie wszystek powiat sandomierski świadom“, który to wyrok zniósł rozwód dany przez oficyała w Wiślicy, Sandomierzanie podnieśli krzyk charakterystyczny na sądy księży „zadworne“, rozciągające „juryzdykcyą bezprawną swoją i swego pana papieża rzymskiego, co jest wbrew powadze królewskiej“. Podobną „angaryją“ cytują w sprawie kasztelana bieckiego i Josta (Dziennik sejmów 1555 i 1558, str. 222—3). Dostojny sandomierzanin, Jan Tarnowski kasztelan krakowski († 1561), ceniony za ludzkość dla swych włościan-sąsiadów, kolonizator Rusi, wniósł tegoż 1558—9 roku na sejm ważny projekt ustanowienia sądu czasowego, dla załatwienia spraw zaległych, a dla ilości niemogących być przez króla zawyrokowanymi (Gencza trybunału koron. Oswald Balzer, str. 132-6). Nowy projekt trybunału najwyższego, na sejm koronacyjny Walezego złożony (str. 207), ważny był między innemi z wezwania do udziału w tym trybunale, prócz deputatów szlacheckich, po 7 deputatów miejskich, z ważniejszych 14 miast Wielko i Mało-Polski i Prus królewskich. W liczbie miast figuruje i Sandomierz. Zjazd sandomierski w Pokrzywnicy z 1573 r., który elekcyą Walezego wyprzedził, uchwala w deklaracyi o konfederacyi generalnej warszawskiej“ aby „wyrażenie“, że będzie wolno karać każdemu poddanego o nieposłuszeństwo tak w duchownych jako i świeckich było dopełnione: „tak w dobrach duchownych jako świeckich *a nie o wiarę*“. Wojew. sandomierski Zborowski, zmówiwszy się z kanclerzem Dembińskim i szlachtą krakowską i sandomierską, odmówił pierwotnej zgody na uchwałę knyszyńską, zwołał senatorów małopolskich do Pokrzywnicy i znosił się z posłami cesarza, radząc im pobyt w Sandomierzu. Na elekta zaproponowali niektórzy sandomierzanie Stanisława Szafrańca, głowę luteranów, i chciano go pono wśród rokoszu obrać (Heidenstein, I, 71, 154). Fundacya sądów ziemskich w mieście S. w imieniu Henryka wywołała rozruchy i kojący je referendarz Osowski był w niebezpieczeństwie. W 1574 zatwierdzono sądy najwyższej instancyi, wprowadzone przed elekcyą Walezego, i sądy wojewódzkie. Z powodu że sądy wojewódzkie ziemi S. jak inne zagarnęły sprawy o dochody kleru pod swą kompetencyą, zaprotestował prymas (1574), i bisk. Krasiński. Sandomierzanie pierwsi wystąpili z projektem wspólnego na całą Koronę sądu (str. 277). W 1580 r. król Stefan oparł „reformacyą“ (oprawę) królowej Anny na królewszczyznach ziemi sandomierskiej, jak Korczyn, Wiślica, Żarnów, Radom, Stężyca, Zwoleń, Chęciny, Radoszyce (Źród. dziej., Pawiń-

ski, XI, str. 108). Mieszczanin ze Stężycy Stanisław Brześnicki, syn Jakuba Orpiszki, za odznaczenie się pod W. Łukami został uszlachcony 1584 pod nazwą Wielgołuckiego (str. 188) a wybranieckich piechurów z dzierżawy Stromieckiej za zasługi w tej samej kampanii, nadaje król wolnością od robót, czynszów oraz używalnością lasów, łąk, wód królewskich (1582, str. 241). Za elekcyi Zygmunta III, przychylni austryakowi Zborowscy zdobyli Wiślicę, Korczyn na sscie Firleju zarazem kasztelanie bieckim, Stopnicę na sscie Tarnowskim, kasztel. sandom. co było tem łatwiej, że przez zrzeczenie się wwdy sandom. Szafrańca, niebyło komu gwałtowników ogłosić za wrogów ojczyzny i przeciw nim szlachty zwołać (Hejdn., II, 248—250). Na „konsultacyi w sprawach wdztwa Sandom. na zjeździe okazowania pod Pokrzywnicą 8 maja 1587, z powołaniem się na podobny zjazd za poprzedniego bezkrólewia, oświadczyli sandomierzanie, iż zjechali się, w moc uchwały konwokacyi warszawskiej „bez nadęcia, bez fakcyi, bez pocztów niezwykłych... owszem z zachowaniem między sobą zgody i miłości braterskiej“, bacząc jeśliby na konwokacyi nie stało się co przeciwnego prawu więc najprzód utrzymują confederacyą *in causa religionis* (1573), niewiadomo czy z poprawką „a nie o wiarę“, później z zastrzeżeniem praw i swobód, potrzecie wbrew degradowaniu, chcą utrzymać na urzędach, po czwarte, co do elekcyi stanowią, by „wszyscy“ jechali, trybem „odprawowania służby wojennej“, to jest chory zastąpi się przez syna dorosłego, panie dożywotnie przez sługi lub przyjacioły, z uchyleniem kary statutowej na niechcących jechać. Uważając obecność posłów cudzoziemskich za szkodliwą, żądają po piąte upomnienia prymasa, aby posła tureckiego, legata papieskiego i in. odprawił. Po szóste, z powodu zburzenia zboru krakowskiego, ma być upomnian woj. krakowski i żądana kara na sprawcę, bo pokój wszystkich obchodzi. Po siódme żądają pogodzenia się wojewody sandomierskiego Stanisława Szafrańca, z kasztelanem sandomierskim Stanisławem z Tarnowa, i kasztelanem bieckim Mikołajem Firlejem z Dąbrowicy. Po ósme przywileje w statut niewłożone, by doń weszły, a zwłaszcza przywilej króla Aleksandra, po 9-te obierają sędziów kapturowych, z miejscem sądów w Sandomierzu, do korektury praw jednego deputata Pawła Grabkowskiego (który też w Lublinie 1589 na św. Marcin na narady miał zjechać, oraz egzekucyi konstytucyi de bonis nullo jure receptis. Po dziesiąte obierają po śmierci ststy opoczyńskiego surogatora, i wstrzymują złożenie podatków do Rawy do elekcyi. W 1588 księgi ziemskie chęcińskie zamiast do zamku „dla pewnych przyczyn“ złożono na przechowanie do kościoła w Chęcinach (Vol leg.). Zalecono, by z powodu jednoczesności roków ziemskich i wieców niedochodzenie pierwszych ustało, i by się odbywały w razie niedojścia wieców, jak zwykle w Sandomierzu, Wiślicy a potem w Pilźnie, 1589 roki stężyckie, dla terminu spraw sandomierskich na trybunale, na inną porę naznaczono, 1590 uznano wieczność akt grodzkich wszystkich w ziemi sandom. na prośby posłów tejże ziemi, 1591 na prośby tychże sejm zezwolił z poborów wdztwa wziąć 3000 zł. na wykup Mikołaja Podlodowskiego rotmistrza, wziętego przez Tatar do niewoli pod Baworowem. W 1592 ze zjazdu w Jędrzejowie, marzącego już o elekcyi Piasta i krzyczącego na małżeństwo króla rakuskie, kanclerz Jan Zamojski, nieobecny na ślubie króla, pojechał by swą niechęć zamanifestować, na ślub swój z Barbarą córką Stanisława z Tarnowa wwdy sandom., 14 września ze Stobnicy (Hejdenszt. Piasecki). Przed 9 sierpnia 1595 kaznodzieja jakiś publicznie w Sandomierzu wyrzucał z kazalnicy Zamojskiemu że „ucząc się gramatyki Rzpltę gubimy“, mając na myśli jego zamiary co do „gimnazyum“ w Zamościu, gdy Tatarzy najeżdżają Rzpltę (Mosbach, Wiad. d. dziej. Pol., str. 235). Podobno w S. Litwini wracając z sejmu 1594 odrzucili jego uchwały (Hejdenszt, II, 339). W 1606 r. w Stężycy zawiązuje się rokosz Zebrzydowskiego, poczem zjazd w Pokrzywnicy rokoszowy, królewski w Wiślicy, i walka pod Guzowem następuje. R. 1611 posłowie sandomierscy uzyskali potwierdzenie dla Proszowic przywileju szosowego z 1531 r., oraz zwykły przywilej dla m. Pińczowa, a następnie na ich wniosek ustalono objętość korca we wszystkich miastach, pod dozorem podwojewodzego. Za prośbą też posłów ziemskich, w zastępstwie chorego ststy sandomierskiego Stanisława Lubomirskiego, który wyjechał za granicę, surogatorem uczynił król z sejmem 1623 podstarościego Samuela Kuczkowskiego na trzylecie. W 1631 specyalną konstytucyą (choć na wzór innych) nakazano „okazowanie“ z własnymi pocztami robić po powiatach, dla większej gotowości, a tylko co czwarty rok wspólny zbór wojenny wszech powiatów pod Pokrzywnicą (Koprzywnicą § 67). Osobny też sklep w zamku sandomierskim wyznaczono na księgi spraw granicznych podkomorskie, które powiatami oprawne miały być pod opieką pisarza, utrzymującego się z ceł sandomierskich. W czasie wyprawy smoleńskiej zapadło laudum na zjeździe sandomierzan, stanowiące podatki i pospolite ruszenie, działalność jednak ta „sejmów partykularnych“ z dziękczynieniem na

ten raz przyjęta, została 1634 zabronioną. W 1638 z powodu jednoczesności sejmu i okazowania co cztery lata wszystkich powiatów to ostatnie nieodbyło się, naznaczono je na rok 1639, znosząc kary. Tegoż samego roku sejmik w Opatowie 27 maja uchwalił na potrzebę Rzpltej troje podymnego, zostawując sobie wolne obranie szafarza i poborcy, celem odniesienia tych sum do Lwowa. W 1640 uchwalił dwoje podymnego. W 1647 na prośby i skargi ziemian, odnowiono dawne uchwały sejmowe i ostatnich sejmów 1601 i 1623 co do otrzymywania soli „suchedniowej bałwaniastej“ na użytek domowy przez szlachtę, oznaczono jej cenę, na 4 zł. 4 gr. za bałwan „prosty soli, niebłotnej, słusznej miary“ pod karą 1000 grzywien na żupników, winnych niewydania albo też podwyżki ceny. Następnie na prośby posłów ze względu na „dezolacyą“ S. przez pożar w 1646 r., sejm na 4 lata zwolnił od podatków publicznych, przywracając miastu pobór sztukowego „niederogując wolnościom szlacheckim“, oraz na nowo stanowiąc w S. skład wina z Węgier na Tarnów przywożonych. Sejm tenże sam z 1646 usankcyonował objaw uczuć filantropijnych „urodzonego“ Jana Lipnickiego, który „pobożnym i chwalebnym przykładem“ przeznaczył dochód z pewnej sumy, na zastępowanie w podatkach skarbowych Rzpltej „ubogich komorników, chałupników i zagrodników dóbr ziemskich wdztwa i pow. sandomierskiego“. Sejm zastrzegł, że coby niewystarczyło „prowentu rocznego“, libertowani będą winni sami dopłacić. Rodzina Lipnickich (h. Hołobóg) znaną jest w 1508 r., zwłaszcza Paweł, posiadacz W. i M. Lipnik, źrebiów; Pełczyce, Rynarczyce, dwoje Wysokich, Dolne Gory, Gołkowice (całe), i źreb Rychary, z czego „czwartej części“ płacił 7 grzywien. Gniazdem rodowem była wś Lipnik (Pawiński, Małop.). W 1653 na wzór obrony domowej z 1631 dla Wielkopolski uchwalonej (§ 44), z wyjątkiem zaciągu kozaków, sejm nakazał takąż obronę stście sandomirskiemu. Do tej obrony należało wydawanie uniwersału przez ststę jeneralnego, publikowanie go po grodach na zwołanie pospolitego ruszenia, ściągnięcie piechoty z miast, wedle „asygnacyi“ ilościowej i wybrańców, pod komendą marszałka nadwornego (§ 36). W 1654 znów wyszła na jaw sprawa solna (§ 16) mimo uchwał 1601, 1623, 1647 przez żupników niezałatwiona. Załatwiono ją nakazem wydawania 2 bałwanów soli „na każdy folwark“ w cenie 4 zł. 4 gr. za bałwan. W 1655 na prośbę posłów ziemskich sand. na sejmiku relacyjnym był dozwolony wybór 2 deputowanych z pow. i ziemi na sądzenie „querell“ przy sądzie ziemskim i grodzkim, po złożeniu przysiąg trybem trybunału radomskiego w kwestyach porachunków z poborów (§ 21). Wsławia się sandomierzanin Marcin Dębicki podczaszy, warcholeniem pod Beresteczkiem, potem na sejmie 1652. Jest to chwila najazdu i spustoszeń szwedzkich, które wyraziły się 1656 dla miasta S. przechodzeniem z rąk do rąk i wyrzuceniem zamku przez Szwedów w powietrze. W 1655 r. Duglas był naczelnikiem szwedzkim w ziemi S., lecz mało mając wojska swego obsadził tylko Sandomierz, Stopnicę, Kielce, Zawichost i Janowiec, polskie, wysyłając na Ruś. W sandomierskim też Korczynie Karol Gustaw 1655 r. 26 października wyznaczył termin poddania się do 20 listopada, zaczem obaj hetmani Potocki i Lanckoroński w tymże Korczynie się poddali Szwedom z 17,000, a w Sandomierzu na szubienicy in effigie powieszono wiernych Janowi Kazimierzowi. D. 4 kwietnia 1656 najazd szwedzki łączy się z Rakoczym w Cmielowie (koło Opatowa). W czasie najazdów tych, piękny zamek Kalinowskich w Ujeździe (z wodozbiorem i żłobami z marmuru w stajniach) zniszczyli Szwedzi 1655, w Kielcach ustały roboty górnicze, i akta gwareckie Szwedzi zabrali, Opoczno z 95 rzemieślników spadło na 15, opactwo w Sulejowie złupiono, w Studziannie zrabowali obraz, w Drzewicy zniszczyli kuźnice i piece, w Jedlińsku miasto złupili a kościół spalili, w Janowie zamek dobywszy i miasto złupili, a potem spalili. W Pilznie z 204 domów (1629) po spustoszeniu przez swoich i obcych zostało (1663) 36 lichych domów; Wąchock złupiono, Żarnów zniszczony, stanął pustką 1686. W 1657 kozacy Rakoczego splondrowali Iwaniska, Raków (choć ich tam 400 wyrżnięto), w Cmielowie wiele szlachty, mimo glejtów, z któremi tam się schronili, wymordowano, zamek i miasto Zawichost, Wiślicę, Korczyn, gdzie kościoły i miasto złupiono a domów 266 spalono, zaś mieszczan zabijano i męczono; Szwedzi zniszczyli i Pińczów, zkąd Gnoińskiego Mikołaja trzymającego zamek na rzecz Szwedów wyrugował Jan Kazimierz. W Stobnicy, mieszczanie w stawie pochowali swe droższe ruchomości; Rakoczego kozacy staw dla łupieży spuścili. Szydłów z 182 domów (1569 r.) miał w 1663 tylko 54. W Pierzchnicy z 256 domow (1629), zostało 35. W Chęcinach z 317 (1602 r.) domów zostało (1660) 34 „wskutek spalenia i najazdu nieprzyjaciół“. Małagoszcz spalony ze 146 spadł na 118 domów. Radom już 1629 spustoszony do 84 domów, po wojnach spadł na 37. W Połańcu z 322 (1602) było 1663 tylko 100. W Kozienicach z 167 domów 20 zostało, ocalałe niedobitki mieszkały „prawie w budach“. Iłżę spalili Szwedzi 1655, 1656 polacy, 1657

Rakoczy szukając zdobyczy, groby naruszał, Solec mający 1653 r. domów 246 „po spaleniu przez nieprzyjaciela“ w 1660 miał 6 chałup na ustroniu; figarnie, ogród włoski wycięto, zwierzyniec zniszczono. W Stężycy 1630 r. było domów 120, po spaleniu zamku i miasta, 1660 odbudowano 40 domów. W S. przez Szwedów zginęło do 2000 ludności. Klęski te różne społecznej i ekonomicznej natury skutki za sobą pociągnęły. W niektórych miejscowościach, przez nowe przywileje ratowano przemysł po wojnie. Jak w Tarłowie garncarze 1664 zyskują spław Wisłą do Gdańska, a po drodze wolność przedaży, za opłatą zwykłego cła w Cmielowie toż samo od 1750 r.). Częściej tak Jan Kazimierz jak starostowie dają wtedy poparcie rzemiosłom i szynkarstwu żydowskiemu. Jak np. w Korczynie przywilej królewski 1689 dał żydom synagogę, kierkut, wyrób trunków, praktykę rzemiosł, a oni *in duplo* przyczyniają się do miejskich podatków (1663). Ludność skarżyła się na konkurencyą, i że ich może być tylko 4. Też wolności zyskali w Stobnicy 1663 (gdy 1649 mają tylko swoją ulicę), a w Chęcinach już za Michała. I mieszczanie sami wpuszczali żydów; tak w Wiślicy ugoda 1719 dopuściła 4 żydom robić piwo, pod warunkiem że za miasto będą płacić podatki, w 1755 dopuszczono piątego. W Ropczycach mimo ograniczenia żydów do 2 przez Zygmunta III, już 1630 skarży się miasto na nadużycia celników żydów, a 1662 król ogranicza już ich pobyt do jurydyki starościńskiej. Zakazy szerzenia się żydów w Tarnowie 1633 i 1670 wskazują ich napływ. W S., choć za zdradę 1656 zabrano im synagogę, z 8 w 1570, z domów 16 w 1611 urośli tak w moc, że 1656 król Jan Kazimierz pozwolił im zamieszkać w mieście i trudnić się handlem (1778 było domów żydow. 46). Do Radoszyc wcisnęło się 2 dopiero 1660, i 1740 sprobowało miasto się bronić przeciw nim. W Opocznie ststa wprowadził ich 12 w 1646 r. wbrew zakazowi króla (1588) a 1765 już mieli 35 placów. Pod tym więc, jak i politycznym względem czasy Jana Kazimiorza są dla Sandomierzan nieszczęśliwe. Według dystrybucyi soli, uczynionej na zjeździe deputatów wdztwa sandom. w N. M. Korczynie 12 sierpnia 1668 r., należnej na dobra ziemskie szlacheckie za lata 1667—68 i rozdzielonej stosownie do ilości łanów, okazuje się, iż toż wwództwo zawierało 7962 łanów. Powiaty zaś miały: sandomierski 1445¾ łanów, radomski 1614½, wiślicki 1285¾. pilzneński 1620½, opoczyński 742¼, stężycki 722¾, chęciński 540½. Na elekcyi 1669 r. Sandomierzanie dla zasług Jeremiego Wiśniowieckiego, ogłaszają królem jego syna Michała Korybuta za przewodem Dębickiego podkomorzego. Na sejmie 1670 r. wwdztwo S. na żołd wojska, „dług furmański“ odwiezienia armat, wedle rachunków 1667 r., na zastaw klejnotów koronnych, naznaczoną miało sumę 247,325 zł. 24 gr. do złożenia w 3 ratach, a to odpowiednią 12 poborom, według taryfy z 1662 r. Zniszczenia pow. stężyckiego spowodowane 1672 r. przez „gromadne obozy pospolitego ruszenia“, za walk gołąbskiej i szczebrzeszyńskiej konfederacyi, ocenić kazano 1673 r. Za Sobieskiego czasów, gdy ssta sandomierski a woj. krakowski Aleksander Lubomirski wyjechał za granicę, surogatorem został Marcin Dębicki. W 1677 r. komisya do zapłaty wojska odprawiała się w S. a wdztwo obowiązało się wypłacić za niewyprawienie domowej piechoty dwoje podymnego wedle taryfy 1661 r. i 300,000 zł. odpowiednio 63 poborom wedle taryfy 1629 r. na wypłatę żołdu. Sumę 45,000 zł. podatku szelążnego, do dyspozycyi województwa „na wyprawę posłów do Turek“ zostawiono na drugi rok. W 1678 r. na prośbę posłów ziemskich sandom. nakazano rewizyę sstwa chęcińskiego, jako „restaurowanego“ przez obecnego pisarza Stefana Bidzińskiego, strażnika koronnego i dla wygody sejmików w Opatowie 3 jarmarki tam naznaczono. Na prośby posłów w Dymlinie (Dęblin) pow. wiślicki drogę naprawić sejm 1678 r. kazał. W 1679 r. komisya na prośby ziemi sand. sprawdziła granice ziemi Stężyckiej i Lubelskiej w Borowie nad Wieprzem i Wisłą. W 1683 r. posłów sandom. na sejmie nie było, mimo to sejm podatki nałożył na 2 lata wedle taryfy 1673 r. odpowiednie trojgu pogłównemu t. j. 890,025 zł. 7 gr. Z powodu zaniedbania się sądów w Sandom., naznaczono im kadencyę 1685 r. W tymże roku, z powodu wysokości podatków 1683 r. naznaczonych, wyższych jak w innych ziemiach, „na poparcie wojny przeciwko nieprzyjacielowi krzyża ś-go“ zmniejszono je (do 35 podymnych, wedle taryfy 1661 r.) na 210,000 złp. W 1690 r. znów posłów nie było na sejmie, naznaczono na sumę 90 podymnych t. j. 540,000 zł., a na 1691—2 r. po 270,000 zł. rocznie. W 1699 r. za Augusta II głosowali wszyscy kasztelani (sandomierski, żarnowiecki, radomski, zawichoski, małagoski, połaniecki), Tarło podkanclerzy koronny, a jeden ze szlachty Żebrowski, cześnik łomżyński, zapisał swój protest przeciw Kontystom. Wogóle 1330 elektorów sandom. na wszystkich 13,461, oświadczyło się za Sasem, ustępując honoru pierwszeństwa w uznaniu tego kandydata wschodniej polityki, ziemi nurskiej, w której 1976 głosowało za bijącym medal pamiątkowy z dewizą „non armis sed

nummis“ (u d-ra Rewolińskiego w Radomiu). W liczbie głosujących niebyło ks. Michała Jerzego Czartoryskiego, woj. sandomierskiego. W 1699 r. potwierdził sejm fundacyę owoczesnego wojew. sandom. Stefana Bidzińskiego, wynoszącą 100,000 złp. na wykup szlachty sandom. „w więzach pogańskich jęczących“. W 1702 i 1704 r. na zjeździe walnym pod S. stanęła konfederacya sandom. w obronie Augusta II, pod laską Stanisława Denhoffa, miecznika koron., hetm. w. lit., za co w Grodnie przyznano mu nagrody 60,000 złp. i wypłacić ją 1710 r. zalecono. Za bene morentes, polecanych przez posłów ziemi S. łasce Augusta II, uznał tenże sejm sandomierzan: Stan. Dunina Karwickiego, cześnika sandomierskiego, Tarłę sstę pilzneńskiego i Jagodzińskiego, komornika sandom. Rokiem pierwej (1709 r.), Karwicki napisał dzieło „de ordinanda republica“ (Kraków, 1871 r.), domagające się elekcyi urzędników i rozdawania łask przez naród, królowi zostawiając „tylko pierwszeństwo i dozór prawa“. Gdyw 1717 r. za „przyjaznem się wdaniem przez ks. Dołgorukowa, nastąpił pokój między królem a narodem na „sejmie niemym“; wypadło wojew. sandomierskiemu zapłacić na wojsko, co pół roku, 155,487 zł. 1 gr., przez co zajęło w liczbie kontrybuentów czwarte miejsce (Prusy 311,858 gr. 7, Krakow: 238,959 gr. 21, Poznań: 170,454 gr. 16), za co utrzymywano 110 husarzy, 400 pancernych, lekkich 50, dragonów 524, piechoty 231. Laudum sejmikowe musiało zapobiedz spustoszeniu i ciemiężeniu Opatowa w czasie zjazdów szlacheckich przez sługi tychże i innych swawolników przed 1733 r. W 1726 r. ustanowiono urzędników ziemskich w powiatach radomskim i stężyckim, 1736 r. w wiślickim, opoczyńskim i pilzneńskim. W Dzikowie 1734 r. stanęła konfederacya Adama Tarła, podnosząca prawa szwedzkiego kandydata do tronu Rzpltej, Stan. Leszczyńskiego. W 1748 r. wybuchły dawne z 1670 r. spory wsi podmiejskich z Sandomierzem, a 1779 r. kazano im płacić za nieodrobionę przez 12 lat pańszczyznę. Za Poniatowskiego stobniccy mieszczanie ulegli, w ugodzie 1773 r. przewadze ekonomicznej żydów, nadanej im 1752 jeszcze roku. W 1779 r. król na skargi opata cystersów, kś. Szaniawskiego, „surowo upomina“ mieszczan wąchockich, by oporu w sprawie należnych danin i robocizn opatowi zaniechali, „buntów i schadzek wszelkich poprzestali“. W Szydłowie reakcya taka wybuchła przeciw staroście w wyższym jeszcze stopniu, bo mieszczanie zebrali 300 ludzi ze wsi Potok, Życina, Gacki i Pierzchnica, pod wodzą wójta swego, poszli pod dwór wojew. Sołtyka i mimo uległości tegoż dla ich żądań, „wypowiedzieli nieposłuszeństwo“. Listem skarcił to król 1777 r. W 1789 r. rozpoczęła swoją działalność w S. komisya dobrego porządku, dla wojew. sandomierskiego. Komisya porządkowa cywilno-wojskowa wojew. pow. sandomierskiego i Wiślickiego w 1791 r. zdała raport sejmowi, w którym doniosła, że chałupy po wsiach ponumerowała, opatrzyła w narzędzia pożarne, ustanowiła stróży na włóczęgów, porównała miary i wagi we wsiach dziedzicznych i miastach, zaprowadziła szkółki i murowane kominy kazała budować, wyprowadzając one nad dachy (zamiast dotychczasowych kurnych chat), starała się polepszyć służbę zdrowia. W interesie podniesienia dobrobytu „chłopa bosego i uchodzącego przed nędzą z kraju rzemieślnika, dla braku roboty“, projektuje uprzątnienie zawad na Nidzie, by ożywić handel drzewem i zwraca uwagę, że w skutek prawa o rzezi i braku taksy, biorą za surowe skóry po 43 złp. i więcej. Dalej wnosi by włóczęgów użyto do wydźwignienia z gruzów Szydłowa, a fundusz na to wskazuje w swej kasie z szelążnego i kar powstały. Drugi projekt wnoszą o utrzymywanie z tejże kasy urzędowych lekarzy i felczerów, celem usunięcia weneryi. Stojący pod Kozienicami Józef ks. Poniatowski na skutek rozkazu, złożył dowództwo 6 sierpnia 1792 r., a wojsko mu ofiarowało medal z napisem: „Miles Imperatori“. Dnia 7 maja 1794 r. Kościuszko pod Połańcem wydał znany uniwersał poprawiający położenie wieśniaków, a pod Maciejowicami (10 października) dostał się do niewoli. Z krajów po Bug i Pilicę utworzyła Austrya Galicyę zachodnią. W 1809 r. ks. Józef Poniatowski zdobył 18 maja Sandomierz, Austryacy go odebrali 15 czerwca, w końcu jednak wcielono sandomierskie do księstwa warszawskiego, jako departament radomski z 10 powiatami jako to: radomski (Radom, Skrzynno, Drzewica, Klwów), kozienicki (zawiera główniejsze: Kozienice, Sieciechów, Ryczywół, Białobrzegi, Jedlińsk), opatowski (Opatów, Zawichost, Gliniany, Cmielów, Ożarow, Ostrowiec, Denkow, Tarłów), solecki (Solec, Sienno), sandomierski (z podprefektem Cypryanem Baszyńskim: Sandomierz, Klimontów, Bogorya), staszowski (Staszów, Koprzywnica, Osiek), szydłowiecki (Szydłowiec, Iłża, Grabowiec, Jastrząb), kielecki (Kielce, Borzęcin, Miedziana Góra), konecki (Końskie, Białaczów, Gowarczów, Radoszyce), opoczyński (Opoczno, Przysucha, Gielniow, Drzewica, Korczyn). W 1815 r. ustanowiono w królestwie polskiem wojew. sandomierskie z 4 obwodami: obwód sandomierski z powiatami sandomierskim i staszowskim z komisarzem Ludwikiem Wierzbickim, obwód opatowski z pow. opatowskim i so-

leckim, obwód radomski z pow. radomskim i kozienickim, obwód opoczyński z powiatem koneckim, opoczyńskim i szydłowieckim. W porównaniu z województwem przed 1795, departament sandom. utracił z swego obszaru pow. szydłowski (Szydłów, Busko, Chmielnik). Gdy departament zamieniono 1815 na województwo, z dawnego obszaru ubył pow. kielecki (Kielce, Chęciny, Kurzelów, Małagoszcz, Włoszczowa) i obwód stopnicki z powiatami: stopnickim i szydłowskim (Stobnica, Korczyn, Wiślica, Pacanów, Busko, Oleśnica, Pińczów, Chmielnik, Pierzchnica, Kurozwęki, Sobków). Z temi zmianami terytoryalnemi szły w parze zmiany w urządzeniach. Za księstwa warszawskiego zajęty przez księcia Poniatowskiego w 1809 a wcielony do księstwa nowy departament sandomierski, miał w senacie reprezentantów: bisk. kieleckiego, dawniej tarnowskiego, Wojciecha Bożą Wolę Górskiego (1808—1818; senatorem wojewodą był sandomierzanin Jan Nepomucen Małachowski, (synowiec Jacka kanclerza † 1822 i Stanisława † 1809); poseł na sejm 1788—1792, senator od 1810 († 1822) i pierwszy minister. Od 1815 wojew. sandomierskie obierało posłów szlacheckich i deputowanych z miast i wsi. Pierwszych obierano na sejmikach w S., Staszowie, Opatowie, Radomiu, Kozienicach, Końskich, Opocznie i Szydłowcu, zgromadzenia gminne obierały deputowanych. Na liczbę 67 posłów, wybieranych po jednym z powiatu, wypadało zatem posłów 8 i 6 deputowanych na ogólną liczbę 51. Prócz tego każdy sejmik wybiera dwu członków rady wojewódzkiej a zgromadzenie jednego radcę tejże rady. Do senatu z urzędu należał bisk. sandomierski, ustanowiony 1818 r. W Kielcach był sąd kryminalny dla wojew. krakowskiego i sandomierskiego, sądy policyi poprawczej obwodu jędrzejowskiego w Chęcinach, radomskiego w Radomiu, sandomierskiego w Sandom. Trybunał cywilny osobny dla wojew. sandomierskiego miał siedlisko w Radomiu. Sądy pokoju dla powiatów były: w Sandomierzu, Staszowie, Opatowie, Solcu, Radomiu, Kozienicach, Końskich, Opocznie, Szydłowcu. Urząd główny pocztowy był w Kielcach (krakow.) i Radomiu (sandom.); urzędy pośrednie w Końskich, Kozienicach, Opatowie. Komisarze więzień w Kielcach i Stopnicy. Komisya wojew. sandomierska zasiadała w Radomiu z wydziałem administracyi i oświaty publicznej, wojskowo-policyjnym, skarbowym. Tamże była rada nadzorcza szpitali województwa, komora celna 1go rzędu w Zawichoście, konsumcyjna w Radomiu. Nowo utworzona 1845 gub. radomska objęła powiaty: sandomierski, staszowski, opatowski, sołecki, radomski, kozienicki, konecki, opoczyński, szydłowiecki. Po biskupie Burzyńskim, administratorem dyecezyi został sufragan kś. Dobrzański (1830—1831) a później kś. Bąkiewicz; biskup dopiero od 1840—1842 przed konsekratą zmarły, poczem po administracyi kś. Grzegorzewskiego, objął rządy biskup Goldman 1843 r. W peryodzie czasu od 1835 do 1864 r. utworzono w gub. radomskiej 22 majoratów, z których dochód obliczono na 31,500 rs. Objęły zaś one 225 wsi, 107 folwarków, gruntu ornego mr. 118,356, lasu mr. 23,212. *Granice ziemi sandomierskiej* w najdawniejszych czasach znanych nam z dokumentów, a więc za Henryka, obejmują na zachód: Kije, Małagoszcz, Chroberz (Bartosz., III, 4—5); na północy i wschodzie: Kochów pod Maciejowicami za Wisłą (Kod. Małop., I, 18), Zużel nad Bugiem (Kod. Małop., II, 4), Dziewcza Góra pod Wąwolnicą, Piotrawin, Lendo pod Stężycą, okolice Łęczny pod Lublinem (Kod. Kap., I, 42), kędy stykały się z Rusią czyli Puhaczowem, t. j. Pogańszczyzną (kś. Gacki, Klasztor Łysogórski, str. 56). Przed 1191 r. Bliskowice, Polichna za Wisłą, Pilzno, Ostrówek, Zaduszniki w Galicyi dzisiejszej (Kod. Małop., I, 5). W późniejszych czasach, mianowicie 1195 rz. Mozgawa koło Jędrzejowa (Mon. V. P. H., II, 433), Węgrzynów 1302 (Bartosz., III, 169), Jędrzejów i Skroniów 1355 (Kod. Małp., I, 284--5), Brus, Roszków, Mokrsko 1438 (Helcel, II, Nr. 1892), Lelów i Rokitno 1364 (Kod. Małop., I, 324), podobnie okolica Szczekocin 1307 (Kod. Kap., I, 150; Małop., III, 231), Przyrów są w Krakowskiem (Kod. Małp., I, 361), tymczasem Przedbórz na wschodnim brzegu Pilicy koło mostu celnego (Dług., L. B., I, 509), Czarna koło Kurzelowa 1366 (Kod. Małop., I, 339), Secemin 1395 (A. G. Z., V, 77), Sulejów, Skrzynno 1308 (Małop., II, 213), Skarbimirz 1381 (Małop., III, 336), Chęciny, Małagoszcz 1295 (Kod. Małop., I, 105—6), Bolimin 1438 (Helcel, II, Nr. 1892). w Sandomierskiem. Wedle spisu z 1490 (Pawiński, Zródła dziej., IX, 438) granica ta dokładniej tu wytycza się na Krakowskie: Kuczków Stary, Czaryż, Bieganów, Radków, Chycza, Nagłowice, Brus, Mokrsko, Kotlice, Skarbimirz, Lubczą, Chodczę, Kaźmierzę, Witów. Długosz Nidzicę podaje za granicę Sandomierskiego (Lib. Ben., I, 516). Zabno nad Dunajem 1397 leży w Krakowskiem (A. G. Z., VI, 10) a sąsiednia Dąbrowa 1354 r. jest granicą Sandomierskiego (Rzysz., I, 210). W 1337 od czasów Leszka (1288) i księcia Władysława (1320) wieś Żukowiec pod Lisią Górą w Pilzneńskiem leży (Małop., III, 24—25; Pawiń., XV, 554, 260). W Sandomierskiem leżą: Tuchów 1420 (Helzel, II, Nr. 1693), Pilzno 1354 i 1384 (Małop., I, 282, III, 96; Baliński, Star.

Pol., II, 476), Tarnów 1368 (Kod. Tyn., 140), 140), Brzostek (172), Tylkowice 1341 (Małop., III, 29), Żelechów 1244 (Małop., III, 71—72), gdy Jodłowa (Małop., II$_0$, 113; Bart., III, 258, r. 1357, 1359; Helcel, II, Nr. 1718), Jasło 1368, Frysztak, Glinnik, Kobyle 1374 (Małop., III, 226, 280) leżą w Krakowskiem. Przedmieście ruskiego Krosna (1358, Małop., III, 117) zależy od ziemi sandom. 1410 (A. G. Z., VII, 58). Dalej, w Sandom. od wschodu leżą Czudec, Zgłobień 1451 (Helcel, III, Nr. 3456; A. G. Z., VII, 173), Rzochów, Trześń, Bełk, Kościełów 1365, 1379, nad Wisłokiem (Małop., III, 181, 326), Żdżary (A. G. Z., V, str. 6 z 1365; por. Pawiń., XV, 465), Kamizów 1366 i 1578 (Małop., III, 220; Pawiń., XIV, 202), Rudnik 1277 (Małop., I. 110; por. Star. Pol., 1552, II, 4), Borów i Kosin koło Sanny 1257, 1373 (Małop., I, 53, 379) Goraj, Radzięcin, Chrzanów, Zwola, Kocudza, Biała, Bruszewka, Wiśnica, Rzeczyca, Kraśnik (Małop.. III, 31), z czego 1405 r. tylko Goraj, Chrzanów, Łada i Radzięcin należą do sandom., a Biała, Chocudza, Zwola, Stróża, Botorz, Grambiany, Piaseczna Wola, Kraśnik, Wiśnia z Wolą Wisieńską, Suchę zaliczono do lubelskiej (Helcel, II, 1093), dokąd Gościeradów i Końskowolę Długosz zalicza (Lib. Ben., I, 331 i 354). Wedle rejestrów z 1508 (Pawiń., XV, 457) pow. sandomierski obejmuje Sandomierz, Osiek, Opatów W., Połaniec, Zawichost, Solec, Pjórków, Łagów, Bodzętyn, Kunów, Cmielów (Ścmielów); dalej idą: pow. pilzneński, radomski, opoczyński, chęciński, wiślicki, urzędowski (str. 461). W 1510 r. ziemia sandomierska miała powiaty: sandomierski, radomski, stężycki, chęciński, tarnowski, pilzneński, opoczyński, szydłowski (str. 343). W 1578 roku (str. 165) powiat sandomierski obejmował parafie: św. Piotra i św. Pawła w S., Samborzec, Skotniki, Koprzywnica, Łoniów, Strzegomia, Dembno, Sulisławice, Osiek, Niekrasów, Staszów, Połaniec, Szumsko, Wiązownica, Chobrzany, Obrazów, Kleczanów, Goślice, Olbierzowice, Kiełczyna, Szczeglice, Łukawa, Góry wysokie, Zawichost, Czyżów, Słup, Gryzikamień, Ujazd, Iwaniska, Mydłów, Włostów, Przybysławice, Malice, Sobótka, Bidziny, Wojciechowice, Ptkanów, Jankowice, Gierczyce, Ruszków, Szewna, Grzegorzowice, Strzyżowice, Modliborzyce, Opatów, Momina, Michów, Cmielów, Łagów, Borkowice, Zbilutka, Bodzętyn, Wzdół, Dębno, Pawłów, Dąbrowa, Tarżek, Swiętomarza, Krynki, Kunów, Chybice, Słup Stary i Nowy, Waśniów, Bałtów, Wąchocko, Gorzyce, Zalesiany, Trześnia, Michocin, Bieliny, Racławice, Charzowice, Baranów, Gawłuszowice, Dymitrów, Czarna, Chorzelów, Mielec, Raniszów, Padew, Borowa, Wielowieś. Dalej były powiaty: wiślicki, pilzneński, chęciński, opoczyński, radomski, stężycki. 1571 r. ludności w Sandomierskiem było 221,091, z tego na pow. sandomierski sam 46,836 ludzi (Pawiński, XIV, 41). Domów w miastach wykazuje lustracya w 1536 i 1564 r. 3267, licząc więc średnio po 8 głów na dom, wypadłoby ludności miejskiej 26 do 28,000. W r. 1662 ziemia sandomierska miała po miastach ludności 31,231: na pow. sandomierski 8206, chęciński 3311, wiślicki 4919, stężycki 1867, radomski 5392, opoczyński 1825, pilzneński 4649 (V, 51—52). St. Karwicki (De ordin. republ. 1871, str. 87) podaje 45,381 dymów na Sandomierskie w r. 1709, co daje ludności (po 6 głów) 272,286. Komisya porządkowa cywilno-wojskowa pow. sandomierskiego 1791 r. (Gaz. nar. i obca, str. 337) podała w powiecie 48,768 mężczyzn, 50,615 kobiet; parafii katolickich 72, dysydenckich 2, wsi 639, miast wolnych 6, duchownych 5, dziedzicznych 14; płaci ofiary 10 grosza 175,760 zł., półpodymnego 7060, czopowego 37,130 gr. 18, kwarty ze starostw 24,460 gr. 18, łanowego 1192 gr. 26, pogłównego żydowskiego 13,854 gr. 24. W drugiej połowie XVIII w. Sandomierz miał 2062 ludności, z tego żydów 289 (Kś. Buliński i Krótki Zbiór). W 1824 r. w wojew. sandomierskiem było 357,500 dusz miast 64, wsi 2084. Obwód sandomierski złożony z pow. sandomierskiego i staszowskiego liczył 71,500 dusz, miast 14, wsi 362. Sandomierz miał 3086 mk. (743 żyd.), 390 dm. (48 mur.). Zawichost, Tarłów, Klimontów, Ożarów, Lasocin, Gliniany w pow. sandomierskim, razem 6360. W gub. radomskiej, istniejącej od 1845 r. rozległej na 439 mil było w 1863 r. 966,946 mk.

Starostwo sandomierskie ma zdaje się początek w prokuratoryi komesa Bartłomieja, który 1290 r. tytułuje się prowizorem całej ziemi sandomierskiej (Małop., I, 139). Powieść o wcześniejszym staroście z 1259 r. najprzód nie zgadza się z bytem starostów, zastępców królewskich, datującym od epoki Czechów, a powtóre sama z sobą jest w niezgodzie (Bielowski, Mon. Pol. H., III, 307, 73, 362; Dług., VII, 374). W r. 1303 występuje Ulryk Boskowicz, jako ststa Krakowa i Sandomierza z ramienia Czechów (Kod. Kapit. I, 145). Rzekomy ststa czy dzierżawca sandomierski z 1324 (Inwentarz Rykacz. str. 236; por. kś. Buliński, str. 114), Andrzej Ciołek zdaje się być Ciołkiem z Żelechowa (1422—1434) podkomorzym sandom. (Kod. m. Krakowa, I, 177 (A. G. Z., IX, 42, V, 58; Rzysz., I, 216; Cod. Vitoldi, 834 i 906—7; Dług., XI, 452; Daniłłowicz, Skarb. dypl., Nr. 1562). Podobnież nieautentycznym jest Jan Pieniążek, ststa sandom., u którego miał po złamaniu

nogi stanąć Kazimierz W. 1370 (kś. Buliński, str. 55). W 1374 r. Jan, marszałek królestwa, jest też ststą sandom. (Naruszewicz, Hist. n. p., X, 113), 1375 r. Drogosz z Chrobrza, 1376—1383, Otto z Pilczy, 1386 Jan z Tarnowa (Kod. Małop., I i III). Bezimienny ststa sandom., za gonienie rozbójników z Korczyna do Krakowa dostał 1403 r. wedle listu Jagiełły 20 skojców i 3 kwartniki (Życie dom. Jadw. i Jag., str. 89). W 1405 r. na wiecach poznajemy Jana ststę (A. G. Z., VII, 49) może jedną z bezimiennym osobę. W 1415 r. jest Jan ze Sprowy (Bart., III, 374), ojcem zdaje się będący 1428—1438, sędziego sandom. (Helcel, II, Nr. 2205; por. 2467, 2470; str. 394, Nr. 2595, str. 438), Jan z Czyżowa, kaszt., potem wwoda i starosta sandom. 1434, 1436, 1437 (Nr. 2599, 2638, 2718 *b*), 1440 był ststą krakowskim, (Nr. 2881), Dersław z Rytwian 1447 (Nr. 3302 *b*), 1464 Jan z Rytwian marszałek król. jest i ststą (A. G. Z., III), Rafał z Jarosławia 1480, 1485, 1490 (Buliń., str. 115; A. G. Z., X; Narusz., X, 118; kś. Gacki, Klaszt. Łysogórski, 221), Jan Rabsztyński, 1502, 1503, 1504 (A. G. Z. IX; kś. Gacki, Jedlnia, str. 32), Krzysztof z Szydłowca, Stanisław Szafraniec z Piaskowej Skały, ststa 1525 (kś. Buliń., 74), Jan z Tarnowa 1526—1549 (kś Gacki, Klaszt. Łysog., str. 225; A. G. Z., IX, X, Nr. 392; Rzysz. II, str. 608), Andrzej Firlej 1571, 1577 (kś. Buliń., str. 81—84), Stanisław Pękosławski od 1586 r. (Źródła dziej., XI), Stanisław Lubomirski 1611, 1635, Aleksan. Lubomirski, krajczy królowej 1643, Józef Ossoliński 1771—1789. Obejmowało Mąkoszyn (dochód 1483 zł. 18 gr.), Samborzec z Życią i Żukowem (4902 zł. 9 gr. $1^1/_2$ szel.), Stodoły (10,971 zł.), czyli łącznie z miejskiemi dochodami 30,705 zł. 18 gr. $1^1/_2$. W 1578 Jędrzej Firlej, ststa od 1572 był winien rocznie po 1705 zł. 27 gr. 3 szel. W 1580 taksa wynosiła 5487 gr. 5, kwarta 1197 zł. 13 gr. Podług lustracyi z r. 1789 składało się z miasta Sędomierza i z wsi: Mąkoszyn, Samborzec, Życia, Żuków i Stodoły, które od r. 1771 posiadał Józef hr. Ossoliński, starosta drohicki, opłacając zeń kwarty złp. 10,554 gr. 22 a hyberny złp. 735 gr. 18.

Sandomierski powiat gub. radomskiej zajmuje połudn.-wschodnią część obszaru tej gubernii. Graniczy od płn. z opatowskim, od wschodu granicę tworzy Wisła, oddzielająca powiat od części pow. janowskiego naprzeciw Zawichosta, i w dalszym ciągu na wschod., wsch.-połud. i południ. granicy od pow. tarnobrzeskiego (w Galicyi). Powiat zajmuje 21·4 mil kwadr. Obszar ten pod względem układu warstw przedstawia dalszy ciąg Łysogór. Dwa łęki antyklinalne, cechujące uwarstwienie tych gór, schodzą się ze sobą pod Sandomierzem. Nad niemi jako zwierzchni pokład rozpostarła się warstwa loessu, cechująca obszar pow. sandomierskiego i opatowskiego. Śród niej miejscami występują kwarcyty i wapienie. Loess ów wytworzył tę wyborną glebę pszenną, z której słynie Sandomierskie. Pod względem układu poziomego obszar powiatu przedstawia wyżynę lekko pochylającą się ku wschd.-połudn. Wznies. poziomu opada od 800 (średnio) st. w części płn.-zach. do 720 w pobliżu Wisły (Sandomierz). Wody spływające z płd. stoków Łysogór powyżłabiały w loessie głębokie jary i doliny. Wody te odprowadzają rzeczki: Czarna, Koprzywianka, Gorzyczanka i Opatówka do Wisły. Klimontów w dolinie Koprzywianki wznosi się 612 st. npm., gdy krawędzie doliny sięgają w okolicy osady od 730 do 770 st. Wisła styka się z obszarem powiatu po za os. Podskale. Pod Połańcem krawędź wyżyny sięga na płd. od osady 873 st. a w pobliżu brzegu Wisły (Winnica) 780 st. Od ujścia rzki Czarny (Schodni) rozszerza się nizina nadwiślańska, łącząca się z doliną rz. Czarny, aż po Tursko Małe, gdzie wyniosłe krawędzie wyżyny zbliżają się ku Wiśle. Odtąd wyżyna środkowa oddala się coraz więcej od brzegu Wisły, której dolina rozszerza się coraz bardziej na lew. brzegu. Zmieniając często kierunek nurtu, Wisła tworzy tu liczne kępy, łachy, jeziora. Szerokość lewego wybrzeża dochodzi od $2^1/_2$ w. pod Osiekiem do 5 w. pod Koprzywnicą. Grupy drobnych jezior, łach wiślanych pod Matyaszowem, Łęgiem, Świniarami, Krzcinem, Zajezierzem, cechują tę nizinę. Gruba warstwa loessu utrudnia korzystanie z mineralnych zasobów, nie przedstawiających zresztą materyałów mających donioślejsze znaczenie dla przemysłu. Łomy kwarcytu i piaskowca istnieją we wsiach Lipnik, Uzarzów, Międzygorz, Lenarczyce, Góry Wysokie, Kichary, Gałkowice, Dwikozy, Dmosice, Domaradzice, Żyznów i pod miastem Staszowem. Kamień wapienny dobywają: w Zawichoście, Żyznowie i Górkach. Pod względem gleby to wschodnia część powiatu, dotykająca Wisły, posiada czarnoziem z głęboką warstwą rodzajną, przepuszczalną, bogatą w części organiczne ale ciężką do uprawy. Południowa część powiatu ma glebę gliniastą, piaszczystą, z podłożem przepuszczalnem, z mocnemi spadkami, łatwą do uprawy. W zachodniej i północnej części znajdują się grunta przeważnie gliniaste, z głęboką warstwą rodzajną, ciepłe, przepuszczalne, lecz mocno spadkowe. Z ogólnego obszaru: 207,535 mr. przypada: na ziemie orne 139,376 mr., na sady i ogrody 1644 mr., na łąki 7467 mr., na lasy 31,715 mr., na pastwiska i zarośla 16,066 mr., na wody i nieużytki 11,267 mr. Z obsza-

ru tego do większej posiadłości należy 107,327 mr., do włościan 94,024 mr., do miast 6177 mr. Wedle urzędowych danych w r. 1887 na ziemiach dworskich wysiano czetw.: pszenicy ozimej 6755, żyta 6292, pszen. jarej 28, owsa 6885, jęczmienia 5075, tatarki 10, innej jarzyny 2018, kartofli 16,350; zebrano: pszen. ozim. 33,775, żyta 31,460, pszen. jarej 84, owsa 55,080, jęczmienia 35,525, tatarki 40, innej jarzyny 16,144, kartofli 163,500; włościanie wysieli czetw.: pszen. ozim. 1570, żyta 6540, pszen. jarej 16, owsa 4539, jęczmienia 3904, tatarki 6, innej jarzyny 1548, kartofli 12,802; zebrali: pszen. ozim. 7850, żyta 32,700, pszen. jarej 48, owsa 36,312, jęczmienia 28,328, tatarki 24, innej jarzyny 12,384, kartofli 128,000; mieszczanie wysieli: pszen. ozim. 400, żyta 572, owsa 660, jęczm. 525, innej jarzyny 130, kartofli 1243; zebrali: pszen. ozim. 2000, żyta 2860, owsa 5280, jęczmienia 3675, innej jarzyny 1040, kartofli 12,430; w ogóle wysiano zbóż 47,473 czetw. i kartofli 30,395 czetw.; zebrano zbóż 307,609 czetw. i kartofli 303,950 czetw. Główny przedmiot uprawy ze zbóż stanowią pszenica i żyto, zaś w nizinie nadwiślańskiej szczególniej udają się jęczmiona. Zbyt zboża odbywa się przeważnie na targach w Sandomierzu i Staszowie oraz osadach: Koprzywnicy i Klimontowie. Chodowlą bydła i koni wyróżniają się dobra: Błonie (Wacł. Zarzyckiego), Łoniów (Jerzego hr. Moszyńskiego), Rytwiany (Art. hr. Potockiego), Winiary (Jul. Targowskiego). Chodowla owiec słabo rozwinięta. Ogrodnictwo przedstawia się korzystnie szczególniej w samem Sandomierzu, gdzie mieszkańcy nader starannie zakładają i prowadzą ogrody owocowe, również we wsiach: Gołębiów, Błonie, Nasławice, Winiary, Samborzec, Ostrołęka. Uprawą warzyw odznaczają się ogrodnicy z pod Sandomierza i wsi: Gołębiow i Samborzec, oraz dobra Rytwiany. Włościanie idąc za przykładem miast i dworów zakładają przy swych siedzibach ogrody owocowe, i starają się o szczepy ulepszonych gatunków. Uprawą cebuli, czosnku, buraków i ogórków zajmuje się wieś Dwikozy na przestrzeni około 100 morgów. Ztąd warzywa te rozchodzą się na jarmarki i targi okolicznych miast i osad. Rybołóstwo i pszczolnictwo pozostają w uśpieniu. Z nowych gałęzi przemysłu rolnego rozwinął się wyrób masła i sera na wzór szwajcarskiego w majątkach Łoniów i Rytwiany. Chodowla trzody chlewnej przez dwory i włościan prowadzona jest postępowo, nierzadko spotkać można gatunki poprawne ras angielskich. Przemysł fabryczny związany jest przeważnie z produkcyą rolną, której płody przerabia. W powiecie znajdują się: cukrownia Rytwiany (290 robot.) z prod. roczną na rs. 312,573; 6 gorzelni (36 rob.) z prod. na rs. 151,490; 3 browary (14 rob.) z prod. na rs. 16,680; warsztaty sukienne przy więzieniu sandomierskim (80 rob.) z prod. na rs. 6066; 4 garbarnie (10 rob.) z prod. na rs. 2050; 5 cegielni (42 rob.) z prod. na rs. 7825; garcarnia (5 rob.) z prod. na rs. 500; wapielnia (4 rob.) z prod. na rs. 960; olejarnia (4 rob.) z prod. na rs. 500; w ogóle było 23 fabryk (485 rob.) z prod. na 498,644 rs. Przemysł rękodzielniczy miejski i wiejski jest w zupełnym zastoju. Wyroby krawców, szewców, stolarzy, ślusarzy, kowali, niezaspakajają potrzeb miejscowych, i dla tego bardzo wiele wyrobów rzemieślniczych przychodzi z Warszawy, Kielc i Radomia. We wsi Świątniki (o 9 w. od Sandomierza) istnieje około 60 warsztatów tkackich pierwotnej konstrukcyi. Wyrabiają na nich włościanie płótna konopne i lniane grube, do domowego wiejskiego użytku, lecz i ten drobny przemysł upada. Okoliczni włościanie zarzucają starodawną płócienną bieliznę swojską, przekładając perkale, kretony i inne wyroby fabryczne. Na powiślu istnieją liczne plantacye wierzby koszykowej, lecz dla braku uzdolnionych rzemieślników przemysł ten w zastoju, włościanie tylko na własne potrzeby wyrabiają kosze i opałki. Uprawa lnu i konopi, mogąca dać tu znaczne korzyści, jest prawie zaniedbaną. Głównym artykułem handlu wywozowego jest zboże. Zakupem i wysyłką trudni się znaczna liczba drobnych handlarzy, z większych przedsiębiorców Maurycy Fajans, właściciel statków parowych i gabar. W ogóle z powiatu idzie do Ostrowca (st. kolei) w przybliżeniu do 60,000 czetw., a Wisłą 5000 czetw. Około 5000 czetw. zboża rocznie wychodzi przez komory: Sandomierz i Zawichost do Galicyi, oraz około 4000 czetw. kartofli. Tamże wychodzi prawie cała produkcya nasienia koniczyny białej i czerwonej, w przybliżeniu 600 czetw. Idzie ona do stacyi Nadbrzezie a stamtąd do Hamburga. Z innych produktów przez komory Sandomierz i Zawichost wychodzi do Galicyi: jaj corocznie w przybliżeniu za rs. 6,000, skór za rs. 4,900, pierza za rs. 3,500, szczeciny za rs. 900. Całą produkcyą cukru fabryki Rytwiany nabywa stale jeden kupiec, który odprzedaje częściowo, wywołując przez to stosunkową drożyznę cukru po drobnych osadach. Przychodzi przez komory: wina węgierskiego około 50 beczek rocznie, wyrobów płóciennych wartości około 1000 rs., cegły i dachówki wartości 1000 rs., węgla kamiennego za 600 rs., materyałów budowlanych drzewnych za 2500 rs., wyrobów koszykarskich za 1200 rs., owoców za 600 rs. Dróg bitych 1-go rzędu posia-

da powiat tylko $1^1/_2$ w., mianowicie od Zawichosta do granicy gm. Czyżów w pow. opatowskim. Drugorzędnych gubernialnych jest 61 w. Łączą one Sandomierz z Opatowem, Staszów (przez Bogoryę) z Opatowem, Sandomierz z Zawichostem, Staszów (przez Sielec) z Stopnicą. Wydatek roczny na utrzymanie tych dróg i mostów wynosi do 12,000 rs. Drogi żelazne w powiecie sandomierskim nie znajdują się, lecz przy samych granicach powiatu istnieją następujące: ze strony wschodniej na prawym brzegu Wisły o 3 w. od miasta Sandomierza stacya kolei żelaznej austryackiej Nadbrzezie, drogi Karola Ludwika; ze strony zachodniej stacya kolei żelaznej iwangrodzko-dąbrowskiej Ostrowiec, Bodzechów; pomiędzy temi dwoma drogami przestrzeń do połączenia wynosi wiorst 37, i jeśli kiedy połączenie to nastąpi, to linia jednocząca będzie przechodzić przez najżyzniejsze ziemie sandomierskie, i może sprowadzić dla rolnictwa wielkie dobrodziejstwa. Ludność stała powiatu wynosiła w 1866 r. 62,250 głów, obecnie (1887 r.) doszła do 87,286. W tej liczbie było: katol. 71,068, prawosł. 124, prot. 522, żydów 15,572. W 1887 r. urodziło się 3425, zmarło 2027 osób. W powiecie znajduje się 9683 nieruchomości mających wartość niższą nad 5000 rs. i 114 z wyższą wartością. Nieruchomości te składają się z 29,864 budynków oszacowanych na 5,974,980 rs. i ubezpieczonych w instytucyi rządowej na 4,817,630 rs., a co do reszty w towarzystwach prywatnych. Zakłady naukowe są: seminaryum dyecezyalne katolickie, naucz. 8, alumnów 52; progimnazyum męzkie naucz. 11, uczniów 200; progimnazum żeńskie naucz. 9, uczennic 60; szkół elementarnych męzkich 19, uczniów 1349, żeńskich 2, uczennic 168. Zakłady sanitarne i dobroczynne są: szpital św. Ducha w Sandomierzu na 60 łóżek, szpital św. Adama w Staszowie 25 łóżek, dom przytułku dla starców i kalek w S. dla 16 osób, dom przytułku dla podupadłych obywateli we wsi Rożki dla 6 osób, dom przytułku dla starców i kalek w Staszowie dla 5 osób, dom przytułku dla podrzutków i sierot przy szpitalu w S. na 40 dzieci. Szpital sandomierski ma kapitału rs. 35,502, staszowski rs. 13,846, dom przytułku we wsi Rożki rs. 3154, w Staszowie rs. 2080. Wydatki szpitala sandomierskiego sięgają 14,000 rs., staszowskiego 4000 rs. Przytułek w Rożkach wydaje 950 rs., w Staszowie 220 rs. Prócz tego w powiecie istnieje 6 domów przytułku, w których utrzymuje się 30 starców, z rozchodem corocznym 570 rs. Pod względem kościelnym powiat tworzy sandomierski dekanat, składający się z 27 parafii: Sandomierz (2 parafie), Bogorya, Chobrzany, Goźlice, Góry Wysokie, Jankowice, Kleczanów, Klimontów, Koprzywnica, Łoniów, Łukowa, Malice, Niekrasów, Obrazów, Olbierzowice, Osiek, Połaniec, Samborzec, Skotniki, Staszów, Sulisławice, Szczeglice, Wiązownica z filią Strzegom, Wiśniowa, Włostów i Zawichost. Co do kościołów: 1 katedra, 25 kośc. paraf., 8 filial., 9 kaplic, 2 klasztory etatowe. Prócz tego jest 1 cerkiew, 11 domów modlitwy żydowskich. Duchowieństwo katolickie składa się z 56 księży i 52 kleryków, tudzież 9 zakonnic, 6 sióstr miłosierdzia i 2 zakonników. Pod względem sądowym stanowi dwa okręgi sądów pokoju i 4 okręgi sądów gminnych: Sandomierz, Klimontów, Łoniów, Staszów. Władze sądowe są: Sąd zjazdowy, 2 sędziów pokoju, 4 sędziów gminnych, 2 sędziów śledczych, 2 notaryuszów, 1 komornik al. komisarz sądowy. Jest też 8 obrońców i 1 więzienie poprawcze. Pod względem administracyjnym powiat składa się z 2 miast (S. i Staszów) i 15 gmin wiejskich: Wilczyce, Lipnik, Obrazów, Dwikozy, Łoniów, Koprzywnica, Klimontów, Górki, Wiśniowa, Połaniec, Tursko, Osiek, Samborzec, Rytwiany, Zawichost. Władze administracyjne są: zarząd powiatu, 2 magistraty, 15 urzędów gminnych, komisarz włościański, 4 urzędy poczt.-telegr. Pod względem geologicznym badali okolice S. Zejszner, Trejdosiewicz, Siemiradzki. Por. J. Siemiradzkiego „Sprawozdanie z badań geolog. w zachodniej części gór kielecko-sandomierskich“ z mapą tego obszaru (Pamięt. Fizyogr., t. VII). „Matieriały dla statisticzeskago opisania gub. radomskoj“ (Radom, 1881 r., 2 tomy.). (Dane statystyczne do opisu miasta i powiatu dostarczył p. *Cypr. Strużyński*, ustęp o ziemi sandomierskiej opracował *E. S. Świeżawski*, inne części obrobił *Br. Ch.*).

Sandorowo, wś, pow. drysieński, własność Róży Zajkowskiej, ma 435 dzies. ziemi dworskiej.

Sandort (niem.), ob. *Piaskowy Młyn.*

Sandraki, wś nad rz. Bohem, pow. lityński, gm., sąd i par. katol. Chmielnik (o 6 w.), o 21 w. od Lityna, ma 97 osad, 608 mk., 764 dzies. ziemi włośc., 825 dworskiej, 39 cerkiewnej. Cerkiew z 1790 r., ma 907 wiernych. Gleba glinkowata. Własność Zaleskich. Michał Lubicz Zaleski, miecznik wendeński, przeniósł się pierwszy z rodziny w te strony przy końcu zeszłego wieku i nabył w 1791 r. wś S. od Czeczela, ssty hajsyńskiego (Zł. księga, IX, 275). *Dr. M.*

Sandraschuetz al. *Sandresche*, kol., pow. mielicki, par. ew. i kat. Freihau (Frejno). W 1842 r. 17 dm., fol., leśnictwo, 108 mk. (11 kat.), hodowla owiec.

Sandraszyce, niem. *Sandraschuetz*, wś i

fol., pow. sycowski, par. ew. Twardogóra. W 1842 r. 21 dm., fol., 172 mk. (4 katol.). Część wsi zwie się Struga.

Sandroniszki, zaśc., pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 86 w. od Poniewieża.

Sandrowa, rzeczka, pow. rossieński, ob. *Posandrów.*

Sandrowa, płd.-wschodnie przedmieście Wieliczki.

Sandrowekiszki, wś, pow. rossieński, gm. Szydłów, o 21 w. od Rossień.

Sandrowiec, potok, ob. *Szandrowiec.*

Sandrówka, grupa zabudowań w Wieliczce, pow. wielicki. *Br. G.*

Sand-See, jezioro w pow. kościerskim, w lesie między Równem a Garczynem.

Sandsee, pow. świecki, ob. *Piaseczno* (t. VIII, 48).

Sandung, nowa osada niemiecka, w pow. czarnkowskim (Wieleń), pod Jędrzejowem (Putzig), od Wielenia ku wschodowi; 25 dm., 196 mk.

Sandvorstadt, przedmieście Sierakowa.

Sandvorwerk, ob. *Piaski.*

Sandvorwerk, nazwa wielu folwarków na Szląsku pruskim; a) pow. niemodliński w Nickoline; b) pow. lubliniecki w Lisie; c) pow. namysłowski w Biestrzykowicach; d) pow. oleśnicki w Graben; e) pow. rychbachowski w Peterswaldau; f) pow. żegański, w Kuepper Ober i w Liebsen; g) pow. stynawski w Pogrzebinie.

Sandweg, wś, pow. gdański nizinny, ¼ mili od Gdańska, par. kat. kośc. św. Mikołaja w Gdańsku; gm. Buergerwiesen. W 1885 r. 51 dm., 930 mk. *Ks. Fr.*

Sandwory, wś, pow. rossieński, gm. Kołtyniany, o 60 w. od Rossień.

Sandyry, sioło przy ujściu Molitwinki do Moskwy, pow. kołomeński gub. moskiewskiej, o 2 w. od Kołomny, ma 113 dm., 1008 mk., 2 cerkwie. Dawne dziedzictwo Szeremietiewych.

Sandziegelei, ob. *Piaski* (t. VIII, 55).

Sandziszki, zaśc. włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. wiejski Szylniki, o 12 w. od gminy, 5 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Białydwór.

Sangawiten, pole w pow. licbarskim, na Warmii. Założono tu wieś Altkirch. Biskup Herman zapisuje (inspectis multis obsequiis per Tolledrans prutheum nostre Ecclesie exhibitis) „4 uncos in campo S., quos multis temporibus possedit cum omni iure et utilitate ac usufructu, quemadmodum iamdictus T. hactenus tenuit dictos uncos. Ita tamen quod nullus Episcoporum imposterum eundem. T. vel suos legitimos heredes a predicta possessione depellere debeat, nisi nostra Ecclesie Warmiensi de dictis uncis minor utilitatis posset infuturum provenire; extunc enim volumus, quod si aliquis Episcoporum aut advocatorum predictum T. vel suos heredes a possessione dictorum uncorum amovere voluerit, predicto T. aut suis heredibus alii 4 unci tam boni aut meliores crogentur. Przywilej ten rzuca światło na prawa własności ziemskiej, pochodzące może z czasów przedchrześciańskich (ob. Sieniawski, II, 47). *Ad. N.*

Sangen, rzeczka w gub. ryskiej, prawy dopływ Windawy, płynie w par. frauenburskiej.

Sangershausen, wybud. przy dobrach Neu Kussfeld, pow. prusko holądzki; 3 dm., 42 mk.

Sangielańce, okol. szlach. nad jez. Biebruk, pow. trocki, w 4 okr. pol., o 63 w. od Trok, 2 dm., 29 mk. katol.

Sanglau, wybud. przy dobrach Reichau, pow. morąski, st. pocz. Reichau; 2 dm., 36 mk.

Sanglienen (niem.), wś, pow. rybacki, blisko mta powiatowego, gdzie st. pocz. i tel., 9 dm., 72 mk., 212 ha obszaru.

Sangnitten, wś, pow. iławkowski, st. p. Wildenhoff, 48 dm., 272 mk., 478 ha.

Sangroda al. *Sangruda,* fol., pow. suwalski, gm. Maćkowo, par. Puńsk, odl. od Suwałk 32 w., ma 2 dm., 51 mk., 448 mr. W 1827 r. 1 dm., 9 mk. Wchodzi w skład majoratu rząd. Maćkowo (ob.). Sangrodzkie starostwo niegrodowe, w woj. i pow. trockim, podług spisów podskarbińskich z r. 1766 obejmowało dobra Sangrodzkie i wsie Wojponiszki i Trumpole, które posiadał Kościesza Żaba, opłacając z nich kwarty złp. 523 gr. 21, a hyberny złp. 135. *Br. Ch.*

Sangródź, w XVI w. *Sangrocz,* wś, fol., młyn nad rz. Piasecznicą, pow. brzeziński, gm. Łazisko, par. Ujazd; wś ma 19 dm., 179 mk., 340 mr.; fol. 4 dm., 23 mk., 200 mr.; młyn 1 dm., 6 mk., 18 mr. dwor. W 1827 r. było 12 dm., 85 mk.; par. Tobiasze. Na początku XVI w. S. należy do par. Tobiasze (a w części do par. Małcz); dziesięcinę pobierał z folw. i łanów km. pleban w Chorzęcinie, kolędę zaś po groszu z łanu pleb. w Małczu (Łaski, L. B., II, 180, 1, 320). Według reg. pob. pow. brzezińskiego, z r. 1576 Jakub i Jan Ojrzanowscy mieli tu 4 łany, 4 zagr., karczmę, młyn o 2 kołach, 1 łan pusty, 9 osad. W 1557 r. Łukasz Sangrocki miał 1 łan i 1 zagr. (Pawiński, Wielkp., II, str. 94 i 153). *Br. Ch.*

Sanguniszki, wś i dobra skarbowe, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Mejszagoła, okr. wiejski Bobrykowszczyzna, o 2 w. od gminy, 30 dusz rewiz. Należała do kościoła suderwiańskiego.

Sania, wyb. do Swornigac, pow. chojnicki, st. pocz. Ciecholewy, par. kat. Konarzyny.

W 1885 r. 30 dm., 240 mk., szkoła katol. (79 dzieci).

Sanica, rzeczka, bierze początek pod Szladkowem, na płd. od Chmielnika, w pow. stopnickim, płynie ku wschodowi przez Piłę do Szyszczyc, skręca następnie ku wschod.-płd., płynie przez Kotlice, Suskrajowice, Kosterę, Palonki. Za Zaborzem rozdziela się na dwa ramiona: północnem płynie pod Żernikami, płd. pod Jastrzębią, wreszcie pod Niecisławicami uchodzi z praw. brzegu do Schodni. Długa 22 wiorst. Pod Palonkami przyjmuje strumień Chotel (z praw. brzegu), pod Zaborzem strumień od Bugaja. *J. Bliz.*

Sanice, ob. *Samice.*

Sanie, w XVI w. *Ssan*, wś, kol. i karcz., pow. łódzki, gm. i par. Bełdów. Posiada szkołę początkową. Wieś ma 8 dm., 69 mk., 79 mr.; kol. 15 dm., 130 mk., 206 mr.; karcz. 1 dm., 2 mk., 10 mr. dwor. W 1827 r. było 8 dm., 98 mk. Wymieniona u Łaskiego w opisie par. Bełdowo (L. B., II, 378).

Sanie Dąb, wś, pow. łomżyński, gm. Kossaki, par. Kołaki. Mieszka tu drobna szlachta (Saniewscy). W 1827 r. było 24 dm., 160 mk.

Sanie, niem. *Sayn*, *Saine*, wś i folw., pow. mielicki, par. kat. Powicko, ewang. Straburek. W 1842 r. 31 dm., folw., sołtystwo, 303 mk. (151 ew.), szkoła filialna ew., hodowla owiec.

Saniejkowo, wś, pow. bobrujski, w 2 okr. pol. poleskim, gm. Czernin, ma 16 osad; miejscowość odludna, grunta piaszczyste. Przechodzi tu drożyna z Mojsiejówki do Romaniszczy i Uhłów. *Al. Jel.*

Sanien, ob. *Zanie.*

Sanikówka, potok, wypływa w obr. Piorunki, w pow. grybowskim, płynie na płn. przez zach. obszar Piorunki a płd. obszar Beresta, uchodząc do Berestówki (ob.) od praw. brzegu. Długość biegu do 4 klm. *Br. G.*

Saniuki 1.) wś i dobra nad rzeką Mytwą, pow. mozyrski, gm. Michałki, par, kat. Mozyrz, dawniej Kimbarów, przy trakcie poczt. mozyrsko-wołyńskim, o 3 mile na płd. od Mozyrza. Wś ma 44 osad pełnonadziałowych, cerkiewka dobra; dość dawna własność Lenkiewiczów, razem z folw. Nowa-Rudnia mają 120 włók; grunta lekkie, łąk dużo. Była tu kapl. katol., obecnie skasowana. 2.) **S.**, wś, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Rohotna, o 29 w. od Słonima.

Saniukowska-Rudnia, wś nad Mytwą, pow. mozyrski, ob. *Rudnia Saniukowska.*

Sanka, nazwa średniego biegu rz. Zalaski, dopływu Wisły. Ob. *Zalaska.* *Br. G.*

Sanka, pierwotnie *Sosnka*, wś w pow. chrzanowskim, w okolicy lesistej, przy kończynach lasu i skał mnikowskich i drodze z Krzeszowic do Rybny. Dzieli się na S. Małą i Wielką, aie tworzy jedną gminę i jeden obszar katastralny. Chaty i dwór leżą w zwartej dolinie nad górnym biegiem Sanki, która przepłynąwszy staw zwraca się ku wschodowi i uchodzi pod Piekarami do Wisły. Wieś składa się z 74 dm. (4 na obsz. więk. pos. Ewalda Miguli) i 543 mk.; 528 rzym.-katol., 9 prot. i 12 izrael. Obszar więk. pos. wynosi 294 mr. roli, 17 mr. łąk i ogr., 57 mr. pastw. i 364 mr. lasu; pos. mn. ma 278 mr. roli, 29 mr. łąk i ogr. i 44 mr. pastw. Kościół par. pochodzi z r. 1323. Według Długosza dziedzice wsi Toporczykowie wybudowali kościół z białego kamienia. W 1440 posiadał wś Stanisław Sośniecki. W XVI w. mieszka tu Marcin Świrczewski. Wś ma (1581 Pawiński, Małop., 35) 6 łan. km., 3 zagr. bez roli, 2 kom. z bydłem i 2 bez bydła, rzemieśl., piekarkę i dudę. W 1490 było 5 łanów km. (ibid., 433). Według Szematyzmu dyec. krak. i Łepkowskiego (Rocznik Tow. nauk. krak. z r. 1861) zamienił Adam Świrczewski kościół na zbór kalwiński a wreszcie zburzył. Istniejący obecnie mały murowany kościół z drewnianym pułapem zbudował Zygmunt Swirczewski między r. 1618 a 1624, a poświęcił w 1625 r. Tomasz Oborski, bisk. sufr. krak., jak o tem świadczy tablica kamienna. W kościele są tablice grobowe: Marcina Swirczewskiego († 1591), Stefana Świrczewskiego, plebana († 1660), Zofii z Kochanowskich, Adama Kochańskiego (1665), Zygmunta Świrczewskiego (1640), Łukasza Kochańskiego (1659) i Anny z Brzezia Kochańskiej. Napisy podaje prof. Łepkowski. Par. (dek. nowogórski) obejmuje Frywałd. Wś graniczy na płd. z Rybną, na płn.-wschód z Frywałdem i zwierzyńcem tęczyńskim, na zach. z Zalasem a na wschód z Baczynem. *Mac.*

Sankalnis, góra w puszczy rominckiej, pow. gołdapski, pod Joduppą (Czarnówko), wznies. 679 st. npm.

Sankańce, wś włośc., pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Koniawa, okr. wiejski Krzywile, o $3^1/_2$ w. od gminy, 42 dusz rewiz.

Sankau, dok. *Sandeków*, dobra na niem. Warmii, pow. brunsberski, st. pocz., tel. i kol. żel. Frombork; 11 dm., 54 mk., 237 ha. R. 1278 biskup warmiński Henryk nadaje bratu swemu Gerhardowi pole między Brunsbergą a rz. Baudą, moczarem ciągnącym się aż pod fryską zatokę (dziś fromborskie i brunsberskie łąki) i zamkiem Sunnemberg (gdzie dziś Althof). Jest to ten sam Gerhard (Gerko), który Frombork założył i tamże sołectwo dzierżył. Syn jego Eberhard sprzedał je później biskupowi (ob. Cod. dipl. Warm., I.). W spisie obywateli brunsberskich (1344) wymieniony Gerike sandekou. *Ad. N.*

Sanki, wś, pow. grójecki, gm. Rykały, par. Przybyszew, ma 50 mk., 11 mr. W 1827 r. było 9 dm., 65 mk.

Sanków, potok, powstaje w obr. Balicza Podgórnego, w pow. żydaczowskim. Nazwę bierze od przys. Sankowa. Od strony połudn. i wschod., od granicy Turzy Wielkiej przebiega obszar Balicza, ku północy małe płaskowzgórze „Turze góry“ albo Bukłohowiec, przerżnięte doliną rz. Turzanki, a zniżające się nagle ku dolinie Świcy, opada tu ono stromemi skalistemi ścianami. Ostatnie kończyny tej wyniosłości od strony płn.-zach. a raczej brzegowiska Świcy, należą do obszaru miasteczka Sokołowa, zowią się też „Góry za Świcą“, dawniej „Czarnym Lasem“ zwane. Ku płn. sięgają te wzgórza aż do wsi Korczówki, gdzie również opadają w dolinie Świcy. Grzbiet płaskowzgórza porosły dotąd jeszcze w części gęstym lasem dębowym, sięga w Baliczu do 388 mt. npm. Co do budowy, wyniosłość ta należy do formacyi piaskowca karpackiego, pomiędzy którym występują warstwy wapienia i piaskowca zielonawego. Na wierzchu leży obficie tłusta glina, a w nizinach dolnych czarny namuł rzeczny, pod którym w wielu miejscach są pokłady marglowe. Od strony płd. znachodzą się tutaj pokłady solne i tu tryskały dawniej źródła słone, z których surowicy używano do warzenia soli w Turzy Wielkiej. Wyżyna ta daje początek wielu strumykom, spływającym ku płn.-zach. do Świcy i Turzanki. Pomiędzy nimi jest i potok Sanków. Płynie on na płn.-zach., a następnie płn., uchodząc do Świcy od praw. brzegu. Długość biegu do 6 klm. *Br. G.*

Sankowo, wś, pow. słonimski, w 3 okr. pol., gm. Kuryłowice, o 46 w. od Słonima.

Sankt-Johann (niem.), fol. do Kucborowa, pow. starogardzki; 1 dm., 11 mk.

Sankt-Petersburg, ob. *Petersburg.*

Sanna, rzeczka, bierze początek w środkowej części pow. janowskiego we wsi Wierzchowiska (gm. Modliborzyce). Źródła jej biją ze stoków lesistej wyżyny. Płyuie od płn.-wschodu ku płd.-zachodowi do Modliborzyc, gdzie zmienia kierunek na zach.-północny. Po nad S. leży fol. Dąbrowa z papiernią i osada fabr. Irena (zakłady żelazne). Nawodnia łąki w dobrach Wolica, Lute i Potoczek. W Potoczku przyjmuje strumień b. n. od wsi Potok Stary nadpływający, pod Łążkiem płynie granicą od Galicyi, między Kosinem a Janiszowem, Karasiówkę (z Jędrzejówką) a pod Janiszowem rzkę Tuczyn al. Olbientkę. Ubiegłszy 26 w. uchodzi do Wisły (z praw. brzegu) na obszarze dóbr Opoka. W biegu swym średnim i dolnym płynie ona u stóp wyżyny lubelskiej, opadającej stromo ku rozległej nizinie doliny Wisły, schodzącej się z doliną Sanu.

Sannickie Holendry, niem. *Sanniki Hauland*, pow. średzki, o 7 klm. na płd.-wschód od Pobiedzisk (par. kat.), poczt. i st. dr. żel. w Kostrzynie i Pobiedziskach; 12 dm., 111 mk. (84 kat., 27 prot.) i 27 ha (23 roli, 2 łąk). S. istniały w zeszłem stuleciu i stanowiły całość z Sannikami.

Sanniczki, wś rządowa, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 35½ w. od Dzisny, 5 dm., 39 mk. katol.

Sanniki 1) w 1462 r. *Sannijki*, wś, folw. i os. fabr., pow. gostyński, gm. i par. Sanniki, odl. 26 w. od Łowicza, z którym łączy S. droga bita, 28 w. od Płocka, 35 w. od Gostynina a 19 w. od Wisły. Posiadają kościół par. murowany, szkołę początkową, dom przytułku dla ubogich (fundusz?), szpital dla robotników fabrycznych, sąd gminny, urząd gm., st. pocz., cukrownią, gorzelnią (1875 r.), tartak, cegielnią, zajazd z restauracyą, skład wódek, 6 sklepów, 3 piekarzy, 4 rzeźników, 12 innych rzemieśln., 89 dm. (16 murow.), 1912 mk. (1807 katol., 50 ewang., 10 baptystów, 44 żydów); umie czytać i pisać 110. Fol. Sanniki w 1875 r. rozl. mr. 1066: gr. or. i ogr. mr. 910, łąk mr. 1, nieuż. mr. 152; bud. mur. 26, z drzewa 11; płodozmian 4 i 12-polowy. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 44, z gr. mr. 952; wś Krubin os. 68, z gr. mr. 1091; wś Czyżewo os. 41, z gr. mr. 1209; wś Staropole os. 29, z gr. mr. 602; wś Brzeziny os. 2, z gr. mr. 25; wś Borki os. 28, z gr. mr. 424; wś Kępa Wołkowa os. 2, z gr. mr. 30; wś Piaski os. 38, z gr. mr. 281; wś Rumunki os. 25, z gr. mr. 263; wś Troszyn Niemiecki os. 52, z gr. mr. 446; wś Troszynek os. 18, z gr. mr. 214; wś Piotrkówek os. 66, z gr. mr. 1260; wś Troszyn Polski os.54, z gr. mr. 526; wś Olszyny os. 25, z gr. mr. 95; os. Nowo-Budy z gr. mr. 15; os. Potrzebna z gr. mr. 5. Cukrownia Sanniki wzniesiona została w r. 1849 przez Pruszaków i spółkę. Powiększono fabrykę w 1854 i 1859 r. Ulepszenia w fabrykacyi wprowadzono w 1877 r. W 1880 r. zaprowadzono system dyffuzyjny. W 1882 r. fabryka przeszła na własność spółki akcyjnej z kapitałem zakładowym 1,000,000 rubli, rozdzielonym na 1000 akcyj. Akcyonaryuszami zostali bracia Natansonowie. Gmach fabryki składa się z kilku zabudowań, które stykają się z głównym korpusem o czterech piętrach. Fabryka posiada dwie baterye dyffuzyjne po 10 dyffuzerów. W każdy dyffuzer wchodzi po 35 pudów krajanki buraków. Apparatów miedzianych vacuum (próżni) jest cztery i jeden żelazny o podwójnym działaniu; kotłów parowych fabryka posiada 16; 4 piece dla

wypalania kości, 16 maszyn parowych o sile 200 koni. Robotników stałych około 300. Podczas kampanii pracuje do 800. Fabryka może przerabiać do 250,000 korcy buraków, przerabia przecięciowo około 200,000 kor., z produkcyą roczną cukru przeszło 5,000,000 funtów. Rafinada prawie wyłącznie wyrabia się gruboziarnista. Cukier przeważnie idzie do Rossyi. Przy fabryce jest szpital dla robotników (Według danych dostarczonych przez p. K. Sęk). S. są dawną wsią książęcą. Parafią erygował tu w 1441 r. Ziemowit, ks. mazowiecki, jak świadczy oblata w aktach konsystorza poznań. z d. 12 grud. 1626 r., której kopią posiada archiwum paraf. Kościół pierwotny przetrwał jeszcze do czasów bisk. Goślickiego, który mówi o nim w swojej wizycie. „S , wś JKMości. We wsi tej znajduje się kościół drewniany p. t. św. Trójcy poświęcony, świeżo wewnątrz odmalowany, przed 160 laty wybudowany i wyświęcony. Posiada przywilej oryginalny Ziemowita ks. mazow.“. Cały kościół miał być podówczas w dobrym stanie, dach na nim był nowy, cmentarz porządnie ogrodzony. Zawierał 3 ołtarze. Musiał więc być tak szczupłym, jak wszystkie wówczas wiejskie kościoły Mazowsza, Wspomina też wizytator, że naprzeciwko kościoła stał dom szkolny, w którym pleban utrzymywał rektora, kantora i kościelnego. Na miejsce starego, zrujnowanego kościoła w r. 1872 stanął nowy, staraniem ówczesnego prob. ks. Łukaszewskiego. Wystawiono go ze składek parafialnych, przy znacznej ofarności byłych właścicieli i kollatorów miejscowych. Niemałą też przyczynili się pomocą właściciele fabryki cukru p. Jakub Natanson łącznie ze współwłaścicielami, pod kierownictwem ówczesnego dyrektora fabryki Juliana Matłaszyńskiego. Kościół jednak okazał się za szczupły i powzięto zamiar rozszerzenia go podług planu Wojciechowskiego. Starożytne dzwony pomieszczone są w oddzielnej dzwonnicy. W 1462 r. Władysław, ks. mazowiecki, nadaje S. wraz z całą ziemią gostyńską matce swej ks. Annie (Kod. Mazow., 232). Według lustracyi z XVI w. (Lustr., 4-83) proboszcz miejscowy skarżył się lustratorom, że starostowie gostyńscy zabrali mu ogród z rolą, nadany przez ks. Ziemowita. Sannickie starostwo niegrodowe, w woj. rawskiem, ziemi gostyńskiej, podług spisów podskarbińskich z r. 1771 obejmowało Sanniki z przyległ. Posiadał je Józef Sołłohub, woj. witebski, opłacając kwarty złp. 1500 gr. 13, a hyberny złp. 269 gr. 21. Na sejmie z r. 1773—1775 Stany Rzpltej nadały to sstwo w posiadanie emfiteutyczne Wacławowi Zabłockiemu, pisarzowi ziem. gostyńskiemu. S. par., dek. gostyński, 3139 dusz. 2.) **S.** al. *Saniki*, fol. i os., pow. noworadomski, gm. i par. Radomsk. Posiada tartak parowy, 5 dm., 81 mk. Przy fol. dom przytułku dla starców i kalek przez gminę zarządzany (1 dm., 4 mk., 2 mr.). W 1827 r. było 2 dm., 20 mk. Fol. Sanniki w 1867 r. rozl. mr. 747: gr. or. i ogr. mr. 389, łąk mr. 42, pastw. mr. 42, lasu mr. 253, nieuż. mr. 21. Do folw. należały poprzednio: wś Okrajszew os. 19, mr. 108; wś Rózia os. 6, mr. 93. 3.) **S.**, wś włośc. i *S. Dobkowskie*, wś, pow. mazowiecki, gm. Stelmachowo, paraf. Tykocin. S. mają 694 mr.; S. Dobkowskie 6 os., 102 mr. Wchodziły w skład dóbr Dobki. W W 1827 r. 66 dm., 177 mk. *Br. Ch.*

Sanniki 1.) wś i dobra, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Prozoroki, okr. wiejski Sanniki, o 3 w. od gminy a 30 w. od Dzisny. Fol. ma 1 dm., 18 mk., wś zaś 12 dm., 93 mk. (w 1864 podano 37 dusz rewiz.); własność Kossowów. W skład okr. wiejskiego wchodzą wsie: S., Szałuszyno, Łapczyno, Zabołocie, Szwedy, Bułachy, Szyłowo, Catówka, Kosarowo, Dziegciarowo, Glebkowszczyzna, Rudniki, Kisielewo, Piskunowo, Szuty, Hilary, Kiety, Herasimienki, Kozyrowo, Chodorowo, Skrzypczyno, Czaszki, Kuholewka, Zastaryny, Sanniki i Buzynszczyzna, oraz zaśc. Babulin i Gródek (Horodek), w ogóle w 1864 r. 393 dusz rewiz. włośc. uwłaszcz., 95 dworskich, 11 jednodworców i 18 żołnierzy urlop. Dziedzictwo niegdyś Korsaków, z których Stefan w 1575 r. sprzedaje Aleksemu Kozarynowi, burmistrzowi dzisieńskiemu, ten zaś w 1580 r. odstępuje Piotrowi Ostrowskiemu. W tymże roku Ostrowski nabywa drugą część Sannik za 20 kóp gr. lit. od Romana Korsaka. W 1598 r. w zastawie u Mikołaja Przeborowskiego. W 1614 r. spadkobiercy Piotra Ostrowskiego sprzedają S. Kasprowi Starzyńskiemu za 906 kóp gr. lit. W 1674 r. Michał Skarzyński sprzedaje część swoją Justynowi Szczytowi, od którego przechodzi do syna Krzysztofa, ten zaś w 1710 r. zapisuje żonie swej Annie Zawiszance. Krzysztof Szczyt w w 1691 r. nabywa drugą część S. od Aleksandra Skarzyńskiego. 2.) **S.**, wś i dobra nad jez. Hołownia, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Prozoroki, okr. wiejski Sanniki, o 4 w. od gminy, a 34 w. od Dzisny. Folw. ma 1 dm., 15 mk. katol., wś zaś 8 dm. i 63 mk. (podług spisu z 1864 r. 24 dusz rewiz.); własność Mienickich. 3.) **S.**, wś włośc., pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Prozoroki, okr. wiejski i dobra skarbowe Cerkowno, o 5 w. od gminy, 10 dusz rewiz. 4.) **S.**, wś, pow. grodzieński, w 2 okr. pol., gm. Krynki, o 33 w. od Grodna. 5.) **S.**, wś, pow. sokólski, w 1 okr. pol., gm. Grzebienie, o 30 w. od Sokółki. *J. Krz.-A. K. Ł.*

Sanniki, nazwa górnego biegu pot. *Siekanicy* (ob.).

Sanniki, wś, pow. mościski, 10 klm. na płd.-wschód od Mościsk (st. kol., urz. poczt. i tel.), 12 klm. od Sądowej Wiszni. Na płn. leżą Lipniki, na płn.-wsch. Stojańce, na wsch. Mistycze, na płd. Podliski i Czyszowice, na zach. Czyszowice i Lipniki. Wś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem pot. Sanniki, wchodzącego tu z Mistycz, a płynącego do Lipnik i zdążającego ku Wiszni (dopł. Sanu). W dolinie potoku leżą zabudowania wiejskie (227 mt.). Na płd.-wschód od nich folwark. Na zachód wznosi się wzgórze do 269 mt. Własn. więk. ma roli or. 441, łąk i ogr. 100, past. 12, lasu 38 mr.; wł. mn. roli or. 196, łąk i ogr. 38, past. 23, lasu 2 mr. W r. 1880 było 62 dm., 293 mk. w gminie, 6 dm., 29 mk. na obsz. dwor. (15 rz.-kat., 299 gr.-kat., 8 izr.; 292 Rusinów, 30 Polaków). Par. rz.-kat. w Radenicach, gr.-kat. w Wołczyszczowicach. Za czasów Rzplitej należała wieś do dóbr kor., do dzierżawy mistyckiej. W r. 1609 puścił ją Zygmunt III w stuletnią dzierżawę Hieronimowi Gostomskiemu z Leżenic, woj. poznańskiemu. Że jednak linia jego w XVII w. jeszcze wygasła, dostały się potem S. niejakiemu Lesieckiemu, po którym otrzymał je w 1704 r. Jerzy Dzieduszycki, koniuszy w. kor. w dożywocie. W połowie XVIII w. posiadała je Franciszka z Cetnerów Rzewuska, wojewodzina podolska, opłacając kwarty złp. 1284 a hyberny złp. 208. Po zajęciu przez rząd austryacki sprzedane zostały w 1788 r. Hyacyntowi i Antoniemu Małachowskim za 24868 złr. *Lu. Dz.*

Sanniki, majętność w pow. średzkim, o $6^1/_2$ klm. na płd.-wschód od Pobiedzisk (par.) i tyleż na wsch.-płn. od Kostrzyna (poczta i st. dr. żel.), na bitym trakcie gnieźnieńskim; 9 dm., 142 mk. kat. i 503 ha (424 roli, 49 łąk, 18 lasu); chów bydła holenderskiego; właścicielem jest Józef hr. Mielżyński na Iwnie. S. płaciły dziesięcinę poznańskim kawalerom św. Jana jerozolim. przed r. 1218 (Kod. Wielkop., n. 104). Około 1523 r. składały się z samych łanów kmiecych i sołeckich (Łaski, L. B., I, 60 i 63; wydawca miesza te S. z Sannikami pod Radomskiem, I, 497 i 8). W 1580 r. należały do Elżbiety Góreckiej; było tu wtedy 4 łany osiadłe i 3 zagrod.; w r. 1618 leżały łany pustkami; natomiast istniał młyn, od którego płacono 1 złp. 22 gr.; dziedzicem był Łukasz Lewęcki. Spisy z drugiej połowy XVIII w. wymieniają Onufrego Krzyckiego i Bogusława Unruga. *E. Cal.*

Sannseitschen, wś, pow. stołupiański, st. poczt. Pillupoenen, 32 dm., 171 mk., 373 ha.

Sanocka Posada, ob. *Posada* 1.).

Sanoczany, wś, pow. przemyski, 24 klm. na płd.-wsch. od Przemyśla, 11 klm. od st. kol. w Niżankowicach, 5 klm. od urz. poczt. w Nowem Mieście. Na zach. leży Nowe Miasto, na płn. Hruszatyce, na płn.-wsch. Gdeszyce, na wsch. Czyszki (pow. samborski), na płd. Błożew Górna (pow. staromiejski). Wś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem potoku Czyszki (dopł. Wyrwy). Wchodzi on tu od wsch. ze wsi Czyszki, płynie wzdłuż granicy półn. na zach. do Hruszatyc a zabiera w obrębie wsi od lew. brzegu strugę. Zabudowania wiejskie leżą w środku obszaru. Płd. część wsi zajmuje las. Własn. więk. ma roli or. 239, łąk i ogr. 11, past. 16, lasu 151 mr.; wł. mn. roli or. 228, łąk i ogr. 18, past. 8 mr. W 1880 r. było 37 dm., 239 mk. w gminie, 1 dm., 23 mk. na obsz. dwor. (60 rz.-kat., 196 gr.-kat., 6 izrael.; 188 Rusinów, 74 Polaków). Par. rz.-kat. w Czyszkach, gr.-kat. w Hruszatycach. W dok. z r. 1406, którym Władysław Jagiełło potwierdza i pomnaża nadanie Kazimierza Wielkiego dotyczące Bybła, wspominane są Sanoczany (Liske, A. G. Z., t. V, str. 34). *Lu. Dz.*

Sanoczek. rzeczka, powstaje w obr. Tokarni, pow. sanocki, w płd.-zach. obszarze gminy, tuż nad granicą Woli Sękowej, na płn.-wsch. stoku pasma górskiego Bukowca. Płynie na płn.-wsch., tworząc granicę między Tokarnią i Bukowskiem (od wsch.) a Wolą Sękową i Nagórzanami (od zach.); przepływa obszar Wolicy, następnie płynie granicą Zboisk a Pobidny, Prusieka a Markowiec, wreszcie granicą Sanoczka a Pisarowiec. W obrębie Sanoczka zwraca się na wschód, zrasza obszar Zabłotca i Trepczy, wreszcie na przeciwko Międzybrodzia uchodzi do Sanu od lewego brzegu. Długość biegu 28 klm. Przyjmuje od praw. brzegu potoki Rostoki i Bukowicę a od lew. brzegu Krzywy i Różowy. *Br. G.*

Sanoczek, wś, pow. sanocki, na prawym brzegu potoku t. n. (dopł. Sanu), przy drodze z Dąbrówki Ruskiej do Bukowska a na zach. od mta Sanoka. Leży w okolicy pagórkowatej, wznies. 325 mt. npm. Posiada cerkiew gr.-kat., drewn., filią par. w Prusieku. Przez wieś płynie potok uchodzący od Sanoczka. Od zach. otacza wieś las Budyn (wznies. do 408 mt.), od wsch. małe gaje. Północną krawędź wsi zajmuje staw i folwark. We wsi szkoła, 97 dm., 549 mk.; 544 gr.-kat. i 5 rz.-kat. Ak. grodz. i ziem. (t. XI) podają przeszło 30 zapisków odnoszących się do S. Już w 1424 r. wś miała prawo niemieckie, młyn posiadał Stayn a w 1437 r. dziedzicem wsi był Mikołaj Zamby (Zyaby), który na jej połowie ubezpieczył wiano żony Ewy. W 1441 r. toczył się o wieś proces między Mikołajem Zamby, sędzią sanockim, a Hlasconem. Odtąd dzierżawił wieś Jan Kobileński de Kobilany, ale potem przeszła na własność Jerzego Matyaszewicza z Humnisk (1443), któremu swych

części ustąpili Jan Swynarski z żoną Elżbietą. W 1448 r. zabił kmieć Mikołaj Macieja kmiecia z Prusieka, o co go synowie zabitego przyzwali do grodu sanockiego. Mikołaj dał gardło, gdyż nowy proces wdowy Anny o pobicie przez synów Macieja rozstrzygał, z polecenia sądu grodzkiego, sołtys z Prusieka. W 1451 r. jest tu sadzawka królewska. Wieś miała obowiązek naprawiania parkanów zamku w Sanoku. W 1448 r. polecono dzierżawcy Kobileńskiemu naprawę 16 przęseł. Ludność już w XV w. była mieszana, jak świadczą nazwiska: Baythko, Stayn młynarz, Stan karczmarz, Stefan, Mikołaj kmieć, Wawrzyniec i Wasil Onaczków. W 1446 r. Sanoczek major dzierżawił Kobileński. Zapewne jedna część była królewską a druga szlachecką. Obecnie S. graniczy na zach. z Podgajem i Pisarowcami, na płd. z Markową, na wschód z Płowcami i Posadą sanocką a na płn. z Dąbrówką Ruską. *Mac.*

Sanodymki, wś włośc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Zabłociszki, okr. wiejski Szwinta, o 10 w. od gminy, 13 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Święciany.

Sanog, al. *Saunagen*, wś w Kurlandyi, zamieszkana przez Liwów.

Sanogalis, dwór, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 83 w. od Nowoaleksandrowska.

Sanogoszcz, w XVI w. *Sannagoscza*, wś i fol., pow. rawski, gm. Regnów, par. Krzemienica; wś ma 13 dm., 80 mk., 195 mr.; fol. 3 dm., 29 mk., 460 mr. W 1827 r. 14 dm., 70 mk. Fol. S. wchodzi w skład dóbr Cielądz. Wieś ta w XVI w. należała do probostwa w Krzemienicy. Był w niej folw. plebański i 8 kmieci, z których 6 na półłankach dawało czynszu po pół grzyw., 2 na ćwierciach po fertonie. Prócz tego każdy dawał po 30 jaj, 2 kury. Odrabiali po jednym dniu dla proboszcza i prócz tego obowiązani byli pewne role proboszcza uprawiać, zasiać i zebrać; toż samo i jedną łąkę. Dziesięciny i za konopną po groszu odbierał proboszcz w Krzemienicy (Łaski, L. B., II, 303). *Br. Ch.*

Sanok, mto powiatowe, pod 49°35′30″ płn. szer. i 39°53 wschod. dług. od F., zbudowane na wzgórzu stromo opadającem ku dolinie Sanu w stronę wschodnią, wznies. 362 mt. npm., a 72 mt. nad poziom rzeki. Wzgórze to ciągnie się w stronę płn.-zachodnią wąskim pasmem, które przerywa koryto Sanoczka. Pasmo to tworzy dalej ku zachodowi dział Sanu i Wisłoka. Przyjeżdżającemu od wschodu miasto przedstawia się malowniczo; domy i domki wieńczą stromo opadający szczyt góry. Pozór warownego grodu nadają S. dwie budowle stojące na krańcach miasta: na wschodzie nad rzeką zamek królewski, obecnie c. k. starostwo, a na przeciwległym krańcu gimnazyum, zbudowane w r. 1883. W środkowej części górują dwa kościoły: farny i klasztorny. Skoro jednak opuścimy dworzec kolei, stojący na obszarze Posady Sanockiej, znajdziemy się w małem miasteczku, w którem niewiele zostało z świetniejszej przeszłości. Główna ulica pnąca się pod górę jest zabudowana częścią parterowymi, częścią piętrowymi domami; tu obok lichych zajazdów znajduje się porządniejszy hotel. Tą ulicą dochodzi się do rynku czworobocznego, otoczonego piętrowymi kamieniczkami. Wąska uliczka prowadzi na południe do kościoła i klasztoru franciszkanów. Kościół ciemny, sklepiony, w ziemię zapadnięty, zbudowany z cegły i kamienia, niema wyraźnego stylu, liczne przeróbki zatarły pierwotne cechy. Zamek składa się obecnie z piętrowej kamienicy o grubych murach i wąskich sklepionych korytarzach. Wewnętrzne sale niemają żadnych cech szczególnych. Stoi on nad Sanem, którego brzeg stromy został podmurowany. Śladów warowni niema. Od zamku ku północy opada teren stromo. Ulica zabudowana drewnianymi domami, między którymi stoi cerkiew gr.-katol. murowana, prowadzi nad San. Zwróciwszy się ku zachodowi i przeszedłszy kilka krętych uliczek zabudowanych dworkami, dochodzi się na drugi kraniec miasta, gdzie stoi kościół parafialny, którego budowę rozpoczęto w r. 1874, ale jeszcze nie dokończono. Wewnętrzne urządzenie jest tymczasowem. Ku zachodowi dalej znajduje się gimnazyum i kilkanaście domów z ogródkami, które w części należą już do gminy Posada Sanocka. Miasto brukowane i dosyć czyste, ma 318 dm. i 5121 mk. (3029 męż., 2092 kob.), a pod względem wyznania 2073 rz.-kat., 902 gr.-kat., 17 prot. i 2129 izrael. Pod względem narodowości (Spec. Ortsrepert. z r. 1883) 4262 Polaków, 551 Rusinów, 270 Niemców i 21 innych. Załoga wojskowa składa się z 601 ludzi. Z powodu obszernych łąk w Posadzie Sanockiej i Olchowskiej stoi tu kawalerya, a w P. Olchowskiej znajduje się rząd. stadnina. W mieście jest ogród niby publiczny, z restauracyą. Zaraz po drugiej stronie Sanu znajduje się duży las i t. z. studnia królowej, najpiękniejsze miejsce wycieczek. Ludność miejska obok rękodzieł trudni się uprawą roli. Gleba tu urodzajna, glinkowa. W dnie targowe prócz ruchliwej ludności żydowskiej spotyka się włościan polskich z okolicznych dolin od których różnią się postawą i opończą Rusini-górale, podobnie jak w Rymanowie. Nagromadzenie licznych urzędów i pobyt wojska podniosły dobrobyt. Z władz rządowych mieszczą się tu: starostwo z oddziałem i urzęd. podatk. (początkowo w

Lisku), sąd obwodowy, prokuratorya państwa, prokuratorya skarbu, urząd kontroli towarów z magazynem tytuniu i stempli, urząd miar i wag, a wreszcie urz. pocz. i telegr. Sąd obwodowy, utworzony w r. 1885, obejmuje 76·5 mil kw. (412 osad, 386 gmin, 242,870 mk.). W obwodzie tym istnieje: sąd delegowany miejski i 9 sądów powiatowych (Baligród, Bircza, Rrzozów, Bukowsko, Dynów, Lisko, Lutowiska, Rymanów i Ustrzyki Dolne). Prokuratorya skarbu obejmuje powiaty: sanocki, brzozowski, krośnieński, jasielski, dobromilski i liski. Z władz autonomicznych jest: rada powiatowa i miejska. Magistrat składa się z burmistrza, zastępcy, 3 urzędników i lekarza. Majątek czynny gminy wynosi 538,779 złr., bierny 124,444 złr. a roczny dochód 40,777 złr. Majątek składa się z budynków, kapitałów i ziemi (180 mr. roli, 31 mr. łąk, 13 mr. pastw. i 50 mr. lasu; pos. mn. ma 256 mr. roli, 49 mr. łąk, 119 mr. pastw. i 338 mr. lasu). Instytucye kościelne są: par. rz.-katol. (dek. sanocki), klasztor franciszkanów, par. gr.-kat. i rabinat. Szkół ludowych czteroklasowych dwie: męzka i żeńska. Gimnazyum ośmioklasowe założono jako komunalne w r 1880, ale już w r. 1881 zamieniono je na państwowe; liczy 329 uczniów. W mieście przebywa 6 adwokatów, 2 notaryuszów, 5 lekarzy, apteka. Sklepy żydowskie ubogie. W celach przemysłowych i handlowych utworzono w Sanoku wydział towarzystwa kredytowego galicyjskiego i powiatowe towarzystwo zaliczkowe, liczące 3654 członków z 26,738 udziałami i obrotem rocznym na 1,521,821 złr. W r. 1866 powstał ze składek fundusz dla przemysłowców i rękodzielników z kapit. 1807 złr. Szpital powiatowy założony został przez urząd powiatowy w r. 1857; fundusz dla ubogich, istniejący od 1485 r., niewiadomej erekcyi, ma 3414 złr. majątku, i fundusz inwalidów, złożony został na pamiątkę pobytu w S. ces. Franciszka I w 1853 r. S. jest grodem starożytnym, stolicą ziemi sanockiej, kasztelana mniejszego, starosty grodowego. S. powstał za czasów książąt ruskich, prawdopodobnie na gruntach Posady. Wspominany w dok. z 1339 r. (Kod. dypl. Bartosz.). W r. 1366 otrzymał od Kazimierza W. prawo magdeburskie. Król przebudował zamek i obwarował miasto. Dnia 2 maja 1417 r. w kościele farnym w S. wziął Władysław Jagiełło ślub z Elżbietą Pilecką i w zamku odprawił gody. Już od 1423, zatem jeszcze przed zaprowadzeniem prawa polskiego na Rusi (w r. 1435), mamy zapiski sądowe tegoż grodu (w XI t. Akt. grodz. i ziem.), a przechowały się luźne dawniejsze wyroki, n. p. z r. 1388 (AGZ., VIII, nr. 17) i 1402 (ibid., VII, nr. 23). W r. 1377 Władysław Opolski założył za murami miasta klasztor franciszkanów, który następnie Elżbieta (matka Ludwika węgier.) przeniosła na miejsce, gdzie teraz stoi. W tymże czasie zbudowano kościół paraf. rz.-kat., którego fundacyą przypisują Kazimierzowi W. Uposażenie par. powiększył Władysław Jagiełło. Pierwotne obwarowanie miasta składało się z parkanów, które okoliczne wsi naprawiały (AGZ., XI, 338). Mianowicie w r. 1448 miały naprawić: od mostu aż do baszty wieś Posada 26 przęseł, za nimi kmiecie z Hoczwi 45, dalej przedmieszczanie 12, za nimi kmiecie ze Strachociny tyle przęseł, ile tam było łanów, kmiecie z Wrocanki 13, z Dąbrówki 20, Czertaża 10, z Trzepczy 16, Międzybrodzia 7, Nowosiedlców 22, Krościenka (sołtysi) 36, z Iskrzynia Woli 13, z Przesieka 15, w tyle wieży glinianej, z Lubatowy 15, Rogów 23, Miejsca 20, Trzechniowy 16, Sanoczka 16, Gruszówki 8, Zahutyna 18, Stróżów 8; zamiast Targowsk i Lężan miała naprawić królowa Zofia, która tu po śmierci Władysława Jagiełły miała oprawę. W 1448 nawiedziła miasto zaraza, dla której zawieszono sądy (AGZ., XI, nr. 2533) na cztery tygodnie a 1470 pożar. Kazimierz Jagiellończyk ponowił przywilej ustanawiający w S. cło i skład towarów prowadzonych z Rusi na Węgry i uwalniający kupców przybywających na targi od wszelkich opłat. W 1510 r. Zygmunt I dozwolił przeprowadzić rury do wodociągów nawet przez królewskie grunta, zastrzegając sobie wodę bezpłatnie na potrzebę do zamku. Mieszczanom pozwolił zaciągnąć na ten cel 100 grzywien pożyczki, byle dochód na dobro miasta obracali. Po śmierci Zygmunta I przebywała w S. królowa Bona, która kościół par. przebudowała i ozdobiła, jakoteż z drugiej strony Sanu kazała zbudować studnią, zwaną dotąd studnią królowej. Przebywa tu następnie 1552 Izabela, wdowa po Janie Zapolyi, wygnana z Węgier przez Castaldę, wodza wojsk ces. Ferdynanda I. Otrzymała ona od Zygmunta Augusta gród sanocki na swe utrzymanie. W 1620 uchwalił sejm obwarowanie miasta ze względu na jego pograniczne położenie. W jaki sposób wykonano uchwałę sejmu, niewiadomo, ale w czasach najazdów Karola Gustawa ucierpiało miasto szczególniej 1657 od Ispana, wodza Rakoczego. Lustracya z r. 1665 wymienia 8 garncarzy, 16 szewców, 11 piekarzów, 4 kramarzy i 10 rybitwów. Dawniej było nadto 10 tkaczów. Na przedmieściu, po dezolacyi, był tylko jeden łan osiadły przez 5 przedmieszczan, inne stały puste. Zamek był obwiedziony murem, ale wymagał naprawy, na którą nie starczyły dochody starostwa. Cło zamkowe wybierano na przykomorkach w Krośnie, Rymanowie, Brzozowie,

Tyrawie, Szczawnem, Komańczy, Jaćmierzu, Solince, Prusieku, Kulasznem, Besku i Surowicy. W 15 lat później zniszczył pożar miasto i kościół parafialny, który dopiero w r. 1705 odbudował proboszcz Franciszek Goźliński. Lustracya z r. 1765 wymienia nowy drewniany ratusz, kilkadziesiąt domów zajezdnych i rzemieślników: szewców, rzeźników, piekarzów, tkaczów i rybaków. Wielką ilość domów zajezdnych tłumaczą liczne zjazdy szlachty na kontrakty, odbywające się tu na nawrócenie św. Pawła. Zamek, otoczony starym murem, miał dwa piętra, na dolę izbę sądową i mieszkanie oficyalistów, na górze salę i pokoje grożące ruiną, porysowane ze starości. Przy bramie, do której prowadził most na filarach kamiennych, stał budynek sklepiony na akta grodzkie i wieża, w której odsiadywano kary. San podmył skałę zamkową tak, że się nadszczerbiła i na samym tylko skraju wisiał. Według Szem. duch. zgorzał odbudowany kościół parafialny w r. 1728 a sterczące mury rozebrano z polecenia rządu austr. i plac sprzedano, nabożeństwo zaś i parafią przeniesiono do klasztoru, gdzie była do 1874 r. Od r. 1724 byli przy parafii ks. komuniści i ks. Goźliński używał tytułu prepozyta. Czy utrzymywali szkoły, jak zazwyczaj, nie wiadomo bo brak dowodów. Przy parafii były prebendy: altarysty św. Anny i Wniebowzięcia. Prócz tego na przedmieściu był murowany kościół przy szpitalu ubogich z prepozyturą ustanowioną 1518 r. przez bisk. przem. Piotra Tomickiego. Akta grodzkie przewieziono w końcu zeszłego wieku do Lwowa, do archiwum bernardyńskiego, z których część od 1423 do 1462 wydano w XI t. AGZ. S. jest miejscem urodzenia (około 1400 r.) znakomitego humanisty XV w. Grzegorza z Sanoka. Opisy S. z rycinami mieszczą: „Tyg Ilustr.“ (t. VII, str. 83) i „Kłosy“ (Nr 1091). Florę obwodu sanockiego badał J. A. Knapp (Sprawozd. komisyi fizyogr. t. III). Sanockie starostwo grodowe, w wojew, ruskim, ziemi sanockiej, podług spisów podskarbińskich z r. 1770 obejmowało: miasto S. z zamkiem i wójtowstwem i wsi: Stroże Wielkie i Małe, i Dąbrówka Ruska. Posiadał je Józef Wandalin z Kończyc Mniszech, opłacając kwarty złp. 4117 gr. 29, a hyberny złp. 687 gr. 17. Po zajęciu w r. 1786 przez rząd austryacki Mniszech zamienił je, z wyjątkiem miasta, za dobra dziedziczne Szumina, które dla salin zajęto, sam zaś zamek oddano gminie.

Powiat sanocki obejmuje część dawnej ziemi sanockiej. Obszar jego wynosi 1,149·02 klm. kwadr. Składa się z 136 osad, 129 gmin katastr., w których jest 13,322 dm. i 86,953 mk. (43,139 męż. i 43,814 kob.), zatem 75 mk. na 1 klm. kwadr. Podług wyznań jest 32,604 rz.-kat., 46,900 gr.-kat., 57 prot. i 7392 izr.; 39,875 Polaków, 45,591 Rusinów, 1138 Niemców i 65 innych. Powiat graniczy na połud. z Węgrami, na zachód z pow. krośnieńskim, na płn. z brzozowskim i birczańskim a na wschód z liskim. Prócz S. są tu miasteczka: Bukowsko, Nowotaniec, Jaśliska, Rymanów, Jaćmierz i Mrzygłód. W Bukowsku i Rymanowie są sądy powiatowe. Z wyjątkiem porzecza Sanu, t. zw. Podola Sanockiego i dolin nad Wisłokiem, jest to kraina górska i lesista, nawodniona przez liczne dopływy obu rzek. Głównymi środkami komunikacyi są koleje: transwersalna i przemysko-łupkowska, łączące się na południowy-wschód od Sanoka w Zagórzu. Przecinają one część północną i wschodnią powiatu. Prócz tego rozchodzą się gościńce murowane z Sanoka: na płd. doliną Sanu i Osławy na granicę węgierską, na wschód doliną Sanu po praw. brzegu najprzód ku płd. a następnie przez góry do Tyrawy Wołoskiej, z Zagórza do Liska i z Sanoka na zachód do Rymanowa. Ten gościniec przecina droga w Dąbrówce Ruskiej z płn., t. j. Brzozowa, na płd. do Bukowca. Zachodnia część powiatu jest więcej górzysta i ma mało gościńców. Najgłówniejszym źródłem bogactwa jest drzewo i dosyć liczne kopalnie nafty. W poprzednich wiekach istniały warzelnie soli w Tyrawie. Charakterystyczną cechą tego obszaru były liczne rody szlachty, której nazwiska utrwalają się dopiero w XVI wieku a która prawie do ostatnich dziesiątków bieżącego wieku, dzięki odosobnieniu śród górskich dolin, zachowała obyczaje dawne i ziemię i dopiero w ostatnich czasach stacza ciężką walkę z kapitałem obcym, wyzuwającym ją z dawnych osad. Liczne archiwa i tradycye rodzinne dostarczyły Z. Kaczkowskiemu treści do większej części jego historycznych powieści. *Mac.*

Sanoka, wólka do Ilkowic, pow. tarnowski, 23 dm. i 124 mk., 118 rzym.-kat. i 6 izr. Leży na lew. brzegu Dunajca, między Łęką, częścią Siedlec od południa a Biskupicami od północy. Ob. *Ilkowice.* *Mac.*

Sanorzyski Wielkie, wś i *S. Małe*, wś, pow. maryampolski, gm. Antonowo, par. Pilwiszki, odl. od Maryampola 27 w. S. Wielkie mają 8 dm., 103 mk. W 1827 r. 5 dm., 59 mk. S. Małe 3 dm., 27 mk. W 1827 r. 3 dm., 20 mk. S. os. 1 dm.

Sanowie, w spisie urzęd. *Sienowie*, wś, pow. maryampolski, gm. Antonowo, par. Pilwiszki, odl. od Maryampola 18 w., ma 3 dm., 41 mk. W 1827 r. 2 dm., 21 mk.

Sanowo 1.) zaśc. włośc., pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Bystrzyca, okr. wiejski i dobra skarbowe Bujwidy, o 9 w. od gminy a 32 w. od Wilna, ma 1 dm., 3 mk. kat. 2.) **S.**,

zaśc. szlach., pow. wileński, w 4 okr. pol., o 35 w. od Wilna, ma 3 dm., 11 mk. prawosł. i 12 katol. 3.) **S.**, zaśc. szlach., tamże, o 51 w. od Wilna, 2 dm., 11 mk. katol. 4.) **S.**, folw. szlach., tamże, o 42 w. od Wilna, 1 dm., 8 mk. katol.

Sansberg, folw., pow. szremski, ob. *Pysząca.*

Sansgarben, dobra ryc., pow. rastemborski, st. pocz. Barciany, 21 dm., 133 mk., 478 ha.

Sanskau (niem.), ob. *Zajączkowo.*

Sanskow (niem.), ob. *Zajączkowo.*

Sanssouci, kol. na obszarze Rudnika, w pow. raciborskim.

Sanstangen, jezioro, pow. łecki, ob. *Juchy Stare.*

Santen, dobra pryw., w okr. tukumskim, pow. talseński, par. kandawska. Do dóbr należy folw. Klein Santen.

Santilten, dobra, pow. wystrucki, st. pocz. Didlacken; 7 dm., 57 mk., 133 ha.

Santoczno, wyb. do Kiedrowic, pow. człuchowski, st. p. Lipienice.

Santok al. *Sątok*, niem. *Zantoch*, dok. *Santoc*, *Szantoch*, *Suthoc* i *Zutok*, wś i st. dr. żel. berlińsko-królewieckiej, w Nowej marchii brandeburskiej, pow. Landsberg a. d. W. Wś leży o 10 klm. na wschód od Landsberga, na lew. brzegu Warty, w nizinie, wśród łąk, na ostrowiu utworzonem przez stare koryto Warty. Wś ma 1377 mk. prot. S. był niegdyś grodem kasztelańskim, stolicą ziemi santockiej, dzielnicy wielkopolskiej, wysuniętą ku zachodowi czatą, kluczem państwa Piastów („regni custodia et clavis“ według Gallusa). W r. 1097 dnia 30 kwietnia, w przeddzień poświęcenia kościoła gnieźnieńskiego, Pomorzanie, przekupiwszy część załogi polskiej, napadli wśród nocy zamek santocki („quoddam castrum Polonorum“, Gallus), lecz przestraszeni widmem rycerza na białym koniu (św. Wojciech), odstąpili w popłochu od przedsięwziętego zamachu. Straż polska przebudzona, rzuciła się na pierzchających napastników. W dwa lata później (r. 1099) znów się pojawili pod S. Pomorzanie, którzy, jak się zdaje, wtargnęli na lewe porzecze Warty i obsaczali od zachodu zamek santocki. Przypuszczenie, jakoby wznieśli oni zamczysko oblężnicze na wyżynach praw. brzegu Warty, naprzeciw S., trudno pogodzić z odsieczą Krzywoustego i z mostem, o którym następnie wspomina kronika. Kusząc się o zdobycie grodu, wystawili Pomorzanie zamczysko tak wysokie i tak bliskie (nad starem łożyskiem Warty), że wszystko widzieć i słyszeć mogli, co w S. się działo. Wysłany z wojskiem dla zniesienia zamku pomorskiego królewicz Zbigniew, wrócił, nie dopiąwszy celu; młody zaś Krzywousty przybiegł na odsiecz twierdzy i odparł rozzuchwalonych Pomorzan, zagnał ich pod same bramy zamku oblężniczego i zniszczył most, który byli wystawili. Pomorzanie podpaliwszy swój zamek, odstąpili od oblężenia; wrócili atoli następnego roku (1100) tłumniej, ażeby raz jeszcze pokusić się o S., lecz daremnie. Krzywousty przybiegł w sam czas i pogromił ich sromotnie (Kron. Gallusa, Kr. Ks. polsk. w Monun. Pol. his., III, 456 i Script. R. Sil. I, 68). Oprócz zamku obronnego istniał w S. zamek książęcy, o którym wspominają późniejsze kroniki. W r. 1208 dnia 16 kwietnia przebywał tu Władysław Odonicz i potwierdził darowiznę wsi Turzy dla klasztoru łekneńskiego. Pod r. 1231 występuje pierwszy znany nam kasztelan santocki Paweł; a gdy z biegiem czasu S. odpadł od korony polskiej, pozostał tytuł kasztelana santockiego aż do upadku Rzpltej. Po Pawle nastąpili: 2) Piotr r. 1232—3; 3) Benon 1236 r.; 4) Borzysław 1245 r.; 5) Krystyn 1250—1; 6) Gedko 1255 r.; 7) Eustachy 1256 r.; 8) Gosław 1260 r.; 9) Piotr 1278 r.; 10) Wincenty syn Tomisława 1278—1281 r.; 11) Dzierżykraj 1286—1290 r.; 12) Piotr 1290 r.; 13) Kiełcz 1294 r.; 14) Olbracht Zaremba 1306 r.; 15) Wojsław 1365—1372 r.; 16) Przybysław 1374 r.; 17) Dzierzysław Grochola Ostroróg 1383—7 r.; 18) Jan Łopata z Kalinowy Zaremba 1393—1406 r.; 19) Mikołaj z Błociszewa i Żydowa Błociszewski Ostoja 1407—1418 r.; 20) Jan Głowacz z Łężenic i Graboszewa 1423—1432 r.; 21) Jan Zaremba z Kalinowy i Siedlemina 1433—1456 r.; 22) Sędziwoj Czarnkowski Nałęcz 1467—1470 r.; 23) Piotr Opaliński Łodzia 1470—6 r.; 24) Jan Sędziwój Czarnkowski Nałęcz 1476—1480 r.; 25) Mikołaj Grodziecki Dryja 1519 r.; 26) Wawrzyniec Grabieniecki 1532—3 r.; 27) Jerzy Latalski Prawdzic 1544 r.; 28) Wojciech Ostroróg-Lwowski Nałęcz 1546—1559 r.; 29) Jan Opaliński 1560—1; 30) Stanisław Spławski Leliwa 1562 r.; 31) Wojciech Sędziwój Czarnkowski Nałęcz 1564—9 r.; 32) Mikołaj Borek Gostyński Gryżyna 1576—1580 r.; 33) Piotr Grodziecki Dryja 1583 r.: 34) Stanisław Rusocki Korab 1583—1597 r.; 35) Jan Czarnkowski Nałęcz 1597—1600 r.; 36) Jan Grudziński Grzymała 1600—2 r.; 37) Jan Górka Roszkowski Łodzia 1602—4 r.; 38) Piotr Chojeński Abdank 1604—1614 r.; 39) Krzysztof Tuczyński 1615—1623 r.; 40) Jan Potulicki Grzymała 1623—1534 r.; 41) Jan Smoszewski Topór 1635—1643 r.; 42) Jan Sierakowski Ogończyk 1649 r.; 43) Chryzostom Jaskólski Leszczyc 1649—1654 r.; 44) Wojciech Miaskowski Bończa 1654—1670 r.; 45) Adryan Miaskowski Bończa 1670—6 r.; 46) Adam Franciszek Breza 1682—1690 r.;

47) Łukasz Gajewski Ostoja 1690—1703 r.; 48) Stanisław Smoszewski Topór 1703—5 r.; 40) Wojciech Święcicki Jastrzębiec 1705—1732 r.; 50) Telesfor Zakrzewski Wyskota 1732—6 r.; 51) Łukasz Kwilecki Szreniawa 1736—7 r.; 52) Andrzej Zakrzewski Wyskota 1737—8 r.; 53) Bartłomiej Szołdrski Łodzia 1738—1744 r.: 54) Józef Zakrzewski Wyskota 1744—6 r.;) 55) Leonard Raczyński Nałęcz 1746—1756 r.; 56) Antoni Zakrzewski Wyskota 1756—7 r.; 57) Maciej Malczewski Abdank 1757—1769 r.; 58) Stefan Moszczeński Nałęcz 1769—1772 r.; 59) Prokop Szczaniecki Ossorya 1772 r.; 60) Jakub Komorowski Korczak 1772—1781 r.; 61) Jan Lipski Grabie 1781—6 r.; 62) Michał Krzyżanowski Świnka 1786—1790 r.; 63) Nikodem Zakrzewski Wyskota 1790—3 r. (uzupełn. podług zapisków T. Żychlińskiego syna). Kościół p. w. św. Andrzeja istniał już w r. 1232; w tym bowiem czasie występuje Czesław, proboszcz; między następcami jego spotykamy, sądząc z imienia, jednego tylko Polaka, t. j. Bogumiła r. 1278—1280. W r. 1233 spotykamy znów w S. Władysława Odonicza, który klasztorowi lubiążkiemu nadał tu 3000 łanów ziemi. Dnia 22 września 1234 r. stanęła między Odoniczem a Henrykiem Brodatym ugoda, mocą której S. dostał się Henrykowi (Kod. Wlkop., n. 168, 173); pod r. 1236 występuje wojski santocki; w r. 1238 zajęli Niemcy zamek miejscowy, odzyskany następnego roku przez ks. Henryka (Pomn. Dziej. Pol., III, 8 i 9). W 1243 r. Bolesław Łysy przeznaczył 60 grzyw. na utrzymanie („pro conservacione“, Cod. Dipl. Sil., VII, r. 609) zamku tego i r. 1244 ks. pomorski Barnim wystawił tuż pod S. nowy zamek, a Pomorzanie w służbie książąt szląskich wydali dobrowolnie zamek santocki Przemysławowi, ks. wielkopolskiemu (Pomn. Dziej. Pol., II, 563); Bolesław Łysy atoli nie zrzekł się praw swoich do S.; książęta Przemysław i Bolesław odstąpili mu go dobrowolnie wraz z Międzyrzeczem i Zbąszyniem w r. 1246 (tamże, II, 564 i III, 12; Gruenhagen, w Regestach, I, 297, upiera się przy r. 1248). W r. 1247 pojawił się Barnim na czele Pomorzan przed okopami santockiemi; na wieść o tem pośpieszył Przemysław na odsiecz, a gdy Bolesław Łysy także nadciągnął z rycerstwem, odstąpił Barnim od oblężenia. Za tę przysługę zwrócił Bolesław Przemysławowi zamek santocki (Pomn. Dziej., II, 565; III, 13). W r. 1251 Przemysław bawiąc w S., zajmował się naprawą zamku; z czynności jego urzędowych, podjętych w tem miejscu, przechowało się potwierdzenie zamiany połowy Chrząstowa na Konarskie, posiadłość klasztoru paradyskiego, tudzież potwierdzenie nadania wsi Karnina z następującego roku (Kod. Wielkop., n. 295 i 306). W r. 1260 Bolesław Pobożny wydając Konstancyę, córkę Przemysława, za margrafa brandenburskiego Konrada, zastawił mu w miejsce posagu kasztelanię santocką z wyjątkiem zamku, gdzie też odbyły się gody weselne (Pomn. Dz. Pol., II, 586). Zastaw ten stał się powodem długoletnich sporów, które zakończyły się utratą zamku i kasztelanii. W r. 1265 Niemcy, trudniący się łupieztwem i rozbojem na zachodnich kresach państwa polskiego, dowiedziawszy się o niedbałem strzeżeniu zamku santockiego, najechali go, opanowali i wydali Konradowi brandeburskiemu. Bolesław Pobożny wyruszył wprawdzie na odzyskanie zamku, lecz inaczej się stało; na mocy bowiem zawartej w tym czasie umowy, zburzył Bolesław zamek drzeński (Drezdenko, Driesen), a Brandeburczycy santocki (Pom. Dziej., II, 592). Następnego roku (1266) widzimy Bolesława w S., gdzie z pośpiechem nowy stawiać kazał zamek; niebawem też pojawił się tam z wojskiem swojem Konrad. Nie przyszło do starcia zbrojnego; Bolesław bowiem przyrzekł, że umowy dotrzyma; zamek spalono (Pomn. Dz., II, 593 i III, 35). Tymczasem Otto brandeburski, dogodną upatrzywszy chwilę, wystawił w r. 1270 przy kościele św. Andrzeja nowy, obszerny zamek, który objął i probostwo miejscowe, zależne od biskupów poznańskich (tamże, II, 595 i III, 36). Nieobojętnem na to patrzał okiem Bolesław Pobożny; następnego roku (1271) wtargnął do ziemi santockiej, burzył wsie i miasteczka osadzone na prawie niemieckiem i wrócił z łupami, zostawiwszy zamek santocki w ręku Brandeburczyka (tamże, II, 596 i III, 36). I wyprawa podjęta w r. 1272 pod wodzą młodego Przemysława, i klęska, którą poniósł Otto w r. 1273 (Długosz, Hist.), nie przywróciły Wielkopolsce obszarów oderwanych. S. atoli był w r. 1278 w posiadaniu Przemysława II; świadczy o tem spisany tam dokument, którym rzeczony książę w obecności kasztelana miejscowego i innych dostojników potwierdził nadanie Policka (Kod. Wielkp., n. 475). W r. 1296 zagarnęli Brandeburczycy probostwo św. Andrzeja, uposażone wsią Kijowem i innemi dochodami, ażeby zaś zatrzeć wszelaki ślad związków probostwa tego z państwem polskiem i biskupstwem poznańskiem, do którego należało, przyłączyli je do kapituły sołdyńskiej (Pom. Dziej., II, 595 i Długosz, II, 518). Probostwo santockie nie wróciło już do biskupów poznańskich. W r. 1335 margraf Ludwik sprzedał S. Wedlom, warując sobie prawo załogi, a do swej księgi ziemskiej z r. 1337, przy końcu rozdziału: Terra Llandesberghe, zapisać kazał: Opidum Szantoch est illorum de wedinge ut dicunt (Neu-

maerkische Landbuch Markgr. Ludwig's des Aelteren vom J. 1337, von Dr L. Gollmert, Frankfurt a. O., 1862); około r. 1348 pobierano tu myto od obcych kupców; r. 1364 margrafowie Ludwik i Otto, dzieląc się zaborami swemi, uważali S. za własność swoję. Równocześnie prawie, bo w r. 1365, Ostenowi otrzymując z ręki króla Kazimierza Drzeń i Santok prawem lennem, wyznali, że grody te od dawiendawna należały do korony polskiej (Dogiel, Lim. Reg. Pol., I i Kod. Wielkop,. n. 1545). Po śmierci króla Kazimierza (1370) Hasso de Huchtenhayn, ststa Ottona brandeburskiego, za zdradą trzech przebywających w S. Niemców, rozłożył się z wojskiem swojem przed S. i dobywać go począł. Bronił się mężnie Sędziwój z Ślesina w zastępstwie ststy Sędziwoja z Wir, kaszt. bnińskiego; nie doczekawszy się atoli odsieczy Przecława z Gułtów, ststy wielkopolskiego, poddał się Brandeburczykom (Pomn. Dz. Pol., II, 642). W 3 lata potem (1373) margrafowie sprzedali S. cesarzowi Karolowi IV, choć gród ten nie przestał jeszcze należeć do korony polskiej. W 1390 r. król Władysław ustanowił trakt handlowy dla kupców pogranicznych na S. i Skwirzynę do Poznania (Kod. Dypl. m. Krak., str. 102, dokładniej aniżeli w Kod. Wielkop., n. 901); r. 1406 pod d. 6 grudnia donosił ststa nowomarchijski Baldwin Stol w. mistrzowi Krzyżaków, że król polski upiera się przy posiadaniu S. Osieczna, i Drzenia, które król węgierski zastawił joannitom. Brandeburczycy tymczasem uważali (r. 1408) S. za niezaprzeczoną własność swoję, wcieloną do Nowej marchii (Cod. Epist. Vit., 138 i 160). Odtąd zaczynają się skargi i spory niekrwawe o S. Król Władysław w r. 1409 d. 9 września oskarża zakon o bezprawne zajęcie grodu tego (tamże, 195, 198 i Kod. Lit., wyd. Racz., str. 97); d. 1 lutego 1411 r. zawarł król z w. mistrzem Henrykiem de Plauen pokój, na podstawie którego sąd polubowny roztrząsać miał spory o S. i Drzeń (Kod. Lit., 129—138 i Dogiel, Cod. Dipl., IV, 84); w r. 1414 żądał król stanowczo zwrotu ziemi santockiej. W wydanym przez A. Prochaskę Kodeksie Witołdowym (Cod. Ep. Vit., 1048) znajduje się list króla Władysława, datowany z S. (Santhok, w początku r. 1423) do papieża, w sprawie przyłączenia prepozytury św. Michała do bisk. włocławskiego. Pobyt króla w S. r. 1423 zdaje się nam wątpliwy. W r. 1433 stanęła w Bryskach ugoda z Krzyżakami, mocą której S. i Drzeń zwrócone być miały koronie polskiej. W pewnym związku z tym traktatem stoi wiadomość, którą Długosz przechował o dzierżeniu S. przez Polaków za zezwoleniem joannitów. Już jednak w 1438 r. znajdował się S. pod zwierzchnictwem Krzyżaków, a w r. 1454 sprzedali go joannici elektorowi brandeburskiemu, który umiał skuteczniej bronić nabytku swego, aniżeli królowie polscy. S. przepadł na zawsze; został po nim czczy tytuł krzesła kasztelańskiego. Kasztelania santocka graniczyła na wschodzie z drzeńską, a na południu z międzyrzecką; ścisłych granic jej na północy i zachodzie nie dało się wyśledzić. *E. Cal.*

Santoka 1.) wś, pow. kalwaryjski, gm. i par. Lubów, odl. od Kalwaryi 14 w.; wś ma 5 dm., 34 mk.; os. 1 dm., 6 mk. W 1827 r. 3 dm., 30 mk. 2,) **S.**, wś, pow. kalwaryjski, gm. Raudań, par. Kalwarya, odl. od Kalwaryi 3 w.; ma 23 dm., 196 mk. W 1827 r. 20 dm., 167 mk. Zdaje się, że ta nie zaś poprzednia wś wchodziła w skład majoratu rządow. Kalwarya (ob.). 3.) **S.**, wś, pow. maryampolski, gm. Jaworowo, par. Igłówka, odl. od Maryampola 16 w., 3 dm., 32 mk. W 1827 r. 3 dm., 34 mk. 4.) **S.** al. *Santaki*, wś, pow. władysławowski, gm. Zyple, par. Syntowty, odl. od Władysławowa 13 w., ma 12 dm., 71 mk. W 1827 r. 14 dm., 91 mk. *Br. Ch.*

Santoki 1.) futor, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 30 w. od Oszmiany, 2 dm., 17 mk. kat. 2.) **S.**, ferma, pow. rossieński, gm. Botoki, o 49 w. od Rossień. 3.) **S.**, dobra, pow. wiłkomierski, gm. Wieprze, o 25 w. od Wiłkomierza.

Santomischel (niem.), os. *Zaniemyśl.*

Santphor (w dok.), ob. *Romberg.*

Sany, wś włośc., pow. skierniewicki, gm. Korabiewice, ma 24 mk., 68 mr.

Sany, *Sieny*, ob. *Hornastaj*, fol., pow. radomyski, (III, 127).

Sanżarycha, wś nad Taszłykiem, pow. czerkaski, w 3 okr. pol., gm. Taszłyk (o 4 w.), o 39 w. od Czerkas, ma 471 mk.; cerkiew p. w. św. Mikołaja, drewniana, wzniesiona w 1791 r., uposażona jest 35 dz. ziemi. W 1863 r. posiadali tu. Leonard Nowicki 623 dz., Aleksander Butowicz 363 dz. i Michał oraz Stanisław Turynowscy 370 dz. Nadto włościanie nabyli od dwóch pierwszych 161 dz.

Sanżupy, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 105 w. od Nowoaleksandrowska.

Sapa, os., pow. gostyński, gm. Duninów, par. Radziwie, ma 35 mk. Wchodzila w skład dóbr. Górki.

Sapahów z *Antoniówką*, wś, pow. stanisławowski, odl. 16 klm. od st. poczt. Halicz, o 15 klm. od st. tel. Jezupol. Obszar dworski 624 mr., włośc. 550 mr. W 1870 r. 401 mk.; 1880 r. w gm., 355, na obsz. dwor. 20; rz.-kat. 33, par. Halicz; gr.-kat. par. w miejscu, dek. halicki. Cerkiew p. w. św. Mikołaja drewniana, z 1866 r., metryki ma od 1784 r. Paroch mieszka we filii Bryń. Gr.-kat. w S. 363, w Bryniu (cerkiew św. Mikołaja) 276.

Szkoła niesystemizowana. W Piotrkowie 28 stycznia 1549 r. Zygmunt August rozkazuje Mikołajowi z Sieniawy, woj. bełzkiemu, aby nie pozwolił Arnolfowi Bludnickiemu używać plonów ze wsi Sapehów, bo należą do Jana Herburta Kukizowskiego (Ak. gr. ziem., X, str. 53, nn. 800). Była to wieś królewska. Dykcyonarz Echarda podaje S. jako miasto. Według dziełka „Płata wojsk“ (Warszawa 1771 r.) wieś Sopochów p. Wojciecha Chełstowskiego z małżonką, płaciła 658 zł. kwarty. Obecny właściciel Julian ks. Swidrygiełło Swiderski. *B. R.*

Sapallen, ob. *Sapałówka*

Sapalska Góra, szczyt górski, wznies. 826 mt., na granicy pow. grybowskiego i sądeckiego; ob. *Królowa* i *Maciejowa.*

Sapała, niem. *Sapalla*, wyb. do Swięcinia, pow. pucki, st. p. Krokowo, par. kat. Żarnowiec, zawiera 8 włók i 22 mr. W 1885 r. 2 dm., 14 mk. Była to własność benedyktynek w Żarnówcu, które tu miały młyn nad Rogoźnicą, między Święcinem a Karlikowem. R. 1686 czynszował klasztorowi 30 zł. R. 1735 trzyma go Jerzy Ceynowa, czynszu daje zł. 50, dwa skopy i parę kurcząt. R. 1746 aż do r. 1772 daje Andrzej Ceynowa zł. 30. R. 1780 jest w S. tylko folw. i chałupa (ob. „Klasztory żeńskie“ p. Ks. Fankidejskiego, 197). Zdaje się, że młyn ten przez pewien czas należał do cystersów w Oliwie. W 1396 r. rozporządza opat oliwski, że wsiami zobowiązanemi tu mleć zboże są: Karlikowo, Kartoszyn, Sobieńczyce i Odargowo (ob. Prutz, Gesch. d. Kr. Neustadt, str. 56). *Ks. Fr.*

Sapałówka, wś i dobra, pow. węgoborski, st. p. Banie (Bengheim), 64 dm., 302 mk., 605 ha. Jan v. Ostau, burgrabia węgoborski, oznajmia (1576 r.), że Maciej Sapała z Kleszczowa, w pow. oleckowskim, otrzymał za Wróblem 30 włók dla założenia wsi dannickiej, z nich nabył 3 włóki sołeckie, płacąc za włókę 45 grzyw. Ponieważ Sapała lokując wieś Dupki, założoną na 50 z 200 włók Skalicha, płacił już po 10 grzyw. rocznie, a że ta wieś w skutek morowego powietrza r. 1572 opustoszała, koszta tam poniesione uwzględniono przy niniejszem kupnie. *Ad. N.*

Sapelino, jezioro w pow. dzisieńskim, pod wsią Sapelino i Kowalonki.

Sapelino, wś nad jez. t. n., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Wierzchnia, okr. pol. Udział, o 7 w. od gminy a 53 w. od Dzisny, ma 10 dm., 85 mk. (podług spisu z 1864 r. 67 dusz rewiz.).

Saperna Słobódka, wś, pow. kijowski, w w 5 okr. pol., gm. Chotów, o 3 w. od Kijowa, ma 117 mk.

Sapianowo, wś, pow. drysieński, w dobrach Sarya, ma 20 dzies.

Sapiechów, właściwie *Sapiehów*, fol., pow. włodawski, gm. Romanów, par. Wisznice, odl. 30 w. od Włodawy a 10 w. od Sławatycz, 6 dm., 36 mk. W 1886 r. fol. S. rozl. mr. 857: gr. or. i ogr. mr. 539, łąk mr. 60, past. mr. 9, lasu mr. 233, nieuż. mr. 16; bud. mur. 2, z drzewa 24; płodozmian 7-polowy, las nieurządzony. Do folw. należały poprzednio wsi: Przechody os. 26, mr. 808, Lipinki os. 31, mr. 593, Rzeszczynka os. 70, mr. 1216. Fol. S. założył niegdyś ks. Aleksander Sapiecha wraz z obok położonym Aleksandrowem. Wchodziły w skład dóbr wisznickich.

Sapiehów, mylnie *Saniechów*, wś poradziwiłłowska, pow. bobrujski, w 3 okr. pol. hłuskim, gm. Osowiec, ma 26 osad. *Al. Jel.*

Sapieka, fol., pow. ostródzki, st. p. Rychnowo. W spisie urzęd. z r. 1785 nie pomieszczony.

Sapieniec, grupa zabudowań w Barcicach, pow. nowosądecki. *Br. G.*

Sapieżanka, wś, pow. jampolski, na południe od mka Dżuryna, okr. pol. i par. kat. Morachwa, gm. Rożniatówka, sąd Wołodyowce, ma 89 osad, 533 mk., 669 dzies. ziemi włośc., 445 dwor., 37 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Jana, z 1790 r., ma 665 wiernych. Mieszkańcy zajmują się garncarstwem i szyciem obuwia. Własność Sobańskich. *Dr. M.*

Sapieżanka, wś, pow. kamionecki, tuż na zach. od Kamionki (urz. poczt.), sąsiaduje na płd. z Dernowem, a na zach. z Batiatyczami (pow. żółkiewski). Wzdłuż granicy wschodniej płynie pot. Kamionka al. Sosnowiec (lewy dopł. Bugu). Zabudowania wiejskie leżą w płn. stronie obszaru (241 mt.), na zach. od nich wznies. sięga do 254 mt. W r. 1880 było 55 dm., 445 mk. (16 rz.-kat., 10 gr.-kat., 17 izrael., 402 ewang.; 428 Niemców, 7 Polaków, 10 Rusinów). We wsi filial par. ewang. Józefów; kościół w budowie. Jest to niemiecka osada, tworząca z Dernowem jednę gminę. We wsi szkoła niezorganizowana. Ob. *Dernów.* *Lu Dz.*

Sapieżyn 1.) folw., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., o 44 w. od Oszmiany a 20 w. od Dziewieniszek, ma 55 mk. katol.; własność Wolskich. 2.) **S.,** dawna nazwa miasteczka *Druja* (ob.).

Sapieżyszki 1.) litew. *Zapiiszkiej*, os. miejska, wś i fol. nad Niemnem, z lew. brzegu, w pobliżu Kowna, odl. 56 w. od Maryampola, 110 w. od Suwałk, pow. maryampolski, gm. Aleksota, par. Sapieżyszki. Posiada kościół par. murowany. Os. ma 45 dm., 564 mk. (żydów przeważnie); wś 22 dm., 246 mk.; fol. 3 dm., 45 mk. W 1827 r. miasteczko miało 35 dm., 386 mk., wś i fol. 13 dm., 240 mk. Według tradycyi istniała tu jedna z większych świątyń pogańskich litewskich. Posiadłości

tej świątyni i cały dalszy obszar przeszły na własność królewską. Zygmunt I nadał część tego obszaru Pawłowi Sapiezie, który na ruinach pogańskiej świątyni wzniósł (1530 r. ?) kościół i dał początek miejskiej osadzie. Według danych ze źródeł kościelnych kościół, fundacyi Sapiehów, pochodzi z 1578 r. Razem z osadą wznieśli Sapiehowie pałac, którego fundamenta tylko się dochowały. Andrzej Sapieha, wojew. nowogrodzki, połocki i w końcu smoleński († 1614 r.), sprzedał te dobra Grzegorzowi Massalskiemu, podkom. grodzieńskiemu. Syn tegoż Aleksander, kaszt. smoleński zostawił dobra w spadku córce, która, wstąpiwszy do bernardynek w Kownie, zapisała S. klasztorowi. Pamiątką po Massalskich jest monstrancya darowana przez nich kościołowi. Dobra te z całą ekonomią Dobrowola przeszły czasowo w ręce Jana Konccwicza a następnie dostały się benedyktynkom kowieńskim. Po zniesieniu klasztoru i zabraniu dóbr przez rząd pruski (po 1795 r.), dobra stały się rządowemi. W 1825 r. S. odzyskały prawa miejskie. Dobra Dobrowola, w skład których wchodziły S., zostały w części oddane w 1837 r. w posiadanie emfiteutyczne a później na zupełną własność (ob. Dobrowola). Jedyny zabytek przeszłości kościół, przebudowywany kilka razy (z drewnianą kruchtą i dzwonnicą), był poświęcony p. w. św. Jana Chrzciciela w 1667 i 1698 r. Niewielka to budowla, z cegły, z trzema ołtarzami, wystawiona jest na wylewy Niemna. W 1812 r. wojska francuskie użyły kościoła na stajnię. W 1887 r. folw. S., z przyl. Gajżany, rozl. 173 mr. S. obręb leśny straży Wilemy, w leśnictwie rząd. Pilwiszki, obejmuje część bagna Ażerelis. S. par., dek. maryampolski (dawniej sapieżyski), ma 5999 dusz. Przed 1795 r. była to jedna z największych parafii w tych stronach. 2.) **S.**, wś, pow. sejneński, gm. Wiejsieje, par. Berżniki, odl. od Sejn 17 w., ma 27 dm., 166 mk. W 1827 r. było 8 dm., 64 mk., par. Wiejsieje. *Br. Ch.*

Sapieżyszki 1.) wś, pow. trocki, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra, Żylińskich, Niedzingi, o pół w. od gminy a 63 w. od Trok, ma 15 dm., 192 mk., w tej liczbie 2 prawosł., 186 katol. i 4 machom. (w 1864 r. 78 dusz rewiz). 2.) **S.**, zaśc. nad rzką Żejmianką, pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Niemenczyn, o 12 w. od gminy a 40 w. od Wilna, ma 1 dm., 7 mk. katol. (w 1864 r. 5 dusz rewiz.); należy do dóbr Czarnydwór Parczewskich. *J. Krz.*

Sapigirres, wybud. przy wsi Aleksen, pow. labiewski, 5 dm., 52 mk.

Sapigóra al. *Sapyhora*, młyn i winnica w gm. Zastawny, pow. kocmański. *Br. G.*

Sapih, góra w Karpatach bukowińskich, na płd.-wsch. od wsi Waleputny, w pow. kimpolúńskim, na praw. brz. Putny. Wznies. 1428 mt. npm. *Br. G.*

Sapijówka, ob. *Pohrebyszcze* (t. VIII, 524).

Saple, wś włośc. nad jez. Orzwieta, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Twerecz, okr. wiejski i dobra skarbowe Dzisna, o 6 w. od gminy a 44 w. od Święcian, ma 4 dm., 45 mk. katol. (w 1864 r. 16 dusz rewiz.).

Saple (w dok.), w pow. kartuskim, dziś *Czaple Stare*.

Sapliza al. *Saplinza*, *Zapliza* (dok. 1285 r.), struga pod Żarnówcem, pow. pucki (ob. Perlbach, P. U. B., str. 358).

Sapocińcy al. *Sopocińce*, wś nad rzką Kotówką, pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, gm. Rajcy; miejscowość wzgórzysta, bezleśna, grunta pszenne, łąki dobre.

Sapoćkowce 1.) wś, pow. sokólski, w 1 okr. pol., gm. Kruglany, o 20 w. od Sokółki. 2.) **S.**, wś i dobra, tamże, gm. Grzebienie, o 35 i 36 w. od Sokółki.

Sapohów 1.) wś, pow. łucki, na wschód od mka Żydaczowa, własność niegdyś monasteru żydaczowskiego. 2.) **S.**, opustoszała włość w sąsiedztwie Rublówki (obecnie Wróblówki), t. j. na pograniczu pow. żytomierskiego i nowogradwołyńskiego, na południe mka Romanowa.

Sapohów, wieś nad pot. Cyganką, pow. borszczowski, o 4 klm. od Krzywcza (par. rz.-kat., urz. poczt. i tel.). Obszar dwor. 1508 mr., włośc. 1320 mr. W 1870 r. 1305 mk., w 1880 r. 1299 mk., na obsz. dwor. 45 (w tem 50 rz.-kat.). Gr.-kat. par. w miejscu, dek. Kudryńce. Cerkiew p. w. św. Mikołaja, metryki od 1784 r.; parafian 1280. Szkoła filialna systemizowana 1858 r. Właśc. pos. dwor. Tadeusz hr. Koziebrodzki. Kś. Gabryel Rzączyński i kś. Ładowski w „Historyi naturalnej królestwa polskiego“ (Kraków 1783 r., str. 128) podają, że pod Krzywczem są pieczary z ciasnem wejściem, tak pomieszane, że w nich można zbłądzić. W ścianach są różnego rodzaju kamienie szkliste, alabastrowe, marmurowe, na których są wyrażone postacie ludzi, ptaków i zwierząt. Kirkor (Wycieczka na Podole) przekonał się, że w Krzywczu żadnej jaskini niema, ani też żadnego o niej podania. W bliskości jednak S. jest jaskinia, o tej zapewne słyszeli wymienieni pisarze, a za nimi powtórzyła Staroż. Polska. *B. R.*

Sapolej al. *Sopolej*, potok w Karpatach wschodnich, dziale skolsko-delatyńskim, na obszarze gm. Mizunia, w pow. dolińskim. Wytryska z pod działu Dauszki, gniazda górskiego ciągnącego się od Ilnicy po Mizuńkę. Płynie ku płn.-zach. parowem, między Dauszką a grzbietem Chomu (1347 mt.), z pod którego zabiera znaczny dopływ. Zwróciwszy się na

zach. uchodzi do Mizuńki od praw. brzegu naprzeciw Bukowca (1112 mt.). Długość biegu $4^1/_2$ klm. Źródła 1050 mt., ujście 653 mt.

Sapot *Mały* i *Wielki*, ob. *Sopot*.

Sapotta, młyn wodny w Lonach, pow. lubliniecki.

Sapoty, niem. *Sapten*, dok. *Saputten*, *Szapot*, dawniej *Sapot*, folw. do Białochowa, pow. grudziądzki, st. p. Grudziądz, par. katol. Mokre. R. 1501 był tu sołtysem Wojtko (ob. Kętrz. „O ludn. pol.“, str. 65). W wizyt. Strzesza z r. 1667 czytamy: „Curia in villa Sapothy G. G. Białochowskich, desolata. Pendebat coretos 6 siliginis et totidem avenae, prout scriptum Generosi Andreae Piwnicki olim villae haeredis plenam facit fidem (str. 183). Wizyt. Potockiego z r. 1706 donosi, że S., własność Hektora Czarlińskiego, płaciły mesznego 6 korcy żyta i tyleż owsa (str. 327). W 1885 r. 4 dm., 42 mk. *Kś. Fr.*

Sapowa z *Polesiukiem*, wś, pow. podhajecki, o 2 klm. od Wiśniowczyka (rz.-kat. par. i poczta), o 20 klm. od urz. tel. w Buczaczu. Obszar dwor. 280 mr., włośc. 455 mr. W 1870 r. 603 mk., w 1880 r. w gm. 643 (rz.-kat. 85), gr.-kat. par. Zarwanie. Kasa pożycz. z kapit. 265 złr. Właśc. posiadł. dwor. Władysław Ochocki. *B. R.*

Sapowa, ob. *Sopowa*.

Sapowice, wś i domin., pow. poznański, o $5^1/_2$ klm. na zach. od Stęszewa (poczta), na wschod. brzegu jez. Strykowskiego, par. Słupia, st. dr. żel. w Buku o 10 klm. W r. 1580 było na S. 9 półłanków i jeden łan pusty; dziedzic Jan Strykowski; przy schyłku zeszłego wieku należały S. do Macieja Skaławskiego, później do Chełkowskich. Wieś ma 20 dm., 163 mk. (160 kat., 3 prot.) i 149 ha (141 roli, 3 łąk). Domin., przezwane Eberhardslust, ma 11 dm., 203 mk. (185 kat., 18 prot.) i 529 ha (480 roli, 12 łąk, 20 lasu); fabryka krochmalu i tucz bydła. *E. Cal.*

Sapożek, mto powiatowe gub. riazańskiej, przy ujściu rzki Sapożki do Maszki, pod 53°57′ płn. szer. i 58°21′ wsch. dług., odl. o 128 w. na płd.-wschd. od Riazania. Otoczona słobodami: Biełomiestnaja, Kazaczja, Godskaja, Kukujewa, Puszkarskaja i Fedorowskaja, w 1869 r. miało 5 cerkwi, 414 dm. (28 mur.), 2966 mk. (27 katol. i 22 żydów), 59 sklepów, szkołę powiatową, miejską i parafialną, szpital miejski, st. poczt., 181 rzemieśl. (106 majstrów), 6 niewielkich fabryk, produkujących rocznie za 12,225 rs.; 3 jarmarki. Do miasta należy 241 dzies. pastwisk i młyn wodny; dochody wynoszą około 3,500 rs. S. założony został w 1605 r. z polecenia Borysa Godunowa i pod nazwą Sapożkowskiego horodyszcza wchodził w skład linii obronnej od napadów Tatarów. Za panowania Michała Fiedorowicza S. zostawał pod zarządem oddzielnego wojewody kn. Iw. Wołkońskiego, od 1778 r. został mtem pow. początkowo namiestnictwa a następnie (od 1796 r.) gub. riazańskiej. Miasto niejednokrotnie niszczone było przez pożary, mianowicie w 1745 i 1758 r.

Sapożkowski powiat, znajdujący się w płd.-wschod. części gub. riazańskiej, zajmuje podług obliczenia pułk. Strelbickiego 75·47 mil al. 3651·9 w. kw. Powierzchnia powiatu przedzielona jest rz. Parą na część wschodnią i zachodnią, przedstawiające różnorodny charakter. Część leżąca po prawym brzegu rz. Pary jest wyniosłą, lesistą i ma przeważnie glebę piaszczystą, podczas gdy część zachodnia, znajdująca się po lewym brzegu rzeki jest niską równiną, przerzniętą jarami i wądołami, pozbawioną roślinności, z glebą przeważnie czarnoziemną, przechodzącą miejscami. w gliniastą. Powiat zroszony jest rzekami należącemi do systematu Oki, z których główniejsze: Para z licznemi dopływami i Tyranica. Nieznaczne jeziora znajdują się tylko w dolinie rz. Pary. Błota również spotykają się w dolinie Pary a zwłaszcza dopływu jej Wiedry. Lasy zajmują 70,000 dzies., t. j. 20% ogólnej przestrzeni. W 1867 r. było w powiecie 121,897 mk. (585 rozkol., 11 katol. i 8 ewang.), zamieszkałych w 276 osadach. Mieszkańcy prawie wyłącznie zajmują się rolnictwem, tylko w płn.-wschod. części powiatu rozwinięty jest przemysł leśny. Oprócz zboża zajmują się uprawą konopi. W płd.-wschodniej części powiatu kwitnie pszczolnictwo. Przemysł fabryczny słabo rozwinięty, za wyjątkiem gorzelni i fabryki zwierciadeł. Wogóle w 1866 r. było w powiecie 237 fabryk, z produkcyą na 323,014 rs., w tej liczbie 6 gorzelni produkowało za 213,327 rs. i fabryka zwierciadeł (w siole Karłowka) za 85,000 rs. *J. Krz.*

Sapożyn, wś, pow. ostrogski, w pobliżu szosy kijowsko-brzeskiej, o 50 w. na wschód od Ostroga, na pograniczu pow. równieńskiego i nowogradwołyńskiego. Należała niegdyś do ks. Ostrogskich, następnie do ks. Jabłonowskich, w 1804 r. przez kolokacyę przeszła na własność Jełowickich i Sierzputowskich, obecnie w całości należy do Władysława Jełowickiego. Grunt równy, gleba czarnoziem II klasy, pola od północy zasłonięte lasami. Włościanie wyłącznie zajmują się rolnictwem, utrzymują dostateczny inwentarz i są wogóle zamożni. Przysiołek S. stanowi wś Ostaszówka (ob.). *Z. Róż.*

Sappelu, folw. dóbr koron. Pikstern, w okr. zelburskim, pow. frydrychsztacki, par. zelburska (Kurlandya).

Sapratschine *Nieder* i *Ober*, 1342 r. *Zomprauschino*, 1357 r. *Soprasin*, 1373 *Sapraschin*,

wś i dobra, pow. trzebnicki, par. ew. i katol. Lossen. W 1842 r. S. Nieder miało 15 dm., 148 mk. (1 kat.), zamek, folw., olejarnię, gorzelnię, wiatrak, karczmę (Hoelle Kretscham). S. Ober 19 dm., 155 mk. (8 kat.), folw.

Sapronczyki, wś, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Jazno, okr. wiejski Krasnopol, o 24 w. od Dzisny, ma 6 dm., 62 mk. prawosł.; należy do dóbr Różanpol, Korsaków.

Sapronowa, wś w gub. witebskiej, niedaleko rz. Łowaci.

Sapucewicze, wś nad bezim. dopł. Usy, pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Iwieniec, ma 15 osad; miejscowość wzgórzysta, grunta szczerkowe. *Al. Jel.*

Sapuhnen, ob. *Zapuny.*

Sapun, wś nad rz. Oką, pow. muromski gub. włodzimierskiej, o 50 w. od Muroma, ma 65 dm., 608 mk.; bogate pokłady wybornego gipsu.

Sapuńce 1.) folw., pow. lidzki, w 4 okr. pol., o 36 w. od Lidy a 27 w. od Wasiliszek, ma 1 dm., 7 mk. żydów; własność Berdowskich. 2.) **S.,** folw., tamże, graniczy z poprzednim, ma 11 mk. katol.; własność Kamińskich. 3.) **S.,** folw. nad strum. Dolipiny, tamże, o 36½ w. od Lidy a 29 w. od Wasiliszek, ma 1 dm., 9 mk. katol. 4.) **S.,** folw. nad strumieniem Dołek, tamże, ma 9 mk. katol.; własność Kalińskich. 5.) **S.,** folw. nad strum. Tuło, tamże, ma 18 mk. katol.; własność Laskowskich. *J. Krz.*

Sapy 1.) wś włośc. i os. leśna, pow. łowicki, gm. Dąbkowice, par. Domaniewice, odl. 16 w. od Łowicza, ma 35 osad, 40 dm., 286 mk., 826 mr. (w tem 484 mr. pastw. i 24 mr. nieuż.). S. obręb straży leśnej Bobrowa (w lasach rządowych), z porębami: Środek, Łazy, Błoty, Zaniwie. 2.) **S.,** pow. janowski, gm. Chrzanów, par. Goraj. *Br. Ch.*

Saraceja, mylnie *Sarakcya*, wś nad Dniestrem, pow. bałcki, okr. pol. i st. poczt. Krute, gm. Mołokisz (o 15 w.), sąd w Oknach, par. kat. Rybnica, o 55 w. od Bałty, ma 42 osad, 186 mk., 645 dzies. ziemi włośc., 532 dworskiej; cerkiew. Wś bezleśna, grunta górzyste. Dziedzictwo dawniej Lubomirskich (klucz jahorłycki), następnie Brudzewskich. Tu urodził się d. 23 marca 1824 r. Zygmunt Miłkowski (T. T. Jeż). *Dr. M.*

Saraczanka, rzeczka, lewy dopływ Wilii, uchodzi między Pilścią a Bystrzyczanką.

Sarafaniszki, 2 zaśc. włośc., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Szyrwinty, okr. wiejski Rubikańce, o 16 w. od gminy, 6 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Szeszole.

Sarafany, wś, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Myto, okr. wiejski i dobra Kostrowickich Papiernia, 56 dusz rewiz.

Sarafiniszki, wieś, pow. rossieński, gm. Erżwiłek, o 38 w. od Rossień.

Saraj, potok, prawy dopływ Jabłonki (dopływu Stryja). Powstaje w płd.-zach. kącie obszaru Jabłonki Wyżniej, w pow. turczańskim. Długość biegu 4 klm. *Br. G.*

Sarajście 1.) dobra, pow. wiłkomierski, gm. Konstantynowo, o 12 w. od Wiłkomierza. 2.) **S.,** folw., pow. wiłkomierski, gm. Siesiki, o 14 w. od Wiłkomierza.

Sarakcya, ob. *Saraceja.*

Sarakuły, grupa zabudowań w obr. Sokola, pow. mościski, nad granicą Czerniawy. Wznies. 203 mt. npm. (szt. gen.). *Br. G.*

Sarana, wś, pow. wiłkomierski, gm. Konstantynowo, o 3 w. od Wiłkomierza.

Saranciszki, osada, pow. sejneński, gm. Wiejsieje, par. Berżniki, odl. od Sejn 15 w., ma 2 dm., 14 mk.

Sarańczuki al. *Szarańczuki*, w dok. 1476 r. *Scharanczuky*, w 1509 r. *Saraniczaki*, wieś z przys. *Baźnikówką*, pow. brzeżański, nad rzeką Złotą Lipą, o 8 klm. od st. poczt. Litiatyn, o 13 klm. od Brzeżan (par. rz.-kat. i tel.). Obszar dwor.: ról, łąk i past. 1145, lasu 1175 mr., włośc. 1168 mr. W 1870 r. 1362 mk., w 1880 r. w gm. 1415, na obszarze dwor. 67, rz.-kat. 88. Gr.-kat. cerkiew par. w miejscu (dek. podhajecki, 1460 dusz), szkoła etat., kasa pożyczk. gminna z kapit. 190 złr. Własność Stanisława hr. Potockiego spadkobierców. Istniała tu papiernia i jest dotąd staw mający 400 mr. obszaru, utworzony na rzece Złotej Lipie. W wodach tutejszych poławiają się ryby zwane tu szaranami. W Haliczu 1437 r. Jakub Skarbek z Góry zapisuje sumę posagową żony swojej Fyeny na wsi swojej Sarańczuki (Akta gr. i ziem., I, 25). W Sarańczukach 2 maja 1476 r. Jan Buczacki, dziedzic Litwinowa, i Jan Skarbek ze Szarańczuk uposażają kościół w Litwinowie, a pierwszy potwierdza zarazem zapisy ojca swego Jana Litwinowskiego, ssty trembowelskiego, temuż kościołowi uczynione (t. II, str. 219). W Litwinowie 31 stycznia 1483 r. Anna z Litwinowa i Jan Skarbek z S. uposażają kościół w Litwinowie, już poprzednio ufundowany (t. III, str. 243). Według lustracyi z XVI w. (Archiw. akt. dawn. warsz., 4—62) dziedzic wsi Skarbek otrzymał w 1509 r. przywilej na pobór mostowego i grobelnego po pół gr. od wozu, a od sztuki bydła szeląg. Staw tutejszy osłaniał zameczek we wsi Kotów na przeciwnym brzegu rzeki, stawu i grobli kręto wysypanej. Ślady zameczka dotąd w ogrodzie dworskim w Kotowie się znajdują. *A. R.*

Saratisk, mto pow. gub. penzeńskiej, nad rzką Insarą i Saranką, pod 54° 11′ płn. szer. a 62° 51′ wsch. dłg., o 131 w. na płn. od Pen-

zy, otoczone słobodami: Treswiatską, Nagorną, Puszkarską i Kozaczą, ma 14 cerkwi murow., monaster męzki Petropawłowski z 2ma cerkwiami, 1682 dm. (31 murow.), 14284 mk. (4 kat., 22 ew. i 8 żyd,), 258 sklepów, szkołę powiat., paraf. i miejską, szpital miejski na 14 łóżek, aptekę, bank miejski (od 1863 r.). Do miasta należą: 2 dm., dwór gościnny, młyn i 3210 dz. ziemi (659 dz. gr. orn. i 626 lasu). Dochody mta w 1861 r. wynosiły 13568 rs. W 1868 r. było tu 866 rzemieśl. (382 majstrów), w tej liczbie 236 kowalów i 105 cieśli. W tymże roku było 37 fabryk, produkujących przeszło 200,000 rs. Handel znaczny, zwłaszcza: zbożem, pieńką, sadłem, spirytusem, skórami, olejem konopnym, suknem. Targi odbywają się co środę i sobotę, jarmark zaś, z obrotem do 200,000 rs., od 25 sierpnia do 8 września. Mto założone w 1680 r., od 1780 r. zostało mtem pow. namiestnictwa penzeńskiego, od 1798 r. przyłączone do gub. symbirskiej, powróciło wkrótce (w 1801 r.) do gub. penzeńskiej. Pożar d. 9 lipca 1852 r. zniszczył większą część miasta, przyczem zgorzało 6 cerkwi, 480 dm. i mnóstwo sklepów.

Sarański powiat zajmuje płn.-wschod. część gubernii i podług obliczenia pułkownika Strelbickiego ma 60·89 mil al. 2946·8 w. kw. Powierzchnia powiatu opada ku płn.-wschodowi, dla tego też i rzeki w tym kierunku płyną. Część południowa jest wyniosłą i tworzy w niektórych miejscach szereg wzgórków stożkowatych, pokrytych lasami i stanowiących dział wodny pomiędzy systematem rz. Sury i Insary. Wyniosłość ta stanowi najbardziej zalesioną część powiatu i składa się z wapienia z przymieszką gliny. Płn.-wsch. część powiatu stopniowo podnosi się ku granicom pow. insarskiego i łukojanowskiego. Jest ona przerznięta mnóstwem ruczajów i jarów i w ogóle jest falistą, zupełnie bezleśną. Gleba przeważnie czarnoziemna, na podłożu gliniastem, pod którem znajduje się margiel i wapień. Piaski spotykają się w dorzeczu rz. Sury. Wapień tutejszy jest miękki przy dobywaniu, łatwo dający się obrabiać i twardniejący na powierzchni. Należy on do formacyi jurajskiej. Nad brzegami rzki Amordy (dopł. Insary) znajdują rudę żelazną, na brzegach zaś Insary wydobywają często kości zwierząt przedpotopowych. Cała powierzchnia powiatu należy do systematu rz. Sury. Rzeka Insara (dopł. Ałatyra, dopł. Sury) zrasza powiat na przestrzeni 75 w. Jezior wiele, lecz w ogóle nieznaczne i po większej części wysychające w czasie posuchy letniej i napełniające się wodą podczas rozlewu rz. Sury i Insary. Również nie ma w powiecie znaczniejszych błot, pomniejszych za to bagnisk jest dość wiele. W lasy niezbyt obfituje powiat; obejmują one około 77,000 dz., to jest 17% ogólnej przestrzeni. W 1867 r. było w powiecie (bez mta pow.) 182,894 mk., w tej liczbie 225 rozkoln., 10 katol., 14 prot., 1 żyd i 8547 machom. Pod względem etnograficznym, oprócz Wielkorossyan, było tu 12,238 Mordwinów, stanowiących tuziemną ludność, i 8029 Tatarów. W tymże roku było w powiecie 76 cerkwi (26 murow.), 1 monaster męzki i 11 meczetów. Ludność zamieszkiwała w 190 osadach. Z powodu urodzajności gleby rolnictwo stanowi wyłączne zajęcie mieszkańców; sieją przeważnie żyto, owies i tatarkę oraz w wielkiej ilości konopie, pod które jedynie nawożą rolę. Hodowla bydła, jak również ogrodnictwo i sadownictwo, stoją na niskim stopniu. W 1868 r. było w powiecie 162 fabryk, w liczbie których 116 olejarni, 4 gorzelnie, 2 cukrownie i 1 fabryka sukna żołnierskiego (z prod. na 24,500 rs.).

Sarapony, wś nad bezim. strum., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Mańkowicze, okr. wiejski i dobra hr. Tyzenhauzów Smycz, o 12 w. od gminy a 65 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. połockiej, ma 5 dm., 45 mk. praw. i 23 kat. (22 dusz rewiz. podług spisu z 1864 r.).

Sarapul al. *Serapul*, mto powiat. gub. wiackiej, na lew. brzegu rz. Kamy, pod 56° 27′ płn. szer. a 70° 40′ wsch. dłg., o 583 w. od Wiatki odległe. Ma 5 cerkwi prawosł., 1 jedynowierców, 1185 dm. (69 murow.), 7153 mk. (254 jedynow., 279 rozkol., 9 katol., 7 machom., 37 żyd.); szkoła pow. i par., szkoła duchowna, szkoła żeńska, biblioteka publiczna (od 1834 r.), dom przytułku na 10 ubogich, szpital, bank miejski (w 1869 r.). Mto posiada 2 domy murow., 26 sklepów i 3964 dz. ziemi (274 dz. gr. or., 820 łąk i 1587 lasów). Dochód miejski wynosi przeszło 6000 rs. S. zawdzięcza położeniu swemu nad żeglowną Kamą, dość ważne znaczenie pod względem handlowo-przemysłowym. W 1868 r. było tu 3053 rzemieśl. (986 majstrów), w tej liczbie 1771 szewców, 61 rękawiczników, 72 garbarzy. Z fabryk, produkujących w ogóle przeszło za 400,000 rubli, ważniejsze: garbarnie (z prod. 280,000 rs.), mydlarnie (35,000 rs.), fabryki świec łojowych (35,000 rs.), woskowych (15,000 rs.), kleju (6000 rs.), lin (6000 rs.), wyrobów żelaznych (22,000 rs.). Na tutejszej przystani w 1868 r. naładowano 962,772 pudów, wartości 615,617 rs. Głównemi przedmiotami zbytu są: zboże, siemię lniane, gałgany i spirytus. Targi odbywają się co niedziela i wtorek, jarmark zaś od 15 do 25 grudnia. Miasto powstało około 1559 r., pierwotnie pod nazwą sioła Wozniesieńskiego. Pod obecną nazwą występuje w 1639 r.; w 1707 r. było obwarowane, w 1780 r.

zostało mtem powiat. namiestnictwa a następnie gub. wiackiej.

Sarapulski powiat leży w płd.-wschodniej części gubernii i podług pułkownika Strelbickiego zajmuje 270·8 mil al. 14,094 w. kw. Część północna, wschodnia i południowa powiatu górzysta, środkowa zaś i zachodnia równe, w niektórych tylko miejscach faliste. Najbardziej wyniosłą jest część północna, obniżająca się stopniowo ku południowi. Gleba gliniasta, na równinach czarnoziemna, pod lasami zaś piaszczysta. Pod względem geognostycznym znajduje się tu wapień, używany na fundamenta i do wypalania na wapno, oraz spotykają się ślady rudy żelaznej i miedzianej. Cała powierzchnia powiatu należy do systematu rz. Kamy, która na przestrzeni 150 w. oddziela pow. sarapulski od gub. permskiej i ufimskiej. Z innych rzek ważniejsze: Siwa, Czepca, Iż, Sarkan, Wotka, Krekmas i Bima. Jezior nie ma prawie wcale, natomiast błota liczne, zwłaszcza w części półn. powiatu, gdzie zajmują wielkie przestrzenie. W lasy obfituje część półn., zachod. i środkowa, natomiast część wschodnia a zwłaszcza płd.-wschodnia są prawie zupełnie bezleśne. Drzewostan stanowi sosna, jodła i w niektórych okolicach brzoza. W 1867 r. było w powiecie (bez mta powiat.) 252,241 mk., w tej liczbie 3381 jedynow., 4583 rozkol., 31 katol., 58 ewang., 7182 machom., 144 żyd. i 534 pogan. Pod względem etnograficznym, oprócz Wielkorossyan, przebywają tu Wotyacy (do 50,000 dusz), Tatarzy (7134) i Czeremisi (534). W 1868 r. było 61 cerkwi prawosł., (39 murow.), 2 jednowier., 1 dom modlitwy ewang. i 10 meczetów; znajdowało się 735 miejsc zamieszkałych, w liczbie których 22 miało przeszło 1000 mk. Mieszkańcy zajmują się rolnictwem, hodowlą bydła, rybołóstwem, kowalstwem, wypalaniem wapna i cegły, wyrobem rogóżek, wyprawą skór i pszczelnictwem; oprócz tego część ludności zajmuje się furmaństwem i obróbką drzewa. Przemysł fabryczny reprezentowało 1868 r. 55 fabryk, produkujących za 2,262,446 rs., z których ważniejsze: 1 fabryka wyrobów żelaznych (559,400 rs.), 1 odlewnia żelaza (64,755 rs.), fabryka broni (1,500,000 rs.), 4 gorzelnie (131,858 rs.). *J. Krz.*

Sarata, kolonia nad rzką t. n., pow. akkiermański gub. bessarabskiej, o 60 w. od mta pow., ma 120 dm., 943 mk. kolonistów Niemców, kośc. ewang., szkołę miejską, st. poczt. Założona w 1822 r., odznacza się zamożnością mieszkańców.

Sarata, rzeczka górska na Bukowinie, wypływa na obszarze Szypotu Kameralnego, w pow. radowieckim, z południ. stoków Tomnatyka (1567 mt.); płynie parowem na płn.-zach., a zabrawszy pot. Bazani (z pod Starej Wipczyny, 1433 mt.) i pot. z Czarnego działu (1473 mt.), zwraca się na płn. a potem na płn.-płn.-zach., uchodząc do Czeremoszu Białego od praw. brzegu. Prawe brzegowisko S. tworzą działy górskie: Tomnatyk (1567 mt.) i Jarowec (1588 mt.), z których spływają do S. liczne strugi. Na lew. brzegu rozpościera się potężny Czarny dział, oddzielający dolinę Czeremoszu Białego od doliny Saraty. Długość biegu 15 klm. Ujście leży 957 mt. npm. Na średnim biegu, na lew. brzegu leży polana Sarata. *Br. G.*

Saratów, mto główne gub. saratowskiej, na praw. brzegu Wołgi, pod 51° 32′ płn. szer. a 63° 44′ wsch. dłg. geogr., odl. o 1589 r. od Petersburga a 915 w. od Moskwy. Miasto zbudowane jest na wyniosłej miejscowości, opadającej ku Wołdze i otoczonej amfiteatralnie łańcuchem pagórków sięgających do 560 stóp w Sokolej Górze, wznoszącej się na płn. od miasta. Na zachód wznosi się góra Łysa, na płd.-zachód zaś góra Ałtynna. Dwa znaczne jary dzielą S. na trzy nierówne części, z których środkowa jest największą i stanowi właściwe miasto, dwie drugie zaś stanowią jakoby przedmieścia. Po drugiej stronie Wołgi, w gub. samarskiej, rozciąga się rozległa słoboda Pokrowska, będąca w skutek ożywionych stosunków z Saratowem, właściwem jego przedmieściem. Samo mto otoczone jest mnóstwem sadów i fabryk. W 1885 r. było 122,829 mk. W 1867 r. miało 11,672 dm. (898 mur.) i 93,218 mk., w tej liczbie: 2675 jedynow., 2025 rozkol., 1509 katol., 1400 ewang. i 143 machom. O szybkim wzroście ludności świadczą następujące dane: w 1810 r. było tu 15,000 mk., w 1830 r. 49,664 mk.; w 1850 r. 53,396 mk.; w 1850 r. 66,660 mk. W mieście znajdują się: 24 cerkwie prawosł. (2 drewn.), monaster żeński, 3 cerkwie jedynowierców, 2 kościoły katol. (1 drewn.), 1 kośc. ewang. drewniany i 1 meczet. Z cerkwi odznacza się sobór p. w. św. Aleksandra Newskiego, wzniesiony w 1825 r. na pamiątkę poległych w wojnie 1812 r. i stary sobór z 1697 r. z cudownym obrazem Zbawiciela. Pierwotny kościół katolicki wznieśli około 1770 r. Polacy przy pomocy osiadłych tu Niemców katolików; dzisiejszą okazałą świątynię katedralną p. w. św. Franciszka Ksawerego, wzniesiono w 1880 r. kosztem dyecezyan. Par. kat., dyec. tyraspolskiej, ma 2627 wiernych i rozciąga się na cały powiat saratowski. Z zakładów naukowych znajdują się w S.: 2 gimnazya męzkie i żeńskie, instytut wychowania panien, szkoła powiatowa i 3 parafialne, 2 szkoły żeńskie, seminaryum duchowne prawosł., szkoła duchowna prawosł., seminaryum dyecezyalne katol. (7 profesorów, 57 alumnów). Dalej jest

tu szpital miejski, dom przytułku, szpit. obłąkanych, ochrona, więzienie, rota aresztancka, dom poprawy i kary, teatr murowany i drewniany, dwór gościnny z szeregiem sklepów, 2137 sklepów (604 murow.), 176 magazynów składowych, biblioteka publiczna (od 1857 r.), bank miejski (od 1863 r.) z kapitałem zakładowym 100,000 rs., 4 drukarnie, 3 litografie, 6 fotografii. Miasto posiada wodociągi, zbudowane w 1856—7 r. Majątek miasta stanowią 2 domy murow., 120 sklepów i 81,097 dz. ziemi, wypuszczanej przeważnie (około 62,000 dz.) w dzierżawę. Dochody miejskie wynoszą 120,000 rs. W 1867 r. było w S. 3186 rzemieślników (1102 majstrów, 1327 czeladników i 757 uczniów). Przemysł fabryczny dość rozwinięty; w 1861 r. produkcya roczna wynosiła przeszło 882,000 rs. Oddawna już S. ma ważne znaczenie pod względem handlu, o czem świadczy już ta okoliczność, że w 1865 r. na tutejszej przystani naładowano 4,623,292 pud., wartości 4,880,117 rs., wyładowano zaś 4,249,824 pud., wartości 1,604,146 rs. Głównemi przedmiotami wywozu były: zboże (3,415,739 pudów), łój (218,607 pud.), siemię (155,499 pud.), spirytus (117,883 pud.), potaż (87,925 pud.), olej (81,026 pud.) i in.; przywozu zaś: ryby (932,069 pud.), (sól 751,782), drzewo (205,525 pud.), metale (100,887 pud.) i in. Wielu mieszkańców zajmuje się także rolnictwom (2432 rodzin) oraz sadownictwem (około 800 sadów, zajmujących 2252 dz.). Jarmarki odbywają się: 9 maja, trwający do początku czerwca, 6—8 lipca i 22—24 listopada; w ostatnich jednak czasach podupadły i nie mają wielkiego znaczenia. Niewiadomo kiedy został założony S., powstał on jednak prawdopodobnie za panowania Feodora Iwanowicza. Niektórzy badacze twierdzą, że na miejscu dzisiejszego S. znajdowała się osada tatarska Sary-tau (Żółta góra), będąca podług Sękowskiego głównem miastem Burtarów. W r. 1591 S. nazwany jest nowym i posiadał wojewodów w osobach kn. Zasiekina i Turowa. Pierwotnie mto znajdowało się na lewym brzegu Wołgi, przy ujściu do niej rzeczki Saratówki, o 10 w. od dzisiejszego S. Na prawy brzeg Wołgi przeniesiony został około 1605 r. Ponieważ miasto nie było nigdy silnie obwarowane, ulegało przeto częstym napadom. I tak w 1671 r. zajął je Stenko Razin; w 1677 r. ograbili tu Kozacy kasę carską; w końcu XVII i na początku XVIII w. kilkakrotnie niszczone przez Kałmyków; w r. 1708 zniszczone przez Kozaków dońskich pod Bułaninem i Nekrasowem, w końcu 1774 r. zajęte przez Pugaczewa. Przyłączone początkowo do gub. kazańskiej a następnie astrachańskiej, zostało w 1780 r. mtem gubernialnem namiestnictwa saratowskiego, zamienionego w 1797 r. na gubernię. Od 1857 r. S. jest stolicą biskupstwa katol. tyraspolskiego, utworzonego w 1880 r. i obejmującego gubernie: saratowską, astrachańską, samarską, ekaterynosławską, chersońską, taurycką i Krym, bessarabską oraz Kaukaz. Dyecezya ta obejmuje 85 parafii łacińskich (polsko-niemieckich) oraz 56 filii i kaplic i 44 parafii ormiańskich i liczy 203,886 katol. łacińskich (około 100,000 Polaków) i 21759 Ormian.

Saratowski powiat, znajdujący się we wschodniej części gubernii, zajmuje podług pułk. Strelbickiego 145 mil al. 7015·8 w. kwadr. Powierzchnia powiatu wzgórzysta; przerzyna go szereg pagórków idących wzdłuż Wołgi, od którego odbiegają liczne gałęzie idące ku zachodowi w głąb powiatu. Pomiędzy łańcuchami pagórków znajdują się doliny, będące łożyskami licznych rzek i rzeczek. Pod względem geognostycznym przeważa w powiecie formacya kredowa, występująca w wielu miejscowościach. Na niewielkich przestrzeniach występuje formacya jurajska i trzeciorzędowa. Gleba, zwłaszcza w części północnej, przeważnie czarnoziemna, na podłożu gliniastem lub marglowem. Cały prawie powiat zroszony jest rzekami systematu Wołgi, w zachodniej tylko części znajdują się wierzchowiska rzek należących do systematu Donu i Sury. Wołga przechodzi granicą powiatu na przestrzeni 92 w., przybierając rz. Tereszkę, Suchą, Elszankę, Czardym, Stary Kurdium, Guselkę, Podstepny Erik, Tokmakówkę, Saszinskę i Gubernatorkę. Do systematu Sury należy Uza, do systematu Donu zaś Medwedica. Długość wszystkich rzek i rzeczek przerzynających powiat wynosi do 1812 w. Jezior większych nie ma wcale, błota spotykają się rzadko. Lasów nie wiele, zajmują one 99,774 dz., t. j. 12% ogólnej przestrzeni. W 1867 r. było w powiecie (bez mta pow.) 130,352 mk., w tej liczbie: 1016 rozkol., 56 katol., 8448 ewang. Pod względem etnograficznym było (1859 r.) w powiecie, oprócz Wielkorossyan, 8561 Małorusów, 9983 Niemców kolonistów i 4799 Mordwinów. Ludność zamieszkuje 265 osad, mianowicie: 4 kolonie, 50 siół, 158 wsi, 53 chutorów i in. Mieszkańcy zajmują się przeważnie rolnictwem i chodowlą bydła; nad brzegami Wołgi kwitnie ogrodnictwo i sadownictwo, w wielu wsiach pszczolnictwo. Nadto pomiędzy mieszkańcami jest wielu kowalów, cieśli, krawców i farbiarzy. Przemysł fabryczny nieznaczny; w 1867 r. było tu 18 fabryk, mianowicie: 1 fabryka sukna, 3 garbarnie, 1 fabryka kleju, 1 pralnia wełny, 5 gorzelni, 3 krochmalnie, 3 potażarnie, 1 młyn parowy.

Saratowska gubernia, jedna z gub. nad Woł-

gą leżących, graniczy od płn. z gub. symbirską, od wsch. z samarską i astrachańską, od płd.-zach. z ziemią wojska dońskiego, od zachodu zaś z gub. woroneską i podług obliczenia pułk. Strelbickiego zajmuje 1539·89 mil al. 74,220·1 w. kw. Powierzchnia gubernii, sądząc podług biegu przerzynających ją głównych rzek, ma spadek od płn.-wschodu ku płd.-zach., i da się podzielić na dwie połowy: północną, górzysto-lesistą i południową, stepową. Za granicę pomiędzy obu temi częściami można przyjąć w przybliżeniu linię dr. żel. tambowsko-saratowskiej. Pod względem geognostycznym przeważa w gubernii formacya kredowa. Obnażenia jej stanowi: kreda, margiel gliniasty, gliniasto-żelaziste piaskowce i gliny krzemieniste. Zawiera ona mnóstwo charakterystycznych skamieniałości. W górach nad Wołgą występuje na niewielkich przestrzeniach formacya jurajska. Trzeciorzędowa formacya coceńska, rozwinięta w pow. kamyszyńskim i saratowskim, składa się z piasków, niebieskiego marglu, gliny krzemienistej i drobnych ziarnistych piaskowców. W półn. części gubernii przeważa gleba czarnoziemna, przechodząca ku południowi w piaszczystą i gliniastą. Z bogactw mineralnych znajduje się ruda żelazna (w pow. atkarskim), piaskowiec, kreda, wapno, glina biała. Pod względem hydrograficznym rzeki gubernii należą do zlewów morza Kaspijskiego i Azowskiego. Przedstawicielką pierwszego jest Wołga, oddzielająca na przestrzeni 706 w. gub. saratowską od astrachańskiej i samarskiej i przybierającą w jej granicach 75 rzek i rzeczek, niemających pod względem ekonomicznym wielkiego znaczenia. Ważniejsze z nich: Tereszka, Tersa, Czardym, Kurdium i Sura. Do rzek zlewu morza Azowskiego należą: Choper, Medwedica i Iłówka, uchodzące po za granicą gubernii do Donu. Gubernia nie jest bogatą w wody stojące. Niewielkie jeziora i błota znajdują się tylko w dolinach rzek, przeważnie większych. Za wyjątkiem pow. północnych, mianowicie: serdobskiego, petrowskiego a zwłaszcza kuźnieckiego, gub. saratowska jest w ogóle maloleśną; południowe jej powiaty, jak kamyszyński a szczególniej carycyński, są zupełnie bezleśne. W ogóle lasy zajmują 12% całej przestrzeni. Brak drzewa i trudność przywozu są przyczyną, że w części stepowej domy po większej części stawiają z ubitej gliny, pomieszanej ze słomą. Klimat umiarkowany, chociaż odznacza się gwałtownemi przeskokami od ciepła do zimna. Srednia roczna temperatura wynosi w części północnej + 4°, w środkowej + 4½°, w południowej przeszło + 5°. W 1867 r. było w gubernii 1,725,478 mk., t. j. średnio 1124 mk. na 1 milę kwadr. Pod względem wyznania było: 1,495,015 prawosł., 11,323 jedynow., 32,958 rozkol., 24,205 katol., 100,221 protest., 51 żyd., 61,537 machomet., 1163 pogan. Pod względem etnograficznym, oprócz Wielkorossyan (1,184,000 dusz), przebywają w gub.: Małorossyanie (119,000), Kozacy astrachańscy (3642), Niemcy (118,000), Mordwini (94,000), Czuwasze (10,000), Meszczeryacy (3000), Tatarzy (55,000) i Kałmycy (147). Główne zajęcie mieszkańców stanowi: rolnictwo, chodowla bydła, w powiatach północnych przemysł leśny, nad Wołgą zaś i innemi większemi rzekami rybołóstwo i flisactwo. Sieją głównie pszenicę, proso, tatarkę, jęczmień, owies, groch, oraz słoneczniki, gorczycę i tytuń. Ogrodnictwo i sadownictwo w kwitnącym stanie; rosną tu wyborne kawony i melony, tudzież wino w południ. powiatach. Pola orne zajmują 2,265,000 dzies., czyli 30% przestrzeni. Hodowla bydła znacznie rozwinięta, zwłaszcza w pow. południowych (bałaszewskim, atkarskim, kamyszyńskim i carycyńskim). Przemysł fabryczny, zajmujący się zwłaszcza przeróbką materyałów roślinnych i zwierzęcych, dość rozwinięty. W 1867 r. było w gubernii 659 fabryk, zatrudniających 6943 robotn. i produkujących za 4,894,000 rs. Najważniejsze: gorzelnie (45 fabryk, z prod. 1,696,731 rs.), fabryki sukna (12, z prod. 744,304 rs.), młyny parowe (8, z produkcyą 477,300 rs.), olejarnie (109, z prod. 190,820 rs.), garbarnie (138, z prod. 235,019 rs.). Handel ożywiony. Pod względem administracyjnym gubernia podzieloną jest na 10 powiatów: atkarski, bałaszowski, carycyński, chwatyński, kamyszyński, kuźniecki, petrowski, saratowski, serdobski i wolski. Są one niejednostajne pod względem rozległości. Największy z nich (atkarski) zajmuje 14·8% ogólnej przestrzeni, najmiejszy zaś (kuźniecki) tylko 6·2%. W 1859 r. było w gubernii 2098 miejsc zaludnionych, w tej liczbie: 10 miast, 1 osada, 51 kolonii, 2 stanice, 43 słobód, 644 siół, 1130 wsi i 217 innych nomenklatur. W 1867 r. było w gubernii: 643 cerkwi prawosł. (284 murow.), 3 monastery, 26 kaplic (2 murow.), 10 cerkwi jedynowierców (6 murow.), 11 domów modlitwy rozkoln., 16 kościołów katol. (1 murow.), 36 kośc. ewang. (4 murow.) i 132 meczetów. *J. Krz.*

Saratowska, słoboda, pow. szawelski, gm. Poszwityń, o 30 w. od Szawel.

Saratowszczyzna, dobra, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Pacowszczyzna, o 50 w. od Słonima.

Saraunen, dobra, pow. iławkowski, st. p. Landsberg; 19 dm., 98 mk., 327 ha.

Sarażyn, ob. *Sarażynka.*

Sarażyńce, wś nad rz. Rosią, pow. berdy-

czowski, w 2 okr. pol., gm. Dziuńków (o 6 w.), o 80 w. od Berdyczowa, ma 314 mk. Podług Pochilewicza było tu w 1863 r. 643 mk. prawosł. i 14 katol.; 1473 dzies. Cerkiew Pokrowska, drewniana, wzniesiona w 1734 r. a w 1821 r. odnowiona, uposażona jest 60 dz. ziemi. Do par. prawosł. należy wś Junaszki. W 1651 r. dział ks. Dymitra Wiszniowieckiego. Do 1829 r. należała do klucza pohrebyszczańskiego, następnie własność Hejbowiczów.

Sarażyneczka, wś rząd., pow. bałcki, ob. *Nowipol.*

Sarażynka, rzeczka, w pow. bałckim, ob. *Perejma.*

Sarażynka, mylnie *Sarażyn*, wś nad rz. Perejmą (Sarażynką), dopł. Sawranki, pow. bałcki, okr. pol. Krute, gm. Perejma (o 4 w.), sąd w Aleksandrówce, par. katol. Bałta (o 20 w.), ma 308 osad, 1675 mk., 1814 dzies. ziemi włośc., 1831 dzies. dworskiej, 47 cerkiewnej. Cerkiew p. w. Wniebowzięcia N. Maryi P., z 1865 r., ma 1404 wiernych. Gorzelnia założona w 1885 r., przerabia rocznie około 66,000 pudów; w 1866 r. wydała 1,097,910 stopni spirytusu. Gleba czarna, urodzajna. Należała do Czetwertyńskich, Lipińskich, obecnie Owczynnikowa. *Dr. M.*

Saręg, jezioro na Warmii, w zlewie rzki Passarya (ob.).

Sarbia 1.) dawniej *Sarby*, niem. *Sarben*, wś i domin., pow. czarnkowski, o $7\frac{1}{2}$ klm. na płn.-wschód od Czarnkowa (par. i poczta), w okolicy lesistej i pagórkowatej, pochylonej ku dolinie Noteci; st. dr. żel. w Trzciance (Schoenlanke) o 16 klm. Lud miejscowy nosi się po niemiecku, chodzi w drewniakach. Na S. kopie się torf, glina i margiel siny; bursztyn znajduje się prawie wszędzie. W r. 1393 pozywał Jan z Strzałkowa Wincentego z Czarnkowa o szkody, wyrządzane mu na S., którą trzymał w zastawie (Akta gr. pozn., wyd. r. 1888, n. 1685, obj. mylnie tę osadę Sarbią w pow. szamotulskim); w r. 1580 należała S. do Jadwigi Czarnkowskiej i Barbary Rogozińskiej (kasztelanowej ?); pierwsza z nich posiadała tu 9 półłanków, 1 łan sołecki, 2 ćwierci karczm. i 2 zagrodn., a druga 4 łany osiadłe, 2 ćwierci karczm. i 2 zagrodników. Około 1677 r. dziedziczył S. Andrzej Franciszek Gębicki, ststa nowodworski, w r. 1773 Kajetan Iwański, kasztelanic brzesko-kujawski, później Świnarscy. Wś ma 45 dm., 545 mk. (393 kat., 144 prot., 8 żyd.) i 1096 ha (742 roli, 96 łąk, 112 lasu). Domin. z fol. Klaralust (1 dm., 22 mk.) ma 9 dm. (gorzelnię i cegielnię), 189 mk. (153 kat., 36 prot.) i 1420 ha (596 roli, 34 łąk, 467 lasu). 2.) **S.,** majętność, pow. szamotulski, o $9\frac{1}{2}$ klm. na płn.-zach. od Buku; 10 dm., 159 mk. (154 kat., 5 prot.) i 342 ha (279 roli, 23 łąk, 6 lasu); cz. doch, z ha roli wynosi 13·80, z ha łąk 10·80, z ha lasu 2·40 mrk; właścicielem jest Henryk Prusimski. W r. 1394 pisał się ztąd Świętosław (Akta gr. pozn., wyd. w r. 1888, n. 1924); r. 1580 należała S. do Jana i Urszuli Sarbskich; pierwszy z nich posiadał tam 1 łan, 1 zagr. i komorn., a druga 2 łany os., 3 zagrodn. i 1 osadn.; około 1793 r. był dziedzicem Chłapowski, podsędek poznań. 3.) **S.,** wś i dom., pow. wągrowiecki, o 5 klm. na zachód od Mieściska, par. Podlesie Kościelne, poczta w Popowie Kościelnem, st. dr. żel. w Janowcu o 15 klm. Około r. 1523 należała S. w połowie do par. popowskiej a w drugiej do podleskiej; składała się z łanów kmiecych i dziedzicznych. W r. 1580 było $4\frac{1}{2}$ łanów osiadł., 2 półłanki spustoszone i 4 zagrodn.; dziedzicami byli: Janusz Grzymułtowski r. 1618, Podoscy około r. 1773 (Konst. Sejm., II, 155) i Stanisław Brodziński, pisarz grodzki, około r. 1793. Wś ma obecnie 22 dm., 171 mk. (130 kat., 41 prot.) i 293 ha (210 roli, 17 łąk, 5 lasu). Domin. z folw. Auenstein ma 11 dm., 140 mk. (102 kat., 38 prot.) i 448 ha (275 roli, 29 łąk, 26 lasu). 4.) **S.,** ob. *Sarbskie huby.* *E. Cal.*

Sarbice 1.) w XVI w. *Szarbycze* i *Sarbycze*, kol. nad rz. Wartą, pow. kolski, gm. Koźmin, par. Wilamów, odl. od Koła 17 w., ma 15 dm., 93 mk., 17 os., 248 mr. W 1827 r. 8 dm., 64 mk. Na początku XVI w. S. i przyległe: Łęg Wielki, Brzozówka, Kozubów były to osady na wyspach lub kępach przez Wartę utworzonych. Ludność żyła przeważnie z rybołóstwa. Za dziesięcinę dawali po kilka groszy wikaryuszowi kollegiaty uniejowskiej (Łaski, L. B. I, 395 i 363). S. wchodziły później w skład dóbr Janiszew. 2.) **S.,** w XVI w. *Sarbicze*, wś włośc., pow. kielecki, gm. Łopuszno, par. Mnin, w pobliżu Radoszyc. W 1827 r. 41 dm., 277 mk. W połowie XV w. wieś królewska, w par. Mnin, miała łany kmiece, z których dawano dziesięcinę snopową i konopną, wartości 3 grzyw., prebendzie św. Jerzego (Dług., Lib. Ben., I, 596, 599). W 1540 r. wś królewska do Chęcin, należąca, leżała w par. Radoszyce. W r. 1573 miała $9\frac{1}{2}$ łan., $\frac{1}{2}$ łanu pust. (Pawiński, Małop., 278, 568). *Br. Ch.*

Sarbicko, w XVI w. *Szarbyczko*, wś nad rzką Pokrzywnicą, pow. koniński, gm. i par. Tuliszków, odl. od Konina 18 w., ma 17 dm., 257 mk. W 1827 r. 20 dm., 256 mk. W połowie XII w. należy do klasztoru norbertanek w Strzelnie (ob. t. VIII, 662). Na początku XVI w. kmiecie dawali pleb. w Tuliszkowie za dziesięcinę po $7\frac{1}{2}$ gr. z łanu (Łaski, L. B., II, 271). Według reg. pob. pow. konińskiego z r. 1579 wś Sarbiczko, własność

Złotkowskiego, miała 8 łan. (Pawiński, Wielkop., I, 239). *Br. Ch.*

Sarbiewo, może pierwotnie *Sarbsko* (ob.), wś nad rz. Raciążnicą, pow. płoński, gm. i par. Sarbiewo, odl. o 9 w. od Płońska, posiada kościół par. drewniany, urząd gminny, wiatrak, 25 dm., 185 mk., 304 mr. W 1827 r. były tu dwie części: jedna miała 16 dm., 145 mk., druga 3 dm., 27 mk. Wś S. i przyległość t. n. wchodziły w skład dóbr Dłużniewo (ob.). S. leży w równinie otoczonej w oddali borem, pokrywającym wzgórza piaszczyste. Rzeczka Raciążnica, płynąc środkiem, zrasza pola i łąki. Kościół p. w. św. Stanisława biskupa, z drzewa kostkowego, pod dachówką, otaczają stare lipy. Z powodu braku erekcyi niewiadomo kiedy zbudowany. Obecny odnowiony w 1862 r. Z prawej strony ołtarza zamieszczona jest biała, marmurowa tablica, poświęcona pamięci Macieja Kazimierza Sarbiewskiego, najznakomitszego poety łacińskiego czasów nowożytnych. Urodził się on w S., starem gnieździe rodowem, d. 24 lutego 1595 r., z ojca Mateusza i matki Anastazyi Milewskiej. Przy kościele istniał fundusz na szpital dla kalek. O nagrobku w S. pisał Kajetan Kwiatkowski (Bibl. Warsz. 1851, II, 137). S. par., dek. płoński, 2234 dusz. S. gm., należy do sądu gm. I okr., ma 14,875 mr. obszaru (132 mr. nieuż.), 397 dm., 3689 mk. W gminie znajdują się: 2 kościoły, ewang. dom modlitwy, sąd gm., dwie szkoły, 8 wiatraków. W skład gminy wchodzą: Aniszewko, Baboszewo, Brzeście, Budy-Radzymińskie, Cwiklinek, Cieszkowo, C. Stare i Nowe, Dłużniewo, Dłużniewska Wola, Galomin, Galominek, Jarocin, Korzybie-Wielkie, K.-Małe, K.-Kruszewo, K.-Czerwonki, Krościn, Marszewo, Sarbiewo, Słoszewo, Sokolniki, Tyski, Szymaki, Zbyszewo-Reszki. *Br. Ch.*

Sarbin, w XVI w. *Sarbin Wola*, wś, pow. konecki, gm. Blizin, par. Odrowąż, odl. od Końskich 30 w., ma 55 dm., 395 mk., 527 mr. włośc., 1 mr. dwor. W 1827 r. 26 dm., 167 mk. Według reg. pob. pow. opoczyńskiego z r. 1577 wś Sarbin Wola, w par. Odrowąż, własność kaszt. sandomierskiego, miała $2^1/_2$ łan., 1 zagr. z rolą (Pawiński, Małop., 286).

Sarbin, *Sarbino* r. 1282, *Skarbno* r. 1548, osada niegdyś pod Krzywiniem, w pow. kościańskim, graniczyła z Czerwoną Wsią i Górką (Kod. Wielkop., n. 506).

Sarbinówko al. *Sarbinowskie Huby*, wieś, pow. wągrowiecki (Żnin), powstała w nowszych czasach; par. Kołdrąb, poczta w Janówcu, st. dr. żel. w Janówcu i Łopiennie; 6 dm., 53 mk. kat. i 50 ha (42 roli, 6 łąk).

Sarbinowo 1.) wś i domin., pow. krobski (Gostyń), o 7 klm. na wsch.-płd. od Ponieca (par. i poczta), szkoła w miejscu, st. dr. żel. w Bojanowie o 10 klm, W r. 1310 wchodziło S. w skład pow. poniecklego; między r. 1386—1390 toczyły się spory o S. i pobliskie (11 klm.) Oczkowice (Akta gr. pozn., wyd. r. 1888, n. 47 i 766, mylnie objaśn. S. w pow. średzkim); r. 1397 pisał się Janusz z S. (Kod. Wielkop., n. 1977). Około 1564 r. płaciło S. bisk. poznańskim z 6 łanów po 12 gr. fertonów; w r. 1580 było $15^1/_2$ osiadł. Około r. 1793 dziedziczyli S. Szczanieccy. Odkryto tu cmentarzysko z popielnicami, w których znaleziono paciorki szklane. Podanie o 2 chłopcach bliźniakach, którzy dla zażegnania zarazy oborali całą osadę 2 wołami bliźniemi, zamieścił „Przyjaciel Ludu“ (IV, 251). Wś ma 19 dm., 145 mk. (126 kat., 19 prot.) i 177 ha (134 roli, 20 łąk). Domin. z folw. Włostki (2 dm., 34 mk.) ma 8 dm., 201 mk. (194 kat., 7 prot.) i 914 ha (410 roli, 26 łąk, 355 lasu); czysty dochód z ha roli i łąk 10·18 mrk, z ha lasu 3·52 mrk; chów bydła oldenburskiego; właścicielami są ks. Czartoryscy. 2.) **S.,** wś i fol., pow. średzki, o $5^1/_2$ klm. na wsch.-płn. od Swarzędza (poczta); par. Uzarzewo, szkoła w miejscu, st. dr. żel. w Kobylnicy (Kobelnitz). S. było własnością kapituły poznańskiej; w r. 1349 Maciej syn Wacława z Trzeku nabył sołectwo miejscowe od braci Bogusława i Krzyżana (Kod. Wielkop., n. 1283). W r. 1580 posiadała tu kapituła 7 półłanków, 2 zagrodn. i 1 komorn. Rząd pruski zabrał S. i wcielił do domeny swarzędzkiej. Następnie S. przeszedł w posiadanie ks. Bogusława Radziwiłła, namiestnika w w. ks. poznańskiem. Tu urodził się w 1839 r. ks. Roman Czartoryski, syn Adama i Wandy (córki Bogusława), zmarły w 1887 r. w Jabłonowie (pow. husiatyński). Obecnie wieś ma 21 dm., 138 mk. a fol. 6 dm., 86 mk. i 159·98 ha. Wś i folw. tworzą okr. wiejski, który ma 27 dm., 224 mk. (175 kat., 49 prot.) i 331 ha (310 roli, 9 łąk). 3.) **S.,** wś i wójtostwo, w pow. szubińskim (Żnin), o $3^1/_2$ klm. na zachód od Żnina (par. i poczta), na bitym trakcie wągrowieckim, w okolicy wzgórzystej; szkoła w miejscu; st. dr. żel. w Damasławku (Elsenau) o $11^1/_2$ klm.; 27 dm., 324 mk. (318 kat., 6 prot.) i 720 ha (614 roli, 13 łąk); czysty doch. z ha roli 8·22, z ha łąk 10·57 mrk; właścicielem jest Karol Kubicki. S. odwieczna własność arcyb. gnieźn., uzyskało w r. 1357 potwierdzenie króla Kazimierza; około 1523 r. składało się z samych łanów kmiec. i sołtysich; r. 1578 było 8 śladów osiadł. a w 1618 r. 6 śladów osiadł., 5 pustych, 1 łan wcielony do folw., 1 łan karczm. i 3 zagrodn. Rząd pruski włączył S. do domeny gąsawskiej. 4.) **S.,** majętność, pow. wągrowiecki (Żnin), o 5 klm. od Łopienna (poczta i st.dr. żel.), par. Kołdrąb, szkoła w miejscu; ma z Rzy-

mem (6 dm., 60 mk.) 13 dm., cegielnię, 173 mk. (169 kat., 4 prot.) i 759 ha (485 roli, 52 łąk, 60 lasu); właścicielem jest Kazimierz Kowalski. W r. 1390 pisał się Wygłosz z S., około r. 1523 składało się S. z łanów kmiecych i dziedzicznych, tudzież z 2 części, które następnie zlały się w jednę całość. Część mniejsza nie jest dzisiejszym Sarbinówkiem, które powstało w nowszych dopiero czasach. Reg. pobor. z r. 1580 wykazują przy S. tylko 2 komorników; r. 1618 dziedzicem jest Jan Spławski, który posiada 1 łan osiadły, 1 pusty, wiatrak i 2 komorn.; około 1793 r. byli dziedzicami Krzyżanowscy na Niedźwiadach a później Iłowieccy. *E. Cal.*

Sarbinowo, fol. do Kuczwał, pow. toruński, st. p. Chełmża. W 1885 r. 1 dm., 10 mk. Dziedzic Antoni Kalkstein na Pluskowęsach.

Sarbintupis, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 46 w. od Nowoaleksandrowska.

Sarbka, rzeczka, lewy dopływ Mogilnicy, uchodzącej do Obry. Wypływa z jez. Wilczyńskiego, o 12 klm. na wsch.-płd. od Pniew, w pow. szamotulskim; płynie od płn. ku płd. na Młynkowo, Sarbię, Sędzinki, Wiktorowo i Wojnowice, gdzie łączy się z Mogilnicą wschodnią i z nią uchodzi do Mogilnicy właściwej czyli do Prutu pod Dakowami Mokremi, o 4½ klm. na płd.-wschód od Opalenicy, w pow. bukowskim. Z lew. brzegu przyjmuje strumyk od Wilkowa i strugę od Otusza. Długość biegu od Wilczyna do Wojnowic wynosi około 17 klm. *E. Cal.*

Sarbka, *Szarp* (1523 r.), *Sarpka* r. 1578, *Szarpka* r. 1793, wś, pow. wągrowiecki, o 8 klm. na wsch.-płd. od Budzynia (poczta i st. dr. żel.), na praw. brzegu Rudki, dopł. Wełny, par. Żoń; 17 dm., 153 mk. (54 kat., 94 prot., 5 żyd.) i 680 ha (491 roli, 37 łąk, 69 lasu); czysty dochód z ha roli 6·66 mrk, z ha łąk 7·44, z ha lasu 1·57 mrk. S. była dawną własnością klasztoru wągrowieckiego; około 1523 r. składała się z łanów kmiec. i sołeckich. W r. 1578 było 6 śladów osiadłych, a w 1618 r. 3 łany os., 1 sołecki i 1 pusty. S. zabrana przez rząd, wcieloną została do domeny wągrowieckiej. *E. Cal.*

Sarbsk 1.) niem. *Sarbske*, dok. *Serpsk*, wś w Pomeranii, nad jez. t. n., pow. lęborski, par. kat. Lębork, 138 ha. W 1885 r. 7 dm., 11 dym., 52 mk., 50 ew., 2 żyd. We wsi jest kośc. fil. ewang. 2.) **S.,** dobra ryc., tamże, st. p. Wieleń (Uhlingen, o 2·5 klm.), 657 ha. W 1885 r. 14 dm., 26 dym., 154 mk. (153 ew., 1 żyd). W S. istniał przed reformacyą kościół filialny do pobliskiej Łeby, z którą równocześnie przeszedł w ręce luteranów. W 1658 r. co trzecią niedzielę pastor z Łeby odprawiał tu nabożeństwo. Obecnie jest w S. kaplica ew. (ob. Utr. kośc. p. ks. Fankidejs., str. 229). Dobra tutejsze miały jeszcze 1437 r. prawo polskie i dawały jako podatek świnie, krowy i przewód (prowot), (ob. Gesch. d. Lande Lauenburg und Buetow von Cramer, II, 292). Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny i akcyzę potrójną, płacił Sarbsk pobór od 200 owiec (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 200). Około 1400 r. posiadał te dobra Wojciech ze Sarbska (woyzechs von serpczk; ob. Zeitsch. d. Westpreus. Gesch. Ver., IV, 20). *Ks. Fr.*

Sarbskie Huby, niem. *Sarbia-Abbau*, osada wiejska, pow. szamotulski, par. Ceradz Kościelny, poczta w Dusznikach, st. dr. żel. w Buku; 8 dm., 67 mk. (7 kat., 60 prot.) i 107 ha (96 roli, 2 łąk).

Sarbsko al. *Sarbskie*, jezioro w Pomeranii, nad Baltykiem, pow. lęborski, oddzielone od morza przesmykiem, 1 klm. szerokim. Leżą nad nim wieś i dobra Sarbsk. R. 1447 odnawia w. m. krzyżacki Konrad von Erlichshausen Mikołajowi Weger przywilej na wolne rybołówstwo w jez. Sarbskie, który w. mistrz Winrich v. Kniprode r. 1372 był wystawił trzem braciom: Mścigniewowi Konuskowiczowi, Jaśkowi (Jeszken) i Kunistowi. Dan w Sztumie. Por. *Kierzkowo* i *Łeba*.

Sarbsko, wś wymienioną w akcie rozgraniczenia (1349 r.) kasztel. płockiej od wyszogrodzkiej, jako należącą z Karolinem do kasztel. płockiej, możnaby uważać za Sarbiewo.

Sarca, rzeczka w pow. telszewskim, płynie pod wsią Judkajcie.

Sardęga, nad Pilicą, ob. *Mojkowice*.

Sardienen, dobra, pow. iławkowski, st. p. Iława, 19 dm., 113 mk., 413 ha.

Sardyki. zaśc., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. i dobra, Łopacińskich, Leonpol, o 407 w. od Dzisny, ma 1 dm., 16 mk. kat.

Sarcja, karcz. nad stawem, pow. wileński, w 1 okr. pol., o 15 w. od Wilna, 1 dm., 7 mk. żydów.

Sarejki al. *Szarejki*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. łecki, st. p Bajtkowo, 20 dm., 112 mk., 210 ha. S. istniały już około 1574 r. Nazwa wskazuje, że założyciele byli Litwinami. Prędko się jednak spolszczyli. W r. 1662 mieszkali tam Mojżesz Janowicz (Janowitz), Adam Wojkowicz (Woitkoitz), Tomek Koszorzuk, Krzysztof Janowicz (Janoitz) i Jan Wojkowicz. *Ad. N.*

Sarejkiszki, zaśc. szl. nad potokiem, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 53 w. od Wilna, 3 dm., 22 mk. katol.

Sarek, jezioro w pow. łeckim, o ½ klm. od wsi t. n., a 1 klm. od jez. Łeckiego, ma przeszło 2 klm. długości a około ¾ szerokości. Obszar wynosi 132 ha.

Sarek 1.) al. *Szarek*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. łecki, 5 klm. na płd.-zach. od Ełku (st. pocz. tel. i par.) nad traktem; 18 dm., 72 mk., 190 ha. Jarzy Ramung v. Ramek, komtur ryński, nadaje r. 1483 Piotrowi Juchnie 5 włók nad jeziorem Sarek na prawie magd. i 3 morgi łąk pod Rochosakami i Nową Wsią. Świadkiem był zakonnik Paweł Skarzyński. 2.) **S.**, dobra, tamże, 14 dm., 73 mk., 191 ha. *Ad. N.*

Sareka, terytoryum ziemi szaławskiej w Starych Prusach. Leżało podług Dusburga w części Szaławii, z Litwą graniczącej. *Ad. N.*

Sarem-Lin al. *Kurresare*, ob. *Arensburg*.

Sarepta al. *Sarpa*, kolonia nad rzką Sarpą, w pobliżu ujścia jej do Wołgi, pow. carycyński gub. saratowskiej, o 28 w. na płd.-wschód od Carycyna, przy trakcie pocz. astrachańskim, ma 63 dm., 446 mk., 2 szkoły, kośc. ewang., fabrykę wyr. bawełnianych, fabr. wyr. tabacznych (w 1867 r. wyprodukowano 287 pud. tytuniu, 105 pud. tabaki, 429,000 sztuk cygar i 8150 sztuk papierosów) i 2 fabr. musztardy (wartość produkcyi których w 1869 r. wynosiła 76,000 rs.). Kolonia założoną została przez Hernhutów w 1766 r. i do 1801 r. zostawała pod zarządem Daniela Henryka Ficka. Koloniści otrzymali początkowo 5870 dzies. ziemi (obecnie zaś posiadają 17,170 dzies.) i wskutek rozmaitych przywilejów, pomiędzy innemi zwolnienia w ciągu pierwszych 30 lat od wszelkich podatków, wkrótce doszli do zamożności.

Sarewo (dok.), dziś *Czaple Nowe*, wś, ob. *Kościerzyna* (IV, 456), *Pierszna* i por. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver. (X, 112).

Sargen, wś, pow. świętosiekierski, st. p. Lichtenfeld; 21 dm., 105 mk., 382 ha.

Sargiele, wś, pow. rossieński, gm. Szydłowo, o 23 w. od Rossień.

Sargielcie, wś, pow. wiłkomierski, gm. Wojtkuny, o 7 w. od Wiłkomierza.

Sargieliszki, wś, w gub. witebskiej.

Sarginie, wś nad rz. Jesią, pow. maryampolski, gm. Michaliszki, par. Płutyszki, odl. od Maryampola 27 w., ma 33 dm., 274 mk. W 1827 r. było 6 dm., 180 mk.

Sargówka, grupa zabudowań w obr. Pcimia, pow. myślenicki, na praw. brzegu Raby, u zach. podnóża góry Krzywicy (591 mt.).

Sarguny 1.) wś, pow. szawelski, gm. Janiszki, o 46 w. od Szawel. 2.) **S.**, os. szlach., pow. wiłkomierski, gm. i par. Kurkle, o 23 w. od Wiłkomierza, o 3 w. od drogi bitej warsz.-petersb. Ziemia dość urodzajna, właścicieli kilku. Karol Kozłowski posiada 3 włóki, Buksza 3 wł., Piottuch 2 wł., Bujkowa 6 wł., Jagiełłowicz 2 wł., Kiewlicz 1 wł. *J. M.*

Sarkanie, łotew. *Sorkoni*, dawniej *Kokenhof* al. *Cymacany* (prawdop. *Cyrmacany*), folw. nad jez. Cyrma, pow. rzeżycki, gm. Rezenmujża, na pograniczu pow. lucyńskiego, o 18 w. od Rzeżycy a 12 w. od Lucyna, posiada kośc. par. p. w. Niepok. Poczęcia N. P. M., wzniesiony z muru w r. 1860 kosztem parafian, głównie z funduszu ówczesnego proboszcza ks. Latkowskiego, z obrazem Bogarodzicy, cudami słynącym. Par. katol., dekanatu rzeżycko-raźnieńskiego, ma 1687 wiernych i kaplicę w Pakuminie. Już w XVII w. był tu kościołek drewniany, który przed zbudowaniem nowego zapadał w ruinę, jednak przetrwał aż do ukończenia obecnie istniejącego kościoła. S. stanowiły dawniej całość z sąsiednimi folw. Poznań i Zaleś. W pierwszej połowie XVII w. należały do Dunin-Ba'aszków al. Bałaszkowskich. Około 1650 r. „Jerzy Weyss al. Weyssenhoff, syn Jana, przybywszy do ks. inflanckiego (z Kurlandyi), dostał po żonie swojej Elżbiecie Bałaszkowskiej majętność Cymacany al. Sarkanie“ (dok. z r. 1774 w archiwum w Samoklęskach). S. rozpadły się później i różne przechodziły koleje. Obecnie fol. S. należy do małoletnich Świerzbińskich i ma 586 dzies. przestrzeni dworskiej. Przed uwłaszczeniem należały do S. wsie: Krzyżany, Cimoły, Dańskie, Miedziany i Skobulniki. *J. E. W.*

Sarkasten, dobra prywat., w okr. tukumskim, pow. talseński, par. arwaleńska (Kurlandya).

Sarkau, *Sarkowo*, wś, pow. rybacki, st. p. Cranz, 69 dm., 325 mk., 92 ha. Leży na Kurońskiej mierzei. Istniała tu st. pocz. na dawnym trakcie do Rossyi.

Sarkawice, ob. *Sartawice*.

Sarkenkrug, fol. przy wsi Stenken, pow. labiewski, st. p. Wulfshoefen; 1 dm., 3 mk.

Sarki, wś, pow. bracławski, ob. *Monasterek* 3).

Sarkiszki, wś włośc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Łyntupy, o 6 w. od gminy, 4 dusze rewiz.

Sarkojady, wś włośc., pow. sejneński, gm. Kudrany, par. Liszkowo, odl. od Sejn 51 w., ma 10 dm., 88 mk., 5 os., 176 mr. W 1827 r. było 5 dm., 29 mk. Wchodziła w skład dóbr Poniemoń.

Sarkowicze, wś, pow. piński, w 3 okr. pol., gm. Chojno, ma 45 mk.; własność Surewicza. *Ks. M.*

Sarkowo, ob. *Sarkau*.

Sarkupis, rzka, dopływ Imieży.

Sarlowitz w dok. z r. 1363 *Sarnowicz*, wś i dobra, pow. grotkowski, par. kat. Odmuchów, odl. około pół mili od Odmuchowa. Część wsi dawniej własność bisk. wrocławskich, następnie królewska. W 1842 r. 61 dm., 293 mk. kat.

W 1861 r. 57 dm., 342 mk. (1 cw.). Obszar gminy 1184 mr. (877 mr. roli); obszar większej własności 14 mr.

Sarmacya, nazwa oznaczająca u rozmaitych historyków greckich, rzymskich i humanistów XV i XVI w. obszar północno-wschodniej Europy, między morzem Bałtyckiem, Czarnem i Wisłą. Brak dokładnych wiadomości o krajach i ludach środkowej i północno-wschodniej Europy był powodem, iż historycy i geografowie starożytni rozciągali nazwę najbliższego plemienia, z którym mieli styczność, na cały dalszy nieznany im obszar ziem i zamieszkujących je plemion. Ztąd wynikła nieokreśloność i dowolna rozciągłość takich nazw plemiennych i terytoryalnych, jak Scytya, Germania, Sarmacya. Sarmatowie, lud pasterski, koczowniczy, (grec. Sauromatai), podobno aryjskiego pochodzenia, znani byli już Herodotowi (ks. IV, 117). Owładnęli oni około I wieku przed Chrystusem bujne stepowe pastwiska, ciągnące się na północ od morza Czarnego i zajmowane przez scytyjskie plemię Skolotów. Pomponiusz Mela (48 r. po Chr.) i Pliniusz (78 r.) dzielą całą środkową i północną Europę na Germanią i Sarmacyą. Tacyt rozciąga Germanią do Wisły. Ptolomeusz i kompilator Pliniusza Solinus (220 r.) opierają się na pracach poprzedników i zachowują nazwę Sarmacyi dla płn.-wschod. Europy. Podbici przez Hunnów znikają z widowni Sarmatowie w V w. po Chr., zatracając zapewne swe odrębne cechy przez pomieszanie z innemi plemionami. Gdy rozkwit humanizmu wywołał w XV i XVI w. powszechny u łacińskich pisarzów zwrot do nazw geograficznych starożytnych i usiłowanie by pochodzenie i dzieje ludów nowożytnych powiązać z życiem świata starożytnego, wtedy przy pomocy pism Ptolomeusza, Solinusa i Pliniusza, starożytne nazwy geograficzne rozpowszechniają się i wchodzą w użycie zarówno u poetów jak historyków i geografów. Długosz w zarysie geograficznym Polski, idąc za Solinusem (którego rękopis przywiózł do Krakowa) nazywa Karpaty Sarmackimi górami, Bałtyk—Sarmackiem morzem, powiada, że nad tym morzem mają siedziby Sarmaci czyli Polacy, dalej twierdzi, że u pisarzy starożytnych Polska nazywa się Sarmacyą europejską a tak Rusini jako i Polacy zwani są Sarmatami. W rodowodzie plemiennym Polaków znów okazuje skłonność do zaliczenia w poczet dziejowych faktów, tyczących się plemienia Polaków al. Lechitów, szczegółów jakie wyczytał o walkach toczonych przez Sarmatów. Tenże sam prąd humanistyczny odbija się u Długosza w nadaniu bóstwom słowiańskim nazw greko-italskich (Mars, Wenera, Pluto, Dyana, Cerera). Jednakże w dalszym ciągu dzieła nie używa nigdy nazwy Sarmacya lub Sarmatowie na oznaczenie Polski lub Polaków. Najwięcej przyczynić się mogła do rozpowszechnienia nazwy Sarmacyi (na oznaczenie Polski) ważna praca Miechowity: „Tractatus de duabus Sarmatiis: Asiana et Europiana“ (Kraków 1517), przetłumaczona w krótce na język niemiecki (1518), polski (1535), włoski (1561) i kilkakrotnie przedrukowywana. Ten pierwszy opis północno-wschodniej Europy stanowił wówczas jedyne źródło dokładniejszych wiadomości geograficznych. Wydany przez Al. Guagnina a opracowany przez Stryjkowskiego opis tego obszaru nosi tytuł: „Sarmatiae Europeae descriptio“ (Kraków, 1578). Dziełko to miało 6 wydań łacińskich i dwa w przekładzie polskim (1611 i 1768 r.). Pocci łacińscy pierwszej połowy XVI w. więcej jeszcze mogli się przyczynić do spopularyzowania tej nazwy. Owidyusz w elegiach swych pisanych w czasie pobytu na wygnaniu, w okolicach nad Dunajem, opowiada jak zaznajomił się z osiedlonemi tam Sarmatami i poznał ich język. Rzecz naturalna, iż historycy (Stryjkowski) i pocci wyprowadzali ztąd wniosek, iż Sarmatowie, zajmujący okolice zamieszkane następnie przez Słowian, byli sami Słowianami. Pocci łacińscy używają coraz częściej nazw Sarmacya, Sarmatowie w znaczeniu Polska i Polacy. Wapowski w tytule swego wiersza na zwycięztwo pod Orszą (1515 r.) nazywa Zygmunta I „Sarmaticque Europee dominum“. Celtes i Janicki często używają tej nazwy. Stopniowo przeświadczenie o tożsamości Polaków z Sarmatami przechodzi z książek do umysłów ogółu. Autor pierwszej obszernej historyi polskiej w języku polskim Joachim Bielski (1597 r.), idąc za Miechowitą, Wapowskim i Kromerem, tak zaczyna swą kronikę: „Królestwo polskie zasiadło w Europie, w krainie Sauromacycy, od Assarmota syna Jaktanowego, abo raczej od ludzi z jaszczurczemi oczoma tak rzeczonej“ (saurosjaszczurka, omma-oko po grecku). Dalej przytacza świadectwo Owidyusza i daje charakterystykę dzikiej dzielności Sarmatów „co się ani Boga ani Rzymskiej mocy nie boją“ i dochodzi wreszcie do stanowczego twierdzenia „tedy to jawna y iasna rzecz iest żechmy są Sarmatae własni: y przeto cokolwiek o Sarmatach pisano, to się słusznie ma rozumieć o przodkach naszych“. Wynikiem dalszym rozszerzenia tych pojęć było odnoszenie nazwy plemienia Roksolanów (scytyjskiego czy też sarmackiego) do Rusi, skutkiem czego Klonowicz nadaje swemu poematowi łacińskiemu miano: Roxolania. Starowolski wydając olbrzymi zbiór napisów grobowych, zgromadzo-

nych z kościołów całego kraju, daje księdze tytuł: „Monumenta Sarmatorum“. W drugiej połowie XVIII w. miano „Sarmata“, w pismach przedstawicieli obozu postępowego, nadawane bywa często tym, którzy bezmyślnie i uporczywie trzymają się zarówno staroszlacheckich pojęć i obyczajów a nadewszystko wad, jak i dawnych urządzeń politycznych („Sarmatyzm“ Zabłockiego). Nie przeszkadza to jednak zarówno Karpińskiemu wypowiadać gorących i podniosłych uczuć w wierszu p. t. „Żale Sarmaty“ jak i Woroniczowi w „Świątyni Sybilli“ wywodzić Słowian i Polaków od Sarmatów, i rozpoczynać zamierzoną wielką epopeję historyczną od postaci „Assarmota“. Jan Potocki ogłasza swe uczone: „Essay sur l'histoire universelle et recherches sur celle de la Surmatie“ (Warszawa, 1789—92, 4 tomy). Staszyc swe badania geologiczne wydaje p. t. „O ziemiorodztwie gór dawnej Sarmacyi“ (Warszawa 1805). Naruszewicz w pośmiertnym początkowym tomie „Historyi narodu polskiego“ (Warszawa 1824) poświęca obszerny ustęp rozwikłaniu stosunku Sarmatów do różnych ludów wymienionych przez starożytnych pisarzów. Współcześnie z pośmiertną pracą Naruszewicza ukazała się rozprawa Wawrz. Surowieckiego „O śledzeniu początków narodów słowiańskich“, w której uczony badacz odrzucał wszelką łączność Polaków z Sarmatami. Dalsze badania historyczne wyzwoliły początkowe dzieje Polski od niczem nieuzasadnionego związku ze znikłym zdawna ludem a poezya i piśmiennictwo pod wpływem narodowego odrodzenia odrzuciły tę humanistyczną naleciałość XV w. Mimo to dotąd utrzymuje się w geologii nazwa Sarmackiego morza (okres mioceniczny), a geografowie mianem Sarmackiej niziny, oznaczają równiny płn.-wschodniej Europy. *Br. Ch.*

Sarmaczuny, wś i kol u źródeł rzki Olksni, pow. wyłkowyski, gm. Pojeziory, par. Wyłkowyszki, odl. od Wyłkowyszek 7 w., ma 14 dm., 110 mk. W 1827 r. było 6 dm., 67 mk. Kol. Sarmaczuny powstała z uwłaszczonych osad, rozl. mr. 92: gr. or. i ogr. mr. 56, łąk mr. 36, nieuż. mr. 1; bud. z drzewa 4.

Sarna al. *Sarnaki*, rzka, ob. *Bużecka.*

Sarna 1.) *Mała*, *Saarne Klein*, wś i dobra, pow. niemodliński, odl. 1 milę od S. Wielkiej. Par. kat. Grasz (Niemodlin), ewang. Loewen. W 1861 r. 56 dm., 346 mk. (267 ewang.), szkoła ewang. Obszar dworski należał do dóbr Loewen i obejmował 1683 mr. (1140 mr. roli, 158 mr. łąk i 277 mr. lasu); gmina wiejska miała 2272 mr. (1717 mr. roli). 2.) **S.** *Wielka*, niem. *Saarne Gross*, 1534 r. *Sary*, wś i dobra nad Nissą, pow. niemodliński, $1^3/_5$ mili od Niemodlina (par. katol.), kościół filialny w Graszu. W 1861 r. 48 dm., 324 mk. (212 ew.), 1518 mr. (1117 roli) ziemi dwor. i 2112 mr. włośc. (1555 mr. roli i 329 mr. łąk).

Sarnaki, os. miejska i fol. nad rzką Sarną al. Bużecką, pow. konstantynowski, gm. Chlebczyn, par. Sarnaki, st. poczt. Łosice. Miasteczko leży o kilka wiorst od Bugu a około 2 mil od drogi bitej z Siedlec na Łosice do Biały wiodącej, posiada kościół par. drewniany, aptekę, olejarnią, 78 dm, 1240 mk., 406 mr. ziemi do mieszczan należącej. Fol. S. należy do dóbr Klimczyce. W 1827 r. było 99 dm., 792 mk.; 1862 r. 64 dm., 872 mk. Jest to dawna osada, utworzona zapewne przez posuwających się ku wschodowi małopolskich mazurskich osadników (ob. Wisła z 1887 r., str. 204). Kościół par., p. w. św. Stanisława bisk., założony został podobno w 1430 r. przez dziedziców wsi. Obecny wzniósł na miejsce dawnego w 1816 r. Stanisław hr. Ossoliński, ststa sulejowski. Pierwotnie wioska, gniazdo licznie rozrodzonej familii Sarnackich h. Ślepowron (u Nies. Sarneccy), z których Jan został w r. 1524 sędzią ziemskim mielnickim, a przed nim dziad i ojciec piastowali ten urząd (Metr. Lit., 15). W 1547 r. dziedziczyli na S.: Serafin, Adam, Zacharyasz, Stanisław, Kacper, Ewa i Elżbieta, dzieci niegdy Jana Sarnackiego, sędziego ziemi mielnickiej, i Heleny (M. L., 47). Po zgonie Stanisława Sarnackiego córki jego: Anna-Dorota, żona Bartł. Piotrowicza i Jadwiga, żona Stan. Marcinkowicza, sprzedały przypadające na nich części w S. ojczymowi Kacprowi Miłoszewskiemu, co Zygm. August stwierdził w Wilnie dnia 3 marca 1547 r. (M. L., 211 f. 287). W r. 1571 dziedzicem S., Lisowa, Marek i Smorklewic jest Adam Kosiński h. Rawicz, kaszt. podlaski (Metr. Kor. 110, f. 63), choć po półwłóczku posiadali jeszcze „Szliachetni Mikołaj z bratem Stanisławem, oraz Piotr Sarnaccy Podszretkowicze (sic)“ (Akta podskarb. z r. 1576). Według starego rękopisu (w posiadaniu autora), około r. 1597 dziedzicem na S. i Chlebczynie był Wawrzyniec Rawicz-Witanowski syn Jerzego. Od Witanowskich przeszły S. w posiadanie Butlerów, lecz nie wcześniej zapewne jak około r. 1627, gdyż dopiero w tym roku otrzymali oni indygenat polski (Vol. leg., III, 552). Łukasz Aleksander hr. na Międzylesiu Butler, ststa mielnicki, w r. 1754 wyrobił u Augusta III przywilej wynoszący wś S. na stopień miasta, z 6 jarmarkami do roku (Sigil., 27, p. 337). On to sprowadził rzemieślników. Córka jego Rozalia wniosła dobra te w dom Antoniego Ossolińskiego, ststy sulejowskiego. Syn ich Stanisław, ststa sulejowski i przyłucki, starał się podźwignąć osadę po zniszczeniu jakiemu uległa podczas przejścia wojsk Napoleona, wracających z pod

Moskwy w 1813 r. Dziś S. są własnością Bron. Podczaskiego. Podług taryfy z r. 1775 liczyły S. 56 dm., w r. zaś 1789 „Mko Sarnaki, dziedzictwo JW. Stan. Ossolińskiego, ststy sulejow., posiada dymów: żydowskich 31, dworskich 1, browarnych 1, karczmarskich 2, z chałup o 1 gospodarzu 25, z chałup ogrodowych 3, z chałup bez gruntów i ogrodów 5, rzemieślniczych 3, razem dymów 71“ (Extrakt taryfy dymów. Akt. podskarb., Nr. 34), opłacając t. z. „ofiary“ 387 złp. 12 gr. 3 den. (tamże, Nr. 18). W r. 1825 S. czynią dochodu konsumcyjnego 3,666 złp. (Gazet. Warsz., Nr. 120). S. par., dek. konstantynowski, obejmowała w 1861 r. 4412 głów, w tej liczbie 2533 katol. i 562 żydów. W 1870 r. było 3150 dusz kat. *M. R. Witan.*

Sarnecki, zaśc., pow. borysowski, ob. *Nowosiołki* 95).

Sarneczek, potok, wypływa w obr. gm. Dobrotworu, w pow. kamioneckо-strumiłowskim, koło grupy zabudowań Rokity, płynie na płn., tworząc granicę między Dobrotworem a Stryhanką, poniżej której wpada do Bugu. Długość biegu 4 klm. *Br. G.*

Sarnia, fol., pow. łęczycki, gm. Rogoźno, par. Gieczno, odl. od Łęczycy 20 w., ma 2 dm., 12 mk.

Sarnia, węg. *Szarnya*, wś, w hr. orawskiem (Węgry), pow. trzciańskim, tuż nad granicą galicyjską, nad Czarną Orawą. Graniczy od wsch. z Harkabuzem, od zach. z Podwilkiem, od płd. z Podszklem, a od płn. z Spytkowicami (pow. myślenicki). Czarna Orawa rozdziela obszar S. na dwie połaci, z których płn., mniejsza, tworzy dział wodny między Czarną Orawą a Wsiowym pot. (dopł. Skawy); tu przypada dział wodny europejski, między Bałtykiem a Czarnym morzem. Wznies. w szczycie Łysej Góry 805 mt. npm. Połud. obszar górzysty sięga 845 mt. npm. Przeczeń płynie pot. Bukowiński (dopł. Czarnej Orawy). W r. 1880 było 107 dm., 487 mk. Polaków. Obszar 1540 sążni kw. katastr. Sąd pow. w Trzcianie, urz. podatk. w Twardoszynie, par. łać. w Podwilku, st. p. w Jabłonce. *Br. G.*

Sarnia Góra, os. leś. rząd., pow. rawski, gm. Budziszewice, 1 dm., 5 mk., 15 mr.; ob. *Leszczyny.*

Sarnia Góra, szczyt wznoszący się nad ujściem Skawicy do Skawy, na płn. od wsi Juszczyna, w pow. myślenickim. Wznies. 514 mt. npm. *Br. G.*

Sarnia Góra, niem. *Rehberg*, os., pow. szubiński, o 6 klm. na płd.-wschód od Rynarzewa (par. i poczta), na lew. brzegu Noteci, okr. wiejski Annoniewo, 2 dm., 16 mk.

Sarnia Góra 1.) niem. *Rehberg*, król. leśn., pow. świecki, należy do nadleśn. w Błędnie (Wildingen), w pow. starogardzkim. 2.) **S. G.**, wyb. do Kołaczkowa, pow, wejherowski.

Sarnia Skała 1.) szczyt w Tatrach nowotarskich, w pasmie Regli zakopiańskich, na płd. od Zakopanego, w pow. nowotarskim, między doliną Strążysk (od zach.) a doliną Białą (od wsch.). Wznies. 1375 mt. npm. (szt. gen.). 2.) **S. G.** al. *Rehberg*, szczyt w Beskidzie Spiskim, nad źródłami pot. Ruszkinowskiego, w obr. gm. Hradziska (niem. Konscheibchen), w pow. lewockim, na Śpiżu. Wznies. 949 mt. npm. *Br. G.*

Sarnia Zwola, w 1578 r. *Sarnina Wola*, wś i fol. nad rzką b. n., pow. opatowski, gm. i par. Grzegorzewice, odl. od Opatowa 18 w., ma 18 dm., 312 mk. W 1885 r. folw. Sarnia Zwola rozl. mr. 508: gr. or. i ogr. mr. 294, łąk mr. 35, lasu mr. 63, nieuż. mr. 116; bud. z drzewa 21; płodozmian 8-polowy; las nieurządzony. Wś S. Zwola os. 14, z gr. mr. 148. Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1578 wś Sarnina Wola, własność Kochowskich, miała 5 osad., $2^1/_2$ łan., 3 osad., $^3/_4$ łan., 9 zag. z rolą, 2 biedn. (Pawiński, Małop., 185).

Sarniak 1.) niem. *Rehhof*, król. leśn., pow. świecki, należy do nadleśn. Wierzchlasu; st. pocz. Brunstplatz, par. kat. Świekatowo. W 1868 r. 3 bud., 8 mk., 2 kat., 6 ew. 2.) **S.**, niem. *Rehkrug*, wyb. do Dubielna, pow. świecki, 1868 r. 2 dm., 15 mk. ew.

Sarnicki Potok al. *Sarnka*, wypływa ze wzgórzy lesistych koło Augustynówki, w obr. Sarnik, pow. bobrecki; płynie na płn.-zach. a potem na zach. przez Sarniki i Łany, gdzie wpada do Boberki od praw. brzegu. Długość biegu 6 klm. W Sarnikach przyjmuje od pr. brzegu pot. z pod Wołowej. *Br. G.*

Sarniewo, os. szl., w pow. szamotulskim, rozgraniczoną była w r. 1437 z Sokolnikami, Pierskiem, Sękowem, Otorowem i Krzeszkowicami. Z S. pisali się w r. 1391—3 Mikołaj i Zbilut Sarniewscy (Akta grodz. pozn. wyd. r. 1888, n. 1041, 1074, 1545). Dziś nie istnieje.

Sarniki, ob. *Sarninki.*

Sarniki, rus. *Sarnyki z Rehfeldem*, wś, pow. bobrecki, 8 klm. na płd.-wsch. od Bobrki (urz. poczt. i tel.). Na płn. leżą Łanki Małe, na płn.-wsch. Stoki, na wsch. Lubeszka Wołochowa, na płd.-wsch. Żabokruki, na płd. Pietniczany, na zach. Łany. We wschod. stronie wsi powstaje z połączenia dwu strug potok (dopł. Boberki), płynący na zach. do Łanów. W dolinie potoku leży wś, na zach. od niej kol. niem. Rehfeld (ob.). Na płd.-wsch. Augustynówka, na płn.-wsch. grupa domów Walowa (Wołowa). Najwyższe wznies. (382 mt.) w płn. lesistej części obszaru; najniższe (289 mt.) na granicy zach. Własn. więk. tu i w Rehfeldzie (Jana Czajkowskiego) ma roli or.

239, łąk i ogr. 23, pastw. 20, lasu 830 mr.; wł. mn. roli or. 786, łąk i ogr. 101, past. 113, lasu 7 mr. W r. 1880 było w S. 79 dm., 509 mk. w gm., 4 dm., 26 mk. na obsz. dwor. (474 gr.-kat., 55 rz.-kat., 6 izrael.; 497 Rusinów, 38 Polaków), a w Rehfeldzie 15 dm., 117 mk. (87 rz.-kat., 30 gr.-kat.; 22 Rusinów, 1 Polak, 94 Niemców). Par. rz.-kat. w Bóbrce, gr.-kat. w Łanach. We wsi jest cerkiew i szkoła filialna. Szkoła filialna w Rehfeldzie. Za czasów Rzpltej należała wś do dóbr starostwa bobreckiego. W lustracyi z r. 1665 (Rkp. Ossol., Nr. 2835, fol. 80) czytamy: Ta wieś zasiadła na łanach 7. Poddanych w tej wsi bywało przed wojną 50, a teraz jeden, który na półdworzyszczu siedzi, inne łany pusto leżą, chrustami zarosły. Czynszu z półdworzyszcza daje po gr. 6, owsa półmiarków 2 po gr. 15 = 1 zł., kapłona jednego za gr. 6, kur prostych 2 po gr. 3 = 6 gr., jajec 15 = 2 gr. Dziesięcinę pszczelną dziesiąty pień dawać powinni. Zagrodników w tej jest 4, czynszu dają po gr. 12 = 1 zł. 18 gr. Robić powinni osiadli jako i zagrodnicy tak jako i w Łanach. Komorników dwóch, powinności ich jako i w Łanach. Popostwo tu puste. Karczma przy wsi do arendy generalnej należy. Młynek jest w tej wsi na kałuży krynicznej o jednem kole i ten do arendy generalnej. Summa prowentu z tej wsi facit zł. 3 gr. 8. *Lu. Dz.*

Sarninki al. *Sarniki*, wś, pow. owrucki, na płd.-wschód od Owrucza.

Sarninów, sioło, pow. horecki, w pobliżu mka Dubrowna.

Sarniszki, os., pow. sejneński, gm. i par. Lejpuny, odl. od Sejn 33 w., 1 dm., 14 mk. W 1827 r. 2 dm., 21 mk.

Sarnki 1.) *Dolne* z *Czortołomami*, wś, pow. rohatyński, o 11·25 klm. od Bursztyna (rzym.-katol. par., urz. poczt. i tel.). Obszar dwor. 582 mr., włość. 992 mr. W 1870 r. 874 mk., w 1880 r. w gm. 762, na obsz. dwor 43; rz.-kat. 372. Gr.-kat. par. Sarnki Średnie (442 gr.-kat.). Właśc. pos. dwor. Helena Krzeczunowicz. 2.) **S.** *Górne*, wś, pow. rohatyński, o 5·3 klm. od st. poczt. w Lipicy Dolnej, a o 15 klm. od Bursztyna. Obszar dworski 1105 mr., włość. 1923 mr. W 1870 r. 1042 mk., w 1880 r. w gm. 1043, na obsz. dwor. 42; rzym.-kat. 38, par. Podwysokie; gr.-kat. 1051, par. w miejscu, dek. rohatyński. Szkoła etat. Właśc. pos. dwor. Aleksandra Morawska. Na obszarze wsi znajduje się jaskinia. 3.) **S.** *Średnie*, wś, pow. rohatyński, o 11·26 klm. od Bursztyna (rz.-kat. par., urz. poczt. i tel.). Obszar dwor. 647 mr., włość. 1487 mr. W 1870 r. 1031 mk., w 1880 r. w gm. 1019; rz.-kat. 7, gr.-kat. 987, par. w miejscu, z filią Sarnki Dolne. Szkoła etat. o 1 naucz. Właśc. pos. dwor. Helena Krzeczunowicz. Te trzy wsie ciągną się jednym pasem nad Zgniłą Lipą, łącząc się prawie ze sobą. Stanowiły dawniej zapewne jedną majętność. Piotr Dobiejowski ze Sarnek (Petro Dobyeyowski de Sarnek) podpisał jako świadek dokum. wystawiony w Haliczu 1 maja 1447 r., którym Ihnat z Kutyszcz, sędzia, i Ścibor z Wasiczyna, podsędek ziemscy haliccy, poświadczają układ o staw między Knyhyniczami a Wasiczynem zawarty, za pośrednictwem rozjemców pomiędzy Mikołajem z Knyhynicz a samym Ściborem z Wasiczyna (Ak. gr. i ziem., IV, 156). *B. R.*

Sarnopol, ob. *Sarnowicze*.

Sarnów 1.) wś i trzy folw., pow. będziński, gm. Gzichów, par. Będzin, na północ od Będzina. Posiada kopalnię węgla kamiennego. W 1887 r. kopalnia Sylwester wydała 2232 pud. węgla. Wś włośc. ma 51 dm., 427 mk., 342 mr.; fol. lit. A. 277 mr.; fol. lit. B. ma 2 dm., 8 mk., 270 mr.; fol. lit. C. ma 2 dm., 6 mk., 148 mr. W 1881 r. pożar zniszczył całą niemal osadę. W 1827 r. było 32 dm., 246 mk. W połowie XV w. wś S., w par. Bendzin (w ziemi siewierskiej), własność Mateusza i Jakuba h. Nowina, miała 5 łan. km. i 2 zagr. (Długosz, L. B., II, 190). Według reg. pob. ks. siewierskiego z r. 1667 wś S. miała 3 kmicci (Pawiński, Małop., 452, 453). 2.) **S.**, wś, fol. i młyn nad rz. Widawką, pow. łaski, gm. Chociw, par. Restarzew, odl. 21 w. od Łasku a 10 w. od Widawy. Posiada pokłady wapna. Wś ma 18 dm., 135 mk.; fol. 6 dm., 73 mk.; młyn 1 dm., 8 mk., 30 mr. W 1827 r. było 22 dm., 206 mk. Dobra S. składały się w 1886 r. z folw. S. i Przyborów, rozl. mr. 912: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 340, łąk mr. 35, past. mr. 42, lasu mr. 20; w os. młyn. mr. 31, nieuż. mr. 17; bud. mur. 7, z drzewa 12; płodozm. 10-polowy; folw. Przyborów gr. orn. i ogr. mr. 277, past. mr. 68, lasu mr. 72, nieuż. mr. 8; bud. mur. 2, z drzewa 1, las nieurządzony. Wś S. osad 31, mr. 206; wś Sewerynów os. 12, mr. 79; wś Wincentów os. 11, mr. 85; wś Lucyanów os. 15, mr. 83. Na początku XVI w. dziesięcinę ze wszystkich łanów pobierał pleban w Restarzewie. Według reg. pob. pow. sieradzkiego wś Sarnów i Tuklęcz miały w 1553 r. $3^1/_2$ łanów (Pawiński, Wielkp., II, 216). 2.) **S.**, wś, fol. i młyn nad rz. Bełdówką, pow. łódzki, gm. Puczniew, par. Dalików, na lewo od drogi z Aleksandrowa do Poddębic, o 24 w. od Łodzi. Wieś ma 21 dm., 295 mk.; fol. 11 dm., 32 mk.; młyn 1 dm., 6 mk. W 1827 r. było 20 dm., 253 mk. Dobra S. składały się w 1888 r. z folw. S., nomekl. Marysinek i Romanów, rozl. mr. 1201: gr. or. i ogr. mr. 697, łąk mr. 199, past. mr. 25, lasu mr. 232, nieuż mr. 48; bud. mur. 15, z drzewa 13; płodozm. 8 i 13-pol., las nieurzą-

dzony. Młyn wodny, pokłady torfu. Wś S. os. 26, mr. 142, wś Kołoszyn os. 26, mr. 203. Na początku XVI w. łany folwarczne, zdawna odrębne od kmiecych, dawały dziesięcinę plebanowi w Dalikowie, kmiece zaś tylko kolędę a dziesięcinę kollegiacie łęczyckiej (Łaski, L. B., II, 376). Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 wś Sarnowo Major, własność Sarnowskich, miała 15 łan., 7 zagr., 2 karczmy, młyn, 1 rzem., 20 osadn. (Pawiński, Wielkp., II, 67). 4.) **S.**, wś i fol. w pobliżu Wisły, pow. kozienicki, gm. Sarnów, par. Oleksów, odl. od Kozienic 16 w. a 7 w. od Iwangrodu; wś ma 47 dm., 654 mk. W 1827 r. było 41 dm., 372 mk., par. Regów. Dobra S. składały się w 1875 r. z fol. S. i Gradobicie, rozl. mr. 1975: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 808, łąk mr. 113, past. mr. 62, wody mr. 13, lasu mr. 594, nieuż. mr. 54; bud. mur. 8, z drzewa 30; płodozm. 1-polowy, las nieurządzony; fol. Gradobicie gr. or. i ogr. mr. 319, past. mr. 10, nieuż. mr. 10; bud. mur. 3; płodozm. 9-pol. W dobrach istniały: gorzelnia, browar, dwa młyny wodne, tartak i cegielnia. W skład dóbr poprzednio wchodziły: os. miejska Gniewoszów os. 120, mr. 301; wś Sarnów os. 70, mr. 534; wś Berdzieża os. 23, mr. 361; wś Mieszczysko os. 9, mr. 174; wś Zawady os. 42, mr. 747; wś Oleksów os. 26, mr. 416; wś Sławczyna os. 24, mr. 374; wś Wólka Bachońska os. 14, mr. 221; wś Borki os. 68, mr. 740; osada Grzywacz mr. 1. Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1569 wś S., w par. Oleksów, własność Jana Gniewosza, miała $2^1/_2$ łan., 2 kom., 1 rzem. (Pawiński, Małop., 318). S. gm. należy do s. gm., okr. II w Gniewoszowie (tamże st. poczt.), urząd gm. w Oleksowie. Gmina ma 15,476 mr. w tem 7832 mr. włośc. W gm. są trzy jeziora, mające do 30 mr. obszaru. W skład gm. wchodzą: Berdzieża, Boguszówka, Borek, Chechły, Chechelska Kolonia, Gaj, Gradobicie, Grzywacz, Helenów, Markowola, Maryanów, Mieścisko, Młynek, Oleksów, Regów, R. Nowy, Sarnów, Sławczyn, Tartak, Teodorów, Wólka-Bachońska, Wysokie Koło, Zawada, Zdunków, Zwola. 5.) **S.**, wś i fol. nad rzką Bystrzycą, pow. łukowski, gm. Łuków, par. Tuchowicz, odl. 7 w. od Łukowa, posiada młyn wodny, 33 dm., 283 mk. W 1827 r. było 30 dm., 193 mk. Dobra S. składały się w 1885 r. z folw.: S., Dobra Dola i Borowina, attyn. Podgórze al. Podborze, rozl. mr. 2103: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 338, łąk mr. 116, past. mr. 33, lasu mr. 624, nieuż. mr. 45; bud. mur. 4, z drzewa 20; płodozm. 7-pol.; folw. Dobra Dola gr. or. i ogr. mr. 285, łąk mr. 12, past. mr. 8, lasu mr. 85, nieuż. mr. 25; bud. z drzewa 3; płodozm. 7-pol.; folw. Borowina gr. or. i ogr. mr. 312, łąk mr. 58, lasu mr. 147, nieuż. mr. 15; bud. z drzewa 7; płodozm. 10-pol., lasy nieurządzone. Wś S. os. 38, mr. 592; wś Kierzków os. 14, mr. 328; wś Szczygły os. 6, mr. 130. W połowie XV w. wś Sarnów (par. Tuchowiec) miała łany kmiece, z których dziesięcinę snopową i konopną, wartości 4 grzyw., dawano pleb. w Tuchowcu. Był też folwark (Długosz, L. B., II, 559). Według reg. pob. pow. łukowskiego z r. 1531 wś S. miała 3 łany. W r. 1555 S., wś szlach., własność Goskich, miała 20 osad., 1 rzem., 1 kom. W 1580 r. płaci p. Piotr komornik od 2 włók osiadł. fl. 2, p. Adam od 2 włók osiadł. fl. 2, suma fl. 4 (Pawiński, Małop., 378, 393, 430). W 1531 r. Sarnowska Wola miała 3 łany, 1 młyn. W r. 1562 miała 22 osad (Pawiński, Małop., 378, 393). 6.) **S.**, ob. *Sarnowo*. *Br. Ch.*

Sarnów, wś nad rzką Medwedówką, dopł. Zbrucza, pow. proskurowski, okr. pol. i sąd Satanów, gm. w miejscu, par. kat. Kumanów, ma 85 osad, 386 mk., 533 dzies. ziemi włośc., 1042 dworskiej (z Kuróweczką), 36 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Krzyża, z 1856 r., ma 1384 wiernych. Jest tu młyn wodny na rozległym stawie, utworzonym z rozlewu rzeczki Medwedówki. Mieszkańcy trudnią się garncarstwem i wyrobem sit. Wieś bezleśna, grunta wszędzie płaskie. Gmina ma 20 starostw wiejskich, 2129 osad, 11,647 dzies. ziemi włośc. (11,441 ornej), 12,137 dworskiej i rządowej (9618 ornej) i 13,913 mk. W skład gminy wchodzą: S., Kaniówka, Krzywaczyńce, Kurniki, Kuróweczka, Moczulińce, Petrykowce, Pustałówka, Rypina, Serbinówka, Sołomna, Tarnoruda, Zajączki i Zawale. Jest podanie, że przed jednem z napadów Tatarów na Podole S. był przedmieściem nieistniejącego dziś mta Brułowa. Być może, że obok leżąca wś Broniówka nosiła niegdyś tę nazwę, na co naprowadzają ślady wałów i murów, znajdujące się około dzisiejszego dworu. Zameczek miał się znajdować w miejscowości zwanej dziś Wołowszczyzna, tu bowiem mieli się zatrzymywać kupcy z Wołoch, przyjeżdżający do miasta Brułowa. *Dr. M.*

Sarnów 1.) al. *Sarnowo*, *Sarnowo duplex*, os. niegdyś w par. Staw (Ostrów), w okolicy Wrześni, Mielżyna i Słupcy, leżała już pustkami około 1523 r. W aktach konsystors. wspomniana pod r. 1445 (Łaski, L. B., I, 318, 322). Nazwa S. przechowała się dotąd, tak bowiem zowią się też holendry Skąpe w pow. wrzesińskim, par. Staw. 2.) **S.**, ob. *Ołobok* pod Świebodzinem. 3.) **S.**, ob. *Sarnowa*.

Sarnow, wieś i dobra ryc. ze st. poczt. w Pomeranii, pow. nakielski (Anclam); 13 klm. na płd.-zach. od Nakła

Sarnów 1.) niem. *Sarnau*, wś i dobra nad

rz. Pratwą, pow. kluczborski, par. Dobiercice. Odl. $1^1/_2$ mili od Kluczborka. W 1861 r. 26 dm., 264 mk. (16 katol.). Dobra, należące dawniej do domeny kluczborskiej, przeszły 1874 r. w ręce prywatne. Wś miała 680 mr. Były tu wielkie stawy ale zostały spuszczone. 2.) **S.**, niem. *Sarnau*, 1534 r. *Sarnuow*, fol. i wś, pow. toszecko-gliwicki, par. Toszek (o $^1/_4$ mili). W 1861 r. 53 dm., 469 mk. (6 ew., 4 żyd.); folw. miał 1140 mr., owczarnią, piec wapienny; wś 960 mr. roli i łąk. We wsi szkoła katol.

Sarnowa al. *Sarnowo* i *Sarnów*, niem. *Sarne*, miasto dotąd w pow. i dek. krobskim, obecnie w pow. rawickim, o 87 klm. na płd. od Poznania, $4^1/_2$ klm. na wschód-półn. od Rawicza, o 2 klm. od Dąbrożny, dopł. Orli, na trakcie rawicko-krobskim, między Rawiczem a Górką Miejską. Ma dwa kościoły paraf.: katolicki i protest., st. telegr., urz. poczt., 201 dm., 1822 mk. (978 katol., 825 prot., 19 żyd.; 820 męż., 1002 kob.) i 484 ha (341 roli, 103 łąk). Mieszkańcy trudnią się rolnictwem i handlem bydła. Cztery jarmarki do roku. Herb miasta wyobraża rogacza, u spodu tarczy wstęga z datą r. 1407. W r. 1580 było w S. 8 łan. miejskich, 6 wiatraków, 2 młyny, 8 rzemieśl., 7 komorn. i 4 zagr., soszu płacono 4 złp. 24 gr. a od szynkarzy 24 gr.; około r. 1770 płacili żydzi 158 złp. Przy schyłku zeszłego stulecia było 21 wiatraków, 191 dm. i 1285 mk. (88 żydów), 108 handlarzy bydła, 85 płócienników, 21 młynarzy, 20 szewców, 17 rzeźników, 16 grępiarzy, 16 furmanów, 11 sukienników, 9 krawców, 8 golarzy, 3 stolarzy i tyluż muzykantów; inni w mniejszej liczbie. Dochody miasta wynosiły 125 talarów. W r. 1811 było 192 dm., 1231 mk.; 1843 r. 191 dm., 1513 mk. (687 kat., 770 prot., 56 żyd.); 1858 r. 1676 mk.; 1871 r. 181 dm., 1602 mk. (774 kat., 805 prot., 23 żyd., 739 męż. i 863 kob.). Kościół katolicki p. w. św. Andrzeja i Doroty wystawili w r. 1421 Jerzy i Małgorzata Duninowie; w miejsce starego stanął w r. 1718 nowy z cegły palonej, w formie krzyża, z wieżą, kosztem dziedziczki Joanny z Szołdrskich Zakrzewskiej. W r. 1739 dysydenci mając zatargi z proboszczem Lisieckim, zelżyli go publicznie. Jedni z nich skazani byli za to na karę pieniężną, drudzy na więzienie a inni na wystawienie kosztem swoim muru w około cmentarza katolickiego. Mur ten wykończono w r. 1741, jak o tem świadczy napis łaciński. Przy kościele zaprowadzono bractwa: szkaplerzowe w r. 1636 i różańcowe w r. 1631. W kościele znajduje się skromny nagrobek Józefa Szczanieckiego, podkoniuszego w. kor. († 1787 r.) i drugi na cmentarzu ks. Pawła Kołłacza († 1788 r.). Księgi kościelne zaczynają się od r. 1675. Par., liczącą 1465 dusz, składają: Folusz, Sarnowa i Sarnówka. Kościół prot. stanął około r. 1788. Par. prot. liczyła w r. 1860 w 3 os. 1041 dusz obok 1076 katolików. Szkoła kat. istniała w r. 1610, a szpital w r. 1667. Dzieje S. mieszane bywają z historyą innych osad. Mylnie wyprawiają niektórzy synów Władysława Hermana z S. na Sieciecha i Sieciechów w r. 1096 (Pomn. Dz. Pol., III, 455 przyp.). W r. 1248 Przemysław I uwolnił mieszkańców osady Zarnowo, własność klasztoru trzebnickiego, od wszelkich ciężarów państwowych i pozwolił im podróżować w granicach dzierżaw książęcych. Gruenhagen (Cod. Dipl. Sil. VII, Nr. 672) uważa miejscowość tę za Sarnowę. Mosbach (Wiadom., str. 19) waha się, a wydawca Kod. Wielkp. (Nr. 271) przypuszcza, że to jaka posiadłość klasztorna, leżąca poza granicami późniejszej Wielkopolski, np. Ołobok czyli Sarnowo pod Świebodzinem, gdzie zakonnice trzebnickie znaczne posiadały włości. W związku z tym dyplomatem stoi przywilej ks. Bolesława z r. 1262 spisany w Dankowie, mocą którego książe zwalnia od ciężarów państwowych miasto swoje „Sarnov et omnes villas adiacentes eidem“, należące do klaszt. trzebnickiego w granicach dzierżaw książęcych. Pierwszem pewnem świadectwem istnienia S. jest dyplomat z r. 1387: Małgorzata z S. i mąż jej Jan Dunin (Dohna?) nabyli Jasień, Zakrzewo i Kawcze od Wincentego z Granowa, kaszt. nakielskiego (Kod. Wielkp., Nr. 1866). Zachodzący w aktach grodz. pozn. (wyd. w r. 1888) Sarnovecz nie jest Sarnową. W r. 1407 dnia 11 listop. Levin Dunin, dziedzic S. nadał miastu prawo niemieckie; w r. 1458 dostawiła S. 4 żołnierzy pieszych na wyprawę malborską. W 1498 r. dziedzicem S. jest Jan Górka Roszkowski (Resign. Cost., 1498, fol. 29). W r. 1516 miał być dziedzicem Grzegorz Obornicki Skora z Gaju i wyjednać od Zygmunta I przywilej lokacyjny z targami i 2 jarmarkami. Późniejszy dziedzic Mieszkowski miał uzyskać w r. 1539 pozwolenie królewskie na jeden jeszcze jarmark (Star. Pol., I, 110, 111). W czasie wojny 30-letniej chronili się do S. Niemcy protestanci. Około r. 1718 byli dziedzicami Zakrzewscy, później Rogalińscy, a w nowszych czasach znów Zakrzewscy. Do r. 1791 wchodziła S. w skład pow. kaliskiego, później wchodziła w skład ziemi wschowskiej. W r. 1835 dnia 28 marca otrzymała ordynacyę miejską. W r. 1848 żądali Niemcy tutejsi, ażeby S. wcielono do Szląska. *E. Cal.*

Sarnowa Góra, wś, fol. i dobra, pow. ciechanowski, gm. i par. Sońsk, odl. o 10 w. od Ciechanowa, ma 33 dm., 258 mk., 954 mr. W 1827 r. 25 dm., 155 mk. S. Góra, dobra

(hr. Krasińskiego) składają się z fol. Sarnowo i Drążewo, z obszarem 1706 mr. (w tem obszar włośc. Drążewa i Sobokleszcza).

Sarnówek 1.) w XVI w. *Sarnowko*, wś i fol., pow. łódzki, gm. Puczniew, par. Bełdów, odl. 22 w. od Łodzi. Wś ma 5 dm., 98 mk.; fol. 3 dm., 22 mk. W 1827 r. było 12 dm., 102 mk. W 1883 r. fol. S. rozl. mr. 283: gr. or. i ogr. mr. 194, łąk mr. 35, past. mr. 31, nieuż. mr. 18; bud. z drzewa 14; płodozm. 7-pol. Wś S. os. 8, mr. 44; kol. Dobrzań os. 10, mr. 240. Na początku XVI w. dziesięcinę dawano kollegiacie łęczyckiej. Pleb. bełdowski miał tu nadany łan roli, lecz go nie posiadał (Łaski, L. B., II, 377). 2.) **S.**, kol., pow. noworadomski, ob. *Ojrzeń*. 3.) **S.** *Duży*, wś nad rz. Kamionną, pow. opatowski, gm. Ruda Kościelna, par. Sienno, odl. od Opatowa 24 w., ma 35 dm., 212 mk., 772 mr. 4.) **S.** *Mały*, wś, pow. iłżecki, gm. i par. Sienno, odl. od Iłży 22 w., ma 9 dm., 46 mk., 175 mr. 5.) **S.**, fol., pow. rypiński, gm. i par. Chrostkowo, odl. o 18 w. od Rypina, ma 2 dm., 9 mk., 60 mr. *Br. Ch.*

Sarnówek, niem. *Rehberg*, kol. szlach., założona w 1821 r. na wykarczowanem polu w Ostrowitem, pow. świecki.

Sarnowicka Rudnia, wś nad prawym dopływem Użu, pow. owrucki, w pobliżu wsi Sarnowicze.

Sarnowicze al. *Sarnowice*, w dokum. *Sarnopol* i *Sernowicze*, wś nad rzką Oleszną, dopł. Użu, pow. owrucki, na płd.-wschód od mka Wiazówka, przy wsi Obychody. Niegdyś mko i zamek, zapisane w 1633 r. przez Jerzego Lassotę wnukom Moszczeńskim.

Sarnowitz, ob. *Żarnowice*.

Sarnówka, kol. włośc., pow. nieszawski, gm. i par. Lubanie, ma 177 mk., 457 mr. W 1827 r. 15 dm., 141 mk.

Sarnówka, grupa zabudowań w obr. Rajczy, pow. żywiecki, 3 dm., 12 mk. *Br. G.*

Sarnówka 1.) al. *Sarnówko*, wś i domin., pow. krobski (Rawicz), tuż pod Sarnową ku północy, wzn. 104·845 mt. npm., par. i poczta Sarnowa, st. dr. żel. w Rawiczu o 5 klm. S. istniała już przed r. 1480 i wspólnych z Sarnową miewała dziedziców. Wś z cegielnią (2 dm., 12 mk.) ma 45 dm., 411 mk. (288 kat., 123 prot.) i 196 ha (155 roli, 23 łąk). Domin. z folw. Folusz ma 6 dm., 144 mk. (123 kat., 21 prot.) i 477 ha. Właścicielką jest Anna Schloesser. 2.) **S.**, niem. *Rehhorst*, leśnictwo, pow. mogilnicki (Żnin), par. i poczta w Gościeszynie, okr. domin. Ryszewskie nadleśnictwo (Taubenwalde), 1 dm., 7 mk.

Sarnówko 1.) niem. *Sarnowken*, dokum. *Scharnow*, dobra ryc., pow. grudziądzki, w wyniosłej okolicy między Ossą a traktem grudziądzko-łasińskim, st. poczt., kol. tel. i par. katol. Rogoźno (o 3 klm.). Wieś ma 489 ha (368 roli ornej, 22 łąk, 29 lasu). W 1885 r. 9 dm., 19 dym., 121 mk., 112 kat., 9 ew. Przywilej Łysakowa (z 1533 r.) przy opisaniu granic wspomina S. Dziedzicami byli r. 1580 Max Chełstowski, 1603 r. posiadał S. i Kłódkę Maciej Kozłowski, r. 1611 kupił oba dobra Andrzej Bagniewski za 4000 fl. pol.; 6 włók sarnowskich sprzedano w tymże roku Fabianowi i Janowi Kukowskim, a 1620 r. także 6 wł. do S. należących braciom Wierzbowskim za 1700 fl. R. 1667 posiadał S. Szymon Jelitowski. Simpla wynosiła 1682 r. 12 gr. R. 1696 sprzedał Stanisław Jelitowski dobra te Stanisławowi Kalksteinowi Stolińskiemu, w którego rodzinie pozostała S. aż do bieżącego stulecia. Za czasów okupacyi pruskiej posiadał Kazimierz Stoliński Białobłoty i Białobłotki, Maciej zaś Sarnówko. R. 1776 należało do S. 10 włók, ponieważ gleba była piaszczysta, otaksowano roczny dochód na 450 tal. 85 gr. Do dóbr należał dwór do połowy z cegły a w połowie z pruskiego muru, ogród owocowy i warzywny, las dotąd nie rozmierzony, 3 małe stawki, karczma, dalej prawo łowów, juryzdykcyi, warzenia piwa i pędzenia wódki. R. 1789 liczyło S. wraz z karczmą 17 dym. W 1868 r. posiadali S. Kaweczyńcy, r. 1885 Richard Ossmann (ob. Gesch. d. Graudenzer Kr. von Froehlich, I, 290). 2.) **S.**, niem. *Sarnowken*, wyb. do Żukowa, pow. pucki, przez Mestwina r. 1270 pannom norbertankom w Żukowie zapisane. R. 1790 trzymał ten folw. w dzierżawie Chrystyan Droewing (ob. Klaszt. żeńs. p. ks. Fankidejskiego, 57). Osada ta dziś już nie istnieje. 3.) **S.**, niem. *Sarnowken*, wyb. do Brodnicy należące, pow. kartuski, st. p. Szymbark, par. katol. Chmielno, 1885 r. 2 dm., 18 mk. *Ks. Fr.*

Sarnowo 1.) wś i fol., pow. włocławski, gm. Piaski, par. Izbica, posiada szkołę początkową, olejarnię, ma 175 mk., 231 mr. ziemi dwors., 426 włośc. W 1827 r. było 17 dm., 136 mk. Dobra rządowe S., pozostałe po wydzieleniu donacyi dóbr Lubotyń, rozl. mr. 4708. W skład dóbr wchodziły: fol. S. mr. 303, fol. Świętosławice mr. 261, fol. Psary mr. 246, fol. Skaszyn mr. 352, lasy mr. 986, os. miejska Brdów mr. 265, wś Świętosławice mr. 254, wś Psary mr. 261, wś Skaszyn mr. 442, wś Gaj Stolarski mr. 54, kol. Skaszyn mr. 164, wś Sarnów mr. 528, wś Ostrów mr. 137, wś Wiktorów mr. 214, wś Bugaj mr. 240. Według reg. pob. pow. przedeckiego z r. 1557 wś S., w par. Izbica, miała 15 łan., 1 zagr. (Pawiński, Wielkp., II, 21). 2.) **S.**, wś i fol., pow. koniński, gm. Sławoszewek, par. Ślesin; odl. od Konina 18 w. Wś ma 23 dm., 159 mk., fol. 3 dm., 34 mk. Dobra S. część I i II, w r.

1872 połączone z dobrami Biskupie, składały się w 1882 r. z fol. S. i Biskupie, rozl. mr. 1285: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 442, łąk mr. 29, lasu mr. 45, nieuż. mr. 9; bud. mur. 9, z drzewa 1; płodozm. 9-pol.; fol. Biskupie gr. or. i ogr. 694, łąk mr. 33, nieuż. mr. 33; bud. mur. 17, z drzewa 7; płodozm. 12-pol. Wś. S. os. 28, mr. 192; wś Biskupie os. 29, mr. 90; wś Rożnowo os. 11, mr. 56. 3.) **S.** *Góry*, wś i fol. i *S. Grady (Grądy?)*, wś, pow. płoński, gm. Sarnowo, par. Skołatowo, odl. 10 w. od Płońska. S. Góry ma 12 dm., 108 mk., 289 mr.; S. Grądy 31 dm., 380 mk., 1038 mr. obszaru, wiatrak. W 1827 r. było 21 dm., 112 mk. Fol. S. Grądy lit. A. rozl. mr. 315: gr. or. i ogr. mr. 167, łąk mr. 18, past. mr. 18, wody mr. 1, lasu mr. 85, zarośli mr. 15, nieuż. mr. 11; bud. z drzewa 5, las nieurządzony. Wś S. Grądy os. 34, mr. 356. S. gmina należy do sąd. gm. I okr., ma 365 dm., 4314 mk., 13,252 mr. obszaru (w tem 622 mr. nieuż.). W gminie znajdują się: 2 kościoły, ewang. dom modlitwy, urz. gminny, 2 szkoły, 2 młyny wodne, 9 wiatraków. W skład gminy wchodzą: Błomino-Gumowskie, B.-Gule, B.-Jeże, Dzierzążna, Gumowo, Kadłubowo, Korytowo, Kucice, Kucice-Poduchowne, Pomianowo-Wyżgi, P.-Kuźmy, P.-Borzewójki, Pluskocin, Podmarszczyn, Sarnowo-Góry, S.-Grady, Skołatowo, Sadkowo-Majory, S.-Chrzypty, S.-Żury, Starczewo-Pobodzie, S.-Wielkie, S.-Kanie, Wierzbica Szlachecka, W. Pańska, Zbyszyno Wielkie. 4.) **S.**, wś i fol. nad jeziorem, pow. lipnowski, gm. Skąpe, par. Rogowo, odl. o 16 w. od Lipna, ma 17 dm., 183 mk., wiatrak (należy do dóbr Skąpe). W 1827 r. 9 dm., 61 mk. Fol. S., z nomenkl. Krzyżówki, rozl. (w 1877 r.) mr. 415: gr. or. i ogr. mr. 199, łąk mr. 15, wody mr. 11, lasu mr. 46, zarośli mr. 120, nieuż. mr. 24; bud. z drzewa 14, las nieurządzony. Wś S. należała do dóbr Makowiec, ma 19 os., 170 mr. W 1564 r. wś S., w par. Rogowo, własność Mateusza Sarnowskiego, miała 1 łan (Pawiński, Wielkp., I, 290). R. 1789 właściciel Jan Brzuski wysiewał tu 11 kor. żyta, pobierał czynszu 120 złp. 5.) **S.**, wś, fol. i dobra nad rzką Szronką al. Przylepnicą, pow. mławski, gm. Niechłonin, par. Sarnowo. Odl. 20 w. od Mławy, posiada kościół par., 28 dm., 193 mk.; 1827 r. 36 dm., 182 mk. Leży w płn.-zach. części powiatu, na obszarze wyżyny pojezierza bałtyckiego, zajmującej półn. połowę pow. mławskiego. Śród tej wyżyny, w jarze wyzłobionem przez wody, spływające rzeczką Przylepnicą (Szronką), rozpostarła się dawna osada. Część wsi, leżąca na lew. brzegu Szronki, zowie się Nową Wsią, na praw. brzegu—Sarnowem. W ostatniej znajduje się kościół i dwór. Kościół murowany, ukończony w 1880 r. Poprzedni kościół, nieznanej erekcyi, spłonął w 1854 r. wraz z aktami. Nabożeństwo potem odprawiało się w Niechłoninie. Wieś została prawdopodobnie założona śród puszcz pojezierza przez rodzinę Swinków. W 1367 r. król Kazimierz wydaje w Płocku akt pozwalający Piotrowi Swince „de Strzygi“ i jego synom: Jakuszowi i Pietraszowi dziedziczyć według prawa polskiego ich posiadłości w ziemi zawkrzyńskiej: „Sarnouske, Choynowske, Zaleszyske“ (Kod. dypl. Rzysz., II, 751). O S. wspomina też Długosz, określając położenie góry Niecko. Pograniczne położenie wymagało zabezpieczenia dóbr, w tym celu więc Swinkowie zapewne jeszcze wznieśli tu zameczek, którego szczątki (okopy i nasypy) przechowały się dotąd w ogrodzie dworskim. O zwaliskach krąży pomiędzy ludem mnóstwo podań. Sarnowskie dobra wchodziły na początku bieżącego stulecia w skład dóbr dłutowskich, obecnie należą do Erazma Zaremby. Dobra te obejmowały przeszło 200 włók. Do S. należały: Sarnowo, Nowawieś, Zalesie, Gruszka, Niechłonin i Szronka. Przy uwłaszczeniu grunta Szronki i Gruszki odeszły na rzecz włościan, pozostały się tylko Sarnowo, łąki i las na Gruszce i kilkowłókowe folw. na Zalesiu i Niechłoninie. Znajdował tu się kiedyś młyn; obecnie wypalają wapno, dobywane z okolicznych wzgórz, zwanych Nieckiemi. Cegielnia. Pokłady torfu. Grunta wzgórzyste, szczerkowate, ale urodzajne. W 1887 r. dobra S. składały się z fol. S. i Nowa Wieś al. Kubcin, rozl. mr. 978: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 530, łąk mr. 34, past. mr. 33, nieuż. mr. 15; bud. mur. 9, z drzewa 12; płodozm. 13-polowy; fol. Nowa Wieś gr. or. i ogr. mr. 58, łąk mr. 10, past. mr. 14, lasu mr. 279, nieuż. mr. 4; bud. z drzewa 5, las nieurządzony, są pokłady wapna i torfu. W skład dóbr poprzednio wchodziły: Wś S. os. 20, z gr. mr. 176; wś Nowawieś os. 41, z gr. mr. 643; wś Zalesie os. 48, z gr. mr. 1176; wś Niechłonin os. 70, z gr. mr. 1583; wś Szronka os. 13, z gr. 407; wś Gruszka os. 20, z gr. mr. 660. S. par., dek. mławski (filia w Niechłoninie), 3117 dusz. Opis S., z ryciną przedstawiającą nasyp zamkowy, podał Tyg. Illustr. (1870 r., Nr. 128). *Br. Ch.—L. Krz.*

Sarnowo al. *Sarnowy* 1.) niem. *Sarnowen*, dobra ryc. nad rz. Wierzycą i jez. Zagnanie, pow. kościerski, par. kat. i ew. Kościerzyna (o 6 klm.), bliżej jest Zblewo (2·5 klm. odl.), st. p. Klińcz. Wś ma 560 ha (339 roli or., 25 łąk, 51 lasu). W 1885 r. 12 dm., 20 dym., 139 mk., 97 kat., 42 ew., cegielnia; dziedzice: Schnee i Gruchałła. Szkoła 2-klas. bezwyznaniowa, 1887 r. 2 nauczyc., 75 chłopców i 95 dziewcząt. S. składa się z dóbr ryc. w 2

działach i z wsi szlach. o 3 osadach i 1 zagrodzie. Według taryfy pobor. z r. 1648 płacił w S. Aleksander Sarnowski od 4 włók folw., 2 ogr. 4 fl. 16 gr. (ob. Rocz. Tow. Prz. Nauk Pozn., 1871, str. 173). S. należały wówczas do pow. tczewsko-gdańskiego. Podług wizyt. Szaniawskiego z r. 1710 dawały S. mesznego $3^1/_2$ kor. żyta i 4 kor. owsa. Lustracya komisyi pruskiej z r. 1772 donosi, że trzy czwarte należą do Józefa Pawłowskiego w Blumfelde a ćwierć do Stanisława Piechowskiego. Obaj są Polacy i katolicy; mieszkańcy są po większej części ewang. Na dziale Pawłowskiego mieszkają 3 gburzy; dawniej było 4. Teraz $2^1/_2$ osady leżą odłogiem a na $1^1/_2$ siedzi 3 gburów. Każdy wysiewa 5 kor. żyta, 1 kor. jęczmienia, 2 owsa, pół grochu, $^1/_4$ siemienia lnianego; zbierają $2^1/_2$ ziarna. Płacą po 5 tal. czynszu, 2 gęsi, 4 kury i są zobowiązani na folw. w W. Podlesiu 3 dni kosą i 3 dni grabiami pracować, nadto 1 dzień gnój wozić i $1^1/_2$ dnia orać. Na dziale Piechowskingo mieszka on sam i 2 zagrod. Z tymi razem wysiewa 9 kor. żyta, 2 jęczm., 4 owsa, 2 grochu i $^1/_4$ siemienia lnianego. Zagrodnicy płacą 2 tal. za chałupę i ogród, którą to sumę odrabiają pracą ręczną. Pogłównego płaci S. 9 fl. 9 gr. Mały lasek oszczędza się, za to dzierżawią las królewski. Trzej gburzy Pawłowskiego dają po 2 korce owsa, Piechowski zaś za siebie i zagrodników 6 kor., za to mogą brać tyle leżaka ile chcą (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., XV, str. 86). 2.) **S.**, niem. *Sarnau*, 1223 *Szarno*, 1340 *Rutenberg*, *Rautenberg*, dobra ryc. z kat. kośc. paraf., nad strugą do Wisły uchodzącą, pow. chełmiński, st. p., tel. i kol. Gorzuchowo (o 2 klm.), okr. urz. stanu cywiln. Trzebieluch; ma 333 ha (12 łąk i 292 roli). W 1868 r. 27 bud., 7 dm., 113 mk., 46 kat., 67 ew.; 1885 r. 9 dm., 24 dym., 126 mk., 102 kat., 24 ew.; mlekarnia, hodowla owiec. Szkoła kat. Kościół kat. p. w. św. Marcina był dawniej patronatu kapitulnego, dziś rządowego, przy nim istnieje bractwo Przemien. Pańskiego (od 1865 r) i bractwo trzeźwości, oprócz tego jest tu szpital. Do par. (dek. chełmiński) należą: S., Pilewice, Brzeziny, Płąchawy, Działowo, Dąbrówka, Gorzuchowo, Robakowo, Trzebieluch, Klęczkowo, Gogolin, Steinwaage, Adamowo, Stryjówka, Ruda Szlach. i Król., Biały Bór (Weissheide), Weisshof, Wałdowo Szlach. i Król. i Piaski. W 1867 r. liczyła parafia 1041 dusz; 1887 r. zaś 1435. Kościół, z polnych kamieni zbudowany, pochodzi z końca XIII w. (ob. Bau- und Kunstdenkmaeler der Prov. Westpreussen, V, 88). We wsi blisko kościoła, na prawo od drogi z Pilewic, stoi dobrze zachowany okop starożytny (ob. Objaśn. do mapy Ossowskiego, str. 8). W XIII w. należało S. do pierwszego biskupa pruskiego Krystyana. Za czasów krzyżackich było przyłączone do komturstwa starogrodzkiego. Od Krzyżaków też pochodzi nazwa Rutenberg (ob. Kętrz., O ludn. pol., str. 98). W 1340 r. oficyał chełmiński Jan Ritter, pozwala magistratowi chełmińskiemu wybudować kościół w Szynychu „absque praejudicio ecclesiae in Rutemberg“. Dan w Chełmnie (ob. Urk. B. d. Bist. Culm von Woelky, str. 206). R. 1517 zamienia bisk. Jan Konopacki wś S. i inne na dwie wsi kapitulne (str. 675); odtąd należało S. do kapituły chełmińskiej. Wizyt. Strzesz zastał tu około r. 1667 kościół w lichym stanie. Patronat i wówczas przysługiwał kapitule chełmińskiej, która r. 1541 dobra te nadała Mik. Głuchowskiemu za czynsz (7 grzywien), ale prawo patronatu sobie zastrzegła. Proboszcz posiadał 2 włóki. R. 1658 srożyło się tu morowe powietrze; srebra kościelne wtedy zakopano, ksiądz umarł i skarbu tego nieodnaleziono. Prob. był od r. 1662 Tomasz Grabowski. Mesznego z dworu pobierał 2 korce żyta i tyleż owsa. Komunikantów było 400, wówczas tylko 250. Szkoła znikła (ob. str. 102—105). 3.) **S.**, pustkowie, pow. kartuski, gm. Górne Grzybno; 1885 r. 2 dm., 10 mk. 4.) **S.** i *S. Nowe*, niem. *Rehdorf* i *Neu Rehdorf*, kol. z 4 wybud., pow. świecki, gm. Dubielno, par. kat. Jeżewo. *Kś. Fr.*

Sarnowo 1.) al. *Sarnówko*, niem. *Scharnowen*, dok. *Scharnoffen*, wś, pow. szczycieński (Kętrz. wymienia ją, spisy urzędowe pomijają). Założone już r. 1617 na 2 włók. 2.) **S.**, dok. *Schernaw*, *Szernaw*, wś, pow. niborski, st. p. Kozłówko; 150 dm., 800 mk., 1860 ha. Gunter v. Hohenstein, komtur ostródzki, założył r. 1352 w S. wieś dannicką na prawie chełm.; sołectwo dostaje. R. 1387 otrzymał tu Hans Scharfenstein karczmę. Przed 1426 r. założono tam nad Szkotówką młyn. R. 1467 oddał Henryk Reuss z Pławna, komtur morąski, Paśkowi Negockiemu wś S. w zastaw za 450 zł. R. 1564 nadaje ks. Olbracht Dzieszkowi Lanckorońskiemu pustą włókę tamże. S. posiada r. 1542 tylko polską ludność. 3.) **S.**, niem. *Scharnau*, wybud. przy wsi Miswalde, pow. morąski; 4 dm., 37 mk. *Ad. N.*

Sarnowski, młyn, pow. niborski, przy wsi Sarnowie. *Ad. N.*

Sarny 1.) w XVI w. *Scharny*, wś i młyn, pow. sieradzki, gm. i par. Gruszczyce, odl. 20 w. od Sieradza, ma 12 dm. i ze wsią Zaborów 191 mk. W 1827 r. 17 dm., 129 mk. W XVI w. kmiecie dawali pleban. w Gruszczycach tylko po groszu z domu (Łaski, L. B., II, 57). 2.) **S.**, wś, fol. i dobra nad rz. Wieprz, pow. garwoliński, gm. Ułęż, par. Żabianka, odl. 42 w. od Garwolina, mają 8 dm., 72 mk. W 1827 r. 29 dm., 185 mk. Dobra S. składały się

w 1882 r. z fol:. S., Korzeniew i Romanów, rozl. mr. 1666: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 337, łąk mr. 249, past. mr. 50, wody mr. 42, lasu mr. 445, nieuż. mr. 53; bud. mur. 1, drewn. 15; płodozm. 6-pol.; fol. Korzeniew gr. or. i ogr. mr. 155, past. mr. 14, lasu mr. 150, nieużyt. mr. 1; bud. drewn 4; płodozm. 10-pol.; fol. Romanów 171 mr. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 25, mr. 166; wś Korzeniew os. 10, mr. 63; wś Milosze os. 5, mr. 74. Sarny wchodziły w skład starostwa stężyckiego (1564 r.) a następnie starostwa ryckiego. *Br. Ch.*

Sarny 1.) dawniej *Ochrymowo*, mko nad rzką Odają, pow. lipowiecki, w 2 okr. pol., gm. Sarny, par. kat. Monastyrzyszcze, o 80 w. od Lipowca, przy trakcie z Monastyrzyszcza do Humania, ma 2673 mk. W 1863 r. było tu 207 dm., 966 mk. prawosł., 32 kat. i 212 żyd.; 2645 dz. ziemi. Cerkiew p. w. św. Koźmy i Damiana, drewniana, wzniesiona 1751 r., uposażona jest 35 dzies. ziemi. Do par. praw. należy wś Korolówka (o 3 w. odl.). W mku znajduje się kaplica katol., dom modlitwy żydowski, młyn parowy murow., gorzelnia, owczarnia; odbywają się 3 nieznaczne jarmarki (29 maja, 29 sierpnia i 26 października), oraz targi co drugą niedzielę. Niegdyś, jako wś Ochrymowo, wchodziła w skład klucza borowieckiego dóbr hr. Rzewuskich, następnie drogą kupna przeszła do Sarneckich, z których Marek w 1845 r. uzyskał przywilej na miasteczko pod nazwą Sarny, dozwolił osiedlać się żydom i założył piękny ogród z oranżeryą. W 1857 r. od syna jego Ignacego kupił S. Włodzimierz Czarnowski wraz z sąsiednią wsią Popudnią. Gmina S. składa się z 11 okr. wiejskich (starostw), obejmuje 17 miejsc zaludnionych (w tej liczbie mko S., 5 chutorów i 1 karczma), mających 1313 osad, 9587 mk., 12105 dzies. (5014 dz. ziemi włośc., 6817 dwor., 274 cerkiew.). 2.) **S.**, wś i dobra, pow. łucki, par. kat. Berezinica, w widłach między rz. Horyniem i Słuczą, przy linii dr. żel. poleskiej, na przestrzeni Równo-Wilno, ze st. dr. żel., pomiędzy st. Dąbrowica (o 24 w.) a Stepań (o 15 w.), o 397 w. od Wilna a 81 w. od Równego odległą. Posiada kaplicę katol. Dobra, mające do 1000 włók ziemi leśnej, zostawały oddawna w posiadaniu rodziny Pruszyńskich, lecz za długi ostatniego ich posiadacza zlicytowane zostały w ostatnich czasach w Kijowie za 6000 rubli. *J. Krz.*

Sarny, rus. *Serny*, z *Rehbergiem* i *Wolą Sarnowską*, wś, pow. jaworowski, o 17 klm. na płd.-zach. od Jaworowa, 5 klm. od urz. poczt. w Krakowcu. Na płn.-zach. leży Gnojnica, na płn. Krakowiec i Morańce, na wsch. Lubienie, na płd. Sokola (pow. mościski), na zachód Wola Małnowska (pow. mościski). Wś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem pot. Łęg i Mielnik. Łęg powstaje w płn.-zach. stronie wsi a płynie na wschód do wsi Lubienie; Mielnik z płd.-zach. płynie na płn.-wschód do wsi Lubienie. Oba dążą do Szczanu (dopł. Szkła). Na płd.-zach. od wsi leży kol. niemiecka Rehberg; na zachód od niej część wsi Wola Sarnowska; na płd. od wsi część Mielniki i grupa domów Za Horbiskiem. Jest tu jeszcze folw. Pod Olszyną, leśniczówka Pod Sosnami, grupa domów W Łęgu i karczma Łapajówka al. Za Browarkiem. Na zach. wzgórze Rehberg sięga 253 mt.; na płd. dolina Łęgu do 228 mt. Wł. więk. (Adama Łuckiego) ma roli or. 390, łąk i ogr. 103, pastw. 4, lasu 460 mr.; wł. mn. roli or. 1427, łąk i ogr. 330, past. 237, lasu 49 mr. W r. 1880 było 164 dm., 963 mk. w gm. S. a 8 dm., 52 mk. na obsz. dwor. (977 gr.-kat., 14 rz.-kat., 16 izrael., 8 innych wyznań; 963 Rusinów, 50 Polaków); w Rehbergu zaś 19 dm., 160 mk. (18 gr.-kat., 142 Niemców ew.). Par. rz.-kat. w Krakowcu, gr.-kat. w miejscu, dek. mościski. Do par. należą Morańce. We wsi jest cerkiew p. w. św. Eliasza i szkoła filialna. Za czasów Rzpltej należała wieś do dóbr starostwa mościskiego. *Lu. Dz.*

Saro, jezioro w pow. sieńskim, o 6 w. na płd. od rz. Dźwiny, w obrębie gm. Łatyhowo i Ostrowno, w pobliżu wsi: Chołm, Soryca, Nowosiołki i Siniapa. Ma kształt podłużny, długie do 8 w., szerokie zaś około 400 sążni, zajmuje 427 dzies. Brzegi wyniosłe, w niektórych tylko miejscach zarosłe trzciną; dno błotniste; głębokość dochodzi do 15 sążni. Wpada do niego rzeczka Grudnica i ruczaj Rów, wypływa zaś rzka Czernohost, dopływ Dźwiny. Na płn.-zach. od jeziora S. leży jezioro Ostrowskie, na zach. jez. Białe, na płd. zaś jez. Lipno. *J. Krz.*

Saroczyno, wś włośc. nad rzką Mendelicą, pow. wilejski, w 3 okr. pol., o 62 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. połockiej, ma 4 dm., 21 mk. prawosł. i 22 katol.

Sarodczyn, potok, wypływa na granicy gm. Kamionki i Wołczyńca, w pow. sereckim, i ubiegłszy 3 klm. wpada do Seretu z prawego brzegu. *Br. G.*

Sarokiszki, zaśc. włośc., pow. wileński, w 5 okr. pol., o 29 w. od Wilna, 1 dm., 5 mk. katol.

Saroliszki, wś nad stawem, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedrojcie, okr. wiejski i dobra, hr. Tyszkiewiczów, Dubinki, o 8 w. od gminy a 54 w. od Wilna, ma 1 dm., 15 mk. kat. (8 dusz rewiz.).

Sarosche, ob. *Zarosie.*

Sarosieki, wś, pow. grodzieński, w 2 okr. pol., gm. Indura, o 36 w. od Grodna.

Sarosla (*Zarośle*), fol. dóbr pryw. Warnowiz (Warnowice), w okr. zelburskim, pow. iłukszteński, par. ueberlautzka (Kurlandya).

Sarospatak (*Szaroszpatak*) al. *Saros-Nagypatak*, miasteczko w hr. ziemneńskiem (Zemplin, Węgry), w Hegyallyi, nad rz. Bodrogiem, st. dr. żel. węgier.-wschod. Kościół paraf. rz.-kat., gr.-kat. i ewang., synagoga, 5059 mk. W okolicy żyzna gleba, bujne łąki, obfite winnice, znaczne rybołówstwo, dębowe lasy, obszerne kamieniołomy, dostarczające dobrych kamieni młyńskich. Parafia rz.-kat. istniała już w XIV w., kościół r. 1201. Słynno na całe Węgry luterskie kollegium, bogato uposażone, założone r. 1550. Biblioteka tego kollegium posiada rękopis polskiego przekładu biblii (Biblia Królowej Zofii) z XV w., przywieziony tu zapewne przez Komeńskiego (znanego pedagoga), który pełnił w S. obowiązki pastora. Nowy zamek zbudowany w stylu włoskim, siedziba obecnej właścicielki wdowy ks. Bretzenheim, połączony jest ze starym zamkiem Rakoczego, częściowo rozwalonym. Jedyne to miejsce, gdzie w czasach germanizacyjnych Bacha nie zdołano wprowadzić do szkół języka niemieckiego. W grobach kościołów tutejszych spoczywają członkowie słynnych rodzin: Paloczych, Perenyich, Rakoczych i Batorych.

Sarowicze, wś, pow. grodzieński, w 4 okr. pol., gm. Dubno, o 43 w. od Grodna.

Sarowo, kolonia, pow. brzeski, w 4 okr. pol., gm. Kamieniec Litewski, o 38 w. od Brześcia.

Sar-Patak (węg.), ob. *Mokrołuh*.

Sarta, rzeczka w pow. tylżyckim, dopływ Kamienia, uchodzącego do Jegi (dopł. Niemna). Płynie z płn.-wsch. na płd.-zach. w licznych zakrętach. *Ad. N.*

Sartana, wś nad rzką Kalmiusą, pow. aleksandrowski gub. ekaterynosławskiej, o 12 w. na płn.-zach. od Mariupola, ma 327 dm., 2182 mk. Greków, przodkowie których przesiedlili się tu w 1778 r. z Krymu.

Sartaniszki, zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Kurklany, o 47 w. od Wiłkomierza.

Sartawice Górne, niem. *Ober-Sartawitz* al. *Sartowitz*, dok. 1243 *Sartawiz*, 1235 *Zartawicza*, 1307 *Sartawitz*, 1330 *Schartowicz*, Dusburg około 1326 *Sardewicz*, 1400 *Scartowicz*, Klonowicz we Flisie *Sarkawice*, dobra ryc. z katol. kośc. filial., na wyniosłym lew. brzegu Wisły, pow. świecki, w malowniczym położeniu, o 7·5 klm. na północ od Świecia (kośc. paraf. i st. kol. żel.); od 1888 r. mają S. agenturę poczt. Szkoła ewang. liczyła 1888 r. 99 dzieci. Razem z fol. Grabówką (Andreashof) obejmują dobra 3703 ha (995 ha roli, 178 ha łąk i 2198 lasu). W 1885 r. 16 dm., 47 dym., 281 mk., 93 kat., 188 ewang. (w Grabówce 1 dm., 29 mk.); gorzelnia, browar i cegielnia. Obecnie S. stanowią majorat, w którego skład wchodzą: S., Grabówka, W. Święte, folw. Ernsthof (niem.), Dziki, młyn w W. Świętem, działy we wsiach Mniszka, Marzach i Wiągu, karczma z rolą we W. Czaplach, posiadłość wraz z przewozem przez Wisłę w Michalach i prawo rybołówstwa we Wiśle. Podanie ludowe głosi, iż Świętopełk nazwał tutejszy zamek Czartownice (ob. Wegner, Gesch. d. Kr. Schwetz, I, 62). Okolica S. stanowiła zapewne jeden z głównych centrów kultu w epoce pogańskiej. Wskazują to nazwy jak: Święte (wś i jezioro), dalej wś Biała i Belno, w której znajduje się głaz cratyczny (dyabli kamień), służący zapewne za ołtarz ofiarny, oprócz tego znaleziono pod Białą noże kamienne, a pod Wstążkami naczynia bronzowe, do ofiar służące (ob. Wegner, II, 257). S. posiadają też zarówno groby skrzynkowe i urny odosobnione, jak i cmentarzysko na górze przy kościele, sięgające w granice ogrodu dworskiego (ob. Ossowskiego, Objaśn. do mapy archeol., 37). Znaleziono też w urnie ostrogi starożytne, miedzianą monetę rzymską z wizerunkiem Dyoklecyana († 305 po Chr.), srebrną z IX w. po Chr. (tamże, str. 76). Jako gród warowny S. miały wielkie znaczenie w życiu politycznym Pomorza. W XIV w. Mikołaj z Jaroszyna w swej wierszowanej kronice niemieckiej poświęcił tej osadzie 393 wierszy (ob. Script. rer. Pruss., I), a Borck w Echu sepulchralis (str. 587) zalicza ją do najsławniejszych miejscowości („locus celeberrimus tam ob arcem ibidem Sventopelcianam, tam ob caput S. Barbarae ibidem inventum"). Świętopełk, ks. pomorski, dla obrony przeciw Krzyżakom, czychającym w grodzie chełmińskim na sposobność zaboru Pomorza, założył (1242 r.) dwa zamki obronne (S. i Świecie), by przeciąć na Wiśle żeglugę Krzyżakom (ob. „Szkice" przez Lubińskiego, str. 274). Zamek, którego dziś ślady zniknęły, stał w S. na wysokiej ku Wiśle wysuniętej górze, panując nad całą okolicą. Świętopełk przechowywał tu skarby swoje pod strażą 50 ludzi. Gdy Świętopełk wyprawił się w ziemię chełmińską w 1243 r. w nocy z dnia 3 na 4 grudnia, Teodoryk v. Bernheim, marszałek zakonu, z 4 rycerzami i 24 żołnierzami podszedł niepostrzeżony pod mury zamku „erat enim Ulixes in pectore nec manu minor Hectore", mówi Dusburg (ob. Scr. v. prus., I, 70). Rozbudzona załoga dzielnie się broniła, lecz Krzyżacy zajęli zamek. W skarbcu książęcym znaleźli zdobywcy skrzynkę srebrną z głową św. Barbary, której święto właśnie w tym dniu przypadało. Marszałek, otrzymawszy posiłki, zostawił

część ludzi w twierdzy, a sam udał się do Chełmna, niosąc znalezione relikwie. Duchowieństwo i lud wyszli z procesyą naprzeciw i zanieśli głowę świętej do kościoła. Świętopełk napróżno usiłował odebrać zamek. Po kilkotygodniowym oblężeniu musiał odstąpić. Wtedy zawarto pokój, w którym Świętopełk oddał S. Krzyżakom, dając im nadto najstarszego syna Mestwina jako jednego z zakładników. Po zajęciu Pomorza przez Krzyżaków, straciły S. swoje znaczenie i zamek w gruzy się rozpadł. W 1307 występuje jako świadek Psretslaus de Sartawitz (ob. Pom. U. B. v. Perlbach, str. 577). Około r. 1430 nadał mistrz krzyżacki S. Bernardowi Zeibersdorff, odtąd zwali się dziedzice tutejsi Sartawscy z Zeibersdorff. Familia ta pochodzi z Bawaryi, gdzie do nich należały dobra Ritterswert. Jeden z nich był biskupem we Freisingen (ob. Niesiecki, t. IV, 42). W 1565 r. dzierżyli S. Czapscy, r. 1649 Bąkowscy, od r. 1676 do 1686 Andrzej Wierzbowski, woj. brzesko-kujawski, potem Stanisław Szczuka, kanclerz litewski, dalej Eustachy Potocki, gen. art. pol., a r. 1779 Ignacy Potocki, skarbnik litewski. Od niego nabył je r. 1780 Piotr Ferguson-Tepper, bankier warszawski, za 20,000 duk., a od tego r, 1792 radca legacyjny Ernest Sartorius von Schwanenfeld za 25,000 duk. W rodzinie tej utrzymały się dobra do dziś dnia. R. 1676 liczyły dobra tutejsze 63 mk.; pobór na symplę wynosił r. 1682 i 1717 gr. 16. W 1773 r. obejmowały dobra szlach. wraz z fol. 12 włók chełm., 19 dym., 82 mk. kat. i ew. Do dóbr należały też Święte (Wielkie i Małe). R. 1785 było tu 98 mk. kat. i 42 innowierców. R. 1796 obejmował klucz sartawicki: Dolne i Górne S., zamieszkałe przez chałupników, płacących czynsz i czyniących tłokę, Czaple (Wielkie i Małe), Mniszek, Święte (Wielkie i Małe), Marze (Stare i Nowe), Michale i Dziki. Główny fol. obejmował 40 chełm. włók, miał łąki nad Wisłą, kępy, las pod Czaplami i Świętem, wielki las sartawicki i lasek Grabówkę pod Sartawicami, lasek dębowy przy Marzach, las brzozowy pod Czaplami, zagajenie sosnowe pod Świętem (Sauerweiss zwane), dalej dwa wielkie i dwa małe jeziora przy Czaplach, małe i duże jezioro przy Świętem, rzeczkę Mątawę od granicy sartowickiej aż do michalskiej, leśnictwo przy Mniszku, t. z. garncarstwo przy Świętem, wodny młyn i tartak przy W. Świętem (młyn ten za opłatą kanonu i wolnem mieliwem puszczony był w wieczystą dzierżawę), karczmy w wymienionych wsiach, patronat kościołów w Świętem i Sartawicach, prawo egzekucyjne co do obowiązków dotyczących utrzymywania grobli nad Wisłą we wsiach nadwiślańskich, do tutejszego klucza należących. Wreszcie miał dwór prawo warzenia piwa, pędzenia wódki i łowów jako też juryzdykcyą. Mesznego dawały S. 1710 r. 6 kor. żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 269). W 1773 r. było w S.: koni 14, wołów 24, krów 17, młodego bydła 12, owiec 60, świń 14. Wysiew: pszenicy 15 kor., żyta 162, jęcz. 70, owsa 30, grochu 12, tatarki 10, lnu 1, siana zbierano 30 fur (ob. Gesch. d. Schwetzer Kr. von Maercker, str. 366). Tutejszy kościół filialny p. w. św. Barbary służy dla wsi: S. Górne i Dolne, Marze Stare i Nowe, Dziki al. Zdzikowy, Czaple al. Czapelki Pol. i Niemieckie, Stwolno, Święte, Wiągskie, Piaski, Dziewięciołók, Michale, Bratwin, Grabówko i Piekary. Kościół stoi na stromej górze nad Wisłą „in promontorio ad ripam Vistulae in loco, ubi ajunt Suentopelci Ducis Pomeraniae, arcem olim fuisse (ob. Borck: Echo sepulchralis, II, 594, manuskrypt w Peplinie). Już w XIV wzniesiono tu na cześć św. Barbary, patronki żeglarzów, kościołek z drzewa, które flisacy przywieść mieli. Według wizyt. Rozdrażewskiego z r. 1583 należał on wówczas do paraf. w Świętem (ob. str. 72). Przed 1649 r. wystawił tu dziedzic Jerzy Bąkowski w miejsce starej nową kaplicę. Wizyt. Madalińskiego z r. 1686 podaje, że była cała drewniana i stała na wyspie „in insula prope ripam Vistulae“; miała 3 ołtarze. Nad Wisłą stał też szpital dla 3 ubogich (str. 113). W 1747 r. staraniem prob. i dziekana świeckiego Jana Maurzyckiego stanął nowy kościołek. Około r. 1852 wzniesiono teraźniejszy kościół w pruski mur. Z dawniejszego zachowano chorągiewkę żelazną, na której wyrznięte są litery: M. V. M. E. R., herby: Mortęski i Dołęga, liczba 1368. Jeden z dzwonów ma u góry w około napis niemiecki gotyckiemi literami, drugi mniejszy, w Gdańsku r. 1690 lany, nosi między innemi napis: St. Michael ora pro nobis patrone regni Poloniae. Ilekroć flisacy do Gdańska płyną, zatrzymują się dla ofiarowania się św. Barbarze, jako broniącej przed nagłą śmiercią. Klonowicz w Flisie powiada: „Tam Sartowice, gdzie więc on wiek stary Ofiarował się do świętej Barbary, Tam wstępowali nasi pradziadowie Dawni szyprowie. Tam mądry rotman siedząc na swej barce, Złożył onę pieśń o świętej Barbarce; Tej pieśni jadąc imo Sartawice Nauczał fryce“. Rysunek kaplicy podał Wegner w historyi pow. świeckiego. *Ks. Fr.*

Sartawiczki, 1710 *Sartawice Dolne*, niem. *Nieder-Sartawitz*, wś szl., pow. świecki, st. p., kol. i tel. i paraf. kat. Świecie, kościół filialny Sartawice, 32 ha (1 lasu, 2 łąk, 14 roli). W 1885 r. 26 dm., 46 dym., 217 mk., 90 katol., 127 ew. Przez Wiąg, Sartawiczki i Stwolno

szła stara droga do Grudziądza już za czasów krzyżackich. Tutejszy młyn płacił 1415 r. 2 grzyw. czyli 8 wiardunków, z których trzecią część pobierał sołtys. Dawniej był tu fol., do którego r. 1699 należało 2 ogrod. i 1 karczmarz, lecz już przed r. 1710 został folw. rozparcelowany między olędrów; obejmował on wtedy 12 włók. Wizyt. Szaniawskiego r. 1710 podaje, że S. miały dawniej 12 włók, z których 9 przyłączono do Stwolenka, resztę trzymali w dzierżawie włościanie z Sartawic i Wiąga i dawali mesznego 6 kor. żyta (str. 269). R. 1773 należały S. do Sartawic i obejmowały 41 dym. i 157 mk. (katol., ewang. i menon. Ogrodników liczono 25 (ob. Gesch. d. Schwetzer Kr. von Maercker, 299). *Ks. Fr.*

Sartis, rzka, dopł. Piżarosi (dopł. Bartowa).

Sartschin, pow. węgrowiecki, ob. *Żarczyn.*

Sartupie 1.) fol., pow. szawelski, gm. Błagowieszczeńsk, o 59 w. od Szawel. 2.) **S.**, okolica, pow. telszewski, w 3 okr. pol., o 88 w. od Telsz.

Sartyniki, żmujdz. *Sartynikaj*, mko rząd., pow. rossieński, gm. Sartyniki, par. Wojnuta, o 84 w. od Rossień, przy trakcie poczt. z Taurogów do Połągi, posiada przykomorek celny, ma 9 dm., 94 mk. (w 1859 r.), kościół filialny p. w. św. Jerzego, wzniesiony w 1787 r. przez Billewiczów i uposażony ziemnym funduszem przez Stan. Augusta; st. pocz. między Taurogami (o 15 w.) a Nowem Miastem (o 21 w.); szkoła gminna (24 dzieci w 1879 r.). Gmina S. dzieli się na 5 okręgów wiejskich (starostw) i obejmuje 42 miejsc zaludnionych i 2185 mk. *J. Krz.*

Sarum (u Ptolomeusza), starożytne miasto, pomiędzy Dźwiną a Dnieprem, w okolicach dzisiejszej Orszy, słynne z handlu bursztynem.

Sarwicie, wś, pow. rossieński, gm. Konstantynowo, par. Ławkowo, o 75 w. od Rossień; własność dawniej Stankiewiczów dziś Zaleskich. Ma ślady warowni z czasów krzyżackich na górze Piłkałnas.

Sarwy, dawna nazwa mka Hrynkiszki (ob.). Porów. też *Worniany.*

Sary, sioło nad rz. Psłą, pow. hadiacki gub. połtawskiej, o 8 w. od Hadiacza, ma 111 dm., 2,602 mk., cerkiew.

Sarya, rzeka w gub. witebskiej, ob. *Saryanka.*

Sarya, wś i dobra nad rz. Saryanką, pow. drysieński, w 4 okr. pok. do spraw włośc., gm. Sarya, par. kat. Rosica, w 1863 r. 379 dusz rewiz. Znajduje się tu wspaniały pałac, z obszernym parkiem i cieplarniami, oraz kościół p. w. N. M. P., wzniesiony w 1852 r. przez Ignacego Łopacińskiego (konsekrowany w 1857 r.), w stylu ostrołukowym, na wzór kościoła św. Anny w Wilnie. Przy kościele, przedzielone od niego drogą prowadzącą do Oświeja, są groby familijne fundatora i jego rodziny. We dworze znajduje się znaczne archiwum, porządnie utrzymane, doborowa biblioteka z kilku tysięcy dzieł składająca się, portrety familijne pędzla Regulskiego, ciekawe rękopisy i inne pamiątki familijne rodu Łopacińskich. Widok kościoła podał Napoleon Orda w swej tece; porów. też Tygodnik ilustr. z 1867 r., (t. XV, str. 256). Dobra liczyły przeszło 2000 dusz męzkich i obejmowały 20,162½ dzies., z czego wydzielono włościanom przy uwłaszczeniu 8454 dzies. a 11708½ dzies. (w tem 6410½ dz. lasów) pozostało przy dworze, mianowicie: wś Sarya z Gajem i Muszyną 583 dzies., wś Raksznie 40 dzies., uroczysko Wisielnica 15½ dz., wś Dziegciarowo Górne 55 dz., folw. Sielanka 116 dz., wś Sokołowo 50½ dz., wś Popartno 117½ dz., wś Boby 80 dz., wś Sapianowo 20 dz., zaśc. Żarnosieki 35 dz., zaśc. Trybuchowo 80 dz., folw. Elżunin 161 dz., fol. Maryengródek 213 dz., wś Moskalki 109¾ dz., wś Satczuki 128 dz., wś Leśnikowo 174¼ dz., zaśc. Zajcy 60 dz., zaśc. Żurawy 67½ dz., zaśc. Wasilki 83½ dz., zaśc. Palaje 135 dz., zaśc. Chomkowo 48½ dz., folw. Dworzyszcze 206 dz., fol. Grzybowce 104½ dz., fol. Pokojowce 369¾ dz., zaśc. Iłgacze 42½ dz., fol. Wazany 261 dz., folw. Antonczynki 91¼ dz., folw. Otoki 80½ dz., fol. Zapasiszki 375 dz., wś Trościeniec 143¼ dz., zaśc. Potasznia 33⅓ dz., słoboda Rosica 13¾ dz., zaśc. Czyrnowo 71 dz., folw. Wyhary 106½ dz., fol. Kozłowo 334½ dz., zaśc. Osunica 33½ dz., zaśc. Woronino 56¼ dz., we wsi Pakalewo 20 dz., we wsi Izyłowie 115 dz., zaśc. Olchówka 44⅓ dz. i zaśc. Kołobsy 106½ dz. W dobrach przepływają rzki: Sarya, Osunica, Użyca, Wirynka, Turya, oraz znajdują się jeziora: Rosica, Chramiejowo, Szaryppy, Buły (wspólne z Newlanami), Mowkiakowo, Turya (wspólne z Oświejem) i Perna. Gmina S. w 1863 r. składała się z 6 okr. wiejskich (starostw): S. (379 dusz rewiz.), Maryengródek (316 dusz), Pokojowce (324), Zapasiszki (340), Rosica (330) i Kozłowo (322), w ogóle 2011 dusz rewiz. Do dóbr Sarya należą dobra Leonopol nad Dźwiną (w pow. dzisieńskim), obejmujące przed uwłaszczeniem 8739 dzies. (w tem 1700 lasu), z czego nadano włościanom 4319 dzies., w ogóle więc dobra Sarya wraz z Leonopolem obejmują 28,901½ dzies. Dziedzictwo niegdyś ks. Sapiehów, nabyte w 1506 r. przez Iwana Sapiehę, marszałka nadw. litew.; w 1710 r. puszczone w zastaw przez Aleksandra Sapiehę, marszałka lit., Mikołajowi Aleksandrowiczowi, podstol. smoleńskiemu, wraz z Idołtą; w 1713 r. dostało się, również drogą zastawu,

wraz z Rosicą Jakubowi i Helenie z Kimbarów bar. Benetom, stoln. mozyrskim, za 5500 tal. bitych. W 1742 r. Mikołaj Łopaciński, wojski mścisławski, spłaca zastaw Janowi i Róży z Korsaków Benetom i obejmuje te dobra, a w 1753 r. Aleksander Sapieha, wwda płocki, sprzedał te dobra Łopacińskiemu. Po śmierci Mikołaja Łopacińskiego w 1778 r. odziedziczył S. syn jego Tomasz, szambelan królewski, po nim zaś w 1817 r. otrzymuje w spadku jego syn Józef, marszałek drysieński, od 1839 r. własność jego syna Ignacego marsz. szl. pow. drysieńskiego. *A. K. Ł.*

Saryanka al. *Sarya*, dawniej *Szara*, rzeka w pow. lucyńskim i drysieńskim, prawy dopływ Dźwiny. Bierze początek z jez. Biży (pow. lucyński), o 37 w. od mta Lucyna, płynie w kierunku południowym na przestrzeni 75 w.; szeroka od 3 do 11 sąż., głęb. od 3 do 9 stóp, pęd ma bystry. Zrazu jest małoznaczącym strumykiem, płynącym nadzwyczaj kręto wśród łąk i bagnisk, brzegi ma płaskie i w latach suchych wysycha zupełnie. O 3 w. od początku zasila ją bystry strumyk, poczem około folw. Krynica Mała i Wielka wpadają do niej dwa inne ruczaje. O 6 w. dalej przecina S. trakt handlowy z Siebieża do Rygi, i z tego powodu znajduje się na niej długi most w pobliżu wsi Brycowa. Płynąc ciągle w kierunku południowym przecina o 12 w. dalej jez. Krasnopolskie i wychodząc z niego zmienia swą postać; wody ma daleko obfitsze, znacznie się rozszerza (dochodzi do 6 sąż.), brzegi ma wyniosłe i strome, koryto mniej kręte i odtąd już prawie ciągle kamieniami usłane. Przerznąwszy drugie jeszcze jezioro pomiędzy dobrami Tymanowce i Lejmany (pow. lucyński), wpływa do pow. drysieńskiego nieopodal wysoko położonego oswiejskiego folw. Zamosza, który w pewnem oddaleniu na lewym brzegu pozostawia, i o 7 w. ztąd napotyka groblę i młyn w Pustelnikach, wreszcie o 4 w. dalej wpływa do rozległych dóbr po-Sapieżyńskich Sarya, gdzie na samej granicy wpada do niej znaczny strum. Osunica, tworzący zarazem granicę pomiędzy Saryańszczyzną a byłem sstwem osuńskiem, wchodzącem niegdyś w skład dóbr zamkowych rzeżyckich. Skała wapienna okazuje się w S. w znacznej ilości dopiero w Saryańszczyznie około wsi Kaluty, jakkolwiek i w górnym biegu znajdują się ślady tej skały w pobliżu dóbr Lejman. Począwszy od Kalut koryto strumienia najczęściej jest kamieniste, żwirowate, miejscami piaszczyste. Dalszym dopływem S. jest potok Turya. Nadto uchodzi do niej mnóstwo mniejszych potoczków, tworzących na wiosnę głębokie wąwozy. Rz. S. w porze wiosennych wylewów nadzwyczaj wzbiera. Atoli w lecie staje się miejscami płytką i dla tego nie jest spławną, a w górnym przebiegu ma nawet tu i owdzie brody. Wpada do Dźwiny przy osadzie saryańskiej Ujście i folw. Pokojowce. Obraca dwa młyny, znajduje się na niej 10 mostów i 1 prom, na trakcie łączącym Oswiej z Saryą. Saryankę i jej dopływ Osunicę wspomina częstokroć lustracya dóbr zamkowych rzeżyckich dokonana w 1599 r. *G. Mant.*

Sarynka, wś, pow. piński, w 1693 r. nadana przez Jana Karola kn. Dolskiego pijarom lubieszowskim.

Sarysz 1.) fol. w Czermny, pow. jasielski. 2.) **S.**, fol. w Roztoce, pow. nowosądecki.

Sarysz, wólka do Mordarki, w pow. limanowskim, składa się z fol. i os. mającej 50 dm. i 373 mk. (365 kat. i 8 izrael.). Dwa gościńce z Limanowy (2·2 klm.) do Męciny i do Starego Sącza otaczają obszar wólki, zroszony potokiem. *Mac.*

Sarzyn, wś nad rz. Płonką, pow. płocki, gm. Staroźreby, par. Góra, odl. o 28 w. od Płocka, ma 9 dm., 129 mk., 444 mr. (63 mr. nieuż.). W 1827 r. 4 dm., 34 mk.

Sarzyna 1.) wś, pow. łańcucki, przy ujściu Trzebośny z lew. brzegu do Sanu, w piaszczystej równinie, wznies. 179 mt. npm. Składa się z dwóch części: wsi mającej 308 dm., 1515 mk. i wólki Poręba (10 dm., 51 mk.). Co do wyznania jest 1501 katolików, 5 ewangelików i 60 izraelitów. We wsi jest kościół parafialny rzym.-katol., urząd poczt. Szkoły ludowej nieurządzono. Kościół drewniany erygował Zygmunt III w 1596 r. a uposażenie powiększył Łukasz z Bnina Opaliński, ststa leżajski, S. bowiem była atyn. ststwa leżajskiego. Par. należy do dyec. przemyskiej, dek. leżajskiego, i obejmuje Rudę z Jandą. Obszar więk. pos. (Alfr. hr. Potockiego) składa się z 64 roli, 86 łąk i 5 mr. past.; pos. mn. ma 2123 roli, 152 łąk, 581 past. i 421 mr. lasu. Gleba piaszczysta nieurodzajna, tworzy wydmy z lotnego piasku, które starają się ustalić przez zalesienie. Wólka Poręba leży na zach. od wsi S. Graniczy na płn. z Tarnogórą, na płd. z Rudą i Łukową; od wsch. oblewa wś San, od zach. otaczają obszerne bory, zwane na płn. Kuligami, a na płd. Oleszyną górą. „Specialortsrepertorium“ podaje Poręby jako wieś a Sarzyny jako wólkę, co jednak jest mylnem (por. t. VIII, 819). 2) **S.**, wólka do Korabiny, w pow. niskim, leży na południ. stoku Sądowej góry (206 mt.), na wschód od wsi i składa się z 17 dm. i 74 mk. katol. *Mac.*

Sasanka al. *Sosanka*, os., pow. grójecki, gm. i par. Czersk, ma 4 dm.

Sasawki, os. w Siemianowicach, pow. bytomski.

Sasek, niem. *Matter See*, jezioro w pow. niborskim, na granicy pow. szczycieńskiego, śród napiwodzkich lasów, ciągnie się w kształcie półksiężyca, dług. 6 klm., przy szerokości do $1^1/_2$ klm. Rzeczka Szawraz łączy je z jez. Sędańskiem. W pobliżu jez. S. leżą wsi Małszewko i Mzwierzuty (ob. Toeppen, Gesch. Masurens, str. XVI). *Ad. N.*

Sasek 1.) *Wielki*, niem. *Mater Schobensee*, wś, pow. szczycieński, st. p. Szymany; 51 dm., 249 mk., 296 ha. 2.) **S.** *Mały*, niem. *Pater Schobensee*, wś, tamże, 48 dm., 224 mk., 405 ha. 3.) **S.**, wś, tamże, 6 dm., 34 mk., 97 ha. Istniał już około r. 1414.

Saseniówka, część Horocholicy i folw. tamże, pow. bohorodczański.

Sasin, jezioro między Bągartem a Trzcianem, w pow. sztumskim.

Sasin, *Sasińska* al. *Saska ziemia*, terytoryum staropruskie. Leżało między ziemią lubawską a gołędzką. Od ostatniej dzieliła je puszcza zwana Patrąkiem. Północną granicę Patrąka stanowiły dzisiejsze wsi Burdąg w pow. niborskim i Jurgi w szczycieńskim. Wykazują to przywileje z XV w. Do Patrąka należały też, według Webera, okolice około Jedwabna, Rudy czyli Malgi i Wielbarku. Sama ziemia saska zajmowała niemal całe dzisiejsze powiaty: niborski i ostródzki. Zachodnia granica zgadza się z granicą dzisiejszą pow. suskiego i lubawskiego. Ku północy zaś ziemia saska dotykała jez. Drwęckiego i Szelągowskiego pod Ostrodem, bo Nastajki, Grabin i Grabinek jeszcze do niej należały. Na wschód od jez. Szelągowskiego zbaczała granica nieco na północ aż do jez. Grazymowskiego, bo Rapaty i Łęguty leżą jeszcze w ziemi saskiej. Ze względu, że jeszcze dalej na północ od Łukty leżała wś Sassendorf, dziś Hasendorf (Zajączki), to może i cały obwód łukciński należałoby do tejże ziemi zaliczyć. Sassendorf byłoby taką metą graniczną, jak Sassenpile (dziś Hasenberg, Zajączkowo) przy granicy lubawskiej. Wschodnia granica ziemi saskiej trzymała się granicy dzisiejszej warmińskiej, jak tego dowodzą saskie miejscowości: Łęguty, Makruty, Gębiny i Witałty Dalsza granica jest mniej ściśle oznaczona, to pewna, że obwód olsztynkowski do ziemi saskiej należał, bo w obrębie jej były jez. Świętańskie i wś Kunki. Prawdopodobnie graniczyła ta ziemia w dalszym ciągu bezpośrednio z Patrąkiem, bo Mielno i Mielińskie jezioro, Tymawa, Michałowo, Rączki i Załuski w niej jeszcze leżały. Że ziemia saska rzeczywiście sięgała dalej na wschód, tego dowodem jest wś saska Muszaki, leżąca w pośrodku pomiędzy Niborkiem a Wielbarkiem, a więc już nad brzegiem Patrąka. Południowa granica z początku była nieustaloną, ale już r. 1343 Bolesław, ks. mazowiecki, porozumiał się z w. mistrzem co do jej biegu, zgodnego z dzisiejszą granicą od król. polskiego. Że ziemia saska aż do samej granicy sięgała, tego dowodzą wsi Łęck, Iłowo, Napierki i Siemionki, założone w tejże ziemi tuż nad granicą. W ścisłym związku z ziemią saską stoi ziemia lubawska (ob. Lubawa). Ziemia saska była w chwili przybycia Krzyżaków puszczą bezludną, choć niewątpliwie kiedyś zamieszkaną, jak o tem świadczą grodziska i groby tamże odkopane. To co Gall o mieszkańcach Prus pisze, mianowicie: „Tempore namque Karoli magni, Frankorum regis, cum Saxonia sibi rebellis existeret nec dominationis iugum nec fidei christianae susciperet, populus iste cum navibus de Saxonia transmeavit et regionem istam et regionis nomen occupavit“, jest bajką, nie mającą żadnej podstawy historycznej, bo Prusacy nie byli Niemcami i z Niemiec nie przybyli. Prawdopodobnie mniemanie to spowodowała nazwa Sasinów i ziemi sasińskiej czyli saskiej. Za czasów więc Galla Sasini byli jeszcze znani Polakom, a wyprawa Krzywoustego była zapewne przeciw nim skierowaną. Około 1100 r. tedy jeszcze Sasini istnieli. W jaki sposób wyginęli i kto zagładę im zgotował, nie wiadomo. To pewna, że w sto kilkadziesiąt lat później, w walce Prusaków przeciw zakonowi, dzieje nigdzie nazwiska ich nie wspominają. Krzyżacy bez walki posiedli te ziemie. Opór stawiać mogli tylko książęta polscy. Tak ziemia saska jak lubawska w ciągu XII wieku przez Polaków zdobyte zostały ale nie były zasiedlone. Pograniczne Mazowsze, wówczas słabo zaludnione, miało dla swych mieszkańców podostatkiem ziemi nieuprawionej; nie było więc potrzeby, ani możności kolonizacyi tych ziem. Sąsiadująca ziemia lubawska (michałowska) była zdobytą i zajętą przez Polaków; miała już ludność i wsie polskie i stała pod jurysdykcyą zamku michałowskiego. Że ziemię sasińską ogólnie za polską własność uważano, dowodzi i ta okoliczność, że r. 1257 ks. kujawski Kazimierz praw swoich do niej się zrzeka. W ziemi saskiej, o której po r. 1300 więcej mamy wiadomości, mieszkała wówczas dość gęsta ludność pruska tylko w północnych stronach pod Ostródem i Olsztynkiem. Były to prawdopodobnie szczątki dawnej ludności sasińskiej, którą biskup Krystyan już był nawrócił. Jako następcy po Krystyanie rościli potem biskupi chełmińscy pretensye do ziemi saskiej, a pretensye te musiały być słuszne, skoro uznali je nawet w. mistrzowie. R. 1298 napomina w. m. Gotfryd Hohenlohe dygnitarzy zakonnych, aby stosownie do rozporządzenia legata Wilhelma dzielili się ziemią saską z bisk. chełmińskim.

Działy te rzeczywiście nastąpiły. W r. 1440 jednak należała cała ziemia saska do dyecezyi pomezańskiej (ob. Kętrzyński, O lud. pol. w Prusach krzyż. i Toeppen, Hist.-comp. Geogr. v. Preussen). *Ad. N.*

Sasino 1.) 1437 r. *Sassyno*, niem. *Sassin*, wś w Pomeranii, pow. lęborski, par. kat. Lębork. W 1885 r. 30 dm., 50 dym., 241 mk., 234 ew., 6 żyd. 2.) **S.**, dobra ryc., tamże, st. p. Wieleń (niem. Uhlingen). Jeszcze przed r. 1437 płaciło S. staropomorski podatek i to od 2 radeł (ob. Gesch. d. Lande Lauenburg und Buetow von Cramer, II, 292). *Ks. Fr.*

Sasinowa Wola, w XV w. *Saszniowa Wola*, wś nie istniejąca obecnie. Leżała w pow. lelowskim, par. Dzierzgów. W połowie XV w. była własnością Mikołaja h. Prawdzic, miała łany km., z których dawano dziesięcinę snopową i konopną po 4 pęki prepozyturze krakowskiej. Była też karczma, zagrodnicy, folw., z których dziesięcinę dawano plebanowi w Dzierzgowie (Długosz, L. B., I, str. 24, VI, 100). W 1581 r. Stanisław Szafraniec ma tu 4 łany km., 1 komor. bez bydła (Pawiński, Małop., 69). *Br. Ch.*

Sasiny-Łętownica, wś szlach., pow. łomżyński, gm. i par. Zambrowo. W 1827 r. 10 dm., 65 mk. Istniała już w XVI w. Ob. *Łętownica.*

Sasiny 1.) wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 2 okr. pol., gm. Malesze, o 20 w. od Bielska. 2.) **S.**, sioło i dobra, pow. brzeski, w 5 okr. pol., gm. Rogacze, o 68 w. od Brześcia.

Saska, rzeczka, dopł. Zelwy (dopł. Niemna).

Saska 1.) *Dominikalna* al. *Szlachecka*, wś, pow. rudecki, 34 klm. na płd.-wschód od Rudek, 20 klm. na płd.-wschód od Komarna, 8 klm. na zach. od urz. poczt. w Mikołajowie. Na zach. leżą Kołodruby i Podwysokie, na płn. Nowosiółki, na wsch. Horożana Mała, na płd. Saska Kameralna (pow. drohobycki). Płd. część wsi przepływa Dniestr i przyjmuje w obrębie wsi od lew. brzegu pot. Kożuszny. W r. 1880 było 35 dm., 262 mk. (259 obrz. gr.-kat. Rusinów, 3 ewang. Niemców). Por. *Horożana Mała.* 2.) **S.** *Kameralna*, wś, pow. drohobycki, 34 klm. na płd.-wsch. od Drohobycza, 14 klm. na płn.-wschód od Medenic, 10 klm. od urz. pocz. w Mikołajowie. Na płn. leży Radelicz, na zach. Kołodruby, na płn. Saska Dominikalna i Horożana Mała, na wsch. Sajków (wszystkie prócz Radelicza w pow. rudeckim). Przez wś płynie Dniestr. W r. 1880 było 26 dm., 162 mk. (149 obrz. gr.-kat., 13 izrael.; 153 Rusinów, 9 Niemców). Par. gr.-kat. w Horożanie Małej. Wś tworzy wraz z Radeliczem (ob.) jedną gminę. *Lu. Dz.*

Saska Góra, przedmieście Cieszyna.

Saska Huta, niem. *Zaskerhuette*, wś, pow. czarnkowski, o 2 klm. na płn. od Trzcianki (par., poczta i st. dr. żel.), nad jez. Saskiem; 12 dm., 96 mk. (4 kat., 92 prot.) i 350 ha (180 roli, 72 łąk, 51 lasu). Około r. 1830 było 7 dm. i 91 mk. (35 katol., 56 prot.). S. H. wchodziła w skład dóbr Trzcianka, które Świnarscy sprzedali królowi pruskiemu w r. 1789.

Saska Kępa, pierwotnie *Kawcza*, później *Olędry*, jedna z licznych wysp utworzonych przez zmieniającą swój główny nurt Wisłę, leży pod Warszawą, naprzeciwko przedmieścia Solec, należy do gm. Wawer i par. Praga. Odnoga wiślana (łacha) oddziela ją od kępy gocławskiej i od obszarów wsi i fol. Kamionka, przytykającego do Pragi. Most drewniany na łasze łączy kępę z Pragą. Obszar kępy zajmują osady wieczysto-czynszowe, których właściciele trudnią się hodowlą bydła i utrzymują zakłady służące za miejsca zabawy i posiłku dla przybywających tu z Warszawy gości. W święta jest to ulubione miejsce wycieczek klasy rzemieślniczej. Statki parowe i łodzie utrzymują komunikacyą z brzegiem warszawskim. Zakłady same urządzone są odpowiednio do upodobań i środków świątecznych gości. Kępa stanowi posiadłość miasta, które pobiera stały czynsz od właścicieli kolonii. Pierwotnie stanowiła ona część wsi Solec. Zwrócenie się nurtu Wisły, która płynęła podobno między Kępą Saską a wsią Kamionek, sprowadzić miało oderwanie obszaru Kępy od wsi Solec. W 1382 r. Piotr Brun i Mikołaj Panczatka darowali miastu Warszawie wieś Solec a z nią zapewne i Kępę, która nosiła nazwę Kawczej. Domysł Al. Wejnerta (Star. Warszawy, III), jakoby na Kępie mieściła się pierwotnie wieś Solec, nie ma żadnej podstawy. Owszem z podanych przez niego dokumentów widzimy, że jeszcze w końcu XVI w. kępa porosła była gęstym lasem złożonym z wielkich starych dębów, topoli, brzostów (brzeszczyny?), tudzież olsz, osiny i wierzb (chrustów różnych). Dzierżawca wsi Kamion Stanisław Baryczka, mieszczanin i rajca warszawski, został oskarżony o samowolne wycinanie lasu na budowle w Kamionie (Kamionek). Świadkowie zeznali, że ściął przeszło 100 dębów a z wielu starych poobcinał konary. Miało to miejsce w 1597 r. Zarzucano mu też samowolne koszenie łąk i wypasanie. Kiedy po klęsce cecorskiej na rozkaz królewski w 1620 r. obwałowano przedmieścia Warszawy, używano do umocnienia wałów chrustów z Kępy, mieszanych z ziemią. Wyrównywano niemi też doły i wyboje na Krakowskiem Przedmieściu. W tym czasie rozpoczęło się trzebienie lasów i zarośli na Kępie przez osadników holenderskich, którzy przybywszy tu w 1624 r., zawarli z magistra-

tem Warszawy umowę w dniu 13 listopada 1628 r., potwierdzoną przez Jana Kazimierza w 1650 r. Aktem tym magistrat oddawał używalność kępy osadnikom holenderskim (Ollendrom), z wyjątkiem łąk na Kawcu i Kosku, należących do poddanych ze wsi Solec (Szulec). Osadnicy nie mogli urządzać sobie świątyń, schodzić się na wspólne nabożeństwo i obowiązani byli śluby i chrzty odprawiać w katolickich parafiach Warszawy. W razie rozszerzania swych zasad religijnych między służbą katolicką, podpadną wygnaniu i konfiskacie majątku. Za używalność Kępy będą, po 5 latach wolności, płacić po 24 gr. z morga. Magistrat będzie sądzić wszelkie ich spory. Mają prawo rybołóstwa, wolno im młyny wystawić, palić gorzałkę, szynkować i sprzedawać, piwo warzyć, chleb piec, tylko nie mogą się handlem trudnić. W 1636 r. siedziało tu 5 kolonistów (Hanus Puczek, Joachim Olender, Piekarz Olender, Hanus Pokręty i Chiliński), którzy płacili czynsz od 138 mr. Z rachunków, jakie przedstawili wysłani przez magistrat delegaci, widzimy, że u kolonistów można było dostać wina i piwa, mleka, śmietany, chleba, drobiu i ogrodowizn. Uchwałą z 1643 r. magistrat zabronił Holendrom sprzedawać czy oddawać w inne ręce zajmowanych przez nich osad (z wyjątkiem prawowitych sukcesorów). Zdaje się, że w czasie wojen szwedzkich i toczącej się pod Pragą trzydniowej bitwy (w 1656 r.), po której Skaryszew i Kamionek uległy zniszczeniu, kolonie Kępy również padły ofiarą rabunku i pożogi. W 1676 r. magistrat bacząc, iż „place zarosłe chrustami gruntu miejskiego dziedzicznego z lewej strony Wisły, Kępa a raczej Kosk i Kawcza dawniej zwanego“ nie dają dochodu, połowę tegoż gruntu „dla wykarczowania z chrustu“, wypuszcza za czynsz roczny kupcowi warszawskiemu Chrystyanowi Makin. Inna część Kępy pozostawała od dość dawna w czynszowem władaniu Doenhofów. W 1680 r. Ernest Doenhoff, gen. artyleryi, woj. malborski, winien był 4000 złp. zaległego czynszu magistratowi. Jan III umorzył połowę tej zaległości, zastrzegając by nadal płacił regularnie po 60 złr. rocznie. W aktach miejskich przechowało się kilka tranzakcyi tyczących się folwarków i domów z ogrodami, na Kępie istniejących. Właścicielami są zwykle kupcy z nazwiskami cudzoziemskiemi (Tryszen, Fantuccia, Menge, Bening, czasami tylko polskie, jak Rembowicz, pisarz miejski). W czasie morowej zarazy przenoszono się z miasta na Kępę. W 1694 r. Jakub Sobieski nabył prawem emfiteutycznem na lat 20 część gruntów Kępy. Tu po śmierci ojca (1696 r.) zgromadził on żołnierstwo i swych stronników, w nadziei uzyskania tronu. W 1699 r. odstąpił swych praw do tej osady Stanisł. Szczuce, referend. koron. Jak żołdactwo zebrane przez Jakuba Sobieskiego, tak później stojący tu regiment Doenhoffa dał się we znaki spokojnym osadom. August II część wojsk saskich umieścił obozem na Kępie, która w 1704 r., w czasie szturmu Warszawy, zajętej przez wojska Karola XII, była widownią operacyi wojennych. Około 1720 r. część Kępy posiada ks. Lubomirska, od której magistrat domaga się zalegającego od kilku lat czynszu. August II lubił nawiedzać to leśne ustronie. W 1730 r. wyprawiał tu wesele jednemu ze swych pokojowców, żeniącemu się z córką kupca. W 1735 r. Kępa rozdzielona była na pięć posiadłości (ks. Lubomirski, generał lejtn., Ryacour, radca miejski, Loupia, radca miejski, sukcesorowie Rumbowicza i pustka zarosła krzakami). August III przez swego marszałka nadwor. Jana Jerzego von Einsiedel zawarł z miastem kontrakt na lat 35, obowiązując się płacić 1000 tynfów czynszu. Miasto zaś zastrzegło, między innemi, by w razie „powietrza wolno było tam rejterować się“. Według spisanego wtedy szczegółowego inwentarza, na części dawniej Doenhofów były ruiny pałacyku bez dachu, drewnianego, na fundamencie z cegieł. W 1754 r. imieniny króla (3 sierpnia) obchodzono wspaniałym fajerwerkiem na Kępie puszczanym (był drukowany program ogni). Nim upłynęły lata kontraktu, król wznowił umowę, przedłużając ją do 1795 r. Zdaje się, że czynsz podwyższono. Według sprawozdania komisyi dobrego porządku, do 1766 r. płacono po 1200 a następnie po 1900 złp. rocznie. W 1794 r. podniszczono znacznie las na Kępie, gdyż brano stąd gałęzie i drzewa do fortyfikacyi Pragi. Od 1795 r. wypuszcza magistrat Kępę w dzierżawę krótkotrwałą i otrzymuje coraz wyższy czynsz (w 1801 r. 5600 złp.). Podług pomiarów z 1804 r. było obszaru 24 włók 4 mr. i 115 prętów. W 1806 r. puszczono Kępę (drogą licytacyi) w wieczystą dzierżawę małżonkom Habelmanom za 7160 talar. wkupnego i 638 tal. kanonu rocznego. Nabywcy otrzymali prawo częściowego poddzierżawiania gruntu. W 1808 i 1812 r. wycięto resztę dawnego lasu (brzostów zwłaszcza) dla fortyfikacyi Pragi. Zwrócenie się nurtu Wisły ku Kępie wywołało potrzebę osłaniania jej przez odpowiednie tamy wzniesione w 1819 r. W 1827 r. było 14 dm. i 114 mk.; 1870 r. 9 osad, 203 mk. i 264 mr. Niezabezpieczona przed wylewami Wisły, nie może się ta powabna tak miejscowość rozwijać pod względem udogodnień i upiększeń, któreby odpowiadały wybredniejszym wymaganiom warszawskiej publiczności (por. Al. Wajnert, Staroż. Warszawy, III, str. 26—156). *Br. Ch.*

Saska Kępa, karczma w obr. Kęt, pow. bialski. *Br. G.*

Saska Lipka, wś, pow. nowogródzki, ob. *Lipka Saska.* *Al. Jel.*

Saska Ziemia, ob. *Sasin.*

Saskie Budy, wś, pow. szczycieński (Kętrz.), w spisach urzędowych nie podana.

Saskie Jezioro, niem. *Zaskersee*, jezioro, pow. czarnkowski, o 2 klm. na północ od Trzcianki, 2 klm. długie, około 300 mt. szerokie, wznies. 77 mt. npm. Zasila je struga płynąca z lasów królewskich, odpływająca na wschodzie do Silnicy al. Trzcianki (dopł. Noteci). Półn.-zach. i połud. wybrzeża wznies. 94 mt. npm. Na półn. wybrzeżu leżą: Saska Huta i Saski Folwark. *E. Cal.*

Saskie Pole, niem. *Sachsenfelde*, os. wiejska, pow. szremski, o 4 klm. na wschód-półn. od Mosiny (st. dr. żel.), na prawym brzegu Warty, śród lasów; par. katol. Rogalinek, prot. Krośno, poczta na Holendrach Radzewskich (Hohensee), 22 dm., 153 mk. (76 kat., 77 prot.) i 107 ha (79 roli, 4 lasu). Założona w r. 1828 na gruntach kapituły poznańskiej, u ludu nosi nazwę Kusajdy.

Saski Folwark, niem. *Zaskerwerder*, pow. czarnkowski, o 2 klm. na półn.-zachód od Trzcianki, nad jez. Saskiem, wznies. 94 mt. npm., 2 dm., 28 mk.

Sasławki 1.) wś i dwór (własność Syćkowej), pow. rossieński, par. Chwejdany, gm. Konstantynowo, o 84 w. od Rossień. 2.) **S.,** wś, pow. rossieński, par. girdyska. 3.) **S.,** wś i dwór (Ejnika), pow. rossieński, par. Odachowo, gm. Skawdwile, o 31 w. od Rossień. 4.) **S.,** wś, pow. rossieński, par. Retowo, gm. Łabardzie, o 91 w. od Rossień.

Sasmaken al. *Esser*, jezioro w okr tukumskim, w par. arwaleńskiej, przeszło 5 w. dług., pół w. szerokie, równoległe z jez. Arwaleńskiem. Przepływa przez nie rzeczka Roja (Rohje).

Sasmaken, mko i dobra nad jez. Arwaleńskiem, w okr. tukumskim, pow. talseński, par. arwaleńska, ma 24 dm., 1423 mk. (w 1863 r.), w tej liczbie 241 prot. i 1182 żyd., kościół ewang. mur., synagoga, dom modlitwy żydowski, 2 szkoły żydowskie, apteka; st. poczt. o $15^3/_4$ w. na płn.-zach. od Talsen. Do dóbr należy folw. Ambruren i Friedrichshof. Mko założone zostało w XVII w.

Sasoki, polana w obr. Kamesznicy, pow. żywiecki, 3 dm., 23 mk. *Br. G.*

Sasów al. *Sassów*, ruś. *Sassiw*, mko nad Bugiem, pow. złoczowski. Leży pod 49°52′ półn. szer. a 42°38′ wsch. dług. od F., 9 klm. na płn.-wsch. od sądu pow. i st. kol. w Złoczowie, urz. poczt. w miejscu. Na płn.-wsch. leży Usznia, na płn. Pobocz, na wschód Opaki i Ruda Kołtowska, na płd. Chmielowa, Zazule i Horodyłów, na zach. Żulice. Bug wchodzi tu od płd.-wsch. z Rudy Kołtowskiej a płynie krętym biegiem przez płn. część obszaru na płn.-zach. do Uszni. W obrębie mka przyjmuje od praw. brzegu pot. Spinohę od Pobocza, a od lew. brzegu pot. b. n. z folw. Kalinka. Miasteczko leży w dolinie Bugu, na płaszczyznie pokrytej w części lasem szpilkowym, otwartej ku płd. a otoczonej z innych stron wzgórzami, wznies. 100 do 150 mt. nad poziom płaszczyzny. Wzgórza te okryte lasem bukowym i grabowym, ciągną się oderwanymi grupami od strony Oleska i Białego Kamienia, a na płn., przy drodze do Podhorzec, zwarły się w jednolity łańcuch, sięgający tu do 415 mt. npm. Obszar wynosi 2467 ha. Gmina posiada roli or. 629, łąk i ogr. 249, past. 100, lasu 23 ha; dwór zaś roli or. 86, łąk i ogr. 52, past. 57, lasu 1100 ha. Gleba przeważnie piaszczysta i romuszowata, miejscami czarnoziem i glinka, zdatna na wyroby. W r. 1880 było we dworze i gminie 160 koni, 460 świń, 770 pni pszczół. W tymże roku liczono 438 dm., 3282 mk. w S i wólkach: Dębina, Folwarki, Gaje, Papiernia, Piasek, Staryki (676 rzym.-kat., 691 gr.-kat., 1906 izrael., 9 innych wyznań; 1082 Polaków, 499 Rusinów, 1685 Niemców), a na obszarze dwor 32 dm., 146 mk. (60 rz.-kat., 47 gr.-kat., 39 izrael.; 114 Polaków, 4 Rusinów, 23 Niemców). Par. rz.-kat. w miejscu, dek. złoczowski. Fundował ją Jan Daniłowicz, woj. ruski, w r. 1631, wybudowawszy kościół jeszcze przed r. 1628. Dzisiejszy kościół murowany wzniesiono w r. 1868 a konsekrowano w r. 1873 p. w. św. Jana. Do par. należą: Chmielowa, Huta Werchobuzka, Kołtów, Kruhów, Nuszcze, Opaki, Perepelniki, Pobocz, Ruda i Werchobuż. Par. gr.-kat. w miejscu, dek. oleski. Należą do niej: Chmielowa, Pobocz i Usznia. Cerkiew drewniana p. w. Przemienienia. Szkoła etat. 2 klas. z językiem wykład. polskim (od r. 1853). Ponieważ gleba nieurodzajna, przeto gospodarstwo rolne słabo rozwinięte. Ludność trudni się głównie przemysłem rękodzielniczym. Istnieje tu fabryka bibułki do cygaret (papierosów). Założona pierwotnie na fabrykę wyrobów glinianych, przemienioną została na papiernię w r. 1865. Wyrabiała ona przez 3 lata gruby papier pakowy. Dopiero w r. 1868 rozpoczął Weiser fabrykacyą cieńkiego papieru cygaretkowego i wyrobił sobie stałą klientelę w Austryi i na Wschodzie. W r. 1885 ustawił właściciel fabryki drugą maszynę papierową i zwiększył cały zakład w dwójnasób. Obecnie posiada fabryka maszynę parową o sile 350 koni, 2 maszyny parowe (każda o sile 12 koni) przy maszynie papierowej i jednę maszynę o sile 4 koni dla warsztatów. Do

wytwarzania pary służą 4 kotły parowe po 130 kwadr. metr. płaszczyzny opałowej i jeden kocioł rezerwowy. W fabryce pracuje do 250 robotników i robotnic, a produkcya roczna wynosi około 460,000 złr. Fabryka ta przyczynia się wielce do rozwoju miejscowego przemysłu rękodzielniczego. Drugiem ważnem źródłem dochodu jest garncarstwo. Trudnią się niem prawie wszyscy mieszkańcy przedmieści a i części miasteczka zwanej „Borem“. Niektórzy mieszkańcy trudnią się jeszcze bednarstwem, sitarstwem, wyrobem łyżek i tkactwem. Są też tu zręczni kowale i stelmachowie, których wyroby, zwłaszcza wózki węgierskie, słyną nawet w dalszej okolicy. Izraelici wyrabiają tałesy, tkane złotem i srebrem i trudnią się laniem świec łojowych. Opodatkowanych przemysłowców było w S. (według Sokalskiego, Rys geogr.-stat. złoczowskiego okr. szkoln.): 10 szewców, 9 kowali, 10 rzeźników, 7 stelmachów, 6 garncarzy, 3 piekarzy, 5 stolarzy, ślusarz, rymarz, murarz, mechanik, 2 rzeźbiarzy, 2 grzebieniarzy, złotnik, bednarz i garbarz. Handel spoczywa w ręku izraelitów. Kramów istnieje 14, handlarzy mąką było 6, zbożem 12; inni prowadzą handel szmatami, naczyniem fajansowem, przędzą, bydłem, żelazem i skórą. O 2 klm. na wschód leży nad Bugiem tak zw. „Zofiówka“, gdzie się znajduje gorzelnia i papiernia małych rozmiarów, poruszana siłą wody a wyrabiająca tylko bibułę. Istnieje także w S. zakład wodoleczniczy, opodal gościńca ze Złoczowa do Brodów, w malowniczej lesistej okolicy, oddzielony korytem Bugu od właściwego miasteczka. Obok zakładu kąpielowego leży park. Do środka parku wpuszczono wodę pot. „Bużek Oleski“, który się rozlewa w rodzaj sadzawki, przeciętej kilku wyspami i kanałami. Zakład składa się z obszernych łazienek, niedawno przerobionych i zaopatrzonych w nowe przyrządy, i z kilku domów parterowych. W S. jest apteka i kasa pożycz. gm. z kapit. 5327 złr. Założycielem S. był Jan Daniłowicz, woj. ruski. Około r. 1616 utworzył on na gruntach swej wsi Komorowa (należącej do dóbr oleskich a przypadłej w r. 1511 w dziale Annie Sienińskiej, (Barącz, Kronika Oleska, str. 415) miasteczko i nazwał je od swego herbu „Sas“ Sasowem. W 1615 r. wyjednał przywilej u Zygmunta III, w którym czytamy między innemi: „Oznajmujemy, iż gdyśmy zrozumieli W. Jana Daniłowicza, wojew. ruskiego, iż zamyślił albo raczej począł podnosić i sadzić nowe miasteczko na gruncie swym dziedzicznym wsi Komorowa, na miejscu bardzo godnem, między błoty „Rakowica“ zwanemi leżące, jemuż też od siebie i od swych przodków herbów przezwisko i nazwanie „Sas“ naznaczył, łaską i dobrodziejstwy naszemi podeprzeć i wspomóc umyśliliśmy. Gdyż tedy przez miejsce i grunt ten, na którym to miasteczko wyniesione jest, pospolity i zwykły gościniec z Rusi i z Podola na Wołyń jest i używają go, gdy też miejsce to na przechodzie albo szlaku od najazdu nieprzyjacielskiego położone jest, bardzo potrzebnie i słusznie to miasteczko zda się nam tam posadzić, które zarazem jakąkolwiek obroną opatrzone dla bezpieczeństwa obywatelów być może, przeto dla tej przyczyny na osadę nowego miasteczka pozwoliliśmy i przyzwalamy“. W dalszym ciągu obdarza król miasteczko prawem magdeburskiem, ustanawia jarmarki na św. Stanisław w maju, na św. Michał i św. Mikołaj, targi zaś we środę i sobotę; uwalnia mieszkańców od wszelkich podatków publicznych na lat 4 a na wieczne czasy od opłaty ceł, myt, mostowego i grobelnego w ziemiach ruskich, wyjąwszy od cła pogranicznego; nakazuje, ażeby gościniec ze Lwowa, Kamieńca, Baru, Trembowli i Tarnopola tędy przechodził do Krzemieńca, Łucka, Horodła i Sokala. Ale snać osadnicy miasteczka w pierwszych latach mało korzystali z dobrodziejstw przywileju, skoro S. przez długi czas pozostawał bez żadnej magistratury, jakkolwiek elekcye wójtów i burmistrzów miejskich powinny były odbyć się zaraz po założeniu miasteczka. Dopiero w 23 lat później, kiedy przez Teofilę Daniłowiczównę przeszły te dobra w r. 1637 w posiadanie Sobieskich, taż Teofila wraz z mężem Jakubem Sobieskim, wojew. bełzkim, wydali przywilej, mocą którego odstąpiono od prawa urządzającego wolne elekcye magistratu, a przez wzgląd na szczególne zasługi i prace „Sławetnego Sebastyana Bujnowskiego, który własną pracą miasteczko to osadził“, postanowiono tegoż Bujnowskiego wójtem dożywotnim. Tymże przywilejem uregulowano stosunki dziedziców i mieszczan. Żydów przy założeniu S. nie było prawdopodobnie. Handel prowadzili mieszczanie przeważnie miodem i rybami. Przez lat 37 zażywał S. spokoju i przyszedł do pewnej zamożności. Na początku jednakże r. 1675, w czasie wojny tureckiej, Tatarzy zdobywszy obronny zamek, złupili i miasteczko. Niezwłocznie potem przybył tu Jan III osobiście i zajął się restauracyą, a chcąc mieszczan zasłonić opieką swoją, wydał na dniu 10 maja 1675 r. najsurowszy rozkaz do wszystkich komend wojskowych, aby żaden z przechodzących pułków, pod rygorem praw wojskowych, nie ważył się tu „stawać, noclegów, popasów odprawować, ani cksakty pobocznych wyciągać. Ktokolwickby zaś za pokazaniem sobie tego ordynansu naszego pomienionych mieszczan naszych sassowskich ważył się aggrawować,

takiego za doniesieniem najmniejszej skargi, nieodwłocznie sądzić i karać bez żadnego każemy respektu". W r. 1682 bawił tu Sobieski kończąc objazd dóbr czerwonoruskich (Helcel, Listy Jana III, str. 53). Syn Sobieskiego Jakub otaczał S. opieką. Od Sobieskich przeszedł S. do Radziwiłłów, następnie do hr. Starzeńskich. Dnia 28 lipca 1887 r. około godziny $12^1/_2$ w południe wszczął się w jednej z bocznych uliczek pożar, który z taką gwałtownością się rozszerzył, że w przeciągu godziny cały S. stał w płomieniach. Pastwą żywiołu padło 170 nieruchomości a przeszło 400 zabudowań. Szkody obliczono na 200,000 złr. Niegdyś S. otoczony był wałami, z których ślady dotąd pozostały. Na przedmieściu zwanem „Staryki" jest studnia, zwana królewską, z której według podania Jan III zwykł był pijać wodę. W płd.-wsch. stronie obszaru wznosi się (357 mt.) wzgórze „Horodysko", na którem według podania stała cerkiewka. Dziś na tej górze, pokrytej lasem, stoi kilka chat i widać ślady wałów. W kościele parafialnym znajduje się puszka srebrna, wyzłacana, z herbem i cyfrą Jana Sobieskiego (ob. Pamiątki po Sobieskim, Kołaczkowski, Przewodnik naukowy i literacki, Lwów, 1883 r., str. 238 i 255). Według Kołaczkowskiego (Wiadomości tyczące się przemysłu i sztuki w dawnej Polsce, Kraków, 1888 r.) wyrabiano tu fajans (str. 166) i istniała garbarnia Schmieda (str. 172). Bibliografia: Grzegorzewski „S. i jego okolice", Lwów 1872 r.; S., zakład wodoleczniczy, Lwów, 1883 r.; S. w dziełku Sokalskiego „Rys geogr.-statyst. złoczowskiego okręgu szkolnego" (Złoczów 1885 r., str. 171 nn.). Widoki S. w zbiorze rycin Pawlikowskiego (Nr. 4819 i 4820) i w Muzeum Ossolińskich, w tece „Widoki Galicyi" (Nr. 1758, widok szkoły żydowskiej w S.). *Lu. Dz.*

Sasowa, strumień, dopływ Szpołki, pod wsią Pawłówką, w pow. zwinogródzkim.

Sasowka, słoboda nad rzkami Potudanią i Murawlanką, pow. korotojaski gub. woroneskiej, o 25 w. od mta powiat., ma 40 dm., 513 mk., gorzelnia.

Sasówka al. *Sasów*, niem. *Sachsenberg*, część Cieszyna, na Szląsku austr., 27 dm., 682 mk.

Sasowo, sioło nad rz. Sasówką, pow. ełatowski gub. tambowskiej, o 78 w. od mta powiat., ma 622 dm., 5890 mk., 2 cerkwie, st. poczt.

Sasowszczyzna, w spisie z 1866 r. *Sałowszczyzna*, fol. nad strum. Niewisze, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Wasiliszki, okr. wiejski Szejbakpol., o 7 w. od Wasiliszek a 43 w. od Lidy, ma 1 dm., 16 mk. kat.; do 1864 r. własność Berdowskich.

Sasquirken, ob. *Zaskwierki.*

Sassau 1.) terytoryum ziemi szaławskiej w Starych Prusach, prawdopodobnie okolica dzisiejszej wsi Sassupoenen, blisko rzki Wystruci. 2.) **S.,** wś, pow. rybacki, st. p. S. Lorenz, 27 dm., 120 mk., 184 ha, kopalnia bursztynu. *Ad. N.*

Sassen 1.) ob. *Sasin.* 2.) **S.,** dobra ryc., pow. moląski, st. p. Reichenbach; 41 dm., 227 mk., 779 ha.

Sassendorf, dziś *Hasendorf*, ob. *Zajączki.*

Sassenpile, pow. ostródzki, dziś *Hasenberg*, ob. *Zajączki.*

Sassnitz, wś ze st. poczt. i kąpielami morskiemi, na Rugii, na półwyspie Jasmundzkim. Naokoło są bujne lasy bukowe, ciągnące się aż do sławnej Stopnicy (Stubbenkammer). Od płn. zasłaniają osadę pasma wzgórzyste, tak że łagodny klimat licznych tu sprowadza w lecie gości. W 1885 r. było 76 dm., 84 dym., 332 mk. (2 kat.). *Ks. Fr.*

Sassów, ob. *Sasów.*

Sassupoenen 1.) al. *Mitszen*, wś, pow. ragnecki, st. p. Kraupischken, 19 dm., 105 mk., 282 ha. 2.) **S.** al. *Runkehlen*, wś, pow. pilkałowski, st. p. Mallwischken, 17 dm., 108 mk., 254 ha.

Sasterhausen, 1295 *Sastrushe*, 1444 *Sostrzose* al. *Susterhusen*, 1473 *Asterhawsen*, zapewne *Zastróże*, wś i dobra nad Strzygłowską wodą, pow. strzygłowski (Szląsk). W 1842 r. istniał tu kościół kat., filia Bertholdsdorfu, zamek z wieżą i parkiem, szkoła kat., młyn, gorzelnia, cegielnia, 26 dm., folw., 237 mk. (21 ew.). Do 1810 r. dobra należały do klasztoru w Gryzoborze. Kościół założony został w 1565 r., szkoła w 1819 r. Park, obejmujący 28 mr., utworzono w 1812 r. na miejscu dawnego bagna. Obfituje on w różne budowle, ozdoby.

Sastuben, wybud. przy wsi Rupkalwen, pow. szyłokarczemski, 8 dm., 51 mk.

Saswa, rzka, dopływ Zelwy, uchodzącej z lewego brzegu do Niemna.

Sasy, wś przy ujściu Laudy do Niewiaży, pow. kowieński, na pograniczu poniewieskiego, niedaleko Surwiliszek, między Surwiliszkami a Krakinowem, w nowszych spisach niewykazana. Osada znana już około 1394 r., stanowiła ststwo niegrodowe. Znajduje się tu szaniec dwa morgi powierzchni zajmujący, z warstw kamieni i ziemi usypany, w rogu osobną bateryę mający a pochodzący podług podania z czasów wojen szwedzkich za Augusta II.

Sasykino, sioło nad rzką Iberdą i Szuszorą, pow. spaski gub. riazańskiej, o 32 w. od Spaska, ma 252 dm., 2378 mk., st. poczt., fabryka sukna. W pobliżu sioła odkryto pokład węgla kamiennego, w głębokości 4 saż., gruby od $1^1/_2$ do 2 arszynów.

Sasza, wś, pow. hajsyński, okr. pol. i gm. Teplik, sąd Granów, par. kat. Ternówka, o 42

w. od Hajsyna, ma 90 osad, 660 mk., 901 dzies. ziemi włośc. Należy do klucza teplickiego Aleksandry hr. Potockiej. *Dr. M.*

Saszczyn al. *Suszczyn*, przys. Krasowa, pow. lwowski.

Saszkina, wś nad rzką Opoczną, pow. tarusski gub. kałuskiej, o 28 w. od Tarussy, ma 41 dm., 501 mk., targi tygodniowe, 4 jarmarki; mieszkańcy zajmują się wyrobem kapeluszy włościań. (do 2000 sztuk rocznie).

Saszlauken, dobra, pow. rybacki, st. pocz. Gruenhoff, 9 dm., 47 mk., 149 ha.

Sasznigany, zaśc. szl., pow. trocki, w 1 okr. pol., o 25 w. od Trok, 1 dm., 7 mk. kat.

Saszniki, wś włośc. nad jez. t. n., pow. trocki, w 1 okr. pol., o 24 w. od Trok, 14 dm., 156 mk. kat.

Sasznikiele, wś włośc. nad jez. Saszniki, pow. trocki, w 1 okr. pol., o 24 w. od Trok, 2 dm., 11 mk. kat.

Saszów, szczyt górski w pow. jabłonkowskim, nad doliną rzki Głuchowa (ob.).

Saszynia, wś, pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 18 w. od Poniewieża.

Satan al. *Sacin*, szczyt tatrzański, ob. *Szatan.*

Satanów, mko nad Zbruczem, stanowiącym granicę pomiędzy gub. podolską a Galicyą, pow. proskurowski, okr. pol., parafia, st. poczt. i sąd w miejscu, gm. Juryńce, o 60 w. od Kamieńca i Proskurowa a 30 w. od Wołoczysk (st. dr. żel. i telegr.). Mko leży w dolinie, okolone zewsząd wzgórzami okrytemi lasem i otoczone przedmieściami i sadami. Ma 454 dm., po większej części drewnianych (157 na prawie własności i 297 na prawach czynszowych), 3042 mk., w tej liczbie 1815 żydów, 2 cerkwie murowane w mieście i 3 na przedmieściach, kośc. par. katol., kapl. cmentarna, synagoga ze wspaniałem płaskiem sklepieniem, nakształt baszty, 7 domów modlitwy żydowskich; zarząd policyjny (stan) dla gmin Juryńce i Sarnów, sąd pokoju, inkwirent sądowy, szkoła ludowa jednoklasowa, st. poczt., punkt przechodni pograniczny, przez który w 1876 r. wywieziono zboża za 52,521 rs. Znajduje się tu apteka, 2 lekarzy, 100 rzemieślników, 81 sklepów, 2 młyny, browar, gorzelnia (obecnie nieczynna), garbarnia, cegielnia. W mieście odbywa się 9 jarmarków dorocznie oraz 26 targów. Ziemi dworskiej w całym kluczu satanowskim jest 5464 dzies. Mieszkańcy zajmują się szyciem kożuchów i wyprawą skór. Miasteczko całe opasane było murem i wałami, które w części się zachowały; zamek miał kształt twierdzy. Przed bramą Grodecką stoi na słupie murowana figura Pana Jezusa płaczącego nad Jerozoliną, a w samem mieście blisko kościoła statua N. M. P. na ciosowej kolumnie 12 stóp wysokiej, z różnemi nieczytelnemi dziś napisami, oprócz wyrazów u góry: „Culpae non pietatis opus“ i roku 1744. Podług Marczyńskiego w magistracie tutejszym przechowywały się akta miejskie i dwa miecze do wymiaru sprawiedliwości, jeden dla chrześcian, drugi dla żydów, zwany koszernym; obecnie niema tu ich jednak. S., dziś uboga mieścina, przed 50 laty liczył do 5000 samych żydów, trudniących się handlem sukna, miodu, wosku i płótna. Przed kilkunastu laty pokazywano dom, w którym podług podań nocował ces. Piotr W. jadąc w 1711 r. do swej armii na Wołoszczyznę. W znajdującym się o 2 w. od mka monasterze prawosł. przebywał mnich Arsenii, który wydał w Moskwie słownik słowiańsko-grecko-łaciński. Pod miastem ciągnie się t. zw. wał Trajana, zaczynający się od Dniestru, ciągnący się równolegle ze Zbruczem, mający miejscami do 5 st. wysokości i przechodzący w końcu do Galicyi. W okolicznych wzgórzach i skałach znajdują się jaskinie, w których ukrywali się mieszkańcy podczas napadów tatarskich. Podług miejscowego podania, jeden z mieszkańców przed 100 laty dobywał tu złoto z rudy i sprzedawał je we Lwowie (Marczyński, Przeździecki). Nad Zbruczem znajdują się łomy kamienia wapiennego i ciosu. W 1826 r. zmarł w S. Stanisław Pac, niegdyś lekarz nadworny Stanisława Augusta, przeżywszy 120 lat. Pac wybudował tu oryginalny pałac, cały z ciosu sprowadzonego z Galicyi, ozdobiony dziwaczną rzeźbą. Trzy piętra pałacu były w ziemi a tylko jedno na wierzchu. Słynny w późniejszych czasach Michałko Wojciechowski, był u Paca na usługach i zbierając dla niego zioła poczuł w sobie powołanie lekarskie (Przeździecki). Kościół par. katol. p. w. św. Trójcy, wymurowany w gotyckim stylu, na miejscu dawnego drewnianego, wzniesionego jeszcze w 1581 r. przez Kostków (podług Marczyńskiego), i przez nich hojnie uposażonego. Par. katol., dekanatu proskurowskiego, ma 4932 wiernych, w następujących miejscowościach: S., Aleksandrówka, Bębnówka, Bohosłówka, Borszczówka, Horbanówka, Iwańkowce, Juryńce, Kręciłów, Księżówka, Kurówka, Martynkowce, Pokrówka, Radkowica, Satanówka, Spasówka, Turczyńce, Wierzchowce (Zwierzchowce), Wojtowin, Zabiclany i Żaglówka. Niewiadomo kiedy i przez kogo S. został założony, jak również skąd powstało dziwaczne jego nazwisko, to tylko pewne, że należy on do najdawniejszych osad na Podolu. W okolicy jego spotykamy mnóstwo mogił, oraz liczne jaskinie w skałach wykute, które otoczone niegdyś nieprzebytemi borami, służyły za schronienie ukrywającym się tu oprysz-

kom. Ciągnący się obok miasteczka wał zwany Trajana, niewiadomo kiedy usypany i czy był rzeczywiście granicą państwa rzymskiego. Pierwszą pewną wzmiankę o S. spotykamy pod 1404 r., w którym Władysław Jagiełło darował go Piotr. Szafrańcowi. Prawdopodobnie było to tylko dożywocie, gdyż w 1431 r. król Władysław w dzień Narodzenia N. P. w sobotę, na zamku włodzimierskim S. z Jabłonowem, Stryjowem, Postułowcami i Borszczówką, przyległemi sobie, prawem dziedzicznem, wieczystem, nadał Piotrowi Odrowążowi ze Sprowy, ście samborskiemu. S. był wtedy wsią, dopiero Władysław III w 1444 r. przywilejem wydanym w Waradynie w poniedziałek, w dzień św. Bartłomieja, pozwolił Odrowążom miasto założyć i nadał prawa, jakie miał Zińkow i inne polskie miasta. Stanisław Odrowąż syn Jana, wojew. ruskiego (według Paprockiego syn Andrzeja), z Tarnowskiej urodzony († 1546), dziedzic Jarosławia i in., po śmierci bezdzietnej Katarzyny z Gorków, poślubił Annę ks. mazowiecką, córkę ks. Konrada, z której zostawił jedyną córkę Zofię († 1580). Ta świętobliwa pani, o której Paprocki powiada, że życiem swojem miano świętej zasłużyła, a Niesiecki, że nawet Zygm. August chciał ją mieć „vitae et sceptri sociam“, po bezpotomnem małżeństwie z Janem Tarnowskim, wyszła powtórnie za Jana Kostkę, woj. sandomierskiego i całą fortunę Odrowążów w ten dom wniosła. Mylnie przeto Przeździecki utrzymuje, że po Odrowążach władali S. Chodorowscy, żadnych bowiem śladów o tem nieznajdujemy. Miasteczko położone na szlakach tatarskich, ulegało częstym zniszczeniom, to też królowie na prośbę właścicieli udarowywali je przywilejami i dobrodziejstwy. Tak Zygmunt I w 1532 r. uwolnił je od opłaty szosu, czopowego i wszelkich podatków publicznych na 8 lat. Z małżeństwa Zofii Odrowążanki z Janem Kostką zostały 3 córki, z tych Anna wyszła za ks. Ostrogskiego, woj. wołyńskiego, Katarzyna za Adama Hieronima Sieniawskiego, podczasz. koronnego, a Magdalena zmarła w dzieciństwie. Mylnie także Przeździecki wymienia 3 synów, gdyż ci byli z pierwszej żony Jana Kostki, Jadwigi Przerębskiej. W 1594 r. siostry zrobiły w Przemyślu dział majątków po matce. Anna wniosła Ostrogskim Jarosław i dobra w dzisiejszej Galicyi i Koronie, Katarzyna zaś otrzymała dobra podolskie, w skład których wchodziły wówczas: S. z zamkiem i przedmieściami, mko Tarnoruda, wieś Kurówka, Satanówka, Ziejańce (dziś nieistniejące), Bubnówka, Pustułówka, Sołomna, Reczyna al. Nastaszówka (dziś Hreczana), Lipowica (Lipewka), Turczyńce, Borszczówka i Czerniakowa (dziś nieistniejąca). Dalej włość zinkowską: mto Zińków z przedmieściami, myty, młynami, stawy, wójtostwem i wsiami: Janczyńcami, Buzykowcami (Bozykowce), Głuszkowcami, Ochrymowcami i Parchaniówką. Oprócz tego otrzymała sędziszewską włość w Galicyi. Katarzyna Sieniawska energicznie zajęła się podźwignięciem majętności swoich, zniszczonych przez Tatarów. Ona to kościół wybudowany przez Kostków i szpital znacznemi funduszami opatrzyła i miastu na zamku brzeżańskim dnia 30 marca 1641 r. takowy udzieliła przywilej: „Ponieważ wszystkie rzeczy, jako porządkiem w swej całości zatrzymane bywają, tak też bez niego odmianie podledz i upadać muszą: przeto i ja, chcąc miasto moje dziedziczne we wszelakim porządku zachować, i żeby mieszkańcy i obywatele tameczni, w prawach i wolnościach swoich żyjąc, byli w nich zatrzymani, za prośbą ich usilną, którą do mnie wnieśli, skłoniłam się do tego (widąc rzecz słuszną i do zachowania całości ich potrzebną), abym im pozwoliła, jakoż niniejszym przywilejem pozwalam i potomkom ich wiecznemi czasy, aby się prawem magdeb. sądzili, i wszystkie sprawy także i porządek prawem mageburskiem, zwyczajem innych miast w koronie polskiej odprawowali (jednakże prawu memu dziedzicznemu i potomkom moim nie derogując). Sądy jednak sposobem takim odprawiać się mają, najprzód u wójta, który z ramienia mego i potomków moich podany będzie, stamtąd u sądu radzieckiego, a potem w zamku u namiestnika mego satanowskiego, skąd apelacya do mnie i potomków moich ma we wszystkich sprawach być, dla otrzymania ostatniego dekretu“ itd. W dalszym ciągu potwierdza jarmarki nadane przez Zygm. Augusta, nakazuje opatrywać wały około miasta, dawać straż do zamku, jako w mieście na inkursye nieprzyjaciół krzyża św. wystawionem i armatę zwyczajną, to jest hakownice, szmigownice, prochy i ołów dostarczać, nakoniec ustanawia wszelkie powinności i podatki (Przeździecki, Wołyń, Podole i Ukraina, II, 43). Nastały jednak wkrótce wojny kozackie i okolice w gruzy zamieniły. Pułki Chmielnickiego zajmowały kilkakrotnie miasto i okolice. Tatarzy stali pod Felsztynem (1651 r.). W 1676 r. S. był zajęty przez Turków, przyczem, podług świadectw współczesnych, zginęło do 4000 mk. Po uspokojeniu kraju widzimy ciągłe starania Sieniawskich do podźwignienia miasta, największym jednak dobroczyńcą S. był ostatni z rodu Adam Mikołaj, kaszt. krakowski, hetm. w. kor. On to założył zamek, w kształcie pięciokąta z 5 basztami na rogach, z których obecnie trzy tylko zrujnowane stoją. W 1722 r. miasto

opasał murem, z którego pozostała brama od południa, z napisem podanym przez Marczyńskiego i powtórzonym w Starożytnej Polsce (II, 963). Bóżnica żydowska służyła także za warownię w razie napadu Tatarów. Mieszkańcy, jak wspomnieliśmy, sądzili się własnem prawem, którego często nadużywali. Za najmniejszą kradzież wieszano cyganów i żydów, skazywano na tortury, oblewano oliwą i smołą itp. Groźni sędziowie najczęściej nieumieli pisać a namiestnicy al. gubernatorowie satanowscy czasem tylko potwierdzali wyroki podpisując je w dekretarzu (Dekretarz Magdeb. sądów w Satanowie, u Przeździeckiego). Jedyna córka hetmana Sieniawskiego Zofia 1-voto Denhofowa, 2-do małżonka Augusta Aleksandra Czartoryskiego, wojew. ruskiego, chwilowo wniosła w dom ten cały majątek. Z czasów władania Czartoryskich miasto otrzymało w 1744 r. przywilej zaprowadzający 4 tygodniowy jarmark na św. Piotr, podług kalendarza dawnego. Znaczny napływ kupców przyczynił się do wzrostu miasta i dobrego bytu mieszkańców; zamieszkali tu Grecy i Ormianie mieli sklepy z wszelkiego rodzaju towarami. W 1780 r. liczyło miasto 527 dm., a 22 do juryzdyki bazylianów należących. Córka Czartoryskich Elżbieta Lubomirska wzięła majętność tę w posagu i oddała córce swej Aleksandrze Stanisławowej Potockiej, po niej odziedziczyła ks. Romanowa Sanguszkowa, ta zaś przekazała córce swej a dzisiejszej właścicielce Maryi Potockiej, żonie b. namiestnika Galicyi hr. Alfreda Potockiego. W skutek przeprowadzenia granicy od Galicyi, miasto zaczęło upadać. Była tu dawniej przez pewien czas komora pograniczna, obecnie zniesiona. Ks. Roman Sanguszko utrzymywał tu liczne stado koni arabskich. O 2 w. na płd. od S., nad Zbruczem, znajduje się monaster męzki p. w. św. Trójcy, niewiadomo kiedy założony. Istniał on już w 1600 r.; w 1707 r. przeszedł we władanie unitów a po 1793 roku przywrócony został prawosławnym. Jeden z unickich igumenów, zarządzających monasterem satanowskim, Modest Silnicki w 1770 r. począł pisać pamiętnik o przeszłości monasteru, który następcy jego doprowadzili do 1793 r. Pamiętnik ten, znajdujący się obecnie w bibliotece Ossolińskich we Lwowie (Nr. 2106), pisany po polsku, złożony jest z 56 arkuszy in fol. i nosi tytuł: „Xięga historyi monasteru Satanowskiego, zakonu św. Bazylego w prowincyi Ruskiej r. 1770 die 5 miesiąca czerwca sporządzona". Do księgi tej dołączono 17 arkuszy cyrkularzy i rozporządzeń prowincyałów. Prof. uniwersytetu kijowskiego Wł. Antonowicz podał streszczenie tych pamiętników, najprzód w artykule pomieszczonym w „Kijewskoj Starinie" (1882 r., luty) a następnie w Monografiach do historyi zachodniej i płd.-zachodniej Rusi (Kijów 1885, t. I, 345—351). Z artykułu tego przytaczamy ciekawsze szczegóły: W 1770 r. niektórzy mnisi pamiętali jeszcze, że u podnóża góry, na której stoi teraźniejszy monaster, był drewniany kościół, rozebrany w 1774 r. z przyczyny starości; na wieży jego oznaczony był rok 1600; po nim pozostały podziemia wyżłobione w skale. W czasie panowania w S. Turków (1672—1699) monaster istniał ciągle; z tych czasów mnisi pamiętali igumena Izaaka Rudyka (zm. w 1701); w 70 lat później pokazywali jabłoń przez niego zasadzoną. Następcą jego był Sylwester, który utonął w Zbruczu, o czem świadczył napis na krzyżu kamiennym, postawionym na jego mogile w ogrodzie klasztornym. Po jego śmierci klasztor przeszedł we władanie unitów, pierwszym igumenem których był Bartłomiej Chołodziński. W czasie napadu Tatarów o. Bartłomiej był ściętym w cerkwi, w czasie odprawiania nabożeństwa. Za jego rządów Piotr W., wracając z nad Prutu, bawił przez kilka dni w S. u hetmana Adama Sieniawskiego, przyczem zwiedził monaster, powitany mową przez jeromonacha Józefa Czyżewskiego. Czyżewski znany był jako wyborny kaznodzieja, w skutek czego miał wielkie wpływy u hetmana, od którego otrzymał dla klasztoru ogród i do 200 dz. ziemi, a także wolny wręb w lasach dworskich. Następnie pamiętniki wspominają 4 igumenów: Leona Ordyńskiego, Mojżesza Stopczańskiego, Dobrzańskiego i Dyonizego Wiszniewskiego, nie podając żadnych prawie szczegółów. Od 1732 do 1762 r. igumenem był Waarłam Sawicki, człowiek czynny, energiczny; on to z zebranych ofiar wymurował teraźniejszą cerkiew, ukończoną w 1774 r., a następnie postawił dwupiętrowy budynek na klasztor. Po przeniesieniu Sawickiego do Uniewa, nastąpił po nim Bonifacy Rychłowski (1762—1765), lecz w 1765 r. znowu wrócił Sawicki i tu zmarł w 1766 r. Następcą jego był Modest Silnicki (1766—1771), który zebrał powyższe wiadomości i zaczął pisać pamiętnik. Przy nim Mikołaj Potocki, ststa kaniowski, ofiarował na klasztor 30,000 złp. Wspomina on o dżumie silnie grasującej nu Podolu w r. 1770, ofiarą której padło 6 mnichów i do 150 włościan należących do klasztoru. Po przeniesieniu Silnickiego do Kamieńca, igumenem był Anatol Wodliński (1771—1772), który drobiazgowo zapisywał ofiary na klasztor i rozporządzenia prowincyała. Po nim był igumenem Konstanty Ułasewicz (od 1772—1775), przeniesiony do Lublina, a na jego miejsce naznaczony Leon Zasławski (1776—1777). Przy nim klasztor satanowski przeznaczono

na więzienie dla mnichów, skazanych na dożywotnie odosobnienie. Kopię powyższego rozporządzenia igumen wniósł do pamiętnika, w którym znajduje się szczegółowy opis celi przeznaczonej dla mnicha skazanego na zamurowanie. Cela wkrótce została zajęta przez jeromonacha Filimona Wituszyńskiego, zbiega z klasztoru, skazanego na dożywotnie więzienie. D. 12 paźdz. był on wprowadzony do celi, według instrukcyi, po odbytem pogrzebowem nabożeństwie i żywcem zamurowany; zostawiono tylko mały otwór, przez który otrzymywał pokarm, spowiadał się i komunikował. W następnych latach nie ma żadnej o nim wzmianki w pamiętnikach. Po Zasławskim nastąpił Ambroży Gnatowicz (1777—1785). Wspomina on o zawaleniu się wieży klasztornej; o sprawieniu srebrnej sukni na obraz; o odlaniu dzwonu 38½ pudów ważącego, przez Bazylego Ostrowskiego z Czarnego Ostrowia; o dżumie i szarańczy w 1782 r.; o wizycie Stanisława Augusta w Wiszniowcu; nakoniec o śmierci Mikołaja Potockiego, znanego awanturnika, a dobrodzieja klasztorów unickich. Po przeniesieniu Gnatowskiego do Milcza nastąpił Ipacius Kuchalski (1785—1788). Z jego czasów jest wzmianka o śmierci generała zakonu bazylianów Józefa Morgulca (1786) i o wzięciu Chocima przez wojska austryackie i ruskie. W końcu jowialny mnich zamieszcza dwuwiersz: „Dzban gdy wypił wieczorem, rano bolał Janek; Wolałby sto wieczorów, niźli jeden ranek. Mihi hoc aplicui p. Hipatius Kuchalski“. Następca jego Onufry Tuczański (1789—1793) notuje, że kapitan wojsk ruskich Ilin, odbierał przysięgę od mnichów na wierność cesarzowej Katarzynie, a 16 lipca naznaczony nowy igumen Benedykt Oraczewski, przy którym kończą się pamiętniki. *Dr. M.*

Satanówka, wś nad Zbruczem, pow. proskurowski, okr. pol., sąd i par. kat. Satanów, gm. Juryńce, ma 130 osad, 806 mk., 793 dz. ziemi włośc., 36 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Michała, ma 684 wiernych. Jest tu gorzelnia, szkoła miejska, posterunek straży pogranicznej. Należy do klucza satanowskiego Maryi z Sanguszków hr. Potockiej. *Dr. M.*

Satanówka, góra lesista, w obr. Kamesznicy, w pow. żywieckim, na zach. brzegu pot. Głębówki, tuż nad granicą galicyjsko-szląską. Wznies. 767 mt. npm. (szt. gen.).

Satanowska 1.) *Jurydyka* al. *Księdzówka*, wś nad Zbruczem, pow. proskurowski, obok Satanowa, ma 48 osad, 358 mk., 315 dz. ziemi włośc. Stanowiła uposażenie kościoła satanowskiego, dziś własność rządowa. 2.) **S.** *Słobódka*, nad Zbruczem, pow. proskurowski, gm. Juryńce, ma 32 osad, 86 mk., 102 dzies. ziemi. Należy do Maryi hr. Potockiej. *Dr. M.*

Sataszyski, odnogi górskie szczytu Lackowa, w Beskidzie wschodnim, na granicy Galicyi i Węgier. Ob. *Lackowa.*

Saten 1.) *Alt*, fol. dóbr rycer. Grendsen, w okr., pow. i par. tukumskiej (Kurlandya). 2.) **S.** *Neu*, dobra prywatne z kośc. ewang., tamże.

Satern al. *Saturnus*, turnia we wschodniej ścianie doliny Kościeliskiej, nad polaną Pisaną; między Straszakiem, turnią, dalej na płd. położoną, a turniami Nad Zamkiem i Spadami od płn. Wznies. 1866 mt. npm. (Loschan).

Satingen 1.) dobra koronne, w okr. i pow. goldyńskim, par. frauenburska (Kurlandya). Do dóbr należy fol. Petersberg. 2.) **S.,** folw. dóbr pryw. Gross Essern, tamże.

Satkowskie, okolica, pow. szawelski, gm. Kruki, o 46 w. od Szawel.

Satkuny 1.) wś, pow. szawelski, gm. Janiszki, o 29 w. od Szawel. 2.) **S.,** dobra, tamże, o 43 w. od Szawel. 3.) **S.,** fol., pow. wiłkomierski, ob. *Markuciszki* 1.).

Satoralja-Ujhely, miasteczko w hr. ziemneńskiem (Zemplin, Węg.), nad pot. Ronywa w Hegyallyi, st. węg. kol. żel. wschod., st. poczt. i tel. Posiada kościół par. rz.-kat., gr.-kat. i ewang., synagogę, 10,767 mk. (3662 żydów). Żyzna gleba, uprawa wina, lasy dębowe, łomy granitu. W rynku miasta wytryska źródło, a w pobliżu stoi pomnik granitowy na cześć poległych 1809 r. w bitwie pod Raaben. O kwadrans od miasteczka znajduje się 300 w skale kutych piwnic. Kościół rz.-kat. fundował Emeryk Palocz, woj. siedmiogrodzki; kościół gr.-kat. ks. Teodor Koryatowicz a ewang. Piotr Perenyi. Z okolicznych gór wyróżnia się Sator (Szator), którego szczyt z kilku pobliższemi przedstawia się jakby szereg wielkich namiotów. W r. 1241 zniszczyli S. Tatarzy; 1250 r. odbudowano ją ponownie. Król Ludwik I darował miasteczko ks. Teodorowi Koryatowiczowi, który na górze Varhegy zbudował zamek, zburzony następnie r. 1558 przez Emeryka Telekessego. Parafia istniała już r. 1360. Tu urodziła się węgierska poetka Barbara Molnar. *H. M.*

Sattel, wś, pow. zielonogórski (Szląsk), par. ew. Zabor. W 1842 r. 17 dm., 169 mk. (6 kat.), fol. do dóbr Loos należący.

Satteldorf, 1361 r. *Settelerdorf*, fol. i wś, pow. grotkowski, par. Lindenau. W 1861 r. 16 dm., 123 mk. kat. Fol., dawniej biskupi, potem królewski, nadany Humboldtowi, miał 423 mr.; wś, nad potokiem położona, miała 517 mr.

Satticken al. *Zatyki*, ob. *Krzymek.*

Sattikken 1.) *Alt*, dobra pryw., w okr. i pow. goldyńskim, par. frauenburska (Kurlandya). 2.) **S.** *Gross*, dobra prywatne, tamże.

Sattkau, 1345 *Satkow*, fol., pow. wrocławski, ob. *Rothsyrben.*

Sattlershuette al. *Querbachshuette*, osada, pow. czarnkowski (Wieleń), okr. wiej. Drawsko (Dratzig); 5 dm., 93 mk.

Satulmare *Niemieckie* i *Rusińskie*, dwie wsi w pow. i obw. sąd. radowieckim. Graniczą od zach. z Radowcami, od płn. z Andrasfalvą, od płn.-wsch. z Hadikfalvą, od wsch. z Czybenami al. Istensegits (pow. serecki), a od płd. z Badowcami. Wschodnią granicę tworzy rz. Suczawa. Przez S. przechodzi gościniec z Radowiec do Suczawy. Obie wsi tworzą jedną gminę. W r. 1869 ich obszar wynosił 1799 ha 68 ar.; było 404 dm., 2014 mk. W 1880 r. w S. Niemieckiem było 173 dm., 931 mk.; kat. 252, gr.-orm. 3, żyd. 8, innych wyznań (przeważnie ewang.) 668; co do narodowości: 925 Niem., 3 Rusin., 3 Rumun. S. Rumuńskie miało 265 dm., 1146 mk.; 36 kat., 1063 gr.-orm., 30 żyd., 17 innego wyzn.; 53 Niem., 1060 Rumun., 33 innej narodow. Kat. i ew. par. w Radowcach. Nieunici mają cerkiew par. drewnianą w miejscu, p. w. Archaniołów Michała i Gabryela. Zbudowana w r. 1772, w r. 1845 rozszerzona. Do par. należy wieś Hadikfalva. Szkoła ludowa 1-klasowa. St. poczt. Radowce. Własność funduszu religijnego gr.-ormian. *Br. G.*

Saturnus, os. włośc., pow. noworadomski, gm. Konary, par. Widzów, 1 dm., 9 mk., 53 mr. W 1927 r. 2 dm., 9 mk., par. Kruszyna.

Saturyna al. *Saturino*, słobódka, pow. latyczowski, poniżej wsi Karyczyniec, par. Deraźnia, ma 9 osad.

Satyjów, wś nad rz. Stubłą, pow. dubieński, na pograniczu rówieńskiego, na półn.-wschód od Dubna, posiada kaplicę kat. parafii Ołyka. Wchodziła niegdyś w skład ordynacyi ostrogskiej. W 1538 r. zapisana przez ks. Ilija Ostrogskiego żonie jego Beacie Kościeleckiej, matce Halszki. W 1618 r. w dziale ks. Janusza Włodzimierza Ostrogskiego.

Satyna, potok górski, wypływa z pod Łysej Hory (1325 mt.), w Beskidzie jabłonkowskim, płynie na płn.-zach. przez obszar Malenowic i Nowejwsi, w pow. cieszyńskim. W dolnym swym biegu płynie na zachód i wpada do Ostrawicy pod Nowąwsią. Długość biegu 6 klm. *Br. G.*

Satzkowen, *Baczkowo*, wś na pruskich Mazurach, ob. *Krzywy róg.*

Saubernitz *Gross*, wś, pow. rozborski, par. Gebelzig-Ober. Do 1815 r. należała do saskich Łużyc. W 1842 r. 34 dm., 185 mk. ew., Serbów przeważnie.

Saubole, ob. *Saużbole.*

Saubsdorf, ob. *Supikowice.*

Saubucht, leśnictwo, pow. obornicki, na praw. brzegu Wełny, o 5 klm. na płn.-wsch. od Obornik, zwane też *Kowanówko* (ob.).

Saubucht, leśn., pow. wystrucki, należy do nadleśnictwa Kranichbruch.

Saubusch, ob. *Żywiec.*

Sauden, ob. *Sudwa.*

Saudyniki, *Sawdyniki*, wieś kośc., zwana mkiem, nad Dubissą, pow. rossieński, gmina Kielmy (o 5 w.), par. Lidowiany, o 26 w. od Rossień, przy drodze zwycz. z Cytowian do Kielm. Ma 23 dm., 84 mk.; kościół fil. drewniany p. w. N. M. P., wzniesiony w 1782 r. (podług rubryceli, podług zaś Buszyńskiego w 1817 r.) przez Ksawerego Staniewicza, który wyznaczył oddzielny fundusz ziemny na utrzymanie filialisty. Pod wsią znajduje się most drewniany na palach przez Dubissę. O 2 w. od wsi dwór dziedziców, zwany też Józefowem, nad urwiskiem Dubissy, z obszernym parkiem, oraz piętrowym domem mieszkalnym i zabudowaniami gospodarczemi, z muru wzniesionemi. Dziedzictwo niegdyś Staniewiczów, następnie własność Szemiotów.

Saudice (moraw.), *Zauditz* al. *Sauderwitz* (niem.), targowisko w pow. raciborskim.

Saudrowa, rzeka w pow. rosieńskim, dopływ Łukny (ob.).

Sauerbaum, ob. *Zerbuń.*

Sauerbrunn, wś, pow. bystrzycki (Szląsk), par. kat. Lomnitz (Łomnica). W 1842 r. 15 dm., 66 mk. kat., młyn wodny. Źródło wody mineralnej (szczawa).

Sauerken 1.) *Gross*, wś, pow. morąski, st. poczt. Jaśkowo, 21 dm., 121 mk., 286 ha. 2.) **S.** *Klein*, fol., tamże, przy wsi Jaśkowie, 3 dm., 64 mk.

Sauermuehle (niem.), ob. *Żur.*

Sauerschienen 1.) wś, pow. frydlądzki, st. p., tel. i kol. żel. Bartoszyce, 7 dm., 34 mk. 2.) **S.,** fol. przy wsi Liesken, tamże, 3 dm., 86 mk.

Sauerteig (niem.), ob. *Sortyka.*

Sauerwalde, dobra, pow. ragnecki, st. p. Lengwethen, 6 dm., 36 mk., 75 ha.

Sauerwitz 1.) ob. *Zubrzyce.* 2.) **S.,** ob. *Zabrzyce.*

Saugen al. *Matz-Mantrum*, wś, pow. szyłokarczemski, st. p. Kukoreiten; 50 dm., 211 mk., 241 ha.

Saugie, dwór, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 50 w. od Poniewieża.

Saugucie, wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Iwie, okr. wiejski Łukoszyn, dobra hr. Zamoyskich, Urciszki, o 5 w. od gminy, 61 w. od Oszmiany a 33 w. od Dziewieniszek, ma 49 dm., 203 mk. kat. (podług spisu z 1864 r. 69 dusz rewiz.).

Saugwethelen, wś, pow. wystrucki, st. p. Pelleningken; 2 dm., 14 mk., 46 ha.

Saugwethen, wś, pow. wystrucki, st. p. Pelleningken; 22 dm., 129 mk., 198 ha.

Sauka, dwór, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 84 w. od Poniewieża.

Saulsen, jezioro w okr. zelburskim (Kurlandya), wysoko położone, pomiędzy górnym biegiem rz. Sussej i Salwy, długie 6 w., szerokie na 1 w.; obfituje w wyborowe leszcze. Przybiera odpływy trzech jezior Klauzen, wypływa zaś z niego rzka Sauken, dopływ rz. Sussej. W pobliżu wznosi się wzgórze Ohrman (Orman-Kałns), dochodzące do 513 stóp.

Sauken 1.) *Alt*, dobra koronne, z kośc. ewang. i leśn. rządowem, w okr. zelburskim, pow. frydrychsztacki, par. zelburska (Kurlandya). Do dóbr należy fol. Lunen i Ekhof. 2.) **S.** *Neu*, dobra koron., tamże, z fol. Sallien.

Saul 1.) *Gross*, wś, pow. górowski (Guhrau). Posiada kościół par. ewang. (pierwszy pastor znany w 1566 r.), szkołę ewang., 27 dm., sołtystwo, 166 mk. ew. 2.) **S.** *Klein*, 1489 *Saulche*, wś i dobra, tamże, par. ew. Saul Gross. W 1842 r. 22 dm., fol., sołtystwo, 187 mk. (2 kat.). Część włościańska była dawniej wsią królewską. Do obszaru większej własności należał fol. Waldvorwerk.

Saule, pow. kościański, ob. *Sulejewo*.

Saule 1.) wś nad jeziorem t. n., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Zabłociszki, okr. wiejski i dobra, Gołowninów, Cejkin, odl. 14 w. od Święcian, ma 6 dm., 57 mk. (14 dusz rewiz.). 2.) **S.**, wś, tamże, o 5 w. od gminy, 12 dusz rewiz.; należy do dóbr Zacisze, dawniej Konstantynowiczów, następnie Świąteckich.

Saulen, ob. *Grutscheit Jurge*.

Saulin (niem.), ob. *Sawulino*.

Saulwitz, ob. *Solencin*.

Sausenberg, ob. *Szumirad*.

Sauseris, wś, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 26 w. od Telsz.

Sausgallen al. *Sausgallwen*, *Paul Sausgallies*, wś, pow. szyłokarczemski, st. p. Jugnaten; 98 dm., 367 mk., 800 ha.

Sausgarten 1.) *Gross*, dobra, pow. iławkowski, st. p., tel. i kol. żel. w Iławie, 22 dm., 124 mk., 584 ha. 2.) **S.** *Klein*, wś, tamże, 31 dm., 171 mk., 323 ha.

Sausgoerken 1.) wś, pow. rastemborski, st. p. Barciany; 23 dm., 85 mk., 20 ha. 2.) **S.**, dobra, tamże; 30 dm., 168 mk., 553 ha.

Sausie, wś, pow. rossieński, gm. i parafia Szwekszne, o 128 w. od Rossień.

Sausieniki, wś włośc., pow. wyłkowski, gm. Bartniki, par. Pojewoń, odl. od Wyłkowyszek 16 w. Przy wsi ciągną się błota między Pogierniewem i fol. Bartniki, mające do 3 w. wszerz a 2½ w. wzdłuż. Wś ma 41 dm., 434 mk., 1634 mr. W 1827 r. 43 dm., 369 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Królowe Krzesło.

Sausinie, zaśc., pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 19 w. od Kowna.

Sauskeppen al. *Barsden*, wś, pow. wystrucki, st. p. Pelleningken; 30 dm., 121 mk., 200 ha.

Sauskoyen 1.) *Alt*, wś na prus. Litwie, pow. darkiejmski, st. p. Launingken; 53 dm., 234 mk., 176 ha. 2.) **S.** *Neu*, wś, tamże; 19 dm., 94 mk., 141 ha.

Sausleszowen, wś, pow. gołdapski, st. p. Szittkehmen; 48 dm., 235 mk., 426 ha.

Sausmarken, wś, pow. tylżycki, st. p. Coadjuthen; 13 dm., 56 mk., 118 ha.

Sausseningken, wś, pow. nizinny; 36 dm., 222 mk., 431 ha.

Saussienen, dobra, pow. frydlądzki, st. p. Domnau; 15 dm., 112 mk., 322 ha.

Sautersbrunn, osada, pow. gnieźnieński (Witkowo), o 1½ klm. na płd.-zach. od Powidza (par. kat. i poczta), par. prot. Witkowo, st. dr. żel. w Odrowążu o 10 klm. Powstała na gruntach starościńskich; 3 dm., 24 mk. (12 kat., 12 prot.) i 34 ha. *E. Cal.*

Sautki, wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Łuck, okr. wiejski Buki, o 13 w. od gminy a 50 w. od Dzisny, ma 8 dm., 47 mk. (podług spisu z 1864 r. 41 dusz rewiz).

Saużbole *Stare*, wś i *S. Nowe*, wś, pow. wyłkowyski, gm. Pojeziory, par. Wyłkowyszki, odl. od Wyłkowyszek 14 w. S. Stare mają 16 dm., 127 mk.; S. Nowe 4 dm., 37 mk. W 1827 r. 19 dm., 150 mk.

Savanna, jezioro na niem. Warmii, pow. licbarski, 3 klm. na zach. od Dobregomiasta. Poczyna się przy wsi Lindenau, nad traktem z Dobregomiasta do Libsztatu i ciągnie z płn. na płd. Południ. połowa, od miejsca począwszy, w którem się brzegi na ½ klm. do siebie zbliżyły, nosi nazwę Lingnauer— al. Lingauersee (ob.). *Ad. N.*

Sawa, wś nad rzeczką Pronią, pow. mohylewski.

Sawa, nazwa strum. *Handzlówka* (ob.).

Sawa, w 1490 r. *Szawa*, wś, pow. wielicki, w okolicy podgórskiej, w dorzeczu Stradomki, dopł. Raby, należy do par. w Gruszowie, urz. poczt. w Dobczycach (o 16 klm.). Niedostępna wioska składa się z 30 dm. (3 na obszarze więk. pos. Maryi Gorczyńskiej) i 185 mk. (178 kat. i 7 izrael.). Więk. pos. wynosi 183 roli, 10 łąk, 9 past. i 15 mr. lasu; mn. pos. 49 roli, 5 łąk i 5 mr. lasu. Gleba glinkowata, żytnia. Jest to stara osada, zwana w 1490 r. Szawa (Pawiński, Małop., 447); w 1581 należała do Jak. Dębińskiego a dzierżawił ją Jan Mstowski. Składała się z 3 łan. kmiec., 6 zagród z rolą, 1 komor. z bydłem i 2 rzemieśl. (ibid., 52). Później dziedziczyli tę wieś Stadniccy, Szembekowie, Sędzimirowie a w końcu Gagatniccy. Graniczy na zach. z Zegar-

towicami, na płd. z Kawcem, na wsch. z Żerosławicami a na płn. z Gruszowem Dolnym.

Sawadden (niem.), ob. *Zawady*.

Sawade, ob. *Zawada*.

Sawały *Górne* i *S. Dolne*, wś, pow. ostrołęcki, gm. i par. Troszyn. W 1827 r. 6 dm., 25 mk. Wś ta leży w okolicy szlacheckiej zwanej Chrostowo (ob.).

Sawałuski al. *Zawałuski*, wś, pow. buczacki, o 5·5 klm. od Monasterzysk (urz. poczt. i tel.). Obszar dwor. 367 mr., włośc. 407 mr. W 1870 r. 210 mk.; w 1880 r. w gm. 225, na obsz. dwor. 11; rz.-kat. 28, par. Kowalówka, gr.-kat. 205, par. Kowalówka. Właśc. posiadłości dwor. Włodzimierz Morawski. *B. R.*

Sawarce, dawniej *Sawarczowo*, wś i fol. przy ujściu Neteczy do Rosi, pow. skwirski, w 3 okr. pol., gm. Romanówka, par. praw. Nowosielica, o 25 w. od Skwiry a 10 w. od st. dr. żel. w Popielny, ma 723 mk., 1200 dz.; staranne gospodarstwo rolne, produkcya nabiału. Własność Henryka Bilińskiego. Około 1840 r. znaleziono tu wielką i dobrze zachowaną urnę, rysunek której podał Funduklej w „Opisie mogił“ (str. 66 i 108). Na początku XVII w. należała wieś ta do dóbr Pawołocza (ob.).

Sawarka, wś na lew. brzegu Rosi, pow. wasylkowski, w 3 okr. pol., gm. Bokitno, o 90 w. od Wasylkowa, ma 1119 mk. W 1790 r. było tu 56 chat i 386 mk.; w 1863 r. zaś 888 mk. Cerkiew Pokrowska, drewniana, wzniesiona w 1750 r., uposażona jest 63 dz. ziemi. Wś otoczona ze wszystkich stron rozległemi borami, znajduje się, podług miejscowego podania, na miejscu dawnego grodu Sawara, śladem którego ma być kwadratowy wał ziemny, wysoki do 3 sażeni, okrążający zamkowiszcze, dwie wielkie mogiły około cerkwi, zwane Hajworonowa i Wielka oraz mnóstwo małych, rozrzuconych w okrąg wsi. W mogiłach tych znajdują niekiedy monety wschodnie, bełty od strzał i różne części uzbrojeń. W pobliżu wsi przechodzi t. z. wał Trojana, biorący początek pod wsią Poczujki (pow. skwirski), pod wsią Krasnolesy wstępujący w pow. wasylkowski, w którym po lewym brzegu Rosi ciągnie się około Białejcerkwi, Tomiłówki, Czepielówki, Sucholesów, Rokotny i Olszanicy i po za Sawarką przechodzi w pow. kaniowski około wsi Sinicy. Wś S. należała do klucza białocerkiewskiego hrab. Branickich, obecnie należy do dóbr ministeryum dworu (udiełów). *J. Krz.*

Sawaryn, młyn na obszarze Podkamienia, pow. brodzki.

Sawaściejówka, fol. pryw., pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 55 w. od m. Wilejki, 1 dm., 3 mk. kat.; własn. Boharzewicza (1866).

Sawaszczyszki, okolica szl. nad jez. Wołkosznie, pow. trocki, w 1 okr. pol., o 22 w. od Trok, 2 dm., 31 mk. kat.

Sawaszy, dwie pobliskie wsi nad rz. Newdą, pow. nowogródzki, w 4 okr. pol. mirskim, gm. Korelicze. Jedna wś ma 12, druga 9 os.; miejscowość wzgórzysta, całkiem bezleśna; grunta wyborne pszenne, łąki dobre. *A. Jel.*

Sawcewicze, wś, pow. słonimski, w 5 okr. pol., gm. Luszniewo, o 37 w. od Słonima.

Sawcino, sioło nad jez. Skorbież, pow. kaszyński gub. twerskiej, o 22 w. od mta powiat., przy trakcie poczt. bieżeckim, ma 37 dm., 358 mk., szkołę, jarmark 8 lipca. W pobliżu sioła znajduje się błoto, około 12 w. dług. a do 4 w. szerokości, mające w pośrodku jezioro. Nieopodal wody mineralne Ołsufiewskie, obecnie zaniedbane.

Sawciszki, zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Ołoty, o 94 w. od Wiłkomierza.

Sawczak, potok wytryskujący w obr. Czeremchowa, w pow. kołomyjskim, w lesie Dąbrowie, wpada, ubiegłszy 2¼ klm., do Iwanowa z lewego brzegu. *Br. G.*

Sawczenki, fol. szl., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 17 w. od Dzisny, 2 dm., 15 mk. kat.

Sawczukiw, potok w obr. Ispasa, w pow. kołomyjskim; wypływa nad granicą zachod. Ispasa z Kowalówką i ubiegłszy 3 klm. wpada do Pistyńki. *Br. G.*

Sawczyce, wś nad rz. Ikwą, pow. krzemieniecki, na płd. od mka Bereźce.

Sawczyn z *Czortowem*, wś, pow. sokalski, 9 klm. na zach. od sądu pow., urz. poczt., tel. i st. kol. w Sokalu. Na płn. leżą Bojanicze, na płn.-wsch. Opulsko, na wsch. Sokal, na płd. Zawisznia i Szmitków, na zach. Moszków. Wś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Brodu, lewego dopł. Bugu. Na potoku leży przy samej granicy Sokala i Zawiszni młyn Czertesz al. Czortowiec. Wzdłuż granicy od Szmitkowa płynie lewy dopł. Brodu, nadchodzący od płn.-zach. z Moszkowa. Na płd.-wschód leżą niwy zwane Okopem. Własność więk. (Feliksa Obertyńskiego) ma roli or. 311, łąk i ogr. 41, past. 1, lasu 114 mr.; wł. mn. roli or. 570, łąk i ogr. 111, past. 4 mr. W r. 1880 było 74 dm., 496 mk. w gm., 10 dm., 48 mk. na obsz. dwor. (83 rz.-kat., 423 gr.-kat., 38 izrael.; 367 Rusinów, 173 Polaków, 4 Niemc.). Par. rz.-kat. w Sokalu, gr.-kat. w Szmitkowie. We wsi cerkiew i szkoła filialna. *Lu. Dz.*

Sawczyna, mylnie *Sawczyn*, *Sawczyńce*, wś nad Mielnikowym jarem, dopł. Taszlika, pow. jampolski, na pograniczu olhopolskiego, okr. pol., par. kat. i st. poczt. Tomaszpol, gm. i sąd Komargród, ma 144 osad, 790 mk., 743 dz. ziemi włośc., 586 dwors., 53 cerkiewnej. Cerkiew p. w. N. M. P., z 1879 r., ma 1356

wiernych. Należała do ks. Czetwertyńskich, dziś Jaroszyńskich. *Dr. M.*

Sawczyna, część wsi Pawłokomy, w powiecie brzozowskim.

Sawczyna, las i góra w obr. Dobronowiec, w pow. czerniowieckim. Szczyt Obczyna wznies. 479 mt. npm. (szt. gen.). *Br. G.*

Sawczyńce, ob. *Sawczyna.*

Sawczyńskie-*Dworzyszcze,* własność ziemska w pow. pińskim, wspomniana w dokumencie z 1530 r., należała wtedy do Protasewiczów, położona w okolicy Mołodelczyc (ob. „Rewizya puszcz", wyd. Wil. Arch. Komis., str. 305). *Al. Jel.*

Sawczyny, wś, ob. *Poczajów.*

Sawdyniki, ob. *Saudyniki.*

Sawejki 1.) dobra, pow. słucki, o 6 w. od mka Siniawki, w 2 okr. pol. kleckim, par. kat. do niedawna niedźwiedzicka, teraz klecka; kaplica katol. S. w 1860 r. nabyte przez Hektora Nowickiego, mają przeszło 383 włók razem z folw. Zapole. Smolarnie, browar piwny, gorzelnia. 2.) **S.,** st. p. w pow. słuckim, przy gościńcu poczt. z Nieświeża, przez Kleck do Pińska, pomiędzy st. Lubaszewo i Siniawka, na gruncie dóbr Sawejki. 3.) **S.,** wś, pow. szawelski, gm. Gruździe, o 27 w. od Szawel. 4.) **S.,** dobra nad Saryanką, pow. drysieński, przy trakcie z Oświei do Rzeżycy, 1525 dzies. ziemi dwors. Niegdyś attyn. hrabstwa drujskiego. Własność ks. Sapiehów, następnie Teodora Sawicza, dziś Apolinary Zajkowskiej. *Al. Jel.—A. K. Ł.*

Sawejkiszki, zaśc., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Szyrwinty, okr. wiejski Poszyrwińcie, o 4 w. od gminy a 55 w. od Wilna, ma 2 dm., 19 mk. kat.; należy do dóbr Lewajnie, Rzewuskich.

Sawelańce, wś, pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. Merecz, okr. wiejski Rzeczany, o 12 w. od gminy a 72 w. od Trok, ma 9 dm., 73 mk. kat. (37 dusz rewiz.); należy do dóbr Mokniuny, Mujżelów.

Sawelany, sioło, pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Kronie, okr. wiejski Kowale, 85 dusz rew.

Sawelki, wś, pow. grodzieński. w 4 okr. pol., gm. Kamionka, o 53 w. od Grodna.

Sawelkinia 1.) zaśc. szl., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 56 w. od Wilna, 1 dm., 6 mk. kat. 2.) **S.** al. *Buczaliszki,* zaśc. szl., tamże, 1 dm., 6 mk. kat.

Sawenia, rzka w pow. wileńskim, przepływa pod zaśc. Gorkiszki, Juryszki, Jurkiszki i Sawenia.

Sawenia, dwa zaśc. szl. nad rzką t. n., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 29 w. od Wilna; jeden z nich ma 1 dm. i 4 mk.; drugi zaś 1 dm. i 6 mk. kat.

Saweńki, jezioro w pow. klimowickim, w obrębie gm. Miłosławicze, ma około 25 dz.

Saweńki al. *Sawienka,* wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Plissa, okr. wiejski i dobra, hr. Brzostowskich, Mniuta, o 6 w. od gminy a 48 w. od Dzisny, ma 11 dm., 92 mk. (w 1864 r., 52 dusz rewiz.).

Sawgieliszki, dobra, pow. szawelski, gm. Poszwityń, o 44 w. od Szawel.

Sawginie, wś, pow. szawelski, gm. Gruździe, o 20 w. od Szawel.

Sawginy, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. polic., o 110 w. od Nowoaleksandrowska.

Sawguciewo, fol. szl., pow. święciański, w 4 okr. pol., o 61 w. od Święcian, 1 dm., 7 mk. katol.

Sawguniszki 1.) wś włośc. nad pot. Gieswianką, pow. wileński, w 1 okr. pol., o 28½ w. od Wilna, 7 dm., 58 mk. kat. 2.) **S.,** zaśc. włośc., pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Bystrzyca, okr. wiejski i dobra skarb. Bujwidy, o 39 w. od Wilna, ma 1 dm., 6 mk. kat.

Sawiany, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 23 w. od Nowoaleksandrowska.

Sawica, rzeczka, ob. *Samica.*

Sawice 1.) *Bronisze,* wś, pow. sokołowski, gm. Wyrozęby, par. Paprotna, ma 32 dm., 195 mk., 538 mr. W 1827 r. 23 dm., 95 mk. 2.) **S.** *Ruskie,* wś i fol., pow. sokołowski, gm. i par. Wyrozęby, posiada cerkiew paraf. drewnianą, 32 dm., 284 mk., 1247 mr. (667 mr. folw.). W 1827 r. 27 dm., 157 mk. Cerkiew paraf. erekcyi niewiadomej. W 1728 r. na nowo zbudowana. W 1815 r. wybudował nową Szydłowski, dziedzic wsi. *Br. Ch.*

Sawicha al. *Odasew,* zaśc. nad rz. Bobryk, pow. mozyrski, w pobliżu linii dr. żel. poleskiej, pomiędzy st. Łachwa i Mozyrz, w 2 okr. pol., par. kat. i gm. Petryków, ma 2 osady.

Sawiciszki, dobra, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 25 w. od Poniewieża, 180 dzies.; własność Szwojnickiego.

Sawicki młyn, pow. szczycieński, 5 dm., 32 mk., 104 ha.

Sawickie 1.) fol. i wś nad rz. Bereźnicą, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Ihumenowo, okr. wiejski Sebastyanowo, o 10 w. od gminy a 56 w. od Dzisny; fol. ma 1 dm., 10 mk. kat., wś zaś 10 dm. i 100 mk. (w 1864 r. 43 dusz rewiz.); należy do dóbr Iwańsk, Korsaków. 2,) **S.,** wś pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 37 w. od Dzisny, 4 dm., 29 mk. 3.) **S.** al. *Kiwowerty* al. *Witanowszczyna,* wś i dwa folw. przy ujściu Trościanicy do Muchawca, pow. i par. kobryńska, w 1 okr. pol., gm. Pruska, okr. sąd. Mokrany, odl. o 9—11 w. od Kobrynia, o 35 w. od Brześcia, o 2 w. od traktu kobryńsko-brzeskiego a 10 w. od st. dr. żel. w Żabince. Wś S. składają uroczyska: Widły (miejscowość pomiędzy Trościanicą i Muchawcem, z nomenkl.: Zamkowa-

Hora, Podilica, Petelki), Bobrowica, Kijowa oraz zaśc.: Pohonia, Krywulek, Lisko. W 1857 r. z ogólnej przestrzeni 18 wł. 11 m. 155 pr. w obrębie sawickim znajdowało się: 8 mr. 162 pr. pod siedzibami, 144 mr. 98 pr. pola ornego, 66 mr. 279 pr. łąk, 1 mr. 240 pr. pastw., 3 mr. 33 pr. lasu, 2 mr. 70 pr. nieuż.; razem 7 wł. 16 mr. 282 pr. W uroczysku Widły: 47 mr. 93 pr. gr. orn., 6 mr. 79 pr. łąk gruntowych, 100 pr. łąk błotnych, 17 mr. 281 pr. pastwisk, 41 mr. 125 pr. lasu, 7 mr. 91 pr. nieuż.; w ogóle 4 wł. 169 pr. Czyli razem ziemi dworskiej: 8 mr. 162 pr. pod siedzibami, 203 mr. 22 pr. grun. orn., 77 mr. 122 pr. łąk gruntowych, 6 mr. 170 pr. błotnych, 22 mr. 44 pr. pastwisk, 54 mr. 180 pr. lasu, 33 mr. 55 pr. nieuż. We wsi 8 chat włośc., 1 karczma, kowal. Ludność prawosławna. Pod koniec XVII w. dobra S. były w posiadaniu Rawiczów-Witanowskich, ztąd też powstała dotychczas używana pomiędzy tutejszym ludem nazwa wsi: Witanowszczyzna. O Janie Witanowskim, rotmistrzu wojew. brzeskiego, jako dziedzicu S., składającym „ofiarę“ na wojsko, wspominają akta podskarb. w r. 1790 (Nr. 35, str. 57). Ostatnim tego imienia dziedzicem był Michał Witanowski, gubern. cyw. augustowski, po zgonie którego przeszły w r. 1853 na własność Antoniego Zadarnowskiego. O licznych właścicielach t. z. „okolic“ lub zaścianków wspomina lustracya z r. 1790 (Sawickich 2 dm., Mańkowskiego, Czerwińskiego, Hohola i Fiedziuszki po jednym). W stronie wsi Bogusławic wznosi się góra, raczej okopisko, będące obecnie własnością Zdrojkowskich. Stała tu niegdyś kaplica, wzniesiona podług podania nad mogiłą poległych pod Krupczycami w 1794 r. Śladów z niej nie pozostało, a tylko miejsce to oznacza krzyż drewniany. *M. Raw. Wit.*

Sawickie, pow. gnieźnieński, ob. *Rybno S.*

Sawicz, potok, powstaje z jeziorka, w obr. Paniowiec, pow. borszczowski; przepływa w kieruuku zachodnim granicą Dźwiniaczki z Babińcami, skręca się nagle ku płd., tworzy aż do ujścia swego (do Dźwiniaczki) granicę między gm. Babińcami i Dźwiniaczką. Koryto tego potoku jest płaskie, moczarowate, a brzegi porosłe olszyną. *Br. G.*

Sawicze 1.) wś, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Lack, okr. wiejski i dobra, hr. Uruskich, Spusza, o 2 w. od gminy, 17 dusz rewiz. 2.) **S.,** wś, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Dubicze, okr. wiejski i dobra, Mikulskich, Głębokie, o 4 w. od gminy, 31 dusz rewiz. 3.) **S.,** wś, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Ostrzyna, 28 dusz rewiz.; należy do dóbr Nieprachy, Berdowskich. W spisie z 1866 r. wykazane 3 wsi t. n., o 19 w. od Szczuczyna, 7 dm., 92 mk., o 20 w. od Szczuczyna, 4 dm. i 38 mk. i o 32 w. od Szczuczyna, 13 dm. i 111 mk. 4.) **S.,** fol. i wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Juraciszki, o 2 w. od gminy, 48 w. od Oszmiany a 31 w. od Dziewieniszek; fol. ma 9 mk. kat., wś zaś 6 dm., 31 mk. prawosł. i 46 kat. (podług spisu z 1864 r. 35 dusz rewiz.); własność Walickich. 5.) **S.,** wś nad rz. Berezyną, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. Wiszniów, okr. wiejski i dobra, Chreptowiczów, Weronie, o 6 w. od gminy a 48 w. od Oszmiany, ma 11 dm., 47 mk. prawosł. i 40 katol. (42 dusz rewiz.). 6.) **S.,** wś włośc. i karczma, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Mańkowicze, okr. wiejski i dobra skarbowe Menczenięty, o 4 w. od gm. a 77 w. od Wilejki, przy b. drodze poczt. połockiej, ma 12 dm., 96 mk. prawosł. i 16 katol. (w 1864 r. 53 dusz rewiz.). 7.) **S.,** białurskie *Sawiczy*, wś, pow. bobrujski, o 11 w. od Bobrujska, w pobliżu linii dr. żel. lipawo-romeńskiej, w 1 okr. pol. dokszyckim, gm. Turki, ma 14 osad pełnonadziałowych; grunta piaszczyste. 8.) **S.,** wś i fol. nad rz. Dzwiją, lewym dopł. Uszy, pow. nowogródzki, w 5 okr. pol. snowskim, gm. Czernichów, par. kat. do niedawna zadźwiejska, obecnie kraszyńska, o 10 w. od st. dr. żel. mosk.-brzeskiej Pohorelce. Wś ma 50 osad pełnonadziałowych; dobra, dość dawne dziedzictwo Naruszewiczów, około 40 włók, w glebie wybornej, z łąkami obfitemi. Obecnie wystawione na licytacyę za długi. 9.) **S.,** wś z zarządem gminnym i dobra, w płd.-wsch. części pow. rzeczyckiego, o 3 mile ku południowi od mka Brahina, w 1 okr. pol. brahińskim, par. kat. rzeczycka (o 18 mil). S. stanowiły niegdyś przyległość dóbr brahińskich. W końcu XVIII w. dostały się drogą spadku Ludwikowi Rokickiemu, marszałkowi szlachty gub. mińskiej, a następnie wraz z główną dóbr rezydencyą Horodyszcze, jego córce Tekli, która całą swą fortunę, złożoną z 3000 włók ziemi i kilkunastu folw., wniosła w posagu Władysławowi Prozorowi, synowi Karola, obożnego litews., i Ludwiki z ks. Szujskich. Ostatni z domu tego Konstanty Prozor sprzedał S. w 1885 r. około 250 włók, mieszczaninowi Ziemlańskiemu. Grunta wyborne żytnie, łąki obfite nad Dnieprem. Wś ma 60 osad. Gmina S. graniczy: od zach. z gm. Dernowicze, od płn. z gm. Mikulicze, Brahin i Derażyce, od wsch. z gm. Jołcza a od płd. z pow. radomyskim guber. kijowskiej; składa się z 16 starostw wiejskich, ma 627 osad włościań., 1862 włościan płci męz., z nadziałem 23,706 dz. ziemi. Szkółki wiejskie w Chrabkowiczach i w Sawiczach. 10.) **S.,** wś, pow. rzeczycki, w 3 okr. pol. wasilewickim, gm. Krukowicze, przy drodze z Krukowicz do Kołek, ma 31 os. pełnonadziałowych. Niegdyś królewszczyzna w sta-

rostwie jakimowieckiem (w pow. mozyrskim). 11.) **S.** *Małe*, fol., pow słucki, w 3 okr. pol., gm. i par. kat. Cimkowicze, o 18 w. od Nieświeża (st. poczt.) a 31 w. od st. dr. żel. Horodzieja, około 13 włók; własność Czarnockich, do których należy też fol. Lecieszyn, mający 45¼ włók. 12.) **S.**, wś i dobra nad rzką Bereźnicą, pow. słucki, w 3 okr. pol., gm. i par. kat. Ciemkowicze. Składają się z majątków; S. i Puzów, z folw. Przechody i Dobra-Wola i obrębów Duszew i Kucowszczyzna, mają około 1550 dzies., w tem ziemi orn. żytniej 450 dz., łąk 200 dz., błota i nieużytków 50 dz., lasów (dąb, brzoza, osika, sosna i jodła) 850 dz.; gleba ciężka, z podłożem gliniastem. Rzeczki: Bereźnica i Puzówka należą do dorzecza Prypeci. Bereźnica płynie śród łąk bagnistych, często niknie w trzęsawiskach; łąki nad Puzówką mają nieprzebrane pokłady torfu. Dobra te od 1661 r. należą do rodziny Woyniłowiczów. Stanowiły one część ks. kopylskiego ks. Olelkowiczów Słuckich. W rodzinnych papierach Woyniłowiczów o S. znajduje się dokument z d. 5 maja 1561 r. zeznany, a dopiero d. 27 maja 1617 r. w ziemstwie nowogródzkiem aktykowanym, tyczący się sporu między Lwem Iwanowiczem Hurynem, sekret. król., a Sebastyanem Dybowskim, o granicę gruntów suchlickich i sokolatyckich z jednej, a dziechciańskich, kosowskich i t. d. z drugiej strony, gdzie opisując granice wyrażono: „..... z jednej strony las z polankami bojarskiemi, do S. kniazia Słuckiego należącemi .....“ Dalej „..... według listu kn. Słuckiego, służebnik i sprawca z bojarami cimkowickiemi, kopylskiemi i sawickiemi przybywszy, podług starego zwyczaju wiecznemi czasy, spokojnie w granicach takowe postanowienie uczynili: iż z tej granicy wodociecz, rzeczką co ciągnie w pół haci gościńca cimkowickiego pod Puzowem .....“ i „kopiec nad rzeką Puzówką uczyniwszy .....“ Że się jednak spór o granice tak rychło nie zakończył, widzimy to z dokumentu d. 29 paździer. 1587 r. w trybunale wileńskim zeznanego, z którego dowiadujemy się, że kwestye graniczne „..... nie małe zaboystwa, boy, grabieże, między sługami i poddanemi naszemi czynili .....“ Dział „wieczysty“ d. 6 lipca 1582 r. datowany, 7 sierp. 1582 r. w grodzie pow. słonimskiego zeznany, między Jerzym, Janem-Symeonem i Aleksandrem Olelkowiczami ks. Słuckiemi wspomina, iż „..... 1578 16-aho Oktobra, slawnoje i hodnoje powiaty Kniażo Joho Miłost Jurey Juriowicz Ololkowicz Kniaża Słuckoe ..... sprawił tostament „..... polecający podział księztwa na równe części między synami .....“ a na czast moju Jana Symeona dostalisia imionia: ..... zamok Kopyl z miastem y wołostioju, y toż dwor Tymkowicz, dwor Sawicz .....“ Że „Jan Symeon Ks. Słuckoe“ zaraz wszedł we władanie i troskliwie zaczął rządzić swoją schedą, widzimy z dok. 8 kwiet. 1584 r., którym nadał włościanom sawickim, potrzebującym łąk, zaścianek Hliniszcze, co jednak nie przeszkodziło, iż, zmuszony zapewne potrzebą (22 września 1591) tenże „Jan Symeon Juryowicz Olelkowicz“ oddał S. w zastawę zamożnej wówczas rodzinie Telszewskich ..... „za dwie Tysioczy kop hroszy liczby y monety Wielikoho Kniaztwa Litewskaho.....“ Po przejściu dóbr z ręką Zofii Jurjewny Olelkowny w dom ks. Radziwiłłów, znajdujemy dok. z d. 30 październ. 1600 r. datowany, a 31 październ. 1600 r. w trybunale nowogródzkim przyznany, przez Janusza Radziwiłła, ks. na Dubinkach i z Dubinek, podczaszego litewskiego, i Zofję Jurjewnę Olelkównę „na prawo wieczysto darowne“ Sawicz, z attyn. Stanisławowi Pukszcie Klauzgiełłowiczowi, chorążemu wołkowyskiemu, z tem, aby sam już zastawę z 1591 r. od Telszewskich skupił. Przy prawie zastawnem, wydanem przez Symeona Olelkowicza Telszewskim istnieje inwentarz z opisaniem majątku; z wymienionych tam budynków żaden się nie ostał, lecz dotrwał wspaniały ogród ze staremi drzewami. Pukszta Klauzgiełłowicz nie tylko że zastawy nie skupił, lecz zaraz 1 listop. 1600 r. sprzedał, a 2 listopada w trybunale nowogródzkim zajawił prawo przedażne na majętność Sawicze Walentemu Telszewskiemu za 10,000 kóp groszy, nie rachując w to zastawy. Prawie jednocześnie 14 kwiet. 1602 r. hrabstwo cimkowickie zostało sprzedanem przez Janusza i Zofię z Olelkow. Radziwiłłów za 60,000 kóp groszy staroście żmujdzkiemu Janowi Karolowi Chodkiewiczowi i żonie jego Zofii z Mieleckich. Nowy dziedzic Sawicz, Walenty Telszewski, znacznie te dobra powiększył nabytkami (2 czerw. 1605 r.) z hrabstwa cimkowickiego, od Chodkiewicza, hetmana w. ks. litew. Po śmierci Walentego Telszewskiego nastąpił podział S. między jego synami 22 wrześ. 1625 r. w grodzie słonimskim przedstawiony: Krzysztof wziął S. a Mikołaj Puzów, który wkrótce potem sprzedał braciom Janowi i Samuelowi Kossakowskim. Dnia 25 marca 1636 r. S. przeszły przez zapis Krzysztofa Telszewskiego, stolnika nowogród-siewierskiego, do żony jego Zofii z Kossakowskich Telszewskiej, która wyszedłszy powtórnie za Zdżarowskiego, dobra S. 8 stycz. 1661 r. oddała, a 14 stycznia 1662 r. w ziemstwie nowogrodzkiem przyznała córce swej Annie z Telszewskich i Ludwikowi Woyniłowiczowi, stoln. mozyrskiemu, synowi Melchiora Borysowicza Woyniłowicza. Od tego czasu S. pozostają w ręku

Woyniłowiczów. Następnie taż Anna z Telszewskich przez testament Jana Kossakowskiego (30 kwiet. 1681 r.) stawszy się właścicielką Puzowa, wniosła ten majątek w dom Woyniłowiczów. Chociaż po śmierci Ludwika Woyniłowicza, Anna z Telszewskich wyszła 2do voto za Stefana Trypolskiego, podstolego kijowskiego, a 3^tio^ voto za Marcyana Reytena, wojskiego lidzkiego, jednak S. i Puzów przy rodzinie Woyniłowiczów zostały. Król Jan Kazimierz (20 lipca 1668 r.) nadał Ludwikowi Woyniłowiczowi, stoln. mozyrskiemu, prawo pobierania mostowego „na srogim moście y rzece nazwaney Puzowce, z tem, aby od wozu towarem nałożonego po groszu polskim, od bydła wielkiego rogatego y koni przedażą wiodących po pół grosza, a od mniejszego po dwa pieniądze brane były". Michał Korybut 12 lutego 1672 r. pozwolił Krzysztofowi Woyniłowiczowi, podczaszemu a następnie stolnikowi mozyrskiemu, pobierać mostowe w S. na rzece „Bereźney przeiazdowi trudnemu na gościńce z różnych mieysc przyległych do Nieświeża y Słucka, y na Białą Ruś idących..... od wozu dobrze towarem nałożonego po dwa grosze polskie, od bydła rogatego y koni po groszu, wyjąwszy iednak stan szlachecki, duchowny y świecki". W 1741 r. za pozwoleniem Sapiehy, bisk. wileńskiego, Franciszek Woyniłowicz, podczaszy mozyrski, z żoną Barbarą Felkierzambówną ufundował w S. kaplicę. Papież Pius VI (9 lutego 1776) wydał przywilej na odbywanie stacyi męki Zbawiciela Adamowi Woyniłowiczowi, oboźnemu, a następnie podkomorzemu wojew. nowogródzkiego, i żonie jego Karolinie z Sulistrowskich. Gdy następnie Antoni Woyniłowicz, marszałek słucki, wybudował pałac murowany, biskup miński Dederko wydał w 1826 r. indult na przeniesienie kaplicy do pałacu. W skutek działu dopełnionego w 1800 r. między synami Adama Woyniłowicza, dobra S. rozpadły się na dwie części: Antoni, marszałek słucki, dostał S., a Jan, podkom. słucki, Puzów. Jan Woyniłowicz, asesor sądów zadwornych w. ks. litew., następnie podkomorzy słucki, ożeniony z hr. Fortunatą Guenter, stolnikówną nowogródzką, miał syna Lucyana, żonatego z Heleną, córką Jana Weysenhoffa, generała. Będąc bezdzietnym zrzekł się Puzowa na rzecz Edwarda Woyniłowicza. Na obszarze S. stoi w polu obszerny kurhan, porosły dębami i brzozami, na którym założone zostały groby rodzinne właścicieli dóbr. Wś S. ma 21 osad pełnonadziałowych; cerkiew paraf. p. w. św. Trójcy; kaplica św. Piotra i Pawła w Puzowie i Narodz. N. M. P. w Korusiczach; przeszło 1600 parafian. Paroch z dawnych zapisów posiada około 5 włók gruntów i łąk.

13.) **S.**, wś, pow. słonimski, w 3 okr. pol., gm. Dereczyn, o 29 w. od Słonima. 14.) **S.**, wś, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Zdzięciół, o 46 w. od Słonima. 15.) **S.**, wś, pow. słonimski, w 5 okr. pol., gm. Szydłowicze, o 13 w. od Słonima, na wschód od Żurowic. 16.) **S.**, wś. pow. wołkowyski, w 5 okr. pol., gm. Samarowicze, o 15 w. od Wołkowyska. *J. Krz.—A. Jel.—Edw. Woyn.*

Sawiczuny 1.) wś włośc., pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Rukojnie, okr. wiejski Broskowszczyzna, o 7 w. od gminy a 23 w. od Wilna, ma 11 dm., 146 mk. katol. (w 1864 r. 48 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Swirany. 2.) **S.**, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 1 okr, pol., o 20 w. od Nowoaleksandrowska. 3.) **S.**, dobra, pow. wiłkomierski, gm. Ołoty, par. Świadoście, o 68 w. od Wiłkomierza; należą do dóbr Jodańce.

Sawidańce 1.) wś, pow. wiłkomierski, gm. Wojtkuny, o 12 w. od Wiłkomierza. 2.) **S.**, ob. *Sawidany*.

Sawidany al. *Sawidańce*, wś włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Janiszki, okr. wiejski Gołkiszki, o 13 w. od gminy a 50 w. od Wilna, ma 7 dm., 82 mk. katol. (w 1864 r. 38 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Inturki.

Sawidziszki, dwór, pow. kowieński, w 4 okr. pol., o 48 w. od Kowna.

Sawieczany, folw. i okolica szlach., pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 35 w. od Kowna.

Sawierynowa (łotew.), wś, pow. dyneburski, ob. *Ksawerynów*.

Sawietyszki, dobra, pow. rossieński, gm. Kroże, o 41 w. od Rossień.

Sawilno, wś, pow. włocławski, gm. Piaski, par. Zgłowiączka, ma 75 mk.

Sawin, na karcie woj. topogr. *Sowin*, jezioro w pow. chełmskim, gm. Cyców, na obszarze wsi Garbatówka, należy do całej grupy jezior otaczających Wolę Wereszczyńską. Brzegi błotniste, nizkie. Błota te łączą jezioro z przyległemi od zachodu jeziorami: Uścimierz i inn. Wody ich uprowadzają do Bugu leniwo wlokące się rzeczki (Włodawka?). Obszar jeziora wynosi około 200 mr. *Br. Ch.*

Sawin, w 1504 r. *Schawin*, os. miejska, pow. chełmski, gm. Bukowo, par. Sawin, odl. 15 w. od Chełma, 62 w. od Lublina, 12 w. od st. dr. żel. Uhrusk. Przez S. przechodzi zwyczajna droga pocztowa idąca od Chełma do Włodawy a w pobliżu osady przeprowadzono linią dr. żel. łączącej Chełm z Brześciem. S. znajduje się śród piaszczystej i bagnistej równiny, której wody kilka drobnych strumieni uprowadza do rzki Uherki (dopł. Bugu). Osada obecnie posiada kościół par. kat., cerkiew paraf., szpital na 6 ubogich, dom modlitwy żydowski, sąd gminny okr. II, urząd gm.

z kasą wkład. zaliczkową,st. poczt., 170 dm. (1 murow.), 1162 mk. (około 150 żydów). W 1827 r. było 97 dm., 520 mk. Ludność trudni się rolnictwem, wyrobem wozów i sani, które sprzedają po okolicznych miasteczkach. Do mieszczan i osady należy 7555 mr., lecz przeważną część obszaru zajmują błota i nieużytki. Są jednak kawałki z glebą gliniastą, pszenną. W ostatnich latach przekopano dwa kanały dla odprowadzenia wód stojących. Początek swój zawdzięcza zapewne S. położeniu przydrożnemu (przy drodze z Chełma do Włodawy). Biskupi chełmscy, otrzymawszy w uposażeniu Kumów i Pobołowice (na południ. od Chełma), Pawłów (na zachód), uzyskali z kolei w 1456 r. nadanie (przez Kazim. Jagiellończyka) rozległego bagnistego i zapewne niezaludnionego obszaru, którego centrem był Sawin, drobna osada. Może jednocześnie uzyskali dla tej osady przywilej miejski z prawem magdeburskim. Najazd tatarski w 1502 r. zniszczył tworzące się miasteczko. Król Aleksander przeznaczył cło od soli pobierane w S. dla kościoła w Chełmie (Lustr. 4—59). Biskup Maciej Kościelski w 1506 r. uzyskał (dochowany dotąd) dokument, wznawiający przywilej lokacyjny. Po nowym spustoszeniu przez Tatarów, Zygmunt I potwierdził w 1537 r. prawo miejskie i uwolnił mieszkańców od juryzdykcyi starostów, nadając wójtom prawo sądzenia i karania zbrodniarzy. Nadał też król osadzie targi i jarmarki. Zygm. August w 1559 r. uwolnił mieszczan S. rozwożących towary od wszelkich ceł. Stanisław August przywilejem z 27 sierpn. 1783 r. ustanowił ośm jarmarków. Prócz tego przechowywali mieszczanie S. do ostatnich czasów cały szereg potwierdzeń królewskich i nadań biskupich aż do końca XVIII w. Do 1839 r. pozostał S. posiadłością biskupią a następnie przeszedł na własność rządu. Od 1795 do 1810 r. wraz z Nową Galicyą zostawał pod panowaniem austryackiem. Biskup Dziaduski założył w 1545 r. parafią i wzniósł kościół drewniany. Obecny, murowany, wystawiony został w 1740 r. przez Barbarę Dłużewską, kasztel. chełmską. Odnowiony w 1884 r. Cerkiew prawosławna wzniesiona kosztem rządu w 1871 r. Dawniejsza cerkiew drewniana miała dzwon z datą 1649 i kopią erekcyi z 1626 r. Stała ona w innej części miasta i została rozebraną w 1872 r. Biskupi chełmscy mieli tu swój dworzec, którego ślady po za osadą, na wzgórzu otoczonem kanałem. S. par. rzym.-katol. obejmuje 18 wsi i liczy 3006 dusz; par. prawosł. liczy 1305 dusz (Wiadomość o S. podał w „Noworocznik lubelskim“ za 1846 r. J. K. Łazowski, który dostarczył również danych do powyższego opisu). *Br. Ch.*

Sawin 1.) folw. i wś, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Kurzeniec, okr. wiejski Kopaćkowo, o 2 w. od gminy a 6 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. smorgońskiej. Fol. ma 1 dm., 11 mk., wś zaś 4 dm. i 36 mk. (15 dusz rewiz.); własność Zaliwskich. 2.) **S.**, fol., pow. ihumeński, w 1 okr. pol. uździeńskim, gm. Szack, na odludnem całkiem Polesiu. Jest to wyspa, około 2 włók, wśród okolicznych bagnisk mszystych, porosłych drobną sosną, które musiały być łożyskiem olbrzymiego zbiornika, łączącego się z obecnemi błotami pińskiemi. S. w pierwszej połowie b. stulecia należał do dominium Szack, dziedzictwa Oskierków. W 1821 r. d. 4 marca Ignacy Oskierko oddał S. w zastaw braciom rodzonym Grzegorzowi, Józefowi i Maciejowi Oczapowskim, w summie 225 rs. Następnie S. przeszło na własność dziedziczną Oczapowskich, w ręku których pozostaje do dziś. Oaza ta poleska odznacza się względnie dobrem gospodarstwem; grunta ma lekkie w kulturze. W porze letniej komunikacya całkiem przerwana z powodu braku dróg. 3.) **S.** *Majdan*, ob. *Majdan Sawin.* *Al. Jel.*

Sawin, potok, powstaje w obr. Myczkowa, pow. liskim, i ubiegłszy przeszło 2 klm. uchodzi do Sanu od lew. brzegu na obszarze Soliny. *Br. G.*

Sawina, nazwa pot. *Rudaczki* (ob.).

Sawina, wś, pow. lityński, należy do dóbr Bahrymowce.

Sawińce 1.) wś na rzką Bernadynką (Berezanką), dopł. Bohu, pow. bracławski, okr. pol. Trościaniec, gm. S., sąd w Bracławiu, par. kat. Obodówka, przy dawnym trakcie pocz. z Olhopola do Bracławia. Ma cerkiew murowaną p. w. Zmartwychwstania, z 1882 r., zarząd gminny, 164 osad, 1208 mk., 1309 dzies. ziemi włośc., 4894 dworskiej (wraz z Kuniczami, Kitajgrodem, Kozińcami i Cybulówką), 64 cerkiewnej. Własność dawniej Potockich, dziś Brzozowskich. Par. prawosł. ma 1283 wiernych. Gmina obejmuje 8 starostw (S., Aleksandrówka, Demkówka, Kapuściany, Kitajgród, Kozińce, Kunicze i Letkówka), 1852 osad, 11,891 mk. włośc., 9724 dz. ziemi włośc. (6845 ornej). Oprócz tego w obrębie gminy jest 1265 mk. innych stanów i 8510 dzies. (5662 ornej) ziemi prywatnej i rządowej; ogółem więc cały obszar gminy obejmuje 18,234 dzies. (10,507 ornej) i 13,156 mk. 2.) **S.**, wś u źródeł Studzienicy (Studenicy), pow. kamieniecki, okr. pol. Kupin, gm. Kujawy, sąd Gródek, par. kat. Skazińce, st. pocz. i telegr. Frampol (o 2 w.), o 47 w. od Kamieńca a 12 w. od Jarmoliniec. Ma 227 osad, rozłożonych na pagórkach, otoczonych sadami owocowemi, przeważnie śliwkowemi, 1486 mk., w tej liczbie 88 jednodworców,

1029 dzies. ziemi włośc., do 1400 dworskiej, 43 cerkiewnej; cerkiew p. w. św. Mikołaja, z muru wzniesiona w 1785 r., z 1443 wiernymi, kaplica katol., starożytny pałac. W 1542 r. miała 2 łany uprawne; w 1565 r. władał nią Jarmoliński i Misczowski; miała 6 łanów uprawnych. Następnie należała do Potockich, z linii wwdów bełzkich. Posiadali oni tu zameczek, zniszczony d. 4 czerwca 1703 r. przez hajdamaków pod dowództwem Szpaka. Gen. Szeping, właściciel Jarmoliniec, któremu również zrabowali zameczek, dopędził ich pod S., lecz został na głowę pobity. Na miejscu zamku stanął w 1759 r. staraniem Michała Potockiego, ssty trembowelskiego, dzisiejszy pałac, otoczony pięknym ogrodom. Stanisław Poniatowski wracając z Kamieńca, nocował tu d. 16 listopada 1781 r., podejmowany w nieobecności właścicieli, przez Antoniego Lipińskiego, kasztel. halickiego. Na pamiątkę tego pobytu była wmurowana tablica z odpowiednim napisem. Na początku b. wieku mieszkał tu przez pewien czas Ypsylanty. Po upadku fortuny Juliusza Potockiego nabył S. z licytacyi Józef Kosecki, po nim przeszła do synów. Przed niedawnym czasem część wsi z pałacem nabył od Franciszka Koseckiego pułk. Benkendorf. Przed kilku laty była tu dobra orkiestra, z miejscowych włościan złożona, pozostałość z czasów Potockich. 3.) **S.**, wś u źródeł rzki Rokitny, pow. wasylkowski, w 3 okr. pol., gm. Rokitna, par. praw. Żytnie-Hory (o 5 w.), o 62 w. od Wasylkowa, przy krzyżujących się drogach z Żytnich Hor do Kijowa i z Uzina do Teleszówki, ma 1016 mk. W 1863 było tu 560 mk. (podług Pochilewicza), w 1790 r. zaś 23 chat. Należy do klucza białocerkiewskiego dóbr hr. Branickich. *Dr. M.—J. Krz.*

Sawińce 1.) słoboda nad rz. Dońcem północnym, pow. iziumski gub. charkowskiej, o 33 w. na płn.-zchd od Iziuma, ma 746 dm., 2396 mk., cerkiew, 3 jarmarki. Mieszkańcy, oprócz rolnictwa, zajmują się wydobywaniem kamienia wapiennego, używanego do brukowania ulic. 2.) **S.**, sioło nad rz. Psioł, pow. mirgorodzki gub. połtawskiej, o 30 w. na płn.-wschód od Mirgorodu, ma 311 dm., 2236 mk., cerkiew, 4 fabryki. *J. Krz.*

Sawincowska, st. poczt., w pow. łubieńskim gub. połtawskiej, na trakcie z m. Łubny do Zołotonoszy.

Sawinda al. *Zawinda*, jezioro na pol.-prus. Mazurach, pow. łecki, o milę od Ełku na płn.-zach., przeszło 3 klm. długie, szerokie $^1/_2$ do $^3/_4$ klm. Połączone kanałem z jez. Małkińskiem od płd., a z Jeziorowskiem od północy. Z połud. końca dotykają małe stawy, ciągnące się ku zachodowi aż do wsi Grabnika, od której ku północy prawie równolegle ciągnie się jez. Mała Sawinda, 1 klm. długie. Prawdopodobnie, że kiedyś było tylko jedno jezioro, ciągnące się w formie siódemki z północy na południe, którego poziom z czasem się obniżył tworząc małe stawy. S. ma 238 ha, zaś Małe S. 36 ha obszaru. *Ad. N.*

Sawinga, zaśc. szl. nad potok. t. n., pow. wileński, w 2 okr pol., o 62 w. od Wilna, 1 dm., 9 mk. katol.

Sawinie, os., pow. władysławowski, gm. Tomaszbuda, par. Gryszkabuda, odl. 28 w. od Władysławowa, 1 dm., 6 mk.

Sawiniec, os. na obszarze Połoma, w pow. opawskim.

Sawinka, sioło nad rz. Targuną, pow. nowouzieński gub. samarskiej, o 90 w. od mta powiat., ma 209 dm., 1386 mk., cerkiew; dwa ożywione jarmarki: d. 1 czerwca i 1 listopada, oba dwutygodniowe.

Sawino, wś, pow. mazowiecki, gm. Stelmachowo, par. Tykocin, ma 668 mr. obszaru. W 1827 r. było 22 dm., 120 mk.

Sawino, sioło nad rzką Kahamłyk, pow. kremenczucki gub. połtawskiej, na płn. od Kremenczuga; ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1: 514.

Sawinów, fol., pow. stopnicki, gm. i par. Busk. Leży pod osadą Buskiem.

Sawińskie, jezioro, w pow. syczewskim gub. smoleńskiej.

Sawińskie, bagna, w pow. ihumeńskim, ob. *Sawin.* Pośród nich leży wś Krzywa Grzęda.

Sawiny *Nowe* i *Stare*, dwa sąsiednie sioła nad rzką Timą, pow. szczygrowski gub. kurskiej, o 29 w. od mta powiat. S. Nowe mają 227 dm., 1819 mk., jarmark d. 7 sierpnia; S. Stare zaś 251 dm. i 2049 mk.

Sawionek, os. młyn. nad strum. b. n., pow. lipnowski, gm. Czarne, par. Mokowo, odl. o 18 w. od Lipna, młyn wodny, 1 dm., 5 mk., 23 mr.

Sawiszki, wś, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Kimeliszki, okr. wiejski Litwiany, o 6 w. od gminy, podług spisu z 1864 r. w części należącej do dóbr Potoka, Minkowskich, 7 dusz rewiz., w części zaś do dóbr Ryzgory, Narwojszów, 30 dusz rewiz.

Sawka, sioło nad rzką Kajnor, pow. sorokski gub. bessarabskiej, o 50 w. od mta Soroki, przy trakcie z Kiszyniewa do Mohylewa, o 8 w. od brzegu Dniestru. Ma 130 dm. i 670 mk. Pomiędzy wsią Sawką i Ariamszty stał pomnik wzniesiony na niewielkim kurhanie, na pamiątkę poległego tu hetmana Żółkiewskiego w bitwie pod Cecorą w 1620 r. Pomnik ten miał kształt czworograniej kolumny, w połowie wysokości obwiedzionej gzemsem kamiennym, na którym wyrytem było nazwisko wielkiego hetmana; nad owym gzemsem, w jednej ze ścian bocznych wprawioną była marmu-

rowa tablica ze złoconym napisem, przechowanym przez Starowolskiego w Monumentach. W 1830 r. zabrano ztąd tablicę, pomnik zaś, aczkolwiek mocno uszkodzony, przetrwał jeszcze do 1870 r., w tym bowiem czasie popadł w ruinę w skutek poszukiwania pod nim skarbów przez dyaka z sąsiedniego sioła. Rysunek przedstawiający pomnik przed upadkiem podały (między innemi) Kłosy w Nr. 983 z 1884 r. Por. *Cecora*.

Sawka, strumień, powstaje na granicy gmin Mstowa, Góry św. Jana i Krasnego, w pow. limanowskim, z połączenia strumienia nadpływającego od płn.-wsch. granicą Krasnego i Słupi, a drugiego od płd.-zach. z obszaru Janowic. Odtąd płynie S. na płn.-zach. granicą gmin Góry św. Jana i Krasnego, poczem w kierunku półn. granicą gm. Krasnego i Krzesławic (pow. wielicki) przechodzi na obszar Bojanczyc i zrasza obszar gm. Sawy, od której przybiera miano; tu uchodzi do Stradomki od praw. brzegu. Przyjmuje liczne krótkie dopływy z obu brzegów. Długość biegu 7 klm. Pędzi kilka młynów. Spad wód dość znaczny. Dolinę potoku wznies. średnio do 294 mt., otaczają wzgórza wznies. 370 mt.

Sawki, wś, pow. radzyński, gm. Zagajki, par. Międzyrzec; wś ma 19 dm., 137 mk., 453 mr.; os. 1 dm., 1 mr. W 1827 r. było 16 dm., 98 mk.

Sawki 1.) wś nad rz. Musą, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Podbrzeź, o 3½ w. od gminy a 33 w. od Wilna, ma 4 dm., 85 mk. (w spisie z 1864 r. wykazano tylko 3 dusze rewiz.); należy do dóbr Maryampol, Rutkowskich. 2.) **S.**, os. karcz., tamże, ma 1 dm., 5 mk. żydów.

Sawkie, wś, pow. rossieński, gm. i par. Jurborg, o 49 w. od Rossień.

Sawkieżyna, wś nad jez. Dziewino, pow. orszański, gm. Wysockie.

Sawkiszki 1.) fol. szlach., pow. wileński, w 1 okr. pol., o 26 w. od Wilna, ma 4 dm., 16 mk. katol.; własność Rutowskich. 2.) **S.**, dwa zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Owanty, o 42 w. od Wiłkomierza.

Sawkowczyk, część wsi Rajskie, w pow. liskim, wznies. 444 mt. npm., między Solinką a Sanem, na zach. od Rajskiego (ob.). Par. rz.-kat. w Wołkowyi, gr.-kat. w Rajskiem a urz. poczt. w Chrewcie (o 3·7 klm.). Składa się z 26 dm., 189 mk., 181 gr.-kat. i 8 rz.-kat. Obszar więk. pos. (Fr. hr. Łosia) wynosi 43 roli, 3 łąk, 11 past. i 198 mr. lasu; pos. mn. ma 227 roli, 25 łąk, 30 past. i 2 mr. lasu. Graniczy na zach. z Wołkowyją, na płn. z Zawozem i Horodkiem a na płd. z Terką. Od zach. i płd. otaczają S. lasy na górach Kiczerze (605 mt.) a na płd. Tauscie (748 mt.). *Mac.*

Sawkowo, wś poradziwiłłowska nad rz. Wuswą, lew. dopł. Morocza, pow. słucki, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. Romanów, ma 52 osad pełnonadziałowych. *A. Jel.*

Sawle 1.) wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 50 w. od Nowoaleksandrowska. 2.) **S.**, wś, pow. lucyński, gm. Pyłda, należy do dóbr Restmujża.

Sawłaniszki, wś włośc., pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Hoduciszki, okr. wiejski Stojaciszki, o 22 w. od Święcian, ma 5 dm., 50 mk. katol. (w 1864 r. 21 dusz rewiz.).

Sawłowo 1.) wś i dobra, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Połoczany, okr. wiejski Szypulicze, o 12 w. od gminy a 60 w. od Oszmiany, ma 22 mk. prawosł. i 78 katol. (45 dusz rewiz.); własność Łopacińskich. 2.) **S.**, zaśc, tamże, o 12 w. od gminy, 7 dusz rewiz.

Sawłuki, wś pryw. nad rz. Dzisienką, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 28 w. od Dzisny, 7 dm., 72 mk.

Sawłuki 1.) wś nad rz. Kamionką, pow. owrucki, poniżej Ksawerowa. 2.) **S.**, wś nad rz. Użem, pow. owrucki, poniżej wsi Rudnia.

Sawmonty, wś, pow. rossieński, par. retowska.

Sawnary, wś i dobra, pow. szawelski, gm. Krupie, o 48 w. od Szawel, zwana inaczej *Łapkosie* (ob.).

Sawodziaki, wś, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Rohotna, o 34 w. od Słonima.

Sawojciszki, wś, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Ilino, okr. wiejski i dobra, Kobylińskich, Pawłowo, o 8 w. od gminy a 30 w. od Wilna, ma 4 dm., 39 mk. katol. (17 dusz rewiz.).

Sawonara al. *Mickiany*, dobra nad jez. Sawonara, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., par. Brasław, o 50 w. od Nowoaleksandrowska, 706 dzies. ziemi dworskiej. Niegdyś attyn. Dryświat Łopacińskich, dziś własność Władysława Bortkiewicza.

Sawonia al. *Sawoni*, wś nad rzką Żacierozą, lew. dopł. Niemna, pow. nowogródzki, w 4 okr. pol. i gm. Mir, w pobliżu linii dr. żel. mosk.-brzeskiej, tuż przy granicy pow. mińskiego, o 11 w. od st. dr. żel. Horodzieja, ma 55 osad; grunta urodzajne, łąki, miejscowość bezleśna. *A. Jel.*

Sawonie, wś, pow. wołkowyski, w 1 okr. pol., gm. Podorosk, o 37 w. od Wołkowyska.

Sawoniówka, wś, pow. grodzieński, w 4 okr. pol., gm. Żydomla, o 24 w. od Grodna.

Sawońki, zaśc., pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Krewo, o 6 w. od gminy.

Sawrań, mko przy ujściu rz. Sawranki do Bohu, pow. bałcki, w 3 okr. pol. i gm. Sawrań, par. kat. Krzywejezioro, o 49 w. od Bałty a 330 w. od Kamieńca. Mko biedne, na ruchomym piasku zbudowane, otoczone stepa-

mi, słonemi bagnami i gdzie niegdzie po miejscach wyższych lasem, zdala od linii komunikacyjnych, ma 422 dm., 4256 mk., w tej liczbie 2885 żydów, cerkiew p. w. N. M. P. z 1856 r., synagogę, 4 domy modlitwy żydowskie, fabrykę świec, 4 młyny wodne, aptekę, szkołę jednoklasową, założoną w 1832 r. (z 51 uczniami), st. pocztową, 33 sklepów, 236 rzemieślników; targi co drugi tydzień, przeprawa promem przez Boh. Znajduje się tu zarząd policyjny (stan), dla gmin: Baksza, Korytna, Piszczanka i Sawrań, obejmujących 41 okr. wiejskich (starostw) oraz zarząd gminny, do którego należą: mko Sawrań i wsi Bajbuzówka, Hłuboczek, Kamionowata, Konceba, Olszanka, Osieczki, Ostrówka, Połanieckie i Ślusarówka, razem 10 starostw wiejskich, mających 2201 osad i 11,581 mk. włościan. Do gminy należy 21,877 dzies. ziemi włośc. (12,505 ornej). Oprócz tego w obrębie gminy przebywa 1784 mk. innych stanów, oraz znajduje się 3181 dzies. ziemi rząd. i dworskiej (2067 ornej). Cała więc gmina ma 13,365 mk. i 25,058 dzies. (14,572 ornej). Są tu łomy czerwonego granitu. Podług Marczyńskiego nad brzegami Bohu znajduje się alabaster. Mieszkańcy S. trudnili się dawniej wyrobem sukna, kobierców, mydła i potażu. Jest to stara osada, założona podług Marczyńskiego w XIII w., niewiadomo jednak przez kogo. Najdawniejszymi znanymi właścicielami byli kn. Kozarowie, którzy obok Kalnika posiadali dobra Koszyłowskie, oraz Paszkowce, Koraczowo, Sawrań, Biesiadniki, Derenkowo, Urwiżywoty i Charpaczki. Odziedziczyli oni część fortuny po Słupiczach, niewiadomo jednak czy w tej liczbie i Sawrań. Miasto leżało na szlaku tatarskim, który łączył się ze szlakiem kuczmańskim, idącym ku Bałcie, to też często ulegało napadom i zniszczeniu. Wyprawiony przez Kazimierza Jagiellończyka syn jego Jan Olbracht pokonał Tatarów w 1489 r. na przyległych błotach jałańskich i do 10,000 trupem ich położył (Bielski, Kronika, rozd. XVI). Dotychczas często wykopują tu kości ludzkie i szczątki broni. Następnymi posiadaczami S. wraz z całym prawie dzisiejszym pow. bałckim byli Koniecpolscy, za których mto obwarowane było przez inżyniera Beauplana. Po Koniecpolskich olbrzymia ich fortuna, zajmująca kilka powiatów dzisiej. gub. podolskiej, całe Pobereże, dostało się chwilowo ich krewnym, a następnie Lubomirskim. Klucz sawrański, oprócz mta, posiadał 32 wsi. W 1775 r. S. liczył 37 dm., opłacających podymne, prócz tego 84 na przedmieściu. Przy rozproszeniu się fortuny Lubomirskich nabył S. cesarz Paweł i wkrótce darował hr. Janowi Soltykowowi, który wzniósł tu w 1803 r. murowany kościół katolicki, i niedługo sprzedał S. hr. Rzewuskiej, hetmanowej poln. kor. Syn jej Wacław, zwany Emirem, przebywał tu przez pewien czas po powrocie z Arabii, i główną część swej stadniny w S. pomieścił, oraz założył słynne ogrody na wzór bagdadzkich, z ogromnemi cieplarniami dla przechowania roślin stref gorących. Dwór sawrański niebył pokaźny, lecz z całym przepychem wschodnim wewnątrz urządzony. Wraz z Emirem przebywali tu przyjaciele jego: ks. Jan Komarnicki, kanonik kapituły kamienieckiej i dziekan bałcki, jeden z najdowcipniejszych ludzi swego czasu i niepospolity wierszopis humorystyczny w narzeczu małoruskim, oraz Tymko Padura, znany pieśniarz ukraiński. Od 1837 r. S. jest własnością rządu i początkowo zamieniony został na kolonie wojskowe, obecnie zniesione. W 1846 r. kośc. katol. został zniesiony, nielicznych zaś wyznawców obrządku łacińskiego przyłączono do par. w Krzywemjeziorze. Dawniej w S. i jego okolicach mieszkali Tatarzy, jak świadczą napisy tatarskie na przyległych skałach, zwłaszcza w miejscowości zwanej Kazawczyn (Marczyński). Znajdują się także i groby tatarskie z napisami od 1377 r. Na jednej ze skał, zwanej skałą Rzewuskiego, ponieważ często na niej przesiadywał Emir Rzewuski, miały się znajdować napisy arabskie z 1326 r.; dziś jednak nie ma ich ani śladu. *Dr. M.*

Sawranka, mylnie *Sawrań*, w górnym biegu *Sawranka-Czeczelnicka*, rzeka w pow. olhopolskim i bałckim, prawy dopływ Bohu. Bierze początek powyżej wsi Rudnickie, płynie z zachodu na wschód na wsi: Rudnickie, Łuh, Werbka, Czeczelnik, i na tej przestrzeni nosi nazwę S. Czeczelnickiej, dalej mija Olhopol, Dymówkę, Berezki, Pieszczanę, Pużajków, Bajbuzówkę, Osieczki, Stanisławczyk, i ubiegłszy przeszło 12 mil, pod Sawraniem uchodzi do Bohu. Podług Hydrogr. W. Pola odlewa 14 stawów. Od prawego brzegu przybiera Brytawkę i Perejmę, od lewego zaś Jałaniec. *J. Krz.*

Sawranów al. *Sawran*, chutor na obszarze wsi Fiediokówka, w pow. taraszczańskim, w którym, podług podania, w 1762 r. gnieździli się hajdamacy, robiąc wycieczki na step antonowiecki.

Sawrasowa Góra, część wsi Zazulów, pow. złoczowski.

Sawrasy, wś, pow. słonimski, w 3 okr. pol., gm. Kuryłowicze, o 46 w. od Słonima.

Sawryki, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 87 w. od Nowoaleksandrowska.

Sawrymacie, wś, pow. szawelski, gm. Szawkiany, o 22 w. od Szawel.

Sawsie, *Sausie*, wś, pow. rossieński, gm. i par. Andrzejewo, o 98 w. od Rossień.

Sawski-Bor, zaśc., pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Mściże, ma 2 osady; miejscowość odludna, w moczarach lesistych, bez dróg i komunikacyi. *A. Jel.*

Sawsznie 1.) wś włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 53 w. od Wilna, 8 dm., 70 mk. katol. 2.) **S.**, wś, pow. szawelski, gm. Szawle, o 13 w. od Szawel.

Sawszyle, wś, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 18 w. od Telsz.

Sawszys, rzeczka w gub. kowieńskiej, lewy dopływ Korcianki (lewego dopływu Minii).

Sawtele, okolica, pow. rossieński, gm. Konstantynowo, o 80 w. od Rossień.

Sawulinko 1.) al. *Solinko*, niem. *Saulinke*, wś w Pomeranii, pow. lęborski, par. kat. Lębork, 117 ha. W 1885 r. 9 dm., 16 dym., 88 mk. (2 kat.). Krzyżackie księgi z r. 1437 donoszą, że polska wś S. w wójtostwie lęborskiem zawierała 7 radeł, płaciła 5 grzyw. 3 wiard. i 6 den. 2.) **S.**, dobra ryc., tamże, st. pocz. Żelazna, 5·3 klm. odl., st. kol. Bożepole, (o 14 klm.), 489 ha. W 1885 r. 7 dm., 11 dym., 81 mk. (1 kat.). Według taryfy pobor. z r. 1648 płacił Zapendowski od 1 włóki osiadł., 1 pust., 2 ogr. 3 fl. 16 gr. (ob. Rocz. T. P. N. w Pozn., 1871, 198). *Ks. Fr.*

Sawulino 1.) al. *Solino*, 1648 *Saulino*, dok. 1379 *Sawelin*, niem. *Saulin*, wś w Pomeranii, nad jez. tejże nazwy, pow. lęborski, par. kat. Lębork, kośc. ew. w miejscu. W 1885 r. 13 dm., 21 dym., 140 mk. ew., 238 ha. R. 1268 występuje jako świadek Michael, praepositus de Saulin (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 191). Dawniej istniał tu kośc. par., do którego r. 1658 należały: Sawulino, Sawulinko, Wódka, Chynowo, Strzeszowo, Świechowo i Świechówko, Zwartowo i Zwartówko, Borkowo i Borkówko, Tawuczyno, Bąsewice, Cantow (?), Gartkowice, Mierzyno, Mierzynko, Jencewo, Tadzino, Lisewo, Sławuszewo (?), Rybinko, Słuchowo (?), Dąbrówka i Chmieleniec. Według kopenhadzkich tablic woskowych z r. 1401 dostaje proboszcz w S. na mocy dekretu sądowego wynagrodzenie od Pawła z Sławkowa, który z nim miał spory (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., IV, 77). Około r. 1419 skarży szpital św. Ducha w Gdańsku włościan z S. o nieprawne rybołówstwo w jeziorze. Sąd skazuje ich za to na karę (tamże). R. 1493 nadaje Bogusław X, ks. Pomorzan i Kaszubów jako i Rugii, wiernemu Wawrzyńcowi Krokowskiemu (Krockowe) wś S. (Ctzamolin). Dan w Ruegenwalde (ob. „Gesch. d. Lande Lauenburg und Buetow“ von Cramer, II, 241). R. 1507 nadaje tenże książę między innemi i wś S. synom Wawrzyńca Janowi i Jerzemu (str. 242). Także o ziemi sawulińskiej dok. wspomina. 2.) **S.**, dobra ryc., tamże, st. p. Żelazna, 6·3 klm. odl., st. kol. Bożepole 12 klm. odl. Razem z fol. Altmuehle (1 dm., 9 mk.) obejmują 387 ha; w obu osadach razem było 1885 r. 8 dm., 14 dym., 79 ew. mk. R. 1378 nabywa komtur gdański Siegfried Walpod von Bassenheim drogą zamiany dobra S. i Świchowo od proboszcza przy kośc. św. Ducha w Gdańsku (ob. Cramer, II, str. 236). Rok później (1379) nadaje tenże komtur wiernemu Wojciechowi (Woyzcech) Yechs (?) i jego spadkobiercom dobra Sawulino (Gros Sawelin), obejmujące 13 radeł, wraz z łąkami między Gartkowicami, Perlinem i Mierzynem, które od dawna do tych dóbr należą, na prawie chełm. Dwa radła przeznaczamy dla kościoła, a dla Wojciecha jedno wolne radło wraz z przynależnemi łąkami jako i trzeci fenik kar sądowych, ale sądy nad rycerzami i naszymi ludźmi i wszystkimi, którzy nie są Niemcami, sobie zastrzegamy. Z szczególnej łaski użyczamy Wojciechowi i mieszkańcom wsi wolne rybołóstwo małemi narzędziami, jako to przewłoką i małą siecią dla własnego stołu w naszem jez. Sawulinie (Sawelin). Za to będą nam od każdego radła płacili pół wiardunka rocznie. Chcemy także aby mieszkańcom Świchowa wolno było na dąbrowę w Sawulinie wypędzać po 4 świnie z każdego radła na tucz i drzewo brać do swoich budowli. Reszta 10 radeł będzie nam na M. B. Gromniczną płaciła od radła 3 wiardunki pruskiej zwycz. monety i po 2 kury, proboszczowi zaś będą od każdego radła dawali po 1 korcu żyta i tyleż owsa. Dan w Pucku (ob. tamże, str. 234). Według taryfy poborowej z r. 1468, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacił w Saulinie Porzkowski z Wotki 9 fl. 6 gr. (ob. Rocz. T. P. N. w Pozn., 1871, 198). *Ks. Fr.*

Sawurów al. *Zielona*, część Olchowiec i folw. tamże, pow. borszczowski.

Sawzdrawy-Sarejki, wś, pow. telszewski, w 3 okr. pol., o 73 w. od Telsz.

Sawzdrowiany, wś, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 21 w. od Telsz.

Saxten (dok.) ob. *Zakurzewo.*

Saxtygał, ob. *Sakstygal.*

Sayn, jezioro w pow. reszelskim, przy wsi Knoksztyn (ob.).

Sazawa, rzeczka, prawy dopływ Mołdawy, lewego dopływu Elby. Przybiera z lewej strony Zaliwkę i Błonicę.

Sazonowszczyzna, w spisie z 1864 r. *Sozałowszczyzna*, wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Hermaniszki, okr. wiejski i dobra, Jaźwińskich, Czerniewo, o 2 w. od gminy a 41 w. od Wilejki, przy b. dr. pocz. z Mołodeczna do

granicy pow. mińskiego, ma 7 dm., 64 mk. (w 1864 r. 26 dusz rewiz.).

Sazony 1.) wś włośc. nad rzką Ośmierką, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Jazno, okr. wiejski Kuryłowicze, o 8 w. od Dzisny, ma 2 dm., 14 mk. prawosł. (w 1864 r. 11 dusz rewiz.). 2.) **S.**, wś włośc., pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Smorgonie, okr. wiejski Wencławienięta, o 7 w. od gminy a 26 w. od Oszmiany, ma 6 dm., 30 mk. prawosł. i 18 kat. (19 dusz rewiz w 1864 r.).

Sazówka, szczyt górski, 969 mt. wzn., nad pot. Ciśnianka, w pow. liskim.

Sażałka, zaśc., pow. miński, w gm. Stare Sioło, ma 2 osady. *A. Jel.*

Sażenie, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 1 okr. pol., o 30 w. od Nowoaleksandrowska.

Sażki, wś, pow. bracławski, w 3 okr. pol., gm. i par. Niemirów (o 8 w.), przy drodze z Sorokotiażyniec do Sołowinjec, ma 52 dm. W pobliżu wsi znajdują się wały i mogiły. Należy do klucza niemirowskiego, dawniej Potockich, potem Strogonowych, dziś ks. Szczerbatowych. *X. M. O.*

Sażnińskie-Dworzyszcze, własność ziemska, pow. piński, niegdyś w królewskich dobrach Stachowie, nadana w 1524 r. przez Bonę niejakiemu Pronce (ob. „Rewizya Puszcz", wyd. Wil. Arch. Kom., str. 292). *A. Jel.*

Sąchocin, miasteczko, ob. *Sochocin.*

Sąchocin, wś włośc., pow. radzymiński, gm. Rudzienko, par. Pniewnik, ma 75 mk., 153 mr. włośc.

Sącz *Stary* i *S. Nowy*, dwa miasta nad Dunajcem, w pow. sądeckim, oddalone od siebie o 8 klm. Nazwa Sącz jest przekształceniem pierwotnej formy Sądecz (Sandecz), od imienia Sandek (Sandko), skróconej formy imienia Sandomir (Sądomir). *S. Stary* leży w międzyrzeczu, utworzonem przez zejście się Popradu z Dunajcem, pod 38°18′ dług. geogr. od F. i 49°34′ płn. szer., *S. Nowy* zaś przy ujściu Kamienicy do Dunajca, pod 38°21′ geogr. dług. i 49°37′ płn. szer. Oba miasta połączone są bitym gościńcem i koleją żelazną (Nowy Sącz Orló). Leżą w urodzajnej dolinie, którą zamykają od południa Pieniny a od zachodu i wschodu stoki Beskidów, które na północy zacieśniają dolinę nad Dunajcem. Dolina ta przedstawia układ falisty, ztąd oba miasta osiadły na wzgórzach.

Sącz *Stary*, w dokumen. z 1224 r. *Sandech*, 1251 r. *Sandec*, 1252 *Sandecz*, *Zandech*, 1437 r. *antiqua civitas Sandecz*, miał podobno pierwotną siedzibę przy ujściu Olszanki do Dunajca (z lew. brzegu), na obszarze dzisiejszej wsi Naszacowice (Morawski, Sądeczyzna, I, 14), lecz bardzo wcześnie przeniesiony został na miejsce teraźniejsze. Miasto rozłożyło się na wzgórzu kopulastem, wzn. 321 mt. npm. i stanowiącem kończynę północną pasma lesistego, wciskającego się w kierunku północnym między Poprad i Dunajec. Wzgórze to niewiele wzniesione nad poziom rzeki (most na Popradzie 309 mt.), opada ku północy i zachodowi stromo w dolinę, ku wschodowi nad Dunajec łagodnie, a ku połud. tylko pot. Moszczeński dzieli je od reszty pasma lesistego. Środek miasta zajmuje rynek, zabudowany parterowymi domami, drewnianymi, o szerokich bramach wjazdowych. Rynek brukowany, ma około 200 kroków długości a 150 kroków szer. Na wschod. połaci rynku, przed domami, znajdują się podsienia, utworzone przez daleko wystające okapy, pod któremi mieszczą się stragany przekupek. Z każdego rogu rynku prowadzą dwie ulice pod kątem prostym; łączą się one przecznicami. Głównemi ulicami wiodą gościńce: na zachód nad Poprad, skąd znowu w kierunku półn. do Nowego Sącza, na płd. wzdłuż lew. brzegu Popradu do Piwniczny i na płd.-zach. przez Kadne (most na Dunajcu) do Łącka i dalej na płd. do Krościenka i Szczawnicy. Na zach. przedmieściu „Na pasiekach", będącem osadą niemiecką z czasów cesarza Józefa (Neudoerfel), stoi stacya dr. żel. (o 8 klm. od Nowego Sącza a 55 od Orló). Całe miasto jest regularnie zbudowane i brukowane, prócz czterech, piętrowych kamienic, ma parterowe drewniane domy, czysto utrzymane. Dzięki szkole żeńskiej przy klasztorze klarysek i nauce bezpłatnej, mieszkanki stoją co do oświaty wyżej od mężczyzn. Dla braku urzędów nie ma tu ludzi ze szkolnem wykształceniem, przechowało się za to dawne polskie mieszczaństwo, trudniące się rolnictwem, przemysłem i handlem. Miasto liczy obecnie 594 dm. i 3790 mk. (1788 męż. i 2002 kob.). Przyrost ludności jest bardzo wolny. Co do wyznania jest 3415 rz.-kat., 4 gr.-kat., 59 prot., 312 izrael. Gmina posiada 154 mr. roli, 5 mr. łąk i ogr., 16 mr. pastw. i 24 mr. lasu; mieszczanie zaś 1521 mr. roli, 47 mr. łąk, 591 mr. pastw. i 148 mr. lasu. Cały majątek gminy, oceniony na 227,062 złr., przynosi 18,756 złr., z czego gmina utrzymuje urząd miejski (burmistrz, zastępca, sekretarz, kontroler, lekarz, rewizor policyi i 13 sług). Mieszczanie zajmują się, obok rolnictwa, szewstwem i garbarstwem, handlem bydła, garncarstwem, kuśnierstwem i tokarstwem; mieszka tu wielu rzemieślników mających zajęcie w warsztatach kolei żelaznej w Nowym Sączu, dokąd codziennie dojeżdżają. Miasto ożywia się w niedziele i święta. Sklepów jest niewiele. Z urzędów mieści się tylko sąd powiatowy, zarząd domen i lasów, notaryat, urząd pocz. i tel. Jest też szkoła ludowa męzka 4-klas. i w klasztorze żeńska 6-klas. z internatem;

przebywa stale lekarz, chirurg, a przytem znajduje się apteka. Głównemi budowlami w mieście są: kościół farny i klasztor pp. klarysek. Kościół, poważna ostrołukowa budowla, otoczona murem, zajmuje płd.-zach. część miasta. Sześciopiętrowa czworogranna ciężka wieża przypiera do nawy wyższej niż presbiteryum. Cały kościół dobrze utrzymany, jest pokryty dachówką i podparty szkarpami. Sklepienie wewnątrz krzyżowe, płaskie. Wewnątrz niespotykamy tu zabytków przeszłości. Wielki ołtarz nowy, swemi kolumnami dorycko-toskańskiemi i złotą gwiazdą u szczytu, ma cechę późnego renesansu; dwa boczne ołtarze z końca XVIII w.; na jednym znajduje się monogram Stanisława Augusta i r. 1790. W dwóch bocznych kaplicach są jeszcze nowsze ołtarze. Pięknym zabytkiem są drewniane, bogato rzeźbione ławki pod chórem z XVII w., w stylu barocco. W lewej kaplicy ołtarz Chrystusa na krzyżu a u spodu miasto; odnowiono go w 1869 r. Na zewnętrznej ścianie umieszczono w 1883 r. marmurową tablicę przypominającą spotkanie Jana III, powracającego z wyprawy wiedeńskiej, z Maryą Kazimierą. Kościół założony około r. 1200, spłonął 22 kwiet. 1798 r. i tylko część wewnętrznych ozdób ocalała. Była przy nim prepozytura, zatwierdzona przez trzech biskupów, złożona z ks. komunistów a od 1811—1822 r. wikaryat apostolski. Par. należy do dyecezyi tarnowskiej, dekan. starosądeckiego i obejmuje: Popowice, Moszczanicę Niżną i Wyżną, Mostki i Podmajerz. Drugą wspaniałą świątnią, z którą dzieje miasta są najściślej złączone, jest klasztor i kościół klarysek, zwany też klasztorem św. Kunegundy. Wspaniała ta budowla, otoczona starymi obronnymi murami i basztami, wznosi się w niewielkiej odległości od kościoła paraf., na samej krawędzi stromego wzgórza. Dolinę od południa tworzy potok uchodzący do Popradu, który według legendy powstał na modły św. Kingi dla obracania koła pobliskiego młyna. Położenie obronne wskazuje, że klasztor stanął na miejscu grodu warownego. Klasztor sam składa się z kilku piętrowych starożytnych kamienic o grubych murach, z ostrołukowemi oknami i obramieniem drzwi. Najciekawszymi są jednak baszty ze strzelnicami, czworoboczna i dwie okrągłe i wspaniały kościół klasztorny w stylu ostrołukowym, na zewnątrz podparty szkarpami. Dach kończy się sygnaturką z XVIII w. w kształcie tyary. Postawiła ją ksieni Katarzyna Psarska († 1777 r.), która dokonała restauracyi całego kościoła. Kościół erygowany 1260 r. przez ks. Kunegundę, wdowę po Bolesławie V, uległ pożarowi w r. 1626 i 1629, stąd nie ma starożytnych ołtarzy. Podobnie jak kościół parafialny jest nakryty sklepieniem ostrołukowem płaskiem. Wielki ołtarz nosi cechy XVIII w., bogata zaś ambona, przedstawiająca u dołu Abrahama, wyżej 12 pokoleń żydowskich a u szczytu Matkę Boską, pochodzi z r. 1671. Obok wielkiego ołtarza umieszczone są dwa obrazy włoskie, św. Antoniego i św. Klary. Po prawej stronie wielkiego ołtarza znajduje się kaplica św. Kunegundy. Na środku przyciemnionej kaplicy leży pod baldachimem, spoczywającym na słupach koryncko-toskańskich, trumna św. Kunegundy, obok niej relikwiarze z ręką i głową. Boczne ołtarze pochodzą z r. 1661; kamienną mozajkową posadzkę sprawił Konstanty Jordan 1609 r. Chór (z XVII w.) dzieli się na dwie części: niższą z organami i wyższą, odgrodzoną kratami dla zakonnic. Na drzwiach do zakrystyi odmalowano walkę św. Gerwazego i Protazego z Jadźwingami na prośbę św. Kunegundy (z XVIII w.); podobne obrazy na bocznych stalach przedstawiają sceny z pobytu świętej w Czerwonym klasztorze w Picninach. Na frontowej ścianie kościoła wmurowana tablica z datą śmierci św. Kunegundy i tablice grobowe Jana († 1631; w 43 r. życia) i Stefana († 1627, jako 5 mies. dziecię) Lipskich. Za miastem na cmentarzu stoi dość obszerny kościół. Gdy w r. 1257 dnia 2 marca, przywilejem wydanym w Korczynie, odstąpił Bolesław V całą ziemię sądecką swej żonie Kunegundzie, jako wynagrodzenie za pożyczone na wojnę z Tatarami pieniądze, zastrzegając sobie jedynie prawo obrony i to, by ziemia ta od Polski oderwaną nie została (przyw. u Morawskiego, I, 135; Długosz, L. B., III, 356; Gazeta lwowska 1853 r., Bardosego Supplementa anal. ter. sepusiensis 1802 i Kod. Małop., II, 106), stracił król ważną pozycyę obronną od Węgier. Na razie nie było obrony tej potrzeba, jak długo żyła Kunegunda a w Węgrzech rządził Bela IV, to też Kunegunda jako udzielna pani tej ziemi nadaje mieszczanom prawa: ustanawia 6 sołtysów, uwalnia ich od danin i stanu, t. j. pracy około naprawy zamku, i przepisuje pracę przy uprawie roli w Łącku i nieistniejącej dziś Lubni (przyw. 4 czerwca 1268, Kod. Małop., II, 127). W r. 1273 dnia 14 maja nadał Bolesław V mieszczanom wolność od ceł za towary prowadzone do Krakowa i Bochni (przywilej u Morawskiego, I, 143) a 1278 r. Kunegunda wolność od ceł za towary prowadzone przez Wojnicz, Opatów i Korczyn (ibid., 144). Po śmierci Bolesława (10 grud. 1279 r.) postanowiła Kunegunda ufundować w S. klasztor klarysek, któremu dała za uposażenie ziemię sądecką. Leszek Czarny opierał się i zezwolił wtedy, gdy odstąpiła mu Korczyn i Biecz. Spór zakończył się dopiero w r. 1280 i wtedy 6 lipca wydała Kunegunda akt fun-

dacyjny klasztoru (przyw. u Bardosego; Długosza III, 358; Fejera Cod. dipl. Hung., V, 2, 43; Dodatek do Gazety lwow. z r. 1853; Kętrzyńskiego Vita et miracula S. Kyngae, Mon. Polon., IV, 1884 i Kod. Małop., II, 145 a w przekładzie u Morawskiego Sądecz., I, 148). Kinga zapisuje klasztorowi miasto Sandecz cum theloneo et omni vtilitate ipsius i wsi: Barcice, Gołkowice, Całałączko (Łącko), Moszczenicę, Czyrnie, Zarzecze, Zagorzyno, Secenzef, Kluchane, Naszacowice, Mokrą dąbrowę, Podgrodzie, Gostwicę, Brzeżną, Podrzecze, Chochorowice, Barczyce, Chełmiec, Chroślice, Czechlinę, Kicznę, Małe Świniarsko, Bieganice, Myślec, Podoliniec, Przysietnicę i Wietrznicę, którą to darowiznę zatwierdził papież Marcin IV bulą z 5 lipca 1283 (Kod. Małop., II, 153). Mamy dokument bisk. krak. Pawła (ibid., 150) z r. 1281, w którym upewnia on zakonnicę Kunegundę o swej pomocy, gdyby Leszek przeszkadzał jej w budowie klasztoru. W 1285 r. nadał Jakub, arcyb. gnieź. (w Krakowie 22 maja) klasztorowi odpusty na św. Klarę, Małgorzatę, Elżbietę, Stefana i Władysława a 1292 r. (8 listopada) potwierdził przywileje Wacław, król czeski, na prośbę Gryfiny, wdowy po Leszku (ibid., 187). Skarżyły się jednak zakonnice, że jakieś dobra oderwano od ich posiadłości, ponieważ Bonifacy VIII polecił archid. krak. by je starał się zwrócić (ibid., 201). Niedługo jednak zmieniły się stosunki: Wacław walczył z Władysławem Łokietkiem, który uszedł na Węgry i potrzebował punktu oparcia w ziemi sądeckiej i twierdzy, z którejby mógł bronić wstępu do kraju Łokietkowi. Dla tego postanowił przenieść miasto w miejsce więcej obronne, jak powiada w przywileju z 8 grudnia 1298 r. wydanym w Pradze (Kod. Małop., II, 203) „qui locus forensis ad monasteribum monialium spectabat ad locum nostrum videlicet kameneciam wlgariter nuncupatam pro defensione huiusmodi magis aptum ducerimus transferendum“ (podane też w Emlera Regest. Bohem. et Morav., II, nr. 1298 i Kod. dypl. pol., III, nr. 67). Jako wynagrodzenie otrzymały zakonnice 100 grzywien srebra na żupach wielickich. Kamienicę zaś miał, według Morawskiego, nabyć od bisk. krakowskiego. Od tego czasu Stary Sącz traci znaczenie jako miasto stołeczne ziemi sądeckiej i zostaje własnością zakonnic, które często, warując swe prawa, uciekają się pod opiekę papieżów tak przeciw jurysdykcyi biskupów jak i książęcej (dokum. w Kod. Małop., II, z r. 1309, str. 220; 1317 r. str. 233; 1322 r. str. 252 i inne). Najważniejszym był spór z Władysławem Łokietkiem o patronat nad parafią 1322 r., który bisk. Nanker rozstrzygnął w ten sposób, że zakonnice miały dawać prezentę na parafię a król na prebendę. Zakonnice powiększały swe dobra przez zakładanie nowych osad na prawie niemieckim i klasztor aż do suppresyi w 1786 r. należał do najzamożniejszych. W klasztorze tym zmarła św. Kunegunda (24 lipca 1292 r.) i przebywały jako zakonnice: Konstancya, żona ks. Daniela halickiego, błogosł. Jolanta (Helena), żona Bolesława Pobożnego, ks. mazowieckiego, która po śmierci św. Kingi założyła klasztor klarysek w Gnieźnie, Gryfina, wdowa po Leszku II, Jadwiga, córka Jolanty, wdowa po Władysławie Łokietku i Konstancya, księżniczka głogowska. Według Bielskiego pochowano przy kościele klasztornym zwłoki Andrzeja węgier., utopionego 1292 r. w Nidzie przez Węgrów. Kazimierz W. nadaje S. Staremu prawo magdeburskie, wolne rybołówstwo w Popradzie i Dunajcu, górę przy sadzawce, zastrzegając sobie za nią 15 skotów czynszu, za daninę wieprzową 16 skotów, tyleż za połcie, 6 skotów za jagnięcą, $1^1/_2$ grzyw. i 50 fur drzewa za obowiązek orania ról królewskich. Widocznie istniał tu dworzec królewski. Ludwik uwalnia w 1381 r. włości klasztorne od osepu i ciężarów, naznaczając tylko 4 gr. z łanu, miarę żyta i dwie miary owsa. Po założeniu Nowego Sącza przeniesiono tam zapewne i dworzec królewski i wszystkie wypadki dziejowe, mające Sącz za widownię, należy odnosić do Nowego miasta. Pobytu Długosza i Kallimacha z królewiczami w Starym S. około 1474 r. nie stwierdzają żadne współczesne świadectwa. W 1581 r. (Pawiński, Małop., 153) Stary S. płacił szoszu 28 fl. 24 gr., miał 40 łan. miejskich, 3 kowali, ślusarza, 5 płócienników, 7 szewców, 4 piekarki, 15 komorn., bednarza, 2 krawców, cieślę, 3 rzeźników, garncarza, 5 kół zakupnych, 4 rybitwy, balwierza, 2 kuśnierzy. Suma podatku wynosiła 94 fl. 11 gr. Przywilej Zygmunta III ze względu że targu i trzech jarmarków nadanych przez dawniejszych królów niezaprowadzono, stanowi w 1602 r., aby targ odbywał się w poniedziałki a jarmark na św. Trójcę, na Narodzenie N. P. i na św. Elżbietę. Dokładniejszy opis zabytków podają pp. Łepkowski i Jerzmanowski: Ułamek z podróży architektonicznej po Galicyi (Warszawa 1850 r.); „Tygodnik Illustr.“ (z r. 1860 t. II i 1867 t. XVI); wiadomości historyczne porozrzucane w pracy Morawskiego (Sądeczyzna).

Sącz *Nowy*, 1311 r. *Sandechz*, 1313 r. *Kamenicia*, 1317 r. *Kamenecia*, 1318 r. *Sandecz*, miasto powiatowe, leży na podłużnym wzgórzu, u ujścia Kamienicy do Dunajca, z praw. brzegu, na północ od S. Starego, pod 38° 21′ dług. geogr. od F. a 49° 37′ półn. szer. Obszar miejski obejmuje 2039 mr. 1090 sążni

kw. Prócz wojska (579) miasto ma 11,185 mk. (5644 męż., 5541 kob.). Pod względem narodowości jest 10,778 Polaków, 63 Rusinów, 132 Niemców i 13 innych; co do wyznania: 5144 rzym.-kat., 560 gr.-kat., 5163 izrael. i 318 innych. Obszar miejski prócz placów zabudowanych, ulic i ogrodów obejmuje posiadłość większą gminy (197 mr. roli, 18 mr. łąk, 51 mr. past. i 48 mr. lasu) i mniejszą (1126 mr. roli, 61 mr. łąk, 79 mr. past. i 28 mr. lasu). Prócz właściwego miasta, obejmującego 438 dm. (1880 r.), są przedmieścia: Grodzkie lub Grodeckie, Zakamienice czyli Piekło, Gorzków, Kaduk i wólki: Młyny i Granice. Wraz z przedmieściami jest 657 domów. Środek podłużnego równoległoboku, oblanego od wschodu i północy Kamienicą a od zachodu Dunajcem, zajmuje obszerny, prawie kwadratowy rynek, wysadzony akacyami, brukowany, z chodnikami z płyt kamiennych. Środek rynku zajmuje dwupiętrowy ratusz, nakryty gontami, ze szczupłą kopulastą wieżyczką. Przy ratuszu stoi parterowy budynek obrócony na plebanią. Przy głównem wejściu znajduje się wmurowana tablica marmurowa, z napisem: „Virtus nobilitatis charitas“ i tarczą z herbami Gryf, Starykoń, Topor i czwartym przedstawiającym krzyż z dwoma podkowami odwróconemi na zewnątrz. Tablice te prawdopodobnie przeniesiono z dawnego praetorium. Kamienice jednopiętrowe nie mają cech starożytności. Z każdego rogu rynku wychodzą dwie ulice. Ważniejszemi są: Krakowska, która dzieli się na gościńce wiodące do Bochni i Tarnowa; gościńce te przecinają: bocheński Dunajec a tarnowski Kamienicę. Na obydwóch rzekach są dwa drewniane mosty. Przy tej ulicy, wiodącej ku północy z rynku, stoi kościół jezuitów i gimnazyum. Z rynku na wschód wąska uliczka prowadzi do równoległej i dosyć wąskiej ulicy św. Ducha, przy której znajduje się piękny parafialny kościół. Poza kościołem kończy się już miasto ku wschodowi Szkarpami, t. j. resztkami dawnych murów. Mury te grube, zbudowane z nieobrobionych kamieni osadzanych na glinie. Obecnie nikną coraz więcej, albowiem rozbierają z nich kamienie na fundamenta. Z połud.-wschod. narożnika rynku wychodzą też dwie ulice: najpiękniejsza i najnowsza Węgierska na południe i Lwowska na wschód. Przy ulicy Węgierskiej stoi piękny dom dla szkół ludowych: męskiej i żeńskiej, wzniesiony kosztem gminy. W przedłużeniu tej ulicy na przedmieściu Grodzkiem założono niedawno obszerny ogród publiczny, w dalszym zaś ciągu znajduje się cmentarz i dworzec kolei tarnowsko-leluchowskiej, wzniesiony 1876 r. Z półn.-wschod. narożnika rynku prowadzą dwie ulice: dłuższa na północ Żydowska i krótsza na zachód, prowadząca do sądu obwodowego. Równolegle do ulicy Żydowskiej przechodzi druga, przy której znajduje się kościół paraf. protestancki, sąd obwodowy i dom karny (dawny gmach ks. pijarów). Poprzeczna stroma uliczka prowadzi z niej do dworca kolei transwersalnej, stojącego w pobliżu miasta. Na przeciwnych krańcach tej ulicy znajdują się: zamek na północy i zakład karny na południu. Kościół paraf. (przy ulicy św. Ducha), niegdyś kolegiata utworzona przez Zbigniewa Oleśnickiego. Jest to obszerna budowla ostrołukowa, o trzech nawach, wyższej środkowej a niższych bocznych, sięgających równo z prezbiteryum. Od ulicy św. Ducha wznoszą się u wielkich drzwi dwie wysokie (do 90 mt.) wieże. Na wieży po prawej stronie mieści się tablica z czerwonego marmuru z datą 1407 r., herbem Odrowąż i orłem jagiellońskim. Pierwotną postać wież zatarły nowe przeróbki. Na lewej wieży, między innymi wisi dzwon duży (81 centnarów), wskutek pęknięcia przetopiony w r. 1867. Główna nawa niema sklepienia, lecz równy pułap, świeżo pomalowany, ale nad oknami są ślady dawnych żeber i same okna są ostrołukowe. Widocznie po jakimś pożarze zastąpiono sklepienie pułapem. To sprawia, że wielkiemu ołtarzowi gotyckiemu jest tu ciasno. W jednym z bocznych ołtarzy jest starożytny cudami słynący obraz Przemienienia Pańskiego. Na uwagę zasługuje chrzcielnica spiżowa w stylu odrodzenia, z łacińskim napisem i datą 1557 r., dalej pomniki Poławińskiej z r. 1628 z napisem łacińskim i polskim i strojami ówczesnymi, duża tablica pomnikowa Sądeczan poległych pod Sadową w r. 1866 a w prawej nawie w podłodze zatarty kamień grobowy z XV lub XVI w., przedstawiający męża z długą brodą w stroju hiszpańskim, z nieczytelnym napisem w otoku. Zresztą są tylko nowe pomniki z napisami polskimi i niemieckimi. Kościół jezuitów przy ulicy Krakowskiej, zasłonięty kamienicami, budynkiem gimnazyalnym (niegdyś kolegium jezuitów) i murem, służył dawniej norbertanom. Na dziedzińcu stoi figura M. B. a nad bramą posąg zakonnika norbertanina. Po zniesieniu klasztoru dopiero w r. 1836 oddano kościół wraz z gimnazyum jezuitom. Klasztor norbertanów i kościół fundował Władysław Jagiełło 1414 r. Portret króla z późniejszej epoki, miernego pędzla, wisi w głównej nawie. Kościół składa się z dwóch naw: głównej i niższej. W budowli mieszanina ostrołuku i renesansu. Ołtarze renesansowe z późniejszej doby. Do wyższej nawy, której prezbiteryum zachowało cechy czystego ostrołuku, przypiera od północy niższa, zakończona kaplicą a po za nią zakrystyą

i klasztorem. Tutaj także stoi dobudowana później wieża. Ta nawa jest zastawiona zupełnie konfesyonałami. W przedsionku są tablice nagrobkowe: nad wielkiemi drzwiami Jana Pawła Lassoty opata, z r. 1781, z łacińskim napisem a po bokach dwa marmurowe pomniki: Jana Seb. Lipskiego, z polskim wierszowanym napisem, z r. 1735 i Szczepana Wielogłowskiego r. 1735. Kapliczka św. Jana Nepomucena przy ulicy Lwowskiej, powstała w nowszych czasach. W bocznej ścianie od strony miasta wmurowano marmurową czarną maskę przedrzeźniającą (Schandmaske), prawdopodobnie wziętą z pręgierza. Niezgrabna kapliczka z datą 1771 r. znajduje się na rogu ulicy Wóleckiej, prowadzącej do dworca kolei transwersalnej. Stoi w miejscu, gdzie dawniej tracono winowajców. Jest jeszcze kaplica na cmentarzu, murowana z 1826 i kościół św. Heleny, drewniany, zbudowany 1686 r. przez Helenę Marchocką, ksienią klasztoru starosądeckiego; stoi on za Dunajcem, na starym cmentarzu. Najstarszą budowlą kościelną jest obecny kościół ewangielicki. Nad bramą umieszczono napis z XVI w.: „Ecclesia haec sub titulo Nativitatis B. V. M. cum suo conventu fratrum fundata et erecta est a Serenissimo Venceslao Poloniae rege A. D. 1297, cum dedicatione solemnitas celebratur dominica post festum Nativitatis B. M. V“. Zbudowany w stylu bizantyńskim, z kopułą w środku kościoła, nie ma pomników starożytnych, usunięto je bowiem przy odnawianiu dla protestantów. Na zewnątrz podparty szkarpami. Około 1860 r. przybudowano do kościoła kosztem gminy protestanckiej szkołę i nakryto wieżę niezgrabnym dachem. Istniał podobno jeszcze przed r. 1448 kościołek św. Wojciecha na Grodzkiem, gdzie teraz pole parafialne, tudzież kościół i klasztor pijarów (w pobliżu kościoła ewangielickiego), który po suppressyi 1780 r. zamieniono na kościół gimnazyalny. W klasztorze mieściło się do r. 1855 starostwo i gimnazyum, później zamieniono go na zakład karny. Zamek, w pobliżu ujścia Kamienicy do Dunajca, na płd.-wsch. krańcu miasta, składa się z obszernego piętrowego budynku i czworogrannej, mocno uszkodzonej, baszty. Dach wieży zakryty jest atykami, w narożnikach zaś występuje ornamentyka przypominająca olbrzymie wazony z pokrywami, zakończonemi w górze kulami. Zamek od strony miasta jest teraz otoczony sztachetami, od stoku wzgórza staremi murami. Obrócony na skład mundurów i broni wojska, ma tylko w kilku izbach sklepienie ostrołukowe płaskie, w innych zwykły sufit. Ślady ornamentyki na kamiennych odrzwiach i obramieniu okien zatarto wapnem. Mury mają grubości 1·5 mt. i są od strony stoku góry podparte szkarpami. Zamek nakryty nowszym gontowym dachem. Na Dunajcu stoi most drewniany, do 200 mt. długi, przez który prowadzi gościniec do Bochni wysadzony topolami, ulubione miejsce przechadzek mieszkańców. W mieście znajduje się gimnazyum wyższe (od 1818 r.), do którego uczęszcza około 600 uczniów, szkoła ludowa męzka i żeńska i szkoła koszykarska, założona 1883 r. przez zarząd kolei tarnowsko-leluchowskiej. Z władz rządowych mieści się: sąd obwodowy dla 484 gmin katastralnych (5026 klm.) i 356,945 mk. Sądowi temu podlega sąd delegowany miejski w Nowym Sączu i 11 sądów powiatowych: w Bieczu, Ciężkowicach, Czarnym Dunajcu, Gorlicach, Grybowie, Krościenku, Krynicy, Limanowy, Mszanie Dolnej, Nowym Targu i Starym Sączu. Dalej jest tu nadprokuratorya państwa, sąd wyższy w sprawach dochodów skarbowych, ekspozytura prokuratoryi skarbu, urząd miar i wag, poczt i telegrafów, komenda żandarmeryi, starostwo z oddziałem budowniczym i podatkowym. Z autonomicznych władz mają tu siedzibę: rada powiatowa i szkolna okręgowa. Prócz probostwa rzym.-kat. (dekanat nowosądecki) jest par. wyznania augsburskiego. Dom ks. jezuitów zajmuje 7 księży, zazwyczaj starszych. W mieście stale przebywa 10 lekarzy, 2 chirurgów, 2 notaryuszów i 7 adwokatów. Z instytucyj finansowych ma w mieście siedzibę wydział okręgowy towarzystwa kredytowego ziemskiego, kasa oszczędności miejska i towarzystwo zaliczkowe. Kasę oszczędności, z kapit. zakładowym 8000 złr., utworzyła gmina w r. 1869; w r. 1886 wynosiły wkłady 783,929 zł. a fundusz rezerwowy 63,998 zł. Kasa zaliczkowa liczyła w tymże roku 922 członków z udziałami w sumie 42,664 złr.; fundusz rezerwowy wynosił 12,772 złr. a obrót 334,647 złr. Instytucyami humanitarnymi są: szpital powszechny założony z dobrowolnych składek w 1827 r. i dwa zakłady dla ubogich: św. Ducha i parafialny. Pierwszy z nich założył mieszczanin krakowski Lanpridel w 1440 r., drugi powstał wraz z kolegiatą w 1448 z funduszów Kleteka, ale powiększyła go kapitałem 1500 złr. w r. 1813 Maryanna Wiktorowa. Zarządza obydwoma magistrat. Szpital parafialny ma 34,943 złr. kapitału. Targi odbywają się dwa razy w tygodniu: we wtorki i piątki; jarmarków nie ma. Nagromadzenie różnych władz i instytucyi, tudzież pomyślne warunki położenia, sprowadziły tu korzystne warunki dla handlu wewnętrznego. Prócz licznych sklepów korzennych i bławatnych istnieje tu drukarnia, dwie księgarnie i dwie apteki. *Historya.* Wacław, król czeski i polski, dyplomem wydanym w Pradze 8 grudnia 1298

przeniósł miasto Sącz w miejsce obronniejsze, gdzie znajdowała się wieś Kamienica. Wieś ta należała do bisk. krakowskiego, który w zamian otrzymał Biecz z ziemią biecką (odstąpił ją opatom tynieckim). Nazwa Kamienicy dla miasta utrzymuje się jednak w przywilejach jeszcze czas dłuższy, mianowicie spotykamy ją w 1317 r. w buli Jana XXII (Kod. Małop. II, 234), polecającej opatowi tynieckiemu rozstrzygnięcie sporu między klasztorem w Starem Sączu i „universitas hominum ville Kamienica“. Zaludniony przez osadników niemieckich przeważnie (pierwsi wójtowie Bartold i Arnold), rządził się prawem niemieckim, a położony przy głównym trakcie na Węgry, gościł w swych murach często królów. Żadne może miasto, prócz Krakowa, nie zdobyło sobie tylu przywilejów i nie przedstawiało je każdemu nowemu władcy do potwierdzenia jak Sącz Nowy. Na podstawie licznych dokumentów skreślił dzieje S. bardzo dokładnie Morawski, chociaż w opowiadanie wplótł wiele domysłów i szczegółów ubocznych. Zapewne już wraz z miastem założył Wacław klasztor franciszkanów 1299 r. (na tablicy wmurowanej w XVI w. mylnie podano 1297), równocześnie bowiem mieszczanin Jan, zwany Boży, otrzymał przywilej Gryfiny, wdowy po Leszku II, na założenie klasztoru (Morawski, Sądeczyzna). Gdy Łokietek powrócił do Polski, stanęli Sądeczanie po jego stronie i odtąd posypały się łaski królewskie na miasto. W 1311 r. otrzymali wolność od ceł w ziemi krakowskiej i sandomierskiej, co znów 21 lutego 1312 rozszerzyła Jadwiga, żona Władysława Łokietka, z wyraźnem potwierdzeniem, iż jest to nagrodą za wierność mieszczan w czasie buntu krakowskiego. To też miasto wzrastało szybko i pod względem handlu zaczęło rywalizować z Krakowem. Kupcy krakowscy omijali teraz Sącz i to spowodowało obopólną ugodę w r. 1319, w której postanowiono, że ze wszystkiemi towarami, prócz soli, którą wolno do Torunia spławiać Dunajcem i Wisłą, mają Sądeczanie jechać przez Kraków, Krakowianie zaś na Węgry przez Sącz. Ugodę tę potwierdzono następnie w r. 1329. Władysław Łokietek obdarzył miasto wolnością od cła w Krakowskiem (1320 r.) i jarmarkiem na św. Małgorzatę (1321), którego jednak nie zaprowadzono. W 1331 r. nawiedził miasto pożar a król pragnąc, aby się odbudowało, wystawił przywilej, mocą którego wolno było mieszczanom wyrębywać las pod Rytrem i sprowadzać drzewo bez cła. Niedługo potem nawiedziły kraj dwie klęski: szarańcza 1344 i wojna z Janem czeskim, sojusznikiem Krzyżaków. Handlowne miasto ucierpiało wtedy wiele i ztąd dyplomem z 9 maja 1345 uwolnił Kazimierz W. mieszczan od ceł, jakieby opłacać musieli od towarów jadąc na Ruś lub do Węgier. W 13 lat później 8 czerw. 1358 potwierdził Kazimierz W. prawo magdeburskie dla Starego Sącza, a chcąc ułatwić mieszczanom handel solą ze Spiżem, postanowił, by im sól w Wieliczce wydawano po 4 grosze za cetnar. Ten przywilej potwierdził następnie Kazimierz Jagiellończyk 1461 r. W czerwcu 1358 r. bawił Kazimierz W. w Sączu, który należał do 6 miast mających od 1365 wysyłać delegatów do trybunału dla prawa magdeburskiego w Krakowie. Po śmierci Kazimierza W. witano tu przybywającego do Polski Ludwika Węgierskiego (w listopadzie 1370), następnie 1376 Elżbietę. Po śmierci Ludwika oczekiwała szlachta w S. dwukrotnie przybycia Jadwigi w 1383 i 8 maja 1384. W końcu 1394 i początku 1395 odbył się tu zjazd Jadwigi i Jagiełły z Maryą i Zygmuntem luksemburskim, z którego rachunki dotąd się przechowały (Morawski, II, 50—53). Wskutek wolności i przyjazdu dworu wzmagało się miasto, tak że 1402 r. kupiło wś Kamionkę za 250 grzyw. W 1403 r. zniósł Władysław Jagiełło „gieradę“, t. j. prawo dziedziczenia wyprawy (od niem. Geraeth, naczynie) przez krewnych nieboszczki, polecając, aby dziedziczyli ją mąż i dzieci a tylko w małżeństwach bezdzietnych siostra zmarłej lub inna najbliższa krewna, w 1405 r. zaś uwolnił mieszczan od ceł w Czchowie, byle za te pieniądze naprawiali warownią sądecką. W 1410 r. ufundował tu Jagiełło klasztor norbertanów (Długosz, L. B., III, 79), który wyposażył 42 łanami w sześciu wsiach, karczmami i dziesięcinami a 1412 r. odbywał tam zjazd z Ziemowitem mazowieckim, Zygmuntem Korybutem, Heleną ks. raciborską i posłami cesarza Zygmunta. Zjazd, zakończony ugodą Jagiełły z Zygmuntem Luksemburskim w Lubowli, trwał przez Wielkanoc od 26 marca do 4 kwietnia i dał zarobek znaczny mieszczanom (rachunek u Morawskiego, II, 88). Miasto otrzymało wkrótce zatwierdzenie prawa magdeburskiego (w Krakowie 19 sierpnia 1412 r.). Rzecz dziwna, iż ten dokument milczy o tem, iż miasto już posiadało prawo magdeburskie i przenosi Sącz z prawa polskiego na niemieckie (Morawski, II, 104). Niezadowoleni z tego mieszczanie udali się 1415 r. do króla, bawiącego w Niepołomicach i uzyskali nowe potwierdzenie, w którem wymieniono nadania Wacława, Łokietka (z r. 1300) i Kazimierza (z r. 1314). W 1422 r. bawił tu Jagiełło jadąc do Sromowic. W 1427 r. nadał miastu król dwa przywileje: jeden regulujący opłaty za otwieranie jazów dla statków wiozących towary Dunajcem i Wisłą, i

drugi uwalniający kupców od ceł w Przemyślu i Lwowie. Za bytności Władysława III w mieście (24 kwiet. 1440 r.) uzyskali mieszczanie potwierdzenie magdeburgii i prawo wolnego handlu z Węgrami, bez opłaty cła w Lubowli. Już w tym czasie wystawiło miasto piękny kościół farny, przy którym dyplomem z 8 paździer. 1448 ustanowił Zbigniew Oleśnicki, bisk. krak., kolegiatę, złożoną z 4 prałatów, 4 kanoników i 8 wikaryuszów (Długosz, L. B., I, 565) i uposażył ją dobrami i dziesięcinami biskupiemi. Wtedy też nabył kamienicę przyległą, dawny ratusz, na pomieszkanie dla wikarych (quae alias domus praetorii vocabatur). Długosz opisuje S. jako miasto ludne i zamożne. W aktach spotykamy często mieszczan kupujących wsie, chociaż liczne testamenty, przechowane w księgach miejskich z końca XV w., wskazują tylko średnią zamożność. Kazimierz IV w r. 1453 dozwolił miastu wybudować most na Dunajcu i pobierać myto, z tem zastrzeżeniem, by wolno było przy nizkim stanie wody przejeżdżać rzekę w bród i cła nie opłacać. Przy kolegiacie istniała szkoła, której mistrz miał obowiązek w pewnych dniach z uczniami brać udział w nabożeństwie. W 1456 r. murarz Paweł wyznaczył stypendya dla 4 uczniów śpiewu. Przewagę w mieszczaństwie mieli podówczas Niemcy. Do 28 lipca 1488 pisano akta prokonsulów po niemiecku, a dopiero później po łacinie i po polsku. Nazwiska mieszczan są przeważnie niemieckie, ale coraz gęściej występują polskie lub spolszczone. Dorota Cyrusowa, Niemka, uposażyła kaznodzieję polskiego w r. 1469; dotąd wypowiadano tylko niemieckie kazania. W 1461 r. ustanowił Kazimierz IV jarmark na św. Marcin, gdyż z dawniejszego przywileju nie korzystano. Król ten bawił kilka razy w S., ostatni raz 2 października 1471 r., gdy żegnał tu syna Kazimierza wyprawiającego się na Węgry. Wyprawa zakończyła się niepomyślnie i spowodowała odwet ze strony Macieja Korwina. Handel S. wiele przez to ucierpiał. W mieście wkrótce zawrzała walka między stronnictwem niemieckiem, dzierżącem władzę, a polskiem; z walki tej korzystali kasztelanowie, aby prawa miejskie ścieśniać i ograniczyć wolność wyboru rady miejskiej. W lutym 1486 r. nawiedził S. straszliwy pożar, który zniszczył większą część miasta, ratusz, trzy kościoły i księgi radzieckie. Wreszcie szeregu klęsk dopełniła zaraza szerząca się od 1490 do 1492 r. i ponownie w 1495 r. Nieszczęścia te rozbudziły uczucia religijne, wyrażające się w częstych fundacyach pobożnych na korzyść kościoła p. w. św. Mikołaja i budującego się wówczas kościoła p. w. św. Jerzego, tudzież szpitali dla dotkniętych zarazą. Jan Olbracht, który już 1493 r. potwierdził przywileje miasta, przepędził w następnym roku w S. Wielkanoc a w 1496 r. uwolnił miasto od podatków uchwalonych w Piotrkowie, ze względu na pożar i zarazę. Niedługo po tem zakończyła się w mieście walka między ludnością niemiecką a polską. W 1499 r. skarżyli się mieszczanie o naruszanie prawa magd. przez kasztelanów i uzyskali od króla nowe potwierdzenie praw, a w 1501 r. spotykamy ostatni zapisek niemiecki w księgach prokonsulów. W 1503 r. znajdujemy w księgach miejskich wzmiankę o żydzie Abrahamie leczącym na oczy. Wybory do rady były w r. 1509 burzliwe. Widocznie toczyła się walka między polskiem pospólstwem a niemieckiem patrycyatem. Starosta przerwał wybory, ale to spowodowało z jednej strony spisek pospólstwa polskiego (1511), z drugiej skargę do króla o naruszenie praw. Ostatecznie zwyciężyło pospólstwo i „pochwyciło“ na wójta Polaka Mikołaja Gabońskiego w 1512 r. Zygmunt I rozstrzygnął spór miasta ze starostą, przywracając miastu wolność wyboru zwierzchności i zakazując staroście wzywać radę na zamek (1513), ponieważ zaś na Węgrzech panowały niepokoje, polecił mieszczanom obracać cła wybierane przez 8 dni przed i po jarmarku na św. Marcin na ubezpieczenie twierdzy. Z licznych testamentów spisanych wtedy widzimy, że w mieście kwitnął wyrób narzędzi rolniczych, mianowicie spotykamy znaczne, po kilka tysięcy sztuk wynoszące zapasy sierpów. W r. 1551 uzyskał S. przywilej Zygmunta I na wykupienie kilku sołtystw, które dawniej do miasta należały, a w następnym roku postanowiła rada pokryć kolegiatę dachówką. Ale prawdopodobnie jeszcze przed wykonaniem tego zamiaru nawiedził miasto wielki pożar (4 czerwca 1522 r.), który zniszczył większą część domów i trzy kościoły, ponowiwszy się zaś 16 września, obrócił resztę w perzynę. Zygmunt I pośpieszył z pomocą i uwolnił S. 1523 r. na 14 lat od niektórych podatków, z czego korzystając zaciągnęła gmina 400 grzywien długu na potrzeby miejskie (1524). Miasto odbudowywało się powoli. Gdy pewnego razu starosta chciał pojmać jakiegoś robotnika, cieśle sprowadzeni do miasta stawili opór i pomimo pobranych znacznych zaliczeń opuścili miasto. Starosta zaskarżył mieszczan o popieranie buntu, rajcy zaś skarżyli się że starosta naruszył prawo magdeburskie. Spór oparł się o króla, który (1525 r.) zesłał komisyą dla pogodzenia obu stron. W 1542 r. podniesiono opłatę mostowego. W następnych latach XVI w. spotykamy dość częste procesy z duchownymi o zastaw rzeczy kościelnych, W 1560 roku zapisał ks. Piotr, wikary kolegiaty, 20

grzywien, od których odsetki miały być obracane na zapomogi dla ubogich szewców. W tymże czasie uzyskało miasto prawo składu towarów prowadzonych ze Spiżu (1555 r.), którego się następnie dobrowolnie zrzekło (1557) ze względu na zniszczenie przez wojnę miast spiskich; uzyskało również w 1557 r. pozwolenie wykupna dawnych dóbr miejskich a w 1563 r. nadzór nad sprzedażą soli (szczegóły powyższe oparte są na aktach pomieszczonych w Sądeczyznie Morawskiego i przechowanych w aktach grodzkich). Lustracya z r. 1564 podaje, że miasto posiadało dwie wsi: Paszyn i Piątkową, z których 14 grzyw. pobierał urząd miejski, i lasy, w których jeszcze osadzić mogli dwie wsi. Suma podatku z domów i ogrodów wynosiła 16 grzyw. 24 gr. i 6 den. Miasto miało też rzeźnię, fabrykę sierpów, 3 kuźnice. Piekarzów było 12, jatek kramarskich 24; suma dochodów wynosiła 72 grzyw. 36 gr., z czego wójtowi 6 grosz przypadał. W 1581 (Pawiński, Małp., 153) Sandecz Nowy zapłacił szosu 320 fl., łanów miejskich było 15, kół zakupnych 9, złotnik 1, rzemieśl. 12, sukien. 6, czapników 3, płócienników 9, kowali 8, krawców 6, szewców 29, rymarzy 2, kuśnierzów 8, bednarzów 5, stelmach, kołodziej, ślusarzy 3, siodlarzy 2, garncarzów 6, stolarzów 3, miecznników 2, sierparzy 4, balwierz, piekarek 15, przekupek 6, komorn. 17, hultai 2, solarka, aptekarz, cieśla, prasoł w wadze, piszczek, koło blechowe. Zapłacili razem podatku 489 flor. 27 gr. Zdaje się, że dotychczas nie było żydów w mieście; spotykamy ich dopiero za Zygmunta III, który poleca, aby się przyczynili do naprawy murów miejskich. Wojna szwedzka za Jana Kazimierza spustoszyła miasto, ale zarazem okryła je sławą. Tu bowiem wybuchło najprzód powstanie przeciw Szwedom. Mieszczanie przy pomocy szlachty pod wodzą Felicyana Kochowskiego i włościan z Nawojowy, wiedzionych przez Warowicza, w d. 13 grudnia 1655 r. znieśli Szwedów, którymi dowodził Stein. Walka ta połączona była jednak ze spustoszeniem miasta. Lustratorowie z r. 1660 zastali wiele domów spalonych i wiele pustych. Przed wojną szwedzką Braun w „Theatrum urbium“ pisał o Sączu: „urbs probe munita, vicinas civili usu superans et mercaturam haud condemnendam exercens“ (por. Cellarius ed. 1659, str. 174), to w 1664 r. nie było już rzeźni, 4 kuźnice (hamry) spustoszały a grunta woda zabrała; kupczących towarami łokciowemi i blechu nie było. Jatek rzeźniczych utrzymało się jeszcze 20, kuśnierzów 4, krawców 4, kotlarzów 2, kowali 2 i rymarz. Zresztą byli tkacze, szewcy i 18 palących gorzałkę. Targi odbywały się we czwartki i soboty a jarmarki trzy razy do roku. Po napadach Szwedów, Siedmiogrodzian i Kozaków, przyszła zaraza morowa. Za zgodą mieszczan pozwolił Michał Wiśniowiecki osiedlić się w Sączu żydom, byle mieszczanom w handlu nie przeszkadzali i wraz z nimi podatki płacili. Przywilej ten znany jest z potwierdzenia przez Jana III w 1682 r. Nowi mieszkańcy przybyli licznie, gdyż 1699 r. dozwolił im starosta Jerzy Aleksander Lubomirski zbudować synagogę przy ulicy Szpitalnej za zgodą magistratu. Zawiązanie się w S. konfederacyi w 1715 r. pod laską Marcina Rybińskiego świadczy, że S. nie przestał być jednem z ognisk życia publicznego. Za czasów konfederacyi barskiej trzymali się tu Marcin Lubomirski, a następnie Kazimierz Pułaski. Miasto musiało cierpieć z powodu zastoju w handlu, wywołanego wojną domową. Na wiosnę 1770 r. zajęły wojska austryackie ziemię spiską, posuwając granicę węgierską po Stary Sącz a niedługo potem, d. 20 listop. 1770 r. posunął się kordon dwie mile dalej, pod pozorem ochrony od zarazy. Poczem wydano akt wcielenia ziemi sandeckiej do Węgier. Z przyłączeniem do Austryi zaczęła napływać ludność niemiecka; około miasta utworzono w 1786 r. liczne niemieckie kolonie w dobrach królewskich i poduchownych. Zniesiono w mieście prawo magdeburskie i przeznaczono Sącz Nowy na stolicę obwodu. Miasto podnosiło się powoli, przy napływie Niemców i żydów. Szybki wzrost ludności i handlu rozpoczyna się dopiero w ostatnich latach od zbudowania kolei tarnowsko-leluchowskiej i transwersalnej.

Powiat sądecki zajmuje 13·4198 miryam. czyli 1126·53 klm. Na tej przestrzeni znajduje się 202 osad i 16 gmin katastralnych. W 1880 r. znajdowało się w powiecie 13,779 dm. i 99,542 mk. (48,632 męż., 50,910 kob.), zatem 72 osób na klm.; pod względem wyznania było: 72,256 rz.-kat., 15,869 gr.-kat., 9419 izrael. i 1998 prot.; co do narodowości: 82,133 Polaków, 15,991 Rusinów, 986 Niemców i 16 innych. Między gminami są: dwa miasta i trzy miasteczka. Powiat obejmuje 3 sądy powiatowe: w Nowym i Starym Sączu i Krynicy. Obszar powiatu graniczy na zach. z pow. nowotarskim i limanowskim, na płn. z brzeskim, na wsch. z grybowskim a na płd. z Węgrami. Zajmując część podgórza Karpackiego, ma naziom górzysty, pokryty szpilkowemi lasami, z ubogą glebą. W dolinach występuje gleba napływowa urodzajna. Głównemi rzekami przerzynającemi obszar powiatu są: Dunajec i jego dopływy: Poprad, Kamienica i Biała. Komunikacyą, prócz murowanych gościńców (bitych), ułatwiają koleje żelazne: tarnowsko-leluchowska i transwersalna (podkarpacka), które przecinają po-

wiat z zachodu na wschód i z północy na południe. Grunta (Skorowidz Orzechowskiego) rozdzielały się na: orne grunta zajmujące 99,857 mr. (większa własn. 17,255, mniejsza 82,602 mr.), łąki i ogrody 18,318 mr. (więk. wł. 1,850, mniej. 16,468 mr.), pastwiska i nieużytki 37,427 mr. (więk. wł. 4,904, mniej. 32,523 mr.), wreszcie lasy 71,887 mr. (więk. wł. 47,991, mn. 23,896 mr.). *Sądecka ziemia* powstała zapewne dopiero w XIII w., gdy na obszarach nadanych klasztorowi, biskupom krakowskim i książęcych ziemiach, żywa działalność kolonizacyjna wytworzyła dość znaczną liczbę wsi, które miały w Sączu zarówno religijne jak sądowe i handlowe ognisko. Gdy Bolesław, ks. krakowski i sandomierski, nadaje w 1257 r. ziemię sądecką (Zandecensem) żonie Kunegundzie, to w liczbie dygnitarzy podpisujących akt nie ma żadnego przedstawiciela tej ziemi. Akt nadania przedstawia ten obszar jako okolicę lesistą, której nieliczna ludność trudniła się rybołówstwem, urządzała sadzawki, chodowała bydło i zajmowała się nawet rolnictwem, bo wymienia akt młyny. Kunegunda i przebywające w klasztorze księżniczki, jak Gryfina „domina Sandecensis“ i Konstancya „ducissa Sandecensis et Glogoviensis“ (por. Kod. Małop., III, 14), nie tylko poparły kolonizacyą podgórskich obszarów, ale zapewne zdały władzę administracyjną i sądową, na utworzonych w tym celu dostojników. Najwczesniej spotykamy kasztelanów, którzy tu, jako na pograniczu od Węgier, zdawna zapewne byli ustanowieni. W 1224 r. występuje już „Hualislaus“ (Chwalisław), w 1229 r. Dirsicraus (podobno syn Goworka). W 1251 r. Bolesław, ks. krakowski i sandomierski, potwierdza sprzedaż wsi Łącko, dokonaną przez Wierzgona, kaszt. „de Sandec“, który położył zasługi jeszcze za Leszka i od niego otrzymał nadania prawem dziedzicznem. Na akcie z 1255 występuje „comes Gethca castellanus de Sandech“ (Kod. Małop., II, 84, 99, 102). Starostowie występują dopiero w XIV w. W 1354 r. Wysga, który w 1358 r. rozstrzyga spór o spadek wody między klasztorem sądeckim a jakimś Pełką (Kod. Małop., III, 94, 116). Ziemia sądecka nie nosiła miana powiatu. Herb jej przedstawiał tarczę podzieloną na dwa pola; w jednem trzy strefy żółte i trzy czerwone, w drugiem dziewięć gwiazd w 3-ch rzędach w polu czerwonem. Wchodziła w skład wojew. krakowskiego. Według obliczeń Pawińskiego (Małopolska) obszar powiatu wynosił 71·21 mil kw. czyli 3921·04 klm. kw. Co do rozległości zajmował piąte miejsce pomiędzy powiatami małopolskiemi. W XVI w. przypadała tu 1 parafia na 0·94 mil (było 9 parafii miejskich i 65 wiejskich) i 1 miasto na 8·9 mil, a 4·7 wsi (do 20 łanów) na 1 milę kwadr. Cyfra łanów wskazuje, że co do uprawy roli i zaludnienia w XVI jeszcze wieku powiat ten zajmował 14-te miejsce w Małopolsce. W 1571 r. było w powiecie 223 zagrod. z rolą, 299 zagrod. bez roli, 210 komor. i 15 chałupników, 62 rzemieśl., 166 młynarzy, 137 karczm., 9 gorzelników i 3 propin. Przypuszczalna liczba ludności wiejskiej wynosiła 27,589 czyli 387 głów na milę kwadr. Liczba ta wzrosła w XVII w. do 60,000 (według spisów z r. 1662). Miasta w XVII w. były nieludne. Nowy Sącz, zniszczony wojną i zarazą, liczył w 1665 r. 1320 mk., Stary Sącz 947 mk. Co się tyczy rozdziału własności ziemskiej, to królewszczyzny zajmowały 7%, czyli 25 realności (24 wsi i 1 część) na 336; prawie ten sam procent wynosiły dobra bisk. krakowskiego (25 wsi), więcej zaś niż 15% dobra klasztorne i kapitulne. Kapituła krakow. posiadała 3 wsi i 2 części, klasztory 57 wsi (św. Franciszka 1, miechowski 1, szczyrzycki 2 i sandecki 53). Wsi klasztorne ciągnęły się pasem w urodzajnej dolinie Dunajca, otoczone królewskiemi. Do zamożnej szlachty należały rodziny: Jordanów, później Ostrogskich a w końcu ks. Lubomirskich, którzy posiadali znaczne dobra, jakkolwiek mniejsze od dóbr biskupa krak.; reszta ziemi należała do licznej jednowioskowej szlachty sądeckiej a pas ziemi nad Łososiną zajmowały zaścianki: Wojakowa, Połomia, Porąbka, Drużków Pusty, Dobrociecz, Kąty, Łęki, Będziszyn, Roztoki i Brzeziny; ostatnim ich ciągiem był Chronów pod Czchowem. Sandeckie ststwo grodowe podług spisów podskarbińskich z r. 1770 obejmowało miasta: Sącz Nowy i Piwnicznę, wsi: Stadło, Gostwica, Biczyce, Krasne, Trzetrzewina, Pisarzowa, Jamnica, Fałkowa, Kunów, Kamionka Wielka i Mała, Łomnica, Płaszkowa, Królowa Polska, Mystków, Cieniawa i Mszalnica. W r. 1754 posiadał je Stanisław Małachowski i opłacał kwarty złp. 6983 gr. 2, a hyberny złp. 2831 gr. 14. Po zajęciu przez rząd austryacki, dobra te sprzedane przezeń zostały (1785 r.) w pięciu częściach różnym osobom i gminom wraz z zamkiem i niektóremi dobrami klasztornemi w Starym Sączu, za ogólną sumę 96,713 złr. *Mac.*

Sączki Roszki, ob. *Roszki* 1.).

Sączkowo, 1395 r. *Sanczcowicze*, w wykazie z 1888 r. *Sonczkowo*, wś, pow. kościański (Szmigiel), o 11½ klm. na zach. od Szmigla (st. dr. żel.), par. Przemęt, poczta w Buczu, szkoła w miejscu; 50 dm., 451 mk. kat. i 463 ha (264 roli, 119 łąk, 19 lasu). W r. 1307 pisał się Piotr Sączkowski; w r. 1388—1393 Michał i Mikołaj Ubisławicze, tudzież Piotr z Sączkowic (Akta gr. pozn., wyd. w r. 1888);

r. 1395 król Władysław zastawiając gród i miasto Przemęt z dobrami, wymienia też i S. (Kod. Wielkop., n. 1957), zaś 1409 r. miał wieś tę nadać cystersom w Wieleniu (Łukaszewicz, Op. kośc. par., II, 268). W r. 1580 Wojciech Bagrowski miał tu 2 łany sołeckie i 1 zagrodn. Około 1793 r. należało S. do Wiktora Szołdrskiego, dziedzica dóbr czackich. W r. 1883 wykopano pod S. mnóstwo popielnic i naczyń, z których mniejsze miały kształt wazoników czarnych, ozdobionych rysunkami. *E. Cal.*

Sączów, u Długosza *Sanczow* i *Szandczow*, wś i kol., pow. będziński, gm. Bobrowniki, par. Sączów, leży na lewo od drogi z Będzina do Niezdary, posiada kościół par. murowany, szkołę początkową. Wś ma 90 dm., 763 mk., 1373 mr. (924 mr. roli); os. prob. 4 dm., 6 mk., 10 mr.; S. Poduchowny, kol., 8 dm., 39 mk., 68 mr. włośc. W 1827 r. było 64 dm., 398 mk. Wś ta wchodziła w skład księstwa siewierskiego, które nabył dla biskupstwa krakowskiego Zbigniew Oleśnicki w 1443 r. Istniał już wtedy tu kościół paraf. z kamienia zbudowany (lapide alba) p. w. św. Jakuba. Dziedzicami wsi byli Mateusz i Dersław bracia. Wś miała 14 łanów dających dziesięcinę wartości do 10 grzyw. bisk. krakowskiemu. Z ról zwanych *poszwyątkni* szła dziesięcina z dwu pól przez dwa lata dla pleb. w Siemoni (w trzecim roku dla biskupa ?). Pleban miał też swoje role i łąki (Długosz, L. B., II, 202). Fundatorem kościoła i parafii miał być Iwo Odrowąż, bisk. krak., w 1224 r. Na miejsce kamiennego (z wapienia) wystawiono później drewniany kościołek. Od 1851 do 1854 r. z powodu ruiny kościoła nabożeństwo przeniesiono do kaplicy w Ożarowicach. Następnie wzniesiono nowy murowany. *Br. Ch.*

Sądaki, wś i fol., pow. trocki, par. Jezno. W 1850 r. własność Bryndzy, 609 dzies.

Sądary, *Sondary*, po łotew. *Sondieri*, wś, pow. dyneburski, par. Prele, własn. Borchów.

Sądelska, grupa zabudowań w gm. Mur, pow. nowotarski. *Br. G.*

Sądki, pow. sierpecki, ob. *Kruszenica-S.*

Sądniki al. *Sudniki* 1.) wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra, Giecewiczów, Wiazyń, o 6 w. od gminy, 69 dusz rewiz. 2.) **S.,** wś, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Miadzioł, okr. wiejski Ostrów, o 6 w. od gminy a 57 w. od Wilejki, ma 10 dm., 121 mk. (w 1864 r. 52 dusz rewiz.); należy do dóbr Wereczata, Koziełłów. 3.) **S.** (*Sudniki*), zaśc., pow. wileński, w 5 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra gen Łabyncewa, Szumsk, o 3 w. od gminy, 8 dusz rewiz. *J. Krz.*

Sądowa Góra 1.) wzgórze śród piaszczystej niziny, na granicy gm. Korabiny i Cisowego Lasu, w pow. niskim, wznies. 203 mt. npm. 2.) **S. G.,** wzgórze w płn. stronie gm. Białogłów, pow. złoczowski, na płd. od pot. Smolanki; wznies. 375 mt. npm. *Br. G.*

Sądowa Wisznia, rus. *Sudowa Wysznia*, miasto w pow. mościskim, o 17 klm. na wsch. od Mościsk; posiada sąd pow., urz. poczt. i tel., st. dr. żel. Karola Ludwika (o 51 klm. od Lwowa); leży pod 41° 3′ wsch. dłg. od F. i 49° 47′ płn. szer. Na płn. leżą Zagrody, Bortiatyn i Księży Most, na wsch. Dołhomościska, na płd. Dmytrowice i Wołostków, na płd.-zach. Królin, na zach. Tuligłowy. Obszar miasta położony jest w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Wiszni, dopł. Sanu. Wisznia wchodzi tu od płd. z Dmytrowic i płynie wzdłuż granicy płd. aż do zabudowań przedmieścia Kąty, tu skręca na płn., następnie na płn.-zach. i tworzy dalej granicę Tuligłów i Zarzecza. W obrębie miasta przyjmuje od praw. brzegu potok Miejski, wchodzący od wschodu z Dołhomościsk, i pot. Raków, przepływający płn.-wsch. kraniec obszaru. Od lew. brzegu wpadają małe strugi, powstające w płd.-zach. stronie obszaru. Przy drodze do Wołostkowa sięga punkt jeden 298 mt. (znak triang.). Najniżej leży część płn.-zach. (218 mt. w dolinie Wiszni); dolina pot. Miejskiego wznies. średnio do 231 mt. Własność więk. (Ant. hr. Bąkowskiego) ma roli or. 245, łąk i ogr. 25, past. 17, lasu 3 mr.; wł. mn. roli or. 1889, łąk i ogr. 241, past. 160, lasu 109 mr. W r. 1880 było w mieście i przedmieściach: Darażów (rus. Durażiw), Dworskie Przedmieście (na praw. brzegu Wiszni), Kałużany (na lew. brz. Wiszni), Kąty (Kuty), Lwowskie Przedmieście, Przedmieście Wielkie i w grupach domów: Darmałówka i Plebanki: 619 dm. i 3887 mk., 2326 gr.-kat., 424 rz.-kat., 1100 izrael., 37 innych wyznań; 2000 Rusinów, 1197 Polaków, 674 Niemców; na obszarze dwor. 8 dm., 96 mk. (34 rz.-kat., 36 gr.-kat., 26 izrael.; 83 Polaków, 13 Rusinów). Par. rz.-kat. w miejscu, dekan. jaworowski, dyec. przemyska. Według podania kościół tutejszy założył Kazimierz W. w 1368 r. Dokumenty świadczą, iż parafia istniała już w r. 1393, gdyż był tu pleban Tomasz. Pod koniec XVI w. proboszczem był głośny Marcin Krowicki, który ożenił się i szerzył naukę kalwińską. Kościół utracił wtedy swe przywileje i fundusze. Dopiero w r. 1612 Zygmunt III nadał nowy przywilej, przywracający dawne prawa i posiadłości. Nowy kościół murowany zaczął budować przy schyłku XVI w. Jakub Solikowski, proboszcz miejscowy; dokończył budowy około r. 1620 jego następca Kasper Rożyński, kanonik przemyski. Świątynię tę zniszczył pożar w r. 1785. Do par. należą: Bortiatyn, Dmytrowice, Dołhomościska, Dydiatycze, Kulmatycze, Mo-

krzany Wielkie, Ożomla, Szeszerowice, Wołczyszczowice i Wołostków. W pałacu właściciela dóbr znajduje się kaplica prywatna. W mieście istnieje jeszcze klasztor reformatów, założony w r. 1730 przez Jana Siemieńskiego, kasztelana lwowskiego, i Franciszka Zawadzkiego, łowczego kijowskiego, dziedziców Sądowej Wiszni. August II nadał miejsce wolne pod budowę klasztoru. Kościół został konsekrowany w r. 1741 przez Andrzeja Pruskiego, sufr. przemyskiego, p. w. Niepokal. poczęcia N. M. P. W 1858 r. spłonął kościół zupełnie; z datków dobroczynnych odbudowano go jednak i pokryto blachą (ob. rycinę w Przyj. domowym, Lwów 1860, str. 185). W podziemiach kościoła spoczywają zwłoki fundatora i jego rodziny. Par. gr.-kat. w miejscu, dek. sądowo-wiszeński, dyec. przemyska. Cerkwie są dwie. Do dekanatu należą parafie: Bortiatyn, Dmytrowice, Dobrzany, Dołhomościska, Mokrzany Małe, Mołoszkowice, Mużyłowice, Nikłowice, Ożomla, Reczyczany, Stojenice, Tuligłowy, Tuczapy, Więckowice, Wołczyszczowice i Wołczuchy. W mieście jest szkoła etatowa 4-klasowa, mieszana, z językiem wykładowym polskim. Z zakładów przemysłowych istnieją: browar, młyn amerykański, mydlarnia, olejarnia. Ludność zajmuje się też wyrobami z drzewa. W XVIII w. wyrabiano wyborne naczynia kamienne; w początkach obecnego wieku rozwinęło się tkactwo lniane i konopne; wyrabiano też pojazdy (Kołaczkowski, Wiadom. tyczące się przemysłu i sztuki w Polsce, Kraków 1888, str. 179, 180, 478, 500 i 600). W mieście istnieje fundusz pożyczkowy dla przemysłowców i rękodzielników, założony w r. 1868. Majątek zakładowy wynosi 9000 złr. Jest także szpital ubogich, założony w r. 1841 z kapit. zakładowym 496 złr. i 14 morgami gruntu. Pierwotny przywilej erekcyjny miasta i wójtowstwa pochodzący z r. 1368, wraz z konfirmacyą królewską na wykupno wójtowstwa przez Piotra Kmitę, zawiera dyplomataryusz Stadnickiego (rkp. Ossol., Nr. 2264, str. 227). Miasto otrzymywało w ciągu wieków rozmaite przywileje. Wykaz ich podaje rkp. Ossol. (Nr. 2836). I tak na str. 75: „Libertatio oppidanorum de W. a solutione ducillaris cum donatione census aggeralis z r. 1537“; na str. 92: „Privilegium super forum annale z r. 1545“; na str. 110: „Privilegium super institutionem tertii foris annalis z r. 1552“; na str. 148: „Institutio thelonei in oppido W. z r. 1576“; na str. 159: „Confirmatio articulorum sutorum z r. 1578“; na str. 199: „Privilegium super assignationem proventus a sublimatione et propinatione vini cremati provenientis civibus oppidi W. z r. 1639“; na str. 202: „Privilegium super nundinas z r. 1653“; na str. 238: „Confirmatio privilegiorum contubernii fabrorum“, „Confirm. privil. contub. textorum“ i „Confirm. jurium et privilegiorum civitatis“, wszystkie z r. 1765; na str. 239: „Konfirmacya praw cysze garncarskiej z r. 1766“. W S. W. odbywały się generalne sejmiki wojew. ruskiego. W pobliżu miasta znajduje się mogiła zwana pospolicie „Kopcem tatarskim“. Powiastkę osnutą na tle podania o tej mogile p. t. „Der Tartarenhuegel bei S. W.“ czyt. w czasop. „Galizien“ (Lemberg 1840, Nr. 40, 41, 42). Sejmik w S. W. dostarczył osnowy znanemu poematowi W. Pola. Krótkie opisy S. W. podało „Słowo“ (Lwów 1864, Nr. 74 i 1875, Nr. 25). *Lu. Dz.*

Sądowa Wola, ob. *Sandewalde.*

Sądowo i *Sądówko*, ob. *Sędowo.*

Sądry, niem. *Zanders*, *Zanderen*, dok. *Sonderwald*, wś, pow. lecki, st. pocz. Zalec; 38 dm., 191 mk., 359 ha. Jan v. Beenhausen, wójt rastemborski, nadaje r. 1427 Janowi, oraz Marcinowi i Grzegorzowi, jego synom, 15 włók w Sądrach i 15 wł. nad jez. Notyst na prawie chełm. R. 1539 mieszkają w S. sami Polacy. R. 1631 kupuje Jakub Białek 1 włókę tamże. *Ad. N.*

Sągajliszki 1.) *Songajliszki*, dwór, pow. rossieński, gm. Taurogi, par. Pogromoncie, o 72 w. od Rossień; własność Urbanowicza. 2.) **S.**, dwór, pow. rossieński, gm. Konstantynowo, o 90 w. od Rossień.

Sągały al. *Sągole*, pow. sokołowski, ob. *Skibniew.*

Sąpłackie, małe jezioro w pow. szczycieńskim, ciągnie się na południe ku Ruskowi, $1^1/_2$ klm. długie, wązkie.

Sąpłaty, w dok. *Somplat*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. szczycieński, par. katol. i st. pocz. Dźwierzuty (o 7 klm. na płd.-wsch.), blisko granicy pow. olsztyńskiego, nad jez. Sąpłockiem; 172 dm., 888 mk. (226 kat.),1593 ha. S. istniały już około r. 1411 i były r. 1430 w posiadaniu Mikołaja Targowskiego. Po śmierci jego zarządził zakon tym majątkiem na podstawie jego zapisu. Henryk Reuss z Pławna, komtur elbląski, nadaje r. 1439 Szonucie (Schonnutta, Schonta) 90 włók w S. na prawie chełm., oraz sądownictwo wyższe i niższe. Szonuta obowiązany jest czynić służbę wojenną z 4 ogierami, z 1 pachołkiem zbrojnym i 2 strzelcami zbrojnymi. Wilhelm hr. Eisenberg, w. komtur, odnawia powyższy przywilej, który był uszkodzony i którego pieczęć była połamana, Piotrowi Wildenaw, którego zwano także Kozłowskim (v. d. Koselaw). Dan w Szczytnie r. 1498. *Ad. N.*

Sąpolna, niem. *Sampohl-Bach*, rzka, lewy dopływ Brdy, uchodzący pod wsią Sąpolną.

Sąpolna, mylnie *Sampolna*, niem. *Sampohl*,

wś nad Sąpolną, pow. człuchowski, agentura pocz. w miejscu, par. kat. Konarzyny (o 3·4 klm.), 528 ha (1 lasu, 27 łąk, 482 roli orn.). W 1885 r. 36 dm., 60 dym., 336 mk., 231 kat., 105 ew. Szkoła 2-klas. symultanna liczyła 1887 r. 2 naucz. i 161 dzieci. 2.) **S.**, dobra ryc., tamże; 848 ha (57 lasu, 58 łąk, 668 roli). W 1885 r. 18 dm., 35 dym., 212 mk., 104 kat., 108 ew. Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny, płacił tu miecznik ziem pruskich 26 fl. 2 gr. (ob. Rocz. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 190). Podług taryfy na symplę z r. 1717 płaciła S. 5 zł. 27 gr. 15½ denarów (ob. „Cod. Belnensis“ w Peplinie, str. 93). R. 1653 należała S. do Ewy Raczyńskiej, wdowy po Janie Węglikowskim, miecznika ziemi pruskiej. Kościół stał tu już w XIV w. W 1326 wystawia Werner v. Orselen, w. m. krzyżacki, Mirosławowi i jego braciom dokument lokacyjny na S. i Konarzyny i oddaje im zarazem prawo patronatu nad kościołem p. w. św. Wawrzyńca i św. Katarzyny. Proboszcz posiadał tu dwie włóki w trzech polach, z łąkami i ogrodami; trzecia włóka z ogrodem służyła na potrzeby kościoła. Do gminy należały: Nowawieś, Giemły, Nowydwór i Czosnowo. W 1617 r. przyłączył arcyb. Gębicki kościół tutejszy jako filią do Konarzyn. Wizyt. Trebnica z r. 1653 pisze, że przed wielu laty kościół się spalił i nie został odbudowany. Dopiero dziedzic i zarazem patron tutejszy Piotr Tuchołka, kasztelan gdański i podkomorzy malborski, r. 1685 swoim kosztem wystawił nowy kościół z muru pruskiego, dachówką kryty. Posadzkę miał z cegły, sufit z drzewa. We wnętrzu były trzy ołtarze. W r. 1766 kościół znajdował się w dobrym stanie. Kiedy przestał istnieć nie wiadomo. R. 1653 pobierał prob. konarzyński ztąd od działu Konarskich i dworu, do Pawłowskich należącego, 8 kor. żyta i tyleż owsa; dawniej 23 kor. żyta i tyleż owsa; młynarz dawał 1 kor. żyta i pół kor. owsa. Od r. 1847 istnieje tu parafia ewang. z kościołem murowanym, wystawionym r. 1859 (ob. Utracone kośc. ks. Fankidejskiego, str. 341). Nad lewym brzegiem Brdy, naprzeciw ciecholewskiego ostrowia, odkryto cmentarzysko z 28 grobami skrzynkowemi, z których wydobyto 37 urn starożytnych, między niemi dwie twarzowe. Ich opis i rysunek podał Kasiński (Beschr d. Alterthuemer im Neustettiner und Schlochauer Kr., 1881, str. 88—100). *Ks. Fr.*

Sąpolno, ob. *Sompolno*.

Sąpy, niem. *Sumpf*, wś w Pomezanii, pow. suski, st. pocz. Rudzicz, par. kat. Iława; 887 ha (50 łąk, 117 roli orn.). W 1885 r. 30 dm., 52 dym., 261 mk. (1 katol.). Szkoła ewang. (1 naucz. i 96 dz.). *Ks. Fr.*

Sąsiadka 1.) os., pow. olkuski, gm. Kroczyce, par. Kromołów. 2.) **S.**, wś, pow. zamojski, gm. Sułów, par. Mokrelipie, w 4 okr. s. gm. w Gorajcu. Odl. od Zamościa 24 w., 5 od Radecznicy, ma 38 os., 341 mk. kat. (189 kob.), 1311 mr. obszaru. Gleba żyzna, łąki dobre. Przy każdej osadzie włośc. jest sad owocowy. Wś ta wchodziła poprzednio w skład klucza Bodaczów, dóbr ordynacyi Zamoyskich. *T. Żuk.*

Sąsiadka, zaśc. szl., pow. wileński, w 2 okr. pol., o 65 w. od Wilna, 1 dm., 5 mk. katol.

Sąsiadowice z *Wyhadówką*, rus. *Susidowyczi*, wś, pow. samborski, 15 klm. na płn.-zach. od Sambora, 4 klm. od st. kol., urz. pocz. i tel. w Felsztynie. Na płn. leży Bukowa, na płn.-wsch. W. Lutowiska, na wsch. Nadyby (stac. kol.), na płd. Czaple, na zach. Głęboka (st. kol. Felsztyn-Głęboka). Wś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem potoków płynących do Strwiąża. Największy z nich powstaje na płn., w lesie Sąsiadowickim i płynie prawie środkiem obszaru na płd. do Czapel. W dolinie pot. (zwanego Głębokim) leżą zabudowania wiejskie. Na płn.-zach. wznosi się wzgórze „Guty“ do 369 mt. (znak triang). Najniższy punkt (305 mt.) na płd. w dolinie pot. Głębokiego. Kolej żelazna przebiega płd. część obszaru od wsch. na zach. Na wschód od zabudowań wiejskich a na płn. od drogi do Felsztyna leży na wzgórzu („Góra Łaskawa“, „Mons placidus“) klasztor karmelitów, z murowanym kościołem św. Anny (344 mt.). Na płn. od klasztoru leży przysiołek „Wyhadówka“ (al. Uhadówka, 349 mt.), a na płn. od Wyhadówki przys. „Podlesie“ z cegielnią i karczmą. Na płn.-wsch. przy drodze do Wojutycz leży karczma „Stasiówka“ (353 mt.). Własn. większa (hr. Jana Dunina i konwentu karmelitów) ma roli or. 461, łąk i ogr. 165, pastw. 35, lasu 632 mr.; wł. mn. roli or. 1502, łąk i ogr. 320, pastw. 34 mr. W r. 1880 było 314 dm., 1561 mk. w gm., 1499 rz.-kat., 28 gr.-kat., 34 izrael.; 1560 Polaków, 1 Rusin. Par. rz.-kat. w miejscu, dek. samborski, dyec. przemyska. Do par. należą: Czaple, Humieniec, Janów, Wola Rajnowa i Pawłówka. Feliks z Fulsztyna Herburt, ststa mościski, wystawił naprzód kościół św. Anny, konsekrowany w r. 1591, a następnie fundował za pozwoleniem Macieja Pstrokońskiego, bisk. przemyskiego, danym w Brzozowie d. 23 lipca 1603, r. klasztor karmelitów i na uposażenie tego przeznaczył połowę Sąsiadowic. W r. 1677 Erazm Herburt darował klasztorowi dochody dawniejszego kościoła parafialnego św. Mikołaja, przy którym plebani dla najazdów tatarskich mieszkać nie chcieli; darowiznę tę zatwierdził nuncyusz apostolski na

dworze Jana III, z upoważnienia Inocentego IX w 1683 r. W kościele znajduje się w wielkim ołtarzu obraz św. Anny (rzeźbiony i wyzłacany), słynący cudami i ściągający corocznie na odpust d. 26 lipca mnóstwo pobożnych. W książeczce wydanej r. 1755 p. t. „O początkach zjawienia się św. Anny we wsi S. na górze zwanej Mons Placidus“ czytamy: „W r. 1589 JWPan Erazm Herburt, syn Stanisława Herburta, wielkich w ojczyźnie zasług senatora, umyślił wystawić kościół na cześć św. Anny. W tym czasie we wsi jego dziedzicznej S., poddany chłop orząc łan Szwajowski, wyorał na polu obraz św. Anny z Najświętszą Panną i Panem Jezusem. O czem dowiedziawszy się Erazm Herburt, natenczas mieszkający blisko, w Głęboce, przybył, i z wielką radością i nabożeństwem statuę do pobliskiego kościoła p. w. św. Mikołaja przeniósł przy licznem udziale ludu i duchowieństwa. Nazajutrz pokazała się św. Anna znowu na łanie Szwajowym; Herburt przeniósł ją raz drugi do kościoła św. Mikołaja, lecz znów wróciła na miejsce dawne; co widząc Herburt kazał w tem miejscu wybudować tymczasem kaplicę z ołtarzem i począł zaraz myśleć o nowym murowanym kościele, który skończywszy uprosił dla poświęcenia ks. Dym. Solikowskiego, arcyb. lwowskiego. Dla pomnożenia czci św. Anny, Erazm Herburt oo. karmelitów, dawnej zakonnej obserwancyi z krakowskiego sprowadziwszy konwentu, kościół im z wymurowanym klasztorem oddał, oraz inne dwa kościoły: jeden św. Mikołaja w S., drugi św. Marcina w Felsztynie, obydwa od siebie wystawione, i przy nim za pozwoleniem rzymskiem i biskupa curam animarum nad parafianami tych kościołów zlecił. Gdy zaś św. Anna przez wiele lat różnymi cudami się wsławiła, wprowadzono do jej kościoła bractwo św. Anny w r. 1725“. Nad zakrystyą w kościele znajduje się herb Herburtów, a naprzeciw, na tabliczce, napis odnoszący się do konsekracyi kościoła w r. 1591. W kościele jest grobowiec Borzęckich a w ścianie wmurowane dwa wizerunki owalne: Borzęckiego i jego żony, i napis objaśniający, że tu spoczywa Franciszek Borzęcki i żona jego Maryanna z Pociejów, z datą 1717 r. Kościół i klasztor były dawniej obwarowane. Od płn. i wschodu przechowały się jeszcze wały, dość wysokie, z fosą. Par. gr.-katol. w Felsztynie. We wsi jest szkółka dwuklasowa etatowa i kasa pożyczk. gm. z kapitałem 3300 złr. W r. 1448 nadał Piotr, bisk. przemyski, kanonikom kapituły przemyskiej w zamian za dziesięciny i grunt w Radymnie, dziesięciny w Fulsztynie, Sąsiadowicach i innych wsiach okolicznych (Liske, Akta G. i Z., S., VIII, str. 122 i 123). *Lu. Dz.*

Sąsiecznica, rzeczka, dopływ Pilicy, płynie przez obszar wsi Kraśnica, w pow. opoczyńskim.

Sąsieczno 1.) kol. włośc., pow. łódzki, gm. i par. Nowosolna, ma 18 dm., 195 mk., 369 mr. Wchodziła poprzednio w skład dóbr rząd. Chorzęcin. 2.) **S.**, wś i folw., pow. lipnowski, gm. Obrowo, par. Osiek, odl. o 26 w. od Lipna, ma 8 dm., 79 mk. W 1886 r. fol. Sąsieczno rozl. mr. 463: gr. or. i ogr. mr. 311, łąk mr. 15, past. mr. 21, lasu mr. 108, nieuż mr. 8; bud. mur. 3, z drzewa 6; płodozmian 7 i 13-polowy. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 8, z gr. mr. 42; wś Maryanów os. 8, z gr. mr. 142; wś Stojęczniki os. 7, z gr. mr. 253; wś Łęg os. 2, z gr. mr. 78; wś Domininowo os. 15, z gr. mr. 376; wś Żeleźniki os. 7, z gr. mr. 168. *Br. Ch.*

Sąspów, w XV w. *Sanspow*, wś, pow. olkuski, gm. Sułoszowa, par. Sąspów, leży śród wyżyny olkusko-krakowskiej, o milę od Ojcową, w stronie płn.-zach. Na obszarze S. rozpoczyna się piękna dolina Sąspowska, stanowiąca zachodnie odgałęzienie doliny ojcowskiej. Doliną tą płynie strumień uchodzący do Prądnika. Wś ma kościół par. murowany i 106 osad. W 1827 r. było 82 dm., 625 mk. Kościół i parafią erygować miał w 1314 r. dziedzic wsi Jan Brandysz. Na akcie z 1351 r. podpisany jest „francko de Sanspow“ (może pleban) a w dokum. z 1381 r. wymieniony kościół paraf. w S. (Kod. Małop., I, 278, 420). W XV w. stał tu kościół drewniany p. w. św. Katarzyny. Wś należała do Jakuba i Jana Spytków; miała 20 łan. km., 1 karczmę z rolą, zagrodników, 3 młyny z rolą, z których dziesięcinę snopową, w wartości 15 grzyw., dawano mansyonarzom krakowskim. Z 4 fol. szlacheckich dawano dziesięcinę pleb. w Sąspowie. Kmiecie dawali plebanowi za meszne z każdego łanu miarkę jęczmienia i owsa. Trzej młynarze płacili plebanowi po 6 groszy. W tej wsi była karczma z rolą zwana Chrostna, własność Jana Sąspowskiego, z której dziesięcinę płacono mansyonarzom krakowskim (Długosz, L. B., II, 62, 63). W r. 1581 w części Szafrańca było 6 1/2 łan. km., 2 kom. z byd. Część Jakuba Zalkowa 1/2 łan. Część Kacpra i Feliksa Zalków 1 łan. ziem., 1 zagr. bez roli (Pawiński, Małop., 30, 434). Po Szafrańcach S. wraz z dobrami Pieskową Skałą przeszedł do Zebrzydowskich, od których nabył Jan Wielopolski, woj. krakowski, Pieskową Skałę z wsiami: Sułoszową, Przeginią, Wierzbicą, Wielmożą, Milonkami, Kalinowem, Zadrożem, Sąspowem, Wolą Sąspowską i Wolą Kalinowską (Złota księga, IX, 185). Obecny kościół murowany wystawiony w 1779 r. staraniem proboszcza Gagulskiego. S. par., dek. olkuski, 1324 dusz. *Br. Ch.*

Sątoczno al. *Santoczno*, wyb. do Zapcenia, pow. człuchowski; 2 dm., 40 mk.

Sątok, ob. *Santok*.

Sątoki, fol., pow. wiłkomierski, par. Skorule, okr. pol. Popiełoże, w malowniczem położeniu, przy ujściu Świętej rzeki do Wilii, grunta piaszczyste, poczta i kolej w Janowie o 6 w.

Sątop, dawniej *Santop*, urzęd. *Sontop*, wś, pow. bukowski (Grodzisk), o 5 klm. na wschód od Lutomyśla (par. ewang. i poczta); par. katol. Wytomyśl, 102 dm., 757 mk. (22 kat., 731 prot., 4 żyd.) i 1070 ha (723 roli, 168 łąk, 132 lasu). S. należał w r. 1580 do Marcina Ostroroga-Lwowskiego; było wówczas 9 pół łan. osiadł., 4 łan. puste, 1 łan sołtyski, 2 ćwierci karczm., 1 zagr. i komornik. Około r. 1793 wchodził S. w skład dóbr Wytomyśl, dziedzictwa Szołdrskich. *E. Cal.*

Sątop 1.) *Santoppen* al. *Santopsdorf*, wś na niem. Warmii, pow. reszelski, st. pocz. Bischdorf. Posiada kościół par. katol., 101 dm., 556 mk., 1277 ha. R. 1337 udziela wójt Henryk de Lather „discreto viro Santop“ 60 włók in terra Bardie in quibus nullum fructum vel utilitatem prius habuit ecclesia, ad locacionem faciendam iure culmensi, 9 włók zupełnej wolności od opodatkowania. Potem ma Santop tylko 6 włók wolnych; od reszty płaci po 3 fertones, 4 włóki wolne na kościół; karczma na lat 4 wolna, potem $^1/_2$ grzywny czynszu; zwyczajne sądownictwo. Przy wsi jest leśniczówka (1 dm., 4 mk.) i wybud. (2 dm., 36 mk.). 2.) **S.**, wś, pow. niborski (dawniej działdowski), podana u Kętrzyńskiego, w spisach urzęd. pominięta. W. m. Marcin Truchses odnawia r. 1484 mieszkańcom list nadawczy i zatwierdza ich w posiadaniu 20 włók chełmińskich, położonych między Kozłowem, M. Sławką a Pielgrzymowem. W 1542 r. mieszkańcy Polacy. R. 1636 siedzi tu Mikołaj Sątopski. *Ad. N.*

Sątrzaska, wś i dwa fol., pow. makowski, gm. i par. Płoniawy, odl. 21 w. od Makowa. W 1876 r. fol. Sątrzaska lit. A. rozl. mr. 491: gr. or. i ogr. mr. 198, łąk mr. 14, past. mr. 47, lasu mr. 219, nieuż. mr. 13; bud. z drzewa 16; las nieurządzony, cegielnia. Fol. Sątrzaska lit. B. rozl. mr. 391: gr. or. i ogr. mr. 230, łąk mr. 7, past. mr. 2, lasu mr. 146, nieuż. mr. 6; bud. z drzewa 14; las nieurządzony. Wś S. os. 12, z gr. mr. 16; wś Frankowo os. 4, z gr. mr. 80. *A. Pal.*

Sbislaw (dok.), ob. *Bysław*.

Sbitzer-See (niem.), ob. *Zbiczeńskie*.

Sbory, wś, pow. wołkowyski, w 4 okr. pol., gm. Werejki, o 29 w. od Wołkowyska.

Sbroszkowo i *Sbroszkowska Wola* (w dok. z 1476 r. Kod. Maz. 281), dziś *Broszkowo*.

Scarnino (dok.), ob. *Czarnocin*, pow. kościerski.

Scatzal al. *Scazal*, dok. 1275, struga pod Sławnem, w Pomeranii, pow. sławiński.

Scemkowo, miejscowość w pow. świeckim, dziś nie istniejąca. Według taryfy z r. 1648 płacił tu Konarski 4 fl. 8 gr. (ob. Rocz. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 180). *Kś. Fr.*

Scenówka, rzeczka, dopływ Szczary z prawej strony, uchodzi poniżej Chytrej, przyjmuje Podrynkę.

Scepusium al. *Scepusia*, łacińska nazwa Spiża.

Sch.... por. *Sz....*

Scha al. *Ccha*, rzeka w pow. borysowskim, lewy dopływ Berezyny, bierze początek w okolicy wsi Maksymówka i zasiliwszy się Bereźnicą z prawej strony, płynie lasami w kierunku południowo-zachodnim koło zaśc. Romanowszczyzna, Wysoki-Brzeg, Chrost, Prudy, Pawłowce, wsi Brodówka (młyn), po za którą, przyjąwszy z praw. strony rzeczkę Zorę, płynie koło zaśc. Scha, wsi Żytkowa (młyny) i Lewatowszczyzna, zaśc. Brusy, Prudziszcze, pod zaśc. Uhły przyjmuje rzeczkę Niemanicę, przecina pod Borysowem dawny gośc. pocz. i o 1 w. poniżej Borysowa uchodzi kilku odnogami. Długość biegu około 42 w. Na wiosnę spławna od Żytkowa (14 w. od ujścia); w dolnym biegu rybna. *Al. Jel.*

Scha, zaśc. na lewym brzegu rz. Schy, pow. borysowski, w 1 okr. pol. i par. katol. Chołopienicze, gm. Kiszyna Słoboda, przy drożynie z zaśc. Józefowa do Brodówki, ma 4 osady; grunta lekkie. *A. Jel.*

Schaafkopf, pow. obornicki, ob. *Owcze Głowy*.

Schaaken 1.) al. *Liska-Schaaken*, wś, pow. królewiecki wiejski, o 28 klm. na płn.-wsch. od Królewca, 4 klm. od Kuryjskiej zatoki, nad rz. Beek, w okolicy urodzajnej, nisko położonej, wystawionej na zalewy wiosenne. Mieszkańcy ewang., trudnią się rolnictwem. Mleko i masło odstawiają (za pośrednictwem rolniczej spółki) do Królewca. St. p. w miejscu. Ma 136 ha obszaru, 14 dm., 76 mk. 2.) **Sch.,** dobra, tamże, 592 ha, 30 dm., 175 mk., browar. *Ad. N.*

Schaaksvitte, wś, pow. królewiecki wiejski, st. pocz. Schaaken, 318 ha, 146 dm., 674 mk. Tu przywożą rybacy i sprzedają ryby złowione w zatoce Kuryjskiej. Do Rossyi odchodzą stąd wielkie partye, w jesieni nieraz po 2000 ton co tydzień. *Ad. N.*

Schaaren, wś i wybud., pow. pilkałowski.

Schabajewo, wś i fol. nad rzką Chorzewką al. Sierpienicą, pow. sierpecki, gm. Kosemin, par. Jeżewo, odl. 12 w. od Sierpca, ma 8 dm., 61 mk. W 1827 r. było 8 dm., 71 mk. W 1875 r. fol. S. rozl. mr. 334: gr. or. i ogr.

mr. 230, łąk mr. 27, past. mr. 63, nieuż. mr. 14; bud. mur. 2, z drzewa 12. Wś S. os. 11, z gr. mr. 16. *Br. Ch.*

Schabenau, wś, pow. górski (Guhrau), posiada kościół par. katol. z XIV., par. ew. Herrnlauersitz. W 1842 r. 49 dm., folw., 272 mk. (23 katol.).

Schaberau, wś, pow. welawski, st. pocz. Gruenhayn, 174 ha, 21 dm., 111 mk.

Schabernack (niem.), ob. *Scholastykowo.*

Schabin al. *Skabin*, fol., pow. słucki, od 1857 r. Żubartowiczów, ma $35^1/_4$ włóki.

Schabitzen, *Ober* i *Nieder* al. *Schabsen*, 1390 *Schubiza*, wś, pow. głogowski. Kościół kat. w Puerschen (par. Rietschuetz), par. ew. Rostersdorf. W 1842 r. 32 dm., 2 folw., 366 mk. (27 kat.).

Schabowiec 1.) wólka do Partyni, w pow. mieleckim, 33 dm., 175 mk. 2.) **S.**, fol. przy Podborzu, na obszarze Przybysza al. Jam, w pow. mieleckim. 3.) **S.**, os., ob. *Ruda* 12) (t. IX, 892). *Br. G.*

Schackeln 1.) wś, pow. pilkałowski, st. p. Kussen; 100 ha, 11 dm., 53 mk. 2.) **Sch.**, wś, pow. gołdapski, st. p. Tollmingkehmen; 301 ha, 32 dm., 180 mk. 3.) **Sch.**, dobra, tamże, 127 ha, 10 dm., 44 mk. *Ad. N.*

Schacken 1.) wś, pow. pilkałowski, 206 ha obszaru; 15 dm., 76 mk. 2.) **Sch.**-*Jedwillen* al. *Sacken-Gedwillen*, wś, pow. ragnecki, st. p. Szillen, 170 ha, 16 dm., 100 mk.

Schackenhof (niem.), ob. *Czachówki.* Z fol. Zawadą obejmują dobra 424 ha. W 1885 r. 15 dm., 36 dym., 204 mk., 118 kat., 86 ew.

Schackummen 1.) *Gross*, wś, pow. stołupiański, st. p. Mehlkehmen, 434 ha obszaru, 32 dm., 179 mk. 2.) **Sch.**, leśniczówka przy leśn. Warnen, pow. stołupiański. 3.) **Sch.** *Klein*, folw. przy wsi. *Ad. N.*

Schackwethen, fol. przy wsi Raudonatschen, pow. ragnecki, st. p. Kraupischken.

Schackwiese, wś, pow. nizinny, st. pocz. Seckenburg; 153 ha, 30 dm., 133 mk.

Schadau (niem.) ob. *Sadowo* i *Szadowo.*

Schadel (dok.), ob. *Salno* i *Sadlinki.*

Schaden, ob. *Sady.*

Schadendorf, 1486 *Schadendorff*, wś, pow. szprotowski, par. ew. Mallmitz; kat. kościół w Eulau, par. Sprottau. W 1842 r. 39 dm., fol., 333 mk. (13 kat.).

Schaderwitz, 1371 r. *Schedilwitz*, wś i dobra ryc., pow. niemodliński, par. Lammsdorf. Leży w dolinie rz. Nissy, o $1^1/_2$ mili od Niemodlina. W 1861 r. 82 dm., 635 mk. (22 ew.), szkoła katol. dwuklas. Dobra ryc. z fol. Hohenhof i Hoefchen miały 1176 mr. (559 mr. roli, 112 mr. łąk) i gorzelnią. Wś obejmowała 2445 mr. (1328 mr. roli, 325 mr. łąk i 186 mr. lasu). Uprawa kartofli na folwarkach.

Schadewalde, wś, pow. lubański, par. ew. Marklissa, kat. kościół Mittel-Steinkirch, par. Alt-Berthelsdorf. W 1842 r. 133 dm., zamek, 798 mk. (15 kat.), szkoła ew., młyn wodny, olejarnia, cegielnia.

Schadewinkel, 1224 *Lypnicza*, 1235 *Scadenuemarkt*, wś, pow. wrocławski, par. ewang. Nowy Targ, kat. Kumeisa. W 1842 r. 55 dm., 346 mk. (12 kat.), folw., wolne sołtystwo, szkoła ewang., młyn wodny.

Schadewinkel (niem.), wś na praw. brzegu Wisły, pow. kwidzyński, par. kat. Janowo, dawniej Gniew (o $^1/_2$ mili), 278 ha (211 roli). W 1885 r. 11 dm., 24 dym., 152 mk., 122 kat., 30 ew. Szkoła ewang. (56 dzieci).

Schadower Bach, potok, ob. *Sadówka.*

Schadrau (niem.), ob. *Szczodrowo.*

Schadwalde al. *Schadenwalde*, wś nad Nogatem, pow. malborski, par. ew. Malbork (ob. t. V, 958).

Schaecken 1.) *Alt*, wś, pow. tylżycki, st. p. Langszargen; 199 ha, 30 dm., 138 mk. 2.) **Sch.** *Neu*, wś, tamże, 139 ha, 11 dm., 66 mk.

Schaedlitz-Kalus, ob. *Kalus.*

Schaeferbruch (niem.), leśn., pow. starogardzki, st. pocz. Czarna Woda. Należy do nadleśn. Osieczna.

Schaeferei, owczarnia, pow. międzyrzecki, okr. domin. Kręsko (Kranz) o $6^1/_2$ klm., 4 dm., 43 mk.

Schaeferei 1.) ob. *Halbersdorf*, ma 236 ha, 5 dm., 16 dym., 84 mk., 75 ew., 9 kat. 2.) **Sch.**, pol. *Owczarnia*, wyb. do Sławków, pow. kartuski, st. p. Hopy. W 1885 r. 10 dm., 52 mk. 3.) **Sch.** *bei Goldau*, wyb. do Gałdowa, pow. suski, 5 dm., 121 mk. 4.) **Sch.** *bei Lueben*, wyb. do Lubna, pow. wałecki, 1 dm., 17 mk. 5.) **Sch.** *bei Mahlkau*, wyb. do Malków, pow. kartuski, 1 dm., 13 mk. 6.) **Sch.** *bei Oliva*, leśn., pow. gdański górny, 1 dm., 9 mk. 7.) **Sch.** *bei Poblotz*, wyb. do Pobłocia, pow. wejherowski, 8 dm., 85 mk. 8.) **Sch.**, folw. do frydlądzkich dóbr należący, pow. wałecki, st. p. Frydląd Marchijski, 5 dm., 84 mk. 9.) **Sch.**, wś, pow. kwidzyński, st. p. i paraf. kat. Kwidzyn, 94 ha. W 1835 r. 106 dm., 251 dym., 981 mk., 230 kat., 751 ew. Szkoła 3-klasowa bezwyznaniowa liczyła 1885 r. 3 naucz. i 181 dz. 10.) **Sch.**, wyb. do Częstkowa (Gruenberg), pow. wejherowski, 4 dm., 37 mk. 11.) **Sch.**, ob. *Owczarnia.* *Ks. Fr.*

Schaeferei 1.) wś, pow. kłajpedzki, st. p. Proekuls, 239 ha, 58 dm., 240 mk. 2.) **Sch.**, leśn., tamże, należy do leśn. Klooschen. 3.) **Sch.**, folw., pow. fiszuski, st. p. Laptau, 130 ha, 22 dm., 135 mk. 4.) **Sch.**, wś, pow. królewiecki wiejski, st. p. Lindenau, 454 ha, 14 dm., 101 mk. 5.) **Sch.**, fol. dóbr Ottenhagen, pow. królewiecki, st. p. Loewenhagen, 2 dm., 24 mk. 6.) **Sch.**, wybud. przy wsi Neuendorf, pow. królewiecki, 3 dm., 56 mk., 7.)

Sch., wybud. przy wsi Goeritten, pow. stołupiański; 3 dm., 74 mk. 8.) **Sch.**, wybud. przy wsi Jabłonkach, pow. szczycieński; 3 dm., 54 mk. 9.) **Sch.**, wybud. przy wsi Klewkach, na pol. Warmii, pow. olsztyński; 1 dm., 12 mk. 10.) **Sch.**, fol. przy dobrach Kobbelbude, pow. królewiecki. 11.) **Sch.**, folw. przy dobrach Kotitlack, pow. rastemborski; 3 dm., 68 mk. 12.) **Sch.**, fol. przy dobrach Laptau, pow. fiszhuski; 2 dm., 33 mk. 13.) **Sch.**, fol. przy Zelkach, pew. lecki; 1 dm., 3 mk. 14.) **Sch.**, fol. przy dobrach Sperling, pow. węgoborski; 1 dm., 17 mk. 15.) **Sch.**, fol. przy dobrach Weeskenhof, pow. prusko-holądzki; 3 dm., 39 mk. *Ad. N.*

Schaeferei 1.) fol., kol. i wś nad rzką Białą, pow. nissański, par. Nissa ($^1/_4$ mili). W 1861 r. 20 dm., 167 mk. (8 ew.). Folw. (dawniej biskupi) ma 120 mr.; kolonie powstały na wypuszczonych w dzierżawę wieczystą kawałkach folwarku. 2.) **Sch.**, fol. Gołczowic, pow. niemodliński. 3.) **Sch.**, fol. Rogowa, pow. opolski.

Schaefereivorwerk, fol., pow. wschowski, okr. domin. Dryżyna (Attendorf), pod Szlichtyngową.

Schaeferhof 1.) fol. dóbr Fyszhuza, pow. fiszhuski; 2 dm., 10 mk. 2.) **Sch.**, fol. dóbr Gr. Hasselberg, pow. świętosiekierski, 1 dm., 16 mk. *Ad. N.*

Schaeferwalde, dobra, pow. królewiecki, st. p. Schugsten.

Schaenhoelzig, pow. wałecki, ob. *Nowawieś* 5).

Schaerfenberg, ob. *Ostragóra.*

Schaetz, 1310 *Sheditz*, wś, pow. górski (Guhrau), par. kat. Herrnstadt, ew. Sandewalde. W 1842 r. 32 dm., 215 mk. (1 kat.), szkoła ewang., gorzelnia, browar, cegielnia.

Schaetzels 1.) dobra i leśn., pow. gierdawski, st. p. Barciany. 2.) **Sch.**, pow. gołdapski, ob. *Różyńsk* 6).

Schaetzelshoefchen, wybud. przy wsi Bieberstein, 5 dm., 49 mk.

Schaetzke, rzeczka w pow. mielickim, na Szląsku pruskim, stanowi lewy dopływ Baryczy.

Schafsberg, wś, pow. brunsberski, st. p., tel. i kol. żel. Frombork; 315 ha, 13 dm., 88 mk., zamek (ob. t. II, 414).

Schakau (niem.), ob. *Żakowo.*

Schakaulack, dobra ryc., pow. labiewski, st. pocz. i tel. w Labiawie; 612 ha, 34 dm., 176 mk.

Schakenbruch, wś w Pomeranii, pow. suski, st. p. Kisielice, par. kat. Susz; 264 ha (219 roli). W 1885 r. 28 dm., 39 dym., 187 mk., 4 kat., 183 ew. *Ks. Fr.*

Schakenhof, dobra ryc., pow. gierdawski, st. p. Friedenberg; 1577 ha, 86 dm., 425 mk.

Schakeningken, wś, pow. tylżycki, st. p. Pogegen; 311 ha, 45 dm., 201 mk.

Schakinnen, ob. *Matztyken.*

Schakuhnen 1.) fol., pow. świętosiekierski, st. p. Brandenburg. 2.) **Sch.**, wś, pow. szyłokarczemski, st. p. Palleiten, odl. 1 klm. od rz. Rusy, odnogi Niemna, w nizinie, podlegającej zalewom, posiada kościół ewang., 118 dm., 464 mk. ewang., 331 ha. *Ad. N.*

Schakumehlen, wś, pow. darkiejmski; 37 dm., 181 mk., 261 ha.

Schakunellen al. *Schakuhnen Klein*, wś, pow. szyłokarczemski, st. p. Palleiten; 101 dm., 514 mk., 407 ha.

Schalben, wś, pow. fyszuski, st. p. Klein Creutz; 25 dm., 127 mk., 238 ha.

Schalkau, 1290, 1310 *Schalkaw*, 1351 *Schalkow*, wś i dobra, pow. wrocławski, par. ew. Hermannsdorf, kościół katol. w miejscu, filia par. Malkwitz. W 1842 r. 40 dm., 306 mk. (81 kat.), zamek, fol., wolne sołtystwo, szkoła ewang., młyny wodne (istniejące już w 1310 r.). Do dóbr należy fol. Neurode.

Schalkendorf, wś w Pomezanii, pow. suski, par. kat. i st. p. Iława; 367 ha (291 roli, 33 łąk). W 1885 r. 37 dm., 79 dym., 351 mk., 10 kat., 341 ew. Szkoła ewang. (82 dz.).

Schalkowitz, ob. *Siałkowice.*

Schallen 1.) wś, pow. welawski, st. pocz. Allenburg; 28 dm., 156 mk., 447 ha. 2.) **Sch.**, fol. przy wsi Hasenberg, pow. welawski, st. p. Tapiau; 2 dm., 47 mk. *Ad. N.*

Schallmehl, os. ryb., ob. *Nierzeja* (t. VII, 101).

Schallsbrueck, os., pow. starogardzki, gm. Koenigswiese, par. kat. Stara Kiszewa, 1 dm., 4 mk.

Schalmey, *Schalmei*, *Salmia*, *Salmien*, wś kośc. na niemieckiej Warmii, pow. i dek. brunsberski, nad bitym traktem z Melzaku do Brunsbergi, tworzy razem ze wsią Pettelkau jedną parafią. Wsie te dzieli rzka Pasarya. Kościoły p. w. św. Jerzego i św. Małgorzaty. St. p., tel. i kol. żel. w Brunsberdze; 25 dm., 167 mk., 323 ha. W r. 1289 nadaje tu bisk. Henryk bratu swemu Albertowi Flemingowi 34 włóki, aby się wypłacić bratu za to, że mu kiedyś „tempore summe necessitatis“ pożyczył pieniędzy z wielkim mozołem zebranych w różnych stronach świata. A przytem potrzeba dyecezyi ludzi rycerskich, którzyby ją przed napadami Prusaków, Litwinów i różnych narodów bronili. Nadanie na prawie chełmińskiem. Wszelakie przywileje, więc i rybołówstwo, polowanie i sądy niższe i wyższe, a wreszcie „de seruiciis et solucionibus frumenti de aratris et uncis habebunt perpetuam libertatem“. Tegoż samego dnia otrzymał Konrad Wendepfaffe takąż samą ilość (34), włók w S. Odbiera także te same przy-

wileje co Flemming, tylko „in signum recognicionis talentum cere duarum marcarum ponderis, et Coloniensem denarium, vel sex Culmenses denarios infra festum Martini et nativitatis domini singulis annis soluere tenebuntur“. W r. 1656 należało do wsi 79 włók, mieszkało 5 gburów, 1 karczmarz; płacili 24 szefli owsa, 24 kuraki, 6 gęsi, 160 fl. podatku. 1 włóka leżała odłogiem. *Ad. N.*

Schalscha, dobra ryc. i wś, pow. toszecko-gliwicki, par. kat. Sobieszowice (Petersdorf). W 1861 r. 37 dm., 390 mk. (17 ew.). Dobra ryc. (folw. Schalscha, Althof, Neuhof) miały 820 mr. roli, 175 mr. łąk i 560 mr. lasu (sosny, jodły, brzoza, buk). Cegielnia, piec wapienny, młyn. Wieś miała 218 mr. We wsi stary drewniany kościołek (filia Sobieszowic) i szkoła katol.

Schalschau (dok.), ob. *Słoszewo.*

Schalteick, wś, pow. nizinny, st. pocz. Seckenburg, 28 dm., 147 mk., 396 ha.

Schaltinnen, wś, pow. gołdapski, st. pocz. Gawaiten; 22 dm., 128 mk., 308 ha.

Schaltischledimmen, wś, pow. labiewski, st. p. Mehlauken; 161 dm., 640 mk., 623 ha.

Schalwen, fol., pow. welawski, st. p. Goldadler.

Schammerwitz (niem.), ob. *Szamarzowice.*

Schampen (dok.), ob. *Skępsk.*

Schampffen (dok.), jezioro, ob. *Skąpe.*

Schannen (dok.), ob. *Mszano.*

Schanwitz, dobra, pow. królewiecki wiejski, st. p. Gutenfeld; 22 dm., 95 mk., 262 ha.

Schanz, fol. dóbr Półwieś, pow. opolski.

Schanzendorf, pow. bydgoski, ob. *Sitowiec.*

Schanzenkrug 1.) *Alt*, wybud. przy wsi Baltruschkehmen, pow. nizinny; 1 dm., 11 mk. 2.) **Sch.** *Neu*, wybud. nad Niemnem, przy wsi Kampinnischken, pow. tylżycki; 1 dm., 12 mk. *Ad. N.*

Schanzensee, jezioro przy wsi Lisnowo, w pow. grudziądzkim.

Schaprode, wś nad Baltykiem, w Pomeranii, na zach. wybrzeżu Rugii, naprzeciw wyspy Oehe, pow. rugijski. Posiada agenturę poczt., 400 mk. ew., trudniących się żeglarstwem i rybołówstwem. Przed wsią znajduje się kamień (2 mt. wysoki), z napisem starogotyckim i krzyżem na pamiątkę bisk. Rothschilda, który tu r. 1299 poniósł śmierć męczeńską. Wś wchodziła w skład dóbr Retelitz. *Ks. Fr.*

Schardau *Gross* i *Klein*, ob. *Szadrowo* i *Piegłowska Wieś.*

Schardschin (niem.), ob. *Zarzyna.*

Scharfenberg *Gross* i *Klein*, ob. *Bystra Wielka* i *Mała*, wś, pow. gdański nizinny, nad Motławą, st. p. W. Cędry, par. kat. Langnowo, 514 ha. W 1885 r. Bystra Wielka miała 10 dm., 87 mk.; B. Mała 8 dm., 59 mk. R. 1546 przerwała tu Wisła groblę i wyrządziła wielkie spustoszenia. W 1547 r. zawarła gdańska rada miejska kontrakt z Hermanem von Boemeln i Antonim Florussen, nadając im Lędowo i W. Bystrę, za to mieli się starać o utrzymywanie grobli i czyszczenie łożyska wiślanego (ob. „Land und Leute des Landkr. Danzig“ von Brandstaeter, str. 207). R. 1308 nadaje Władysław, ks. pomorski. synom Unisława, Jakubowi, kasztelanowi, i Janowi, podkomorzemu tczewskiemu, 9 wsi na gdańskich żuławch, między niemi i Bystrę (ob. Pom. U. B. von Perlbach, str. 582). R. 1310 sprzedają obaj te wsie Krzyżakom za 600 grzywien (tamże, str. 599). *Ks. Fr.*

Scharfenberg, fol. dóbr Mahlendorf, w pow. niemodlińskim.

Scharfeneck, dominium, pow. kładzki, par. kat. Mittel-Steine. W 1842 r. 7 dm., zamek, 75 mk. (8 ew.), cegielnia.

Scharfenort, pow. szamotulski, ob. *Ostroróg.*

Scharfenort, wś w nizinach gdańskich, pow. gdański górny, st. p. i kol. Pruszcz, par. kat. św. Wojciech, 33 ha, 20 dm., 23 dym., 117 mk., 16 kat., 83 ew., 18 innych wyznań. Przed 1846 r. istniała tu pierwsza cukrownia w Prusach, lecz upadła (ob. t. V, 301). *Ks. Fr.*

Scharfenort, dobra ryc., pow. rastemborski, st. p. i tel. w Rastemborku; 8 dm., 44 mk., 181 ha.

Scharfenort, wś, pow. złotoryjsko-hajnowski, par. kat. Rothbruennig, ew. Mittel-Lobendau. W 1842 r. 9 dm., zamek, młyn wodny. Do Sch. należy folw. Neu-Lobendau.

Scharfenrade, wś, pow. łecki, ob. *Ostrykół.*

Scharfenstein, wś na niem. Warmii, pow. brunsberski, st. pocz. Packhausen; 8 dm., 49 mk., 147 ha.

Scharffenberg, wyb. do Kadyn, pow. elbląski, 1 dm., 10 mk.

Scharfs 1.) wś, pow. rastemborski, st. p. Tolksdorf; 23 dm., 124 mk., 219 ha; 2.) **Sch.**, wybud. przy wsi Schrengen, tamże; 5 dm., 73 mk.

Scharkabude al. *Plienen*, wś, pow. pilkałowski, st. p. i tel. Pilkały; 6 dm., 58 mk., 230 ha.

Scharkeim, wś, pow. rastemborski, st. p. Korsze, 74 dm., 73 mk., 200 ha.

Scharken, wś, pow. ragnecki, st. p. Lengwethen; 15 dm., 106 mk., 254 ha.

Scharkus-Tawell, wś, pow. nizinny; 16 dm., 67 mk., 118 ha.

Scharlack 1.) *Gross*, dobra ryc., pow. labiewski, st. p. Seith; 33 dm., 193 mk., 601 ha. 2.) **Sch.** *Klein*, dobra ryc., tamże, 19 dm., 102 mk., 360 ha. *Ad. N.*

Scharley *Alt* i *Neu*, os. górnicza nad rz. Brynicą, pow. bytomski, par. Piekary. Powstała na obszarze Piekar. W 1861 r. 46 dm., 900 mk. Były tu wtedy cztery wielkie kopalnie galmanu, odkrywką prowadzone: Scharley (od 1811 r.), Helene (od 1841), Wilhelmine (od 1822) i Caecilie (od 1827). Odnoga kolei górnoszląskiej łączy osadę z Rossbergem, Królewską hutą, Laurahutą i Lipinami. Sch. st. dr. żel. (Bytom-Kluczbork), odl. 3 klm. od Bytomia.

Scharlottenbrunn, ob. *Szarlotenbrun.*

Scharlottenhof, st. dr. żel. baltyckiej, o 53 w. od Rewla, 270 w. od Petersburga.

Scharmeusel (w opisie Cellariusza), zapewne *Schermeisel* al. *Szaromyśl.*

Scharnau, pow. toruński, nowa (od 1888 r.) niemiecka nazwa wsi *Czarnowo.*

Scharne, pow. wschowski, ob. *Potrzebowo* 3).

Scharnese al. *Scharnsee* (niem.) ob. *Czarze.*

Scharnhorst, dobra szl., pow. grudziądzki, st. p. Lisnowo (o 1 klm.), st. kol. Jabłonowo (o 10 klm.), par. kat. Płowęż; 468 ha (301 roli, 16 łąk, 84 lasu). W 1885 r. 8 dm., 34 dym., 160 mk.; 44 kat., 116 ew.; dziedzic Eugen. Peterson; hodowla krów i owiec (1200 sztuk). Osadę założył między r. 1819—21 prezes regencyjny Teodor v. Hippel i dał jej nazwę sławnego pruskiego męża stanu, który się odznaczył przez reorganizacyę wojska pruskiego (ob. Gesch. d. Kr. Graudenz von Froehlich, I, 292). *Ks. Fr.*

Scharnich, wś nad jez. Lutry, w pow. reszelskim, st. p. Seeburg.

Scharnigk 1.) (lit. *A*), dobra ryc., pow. licbarski, st. p. i tel. Gutsztat, 18 dm., 98 mk., 352 ha. 2.) **S.** (lit. *B*), dobra ryc., tamże, 12 dm., 74 mk., 293 ha. *Ad. N.*

Scharnow, pow. starogardzki, ob. *Czarne* 3.).

Scharnsee, ob. *Czarze.*

Scharpau, ob. *Szkarpawa* i *Szkarpówka.*

Scharschau, dobra ryc. w Pomezanii, pow. suski, st. p. i par. kat. Szwarcenowo (o 5 klm.), st. kol. Iława; 187 ha (116 roli, 52 łąk i 1 lasu). W 1885 r. 5 dm., 15 dym., 85 mk., 18 kat., 67 ew.; hodowla bydła holend. rasy.

Scharschow 1.) dok. 1514 *Schkarszzow*, os., pow. lęborski, st. p. Witk, 45 ha. W 1885 r. 5 mk. ew. 2.) **Sch.,** dobra ryc., tamże, 320 ha, 110 mk. R. 1514 nadaje Bogusław X, ks. pomorski, wś Sch. Jerzemu i Janowi Weyger. Dan w Szczecinie (ob. Gesch. d. Lande Lauenburg u. Buetow, von Cramer, II, 276).

Scharshuette, w 1710 r. *Czashuta*, wś, pow. kościerski, st. p. Przywidz, par. kat. Skarszewy (o $1^1/_2$ mili), 366 ha (182 roli, 17 łąk, 123 lasu); razem z wybud. Krymkami (Krimken 2 dm., 17 mk.) liczyła wś (1885 r.) 20 dm., 25 dym., 133 mk.; 132 ew., 1 kat. Według wizyt. Szaniawskiego z r. 1710 płaciła mesznego 4 fl. i 24 gr. (str. 183). Lustr. pruska z r. 1710 donosi: Mieszkańcy 7 włościan i 4 zagrodn. są ewang. Kontrakt zabrał im ststa Mostowski. Posiadają 10 włók, ale tylko $4^3/_4$ wł. roli or. Na każdą włókę przypada wysiewu 19 kor. żyta, $1^1/_2$ jęczm., 24 owsa, $^3/_4$ grochu, $^3/_4$ tatarki, $^1/_2$ lnu; zbierają 3 ziarna. Każdy włościanin płaci 14 tal. czynszu zagłównego, razem 5 tal. 16 gr., hiberny 8 tal. 57 gr. $13^1/_2$ fen.; rola jest wymierzona (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., XV, 154). Uwłaszczeni r. 1819. *Ks. Fr.*

Schartowitz, *Czartowice* (według Kętrz.), miejscowość w pow. kościerskim, w nowych spisach niewymieniona.

Scharzig, pow. międzyrzecki, ob. *Szarcz.*

Schasendorf (dok.), jestto Dzierzno w powiecie brodnickim.

Schassow (dok.), ob. *Skarszewo.*

Schatten 1.) wybud. przy maj. Ober Plehnen, pow. rastemborski, 1 dm., 14 mk. 2.) **Sch.** *Gross*, wybud. przy maj. Wehlack, 4 dm., 38 mk. 3.) **Sch.** *Klein*, wybud. przy wsi Borki, tamże, 3 dm., 51 mk. *Ad. N.*

Schattens, debra, pow. olsztyński, st. p. Locken, 5 dm., 36 mk., 186 ha.

Schattern, wś, pow. kłajpedzki, st. p. Plicken; 42 dm., 230 mk., 377 ha.

Schattlauken, wś, pow. ragnecki, st. p. Gruenheide; 42 dm., 178 mk., 211 ha.

Schauberg, góra w hr. spiskiem, ob. *Czerwony Klasztor* i *Letanowce.*

Schaudienen 1.) *Alt*, fol., pow. labiewski, st. p. Mehlauken; 1 dm., 12 mk. 2.) **Sch.** *Neu*, wś, tamże; 19 dm., 95 mk., 110 ha.

Schaudinnen, wś, pow. ragnecki, st. p. Szillen; 6 dm., 39 mk., 60 ha.

Schauditten, wś, pow. tylżycki, st. poczt. Plaschken; 23 dm., 111 mk., 149 ha.

Schauerwitz, 1360 *Schuricz*, 1515 *Schawirwicz*, wś, pow. wrocławski, par. ew. Rankau, kat. Gnichwitz. W 1842 r. 11 dm., 98 mk. (13 kat.). Dawniej własność biskupów wrocławskich.

Schaugsten 1.) wś, pow. darkiejmski, st. poczt., Sodehnen; 10 dm., 65 mk., 143 ha. 2.) **Sch.** *Gross*, pow. nizinny, st. p. Seckenburg, 61 dm., 259 mk., 130 ha. 3.) **Sch.** *Klein*, wś, tamże; 7 dm., 30 mk., 24 ha. *Ad. N.*

Schauke, rzeczka, dopływ rz. Aa w Kurlandyi.

Schaulen, wś, powiat kłajpedzki, blisko Kłajpedy (st. p., tel. i kol. żel.); 17 dm., 86 mk., 77 ha.

Schaulwethen, wś, pow. ragnecki, st. p. Szillen; 9 dm., 66 mk., 114 ha.

Schaumburgsfelde, osada fabr., tuż przy Darkiejmach; 5 dm., 26 mk., 48 ha.

Schaustern, ob. *Szalstry.*

Schawoine, 1236 *Sawona*, 1250 *Savon*, 1252 *Szavon*, wś i dobra, pow. trzebnicki, par. kat. i ewang. w miejscu. W 1842 r. było tu 115 dm., folw., 915 mk. (212 kat.), szkoła ewang., hodowla owiec, tkactwo, dwa młyny wodne. Jestto starożytna osada, dawna posiadłość klasztoru w Trzebnicy. W 1252 r. otrzymała przywilej miejski na prawie niemieckiem. Kiedy przestała być miastem niewiadomo. Kościół parafialny, pierwotnie filia kościoła w Trzebnicy, zajęty w 1525 r. przez ewangielików. W 1671 r. zwrócony katolikom. Protestanci uzyskali na mocy umowy altrandsztackiej (1707 r.) prawo odebrania kościoła, lecz za polubowną ugodą zrzekli się za sumę 1300 tal. i plac pod budowę nowego kościoła. Wzniesiony przez nich kościół drewniany popadł w ruinę i w końcu XVIII w. stanął obecny murowany. *Br. Ch.*

Schebitz, 1306 *Schebicz*, wś, pow. trzebnicki, posiada kościół par. kat., par. ew. Psary. Jest tu st. dr. żel. z Wrocławia do Poznania, o 16 klm. od Wrocławia. W 1847 r. było 75 dm., 508 mk. (68 kat.), szkoła ewang., szkoła katol. (od 1653 r.), folw., wiatrak. Do par. katol. należały: kaplica w Striese i kościół w Sponsberg.

Schechausee, ob. *Trzechowskie Jezioro.*

Schedlau (niem.), pierwotnie *Ligota*, w r. 1447 *Elgot Dipoldi*, wś i dobra ryc., pow. niemodliński, par. Niemodlin (o $^3/_8$ mili). W 1861 r. 90 dm., 410 mk. (74 kat.). Dobra ryc. mają piękny zamek ze wspaniałym parkiem i bażantarnią, 996 mr. (434 roli, 236 łąk i 258 mr. lasu). Wś miała szkołę ewang., kościół katol. (filia Niemodlina). Kościół ten wzniósł w XVI w. Hans von Pueckler z żoną Heleną Siedlnicką z Choltyc, dla ewang. Katolicy otrzymali go na mocy edyktu z 1629 r. Obszar wsi obejmuje 2649 mr. (1396 mr. roli, 498 mr. łąk). *Br. Ch.*

Schedlinsruh, wybud. do Starego Bukówca, pow. kościerski, 1 dm., 18 mk.

Schedlitz, powiat wielkostrzelecki, ob. *Siedlec.*

Scheelhof, folw. dóbr Babki, pow. gołdapski; 1 dm., 16 mk.

Scheen (dok. z 1445 r.), ob. *Mszano.*

Scheerkrug al. *Scheerenkrug*, karczma, powiat gdański nizinny, st. p. Plenichów (Gr. Plehnendorf); 1 dm., 8 mk.

Schefflary, ob. *Szaflary.*

Schehden 1.) dobra pryw., w okr., pow. i par. Goldingen (Kurlandya). Do dóbr należy folw. Feldhof. 2.) **Sch.,** dobra pryw., w okr. tukumskim, pow. i par. talseńska (Kurlandya). Do dóbr należy folw. Kulen.

Scheia, pot. i wś, ob. *Skeja.*

Scheibau 1.) 1295 r. *Syba*, wś, pow. kożuchowski, par. kat. Nieder Gros Bohrau, ew. Neustaedtel. W 1842 r. 28 dm., zamek, fol., 245 mk. (6 kat.), szkoła ewang., 2 młyny wodne, wiatrak, browar, gorzelnia. 2.) **Sch.,** wś, pow. kładzki, par. kat. Wuenschelburg (Hradek). W 1842 r. 36 dm., 222 mk. kat.

Scheibe, wybud. do Krępca, pow. gdański nizinny; 1 dm., 8 mk. Motława tworzy tu okrągławą wyspę.

Scheibe *Alt* i *Neu*, wś, pow. lubański, par. ew. Meffersdorf, kat. Friedeberg. Sch. Alt miała w 1842 r. 60 dm., 261 mk. (1 kat.); Sch. Neu 52 dm., 227 mk. (1 kat.). Do 1815 r. należała do saskich Łużyc.

Scheibenhof, grupa zabudowań nad pot. Morawicą, w obr. Witkowa Górnej wsi (Wigstadt Oberdorf), w pow. opawskim, na Śląsku austr.; 1880 r. ma 10 dm., 55 mk.

Scheibsdorf, 1422 *Scheibansdorf*, wś, pow. lignicki, par. ew. Hochkirch, kat. Malitsch. W 1842 r. 16 dm., 137 mk. kat.

Scheidelwitz, 1366 r. *Schidilwicz*, powiat brzeski (Szląsk), posiada kościół par. ewang. (w którym odbywało się i polskie nabożeństwo), par. kat. Lubieś. W 1842 r. 85 dm., 550 mk. (30 kat.), szkoła ewang., nadleśnictwo rządowe.

Schein, ob. *Mścin* i *Sicinek.*

Scheinberg, ob. *Szymbark.*

Scheipen-Toms, wś, pow. kłajpedzki; 24 dm., 142 mk.

Scheipnitz, ob. *Sypanica.*

Scheirinn, ob. *Neuwiese.*

Scheitnig-*Alt*, 1528 *Scheitnig*, pierwotnie *Szczytniki*, wś, pow. wrocławski, par. kat. u św. Krzyża, ew. u św. Bernarda we Wrocławiu. W 1842 r. 53 dm., 355 mk. (114 kat.), szkoła ew., piec wapienny, cegielnia. W skutek bliskości Wrocławia miejscowość cała zajęta przez wille, ogrody i miejsca zabaw, odwiedzane przez mieszkańców Wrocławia. W XII w. była własnością biskupów wrocławskich (ob. t. VIII, 658).

Schelecken, dobra ryc., pow. labiewski, st. p. Laukischken; 37 dm., 188 mk., 684 ha.

Schellen, pow. reszelski, ob. *Ryn* 6.).

Schellenberg 1.) *Gross*, dobra ryc., pow. gierdawski, st. p. i tel. w Gierdawie; 28 dm., 160 mk., 412 ha. 2.) **Sch.** *Klein*, wś, tamże, st. p. Friedenberg; 9 dm., 58 mk., 70 ha.

Schellenberg, wś, pow. lwowski (Szląsk), par. kat. i ew. Lehn. W 1842 r. 14 dm., 65 mk. (2 kat.).

Schellenbruch, jezioro na wschód od Koniecwałdu, w pow. sztumskim.

Schellenburg, ruiny zamczyska na płn. od miasteczka Uwalna (Lobenstein), pow. i obw. karniowski, na Szląsku austr. *Br. G.*

Schellendorf *Nieder* i *Ober*, 1360 *Schelndorf*, wś, pow. złotoryjsko-hajnowski, par. ew.

Straupitz. S. Nieder, par. kat. Hajnowo, miał w 1842 r. 32 dm., zamek, folw., 240 mk. (3 kat.), dwa młyny wodne. Sch. Ober, kościół kat. w Brockendorf, par. Rothbruennig; 1842 r. 10 dm., folw., 87 mk. (2 kat.).

Schellingsfelde al. *Schillingsfelde*, wś, pow. miejski gdański, gm. Szydlice, par. kat. u św. Mikołaja w Gdańsku. W 1885 r. 109 dm., 1958 mk. (w połowie katolicy). Graniczy z wsią Emaus; powstała w nowszych czasach.

Schellmuehl 1.) al. *Schallmehl*, os. rybacka do Przebrna, na Nierzei Fryskiej, pow. gdański nizinny, st. p. Kahlberg; 10 dm., 84 mk. 2.) **Sch.**, majętność pryw., pow. gdański górny, st. p. i kol. Wrzeszcz (Langfuhr), par. kat. Oliwa; 162 ha (34 roli, 90 łąk). Należą do Sch.: Lauenthaler Weg (1 dm., 5 mk.), Neufahrwasserweg (19 dm., 291 mk.) i Schellmuehlerweg (1 dm., 4 mk.). W 1885 r. było 26 dm., 77 dym., 409 mk. (144 kat., 262 ew.) Dobra leżą na lew. brzegu gdańskiej Wisły, na płn. od Gdańska. Jest tu także szkoła jedno-klas. (87 dzieci), młyn wodny. 3.) **Sch.** *Klein* al. *Reyershof*, osada do Wrzeszcza, pod Gdańskiem; 7 dm., 137 mk. *Ks. Fr.*

Schemeiten 1.) *Alt*, wś, pow. nizinny, st. p. Joneiten; 15 dm., 91 mk., 163 ha. 2.) **Sch.** *Neu*, wś, tamże, st. p. Lappienen; 12 dm., 63 mk., 145 ha.

Schementken, pow. olecki, ob. *Jelitki.*

Schemlau (niem.), leśn., pow. chełmiński; 1 dm., 7 mk. Ob. *Cząblewo.*

Schenawe, pow. babimoski, ob. *Sieniawa.*

Schenken, wś, pow. welawski, st. poczt. Gruenhayn; 12 dm., 80 mk., 185 ha.

Schenkendorf (niem.), ob. *Szymkowo.*

Schenkendorf, wś i leśn., pow. labiewski, st. p. Lauknen; 74 dm., 672 mk.

Schenkendorf, 1372 *Schenkendorff*, wś, powiat walbrzyski, posiada kościół kat., filię par. Dittmannsdorf, par. ew. Dittmannsdorf. W 1842 r. 53 dm., wolne sołtystwo, 538 mk. (15 kat.), szkoła ewang.

Schenkhof, wś w Pomeranii, ob. *Nowawieś* 3.).

Schepitz, pow. szubiński, ob. *Szczepice.*

Scheppetschen 1.) wś, pow. stołupiański, st. poczt. Trakehnen; 9 dm., 65 mk., 180 ha. 2.) **Sch.**, wś, pow. wystrucki, st. p. Didlacken; 39 dm., 197 mk., 380 ha.

Scheppot-Siemoneit, pow. szyłokarczemski, ob. *Kogsten.*

Scheppothen, wś, pow. kłajpedzki; 18 dm., 100 mk., 521 ha.

Scherboutz, wś i fol., pow. sercki; gmina ma 1401 mk., obszar dwor. 149 mk. (1881 r.).

Scherlanke, pow. bukowski, ob. *Przylej.*

Scherlint al. *Schierlont*, fol. dóbr Wendzin, w pow. lublinieckim.

Schermeisel, ob. *Czaromyśl* al. *Szaromyśl.*

Schernen 1.) wś, pow. kłajpedzki, st. p. Carlsberg; 3 dm., 10 mk., 82 ha. 2.) **Sch.**, leśn., tamże; 1 dm., 6 mk. 3.) **Sch.**, wś, pow. ragnecki, st. p. Lengwethen; 7 dm., 34 mk., 191 ha. *Ad. N.*

Schernupchen, wś, pow. wystrucki, st. p. Norkitten; 23 dm., 97 mk., 209 ha.

Scherrewischken, wś, pow. darkiejmski, st. p. Sodehnen; 56 dm., 262 mk., 283 ha.

Scherswaldau, kol., ob. *Olbersdorf* 2.).

Schertendorf, wś, pow. zielonogórski, par. kat. Zielonogóra, ew. Rothenburg nad Odrą. W 1842 r. 109 dm., 665 mk. (28 kat.), szkoła ew., olejarnia, gorzelnia. Do Sch. należy Tuchwalke.

Schertingswalde, wś, pow. morąski, st. p. i tel. w Morągu; 47 dm., 218 mk., 403 ha.

Schertling, jezioro w pobliżu miasta Morąga (ob. t. VI, 672).

Scheschke (dok.), ob. *Niegosy* al. *Cześki.*

Schestocken, wś, pow. gąbiński, st. p. Walterkehmen; 41 dm., 220 mk., 349 ha.

Schetricken, leśn. w nadleśn. Nemonien, pow. labiewski, 2 dm., 18 mk.

Schetzau al. *Schoetzau* (niem.), ob. *Czeczewo.*

Schettnienen, dobra ryc., pow. świętosiekierski, st. p. Brunsberga; 31 dm., 167 mk.

Scheuba, ob. *Siejba.*

Scheufelsdorf, ob. *Tylkowo.*

Scheufelsmuehle, ob. *Tylkówko.*

Schewecken, wś, pow. iławkowski, st. p., tel. i kol. żel. w Iławce; 13 dm., 73 mk., 186 ha.

Schibbenhof 1.) fol. dóbr koronnych Nieder-Bartau, w okr. hazenpockim, pow. i par. grobińska (Kurlandya). 2.) **Sch.**, obecnie *Alexandershof*, dobra koronne, w okr. mitawskim, pow. i par. dobleńska (Kurlandya).

Schiboj (serbskie), *Scheibe* (niem.), wś, pow. wojerecki, par. Las. W 1842 r. 11 dm., 59 mk.

Schichowitz, pow. raciborski, ob. *Ciechowice.*

Schidlitz, ob. *Szydlice.*

Schidlowe, przyl. do wsi Raschewitz, w pow. trzebnickim.

Schidlowka (*Szydlówka*), jezioro w okr. zelburskim, par. ueberlatzkiej (Kurlandya); długie przeszło 2 w., do $^1/_4$ w. szerokie, spływa do Dźwiny.

Schieberau, pow. stynawski, ob. *Przybor.*

Schiedlagwitz, 1333 *Schidlacowicz*, 1350 *Schydlaczwicz*, wś, pow. wrocławski, par. kat. Sachwitz, ew. Rankau. W 1842 r. 32 dm., 282 mk. (106 kat.). We wsi kaplica istniejąca już w XVI w. Sch. było własnością biskupów wrocławskich.

Schiefer 1.) wś, pow. lwowski (Szląsk), kościół kat. w Merzdorf i Lehnhaus, par. Lehn. W 1842 r. 36 dm., 182 mk. (33 kat.), młyn wodny. 2.) **Sch.**, pow. stynawski, ob. *Przybor.*

Schiekerwitz, wś, pow. oleśnicki, par. kat.

Schawoine, ew. Jackschoenau. W 1842 r. 20 dm., 173 mk. (10 kat.), szkoła ewang., młyn wodny, browar i gorzelnia.

Schielkendorf, ob. *Zielkowo*.

Schieran, 1352 *Schyrow*, wś, pow. złotoryjsko-hajnowski, par. kat. Hajnów, ewang. Straupitz. W 1842 r. 17 dm., zamek, folw., 115 mk. ewang.

Schierpitz, ob. *Cierpice*.

Schiess al. *Sziesze* (niem.), wś, pow. szyłokarczemski, st. p. Rus; 240 dm., 920 mk., 1460 ha.

Schiessgarten, leśn. w nadleśn. Miłomłyn, pow. ostródzki; 1 dm., 8 mk.

Schiessgirren al. *Szieszgirren*, wś, pow. szyłokarczemski; 110 dm., 455 mk., 467 ha.

Schiesskrandt al. *Szieszkrandt*, wś, pow. szyłokarczemski; 52 dm., 420 mk.

Schiesswald, leśn. w nadleśn. Miłomłyn, pow. ostródzki, 1 dm., 16 mk.

Schiewenau, wś, pow. welawski, st. pocz. i tel. Tapiewo; 82 dm., 363 mk., 350 ha.

Schiewenhorst, wś na t. z. gdańskiej Nierzeji, 21 klm. na wschód od Gdańska, blizko morza, pow. gdański nizinny. Gleba w części piaszczysta, w części błotna; 243 ha obszaru (224 roli). Par. kat. Fuerstenwerder, agent. pocz. jest w miejscu. W 1885 r. 26 dm., 61 dym., 281 mk., 269 ew., 12 kat. Mieszkańcy trudnią się rolnictwem, hodowlą bydła, rybołówstwem i dobywaniem bursztynu. *Ks. Fr.*

Schiffus, wś, pow. gierdawski, st. p. i tel. Gierdawy; 53 dm., 223 mk., 427 ha.

Schigatte, jezioro w pow. windawskim gub. kurlandzkiej, w okolicy Angermuende, niewielkie, odznaczające się tem, że perydycznie wysycha i znowu napełnia się wodą.

Schigla (niem.) al. *Szygla*, ob. *Żyhla*.

Schildau, 1371 *Schildow*, wś, pow. szunowski, posiada kościół par. katol., par. ew. Jeleniogóra. W 1842 r. 70 dm., zamek, dwa fol., 428 mk. (26 kat.), szkoła kat. Sch. było własnością księżny Fryderyki Niederlandzkiej, urodzonej ks. pruskiej. Do Sch. należy fol. Johannisthal.

Schildberg, ob. *Ostrzeszów*.

Schildberg, ob. *Szylbark*.

Schildberg, 1437 *Schilperg*, wś, pow. ziębicki, par. ew. częścią Neobschuetz, częścią Steinkirch, par. kat. Nowa Wieś. W 1842 r. 51 dm., fol., 354 mk. (151 ew.), młyn wodny, browar, gorzelnia. Dawniej własność klasztoru w Henrychowie.

Schilde, 1231 *Sildowe*, 1268 *Schildawe*, dobra rycerskie, w pow. nissańskim, par. Nissa. W 1861 r. 2 dm., 6 mk. katol., 374 mr. Posiadłość tę nabył prawem zastawu bisk. wrocławski Jakub Salza i nadał ją w 1539 r. kościołowi par. w Nissie.

Schildern (dok.), pow. lubawski, ob. *Ostrowite*.

Schildern 1.) *Klein*, wś, pow. lignicki, par. ew. Kunitz. W 1842 r. 20 dm., 136 mk. (1 kat.). 2.) **Sch.** *Polnisch*, ob. *Pohlschildern*.

Schildo, wysepka na Baltyku, w pobliżu wyspy *Mohn* (ob.).

Schilgallen, ob. *Schillgallen*.

Schilingsdorf, ob. *Białochowo*.

Schilkwitz, wś, pow. wołowski, par. kat. i ew. Stroppen. W 1842 r. 23 dm., zamek, folw., 153 mk. (14 kat.), cegielnia.

Schillamuehle, ob. *Siła*.

Schillehlen 1.) wś, pow. nizinny, st. p. Skaisgirren; 13 dm., 51 mk., 99 ha. 2.) **Sch.,** wś, pow. darkiejmski, st. p. Sodehnen; 54 dm., 294 mk., 505 ha. *Ad. N.*

Schillehlischken 1.) *Gross*, wś, pow. ragnecki, st. p. Neu-Eggleningken; 38 dm., 189 mk., 401 ha. 2.) **Sch.** *Klein*, wś, tamże; 27 dm., 139 mk., 199 ha. *Ad. N.*

Schillehnen 1.) wś, pow. ragnecki, st. p. Schmalleningken; 114 dm., 508 mk., 592 ha. 2.) **Sch.,** wś, pow. pilkałowski, około 6 klm. na zachód od rz. Szeszupy i granicy król. polskiego, w dolinie ograniczonej z północy weszkalskimi lasami, z południa wielkiem bagnem Plinis. Nazwa pochodzi od wyrazu „szilas“ (jedlina?); 109 dm., 535 mk., trudniących się rolnictwem, chowem bydła i koni; 692 ha obszaru. Na miejscu urząd celny, st. pocz. Ztąd kursuje poczta do Wiluhnen. *Ad. N.*

Schillelwethen, wś, pow. nizinnny, st. p. Gr. Friedrichsdorf; 92 dm., 461 mk., 268 ha obszaru. *Ad. N.*

Schilleningken 1.) dobra, pow. tylżycki, st. p. tel. i kol. w Tylży; 74 dm., 393 mk., 1483 ha. 2.) **Sch.,** wś, pow. pilkałowski, st. p. Lasdehnen; 83 dm., 362 mk., 347 ha. 3.) **Sch.,** wś, tamże, st. p. Szyrwint; 22 dm., 106 mk., 234 ha. 4.) **Sch.,** leśn. w nadleśn. Schorellen, tamże; 1 dm., 9 mk. 5.) **Sch.** al. *Kujehlen*, wś, pow. stołupiański, st. p. Kattenau; dm., 17 mk., 93 ha. 6.) **Sch.,** wś, tamże; 124 dm., 573 mk., 829 ha. 7.) **Sch.,** wś, pow. gąbiński, st. p. Judtschen; 40 hm., 217 mk., 432 ha. 8.) **Sch.** *Gross*, wś, pow. nizinny, st. p. Palleiten; 39 dm., 199 mk., 428 ha. 9.) **Sch.** *Klein*, wś, tamże; 23 dm., 126 mk., 272 ha.

Schilleninken, wś, pow. kłajpedzki, st. p. Proekuls; 106 dm., 514 mk., 804 ha.

Schillenoehlen 1.) wś, pow. pilkałowski, st. p. Lasdehnen; 34 dm., 161 mk., 228 ha. 2.) **Sch.** *Gross*, wybud. przy wsi; 6 dm., 33 mk. 3.) **Sch.** *Klein*, wybud., tamże; 19 dm., 128 mk. *Ad. N.*

Schiller-bach, potok, prawy dopływ Odry w jej górnym biegu.

Schillermuehle al. *Schuellermuehle*, 1414 *Schildirmoeyl*, wś, pow. wrocławski, par. kat.

i ew. Herrmannsdorf. W 1842 r. 5 dm., fol., 46 mk. (18 kat.), młyn wodny.

Schillgallen 1.) zapewne *Szyłgale*, wś, pow. kłajpedzki; 9 dm., 48 mk., 176 ha. 2.) **Sch.**, wś, pow. labiewski, st. p. Mehlauken; 23 dm., 112 mk., 175 ha. 3.) **Sch.**, wś, pow. szyłokarczemski, st. p. Schakuhnen; 82 dm., 285 mk., 121 ha. 4.) **Sch.**, dobra nad rzką Jege, pow. tylżycki, st. pocz., tel. i kol. żel. w Tylży; 19 dm., 110 mk., 296 ha. 5.) **Sch.**, wś, pow. stołupiański, st. p. Kattenau; 48 dm., 248 mk., 250 ha. 6.) **Sch.**, wś, pow. wystrucki, st. p. Pelleningken; 18 dm., 101 mk., 122 ha. 7.) **Sch.**, wś, pow. tylżycki, st. p Plaschken; 80 dm., 348 mk., 327 ha. 8.) **Sch.**, wś, tamże, przy Tylży; 153 dm., 639 mk., 326 ha. 9.) **Sch.** *Heide*, wyb., pow. tylżycki; 37 dm., 284 mk. 10.) **Sch.** *Kl.*, leśn. w nadleśn. Dingken; 1 dm., 8 mk. 11.) **Sch.** *Neu*, wybud. przy wsi Gr. Plattenischken; 2 dm., 21 mk. 11.) **Sch.** *Wuestenei*, wybud., pow. tylżycki; 17 dm., 88 mk. 12.) **Sch.** *Bartel*, wś, pow. kłajpedzki; 20 dm., 90 mk., 103 ha. 13.) **Sch.** *Heyderbruch* al. *Sehwenderischken*, dobra, pow. tylżycki, blisko Tylży (pocz. tel., kol. żel.); 4 dm., 28 mk., 137 ha. 14.) **Sch.** *Kauschen*, wś, pow. ragnecki, st. p. Szillen; 11 dm., 51 mk., 199 ha. *Ad N.*

Schillgehnen, *Schilien*, *Schiligeyn* (dok.), wś na niem. Warmii, pow. brunsberski, blisko Brunsbergi (st. pocz., tel. i kol. żel.); 56 dm., 305 mk., 802 ha. W r. 1290 nadaje bisk. Henryk Henrykowi de Syrien, ponieważ tenże pierwsze nadanie zatracił, ponownie „hereditatem Syrien, hoc est 60 mansos in campis Syrien et Clopien vulgariter nominatis“. Owo Syrien to dzisiejsze Schillgehnen. W r. 1328 nadaje bisk. Jordan 7 włók i 6 mr.: „in silva nostra que damerow appellatur, et situatos intra gades et limites hic iam scriptos, videlicet inter sex mansos Herbordi et aquam Bibra, ac inter bona Michaelis et campum Clupien cum omnibus utilitatibus et pertinenciis incolis memorate ville Schilien. Mają z nich płacić 4 grzyw. „pro censu et nomine census“, a gdy włóki te z biegiem czasu w kulturze podniosą, będą płacić poradlne zwykłe, a plebanowi meszne. W r. 1344 zamienia się służba wojskowa za 6 włók w Sch. na czynsz; „supplicarunt ut dictum servitium in annualem censum eis permutare dignaremur cum census dictorum mansorum maiorem inferret utilitatem nobis et nostrae ecclesie, quam servitium in hac parte“. Na dokum. dodano na marginesie: „Anno 1584 R. D. D. Martinus Cromer, Epus Varmien. hoc privilegium renovavit et incolis ville Schilgen impartivit ea lega ut soluant quotannis 12 mr.“.

Schilling, pod Poznaniem, ob. *Szeląg*.

Schillingen, dobra, pow. pilkałowski, st. p. Sodargen; 10 dm., 56 mk., 271 ha.

Schillings 1.) wś, pow. olsztyński, st. p., tel. i kol. żel. Biesal; 15 dm., 66 mk., 201 ha. 2.) **Sch.**, pol. *Janowo* (ob.), wyb. przy wsi Ponarien, pow. morąski, st. p. Reichau; 3 dm., 39 mk. Wś ta założona przez Polaków, dziś zniemczała. *Ad. N.*

Schillngsgut, fol., pow. brunsberski, 1 dm., 8 mk.

Schillings-see, po pol. *Długie* al. *Szelągowskie*, jezioro w pow. ostródzkim, niedaleko Ostrodu, należy do grupy jezior otaczających jez. Drwęckie. Leży nad nim wś Maderwiza.

Schillinnen 1.) wś, pow. tylżycki, st. p. Willkischken; 3 dm., 18 mk., 66 ha. 2.) **Sch.**, wś, pow. gołdapski, poczta w Gołdapi; 14 dm., 56 mk., 173 ha. *Ad. N.*

Schillis, wybud. przy maj. Tussainen, pow. ragnecki; 2 dm., 7 mk.

Schillkojen, wś, pow. nizinny, st. p. Kellminen; 58 dm., 309 mk., 261 ha.

Schillmeiszen, wś, pow. szyłokarczemski; 92 dm., 369 mk., 636 ha.

Schilln, pow. międzyrzecki, ob. *Silna*.

Schillupischken, wś, pow. ragnecki, st. p. Kellminen; 45 dm., 231 mk., 325 ha.

Schillupoenen, wś, pow. stołupiański, st. p. Trakehnen; 39 dm., 186 mk., 335 ha.

Schillut, pow. ragnecki, ob. *Georgenwalde*.

Schillutis, kol., pow. ragnecki, ob. *Leukeningken* 2).

Schilluweiten, wś, pow. nizinny, st. p. Gr. Friedrichsdorf; 50 dm., 268 mk., 211 ha.

Schillwen, wś, pow. szyłokarczemski, st. p. Jugnaten; 43 dm., 224 mk., 264 ha.

Schimkeiten, dobra, pow. tylżycki, st. p. Piktupoenen; 1 dm., 13 mk., 86 ha.

Schimmelwald, pow. średzki, ob. *Stęszewko*.

Schimmelwitz 1.) 1391 *Semilwicz*, 1417 *Schemilwicz*, wś, pow. trzebnicki, par. katol. Prausnitz, ew. Karoschke. W 1842 r. 33 dm., zamek, fol., 185 mk. (10 kat.), dziedziczne sołtystwo, młyn wodny, cegielnia, browar, gorzelnia. Do Sch. należy folw. Linde. 2.) **Sch.**, 1420 *Schemmelwitcz*, wś, pow. lignicki, par. ew. Rothkirch. W 1842 r. 10 dm., 79 mk. (3 kat.), zamek, fol. 3.) **Sch.**, 1323 *Schimilwicz*, wś, pow. nowotarski, par. kat. Schossnitz, ew. Kąty. W 1842 r. 30 dm., 218 mk. (105 ew.), dziedziczne sołtystwo, gorzelnia. Od 1540 do 1820 r. własność kościoła Corporis Christi w Wrocławiu.

Schimmerwitz (niem.), ob. *Siemirowo*.

Schimotzuetz, pow. raciborski, ob. *Zimocice*.

Schindelvorwerk, fol., pow. krobski (Rawicz), okr. domin. Golina.

Schinkenberg, wś w nizinach nadwiślań-

skich, pow. kwidzyński, st. p. Rundewiese, par. kat. Nowe, 514 ha (118 roli or., 149 łąk). W 1885 r. 53 dm., 70 dym., 360 mk., 346 ew., 7 kat., 7 żyd. Szkoła ewang. *Ks. Fr.*

Schinkenland, os. połączona w 1869 r. z Swinią Grupą, pow. sztumski, miała 45·14 mr., 12 dm., 88 mk., 69 kat., 19 ew. (1868 r.).

Schipenitz, ob. *Szypińce.*

Schipot, ob. *Szypot.*

Schippelsdorf, ob. *Szczuplinki.*

Schippenbeil, ob. *Szępopel.*

Schippenbeilshof, dobra, pow. frydlądzki, st. p. Szępopel; 14 dm., 103 mk., 297 ha.

Schippowitz, fol. dóbr Rosiownik, w pow. kozielskim.

Schirgiswalde, serbskie *Szerachów*, miasteczko w pow. budyszyńskim, na Łużycach.

Schirlent al. *Schirlentfluss*, potok na Szląsku, dopływ rz. Liczwarty, ma swe źródła koło wsi Mollna, w pow. lublinieckim.

Schirotzken, ob. *Serock.*

Schirpitz, ob. *Cierpice.*

Schirrau 1.) *Gross*, wś, pow. weławski, o 25 klm. na płn.-wsch. od Weławy. W pobliżu obszerne lasy; 89 dm., 410 mk., trudniących się rolnictwem i ciesiółką. St. p. w miejscu. 2.) **Sch.** *Klein*, wś, tamże; 11 dm., 54 mk., 131 ha. 3.) **Sch.** *Neu*, wybud., tamże, 7 dm., 80 mk. *Ad. N.*

Schirrmeyen, wś, pow. stołupiański, st. p. Kattenau; 12 dm., 73 mk., 335 ha.

Schirten, wś, pow. świętosiekierski, st. p. Świętosiekierka; 35 dm., 206 mk., 418 ha.

Schirwen, ob. *Prusgirren.*

Schivelbein, miasto powiat. nad rz. Regą, w Pomeranii, obwód koszaliński. Leży pod 53° 46′ płn. szer., a 33° 26′ wsch. dłg. Posiada st. dr. żel. berlińsko-szczecińsko-gdańskiej. W 1885 r. miało 513 dm., 1338 dym., 5784 mk., 5414 ew., 42 kat., 327 żyd., 1 dyssyd. Ludność trudni się rolnictwem i rękodzielnictwem, żydzi zaś handlem zbożowym i kramnym. W mieście jest browar parowy i dwie fabryki mebli. W XIII w. należało do klasztoru pomorskiego, który je sprzedał Brandenburczykom. Margrabiowie Otto i Konrad opasali je następnie murem, którego szczątki się przechowały jeszcze. Warownia ta miała Brandenburgią zasłaniać od napadów ze strony Pomorzan. W XV w. w pobliżu miasta stoczyli mieszkańcy bitwę z Białogrodczykami, którzy zostali pobici. Z budowli dawnych zachował się obszerny zamek, wzniesiony na początku XIII w., kościół św. Mikołaja w stylu ostrołukowym z XIV w. i brama kamienna (Steinthor) z XIV lub XV w. W pobliżu miasta stał dawniej klasztor kartuzyan „Pacis Dos“ zwany, założony r. 1441 przez Henryka v. Borcke (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., VI, str. 98). *Ks. Fr.*

Schiwinnen, dobra, pow. wystrucki, st. p. Aulowoehnen; 8 dm., 41 mk., 159 ha.

Schlabitz 1.) wś, pow. mielicki, par. kat. i ew. Mielice. W 1842 r. 34 dm., folw., sołtystwo dziedziczne, 321 mk. (1 kat.), szkoła ewang. 2.) **Sch.** al. *Schlaubitz*, 1310 *Slaucntich*, *Slawotitz*, 1313 *Slaventitz*, wś, pow. górski (Guhrau). Kościół kat. w Gleinig (par. Kraschen), par. ew. Góra. W 1842 r. 68 dm., 2 folw., 447 mk. (69 ew.), gorzelnia. Do Sch. należy kol. Giebse.

Schlablau, wś na małych żuławach malborskich, przy dr. żel. wschodniej, o 2 mile na wschód od Malborka, st. p. Stare Pole, par. kat. Fiszewo; 204 ha. W 1885 r. 6 dm., 16 dym., 86 mk., 21 kat., 65 ew. Przywilej lokacyjny z r. 1476. *Ks. Fr.*

Schlabrendorf, wś, pow. zielonogórski, par. kat. i ew. Koltzig. W 1842 r. 28 dm., 159 mk. (26 kat.), wiatrak.

Schlachtendorf, kol. należąca do Zebrzydowic, o $^1/_2$ mili od Rybnika, pow. raciborski, par. Rybnik. W 1861 r. 11 dm., 76 mk. kat. Polaków, 60 mr.

Schladahl, wś pod Gdańskiem, pow. gdański miejski, gm. i st. p. Szydlice. W 1885 r. 15 dm., 162 mk.

Schlaefken, ob. *Sławka.*

Schlaffken, ob. *Sławkowy.*

Schlagendorf, ob. *Sławków.*

Schlagenthin, ob. *Sławęcin.*

Schlagentin, pow. poznański, ob. *Szlachcin.*

Schlagunen, dobra pryw., w okr. i pow. tukumskim, par. auceńska (Kurlandya). Do dóbr należy folw. Sebbern.

Schlagweg-Peter, wybud. przy wsi Wchsat Herrmann, pow. kłajpedzki; 4 dm., 23 mk.

Schlaischow, ob. *Sławuszewo.*

Schlakalken, wś, pow. fyszhuski, st. pocz. Pobethen; 14 dm., 88 mk., 243 ha.

Schlammsack, wś, pow. elbląski, pół mili od Elbląga, st. p. Gronowo, par. kat. Fischewo, 235 ha. W 1885 r. 14 dm., 22 dym., 84 mk., 21 kat., 58 ew.

Schlampen, dobra koronne, w okr., pow. i par. tukumskiej (Kurlandya).

Schlaney, wś, pow. kładzki, par. katol. Deutsch-Tischerbeney, kościół ewang. Cudowa al. Chudoba, par. Strausseney. W 1842 r. 108 dm., fol., 670 mk. (5 ew.), 2 młyny wodne, browar.

Schlangenberg, wyb. do Bielkówka, pow. gdański górny, 6 dm., 71 mk.

Schlangenberge, góry pod Kamieniem, pow. złotowski, wymienione w przywileju z r. 1236 (ob. P. U. B. von Perlbach, str. 49).

Schlangenlug, leśnictwo Drzewieckie, w pow. międzychodzkim.

Schlanowitz al. *Schlamwitz*, 1301 *Slatnowicz*, wś, pow. wołowski, par. kat. Heinzen-

dorf, ew. Stroppen. W 1842 r. 28 dm., zamek, fol., szkoła ew., 214 mk. (5 katol.), browar, gorzelnia, cegielnia.

Schlanthienen, wś, pow. iławkowski, blisko Iławki (pocz. i tel.); 26 dm., 129 mk., 206 ha.

Schlanz *Gross* i *Klein*, ob. *Słońca Mała* i *Wielka*.

Schlanz *Nieder* i *Ober*, 1360 *Wirbicz*, 1408 *Wenigen-Wirbitz*, wś, pow. wrocławski, kościół kat. Gnichwitz (par. Sachwitz), ew. Domslau. W 1842 r. 32 dm., zamek, folw., 262 mk. (13 kat), szkoła ewang.

Schlapien, ob. *Szłapie*.

Schlapke 1.) wś, przedmieście gdańskie, należy do Szydlic. W 1855 r. 42 dm., 583 mk. 2.) **Sch.**, wyb. do Cyganek, pow. gdański górny, 13 dm., 126 mk.

Schlappacken, wś, pow. gąbiński, st. p. Judtschen; 11 dm., 54 mk., 229 ha.

Schlappschill, wś, pow. kłajpedzki, st. p. Dawillen; 60 dm., 271 mk., 809 ha.

Schlaszen, 1.) wś, pow. szyłokarczemski, st. p. i tel. Szyłokarczma; 11 dm., 51 mk., 305 ha. 2.) **Sch.** *Goerge*, wś, pow. kłajpedzki; 5 dm., 37 mk., 82 ha.

Schlatau *Gross* i *Klein*, ob. *Sławutowo* i *Sławutówko*.

Schlatkow dok. 1175, *Sclathkoviz*, wś w Pomeranii, pow. gryfijski, przy mieście Guetzkow. R. 1175 nadaje ją Kazimierz, ks. pomorski, klasztorowi Grobe na wyspie Orznie (Usedom) w Pomeranii (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 3).

Schlatten (niem.), ob. *Słacina*.

Schlatzmann, 1484 *Słozwin*, wś, pow. głogowski, par. kat. Gross-Kauer, ew. Dalków. W 1842 r. 14 dm., zamek, folw., 101 mk. (6 kat.).

Schlaube *Ober*, *Mittel*, *Nieder*, wś, pow. górski (Guhrau), par. kat. Wąsocz, ew. Sandewalde. W 1842 r. 62 dm., zamek, dwa fol., 465 mk. (11 kat.), szkoła ew., 2 młyny wodno, 2 wiatraki, gorzelnia i browar. Do Sch. należy: wś Gewehrsewitz i Fuchs albo Strassenmuehle.

Schlaugen, wś, pow. gołdapski, st. p. Gaweiten; 80 dm., 323 mk., 324 ha.

Schlaunen, wś, pow. tylżycki, st. p. Coadjuthen; 24 dm., 118 mk., 176 ha.

Schlaup (*Słup*), 1201 *Zolp*, 1202 *Słup Dirsicray*, wś nad Szaloną Nissą, pow. jaworski, posiada kościół par. katol., par. ew. Seichau. W 1842 r. 110 dm., dziedziczne sołtystwo, 648 mk. (11 ew.), szkoła kat. Do 1810 r. wś należała do klasztoru w Lubiążu.

Schlaupe, 1215 *Złup*, 1382 *Schlup*, wś, pow. nowotarski, par. ew. Nowy Targ, par. kat. Ober-Stephansdorf. W 1842 r. 14 dm., zamek, 288 mk. (36 kat.), szkoła kat., wiatrak, gorzelnia.

Schlauphof, 1446 *Slauphof*, wś nad Szaloną Nissą, pow. lignicki, par. kat. Słupia, par. ew. częścią Seichau, częścią Wysoki Kościół. W 1842 r. 10 dm., 128 mk. (46 ew.), zamek z parkiem, młyn wodny, cegielnia, browar, gorzelnia. Wś ta należała do klasztoru w Lubiążu.

Schlaupitz 1.) 1369 *Schlupisch*, 1398 *Aldindorf*, wś, pow. nissański, par. ew. w Nissa, kat. w Nowaku. W r. 1861 było 42 dm., 264 mk. (12 ew.) i 1050 mr. obszaru. 2.) **Sch.**, 1368 *Słupicz*, wś, pow. rychbachowski, par. ew. Langenoels, kościół par. katol. w miejscu. W 1842 r. 114 dm., folw., 739 mk. (228 kat.), 92 mr. roli, $5^1/_2$ mr. łąk, szkoła kat., 3 młyny wodne. Do Sch. należy kol. Jentschwitz, która obejmowała folw., 11 dm., 78 mk. (30 kat.).

Schlaupp al. *Schlaupe*, wś i dobra, pow. wołowski, par. kat. i ew. Winzig, kaplica ew. i cmentarz. W 1842 r. 38 dm., 273 mk. (33 kat.), zamek i folw., szkoła ew., młyn wodny, wiatrak, gorzelnia, cegielnia.

Schlauroth, wś, pow. zgorzelicki, par. kat. Jawornik, ew. Kunerwitz. W 1842 r. 31 dm., folw., zamek, 206 mk. (2 kat.); szkoła ewang., młyn wodny.

Schlause, 1210 *Slucisowo*, 1260 *Sluseyowo*, 1342 *Słuysow*, 1513 *Slawsaw*, *Slawse*, wś, pow. ziębicki, par. kat. Boerwalde, kaplica kat. w miejscu, par. ew. Olbersdorf. W 1842 r. 61 dm., folw., 430 mk. (202 ew.). Do Sch. należy: Klein-Schlause i Marienhof.

Schlawa, jezioro, miasto i wś na Szląsku, ob. *Sława*.

Schlawe, ob. *Sławno*.

Schlawin-*Alt*, dok. *Slowyn*, *Sclowin*, *Slovigen*, wś w Pomeranii, pow. sławiński, par. kat. Słupsk; znana w dok. 1262 r. (ob. Perlbach, P. U. B., str. 162). R. 1270 nadaje ją książę rugijski Wisław klasztorowi bukowskiemu (tamże, str. 198). *Ks. Fr.*

Schlawitten, dobra, pow. iławkowski, st. p. i tel. Iławka; 9 dm., 64 mk., 132 ha.

Schlegel, 1398 *Slegelsdorff*, wś, pow. kładzki, w wyniosłem położeniu, posiada kościół par. kat., kaplicę WW. Świętych, szkołę kat., szpital, kopalnie węgla, liczne warsztaty tkackie, 4 młyny wodne, zakłady fabryczne i rzemieślników, przeszło 3000 mk. W 1842 r. rozpadała się na następne części: Sch., wś, 239 dm., zamek (wznies. 1663 st. npm.), folw., 1786 mk. (14 ew.); Leppelt, kol., 13 dm., 94 mk. kat.; Theresienfeld, kol., założona 1780 r., 26 dm., 140 mk. kat.; Wolfswinkel, część wsi, 27 dm., folw., 173 mk. kat.; Kirchenhaeuser, część do probostwa należąca, 2 dm., 14 mk.; Ebersdorf, część wsi, 37 dm., 247 mk.

Schlegelsdorf (dok.), ob. *Stablewice* i *Warszewice*.

Schlegenberg, dobra ryc. i wś u źródeł rzki Straduny, pow. głupczycki, par. Głupczyce (o $^1/_2$ mili). W r. 1861 było 45 dm., 201 mk. kat. Obszar dóbr ryc. zajmuje 560 mr. roli, 62 mr. łąk, 33 mr. pastw. i ogród; wś zajmuje tylko 65 mr. Ob. *Głupczyce*.

Schlehk, dobra pryw. z kośc. ew., w okr. goldyngskim, pow. windawski, par. piltyńska (Kurlandya). Do dóbr należą folw.: Palgen, Zirnkaln Abaushof.

Schleibitz, 1410 *Sleywicz*, wś i dobra, pow. oleśnicki, par. kat. Kunersdorf, ew. Weigelsdorf. W 1842 r. 57 dm., zamek, dwa folw., szkoła ew., wiatrak, browar, gorzelnia.

Schleierwasser, wodospad 25 mt. wysoki, utworzony przez pot. Młynica, w hr. liptowskiem. Ob. *Młynica* 1.).

Schleife, mylnie *Schleisse*, pol. *Grudzianka* al. *Grudzionka*, holendry, w pow. bukowskim (Lutomyśl), o 8 klm. na zach. od Lwówka, nad Grudzianką, dopł. Sępolny, par. i poczta w Lwówku (Neustadt b. Pinne), st. dr. żel. w Lutomyślu (Neutomischel); 15 dm., 113 mk. (20 kat., 93 prot.) i 208 ha (167 roli, 28 łąk, 5 lasu). Wchodziła dawniej w skład dóbr lwoweckich; właścicielem był w końcu zeszłego wieku Melchior Korzbok Łącki. *E. Cal.*

Schleinitz, fol., pow. wyrzyski, tuż pod Białośliwiem, ku północy; par. Krostkowo.

Schleiwitz al. *Schleibitz*, 1369 *Slywiz*, wś i dobra ryc., pow. nissański, par. kat. Rathmannsdorf. W 1861 r. 35 dm., 225 mk. kat. Wś ta stanowiła poprzednio własność bisk. wrocławskich, następnie nadana przez króla bar. Humboldtowi.

Schlekeiten, wś, pow. ragnecki, st. p. Szillen, 15 dm., 84 mk., 150 ha.

Schlemsdorf i *Schlemsdrowo*, pow. krobski, ob. *Szemzdrowo*.

Schlengen-Andres (niem.), wś, pow. kłajpedzki, st. p. i tel. Kłajpeda; 6 dm., 40 mk. 170 ha.

Schlepecken, dobra, pow. labiewski, st. p. Seith; 14 dm., 81 mk., 146 ha.

Schleppen 1.) wś, pow. tylżycki, st. p. Coadjuthen; 71 dm., 363 mk., 384 ha. 2.) **Sch.** *Alt*, wyb., tamże; 60 dm., 314 mk. 3.) **Sch.** *Neu*, wybud., tamże; 8 dm., 49 mk.

Schlepstein, wś, pow. szyłokarczemski, st. poczt. Lichtenfeld; 8 dm., 55 mk., 237 ha.

Schlesien, ob. *Szląsk*.

Schlesierthal, wś nad rz. Wystrzycą, pow. świdnicki, par. kat. i ew. Wystrzyca Górna. W 1842 r. 10 dm., 82 mk. (5 kat.). Wś leży w malowniczej dolinie górskiej, wznies. 1098 st. npm. Poszukiwano tu rud ołowianych i srebrnych, lecz woda zalała szyb. Ruiny starego grodu, o których krążą różne legendy.

Schleszehlen, ob. *Szyrwałki*.

Schleuduhnen, wybud. przy wsi Puschkeiten, pow. frydlądzki; 2 dm., 23 mk.

Schleunchen, niemiecka nazwa Osłonima, w pow. babimoskim.

Schleuse 1.) leśn. w nadleśn. Skallischken, pow. darkiejmski; 1 dm., 5 mk. 2.) **Sch.,** os. przy wsi Rusi, pow. ostródzki. 3.) **Sch.** *Gross*, os. przy wsi Heinrichshof, pow. welawski. 4.) **Sch.** *Klein*, dobra, tamże; 9 dm., 38 mk., 68 ha. *Ad. N.*

Schleusenau, pow. bydgoski, ob. *Wilczak*.

Schleusenkrug, ob. *Służna*.

Schleusenwalde, ob. *Wikno*.

Schleuwen al. *Eszerupchen*, wś, pow. stołupiański, st. p. i tel. Stołupiany; 11 dm., 81 mk., 209 ha.

Schlichtingsheim, pow. wschowski, ob. *Szlichtyngowa*.

Schlick, wybud. przy wsi Roebel, pow. margrabowski.

Schlidnau, góra, ob. *Hladniów*.

Schliepershof, pow. wyrzyski, ob. *Wójtostwo*.

Schliesa *Alt* i *Neu*, 1275 *Ślezów*, 1313 *Schlesaw*, 1360 *Schleschow*, wś i dobra, pow. wrocławski, par. ew. Piskorzów, kat. Wangern. W 1842 r. Sch. Alt 55 dm., zamek, folw., 369 mk. (162 kat.), szkoła ew., 2 wiatraki; Sch. Neu, 17 dm., zamek, folw., 92 mk. (10 kat.).

Schliewe, ob. *Śliwa*.

Schlillgal, pow. ragnecki, ob. *Kauschen* 4.).

Schlingel-bach, rzka, prawy dopł. Odry (ob. t. VII, 387).

Schlipe, rzka, prawy dopływ Odry (ob. t. VII, 387).

Schlitt, wś, pow. licbarski, st. p. Heiligenthal; 140 dm., 750 mk., 1320 ha.

Schlitze, pow. krobski, ob. *Żylica*.

Schlobitten 1.) wś, pow. pr.-holądzki, st. poczt. w miejscu; leży w okolicy pagórkowatej, lesistej, z lekką ziemią; kościół par. ew., 30 dm., 158 mk. ew., 209 ha. 2.) **Sch.,** dworzec kol. żel. wschod. (odl. 71 klm. od Tczewa); 3 dm., 55 mk. 3.) **Sch.,** dobra rycer., tamże; 77 dm., 478 mk. ew., 1203 ha, z pięknym zamkiem, należącym do hr. Doehna. 4.) **Sch.,** folw. dóbr ryc., 8 dm., 157 mk. Por. *Morąg* (t. VI, 673). *Ad. N.*

Schlochau, ob. *Człuchowo*.

Schlochow, ob. *Słuchowo* i *Słuchy*.

Schlock al. *Schlocksche Muelenbach*, rzeczka w Kurlandyi, bierze początek w par. tukumskiej, na zachód od mta Tukumu, przepływa przez jeziora Walgun i Kanner i w gub. inflanckiej uchodzi do rz. Aa pod mtem Schlock. Długa około 30 w.

Schlock, mko przy ujściu rzki Schlock do rz. Bolder Aa, w pow. ryskim gub. inflanckiej, o 31 w. na zachód od Rygi a 5 od zatoki

Ryskiej; st. dr. żel. Ryga-Tukum, o 33 w. od Rygi, 27 w. od Tukumu. W 1867 r. było tu 112 dm. (3 mur.), 724 mk. (587 ew., 27 prawosł., 110 żyd.; 16 Rus., 240 Niemców, 358 Łotyszów, 110 żydów), kościół par. ew., dom modlitwy żydowski, szkoła, 3 fabryki. Mko niewiadomo kiedy i przez kogo założone, istniało już w XV w.; w 1785 r. otrzymało prawo miejskie. W par. Sch. leżą na wybrzeżu morskiem liczne wioski, które podczas lata są zwiedzane jako miejsca kąpielowe: Lappemesch, Kaugern, Karlsbad, Dubbeln, Majorenhof, Bilderlingshof. *J. Krz.*

Schlockenbek al. *Schlokenberg*, dobra prywatne, w okr., pow. i par. tukumskiej (Kurlandya). Do dóbr należą folw.: Durben, Altona i Neuhof.

Schlockhof, dobra pryw., w okr. mitawskim, pow. i par. bowska (Kurlandya).

Schlodien 1.) wś, pow. prusko-holądzki; 29 dm., 145 mk. ew., 147 ha. 2.) **Sch.,** dobra ryc., tamże; 81 dm., 360 mk. ew., 1074 ha. Leżą w pobliżu rz. Pasargi, w gliniastej równinie; w dobrach browar, 2 gorzelnie. Pałac 1643 r. zbudowany i park hrab. Dohna-Schlodien; st. poczt. *J. B.*

Schloditten, wś, pow. iławkowski, st. p., tel. i kol. żel. Iława; 32 dm., 150 mk., 293 ha.

Schloempen, wś, pow. rastemborski, st. p. Szępopel; 15 dm., 70 mk., 126 ha.

Schloesschen, pasmo wzgórzyste, na lewym brzegu Hornadu, między nim (od płd.) a Ganowskim pot. (od płn.), jego lew. dopływem, we wschodniej części Tatr Niżnich, na obszarze gmin: Popradu, Filic i Ganowiec od płn. a Kubachu i Hranownicy (Grenicz) od płd., w hr. spiskiem (Węgry). U połud. podnóża rozwija się dolina górnego Hornadu, od zach. dolina Kwietnika (Blumental), a ku płn. pot. Cieplica (Teplitz) do Popradu; od płn. rozwija się w oddali dolina Popradu. Północne odgraniczenie tworzy dolina pot. Ganowskiego, który również od wschodu oddziela to urocze pasmo od reszty działów. U płn. podnóża legły osady Filice i Ganowce z zakładem kąpielowym. Dolina Kwietnika oddziela Sch. od działu Krzyżowej. Najwyższy punkt tego pasma wznosi się tuż nad Kwietnikiem (757 mt.) i dochodzi 922 mt. npm.; środkowy czubek 861 mt., dalej na wschód Dubina 805 mt. a wschodni czubek 728 mt. Lasy po płn. stronie Studzienny i Hruby, od płd. zaś Ugorski las. Pasmo to, pokryte lasem szpilkowym, składa się przeważnie z melafiru. Ze szczytu, gdzie wznosi się gloryetka, rozpościera się widok na kotlinę ganowiecką, wyżynę popradzko-wielicką, na Tatry i na Tatry Niżnie, w dolinę Hornadu aż po Królową Halę. Jestto miejsce przechadzek gości kąpielowych z Ganowiec. Nazwa tego pasma, jako też pobliskiego (w Ganowcach) Hradka al. Kesselberg, naprowadza na domysł, że musiało to być miejsce obronne, prawdopodobnie w czasie wojen husyckich. Odznacza się ta miejscowość także piękną florą; uwagi godne są: Soldanella alpina L. var. major, Dentaria glandulosa L., Viola silvestris Kit. var. maerantha, Atragene alpina L., Astragalus hypoglottis L., Spiraea media Sw., Sedum album L., Aconitum moldavicum Hacq., Lavatera thuringiaca L., Vicia silvatica L. i t. d. *Br. G.*

Schloesschen, ob. *Zameczek.*

Schloesersshoefen, wyb. przy wsi Ober Alkehnen, pow. fiszuski.

Schloin 1.) 1453 *Słou*, wś, pow. głogowski, par. kat. i ew. Głogowa. W 1842 r. 21 dm., dziedziczne sołtystwo, 231 mk. (80 kat.), dwa wiatraki, gorzelnia. 2.) **Sch.,** wś, pow. zielonogórski, par. ew. Schweinitz, posiada kościół katol., filią par. Deutsch Wartenberg. W 1842 r. 68 dm., 397 mk. (19 kat.), szkoła ew., 5 młynów wodnych, olejarnia. Do Sch. należy Heinrichau.

Schloppe (niem.), ob. *Słopanowo.*

Schloss *am Teiche*, ob. *Rotschloss.*

Schloss-*Altes*, wybud. do Brunowa, pow. malborski.

Schlossberg, wzgórze w Kurlandyi, w parafii baldońskiej, o 7 w. od wzgórza Zeplitberg, wzniesione około 250 stóp nad poz. rzeczki Kekkau.

Schlossberg, dobra prywatne, w okr. zelburskim, pow. iłukszteński, par. dyneburska (Kurlandya). Do dóbr należą folw. Kazimiryszki i Koniecpol. Por. *Iłukszta.*

Schlossberg, ob. *Sadki* (pow. wyrzyski), *Zamczysko* (pow. wągrowiecki) i *Zamkowa Góra* (pow. obornicki).

Schlossberg 1.) góra, $^1/_4$ mili na płd. od Kartuz. Według podania stała tu jakaś świątynia czy też zamek, który się zapadł (ob. Zeitschr. d. Westpr. Gesch. Ver., VI, 90). 2.) **Sch.,** góra nad jez. Bytyńskiem, pow. wałecki. 3.) **Sch.,** wybud. do Junkrów, pow. kościerski. 4.) **Sch.,** ob. *Zamkowa Góra* i *Zamkowiszcze.*

Schlossberg 1.) góra w pow. morąskim, pod Wildenhof, wznies. 216 mt. n. p. m.; ob. *Gardyny.* 2.) **Sch.,** góra z grodziskiem i cmentarzyskiem, w pow. gąbińskim, ob. *Nemmersdorf.*

Schlossberg, fol., pow. wystrucki, st. p. Norkitten; 15 dm., 94 mk., 253 ha.

Schloss-Birglau, pod Toruniem, ob. *Bierzgłowski zamek.*

Schloss-Graetz, ob. *Grodzisk* (t. II, 840).

Schloss-Goldmannsdorf, ob. *Bzy* 9.).

Schlosshauland, pow. bydgoski, ob. *Soleckie Holendry.*

Schlosshof, dobra pryw., w par. i pow. hazenpockim, par. sakenhauska (Kurlandya). Do dóbr należy folw. Charlottenhof.

Schlosshof, dwór i gorzelnia w Kozach, pow. bialski (Galicya). *Br. G.*

Schlossmuehl 1.) os. młyń. nad Żydowską strugą, pow. wałecki, na płn. od Wałcza, 66 ha (40 roli, 6 łąk, 11 lasu). W 1885 r. 6 dm., 10 dym., 68 mk. (17 kat.). 2.) **Sch.,** folw. frydlądzkich dóbr szlach., pow. wałecki, st. p. Frydląd Marchijski, par. kat. Tuczno, 3 dm., 36 mk.

Schlossmuehle, pow. międzyrzecki, ob. *Zamkowy Młyn.*

Schlossmuehle, leśn. do Czarnego (Hammerstein), pow. człuchowski.

Schlossmuehle, wybud. przy mieście Dąbrównie, pow. ostródzki.

Schlossmuehle, powiat wielkostrzelecki, ob. *Rozwadza.*

Schloss-See 1.) al. *Amts-See,* jezioro w zachodniej stronie Tucholi, przy mieście. Struga Kicz uprowadza wody jeziora do Brdy. 2.) **Sch.-See,** jezioro na płd. od Wałcza.

Schloss-See, ob. *Zamkowe jezioro.*

Schlosssee, jezioro przy Garczynie, ob. *Wielkie* al. *Zamkowe.*

Schlottau, 1339 *Slothouo,* wś, pow. trzebnicki, posiada kościół par. ew., par. kat. Schawoine. W 1842 r. 110 dm., 854 mk. (22 kat.), szkoła ew., 4 młyny wodne, cegielnia. Do Sch. należą młyny: Dobrischaetzkemuehle, Neumuehle, Ober-Kachel, Schaetzkamuehle, Trzemesche. W nich było 9 dm., 85 mk. (2 katol.).

Schlottendorf, 1317 *Siebathendorf,* 1360 *Slawatindorf,* wś, pow. ząbkowicki, par. kat. Reichenow. W 1842 r. 61 dm., 367 mk. (1 ewang.).

Schlotterei (dok.), ob. *Złotorya.*

Schlotting, 1296 *Slotnik,* wś, pow. lignicki, par. ewang. Wysoki Kościół, katol. Malitsch. W 1842 r. 17 dm., 146 mk. (13 kat.), cegielnia, suszarnia.

Schluesselburg, u ludu *Szluszyn,* miasto powiatowe i forteca, w gub. petersburskiej, przy wyjściu rz. Newy z jeziora Ładogi, pod 59° 56′ 40″ płn. szer. a 48° 42′ 19″ wsch. dłg., odl. o 60 w. od Petersburga, przy trakcie archangielskim. W 1881 r. było tu 409 dm. (9 murow.), 7448 mk. (87 kat., 102 protest., 15 rozkol. i 157 żyd.), 3 cerkwie, 53 sklepów, szkoła miejska 3-klas. dla chłopców (81 uczniów), szkoła początkowa dla dziewcząt (80 uczennic), 2 szpitale (na 12 i 40 łóżek), apteka, st. poczt. i przystań statków parowych. Własność miasta stanowi dom ze sklepem i 3100 dzies. ziemi; dochody w 1881 r. wynosiły 25,318 rs. W tymże roku było 131 rzemieślników i wielka fabryka perkali, zatrudniająca 470 robotników i produkująca za 1,202,000 rs. Handel nieznaczny, ogranicza się zbytem produktów spożywczych. Założone w 1323 r. przez ks. Jerzego Daniłowicza pod nazwą Orieszek, zdobyte zostało w 1348 r. przez króla szwedzkiego Magnusa i przezwane Nothenburgiem, odebrane następnie w 1349 r. przez Nowogrodzian, poczem w r. 1611 powtórnie zajęte przez Szwedów, zostawało w ich posiadaniu do 1702 r. Wzięte szturmem w październiku t. r. przez Piotra W., otrzymało dzisiejszą nazwę. Dawna warownia, przerobiona i wzmocniona znacznie za czasów Piotra W. a zniesiona po 1810 r., była przeznaczona w późniejszym czasie na więzienie. *Schluesselburski powiat,* zajmujący północną część gubernii, przylegający do południ. i zachodn. brzegu jez. Ładogi, podług obliczenia pułk. Strelbickiego zajmuje 70·76 mil al. 3423·6 w. kw. Powierzchnia powiatu przedzielona jest rz. Newą na część północną i południową. Pierwsza z nich nachyla się od zachodu ku wschodowi i na wybrzeżach jeziora jest błotnistą niziną, w części zaś północnej i zachodniej przerznięta południowemi odroślami gór Finlandzkich i zasiana jeziorami. Część południowa powiatu jest w ogóle niziną skłaniającą się od południa ku północy. Gleba przeważnie piaszczysta, w nizinach piaszczysto-błotnista al. piaszczysto-gliniasta. Powiat, oprócz jez. Ładogi, przylegającego do jego granic na przestrzeni 120 w., i rz. Newy (40 w. w granicach powiatu), zroszony jest mnóstwem drobniejszych ich dopływów. Jezior wiele. Rozległe błota znajdują się na wybrzeżach jez. Ładogi oraz w części południowej, na pograniczu z pow. nowoładoskim i gub. nowogródzką. W 1881 r. było w powiecie (bez miasta powiat.) 39,826 mk. (438 rozkol., 53 katol., 19,187 protest., 78 żydów i 3 machom.), zamieszkałych w 234 osadach. Oprócz rolnictwa, stojącego zresztą z powodu nieurodzajności gleby i ostrości klimatu na niskim stopniu (sieją głównie owies i sadzą kartofle), mieszkańcy zajmują się wychodzeniem na zarobek, flisactwem, rybactwem, obróbką drzewa, wypalaniem węgli i wydobywaniem wapienia i płyt kamiennych. Przemysł fabryczny reprezentowany był w 1881 r. przez 29 fabryk, zatrudniających 3590 robotników i produkujących za 1,050,500 rs. *J. Krz.*

Schluesselmuehle, pow. toruński, ob. *Kluczyk.*

Schluidszen, wś, pow. stołupiański, st. p. Trakehnen; 29 dm., 122 mk., 215 ha.

Schmaatz, ob. *Smocza,*

Schmachtenhain, 1373 r. *Schmachtenhain,* pow. nowotarski, par. ew. Piotrowice Wiel-

kie, kośc. kat. Stróża Górna (Struse). W 1842 r. 15 dm., 110 mk. (6 kat.), młyn wodny.

Schmackerlauken, wś, pow. wystrucki, st. p. Norkitten; 7 dm., 41 mk., 132 ha.

Schmaddenhof, fol. dóbr pryw. Mesoten, w okr. mitawskim, pow. i par. bowska (Kurlandya).

Schmaisen, łotew. *Szmaische*, dobra prywatne, w okr. i pow. hazenpockim, par. amboteńska (Kurlandya).

Schmallenberg 1.) wś, pow. labiewski, st. p. Gr. Baum; 3 dm., 18 mk., 7 ha. 2.) **Sch.,** leśn. w nadleś. Alt Sternberg, pow. labiewski.

Schmalleningken 1.) *Augstogallen*, targowisko, pow. ragnecki, 41 klm. na wschód od Ragnety. Przy wsi tej wchodzi Niemen w granice Prus. Okolica urodzajna, z północy lasami Jura zamknięta. Bogate pokłady torfu i wapna; gleba rozmaita, obok wydm piaskowych najlepsza glinka. Znajduje się tu huta szklanna, 314 ha obszaru, 160 dm., 709 mk., trudniących się rolnictwem, żeglugą, handlem drzewa. Z Rossyą znaczny handel, mianowicie okowitą. Wyrabiają tu oryginalne piszczałki z drzewa jodłowego, nabywane przez flisaków polskich. Urząd celny w miejscu, poczta i tel.; poczta osobowa (w lecie parowiec) kursuje do Tylży. 2.) **Sch.** *Endruschen*, wś, tamże; 72 dm., 303 mk., 333 ha. 3.) **Sch.** *Wittkehmen*, wś, tamże; 153 dm., 680 mk., 456 mk. 4.) **Sch.,** nadleśn., w tymże powiecie; 5 dm., 39 mk., 6570 ha lasu. *Ad. N.*

Schmarden, dobra koronne, w okr., pow. i par. tukumskiej (Kurlandya). St. dr. żel. rysko-tukumskiej, odl. o 50 w. od Rygi a 10 w. od Tukumu.

Schmardt, ob. *Smardy*.

Schmarse 1.) *Schmarsau*, wś, pow. głogowski, par. ew. Głogowa Górna, par. kat. Jaczów. W 1842 r. 25 dm., wolne sołtystwo, 235 mk. (114 kat.), szkoła ewang. 2.) **Sch.,** 1288 *Smarsow*, wś, pow. oleśnicki, par. kat. i i ew. Oleśnica. W 1842 r. 52 dm., folw., wolne sołtystwo, szkoła ew., wielka papiernia.

Schmauch, wś, pow. pr.-holądzki, st. p. Goetchendorf; 130 dm., 678 mk., 1121 ha.

Schmechau, ob. *Śmiechowo*.

Schmechtenheyn, ob. *Rzetnia*.

Schmeckenkrug, wybud. przy maj. Berthaswalde, pow. królewiecki wiejski.

Schmecks, ob. *Sławkowskie Szczawy*.

Schmeerblock, wś na lew. brzegu gdańskiej Wisły, $3^3/_4$ mili na wschód od Gdańska, pow. gdański nizinny, st. p. W. Cędry, par. kat. Fuerstenwerder. W skład wsi wchodzą: os. Bollenkrug i Eschenkrug, 1183 ha (757 roli orn.). Szkoła ew. w miejscu. W 1885 r. liczyła gmina 46 dm., 73 dm., 441 mk., 37 kat., 404 ew. Z r. 1552 zachował się kontrakt, mocą którego burmistrz gdański Jan Stutte i jeden z radnych tę pustą osadę przejmują celom jej ulepszenia (ob. Danzig von Brandstaeter, str. 209). *Ks. Fr.*

Schmeergrube, wś zasypana na gdańskiej Nierzei (ob. t. VII, 111).

Schmeissdorf, dawniej *Schmeidisdorf*, dobra ryc. i wś, o $^3/_8$ mili od Głupczyc, pow. głupczycki, par. kat. Krzyżowice, ew. Głupczyce. W 1861 r. 64 dm., 368 mk. (3 ew.). Dobra mają 664 mr., wś 1143 mr. Gleba naprzemian gliniasta i piaszczysta.

Schmellwitz 1.) 1343 *Smelwicz*, wś, pow. świdnicki, posiada kościół kat., filią par. Świdnica, par. ew. Domanze. W 1842 r. 41 dm., folw., 327 mk. (44 ew.), szkoła kat., browar, gorzelnia. 2.) **Sch.,** 1319 *Kmelow*, *Kmelaw*, *Smelowitz*, 1360 *Smelwicz*, wś, pow. nowotarski, posiada kościół par. kat., par. ew. Piotrowice. W 1842 r. 52 dm., zamek, folw., szkoła kat. Do Sch. należy: Schmellwitzer Muehle.

Schmeltern, ob. *Szmełtry*.

Schmelz 1.) *Adelig*, wś nad zatoką Kurońską, pow. kłajpedzki, st. p., tel. i kol. żel. Kłajpeda; 72 dm., 258 mk., 13 ha. 2.) **Sch.** *Koeniglich*, wś, tamże; 972 dm., 3891 mk., 1278 ha. Osada ta zaczyna się o 5 klm. na płd. od Kłajpedy i rozpościera się na długość 7 klm. nad zatoką Kurońską. Mieszkańcy przeważnie ewang. (katolików około 350). Znaczna część mówi po litewsku i trudni się handlem lub robotą koło drzewa, które tu spławiają z Litwy Niemnem i kanałem Fryderyka Wilhelma. Do obróbki drzewa jest 14 tartaków, pędzonych wiatrem i 3 tartaki parowe. Belki i deski wysyłają ztąd morzem do Anglii i Holandyi. Kwitnie też rybołówstwo; łowią tu minogi. We wsi agentura pocztowa ze stacyą telegr. *J. B.*

Schmelz, pow. wejherowski, ob. *Szmelca Zagórska*.

Schmelzdorf, 1360 r. *Smylsdorf*, dob. ryc. i wś, o $^1/_4$ mile od Nissy, pow. nissański, par. ew. w Nissie, kat. w Ryńskiej Wsi. W 1861 r. 24 dm., 148 mk. kat. Dobra ryc. mają 485 mr.; wś 138 mr. Fabryka kwasu siarczanego.

Schmelzerofen al. *Schwarzkopf*, osada lesna, w pow. czarnkowskim (Wieleń), o 11 klm. na zachód od Wielenia, poczta i st. dr. żel. w Krzyżu (Kreutz) o 4 klm.

Schmentau, ob. *Smętowo*.

Schmenzin, wś i dobra ryc. ze st. poczt., w Pomeranii, pow. białogrodzki, posiadłość Kleistów. W 1885 r. 603 mk. ewang.

Schmerbach, wś i dobra, pow. złotoryjsko-hajnowski, par. kat. i ewang. Hajnów, 2 dm., folw., 29 mk. (1 kat.). Do Sch. wcielono obszar domin. Kottwitz.

Schmerberg 1.) *Gross*, dobra, pow. labiewski, st. p. Laukischken; 14 dm., 80 mk., 256

ha. 2.) **Sch.** *Klein*, dobra, tamże; 5 dm., 34 mk., 112 ha.

Schmerkstein, dobra, pow. iławkowski, st. p. Zinten; 5 dm., 32 mk., 98 ha.

Schmidehnen, wś, pow. królewiecki wiejski, st. poczt. Liska-Schaaken; 37 dm., 189 mk., 529 ha.

Schmidt-Matz al. *Pilatischken*, wś, pow. kłajpedzki, st. p. Dawillen; 5 dm., 30 mk., 87 ha.

Schmidtschen, pow. wschowski, ob. *Smyczyna.*

Schmidtsdorf, wś, pow. walbrzyski, par. ewang. i kat. Fyrląd. W 1842 r. 49 dm., 346 mk. (44 kat.), szkoła ewang., młyn wodny, papiernia, gorzelnia.

Schmidtshof, wyb. do Krępca, pow. gdański nizinny.

Schmiedebach, potok, prawy dopł. Bieli, w pow. frywałdowskim.

Schmiedeberg, 1369 r. *Smedewerk*, miasto nad pot. Eselbach, u stóp góry Schneekoppe (Góry olbrzymie), na wznies. 1661 st. npm., pow. jeleniogórski. Rozłożone w wązkiej dolinie, ciągnie się jedną długą ulicą (godzina drogi). Dzieliło się dawniej na trzy części: dolną, średnią i górną, później na 6 okręgów. W 1877 r. było 3803 mk. (przeważnie ewang.), fabryki płótna, tkactwo wełniane i jedwabne, wyrób dywanów i szalów. Kościół ewang. par. z kamienia (w 1743 r. dom modlitwy), kościół par. kat. (od 1549 do 1654 r. ewang.), kościół katol. św. Anny w górnym mieście, kilka szkół, szpital, dom przytułku. W 1840 r. było 483 dm., 17 publicznych budyn., 35 fabryk, składów, młynów, 3635 mk. (2963 ewang., 672 katol.). W rzędzie licznych, pięknych, ogrodami otoczonych domów, wyróżniał się zamek Ruhberg, własność ks. Czartoryskiej z domu Radziwiłłówny. Do końca zeszłego wieku istniały kopalnie żelaza, dziś tylko kamienia żelazistego. Pierwotnie, już w XII w., osada górnicza, została miastem w 1513 r. na mocy przywileju danego przez Władysława, króla czeskiego i węgierskiego, Kasprowi Gotsche (Schaffgotsch). Po dawnem przemyśle górniczym i licznych próbach wznowienia eksploatacyi w obecnem stuleciu pozostały tylko ślady w opuszczonych sztolniach i szybach. *Br. Ch.*

Schmiedebruch *Gross* i *Klein*, dwie kolonie do Okierska, nad jez. Okierskiem, pow. tucholski, st. poczt. i par. kat. Pol. Cekcyn. W 1885 r. 18 dm., 96 mk.

Schmiedefeld, 1288 r. *Smedefeld*, 1354 r. *Schmidefelt*, 1360 r. *Smedfeld*, wś, pow. wrocławski, par. ewang. u św. Elżbiety, katol. u św. Mikołaja we Wrocławiu. W 1842 r. 23 dm., zamek, folw., 180 mk. (30 kat.).

Schmiedeinsel al. *Schmiedsinsel*, w dokum *insula Fabri*, miejscowość gdzie w XIII w. często się schodziły wojujące strony celem układów. Według Perlbacha leżała na fryskiej Nierzei (P. U. B., str. 643), podług Wegnera zaś na jednym z ostrowów na Wiśle między Chełmnem a Świeciem (ob. Ein Pommersche Herzgothum, I, 90). Por. *Kabal.*

Schmieden, dobra prywatne, w okr. zelburskim, pow. frydrychsztacki, par. zelburska (Kurlandya).

Schmieja, pow. pleszewski, ob. *Żmija.*

Schmierau, ob. *Siemirów.*

Schmilgen 1.) wś, pow. pilkałowski, blisko miasta powiat. (poczta i telegr.); 55 dm., 247 mk., 661 ha. 2.) **Sch.,** wś, pow. stołupiański, st. poczt. Bilderweitschen; 4 dm., 38 mk., 104 ha. 3.) **Sch.,** wś, pow. gąbiński, st. poczt., tel. i kol. żel. Gąbin; 39 dm., 199 mk., 228 ha. *Ad. N.*

Schmilgienen 1.) wś, pow. labiewski, st. poczt. Mehlauken; 24 dm., 139 mk., 193 ha. 2.) **Sch.,** pow. kłajpedzki, ob. *Gedmin-Budeningken.*

Schmilowo, ob. *Śmiełowo.*

Schmirdtkeim, dobra rycer., pow. frydlądzki, st. poczt. Szępopel; 16 dm., 91 mk., 288 ha.

Schmirgel, wyb. do Przebrna, pow. gdański nizinny.

Schmitsch, ob. *Smice.*

Schmitzdorf, 1371 r. *Smedisdorf*, wś, nad rz. Ślęzą, pow. niemczyński, par. ew. i kat. Praus. W 1842 r. 29 dm., zamek, folw., 173 mk. (13 kat.), 2 młyny wodne, gorzelnia.

Schmochowitz, 1422 r. *Smochowitz*, wś nad rz. Kacbachą, pow. lignicki, par. ewang. w Lignicy. W 1842 r. 19 dm., 141 mk. (6 kat.), zamek, folw., młyn wodny.

Schmodehnen 1.) *Adelig*, wś, pow. gierdawski, st. poczt. Dietrichsdorf; 17 dm., 109 mk., 186 ha. 2.) **Sch.** *Koellm.*, wś, tamże; 10 dm., 59 mk., 286 ha.

Schmoditten, wś, pow. iławkowski, st. p. i tel. Iławka; 64 dm., 275 mk., 555 ha.

Schmoegen, ob. *Smiżany.*

Schmoegerle, 1508 r. *Smogerschenn*, wieś, pow. wołowski, par. kat. Krehlau, ew. Gimmel. W 1842 r. 19 dm., folw. 158 mk. (9 kat.), wiatrak.

Schmoelitz, rzka, dopływ Stalunki, pow. człuchowski.

Schmoellnitz, ob. *Smolnik.*

Schmograu 1.) *Gross*, 1295 r. *Smogorow*, 1443 r. *Monche Smogerow*, wś, pow. wołowski. Posiada kościół par. katol., par. ew. Baszyn. W 1842 r. 52 dm., wolne sołtystwo, wolne posiadło, 393 mk. (56 ew.), szkoła kat., 2 wiatraki. 2.) **Sch.**-*Klein*, al. *Klein Schmogerichenn*, wś, pow. wołowski, par. kat. Schmograu, ew. Baszyn. W 1842 r. 31 dm., folw., 285

mk. (86 kat.), szkoła ewang., wiatrak, browar, gorzelnia. 3.) **Sch.,** ob. *Smogorzów.*

Schmolainen 1.) wś, pow. liebarski, st. p. Gutsztat; 102 dm., 398 mk., 122 ha. 2.) **Sch.,** dobra ryc., tamże; 28 dm., 150 mk., 735 ha. 3.) **Sch.,** zamek, tamże; 1 dm., 5 mk., 27 ha. 4.) **Sch.,** dobra, tamże; 4 dm., 29 mk., 71 ha.

Schmolitz, 1307 r. *Smolitz*, wś, o $1^1/_2$ mil. od Nissy, pow. nissański, par. kat. Nowak. W 1861 r. 35 dm., 200 mk., 1439 mr. Gleba piaszczysta i gliniasta, z pokładem glinki garncarskiej.

Schmollen 1.) *Nieder* i *Ober*, 1266 r. *Smolna*, wś, pow. oleśnicki, par. ewang. w miejscu. W 1842 r. Sch. Nieder miało 31 dm., folw., 229 mk. (4 kat.), młyn wodny, wiatrak, gorzelnia. Sch. Ober posiada kościół par. ewang., starożytny. Jest to podobno pierwszy kościół w tych okolicach, który przyjął reformacyą. Na dzwonie jest 1400 r. Prócz kościoła jest folw., dwa wolne posiadła, wolne sołtystwo, 76 dm., 576 mk. (6 kat.), szkoła ewang., browar, pokłady kamienia wapiennego. 2.) **Sch.** *Neu*, wś, pow. oleśnicki, par. ewang. Vielgut. W 1842 r. 75 dm., 388 mk. (1 kat.), olejarnia.

Schmoller, jezioro pod Świecinem, pow. wałecki.

Schmollin i *Schmolln*, ob. *Smolno.*

Schmolsin, ob. *Smólszyn* i *Smołdzin.*

Schmoltschuetz, 1411 r. *Smolczicz*, wś, pow. wrocławski, par. ewang. Allerheiligen. W 1842 r. zamek i folw., 11 dm., 132 mk. (3 kat.), gorzelnia.

Schmolz *Gross* i *Klein*, *Grossen Smolcz* 1330 r., *Schmolcz polonicale* 1337 r., *Wenigen Schmolz* 1352 r., *Smolcz Minor* 1360 r., wś, pow. wrocławski, par. kat. Jaschguettel, ew. Herrmannsdorf. W 1842 r. 60 dm., folw., zamek, 432 mk. (164 kat.), szkoła ewang., wiatrak. Przy wsi st. dr. żel. z Wrocławia do Halbstadt, o 10 klm. od Wrocławia.

Schmortsch, zapewne *Smardzowice*, *Smarczow* (1282 i 1314), wś, pow. wrocławski, par. ew. Bohrau, katol. u św. Katarzyny (Wrocław). W 1842 r. 22 dm., zamek, folw., 176 mk. (69 ew.). Dawna własność klasztoru św. Katarzyny we Wrocławiu. Znana w dokum. z 1149 r. (ob. t. VIII, 658).

Schmottseifen, w dok. *villa St. Mathaei*, 1371 r. *Smotinseuffen*, wieś, pow. lwowski (Szląsk), posiada kościół par. katol. W 1842 r. 553 dm., folw., 3 lenne posiadł., 3005 mk. (25 ew.), trzy szkoły katol., 3 młyny wodne, wiatrak, olejarnia, browar, hodowla owiec, piece wapienne, wyrób przędzy na domowych warsztatach. Do 1811 r. wś należała do benedyktynek w Liebenthalu.

Schmueckwalde, ob. *Szmykwałd.*

Schmugauluberg al. *Zeplitberg*, góra w t. zw. Oberlandzie kurlandzkiem, pod Baldoną.

Schmukken, folw. dóbr prywat. Neuenburg, w okr. i pow. tukumskim, par. neuenburska (Kurlandya).

Schmukowetz-muehle, grupa zabudowań w obr. Cieszkowic, w pow. opawskim.

Schmulkehlen, wś, pow. gąbiński, st. p. Gerwischkehmen; 6 dm., 57 mk., 209 ha.

Schmulken, wś, pow. gąbiński, st. p. Walterkehmen; 15 dm., 124 mk., 351 ha.

Schnaden, potok, prawy dopływ Popradu (ob. t. VIII, 807).

Schnakeinen, wś, pow. iławkowski, st. p. Creuzburg; 71 dm., 332 mk., 456 ha.

Schnakenberge, wzgórza między Machlinami i Broczem, w pow. wałeckim.

Schnakenburg, wieś na żuławach, tuż nad Bałtykiem, 3 mile na wschód od Gdańska, pow. gdański nizinny, st. poczt. Schiewenhorst, par. kat. Fuerstenwerder; 293 ha (207 roli). W 1885 r. 32 dm., 62 dym., 266 mk., 3 kat., 263 ew. Szkoła ew. 2 klasowa (174 dzieci). *Ks. Fr.*

Schnarling folwark przy maj. Klycken, pow. fiszuski.

Schnarowicze, wś, pow. miński, w 1 okr. pol., gm. Białorucz, ma 16 osad. Położenie faliste, gleba szczerkowo-gliniasta. *Al. Jel.*

Schnassdorf, fol. dóbr Marienfelde, pow. człuchowski.

Schnaugsten, wieś, pow. kłajpedzki; 29 dm., 169 mk., 358 ha.

Schnecken 1.) nadleśn., pow. nizinny, st. p. Heinrichswalde; 10 dm., 68 mk., 6533 ha. 2.) **Sch.** *Koellm.*, wś, tamże; 5 dm., 27 mk., 54 ha.

Schneckenhof 1.) grupa zabudowań w obr. Witkowa Górnej Wsi, pow. opawski; 15 dm., 59 mk. 2.) **Sch.,** grupa zabudowań w obr. gm. Detrychowa (Dittersdorf), pow. opawski.

Schneeberg *Grosse*, główny szczyt i pasmo górskie w Kładzkich górach, stanowiących krawędzie Kładzkiej kotliny (wznies. 1000 do 1200 st. n. p. m.). Pasmo to stanowi połud.-wschodnią ścianę tego kotła i w nim szczyt główny sięga 4354 st. n. p. m. Wody z jego stoków spływające dążą ku trzem morzom: Morawa (March), dopł. Dunaju, do Czarnego, Nissa i Woelfel do Bałtyku (za pośrednictwem Odry) a Cicha Orlica (Stiller Adler), dąży do morza Północnego jako lewy dopływ Elby. Z głównego szczytu rozchodzą się w różne strony poboczne grzbiety: ku Morawii Pferdernecken (Pherick), wznies. do 4000 st., ku północy Schwarze Berg (3627) a w pobliżu ostatniego Spitzberg z kaplicą M. B. Śnieżnej (Maria-Schnee); ku połud.-zachodowi wybiega pasmo ze szczytem *Schneeberg Klein* (3912). Pasmo to tak się obniża ku dolinie

Nissy, iż tędy idzie główna droga ze Szląska do Czech. *Br. Ch.*

Schneewalde, wybud. przy wsi Patersort.

Schnehpeln, łotew. *Sznehpele*, dobra pryw., w okr., pow. i par. Goldingen (Kurlandya). Do dóbr należą folw.: Salingen Gross i Klein oraz Baruzzen.

Schneidemuehl, os. do Starej Brdy należąca, pow. człuchowski; 8 dm., 100 mk.

Schneidemuehle, ob. *Piła.*

Schneidemuehle, majętność pryw., $^1/_2$ mili od Elbląga, gm. Herrenpfeil; 55·51 mr., 3 dm., 25 mk. Istniał tu tartak. *Ks. Fr.*

Schneidemuehle 1.) wybud. przy wsi Maldeuten, pow. morąski; 4 dm., 69 mk. 2. **Sch.,** osada przy Muehlhausen, pow. pr.-holądzki. 3.) **Sch.,** folw. przy maj. Rożogach; 2 dm., 38 mk. 4.) **Sch.,** fol. przy maj. Stawkach, pow. węgoborski. *Ad. N.*

Schneidemuehler-*Hammer* 1.) wś nad Lubianką, pow. wałecki, st. p. i par. kat. Piła; 754 ha (487 roli, 81 łąk). W 1885 r. 10 dm., 23 dym., 121 mk., 41 kat., 88 ew., 2 żyd. 2.) **Sch.-***Hammer*, ob. *Pilska Hamernia.*

Schneiderende al. *Schnidrugale*, wś, pow. szyłokarczemski, st. Schakuhnen; 45 dm., 169 mk., 239 ha.

Schneiderinn, wś, pow. gierdawski, st. p. Klein Gnie; 36 dm., 208 mk., 379 ha.

Schneiderkampe, os. nad Wisłą elbląską, pow. gdański nizinny, gm. Groschenkampe.

Schneiderswalde, dawniej *Goerlitz*, ob. *Gierłoż Polski.*

Schneiderwinkel, wybud. przy wsi Gr. Haferbeck, pow. iławkowski.

Schneidewind, leśn., pow. kartuski, gm. Gruenhof.

Schnelle Deichsel, rzeczka, prawy dopływ Czarnej Wody (Schwarz Wasser), lewego dopływu Kacbachy, uchodzącej do Odry.

Schnellendorf *Gross* i *Sch. Klein*, pols. *Wielkie* i *Małe Przydrosze* (*Przydroże* ?), dwie wsi i dobra ryc. nad rzką Stynawą (dopływ Nissy), o $3^1/_2$ w. od Niemodlina, pół mili od Fyrlądu, pow. niemodliński, par. kat. i ew. Fyrląd (Friedland). W 1861 r. Sch. Gross miało 84 dm., 512 mk. (22 ew.), Sch. Klein 89 dm., 479 mk. (4 ew.). *Sch. Gross*, dobra, miały 1272 mr. (376 mr. roli, 494 mr. łąk), gmina wiejska zaś 2459 mr. (1178 mr. roli i 677 mr. łąk). We wsi kaplica kat. od 1831 r. i szkoła kat. od 1853 r. *Sch. Klein*, dobra, miały 1802 mr. (691 mr. roli, 867 lasu), wieś zaś 450 mr., szkołę kat. Na granicy od południa stoi kaplica zwana szwedzką. W zamku tutejszym zawarty został w 1742 r. układ między Prusami a Austryą co do odstąpienia dolnego Szląska Prusom. Na pamiątkę tego wzniesiono w 1859 r. na placu przed zamkiem statuę Fryderyka II, odlaną z cynku, z bronzową powłoką. *Br. Ch.*

Schnellenfurth, wś nad rzką Czyrną, pow. bolesławski, par. ew. Tiefenfurth. W 1842 r. 26 dm., folw., 163 mk. ew.

Schnellewalde, 1463 *Snellewalde*, wś, o $1^1/_4$ mili od Prądnika, pow. prądnicki. Posiada kościół par. kat. i ew., st. dr. żel. z Nissy do Koźla, o 21 klm. od Nissy. W 1861 r. 393 dm., 2684 mk. (809 kat.), 6209 mr. Mieszkańcy, prócz rolnictwa, trudnią się tkactwem. Ewangielicy, którzy do 1630 r. tworzyli liczną osadę, utracili przy reakcyi katolicyzmu (1654 r.) parafialny kościół. Po przyłączeniu do Prus, odzyskali wolność wyznania i otrzymali dom modlitwy, na miejscu którego stanął obecny kościół 1784 r. Kościół kat. sięga XIII w. Par. liczy 1320 dusz. Miejscowość odznacza się bogatą, piękną naturą a mieszkańcy właściwościami w ubiorze, mowie, obyczajach; celują w całej okolicy swą moralnością. Sch. par., dek. prądnickiego, miała 1221 kat., 1812 ew., 2 izr.

Schnellfoertel, wś i dobra nad rzką Czyrną (dopł. Bobrawy) i stokach Koenigsbergu, pow. zgorzelicki, par. ew. Rausche. W 1842 r. 38 dm., 282 mk. ew., szkoła ew., kuźnice żelazne, wielki piec.

Schnellfurth, wś, pow. zgorzelicki, par. ew. Tiefenfurth. W 1842 r. 12 dm., 77 mk. ew.

Schnellwalde 1.) wś kośc. nad jez. Jezierzyce, pow. morąski, st. p. Jaśkowo; 43 dm., 188 mk., 151 ha. 2.) **Sch.,** fol. przy dobrach Gr. Karnitten; 13 dm., 185 mk.

Schnepeln, rzeka, lewy dopływ Wenty w Kurlandyi, w par. Goldingen, przyjmuje rz. Salingen.

Schniedern, pow. kłajpedzki, ob. *Goerge-Darguszen.*

Schniepseln, wś, pow. darkiejmski, st. p. i tel. Darkiejmy, 16 dm., 80 mk., 242 ha.

Schnikkern, łotew. *Bukkes-Mujża*, dobra koronne, w okr. mitawskim, pow. dobleński, par. grenchofska (Kurlandya). Do dóbr należy folw. Kukkern.

Schnurze, pow. tylżycki, ob. *Neu-Dekinten.*

Schoben, jezioro należące do grupy jezior pruskich, w okolicy Pasymia, w pow. szczycieńskim. Wody ich uprowadza rzka Omulew. W pobliżu jeziora leży wś Dzwierzuty (Mensguth).

Schobenbuden, ob. *Saskie Budy.*

Schobensee, ob. *Sasek.*

Schobergrund, wś, pow. rychbachowski, par. ew. Ober-Diersdorf, kościół kat. w Piławie Górnej. W 1842 r. zamek z parkiem, 41 dm., 325 mk. (55 kat.), szkoła ew., folw. Do S. należy Sadebeckshoehe, kol. (w 1842 r. 36 dm., 343 mk., w tem 43 katol.).

Schobischowitz, ob. *Szobiszowice.*

Schobkow, ob. *Subkowy*.

Schocken, pow. wągrowiecki, ob. *Skoki*.

Schockwethen, wś, pow. stołupiański, st. p. Kattenau; 29 dm., 149 mk., 177 ha.

Schodelwitz, *Schadelwitz*, wś, pow. ząbkowicki, par. ew. Zuelzendorf, kat. kościół w Kaubitz (par. Protzan). W 1842 r. 19 dm., 132 mk. (43 ew.).

Schodelmen, dobra, pow. morąski, st. p. Liebstadt; 7 dm., 38 mk., 188 ha.

Schodnau, ob. *Schodno*.

Schodnia, *Szkodnia*, *Wschodnia*, rzeczka, bierze początek pod Szydłowem, w pow. stopnickim, płynie ku zach.-południowi przez Wolicę, Solec, Brzozówkę, od Kargowa skręca w stronę połud.-wschodnią, dąży przez Niecisławice, koło Oleśnicy, przez Bydłowę, Wolicę i powyżej Połańca uchodzi z praw. brzegu do Czarnej. Przyjmuje z praw. brzegu pod Solcem strum. od Gorzakwi, pod Brzozówką Rudnię od Toporowa, pod Niecisławicami rzkę Sanicę (z lew. brzegu), pod Bydłową strum. od Oleśnicy. Długa do 37 w.

Schodnia, 1485 *Wschodnia*, 1552 *Wschodina*, wś, o $2^3/_4$ mili od Opola, pow. opolski, par. ew. w Ozimku, kat. w Krasiejowie. W 1861 r. 139 dm., 1034 mk. (81 ew.), 2 leśniczówki i 2 młyny wodne. Sch. dzieli się na: Starą i Nową, Piecuch i Niewę.

Schodnica, rzeka podgórska, powstaje na wschodnim obszarze gm. Schodnicy, pow. drohobycki, ze źródeł leśnych, u płn. podnóża góry Masłowca (835 mt.); płynie zrazu na płd. a potem na zach. kręto, obszarem leśnym, następnie w gm. Schodnicy, zabierając z obu stron krótkie dopływy, wykręca się na płd.-zach. i zrosiwszy obszar Kropiwnika Nowego, gdzie zabiera pot. Głęboki (Hłuboki), wpada do Stryja z lew. brzegu. Długość biegu 10 klm. Pędzi kilka młynów a u ujścia tracz. Spad wód nagły, dno kamieniste. *Br. G.*

Schodnica, rus. *Schidnyciá*, wś, pow. drohobycki, 21 klm. na płd.-zach. od Drohobycza, pocz. i tel. w miejscu. Na płd.-zach. leży Kropiwnik Nowy, na płn.-zach. Opaka, na płn.-wsch. Mrażnica i Tustanowice, na płd.-wsch. Urycz (pow. stryjski). We wschod. stronie obszaru powstaje z kilku strug pot. Schodnica, lewy dopływ Stryja. Płynie on środkiem obszaru, tworząc liczne zakręty i przyjmując dopływy z obu boków, dąży do Kropiwnika Nowego. W płd. stronie obszaru powstaje Pereprostyna, lewy dopływ Stryja i płynie na płd.-zach., przeważnie wzdłuż granicy od Urycza. Z praw. brz. zasilają Schodnicę w obrębie wsi strugi nadpływające od płn. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Schodnicy. Przeważną część zajmują lasy. Na płn. leży las „Baziów Wielki i Mały“, na płd.-wsch. „Masłowec“ (szczyt 834 mt.), na płd.-zach. „Chmielniczna“ (szczyt 823 mt., znak triang.), na płn. „Pohary“ i „Jaworynki“. Pod względem geologicznym opisali Sch. dr. Kreutz i dr. Zuber w artykule „Stosunki geologiczne okolic Mraźnicy i Schodnicy“ (Kosmos, Lwów, t. VI, 1881, str. 317 nn.). Dr. Zuber natrafił tu przy kopaniu rowu w torfiastym gruncie na płd. od dworu na ziemię błękitną, która zbadana okazała się ziemistym Vivianitem. Cała ilość tej ziemi mogła wynosić kilka metrów sześciennych i odbijała ostro od otaczającego czarnego gruntu (Kosmos, l. c., str. 133). Włas wiek. ma roli or. 159, łąk i ogr. 77, pastw. 78, lasu 2140 mr.; wł. mn roli or. 407, łąk i ogr. 723, pastw. 141, lasu 25 mr. W r. 1880 było 125 dm., 867 mk. w gm., 14 dm., 121 mk. na obsz. dwor.; 757 gr.-kat., 109 rz.-kat., 122 izrael.; 753 Rusinów, 115 Polaków, 116 Niemców. Par. rz.-katol. w Drohobyczu, gr.-kat. w miejscu, dek. drohobycki. We wsi cerkiew p. w. św Piotra i Pawła i szkoła etat. 1-klas. Stoi tu tartak parowy o sile 8 koni, o jednym gatrze, 4 piłach zwyczajnych i jednej cyrkularnej, zużywający rocznie 1540 mt. kub. drzewa świerkowego i jodłowego a produkujący 1000 mt. kub. tarcic, łat i rygli. Bogate naftowe kopalnie założone zostały w górnych warstwach hieroglyfowych, które tworzą tu bardzo ukośne ku płd.-zach. spadające siodło. Kopalnia dzieli się na dwa przedsiębierstwa (w r. 1881): ks. Schwarzburg-Sonderhausen, właściciela Sch., i pierwszej borysławskiej spółki oleju skalnego. Kopalnia książęca obejmuje 6 szybów dających ropę. Są one rozłożone na pochyłości pagórka, na płn.-zach. od drogi z Borysławia do Kropiwnika. Szyb Antoniny, głęboki 253 mt., daje stosunkowo mało gęstej parafinowej ropy. Obok jest szyb wodny, głęboki na 38 mt., z którego trzeba dniem i nocą bez przerwy pompować wodę. Szyb Emilii wywiercony jest do 172 mt. Szyb Magdaleny głęboki na 161·81 mt. i szyb Maryi na 162·95 mt. daje największą ilość ropy. Szyb Karola posiada głębokość 83 mt., a szyb Alberta 89 mt. Kopalnia spółki borysławskiej czerpie naftę z tego samego źródła warstw eoceńskich. Szyby tej spółki rozłożone są na stokach pagórka, na lew. brzegu rzeczki. Kopalnia składa się z 20 (około) szybów, w znacznej części zaniechanych. Wszystkie na wyższej części pagórka leżące szyby założone są w łupkach menilitowych, po których przebiciu w nieznacznej głębokości doszły do warstw górnych hieroglyfowych. W tej kopalni natrafia się więcej na piaskowce niż na łupki. Przedsiębiorstwo to rozpoczęło nadto wiercenie tuż obok kopalni książęcej, po drugiej stronie drogi. Na płd.-wsch. od kopalni borysławskiej spółki są jeszcze dwa szyby (Perzyń-

skiego), założone w łupkach menilitowych, doszły już jednak do nafty w górnych warstwach hieroglyfowych (Kreuz i Zuber, l. c., str. 323 nn). W r. 1608 Mikołaj ze Stanina Staniński, opiekun Samueli i Zuzanny Sokolnickich, Adam Żyrawski, podsędek halicki, Wojciech Golański, w imieniu własnem i braci Jakuba i Marcina, Bartosz Czołowski i Andrzej Chełkowski, dzielą między siebie dobra familijne: wś Schodnię i Kropiwnik (Arch. kraj. we Lwowie, T., t. 44, str. 1966). Krótki opis S. podało „Słowo“ (1862 r., Nr. 22). *Lu. Dz.*

Schodno, jezioro w powiecie kościerskim, wznies. 138 mt. npm., pół mili długie, $^1/_{10}$ mili szerokie. Jestto właściwie tylko rozszerzone łożysko Czarnej Wody.

Schodno, niem. *Schodnau*, wś nad jeziorem t. n., pow. kościerski, st. p. i gmina Kalisz, par. kat. Lipusz (o $1^1/_4$ mili), zawiera 2 gburstwa i 6 zagród, razem 713·94 mr. W 1869 r. 65 mk. kat.; 1885 r. 9 dm., 75 mk. Lustr. pruska z r. 1772 pisze: Są tu 2 gospodarze i 2 chałupniki, posiadają to pustkowie (Neussasserei) na mocy zapisu starosty dziedzicznie, roku bowiem 1755 zostali tu usadowieni na wykarczowanem polu, zapłaciwszy zakupnego 100 fl. Każdy gospodarz posiada równy dział; wysiewa zaś każdy z nich 10 korcy żyta, 1 jęczm., 4 tatarki, $^1/_2$ grochu; zbierają tylko $2^1/_2$—3 ziarn. Nie mają żadnych łąk, lecz dzierżawią je w Kaliszu; każda fura kosztuje bez pracy 2 talary; zimą pasą bydło głównie sieczką ze słomy, w boru mają wolne pastwisko. Drzewo opałowe i budulcowe mają w swoich granicach, oprócz tego przysługuje im prawo do drew leżących w lesie; w jeziorze zaś nie wolno im ryb łowić. Czynszu płaci każdy 5 tal. 75 gr., pogłównego w ogóle 1 tal. 60 gr. Zobowiązani są dostawić podwodę dla zboża do Gdańska albo do Chojnic i 2 fury drzewa opałowego do Kościerzyny. S. należało wtedy do ststwa kościerskiego.

Schody, wś, pow. kobryński, w 4 okr. pol., gm. Chomsk, o 43 w. od Kobrynia.

Schoebekirch, 1298 *Semidrosicz*, 1349 *Schobekirche*, wś, pow. nowotarski, posiada kościół kat., filią Piotrowic Wielkich, par. ew. Piotrowice. W 1842 r. 26 dm., zamek, folw., 209 mk. (102 ew.).

Schoeckstupoenen, wś, pow. stołupiański, st. poczt. i tel. Stołupiany; 21 dm., 136 mk., 344 ha.

Schoedern, łotew. *Sidermujża*, dobra prywatne, w okr. zelburskim, pow. iłukszteński, par. dyneburska (Kurlandya). Do dóbr należy folw. Lindenhof. Ob. *Iłłukszta.*

Schoelen 1.) *zu Poehlen*, *Pohren*, wś, powiat świętosiekierski; 5 dm., 29 mk., 49 ha. 2.) **Sch.** *zu Rippen*, wś, tamże; 36 dm., 158 mk., 267 ha.

Schoemberg al. *Schoenberg*, 1289 *Schoenenberg*, u ludu *Schimrich*, miasto, pow. kamienogórski (Szląsk). Leży na granicy od Czech, na płaskowzgórzu, wznies. 1552 do 1604 st. n. p. m., przy zbiegu potoków dających początek pot. Zieder (dodł. rz. Aupe, uchodzącej do Elby). W 1872 r. było 2007 mk.; wyroby bawełniane i plusze. W 1840 r. 278 dm., 1949 mk. (1850 kat., 93 ew., 6 żyd.). Parafia założona była 1214 r., o kościele wiadomości sięgają 1560 r., obecny zbudowany w 1680 r. Na górze za miastem stoi murowana kaplica św. Anny (od 1703 r.); szkoła katol. i ewang., szpital dla ubogich. Zawiązkiem osady był gród wzniesiony przez Henryka Brodatego w 1207 r.; miasto założono w 1214 r. W 1343 r. zostało nabyte przez klasztor w Gryzoborze (Gruessau), w którego posiadaniu zostawało do 1810 r. *Br. Ch.*

Schoenaich, wś, pow. kożuchowski, par. ew. Carolath, kat. Bytom. W 1842 r. 19 dm., 173 mk. (6 kat.), folw. i bażantarnia, należące do dóbr Carolath-Bytom.

Schoenaich 1.) wś, pow. moląski, st. p. Miłomłyn; 19 dm., 97 mk., 187 ha. 2.) **Sch.,** wś, pow. prusko-holądzki, st. p. Schlodien; 33 dm., 158 mk., 326 ha. *Ad. N.*

Schoenanger, wś, kolonia niemiecka założona za Józefa II, w pow. mieleckim, na lewym brzegu Wisłoki, w namulistej równinie, wznies. 176 mt. n. p. m. Par. rz.-kat. Borowa-Borowskie, urz. poczt. w Czerminie. Graniczy na płn. z Pławem, na płd. z Wolą Pławską a na zach. z kol. Hohenbach i częścią Borowy. Ma 48 dm. i 293 mk., 268 rz.-kat., 1 prot. i 24 izrael.; 201 Niemców i 92 Polaków. Szkoła ludowa w miejscu. *Mac.*

Schoenau, ob. *Szonówek*, *Przechowo*, *Szonowo.*

Schoenau (dok.), ob. *Drzonowo.*

Schoenau 1.).dobra, pow. brunsberski, st. p. Lindenau; 20 dm., 107 mk., 404 ha. 2.) **Sch.,** ob. *Szynowo.* 3.) **Sch.,** ob. *Siemno.* 4.) **Sch.,** wś, pow. pr.-holądzki, st. p. Quittainen; 20 dm., 106 mk., 52 ha. 5.) **Sch.,** dobra, tamże; 17 dm., 100 mk., 365 ha. 6.) **Sch.** *Gross*, wś, pow. gierdawski, st. p. Friedenberg; 93 dm., 481 mk., 1020 ha. 7.) **Sch.,** leśn. w dobrach Silginnen. 8.) **Sch.** *Klein*, wś, pow. frydlądzki, blizko Frydlądu; 48 dm., 264 mk., 767 ha.

Schoenau 1.) miasto powiatowe na Szląsku pruskim, ob. *Szunów.* 2.) **Sch.** *Alt*, 1370 r. *Schonow*, wś i dobra, pow. szunowski, par. kat. i ew. Schoenau. W 1842 r. 141 dm., 986 mk. (202 kat.), szkoła ewang., 3 młyny wodne. Do S. należą 3 folw.: Oberhof, Rotherhof, Schlosshof, Georgendorf, Helmsbach, Mochau. 3.) **Sch.,** 1245 r. *Sonow*, 1379 r. *Schonaw*, wś kośc. nad rz. Straduną, odl. $1^3/_4$ mili od Głupczyc, pow. głupczycki. W 1861 r. 194 dm.,

1246 mk. (2 ew.), 3742 mr. roli, 703 mr. łąk i lasów, wiatrak, szkoła. Kościół katol. został zbudowany w XII w. przez Piotra Własta. Sch. należało dawniej do kolegiaty w Głogowie, ale po sekularyzacyi przeszło na rzecz rządu. 4.) **Sch.,** 1360 r. *Schonow*, wś, pow. brzeski (Brzeg), par. kat. Lossen. W 1842 r. 77 dm., sołtystwo, 399 mk. (15 kat.), kościół ewang. należący do par. Jaegerndorf, szkoła ewang. 5.) **Sch.,** 1320 r. *Schonaw*, 1360 r. *Schonow*, wś, pow. nowotarski (Szląsk), par. kat. i ew. Nowy-Targ. W 1842 r. 45 dm., zamek i folw., 260 mk. (96 ew.), wiatrak, gorzelnia. Dawna własność klasztoru benedyktynów w Braunau (w Czechach). 6.) **Sch.,** 1366 r. *Schonow*, wś, pow. głogowski, posiada kościół par. ewang., kościół katol., filią par. w Brzegu. W 1842 r. 67 dm., zamek i folw., 647 mk. (32 kat.), szkoła ewang., 5 młynów wodnych, cegielnia, browar, gorzelnia. Do Sch. należały młyny: Hartmannsmuehle, Herzogsmuehle, Patzelmuehle. 7.) **Sch.** (*bei Landeck*), wś, pow. bystrzycki, par. kat. Rayersdorf. W 1842 r. 94 dm., 2 folw., wolne sołtystwo, 477 mk. (7 ew.), szkoła katol., 2 młyny wodne. 8.) **Sch.,** pow. bystrzycki, par. kat. Mittelwalde. W 1842 r. 71 dm., folw., 462 mk. kat., młyn wodny, gorzelnia. 9.) **Sch.** *Ober* i *Nieder*, 1266 r. *Schoenaw*, dobra i wś, pow. oleśnicki, par. kat. Schollendorf, ewang. w Muehlwitz Ober. W 1842 r. Sch. Ober miało zamek, folw., młyn wodny, wiatrak, parową gorzelnię; Sch. Nieder, zamek, folw., młyn wodny. *Br. Ch.*

Schoenbach 1.) 1344 *Symmachin*, 1361 *Symonowicz*, 1396 *Schimmachin*, w XIV w. *Simonis villa*, 1508 *Schimbach*, 1599 *Schonbach*, wś, pow. nowotarski, par. ew. Piotrowice Wielkie, kościół katol. w Schoebekirch. W 1842 r. 20 dm., zamek, 175 mk. (79 ew.), browar, gorzelnia. Wś ta istniała podobno już w XII w. i w akcie z 1149 r. podana jako własność klasztoru św. Wincentego we Wrocławiu. 2.) **Sch.,** fol., w powiecie bolkowieckim, ob. *Rudelstadt*.

Schoenbankwitz al. *Tschoenbankwitz*, 1286 *Scepancowicz*, 1361 *Czepancowicz*, wś, pow. wrocławski, par. ew. Rankau, kat. Joekschenau. W 1842 r. 55 dm., zamek, folw., wolne sołtystwo, 385 mk. (122 kat.), szkoła ewang., wiatrak, browar, gorzelnia.

Schoenbaum, wś na żuławach, ze st. p. i ewang. kościół paraf., apteka i szkoła ewang., $3^3/_4$ mili na wschód od Gdańska, nad Wisłą elbląską, niedaleko t. z. Gdańskiej Głowy (Danziger Haupt), tj. miejsca, gdzie się Wisła dzieli na gdańską i elbląską, pow. gdański nizinny, 427 ha (380 roli). W 1885 r. 48 dm., 81 dym., 414 mk., 389 ew., 19 kat., 3 dysyd., 3 żyd. Szkoła ew. (81 dzieci), par. kat. Fuerstenwerder, kościół ewang. pochodzi z roku 1644; pastora ewang. napotykamy tu już w r. 1562. Mieszkańcy trudnią się rolnictwem, hodowlą bydła i handlem zbożowym. Dawniej był tu kościół katol. (ob. Utr. kośc. przez kś. Fankidejskiego, str. 192). *Kś. Fr.*

Schoenbaum 1.) *Adelig*, wś, pow. frydlądzki, st. p. Allenburg; 22 dm., 102 mk., 159 ha. 2.) **Sch.** *Koeniglich*, wś, tamże; 21 dm., 113 mk., 369 ha. 3.) **Sch.** *Gross*, dobra, tamże; 20 dm., 113 mk., 426 ha. 4.) **Sch.** *Klein*, dobra, tamże; 14 dm., 89 mk., 175 ha. *Ad. N.*

Schoenbaumer Weide, wś na żuławach, pow. gdański nizinny, st. p. i par. ew. Schoenbaum, par. katol. Fuerstenwerder. Razem z Gdańską Głową obejmuje 392 ha, 13 dm., 21 dym., 111 mk., 102 ewang., 4 katol., 5 dyssyd. *Kś. Fr.*

Schoenberg, mko i dobra prywatne na prawym brzegu Niemenka (Memel), w okr. mitawskim, pow. i par. bowska, o 30 w. od Bowska a 68 w. od Mitawy odległe, w okolicy niskiej i piaszczystej, ma 15 dm., 182 mk., kościół katol. paraf. murowany, aptekę, szkołę żydowską. Odbywa się tu 7 jarmarków, z których najbardziej ożywiony jest dnia 9 sierpnia. Do dóbr należą folw.: Ekhof i Memelhof. Tutejszy kościół p. w. Wniebowzięcia N. M. P., wzniesiony został w 1692 r. przez woj. inflanckiego Franciszka Władysława de Carmel Berga. Przy kościele było niegdyś kolegium jezuickie. W par. katol., dekanatu kurlandzkiego, oprócz kośc. paraf. w Sch., znajdują się kośc. filialne w Bowsku i Kurmen, oraz kapl. w Friedrichstadt i Ekhof (Ohsolmujża). *J. Krz.*

Schoenberg, pow. bydgoski, ob. *Trzciniec*.

Schoenberg 1.) pol. *Kaliska*, wś, pow. człuchowski, st. p. Białobór, par. kat. Ekfir, $1^1/_2$ mili odl., 631 ha (394 roli or., 45 łąk, 54 lasu). W 1885 r. 37 dm., 46 dym., 254 mk. ewang. Szkoła ewang. (56 dzieci). 2.) **Sch.,** ob. *Szymbark*. 3.) **Sch.,** świeża urzędowa nazwa wsi Będzmirowice. 4.) **Sch.,** leśn. nadleśn. Zanderbrueck, pow. człuchowski.

Schoenberg 1.) wś, pow. pr. holądzki, st. poczt. Muehlhausen; 81 dm., 392 mk., 714 ha. Fryderyk v. Wildenberg, szpitalnik i komtur elbląski, nadaje Mikołajowi karczmę w Sch. za opłatą 2 grzyw. na św. Marcina i 4 kuraków. Actum et datum Hollandie 1316 r. R. 1326 potwierdza komtur elbląski Herman Reynardowi kupione w Sch. sołectwo, założone przez Eilberta na 40 włók. na prawie chełm., 4 włóki należą do sołectwa, każda z pozostałych 86 płaci $^1/_2$ grzyw. i 4 kuraki na św. Marcin. 2.) **Sch.,** pow. lecki, ob. *Piękna góra*. 3.) **Sch.,** pow. suski, ob. *Gardzień*. *Ad. N.*

Schoenberg 1.) *Łużycki (in der Lausitz)*,

miasto, pow. lubański, na zachod. stoku góry t. n., na praw. brzegu pot. Rothwasser, odl. 19 mil od Wrocławia, 1 milę od Zgorzelic. Do 1815 r. należało do Saskich Łużyc. W 1872 r. 1335 mk., fabryka tektury smołowcowej, cygar i dywanów. W 1842 r. 188 dm. (przeważnie drewn.), 1280 mk. (1228 ew., 52 kat.), kościół par. ewang., szkoła ewang. Reformacya wprowadzona w 1526 r. W XVII w. rozwinął się tu przemysł tkacki; 1679 zawiązał się cech tkacki (70 majstrów). Wyrabiano materyały pół lniane pół wełniane. W pobliżu miasta, na obszarze wsi Półpica (Halbendorf), zakład kąpielowy. Na obszarze góry Schoenberg łomy granitu. 2.) **Sch.**, wś, pow. zgorzelicki, par. ewang. Rausche. W 1842 r. 10 dm., 69 mk. ewang., młyn wodny.

Schoenborn, 1320 r. *Schonenburn*, 1384 r. *Schonenborn*, 1386 r. *Schonenborg*, wś kośc. w Brandeburgii, pod Kalskiem (Kalzig), nad strugą, która spływa do Odry; ma 220 mk. W r. 1320 Drogan, syn Mikołaja, darował z zezwoleniem braci Bogusza i Mikołaja, wś Sch. klasztorowi paradyskiemu, ks. Henryk na Głogowie potwierdził tę darowiznę. W r. 1384 zrzekli się praw swoich do Sch. Unold i Peregryn de Treplin na rzecz klasztoru; 1386 r. cystersi paradyscy przeznaczyli na zakupno młyna w Sch. przekazanych sobie 10 grzyw. (Kod. Wielkp.). *E. Cal.*

Schoenborn, ob. *Szymborno.*

Schoenborn 1.) wś, pow. świętosiekierski, st. poczt. Lichtenfelde; 28 dm., 158 mk., 343 ha. 2.) **Sch.**, wś, pow. reszelski, st. p. i tel. Żybork; 74 dm., 377 mk., 867 ha. W r. 1339 wystawia Henryk v. Luter, wójt pogezański, Widerichowi (Widdrichs) list nadawczy na założenie wsi Sch. na 15 włók. przy wsi Reddus położonych, 2 włóki wolne, 11 lat wolności dla 11 włók, 12 lat dla 2 pozostałych; potem płaci każda $^1/_2$ grzyw. i 2 kuraki na M. B. Gromniczną. Niższe sądownictwo i jedną trzecią wyższego posiadają mieszkańcy i pomagają przy budowie zamków. 3.) **Sch.**, wś, pow. pr.-holądzki, st. p. Goeschendorf; 60 dm., 312 mk., 439 ha. *Ks. Fr.*

Schoenborn 1.) 1287 r. *Syrnick*, al. *Schoenborn*, 1361 r. *Schoenborn* i *Kaldinhus*, 1523 r. *Schonborn* i *Kalthausen*, wś, pow. wrocławski, par. kat. Ołtaszyn, ewang. we Wrocławiu. W 1842 r. 46 dm., zamek, folw., 318 mk. (79 kat.), wiatrak, hodowla owiec. 2.) **Sch.**, 1396 r. *Schonenbornn*, wś, pow. lignicki, par. kat. Lignica, kościół par. ew. w miejscu. W 1842 r. 130 dm., 715 mk. (5 kat.), szkoła ew., folw., wiatrak. Do Sch. należą: Niedervorwerk i Rehberg. 3.) **Sch.**, wś, pow. rozborski, par. ewang. Mittel-Zibelle. W 1842 r. 18 dm., 77 mk. ewang., browar.

Schoenbroth (dok. z 1523 r.), jest to *Czystochleb.*

Schoenbruch, pow. czarnkowski, ob. *Pęczków.*

Schoenbruch 1.) leśn. w nadleśn. Naujock. 2.) **Sch.**, os., pow. welawski, st. p. Goldbach; 5 dm., 28 mk., 54 ha. 3.) **Sch.**, wś, pow. frydlądzki, 10 klm. na płd.-wschod. od Domnau, w okolicy urodzajnej; 105 dm., 492 mk. ew., kościół ewang. Chów bydła i świń, które odstawiają do Berlina. W r. 1842 założono tu dom przytułku dla 10—15 wychowańców, utrzymywanych ze składek. St. p. w miejscu, poczta piesza do Domnau; 422 ha obszaru. 5.) **Sch.**, dobra ryc., tamże; 38 dm., 220 mk., 642 ha. 5.) **Sch.**, dobra ryc., pow. reszelski, st. p. Rasząg; 20 dm., 102 mk., 573 ha. 6.) **Sch.**, wybud. przy Szczytnie. 7.) **Sch.**, leśn. w nadleśn. Jura, pow. ragnecki. 8.) **Sch.**, wybud. przy wsi Doristhal, pow. pilkałowski. 9.) **Sch.**, folw., pow. stołupiański, st. poczt. Mehlkehmen; 12 dm., 53 mk., 103 ha. *Ad. N.*

Schoenbrueck, ob. *Szembruk.*

Schoenbrueck 1.) ob. *Szombruk.* 2.) **Sch.**, leśn. w nadleśn. Neu Luboenen, pow. ragnecki.

Schoenbrun, ob. *Świnów.*

Schoenbrunn, nowa nazwa niem. wsi Kowalewo, w pow. gnieźnieńskim.

Schoenbrunn, os. przy Węgoborku; 3 dm., 66 mk.

Schoenbrunn 1.) wś, pow. świdnicki, par. kat. i ew. Swidnica. W 1842 r. 63 dm., trzy lenne posiadłości, 626 mk. (68 kat.), szkoła ewang., wiatrak. 2.) **Sch.**, wś, pow. strzeliński, posiada kościół par. ewang., par. katol. Siebenhufen. W 1842 r. było 85 dm., folw., 530 mk., szkoła ewang., młyn wodny, browar. 3.) **Sch.** *Nieder* i *Ober*, wś, pow. lubański. W 1842 r. Sch. Nieder miało 140 dm., zamek, 700 mk. (1 kat.), kościół ewang. starożytny, szkołę, 2 młyny wodne, olejarnią, browar. Do Sch. należy część kol. Harte i Hartemuehle. Sch. Ober, miało 77 dm., 412 mk. ew., szkołę ew., młyn wodny, 2 cegielnie. Do 1815 r. wsi te należały do Saskich Łużyc. 4.) **Sch.**, wś, pow. kożuchowski, par. ew. i kat. Kożuchów. W 1842 r. 17 dm., folw., 95 mk. (5 kat.), wiatrak. 5.) **Sch.**, 1257 r. *Sonburn*, 1321 r. *Pulcher fons*, wś, pow. żegański, kościół par. katol., par. ew. Hertwigswaldau. W 1842 r. 154 dm., zamek, 2 folw., szkoła kat., 4 młyny wodne, olejarnia. Dawna posiadłość klasztoru w Żeganiu.

Schoenbund, wś, pow. węgoborski, st. p. Benkheim; 5 dm., 34 mk.

Schoenbusch, dobra, pow. królewiecki, st. poczt. i telegr. Królewiec; 12 dm., 82 mk., 25 ha.

Schoendamerau 1.) wś, pow. brunsberski, blisko Brunsbergi (poczta i telegr.); 113 dm., 613 mk., 1527 ha. 2.) **Sch.**, ob. *Trelkowo* i *Trelkówko*.

Schoendorf, pow. bydgoski, ob. *Rupienica*.

Schoendorf 1.) os. w nadleśn. czerskiem, przy dr. żel. chojnicko-starogardzkiej, pow. chojnicki, st. p. i par. kat. Czersk (o $^1/_4$ mili), 750·06 mr., 16 dm., 124 mk. 2.) **Sch.,** nazwa urzęd. wsi Budy, w pow. brodnickim.

Schoendorf, wś, pow. labiewski, st. poczt. Lauknen; 29 dm., 264 mk.

Schoendorf, wś nad Kwissą, pow. bolesławski, posiada kościół par. ewang. W 1842 r. 30 dm., 245 mk. (4 kat.), szkoła ewang. Bywają tu trzy jarmarki.

Schoeneberg 1.) folw., pow. welawski, st. poczt. Tapiewo; 5 dm., 28 mk., 27 ha. 2.) **Sch.,** folw. dóbr Gr. Hasselberg, pow. świętosiekierski; 2 dm., 54 mk. 3.) **Sch.,** wś na niem. Warmii, pow. reszelski, st. p. Bischofstein; 123 dm., 636 mk., 1141 ha. 4.) **Sch.,** leśn. w nadleśn. Kudyp, pow. olsztyński. 5.) **Sch.,** folw. przy dobrach Schoenau, pow. olsztyński. 6.) **Sch.,** ob. *Rostek*. 7.) **Sch.,** folw., pow. lecki; 14 dm., 74 mk., 82 ha. 8.) **Sch**. *Alt.*, ob. *Szombark*. 9.) **Sch.** *Neu*, ob. *Porbady*. 10.) **Sch.,** folw. przy Mikołajkach, pow. ządzborski, 3 dm., 59 mk. 11.) **Sch.,** pow. olsztyński, ob. *Kołpaki*. *Ad. N.*

Schoeneberger Berge, ob. *Szymbarskie Góry*.

Schoeneck, ob. *Skarszewy*.

Schoeneck, wybud. przy wsi Sommerfeld, pow. pr.-holądzki.

Schoenefeld, wś, pow. gierdawski, st. p. Gr. Karpowen; 41 dm., 197 mk., 278 ha.

Schoenehr, ob. *Szenurza*.

Schoeneich, ob. *Szynych*.

Schoeneich, dobra ryc. i kol., pow. olesiński, kościół kat. w Wędrynie (filia Olesina). W 1861 r. 8 dm., 67 mk. kat.

Schoeneiche 1.) 1520 *Schoeneich*, wś, pow. wołowski (Szląsk), par. ew. Mondschuetz, kat. Klein-Kreidel. W 1842 r. 43 dm , folw., 258 mk. (102 kat.), szkoła ew., król. nadleśnictwo, wiatrak. 2.) **Sch.,** wś, pow. żegański, par. ew. Lippen, kat. Kosel. W 1842 r. 63 dm., 306 mk. (18 kat.), szkoła ew., ruiny kaplicy kat. 3.) **Sch.,** 1324 *Schoenaiche*, 1360 *Schoneyche*, wś, pow. nowo-tarski (Szląsk), par. ewang. Nowy-Targ, kaplica ew. w miejscu. W 1842 r. 67 dm., zamek, folw., 466 mk. (165 kat.), szkoła ew., 2 wiatraki, gorzelnia. Do Sch. należy kol. Hubendorf.

Schoeneichsberg, ob. *Nicponie* 8.).

Schoenenwalde 1.) pow. słupski na Pomorzu, ob. *Dębina*. 2.) **Sch.,** pow. lęborski, ob. *Dębino*.

Schoenerswalde, ob. *Szeplerzyzna*.

Schoenewitz, 1531 *Schonowitze*, wś, o $1^1/_2$ mili od Prądnika, pow. prądnicki, par. Biała (Zuelz). W 1861 r. 54 dm., 329 mk. kat., 1355 mr., młyn wodny.

Schoenfeld, folw. dóbr prywat. Strutteln, w okręgu mitawskim, pow. i par. dobleńska (Kurlandya).

Schoenfeld, wś, pow. mieleeki, ob. *Breń* 2.).

Schoenfeld, pow. klinkowiecki, ob. *Krasnepole*.

Schoenfeld 1.) osada, pow. ostrzeszowski (Kępno), okr. domin. Dobrydział. 2.) **Sch.,** pow. gnieźnieński, ob. *Dziekanowice*. 3.) **Sch.,** pow. krobski (Rawicz), ob. *Piaski*. 4.) **Sch.,** pow. chodzieski. ob. *Skórka*.

Schoenfeld, ob. *Kijewo*, *Lostawice* i *Szenfeld*.

Schoenfeld 1.) wś, pow. świętosiekierski, st. p. Lichtenfeld; 80 dm., 423 mk., 596 ha. 2.) **Sch.,** wś, pow. pr.-holądzki; 105 dm., 517 mk., 879 ha. 3.) **Sch.,** dobra, tamże; 25 dm., 123 mk., 1187 ha. 4.) **Sch.** *Schwignainen*, ob. *Śwignajno*. 5.) **Sch.,** *Schoenfeldt*, leśn. w nadleśnictwie Kranichbruch, pow. wystrucki.

Schoenfeld 1.) *Ober*, wś nad rz. Bober, pow. bolesławski, par. katol. i ewang. Nieder Schoenfeld. W 1842 r. 104 dm., zamek, fol., 539 mk. (11 kat.), szkoła ewang., młyn wodny, wiatrak. 2.) **Sch.** *Nieder*, wś, pow. bolesławski. Posiada kościół paraf. ew. i kat., 110 dm., zamek, folw., 669 mk. (10 kat.), szkołę ew. i kat., młyn wodny, gorzelnią, browar. Do wsi należy Neu Schoenfeld (13 dm., 60 mk.). 3.) **Sch.,** wś, pow. bystrzycki, posiada kościół par. kat., szkołę kat., 92 dm., zamek, folw., 296 mk. (2 ew.), młyn wodny, gorzelnią, cegielnią. 4.) **Sch.,** 1213 *Schonenuelt*, wś, pow. świdnicki, par. kat. Pozarzyce, ew. Domanze. W 1842 r. 28 dm., zamek, folw., 194 mk. (23 kat.), młyn wodny, browar. 5.) **Sch.,** wś, pow. złotoryjsko-hajnowski, par. ewang. Straupitz, kat. Rothbruennig. W 1842 r. 36 dm., zamek, folw., 272 mk. (13 kat.), młyn wodny, 2 wiatraki, olejarnia. 6.) **Sch.,** 1358 *Schoenynvelth*, wś, pow. brzeski (Szląsk), par. kat. Herzgswaldau. Posiada kościół ew., filią par. Gross Jenkwitz. W 1842 r. zamek, folw., 78 dm., 386 mk. (18 kat.), szkoła ew., gorzelnia. 7.) **Sch.** al. *Schonfelt*, pow. kluczborski, ob. *Krzywiczyny*. 8.) **Sch.,** 1202 *Pulcher campus*, 1275 *Villa Bartolomej*, 1326 *Schoenfelt*, 1361 *Schonfelt*, wś, pow. strzeliński, par. kat. i ew. Bohrau. W 1842 r. 40 dm., zamek, folw., 243 mk. (61 kat.). *Br. Ch.*

Schoenfelde, pow. gnieźnieński, ob. *Dziekanowice*.

Schoenfelde 1.) ob. *Szomfalt*. 2.) **Sch.,** ob. *Ładne Pole*. 3.) **Sch.,** wybud. przy wsi Orzechowie, pow. łecki, 2 dm., 32 mk.

Schoenfliess, os., pow. czarnkowski, o 4 klm. na płn. od Trzcianki, nad Trzcianką, w okolicy wznies. 85—95 mt.; par., poczta i st. dr. żel. w Trzciance (Schoenlanke); 12 dm., 87 mk. (11 kat., 76 prot.) i 223 ha (150 roli, 30 łąk, 23 lasu). *E. Cal.*

Schoenfliess 1.) ob. *Przydwórz.* 2.) **Sch.,** ob. *Szumlis.* 3.) **Sch.,** pow. kościerski, ob. *Borowo* 5.).

Schoenfliess 1.) wieś, pow. królewiecki wiejski, st. p. i tel. Królewiec; 87 dm., 189 mk., 590 ha. 2.) **Sch.,** wś, pow. rastemborski, st. p. Tolksdorf; 119 dm., 570 mk., 770 ha. 3.) **Sch.,** dobra ryc. na pol. Warmii, pow. olsztyński; 22 dm., 130 mk., 620 ha. Henryk III potwierdza kupno wsi Sch. z strony dzieci swego brata Jana Sorbom od „fideli nostro dilecto Marquardo Balke". Wś ta położona „inter granicas villarum Willyamsdorf-Dobryn, Rampsow et bona poloni". Jeziora Dobryn i Dadey. Wieś zdawna polska, do dziś przeważnie mieszkają tu Polacy. W r. 1702 siedzi tu Jerzy Węcesław Hatyński. Różnemi czasy mieszkają: Gąsiorowscy-Helden, Przysiorowscy-Helden, Gierczyńscy. 4.) **Sch.,** wś, pow. pr.-holądzki, st. p. Muehlhausen: 49 dm., 255 mk., 320 ha. *Ad. N.*

Schoenforst 1.) *Gross* wś w Pomezanii, pow. suski, st. p. i par. kat. Iława (o $1^1/_2$ mili); 414 ha (257 roli or., 20 łąk). W 1885 r. 67 dm., 101 dym., 515 mk., 506 ew., 9 kat. Szkoła ewang. 2.) **Sch.** *Klein,* wś, tamże, st. poczt. Rudzicz, par. kat. Iława, 103 ha (58 roli). W 1885 r. 19 dm., 29 dym., 157 mk., 154 ew., 3 kat. *Ks. Fr.*

Schoengrund 1.) leśn. w nadleśn. golubskiem, pow. brodnicki. 2.) **Sch.,** ob. *Mszanno.*

Schoenhagen, pow. bydgoski, ob. *Kapuściska Wielkie.*

Schoenhausen, pow. wyrzyski, ob. *Mrocza* 2.).

Schoenheide, ob. *Szenhejda.*

Schoenheide 1.) 1368 *Schonheide,* wś, pow. grotkowski, par. Mogwitz. W 1861 r. 35 dm., 193 mk. (4 ew.), 1454 mr. 2.) **Sch.,** niegdyś *Prodborowo,* 1260 *Predberoua* i *Soneheyde,* 1282 *Schonheigde,* wś, pow. ząbkowicki. Posiada kośc. kat., filią Piotrowic, par. ewang. Rosenbach. W 1842 r. 146 dm., 1208 mk. (443 kat.), szkoła ew. i kat., młyn wodny, wiatrak. Do Sch. należy Rathsam.

Schoenheiden, dobra pryw., w okr. zelburskim, pow. iłukszteński, par. ueberlautzka (Kurlandya).

Schoenheim, pow. wyrzyski, ob. *Poborka* 1.).

Schoenherrnhausen, pow. poznański, ob. *Podolany* 2.).

Schoenheyde, folw. przy dobrach Ernstburg, pow. darkiejmski.

Schenhoefchen, ob. *Kark.*

Schoenhoelzig, pol. Nowa Wieś; osada ta została założona w XVI w. przez machlińskich włościan (ob. Zeits. des Westpr. Gesch. Ver., XVI, 118; Słown. Geogr., IX, 921).

Schoenhof, ob. *Szenów.*

Schoenhof 1.) folw. do Iławy, założony r. 1853, pow. suski, st. p. i par. kat. Kawa; 5 dm., 70 mk. 2.) **Sch.,** folw. do Szumlisu, pow. kościerski, st. p. Nowa Karczma, par. kat. Wysin, 163 ha (133 roli or., 3 łąk, 8 lasu). W 1885 r. 4 dm., 8 dym., 53 mk., 52 kat., 1 ew. Niedawno temu kupił ten folw. na subhaście Urbanowski z Poznania za 38,100 mrk. 3.) **Sch.,** folw. do Kończyc, w nowszym dopiero czasie założony, pow. świecki, st. p. i par. kat. Nowe. *Ks. Fr.*

Schoenhof, leśn. w leśnicz. Neu Luboenen, pow. pilkałowski.

Schoenholz 1.) leśn. w nadleśn. sobowidzkiem, pow. tczewski, st. poczt. Skarszewy. 2.) **Sch.,** leśn., założone r. 1869 w nadleśn. Świekatówka (Gruenfelde), pow. świecki.

Schoenhorst, wś nad Wisłą, pow. malborski, st. p. Nytych, par. kat. Nowacerkiew; 901 ha: 516 roli or. (1 ha daje 36 mrk czyst. dochodu), 122 łąk, 24 lasu. W 1885 r. 38 dm., 70 dym., 397 mk., 216 kat., 134 ew., 45 dyssyd., 2 żyd. Szkoła ew. (1887 r. 64 dzieci). Wś leży na prawym brzegu Wisły, na wielkich żuławach malborskich, o 3 mile na zach.-północ od Malborka. Posiada przywilej lokacyjny z r. 1349. Dawniej był tu kościół kat., potem nastał tu pastor ewang. Kościół istniał tu jeszcze r. 1641 i należał do dekanatu Fuerstenwerder (ob. Urk. B. des Bist. Culm von Woelky, str. 1028). *Ks. Fr.*

Schoenichel, ob. *Szunichel.*

Schoenjarken, pow. gołdapski, ob. *Górne.*

Schoenlanke, w pow. czarnkowskim, ob. *Trzcianka.*

Schoenlinde 1.) wś, pow. gierdawski, st. poczt. Muldszen; 61 dm., 255 mk., 442 ha. 2.) **Sch.,** wś, pow. świętosiekierski, st. p. Eisenberg; 101 dm., 465 mk., 948 ha. 3.) **Sch.** *Klein,* leśnicz. w leśnictwie Klein Nuhr, pow. welawski. *Ad. N.*

Schoenmaedel, ob. *Piękna Panna.*

Schoenmohr 1.) wieś, pow. królewiecki wiejski; 60 dm., 314 mk., 319 ha. 2.) **Sch.,** dobra, tamże; 16 dm., 91 mk., 622 ha.

Schoenmoor 1.) wś, pow. elbląski, odl. $2^1/_2$ Elbląga, st. p. Gueldenboden; 689 ha (106 roli, 490 lasu). W 1885 r. 25 dm., 43 dym., 207 mk., 205 ew., 2 kat.; szkoła ewang. W 1314 r. komtur elbląski Fryderyk v. Wildenberg nadaje lokatorowi Michałowi $44^1/_2$ włók na założenie wsi Schonemor. Do sołectwa przyłącza z tych włók $4^1/_2$ wolne. Od reszty włók miał płacić po pół przywny i 4

kury, nadto płużne (ob. Cod. dypl. Warm., I, str. 98). W czasie 13-letniej wojny albo wkrótce potem, spustoszała wieś i przeszła w posiadanie miasta, które ją r. 1580 zamieniło na folwark. Co rok zjeżdżała tu rada miejska i kancelarya na zabawę (ob. Der Elbinger Kr. v. Rhode, str. 89). W 1794 r. puścił magistrat rolę orną i łąki 10 włościanom za 176 tal. kanonu w wiecz. dzierżawę. *Ks. Fr.*

Schoenmuehl, w pow. krotoszyńskim, ob. *Siejewo.*

Schoen-Nuhr, wybud. przy wsi Klein Nuhr, pow. welawski; 6 dm., 146 mk.

Schoenow, ob. *Sieniawa.*

Schoenowitz, 1351 *Schonowitze*, wś, pow. prądnicki, parafia katol. Biała, Stare Miasto (Zuelz). W 1861 r. 43 dm., 322 mk. kat., młyn wodny.

Schoenrade 1.) wś, pow. welawski; 41 dm., 190 mk., 199 ha. 2.) **Sch.,** dobra, pow. świętosiekierski; 20 dm., 120 mk., 434 ha.

Schoenrode, pow. wyrzyski, ob. *Kruszki.*

Schoenrohr, wś na lew. brzegu gdańskiej Wisły, o $3^1/_4$ mili na wschód od Gdańska, pow. gdański nizinny, st. p. Gr. Plehnendorf, par. kat. Fuerstenwerder; 396 ha (233 roli, 34 łąk). W 1885 r. 22 dm., 33 dym., 201 mk., 193 ew., 8 kat. We wsi szkoła ewang. R. 1354 nadaje w. mistrz Winrich v. Kniprode wsi tutejszej („Dorf zum schoenen Rohre") przywilej lokacyjny. Sołtys dostał 10 wolnych włók i $^1/_3$ kar sądowych, wyjąwszy drożne. Od każdej, groblami zabezpieczonej, włóki mieli płacić po 2 grzyw. bez 4 skojców, od innych połowę; proboszcz w Rosenau miał od każdej włóki po 2 korce jęczmienia, a biskup to co mu się należało. Mikołajowi (Claus) Stormer nadaje się także rybołówstwo w morzu, Wiśle i Łasze; miał też być wolny od tłoki w Schoenrohr i Rosenau, jako i od wszelkich podwód sołeckich (ob. Land und Leute des Landkr. Danzig v. Brandstaeter, str. 208). Dawniej należała do wsi kępa, którą Wisła w 1869 r. do połowy podmuliła. *Ks. Fr.*

Schoenrohr, wś, pow. nizinny, st. p. Neukirch; 12 dm., 68 mk., 170 ha.

Schoenrutkowen, wybud. przy wsi Borowem, pow. ządzborski; 10 dm., 76 mk.

Schoensee, pow. wyrzyski, ob. *Jeziorki* 2.).

Schoensee 1.) wś wśród żuław niedaleko Wisły, pow. malborski, st. p. Neu- Muensterberg, par. kat. Schoeneberg, kościół kat. filialny w miejscu; ma 1128 ha (703 roli or., 300 ha łąk). W 1885 r. 72 dm., 115 dym., 589 mk., 234 kat., 235 ew., 120 dyssyd. Szkoła kat. (40 dz.). We wsi wyb. Fuenfhuben, Niederfeld, Oberfeld. Krzyżacy nadali wsi w r. 1334 przywilej lokacyjny, wzmiankujący już o proboszczu. 2.) **Sch.,** pow. toruński, ob. *Kowalewo* i *Strębaczno.* 3.) **Sch.,** wybud. do Iławy, pow. suski, nad jez. Łabędź. *Ks. Fr.*

Schoensee, wś, pow. brunsberski, st. p. Lichtenau; 37 dm., 187 mk., 478 ha.

Schoensfelde, folw., ob. *Przezmark* 1.).

Schoenstein, ob. *Żywoczyce Dolne.*

Schoenthal 1.) kol. niem., w pow. gródeckim, 21 klm. na płn.-wschód od Gródka, 11 klm. od Janowa, leży nad pot. Domażyrem i nad stawem. Por. *Karaczynów.* 2.) **Sch.,** grupa domów w Nowemsiole, pow. żydaczowski.

Schoenthal, pow. szremski, ob. *Czmoń.*

Schoenthal 1.) nadleśn. król. i agentura poczt., pow. wałecki, 15 klm. na płn.-wschód od mta pow., śród jezior i łąk mokrych; par. kat. Sypniewo, ew. Wałcz. Do nadleśn. należą leśnictwa: Buchwalde, Friedenshain, Hundefier, Jaegerthal, Kronerfier, Marienbrueck, Nadorzyce, razem z nadleśn. Sch. mają 9 dm., 63 mk., 55 ew., 8 kat. 2.) **Sch.,** wybud. do Szczecinka w Pomeranii, pow. szczecinkowski. Groby skrzynkowe, które tu odkryto, zawierały urny i spinkę bronzową (ob. Kasiski: Beschr. d. vaterl. Alterthuemer im Neustettiner u. Schlochauer Kr., str. 87). *Ks. Fr.*

Schoenthal lit. A i B, wyb. przy mieście Dryforcie, pow. rastemborski.

Schoenthal 1.) wś, pow. bystrzycki, par. kat. Mittelwalde. W 1842 r. 35 dm., 174 mk. kat., gorzelnia. 2.) **Sch.,** wś, pow. żegański, par. ew. i kat. Żegań; 19 dm., 151 mk. (33 kat.), szkoła ewang.

Schoentritten, wś, pow. frydlądzki, st. p. Allenburg; 18 dm., 94 mk., 122 ha.

Schoenwald 1.) wś, pow. toszecko-gliwicki, odl. $^3/_4$ mili od Gliwic, posiada kościół par. kat. W 1861 r. było 331 dm., 2266 mk. (1 ewang.). Obszar wsi wynosił 9000 mr. Zabudowania, przeważnie murowane, ciągną się ulicą długą na pół mili. Wś ta powstała na obszarze wielkiego lasu Bojczowa, nadanego, wraz z wielu wsiami, klasztorowi cystersów w Rudzie (pow. rybnicki), przez Władysława księcia opolskiego, przy fundacyi klasztoru w 1258 r. Pierwszy opat klasztorny Piotr zwrócił się do woj. opolskiego Mrokona (Mrocco) z prośbą by osadził 100 włók lasu klasztornego na prawie niemieckiem, zastrzegając z nich, po upływie wolnych lat, dziesięcinę dla klasztoru a czynsz dożywotni dla Mrokona. Dygnitarz ten wystawił w 1269 r. dokument nadający 50 włók lasu niejakiemu Henrykowi, by tenże osadził przybyłych do Szląska wychodźców z Misnii, za co otrzyma godność sołtysa. Nową wieś nazwano Schoenwalde. Osadnicy ci, jakkolwiek otoczeni przez polskie wsi, zachowali swój język i stare zwyczaje i ubiory. W XVII w. głównem źródłem zarobków ludności było furmaństwo. Gospodarze tutejsi miewali 12 do 20 koni i

najmowali się jako furmani do Wrocławia, Krakowa, Warszawy. Sołtystwo tutejsze wykupił klasztor w 1500 r. za 230 dukatów węgier. Kościół tutejszy p. w. P. Maryi powstał zapewne bardzo wcześnie. W 1732 r. został odnowiony; 1755 wystawiono nową wieżę (144 st. wysoką). Kościół sam jest budowlą ostrołukową. Obowiązki proboszcza spełniali do 1810 r. cystersi, następnie świeccy. Prawo patronatu przeszło do dominium Rudy. Sch. par., dek. gliwickiego, w 1869 r. miała 2500 kat., 2 ew. 2.) **Sch.**, dobra ryc. i wś, pow. olesiński, par. Olesin. W 1861 r. 35 dm., 356 mk. (70 ew.). Dobra rycer. od 1789 do 1861 r. zostawały w ręku Jordanów. We wsi szkoła kat. Sch. wraz z posiadłością Jordansmuelhe i kol. Charlottenburg miały 6500 mr., w tem 2200 mr. włośc. W 1861 r. było 1900 mr. lasu. 3.) **Sch.**, wś kośc., pow. kluczborski, posiada kościół par. ew. W 1861 r. 87 dm., 734 mk. (19 kat.), 2360 mr. Obszar ten rozdzielał się między 25 całych gospodarzy (w tem 2 sołtystwa), mających 49 do 350 mr., 10 półgospodarzy (10 do 22 mr.) i 22 komorn. Kościół par. ew. drewniany sięga czasów reformacyi. Szkoła liczyła w 1861 r. 116 uczniów. *Br. Ch.*

Schoenwaldau, ob. *Brele.*

Schoenwaldau, wś, pow. szunowski, posiada kościół par. ewang., katol. filią par. we Wleniu (Laehn), 185 dm., zamek, folw., 1029 mk. (34 kat.), szkoła ew., 2 młyny wodne, cegielnia, piec wapienny. Do Sch. należą: Friedrichshoehe, Sandreczky, Neu-Stechow.

Schoenwaeldchen, ob. *Szuwałdek.*

Schoenwalde, pol. *Dąbrowieckie holendry*, pow. bydgoski, o 14 klm. od Mroczy, par. Dąbrówka, poczta w Małem Sitnie (Wilhelmsort), st. dr. żel. na Strzelewie (Strelau); 8 dm., 70 mk. (58 kat., 12 prot.), 113 ha (106 roli).

Schoenwalde 1.) dobra, pow. elbląski, st. p. i par. kat. Elbląg (o $1^1/_4$ mili), par. ewang. Łęcze. Z folw. Alt Schoenwalde, Neu Schoenwald i Geysmerode obejmują dobra 833 ha (374 roli, 12 łąk i 415 lasu); 16 dm., 35 dym., 205 mk., 158 ew., 47 katol.; cegielnia, wodny młyn, hodowla bydła fryskiej rasy. 2.) **Sch.**, majętność i huta szklana, pow. chojnicki, st. p. i par. kat. Czersk, par. ew. Mokre, 339·57 magd. mr. W 1885 r. 4 dm., 33 mk. Sch. założono 1822 r. 3.) **Sch.**, leśn. (od 1870 r.), gm. Jastrów, pow. wałecki, 4 dm., 55 mk. 4.) **Sch.**, folw. do Szonówka, pow. człuchowski, 5 dm., 44 mk. 5.) **Sch.**, ob. *Dębowiec*, *Szynwałd*, *Wrzosy*. 6.) **Sch.** *Gross* i *Klein*, ob. *Szynwałd* i *Szynwałdek*. 7.) **Sch.**, wś z agenturą pocz. w Pomeranii, pow. Naugard. W 1885 r. 484 mk. (1 katol.). Co rok w środę po Zielonych Świątkach obchodzi się tu uroczystość t. z. wydzielania (Spende). Na placu pod cmentarzem zbiera się kilkaset ubogich o 12 w południe uderzają we dzwony i śpiewają pieśń nabożną, a mieszkańcy zbierają się i obdarzają ubogich chlebem, masłem i jajami. *Kś. Fr.*

Schoenwalde 1.) dobra, pow. fyszuski, st. p. St. Lorenz; 5 dm., 29 mk., 54 ha. 2.) **Sch.**, wś, pow. królewiecki wiejski, st. p. Neuhausen; 112 dm., 510 mk., 936 ha. 3.) **Sch.**, wś, pow. labiewski, st. p. Gr. Baum; 10 dm., 93 mk. 4.) **Sch.**, wś, pow. frydlądzki (pod Frydlądem); 27 dm., 125 mk., 272 ha. 5.) **Sch.**, dobra, tamże; 34 dm., 176 mk., 735 ha. 6.) **Sch.**, wś, pow. świętosiekierski, st. p. Lichtenfeld; 159 dm., 701 mk., 1082 ha. 7.) **Sch.**, wś na niem. Warmii, pow. licbarski, st. pocz. Bischofstein; 36 dm., 220 mk., 661 ha. 8.) **Sch.**, wś, pow. reszelski; 55 ha. 9.) **Sch.**, ob. *Szonwałt*. 10.) **Sch.**, os., pow. tylżycki, st. p. Piktupoenen. *Ad. N.*

Schoenwalde 1.) dobra ryc. i wś nad rzką Elsnitz, o $3^1/_4$ mili od Nissy, na granicy austryackiej, pow. nissański, śród płaskowzgórza otoczonego wzniesieniami sięgającymi od 2000 do 3000 st. npm.; par. ew. Nissa, kat. Arnoldsdorf. W 1861 r. 67 dm., 554 mk. (16 ew.). Dobra ryc. mają 576 mr., wś 1298 mr. Gleba kamienista i nieurodzajna. Zakłady żelazne, dwa młyny wodne, młyn kościany, papiernie, blichownie. Szkoła katol. od 1859 r. Do wsi należą os. Stoeckicht i Endersdorf. 2.) **Sch.**, 1207 *Rogitnice*, 1254 *Schonenwalde*, 1278 *Sonewalde*, wś, pow. ząbkowicki. W wyniosłem położeniu, tuż pod miastem i dawną fortecą Silberberg. Posiada kościół par. kat., par. ew. Silberberg. W 1842 r. 286 dm., 2346 mk. (64 ew.), szkoła kat., 3 młyny wodne, 2 wiatraki, cegielnia, piec wapienny, warsztaty tkackie. Wś ta należała do klasztoru w Henrychowie. Gdy przeszła na własność rządu została nadana w 1818 r. gener. Steinmetzowi. *Br. Ch.*

Schoenwaldshof, os., pow. królewiecki, przy wsi Schoenwalde.

Schoenwarling, ob. *Skowarcz.*

Schoenweiler, niem. nazwa wsi Dziadkówko, w pow. gnieźnieńskim.

Schoenwerder, pow. wyrzyski, ob. *Ostrówek* 3.).

Schoenwerder 1.) wyb. do nadleśn. Lendyczka, pow. człuchowski. 2.) **Sch.**, dobra ryc. tamże, st. p. i kośc. kat. filialny Peterswalde (o 3·5 klm.), st. kol. Baerenwalde (7 klm.); 361·6 ha roli orn. i ogr., 41·72 łąk, 210·7 pastw., 202·25 lasu, 15·7 nieuż., 17·37 wody, razem 849·34 ha; czysty dochód z gruntu 2680 mrk; gorzelnia. W 1885 r. 18 dm., 196 mk. ew. Szkoła ewang. Dawniej istniał tu kościół katol. patronatu prywatnego p. w. św. Wawrzyńca, jako filia par. w Heinrichs-

waldc. Długo zajmowali go innowiercy i dopiero około r. 1650 dziedzic Ciecholewski oddał go katolikom. Uposażenia nie było żadnego przy kościele; z nabożeństwem zaś przyjeżdżał tu prob. z Heinrichswalde kilka razy do roku. Kościół ten istniał jeszcze r. 1766 (ob. Utr. kośc. ks. Fankidejskiego. *Kś. Fr.*

Schoenwerth, pow. inowrocławski, ob. *Żerniki.*

Schoenwiese, mor. *Kobyle* al. *Łuczki*, os. w obr. Lenartowa (Linhartowy, niem. Geppersdorf), pow. karniowski, obw. sąd. albrechcicki, na Szląsku austr., na praw. brzegu Złotej Opy, nad granicą Szląska pruskiego. W 1880 r. było 58 dm., 320 mk., 303 kat., 17 prot.; 283 Niem., reszta Czechoszląz. Ma szkołę ludową. W obr. gm. Lenartowa leży os. Kohlbach, nad pot. t. n., dopł. Złotej Opy; liczy 26 dm., 114 mk., 105 kat., 9 prot., 109 Niemc., 5 Czechoszląz. We wsi Lenartowie było 1880 r. 55 dm., 323 mk., 307 kat., 16 prot. Cały obszar L. liczy 139 dm., 757 mk., 715 kat., 42 prot.; 674 Niem., 83 Czechoszląz. W Lenartowie szkoła ludowa i kościół łac. par.; w Kohlbachu st. p. i kol. żel. L. wraz Kohlbachem, Schoenwiese, Opawicą (niem. Tropplowitz) i Burgwiese, tworzy dobra alodyjalne, należące do spadkobierców po Janie Reichsgrafen von Oppersdorf. Obszar obejmuje 723·49 ha. *Br. G.*

Schoenwiese 1.) dok. *Schonewese*, wś zaginiona w pow. gdańskim. R. 1345 nadaje w. m. Ludolf Koenig trzem osadnikom wś Sch. obejmującą 24 włók 22 mr. Granicę tworzą wś Ostrowite, Freiwald (nieistniejący) i Motława. Od każdej włóki pół grzyw. czynszu i służbę przez 2 dni. Rybołówstwo w Motławie i w własnych rowach dozwolone (ob. Land und Leute des Landkr. Danzig, von Brandstaeter, str. 213). 2.) **Sch.**, wyb. do Osic, w pow. gdańskim nizinnym. 3.) **Sch.**, ob. *Szenweza* i *Szenwiza*. 4.) **Sch.**, folw., pow. sztumski, ob. *Krasna Łąka*. *Kś. Fr.*

Schoenwiese 1.) os., pow. królewiecki, st. p. Tharau. 2.) **Sch.**, os., tamże. 3.) **Sch.**, dobra, tamże; 18 dm., 88 mk.; 231 ha. 4.) **Sch.**, dobra ryc., pow. gierdawski, st. p. Kl. Gnie; 39 dm., 202 mk., 766 ha. 5.) **Sch.**, wś, pow. iławkowski, st. p. Landsberg; 140 dm., 648 mk., 696 ha. 6.) **Sch.**, dobra, tamże; 11 dm., 60 mk., 238 ha. 7.) **Sch.**, wś, pow. licbarski, st. p. Gutstadt; 127 dm., 683 mk., 1097 ha. 8.) **Sch.**, ob. *Krasnołąka*. 9.) **Sch.**, wś, pow. pr. holądzki, st. p., tel. i kol. żel. Gueldenboden; 36 dm., 190 mk., 399 ha. 10.) **Sch.**, dobra, pow. nizinny, st. p. Lapiennen; 12 dm., 68 mk., 148 ha. 11.) **Sch.**, dobra, pow. ragnecki, st. p. Kraupischken; 7 dm., 51 mk., 125 ha. 12.) **Sch.**, wyb. przy wsi Martingken. 13.) **Sch.**, wś, pow. wystrucki, st. p. Norkitten; 36 dm., 153 mk., 225 ha. 14.) **Sch.**, wyb. przy Gołdapi. 15.) **Sch.**, wyb. przy wsi Dąbrówce, pow. jańsborski. *Ad. N.*

Schoenwiese 1.) wś, pow. głupczycki, o 3 mile od Głupczyc, par. Tropplowitz. W 1861 r. 67 dm., 342 mk. (2 ew.), 575 mr. Rzeka Oppa stanowi granicę od Austryi. W miejscu jest szkoła i katol. fil. kościół, którego wielki ołtarz wzniesiono w 1599 r. a przebudowano w 1859 r. Gleba gliniasta, skalista, zimna. Młyn wodny, olejarnia. 2.) **Sch.**, wś nad rz. Zieder, pow. kamienogórski, par. kat. i ew. Kamienogóra. W 1842 r. 16 dm., 155 mk. (33 ew.).

Schoenwieser-Heubuden, wś, pow. malborski, st. p. Tczew; par. kat. Kunzendorf, 208 mr. obszaru. W 1868 r. 18 mk. kat., 10 menon.

Schoenwitz, 1350 *Schenewitz*, 1531 *Schonowitz*, dobra ryc. i wś, o 2 mile od Niemodlina, pow. niemodliński, par. Dąbrowa. W 1861 r. 129 dm., 757 mk. (360 kat.). Dobra ryc. miały 2061 mr., owczarnią, browar. Na obszarze wsi kościół katol., filia Dąbrowy, szkoła kat. i szkoła ewang. Gmina wiejska ma 4184 mr. (3029 mr. roli).

Schoeps al. *Szepc Biały* i *Czarny*, rzeczki, prawe dopływy Szprei, uchodzącej do Haweli, praw. dopływu Elby. Wpadają poniżej Budyszyna. Por. *Łużyce* (t. V, 841).

Schoeps, wś nad rz. Czarny Schoeps, pow. zgorzelicki, par. ew. Reichenbach. W 1842 r. 24 dm., folw., 141 mk. ew. Pod wsią dwa grodziska, zwane okopami szwedzkiemi.

Schoepsdorf, wś nad rz. Szprewią, pow. wojrowicki, par. ew. Łuco (Merzdorf). W 1842 r. 25 dm., 100 mk. ewang. Serbów. Do 1815 r. wś należała do Saskich Łużyc.

Schoepsendorf dok.), ob. *Szczepankowo.*

Schoetzau, ob. *Czeczewo.*

Schoischen, ws, pow. świętosiekierski, st. p. Brandenburg; 7 dm., 45 mk., 183 ha.

Schojow, ob. *Zgojewo.*

Schokken, pow. wągrowiecki, ob. *Skoki*

Scholastyka, niem. *Hermannshof*, os., pow. wągrowiecki (Żnin), o 6klm. na wschód od Janówca, pod Skórkami; par. Kołdrąb, pocz. w Rogowie, st. dr. żel. w Janówcu; 2 dm., 22 mk. (12 kat., 10 prot.) i 33 ha. *E. Cal.*

Scholastykowo, dobra, pow. złotowski, st. p. Łąkie (o 3 klm.), st. kol. Lipka (o 7·5 klm.), par. kat. W. Buczek; 416 ha (351 roli or., 15 łąk, 14 lasu). W 1885 r. 8 dm., 19 dym., 122 mk., 33 kat., 89 ew. Por. *Dybrzno*. R. 1766 osada jeszcze nie istniała. Według Kętrzyńskiego nazywały się te dobra Laskiszkowo, po niem. Schabernack. *Kś. Fr.*

Scholin 1.) wś, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Połoczany, okr. wiejski Litwa, o 5 w. od gminy a 61½ w. od Oszmiany, ma 4

dm., 24 mk. prawosł. i 17 katol. (24 dusz rewiz.); należy do dóbr Jachimowszczyzna, dawniej Sulistrowskich, następnie Prószyńskich. 2.) **S.**, folw. nad jez. Łodosa i dobra, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. i par. Komaje, okr. wiejski Dąbrowszczyzna, o 29 w. od Święcian, 1 dm., 18 mk. katol. Własność Soroków. Do dóbr należały wsi: Nowosiółki, Łopucie, Postawiszki i Daniowce. *J. Krz.*

Schollen, ob. *Żołno.*

Schollendorf, pow. sycowski, ob. *Szczodrów.*

Schollnen, ob. *Żołno.*

Schollwitz, 1369 *Scholewicz*, wś, pow. bolkowicki, par. kat. i ew. Hohenfriedeberg. W 1842 r. 26 dm., 210 mk. (23 kat.), zamek, folw., szkoła ew., cegielnia.

Scholow, pow. pleszewski, ob. *Wszołów.*

Scholtenberg, grodzisko na jeziorze Jezierzycach, w pow. suskim (ob. Behla: Die vorgeschichtliche Rundewaelle im oestlichen Deutschland, str. 193).

Scholzendorf, wś, pow. lubański, par. ew. Wiesau. W 1842 r. 45 dm., 213 mk. (1 kat.).

Scholzen-Koppe, szczyt górski na Szląsku górnym, wznies. 2712 st. par. npm.

Schomberg, dobra ryc. i wś, pow. bytomski, par. Bytom. W 1861 r. 43 dm., 684 mk. (18 ew.), szkoła katol., browar, gorzelnia, kopalnia węgla nieczynna. Dobra ryc. miały 1300 mr., wś 402 mr.

Schomlau, pow. jaworowski, ob. *Ożomla.*

Schomlau, ob. *Schumlau.*

Schompetern al. *Skrauden-Goerge*, wś, pow. kłajpedzki, blisko Frydlądu; 13 dm., 73 mk., 210 ha.

Schonenfeldt al. *Schonenfels* (w dok.), ob. *Kijewo*, w pow. chełmińskim.

Schonensee, pow. toruński, ob. *Kowalewo.*

Schonklitten, dobra ryc., pow. iławkowski, st. p. Glommen; 8 dm., 48 mk., 141 ha.

Schonowitz, 1531 *Schonowice*, dobra ryc. i wś, pow. raciborski, par. ew. Racibor, kościół kat. w Mosurau (filia par. Grzędzin). W 1861 r. 63 dm., 515 mk. kat., szkoła kat. od 1818 r. Dobra mają 1286 mr. obszaru (410 mr. lasu), wś 437 mr. (402 mr. roli).

Schorellen 1.) nadleśnictwo, pow. pilkałowski, blisko Pilkał; 28 dm., 147 mk., 7174 ha. 2.) **Sch.** *Gross*, wś, tamże; 29 dm., 148 mk., 225 ha. 3.) **Sch.** *Klein* al. *Schunkern*, wś, tamże; 8 dm., 52 mk., 107 ha. *Ad. N.*

Schorin, ob. *Skorzyno.*

Schornsteinmuehle, os. młyńska, pow. suski, st. p. i kol. i par. kat. Prabuty, 116 ha obszaru; 5 dm., 52 mk., 43 ew., 9 kat.; wodny młyn o 4 gankach, cegielnia.

Schorschenen 1.) w dok. *Sursigems*, wś, pow. fyszuski, st. p. Powayen; 15 dm., 65 mk., 112 ha. 2.) **Sch.**, fol. przy wsi, tamże; 3 dm., 27 mk. Por. *Rachsitten.*

Schorschienen, wś, pow. gąbiński, blisko Gąbina (pocz., tel. i kol. żel.); 47 dm., 236 mk., 458 ha.

Schorstaedt, dobra prywatne, w okr. mitawskim, pow. dobleński, par. zessawska. Do dóbr należy folw. Schorstaedt Klein i Lindenfeld.

Schorschinehlen 1.) wś, pow. stołupiański, st. p. Kattenau; 36 dm., 154 mk., 121 ha. 2.) **Sch.**, dobra, tamże; 21 dm., 109 mk., 394 ha. *Ad. N.*

Schoschko (dok.) ob. *Czeski* al. *Niegosy.*

Schosnitz, 1244 *Sosniciensis ecclesia*, 1312 *Schosnicz*, wś, pow. wrocławski, posiada kościół katol. par., par. ew. Kąty. W 1842 r. 79 dm., zamek, folw., 554 mk. (191 ew.), szkoła kat., olejarnia, parowa fabryka syropu, młyn wodny. Do Sch. należy Rosenforwerk.

Schossdorf, *Kessel*, *Mittel*, *Nieder* i *Ober*, wś, pow. lwowski (Szląsk). Posiada kościół par. ewang. i kościół katolicki, filią parafii Greifenberg. W 1842 r. 326 dm., 2171 mk. (28 kat.), szkoła ewang. i dwie filialne, 3 młyny wodne, piec wapienny, browar, cegielnia. a) *Sch. Kessel*, zamek i folw. b) *Sch. Mittel*, tu stoją oba kościoły, szkoła, zamek, fol. c) *Sch. Ober* i *Nieder*, fol., leśnictwo i d) *Euphrosinenthal*, kol. od w 1775 r. Kościół kat. od 1549 do 1564 r. był w ręku protestantów.

Schossgrat, szczyt w Tatrach, ob. *Ubocz Bystry.* *Br. G.*

Schottofske, ob. *Skotówko.*

Schotoffsker See, jezioro pod Pomejskiem, pow. bytowski. W 1310 nadaje je margrabia Waldemar cystersom w Oliwie (ob. Perlbach P. U. B., str. 609).

Schottenkrug, karczma i os. młyń., pow. chełmiński, st. p. Trzebieluch, par. katol. Wapcz.

Schotten-See, jezioro mające 40 mr. obszaru, we wsi Pniewit, pow. chełmiński.

Schottgau *Gross* i *Klein*, wś, pow. wrocławski. a) *Sch. Gross*, 1279 *Sodkowo*, 1339 *Schotkaw*, wś, par. ew. Kąty. W miejscu kościół katol. istniejący już w 1353 r. W 1842 r. 32 dm., zamek, folw., 259 mk. (123 ew.), wiatrak. b) *Sch. Klein*, 1346 *Schotkow parva*, *Minor Schotkaw*, wś, par. ew. Kąty, katol. Schossnitz, 8 dm., zamek, folw., 57 mk., (26 ewang.).

Schottland, pow. szubiński, ob. *Szkocya.*

Schottland, ob. *Szotland.*

Schottnitz, 1312 *Schultheschowicz*, 1341 *Schultheiszowitz*, w XIV w. *Schultheysewitz*, 1360 *Scholteyzzwicz*, wś, pow. wrocławski, par. ew. Psiepole, kat. par. u św. Michała we

Wrocławiu. W 1842 r. 33 dm., fol., 227 mk. (69 ew.).

Schow (dok. 1292), *Scovo* (1301 r.), wś zaginiona pod Giemlicami, w pow. gdańskim nizinnym, nad Wisłą. R. 1292 nadał ją wraz z Giemlicami ks. Mestwin cystersom w Pelplinie. Mieszkańców uwolnił książę od ciężarów). Dan w Świeciu (ob. Perlbach, P. U. B., str. 434). R. 1301 odstępują cystersi peplińscy bisk. kujawskiemu swoje majątki Godziszewo i Malinin pod Tczewem oraz Giemlice i Scovo i uzyskują za to wolność od dziesięciny dla swoich innych wsi klasztornych (ob. Perlbach, l. c., str. 533). *Ks. Fr.*

Schozen, wś w północnej Kurlandyi, ob. *Liwowie* (t. V, 357).

Schradersleben, wybud. przy wsi Loebgallen, pow. pilkałowski.

Schraebsdorf, wś, pow. ząbkowicki, kościół kat. w Kaubitz, par. Protzan. W miejscu zamkowa kaplica. W 1842 r. 38 dm., 307 mk. (31 ew.). Do Sch. należy Zadelmuehle, młyn wodny.

Schrammen, ob. *Szramowo.*

Schrangenberg, dobra, pow. świętosiekierski, st. p. Balga; 2 dm., 52 mk.

Schrankheim 1.) *Gross*, wś, pow. rastemborski, st. p., tel. Szępopel; 18 dm., 102 mk., 149 ha. 2.) **Sch.** *Klein*, dobra, tamże; 8 dm., 47 mk., 157 ha.

Schrater, folw. dóbr pryw. Wandsen, w okr. tukumskim, pow. i par. talseńska (Kurlandya).

Schrattenhof, pow. opawski, ob. *Szratonów.*

Schreckendorf, 1415 *Schrekerdorf*, wś, pow. bystrzycki, posiada kościół par. katolicki. W 1842 r. 98 dm., folw., 606 mk. (4 ew.), szkoła katol., 2 młyny wodne, olejarnia, gorzelnia, browar.

Schreibendorf 1.) *Mittel*, wś, pow. strzeliński, posiada kościół par. ewang., do 1550 r. kat. Par. kat. Glaesendorf. W 1842 r. 49 dm., zamek, folw., 347 mk. (32 kat.), szkoła ewang., młyn wodny, browar, gorzelnia. 2.) **Sch.** *Nieder*, wś, pow. i par. ew. jak wyżej, par. kat. Siebenhufen. W 1842 r. 15 dm., folw., 116 mk. (42 kat.), gorzelnia. 3.) **Sch.** *Ober*, wś, pow. i par. jak wyżej, ew. kościół Mittel-Schreibendorf, kat. Glaesendorf; 32 dm., zamek, folw., 210 mk. (88 kat.), browar, gorzelnia. 4.) **Sch.** *Unter*, wś, pow. i par. ew. jak wyżej, par. kat. Siebenhufen. W 1842 r. 37 dm., wolne sołtystwo, 179 mk. (12 kat.), browar. 5.) **Sch.** *Antheil*, *Nieder* i *Ober*, 1344 *Schriberdorf*, wś, pow. kamionogórski, par. ew. Kamionogóra. a) *Sch. Antheil*, par. ew. Ober-Haselbach. W 1842 r. 19 dm., wolne sołtystwo, 85 mk. ew., gorzelnia. b) *Sch. Nieder*, par. kat. Ober Schreibendorf, 67 dm., fol., dziedziczne sołtystwo, 348 mk. (20 kat.), gorzelnia, cegielnia, młyn wodny. c) *Sch. Ober* posiada kościół kat., należący do par. Kamionogóra, 94 dm., zamek, sołtystwo z gorzelnią, 563 mk. (12 kat.), szkoła ewang., browar, gorzelnia, 2 młyny wodne. 6.) **Sch.**, 1360 *Scriptoris villa*, 1407 *Schreiberdorf*, wś, pow. brzeski (Szląsk), par. ew. i kat. Brzeg. W 1842 r. 55 dm., wolne sołtystwo, 279 mk. (21 kat.), szkoła ewang., olejarnia. 7.) **Sch.**, wś, pow. bystrzycki, par. kat. i ew. Mittelwalde. W 1842 r. 107 dm., 552 mk. (6 ew.), szkoła kat., 2 młyny wodne, olejarnia, gorzelnia. *Br. Ch.*

Schreiberbach, rzka na Łużycach, lewy dopływ Kwissy, wpadającej do Bobry (ob. t. V, 841).

Schreiberhau, 1371 *Schreibershow*, wś nad rz. Zacken (lewy dopł. Bobrawy), śród gór Olbrzymich, w wyniosłem położeniu, pow. jeleniogórski, odl. 2 mile od Jeleniogóry (Hirschberg) i $1^1/_4$ mili od Warmbrunn. Jest to jedna z największych i najludniejszych wsi na Szląsku. Zajmuje ona wraz z wsią Petersdorf całą dolinę rz. Zacken i wychodzące z niej liczne boczne doliny. Dla przebycia z jednego do drugiego końca doliny potrzeba 6 godzin. Źródła rz. Zacken leżą na wysokości 3638 st. npm., przyjmuje ona na obszarze wsi liczne dopływy, z których zasługują na uwagę: pot. Kachel z wodospadem (50 st. wysok.) i Zackerle, spadający z wysokości 100 st. Wskutek swego położenia malowniczego wieś ta jest licznie nawiedzana przez gości z Warmbrunn i turystów zwiedzających góry Olbrzymie. Pozakładano tu liczne hotele i restauracye. Posiada kościół par. ewang., kościół katol., filią par. Hermsdorf (pod Kynast), trzy szkoły ewang., dwie szkoły katol., urząd celny, trzy huty szklane, z których wyróżnia się pięknością wyrobów ze szkła kryształowego Josephinenhuette, 20 szlifierni szkła, wyrób instrumentów muzycznych, hodowla sztuczna ryb, hodowla bydła, przytułek dla opuszczonych dzieci. W 1842 r. było 348 dm., 2740 mk. (2313 ew. i 427 katol.); Petersdorf miało 336 dm., 1996 mk. (38 kat.). Zawiązkiem wsi Sch. była osada górnicza czy też huta szklana, założona w XIV w. Później osiadali tu prześladowani wyznawcy hussytyzmu i luteranizmu. Kościół katol. zbudowany w 1488 r., zabrany przez protestantów, zwrócony został katolikom 1652 r. Obecny ewang. wzniesiony z drzewa 1742 r., z kamienia 1752 r. Istniały tu kopalnie rud siarczanych, spatu polnego, potażarnie. *Br. Ch.*

Schreibersdorf, ob. *Prętki.*

Schreibersdorf 1.) pow. raciborski, ob. *Nieboszyce*. 2.) **Sch.**, ob. *Pisarzowice*. 3.) **Sch.**, 1338 r. *Schreibersdorff*, 1360 r. *Schreiberdorff*, wś, pow. nowotarski, par. kat. Wilxen, ew. Herrnprotsch. W 1842 r. 57 dm., wolne sołtystwo, 380 mk. (126 ew.), 2 młyny wodne, cegielnia. Dawna własność klasztoru w Lubiążu. 4.) **Sch.** *Mittel*, *Nieder* i *Ober*, wś, pow. lubański; *a)* **Sch.** *Mittel* posiada kościół par. ewang., dawnej fundacyi, par. kat. w Lubaniu. W 1842 r. 252 dm., 1378 mk. (17 kat.), zamek, 2 młyny wodne; *b)* **Sch.** *Ober*, szkoła ewang., 2 młyny wodne, piec wapienny, cegielnia; *c)* **Sch.** *Nieder*, szkoła ewang. Do Sch. nieder należały: Schreibermuehle i Strassenschenke; *d)* **Sch.** *Nieder* al. *Straupitz* i *Dobschuetzer*, też *Queiser Anth.*; w 1842 r. 49 dm., folw., 244 mk. (1 kat.).

Schreibershoefchen, wybud., pow. frydlądzki, przy Bartoszycach; 3 dm., 81 mk.

Schreibershof, ob. *Roemershof*.

Schreinen, dobra ryc., pow. świętosiekierski, st. p. Bladiau; 16 dm., 89 mk., 279 ha.

Schreitlacken, dobra, pow. fyszuski, st. poczt. Schugsten; 42 dm., 219 mk., 692 ha.

Schreitlauken al. *Schreitaugken*, dobra, pow. tylżycki, st. p. Willkischken; 55 dm., 330 mk., 1901 ha. Leżą na praw. brzegu Niemna, przy ujściu Jury.

Schrengen, dobra ryc., pow. rastemborski, st. poczt. i tel. Rastembork; 36 dm., 210 mk., 568 ha.

Schrepau 1.) *Nieder*, 1310 r. *Krsepau*, wś, dawna własność kapituły głogowskiej, pow. głogowski, par. kat. i ew. Głogów. W 1842 r. 20 dm., 192 mk. (39 ew.), szkoła kat., cegielnia. 2.) **Sch.** *Ober*, wś, tamże; 13 dm., 129 mk. (52 kat.), wiatrak, cegielnia, gorzelnia.

Schrewin, ob. *Krzewiny*. R. 1670 posiadał tę wś Aleks. Staniszewski. Meszne do Płochocina wynosiło 6 kor. żyta i tyleż owsa. R. 1773 obejmowały K. wraz z wyb. Świętągórą około 40 włók i 2 jeziora rybne: Rodzonek (6 włók) i Czerwińskie (2 włóki). R. 1782 było we wsi 10 gburów i 1 leśniczy, którzy razem posiadali 5 włók (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., XVII, 1886, 306). *Ks. Fr.*

Schridlau, ob. *Skrzydłowo*.

Schriegwitz, polsk. *Grzebkowice*, 1317 r. *Grzebcouicz*, 1350 r. *Gorsebcouitz*, 1397 r. *Schreckowitz*, wś, pow. nowotarski, par. ew. Bytom, kościół katol. Kertschuetz, w par. Bytom. W 1842 r. 44 dm., folw., 303 mk. (48 kat.). Do Sch. należała kol. Schreiberau.

Schrien, wś, pow. głogowski, par. ewang. Dalków, kat. Kauer Gross. W 1842 r. 17 dm., zamek, folw., 137 mk. (4 kat.), wiatrak. Do Sch. należało Bergmuehle.

Schriffen, ob. *Krzywe*.

Schrimm, ob. *Szrem*.

Schroedersfelde, ob. *Skrzeszewo*.

Schroederskampe, wyb., pow. malborski, st. p. Neu-Muensterberg, gm. Babki.

Schroeterswalde, dobra ryc. w Pomezanii, pow. suski, st. p., tel. i kol. Ząbrowo o) 10 klm.), par. kat. Iława; 161 ha. W 1885 r. 2 dm., 25 mk. ew., hodowla chmielu. *Ks. Fr.*

Schroeterlauken, wś, pow. gąbiński,. st. poczt., tel. i kol. żel. Trakehnen; 15 dm., 67 mk., 186 ha.

Schroettersau, ob. *Szrotrowo*.

Schroettersdorf, ob. *Szretery*.

Schrom, 1252 r. *Srem*, wś, pow. ząbkowicki, posiada kościół katol. z cmentarzem, filią par. w Reichenau. W 1842 r. 34 dm., 217 mk. Do 1810 r. własność klasztoru cystersów w Kamieńcu.

Schrombehnen 1.) wś, pow. iławkowski, poczta, tel. i st. kol. żel. w miejscu, o 14 klm. na płn.-zach. od Iławki, w równinie lesistej, z tłustą glebą; 20 dm., 96 mk., 68 ha. 2.) **Sch.**, dworzec wsch.-pruskiej kolei połud.; 2 dm., 37 mk. 3.) **Sch.**, dobra ryc., tamże; 74 dm., 310 mk., 1304 ha. *Ad. N.*

Schrompe, pow. międzyrzecki, ob. *Samsonki*.

Schrotthaus, pow. obornicki, ob. *Skrzetusz*.

Schrotz, ob. *Skrzetusz*.

Schruben, wś, pow. wystrucki, st. poczt. Aulowoehnen; 16 dm., 87 mk., 238 ha.

Schrunden, łotew. *Szkrunde*, dobra skarbowe z leśnictwem, w okr. i pow. goldyngskim, par. frauenburska (Kurlandya), odl. 110 w. od Mitawy. Do dóbr należą folw.: Ropen, Neuhof, Ochsenhof, Erbsenhof, Peterwald i Birshof. Była tu stacya poczt. na dawnym trakcie z Petersburga przez Rygę i Mitawę do Połągi, pomiędzy st. Frauenburg (o 29 w.) a Gross-Drogen (o 23 1/2 w.).

Schrundeneck, folw. dóbr koron. Goldingen, w okr., pow. i par. Goldingen (Kurlandya).

Schubertscrosse, 1291 r. *Petri Craas*, 1416 r. *Schwert Cros*, wś, odl. o 2 1/4 mili od Nissy, styka się z miasteczkiem Weidenau na Śląsku austryackim, pow. nissański, par. kat. Wiesau. W 1861 r. 30 dm., 163 mk. kat., 943 mr. Gleba piaszczysta i skalista.

Schuberstsguth, pow. szczycieński, ob. *Plac*.

Schuckeln, wś, pow. stołupiański, st. p. Pillupoenen; 6 dm., 44 mk., 149 ha.

Schudebarsden, wś, pow. kłajpedzki; 26 dm., 136 mk., 156 ha.

Schudereiten, wś, pow. szyłokarczemski, st. p. Schakuhnen; 10 dm., 65 mk., 187 ha.

Schudienen 1.) wś, pow. tylżycki, st. p. Stonischken; 43 dm., 186 mk., 236 ha. 2.) **Sch.**, dobra, tamże; 18 dm., 91 mk., 191 ha.

Schudischken, wś, pow. darkiejmski, st. p. Wilhelmsberg; 17 dm., 103 mk., 227 ha.

Schuditten, wś, pow. fyszurski, st. p. Powayen; 31 dm., 168 mk., 359 ha.

Schudlidimmen, wś, pow. nizinny; 61 dm., 299 mk., 364 ha.

Schudnaggen, wś, pow. kłajpedzki; 41 dm., 176 mk., 265 ha.

Schuebben, dok. *Schebene*, *Schiben*, *Scebene* (1275 r.), wś i dobra ryc. w Pomeranii, pow. koszaliński. Niegdyś posiadłość klasztoru bukowskiego (ob. Perlbach, P. U. B., str. 644).

Schueddelkau, ob. *Szadółki.*

Schuelzen, ob. *Siliczno.*

Schuelzen (niem.), ob. *Silec.*

Schuesselndorf, 1288 r. *Schuzlerdorf*, 1375 r. *Schusslerdorff*, wś w 2 częściach, pow brzeski, par. katol. i ewang. w Brzegu (Brieg). W 1842 r. miała 68 dm., 426 mk. (21 kat.), szkoła ewang., wiatrak, gorzelnia. Część wsi dawniej należała do kościoła św. Krzyża we Wrocławiu.

Schuettenfeld, wś w hr. spiskiem, ob. *Letanowce.*

Schuettlau 1.) *Nieder*, 1310 r. *Shuchlow*, 1340 r. *Schutilowe*, wś, pow. górski, par. kat. Seitsch, ew. Szlichtyngowa (w. ks. poznańskie). W 1842 r. 62 dm., folw., 282 mk. (5 kat.), szkoła ew., browar, gorzelnia, 2 wiatraki. Do Sch. należały: fol. Hackenau, os. Hundspass, Sandhaeuser. 2.) **Sch.** *Ober*, wś, pow. górski, par. kat. Seitsch, ew. Herrnlauersitz. W 1842 r. 50 dm., zamek, folw., 412 mk. (25 kat.), browar, gorzelnia, 2 wiatraki. Do Sch. należał folw. Waldvorwerk.

Schuetzendorf, ob. *Dybowo* 6).

Schuetzendorf 1.) 1407 r. *Schutczendorf*, wś, pow. lignicki, par. kat. Obsendorf, ew. Gross-Tinz. W 1842 r. 30 dm., 187 mk. (18 kat.), szkoła, folw., gorzelnia. Do Sch. należało Skalitz. 2.) **Sch.,** 1431 *Schuczendorff*, wś, pow. oleśnicki, par. ew. Korschlitz, kat. Celniki. W 1842 r. 20 dm., 168 mk. (21 kat.), gorzelnia, wiatrak. 3.) **Sch.,** 1362 r. *Wilhelmsdorf*, 1373 r. *Schuczczindorf*, dob. ryc. i wś, odl. 3 mile od Grotkowa, 2 mile od Odmuchowa, pow. grotkowski, par. kat. Kamnig, ew. Muensterberg. W 1861 r. 45 dm., 307 mk. (22 ew.). Cały obszar wynosi 1027 mr.; browar, młyn wodny. Była tu kaplica zamkowa.

Schuetzenhain, wś, pow. zgorzelicki, par. ew. Bielawa, Hochkirch i Langenau, par. kat. Guenthersdorf. W 1842 r. 41 dm., 293 mk. (11 kat.), 2 młyny wodne, kopalnia torfu, łomy piaskowca. Do 1815 r. należała wieś do saskich Łużyc.

Schuetzenkretscham, wś nad rz. Katzbach, pow. lignicki, par. ewang. w Lignicy. W 1842 r. 2 dm., 36 mk. ew.

Schugsta-Stenzel al. *Baben*, wś, pow. kłajpedzki, st. poczt. Dawillen; 10 dm., 48 mk., 195 ha.

Schugsten, dobra ryc., pow. fyszuski, 15 klm. na płn. od Królewca, nad traktem do Cranz, w okolicy równej, lesistej, z ziemią w wysokiej kulturze. Wielkie pokłady torfu; 18 dm., 106 mk. ew., 324 ha. Ludność trudni się rolnictwem i chowem bydła, uprawiają pszenicę i żyto. W pobliżu cegielnia i browar. St. p. w miejscu. *Ad N.*

Schuhkst, al. *Sjuxt*, łotew. *Tschuhkstes-Mujża*, dobra koronne z kośc. ewang., w okr. mitawskim, pow. i par. dobleńska (Kurlandya). Do dóbr należy folw. Muekkenhof.

Schuhkste, rzeczka w Kurlandyi, w par. mitawskiej, dopływ rzeki Behrse (dopływu rz. Aa).

Schuhstene, jezioro w okr. tukumskim, par. neuenburska (Kurlandya).

Schniken 1.) wś, pow. wystrucki, st. p. Aulowoehnen; 16 dm., 108 mk., 199 ha. 2.) **Sch.,** wś i leśn., pow. gołdapski, blisko Gołdapi; 50 dm., 236 mk., 261 ha. 3.) **Sch.** *Gross*, wyb. przy wsi Sch., tamże; 19 dm., 184 mk. 4.) **Sch.** *Klein*, wyb., tamże; 2 dm., 35 mk.

Schukischen, wś, pow. wystrucki, st. p. Norkitten; 7 dm., 40 mk., 79 ha.

Schule, leśn. w Barłominie, pow. wejherowski.

Schulen, wś, pow. licbarski, st. p. Bischofstein; 72 dm., 420 mk., 1207 ha. Ob. *Kywity.*

Schulenburg, leśn. w Tucznie, pow. wałecki, st. p. Marcinkowo; 1885 r. 5 dm., 93 mk., przeważnie katol.

Schulitz, pow. bydgoski, ob. *Solec* i *Jezierze.*

Schulkeim, dobra ryc., pow. labiewski, st. p. Wulfshofen; 47 dm., 241 mk., 732 ha.

Schulstein, folw., pow. królewiecki, st. p. Laptau; 6 dm., 131 mk.

Schultitten, dobra ryc., pow. iławkowski, st. poczt. Schrombehnen; 52 dm., 312 mk., 521 ha.

Schulwiese, wś w Pomeranii, pow. kwidzyński, st. p. Ryjewo, par. kat. Janowo; 174 ha. W 1885 r. 29 dm., 36 dym., 187 mk., 59 kat., 75 ew., 53 dyssyd. *Ks. Fr.*

Schulzenbruch, pow. czarnkowski (Wieleń), ob. *Kaletwy.*

Schulzendorf 1.) ob. *Jeziorki* al. *Szulec.* W miejscu jest kościół katol. zbudowany r. 1760. Wieś tę wspomina dok. r. 1349. 2.) **Sch.,** leśn., pow. wałecki, obwód domin. Tuczno. *Ks. Fr.*

Schulzen-See, jezioro pod Roswałdem, pow. wałecki.

Schulzenwalde, posiadłość włośc. niedaleko Brdy, pow. człuchowski, st. p. i par. kat. Koczała, gm. Starzno. W 1885 r. 5 dm., 62 mk.,

Schulzenweide, wś, pow. sztumski, st. p. Ryjewo, par. kat. Sztumska Wieś, 149 ha (20 ha roli i 30 ha łąk). W 1885 r. 7 dm., 45 mk., 20 kat., 25 ew.

Schumbarg, ob. *Szumbark.*

Schumlau al. *Schomlau*, kol. niem., w pow. jaworowskim, 12 klm. na płd. od Jaworowa, tuż na zach. od Ozomli. W r. 1880 miała 37 dm., 277 mk. (2 rz.-kat., 11 gr.-kat., 11 izr., 253 ewang.; 266 Niemców, 11 Rusinów). Posiada filiał par. ewang. Hartfeld (269 dusz), dom modlitwy z 1866 r. i szkołę paraf. Ob. *Ożomla.* *Lu. Dz.*

Schunellen, wś, pow. tylżycki, st. poczt. Plaschken; 10 dm., 49 mk., 119 ha.

Schunkarinn, wś, pow. darkiejmski, st. p. i tel. Darkiejmy; 38 dm., 176 mk., 586 ha.

Schunken, pow. ragnecki, ob. *Nowe Egleniniki.*

Schunkern 1.) wś, pow. gąbiński, blisko Gąbina (poczta, tel. i kol. żel.), 27 dm., 154 mk., 278 ha. 2.) **Sch.** *Gross*, wś, pow. wystrucki, st. p. Berschkallen; 70 dm., 327 mk., 565 ha. 3.) **Sch.** *Klein* al. *Schunkarehlen*, wś, tamże; 21 dm., 137 mk., 231 ha. *Ad. N.*

Schupoehnen, wś, pow. fyszuski, st. p. Gruenhoff; 16 dm., 101 mk., 282 ha.

Schupowen, ob. *Czupowo.*

Schupinnen 1.) wś, pow. nizinny, st. p. Jonciten; 6 dm., 41 mk., 89 ha. 2.) **Sch.,** wś, pow. ragnecki, st. p. Kraupischken; 48 dm., 219 mk., 402 ha. 3.) **Sch.,** wś tamże, st. p., tel. i kol. żel. Ragneta; 54 dm., 198 mk., 308 ha. 4.) **Sch.,** wś, pow. wystrucki, st. p. Aulowoehnen; 22 dm., 122 mk., 249 ha. 5.) **Sch.,** wś, pow. darkiejmski, st. p. Sodehnen; 33 dm., 152 mk., 227 ha. *Ad. N.*

Schur, pow. ostródzki, ob. *Boguszewo.*

Schurgast, 1228 r. *Scoro gostov most*, 1239 r. *Starogostomnost*, miasto na prawym brzegu Nissy, w pobliżu jej ujścia do Odry, wznies. 424 st. par. npm., odl. 3 mile od Opola, pow. niemodliński. W 1872 r. 720 mk.; ludność trudni się rolnictwem. Do miasta należy 1305 mr. roli i 880 mr. łąk. W 1842 r. 64 dm., 783 mk. (412 kat., 357 ew., 14 żyd.). Kościół katol. par., dawniej filia Czarnowąsa, szkoła katol., kościół ewang. W 1839 r. pożar zniszczył miasto. W potwierdzeniu posiadłości klasztoru premonstrantensek przeniesionych do Czarnowąsa, Kazimierz ks. opolski (1227 r.) wymienia tę osadę. W 1328 r. klasztor wymienił tę wieś z ks. opolskim Bolesławem za wś Bowalno. W związku miast za ks. Władysława w 1384 r. Sch. bierze już udział. W 1742 r. po zajęciu Szląska, choć było tu tylko 342 mk., uznany został za miasto. Kościół paraf. katolicki poświęcony był w 1223 r. przez bisk. Laurentiusa i wraz z istniejącym przy nim szpitalem bogato uposażony. Patronat należał do klasztoru. Po spaleniu w 1835 r. na nowo odbudowany, w stylu ostrołukowym, w 1850 r. Parafia Sch. liczyła w 1861 r. 2790 dusz. W 1869 r. parafia ta (dek. niemodliński) liczyła 2709 katol., 2139 ewang., 7 izrael. Kościół ewangielicki wzniesiono między 1801 a 1806 r. 2.) **Sch.,** wś i dobra ryc., pow. i par. jak wyżej, stanowią część obszaru dóbr (Herrschaft), obejmującego 2464 mr. Środek obszaru tego zajmuje Sch., zamek z obszarem 1441 mr. W 1861 r. było 38 dm., 371 mk. (131 ew.). Zamek sam z dwoma wieżami wzniesiony w ostatnich czasach. Przy zamku gmina wiejska, złożona z 26 komornikow bez roli. Wieś Sch. miała w 1861 r. 16 dm., 153 mk. (86 katol.), 100 mr obszaru, szkoła katol. *B. Ch.*

Schurklauken, folw. przy dobrach Brakupoenen, pow. gąbiński.

Schuscheiken-Jahn, ob. *Jahn 7).*

Schussenze, pol. *Ciosaniec*, *Ciesaniec*, *Ciosanica*, *Cziossaniec* w r. 1580, *Zossinida* w r. 1278 (pominięty w Słown. Geogr.), wś kośc. i st. poczt., w pow. babimoskim, o 12 klm. na płd.-zach. od Kębłowa, par., szkoła i poczta w miejscu, st. dr. żel. w Wolsztynie o 20 klm.; 101 dym., 837 mk. (797 kat., 32 prot., 8 żydów) i 1353 ha (770 roli, 193 łąk, 240 lasu). Kościół p. w. św. Michała archan. istniał już przed r. 1685; dzisiejszy, z drzewa wystawili w r. 1777 cystersi przemęccy. Par. liczącą 1395 dusz składają: Bagno (Bruchdorf), Ciosaniec Droniki i Sieniawa. W r. 1278 woj. Benjamin zakładając w Wieleniu klasztor cystersów, nadał zakonnikom także Ciosaniec, który pozostawał w ich ręku aż do zniesienia klasztorów. W 1580 r. było w C. 6 łanów osiadłych, 7 zagrod., 15 komorn., 2 osadn. i 3 rzemieśl. Zabrany przez rząd pruski, wcielony został do domeny Kaszczor (ob. E. Calliera, Wojny Bolesława Chrobrego z Henrykiem II i Powiat kościański, 29—34). *E. Cal.*

Schusterfeld, pod Gnieznem, ob. *Szewcy.*

Schusterkrug, wyb. we wsi Einlage, pow. gdański nizinny.

Schustern 1.) wś, pow. ragnecki, st. pocz. Wischwill, odl. 25 w. od Ragnety a 2 w. od granicy prusko-ruskiej; 65 dm., 267 mk. ew., 345 ha. 2.) **Sch.,** leśn. w nadleśn. Jura, tamże. 3.) **Sch.** *Gross*, wyb. przy wsi Sch., tamże; 20 dm., 200 mk. 4.) **Sch.** *Klein*, wyb., tamże; 9 dm., 67 mk. *Ad. N.*

Schuszeiken-Jahn, wś, pow. kłajpedzki, st. p., tel. i kol. żel. Kłajpeda; 15 dm., 99 mk., 183 ha.

Schutschen, ob. *Sutszy.*

Schutschen-ofen, ob. *Przyduń.*

Schutendamm, wyb. do Strohteich, pow. gdański miejski.

Schutzwald, leśn. do Człopy, pow. wałecki.

Schwabenthal al. *Jesuitergarten*, dobra, powiat gdański górny, gm., par. kat. i st. p. Oliwa (o 1 klm.); 58·14 ha roli or. i ogr., 9·96 łąk, 3·15 past., 24·37 lasu, 3·49 nieuż., 2·73 wody; czysty doch. z gruntu 642 mrk; 3 hamernie nad Jelitkowską strugą al. Strzyżą. W 1885 r. 4 dm., 58 mk. Dobra te w 1601 r. były puszczone w wieczystą dzierżawę.

Schwaegerau 1.) wś, pow. wystrucki, st. pocz. Gr. Rubainen; 109 dm., 419 mk., 75 ha. 2.) **Sch.**, dobra, tamże; 15 dm., 89 mk., 485 ha, par. Norkitten. 3.) **Sch.**, leśn. w nadleśn. Waldhausen. *Ad. N.*

Schwaerze, wś, pow. nowotarski (Szląsk), par. kat. Rożnochów. W 1842 r. 16 dm., folwark, 115 mk. kat.

Schwainen, wś, pow. wystrucki, st. p. Aulowoehnen; 5 dm., 57 mk., 104 ha.

Schwalg, ob. *Szwałk.*

Schwalge *Alt* i *Neu*, leśn., pow. morąski, st. p. Zełwałd.

Schwalgendorf, wś nad jez. Jezierzyce, pow. morąski, st. p. Zełwałd; 180 dm., 867 mk., 637 ha.

Schwammelwitz, *Swemilwice*, 1371 *Schwemilwitz*, wś i dobra, pow. nissański, posiadają kościół par. kat. W 1861 r. 129 dm., 1025 mk. (25 ew.). Dobra te, dawna własność biskupów wrocławskich, obejmowały 2157 mr. Biskupi wydzielili z nich rycerskie sołtystwo z obszarem 650 mr. Wś sama obejmuje 22 gospod., 32 ogrodz. i 44 komorn. z obszarem 1800 mr. Kościół jest patronatu królewskiego. Jestto budowla starożytna, jeden dzwon ma datę 1492 r. We wsi młyn wodny. Folw. sekularyzowany w 1810 r., wcielony do dotacyi dla Humboldta w 1821 r. obejmuje 1230 mr. Obręb leśny Sch. z folw. (64 mr.) ma 755 mr. lasu. Sch. par., dek. puczkowskiego, w r. 1869 miała 1243 kat., 18 ew. *Br. Ch.*

Schwanau, niem. nazwa wsi Dzwonowo, w pow. wągrowieckim.

Schwanau, leśn., pow. kartuski, ob. *Mirachowo.*

Schwandorf, 1291 r. *Swandorf*, dobra ryc. i wś, pow. nissański, par. Kalkau, odl. 2¼ mili od Nissy, leży na granicy od Austryi. W 1861 r. 28 dm., 231 mk. (10 ew.). Dobra miały 959 mr., wś 196 mr. Była to posiadłość bisk. wrocławskich, którą w 1667 r. oddano w lenne posiadanie.

Schwanenbruch, leśn., pow. człuchowski, należy do nadleśn. Pflastermuehl.

Schwanendorf, ob. *Michałki.*

Schwanenfeld, leśn. w Tucznie, pow. wałecki.

Schwanenland, wś, pow. kwidzyński, st. poczt. i par. kat. Kwidzyn, 208 ha. W 1885 r. 4 dm., 42 mk. (5 kat.).

Schwanen-See, jezioro pod Sypniewem, pow. wałecki.

Schwang, wyb., pow. królewiecki wiejski, st. p. Lindenau.

Schwangen (niem.), wybud. przy mieście Muehlhausen, pow. prusko-hołądzki, 19 dm., 124 mk.

Schwanis, wś, pow. świętosiekierski, st. p. Ludwigsort; 82 dm., 364 mk., 214 ha.

Schwanowitz, pow. inowrocławski, ob. *Frydrychowo.*

Schwanowitz, 1357 *Swanowicz*, 1439 *Cleyne Swanewicz der Doersnabil*, pow. brzeski (Brieg), par. kat. Lossen, ew. par. kościół w miejscu. W 1842 r. 78 dm., zamek, dawny gród, folw., 524 mk. (80 kat.), szkoła ew., browar, gorzelnia, wiatrak, cegielnia. Kościół tutejszy, pierwotnie katolicki, od 1534 r. luterański, nie został zwrócony katolikom w r. 1657, bo wieś należała do protestanckiej rodziny von Waldow. W 1820 r. w miejsce drewnianej wieży wzniesiono murowaną.

Schwansberg, fol. przy mieście Gutstadt, pow. licbarski; 2 dm., 25 mk.

Schwansdorf, ob. *Swatoniowice.*

Schwansdorf, wś śród żuław malborskich, pow. malborski, st. p. Hohenwalde, par. kat. Tyrgart. Z wybud.: Marienburger Laachenhaus i Schwansdorfhoefchen obejmuje 721 ha. Gleba bardzo żyzna. W 1885 r. 52 dm., 55 dym., 323 mk. i to 15 kat., 108 ew., 99 menonitów i 1 żyd. Szkoła ewang. *Kś. Fr.*

Schwansfeld 1.) *Gross*, wś kościelna, pow. frydlądzki, st. p. Bartoszyce; 41 dm., 206 mk., 352 ha. 2.) **Sch.** *Gross*, dobra ryc., tamże; 61 dm., 359 mk., 1235 ha. 3.) **Sch.**, dobra, tamże; 19 dm., 109 mk., 254 ha. We wsi odbywają się dwa jarmarki rocznie.

Schwanz, pow. węgoborski, ob. *Ogonki* 1.).

Schwarauuen 1.) *Gross*, dobra, pow. frydlądzki, st. p., tel. i kol. żel. Bartoszyce; 26 dm., 139 mk., 594 ha. 2.) **Sch.**, fol., przy dobrach Kraftshagen, tamże; 2 dm., 49 mk.

Schwarballen, wś, pow. pilkałowski, st. poczt. Kussen; 12 dm., 56 mk., 188 ha.

Schwarden 1.) *Alt*, łotew. *Wezz-Szwahrdes*, dobra koronne z kośc. filial. ewang. i leśnictwem, w okr. i pow. goldyngskim, par. frauenburska. Do dóbr należą folw. Louisenhof i Riteln. 2.) **Sch.** *Neu*, łotew. *Jaun Szwahrdes*, dobra koronne, tamże.

Schwarmitz, wś na praw. brzegu Odry, pow. zielonogórski, par. ew. Trebschen, kat. Kleinitz. W 1842 r. 119 dm., 861 mk. (27 kat.), szkoła ew., browar, gorzelnia, cegielnia, 3 wiatraki, hodowla owiec, bydła i świń, tkactwo. Do Sch. należały: Abrutze al. Waldvorwerk, Brille leśn. i Gebitze.

Schwarpeln 1.) wś, pow. pilkałowski, st. poczt. i tel. Pilkały; 71 dm., 344 ha. 2.) **Sch.**, dobra, tamże; 14 dm., 78 mk., 165 ha.

Schwarren, dobra pryw., w okr., pow. i par. tukumskiej (Kurlandya).

Schwartow, ob. *Zwartowo.*

Schwartzenau 1.) pols. *Czarny Folwark*, pow. międzyrzecki, w okolicy Brojec i Zbąszynia; par. okr. dom. i poczta w Dąbrówce (Gross-Dammer). 2.) **Sch.**, por. *Czerniejewo.*

Schwarzamt, leśnictwo, pow. bytomski, por. *Friedenshuette.*

Schwarzau, ob. *Swarzewo.*

Schwarzau, w dok. *nigra villa*, 1360 *Swarcza*, wś nad rz. Kalten-Bach, pow. lubiński, par. kat. Lubin, kościół par. ew. w miejscu. W 1842 r. 69 dm., zamek, 452 mk. (2 kat.), szkoła ew., młyn wodny; kościół par. istniał już w 1251 r., od 1530 r. przeszedł w ręce protestantów. W 1797 r. po spaleniu na nowo odbudowany.

Schwarzbach, rzka w gub. ryskiej, lewy dopływ Wejdawy, praw. dopływu rz. Gauja, uchodzącej do Baltyku.

Schwarzbach, *Czarna Woda* al. *Czarny Potok*, potok podtatrzański, na Śpiżu, powstaje z połączenia wodnych żył, spływających z połudn.-wschod. stoków Bialskich Tatr, w wąwozie górskim, nad którym od płn.-zachodu wznosi się szczyt Stirnberg (1947 mt.), płynie na płd.-wschód, równolegle do głównego grzbietu Tatr Wapiennych (ze szczytami Skalne Wrota i Poremba Faix), który tworzy półn. ścianę tej dzikiej doliny. Od płd. mija Czerwone Glinki, z pod których zabiera strugę, następnie przepływa Głębokim Jarkiem (Tiefer Grund) między Pokrzywnicą (niem. Nesselbloesse) od płn. a Przysłopem Bialskim (1531 mt.) od płd., poczem wchodzi w krainę regli, t. j. w Wielki Bór (Grosser Wald), gdzie od praw. brzegu łączy się z drugą (płd.) żyłą wodną, spływającą z wschod. stoków Przysłopu Bialskiego. Odtąd podąża na wsch. i płd.-wschód Wielkim Borem przez obszar Rokus (Rox), opływając od płn. wysoczyznę Hohe Hoehe (756 mt.), na której legła osada Rokusy. U stóp tej wysoczyzny rozwinęła się na długości 7 klm. po nad potokiem podmokła dolinka; wschodnia jej część należy do obszaru Białej Spiskiej. Przeszedłszy na obszar tego miasta zwraca się na płd.-wschód, wchodzi w końcu w dolinkę międzywzgórzystą; od ujścia doń pot. Krummseifen (ob.) płynie znowu na wschód, oddzielając obszar Białej Spiskiej od obszaru Strażki (niem. Nehre); wreszcie wchodzi na obszar gminy Strażki, przepływa półn. jej część i poniżej osady wpada do Popradu z lew. brzegu. Długość biegu 16 klm. Wody potoku łączą się za pomocą wykopanego rowu (Neu-Graben) z wodami pot. Markseifen. *Br. G.*

Schwarzbach, rzeka w Łużycach saskich, lewy dopł. rz. Kwissy (dopł. Bobry).

Schwarzbach 1.) wś u podnóża gór Izerskich, pow. lubański, par. kat. Friedeberg, ew. Meffersdorf. W 1842 r. 81 dm., 365 mk. (11 katol.), młyn wodny, źródło mineralne. Do 1815 r. wieś należała do saskich Łużyc. 2.) **Sch.** (serbskie *Czornj Bużech* ?), wś, pow. wojerecki, par. ew. Ruhland. W 1842 r. 44 dm., 234 mk. ew., folw., szkoła ew. niemiecka. Do 1815 r. zaś należała do saskich Łużyc. Do Sch. należy kol. Sorge. W 1840 r. było tu 129 Serbów, w 1860 r. 85, w 1880 r. ani jednego. 3.) **Sch.**, 1370 *Schwarczbach*, wś, pow. jeleniogórski, par. kat. i ew. Jeleniogóra. W 1842 r. 82 dm., 563 mk. (11 kat.), szkoła ew., młyn wodny. Malownicze położenie śród górskiej doliny. *Br. Ch.*

Schwarzbruch, polskie *Czarne Błota*, wś, pow. toruński, st. p. Pędzewo, par. kat. kośc. N. M. Panny w Toruniu. Z Bierzgłowskiemi Łąkami obejmuje ta wś 1118 ha: gleba pośledniа. W 1885 r. 110 dm., 123 dym., 611 mk. (549 ew., 107 kat., 4 żyd.). Szkoła 3-klas. (5 naucz. i 189 dzieci). Osada powstała w nowszych czasach. *Kś. Fr.*

Schwarz-Collm, ob. *Czarny Kholm.*

Schwarzdamm, wś włośc., pow. elbląski, st. p. Grunowo, par. kat. Fiszewo, odl. o $1^1/_2$ mili od Elbląga, 220 ha. W 1885 r. 18 dm., 22 dym., 103 mk. (9 kat.).

Schwarzdamm, folw., pow. brunsberski, st. p. Brunsberga.

Schwarze, rzka, ob. *Czarna.*

Schwarze, rzka w pow. rastemborskim, dopływ rz. Omet, zwanej Weisse, pod Dryfortem.

Schwarzenau, pow. gnieźnieński (Witkowo) ob. *Czerniejewo.*

Schwarzenau, ob. *Szwarcenowo.*

Schwarzenberg, szczyt lesisty w Beskidzie spiskiem (Węgry), na wschód od szczytu Ihły (1284 mt.), na płd. krańcu grzbietu górskiego zwanego Maldurską górą, nad źródłami pot. Laibl od zach., Kolaczki od wsch. a Jakubianki od płd., u zejścia się granic gm. Jurskiego (węg. Sz.-György), Łomnicy Małej i Jakubian. Wznies. 1291 mt. npm. *Br. G.*

Schwarzenberg, węg. *Feketehegy*, zakład kąpielowy hydropatyczny, na obszarze gm. Wondrysla (Wagendruessel, węg. Mereny), w hr. spiskiem, pow. bański, na wznies. 664 mt. npm. W 1878 r. zakład ten składał się z jednego dawniejszego budynku drewnianego i dwu nowszych domów, w stylu szwajcarskim. Z trzech stron w półkolu przytykają one do wzgórzy pokrytych lasami szpilkowemi, zostawiając widok ku wchodowi na dolinę

Hnilca. Dziś zakład ten znacznie się rozszerzył. Kuracya odbywa się na sposób graefenberski. Przy zakładzie znajduje się kilka źródeł należycie ocembrowanych. Najlepsza i najobfitsza woda (7° C.) tryska z głównego źródła, zaopatrzonego węgierskim napisem *Fö-Forras* (główne źródło), obok drugie *Hamu-Pipöke* (Kopciuszek), powyżej trzecie *Augusta-Forras* (źródło Augusty). W lesie na wschód położonym są trzy źródła. W zach.-południ. stronie, niemal pod szczytem góry, bucha obficie z trzech otworów źródło Prysznica, które, spływając na dół, tworzy szumiący potok z pięknemi kaskadami. Rozległe lasy szpilkowe otaczają zakład w półkolu. W nich ścieżki utorowane i porządnie utrzymane. Trochę powyżej otwiera się widok z porozrzucanych w malowniczym nieładzie skał. Widać ztąd niektóre szczyty tatrzańskie (Łomnicę, Garłuch, Sławkowski szczyt). Miejsce to zowie się Wieżą (Torony). Najwyższy szczyt w płd.-zach. stronie zakładu, tuż nad zakładem, jest tak zwany Buchwald, wznoszący się 1116 mt. Na szczycie rumowisko granitowe. Por. Henryka Mueldnera: „Kąpiele Schwarzenberg“, Warszawa 1879. Ob. *Wondrysel.* *Br. G.*

Schwarzenberg, pow. kartuski, ob. *Czarna Góra.*

Schwarzenberg 1.) pow. ządzborski, ob. *Kiersztanowo* 2.). 2.) **Sch.,** wyb. przy mieście Reszlu.

Schwarzenofen, ob. *Czarny Piec.*

Schwarzensee *Klein* (niem.), jez. pod wsią tegoż nazwiska, pod m. Czaplinkiem, pow. szczecinkowski; zachodzi w przywileju z r. 1361 pod nazwą „die Szwarten Sec“ (ob. Kod. dypl. Wielkopol., Nr 1458).

Schwarzer See 1.) pol. *Czarne,* jezioro pod Skarszewami, pow. kościerski. 2,) **Sch.,** jeziorko na wschód od Kartuz, pow. kartuski, wzn. 218 mt. npm. Najwyżej położone z okolicznych jezior. 3.) **Sch.,** jez. pod Świecinem, pow. wałecki.

Schwarze-Schoeps (*Czarny Szepc*), rzka na Łużycach, prawy dopływ Szprewii.

Schwarze-Wag, rz., ob. *Czarny Wag.*

Schwarzfliess, ob. *Czarna Rzeka.*

Schwarzgraben, rzeczka na Szląsku pruskim, łączy się z rzką Ochel pod Sycowem i uchodzi do Odry z lew. brzegu.

Schwarzhauland 1.) pol. *Czarne Holendry* (pominięte w Słowniku Geogr.), w pow. obornickim, o 9 klm. na płd.-wschód od Gośliny Murowanej, u źródeł Goślinki, wśród lasów; par. i poczta w Goślinie, st. dr. żel. w Kobylnicy o 9 klm.; 16 dm., 132 mk. (39 kat., 93 prot.) i 212 ha (150 roli, 10 łąk, 43 lasu). Przy schyłku zeszłego stulecia wchodziły w skład dóbr goślińskich, własności Władysława Gurowskiego. 2.) **Sch.,** pol. *Czarne Holendry,* w pow. bukowskim (Grodzisk), o 5 klm. na zachód od Grodziska, rozciągają się na 4 klm. ku zachodowi; par., poczta i st. dr. żel. w Grodzisku (Graetz i P.); 71 dm., 429 mk. (5 kat., 424 prot.) i 677 ha (563 roli, 13 łąk, 78 lasu). 3.) **Sch.,** pol. *Czarne Holendry,* w pow. mogilnickim, o 7 klm. na północ zachód od Mogilna (poczta i st. dr. żel.), par. Niestronno; 6 dm., 52 mk. (50 kat., 2 prot.) i 22 ha (18 roli, 1 łąk). 4.) **Sch.,** nazwa dawana też osadom: *Czarne Holendry* w pow. międzyrzeckim i Wysogotowo w pow. poznańskim. *E. Cal.*

Schwarzhof 1.) wś, pow. kościerski, par. kat. i st. p. Skarszewy. Z wyb. Czystą Wodą obejmuje 289 ha. W 1885 r. było 80 dm., 121 dym., 588 mk., 428 kat., 160 ew. Szkoła 2-klas. symultanna (1887 r. 2 naucz. i 146 dzieci). 2,) **Sch.,** wyb. do Gardeji, pow. kwidzyński; 17 dm., 95 mk. R. 1559 nadaje ks. Albrecht dobra Sch. miastu Gardeji (ob. Gesch. d. Bist. Pomesanien von Cramer, str. 263).

Schwarzhuette 1.) pol. *Czarna Huta,* wś włośc., pow. kościerski, st. p. Przywidz, par. kat. Mierzyszyn; 289 ha. W 1885 r. 16 dm., 17 dym., 108 mk., 16 kat., 92 ew. Uwłaszczenie nastąpiło tu r. 1819. Lustr. pruska z r. 1772 donosi: Wś liczy 2 włościan i 2 zagr. ewang. na 4 włókach. Wysiewu 10 kor. żyta, 15 owsa, 1 tatarki, ¼ grochu, ¼ lnu, 2 jęczm.; zbierają 3 ziarno; czynsz wynosi 133 tal. 30 gr., hiberna 10 tal., zaglówne 4 tal. 60 gr. (ob. Zeitsch d. Westpr. Gesch. Ver., XV, 154). 2.) **Sch.** (ob. *Czarna Huta*), wyb. do Szarłaty, pow. kartuski; 6 dm., 43 mk.

Schwarzkopf, jezioro, małych rozmiarów, w pow. chojnickim. Por. *Okręglik.*

Schwarzkopf al. *Brunstplatz*, karczma, leśn. i st. p. w pow. świeckim, nad szosą z Tucholi do Terespola, gm. nadl. Wierzchla; 3 dm., 17 mk.

Schwarzlauken, wś, pow. labiewski; st. p. Mehlauken; 6 dm., 36 mk., 53 ha.

Schwarznausslitz, ob. *Czorne Nośliсy* i *Nowośliсy* 3).

Schwarzort 1.) wś, pow. kłajpedzki, 22 klm. na płn.-zach. od Kłajpedy, na Kuryjskiej mierzeji, w tym miejscu 2 klm. szerokiej, zabezpieczona przed lotnym piaskiem lasem świerkowym, 6 klm. długim, 1 klm. szerokim. Piaski lotne pokrywa nad brzegami zatoki lekka warstwa humusu, na którym udają się kartofle i żyto. Na dnie zatoki znajdują się bogate pokłady bursztynu, eksploatowane od 15 lat przez dom handlowy kłajpedzki, z pomocą 16 do 18 parowych bagerów. W 1876 dobyto w ten sposób 45,000 klgr. bursztynu, wartości 450,000 mrk. Przy dobywaniu pracuje 600 do 1000 robotników, którzy mieszkają w domach zbudowanych przez przed-

siębiorców. Z powodu łagodnego powietrza, bliskości świerkowego lasu i morza zjeżdża tu latem kilkaset gości kąpielowych. Wś ma 161 dm., 851 mk., 2740 ha obszaru. Lud mówi po litewsku i kuryjsku (nabożeństwo w jęz. niemieckim i litewskim). Trudnią się oni przeważnie rybołówstwem w zatoce i morzu. Parowce kursują regularnie do Kłajpedy, do Tylży, na Labiewo do Królewca, i do Cranz. Poczta i tel. w miejscu. Dawniej była tu st. pocz. na trakcie do Rossyi idącym przez mierzeję kuryjską. Kościół z Karwaiten przeniesiony tu 1795. Kościół i szkoła w Nidden były do 1846 filiałem Sch. Ob. Passarge „Aus baltischen Landen". 2.) **Sch.**, kol., tamże; 8 dm., 295 mk. *Ad. N.*

Schwarzsee al. *Schwarzensee* i *Szwarten-See*, jezioro w pobliżu Czaplinka w Pomeranii, w pow. szczecinkowskim. Wspomniane w dok. z r. 1361 (ob. Powiat wałecki p. Calliera, str. 14).

Schwarzsee 1.) *Gross*, pol. *Czarne Jezioro Wielkie*, wś kośc. w Pomeranii, pow. szczecinkowski, na płn.-wschód od Drahimia i Czaplinka. Należała do sstwa drahimskiego (ob. Powiat wałecki p. Calliera, str. 14). W 1885 r. 611 mk. (607 ew., 4 żyd.). Na Lindenberg przypada 79 mk. 2.) **Sch.** *Klein*, pol. *Czarne Jezioro Małe* al. *Swartęze*, wś kośc. nad jeziorem t. n. i nad rz. Dobrzycą, pow. szczecinkowski, na wschod.-płd. od Czaplinka. Należała do sstwa drahimskiego. W 1885 r. 393 mk. ewang. *Ks. Fr.*

Schwarzspring, pol. *Czarny Zdrój*, os. w pow. szubińskim, o 4 klm. na zachód od Rynarzewa, w okolicy wzgórzystej, okr. domin. Kołaczkowo (Rensdorf).

Schwarzstein 1.) folw., pow. królewiecki, st. p. Uderwangen; 3 dm., 77 mk. 2.) **Sch.**, ob. *Szwarczsztyn.*

Schwarztal, rus. *Czornyj Dił*, rum. *Valea Neagra*, kol. niemiecka nad pot. Negrylasą, tworząca z wsią Negrylasą, w pow. kimpolúńskim jedną gminę. W r. 1880 było 54 dm., 343 mk., 830 kat., 6 gr.-or., 7 żyd.; 336 Niemców, 7 Rusinów. W miejscu kaplica łac. p. w. N. P. Maryi. Szkoła ludowa. Tracz. Własność funduszu religijnego gr.-orm. St. p. Stulpikany. Ob. *Negrylasa.* *Br. G.*

Schwarzvorwerk, wś założona na obszarze folwarku, na głogowskim przedmieściu Lignicy, par. ew. i kat. w Lignicy. W 1842 r. 20 dm., 120 mk. (9 kat.).

Schwarzwald, pow. odolanowski, ob. *Czarny Las.*

Schwarzwald, pow. starogradzki, ob. *Czarnylas.*

Schwarzwald, folw., pow. ządzborski, blisko Ządzborka.

Schwarzwald 1.) obręb leśny w pow. bytomskim, w pobliżu Bytomia. W 1861 r. był to las miejski, obejmujący 2070 mr.; drzewostan stanowiły sosny i jodły. Bogate pokłady węgla kamiennego, gliny, blizkość drogi żelaznej (st. Morgenroth) wywołały utworzenie w tym obrębie licznych hut i kopalni. W 1861 r. istniały tu: *Friedenshuette (ob.)*, huta żelazna z wielkim piecem, od 1855 r. własność towarz. akcyj. Minerwa; *Eintrachtshuette* (od 1838); *Beuthnershuette*, huta cynkowa (od 1845 r.), w 1859 r. zamknięta; *Rosamundehuette*, huta cynkowa (od 1838 r.); około 1860 r. produkowała do 6,000 cent. cynku. *Clarahuette*, huta cynkowa (od 1820 r.), około 1860 r. produkowała 8,800 cetn. cynku. Z 11 kopalni węgla, najdawniejsza: *Belowsengrube* powstała już w 1805 r., inne otworzone między 1824 a 1840 r. W 1861 r. na obszarze tym, przerzniętym przez kilka linii dojazdowych dróg żelaz., było 44 dm., 57 budynków, 1310 mk. (250 ew. i 13 żyd.). Przy dwu pierwszych hutach istniały szkoły katol. dla dzieci robotników. Obszary zajęte przez fabryki i kopalnie były wypuszczane przez miasto na prawach wieczystej dzierżawy. W 1871 r. produkcya zakładów tych przechodziła 3,000,000 talarów. 2.) **Sch.**, niemiecka nazwa obszaru leśnego, który przy regulacyi granicy od król. polskiego w 1835 r. został włączony do pow. lublinieckiego na Szląsku. Na obszarze tym (2356 mr.), będącym poprzednio własnością rządową, powstał *Helenenthal* (ob.). *Br. Ch.*

Schwarzwaldau, 1371 *Schwarczenwalde*, wś, pow. kamienogórski, par. ew. i kat. Mittel-Konradswaldau. W 1842 r. 127 dm., zamek, folw., sołtystwo z gorzelnią, 909 mk. (65 kat.), szkoła ew., browar, gorzelnia, 3 młyny wodne, kopalnie węgla. Do Sch. należały Liebenau, z ruiną zamku położonego śród podmokłej równiny i zburzonego w XV w., Waeldchen i Elizabethuette (huta szklana).

Schwarzwasser, mor. *Czerna Woda*, pol. *Czarna Woda*, wś kośc., w pow. frywałdzkim, obw. sąd. widyniowskim, nad pot. t. n., w okolicy górzystej, 7 klm. na płd. od Widyniowa. Graniczy od wsch. z Czerwoną Wodą Starą i Nową (niem. Rotwasser), od zach. z Frydebergiem (Friedeberg), od płd. i zach. z Cygarcicami (Setzdorf) a od płn. z Kobyłą (Jungferndorf). Dzieli się na 4 części, t. j. Stary Kaltenstein, Nowy Kaltenstein, Szropengrunt i Czarnowodę. W r. 1880 było 348 dm., 2089 mk., 2080 kat., 9 prot.; 2071 Niemców, 18 Czechoszląz. Między Nowym (od płn.) a Starym Kaltensteinem (od płd.), na wzgórzu (461 mt.), stoją ruiny zamku Kaltenstein, z którego rycerze w XIV i XV w. urządzali wyprawy rozbójnicze w okolice. W r. 1440 przebywał tu Zygmunt z Rachenau, siejący

w dalekie okolice trwogę, aż wreszcie wojska biskupie zdobyły zamek i przywódca rabusiów śród szturmu poległ. Wzgórze zamkowe pokrywa gęsty las szpilkowy i liściasty. Stożkowata postać jego przypomina podobnie ukształtowane przedgórza Sudetów w okolicy Tomikowic (Domsdorf) i Wilczyc (Wildschuetz), w tymże powiecie. Pozostały mur, otaczający zwaliska zamku, świadczy o pierwotnej jego rozległości. W zachodniej stronie stoją resztki wieży z granitu. W pobliżu wieży znajduje się w ziemi wymurowany otwór, prowadzący do podziemi, dziś po części zasypanych. W pobliskim lesie bukowym znajduje się kilka wejść do podziemia. Pierwszą pewną wiadomość o zamku mamy z końcem XIII w. Gdy Bolko I, ks. szląski, pan na Fuerstenbergu, nabywszy zamek zbudowany przez nieprzyjaciół biskupa, wyrządzał krzywdy poddanym biskupa, pobierał gwałtem dziesięcinę a spornych więził, rzucił nań biskup wrocławski Jan Romka klątwę i zawezwał bisk. krakowskiego Jana Muskatę na polubownego sędziego. Tenże rozstrzygnął sprawę na korzyść bisk. wrocławskiego i kapitnły i według dyplomu z 13 kwiet. 1296, w Krakowie wydanego, był Bolko zmuszony do zburzenia zamku Kaltenstein. W r. 1345 atoli Przecław Pogarek zamienił z kanonikiem i oficyałem Apeczką zamek wraz z dobrami za Procan przy Frankensteinie i do dóbr biskupich przyłączył. Wtedy biskupi szląscy odrestaurowali prawdopodobnie zamek i zamienili na swą letnią rezydencyą. Jan Thurzo, który 22 marca 1506 zajął stolicę biskupią, jeszcze jako koadjutor biskupa Rotha, kazał z końcem r. 1505 część Kaltensteinu zburzyć a z otrzymanego materyału założyć szeroką platformę, która dotąd istnieje przed zamkiem biskupim w Johannesbergu (ob.). Pozostała część służyła jeszcze długo za miejsce pobytu już to dzierżawców, już też zarządców, a chwilowo nawet za dom karny i więzienny. Na Kaltenstein Stary przypada 50 dm., 318 mk., na Szropengrunt 37 dm., 226 mk. a na wieś Czarną Wodę 210 dm., 1254 mk. W miejscu kościół paraf. łac. p. w. N. P. Maryi. Parafia liczy 2985 dusz rz.-kat. (1885 r.). Jest też szkoła ludowa dwuklasowa. St. pocz. Frydeberg. Właściciciel Anton Latzel. *Br. G.*

Schwarzwasser (niem.), ob. *Strumień.*

Schwarzwasser al. *Głda*, *Gwda*, rzka, dopływ Wisły, w Prusach zachodnich, ob. *Czarna Woda.*

Schwarzwasser, pol. *Czarna*, rzeczka na Szląsku pruskim. Powstaje z bagien w okolicy wsi Greulich, w pow. bolesławskim, przyjmuje z praw. brzegu rzkę Schnelle Deichsel i uchodzi pod Lignicą do Kacbachy z lew. brzegu.

Schwarzwasser, pow. starogrodzki, ob. *Czarna Woda.*

Schwarzwasser, rzka na Łużycach, ob. *Czornica.*

Schwebsin *Klein*, leśn. w nadleśn. Klein Nuhr.

Schwedeldorf 1.) *Nieder*, wś, pow. kładzki, paraf. kat. Kładzko. Posiada kościół katol. filialny, kaplicę św. Anny. W 1842 r. 164 dm., folw., 665 mk. (4 ew.), szkoła kat., młyn wodny, olejarnia, browar, gorzelnia, hodowla owiec i bydła. 2.) **Sch.** *Ober*, wś i dobra, pow. kładzki, posiada kościół par. kat., szkołę katol. W 1842 r. była tu cegielnia, kuźnica żelazna, kuźnica miedziana. Obszar dóbr dzielił się na 11 części: 1) Sch. Ober miało 33 dm., 241 mk. (2 ew.), krochmalnią, tkackie warsztaty; 2) część szpitala w Kładzku, 16 dm., 90 mk. (1 ew.); 3) Amtshof, 29 dm., folw., 69 mk.; 4) część Mitrowskiego, 13 dm., zamek, fol., 69 mk.; 5) Wallisfurth, 22 dm., 118 mk. (4 ew.); 6) część probostwa, 13 dm., dwór, 100 mk. (2 ew.), młyn wodny; 7) Ribischhof, 5 dm., 40 mk. 8) Engelhof, 7 dm., folw., 38 mk. kat.; 9) część miasta Kładzka, 1 dm., 5 mk.; 10) część królewska, 1 dm., 2 mk. ew.; 11) Feldmuehle, młyn wodny, 1 dm., 10 mk. katol.

Schweden, dobra na niem. Warmii, pow. licbarski, st. pocz. Roggenhausen; 4 dm., 23 mk., 238 ha.

Schwedenberg, dok. *Mons Melum*, wzgórze pod Urazą, pow. szczecinkowski, na płn.-zach. od Drahimia (ob. Powiat wałecki p. Calliera, str. 28).

Schwedenberg, ob. *Szwedorowo.*

Schwedenschanze, pow. odolanowski, ob. *Świeka.*

Schwedhoefen, dobra, pow. reszelski, st. p. Bischdorf; 3 dm., 19 mk., 59 ha.

Schwedlich, dobra ryc. i wś, o 2 mile na płd.-zach. od Grotkowa, przy drodze z Nissy do Strzelina, pow. grotkowski, par. filialny kościół w Seiffersdorfie. W 1861 r. 21 dm., 122 mk. (116 kat.), 800 mr. Wś ma 958 mr. Na południowej granicy istnieją nasypy, podobno ślady obozu szwedzkiego z trzydziestoletniej wojny.

Schwedrich, ob. *Swaderki.*

Schwedt, rzeka, lewy dopływ kurlandzkiej Aa, ob. *Szweta.*

Schwehlen, pow. szyłokarczemski, ob. *Gurgsden* i *Jaenken Joerge.*

Schweide, folw., pow. pr. holądzki, st. p. Alt-Dollstaedt.

Schweidnitz, ob. *Świdnica.*

Schwein 1.) *Gross*, 1471 *Grosen Sweyn*, wś, pow. głogowski, par. kat. Wysoki Kościół, ew. Gramszyce. W 1842 r. 23 dm.,

zamek, folw., 235 mk. (79 kat.), wiatrak, gorzelnia. Do Sch. należał: Feldmuehle, młyn wodny. 2.) **Sch.** *Klein*, pow. i par. jak wyżej. W 1842 r. 20 dm., zamek, folw., owczarnia, 213 mk. (100 ew.), browar. Do Sch. należały: Korsinsky-Muehle, Pinquart.

Schweinbraten, wś, pow. strzeliński, par. ew. Grossburg, kat. kościół w Deutsch Lauden (par. Bohrau). W 1842 r. 24 dm., wolne sołtystwo, 156 mk. (17 kat.). Do Sch. należało Neumuehle.

Schweine al. *Schweinfliess*, rzka, ob. *Świnia.*

Schweinern Polnisch, ob. *Świniary Polskie.*

Schweinert, pow. międzychodzki (Skwirzyna), ob. *Świniary.*

Schweinhaus, ob. *Świnka.*

Schweinhaus, 1387 *Sweyn*, 1464 *Sweynhaus*, wś, pow. bolkowicki, par. ew. Bolkowice, kat. kościół w miejscu, filia Bolkowic. W 1842 r. 33 dm., 194 mk. (10 kat.), szkoła ew., folw., młyn wodny, wiatrak, gorzelnia, cegielnia. Do Sch. należała: Schoenthaelchen, kol., mająca 15 dm., 76 mk. (5 kat.). We wsi są ruiny starego zamku, który dopiero po siedmioletniej wojnie przestał być mieszkalnym. W dok. z 1303 r., wystawionym przez Bernharda, ks. na Świdnicy, występuje „Petrus de Swyne protonotarius". Hinek de Swyn sprzyjając królowi czeskiemu, gdy ten oblegał poblizki Bolkenhain, poddał mu swój zamek. Jego synowie Guenzel (Kunze) i Nicol „fratres de Swyn" występują często w dokumentach od 1309 r. Guenzel jest burgrafem w Bolkenhain. Syn Nikola, Gunzelinus, pisze się de Schweine (1372 r.). W 1426 r. występuje Janko de Schweinichen, także sprzymierzeniec Czechów. W kościele miejscowym przechowały się nagrobki członków tego rodu. Najstarszy z drugiej połowy XV w. Ród ten odznaczał się długowiecznością. Jeden z nich umiera w 1566 r. mając 110 lat, wnuk jego żeni się po raz pierwszy w 80 roku i ma potomstwo. Syn jego cierpi obłąkanie i schodzi bezpotomnie. Mimo to przez dalszych krewnych ród ten siedzi dalej w swem gnieździe. W 1713 r. drogą sprzedaży przechodzi Sch. w ręce Sebastyana von Schwenitz.

Schweinitz 1.) 1484 *Sweydenitcz*, wś i dobra ryc., pow. zielonogórski, posiada kościół par. ewan. i kościół par. katol. Część dóbr lit. A miała w 1842 r. 148 dm., 844 mk. (63 kat.), 3 młyny wodne, gorzelnię, cegielnię, hodowlę owiec i bydła. W starym zamku tutejszym miał kwaterę Fryderyk II w 1740 r. W potokach przerzynających obszar wsi poławiano wyborne pstrągi. Do dóbr należały dwa folw. (Nieder- i Waldvorwerk) i Drosenberg (olejarnia). Część lit. B miała 145 dm., 722 mk. (72 kat.), 5 młynów, gorzelnię, cegielnię, owczarnię i hodowlę bydła. Do dóbr należały 3 folwarki (Nieder- Ober- i Waldvorwerk). Kościół ewang. i szkoła założone zostały w 1742 r. 2.) **Sch.** *Polnisch*, *Świdnica Polska*, 1329 *Polnische Sweidnicz*, wś, pow. nowotarski, par. katol. w miejscu, ewang. Rackschuetz. W 1842 r. 41 dm., sołtystwo, 326 mk. (20 ew.), szkoła kat. Wieś należała dawniej do wikaryuszów katedry wrocławskiej. Kościół kat. istniał tu już w 1353 r. Parafią na nowo urządzono w 1803 r. *Br. Ch.*

Schweinsdorf, dobra ryc. i wś, pow. prądnicki, par. kat. Stynawa. W 1861 r. 69 dm., 437 mk. (3 ew.), szkoła kat., kaplica. Dobra mają 882 mr. (681 mr. roli), wś 843 mr. Już w XV w. spotykamy tu gród warowny, należący do dóbr prądnickich.

Schweinz, 1318 *Swencz*, wś nad Strzygłowską wodą, pow. bolkowicki, par. kat. i ew. Hohenfriedeberg. W 1842 r. 38 dm., 248 mk. (14 kat.), szkoła ew., browar, młyn wodny, wiatrak, cegielnia. Zamek z parkiem należy właściwie do Hohenfriedeberg.

Schweizerhof, fol. do Żelisławek, pow. tczewski; 3 dm., 68 mk.

Schweizerhof, wybud., pow. tylżycki; 4 dm., 52 mk.

Schweizut, leśn. w nadleśn. Pfeil.

Schwellinen, fol., pow. iławkowski, st. p. Uderwangen; 3 dm., 54 mk.

Schwenboge, rzka w pow. labiewskim, łączy się z rzką Elxne i uchodzi do Niemenicy (ob. t. V, 51).

Schwendlund, os., pow. fyszuski, st. pocz. Cranz.

Schwengels, dobra, pow. świętosiekierski, st. p. Zinten; 24 dm., 139 mk., 570 ha.

Schwengen, w dok. *Swaymen*, dobra ryc. na niem. Warmii, pow. licbarski, st. p. Liewenberg. Około r. 1360 nadaje biskup Jan 6 włók na prawie pruskiem Prusakom: „Sande et gunto fratribus, et preymoke, Winico et Tuorine". R. 1437 nadał bisk. Franciszek 8 włók w Sch. Marquardowi Sclove; też same 8 włók nadał następnie bisk. Hozyusz Fryderykowi Waisslowi, słudze. W r. 1740 posiada Sch. burmistrz licbarski Jerzy Ferdley (Firlej). *Ad. N.*

Schwengfeld, 1369 *Swenkenfelt*, wś, pow. świdnicki, par. ew. Świdnica. Posiada kościół kat. par., filią par. Dittmansdorf. W 1842 r. 35 dm., zamek, folw., 282 mk. (44 kat.), szkoła kat., młyn wodny, browar. Część wsi Erlicht (1347 Erlecht) leży nad rzeczką Pilawą (Peilebach).

Schwenkendorf, dobra, pow. morąski, blisko Morąga; 17 dm., 101 mk., 521 ha.

Schwenkitten 1.) *Adelig*, dobra ryc., pow. licbarski, st. p. Arnsdorf; 16 dm., 116 mk.,

351 ha. 2.) **Sch.**, młyn, tamże. 3.) **Sch.** *Klein*, fol., tamże; 4 dm., 29 mk. 4.) **Sch.** *Koeniglich*, wś, tamże; 9 dm., 43 mk., 154 ha.

Schwentainen, pow. olecki, ob. *Kowale* (t. IV, 506).

Schwentakehmen sl. *Schwanlauken*, wś, pow. stołupiański, st. p. Kattenau; 5 dm., 37 mk., 106 ha.

Schwenten, pow. babimoski, ob. *Świętno.*

Schwentenfeld, wyb. do Marynów, pow. malborski; 9 dm., 85 mk.

Schwentenkampe, wś na żuławach, pow. malborski, st. p. Nowydwór, par. kat. Tiegenhagen; 93 ha, 4 dm., 5 dym., 27 mk. ew.

Schwentnig, ob. *Świątniki.*

Schwentoje, leśn. w nadleśn. Neu Sternberg.

Schwentschen, pow. kościański, ob. *Poświętne* 1.).

Schwentwokarren, wś, pow. kłajpedzki; 18 dm., 97 mk., 137 ha.

Schwenz, wś i dobra, pow. kładzki, par. kat. Piszkowice. W 1842 r. dzieliły się na dwie części: *a*) miała 34 dm., 2 folw., 233 mk. kat., łomy wapienia, piec wapienny, hodowlę bydła i owiec; *b*) 27 dm., folw., 145 mk. kat., piec wapienny.

Schwenzeln, wś, pow. kłajpedzki; 64 dm., 314 mk., 308 ha.

Schwenzlermoor, bagna, pow. szyłokarczemski, zajmują 395 ha.

Schweppeln, wś, pow. kłajpedzki, st. p. Carlsberg; 26 dm., 134 mk., 351 ha.

Schweretau al. *Farothe*, 1374 *Swarathowiez*, wś, pow. trzebnicki, par. katol. i ewang. Trzebnica. W 1842 r. 8 dm., 51 mk. ew., folw.

Schwerin *an der Warthe*, ob. *Skwirzyna.*

Schwersenz, ob. *Swarzędz.*

Schwerta, rzka na Łużycach, lewy dopł. rz. Kwissy.

Schwerta *Ober* i *Nieder*, wś u stóp Klingenbergu, pow. lubański, posiada kościół par. ew., kościół kat. w Mittel-Steinkirch (par. Alt-Berthelsdorf). W 1842 r. 340 dm., 2 dwory, 1789 mk. (12 kat.), szkoła ew., urząd celny, 3 młyny wodne, olejarnia, wiatrak, cegielnia, kopalnie torfu, hodowla owiec. Do Sch. należało: Feldhaeuser, Sieber, Staedtel. Kościół istniał tu już w 1346 r., zreformowany w 1536 r. Ruiny starego zamku, pochodzącego podobno z XII w.

Schwesslin, ob. *Świetlino.*

Schwesterwitz, ob. *Siostrowice.*

Schwetz, ob. *Świecie.*

Schwetzkau, ob. *Święciechowa.*

Schwetzkow, ob. *Świeciechowo.*

Schwiebedawe al. *Schwiebedowe*, wś, pow. mielicki, par. ew. i kat. Mielice. W 1842 r. 39 dm., zamek, folw., 287 mk. (9 kat.), szkoła ew., młyn wodny, wiatrak. Do Sch. należało Quinterei.

Schwiebus, ob. *Świebodzin.*

Schwiede, leśn., pow. złotowski, st. p. i par. kat. Więcbork, gm. Lutowo.

Schwiedt, ob. *Świt.*

Schwiegseln al. *Schwiegsten*, wś, pow. gąbiński, st. p. Walterkehmen; 19 dm., 126 mk., 358 ha.

Schwiegupoenen 1) wś, pow. stołupiański, st. p. Sodargen; 7 dm., 55 mk., 125 ha. 2.) **Sch.**, wyb., tamże; 3 dm., 59 mk.

Schwierse, 1288 *Swirsna*, 1435 *Lewthkowitcz* al. *Swirsaw* , wś i dobra, pow. oleśnicki, *a*) **Sch.** *Herrschaftlich*, par. ewang. Schmollen (Smolna), kat. Celniki. W 1842 r. 11 dm., folw., 125 mk. (21 kat.), szkoła ew., browar, gorzelnia. *b*) **Sch.** *Staedtisch*, par. kat. i ew. Oleśnica, 10 dm., 87 mk. ew., młyn wodny.

Schwillgarben, wś, pow. brunsberski, st. poczt., tel. i kol. żel. Brunsberga; 18 dm., 112 mk., 209 ha.

Schwillmuehle, młyn, pow. królewiecki wiejski, st. p. Waldau.

Schwilpen, wś, pow. kłajpedzki; 9 dm., 44 mk., 116 ha.

Schwintsch, ob. *Świńcz.*

Schwirbeln, wś, pow. wystrucki, st. pocz. Didlacken; 67 dm., 269 mk., 404 ha.

Schwirblienen, wś, pow. ragnecki, st. p. Szillen; 34 dm., 174 mk., 276 ha.

Schwirgallen, wś, pow. stołupiański, st. pocz. Kattenau; 70 dm., 370 mk., 536 ha.

Schwirgsden, wś, pow. darkiejmski, st. p. Sodehnen; 47 dm., 245 mk., 476 ha.

Schwirgslauken, wś, pow. labiewski, st. pocz. Mehlauken; 9 dm., 52 mk., 196 ha.

Schwirgstein, ob. *Dźwiersztyny* i *Wierztyn.*

Schwirklau 1.) *Ober*, wś i dobra rycer., o $1^1/_4$ mili od Rybnika, pow. rybnicki, kościół w Nieder Schwirklau, par. Połom. W 1861 r. 70 dm., 490 mk. (20 ew.), 1716 mr. Do dóbr należą folwarki: Budzina i Brzezina; ludność przeważnie polska. 2.) **Sch.** *Nieder*, dobra ryc. i wś kośc., pow. rybnicki, odl. $1^1/_2$ mili od Rybnika. W 1861 r. 70 dm., 490 mk. (20 ew.), 2292 mr. (740 lasu); ludność czysto polska. Zakład kąpielowy w Jastrzębiu podniósł dobrobyt okolicznej ludności. Kościół filialny (z XVI w.) należy do par. Połom, szkoła katol.

Schwirle, pow. międzychodzki, ob. *Twierdzielewo.*

Schwirnerei, pol. *Czerlejewo* (pominięte w Słown. Geogr.), wś, pow. wschowski, o 8 klm. na wsch.-płn. od Szlichtyngowy, nad Kopanicą Polską, przy granicy Szląska; par. i poczta w Świdnicy Dolnej (Niederzedlitz), okr. wiejski Świdnica Górna, st. dr. żel. w Wschowie, ma 11 dm., 57 mk. Przy schyłku zeszłe-

go wieku należało Cz. do kasztelana Adama Kwileckiego. *E. Cal.*

Schwirpeln al. *Szwirpeln*, wś, pow. ragnecki, st. p. Kraupischken; 3 dm., 22 mk., 76 ha.

Schwirrgauden, dobra, pow. brunsberski; 4 dm., 28 mk., 73 ha.

Schwirsen, ob. *Dźwierzno* i *Świerczyn.*

Schwirsen, wś w Pomeranii, ze st. poczt., pow. kamiński; 148 mk. ew.; piękny zamek z parkiem.

Schwitte, ob. *Szwityń.*

Schwitten, dobra w Kurlandyi, w pow. bowskim. Ob. *Lepern.*

Schwitten, wybud., pow. fyszuski; 2 dm., 37 mk.

Schwoellmen, dobra ryc., pow. pruskoholądzki, st. p. Goetchendorf; 22 dm., 129 mk., 765 ha.

Schwoenau, wś, pow. frydlądzki, st. p. i tel. Frydląd; 65 dm., 390 mk., 1272 ha.

Schwoerze al. *Schweerze*, wś i dobra, odl. o 4 mile od Prądnika, pow. prądnicki, par. Rożnochów. W 1861 r. 16 dm., 144 mk. kat. Dobra miały 794 mr., wś 50 mr.

Schwoiken, fol. z młynem, pow. morąski, st. p. Locken; 6 dm., 38 mk., 120 ha.

Schwolauerfelde, leśn., pow. sztumski, par. kat. Postolin, gm. Ryjewo; 4 dm., 29 mk.

Schwollgehnen, wś, pow. welawski, st. p. Gruenhayn; 12 dm., 66 mk., 156 ha.

Schwollmen, dobra, pow. iławkowski, st. poczt. Heilsberg; 5 dm., 72 mk.

Schwolow, ob. *Swawola.*

Schwornigatz, ob. *Swornigac.*

Schwuben, wś, licbarski, st. p. Gutstadt; 30 dm., 161 mk., 665 ha.

Schwuchow, ob. *Słuchowo.*

Schwundnig 1.) wś, pow. oleśnicki, par. kat. Schawoine, ew. Jackschoenau. W 1842 r. 18 dm., folw. 184 mk. (1 kat.). Do Sch. należało Heidewinkel. 2.) **Sch.** *Klein*, wś, pow. trzebnicki, par. ew. Wysoki Kościół, kat. częścią Schawoine, częścią Kopska Wieś. W 1842 r. 20 dm., 129 mk. (42 kat.), młyn wodny i wiatrak.

Schwusen, 1459 *Zwuse*, wś, pow. głogowski, par. ew. Schlichtingsheim (w w. ks. poznańskiem), kat. Schabenau. W 1842 r. 51 dm., zamek, folwark, owczarnia, 454 mk. (12 kat.), szkoła ew., browar, wiatrak.

Schyłka, szczyt w grzbiecie Liszniowa, w Karpatach wschodnich, dziale czarnohorskim, na obszarze gm. Mikuliczyna, w pow. nadworniańskim, między Pruteciem mikuliczyńskim a pot. Pihym. Na płn.-wsch. stoku wypływa pot. Szekelowski, dopł. Prutecia. Wznies. 1320 mt. npm. *Br. G.*

Schymonia, folw. dóbr Rosmirka, pow. wielkostrzelecki.

Sciana, rus. *Stjena*, wś, dawniej mko, nad rz. Rusawą, dopł. Dniestru, pow. jampolski, okr. pol. i st. poczt. Tomaszpol, gm. Klębówka, sąd Komargród. Leży w głębokim jarze, ma 298 osad, 1536 mk., 1960 dz. ziemi włośc., 1095 dwors., 59 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Mikołaja, ma 2770 wiernych. Położenie pagórkowate, gleba czarnoziemna, z piaskiem pomieszana, kamień wapienny. Dziedzicami wsi byli: Zamoyscy, Koniecpolscy, Lubomirscy, Sobańscy, obecnie Mańkowscy. Jest to bardzo dawna osada; według podań miejscowych miało znajdować się tu niegdyś miasto Iwangród, nie wiadomo jednak kiedy i przez kogo założone. Ślady dawniejszych murów dotąd pozostały. Cerkiew miejscową, podług podania, miał wznieść kozak Siciński, który ztąd robił napady na sąsiednią okolicę. Przy kopaniu fundamentów pod zameczek, miał znaleść obraz św. Mikołaja, na pomieszczenie którego wybudował cerkiew; w niej obraz dotychczas się przechowuje. Po zburzeniu Iwangorodu, na spadzistem miejscu, od czego nazwisko, poczęła się budować teraźniejsza wieś S. W spisie jednak majętności Koniecpolskich, urwanych zaborem tureckim, S. nazwana jest miasteczkiem. Był tu zameczek, w którym kozak Kałusz trzymał się obronnie. Po drugiej stronie rz. Rusawy, wprost cerkwi, u podnóża spadzistej góry, obrosłej krzakami, znajduje się wejście do pieczary. Wejście to jest tak wąskie, że zaledwo wpełznąć można, nie wiadomo jak głęboko się ciągnie. Tad. Czacki chciał zmierzyć długość pieczary, doszedł jednak tylko do 72 łokci z przyczyny ciężkiego powietrza i gaśnięcia światła. Na ścianach jej znajdują się różne nieczytelne napisy. Musiała ona służyć za schronienie w czasie napadów tatarskich i nosi nazwę Jałanieckiej, znajduje się bowiem na gruntach wsi Jałaniec. W rzece Rusawie znajdują często miedziane przedmioty, ołów, strzały i t. p.; dzwon w miejscowej cerkwi ma być odlany ze znalezionej tu miedzi. *Dr. M.*

Ścianek (*Stienok*), słoboda, pow. lityński, obok wsi Śmiała, ma 16 osad.

Ścianka, las nad rz. Studzienicą (Studenicą), pow. uszycki, gm. Łysiec, okr. pol. Żwańczyk, leży obok wsi Trybuchówki i Lipin. Należy do klucza żwańczykowskiego, Macieja Chełmińskiego.

Ścianka 1.) leśniczówka w Bilczu, pow. borszczowski. 2.) **Ś.,** leśn. w Cyganach, powiat borszczowski. 3.) **Ś.,** leśn. koło Szyszkowiec, na obsz. Szuparki, pow. borszczowski. 4.) **Ś.,** gajówka w Liczkowcach, pow. husiatyński. 5.) **Ś.,** fol. w Bukaczowcach, powiat rohatyński. 6.) **Ś.,** grupa domów w Rasztowcach, pow. skałacki. 7.) **Ś.,** domy w Trembowli. 8.) **Ś.,** rus. *Stinka*, wś, pow. złoczowski, 15 klm. na płd.-zach. od Złoczo-

wa, 4 klm. od urz. poczt. w Gołogórach. Na zach. leży Trędowacz, na płn.-wschód Lackie Wielkie, na wsch. Lackie Małe i Gołogóry, na płd. Gołogóry i Gołogórki. Zabudowania wiejskie leżą w środku obszaru (308 mt.). Na płn. wznosi się wzgórze „Łysa“ do 448 mt. (znak triang.). Z odpływu wód powstaje jedno z ramion Gołogórki, dopł. Pełtwi. Własność więk. (konwentu dominikanów w Podkamieniu) ma roli or. 9, łąk i ogr. 4, past. 7, lasu 459 mr.; wł. mn. roli or. 589, łąk i ogr. 28, past. 405 mr. W r. 1880 było 103 dm., 483 mk. w gminie, 1 dm., 7 mk. na obszarze dwor. (211 obrz. kat., 274 gr.-kat., 5 izrael.; 266 Polaków, 224 Rusinów). Par. rz.-kat. w Gołogórach, gr.-kat. w miejscu, dek. złoczowski. Do par. należy Majdan. We wsi jest cerkiew p. w. Zmartwych. Chr. Pana i szkoła fil. z językiem wykładowym polskim i ruskim. 9.) **Ś.**, wś, pow. buczacki, o 6·5 klm. od urz. poczt. w Koropcu, o 8·5 klm. od par. rz.-kat. i urz. tel. w Potoku Złotym. Obszar dworski ról, łąk i past. 502, lasu 682 mr.; włośc. 2140 mr. W 1870 r. 1312 mk.; w 1880 r. w gminie 1433, na obsz. dwor. 35; rz.-kat. 128, gr.-kat. 1307 mk. Par. rz.-kat. w miejscu, dek. buczacki. Cerkiew drewniana z 1797 r., metryki ma od 1752 r. Szkoła fil. system. Kasa poż. gm. z kapit. 1100 złr. Właściciel obsz. dwors. Alfred Mysłowski. *Lu. Dz.—B. R.*

Ścianki Gawrońskie, dolina, na Międzychodzie, w pow. szremskim, od strony Gawron, na południe od Szremu.

Ściborka, wzgórze na obszarze Racławic, w pow. gorlickim, wznies. 297 mt. Por. *Krzemienny dział.*

Ściborowice, wś w dawnym powiecie krakowskim, par. Kościelec. W 1581 r. własność Włodków, miała 3 łan. km., 3 zagr. z rolą, 1 komor. bez bydła (Pawiński, Małop., 11, 442). Dziś nosi nazwę *Ciborowice* (ob.).

Ścibory, wś rząd., pow. uszycki, okr. pol. Dunajowce, sąd, gm. i par. kat. Mińkowce, par. prawosł. Siworogi, ma 30 osad, 125 mk., w tej liczbie 59 jednodworców, 213 dzies. Dawniej była tu stacya poczt. między Letniowcami a Rachnówką. Należała do klucza mińkowieckiego, Ignacego ze Ściborów Marchockiego.

Ścibórz 1.) 1710 r. *Ścibor*, dawniej *Scybor*, teraz *Kaisershuette*, majętność chełm., pow. kartuski, st. p. Wygoda, gm. Gostomko, par. kat. Lipusz. Zawiera 617 magd. mr., 1 dm., 10 mk. Według wizyt. Szaniawskiego z r. 1710 płacił S. mesznego 1 kor. żyta i tyleż owsa (str. 13). 2.) **Ś.**, niem. *Stiporz*, wyb. do Małych Konarzyn, pow. człuchowski, st. p. Ciecholewy. W 1868 r. 20 mk. (8 katol.). W nowszych spisach niepodano tej osady.

Sciborze, dok. *Sthiborze, Czciborze, Cztyborze*, majętność, pow. inowrocławski, o $7^1/_2$ klm. na płn. od Inowrocławia, par. Płonkowo, poczta i st. dr. żel. na Jaksicach; 15 dm., 246 mk. (236 kat., 10 prot.) i 622·38 ha (533·53 roli, 10·96 łąk, 33·13 past., 12·22 nieuż. i 32·54 wody), właścicielem jest Bronisław Gąsiorowski. Dobra S. wraz z Mierogniewicami i Topolą miały około 8000 mr. *Sczibersco* (r. 1065) i *Sebersko* (r. 1193), nadane klaszt. mogilnickiemu, zdaje się być Ściborzem, które z biegiem czasu wyszło z rąk klasztoru. W r. 1311 pisał się z S. chorąży Mikołaj, r. 1434 Moszczyc z Małego S. a między r. 1441 i 1443 Mikołaj z S., kaszt. inowrocławski. Około r. 1583 posiadali S. Jan Płomykowski (z Płonkowa), Jan i Maciej Tholibowscy. Pierwszy miał 4 łany osiadłe i 2 zagr., drugi 7 łan., 1 zagr. a trzeci 2 łany i 3 zagr. Małe S. znikło. *E. Cal.*

Ściborzyce, w 1252 r. *Cstiborici*, 1581 r. *Sczibórzice*, folw. nad rzką Dłubnią, pow. olkuski, gm. Minoga, par. Wysocice, odl. 21 w. od Olkusza, posiada młyn, tartak (1870 r.). W 1827 r. było 38 dm., 243 mk. W 1870 r. fol. S. z attyn. Wesółka i Barbara rozl. mr. 1082: gr. or. i ogr. mr. 637, łąk mr. 12, wody mr. 4, lasu mr. 400, w odpadkach mr. 10, nieuż. mr. 19; bud. mur. 5, z drzewa 10; płodozm. 9 i 13-pol., las nieurządzony. Do folw. należała poprzednio wś Zagaje os. 27, mr. 336. W 1252 r. „Cstiborius miles et strachota frater ejus, filii quondam Nycolai hereditatem suam super Dlubnam fluvium, que cstiborici nuncupatur, vendiderunt abbati et conventui de chyrrich (Szczyrzyce)... pro LXXX et tribus marcis puri argenti“. Sprzedaż tę potwierdził Bolesław ks. krakow. i sandom., we wsi Urzutach (Kod. Małop., I, 43). Wydawcy kod. dypl. Muczk. i Rzysz. (I, 94) mylnie widocznie odczytali i mylnie objaśnili (w dok. Bolesława ks. krakow. z 1275) wieś „Styborche“, podaną w liczbie posiadłości klasztoru w Imbramowicach (Dłubni), jako Ściborzyce. W połowie XV w. Długosz podaje tę wieś w opisie dóbr klasztoru szczyrzyckiego. Było wtedy 12 łanów dających po pół grzyw. czynszu, tudzież jaja, koguty, sery, obowiązanych orać „jutrzyny“, odbywać powabę, dawać osep. Była też karczma, zagrodnicy, folwark, młyn. Ze wszystkich ról dziesięcinę, wartości 30 grzyw., pobierał bisk. krakowski (L. B., 441). W 1581 r. wś tę dzierżawił Jan Płaza. Płacił pobór od $4^1/_2$ łan km., 1 zagr. czynszow., 3 komorn. bez roli (Pawiński, Małop., 25). *Br. Ch.*

Ściborzyce, moraw. *Stiborzice*, niem. *Steuberwitz*, wś, pow. głupczycki, par. ew. Rozumice, katol. Sudzice. W 1861 r. 107 dm., 815 mk. (68 kat.), 2000 mr. obszaru, rozdzielonego między 26 gospodarzy, 8 ogrod., 31

cząstkowych posiadaczy. Ludność trudni się też rzemiosłami (tkactwo, krawiectwo). Szkoła ewang. od 1763 r.

Ścibowiec, *Stibencz* w r. 1304, *Sdzibowetz* w r. 1403 (mylnie *Sdzanowecz* w Kod. Wielk. Racz., str. 146), os., w pow. niegdyś kościańskim, w okolicy Grodziska i Opalenicy. W r. 1304 poświadczył bisk. poznański Andrzej, że widział akty nadania wsi S. i Słocina klasztorowi paradyskiemu przez woj. pozn. Piotra (ok. r. 1297), tudzież co do sprzedaży Sworzyc przez wojewodzica Prądotę. Wsie te zamienił klasztor w r. 1403 na Lutole Mokre i sołectwo chociszewskie, posiadłości Hinczki Szkapy. Dziś nie istnieje.

Ścibowo 1.) wś, pow. suwalski, gm. i par. Jeleniewo, odl. od Suwałk 15 w., ma 7 dm., 83 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Kadaryszki. 2.) **Ś.,** wś, pow. kalwaryjski, gm. i par. Kalwarya, odl. od Kalwaryi 8 w., ma 24 dm., 101 mk. 3.) **Ś.,** pow. suwalski, gm. Andrzejewo, par. Lubowo, odl. od Suwałk 23 w., 2 dm., 15 mk.

Ścichowa al. *Ścichowce*, wś włośc. nad rzką b. n., pow. piotrkowski, gm. Kluki, par. Kaszewice, ma 30 dm., 141 mk., 300 mr. W 1827 r. było 17 dm., 112 mk. Wchodziła w skład dóbr Kaszewice.

Ściebieraki, wś nad rzką Isławką, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Iża, okr. wiejski Tałut, o 19 w. od Wilejki, ma 13 dm., 151 mk. (w 1864 r. 67 dm. rewiz.); należy do dóbr Lubań, Lubańskich.

Ściebłowice, wś, par. Białobrzegi. Według reg. pob. pow. opoczyńskiego z r. 1577 własność bisk. kujawskiego, miała 9 łan., 1 zag. (Pawiński, Małop., 294). Dziś nosi nazwę *Ciebłowice* (ob.).

Ścieborzyce, wś kośc., w pow. i obw. sądowym opawskim, nad pot. Wielką, dopł. Opawicy, na zach. od Opawy, w odległ. 7 klm., graniczy od płn.-wsch. ze Złotnikami (Slatnik) i Miłostowicami (Milostowitz), od płn. z Jamnicą (Jamnitz), od zach. z Nowymi Dworami (Neuhof) i Jeszkowicami (Jaeschkowitz), a od płd. z Żywoczycami Dolnymi (Schoenstein) i Sławkowem (Schlakau). Leży na lew. brz. potoku w płn.-zach. części obszaru przys. Brzezowa (Biskowitz). Wznies. wsi 296 mt. Liczy 115 dm., 790 mk. rz.-kat., 719 Czecho-szląz., 38 Niemców. W miejscu kościół par. rzym.-kat., poczta i szkoła ludowa, cegielnia. Obszar obejmuje roli 218·9, łąk 18·43, ogr. 2·71, lasu 69·2, stawu 0·66, dróg i zabudowań 1·73, razem 311·63 ha. Właściciel Hugo Janotta.

Ściegale, zaśc., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Niemenczyn, o 10 w. od gminy, 9 dusz rewiz. (1864 r.); należy do dóbr Czarnydwór, Parczewskich.

Ściegańska Struga, pow. opatowski, ob. *Klimontówka.*

Ściegienne, jezioro pod wsią Drozdówką, w pow. włodawskim, ma 55 mr. obszaru. Przepływa przez nie rz. Piwonia (dopł. Tyśmienicy).

Ściegna, zbiornik wód, w pow. niegdyś kościańskim, w okolicy Grodziska, Kąkolowa, Bukowca i Lutomyśla.

Ściejgaliszki, wś, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Daugieliszki, okr. wiejski i dobra, Kamińskich, Przyjaźń, o 10 w. od gminy, 40 dusz rewiz.

Ściejowice, u Długosza *Czeyowicze*, w 1581 r. *Szieczieiowicze*, wś, pow. krakowski, na lew. brzegu Wisły, w okolicy urodzajnej, lekko sfalowanej, wznies. od 206 do 226 mt. npm. Wś gęsto zabudowana a na płd. od chat ciągną się ku rzece łąki. Graniczy na płd. i zach. z Rączną, na płn. z Piekarami a na płd.-wschód przez Wisłę z Tyńcem. Par. rzym.-kat. i urz. poczt. w Liszkach (o 5.3 klm.). Wraz z dworem (3 dm.) liczy 46 dm. i 257 mk., 252 rzym.-kat. i 5 izrael. Po za wsią bliżej Wisły leży wólka Pod Skałą (5 dm., 14 mk.) i folw. Sowiarka. Większa posiadłość (M. Machalskiego) wynosi 155 mr. roli, 24 mr. łąk i ogr., 92 mr. past. i 16 mr. lasu; pos. mn. 92 mr. roli, 19 mr. łąk i 3 mr. past. Ludność zajmuje się wyplataniem kapeluszy słomkowych, które zbywa w Krakowie. Od 1874 r. istniała tu przez dwa lata szkoła koszykarska. S. należała do opactwa tynieckiego. Bulla papiezka (podrobiona) z 1229 r. podaje S. w rzędzie posiadłości klasztoru tynieckiego (ob. t. VIII, 669). Długosz (L. B., III, 185) zalicza S. do par. tynieckiej. W XV w. było tu 6 zagród. Zagrodnicy płacili po 2 gr. i odrabiali dzień, nadto dawali po 10 jaj, 2 kury i 2 sery, odrabiali dwa dni ciągłe w tygodniu i zwozili drzewo do klasztoru. Dawano powabę, osep a prócz tego dziesięcinę snopową i konopną wartości 2 grzyw. bisk. krak. i tyleż proboszczowi z Morawicy. Roli klasztornej nie było. W 1581 r. (Pawiński, Małop., 42) były 4 łany km., 1 czynszownik, 1 komorn. z bydłem, 5 kom. bez bydła, rybitwa i piekarz. *Mac.*

Ścieklec, także *Sieklec*, u Długosza *Cyeklyecz*, rzka, bierze początek pod Marchocicami, w pow. miechowskim, płynie ku połud. przez Dziemierzyce, Kaczowice, Przemęczany, Dalowice, Błogocice, Gniazdowice i pod Opatowicami, na wprost Proszowic uchodzi z lew. brzegu do Szreniawy. Długa 18 w. Pod Kaczowicami przyjmuje z lew. brzegu Racławkę. *J. Bliz.*

Ścieklin i *Ścieklinek*, ob. *Steklin.*

Ścieniawa, ob. *Scinawa.*

Ścienka 1.) wś, pow. borysowski, w 3 okr.

pol., gm. Tumiłowicze, przy gośc. z Dokszyc do wsi Dziedzin, ma 22 osad pełnonadziałowych; miejscowość od wschodu i południa falista, od północy lesiste moczary nad rzką Berezyną. 2.) **Ś.**, zaśc. nad rz. Isłocz, w 2 okr. pol., par. kat. i gm. Raków, ma 2 osady; miejscowość wzórzysta, łąki dobre. *Al. Jel.*

Ściepulicze, wś nad bezim. dopływem Łani, pow. słucki, w 2 okr. pol. kleckim, gm. Łań, ma 15 osad pełnonadziałowych; grunta dość urodzajne, lasu mało. *Al. Jel.*

Ściepury, wś, pow. słucki, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. Pociejki, ma 28 osad; grunta pszenne. *Al. Jel.*

Ścierkowo, wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Lipniszki, okr. wiejski Ścierkowo, o 14 w. od gminy, 63 w. od Oszmiany a 35 w. od Dziewieniszek, ma 42 dm., 331 mk. katol.; należy do dóbr Iljanowo, Rodkiewiczów. W skład okr. wiejskiego wchodzą wsi: Ś., Białudzie, Andruszki i okolica szlach. Zagórowszczyzna, wogóle 292 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych i 2 b. włośc. skarbowych.

Ścierkowskie, jezioro w pow. lidzkim, w par. Lida.

Ściernie, *Sciern*, dobra ryc. i wś, pow. pszczyński, par. kat. Lędziny, ew. Hołdanów. W 1861 r. było 40 dm., 369 mk. kat. Dobra ryc. obejmują 610 mr., wś 478 mr.; gleba przeważnie wapienna.

Ścierniówka, potok, dopł. Dunajca, na obszarze Miłkowa, w pow. nowosądeckim.

Ścierwica, *Stierwica*, błotnista rzeczka, w pow. nowoaleksandrowskim, uchodzi od południa do jeziora Dryświaty; płynie śród lasów.

Ścierwo, jezioro, w pow. telszewskim, na zachód od jeziora Birżule, z którem się łączy za pośrednictwem rzeczki Gowii. Długie około 2 w. a przeszło 1 w. szerokie.

Ścieszki, część wsi Krządka, w pow. tarnorzeskim.

ścieszkowy Groń, szczyt górski, wznies. 779 mt., na obszarze Okrajnika, w pow. żywieckim.

Ścieszyce, wś, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Krajsk, okr. wiejski i dobra, Kamieńskich, Rogozin, o 7 w. od gminy a 59 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. radoszkowskiej, ma 16 dm., 161 mk. kat. (73 dusz rewiz. w 1864 r.).

Ścieżarno, wś, pow. rzeczycki, w 1 okr. pol. par. i gminie Brahin, przy drodze z Zarzecza do Jurkowicz, niegdyś w kluczu brahińskim ks. Wiśniowieckich, ma 33 osad pełnonadziałowych; grunta wyborne, łąk wielka obfitość. *Al. Jel.*

Ścieżka Czernicka, zaśc. w pobliżu rz. Czernicy, pow. borysowski, w 2 okr. pol. i par. kat. Łohojsk, gm. Smolewicze, przy drożynie z Lipki do Plisy, ma 5 osad. Należy do domin. Smolewicze, niegdyś radziwiłłowskiego, później ks. Wittgensteina. *Al. Jel.*

Ścieżki Czarnowolskie, wólka do Czerwonej woli, pow. jarosławski, składa się z 24 dm. i 117 mk. Leży w piaszczystej równinie, wśród sosnowych borów, przy drodze z Gajd do Zaradawy. *Mac.*

Ścieżki-Mohilica, uroczysko leśne, w pow. pińskim, w okolicy Hlinna, wspomniane w dokum. z 1555 r. (ob. *Rewizye Puszcz*, str. 89).

cięciel, niem. *Czenzel*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. szczycieński, st. p. Opalenicc; 54 dm., 249 mk., 753 ha.

Ścięgna 1.) wś włośc., pow. piotrkowski, gm. i par. Kamieńsk, ma 12 dm., 86 mk., 130 mr. W 1827 r. było 6 dm., 49 mk. 2.) **Ś.**, wś włośc., pow. noworadomski, gm. Rząśnia, par. Chabielice, ma 16 dm., 125 mk., 300 mr. W 1827 r. 16 dm., 84 mk., par. Stróża. 3.) **Ś.**, os. młyn., pow. słupecki, gm. Kazimierz, par. Cienin Kościelny, odl. od Słupcy 6 w., 1 dm., 3 mk. 4.) **Ś.**, folw., pow. opatowski, gm. Julianów, par. Słupia, odl. od Opatowa 37 w., ma 1 dm., 4 mk., 366 mr. *B. Ch.*

Ścięgno 1.) os. leś., pow. iłżecki, gm. Ciszyca Górna, par. Tarłów, odl. od Iłży 41 w., 1 dm., 5 mk., 690 mr. dwor. 2.) **Ś.**, oś. leś., pow. opatowski, gm. i par. Lasocin, odl. od Opatowa 25 w., 1 dm., 4 mk., 3 mr.

Ścigów, niem. *Schiegau*, 1531 r. *Sygow prope castrum Chrzelitze*, wś, pow. prądnicki, par. kat. Racławice Polskie, odl. 4 mile od Prądnika. W 1861 r. było 80 dm., 465 mk. (1 ew.), 1174 mr.; gleba piaszczysta.

Ściło, szczyt górski, wznies. 1191 mt., na obszarze wsi Ilemie, w pow. doliniańskim.

Ściło, potok, wraz z pot. Lisno dają początek pot. Ilemka, na obszarze wsi Ilemie, w pow. doliniańskim.

Sciminów al. *Ciminov* (dok.), wś zaginiona pod Gdańskiem. W 1279 r. własność cystersów w Oliwie (ob. Perlbach, P. U. B., str. 265).

Scimuny, wś włośc. nad rz. Żyżmą, pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 32 w. od Lidy a 24 w. od Ejszyszek, ma 8 dm., 70 mk. katol.

Scina al. *Scyna* (dok. z 1275 r.), góra pod Sławnem, pow. sławiński (ob. Perlbach, P. U. B., str. 227).

Scinawa al. *Ścieniawa*, niem. *Steine*, rzka, lewy dopływ Nissy szląskiej. Początek ma niedaleko źródeł Wystrzycy.

Scinawa 1.) niem. *Steinau*, 1235 r. *Stinavia*, 1282 r. *Kamena*, wioś targowa i wś kośc., dawniej miasteczko, nad rzką Ścinawą z praw. brzegu, pow. prądnicki. Pierwotna nazwa była niewątpliwie *Kamień*, z niemieckiego zaś *Steinau* utworzono łacińskie *Stinavia* i polskie *Ścinawa*, które wedle wywodu ludowego ma oznaczać miejsce ucinania głów (tracenie wi-

nowajców). W 1861 r. targowisko miało 136 dm., 1156 mk. (5 ew.); wś 97 dm., 682 mk. (2 ew.). Do targowiska należy 1839 mr. roli, 138 mr. łąk i 18 mr. ogr., do wsi zaś 1006 mr. We wsi jest kościół par. katol., szkoła katol., w miasteczku ruiny starego zamku Książęta opolscy ustanowili tu w 1243 r. wójta a 1260 r. dali osadzie prawa Nowego Targu. W 1880 r. pożar zniszczył osadę. Do S. należą trzy młyny. Znajduje się też leśnictwo rządowe. 2.) **S.** *Niemiecka*, *Steine Deutsch*, 1288 r. *Stinavia*, 1358 r. *Thewtonical Stinavia*, wś i dobra, pow. olawski, par. ew. Roznań, katol. Olawa. W 1842 r. 63 dm., zamek, fol., sołtystwo wolne, 410 mk. (85 kat.), szkoła ew. Hodowla bydła i owiec (1300 sztuk). 2.) **S.** *Polska*, *Steine Polnisch*, 1291 r. *Stinavia polonicalis*, wś w pobliżu Odry, pow. olawski, par. ew. i kat. Olawa. W 1842 r. 60 dm., sołtystwo dziedziczne, 489 mk. (43 kat.), szkoła ewang., królew. podleśnictwo z łąkami poza Odrą, cegielnia, piec wapienny, uprawa tytuniu i lnu. Bitwa między Prusakami a Wirtemberczykami w 1806 r. *Br. Ch.*

Ścińsk, ob. *Trzcińsk*.

Ściokła, wś, pow. augustowski, gm. Sztabin, par. Krasnybór, odl. od Augustowa 20 w., ma 9 dm., 72 mk.

Sciony, wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 2 okr. pol., gm. Malesze, o 27 w. od Bielska.

Sciporowcy al. *Skiporowcy*, zaśc. nad rz. Wołmą, pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Iwieniec, par. kat. dawniej Iwieniec, teraz Kamień; miejscowość dość leśna, w łąki obfita. *Al. Jel.*

Scirbowy, potok górski, wypływa z płn.-zach. stoków Magóry spiskiej, w płd.-wschod. części obszaru gm. Relowa, w hr. spiskim, pow. magórzański, płynie na płn.-zach. wzdłuż gościńca kieżmarsko-starowiejskiego (do Galicyi po pod Czorsztyn) i we wsi Relowie łączy się od lew. brzegu z pot. Głębokim, tworząc rzekę Kowninę. Długość biegu do 4 klm. Nad lew. brzegiem szczyt Bukowina (1008 mt.) a nad praw. Holak (1005 mt.) *Br. G.*

Scirmina al. *Scyrmina* (dok. z 1275 r.), struga pod Sławnem, pow. sławiński (ob. Perlbach, P. U. B., str. 227).

Scirpiunt, *Zierpient*, wś, pow. łecki, ob. *Kucze* 1).

Sciski, szczyt górski (866 mt.), na obszarze wsi Ropki, pow. gorlicki.

Ścisła, inna nazwa pot. Rzeczyca (ob.), dopływ Zołokii. *Br. G.*

Scisowa, dok. 1295 r. *Scissowa*, dopływ rz. Rumii, wpadającej do Baltyku (ob. Kod. dypl. Wielkp., IV, str. 16). Wspomniana przy opisie granic wsi Rumii, w pow. wejherowskim.

Scisowice, niem. *Zeisselwitz*, 1534 r *Zeiselwitz*, wś i dobra ryc., pow. prądnicki, par. kat. Prężyna Wielka. W 1861 r. 79 dm., 573 mk. katol., szkoła katol. 2 klas. Obszar większej posiadł. miał 794 mr. roli, 32 mr. łąk, wieś 2518 mr. (2314 mr. roli).

Scissova al. *Cissowa* (dok. 1283), struga pod Puckiem (ob. Perlbach, P. U. B., str. 323).

Ściszków Groń, szczyt w Beskidzie zachodnim, w dziale andrychowskim, nad lew. brzegiem pot. Kocierza, na płd.-zach. od wsi Kocierza Rychwałdzkiego, w pow. żywieckim. Wznies. 779 mt. npm. *Br. G.*

Sciudzienica, wś włośc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Miadzioł, okr. wiejski Niekazieck, o 2 w. od gminy a 57 w. od Wilejki, ma 21 dm., 232 mk. (w 1864 r. 137 dusz rewiz.); wiatrak.

Sciudzieniec 1.) zaśc., pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Bienica, okr. wiejski zawilejski, o 12 w. od gminy, 7 dusz rewiz.; należy do dóbr Zaleś ks. Ogińskich. 2.) **Ś.,** wś włośc., pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Horodzki, okr. wiejski i dobra skarb. Łosk, o 7 w. od gminy, 11 dusz rewiz. 3.) **Ś.,** folw., pow. oszmiański, w 2 okr. pol., o 46 w. od Oszmiany, 1 dm., 5 mk. katol. 4.) **Ś.,** pow. oszmiański, w 4 okr. pol., o 46 w. od Oszmiany, 10 dm., 84 mk. prawosł. 5.) **Ś.,** wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Chotenczyce, okr. wiejski Zaborze, o 9 w. od gminy, 20 dusz rewiz. *J. Krz.*

Sciudzionka, wś, pow. borysowski, pamiętna przeprawą armii francuskiej w 1812 r. przez Berezynę, ob. *Studzionka*.

Sciudzionki, wś, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Kurzeniec, okr. wiejski Kuźmicze, o 5 w. od gminy a 9 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. miadziolskiej, 9 dm., 82 mk.; kaplica prawosł. Należy do dóbr Stary Kniahynin, Mikulskich.

Sciury, wś, pow. nowoaleksandrowski, gm. Dukszty, ma 2 osady.

Sckow, węg. *Szuko*, wś w hr. ziemneńskiem, kościół par. gr.-katol., 252 mk. rolników.

Sclawen i *Sclawena* (dok.), ob. *Sławno*.

Scocken - See, pow. międzyrzecki, ob. *Skoki*.

Sconenwerde (dok. 1251 r.), jestto Bielcin al. Bielczyny, w pow. toruńskim.

Scoyicino al. *Voiucino* (dok.), wś zaginiona pod Kartuzami, pow. kartuski. R. 1259 nadaje ją Świętopełk klasztorowi żukowskiemu (ob. Perlbach, P. U. B., str. 152).

Scredavo (dok. 1253), wś zaginiona pod Oksywiem, pow. pucki. R. 1253 oznacza biskup kujawski Wolimir wsie do par. oksywskiej należące, między niemi i S. (ob. Perlbach: P. U. B., str. 133).

Scrempino (dok. 1280), wś zaginiona pod Tczewem, pow. tczewski (ob. Perlbach, P. U. B., str. 276).

Scygań, *Sciganie*, wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. i dobra, Wolskich, Lipniszki, okr. wiejski Scygań, o 4 w. od gminy, 54 w. od Oszmiany a 26 w. od Dziewieniszek, ma 53 dm., 312 mk. katol. (w 1864 r. 203 dusz rewiz.). W skład okr. wiejskiego wchodzą wsi S. i Dziereszе, w ogóle 312 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych.

Scyklew, dwie pobliskie wsi nad rzką Scyklówką, pow. miński, w 1 okr. pol. mińskim, gm. Siennica, o 8 w. na wschód od Mińska. *S. Wielki* ma 9 osad, *S. Mały* 6 osad; grunta lekkie, szczerkowe. *A. Jel.*

Scyklewa, karczma, pow. miński, w obrębie gm. Siennica, przy drodze z fol. Drażna do wsi Mały Scyklew. *A. Jel.*

Scyklówka, rzeczka w pow. mińskim i ihumeńskim, bierze początek w okolicy Mińska, za wsią Mały Scyklew, płynie na przestrzeni prawie 12 w. pod folw. i zaśc. Trościanіec, pod folw. Jelnica wchodzi w pow. ihumeński, rozlewa się w dwuwiorstowe jezioro, obraca młyny i za zaśc. Żarkowicze uchodzi od lewego brzegu do Świsłoczy.

Scylguny, wś, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Bieniakonie, okr. wiejski Wronowo, o 9 w. od gminy, 24 dusz rewiz.

Scymerowo, 1498 *Schymeraw*, niem. *Schimmerau*, wś, pow. trzebnicki, posiada kościół par. katol., par. ew. Pawłowo. W 1842 r. 120 dm., 699 mk. (42 ew.), szkoła kat., dziedziczne sołtystwo, szpital, przytułek dla biednych, zakład dla biednych dzieci.

Scymik, młyn nad Prosną, na wysokości Ligoty, na Szląsku pruskim.

Scypiny, wś, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Kiemieliszki, okr. wiejski Litwiany, o 7 w. od gminy a 35 od w. Święcian, ma 5 dm., 93 mk. katol. (w 1864 r. 25 dusz rewiz.); należała do dóbr Uświaszcza, Soroków.

Scypioniszki, folw. i dobra, pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Wysoki Dwór, paraf. Użugość, okr. wiejski Scypioniszki. W 1850 r. dobra składały się z 3 folw., 11 wsi i 9 zaśc., miały 4461 dzies. rozl. i były własnością A. Górskiego. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsi: Budkiszki, Bunciszki, Gieniejkany, Lewkiszki, Maćkańce, Michaliszki, Niemojtany, Nowopole, Wojtkuny i Żydliszki, w ogóle 363 dusz rewiz.

Scz..., ob. *Szcz....*

Sczepka, ob. *Szczypka.*

Sd..., ob. *Zd...*

Sdeden, ob. *Zdedy.*

Sdengowen, ob. *Zdęgowo.*

Sdowal (dok.), miejscowość zaginiona, może w wójtostwie mirachowskiem. W Gdańskich tablicach woskowych z r. 1401 zachodzi Przipke v. S. (ob. Zeitsch. d. Westp. G. V, XI, 18).

Sdretnica, pot., ob. *Drybok.*

Sdunkeim, dobra, pow. rastemborski, st. p. Tolksdorf; 25 dm., 137 mk., 437 ha.

Se....., ob. *Sie.....*

Sebandowo (dok.), ob. *Nebudowo.*

Sebastyanka, wś, pow. garwoliński, gm. Ułęż, par. Drążgów, ma 5 dm., 51 mk., 50 mr.

Sebastyanów, zamek założony w XVI w. przez Sebastyana Branickiego, bisk. poznańskiego, w pobliżu Parysowa i Kuflewa (Święcicki, Opis Mazowsza, Kwartał. Kłosów, 105). Dykcyonarz Echarda nazywa S. miastem i oznacza położenie w pobliżu Kozłowa (dziś pow. nowomiński, par. Parysów). Zapewne kopiec i fosy znajdujące się dotąd na obszarze wsi Kozłowa (ob.) są szczątkami owego zamku. *Br. Ch.*

Sebastyanówka, mylnie *Sobestyanówka*, wś rząd. u źródeł rz. Soroki, dopł. Sobu, pow. hajsyński, w 2 okr. pol. Teplik, gm. Krasnopółka, sąd i par. katol. Granów (o 15 w.), ma 514 osad, 3056 mk., 6635 dzies. ziemi; cerkiew p. w. Podwyższenia Krzyża św., wzniesiona w 1856 r. i uposażona 50 dzies. ziemi, ma 4018 parafian. Należała do Czartoryskich, następnie Sobańskich, którym skonfiskowana i zamieniona na kolonie wojskowe, dziś zniesione. *Dr. M.*

Sebastyanówka al. *Sebastyanowa*, ob. *Różanka* 1).

Sebastyanowo, dobra, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Ihumenowo, okr. wiejski Sebastyanowo; własność Zdrojewskich, dawniej attyn. Szarkowszczyzny, Łopacińskich. W skład okr. wiejskiego wchodzą wsi: Czaronki, Grygorowszczyzna, Racki, Ruczaj i Sawickie, w ogóle 242 dusz rewiz. włośc. uwłaszcz.

Sebastyanowo, wś, pow. szremski, o 4 klm. na płd. od Książa; par., okr. wiejski i poczta Mchy (Emchen), st. dr. żel. Chocicza (Falkstaett) o 7½ klm.; 25 dm., 185 mk.

Sebbern 1.) al. *Sebbernskie*, jezioro w okr. tukumskim, par. neuenburgska (Kurlandya). 2.) **S.**, folw. dóbr pryw. Schlagunen, w okr. i pow. tukumskim, par. auceńska (Kurlandya).

Sebela *Stara*, szczyt w Karpatach, na Beskidzie szerokim, wznies. 1213 mt.

Seben, ob. *Szewo.*

Sebenwirth, ob. *Zęgwirt.*

Seborki, os. leś., pow. makowski, gm. Sypniewo, par. Nowa Wieś. W 1827 r. było 2 dm., 11 mk.

Sebory, pow. makowski, ob. *Chełchy S.*

Secemin 1.) al. *Secymin*, u Długosza *Szczemyn*, osada miejska, dawniej miasteczko,

pow. włoszczowski, gm. i par. Secemin. Leży około 10 w. na wschód od Koniecpola a 14 w. na płd.-zach. od Włoszczowy, śród bagnistego i lesistego płaskowzgórza, na dziale wodnym Pilicy i Nidy. Z bagien tych, zwanych Sece (Sice), wypływa strumień noszący toż samo nazwisko. S. posiada kościół par. murowany, szkołę początkową, sąd gm. okr. II, urząd gm., około 120 dm. drewnianych i do 1200 mk. W 1827 r. było 115 dm., 853 mk.; w 1862 r. 118 dm., 893 mk. Do osady należy 1978 mr., rozdzielonych na 217 części. Dobra S. składały się w 1885 r. z folw.: S. i Zaróg, nomenkl. leśnej Maryanów, rozl. mr. 4238: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 422, łąk mr. 346, past. mr. 321, lasu mr. 2185, nieuż. mr. 664, razem mr. 3938; bud. mur. 8, z drzewa 13, płodozmian 5 i 9-polowy, las urządzony; fol. Zaróg gr. or. i ogr. mr. 95, łąk mr. 55, lasu mr. 138, nieuż. mr. 12, razem mr. 300; bud. z drzewa 8, pokłady torfu; rzeczka Sice przepływa. W skład dóbr poprzednio wchodziły: mko S. os. 217, mr. 1978; wś Brzozowa os. 23, mr. 333; wś Zaróg os. 19, mr. 291; wś Kluczyce os. 7, mr. 61; wś Psary os. 42, mr. 388; wś Gabryelów os. 4, mr. 104; wś Michałów os. 4, mr. 52; wś Teodorów os. 7, mr. 145; wś Maleniec os. 2, mr. 61; wś Krzepice os. 14, mr. 216; wś Dąbrowa os. 6, mr. 122; wś Aleksandrów os. 7, mr. 211; wś Marchocice os. 39, mr. 744. Zawiązkiem miasteczka była zapewne osada utworzona śród lasów królewskich, z kościołem paraf., grodziskiem, może dworem myśliwskim, targami i nadana z rozległym obszarem tych lasów i wsią Bychnów, przez Władysława Jagiełłę Piotrowi Szafrańcowi z Pieskowej Skały w 1401 r. Jednocześnie nadał król prawo pobierania cła i dwa jarmarki. Król Aleksander w 1505 r. potwierdził te przywileje dla Piotra Szafrańca, kaszt. wiślickiego, i dozwolił mu pobierać, na utrzymanie mostu na bagnach, opłatę po 6 denarów od konia, wołu i jałowizny a po pół grosza od wozu naładowanego. Zygmunt I w 1519 r. przeniósł osadę z prawa polskiego na niemieckie, dodał dwa jarmarki i uwolnił mieszczan od opłaty targowego w całym kraju. Kościół parafialny istniał tu już zapewne w XIV w. W 1415 r. w sądzie konsystorza gnieźn. pleban secemiński powołuje się na dawne prawa swego kościoła do pewnych dziesięcin. Zapewne Szafrańcowie na miejsce drewnianego wznieśli murowany, ostrołukowy kościół i ufundowali przy nim 4 mansyonarzy, na uposażenie których nadali wieś Zawadów (par. Grocholice, pow. piotrkowski), lecz gdy następcy fundatora wieś tę zastawili, fundusz mansyonarzy zniszczał. Szkoła, istniejąca w XV w. również stała pustkami na początku XVI w., dla braku funduszów. Pleban miał dwa łany roli, części rol zwane przymiarki, swój bór z pasieką, łąki, cztery sadzawki; dziesięcina z miasta przynosiła do 8 grzyw. (Łaski, L. B., I, 563—565). Według regestrów pobor. pow. chęcińskiego z 1540 r. S., własność Piotra Szafrańca, miał 103 dm. (płacących po 4 gr.), 40 łanów (po 8 gr.), około 60 ogrodów (po 4 gr.), jatki rzeźnicze, szewckie, łaźnią, grodzisko (fortalitium), dwór, folwark, młyn, 9 sadzawek, bory z pasiekami, łąki. Przedmieściem S. była wś Nawsie (4 kmiecі na pół łanach). S. wraz ze wsiami Bychnów, Zakrzówek, Zwlecza i Nawsie oceniony był na 2000 grzyw. Do parafii należała jeszcze wś Ropocice (Pawiński, Małop., 569). S. staje się głośnym około połowy XVI w. jako jedno z ognisk ruchu religijnego. Szafrańcowie, jako żarliwi propagatorowie reformacyi, zamieniają kościół tutejszy na zbór (około 1551 r.), osadzają przy nim Feliksa ze Szczebrzeszyna, który zapoznawszy się w Wielkopolsce z braćmi czeskimi stara się zaprowadzić ich urządzenia kościelne. Pełni on obowiązki superintendenta zborów małopolskich. Przy zborze utworzyli Szafrańcowie szkołę (przed 1557 r.). Rej w „Zwierzyńcu“ chwali Szafrańcowi że sam sprawił sobie „twardy munsztuk z cnoty, chocia nie norymberskiej, secemskiej roboty“. Synod biskupi w 1557 r. domaga się między innemi zamknięcia szkoły w Seceminie. Najważniejszym aktem jaki odbył się w S. był zjazd reformatorów, na którym miało nastąpić porozumienie się co do organizacyi kościoła i wprowadzenia obrządków i urządzeń braci czeskich. We dworze Stanisława Szafrańca (21 stycznia 1556 r.) zebrali się zarówno wszyscy wybitniejsi kaznodzieje protestanccy jak i szlacheccy kierownicy ruchu (Rej, Trzecieski, Filipowski, Moskorzewscy). Prezydującym obrany został Filipowski; treściwe protokuły synodu spisał Jakub Silwiusz (Czarnolas), pastor z Chrzcięcic (wydał je Lubowicz przy Histor. Reform.). Na zjeździe tym wystąpił Piotr z Goniądza przeciw dogmatowi Trójcy i stosunkowi Chrystusa do Boga. Wywody jego wywołały żywą protestacyą zebranych. Po wygaśnięciu Szafrańców (1608 r.) dobra secemińskie przeszły do Dębińskich h. Gryf, także kalwinów. Jeszcze w 1616 r. odbywa się w S. synod kalwiński. Zapewne dopiero w połowie XVII w. kościół został zwrócony katolikom. Przechował się w nim, obok innych, grobowiec Jana Brocha († 1061), z napisem polskim (wierszami). W ostatnich czasach (około 1860 r.) dobra należały do Michałowskich. Pochodzili z S. Wojciech h. Dąbrowa, sufrag. gnieźn., konsekrowany 1493 r. i Dominik, kanclerz gnieźn., doktór obojga

praw, przyjaciel Łaskiego i błogosł. Rudolfa, prowincyała dominikanów polskich, z którym razem został pochowany w Krakowie. S. par., dek. włoszczowski (dawniej kurzelowski), 2000 dusz. S. gmina należy do s. gm. okr. II, st. pocz. w Włoszczowie. Obszar gm. wynosi 29,628 mr.; w 1870 r. było 5159 mk. W gminie są trzy szkoły początk. (S., Ropocice, Czarnca), trzy młyny, cegielnia, gorzelnia. 2.) **S.**, ob. *Secymin*. *Br. Ch.*

Secewin, folw., pow. nowogródzki, około 18 włók, własność Lipińskich. *A. Jel.*

Sechau, ob. *Dziechowo* i *Zdziechowo*.

Sechla, *Sechły*, ob. *Syhła*, *Syhły*.

Sechlin (dok.), ob. *Żecholewo*.

Sechna, w 1280 r. *Sechlna*, wś, pow. limanowski, paraf. rz.-kat. w Ujanowicach. Leży w okolicy pagórkowatej, lesistej, nad pot., dopł. Łososiny z lew. brzegu. Składa się z 96 dm. i liczy 561 mk.; 553 rz.-kat. i 8 izrael. Obszar mniejszej posiadłości wynosi 714 mr. roli, 41 mr. łąk, 255 mr. pastw. i 232 mr. lasu. Kasa pożyczkowa z kapit. 495 złr. Wymieniona w dypl. erekcyjnym klasztoru w Starym Sączu w 1280 r. (L. B., III, 359). Za Długosza składała się z 5 łanów km., wolnego łanu sołtysiego, karczmy i młyna, które opłacały dziesięcinę snopową bisk. krak. (ibid, 353). W 1581 (Pawiński, Małop., 142) miała 4 łany km., 4 zagr. z rolą, 4 kom. z bydłem, rzemieśl., sołtysa i 2 zagr. sołtysie. Przeszedłszy na własność rządu, została sprzedaną bar. Przychodzkim, którzy korzystali tylko z prawa propinacyi, gdyż roli dworskiej nie było. S. graniczy na płd. z Ujanowicami, na zach. z Strzeszycami, na płn. z Dobrocieszem a na wschód z Michalczową. *Mac.*

Sechserben, folw. i leśn. przy dobrach Birkenfeld, pow. gierdawski, 4 dm., 111 mk.

Sechshuben 1.) wś, pow. welawski, st. p. Friedland; 35 dm., 165 mk., 215 ha. 2.) **S.**, os. leśna w tapiewskiem nadleśnictwie, pow. welawski, 3 dm., 11 mk. 3.) **S.**, dobra, pow. gierdawski, st. p. Kl. Gnie; 400 ha, 17 dm., 94 mk.

Sechskiefern, wś, pow. oleśnicki, par. ew. Briese, kat. Synwałd Wielki. W 1842 r. 22 dm., 147 mk. (10 kat.), szkoła ew., gorzelnia, młyn wodny.

Sechsscelen (niem.), dobra, pow. kwidzyński, st. p. Kurzebrack, gm. Ziegellack; 1885 r. 2 dm., 44 mk.

Sechy, ob. *Tomaszpol.*

Secikard, *Sedikert*, węg. *Szedikert*, wś, hr. szaryskie, kościół katol. filial., żyzna gleba, 539 mk.

Seckenburg *Alt*, targow., pow. nizinny, 19 klm. na zach. od Jędrzychowa, tuż nad Gilią, wśród łąk, poprzerzynanych kanałami i rowami. Podczas roztopów wiosennych zalewają wody Gilii całą okolicę. Mieszkańcy, w liczbie 489 (ew.), trudnią się rolnictwem; handlują sianem, masłem i drzewem. W miejscu parowy tartak, st. pocz. Trzy jarmarki na bydło i konie.

Seckenburski kanał, ob. *Niemen* (VII, 85) i *Niemenica*.

Seckerwitz, 1389 *Seckirwicz*, wś, pow. jaworski, par. kat. i ew. Jaworze. W 1842 r. 17 dm., dziedziczne sołtystwo, 155 mk. (20 katol.).

Secówka, os. młyn, pow. noworadomski, gm. Kobiele, par. Radomsk, 1 dm., 37 mr. Należy do dóbr Gidle.

Secymin *Polski* i *S. Niemiecki*, *Secyminek*, trzy wsi i fol., pow. sochaczewski, gm. Tułowice, par. Głusk. S. Polski ma 160 mk., S. Niemiecki 333 mk., Secyminek 166 mk. S. Polski i S. Niemiecki posiadają szkoły początkowe. W 1827 r. S. Polski miał 23 dm., 262 mk.; S. Niemiecki 29 dm., 260 mk.; Secyminek 12 dm., 120 mk. W 1866 r. folw. S. rozl. mr. 1014: gr. or. i ogr. mr. 55, łąk mr. 63, pastw. mr. 9, lasu mr. 603, zarośli mr. 186, nieuż. mr. 98. Do folw. należały poprzednio: wś S. Polski os. 20, z gr. mr. 436; wś S. Niemiecki os. 35, z gr. mr. 603; wś Secyminek os. 33, z gr. mr. 264; wś Krubice os. 14, z gr. mr. 293; wś Ośniki os. 13, z gr. mr. 319; wś Polesie os. 31, z gr. mr. 363; wś Nowiny os. 20, z gr. mr. 286. *Br. Ch.*

Seczowce, węg. *Galozecs*, miasteczko w hr. ziemneńskiem (Zemplin), w pięknem położeniu. Ma kościół katol. paraf. (par. i filia od r. 1337), gr. katol. i ewang., synagogę, pałac z 4 wieżami, st. pocz., 2972 mk. (1008 żyd.). Miejscowość ta należała niegdyś do zamku turusztjańskiego. W 1402 r. hr. Gal de Zecz (od którego węg. nazwa) założył tu miasto i otrzymał przywilej na odbywanie jarmarków. Tutaj 1603 r. rozpoczęło się powstanie Boczkaya.

Sedan, pow. poznański, ob. *Strzeszynko*.

Sedan, os. przy wsi Sulejkach, pow. margrabowski.

Sedaniszki, wś w pow. wileńskim, wchodziła w skład sstwa madziuńskiego; porów. *Sedaszniki* i *Siedaciszki*.

Sedanzig, ob. *Sędańsk*.

Sedaszniki, dzierżawa królewska w dawnym pow. wileńskim; porów. *Sedaniszki* i *Siedaciszki*.

Sedczyn, pow. zielonogórski, ob. *Dziecin*.

Seddin, ob. *Sidzino*.

Sedejki, wś, pow. grodzieński, w 3 okr. pol., gm. Hudziewicze, o 56 w. od Grodna.

Sedejmy, wś, pow. rossieński, gm. Konstantynowo, o 69 w. od Rossień.

Sedlce, ob. *Sadłowice*.

Sedlice, węg. *Szedlicze*, wś, hr. szaryskie,

kościół kat. par., gr.-kat. filial., lasy, 688 mk.

Sedlinen, ob. *Sadlinki.*

Sedlisko (dok.), wś zaginiona w gdańskich nizinach. R. 1308 nadaje ją wraz z innemi Władysław, ks. pomorski, synom Unisława: Jakubowi, kaszt., i Janowi, podkomorzemu tczewskiemu. Dan w Krakowie (ob. P. U. B v. Perlbach, str. 582). R. 1310 sprzedają bracia swoje włości, między niemi i S., Krzyżakom za 600 grzyw. (str. 599). *Ks Fr.*

Sedliszcze, niem. *Sedlischt,* wś kośc., w pow. cieszyńskim, obw. sąd. frydecki, 4 klm. na płn. od Frydka. Graniczy na płd. z Frydkiem, od zach. z Leskowcem i Rzepiszczem, od płn. z Więclowicami, od wsch. z Kaniowicami i Brusowicami. Przez obszar S. przepływa pot. Datyński, dopł. Ostrawicy. Przechodzi tędy gościniec z Orłowa do Frydka. Wznies. wsi 335 mt. (szt. gen.). W r. 1880 było 170 dm., 988 mk. rz.-kat. i Czechoszląz. Kościół par. p. w. Wszystkich Świętych. Szkoła ludowa 2-klas. St. pocz. Frydek. *Br. G.*

Sedlitz-Neu, *Nowosiedlice,* wś, w pow. i obw. sąd. opawskim, przy gościńcu ostrawsko-opawskim, nad pot. Selinką (dopł. Opawicy). Graniczy od płn. ze Szczecinem (Stettin), od wsch. z Mokrymi Łaźcami, od płd. z Budziszowicami i Połomem Pustym, od zach. z Podwihowem i Suchymi Łaźcami. W płd. stronie, nad pot. Selinką, pod lasem Szczecińskim, grupa zabudowań Przerowiec. W r. 1880 było 83 dm., 502 mk. rz.-kat. i Czechoszląz. Na Przerowiec przypada 7 dm., 42 mk. Szkoła ludowa. Par. łać. w Mokrych St. p. Hrabinia al. Grabina (Hrabin). *Br. G.*

Sedlnica, potok, prawy dopływ Odry (ob. t. VII, 388).

Sedlscho (w dok. z 1298), gród książęcy pod Bytomiem, z którego wydany został przywilej Henryka III, ks. głogowskiego, dla miasta Głogowa „Actum et datum in novo Castro Sedlscho, circa civitatem nostram Buthumanns 1298".

Sedniew al. *Sedniaw,* mko nad rzką Snową, pow. i gub. czernihowska, na płn.-wsch. od Czernihowa, ma 294 dm., 1847 mk., 5 cerkwi, 10 garbarni, fabryka świec łojowych i warzelnia łoju. Za czasów Rzpltej należało do Paców, po wojnach Chmielnickiego mto sotnicze pułku czernihowskiego.

Sedranki 1.) domena nad jez. t. n., na pol.-prus. Mazurach, pow. margrabowski, $2^1/_2$ klm. na płn. od Margrabowy (pocz. i tel.), nad traktem do Gołdapi; 43 dm., 231 mk., 700 ha. S. istniały już r. 1576. 2.) **S.**, leśn., tamże, należy do wsi Lasek. 3.) **S.**, młyn, tamże, przy wsi Łęgowie, 3 dm., 31 mk.

Sedrankowskie jezioro, niem. *Seedranken,* pow. margrabowski, ciągnie się od traktu margrabowsko-gołdapskiego ku zach.-płd. w kształcie półksiężyca, otrzymuje strugami wody jez. Łęgowskiego i przez rzeczkę Legę łączy się z jez. Margrabskiem. Ma 80 ha obszaru. Na dnie mnóstwo pni i kłod drzew utrudnia połów ryb.

Sedruż, wś, pow. prużański, w 3 okr. pol., gm. Staruny, o 42 w. od Prużany.

Sedylna, uroczysko na gruntach wsi Radoszyn, w pow. kowelskim.

See, wś, pow. rozborski, ob. *Jezor.*

Seeben 1.) wś, pow. iławkowski, st. pocz. Creuzberg; 32 dm., 136 mk., 131 ha. 2.) **S.**, folw., tamże; 5 dm., 130 mk. 3.) **S.** al. *Sabienen,* ob. *Żabiny.*

Seeberg, leśnictwo, pow. szremski, o 4 klm. ku płn. od Mosiny, w król. nadleśnictwie Mosina (Ludwigsberg).

Seeberg 1.) wyb. do Braunsdorf, pow. gdański górny, 3 dm., 13 mk. 2.) **S.**, wyb. Nynków al. Jasienia, pow. gdański górny, 3 dm., 22 mk. 3.) **S.**, do r. 1851 *Wachsmuth* (Kowale), majętność chełmińska w Pomezanii, pow. suski, st. p. i kol. Prabuty (o 6·5 klm.), par. kat. Susz; 309 ha (264 roli or.). W 1885 r. 7 dm., 25 dym., 135 mk. (11 kat.), fabryka seru, sprzedaż masła. *Ks. Fr.*

Seeberg, wybud., pow. gołdapski, st. pocz. Gawaiten.

Seeblatt, wybud., pow. brunsberski.

Seebnitz, *Sebnitz,* 1363 *Zewicz,* wś, pow. lubijski (Szląsk). Posiada kościół par. ewang., szkołę ewang. W 1842 r. było 172 dm., 1191 mk. (16 katol.). Hodowla owiec i bydła. Na placu przy kościele, zwanym rynek, bywają targi co niedziela. Dobra S. dzieliły się na trzy części: Ober, Mittel i Nieder-S.

Seebruch, pow. bydgoski, ob. *Kabot* i *Trzcianka.*

Seebruch, król. leśn. w nadleśn. Świekatówka (Gruenfelde), par. kat. Lubiewo.

Seebrueck, ob. *Jeziora,* w pow. mogilnickim (Żnin) i *Mościszki* w pow. kościańskim.

Seeburg, pow. wyrzyski, ob. *Młotkówko.*

Seeburg al. *Zybork,* ob. *Jeziorany.*

Seeckshof, wyb. przy Welawie, pow. welawski.

Seedorf 1.) os., pow. szubiński, okr. domin. Szubin, poczta w Chomętowie (Hedwigshorst); 17 dm., 111 mk. 2.) **S.**, pow. wyrzyski, ob. *Łękocin.* 3.) **S.**, pow. inowrocławski, ob. *Cierpice* i *Zajezierze.*

Seedorf, ob. *Zgorzałe.*

Seedorf 1.) 1344 i 1440 *Sakerow,* wś, pow. nowotarski, par. ew. Nowy Targ, kat. Ober-Stephansdorf. W 1842 r. 29 dm., folw., 193 mk. (38 kat.). 2.) **S.**, wś, pow. zielonogórski, par. ew. Nettków Polski, kat. Gross-Lessen. W 1842 r. 33 dm., 181 mk. (1 kat.), szkoła

ew., wiatrak. 3.) **S.**, 1409 *Sedorf*, wś, pow. lignicki, par. kat. Lignica, ew. Waldau. W 1842 r. 26 dm., 148 mk. (6 kat.), folw., młyn wodny.

Seefeld, ob. *Dźwierzno*.

Seefeld 1.) ob. *Przodkowo*. 2.) **S.**, wyb. do Pucka.

Seefeld 1.) wś, pow. fyszuski, st. p. Drugehnen; 41 dm., 192 mk., 411 ha. 2.) **S.**, wś na niem. Warmii, pow. brunsberski, st. p. Lichtenau; 44 dm., 244 mk., 619 ha. Wś założona na 32 włókach 1325 r. przez Marquarda Rorwurm. 3.) **S.**, wybud. przy wsi Wronach, pow. lecki; 2 dm., 41 mk.

Seefelde, pow. obornicki, ob. *Owcze Głowy*.

Seefelde, ob. *Zakrzewko*.

Seeforst. Tak przezwano świeżo Głębockie Holendry, w pow. obornickim. Na Holendry te rozciągają niewłaściwie nazwę Theerbude (polsk. Głęboczek).

Seegenau, ob. *Segnowy*.

Seegenfelde, ob. *Tarnowo*.

Seeger, pow. kościański (Szmigiel), ob. *Żegrowo*.

Seegertswalde, folw. dóbr Maldeuten (st. pocz.), pow. morąski; 8 dm., 134 mk.

Seehausen, pow. wągrowiecki, ob. *Rgielsko*.

Seehausen, ob. *Szumiłowo*.

Seeheim 1.) pow. wyrzyski, ob. *Nieżychowo*. 2.) **S.**, świeżo nadana nazwa wsi Jeziorki pod Otuszem, w pow. poznańskim.

Seehesten, ob. *Szesno* al. *Szestno*.

Seehof 1.) folw. do Siemionek, pow. inowrocławski; 2 dm., 50 mk. 2.) **S.**, pow. wyrzyski, ob. *Bługowo*.

Seehof 1.) wyb. do Sławków, pow. kartuski. 2.) **S.**, wybud. do Niepoczołowic, pow. wejherowski. 3.) **S.**, wyb. do Karlikowa pod Żarnowcem, pow. pucki. 4.) **S.**, ob. *Kuchnia* pod Chełmżą, pow. toruński. 5.) **S.**, pewnie *Mały Mrowiniec* (ob.). 6.) **S.**, os. założona r. 1869, pow. chojnicki, st. p. Karsin, gm. Borsk.

Seehof, wyb. przy wsi Kramajewie, pow. niborski.

Seehorst 1.) pow. mogilnicki, ob. *Trląg*. 2.) **S.**, pow. średzki, ob. *Jezierce* al. *Jezierze*.

Seehren al. *Sehren Gross* i *Klein*, 1317 *Sernauken*, ob. *Dziarny* i *Dziarnówko*.

Seeinsel, wyb. przy wsi Rydzówce, pow. węgoborski.

Seekampen, wś, pow. stołupiański, st. p. Kattenau; 64 dm., 319 mk., 317 ha.

Seeken, ob. *Sehebrucken*.

Seekolonie, os., pow. chodzieski, o $4^1/_2$ klm. na płd. od Ujścia (Usch), nad jez. b. n (94 mt. npm.); wchodzi w skład okr. wiejs. Nowa Wieś Ujska; 27 dm., 183 mk. Powstała w nowszych czasach.

Seekrug, pol. *Jeziorna Karczma*, os., pow. bydgoski, o 14 klm. na płd.-wsch. od Bydgoszczy, na płd.-zach. wybrzeżu jez. Chmielnickiego (Jesuitersee), 71 mt. npm.

Seelack, fol. przy Podlacken, pow. rastemborski; 2 dm., 10 mk.

Seelau, ob. *Żelewo*.

Seelen, ob. *Zieleń*.

Seelesen, ob. *Żelazno*.

Seelhorst, pow. szamotulski, ob. *Duszniki*.

Seeligenfeld 1.) wś, pow. rastemborski, st. pocz., tel. i kol. żel. Korsze; 22 dm., 125 mk., 259 ha. 2.) **S.**, dobra, tamże; 21 dm., 136 mk., 495 ha.

Seelow, dok. 1254 *Selowe*, wś ze st. pocz., w Brandenburgii, pow. Lebus.

Seemen, ob. *Samin*.

Seemuehl, pol. *Bystrzyca* al. *Bystrzyce*, młyn, pow. mogilnicki, tuż pod Trzemesznem, nad strugą, która spływa do jez. Trzemeszeńskiego; 2 dm., 60 mk. Ob. *Bystrzyca* 2.).

Seemuehle, pow. międzyrzecki, ob. *Zajezierny młyn*.

Seemuehle, dobra, pow. człuchowski, st. pocz. i par. kat. Ekfir, gm. i szkoła Stremlewo; 534 mr. magd., 2 dm., 13 mk.

Seemuppen, z fol. *Ewangen*, dobra pryw., w okr. i pow. hazenpockim, par. sakenhauska (Kurlandya).

Seenplatte, ob. *Pojezierze*.

Seepelte-Mujża, ob. *Paplakken*.

Seepothen 1.) fol. do dóbr ryc. Waldburg, pow. królewiecki, st. kol. żel. zachodniej, 11 klm. na płd.-zach. od Królewca, w okolicy pagórkowatej; 8 dm., 184 mk. ew., wielka cegielnia; poczta w miejscu. 2.) **S.**, wś, pow. prusko-holądzki; st. p. Lauck; 51 dm., 252 mk., 529 ha.

Seerappen, wś i fol., pow. fyszuski, st. p. Metgethen; 43 dm., 239 mk., 356 ha.

Seeresen, pow. kartuski, ob. *Dzierząźno*.

Seesken, ob. *Szeszki*.

Seesker Berge, ob. *Szeskie góry*.

Seestrang, ob. *Krajenka* (IV, 581).

Seethal, świeża nazwa wsi Jeziorki pod Mroczą, w pow. wyrzyskim.

Seevorwerk, pol. *Jeziorny Folwark*, fol. do Bukówca, pow. międzyrzecki, o 6 klm. na płd.-wsch. od Międzyrzeca, na płd.-wsch. wybrzeżu jez. Bukowieckiego.

Seewald, pow. inowrocławski (Strzelno), ob. *Ostrów* 15.).

Seewalde, ob. *Płaczewo*.

Seewalde 1.) wś, pow. królewiecki, st. p. Lindenau; 11 dm., 93 mk., 323 ha. 2.) **S.**, ob. *Żybułtowo*.

Seewiesen, wś, pow. królewiecki, st. p. Loewenhagen; 14 dm., 96 mk., 204 ha.

Seewoerth, pow. poznański, ob. *Strzeszynko*.

Seferówka al. *Szeferówka*, wś rząd., pow. mohylowski, okr. pol. Jołtuszki, gm. Tereszki,

sąd i par. kat. Bar (o 10 w.), ma 45 osad, 318 mk., 575 dz. ziemi włośc. Założona przez Sefera Petyhorca na gruntach należących do ststwa barskiego, następnie dobra jezuickie, w końcu Emilii z Marchockich Juchistowej.

Segartsdorf, ob. *Zegartowiczki.*

Segedynce, wś u źródeł rzki Olszany, powiat zwinogródzki, w 3 okr. pol., gm. Pedynówka, o 24 w. od Zwinogródki, ma 760 mk. Cerkiew p. w. św. Barbary, z drzewa wzniesiona w 1779 r., uposażona jest 37 dz. ziemi. Do par. prawosł. należy wś Petryki. Należała do klucza Budzyszcze Wielkie (ob.).

Segehardsdorf (dok.), ob. *Zwiniarz* i *Zegartowice.*

Segeland, ob. *Żygląd.*

Segenberg, kuźnica żelazna w pow. raciborskim, ob. *Kuźnia* 3.).

Segersberge (dok.), pow. grudziądzki, ob. *Nowawieś* 6.).

Segersdorf, ob. *Zakurzewo* i *Zwiniarz.*

Segewold al. *Siggulda*, nad rz. Gają, wś i dobra z pięknym zamkiem (w gub. ryskiej), ob. *Galany.* Pod S. w piaskowcu pieczara, zwana Petershoehle.

Segiełowo, os., pow. ciechanowski, gm. Zalesie, par. Krasne, odl. o 27 w. od Ciechanowa, 6 dm., 50 mk.

Segnowy, niem. *Seegenau*, fol. do Szymbarka, pow. suski, st. p., tel. i kol. Ząbrowo. W 1868 r. 27 bud., 8 dm., 188 mk. ew., 6 kat.; 1885 r. 8 dm., 196 mk.

Segoziero, jezioro w północnej części, powiatu powienieckiego gub. ołonieckiej, długie i szerokie do 40 w., zajmuje 21·36 mil al. 1033 w. kw.; głębokie 5 do 20 saż. Bardzo rybne, łączy się odpływami z innemi jeziorami.

Sehebrucken, dziś *Seeken-See*, jezioro pod wsią Alt Wuhrow, przy Czaplinku, pow. szczecinkowski. Wspomniane w dok. z 1251 r. (ob. Kod. dypl. Wielkop., Nr. 297).

Sehern al. *Seeren*, pod Paradyżem, wś oderwana z obszaru woj. poznańskiego i wcielona do Brandeburgii (ob. VIII, 949).

Sehersgrund, wś, pow. ząbkowicki, par. kat. Peterwitz. W 1842 r. 23 dm., 143 mk. (51 kat.).

Sehesten, ob. *Szesno* al. *Szestno.*

Sehlen, ob. *Żalno.*

Sehła, kopalnia rudy żelaznej w Lubieńcu, pow. stryjski.

Sehła, *Sehły*, *Sehlis*, ob. *Syhła*, *Syhły.*

Sehmen, dobra pryw., w okr., pow. i par. tukumskiej (Kurlandya).

Sehmen, dobra, pow. frydlądzki, st. pocz. Domnau; 63 dm., 347 mk., 1075 ha.

Sehnjen, z fol. *Klein Sehnjen*, dobra pryw. w okręgu tukumskim, pow. i par. talseńska (Kurlandya).

Sehren 1.) *Alt*, łotew. *Wezz Szehres-Mujża*, dobra pryw. w okr. i par. zelburskiej, pow. frydrychsztacki (Kurlandya). Do dóbr należy fol. Talsingen. 2.) **S.** *Neu*, łotew. *Jaun Szehres-Mujża*, dobra koronne, tamże. Należy do nich fol. Ekenberg.

Seibersdorf, ob. *Zebrzydowice.*

Seichau, 1217 *Sychouici*, 1316 *Curia Bavari*, 1370 *Sychow*, wś, pow. jaworski, posiada kościół par. ew. i kośc. par. kat. W 1842 r. 165 dm., zamek, 2 folw., 1147 mk. (318 kat.), szkoła kat. i ew., 2 młyny wodne, wiatrak.

Seichwitz, ob. *Zdziechowice.*

Seickwethen, wś, pow. nizinny, st. p. Neu Argeningken; 53 dm., 244 mk., 250 ha.

Seidau, serbskie *Zidow*, przedmieście Budyszyna.

Seide 1.) pow. kościański (Szmigiel), ob. *Żydowo.* 2.) **S.,** pow. krobski (Gostyń), ob. *Żytowiecko.*

Seidelshof al. *Neu Kudippen*, ob. *Kudypy.*

Seidenberg 1.) 1341 *Sydenberg*, miasto nad rz. Kacbachą, pow. lubański, odl. 3 mile od Lubania, 12 mil na zach. od Lignicy, na samej granicy od Czech. Rzeczka Kacbacha stanowi granicę. Leży w dolinie a częścią na stoku góry. Do 1815 r. należało do saskich Łużyc. Posiada kościół par. ew., szkołę ew., ratusz, browar miejski, dwa młyny, fabrykę sukna, tkactwo. W 1870 r. było 1519 mk. W 1842 r. było 232 dm., 1278 mk. (34 kat.). Przy mieście jest góra zwana Burgberg, na której stał niegdyś zamek, jeden z trzech grodów sądowych margrafstwa górno-łużyckiego. Tu również mieli swą siedzibę biskupi Misnii. W przyległej do miasta wsi Seidenberg Alt są ślady kośc. par. p. w. św. Michała, którego filią był kościół stojący w mieście. Reformacya wprowadzoną została w 1530 r. 2.) **S.** *Alt*, *Nieder* i *Ober*, wś nad rz. Kacbachą, pow. lubański, par. ew. Seidenberg. W 1842 r. 120 dm., zamek, 2 folw., 612 mk. (9 kat.), szkoła ew., młyn wodny, browar, cegielnia. Do S. należały: Grundmuehle i fol. Karlsruhe. Do 1815 r. w saskich Łużycach. *Br. Ch.*

Seidlitz, kol. nad rz. Stobrawą, pow. opolski, par. ew. Pokój. W 1861 r. było 30 dm., 220 mk. (3 kat.), 624 mr., szkoła ew.

Seifen, potok podtatrzański na Spiżu (Węgry), powstaje na granicy gm. Nowej Leśnej i Sławkowa Wielkiego, w hr. spiskiem, pow. popradzkim; płynie na płd.-wschód granicą tych gmin, a następnie granicą Muellenbachu a Sławkowa i Maciejowiec, w końcu wchodzi na obszar Maciejowiec i w płn.-wsch. stronie uchodzi do Popradu od lew. brzegu. Długość biegu 8 klm. *Br. G.*

Seifenau, wś, pow. złotoryjsko-hajnowski, par. kat. i ew. Goldberg. W 1842 r. 14 dm., 129 mk. (14 kat.), łomy piaskowca. Wś leży

w malowniczej górskiej okolicy, w pobliżu półn. stoku Geiersbergu.

Seiferdau, 1209 *Siffridow*, wś, pow. świdnicki, par. ew. u św. Trójcy w Świdnicy, kat. kościół w miejscu, filia par. Kaltenbrunn. W 1842 r. 42 dm., wolne sołtystwo, 2 lenne posiadła, 495 mk. (68 ew.), szkoła kat., olejarnia, młyn wodny, wiatrak, cegielnia.

Seifersdorf, ob. *Zator*.

Seifersdorf 1.) 1368 r. *Siffridsdorf*, dobra ryc. i wś, pow. grotkowski, par. ew. Grotków, kościół kat., filia par. Lipa. W 1861 r. było 88 dm., 492 mk. (13 ew.). Dobra ryc. obejmowały 1143 mr., wś 2010 mr. 2.) **S.** al. *Seyfersdorf*, 1372 *Seifredisdorff*, wś, pow. świdnicki, par. ew. Dittmannsdorf, kat. kośc. Boegendorf, par. Świdnica. W 1842 r. 62 dm., wolne sołtystwo, 495 mk. (79 kat.), szkoła ew., browar, młyn wodny. Do S. należały 2 folwarki. 3.) **S.,** 1288 *Sifridi villa*, 1414 *Seyfredisdorff*, wś, pow. lignicki, posiada kościoł par. ew., kat. kościół Klemmerwitz, par. Lignica. W 1842 r. 105 dm., 706 mk. (4 kat.), szkoła ew., zamek, folw., browar, gorzelnia, cegielnia, 2 wiatraki. Do S. należał fol. Sorge. 4.) **S.,** wś, pow. kładzki, posiada kościół kat., filią par. Nieder Steine. W 1842 r. 98 dm., folw., 486 mk. (2 ew.), szkoła kat., gorzelnia. 5.) **S.,** 1233 *Sifridsdorf*, wś, pow. bolesławski, par. kat. i ew. w miejscu. W 1842 r. 186 dm., 1210 mk. (163 kat.), szkoła ew. i kat., młyn wodny, olejarnia, gorzelnia, browar, piec wapienny. Do S. należały: kol. Feldhaeuser i trzy folwarki. Kościół paraf. ew. istnieje od 1742 r., z muru wzniesiony w 1811 r. 6.) **S.** *Mittel*, *Nieder* i *Ober*, wś nad rzką Schwarzgraben, pow. kożuchowski. S. Mittel ma zamek, 2 folw.; S. Nieder i Ober, par. ew. Kożuchów, par. kat. Brunzelwaldau. W 1842 r. 101 dm., 617 mk. (39 kat.), cegielnia, olejarnia, młyn konny, warsztaty płócienne, chodowla bydła i owiec. 7.) **S.,** 1310 *Syfridi villa*, 1312 *Syfridisdorf*, wś, pow. górski (Guhrau), par. ewang. Heinzendorf, katol. Seitsch. W 1842 r. 65 dm., 2 wolne sołtystwa, 340 mk. (22 ew.), szkoła kat. 8.) **S.,** 1413 *Seifredisdorf*, wieś, pow. złotoryjsko-hajnowski, par. kat. Rothbruennig, ew. Ober-Adelsdorf. W 1842 r. 30 dm., zamek, folw., szkoła ew., browar, wiatrak. 9.) **S.,** 1301 *Siuertsdorf*, 1360 *Syfredsdorff*, wś, pow. wołowski, par. ew. Dyhrenfurt, kat. kościół w miejscu, filia par. Wahren. W 1842 r. 53 dm., folw., 339 mk. (58 ew.), szkoła kat. 10.) **S.,** 1372 *Seifredisdorff*, wś, pow. szunowski, posiada kościół par. ew., par. kat. Kupferberg. W 1842 r. 131 dm., zamek, 2 folw., 648 mk. (18 kat.), szkoła ew., młyn wodny, olejarnia. 11.) **S.** *Nieder*, serbsko-łuż. *Czyberczyca*, wś, pow. rozborski, nad Czarnym Schoepsem, posiada kościół par. ew. W 1842 r. 185 dm., 1064 mk. ew., szkoła ew., browar, 2 młyny wodne. Do S. należała wś Altendorf. 12.) **S.** *Langen*, *Nieder* i *Ober*, 1340 *Syffredisdorf*, 1374 *Grossen Seifridisdorff* al. *Seiberschdorf*, wś, pow. rychbachowski. S. Nieder-Langen par. ew. Heinersdorf, częścią Pątnów Górny, posiada kościół par. kat. W 1842 r. 147 dm., zamek z ogrodem, 2 folw., 1089 mk. (338 kat.), szkoła ew., browar, gorzelnia, 2 wiatraki, leśnictwo. S. Ober-Langen, par. ew. Heinersdorf, kat. Nieder-Langen-Seifersdorf. W 1842 r. 60 dm., folw., 398 mk. (152 kat.), gorzelnia, 2 wiatraki. 13.) **S.,** pow. niemodliński, ob. *Szczebrachcice*. *Br. Ch.*

Seifersdorf, ob. *Sierakowo*.

Seifershau, wś, pow. jeleniogórski, posiada kościół par. ew., kat. kościół należał do par. Vogtsdorf. W 1842 r. 207 dm., 1170 mk. (68 kat.), szkoła kat. i ew., 2 młyny wodne. Do S. należało Leopoldsbaude i Ramberg.

Seifersholz, wś, pow. zielonogórski, par. ew. Schweinitz, kat. Gross-Lessen. W 1842 r. 36 dm., 264 mk. (7 kat.), szkoła ew., młyn wodny. De S. należało Meileiche, Seifredisdorff.

Seiffersdorf, niemiecka nazwa gminy Kozy, w pow. bialskim w Galicyi.

Seiffersdorf, 1361 *Syffridi villa*, 1382 zwane *S. pod Odmuchowem* (bei Ottmachau), sołtystwo i gm. wiejska, pow. grotkowski, par. ew. Mittel-Schreibendorf, posiada kośc. kat., filią par. Glaesendorf. W 1861 r. było 121 dm., 787 mk. (24 ew.), 3630 mr. obszaru.

Seiffertshof, os., pow. międzyrzecki, o 3 klm. na płd.-zach. od Międzyrzecza, okr. wiejski Nietoperek.

Seifhagen, potok, wypływa z pod Okruhłej, szczytu w Magórze spiskiej (1106 mt.), na obszarze gm. Wybornej, w hr. spiskiem, pow. popradzki, płynie na płd.-wsch., oddzielając gminy: Kryg i Maldur od Słowiańskiej Wsi (Totfalu) i Buszowiec (Busóc), i wpada pod Buszowcami do Białej Spiskiej, przyjąwszy od praw. brzegu pot. Seif, również z Magóry nadpływający. Długość biegu 8 klm.

Seifrodau, 1427 *Seyfridaw*, wś, pow. wołowski, par. ew. Baszyn, kat. Smogorzów. W 1842 r. 60 dm., zamek i folw., 405 mk. (119 kat.), szkoła ew., 2 wiatraki. Do S. należały: Leopoldshain, Isoldenort.

Seigen, pow. kłajpedzki, ob. *Jonell-Szodeiken*.

Seinigal al. *Sennegall*, estoń. *Miisleri-Mois*, dobra w pow. Jerwen (gub. estońskiej), w parafii St. Peters, dawniej Emmern, dziedzictwo Roemerów (ob. Prowe, Nord. Miscellanen, XIII, 70).

Seitendorf, ob. *Żywocice* i *Żywocice Górne*.

Seitenberg, wś, pow. bystrzycki, par. kat.

Schreckendorf. Posiada kaplicę św. Onufrego. W 1842 r. 125 dm., zamek i folw. z parkiem, 777 mk. (32 ew.), olejarnia, papiernia, browar, gorzelnia. Istnieje też huta szklana, zwana Oranienhuette, wyrabiająca delikatne kolorowe szkła. Łomy marmuru. Kolej żelazna łączy poblizki Landeck z S.

Seitendorf 1.) al. *Sebotendorf* i *Seidendorf*, wś, pow. ząbkowicki, par. ew. Stolz, kat. kościół par. w miejscu. W 1842 r. 70 dm., 680 mk. (22 ew.), szkoła kat., młyn wodny. 2.) **S.** *Mittel*, *Nieder* i *Ober*, 1203 *Sibotendorf*, wś, pow. szunowski, posiada kościół par. ew., kościół kat., filią par. Rudelsstadt. W 1842 r. 164 dm., zamek, 3 folw., 856 mk. (219 kat.), szkoła kat. i ew., 3 młyny wodne. Do S. należała kol. Ueberschaar. 3.) **S.**, 1337 *Sibotendorff*, wś, pow. walbrzyski, par. ew. Dittmannsdorf i Nieder-Salzbrunn, kościół kat. w miejscu, filia par. Walbrzych. W 1842 r. 155 dm., zamek i folw., 1335 mk. (84 kat.), szkoła ew., browar, gorzelnia, 2 młyny wodne. wiatrak, przytułek dla biednych. Do S. należało Neu Seitenhof. 4.) **S.**, 1401 *Seybottindorf*, 1485 *Seytendorff*, wś, pow. lwowski (Szląsk), par. ew. Giersdorf, kat. kośc. Giersdorf, par. Gross-Hartmannsdorf. W 1874 r. 79 dm., folw., 461 mk. (4 kat.). Do S. należało Zechhaeuser. 5.) **S.**, 1417 *Snallenstein*, wś, pow. bystrzycki, posiada kościół, filią kat. par. Rosenthal. W 1842 r. 48 dm., 271 mk. (1 ew.), szkoła kat., 4 młyny wodne, olejarnia. W poblizkiej górze wapiennej dwie jaskinie stalaktytowe (Salzloecher zwane). Nieco dalej góra Schnallenstein (1500 st. wznies.), z ruinami zamky, który w 1294 r. podarował król czeski Wacław klasztorowi w Kamieńcu (Camenz) a Hussyci zburzyli w 1428 r.

Seith 1.) dobra, pow. labiewski, o 2 klm. od zatoki Kurońskiej a 10 klm. na płd.-wsch. od Labiewa, 11 dm., 56 mk., 132 ha., agentura poczt. 2.) **S.**, wyb. przy dobrach Meyken.

Seitsch, pol. *Życz*, 1213 *Sychem*, wś, pow. górski (Guhrau), par. ew. Heinzendorf, katol. kościół par. w miejscu. W 1842 r. 134 dm., folw., wolne sołtystwo, 841 mk. (121 ew.), szkoła kat. Miejscowy kościół został podarowany w 1309 r. przez Henryka III ks. głogowskiego klasztorowi w Lubiążu.

Sejbutany 1.) zaśc. włośc., pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Jewie, okr. wiejski Drozdówka; należy do dóbr skarbowych Mejryszki. 2.) **S.**, wś, tamże, o 6 w. od gminy, a 11 w. od Trok, 21 dusz rewiz. Podług spisów z 1866 r. miały 5 dm., 35 mk. kat. Należy do dóbr Kurkliszki, dawniej Kotłubajów, następnie Sławiańskich.

Sejbuty 1.) *Dolne*, okolica szlach. nad rz. Strawą, pow. trocki, w 2 okr. pol., o 38 w. od Trok, 3 dm., 48 mk. kat. 2.) **S.** *Górne*, okolica, tamże, 7 dm., 7 mk. prawosł. i 78 kat. W 1850 r. należały do par. Dorsuniszki, miały 169 dz. rozl. i były w posiadaniu: Walpiszewskich, Bańkowskich, Ostromęckich, Limanowskich, Sobolewskich i Tomkowidów.

Sejenka, ob. *Marycha*.

Sejkowice, wś i fol., pow. gostyński, gm. i par. Pacyna, odl. 24 w. od Gostynina, mają 8 dm., 113 mk. W 1888 r. fol. S. rozl. mr. 486: gr. or. i ogr. mr. 380, łąk mr. 53, past. mr. 30, nieuż. mr. 23; bud. mur. 6, drewn. 7. Wś S. os. 7, mr. 5.

Sejluny, wś, pow. sejneński, gm. Mirosław, par. Sereje, odl. od Sejn 42 w., ma 45 dm., 332 mk.

Sejłowicze, folw., pow. słucki, należy do ordynacyi nieświeskiej ks. Radziwiłłów, ma około 56 włók. *A. Jel.*

Sejm al. *Sem'*, rzeka w gub. kurskiej i czernihowskiej, lewy dopływ Desny. Długość biegu około 600 w., szerokość od 2 do 40 saż., głębokość od 2 do 20 stóp; spad wód wynosi 420 st.; dno przeważnie piaszczyste i zwirowate; brzegi dość wyniosłe. W 1838 r. uspławniona poczynając od Kurska. Przybiera od praw. brzegu Rjat, Tuskar, Usożę i Klewań: lewe dopływy nieznaczne. Płynie na Kursk, Lgów, Rylsk i Baturyn.

Sejmany 1.) folw. nad jeziorem, pow. trocki, okr. wiejski Bobrówka, o 8 w. od Trok, 1 dm., 35 mk. kat., 432 dz. W 1850 r. własność Chodźków, następnie Wasilewskich. 2.) **S.** al. *Brejmany*, wś i karczma, tamże, o 6 w. od Trok, 8 dm., 66 mk. kat. (w 1864 r. 18 dusz rewiz., 21 b. ludzi dwor. i 3 żołnierzy urlop.).

Sejmarki, w dokum. *Sedmiorki*, *Sedmiarki*, *Siadmerty*, sioło nad bezim. dopł. rzki Połonki, pow. łucki, niegdyś dobra biskup. łuckiego.

Sejny al. *Sieny*, jezioro w płn.-zach. stronie od miasta Sejny (o 2 w.), ma do 2 w. długości, przy szerokości od 50 sążni do pół w. Głębokość dochodzi 24 stóp. Poławiają się w niem: szczupaki, okonie, karasie, liny i płotki. Przepływa przez nie rzka Marycha.

Sejny, miasto powiatowe gub. suwalskiej, nad rzeczką Marychą (Sejenką, Sejną), pod 54° 13′ 2″ szer. płn. i 41° 0′ 6″ wsch. dłg. od F., śród pagórkowatej równiny, w odległ. 30 w. na wschód od Suwałk (połączone szosą), 70 w. na płn.-zach. od Grodna (szosą) i 297 w. od Warszawy. Posiadają kościół katedralny (podominikański), kapitułę, konsystorz, seminaryum duchowne dyecezyalne, szpital św. Szymona (na 20 łóżek), kościół ewang. (od 1844), filią par. Suwałki, synagogę, szkołę miejską 3-klasową, szkołę początkową, sąd pokoju okr. IV, sąd gminny okr. I (dla gmin: Sejny, Berzniki, Hołny Wolmera, Krasnopol, Pokrowsk), urząd powiat. i telegr., magistrat, urząd gm. Przemysł fabryczny reprezento-

wała w ostatnich latach mała dystylarnia z prod. na 600 rs. W jesieni odbywa się tu jarmark na grzyby suszone, których dostarcza cała gubernia a głównie lasy pow. sejneńskiego i augustowskiego. Miasto składa się z 249 domów, drewnianych przeważnie, otoczonych ogrodami i sadami. Dawny ogród poklasztorny, niewielki ale cienisty, ozdabia miasto. Ludność dochodzi 4500, w tem około trzech czwartych części żydów. Prócz katolików jest 28 prawosł., 144 filiponów, 137 ewang. i kilku machometan. Najważniejszą ozdobą miasta i pomnikiem przeszłości jest okazała katedra z dwoma wyniosłemi wieżami, przedstawiająca jeden z najpiękniejszych zabytków budownictwa na obszarze królestwa, z epoki wyrodzonego renesansu. W wielkim ołtarzu statua Matki Boskiej cudami słynącej; ołtarze, w liczbie 9, z gipsu modelowane. Na ścianach wiszą portrety fundatora i dobroczyńców kościoła. Najciekawszą jednak jest jedyna przy kościele kaplica Opatrzności Boskiej, ze statuą Chrystusa z posrebrzanej blachy. W kaplicy tej znajduje się mały obrazek Matki Boskiej (Madonny), podobno przywieziony z Hiszpanii przez kamedułów wigierskich a na ścianach wiszą dwa wielkie obrazy włoskiego pędzla: Chrystus przed sądem i Chrystus prowadzony na biczowanie. Obrazy te, nieznanego twórcy, włoskiego pędzla, pochodzą z galeryi Paców w Dowspudzie. Przez niedbałą konserwacyą wiele ucierpiały. *Historya.* S. powstały w XVI w. na obszarze dawnej puszczy olickiej, w obrębie leśnictwa przełomskiego. Zygmunt I w r. 1522 nadał w puszczy olickiej Janowi Michajłowiczowi Wiszniowieckiemu pół mili kwadr., ten zaś dokupił „stoiła i sienożatia niżej Sejny reki". Kiedy najstarszy syn Jana, Dymitr zakończył życie w niewoli tureckiej, posiadłości te przeszły na Andrzeja i Konstantego Wiszniowieckich. Zygmunt August przywilejem wydanym w Bielsku 1561 r. potwierdził te posiadłości. W 1566 r. Andrzej syn Jana jest dziedzicem dworu sejneńskiego. O półtory mili od tego dworu, na wschód, leżało starostwo berznickie, dzierżawione przez Mikołaja Pacewicza, woj. podlaskiego. Ten ostatni swemu dworzaninowi Choderce wydzielił w obrębie starostwa puszczy na trzy służby: „na paszniu dworskuju i na dwie służby ludej jemu osadytych". Wdowa po Choderce Anna utrzymała się przy tej darowiznie. Wyszła ona za Bujwiłowicza, z którym tu „miesteczko sobie sposobili". Gdy Bona objęła starostwo berznickie i zakładała Berzniki, wyrugowano Bujwiłowiczów i dano im w zamian część lasu nad rz. Sejną, w sąsiedztwie „stoił i sianożati" Wiszniowieckich. Tu na nowo Bujwiłowicz „imieniczko Sejny sposobił". Posiadłość ta przeszła na syna jego Bohdana. Następnie majętność tę kupił za 1300 kóp gr. lit. Mikołaj Grudziński, a po nim odziedziczył syn jego Jerzy. On to dokupił Sejny od Wiszniowieckich (1593 r.). Jerzy Grudziński, ststa płotecki, przeroślski i leśniczy przełomski, z żoną swą Justyną z Dulskich, w skutek snu, w którym się mu ukazał św. Jacek, założył tu klasztor dominikanów. W nadaniu, spisanem po rusku, darował im Sejny: „z dworem, miasteczkiem, z mieszczany, z bojarami pancernymi, putnymi, z ludmi trohatelnymi i obsiedłymi, z ich paszniami, gruntami i z z dwoma futorami doń należącemi"; nadto obdarzył klasztor 20 jeziorami (między temi i Wigierskie). Massalski i inni dobrodzieje jeszcze kilka jezior przydali. Dominikanie dokupili i mieli w zastawie wsi i dwory: Olszankę, Krasnogrudę, Janiszki, Grudziewczyznę i Babańce; nadto 40,000 złp. w gotówce i wiele kosztowności. Przed r. 1602 Grudziński wystawił kościół i klasztor murowany. Akt fundacyi powiada: „za pomocą Bożą wedle przemożenia naszego, jest już kościół i klasztor zbudowany, niedaleko dworu naszego sejneńskiego". Nadanie to 1602 r. 23 maja trybunał w. ks. lit., zaś Zygmunt III r. 1603 4 lipca potwierdzili. Grudziński zmarł tegoż roku w jesieni, i na portrecie jego przedstawił malarz klasztor. Zwłoki fundatora zamurowano w ścianie kościoła. Okrom dominikańskiego istniał kościołek drewniany p. w. św. Jerzego (filia par. Berzniki), z cmętarzem. W tym kościołku pomieszczono statuę Matki Boskiej, w Gdańsku kupioną, która gdy poczęła słynąć cudami, w r. 1619 przeniesioną została do kościoła dominikanów. Marcin Matuszewicz pisze: „Z Lipska w zapuszczański kraj kowieński, na Sejny miasteczko i kościół z klasztorem dominikanów, św. cudownym Najśw. Panny obrazem słynący, poszliśmy" (Pamięt., I, 51). W r. 1666 Massalski, podkomorzy grodzieński, do lewego boku kościoła przybudował kaplicę, a pod nią sklep na grób swój. Róża z Platerów Strutyńska, starościna sejwejska, w r. 1760 przedłużyła kościół o dwa okna z każdej strony, i wzniosła dwie piękne wieże, jak cały kościół, w stylu odrodzenia. Po zniesieniu dominikanów przez rząd pruski, przeor z trzema zakonnikami zarządzał parafią (1804—1809), następnie zarząd takowej przeszedł na ks. Marcijewskiego (do 1822 r.). W tym czasie (17 stycz. 1818 r.) burza połączona z trzęsieniem ziemi (?) takie spustoszenie zrządziła, iż kościół zapieczętowano. Gdy Pius VII w cztery lata później kościół sejneński zamienił na katedrę, wydano 60,000 złp. na jego odnowienie. Biskup Straszyński pokrył kościół blachą, lecz przez zniesienie dwóch ołtarzy przy ostatnich fila-

rach na rozszerzenie presbiteryum, popsuł wewnętrzną harmonią świątyni. Biskup Łubieński zniżył dachy, klasztor dachem pokrył, okna wyrównał i rozszerzył, a dawne cele na pomieszkania przerobił. W kaplicy Massalskiego wystawił gotycki ołtarz. Na te przeróbki wyłożył około 200,000 złp. Później biskup Piotr Wierzbowski własnym nakładem do prawej ściany przybudował drugą kaplicę, gdzie w ołtarzu, w stylu odrodzenia, pomieścił posąg Matki Boskiej i obraz św. Jerzego, wzięty z upadłego drewnianego kościołka. On też część kapłańską rozszerzył na boczne nawy, tak że alumni nie są przez pobożnych widziani. Gdy za staraniem rządu pruskiego utworzono dyecezyą wigierską z części dawnej wileńskiej, pierwszym biskupem został sławny kaznodzieja Michał Fr. Karpowicz. W r. 1800 zjechał on do Wigier z płacą 4000 tal. W trzy lata później umarł nagle a zwłoki jego spoczywają w grobie kamedułów. Jan Klemens Gołaszewski był drugim biskupem wigierskim. Przy nowej organizacyi kościelnej królestwa w 1818 r., na mocy bulli Piusa VII stanowiącej metropolią warszawską, powstało biskupstwo augustowskie, utworzone z dawnego wigierskiego. Inauguracya katedry i kapituły nastąpiła 8 grudnia 1822 r. Ignacy Czyżewski, pierwszy biskup nowej dyecezyi, odprawił w 1823 r. ingres do Sejn. Mikołaj Jan Manugiewicz nosił pastorał augustowski do r. 1834; on to założył seminaryum. Po nim został administratorem Stanisław Choromański, lecz gdy otrzymał wkrótce arcybiskupstwo warszawskie, jego współzawodnik do tej godności Straszyński musiał poprzestać na katedrze sejneńskiej. Ubogiego pochodzenia (syn szewca z Krasnegostawu), odznaczał się niepomiarkowaną ambicyą. Dnia 4 lutego 1837 r. dopełnił ingresu do swej katedry. Ciekawe rzeczy opowiada o nim rękopiśmienny pamiętnik ks. Budkiewicza. Jednakże w odbywaniu nabożeństwa był nadzwyczaj pilny nadto miłosierny i uczynny Umierając w 1847 r. mówił do otaczających: „Jestem grzesznikiem i to bardzo wielkim. Módlcie się za mnie!“ Po Straszyńskim dopiero w 16 lat Konstanty hr. Łubieński w r. 1863 prekonizowany, objął biskupstwo, lecz w lat sześć potem zmarł w Nowogrodzie. Następcą jego został w r. 1872 biskup Wierzbowski. Podstawą bytu Sejn był zdawna kościół dominikański, ściągający swoim cudownym obrazem Matki Boskiej na odpusty, trzy razy do roku się odbywające, tłumy pobożnych Litwinów. Na zimowy odpust M. B. Gromnicznej przybywało jeszcze na początku obecnego stulecia po 8 do 10,000 a w lecie (Nawiedzenia M. B. i M. B. Rożańcowej) gromadziło się tyle ludu, że bywało 20 do 30,000 komunikujących, zakupywano od 2 do 3000 mszy za gotówkę, a mnóstwo też za ofiary w płótnie i wosku. Drobnych ofiar na kościół zbierano w miedzianej i srebrnej monecie do 2 korcy a wosku, lnu i wełny po kilkanaście kamieni. Ztąd to dominikanie mogli wystawić okazały gmach klasztorny, utrzymywać z przepychem kościół, opłacać liczną orkiestrę. Prócz trzech odpustów ludowych dominikanie wyjednali sobie czwarty odpust na M. B. Szkaplerzną, na który zbierała się przeważnie szlachta. Zakonnicy wysadzali się wtedy na przepych w nabożeństwie, z muzyką, śpiewami, kazaniami i specyalnem błogosławieństwem papiezkiem. W klasztorze wydawano wielki obiad dla możniejszych gości (na 150 osób), na korytarzach częstowano drobniejszą szlachtę. Wieczorem bywała kolacya w ogrodzie, iluminacya i fajerwerki. Na czterech wieżach klasztornych trębacze wygrywali na cześć Matki Boskiej, grzmiały moździerze i strzały z ręcznej broni. Odpusty te ściągały licznych kupców tak, że wytwarzał się jednocześnie ożywiony jarmark. Dominikanie dbali o rozwój handlu miejskiego i wygody dla przybyszów, wznieśli ratusz, urządzali kawiarnię (Kafehaus), dozwolili wznieść synagogę. Najenergiczniejszą działalność rozwinął w tym kierunku dominikanin Bortkiewicz (zapewne przeor). Wedle tradycyi miejscowej sam Bortkiewicz niósł dziesięcioro przykazań przy otwarciu synagogi w 1788 r. Pomimo wzniesienia ratusza, miastem zarządzał nie burmistrz lecz sami zakonnicy, którzy przez swoich ekonomów zmuszali ludność osady do robót pańszczyźnianych. Ponieważ współcześnie Tyzenhaus założył Krasnopol, o 10 w. od Sejn, przeto żeby sparaliżować rywalizujące miasto, chcieli dominikanie swym ratuszem i pozoramni swobód miejskich przytrzymać ludność. Po zniesieniu klasztoru w 1797 r. rząd pruski za odebrane dobra, dające do 20,000 złp. dochodu, wyznaczył kompetencyi 4305 złp. Zakonnicy przebywali do 1805 r. Dominikanie przy klasztorze utrzymywali szkoły od 1768 r. W 1807 r. w zachodniej części klasztoru (w czworobok zbudowanego) urządzono szkoły, których rektorem został ks. Wojciech Szwejkowski. Szkoły te w 1817 r. przeniesiono do Łomży a w S. urządzona została szkoła wydziałowa, następnie wojewódzka pod rektoratem ks. Kolumbana Zagiera, pijara, licząca klas sześć, z dwuletnim kursem w ostatniej. Bywało w niej do 800 uczniów. Mieścili się po stancyach, pod nadzorem dyrektorów z 5-tej i 6-tej klasy. Po 1831 r. gimnazyum zamknięto a później otworzono szkołę 4-klasową (inspektorowie: Jan Jasiński i Władysław Zdanowski, nauczyciel szkoły kade-

tów w Kaliszu). Stopniowo rozszerzono szkołę 4-klasową na gimnazyum. W r. 1839 już było klas ośm, lecz jednocześnie przeniesiono gimnazyum do Suwałk, w Sejnach zaś została szkoła 4-klasowa, którą następnie przeniesiono do Maryampola. Wychowańcami szkół tutejszych byli, między innymi: Karol Brzozowski (poeta) i Jerzy Aleksandrowicz (botanik). Lata, w których S. posiadały głośne i licznie uczęszczane szkoły, były dla S. epoką pomyślnego rozwoju. Wiele rodzin szlacheckich z Litwy osiadało tu dla edukacyi dzieci, albo zjeżdżało na karnawał, który ściągał do S. obywatelstwo z dalekich okolic. Długo utrzymywała się tradycya tutejszych zebrań i zabaw, w epoce zwłaszcza między 1816 a 1830 r. W 1828 r. było 3514 mk. (2036 żydów), w 1838 r. 3245 mk. (2030 żyd.), w 1848 r. 3902 mk. (2110 żyd.), 1856 r. 3274 (2368 żyd.). Drukarnia istniała w S. podobno już w 1603 r., gdy przeniósł się tu chwilowo z Wilna drukarz Jakub Markowicz. Wydrukował on tu w 1605 r. nowe wydanie Katechizmu Pawła Gilowskiego (protestant) i odpowiedź tegoż na potwarze Marcina Czechowicza (Bandtkie, Hist. drukarń, II, 132, 134). Następnie miała tu istnieć drukarnia przy klasztorze (zapewne dla książek religijnych, które mogły mieć zbyt na odpustach). Pożar miasta i klasztoru z biblioteką w 1818 r. zniszczył zarówno dokumenty tyczące się dziejów osady, jak i przechowywane zapewne w niej druki tutejsze. S. par., dek. t. n., 4545 dusz. S., filiał par. ew.-augs. Suwałki od r. 1844, obejmuje 721 dusz (1880 r.). (Do historyi i opisu S. główną pomocą była praca dr. *R. Swierzbińskiego*, który znowu posiłkował się rękopiśmiennemi dziejami kościoła sejneńskiego, skreślonemi przez ks. Stan. Jamiołkowskiego na podstawie akt podominikańskich i archiwum konsystorskiego; prócz tego wiele szczegółów zaczerpnięto z rękopiśmiennego bezimiennego opisu Sejn i powiatu, skreślonego przez b. wychowańca tamtejszych szkół około 1856 r.). Byłe gimnazyum sejneńskie wydawało od 1836 do 1839 r. w Suwałkach „Akta uroczyste zakończenia rocznego biegu nauk“. Opis katedry w S. z ryciną podały „Kłosy“ (t. VI, 70).

Sejneńska al. *augustowska* dyecezya dzieli się na 11 dekanatów: augustowski, kalwaryjski, maryampolski, sejneński, suwalski, władysławowski, wyłkowyski (w gub. suwalskiej), kolneński, łomżyński, mazowiecki i szczuczyński (w gub. łomżyńskiej), posiada 119 kościołów parafialnych, 14 filialnych, 3 klasztory etatowe, 4 kościoły poklasztorne, 81 kaplic prywatnych i publicznych i 591,759 ludności rzym.-katol.

Sejneński powiat gub. suwalskiej, utworzony w 1867 r. z większej części dawnego powiatu t. n., ma 43·19 mil kwadr. (1994·9 wiorst kw.) obszaru. Zajmuje on środkową część wschodniej połowy gubernii. Od wschodu Niemen oddziela obszar powiatu od gub. grodzieńskiej i wileńskiej, od płn. graniczy z pow. kalwaryjskim, od wschodu z suwalskim i częścią augustowskiego, od płd. z augustowskim. Obszar powiatu stanowi część wyżyny pojezierza baltyckiego i nosi wszystkie cechy charakteryzujące tę wyżynę. Jestto płaszczyzna usiana w różnych miejscach grupami drobnych wzgórz piaszczysto-gliniastych, pokryta licznemi jeziorami i rozległemi lasami. Płn. część powiatu wznies. od 520 do 560 st. npm. (na płn.-zach. od wsi Rusańce 683 st., pod Serejami wzgórze 576 st.). Wyspa w płn. części jez. Gaładuś wzn. 492 st., na brzegu wschodnim jeziora wznies. sięga 620 st. W płd. połowie średnie wznies. około 420 st. Poziom obniża się w kierunku od płn.-zach. ku płd.-wsch. i wschodowi, ku dolinie Czarnej Hańczy i Niemna. Brzeg lewy Niemna przeważnie wyniosły. Rzeka ta tworzy po za Druskienikami silne wygięcie ku wschodowi, wskutek czego obszar powiatu wkracza tu szerokim przylądkiem niejako w obręb gub. grodzieńskiej. Wody z obszaru powiatu uprowadzają rzeki Sajenka i Marycha do Czarnej Hańczy, Serejka do Białej Hańczy i ta ostatnia do Niemna. Liczne jeziora ciągną się przeważnie w kierunku z północy ku południowi. W północnej połowie powiatu znajdują się największe: Duś (wysepka w płn. części wzn. 448 st., brzeg płd. 527 st.), Metele, Obelica, Rymiecie, Gaładuś, Szwejniki. W południ. połowie mieszczą się liczne lecz drobniejsze: Sagowo, Paserniki, Butelany, Szławenty, Gausty, Berżniak, Sejny, Iłgiel, Gremzdy. Ogólny obszar jezior wynosi 1·96 mil kwadr. (Strelbicki). Lasy zajmują przeważnie wschodnią i połud. część powiatu. Największą część tworzą lasy dawnych ekonomii królewskich, dziś rządowe. Obejmują one 79,300 mr. i stanowią leśnictwa: Hańczańskie, Pomorskie (przeważnie) i część Serejskiego. Prócz tego pod nadzorem rządu zostawało 1082 mr. lasów należących do majoratów i 16,400 mr. lasów prywatnych obciążonych należnościami skarbowemi; lasów prywatną wyłącznie własność stanowiących było (1872 r.) 29,338 mr. Ogólna przestrzeń leśna wynosiła około 126,000 mr. Lasy, wody, błota i nieużytki zajmują blizko połowę obszaru; druga połowa jest pod uprawą. W 1878 r. wysiano w powiecie: 2,383 czetw. pszenicy, 25,658 żyta, 412 jarej pszenicy, 11,178 owsa, 7,682 jęczmienia, 4,182 gryki, 5,197 innych zbóż, 44,166 czetw. kartofli. Przemysł fabryczny nie istnieje prawie,

W 1878 r. było 10 fabryk, zajmujących 71 robot. i produk. za 85,400 rs.; głównymi zakładami było 5 gorzelni (z prod. na 39,000 rs.) i browar (6,000 rs.). Jedyną drogą bitą przerzynającą powiat jest szosa łącząca Sejny z Suwałkami i Grodnem (około 46 w. na obszarze powiatu). Prócz zakładów naukowych istniejących w Sejnach, było w powiecie (1883 r.) 20 szkół początkowych w osadach: Sereje (dwie), Łoździeje, Mirosław, Giby, Pogorzel, Lejpuny, Wiejsieje, Bordziuny, Krasnopol, Kopciowo, Św. Jeziory, Hołny Wolmera, Burbiszki, Metele, Pokrowsk, Mikołajów, Aleksandrów, Konstantynów, Berźniki. Ludność powiatu w 1856 r. (przy rozległości 50·9 mil kw.) wynosiła 77,000 (w tem 363 filiponów), wypadało 1535 mk. na 1 milę, około 1864 r. wzrosła do 87,393 a więc 1740 na 1 milę; 1867 r. przy utworzeniu obecnego powiatu odpadło 10 najludniejszych gmin, włączonych do pow. suwalskiego, i pozostało przy obszarze 40·3 mil kwadr. i 64,491 mk.; obecnie (1885 r.) przy dokładniej obliczonej powierzchni powiatu (43·19 mil kwadr.) jest 94,576 mk. a więc prawie 2190 na milę a 47·4 na 1 wiorstę kwadr. Pod względem kościelnym powiat stanowi sejneński dekanat dyec. t. n., składający się z 12 parafii: Berźniki, Kopciowo, Krasnopol, Lejpuny, Liszkowo, Łoździeje, Metele, Mirosław, Sejny, Sereje, Święto-Jeziory i Wiejsieje. Pod względem sądowym powiat składa się z 1 okr. sądu pokoju w Sejnach i 4 okr. sądów gminnych: Sejny, Łoździeje, Sereje i Wiejsieje, należących do zjazdu sędziów I okr. w Suwałkach. Pod względem administracyjnym powiat składa się z 1 miasta i 14 gmin wiejskich: Berźniki, Hołny Wolmera, Kopciowo, Krasnowo, Krasnopol, Kudrany, Lejpuny, Łoździeje, Metele, Mirosław, Pokrowsk, Sereje, Święto-Jeziory, Wiejsieje. *Br. Ch.*

Sejny, fol., pow. sejneński, gm. Krasnopol, par. Sejny, odl. od Sejn 1 w.; ma 3 dm., 14 mk. W 1827 r. 2 dm., 13 mk.

Sejna, rzka, ob. *Marycha.*

Sejówka, szczyt w płn. części pasma Rozłucza, na płd. granicy gm. Smereczki, w pow. turczańskim. Z płn. pochyłości spływa pot. Rypianka, praw. dopł. Dniestru, a z płd. podążają wody zapomocą Żukotyńca też do Dniestru. Wznies. 830 mt. Miejsce znaku triang. *Br. G.*

Sejruny, wś szl. nad jez. Dudajce, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 47 w. od Wilna, 10 dm., 111 mk. (4 prawosł., 54 katol., 19 starow., 30 żydów).

Sejwskie *Nowiniki*, ob. *Nowiniki* 2).

Sejwy, jezioro w pow. suwalskim, na obszarze wsi t. n. Brzeg północny wzgórzysty, inne płaskie, bezleśne; przepływa przez nie rz. Czarna. Obszar jeziora wynosi 34 mr.

Sejwy 1.) fol. rząd., pow. suwalski, gm. Sejwy, par. Puńsk, odl. od Suwałk 26 w., ma 10 dm., 39 mk. W 1827 r. było 3 dm, 56 mk. 2.) **S.** *Nowe*, wś, pow. suwalski, gm. Sejwy, par. Puńsk, odl. od Suwałk 23 w., ma 3 dm., 26 mk. S. gm. ma 6671 mk., rozległości 19,557 mr. Sąd gm. okr. III w os. Puńsk (o 6 w.), st. p. Szypliszki. W skład gm. wchodzą: Adamowizna, Annieńskie, Boksze Nowe, Boksze Stare, Dekszne, Dekszninka, Dębowo, Dębówka, Jabłonowo, Jegliniec, Jegłówek, Juryzdyka Szołtańska, Juryzdyka Puńsk, Kaletnik fol. i wś, K.-Mały, Kompocie, Krucieniszki, Lipówek, Ogórki, Orlinek, Oszkinie, Podłowocie, Podsejwy, Puńsk, Rejsztokinie, R.-Poklasztorne, Rudawka, Sadzaweczka, Sejwy Nowe, Sejwy fol., Smolany, Szyłajnie, Szlinokemie, Szołtany wś i fol., Trakiszki, Ustronie, Wiłkopedzie, Wojtokemie, Wołyńce, Zamczysko, Zaczarne i Żwikele. Sejwejskie starostwo niegrodowe, w wojew. trockiem, pow. grodzieńskim, podług spisów podskarbińskich z r. 1766 było w posiadaniu Strutyńskiej, która zeń opłacała kwarty złp. 980 gr. 19. Na sejmie warszawskim z r. 1773—75 nadano toż starostwo w posiadanie emfiteutyczne Róży z Platerów Strutyńskiej, łącznie z sstwem wizańskiem i z wsią Bolcie. Z powodu licznych sporów, jakie przez wiele lat prowadzono o granice tego sstwa, na tymże sejmie wyznaczono komisyą z 12 urzędników, dla ostatecznego załatwienia tych sporów. *Br. Ch.*

Sekatura 1.) wzgórze polne w obr. gm. Berezowa Niźniego, w pow. kołomyjskim, między pot. Łuczką a jej dopł. Akrynem al. Akreszorskim. Wznies. 561 mt. npm. 2.) **S.**, las i szczyt w dziale Wierzbowce, w Karpatach wschod., w obr. gm. Wierzbowiec, pow. kosowskim, między pot. Czerniatynem od płn. a Tarnowem od płd. Wznies. 413 mt. npm. 3.) **S.**, wzgórze, na płd. od gm. Wamy, w pow. kimpoluńskim, między rz. Mołdawą a jej dopł. Salatrukiem. Wznies. 731 mt. npm. (szt. gen.). Na płn. wzgórze Salatruk (817 mt.). 4.) **S.**, góra lesista w obr. Worońca, pow. suczawski, na praw. brzegu Mołdawy, między pot. Bukszają (od zach.) a Worońcem (od wsch.), dopł. Mołdawy. Wznies. 762 mt. npm. *Br. G.*

Sekenbork al. *Sekenburg*, ob. *Seckenburg.*

Sekłak, *Siekłak*, *Sakłak*, pierwotnie *Kąty Sekłak*, wś, pow. węgrowski, gm. i par. Korytnica, ma 18 dm., 148 mk., 487 mr. W 1827 r. wś rząd., miała 10 dm., 78 mk. Por. *Kąty.*

Sekły, wś, pow. nowoaleksandrowski, gm. Widze, wraz z Chorążyszkami mają 257 dzies.;

własność włościanina Zygmunta Wołkowskiego.

Sekret, gaj pod Grodnem, między traktem do Jeziór i Lidy, ulubione miejsce przechadzki dla mieszkańców miasta.

Sekretarka, rzeczka w pow. bałckim, prawy dopływ Bohu, ma źródła powyżej wsi Buryłowej i płynie na przestrzeni przeszło 20 w. z południa ku północy, odlewa staw, mija wś Buryłowę, Sekretarkę i poniżej Wielkiej Meczetnej wpada do Bohu naprzeciw Witoldowego Brodu. Od lewego brzegu przybiera strumień Soroczynkę. *X. M. O.*

Sekretarka, wś rząd. nad rzką t. n., pow. bałcki, okr. pol. i par. kat. Krzywejezioro, gm. Tryduby, sąd w Bohopolu, o 70 w. od Bałty, ma 220 osad, 1651 mk., 3820 dzies. ziemi włośc. Cerkiew p. w. Wniebowzięcia N. M. P., wzniesiona z muru w 1856 r. i uposażona 119 dzies. ziemi, ma 2487 parafian. Skonfiskowana Jałowickim. Jest tu ferma 564 dzies., nadana Woroninowi i druga, mająca 1026 dzies., nadana Osten-Sakenowi.

Sekries, potok, powstaje w obr. Mołdawicy Ruskiej, w pow. kimpoluńskim, pod Hopelanką (1075 mt.), płynie na płd.-zach., u płd. podnóża góry Sekries (990 mt.) i koło os. Sekries uchodzi do Putny z lew. brzegu. Ubiega $2^1/_4$ klm. *Br. G.*

Sekries al. *Sakrijesch*, os. w obr. gm. Mołdawicy Ruskiej, w pow. kimpoluńskim, nad górną Putną; 44 dm., 171 mk. *Br. G.*

Seksnarowicze, pow. miński, ob. *Rusinowicze* 1).

Seksty, *Sexter-See*, odnoga wielkiego jeziora Sniardwy (Spirding-See), w pow. jańsborskim.

Sekul, potok, w obr. gm. Różanki Wyżniej, pow. stryjski. Wytryska na zach. pochyłości działu górskiego Sekula w lesie Dmytrówka, w którym wznosi się na praw. brzegu Różanki szczyt Dychtowiec (1098 mt.), płynie na płn., a zwróciwszy się na płn.-zach. i zabrawszy od płd. wody z lasu Dmytrówki a od płn. pot. Sopuch, wpada do Różanki, na granicy Wyżniej i Niżniej. Ubiega 6 klm.

Sekul, potok, powstaje na granicy gm. Lichtenbergu i Glittu, w pow. radowieckim, płynie na wschód przez las Sekul na obszarze gm. Arbory i na granicy Arbory z Burlą wpada od praw. brzegu do Jazłowca, praw. dopł. Suczawy. Biegnie 4 klm. *Br. G.*

Sekul 1.) obszar górski w Karpatach wschodnich, w dziale dukielsko-skolskim, niedaleko przecznicy skolskiej, w obr. gm. Korostowa, w pow. stryjskim, między rz. Orawą (od wsch.) a jej dopł. Butywlą (od zach. i płn.). Z zach. i płn. pochyłości podążają wody do Butywli, a od płd.-wsch. do Orawy, jako potoki: Sekulski i Wielki. Najwyższy punkt pod 41°4′ wsch. dłg. g. F. a 49°1′25″ płn. sz. g., wznies. 1048 mt. 2.) **S.**, grzbiet górski w Karpatach lesistych, w dziale skolsko-delatyńskim, na wschod. granicy gm. Różanki Wyżniej i Niżniej (pow. stryjski), jakoteż na granicy pow. stryjskiego i dolińskiego; ciągnie się od płd. ku płn., odrywając się od granicznego grzbietu Karpat, jako dział wodny Różanki (od zach.) a Mizuńki (od wsch.). W nim szczyty od płd. ku płn.: Bajtyna (948 mt.), Olszanowiec (1043 mt.), Czyrak Płd. (1251 mt.), Sekul Wielki (1275 mt.), Czyrak Płn. czyli Magej (1283 mt.), Sekul Mały (1215 mt.). W szczycie Mageja rozdziela się na ramię płn.-zach. ze szczytem Sekulem Małym, kończące się nad ujściem Różaneczki do Różanki, i na ramię płn.-wsch. ze szczytami Mińczołem al. Menczeł (1175 mt.) i Magórą (962 mt.); stąd wybiegają dwie odnogi, jedna na płn.-wschód jako dział Magóry, ze szczytem Lizakiem (1365 mt.) i jako dział Żełemianki, druga zaś na zach. ku dolinie Oporu, między Oporem a jego dopływami Syhłą, ze szczytami Serednycia (954 mt.), Tatarówka (1151 mt.) i Osowne (878 mt.). Najwyższy szczyt tego działu Magej ma kształt stożkowaty, jest łysy i kulisto-zaokrąglony. Rośnie tu obficie arnika i kostrzyca, ulubiona pasza dla owiec i koz. Od zach. spływają wody do Różanki, jak Sekul z Sopuchem, Krzywy, Zwir z Norą i Rozlicznym, Różaneczka z Rostoką; z płn. pochyłości Syhła z Bahnykowatym; od wsch. podążają wody do Mizuńki, jak Seneczyn, Skoperszczak z Zarwińcem i Sobol z Cichym i Magórą. Od Czyraka Płd. (1251 mt.) wybiega ku płn.-wsch. przez połoninę Rozkole, między Mizuńką a jej dopływem Sobolem, znaczny dział górski ze szczytem Krasną (1136 mt.) i dział Bukowiec (1070 mt. i 1112 mt.). *Br. G.*

Sekulego Góra, wzgórze, w pow. szubińskim, między Łabiszynem i Smogorzewem, pamiętne klęską Prusaków pod wodzą Sekuli'ego w r. 1794.

Sekulski potok, wypływa z pod działu lesistego Sekula (1048 mt.), w obr. gm. Korostowa, w pow. stryjskim; płynie na płd.-wsch. dolinką górską i leśną i ubiegłszy 3 klm. wpada do Orawy z lew. brzegu. *Br. G.*

Sekuła, os., pow. siedlecki, gm. Wiszniów, par. Siedlce, ma 4 dm., 22 mk., 36 mr. W 1827 r. 4 dm., 13 mk.

Sekurjany, mko nad rzką Walaturkułuj, pow. chocimski gub. bessarabskiej, o 85 w. od Chocima, ma 415 dm., 2434 mk., cerkiew, 4 domy modlitwy żydowskie, gorzelnia, st. pocztowa. W 1879 r. wielki pożar zniszczył mko.

Sekuń, sioło, pow. kowelski, na płn.-zchd od Kowla, cerkiew św. Michała.

Sekursko, w XVI w. *Sobyekursko*, wś i dobra, pow. noworadomski, gm. Dąbrowa, par. Cielętniki, odl. 21 w. od Radomska, mają 29 dm., 286 mk. W 1827 r. było 30 dm., 231 mk. W 1885 r. dobra S. składały się z folw. S. i Magdalenka, rozl. mr. 1993: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 359, łąk mr. 88, pastw. mr. 77, lasu mr. 1191, w odpadkach mr. 3, nieuż. mr. 33; bud. mur. 2, z drzewa 8; płodozmian 11-polowy, las nieurządzony; fol. Magdalenka gr. or. i ogr. mr. 210, pastw. mr. 6, lasu mr. 15, w odpadkach mr. 5, nieuż. mr. 16: bud. mur. 2, z drzewa 3. Wś S. os. 48, mr. 528. W XVI w. S. należało do par. Żytno. Były tu cztery dwory szlacheckie, dające dziesięcinę do Żytna, kmiecie zaś dawali pleb. tylko kolędę a dziesięcinę do Chrząstowa (Łaski, L. B., I, 511). W 1552 r. Katarzyna Sobiekurska płaciła tu od 8 osadn.; w 1553 r. 3 łany (Pawiński, Wielkop., II, 277). *Br. Ch.*

Sekuryczeny al. *Sekuriczeni*, wś, pow. i obw. sąd. suczawski, graniczy od zach. z Bosańczami, od płn. z Russ-manastiora, od wsch. z Reusenami a od płd.-wsch. i płd. z Russ-szlawalar. W 1869 r. obszar gm. obejmował 303 ha 17 ar.; było 38 dm., 200 mk., gr.-or. 188, żyd. 12; Niem. 13, Rum. 188. Paraf. gr.-orm. w Reusenach. Jest tu cerkiew filialna p. w. św. Mikołaja. Własność Grzeg. Czerkawskiego (1879). St. p. Bosańcze. *Br. G.*

Sekwa, wś (ob. *Ostrołęka*, VII, 691), mylnie zamiast *Szkwa*.

Selachowy Bór, wś, pow. konecki, gm. Grodzisko, par. Radoszyce, odl. 16 w. od Końskich, posiada młyn wodny, 16 dm., 136 mk. 149 mr. włośc. i 2 mr. rząd.

Selanka 1.) al. *Uhryw*, *Uryw*, rzka, prawe ramię Łomnicy. Na obszarze gm. Dołhego, w pow. kałuskim, Łomnica, zwracająca się na płn., wysyła na wschód ramię wodne zwane Uryw al. Uhryw; płynie popod Nowicę od strony płn. a przeciąwszy gościniec kałuski, wykręca się na płn.-wsch., przerzyna płd. wsch. obszar Dobrowlan, gdzie od lew. brzegu przyjmuje pot. Młynówkę, łączący Łomnicę z Urywem, poczem przechodzi na obszar Podmichala, gdzie zwraca się na płn., a opłynąwszy tę wieś od płn.-zach. i połączywszy się z Bereźnicą od praw. brzegu, łączy się znowu z Łomnicą. Od Podmichala począwszy zwie się to ramię Selanką. Długość jego wynosi 14 klm. 2.) **S.** al. *Niedźwiadek* (w górnym biegu), potok, wypływa w obr. gm. Dołhołuki, pow. stryjski, w lesie Łukaczowie; płynie na wschód, zabierając liczne dopływy; we wsi Dołhołuce zwraca się na płn., przepływa Wolę Dołhołucką, Manasterzec, gdzie od lew. brzegu przyjmuje pot. Szypilski, następnie wś Kłodnicę a na obszarze Hołobutowa wpada do Kłodnicy od praw. brzegu. Długość biegu 17 klm. Potok ten uważa Wincenty Pol za potok źródlany Kłodnicy, czyli za górny jej bieg. Ob. *Kłodnica* 1). *Br. G.*

Selatki, wś włośc., pow. święciański, w 4 okr. pol., o 58 w. od Święcian; 10 dm., 71 mk. (11 praw., 60 kat.).

Selatyn, ob. *Seletyn*.

Selbongen, ob. *Zelwągi* al. *Żewągi*.

Selburg, *Zelburg*, łotew. *Szehlpils*, wś i dobra koronne nad Dźwiną, w pobliżu ujścia Ewesty, w okr. selburskim, pow. frydrychsztacki, par. selburska; ruiny zamku krzyżackiego, wzniesionego w 1187 r. Siedlisko biskupstwa semigalskiego od 1217 do 1245 r., w którym biskupstwo połączone zostało z ryskiem. W zamku po biskupach mieszkali starostowie. Niedaleko od S. znajdują się niebezpieczne progi na Dźwinie: Cicha Ryba i Brodeż. Parafia selburska obejmuje ważniejsze dobra: Ellern, Sauken, Dsehrwenhof, Dubena, Holmhof, Buschhof, Pixtern, Sehren, Sezzen, Wallhof, Warenbrok, Stabben, Ekengrafen i in. Okrąg selburski, w mowie potocznej zwany Oberlandem, stanowi t. z. Selią, kraj Selów, graniczy z gub. wileńską, witebską, inflancką, okręgiem mitawskim i gub. kowieńską i obejmuje 4,880 w. kw.; dzieli się na dwa powiaty: frydrychsztacki i iłłuksztеński i obejmuje 2 miasta i 5 parafii. W okręgu znajduje się do 200 jezior. Za czasów Rzpltej S. stanowiło sstwo grodowe, utworzone w 1617 r., do juryzdykcyi którego należały sstwa dyneburskie i aszerateńskie. Mianowanie starostów należało do ks. kurlandzkiego, hołdowniczego Polsce. Sstwo selburskie przetrwało do końca XVIII w., kiedy prowincya ta przeszła pod panowanie Rossyi. *J. Krz.*

Selchow, pow. czarnkowski (Wieleń), ob. *Żelichów* i *Żelichowska Hamernia*.

Selechowo, wś i st. pocz., w pow golickim gub. kostromskiej.

Selecice, ob. *Sulitz*.

Selekta, fol., pow. orszański, gorzelnia, zatrudnia 8 ludzi, produkuje 251,558 stóp spirytusu i daje 1400 rs. dochodu. Własność Wasilewskich.

Seleniki, wś, pow. wiłkomierski, gm. Wieprze, o 34 w. od Wiłkomierza.

Selesen al. *Selesch*, ob. *Żelezy*.

Seleszcze al. *Selestie* 1.) grupa zabudowań w obr. gm. Czahora, w pow. czerniowieckim, nad pot. Jabłonką, dopł. Dereluja; 4 dm., 21 mk. 2.) **S.**, część wsi Kuczurmare, w pow. czerniowieckim, z dworcem kolei lwow.-czerniowiecko-jaskiej i młynami parowymi. 3.) **S.**, grupa zabudowań w obr. gm. Wołoki, w tymże pow. 4.) **S.**, młyn na obszarze Dawiden, w pow. storożynieckim. 5.) **S.**, zabudowania i młyny w obr. gm. Banilli Mołdawskiej, w tymże powiecie. 6.) **S.**, młyny w

obr. gm. Mołodyi, w pow. czerniowieckim. 7.) **S.**, gajówka przy Stanowcach Dolnych, w pow. sereckim. Ob. *Seliszcze.* *Br. G.*

Seletriniki, ob. *Selitrenniki.*

Seletyn al. *Selatyn* al. *Netecza*, rzeczka, powstaje ze zlewu potoków napływających z obszarów gm. Przybyłowa, Bortnik i Puźnik, w pow. tłumackim; płynie na płn.-zach. i płn., tworząc granicę gm. Bortnik i Korolówki (od zach.) a Puźnik i Gruszki (od wsch.). Na granicy gm. Tłumacza, Gruszki i Korolówki wpada do pot. Gruszeckiego od lew. brzegu. Przyjmuje Korolówkę od lew. brz. Nad źródlanymi potokami wznoszą się Przybyłowska góra (381 mt.), Puźnicka (386 mt.) i Łysa (304 mt.). Długość biegu 10 klm. Do 1848 r. wpadał ten potok do stawu koropieckiego. *Br. G.*

Seletyn, łąka pośród łańcucha wzgórz, w pow. tłumackim, była niegdyś nieprzebytem bagniskiem, siedliskiem ptactwa wodnego. Od r. 1848 poczęto te bagna osuszać; w 1875 i 6 r. przeprowadzono nowe koryto potoku Selatyn, pospuszczano stawy, w skutek tego ustąpiły wody a utworzyły się żyzne łąki. Na tych łąkach znajdują się ogromne pokłady torfu, tudzież marglu czysto muszlowego, który wydobywano do marglowania pól. Wsi: Bortniki, Gruszka, Korolówka i Puźniki mają swoje parcele na Selatynie. *W. J. W.*

Seletyn, niem. *Seletin*, wś kośc. w pow. i obw. sąd. radowieckim, graniczy od wschodu ze Strażą i Putną, od płd. z Mołdawicą Ruską i Szypotem Kameralnym, od zach. ze Storońcem, a od płn.-zach. z Szypotem. Obszar S. (39,914 ha, 4 ar. 14 mt. kw.) przerzyna od płd.-zach. ku płn.-wsch. rzeka Suczawa, która z Szypotu Kameralnego pod wólką Ropoczelem wpływa do S., dążąc pod wólką Ruską na płn., odtąd po wólkę Sipitul na płd. wschód, wreszcie ku płn.-wsch., przechodząc pod wólką Frazynem (Frasin) na obszar Straży. Długość Suczawy w obr. S. wynosi 29 klm. Rzeka ta rozdziela S. na dwie prawie równe połaci: półn. i połud., zabierając liczne potoki. Z lew. brzegu wpadają do Suczawy: Ropoczel, który tworzy granicę między obszarem S. a Szypotu Kameralnego, Płoska, Ruska z Roszysznym, Sadeu, wreszcie Tomnatyk z Falkowem (Falkeu), tworzącym wschodnią granicę od Straży. Z praw. brzegu uchodzą: Bohoniszora (al. Pohoniszora), oddzielająca obszar S. od Szypotu Kameralnego, Sipitul, tworzący granicę w górnym biegu od Szypotu Kameral., Brodyna, Askuns i Askunczel, oddzielający S. od obsz. Straży. Okolica górzysta i lesista. Między pot. Falkowem a Tomnatykiem rozpościera się dział lesisty Tomnatyk w płn.-wsch. części S., sięgający 1107 mt. npm. Równolegle do T., między pot. Tomnatykiem a Sadowem (Sadeu) legł dział górzysty „Czarny“, ze szczytem 1279, dochodząc na granicy z Szypotem 1308 mt. Posuwając się na zach. wzdłuż granicy płn., napotykamy dział Lungula Starego (1379 mt.) i Nowego (1382 mt.), następnie Rotundul (1341 mt.) i Magórę ze szczytem Szurdynem (1307 mt.), wznoszące się na granicy S. z Szypotem. Wysyłają one ku płd. liczne odnogi oddzielające doliny potoków. Tak od Lungula, po wschod. stronie pot. Roszysznego ciągnie się ku płd.-zach. grzbiet Długi groń (1166 mt.), kończący się szczytem Pohorczyną (1082 mt.) nad doliną Suczawy. Dalej na zach. od Rotundala wybiega pomiędzy potok. Ruską i Roszyszny rozłożysty grzbiet Roszyszny (1289 mt.) z połoninami. Po zachodniej stronie pot. Ruskiej, między nim a zach. granicą legła połud. część Krasnego działu (1180 mt.), od którego na płn. wznosi się Wibczyna (1091 mt.), a na płd. Płoska (1132 mt.). W płd.-zach. części obszaru, w paśmie granicznym, w okolicy źródeł pot. Rozpoczela wznosi się dział Szczywiory z Kiczerką (1211 mt.) a na płn. od niego szczyt Minty (1326 mt.) z obszernymi połoninami. Również górzystą przedstawia się połud. połać obszaru S. I tak na praw. brzegu Suczawy, między nią (od zach.) a Sipitulem (od wsch.) leży Lubczyn (al. Lupczyn), pasmo górskie z rozległymi połoninami. Stoki północne i południowe pokrywają rozległe lasy, grzbiet zaś paśniste polany z zabudowaniami halnymi. Od płn. spływają wody do Suczawy, od zach. do Bohoniszory, a od wsch. do Sipitula, dopływów Suczawy. Najwyższy punkt tego działu sięga 1030 mt. Od płd. u źródeł Bohoniszory i Sipitula wznoszą się dwie Magóry: Wielka (1220 mt.) i Mała (1102 mt.). Na płn. zaś między Tenosulem a Suczawą wzbija się Wibczyna Kosteliwka (1112 mt.) i lasy Perechrestie (1130 mt.) i Ilemski (1052 mt.). Na prawym brzegu Sipitula występuje okolica falista, jednostajna, pokryta lasami. Tu i owdzie strzelają czubki, jak Chrestie (1247 mt.), Hepa (1160 mt.), Bukowiniec (1057 mt.), na płd. granicy Sergiewa (1221 mt.), Sihloja (1225 mt.), a na wsch. Magóra Vase (1150 mt.). Tak północna, jak południowa połać opadają do doliny Suczawy, nadto z jej biegiem cały obszar pochyla się z lekka ku wschodowi. Pod Ropoczelem wznies. doliny Suczawy wynosi 764 mt., pod Ruską 712 mt., przy ujściu Sipitula 670 mt., powyżej Sadowa 605 mt., a przy ujściu Tomnatyka 556 mt. npm. Całkowity opad na przestrzeni 29 klm. wynosi 208 mt. Nad Suczawą wiedzie z Szypotu Kameralnego gościniec rządowy, jedynie tylko aż do cer-

kwi, odtąd dalej na wschód droga gminna aż do Straży, gdzie poczyna się znowu gościniec rządowy. Zabudowania wiejskie legły grupami przeważnie w dolinie Suczawy. Są one: Ropoczel 28 dm., 152 mk.; Płoska Kameralna 70 dm., 360 mk.; Fuszcze 13 dm., 67 mk.; Ruska 5 dm., 31 mk.; Ulma Ruska 40 dm., 215 mk.; Sipitul 14 dm., 53 mk.; Paltyn (al. Baltin, Paltin) 31 dm., 151 mk.; Sadów al. Sadeu 64 dm., 306 mk.; Frazyn 2 dm., 6 mk.; Falków al. Falkeu 5 dm., 27 mk.; oprócz tego w płn. połaci: Krasnodił 23 dm., 133 mk., polana Zubry, Aleksandra, Rogis, Arszyce, Tomnatyk; w płd. zaś: Magóra 33 dm., 198 mk.; Lubczyn al. Lupczyn 46 dm., 278 mk.; Kostelewa 12 dm., 56 mk.; Chrestie 21 dm., 105 mk.; Kunuński 8 dm., 65 mk.; Brodyna 14 dm., 75 mk.; Hepa 5 dm., 40 mk.; Reur 4 dm., 12 mk.; wreszcie grupy zabudowań: Salowan, Salomesta, Szuszecia, Czyste i Koszar Tabora. W sąsiedztwie Płoski Kameralnej, między nią a Fuszczem legła główna część wsi S. z grupami domów Tomnatykiem i Wibczyną, 93 dm., 435 mk. Na obszarze dworskim, do którego należy potażarnia w Sipitulu, Koszar Tabora, zabudowania w Brodynie i Frazynie jest 26 dm., 158 mk. Ogółem w S. było 1880 r. 557 dm., 2923 mk., 355 rzym.-kat., 2373 gr.-kat., 173 żyd., 22 innych wyznań; co do narod.: 2635 Rusinów, 254 Niemców, 12 Rumun., 22 innych. W r. 1869 było 408 dm., 2349 mk. W Frazynie jest rządowa stadnina, a w Falkowie tracz. Oprócz tego leśniczówka, gajówka i gospoda. Par. rzym.-kat. w Karlsbergu, gr.-kat. w Radowcach, gr.-orm. w miejscu. Cerkiew drewniana p. w. Narodzenia P. Maryi, zbudowana w 1831—1834 r. przez Grzegorza Cygę, właściciela gruntu z Ropoczela i gminę paraf.; kaplica cmentarna w Ulmie. Według szem. bukow. gr.-orm. dyecezyi z r. 1885 było w par. 443 rodzin, 1815 dusz. Szkoła jednoklasowa. St. poczt. w miejscu. Własność gr.-orm. funduszu religijnego. *Br. G.*

Selezenówka, wś nad rz. Skwirą, pow. skwirski, w 2 okr. pol., gm. Czubińce, o 7 w. od Skwiry, ma 771 mk. Wraz ze wsią Capówką (zachodnia część wsi) miała w 1863 r. 1425 mk.; w 1741 r. było tu 30 osad. Cerkiew p. w. św. Trójcy, wzniesiona w 1752 r., na miejsce dawniejszej z 1727 r., uposażona jest 93 dzies. Należała niegdyś do Pawołoczy, w 1610 r. kn. Romana Rużyńskiego, następnie Koniecpolskich, Lubomirskich, Zaleskich, Morzkowskich, od 1806 r. ks. Radziwiłłów.

Selgenau, pow. chodzieski, ob. *Zelgniewo.*

Selgerben, łotew. *Dsirrezzem*, dobra koron. i leśnictwo, w okr. tukumskim, pow. talseński, par. kandawska (Kurlandya).

Selgersdorf, w hr. spiskiem, ob. *Iliaszowce.*

Selglow, dok. 1200 r., wś zaginiona w Pomeranii, pewnie pod Sławnem. W 1200 r. Bogusław ze Sławna i siostra jego Dobrosława nadają joanitom wsie Scarnino i Cosmacewo wzamian za Selglow (ob. P. U. B., v. Perlbach, str. 11.).

Selibery, zaginiona wś we włości ołyckiej (pow. dubieński), w sąsiedztwie wsi Żorniszcze.

Selicz, potok, wytryska na obszarze gm. Jordanestie, w pow. starożynieckim, w lesie „Żabie“, z pod Kamiennego działu (490 mt.), płynie na płd. przez obszar tej gminy, zabierając wody z pod Przybonia (435 mt.), z obszaru gm. Ropczego i uchodzi do Seretu z lew. brz. Długość biegu 7 klm. *Br. G.*

Seliczew, wś nad rzką Korczykiem, pow. nowogradwołyński, na półn. od mka Berezdowa.

Seligenfeld, wś, pow. królewiecki, blisko Królewca (st. poczt., tel. i kol. żel.); 108 dm., 802 mk. Przy wsi fort należący do systemu fortyfikacyi Królewca.

Seliger, grupa jezior, częścią w twerskiej, częścią w nowogrodzkiej guberni, połączonych z sobą szerokiemi zatokami, właściwie jedno wielkie błotniste jezioro, mające 261 wiorst kwadr. obszaru, przy długości do 86 w. i szerokości do 55 w., a głębokości od 6 do 16 sążni, z kępami i wyspami (w liczbie 160). Wypływa z niego rzeka Seliżarówka i wody jego wraz z wodami jeziora Sig sprowadza do Wołgi i morza Kaspijskiego.

Seligi al. *Szeligi*, w XVI w. *Schelygy*, wś nad Bzurą, pow. łowicki, gm. i par. Bielawy, odl. 23 w. od Łowicza, ma 17 dm., 129 mk., 326 mr. (50 mr. nieuż.). W XV w. wchodziła w skład dóbr bielawskich. Na początku XVI w. był tu folwark, dający dziesięcinę pleb. w Bielawach, kmiecie zaś dawali kanonii łęczyckiej a do Bielaw tylko kolędę (Łaski, L. B., IV, 428). W 1576 r. Jadwiga Sobocka miała 11 łanów, 1 zagr., karczmę, 4 osad. (Pawiń., Wielkp.). *Br. Ch.*

Seligow, *Szeligów*, w XVI w. *Schelygow*, wś włośc. nad rzką b. n., pow. łowicki, gm. Łyszkowice, par. Pszczonów, odl. 12 w. od Łowicza, 5 w. od Pszczonowa, ma 45 dm., 300 mk., 1534 mr. (948 mr. nieuż.). W 1827 r. było 18 dm., 144 mk. Na początku XVI w. wś należała do dóbr stołowych arcyb. gnieźn., było tu sołtystwo, dające pleban. w Pszczonowe fertona za dziesięcinę, kmiecie zaś dawali pleb. tylko kolędę po groszu z łanu (Łaski, L. B., II, 283). W 1822 r. wieś ta nadaną została w. ks. Konstantemu i weszła w skład dóbr ks. łowickiego, do ekonomii łyszkowskiej. Na obszarze wsi jest staw Zapłociwek należący do księstwa. *Br. Ch.*

Seligowe, grupa zabudowań w Starem Bystrem, pow. nowotarski. *Br. G.*

Selina, rzka, która według Święcickiego (Opis Mazow.) odgraniczała ziemię nurską od zambrowskiej, będzie to zapewne Ślina, lewy dopł. Narwi.

Selina al. *Sesina* (mapa spec. austr.-węg., Z. 6, Col. XVIII), rzeczka, wytryska na wyżynie (463 mt.), po zach. stronie wsi Pustego Połomu, w pow. opawskim, na Szląsku austr. Płynie na płd.-wsch. leśną dolinką przez obszar Pustego Połomu, następnie popod Kijowice, Cieszkowice, Zbysławice (Baislawitz), Lubojatyce (Laubias), Ligotkę (Blaschdorf), tworząc granicę między tymi osadami. W Brawanczycach tworzy rozległy staw, płynie między domostwami Brawanczyc, poniżej których przyjmuje od praw. brzegu pot. Gamlich, a pod mostem (Pfaffen-Bruecke), na gościńcu z Klimkowic przez Studenkę (Stauding) do Przyboru na Morawach, wpada do Wagu, rozlewającego się poniżej na kilka ramion, uchodzących do Odry z lew. brzegu. Długość biegu 16 klm. Oprócz Gamlicha zabiera na górnym biegu wody z obszaru Głęboczca (Tiefengrund) i Hrabstwia, w obr. gm. Wiszkowic. Spad wód: 460 mt. (źródło), 278 mt. (pod Zbysławicami); 242 mt. (pod kościołem w Brawanczycach), 238 mt. (ujście). *Br. G.*

Selinka, potok, powstaje w obr. Połomu Pustego, w pow. opawskim, w płn.-zach. stronie. Płynie przez lasy na płn.-zach., a wszedłszy na obszar Podwihowa zwraca się na płn., tworzy zach. granicę Nowosiedlic i przepływa wieś Nowosiedlice, wreszcie dostawszy się na obszar Szczecina wpada od praw. brzegu do Opawicy, poniżej wsi Szczecina. Długość biegu 8 klm. *Br. G.*

Selistora, grupa zabudowań w obr. Dawiden, w pow. starożynieckim, na lew. brzegu Seretu Małego, na stoku wzgórza t. n. (476 mt.). *Br. G.*

Seliszcze, gajówka w Karowie, pow. Rawa Ruska.

Seliszcze, młyny pod Berkiszestiami, na obsz. dwor. Kapodrului, w pow. suczawskim. Ob. *Seleszcze.* *Br. G.*

Seliszki, przedmieście mta Oryniua, w pow. kamienieckim, ma 8 osad.

Selitreniki al. *Seletriniki*, wś nad rzką Niemanicą, dopł. Cchy al. Schy, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. Łosznica, o 5 w. na północ od Borysowa, ma 19 osad pełnonadziałowych. *Al. Jel.*

Seliwanowo, st. poczt. i st. dr. żel. muromskiej, w pow. szadogodzkim gub. włodzimierskiej.

Seliwin, pow. borysowski, ob. *Hlewin.*

Seliwonki, wś, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Dworzec, o 49 w. od Słonima.

Seliwonówka, ob. *Siliwonówka.*

Seliwońszczyzna, część wsi Tołsty Les, w pow. radomyskim.

Seliżarowo al. *Selizarowski posad*, mko nad rzką t. n., w pow. ostraszkowskim gub. twerskiej, o 278 w. od Tweru, ma 219 mk., przystań i st. poczt. *Zen. Bart.*

Sellen 1.), ob. *Zieleń.* 2.) **S.,** dok. *Selenowe, Zelno* 1301 r., *Zelnowe*, wś pod Ruegenwalde, w Pomeranii, pow. sławiński. W 1885 r. 235 mk. ew. Należała r. 1301 do burgrabiego Mateusza ze Sławna (ob. P. U. B., v. Perlbach, str. 527).

Sellen 1.) *Alt*, wś, pow. nizinny, st. poczt. Kaukehmen; 49 dm., 197 mk., 230 ha. 2.) **S.** *Neu*, wś, tamże; 18 dm., 87 mk., 143 ha.

Sellistrau, ob. *Żelistrzewo.*

Sellwethen, wś, pow. labiewski, st. poczt. Wulfshoefen; 24 dm., 120 mk., 234 ha.

Selmec, *Kis* i *Nagy* (Węg.), dwie wsi i pot., ob. *Szczawniczka, Szczawnica Wielka* i *Szczawnicki Potok.*

Selment 1.) *Wielki* al. *Selmętno*, jezioro na pol.-prus. Mazurach, pow. łecki. Poczyna się o $^1/_2$ mili na wschód od Ełku, ciągnie się w formie trójkąta ku półn. aż do wsi Sętków, ku wschodowi aż do wsi Makosiejów. Brzegi przeważnie równe, na połud. stronie wrzyna się w zakrętach w ląd. Na brzegach wsi: Łoje, Lega, Mrozy, Laszki. Na jeziorze trzy wyspki. Rzeka Lega łączy je z licznemi jeziorami na północy od Olecka, a na południe z jez. Stackiem i Rajgrodzkiem. Obszaru ma 1261 ha. 2.) **S.** *Mały*, jezioro, leży na zachód od Wielkiego. Łączy się przez rzeczkę z temże i z jez. łeckiem; ma 21 ha obszaru. *Ad. N.*

Selmestis, dwór, pow. szawelski, gm. Krupie, o 43 w. od Szawel.

Selnice al. *Sielnice*, szczyt w Tatrach niżnich, na południe od wsi Porubki (Kis-Poruba), w hr. liptowskiem, w pow. hradeckim, w półn. rozgałęzieniach, nad doliną Wagu, między dolinami rz. Boczy a pot. Porubskiego (od zach.), a między dolinami rz. Wagu (od płn.) a potoku Michałowego (od połud.). Wznies. 1244 mt. npm. (szt. gen.). Północno-wschodnie rozgałęzienie zwie się Wapienicami. *Br. G.*

Selnitz, dok. 1310 r. *Czelditz*, struga wpadająca do jez. Tessentin, na pograniczu Prus Zach. i Pomeranii, niedaleko Białemborka, w pow. człuchowskim (ob. Gesch. d. Lande Lauenburg und Buetow v. Cramer, II, 5).

Selseningken 1.) wś, pow. nizinny, st. p. Neukirch; 24 dm., 134 mk., 192 ha. 2.) **S.** *Berahmung*, osada przy wsi Neufelde; 4 dm., 25 mk.

Selste al. *Selze*, niemiecka nazwa (w dok.) wsi *Chełsty.*

Selten *Gross i Klein*, wś, pow. żogański; *a)*

S. Gross, wś, par. ew. i kat. Przewóz, 93 dm., folw., 493 mk. (26 kat.), szkoła ewang., wiatrak, cegielnia; *b*) *S Klein*, wś, par. ew. Nieder-Hartmannsdorf i Przewóz; 38 dm., folw., 235 mk. (8 kat.).

Seluble, jezioro w dobrach Hańsk, pow. włodawski, leży w zlewie Bugu, ma 29 mr. obszaru.

Selwa al. *Selwa*, wś, pow. ostródzki, blisko jeziora Drzechowskiego i Kurkowskiego, 2 klm. od Kurek (st. p.); 9 dm., 49 mk., 313 ha.

Seło 1.) część Hujcza, pow. Rawa Ruska. 2.) **S.,** grupa domów w Wólce Mazowieckiej, pow. Rawa Ruska. 3.) **S.,** część Hołowiecka, pow. stryjski. 4.) **S.,** karczma koło Rykowa, w Skolem, pow. stryjski.

Sełukseło, część Grabowca, pow. stryjski.

Semaki, w dokum. *Semaszkowce*, wś, pow. żytomierski, na pograniczu pow. berdyczowskiego, na południe od mka Kodni.

Semaki, grupa domów w Ulicku Seredkiewicz, pow. Rawa Ruska.

Semakowa, góra, w pow. wyżnickim, na płd.-zach. granicy gm. Dychtenic z gm. Koniatynem, wznies. 981 mt. npm. Od płd. z S. wypływa pot. Manczuliwski, dążący do Dychtenicy, dopływu Putyłówki i pot. Koniatyn, na płn.-zach. do Czeremoszu Białego, od płn. zaś pot. Myszy, dopł. Putyłówki.

Semakowa, wólka w obr. Koniatyna, pow. wyżnicki, u stoku góry Semakowej (981 mt.); 75 dm., 340 mk. *Br. G.*

Semakówka, folw. w Babinie, pow. kocmański. *Br. G.*

Semanino (w dok.), wś, pow. kartuski, ob. *Goręcin.*

Semberek, ob. *Szemberek.*

Sembidy, pow. janowski, gm. i par. Potok Wielki.

Semborz, wś włośc., pow. sierpecki, gm. i par. Bieżuń, odl. o 18 w. od Sierpca, ma 5 dm., 79 mk., 136 mr.

Sembrzyki, wś, zapewne mylnie zwana *Imbrzyki*, część okolicy szlach. Grochy, w pow. pułtuskim. W spisie wsi gm. Kozłowo (IV, 565) mylnie podano: *Grosty* zamiast *Grochy.*

Semcichy, wś i folw., pow. mławski, gm. Rozwozin, par. Zieluń, odl. o 40 w. od Mławy, ma 14 dm., 145 mk., 652 mr. obszaru, w tem 114 mr. włośc. Folw. należy do dóbr Rozwozin.

Semejdo, jezioro w pow. trockim, pod wsią Mieżyszki al. Mierzyszki.

Semejki 1.) mniej właściwie *Siemiejki* (ob. t. VII, 847), wś, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Myto (dawniej Wawerka), okr. wiejski Papiernia, o 23 w. od Lidy a 15 w. od Wasiliszek, ma 7 dm., 2 mk. praw. i 66 katol.; należy do dóbr Józefowo, Grabowskich (1864 r.). 2.) **S.,** okolica szlach., tamże. Podług spisu z 1864 r. wś miała 11, okolica zaś 6 dusz rewiz.

Semen, młyn w Derewlanach, pow. Kamionka Strumiłowa.

Semen, ob. *Sumin.*

Semeńcza, wś, w pow. prużańskim, pod Prużaną, przy dawnym trakcie pocztowym, którym dążyły wojska Napoleona w r. 1812. Według miejscowej tradycyi we dworze kwaterował generał francuski, a wojsko stało obozem w polu. S. wraz z attyn. S. Wolą, przed nabyciem Chorowszczyzny zamierzał kupić Franciszek Karpiński, poeta, dawał za nią 60,000 złp. (Rkp. Pamięt. Jana Jahołkowskiego). Dziś jest własnością Ryszarda Jahołkowskiego. We wsi ruiny starej cerkiewki. *M. R. Witan.*

Semeńczuk al. *Kozarki*, połonina z zabudowaniami halnymi, w obr. Szypotu Kameralnego (ob.), pow. radowiecki, na płn. pochyłości góry Tomnatyka (1567 mt.). *Br. G.*

Semeneliszki, wś i folw, pow. wyłkowyski, gm. i par. Olwita, odl. od Wyłkowyszek 4 w., ma 11 dm., 270 mk. W 1827 r. było 5 dm., 48 mk. W 1881 r. obszar większej własności uległ rozdziałowi. W 1887 r. folw. S. rozl mr. 1034: gr. or. i ogr. mr. 802, łąk mr. 70, past. mr. 29, wody mr. 4, zarośli mr. 82, nieuż. mr. 47; bud. mur. 14, z drzewa 11; płodozm. 11-pol., cegielnia. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś Winszokajsze os. 20, z gr. mr. 551; wś Czyżuny os. 9, z gr. mr. 12; wś Tadzin os. 16, z gr. mr. 11; wś Gużele os. 15, z gr. mr. 10. *Br. Ch.*

Semenki 1.) wś nad Bohem, pow. bracławski, na pograniczu hajsyńskiego, gm. Monasterskie, sąd i par. katol. Bracław (o 12 w.), przy trakcie poczt. z Bracławia do Hajsyna, ma 57 osad, 362 mk., 530 dzies. ziemi włośc., 535 dworskiej, 34 dzies. cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Jana, wzniesiona w 1763 r., ma 503 paraf. Grunt nad Bohem górzysty, gleba zwirowata i kamienista. Własność Drzewieckich. 2.) **S.,** wś rząd., pow. mohylowski, okr. pol. Jołtuszki, gm. Tereszki, sąd i par. katol. Bar (o 8 w.), ma 60 osad, 312 mk., 468 dzies. ziemi włośc., 20 dz. cerkiewnej; cerkiew p. w. Podwyższenia Krzyża św., ma 232 parafian. Należała do ks. bazylianów barskich, następnie Lubomirskich. *Dr. M.*

Semenkowa, wś wchodząca niegdyś w skład dóbr korotkowskich, ob. *Ładyżyn* (t. V, 569).

Semenów, wś nad Horyniem, pow. ostrogski, o 50 w. na południe od Ostroga, na wyniosłej równinie, ma cerkiew paraf., kaplicę katol. b. par. Lachowce, szkółkę wiejską, zarząd gminy, sąd gminny. W połud.-zachod. części wsi, na wyniosłej górze nad Horyniem, znajdują się dotąd wysokie wały, mające

kształt czworoboku, w kilku miejscach uszkodzone, porośnięte krzakami leszczyny; w środku czworoboku znajdują się widoczne ślady fundamentów dawnego zamku. Po za zamkiem grunt się obniża, tworząc dość szeroką dolinę, śród której znajduje się szeroki staw a na nim grobla i młyn o 4 kamieniach. Gleba od wschodu i południa czarnoziem z podłożem gliniastym, od półn.-zachodu zaś z podłożem kredowym; należy ona do 1 klasy i wydaje od 10 do 12 ziarn pszenicy a 8 do 10 ziarn żyta. Włościanie zajmują się wyłącznie rolnictwem a przy dostatku ziemi ornej, łąk i pastwisk, hodują dużo koni, bydła rogatego, trzody chlewnej i owiec i są w ogóle zamożni i odznaczają się piękną budową i regularnemi rysami twarzy. Wś ta należała niegdyś do zamożnej rodziny Sieniutów, następnie do ks. Jabłonowskich (do dóbr Lachowce); ostatnia z rodu ks. Teofila wniosła ją w dom Sapiehów, wkrótce jednakże, z powodu obdłużenia, została sprzedaną i dostała się w części Tyburcemu Kadłubiskiemu, Karolowi Prószyńskiemu i Stanisławowi Żeromskiemu, z których każdy wybudował na swej części dom mieszkalny. Kadłubiski dom swój postawił w środku wałów, gdzie też założył ogród a w niem wzniósł niewielką kapliczkę. Dziś wś S. należy do sukcesorów poprzednich trzech dziedziców. *Z. Róż.*

Semenów, mto pow. gub. niżegorodzkiej, nad rzką Sanachtą, w równem położeniu, odl. o 73 w. na płn.-wschód od Niżnego Nowgorodu. Ma 495 dm. (8 murowanych), 3038 mk. (w tej liczbie 307 jedynowierców, 386 rozkolników, 8 katol., 7 żydów i 12 machom.), 2 cerkwie prawosł., 1 jedynowierców, 68 sklepów, szkoły powiat. i paraf., bibliotekę publiczną, szpital. Do miasta, otoczonego przedmieściami: Stara i Nowa Sołdacka oraz Purechowska, należy 1545 dzies. (314 ornej). Dochód miejski wynosi około 5500 rs. Mieszkańcy zajmują się przeważnie wyrobem łyżek drewnianych i innych przedmiotów z drzewa, pociąganych lakierem, oprócz tego kowalstwem (dobre sierpy i kosy) i szewctwem. Handel i przemysł fabryczny nie znaczny; w 1868 r. było tu 16 fabryk, produkujących w ogóle za 25,000 r. S., jako wieś, założony został w XVII w. przez rozkolników, szukających schronienia przed prześladowaniem śród nieprzebytych lasów okolicznych. W 1717 r. po wzniesieniu cerkwi zamienione na sioło, od 1779 r. mto pow. początkowo namiestnictwa a od 1796 r. guberni niżegorodzkiej.

Semenowski powiat zajmuje północną część gubernii, leży na lewym brzegu Wołgi i podług pułk. Strelbickiego ma 120·31 mil. al. 5821·1 w. kw. Powierzchnia równa, przerżnięta błotnistemi rzekami, obfitująca w bagniska a nad brzegami Wołgi w jeziora. Gleba przeważnie ilasta i piaszczysta, w niektórych miejscach szczerkowa; północno-wschodnia część dość urodzajna. Pod względem geognostycznym należy do formacyi permskiej. W płn.-zach. części spotykają się często bryły granitowe; nadto znajdują się w powiecie: wapień, łupek, krzemień, glina, talk, margiel a w płd.-wschod. części ślady rudy żelaznej. Cały powiat należy do systematu Wołgi i zroszony jest lewobocznemi jej dopływami. Z 67 rzek i rzeczek ważniejsze: Kierżeniec, Linda, Wezłoma, Sanachta, Sinda, Kieza, Uzoła, Witoma, Maza, Łama i Kieżma. Środkowa część powiatu obfituje w torfiaste błota, porośnięte lasami i zaroślami. Jezior znajduje się 37, lecz są one po większej części niewielkie i zgrupowane w dolinie Wołgi. Lasy zajmują do 283,000 dzies. (w tem 180,000 dzies. lasów rządowych), t. j. 53% ogólnej przestrzeni. W 1867 r. było w powiecie (bez miasta) 81,080 mk. (w tem 1299 jedynowierców i 10,351 rozkolników), zamieszkałych w 689 osadach. W powiecie jest 54 cerkwi prawosł. (22 murow.), 3 jedynowierców (2 murow.) i 1 monaster jedynowierców męzki i 2 żeńskie. Rolnictwo niewiele się opłaca i przeważna część zboża bywa przywożoną z innych okolic. Mieszkańcy zajmują się wyrobem łyżek i innych naczyń drewnianych, dalej gwoździ, wag i innych przedmiotów żelaznych, wojłoków, wypalaniem węgli, pędzeniem smoły i dziegciu, wyrobem sań, wozów i t. p. Przemysł fabryczny nieznaczny. *J. Krz.*

Semenów 1.) potok, wytryska na zach. obszarze gm. Stronny, w pow. samborskim, w lesie pod Zdzianną, z pod Stroniańskiego wierchu (811 mt.), płynie na wschód, przyjmuje od praw. brzegu pot. Czajki i uchodzi do Stronawoka od praw. brzegu. Długość biegu 6½ klm. Ob. *Seminow.* 2.) **S.,** potok, w pow. drohobyckim, dopływ pot. Lutyczyna.

Semenów, wś nad rz. Seret, pow. trembowelski, o 5 klm. na płd. od Trembowli (par. rz.-kat.). W 1870 r. 646 mk.; w 1880 r. w gm. 644, na obsz. dwor. 81; rz.-kat. 291, gr.-kat. 450, par. Humniska. Wś ta wraz z os.: Humniska, Małów i przys. Zieleńcze stanowi jedną gminę katastralną. Do folw. w S. należały dawniej jeszcze wsi: Podgórzany, Zaścinocze, głośne łomami czerwonego piaskowca, który obrabiają na płyty chodnikowe, osełki, na słupy, nagrobki, rozchodzące się po całej wschodniej Galicyi, a wązkie podłużne kamyki do ostrzenia kos wywożone bywają w wielkiej ilości przez komorę w Podwołoczyskach do Odesy a ztamtąd okrętami do Persyi i Chin. W Zaścinoczu propinacya

należy do dworu w Semenowie. Obszar dwor. 953 mr., włośc. w Semenowie, Humniskach, Małowie i Zieleńczu razem 2349 mr. S. należał do monasteru bazylianów w Podgórzanach (ob. *Trembowla*), później do ststwa jabłonowskiego i wraz z ststwem zamieniony przez rząd austryacki z hr. Dzieduszyckim za żupy solne. Obecnie należą te dobra do Florentyny z hr. Dzieduszyckich ks. Czartoryskiej, wdowy po ks. Romanie. Na płd. od S., na górze panującej nad okolicą, wznoszą się dwie wielkie mogiły, rozkopane przez Edmunda hr. Starzeńskiego, właściciela sąsiedniej Mogilnicy. Cała okolica obfituje tu w zabytki przeszłości. Na samym cyplu góry sterczą ruiny monasteru bazyliańskiego, z murami obwodowemi i basztami narożnemi. Wzdłuż rzeki ciągną się wioski: Humniska, Semenów, po drugiej stronie Małów wciśnięty między Seret i górę, Podgórzany kryjące się w głębokim parowie, w którym Kirkor wygrzebał kości mamuta, i Zieleńcze, leżące na klinie utworzonym przez Seret i jego dopływ Gnieznę. Na łące dworskiej semenowskiej przy Serecie, naprzeciwko ujścia Gniezny, istnieją stare okopy z czworobokiem, nazywane przez lud zamkiem. Na polu należącem do dworu w S., po drugiej stronie Seretu, między osadą Zieleńcze a lasem semenowskim, pod górą, na której stoją ruiny monasteru, wyorują i wykopują mnóstwo sprzętów domowych, przepalonych kamieni, cegieł, kawałków drzewa. Domyślają się niektórzy, że w tem miejscu stało dawne miasto Trembowla, które przez nieprzyjaciół zdobyte i zniszczone, przeniesiono więcej na północ. W Szarogrodzie 28 września 1663 r. Jan Kazimierz, król, potwierdza prawa zakonników obrządku grec. trembowelskich do wsi Semenowa (Ak. gr. ziem., X, 296, ust. 4921). *B. R.*

Semenowa, wś nad rz. Połtwą, pow. starokonstantynowski.

Semenowa *Wielka*, szczyt w granicznym paśmie Karpat wschodnich, w dziale dukielsko-skolskim, na płd.-zach. od Ustrzyk Górnych, w pow. liskim. Na płn.-zach. wznosi się Rawka (1303 mt.), na zach. Kremenaros (1214 mt.), a na płd.-wsch. Kańczowa (1111 mt.) i Beskid wołosacki (1104 mt.). Z płn.-wsch. stoku spływa pot. Rzeczyca do Wołosatki, a od płd.-zach. wody do Ungu. Wznies. 1091 mt. npm. *Br. G.*

Semenówka 1.) wś, pow. bałcki, okr. pol., gm. i par. prawosł. Krute, par. kat. Kodyma, sąd w Aleksandrówce, o 27 w. od Bałty, ma 30 osad, 272 mk., 594 dz. ziemi włośc. Należy do klucza krutiańskiego, własność Abemelików. 2.) **S.,** wś, pow. berdyczowski, w 1 okr. pol., gm. Puzyrki, o 5 w. od Berdyczowa, ma 812 mk. W 1863 r. było tu 547 mk. prawosł., 106 katol., 20 żyd., 1602 dz. ziemi, w tej liczbie 455 dz. należącej do włościan. Cerkiew p. w. św. Łukasza, drewniana, wzniesiona w 1854 r. i uposażona 36 dz. ziemi, filialna do par. w Nizgórcach (o 3 w.). Wś należała w 1863 r. do Adama Paszkowskiego. 3.) **S.,** wś rząd. nad rzką Derebczynką, dopł. Wilczycy (Suchej), pow. jampolski, w 2 okr. pol., gm., sąd i par. kat. Morachwa, ma 56 osad, 365 mk., 460 dz. ziemi; cerkiew. Należała do klucza staromorachwskiego, skonfiskowanego Dobkom. 4.) **S.,** *Semeniówka*, chutor, pow. kijowski, w 1 okr. pol., gm. Hostoml, o 26 w. od Kijowa, o 4 w. od Błystanicy i Rubieżówki (par. praw.), ma 18 mk. Podług Pochilewicza jest tu 35 mk. praw. i 25 kat., pochodzenia szlacheckiego. 5.) **S.,** wś rząd. na lew. brzegu rz. Krasnej, pow. kijowski, w 3 okr. pol., gm. Hermanówka, par. prawosł. w części Hermanówka, w części Peregonówka (w pow. wasylkowskim), o 62 w. od Kijowa, ma 622 mk. W 1740 r. było tu 7 osad. Wchodziła niegdyś w skład starostwa hermanowskiego. 6.) **S.,** część wsi *Redkoduby*, leżąca na praw. brzegu Tykicza Gniłego, w pow. zwinogródzkim. 7.) **S.,** wś, pow. żytomierski, par. Lubar, ma 59 dm., cerkiew drewniana; należała do Gardlińskiego. *J. Krz.*

Semenowka 1.) wś nad Bohem, pow. bobryniecki guber. chersońskiej, ma 356 dm. 2.) **S.,** mko nad rzką Krywą Rudą, pow. chorolski gub. połtawskiej, przy dr. poczt. z Chorola do Kremenczuga, o 23 w. na płd. od Chorola, ma 100 dm., 801 mk., cerkiew, zarząd gminy, st. poczt.

Semenówka, potok, powstaje w Olejowy Korolówce, pow. horodeński; płynie na płn.-zachód przez Olejową Korolówkę, Semenówkę, a przeszedłszy na obszar Rakowca, opływa go, wyginając się na płn.-wsch. i wschód, prawie równolegle do Dniestru, do którego wpada z praw. brzegu na granicy Korniowa i Rakowca. W S. przyjmuje od praw. brzegu pot. Biłę (Białą). Długość biegu 13 klm.

Semenówka, wś, pow. horodeński, o 7·5 klm. od urz. poczt. w Nieżwiskach, a 20 klm. od st. tel. Horodenka. Obszar dwor. 219 mr., włośc. 1101 mr. W 1870 r. 558 mk.; w 1880 r. w gm. 562, rz.-kat 20, par. Czernelica, gr.-kat. 533, par. Rakowiec; kasa pożycz. gm. z kapit. 403 złr. Właściciel posiadł. dwors. Szmil Baran. *B. R.*

Semenowski, futor, pow. lityński, koło wsi Mazepiniec, ma 12 osad.

Sementyszki, wś rząd. nad rz. Wilią, pow. wileński, w 2 okr. pol., o 38 w. od Wilna, 4 dm., 40 mk. kat.

Semeny, młyn na obszarze Moszkowa, powiat sokalski.

Semera-Komarnyki, ob. *Komarniki* (t. IV, 299).

Semerenki, wś, dobra i chutor, pow. grodzieński, w 3 okr. pol., gm. Hudziewicze, o 32 w. od Grodna.

Semerówka z *Błoniem* i *Kandiakami*, rus. *Semeriwka*, wś, pow. jaworowski, 10 klm. na płn. od Jaworowa. Na płn. leży Drohomyśl, na płn.-wsch. Lipina (część Drohomyśla), na płd.-wsch. Czerniława, na zach. Nahaczów. Wody ze wsch. cześci obszaru wpadają za obrębem wsi do Retyczyna, dopł. Szkła. Zabudowania leżą w półn. stronie obszaru, na płn. od nich grupa domów Szwedy, na zach. grupa Kandiaki, dalej karczma Smolanka, folw. i grupa domów Błonie (Podbłonie), a na samej granicy południowej karczma Kupina. W środku obszaru wznies. dochodzi 267 mt. (znak triang.). Włas. więk. ma roli or. 493, łąk i ogr. 106, past. 33, lasu 37 mr.; wł. mn. roli or. 550, łąk i ogr. 111, past. 19 mr. W r. 1880 było 76 dm., 445 mk. w gminie, 6 dm., 44 mk. na obsz. dwor.; 456 gr.-kat., 7 rz.-kat., 18 izrael.; 480 Rusinów, 5 Polaków, 4 Niemców. Par. rz.-katol. w Jaworowie, gr.-kat. w Nahaczowie. We wsi jest cerkiew. *Lu. Dz.*

Semerynki, wś, pow. starokonstantynowski, na pograniczu latyczowskiego, na płd.-wschód od miasta pow. i od mka Kuźmina, par. Stary Konstantynów, ma 70 dm., kaplicę katol.

Semetkowce, węg. *Semetkocz*, wś, hr. szaryskie, między górami i bukowemi lasami; kościół par. gr.-kat., 113 mk.

Semgallen, dobra, pow. darkiejmski, st. p. Trempen; 19 dm., 97 mk., 275 ha.

Semichody, wś na praw. brzegu Prypeci, pow. radomyski, w 5 okr. pol., gm. Szepielicze, o 152 w. od Radomyśla a 8 w. od wsi Kopacze (par. praw.), ma 200 mk. (podług Pochilewicza 240), 2116 dz. ziemi włośc. Ziemia dworska należy do klucza czernobylskiego; oprócz tego 108 dzies. posiada Józef Poniatowski.

Semichołowszczyzna, zaśc., pow. sieński, gm. Kakowczyn, ma 3 dm., 15 mk.

Semiduby, wś nad bezim. dopł. Jatrania, pow. bałcki, okr. pol., sąd i par. kat. Hołowaniewskie, gm. Werbowa, o 102 w. od Bałty, ma 98 osad, 960 mk., 897 dz. ziemi włościań., 1078 dwor., 93 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Michała, z muru wzniesiona w 1820 r., ma 2148 wiernych. Powierzchnia płaska, grunta urodzajne. Należała do Kruszelnickich, dziś Sokulskich. *Dr. M.*

Semigalia, *Semgalia*, łotew. *Żemgals*, *Zemegal*, inaczej wyższy kraj kurlandzki (das Kurische Oberland), stanowi górną część Kurlandyi, obejmuje dzisiejszy powiat mitawski i położona jest wzdłuż Dźwiny. Za czasów Rzpltej stanowiła część Kurlandyi i składała się z dwóch starostw grodowych: mitawskiego i zelburskiego. Herb S. przedstawiał pół łosia koronowanego w błękitnem polu. Dekanat semigalski dyec. żmujdzkiej, składa się z 8 parafii: Iłłukszta, Elerna, Łaukiessa, Bebra, Dweta, Subocz, Smalina i Jakobsztadt, ma 6 filii i 36457 wiernych. *J. Krz.*

Semihory, wś, pow. kaniowski, w 2 okr. pol., gm. Olchowiec, o 26 w. od Kaniowa, 10 w. od Bohusławia a 12 w. od Mironówki, ma 1522 mk. (w 1863 r. 1002 mk.). Fol. ma 300 dzies. ziemi ornej. Cerkiew p. w. Wniebowzięcia N. M. P., wzniesiona pierwotnie w r. 1601, uposażona jest 39 dzies. Mieszkańcy trudnią się rolnictwem i sadownictwem, domowego przemysłu nie mają; położenie górzyste, stąd i nazwa wsi („siedm gór"), śródleśne, przy każdej chacie sad, co jest rzadkością w pow. kaniowskim, gleba pszenna, urodzajna. Należała niegdyś do ststwa bohusławskiego, obecnie do klucza bohusławskiego dóbr. hr. Branickich.

Seminów, potok, powstaje w obrębie Leniny Wielkiej, pow. staromiejski, ze źródeł leśnych, z pod góry Palczyńskiej (723 mt.), płynie między domostwami Leniny na płn.-wsch., uchodząc w tejże wsi do Leniny, dopł. Dniestru. Długi 8 klm. Por. *Semenów. Br. G.*

Semionki, fol. i wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Juraciszki, okr. wiejski Korkienięta, o 2 w. od gminy, 46 w. od Oszmiany a 29 w. od Dziewieniszek. Fol., własność Dmochowskich, ma 1 dm., 5 mk. kat., wieś zaś 4 dm., 31 mk. prawosł. i 6 katol. (w 1864 r. 14 dusz rewiz.). *J. Krz.*

Semionowka, mko nad rz. Rewną, pow. nowozybkowski gub. czernihowskiej, o 62 w. od Nowozybkowa, ma 1287 dm., 7774 mk., 2 cerkwie, szkoły, 3 jarmarki. Mieszkańcy zajmują się garncarstwem, wyrobem skór owczych, szyciem kożuchów i handlem bydła. Wsławione w czasie wojny z Karolem XII, tutaj bowiem Mazepa jawnie przechylił się na jego stronę.

Siemionowskoje, st. poczt. w pow. poszechońskim gub. jarosławskiej, o 35 w. na płn.-wschód od Poszechonia. *Z. B.*

Semipołki, *Semipulki*, wś nad rzką Pilewką, pow. osterski gub. czernihowskiej, o 25 w. od Ostrza, przy szosie kijowskiej, ma 163 dm., 1875 mk., zarząd policyjny. Wchodziła niegdyś jako wieś w skład ststwa ostrskiego.

Semki, mylnie *Sańki*, wś, pow. lityński, gm. Kaczanówka, sąd w Chmielniku, par. kat. Kumanowce, o 45 w. od Lityna, ma 106 os., 328 mk., 465 dz. ziemi włośc., 652 dz. dwors. Niegdyś dobra starościńskie. Podług lustracyi kasztel. kamien. Humieckiego z 1616 r. „Wś Siemki, słoboda, na samym szlaku ta-

tarskim, w miejscu niebezpiecznem. Possesorem jej pan Balcer Kawatowski, za prawem dożywotniem per cessionem pana Sulimirskiego, za konsensem króla JMci dzisiejszego, która przedtem lustrowana nie była. Ratione libertatis czynszu nie dają. Stawek jeden niespustny, sianożęci jest po części, która nad wychowanie może uczynić fl. 5. Przychodzi kwarty od tego fl. 1“ (Jabłonowski, Lustracye, 53). Następnie, jako część ststwa chmielnickiego, darowana została przez cesarzowę Katarzynę hr. Kuszelewowi Bezborodko, dziś jego sukcesorów. *J. Krz.*

Semkin wierch, czubek lesisty, w obrębie gm. Kamionki, w pow. dolińskim, na lewym brzegu pot. Kamionki, nad granicą Skola. Wzn. 710 mt. npm. *Br. G.*

Semków al. *Semkiw*, potok w Korszowie, pow. kołomyjski, uchodzi do Iwanowa w obrębie Czeremchowa. *Br. G.*

Semkuhnen al. *Szimkuhnen*, wś, pow. gąbiński, st. p. Judtschen; 19 dm., 112 mk., 206 ha.

Semlin, ob. *Somonin*, *Samlin* i *Samlinek*.

Semmelwitz, 1359 *Semelwycz*, wś, pow. jaworski, par. ew. i kat. Jawor. W 1842 r. 36 dm., sołtystwo, dziedziczne sołtystwo, 386 mk. (59 kat.), szkoła ew., browar, 2 młyny wodne, młyn parowy.

Semmenu, ob. *Norudszuppen*.

Semmetimmen, wś, pow. stołupiański, st. poczt. Pillupoenen; 8 dm., 62 mk., 215 ha.

Semmler al. *Semler*, fol. pod Kwidzynem, pow. kwidzyński. W 1885 r. 2 dm., 36 mk. R. 1540 był ten folw. pusty (ob. Cramer: Geschichte d. Bist. Pomesanien, str. 232).

Semmritz, pow. międzychodzki (Skwirzyna), ob. *Zemsko*.

Semniatyn, potok, powstaje w obr. gm. Porohów, pow. bohorodczański, ze źródeł leśnych, na płn.-wschod. pochyłości działu Olenicy (1384 mt); płynie na płn. leśnym parowem, nad którym od zach. wznosi się Buk (1289 mt.) i ubiegłszy 6 klm. uchodzi do Rypny z lewego brzegu. *Br. G.*

Semnitz, wś, pow. człuchowski, st. p. i par. kat. Czarne (Hammerstein). W skład gminy wchodzą: Bossbruegge, Eschenriege, Gr. Semnitz, Kl. Semnitz, Nowa Wieś (Neuguth), Pickriege, Stillort, Wilhelmshof, Zertkenkathen. Cały obszar wynosi 1011 ha (371 roli or.). W 1885 r. 19 dm., 26 dym., 150 mk., 142 ew., 8 kat. *Kś. Fr.*

Semoszkale, okolica, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 53 w. od Telsz.

Sempelbork, ob. *Sępolno*.

Sempliny, fol., pow. lipnowski, gm. Szpetal, par. Chełmiec, odl. o 11 w. od Lipna, ma 3 dm., 26 mk., 62 mr.

Sempławska Kępa, os., pow. sochaczewski, gm. i par. ew. Iłów. W 1827 r. było 2 dm., 28 mk.

Sempochów, wś i fol., pow. nowomiński, gm. i par. Kolbiel, odl. 10 w. od Mińska, ma 185 mk. W 1827 r. było 19 dm., 165 mk. W 1873 r. fol. S. z nomenkl. Dąbrowa, oddzielony od dóbr Rudno, rozl. mr. 1129: gr. or. i ogr. mr. 334, łąk mr. 65, past. mr. 159, lasu mr. 533, nieuż. mr. 38; bud. drewn. 25, płodozmian 6-polowy, las urządzony, młyn wodny.

Sempolno, ob. *Sępolno*.

Sempułki, *Sempółki*, w XVI w. *Szepułky*, fol., pow. turecki, gm. i par. Niewiesz, odl. 24 w. od Turka, ma 2 dm., 43 mk. W 1827 r. 1 dm., 16 mk. Folw. ten wchodzi w skład dóbr Niewiesz. W XVI w. dziesięcina z łanów dwor. szła dla plebana w Niewieszu, z kmiecych zaś dla kanonii łęczyckiej.

Semrowice, niem. *Schemrowitz*, wś, pow. lubliniecki, par. kat. dla połowy południ. Dobry Dzień, dla półn. Wysoka (pow. olesiński). W 1861 r. 107 dm., 837 mk. (10 ew., 4 żyd.), 2441 mr. roli, 268 łąk, 29 ogr. i 70 mr. nieuż. We wsi kościół filialny drewniany z XVI w. i szkoła katol. Przy wsi leżą osady: Brzezinka, Dąbrowica, Gurazdzie (Goradze), Kaszurowe, Koczury, Kątny, Lubojański, Marzałka, Przywary, Szwedowie, Swierkle, Wieszędry. Należą one do par. Wysoka.

Semzen, folw. dóbr pryw. Kazzdangen, w okr. i pow. hazenpockim, par. neuhauzeńska (Kurlandya).

Sen..., ob. *Sę....*

Sena, szczyt i góra w Karpatach bukowińskich, pod 42° 44′ wsch. dłg. g. F. a 47° 52′ 40″ płn. sz. g., na południ. obszarze gm. Putyłówki Storonieckiej, w pow. wyżnickim, nad źródłami Putyłówki i Łopuszny, na płd. od rzki Losowy. Wznies. 1359 mt. npm. Ob. *Senu* i *Senna*. *Br. G.*

Senadwór, wś włośc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Święciany, okr. wiejski Konciarzyn, o 10 w. od gm., 5 dusz rewiz.; należy do dóbr skarb. Konciarzyn Kochanówka.

Senadwory, zaśc. szl., pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 45 w. od Lidy, a 19 w. od Ejszyszek, 1 dm., 13 mk. kat. *A. T.*

Senakły, wś, pow. wileński, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Bystrzyca, o 1 w. od gminy a 41 w. od Wilna, ma 5 dm., 42 mk. kat.

Senatorska, mogiła duża około wsi Laszki Królewskie, w pow. przemyślańskim.

Senatów, rus. *Senatiw*, część wsi Czołynie, pow. jaworowski.

Senchina (dok.), *Nasenchina*, *Nasentina*, *Nasicino*, *Nasucino*, *Slasenchina*, *Cessancino*, wś zaginiona pod Oksywiem, pow. pucki, jedna z tych, o które toczył się spór między klasztorem norbertanek w Żukowie a cystersami

w Oliwie. R. 1281 przyznane zostały cystersom (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 280). Ostateczny układ nastąpił dopiero r. 1316 i to na korzyść Oliwy (ob. Klaszt. żeńskie kś. Fankidejskiego, str. 55). *Ks. Fr.*

Sencza, mko nad rz. Sułą, pow. łochwicki gub. połtawskiej, o 12 w. na płd.-wschód od Łochwicy, przy dr. poczt. z Łochwicy do Mirgorodu, ma 549 dm., 2945 mk., 3 cerkwie (1 murow.), zarząd gminy, szkoła wiejska, 5 jarmarków, st. poczt. Istniała już w końcu XVI w., wchodziła wtedy w skład dóbr ks. Wiśniowieckich i miała do 1400 mk. płci męz. W 1669 r. miasto sotnicze pułku łubieńskiego.

Senczyce, wś, pow. kobryński, w 4 okr. pol, gm. Braszewicze, o 44 w. od Kobrynia.

Sendek, wś i fol., pow. płocki, gm. Kleniewo, par. Zagroba, odl. o 22 w. od Płocka, ma 21 dm., 192 mk. Folw. należy do drobnej szlachty, wchodził w skład dóbr Chudzyno. W 1866 r. rozl. mr. 482: gr. or. i ogr. mr. 292, past. mr. 7, lasu mr. 179, nieuż. mr. 5. Wś 5. os. 5, mr. 5.

Senderki Potok, ob. *Potok* 17.).

Senditz *Ober* i *Nieder*, 1367 *Zanzicz*, wś, pow. trzebnicki, par. ewang. Schawoine, kat. Zirkwitz. W 1842 r. 21 dm., 183 mk. (50 kat.), zamek, fol., młyn wodny i wiatrak.

Sendrasz al. *Sendraś*, wzgórze, na płd. od wsi Niedzicy, pow. magórzański, w hr. spiskiem, na praw. brzegu Kacwińskiej rzeki, nad doliną Dunajca. Wznies. 709 mt. npm. Wznies. doliny Dunajca 488 mt. npm. *Br. G.*

Sendrowen, ob. *Sędrowo.*

Sendwory, wś, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 35 w. od Telsz.

Seneci, potok, powstaje w obr. gm. Putyłówki Storonieckiej, pow. wyżnicki, na połoninie Morozy (1342 mt.); płynie na płd.-zach., na obszarze Jabłonicy wpada do Łopuszny z praw. brzegu. Długość biegu 8 klm. Por. *Seneczyn.* *Br. G.*

Seneczów al. *Seneczół*, *Senaczów*, *Syneczów*, rus. *Senecził*, wś, pow. doliński, 48 klm. na płd. od Doliny, 34 klm. na płd. od urz. poczt. w Wełdzirzu. Na płn. leży Mizuń, na płd.-wsch. Ludwikówka, na wsch. i płd.-wsch. Wyszków, na zach. Rożanka Wyżna (pow. stryjski); połudn. część graniczy z Węgrami. Wschodnią część obszaru przepływa Mizunka, która wchodzi od płd. z Wyszkowa, a płynie na płn.-wschód do Mizunia i zabiera w obrębie wsi liczne dopływy. Najznaczniejszy z prawobocznych Tarnica, powstaje we wsch. stronie wsi, w lesie Roztoka. Z lewobocznych najznaczniejsze: Sławianka i Seneczyn. Najwyżej wznosi się obszar na granicy wschod. w lesistem pasmie górskiem Roztoka (Horodyszcze 1377 mt. i Tomatyk Mały 1204 mt.). Na granicy węgierskiej Radocin Kiczera sięga 1144 mt. W płd.-zach. narożniku sięga 1210 mt. Półn. część obszaru opada poniżej 900 mt. Główna część zabudowań wiejskich leży na płd.-wsch. blizko granicy węgierskiej. Prócz zabudowań wś składających, są jeszcze grupy domów: Czerteż, Kiczerka, Kłucz, Na Riwnym, Na Słowiańskiem, Na Rzéce, Olszynowiec, Pohary, Polanka, Wołosany i domy: Ancereł, Bajłyna, Daszkowce, Jaworynko, Kiczery, Na Wyżnych, Połczynka i Zhar. Własn. więk. ma roli or. 1, łąk i ogr. 49, past. 108, lasu 3306 mr.; wł. mn. roli or. 841, łąk i ogr. 1365, past. 1781, lasu 271 mr. W r. 1880 było 170 dm., 827 mk. (818 gr. kat., 9 izrael.; 818 Rusinów, 9 Niemców). Par. rz.-kat. w Wełdzirzu, gr.-kat. w miejscu, dek. skolski. Do par. należy Wyszków. We wsi jest cerkiew p. w. św. Michała i szkoła niezorganizowana. S. wchodził dawniej w skład dóbr Rachin (ob.), własność Dzieduszyckich. *Lu. Dz.*

Seneczyn al. *Seneczny*, potok, nastaje w obrębie Seneczowa, pow. doliński, z pod Kiczery Radaczyńskiej (1144 mt.). Płynie na płn. lasem pomiędzy domostwami Seneczowa, a wreszcie zwróciwszy się na wschód doliną górską, uchodzi do Mizuńki od lew. brzegu. W średnim biegu zowią go także *Mystok*. Przyjmuje krótkie, górskie dopływy. Długość biegu 8 klm. *Br. G.*

Senejki, dobra, pow. grodzieński, w 2 okr. pol., gm. Indura, o 36 w. od Grodna.

Senekiw, potok, w pow. turczańskim, dopływ pot. Jabłonki, na obszarze gm. Jabłonka Wyżna (ob.).

Senft, osada przy leśn. Skaliszki, pow. węgoborski, st. poczt. Budry.

Senftenberg, na Łużycach, ob. *Komorów.*

Sengiełowszczyzna, okolica, pow. wileński, ob. *Songiałowszczyzna.*

Sengwitz, *Senkwitz*, 1360 *Senkewicz*, 1371 *Zenkowicz*, wś nad rz. Tellmitz, pow. nissański, par. kat. Nissa. W 1861 r. było 40 dm., 244 mk. kat., 1408 mr. W XVI w. S. zostało podarowane szpitalowi w Nissie.

Senia al. *Złotagóra*, wzgórze, 413 mt., na obszarze wsi Kabarowce, w pow. złoczowskim.

Senica al. *Seneza*, szczyt lesisty w Karpatach wschod., w dziale czarnohorskim, u zejścia się granic gminy Krzyworówni, Jasienowa Górnego i Żabiego, w pow. kosowskim, w gniaździe górskiem, oblanem od płn. i wsch. Czeremoszem, a od płd. rz. Czarną, dopł. Czeremoszu. Na wschód wznosi sie Przysłop (1030 mt.), na płn. Waratyn (1067 mt.), na płd.-zach. Hoły wierch (932 mt.), a na płd.-wsch. Bukowień (832 mt.) i Leśniczka (1015 mt.). Wznies. 1188 mt. npm. *Br. G.*

Seni Kamień, może *Siny Kamień*, wzgórze leśne, pow. skolski, na granicy gm. Klimca a Małkowa (pow. turczański), nad doliną pot.

Kremenianki. Na wschód wznosi się Kiczera (958 mt.), na zach. Serakiczera (922 mt.), na płd. Marków (833 mt.), a na płu. Prutucz wierch (1000 mt.). Wznies. 888 mt. npm.

Seniłówka, karczma na obsz. dwor. Berezowicy Wielkiej, w pow. tarnopolskim.

Seniów, potok, powstaje w obr. Majdanu, pow. drohobycki, w lesie Serednym, z pod Czarnej góry (1230 mt.); płynie na zach. parowem, nad którym na płn. rozpościera się Seredny las z górą Połoninką (1041 mt.), a od płd. las Czarna góra (1077 mt.). Uchodzi do Rybnika majdańskiego. Długość 4 klm.

Seniów, rus. *Syniw*, część Krasnego, pow. turczański.

Seniowe, domy w Młynach, pow. jaworowski.

Senisławice, w XVI w. *Sędzisławice*, wś, pow. pińczowski, gm. Winiary Wiślickie, par. Stary Korczyn. W 1827 r. 19 dm., 326 mk. S. wś królewska, wchodząca w skład ststwa korczyńskiego, miała w 1579 r. 7 osad, $3^1/_2$ łan., 20 ogr. z rolą, 9 ubogich, 1 rzemieślnik (Pawiński, Małop., 213). *Br. Ch.*

Senitz, 1370 *Senicz* i *Zenicz*, wś, pow. niemczyński, posiada kościół par. ewang., par. kat. Rothschloss. W 1842 r. 74 dm., wolne sołtystwo, 537 mk. (34 kat.), szkoła ew., młyn wodny.

Seniutowa Łoza, zagroda na obsz. dwor. Glinian, w pow. przemyślańskim.

Seńka 1.) rzeczka, dopływ Kamionki, wpadającej do Teterowa. 2.) **S.**, rzeczka w pow. bałckim, lewy dopływ Sinicy, ma źródła pod granicą pow. humańskiego, mija wś Seńki i pod wsią Trojany uchodzi do Sinicy. *X. M. O.*

Senkajcie, okolica, pow. telszewski, w 3 okr. pol., o 70 w. od Telsz.

Senkańce, wś rządowa nad rz. Naczką, pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 50 w. od Lidy a 22 w. od Ejszyszek, 7 dm., 85 mk. katol.

Seńki, rus. *Siŭki*, wś nad rzeczką Seńką, dopł. Sinicy, pow. bałcki, na pograniczu gub. kijowskiej, okr. pol., sąd i par. katol. Hołowaniewskie, gm. Trojany, o 75 w. od Bałty, ma 285 osad, 1364 mk., 2874 dzies. ziemi włośc., 1540 dworskiej, 110 cerkiewnej. Cerkiew. p. w. Wniebowzięcia N. M. P., wzniesiona w 1763 r., ma 2258 wiernych. Należała do klucza chraszczowackiego hr. Potockich, przez z Potockich Strogonową sprzedana Udiełom.

Senkieniszki al. *Gryndziszki*, fol. nad strugą Bołożniką, pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 39 w. od Lidy a 22 w. od Ejszyszek, ma 8 mk. katol.

Senkitten, dobra na niem. Warmii, pow. reszelski, st. p. Bischofstein; 6 dm., 36 mk., 159 ha.

Senklerkrug, dobra, pow. welawski, st. p. Puschdorf; 5 dm., 30 mk., 92 ha.

Senkoradi (*Sękorady*), osada nie istniejąca obecnie. Władysław Łokietek nadał w 1298 r. woj. pomorskiemu Mikołajowi Żerniki, Obiecanowo i S. w zamian za pobliskie Komorowo i wieś na Pomorzu (Kod. Wielk., n. 801). Obiecanowo i Żerniki leżą o 14 klm. na zach.-płd. od Żnina, w pow. wągrowieckim.

Seńkow, słoboda nad rz. Oskołą, pow. kupiański gub. charkowskiej, o 25 w. na płd. od Kupiańska, przy dr. pocz. z Charkowa do Starobielska, ma 189 dm., 1514 mk., 2 cerkwie, szkołę, 4 jarmarki, zarząd policyjny, st. pocz.

Seńków 1.) (al. *Seńkowskie*, *Senkiw*), folw. i grupa domów koło Koropatnik, obsz. dwor. Brzeżany. 2.) **S.** (al. *Synków*), fol. na obsz. dwor. Potoka, w pow. brzeżańskim. 3.) **S.** (al. *Synków*), grupa domów, dwór i folwark w Łuce, w pow. buczackim.

Seńkowa, ob. *Nowosielce* 5).

Seńkowa Wola, ob. *Jaworowa Wola* i *Wola Seńkowa*.

Senkowce, zaśc. pryw., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 62 w. od Dzisny, 2 dm., 15 mk. katol.

Seńkowce al. *Sieńkowce*, część Horodnicy, pow. husiatyński.

Seńkowiec al. *Sieńkowiec*, potok, dopływ Wiaru, na obszarze Nowosielec, w pow. dobromilskim.

Seńkowo, wś nad Pronią, pow. horecki, młyn wodny.

Senławka, przysiołek, pow. szawelski, gm. Krupie, o 44 w. od Szawel.

Senna, najwyższy szczyt w dziale górskim Rakowy, w Karpatach bukowińskich, pow. wyżnickim. Wznies. 1285 mt. npm. (szt. gen.). Ob. *Rakowa* i *Sena*. *Br. G.*

Sennhuette, os. na prus. Litwie, pow. darkiejmski, st. p. Trempen; 2 dm., 52 mk.

Sennik al. *Seniek*, szczyt w Gorganie Sinym, nad źródłami Zielenicy Małej, a na płn. od doliny Prutczyka. Szczyt goły i skalisty, sięga 1664 mt. npm. Szczyt ten porozrywany nazwał lud *Parszywą Babą* al. *Seniną Babą*, t. j. Jasną, z powodu iż słońce odbijające się o niebieskawe ściany skał na szczycie, nadaje im odblask tęczowaty. Z pod tej góry wypływają główne źródłowiska Prutczyka al. Prutecia, spływające ku płd., a od płn. źródła Zielenicy Małej. Piaskowiec karpacki, łupek, ruda żelazna. Zbocza pokrywają świerki. Dla botaników ważny punkt florystyczny. *Br. G.*

Senopaniowce, pow. kamieniecki, ob. *Paniowce*.

Senowie, os., pow. maryampolski, gm. Szumsk, par. Maryampol, odl. od Maryampola 5 w., ma 2 dm., 17 mk. W 1827 r. 1 dm., 14 mk.

Sensburg, ob. *Ządzbork*.

Sense, rzka w pow. reszelskim, prawy dopływ Alli (Węgrzy), wypływa z jeziora Lutry a uchodzi pod Licbarkiem.

Senseln, wś, pow. labiewski, st. p. Wulfshoefen; 22 dm., 130 mk., 292 ha.

Sensen, wś, pow. królewiecki, st. p. Neuhausen; 13 dm., 73 mk., 235 ha.

Senslau, ob. *Żelisławki.*

Sensujen, ob. *Zezuj.*

Sensutten 1.) ob. *Zezuty.* 2.) **S.** *Neusass*, ob. *Cichogrąd.*

Senteinen, wś, pow. tylżycki, blisko Tylży; 92 dm., 431 mk., 308 ha.

Senten, dobra pryw., w okr. tukumskim, pow. talseński, par. kandawska (Kurlandya).

Sentken, ob. *Sętki.*

Sentor, góra, w obr. Russ pc boul, pow. kimpoluński, na lew. brzegu pot. Boul, wzn. 934 mt. npm. *Br. G.*

Sentywianego Staw, staw tatrzański, w dolinie Młynicy, na obszarze Liptowa, u płd. stóp Szczyrbskiej turni (2386 mt.), w pobliżu staw Doellera, cokolwiek na płd. od niego. Leży 2019 mt. npm. Nazwany od Sent-Iwaniego, właściciela hotelu i willi nad Szczyrbskiem stawem (1351 mt.). Ob. *Młynica.*

Sentzkau (dok.), ob. *Zajączkowo.*

Senu, potok, wypływa na płn. obszarze Banilli Mołdawskiej, w pow. storożynieckim; płynie łąkami na płd. do pot. Pantina, dopł. Seretu Małego. Długość biegu 4 klm. Por. *Sena.* *Br. G.*

Seny, szczyt górski, w pow. wyżnickim, wznies. 859 mt.; ob. *Putyłówka.*

Senżary 1.) *Nowe*, w dok. *Sanżary*, mko nad rz. Worsklą, pow. kobelacki gub. połtawskiej, na płn.-wschód od miasta pow. 2.) **S.** *Stare*, mko nad rz. Worsklą, pow. połtawski, na płd.-zach. od Połtawy. Niegdyś miasto setnicze.

Separowo, fol. do Bielaw, w pow. bukowskim (Grodzisk), o 9 klm. na zach.-płd. od Stęszewa; par. Słupia, okr. domin. Bielawy, poczta w Dakowach Mokrych, 5 dm., 156 mk.; należy do seminaryum duchown. w Poznaniu.

Sepeniuch, potok, powstaje w obrębie gm. Żabiego, pow. kosowski, płynie na płd. i wpada do Bystrzca od lew. brzegu. Dług. 4 klm. Nad źródłami wznosi się szczyt Hedja (1348 mt.), w paśmie Kostrycza. *Br. G.*

Sepienko al. *Sepno Mniejsze*, wś i fol., pow. kościański, o $7^1/_2$ klm. na płn.-zach. od Kościana, przy bitym trakcie grodziskim, nad płn. kanałem obrzańskim, śród łęgów. Graniczy z Sepnem. Par. Konojad, poczta i st. dr. żel. w Kościanie. W r. 1580 posiadali na S. Abraham Zadorski 1 łan osiadły i 2 zagr., Jan Sepiński, zwany Wincenty, $1^1/_2$ i Jan Sepiński $^1/_2$ łana osiadł. Około 1773 r. toczyły się spory graniczne z dzierżawcą ststwa kościańskiego. Około 1793 r. należało S. do Melchiora Rożnowskiego. Majętność ta składała się jeszcze w r. 1846 z dwóch części, z których jednę posiadał Chłapowski a drugą Banaszkiewicz; ten nabywszy część Chłapowskiego, sprzedał całe S. Tytusowi hr. Działyńskiemu. Obecnie wieś ma 10 dm., 74 mk. kat., 137 ha (72 roli, 40 łąk); folw. ma 6 dm., 117 mk. i 532·69 ha (175·66 roli, 217·28 łąk, 15·57 past., 88·34 lasu, 8·27 nieuż. i 27·57 wody); czysty doch. grunt. 4101 mrk. Właścicielką jest Elżbieta z ks. Czartoryskich hr. Działyńska. *E. Cal.*

Sepiłaki, fol., pow. ciechanowski, ob *Humięcino S.*

Sepitul al. *Sipitul*, rzeczka, wypływa z pod Arszycy (1338 mt.), na granicy gm. Seletyna i Szypotu Kameralnego, w pow. radowieckim; płynie na płn.-wschód granicą tychże włości, a następnie przez obszar Seletyna, uchodząc naprzeciwko wólki Sepitula do Suczawy z prawego brzegu. Między licznemi dopływami najważniejszy jest Tenosul od lew. brzegu. Od zachodu, a więc od lew. brzegu rozpościera się dział Magóry Wielkiej (1220 mt.) i Małej (1102 mt.), jakoteż Lupczyn z Kiczerą (1061 mt.), wreszcie dział Wibczyny Kosteliwskiej (1112 mt.). Długość 12 klm. *Br. G.*

Sepitul al. *Sipitul*, *Nesepitul*, *Nesipitul*, wólka, w obr. Seletyna, w pow. radowieckim, nad Suczawą, przy ujściu pot. Sepitula do Suczawy. W r. 1880 było 14 dm., 53 mk.

Sepliwka, wzgórze, na płd. od wsi Jabłonowa, w pow. turczańskim, na praw. brzegu Stryja, 771 mt. npm. *Br. G.*

Sepne, część wsi Trzciany, pow. bocheński, nad pot. Stradomką. *Br. G.*

Sepnica, wś, pow. ropczycki, przy gościńcu z Dębicy (8 klm.) do Ropczyc, nad pot. Zawadzkim (lew. dopł. Wielopólki); ku płd. okolica podgórska (342 mt. npm.), ku płn. zaś równina obniżająca się z 226 na 205 mt. Wraz z obszarem więk. pos. (An. hr. Raczyńskiej) składa się osada z 74 dm. i 431 mk. (424 rz.-kat., 3 prot. i 4 izrael.). Pos. więk. wynosi 338 roli, 44 łąk i ogr., 25 past. i 517 mr. lasu; pos. mn. 231 roli, 26 łąk, 35 past. i 6 mr. lasu. Par. rz.-kat. w Lubczynie. Za Długosza (L. B., II, 295) S. była własnością Leliwity Spytka Melsztyńskiego. Kmiecie i zagrodnicy dawali dziesięcinę kościołowi w Przecławiu a dwór proboszczowi w Lubzinie. Spadkiem przeszła następnie na Ligięzów. W 1536 r. (Pawiński Małop.) była S. własnością Feliksa z Bobrka Ligięzy i składała się z 15 łan. kmiec., 7 zagr. i karczmy. Kmiecie mieli nierówne łany a zagrodnicy po części odrabiali pańszczyznę, po części płacili czynsze. Dochód wynosił 17 grzyw. i 27 gr. a nadto 40 korcy owsa, kury, jaja i t. p. Dwór i grunta były

dobre, łąk poddostatkiem a prócz tego 4 większe i 3 mniejsze sadzawki. W 1581 r. przeszła na własność Sebastyana i Teodora Ligięzów, liczyła 13 kmieci na 5 łanach, 6 zagród, komornika z bydłem i bez bydła. Graniczy na zach. z Zawadą, na płn. z Paszczyną, na wschód z Lubczyną a na płd. ze Stobierną. *Mac.*

Sepno, bagnisko, w r. 1247. Przy podziale ziem wielkopolskich dostała się księciu Bolesławowi przestrzeń od Kalisza i Prosny do Przemętu, a ztąd ku płn.-wschodowi do Warty i Mosiny, czyli do ujścia Mosinki (o 2 mile na płd. od Poznania). Na tej przestrzeni szukać należy Sepna i Łęk (Lanka, Lamcha), o których wspominają kroniki (Pomn. Dz. Pol., II, 564 i III, 13). Łęki, przy ujściu Mogilnicy do Obry, naprzeciw Sepna, miały kościół paraf. już w r. 1298, były przeto znaczną stosunkowo osadą, którą przy rozgraniczaniu można było wziąść za punkt wytyczny; błota zaś S. albo dały swą nazwę istniejącej dotąd osadzie, albo od niej ją wzięły. Łęgi wreszcie obrzańskie, dziś osuszone, były w XIII w. obszernem bagniskiem, ciągnącem się od Kębłowa na Przemęt po pod Mosinę. *E. Cal.*

Sepno 1.) majętność, pow. kościański, o 8 klm. na płn.-zach. od Kościana, przy ujściu Prutu do kanału Obrzańskiego (Kopanicy); par. Konojad, poczta i st. dr. żel. w Kościanie. Na obszarze wsi S. wykopano popielnice, odznaczające się niezwykłemi rozmiarami; ks. W. Krzyżanowski, proboszcz poblizkiego Kamieńca, posiada jednę z nich około 60 cntm. wysoką. Odkopano tu także kościotrupy. Między r. 1390 a 1399 pisał się z S. Wawrzyniec Sepiński (Sapiński), podsędek kościański, a między r. 1456 a 1485 Jan, który w końcu był kasztelanem biechowskim, sędzią kaliskim (ob. Długosz, Hist., V; Kod. Dypl. m. Krak., 270 i Script. Rer. Siles., 259). W 1580 r. posiadali na S. Jan Sepiński, zwany Wincenty, 1 1/2 łanu osiadł., 3 zagrod. i 2 komorn,, Jan Sepiński 1 1/2 łanu osiadł. i 4 zagrod., a Wojciech Niemierzycki 1 łan os., 3 zagrod., 1 osadn. i wiatrak. W XVIII w. składało się S. z dwóch części, które urzędownie rozróżniają się liczbami I i II. Sepno I ma 6 dm., 133 mk. kat. i 435 ha (219 roli, 161 łąk, 24 lasu); fabryka serów i eksploatacya kory dębowej; właścicielem jest Adam Kościelski. Dawniej posiadali tę część: Goczałkowscy w r. 1722, Mąkowscy r. 1737, Skórzewscy r. 1758—1809, Ziółecki Roman r. 1848, a w końcu Kościelscy. Sepno II ma 5 dm., 117 mk. kat. i 368 ha (182 roli, 50 łąk, 119 lasu, w którym rosną jesiony, dęby, osina, olszyna i drzewo łozowe); właścicielem jest Wincenty Biegański, dziedzic Cykowa. Dawniej posiadali tę część S.: Ossowscy r. 1722, Kosiccy r. 1737—1758, Moszczeńscy r. 1778, Chełmiccy r. 1797, Zawadzcy. Między r. 1742 i 1758 istniała jeszcze trzecia część S , własność Gabryela Skórzewskiego, którą nabył Tomasz Kosicki. 2.) **S.** al. *Sępno*, fol. do Nieczajny, w pow. obornickim, o 11 klm. na płd. od Oborník, nad Samicą Kiekrską; par. Sobota, poczta i st. dr. żel. w Rokitnicy, o 5 klm.; ma 5 dm., 58 mk.; właścicielem jest Hipolit Turno. Na sejmie z r. 1773—5 wyznaczono komisyą celem załatwienia sporów granicznych, jakie z sąsiadami swemi wiódł Młodziejowski, pisarz ziemski wschowski, ówczesny dziedzic Nieczajny i S. Przy schyłku zeszłego wieku wchodziła ta majętność w skład dóbr objezierskich; dziedzicem był Wojciech Huzarzewski. *E. Cal.*

Seppau, 1251 *Sepow*, wś, pow. głogowski, par. ew. Dalków. W 1842 r. 19 dm., zamek z parkiem, folw., 156 mk. (14 kat.), szkoła ewang., browar, 3 młyny wodne.

Seppen, fol. dóbr pryw. Diensdorf, w okr. i pow. hazenpockim, par. amboteńska.

Septinloepen, wś, pow. pilkałowski, st. p. Kussen; 39 dm., 169 mk , 339 ha.

Seradowo 1.) wś i folw., pow. słonimski, w 1 okr. pol., gm. Kossowo, o 54 w. od Słonima. 2.) **S.,** zaśc., tamże, o 56 w. od Słonima.

Serafiec, jezioro na obszarze wsi Czerwone, w pow. kolneńskim.

Serafin, dawniej *Krusko*, jezioro przy wsi t. n., w pow. kolneńskim, leży pomiędzy strażami leśnemi: Cieciory i Wejda. Na północ., w pewnej odległości, leży wś Serafina, na południe wieś Pupkowizna. Część południowa jeziora jest głębszą; półn., w skutek przeprowadzenia sieci kanałów, łączących jezioro z rzeką Pisą, wysycha latem. Do jeziora wpada struga Krusza, płynąca w kierunku wsch.-półn. przez łąki zwane Grędkami i Słachtami. Wpadają one do jeziora w płd.-zach. części. Jezioro to sławnem było ze swoich karasi. (złotych). Mieli tu wolny połów nie tylko okoliczni Kurpie, ale i nowogrodzcy. Jezioro samo wchodziło w skład dóbr ststwa łomżyńskiego, następnie włączono je do dóbr narodowych Mały Płock, a od 1855 do dóbr Kolno. Dzierżawa z jeziora w 1819 r. wynosiła 1100 złp. Poławiają się tu karasie, płotki, okunie, szczupaki. Nad jeziorem znajdował się jeden z 3 dworców myśliwskich, w puszczy nowogrodzkiej. Składał się on z 2 izb, kuchni i piwnicy; nadzór nad nim mieli powierzony bartnicy. Około jeziora znajdują się łąki rządowe, utworzone przez osuszenie półn. części błot, stanowiących jezioro, rozl. 336 mr. Serafińskie kanały wchodzą w skład sieci kanałów, wykopanych w 1854—62 r. w celu osuszenia błot puszczy nowogrodzkiej i uspławnienia Pisy. Leżą po prawej stronie

głównego kanału. Kanał S. główny w odległości 529 pręt. od jeziora przyjmuje kanał S. boczny; o 775 pręt. dalej przechodzi przez wś Kruszę i wpada do Pisy pod Potasiami. Długość 2043 pręt., z tego w 1862 r. zbudowano 56 pręt, w 1861 r. 1628 pręt., w 1860 r. 719 pręt. (idąc od jeziora do Pisny). Kanał S. boczny wychodzi ze zbiegu kanału Wanackiego i Wejdowskiego, idzie równolegle do kanału głównego i wpada do poprzedniego kanału. Długości posiada 1508 pręt., z których 407 pręt. wykopano w 1860 r., pozostałą zaś część, leżącą przy kanale S. głównym, w 1862 r. Ogólny obszar jeziora wynosi do 900 mr. *Lud. Krz.*

Serafin 1.) pow. lubartowski, gm. Chudowola, par. Rudno. 2.) **S.**, wś kurpiowska, na płd. od jeziora t. n., pow. kolneński, gm. Turośl, par. Myszeniec, odl. 26 w. od Kolna, 54 od Łomży. W 1802 r. 23 rolników, 6 chałup., karczma; w 1819 r. 23 roln., 18 chałup. i karczma, razem 237 mk.; 37 koni, 58 wołów, 33 krów, 4 jałowic, 15 świń, 52 owiec. Czynsz wynosił 416 złp. 19 gr. 1 szel., dziesięcina dworska 12 złp. 24 gr., uiszczana przedtem do seminaryum w Pułtusku. Chałupnicy płacili po 2 złp. tak zwanej trzydniówki. W 1827 r. 42 dm., 245 mk. W 1878 r. 1021 mr. 293 pręt. (374 mr. 293 pręt. orn.). Obręb leśny S. należy do straży Cieciory; 1369 mr. lasu sosnowego. *Lud. Krz.*

Serafin, probostwo z kośc. paraf., pow. ihumeński, w 4 okr. pol. puchowickim, gm. Omelno, przy krzyżujących się drogach z Antonówki do Słobody i z okolicy Sucin do zaśc. Żadowa i Błuża. Kościół drewn. p. w. św. Antoniego fundował w 1762 r. Kazimierz Janiszewski. Par. kat., dek. ihumeńskiego, 1350 wiernych. Do par. należała filia Drażna, tudzież kaplice w Protasewiczach, Horkach i Sucinie. *A. Jel.*

Serafińce 1.) grupa domów w Litiatynie, pow. brzeżański. 2.) **S.**, domy w Kniażu, pow. śniatyński. 3.) **S**, wś nad pot. Hurkało (dopł. Lemnicy), pow. horodeński, o 4·4 klm. od Horodenki (par. kat.); obszar dwor. 724, włośc. 3709 mr. W 1870 r. 3019 mk.; w 1880 r. w gm. 3073, na obsz. dwor. 28; rz.-kat. 68, gr.-kat. par. w miejscu. Cerkiew św. Mikołaja mur. wystawiona i poświęcona 1822 r. r.; metryki ma od 1732 r. Par. obejmuje 3076 dusz. Szkoła etatowa systemizowana 1879 r. Dzieci gr.-kat. w wieku szkol. 429; kasa pożycz. gm. z kapit. 1980 złr. Właśc. posiadł. dwor. Abraham Seidmann. *B. R.*

Serafiniszki 1.) dobra skarb., pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Koniawa, okr. wiejski Krzywile. 2.) **S.**, okolica szlach., pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 41 w. od Lidy a 5 w. od Ejszyszek, 2 dm., 14 mk. kat. 3.) **S.**, wś włośc. i os. karczemna, pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Troki, okr. wiejski i dobra skarb. Stare Troki, o 6 w. od gminy, w 1864 r. 32 dusz rewiz. 4.) **S.** *Nowe*, wś włośc., tamże, 11 dusz rewiz. osadn. w.-ross. 5.) **S.**, wś, pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. Orany, okr. wiejski i dobra Rosochackich (w 1864 r.) Bobryszki, o 16 w. od gminy a 40 w. od Trok, ma 10 dm., 110 mk. (w 1864 r. 44 dusz rewiz.). 6.) **S.**, zaśc. rząd., pow. wileński, w 2 okr. pol., o 66 w. od Wilna, 2 dm., 10 mk. kat.). 7.) **S.**, dwór, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 50 w. od Poniewieża. 8.) **S.**, wś, pow. rossieński, gm. Kieluny, o 37 w. od Rossień. 9.) **S.**, dobra, pow. wiłkomierski, gm. Szaty, o 34 w. od Wiłkomierza. *J. Krz.*

Serafinów, posiadłość, w pow. krotoszyńskim (Koźmin), o 7 klm. na zach. od Koźmina, przy kaplicy św. Rozalii; par. Mokronos, okr. domin. Skałów, poczta w Borzęciczkach (Radenz); ma 3 dm., 57 mk. i 136·25 ha (120 roli, 1·50 lasu, 14·75 nieuż.); właścicielem jest Lambert Małecki. *E. Cal.*

Serafinówka, folw., pow. miński, w 3 okr. pol. kojdanowskim, w okolicy Kojdanowa, dany w nagrodę 1869 r. urzędnikowi Hrehoremu Kossakowskiemu, ma około 22 włók; młyn wodny, gospodarstwo nabiałowe. *A. Jel.*

Serafiny, wś, pow. władysławowski, gm. Tomaszbuda, par. Wysokaruda, odl. od Władysławowa 37 w., ma 6 dm., 49 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Leśnictwo.

Serafiny 1.) mylnie *Sarafany* (t. IX, 307), wś, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Myto (dawniej Wawerka), okr. wiejski i dobra, Kostrowickich, Papiernia, o 26 w. od Lidy a 10 w. od Wasiliszek, ma 14 dm., 123 mk. kat. (56 dusz rewiz. w 1864 r.). 2.) **S.**, folw., pow. lidzki, inaczej *Molgi* (ob.). 3.) **S.**, wś, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Zdzięcioł, o 57 w. od Słonima. *J. Krz.*

Serajcie, wś i fol., pow. sejneński, gm. Mirosław, par. Sereje, odl. od Sejn 43 w., ma 11 dm., 102 mk. W 1827 r. 2 dm., 15 mk.

Serakiczera, szczyt górski na lew. brzegu Stryja, na obszarze gm. Matkowa, w pow. turczańskim; wzn. 922 mt.

Serakiszki, wś, pow. wyłkowyski, gm. Pojeziory, par. Szumsk, odl. od Wyłkowyszek 25 w.; ma 12 dm., 90 mk.

Serapul, ob. *Sarapul.*

Serata al. *Sarata*, potok w pow. kołomyjskim, lewy dopływ Łuczki; ob. *Medwedia.*

Serąg, jezioro, ob. *Sarąg.*

Serbajszczyzna, grupa domów w Bełzcu, pow. złoczowski.

Serbeniszki 1.) w spisie z 1864 r. *Serbetniki*, wś nad rzką Poradunką, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Raduń, okr. wiejski Kiwańce, o 4 w. od gminy, 36 w. od Lidy a 16 w. od

Ejszyszek, ma 5 dm., 21 mk. kat. (podług spisu z 1864 r. 17 dusz rew.). 2.) **S.**, ob. *Poraduń.*

Serbenten, wś, pow. pilkałowski, st. p. Schillehnen; 8 dm., 46 mk., 109 ha.

Serbenty, wś, pow. rossieński, par. Rossienie, gm. Szymkajcie, o 10 w. od Rossień.

Serbentyna, wś, pow. rossieński, gm. i par. Szydłów, o 30 w. od Rossień.

Serbentynia, folw., pow. szawelski, gm. Skiemie, o 47 w. od Szawel.

Serbentynie, wś, pow. maryampolski, gm. Michaliszki, par. Igłówka, odl. od Maryampola 27 w., 2 dm., 24 mk. W 1827 r. 1 dm., 20 mk., par. Preny.

Serbentyny, wś, pow. władysławowski, gm. Tomaszbuda, par. Gryszkabuda, odl. od Władysławowa 26 w., ma 2 dm., 17 mk. W r. 1827 było 2 dm., 21 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Leśnictwo.

Serbentyszki, pow. maryampolski, gm. Gudele, par. Skrawdzie, odl. od Maryampola 23 w., ma 15 dm., 78 mk. W 1827 r. 2 dm., 27 mk.

Serbia Nowa, ob. *Nowoserbia.*

Serbin, inna nazwa pot. Holiszanka (ob.), w obr. gm. Hołoskowa. *Br. G.*

Serbinia, dobra, pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 41 w. od Kowna.

Serbinów al. *Serwinów*, wś, pow. kielecki, gm. i par. Mniów. W pobliżu wsi pokłady węgla i zakłady żelazne w Krasny. W 1827 r. było 16 dm., 125 mk.

Serbinów al. *Serbinówka*, mylnie *Serwinów*, wś, pow. proskurowski, na pograniczu gub. wołyńskiej, okr. pol. i sąd w Satanowie, gm. Sarnów, par. praw. Rybna (Rypna), katol. Tarnoruda, ma 36 osad, 188 mk., ziemi włośc. wraz z Rybną 894 dzies., dworskiej z Sołomną 1326 dzies. Należała do Zuzanny Iwanowskiej. *Dr. M.*

Serbinowce, wś nad rz. Rowem, przy linii dr. żel. odessko-wołoczyskiej, pow. lityński, okr. pol., gm. i par. Meżyrów, leży na trakcie z Meżyrowa do Stodulec i Tokarówki, o 35 w. od Lityna a 19 w. od Żmerynki, ma 125 osad, 656 mk., 862 dzies. ziemi włośc., 4931 dzies. dworskiej wraz z Sewerynówką i Słobódką. Posiada cerkiew, st. dr. żel. pomiędzy Żmerynką (Zmierzynką, o 19 w.) a Wołkowińcami (o 20 w.), o 133 w. od Wołoczysk a 380 w. od Odessy, st. poczt. i telegraf kolejowy. Dobra niegdyś starościńskie; podług lustracyi z 1616 r. possesorem jej był Siemoński, z opłatą kwarty 444 fl. Obecnie należy do z Orłowskich 1-voto Korsakowej, 2-voto Sokołowskiej. *Dr. M.*

Serbinówka, rozległa wieś, w glebie urodzajnej, pow. żytomierski, par. Cudnów (o 5 w.). Cerkiew drewniana i szkoła wiejska. Wieś ta od XVI w. stanowiła własność kościoła cudnowskiego, założonego przez ks. Sanguszków. Ostatni ordynat Janusz Aleksander Sanguszko, marszałek w. ks. litew., dokumentem d. 18 Lipca 1747 r., za zgodą władzy duchownej, zrzekł się praw kollatorskich, przelewając je razem z Serbinówką na rzecz kapituły kijowskiej, z warunkiem aby taż kapituła przy kościele cudnowskim utrzymywała dwóch kapłanów, jednego komendarza stałego, a drugiego wikaryusza. W 1842 r. wraz z innymi majątkami duchownymi i S. została wcielona do dóbr skarb. *Ks. Sz.*

Serbinówka 1.) al. *Serbinowce*, wś, pow. lityński, na pograniczu pow. winnickiego, na wyżynie między Bohem a Sniwodą, gm. Ułanów, par. prawosł. Białyrękaw, katol. Chmielnik (o 12 w.) odl. 33 w. od Lityna, 32 w. od Kalinówki, st. dr. żel. płd.-zach., 9 w. od mka Pików, 12 w. od Uładówki i 14 w. od cukrowni Wójtowce. Ma 380 mk. wraz ze szlachtą czynszową. Ziemi ornej czarnoziemu 985 dz., w tem dwors. 575 dz., włośc. 336 dz., cerkiewnej 60 dz. Przez S. przechodzi Czarny szlak, a raczej jedna z odnóg tegoż, idąca z Pikowa ku Staremu Konstantynowi. Cerkiew p. w. N. M. P., wzniesiona w 1700 r. W 1787 r. płaciła S. podatku rządowego zł. 94 gr. 15, obecnie zaś łącznie z kontrybucyą za sam obszar dworski płaci 360 rs. S. należała przedtem do sstwa chmielnickiego, w skład którego, oprócz Chmielnika, wchodziły: Tereszpol, Semki, Kaczanówka, Wójtowce, Mytnik Wielki, Mytnik Mały, Biały Rękaw, Tomaszpol, Klityszcze, Wierzbówka, Stara Huta, Nowa Huta, Hołotki, Szeroka Grobla, Kuryłówka, Majdan Kuryłowski, Majdan Trybuchowski, Dubowice, Trybuchy, Ossolinka, Iwcza, Kusikowce, Bahrynowce, Majdan Stasiów, Majdan Sawin, Majdan Stary, Winnikowce, Makarów, Czerneliwce i Dubowa (Act. Laticovien., 1780, F. 91, Nr. 5). W 1795 r. starostwo to nadane zostało Kuszelewowi Bezborodce, od którego przeszło drogą sukcesyi do ks. Kleopatry z Bezborodków Łobanowy-Rostowskiej, przez nią zaś w r. 1817 S. została sprzedana za 10,780 rub. „srebrem i miedzią“ Sewerynowi i Tekli ze Skąpskich Gawłowskim. Od nich przeszła drogą spadku do Wasiutyńskich, w których ręku pozostaje. 2.) **S.**, wś nad Słuczą, pow. nowogradwołyński, gmina i parafia Ostropol, należy do dóbr ostropolskich Szwejkowskich. *A. L. W.*

Serbinowski, folw. dóbr Ostropol, w pow. nowogradwołyńskim.

Serbiny, wś rząd., pow. rzeczycki, w 3 okr. pol. wasilewickim, gm. Domanowicze, należała do starościńskiego dominium Kowszyce, ma 25 osad pełnonadziałowych. *Al. Jel.*

Serbła, zaśc., pow. nowoaleksandrowski,

w 4 okr. pol., o 61 w. od Nowoaleksandrowska.

Serbowce, wś, pow. sokólski, w 2 okr. pol., gm. Nowowola, o 7 w. od Sokółki, 7 dm., 60 mk.

Serbska 1.) *Pojana*, ob. *Pojana* 6). 2.) **S.** *Polana*, *Serbului*, ob. *Obczyna*.

Serbutowo, uroczysko, pow. sokólski, w 2 okr. pol., gm. Kamienna, o 4 w. od Sokółki.

Serby 1.) wś nad rz. Biełoczą, dopł. Dniestru, pow. bałcki, okr. pol. i st. poczt. Krute, gm. Pisarzówka, sąd w Aleksandrówce, par. katol. Kodymna, o 56 w. od Bałty, w pobliżu linii dr. żel. kijowsko-odeskiej i st. Kodymny. Ma 287 osad, 1705 mk., w tej liczbie 25 jednodworców, 2017 dzies. ziemi włośc. (1075 dz. w części należącej do Zofii z Orłowskich Kwistowej i 942 dz. w części rządowej), 1275 dz. ziemi dworskiej (Kwistowej), 87 dz. ziemi cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Dymitra, z 1777 r., ma 2139 parafian. Należała do klucza budziańskiego dóbr skarbowych, w skład którego wchodziły: Budźce, Francuzka, Nedełkowa, Serby i Smolanka. W 1816 r. otrzymał je na lat 50 ks. Ypsylanty. 2.) **S.**, wś nad rz. Łozową, dopł. Dniestru, pow. mohylowski, okr. pol. Szarogród, gm. Serby, sąd w Mohylowie, par. katol. Czerniejowce (o 8 w.), przy dr. poczt. z Mohylowa (o 20 w.) od Bracławia, o 154 w. od Kamieńca a 27 w. od Szarogrodu. Ma 167 osad, 850 mk., w tej liczbie 101 jednodworców, 1192 dzies. ziemi włośc., 1416 dzies. dworskiej w kilku częściach, należących do Wołoszynowskich, 111 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Dymitra, wzniesiona w 1870 r., ma 2169 parafian. St. poczt. konna i wiejska dla przewozu urzędników. Zarząd gminy obejmuje 11 okr. wiejskich (starostw), 1898 osad, 10,223 mk. włośc., 10,866 dz. ziemi włośc. (9646 ornej). Oprócz tego w obrębie gminy przebywa 1435 mk. innych stanów, 10,142 dzies. ziemi dworsk. i rządowej (7577 ornej). Cały więc obszar gminy ma 11,658 mk. i 21,008 dzies. (17,223 ornej). Wieś należała do Koniecpolskich, Zamoyskich, Lubomirskich, dziś Wołoszynowskich. Pamiętna sądem nad przywódcą rzezi humańskiej Gontą i jego wspólnikami. Gonta wydany przez wojska ruskie, został z wyroku regimentarza Branickiego ćwiertowany a setki hajdamaków ścięto. Dotąd pokazują doły, gdzie byli trzymani hajdamacy. 3.) **S.**, wś, pow. nowogradwołyński, gm. Serby, o 28 w. od Nowogrodu Wołyńskiego a 108 w. od Żytomierza. Ma 419 dusz włościan, ziemi włośc. 2794 dzies., ziemi dworskiej 692 dzies. Niegdyś należała do dóbr zwiahelskich Lubomirskich, następnie do Uwarowych, obecnie kolonia niemiecka, w której jest młyn parowy. *Dr. M.—L. R.*

Sercha, wś, pow. zgorzelicki, par. ew. Lessów. W 1842 r. 53 dm., zamek i folw., 274 mk. ew., młyn wodny.

Serchów, wś u źródeł rz Wiesiołuchy, pow. łucki, na wschód od mka Leszniówki.

Serchowica, uroczysko w Kijowie, w północnej części miasta, prawdopodobnie dzisiejsza Jurkowica.

Serczenis, jezioro w pow. święciańskim.

Serdechówka, wś u źródeł Suchego Taszłyka, pow. czerkaski, w 3 okr. pol., gm. Wiazówek, o 75 w. od Czerkas, ma 545 mk. (w 1863 r. było tu 303 mk). Włościanie na mocy umowy wykupnej nabyli 214 dz. za 10,708 rs. Cerkiew p. w. N. M. P. drewniana, wzniesioną została w 1788 r. Należy do dóbr matusowskich Orłowych.

Serdiukówka, wś u źródeł bezim. dopł. Taszłyka Syrego, pow. czerkaski, w 3 okr. pol., gm. Taszłyk (o 5 w.), o 45 w. od Czerkas, ma 791 mk., 1485 dzies. Cerkiew p. w. Pokrowy, drewniana, wzniesiona w 1846 r. na miejscu dawnej, uposażona jest 36 dzies. Własność niegdyś hr. Samojłowa, następnie Zaleskich, Cichowskich, od których nabyli Krasnosielscy.

Serdoba Mała al. *Nikolskoje*, osada nad rz. Serdobą, lew. dopł. Chopra, pow. petrowski gub. saratowskiej, o 33 w. od mta powiat., ma 780 dm., do 6000 mk., 2 cerkwie, szkoła, 2 jarmarki handlowe, st. poczt., zarząd policyjny. *Z. B.*

Serdyca al. *Seredyca*, rus. *Serdycia* (na mapie Kummersberga *Seredyca*), wś, pow. lwowski, 26 klm. na płd.-zach. od Lwowa, 7 klm. na płn.-zach. od Szczerca (st. kol., urz. poczt. i tel.). Na płn. leżą Mostki i Leśniowice, na wsch. Siemianówka i Einsiedel, na płd. Nikonkowice i Falkenstein, na zach. Czułowice i Burcze (obie w pow. rudeckim), na płn.-zach. Lubień Mały (pow. gródecki). Wody ze wschod. strony obszaru odpływają na wschód i dążą do Szczerka, z zach. strony do Wereszycy. Zachodnia część wsi lesista. Na płn.-wsch. folw. Sufraganka. Własn. więk. (Heleny br. Brunickiej) w S. i kol. Einsiedel ma roli or. 265, łąk i ogr. 201, lasu 884; wł. mn. roli or. 786, łąk i ogr. 121, past. 139, lasu mr. 3. W r. 1880 było w S. 84 dm., 527 mk. w gm., 5 dm., 45 mk. na obsz. dwor., 438 gr.-kat., 90 rz.-kat., 24 izrael., 20 innych wyznań; 516 Rusinów, 28 Polaków, 28 Niemców. Par. rz.-kat. i gr. kat. w Szczercu. We wsi szkoła filialna. *Lu. Dz.*

Serebranka, os., pow. augustowski, gm. Dowspuda, par. Raczki, odl. od Augustowa 22 w.

Serebranka, rzka w pow. wilejskim, płynie pod wsią Komarniki.

Serebranka, *Serebrianka*, rzeczka w pow. czerkaskim, dopływ Taśminy, bierze początek pod wsią Kalinowa, płynie w kierunku wschodnim pod Nosaczewem, Mielnikówką, pod Bałakłają łączy się z rzeczkami Miedzianką (Nadziunką) i Bałakłajką, mija dalej Konstantynów i przepłynąwszy w pobliżu Smiły uchodzi do Taśminy.

Serebryja, rzeczka w pow. mohylowskim, lewy dopływ Dniestru. Bierze początek na gruntach wsi Wendyczany, płynie na przestrzeni około 14 w. głębokim jarem z północy ku południowi, mija wsi Izraiłówkę, Jurkowce i pod wsią Serebryja uchodzi do Dniestru. Od prawego brzegu przyjmuje strumień Jurkówkę. *X. M. O.*

Serebryja 1.) wś nad bezim. dopływem Ternówki, pow. hajsyński, okr. pol., gm. i par. katol. Ternówka, sąd w Tepliku, leży przy drodze z Ternówki do Krzywego Taszliku, ma 128 osad, 627 mk., w tej liczbie 37 jednodworców, 725 dzies. ziemi włośc., do 2360 dz. dworskiej wraz z Seredynką, 70 dz. cerkiewnej. Cerkiew p. w. Wniebowzięcia N. M. P., z 1764 r., ma 888 parafian. Należała do klucza ternowieckiego Moszyńskich, następnie Szembeków, dziś własność Rodokonakich. 2.) **S.**, w dokum. także *Srebrna*, wś przy ujściu rzki Serebryi do Dniestru, pow. mohylowski, okr. pol., gm. i sąd Jaryszów, par. kat. Mohylów (o 8 w.). Leży przy trakcie poczt. z Kamieńca do Mohylowa, ma 258 osad, 634 mk. i 109 jednodworców, 601 dzies. ziemi włośc., 2750 dz. dworskiej z Niemiją, 38 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Michała, wzniesiona w 1880 r., ma 1096 parafian. Przystań na Dniestrze, z której w 1886 r. wyprawiono zboża za 18,000 rs. Była to niegdyś wś starościńska. Podług lustracyi kaszt. kamien. Humieckiego z 1616 r. odzywali się z prawami swemi Mytkowie, „którzy i natenczas gdy lustracya pierwsza tych dóbr była videlicet anno 1569 possesorami byli, jak się z starej pokazuje lustracyi, których to wsi (Agdasów, Serebryja, Jurkowce, Romankowce), iż natenczas potomkowie sławnej pamięci nieboszczyka p. Jazłowieckiego są in possesione a nie oni, tedy się z prawem swoim przed nami opowiadali“. Jednocześnie jednak występował Nikodem Silnicki w imieniu ks. z Ostroga Radziwiłłowej, kasztelanki trockiej, że dobra te „w księgach rewizorskich za królewskie podane i na których sumy stare mianowane, skarb przy odprawowaniu lustracyi ukazował i lustracyi z tych dóbr potrzebował, są dziedziczne, lustracyi niepodległe“ (Jabłonowski, Lustracye, str. 39 i 68). W 1765 r. posesorem był Franciszek Salezy Potocki, woj. kijowski, następnie, jako dziedzictwo, przeszło do Sapiehów, obecnie Krasowskich. *Dr. M.*

Serebryn, chutor, pow. radomyski, o 5 w. na płn.-wschód od Oranego, na 373 dzies. ziemi ornej, 12 dzies. lasu i 1 nieuż.; własność bar. Kruedenera.

Serebryńce, wś, pow. mohylowski, okr. pol. i sąd Jaryszów, gm. Kukawka, par. kat. Ożaryńce, leży przy drodze z Ożaryniec do Jastrzębnej i z Kukawki do Izraiłówki, o 16 w. od Mohylowa a 50 w. od Jaroszynki (st. dr. żel. kijowsko-odeskiej). Ma 263 osad, 1242 mk. (79 jednodworców), 1317 dz. ziemi włośc., 1383 dworskiej wraz z Jastrzębną, 38 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Michała, z 1745 r., ma 1563 parafian. Dawniej była tu kapl. katol. Fabryka cukru, należąca do towarzystwa akcyjnego, założona w 1873 r., ma 6 maszyn parowych i około 200 robotników. Fabryka ta posiada przywilej na wyrabianie z kukurydzy surogatu kawy, cukru winogronowego i patoki, bez filtracyi przez węgiel kostny. S. należały do Michała Czackiego, podczaszego koronnego, któremu po powstaniu Kościuszkowskiem zostały zasekwestrowane i nadane feldmarszałkowi Rumiancowowi, w 1796 r. jednak sekwestr zdjęto i majętność zwrócono Czackim, a Rumiancow otrzymał inne wynagrodzenie. Od Czackich nabył wś Bereźnikow. *Dr. M.*

Serebryniec, las do wsi Kosikowiec należący, pow. uszycki, własność Bolesława Regulskiego.

Serebryszcze, wś i fol., pow. chełmski, gm. Krzywiczki, par. rz.-kat. Chełm (odl. 7 w.). Posiada cerkiew par., erygowaną w 1751 r. przez dziedziców wsi Łopuskich, szkołę początkową, pokłady kredy. W 1866 r. istniał tu browar, gorzelnia, cegielnia i piec wapienny. W 1827 r. było 76 dm., 418 mk. Dobra S. składały się w 1866 r. z folw. S. i Antonin, rozl. mr. 5522: gr. i ogr. mr. 810, łąk mr. 722, lasu mr. 692, past. i zarośli mr. 1507, nieuż. mr. 1971. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 58, mr. 808; wś Gdola os. 10, mr. 394; wś Gotówka os. 8, mr. 194.

Serebryszcze, wś, pow. słonimski, w 5 okr. pol., gm. Luszniewo, o 37 w. od Słonima, na płd.-zach. od Mołczadzi.

Serechowicze 1.) wś, pow. kowelski, dawniej w pow. włodzimierskim, o 3 mile na płn. od Kowla, pod Bucyniem, posiada kapl. katol. par. Bucyń. 2.) **S.**, wś, pow. łucki, posiada kapl. katol. par. Włodzimierzec.

Serecel al. *Sereczel*, *Seretzel*, *Serecell*, potok, powstaje w obr. gm. Krasny Ilskiej, pow. starożyniecki, na płn. stoku Petruszki (1145 mt.). Zabierając liczne, krótkie strugi z okolicznych wzniesień, płynie przez potażarnię

i hutę szklaną Lunkę Formozę na płn. Od ujścia pot. Kakacza, dolina jego się rozszerza a bieg półn. zmienia się na wschodni. Płynie więc przez Krasną Ilską w kierunku wsch. aż do ujścia Sołońca. Tu zwraca się na płn., przechodząc na obszar Krasny Putny, zrasza obszar Czudyna, gdzie od lew. brz. zabiera pot. Czudyn. Odtąd płynie na wschód równiną przez obszar Idzestie i uchodzi w Pietrowicach do Seretu Małego od praw. brzegu. Długość biegu 30 klm. Przyjmuje od praw. brzegu: Sołoniec i Trasiniec, a od lew.: Kolan, Kakacz i Czudyn. Źródła wznies. 1100 mt., ujście 350 mt. npm. *Br. G.*

Serecel al. *Sereczel*, *Seretzel*, część wsi Krasny Ilskiej (Ilskiego), w pow. starożynieckim. Gorzelnia i młyny parowe, na praw. brzegu rz. Serecela, należą do obszaru dworskiego. W r. 1880 było 55 dm., 352 mk. Jest także huta szklana. *Br. G.*

Sered, rzeka, ob. *Seret.*

Sereda, sioło nad rzką Mutną, pow. wołokołamski gub. moskiewskiej, o 33 w. od mta powiat., ma 159 dm., 1085 mk., zarząd policyjny; odznacza się handlem zboża.

Seredce al. *Seredec*, wś w pow. brodzkim, ob. *Seretec.*

Seredcza, wś, pow. lwowski, ob. *Serdyca.*

Seredenka, potok, powstaje we wschod. stronie wsi Smolina, pow. Rawa Ruska, płynie na zach. pomiędzy domostwami Smolina a na granicy z Hutą Kryształową (pow. cieszanowski) wpada do Smolinki od praw. brzegu. Długość biegu $10^1/_2$ klm. Spad wód powolny, koryto błotne. Ob. *Sołotwa.* *Br. G.*

Seredenka, grupa domów w Smolinie, pow. Rawa Ruska.

Seredino, zaśc. szlach., pow. wilejski, w 3 okr. pol., o 91 w. od Wilejki, 1 dm., 2 mk. katol.

Seredna 1.) góra lesista w obr. Rostoczek, pow. doliński, na płd.-zach. od wsi, w półn. rozgałęzieniach pasma Luty, nad praw. brzegiem Łużanki. Z płn.-wsch. pochyłości prowadzi wody potoku Rostoczki do Łużanki. Wznies 709 mt. npm. Na płd.-wsch. Kockowa góra (703 mt.), dalej na płd. Luta Rostoka (929 mt.), Leksor (1016 mt.), wreszcie Luta (1093 mt.). 2.) **S.,** szczyt skalisty w paśmie zwanem Ihrowiszcze al. Ihrowiec, na granicy gm. Jasienia (pow. kałuski) a gm. Porohów (pow. bohorodczański). Szczyt ten stanowi węzeł dwu działów górskich, z których jeden zdąża wprost na płn. ku Pasiecznemu Wierchowi (1485 mt.) a drugi wprost na wschód ku Hucie, zakończony lesistą Tarniczką (1165 mt.). Między Pasiecznym Wierchem (od płn.) a Tarniczką (od płd.) rozwija się u stóp Serednej dolina Bystrzyka, a dalej na płd., prawie doń równolegle, dolina Kuźmieńca Wielkiego, dopływów Bystrzycy Sołotwińskiej. Od strony zach. poczyna się pot. Kuźmieniec, którego dolina uchodzi do doliny Łomnicy. Wznies. S. wynosi 1642 mt. Na płd. szczyt Wysoka (1808 mt.). Por. *Ihrowiszcze*, *Seredny*, *Serednycia* i *Średni.* *Br. G.*

Seredna Buda, gajówka w Trościanku, pow. złoczowski.

Seredne 1.) wś, pow. kałuski, 21 klm. na płn.-wsch. od Kałusza, 3 klm. na płn. od Wojniłowa (urz. poczt.). Na płd. leżą Wojniłów i Siółko, na zach. Dubowica, na płn. W. Dorohów, na wschód Siedliska (ostatnie w pow. stanisławowskim). Środkiem obszaru płynie Siwka, prawy dopływ Dniestru. Granicy płd. dotyka Bołochówka, lewy dopływ Siwki. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Siwki. Na wschód las „Rakowiec". Własn. większa (Klemensa Postruskiego) ma roli or. 249, łąk i ogr. 19, past. 66, lasu 342; własn. mniej. roli or. 466, łąk i ogr. 139, past. 24 mr. W r. 1880 było 76 dm., 504 mk. w gminie, 6 dm., 51 mk. na obsz. dwor.; 426 gr.-kat., 118 rz.-kat., 10 izrael., 1 in. wyzn.; 426 Rusinów, 79 Polaków. Par. rz.-kat. w Wojniłowie, gr.-kat. w Dubowicy. We wsi jest cerkiew i kasa pożyczk. gminna z kapitałem 538 złr. 2.) **S.,** wś nad Złotą Lipą, pow. podhajecki, o 1 klm. od Zawałowa (par. gr.-kat., rz.-kat. i urz. poczt.), a o 14 klm. od Podhajec. Obszar dwor. 804 mr., głównie lasu. W 1870 r. 355 mk., w 1880 r. 422 mk., rz.-kat. 52, gr.-kat. 362. Kasa pożycz. gminna z kapit. 253 złr. Należy do dóbr Zawałów; właśc. pos. dw. K. Raczyński. *Lu. Dz.-B. R.*

Seredni, ob. *Seredny.*

Serednia 1.) wś, pow. dubieński, fabryka smoły. 2.) **S.,** os., pow. nowogradwołyński, gm. Smołderowa, ma 36 dusz włośc., 29 dz. ziemi włośc. Należy do dóbr smołderowskich hr. Alfreda Potockiego. Jest tu huta akcyjna na większą skalę huta. *L. R.*

Serednia Góra, ob. *Seredna.*

Serednica, strumień podgórski, powstaje w obr. Romanowej Woli, pow. liski; płynie na płn.-zach., przechodzi na obszar Serednicy, gdzie przyjmuje od praw. brzegu pot Rostokę, z pod Wysokiego działu (641 mt.); przepływa wś Serednicę, doliną górską, nad którą od płn. wznoszą się Wysoki Horb (583 mt.), a od płd. Dział al. Dił, ze szczytem Kiczerą (645 mt.). Między Kiczerą (od płd.) a Wańkową (630 mt.) od płn.-zach. zwraca się S. na płd., na obszarze Olszanicy, przeciąwszy tor kolei przemysko-łupkowskiej uchodzi do Olszanicy al. Starego od praw. brzegu. Długość biegu 10 klm. Źródła leżą 520 mt., ujście 385 mt. npm. *Br. G.*

Serednica 1.) wś, pow. liski, ciągnie się długą ulicą po obu stronach Olszanicy (dopł.

Sanu). Wznies. koło drewnianej cerkwi paraf. 455 mt., ku płn. wzgórze Wysoki Horb 583 mt. i Garbarów 590 mt., ku płd. pasmo Dział sięga 699 do 721 mt. Na płd. stoku las Strymyna. Ze stoków tych spływają potoki. Wioska składa się ze 134 dm. i 825 mk., 7 rzym.-kat., 780 gr.-kat. i 38 izr. Większa posiadłość (Szym. Nadziaka) wynosi 367 mr. roli, 30 mr. łąk i ogr., 58 mr. pastw. i 46 mr. lasu; pos. mn. 1116 mr. roli, 75 mr. łąk, 164 mr. pastw. i 7 mr. lasu; ludność zajmuje się wyrobem sit. Do pos. mn. należy 38 mr. stanowiących uposażenie par. gr.-kat. Par. ta (dek. kańczucki) obejmuje Dźwiniacz. Całe uposażenie składa się z 67 mr. roli, 10 mr. łąk, 3 mr. pastw. i 50 zł. dodatku do kongruy. Rzymsko-katolicy należą do par. w Uhercach. S. graniczy na płn.-zach. z Wańkową, na płn. z Berlikowem, na wschód z Wolą Romanową i Dźwiniaczem a na płd. z Stefkową. 2.) **S.**, grupa domów w Trościańcu Małym, pow. złoczowski. *Mac.*

Serednie, wś, pow. prużański, w 3 okr. pol., gm. michajłowska, o 8 w. od Prużany.

Serednie, sioło w sąsiedztwie Łuki, Piasków i Tulin, t. j. w dzisiejszym pow. żytomierskim, nad rz. Hujwą, na płd.-wschód od Żytomierza.

Serednie 1.) *Małe*, wś, pow. liski, na płn. stoku Odrytu, w zwartej dolinie potoku uchodzącego z Sołotwiną do Czarnej rzeki, wpadającej pod Chrewtem (5·6 klm.) do Sanu z praw. brzegu. Osada zabudowana po obu stronach potoka, wznies. 822 do 562 mt. npm., składa się z 26 dm. (9 na obszarze więk. pos., ośmiu współwłaścicieli) i liczy 177 mk., 52 rz.-kat. (par. w Polanie), 88 gr.-kat. (par. w Polanie) i 37 izracl. Obszar mn. pos. wynosi 481 mr. roli, 61 mr. łąk i ogr., 120 mr. pastw. i 373 mr. lasu. S. graniczy na zach. z Olchowcem, na wschód z Rosochatem, na płn. z Polaną. 2.) **S.** *Wielkie* i *Małe*, wś, pow. liski, o 7·5 klm. od Liska, przy ujściu Choceńki i Ropy do Tarnawki (dopł. Osławy), zajmuje wązką dolinę, wznies. 423 mt. npm. Naziom podnosi się dosyć nagle od wschodu w lesistą górę Ropę (511 mt.), od zachodu w szczyt Pohary (641 mt.). Paraf. rz.-kat. w Hoczwi, we wsi cerkiew par. gr.-katol. Składa się z 107 dm. i 797 mk., 763 gr.-kat., 11 rz. kat. i 23 izrael. Prawie w środku wsi znajduje się cerkiew murowana (dek. olchowiecki). Pos. więk. (Stan. hr. Krasińskiego) zajmuje 349 mr. roli, 32 mr. łąk, 46 mr. past. i 270 mr. lasu; pos. mn. ma 1472 mr. roli, 122 mr. łąk i 463 mr. pastw. Gleba owsiana, lasy szpilkowe. Graniczy na płd. z Kalnicą, na zach. z Kulasznem, na wschód z Zachoczewiem a na płn. z Łukowem. *Mac.*

Seredniówka, okolica, pow. słonimski, w 2 okr. pol., gm. maryjska, o 30 w. od Słonima.

Seredny 1.) szczyt lesisty na lew. brzegu Stryja, w gm. Issaje, pow. turczańskim, na płn.-zach. od wsi. Wznies. 771 mt. npm. 2.) **S.**, połogie lesiste wzgórze między pot. Żyzawą a Żyzawką, na płd. od wsi Taniawy, w pow. dolińskim, wznies. 561 mt. npm. 3.) **S.**, góra lesista na wschod. granicy Brustur i Ryczki, w pow. kosowskim, w dziale górskim Bruśnym. Dochodzi wznies. 814 mt. npm. Od zach. płynie rz. Brusturka al. Pistyńka, a od płd.-wsch. pot. Riczka, dopływ Rybnicy. Najwyższy punkt w dziale Bruśnym wznies. 966 mt. npm. W płn.-wsch. części szczyt Stara Goja (880 mt.), od którego na płn.-zach. Łahudiakowa jama (656 mt.). 4.) **S.** al. *Seredny Wyżnyj*, góra, w obr. gm. Rożenia Wielkiego, pow. kosowskim, na płn. od doliny pot. Rożenia ¼Wielkiego, na wsch. od Maksymca (988 mt.), a na płn.-zach. od Babińca (916 mt.). Wznies. 870 mt. npm. 5.) **S.**, wzgórze lesiste na granicy Łukawca (pow. wyżnicki) a Żadowy (pow. storożyniecki), na praw. brzegu Seretu. Wznies. 507 mt. npm. *Br. G.*

Seredny 1.) potok, powstaje w zach. stronie Starejsoli, w pow. staromiejskim, u stóp Łysej (659 mt.); płynie na płn.-wsch. przez obszar Starejsoli, następnie Janowa, gdzie uchodzi do Strwiąża od praw. brzegu. Długość 6 klm. 2.) **S.**, potok, powstaje w Synowucku Wyżniem, pow. stryjski, na płn. z pod Pohara (719 mt.); płynie na płd., zabiera od praw. brzegu strugę z pod Pożernicy (666 mt.), a połączywszy się z Berezowcem (Berczowcem), wpada do Stryja od lew. brzegu. Długi 6 klm. Obraca młyny. 3.) **S.**, potok, powstaje w Dźwiniaczu, pow. bohorodczański, ze wzgórza Hubenia (438 mt.), płynie na wschód przez obszar Dźwiniacza, następnie oddziela gm. Lachowiec od Żuraków i uchodzi z lew. brzegu do Dźwiniacza, dopł. Bystrzycy Sołotwińskiej. Długi 3¾ klm. 4.) **S.**, potok, powstaje w Petrowcach Dolnych, pow. storożyniecki, na Polanie Wielkiej; płynie jarem międzywzgórzystym na płn., uchodzi do pot. Petrowca, dopł. Seretu Małego. Długi 3 klm. 5.) **S.**, potok, na obszarze Orowa, w pow. drohobyckim, wypływa z pod Poharu (719 mt.) i ubiegłszy 3 klm. wpada do Stynawki. *Br. G.*

Seredny Horb 1.) wzgórze na płn. od wsi Malczyc, w pow. grodeckim, na praw. brzegu Wereszycy. Wznies. 311 mt. npm. 2.) **S.**, wzgórze lesiste na płd.-wsch. od Lipicy Górnej, w pow. rohatyńskim, na lew. brz. Narajówki; od płd. strony wznosi się Lipowica (331 mt.), a od płn. Broczycha (380 mt.). Wznies. 328 mt. npm. 3.) **S**, wzgórze polne, na wsch. od Trybuchowiec, pow. buczacki, na lew.

brz. Olchowca, dopł. Strypy, wznies. 370 mt. npm. Miejsce znaku triang. 4.) **S.**, wzgórze na wschód od wsi Strychaniec, pow. tłumacki, na praw. brzegu Dniestru, między Dniestrem (od wsch.) a jego dopływem Korosilną (od zach.). Na płn. czubek Czeresz Horb (308 mt.) a na wsch. Spaszka (348 mt.). Wznies. 320 mt. npm., a 100 mt. nad doliną Dniestru. Miejsce znaku triang. 5.) **S.**, wzgórze polne na płn.-wsch. od Burakówki, pow. podhajeckim, na lew. brz. rz. Dzuryna. Wznies. 331 mt. npm. (szt. gen.). 6.) **S.**, wzgórze, na granicy Walawy (pow. kocmański) a Wasłowiec (pow. czerniowiecki), na praw. brz. rz. Sowicy. Wznies. 259 mt. npm. Na płd. góra Mohyła (309 mt.). *Br. G.*

Serednycia al. *Seredńica*, las i szczyt w paśmie Sekula, na płd. granicy Libohory, w pow. stryjskim, w płn. rozgałęzieniach pasma Sekula, na dziale dolin pot. Różaneczki (od płd.) i Bahnykowatego (od płn.), na prawym brzegu rz. Oporu. Na zach. szczyt Tatarówka (1151 mt.), a na wschód Magóra (963 mt.); ku płn.-zach. las Bahna ze szczytem Osownem (878 mt.). Wznies. S. 954 mt. npm.

Serednyj Młyn 1.) niem. *Mittlere Muehle*, młyn na obszarze Słobódki al. Szerowiec Dolnych, w pow. czerniowieckim. 2.) **S.**, młyn w Toporowicach, w tymże powiecie. 3.) **S.**, młyn w gm. Komarestic-Słobodzia, pow. storożynieckim. *Br. G.*

Seredy, wś, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Kobylnik, okr. wiejski Chomejki, o 6 w. od gminy, 26 dusz rewiz.; należy do dóbr Teresdwór, Hałków.

Seredy, wś, pow. nowogradwołyński, gm. Emilczyn, przy trakcie kupieckim ze Zwiahla do Emilczyna, ma 341 dusz włośc., 2187 dz. ziemi włośc. Należy do dóbr emilczyńskich, własność Uwarowych. *L. R.*

Seredyca, wś, pow. lwowski, ob. *Serdyca.*

Seredyna Buda, mko nad rzką Worobiewką, pow. nowogradsiewierski gub. czernichowskiej, o 60 w. od Nowogradu Siewierskiego, ma 473 dm., 4674 mk., 3 cerkwie prawosł., 1 jednowierców, szkoła, ratusz, targi, 2 jarmarki, st. pocz. Mieszkańcy prowadzą handel konopiami, rybami, solą i bydłem. W XVIII w. mto setnicze pułku starodubskiego.

Seredyna Słoboda, *Seredynka* al. *Winnickie Stawy*, wś u źródeł rzki Czerniawki, dopł. Rosi, pow. wasylkowski, w 2 okr. pol., gm. Kowalówka, o 28 w. od Wasylkowa a o 6 w. na płn.-zach. od wsi Grebenki, na obszarach pola Perepetowego, ma 1593 mk. W 1863 r. było tu 960 mk. prawosł. i 36 kat. Cerkiew p. w. św. Trójcy, wzniesiona w 1785 r., uposażona jest 44 dzies. ziemi. W pobliżu wsi znajduje się 26 dawnych mogił. Należy do klucza białocerkiewskiego dóbr hr. Branickich.

Seredyna, szczyt górski w Karpatach wschodnich, w obrębie Jabłonicy, w pow. nadworniańskim, wznies. 1004 mt. Ob. *Mikulinka.*

Seredyna 1.) młyn w Bolanowicach, pow. mościski. 2.) **S.**, grupa domów w Niemirowie, pow. Rawa Ruska. 3.) **S.**, część Turzego, pow. staromiejski.

Seredyńce, wś, pow. zasławski, na płd. od mka Sudyłkowa.

Seredyńce, wzgórze polne na płd.-zach. od wsi t. n., pow. tarnopolski. Wznies. 388 mt. npm. Miejsce znaku triang.

Seredyńce, wś, pow. tarnopolski, o 8 klm. od Jezierny (rz.-kat. par., urz. pocz., tel., st. dr. żel. Karola Ludwika). Obszar dwor. 441 mr., włośc. 507 mr. W 1870 r. 399 mk., w 1880 r. w gm. 381, na obsz. dwor. 25; rz.-kat. 211, gr.-kat. 179, par. Isypowce. Kasa pożycz. gm. z kapit. 1130 złr. Właśc. pos. dwor. Ludwik Tyszkowski. W Złoczowie 9 marca 1727 r. Jakub Ludwik, królewicz, daje Włodkowi, łowczemu żydaczowskiemu, Franciszce, żonie, i synowi Antoniemu dożywocie na połowie wsi Seredynia (Ak. gr. i ziem., X, 407, ustęp 6877). W Żółkwi 23 kwietnia 1731 r. Jakub Ludwik, królewicz, nadaje Dominikowi Ignacemu Włodkowi połowę wsi Seredyniec w dożywocie (ibid., 411, ustęp 6943). *B. R.*

Seredynka 1.) wś nad rz. Tarnówką, dopł. Udycza (Hadycza), pow. hajsyński, okr. pol., gm., st. pocz. i par. katol. Tarnówka, sąd w Tepliku, ma 206 osad, 948 mk. (10 jednodworców), 1386 dzies. ziemi włośc., 2360 dworskiej z Serebryją, 64 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Michała, z 1764 r., ma 1491 parafian. Należała do klucza ternowieckiego Moszyńskich, następnie Szembeków, obecnie Rodokonskich. 2.) **S.**, wś nad rz. Myką, pow. radomyski, w 2 okr. pol., gm. i par. praw. Kiczkiry (o 3 w.), o 6 w. od Radomyśla, ma 64 mk., młyn wodny. Należy do dóbr Kiczkiry. 3.) **S.**, pow. wasylkowski, ob. *Seredyna Słoboda.*

Seredynki, część Bucniowa i fol., pow. tarnopolski.

Seredzice *Bliższe* i *Dalsze*, w XV w. *Wscheradzicze Minor* i *Major*, wś i folw. nad rzką Kieżek (Białą?), pow. iłżecki, gm. Błaziny, par. Iłża, odl. 2 w. od Iłży, posiada urz. gm., browar, olejarnią, 113 dm., 777 mk., 603 mr większ. własn. (majorat rząd.), 2035 mr. włośc. S., os. młyn., ma 2 dm., 13 mk., 25 mr.; os. leś. ma 2 dm., 4 mk., 30 mr. W 1827 r. było 86 dm., 388 mk. Na obszarze wsi znajdują się błota zwane Krupów i jezioro mające około 4 mr. W połowie XV w. wś S. Bliższe

(Wscheradzicze Major), w par. Iłża, własność bisk. krakow., miała 9 łan. km., z których pobierali dziesięcinę snopową i konopną wartości 24 grzyw. Folw. biskupi dawał dziesięcinę, wartości 4 grzyw., plebanowi w Iłży. S. Dalsze miały 11 łan. km., karczmę z rolą, z których dawano bisk. krakow. dziesięcinę wartości 12 grzyw. (Długosz, L. B., II, 482). W 1569 r. Wsseradzicze Minores, w dzierżawie Janusza Karczewskiego, podstar. iłżeckiego, miały 7 łan., 3 zagr., 2 kom.; W. Majores $9^1/_2$ łan., 1 zagr., $1^1/_2$ łana pustego (Pawiński, Małop., 322). *Br. Ch.*

Serehrestyj, szczyt górski (ob. *Czeremosz*), mylnie, zamiast: *Perehrestje*.

Serelówka, przedmieście mta Kałusza.

Sereje 1.) os. miejska, pow. sejneński, gm. i par. Sereje. Leżą śród jezior: Paserniki (od połud.), Sagowo (od wschodu), Duś, Metele i Obelica (od półn.), Bobry (od zach.), nad rzką Serejką. W pobliżu osady wzgórze Kiewa Kalnis wznies. do 600 st. S. odl. 35 w. od Sejn, 65 w. od Suwałk, około 10 w. od Niemna; mają kościół par. katol. mur., kościół par. reform. i ewang. filią par. Maryampol, synagogę, sąd gm. okr. III, urz. gminny, trzy szkoły początkowe, st. pocz., browar, wiatrak, 320 dm., 3107 mk. (większa połowa żydów). W 1880 r. było 215 dm. i 1094 mk.; 1827 r. 279 dm., 1909 mk. Obszar ziemi należącej do osady wynosi 1920 mr. S. wraz z przyległym obszarem lasów i jezior, pierwotnie własność królewska (może w ekonomii olickiej), nadane zostały Sapiehom. Świadczyć ma o tem potwierdzenie nadania z 1 marca 1526 r., dokum. w sprawie z dworem mereckim z 1536 r., akt tyczący się sprawy Bony z Radziwiłłami z 1 sierp. 1551 r. (według rękopiśmiennego opisu pow. sejneńskiego z 1856 r. niewiadomego autora; powołuje się on w innych razach na metrykę litewską). W 1598 r. Jerzy Radziwiłł założył i uposażył tu kościół par. katolicki. Przy zborze kalwińskim znajduje się (była w 1856 r.) księga metryk, z aktami urodzenia Wolanów, Świdów, Mackiewiczów, Hubów, Konarskich a także i Bohusza Siestrzeńcewicza, pierwotnie kalwina. Założycielem zboru był Radziwiłł. Głośny w dziejach XVII w. Bogusław Radziwiłł, ktory zarządzał z ramienia elektora brandeburskiego Prusami Wschodnimi, sprowadzał do dóbr osadników niemieckich. On zapewne dał początek osadzie miejskiej. Zbór tutejszy chwilowo w 1664 r. był odebrany protestantom. Po śmierci Bogusława, małoletnia córka Ludwika, wychowana na dworze elektora, wydaną została młodo za jego syna Ludwika w 1681 r. W kilka lat potem zapisała ona S. z całym kluczem dóbr (3 folw. i 22 wsi) mężowi. Dom brandeburski objąwszy te dobra rządził w nich tak jakby one były nie prywatną ale polityczną posiadłością elektora. Utrzymywano tu rządców, osadzano kolonistów niemieckich. W czasie wypadków 1794 r. wiele rodzin szlacheckich polskich szukało w S. schronienia jako na terytoryum neutralnem. Pomiędzy 1800 a 1807 r. rozwija się tu przemysł płócienniczy i ożywiony handel. Po utworzeniu ks. warszawskiego S. zostają ekonomią rządową. Z dóbr rządow. wydzielono majorat Obelia i część wcielono do major. Kopsodzie. Serejskie leśnictwo rządowe zajmuje 12,594 mr., z których 5539 w pow. sejneńskim a 7055 w pow. kalwaryjskim. Dzieli się ono na straże: Olcha i Staciszki. Kościół katolicki obecny z muru, wzniesiony został 1735 r. a restaurowany 1853 r. Sereje par., dek. sejneński (dawniej łozdziejski), 7060 dusz. S. filiał par. ew. augsb. Maryampol, 96 dusz (1880 r.). 2.) **S.**, fol. i os., pow. sejneński, gm. i par. Sereje, ma 3 dm., 26 mk. W 1827 r. 2 dm., 45 mk. S. gmina należy do s. gm. okr. III, ma 19,998 mr. obszaru i 8621 mk. W skład gm. wchodzą: Ańciuszki, Awiżańce, Barciuny, Bestrajgiszki, Bogdańce, Bucieniszki, Burluny, Bychowszczyzna, Cauzdy, Ciwoniszki, Cybule, Dębówka, Dominiszki, Gierwiany, Gińczany, Jankiszki, Kacieniszki, Kudrańce, Łapsze, Mikole, Mojużdy, Ochta, Paserniki, Pawiliszki, Peledy, Pełudzie, Pohulanka, Piłokalnie, Polućce, Sagowo, Sakniewo, Sereje, Staciszki, Szakaliszki, Wesołe, Wojniuny, Zaleskowszczyzna, Żegary, Żerosławka i Żwikele. *Br. Ch.*

Serejka al. *Paserejka*, rzka, bierze początek w pow. sejneńskim, z jeziora na wschód od os. Sereje, płynie ku płd. przez jez. Paserniki al. Pascreje, koło Wojniun, Jawejsz, Lejpun i na obszarze Jurgielewszczyzny wpada z lew. brzegu do Białej Hańczy. Długa około 24 w. Przed ujściem przyjmuje z praw. brzegu rzeczkę b. n., prowadzącą wody jezior pod Bartoszunami i Szutrańcami. *J. Bliz.*

Serejkany, wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 21 w. od Poniewieża.

Serejki 1.) wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 38 w. od Poniewieża. 2.) **S.**, *Syrejki*, wś nad rz. Szyładze, pow. szawelski, par. Ligumy, o 18 w. od Szawel. Kaplica katol. p. w. Zbawiciela.

Serejkiele, wś, pow. szawelski, gm. Ligumy, o 24 w. od Szawel.

Serejskie Polućce, ob. *Polućce* 2).

Serek al. *Syrek*, młyn, pow. opoczyński, gm. i par. Skrzyńsko, odl. od Opoczna 26 w., 1 dm., 5 mk., 17 mr.

Seremiata, rzeczka, prawy dopływ Sowszy, dopływu Mezy.

Serencowes, węg. *Szerencsfalva*, wś, hr.

bercgskie, nad rz. Latorczą, kościół filialny gr.-kat., 237 mk.

Sereńczana (mylnie *Sierenczany*), jezioro w pow. święciańskim, w gm. Komaje. Na brzegach jeziora leżą wsi: Sereńczany, Kornica i zaśc. Górnica.

Sereńczany al. *Syrenczany*, wś i fol. nad jez. t. n., pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. i par. Komaje, okr. wiejski S., o 10 w. od gminy a 24—25 w. od Święcian. Fol. (własność w 1864 r. Kontkowskich) ma 1 dm., 23 mk. katol., wś zaś 20 dm., 132 mk. (109 kat. i 23 starow.). W skład okr. wiejskiego wchodzą wsi: S., Pałchuny, Skrundy, Subocze Bliższe i Dalsze, oraz zaśc.: Fawory Dalsze i Bliższe, Józefowo, Kołaliszki, Klentaki, Łukaszewszczyzna, Pasiekno, Paukszteie, Waszkowszczyzna, Żwerbłowszczyzna, Żarskie, w ogóle w 1864 r. 244 dusz rewiz. włośc. uwłaszcz. i 24 jednodworców. *J. Krz.*

Seret 1.) al. *Sered*, rzeka, lewy dopływ Dniestru, na średnim jego biegu, wypływa z pod wodnego działu rozgraniczającego Podole od Wołynia tudzież dorzecza Bugu, Prypeci i Dniestru. To górzyste płaskowzgórze pokrywają lasy bukowe. S. wypływa na płd. od wsi Jasionowa, na granicy z Pieniakami (pow. brodzki), koło Majdanu Pieniackiego, dwiema strugami, które podążywszy ku płn. łączą się na płd. od Jasionowa w jeden potok zwany Wolicą (wznies. 350 mt. npm.). Płynie on w kierunku wschod. przez obszar Jasionowa okolicą leśną, mija młyn Bobutychę i pod Żarkowem (wólką Hołubicy) przechodzi na obszar Hołubicy, przyjmując nazwę „Łuh". Tu zwraca się na płd.-wschód, wchodzi na obszar Pieniak rozlewając się w rozległy staw (wznies. 335 mt. npm.), z którego wypłynąwszy dąży na obszar Czepiela, przybierając tu nazwę Grabarki. W Zwyżynie wykręca się na wschód i przechodzi na obszar Markopola. Tu zabiera od lew. brzegu potok Litowiski i tworzy w płd. stronie Markopola staw (wznies. 324 mt.). Następnie wchodzi na obszar Ratyszcza, gdzie w płn. stronie obszaru tworzy rozległy staw (wzn. 320 mt.), do którego wpadają dwa inne ramiona wodne, zwane również Seretem. Jedno z nich północne powstaje na płd. stoku wzgórza Baby, w obr. os. Malinisk (pow. brodzki), płynie wąskim jarem granicą gm. Szyszkowiec i Styberówki i wchodzi na obszar Orzechowczyka, gdzie łączy się z nadpływającym od wschodu pot. znacznym. Ta żyła wodna powstaje w Panasówce z dwu źródeł. Strugi te łączą się we wsch. stronie Niżkowiec (przys. Zagórza), odlewając staw (700 mt. długi, a 200 mt. szeroki). W Zagórzu zwraca się z biegu płd. na zach., tworząc drugi staw a wszedłszy na obszar Seredca al. Seretca, rozlewa się w staw (wzn. 335 mt.). Na granicy Jaśniszcza, Seretca i Podbereziec przyjmuje od praw. brzegu pot. Berehiwkę al. Siodłę, napływającą z Palikrów. Przepłynąwszy staw w Jaśniszczu (328 mt. npm.) podąża ku zach. na obszar Orzechowczyka, gdzie zabrawszy od praw. brzegu strugę Samiec al. Samec, płynącą ze Styberówki i Wierzbowczyka, łączy się (na wzn. 324 mt.) ze Seretem północnym we wschod. stronie wsi Orzechowczyka i pod nazwą Seretu, dążąc na płd.-wschód, wpada do stawu ratyskiego, w pobliżu Seretu głównego, płynącego od Jasionowa. Zachodnie ramię Seretu, uchodzące do tegoż stawu, jest właściwie połączeniem dwu ramion wodnych, t. j. Seretu werchobuzkiego i nuszczańskiego. S. werchobuzki, zwany w górnym biegu Kierniczyną, a w średnim Wiatyną, powstaje w Hucie Werchobuzkiej (pow. złoczowski), płynie na płd.-wsch. doliną śródleśną przez obszar Huty Werchobuzkiej, Werchobuż, Łukawiec (pow. brodzki), Batków i Hnidawy. Seret nuszczański wypływa w obr. wsi Nuszcza (pow. złoczowski), w lesie Oszowicy, płynie na wschód do Harbuzowa, zabierając wody z płn. części obszaru Nuszcza. W Harbuzowie wygina się na płn. i przechodzi do Manajowa. Tu zowie się Wydrówką (od połowu wyder) i wkrótce dostaje się na obszar Hnidawy (pow. brodzki), gdzie od lew. brzegu łączy się z S. werchobuzkim. Oba ramiona połączone wchodzą na płd. obszar Markopola, rozlewając się w obszerny staw (wzn. 323 mt.), z którego wypływa S. na płn. pod osadą Międzygórze, wchodząc w obr. Ratyszcza do stawu ratyskiego. Staw ten jest zbiornikiem wszystkich górnych Seretów. Za główne ramię uważać należy S. jasionowski. Długość biegu a) Seretu jasionowskiego 25 1/2 klm.; b) S. panasowieckiego 13 1/2 klm.; c) S. z pod Baby 6 klm.; d) S. werchobuzkiego 20 klm.; e) S. nuszczańskiego 15 klm.; f) S. markopolskiego (połączenie dwu ostatnich S.) 3 3/4 klm. Wzniesienie źródeł: a) S. jasion. 400 mt.; b) S. panasowicc. 380 mt.; c) S. z pod Baby 360 mt.; d) S. werchobuz. 440 mt.; e) S. nuszczańsk. 375 mt. Staw ratyski wznosi się 320 mt. npm. Najdalej na zach. leżą źródła Seretu jasion. i werchobuz. pod 42°42′ wschod. dłg. F., a najdalej na wschód źródła S. panasow. pod 43°6′ wschod. dłg. F. Odległość źródeł tych wynosi 28 klm. Tak wytworzony Seret, wypłynąwszy z stawu ratyskiego, podąża na płd.-wschód granicą Ratyszcza i Czystopad do Czystopad, poniżej których wlewa się w rozległy staw załoziecki (2500 mt. długi, 1500 mt. szeroki a 315 mt. wzn. npm.). Opływa mstko Załoźce od wschodu, zasilając się od lew. brz. pot. Hukiem, a cokolwiek poniżej od praw. brzegu wodami Smolanki. Na granicy

Reniowa i Wertełki odlewa staw wertełecki, którego płn. część należy do Reniowa, a płd. większa do Wertełki. Poniżej Wertełki opuszcza pow. brodzki a przechodzi do tarnopolskiego, na obszar Horodyszcza. Dolina S. była tu dawniej poprzecinana licznymi groblami i zapełniona stawami, broniącemi od strony wschod.-płn. przystępu do istniejącego tu grodu, w którego baszcie mieści się dziś obszerny piętrowy dom mieszkalny. Stawy te osłaniały też pobliski zamek Załoziec. Odtąd w kierunku płd.-wschod., doliną przeważnie moczarowatą, podąża S. granicą obszarów Zarudzia, Pleszowiec, Jankowiec, Czernichowa, Małaszowiec, Hładek, Iwaczowa Górnego i Dolnego, Hłuboczka Wielkiego, Płotycza, Czystyłowa i Proniatyna. W Iwaczowie tworzy staw. Między Białą (od wsch.), Kutkowcami (od zach.) a Tarnopolem (od płd.) tworzy rozległy staw (4 klm. długi, a 1 klm. szeroki, 303 mt. wznies.). Od Załoziec do Tarnopola brzegi są podmokłe, a dolina S. zbiorowiskiem stawów, dziś przerzedzonych i osuszonych. Od Tarnopola dolina osusza się zwolna. S. zabiera wody okolicznych stawów od obu brzegów. Płynie na płd. popod Petryków i Berezowicę Wielką. Pod Ostrowem skręca się ku płn. a potem wielkim kolanem ku płd., tworząc obszerny półwysep, mający około 1 klm. długości, a w najwęższem miejscu u płn. kończyny $^1/_2$ klm. szerokości. Na granicy Ostrowa i Berezowicy Wielkiej zabiera od praw. brzegu pot. Rudę a w Bucniowie pot. Brodek. Następnie przepływa między Łuką Wielką i Myszkowicami wśród stromych wzgórzy, częścią lesistych, częścią o poszarpanych skalistych ścianach z czerwonego piaskowca; opływa Czartoryją, Łuczkę, Wolę Mazowiecką i Mikulińce. Tu wije się wśród wysokich brzegów wyżyny podolskiej, stromo ku rzece spadającej, pokrytej w części lasami wysokopiennymi. W dalszym biegu doliną uroczą poniżej wsi Krzywki przechodzi w Nałużu w pow. trębowelski. W Warwaryńcach zabiera od praw. brzegu Świniuchę z Wodawą, przepływa Strusów, Ruzdwiany, Zubów, Ostrowczyk, gdzie od lew. brzegu zabiera pot. Darachowski, następnie Zaścinocze i Humniska. Na granicy Semenowa, Zieleńcza i Plebanówki przyjmuje od lew. brzegu rz. Gnieznę, na płd. od Trębowli na obszarze Podgórza. Minąwszy Załawie, Podhajczyki i Dołhe, tworzy pod Janowem kolano, a potem skręciwszy się nagle na zach., zwraca się w Słobódce na płd. Od ujścia pot. Rudki Gniłej wchodzi w pow. czortkowski, opływa Budzanów, Skomorosze, gdzie od praw. brzegu zasila się Zwiniaczem. Odtąd w biegu na płd.-wsch. tworzy liczne zakręty pod Tudorowem (pow. husiatyński), Skorodyńcami (pow. czortkowski), Wygnanką i Czortkowem. Pod Białą przyjmuje od praw. brzegu pot. Białą al. Młynówkę. W dalszym biegu na płd. leżą nad S. osady Uhryn, gdzie od lew. brz. wpada do S. pot. Młynka, Rosochacz, Sosolówka, gdzie ma ujście od praw. brz. pot. Trawna, Ułaszkowce, Zabłotówka, Milowce, Kapuścińce, Lisowce, Szypowce, Szerszeniowce, Oleksińce, Muszkarów, Myszków, Bilcze, Błyszczanka, Holihrady, Lisieczniki. W końcu zrasza S. obszar Kasperowiec, Szczytowiec i Kułakowiec, a na obszarze Gródka, na granicy Galicyi i Bukowiny, wpada do Dniestru od lew. brzegu. Od Milowiec aż do ujścia płynie przez pow. zaleszczycki. Długość biegu S. od stawu ratyskiego wynosi 222 klm. a jeżeli przyjmiemy S. jasionowski za główne ramię, to wzrośnie do $247^1/_2$ klm. Na pow. brodzki przypada 15 al. $40^1/_2$ klm., pow. tarnopolski 57, trębowelski 37, czortkowski 62, zaleszczycki 51 klm. Prawe dopływy są: Smolanka, Nesterówka, Ruda al. Dołżanka, Brodek, Gnida, Świniucha z Wodawą, pot. Darachowski, Rudka Gniła al. Samiec, Zwiniacz, Biała al. Młynówka i Skała, Zwierzyniec, Bielawina, Trawna al. Szerkarzec (al. Szerkaszec), Dupa (al. Duba). Lewe: Huk, Gniczna, Nakrasów, Młynka i Chrumowa z Chrepelonem. Spad wód: 320 mt. (staw ratyski); 315 mt. (staw załoziecki); 314 mt. (staw wertełecki); 312 mt. (pod Horodyszczem); 310 mt. (pod Hładkami); 307 mt. (pod Hłuboczkiem); 304 mt. (pod Proniatynem); 303 mt. (staw tarnopolski); 299 mt. (Berezowica Wielka); 284 mt. (w Łuczce); 279 mt. (w Nałużu); 258 mt. (ujście Gniezny); 253 mt. (pod Podhajczykami); 226 mt. (pod Skorodyńcami); 203 mt. (Rosochacz); 191 mt. (Lisowce); 160 mt. (Holihrady); 143 mt. (Szczytowce); 135 mt. (ujście). W wodach S. żyją ryby: babka, ciosa, czerwinka, karaś, karp, kleń, koblik, krępa, leszcz, lin, marena, miętus, oklija, okoń, paraszka, płocica, piskorz, sum, szczupak, śliz. W stawie tarnopolskim przeważają: szczupak z żółtymi centkami, szczupak z białymi centkami i lin duży; zresztą są: lin mały czarny al. oczeretnik, okoń, karaś duży, szaran (karp) duży, leszcz duży, podleszcz, płoć duża czerwinką zwana, płoć biała mała, krępa, oklija, miętus, kobel i piskorz. Dla S. istnieje oddział kraj. tow. rybackiego w Mikulińcach. W r. 1880 puszczono do S. pod Mikulińcami 100 węgorząt i narybek karpi. Wody S. przedstawiają wzdłuż całego biegu krainę leszcza. Sprawozdania z badań geologicznych dokonywanych w dolinie S. mieszczą się w Sprawozdaniach komisyi fizyjogr. Akad. Umiej. w Krakowie (t. X do XX). 2.) **S.**, niem. *Sereth*, rum. *Siretele*, u staroż. geogr. *Ararus*, *Hierasus*, rzeka bukowińska, lewy dopływ Dunaju.

Wypływa w obr. Szypotu Prywatnego, w pow. wyżnickim, z pod góry Lungula Starego (1379 mt.), tworzącej dział wodny między Seretem, Suczawą a Czeremoszem, jako potok górski pod nazwą Borsukowa (Borsukiw, Bursukiw). Płynie leśnym jarem na płn.-zach., nad którym od wschodu wznosi się Czymirna (1227 mt.), a od płd.-zach. Rotundul (1341 mt.) i Magóra ze Szurdynem (1307 mt.), zabierając między dopływami od lew. brz. pot. Czornysz. Wszedłszy między domostwa Szypotu zabiera od lew. brz. pot. Zwarycz. Odtąd przybiera nazwę Seretu i płynie wprost na płn. wąską górską doliną, nad którą od wschodu wznosi się Tomnatyk (859 mt.), Moczarka Wielka (1004 mt.), wreszcie Stożek al. Stożok (859 mt.), a od zach. Wanczyn (1367 mt.), Fruntia (1075 mt.), Trawien (1225 mt.), Rmostka (1084 mt.), Magóra (1017 mt.) i Afennyk (786 mt.), jakoteż lasy Czokielka, Łopuszna, Wibczenka i Stebnik. Mija Łopuszną, zakład kąpielowy i osadę gm. Berhometu Sereckiego, wreszcie dosięga tegoż Berhometu. Na tej przestrzeni górnego biegu przyjmuje od lew. brzegu Petrowec, Zwaracz, Łopusznę, Leleczy, Stebnik i Suchy pot.; od praw. brzegu: Lostun, Perechrestie. Już w Szypocie Prywatnym rozdziela się na ramiona, tworząc rozległe kamieńce. W Szypocie tworzy wodospad 3 mt. wys. W Berhomecie Sereckim wykręca się na płn.-wsch., zraszając obszary Berhometu, Mihowy i Łukawca, poniżej którego przechodzi w pow. storożyniecki. Tu przepływa Żadową i dostaje się na obszar gm. Komarestie. Zabiera od lew. brz. rz. Mihodrę ze Sławcem a od praw. brzegu Mihową, Żadówkę i pot. Byków. Od Komarestie podąża na płd.-wschód na obszary gm. Panki, Storożyńca, Ropczego, Jordanestie, Karapczowa Sereckiego, Presekaren, Kamionki, następnie płynie granicą gm. Wołczyńca a Czerepkowiec, Styrcza a Czerepkowiec, Tereblestie a Waszkowiec i Seretu. Poniżej miasta Seretu, oddzieliwszy obszar Negostyny od Tereblestie, tworzy w dalszym biegu granicę między Bukowiną a Mołdawią. W obrębie Bukowiny leżą na lew. brzegu Rogoszostie, Kindestie i Góra Molnica. Od ujścia rz. Molnicy opuszcza ziemię bukowińską i wchodzi całkowicie do Multan. W obrębie Bukowiny przepływa od źródeł po Łukawiec pow. wyżnicki, od Żadowy po Suczaweny pow. storożyniecki, a stąd po Seret pow. serecki. Długość biegu wynosi w obr. Bukowiny 148 klm., z tego na pow. wyżnicki przypada 42, pow. storożyniecki 60, serecki 27, a na granicę bukowińsko-multańską 19 klm. Odległość od źródeł 70 klm. Całe dorzecze wynosi 1520 klm. kwadr. Pod Berhometem opuszcza góry. Odtąd płynie doliną na 8 klm. szeroką, która przy ujściu niektórych dopływów rozszerza się do 15 klm. Spad wód: 1300 mt. (źródło); 711 mt. (ujście Czornysza); 554 mt. (Łopuszna); 461 mt. (Berhomet); 440 mt. (pod Mihową); 363 mt. (Panka); 350 mt. (pod Storożyńcem); 349 mt. (Ropcze); 334 mt. (Karapczów); 318 mt. (Petryczanka); 310 mt. (Czerepkowce); 295 mt. (most pod miastem Seretem); 280 mt. (ujście Molnicy). W ogólności ma bieg od Berhometu począwszy spokojny; nie tworzy wysp i nie wyrzuca zwiru, jak Dniestr i Prut. Spławowi drzewa przeszkadzają liczne pływające młyny i jazy. Prawe dopływy: Zubrinie, Lostun, Mihowa, Żadówka, Byków, Tysowiec, Dubowiec, Seret Mały, Kamionka, Sarodczyn, Lisok, Sołoniec; lewe dopływy: Czornysz Zwarycz, Petrowec, Zwaracz, Łopuszna, Leleczy, Stebnik, Suchy, Mihodra, Biłka, Hlibiczok, Selicz, Kotowiec i Molnica. Na granicy Bukowiny ma 150 mt. szerokości a 3 do 4 mt. głębokości. Opuściwszy Bukowinę, zwraca się zaraz na płd., płynąc przez Multany, dotykając mta Romanu, w szerokiej dolinie, prawie równolegle do Prutu. Pod Asjud wypływa na obszerną nizinę, tworzy naturalną granicę Multan od Wołoszczyzny, uchodzi pod Galaczem do Dunaju. Długość biegu w obr. Multan 360 klm., razem 508 klm. W Multanach przyjmuje z lew. brz. Suczawę, Mołdawę, Somusz, Bystrzycę Złotą, Totrusz, Putną, Rymnik i Buzów al. Buseo; z praw. brzegu Berłat. 3.) **S.** *Mały*, rzeka, powstaje w obr. gm. Banili Mołdawskiej, pow. storożyniecki, z połączenia strumieni górskich Dymitrycy, Komarnestiego i Hilczego i płynie na płn.-wsch. przez obszar Banili Mołdawskiej, następnie przez Dawideny, gdzie zwraca się na wsch., a następnie przez Opajec, Budenice, Petrowce Górne. Przyjąwszy od praw. brz. pot. Sereczel, płynie na wsch. przez Kupkę i Suczaweny. Przeszedłszy na obszar Presekaren uchodzi do Seretu od praw. brzegu. Długość biegu równoległego z biegiem Seretu wynosi 43 klm. Prawe dopływy: Dunawec, Sereczel, Seredny, Korczastka, Tomeskul; lewe: Struhowiec, Sołoniec, Pantyn, Howyniec, Krywec, Jarnowec, Girbos, Dusza, Mokrec, Arszowec. Dolina S. Małego szeroka średnio 3 klm., przed ujściem dolina ta łączy się z doliną Seretu Wielkiego. Spad wód: 490 mt. (połączenie się potoków); 360 mt. (pod Budenicami); 340 mt. (ujście Sereczela); 320 mt. (ujście). *Br. G.*

Seret, niem. *Sereth*, rum. *Seret*, *Siret*, miasto powiatowe na Bukowinie pod 47° 56′ 44″ płn. szer. a 43° 44′ 30″ wsch. dłg. od F., wznies. 350 mt. n. p. m., na praw. brzegu rz. Seretu, tuż nad granicą multańską. Graniczy od płn. z obszarem Tereblestie, od płn.-zach. z Wasz-

kowcami, od zach. ze św. Onufrym, od płd. i wsch. z Negostyną. Obszar S. wynosi 1174 ha 78 ar. 51 mt. kw. (1869 r.). Wzdłuż półn. granicy płynie rz. Seret na przestrzeni 4500 mt. Dokoła miasta wzgórza, tylko ku płn. otwarty widok na dolinę Seretu, zwaną Dubową. Do r. 1829 dolina ta była bezdennem bagnem, dziś osuszona, wody odprowadzone za pomocą Rakowca do Molnicy i Seretu. Na wschód wznosi się góra „Ruina“ (389 mt), nazwana od zwaliska zamku, które jeszcze r. 1769 usunięto. Na płd. od miasta leży góra „Saska“. Na zach. od niej, po zachod. stronie gościńca suczawsko-sereckiego, ciągnie się aż do doliny rz. Suczawy wyżyna Horajca (414 mt. wznies.). Ku zach. wybiega szeroki pas ziemi aż do potoku oddzielającego obszar S. od Perzyłówki, przys. Waszkowiec, zwany Tatarczyną i Tołoką. Przez środek miasta płynie pot. Kakaina, od wsi św. Onufrego. Na praw. brzegu jego leży przedmieście zwane „Stare Seło“ (niem. Rusnakendorf). Potok ów łączy się z Jałańcem al. Negostyną i wraz z nim uchodzi do Seretu. Wykopaliska w okolicy Seretu spotykane świadczą, iż pierwotni mieszkańcy tutejsi byli fińskiego pochodzenia. Zakładali oni mieszkania nawodne. W późniejszych wiekach przesuwały się tu plemiona germańskiego szczepu a po nich Słowianie. Około roku 513 przed Chr. Persowie zawojowawszy pod wodzą Daryusza, ludy od Prutu aż do Siedmiogrodu, zastali tu plemię Agatyrsów. W ostatnich stuleciach ery przedchrześciańskiej spotykamy w Bukowinie, Multanach i Siedmiogrodzie Bastarnów i Peucynów, uważanych już to za Germanów, już też za Celtów, lub też plemiona mieszane. Multany wraz z Wołoszczyzną były główną częścią starożytnej Dacyi, zdobytej w początkach II w. przez Trajana, który przeprowadziwszy zwycięskie legiony przez most na Dunaju zbudowany koło Rżawy (Orsova) przez budowniczego Apollodora z Damasku, poraził (104 r.) w trzech bitwach króla Daków Decebala, i zamienił kraj cały w rzymską prowincyą. Panowanie Rzymian trwało tu krótko, gdyż cesarz Adryan zostawił Daków ich własnemu losowi. Odtąd stała się Dacya bojowiskiem rozlicznych plemion, które zajmowały Multany, Bukowinę, Siedmiogród i Wołoszczyznę; Gotowie, Hunowie, Bułgarowie, wreszcie Magyarowie władali tą ziemią, by ją z kolei silniejszym odstąpić najezdcom. Wreszcie Kumanowie al. Połowcowie, odłam Gotów, całą przestrzeń od Donu do Karpat, a więc Multany z Bukowiną zalali i w granice Rusi za rabunkiem wpadali. Na początku XIII w. spotykamy u nich ks. Bortz-Borysa. Ówczesnym arcybiskupem ostrzyhomskim na Węgrzech był Robert. Tenże mianowany (31 lipca 1227) legatem, z polecenia papieża wysłał misyonarzy do Multan i Wołoszczyzny w celu nawracania Kumanów, a na podstawie buli papieskiej z 21 marca 1228 r. namaścił przeora dominikanów Teodoryka na pierwszego biskupa kumańskiego. Biskup Teodoryk nie miał stałej siedziby, lecz podróżował po kraju, kazał, chrzcił, stawiał kościoły. Według Eudoxyusa Hormuzakiego (Fragmente din istoria Romanilor) miał Teodoryk siedzibę w Milkowie (Milcov), na granicy Multan i Wołoszczyzny. Chrześciaństwo szerzyło się u Kumanów, szczególniej za staraniem rycerzy niemieckiego zakonu i johanitów, którzy w owym czasie uzyskali od Andrzeja II południową część Siedmiogrodu (Burzenland) w celu wykarczowania i założenia osad i ochrony kraju przed napadami Kumanów. Wtedy to rycerze niemieckiego zakonu założyli grody w Suczawie, na Cecynie pod Czerniowcami, wreszcie na górze Ruinie pod Seretem. Jestto pierwszy ślad istnienia osady Seretu, która powstać musiała przy grodzie. W r. 1241 Mongołowie zniszczyli gród serecki wraz z osadą. Rycerze teutońscy w r. 1247 opuścili kraje wschodnio-karpackie i przenieśli się z działalnością swoją do Prus a krzewieniem chrześciaństwa zajęły się zakony św. Dominika i Franciszka. Biskupi sereccy a następnie bukowińscy byli obierani z tych zakonów. Wielu misyonarzy znalazło śmierć męczeńską. Tak r. 1340 padli w Serecie pod toporami ludu misyonarze Błażej i Marek. R. 1362 S. powtórnie uległ zniszczeniu od Mongołów. Odbudował go atoli ks. Saaz, syn Dragosza. W trzy lata później obdarował Ludwik węgierski Balkę, woj. maramaroskiego, syna Saaza, posiadłością Kunga i innemi dobrami maramaroskiemi, wynagradzając go za utratę wszelkich dóbr w Multanach, gdyż w owym czasie niejaki Bogdan, wojewoda, który przyczynił się do odbudowania Seretu, wystąpił przeciw Węgrom. On to obrał S. na swą rezydencyą i r. 1365 oddał gród synowi Lacce, który jako wojewoda panował od 1365 do 1373 r. Między nim a Ludwikiem węgierskim wybuchła r. 1367 w sprawie Saaza wojna, która się skończyła uznaniem zwierzchnictwa Węgier nad Multanami. Ludwik węgierski wprowadził rzymsko-katolicki obrządek. Pod wpływem jego przyjął nasamprzód wojewoda Lacko chrzest z rąk franciszkanów, a pod wpływem franciszkanów Mikołaja Melsy i Pawła Schwiedenitz przyczynił się do założenia rzym.-katolickiego biskupstwa w S. Na wieść o tem polecił papież Urban V arcybisk. w Pradze, a biskupom w Wrocławiu i Krakowie pieczę nad zorganizowaniem tego biskupstwa, jako też podniósł

miasteczko S. do rzędu miast. W skutek tego biskup krakowski Floryan namaścił Jędrzeja Wasylkę h. Jastrzębiec (ze Lwowa), franciszkanina z konwentu krakowskiego, na pierwszego biskupa sereckiego d. 4 sierpnia 1371 r. Był on spowiednikiem królowej węgierskiej Elżbiety. Jako biskup w 1381 r. stanął na czele poselstwa polskich duchownych do Ludwika w sprawie krzywd poniesionych od rycerstwa polskiego. Na kościół katedralny przeznaczono kościół dominikański p. w. św. Jana Chrzciciela. Atoli już r. 1386 Wasylko powołany został na biskupstwo wileńskie. Po nim objął biskupstwo w S. franciszkanin Mikołaj, a w dwa lata później dominikanin Stefan Ruteni, którego papież Urban VI powołał na to stanowisko. W r. 1395 został biskupem Stefan Martini, po którym r. 1400 nastąpił Jan Sartoryusz, sufragan krakowski. Po wojewodzie Lacce rządził Piotr Muskat, który r. 1388 przeniósł rezydencyą do Suczawy. W r. 1403 uległ S. pożarowi, przyczem spłonęły oba klasztory dominikański i franciszkański, jako też kościół katedralny. Biskup Jan Sartoryusz nie mając środków na odbudowanie kościołów, za zezwoleniem papieża przeniósł stolicę biskupią do Bakowa. Wszelako i tu nie wiodło mu się. Dobra darowane przez polskich królów i magnatów zostały skonfiskowane, a księży prześladowano. Następcą Sartoryusza był Tomasz, dominikanin, po którym z powodu wojennych zawichrzeń w XVI w., osobliwie za sułtana Selima, stolica biskupia stała opróżnioną przez wiek cały. W pierwszych latach XVII w. wskrzesił Klemens VIII na nowo biskupstwo, wynosząc na tę godność dominikanina Bernarda, zabitego później przez Tatarów. Z licznego szeregu biskupów zasługuje na wzmiankę: Waleryan Lubieniecki, zmarły w niewoli bisurmańskiej, i Adam Goski, za staraniem którego ks. Janusz Korybut Wiszniowiecki, kaszt. krakowski, wzniósł kościół i klasztor franciszkanów we Lwowie. Na Jana Zamoyskiego (1633—1649) użalał się wojewoda Bazyli Lupul przed papieżem, że nie zamieszkuje w Bakowie. Jakub Dłuski (1682), pochwycony przez Tatarów w czasie zwiedzania kościołów w Multanach, był od nich okrutnie męczony. W r. 1751 przeniósł Benedykt XIV biskupstwo do Śniatyna. Na Dominiku Karwosieckim, zmarłym r. 1788 w Śniatynie, kończy się szereg bakowskich biskupów, wysyłanych z Polski. Józef II zniósł ostatecznie biskupstwo w Śniatynie (11 marca 1788), chociaż Stanisław August powołał był na nie ks. Dominika Szaniawskiego. Przed przeniesieniem rezydencyi biskupiej do Suczawy, S. miał podobo znaczną ludność. Po Piotrze Muskacie nastąpił Aleksander Dobry. Ten dla ożywienia handlu sprowadził Ormian do Suczawy, skąd przesiedlili się licznie do Seretu. Drugą żoną jego była Ryngałła, siostra cioteczna Władysława Jagiełły. R. 1411 zapisał jej Aleksander S. wraz z wsią Wołowcem i 600 zł. jako dożywocie. Po śmierci męża chciała ona syna Stefana wynieść na tron, lecz prześladowana przez pasierba Eliasza Draga, który ogłosił się wojewodą Multan, została utopioną 1433 r. W r. 1497 Jan Olbracht chcąc brata swego Zygmunta osadzić na hospodarstwie wyruszył przeciwko Stefanowi Wielkiemu w 80,000 żołnierza, 40,000 ciurów i 2000 wozów. W Kocmaniu spotkał król posłów wołoskich od hospodara Stefana, których wbrew zwyczajowi kazał pojmać, okuć w kajdany i odesłać do Lwowa jako jeńców. Potem ruszył ku Suczawie, niszczcząc po drodze wszystko ogniem i mieczem. Oblegał zamek suczawski przez trzy tygodnie, wszelako go nie zdobył, a że zima nadchodziła, zawarłszy, za pośrednictwem, pokój ze Stefanem, zarządził powrót do Polski. Polskie rycerstwo doznało srogiej zemsty od Stefana w głośnej porażce w lesie bukowym pod Koźminem (?). Niedobitki schroniły się do Czernowiec, skąd po trzechdniowym odpoczynku wróciły przez Śniatyn do kraju. W 1498 r. wojewoda Stefan wyprawił się do Polski, i posunął się aż po Przemyśl, paląc i niszcząc wszystko po drodze. Przeniesienie stolicy Multan do Suczawy, ustawiczne wojny i napady tatarskie, spowodowały powolny upadek S., chociaż pozostał tu urząd celny graniczny. Tu opłacano wszystkie dla Lwowa przeznaczone towary, przychodzące od morza Czarnego lub Siedmiogrodu. Mieszkańcy S. utrzymywali się głównie z hodowli bydła, posiadając rozległe pola, łąki i lasy, rozpościerające się przez osady Negostynę, św. Onufry, Rudę i Werpole. Ponieważ większej części tego terytoryum używano jeszcze w XVII w. za pastwisko, ksiądz Mihul, któremu dozwolono na jednej części obszaru utworzyć pola orne i ogrody owocowe, zbudował tamże drewniany kościołek, który przed śmiercią zapisał klasztorowi w Putnie. Darowiznę tę zatwierdził wojew. Bazyl w 1646 r. Wojewoda multański Petricciko zbudował r. 1673 na miejscu drewnianego rozległy i wspaniały kościół, zabrał jeszcze znaczny kawał miejskiego pastwiska i darował temuż klasztorowi. Oprócz tego otrzymali mnisi staw Manzazi, pięć rodzin cygańskich i trzy winnice. Wreszcie zapisał im 12 stycz. 1680 r. dobra Turnestie Górne, Bancestie ze stawem, sadem, z pasieką i młynem, czwartą część Draguszen i Tereszen. W r. 1746 Iwon Mikołaj oderwał od miasta obszar, na którym dzisiaj leżą Nego-

styna i Werpola i darował swemu miecznikowi Konstantynowi Stursie. W dziesięć lat później zabrał woj. Rakowic miastu dalszą część pastwiska i darował klasztorowi św. Onufrego. Do miasta S. należała jeszcze łąka, gdzie dzisiaj leży stacya kolei żel. Ruda. Zwała się ona doliną Koila. Przynosiła ona Sereczanom dochodu 50 złr. ze siana. Mnisi utrzymywali, że tutaj leżała niegdyś do klasztoru należąca wieś Wikszany. Wszelako przegrali proces, a gdy w 1770 r. szerzyła się tu morowa zaraza, namówili zakonnicy radnych, aby wszystkie pisma i księgi miejskie im wydali, gdyż należy je spalić, albowiem w nich tkwi zaraza. Sołtys z 12 asesorami, zabrawszy żądane papiery, udali się do św. Onufrego i tam je oddali na pastwę ognia. Mimo to wszyscy co do jednego zmarli na zarazę morową. Po wygaśnięciu zarazy Seret miał 50 mieszkańców. Ucierpiało też miasto od najazdu Kozaków pod wodzą Tymofieja Chmielnickiego, który ogniem i mieczem dobijał się o skarby i rękę pięknej Rozandy Lupulównej. Po przyłączeniu Bukowiny do Austryi, założono w S. w 1781 r. szkołę ludową. W r. 1785 zniesiono klasztor św. Onufrego i 35 innych klasztorów, a ich posiadłości wcielono do dóbr rządowych. Ówczesny zarządca dóbr Maciej Aisner, kazał wykarczować nieużytki z krzewów, osuszyć moczary i osadził 40 kolonistów niemieckich. W czasie wojny tureckiej osiedliło się tu 8 rodzin niemieckich z Moguncyi, Fuldy i Wirtembergii. Po zaprowadzeniu zarządu cywilnego r. 1786 założono w S. rzym.-katol. kapelanię, którą r. 1824 podniesiono do godności parafii. W tym roku zbudowano kościół rzym.-katol. Cesarz Józef II z powodu małej ludności, bo wynoszącej 118,000 mk., polecił by przez 50 lat nie odbywać w Bukowinie rekrutacyi. Z tego powodu wielu do służby wojskowej obowiązanych uchodziło z wschodniej Galicyi i tu osiadało. Ci też osadnicy, przeważnie Rusini, zajęli obszar nieużytków leżący na prawym brzegu pot. Kakainy i dali początek przedmieściu „Stare Seło“ al. „Rusnakendorf“. Wielu z nich z powodu braku księży gr.-kat. i cerkwi przeszło na łono kościoła wschod.-greckiego. Wyznawcami gr.-orm. opiekowało się od najdawniejszych czasów kilku księży. Wszelako po zniesieniu klasztoru w św. Onufrym i po ograniczeniu liczby księży świeckich, nastąpiła organizacya księży świeckich a po założeniu gr.-wschod. zakładu teologicznego r. 1824 wszystkich starych księży przeznaczono na wikarych a plebanami tylko ci mogli zostać, którzy prawnym przepisom zadosyć uczynili. Tak więc r. 1842 dla Seretu przeznaczono jednego parocha z jednym wikarym. W r. 1777 istniał w S. kościół protestancki, zbudowany przez kupców saskich, którzy dawniej z powodu rozległego handlu tu osiedli. W bieżącym stuleciu popadł w ruinę, a protestanci zbierają się na nabożeństwo w budynku szkoły realnej, gdzie pastor z Radowiec odprawia służbę bożą. W połowie XVII w. mieszkali tu Ormianie i Grecy. Mieli oni swoje kościoły. Po Ormianach zostały liczne nagrobki, lecz po Grekach nie ma żadnej pamiątki. Izraelici mają swą bóżnicę i rabina. W sąsiednich włościach Klimowcu i Białej Kiernicy byli osadzeni za Józefa II lipowianie, dzielący się na popowców i bezpopowców. Trudnią się oni handlem owocowym, mieszkają w kilku rodzinach w S., wszelako nie tworzą żadnego związku religijnego. W roku 1882 przybyli do S. menonici z Augustendorfu pod Śniatynem i wpośród garbarzy sereckich znaleźli licznych zwolenników. Jest ich dzisiaj 13. Podczas zajęcia Bukowiny zastał generał Spleny kraj podzielony na dystrykty. Jeden taki dyskrykt czyli powiat tworzył także S. Na czele jego stał isprawnik, któremu był przydany pisarz podatkowy, dwóch członków dla spraw sądowych i dwóch dla korespondencyi. Generał Spleny postawił na czele kapitana, który z podoficerami miał załatwiać wszystkie sprawy. W r. 1786 miejsce kapitana zajął naczelnik gminy, któremu dodano pisarza i aktuaryusza. Do zakresu ich działania należały sprawy sądowe, zarząd miasta, ściąganie podatków i odsyłanie ich do Czerniowiec do głównego urzędu podatkowego. W r. 1850 oddzielono od tego sądu gminnego urząd podatkowy, a r. 1855 zamieniono sąd gminny na sąd powiatowy mieszany, od którego r. 1868 oddzielono sprawy polityczne, a dla załatwiania tychże zaprowadzono starostwo. Do r. 1783 nie było w S. urzędu pocztowego. Urzędowe korespondencye przesyłano umyślnym posłańcem. W 1784 r. zaprowadzono pocztę, a pocztmistrz był obowiązany dwa razy w tygodniu odprowadzać wozy pocztowe do Graniczestie i Tereszen. W r. 1875 powstał tu państwowy urząd pocztowy a r. 1878 urząd telegraficzny. Z pocztą wraz zaprowadzono urząd mytniczy, który zniesiono r. 1850. Szkoła ludowa jednoklasowa, założona r. 1781, aż do r. 1820 nie wielu ściągała uczniów; najwyższa liczba uczniów i uczennic w tym okresie sięgała 40. Od r. 1820 liczba uczniów wzmogła się i aż do r. 1850 pracował jeden nauczyciel z jednym pomocnikiem. W r. 1850 zamieniono tę szkołę na 4-klasową główną szkołę; w r. 1852 odłączono dziewczęta, którym nauczycielka udzielała osobno nauki. Gdy na mocy ustawy z 14 maja 1869 r. wszedł w życie

powszechny przymus szkolny, liczba uczennic wzrosła do 200; nauczycielek dostarczyło seminaryum żeńskie, założone 1872 r. W r. 1885 pełniło służbę przy tej szkole 5 nauczycielek. W r. 1872 powstała w S. niższa szkoła realna, z wykładowym językiem niemieckim, za staraniem burmistrza kapitana Guttera. Szkoła ta w r. $188^5/_6$ liczyła 10 nauczycieli, 70 uczniów. Przy niej (od r. 1882) istnieje szkoła wieczorna dla terminatorów i chłopców rzemieślniczych, do której w $188^5/_6$ r. uczęszczało 91 uczniów. W r. 1845 S. miał 566 dm., 3956 mk. (1274 żyd.); w r. 1869 było 855 dm., 6486 mk.; w 1880 r. 945 dm., 7240 mk.; co do wyznania 2224 rz.-kat., 1840 gr.-wsch., 3122 żyd., 54 innych wyznań; 4533 Niemc., 1574 Rusin., 666 Rumun., 467 innych narodow. W obrębie miasta pozostały liczne dawne zabytki. U stóp góry Saskiej w miejscu gdzie dziś wznosi się dom Webera, znajdują się fundamenta potężne, zbudowane w kształcie czworoboku, z tak zwanej rzymskiej cegły. Była to prawdopodobnie łaźnia rzymska albo strażnica. Mury na 1 mt. grube. Na szczycie góry Saskiej wznosił się zamek niemieckich rycerzy, przypominający kształtem i rozmiarami zamek w Niamz, także zbudowany po czwartej wyprawie krzyżowej, do dziś dobrze zachowany. Wstęp do zamku był od strony południ. Z powodu napływu rycerzy mieszkania ich dotarły aż do pot. Kakainy i przerzuciły się na drugi brzeg. Jestto najdawniejsza część miasta. Tu stanął kościół z kamienia. Według podania zbudował go Saaz, założyciel zamku, dla swej żony, która była rzym.-katoliczką. W r. 1819 istniały jeszcze szczątki zamku; mury zostały rozebrane a materyał rozkradziony. Po klasztorze minorytów czyli franciszkanów w r. 1880 u stóp tejże góry, tuż nad brzegiem Kakainy znajdowały się jeszcze mury, a w nich żelazne wrota i okno piwniczne. Podczas niwelowania ogrodu natrafiono na studnię ocembrowaną ciosowym kamieniem. W pobliżu wykopano kości ludzkie. Klasztor minorytów stanął w latach 1353—1355, równocześnie z klasztorem dominikańskim. Do r. 1370 oba należały do arcybiskup. halickiego. Piwnice klasztorne służyły długo za skład win. Następnie zajął je w posiadanie biskup radowiecki Kalistru (1706—1724), oddał klasztorowi w św. Onufrym. W r. 1867 zarząd miasta zarządził wyrównanie placu, na którym stoi szkoła żeńska; przy tej robocie natrafiono na fundamenta klasztoru dominikanów. W r. 1886 znaleziono fundamenty katolickiego kościoła, w postaci krzyża zbudowane; na południ. końcu odkryto szczątki dzwonnicy, której posadzka była wyłożona nagrobkami ormiańskiemi. Oprócz tych znaleziono 13 nagrobków w kącie dzwonnicy. W pobliżu klasztoru dominikańskiego wytryska źródło, którego wody lud używał jako lekarstwa na choroby oczne. Na wschod. brzegu góry Ruina, powyżej lasku miejskiego i granicznej strażnicy znajduje się wał ziemny, ręką ludzką zrobiony. Przy realnej szkole znajduje się muzeum zabytków archeologicznych, wykopanych w mieście i jego okolicy. Por. W. Ćwik: Bukowina, 1884; W. Prelicz: Gesch. der Stadt Sereth und ihre Alterthuemer. Par. rz.-kat., z kościołem murow. p. w. Narodzenia N. P. Maryi, założona r. 1786; kościół poświęcony r. 1826, dusz rz.-katol. w miejscu 1913 (Szem. archid. lwowskiej 1884). Par. obejmuje osady: Bahrynestie (98 dusz), Bańce z Rudą (256), Balkowce (6), Banczestie (3), Botuszanica (4), Czerepkowce (76), Dymka (12), Dragożanka, Fontina Alba al. Białakiernica (3), Gerbowce (2), Gropana (4), Hliboka (197), Kamionka z Petryczanką (50), Kalafindestie (10), Kindestie, Klimowce (5), Mihuczeny (4), Muszenica (4), Negostyna (10), Odaja Negostyna (8), św. Onufry (320), Opryszeny (128), Perzyłówka (29), Pojeny, Preworoki, Rogożestie (12), Synowce Dolne (60), Synowce Górne (18), Słobodzia (5), Stanowce Dolne i Górne, Styrcze (66), Szerbowce (40), Tereblestie (610), Tereszeny (46), Waszkowce (64), Wołczyniec (20). W całej parafii rz.-kat. 4082, prot. 859, wschodn. obrz. 20,400, żyd. 3582 (r. 1884). Par. gr.-kat. nie ma swej cerkwi. Nabożeństwa odprawiają się w kościele łacińskim. Do tej parafii należy wieś Balkowce. Liczba dusz gr.-kat. 1199. Par. gr.-wsch., z cerkwią p. w. św. Jana Chrzciciela, drewnianą, zbudowaną przed r. 1400 przez woj. multańskiego Piotra Muskata (?); w r. 1858—1860 odrestaurowana. Do niej należy cerkiew filialna p. w. św. Trójcy, drewniana, zbudowana przed r. 1400 przez Janka Sasu; następnie cerkiew p. w. św. Dymytra, 1858 r. odnowiona. St. p. i tel., urząd podatkowy, starostwo w miejscu.

Serecki powiat graniczy od płn. z pow. czerniowieckim, od zach. z pow. storożynieckim i radowieckim, od płd. z suczawskim, a od wsch. z Multanami. Największa szerokość od zach. ku wschodowi wynosi 20 klm., a największa długość od płd. ku płn. 39 klm. Główną rzeką jest Seret, wpływający pod Petryczanką z pow. storożynieckiego i płynący krętym biegiem na płd.-wschód aż do miasta Seretu, odkąd aż po Kindestie tworzy granicę powiatu od Multan, w które wrzyna się obszar powiatu na płd.-wschód jakby półwyspem, 3 klm. szerokim u podstawy a 10 klm. długim. Klin ten obejmuje część wsi Synowiec Dolnych, Rogożestie, Kindestie i Kalinestie, poniżej których wchodzi S. w obręb

Multan. Długość rzeki S. w obrębie powiatu od Petryczanki po miasto Seret 27 klm. a wzdłuż granicy 19, razem 46 klm. Seret przedziela powiat na dwie prawie równe połaci: północną i południową. Z półn. spływają prawie wszystkie wody za pomocą Kotowca i Molnicy do S. Jedynie tylko płn.-zach. zakątek należy za pośrednictwem rz. Dercluja do Prutu. Południ. obszar rozdziela się na dwa dorzecza: dorzecze Seretu i dorzecze Suczawy. Suczawa tworzy na przestrzeni 12 klm. od Hadikfalva po Cybeny (Istensegits) granicę zach. powiatu od pow. radowieckiego. Do S. ku płn. spływają krótkie strugi i potoki, jak: Kamionka, Sarodczyn, Wołczyniec, Kakaina i Sołoniec al. Negostyna, a do Suczawy z obszaru tego powiatu spływa Klimowiec, Ruda, Horajec i Hatna. Lewy brzeg Seretu przeważnie bagnisty, dziś osuszony, ztąd pochodzi też nazwa obszaru od Petryczanki po Styrcze, Bahna (320 mt.); tęż samę nazwę ma równina Dubowa na płn. od mta Seretu. Tak płn. jak płd. część powiatu przedstawia kraj falisty, wzgórzysty, opadający za biegiem Seretu i Suczawy ku płd.-wschodowi. W płn. części najwyższym punktem jest góra Arszyca, wznies. 450 mt. npm. Średnie wzniesienie płn. obszaru wynosi 340 mt. Więcej wzniesionym jest obszar południowy. Na zachodniej granicy na zach. od Kamionki góra Mihuczka sięga 454 mt., Fondatura 483 mt. na płn. od Białej Kiernicy, monaster Horajec 434 mt., Jankula 414 mt. nad Hadikfalvą, Gawanaza na wsch. od Graniczestie 435 mt., a na wschód. granicy na wsch. od Szerbowiec góra Lazary 508 mt. n. p. m. Najniżej leży góra Molnica al. Kalinestie, bo 284 mt. Powiat ten tworzy jeden okrąg sądowy serecki. Obejmuje 51,928 ha 21 ar. 31 mt. kw. W 1880 r. było 9,688 dm., 49,804 mk. (męż. 24,810, kob. 24.994); rz.-kat. 11,891, gr.-wsch. 29,897, żyd. 4592, innych wyznań 3424; Niem. 8296, Rusin. 18,994, Rumun. 14,881, innych 7646. Powiat składa się z 38 wsi i 1 miasta. Najludniejsza wś ma 3468 mk. i 722 dm. Najuboższą w ludność jest Gropana al. Rudestie, mająca 235 mk., 54 dm. i Słobodzia Berlince 44 dm., 200 mk. Parafii rz.-kat. 4: Seret, Hadikfalva, Cybeny (Istensegits) i Waszkowce Sereckie. Par. serecka i waszkowiecka należą do dekan. czerniowieckiego a Hadikfalwa i Cybeny do dek. suczawskiego. Parafie gr.-katol. są w Serecie i Hliboce (dek. bukowiński). Wreszcie parafii gr.-wschod. jest 23, a mianowicie w protoprezbiracie sereckim 16: Balkowce, Botuszanica, Graniczestie, Kalafimlestie, Negostyna, św. Onufry, Opryszeny, Rogożestie, Szerbowce, Seret, Stanowce Górne, Synowce Górne, Synowce Dolne, Tereszeny, Tereblestie i Waszkowce; w protoprezbiracie wikowskim 5: Bahrynestie, Bance al. Baińce, Czerepkowce, Kamionka, Wołczyniec, a w protoprezbiracie storożyneckim 2: Hliboka i Mihuczeny. W r. 1869 było 7 szkół ludowych 1-klasowych, 4-klasowa męzka, 3-klas. żeńska i realna szkoła niższa w Serecie. W r. 1880 rozszerzono szkołę żeńską do 4 klas i w Tereblestiach obie szkoły ludowe niemiecką i rumuńską do 4 klas. Po roku 1880 przybyło 10 szkół ludowych jednoklasowych. *Br. Gustawicz.*

Seretec al. *Seredec*, także *Seretce*, wś, pow. brodzki, 33 klm. na płd.-wsch. od Brodów, 8 klm. na płn. od Załoziec (urz. poczt.). Na płn. i wsch. leży Zagórze, na płd. Załoźce, na płd.-zach. Podbereźce, na zach. Jaśniszcze i Kutyszcze. Wś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem Seretu, dopływu Seretu. Wchodzi on tu z Zagórza, rozlewa się w środku obszaru w stawek i płynie na zach. do Jaśniewicz. Zabudowania wiejskie około stawu. Na płd. od nich wzgórze Jezioro sięga 388 mt. (znak triang.). Na połud. grupa domów Sznurki. Własn. więk. (Seweryna Garapicha) ma roli or. 314, łąk i ogr. 87, past. 22, lasu 80 mr.; wł. mn. roli or. 817, łąk i ogr. 111, past. 7 mr. W r. 1880 było 102 dm., 615 mk. w gm.; 8 dm., 24 mk. na obsz. dwor. (157 obrz. rz.-kat., 452 gr.-kat., 30 izrael.; 592 Rusinów, 13 Polaków, 34 Niemców. Par. rz.-kat. w Załoźcach, gr.-kat. w miejscu, dek. załoziecki. Do par. należą Podbereźce. We wsi jest cerkiew i szkoła etat. 1-klas. (od r. 1873) z językiem wykład. ruskim i polskim. Młyn wodny o 2 kamieniach z foluszem. Mieszkańcy trudnią się też tkactwem i wyrabiają, oprócz zwykłego płótna, obrusy, serwety, wełniane pasy (krajki) i sukna na opończe. *Lu. Dz.*

Sergacz, mto powiatowe gub. niżegorodzkiej, na lewym brzegu rzki Sergaczki, o 150 w. na płd.-wschód od Niżnego Nowgorodu. Mto okalają trzy niewielkie słobody oraz duża wś skarbowa Kluczewo. W 1867 r. było tu 593 dm. (10 murow.), 3789 mk. (16 rozkolników i 25 żyd.), 3 cerkwie (2 murow.), 16 sklepów, szkoła powiatowa (od 1835 r.) z klasą przygotowawczą (od 1840 r.), szpital miejski, apteka, 37 rzemieślników, kilka (14) niewielkich fabryk, 15 cegielni, 11 wiatraków; jarmark doroczny odbywa się w 9-tą sobotę po Wielkiejnocy. Mieszkańcy zajmują się przeważnie rolnictwem i ogrodnictwem; do 50 osób zajmowało się tresowaniem niedźwiedzi. Mto S., jako sioło, istniało już w 1674 r.; od 1779 r. mto powiat. namiestnictwa a od 1802 r. gubernii niżegorodzkiej.

Sergacki powiat leży na praw. brzegu Wołgi, w płd.-wschod. części gubernii i podług pułkow. Strelbickiego zajmuje 63·04 mil al. 3050·3 w. kw. Powierzchnia falista, gleba

przeważnie gliniasta, z wierzchnim słojem czarnoziemnym, odznaczającym się urodzajnością. Powiat zroszony jest rz. Pianą (dopł. Sury), z dopływów której ważniejsze: Para, Kierżel, Sała, Lapnia, Peszkat, Waszkilej, Czelcza, Alis i inne (wszystkie niewielkie i niespławne). Jeziora nieznaczne; błota zajmują niewielkie przestrzenie, zwłaszcza w dolinach rzek. Pod lasami znajdowało się 65.000 dzies. czyli do 27% ogólnej przestrzeni. W 1867 r. było w powiecie (bez miasta) 125,502 mk. (310 rozkolników i 23,590 machom.), zamieszkałych w 183 osadach. Pod względem etnograficznym, oprócz Wielkorossyan, przebywają w powiecie Mordwini (15,407) i Tatarzy (38,818 dusz). W 1868 r. było w powiecie 81 cerkwi (27 murow.) i 32 meczetów. Główne zajęcie mieszkańców stanowi rolnictwo; przemysł domowy słabo rozwinięty. Mieszkańcy 6-ciu wsi zajmują się tresowaniem i oprowadzaniem niedźwiedzi. Przemysł fabryczny nieznaczny. *J. Krz.*

Sergehlen, ob. *Medukallen.*

Sergehnen, dobra, pow. nizinny, st. poczt. Heinrichswalde, 4 dm., 29 mk., 86 ha.

Sergemiten, z folw. *Klein Sergemiten*, dobra pryw., w okr. i pow. hazenpockim, par. neuhauzeńska (Kurlandya).

Sergi al. *Sergieje*, wś nad rzką Gwozdowicą, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Duniłowicze, okr. wiejski i dobra, Kiersnowskich, Zareże, o 3 w. od gminy a 69 w. od Wilejki, ma 16 dm., 147 mk. (51 dusz rewiz.).

Sergiany, wś nad Wilią, na praw. brzegu, niedaleko Kowna.

Sergie, wś na Bukowinie, należy do sądu powiat. w Storoniec-Putyłowie, o 4 klm. od Storońca.

Sergie al. *Sergieni*, *Serhyi*, wś paraf. w pow. wyżnickim, obwód sąd. Ujście Putyłowskie, na praw. brzegu Putyłówki, dawniej przys. Putyłowa al. Sterońca, dziś gmina oddzielna, w okolicy górskiej i rzecznej, na płd. od Storońca; tworzy wraz ze Storońcem jednę gminę katastralną. Wznies. 653 mt. npm. (szt. gen.). W r. 1869 było 416 dm., 1500 mk.; w 1880 r. 376 dm., 1749 mk.; 21 kat., 1595 gr.-orm., 133 żyd.; Niemc. 133, Rusin. 1616. Rz.-katolicy należą do par. w Wyżnicy, gr.-kat. do par. w Storońcu. W miejscu jest par. gr.-orm. Cerkiew drewniana p. w. Wniebowstąpienia Pańskiego, zbudowana 1874—77. Części wsi noszą jako wólki miana: Krasnodił, Joski, Pleszyn, Tyśnicka, Poharce, Wibczyna, Ryza, Rypień, Torhowna, Slatyniek. W Wibczynie, Ryzie i Krasnodile znajdują się kaplice cmentarne. St. p. Storoniec. Własność Karola Goetza i Lejba Schoerfa. *Br. G.*

Sergiewa, szczyt w Karpatach bukowińskich, na granicy pow. radowieckiego i kimpolańskiego, na lewym brzegu Mołdawicy. Wznies. 1221 mt. npm. Od płn. spływają wody do Brodyny, praw. dopływu Suczawy, a od płd.-wsch. do Mołdawicy, dopł. Mołdawy.

Sergiejczyki, wś, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Jazno, okr. pol. Krasnopol, o 20 w. od Dzisny, 4 dm., 49 mk. prawosł. (w spisie z 1864 r. 12 dusz rewiz.); należy do dóbr Kniażyn.

Sergiejewicze, wś, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Duniłowicze, okr. wiejski i dobra Kiersnowskich Zareże, o 13 w. od gminy a 71 w. od Wilejki, ma 22 dm., 231 mk. (103 dusz rewiz.), wiatrak.

Sergiejewka, osada, pow. piotrkowski, gm. Ręczno, 2 dm., 8 mk., 34 mr.

Sergiejewka 1.) fol., pow. rossieński, gm. Jurborg, o 51 w. od Rossień. 2.) **S.,** wś, pow. wiłkomierski, gm. Wieprze, o 23 w. od Wiłkomierza.

Sergiejewka 1.) kol. polska, pow. bachmucki gubernii ekaterynosławskiej, 50 dusz. 3.) **S.,** wś u źródeł rz. Kalinowej, pow. borysoglebski gub. tambowskiej, o 84 w. na płn.-zach. od Borysoglebska, ma 195 dm., 1575 mk. 2.) **S.,** sioło nad rz. Chorołą, pow. hadziacki gub. połtawskiej, o 17 w. na zach. od Hadziacza, ma 242 dm., 2304 mk., zarząd policyjny.

Sergiejki, wś, pow. sieński, gm. Ulanowicze, ma 19 dm., 55 mk.

Sergiejówka, *Serhijówka*, wś nad ogromnym stawem, przez który płynie rz. Boh, pow. proskurowski, okr. pol., gm., sąd i par. kat. Czarny Ostrów, par. prawosł. Bębnówka Wielka, w pobliżu linii dr. żel. odesko-wołoczyskiej. Ma 35 osad, 160 mk., 261 dz. ziemi włośc., 1141 dz. dwor. wraz z Bębnówką. Należała do Krasińskich, dziś Jodków. *Dr. M.*

Sergielis, jedno z grupy jezior, w lasach otaczających z zachodu st. dr. żel. warsz.-petersb. Święciany.

Sergienczyki, wś, pow. kowieński, w 4 okr. pol., o 13 w. od Kowna.

Sergiewa, szczyt górski w Karpatach bukowińskich, w pow. radowieckim. Wzniesienie 1221 mt.

Sergijewka, sioło nad rz. Perewodą, pow. piratyński gub. połtawskiej, przy trakcie z Perejasławia do Przyłuki, o 40 w. na płd.-zachód od Piratyna, ma 280 dm., 2242 mk., warzelnię saletry.

Sergijewsk, mto nadetatowe pow. bogurusłańskiego gub. samarskiej, nad rz. Soką, przy ujściu do niej rzki Serguty, o 124 w. od Samary, ma 392 dm., wyłącznie drewn., 3486 mk., cerkiew, szkoła paraf., 3 warzelnie łoju, 2 dystylarnie, 2 jarmarki. Okolice obfitują w źródła siarczane. Założone w 1703 r.; od 1781 do 1804 r. mto powiatowe namiestnictwa ufimskiego.

Sergijewska, osada nad rzką Wondziuchą i Konczurą, w pow. dmitrowskim gub. moskiewskiej, o 70 w. od Moskwy a 40 w. od Dmitrowska, przy drodze żel. moskiewsko-jarosławskiej. W 1867 r. było tu 1045 dm. (62 murow.), 24,527 mk. (101 rozkoln. i 20 katol.), cerkiew paraf., słynny w dziejach rossyjskich monaster, t. z. Troicko-Sergiejewska Ławra, akademia duchowna, szkoła, st. poczt. i dr. żel., bank (założony w 1864 r. z kapit. 15,000 rs.). Własność osady stanowi dom i 488 dzies. ziemi (104 dz. pastw.); w 1876 r. dochody wynosiły 11,729 rs. Mieszkańcy przeważnie zajmują się wyrobem zabawek dla dzieci i łyżek drewnianych, wywożonych do odległych gubernii. W 1869 r. było tu 1017 rzemieślników, w tej liczbie 60 malarzy. Przemysł fabryczny nieznaczny; w 1870 r. było 13 fabryk, zatrudniających 71 robotników i produkujących za 28,024 rs. Handel ogranicza się głównie zbytem produktów żywności, sprzedawanych licznym pątnikom, których rocznie przybywa tu do 1 miliona. Troicko-Sergiejewska Ławra założoną została w XIV w. za panowania w. księcia Symeona Pysznego. Od września 1608 r. do stycznia 1610 r. oblegana bezskutecznie przez wojska polskie pod wodzą Sapiehy, niejednokrotnie, zwłaszcza zaś za czasów Samozwańców i w 1812 r., złożyła wielkie ofiary dla ojczyzny. *J. Krz.*

Sergijewskie, *Siernowodzk, Siernyj Gorodok*, osada i zakład wód mineralnych siarczanych nad rz. Sergutą, w pow. bogurusłańskim gub. samarskiej, o 100 w. od mta powiatowego a 10 w. od mka Sergijewska, ma 133 dm., 886 mk., cerkiew, aptekę, st. poczt. Znane już w XVIII w., obecnie licznie odwiedzane, należy do najsilniejszych wód siarczano-słonych.

Sergitten 1.) dobra, pow. fyszuski, st. p. Gruenhoff; 11 dm., 76 mk., 341 ha. 2.) **S.,** wś, pow. labiewski, st. p. Wulfshoefen; 35 dm., 170 mk., 373 ha.

Sergocin, w dokum. także *Cherchocin*, wś w dawnym pow. łuckim, w sąsiedztwie Popowicz i Świdnik, t. j. w dzisiejszym pow. kowelskim, na pograniczu pow. łuckiego, na płd. od mka Mielnicy. Por. *Serwacin.*

Sergucki, *Serguczewski, Sergutowski* al. *Berezyński kanał*, w pow. borysowskim, wykopany w 1804 r. dla ominięcia zakrętów i mielizn na rz. Sergucz, począwszy od zaśc. Prystań do ujścia Serguczy do Berezyny, wchodzi w systemat wodny berezyński (ob. *Berezyński kanał*). Długość kanału 8 w. 300 saż., szerokość na poziomie gruntu $11^1/_2$ saż i 8 cali. Kanał posiada 3 śluzy i odpowiednie tamy, obecnie jednak urządzenia hydrauliczne znajdują się w zaniedbaniu i potrzebują gruntownej naprawy. *A. Jel.*

Sergucz, *Serhucz* al. *Sergut*, rzeka wchodząca w systemat wodny berezyński (ob. *Berezyński kanał*), bierze początek nie z jeziora Maniec (w pow. borysowskim), jak mylnie podaje Zieleński (w Opisie gub. mińskiej, I, 231), lecz wypływa z jez. Cieklic (w pow. lepelskim), mając z początku oba brzegi wyniosłe. Ubiegłszy 6 w. w kierunku płd.-zach., dociera do granicy pow. borysowskiego i na przestrzeni przeszło 3 w. stanowiąc jego granicę, wpływa pod wsią Osieczyszcze do jez. Mańco już w pow. borysowskim, następnie przepływa jezioro Pławio, Maniec i lesistemi moczarami dąży ku zachodniemu brzegowi jeziora Domżeryckiego, które zasiliwszy jedną z odnóg, płynie dalej do zaśc. Prystań, odkąd, dla ułatwienia żeglugi utrudnionej z powodu licznych zakrętów, mielizn i bagnistych brzegów, na przestrzeni 8 w. i 300 saż. wody S. sprowadzono w znacznej części do kanału zwanego Serguckim (ob.), wykopanym w r. 1804 z prawej strony koryta rzeki, wpadającej razem z kanałem do Berezyny z lewej strony o 1 wiorstę za folw. Załazy. Długość biegu około 38 wiorst, szerokość dochodzi do 10 saż., głębokość do 5 st. S. odznacza się rybnością jak i wszystkie dopływy Berezyny. *A. Jel.*

Sergulnen, wś, pow. gołdapski, st. poczt. Tollmingkehmen; 19 dm., 74 mk., 229 ha.

Serhijowa-Chmyral, uroczysko na gruntach wsi Hubków, w pow. rowieńskim (ob. t. III, 199).

Serhijówka, byłe dobra zadnieprskie ks. Wiśniowieckich. Czyt. Stecki, Wołyń, II, 231.

Serhucz, ob. *Sergucz.*

Serkizy, w dok. *Serkizowa, Serkizów, Czerkizowa*, wś u źródeł rz. Stochodu, pow. włodzimierski, na płd.-zach. od mka Ozierany.

Serkowszczyzna, wś, w pow. wilejskim, w pobliżu jez. Serwecz.

Serkowszczyzna, w dok. *Szyrkowicze*, wś, pow. owrucki, przy drodze ze Sławeczna do Owrucza, na płn.-wsch. od mka Wieledniki.

Serkuli al. *Siarkuli*, wś nad rz. Usą niemnową, przy ujściu do niej rzki Horodyszcze, pow. miński, w 3 okr. pol. kojdanowskim, gm. Rubieżewicze, ma 5 osad. *A. Jel.*

Serladyszki, zaśc. rząd., pow. święciański, w 2 okr. pol., o 37 w. od Święcian, 1 dm., 11 mk. katol.

Sermakskoje, st. poczt. w gub. petersburskiej, ob. *Domożyrowo.*

Sernaten, z folw. *Klein Sernaten*, dobra pryw., w okr. goldyńskim, pow. i par. windawska (Kurlandya).

Sernetka al. *Sernetki*, wś na praw. brzegu Czarnej Hańczy, pow. sejneński, gm. Po-

krowsk, par. Wigry, odl. od Sejn 13 w., ma 21 dm., 192 mk. W 1827 r. było 7 dm., 68 mk. Należała do dóbr rządowych.

Serniawa al. *Sierniawy*, wś, pow. chełmski, gm. Bukowa, par. Sawin. W 1827 r. 10 dm., 67 mk.

Sernicka Wola al. *Syrnicka Wola*, wś, fol. i dobra nad rz. Wieprzem, pow. lubartowski, gm. i par. Serniki, odl. 4 w. od Lubartowa, posiada gorzelnię, młyn wodny. Dobra S. Wola składały się w 1881 r. z folw.: S. Wola, Serniki i Czerniejów, nomenkl. Marysin, rozl. mr. 4502: gr. or. i ogr. mr. 2119, łąk mr. 326, past. mr. 323, wody mr. 21, lasu mr. 1200, zarośli mr. 323, nieuż. mr. 184; bud. mur. 8, z drzewa 55, las nieurządzony, pokłady torfu. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. Wola os. 187, mr. 2033; wś Serniki al Syrniki os. 31, mr. 397; wś Ruskowola os. 119, mr. 1408; ws Chlewiska os. 28, mr. 383; wś Czerniejów os. 23, mr. 273; wś Podpałecznica os. 5, mr. 118. *Br. Ch.*

Sernicz 1.) *Wielki*, kol. i fol. nad jez. Powidzkiem, pow. słupecki, gm. i par. Ostrowite, odl. od Słupcy 16 w.; kol. ma 12 dm., 127 mk.; fol. 3 dm., 54 mk. 2.) **S.** *Mały*, kol., wś, młyn i fol., pow. słupecki, gm. i par. Ostrowite, odl. od Słupcy 18 w.; kol. wraz z wsią S. Mały liczy 21 dm., 159 mk.; os. młyn. 1 dm., 7 mk.; fol. 2 dm., 55 mk.; os. 1 dm., 15 mk.

Serniczki, wś, pow. piński, o 10 w. na płd. od Pińska, w 3 okr. pol., gm. Lemieszewicze, przy drodze z Krystynowa do Pińska, ma 16 os., 94 mk.; własność Skirmuntów. *A. Jel.*

Serniczki, wś, pow. włodzimierski, posiada kaplicę kat. par. Zaturce.

Sernik, niem. *Kaeseburg*, leśnictwo w pow. czarnkowskim (Wieleń), o 8 klm. na płd.-wschód od Człopy.

Serniki, wś, pow. lubartowski, ob. *Syrniki.*

Serniki, wś i okolica szlach. nad rz. Stubłą, dopł. Styru, pow. piński, w 3 okr. pol. stolińskim, gm. Radczysk. Jestto dawna osada. W skarbcu Daniłowicza pod 1449 r. czytamy, że król Kazimierz Jagiellończyk oddaje S. wraz z innemi posiadłościami w pow. łuckim niejakiemu Olizarowi Szyłowiczowi (II, str. 194). Można przyjąć, że to te same S., gdyż powiat łucki wrzynał się dawniej w Pińszczyznę. Na początku XVI w. S. trzymali w części Wielatyccy, jak o tem świadczy dokument królowej Bony z 1524 r., potwierdzający nadania Zygmunta, Kazimierza i Aleksandra (ob. „Rewizya puszcz“, wyd. Wileń. Arch. Kom., str. 259). W 1525 r. taż królowa Bona potwierdza dawny dokument na dworzyszcze w S. niejakiemu Nowoszowi (tamże, str. 257). W r. 1537 wydaje przywilej rodzinie Paluchowiczów, mocą którego uwalnia ich od wszelkich danin i opłat, z warunkiem chodzenia na wojnę (tamże, str. 286). Schedę Wielatyckich odziedziczyli po kądzieli Domanowiczowie, jak o tem świadczy dokum. królowej Bony z 1551 r. potwierdzający spadek (tamże, str. 239). Niewiadomo kiedy w S. osiadła szlachta, pochodzi ona jednak podobno z Mazowsza i posiadła grunta na własność za wysługę wojenną. Mieszkają tu rodziny: Machnowiczów, Sernickich, Paluchowiczów, Dubinów, Szałomyckich, Hornowskich, Szuszków, Boryczewskich, Kudernickich i inne. W skutek odosobnienia przyjęli wszyscy wyznanie wschodnie. Zajmują się rolnictwem, flisactwem, rybołówstwem i ciesielstwem, przeważnie przy budowaniu statków, nie są jednak pracowici. Używają pomiędzy sobą języka ludowego z przymieszką wielu słów polskich, mówią wszakże z obcymi chętnie po polsku. Stan ich umysłowy i obyczaje bardzo są zaniedbane. Okolica szlachecka, znajdująca się na prawym brzegu Stubły, ma 222 osad i 1356 mk. Cerkiew p. w. św. Dymitra, drewniana, wzniesiona w 1821 r. przez parafian, ma filię w Dubrowie p. w. Zmartwychwstania, około 1800 wiernych; paroch włada zaledwo paru morgami ziemi. Wieś na lewym brzegu Stubły, ma 50 os. pełnonadziałowych; za poddaństwa należała do Skirmuntów. Z powodu obfitości łąk mieszkańcy S. chowają dużo bydła i owiec. Opis S. wraz z charakterystyką mieszkańców podał J. I. Kraszewski w Wspomnieniach Polesia, Wołynia i Litwy (str. 41—50, wydania paryskiego). *A. Jel.*

Sernisko, jezioro w pow. biłgorajskim, na obszarze wsi Lipiny, ma 10 mr. obszaru i 18 stóp głębokości. Wody jego uchodzą do Tanwi.

Sernowitz (dok.), ob. *Żarnówiec.*

Serock 1.) os. miejska na prawym wyniosłym brzegu Narwi, naprzeciw ujścia rz. Bugu, pow. pułtuski, gm. Zegrze, par. Serock, odl. 21 w. na płd. od Pułtuska, 32 w. od Warszawy. Drogi bite łączą S. z Jabłonną (o 18 w.) i Nowogeorgiewskiem. Obecnie S. posiada kościół par. mur., szkołę począt., st. poczt., około 200 dm. drewn. i 2500 mk. W 1827 r. było 100 dm., 1008 mk.; 1862 r. 140 dm., 1979 mk. S. jest starożytną osadą, w obrębie dawnej kasztelanii pułtuskiej. Wymieniony już w akcie uposażenia klasztoru w Mogilnie (1065 lub 1165) a jako gród warowny występuje w akcie Bolesława Kędzierzawego z r. 1155. Rybołówstwo, przewóz wodny, rotmaństwo stanowiły zdawna zapewne jedno z główniejszych zajęć ludności. Ztądto osada przygrodowa zdawna stała się targowiskiem nadrzecznem. Janusz, ks. mazowiecki, nadał osadzie w 1425 r. prawo chełmińskie i określił dochody miejskie. Lustracya z 1564 r. podaje 264 domów. Odbywały się tu roki sądowe ziemskie i S. stał się centrem oddziel-

nego powiatu w ziemi zakroczymskiej. Zygmunt August potwierdził przywileje Serocka w 1567 r. i nadał ustawy cechom tutejszym. Wojny szwedzkie zniszczyły miasto, które odtąd nie mogło się rozwijać dla braku pomyślnych warunków. W 1800 r. była to biedna osada, licząca 72 dm. W 1808 r. Napoleon uważając S. za ważny punkt strategiczny, polecił go ufortyfikować współcześnie z Modlinem i Pragą. Utworzyć się ztąd miał trójkąt obronny, któremu i później jeszcze strategicy polscy przypisywali wielkie znaczenie. W 1809 r. w oszańcowanym S. dowodził generał Niemojewski, który ztąd przedsiębrał pomyślne wycieczki przeciw Austryakom zajmującym Warszawę (po bitwie raszyńskiej). Ciekawe szczegóły tych wycieczek podają raporta gen. Niemojewskiego (ob. Korespondent płocki z 1881 r., Nr. 101 i 102). Z szańców tych pozostały jeszcze ślady. Jedynym zabytkiem przeszłości jest oryginalnej budowy kościół paraf., wzniesiony z muru przez Janusza i Stanisława, ostatnich książąt mazowieckich. Na czele kościoła wznosi się przysadzista wieża, z dwiema okrągłemi basztami na krawędziach; takież same baszty znajdują się na krawędziach ścian szczytowych. Wewnątrz sklepienie beczkowe. Zdaje się że wieża i ściany szczytowe nie zostały wykończone, ztąd dach na nawie kościelnej ma taką wysokość jak i na presbiteryum. W kościele brak ciekawszych zabytków. Stoją tylko dwie granitowe chrzcielnice i drewniana skrzynia cechu rybackiego, z płaskorzeźbą na wierzchu. W S. urodził się 1824 r. Włodzimierz Wolski, poeta. Opis i rysunek kościoła podał Tyg. Illustr. (z 1871 r., Nr. 191). S. par., dek. pułtuski, 2006 dusz. 2.) **S.**, wś i fol. nad rz. Wieprz, pow. lubartowski, gm. i par. Firlej, graniczy z os. Firlej, posiada fabrykę stali, zwaną Serocka stalownia. Na obszarze S. dwa jeziora. Dobra S. stanowiły własność b. banku polskiego i wchodziły w skład dóbr Lubartów. Od 1880 r. przeszły na własność prywatną. Fol. S. miał w 1880 r. 352 mr. roli or., 125 łąk, 344 past., 62 nieuż., 280 lasu, 378 mr. jeziora. Wś S. 71 osad, 712 mr. *Br. Ch.*

Serock, niem. *Schirotzken*, dok. 1288 *Sroska*, 1305 i 1306 *Sroczko*, 1306 *Sroczk*, 1345 *Czecherocz*, 1349 *Schroczke*, 1415 *Syroczk*, 1583 *Sieroczko*, 1649 i 1710 *Serock*, 1682 *Sierock*, 1789 *Sierotzken*, wś włośc. nad bitym traktem, o 11·4 klm. na płn.-wschód od Koronowa, pow. świecki. Posiada kościół paraf. katol. i ewang., agent. poczt. z telefonem i dwie szkoły: katol. i ewang. Z wyb. Szukaj obejmuje 1277 ha (1123 roli or.). W 1885 r. 56 dm., 88 dym., 511 mk., i to 293 kat., 209 ew., 1 dysyd., 8 żyd. Mieszkańcy trudnią się rolnictwem i hodowlą bydła. Okolica piękna, równa. O starożytności osady świadczą mogiły kamienne, których jeszcze r. 1876 było 11, jako i groby skrzynkowe, znajdujące się po zach. stronie wsi, na lewo od drogi do Jasieńca (ob. Ossowski: Objaśn. do mapy arch. Prus zach., str. 22 i 37). W 1288 r. występuje jako świadek „comes Naslaus, castellanus de Sroska“ (ob. P. U. B. Perlbacha, str. 394); zdaje się, że ten kasztelan miał swą siedzibę na poblizkim zamku w Jasieńcu. R. 1305 nadaje król Wacław III wsie: Serock, Raciąż i Stobno Piotrowi Święcy, któremu je dał już Wacław II, w zastaw za 200 grzyw., przyobiecanych mu jako wiano (ob. P. U. B., str. 562). R. 1306 skazuje sąd rozjemczy w sprawie między bisk. kujawskim Gerwardem a Piotrem Święcą, pozwanym przez biskupa o szkody wyrządzone jemu i kościołowi włocławskiemu. Szkody te oceniono na 2000 grzyw., z których trzy czwarte poręczone zostały przez Łokietka i innych ręczycieli; za 500 grz. zaś oddał Święca swój majątek Serock (Sroczko) w zastaw. Sumę całą obowiązał się skazany zapłacić w trzech terminach do Bożego Narodz. r. 1307 (ob. P. U. B., str. 572). Jak długo S. został w ręku biskupów, nie wiemy, pewnem tylko jest, że do stałych majątków stolicy włocławskiej się nie zaliczał, a w XVII w. należał do ststwa jasinieckiego. R. 1312 wymieniają sędziowie w sporze granicznym opactwa korszowskiego S. jako wieś szlachecką „hereditas“ (ob. Kod. Muczk. Rzysz., II, 644). R. 1455 daje król Kazimierz tę wieś Janowi z Kościelca razem z Jasińcem w zastaw. S. zapisany jest też w księgach czynszowych krzyżackich z r. 1415 i 1430, a więc wtenczas już nie należał do bisk. włości, które czynszu nie płaciły (ob. Majątki biskupie ks. Kujota, str. 48). Traktat kaliski z r. 1349 wymienia S. jako wś graniczną między ziemią kujawską a pomorską. Odtąd należał S. do komturstwa świeckiego; r. 1415 liczono tu obszaru 90 włók; dochody pobierał wójt w Jasińcu (ob. Wegner: „Ein Pommersches Herzogthum“, II, 138). R. 1433 rozłożyli się w okolicy Husyci i spalili zamek jasiniecki, strzegący traktu do Byszewa i Bydgoszczy (Wegner, II, 139). Za rządów polskich należał S. do ststwa jasinieckiego, które r. 1565 dzierżył Maciej Zaliński, r. 1648 JMC. Pan Surrogator Nakielski, 1669 r. nadane wraz z Klonowem kasztel. malborskiemu a r. 1676 Stef. Komorskiemu, chorążemu malborskiemu. Według taryfy na symplę z r. 1717 płacił S. 4 zł. 27 gr. (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 89). W 1773 r., po okupacyi pruskiej, folw. królewski wraz z zamkiem jasinieckim był wydzierżawiony Piwnickiemu a wś włośc. należała do Worni-

kowskiego, wydzierżawiona Lindnerowi. Na folw. osadził rząd kolonistów meklemburskich tak, iż przez pewien czas dzieliła się wś na S. polski i niemiecki; zamek jasiniecki zaś przekazano gminie ewang., która do r. 1772 na piętrze odprawiała nabożeństwo. Dopiero później stanął we wsi nowy kościół ewang. R. 1773 obejmował S. 28 włók, 9 wolnych sołeckich i 36 dymów. We wsi było: koni 55, wołów 44, krów 51, młodego bydła 46, owiec 128, świń 24. Wysiew: żyta 205 kor., jęczmienia 109, owsa 41, grochu 28, tatarki 14, lnu 4, siana zbierano 15 fur; na wolnem sołectwie wysiewano: 230 korcy żyta, 80 jęczm., 100 owsa, 15 grochu, 10 tatarki; siana zbierano 9 fur (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., 1886, str. 366). Kościół istniał w S. już r. 1392, w tym bowiem roku rozstrzyga ks. Mestwin spór między prob. Janem z S. a klasztorem byszewskim o jez. Lubkerose na korzyść zakonników (ob. Perlbach: P. U. B., str. 437). Wizyt. Madalińskiego z r. 1686 opiewa, że kościół drewniany był p. w. św. Szymona i Judy, miał 3 ołtarze, dach deszczułkami kryty, w czworobocznej wieży 3 dzwony. Przy kościele było bractwo Rożańca (od 1686 r.). Do prob. należały 3 włóki. W skład par. wchodziły: Serock, Łowin, Łowinek, Brzeźno, Łaszewo, Niecieszewo, Glinki, Jasiniec, i młyny Lipchorz i Chochołek; dusz było około 540. Do pleb. należały dwa ogrody i jezioro, które dotąd „Popowo“ się zowie. Nauczyciel miał dom, ogród i kawał roli, na której wysiewał 6 kor. żyta. Szpital nowy (na 5 ubog.) wybudował i uposażył Remigiusz Powalski. R. 1689 wybudowano nowy kościół. W 1710 r. S. dawał mesznego 23 kor. żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 274). Teraźniejszy kościół p. w. Niepok. Pocz. N. M. P. pochodzi z r. 1791, należy do dek. świeckiego i jest patronatu rządowego. Szpital dla 4 ubogich posiada statut z 1682 r. Przy kościele istnieje bractwo rożańcowe i bractwo trzeźwości (od 1859 r.). Do par. należą: Serock, Nowy i Stary Jasiniec, Kręgiel, Brzeźno, Łowin, Łaszewo, Łowinek, Lipiny, Lubania, Dubielno, Wątrobowo, Kurpiszewo, Nieciszewo, Cierplewo, Wielonek i Glinki. R. 1867 liczyła parafia 1901 dusz, 1198 komunikantów; 1888 r. było 1661 dusz. Proboszczami byli: 1686 r. Bartłomiej Pawłowski, 1712 Szymon Baranowski, 1749 i 1767 Bartłomiej Trochowski, Antoni Dittrich, administrator 1848, Józef Lomnitz od r. 1849. *Ks. Fr.*

Serocka Wola, wś, pow. siedlecki, gm. Wodynie, par. Seroczyn, ma 11 dm., 110 mk., 325 mr. W 1827 r. 7 dm., 64 mk.

Seroczki, wś, folw. i dobra, pow. nieszawski, gm. i par. Straszewo, mają pokłady torfu (eksploatowane), 242 mk., 1030 mr. dwor., 215 mr. włośc. W 1827 r. było 16 dm., 155 mk. W parku dworskim kaplica z r. 1780, wzniesiona przez dziedziców dóbr S. Bogatków.

Seroczyn 1.) w 1476 r. *Siroczyno*, wś, fol. i dobra nad rzką Swider, pow. siedlecki, gm. Wodynie, par. Seroczyn, odl. 31 w. od Siedlec (na płd.-zach.). Posiada kościół paraf. drewn., 42 dm., 506 mk., gorzelnię (1879 r.), trzy młyny wodne, dwa folusze, tartak, cegielnię, owczarnię piękną. Istniała tu dawniej st. poczt. W 1827 r. było 51 dm., 420 mk. Dobra S. składały się w 1879 r. z folw. S., Jedlina, Denulin, nomenkl. Kułak, rozl. mr. 3360: folw. S. gr. or. i ogr. 637, łąk mr. 189, past. mr. 42, lasu mr. 1838, nieuż. mr. 119; bud. mur. 12, z drzewa 46; płodozm. 9-pol.; folw. Jedlna gr. or. i ogr. mr. 200, łąk mr. 46, nieuż. mr. 9; bud. mur. 1, z drzewa 4; płodozm. 14-pol.; fol. Denulin gr. or. i ogr. mr. 273, nieuż mr. 7; bud. mur. 1, z drzewa 4. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 29, mr. 620; wś Kołodziąż os. 16, mr. 419; wś Łomnica os. 18, mr. 375; wś Jedlina os. 15, mr. 217; wś Borki os. 21, mr. 623. S. należał pierwotnie do par. Wodynie. W 1547 r. Stan. Głoskowski, dziedzic S., założył tu kościół i parafią. Obecny kościół z 1778 r. Dykc. geogr. Echarda nazywa S. miastem (w ziemi czerskiej). W dok., którym Konrad ks. mazowiecki w 1476 r. wyzwala dobra szlach. w pow. wiskim i czerskim od powinności naprawy i budowy zamków wymienieni są: Nobiles Bernardus et Jacobus filii olim generosi Alberti Glosskowski subpincernae Warschowiensis et bona ipsorum Siroczyno et Wola Siroczka in districta Czirnensi sita cum kmethonibus (Kod. Maz., 276). S. par., dek. siedlecki, 1407 dusz. 2.) **S.,** wś i fol. nad Cetynią (dopł. Bugu), pow. sokołowski, gm. i par. (rz.-kat.) Sterdyń. Posiada cerkiew par. drewnianą, szkołę początkową, 69 dm., 736 mk., 1587 mr. Folw. należy do dóbr Sterdyń. W 1827 r. było 63 dm., 497 mk. Cerkiew erygowana była w 1611 r. przez Mikołaja Kiszkę i powtórnie w 1670 r. przez hr. Jana z Tęczyna Ossolińskiego. Obecna z 1849 r. Należała do dek. sokołowskiego. 3.) **S.,** wś i folw , pow. ostrołęcki, gm. Czerwin, par. Jelonki, odl. 20 w. od Ostrołęki. W 1827 r. było 10 dm., 69 mk. Dobra S. składały się w 1871 r. z folw. Seroczyn i Wólka Seroczyńska, rozl. mr. 2163: folw. S. gr. or. i ogr. mr. 464, łąk mr. 100, wody mr. 2, lasu mr. 289, nieuż. mr. 7; folw. Wólka Seroczyńska gr. or. i ogr. mr. 61, łąk mr. 30, past. mr. 18, lasu mr. 190, nieuż. mr. 2; bud. mur. 2, z drzewa 21, las nieurządzony. Wś S. os. 17, mr. 40; wś Wólka Seroczyńska os. 17, mr. 207. *Br. Ch.*

Seroczynek, folw., pow. sokołowski, gm. Sterdyń, par. Seroczyn, ma 6 dm., 16 mk.

Seroczyńska Wólka, wś i fol., pow. ostrołęcki, ob. *Seroczyn* 3).

Serodnitza (dok. 1292), struga pod Tczewem (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 441).

Serogubowszczyzna, zaśc., pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Radoszkowicze, okr. wiejski Bachmetówka, o 3 w. od gminy, 4 dusze rewiz.

Seroki 1.) wś i fol., pow. sochaczewski, gm. Seroki, par. Pawłowice, odl. 14 w. od Sochaczewa, mają szkołę początkową, 329 mk. W 1827 r. było 32 dm., 310 mk. Istniała tu dawniej st. poczt. na trakcie z Warszawy do Torunia, między Błoniem a Sochaczewem, o $1^3/_4$ mil za Błoniem. Dobra S. składały się w 1886 r. z folw. S., Ludwików i Lisice, rozl. mr. 890: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 575, łąk mr. 12, nieuż. mr. 25; bud. mur. 12, z drzewa 11; płodozm. 10-pol.; fol. Lisice, rozl. 278 mr., stanowi oddzielne dobra, które przyłączone zostały do dóbr Seroki; fol. zaś Ludwików, rozl. mr. 427, od dóbr tych został odłączony. Wś S. os. 27, mr. 697; wś Granica os. 13, mr. 289; wś Lisice os. 15, mr. 61. S. gmina, należy do s. gm. okr. III w Sochaczewie, ma 8732 mr. obszaru i 2136 mk. (1867 r.). 2.) **S.,** wś, pow. sierpecki, gm. Bieżuń, par. Lutocin, odl. o 16 w. od Sierpca, ma 36 dm., 335 mk., 905 mr. obszaru, wiatrak. W 1827 r. 19 dm., 188 mk. *Br. Ch.*

Seroki, zaśc. nad rz. Gawiją, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., o 46 w. od Oszmiany a 18 w. od Dziewieniszek, 4 mk. kat. *A. T.*

Serokomelska Wólka, wś i fol., pow. łukowski, gm. i par. Serokomla, ma 20 dm., 188 mk., 682 mr. Wchodzi w skład dóbr Serokomla.

Serokomla 1.) 1552 r. *Szerokomlya*, osada miejska nad rzką Czarną, uchodzącą z praw. brzegu do Wieprza, pow. łukowski, gm. i par. Serokomla, odl. 24 w. na płd.-zach. od Łukowa, około 6 w. na płn.-zach. od Kocka (st. poczt.), a do 8 w. od st. dr. żel. (Iwangród-Łuków) w Krzywdzie. Posiada kościół par. drewniany, szkołę początkową, urz. gminny, 96 dm., 968 mk., 2942 mr. ziemi należącej do mieszczan. W 1827 r. było 93 dm., 652 mk. Nazwisko osady (od herbu będącego odmianą Habdanka) wskazuje na jej późne założenie a może tylko i przekształcenie pierwotnej nazwy (zapewne Hordzież) przez nowoprzybyłego z za Wisły osadnika. W tych stronach spotykamy całą grupę takich osad, z nowemi nazwiskami rodowemi lub herbowemi (Wieniawa, Rawa, Firlej). Przywilej miejski dla osady uzyskał około 1540 r. Kijeński, sędzia ziemski lubelski. W regestr. pobor. z 1552 r. powiedziano o S. „ex eodem oppido noviter locato et adhucque libertate gaudente percepte sunt marc. 2 gr. 24“ (Pawiń. Małop., 404). Pozostała po wydzieleniu miejskiego obszaru część wsi wraz z przyległemi (Czarna, Chrodzieża (Hordzież), Kempie) należały w 1580 r. do Kijeńskiego (Kyemsky?). Mieli tu jednak część swą Firlejowie. „Jakub Czegula z części panów Firlejów od 3 wł. osiadł. fl. 3, soszu duplo fl. 2 gr. 10“ (Pawiń., Małop., 425). Zdaje się, że pierwotnie była to wś królewska; erekcyę parafii i kościoła przypisuje miejscowa tradycya królowi (Władysławowi?) i odnosi do 1444 r. Dykc. Echarda nazywa S. „dobrami lennemi“, które na prawie dziedzictwa nabył w 1775 r. Ignacy Scipio, podstoli w. ks. litew., za aprobacyą sejmową. Scipio założył tu piękny ogród, wystawił pałac, za rzeką niedaleko od miasta. Po głośnej ruinie majątkowej Scipionów, posiadających liczne dobra w Lubelskiem, S. przeszła w ręce L. Estreichera. Pałac popadł w ruinę i został w znacznej części rozebrany. Kościół obecny pochodzi z 1760 r. Dziś S. należy do rzędu najbiedniejszych osad miejskich; targi i jarmarki się nie odbywają, ludność zajmują się rolnictwem i wyrobem płótna. Dobra S. Hordzież składały się w 1886 r. z folw. Hordzież, rozl. mr. 577: gr. or. i ogr. mr. 313, łąk mr. 41, past. mr. 4, lasu mr. 129, w odpadkach mr. 47, nieuż. mr. 43; bud. mur. 5, z drzewa 17; płodozm. 6 pol., las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: os. S. os. 135, z gr. mr. 2770; wś Wólka Serokomelska os. 20, z gr. mr. 771; wś Hordzież os. 38, z gr. mr. 827; wś Czarna os. 11, z gr. mr. 251; wś Zakępie os. 26, z gr. mr. 693. S. par., dek. łukowski (dawniej międzyrzecki), 1273 dusz. S. gm., graniczy z gm. Białobrzegi i Łysobyki, ma 3695 mk. i 12,906 mr. obszaru. Sąd gm. okr. V w os. Adamów (o $7^1/_2$ w.). W skład gm. wchodzą: Bielany, Bronisławów, Budziska, Charlejów, Czarna, Ernestynów, Hordzież, Józefów, Krzówka, Leonardów, Motwica, Poznań, Serokomla, Serokomelska Wólka, Sobieska, Zakępie i Zarzecze. 2.) **S.,** u Długosza *Sirokomla*, wś nad Wisłą, naprzeciw Kazimierza (pow. kozienicki), posiadała w XV w. kościół par. murowany p. w. św. Małgorzaty, fundacyi Bodzanty, bisk. krak., który uposażył go dziesięcinami biskupiemi ze wsi Kijany. Wieś sama należała do Mikojała Janowskiego h. Serokomla. Dziesięciny dawano klasztorowi św. Krzyża ze 7 łan km., wartości do 5 grzyw. (Długosz, L. B., II, 552). Gdy na obszarze wsi powstało w XVI w. miasto nazwane Janowiec (od pobliskiej wsi Janowice), nazwa Serokomla wyszła z użycia. Wydawca Długosza mylnie odnosi powyższe szczegóły do miasta Serokomli w łukowskiem. *Br. Ch.*

Seropan, wzgórze leśne na granicy gm. Burli i Mardziny, w pow. radowieckim, między dolinami pot. Jazłowca (od płd.) a Wołowca (od płn.), prawych dopł. Suczawy. Wznies. 518 mt. npm. Miejsce znaku triang.

Serpallen, wś, pow. iławkowski, blisko Iławki; 26 dm , 135 mk., 293 ha.

Serpczk (dok.), ob. *Sarbsk.*

Serpejsk, mto nadetatowe nad rzką t. n. (dopł. Ressy), pow. meszczowski gub. kałuskiej, o 87 w. na płd.-zach. od Kaługi, ma 133 dm., 1818 mk., 3 cerkwie, 11 sklepów, szkołę paraf., st. poczt., miodosytnią, 45 rzemieślników. Istniało już w XV w., należało wówczas do Litwy; za Iwana III przyłączone do państwa moskiewskiego. W 1613 r. zajęte przez wojsko polskie, ostatecznie zostało przyłączone do Rossyi za Aleksego Michałowicza.

Serpelice al. *Sierpielice*, wś nad rz. Bugiem, pow. konstantynowski, gm. Hołowczyce, par. Konstantynów, ma 38 dm., 342 mk., 1762 mr., szkoła początkowa. Wchodziły dawniej w skład ststwa mielnickiego a w obecnem stuleciu w skład dóbr rządowych Hołowczyce. W 1827 r. było 46 dm., 312 mk.; wś należała do par. Sarnaki. *Br. Ch.*

Serpenten, dobra, pow. gąbiński, blisko Gąbina; 18 dm., 138 mk., 253 ha.

Serpentienen 1.) wś, pow. labiewski, st. p. Mehlawischken; 21 dm., 102 mk., 231 ha. 2.) **S.,** wś, pow. nizinny, st. p. Kellminen; 6 dm., 36 mk., 86 ha.

Serpentupis, rzeka, dopływ rzeki Imieży (ob).

Serpin, *Serpien*, dokum. *Zyrpin*, *Cerpyn*, 1287 r. *Zerewet*, 1246 r. *Zarwelt*, wś, pow. elbląski, st. poczt. i par. kat. Elbląg, ma 434 ha (312 roli or.). W 1885 r. 26 dm., 46 dym., 245 mk., 234 ew., 4 kat., 7 dysyd. Pierwszą wzmiankę o wsi daje przywilej Elbląga z r. 1246 (ob. Cod. diplom. Warm., I, 21 str.). R. 1287 potwierdza mistrz ziemski Conrad v. Thierberg kontrakt między Janem Struse i elbląskim mieszczaninem Gerwinem de Susel, według którego ostatni od Jana nabył 23 włók „in Cerpyn“ z wszystkiemi prawami, które przysługują lennikom w ziemi chełmińskiej. Powinien zaś nabywca służyć nam na koniu w lekkiej zbroi przeciw nieprzyjaciołom, tak samo jego spadkobiercy. Na uznanie naszej zwierzchności zaś będzie nam rocznie płacić 1 fenik kolon. albo 5 toruńskich i 2 funty wosku. Od każdego pługa niemieckiego będzie nam dawał rocznie 1 miarę żyta i tyleż pszenicy a od każdego polskiego radła 1 miarę pszenicy „nomine decimarum“. Dan w Elblągu (ob. Cod. dipl. Warm., I, str. 127). Później zostały tutejsze dobra na wieś zamienione (ob. Der Elbinger Kreis v. Rhode, str. 47). *Ks. Fr.*

Serplewicze, wś i dobra, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Kozłowszczyzna, o 31 w. od Słonima.

Serpompie, wś, pow. rossieński, gm. Taurogi, o 77 w. od Rossień.

Serskilas, wś i kol., pow. sejneński, gm. Pokrowsk, par. Studzieniczna, odl. od Sejn 25 w.; wś ma 28 dm., 196 mk., kol. 5 dm., 24 mk.

Sertegen al. *Sertecken*, wś, pow. gołdapski, st. poczt. Szittkehmen; 8 dm., 55 mk., 284 ha.

Serteja, sioło przy ujściu Sertejki do Dźwiny, pow. wieliski, o 25 w. od Wieliża, ma 15 dm., 109 mk.; przystań, do której spławiają drzewo z wierzchowin Dźwiny oraz jej dopływów: Połoty, Oboli, Łuczesy, Łużosienki, Uświaty, Toropy i Mieży. Od 1859—62 r. średnio spławiano rocznie 2551 tratew drzewa, wartości 117,150 rs.; w 1865 r. spławiono za 155,262 rs., w 1868 rs. zaś tylko za 30,927 rs.

Seruty, jezioro w pow. newelskim.

Serwacin, wś, pow. kowelski, pod Kowlem. W murach starego lamusa znaleziono w 1888 r. skrzyneczkę żelazną, napełnioną złotemi monetami francuskiemi, węgierskiemi i hiszpańskiemi z XVIII w., oraz klejnotami, wyrobionemi ze złota i drogich kamieni. Wartość samego metalu i kamieni dochodzi do chodzi do 17,500 rs. („Kraj“, Przegl. litraecki, Nr. 50, z 1888 r.). Por. *Sergocin.*

Serwaczanka, wzgórze 309 wznies., na obszarze wsi Nikłowice, w pow. mościskim.

Serwatka, wś, pow. garwoliński, gm. Kłoczew, ma 3 dm., 24 mk., 60 mr.

Serwatka, las w pow. lipowieckim, ob. *Kniaża-Krynica.*

Serwatka, grupa domów w Podlipcach, pow. złoczowski.

Serwatki 1.) wś nad rz. Pissą, pow. kolneński, gm. Rogienice, par. Nowogród, ma młyn wodny, 257 mr. Wchodziła w skład ststwa a następnie dóbr rząd. i major. rząd. Nowogród. W 1827 r. 10 dm., 64 mk. 2.) **S.,** pow. przasnyski, ob. *Kawieczyno-S.* 3.) **S.,** pow. pułtuski, ob. *Grochy-S.*

Serwatyńce, wś nad rz. Jaromirką, dopł. Smotrycza, pow. kamieniecki, okr. pol., sąd i par. katol. Gródek, gm. Kupin, ma 105 osad, 612 mk. (11 jednodworców), 641 dzies. ziemi włośc., 822 dz. dworskiej. W 1565 r. własność Herburtów, miała 5 łanów uprawnych. W XVIII w. dobra Serwatyńce stanowiły jedną całość z dobrami Zawadyńce i były w posiadaniu Potockich. Około 1725 r. Antoniego Rudzińskiego, cześnika ciechanowskiego. Kazimierz Rudziński, kasztelan czerski, w 1743 r. sprzedał Augustowi Czartoryskiemu; w 1797 r. Zawadyńce nabył Gadomski a S.

Teresa ze Stadnickich Grabianczyna od Izabeli z Czartoryskich Lubomirskiej. *Dr. M.*

Serwecz al. *Wiszniańskie*, *Weszniańskie*, jezioro w północnej części pow. wilejskiego, w pobliżu dóbr Serkowszczyzna, długie do 5 w., szerokie 1½ w., głębokie do 2½ saż. Wypływa z niego rz. Serwecz, prawy dopływ Wilii.

Serwecz 1.) rzeka w pow. wilejskim, prawy dopływ Wilii. Wypływa z jez. Serwecz al. Wiszniańskiego, płynie w kierunku płd.-zach. koło folw. Sitce, mczek Budsław i Krzywicze, wsi i folw. Serwecz i o parę wiorst poniżej Kostyk uchodzi do Wilii o 7½ w. od jej źródeł. Długa do 70 w., szeroka w górnym biegu około 2, dalej zaś od 5 do 6 saż., głęboka do 2 arszynów. Wybrzeża do mka Krzywicze bagniste, dno ilaste, w dalszym zaś biegu piaszczyste. Od Budsławia do ujścia spławna. Przybiera od praw. brzegu trzy rzeczki, od lewego zaś dwie, z których Zujka ma około 16 w. długości. 2.) **S.**, rzeka w pow nowogródzkim, lewy dopływ Niemna. Zaczyna się ze zlewu kilku strumieni w okolicy wsi Stańkiewicze i Wielkie Sioło, w obrębie gminy Horodyszcze, płynie prawie ciągle w kierunku północnym, z początku wśród wzgórkowatych brzegów, wązkiem korytem, około miasteczka Horodyszcza, wsi: Jasieniec, Kutowszczyzna, Prudy, Olizarowszczyzna, od folw. Srabysze dolina rzeki rozszerza się coraz bardziej, tak, że w niektórych miejscach szerokość jej przenosi pięć wiorst. Błonia nadrzeczne, zatapiane wiosennym wylewem, porastają bujną trawą. Od Srabysz S. przepływa pod wsiami: Frasowicze, Rudasze, Tuhanowicze, Krasna-Wieś, mkiem Cyryn, na przeciwko którego dopływa z lewej strony rzeka Piotuchówka. Dalej leżą nad S. wsi i folw.: Okanowicze, Olszany, kędy dopływa rzeczka Dorogówka (Dorohówka, Dorochówka) z lewej strony, Kajszówka, Ostaszyn, Serwecz, Lubanicze, Berezowiec, za którą z przeciwnej lewej strony dopływa rzeka Newda. Pod fol. Berezowiec S., przeciąwszy gościniec pocztowy nowogrodzki (znaczny most), przyjmuje z lewej strony rzekę Rutę, płynącą od Korelicz; na przeciwko wsi Słoboda oddziela prawę ramię, na przestrzeni 3 wiorst prawie na 1 wiorstę od głównego koryta odległe, a następnie płynące równolegle prawie do ujścia. Za Słobodą z prawej strony leży wś Nowe-Sioło, z lewej zaś Zapole, Krasne-Sioło, Żuki, Wołtuchowo, Szczorsy i Koladzino al. Poniemunie, obok której S. uchodzi kilku odnogami do Niemna. Długość biegu 51 w. Obraca 12 młynów, przeważnie w górnym biegu rzeki. Oprócz wymienionych dopływów przyjmuje wiele strumieni drobnych i krynic sączących się z podgórzy. Na przestrzeni 17 w. od ujścia S. jest spławny na wiosnę, lecz z wyniszczeniem lasów zabrakło głównego przedmiotu spławu. Ryb dużo wczasie wylewów. Z powodu urodzajności gruntów nadbrzeżnych i obfitości łąk, okolice ponad Serweczem bardzo są ludne a mieszkańcy należą do najzamożniejszych w gubernii. *J. Krz.—Al. Jel.*

Serwecz 1.) folw. nad rz. t. n., pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Serwecz, okr. wiejski Serwecz Wielki, o 28 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z Dołhinowa do Wilejki, ma 1 dm., 47 mk.; kaplica katol. drewniana, dawniej filia par. Kościeniewicze. Własność Koziełłów. W skład okr. wiejskiego wchodzą wsie: Charki, Dubrówka, Giedziewicze i Kumielszczyzna, wogóle 267 dusz rewiz. włościan uwłasz. 2.) **S.**, folw., tamże, o 28 w. od Wilejki, 1 dm., 6 mk. 3.) **S.** *Mały*, folw. nad rz. t. n., tamże, okr. wiejski i dobra Galickich Serwecz Mały, o 25 w. od Wilejki, 1 dm., 6 mk. W skład okr. wiejskiego wchodzą wsi Glebcjki i Ozierodowicze, w ogóle 96 dusz rewiz. włośc. uwłaszcz. Gmina obejmowała 6 okr. wiejskich: Wielki i Mały Serwecz, Żary, Sosnowszczyzna, Kostyki i Kościeniewicze, mających 36 wsi, 335 osad i 2932 mk. włośc. (w 1864 r. 1014 dusz włośc. uwłaszcz. i 458 b. włośc. skarbowych). 4.) **S.**, wś i dobra nad rzeką Serwecz, lewym dopł. Niemna, pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, gm. Cyryn, par. katol. Worończa. Wieś ma 28 osad pełnonadz.; dobra, dziedzictwo Maszkiewiczów (por. Pamiętniki Samuela Maszkiewicza), potem Niesiołowskich, mają 885 dzies. w gruntach pszennych pierwszej klasy; wyborne łąki nad Serweczą, młyn wodny, propinacye. Piękna rezydencya, posiadająca pamiątki i archiwa po Józefie Niesiołowskim, ostatnim wojewodzie nowogródzkim, pochowanym w Worończy († 1814 r.); kapl. katol. z muru przez Niesiołowskich wzniesiona. Włościanie wnieśli 10,325 rs. wykupu za wydzielone im grunta. *J. Krz.—Al. Jel.*

Serwery al. *Serwiry*, *Serwyry z Albinówką*, wś, pow. złoczowski, 33 klm. na płd.-wsch. od Złoczowa, 12 klm. na płn.-wsch. od Zborowa, 8 klm. na płn.-zach. od stacyi drogi żelaznej, urząd poczt. i telegr. w Jezierznej. Na płn.-wsch. leżą Nesterowce i Białkowce, na zach. Jackowce, na płn. Olejów Bzowica, na płn.-wsch. Nosowce (pow. tarnopolski). Wieś leży na wyżynie podolskiej, w bezleśnej okolicy, w dorzeczu Dniestru. Wzdłuż zach. granicy płynie pot. Wołszówka (al Gniła Lipa), dopł. Strypy, i przyjmuje w obrębie wsi małą strugę. Między Wołszówką a jej dopływem leżą zabudowania wiejskie. Wznies. sięga 406 mt. Folw. „Albinówka“ leży na płn.-wsch. krańcu obszaru. Wś tworzy wraz z Jackowcami (ob.) jedną gminę

katastralną. W r. 1880 było 76 dm., 421 mk. w gm., 8 dm., 42 mk. na obsz. dwor.; 395 gr.-kat., 37 rzym.-kat., 11 wyzn. izrael.; 375 Rusinów, 88 Polaków. Par. rzym.-kat. w Jezierney, gr.-kat. w miejscu, dek. zborowski; do par. należą Jackowce. We wsi jest cerkiew i szkoła etat. jednokl. (od r. 1865), z językiem wykład. ruskim. *Lu. Dz.*

Serwiedziszki, zaśc. rząd., pow. wileński, w 1 okr. pol., o 28 w. od Wilna, 1 dm., 9 mk., (1 prawosł., 8 katol.).

Serwillen, ob. *Surwile.*

Serwin, folw., pow. konstantynowski, gm. Rokitno, par. Klonownica (r. g.), ma 10 mk., 1389 mr. Wchodzi w skład dóbr Cieleśnica.

Serwin, jezioro w pow. ządzborskim, ob. *Miłuki.*

Serwin (dok.), ob. *Rothsyrben.*

Serwiry, pow. złoczowski, ob. *Serwery.*

Serwis, wś i os. młyn. nad pot. spływającym z Łysogór i uchodzącym do Kamienny, pow. opatowski, gm. Słupia, par. Słupia Nowa, odl. od Opatowa 27 w. Wś ma pokłady kamienia marglowego, budowlanego, 16 dm., 102 mk., 1 mr. ziemi dwors., 219 mr. włośc. osada młyn. ma 15 mr. W 1827 r. było 13 dm., 76 mk. *Br. Ch.*

Serwy, wś nad jez. t. n., pow. augustowski, gm. Szczebro-Olszanka, par. Studzieniczna, odl. od Augustowa 19 w., ma 23 dm., 133 mk. W 1827 r. było 12 dm., 74 mk., par. Szczebra.

Serwy, jezioro przy wsi t. n., w pow. augustowskim. Długie od płd. ku płn. do 7 w., szerokie od 300 do 700 saż. Obszar wynosi 4 wiorsty kwadr. (0,08 mili kw.). Brzegi ma lesiste, koło wsi Serwy od zachodu wzgórzyste i bezleśne. Kilka strumieni prowadzi do niego wody z okolicznych rozległych lasów. Głębokość dochodzi do 60 st. Obfituje w ryby. Leży ono o $1^1/_2$ w. na półn. od kanału dzielącego system Augustowski, z którym łączy jezioro osobny kanał ze szluzą. Stanowi ono zbiornik zapasowy dla kanału, obliczony na 760,000 sążni sześciennych wody. Ob. *Augustowski kanał.* *Br. Ch.*

Serzawy, wś, pow. iłżecki, gm. Tarczek, par. Świętomarz, odl. od Iłży 30 w. Wś ma 61 dm., 383 mk., 225 mr. dwors., 916 mr. włośc.; os. 1 dm., 1 mr. dwors.

Serzmów, przyl. dóbr Niwiska, pow. siedlecki.

Sesarka, jezioro w pow. wileńskim, pod wsią Jodziszki 6).

Sesarka (z litew. *sesaras*—siostra), rzeczka w pow. wileńskim i wiłkomierskim, lewy dopływ rz. Świętej, mylnie *Cesarka* (ob.).

Sesarka, właściwa nazwa wsi *Cesarka* (ob.), w pow. wiłkomierskim.

Seschwitz, 1338 r. *Zuschitz*, 1360 r. *Zessischicz*, 1480 r. *Seschitz*, 1530 r. *Seschitz*, wś, pow. wrocławski, par. ewang. Rankau, kat. Wirrwitz. W 1842 r. 33 dm., folw., 230 mk. (44 kat.), wiatrak. Do S. należało Forellenhauser.

Seselów, w XV w. *Szyeszelow*, wś i folw., pow. pińczowski, gm. Topola, par. Skalbmierz. W 1827 r. miała 6 dm., 55 mk. Wchodziła w skład dóbr Kobylniki. W połowie XV w. S., w par. Skalmierz (Scarbimiria), własność Dobiesława Chlewickiego h. Odrowąż, dawała dziesięcinę kustodyi i prebendzie skalmierskiej, wartości 1 grzyw. Fol. S. na granicy wsi Ciuślice, dawał pleb. w Stradowie (Zastępowie; Długosz, L. B., I, 409, 529).

Seshina, dok. 1298 r. *Zeshina*, *Zeshino*, *Dessino*, wś zaginiona, struga i jezioro pod Starą Kiszewą, pow. kościerski (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 401).

Sesina, potok, lewy dopływ Odry, w pow. opawskim. Por. *Olbramice* i *Połom.*

Seslauken, z fol. *Sumallen*, dobra pryw., w okr. tukumskim, pow. talseński, par. arwalęńska (Kurlandya).

Sesławl, sioło nad rzką Sesławką i Ostrowienką, pow. rosławski gub. smoleńskiej, o 40 w. od Rosławia, ma 27 dm., 272 mk. Powstało jednocześnie z siołem Rogniedino i, jak przypuszczają, założone zostało przez ks. Rogniedę i nazwane na pamiątkę syna jej Izia-sława.

Sessau, *Sesawa*, rzeka w Kurlandyi, lewy dopływ rz. Aa, uchodzi między wsiami Aahof i Titelmuende, w par. mitawskiej. Przybiera rzki Aglei i Upper.

Sessau 1.) al. *Franks-Sessau*, dobra pryw., w okr. mitawskim, pow. dobleński, par. mitawska (Kurlandya). Do dóbr należy folw. Langerwald. 2.) **S.** *Neu*, dobra pryw., tamże, w par. dobleńskiej; do dóbr należy fol. Muekkenhof. 3.) **S.** *Neu*, fol. dóbr pryw. Lassen, w okr. zelburskim, pow. iłukszteński, par. dyneburska. 4.) **S.** *Gross*, *Sesawa Wielka*, łotew. *Szohdu Mujża*, dobra koronne z kościołem ewang. i leśnictwo, w okr. mitawskim, pow. dobleński, par. S. (Kurlandya). Parafia obejmuje ważniejsze wsi: S. Gross, Ellei, Gross Platohn, Schorstaedt i in. Był tu niegdyś zamek, należący podług ustawy zasadniczej ks. Kurlandyi i Semigalii, uchwalonej w 1617 r., do jurysdykcyi grodu mitawskiego. *J. Krz.*

Sessilen, z folw. *Klein Sessilen*, dobra pryw., w okr. i pow. goldyńskim, par. frauenburska (Kurlandya).

Sestratyn, wś nad rzką Łonówką, pow. dubieński, na pograniczu Galicyi, na płn.-zach. od mka Krupca.

Sestronki, dobra, pow. połocki, 819 dzies. ziemi dworskiej, własność Eugeniusza Klepackiego.

Sestrowta, rzeczka w gub. kowieńskiej, prawy dopływ. Niewiaży.

Sestrynówka, wś nad rzką Szanową, dopływem Rastawicy, pow. berdyczowski, w 1 okr. pol., gm. Koziatyn, o 33 w. od Berdyczowa, ma 443 mk. W 1742 r. było tu 80 osad, w 1863 r. (podług Pochilewicza) 1950 mk. praw., 158 katol., 17 żydów. W liczbie mieszkańców około 900 miało być pochodzenia szlacheckiego. Cerkiew Pokrowska, drewniana, na fundamencie murowanym, wzniesioną została w 1747 r. na miejscu dawniejszej z 1722 r.; uposażona jest 50 dzies. ziemi. Wieś S. należała niegdyś do Bieliłówki i wraz z nią zajętą została przez rząd.

Sestrytyn al. *Słonówka*, rzeczka, dopływ Styru.

Sestrzec al. *Sestrz*, nazwa pot. Małacińskiego, po półn. stronie Tatr orawsko-liptowskich.

Seswa al. *Soswa*, wś, pow. nowogródzki, w pobliżu błota Osowskiego, z którego wypływa rzeczka Osówka, prawy dopływ Mołczadzi, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, gm. Koszelewo, ma 9 osad pełnonadz. *Al. Jel.*

Seswegen-Odern al. *Odern*, dobra pryw., w okr. tukumskim, pow. i parafia talsońska (Kurlandya).

Seszlacken, wś, pow. wystrucki, st. poczt. Gruenheide; 52 dm., 259 mk., 476 ha. 2.) **S.,** dobra, tamże, 20 dm., 104 mk., 508 ha.

Setik, wś włośc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Święciany, okr. wiejski Konciarzyn, o 5 w. od gminy, 4 dusze rewiz.; należy do dóbr skarbowych Konciarzyn Kochanówka.

Setin, jezioro w pow. homelskim, w dolinie rz. Sożu, w pobliżu sioła Pokolubicze, ma do 56 dzies. przestrzeni.

Setiva, ob. *Kieżmark*.

Setna, wólka do Szówska, pow. jarosławski, na praw. brzegu Sanu, przy gościńcu z Jarosławia do Olesz yc. Wznies. 188 mt. Gleba glinka urodzajna. Wólka składa się z 9 chat i 66 mk. (47 rzym.-kat., 14 gr.-kat. i 5 izrael.). Par. w Jarosławiu. Posiadł. większa (Jerzego ks. Czartoryskiego) wynosi 59 mr. roli i 3 mr. łąk; pos. mn. 53 roli, 7 mr. łąk i 2 mr. past. Graniczy na płd. z Garbarzami, na wsch. z Koniaczowem, na zach. z Misztalami a na płn. z Szówskiem. *Mac.*

Setniki, *Sotniki*, wś, ob. *Korsuń*.

Setropie, wś i fol., pow. płocki, gm. Drobin, par. Rogotwórsk, odl. 24 w. od Płocka, ma 11 dm., 140 mk. W 1827 r. było 14 dm., 136 mk. W 1887 r. fol. S. rozl. mr. 747: gr. or. i ogr. mr. 597, łąk mr. 55, past. mr. 26, lasu mr. 48, nieuż. mr. 21; bud. mur. 8, z drzewa 8; płodozm. 11-pol., las nieurządzony. Wś S. osad 21, mr. 23. Według dok. Konrada mazow. z 1203 r. wś ta wchodziła w skład dóbr bisk. płockich. *Br. Ch.*

Settau, wś, pow. licbarski, st. p. Roggenhausen; 29 dm., 150 mk., 416 ha.

Setzdorf, ob. *Zygarcice*, al. *Cygarcice*.

Setze (niem.), rzeczka w Kurlandyi, dopływ Dźwiny.

Setzen, ob. *Sezzen*.

Seubersdorf, ob. *Zebrdowo*.

Seubersdorf, ob. *Brzydowo*.

Seuberwald, ob. *Jeziorany*.

Sewby, wś, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 20 w. od Telsz.

Sewastopol, mto portowe a niegdyś silna forteca w pow. symferopolskim gub. tauryckiej, na płd.-zach. wybrzeżu półwyspu Tauryckiego, leży pod 40° 37′ płn. szer. a 51° 11′ wsch. dłg. Połączony drogą żel. łozowo-sewastopolską (570 w. długości) z siecią dróg żel. rossyjskich, odl. jest o 72 w. od Symferopola, 1429 w. od Moskwy a 2025 w. od Petersburga. W 1864 r. było w S. 4 cerkwie, 1578 dm., 5747 mk., w tej liczbie blisko $^2/_3$ części należących do stanu wojskowego. W ostatnich czasach, zwłaszcza zaś po wojnie wschodniej, ludność znacznie wzrosła, miasto jednak nie doszło jeszcze do stanu kwitnącego, w jakim znajdowało się przed wojną 1853—1855 r. Wzniesione w 1785 r. przez Potemkina na miejscu wioski tatarskiej Achtiar, pochodzącej z XVI w., a położonej na brzegach nader wygodnej zatoki, zostało w 1804 r. głównym portem floty czarnomorskiej. Ta okoliczność, jak również i wzniesienie w 1826 r. pierwszorzędnej twierdzy, wpłynęła na szybki wzrost miasta, które nader pomyślnie rozwijało się aż do wojny wschodniej, w czasie której, po wytrzymaniu jedenasto-miesięcznego oblężenia i odparciu 6 szturmów, zdobyte zostało d. 27 sierpnia (8 września) 1855 r. i aż do zawarcia pokoju paryskiego w 1856 r. zajęte było przez pułk francuski, poczem zwrócone Rossyi, pod warunkiem nieodbudowywania twierdzy i portu wojennego.

Sewelinka, mylnie *Sewetinka*, potok nastający na płd. granicy gm. Smolina, w pow. rawskim, płynie na zachód i uchodzi do Smolinki, po 6 kil. biegu. *Br. G.*

Sewerka, karczma w Medwedowcach, pow. buczacki.

Seweryn, os. włośc. i os. młyn. nad rz. b. n., pow. piotrkowski, gm. Kamieńsk; osada włośc. ma 2 dm., 16 mk., 16 mr.; młyn 1 dm., 4 mk., 4 mr. dwors. W 1827 r. było 2 dm., 11 mk.

Sewerynka 1.) os. karcz., pow. brzeziński, gm. Dobra, 1 dm., 6 mk. 2.) **S.,** pow. pułtuski, gm. i par. Lubiel. 3.) **S.,** pow. mławski, ob. *Łazy S.* 4.) **S.,** wś, pow. ostrowski, wchodziła w skład dóbr *Grądy* 22).

Sewerynka, część Oleska, w pow. złoczowskim (por. t. VII, 463, 469 i 471).

Sewerynów 1.) wś, pow. błoński, ma 15 osad, 335 mr. Wchodziła w skład dóbr Koszajec. 2.) **S.,** wś włośc., pow. skierniewicki, gm. Doleck, par. Rawa Stara, ma 134 mk., 101 mr. W 1827 r. było 18 dm., 111 mk. 3.) **S.,** wś, pow. sochaczewski, gm. Rybno, par. Brzozów, ma 114 mk., 386 mr. 4.) **S.,** wś włośc., pow. gostyński, gm. Szczawin Kościelny, par. Suserz, ma 8 dm., 82 mk., 177 mr. 5.) **S.,** kol. włośc., pow. łaski, gm. Chociw, par. Restarzew, ma 11 dm., 66 mk., 79 mr. 6.) **S.** *Skarzyński*, fol., pow. gostyński, gm. Kiernozia, par. Sanniki, odl. 35 w. od Gostynina. Oddzielony od dóbr Szkarada, rozl. mr. 195: gr. or. i ogr. mr. 170, past. mr. 22, nieuż. mr. 3; bud. mur. 2, z drzewa 3. 7.) **S.,** fol., pow. radomski, gm. Przytyk, par. Kaszów, odl. od Radomia 22 w., ma 3 dm., 25 mk., 3 mr. dwor. 8.) **S.,** wś włośc., pow. kozienicki, gm. i par. Brzuza, odl. od Kozienic 11 w., ma 16 dm., 110 mk., 211 mr. W 1827 r. było 10 dm., 60 mk. 9.) **S.,** fol., pow. chełmski, gm. Cyców. 10.) **S.,** wś, pow. garwoliński, gm. i par. Sobienie-Jeziory, ma 11 dm., 66 mk., 169 mr. 11.) **S.,** fol. dóbr Jabłoń, w pow. radzyńskim. 12.) **S.,** wś, pow. węgrowski, gm. i par. Korytnica, ma 40 dm., 317 mk., 631 mr. 13.) **S.,** fol., pow. konstantynowski, gm. Czuchleby, par. Niemojki, ma 3 dm., 16 mk. Folw. ten oddzielony od dóbr Toporów-Chotycze, rozl. mr. 412: gr. or. i ogr. mr. 268, łąk mr. 27, lasu mr. 107, nieuż. mr. 10; bud. mur. 2, z drzewa 7; płodozm. 4-pol., las nieurządzony. 14.) **S.** al. *Sewerynowo*, wś, pow. makowski, gm. Perzanowo, par. Czerwonka, ma szkołę począt., 29 osad, 705 mr. obszaru. Wchodziła w skład dóbr Czerwonka. *Br. Ch.*

Sewerynów, fol., pow. szawelski, ob. *Kopiany*.

Sewerynów, folw. na obszarze Biłki Królewskiej, pow. lwowski.

Sewerynówka 1.) wś, pow. nowoaleksandryjski, gm. Godów, par. Chodel. 2.) **S**, pow. chełmski, gm. Turka, par. Dorohusk. Jestto przyległ. dóbr Kamień. 3.) **S.,** fol., pow. radzyński, gm. i par. Jabłoń, 1 dm., 5 mk., wchodzi w skład dóbr Kolano. 4.) **S.,** wś i fol., pow. radzyński, gm. Siemień, par. Parczew, ma 43 dm., 339 mk., 626 mr. 5.) **S.;** fol., pow. sokołowski, gm. Sterdyń, par. Zambrów, odl. 20 w. od Sokołowa, ma 6 dm., 12 mk. Fol. ten, oddzielony od dóbr Łazów, rozl. mr. 686: gr. or. i ogr. mr. 324, łąk mr. 50, pastw. mr. 2, lasu mr. 30, wody mr. 1, nieuż. mr. 6; budowli z drzewa 5, las nieurządzony. *Br. Ch.*

Sewerynówka 1.) wś, pow. dzisieński, ob. *Kruki Nowe*. 2.) **S.** al. *Antonówka*, wś i fol., pow. mozyrski, w pobliżu drogi z Remez i Szaryna do Mozyrza, w 1 okr. pol. skryhałowskim, gm. Mieleszkiewicze, ma 12 osad.

Sewerynówka 1.) wś, pow. bałcki, par. Krzywejezioro. 2.) **S.,** wś nad rz. Trościańcem (Gordyjówką), dopł. Bohu, pow. bracławski, okr. pol. i sąd Bracław, gm. Trościaniec, par. katol. Obodówka, ma 153 osad, 814 mk. (14 jednodworców), 854 dzies. ziemi włośc., 59 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Mikołaja, z 1883 r., ma 1053 parafian. Własność dawniej Potockich, Sobańskiej, dziś spółki cukrow. w Trościańcu. 3.) **S.** al. *Dalnik*, północna część wsi *Kitajgród* (ob.), w pow. czehryńskim. 4.) **S.** al. *Jankułowska Słobódka*, pow. jampolski, gm. i par. Jampol, ma 16 osad; należy do klucza jankułowskiego (ob. *Jankułów*). 5.) **S.,** wś nad Rowem, dopł. Bohu, pow. lityński, okr. pol., gm. i par. Meżyrów, sąd w Litynie (o 65 w.), o 20 w. od Baru, ma 141 osad, 628 mk., 875 dzies. ziemi włośc., 4931 dzies. dworskiej ze Słobódką i Serbinowcami, 36 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Michała, z 1851 r., ma 897 parafian; kapl. katol. dekanatu lityńskiego, pałac, ogrody. Jest tu fabryka cukru, należąca do spółki, założona w 1873 r., posiadająca 10 dyfuzorów na 843 wiader, 8 maszyn parowych o sile 116 koni, zatrudniająca do 300 robotników. W ciągu $188^6/_7$ r. przerobiła 97,152 berkowców buraków i wyprodukowała do 80,000 pudów piasku; gorzelnia, założona w 1873 r., zatrudnia 10 ludzi, przerabia 27,000 pudów i produkuje 1,139,509 st. spirytusu. Ziemia glinkowata. Chaty wiejskie są pod sznur równo wyciągnięte, gdyż poprzedni dziedzic Seweryn Orłowski zniósł dwie wsi na założenie nowej, przez siebie nazwanej Sewerynówką. Dziś własność córki jego Maryi, 1-mo voto Korsakowej, 2-do Sokołowskiej. 6.) **S.,** wś, pow. lityński, na pograniczu pow. żytomierskiego, gm. Kaczanówka, sąd Chmielnik, par. praw. Mazepińce, kat. Kumanowce, ma 28 osad, 164 mk., 487 dz. ziemi dworskiej, nieco więcej włościańskiej. Gleba żyzna, czarnoziem, położenie nieco górzyste. Cała ta okolica należała niegdyś do ordynacyi ks. Ostrogskich, dopiero na początku drugiej połowy XVIII w. przeszła do Lubomirskich. Podług podania hetman Lubomirski, zjechawszy do wsi Motowidłówki, za długoletnie zasługi pułkownika Gruszczyńskiego darował mu tyle ziemi w tej okolicy, ile od rana do zachodu słońca konno objedzie. Pułkownik wyjechał z Motowidłówki, okolił spory kawał ziemi, gdzie były futory Stecki i Berezy, popod wś Mazepińce, mogiłę Borsuczychę (gdzie jak niesie podanie poległ słynny watażka z czasów Chmielnickiego Borsuk), potem powrócił traktem zwanym Czarnym, z którego skierował się popod wś Wolicę do

Motowidłówki. Przy futorach Stecki i Berezy osiedliły się wsi Steckowce i Berezówka, które otrzymały jako wiano córki pułkownika; starsza za Żółkiewskim otrzymała Steckowce, młodsza zaś za Cieleckim Berezówkę. W obydwóch tych domin. były dwory i duże ogrody, w których pobudowano kaplice domowe. W kaplicach tych odprawiał mszę goszczący niekiedy u właścicieli słynny karmelita berdyczowski ks. Marek. Kaplica w Steckowcach istnieje i obecnie pod opieką właściciela części tej wsi Antoniego Leskowackiego. Jeden z synów Cieleckiego i Gruszczyńskiej Seweryn, otrzymał czwartą część z berezowieckiej ziemi i założył folw. Sewerynówkę, a przy niem 9 chat i osadził tyleż katolickich rodzin jak o tem świadczy inwentarz z 1807 r. W 1809 r. S. od Seweryna Cieleckiego kupił S. za 86.000 zł. dziedzic Wolicy Tadeusz Buszczyński, ostatni stolnik horodelski, ożeniony 1-mo voto z Krystyną, a 2-do voto z Teklą Kozlińską rodzoną jej siostrą. Z podwójnego tego małżeństwa było dwóch synów Jan i Wincenty oraz pięć córek: Anna, Julia, Katarzyna, Krystyna i Emilia. Krystyna przy wyjściu za Antoniego Staniszewskiego otrzymała Sewerynówkę, do której przeniesiono z Wolicy kilkanaście rodzin włościańskich. Staniszewski nabył w Steckowcach część po Kazimierzu Żółkiewskim. Jedyny snkcesor Feliks odseparował grunta dworskie od włościańskich, zaprowadziło 8-polowy płodozmian i podniósł gospodarstwo. Po 1863 r. S. została nadaną Malaszewiczowi, wicegubernatorowi kamienieckiemu, za spłatą szacunku w ciągu 36 lat. Malaszewicz był następnie prezesem zjazdu sędziów pokoju pow. lityńskiego i winnickiego i po wyjściu ze służby sprzedał wieś Kożyrewowemu 7.) **S.**, wś nad rz. Kamionką (Kamieńczą), dopływem Dniestru, pow. olhopolski, okr. pol. Piszczanka, gm. i sąd Kamionka, par. katol. Raszków, o 72 w. od Olhopola, ma 59 osad, 478 mk., 1217 dzies. ziemi włośc.. 110 cerkiewnej. Cerkiew p. w. Wniebowzięcia N. M. P., z 1867 r., ma 625 parafian. Niegdyś dobra starościńskie. Należała do fol. kitroskiego, wraz z wsiami Kuźminem i Tryburówką, który nadany sostał na 12 lat gener.-lejten. Aleks. Radziewiczowi. 8.) **S.**, wś przy ruczajach Żygałka i Bobor, pow. taraszczański, w 1 okr. pol., gm. Juszków Roh, o 22 w. od Taraszczy a 2 w. od wsi Rożki, w pobliżu lasu Czernińskiego, ma wraz z przysiołkiem Krasiuk 1108 mk. Podług Pochilewicza w 1863 r. było w S. 1258 mk. prawosł. i 8 kat., w Krasiuku zaś 100 mk. Cerkiew p. w. Archanioła Michała, drewniana, wzniesiona w 1762 r., z murowaną dzwonnicą z 1846 r., uposażona jest 67 dzies. Należy do klucza stawiszczańskiego dóbr hr. Branickich. *J. Krz.*

Sewerynówka al. *Potockie*, mko, pow. odeski gub. chersońskiej, założone przez Seweryna Potockiego, syna Szczęsego, który wzniósł tu kościół katolicki. Parafia ma 2502 wiernych.

Sewerynówka, fol. w Kłodnie, pow. żółkiewski.

Sewerynowo, dobra, pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 50 w. od Kowna.

Sewerynowska al. *Mežyrowska Słobódka*, nad rz. Dunniczem (Dumką), dopł. Rowu, pow. lityński, okr. pol., gm. i par. Mežyrów, ma 90 osad, 490 mk., 475 1zies. ziemi włośc., 36 cerkiewnej. Cerkiew p. w. Narodzenia N. M. P., z 1744 r., ma 712 parafian. Należy do Sewerynówki.

Sewerynowskie, jezioro w pow. wschowwskim, łączy się z jez. Osieckiem.

Seweryny al. *Wasilborki*, okolica szlach. nad Syczówką, pow. słucki, w 1 okr. pol. starobińskim, gm. Wyzna, ma 14 osad; należy do dom. Ustroń, Prószyńskich. *A. Jel.*

Seweryny, wś nad rz. Osirą, dopł. Słuczy, pow. nowogradwołyński, gm. rajecka, par. Lubar, 230 dusz włośc., 498 dzies. ziemi włośc., 425 dworskiej; cerkiew. Należy do Sieraczyńskich. Była tn kaplica katol. par. Lubar. *L. R.*

Sewetice, *Szevete*, wś, hr. gocmoerskie (Węg.), kościół paraf. katol.; garncarstwo, 439 mk.

Sewłosz, w dok. z 1396 r. *Sewłosz*, nieistniejące obecnie miasteczko, w dawnej ziemi bełzkiej. Wymienia je (obok Bełza, Buska, Horodła, Łopatyna, Lubaczowa, Grabowca) akt nadania ziemi bełzkiej Ziemowitowi, ks. mazow. (Kod. Maz., str. 117 i 119).

Sewola al. *Sewula*, pasmo górskie, ob. *Sywula.*

Sexaten *Alt* i *Neu*, dobra pryw., w okr. i pow. hazenpockim, par. neuhauzeńska (Kurlandya).

Seyde, ob. *Żyda.*

Seydorf, 1383 *Seudorf*, wś u stóp góry Graeberberg, pow. jeleniogórski, posiada kościół par. ewang,, kościół katol., filią par. Hermsdorf. W 1842 r. było 123 dm., 1383 mk. (147 kat.), szkoła katol. Do S. należały Anna-Kapelle, część kol. Bronsdorf, Glausnitz, Raschken, Rother-Grund, Hohen-Zillerthal.

Seythen, ob. *Sitno.*

Seykau (dok.), ob. *Zajączkowo.*

Sezieniewicze, okolica szlach., pow. grodzieński, w 3 okr. pol., gm. Hudziewicze, o 38 w. od Grodna.

Sezzen, *Setzen*, łotew. *Secimujża*, dobra koronne z kośc. ewang., w okr. i par. zelbur-

skiej, pow. frydrychsztacki (Kurlandya). Należy do nich folw. Peterhof. Należały niegdyś do Stefana Roemera, syna Szymona. Podejmował on we dworze (zu Setzenhofe) króla Zygmunta III w 1592 r. oraz w 1598 r., i kazał wówczas dla niego zbudować most na Dźwinie powyżej Selburga.

Sęczkowo, kol., pow. nieszawski, gm. Osięciny, par. Kościelna Wieś, ma 20 mk., 630 mr. włośc. W 1827 r. było 12 dm., 88 mk. Stanowi jedną całość ze wsią Kościelna Wieś.

Sędała, niem. *Sandel*, *Sandella*, dok. 1326 *Sandala*, 1338 *Sandelle*, potok w pow. lubawskim. Wypływa z lasu napromskiego, poniżej Łabsztynka, niedaleko granicy pow. ostródzkiego. Przed Lubawą, pod Przygródkiem, wpada do niego prawa odnoga Jesionny, za miastem zaś lewa, która oblewa płd. i zach. stronę Lubawy. Zaraz potem łączy się z S. Elszka, nadpływająca z północy. Odtąd połączone rzeki zwą także Elszką. S. robi potem wielkie, na płd. wygięte półkole i wijąc się przy Targowiskach i Sampławie wpada przy Rodzonem (Rosen) do Drwęcy (ob. Zeitschr. des Westpr. Gesch. Ver., XVI, str. 16 i Woelky, „Urk. B. des Best. Culm“, str. 155).

Sędańsk, dok. *Sendantzk*, *Sechedanzigk*, wś, pow. szczycieński, na pol.-prus. Mazurach, o 1 klm. od granicy pow. niborskiego i tyleż od jez. Sędańskiego, $^1/_2$ mili od Szczytna (st. pocz.); 61 dm., 281 mk., 482 ha. Ks. Olbracht nadaje Jerzemu Moelner 4 włóki dąbrowy Sędańsk i Natacz na prawie chełmińskiem. Dan w Popach dnia 21 lutego r. 1565. Starosta Jonasz v. Dobenek sprzedaje r. 1579 celem lokacyi wsi dannickiej 3 wł. sołeckie Jakubowi Posagowi z Niborskiego za 300 grzyw. W 1602 r. mieszka tu przeważnie polska ludność. *Ad. N.*

Sędańskie, jezioro na pol.-prus. Mazurach, stanowi na przestrzeni $2^1/_2$ klm. granicę między pow. szczycieńskim i niborskim. Podłużne, wąskie, w najszerszem miejscu ma do $^3/_4$ klm. Rz. Sawica łączy je z jez. Sasek (na płd.) i z jez. Sasek Wielki (na płn.). *Ad. N.*

Sędek 1.) w XV w. *Szadek*, wś, pow. opatowski, gm. i par. Łagów, odl. od Opatowa 28 w., ma 74 dm., 491 mk., 753 mr. włośc. i 2 mr. dwor. W 1827 r. było 32 dm., 227 mk. W połowie XV w. Szadek, w par. Łagów, własność bisk. kujawskiego, miał 6 łan. km., z których płacono po trzy fertony czynszu; mieszkańcy obowiązani byli wspólnie z właścicielem polować. Z 2 łan. sołtysich obowiązkową była służba wojskowa. Wszystkie role kmiece płaciły dziesięcinę, wartości 5 grzyw., bisk. kujawskiemu; 2 łany sołtysie płaciły dziesięcinę pleban. w Baćkowicach (Długosz, L. B., I, 627; II, 467). Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1578 wś S., w par. Łagów, należąca do bisk. krakowskiego, miała 6 osad., 3 łany. Mateusz Szendkowski 1 sołtysi łan, 1 komor. (Pawiński, Małop., 189). 2.) **S.**, wś i fol., pow. płocki, gm. Kleniewo, par. Zagroba, odl. 22 w. od Płocka, ma 21 dm., 192 mk., 470 mr. W 1827 r. było 8 dm., 44 mk. *Br. Ch.*

Sędeń, jezioro w pobliżu wsi t. n., w pow. gostyńskim, w zlewie rz. Skrwy. Ma 25 mr. obszaru. Wody jego uchodzą do rzki Osetnicy al. Skrwy, dopł. Wisły.

Sędeń 1.) al. *Sendeń Wielki*, fol. i kol., pow. gostyński, gm. Duninów, par. Radziwie, ma 22 dm., 218 mk., 329 mr. folw. i 762 mr. należących do osad czynszowych. 2.) **S.** *Mały*, wś i kol., pow. gostyński, gm. Duninów, par. Radziwie, ma 14 dm., 143 mk., 391 mr. rozdzielonych na czynszowe osady.

Sędki 1.) al. *Sętki*, wś i folw., pow. gostyński, gm. Pacyna, par. Żychlin, odl. 21 w. od Gostynina, ma 6 dm., 87 mk. W 1827 r. było 8 dm., 92 mk. W 1882 r. fol. S. lit. A. rozl. mr. 248: gr. or. i ogr. mr. 131, łąk mr. 70, pastw. mr. 39, nieuż. mr. 8; bud. z drzewa 3; płodozmian 9-polowy; pokłady torfu, wiatrak. Wś S. os. 11, mr. 8. 2.) **S.** al. *Sętki*, wś i fol. (A. i B.) nad rz. Bystrzycą al. Świder, pow. łukowski, gm. i par. Ulan, odl. 10 w. od Łukowa, ma 24 dm., 237 mk. W 1827 r. było 25 dm., 138 mk. W 1874 r. fol. S. Majnoty lit. A. rozl. mr. 310: gr. or. i ogr. mr. 184, łąk mr. 41, pastw. mr. 33, lasu mr. 45, nieuż. mr. 7; bud. z drzewa 8. Wś S. Majnoty os. 24, mr. 323. Fol. S. Majnoty lit. B., oddzielony od dóbr S. Majnoty, rozl. mr. 330: gr. or i ogr. mr. 203, łąk mr. 48, pastw. mr. 17, lasu mr. 55, wody mr. 1, nieuż. mr. 5; bud. z drzewa 1. Według reg. pob. pow. łukowskiego z r. 1531 we wsi Sadki, w par. Ulan, część Leonarda $^1/_2$ łanu, Dzewski, Biczek i Babenek $^1/_2$ łanu, Andrzej Rozwadowski $^1/_3$ łanu. (Pawiński, Małop., 386). *Br. Ch.*

Sędki, pow. łecki, ob. *Sętki*.

Sędków nad Dunajcem, w pow. sądeckim, ob. *Lipie* (t. V, 256).

Sędów 1.) w XVI w. *Sandow*, wś i fol. nad rz. Ner, pow. turecki, gm. Niewiesz, par. Wartkowice, odl. od Turka 30 w.; wś ma 13 dm., 196 mk.; fol. 3 dm., 59 mk. W 1827 r. jedna część S. (w par. Uniejów) miała 4 dm., 36 mk., druga część (par. Wartkowice) 9 dm., 131 mk. Na początku XVI w. S. płaciło pleb. w Wartkowicach tylko kolędę, zaś dziesięcinę kanonii łęczyckiej (Łaski, L. B., I, 368). W 1874 r. fol. S. rozl. mr. 532: gr. or. i ogr. mr. 299, łąk mr. 108, pastw. mr. 43, lasu mr. 64, nieuż. mr. 18; bud. mur. 1, z drzewa 13. Wś S. os. 34, mr. 245. 2.) **S**, wś i fol. nad rz. Drzewiczką, pow. opoczyński, gm. i par. Białaczów, odl. od Opoczna 10 w. Posiada ko-

palnią rudy żelaznej, zwaną Dębczyna, ma 32 dm., 280 mk., 857 mr. dwor., 395 mr. włośc. W 1827 r. było 25 dm., 190 mk. W połowie XV w. wś Szadów, w par. Goworzyczów, własność Krystyna Magero, miała łany kmiece, z których dziesięcinę snopową i konopną, wartości 5 grzyw., dawano prebendzie Dziwkowskiej. Była tam karczma i zagrodnicy (Długosz, L. B., I, 365). W 1577 r. Sendow, w par. Białaczów, własność Michała Śmigielskiego i wdowy po Sebastyanie Śmigielskim miał 7 łan. (Pawiński, Małop., 288). Lib. Ben. Łaskiego wymienia S. w opisie par. Białaczów (I, 707). *Br. Ch.*

Sędowica al. *Sendowica*, *Kozia Struga*, niem. *Ziegenfluss*, struga wpadająca do jez. Machlińskiego z prawej strony, pod Machlinami, w pow. wałeckim. Jezioro to spływa do Dobrzycy (Doeberitz). Praw. dopływem Sądownicy jest Martwa Woda (das Tote Wasser). Rzeczka ta zachodzi w dok. z r. 1361 (ob. Kod. dypl. Wielkop., III, str. 187). *Kś. Fr.*

Sędowice 1.) wś i fol. nad rz. Mierzawą, pow. jędrzejowski, gm. Nawarzyce, par. Wrocieryż, odl. 10 w. od Jędrzejowa, mają szkołę początkową, młyn wodny. Fol. S. sprzedany został, jako majątek poduchowny, przez rząd za 36,705 rs. W 1827 r. było 43 dm., 362 mk. Dobra S. składały się w 1881 r. z folw. S. i Gawron, rozl. mr. 1476: gr. or. i ogr. mr. 1129, łąk mr. 151, pastw. mr. 142, wody mr. 8, w os. 9, nieuż. mr. 37; bud. mur. 3, z drzewa 7; pokłady kamienia i torfu. 2.) **S.**, w XVI w. *Sandowicze*, wś i fol. nad Wieprzem, pow. nowoaleksandryjski, gm. Irena, par. Bobrowniki. Fol. S. wchodzi w skład dóbr Dęblin. Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1508 wś Sadowicze, Modrzyce, Bobrowniki, własność Stanisława Tarły, płaciły poboru 8 grzyw. Według reg. pob. pow. stężyckiego z r. 1569 wś S., w par. Bobrowniki, własność Boguszowej, miała 7½ łan. (Pawiński, Małop., 331, 477). *Br. Ch.*

Sędówko al. *Sendówko*, niem. *Koenigsau*, wś, pow. mogilnicki, o 8 klm. na płn. od Mogilna (st. dr. żel.), par. katol. Parlin, poczta i par. prot. Dąbrowa (Kaisersfelde), 19 dm., 142 mk. (8 kat., 134 prot.) i 208 ha (180 roli, 3 łąk). Przy końcu XVIII w. należało do Złotnickich. *E. Cal.*

Sędowo al. *Sendowo*, dawniej *Szandowo*, *Sandowo*, niem. *Treufelde*, wś, pow. mogilnicki, o 9 klm. na płn. od Mogilna, na trakcie do Pakości; 13 dm., 121 mk. (22 kat., 99 prot.) i 233 ha (191 roli, 2 łąk, 24 lasu). W r. 1459 rozgraniczano S. z Kołodziejowem; około 1523 r. składało się z łanów dziedzicznych, sołtyskich, kmiecych i karczmarskich (Łaski, L. B., I, 173). W r. 1579 posiadał tu Jan Spławski 4 łany, a w r. 1618 Jan Kiełczewski. Około r. 1793 tworzyło S. z Sędówkiem jedną majętność, należącą do Złotnickich. S. bywa mieszane z Zendowem w pow. szubińskim.

Sędrowo, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. szczycieński, o 6 klm. na płd.-wsch. od Wielbarku (pocz., tel.), nad Wałpuszem, dopł. Omulewa; 64 dm., 364 mk., 1521 ha. Ks. Olbracht nadaje Marcinowi Foltart v. Schlangenberg 20 włók w niborskim powiecie. Dan w Królewcu dnia 6 maja 1556. *Ad. N.*

Sędykowszczyzna, wś, pow. warszawski, gm. Cząstków, ma 83 mk., 125 mr. włośc.. ob. *Markowszczyzna*.

Sędziany, okolica szlach., pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 61 w. od Kowna.

Sędzice, w XVI w. *Sandzicze*, wś i folw., pow. turecki, gm. Bartochów, par. Wróblew, odl. Turka 15 w.; wś ma 18 dm., 169 mk.; fol. 9 dm., 126 mk. W 1827 r. 20 dm., 120 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 679: gr. or. i ogr. mr. 638, łąk mr. 12, pastw. mr. 21, nieuż. mr. 8; bud. mur. 6, z drzewa 8; płodozmian 4-polow. Wś S. os. 37, mr. 149. Na początku XVI w. dziesięcina z ról dworskich i część z dwu pól kmiecych szła dla pleb. w Wróblewie, z reszty zaś tych dwu pól, z całego trzeciego i wszystkich łanów kmiecych na stół arcybiskupi,pleban zaś pobierał tylko kolędę (Łaski, L. B., II, 416). Według reg. pob. pow. sieradzkiego wś S. miała w 1553 r. 13 łan. a w 1576 r. 5½ łan. (Pawiński, Wielkp., II, 220). *Br. Ch.*

Sędzice, dok. około 1400 *Kl. Landrichter*, niem. *Sendzitz*, dobra ryc., pow. lubawski, st. p. i tel. Biskupice 3 klm. odl., par. kat. Lipinki; 358 ha (262 ha roli). W 1885 r. 9 dm., 19 dym., 116 mk., 115 kat., 1 ew.; hodowla bydła holend. rasy; dziedzic Józef Jackowski. Za czasów krzyżackich rozróżniano S. i S. Małe; obie miejscowości leżały w komturstwie radzyńskiem (ob. O ludn. pol. przez Kętrz., str. 84). W XV w. Konrad z Świętego jest dziedzicem na Małych Sędzicach (ob. O narod. pol. p. Kętrz., str. 115). R. 1414 występuje Henryk Stibur „von Landrichter“ (str. 131). R. 1667 posiadali te dobra bracia Jan i Maciej Białobłoccy (ob. Wizyt. Strzesza, str. 288). Według wizyt. Potockiego z r. 1706 pobierał ztąd prob. 3 kor. żyta i tyleż owsa (str. 511). *Kś. Fr.*

Sędziejowice 1.) w XVI w. *Sadzeyewycze*, wś i fol. nad rzką Grabią, pow. łaski, gm. Wola Wężykowa, par. Sędziejowice, odl. 12 w. od Łasku, 10 w. od Widawy, posiada kościół par. drewniany, urząd gminny. Wś ma 28 dm., 434 mk., 706 mr.; fol. 7 dm., 77 mk., 1131 mr. (265 mr. ornej). Fol. stanowi donacyą rządową, nadaną 1842 r. gener. Łuzanowowi. W 1827 r. było 40 dm., 211 mk. Na początku XVI w. S., wś arcybiskupia, miała

kościół par. p. w. św. Maryi Magdaleny i św. Klemensa. Pleban posiadał trzy łany, dwie łąki i sadzawkę śród bagnisk. Pobierał on dziesięcinę tylko z łanów sołtysich we wsi; kmiece dawały arcybiskupowi, zaś plebanowi meszne po 3 kor. owsa i 3 kor. żyta miary widawskiej (Łaski, L. B., I, 466). Kościół obecny wystawił w 1779 r. Antoni Ostrowski, arcyb. gnieźn. Darował on kościołowi 13 wielkich obrazów, przedstawiających Chrystusa zmartwychwstałego i 12 apostołów. Obrazy te poprzednio mieściły się w Skierniewicach. W 1877 r. odnowiono kościół wewnątrz i zewnątrz. S. par., dek. łaski, 1577 dusz. 2) **S.** *Poduchowne*, wś, pow. łaski, gm. Wola Wężykowa, par. Sędziejowice, mają 7 dm., 27 mk., 63 mr. włośc. Jestto osada utworzona na gruntach probostwa miejscowego. 3.) **S.**, w XV w. *Szandziwoyowicze*, wś i fol., pow. stopnicki, gm. Chmielnik, par. Sędziejowice, odl. 24 w. od Stopnicy, na lewo od drogi bitej z Chmielnika do Jędrzejowa, posiada kościół par. murowany. W 1827 r. było 48 dm., 377 mk. W 1885 r. fol. S. z nomenkl. Śmigowiec rozl. mr. 1397: gr. or. i ogr. mr. 653, łąk mr. 163, pastw. mr. 88, lasu mr. 446, w osadach mr. 38, nieuż. mr. 47; bud. mur. 11, z drzewa 2; płodozmian 5 i 14-polowy; las nieurządzony, młyn. Wś S. os. 68, mr. 500. W połowie XV w. istniał już kościół par. murowany z kamienia wapiennego, p. w. św. Jakuba. Wieś należała w połowie do Piotra Obulyecz h. Odrowąż, na drugiej połowie dziedziczyli: Mikołaj Chiczsky, Jan Gyedeczsky h. Gryf, Jakub Rey z Nagłowic h. Oksa. We wsi było 16 łan. km., dających dziesięcinę jednego roku kustodyi, drugiego prebendzie kieleckiej zwanej Pierszniсka. Wartość dziesięc. do 10 grzyw. Były też dwie karczmy szlacheckie (militares) bez roli. Dwa fol. szlacheckie dawały dziesięcinę (2 grzyw.) plebanowi, trzy karczmy należące do plebana płaciły czynszu po grzywnie. Pleban miał role: Markuszowka, Gostówka, Kąpie, pole za gajem na trzy staje, rolę za Szmilowym stawem, łąkę zwaną Wroty, rolę Barkowska Niwa, rolę koło góry zwaną Przygórka i łąkę pod Chomętowem (Długosz, L. B., II, 377). W 1508 Stanisław Chiczki płaci z S. poboru 30 gr. W 1579 r. Jan Chiczki miał w S. 21 osadn., 10 łan., 4 ogrodn., 2 chałup., 4 komorn., 12 ubogich, 4 rzemieśln. (Pawiński, Małop., 222 i 487). Zapewne do S. odnieść należy szczegóły podane przez Łukaszewicza (Dzieje kośc. helw. w Małop., 408) o zabraniu kościoła katol. w Sędziejowie na zbór. Około 1620 r. konsystorz krakowski wytoczył proces w trybunale małopolskim i wyrok sądowy w 1621 r. przysądził zwrot kościoła i nakazał usunąć ze wsi ministra Franciszka Płachtę. S. paraf., dekan. stopnicki, 2236 dusz. *Br. Ch.*

Sędzikowszczyzna, fol. pryw. nad rz. Raduńką, pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 36 w. od Lidy a 16 w. od Ejszyszek, ma 26 mk. katol.

Sędzimirowice, wś i fol., pow. kaliski, gm. i par. Staw, odl. od Kalisza w. 24; wś ma 7 dm., 62 mk.; fol. 3 dm., 20 mk. W 1827 r. było 11 dm., 57 mk. W 1886 r. fol. S. rozl. mr. 636: gr. or. i ogr. mr. 555, łąk mr. 22, pastw. mr. 43, nieuż. mr. 17; bud. mur. 10, z drzewa 4; płodozmian 13-polowy. Wś S. Tuwalczew os. 15, mr. 24. Fol. S. stanowił dawniej jedną całość dóbr ze Skalmierzem. *Br. Ch.*

Sędzimirówka, przysiołek Kolbuszowy Górnej. *Br. G.*

Sędzimiry, wś, pow. pułtuski, gm. Gołębie, par. Szyszki.

Sędzin, 1252 r. *Zandyno*, 1366 *Sandzyno*, kol., wś i fol. nad Bachorzą, pow. nieszawski, gm. i par. Sędzin, odl. 21 w. od Nieszawy, na granicy w. ks. poznańskiego, posiada kościół par. drewniany. Kol. ma 207 mk., 1445 mr. włośc.; wś i fol. 240 mk., 191 mr. włośc. W 1827 r. było 35 dm., 323 mk. W 1881 r. fol. S., oddzielony od dóbr Raciążek, rozl. mr. 1184: gr. or. i ogr. mr. 780, łąk mr. 254, pastw. mr. 64, lasu mr. 50, nieuż. mr. 36; bud. mur. 19, z drzewa 12; płodozmian 13 i 15-polowy; las nieurządzony, wiatrak i olejarnia. S. jest dawną posiadłością bisk. płockich. W 1252 r. Kazimierz, ks. kujawski, nadaje wsi pewne swobody. W 1366 r. Jacussius de Sandzyno jest kanon. płockim (Kod. Maz., 16, 78). Kościół z drzewa p. w. św. Mateusza wystawiony został przez kapitułę płocką w r. 1750. Wyrestaurowano go 1842 r. i postawiono plebanią murowaną pod dachówką. S. par., dek. nieszawski, 1180 dusz. S. gmina należy do s. gm. okr. III w Radziejowie, ma 22,864 mr. obszaru, w tem 15,748 mr. dworskich i 7116 mr. włośc. i 4526 mk. (1867 r.). *Br. Ch.*

Sędzin 1.) al. *Sędziny*, dawniej *Sandzino* i *Sądzino*, urzęd. *Sendzin*, majętność, pow. szamotulski, o $7^1/_2$ klm. na płn.-zach. od Buku, na bitym trakcie szamotulskim; par. i st. dr. żel. w Buku, poczta w Sędzinku; z folw.: Sędzinko (3 dm., 61 mk.) i Zalesie (3 dm., 63 mk.), z któremi tworzy okrąg domin., ma 23 dm., 489 mk. (426 kat., 63 prot.) i 1209 ha (865 roli, 150 łąk, 97 lasu); czysty doch. z ha roli 13·32 mrk, z ha łąk 15·67, z ha lasu 3·13 mrk; gorzelnia parowa, młyn parowy i wodny; chów i tucz bydła holenderskiego. W r. 1387 pisał się z S. Mścigniew; około 1564 r. było 10 łanów osiadł., z których płacono bisk. poznańskim $2^1/_2$ grzyw.; w r. 1580 posiadała Anna Sędzińska 4 łany, 4 zagr., 1 tkacza, 15 owiec i pasterza, a Jan Sędziński 1 łan i 1

zagr. Około 1793 r. składały tę majętność: Kunowo, Sarbia, S. i Sędzinko; właścicielem był Chłapowski, podsędek poznański; później przeszła w ręce Oppenów. Na obszarze S. znajduje się okop kolisty, z średnicą około 65 kroków. 2.) **S.**, ob. *Sędzińskie Huby. E. Cal.*

Sędzinko al. *Sędzinki*, dawniej *Sądzinko* i *Sandzinka*, urzęd. *Sendzinko*, wś, folw. i st. pocz., pow. szamotulski, o 6 klm. na płn.-zach. od Buku, przy trakcie szamotulskim, nad rz. Sarbką, dopł. Mogilnicy; par. i st. dr. żel. w Buku, szkoła i poczta w miejscu. W r. 1399 pisał się Jakusz z S.; około r. 1564 było 6 łanów osiadł. i ćwierć karczmarska, z których płacono bisk. poznańskim 1 grzyw. 27 gr. W 1580 r. posiadała tu Zofia z Ostroroga 11 półłanków, 8 zagrodn., 2 komorn., 1 osadn., $^1/_2$ łanu pustego i ćwierć karczmarską. W końcu zeszłego stulecia należało S. do Chłapowskich. Wś ma 38 dm., 386 mk. katol. i 295 ha (267 roli, 12 łąk); fol. (3 dm. i 61 mk.) stoi między wsią S. a Wilkowem, i wchodzi w skład okr. domin. Sędzin. *E. Cal.*

Sędzińskie Huby, niem. *Sendzin-Abbau*, pow. szamotulski, powstały na obszarze Sędzina; mają 14 dm., 97 mk. katol. i 221 ha (209 roli, 4 łąk).

Sędziów (t. IX, 742), mylnie, zamiast *Sędziszów.*

Sędziówka 1.) grupa zabudowań w Dzikowcu, pow. kolbuszowski. 2.) **S.**, leśniczówka na obszarze Wilczej Woli, w tymże powiecie. 3.) **S.**, zabudowania w Biskowicach, pow. samborski. 4.) **S.**, pow. mościski, ob. *Mury. Br. G.*

Sędziowskie Nagórki, ob. *Nagórki* 4).

Sędzisławice, pow. pińczowski, ob. *Senisławice.*

Sędziszów, wś i fol., pow. jędrzejowski, gm. i par. Sędziszów, posiada kościół par. murowany, szkołę początkową, dom przytułku dla starców ubogich, st. dr. żel. dąbrowieckiej, odl. 18 w. od Jędrzejowa, 5 w. od Wodzisławia, młyn wodny, tartak, cegielnią, pasiekę systemu Dzierżona, pokłady siarki i gipsu, których eksploatacyą miano rozpocząć. W 1827 r. było 53 dm., 439 mk. Dobra S. składały się w 1885 r. z folw : S., Sosnowiec, Rajsko i Grązów, rozl. mr. 1704: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 491, łąk mr. 40, pastw. mr. 62, lasu mr. 169, nieuż. mr. 39; bud. mur. 13, z drzewa 8; płodozmian 16-polowy; fol. Sosnowiec gr. or. i ogr. mr. 239, lasu mr. 64, nieuż. mr. 12; bud. mur. 2, z drzewa 2; płodozmian 14-polowy; fol. Rajsko gr. or. i ogr. mr. 242, pastw. mr. 50, lasu mr. 117; bud. mur. 1, z drzewa 4; płodozmian 17-polowy; fol. Grązów gr. or. i ogr. mr. 176, nieuż. mr. 3; bud. mur. 1, z drzewa 2; lasy nieurządzone. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 110, mr. 917; wś Borszowice os. 23, mr. 320; wś Sosnowiec os. 10, mr. 119. Zdaje się że tego S. dziedzicem był „Stanczko de Sandziszow“ podpisany na akcie z 1376 r., spisanym w Miechowie (Kod. Mał., III, 298). W połowie XV w. istniał tu już kościół paraf. drewniany p. w. św. Piotra. Pleban miał swe role, łąki, trzy karczmy, pobierał z łanów km. dziesięcinę wartości do 15 grzyw., prócz tego i z folwarku. Dziedzicem wsi był Paweł Kosczan h. Jastrzębiec (Długosz, L. B., II, 69). W 1581 r. S. (mylnie Sendziszowice), wś w pow. ksiąskim, własność Jakuba Borka, miała 12 łan. km., 5 zagr. bez roli, 3 rzemieśl., piłę. Istniała też Sędziszowska Wola, własność Borka, który miał tu 5 łan. km., pół karczm. (Pawiński, Małop., 85). Obecny kościół pochodzi z 1778 r., fundacyi Urszuli Dembińskiej, starościny wolbromskiej. W 1856 r. odnowiony. S. par, dek. jędrzejowski, 2433 dusz. S. gmina należy do s. gm. okr. II w Wodzisławiu (st. pocz.), ma 9855 mr. obszaru i 2630 mk. (1870 r.). *Br. Ch.*

Sędziszów, miasteczko, pow. ropczycki, nad pot. Budziszem (dopł. Wielopólki), w równinie wznies. 227 mt. npm. Przez S. przechodzi gościniec wiedeński z Ropczyc (8 klm.) do Rzeszowa (26 klm.) i dr. żel. Karola Ludwika, mająca tu stacyą (o 132 klm. od Krakowa a 210 klm. od Lwowa. Osada składa się z 237 domków, przeważnie parterowych, w części drewnianych, ma 2655 mk., 1489 rz.-kat., 114 gr.-kat., 4 prot. i 1048 izrael. Posiada kościół par. rz.-kat., klasztor ks. kapucynów, szkołę ludową 3-klas., urząd poczt. i telegr. i załogę wojskową (168 ludzi). W S. znajduje się jedyna w Galicyi cukrownia, która w 1882 r. przerobiła 61,885 cnt. metr. buraków. Kościół par. mur. pochodzi z XVIII w., poświęcony w r. 1796. Kiedy założono osadę i parafię nie wiadomo, albowiem dokument z 12 czerwca 1312 r., przechowywany w aktach paraf., jest niezawodnie podrobionym. Na akcie z 1356 r. podpisany jest „Czcziko rector ecclesiae de Sandzissow“ (Kod. Małop., III, 107). Za Długosza (L. B., II, 282), kiedy S. był wsią, stał już kościół paraf. drewniany. W r. 1366 posiadał S. jakiś Mroczko, podpisany między świadkami na dyplomie Kazimierza W. danym w Sanoku na założenie wsi Blizne (A. G. Z., VIII, 12) a w 1483 r. pozwolił Kazimierz Jagiellończyk Janowi ze Sprowy Odrowążowi, woj. ruskiemu, zamienić wś tę na miasto, zatwierdzając prawo magdeburskie, którego tu oddawna używano, przyczem zaprowadził targi we środy. W 1512 r. uzyskał Jan Odrowąż pozwolenie królewskie na zaprowadzenie jarmarków na św. Filipa i Jakuba i Narodzenie Panny Maryi, przyczem przeniósł targi na wtorki. Przedtem

jeszcze, bo 1488 r., Beata z Tęczyna Odrowążowa założyła tu szpital dla ubogich z kościołem św. Ducha. Zakład ten po suppresyi w r. 1786 r. zamieniono na fundusz ubogich, posiadający grunta i skromny kapitał. W 1536 r. S., miasteczko Hieronima Odrowąża liczyło 99 dm., 4 jatki rzeźnicze, łaźnię, 2 młyny i dwór szlachecki (Pawiński, Małop., 512) a w 1581 opłaciło podwójnego szosu 6 fl. 12 gr. i podatku od mieszczan 33 fl. 9 gr. Lustracya wymienia 20 komorn., 3 palących gorzałkę, 10 piekarzy, 27 rzemieśl., 12 przekupniów handlujących solą i 1 kupca (ibid., 267). Za Zygmunta III dziedziczył S. Mikołaj Spytek Ligęza z Bobrka i uzyskał od króla przywilej na dwa jarmarki doroczne a w 1629 r. prawo pobierania myta od koni i wołów, za co przyjął obowiązek utrzymywania dróg i mostów. W następnych czasach ulegało miasteczko kontrybucyom i pustoszeniom przez Szwedów i Siedmiogrodzian. W 1739 r. Mikołaj Potocki, dziedzic, założył klasztor kapucynów a Stanisław August na prośbę Piotra Potockiego zaprowadził tygodniowy jarmark, zaczynający się po niedzieli wielkopostnej. Teraz przebywa w klasztorze 7 księży i 8 braciszków. Par. (dek. głogowski) obejmuje: Będziemyśl, Boreczek, Borek Wielki i Mały, Iwierzyce, Kawęczyn, Klęczany, Olchową, Przedmieście, Sielec, Wolicę Ługowską i Piaskową. Targi odbywają się w piątki. W osadzie znajduje się apteka i przebywa lekarz i chirurg. Posiadłość większa wynosi 118 roli, 9 łąk i ogr. i 7 mr. past.; pos. mn. 113 roli, 116 łąk i ogr. i 70 mr. past. S. graniczy na płd. z Górą Ropczycką, Zagórzycami i Siedlcem, na wsch. z Przedmieściem, na płn. z Wolicą Ługową, Piaskową i Borkiem Wielkim a na zach. z Witkowicami. *Mac.*

Sędziszowa, wś, pow. grybowski, na prawym brzegu Białej, przy gościńcu z Bobowy do Ciężkowic i kolei żel. tarnowsko-leluchowskiej, składa się z 69 dm. i 402 mk.; 396 rz.-kat. i 6 izracl. Wioskę, rozrzuconą po zboczach wzgórz, otaczają lasy. Par. rz.-kat. w Siedliskach. Pos. więk. (Aleks. Kosakiewicza) wynosi 104 roli, 8 łąk i ogr., 31 past. i 93 mr. lasu; pos. mn. ma 244 roli, 6 łąk, 52 past. i 10 mr. lasu. Istniała już w XV w. w ziemi bieckiej (Długosz, L. B., III, 201) a w 1581 posiadał ją Jan Buczyński. Składała się wówczas z 2 łanów kmiec., 6 zagr. z rolą, 3 komorn. z bydłem, 3 bez bydła i 2 rzemieśl. Kasa pożycz. posiada 87 złr. Graniczy na płd. z Siedliskami, na wsch. z Biesną a na płn. ze Zborowicami. *Mac.*

Sędziszowice, wś nad rzką Kocieliną, pow. pińczowski, gm. Dobiesławice, par. Rachwałowice. W 1827 r. 31 dm., 271 mk. Wś tę wspomina dokum. z 1358 r. (Kod. dypl. Bartoszew.). W połowie XV w., S. wś w par. Rachwałowice, własność Jakuba Trzecieskiego h. Strzemię, miała 8 łan. km., karczmę z rolą, 9 zagr. z rolą. Dawano dziesięcinę kapitule krakowskiej i po 4 pęki konopi. Wartość dziesięciny 10 grzyw. Dwór rycerski z rolą płacił dziesięcinę pleb. w Rachwałowicach; był także młyn bez roli (Długosz, L. B., I, 178, 179). Według reg. pob. pow. krakowskiego z r. 1490 wieś S. miała 4 łany. W r. 1580 własność Mikołaja Złotnickiego miała 10 półłanków km., 10 zagr. z rolą, 2 komor. z bydłem, 5 komor, bez bydła, 1 hultaj (Pawiński, Małop., 10, 443). *Br. Ch.*

Sędziszówka, rzka, ob. *Mierzawa.*

Sędziszówka, przyl. Kolbuszowy Górnej.

Sędziuny, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 70 w. od Nowoaleksandrowska.

Sędziwojewo, urzęd. *Sendziewojewo*, mylnie *Sędziejewo*, wś i domin., pow. wrzesiński, o 7 klm. na wschód od Wrześni (poczta i st. dr. żel.). S. istniało już przed r. 1463 (Łaski, L. B., I, 326 w przyp.). W r. 1580 było tu 7 łanów osiadł.; około r. 1618 należało do Pawła Działyńskiego, a w końcu zeszłego wieku władali tu razem Roch Rożnowski, Anna Chełmicka i Ksaw. Jaraczewski. Wś ma 6 dm., 33 mk. kat. i 133 ha (128 roli). Domin. ma 12 dm., 171 mk. (161 kat., 10 prot.) i 396 ha (386 roli); właściciel J. Grudzielski. *E. Cal.*

Sędziwuje-Prądnik, wś szlach. i włośc., pow. łomżyński, gm. i par. Zambrowo. W 1827 r. 9 dm., 89 mk. W 1866 r. fol. S. z nomenkl. Nagórki rozl. mr. 506: gr. or. i ogr. mr. 269, łąk mr. 89, past. i zarośli mr. 75, lasu mr. 50, nieuż. mr. 23. Wś S. os. 14, mr. 182. Por. *Prątnik.* Wś ta wspominana jest w aktach sądowych ziemi łomżyńskiej w 1437 r. (Gloger, Ziemia łomżyńska). *Br. Ch.*

Sęk 1.) osada, pow. sieradzki, gm. Borczew, par. Burzenin, odl. od Sieradza 20 w., ma wraz ze wsią Będków 26 dm., 189 mk. 2.) **S.,** rumun., pow. lipnowski, gm. Nowogród, par. Ciechocin, odl. o 25 w. od Lipna, ma 2 dm., 15 mk., 112 mr. Stanowiła część dóbr rządowych Ciechocin.

Sęk al. *Buk*, ob. *Konary*, pow. wielicki.

Sękany 1.) wś i fol., pow. trocki, par. Żośle; w 1850 r. własność Mondorfa, 239 dz. rozl. 2.) **S.,** wś, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 26 w. od Poniewieża. 3.) **S.,** dobra, tamże, o 49 w. od Poniewieża. 4.) **S.,** wś, pow. poniewieski, par. Johaniszkiele, w urodzajnej i dobrze zagospodarowanej glebie; wchodzi w skład dóbr Jahaniszkiele Karpiów.

Sęki *Wielkie*, pow. koniński, ob. *Karczewo* 5.).

Sękiany, okolica, pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 61 w. od Kowna.

Sękienięta, *Sękieniata*, okolica szlach., pow.

oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Traby, okr. wiejski Sękienięta, o 8 w. od gminy, 24 w. od Oszmiany a 20 w. od Dziewieniszek, ma 24 dm., 93 mk. prawosł. i 96 kat. Podług spisu z 1864 r. w części Tarnowskich 36 dusz rewiz., Wilczyńskich 12 i 8, Laudońskich 9, Szczerbińskich 7 i Byszyńskich 4 dusze rewiz. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsi S. i Rossalszczyzna. *J. Krz.*

Sękliny, mylnie, zamiast *Semplíny* (por. *Chełmica*).

Sękocin, wś i fol., pow. warszawski, gm. Falenty, par. Pęcice, odl. 13 w. od Warszawy, przy drodze bitej warszawsko-radomskiej, ma 232 mk., szkołę początkową ogólną, st. poczt. między Warszawą a Tarczynem. W 1827 r. 17 dm., 127 mk. W 1878 r. folw. S. rozl. mr. 1565: gr. or. i ogr. mr. 398, łąk mr. 57, past. mr. 1, lasu mr. 1038, nieuż. mr. 71; bud. mur. 4, drewn. 18, las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 21, mr. 358; wś Słonim os. 11, mr. 270; wś Łazy os. 24, mr. 691. W 1770 r. królewszczyzna Sękocin i Słonim, w posiadaniu Teodora Szydłowskiego, kasztel. mazowieckiego, płaciła kwarty 601 zł. 19 gr. (Płata wojsk, Warszawa 1771 r.). *Br. Ch.*

Sękorady, ob. *Senkoradi.*

Sęków, pow. włodawski, gm. Wola Wereszczyńska, par. Wereszczyn, odl. 28 w. od Włodawy. Nazwę tę nosi pięć folwarków świeżo utworzonych na obszarze dóbr Wereszczyn i od nich oddzielonych. W 1883 r. fol. S., oddzielony od dóbr Wereszczyn, rozl. mr. 92: gr. or. i ogr. mr. 51, łąk mr. 21, past. mr. 3, lasu mr. 16, nieuż. mr. 1; bud. drewn. 4. Fol. S. A rozl. mr. 115: gr. or. i ogr. mr. 68, łąk mr. 28, lasu mr. 18, nieuż. mr. 1; bud. drewn. 3, las nieurządzony. Fol. S. B rozl. mr. 146: gr. or. i ogr. mr. 77, łąk mr. 39, past. mr. 2, lasu mr. 28, nieuż. mr. 1; bud. drewn. 5. Fol. S. C rozl. mr. 118: gr. or. i ogr. mr. 59, łąk mr. 34, past. mr. 2, lasu mr. 22, nieuż. mr. 1; bud. drewn. 7. Fol. S. D rozl. mr. 117: gr. or. i ogr. mr. 49, łąk mr. 43, past. mr. 2, lasu mr. 22, nieuż. mr. 1; bud. drewn. 5. *A. Pal.*

Sękowa, najwyższy szczyt w lesistym dziale Jawornika, w obr. gm. Wetliny, pow. Lisko, na płd. od wsi, między pot. Wetliną (od wsch.) a jej dopł. Smerekiem. Na płd. wznosi się Paprotna (1193 mt.), a na granicy galicyjsko-węgierskiej Dziurkowiec (1190 mt.) i Rabia Skała (1168 mt.). Wznies. S. 1022 mt. npm. *Br. G.*

Sękowa, rzka, powstaje z połączenia Przegonki al. Przegoniny i Małastówki, w obr. Ropicy Ruskiej, w pow. gorlickim. Płynie na płn.-zach. doliną przez Ropicę Ruskową i Sękową, następnie granicą gm. Siar i Ropicy Polskiej (od zach.), a Sękowy, Dominikawic i Sokoła (od wsch.), uchodząc naprzeciw Gorlic do Ropy od praw. brzegu. Od wsch. wznoszą się wzgórza (532—346 mt.), między niemi Szczoby (469 mt.), a od zachodu dział Rychwałdzkiej góry (629 mt.). Od praw. brzegu między krótkiemi dopływami zasługuje na uwagę Męcinka, a od lew. brzegu pot. Siarki. Rzkę tę nazywają też Przegonka. Połączenie się źródlanych potoków leży 358 mt., ujście 244 mt. npm. Długość biegu 10 klm.

Sękowa al. *Senkowa*, wś, pow. gorlicki, na lew. brzegu potoku t. n. (praw. dopł. Ropy), przy gościńcu z Gorlic (5·4 klm.) na płd.-wschód od Konieczny na granicy węgierskiej. Zajmuje szeroką dolinę, zamkniętą od płd. Rychwałdzką górą (629 mt.), od zach. lesistą Bartnicą górą (632 mt.), od wschodu stokami górskiemi. Teren pochyla się z 408 na 311 mt. wznies. w pobliżu kościoła, stojącego przy ujściu pot. Siary. Geologiczny układ bogatej w naftę osady badali: dr. E. Dunikowski i H. Walter; rezultaty ogłosili w Kosmosie (1882 r., str. 268 i 473). W warstwach dolno-ropianieckich znaleźli wiele wapienia a w głębi natrafili trzy razy na piaskowce przegrodzone iłami. Dobywaniem nafty zajmuje się tu aż jedenaście przedsiębierstw, które zyskują rocznie około 6274 cnt. metr. ropy. Wś składa się ze 165 dm. (5 na obszarze więk. pos. Józ. Szymanowskiego) i 1051 mk. (522 męż., 529 kob.); 1044 rz.-kat., 1 gr.-kat. i 7 izrael. Posiadłość więk. ma 255 roli, 13 łąk i ogr., 53 pastw. i 291 mr. lasu; pos. mn. 624 roli, 173 łąk, 392 past. i 95 mr. lasu. We wsi drewn. kościół par. i szkoła ludowa. Par. założył razem ze wsią Kazimierz W. przywilejem wydanym w Bieczu 1346 r. Kościół obecny niewiadomo kiedy zbudowany. Do par. (dek. biecki) należą: Bartne, Banica, Czarne, Dragoszów, Gładyszów, Jasionki, Krywe, Konieczna, Lipna, Małastów, Nowica, Pętna, Przegonina, Regietów, Ropica Ruska, Rychwałd, Siary, Skwertne, Smrekowiec, Wołowiec i Zdynia z Ługiem, w ogóle 21 osad, z ludnością mieszaną: polską i ruską. We wsi znajduje się szkoła ludowa 1-klas. S. graniczy na wschód z Męciną Małą, na płn. i zach. z Siarami a na płd. z Rychwałdem. *Mac.*

Sękowa Wola z *Jaworową Wolą* i osadą *Rostoki*, wś, pow. sanocki, na praw. brzegu Pielnicy (dopł. Wisłoka), po lewej stronie gościńca ze st. kol. żel. transwersalnej w Nowosielcach-Gniewosz do Bukowska, na zach. od Nowotańca. Najwięcej wzniesioną jest osada Rostoki (461 mt.), składająca się z leśniczówki w Jodłowym lesie, następnie Jaworowa Wola (445 mt.) u źródłowisk Sanoczka, a w końcu na płn. położona wś (448 mt.). Wraz z obszarem większym i wólkami składa się

Sękowa Wola ze 178 dm. i 1005 mk. (491 męż. 514 kob.); 135 rz.-kat. (par. w Nowotańcu), 854 gr.-kat. (par. w miejscu) i 14 izr. We wsi drewniana cerkiew p. w. św. Michała i szkoła ludowa. Pos. więk. (Jak. Wiktora) wynosi 398 roli, 60 łąk i ogr., 76 past. i 667 mr. lasu; pos. mn. 1115 roli, 136 łąk i ogr., 296 past. i 658 mr. lasu. Par. należy do dyec. przemyskiej, dek. sanockiego; obejmuje Jaworową Wolę, Nagórzany, Nadolany i Nowotaniec. Graniczy na wschód z Nowotańcem, na płn. z Nadolanami, na płd. z Bukowskiem a na zach. z lasami pokrywającemi stoki pasma Bukowca. *Mac.*

Sękowce, pow. husiatyński, przyległ. wsi *Horodnica* 3.).

Sękowo, wś i fol., pow. płocki, gm. Żągoty, par. Proboszczowice, odl. 12 w. od Płocka. Wś ma 8 dm., 16 os., 43 mk. W 1827 r. 15 dm., 113 mk. W 1885 r. fol. S., należący do dóbr Żągoty, rozl. mr. 468: gr. or. i ogr. mr. 416, łąk mr. 11, past. mr. 20, lasu mr. 10, nieuż. mr. 11; bud. mur. 2, drewn. 7; płodozm. 5 i 11-polowy. Wś S. os. 16, mr. 29.

Sękowo al. *Senkowo*, wś i domin., pow. szamotulski, o 13 klm. na wschód od Pniew, o $3^1/_2$ klm. od jezior Bytyńskiego i Lubosińskiego, na bitym trakcie wroniecko-bukowskim; par. kat. Wilczyna, protest. Duszniki, poczta w Podrzewiu, st. dr. żel. w Szamotułach o 15 klm. S. było własnością biskupów poznańskich i wchodziło w skład klucza bukowskiego; zabrane przez rząd pruski, wcielone zostało do domeny Duszniki. Około r. 1564—1580 było w S. 11 łanów osiadł., 3 sołeckie i 4 puste, 4 komorn., karczmarz i kowal. Od łanu płacono biskupom po 1 grzyw., 4 ćwiertnie owsa, 2 kapłony i 30 jaj; sołtys płacił nadto dukata a karczmarz 24 gr. Wś razem z Ludowem (3 dm., 29 mk.), z którem tworzy okr. wiejski, ma 36 dm., 345 mk. (281 kat., 64 prot.) i 464 ha (388 roli, 33 łąk, 1 lasu); czysty doch. z ha roli i łąk wynosi 10·97, z ha lasu 4·70 mrk. Fol., przezwany *Albrechtshof*, ma razem z fol. Ludowskim (Preussenhof) 8 dm., 128 mk. (110 kat., 18 prot.) i 503 ha (391 roli, 28 łąk, 29 lasu); właścicielem obecnym jest rząd pruski. *E. Cal.*

Sękowskie Holendry, niem. *Zinskowo*, dawniej *Zynskowo*, *Sinskau*, holendry, pow. bukowski (Lutomyśl), rozrzucone pod Lutomyślem; par. kat. Wytomyśl, par. prot., poczta i st. dr. żel. w Lutomyślu (Neutomischel); mają 75 dm., 511 mk. (10 kat., 501 prot.) i 825 ha (527 roli, 190 łąk, 61 lasu). Należały około 1793 r. do Szołdrskich, dziedziców Wytomyśla. *E. Cal.*

Sękowszczyzna 1.) fol. szl., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 36 w. od Wilna, 1 dm., 8 mk. kat. 2.) **S.,** fol. szl., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 36 w. od Wilna, 1 dm., 15 mk. (2 prawosł., 13 katol.) 3.) **S.,** fol. szl. nad stawem, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 36 w. od Wilna, 1 dm., 10 mk. kat. 4.) **S.,** zaśc. szl., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 37 w. od Wilna, 1 dm., 4 mk. kat.

Sęp 1.) wś włośc., pow. konecki, gm. Grodzisko, par. Mnin, odl. od Końskich 27 w., ma 26 dm., 200 mk., 251 mr. W 1827 r. 7 dm., 51 mk. 2.) **S.,** os., pow. konecki, gm. Ruda Maleniecka, par. Fałków, odl. od Końskich 24 w., ma 7 dm., 31 mk., 20 mr. dwor., 28 mr. włośc. W 1827 r. 3 dm., 12 mk. Wchodziła w skład dóbr Fałków.

Sępichów, w XV w. *Sopichow*, w XVI w. *Sempiechow*, wś włośc., pow. stopnicki, gm. Grotniki, par. Stróżyska, posiada szkołę początkową. We wsi kapliczka z wizerunkiem M. B. Częstochow., ufundowana przez włościanina Szarawarę. W 1827 r. 47 dm., 279 mk. W połowie XV w. wś S., w par. Stróżyska, miała łany kmiece; folw. płacił dziesięcinę, wartości 1 grzyw., pleb. w Dąbrowie (Długosz, L. B., II, 432). Według reg. pob. pow. wiślickiego z r. 1579 wś królewska S. miała 9 osad, $4^1/_2$ łan., 2 zagr. z rolą, 4 kom. 1 rzem. (Pawiński, Małop., 213). *Br. Ch.*

Sępława, ob. *Sampława.*

Sępnia, pierwotna nazwa wsi Poręba, pow. bialski (Galicya).

Sępno, pow. obornicki, ob. *Sępno.*

Sępolna 1.) al. *Sempolna*, *Sompolna*, dok. *Sampolna* (1345 r.), niem. *Zempolnabach*, rzka, prawy dopływ Brdy. Wypływa z jez. Sępolna (wzn. 112 mt. npm.), w miasteczku t. n., pow. złotowski; płynie ku płd.-wschodowi aż do jez. Niechorze, a ztąd wężykowato ku wschodowi na Niechórz, Przepałkowo i Olszewko (Meyenthal). Przy młynie Ciosek, o 13 klm. na wschód od Sępolna, zbiegają się granice powiatów: złotowskiego, tucholskiego i bydgoskiego. S. rozgranicza pow. tucholski od bydgoskiego na przestrzeni 11 klm. w linii powietrznej, o 1 klm. przed ujściem swojem (wzn. 73 mt.) opuszcza te granice i płynie w pow. bydgoskim, gdzie uchodzi do Brdy pod Łachowem, o 14 klm. na płn. od Koronowa. Obraca młyny Ciosek i Motyl (wzn. 95 mt.); z lew. brzegu przyjmuje drobne tylko stoki, a z prawego zasila się strugą Przepałkowską, tudzież odpływami jez. Dzidno i wód mąkowarskich. Brzegi jej są przeważnie niskie i błotniste; lewe pobrzeże zniża się stopniowo z 147 do 122 mt., prawe zaś wznosi się od Sępolna popod Łakomowo od 139 do 148 mt., a następnie pochyla się do 112 mt. Długość biegu wynosi około 25 klm. 2.) **S.,** *Szapolna* w r. 1379 (*Zapolna* ?), niem. *Neustaedter Wasser* (tak zwana od Lwówka, Neustadt bei Pinne), rzka, prawy dopływ

Obry, powstaje w wyżynach posadowskich, o $2^1/_2$ klm. na wschód od Lwówka, w pow. bukowskim; płynie od wschodu ku zachodowi, mija Lwówek, oblewa Mokre Ogrody, Komorowo, Grudnę, Węgielno, Sępolno, Hamernię i Trzciel, gdzie wpada do Obry. Pod Komorowem zmienia swój bieg ku płd.-zachod. a poniżej Sępolna ku zachodowi. Z praw. brzegu przyjmuje: Rudnę między Mokremi Ogrodami i Komorowem, Grudziankę pod Grudną, Suchą rzeczkę przy młynie Węgielnym, Zawadkę w Hamerni i strugę Pąchowską przy Nowym Młynie; z lewego zasila się odpływem jez. Bobrowego (Bobrówki) pod Sępolnem i drobnemi stokami z lasów bolewickich, bukowieckich i łomnickich. Obraca młyny: Węgielny, Sępolny, Mitręgę, Papiernię, Hamernię, Nowy Młyn i Hamrzysko. Długość biegu około 27 klm. Do pow. międzyrzeckiego wpływa pod Mitręgą, o 9 klm. na wschód od Trzciela (Por. Kod. Wlkp., nr. 1764). *E. Cal.*

Sępolno, niem. *Zempelburger See*, jezioro w zach. stronie miasta Sępolna, w pow. złotowskim, wzn. 112 mt. npm., do 0·7 mili długie, a 0·1 mili szerokie. Od zach. do wschodu płynie przez nie struga Sępolna. Jezioro powstało przez rozszerzenie się dawniejszego jez. Zdziechowa. Powiadają, że w jeziorze tym dawnemi czasy zapadł się zamek dziedziców miasta (ob „Der Kreis Flatow“ v. Schmitt, str. 258). *Kś. Fr.*

Sępolno 1.) al. *Sempolno*, dawniej *Sampolskie Holendry*, os. i okr. wiejski, w pow. bukowskim (Lutomyśl), o 9 klm. na płn.-zach od Lutomyśla, przy trakcie do Trzciela, na lew. brzegu Sępolny, w pobliżu ujścia odpływu jez. Bobrowego; par. Lwówek, poczta w Hamerni (Kupferhammer), st. dr. żel. w Lutomyślu; 14 dm., 110 mk. Wchodziła dawniej w skład dóbr lwóweckich i należała do Łąckich Korzboków. Do okr. wiejskiego należą S., młyn Sępolny (4 dm., 20 mk.) i Mitręga (4 dm., 38 mk.); cały okrąg ma 22 dm., 168 mk. (40 kat., 128 prot.) i 474 ha (220 roli, 59 łąk, 163 lasu). 2.) **S.**, ob. *Sępolny Młyn*. *E. Cal.*

Sępólno al. *Sempelbork*, niem. *Zempelburg*, dok. 1360 *Sampolno*, 1388 *Sampulburg*, 1393 *Sempelbork*, 1409 *Samppilborg*, 1422 *Sampolburg*, 1456 *Sampolbor*, miasto w Prusach Zach., na Krajnie, pow. złotowski, 31 klm. na płd. od Chojnic, nad rz. Sępolną i jeziorami Sempelborskiem i Niechórskiem. Bite trakty rozchodzą się ztąd promieniami do Wierzchowa (najbliższa st. dr. żel. o 21 klm.) i dalej do Człuchowa, do Chojnic, do Tucholi (27·7 klm.), do Mąkowarska (20·8), do Więcborka (13·1) i do Lipki (Linde), ze st. kol. Wkrótce mają zbudować dr. żel. z Nakła do Chojnic na Więcbork, Sępólno i Kamień. Tutejszy urząd pocztowy III klasy wysyła poczty osobowe do Wierzchowa, Chojnic i Nakła. S. jest także siedzibą sądu okr. i urz. poborowego. Miasto posiada kościół par. kat., ewang., synagogę, szkołę kat. 2-klasową (2 naucz. i 168 dz.), 6-klasową ewang. (6 naucz. i 420 dz.), aptekę. Ludność trudni się głównie rolnictwem, handlem (wełną i zbożem). W mieście jest młyn wodny, tartak i wiatrak. W 1766 r. było 821 mk. (377 kat.); 1783 r. 1622 mk. (390 kat., 651 ew., 581 żyd.); 1804 r. 247 dm., 2492 mk. (1058 żyd.); 1853 r. 3187 mk. (557 kat., 1412 ew., 1218 żyd.); 1864 r. 3288 mk. (664 kat., 1651 ew., 973 żyd.); wreszcie 1885 r. 399 dm., 746 dym. i 3639 mk. (840 kat., 2006 ew., 793 żyd.). Obszar miejski wynosi 3128 ha (1890 roli or., 230 łąk i 75 lasu). Kościół katol. p. w. św. Bartłomieja jest patronatu bisk. i rządowego z kolei, dawniej wykonywał to prawo klasztor miechowitów (w Miechowie), którym go przekazał pierwszy fundator, dziedzic miasta Hektor Ostroróg (r. 1360 al. 1396). Teraźniejszy murowany kościół, bez wieży, wystawiono między r. 1799—1812, dawniejszy bowiem zgorzał. Przy kościele drewniana dzwonnica z 2 dzwonami (jeden z r. 1502 al. 1505). W kościele są trzy ołtarze. Szpital dla 4 ubogich posiada statut z r. 1864. Przy kościele bractwo Anioła Stróża (od r. 1639) i trzeźwości (od 1852). W skład par. wchodzą: Sępólno, Dziechowo, Piaseczno, Trzciany, Sikorze, Wiśniewo i Wiśniewko, Zboże, Niechórz i Wysoka. W 1867 r. paraf. (dekan. kamieński, dawniej więcborski) miała 1201 dusz i 735 komunikantów, 1888 r. zaś 1426 dusz. Proboszczami byli: Jan Daiecki 1659—1669, Jan Łęczycki do r. 1678, Jan Pozarzecki do r. 1689, Szymon Pędzik do r. 1691, Szczepan Spiechowicz do r. 1695, Kaz. Łuszkowski do r. 1697, Franciszek Rubiszewski do r. 1706, Bernard Kręcki do r. 1712, Piotr Oparkiewicz do r. 1733, Władysław Kapuściński 1740, Stan. Cercha do 1751, Aleksander Grybler 1751—61, Ludwik Bojarski od 1761 z konwentu oo. miechowitów (ob. Echo sepulchralis Borcka, II, 769, rękop. w Peplinie). W nowszych czasach urzędowali tu od r. 1824 Sylwester Zarzecki, od r. 1870 Teodor Franzky a od r. 1882 Marcin Meier. We wizytacyach często wspominaną jest pod nazwą kościoła kaplica drewn. św. Krzyża. Uroczystość Znalezienia i Podwyższenia św. Krzyża obchodzono w niej odpustem, zaś we Wielki Piątek wierni w procesyi odwiedzali kaplicę. R. 1756 we Wielki Piątek, gdy procesya wracała do fary, zaczęli żydzi ją wyszydzać. A gdy na to niektórzy z katolików odpowiadali, żydzi zaczęli rzucać kamieniami i błotem, przyczem krzyż z wizerunkiem Pana Jezusa

w procesyi niesiony zbryzgali i kamieniami ugodzili. W skutek tego został wytoczony żydom proces, który się zakończył w 1761 r. wyrokiem trybunału piotrkowskiego, nakazującym zapłacić 500 grzywien na figurę Męki Pańskiej, którą zamierzono wystawić na miejscu publicznej obelgi. Niedługo potem spłonęła kaplica św. Krzyża w wielkim pożarze, który się d. 8 czerwca r. 1764 srożył w mieście. Wizytator z r. 1766 poleca ogrodzić cmentarz i krzyż postawić, zanim ze składek nowa stanie kaplica, co jednak nienastąpiło. Druga kaplica św. Franciszka Seraficznego stała także na przedmieściu, obok starego szpitala, dla większej wygody ubogich i chorych. W r. 1744 była już bardzo zrujnowana a w r. 1764 prawdopodobnie spłonęła (ob. Utracone kościoły p. ks. Fankidejskiego, str. 301—303). Kościół ewang. murowany, stanął 1858 r., stary bowiem spalił się r. 1854. Protestantyzm znalazł tu poparcie u możnych dziedziców miasta Garczyńskich i Zebrzydowskich (ob. Der Kr. Flatow, von Schmitt, str. 110). Już w XVII w. mieli luteranie dom modlitwy (Bethaus), przy którym r. 1662 urzędował Adam Hubert. Później nastąpiła reakcya i kościołek ewang. został zniesiony. Po okupacyi pruskiej (1773 r.) urządzono w ratuszu kościół dla ewang. Żydzi osiedli tu dopiero r. 1644. Dziedzice miasta otaczali ich opieką i dali przywilej nabywania domów i roli. Ztąd jeszcze dziś S. jest jakby metropolią żydów w Zach. Prusach. Dzieła tutejszego rabina S. Caro († 1875), sławnego talmudzisty, mają u znawców poważne znaczenie. Handel wełną zajmował zdawna żydów. W 1780 r. skarżył się cech piekarzy, że piekarze żydowscy wielki im czynią uszczerbek. Wtedy wydano rozporządzenie, że na przyszłość ma być tylko 2 żydowskich piekarzy, którym jedynie dla żydów piec wolno. W 1805 odmówił rząd jednemu z żydów koncesyi do kupna domu, gdyż już 47 domów znajdowało się w ręku żydów, a więc więcej, jak wolno było według głównego regulaminu posiadać wszystkim żydom w Berlinie. Wyszedł też rozkaz, aby wszyscy żydzi nie mogący wykazać środków egzystencyi opuścili miasto. Wtedy hr. Potulicki poręczył za biednych i pozostali w mieście. Synagoga została zbudowana w 1808 r. (ob. Der Kreis Flatow von Schmitt, str. 260). *Historya.* Zdaje się, że S. stał pierwotnie na innem miejscu, kościół katol. bowiem stoi odosobniony w dolinie, gdy miasto zbudowane jest na wysokiem wybrzeżu jeziora i rzeki. Podanie ludowe głosi, że w jeziorze, powstałem przez rozszerzenie się dawnego jeziora Zdziechowskiego, zapadł się zamek dziedziców miasta. W 1360 r. „in Sampolno“ (może pod Kołem) wystawia Kazimierz W. przywilej dotyczący darowizny dla kościoła w Gnieźnie (Kod. Wielkop., III, 1420). Hektor z Pakości, dziedzic S., chciał przy mieście młyn wystawić i urządził w rzece Sępólnie śluzę, przez co woda tak wezbrała, że wystąpiła z swego koryta i zalała łąki Dziechowa, należącego do miechowitów, którzy zanieśli o to skargę do króla 1360 r. Pozwany dziedzic oddał im patronat nad kościołem św. Bartłomieja w S. wraz z 8 włókami i 4 ogrodami a konwent za to zgodził się na wystawienie młyna i śluzy (ob. Kod. Wielk., Nr 1427 i 1447). R. 1388 podpisuje się jako świadek na dok. w Szubinie wystawionym Wojciech ze Sępolna (Woythco de Sampulburg heres; ob. tamże, Nr 1870). Wieś Mrocza otrzymuje w 1393 r. przywilej miejski z magd. prawem jak Sępólno („Volumus insuper, quod omnibus juribus et immunitatibus dicta civitas Mrocza potiatur, quibus Sempelbork juribus gaudet, fruitur et laetatur“, Kod. Wielk., Nr 1937). R. 1409 komturowie człuchowski Gamrad von Pintzenau i tucholski Henryk v. Schwelborn wpadli do Krajny i spalili miasta: Kamień i Sępólno (ob. Der Kr. Flatow von Schmitt, str. 47). To samo powtórzyło się r. 1414. R. 1454 dostaje się w bitwie pod Chojnicami Stanisław Ostroróg, woj. kaliski i pan na Sępolnie (Kolskim?), w niewolę krzyżacką. W XVI w. nabył klucz sępelborski Albert Breza, ssta nowodworski (str. 61). Później posiadali miasto i dobra Zebrzydowscy, a po nich za czasów okupacyi pruskiej Potuliccy, do których należał i klucz więcborski. R. 1643 urządzono tu komorę celną; tędy bowiem wiodła droga handlowa z Wielunia do Torunia (str. 126). Między r. 1656—57 morowe powietrze zabrało do 1000 ofiar. Według przywileju z r. 1674 liczyło miasto 90 dm. (20 należało do żydów). Każdemu mieszczaninowi było wolno pędzić wódkę, jeżeli rocznie zapłacił 4 tal. czynszu. Cech piwowarów miał prawo warzenia piwa ośm razy, cech strzelecki zaś 2 razy do roku. Posiadacze włók byli obowiązani na wiosnę i w jesieni na folw. w Sikorzu zorać 1 mr. roli. Ci co mieli konie, musieli 1 dzień bronować dwoma bronami. Kto posiadał 1 włókę, powinien nadto 4 dni w dwa konie nawóz zwozić, kto pół włóki 1 dzień, a gajownicy byli zobowiązani nawóz rozrzucać. Łąki w Kujaniu mieli ciąć ci mieszczanie, którzy rolę posiadali; a dla browaru w Sikorzu powinni drzewo zwozić. Byli także zobowiązani owce myć, ale nie strzydz. Każdy rzemieślnik, który dom posiadał, czynił przez 5 dni tłokę, a garncarze i bednarze dostawiali zamiast czynszu sprzęty potrzebne. Zamek sempelborski istniał jeszcze r. 1679 (ob. str. 258). Według lustr. z r. 1764 znajdowało się na przedmieściu 71

dm., w dolnej części miasta (Niederstadt) 79; żydowskich familii liczono 81. Targ odbywał się w czwartek, jarmarki zaś 4 razy do roku. Tegoż r. 1764 spaliło się całe przedmieście, r. 1781 zaś 52 dm. żydow. i 4 chrześc.; 8 maja 1806 r. zgorzało 59 dm. Najstraszniejszy pożar jednak srożył się d. 23 kwiet. r. 1854, gdyż prawie połowa miasta wraz z kośc. ew. zgorzała. Na cholerę umarło 1830 r. 130, 1854 zaś 153 mk. R. 1861 istniały tu cechy: szewców, krawców, stolarzy, kowali, dalej bednarzy, tokarzy i kołołodziejów stanowiący jeden, rymarzy i garbarzy, (w jeden połączony), wreszcie młynarzy. *Ks. Fr.*

Sępolny Młyn al. *Sępolno*, *Sempolno*, dawniej *Sampolna* i *Sąmpolny Młyn*, os. młyńska, pow. bukowski (Lutomyśl), o 10 klm. na płn.-zachód od Lutomyśla i tyleż na wschód-płn. od Trzciela, na praw. brzegu Sępolny; par. Lwówek, okr. wiejski Sępolno, poczta w Hamerni (Kupferhammer), st. dr. żel. w Lutomyślu (Neutomischel); 4 dm., 20 mk. Istniała już w r. 1379. Józef z Grodziska nadał wówczas trzecią część użytków z młyna, który wystawił w lasach swoich „circa aquam que Szapolna dicitur“, Janowi Vindemulerowi (ob. Kod. Wielkop., n. 1764). W r. 1580 wchodziła w skład par. Wytomyśl i należała do Marcina Lwowskiego-Ostroroga. Była tam wówczas karczma z ćwiercią roli. W końcu zeszłego wieku należał S. Młyn do Melchiora Korzboka Łąckiego, dziedzica dóbr lwóweckich. *E. Cal.*

Sępopol, ob. *Szępopel*.

Sępowo, niem. *Sempow*, i *Sępowskie*, dwa wyb. do Barłomina, pow. wejherowski.

Sępowo, wś, pow. gąbiński, st. p. Gerwischkehmen; 20 dm., 105 mk., 159 ha. Wś założona przez kolonistów Polaków, dziś zupełnie zniemczona.

Sępułki, fol., pow. turecki, gm. Niewiesz, par. Uniejów, odl. od Turka 24 w., ma 2 dm., 43 mk.

Sęsów, pustk., pow. wieluński, gm. Mierzyce, par. Działoszyn.

Sętal, niem. *Suessenthal*, wś na pol. Warmii, pow. olsztyński, st. pocz. Spręcowo; 131 dm., 683 mk., 1254 ha.

Sętki, ob. *Sędki*.

Sętki, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. łecki, blisko jez. Selment, prawie przy ujściu Legi, o 9 klm. na wschód od Ełku (pocz., tel.); 50 dm., 246 mk., 613 ha. S. istniały już r. 1469. Walter Kiekierzyc, wójt łecki, nadaje Pawłowi Sędkowi i dzieciom brata jego, Stanisławowi i Piotrowi, na prawie magdeburskiem 15 włók w Sędkach nad rzeką Legą. Dan w Ełku r. 1472. Tenże sprzedaje Falkowi Liczko (Falgke Litczke) 4 włóki między granicami golubskiemi, Sędka krawca a jeziorem Selmętno. Dan w Ełku r. 1475. Ks. Olbracht odnawia r. 1568: Stańkowi Wilikowi, Maciejowi Wilikowi, Stańkowi Wilkowiczowi (Wielckoitz), Bartkowi Wilkowiczowi, Janowi Sędkowi, Janowi Jelitce, Wojtkowi Czarnemu i Piotrowi Sakel (Sokół?) list nadawczy. Mieli przedtem 15 włók, ale że postawili młyn o 2 kołach w Sypitkach, za to uwalnia ich książę od tłoki, od budowy i naprawy zamków i orki. Prawo magdeburskie zatrzymują. *Ad. N.*

Sfera, mały folw. nad rzką Pielgrzymówką, pow. nowogródzki, o 9 w. na zachód od Nowogródka, w 1 okr. pol. wsielubskim, gm. Horodeczna, par. katol. Nowogródek; grunta urodzajne. *Al. Jel.*

Sgonn, ob. *Zgon*.

Siabryn, zaśc. nad rz. Isłocz, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Bakszty, o 85 w. od Oszmiany a 57 od Dziewieniszek, ma 2 dm., 17 mk. prawosł. (w 1864 r. 11 dusz rewiz.).

Siadcza, 1350 r. *Szadcze*, 1581 r. *Sziadcza*, wś i fol., pow. olkuski, gm. i par. Kidów, odl. 27 w. od Olkusza, posiada pokłady kamienia wapiennego. W 1827 r. było 23 dm., 152 mk. Dobra S. składały się w 1887 r. z folw.: S. i Łazy, rozl. mr. 996: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 556, łąk mr. 16, pastw. mr. 45, lasu mr. 97, obszar sporny mr. 10, nieuż. mr. 46; bud. mur. 14, z drzewa 2; płodozmian 6 i 10-polowy; las nieurządzony; fol. Łazy gr. or. i ogr. mr. 218, nieuż. mr. 8; bud. mur. 3, z drzewa 1. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 16, z gr. mr. 164; wś Kidów os. 46, z gr. mr. 695. W 1350 r. Kazimierz W. wynagradzając zasługi niejakiego Stampoty przenosi jego wieś Szadcze (Siadcza?) z prawa polskiego na niemieckie, sredzkie (Kod. Małop., I, 273). W 1581 r. S., wś pow. lelowskiego, należała do Mikołaja Padniowskiego, który płacił z 2 łan. km.; była część należąca do pobliskiej Solczy (Sors soleczki), 1 łan. (Pawiń., Małop., 80). *Br. Ch.*

Siadki al. *Siatki*, w XVI w. *Syathky* i *Sathky*, folw, pow. włoszczowski, gm. i par. Kluczewsko, ma 593 mr. obszaru, wchodzi w skład dóbr Kluczewsko. W 1827 r. było 2 dm., 9 mk. Na początku XVI w. była to wieś stojąca pustką, w par. Januszewice (Łaski, L. B., I, 612),

Siadła Góra, *Szara Góra*, 1256 *Sadagora*, 1380 *Schadegar*, *Schadegur*, wś, pow. wrocławski, par. kat. Krzyżowniki, ew. Szymonków. W 1842 r. 33 dm., folw., wolne sołtystwo, 279 mk. (79 ew.). Dawniej własność bisk. wrocławskich.

Siadunce, wś, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Giełwany, okr. wiejski Giełwanki, o $5^1/_2$ w. od gminy a 59 w. od Wilna, ma 10

dm., 120 mk. katol. (w 1864 r. 48 dusz rewiz. włośc. i 15 b. ludzi dworskich); należy do dóbr Nortoki, Stępkowskich. *J. Krz.*

Siady, żmujdzkie *Sedos*, mko rząd. nad rzką Wardawą i jez. Siedule, pow. telszewski, przy trakcie między Kownem a Możejkami, o 211 w. od Kowna, 25 w. od Telsz a 25¼ w. od Możejek, w 1 okr. pol., gm. Siady, ma 90 dm., 1815 mk., kośc. paraf. katol., dom przytułku dla 10 starców, szkołę ludową (w 1877 r. 53 dzieci), dom modlitwy żydowski, zarząd policyjny i gminny, st. pocz. i telegr., młyn wodny, jarmark 6 stycznia. Kościół katol. p. w. Wniebowzięcia N. M. P., z drzewa wzniesiony w 1770 r. przez Bartoszewicza, ma 2 altaryc: fundacyi Macieja Krzyżewicza z 1806 r. i św. Jańską, fundacyi Benedykta Adamowicza z 1790 r. Par. katol., dekanatu olsiadzkiego, 6084 dusz. Filia w Renowie, kaplice: w Renowie, Kietunach, Grąściach i Łowmiach. Gmina S. składa się z 6 okręgów wiejskich (starostw) i obejmuje 56 wsi, mających 2382 mk. włośc. Okrąg policyjny (stan) rozciąga się na 8 miasteczek, 220 wsi, 479 zaśc. i ma 13,658 mk. Miasteczko było niegdyś własnością Sapiehów. *J. Krz.*

Siahły, wś włośc., pow. lidzki, w 1 okr. pol., o 28 w. od Lidy, 4 dm., 57 mk.

Siahrów, wś, pow. nowogrodwołyński, na zachód od mka Połonnego.

Siałkowice *Stare*, wś, i *S. Nowe*, *Siadlkowitz*, niem. *Schalkowitz*, kol. nad rz. Brynicą, w 1532 r. pow. opolski, par. Siałkowice Stare. Posiadają kościół par. murowany, szkołę kat. W 1861 r. S. Stare miały 250 dm., 2063 mk. (28 katol.), S. kol. (założona w 1788 r.) 33 dm., 255 mk. (12 ew.). Kościół par. obecny wzniesiony na miejscu dawnego w 1830 r. Do niego należą filic: Chrościce i Popielów. S. Stare mają 5020 mr. roli i łąk, kolonia zaś 315 mr. torfiastej gleby. S. par. miała w 1869 r. 7420 katol., 990 ewang. i 67 żyd. Dek. siałkowicki dyec. wrocławskiej liczył w 1869 r. 30,140 katol., 3195 ewang., 191 izr. i 9 parafii: Bierdzan, Brynica, Budkowice, Czarnowąs, Falkowice, Dobrine Wielike (łużycka), Jałowa, Łubniany i S. W kościołach używany jest język polski. *Br. Ch.*

Siamoszyce 1.) w 1581 r. *Sziemieszice*, wś, pow. olkuski, gm. Kidów, par. Kroczyce. W 1827 r. było 21 dm., 113 mk. W 1581 r. we wsi S., par. Kroczyce, wojew. krakowski płacił od 5 łanów km., 1 sołtysiego, 1 zagr. z rolą, 1 komor. bez bydła. Józef Giełbutowski od 1 łan. km. i 1 zagr. bez roli (Pawiński, Małop., 76). 2.) **S.**, w 1581 *Szamosice*, pow. olkuski, gm. Pilica, par. Giebło. W 1827 r. było 5 dm., 34 mk. W 1581 r. Józef Giebułtowski płacił w S. (par. Kromołów) od 3 łan. km., 1 czynszow. i 1 kom. bez bydła (Pawiń., Małop., 73). *Br. Ch.*

Siania (stara po żmujdzku), rzeczka w pow. wiłkomierskim, dopływ rz. Świętej. Przy ujściu jej za czasów pogańskich wznosił się gaj dębowy.

Sianki, wś, pow. turczański, 25 klm. na płd.-zach. od Turki, 14 klm. na płd.-zach. od Boryni (sąd pow. i urz. pocz.), na granicy węgierskiej. Na płn. leżą Beniowa i Mochnate, na wschód Tureczka Wyżna, Butelka Wyżna i Jaworów, na zach. i płd. Węgry (Użok). W płd. stronie, blisko granicy, przy gościńcu użockim biją źródła Sanu i wysyłają strugę płynącą na płn. Strugę tę zasilają w obrębie wsi małe dopływy. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Sanu. Na płd.-zach. wznosi się „Opolonek“ do 1028 mt., na granicy zach. „Żydowski Beskid do 863 mt. Przesmyk wioski wznies. 859 mt. Na płd.-wschód przy gościńcu, leży karczma „Na młakach“. Obszar przeważnie lesisty. Na zach. leżą: na lew. b. Sanu las „Potasznia“, na płn. od niego „Kopoławiec“, na praw. brzegu Sanu „Kiczera Siańska“ (szczyt 888 mt.). Własn. więk. ma roli or. 118, łąk i ogr. 86, pastw. 27, lasu 1908 mr.; wł. mn. roli or. 569, łąk i ogr. 146, past. 954, lasu 104 mr. W r. 1880 było 50 dm., 355 mk. w gm., 7 dm., 49 mk. na obsz. dwor. (23 rzym.-kat., 358 gr.-kat., 23 izrael.; 35 Polaków, 341 Rusinów, 11 Niemców). Par. rzym.-kat. w Turce, gr.-kat. w Beniowej. We wsi jest cerkiew p. w. św. Stefana. Tartak wodny o jednym gatrze i jednej pile zwyczajnej, zużywa rocznie 105 mtr. sześc. drzewa jodłowego i świerkowego a produkuje 70 mtr. sześc. desek. *Lu. Dz.*

Sianno, folw., pow. sochaczewski, gm. Łazy, par. Brochów, ma 33 mk., 1139 mr.

Sianowo, kaszub. *Sjanowo*, 1393 *Ottenow*, 1686 *Swianowo*, 1780 *Sionowo*, wś kośc. na Kaszubach, pow. kartuski, st. p. Mirachowo (o 1 milę), st. kol. Kartuzy (1½ m.). Wznies. 492 st. npm., nad jez. i rz. Łebą, w malowniczem położeniu. Zawiera 1 wolne sołectwo, 7 gbur. osad i 4 zagr. Razem z wyb. Cieszonkiem (1885 r. 8 dm., 63 mk.) i Młyńskiem (8 dm., 53 mk.) obejmuje 441 ha (211 ha roli, 33 łąk i 19 lasu). W 1885 r. było 37 dm., 53 dym., 266 mk. (6 ew., 11 żyd.). Szkoła katolicka. Kościół par. p. w. Narodz. N. M. P., patronatu rządowego, zbudowany w pruski mur w 1816 r. Istnieje przy nim bractwo Szkapl. (od 1782 r.) i trzeźwości (od 1856). Do par. należą: S., Młyńsk, Cieszonko, Staniszewo, Mirachowo, Bącz, Olszowe Błoto, Stążki, Głusino, Kolonia, Sianowska Huta, Strzyża Buda, Hejtuz, Pomieczyno i Pomieczyńska Huta. W 1867 r. liczyła paraf. 2492 dusz (1583 komunikantów); w 1888 r. 2710 dusz.

Poprzednio istniał tu kościół filialny (do Strzepcza). Parafialnym został w 1864 r. i włączony do dek. mirachowskiego. W kościele znajduje się cudowna figura N. M. Panny, z drzewa, 1881 r. w Monachium odnowiona. Tak Pan Jezus jako i Matka Najśw. mają srebrne, pozłacane korony na głowie. Według podania pojawiła się Matka Boska najprzód w Mirachowie a przepłynąwszy jezioro we wielkiej jasności się ukazała. Zaczęto tedy dla cudownej figury stawiać kościół w Mirachowie. Podczas budowli ukazała się N. M. P. w wielkiej jasności w paprociowym krzaku w Sianowie i choć po dwakroć zanieśli ją do Mirachowa, ale ona i po trzeci raz do Sianowa wróciła. Wtedy wybudowali dla niej najprzód kaplicę a potem kościół. O doznanych łaskach świadczą liczne wota, których r. 1766 było 36; obecnie znajduje się ich w skarbcu jeszcze 16. Najgłówniejsze odpusty są w dzień Nawiedzenia i Narodz. N. M. P. Na te święta udzielił papież Pius VII zupełnego odpustu na wieczne czasy. W r. 1811 d. 5 lipca kościół zgorzał od piorunu. Cudowną figurę wyratowano i zaniesiono do kościoła w Strzepczu, ale po odbudowaniu kościoła przeniesiono ją znów w uroczystej procesyi do Sianowa (ob. Cudowne obrazy przez ks. Fankidejskiego, str. 97—102). S. należy do starych osad. Znaleziono tu starożytne groby i popielnice (ob. Zeitsch d. Westpreuss. Gesch. Ver., VI, str. 5). Pierwotnie posiadała wś tutejsza prawo polskie. Krzyżacy, za których czasów S. należało do wójtowstwa mirachowskiego, nadali jej r. 1393 prawo chełmińskie. Już wtedy istniał tu kościół, bo w przywileju z tegoż roku otrzymuje proboszcz 2 wole radła dla fabryki kościoła, a na swoje utrzymanie od każdego czynszowego radła we wsi po 1 korcu żyta i tyleż owsa mesznego, oprócz tego wolne pastwisko razem ze wsią i wolne ryboł. w jeziorach przy wsi dla własnego stołu (ob. tamże, str. 47). Dla bisk. kujawskiego zaś wyznaczono pół wiardunka od każdego osadzonego radła. Lokatorem wsi był Retke; przywilej ten wystawił komtur gdański Jan v. Rumpenheim w Mirachowie; odpis podaje w streszczeniu wizyt. Rybińskiego z r. 1780 (str. 184). W przywileju z r. 1398 prob. sianowski występuje jako jeden ze sędziów polubownych w sporze prob. w Stężycy z zarządem kościoła (tamże, str. 48). R. 1424 otrzymuje S. nowy przywilej; od każdego radła płacono odtąd 1 grzyw. i 4 kury. Młyn istniał już za czasów krzyżackich jak i karczma, której przysługiwała propinacya i dla Staniszewa. Od r. 1424 czynszuje karczma 2 grzyw. Wolne drzewo miała cała gmina i to od każdego radła (po 1 do 2 pni), ale każdy musiał wprzód o pozwolenie prosić. Za czasów polskich należało S. do sstwa mirachowskiego. Około r. 1480 spalił się kościół nowo pobudowany. Ówczesny bisk. Jakub nadaje w tym roku odpust jedenastu dni wszystkim tym, którzyby wypełniwszy zwykłe warunki, kościół pobożnie odwiedzili i jałmużnę udzielili ku jego wykończeniu (ob. Wizyt. Rozdrażewskiego z r. 1583, str. 175). R. 1710 znajdował się kościół w opłakanym stanie, tak, że według zdania wizytatora powinien być rozebranym. Do prob. należała 1 włóka i 7 łąk, także znaczny kawał roli tuż przy plebanii, dworznica zwany; w poblizkiem jez. miał ksiądz wolne rybołóstwo; mesznego pobierał ze wsi 4 kor. żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 25). Podług wizyt. Rybińskiego (z r. 1780) był kościół w bardzo dobrym stanie (in statu eleganti); został bowiem niedawno temu staraniem prob. gruntownie odnowiony. W skład filii wchodziły: Sionowo cum Młynisko z 54 mieszkańcami, między którymi było 40 komunikantów; Huta Sionowska, Huta Pomieczyńska, Pomieczyno i Hejtuz, Cieszonko, Staniszewo, Strzyżabuda, Mirachowo, Bącz i Olszowe Błoto i Głusino cum Stążki (ob. str. 178 b.). *Ks. Fr.*

Sianowód, futor, pow. latyczowski, par. Deraźnia.

Sianowska Huta, niem. *Sianowerhuette*, wś na Kaszubach, pow. kartuski, pół mili na wschód od Sianowa. Wznies. 677 st. npm., paraf. kat. Sianowo, st. p. i kol. Kartuzy (o 1¼ mili). Razem z Hejtuzem (1885 r. 8 dm., 44 mk.) obejmuje 309 ha (231 roli orn.). W 1885 r. było 42 dm., 55 dym., 306 mk. Szkoła kat. miała 1887 r. 1 naucz. i 35 dziec. Dawniej należała S. H. do sstwa mirachowskiego. R. 1710 płacił każdy włościanin (colonus) 12 gr. mesznego (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 26); uwłaszczanie nastąpiło r. 1820. *Ks. Fr.*

Sianowskie jezioro, na obszarze wsi Sianowo, łączy się z jez. Reskowskiem małą rzeczką, dopł. Łeby.

Sianożatki, ob. *Sienożatki.*

Sianożęć Wielka, folw. i gajówka na obsz. dwor. Remizowiec, w pow. złoczowskim.

Sianożęci, fol. i leśn. w Rożyskach, pow. skałacki.

Sianożęta 1.) gajówka w Dubowicach, pow. tarnopolski. 2.) **S.**, fol. w Zwiniaczu, pow. czortkowski.

Siańskie al. *Szańskie Jabłońskie* i *Tarnawskie*, dwa szczyty na głównym dziale, między dolinami Sanu i Stryja. S. Jabłońskie wznies. 876 mt. na granicy Jabłonki Niżniej, Wyżniej i Sokolik, w pow. turczańskim. S. Tarnawskie nieco na płn.-zach. od poprzedniego, na granicy Jabłonki Wyżniej, Tarnawy Wyżniej i

Niżniej, wzn. 873 mt. Na płn.-wschód podążają wody do Jabłonki, dopł. Stryja, na płd.-zach. do Sanu. *Br. G.*

Siarcza Łąka, pow. ostrołęcki, gm. Dylewo, par. Kadzidło.

Siarczana Góra, grupa domów we wsi Swoszowice, pow. wielicki, na północ od tej wsi. Z tych domów stoi 3 na obszarze więk. posiadłości. Ludność wynosi 98 osób (88 rz.-kat. i 10 izracl.). Nazwa pochodzi od kopalni siarki, jedynej w Galicyi, którą już od kilku lat zarzucono z powodu zalewu szybów. W szybach, do 20 metrów głębokości, znajdowano częścią rodzimą żółtą siarkę, częścią szarawą, zmieszaną z iłem. Por. *Swoszowice. Mac.*

Siarczyce, w 1489 r. *Sathcycze*, 1531 *Sadzycze*, 1539 *Scathczicze*, 1557 *Szathczicze*, fol., pow. włocławski, gm. Piaski, par. Lubraniec, odl. 21 w. od Włocławka, ma 59 mk. W 1827 r. było 5 dm., 62 mk. Fol. ten powstał z połączenia trzech uwłaszczonych osad, rozl. mr. 301: gr. or. i ogr. mr. 287, łąk mr. 7, nieuż. mr. 7; bud. mur. 7, z drzewa 3; płodozmian 11-polowy. Dawniej była to wieś wchodząca w skład dóbr Lubraniec. W 1557 r. Jakub Tholibowski płacił tu od $^1/_2$ łana i 3 ogrod. (Pawiński, Wielkop., II, 12). *Br. Ch.*

Siarczysta, rzeczka w pow. bracławskim, lewy dopływ Sielnicy, ma źródła pod wsią Michałówką. *X. M. O.*

Siarka, potok, powstaje w obr. Rychwałdu, pow. gorlicki, na płn. stoku Magóry Małastowskiej (814 mt.), ze źródeł leśnych; płynie parowem na płn., a dosięgnąwszy do górnego krańca chat Rychwałdu, zwraca się na zach., płynie pomiędzy domostwami rychwałdzkiemi; potem między domostwami gm. Siar i uchodzi na granicy Siar i Sękowy do pot. Sękowy. Długi 12 klm. Źródła wznies. 800 mt., ujście 311 mt. npm. Nad doliną potoku od wschodu legł dział Rychwałdzkiej góry (629 mt.), a od zach. Magóra od Hajnego (705 mt.), Minczoł (673 mt.), Bartnica (632 mt.). *Br. G.*

Siarki, wś, pow. ostrołęcki, gm. Dylewo, par. Ostrołęka. W 1827 r. było 11 dm., 26 mk.

Siarki, wś i fol. poradziwiłłowski, pow. miński, w 3 okr. pol. i par. katol. Kojdanów, gm. Rubieżewicze, w pobliżu gośc. handlow. z Rubieżewicz do Wołmy i Rakowa. Wś ma 8 osad pełnonadziałowych; folw. w r. 1813 należał do Lichodziejewskich, miał poddanych 27 męż., 16 kob., obecnie dziedzictwo Żeligowskich. *A. Jel.*

Siarkompie, wś i dwór Monkiewicza, pow. rossieński, par. Pogromoncie.

Siarkowe pole, wzgórze w obr. Miłkowa, w pow. cieszanowskim, na płn.-zach. od wsi, wzn. 258 mt. npm. Miejsce znaku triang.

Siarkowiec, kol., pow. błoński, gm. Guzów, par. Szymanów, odl. 14 w. od Błonia. Przez rozparcelowanie części dóbr Miedniewice (496 mr.) powstały na ich obszarze osady złożone z kolonii od 10 do 60 mr. obszaru. Osady te noszą nazwy: Prościeniec, Hipolitów, Kamionka, Leśniczówka i Siarkowiec. Składają się z 46 kolonii, z tych ośm (z obszarem 240 mr.) przypada na Siarkowiec. *Br. Ch.*

Siarna, rzka, w pow. łuckim, ob. *Olszany.*

Siarnicki staw, ob. *Smoczy staw.*

Siarnista, rzeczka w pow. wileńskim, dopływ Wilii z praw. brz., uchodzi pod Karolinem, w pobliżu wsi Kamień.

Siarucie, dobra, pow. rossieński, gm. Szydłowo, o 14 w. od Rossień.

Siary, wś, pow. gorlicki, na południ. stoku Bartnicy, góry lesistej (632 mt. npm.), nad Siarką, dopł. Sękowy z lew. brzegu i samą Sękową, 5 klm. na płd. od Gorlic. Wś składa się z 144 dm. i 1058 mk.; 1008 rz.-kat., 3 gr.-kat. i 47 izrael. Obszar więk. pos. wynosi 191 mr. roli, 19 mr. łąk i ogr., 16 mr. pastw. i 162 mr. lasu; pos. mn. 484 mr. roli, 107 mr. łąk, 127 mr. pastw. i 125 mr. lasu. Gleba iłowata, mało urodzajna. Bogactwem osady są kopalnie nafty. Według mapy wydanej staraniem wydziału krajowego przez L. Syroczyńskiego w r. 1881 wydobywano w formacyi kredowej w tym czasie rocznie 19,250 cetn. metr. ropy na obszarze 2 ha, w płd. stronie od wsi. Według H. Waltera i dr. Dunikowskiego (Kosmos, 1885, str. 276 nn.) dobywanie nafty było nieracyonalne, kopalnie były wyczerpane ale głębsze wiercenie rokowało przyszłość. Co do samego układu warstw, to pojawiają się tam warstwy strzałkowe, dalej system najrozmaitszych warstw o przeważających iłołupkach, następnie znowu strzałkowate piaskowce a za niemi naftonośne pokłady. W ogóle cały system łupków, iłów i piaskowców. Nafta pojawia się w kilku warstwach. Kierunek kopalń jest nieregularny z powodu skrętu układu geologicznego. W ogóle leżą na warstwach ropianieckich iły czerwone i szkliste piaskowce, na nich piaskowce dolno-eoceńskie, następnie silnie rozwinięty górny eocen, stanowiący na płd. spąg oligoceńskich piaskowców. W S. jest szkoła ludowa. Paraf. rz.-kat. w sąsiedniej Sękowy. S. należały do ststwa bieckiego; w r. 1581 liczyły 2 łany km., 8 zagr. bez roli, 2 komorn. z bydłem, 4 bez bydła, 2 rzemieśl., łan sołtysi i piłę (Pawiński, Małop., 114). S. graniczą na płn. z Ropicą Polską i Sokołem, na wsch. z Dominikowicami i Męciną Małą, na płd. z Sękową, a na zach. z Szymbarkiem. *Mac.*

Siarzewo, w 1583 r. *Psarzewo*, wś włośc., pow. nieszawski, gm. i par. Raciążek, 129 mk., 691 mr. W 1827 r. było 10 dm., 73 mk.

Wchodziła w skład dóbr bisk. kujawskich w kluczu Raciążek. W 1583 r. płacono pobór od 4 1/4 łan. km. (Pawiń., Wielkop., I, 249).

Siatki, ob. *Siadki.*

Siaty, *Siety*, wś na płn.-wsch. brzegu jez. Murowszczyzna, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra, Oskierków, Zaleś, o 1 w. od gminy, 25 dusz rewiz.

Siawcile, wś, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 60 w. od Telsz.

Siawry, wś, pow. wiłkomierski, gm. Kupiszki, o 80 w. od Wiłkomierza.

Siąszyce, w XVI w. *Szyeyuschycze* i *Sieiuszycze* (1569 r.), wś, i *S. Nowe*, fol., pow. koniński, gm. Dąbroszyn, par. Grochowy, odl 2 1/2 w. od Rychwałda, 20 w. od Konina, ma 19 os., 363 mk. (162 męż., 194 kob.), 105 mr. S. Nowe mają 34 mk. W 1827 r. było 45 dm., 483 mk. Dobra S. obejmują mr. 2501 (1350 mr. lasu). Składają się z fol.: Grochowy, Siąszyce Nowe i Rutki. W Siąszycach jest gorzelnia o sile 16 koni, przerabia 56,000 korcy kartofli rocznie. Produkcya dochodzi do 69,000 rs. Dziedzice wsi tej mieli prawo pobierać cło i z tych dochodów dawali plebanowi kopę groszy. Prócz tego kmiecie dawali pleb. w Grochowach (pierwotnie w Dzierzbinie) meszne po kor. żyta i owsa z łanu. Pleban zaś posiadał tu dwa łany roli (Łaski, L. B., I, 278). Według lustr. z 1569 r. (Lustr. IV, 303) Zygmunt I w 1525 r. potwierdził mostowe dla tej wsi. Rewizorowie uważają je za niepotrzebne. Według reg. pob. pow. konińskiego z r. 1579 wś Siąssyce, w par. Grochowy, własność Alberta Siąskiego, miała 1 1/2 łan., 3 zagr. bez roli, 1 kom. bez bydła. Część Jana Galewskiego 1 1/2 łan., 3 kom. bez roli, 1 kom. z bydłem (Pawiński, Wielkop., I, 226). *Br. Ch.*

Sibica, niem. *Schibitz*, wś, pow. cieszyński, par. kat. i ew. Cieszyn na Szląsku austr., ma 439 mk., 544 mr. Posiada kaplicę kat., filią par. Cieszyn. W tej wsi ma swą siedzibę i gospodarstwo Glajcar, głośny patryota i jeden z kierowników odrodzenia narodowego Szląska.

Sibicze, wś, pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 24 w. od Poniewieża.

Sibirien pod Poznaniem, ob. *Syberya.*

Sibirka, *Sibirki*, ob. *Sybirka, Sybirki.*

Sibischau, 1353 *Syboschow*, 1338 *Sebischow*, 1353 *Syboschow*, wś, pow. wrocławski, paraf. kat. Jaeschguettel, ew. Domslau. W 1842 r. 11 dm., zamek, folw., 76 mk. (37 kat.).

Sibitis, dwór, pow. kowieński, w 2 okr. pol., o 69 w. od Kowna.

Sibitowszczyzna, wś, pow. wiłkomierski, w XVI w. wchodziła w skład dóbr Kurkle.

Sibsau *Gross* (ob. *Bzowo*). Tu podajemy dodatkowo: B. leży o 4·5 klm. od Warlubia (st. p., tel. i kol.). Kościół murowany p. w. św. Małgorzaty, patronatu rządowego (dek. nowski), z 1768 r. Istnieje przy nim szpital, fundacyi kaszt. Borowskiego, dla 2 ubogich i bractwo trzeźwości (od 1857 r.). Do par. należą: Bzowo, Brzeziny, Bzówko, Osiek (Kommerau), Kompania, Krusze, Fletnowo, Bojanowo, Grupa Górna i Dolna i Piła. R. 1867 liczyła par. 783 dusz, 491 komunikantów, 1888 r. zaś 986 dusz. We wschod. stronie od wsi, niedaleko t. z. Góry Zamkowej leży cmentarzysko, gdzie odkryto kilka grobów skrzynkowych, liczne popielnice i groby podkloszowe (ob. Objaśn. Ossowskiego, str. 76 i 38). W dok. napotykamy tę wś po raz pierwszy r. 1295, gdzie bisk. kujawski Wisław przyłącza ją do par. komórskiej (ob. P. U. B. von Perlbach, str. 468). R. 1305 potwierdza Wacław III darowiznę ojca swego na korzyść zakonu krzyżackiego, między innemi wsiami wymienione jest także Bzowo (Zubessow; str. 559). Za czasów krzyżackich należało B. do komturstwa grudziądzkiego. Wizyt. Strzesza z r. 1710 donosi, że B. było przyłączone do sstwa grudziądzkiego, prob. posiadał 4 wł., do kośc. należało jez. Głowinek. Parafią zarządzał prob. z Komórska, który tu przybywał co trzecią niedzielę (str. 189). R. 1773 było tu 200 mk., po części kat., po części ewang. i 40 dym. Proboszczami byli: 1639 r. Franciszek Grotkowski, 1710 r. Andrzej Robakowski, 1783 r. Teofil Grzembski, 1689 r. Kazimierz Grusiński, 1767 r. Mateusz v. Bolemow. *Ks. Fr.*

Sibudów, potok, wypływa w obr. Malenowic, w pow. cieszyńskim, z pod góry Hradowy (741 mt.), płynie zrazu na płn. a potem na zachód, przez Malenowice i uchodzi pod Nową Wsią (Neudorf) do Ostrawicy od praw. brzegu. Długi 5 1/2 klm. *Br. G.*

Sicha, karczma w Czołhyniu, pow. jaworowski.

Sich dich fuer, wś, pow. żegański, par. kat. i ew. Przewóz. W 1842 r. 38 dm., 199 mk. (6 kat.). Do S. należało: Pass auf, Trau nicht i Waerst du besser.

Sichów *Mały* i *Duży*, w XV w. i 1579 r. *Swychow* i *Swichowiecz*, wś i fol., pow. stopnicki, gm. Oględów, par. Koniemłoty, leży na prawo od traktu z Oleśnicy do Staszowa, posiada szkołę początkową, urząd gm., kasę pożyczk. S. Duży, fol., należy do dóbr Łubnice, wś ma 68 os., 924 mr.; S. Mały, wś, 58 os., 855 mr. W 1827 r. S. Duży miał 41 dm., 315 mk.; S. Mały 39 dm., 303 mk. Wojciech Jastrzębiec, fundując klasztor w Beszowy w 1421 r., nadał mu dziesięciny stołu arcyb. „in untraque Swichow“ (Długosz, L. B., III,

125). W 1579 r. we wsi S. (pow. wiślicki), Elżbieta Czyżowska płaciła od 12 osad., 3 łanów, 1 łanu wójt., 6 ogrodn. z rolą, 2 komor. i 8 ubog. a w Swichowcu od 11 osad., $^2/_3$ łanu, 4 ogrod. z rolą, 2 ubog. Stanisław Swichowski Kula sam uprawiał $^1/_2$ łanu i miał 1 ogrod. z rolą (Pawiń., Małop., 229). *Br. Ch.*

Sichów al. *Siechów*, wś, pow. lwowski, 6.55 klm. na płd. od Lwowa (sąd i poczta). Na płn. leży Lwów, na wsch. Winniki i Wólka (część Czyszek), na płd.-wsch. Dawidów, na płd. Pasieki, na płd.-zach. Zubrza, na płn.-zach. Kosielniki. Wody ze wschod. lesistej części obszaru zabiera pot. Sichowski (dopł. Marunki), powstający w Wólce Sichowskiej. Wody z zach. części wsi podążają na zach. do Zubrzy, dopł. Dniestru. Środkiem wsi idzie gościniec a na zach. od niego tor kolejowy. Własn. większa (funduszu kalek miasta Lwowa) ma roli or. 63, łąk i ogr. 20, past. 4, lasu 638; własn. mniejsza roli or. 484. łąk i ogr. 341, past. 136, lasu 2 mr. W r. 1880 było 80 dm., 460 mk. w gm. (141 dm., 300 mk. we wsi S.; 10 dm., 54 mk. w przys. Pirogówka a 17 dm., 106 mk. w przys. Wólka Sichowska), 2 dm., 16 mk. na obsz. dwor.; 305 rz.-kat., 151 gr.-kat., 12 izr., 8 innych wyzn.; 355 Polaków, 119 Rusinów, 2 Niemców. Par. rzym.-kat. w Zubrzy, gr.-kat. w miejscu, dek. szczerzecki. Do par. należą Zubrza i Kozielniki. We wsi jest cerkiew p. w. św. Trójcy i kasa pożyczk. gm. z kapit. 598 złr. Wieś S. nabył Piotr Włodek (Włodkowicz) z Charbinowic w r. 1409 od Jana Rusina i żony jego Oksany za 50 kóp groszy (Zubrzycki, Kron. Lwowa, 1844 r., str. 79) a w r. 1411 sprzedał ją Janowi z Zubrzy za 60 kóp gr. i konia wartości 4 kóp (Liske, A. G. Z., t. IV, str. 77). Dnia 28 paźdz. 1411 r. poświadcza Iwan z Obychowa, kaszt. szremski i ssta lwowski, iż Jaszek Fortuna z synem Janem sprzedali swe dziedzictwo S., Piotrowi, synowi Włodka, ście trembowelskiemu, za 170 kóp szer. groszy (Liske, l. c., str. 80). Dnia 14 wrześ. 1412 r. poświadcza Iwan z Obychowa, jako Piotr z Charbinowic, podstoli sandomirski, sprzedał wieś Sichów Janowi z Zubrzy za 130 kóp gr. (Liske, l. c., str. 82). Dnia 12 listop. 1430 r. rozstrzyga Jan Wężyk z Dąbrowy, cześnik kor. i ssta ruski, z polecenia króla spór o wieś S. pomiędzy Janem, Mikołajem i Marcinem, braćmi z Knichinicz, a Janem z Zubrzy (Liske, A. G. Z., str. 64). Dnia 1 sierpnia 1457 r. poświadczają Ścibor z Wiszni, sędzia, i Jan z Wysokiego, podsędek ziemscy lwowscy, że Jan i Mikołaj, rodzeni bracia z Zubrzy, podzielili pomiędzy siebie wsi: Zubrzę, Sichów i Oświcę (l. c., str. 202). Dnia 4 marca 1485 r. poświadczają Gunter z Sieniawy, sędzia, i Jan z Wysokiego, podsędek, ziemscy lwowscy, że Zofia, córka Jana Zubrskiego a żona Jana Kunata, sprzedała część swą w Zubrzy i połowę S. Janowi, wójtowi z Sokolnik, za 250 grzyw. (Liske, l. c., t. VII, str. 149). Dnia 6 września 1499 r. poświadcza Piotr Myszkowski z Przeczyczowa, wojew. bełzki i ssta generalny ruski, że w sprawie sporu o granice wsi Zubrzy i S. stanął między Dziersławem Wilczkiem z Boczowa, podkomorzym lwowskim, a rajcami lwowskiemi układ na trzy lata (Liske, l. c., t. 9, str. 175). W r. 1507 nabyli radcy miasta Lwowa od Jana i Petroneli Sokolnickich czwartą część Zubrzy i połowę Sichowa za 200 grzywien, a w r. 1509 drugą czwartą część Zubrzy i drugą połowę S. od Jana Jacymirskiego za 200 grzyw., w r. 1508 resztę Zubrzy od Dziersława Wilczka za 420 grzyw. Niedostających 300 grzyw. pożyczył im ks. Jan Krowicki, dziekan katedralny, zabezpieczając kapitał na kupionych dobrach, za opłatą 10 grzyw. procentu. Zacny ten prałat przeznaczył ten kapitał na fundacyą w ten sposób, że z 10 grzyw. proc. rada ma corocznie płacić 5 grzyw. lektorowi mszy św. przy katedrze, a drugie 5 grzyw. łaziennikowi miejskiemu, który za to raz co tydzień dozwoli łaźni nauczycielowi szkoły miejskiej, wszystkim uczniom szkoły i sześciu kapłanom (Zubrzycki, Kron. m. Lwowa, str. 133 i Rasp, Beitraege zur Gesch. der St. Lemberg, str. 94). W r. 1525 otrzymały wsie Zubrza i S. prawo magdeburskie (Rasp, l. c., str. 65). W r. 1543 zabezpieczono radcom miasta Lwowa prawo własności na wsiach Zubrza i S. (Rasp, l. c., str. 73). W r. 1579 poleca król Stefan rajcom lwowskim stanąć na wezwanie podkomorzego do rozgraniczenia ich wsi S. i Zubrzy od wsi konwentu franciszkańskiego Czyszek i Kozielnik (Arch. bernard. we Lwowie, C., t. 339, str. 1918). W r. 1734 poleca Józef z Potoka na Stanisławowie i t. d. Potocki, wojew. i generał ziem kijowskich, podwładnym, aby szanowali Zubrzę i Sichów, dobra mta Lwowa (l. c., C., t. 532, str. 2572). Ob. Rkp. Ossol., Nr. 2248, str. 9. Stacya Sichow drogi żel. lwowsko-czerniowiecko-suczawskiej, odl. 11 klm. od Lwowa. *Lu. Dz.*

Sichts, ob. *Zychce.*

Siciewiny, wś i dwa folw. w pobliżu rz. Mołczadzi, pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, gm. Koszelewo, par. kat. Nowogródek; wieś ma 13 osad, grunta urodzajne, łąki dobre. *A. Jel.*

Sicinek, niem. *Schein*, dok. *Cziczynko*, wś, pow. wąbrzeski, st. p. i par. kat. Wąbrzeźno, 155 ha (132 roli). W 1885 r. 14 dm., 16 dym., 93 mk., 15 kat., 54 ew., 24 dysyd. S. należał dawniej do bisk. chełmińskich. W inwentarzu z r. 1731 czytamy: wś Sicienko 1) Mi-

chał Hartman za kontraktem na lat 30, który nastąpił na miejsce Jerzego Cisana, domostwo mu odkupił, kontrakt się zaczyna od 27 aprilis 1729. 2) Krystyan Gwiek, ten także mieszka według kontraktu na lat 12, który mu się zaczyna anno 1722, 1 maja, ten także sobie dobywa rolę, z której po wyjściu lat i po wymierzeniu onej tak jak drudzy sąsiedzi płacić powinien, będzie szarwarkował jak drudzy. 3) Józef Plat, Michał Harbar, Jan Rokal (?), ci trzej mieszkają za kontraktem, który im teraz wyszedł, mają role nie wymierzone, płaci każdy co rok na św. Marcin à fl. 25 czynszu, facit 75 fl. Szarwarkują o swoim stole we żniwa, każdy grabiami i kosą po dni 4, orać do każdego zboża dzień i gnój wozić dzień, z pola zboże dzień, wywieść zboża każdy powinien wąbrzeską miarą korcy 8, albo też do Torunia, gdzie im się każe. 4) Młynarz za prawem siedzi na lat 40, ab anno 1730, 27 marca, ma roli morgów 7. Łąki nie wydobytej morgów 2 na Sitnie, za to daje żyta korcy 40. Ten młyn powinien po wyjściu lat tak oddać jako teraz inwentarz opisuje. Od słodów cudzych póki kamienie pańskie będą, powinien do dworu od niego płacić, po tem zaś sam to sobie brać będzie. Ten młynarz trzyma te morgi, z których przedtem płacono fl. 25 i szarwarkowano tak jak drudzy wsi tejże (ob. str. 30—31). *Ks. Fr.*

Sicińska Huta, ob. *Kościerzyna* (t. IV, 457).

Sicińskie jezioro, w pow. ostrodzkim (ob. t. VII, 681).

Siciny, fol. w Kowalowach, pow. jasielski.

Siciny, Kętrz. *Sieciny*, niem. *Sicinni*, dok. 1352 r. *Sytzyn*, *Sycyn*, 1648 r. *Syciny*, dobra ryc., pow. tucholski, st. p. i kol. Tuchola (o 9·5 klm.), par. kat. Jeleńcz, leżą nad jeziorem t. n. i rzką Kicz (dopł. Brdy). Do dóbr należą: fol. Sicinki (1885 r. 3 dm., 35 mk.) i Sady (1 dm., 15 mk.), razem 863 ha (498 roli orn.). W 1885 r. było 10 dm., 28 dym., 164 mk. (24 ew.). R. 1352 r. oświadcza Konrad Wullekop, komtur tucholski, że Jan Tucholka (Jeske Tucholken) i brat jego Piotr (Petresch) kupili połowę dóbr sicińskich aż po strugę i ¼ jeziora. Z szczególnej łaski udzielamy im i ich spadkobiercom oba sądy, małe i wielkie, i gdyby więcej dóbr przykupili, sądy te mają zatrzymać. Dan w Tucholi; między świadkami jest wymieniony prob. z Raciąża ks. Mikołaj (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 35 i Odpisy Dregera w Peplinie, str. 104). W lustr. sstwa tucholskiego z r. 1570 czytamy, że dobra te dzierżyli Walenty i Jakub Sicińscy. Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacił tu Radzimski od 2 wł. folw. i ogr. 2 fl. 8 gr., Grylewski 2 fl. (ob. „Roczn. T. P. N.“ w Pozn., 1871 r., str. 183). W wizyt. Jezierskiego z r. 1695 czytamy, że S. składały się z 2 działów (duae aulae), z jednego pobierał prob. jeleniecki 3 kor. żyta i tyleż owsa, z drugiego 1 kor. żyta i tyleż owsa (str. 9). *Ks. Fr.*

Siciuny, pow. wileński, ob. *Siczuny*.

Sićkowo, fol. i dobra nad Dzisienką, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Mikołajewo, okr. wiejski Sićkowo, o 11 w. od Dzisny, ma 1 dm., 13 mk. katol.; własność Hrehorowiczów. Okrąg wiejski składa wieś Bondarce, mająca 56 dusz rewiz.

Sicz (od zasieka), stolica i główne siedlisko „sławnego zaporoskiego niżowego wojska“ (jak głosi napis na pieczęci wojskowej), miasteczko ufortyfikowane, otoczone okopami i palisadami, w rozmaitych fazach rozwoju Kozaczyzny, w rozmaitych zbudowane było miejscach. Niewiadomo na pewno gdzie mieściła się S. w początkowym okresie (do 1576 r.), t. j. w czasie przed Eustachym Daszkiewiczem i Przecławem Lanckorońskim. Być może, że istniała ona w tem samem miejscu co i w okresie następnym (do 1654 r.), t. j. na wysepce rzeki Czartomełyku, łączącej się z Dnieprem odnogą jego a raczej rzką Pawluk. Dotąd wysepkę tę nazywają Starą Siczą. Sicz ta zdobytą została i do szczętu zniszczoną z rozkazu Piotra W. przez Jakowlewa dnia 14 maja 1707 r. Stronnicy Karola XII zamierzyli wówczas (w 1710 r.) założyć nową Sicz na rz. Kamioncc przy Dnieprze, ale takową również z rozkazu Piotra W. zburzył hetman Skoropadzki (następca Mazepy) i gen. Buturlin. Wówczas ocaleli z rozgromu Kozacy poddali się hanowi krymskiemu i założyli sobie inną Sicz na Aleszkach, na lewym brzegu Dniepru, niedaleko od jego ujścia. Sicz ta przetrwała do 1733 r., w którym Zaporożcy otrzymali pozwolenie (po śmierci koszowego Hordijeńki) powrotu, oraz zapomogę na wybudowanie nowej Siczy. Ta Nowa Sicz mieściła się przy ujściu rzki Podpolnej i Bazawłuku do Dniepru, niedaleko od Starej Siczy. Składała się ona z przedmieścia, tak zwanego kramnego bazaru, gdzie znajdowały się kramy i szynki, i z którego wchodziło się do właściwego miasta przez bramę, bronioną działami i basztą. W mieście stało 38 drewnianych budowli w kształcie koszar al. magazynów, zwanych kureniami, wzniesionych w okrąg około wału. Pomiędzy wałem a rzką Podpolną znajdowała się t. zw. Pałanka (mieszkanie koszowego i starszyzny), kancelarya wojskowa, kasa, cerkiew Pokrowska, szkoła, mieszkanie duchowieństwa. Od 1735 r. znajdowała się nadto w S. fortyfikacya, rodzaj cytadeli, z garnizonem russkim (Nowosieczeński retranszement). W Nowej tej Siczy przetrwali Kozacy 42 lata, aż wresz-

cie, w skutek rozmaitych nadużyć, cesarzowa Katarzyna poleciła w 1775 r. ks. Potemkinowi zająć Sicz. Dnia 5 sierpnia 1775 r. ogłoszono manifest, wyłuszczający powody zniesienia Siczy, które zarazem położyło kres istnieniu wojska zaporoskiego. Wszelkie następnie zamiary wskrzeszenia Siczy nad Dunajem, w Dobrudży i in. nie miały trwałego znaczenia. *J. Krz.*

Sicz Roska, wioska przy ujściu rzki Kisłówki (dawniej zwanej Bowkunem) do Rosi, pow. taraszczański, w 1 okr. pol., gm. Koszewata, par. praw. Stepok. Stanowi właściwie przysiołek wsi Stepok i ma 78 mk.

Siczki, wś, pow. kozienicki, gm. i par. Jedlnia, odl. od Kozienic 21 w., ma 16 dm., 128 mk., 24 mr. dwors., 288 mr. włośc. W 1827 r. było 9 dm., 53 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Jedlnia.

Siczki, góra lesista, na praw. brzegu Hnyły al. Gniłej, na płd. od wsi Butli, w pow. turczańskim. Wznies. 936 mt. npm. Miejsce znaku triang. *Br. G.*

Siczuny 1.) al. *Siciumy*, wś, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedrojcie, okr. wiejski i dobra, Steinów, Kietutany, o 9 w. od gminy a 56 w. od Wilna, 33 dusz rewiz. W spisie z 1866 r. podana wś, mająca 6 dm. i 41 mk. katol. i zaśc. 6 dm., 54 mk. t. wyzn. 2.) **S.,** wś, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 84 w. od Nowoaleksandrowska.

Siczyna, ob. *Syscyna.*

Siczyńce al. *Sieczyńce*, wś nad Tarnawą, dopł. Dniestru, pow. uszycki, okr. pol., gm., par. katol. i sąd Dunajowce, ma 81 osad, 646 mk. (39 jednodwor.), 595 dzies. ziemi włośc., 44 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Mikołaja, wzniesiona w 1734 r., ma 847 parafian. Należy do klucza dunajowieckiego Skibniewskich, dawniej Krasińskich. *Dr. M.*

Sida, grupa domów w Wełdzirzu, pow. doliński.

Sidabry 1.) wś, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedrojcie, okr. wiejski i dobra, hr. Tyszkiewiczów, Janowo, o 10 w. od gminy a 50 w. od Wilna, 26 dusz rewiz. 2.) **S.,** wś nad jez. Gawejki, tamże, okr. wiejski i dobra hr. Tyszkiewiczów, Gawejki, 25 dusz rewiz. W spisie z 1866 r. podana jedna wś, mająca 8 dm., 128 mk. kat. *J. Krz.*

Sidabrynia, zaśc. szlach. nad jez. Kiewna, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 28 w. od Święcian, 2 dm., 15 mk. katol.

Sidabrynie, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 44 w. od Nowoaleksandrowska.

Sidabrynis, dwór, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 67 w. od Nowoaleksandrowska.

Sidabryszki, zaśc., pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 37 w. od Poniewieża.

Sidaczówka, wś, pow. żytomierski, par. praw. Kurowinczyki, katol. Cudnów; dawniej Krajewskich, dziś Moskalowa.

Sidawa al. *Siedawa*, wś nad rz. Baranem, dopł. Bohu, pow. winnicki, okr. pol. Żmierzynka (Żmerynka), par. katol. i sąd Brahiłów, gm. Stanisławczyk, o 36 w. od Winnicy, ma 34 osad, 204 mk., 268 dzies. ziemi włośc., 350 dworskiej, 33 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Krzyża, wzniesiona 1784 r , ma 740 parafian. Należała do Potockich, Jakubowskich, dziś Knota. *Dr. M.*

Sideklis, wś, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 16 w. od Telsz.

Sidelniki 1.) grupa domów w Kamionce Wołoskiej, pow. Rawa Ruska. 2.) **S.,** grupa domów w Wólce Mazowieckiej, pow. Rawa Ruska.

Sidercewicze, wś, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Wołożyn, 19 dusz rewiz.

Siderka, wś i dobra, pow. sokólski, w 1 okr. pol., gm. Makowlany, o 19 w. od Sokółki; cerkiew, park; niegdyś dziedzictwo Zawistowskich, dziś Winogradowa.

Sideryszki, wieś, pow. rossieński, parafia Kroska.

Sidinowiec, pot., ob. *Sidynowiec.*

Sidlica, *Szydlica* (?) struga, pod Gdańskiem, nad którą leży wś Sidlice. Nad nią stał dawniej młyn należący do brygitek w Gdańsku. Zgorzał on r. 1472. Na jego miejscu dziś os. Tempelburg (ob. Klaszt. żeńskie przez ks. Fankidejskiego, 70). *Ks. Fr.*

Sidlice, ob. *Szydlice.*

Sidlisko, niem. *Schidlisken*, wyb. do Orla, pow. kościerski, st. p. Nowe Polaszki.

Sidlna, pow. międzyrzecki, ob. *Silna.*

Sidło, niem. *Siedelkrug*, karczma w Żukowie, w wieczystą dzierżawę puszczona, pow. kartuski.

Sidłów, niem. *Schiedlow*, 1379 r. *Schidlaw*, 1534 r. *Schidli*, wś, pow. niemodliński, par. Niemodlin (o $1^1/_4$ m.). W 1861 r. 65 dm., 453 mk. (18 ew.), szkoła, 389 mr.

Sidnica, część gm. Horyniec, w pow. cieszanowskim.

Sidorańce, zaśc. szlach. nad rzeką Wilią, pow. wileński, w 1 okr. pol., o 20 w. od Wilna, 1 dm., 9 mk. katol.

Sidorki, wś włośc. przy ujściu rzki Grabarki do Krzny, pow. bielski, gm. Sidorki, par. Biała, odl. $4^1/_2$ w. od Biały, posiada urząd gm., 36 dm., 269 mk., 1219 mr. W 1827 r. wś S., własność funduszu edukacyj., miała 16 dm., 139 mk. S. gm. graniczy z gm. Sitnik, ma 17,166 mr. obszaru, 5000 mk. Nale-

ży do sądu gm. okr. I we wsi Horbów, st. p. w Biały. W skład gm. wchodzą: Białka, Czosnówka, Dokudów, Grabanów, Julków, Kozula, Marynin, Ortel Książęcy, Perkowica, Plebańska Wólka, Rutka, Sielczyk, Sidorki, Woskrzenice Małe i W. Wielkie.

Sidorki 1.) dobra, pow. wołkowyski, w 2 okr. pol., gm. Hornostajewicze, o 22 w. od Wołkowyska. 2.) **S.**, wś, tamże, gm. Tołoczany, o 8 w. od Wołkowyska.

Sidorów *z Bezednią*, wś nad rzeką Zbruczem, pow. husiatyński, odl. 9·5 klm. od Husiatyna. Leży na granicy gubernii podolskiej. Obszar dwor. 2452 mr., włośc. 1869 mr. W 1870 r. 1622 mk.; w 1880 r. w gm. 1505 mk., na obsz. dwor. 235. Posiada kościół par. rzym.-katol. (dek. czortkowski). Był to pierwotnie kościół i klasztor dominikanów, założony przez Marcina Kalinowskiego, woj. podolskiego, dziedzica S., w 1726 r. Klasztor został w 1784 r. zniesiony i zarząd parafii oraz budynki klasztorne i kościelne oddano świeckiemu duchowieństwu. Kościół murow. wzniesiony 1741 r. p. w. N. P. Maryi. Par. ma w S. 620 rz.-kat. Do parafii należą: Bednarówka (35 dusz), Czarnokońce (600), Krzyweńkie (49), Puzyna al. Jędrzejówka (330), Suchodół (170), Szydłowce (353), Tłusteńkie (470), Trojanówka (92), Wasylków (149), Zielona (30). W całej parafii katol. 2698, izrael. 408 Gr.-kat. par. należy do dek. husiatyńskiego, dyec. stanisławowskiej. Cerkiew p. w. Narodzenia N. P. M., murow., metryki ma od 1784 r., liczy 1216 gr.-kat. Szkoła etat. o 1 naucz. Kasa pożyczk. gm. z kapit. 1342 złr. Obecni właściciele obszaru dwor. Jan i Kornel Pajgerci (synowie Adama Pajgerta, poety). S. był dawniej miasteczkiem; jeszcze Kuropatnicki w Geografii Galicyi (1786 r) wymienia S. jako miasto. Należało w XVII w. do Kalinowskich. Na środku wsi, w miejscu, gdzie dwa potoki ze sobą się łączą, wznosi się strome wzgórze, a na jego cyplu sterczą okazałe ruiny zamku zbudowanego przez Marcina Kalinowskiego, hetm. w. kor. Przed kilkudziesięciu jeszcze laty budowle zamkowe używane były na cele gospodarskie. Nad bramą wjazdową była płyta z napisem kto i kiedy ten zamek postawił. Wieża nad drugą bramą wjazdową od strony lasu w kierunku ku Zbruczowi dopiero przed kilku laty runęła. Z aktów krajowego archiwum we Lwowie, tak zwanego Bernardyńskiego, wypływa, że S. był punktem centralnym klucza sidorowskiego. W aktach grodzkich trembowelskich znajduje się relacya woźnego sądowego Hrynka Hałambieca, spisana w 1771 r. „Na urzędową rekwizycyę J. W. Antoniego Bielskiego, łowczego nadwornego koronnego, i Tekli Kalinowskiej, małżonków, dnia wczorajszego, t. j. dnia 5 marca teraźniejszego z Im. Pany szlachtą Zygmuntem Bronikowskim i Józefem Rzepińskim, mnie woźnemu dla lepszej wagi, wiary i pewności przydanymi, nasamprzód do klucza sidorowskiego, w wojew. podolskiem, ziemi kamienieckiej, potem do dóbr Kopyczyniec w pow. trembowelskim leżących, ode wsi do wsi, do każdej z osobna niżej specyfikowanych wsiów osobiście zjeżdżałem. Gdzie będąc z pomienioną szlachtą nasamprzód w Sidorowie; pałac ten z gruntu z kamienia murowany i w około murem opasany, na drugiem piętrze okien, sufitów, zamków u drzwi ani dachu dobrego na tymże nie ma, na folwarku ten z gruntu reperacyi potrzebuje; stawów 4 bez dobrych grobel, upustów, i też same stawy bez żadnych zarybków, jako mi powiadano w karczmie, ta w swojej sytuacyi, w browarze ten funditus spustoszony, w młynach te lubo nie ze wszystkiem jednak dawnemu podobne porządku. We wsi Zielonej folwark po jednej części dobry, a po części reparacyi potrzebuje; w młynach dwu do tejże wsi Zielonej należących, te zupełnie obydwa porządne, w karczmie do tejże wsi przyległej tę z gruntu trzeba reparować, w browarze tejże wsi ten w swojej jak przedtem pozostaje sytuacyi. W Krzyweńkim ten ze wszystkiem teraz porządkiem jako i przedtem w młynie do tej wsi należącym, ten w całości, stawek przy tym pusty, bez upustu, ze złą groblą, w karczmie w Krzyweńkim tę z gruntu reparować trzeba, w browarku, tenże gwałtownej żąda reparacyi; we wsi Wasylkowie folwark ze wszystkiem zrujnowany, w młynku ten także w całości, około tegoż stawku grobla pusta i upust ladajaki; w Oparszczyźnie dworek posesorski ze wszystkimi budynkami wygodny, stawek nowo zreperowany. W Suchodole ze wszystkiem dobry, około stawku ten pusty z groblą i upustem spustoszonym. Do Kopyczyniec i t. d.“ Do klucza sidorowskiego należało kilka wsi, które obecnie należą do odrębnych właścicieli. Stawki pospuszczano, zamek opustoszał. Dwór właściciela przeniesiony po za wieś; przy nim Pajgertowie urządzili piękny ogród. *B. R.*

Sidorowce 1.) fol. pryw., pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 31 w. od Lidy, 1 dm., 6 mk. 2.) **S**, wś, nad bezim. dopł. Isłoczy, pow. miński, w gm. Raków, ma 10 osad; grunta szczerkowe, lasu mało. *Al. Jel.*

Sidorowicze 1.) wś, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. Zaporocz, okr. wiejski Mokrzyca, o 6 w. od gminy a 62 w. od Święcian, ma 12 dm., 97 mk. prawosł. i 9 katol. (48 dusz rewiz.); należy do dóbr Gozdawa, Boczkowskich (w 1864 r.). 2.) **S.**, wś, pow. rohaczewski, obnażenia formacyi kredowej.

Sidorowicze, ws nad bezim. dopł. Żerewy, pow. radomyski, w 4 okr. pol., gm. i par. prawosł. Rozważów (o 8 w.), o 75 w. od Radomyśla, ma 429 mk. Podług Pochilewicza (w 1887 r.) jest tu 360 mk. prawosł., 50 kat. i 40 żyd. Włościanie na mocy umowy wykupnej nabyli 536 dz., z której płacą 179 rs. 10 kop. wykupu rocznie. Wś ta istniała już w XVI w. Lustracya z 1553 r. wymienia bobrowe gony w S., należące do Diedków. Obecnie posiadają tu części: Aleksandrowicz (157 dz. roli, 400 lasów, 31 nieuż.), Korczewski (71 dz. roli), Iwaszkiewiczowa (12 dz. roli i 10 nieuż.), Timaszew (92 dz. roli) i 28 drobnych właścicieli (176 dz. roli i 15 nieuż.). W 1863 r. cała wieś należała do Czerniachowskich.

Sidorowiecka Rudnia, pow. radomyski, ob. *Rudnia* 43.).

Sidorówka, fol. i wś (*Sidory* ?), pow. suwalski, gm. i par. Jeleniewo, odl. od Suwałk 14 w.; wś ma 22 dm., 166 mk.; fol. 1 dm., 3 mk. Spis z 1827 r. podaje w par. Jeleniewo wś Sidory, liczącą 24 dm., 258 mk. Może nazwa Sidorówka służyła tylko folwarkowi. W 1886 r. fol. S. rozl. mr. 241: gr. or. i ogr. mr. 186, łąk mr. 22, past. mr. 8, nieuż. mr. 25; bud. drewn. 4, pokłady torfu. Fol. ten dawniej wchodził w skład dóbr rząd. Kukowo.

Sidorówka, fol., pow. wilejski, ob. *Biesiady.*

Sidorówka, wś nad rzką Chorobrą, pow. kaniowski, na pograniczu zwinogródzkiego, w 3 okr. pol., gm. Szenderówka, o 70 w. od Kaniowa, ma 1131 mk. W 1741 r. było tu 50 dm.; w 1863 r. 100 dm. i 913 mk. Posiada cukrownię, założoną w 1860 r.; cerkiew p. w. Przemienienia, wzniesiona z drzewa w 1744 r., na miejsce dawniejszej z 1716 r., uposażona 44 dz. Wś wchodziła niegdyś w skład ststwa korsuńskiego, w 1863 r. należała w części do Turczewiczów (987 dz.), w części do Frankowskich (poprzednio Neumanów, 1195 dz.).

Sidorowszczyzna, uroczysko, pow. prużański, w 4 okr. pol., gm. białowiesko-aleksandrowska, o 25 w. od Prużany.

Sidortira, rzka w pow. poniewieskim, prawy dopływ Niewiaży, do której uchodzi pomiędzy Sonżyłą a Szoją.

Sidory 1.) wś nad jeziorem t. n., pow. suwalski, gm. Kadaryszki, par. Lubów, odl. 19 w. od Suwałk, leży przy trakcie z Suwałk do Wiżajn, ma 39 dm., 249 mk. Mazurów. Obszaru 176 mr.; położenie wzgórkowate, gleba zwirowata. Od zachodu i południa jeziora Sidory i Omuliste, połączone rzeką Szeszupą. W tych jeziorach poławiają się wyborne raki. Wś ta wchodziła w skład dóbr rząd. Kadaryszki. 2.) **S.** *Zapolne,* pow. suwalski, gm. Kadaryszki, par. Lubów, odl. od Suwałk 19 w., ma 4 dm., 47 mk. 3.) **S.,** wś włośc., pow. suwalski, gm. Koniecbór, par. Raczki, odl. od Suwałk 16 w., ma 29 dm., 259 mk. W 1827 r. 19 dm., 110 mk.

Sidory 1.) wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Zaleś, okr. wiejski Nowy Dwór, o 5 w. od gminy a 48 w. od Dzisny, ma 3 dm., 31 mk. prawosł. (18 dusz rewiz. w 1864 r.). 2.) **S.,** fol., pow. szawelski, gm. Szawlany, o 29 w. od Szawel. 3.) **S.,** wś, pow. telszewszewski, w 4 okr. pol., o 14 w. od Telsz.

Sidory, wś na lew. brzegu Kamionki, pow. wasylkowski, w 1 okr. pol., gm. Połonieckie Wielkie, par. praw. Mazepińce (o 5 w.), o 50 w. od Wasylkowa, ma 1438 mk. (w 1863 r. 1047 mk.). Należy do klucza białocerkiewskiego dóbr hr. Branickich.

Sidorycha, futor, pow. lityński, około Chmielnika.

Sidoryszki 1.) wś i dobra nad rzką Soroczanką, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Aleksandrowo, okr. wiejski Stracza, o 3 w. od gminy, ma 5 dm., 52 mk. kat., 11 żyd. (18 dusz rewiz.). W 1864 r. własność Paszkiewiczów. 2.) **S.,** fol. i dobra nad rzką Kiewną (dopł. Żejmiany) i jez. Pakałas, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Łabonary, okr. wiejski Syłguciszki, par. Łyngmiany, odl. o 28 w. od Święcian, 1 w. od Łyngmian a 105 w. od Wilna. Fol. ma 2 dm., 23 mk. (17 kat. i 6 żyd.), dobra zaś 800 dz.: pod budowlami i ogr. 5 dz., roli 300 dz., łąk 210 dz., lasu 240 dz. (80 dz. lasu sosnowego budowlanego, 120 niedawno zasianego i 40 dz. lasu liściastego), pod jez. Aszeryczek (od litew. *aszerys*— okuń) 15 dz. i nieuż. 30 dz. Gleba w części gliniasta, w części piaszczysta, powierzchnia górzysta, w małej tylko części płaska; gospodarstwo postępowe, we dworze 9-polowe, na folw. 4-polowe, w zaściankach 3-polowe. Zabudowania gospodarcze wszystkie, bez wyjątku, zupełnie nowe, wzniesione przez obecnego właściciela. Ludność wiejska okoliczna czysto litewska, wyznania katol., mówiąca po litewsku, szlachta zaś zagrodowa używa języka polskiego. Ludności napływowej (oprócz nielicznych żydów) nie ma żadnej. Dobra S. przez cztery pokolenia zostawały w posiadaniu Rewkowskich, w 1856 r. nabyte zostały przez Romualda Maleckiego. 3.) **S.,** zaśc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Kukuciszki, okr. wiejski Puczkaryszki, o 12 w. od gminy, 13 dusz rewiz.; należy do dóbr skarb. Inturki. 4.) **S.,** zaśc., pow. nowoaleksandryjski, w 4 okr. pol., gm. i par. Jużynty, o 43 w. od Nowoaleksandrowska; należy do dóbr Nielubiszki. 5.) **S.,** fol., pow. wiłkomierski, gm. Rogowo. *R. Mal.—J. Krz.*

Sidowgi, wś, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 51 w. od Poniewieża.

Sidowicze, białor. *Sidowiczy*, wś, pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Iwieniec, w pobliżu gościńca z mka Iwieńca do mka Kamień, ma 7 osad; grunta szczerkowe, lekkie, z gliną w podłożach. *A. Jel.*

Sidra, *Siderka*, *Sidranka*, rzka w pow. sokólskim, lewy dopływ Biebrzy. Bierze początek pod wsią Starowlany, o kilka wiorst na zach. od mka Kuźnicy, płynie w kierunku płn.-zachod. na Bieniasze, Ogrodniki, Jurasze, Sidrę, Potrybowszczyznę (Potrzebowszczyznę), Siderkę, Kudrawkę, Grzebieńce, Jaczno i uchodzi w pobliżu wsi Jałowo. Oprócz pomniejszych przyjmuje rzkę Litwinkę. *J. Krz.*

Sidra, mko i dobra nad rzką Sidrą, lewym dopł. Biebrzy, pow. sokólski, w 1 okr. pol., gm. Makowlany, o 16 w. od Sokółki, 14 w. od Kuźnicy a 30 w. od Grodna. Zabudowana na wzgórzu panującem nad bagnistą okolicą, ma 110 dm., przeważnie drewnianych, 920 mk. (w 1878 r.), w tem 604 żydów, zarząd miejski, zarząd gminny, cerkiew, kośc. kat., kośc. ewang., dom modlitwy żydowski, targi co niedzielę, st. poczt. Ludność trudni się rolnictwem lub drobnym przemysłem. Par. prawosł., dekanatu (błahoczynia) sokólskiego, 1531 wiernych. Par. katol., również dekanatu sokólskiego, 2224 wiernych. Niewiadomo kiedy powstała ta osada. Należała ona początkowo do ks. Radziwiłłów, od których drogą wiana przeszła wraz z hrabstwem tejże nazwy w dom Gasztoldów. W 1535 r. d. 11 listopada Wojciech Marcin Gasztold, wojew. wileński, wzniósł w S. drewniany kościół paraf., żona zaś jego Radziwiłłówna uposażyła takowy folw. Potrzebowszczyzna. Od Gasztoldów przeszła S. do Naruszewiczów, mianowicie Mikołaja, kasztel. żmujdzkiego, gorliwego wyznawcy nauki Kalwina, który też prawdopodobnie założył tu zbór swego wyznania, jakkolwiek Dyakiewicz i inni przypisują fundacyę późniejszym dziedzicom kn. Hołowczyńskim. Być może że Hołowczyńscy uposażyli tylko istniejący już zbór. Po kn. Hołowczyńskich przeszła S. do rąk Wołłowiczów, a od tych do Potockich. Na schyłku XVII w. Adam Szczuka, podkanclerzy litew., ożeniwszy się z Potocką i nabywszy dobra sidrzańskie, usiłował odjąć zbór kalwinom i obrócić go na kościół katolicki, na wstawiennictwo jednak dworu pruskiego zaniechał tej myśli i zbór przetrwał do naszych prawie czasów, rozebrany bowiem został dopiero w r. 1880 wraz z b. pałacem Potockich. Świątynia ta oraz utrzymywane przy niej szkółka i szpital uposażone były z zapisu kn. Hołowczyńskich dwiema wsiami osiadłemi, z gruntami i poddanymi. Z ministrów sidrzańskich wymienia Węgierski (w dziele Slavonia reformata): Łukasza Klementynusa, rodem z Koźmina; Damiana Grużewskiego; Jerzego Ranizowskiego (przez 50 przeszło lat) i Jana Reczyńskiego (w 1759 r.). Po Szczukach S. powróciła do Potockich, staraniem których, a szczególniej Ignacego Romana hr. Potockiego dźwignięto w 1783 r. z muru obecny kościół katol. p. w. św. Trójcy. Świątynia ta, wzniesiona na wyniosłem wzgórzu, odznacza się pięknym stylem włoskim, ma 38 arsz. długości, 19 szerokości a 26 wysokości, oprócz zakrystyi i skarbca. Kryta gontami, wewnątrz przedstawia się ubogo. Uposażenie proboszcza stanowi 112 dzies. ziemi. Dobra wraz z miasteczkiem, obciążone długami, uległy exdywizyi w 1816 r. i nabyte zostały na licytacyi przez Rajmunda Rembielińskiego, prezesa wojew. mazowiec. za 1,200,000 złp. *J. Krz.*

Sidryczyn, wś, pow. orszański, stanowiła niegdyś starostwo niegrodowe sidryczyńskie, położone w wdztwie witebskiem, pow. orszańskim. Podług metryk litewskich powstało około r. 1625 z dawniejszego ststwa orszańskiego, przez odłączenie z niego dóbr S., Dziewina i wsi Zazierze, które posiadali: Młoccy, Dybowscy, Hlebowiczowie, Hordynowie, Kmicicowie, Hlebiccy Józefowiczowie, Chodkiewiczowie, wreszcie z mocy przywileju króla Augusta III z d. 4 lutego 1757 r. dzierżyli je Jan Józefowicz Hlebicki, ststa orszański, wraz z żoną Heleną z Nowackich, opłacając zeń kwarty 548 złp. 13 gr. a hyberny 100 złp.

Sidynowiec, potok, powstaje w obrębie Wyszkowa, w pow. dolińskim, w Karpatach wschodnich, w dziale Beskidu wyszkowskiego, z pod grzbietu granicznego, w którym wznosi się szczyt Załam (1291 mt.); płynie na płn. leśnemi dobrami i u zach. stóp Heczki, w dolinie między Heczką (1108 mt.) a Kalinowcami (993 mt.) uchodzi do ramienia źródlanego Mizuńki na wys. 859 mt. Długi 4 klm.

Sidzianka al. *Sidzina* al. *Sidziny*, potok, powstaje w obr. Sidziny, pow. myślenicki, w lesie Czernicy, z pod granicznego grzbietu pasma babiogórskiego, gdzie wznosi się szczyt Silec (1318 mt.). Płynie górską dolinką po pod wzgórze Kielik (960 mt.), u którego podnóża zwraca się na płn.-wschód. Odtąd podąża doliną górską przez wieś Sidzinę, a połączywszy się od praw. brzegu z pot. Głazą a od lew. z Ciśniawą tworzy strumień górski Bystrzankę, lewy dopływ Skawy. Od zach. między S. a Ciśniawą wznoszą się: Kielik (960 mt.) i Plebańska góra (664 mt.), a od wsch. między S. a Głazą: Wostojów (741 mt.) i Tempkowa góra (707 mt. Długość biegu 15 klm. Spad wód gwałtowny, dno kamieniste, brzegi skaliste. *Br. G.*

Sidzielniki 1.) dobra, pow. wołkowyski, w 1 okr. pol., gm. Podorosk, o 27 w. od Woł-

kowyska. 2.) **S.**, uroczysko, tamże, o 35 w. od Wołkowyska.

Sidzina 1.) al. *Sydzina*, w dokum. *Sidigna* i *Szydzina*, wś, pow. wielicki, na płn.-wschód od Skawiny, przy gościńcu do Borka Falęckiego. Zbudowana w równinie, nad małym dopływem pot. Rzepnika (lew. dopł. Skawiny). Najwyższe wzgórza sięgają 230 mt. npm. Graniczy na wschód ze Swoszowicami, na płn. z Skotnikami, na zach. z Samborkiem. Par. rz.-kat. w Skawinie (3 klm.). Składa się wraz z obszarem więk. pos. z 201 dm. i 781 mk. (384 męż., 397 kob.), 722 rz.-kat. a 59 izrael. Obszar więk. pos. wynosi 276 roli, 78 łąk i ogr., 101 past. i 39 mr. lasu; pos. mn. ma 428 roli, 164 łąk i ogr., 43 past. i 9 mr. lasu. Wspomina tę wś przywilej z r. 1198, wyliczający dobra klasztoru miechowskiego (Długosz, L. B., III, 28 i Kod. Małop., II, 12). Szlachcic Michora darował w tej wsi klasztorowi źródło słone, które jednak wyschło. Podobnież warzelnie soli miał w Sidzinie klasztor zwierzyniecki na górze Ceran lub Czyczan (L. B., III, 71), które za Długosza także już wyschło. Sama wś należała za Długosza i później, aż do końca XVIII w., w części do opactwa tynieckiego, w części do prywatnych osób. Ztąd rozróżniają Sidzinę Kameralną, t. j. dawniej opacką, i Sidzinę Furdzik. Za Długosza (L. B., III, 191 i II 121) było we wsi 6 łanów kmiec. i karczma. Klasztor nie miał roli własnej. W 1490 r. (Pawiński, Małop., 450) opłaciło poradlnego 7 łanów km. a w r. 1581 (ibid., 42) część dzierżawiona przez Wojciecha Wędrogowskiego miała 8 łanów km., 1 zagrodę z rolą, 3 komor. z bydł., 2 bez bydła i ćwierć roli; część opactwa tynieckiego, którą trzymał Dzieklarski, łan i ćwierć kmiecy, 3 zagrody z rolą, 2 komor. z bydł., 1 bez bydła. Po supresyi opactwa tynieckiego została część klasztorna przyłączoną do funduszu religijnego. We wsi jest szkoła filialna. 2.) **S.** al. *Sydzina*, wś, w pow. myślenickim, ciągnie się długą ulicą nad pot. Sidzianką. Wąską dolinę potoku otacza od płd. Beskid, tworzący granicę od Węgier (776 mt. wzn.); wzgórza na zach. od wsi wznoszą się stromo z 572 na 960 mt. w lesistym szczycie Kielek, na wschód zaś w nagą górę Tempkową (707 mt.) i Wostojów (741 mt.). Na południ. stoku góry Wostojowa, u źródeł pot. Głaza, znajduje się przys. złożony z kilku chat: Mała Sidzina. Na wschód przysiołka, na granicy wsi Spytkowic, ciągnie się dział wód Skawy i Bystrzanki, pokryty lasem. We wsi jest kościół rzym.-katol. i szkoła ludowa. Wchodziła do kompleksu dóbr arcyks. Albrechta (dawniej Maurycego St. Genois) i składa się z 559 dm. (5 na obszarze więk. pos.) i 2214 mk. (1032 męż., 1182 kob.), 2211 rzym.-kat. a 3 izrael. Obszar więk. pos. wynosi 162 roli, 10 łąk, 58 past. i 2314 mr. lasu; pos. mn. ma 4886 roli, 238 łąk, 1186 past. i 858 mr. lasu. Gleba jest nieurodzajna, górska, owsiana, lasy świerkowe. Wś musiała powstać w końcu XVII w., nie znajdujemy jej bowiem w spisach pobor. z 1676 r. Prawdopodobnie założono kościół razem ze wsią; najprzód był filią Makowa aż do r. 1836, w którym utworzono tu parafią. Teraźniejszy kościół murowany zbudowano w r. 1815. Parafia należy do dyec. krakowskiej, dekan. makowskiego. *Mac.*

Sidzina, ob. *Szydzina.*

Sidzino, niem. *Seddin*, dobra w Pomeranii, pow. słupski, st. p. i par. kat. Słupsk (o 3 klm.). R. 1288 potwierdza ks. Mestwin klasztorowi w Belbuk i kościołowi św. Mikołaja w Słupsku między innemi wsiami i Zidinon (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 390). R. 1291 nadaje arcyb. gnieźn. Jakub klasztorowi norbertanek w Słupsku dziesięciny „in Sidzino“ (tamże, str. 455). *Ks. Fr.*

Sie...., ob. *Se....*

Sidziny, potok, ob. *Sidzianka.*

Sieben (dok.), pow. szczycieński, ob. *Lemany.*

Siebenbergen, pow. bydgoski, ob. *Siedmiogóry.*

Siebendorf, dawne dobra na obszarze Zielonopola, w pow. rzeżyckim. Ob. *Dukszty gał* (t. II, 215).

Siebeneichen, karczma, pow. królewiecki, st. p. Waldau O/Pr.; 3 dm., 23 mk.

Siebeneichen, 1371 *Sebineychen*, wś, pow. lwowski (Szląsk), par. ewang. i kat. Zobten. W 1842 r. 97 dm., zamek, 2 folw., 547 mk. (25 kat.), szkoła ew., kaplica kat., młyn wodny, olejarnia. Do S. należało: Harte Vorwerk i Hoellau.

Siebenhuben, ob. *Siedm Łanów.*

Siebenhuben, wś wśród żyznych Żuław, pow. malborski, st. p. Nowydwór, par. kat. Ladekopp, zawiera 2 posiadła, obejmujące 26 włók 10 mr. (207 ha). W 1885 r. 3 dm., 31 mk., 5 kat., 3 ew., 53 dysyd. *Ks. Fr.*

Siebenhufen, ob. *Szewo.*

Siebenhufen, wś, pow. prusko-holądzki, st. p. Schlobitten, 4 dm., 17 mk., 54 ha.

Siebenhufen 1.) wś, pow. jaworski, par. ew. Lang-Hellwigsdorf, par. kat. Blumenau. W 1842 r. 14 dm., 72 mk. (7 kat.). 2.) **S.**, wś, pow. kładzki, par. kat. Hradek. W 1842 r. 36 dm., 180 mk. kat. Do S. należała kol. Hain. 3.) **S.** al. *Siebenhuben*, wś i fol., pow. strzeliński, par. ew. Prieborn i Krummendorf. Posiada kościół par. kat., zbudowany na górze, w pięknem położeniu; chorągiewka na dzwonnicy nosi datę 1729 r. S. stanowi właściwie część Priebornu. 4.) **S.** al. *Emrichswalde*, wś, pow. zgorzelicki, par. ew. Kunersdorf. W 1842

r. 20 dm., 134 mk. ew. 5.) **S.**, 1534 *Siebenhufen*, wś, pow. nowotarski, par. ew. Schnellewalde, kat. Buchelsdorf. W 1861 r. 43 dm., 288 mk. (121 ewang.). *Br. Ch.*

Siebenlinden al. *Hethars*, mko w hr. szaryskiem, ob. *Lipiany*.

Siebenschloesschen, pol. *Dziewoklucz* (pominięte w Słown. Geogr.), *Dzewoclicz* r. 1393 *Dzyewoklycz* r. 1523, wś i folw., pow. chodzieski, o 6 klm. na wsch.-płn. od Budzynia (st. dr. żel.), na trakcie z Margocina (st. poczt.) do Rogoźna; par. Żoń, szkoła w miejscu. W r. 1393 pani Menka z Dziewoklucza prawowała się o Karczewo z miecznikiem kaliskim Marcinem. Około 1523 r. składał się Dziewoklucz z samych łanów kmiec. i sołtyskich. W 1578 r. było 18 łan. osiadł., a w 1618 r. 12 i jeden pusty; przy schyłku zeszłego stulecia należał do Fryder. Skórzewskiego, dziedzica Łabiszyna. Wś ma 53 dm., 420 mk. (145 kat., 275 prot.) i 498 ha (379 roli, 19 łąk). Folw. ma 18 dm., 191 mk., gorzelnię i 1016·33 ha (503·16 roli, 27·29 łąk, 76·77 pastw., 391·43 lasu, 17·23 nieuż. i 0·45 wody); czysty doch. grunt. 6024 mrk (1884 r.); wchodzi w skład okr. domin. Zbyszewice; właścicielem jest ordynat Zygmunt hr. Potulicki. *E. Cal.*

Siebenwirth, ob. *Zęgwirt*.

Sieberhaeusel, wólka, w obr. gm. Fulsztyna, w pow. karniowskim, na Szląsku austr., w 1880 r. 9 dm., 39 mk. *Br. G.*

Siebieczów, rus. *Sebeczów*, pow. sokalski, 14 klm. na płd.-zach. od Sokala, 12 klm. na płn.-wschód od Bełza (sąd pow.), 3 klm. od urz. poczt. w Ostrowie. Na płn. leżą: Leszczków, Piwowszczyzna i Szmitków, na wschód Boratyn, na płd. Ostrów, Żabcze Murowane i Beżejów, na zach. Wierzbiąż. Wzdłuż granicy płynie pot. Bród, dopł. Bugu. Na płd.-zach. od zabudowań wiejskich wzgórze „Tabor“ (261 mt.). Własn. więk. tu i w Piwowszczyźnie ma roli or. 758, łąk i ogr. 70, pastw. 34, lasu 528 mr.; wł. mn. roli or. 1224, łąk i ogr. 254, past. 68 mr. W r. 1880 było w S. 132 dm., 842 mk. w gm., 13 dm., 271 mk. na obsz. dwor. (227 rz.-kat., 840 gr.-kat., 47 izrael.; 265 Polaków, 838 Rusinów). Par. rz.-kat. w Ostrowie, gr.-kat. w miejscu, dek. bełzki, dyec. przemyska. Do tej par. należą: Wierzbiąż, Rusin i Leszczków. Niegdyś tworzyła dzisiejsza parafia siebieczowska dwie parafie. Nie ma wprawdzie na to dokumentu, ale z ksiąg metrykalnych okazuje się, że jeden paroch mieszkał w Siebieczowie a do niego należały: Siebieczów i Piwowszczyzna, a drugi mieszkał w Wierzbiążu, a do niego należały Wierzbiąż, Rusin i Leszczków (al. Laszków). W r. 1793 prawdopodobnie złączono obie te parafie w jednę. We wsi jest cerkiew, szkoła etat. 1-klas. i kasa pożycz. gminna z kapit. 1640 złr. *Lu. Dz.*

Siebierowo, jezioro w dobrach Garbaś, pow. suwalski, ma 18 mr. obszaru.

Siebieskie, jezioro w zachodniej części pow. siebieskiego, długie do 7½ w., szerokie do 3 w., zajmuje 14½ w. kw. Na półwyspie utworzonym przez wody jeziora znajduje się mto Siebież. Brzegi jeziora wyniosłe, zwłaszcza zaś od strony północnej, gdzie w odległości 2 w. od miasta ciągnie się łańcuch wyniosłych pagórków, stanowiący dział wodny pomiędzy rzekami systematu Dźwiny i Wielkiej. Od strony wschodniej uchodzi do jeziora rzka Czernieja, od zachodniej zaś wypływa z niego rzka Uhorynka, łącząca S. jezioro z odległem o 1½ w. jez. Orono a dalej z jez. Białem, Nieczeroco i Lisno, z którego wypływa rzka Swołna, dopływ Dryssy, uchodzącej do Dźwiny. Tą drogą kupcy miejscowi wywożą do Rygi len, sprowadzają zaś z tamtąd do Siebieża sól, śledzie, towary kolonialne i inne. *J. Krz.*

Siebież, mto powiatowe gub. witebskiej, na dość wyniosłem półwyspie, okolonym z trzech stron wodami jeziora Siebieskiego, leży pod 56°17′ płn. szer. a 46°10′ wschod. dług. od F., o 214 w. od Witebska a 12 mil od stacyi dr. żel. warsz.-petersb. Rzeżyca. W 1886 r. było tu 4051 mk. (1214 prawosł., 393 katol., 7 jedynowierców, 1 protest. i 2436 żydów). W końcu maja 1885 r. mto uległo strasznemu pożarowi, który zniszczył przeszło 600 zabudowań. Powoli jednak odbudowuje się. Posiada obecnie cerkiew paraf. murowaną p. w. Narodzenia N. M. P., 6 kaplic prawosł., kościół paraf. katol. murowany p. w. św. Trójcy, synagogę, 5 domów modlitwy żydowskich, szkołę powiatową, parafialną i żydowską, st. poczt. i telegr., bank wkładowo-zaliczkowy (od 1880 r., pod dyrekcyą Kazimierza Medunickiego). W 1780 r. S. miał 361 mk. chrześcian i 57 żydów (prawdopodobnie płci męz.); w 1867 r. było tu 465 dm. (5 murow.) i 2909 mk. (205 kat., 19 protest. i 1189 żydów), 25 sklepów. Mto posiada bydłobójnię i 1008 dzies. ziemi; dochody miejskie wynoszą około 2500 rs. Przemysł rękodzielniczy słabo rozwinięty (w 1867 r. 106 rzemieślników); w tymże czasie 188 osób poświęcało się rolnictwu na dzierżawionych od mta gruntach. Przemysł fabryczny ogranicza się na 11 niewielkich garbarniach, 1 browarze i 1 młynie parowym. Przeważna część mieszkańców a zwłaszcza żydów, zajmuje się handlem, bardziej tu ożywionym aniżeli w innych miastach gub. witebskiej, polegającym jednak przeważnie na wyzysku. Głównemi przedmiotami handlu są skóry i len, który wyzyskiwacze, natychmiast po wyrobieniu,

zakupują a właściwie zabierają za procenta od biednej przeważnie ludności i zbywają w Rydze. W mieście odbywają się targi trzy razy tygodniowo: w niedziele, środy i piątki, oraz 6 dorocznych jarmarków: 6 stycznia, w pierwszym tygodniu wielkiego postu, 25 marca, 23 kwietnia, 1 sierpnia, 26 listopada. Niewiadomo kiedy i przez kogo założone zostało miasto. Strykowski w kronice swej wspomina pod 1414 r. o S., jako przygródku pskowskim, w tym bowiem roku w. ks. litewski Witold idąc przeciwko Pskowianom na Dryssę, zdobył go i spalić rozkazał. Za Kazimierza Jagiellończyka w 1449 r., skutkiem traktatu z w. ks. moskiewskim Wasilim Wasilewiczem, Litwa traci wpływ swój na Psków i Nowogród, Siebież jednak pozostaje przy niej. Dopiero w 1535 r. wojewoda moskiewski kn. Wasili Szujski, uprzedzając pokuszenie Zygmunta Starego o Smoleńsk, zajął te okolice i na brzegach jeziora Siebieskiego polecił wznieść twierdzę a w niej cerkiew p. w. Ścięcia św. Jana Chrzciciela. Zamek ten nazwano Nowym Siebieżem al. Iwanhorodem na Siebieżu (podług Karamzina). Miejscowe podania potwierdzają istnienie dwóch zamków w S. Jeden z nich stał na wyniosłej górze, wchodzącej głęboko w jezioro i dotąd noszącej nazwę zamkowej, drugi zaś u wejścia do miasta, również na wzgórzu. Głęboka fosa, przekopana z jednej części jeziora do drugiej, oddzielała miasteczko ze starym zamkiem od lądu, tworząc sztuczną wyspę. Na fosie znajdował się most zwodzony, z bramą obronną. Śladów tych warowni nie ma obecnie. Podług Karamzina w 1536 r. król Zygmunt wysłał 20,000 wojska polskiego i litewskiego pod wodzą namiestnika kijowskiego Jędrzeja Niemiry czy Niemirowa, które wyginęło do szczętu szturmując do nowo wzniesionej i dobrze zaopatrzonej twierdzy. Część tego wojska załamawszy się na lodzie, zatonęła w jeziorze, druga część nieumiejętnie obchodząc się z bronią palną nawzajem się wystrzelała; resztę w końcu zniosła wycieczka. Sam tylko wojewoda uszedł z pogromu. Na pamiątkę tego zwycięstwa w. ks. Helena poleciła wznieść w S. cerkiew p. w. św. Trójcy. Źródła polskie niepodają wiadomości o tej klęsce; nadto w spisie wojewodów kijowskich niema Niemirowa, jest wprawdzie Jędrzej Niemirowicz ale wcześniej, bowiem pomiędzy 1511 a 1520 r. Później obejmuje wwdztwo Jerzy Radziwiłł, od 1533 r. hetman litewski. Wielka jednak ilość kurhanów pod S. i w jego okolicy, najczęściej nad jeziorami, wskazuje na stoczone w tych okolicach boje; z powodu jednak niezbadania mogił, niemożna oznaczyć ani czasu ani narodowości poległych rycerzy. Podanie miejscowe prawi o Witoldowych drogach i mostach, o litewskich mogiłach i o późniejszych: Królewskiej górze i Krasnym pniu, gdzie Batory miał odpoczywać na ściętej sośnie i t. d. W ogóle wiadomości o S. z tej epoki są niepewne, to tylko wiadomo, że od 1536 r. pozostawał on pod władzą w. ks. moskiewskiego. W rękop. p. n. Wypis s piscowoj księgi mta Pskowa s przygrodkami, a pochodzącym przypuszczalnie z czasów Iwana Groźnego, przechował się dokładny opis grodu Siebieskiego, z otaczającemi go siedzibami; przyczem znajduje się spis puszkarzy, strzelców i kozaków, przeznaczonych do obrony. Było wówczas 23 dwory puszkarskie i 171 strzeleckich i kozackich. Dalej rękopis zamieszcza wyliczenie dochodów skarbowych. Z tej samej, mniej więcej, epoki mamy jeszcze o S. następującą wiadomość: W 1581 r., kiedy do Grodna przyjechali posłowie moskiewscy, król Stefan domagał się, żeby zamek „Sobies“ (Siebież) był zwrócony, jako na gruncie królewskim zbudowany, albo też zniesiony (Bielski). Wysłany do Moskwy dla wyjednania tego Krzysztof Dzierżek przywiózł odmowną odpowiedź. W 1582 r., kiedy stanął w Kiwerowej Horce dziesięcioletni rozejm, traktowano znowu o Siebież. Za Zygmunta III, po wzięciu Smoleńska, kiedy król zrzekł się swych uroszczeń do korony carskiej na rzecz syna, i wyprawił Władysława na Moskwę, zawarł z nim formalny traktat, mocą którego Władysław ustąpił Rzplitej d. 4 kwietnia 1617 r. między innemi grodami i Siebież. Jakoż przy zawarciu d. 11 grudnia 1618 r. traktatu w Dziewulinie (Dywilinie, Deulino) Rzplta otrzymała Smoleńsk ze wszystkiemi zamkami Siewierskiemi i Siebieżem. We dwa lata później (1620 r.) Zygmunt III wydał przywilej urodz. Samuelowi Sowiczowi Korsakowi, pełniącemu od zawieszenia broni w Dziewulinie urząd rotmistrzowski i kapitański na zamku siebieskim. Przywilej ten, między innemi, głosi, że Korsak „w czasie jawnej wojny, sam w zamku, konno albo pieszo miał zostać; nadto żywności w spiżarni swej na pół roku mieć musiał“ (Excerpt konfirmacyi na dobra niektóre w Siebieżczyźnie, rękop.). Dnia 8 kwietnia 1625 r. wydał Zygmunt III przywilej ludziom rycerskim na 120 włók ziemi, dla zapewnienia obrony Siebieżowi. Przywilej ten wydany za przyczyną królewicza Władysława, był następnie podany i wpisany do ksiąg wieczystych magdeburgii siebieskiej. Król celem zabezpieczenia, aby zamek siebieski, w wwdztwie smoleńskiem leżący, nie był na przyszłość niespodziewanie zajęty, wysłał komisarzy, w osobach Aleksandra Korwina Gosiewskiego, referendarza i pisarza w. ks. litew., ssty wieliskiego, przemyskiego i kupiskiego, Andrzeja Szołdrskiego,

proboszcza gnieźnieńskiego, kruszwickiego i kanonika krakowskiego, oraz Baltazara Strawińskiego, aby ciż obmyśliwszy o bezpieczeństwie tych miejsc, zamek jak może być najwięcej opatrzyli i ludźmi obsadzili. Komisarze „czyniąc temu dosyć, znaczną część dóbr tamtejszych między ludzie zasłużone, z pewnemi kondycyami, do obrony zamku naznaczyli“. Z osobna zaś, z osiadłości przy zamku, 120 włók gruntu kazał król „wydzielić na 30 koni rycerskiej, kozackiej służby, po 4 włóki na koń. Kozacy sami, ich żony, dzieci i potomkowie, mieli tę ziemię prawem lennem trzymać i używać, a za wiadomością królewską albo przełożonego królewskiego na Siebieżu, wolni byli dać, darować, sprzedać, frymarczyć i zapisać, takiemu jednak, któryby mógł powinność na dobra te włożoną odprawować. Nadto, żeby prędzej mogli domy zbudować, folwarki sporządzić i gospodarstwo zawieść, dał im król wolność na lat sześć, w których żadnej powinności pełnić niemieli. Po upływie tych sześciu lat wolni byli od posług, którekolwiek zwykli odprawować, t. j. od noszenia listów królewskich i przełożonych królewskich, ale odtąd służbę rycerską i straż kolejną na zamku i gdzie im od przełożonego zamkowego wskazane będzie, według potrzeby i zwyczaju odprawować mieli. Popis na każdą ćwierć roku przed przełożonym zamku czynić powinni byli. Sądy ich i sprawy, wedle statutu i prawa, którem kozacy smoleńscy się sądzą, przez starostę, w niebytności kapitana, odprawowane być miały. Sprawy ich wpisywać się musiały do ksiąg zamkowych siebieskich a nie gdzie indziej. Na wypadek oblężenia, na każdą ćwierć służoną po 8 złp. na koń ze skarbu w. ks. litewskiego pobierać mieli“. Tymże przywilejem dozwolił król Zygmunt kozakom siebieskim mieć osobną chorągiew, czerwoną z białym krzyżem. Była ona w zachowaniu przełożonego zamku (wypis z ksiąg wieczystych magdeburgii siebieskiej). W tym czasie a może i wcześniej nieco urządzoną została straż pograniczna od w. ks. moskiewskiego, osadzona po wsiach składających obecnie gminę (wołost') nieporotowską, a ciągnących się szeregiem ku granicom powiatu newelskiego. Dotąd mieszkańców tych wsi lud okoliczny nazywa „pancyrnymi bojarami“ al. kozakami. Posiadają oni, jako właściciele osobiści, około 25,000 dzies., różnią się przeto od włościan, których grunt stanowi wspólną własność całej gminy. Za czasów cesarzowej Katarzyny II wielką liczbę tych bojarów pancernych przesiedlono na Syberyą, gdzie ślady ich upatruje Librowicz w mieszkańcach między fortecą Kamiennogórską a kopalnią Żmijewską na Ałtaju; są oni obecnie zupełnie już wynarodowieni, ubiorem tylko różnią się od okolicznych mieszkańców i przechowali niejasną pamięć o pochodzeniu. Dnia 16 grudnia 1640 r. król Władysław IV napomina podkomorzego komisyi newelskiej do traktowania z w. ks. moskiewskim, aby bezpieczeństwo „zamków newelskiego i siebieskiego obwarował“ (Podgórski, Pomniki dziejów polskich z XVII w.). W tym czasie S. wraz z przyległościami stanowił sstwo niegrodowe, będące na prawach lennych w posiadaniu Radziwiłłów. Na sejmie z 1649 r. stany Rzpltej za zasługi wyświadczone dla kraju przez Janusza ks. Radziwiłła, hetm. polnego w. ks. litew., nadały mu na własność te dobra narodowe łącznie ze sstwem newelskim. Odtąd jedna gałąź Radziwiłłów poczęła się pisać panami na Newlu i Siebieżu, S. zaś włączony został do t. zw. później dóbr Neuburskich (ob.). Jednakże już i poprzednio Radziwiłłowie rościli sobie prawo do dóbr siebieskich, jak o tem świadczy proces wytoczony ks. Hieronimowi Radziwiłłowi za najechanie w 1648 r. gruntów nadanych w 1625 r. przez Zygmunta III kościołowi siebieskiemu nad jeziorem Wicciorem al. Woronem. Proces ten ciągnął się przez wiek cały i dopiero w 1748 r. wygrał go ks. proboszcz Krutelski i 20 włók ziemi na rzecz kościoła od hrabstwa siebieskiego odebrał. W 1654 r. S. zajęty został przez wojska ruskie i na mocy traktatu zawartego w Andruszowie d. 30 stycznia 1667 r. ustąpiony Rossyi, i dopiero w 1677 r., przy przedłużeniu rozejmu andruszowskiego, car Feodor Aleksiejewicz powrócił Rzpltej S. z Wieliżem i Newlem, co zatwierdzono wieczystym pokojem, zawartym w 1686 r. Podczas wojny szwedzkiej zajmowały S. wojska ruskie w 1705 i 1707 r. Ostatecznie S., należący do wwdztwa połockiego, wraz z całem wwdztwem w czasie pierwszego rozbioru Rzpltej przeszedł pod panowanie Rossyi. Początkowo przeznaczony na mto powiatowe prowincyi połockiej, wchodzącej w skład gub. pskowskiej, od 1777 r. mto powiat. gub. połockiej, przy utworzeniu w 1796 r. gub. białoruskiej zostawione po za etatem, od 1802 r. znowu mto powiat. gub. witebskiej. W 1812 r. S. zajęty był przez korpus hr. Wittgensteina, który polecił przed miastem usypać szańce ziemne dla powstrzymania nieprzyjaciela wrazie posuwania się na Psków i Petersburg. Ślady tych fortyfikacyi zachowały się na lewym brzegu jeziora, w zachodniej stronie miasta. Kościół katolicki fundował pierwotnie w S. Zygmunt w 1625 r.; gdy zaś ten spalił się, ks. Hieronim Radziwiłł wzniósł w 1649 r. z muru dzisiejszy kościół pod wezw. św. Trójcy. Parafia katolicka, dekanatu drysko-siebieskiego, ma 1992 wiernych. Kaplice: Antonowo, Glinki,

Gusiewo, Andrepol, Równo i Karasno. (Za podstawę służyło opracowanie *Br. Korsaka*, Siebieżanina).

Siebieski powiat leży w północnej części gubernii i graniczy od północy z gub. pskowską, od wschodu z pow. newelskim, od południa z połockim i drysieńskim, od zachodu zaś z lucyńskim. Podług pułk. Strelbickiego zajmuje 68·65 mil. al. 3321·8 w. kw., podług dawniejszych zaś pomiarów ma 3368 w. kw. al. 350,911 dzies. Powiat należy do Pojezierza Bałtyckiego i powierzchnia jego jest przerznięta wyniosłościami, stanowiącemi dział wodny pomiędzy rzekami systematu Wielkiej (dopł. zatoki Fińskiej) i Dźwiny Zachodniej (dopł. zatoki Ryskiej). Dział ten zaczyna się w okolicy jeziora Osyń i folw. Wolino (Anninśk), przecina pod wsią Podgórze (Podgorje) al. Morozowa drogę wiodącą ze stacyi Rudnia do folw. Ryków, i ciągnie na wschód około 25 w. do wsi Sowińskie Grebło, poczem przeszedłszy pomiędzy jez. Swibło i Niewiedro, okala północne wybrzeża jez. Niewiedro, poczem wykręca się ku północy przez wieś Hultaje (pow. newelskiego) i łączy się z wzgórzami przechodzącemi pod wsią Botwino (w pow. siebieskim). Najwyższy punkt w powiecie wznosi się w odległości 2½ w. ku północy od Siebieża, (t. zw. góra Wozdychalinka) w pobliżu wsi Pietuchowszczynki. Od góry tej wybiega w kierunku półn.-zach. łańcuch dość znacznych wyniosłości. Nadto w północnej części powiatu, w pobliżu granicy od gubernii pskowskiej, wznoszą się góry: Kuskina (przy wsi Wyhorodek), Zamkowa (przy wsi Zamkowa Morozówka), Pieszczanka (w lesie przy wsi Pławliwa), Lidina (przy wsi t. n.), Zasitińska (przy wsi t. n., w pobliżu wsi Mysowa na trakcie pocztowym z Siebieża do Lucyna), oraz przy folwarku Widoki i przy folw. Rysienkowo (o 5 w. na płn.-wschód od Siebieża). Gleba przeważnie gliniasto-piaszczysta albo piaszczysta, chłodna wedle miejscowego orzeczenia, w rzadkich tylko miejscach pokryta cienką warstwą czarnoziemu. Powierzchnia powiatu zroszona jest rzekami należącemi do systematu Wielkiej (Wielikiej) i Dźwiny Zachodniej. Rzeka Wielka przepływa na nieznacznej przestrzeni w północnej części powiatu i jest nieżeglowną. W granicach powiatu przybiera Niewiedrankę, wypływającą z jez. Niewiedro, Ałolę, stanowiącą na przestrzeni 8 w. granicę z gub. pskowską, Issę i inne pomniejsze. Do systematu Dźwiny należą: Niszcza i Swołna, uchodzące do Dryssy po za granicami powiatu. Ze wszystkich tych rzek tylko Swołna jest spławną dla tratew i niewielkich galarów (łajb), ładowanych na jez. Siebieskiem, z którem łączy się za pośrednictwem całej sieci jezior i ich odpływów. Powiat obfituje w wody stojące, mianowicie w jeziora i błota. Znajduje się tu 331 jezior, z których ważniejsze: Siebieskie (ob.), łączące się przez rzkę Uhorynkę z jez. Orono (Worono), Białm i Nieczeroco (ob.), z którego wypływa rz. Swołna. Jezioro Ołbito, właściwie Wałbiato, mylnie Olbit (ob.), łączy się przez niewielki ruczaj z jez. Niszcza (ob.); jez. Osyń (ob.); jez. Swibło, długie 7 w., szerokie 4 w., z którego wypływa rzka Ustie; jez. Niewiedro (ob.); w końcu Jassy (ob.) i Jezierzyszcze (ob.). Cały powiat jest bagnisty, zwłaszcza zaś północna jego część obfituje w rozległe błota. I tak na pograniczu pow. lucyńskiego i gub. pskowskiej zalega błoto mające do 130 w. kw.; ku płn. zakończone jest lasem sosnowym, od płd. traktem pocztowym z Siebieża do Lucyna, od wsch. ogranicza je rzka Issa. Na prawym brzegu rz. Wielkiej, pomiędzy jez. Ostrowite, Krzywe, Białe i wsią Kuryłowe, znajduje się błoto zajmujące do 200 w. kw., przerznięte pagórkami, drogami i w wielu miejscach pokryte zaroślami. Dalej znajduje się błoto rozległe 15 w. pomiędzy jez. Szewino, Berezno, Swierzno i Jezierzyszcze, rozdzielone na dwie połowy przez drogę wiodącą z folw. Siedanowa do wsi Jezierzyszcze. Błoto przylegające do granic pow. drysieńskiego i zajmujące 26 w. kw., dochodzi od płn. do jez. Ossyń, od płd. do rz. Niszczy, od zach. ograniczone lasami sosnowemi, od wsch. zaś drogą pocztową. Przepływa przez nie rzka Niszcza, będąca granicą pomiędzy pow. siebieskim i drysieńskim, oraz rzka Szajbiszcza. Nadto w wielu miejscowościach znajdują się bagniska, poprzerzynane drogami i niewielkiemi pagórkami, obrosłemi karłowatem drzewem. W powiecie znajdują się źródła mineralne siarczane i żelaziste (słabe zresztą). Lasy w 1867 r. zajmowały do 45% ogólnej przestrzeni. Obecnie las towarowy ogólnie został wyprzedany na spłacenie długów rządowych oraz prywatnych. Natomiast drzewa opałowego jest jeszcze obfitość i dla tego cena jego względnie bardzo niska, w miasteczku bowiem lub w okolicach bezleśnych wynosi 1 rs. 50 kop. za sążeń kub., w innych zaś miejscowościach spada do 50 kop. (bez wyrąbania i dostawy). W 1886 r. było w powiecie (prócz mta pow.) 75071 mk., w tej liczbie 70741 prawosł., 1420 katol., 2119 rozkoln., 106 protest., 665 żyd. W 1863 r. było 65598 mk. (45786 prawosł., 7314 katol., 1423 rozkoln., 74 protest. i 1001 żyd.). W 1867 r. (podług Semenowa) było 54583 mk. (1459 katol., 1635 rozkoln., 26 protest. i 266 żyd.). Tak znaczne różnice, zarówno w ogólnej sumie jak i w pojedynczych cyfrach (jakkolwiek oparte na źródłach urzęd.), niczem nie dadzą się objaśnić. Podług Pamiat.

Kniżki w 1863 r. było w powiecie 7256 (3622 męż. i 3634 kob.) t. z. bojarów pancernych, stanowiących za czasów Rzpltej straż pograniczną od strony Rossyi i zamieszkałych obecnie w gminach nieportowskiej i jezieryjskiej. W 1863 r. było w powiecie 15817 sztuk koni, 48406 bydła rogatego, 28598 owiec zwyczajnych, 11249 swiń i 1650 koni. W 1868 r. było w S. powiecie: 36 cerkwi prawosław., 1 monaster męski, 2 domy modlitwy rozkolnicze, 1 kościół katol. (w Siebieżu). Główne zajęcie mieszkańców stanowi rolnictwo i przemysł leśny. Z powodu ubóstwa gleby rolnictwo zaledwie wystarcza na zaspokojenie potrzeb miejscowych i tylko, w wyjątkowo urodzajnych latach, nadmiar zboża bywa zużytkowany w miejscowych gorzelniach lub też zbywany w Siebieżu i przystaniach naddźwińskich. Wielkie znaczenie w gospodarstwie ma uprawa lnu, zbywanego w Siebieżu na wywóz do Rygi. Inne gałęzie gospodarstwa wiejskiego małą grają rolę. Rybołówstwem zajmują się mieszkańcy wsi leżących na wybrzeżach jezior. Przemysł leśny nie ogranicza się na cięciu i spławie drzewa, pędzą bowiem także smołę i dziegieć i wyrabiają rozmaite przedmioty z drzewa. Wielu mieszkańców wychodzi także na roboty przy drogach żelaznych i inne. Przemysł fabryczny prawie żaden, w 1868 r. bowiem było w powiecie zaledwo 4 garbarnie i 11 gorzelni. Handel, oprócz miasta powiatowego, koncentruje się na 22 jarmarkach, t. z. kiermaszach. Marszałkami szlachty pow. siebieskiego byli (w porządku alfabetycznym): Chrapowicki Dominik (1790), Hertman, Kiełpsz Talat Józef (1783), Korsak Euzebiusz h. Korsak (1805), Korsak Piotr, Łosowski Józef h. Grzymała; Makowiecki Józef h. Dołęga, Medunieckі Antoni h. Slepowron (1800—1810), Medunieckі Jan, Medunieckі Józef, Medunieckі Kazimierz (1798—1800), Medunieckі Konstanty, Mohl hr. Franciszek h. Trzy krety (właściwie Świnki morskie), Mokicz Franciszek, Ogiński Józef h. Oginiec (1807), Szantyr Antoni h. Lubicz Ursyn, Ulanowski Szymon h. Sulima (1809—1820), Żebrowski Donat h. Jasieńczyk. Niegdyś w powiecie była bardzo rozrodzona i zamożna rodzina Medunieckich. *J. Krz.*

Siebitz, ob. *Dziwocicy.*

Sieborowice, w dok. z 1337 r. *Czubrovicz*, u Długosza *Szwyeborowicze*, 1581 r. *Szwieborowice*, wś, fol. i dobra, pow. miechowski, gm. Michałowice, par. Więcławice, odl. 24 w. od Miechowa. W 1827 r. 8 dm., 71 mk. W 1874 r. dobra S. składały się z fol. S. i Pielgrzymowice, rozl. mr. 660: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 270, łąk mr. 27, past. mr. 4, lasu mr. 21, nieużyt. mr. 14; bud. drewn. 10; płodozm. 8-polowy; fol. Pielgrzymowice gr. or. i ogr. mr. 251, łąk mr. 14, past. mr. 4, lasu mr. 45, nieużyt. mr. 10; bud. mur. 1, drewn. 11; płodoz. 10-polowy, las nieurządzony. Wś S. os. 7, mr. 50; wś Pielgrzymowice os. 20, mr. 168. W wyroku sądowym z 1337 r. występuje jako ławnik „Hanco scultetus de Czubrouitz“, co ma oznaczać według domysłu wydawcy Kod. Małop., III, 23) Sieborowice. Taż sama nazwa występuje w dokum. z 1375 i 1382 r. (Kod. Małop., I, 390, 427). W połowie XV w. we wsi S., par. Więcławice, Jakub Pielgrzymowski miał 3 łany, Andrzej Niemsta 3 łany, Świeborowski fol. rycerski i łany kmiece. Dziesięcinę snopową i konopną, wartości 17 grzyw. płacono pleban. w Więcławicach (Długosz, L. B., II, 49). W 1581 r. Jan Staszkowski płacił tu od 2 łan. km., 1 zagr. z rolą, 2 komor. bez bydła (Pawiń., Małop., 21; mylnie nazwano wieś: Sciborzyce). *Br. Ch.*

Siebotschuetz, 1288 *Craskow*, 1353 *Sybothin*, 1370 *Krastow* i *Seybothin*, 1500 *Seyboth*, wś, pow. wrocławski, par. kat. Meleschwitz, kat. Laskowitz. Cesarz Henryk IV nadał tę wieś niejakiemu Sybotho; ztąd zmiana pierwotnej nazwy. Wraz ze wsią Jaeschkowitz miała w 1842 r. 51 dm., zamek, fol., 405 mk. (152 katol.).

Siebrne, byłe dobra zadnieprskie ks. Wiśniowieckich. Podług inwentarza dóbr ks. Jeremiego było w nich 1830 gospodarzy i 11 kół młyńskich (ob. Stecki, Wołyń, II, 231).

Siebrowicze, wś, pow. rohaczowski. Odbyła się tu bitwa za czasów wojen szwedzkich za Karola XII.

Sieburczyn, wś i fol. nad rz. Biebrzą, pow. łomżyński, gm. Borzejewo, par. Burzyn, odl. 24 w. od Łomży. W 1827 r. 10 dm., 59 mk. W 1887 r. fol. S. rozl. mr. 1218: gr. or. i ogr. mr. 412, łąk mr. 84, past. mr. 79, lasu mr. 601, nieuż. mr. 42; bud. mur. 7, drewn. 10; płodozm. 12-pol., las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 19, mr. 47; wś Burzyn os. 25, mr. 56: wś Wierciszewo os. 17, mr. 180; wś Szostaki os. 2, mr. 82.

Sieceborowice, właściwie *Ciciborowice*, niemiec. *Sitzmannsdorf*, 1361 *Cziczborsdorf*, 1363 *Czuczoborsdorf*, wś i dobra nad rz. Olawą, pow. olawski, par. ewang. Brzezmierz, kat. Osiek. W 1842 r. 41 dm., zamek, fol., 176 mk. (38 katol.), młyn wodny, gorzelnia, hodowla pszczół, uprawa rzepaku.

Siechnowicze, dwie pobliskie wsi i dobra, pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Siechnowicze, w b. par. kat. Zbirohi, o 21—23 w. na płd.-zach. od Kobrynia. 1.) **S.** *Wielkie*, dobra, z folw. Nowydwór (Nowodwory) i wsiami: S., Hrycewicze i Semenowce, mają 1500 mr. 300 prętów obszaru. Przy dworze cerkiew p. w. św. Mikołaja, fundowana przez Kościuszków, jak świadczy wyciąg z księgi sądu grodzkie-

go brzeskiego z 1760—63 r., przechowanej w centralnem archiwum dawnych akt w Wilnie: „R. 1761 mies. februarii 6 dnia na urzędzie J. K. M. grodz. brzeskim, przed aktami starościńskiemi i przedemną Karolem Wiszczyckim, podstolim i podstarościm sądowym grodzkim wojew. brzeskiego, comparens personaliter w Bogu wielebny JMci ks. Teodor Żelazowski, prezbyter cerkwi siechnowickiej, fundum JMci P. Pawła Kościuszki, pisarza grodzkiego brzeskiego, tejże cerkwi służący ad acta podał, który wpisując w księgi de verbo ad verbum tak się w sobie ma: „Ja Paweł Kościuszko, pisarz grodzki wojew. brzeskiego, i Cecylia z Wrettów Kościuszkowie, małżonkowie, czynimy wiadomo i dobrowolnie sami na siebie zeznawamy tym naszym listem dobrowolnym funduszowym zapisem, komu o tem teraz i na potem będącego wieku ludziom wiedzieć będzie należało, że mając ab antiquo od antecessorów naszych cerkiew erigowaną, która vetustate tempori nadrujnowana była, w majętności naszej, nazwanej Siechnowicze, pod tyt. Mikołaja św. fundowana, którą my wyż pomienieni kollatorowie noviter zreparowawszy, chcąc aby administratione sacramentorum nie wakowały i aby antiquo ritu ofiary boskie z żarliwością odprawowane były, ponieważ z pewnych a słusznych przyczyn, które się officio donosiły odmienić prezbytera zdarzyło, przeto mając sobie dobrze zaleconego na to miejsce człowieka, pana Bielewicza, dawszy prezentę onemuż do cerkwi siechnowickiej applikując za plebana installamus i t. d. Pisano w Siechnowiczach r. 1727 miesiąca grudnia 18 dnia“. W plebanii siechnowickiej urodził się, jako jeden z czterech synów miejscowego parocha, Ignacy Żelazowski, za unii opat bazylianów, po 1838 r. biskup prawosławny brzeski, mający rezydencyę w Grodnie. Par. prawosł., dekan. (błahoczynia) czerewaczyckiego, ma 1683 wiernych (863 męż. i 820 kob.). Od północy płynie niewielka rzeczka, na wiosnę dość szeroko rozlewająca, która miejscami i latem nie wysycha. Stanowi ona granicę od dóbr S. Małe i uchodzi do błotnistej rzeczki Wołoko, płynącej od zachodu i odgraniczającej S. Wielkie i Małe od Zielenkowszczyzny. Ruczaje te okrążając folw. Nowydwór, tworzą rzkę Nieczawnicę, uchodzącą do Muchawca. Przez folw. Nowydwór przechodzą i tu się łączą przed st. Żabinka, tory dróg żel. moskiew.-brzeskiej i pińsko-żabińskiej. W Nowymdworze, przy uroczysku zwanem Krużal, znajdują się trzy wielkie mogiły, widniejące dawniej zdala, dzisiaj zaroślami okrążone. O 1½ w. na północ od tych mogił, po za wsią Hrycewicze, znajduje się uroczysko Tatarynowe Błoto. Dobra te nadane były przez króla Kazimierza Jagiellończyka w 1458 r. wiecznem prawem za wierne usługi Teodorowi Kościuszce, i od nich to Kościuszkowie wzięli przydomek Siechnowickich. Dopiero w drugiej połowie zeszłego wieku synowie Pawła Kościuszki, pisarza grodzkiego brzeskiego, sprzedali ten majątek ks. Czartoryskim, dziedzicom sąsiedniego klucza rzeczyckiego. W 1818 r. nabył S. Franciszek Iłłakowicz, a od synów jego w 1850 r. Wandalin Przybora, w ręku którego dotychczas pozostają. Następnie sprzedano z klucza rzeczyckiego: dobra Szpitale (graniczące z Siechnowiczami) ze wsiami: cerkiewną Stepanki, Konotopy i Łojki, Narbutowi, dziś własność Walickiego; dobra Sieliszcze, ze wsiami: Drymlewo, Możejki i Neleźniki (w pow. prużańskim), Wereszczace, dziś drogą spadku Maryi z Estków Wisłockiej; dobra Horyłki, ze wsiami: Horyłki, Krywlany i Bojary (w pow. prużańskim), nabyte w 1829 r. przez Klemensa i Maryę z Szemiottów Przyborów, dziś wnuka ich Leona Przybory. Na granicy dworskiej horyłkowskiej są okopiska, zw. Korzeniowe, od strony północnej, wschodniej i południowej wałem opasane, od zachodniej zaś mające głębokie sadzawki a za niemi łąki błotne; dawniej przepływała też i rzeczka. Przed 50-ciu laty w niektórych miejscach wewnątrz widniały jeszcze kamienne bruki. Lud miejscowy wspomina, że tu niegdyś znajdowała się brama żelazna i baszta w rogu stojąca. Po 1830 r. rząd nabył od ks. Czartoryskich dobra rzeczyckie, zwane niegdyś Pociejów. I dziś jeszcze lud Rzeczycę nazywa Pociejowską, Patijowską. Z ruder pałacu wzniesiono cerkiew murowaną w miejsce drewnianej, która zgorzała. W Rzeczycy d. 26 września na św. Jana Bohosłowa odbywa się głośny w całej okolicy kiermasz, na który zbiera się wielu ludzi. 2.) **S.** *Małe*, wś i dobra, przez rzeczkę sąsiadujące z poprzedniemi, dawniej Tadeusza Kościuszki, dziś drogą spadku Kazimiry z Estków Bułhakowej. Była tu niegdyś kaplica katolicka, fundowana w 1722 r. przez Aleksandra Jana Kościuszkę i posiadająca podług opisu przechowanego w zbiorach Karola Wisłockiego a ogłoszonego przez Z. Glogera („Kłosy“, str. 1182 z d. 23 lutego 1888 r.) dwa ołtarze (Przemienienia Pańskiego i N. Maryi P.), chór i organki. Pomiędzy obrazami religijnemi znajdowało się 5 portretów, z liczby których opis wymienia portrety: Aleksandra Jana Kościuszki, fundatora, i Augustyna Kościuszki, sędziego trockiego. W jakim stopniu fundator kaplicy był krewnym Tadeusza Kościuszki, niewiadomo. Być może że był jego rodzonym stryjem, gdyż następnie S. posiadał jego ojciec Ludwik, miecznik wojew. brzeskiego, pułkownik

buławy polnej w. ks. lit., stale mieszkający w Mereczowszczyźnie, trzymanej od Sapiehów prawem zastawnem. Do 1768 r. gospodarował w S. Dawid Kościuszko, podczaszy piński. D. 24 czerwca 1768 r. złożył on Józefowi i Tadeuszowi Kościuszkom, miecznikowiczom brzeskim, inwentarz podawczy, zawierający dokładny opis dworu wraz z zabudowaniami folwarcznemi, przechowany również w zbiorach K. Wisłockiego a ogłoszony przez Glogera („Kłosy“, Nr. 1175 z d. 22 grudnia 1887 r.). Z inwentarza tego widać, że tak dworzec jak i zabudowania folwarczne były porządne i dobrze utrzymane. W dziewięć lat później (1777 r.), gdy Józef Kościuszko zdawał rachunki dzierżawne bratu Tadeuszowi, przy oddaniu należącej do niego części S. w zastaw Piotrowi i Annie z Kościuszków Estkom, stolnikom smoleńskim, spisano inny inwentarz, obejmujący sprzęty domowe i gospodarskie w S. (ob. „Kłosy“, Nr. 1188 z 5 kwietnia 1888 r.). W tych to S. prawdopodobnie urodził się Tadeusz Kościuszko d. 12 lutego 1746 r. i tu znaczną część młodości swej przepędził. W latach 1773—76 niejednokrotnie tu przebywał. Jeszcze za życia swego całą ludność tej wsi uwolnił od poddaństwa a nadto po klęskach, jakie ponieśli w skutek wojny 1812 r., obdarzył ich licznemi zapomogami. Na mocy ustawy wykupnej włościanie zapłacili 2159 rs. za ziemię. 3.) **S.**, ob. *Sielniewicze*. *W. Przyb.—J. Krz.*

Siechów 1.) al. *Sichów*, rus. *Sychiw*, wś, pow. stryjski, 15 klm. na płd.-wsch. od Stryja, 6 klm. na płn. od urz. poczt. w Sokołowie koło Stryja. Na płd. leżą Łany, na płd.-zach. Uhełna, na zach. Łotatniki, na płn. Jaroszyce, Oleksice Stare, Daszowa i Machliniec, na wschód Izydorówka, na płd.-wsch. Balicze Podróżne. Wś leży w dorzeczu Dniestru, za pośrednictwem jego dopływu Krechówki i pot. Nieciecz, dopł. Świcy. Krechówka powstaje w zach. stronie Łotatnik i wchodzi do S. od zach., płynie zrazu na płd.-wschód, potem środkiem obszaru do Izydorówki, przyjmując w obrębie wsi dopływy. Nieciecz płynie płd.-zachod. rąbkiem obszaru z Łotatnik do Balicz Podróżnych. Wzdłuż granicy płn. płynie dopływ Krechówki, pot. Machliniec. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Krechówki, na lewym brzegu. Lasy zajmują zach.-południową i wschodnią część wsi. Własn. więk. (Idalii hr. Dzieduszyckiej) ma roli or. 373, łąk i ogr. 261, past. 8, lasu 1087 mr.; wł. mn. roli or. 879, łąk i ogr. 1059, past. 12, lasu 2 mr. W r. 1880 było 156 dm., 1120 mk. w gm., 7 dm., 61 mk. na obsz. dwor. (56 rz.-kat., 1068 gr.-kat., 35 izrael., 2 in. wyzn.; 1165 Rusinów, 15 Polaków). Par. rz.-kat. w Sokołowie, gr.-kat. w miejscu, dek. bolechowski. We wsi jest cerkiew p. w. św. Mikołaja i szkoła etat. 1-klas. Istnieje tu tartak parowy o sile 12 koni, przerabiający rocznie 1050 metr. kub. drzewa dębowego i wydający 620 mt. kub. desek i brusów. Wś ta była własnością Piusa Kicińskiego, kasztel. połanieckiego, ojca Brunona, poety i tłumacza. 2.) **S.**, ob. *Sichów*.

Siechowska woda al. *Sichowska woda*, powstaje w obr. Siechowa, pow. lwowski, na wyżynie siechowsko-starosielskiej, w płd.-wsch. stronie Lwowa, koło Wólki Siechowskiej; płynie na płd.-wschód po pod górą lesistą Kopań (345 mt.) a potem na płd.-wsch., uchodząc do Czepina od lewego brzegu. Długość 5 klm. *Br. G.*

Siecie, wś, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 41 w. od Poniewieża.

Sieciechów, os. miejska, dawniej miasteczko, w pow. kozienickim, gm. i par. Sieciechów. Leży śród szeroko rozpostartej doliny lewego brzegu Wisły, w odl. około 3 w. od samego koryta, naprzeciw Stężycy (na praw. brzegu), odl. od Kozienic 14 w. na płd-wschód. Najbliższe st. dr. żel.: Iwangród na praw. brzegu Wisły i Garbatka (o 10 w. na zach.-płd.). Posiada kościół par. poklasztorny, szkołę początkową, browar, 118 dm., 852 mk., 2744 mr. ziemi należącej do osady. Os. włościańska na gruntach pokościelnych ma 44 mr. W 1827 r. było 180 dm., 582 mk. S. jest jedną z najdawniejszych osad w tych okolicach. Zawiązkiem jej był gród, wzniesiony na pograniczu wschodniem, w obronnem położeniu, śród puszcz zalegających oba brzegi Wisły i uchodzącego do niej Wieprza. Wisła płynęła dawniej tuż pod dzisiejszą osadą, rozlewając się w liczne odnogi i jeziora, śród których sterczały wynioślejsze ostrowy, otoczone to wodami, to bagnistemi lasami. Czy gród ten założył dopiero ów głośny w dziejach za Władysława Hermana Sieciech (Toporczyk), czy też, otrzymawszy go od księcia, przezwał od swego imienia, trudno wiedzieć. Tu podobno był więziony przez Sieciecha pokonany Zbigniew; tu następnie chroniącego się przed nieprzyjaciołmi Sieciecha, odwiedza, nocą przeprawiwszy się przez Wisłę, Władysław Herman. Sieciech zapewne założył w zamku kaplicę, przy której on sam a może dopiero syn osadził benedyktynów. Długosz opowiada, iż na dworze Krzywoustego był cześnik Sieciech, który wyszedł cało z niebezpiecznej przygody na łowach (upadek i pokaleczenie przez żubra), odbył pielgrzymkę dziękczynną do klasztoru św. Idziego (benedyktynów) we Francyi. Kadłubek znów i Bogufał, opisując niepomyślną walkę Bolesława z Rusinami (1132 ?), opowiadają, iż przyczyną klęski był wysoki rodem i godnością tchórz, który ucieczką swą z placu boju dał początek klęsce.

Wedle tradycyi utrzymywanej w klasztorze, król skonfiskował sprawcy klęski jego dobra i oddał je mieszkającym przy zamku benedyktynom. Uposażenie to (między 1132 a 1139) dało właściwie początek klasztorowi. Na akcie uposażenia klasztoru jędrzejowskiego (1174—75) podpisany jest między innymi „abbas de Seciechow Arnoldus“, którego akt ponowienia przywileju przez bisk. Wincentego nazywa „Alnodus“ (Kod. Małop., II, 9, 21). W akcie konsekracyi kollegiaty sandomierskiej (1191 r.) wymieniona w liczbie kościołów stanowiących uposażenie „capella de Szeczechow cum suis redditibus“. Zakonnicy sieciechowscy mieli oddane swej obsłudze kościół św. Andrzeja w Krakowie i kaplicę w Radomiu. W 1320 r. opat Klemens zrzekł się patronatu nad kościołem św. Andrzeja wzamian za kollegiatę św. Idziego. Jednocześnie zaś osadzono przy kościele św. Andrzeja klaryski, przeniesione ze Skały. Otóż w drugim współczesnym akcie „Navogius de Morawica castellanus, Gołuch canon., comes Petrus signifer cracoviensis i Otto de Tylkowice“ oświadczają, że kościół ten był założony „per nobilem quondam virum Secechonem“, który opatowi i 4 prebendarzom zlecił obsługę, lecz takowi jej zaniedbywali, przeto wyżej wymienieni „nos veri heredes ac legitimi successores praedicti Sethegii“ oddają kościół klaryskom (Kod. Małop., I, 191, 196), Obok klasztoru zamek nie przestaje istnieć. Konrad mazowiecki więzi tu wyrywającego się mu z opieki Bolesława (syna Leszka) z matką Grzymisławą. Po rocznym pobycie ułatwia im ucieczkę zręczny opat klasztoru Mikołaj (Francuz?). W 1241 r. Tatarzy po bitwie pod Turskiem, cofając się przez Zawichost i Sieciechów, obozowali w puszczach nadwiślańskich około Stromca i Sieciechowa. W 1244 r. Litwini i Jadźwingowie spustoszyli ziemię łukowską i okolicę Sieciechowa. Jaskrawem stwierdzeniem długotrwałych pretensyi, jakie Toporczykowie rościli do dóbr swego protoplasty oddanych po konfiskacie klasztorowi, jest napad Ottona i Jaśka ze Szczekarzowic z całym gronem Toporczyków, którzy w r. 1386 najechawszy klasztor, pochwycili opata i mękami usiłowali wydobyć od niego skarby klasztorne. Wyrok sądu królewskiego skazał napastników na 130 grzyw. wynagrodzenia i odebrał im prawo współuczestnictwa w patronacie nad klasztorem (Długosz, L. B., III, 260). Do końca XIV w. S. jest siedzibą kasztelana i centrem odrębnego powiatu (sieciechowskiego). W 1339 r. kasztelanem jest Pełka, Sandomierzanin (Kod. dypl. Pol., III, 203). W 1359 r. bisk. Bodzanta zwalnia ziemie: lubelską, sieciechowską i łukowską, z powodu spustoszenia przez Litwinów i Tatarów, na lat 30 od dziesięciny snopowej stołu biskupiego (Kod. Małop., III, 127, 131). Rozwój Radomia a z drugiéj strony wzrost kolonizacyi po drugiej stronie Wisły, pozbawiły S. znaczenia politycznego. Przestał być grodem pogranicznym, stracił kasztelanów. Ziemia zaś weszła w skład pow. radomskiego. Jeszcze na zjeździe w Stężycy (1575 r.) partya francuska odbywała swe narady w ruinach zamku sieciechowskiego, który prawdopodobnie leżał na prawym brzegu Wisły, jak o tem świadczy zarówno owa przeprawa Hermana łodzią do Sieciechowa, jak wzmianka Orzelskiego, że narady partyi francuskiej (sieciechowską ztąd przezywanej) odbywały się na łące, na płd. od Stężycy. Dalsze losy S. wiążą się ściśle z dziejami klasztoru i kolonizacyjno-gospodarczą działalnością zakonników. Klasztor rozwija się powoli. Według sfałszowanego dokumentu Bolesława, ks. krakowskiego, który w 1252 r. potwierdził posiadłości klasztorne, sam fundator Sieciech nadał: „locus abbatiae cum foro, Podolszany, Mozolice, Brześce, Psary, Siedlcze, Ostrów minus, Ostrów majus, Rambiertów, Kobylany et quaedam cujus est commutatio Janików. Henryk, ks. sandomierski: „villa quc dicitur Dziewcza gora, Leśna cum lacu et theloneum in Piotravin“. Jaksa (Jacza) „qui cognominatus est Dux“ podarował wsi: Łanczna, Stpycza, Siewlosz, Hostywis (Hosteniw), Nadryb, Jaczkowa Dąbrowa, Nasiłów, Opatkowice, Jazdków (trzy wsi t. n.), Laczna, Złotniki. „Comes Crivosand“ dał łąki zwane Chechel, „comes Martinus“ Orzechów i Ciszycę. Inni ponadawali: Nart (Rayecz), Postomcze (Płoszowice), Szawłowice, Garno, Ciszycę, Brzeznicę, Slezin, Święcice, Opatkowice, Sadków (pod Radomiem). Lazów, Orzechów i Boguchwałowo dał „Petrus Petriconis filius“ na Mazowszu (ks. Gacki, 35, 36). Mimo długości tego spisu, liczne wsi dawały zapewne nie wiele dochodu, gdyż były to przeważnie leśne obszary z nieliczną ludnością, żyjącą z przemysłu leśnego i wystawioną na częste napady Litwinów i Jadźwingów. Jeszcze w 1817 r. w dobrach klasztornych było 11,000 mr. lasu. Według opisu Długosza (L. B., III, 260, 273) liczba wsi klasztornych zmniejszyła się do połowy. Wisła zmiennym swym biegiem zniosła do szczętu nadbrzeżne osady: Sielec, Liptów, Brześce, Swięcicę, Orzechów, Zgliszyn. Trzy Jastkowy, Opatki, Dziewczą górę, Leśnę i Płoszowice przywłaszczyła sobie sąsiednia szlachta. Ludność obu Ostrowów trudniła się rozbojami i kradzieżą, tak, że trzeba było z tych kryjowisk wypędzić i osady znieść. Na obszarze Swięcicy drugiej (Podolszany) założono w 1367 r. Wolę Sieciechowską na prawie niemieckiem. Zapewne w XIV

w. targowisko przy klasztorze przybrało charakter osady, zamieszkiwanej przez rybaków, rzemieślników i rolników. Choć osada posiadała podobno prawo magdeburskie, opaci przecież sami nią zarządzali przez swych wójtów. W 1432 r. na prośbę opata Stanisława, Jagiełło ustanawia targi tygodniowe i dwa jarmarki (na święto 10,000 rycerzy i św. Wawrzyńca). Zepewne w tym czasie zakonnicy zbudowali i uposażyli kościół paraf. p. w. św. Wawrzyńca. Przy klasztorze była wtedy zapewne jeszcze tylko kaplica zamkowa. Długosz nic nie mówi o kościele klasztornym a Klonowicz powiada, iż była murowana kaplica (oratorium). Przy kościele parafialnym byli początkowo proboszczami księża świeccy. Do parafii należał kościół filialny w Brzeźnicy. W XV w. do miasta należy 18 łanów; z każdego płacono rocznie czynszu po 18 gr., dawano po 2 kapłony, 30 jaj, korzec chmielu, dziesięcinę snopową i 3 pęki konopi. Opat Wereszczyński, wedle tradycyi, odebrał mieszczanom dawne przywileje a natomiast wydał od siebie nowy w 1583 r., w którym określił granice gruntów miejskich i włożył na każdego mieszczanina obowiązek przywiezienia co rok klasztorowi 6 kloców drzewa. Po spaleniu w 1563 r. zostało tylko 12 domów w mieście. Wereszczyński wojownicze swe upodobania okazał w przebudowaniu klasztoru, któremu nadał postać zamku i utworzywszy w 1588 r. wójtowstwo w Psarach, przeznaczył z niego opłatę 100 zł. rocznie na zakupno dział dla klasztoru. W 1607 r. rokoszanie Zebrzydowskiego założyli tu swą kwaterę i ztąd rozsyłali odezwy. Klasztor dbając o swe dochody, nie dozwalał mieszczanom wyrobu piwa i gorzałki. Sejmik opatowski polecił posłom w instrukcyi swej (1669 r.) by upomnieli się o przywrócenie tej wolności, odebranej ze szkodą dla czopowego. Zarząd miejski istnieje wedle ustaw magdeburskiego prawa. W 1619 r. jest burmistrz, rajcy, wójt, landwójt i ławnicy. Klonowicz o mieszczanach S. powiada: „Mieszczanie rolnicy, pełni prawości i prostoty, zajmują się uprawą gruntu i pasterstwem. Kobiety posępne i poważne. Dziewczęta nie mają żadnych przynęt, nic w nich obmyślanego, wytwornego, rozwiązłego“. Zamożniejsi mieszczanie starali się synów swych kierować na duchownych. Wzrastający dochód z licznych dóbr klasztornych umożliwił zakonnikom wzniesienie w XVIII w. nowych okazałych budowli klasztornych i nowego kościoła. W 1688 r. nuncyatura szacowała dochody dóbr opackich na 21,500 złp. a klasztornych na 10,500 złp. W 1799 r. rząd austryacki obliczył dochody opata na 3850 złr. a klasztorne na 15,498 złr. Grono zakonników w 1367 r. stanowili: opat, przeor i 5 braci, w 1505 r. było ogółem 12 (z klerykiem i z kapelanem w Radomiu); w 1608 r. 12 zakonników; 1706 r. mieszkało w klasztorze 11 a za obrębem przy kościołach 3; 1791 r. jest 15 księży, 7 kleryków i laików i 5 nowicyuszów. Stosunek głów do dochodu ogólnego pozwalał chyba żyć wygodnie i oszczędzać sporo. Gdy po zrujnowaniu zupełnem w XVII w. pierwotnej kaplicy, wystawiono drewniany kościołek, który spłonął, zdecydowano się wreszcie wznieść okazałą świątynię. Budowę jej zaczął opat Kurdwanowski (opatem jest od 1739 r.), dalej prowadził Bułharewicz a wykończył Prokopowicz w 1779 r. Poświęcił bisk. Lenczewski, oficyał lubelski, w 1780 r. Kościół ten p. w. Wniebowzięcia, w stylu włoskim, ma formę podłużnego krzyża; w bocznych ramionach mieszczą się po trzy ołtarze. Wielki ołtarz posiadał wielki obraz św. Rycerzów, który podobno kosztował 1000 dukatów, lecz z czasem zniszczał od wilgoci. Freski na sklepieniu kosztować miały 30,000 złp. Obok postaci świętych przedstawił malarz i Bolesława Chrobrego, mniemanego fundatora klasztoru, i Siecieha. Posadzkę marmurową sprowadzono z Czerny pod Krakowem. Współcześnie z kościołem wzniesiono okazałe budowle klasztorne. Tuż przy kościele stoi piętrowe opactwo, łączące się z chórem kościelnym i specyalną lożą. Dalej idą budowle klasztorne w kształcie klamry, utworzonej przez trzy długie linie piętrowych budowli, do których domurowano w 1800 r. pomieszczenie na szkoły. Dalej znajdował się dziedziniec obmurowany, otoczony fabrykami (blech wosku, mydlarnia, browar, kuźnia, skład owoców i inne) wreszcie folwark z budowlami gospodarczemi i mieszkaniami służby. Nad furtą klasztorną jest herb Topor i rok 1733. Po śmierci opata Prokopowicza w 1798 r., ponieważ kongregacya benedyktyńsko-polska przestała istnieć od 1795 r., poddano klasztor władzy dyecezyalnej i opatem mianowany został przez rząd austryacki Wojciech Młodzianowski, prorektor szkoły benedyktyńskiej w Pułtusku. Był to człowiek wykształcony, gładki, światowiec, dbający o wygody i przepych. Jeździł karetą w 4 konie ze służbą w liberyi, bieliznę posyłał do prania do Wiednia, grywał grubo w karty i był przyjacielem kultury i rządu austryackiego. W czasie wojny z Austryą w 1809 r. kapitan Drużbicki otoczył niespodzianie klasztor i ze skrytki w bibliotece wziął na potrzeby wojska 3000 dukatów. Generał Niemojewski, podejrzywając opata, aresztował go i zrewidował papiery. Po Młodzianowskim († 1813) był ostatnim opatem Biedrzycki, za którego nastąpiło zniesienie klasztoru w 1819 r. Kościół poklasztorny od

1827 do 1835 służył za parafialny, potem opuszczony w 1845 roku, został oddany do użytku gospodarskiego. Dopiero w 1879 r., skutkiem starań jednego z włościan, oddano budynek kościelny dozorowi parafialnemu, który rozpoczął restauracyą. W 1884 roku po ukończeniu odnowy i urządzenia wewnętrznego, poświęcił kościół biskup Sotkiewicz i odtąd służy znów za parafialny. Klasztor popadł w ruinę, opactwo tylko się utrzymało. Bractwo świętej Anny istniejące przy kościele parafialnym zaprowadził opat Solikowski w 1578 roku. Przy kościele parafialnym zdawna istniała szkoła; rektor jej z żakami w niedziele i święta śpiewał w kościele klasztornym msze ranne, za co pobierał (w 1505 r.) dziesięcinę z jednego łanu miejskiego. Przy kościele filialnym w Brzeźnicy była także szkoła. O istnieniu szkoły klasztornej świadczyć może fakt nadania przez opata Ragowskiego w 1552 r. połowy wójtowstwa sieciechowskiego Janowi Silviuszowi i bratu jego Benedyktowi z Czarnolasu za wierne usługi klasztorowi. Otóż ten Jan Silviusz (Czarnolas), magister artium akad. krakow. (w 1539 r.), pełni od 1544 r. obowiązki profesora filozofii w kollegium mniejszem w Krakowie. Umiera w 1553 r. Prof. Małecki przypuszcza, iż w szkole klasztornej, prowadzonej przez Silviusza, pobierał początki nauk Jan Kochanowski (Sycyna leży około 5 mil na płd.-zach. od Sieciechowa) i następnie w 1544 r. wraz ze swoim mistrzem przeniósł się do Krakowa. Dalszym wynikiem tych stosunków poety i jego rodziny z benedyktynami sieciechowskimi był projekt powołania poety na godność opata po zgonie Ragowskiego (22 paźdz. 1571 r.). Nie tylko świadectwo Starowolskiego ale i wiersz rozpoczynający trzecią księgę „Fraszek“, potwierdza istnienie tego projektu. Kochanowski był wtedy proboszczem katedralnym poznańskim i pod wpływem rad Myszkowskiego, przykrości życia dworskiego, kłopotów ubogiego gospodarstwa na połowie Czarnolasu, na seryo rozbierał kwestyą wyboru między wygodną drogą karyery duchownej a trudnościami świeckiego żywota. Opóźniony wybór następnego opata Kożmińskiego (6 marca 1573 r.) świadczy o długich wahaniach się i układach obustronnych w tej sprawie. Być może, iż do tych projektów odnosi się ustęp listu poety do Fogelwedra, wspominający o potrzebie zbiorowego poparcia u króla, ze strony dworskich przyjaciół, jego sprawy. Ściślejsze jeszcze stosunki łączyły klasztor z drugim, najwydatniejszym po Kochanowskim, poetą XVI w. Sebastyanem Klonowiczem. Być może, iż spełniał on obowiązki kierownika szkoły klasztornej i że wykazane tu zdolności pedagogiczne spowodowały Zamojskiego, iż powołał go na kierownika szkoły w Zamościu w 1589 r. Już na przywileju wydanym przez opata Wereszczyńskiego dla Sieciechowa w 1583 r. spotykamy między innemi podpis Klonowicza (Seb. Sulmiercensis Acernus notarius scabinalis lublin.). Na akcie tym podpisali się także: Marcin Strzegocki z Pilzna, doktor filoz. i magister i Eusebius Sarcander Misnensis baccalaureus. Obecność tych ludzi przy boku opata pozwala domyślać się bliższych stosunków z klasztorem, które miałyby najprostsze wytłumaczenie w istnieniu szkoły dla młodzieży szlacheckiej (nakazanej konstytucyą z 1550 r.). Tą drogą możnaby wyjaśnić sobie stosunki łączące mieszczanina lubelskiego Klonowicza, z Gorajskimi, Czernymi, Gostomskimi. Klasztor wynagradzając zasługi Klonowicza, utworzył dla niego w r. 1588 nowe wójtowstwo we wsi Psary, wyznaczając na ten cel dziesięć łanów ziemi, na której miał osadzić wieś Józefów (Wólka Józefowska). Prócz tego klasztor zapisał mu na tej wsi 1000 zł. węgier. na własność. Ustronne położenie S. mogło być jednem z powodów słabego napływu młodzieży do szkoły klasztornej i zwinięcia takowej po niedługiem istnieniu. Gdy w 1789 r. ustanowiono, pod nazwą ofiary, podatek od dochodów duchowieństwa, wtedy dla zakonów utrzymujących szkoły oznaczono stopę o połowę niższą (10%). Benedyktyni sieciechowscy zajęli się wtedy urządzeniem szkoły 6-klas. w Stężycy, która niewielkiem cieszyła się powodzeniem i zgromadzała zaledwo 20 do 30 uczniów. Gdy strony te przeszły w 1795 r. pod panowanie Austryi, klasztor za pozwoleniem władzy (dyrektoryat dystryktu łukowskiego) otworzył szkołę w Sieciechowie. Nauczycielami byli benedyktyni. Język niemiecki wykładał świecki nauczyciel. Podręczników używano tych, które przepisała komisya edukacyjna. Uczniów zebrało się 60. Na pomieszczenie szkoły (6 klas) wystawiono przy klasztorze nowy piętrowy budynek. W 1801 r., na propozycyą władzy, otworzyli zakonnicy szkołę początkową niemiecką. Język niemiecki i łacina były głównemi przedmiotami i językami wykładu. Szkoły nosiły tytuł: „Sieciechowskie cesarsko-król. gimnazyum“. Nauczycielami byli zawsze zakonnicy a opat dyrektorem. W 1808 r. liczba uczniów spadła z 77 na 30. W 1810 r. wprowadzono na nowo w życie ustawy komisyi edukacyjnej. W 1819 r., razem ze zniesieniem klasztoru, zamknięto szkołę. Dopiero w 1866 r. utworzono szkołę początkową w Sieciechowie. S. par., dek. kozienicki, ma 3685 dusz. S. gmina należy do sądu gm. okr. II w Gniewoszowie, urząd gm. w Bąkowcu, st. poczt. w Ko-

zienicach. Gmina ma obszaru 10,218 mr., w tem 8328 ziemi włośc. i 1890 mr. majoratu rząd. (gen. Kreiza i Gogela). W skład gminy wchodzą: Bąkowiec, B. Borki (fol.), Głusiec, Kępice, Klasztorna Wola, Łoje, Nagórnik, Opactwo (wieś), Piwonia, Przewóz, S. (osada miejska), S. poduchowny (osada włośc.), S. opactwo (fol.), Wojcieszkowa Wólka, Występ, Zajezierze, Zalesie, Zbyczyn (fol.). Por.: Lib. Ben. Długosza, III, 258—279; ks. Adryana Dębskiego: „Mowa przy otwarciu szkół XX. Benedyktynów klasztoru sieciechow. w Stężycy“ miana 1791 r. 3 maja (Lublin, 34 str.). Najobfitszem źródłem wiadomości do dziejów osady, klasztoru i jego dóbr jest praca ks. Józefa Gackiego: „Benedyktyński klasztor w Sieciechowie“ (Radom 1872). *Br. Ch.*

Sieciechów, w XVI w. *Syeczechowo*, folw., pow. kutnowski, gm. i par. Kutno, ma 3 dm., 106 mk., 329 mr.; należy do dóbr Kutno. W 1827 r. było 14 dm., 27 mk. Na początku XVI w. była to wieś (w par. Kutno); łany kmiece dawały dziesięcinę proboszczowi kollegiaty łęczyckiej, zaś o dziesięcinę z łanów sołtysich był spór między prob. łęczyckim a miejscowym (Łaski, L. B., II, 480).

Sieciechów, rus. *Setechiw*, wś, pow. lwowski, 15 klm. na płn.-wschód od Lwowa (sąd pow.), 8 klm. na płd.-wschód od urz. pocz. w Kulikowie. Na zach. leży Grzęda, na płd. Dublany, na wsch. Podliski Małe, na płn. Stroniatyn, Koszelów i Doroszów Mały (dwie ostatnie w pow. żółkiewskim). Środkiem obszaru ciągnie się od zach. ku wschod. kończyna wyniosłości zwanej Klinem (254 mt.), na płn. od niej obniża się obszar do 246 mt., a na płd. do 245 mt. Te niższe części są moczarzyste, ich wody spływają strugami na wschód do Pełtwi za pośrednictwem jej dopływów: Kąpielówki i Pikułówki. Zabudowania wiejskie leżą na wschod. narożniku wzgórza „Klin“. Na zach. od nich fol. „Dębina“. Własn. więk. ma roli or. 83, łąk i ogr. 237, pastw. 2, lasu 63 mr.; wł. mn. roli or. 102, łąk i ogr. 433, pastw. 180 mr. W r. 1880 było 35 dm., 201 mk. w gm.; 3 dm., 18 mk. na obsz. dwor.; 205 gr.-kat., 6 rzym.-kat., 8 izrael.; 206 Rusinów, 13 Polaków. Par. rz.-kat. w Kościejowie, gr.-kat. w Grzędzie. We wsi cerkiew i kasa pożycz. gmin. z kapit. 335 złr. Za czasów Rzpltej należała wś do dóbr koronnych. W r. 1571 rozstrzygają lustratorowie królewscy spór o łąki, ciągnące się do połowy Błota i rzeki Brzuchowicy, między właścicielem S. a Podlisek (Archiw. Bern. we Lwowie, C., t. 334, str. 475). W r. 1501 pozwala Zygmunt III mieszkańcom Malechowa korzystać z lasów w Grzędzie i S., o czem uwiadamia dzierżawcę tych wsi Mikołaja Trzebińskiego (l. c., C., t. 348, str. 612). W r. 1656 nadaje Jan Kazimierz Andrzejowi Potockiemu, obożnemu kor., dobra Grzędę, S. i Wolę Brzuchowiecką, opróżnione przez śmierć ojca jego Jakuba, cześnika podolskiego (l. c., C., t. 357, str. 647). W r. 1663 pozwala Jan Kazimierz Elżbiecie Potockiej, wdowie po Andrzeju, wojew. bracławskim, przelać prawa swe do dożywocia na wsi Grzędzie wraz z S. i Brzuchowicą na Marcyana Grabiankę i Maryannę z Potoka, małżonków (l. c., C., t. 149, str. 737). W r. 1731 nadaje August II Janowi Cetnerowi, kuchmistrzowi kor., stście żytomierskiemu, i Wiktoryi, żonie, wsie Grzędę, S. i Wólkę Brzuchowiecką (l. c., C , t. 527, str. 405). W r. 1761 pozwala August III Pawłowi „generalis locum tenenti in exercitu regni“ i podkomorzemu swemu, i Teresie Starzyńskim, zrzec się wsi Grzędy i S. na rzecz Augusta i Teofili z Potockich Moszyńskich, stolnikowstwa koronnych (l. c., C., t. 591, str. 1015). W lustracyi z r. 1661 i 1662 (Rkp. Ossol. Nr. 2834, fol. 97) czytamy: „Wś pusta do Grzędy należąca. W tej wsi juxta lustrationem z r. 1677 było podsadków 5; każdy z nich dawał czynszu po zł. 3=15 zł. Rabiali ciż podsadkowie 2 dni do Grzędy, powinności żadnych inszych nie odprawując. Tamże był i młyn, z którego kiedyś dawano zł. 60; ale podczas lustracyi w 1627 r. był pusty. Z karczmy, która była pod tymże stawem, dawano zł. 12. Stawu jedna połowica starą summą oszacowaną była, a z drugiej połowicy kładziono ogółem prowentu we 3 lata in summa 178 zł., skąd rachowano na każdy rok zł. 59 gr. 10. Summa była ze stawu Sieciechowskiego i poddanych tamecznych i z karczmy zł. 86 gr. 10. Według lustracyi z r. 1659 płacono z tej wsi albo stawu Sieciechowskiego kwarty starej zł. 53 gr. 21, kwarty nowej zł. 53 gr. 21. Teraz, iż ta wieś i staw przez nieprzyjaciela koronnego także i przechodzącego żołnierza funditus jest zniszczona, zaczem takową kwartę z tej wsi i stawu znieść nam przyszło, jakoż stosując się do samej słuszności i prawa pospolitego, które każe tam aukcyą czynić, gdzie dobra osiadłe, a gdzie puste diminutio, znosimy i od płacenia onej teraźniejszego pana dzierżawcę uwalniamy. A że ta wieś successu temporis i ten staw może być naprawiony i osadzony, tedy uważając przyszłe lata et in vim supremi Reipublicae dominii, szacujemy to na zł. 20. Od czego kwarty starej 4 zł., kwarty nowej 4 zł. W Arch. bernard. we Lwowie (C., t. 608, str. 213 nn.) znajduje się inwentarz ststwa sieciechowskiego z r. 1769. Czemeryński podaje w dziele „O dobrach koronnych“ (Lwów, 1870, str. 165 i 166), iż dzierżawa Sieciechów należała pierwej do ststwa drohowyskiego, przy lustracyi jednak z r.

1764 była w posiadaniu Stanisława Lubomirskiego, wojew. bracławskiego, na mocy cessyi stolnika kor. Moszyńskiego, który dla braku konsensu na cessyą nie miał jeszcze przywileju. Według wykazu kwarty na r. 1770 była dzierżawa w posiadaniu ks. Ludwiki z Pociejów Lubomirskiej, wojew. bracławskiej. Do dzierżawy należały wsie: S. z prow. 1200 złp., Grzęda z prow. 4480 złp., Wola Grządecka z prow. 978 złp. i Hamulec (osada na łanie mielnikowskim Grządeckiej Woli) z prow. 880 złp. Dzierżawę sprzedano wedle kontraktu z 16 marca 1781 r. Ludwice Lubomirskiej za 37,000 złr. *Lu. Dz.*

Sieciechowice, u Długosza *Syeczyechowicze*, wś i fol. nad rz. Dłubnią, pow. olkuski, gm. Minoga, par. Sieciechowice, odl. 28 w. od Olkusza, leży pomiędzy Skałą a Słomnikami, posiada kościół par. murowany, szkołę początkową, młyn wodny i tartak. W 1827 r. było 60 dm., 453 mk. W 1880 r. dobra S. składały się z fol.: S., Celiny, Wielki Dół, Lesieniec i Nowy Folwark, rozl. mr. 2172: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 464, łąk mr. 17, lasu mr. 4, nieuż. mr. 16; bud. mur. 4, z drzewa 14; fol. Celiny gr. or. i ogr. mr. 140, pastw. mr. 1, nieuż. mr. 4; bud. z drzewa 6; fol. Wielki Dół gr. or. i ogr. mr. 115, lasu mr. 801, nieuż. mr. 5; bud. z drzewa 5; fol. Lesieniec gr. or. i ogr. mr. 127, lasu mr. 229, nieuż. mr. 3; bud. z drzewa 7; fol. Nowy Folwark gr. or. i ogr. mr. 239, nieuż. mr. 4; bud. z drzewa 3; lasy nieurządzone. Wieś ta, zapewne, część jej, a może tylko dziesięciny, nadaną została klasztorowi w Dłubni (Imbramowice) przy jego fundacyi, przez Iwona Odrowąża, bisk. krakow. Kościół paraf., p. w. św. Andrzeja, założył wraz z parafią podobno Petrycy Brandysz, jeden z posiadaczy wsi w 1312 r. Prebendarz miał hojne bardzo uposażenie: posiadał role i łąki w S., 4 łany kmiece we wsi Ulinie, z których trzy dawały dziesięcinę wartości do 3 grzyw., przytem 5 łan. w Imbramowicach, dających mu zarówno czynsz jak i dziesięcinę, wreszcie dziesięcina z Sieciechowie dawała niezwykle wielką sumę 60 do 80 grzyw. rocznie. Za czasów Długosza kościół był murowany, plebanem był Paweł z Jeżowa, a częściowemi dziedzicami wsi: Jan Karwat ze Stok, Piotr Marczynowski, Jakub Płaza, Jan Nekanda z Grzegorzewic, Pieniążek z Iwanowic h. Odrowąż. Wieś miała 26 łanów km., 5 fol. (Długosz, L. B. I, 148, II, 38, III, 108). Według reg. pob. pow. proszowskiego z r. 1581 Stanisław Minoczki płacił tu od 11 zagr. z rolą, 9 kmieci pogorzało, 14 zagr. pogorzało, 16 kom. z byd. pogorzało, 4 rzem. Albert Płaza od 2 pół łanków, 2 zagr. z rolą pogorz., 3 pół łanki km. pogorz., 1 zagr. z rolą. Jan Płaza, ststa lubaczewski, od 2 łan. km., 2 czynsz., 1 czynsz. pogorzały, 3 kom. bez bydła (Pawiński, Małop., 23). S. par., dek. olkuski (dawniej skalski), 1395 dusz. *Br. Ch.*

Sieciechowice al. *Cieciechowice*, część wsi Zbytowskiej Góry, w pow. tarnowskim, leży nad Dunajcem i składa się z folw. (3 dm.) i 11 chat, w których razem przebywa 81 osób. Za Długosza (L. B., I, 13) tworzyła osobną wś Dobiesława Rokosza z Koszczyc h. Ostoja. Składała się z łanu kmiecego i dworu szlacheckiego. *Mac.*

Siecień, *Siecienie* i *Sieciń*, wś, fol. i dobra nad rz. Skrwą, pow. lipnowski, gm. Brudzeń, par. Siecień, odl. 35 w. od Lipna, posiada kościół par. murowany, gorzelnią, młyn wodny, karczmę, 21 dm., 414 mk. W 1827 r. było 24 dm., 210 mk. Dobra S. składały się w 1886 r. z fol.: S., Radotki i Murzynowo, rozl. mr. 2388: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 902, łąk mr. 2, pastw. mr. 2, lasu mr. 243, nieuż. mr. 38; bud. mur. 18, z drzewa 2; płodozmian 16-połowy; fol. Radotki gr. or. i ogr. mr. 150, łąk mr. 1, pastw. mr. 8, lasu mr. 117, nieuż. mr. 19; bud. mur. 2, z drzewa 3: płodozmian 16-połowy; fol. Murzynowo gr. or. i ogr. mr. 466, łąk mr. 97, pastw. mr. 11, lasu mr. 156, nieuż. mr. 256; bud. mur. 6, z drzewa 7; płodozmian 16-połowy; lasy nieurządzone. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 45, mr. 263; wś Radotki os. 9, mr. 46; wś Murzynowo os. 24, mr. 103. Wieś ta w XVI i XVII w. była gniazdem rodziny Siecińskich h. Rogala. Fundatorem kościoła i parafii (w 1584 r.) był Stanisław Sieciński, późniejszy biskup przemyski (od 1610 r.). Stryj biskupa Jakub Sieciński, zwany Trąba, osiedlił się na Rusi w XVI w., ożenił się z Barbarą Orzechowską (h. Oksza) z Krasiczyna i synowie jego poczęli się pisać Krasickimi z Siecina (por. *Krasiczyn*). Od Siecińskich przeszedł S. do Gembartów. W 1789 r. włada tu Piotr Gembart. Im zawdzięcza kościół restauracyą w 1779 r. W kościele jest w głównym ołtarzu obraz M. Boskiej na czerwonym suknie srebrem haftowany, marmurowy nagrobek Gembartów i portret fundatora Siecińskiego (Gawarecki, Ziemia Dobrz., 100). S. par., dek. lipnowski (dawniej dobrzyński), 701 dusz. *Br. Ch.*

Siecienica 1.) rzeczka, dopływ jez. Wiecanowskiego, powstaje w pow. szubińskim, pod Oborą, o 7 klm. na wschód-południe od Gąsawy, płynie ku płd., wchodzi do pow. mogilnickiego, mija Bierlinek pod Parlinkiem, tworzy jeziorko t. n. i uchodzi pod Chałupką, o 5 klm. na płn.-zach od Mogilna. Długa do 8 klm. 2.) **S.**, jeziorko, pow. mogilnicki, na płn.-zach. od Mogilna i o 2 klm. na wschód od Parlinka, 1 klm. długie, 0·2 klm. szerokie, utworzone przez rzeczkę t. n. Spływa z jez.

Wieczanowskiem do Kwieciszewski czyli Małej Noteci. *E. Cal.*

Siecik, pow. święciański, ob. *Setik*.

Sieciny, ob. *Siciny*.

Siecionka, os., pow. sierpecki, gm. i par. Bieżuń, odl. o 16 w. od Sierpca, 1 dm., 6 mk.

Siecza 1.) al. *Podwolszyna*, potok, w pow. mościskim, płynie przez obszar Krukienic, Pnikuta, Buchowic, Pakości i Krysowic, uchodzi do Siekanicy. 2.) **S.**, al. *Sieczna*, nazwa Czarnego potoku, dopł. Wiszni (ob. t. I, 768). *Br. G.*

Sieczka, wś włośc. nad rz. Pilicą, pow. opoczyński, gm. Owczary, par. Podklasztor Sulejowski, odl. od Opoczna 28 w., ma 18 dm., 130 mk., 436 mr. W 1827 r. 1 dm., 8 mk.

Sieczki, wś i fol., pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Lebiedziewo, okr. wiejski Gruzdowo, o 5 w. od gminy a 30 w. od Wilejki, przy b. dr. pocz. z Wilna do Mińska. Folw. ma 1 dm., 8 mk. katol., wś zaś ma 5 dm., 43 mk. praw. (w 1864 r. 25 dusz rewiz.; należała do Bielewicza). *J. Krz*

Sieczków, wś i fol., pow. stopnicki, gm. i par. Tuczępy, odl. 10 w. od Stopnicy. W 1827 r. było 20 dm., 217 mk. W 1886 r. fol. S. rozl mr. 557: gr. or. i ogr. mr. 291, łąk mr. 69, pastw. mr. 87, lasu mr. 51, w odpadkach mr. 44, nieuż. mr. 15; bud. mur. 2, z drzewa 10; las nieurządzony. Wś S. os. 45, mr. 194; wś Chałupki Sieczkowskie os. 25, mr. 95. W połowie XV w. S., wś w par. Tuczępy, własność Rytwiańskiego, miała łany kmiece, karczmę i zagrodników (Długosz, L. B., II, 447). Według aktów synodu kalwińskiego w Chmielniku, odbytego w 1642 r., dziedzice S. Karwiccy Duninowie uposażyli świeżo zbór kalwiński w tej wsi. Według sprawozdania z 1704 r. był „zbór mały ale murowany. Patronem jest IMPan Stanisław Dunin z Skrzynny Karwicki, cześnik sandomierski“ (Łukaszewicz, Dzieje kośc. helw. w Małopolsce, 409). *Br. Ch.*

Sieczkowice, fol., pow. inowrocławski, o $7^1/_2$ klm. na płd. od Pakości, na wsch. wybrzeżu jez. Pakoskiego, przy dr. żel. bydgosko-gnieźnieńskiej; par. Ludzisko, okr. domin. Mała Kołuda, poczta i st. dr. żel. w Janikowie (Amsee); 2 dm., 27 mk. i 213·84 ha obszaru; cz. doch. grunt. 3291 mrk (r. 1884); właścicielką jest Marya Działowska. Około r. 1580 należały S. do Piotra Dobieszewskiego, były tam 2 zagr. szlach. Siedlec, wykazany w reg. pobor. z 1583 r. przy S. (Pawiński, Wielkop., I, 247), leży o 4 klm. na płn.-wschód i tworzy odrębną całość. *E. Cal.*

Sieczkowszczyzna 1.) wś, pow. miński, w 1 okr. pol. mińskim, gm. Samochwałowicze, pomiędzy wsią Hryczyn i zaśc. Rubiłki, ma 12 osad; grunta szczerkowo-gliniaste. 2.) **S.**, zaśc., pow. miński, w 3 okr. pol. i par. katol. Kojdanów, gm. Rubieżewicze. Miejscowość mocno wzgórzysta, w pobliżu pagórek wznoszący się 159 saż. npm. 3.) **S.**, zaśc. poradziwiłłowski, pow. miński, należał do dom. Starzynki; w 1740 r. miał 2 osady; mieszkali tu Matuszewiczowie i Oleszkiewiczowie. *A. Jel.*

Sieczychy, kol. włośc., pow. ostrowski, gm. i par. Długosiodło, 69 dm., 505 mk., wiatrak. W 1827 r. było 16 dm., 114 mk.

Sieczyńce, pow. uszycki, ob. *Siczyńce*.

Sieczyniec, kasz. *Seczyńc*, łąka przy Kętrzynie, pow. wejherowski.

Siedawa, pow. winnicki, ob. *Sidawa*.

Siedce, wś, pow. witebski, par. Witebsk, z kaplicą katol. p. w. św. Antoniego.

Siedcza al. *Siadcza*, wś włośc., pow. garwoliński, gm. Pszonka, par. Parysów, ma 2 dm., 9 mk., 72 mr. Jest to cząstka dawnej wsi t. n., na obszarze której powstało miasteczko Parysów.

Siedcza, wś w pobliżu rz. Citewki, praw. dopł. Świsłoczy, pow. ihumeński, w 4 okr. pol. puchowickim, gm. Citwa, przy drodze z Citwy do Dryczyna, o $2^1/_2$ w. od linii dr. żel. lipawo-romeńskiej, pomiędzy st. Rudzieńsk i Maryna-Horka, należała do domin. Skryl, dziedzictwa Janiszewskich, ma 34 osad pełnonadziałowych; cerkiewka p. w. Narodzenia N. M. P., z 1854 r., filia par. Citwa. Lud oprócz rolnictwa trudni się kołodziejstwem. Grunta równe, szczerkowe, urodzajne, łąki obfite. *A. Jel.*

Sieden, ob. *Żydy*.

Siedlanów, wś i fol., pow. radzyński, gm. Lisia Wólka, par. Radzyń (odl. 6 w.), ma 28 dm., 285 mk., 1574 ogólnego obszaru. Fol. S., odłączony od dóbr Branica, rozl. mr. 1211: gr. or. i ogr. mr. 306, łąk mr. 361, pastw. mr. 73, lasu mr. 455, nieuż. mr. 16; bud. z drzewa 19; płodozmian 6 i 7-polowy; las urządzony. Własność Szlubowskich a następnie Stefanii ze Szlubowskich Rulikowskiej.

Siedlarowo, jezioro w pow. wilejskim, pod wsią t. n. i wsią Husakowo.

Siedlarowo, wś nad jez. t. n., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Norzyca, o 6 w. od gminy a 74 w. od Wilejki, ma 4 dm., 49 mk. (w 1864 r. 17 dusz. rewiz.); należy do dóbr Łasica, Okuszków.

Siedlątków, w XVI w. *Szyedlanthkow* i *Szieclliąthkow*, wś i fol. nad rz. Wartą, pow. turecki, gm. Niemysłów, par. Siedlątków (Pięczniew), odl. od Turka 28 w. Posiada kościół murowany, filia par. Pięczniew. Wieś ma 21 dm., wraz z wsiami Nerki, Łyszkowice i kol. Michałówka 513 mk.; fol. i os. 7 dm., 91 mk. W 1827 r. było 7 dm., 75 mk. W 1876 r. fol. S. rozl. mr. 1153: gr. or. i ogr. 545, łąk mr. 227, pastw. mr. 131, wody mr. 14, lasu mr. 137, nieuż. mr. 99; bud. mur. 5,

z drzewa 17; płodozmian 8 i 13-polowy; las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 32, mr. 312; wś Łyszkowice os. 20, mr. 156; wś Nerki os. 7, mr. 90; wś Wólka Łyszkowska os. 16, mr. 150. Na początku XVI w. wś należała do par. Pięczniew; łany kmiece dawały dziesięcinę prepozyturze uniejowskiej, fol. pleb. w Pięczniewie. We wsi stała świeżo wzniesiona przez dziedziców kaplica p. w. św. Marka, przy której był kapelan, mający za uposażenie wieś Lekoszyn. Na miejsce starego drewnianego kościoła, wzniesiono po 1683 r. nowy murowany. W kościele tym znajduje się obraz Matki B., który wedle podania miał się objawić cudownie. Dla takiegoż drugiego obrazu M. Boskiej wzniesiono tu w 1876 r. na cmentarzu kaplicę murowaną (Łaski, L. B., I, 395 i przyp. wydawcy). W 1552 r. było tu 6 osadn. i $1^1/_2$ łan. km. (Pawiń., Wielk., II, 231). *Br. Ch.*

Siedlce, miasto, główny punkt powiatu i gubernii t. n., leży pod 52°9′3″ szer. półn. i 39°59′4″ dług. wschod. od F., w dolinie rzeki Liwca (odl. o 7 w.) i jego dopływu Muchawki (o $3^1/_2$ w.), przy drodze żel. warsz.-terespolskiej i drodze bitej warszawsko-brzeskiej, odl. 87 w. od Warszawy (drogą żel. od st. Praga 84 w.), 26 w. od Łukowa a 91 w. od Lublina. Droga bita I rzędu idzie od Warszawy na S., Międzyrzec, Białą do Brześcia; drogi bite II rzędu łączą S. ze wszystkiemi miastami powiatowymi gubernii. Położone w równinie i nizinie, w niekorzystnych warunkach sanitarnych, są S. wyłącznie siedzibą władz gubernialnych i powiatowych, zakładów naukowych rządowych, ogniskiem drobnego handlu i słabo rozwijającego się przemysłu. Miasto zajmuje z przyległ. gruntami 816 mr., składa się z 4 długich równoległych ulic: Warszawskiej, Długiej, Pięknej i Prospektowej i piątej alei prowadzącej do dworca kolei a wraz z drobnymi poprzecznymi ma do 20 ulic brukowanych, z chodnikami asfaltowymi na główniejszych. Domy przeważnie parterowe drewniane, w mniejszej połowie piętrowe murowane. Dwupiętrowych kamienic trzy. Ulice oświetlone lampami naftowemi. Główną ulicą jest Warszawska. W mieście znajduje się obecnie: kościół par. katolicki, cerkiew, kaplica katol. za miastem przy drodze do Starej Wsi, synagoga (od 1859 r.), szpital p. w. N. P. Maryi na 20 łóżek, dom schronienia dla starców i kalek, ochrona katolicka, ochrona żydowska, gimnazyum męzkie (460 uczniów), gimn. żeńskie (215 uczennic), dwie szkoły początkowe męzkie i dwie żeńskie, szkoła rzemieślnicza niedzielna, szkoła początkowa żydowska, pensya żeńska prywatna. Z władz rządowych mieszczą się: sąd okręgowy (przy nim około 12 adwokat. przysięgł.), zjazd sędziów pokoju, sąd pokoju, dyrekcya naukowa, rząd gubernialny, izba skarbowa, zarząd powiatowy, akcyzny, komisya włościańska, zarząd żandarmeryi, sztab 17 dywizyi piechoty, urząd miejski, policmajster, urząd poczt. i telegr., więzienie. Prócz tego w S. mieści się dyrekcya szczegółowa towarz. kredyt. ziemskiego. Przebywa w S. stale 8 lekarzy cywiln. i 5 wojskowych. Organem życia towarzyskiego ma być klub miejski. Istnieją tu 2 księgarnie z czytelniami, dwie drukarnie (rządowa i prywatna), 2 hotele, trzy zajazdy, 2 cukiernie, 1 zakład fotograficzny i 1 zakład ogrodniczy. Z większych zakładów fabrycznych znajdują się: 2 browary i dystylarnia. Prócz kilku większych składów (materyałów aptecznych, nasion, maszyn do szycia, mebli, fortepianów, trumien metalowych) i sklepów korzennych, bławatnych i sukienniczych, istnieją liczne drobne sklepiki i kramy, przeważnie żydowskie. Z budowli godniejszemi uwagi są: rząd gubernialny, kościół, więzienie, ratusz z wieżą, na której szczycie atlas dźwigający kulę ziemską. Wieża ta, służąca za strażnicę pożarną, spłonęła w 1888 r. Przechowała się także brama tryumfalna wystawiona na przyjazd Stanisł. Augusta przez ks. Ogińską. Dziś służy ona za dzwonnicę. Kościół, pod względem architektonicznym najpiękniejsza budowla w mieście, wzniesiony w stylu włoskim, posiada prócz wielkiego ołtarza cztery boczne, ozdobione obrazami Smuglewicza (?). Dwa z nich uległy częściowemu uszkodzeniu. Ludność S. wynosiła w 1827 r. 4414 dusz (w 302 dm.), w 1839 r. wzrosła do 5218 (2615 męż., 2613 kob.), w tej liczbie było 3727 żydów; 1841 r. jest 6471 mk. (3301 męż., 3170 kob.), w tem 4359 żyd.; w 1842 r. na 7071 mk. jest 4710 żyd., w 1846 r. na 8000 mk. 3032 żyd. Następnie ludność zaczyna się zmniejszać; w 1850 r. jest 7472 mk. (4788 żyd.), później się znowu podnosi do 7852 w 1853 r., by spaść na 7263 (4804 żyd.) w 1855 r. Śród chrześcian jest w 1859 r. 20 prawosł., 38 ewang., zresztą katolicy. W 1858 r. S. mają 45 dm. murow., 209 drewn., ubezpieczonych na 441,470 rs., 7628 mk. (5153 żyd., 242 Niemców, 18 Rossyan). W 1859 r. ilość żydów wzrosła do 5893. W 1878 r. było 557 dm. i 11,931 mk. (5662 męż., 6269 kob.), w tej liczbie 8156 żyd. a z pomiędzy chrześcian było 176 prawosł., 21 ew. W 1885 r. było 13,606 mk. Dochód kasy miejskiej wynosił w 1858 r. 13,605 rs. a w 1877 r. 53,899 rs. Drewniane, ciasno zabudowane miasto ulegało częstym pożarom od początku swego bytu. Największe przypadły: 1855, 1865 r. 31 lipca i 1874 r. 12 lipca. W 1865 r. spłonęło $^3/_4$ miasta, a w 1874 r. na nowo odbudowane miasto całe niemal zniszcz-

czało. W 316 posesyach (60 murow. i 259 drewn.) spaliło się 613 budynków. *Historya.* Siedlce były jeszcze w 1531 r. niewielką wsią o 6 łanach, w pow. łukowskim, w par. Pruszyn (Prussin), odl. o 9 w. na wschód-płn. od Siedlec. Wkrótce potem dziedzic wsi Siedlecki Stanisław ufundował tu parafią. W 1552 r. istnieje tu już kościół paraf.; wieś ma 44 osadn. a na grutach pleb. 5 osadn. (Pawiń., Małop., 380, 406). Zapewne już wtedy istniały dwie wsi: Stare Siedlce i Nowe. Dziedzic S. uzyskał u Zygmunta Augusta (1557?) przywilej na podniesienie wsi Nowe S. do rzędu miast; Stare Siedlce z czasem przybrały nazwę Stara Wieś (dziś pod miastem). Tradycya nazywa dziedziców wsi i miasta (w czasie założenia) Olędzkimi. W pobliżu S. są dwie wsi zwące się Olędy. Ztąd zapewne pochodził ów Stanisław, który mieszkając w Siedlcach, nosił też drugą nazwę: Siedlecki. Częste pożary drewnianej mieściny zniszczyły pierwotne przywileje i dokumenty. Dnia 10 grudnia 1635 r. w Warszawie Władysław IV, na prośbę cechu kuśnierskiego miasta Siedlec, wówczas dziedzicznego Krzysztofa i Tomasza Olędzkich, wydał tymże kuśnierzom przywilej, którym po spaleniu służących im, a przez Zygmunta Augusta nadanych praw, takowe odnowił. Podobno około 1650 r. S. były w posiadaniu Wodyńskich. Gdy miasto z przyległemi dobrami przeszło w ręce ks. Czartoryskich, Michał i Anna ks. Czartoryscy wydali (1672 r. 20 sierp.) przywilej, który, zachowując prawo magdeburskie, potwierdza dawne swobody i przywileje miastu, przyznając własność dziedziczną gruntów, placów i domów, dla podniesienia, jako też zachowania miasta od przypadków ognia, udziela różne dobrodziejstwa, jako to: uwolnienie na lat 6 od wszelkich powinności dworskich, podatków, opłat, itp.; nadanie za miastem na wieczne czasy dworskiego gruntu w celu przeniesienia tam gumien, nakoniec różne do ówczasowych okoliczności stosowne urządzenia. Przed 1693 r. powtórna pogorzel miasta przyprawiła go o zupełną utratę przywilejów i nadań; wtedy znowu ks. Kazimierz Czartoryski, syn Michała, żonaty z Izabellą Morsztynówną, wydał w 1693 r. dnia 1 sierpnia przywilej gruntujący nową lokacyą miasta po ostatnim spaleniu. Potwierdzając przywilej rodziców z 20 sierp. 1672 r., nadane prawa nadal zapewnił, własność dziedziczną gruntów i placów przyznał. Z powodu spalenia się w czasie pożaru akt miejskich nowe w nich zeznanie zaszłej przedaży lub zastawy tychże gruntów i placów zalecił. Roku 1728 d. 5 lutego ponawiając wyżej wyszczególnione uwolnienia mieszkańców od podwód i dni żniwnych, ofiarował nowo osiadającym w mieście tak w pobudowaniu się, jako też handlu wolność na lat trzy od wszystkich opłat dworskich. W 1740 r. stanął na miejscu starego drewnianego kościoła, obecny murowany p. w. św. Stanisława. Roku 1746 d. 10 grud. August III prawo niemieckie magdeburskie nowo miastu S. potwierdził, prócz egzystujących 7 jarmarków ósmy dodał, targi tygodniowe utrzymał. Ks. Michał Czartoryski, syn Kazimierza, na prośbę delegacyi miejskiej rozkazem swym, z 1762 r. 12 maja przywilej ojca w mocy swej tylko co do własności gruntów, placów oraz co do opłaty z terytoryum lokacyjnego zatwierdził, zachowując nadane prawo propinacyi przy dworze, i okoliczność tę tak objaśnił, że takowa do dworu należeć ma, mieszkańcom zaś nie szynkowanie gorzałki, lecz tylko robienie jej w browarach miejskich do wywożenia za granice państwa Siedlec, za opłatą rocznie po złp. 20 i 30 jest dozwolonem. Roku 1779 d. 6 maja Stanisław August potwierdził przywilej Augusta III z 1746 r. Najświetniejszą epoką w przeszłości S. są czasy, w których przeszły na własność córki ks. Michała Czartoryskiego, Aleksandry Ogińskiej, hetmanowej. Wzniosła tu ona pod miastem obszerny pałac, otoczony pięknym parkiem i rezydencyą tę nazwała od swego imienia Aleksandryą. Dwór pani hetmanowej gromadził licznych gości, których dostarczały koła dworskie warszawskie i dwór puławski. Pamięć jej dobroczynności dotąd przechowuje się śród mieszkańców miasta. W 1783 r. gości tu król Stanisław August, świetnie podejmowany przez hetmanową, która wzniosła dotąd stojącą bramę tryumfalną na powitanie dostojnego kuzyna. Dla przyozdobienia ubogiej mieściny hetmanowa wystawiła murowany ratusz z wieżą. Za miastem przy drodze ku Starej Wsi zbudowała piękną kaplicę p. w. P. Maryi, przy której została pochowaną († 1798); posiada tu nagrobek marmurowy. W 1796 r. przeszły S. pod panowanie austryackie i zostały siedzibą władz cyrkularnych (Kreisamt). W 1804 r. ks. Adam Czartoryski nadane mieszkańcom tegoż miasta od poprzedników prawa co do własności gruntów i osiadłości potwierdził. Opłaty dworowi przypadające nakazanym pomiarem i inwentarzem, do osiadłości każdego mieszkańca zastosowane polecił, takowy za prawidło do poboru onych na zawsze nakazał. Ostrzegł, iż, gdy dochód z propinacyi jest własnością dziedziców miasta, tedy mieszkańcy tego dochodu z uszczerbkiem prowentów jego i przyszłych dziedziców w żadnym tytule przywłaszczyć sobie nie będą mogli. Jednocześnie zamienił książe Adam z rządem austryackim S. za dobra narodowe i odtąd miasto zostało własnością rządową. Skutkiem wojny 1809 r. i wcie-

lenia części Galicyi Austryackiej do ks. warszawskiego, S. zostały miastem głównem departamentu, a po utworzeniu Królestwa polskiego miastem stołecznem województwa podlaskiego. Po zwinięciu guberni podlaskiej w 1845 r. były miastem powiatowem okręgu siedleckiego gub. lubelskiej. Od 1 stycznia 1867 r. są miastem gubernialnem nowoutworzonej gub. siedleckiej. Rząd królestwa polskiego, uwzględniając ubogi stan miasta, w r. 1816 d. 8 paźdz. ustąpił mu należące przedtym do ekonomii Siedlce dochody, a mianowicie: na przedstawienie księcia namiestnika oddane zostało na korzyść miasta z dochodów przyległej ekonomii prawo fabrykacyi i wyszynku wódek i miodu. Po 1831 r. wzniesiono w S. kilka gmachów publicznych: dom badań piętrowy, z trzypiętrowem więzieniem, dom piętrowy na pomieszczenie gimnazyum, szpital piętrowy murowany, zwany Maryjańskim. W 1859 r. stanęła murowana synagoga. W 1865 r. przeprowadzono kolej terespolską, której stacya w płd.-wsch. stronie pod miastem przyczyniła się do zabudowania i uporządkowania tej części. Wreszcie utworzenie gubernii siedleckiej (1867 r.) i pomieszczenie licznych władz rządowych najwięcej przyczyniło się do wzrostu ludności i zabudowania miasta. Dyrekcya szczegółowa towarzystwa kred. ziemskiego wzniosła dla siebie dom murowany, stanął szpital wojskowy a a w 1869 r. ukończono budowę cerkwi p. w. św. Ducha, w nowej części miasta, w pobliżu stacyi dr. żel. terespol. Szkół średnich S. nie posiadały do końca XVIII w. Dla okolicy wystarczały poblizkie szkoły w Węgrowie (komisyi edukac.) i Łukowie (pijarskie). Dopiero rząd austryacki, wybrawszy S. na miasto obwodowe Nowej Galicyi, założył tu zapewne szkoły (po 1804 r.). Za królestwa polskiego do 1840 r. istniała w S. szkoła obwodowa, która w latach 1834 do 1840 r. ogłaszała drukiem „Akta uroczyste zakończenia rocznego biegu nauk“. Z nową organizacyą królestwa otrzymała nazwę powiatowej. Przy reformie szkół w 1862 r. utworzono w S. gimnazyum a około 1870 przybyło gimnazyum żeńskie. S. par., dek. t. n., 5625 dusz. (Dane odnoszące się do historyi S. od początku XVII w. i statystykę wzrostu ludności do 1859 r., zebrał w 1869 r. na miejscu z akt magistratu p. Ad. Ant. Kryński). Opisy i widoki S. podawał „Tyg. Illustr.“ z 1860 r. (II, 459), 1864 r. (X, 272), 1866 r. (XII, 108), 1874 r. (XIV, 39). W skład dóbr rząd. Siedlce w 1854 r. wchodziły: miasto S. mr. 55; młyny wodne w Jerzmanowie i Wymyśle mr. 32; wiatrak Bielany; młyn Sekuła mr. 45; folw.: Żabokliki mr. 413, Strzała mr. 482, Chodów mr. 532, grunt Gaj mr. 66, lasy i odpadki mr. 348, Probostwo mr. 8; wsi: Ujrzanów mr. 1011, Żytnia mr. 429, Żabokliki mr. 449, Strzała mr. 1016, Purzyce mr. 622, Chodów mr. 831, razem mr. 6338. Z dóbr tych w r. 1836 oddzielono i nadano jako majorat generałowi Puszczynowi dobra Golice, w skład których wchodziły: fol. Siedlce mr. 1003, fol. Nowa Kolonia mr. 345, fol. Golice mr. 649, lasy z odpadkami mr. 673, probostwo Stara Wieś mr. 1533, wś Jagodne mr. 49, wś Toporek mr. 401, wś Golice mr. 1113, razem mr. 6053.

Siedlecki powiat gubernii t. n. utworzonym został w 1867 r. z 18 gmin dawnego pow. siedleckiego gub. lubelskiej. Pozostałe części utworzyły pow. sokołowski (15 gmin) i znaczną część węgrowskiego (11 gmin). Obecny powiat zajmuje środkową część gubernii, graniczy od płn. z węgrowskim i sokołowskim, od wsch. z konstantynowskim i cząstką bialskiego, od płd. z łukowskim a od zach. z pow. nowomińskim gub. warszawskiej. Obszar powiatu obejmuje 23·37 mil kwadr. (dawny miał 58·61). Jestto równina lekko pochylająca się ku płn.-zachodowi, otoczona ze wszystkich stron wyniośiejszemi płaskowzgórzami, które jednak mając silniejsze pochylenie ku wielkim rzekom, stanowiącym naturalne granice gubernii siedleckiej, stosunkowo małą ilość wód i to leniwo wlokących się, dostarczają tej środkowej, mało zagłębionej kotlinie, zajmującej cały powiat, z wyjątkiem wyniośiejszego klina zawartego między drogami bitemi Siedlce-Losice i Siedlce-Międzyrzec i będącego przedłużeniem płaskowzgórza pow. konstantynowskiego. Główną rzeką w powiecie jest Liwiec ze swemi drobnemi dopływami. Dolina tej rzeki mieści cały szereg najstarszych osad sięgających zapewne czasów przedhistorycznych. Nad jej brzegami utworzyła się ziemia liwska. Na obszarze powiatu przeważa średnia i drobna własność. Gleba przeważnie piaszczysta, z częstemi podmokłemi obszarami, nie bardzo sprzyja rozwojowi rolnictwa. Głównem bogactwem są łąki w dolinie Liwca i jego dopływów. W 1878 r. zbiór siana wynosił 509,796 pudów. W tymże roku wysiano w powiecie pszenicy 4404 czet., żyta 12331 cz., owsa 8997 cz., jęczmienia 3212 cz., gryki 1471 cz., innych ziarn 2244 cz., kartofli 25947 cz. Przemysł fabryczny dość ubogo reprezentowały w 1878 r. 3 gorzelnie, 3 browary, 1 miodosytnia, 2 dystylarnie, 1 olejarnia, 2 fabr. octu, 1 fabr. napoi gazowych, 2 fabr. świec, 1 fabr. narzędzi rolniczych, tartak i 11 cegielni. Produkcya roczna tych drobnych przeważnie zakładów dochodziła sumy 234,605 rs. Zatrudniano 162 robotników. Handel cały koncentruje się w Siedlcach, gdyż w powiecie są tylko dwie małoznaczące osady miejskie: Mordy i Mokobody. Główną

drogą komunikacyjną jest dr. żel. warszaw.-terespolska, przerzynająca powiat najprzód w kierunku od zach. ku wschodowi (do Siedlec) a następnie od płn. ku połudn. (Siedlce-Łuków). Z Siedlec na płn.-zachód wychodzi świeżo zbudowana strategiczna linia dr. żel. do Małkini, st. dr. żel. warsz.-petersburskiej. Powiat przerzyna bita droga I rzędu warsz.-brzeska, idąca przez Siedlce na wschód-płd. na Zbuczyn, Królowę Niwę do Międzyrzeca i Biały. Drogi bite II rzędu rozchodzą się z S. na wszystkie cztery strony. Ludność powiatu wynosiła w 1867 r. 51,320 głów; w 1878 r. było 61,017 (29,480 męż., 31,537 kob.); co do wyznań było: 1768 prawosł., 873 ewang. i reform. i 11,812 żyd. Katolicy stanowili 76 % ludności a żydzi 19·4 %. W 1885 r. było 68,195 mk. Na ludność miast i osad (Siedlce 13277, Mordy 2722, Mokobody 1486) przypada 17,485. Prócz wymienionych wyżej zakładów naukowych w Siedlcach, istnieje w powiecie 18 szkół początkowych we wsiach i osadach: Czołomyje, Czuryły, Domanice, Krzesk, Krześlin, Modrzejów, Mordy, Mokobody, Niwiska, Paprotna, Pruszyn, Radomyśl, Skurzec, Stara Wieś, Wiszniew, Wodynie, Zbuczyn, Żeliszew. Pod względem kościelnym powiat stanowi dekanat dyecezyi lubelskiej (dawniej podlaskiej), składający się z 13 parafii: Domanice, Mokobody, Mordy, Niwiska, Paprotna, Pruszyn, Seroczyn, Siedlce, Skurzec, Suchożebry, Wodynie, Zbuczyn i Żeliszew i kościół filialny w Krześlinie. Pod względem sądowym składa się z 1 okręgu sądu pokoju dla Siedlec i 5 okręgów sądów gminnych: Krześlin, Mordy, Skurzec, Wiszniew, Zbuczyn. Pod względem administracyjnym składa się z 1 miasta i 17 gmin: Czuryły, Domanice, Jasionka, Jastrzębie, Królowa Niwa, Krześlin, Mordy, Niwiska, Pióry, Skupie, Skurzec, Stara Wieś, Tarków, Wiszniew, Wodynie, Zbuczyn, Żeliszew.

Siedlecka gubernia utworzoną została w r. 1867 z czterech powiatów stanowiących północną połowę dawnej gub. lubelskiej a mianowicie: siedleckiego, bialskiego, radzyńskiego i łukowskiego i z części pow. stanisławowskiego gub. warszawskiej. Obszar gubernii zarówno pod fizycznym jak i etnograficznym względem stanowi przejściowe ogniwo między północną i południową połową królestwa. Granicami gubernii są: od wschodu rz. Bug, dzieląca ją od gub. wołyńskiej i grodzieńskiej, od południa graniczy z gub. lubelską, przyczem znaczną część granicy stanowią rzeki: Tyśmienica i Wieprz (część pow. radzyńskiego i prawie całą granicę połud. łukowskiego), połud.-zachod. i zachodnią granicą płynie Wisła, dzieląca (aż pod Górę Kalwaryą) od gub. radomskiej i warszawskiej. Po za Górą Kalwaryą obszar gub. warszawskiej przechodzi na prawy brzeg Wisły i tworzy pow. nowomiński, przytykający od półn. i zachodu do gub. siedleckiej, i pow. radzymiński, przytykający do zachod. granicy gubernii. Północny kraniec gubernii oddziela rz. Bug od gub. łomżyńskiej. Długość granic wodnych wynosi 451 wiorst. Obszar gubernii obejmuje 260·33 mil kwadr. al. 14,334·1 klm. al. 12,595·6 wiorst kwadr. Niezbadany dotąd pod względem geologicznym obszar ten stanowi cząstkę pasu środkowych nizin. Jest to lekko pofalowana równina, utworzona przez grube warstwy napływowe z glin i piasków złożone, śród których występują w licznych zagłębieniach torfy, wytwory niedawnej jeszcze epoki, kiedy wielkie lasy, bagna, jeziora i wolno wlokące się i szeroko rozlewające rzeki, zalegały przeważną część obszaru. Żwiry, głazy narzutowe dość obfite w dolinie Liwca, zęby i kły mamuta, kości jelenia kopalnego, spotykane w kilku miejscach tego obszaru, stwierdzają udział, jaki brały te ziemie w ogólnych przekształceniach północno-wschodniej Europy. Środkową część gubernii, w kierunku od półn. ku południowi, przerzyna pas wyniosłości stanowiący jakby kręgosłup, o który opiera się sieć układu wodnego. Północna połowa tej wyniosłości stanowi płaskowzgórze, sięgające do 600 stóp npm. między Kossowem, Sterdynią, Sokołowem i Miedzną. Na zach.-płd. od Kossowa sięga wznies. 547 st., na płd. pod Telakami 592 st., na płn.-zach. od Sokołowa 539 st., na płn. od Miedzny pod Wrotnówkiem 580 st. Nad doliną Bugu, okrążającą łukiem (od płn.-wschodu) to płaskowzgórze, wznoszą się krawędzie wyżyny na 500 do 530 st. Dolina Bugu na lewym brzegu ma do 7 w. szerokości. Z tego północnego płaskowzgórza spływają do Bugu: Cetynia i Sterdynka ku wschodowi, Kosówka (Czarna struga) ku północy i Ugoszcz ku zachodowi. Do Liwca zaś w kierunku zach.-połud. płyną: Grochowski potok (pod Węgrowem) i Miedzianka. W połudn. połowie gubernii środkowy pas wyniosły rozszerza się w rozległe płaskowzgórze łukowskie, sięgające od 560 do 600 st. npm. pomiędzy Łukowem, Stoczkiem, Adamowem i Żelechowem. Centralnym punktem jego jest leśne bagnisko Jata. Wody ztąd rozchodzą się na wszystkie strony do różnych rzek: Krzna (Trzna) dąży na wschód (pod Neple) do Bugu, Kostrzyń i Muchawka na płn. do Liwca, Bonkówka do Stanówki (Bystrzycy i Wieprza), Tyśmienica na zach.-płd. do Wieprza i mała struga do Świdra (i Wisły). Trzecie, podrzędną rolę grające, płaskowzgórze występuje w płn.-wschod. krańcu gubernii między Sarnakami, Łosicami i Janowem. Wznies. sięga

tu do 500 st. Wyżyna dochodzi prawie do koryta Bugu. Wody tego płaskowzgórza uprowadzają dwie rzeczki: Tuczna z pod Łosic do Bugu powyżej Drohiczyna i Białka na połud. do Krzny (pod Białą). W środkowem zakląśnieniu pomiędzy temi trzema płaskowzgórzami bierze początek Liwiec (pod osadą Mordy) i w dolinie tej rzeki leży główne miasto obszaru: Siedlce. Jak Liwiec płynący od połud. ku północy do Bugu, jest główną rzeką zachodniej połowy obszaru gubernii, tak znowu Krzna, płynąca do Bugu w kierunku płn.-wschod., jest najważniejszą rzeką wsch.-południ. obszaru. Liwiec ma około 120 klm. długości, Krzna około 80 klm. Obie są niespławne. Liwiec wprawdzie rozporządzeniem rządowem z 1867 r. uznany został za rzekę spławną (od Węgrowa), lecz dla niestałych brzegów, zmiennego biegu i licznych młynów uspławnienie okazało się niemożliwem. Krzna zaś, od Woskrzenic począwszy, nadaje się tylko do spławu drzewa. Za to na wszystkich granicach płyną wielkie spławne rzeki. Płd.-wschodnia część gubernii, obejmująca pow. włodawski i część bialskiego, przedstawia w swej południ. połowie płaskowzgórze bagniste, usiane licznemi jeziorami i pochylające się nieznacznie w części wschod. ku dolinie Bugu a w zachod. ku dolinie Wieprza. Obszar ten stanowi niejako przedłużenie zachodnie Polesia wołyńskiego. Wody wielkiej grupy jezior w okolicy Wereszczyna uprowadza do Bugu rzka Włodawka; ku zachodowi prowadzi wody tegoż obszaru Piwonia do Tyśmienicy a ku północy Zielawa do Trzny. Obszar ogólny gubernii wynosi: 2,368,362 mr., z tego przypada: na ziemię orną 1,200,855 mr., łąki 323,153 mr., pastwiska 166,220 mr., lasy 423,325 mr., osady i ogrody 131,865 mr. wody, nieużytki, drogi 125,865 mr. (w 1885 r.). Obszar lasów od 1876 roku zmniejszył się o 57,638 mr., za to obszar ziemi ornej wzrosł o 40,000 mr. Z obszaru leśnego należało do rządu (poduchownych, majorackich i dóbr rządow.) 69335 mr., do instytucyi rozmaitych 29,776 mr., do osób prywatnych 324,214 mr. Łąki, przeważnie w dolinie Bugu i Liwca tudzież mniejszych dopływów, wydały w 1885 roku 11,323,148 pudów siana, wartości półpięta miliona rubli. Wysiew wynosił w 1885 r.: żyta 130,449 czet., pszenicy ozimej 72,955 cz., jarej 2,132 cz., owsa 119,909 cz., jęczmienia 50,724 cz., gryki 30,629 cz., kartofli 334,694 cz. Zebrano: żyta 731,341 cz., pszenicy ozimej 321,491 cz., jarej 9,683 cz., owsa 522,320 cz., jęczmienia 225,945 cz., gryki 121,494 cz. Buraki cukrowe uprawiają w powiecie sokołowskim dla cukrowni w Elżbietowie i pow. garwolińskim dla Mniszewa. Ogrodnictwo mało rozwinięte. Jedynie w wielkich majątkach (Maciejowice, Stara Wieś, Konstantynów) przy wielkich nakładach i umiejętnem kierownictwie powstały ogrody bogate w wyborowe gatunki owoców. Hodowla pszczół rozszerza się pomyślniej. Większe pasieki znajdują się we wsiach: Jartypory, Mrozowa Wola, Maciejowice, Pogwizdów, Podlodówek, Ruchna, Sąsiadka (kolonia, pow. łukowski), Terespol, Tulczyn, przeważnie w pow. łukowskim i węgrowskim. Gospodarstwo rybne zaprowadzono w kilku większych majątkach jak: Ryki, Siemień, Droblin, Nosków, Roskosz, Witulin, Borowie, Kamionna, Kock, Miastków, Przytoczno. Prócz tego rybołówstwo odbywa się na jeziorach pow. włodawskiego (Sobiebór, Uścimów, Wola Wereszczyńska) i na pogranicznych wielkich rzekach. Przemysł fabryczny łączy się ściśle z rolnictwem, którego płody głównie przerabia. Prócz licznych drobnych młynów wodnych i wiatraków, istnieje na obszarze gubernii 328 fabryk, z produkcyą roczną na 4,192,687 rubli. Główną gałęź przemysłu stanowi gorzelnictwo. W 1885 r. 59 gorzelni wyprodukowało 43,633,453 stopni okowity. Z tej ilości zużyto na miejscu 14,500,000, wywieziono do Warszawy i cesarstwa przeszło 22 milionów stopni, za granicę zaś 5,381,863 stopni. Cukrownia Elżbietów pod Sokołowem wyprodukowała za 400,000 rs., zatrudniała 400 robotników. Z większych fabryk zasługują na uwagę: huta szklana Czechy w Trębkowskiej Woli (pow. garwoliński), z produk. na 150,090 rs. (310 robotn.), młyn parowy w Międzyrzecu (prod. 90,000 rs.), fabryka drewnianych ćwieczków do obuwia w Biały (36,000 rs., 130 rob.), fabr. zapałek (15,000 rs., 80 rob.), fabr. obsadek do piór stalowych (obie w Międzyrzecu). W ogóle na obszarze gubernii znajdują się: 2 fabr. wódek (63,000 rs., 12 rob.), 41 browarów (221,345 rs., 173 rob.), 3 miodosytnie (5420 rs., 3 rob.), 8 hut szklanych (157,810 rs., 317 rob.), 38 garbarni (81,245 rs., 85 rob.), 7 fabryk sera (6,475 rs., 9 rob.), 55 cegielni (40,569 rs., 155 rob.), 14 mydlarni (20,871 rs., 17 rob.), 15 fabryk sukna grubego (8140 rs., 30 rob.), 10 fabryk octu (11,050 rs., 14 rob.), 22 olejarni (9,430 rs., 43 rob.), 1 farbiarnia (2,455 rs., 7 rob.), 1 gisernia dzwonów (1,600 rs.), 3 terpentynarnie (7,760 rs., 6 rob.), 7 tartaków (36,870 rs., 58 rob.), 11 smolarni (3,550 rs., 25 rob.), 1 gwoździarnia (160 rs.), 2 fabr. narzędzi rolniczych (6,750 rs., 16 rob.), 4 napojów gazowych (1,700 rs., 4 rob.), 1 odlewnia żelaza (3500 rs., 6 rob.), fabr. obsadek do piór stalowych (1,500 rs., 21 rob.), zakład wypalania kości (72,000 rs., 2 rob.), 8 młynów parow. (196,410 rs., 46 rob.). Z tych fabryk 162 są własnością katolików, 187 należy do żydów,

7 do ewangielików. Pracuje w nich 2348 robotników (1934 męż., 79 kob., 240 chłopców i 95 dziewcząt), prócz tego 184 obcych poddanych. Według dawniejszych wykazów urzędowych (około 1878 r.) było w gubernii 198 młynów wodnych (z prod. na 201,077 rs.), 30 konnych (z prod. 115,715 rs.) i 242 wiatraków (229,515 rs.). Drobny przemysł włościański kwitnie jedynie w Maciejowicach (mężczyźni sprzęty drewniane, kobiety tkackie wyroby a dzieci plecionki ze słomy na kapelusze). W Węgrowie kobiety wyrabiają koronki sprzedawane w Warszawie (do 5,000 rs.) Świadectw na prowadzenie handlu wydano w obrębie gubernii 6097, z tych 4774 żydom, 179 prawosławnym, 24 cudzoziemcom. Co do środków komunikacyjnych gubernia siedlecka, dzięki swemu położeniu, jest stosunkowo bogato uposażona. Półn.-zach. jej krawędź (pow. węgrowski) przerzyna droga żel. warsz.-petersb. na długości 25 w. (st. Łochów); droga żel. warsz.-teresp. przechodzi środkiem gubernii (stacye: Kotuń, Siedlce, Łuków, Międzyrzec, Biała, Terespol) na długości 136 w.; droga żel. nadwiślańska przecina płd.-zach. część gubernii (pow. garwoliński, stacye: Pilawa, Sobolew) na długości 50 w. Prócz tego trzy drugorzędne linie dróg żel. łączą ze sobą powyższe główne: łukowsko-iwangrodzka (ze stacyami: Łuków, Krzywda, Leopoldów) na długości 54 w. w obrębie gubernii, droga żel. brzesko-chełmska idąca w pobliżu wschod. granicy gubernii na Uhrusk, Włodawę, Stradecz do Brześcia-litewskiego i siedlecko-małkińska, łącząca Siedlce z Małkinią (st. dr. żel. warsz.-petersb.) a przechodząca przez Sokołów, Kostki, Treblinkę. Droga bita państwowa, warszawsko-brzeska, idzie od Kałuszyna przez Siedlce, Międzyrzec, Białą do Terespola (na długości 122 w.), warsz.-lubelska (na Garwolin), przecina gubernię na długości 38 w. Drogi bite gubernialne I rzędu są: siedlecko-lubelska (przez Łuków i Radzyń) 60 w., z Siedlec do Łochowa (Sokołów, Węgrów) 71$^2/_5$ w., Siedlce-Garwolin (przez Stoczek) 66 w., Siedlec-Łosice (przez Mordy) 66 w., Łuków-Sobolew (przez Żelechów) 56 w., Radzyń-Międzyrzec 25$^4/_5$ w., Janów-Biała 19 w., Chotyłów-Włodawa (przez Piszczac) 74 w., Węgrow-Kałuszyn (przez Liw) 23$^4/_5$ w., Biała-Łomazy 15$^1/_2$ w., dojazd do Pilawy (st. dr. nadwiśl.) 2$^1/_2$ w. Ogółem dróg bitych państwowych 180 w., dróg bitych gubernialnych I i II rzędu 412 w., dróg zwyczajnych 1950 w., dróg wodnych (rzecznych) 401 w., linii telegraficznych 285 w. W gubernii jest 1 kantor pocztowy gubernialny, 3 powiatowe, 6 oddziałów poczt., 15 stacyi poczt. i 7 stacyi telegr. rządowych (prócz kolejowych). Urzędy pocztowe i telegraficzne wcielone zostały od 1 kwietnia 1886 r. do grodzieńskiego okręgu poczt.-telegr. Instytucyami kredytowemi (dla włościan) są kasy wkładowo-zaliczkowe, istniejące od 1869 r. W dniu 1 stycz. 1886 r. było 78 kas (na 94 gmin), z kapitałem 66,782 rs. W ciągu 1886 r. przybyło 13 kas. Podatki przynosiły: gruntowy 435,518 rs., podymne 274,462 rs., kwaterunkowy 55,555 rs., szosowy 102,834 rs., transportowy 12,329 rs., assekuracya nieruchomości 407,532 rs., ubezpieczenie inwentarza (od księgosuszu) 3,587 rs., składka na urzędy gminne 109,485 rs., na sądy gminne 48,706 rs., na szkoły 34,375 rs., na dodatkowe utrzymanie straży ziemskiej 4864 rs. Ogółem 1,488,932 rs. Na obszarze gubernii spotykamy obok wielkiej własności, występującej prawie we wszystkich powiatach a głównie w radzyńskim, włodawskim, konstantynowskim, bialskim a w części w łukowskim i węgrowskim, średnią własność w siedleckim, garwolińskim, drobne szlacheckie wioski w dolinie Liwca i jego dopływów, podczas gdy wielka własność, jak zwykle, zajmuje płaskowzgórza. Z majątków obciążonych pożyczką towarzystwa kred. ziemskiego 16 otrzymało wyżej 50,000 rs., dobra mające od 3000 do 25,000 rs. pożyczki stanowią 72%, niżej 3000 rs. 15% a wyżej 25,000 rs. 13% ogółu majątków stowarzyszonych. Około 120 majątków ma więcej niż 2000 mr. a 240 ma od 500 do 2000 mr. Najobszerniejszymi majątkami są: Międzyrzec (44,503 mr.) w pow. radzyńskim (hr. Potockiej), Włodawa (34,671 mr.) hr. Zamoyskiego, Kołodziąż (18,153 mr.) hr. Zdzisława Zamojskiego, Radzyń (11,268 mr.) Szlubowskich. Do 51,242 osad włościańskich należy 1,080,014 morg. Z tych 31,281 osad miało przyznane służebności leśne a 31,884 służebności pastwiskowe. Drogą ugody 15,347 osad zrzekło się leśnych a 13,983 pastwisk. służebności, za co otrzymały 78,635 mr. Instytucyi filantropijnych i sanitarnych posiada gubernia bardzo mało: 9 drobnych szpitali i kilka ochron, dwa domy przytułków (w Siedlcach i Żelechowie). Naukowe zakłady są: 2 gimnazya klasyczne (Siedlce, Biała od 1873 r.), żeńskie gimn. (Siedlce od 1872 r.), seminaryum nauczycielskie (Biała), 246 szkół początkowych, 23 ewangiel., 5 cerkiewnych, 5 niedzielnych (rzemieślniczych), 8 szkół prywatnych. Do szkół niedzielnych uczęszczało 121 chłopców, do ewangielickich (kantoratów) 771 dzieci, do szkół prywatnych 457 dzieci. Ludność gubernii w chwili jej utworzenia obliczano na 455,495 głów, w 1874 r. było 526,727 mk., w 1878 r. 600,021 (291,224 męż., 308,797 kob.). Co do wyznań to było wtedy: 358,905 katol., 141,502 prawosł., 89,044 żyd., 10,389

ewang. i reform., 108 mahometan i 78 roskolników. W dniu 1 stycznia 1886 r. było 652,986 mk. (318,833 męż., 334,153 kob.); co do wyznań: 389,980 katol., 143,083 prawosł., 13,598 ewang. i reform., 372 baptystów, 106,454 żydów, 105 mahometan i 194 innych wyznań. Co do stanów, wykazano: szlachty cesarstwa, osobistej, urzędników 503 osób, szlachty królestwa 6,866, duchowieństwa 883, kupców 3,829, mieszczan 129,004, włościan 398,355, kolonistów 42,072, cudzoziemców 2821, żołnierzy urlopowanych i zapasowych 15,945, innych stanów 52,624. Pod względem kościelnym, prawosławni tworzą 112 parafii rozdzielonych na 7 okręgów (błahoczynie): włodawski (dwa), konstantynowski, radzyński, bialski (dwa) i siedlecki. Najludniejsza parafia Kodeń obejmuje 3434 dusz, najmniejsza Lesna 34 dusz. Katolicy należą do dyecezyi lubelskiej (dawniej podlaska) i dzielą się na 115 parafii, tworzących 9 dekanatów. Jednakże parafie Wiśniew, Wierzbno, Oleksin i Czerwonka w pow. węgrowskim należą do dekan. mińskiego archidyecz. warszawskiej, zaś Kamieńczyk i Kamionna do dek. radzymińskiego tejże archidyecezyi. Pod względem sądowym sąd okręgowy w Siedlcach obejmuje swą juryzdykcyą całą gubernię. Sądy pokoju (miejskie) i gminne tworzą dwa okręgi, z dwoma zjazdami sędziów w Siedlcach (powiaty: siedlecki, sokołowski, węgrowski, garwoliński, łukowski) i Biały (bialski, radzyński, włodawski, konstantynowski). Sądy pokoju istnieją w miastach: Siedlce, Sokołów, Węgrów, Garwolin, Żelechów, Łuków, Międzyrzec, Radzyń, Włodawa, Biała. Przy nich mieszczą się oddziały hypoteczne (dla hypotek miast i osad). Pozostałe miasta zaliczone są do jednego z tych sądów (Parczew do Włodawy, Terespol do Biały). Gminy wiejskie dzielą się na 40 okręgów sądów gminnych. Pod względem administracyjnym gubernia dzieli się na 9 powiatów: garwoliński (103,360 mk.), łukowski (84,667), włodawski (75,922), radzyński (71,176), węgrowski (68,591), siedlecki (68,195), bialski (64,563), sokołowski (61,941) i konstantynowski (55,850). Na obszarze gubernii jest 12 miast: Siedlce (13,606 mk.), Biała (8174), Węgrów (7670), Sokołów (6729), Łuków (6210), Włodawa (6970), Garwolin (4029), Radzyń (4471), Międzyrzec (11,297), Żelechów (5058), Parczew (6,000), Terespol (3649). Z 36 osad, dawnych miasteczek, mają około 3000 mk. i wyżej: Mordy, Kock, Łomazy, Kodeń, Sławatycze, Ostrów, Janów, Łosice. Osady te włączone są do gmin wiejskich, których w gubernii jest 143. Oddzielnych miejscowości zaludnionych (wsi, kolonii, folw., osad) jest do 2700. *Br. Ch.*

Siedlce 1.) al. *Sielce*, wś włośc., pow. gostyński, gm. Słubice, par. Jamno, ma 20 dm., 277 mk., 394 mr. W 1827 r. było 20 dm., 171 mk. 2.) **S.**, wś i fol., pow. łaski, gm. Wola Wężykowa, par. Grabno, odl. 14 w. od Łaska, ma 16 dm., 209 mk. W 1886 r. fol. S. rozl. mr. 883: gr. or. i ogr. mr. 376, łąk mr. 36, pastw. mr. 66, lasu mr. 377, nieuż. mr. 28; bud. mur. 3, z drzewa 6; las nieurządzony. Wś S. os. 27, mr. 188; wś Korczyska Szlacheckie lit. B. os. 8, mr. 43. 3.) **S.**, wś i fol., pow. jędrzejowski, gm. Sobków, par. Łukowa, odl. 16 w. od Jędrzejowa. W 1827 r. było 22 dm., 173 mk. W 1827 r. fol. S. rozl. mr. 364: gr. or. i ogr. mr. 179, łąk mr. 22, pastw. mr. 2, lasu mr. 148, nieuż. mr. 13; bud. mur. 9, z drzewa 5; płodozmian 7-polowy; las nieurządzony. Wś S. os. 27, mr. 225. W 1508 r. Siedlce, wieś w par. Mokrsko, wraz Prądnikiem (nieistniejącym) i Chmielowicami należała do Łukowskiego (z sąsiedniej Łukawy). W 1540 r. S., w par. Mokrsko, własność Morawieckiego, miała 6 łan. km., łąki, lasy wspólne ze wsią Sokołów, 2 zagr., 1 łan pusty, folwark. Wartość ogólna 300 grz. W 1573 r. płacono tu od $^3/_4$ łana (Pawiński, Małop., 272, 485). *Br. Ch.*

Siedlce 1.) ob. *Siedlec.* 2.) **S**, wś pod Łeknem, w pow. wągrowieckim, ob. *Siedleczko.* 3.) **S.**, własność klarysek gnieźnieńskich w r. 1298, zlały się prawdopodobnie z Kostrzynem, w pow. średzkim. 4.) **S.**, własność braci dobrzyńskich w r. 1228, por. Sadłowice pod Inowrocławiem. *E. Cal.*

Siedlce 1.) 1280 r. *Sedlcha*, 1283 *Siedlcza*, 1292 *Siedlcze*, 1313 *Sedlecz*, u Długosza *Schyedlecz*, wś, pow. nowosądecki, o 17·4 klm. na płn.-wschód od Nowego Sącza, na wyżynie wzn. 538 mt. npm. Z wyżyny tej spływa kilka potoków, uchodzących częścią do Dunajca (z lew. brzegu), częścią do Białej (z praw. brzegu). Wieś składa się z 93 dm. (9 na obsz. większej posiadł.), 554 mk. (240 męż., 304 kob.), 539 rz.-kat. i 15 izrael. Obszar większej pos. (Ign. Zielińskiego) wynosi 325 mr. roli, 14 mr. łąk, 21 mr. pastw. i 224 mr. lasu; pos. mniejsza ma 637 mr. roli, 69 mr. łąk, 185 mr. pastw. i 30 mr. lasu. We wsi kościół par. rz.-kat. i szkoła ludowa. Paraf. erygowano w r. 1338; metryki od r. 1698. Należy do dyec. tarnowskiej, dek. bobowskiego i obejmuje: Janczową (Janczynę), Librantową, Łękę, Miłkową, Słowikową i Trzycierz (Trzeczesz). Wspomina tę wieś przywilej erekcyjny klasztoru klarysek w Starym Sączu, wystawiony przez św. Kingę 1283 (Kod. Małop., II, 145), akt potwierdzenia posiadłości klasztoru przez papieża Marcina IV z r. 1283 (ibid., 153) i potwierdzenie przez króla Wacława z r. 1291 (ibid., 187). Z przywileju

ksieni Anny z r. 1312 (ibid., 224) dowiadujemy się, że S. miały prawo niemieckie; wreszcie w dekrecie Wirchosława, kanon. krak., z r. 1313 czytamy nazwę Sedlecz (ibid., 226). Długosz podaje (Lib. Ben., II, 244) że klasztor nie miał tam roli (praedium) tylko sołtystwo a kościół był drewniany p. w. św. Andrzeja. Do parafii należały te wsi co i dzisiaj, prócz Librantowy i Łęki. Gleba jest tu żytnia, dosyć urodzajna. W 1581 (Pawiń., Małop., 135) było łanów km. 4, komor. z bydłem 1, a bez bydła 4. Wś graniczy na zach. ze Słowikową, na wschód z Trzycieżem, na płd. z Łęką a na płn. z Miłkową. *Mac.*

Siedlec 1.) *Sielec*, *Silec*, w XVI w. *Sziedlecz*, wś i fol., pow. łęczycki, gm. Topola, par. Siedlec, odl. 6 w. od Łęczycy, posiada kościół par. drewniany, szkołę początkową, karczmę, sklep; ma 22 dm., 319 mk. W 1827 r. 20 dm., 209 mk. W 1870 r. fol. S. z attyn. Bazelia rozl. mr. 1126: gr. or. i ogr. mr. 1001, łąk mr. 55, pastw. mr. 40, wody mr. 2, nieuż. mr. 28; bud. mur. 9, z drzewa 17; płodozmian 10 i 16-polowy, wiatrak. Wś S. os. 24, mr. 19. Wś ta była posiadłością bisk. kujawskich, którzy tu około r. 1433 wznieśli kościół p. w. św. Marcina, tworząc oddzielną parafią. Okazuje się to z aktu zawartego przed konsystorzem gnieźn., który przyznał Janowi Drozdowskiemu, pleb. z Łęczycy, dziesięcinę z Siedlec, jako wynagrodzenie za uszczuplony obszar parafii (Lib. Ben. Łask., II, 434 przyp.). Dziesięciny z łanów kmiecych i wójtowskich pobierał pleban w Łęczycy, zaś z folwarku biskupiego miejscowy proboszcz, który też otrzymywał od kmieci meszne po półtora kor. żyta i tyleż owsa z łanu. We wsi pleban posiadał, prócz kilku placów na siedziby wikarego, zakrystyana i dwu kmieci, 4 łany roli z łąkami (Łaski, L. B., 351, 434). Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 Jan Trzebuchowski płacił tu od 10 łan., 4 zagr., 2 karczem. Pleban z 1 łanu, 1 zagr. (Pawiński, Wielkp., II, 73). Kościół pierwotny drewniany w zeszłym wieku podupadł, tak, że go w r. 1758 rozebrano i wystawiono dziś istniejący. Do fundacyi tej przyczynili się głównie Władysław i Domicella z Grabowskich Kamieńscy, oraz pleban miejscowy ks. Stan. Ciechowski. Zbudowany z bali sosnowych w kształcie krzyża, nic ciekawego nie zawiera. Na cmentarzu przy kościele nagrobek Franciszka Boruckiego h. Rota, b. właściciela S. († 1846 r.). Obecnie własność Łukasza Betticher'a, który przed kilku laty wzniósł piękny pałac, założył park angielski, oraz usypał kilkowiorstową żwirówkę ku Łęczycy (Siedlec-Dąbie). S. par., dek. łęczycki, 2174 dusz. 2.) **S.**, w XV w. *Siedlice*, kol. włośc., os. leśn. i karcz., pow. noworadomski, gm. i par. Pajęczno; kol. ma 43 dm., 293 mk., 588 mr.; os. leś. (1 dm., 5 mk., 15 mr.) i karczma (1 dm., 7 mk., $1^1/_2$ mr. należą do dóbr rząd. majoratu Pajęczno. W 1827 r. było 22 dm., 156 mk. W połowie XV w. S., w par. Pajęczno, wś królewska, miała 8 łan. km., z których dziesięcinę snopową, wartości 6 grzyw., dawano kościołowi św. Floryana w Sieradzu, konopną dawano po 3 pęki; 1 zagr. z rolą płacił dziesięcinę „pro magistris", 3 łany sołtysie dawały dziesięcinę pleb. w Pajęcznie (Długosz, L. B., I, 503). Na początku XVI w. łany sołysie dawały dziesięcinę pleb. w Pajęcznie, kmiece zaś doktorom akad. krakowskiej (Łaski, L. B., 530). Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1557 wś królewska Siedliecz, w par. Pajęczno, miała 9 osad., 7 łan., $1^1/_2$ łan. sołtysiego (Pawiński Wielkop., II, 282). 3.) **S.** *Mirowski*, kol. włośc., *S. Wójtowstwo*, kol., i *S.*, fol. nad rz. Wartą, pow. częstochowski, gm. Rędziny, par. Mstów, na prawo od drogi z Częstochowy do Mstowa, o 8 w. od Częstochowy; kol. ma 20 dm., 146 mk., 431 mr.; os. karcz. 1 dm., 5 mk., 2 mr. dwor.; S. wójtowstwo 33 dm., 217 mk., 497 mr. włośc.; S. fol. 6 dm., 16 mk., 280 mr. W 1827 r. 34 dm., 231 mk. W połowie XV w. wś S., w par. Mstów, z dwu o ile się zdaje składała się z części: szlacheckiej i królewskiej. W części szlacheckiej siedzieli Srzeniawici z Potoka: Jan, Piotr, Serafin i Feliks Potoccy. Były tam łany kmiece, karczmy, zagrodnicy, dające dziesięcinę biskup. krakow.; folwark rycerski dawał pleban w Potoku wartości 1 grzyw. (Długosz, L. B., II, 218). Druga część królewska miała łany kmiece, z których dziesięcinę pieniężną, po 9 gr. z łanu, płacono klasztorowi mstowskiemu. Dziesięcinę tę nadał klasztorowi Iwo, bisk. krak. (Długosz, L. B., III, 156). Według reg. pob. pow. lelowskiego z r. 1490, wś S. należała do zamku olsztyńskiego. W r. 1581 S., w par. Mstów, własność zamku olsztyńskiego, miała 6 łan. km., 1 sołtysi (Pawiński, Małop., 77, 436). 4.) **S.**, wś i fol., pow. częstochowski, gm. i par. Potok Złoty, na prawo od drogi z Janowa do Żarek; wś ma 52 dm., 310 mk., 896 mr.; fol. 3 dm., 34 mk., 472 mr.; os. leś. 1 dm., 6 mr. W 1827 r. było 34 dm., 242 mk. S. wchodził w skład dóbr Janów. W połowie XV w. wś S., w par. Potok, własność Piotra h. Srzeniawa, miała łany kmiece, z których dziesięcinę płacono bisk. krakow. Fol. rycerski płacił dziesięcinę w Potoku (Długosz, L. B., II, 218). Według reg. pob. pow. lelowskiego z r. 1581 wś S., w par. Potok Złoty, własność Silnickiego, miała $2^1/_2$ łan. km., 1 zagr. bez roli, 2 kom. bez bydła (Pawiński, Małop., 76). 5.) **S.**, wś włośc. i os. leś., pow. będziński, gm. Rudnik Wielki, par. Koziegłowy, przy drodze z Częstochowy do

Koziegłów, posiada szkołę początkową, 87 dm., 767 mk., 1368 mr. (764 mr. roli); os. leś. 1 dm., 5 mk., 10 mr. dwor.; karcz. 1 dm., 3 mr. W 1827 r. było 76 dm., 382 mk. Według reg. pob. ks. siewierskiego z r. 1443 istniała w nim wieś Siedlec (Pawiński, Małop., 452). *M. R. W.—Br. Ch.*

Siedlec al. *Siedlice*, wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 3 okr. pol., gm. Grodzisk (Horodisk), par. Dołubów, o 22 w. od Bielska; w 1816 r. 59 mk. katol.

Siedlec 1.) u Długosza *Syedlecz* i *Sziedlecz*, wś, pow. chrzanowski, na praw. brzegu pot. Zdolskiego (dopł. Rudawy), graniczy na płn. z lasem „Łysą Górą“, w którym znajduje się leśniczówka i pstrągarnia „Dubie“, na płd. z Pisarami, na zach. ze Żbikiem a na wschód z Radwanowicami. Paraf. rz.-kat. w Rudawie, urz. pocz. w Krzeszowicach (o 6·1 klm.). Składa się z 82 dm. (7 na obszarze więk. posiadł. konwentu ks. karmelitów w Krakowie), 496 mk. (237 męż., 249 kob.), 479 rz.-kat. i 17 izrael. Obszar więk. pos. wynosi 131 mr. roli żytniej, 34 mr. łąk i ogr., 31 mr. pastw. i 253 mr. szpilkowego lasu; pos. mn. ma 224 mr. roli, 44 mr. łąk i 20 mr. pastw. We wsi szkoła ludowa. Za Długosza (L. B., II, 61) była własnością szlachecką, miała obszar dworski i łany kmiece a dziesięciny opłacano par. w Rudawie (wartości do 3 grzyw.). W 1581 (Pawiński, Malop., 34) część Czerskiego składała się z 3 łanów kmiecych, 4 zagród z rolą i czynszownika. 2.) **S.** z *Łęką*, wś, pow. tarnowski, par. rz.-kat. w Jurkowie, loży na lew. brzegu Dunajca, 37 klm. na wschód od Radłowa. Składa się z dwóch grup domów: Siedlca i Łęki, położonej na północ i otoczonej dawnem korytem Dunajca. Obie osady, zdawna obok siebie istniejące i do różnych należące właścicieli, mają dwa obszary więk. pos., liczące razem 3 dm. i 33 mk. (15 męż., 18 kob.), 27 rzym.-kat. i 6 izrael. Grunta w obydwóch większych pos. wynoszą 291 mr. roli, 28 mr. łąk, 18 mr. pastw. i 39 mr. lasu; pos. mn. liczy 75 dm. i 380 mk. (182 męż., 198 kob.) rzym.-kat. (na Łąkę przypada 31 dm. i 145 mk.). Posiadłość mniejsza składa się z 176 mr. roli, 22 mr. łąk, 18 mr. pastw. i 39 mr. lasu. Za Długosza były tu dwa dwory szlacheckie Jana Drohoczeskiego h. Zabawa i Pełki, ale tylko $1^1/_2$ łana km. i 4 zagrod. na łanach km. Grunta są namuliste, urodzajne, ale wystawione na częste wylewy. Łęka graniczy na płn. z Sanoką, a Siedlec na płd. z Bobrownikami Małemi. 2.) **S.**, wś, pow. bocheński, par. rz.-kat. w Chełmie. Leży na praw. brzegu Raby, przy gościńcu z Bochni (8·3) do Gdowa, w okolicy lekko sfalowanej, urodzajnej. Wznies. 266 mt. nad brzegiem Raby, do 263 mt. na północ od wsi. Wś, składająca się z 3 osad: Laszki, Lisia Góra i Siedlec, ma 113 dm. i 619 mk. (310 męż., 309 kob.) rzym.-kat. Posiadłość większa (rządowa) wynosi 61 mr. roli, 13 mr. łąk i 54 mr. pastw.; pos. mn. 752 mr. roli, 102 mr. łąk i ogr. i 199 mr. pastw. Była to wś królewska i miała folwark królewski, dziesięciny zaś wartości 5 grzyw. pobierali proboszczowie w Niepołomicach (Długosz, L. B., II, 115 i 165, III, 9). W 1582 (Pawiński, Małop., 63) Sędomirski płacił tu od $3^1/_2$ łanów km., 11 zagród z rolą, 1 bez roli, 2 komor. z bydłem, 4 bez bydła, karczmy mającej $^1/_4$ łana i 1 rybitwy. Graniczy na płn. z Moszczenicą, na zach. z Książnicami, na wschód z Łapczycami a na płd. z Gierczycami. *Mac.*

Siedlec 1.) wś kośc. i st. pocz., pow. babimoski, dek. grodziski, o $7^1/_2$ klm. na zach.-płn. od Wolsztyna, na trakcie zbąszyńskim, w nizinach; par. i poczta w miejscu, st. dr. żel. na Tuchowskich Holendrach o $4^1/_2$ klm.; 76 dm., 602 mk. (591 kat., 11 prot.) i 653 ha (490 roli, 23 łąk, 59 lasu); czys. doch. z ha roli 6·27 mrk, z ha łąk 9·79 mrk. W r. 1257 Przemysław I, nadając przywileje cystersom w Obrze, pozwolił osadzać S. na prawie niemieckiem. Około 1564 r. było tu 5 łan. osiadł., z których bisk. poznańskim płacono po 4 gr. fertonów, a w r. 1580 było 7 łan. i 1 zagr. Przy znoszeniu klasztorów zabrał rząd pruski S. i wcielił do domeny Kaszczor. Kościół p. w. św. Michała istniał już przed r. 1380; w tym czasie nadał mu nową erekcyą bisk. poznański Mikołaj (Kod. Wielkop., n. 1782). W miejsce starego stanął nowy kościół z drzewa w r. 1727 staraniem komendarza miejscowego Bernarda Margowskiego. Par., liczącą 1943 dusz, składają: Karna, Kiełpin, Nieborze, Siedlec, Żodyń i Holendry Reklińskie. Księgi kościelne zaczynają się od r. 1723. Szkoła istniała w r. 1641. 2.) **S.** al. *Sielec* urzędownie, *Sedlce* w r. 1315, *Sziedlec* r. 1583, majętność i okrąg domin., w pow. inowrocławskim, o $7^1/_2$ klm. na płd.-wschód od Pakości, na praw. brzegu Noteci; par. Ludzisko, poczta i st. dr. żel. na Janikowie (Amsee). W r. 1315 bisk. włocławski Gerward zamienił dziesięciny z S. na inne, płacone klasztorowi mogilnickiemu. W 1583 r. posiadali na S. Jan Kołudzki 3 łany osiadłe, Petronela Kołudzka 4, Krzysztof Krzekotowski 4 łany i jednego zagrod. S. ma obecnie 9 dm., wiatrak i 202 mk. W skład okr. domin. wchodzi Janikowo (5 dm., 66 mk.) i dworzec kolei żel. na Janikowie (Amsee, 5 dm., 66 mk.); cały okrąg ma 19 dm., 334 mk. i 527 ha (410 roli, 63 łąk); czysty doch. z ha roli 22·72 mrk, z ha łąk 16·45 mrk. 3.) **S.** al. *Siedlce* i *Sielec*, wś i fol., pow. krobski, o 8 klm. na zach.-płd. od Pogorzeli, u źródeł Dąbrożny (dopł. Orli);

par. i poczta w Pępowie, st. dr. żel. na Piaskach (Sandberg). W r. 1310 wchodził S. w skład pow. ponieckiego; r. 1510 rozgraniczano go z Głuchowem i Szelejewem; r. 1564 było na S. $11^1/_2$ łan. osiadł., z których bisk. poznańskim płacono po 12 gr.; r. 1580 posiadali tu Zofia Złotkowska i Melchior Konarzewski 9 łan., 6 zagr., 2 rzemieśl., 22 owiec i wiatrak. Dnia 20 sierpnia 1665 stał tu obozem Jan Sobieski (Listy Jan. Sob., I, 27). Około r. 1793 należał S. do Michała Mycielskiego, dziedzica Chociszewic. Wś ma 54 dm., 422 mk. katol. i 485 ha (456 ha roli). Fol. liczy 134 mk. w 7 dm. i wchodzi w skład okr. domin. Chociszewice. 4.) **S.** al. *Sielec* (urzędownie), wś i dwór, pow. krobski (Rawicz), o 2 klm. na zach. od Jutrosina, na praw. brzegu Orli, dopł. Baryczy; par. i poczta w Jutrosinie, szkoła w Nowym S., st. dr. żel. w Kobylinie o 8 klm. Składa się obecnie z Nowego i Starego S.. W r. 1560 rozgraniczano S. z Rogożewem; w r. 1578 posiadali tu Wojciech Zakrzewski 3 łany osiadłe, jeden z dostojników kaliskich $3^1/_4$ i Dorota Kołaczkowska 3 łany i 2 zagrod., a w r. 1618 Katarzyna z Grudna Sobieska $3^3/_4$ i Andrzej Siewierski 7 ćwierci osiadłych i 2 zagrod. Około 1793 r. należał S. do Aug. Koźmińskiego. Co do pobytu Jana Sobieskiego w S. r. 1665 ob. Siedlec 3). Wś zowie się Nowym Siedlcem; ma 19 dm., szkołę, 138 mk. katol. i 196 ha (144 roli, 28 łąk); czyst. doch. z ha roli 18·40 mrk, z ha łąk 28·80 mrk. Stary S., dwór, ma 10 dm., 154 mk. (136 kat., 18 prot.) i 586 ha (368 roli, 82 łąk, 92 lasu); właścicielem jest Z. ks. Czartoryski. 5.) **S.**, osada wiejska, w pow. ostrzeszowskim, pod Mikształem (par. i poczta); st. dr. żel. w Antoninie o $7^1/_2$ klm., 11 dm., 77 mk. katol. i 97 ha (63 roli, 23 łąk, 2 lasu). S. składa się z pustkowi: Bodeły czyli Kołodziej, Grochowskie, Materle, Świerkowskie, Zawady i Żołądki. Wieś S. była dawniej własnością miasta Mikształta, stała na Topiołach, polu miejskiem, i znikła z czasem. W końcu zeszłego wieku powstały te pustkowia, które przyjęły nazwę Siedlca; ob. *Siedliszcze*. 6.) **S.**, czasem *Siedlce*, wś kościelna, dwór i okrąg dworski, pow. średzki, dekan. kostrzyński, o 5 klm. na wsch.-płd. od Kostrzyna (par., poczta i st. dr. żel.), przy drodze żel. wrzesińskiej, nad jez. bez wyraźnego odpływu. Poznańscy kawalerowie św. Jana jerozolimskiego uzyskali S. od Przemysława I drogą zamiany, którą w r. 1256 potwierdził ks. Bolesław. W 1268 r. pozwolił książe osadzić S. na prawie niemieckiem. Władysław Łokietek nadał r. 1298 klaryskom gnieźnieńskim Siedlce (Syedlcze), które nie zdają się być S. jak objaśnia wydawca Kod. Wielkop. (n. 783) lecz przyległością Kostrzyna, która prawdopodobnie zlała się z miastem. W 1338 r. bisk. poznański Jan zamienił dziesięciny z Brzezia i S., posiadłości kawalerów rzeczonych, na dziesięciny z Czerlejna i Czerlejnka. W r. 1360 król Kazimierz zamienił Maniowo, Radzim i Brzeziny na S. Brzezie i połowę Popowa; odtąd S., przestał być własnością maltańską. Między r. 1384 i 1399 pisali się z S. Jaracz i Jarosław Siedleccy (Akta grodz. pozn., wyd. r. 1888 i Pomn. Dz. Pol., II, 753); późniejszymi dziedzicami byli: Łukasz Górka w r. 1510, kasztelan międzyrzecki w r. 1578, kasztelanowa biechowska (Zygmuntowa Grudzińska) r. 1618, Antoni Krzycki, kaszt. krzywiński, r. 1770, Onufry Krzycki r. 1789, w końcu szambelan Józef Grabowski, po którym odziedziczyła S. córka jego Izabela hr. Tyszkiewiczowa. W r. 1578 było tu 13 łan. osiadł., 4 zagr., 4 komorn. i 3 szynkarzy, a w 1618 r. 11 łan. os., 2 puste, 2 koła korzeczne i 2 komorn. bez bydła. W 1773—5 r. kasztelanowa krzywińska wiodła spory graniczne z Turniną, stolnikową poznańską (Konstyt., II, 260). Przy schyłku zeszłego stulecia wchodziły w skład klucza siedleckiego: Brzezie, Chorzałki, Iwno, Podgaj, Ruszcza, Siedlec, Holendry Siedleckie i Wiktorowo. Na jeziorze w S. sterczy wysepka, zarośnięta trawą, krzewiem i drzewami; znachodzące się na niej cegły i kamienie świadczą o zwaliskach starego zamczyska; ztąd pochodzić też mają drzwi żelazne przy zakrystyi. Kościół p. w. św. Mikołaja istniał już przed r. 1510; w miejsce starego wystawił w r. 1770 dziedzic kościół z cegły palonej, mieszczący w sobie groby Krzyckich. Nad wrotami wieży wyryte są na płycie marmurowej słowa: Restauratur Anno Domini 1789 O (nufry) K (rzycki). Parafią, liczącą 578, dusz składają: Brzezie, Siedlec i Holendry Siedleckie. Księgi kościelne zaczynają się od r. 1735. Szkoła istniała w S. w r. 1638, a szpital w r. 1725; później stanęły 2 wiatraki. Na obszarze S. dobywają torf, glinę i margiel. Wś, zwana też Hubami Siedleckiemi, ma 24 dm., 213 mk. (205 kat., 8 prot.) i 338 ha (313 roli, 5 łąk, 1 lasu). Dwór liczy 224 mk. w 11 dm.; w skład okr. dworsk. wchodzą: Antonin (3 dm., 43 mk.), Józefów (1 dm., 24 mk,) i Dammuehle (1 dm., 16 mk.). Cały okr. ma 16 dm., 307 mk. katol. i 780 ha (481 roli, 54 łąk, 182 lasu, 26·15 wody). Czysty dochód z ha roli 12·14, z ha łąk 13·32, z ha lasu 3·13 mrk. Właścicielką jest Izabela hr. Tyszkiewiczowa. Ob. *Siedleckie Holendry*. 7.) **S.** al. *Sielec* (urzęd.), *Siedlecz* r. 1580, *Syedlyecz* i *Szyedlyecz* r. 1523, *Silche* r. 1130, wś i dwór, pow. wągrowiecki (Żnin), o 9 klm. na płn. od Żernik, na trakcie z Żnina do Łekna; par. Juńcewo, poczta w Wapnie, st. dr. żel. w Damasławku (Elsenau) o 5 klm. S. należał

w r. 1136 do arcybisk. gnieźnieńskich (Kod. Wielkop., n. 7), w których ręku nie był już w r. 1357. Paprocki (Herb., 632) wspomina, że przodek Witosławskich-Prawdziców kupił „Siedlec u Żnina“; późniejszych dziedziców nie znamy. W końcu zeszłego stulecia należał S. do Jana Gozimirskiego, później do Bronikowskich. W r. 1577 było 17 łan. osiadł., r. 1579 dwa puste i 18 os. a w r. 1618 dwa puste, 14 osiadł., 1 zagr., karczmarz i wiatrak. Wś, zwana też Hubami Siedleckiemi (*Sielec Hufen*), ma 10 dm., 82 mk. katol. i 148 ha (136 roli, 3 łąk). Dwór ma 12 dm., 251 mk. (236 kat., 15 prot.) i 643 ha (491 roli, 66 łąk, 54 lasu); olejarnia; chów i tucz bydła; właścicielem jest Henryk Potworowski. *E. Cal.*

Siedlec, niem. *Schedlitz*, 1302 r. *Sedelicz*, wś i dobra ryc., pow. wielkostrzelecki, par. Kamień Wielki. Dobra (z fol. Kamieniec i Poznawice) miały 1000 mr. roli i 12 mr. lasu; wieś 1000 mr. W 1861 r. było 47 dm., 529 mk. (5 ew., 15 żyd.), szkoła katol. Istniał tu podobno niegdyś kościół katol. filialny, zniszczony w czasie 30-letniej wojny. Por. *Kamień* (t. III, 740).

Siedlec 1.) ob. *Sielec*. 2.) **S.**, ob. *Siedlce*.

Siedlecki Młynek, mylnie *Grobla*, niem. *Damm-muehle*, os. leś., w pow. średzkim, o 6 klm. na wschód od Kostrzyna, między Ruszczą i Holendrami Siedleckiemi; nie wykazana w nowszych Skorowidzach.

Siedleckie Holendry, niem. *Siedlec-Hauland*, pow. średzki, o 8 klm. na wschód od Kostrzyna, 2 klm. na wschód-płn. od Siedlca; par. kat. Siedlec, prot. Nekla, poczta i st. dr. żel. w Kostrzynie; 16 dm., 160 mk. (62 kat., 98 prot.) i 275 ha (238 roli, 26 łąk, 1 lasu). Istniały w końcu zeszłego wieku i wchodziły w skład klucza siedleckiego. *E. Cal.*

Siedleckie Huby, ob. *Siedlec* (w pow. średzkim i w pow. wągrowieckim).

Siedleczka al. *Siedziska*, wś, pow. łańcucki, par. rz.-kat. i urz. pocz. w Kańczudze. Wzn. 275 mt. npm., rozciąga się od zachodu ku wschodowi nad pot. Naziom spada tu ku północy w urodzajną równinę, lekko sfalowaną, ku południowi zaś pagórki lesiste sięgają 370 mt. wznies. Wś wraz z obszarem dworskim ma 171 dm. i 1002 mk. (475 męż., 527 kob.), 937 rz.-kat., 56 gr.-kat. i 9 izrael. Obszar więk. wynosi 191 mr. roli, 36 mr. łąk i ogr., 19 mr. pastw. i 21 mr. lasu; pos. mn. 696 mr. roli, 150 mr. łąk, 76 mr. pastw. i 64 mr. lasu. We wsi szkoła ludowa jednoklasowa. Graniczy na płn. z Kańczugą i Sieteszem, na zach. z Sieteszem, na płd. z Manasterzem a na wsch. z Łopuszką Małą i Pantalowicami. *Mac.*

Siedleczka, potok, powstaje w obr. gm. Sietesza, w pow. łańcuckim, przechodzi na obszar gm. Siedleczki i ubiegłszy $4^1/_2$ klm. uchodzi do Mleczki z lew. brzegu. *Br. G.*

Siedleczko al. *Siedleczek*, *Siedliczko*, *Sedlez* r. 1216, *Sedlcze* r. 1364, *Sedlec* r. 1367, *Szedlcze* r. 1370, *Szyedlyecz* r. 1523, majętność w pow. wągrowieckim, o $2^1/_2$ klm. na płn.-wschód od Łekna, nad strugą, dopł. jez. Łekneńskiego, par. i poczta w Łeknie, st dr. żel. w Damasławku (Elsenau) o 11 klm; 9 dm., 171 mk. (127 kat., 44 prot.) i 444 ha (342 roli, 50 łąk); cegielnia; chów bydła holender. i nabiał. W r. 1216 Świętosław zapisał żonie dożywocie na S.; r. 1364 Tomisław, sędzia kaliski, sprzedał S. za 200 grzyw. groszy pragskich Bodzancie z Wiśniewa. W r. 1370 istniały dwie osady Siedlcami zwane (Kod. Wielkop., n. 1613), które następnie zlały się w jedną całość, po r. 1523 nazwa Siedleczko. Około tego czasu były tu same łany km. i sołtysie; w r. 1577 było 5 łan. osiadł. i 1 zagr.; w 1579 r. 6 łan. i 5 zagrod., a w r. 1618 wiatrak, 2 zagrod. i 4 łany osiadłe. Około 1793 r. należało S. do Adama Miaskowskiego. *E. Cal.*

Siedleczówka, grupa zabudowań w obr. gm. Czermny, pow. jasielski. *Br. G.*

Siedlemin al. *Siedlimin*, wś kośc. i dwór, pow. pleszewski (Jarocin), dek. nowomiejski, o $5^1/_2$ klm. na płd.-zach. od Jarocina, przy drodze żel. gnieźn.-oleśnickiej, nad Lubieszczką, dopł. Lutyni; par. w miejscu, poczta w Golinie, st. dr. żel. w Jarocinie. S. istniał przed r. 1218; w r. 1296 zeznał Berwołd, kaszt. kaliski, że z łaski bisk. pozn. Jana otrzymał w dożywocie dziesięciny z nowin Siedlemina, dziedzictwa swego, i że po śmierci jego dziesięciny te znów powrócą do stołu biskupiego. W 1390 r. pisał się Wacław Zaremba z Jaraczewa panem na Potarzycy i S.; r. 1505 Jadwiga Siedlemińska sprzedała dziedzictwo swe Wojc. Bułakowskiemu za 400 duk. węgier. W r. 1578 posiadali tu Jan Naramiński i Zygm. Dopczyński po 4 łany ósiadłe, 3 zagrod. i 3 komorn., a w r. 1618 Robaczyńska 8 ślad. osiadł., 2 koła korzeczne, 4 zagrodn. i 2 komorn. bez bydła. Późniejszymi dziedzicami byli: Jędrzej Przyjemski, chorąży kaliski, około r. 1660, Piotr Opaliński, kan. łęczycki, a przy schyłku zeszłego stulecia Szczytniccy, dziedzice Goliny. Kościół istniał już w r. 1218, w tym czasie występuje Marcin pleban; w miejsce starego stanął około 1660 r. nowy z drzewa staraniem proboszcza Błażeja Srockiego i dziedzica Przyjemskiego. Par. (1406 dusz) składają: Ciświca, Dąbrowa, Roszków i S. Księgi kościelne zaczynają się od r. 1724. Szkoła istniała tu w r. 1683. Wieś z działami: Pieńki (6 dm., 41 mk.) i Pustkowie (3 dm., 21 mk.) ma 29 dm., 198 mk. katol. i 268 ha (236 roli, 6 łąk, 1 lasu); czysty doch. z ha roli 12·53,

z ha łąk 26·63, z lasu 4·70 mrk. Dwór ma 10 dm., 182 mk. (170 kat., 12 prot.) i 566 ha (395 roli, 27 łąk, 88 lasu); właścicielem jest Józef Taczanowski. *E. Cal.*

Siedlerowszczyzna, okolica szlach., pow. oszmiański, w I okr. pol., o 28 w. od Oszmiany, ma 3 dm., 22 mk. katol.

Siedlersfachre, wyb. do Letzkaucrweide, pow. gdański nizinny.

Siedleszczany, wś, pow. tarnobrzeski, na praw brzegu Wisły, przy gościńcu z Baranowa (5·2 klm.) do Tarnobrzegu, w urodzajnej ale podmokłej i na wylewy narażonej równinie, 161 mt. npm. Par. rzym.-kat. w Miechocinie. Posiada 50 dm. i 241 mk. (108 męż., 133 kob.), 231 rzym.-kat. i 10 izrael. Długosz raz pisze (L. B., t. II, 319), że S. dziedziczyli dwaj Janowie i Mikołaj h. Prus, a oprócz tego miał tam klasztor pokrzywnicki dwa łany, na których pierwej stały dwie karczmy należące do prob. w Miechocinie (ibid. 359), to znowu (III, 394), że wieś tę zamienił opat klasztoru pokrzywnickiego na Ocice; wieś miała dwa łany km. a oprócz tego posiadała szlachta swoje obszary. W 1578 r. (Pawiński, Małop., 198) S. posiadali: Stanisław, Marcin i Benedykt Siedliszewscy. We wszystkich trzech częściach było 21 kmieci, $10^3/_4$ łanów i 2 pręty, zagrodn. z rolami 18, bez roli 1, komorn. z bydłem 6, bez bydła 3, rzemieśln. 3. Wieś ta graniczy na płd. z Suchorzowem, na wschód z Nagnojowem a na zach. z Przewozem. *Mac.*

Siedlew 1.) *Karsy*, wś i fol., pow. łęczycki, gm. Topola, par. Siedlec, odl. 10 w. od Łęczycy, ma 3 dm., 10 mk. W 1827 r. było 20 dm., 209 mk. W 1886 r. fol. S. rozl. mr. 226: gr. or. i ogr. mr. 201, łąk mr. 15, nieuż. mr. 10; bud. mur. 6, z drzewa 4; płodozm. 11-pol. Wieś S. Karsy os. 5, mr. 4. 2.) **S.** *Drzykozy*, wś i fol., pow. łęczycki, gm. i par. Mazew, odl. od Łęczycy 8 w., wś ma 3 dm., 46 mk.; fol. 3 dm., 10 mk. W 1872 r. fol. S. Drzykozy z nomekl. Toboły rozl. mr. 199: gr. or. i ogr. mr. 183, łąk mr. 7, past. mr. 1, nieuż. mr. 8; bud. mur. 2, z drzewa 6, wiatrak. Wś S. os. 8, mr. 5. Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 we wsi S. Drzykozy, w par. Słaboszewo, Anna i Marcin Karsso mieli $1^1/_2$ łan., 2 zagr. Siedlewscy Drzykozowie mieli 4 części po $1^1/_2$ łan. i 1 część $^3/_4$ łan. Zofia Gąsiorowska w części Stan. Siedlewskiego $^1/_4$ łan. We wsi Siedlewo, w par. Witonia, Łukasz Siedlewski miał $^1/_4$ łanu, Bartłomiej Siedlewski $^1/_4$ łan. (Pawiński, Wielkp., II, 128 i 141). 3.) **S.**, wś i fol., nad rz. Czarną, pow. opoczyński, gm. Machory, par. Skórkowice, odl. 21 w. od Opoczna, posiada fryszerkę, młyn wodny, pokłady kamienia budowlanego. W 1885 r. fol. S., w r. 1870 oddzielony od dóbr Ruszenice, rozl. mr. 513: gr. or. i ogr. mr. 196, łąk mr. 42, past. mr. 91, lasu mr. 163, nieuż. mr. 21; bud. mur. 1, z drzewa 10, las nieurządzony. *Br. Ch.*

Siedlice, pow. bielski, ob. *Siedlec*.

Siedlice 1.) niem. *Schaedlitz*, wś i fol., pow. pszczyński, par. Pszczyna. W 1861 r. 19 dm., 308 mk. (66 ewang.). Jest to niejako przedmieście Pszczyny. Na obszarze folw., należącego do dóbr księstwa pszczyńskiego, stoją zabudowania mieszczące sąd i więzienie, urząd policyjny. Istnieją też fabryki wyrobów glinianych (piece i garncarskie wyroby). Obszar folw. 1300 mr. (1000 roli i 300 m. łąk), wieś obejmuje 560 mr. 2.) **S.** *Kałus*, ob. *Kałus*. 3.) **S.**, młyn we wsi Kowalowice, pow. namysłowski.

Siedliczka, pow. pińczowski, gm. Filipowice, par. Rachwałowice.

Siedliki, wś, pow. włodawski, gm. Tyśmienica, ma 10 dm., 55 mk., 113 mr.

Siedlików, wś i st. poczt., pow. ostrzeszowski, o 6 klm. na płn. od Ostrzeszowa (par. i st. dr. żel.), na pół drogi do Mikształta, szkoła i poczta w miejscu; 163 dm., kościół p. w. św. Andrzeja, 1243 mk. (1117 kat., 126 prot., 573 męż., 670 kob.) i 1255 ha (898 roli, 130 łąk, 88 lasu). S. wchodził w skład sstwa ostrzeszowskiego, zabranego przez rząd pruski. W r. 1518 było tu 10 a w 1553 r. 8 łan. osiadł. Na obszarze S. odkryto 3 doły z żużlami; pod wielkim nasypem żużli, w opuszczonym piecu, pod piaskiem, znaleziono w nowszych czasach 400 srebrnych denarów rzymskich z epoki cesarstwa. *E. Cal.*

Siedlimin, kol., pow. włocławski, gm. Pikutkowo, par. Wieniec, ma 109 mk., 289 mr. włośc. W 1827 r. było 15 dm., 118 mk. Wchodziła w skład dóbr Brzezie.

Siedlimowo, *Sedlimovice* r. 1357, *Szelimowo* r. 1360, *Syedlymow* r. 1381, *Szyedlymowo* r. 1532, wś kośc. i folw., pow. inowrocławski (Strzelno), dekan. żniński, o 16 klm. na płd. od Strzelna i o 4 klm. na wschód-półn. od Wilczyna, przy granicy królestwa polskiego; par. w miejscu, poczta w Wójcinie, st. dr. żel. w Mogilnie o 26 klm. S. było własnością arcyb. gnieźnieńskich; potwierdził ją w r. 1357 król Kazimierz; rząd pruski wcielił S. do domeny Strzelno. W r. 1579 było na S. 10 łan. osiadł. i 2 puste. Na obszarze S. na górze gliniastej znalazł w r. 1874 p. E. Sydow 79 monet rzymskich z pierwszych wieków ery chrześciańskiej. Kościół p. w. św. Michała istniał już w r. 1360, w tym bowiem czasie występuje Antoni pleban. Dzisiejszy kościół z drzewa odnowił w r. 1786 Stanisław Kamieński. Par. (1200 dusz) składają: Babki, Berlinek, Jeziorki Małe i Wielkie, Koziedoły, Kożuszkowo, Kuśnierz, Lenartowo,

Nożyczyn, Siedlimowo, Trzcionek i Wola Kożuszkowa. Za arcyb. Łaskiego w skład parafii wchodziły: Biel, Dzierżysław, Kościeszki, Kożuszkowo, Lenartowo, Nożyczyn, Radwanczewo, Rakowo, Siedlec, Siedlimowo, Wola Kożuszkowa i Wtórek. Wś S. i folw. tworzą okrąg wiejski; w 1888 r. było 27 dm., 261 mk. (213 kat., 48 prot.) i 653 ha (568 roli, 65 łąk). Folw. ma 5 dm., 97 mk., 358·99 ha (296·24 roli, 57·24 łąk, 3·44 nieuż. i 2·07 wody), czysty doch. grunt. 2823 mrk. Właścicielem jest Alfons Moszczeński, dziedzic Rzeczycy. *E. Cal.*

Siedlinko al. *Siedlisko*, odpływ dawniejszego jeziora pod Garczynem (ob.), pow. kościerski.

Siedlino, wś i fol., pow. płoński, gm. Wójty-Zamoście, par. Płońsk, odl. o $1^1/_2$ w. od Płońska, posiada urząd gm., 6 dm., 190 mk. W 1827 r. było 8 dm., 51 mk. W 1878 r. folw. S., w r. 1871 oddzielony od dóbr Gromadzin, rozl. mr. 553: gr. or. i ogr. mr. 459, łąk mr. 3, past. mr. 70, nieuż. mr. 27; bud. mur. 1, z drzewa 11.

Siedliska 1.) wś włośc., pow. warszawski, gm. Nowo-Iwiczna, par. Piaseczno, ma 6 os., 90 mk., 170 mr. Wchodziła w skład dóbr Chylice. 2.) **S.,** wś włośc., pow. brzeziński, gm. i par. Dobra, ma 10 dm., 60 mk., 15 os., 188 mr. Wchodziła w skład dóbr Glinnik. 3.) **S.** al. *Siedlisko*, wś i fol. nad strum. Przygąską, pow. turecki, gm. i par. Kowale Pańskie, odl. od Turka $9^1/_2$ w.; wś ma 9 dm., wraz z kol. Dziewiątką al. Cegielnią 191 mk., 14 osad, 204 mr. Fol. S. wchodzi w skład dóbr Kowale. W 1827 r. 7 dm., 75 mk. Kmiecie w XVI w. dawali pleb. w Kowalach meszne tylko po dwa kor. owsa z łanu i po groszu kolędy, dziesięcinę zaś z łanów sołtysich i kmiecych pobierał pleban w Turku (Łaski, L. B., I, 261, 263). 4.) **S.** al. *Siedlisko*, wś nad jez. Mostowskiem (por. Mostki 6), t. VI, 711), pow. kolski, gm. Sompolno, par. Mąkolno, odl. od Koła 17 w., ma 14 dm. a wraz z kolonią Stawiska 139 mk. W 1827 r. 14 dm., 80 mk. 5.) **S.** al. *Siedliszka*, os. leśna, pow. będziński, gm. Ożarowice, par. Sączów, 1 dm., 70 mr. dwors. 6.) **S.,** wś i fol., pow. włoszczowski, gm. Irządze, par. Nakło, odl. 30 w. od Włoszczowy, posiada gorzelnię (w 1876 r.), młyn wodny, bogatą owczarnię i staranne gospodarstwo folwarczne. W 1827 r. było 36 dm., 308 mk. W 1876 r. dobra S. składały się z folw.: S., Tęgoborz i Małachów oraz nomenkl. Foltyny, rozl. mr. 2169: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 467, łąk mr. 99, past. mr. 3, nieuż. mr. 35; bud. mur. 11, z drzewa 34; płodozm. 11 i 15-pol.; fol. Tęgoborz gr. or. i ogr. mr. 263, łąk mr. 80, past. mr. 12, lasu mr. 368, nieuż. 28; bud. mur. 3, z drzewa 9; płodozm. 13-pol.; fol. Małachów gr. or. i ogr. mr. 212, łąk mr. 5, past. mr. 3, lasu mr. 582, nieuż. mr. 12; bud. z drzewa 13; płodozm. 11-pol., lasy urządzone, W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 76, mr. 377; wś Tęgobórz os. 42, mr. 535; wś Małachów os. 6, mr. 80. W połowie XV w. wś S., w par. Nakło, własność Tangoborskich h. Bylina, dawała z 11 łanów km. dziesięcinę pleb. w Nakle. Było też 2 zagr. i karczma (Długosz, L. B., II, 219). Według reg. pob. pow. krakowskiego z r. 1490 wś Siedliska leżała w par. Pilica. W r. 1581, w par. Nakło, miała w części Andrzeja Tęgoborskiego 4 półłan. km., 3 zagr. bez roli, 1 kom. z bydłem, 2 rzemieśl. Część Walerego Otfinowskiego 4 półłan. km. bez bydła. Część Bartłomieja Tęgoborskiego $^1/_2$ łan. km., 3 zagr. bez roli (Pawiński, Małop., 72, 434). 7.) **S.,** fol., pow. miechowski, gm. Pałecznica, par. Miechów, wchodzi w skład dóbr Lelowice. 8.) **S.,** wś, pow. miechowski, gm. Wielko-Zagórze, par. Miechów. W 1827 r., wś poduchowna (suprymowana), miała 17 dm., 89 mk. W połowie XV w. S., w par. Miechów, własność klaszt. miechowskiego, miały łany kmiece, 9 zagr. z rolą, którzy płacili po 6 skotów, 30 jaj, 4 koguty, 2 sery i odrabiali 2 dni w tygodniu. Z folw. duchownego płacono dziesięcinę, wartości 8 grzyw., klasztorowi miechowskiemu (Długosz, L. B., III, 4, 5, 19, 21, 23, 25). Według reg. pow. książkiego z r. 1581 wś S., własność klaszt. miechowskiego, miała 5 półłank. km., 4 zagr. z rolą, 1 kom. bez bydła, 1 folusz (Pawiński, Małop., 93). 9.) **S.,** wś i fol. nad pot. Kitlowiec, pow. miechowski, gm. Wierzbno, par. Koniusza. W 1827 r. było 17 dm., 125 mk. Na obszarze wsi bierze początek pot. Kitlowiec, lewy dopływ Wisły. Folw. S., w r. 1873 oddzielony od dóbr Igołomia, rozl. mr. 251: gr. or. i ogr. mr. 226, łąk mr. 18, past. mr. 2, nieuż. mr. 5; bud. z drzewa 8. W połowie XV w. S., w par. Koniusza, własność Siedliskiego, miała łany kmiece, z których część dziesięciny płacono kolegiacie krakowskiej, a drugą część prob. w Koniuszy. Z folw. dawano dziesięcinę, wartości 3 grzyw., pleb. w Koniuszy (Długosz, L. B., II, 170). Według reg. pob. pow. krakowskiego z r. 1490 wś Siedliska miała $^1/_2$ łana. W r. 1581, S., w pow. proszowskim, par. Koniusza, własność Piotra Biechowskiego, miała 2 łany km. (Pawiński, Małop., 16, 441). 10.) **S.,** fol. dóbr Malkowice, w pow. pińczowskim. 11.) **S.** *Wielkie*, wś włośc., pow. lubartowski, gm. i par. Kamionka, posiada szkołę początkową, 45 os., 1319 mr. obszaru. W 1827 r. było 45 dm., 377 mk. Wchodziła w skład dóbr Kozłówka. 12.) **S.** al. *Siedliszcze*, wś i fol. nad małym dopł. Wieprza z lew.

brzegu, pow. krasnostawski, gm. i par. Fajsławice, odl. 18 w. od Krasnegostawu, leżą na prawo od drogi bitej z Lublina do Krasnegostawu, w pobliżu Fajsławic. Posiadają szkołę początkową, gorzelnię, wiatrak, piec wapienny, pokłady wapienia i kamienia budulcowego, do 1000 mk. W 1827 r. było tu 104 dm., 670 mk. Dobra S. składały się w 1886 r. z fol. S. al. Wzgórze, Marysin i Ksawerówka, attyn. Sierocizna, rozl. mr. 2529: fol. S. al. Wzgórze gr. or. i ogr. mr. 462, łąk mr. 30, past. mr. 31, lasu mr. 397, nieuż. mr. 15; bud. mur. 14, z drzewa 8; płodozm. 9-pol.; fol. Marysin gr. or. i ogr. mr. 694, łąk mr. 9, lasu mr. 44, nieuż. mr. 11; bud. mur. 4, z drzewa 4; płodozm. 10-pol.; fol. Ksawerówka gr. or. i ogr mr. 796, past. mr. 32, nieuż. mr. 8; bud. mur. 5, z drzewa 5; płodozm. 12-pol., las nieurządzony. Wieś S. os. 109, mr. 2134. W połowie XV w. istniała już wś S. w par. Piaski Wielkie al. Giełczew (Długosz, L. B., II, 549). Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531 wś S., w par. Piaski, miała $1^1/_2$ łan. Czarna Janowa z Siedlisk 1 łan. (Pawiński, Małop., 353, 363). Dziedzic wsi Mikołaj Suchodolski, przyjąwszy naukę Fausta Socyna, uczynił swój dom ogniskiem szerzącej się tu sekty. Liczni wyznawcy zjeżdżali się na wspólne modlitwy, odprawiane w budynku nad strumieniem, służącym przedtem czy też później za browar. Wieś przybrała charakter miasteczka; odbywały się w niej targi. Kaznodzieją był tu Andrzej Lubieniecki, który zmarł w S. 1622 r. pod opieką Rupniewskiego, swego zięcia, pełniącego obowiązki kaznodziei. Z kolei przebywał tu Krzysztof Lubieniecki a następnie Andrzej Wiszowaty, wnuk Socyna. W czasie wojen kozackich opuścił on S. i schronił się do Gdańska. Po nim był kaznodzieją Ciachowski (Czachowski?), przy którym kształcił się Stanisław Lubieniecki, syn Krzysztofa, historyk reformacyi w Polsce. Zbor aryański przestał istnieć około 1658 r. Suchodolscy wynieśli się do Siedmiogrodu. 13.) **S.**, wś i fol., pow. zamojski, gm. Wysokie, par. kat. Wielącza, odl. 8 w. od Zamościa. Posiada cerkiew paraf., szkołę początkową, 128 dm., 960 mk. (34 kat. i 10 żyd.), 1645 mr. roli żyznej. W 1827 r. 94 dm., 487 mk. Fol. należy do dóbr ordynacyi Zamoyskich, do klucza Bortatycze. Obecna cerkiew par. murowana wzniesioną została w 1863 r. przez ordynacyę Zamoyskich w miejsce dawnej drewnianej, niewiadomej erekcyi; odrestaurowana została kosztem rządu w 1875 r. 14.) **S.**, pow. biłgorajski, gm. Majdan Sopocki, par. Józefów. 15.) **S.**, wś i trzy folw. (A, B i C), pow. łukowski, gm. i par. Wojcieszków, ma 34 dm., 257 mk. W 1827 r. par. Tuchowicz, 27 dm., 134 mk. W 1877 r. fol. S. lit. A. rozl. mr. 228: gr. or. i ogr. mr. 139, łąk mr. 15, lasu mr. 71, nieuż. mr. 3. bud. z drzewa 8, las nieurządzony. Fol. S; lit. B. rozl. mr. 232: gr. or. i ogr. mr. 136. łąk mr. 15, lasu mr. 79, nieuż. mr. 2; bud, z drzewa 8, las nieurządzony, pokłady torfu. Fol. S. lit. C. rozl. mr. 162: gr. or. i ogr. mr. 90, łąk mr. 12, lasu mr. 58, nieuż. mr. 2; bud. z drzewa 6, las nieurządzony. Folwarki te powstały z podziału dóbr Siedliska, do których należała wś S., mająca os. 43, mr. 557. Według reg. pob. pow. łukowskiego z r. 1531 wś S., w par. Wojcieszków, miała 3 łany. W r. 1552 we wsi szlach. S., należącej do Gosczskich, było 22 osad. W 1580 r. S. należą do par. Tuchowicz. P. Maciejowa Goiszczka z półwłóczka osiadł. płaci gr. 15, Marcin Goiszczki od pani matki swej od łanu osiadłego fl. 1, p. Stanisław z części Piotrowskiej od 3 półwłóczków osiadł. fl. 1 gr. 15 a to z Woli Gaszieczey i Zieleńca. Suma fl. 2 gr. 15 (Pawiński, Małop., 379, 402, 429). 16.) **S.**, os. młyn., pow. pułtuski, gm. Gołębie, par. Winnica. W 1827 r. par. Gąsiorowo, 2 dm., 11 mk. 17.) **S.**, pow. ostrowski, ob. *Czyżewo* 1). 18.) **S.**, wś włość. nad rz. Działdówką, pow. sierpecki, gm. i par. Bieżuń, odl. o 19 w. od Sierpca, ma 5 dm., 51 mk., 118 mr. W 1827 r. było 10 dm., 90 mk. 19.) **S.**, wś, pow. ostrołęcki, gm. Nasiadka, par. Ostrołęka. Według lustracyi z 1660 r. wchodziła w skład sstwa ostrołęckiego. W 1827 r. wś rząd., 6 dm., 68 mk. *Br. Ch.*

Siedliska, os. szlach., tak zwanych budników, należąca do dóbr Hubków, w pow. rówieńskim.

Siedliska 1.) wzgórze, w obr. Szmitkowa, pow. sokalski, na płd. od pot. Brodu, dopł. pobliskiego Bugu, między Szmitkowem a Boratynem. Wznies. 236 mt. npm. 2.) **S.**, wzgórze, w obr. Siedlisk, pow. stanisławowski, na granicy z gm. Serednem (pow. kałuski), w lesie Rakowcu, na praw. brzegu Siwki. Wzn. 338 mt. npm. Miejsce znaku triang. *Br. G.*

Siedliska, potok, wypływa z pod Nowosielca (472 mt.), w obr. gm. Nowosielec Gniewosza, pow. sanocki; płynie na płn.-zach. przez Nowosielce, Długie i Zarszyn, gdzie wpada do Bazanówki od lew. brzegu. Nad dolnym biegiem mokrzadła. Długi 7 klm.

Siedliska 1.) *Bogusz Dolne* i *Górne*, wś, pow. pilzneński, w okolicy podgórskiej i lesistej, nad pot. Jeziora (praw. dopł. Wisłoki), wznies. 339 mt. npm. Posiada kościół paraf. rz.-kat., drewniany, szkołę ludową i piękne zabudowania większej posiadłości. Wraz z obszarem więk. (8 dm.) jest 187 dm. i 1043 mk. (520 męż., 523 kob.), 1004 rzym.-kat. i 39 izrael. Sama wieś ciągnie się długą ulicą w dolinie potoku, ma trzy oddalone wólki:

Hutę (20 dm. i 164 mk.), Kopaliny (43 dm. i 273 mk.) i Kamionki (24 dm. i 172 mk.). Obszar więk. pos. (Gorajskich) wynosi 463 mr. roli, 53 mr. łąk i ogr., 57 mr. pastw. i 489 mr. lasu; pos. mn. ma 789 mr. roli, 33 mr. łąk, 204 mr. pastw. i 4 mr. lasu. Par. założona 1484, ale wś istniała wcześniej, bo wymienia ją Długosz (L. B., III, 203) jako graniczącą z Brzostkiem. Par. należy do dyec. tarnowskiej, dek. wielopolskiego i obejmuje: Smarzową, Gorzejową, Głobikową, Grudnę Dolną i Grudnę Górną, Bączalkę i Kamienicę Górną. Na cmentarzu stoi murowana kaplica nowej erekcyi. W XVI w. (Pawiński, Małop., 533) była własnością Oświęcimów; w 1536 dziedziczyli ją bracia Jan, Kasper i Melchior, płacili oni z 27 łan. km., kilku ról opuszczonych, które uprawiali właściciele, z 4 zagród, karczmy przynoszącej 8 grzyw. czynszu, z 3 obszarów szlach., łąk i lasów. Szacowano ją na 400 grzyw. W 1581 r. (ibid., 242) posiadał Floryan Oświecim 6 km., 1 łan pusty, 2 zagr. z rolą, 2 zagr. bez roli, 3 kom. z bydłem a 2 bez bydła, zaś Albert Kowaliowski 10 kmieci, 2 łany puste, 2 zagr. z rolą, 1 bez roli i 4 komor. bez bydła. S. graniczą na płn. z Gębiczyną, na zachód z Gorzejową Dolną, na wschód ze Smarzową, a na płd. z Brzostkiem. 2.) **S.** z *Porębami*, wś, pow. brzozowski, na praw. brzegu Sanu, u ujścia pot. spływającego z gór lesistych, otaczających wieś od wschodu. Leży w dolinie Sanu, 282 mt. npm., ku wschodowi podnosi się naziom dosyć stromo na granicy wsi do 436 mt. w szczycie Dębowej. Wś ma 59 dm. i 426 mk. (213 męż., 213 kob.); 185 rz.-kat. a 241 gr.-kat. Par. rz.-kat. w Dylągowej, gr.-katol. parafia w miejscu, z cerkiewką drewnianą. Paraf. ta obejmuje: Wołodź, Wolę Wołodzką, Poręby, Hutę, Jasieniów i Dąbrówkę Starzeńską. Uposażenie proboszcza składa z 31 mr. roli, 5 mr. łąk i 2 mr. pastw. i dopłatą 193 złr., a dwór daje 9 sągów twardego i 5 sągów miękkiego drzewa. We wsi szkoła ludowa trzechklasowa. Obszar więk. pos. (Aug. hr. Starzeńskiego) wynosi 393 mr. roli, 22 mr. łąk i ogr., 69 mr. pastw. i 415 mr. lasu; mn. pos. ma 562 mr. roli, 57 mr. łąk, 93 mr. past. i 45 mr. lasu. S. graniczy na płd. z Gdyczyną, na płn. z Dąbrówką Starzyńską a na wschód z lasami. 3.) **S.**, wś, pow. jasielski, leży w równinie, o 2 klm. na wsch. od Żmigrodu, przy drodze do Równego. Par. rz.-kat. w Żmigrodzie Starym. Wś składa się wraz z obszarem więk. posiadł. (Józ. Zubrzyckiego) z 33 dm. i 211 mk. (108 męż., 103 kob.), 202 rz.-kat. i 9 izrael. Pos. większa ma 216 mr. roli, 31 mr. łąk i 5 mr. pastw.; pos. mn. 187 mr. roli, 21 mr. łąk i 17 mr. pastw. W 1581 (Pawiński, Małop., 122) Mikołaj Stadnicki płacił od $2^1/_2$ łan. km., 3 zagr. z rolą i 2 kom. z bydłem. Graniczy na płn. z Grabaniną, na wschód Makowiskami a na płd. ze Żmigrodem Starym. 4.) **S.**, wś, pow. rzeszowski, na praw. brzegu Wisłoka, o 7 klm. na zach. od Tyczyna. Zabudowana częścią w ulicę wzdłuż drogi z Budziwoja do Zarzyc, w części zaś składa się z rozrzuconych chat. Okolica jest pagórkowatą i lesistą. Wś ma 235 dm. i 1137 mk. (540 męż., 597 kob.), 1089 rz.-kat., 48 izrael. Pos. więk. (Samuela Eulego) składa się z 378 mr. roli, 30 mr. łąk i ogr., 76 mr. pastw. i 24 mr. lasu; pos. mn. z 769 mr. roli, 94 mr. łąk, 78 mr. pastw. i 58 mr. lasu. We wsi szkoła ludowa. Par. rz.-kat. w Lubeni. S. graniczą na południe z Lubenią, na wschód z Hermanową i Tyczynem, na płn. z Budziwojem a na zachód przez rzekę z Zarzycami. 3.) **S.** *koło Sławęcina*, wś, pow. jasielski, par. rz.-kat. w Sławęcinie. Leży w równinie, na lew. brzegu Ropy, przy drodze murowanej z Jasła (10 klm.) do Biecza i przy dr. żel. tranwersalnej, między stac. Trzcinica i Skołyszyn. Składa się z 27 dm. i 159 mk. (72 męż. i 87 kob.); 156 rz.-kat. i 3 izrael. Pos. większa (Bernreiterów) wynosi 2 mr. roli, mniejsza zaś 132 mr. roli, 13 mr. łąk, 29 mr. pastw. i 60 mr. lasu. Na zachód przypiera do Trzcinicy, na płn. zaś do Opaciego, Bączala Dolnego i Bączala Górnego. 6.) **S.**, w XV *Szedyszka*, wś, pow. grybowski, leży na prawym brzegu Biały, przy dr. żel. tarnowsko-leluchowskiej, między st. Bobową a Ciężkowicami. Posiada kapelanię rz.-kat. i szkołę ludową. Wś składa się z 5 osobnych grup i dwóch folwarków, mianowicie z wsi: Siedliska (52 dm.), Grochowej Woli (34 dm.), Podlesia (13 dm.), wólki Tłoki (24 dm.) i Zalesia (21 dm.). Folwarki nazywają się: Górny i Józefów (5 dm.). Największa grupa chat, t. j. właściwa wś, jest zbudowaną w miejscu, w którym rozchodzą się drogi: na płd. do Bobowy (1·5 klm.), na płn. do Ciężkowic i na wsch. do Biecza. Okolica jest malownicza, leśna, urozmaicona pagórkami i skałami. Cała osada składa się ze 149 dm. i 932 mk. (431 męż., 501 kob.), prócz 13 izraelitów wszyscy rz.-kat. Pos. więk. (izraelity N. Wolfa) wynosi 538 mr. roli, 13 mr. łąk, 24 mr. pastw. i 169 mr. lasu; pos. mn. 557 mr. roli, 20 mr. łąk, 95 mr. pastw. i 61 mr. lasu. Kościół istniał już w XV w., wspomina o nim Długosz (L. B., II, 237 i III, 201). Później należał kościół do kolegiaty bobowskiej i dopiero około 1794 r. utworzono tu kapelanią. Obecny murowany kościół konsekrowano w r. 1850. Kapelania należy do dyec. przemyskiej, dek. bieckiego i obejmuje: Biesnę, Sędziszową i Zimnąwólkę. W XVI w. należała wś do dóbr Jordanów (Pawiński, Małop., 109) i miała $7^1/_2$ łan. km.,

6 zagr. z rolą, 9 komor. z bydłem, 2 kom. bez bydła i dudę. Graniczy na płd. z Bobową, na płn. z Sędziszową a na zach. z Łużną i Biesną. 7.) **S.** z *Załuskiem*, *Kozłówkami* i *Zabielem*, wś, pow. tarnowski, par. rzym.-kat. w Tuchowie (7 klm.). Leży na lew. brzegu Biały, u ujścia pot. Sękowego. Wschodni kraniec wsi, nad rzeką, przecina tor dr. żel. tarnowsko-leluchowskiej, między stac. Gromnik i Tuchów i gościniec z Ciężkowic do Tuchowa. Okolica pagórkowata, lesista, podnosi się ku zachodowi z 302 na 341 mt. Wieś z wólkami ma 187 dm. i 1131 mk. (534 męż., 597 kob.), 1111 rz.-kat. i 20 izrael. Obszar więk. pos. dzieli się od XV w. na dwie części, z których teraz jedna, niegdyś opactwa tynieckiego, należy do funduszu religijnego, druga szlachecka do Wł. Zawadzkiego. Obydwie części obejmują 227 mr. roli, 7 mr. łąk, 55 mr. past. i 109 mr. lasu; pos. mn. ma 1198 mr. roli, 107 mr. łąk, 171 mr. pastw. i 197 mr. lasu. Za Długosza część opacka miała 30 łan. km., sołtystwo, karczmę i zagrody (L. B., III, 198); część szlachecka w XVI w. (Pawiń., Małop., 110, do r. 1581) należała do Stanisława i Andrzeja Szreniawów i składała się z 4 łan. km., 14 zagród z rolą, 10 zagród bez roli, 7 komor. z bydłem i 6 bez bydła. S. graniczą na płd. z Chojnikiem, na płn.-zach. z Lichwinem a na płn. z Garbkiem i Buchcicami. 8.) **S.**, folw w Brześciu, pow. bialski, na płn.-wschód od wsi. 9.) **S.**, przys. i folw. w Dębnie, pow. brzeski. 10.) **S.**, fol. w Jastewiu, pow. brzeski, należący do Dębna. 11.) **S.**, młyn w Dobkowicach, pow. jarosławski, nad pot. Młynką, dopł. Rady. 12.) **S.**, karczma w Chłopiatynie, pow. sokalski. 13.) **S.**, przys. Podgórskiej Woli, pow. tarnowski. *Mac.—Br. G.*

Siedliska 1.) rus. *Sełyska*, wś, pow. bobrecki, 12 klm. na płn.-wschód od Bobrki, 3 klm. od urz. poczt. w Romanowie. Na płd. i zach. leży Romanów, na płn. Podjarków, na wschód Hanaczów i Hanaczówka (pow. przemyślański). Wieś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem potoku Ostra, dopł. Hanaczówki. Powstaje on w płn. stronie obszaru (wzn. do 268 mt.), a płynie na płn.-wschód do Hanaczowa. Zabudowania wiejskie leżą w środku obszaru. Płd.-zach. część wsi lesista. Najwyższe wznies. płd. sięga 389 mt. Własność więk. (Alfreda hr. Potockiego) ma roli or. 123, łąk i ogr. 19, past. 84, lasu 400 mr.; wł. mn. roli or. 336, łąk i ogr. 182, past. 63, lasu 2 mr. W r. 1880 było 91 dm., 531 mk. w gm.: 1 dm., 9 mk. na obsz. dwor., 499 gr.-kat., 13 rz.-kat., 28 izrael.; 500 Rusinów, 40 Polaków. Par. rz.-kat. w Świrzu, gr.-kat. w miejscu, dek. uniowski, archid. lwowska. Do par. należą: Hanaczówka i Hanaczów. We wsi jest cerkiew p. w. św. Mikołaja, szkoła etatowa 1-klas. i kasa pożyczk. gm. z kapit. 416 złr. 2.) **S.**, wś, pow. jaworowski, 12 klm. na płd.-zach. od Jaworowa, 10 klm. na płn.-zach. od st. dr. żel., urz. pocz. i tel. w Sądowej Wiszni. Na płn.-zach. leży Bonów, na płn. i wschód Rogoźno, na płd. Zarzecze i Chorośnica (pow. mościski). Przez wś płynie pot. Chorośnica, prawie środkiem obszaru, z Rogoźna do Chorośnicy. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Chorośnicy (cerkiew 248 mt.). Do wsi należy przys. Dernaki (al. Derniaki), Kałamuniaki i grupy domów: Grobla (Hrebla) i Leszczeszne. Na płd. leży fol. Grzędy, na płd.-wschód las Lazarowe. Własn. więk. (Eug. Pawlikowskiego) ma roli or. 381, łąk i ogr. 143, past. 22, lasu 431 mr.; wł. mn. roli or. 920, łąk i ogr. 322, past. 112, lasu 8 mr. W r. 1880 było 186 dm., 1143 mk. w gm., 4 dm., 18 mk. na obsz. dwor. (1082 gr.-kat., 27 rz.-kat., 40 izr., 12 innych wyznań; 1087 Rusinów, 70 Polaków, 4 Niemców). Par. rz.-kat. w Stojańcach, gr.-kat. w miejscu, dek. jaworowski. Do par. należy Chorośnica. We wsi jest kościół rz.-kat. nowo wzniesiony kosztem właścicieli, poświęcony d. 8 paźdz. 1885 r., cerkiew murowana (z r. 1865) p. w. Narodz. N. Maryi P. i szkoła etat. 1-klas. 3.) **S.**, rus. *Sedłyszczi*, wś, pow. lwowski, 24 klm. na płd.-wschód ode Lwowa, 17 klm. na płd. od sądu pow. w Winnikach, 10 klm. od urzędu poczt. w Dawidowie, 7 klm. od st. kol. i urz. tel. w Staremsiole. Na zach. leży Podciemno, na płn. Milatycze i Tołszczów, na wschód Rudków, na płd.-wschód Łopuszna (pow. bobrecki). W zach. stronie wsi wypływają dwie strugi, z połączenia których powstaje potok Siedliski, dążący na płd.-wschód do Łopuszny. Na płd. lesistym krańcu obszaru wznosi się punkt jeden do 386 mt., na zach. granicy do 359 mt., na płn.-wschód do 323 mt. Własn. więk. (Romana hr. Potockiego) ma roli or. 285, łąk i ogr. 33, past. 5, lasu 391 mr.; wł. mn. roli or. 506, łąk i ogr. 121, past. 33, lasu 49 mr. W r. 1880 było 75 dm., 419 mk. w gm., 4 dm., 26 mk. na obsz. dwor. (434 gr.-kat., 8 rz.-kat., 3 izrael.; 434 Rusinów, 8 Polaków, 3 Niemców). Par. rz.-kat. w Wołkowie, gr.-kat. w Tołszczowie. We wsi jest cerkiew pod wez. św. Mikołaja. 4.) **S.**, część Majdanu Średniego, pow. nadworniański. 5.) **S.**, wś, pow. przemyski, 9 klm. na płd.-wschód od Przemyśla (sąd, st. kol., pocz. i tel.), w dolinie Sanu. Na płn. leżą: Hurko i Chałupki Medyckie, na wschód Byków, na płd. i zachód Jaksmanice. Na płn.-zach. od zabudowań grupa domów Karczmary. Do wsi należy przys. Nowosielce. Własn. więk. (ks. Hieronima Lubomirskiego) ma roli or. 35, łąk i ogr. 9, past. 70, lasu 74 mr.; wł. mn. roli or. 392, łąk i ogr. 163, past. 94, lasu 3 mr. W r. 1880 było

104 dm., 585 mk. w gm. (551 gr.-kat., 1 rz.-kat., 33 izrael.; 584 Rusinów, 1 Polak). Par. rz.-kat. w Medyce, gr.-kat. w Jaksmanicach. We wsi jest cerkiew i szkoła etat. 1-klas. Dawniej należała wieś do dóbr koron. ststwa przemyskiego. 6.) **S.**, wś, pow. rawski, 7 klm. na płn.-zach. od Rawy Ruskiej (sąd, st. pocz. i kol.). Na płn. leży Hrebenne (st. kol.), na wschód Rata, na płd. Borowe i Prusie, na zach. Werchrata. Na płd.-zach. powstaje pot. Pruśnik (al. Prudnik, ob.), dopływ Sołokii, i płynie środkiem obszaru na płn.-wschód do Hrebennego. W dolinie potoku leżą zabudowania. Na płn.-zach. wznosi się w lesie Dąbrowa wzgórze Siedlisko do 340 mt. Na wsch. leży las Jalinka (307 mt.). Własn. więk. (ks. Adama Sapiehy) ma roli or. 149, łąk i ogr. 33, past. 10, lasu 1644 mr.; wł. mn. roli or. 236, łąk i ogr. 39, past. 9, lasu 22 mr. W r. 1880 było 78 dm., 408 mk. w gm.; 9 dm., 230 mk. na obsz. dwor. (267 rz.-kat., 335 gr.-kat., 30 izrael., 6 innych wyznań; 491 Rusinów, 95 Polaków, 49 Niemców). Par. rz.-kat. w Rawie Ruskiej, gr.-kat. w Hrebennem. We wsi jest cerkiew. Tartak wodny o jednym gatrze i jednej pile, zużywa rocznie 402 mt. sześc. drzewa sosnowego, a produkuje 240 mt. sześc. desek. Jest tu także fabryka grubszych naczyń fajansowych. 7.) **S.**, grupa domów w Dołobowie. 8.) **S.**, karczma na obsz. dwor. Chłopiatyna, w pow. sokalskim. 9.) **S.**, wś, pow. stanisławowski, odl. o 9·37 klm. od Wojniłowa (par. rz.-kat. i st. pocz.), o 8·5 klm. od Halicza. Obszar dwor. 797 mr., włośc. 350 mr. W 1870 r. 267 mk.; w 1880 r. 258 mk., rz.-kat. 4, gr.-kat. 254. Cerkiew p. w. św. Mikołaja, drewniana, wystawiona około 1763 r.; dzwon nosi datę 1663 r. Należy do par. Temerowce, dek. halicki. Właśc. pos. dwors Zygmunt Jaroszyński. *Lu. Dz.—B. R.*

Siedliska 1.) urzęd. *Siedlisko*, wś i osada wiejska, pow. szubiński, o 2 klm. na zach. od Rynarzewa (par. i poczta), st. dr. żel. w Strzelowie (Strelau) o 10 klm. Wś leży na lewym brzegu Noteci, ma 4 dm. i 21 mk. i wchodzi w skład okr. wiejs. Szkocya. Os. leży ku połud. od wsi, wzn. 72 mt. npm.; ma 28 dm., 159 mk.; zlewa się z Szkocyą i tworzy okrąg wiej. z Wołowcem (3 dm., 11 mk.); okrąg ten ma 31 dm. i 170 mk. (116 kat., 54 protest.). Okręgi Szkocya i Siedliska zajmują 419 ha (264 roli, 96 łąk, 1 lasu). 2.) **S.**, dawna nazwa Radoszewa, w pow. czarnkowskim. 3.) **S.** *Piołomińskie* i *Witowskie*, zachodzą pod r. 1596 przy rozgraniczaniu Sarbi od Gębic, w okolicy Czarnkowa. 4.) **S.**, nazwa pola i miejscowości na Pakosławiu, w pow. bukowskim, na Małachowie Wierzbiczanem, w pow. gnieźnieńskim, pod Ołobokiem, w pow. odolanowskim, na Szczepanowie, w pow. szubińskim i inne. 5.) **S.**, por. *Siedlisko*. *E. Cal.*

Siedliska, dok. 1389 *Sedlyska*, dobra dziś nieistniejące, w pow. kościerskim. W 1389 r. nadaje zakon dwom Niemcom: Sikorzyn i Siedliska (ob. Zeits. d. Westpr. Ges. Ver., VI, 52). Aż do r. 1419 miały te dobra prawo polskie i należały do wójtowstwa kościerskiego. W r. 1419 otrzymały prawo chełmińskie. Zdaje się, że leżały pod Garczynem, gdzie jeszcze dziś odpływ tamtejszego jez. Siedliskiem zowią.

Siedliska 1.) *Schedlisken*, dok. *Schedllisky*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. lecki. 4 klm. na płd. od jez Wydmińskiego, 6 klm. od Wydmin (poczta); 1262 ha, 136 dm., 692 mk. Jerzy Krosta, ststa lecki, sprzedaje r. 1555 Sebastyanowi 4 włóki sołeckie w S., włókę za 24 grzyw., celem założenia wsi dannickiej na 40 włókach. W S. mieszkają r. 1625 sami Polacy. 2.) **S.**, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. łecki, 2 klm. na płn.-zach. od Ełku (pocz. i tel.), 1 klm. od jez. Sunowskiego, nad bitym traktem; 642 ha, 68 dm., 345 mk. Walter Kiekierzyc, wójt łecki, nadaje r. 1473 Janowi Sordachowi, Maciejowi Garnmeister, Michałowi Pęckiemu, Jerzemu sołtysowi, Mikołajowi Wiśni, Pawłowi Siwkowi (Schiffko), Jakubowi Kaszowi, Marcinowi Łosiowi, Marcinowi Kowalowi i Piotrowi Rostuszowi na prawie magdeburskiem bór, który graniczy ze wsią łecką, Starym Kowalem, Kałtkowskiemi i jez. Sunowskiem, oraz niższe sądownictwo, z obowiązkiem służby koniem zaprzęgowym. *Ad. N.*

Siedliski potok 1.) al. *Sonkwy*, powstaje na granicy Rychwałdu i Lichwina, w pow. tarnowskim, z połączenia się dwóch ramion wodnych, poniżej folw. w Siedliskach. Płynie na płd.-wsch. przez obszar Siedlisk i przeciąwszy gościniec tarnowsko-grybowski, jako też tor dr. żel. leluchowskiej, wpada do Białej dunajcowej. Długość 7½ klm. 2.) **S.**, nazwa górnego biegu pot. Suchodolskiego.

Siedlisko 1.) wś, pow. kaliski, gm. i par. Koźminek. W najnowszych spisach urzędow. niepomieszczona. W 1827 r. 16 dm., 28 mk. 2.) **S.**, pow. turecki, ob. *Siedliska*. 3.) **S.**, fol., pow. hrubieszowski, gm, i par. Grabowiec, wchodzi w skład dóbr Grabowiec. 4.) **S.** *Nowe*, kol., pow. mazowiecki, gm. i par. Wysokie Mazowieckie. 5.) **S.**, os. włośc., pow. suwalski, gm. Pawłówka, par. Przerośl, odl. od Suwałk 16 w. W 1886 r. osada ta utworzona z dwu uwłaszczonych osad wsi S., rozl. mr. 162: gr. or i ogr. mr. 109, łąk mr. 13, past. mr. 34, nieuż. mr. 6; bud. mur. 1, drewn. 7.

Siedlisko, ob. *Siedliszcze*.

Siedlisko, grupa zabudowań w obr. Kostrza, pow. wielicki, nad Wisłą. *Br. G.*

Siedlisko, ob. *Siedlinko*.

Siedlisko 1.) niem. *Stieglitz*, wś z kościołem prot., okr. wiejski i st. pocz., pow. czarnkowski, o 9 klm. na płd.-zach. od Trzcianki (st. dr. żel.) przy dr. żel. tczewsko-berlińskiej; par. kat. Czarnków, prot. i poczta w miejscu, st. dr. żel. na Biernatowie (Ascherbude) o 7 klm.; ma 116 dm., 950 mk. Kościół prot. powstał w nowszych czasach. W skład okręgu wiej. wchodzą: osady Haidchen (17 dm., 101 mk.) i Strauchort (15 dm., 122 mk.); cały okrąg ma 148 dm., 1173 mk. (28 kat., 1123 prot., 22 żyd.; 572 męż,, 601 kob.) i 2553 ha (1646 roli, 296 łąk, 366 łasu); czysty doch. z ha roli 9·40, z ha łąk 13·71, z ha lasu 1·57 mrk. 2.) **S.**, fol. niegdyś, w pow. bydgoskim, o 10 klm. na wschód od Nakła, w pobliżu Ślesina. 3.) **S.**, ob. *Tobołowo-Siedlisko*, w pow. niegdyś pyzdrskim. 4.) **S.**, jeziorko bez odpływu, w pow. mogilnickim, o 6 1/2 klm. na płd. od Barcina i 1 1/2 klm. od Szczepanowa (mapa sztab.). *E, Cal.*

Siedlisko, niem. *Schedliske*, dobra ryc. i wś, pow. niemodliński, par. kat. Kamień Wielki. W 1861 r. 18 dm., 143 mk. (12 ew.). Dobra miały 455 mr.; wś 601 mr. (137 mr. łąk).

Siedliszcze 1.) os. miejska, wś, fol. i dobra, pow. chełmski, gm. Siedliszcze, par. Pawłów, odl. 48 w. od Lublina, 25 w. od Chełma, około 10 w. od Rejowca (st. dr. żel. nadwiśl.). Osada miejska posiada cerkiew prawosł., synagogę, szkołę początkową, urząd gm., kasę wkładowo-zaliczkową, fabrykę narzędzi rolniczych (małych rozmiarów), garbarnię, olejarnię, 6 ulic, 110 dm. (4 murow.), 899 mk. (w tem 650 żyd.); istniała tu st. poczt. przy drodze bitej z Lublina do Chełma. W osadzie odbywa się 6 jarmarków. Ludność zajmuje się wyrobem bryczek i sani, sprzedawanych na jarmarkach w Łęcznie. W 1827 r. było 104 dm., 670 mk. Na obszarze fol. S. jest gorzelnia, dwa młyny wodne. Dobra S. składały się w r. 1884 z fol.: S. i Marynin, rozl. mr. 2166: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 541, łąk mr. 287, past. mr. 33, lasu mr. 890, nieuż. mr. 79; bud. mur. 12, drewn. 40; płodozm. 5 i 7-polowy; fol. Marysin gr. or. i ogr. mr. 329, łąk mr. 4, nieużyt. mr. 3; bud. mur. 2, drewn. 8, płodozmian 11-polowy, las nieurządzony. Wś S. os. 48, mr. 1109; wś Janowice os. 13, mr. 164; wś Majdan Zahorodyski osad 25, mr. 1045. W połowie XVIII w. dobra te należały do Węglińskich. Wojciech Węgliński, podstoli, założył miasteczko S. i zbudował w 1764 r. cerkiew. Cerkiew ta, odbudowana kosztem rządu w 1869 r. uległa pożarowi w 1882 r. wraz z osadą. W 1859 r. przyłączono do par. S. par. Chojeniec. S. gm. należy do sądu gm. okr. III w os. Rejowiec, ma 21,246 mr. obszaru, 4538 mk. (1870). W skład gminy wchodzą: os. S., wsi: Anusin, Borowa, Brzeziny, Chojno Stare, Chojno Nowe, Chojeniec, Dobromyśl, Dorohucz, Janowica, Korybutowa Wola, Lipówka (fol.), Majdan Zahorodyski, Siedliszcze, Szluza (os.), Wojciechów. 2.) **S.**, wś i fol. nad Bugiem, pow. włodawski, gm. Bytyń, par. Uhrusk. W niewielkiej odległości z drugiej strony rzeki leży miasteczko Opalin w pow. włodzimierskim. S. ma 57 dm., 544 mk., 1749 mr. obszaru. W 1827 r. 54 dm., 368 mk. 3.) **S.** *Bramowe*, wś i dobra nad rzką Wełnianką, pow. hrubieszowski, gm. Białopole, par. Dubienka, r. gr. Buśno, odl. 28 w. od Hrubieszowa, posiada gorzelnię z prod. na 64,000 (1880 r.), młyn wodny, tartak. W 1827 r. 35 dm., 222 mk. Dobra S. Bramowe składały się w 1884 r. z fol. S. Bramowe i attyn. Tuchanie, rozl. mr. 3971: gr. or. i ogr. mr. 674, łąk mr. 539, past. mr. 158, lasu mr. 934, nieuż. mr. 57, w osad. mr. 3, w odpadkach mr. 835 i wydzielono za serwituty włościanom mr. 772; bud. mur. 3, drewn. 50, las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. Bramowe os. 42, mr. 702 (bez dodanych za serwituty); wś Radziejewo os. 52, mr. 978; wś Kajetanówka os. 21, mr. 281; wś Rogatki os. 30, mr. 476; wś Grobelki os. 8, mr. 72; wś Rogatki Majdan Nowy os. 18, mr. 201. *Br. Ch.*

Siedliszcze 1.) fol., pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Horodźki, okr. wiejski Zabrzezie, o 48 w. od Oszmiany, ma 19 mk. praw. i 20 katol.; w 1864 r. własność Niekraszewiczów. 2.) **S.** al. *Siedlisko*, *Siedlicko*, wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Siedliszcze, okr. wiejski Polipnica: o 54 w. od Oszmiany a 19 w. od Dziewieniszek, ma 10 dm., 80 mk. kat. (w 1864 r. 34 dusz rewiz.); należy do dóbr Kondraciszki, Szalewiczów. Gm. S. należy do 1 okr. pokojowego do spraw włośc., 3 rewiru konskrypcyjnego w mku Subotnikach oraz 4 rewiru sądu pokoju okr. lidzkiego, składa się z 5 okr. wiejskich: Polipnica, Gilwińce, Hermaniszki, Paszele i Gieranony, obejmuje 52 wsi i zaśc., mających 521 osad i 4670 mk. Zarząd gminy i szkółka ludowa w S. W 1864 r. było w gminie 1583 dusz rewiz.: 1135 włośc. uwłaszczonych, 415 b. włośc. skarbowych, 21 jednodw., 6 żyd. rolników i 6 osadników w.-ross. 3.) **S.**, folw. poradziwiłłowski, pow. miński, obecnie należy do domin. Wiazyń, Bohdaszewskich. W ciągu ostatnich lat kilkudziesięciu dzierżawił szlachcic Pawłowicz, obecnie wydzierżawiony Jurewiczowi. 4.) **S.**, fol., pow. nowogródzki, dość dawna własn. Protasewiczów, ma 5 1/4 włóki. 5.) **S.**, wś i dobra nad Stochodem, pow. piński, w 2 okr. pol. i par. kat. Lubieszów, gm. i par. praw. Uhrynicze, przy trakcie poczt. pińsko-rowieńskim, o 12 mil od Pińska. Wś ma 51 osad, 228 mk.; dobra, dawne dziedzictwo

Czarneckich, 1630 dzics. Młyny, znaczne rybołówstwo, propinacya, łąki. *J. Krz —A. Jel.*

Siedliszcze 1.) mylnie *Sieliszcze*, wś, pow. bracławski, okr. pol. i par. kat. Niemirów (o 8 w.), gm. Łuka, sąd w Woronowicy, ma 46 osad, 254 mk., 337 dz. ziemi włośc., 377 dwors., 39 cerkiewnej; cerkiew p. w. św. Mikołaja, wzniesiona w 1784 r., ma 843 parafian. Własność dawniej Potockich, dziś Czerwińskich. 2.) **S.**, przys. wsi Rakowej, w pow. jampolskim. 3.) **S.** al. *Siedlisko*, przys. mka Tomaszpola, w pow. jampolskim 4.) **S.**, uroczysko na gruntach wsi Radoszyn, w pow. kowelskim. 5.) **S.**, przedm. mta Lityna, ma 170 osad. 6.) **S.**, wś, pow. rówieński, należy do klucza ludwipolskiego (ob. *Hubków* i *Ludwipol*). Klemens Łodzia Poniński odziedziczył dobra te po Bierzyńskich, ożeniwszy się z Apolonią Bierzyńską, kasztelanką żytomierską. Obecnie są własnością Bronisława Walewskiego, ożenionego z Apolonią Ponińską. 7.) **S.**, rus. *Sieliszcze*, wś nad Bohem, pow. winnicki, okr. pol. Żmerynka, gm. Jóźwin, par. kat. i sąd Winnica (o 15 w.), o 5 w. od Gniewania, ma 79 osad, 983 dz. ziemi włośc. z Gniewaniem, 524 dz. dwors., 62 dz. cerkiewnej. Cerkiew p. w. Zmartwychwstania, wybudowana w 1779 r., 2109 parafian. Jest tu kaplica katol.; fabryka cukru założona w r. 1849, gorzelnia. Grunt równy, ziemia urodzajna. Należała do Szczeniowskich, obecnie sukces. Józefa Jaroszyńskiego. Jestto bardzo stara osada, według miejscowych podań starsza od Winnicy. W każdym razie są ślady, że już w XVI w. istniał tu zamek nad Bohem, jak to widać z rozmaitych aktów datowanych w zamku siedlickim. Założycielami jego byli Czerlenkowscy, pierwotni posiadacze tej majętności, z kilku wiosek złożonej i która od ich imienia przyjęła ogólne nazwisko Czerlenkowszczyzny, pod którem mianuje się w procesach granicznych. W aktach od r. 1600 aż do niedawnych czasów S. zwane jest zawsze miasteczkiem, choć przywilej, jeżeli istniał, został zatracony. W tym zamku, zbudowanym nad samym Bohem z kamienia i cegły i opatrzonym jedną wysoką basztę, dwóch braci Czerlenkowskich stoczyli z sobą spór krwawy o jego posiadanie i o rękę dziewicy, w której byli rozkochani. Jeden z nich porwał dziewicę i zamek opanował; drugi zaś, zebrawszy przyjaciół i swoje hufce, obległ go i głodem do poddania się zmuszał. Zamknięty ujrzawszy z wałów brata, zabił go wypuszczoną strzałą. Rozpoczął się w skutek tego proces i zabójca na śmierć skazany, lecz dla zasług wojennych przez króla ułaskawionym został. Ostatni z Czerlenkowskich wstąpił do bazylianów i osadził tu mnichów poczajowskich, dając im przyległą wieś Rowiec prawem zastawnem. Siedzieli oni tu lat kilkadziesiąt, aż do spłacenia sumy zastawnej. Połączyli się z nimi i dominikanie z Winnicy, fundowani przez Czerlenkowskich, podczas gdy Winnica przez Tatarów została zniszczona. Bazylianie odprawiali nabożeństwo na wyższem piętrze zamku, dominikanie zaś na niższem. Dopiero gdy Michał Grocholski, sędzia ziemski bracławski, zbudował w Winnicy kościół dominikański, to zakonnicy opuścili zamek siedlicki. W tym zamku także Czarnecka z domu Czerlenkowska, napadnięta przez hajdamaków, broniła się z jednym starym sługą w baszcie, do dziś istniejącej. Hajdamacy po zrabowaniu zamku, napróżno szturmowali do baszty i straciwszy 5 towarzyszów cofnęli się, słysząc o nadchodzącej odsieczy (z podań miejscowych). Po wygaśnięniu linii męskiej Czerlenkowskich majątek ten należał kolejno prawem sukcesyi do Szaszkiewiczów, Czarneckich, Kunickich, Nitosławskich, aż nakoniec około 1750 r. przeszedł od tych ostatnich do Szczeniowskich. Gdy S. objął Stanisław Szczeniowski, ststa trechtymirowski, w posagu po żonie, odrestaurował zamek, armatą i żołnierzem opatrzył. Za konfederacyi barskiej Szczeniowski, jako regimentarz wojew. bracławs., całe uzbrojenie z zamku wyprowadził, a gdy był wzięty pod Białocerkwią, S. utraciło swe znaczenie. Szczeniowski wybudował w innem miejscu dom mieszkalny, rozebrał zamek, z którego pozostała tylko baszta i ślady murów. Baszta przerobiona została na kaplicę, w której w r. 1820 pochowany Ignacy Szczeniowski. Przed kilkunastu laty S. nabył Józef Jaroszyński. Wynikł ztąd głośny proces i kompromis; dziś jego sukcesorów. 8.) **S.**, ob. *Sieliszcze*. *Dr. M.*

Siedliszcze, obszar, nadany w r. 1548 miastu Miksztat, w pow. ostrzeszowskim; ob. *Siedlec* 5.).

Siedliszczki 1.) wś i fol., pow. lubelski, gm. i par. Piaski, odl. 23 w. od Lublina. W r. 1827 było 16 dm., 146 mk. W 1877 r. folw. S. rozl. mr. 1331: gr. or. i ogr. mr. 370, łąk mr. 121, past. mr. 23, lasu mr. 792, nieuż. mr. 25; bud. mur. 3, drewn. 8, las nieurządzony. Wś S. os. 17, mr. 169. 2.) **S.**, fol. i wś, pow. chełmski, gm. Rejowiec, par. Pawłów. Fol. jest majoratem rząd., nadanym gener. Sobolewskiemu, rozl. 200 mr.; włościanie mają 154 mr. W 1827 r. 35 dm., 145 mk.

Siedliszowa, wzgórze leśne, w obrębie Przybyszówki al. Grobel, w pow. niskim, na płn. od wsi. Wznies. 189 mt. npm. *Br. G.*

Siedliszowice, wś i fol., pow. olkuski, gm. Kroczyce, par. Irządze, odl. 28 w. od Olkusza, posiada pokłady kamienia wapiennego. W 1827 r. 23 dm., 156 mk. W 1885 r. fol. S., w r. 1884 oddzielony od dóbr Pradła, rozl.

mr. 598: gr. or. i ogr. mr. 385, łąk mr. 7, lasu mr. 196, nieuż. mr. 10; bud. mur. 3, drew. 5, płodozmian 11-polowy, las nieurządzony. Według reg. pob. pow. lelowskiego z r. 1581 wś S., w par. Irządze, własność sstwa chęcińskiego, miała $4^1/_2$ łanu km., 1 zagr. z rolą, 1 rzemieśl. (Pawiński, Małop., 70). W 1803 r. Franc. Wodzicki, dziedzic S., legował 80,000 zł. na szpital św. Łazarza w Krakowie. *Br. Ch*

Siedliszowice, wś nad Wisłą, pow. dąbrowski, par. Gręboszów, urz. pocz. w miejscu. S. mają 126 dm., 692 mk. (61 izrael.); obszar więk. własn. ma 451 mr.; mn. wł. 288 mr. Zdaje się, że ta wieś pod nazwą „Syedlisska" należała w XV w. do par. Przemyków. Była tu karczma i dwóch przewoźników (naute), mających role. Dziesięciny dawano pleban. w Przemykowie. (Długosz, L. B., IV, 130). W 1508 r. część S. (pow. wiślicki) należała wraz z Pierszycami, Białą, Kleszczową do Marcina Borka (Borik), głównym zaś właścicielem był Jan Gnojeński (Gnoyansky), który płacił poboru 34 gr. W 1579 r. wieś należy do par. Wietrzychowice. Stan. Otwinowski płaci od 3 osad., $1^1/_2$ łanu, 5 ogrod. z rolą, 2 ogrod., 7 komor., 1 ubogi; Marcinkowski od 2 os., 1 łanu, 3 ogrod. z rolą, 5 komor, 2 ubogich; Barbara Denkowska 1 łan (sama uprawia), 2 ogrod. z rolą, 2 komor. (Pawiński, Małop., 232, 486, 487). *Br. Ch.*

Siedlna, pow. międzyrzecki, ob. *Silna.*

Siedlonka 1.) al. *Siedlanka*, wś, pow. kolbuszowski, w piaszczystej równinie, przy drodze z Kolbuszowy do Mielca, ma 85 dm., zbudowanych po obu stronach drogi między dwoma borami, zamykającemi osadę od zach. i wschodu, 485 mk. (239 męż., 246 kob.), 478 rz.-kat. i 7 izrael. Więk. pos. (Zdz. hr. Tyszkiewicza) wynosi 144 roli, 24 łąk i ogr. i 8 mr. past.: mn. pos. ma 482 roli, 121 łąk, 116 past. i 14 mr. lasu. Par. rz.-kat. w Trzęsówce, urząd poczt. w Kolbuszowy. Graniczy na płn. z Trzęsówką, na płd. z Trześnią, na wsch. z Swierczowem a na zachód z Kossowym. 2.) **S.,** wólka do Kossowego, pow. kolbuszowski, leży na zach. od poprzedniej i składa się z 12 dm. i 75 mk. 3.) **S.,** wś, pow. łańcucki, na lew. brzegu Sanu, na płn. od Leżajska (par. rzym.-kat. i urząd poczt.). Gr.-kat. par. w Starem Mieście. Osada składa się z 65 dm. i 315 mk. (159 męż., 156 kob.), 144 rz.-kat., 149 gr.-kat. i 19 izrael. Obszar więk. pos. (attyn. ordynacyi łańcuckiej hr. Potockich) składa się z 16 roli, 6 łąk, 1 past. i 56 mr. lasu; pos. mn. liczy 164 roli, 16 łąk, 56 past. i 4 mr. lasu. Gleba piaszczysta, nieurodzajna, lasy sosnowe. Graniczy na płd. z Leżajskiem, na zach. i płn. ze Starem Miastem. *Mac.*

Siedlów, wś włośc. i os. fabr. nad rz. Czarną, pow. opoczyński, gm. Machory, par. Skórkowice, odl. od Opoczna 24 w., ma 16 dm., 135 mk., 530 mr. dworskich, 140 mr. włośc. W 1827 r. 12 dm., 72 mk. W 1836 r. założoną tu została fryszerka o 2 ogniskach i o 2 młotach; wyrabiała rocznie z kupnej surowizny do 1200 centn. żelaza.

Siedluchna, urzęd. *Siedluchno*, dok. *Sedlicovo* (1145 r.), później *Sziedluchna*, posiadłość, pow. inowrocławski (Strzelno), o 4 klm. na wsch.-płd. od Gębic (poczta), par. Ostrów Strzelneński, st. dr. żel. w Mogilnie o 13 klm.; 4 dm., 21 mk. kat., 128 ha (217 roli, 15 łąk); właścicielem jest August Mlicki. W r. 1145 należała S. do klasztoru trzemeszyńskiego (Kod. Wielkop., n. 11), później do strzelneńskiego, a w końcu wcielona przez rząd pruski do domeny Strzelno, przeszła w nowszych czasach w ręce prywatne. Około r. 1560 było w S. 2 zagr., 3 łany osiadłe i 3 sołtyskie.

Siedluchno wś, pow. mogilnicki, o $7^1/_2$ klm. na płd. od Gębic, u źródeł strugi uchodzącej pod Gębicami do Kwieciszewki (Małej Noteci), par. kat. i poczta w Orchowie, par. prot. Szydłowiec, st. dr. żel. w Mogilnie i Trzemesznie o 15k lm.; 11 dm., 92 mk. (45 katol., 47 protest.) i 244 ha (227 roli, 6 łąk). W końcu zeszłego wieku należało S. do Kossowskich, później do Malczewskich, dziedziców Myślątkowa. *E. Cal.*

Siedluszowice (por. *Dąbrowa*, t. I, 926), mylnie za: *Siedliszowice.*

Siedłów-Karsy, os. włośc., pow. łęczycki, gm. Topola, par. Siedlec, odl. od Łęczycy 11 w., ma 2 dm., 15 mk.

Siedłowice, część wsi Gromnik, w pow. tarnowskim.

Siedm Granatów. W głównym grzbiecie Tatr szczyt Rysy (2508 mt.) wysyła ku płn. potężne ramię górskie aż po szczyt Żabi wierch (2262 mt.). Tu rozdziela się ono na dwie odnogi, okalające dolinę Żabich stawów. Zachodnia odnoga tworzy wschod. ścianę doliny Morskiego Oka. Północna część tej odnogi nosi nazwę Siedmiu Granatów. Wspomina ją Kolbenheyer w Przewodniku tatrzańskim. Ob. *Granat* i *Granaty.* *Br. G.*

Siedmiogóry, niem. *Siebenbergen*, os. wiejska, pow. bydgoski, o 6 klm. na zach.-płd od Solca, przy dr. żel. bydg.-toruńskiej, wznies. 64 mt. npm.; par., poczta i st. dr. żel. w Solcu (Schulitz); 10 dm., 65 mk. prot. i 142 ha. S. należały dawniej do miasta Solca. *E. Cal.*

Siedmiogrodzkie Rudawy, ob. *Rudawy.*

Siedmiorogowo 1.) dawniej *Siedmirogowo*, *Siedmidrogowo* i *Siedmiogrodowo*, majętność, pow. krotoszyński (Koźmin), o 5 klm. na płd. od Borku, na bitym trakcie koźmińskim, nad Pogoną, dopł. Obry; par. Borek (Zdziesz),

szkoła w miejscu, poczta w Borku (Borek Bz. Posen), st. dr. żel. w Koźminie o 13 klm.; wraz z Cielmicami (7 dm., 145 mk.) i Domanicami (5 dm., 79 mk.), z któremi tworzy okrąg domin., ma 24 dm., 415 mk. kat. i 1366 ha (961 roli, 65 łąk, 269 lasu); czysty doch. z ha roli 10·18, z ha łąk 10·97, z ha lasu 4·70 mrk; cegielnia, fabryka serów, chów bydła holenderskiego; właścicielem jest Alfred hr. Mycielski. S. należało w r. 1399 do Zimnowódzkich; późniejszymi dziedzicami byli Siedmidrogowscy r. 1425—1523, Krzyccy-Kotwicze do r. 1561, Jędrzej Pruszak Bieniewski, Mikołaj Głogiński i Maciej Szurkowski 1578 r., Stanisław Przyjemski r. 1639, Jan Tworzyjański-Abdank r. 1732, Szamoccy aż po za r. 1793, po nich Węsierscy, Smitkowscy i Mycielscy. Około r. 1564 było na S. $8^1/_2$ łanów osiadł., z których płacono bisk. poznańskim po 12 gr.; w r. 1578 posiadali tu Maciej Szurkowski $^3/_4$ łan. os., 2 zagrodn. i 2 komor., Mikołaj Głogiński $1^1/_4$ łan. i 1 komor., Jędrzej Pruszak Bieniewski $2^1/_2$ łan. os., 2 zagr., 1 komor. i 17 owiec, w roku zaś 1618 miał Stanisław Bieniewski $6^1/_2$ ślad. os., 3 zagrod., 2 rzemieśl. i wiatrak. Sejm z r. 1773—75 przyznał Szamockiemu, chorążemu warszawskiemu, dziedzictwo S. w ówczesnych granicach (Konst., II, 164). Inne szczegóły podaje J. Łukaszewicz (Opis miast i wsi w pow. krotoszyńskim, II, 124 nast., tudzież E. Kierski: Opis obwodu boreckiego, w III Roczn. Pozn. Tow. przyj. nauk, str. 133 nast.). 2.) **S.**, ob. *Siedmiorogowskie Holendry*. *E. Cal.*

Siedmiorogowskie Holendry, niem. *Siedmiorogowo Hauland*, wieś, pow. krotoszyński (Koźmin), na płd. od Borku i na zach. od Siedmiorogowa, na przestrzeni 3 klm., śród lasów; par. kat. Borek (Zdziesz), prot. Borek, poczta w Pogorzeli, st. dr. żel. w Koźminie; 36 dm., 284 mk. (30 kat., 254 prot.) i 413 ha (383 roli, 1 łąk, 12 lasu). Holendry te założył w r. 1765 Szamocki, dziedzic Siedmiorogowa Cielmic i Bruczkowa, sprowadziwszy osadników Niemców-protest., którym nadał 400 mr. ziemi po lesie. Zapłacili oni za każdą hubę (30 mr.) po 10 talar. reńs., obowiązali się po upływie 4 lat płacić z każdego morgu po 2 złp. 12 gr. rocznego czynszu, zastrzegli sobie wolność od ponoszenia wszelkich innych ciężarów, własny sąd w sporach cywilnych, złożony z sołtysa, ławników i rajców, wolność odprawiania nabożeństwa w domu prywatnym i utrzymywania bakałarza, dla którego Szamocki wyznaczył $^1/_4$ huby bezpłatnie. *E. Cal.*

Siedm Łanów, niem. *Siebenhuben*, osada w obr. gm. Skoroszyc (Gurschdorf), w pow. frywałdzkim, obw. sąd. widyniowskim, nad pot. Hutwasser. Od płn. góra Hutberg (473 mt.), od płd. Hubenberg (422 mt.). W r. 1880 było 15 dm., 80 mk. rz.-kat., Niemców. Ob. *Skoroszyce*. *Br. G.*

Siedniaw al. *Sidniew*, mczko nad Snową, w pow. czernihowskim gub. czernihowskiej, o 25 w. od Czernihowa, przy trakcie petersburskim, ma 274 dm., 1847 mk., 5 cerkwi, zarząd policyjny, 10 garbarni, 1 warzelnia łoju, 1 fabryka świec, jarmark 20 lipca. Podług przypuszczeń niektórych uczonych, jest to starożytny gród Snowiesk, istniejący już w XI w. Po przyłączeniu do Rossyi miasto setnicze pułku czernihowskiego.

Siedniewka, mko nad rz. Ingułą, pow. elizawetgradzki gub. chersońskiej, przy drodze transp. z Bobryńca do Chersonu. Ma 79 dm., 564 mk., cerkiew, dom modlitwy żydowski, 9 jarmarków. Powstało w końcu zeszł. wieku.

Siedzica 1.) wś nad strum., pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Wiazyń, okr. wiejski Łotygol, o 10 w. od gminy a 22 w. od Wilejki, ma 15 dm., 137 mk. prawosł. (w 1864 r. 48 dusz rewiz.; należała do dóbr Łaberianowo Ostrowskich). 2.) **S.**, karczma, tamże, 1 dm., 4 mk. żydów. *J. Krz.*

Siedziejmy, fol., pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. Lida, okr. wiejski Sukurcze, o 12 w. od Lidy, 47 mk., młyn wodny; własność Kolesińskich (1864 r.).

Siedzielniki al. *Plancy*, wś i dobra nad Prypecią, pow. mozyrski, w gm. Michałki, o 5 w. na płd. od Mozyrza. Wś ma 7 osad; dobra razem z folw. Troscienica (nad rz. Sołokuczą), własność Obuchowiczów, około 100 włók. Grunta urodzajne, łąk dużo. *A. Jel.*

Siedzów, wś i fol., pow. garwoliński, gm. Sobienie Jeziory, par. Goźlin, odl. 21 w. od Garwolina, ma 27 dm., 177 mk., 709 mr. W r. 1827 było 16 dm., 122 mk., par. Warszewice. W 1861 r. była tu kaplica paraf. p. w. Matki Boskiej. Dobra S. składały się w 1878 r. z folw.: S., Piwonin, Ostrybór, awulsu Szymanowice, rozl. mr. 1095: fol. S. z awulsem Szymanowice gr. or. i ogr. mr. 263, łąk mr. 6, past. mr. 123, nieuż. mr. 36; bud. mur. 1, drewn. 10; fol. Piwonin gr. or. i ogr. mr. 113, łąk mr. 11, past. mr. 183, nieuż. mr. 145; bud. drewn. 6; fol. Ostrybór gr. or. i ogr. mr. 28, łąk mr. 9, past. mr. 4, lasu mr. 173, nieuż. mr. 1; bud. mur. 1, drewn. 4, las nieurządzony. Wś S. os. 17, mr. 181; wś Piwonin os. 11, mr. 85; wś Ostrybór Siedzowski os. 8, mr. 44; wś Szymanowice Szlacheckie os. 11, mr. 136. *Br. Ch.*

Siegda, rzka i wś, pow. nowogródzki, ob. *Siehda*.

Sieger, rzka, prawy dopływ Odry, płynie z pod Kożuchowa a uchodzi pod Neusalz.

Siegersdorf 1.) może pierwotnie *See-Gersdorf* (w bliskości jest wiele stawów), wś i dobra ryc. nad rz. Kwissą, pow. bolesławski,

par. ew. w miejscu, kościół kat. Ullersdorf, par. Naumburg. St. dr. żel. na przestrzeni Lignica-Kohlfurt, odl. 123 klm. od Wrocławia. W 1842 r. 188 dm., 1037 mk. (24 kat.), szkółka ew., dwór z ogrodem, młyn wodny, browar, gorzelnia. Do S. należało: Bienitz, Neu-Gersdorf, i Sophienwalde. S. wchodziła dawniej w skład saskich Łużyc. 2.) **S.** *Nieder*, 1295 *Villa Segehardi*, 1348 *Siegehardisdorf*, 1392 *Segisdorf*, wś i dobra, pow. kożuchowski, par. kat. i ew. Kożuchów. W części pierwszej było w 1842 r. 64 dm., wspaniały zamek, folw., 426 mk. (8 kat.), browar, gorzelnia, młyn wodny, wiatrak, olejarnia. Część druga miała 59 dm., zamek, 2 folw., 365 mk. (6 kat.), szkołę, młyn wodny, 5 wiatraków. 3.) **S.** *Ober*, wś i dobra, pow. kożuchowski, par. kat. i ew. Kożuchów. W 1842 r. 86 dm., 2 folw., 504 mk. (6 kat.), szkoła ew., 2 młyny wodne, 5 wiatraków, tkactwo płócienne, hodowla owiec. *Br. Ch.*

Siegesdicken, wś, pow. fyszuski, st. poczt. Drugehnen; 144 ha obszaru, 6 dm., 34 mk.

Siegfridsdorf, ob. *Zebrzydowice Górne.*

Siegfriedsdorf, ob. *Sierakowo.*

Siegfriedsdorf, w pow. pszczyńskim, ob. *Frydek.*

Siegfriedswalde 1.) dok. *Syfridswald*, *Syuerdsuald*, wś na niemieckiej Warmii, pow. licbarski, 14 klm. na płn.-zach. od Licbarka, w pobliżu jez. Blanken. Poczta w miejscu, kościół p. w. św. Jana, 1257 ha, 124 dm., 707 mk. kat. Wś założona 1358 r. List nadawczy wystawiony na imię Hermana Hennenberg; 1376 r. zapisuje biskup Henryk bratu swemu, Janowi Sorbom młyn „prope S“, nabyty za 200 grzywien od dawniejszego właściciela. W 1528 r. uwalnia biskup Maurycy mieszkańców od pewnej części szarwarku. Byli tylko zobowiązani kosić siano wedle starego zwyczaju i zwozić, a także w rybołówstwie na jez. „Carken“ dopomagać. Za wszystkie inne ciężary płacą od włóki $^1/_2$ grzywny i siąg dobrego drzewa. (Cod. dipl. Warm., II, 270). 2.) **S.** *Wald*, wybud. przy wsi Sauerbaum, pow. reszelski, 9 dm., 38 mk. *Ad. N.*

Sieglitz, 1354 *Sigelicz*, wś, pow. głogowski, par. ew. i kat. Głogowa. W 1842 r. 15 dm., 149 mk. (39 ew.), wiatrak.

Siegmanten, dobra, pow. wystrucki, blizko Wystruci (poczta, tel. i kol. żel.); 166 ha, 9 dm., 53 mk.

Siegmundsberg, fol. należy do dóbr Legiony, pow. reszelski.

Sigmundshoefchen, dobra, pow. wystrucki, blizko Wystruci (poczta, tel. i kol. żel.); 165 ha, 7 dm., 35 mk.

Siegmuntinnen 1.) *Gross*, wś, pow. wystrucki, st. p., tel. i kol. żel. Wystruć; 118 ha, 48 dm., 202 mk. 2.) **S.** *Klein*, wś, tamże; 86 ha, 15 dm., 53 mk.

Siegoziero, jezioro w północ. części pow. powienieckiego gub. ołonieckiej, do 40 w. długie i tyleż szerokie, zajmuje 21·36 mil al. 1033 w. kw.; głębokie od 5—20 sażeni, bardzo rybne. Za pośrednictwem odpływów połączone z innemi jeziorami.

Siegoziery 1.) *Niżnie*, pow. melitopolski gub. tauryckiej, na prawo od dr. poczt. z Melitopola (o 77 w.) do Derysława, ma 475 dm., 2856 mk. Małorusinów, zarząd gminy, jarmarki. 2.) **S.** *Wierzchnie*, sioło, tamże, o 75 w. od Melitopola, ma 228 dm., 1975 mk. Małorusinów, szkoła wiejska.

Siegroth *Ober* i *Nieder*, 1369 r. *Segerode*, wś nad rz. Ślęzą (Kleine Lohe), pow. niemczyński, par. kat. Niemczyn. Posiada kościół par. ewang. W 1842 r. było 54 dm., 2 fol., 328 mk. (7 kat.), szkoła ewang., browar, gorzelnia, 4 młyny wodne.

Siegswalde, fol. do Racinicwa, pow. chełmiński; 2 dm., 21 mk. Założony w połowie XIX w.

Siehda, *Siegda* al. *Siohda*, rzeczka w pow. nowogródzkim, lewy dopływ Newdy. Bierze początek w okolicy wsi Mołodowo (gm. Rajcy), płynie w kierunku połud.-wschod. pod wsią Rudniki i za folw. Siehdą obraca młyn i ma ujście; długość biegu około 5 w., brzegi wyniosłe, prąd bystry. *A. Jel.*

Siehda, *Siegda* al. *Siohda* 1.) wś nad rzką t. n., pow. nowogródzki, w 1 okr. pol. horodyszczańskim, gm. Rajcy, przy gośc. z Rajec do Mołodowa, ma 11 osad; grunta urodzajne. 2.) **S.,** fol. nad rzką t. n., przy ujściu jej do Newdy, pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, gm. Rajcy, par. katol. Worończa, około 27 włók; gleba wyborna pszenna, łąki, młyn, gospodarstwo zasobne. *A. Jel.*

Siehieniewszczyzna, dobra, pow. brzeski, w 3 okr. pol., gm. Łyszczyce, o 30 w. od Brześcia.

Siehinsbruch, wybud. do Mostów, pow. pucki.

Siehniewicze, mieszane często z *Siechnowiczami*, wś i dobra na lewym brzegu rz. Wieniec, dopł. Jasiołdy, pow. prużański, w 2 okr. pol., gm. Rewiatycze, o 31 i 32 w. od Prużany, na wschód od Swadbicz. Kościół par. katol. p. w. Opieki N. M. P., istniał już w XVII w., obecny z muru wzniesiony w 1785 r. przez Józefa i Maryą z Chaleckich Prozorów. W 1848 r. odrestaurowany. Parafia katol., dek. prużańskiego, 4651 dusz (2301 męż. i 2350 kob.). Kaplice w Międzylesiu i Sielecku. Powierzchnia w parafii płaska, gleba czarnoziem marglowaty; pastwiska.

Siejba, dobra na pol.-prus. Mazurach, pow. lecki, st. p. Wydminy; 164 ha, 14 dm., 76

mk. Ks. Olbracht nadaje r. 1563 Jakubowi Machtowi, słudze zamku straduńskiego, 3 włóki i 24 morg. między jez. Gajlowo a Szastak nad strugą Gajlówką, na prawie lennem.

Siejbucie al. *Sejbucie*, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 52 w. od Nowoaleksandrowska.

Siejbujcie al. *Sejbujcie*, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 50 w. od Nowoaleksandrowska.

Siejdaciszki al. *Sedaciszki*, dwa zaśc., pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Mickuny, okr. wiejski i dobra skarbowe Ławaryszki, o 12 i 15 w. od gminy, 3 i 5 dusz rewiz. Wchodziły niegdyś w skład stwa ławaryskiego.

Siejewo, niem. *Schoenmuehl*, pow. krotoszyński, o $1^1/_2$ klm. na zach.-półn. od Zdun (par., poczta i st. dr. żel.); 2 dm., 44 mk. (27 kat., 17 prot.) i 106 ha (71 roli, 10 łąk, 18 lasu).

Siejkowiszki, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 44 w. od Nowoaleksandrowska.

Siejkowo, niem. *Justusberg*, dobra na pol.-prus. Mazurach, pow. lecki, st. p. i tel. Ryn, nad traktem ku jez. Tałtowskiemu, 3 klm. na płd. od Rynu; 186 ha, 3 dm., 14 mk. *Ad. N.*

Siejluki, wś, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. i okr. wiejski Ilino, o 2 w. od gminy, 44 dusz rewiz.; należy do dóbr Kierdziejowce Ważyńskich.

Siejluny, pow. sejneński, ob. *Sejluny*.

Siejłowszczyzna, wś i folw., pow. prużański, w 1 okr. pol., gm. Sielec, o 24 i 25 w. od Prużany.

Siekanica, potok, w górnym biegu Sannikami zwany, wytryska we wsi Wołczyszczowicach, w pow. mościskim, płynie na półn.-wschód wśród polnych pagórków, przez obszar Wołczyszczowic, przez Mistycze, Sanniki i Lipniki. Tutaj zwraca się na wschód, płynąc przez wieś Strzelczyska, poniżej których zwraca się na płn. i tuż nad granicą z Rzadkowicami i z Zakościelem wpada do Czarnego potoku (ob. t. I, str. 768). Długość biegu 14 klm. *Br. G.*

Siekany 1.) wś włośc., pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Twerecz, okr. wiejski i dobra skarbowe Dzisna, o 7 w. od gminy a 44 w. od Święcian, ma 4 dm., 37 mk. katol. i 8 żydów (w 1864 r. 20 dusz rewiz.). 2.) **S.,** wś nad Niemnem, pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Kronie, okr. wiejski Siekany, o 59 w. od Trok, ma 18 dm., 217 mk. kat. (84 dusz rewiz. w 1864 r.). W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsi: Siekany i Użgirany oraz przysiołki: Bojaryszki, Doktorzyszki i Giegużyn, w ogóle w 1864 r. 177 dusz rewiz. *J. Krz.*

Siekiera, folw., pow. jędrzejowski, gm. Mierzwin, par. Imielno, wchodzi w skład dóbr Motkowice.

Siekiera, uroczysko leśne, pow. ihumeński, gm. Dudzicze, w dobrach Zamość, Jelskich, w obrębie Sinia-Grzęda. *A. Jel.*

Siekierczyce, po rus. *Sikerczyci*, wś, pow. samborski, 15 klm. na wschód od Sambora, 9 klm. na płn.-zach. od sądu pow. w Łące, 6 klm. od urz. poczt. i dr. żel. Dublany-Kranzberg. Na płn. leży Hordynia, na wschód Bilinka, na płd. Dublany, na zach. Kornalowice. Wieś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem Bystrzycy. Zabudowania wiejskie leżą na lew. brzegu Bystrzycy. Wieś tworzy jednę gminę katastr. z Hordynią. W r. 1880 było 106 dm., 498 mk. w gm., 6 dm., 32 mk. na obsz. dwor. (479 gr.-kat., 28 rzym.-kat., 21 izrael.; 451 Rusinów, 79 Polaków). Parafia rzym.-kat. w Dublanach, gr.-kat. w Hordyni. We Lwowie d. 20 paźdz. 1524 r. potwierdza Zygmunt I rezygnacyą wsi królewskiej Siekierczyce w zastaw za pewne sumy przez Stanisława Taranowskiego posiadanej, na rzecz Iwana Dubrowskiego (Dodatek do Gaz. lwow., 1872, t. I, str. 50). W Krakowie d. 26 lipca 1530 r. pozwala tenże król Andrzejowi Wruskiemu i jego synom wykupić zastawioną wś król. S. z rąk posiadacza (l. c., str. 51). Dnia 4 paździer. 1532 r. łączy król różne sumy przez swych poprzedników przodkom Mikołaja Derszniaka na dobrach królewskich S. i Hordynia zapisane w jedną i daje też wsie w dożywotnie posiadanie temuż Derszniakowi i jego synom (l. c., str. 103). W Krakowie d. 1 wrześ. 1535 r. daje wś S. i część Hordyni jako dziedzictwo Piotrowi Kmicie, kaszt. sandomierskiemu i marszałkowi w. kor. (l. c., str. 105). W Krakowie d. 25 kwietnia 1537 r. wydaje dekret co do dóbr królewskich S. itd. przez Mikołaja Derszniaka, wojskiego i sędziego przemyskiego, posiadanych (l. c., str. 107). Dnia 22 maja 1537 r. wydaje dekret co do zatrzymania nadal w skarbie 367 grzyw., dopóki Stanisław Odrowąż, woj. podolski, nie wykaże, w jaki sposób wś S., pierwotnie wraz z innymi dobrami samborskimi jego przodkom zastawiona, przeszła w posiadanie innych osób (l. c., str. 110). W Piotrkowie d. 10 marca 1538 r. potwierdza król Mikołajowi Derszniakowi i jego synom dożywocie na wsiach królewskich S. i Hordynia (l. c., str. 116). *Lu. Dz.*

Siekierczyn, wś, pow. horodeński, o 36 klm. od Horodenki (st. tel.) a o 16 klm. od st. p. w Nieświskach. Obszar dwor. 173 mr., włośc. 775 mr. W 1870 r. 510 mk., w 1880 r. 623 mk. Par. rzym.-kat. w Chocimierzu, gr.-kat. Piotrów, dek. Żuków. We wsi cerkiew p. w. Koźmy i Damiana, wystawiona 1770 r. Metryki ma od 1775 r. Gr.-kat. jest 560. Kasa

pożycz. gm. z kapit. 528 złr. Właśc. posiadł. dwor. Longin Dunka de Sajo. *B. R.*

Siekierczyna 1.) wś, pow. limanowski, par. rz.-kat. w Kaninie, urz. poczt. Limanowa (6·8 klm.). Ma 147 dm., 876 mk. (24 izrael.), 1299 mr. więk. własn. i 1019 mr. mniej. posiadł. W połowie XV w. wś Szekyrczyna, w par. Brusznyk, własność Rożnów h. Gryf, dziedziców Bruśnika, miała tylko łany kmiece, dające za dziesięcinę po fertonie szerokich groszy z łanu bisk. krakow. (Długosz, II, 303). W 1581 r. S. i Bruśnik, własność wojew. lubelskiego, miały 13 łan. km., 36 zagr. z rolą, 8 komor. z bydł., 5 bez bydła, 2 krawców, 1 knapa, 1 dudę (Pawiń., Małop., 135). 2.) **S.**, wś, pow. grybowski, par. rz.-kat. Bruśnik, urząd poczt. Ciężkowice (6·8 klm.). Ma 100 dm., 654 mk. (14 izrael.), 643 mr. więk. własn. i 980 mr. mn. wł. W 1581 r. we wsi Siekierzyna, w par. Kanina (pow. sądecki), Marcin Rogowski miał $3^1/_2$ łan. km., 2 zagr. z rolą, 1 komor. z bydłem, 2 komor. bez bydła; Wierzbięta Albert $^3/_4$ łan. km., 1 zagr. z rolą (Pawiń., Małop., 131).

Siekierka, strumień uchodzący do Wisły, na obszarze wsi Przyłęk, w pow. kozienickim.

Siekierka, jezioro na obszarze wsi Kordowo, w pow. ostrołęckim.

Siekierka, wś i fol. nad rzką Lucymią al. Zwolenianką, pow. iłżecki, gm. Chotcza, par. Ciepielew, odl. od Iłży 28 w.; 36 dm., 227 mk. W 1827 r. było 22 dm., 166 mk. Fol. S.: oddzielony w r. 1880 od dóbr Tymienica, rozl. mr. 610: gr. or. i ogr. mr. 303, łąk mr. 49, past. mr. 60, lasu mr. 182, nieuż. mr. 16; bud. mur. 2, z drzewa 3, las nieurządzony. Wś ma 416 mr. ziemi włośc. *Br. Ch.*

Siekierka, wś nad jez. Howczycą, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. i par. Miory, okr. wiejski i dobra Mirskich Kamieńpol, o 5 w. od gminy, $44^1/_2$ w. od Dzisny a 32 w. od st. dr. żel. dyneburgsko-witebskiej Balbinowo, ma 3 dm., 35 mk. (w 1864 r. 13 dusz rewiz.), 91·65 mr. gruntu. *M. Dob.*

Siekierka Święta, ob. *Święta Siekierka.*

Siekierki 1.) *Wielkie* i *Małe* (lit. A.), dwie wsi i fol., i S. lit. B., wś nad Wisłą, pow. warszawski, gm. Mokotów, par. Wilanów, odl. 2 w. od Warszawy, leżą między Solcem a Czerniakowem. S. lit. A. mają 147 mk.; S. lit. B. 211 mk. W 1827 r. pierwsze miały 10 dm., 77 mk.; drugie 20 dm., 117 mk. S. wchodziły w skład dóbr Czerniaków. W 1884 r. fol. S. Wielkie i Małe lit. A. rozl. mr. 556: gr. or. i ogr. mr. 14, łąk mr. 216, past. mr. 218, lasu mr. 35, nieuż. mr. 74; bud. mur. 1, z drzewa 5. Wś S. Wielkie lit. A os. 25, mr. 33; wś S. Małe lit. A. os. 3, mr. 6. 2.) **S.** *Bronaki,* wś nad rz. Narwią, pow. mazowiecki, gm. Stelmachowo, par. Tykocin. W 1827 r., 3 dm., 41 mk. *Br. Ch.*

Siekierki 1.) *Ciołki,* wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 4 okr. pol. gm. Narojki, o 50 wiorst od Bielska. 2.) **S.** *Małe,* wś, tamże, o 50 w. od Bielska. 3.) **S.** *Rotki,* wś, tamże, o 51 w. od Bielska.

Siekierki *Małe* i *Wielkie,* pow. średzki, dek. kostrzyński. S. Małe, wś, o 6 klm. na wschód-połud. od Swarzędza, par. Sickierki Wielkie, poczta i st. dr. żel. w Kostrzynie (o 6 klm.), z karczmą Tulipan mają 31 dm., 259 mk. (219 kat., 40 prot.) i 251 ha (233 roli, 3 łąk); czysty dochód z ha roli 18·80 mrk, z ha łąk 35·25 mrk. S. Istniały już przy końcu XIV w. i wspólnych z S. Wielkiemi miewały dziedziców. W r. 1580 posiadał tu Marcin Koniński 6 półłanków i 5 zagrodn. S. Wielkie, majętność z kościołem parafialnym, o $4^1/_2$ klm. na zach.-płd. od Kostrzyna (poczta i st. dr. żel.), 18 dm., 250 mk. (197 kat., 53 prot.) i 800 ha (679 roli, 24 łąk, 18 lasu); czysty doch. z ha roli 9·79 mrk, z ha łąk 14·88 mrk, z ha lasu 2·35 mrk; chów bydła holenderskiego; właścicielem jest Karol Mikulski. S. są gniazdem Siekierków, piszących się między r. 1386 i 1399 Siekierzyckimi al. Siekierskimi (Akta gr. pozn. wyd. r. 1888). W r. 1507 były S. jeszcze w ręku Siekierzyckich. Późniejszymi dziedzicami byli: Nojewscy r. 1538, Łowęccy i Konińscy r. 1580, jezuci poznańscy r. 1638, a po ich zniesieniu Lauczowie, Radońscy i Gółkowscy. W r. 1580 posiadali na S. W. Marcin Koniński 2 półłanki osiadłe, a Helena Łowęcka 5 półłanków, 2 zagrodn. i 2 komorn. Kościół p. w. św. Jadwigi istniał już przed r. 1510; w miejsce starego wystawili Jezuici w r. 1762 nowy z drzewa. Parafię, liczącą 460 dusz, składają: Rabowice, Tulipan, Siekierki Małe i Wielkie; dawniej należało Sułowo, które w r. 1580 już leżało pustkami. Księgi chrztów zaczynają się od r. 1639, ślubów i umarłych od r. 1761. W S. dnia 4 lutego 1852 r. zmarł znany humorysta August Wilkoński. *E. Cal.*

Siekierki, jezioro w dawniejszem ststwie osieckiem, w pow. starogardzkim.

Siekierkowo al. *Siekierowo,* fol., pow. suwalski, gm. Wólka, par. Bakałarzewo, odl. 21 w. od Suwałk. Na obszarze jego 6 małych jezior. Ma 2 dm., 38 mk. W 1827 r. 1 dm., 7 mk. W 1885 r. fol. ten, w r. 1871 oddzielony od dóbr Bakałarzewo, rozl. mr. 909: gr. or. i ogr. mr. 210, łąk mr. 32, past. mr. 69, lasu mr. 32, wody mr. 560, nieuż. mr. 6; bud. z drzewa 9, pokłady torfu. Wchodził poprzednio w skład dóbr rząd. Kadaryszki.

Siekierkowo, fol. do Wyrzy, pow. wyrzyski, o 7 klm. na płd. od Mroczy, wzn. 115

mt. npm.; par. Mrocza, poczta Sittnow, st. dr. żel. w Nakle o $8^1/_2$ klm.; 2 dm., 32 mk.

Siekierna, rzka, poczyna się pod wsią Siekierno w pow. kieleckim, płynie ku zach. pod Bronkowicami, wchodzi w pow. iłżecki, przepływa pod Radkowicami, Swiśliną, Rzepinem, Zawadą, Szeligami, Dołami i za Nietuliskiem, powyżej Kunowa, uchodzi do Kamienicy z prawego brzegu. Długa 25 w. Poniżej Bronkowic przyjmuje z praw. brzegu Psarkę, pod Szeligami Pokrzywiankę, pod Dołami strumień od Waśniowa. *J. Bliz.*

Siekiernia, fol. na obszarze Wieczorki, pow. żółkiewski.

Siekierno 1.) wś u źródeł rzki Siekierzanki, dopływu Świśliny al. Siekierny, pow. kielecki, gm. Bodzentyn, par. Wzdół. W 1827 r. było 38 dm., 260 mk. 2.) **S.** obręb leśny w bodzentyńskim leśnictwie. Przeniesiono tu instytut praktyczny po 1863 r. Jak długo istniał niewiadomo.

Siekierowce, wś, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Graużyszki, okr. wiejski Horodniki, o 8 w. od gminy a 5 w. od Oszmiany, 8 dm., 62 mk. katol.; należy do dóbr Bołtup Sniadeckich.

Siekierowo, ob. *Siekierkowo.*

Siekiersk, fol., pow. włocławski, gm. Pyszkowo, ma 134 mk., 543 mr. dwors., 6 mr. włośc.

Siekiery, pustka i młyn, pow. częstochowski, gm. Kuźniczka, par. Danków, ma 1 dm., 11 mk., 35 mr. włośc. W 1827 r. było 13 dm., 60 mk.

Siekierycze, białoruskie *Siakieryczy,* wś, pow. bobrujski, w 2 okr. pol. paryckim, gm. Czernin, ma 38 osad pełnonadział.; grunta piaszczyste. *A. Jel.*

Siekierzanka, strumień poczynający się pod wsią Siekierno, w pow. kieleckim, płynie przez Bronkowice i poniżej tej wsi wpada do Świśliny, ubiegłszy 6 wiorst. Pow. *Siekierna.*

Siekierzany, rus. *Sokiriany,* wś nad Udyczem (Hadyczem), pow. hajsyński, okr. pol. i par. kat. Ternówka, gm. Miahkochód, sąd Teplik, ma 115 osad, 778 mk. (6 jednodwor.), 2128 dzies. ziemi włośc., 1164 dwor., 34 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Mikołaja, wzniesiona w 1764 r., ma 1068 parafian. Własność dawniej Potockich, dziś Opoczyńskich.

Siekierzany, mołd. *Sikureni,* mko nad rz. Siekierzanką, dopl. Dniestru, pow. chocimski gub. bessarabskiej, przy trakcie z Kłokusznej do Byrnowej, o 85 w. od Chocima, ma 415 dm., 2434 mk., cerkiew drewnianą, zarząd gminny, 4 domy modl. żydowskie, targi tygodniowe, gorzelnią. Własność Liszyna.

Siekierzyce, białoruskie *Siakieryczy* 1.) ws i dobra nad bezim. lewobocznym dopł. Ptycza, w płn.-zach. części pow. rzeczyckiego, w pobliżu schodzących się tu granic pow. mozyrskiego i bobrujskiego, w 3 okr. pol. wasilewickim, gm. Krukowicze, par. prawosł. Kołki, ma 25 osad pełnonadz. Cerkiew p. w. św. Piotra i Pawła. Za czasów Rzpltej S. były królewszczyzną, w pow. mozyrskim województwa mińskiego i należały do sstwa jakimowskiego (jochimowskiego), którem długo władali Jeleńscy; w 1717 r. opłacały hyberny razem z Zubliszczem 120 zł. (ob. Vol. Leg., VIII, fol. 374). Po rozbiorze Rzpltej sstwo jakimowskie wraz z S. nadane zostało Allopeusowi, poczem przeszło do Beckendorfów a obecnie jest własnością Goleniszczewa-Kutuzowa-Tołstogo. W ogrodzie dworskim dotąd zachowały się starożytne lipowe szpalery, sadzone przez Michała Jeleńskiego. Dobra mają do 500 włók, w gruntach lekkich. Obszerne dawniej lasy zostały wycięte przez kupca Hołodca. W lasach tych rosły i jodły, rzadkie w tych stronach. 2.) **S.,** białoruskie *Siakieryczy,* wś poradziwiłłowska nad bezim. dopł. Cepry, pow. słucki, w 2 okr. pol., par. praw. i katol. oraz gm. Kleck, o 3 w. na północ od Klecka, ma 29 osad pełnonadziałowych; miejscowość bezleśna, grunta urodzajne, łąki dobre. *A. Jel.*

Siekierzyce, *Siekirycze,* w dokum. *Siekirki, Siekierzycy,* wś nad rzką Konopelką, pow. łucki, na płd.-wschód od Rożyszcz.

Siekierzycy, ob. *Siekierzyce.*

Siekierzyn 1.) osada wiejska i młyn, pow. ostrzeszowski, o 4 klm. na płd. od Grabowa, nad Porajówką, dopł. Prosny, par. Doruchów, okr. wiejski Marszałki, poczta w Grabowie (Grabow Bz. Posen), st. dr. żel. w Ostrzeszowie. Osada ma 17 dm., 139 mk., a młyn 1 dm., 9 mk. 2.) **S.,** fol. do Przybysławia, pow. wrzesiński (Jarocin), o 6 klm. od Żerkowa (poczta), par. Pogorzelica, stacya dr. żel. w Chrzanie. Wykopaliska siekierzyńskie znajdują się w zbiorach poznań. Tow. Przyj. Nauk. Posiadłość kościoła lubuskiego *Sickerino* w okolicy Pyzdr, w r. 1328, nie zdaje się być tym S. jak objaśnia wydawca Kod. Wielkp. (n. 1088). 3.) **S.,** fol. do Grabia, pow. pleszewski, o $10^1/_2$ klm. na wschód-płd. od Żerkowa, pod Robakowem, nie wykazany w najnowszych spisach. *E. Cal.*

Siekierzyna, byłe dobra zadnieprskie ks. Wiśniowieckich. Podług inwentarza dóbr ks. Jeremiego było tu 128 gospodarzy i 12 kół wodnych (ob. Stecki, Wołyń, II, 231).

Siekierzyńce, wś, pow. tomaszowski, gm. Dołhobyczów, par. Oszczów, r. g. Dołhobyczów, ma 16 dm., 118 mk. (102 r. l.), 185 morg.

Siekierzyńce 1.) wś nad rz. Zbruczem, pow. kamieniecki, okr. pol. Lanckoroń, gm Berezanka, par. katol. Zbrzyż, sąd w Makowie, ma 120 osad, 613 mk. (38 jednodworców)

657 dzies. ziemi włośc., 58 cerkiewnej, 547 dzies. dworskiej Rudnickich a 738 Gradowskich (z częścią Zbrzyzia), dawniej Krosnowskich. Jest tu posterunek straży pogranicznej. Cerkiew. p. w. św. Dymitra, wzniesiona w 1752 r., ma 1140 parafian. Glina garncarska. Podług Marczyńskiego miało tu być źródło żelaziste. Jest to stara osada, spotykana już w 1493 r. w wykazie miejscowości pow. kamienieckiego, było tu wtedy 21 osad. W 1536 r. miała 8 łanów uprawnych; w 1565 r. władał nią Feliks Siekierzyński. Następnie należała do Lanckorońskich.; Agnieszka Lanckorońska wniosła ją wraz z Zbrzyziem i innemi w dom Mierzejewskich, córkn zaś jej Anna Salomea Adamowi Tarle, ssście brzegowskiemu i gostyńskiemu. Przy Tarłach majętność ta rozpadła się na części. 2.) **S.**, wś, pow. ostrogski, o 22 w. na płd. od Ostroga, na wyniosłej płaszczyźnie, posiada cerkiew paraf. Miejscowość górzysta, bezleśna, gleba czarnoziem z podłożem gliniastem. Włościanie zajmują się wyłącznie rolnictwem; hodują konie, bydło rogate, owce i trzodę chlewną. Niektórzy mają w sadach pasieki, wszystkie zaś bez wyjątku osady otoczone są sadami śliwkowemi i wiśniowemi. Stan włościan w ogóle zamożny; są oni dobrej budowy i przystojni. Pierwotnie wś ta należała do ks. Ostrogskich, następnie przeszła do Koniecpolskich, od tych do ks. Jabłonowskich a w 1835 r. nabyta przez Hipolita Brezę, dziś własność syna jego Achilesa. Żychliński (Zł. księga, VII, 8) podaje, że S. już przy końcu XVIII w. należały do Antoniego z Goraja Brezy. 3.) **S.**, wś rząd., pow. winnicki, okr. pol. Strzyżawka, gm. Hawryszówka, par. katol. i sąd Winnica (o 12 w.), ma 75 osad, 738 mk. (24 jednodworców), 1373 dzies. ziemi włośc., 50 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Dymitra, wzniesiona w 1879 r., ma 1083 parafian. S. wchodziły niegdyś w skład sstwa winnickiego. *Z. Róż.—Dr. M.*

Siekierzyńce, wś, pow. husiatyński, odl. o 17 klm. od Skały (par. rz.kat., st. pocz. i tel.). Obszar dwor. 1142 mr., włośc. 650 mr. W 1870 r. 723 mk., w 1880 r. w gm. 651, na obsz. dwor. 120 mk. (rz.-kat. 30); gr.-kat. par. Bosyry. We wsi cerkiew filialna, drewniana (600 wiernych), szkoła etat. syst. 1875 r. Właśc. pos. dwor. spadkobiercy Br. Siemiginowskiego. *B. R.*

Siekierzyniecka Słobódka, nad bezim. dopł. Zwańca, pow. kamieniecki, okr. pol. Lanckoroń, par. Zbrzyź, ma 10 osad; należy do wsi Siekierzyniec. *X. M. O.*

Siekierzyszki 1.) okolica szlach., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Traby, okr. wiejski Brahy, o 5 w. od gminy, ma 21 dusz rewiz. 2.) **S.**, folw., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., o 42 w. od Oszmiany a 25 w. od Dziewieniszek, ma 2 dm., 13 mk. katol.; własność Czechowiczów (w 1866 r.).

Siekirency, sioło nad stawem, pow. przyłucki gub. połtawskiej, o 28 w. od Przyłuki, ma 476 dm., 3014 mk., cerkiew, gorzelnia.

Siekirka, wś, pow. sokólski, w 1 okr. pol., gm. Makowlany, o 15 w. od Sokółki.

Siekirki, ob. *Siekierzyce.*

Siekirna al. *Siekirnia,* w dok. *Sokirna,* wś nad Dnieprem, pow. czerkaski, w 2 okr. pol., gm. i par. praw. Moszny (o 8 w.), o 23 w. od Czerkas, ma 145 mk.

Siekirycze, ob. *Siekierzyce.*

Sieklówka *Górna* i *Dolna,* w XVI w. *Siekluka,* wieś, pow. jasielski, par. rzym.-kat. i szkoła 1-klas. w miejscu, urz. poczt. Kołaczyce (8 klm.). Ma 100 dm., 606 mk. (4 gr.-kat. i 14 izr.). Większa pos. 1106 mr., mniej. 856 mr. W XV w. należała o ile się zdaje do par. Warszyce. Kościół i par. powstały zapewne w pierwszej połowie XVI w. Fundatorem miał być Jerzy Ramułt, pochowany w tymże kościele (Złota księga, IX, 137). Na synodzie pińczowskim w 1562 r. podpisał się między innemi „Tiburtius Borisovius in Siekluka minister". Istniał tu więc choć krótko zbór kalwiński. Zwrócony katolikom kościół poświęcono 1669 r. Obecny drewniany z 1818 r. W 1581 r. S. należy do Jordana (poprzednio Jan Gnojeński), który płacił tu od 15 os., 5 łan., 5 ogrod. z rolą, 6 ogr. bez roli, 3 komor., 2 ubogich (Pawiński, Małop., 243). *Br. Ch.*

Siekluka, ob. *Sieklówka.*

Siekluki 1.) w 1222 r. *Secluk,* 1343 r. *Seglukij,* wś i fol., pow. radomski, gm. i par. Błotnica, odl. od Radomia 23 w., leży przy szosie warsz.-radomsk., między Białobrzegami a Jedlińskiem, ma 41 dm., 311 mk., 1121 mr. dwors., 780 mr. włośc. Zdaje się, że ta wieś wspominaną jest w nadaniach Konrada ks. mazowieckiego dla klasztoru w Czerwińsku (ob. t. VIII, 667) i w akcie z 1223 r. (Kod. Muczk. Rzyszcz., I, 28, 92). Wś tę wymienia Lib. Ben. Łaskiego w opisie par. Błotnica, lecz nie podaje o niej żadnych szczegółów. Za to opis jej mamy pod parafią Jasionna, do której należał sam dwór i łany dworskie, tudzież kilku zagrodników dawało dziesięcinę pleb. w Jasionnie (Łaski L. B., I, 668 i 677). Sieklucka Wola, w ziemi czerskiej, występuje w 1424 r. (ob. Lubomirski, Ks. sądowe ziemi czerskiej). W ostatnich czasach S. wchodziły w skład dóbr Kiełbów. 2.) **S.**, wś i fol. nad rzką Płonką, pow. płoński, gm. Wojty Zamoście, par. Skołatowo, odl. 7 w. od Płońska, ma 7 dm., 152 mk. W 1827 r. było 8 dm., 80 mk. W 1880 r. fol. S. lit. AB. rozl. mr. 470: gr. or. i ogr. mr. 310, łąk mr. 26, pastw. mr. 71, lasu mr. 35, nieuż. mr. 28; bud. mur.

3, z drzewa 8; las nieurządzony. Wś S. os. 15, mr. 66. *Br. Ch.*

Siekluki, wś i dobra, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 3 okr. pol., gm. Grodzisk (Gorodisk), o 21 w. od Bielska.

Siekówko, wś i dwór, pow. kościański (Szmigiel), o 9 klm. na płd.-zach. od Wielichowa, przy płd. kanale Obry; par. i poczta w Przemęcie, st. dr. żel. w Wolsztynie o $16^1/_2$ klm. S. istniało już w r. 1319. W r. 1580 były tu łany osiadłe, 3 zagrodn., 3 komorn., 10 owiec i wiatrak. Przy schyłku zeszłego stulecia należało S. do Wiktora Szołdrskiego, dziedzica dóbr czackich. Wykopaliska miejscowe znajdują się w zbiorach pozn. Tow. Przyj. Nauk. Wś ma 29 dm., 298 mk. katol i 253 ha obssaru (205 roli, 27 łąk, 10 lasu). Dwór ma 9 dm., 92 mk. katol. i 1149 ha (229 roli, 648 łąk, 236 lasu); właścicielem jest Stanisław hr. Czarnecki. *E. Cal.*

Siekowo, *Zecowo* r. 1210, *Zekow antiquum* r. 1319, *Sekowo* r. 1397, wś, dwór i okrąg dworski, pow. kościański (Szmigiel), o 8 klm. na płd. od Wielichowa; par. Przemęt, szkoła w miejscu, poczta w Wilkowie Polskiem (Polnisch Wilke), st. dr. żel. w Wolsztynie i w Starem Bojanowie (Alt-Boyen) o 17 klm. W r. 1210 Władysław Odonicz nadał, między innemi włościami, S. opatowi porteńskiemu Winemarowi dla założenia klasztoru cystersów w ziemi przemęckiej. W 1319 r. Maciej z Zielęcina zamienił dziedzictwo swoje Borzysław na S., należące do klasztoru oberskiego (Obra); r. 1397 pisał się Otton z S. (Akta gr. pozn.); późniejszymi dziedzicami S. byli Rozdrażewscy około 1564 r., Andrzej Zbijewski r. 1610 i Wiktor Szołdrski (1793). W r. 1564 było w S. 5 łanów osiadł., z których płacono bisk. pozn. 2 złp.; r. 1580 było 5 łan. os., 1 zagr., 1 rzemieśl., 40 owiec i wiatrak. Między r. 1610 i 1685 stała tu kaplica drewniana p. w. św. Trójcy. Wś ma 49 dm., 394 mk. (387 kat., 7 prot.) i 294 ha (240 roli, 28 łąk, 9 lasu). Dwór ma 12 dm., 151 mk.; w skład okr. dwor. wchodzą: Ziemia (22 dm., 141 mk.), leśnictwo (1 dm., 5 mk.) i Winnica Siekowska (1 dm., 4 mk.); cały okr. ma 36 dm., 301 mk. (293 katol., 8 prot.) i 2046 ha (457 roli, 723 łąk, 766 lasu); cegielnia i owczarnia zarodowa Negretti; właścicielem jest Zygmunt hr. Czarnecki. *E. Cal.*

Siekrywa, pow. włodzimierski, ob. *Osiekrów*.

Sielachowicze, wś, pow. brzeski, w 4 okr. pol., gm. Wojsko, o 44 w. od Brześcia.

Sielachowy Bór, ob. *Selachowy Bór*.

Sielachy 1.) wś, pow. brzeski, w 1 okr. pol., gm. Przyborowo, o 54 w. od Brześcia 2.) **S.**, wś, tamże, w 3 okr. pol., gm. Kosicze, o 8 w. od Brześcia. 3.) **S.**, folw., pow. wołkowyski, w 4 okr. pol., gm. Wilczuki, o 14 w. od Wołkowyska.

Sielacken, wś, pow. welawski, st. p. i tel. Tapiau; 140 ha, 15 dm., 84 mk.

Sielaki, wś, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Myto, okr. wiejski i dobra Butkiewiczów (w 1864 r.) Wawerka (Wawiorka), o 23 w. od Lidy a 9 w. od Wasiliszek, ma 7 dm., 13 mk. prawosł. i 110 katol. (podług spisu z 1864 r. tylko 28 dusz rewiz.).

Sielanka-Falęcin, folw., pow. płocki, gm. Starożreby, odl. 34 w. od Płocka. W 1877 r. fol. S.-Falęcin Rogowo lit. B. rozl. mr. 188: gr. or. i ogr. mr. 175, łąk mr. 5, pastw. mr. 6, nieuż mr. 2; bud. z drzewa 8.

Sielanka 1.) pow. lidzki, ob. *Wielkie Siało*. 2.) **S**, fol. dóbr Sarya, pow. drysieński, własność Łopacińskich, ma 116 dzies. Na jej gruntach Bałtyca uchodzi do Dźwiny.

Sielanowicze, wś, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Rohotna, o 36 w. od Słouima.

Sielanowszczyzna, fol., pow. słonimski, w 4 okr. pol, gm. Rohotna, o 36 w. od Słonima.

Sielańszczyzna, wś u źródeł rzeki Trościanicy, pow. żytomierski, o 13 w. na płd.-wschód od mka Horoszek odległa. Grunta składają się z gnejsu i czerwonego granitu.

Sielany 1.) dobra, pow. szawelski, gm. Kurszany, o 27 w. od Szawel. 2.) **S**, wś, pow. telszewski, w 3 okr. pol., gm. Płungiany, o 46 w. od Telsz.

Sielatki, wś, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Szemetowo, o 6 w. od gminy, 42 dusz rewiz. Należała do dóbr Szemetowszczyzna, dawniej Sulistrowskich, następnie Skirmuntów.

Sielawa al. *Starożyszcze* al. *Długie*, jezioro w pow. sieńskim, w obr. gm. Czereja i Lisiczyno, pomiędzy wsiami Dokulino, Kołodnica i Duby, o 8 w. na wschód od granicy pow. borysowskiego, o 5 w. na południe od jez. Łukomla. Ma kształt podłużny, ku północy rozszerzający się, nieprawidłowy, pełen zatok. Największa długość wynosi $10^1/_2$ w., szerokość zaś około $3^1/_2$ w.; zajmuje 999 dzies. przestrzeni. Od południa otoczone lasami sosnowemi i dębowemi, od północy zaroślami. W północnej stronie jeziora, niedaleko od brzegu, leży wysepka, mająca kilka morgów obszaru, zarosła lasem liściastym i połączona z lądem sztuczną groblą; na wysepce tej stał niegdyś pałac, dziś w ruinach. Na zachodnim brzegu leży wś i folw. Starożyszcze, własność Majewskich. Jezioro S. obfituje w ryby, zwłaszcza zaś w sielawy, od których otrzymało nazwę. Wpada do niego kilka strumieni i rzeczek, z których największa od wschodu Kołodnica, wypływająca z błot i małych jezior, leżących na południe od mka

Czereja. Z północnego brzegu jeziora wypływa rzka Sielawa, długa 8 w. i uchodząca od prawego brzegu do rz Łukomli. Jezioro leży na utworze dyluwialnym, dno ma zwirowate, miejscami naniesione iłem. Woda czysta, w niektórych miejscach bardzo głębokie; okolice równe, z wyjątkiem brzegów południowo-wschodnich i wschodnich, gdzie pomiędzy jez. Sielawą a mkiem Czereją przechodzą faliste wzgórza około wsi Kołodnicy i Dokulina. Brzeg zachodni i północno zachodni niski, południowy zaś i wschodni wyniosłe, porośnięte lasami sosnowemi i liściastemi. *J. Krz.*

Sielawicze 1.) al. *Adamaryn*, fol. nad rz. Uszą, pow. miński, w 2 okr. pol. i par. kat. Raków, gm. Zasław, o 1 milę od st. dr. żel. lipawo-romeńskiej Radoszkowicze Niegdyś własność Sielawów, następnie Chmarów; w pierwszej połowie b. stulecia S. były w zastawie u Przysieckich; dzierżawił je Jan Dybowski, żonaty z Salomeą Przysiecką i tu się urodził około 1834 r. przyrodnik, podróżnik i profesor uniwersytetu lwowskiego dr. Benedykt Dybowski. 2) **S**, wś, pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. i gm. Horodyszcze, ma 15 osad; grunta wyborne, pszenne, miejscowość bezleśna. 3) **S.**, zaśc., pow. nowogródzki, w 5 okr. pol. snowskim, gm. i par. kat. Darewo, przy gościńcu ze Swojatycz do Odachowszczyzny; miejscowość równa, grunta urodzajne. 4.) **S.** al. *Sielewicze*, wś, pow. słonimski, w 2 okr. pol., gm. Mieżewicze, o 21½, w. od Słonima, na płd.-zach. od Mieżewicz *A. Jel.*

Sielawinis, jezioro w pow. sejneńskim, gm. Wiejsieje, ma 18 mr. obszaru i 12 do 26 stóp głębokości.

Sielawiszki 1.) wś nad pot. t. n., pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Międzyrzecze, okr. wiejski i dobra, hr. Tyszkiewiczów, Landwarowo, o 15 w. od gminy a 12 w. od Trok, ma 4 dm., 27 mk. katol. (w 1864 r. 3 dusze rewiz.). 2.) **S.**, wś włośc. nad pot. t. n., pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Troki, okr. wiejski i dobra skarbowe Rykonty, o 10 w. od gminy a 12 w. od Trok, 3 dm., 24 mk. katol. (11 dusz rewiz.). *J. Krz.*

Sielbiszcze, zaśc., pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Iwieniec, ma 3 osady; miejscowość mocno wzgórzysta, grunta szczerkowe. *A. Jel.*

Sielc 1.) *Nowy* i *Stary*, wś i fol. nad rz. Narwią, pow. makowski, gm. Sielc, par. Szelków, odl. 14 w. od Makowa. W 1870 r. istniała tu gorzelnia. W 1827 r. było 22 dm., 175 mk. Dnia 30 stycznia 1868 r. spadł tu widziany w całym kraju świetny aerolit. Dobra Sielc składały się w 1870 r. z folw.: S. i Nowina Sielc, rozl. dominialna mr. 2088: gr. or. i ogr. mr. 641, łąk mr. 178, pastw. mr. 83, wody mr. 151, lasu mr. 827, zarośli mr. 168, nieuż. mr. 39; bud mur. 6, z drzewa 13. W skład dóbr wchodziły wsi: wś S. os. 24, mr. 334; wś Binduzka os. 17, mr. 208; wś Olszewnica os. 7, mr. 124; wś Dąbrówka os. 10, mr. 60; os. Sitno os. 1, mr. 31. S. gm. należy do s. gm. okr. I w Makowie (st. pocz.), urząd gm. we wsi Małki. Gmina ma 6302 mk. i 13,904 mr. obszaru. W skład gm. wchodzą: 11 wsi drob. szlachty: Bełdyki, Boruty, Chrzanowo, Chrzony, Łasiewity, Mroczki Kawki, M. Rębiszewo, Naperki, Nowiny al. Sielc, Pruszki, Rostki-Strużne; 7 wsi z ludnością mieszaną: Brzuze, Drozdowo, Krudunki, Małki, Rostki-Kaptury, Słojki al. Słowiki i Tłuszcz, oraz 12 wsi włościańskich: Binduzka, Dąbrówka, Dzbądz, Łachy, Łaś, Mościska, Mrozy, Olszewnica, Orle, Rzewnie, Sielc i Szygi Stare. 2.) **S**, wś nad rz. Orzyc, pow. makowski, gm. i par. Krasnosielc, ma 58 os., 965 mr. obszaru. Wchodziła w skład dóbr Krasnosielc. 3.) **S**, wś włośc., pow. ostrowski, gm. Komorowo, par. Ostrów, ma 19 os., 298 mr. W 1827 r. było 10 dm., 73 mk. Wchodziła w skład dóbr Komorowo. *Br. Ch.*

Sielc, rzka w gub. grodzieńskiej, prawy dopływ Jasiołdy.

Sielc, przyl. Chocimierza, w pow. tłumackim.

Sielc, ob. *Sielce.*

Sielca, wś, pow. rówieński, i folw. należy do klucza bereżeńskiego.

Sielce 1.) park cesarski z pałacykiem, pod Warszawą, pow. warszawski, gm. Mokotów, par. Wilanów. Leżą w dolinie nadwiślańskiej, na południe od Łazienek a na wschód od Mokotowa, przy drodze od rogatek Belwederskich do Wilanowa, między wsiami: Siekierki, Czerniaków, Wilanów, Służew, Królikarnia i Mokotów. Park ten, obejmujący 18 mr, powstał na obszarze dawnego folwarku Sielce, na mocy dekretu z dnia 20 czerwca 1820 r. wydzielonego z dawnej ekonomii Mokotów, wraz z gruntami przedtem do Łazienek należącemi i nadanego w. ks. Konstantemu. Przyczem przyłączony został do posiadłości Belweder. Na skutek ukazu z 1864 r. uwłaszczono we wsi gruntu 8 mr. 136 prt., z których część pod nazwą kolonia Sielce przeszła do oddzielnej księgi hipotecznej. Tak samo powstały z oddzielnemi księgami hipotecznemi sprzedane na licytacyi przez księstwo łowickie, pod zarządem którego zostawała majętność S., następujące kolonie położone przy drodze wilanowskiej, dawniej królewską zwanej, a mianowicie: Jadzin, 28 mr. z domem mieszkalnym i ogrodem; Steczek, 11 mr.; Przylipie, 11 mr.; Marcelin, 19 mr., z willą murowaną i ogrodem. W liczbie czterech innych bez nazw znajdują się: ogród b-ci Bardet i willa bankiera Wolfa. Ogólny obszar

dawnego folwarku Sielce wynosił 288 mr. Około 1870 r. przebywało tu 316 mk. Pewna część gruntów folw. Sielce oddaną została na zakład hodowli jedwabników, dla istniejącej jeszcze przed 1860 r. Spółki jedwabniczej (dziś zakład prywatny Bogucin). 2.) **S.**, folw. i kol., pow. gostyński, gm. i par. Słubice (par. ewang. Iłów), odl. 28 w. od Gostynina, ma 267 mk. W 1872 r. fol. S. i Brzyzie rozl. mr. 1015: gr. or. i ogr. mr. 670, łąk mr. 15, pastw. mr. 59, lasu mr. 91, zarośli mr. 100, nieuż. mr. 80; bud. mur. 3, z drzewa 10; płodozmian 4-polowy; las urządzony. Wś S. os. 29, mr. 426; wś Brzyzie os. 19, mr. 328. 3.) **S.**, wś włośc. nad rzką Zelkówką, pow. łowicki, gm. Łyszkowice, par. Maków, leży przy linii dr. żel. warsz.-bydg., między Skierniewicami a Łowiczem (odl. 16 w.), ma 22 os., 172 mk., 617 mr. Wchodziła w skład księstwa łowickiego. 4.) **S.**, fol., pow. łaski, gm. Wola Wężykowa, par. Grabno, ma 3 dm., 40 mk., 583 mr. Wchodzi w skład dóbr Grabno. W 1827 r. było 23 dm., 138 mk. 5.) **S.**, wś, folw., młyn i os. fabr. nad rz. Czarną Przemszą, pow. będziński, gm. Górnicza, par. Niwka; wś 29 dm., 365 mk., 395 mr. ziemi włośc.; fol. 11 dm., 70 mk., 1208 mr. dwors., w tym 388 uprawnej; młyn 1 dm., 18 mk.; os. fabr. 2 dm., 8 mk. W 1827 r. było 33 dm., 279 mk. 6.) **S.**, w XIV i XV w. *Sedlecz* i *Syedlecz*, wś, dobra i os. górnicza nad rz. Czarną Przemszą, pow. będziński, gm. Górnicza, par. Zagórze. Leżą na południe drogi z Będzina do Modrzejowa, przy odnodze dr. żel. warsz.-wied. z Ząbkowic do Sosnowic. Około 1880 r. było 46 dm., 1090 mk., 464 mr. ziemi włośc. Dobra S., własność hr. Renarda, składają folw. S. z młynem i os. fabryczną, Andrzejówka, Dębowa Góra i Modrzejów, kopalnie węgla: Ludwigshofnung al. Andrzej i hr. Renard. Ogólny obszar 1520 mr., w tem 700 mr. roli. W 1827 r. S. miały 33 dm., 279 mk. Sąsiedztwo z Sosnowcem i poblizkiemi kopalniami węgla w Dąbrowie, Dębowej Górze, Strzyżowicach, przytem bogate pokłady węgla eksploatowane na miejscu, zamieniły S. w ostatnich 20 latach na osadę fabryczną, stanowiącą jakby dzielnicę tylko, rosnącego ciągle Sosnowca. Dwie wielkie kopalnie węgla „Hr. Renard“ i „Ludwigshoffnung“ wydały 1881 r. 13,000,000 pudów, przy pomocy 13 maszyn i 766 robotn. Wielka przędzalnia bawełny (Schoena), produkuje za 1 218,000 rs.; młyn amerykański hr. Renarda produkował na 80,000 rs. Na obszarze S. istnieje szpital gminny dla gminy Górniczej. W 1361 r. Abraham z Goszyc ze synem Markiem zamieniają wsi dziedziczne „Sedlecz et Clymontow in terra Cracoviensi“ na Witanowice (w ziemi oświecimskiej) dziedziczną Ottona z Pilicy. W 1363 r. król Kazimierz przenosi tę wieś z prawa polskiego na niemieckie, magdeburskie. W 1378 Otto z Pilcy sprzedaje S. i Klimontów wraz z patronatem kościoła w Mysłowicach „Petrassio dicto Szafraniec subdapifero Cracoviensi“ za 700 grz. groszy prag. Widocznie poprzednie nadanie prawa niemieckiego przez Kazimierza W. nie weszło w życie, gdyż w 1379 r. królowa Elżbieta przenosi, na prośbę Szafrańca, S. i Klimontów z prawa polskiego na niemieckie (Kod. Małop., I, 310, 322, 402, 414). W połowie XV w. S, wś w par. Mysłowice, własność Jarockiego, ma 15 łan. km. dających dziesięcinę pleb. w Czeladzi, fol. rycerski, dający dziesięcinę pleb. w Mysłowicach, który posiadał też tu swe role i oba brzegi Przemszy na całym obszarze wsi (Długosz, L. B., II, 209, 206). W 1581 r. Walenty Minor płaci tu od 5 łan. km., 5 zagr. bez roli, 1 komor. z bydł., 2 komor. bez bydła, 2 piekarzy, ½ łanu roli (Pawiński, Małop., 36). Opis S. podał „Tydzień“ piotrkowski (1879 r. z 17 sierp.). 7.) **S.**, pow. jędrzejowski, gm. i par. Nawarzyce. W 1827 r. był 1 dm., 12 mk. 8.) **S.**, w XVI w. *Syedlcze*, *Siedlecz*, wś, pow. nowoaleksandryjski, gm. Kurów, par. Końskowola. W 1827 r. było 88 dm., 360 mk. Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531 wsi S., Pożog i inne, w par. Końskowola, miały 17 łan., 1 młyn (Pawiński, Małop., 359). *Br. Ch.*

Sielce 1.) fol. i dobra, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Plissa, okr. wiejski Sielce, o 50 w. od Dzisny, przy b. dr. pocz. z Wilejki do Dzisny. Fol. ma 1 dm., 44 mk.; dobra, własność dawniej Romualda Podbipięty, dziś sukcesorów jego Kurowskich, mają 1341 dzies. ziemi dworskiej. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsi: Górowo (Gorowyja), Nowosiołki, Poddubie, Staroniki, Szczerby i Zamosze, w ogóle 261 dusz rewiz. włośc. uwłaszcz., 5 włośc. bezrolnych i 12 żołnierzy urlop. 2.) **S.** al. *Sielco*, wś nad jez. Zatowo, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Jazno, okr. wiejski Krasnopol, o 25 w. od Dzisny, ma 6 dm., 59 mk. (w 1864 r. 20 dusz rewiz.). W 1864 r. należały do dóbr Katowicze, Petrykowskich. 3.) **S.** al. *Sielco*, wś, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Prozoroki, okr. wiejski i dobra (dawniej Świętorzeckich, później w 1821 r. Wincentego Wołodkiewicza, następnie od 1826 r. Ignacego i Katarzyny z Obidzińskich Gałdziewiczów), Połoszniki, o 8 w. od gminy a 21 w. od Dzisny, ma 6 dm., 62 mk. (w 1864 r. 25 dusz rewiz.). 4.) **S.**, zaśc. szlach., pow. wileński, w 1 okr. pol., o 29 w. od Wilna, 1 dm., 9 mk. katol. 5.) **S.**, wś, pow. orszański, gm. Stary Tołoczyn, w pobliżu błota Buk. 6.) **S.**, ob. *Sielco*. *J. Krz.*

Sielce 1.) al. *Sielco*, wś nad Łuhą, pow. włodzimierski, na płd.-wschód od Włodzimierza. 2.) **S.**, *Sielco*, w dok. *Sielec*, wś nad Teterowem, pow. żytomierski, między Żytomierzem a Łowkowem, na płd.-wschód od Żytomierza; par. kat. Leszczyn. 3.) **S.** al. *Sielec*, wś nad rz. Bodiaczkiem, dopływem rz. Trościanicy, pow. żytomierski, o 18 w. od Czerniachowa. Skały nad rzeką tworzą labradoryt. Grunta składają się z gnejsu i czerwonego granitu. *A. L. Br.*

Sielce, wś nad Wisłą, pow. tarnobrzeski, par. Wielowieś. Ma 85 dm., 423 mk. (11 izr.), 115 mr. większ. własn., 466 mr. mniej. włas.

Sielco al. *Sielec*, jezioro w pow. bobrujskim, w obrębie gm. Laskowicze, około 1 w. długie, $^3/_4$ w. szerokie; w pobliżu zaśc. t. n.

Sielco 1.) fol. nad rzeką Horyniem, pow. mozyrski, w okolicy Dawidgródka, w 3 okr. pol. turowskim, gm. Chorsk, par. kat. Dawidgródek. 2.) **S.** *Nowe* al. *Lichowicze*, wś nad rz. Mytwą, pow. mozyrski, w 1 okr. skryhałowskim, gmina Michałki, 11 osad.

Sielco, ob. *Sielce*.

Sielcy, własność ziemska, pow. bobrujski, około 8 włók, należy od 1857 r. do Szczuków.

Sielec 1.) wś i fol. nad rzką b. n., pow. grójecki, gm. Rykały, par. Goszczyn, odl. 18 w. od Grójca, ma 219 mk. W 1827 r. było 18 dm., 178 mk. Dobra Sielec składały się w 1885 r. z fol. S. i Dylówka oraz nomenkl. Tąkiele, rozl. mr. 1130: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 680, łąk mr. 47, lasu mr. 95, nieuż. mr. 22; bud. mur. 10, z drzewa 14; płodozmian 4, 6 i 11-polowy; fol. Dylówka gr. or. i ogr. mr. 223, lasu mr. 55, nieuż. mr. 8; bud. mur. 5, z drzewa 6; płodozmian 8-polowy; las urządzony. Wś S. os. 35, mr. 177; wś Dylówka os. 7, mr. 11. 2.) **S.** al. *Sielce*, wś i fol., pow. kozienicki, gm. Bobrowniki, par. Głowaczów, odl. od Kozienic 20 w., ma 28 dm., 239 mk. W 1827 r. było 18 dm., 162 mk. W 1870 r. fol. Sielec rozl. mr. 434: gr. or. i ogr. mr. 417, łąk mr. 10, nieuż. mr. 7; bud. mur. 2, z drzewa 4. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś S. os. 26, mr. 389; wś Olszowa Dąbrowa os. 20, mr. 285; wś Chojny os. 8, mr. 120; wś Nijaków os. 10, mr. 197; wś Muszary os. 7, mr. 212; wś Sułków os. 15, mr. 199. W spisie miejscowości gub. radomskiej z 1882 r. podano wś włośc. Sielce (bez folw.) z obszarem 821 m. Widocznie więc folwark uległ parcelacyi i został nabyty przez włościan. 3.) **S.**, w 1275 r. *Sedlce*, w XVI w. *Syedlecz*, wś i os. fabr., pow. opoczyński, gm. Machory, par. Żarnów, odl. od Opoczna 20 w., ma 28 dm., 147 mk., 244 mr.; os. fabr. (6 mr.) należy do dóbr Machory. W 1827 r. 15 dm., 107 mk. Według dokum. z 1191 r. dawały dziesięcinę kollegiacie sandomierskiej. W potwierdzeniu posiadłości klasztoru cystersów w Wąchocku przez Bolesława, ks. krakow. i sandom., w 1275 r., wymieniono wś Sedlce, którą wydawca Kod. Małop. (II, 137 i 159) uważa za Sielec. W połowie XV w. S., w parafii Żarnów, miały 5 łan. km., z których płacono rocznie czynszu po 1 fertonie, 20 jaj, 2 kapłony i 2 miarki żarnowieckie owsa; każdy z łanu odrabia 1 dzień w tygodniu, własnym wozem i pługiem. Jeden zagr. odrabia dzień w tygodniu. Był we wsi dwór z dobrym folwarkiem, z którego dziesięcinę płacono pleb. w Żarnowie, wartości 2 grzyw.; łany km. płaciły dziesięc. snopową i konopną kantoryi sandomierskiej, wartości 5 grzyw.; młyn należał do kantoryi (Długosz, L. B., I, 322). Na początku XVI w. pleban żarnowski pobierał dziesięcinę (wartości 8 gr.) z jednego tylko łanu, który uprawiał dwór (Łaski L. B., 625). W 1577 r. dzierżawi ją Szypowski, płaci z 1 łanu i 1 zagr. (Pawiń., Małop., 289). 4.) **S.**, wś i fol., pow. opoczyński, gm. Stużno, par. Opoczno, odl. od Opoczna 7 w., ma 22 dm., 171 mk. Fol. S., oddzielony od dóbr Karwice, rozl. mr. 467: gr. or. i ogr. mr. 303, łąk mr. 15, past. mr. 3, lasu mr. 136, nieuż. mr. 10; bud. mur. 3, drewn. 2; płodozm. 13-pol., las nieurządzony. Wś (wchodząca dawniej w skład dóbr Karwice) ma 385 mr. W połowie XV w. S., wś w par. Gowarczów, własność Alberta Bnińskiego h. Łodzia, miała łany kmiece, z których dziesięcinę konopną i snopową płacono prebendzie jaszkowskiej, wartość dziesięciny 8 grzyw. Karczma z rolą płaciła dziesięcinę prebendzie jaszkowskiej; zagrodnicy i fol. rycerski dawał dziesięcinę w Gowarczewie (Długosz, L. B., I, 370). Według reg. pob. pow. opoczyńskiego z r. 1508 wś Siedlecz, Mroczków, Skronina i inne, własność Alberta Szmigielskiego i Małgorzaty, płaciły poboru 14 grzyw. 15 gr. W 1577 r. Sielec, w par. Gowarczów, własność Rozrzazowskich, miała $1^1/_2$ łanu; Stanisław Karwicki, starosta latowiecki (Lataviensis), miał $1^1/_2$ łanu, 1 zagr. (Pawiński, Małopolska, 284, 480). 5.) **S.**, wś i fol., pow. stopnicki, gm. Oględów, par. Koniemłoty, leży niedaleko Staszowa, posiada kościół ewang. reformowany. Fol. wchodzi w skład dóbr Łubnice, wś włośc. ma 36 os. i 615 mr. obszaru. W 1827 r. 20 dm., 183 mk. Według reg. pob. pow. wiślickiego z r. 1579 wś S., w par. Koniemłoty, własność kasztel. Żarnowieckiego, miała 7 os., $3^1/_2$ łan., 1 zagr., 2 kom., 5 biednych (Pawiński, Małop., 229). Zdaniem Łukaszewicza (Dzieje kośc. helw. w Małop., 410) zbór tutejszy powstał w pierwszej połowie XVII w. staraniem Dębickich, którzy go zbudowali i uposażyli przy nim ministra. Akta synodu w Chmielniku

(1641 r.) wymieniają Mikołaja Dębickiego i Joachimową Dębicką jako dobroczyńców. 6.) **S.**, wś, pow. jędrzejowski, gm. Wodzisław, par. Mieronice. W 1827 r. 10 dm., 65 mk. 7.) **S.**, wś i kol., pow. pińczowski, gm. Drożejowice, par. Skalbmierz, posiada szkołę gminną. Obejmuje ona i dawną wieś duchowną Sokolniki, rozkolonizowaną w 1856 r. W 1827 r. S., wś duchowna, miała 30 dm., 181 mk. a Sokolniki 13 dm., 187 mk. Według reg. pob. pow. proszowskiego z r. 1490 wś Sieliecz miała $3^1/_2$ łan. W r. 1581 wś Sielce, w par. Skalbmierz, własność bisk. krakowskiego, miała $2^1/_2$ łan. km., 2 zagr. z rolą, 2 kom. z bydłem, 1 kom. bez bydła (Pawiński, Małop., 18, 441). 8.) **S.** *Szpitalny* i *S. Rządowy*, dwie wsi, pow. pińczowski, gm. Chotel Czerwony, par. Wiślica. W 1827 r. 32 dm., 220 mk. W połowie XV w. było tu 3 zagr. z rolą i łąka. Nie płacili, tylko odrabiali 1 dzień w tygodniu (Długosz, L. B., I, 411, 412, 435). Węgług reg. pob. pow. wiślickiego z r. 1579 kantor wiślicki miał 1 osadę na 1 łanie, dwaj rajcy miejscy 2 łany (Pawiński, Małop., 209). 9.) **S.**, dawniej podobno *Siedliska*, wś i fol., pow. chełmski, gm. Rakołupy, par. Kumów, r. g. Sielec, odl. 9 w. od Chełma. Posiada cerkiew, szkołę początkową, dwa młyny wodne. W 1827 r. 53 dm., 309 mk. Dobra S. składały się w 1884 r. z fol. S. i Emilin, rozl. mr. 1800: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 819, łąk mr. 104, lasu mr. 602, nieuż. mr. 27; bud. mur. 9, drewn. 19; płodomian 8 i 9-pol., las nieurządzony; fol. Emilin gr. or. i ogr. mr. 210, lasu mr. 33, nieuż. mr. 5; bud. drewn. 3; płodozm. 6 pol. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 60, mr. 1129; wś Wola Sielecka os. 8, mr. 30; wś Kasiłan os. 27, mr. 255. Jestto dawna siedziba Rzewuskich, którzy mieli tu niewielki murowany, wałami wzmocniony zamek. Tu przebywał po powrocie z Kaługi i tu zakończył życie Wacław Rzewuski, hetman polny kor. i jeden z najwcześniejszych dramatopisarzów XVIII w. 10.) **S.**, fol., pow. tomaszowski, gm. Krynice, par. Dzierzążna, odl. 14 w. od Tomaszowa i Zamościa, ma 10 dm., 83 mk., dwór z obszernym ogrodem angielskim i owocowym, na wzgórzu malowniczo położony. Naprzeciw są wyniosłe wzgórza, lasami pokryte lub uprawne a wśród nich łąki przerznięte bystrym strumieniem. Wsi tu nigdy nie było, tylko dwór i folwark. Gleba popielatka, sprzyjająca uprawie pszenicy i buraków. Niegdyś własność Debolich, obecnie Makomaskiego. Dobra S. składały się w 1866 r. z fol. S., Dąbrowa i Majdan al. Teofilówka, rozl. mr. 1353: gr. or. i ogr. mr. 750, łąk mr. 34, past. mr. 117, lasu mr. 309, zarośli mr. 125, nieuż. mr. 18. Sam fol. S. 834 mr. roli, 250 mr. lasu. W skład dóbr wchodziły: wś Dąbrowa os. 45, mr. 365; wś Karolówka os. 9, mr. 76; wś Majdan os. 58, mr. 689. Cerkiew paraf. (dek. Dubienka) erygowała powtórnie 1693 r. Zofia z Żurowic Daniłowiczówna Dąmbska. 11.) **S.** al. *Sielce*, wś i fol., pow. bialski, gm. Sidorki, par. Biała, ma 38 dm., 372 mk., 877 mr. W 1827 r. 28 dm., 215 mk. 12.) **S.**, fol., pow. płoński, gm. Sielec, par. Czerwińsk, odl. o 24 w. od Płońska, ma 10 dm., 184 mk., 980 mr. W 1827 r. 4 dm., 110 mk. Z obszaru dóbr rząd. S. w r. 1855 wydzielono jako majorat gener. Kacprowi Fezy fol. S. z nomenkl. Jastrzębie i obszarem 1012 mr., fol. Garwolewo mr. 420, fol. Janikowo mr. 440, fol. Radzikowo mr. 645, fol. Wilkowiec mr. 636, wójtowstwo i fol. Żdżarka mr. 99, wójtow. Komsin mr. 173, w osad. młynar. mr. 70, probostwo Radzików mr. 71. Do folw. tych należały w 1854 r. wsi: Janikowo os. 8, mr. 237; Radzikowo os. 38, mr. 1021; Żdżarka os. 13, mr. 451; Praga os. 3, mr. 96. Resztę dóbr S., które pozostały własnością rządową, składały: folw.: Bolino mr. 260, Wilkowuje mr. 103, Wilczkowo mr. 445, Rybaki mr. 32, w osad. młyn. i karczmach mr. 157, lasu mr. 90, rzeka Wisła mr. 3315; grunta norbertanek w Czerwińsku mr. 4, probostwo Rembów mr. 97, Czerwińsk mr. 12; wójtowstwa: Wyszogród mr. 106, Rembów mr. 75, Kępa Wyszogrodzka mr. 42, Kępa Kotańska mr. 38, Kępa Kurowa mr. 21, Wilkowuje (Wilkowce) Zagrodniki mr. 3; wsi. Bolino z obszarem mr. 162, Chmielewo mr. 217, Rembowo mr. 2447, Kębłowice mr. 631, Wilkowuje mr. 265, Komsin mr. 375, Parlino mr. 441, Boguszyn mr. 789, Wola mr. 852, Garwolewo mr. 776; kolonie: Wiązowo z Wiązówką mr. 354, Radendorf al. Boguszyn mr. 768, Czerwińsk mr. 449, Drwały mr. 1041 i grunta Noblektera w Czerwińsku mr. 86. Wś ta już w 1254 była własnością klasztoru w Czerwińsku. Wspomniana w dok. z 1398 (Kod. Maz. 128). S. gmina należy do sądu gm. II okr., ma 15668 mr. obszaru, 443 dm., 4707 mk. W gm. znajdują się: 2 kościoły, 1 klasztor zakonnic, 2 ewang. kościoły, synagoga, 7 szkół początk., urząd gm., browar, 2 młyny wodne, 11 wiatraków, 10 karczem. W skład gm. wchedzą: Bitkowice, Bolin, Boguszyn, Czerwińsk os. i kol., Garwolewo, Gawarzec Dolny, G. Górny, Janikowo, Komsin, Kępa-Kotańska, Łazienki, Osiek, Parlin, Praga, Radzikowo, Raszewo, Sobanice, Sielec, Wilkuwiec fol., Wilkowice Opackie, Wola, Żdżarka, Żukowo, Żukówek. *Br. Ch.*

Sielec, wielkie błoto na połud. krańcu pow. ihumeńskiego, w okolicy pomiędzy wsiami Szczytkowicze i Porzecze, należy do dóbr poradziwiłłowskich Porzecze, w gm. Omelno. Błoto Sielec łączy się z bagnami Jaźwinka i

Odżary. Bierze z niego początek rz. Jaszna, prawy dopływ Ptycza. *A. Jel.*

Sielec 1.) wś i dobra w pobliżu Niemna, pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. Gonczary, okr. wiejski Sielec, o 7 w. od gminy a 26 w. od Lidy, ma 25 dm., 256 mk. (w 1864 r. 99 dusz rewiz.); st. poczt. o $26^1/_2$ w. od Nowogródka. Własność spadkobierców ks. Witgensteina. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsi: S., Dorze, Dzitryki, Pieski, Ruda, Wieliczki i Żomajdzie, oraz zaśc. Ostrówna, w ogóle 376 dusz rewiz. włościan uwłaszcz. 2.) **S.**, wś nad rz. Bystrzycą, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Krewo, okr. wiejski Sakowicze, o 7 w. od gminy a 38 w. od Oszmiany, ma 8 dm., 106 mk. (73 prawosł., 26 katol., 7 machom.). Podług spisu z 1864 r. w części Assanowiczów 15, Lebiedzia 1, Skirmuntów 3 i Kryzińskich 31 dusz rewiz. 3.) **S.**, karczma nad bezim. rzką, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., o 42 w. od Oszmiany, 1 dm., 3 mk, żyd. 4.) **S.**, fol. szlach. nad bezim. rzką, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., o 31 w. od Oszmiany, ma 1 dm., 8 mk. kat. 5.) **S.** al. *Sielco*, wś włośc., pow. święciański, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarb. Wojstom, o 5 w. od gminy a 78 w. od Święcian, ma 18 dm., 15 mk. prawosł. i 200 katol. (w 1864 r. 80 dusz rew.). 6.) **S.**, wś poradziwiłłowska nad rz. Ptyczem, pow. bobrujski, w 3 okr. pol. hłuskim, gm. Nowe-Dorohi, 7 osad; grunta lekkie. 7.) **S.**, cztery osady, pow. bobrujski; posiadają tu (od 1859 r.) szlachcic Tyczyna 5 włók, szl. Siewruk około 10 wł., włościanie Ciszkiewicz i Szuniewicz po 5 wł. 8.) **S.**, zaśc. nad jeziorem t. n., pow. bobrujski, w 3 okr. pol. hłuskim, gm. Laskowicze, wchodził niegdyś w skład ststwa zahalskiego. 9.) **S.**, wś i fol. rozparcelowany, pow. bobrujski, gm. i par. kat. Hłusk. Wś ma 9 os.; folw. nabyty został przez mieszczan i włościan: Korbutów, Jermolińskich, Kułakowskich. 10.) **S.**, zaśc., pow. bobrujski, w 3 okr. pol. hłuskim; miejscowość odosobniona, bez dróg. 11.) **S.**, wś nad rz. Moszką, pow. borysowski, w 2 okr. łohojskim, gm. Ziembin, o $2^1/_2$ w. od jez. Pelik, przez które przepływa Berezyna, ma 4 os. pełnonadziałowe, młyn; grunta wzgórzyste i kamieniste, od wschodu lesisto-bagnista kotlina Berezyny. 12.) **S.**, wś poduchowna, pow. borysowski, w okolicy Łohojska, w 2 okr. pol., gm. i par. praw. Łohojsk. Dokument króla Aleksandra z d. 7 nowembra, 12 indykta, przyznaje S. Iwaszce Jackowiczowi, władyce łohojskiemu, któremu dziedzice Czartoryscy zastawili takowy w pewnej sumie, a później chcieli zastawnika rugować (ob. w Zbiorze aktów mińsk. gub. pod Nr. 1). W 1631 r. Jerzy Skumin Tyszkiewicz, i żona jego Maryna z Uniechowskich, właściciele Łohojska, potwierdzają ten dokument monasterowi sieleckiemu (tamże, str. 259, Nr. 125). W 1685 r. Michał Emanuel Tyszkiewicz przeniósł ten fundusz na monaster miński św. Piotra i Pawła (tamże, str. 346, Nr. 151), zaś w 1765 r. Stanisław Tyszkiewicz spłaciwszy monachom 20,000 złot., zajął S. na rzecz bazylianów łohojskich a monaster prawosł. istnieć przestał (ob. Opis statyst.-histor. mińsk. epar. arch. Mikołaja, str. 158; por. E. Tyszkiewicza: Opisanie pow. borys., str. 143—144). Za czasów poddaństwa było tu 50 włościan pł. męz. (Tyszkiewicz, str. 7). 13.) **S.**, wś i dobra, pow. borysowski, w 1 okr. pol. i par. kat. Chołopienicze, gm. Krasnołuki. W 1-ej połowie b. wieku wś S. należała do Gzowskich i miała 50 włościan płci męz., obecnie ma 15 osad pełnonadziałowych; dobra, 1667 dzies. rozległe, od 1872 r. są własnością kapitana Aleksandrowa; grunta wzgórzyste, lasu dostatek. 14.) **S.** al. *Zalesie*, wś, pow. ihumeński, w gm. Smiłowicze, w pobliżu gośc. poczt. mińsko-ihumeńskiego, o 5 w. na wschód od mka Smiłowicz, ma 4 osady; grunta lekkie. 15.) **S.** *Nowy* i *Stary*, dwa fol., pow. miński, w 1 okr. mińskim, gm. Zasław, w pobliżu gośc. z Zasławia do Podolanki (st. na dawnym trakcie wileńsko-mińskim). *S. Nowy*, część niegdyś Zasławszczyzny, o 1 w. od S. Starego odległy, własność dawniej Żołądziów, obecnie, wraz z fol. Sukowicze, Adamowiczów. Ogólna przestrzeń około 700 dzies., w tem: 300 dz. gr. or., 52 dz. łąk, 33 dz. pastw. i nieuż., 200 dz. lasu (przeważnie jodłowego); gospodarstwo 3-polowe. Uprawa żyta, pszenicy jarej, jęczmienia, grochu, owsa; ogród owocowy, mający przeszło 400 sztuk jabłoni i grusz. *S. Stary*, także niegdyś część Zasławszczyzny, o 4 w. od Zasławia odległy, do 1877 r. dziedzictwo rodziny Tomaszewskich. Teraźniejszy właściciel Iwanów. Obszar przeszło 700 dz., w tej liczbie 220 dz. roli, 60 łąk, około 150 dz. lasu sosnowego, jodłowego i dębowego (obecnie wyciętego w znacznej części), 70 dz. pastwisk i nieuż.; ogród owocowy. 16.) **S.**, wś nad bezim. rzką, pow. nowogródzki, w gm. Horodeczna, o kilka wiorst na wschód od Nowogródka, ma 6 osad pełnonadział.; grunta urodzajne. 17.) **S.**, wś nad rz. Dranówką, pow. rzeczycki, w 3 okr. pol., gm. Domanowicze, 14 osad pełnonadz.; grunta piaszczyste. 18.) **S.**, wś poduch., obecnie skarbowa, nad Brahinką, pow. rzeczycki, w 1 okr. pol. i gm. Brahin, o 6 w. na płn. od Brahina, ma 25 osad pełnonadział.; grunta wyborne, łąk dużo, rybołówstwo znaczne. Niegdyś attynencya dóbr brahińskich ks. Wiśniowieckich, którzy tu fundowali monaster Spasa. W 1609 r. 29 lipca ks. Adam Wiśniowiecki i żona jego Aleksandra z Chodkiewiczów zapisali na rzecz tego monasteru folw. Zaszczobie

(ob. Zbiór dawnych dypl. miń. gub., wyd. 1848 r., str. 68, Nr. 43). W 1632 r. 24 lutego Krystyna z ks. Wiśniowieckich Mikołajowa Malińska czyni zapis na Sielcu bazylianom kijowo-pieczerskim, tu przeniesionym, mianowicie: kilku poddanych z gruntami, młyn na rz. Szczobi i drzewa bartnego (ob. dokum. w Zbiorze dypl. mińskiej gub., str. 166, Nr. 92). Monaster ten około 1620 r. został unickim; bazylianie w 1818 r. zbudowali nową cerkiew na miejscu poprzedniej, którą powrócono prawosławiu w 1839 r., monaster zwinięto w 1842 r. a świątynię zaliczono do parafialnych. Obecnie parafia sielecka ma około 2200 wiernych; kaplice: w Jurkowiczach z 1788 r. pod wez. Narodz. N. Maryi Panny i w S. pod wez. Zwiastowania. Część archiwum tego monasteru znajduje się w monasterze ladańskim (Lada, pow. ihumeński). Co do monasteru bazylianek w S. p. w. Zwiastowania N. M. P., to przestał istnieć 1726 r. a fundusz przeszedł we władanie bazylianów miejscowych. Ostatnią ksienią była Aleksandra Kulińska, zarządzająca też monasterem w Mozyrzu. 19.) **S.**, wś w dawnym pow. słuckim, zapisana na początku XVII w. przez Bohdana Dołmata monasterowi ceperskiemu, zamienionemu później na bazyliański i zamkniętemu w 1828 r. (ob. Arch. Mikołaja, Istor.-statist. opis. mins. epar., str. 124—5). 20.) **S.**, wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 2 okr. pol., gm. Aleksin, o 23 w. od Bielska. 21.) **S.**, wś, pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Zalesie, o 9 w. od Kobrynia. 22.) **S.**, mko i dobra nad Jasiołdą, przy ujściu rzki Bakszty, pow. prużański, o 28 i 27 w. na wschód od Prużany a 170 w. od Grodna, przy b. trakcie z Prużany do Słonima, w 1 okr. pol., gm. Sielec. W 1878 r. 2306 mk. (1126 męż. i 1180 kob.), w tej liczbie 932 żyd. Ma zarząd 1 okr. polic. dla 6 gmin: sieleckiej, noskowskiej, rudnickiej, kotrzańskiej, dobuczyńskiej (Ogrodniki) i nikityńskiej (Smolany), zarząd gminy, cerkiew, kaplicę katol. par. Siehniewicze, dawniej parafią dek. prużańskiego, dom modlitwy żyd., szkołę ludową, szpital. W gminie powierzchnia płaska, bezleśna, gleba czarnoziemna z marglem. Niegdyś własność królewska, nadana w 1570 r. przez Zygmunta Augusta Annie z Radziwiłłów Kiszczynie, wwdzinie wileńskiej, która wychodząc za Krzysztofa Sadowskiego, zapisała swemu mężowi. Następnie S. powrócił w ręce Radziwiłłów, którzy założyli tu zbór helwecki. Przy zborze tym w 1603 r. był ministrem Wawrzyniec Pietrowiusz (Laurentius Petrovius). W 1626 r. 10 maja podpisał konwokacyą w Orli ks. Łukasz Kozminiusz, kaznodzieja sielecki, imieniem ks. Adama Raszeckiego, na miejsce superintendenta żmujdzkiego zesłanego. Podług wiadomości rękopiśm. z 1704 r. „ksiądz żyje z gruntu, ma dwie wioski, teraz wniwecz obrócone". W 1733 r. poniosła tu klęskę część konfederacyi oszmiańskiej, zawiązanej na rzecz Stanisł. Leszczyńskiego przeciwko Augustowi III. W 1839 r. 9 lutego urodził się tu dr. Aleksander Okińczyc. W 1859 r. własność hr. Zamoyskiej. W 1879 r. dobra S. i Jundziłłowicze (w pow. słonimskim), mające 23,470 dz., nabyte zostały przez Golcza. Same dobra S. mają 7000 dz. (5000 dz. lasu), 2 gorzelnie, 2 cegielnie, browar. Dekanat prawosł. sielecki obejmuje 8 parafii, ma 8 cerkwi paroch., 2 filialne, 2 kaplice cmentarne i 23,465 wiernych. 23.) **S.**, wś, pow. słonimski, w 5 okr. pol., gm. Dobromyśl, o 42 w. od Słonima. 24.) **S.**, wś i dobra nad Ułą, pow. lepelski, naprzeciw Iwańska, gm. Boczejki, w 1863 r. 315 dusz rewiz. Należy do dóbr Boczejki, Pawła Ciechanowieckiego. Niegdyś attyn. Czaśnik, własność Słuszków, Łopattów, Wołodkowiczów, wreszcie Ciechanowieckich. Zastawnikami Sielca byli: w 1681 r. Piotr i Maryanna Niecieszewscy, cześnikowie mozyrscy; 1700 r. Stefan Tyzenhauz, wwoda nowogródzki; 1701 r. Benedykt i Maryanna z Podbereskich Łuszczykowie, wojscy połoccy; 1704 r. Floryan i Felicyanna z Łuszczyków Pruscy, cześnikowie bracławscy; 1710 r. Jan i Bogusława z Ostrowskich Kirkorowie, podczasz. oszmiańscy; 1758 r. Michał Lutyk; 1760 Mikołaj i Barbara z Reuttów Chrapowieccy, ststowie pilwiscy; 1768 r. Sielawa; 1769 r. Michał Wołodkowicz; 1777 r. Piotr Sielawa. 25.) **S.**, wś, pow. sieński, gm. Kakowczyn, ma 26 dm., 78 mk. 26.) **S.**, ob. *Sielce*. *J. Krz.—A. Jel.—A. Ch.*

Sielce 1.) przedm. mta Kaniowa. 2.) **S.**, wś i dobra, pow. kowelski (dawniej w pow. łuckim), gm. Wielick, o 6 w. na wschód od Mielnicy a 18 w. od Hołob (par. kat. i st. dr. żel. kijowsko-brzeskiej). Dobra miały 8323 dz., z czego około 4000 dz. wydzielono włościanom. Jest tu cerkiew paraf., wzniesiona w 1806 r. przez Tomasza Zakaszewskiego. Dawniej był także kościół i klasztor bernardynów. Do 1802 r. S. był attyn. dóbr Wielicka, będących 1543 r. własnością kn. Wielickich, w 1633 r. Mikołaja Malińskiego, podsędka łuckiego, dalej Józefa ks. Sapiehy, krajczego litew., którego żona Teofila z ks. Jabłonowskich, odłączywszy w 1802 r. od Wielicka attyn.: S., Podlisy, Uhły, Arsamowicze i Litohoszcz, sprzedaje za 25,000 czerw. zł. Tomaszowi Zakaszewskiemu, sędziemu kowelskiemu. Po śmierci Zakaszewskiego dobra te przechodzą w dożywocie żonie jego Zuzannie ze Strzeleckich, dalej do syna ich Celestyna, następnie jego córki Anny hr. Antoniowej Potockiej; dziś Stanisława Dowgiałły.

Fol. Podlisy należał dawniej do dóbr Sokul i był własnością Bożeniec Jełowickich. Znajduje się w nim cerkiew p. w. św. Dymitra, niewiadomej fundacyi, uposażona zapisem ziemnym w 1745 r. d. 17 lutego przez ówczesnych właścicieli Marcina i Franciszkę z Prażkowskich Bożeniec Jełowickich, chorążych czernihowskich. W Podlisach znajduje się uroczysko Kopciów Gaj, nazwane tak z powodu, że przebywał w niem ze swą brygadą gen. Józef Kopeć, dążąc dla połączenia się z Kościuszką. 3.) **S.**, sioło nad Żerewą, pow. owrucki, na płd.-zachód od mka Narodycze. 4.) **S.**, w dokum. *Sielce*, sioło nad Horyniem, pow. rówieński, na płn.-wschód od mka Dąbrowicy; niegdyś we włości dąbrowickiej pow. pińskiego. Wspomniane w Pamiat. kn. Kurbskiego (I, 276). 5.) **S.**, wś, pow. włodzimierski, w płn. stronie mka Drużkopola, st. p. Włodzimierz. Posiada kościół paraf. kat. p. w. św. Trójcy, w 1668 r. wzniesiony z muru przez Helenę ks. Sapieżynę. Par. kat., dek. włodzimierskiego, 558 dusz. Kaplice w Rusnówce i Biskupickiej Rusnówce. *A. K. Ł —J. Krz.*

Sielec 1.) al. *Siłeć*, *Seleć*, część Chocimirza, w pow. horodeńskim. 2.) **S.**, wś, pow. przemyski, 5 klm. na płd.-wsch. od Przemyśla (sąd, st. dr. żel., poczta i tel.). Na płn.-zach. leżą Bakończyce, na płn. Przemyśl (przedmieście lwowskie), na wschód Krowniki, na płd. Nehrybka, na zach. Przemyśl (część Podgórza). Płd.-wschodni narożnik wsi przepływa Wiar, dopł. Sanu. Kolej żel. przebiega środkiem obszaru. Własn. więk. ma roli or. 125, łąk i ogr. 28, past. 9, lasu 4 mr.; wł. mn. roli or. 260, łąk i ogr. 34, past. 31 mr. W r. 1880 było 44 dm., 286 mk. w gm., 2 dm., 29 mk. na obsz. dwor. (36 rz.-kat., 260 gr.-kat., 19 izrael.; 260 Rusinów, 54 Polaków, 1 Niemiec). Par. rz.-kat. w Przemyślu, gr.-kat. w Nehrybce. We wsi jest cerkiew. Wś S. założono na czterech łanach, danych miastu przez Jagiełłę przywilejem z d. 1 paźdz. 1389 r., by takowe należały do wójtowstwa przemyskiego. Wś stanowiła dotacyą wójta, dopóki rząd austryacki nie wcielił jej do funduszu kryminalnego a później sprzedał przez licytacyą. 3) **S.**, wś, pow. samborski, 13 klm. na płd.-wschód od Sambora (sąd i urz. pocz.). Na płn. leży wieś Szade, na wschód Horodyszcze i Stupnica, na płd. Mokrzany (część Hołodówka), na zach. Olszanik (części wsi: Trojany i Słoboda). Wś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem Bystrzycy i jej dopływu Czerchawy. Bystrzyca wchodzi tu od płd. z Hołodówki, a płynie do Stupnicy; Czerchawa wchodzi od płd.-zach. z Olszanika a płynie przez płn. część obszaru do Horodyszcza. Zabudowania wiejskie leżą w środku obszaru (342 mt.). Dolina Bystrzycy wznosi się do 309 mt.; na płn. punkt jeden 302 mt. Własn. więk. ma roli or. 107, łąk i ogr. 39, past. 4, lasu 156 mr.; wł. mn. roli or. 809, łąk i ogr. 157, past. 217, lasu 207 mr. W r. 1880 było 172 dm., 734 mk. w gm., 9 dm., 47 mk. na obsz. dwor. (657 gr.-kat., 32 rz.-kat., 85 izr., 7 innych wyznań; 728 Rusinów, 50 Polaków, 3 Niemców). Par. rz.-kat. w Dublanach, gr.-kat. w miejscu, dek. mokrzański, dyec. przemyska. We wsi jest cerkiew. „A. D. 1538 donat Magnificus Petrus Odrowąż Weryży et illius successoribus, curiam alias dworzyszcze „Waczewo“ in villa Sielcze, cum pratis, agris, silvis, mericis, robetis, mellificiis, carumque decursibus, ad dictam aream Waczewo spectantibus, tum etiam Gurdium, alias Potok Uruszny nuncupatam, inter prata ejusdem areae decurrens cum ambabus ryppis. Quam donationem Sigismundus Augustus rex approbat A. D. 1559“ (Rkp. Ossol., Nr. 2837, str. 81). Według miejscowego podania poczęła się w S. ludność osiedlać od czasu, kiedy niejakiemu Dżurdżowi nadano część pola, tak zw. Dżurdżowską górę. Za Jana Kazimierza, po uśmierzeniu buntów kozackich, nadano drugą część wsi niejakiemu Skrebeciowi, atamanowi kurennemu. Od pierwszego z tych osadników pochodzi szlachecka rodzina Sieleckich z przydomkiem Dżurdż, od drugiego Sieleckich Skrebeciowiczów. Z czasem osiedliło się tu dwadzieścia kilka rodzin szlacheckich, a obok tego nadano trzecią część wsi włościanom za opłatą czynszu do skarbu. W r. 1789 sprzedała kamera część rustykalną. Są ślady, że parafią założył i uposażył Michał Wiszniowiecki między r. 1669 a 1673 i w owym to czasie stanęła także cerkiew drewniana, zwana królewską. W r. 1713 oddzieliła się gromada szlachecka od włościan i zbudowała sobie nową drewnianą, dotąd istniejącą cerkiew, uposażyła ją gruntami i miała swego parocha. Były tu przeto dwie parafie. Cerkiew królewska, mała, źle zbudowana, podupadła, a około r. 1804 złączono obie parafie. We wsi jest szkoła etat. 1-klas. i kasa pożyczk. gm. z kapit. 204 złr. Za czasów Rzpltej należała wś do dóbr koron., klucza zadniestrzańskiego, w ekonomii samborskiej. W lustracyi z 1686 r. (Rkp. Ossol., Nr. 1255) czytamy (str. 80 i 81): „Ta wieś zasiadła na łanach 6 1/2, między temi jest popowskich ćwierć jedna, młynarska ćwierć jedna. Mają poddani pod sobą ciągłych ćwierci 14. Powinności tej wsi: Na stróżę posyłają po 3 na cały tydzień. Na zażen chodzą raz do roku. Grabić siano i pleć ogrody pomagają kiedy potrzeba. Drwa świąteczne do zamku samborskiego tak dają jako i Mokrzany. Przędą z pańskiego przędziwa. Czynszu płacą z pola przymiernego na rok zł. 24; z osiadłych ćwierci płacą z każdej na rok

gr. 20; stróżnego ogółem gromada płaci czynszu zł. 24; hajduckiego na rok zł. 3 gr. 17; podymnego z całej wsi zł. 3 gr. 17; rybnego na rok zł. 3; z popowskich ćwierci płacić pop powinien zł. 3 gr. 18; młynarz płaci na rok z młyna i karczmy zł. 50; z łąki Dżiurdziego płacą na rok zł. 1 gr. 12½. Opowiedziała gromada sielecka, że pan Fiedor Sielecki łąkę Dżiurdziego, zdawna do włości należącą, indebite trzyma, na którą prawa żadnego nie pokazał. Więc wezwać zamek samborski, aby wejrzał, jakiem prawem tej łąki pomieniony p. Sielecki zażywa. Uskarżali się także ciż poddani na ojca Jana Manasterskiego, który połowicę pola przymiernego trzymając, z którego gromada płaci co rok po zł. 24, do niczego się do gromady nie przykłada. Zaczem postanawiamy, aby z gruntu tego ad proportionem gromady płacił co rok zł. 12, a dawne retenta za lat 7 oddał. Co aby ad executionem zamek samborski przywiódł nakazujemy. Więc że te grunta częścią są (jako gromada zeznawa) do cerkwi legowane, częścią od niego kupione, częścią onemuż zastawne, przeto ponieważ prawo zabrania gruntów na cerkwie legować, postanawiamy, aby sukcesosowie tych gruntów ad proportionem legatorum grunta te odkupiwszy, albo in defectu sukcesorów gromada sielecka do innych ról gromadzkich odebrali i przyłączyli, skądby prowent i podatki płacone były. Tym zaś, którzy te grunta u tego Manasterskiego zastawili, rozkazujemy, aby jak najprędzej one wykupili, albo jeśli tych, co zastawili nie masz, albo dla ubóstwa nie mogą, aby gromada wykupiła i trzymała, wkładamy. Z kupnych zaś ról aby wszelkie należyte podatki, jako insi przedtem tych gruntów dziedzice płacili tak do skarbu Jego Król. Mości jako do gromady płacił i wnosił ten, który trzymać będzie, dekretem naszym nakazujemy, który dekret aby zamek samborski egzekwował powagą naszą nań wkładamy". W inwentarzu z r. 1760 (Rkp. Oss., Nr. 1632, str. 145 nn.) czytamy: „W tej wsi według komisyi tak 1686 jako i pośledniejszych, gruntu J. K. Mości powinno być łanów 6½, to jest ćwierci 26. Z tych pod gromadą znajduje się ad praesens tylko ćwierci 4 i półtory czetwertyny; item najętych JMci Szlachcie ćwierci 9 i 2½ czetwertyny. Zosobna znajduje się popowska ćwierć jedna, mielnicza jedna". Dalej wymienieni są poddani po nazwisku i czynsz przez nich opłacany w kwocie 105 zł. Czynsze z pól wynajętych wynoszą 310 zł. Czynsz z ćwierci mielniczej, której posessorami są Ichm. PP. Urascy, małżonkowie, na które prawo pokazali, a oraz z karczmy wynosi 50 zł. Poddani J. Kr. Mości w tej wsi, lubo powinni byli inną powinność na folw. Zadniestrski odbywać, jako komisye dawniejsze świadczą, lecz kiedy nie wiele ich się zostało przez opresye od Jm. PP. Szlachty tamże mieszkających, dla czego więcej czynszu płacić nie powinni, tylko jako wyżej specyfikowano jest, odbyć dni 4 każdy z nich do roku powinien pieszo. Prząść z ćwierci roboczych 4 i czetwertyn 1½ ad praesens pod sobą mających z dworskiego przędziwa po łokci 3, wynosi łokci 13. Łąka nazwana „Rostoczyn" na dwór Zadniestrski koszoną być ma a z niej pogłówne dwiema ratami powinien dwór płacić. Uskarżała się taż gromada, jakoż oczewiście okazało się przy naszej bytności, że szlachta tameczna w Sielcu będąca, wielkie oppresye czyni, biją, chudobę zabierają, grunta i łąki odbierają, o co protestacye są zaniesione. Administracya teraźniejsza starać się ma, aby po uczynionych protestacyach do grodu przemyskiego raczyła zapozwać etiam i o grunta dawniej poodbierane, pozbierawszy do tego ad probationem dokumenta". 4.) **S.** al. *S. Bełzki* z *Hutą* i *Zawoniem*, wś, pow. sokalski, 24 klm. na płd.-zach. od Sokala (sąd pow.), 11 klm. od st. kol., urz. poczt. i tel. w Krystynopolu. Na zach. leżą Kuliczków i Waniów, na płn.-zach. Waniów, na płn. Parchacz i Horodyszcze Bazyliańskie, na płn.-wschód Wołswin i Jastrzębica, na płd. Stryhanka, Rekliniec, Borowe i Mosty Wielkie (4 ostatnie w pow. żółkiewskim). Wś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Bugu i jego dopł. Raty. Bug, dzielący się w tej części biegu na liczne ramiona, płynie wzdłuż granicy płn.-wsch., tworząc granicę od Jastrzębicy i Wołswina. Rata wchodzi od płd. z Borowego i płynie środkiem obszaru na płn. do Parchacza, przyjmując w obrębie wsi od lewego brzegu Błotnię, wchodzącą tu z Mostów Wielkich a płynącą na płn.-wschód aż do ujścia. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Raty i Błotni. Wsch. część obszaru lesista (Hurki 214 mt., znak triang.; Kluczowa góra, 215 mt.). Na wschod. krańcu leży przys. Zawonie (207 mt.), na zach. las miejski (215 mt.) i las Gliński. Na płd.-zach. huta szklana. Środkiem wsi idzie gościniec żółkiewsko-sokalski. Własn. więk. ma roli or. 113, łąk i ogr. 65, past. 85, lasu 6792 mr.; wł. mn. roli or. 2119, łąk i ogr. 3501, past. 999, lasu 6 mr. W r. 1880 było 404 dm., 2592 mk. w gm., 25 dm., 240 mk. na obsz. dwor. (311 rz.-kat., 2341 gr.-kat., 180 izrael.; 2341 Rusinów, 491 Polaków). Par. rz.-kat. w Krystynopolu, gr.-kat. w miejscu, dek. bełzki, dyec. przemyska. We wsi jest cerkiew, a koło cerkwi murowana kaplica, wzniesiona w r. 1861. Nad Bugiem, w przys. Zawonie jest kaplica postawiona, wedle podania, na pamiątkę znalezienia w tem miejscu zwłok Gertrudy Komorowskiej (por. Kraszewski:

„Starościna Bełzka“, I, 158 i 159). We wsi jest szkoła etat. 1-klas. i kasa pożyczk. gm. z kapit. 424 złr. Za czasów Rzpltej wś należała do dóbr koronnych, ststwa bełzkiego. 5.) **S.** *Bieńków*, wś, pow. kamionecki, 12 klm. na płn.-wschód od sądu pow. w Kamionce Strumiłowej, 5 klm. na płd. od urz. poczt. w Dobrotworze. Na zach. leży Dobrotwór, na płn. Dobrotwór i Niestanice, na wschód Chołojów i Budki, na płd. Ruda Sielecka, na płd.-zach. Różanka (pow. żółkiewski). Wś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Bugu. Wchodzi on tu od płd. z Rudy Sieleckiej a płynie przez zachod. część obszaru licznemi załomami na płn. do Dobrotworu. W obrębie wsi wpada do Bugu od praw. brzegu pot. Bobrówka, nadpływający od wschodu z Budek, a płynący na płn.-zach. aż do ujścia. Wzdłuż granicy od Niestanic płynie dopływ Bugu, pot. Chołojówka. Na płd. wsi leży Nieznanowski las (217 mt.). Lesisty jest także narożnik płd.-zach. i rąbek płn. Własn. więk. (hr. Heleny Mierowej) ma roli or. 346, łąk i ogr. 559, past. 318, lasu 2692 mr.; wł. mn. roli or. 1040, łąk i ogr. 1183, past. 387, lasu 7 mr. W r. 1880 było 305 dm., 1877 mk. w gm. (a mianowicie: we wsi Sielec Bieńków 107 dm., 624 mk., a w wólkach: Bratasze 40 dm., 236 mk.; Gawliki 17 dm., 100 mk.; Kuźnia 71 dm., 451 mk.; Osowiec 18 dm., 121 mk.; Ptaszniki 15 dm., 92 mk.; Zalewie 23 dm., 148 mk.; Zapotok 14 dm., 105 mk.), 8 dm., 72 mk. na obsz. dwor. (688 mk. obrządku rz.-kat., 1173 gr.-kat., 87 wyzn. izrael., 1 innego wyzn.; 895 Polaków, 1053 Rusinów, 1 Niemiec). Par. rz.-kat. w Dobrotworze, gr.-kat. w miejscu, dek. buski. We wsi jest cerkiew i szkoła etat. 1-klas. Za czasów Rzpltej należała do ststwa kamioneckiego. W lustr. z r. 1661, 1662 (Rkp. Ossol., Nr. 2834, str. 212) czytamy: „W tej wsi dawnych czasów poddanych pociągłych na półłankach bywało 35, juxta vero lustrationem a. 1628 było ich 15. Teraz poddanych, którzy na zagrodach siedzą, jest 13; czynszu dają po gr. 6, facit zł. 2 gr. 18. Robić powinni po dwa dni w tydzień. Bartników juxta lustrationem a. 1628 było 23; ci dawali po wiadrze miodu. Teraz ich tylko 14; ci dają po wiadrze miodu, w którem garncy 6, po zł. 4, facit zł. 52. Rybitwów juxta lustrationem a. 1628 bywało 12; teraz ich tylko 3, płacą po zł. 2 gr. 15, facit zł. 7 gr. 9. Barania dziesięcina i pszczelna gdy jest, powinni dawać 20-tą owcę i 20 pień; teraz jej nie masz. Wybraniec jest w tej wsi, służbę wojenną odprawować powinien z łanu swojego. Summa prowentu z tej wsi facit zł. 61 gr. 12“. W r. 1670 potwierdza król Michał cesyą Radziejowskiego, ststy soleckiego i kamioneckiego, z prawa do dóbr Sielce Bieńkowe na rzecz Józefa i Katarzyny Lubańskich (Arch. Bernard. we Lwowie, C, t. 155, str. 1514 i t. 423, str. 1691). 6.) **S.**, wś, pow. stanisławowski, o 3 klm. od Jezupola (par. rz.-kat., poczta); obszar dwor. 648 mr., włośc. 2349 mr. W 1870 r. 1250 mk.; w 1880 r. w gm. 1194; rz.-kat. 30; gr.-kat. par. w miejscu, dek. halicki. Cerkiew Narodz. Chr. Pana, drewniana, z 1726 r.; metryki ma od 1747 r. Szkoła etat. system. 1886 r., dzieci w wieku szkolnym 168. Właściciel pos. dwors. Wojciech hr. Dzieduszycki. *Lu. Dz.*

Sielec, wś, pow. ropczycki, par. rz.-katol. w Sędziszowie (o 4 klm.). Wś leży nad pot. Bystrzycą, uchodzącą do Wielopolki. Okolica lekko sfalowana, o wzniesieniach od 260 do 280 mt.; zabudowania stoją w podmokłej dolinie We wsi 48 dm. (2 na obszarze więk. pos. Tad. Perka) i 271 mk. (11 izrael.). Gleba jest glinką urodzajną. Obszar więk. pos. liczy 311 mr. roli, 36 mr. łąk, 24 mr. past. i 23 mr. lasu; pos. mn. 263 mr. roli, 66 mr. łąk i 24 mr. pastw. Graniczy na płn. z Sędziszowem, na wschód z Górą Ropczycką, na płd. z Zagorzycami i Iwierzycami a na wschód z Olchową. *Mac.*

Sielec, ob. *Siedlec.*

Sielecka Wólka, wś włośc. pow. chełmski, ob. *Sielec.*

Sielecki Majdan, wś włośc., pow. tomaszowski, gm. Krynice, par. Dzierążnia, ma 55 dm., 377 mk. katol. i 21 prawosł., 750 mr. obszaru.

Sielecznia, sioło, pow. siewski gub. orłowskiej, o 25 w. od Siewska, ma 340 dm., 2221 mk., cerkiew, dwa nieznaczne jarmarki.

Sieledczyki, wś nad rz. Wiazonką, pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Zasław, o 4 w. od st. dr. żel. lipawo-romeńskiej Radoszkowicze, ma 43 osad pełnonadziałowych; grunta szczerkowe. *A. Jel.*

Sieleszczenięta, okolica szlach., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Juraciszki, okr. wiejski Dowgierdziszki, o 19 w. od gminy, 45 w. od Oszmiany a 28 w. od Dziewieniszek, ma 6 dm., 34 mk. kat. W spisie w 1864 r. podana jako wś, mająca 5 dusz rewiz.; należała do dóbr Tekledamów, Piotrowiczów.

Sielewicze 1.) wś włośc. nad rz. Straczą, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Swir, o $5^1/_2$ w. od gminy a 36 w. od Święcian, ma 9 dm., 79 mk. kat. (33 dusz rewiz. w 1864 r.). 2.) **S.**, pow. słonimski, ob. *Sielawicze.*

Sieleźniowo, wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 37 w. w. od Dzisny, 5 dm., 43 mk. kat.

Sieliba, wś, pow. ihumeński, w 3 okr. pol. berezyńskim, gm. Brodziec, o 3 w. od Berezyny i 4 od wsi Jakszyce, ma 8 osad; lud

zajmuje się rolnictwem i flisactwem, grunta lekkie. *A. Jel.*

Sielica *Nowa*, ob. *Nowo-Sielica.*

Sielice 1.) wś włośc., pow. sochaczewski, gm. Kozłów Biskupi, par. Sochaczew, ma 40 mk., 138 mk. W 1827 r. 8 dm., 60 mk. 2.) **S.**, przyl. folw. Duranów, w pow. sochaczewskim.

Sielice, wś, pow. święciański, w 4 okr. pol., o 78 w. od Święcian, 4 dm., 48 mk. (6 prawosł., 41 katol.).

Sielichów, pow. czarnkowski, ob. *Żelichów.*

Sielicie 1.) wś, pow. wileński, w 4 okr. pol., o 42 w. od Wilna, 5 dm., 39 mk. katol. 2.) **S.**, zaśc., pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Mickuny, okr. wiejski i dobra skarbowe Ławaryszki, o 12 w. od gminy, 4 dusze rewiz.

Sieliczów, wś nad Korczykiem, pow. nowogradwołyński, gm. Berezdów, na płn. od Berezdowa, ma 158 dusz włościan, 631 dz. ziemi włośc., 515 dz. ziemi dwors. Niegdyś należała do dóbr berezdowskich ks. Jabłonowskich, od ks. Stanisława kupiona przez Hornowskich, do których i dziś należy. *L. R.*

Sielihorka, rzeczka w pow. lepelskim, ob. *Kozinka.*

Sielihory, jezioro w pow. lepelskim, z którego wypływa rzka Sielihorka al. Kozinka.

Sielinko al. *Silinko*, dawniej *Sielino*, *Szylino*, *Szilnno* (1580), wś i fol., pow. bukowski (Grodzisk), o $2^1/_2$ klm. na płd.-zach. od Opalenicy (par., poczta i st. dr. żel.). S. istniało już przed r. 1526; w r. 1580 było 5 zagrod.; później należało do Opalińskich. Wś ma 8 dm., 65 mk. (59 kat., 6 prot.) i 91 ha (84 ha roli). Folw. liczy 193 mk. w 9 dm. i wchodzi w skład dóbr opalenickich. *E. Cal.*

Sieliszcze, rzka w gub. mohylewskiej, prawy dopływ Dniepru, uchodzi pomiędzy Toszczycą a Drucią.

Sieliszcze 1.) fol. szlach., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 44 w. od Dzisny, 1 dm., 18 mk. kat. 2.) **S.**, wś i dobra, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. Wiszniów, okr. wiejski Bohdanowo, o 6 w. od gminy a 69 w. od Oszmiany, ma 2 dm., 32 mk. (22 prawosł. i 10 katol.). Podług spisu z 1864 r. część należąca do dóbr S. Walickich miała 13, część zaś do dóbr Paulinów Osmólskich 38 dusz rewiz. 3.) **S.**, wś nad pot. Dunaj, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Polany, okr. wiejski Bierwieniszki, o 5 w. od gminy a 23 w. od Oszmiany, ma 18 dm. i 142 mk. kat. (w 1864 r. tylko 13 dusz rewiz.); należy do dóbr Latowicze, Czapskich. 4) **S.**, chutor, tamże, 1 dm., 13 mk. kat. 5.) **S.**, wś, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra, Chomińskich, Niestaniszki, o 6 w. od gminy, 18 dusz rewiz. 6.) **S.**, wś włośc., pow. święciański, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Wojstom, o 1 w. od gminy, 20 dusz rewiz. 7.) **S.**, wś nad rz. Mraj, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Parafianowo, okr. wiejski i dobra Szyszków (w 1864 r.) Gnieździłów, o 11 w. od gminy a 75 w. od Wilejki, ma 6 dm., 49 mk. (w 1864 r. 20 dusz rewiz.). 8.) **S.**, wś włośc., pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Chotenczyce (Chocięczyce), okr. wiejski Daszki, o 5 w. od gminy, przy b. dr. poczt. z mka Ilii do mka Radoszkowicze, ma 6 dm., 69 mk. (podług spisu z 1864 r. tylko 13 dusz rewiz.); należy do dóbr skarb. Kołaczewo. 9.) **S.**, fol., pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Wiazyń, okr. wiejski Poniatycze, o 24 w. od Wilejki, 1 dm., 10 mk.; w 1864 r. własność Koziełłów. 10.) **S.**, zaśc. nad jez. Wiercieją, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Miadzioł, okr. wiejski i dobra, hr. Tyzenhauzów, Posopowo, o 10 w. od gminy, ma 2 dm., 23 mk. (w 1864 r. 9 dusz rewiz.). 11.) **S.**, wś, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Szumsk, okr. wiejski i dobra, Naborowskich, Drewianiki, o $17^1/_2$ w. od gminy, 17 dusz rewiz. 12.) **S.**, wś, pow. bobrujski, w 1 okr. pol., gm. i par. prawosł. Stepy, ma 25 osad; grunta lekkie. 13.) **S.**, wś nad rz. Ołą, pow. bobrujski, w 1 okr. pol. i gm. Koczerycze, ma 4 os. 14.) **S.**, zaśc. nad rz. Krasną, lewym dopł. Ptycza, pow. bobrujski, w 4 okr. pol. świsłockim, gm. Horodok, ma 4 osady; grunta piaszczyste. 15) **S.**, wś, pow. bobrujski, w 2 okr. pol. paryckim, gm. Czernin, ma 16 os.; grunta piaszczyste. 16.) **S.**, fol., pow. borysowski, dany w nagrodę w 1869 r. urzędnikowi Aleksandrowi Ponomarewowi, ma 7 włók. 17.) **S.**, wś, pow. borysowski, w 1 okr. pol. łohojskim, gm. Pleszczenice, par. kat. Chotajewicze, ma 7 osad; miejscowość mocno wzgórzysta, w okolicy zachodniej duże lasy. 18.) **S.**, wś, pow. borysowski, gm. Bytcza, przy drożynie ze Starego-Borysowa do wsi Kobylszczyzny, ma 14 osad pełnonadziałowych. 19.) **S.**, wś nad rz. Rosławką, dopł. Bierezenicy, pow. borysowski, w 1 okr. pol. i gm. Chołopienicze, ma 5 osad pełnonadziałowych; grunta wzgórzyste, lekkie. 20.) **S.**, wś nad bezim. dopł. Mużanki, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. Wielatycze, ma 26 osad pełnodziałowych; grunta piaszczyste. 21.) **S.**, fol., pow. borysowski, od 1873 r. własność Pietraszków, ma 5 włók. 22.) **S.**, zaśc. nad bezim. prawobocznym dopł. Moży, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. Uchwały, ma 6 osad; grunta piaszczyste, miejscowość odosobniona. 23.) **S.**, zaśc., pow. borysowski, w 2 okr. pol. i par. kat. Łohojsk, gm. Hajna, ma 4 osady; okolica od północy wzgórzysta, wielkie lasy na wschód. 24.) **S.**, wś nad rzką Zajelnianką, prawym dopł. Hajny, pow. borysowski, gm. Łohojsk, ma 10 osad pełnonadziałowych; cerkiewka; grunta lekkie. 25.) **S.**, okolica

szlach. na południ. krańcu pow. borysowskiego, w 2 okr. pol., gm. i par. kat. Łohojsk, ma 19 osad. 26.) **S.**, zaśc., pow. borysowski, w okolicy Hajny, w 2 okr. pol. łohojskim, ma 2 osady; grunta lekkie. 27.) **S.**, zaśc., pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Hajna. 28.) **S.**, wś nad rzką Hradeczną, lewym dopł. Niesety, pow. ihumeński, w 3 okr. pol. berezyńskim, gm. Brodziec, ma 19 osad; miejscowość poleska, grunta lekkie. 29.) **S.**-*Bylina*, zaśc., pow. ihumeński, w 4 okr. pol. puchowickim, gmina Pohorełe, par. katol. Świsłocz (pow. bobrujski), ma 8 osad. 30.) **S.**, zaśc. nad bezim. dopływem Brusiaty, pow. ihumeński, w 3 okr. pol. i par. katol. Berezyna, gm. Pohost, w okolicy pomiędzy Pohostem i Żyrówką. 31.) **S.**, wś nad rz. Ptyczą, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Stare-Sioło, ma 6 osad. 32.) **S.**, zaśc. nad Ptyczem, pow. mozyrski, gm. Kopatkiewicze, ma 2 osady; powstał około 1860 r. ze sprzedaży szlachcie zagrodowej części obszaru siekierzyckiego; należy do trzech właścicieli. 33.) **S.**, wś nad rz. Newdą, pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, gm. Rajcy, ma 4 osady; miejscowość wzgórzysta, grunta urodzajne. 34.) **S.** al. *Siedliszcze*, wś i folw. nad rzką Świpiś, praw. dopł. Osy, pow. nowogródzki, w 1 okr. pol. wsielubskim, gm. Horodeczna. Wś ma 18 osad pełnonadziałowych; folw., od 1853 r. własność Witorskich, około $4^1/_2$ włók. Zdaje się, że w tem S. urodził się w 1791 r. Tomasz Zan. Miejscowość wzgórzysta, bezleśna, grunta szszerkowo-gliniaste, urodzajne. Widok pomieścił Orda w swym Albumie. 35.) **S.** al. *Kudzinowo*, wś i fol. nad Jasiołdą, pow. piński, w 1 okr. pol., gm. Lemieszewicze, par. kat. Pińsk, o 5 w. od st. dr. żel. poleskich Parochońsk. Wś ma 25 os., fol. 1343 dz.; własność dawniej Kudzinowicza teraz Dworakowskich; grunta wyborne, łąk wiele, rybołówstwo. 36.) **S.**, wś, pow. piński, w 1 okr. pol., gm. Pohost, ma 43 mk.; własność ks. Lubeckiego. 37.) **S.**, własność ziemska, pow. rzeczycki, ma 5 włók; od 1869 r. należy do włośc. Bazylego Hurynowicza. 38.) **S.**, własność ziemska, pow. rzeczycki, ma 5 włók; należy od 1869 r. do włośc. Piotra Tarasewicza. 39.) **S.**, wś, pow. rzeczycki, w 4 okr. pol. rzeczyckim, gm. Jakimowska-Słoboda, przy gośc. poczt. bobrujsko-rzeczyckim, ma 16 osad; miejscowość nizinna, w ostatnich czasach skanalizowana ku Berezynie; grunta piaszczyste. 40.) **S.**, wś poradziwiłłowska, pow. słucki, w 1 okr. pol. starobińskim, gm. Słuck, o 10 w. ku zachodowi od Słucka, o 1 w. od dawnej szosy moskiewsko-brzeskiej, ma 61 osad pełnonadziałowych; grunta urodzajne. 41.) **S.** al. *Kumlewszczyzna*, zaśc., pow. słucki, w 2 okr. i par. katol. Kleck, gm. Zaostrowiecze; ma 14 os. 42.) **S.** *Małe*, wś, pow. brzeski, w 4 okr. pol., gm. Dmitrowicze, o 52 w. od Brześcia. 43.) **S.** *Wielkie*, wś, tamże, o 50 w. od Brześcia. 44.) **S.**, wś, pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Siechnowicze, o 27 w. od Kobrynia. 45.) **S.**, dobra nad Piną, pow. kobryński, w 4 okr. pol., gm. Osowce, o 62 w. od Kobrynia. 46.) **S.**, straż leśna, tamże, o 63 w. od Kobrynia. 47.) **S.**, dobra, pow. prużański, w 3 okr. pol., gm. murawiewska, o 49 w. od Prużany, posiada kaplicę katol. par. Kiwatycze. 48.) **S.**, wś, pow. drysieński, należy do domin. Lachowszczyzna; własność dawniej Szczytów, dziś Jodziewiczów. 49.) **S.**, mko, pow. lepelski, gm. Kublicze, okr. wiejski Sieliszcze, 88 mk. Posiada kościół par. kat. p. w. św. Weroniki, wzniesiony w 1726 r. (podług rubryceli w 1728 r.) przez Józafata Antoniego i Eleonorę z Kociełłów Siellawów, podsędków połockich. Par. kat., dek. lepelskiego, ma 1995 wiernych i kaplice na cmentarzu grzebalnym w S. i Uchwicy. Dobra S. wraz z Sołoniewiczami mają 3005 dzies. ziemi dworskiej i w 1863 r. 739 dusz rewiz. Niegdyś dobra lenne, w 1680 r. własność Korsaków, od 1686 r. ks. Jana Chryzostoma i Kaspra Frąckiewiczów, następnie Józafata Antoniego i Eleonory z Kociełłów Siellawów, którzy fundowali tu 1734 r. kościół i klasztor bernardynów (podług Złotej księgi, VII, 200, fundacya ta miała miejsce w Siekierzu nie w Sieliszczu). Do fundacyi tej przyczynił się Rahoza. Dalej własność Jana Siellawy i trzech siostr jego: Maryanny Reuttowej, Tekli Giecewiczowej i Teresy Rahoziny. W 1743 r. nabywa od nich Michał Sielicki, który w 1778 r. ustępuje synowi swemu Józefowi; od 1789 r. syna ostatniego Antoniego, po którym w 1814 r. drogą spadku przeszła do jego siostry Eleonory Kasztelińskiej. Od 1830 r. córek jej Katarzyny Koszelowej i Anny Siellawiny, dalej własność Edwarda Siellawy i siostry jego Katarzyny Szyrynowej, dziś własność Aleksandra Szyryna. 50.) **S.**, fol., pow. klimowicki, posiada gorzelnię, zatrudniającą 7 ludzi, produkującą 320,761 stopni spirytusu i dającą 856 rubli dochodu; młyn wodny. Własność Sobańskich. *J. Krz.—A. Jel.—A. K. Ł.*

Sieliszcze 1.) uroczysko we wsi Chreszczatyk, pow. czerkaski; śród niego w zeszłym wieku znajdowała się wś Maszczenki. 2.) **S.**, wś nad rucz. Sikawicą al. Sakowicą, pow. kaniowski, na pograniczu zwinogrodzkiego, w 3 okr. pol., gm. Taraszcza (o 4 w.), o 52 w. od Kaniowa a 25 w. od st. pocz. i tel. w Bohusławiu. Otoczona lasami, ma 1450 mk. W 1746 r. było 20 osad, w 1863 r. wraz z przysiołkiem Korsuńską Hutą, posiadającym hutę szklanną, 1084 mk. Cerkiew p. w.

św. Mikołaja, drewniana, wzniesiona około 1780 r., na miejsce dawniejszej z 1726 r., uposażona jest 37 dzies. ziemi. Podług wizyt. z 1746 r. do parafii należała wś Taraszcza, stanowiąca obecnie oddzielną parafią. W S. znajduje się cukrownia, założona w 1847 r. Przy wjeździe do wsi są ślady dawnego okopiska ziemnego. S. wchodziły niegdyś w skład sstwa korsuńskiego, obecnie należą do dóbr Korsuń. 3.) **S.**, wielka mogiła, o 4 w. od Wyhrajowa, w pow. kaniowskim. 4.) **S.**, wś, pow. kaniowski, ob. *Edem.* 5.) **S.**, uroczysko na gruntach wsi Chotowa, w pow. kijowskim. W dolinie tego uroczyska bierze początek rzka Chotówka, dopływ Wety (dopł. Dniepru). 6.) **S.**, wś, pow. kowelski, gm. S., okr. pol. maciejowski, na płn. od Koszar Nowych, o 8 w. od Myzowa, o 5 od Bucenia, 25 w. od Kowla a 338 w. od Żytomierza. 7.) **S.**, uroczysko nad błotem Konnorogiem, w pobliżu wsi Lewkowicz, w pow. owruckim. 8.) **S.** al. *Sieliszcza*, w dokum. *Szedliszcza*, wś niegdyś we włości milanowickiej, t. j. w dzisiejszym pow. kowelskim, na pograniczu pow. włodzimierskiego, na zachód od Kowla, w pobliżu miasta Milanowicze i Paryduby. Wchodziła niegdyś w skład sstwa kowelskiego i podług lustracyi z 1628 r. wraz z Parydubami czyniła 308 fl. 7 gr. 9 den. 9.) **S.**, wś nad rz. Irszą, pow. radomyski, w 3 okr. pol., gm. i par. praw. Malin (o 3 w.), o 34 w. od Radomyśla, ma 350 mk. (podług Pochilewicza 481 mk.), którzy na mocy umowy wykupnej otrzymali 946 dzies., z opłatą 520 rs. 58 kop. rocznie. Własność Katarzyny Mikłucha. 10.) **S.**, uroczysko na gruntach wsi Minejki, w pow. radomyskim. 11.) **S.**, uroczysko na gruntach wsi Starosielce, w pow. radomyskim. 12.) **S.**, sioło nad rzką Stasią, pow. równieński, gm. S., okr. pol. mežyrycki, na płn.-zach. od Mežyrycza a na zachód od Hubkowa, do którego włości dawniej należało, odl. o 13 w. od Tuczyna, o 16 w. od Pieczanówki, o 18 od Lipek i Mokwina, 65 w. od Równego a 145 w. od Żytomierza. W 1629 r. wraz ze wsią Szczykiczanki miało 55 dm. 13.) **S.** *Małe*, wś, pow. równieński (dawniej w pow. owruckim), na wschód od Kamiennego, posiada starożytną cerkiew p. w. św. Bazylego, z charakterystycznemi obrazami plastycznemi, przedstawiającemi: Sąd ostateczny, Raj i Piekło. S. wraz z sąsiedniemi wsiami: Kamienne, Wiry, Łenczyn, tudzież kilka obok leżących rudni, należały już w XVI w. do rodziny Babińskich. W 1563 r. Sioło Kamienne, Sielce, Osowicze i Wólka, przezwana Sieliszczem, z ludźmi i wszystkiemi przynależytościami dostały się przy podziale Wasilemu Babińskiemu, synowi Andrzeja. W 1624 r. S. jest już dość znaczną wioską i dostaje się Piotrowi Babińskiemu, synowi Wasila. Jest tu rudnia pod dworem, która z dawna brała rudę z sąsiednich Łenczyna i Osowa. W 1672 r. poszły te S. na rozdział między dzieci Mikołaja, który porzuciwszy aryanizm, przeszedł na wiarę katolicką. Obecnie należy do klucza Kamienne (ob. t. III, 771). 14.) **S.**, uroczysko nad rz. Orechowatką, na gruntach wsi Topory, w pow. skwirskim. 15.) **S.**, część wsi Horodyszcze (ob.), w pow. zasławskim. *J. Krz.*

Sieliszcze 1.) wś nad rz Izworą, pow. chocimski gub. bessarabskiej, przy drodze z Romankowiec do Słobodzici i Komarowa, par. kat. Chocim (o 52 w.), ma 343 dm., 1898 mk., cerkiew drewnianą. 2.) **S.**, sioło nad Wołgą, w pow. i gub. kostromskiej, o 2 w. od Kostromy, ma 132 dm., 656 mk., dwie cerkwie. O $^1/_2$ w. poniżej S. znajduje się kamienisty zator w Wołdze.

Sieliszki al. *Gobej*, wś włośc. nad jez. Żezdrys, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Łyngmiany, o 8 w. od gminy a 35 w. od Święcian, ma 4 dm., 29 mk. katol. (w 1864 r. 18 dusz rewiz.).

Sielkeim 1.) wś, pow. labiewski, st. pocz. Wulfshoefen; 872 ha, 77 dm., 364 mk. 2.) **S.** *Neu*, leśn. do nadleśn. Greiben.

Sielkowo 1.) zaśc. szlach. nad rzką Jelnianką, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 23 w. od Dzisny, 1 dm., 5 mk. katol. 2.) **S.**, wś, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Mańkowicze, okr. wiejski i dobra, Onoszków i Ławruszkiewiczów (w 1864 r.), Piotrowszczyzna, o 7 w. od gminy a 64 w. od Wilejki, przy b. dr. pocz. połockiej, w 1864 r. 11 dusz rewiz. W spisie z 1866 r. wykazany jako zaśc., mający 1 dm. i 5 mk. prawosł. 3.) **S.**, b. st. pocztowa w gub. witebskiej. *J. Krz.*

Sielnica, pow. noworadomski, ob. *Silnica.*

Sielnica, rzeka w pow. bracławskim, prawy dopływ Bohu. Bierze początek w zachodniej części powiatu, pod wsią Lewkowcami, płynie z zachodu na wschód na przestrzeni około 8 mil, odlewa 12 stawów. Przepływa pod wsią Sielnicą, Łuką Żabokrzycką, Kopijówką, Kobylówką, Nesterwarką, mtem Tulczynem, Kinaszówką, Klebaniem, Hutą, Białousówką, Łukaszówką, i pod mkiem Ładyżynem uchodzi do Bohu, naprzeciw ujścia rz. Sobu w pow. hajsyńskim. Od prawego brzegu przybiera: Bakszę, Tulczynkę, Tymanówkę i Szamotynę, od lewego zaś Idźkę i Siarczystą. *X. M. O.*

Sielnica, wś nad rz. t. n., pow. bracławski, okr. pol. Tulczyn (o 23 w.), gm. Szpików, par. katol. Kopijówka, sąd Niemirów, ma 129 osad, 670 mk. (33 jednodworców), 765 dzies. ziemi włośc., 1036 dworskiej, 32 cerkiewnej. Cerkiew p. w. N. M. P., wzniesiona w 1783 r., ma 896 parafian. Własność dawniej Po-

tockich, następnie Świejkowskich, obecnie Szuszkiewiczów. *Dr. M.*

Sielnica, wś, pow. brzozowski, w okolicy podgórskiej i lesistej, na prawym brzegu Sanu, u ujścia pot. Roztoki, 7·4 klm. na płd.-zachód od Dubiecka. Par. rz.-kat. w sąsiedniej Dylągowy (na płd.-zach.) a gr.-kat. w Pawłokomie, z którą graniczy na płn. Do wsi należą osady: Zasanie na lew. brz. Sanu i Laszki na płd. od wsi, nad pot. t. n. Na płd. graniczy S. z Piątkową, na wschód z Polchową i Podbukowiną. Od płd. i wschodu otaczają wś lasy. Ma 121 dm. (4 na obszarze więk. pos.), 724 mk. (369 męż., 747 kob.); 697 rz.-kat., 24 gr.-kat. i 3 izrael. Pos. większa (Cypr. Jaworskiego) wynosi 169 mr. roli, 46 mr. łąk, 76 mr. pastw. i 475 mr. lasu; pos. mn. 665 mr. roli, 23 mr. łąk, 209 mr. pastw. i 22 mr. lasu. *Mac.*

Sielnica, węg. *Szielnicz*, mtko w pow. mikułaskim, hr. liptowskiem, nad Kwaczanką, wchodzącą tu od płn. z Kwaczan i Dłuhej Łuki i płynącą ramionami, które łączą się poniżej w jedno łożysko i uchodzą do pobliskiego Wagu poniżej Nieżytowiec. Na płn. leżą Bernice, na zach. Prosek i Zadziele, na płd. Nieżytowce i Paryżowce a na wschód Tarnowiec. Obszar obejmuje 4258 kw. sąż. kat. W 1880 było 153 dm., 823 mk. Słowakow. Wzn. wsi 562 mt. npm. Par. łac. w Tarnowcu; we wsi kościół łac. filialny. W r. 1878 rz.-katol. 116, ewan. 806, un. 22, żyd. 15, razem 959. Par. ewan. w miejscu założona r. 1783. Według szem. ewan. z r. 1880 par. ta liczyła w miejscu ewan. 727. Szkoły ludowe w miejscu (66 ucz. ewan.), w św. Annie (30), św. Maryi (15), Isypowcach (12); dochodzących uczniów do tych szkół 74, razem 197. Z kaznodziejów protest. pierwszym r. 1575 był Paweł, który r. 1580 brał udział w synodzie w Kremnicy; 1584 Marcin Vespertinus, 1586 Paweł Barachy, 1611 Stan. Bresztowski, poprzednio dyakon w Lupczy Niemieckiej, 1620 Mikołaj Accipitrini, powołany tutaj z Rożenia († 1632), 1633 Jan Braxatorys Hlinicenus, później kaznodzieja w Tarnowcu (1643), 1651 Andrzej Palik, 1667 Mikołaj Parszycyus († 1667), 1790 Jan Migyelka, 1819 Jakub Hrobony, rodem z Garłuchowiec na Śpiżu. St. pocz. w miejscu. Urząd podatk. i sąd pow. św. Mikulasz. *Br. G.*

Sielnice, góra, ob. *Selnice.*

Sielnicka Hora i *Sielnicki Hrad*, dwa szczyty w zachodnich odnogach Tatr Liptowskich, w hr. liptowskiem, w ścianie odrywającej się od głównego grzbietu Tatr na płd., na rozdziale dolin Kalamiczanki i pot. Malacińskiego. Pierwszy szczyt na płn. wznosi się 1051 mt., drugi na płd. 1001 mt. npm. *Br. G.*

Sielobodka, zaśc., pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Lebiedziewo, o 10 w. od gminy, 8 dusz rewiz.

Sielowce, wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Horodek, o 7 w. od gminy a 43 w. od Wilejki, przy b. dr. pocz. z Mołodeczna do gr. pow. mińskiego, ma 19 dm., 171 mk. (w 1864 r. 69 dusz rewiz.).

Sielpia *Wielka*, fol. i os. fabr., *S. Mała*, wś włośc. i os. leś., w XVI w. *Szilpie Ruda*, nad rz. Pilicą, pow. konecki, gm. Grodzisko, par. Radoszyce, odl. 9 w. Końskich. Posiada szkołę początkową, kopalnie rudy żelaznej i rządowe fabryki żelaza, młyn wodny. W 1875 r. wyrobiono 74,561 pud. żelaza kutego i 182 pud. drutu i wyrobów żel. W 1869 r. pracowało tu 56 robot. i wyprodukowało za 68,700 rs. Surowca dostarczały zakłady w Bzinie. Fol. i os. fabr. mają 32 dm., 195 mk., 372 mr.; wś 15 dm., 68 mk., 223 mr. włość i 1 m. rząd.; os. leś. 2 dm., 9 mk., 15 mr. W 1827 r. 20 dm., 67 mk. Według reg. pob. pow. chęcińskiego z r. 1573 Szilpie Ruda, wś arcybiskupia, należąca do klucza kurzelowskiego, miała 3 zagr. z rolą (Pawiński, Małop., 273).

Sielsk, fol. i młyn koło Czartoryi, w Podniestrzanach, pow. bóbrecki.

Sielski Potok 1.) powstaje w obr. gm. Szlachtowy, pow. nowotarski, w Beskidzie dunajecko-popradzkim, z pod Małej Przehyby (1175 mt.); płynie wąską dolinką, nad którą od wsch. rozpościera się połogie wzgórze Sacha góra (1080 i 970 mt.), wprost na płd., przepływa Szlachtową i wpada z praw. brz. do Ruskiej, dopł. Dunajca. Długi 7 klm. Dno kamieniste, wody rwące. 2.) **S.**, potok, powstaje na płn. od wsi Słobódki, w pow. kałuskim, w lesie na Bodostowie (354 mt.), płynie leśnym parowem na wschód, potem na płd.-wsch. przez wieś Przewoziec, poniżej której uchodzi do Łomnicy z lew. brzegu. Długi 6 klm. *Br. G.*

Sielskie Ramutowo, ob. *Ramutowo.*

Sielskie, jezioro, które wraz z jez. Słomianem, zlewa się przez rzekę Toropę do Dźwiny.

Sielszczyzna, zaśc., pow. borysowski, w 2 okr. pol. i par. katol. Łohojsk, gm. Hajna, ma 2 osady. *A. Jel.*

Sieluki al. *Siluki*, wś włośc. nad Gawiją, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Dziewieniszki, o 32 w. od Lidy a 7 w. od Dziewieniszek, ma 3 dm., 32 mk. katol. W spisie z 1864 r. podano wraz z zaśc. Dobromyśl 13 dusz rewiz. Należy do dóbr skarbowych Sieluki Gudele.

Sieluń, w dok. *Selunium*, *Schelun*, wś, fol. i dobra rząd. (majorat) nad rzką t. n. (Sikorką?), niedaleko jej ujścia do Narwi, pow. makowski, gm. Sieluń. Leży przy drodze bitej warszawsko-kowieńskiej, o 88 w. od Warszawy a 34½ w. na płn.-wschód od Pułtu-

ska, posiada kościół par. murowany Do 1879 r. istniała tu stacya pocz. W 1827 r. było tu 11 dm., 109 mk. Na obszerze wsi jest jezioro mające 17 mr. Wody jego odpływają do Narwi. Wś ta, dawna posiadłość proboszczów katedralnych płockich, była centrem rozległych dóbr do nich należących a następnie stolicą oddzielnego okręgu sieluńskiego, zostającego pod juryzdykcyą tychże proboszczów. W 1397 r. bisk. płocki Scibor założył tu parafią i wzniósł kościół drewniany. Zdawna zapewne proboszczowie posiadali tu swój dwór. Być może iż Henryk, syn ks. Ziemowita, zostawszy proboszczem, urządził okazalszą, warowną siedzibę. W dokum. z 1410 wspominane jest tutejsze „fortalitium“, zwane później „castrum“. Gdy pożar zniszczył kościół w 1691 r., wzniesiono kaplicę a gdy ta spłonęła nabożeństwo odprawiano pod szopą w słupy i dyle, krytą słomianym dachem. Dopiero w 1805 r. wzniesiono z muru obecny kościół. S. par., dek. makowski, 3180 dusz. Z obszaru dóbr rząd. Sieluń wydzielono na majorat pułkownikowi Andrzejowi Sachnowskiemu w 1835 r. fol. Sieluń i Gąsewo, wsi: S., Kruszewo i Gąsewo. Pozostały w posiadaniu rządu: wójtowstwo Rypin, fol. Rembisze, wsi Rembisze, Jawory, Gaworowo, Gaworówko, fol. i wś Pokrzywnica, Żabino, wójtowstwo Żabino, fol. i wś Borowe, Kamionka, wójtowstwo Lipianka, wś Szczeglin, fol. i wś Sypniewo. S. gm. należy do s. gm. okr. II w os. Krasnosielc, ma 7421 mr. obszaru i 5498 mk. W skład gm. wchodzą: os. wiejska Rożan, 14 wsi szlacheckich: Chrzczonki, Długołęka, Głażewo, Gierwaty, Kołaki Zagnatowo, Młynarze, Modzele, Ochenki, Ogony, Rypin, Strzemeczne, Załęże, Żebry i Żerań; jedna wś z ludnością mieszaną Sadykierz, oraz 2 wsi włośc.: Dyszobaba i Sieluń.

Sieluńskie księstwo. Już na początku XIII w. przy rozdziale posiadłości biskupstwa płockiego, S. z przyległymi wsiami przeznaczono dla proboszcza katedralnego, który jeszcze otrzymał Białotarsk w ziemi gostyńskiej. Proboszczowie obowiązani byli z dochodów dóbr tych płacić 300 talarów na reparacyą katedry płockiej. Dopiero w 1732 r. Teodor Czartoryski, proboszcz katedralny, zrzekł się Białotarska w zamian za zwolnienie od tej opłaty. Dobra sieluńskie leżały po obu brzegach Narwi, w ziemi różańskiej i pow. ostrołęckim. Składały się z pięciu kluczów: sieluński (Sieluń, wójtowstwo Dyszobaba i Kruszewo w pow. ostrołęckim), gąsewski (Gąsewo, wś kośc., Szczeglino, Zamość, Sypniewo, Dylewo, Sławkowo i cztery wójtowstwa), pokrzywnicki (Pokrzywnica i Żabin), rembiszowski (Rembisze, Goworowo, Goworówek, Jawory al. Jaworowo) i borawski (Borawe, Lipianki i Kamionki). Trzy ostatnie leżały na lew. brzegu Narwi, w pow. ostrołęckim. Było tu w ogóle 17 wsi (trzy kościelne) i 5 wójtowstw. Wczesne i gęste zaludnienie tego nadrzecznego obszaru, podnosząc dochody, nadawało probostwu płockiemu wielkie znaczenie. Ubiegano się o nie, gdyż zwykle torowało drogę do wyższych dostojeństw i łączyło się z rozległą władzą nad licznymi, szlacheckimi przeważnie mieszkańcami dóbr. Andrzej w połowie XIII w. zostaje bisk. płockim; nieco później Wisław bisk. kujawskim. Przy końcu XIV w. Henryk, syn ks. Ziemowita III, jest proboszczem sieluńskim, i choć tylko dyakon, otrzymuje w 1390 r. nominacyą na bisk. płockie. Za jego rządów częściowa szlachta, zamieszkująca 29 wiosek przyległych do wsi proboszczowskich, zaczęła się udawać w swych sprawach po rozstrzygnięcie do księcia proboszcza. Ciężar powinności książęcych zachęcał też drobną szlachtę do poszukiwania protekcyi dostojnika kościelnego, który mógł wyjednać ulgi, osłonić swą opieką. Powoli wytworzył się w Sieluniu gród, nazywany zwykle fortalitium, w którym zawierano tranzakcye, rozstrzygano spory. Pierwszy akt sprzedaży „in fortalitio Schelun“ pochodzi z 1413 r. Tym sposobem dobra proboszczowskie, z grupą wsi drobnoszlacheckich, wytwarzają odrębną ziemię sieluńską. W aktach tych, strony uznają się zwykle w zależności od proboszczów i zobowiązują do pewnych względem nich ciężarów. Proboszczowie w 1510 r. posiadłości swe zwą już territorium a zamiast „fortalitium“ piszą „castrum“ (w 1519 r.). Sprawy rozstrzyga mianowany przez proboszczów starosta, ostatnią instancyą stanowi proboszcz lub wydelegowani przez niego kanonicy. Gdy, po wcieleniu Mazowsza do Korony, szlachta mazowiecka porównaną została co do praw z koronną i zwolnioną od dawnych ciężarów książęcych, wtedy dopiero uwydatniła się szlachcie sieluńskiej odrębność jej położenia i jego ciężary. Objawy niezadowolenia ze strony szlachty wywołują represyjne kroki proboszczów. Mikołaj Wolski, mianowany za protekcyą Zygm. Augusta proboszczem sieluńskim, przemocą odbiera w 1558 r. przechowywane po chatach szlacheckich dawne papiery i dowody szlachectwa. Jędrzej z Bnina Opaliński (proboszcz) postarał się, iż w 1595 r. szlachta ziemi różańskiej, uchwałą sejmikową, odrzekła się wszelkiej wspólności z poddanymi proboszcza i zaprzeczyła im praw szlacheckich. W 1598 r. nakazuje tenże proboszcz podwładnej szlachcie płacić po złotemu od włóki na kościół w Sieluniu. Już Opaliński użył w powyższym rozporządzeniu tytułu księcia (princeps). Tytuł ten ustala się jednak dopiero w

1727 r. z objęciem probostwa przez Kazimierza Czartoryskiego ks. na Klewaniu. Nakłada on na szlachtę podatek po 2 zł. z włóki. Następcy jego (Miaskowski, Szembek, Szeptycki) posługują się w dalszym ciągu tym tytułem w aktach. Na grobowcu Szembeka († 1784) w katedrze płockiej wyryto: „dux selunensis“. Szlachta broniąc się przeciw roszczeniom narzuconych sobie panów, prowadziła długo bezowocne procesa, aż wreszcie dekret trybunału w 1767 r. odesłał sprawę do sejmu. Wtedy szlachta ułożyła i ogłosiła drukiem ciekawy, mimo nieudolnej formy „Memoryał szlachty niektórych ziemi Łomżynskiey y Rożanskiey w liczbie około siedmiuset obywatelow..... contra abusivam Jurisdictionem Jch Mciow Xięży Proboszczow płockich“. Sejm w 1791 r. wyznaczył oddzielną deputacyą, która po rozpatrzeniu sprawy, przedstawiła sejmowi przychylną dla żądań szlachty opinią, jednomyślnie zatwierdzoną w dniu 29 listop. 1791 r. Jednocześnie w tymże dniu wyzwolono obywateli księstwa siewierskiego z pod władzy bisk. krakowskich. Uprzedzając decyzyą sejmu proboszcz Szeptycki stawił się przed deputacyą i z upoważnienia kapituły zrzekł się władzy nad szlachtą sieluńską. Rząd pruski zabrał dobra sieluńskie a proboszczowi płockiemu ks. Prażmowskiemu wyznaczył 15,600 złp. pensyi. Nadane w 1807 r. marszałkowi Neyowi, wróciły na mocy rozporządzenia z 2 maja 1813 r. znowu na własność rządową. W archiwum płockiem przechowały się kompletne akta sieluńskie od 1490 do 1760 r. Por. W. Gawarecki: „Przywileje, nadania i swobody miast woj. płockiego (Warszawa, 1828); w dziele tym podaje „Wiadomość o księstwie sieluńskiem“. Sprawę tę źródłowo zbadał i przedstawił w jej historycznym przebiegu Wł. Smolcński w pracy: „Mazowiecka szlachta w poddaństwie proboszczów płockich“ (ztąd wzięto dane do niniejszego opracowania). *Br. Ch.*

Sieluty 1.) wś włośc. nad rzką Soszą, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Plissa, okr. wiejski i dobra skarbowe Peredoły (Przedoły), o 10 w. od gminy a 62 w. od Dzisny, ma 3 dm., 30 mk. prawosł. (w 1864 r. 12 dusz rewiz.). 2.) **S.**, dwa zaśc. nad rz. Sołomereczą, pow. miński, w 1 okr. pol. mińskim, gm. siemkowo-gródecka; jeden z nich ma 4 osady, drugi zaś 7 osad; grunta szczerkowo-gliniaste. Ze starych dokumentów widać, iż S. należały w XVI w. do kn. Sołomereckich, mających siedzibę w niezbyt odległej Sołomereczy (ob.). W 1583 r. Anna z Hlebowiczów kn. Sołomerecka, kasztelanowa mścisławska, oddaje S. wraz z innymi przyległościami w zastaw Januszowej Czetwertyńskiej; zaś w 1615 r. trzymał S. Mikołaj Rekuć, podstarości miński. W XVIII w. S. były już własnością Chmarów, należąc do dom. Siemkowo. 3.) **S.**, dwór i dobra nad Łuczesą, pow. witebski, o 10 w. od Witebska a $1^1/_2$ w. od st. dr. żel. orłowsko-witebskiej Zabołotniki, w bardzo pięknem położeniu, mają 1113 dzies. ziemi dworskiej. Cerkiew p. w. Opieki N. M. P. (Pokrowy), fundacyi Pociejów, kapl. katol. wzniesiona przez Chrapowickich, z grobami tej rodziny, zarząd gminy obejmującej w 1863 r. 637 dusz rewiz. prom. Własność niegdyś Pociejów, którzy w 1805 r. sprzedają Piotrowi Celestynowi Chrapowickiemu, brygadyerowi, następnie syna jego Michała, marszałka gub. witebskiej, dziś zięcia ostatniego, Józefa Bertensona. *A. Jel.—A. K. Ł.*

Sielutycze, białoruskie *Sialutyczy*, dwie wsi u źródeł rz. Bobryk, pow. mozyrski, gm. i par. prawosł. Grabowo. S. Wielkie mają 29, S. Małe 19 osad pełnonadziałowych; grunta piaszczyste, łąk błotnych wiele. W odległości 4 w. na południe przechodzi linia dr. żel. pińsko-rzeczyckiej. *A. Jel.*

Sielopełki, wś, pow. rossieński, par. lalska.

Sielowcy, wś, pow. miński, przy drodze wiodącej z Zasławia do Podolanki (na dawnym trakcie wileńsko-mińskim), ma 5 osad.

Sielowicze, wś poradziwiłłowska, pow. słucki, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. Howiezna, przy gośc. z mka Mohilny do Nieświeża, ma 119 osad pełnonadziałowych; cerkiewka; grunta szczerkowe, urodzajne. *A. Jel.*

Sielowszczyzna, wś, pow. miński, w gm. Zasław, ma 5 osad; grunta szczerkowe.

Siemajcie, wś, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 59 w. od Telsz.

Siemak, wś w pobliżu rz. Pieszczanki, pow. bobrujski, w 2 okr. pol. paryckim, gm. i par. praw. Czermin, ma 17 osad; grunta piaszczyste. *A. Jel.*

Siemakowce 1.) wś, pow. czortkowski, o 10 klm. od Czortkowa (sąd pow. i urz. pocz.), o 4·7 klm. od st. kolei transwersalnej w Dżurynie. Obszar dwor. 1595 mr. (1515 lasu), włośc. 709 mr. W 1870 r. 419 mk., w 1880 r. w gm. 425, na obsz. dwor. 6; rz.-katol. par. Chomiakówka (160 wiernych), gr.-katol. par. Białobożnica (232 gr.-kat.). Właściciel pos. dwor. Władysław Ochocki. 2.) **S.** *nad Dniestrem* z *Biłką*, wś, pow. horodeński, o 11 klm. od Horodenki (poczta i tel.). Obszar dwors. 1072 mr., włośc. 1926 mr. W 1870 r. 1406 mk., w 1880 r. w gm. 1427 (S. 1192, Biłka 235), na obszarze dwor. 88; rzym.-kat. par. Michalcze o 4 klm. (258 wiernych), gr.-kat. par. w miejscu, dek. horodeński. Cerkiew Wniebowstąp. Chr. Pana, murowana, z 1832 r., metryki ma od 1785 r. Parafian gr.-kat. w S. 1050. We wsi Michalcze cerkiew św.

Mikołaja, murowana. W całej parafii 1770 gr.-katol. Szkoła etat. w miejscu. Kasa pożycz. gm. z kapit. 3905 złr. Właśc. pos. dwor. Jakub baron Romaszkan. 3.) **S.** *nad Prutem* z *Cuculinem*, wś, pow. kołomyjski, o 5·6 klm. od urz. pocz. w Zabłotowie, 9·3 klm. od st. kol. żel. Lwów-Czerniowce, także Zabłotów. Obszar dwor. 1629 mr., włośc. 2273 mr. W 1870 r. 1438 mk., w 1880 r. w gm. 1544, na obsz. dwor. 103; rz.-kat. par. Kołomyja (128 dusz), gr. kat. par. w miejscu, dek. kołomyjski. Cerkiew św. Wasyla, drewniana, z 1885 r., metryki ma od 1785 r. Gr.-kat. w S. 955, w Zamulińcach cerkiew filialna św. Mikołaja, drewniana, z 1839 r. (dusz 618), w Cuculinie za Prutem kaplica N. P. M., z 1856 r. (dusz 115). Szkoła w S. etat. system. 1872, dzieci gr.-kat. w wieku szkoln. w S. 120; w Zamulińcach szkoła etat. systemizowana 1875 r., dzieci 90. Kasa pożycz. gm. z kapit. 2962 złr. Właśc. pos. dwor. Ludwik Winnicki. *Br. R.*

Siemakowo, wś u źródeł rz. Miranki, pow. nowogródzki, w 4 okr. pol. i gm. Mir, przy gośc. pocz. pomiędzy Horodzieją i mkiem Mir, o 10 w. od st. dr. żel. mosk.-brzeskiej Horodzieja, ma 65 osad; grunta pszenne, urodzajne. Lud trudni się stolarstwem oprócz rolnictwa, wspomina o tem Syrokomla w „Wędrówkach“, str. 71. *A. Jel.*

Siemański, potok, lewy dopływ Gniłej al. Iniły, powstaje w obr. Butli, w pow. turczańskim, z pod Wilchowatego Butelskiego al. Kataryny (1032 mt.); w tejże gminie uchodzi do Gniłej. Długi 2 klm. *Br. G.*

Siemaszki, wś włośc., pow. sejneński, gm. i par. Kopciowo, odl. od Sejn 26 w., ma 7 dm., 80 mk., 422 mr. W 1827 r. było 6 dm., 35 mk. Wchodziła w skład dóbr Justyanów.

Siemaszki 1.) okolica szlach., pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 53 w. od Lidy, a 18 w. od Ejszyszek, 6 dm., 68 mk. katol. 2.) **S.**, wś, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra, ks. Ogińskich, Lebioda, o 27 w. od Lidy a 20 w. od Wasiliszek, ma 13 dm., 114 mk. prawosł. (w 1864 r. 48 dusz rewiz.). 3.) **S.**, okolica szlach., pow. grodzieński, w 3 okr. pol., gm. Hudziewicze, o 41 w. od Grodna.

Siemaszki, w pow. wasylkowskim, ob. *Rokitna.*

Siemaszkiszki 1.) dobra, pow. kowieński, w 2 okr. pol., o 66 w. od Kowna. 2.) **S.**, wś, pow. rossieński, par. betygolska.

Siemaszkowszczyzna, dwór, pow. rossieński, par. lalska, własność Kozopolańskiej.

Siemaszyszki, fol., pow. nowoaleksandrowski, par. Komaje, własność dawniej Grondzkich, drogą wiana przeszły do Grużewskich.

Siemborze, wś, pow. sierpecki, gm. i par. Bieżuń, odl. 18 w. od Sierpca, ma 5 dm., 79 mk., 137 mr. obszaru.

Siemcichy, wś i fol., pow. mławski, gm. Rozwozin, par. Zieluń, odl. 36 w. od Mławy. W 1827 r. było 12 dm., 109 mk., par. Lubowidz. W 1885 r. fol. Siemcichy, oddzielony od dóbr Rozwozin, rozl. mr. 812: gr. or. i ogr. 345, łąk mr. 410, past. mr. 33, nieuż. mr. 24; bud. mur. 1, z drzewa 7; płodozmian 10-polowy. *Br. Ch.*

Siemczenki, wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 35 w. od Dzisny, 7 dm., 81 mk.

Siemczuk, góra w Karpatach wschodnich, dziale skolsko-delatyńskim, między rz. Prutem (od płn.) a Jabłonicą (od wsch.), na obszarze Mikuliczyna, w pow. nadworniańskim, nad przesmykiem Jabłonicą czyli Tatarskim (931 mt.). Wznies. 1091 mt. npm. *Br. G.*

Siemczyce, ob. *Siemszyce.*

Siemiagi, wś włośc. nad Święcicą, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Różanka, okr. wiejski Rakowicze, o 59 w. od Lidy, ma 12 dm., 143 mk. (w 1864 r. 57 dusz rewiz.); należała do dóbr Upichowszczyzna, Moraczewskich.

Siemiaki, wś włośc. nad rz. Rudziszczą, pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 58 w. od Lidy, 6 dm., 56 mk.

Siemiakowszczyzna, fol., pow. lidzki, w 4 okr. pol., o 21 w. od Lidy a 16 w. od Wasiliszek, ma 18 mk. katol. Własność niegdyś Kostrowickich, nabyty przez Daniela Kazimierza Szyszkę, kasztel. nowogródz., który w 1758 r. zapisał synowi swemu Kazimierzowi. W 1866 r. własność Grabowskiego.

Siemianice, 1360 r. *Semyanovicz*, wś kośc., okr. wiej., dwór, okr. dworski i st. pocz., w pow. ostrzeszowskim (Kępno), dekan. kępiński, o 15 klm. na płd.-wschód od Kępna, 8 ½ klm. ku płn. od Byczyny, na trakcie na Opatów i Kępno do Ostrzeszowa, przy dr. żel. gnieźn.-kluczborskiej, na lew. brzegu Pratwy, przy granicach Szląska i król. polskiego, wzn. 182 mt. npm.; par. i poczta w miejscu, st. dr. żel. w Łęce Opatowskiej (Lenka) o 4 klm. W r. 1360 bisk. wrocławski Przecław, między innemi, nadał S. w dożywocie Stefanowi Gromassy, kan. pozn.; późniejszymi dziedzicami byli Siemiańscy r. 1550, Tarnowscy r. 1621, Warszyccy i w końcu Szembekowie. Około r. 1550 było tu 23 osadn., 12 łan. osiadł., jeden sołtyski i karczmarz. Na obszarze S. wykopano popielnice i przedmioty bronzowe. Kościół p. w. św. Idziego wystawił Jan Wieluń Siemiański dziedzic w r. 1553; kościół ten wkrótce potem zajęty przez braci czeskich, zwrócony został katolikom przez Joachima Tarnowskiego, woj. parnawskiego, ststę wendeńskiego. W miejsce starego wystawił generał Piotr hr. Szembek nowy kościół z cegły w r. 1856; zaprowadzo-

no tu bractwo św. Józefa. Pieczęć kościelna wyobraża św. Idziego; księgi sięgają r. 1654; dochody wylicza ks. Fabisz w „Kronice dekanatu kempińskiego (str. 195). W dzwonnicy, wystawionej r. 1807, znajdują się zegar i 2 dzwony, jeden z r. 1552 a drugi z r. 1689. Szpital i szkoła istniały tu w r. 1694. Par., liczącą 1676 dusz, składają: Dymacz, Józefówka, Maryanka, Raków z szkołą i kaplicą p. w. N. M. Panny, Siemianice i Wesoła. Wś z os. Granica (14 dm., 107 mk.) i Klasak (15 dm., 115 mk.) tworzy okrąg, który ma 87 dm., 635 mk. (598 kat., 37 prot.) i 423 ha obszaru (344 roli, 54 łąk). Dwór z Józefówką, Maryanką Siemiańską i Wesołą tworzy okrąg dworski, mający 23 dm., 362 mk. (351 kat., 11 prot.) i 1102 ha (497 roli, 24 łąk, 471 lasu); gorzelnia i tartak parowy, młyn wodny, owczarnia zarodowa, chów bydła holender., właścicielem jest Piotr hr. Szembek. *E. Cal.*

Siemianka, ob. *Siemionka.*

Siemiankowszczyzna, fol. pryw., pow. lidzki, 3 okr. pol., o 24 w. od Szczuczyna, 5 mk. (1866).

Siemianów, w XVI w. *Ssyemyanowo*, wś i fol., pow. kutnowski, gm. Sójki, par. Głogowiec, odl. 9 w. od Kutna przy drodze do Gostynina, ma 24 dm., 265 mk. W 1827 r. było 23 dm., 178 mk. Staranne gospodarstwo folwarczne. W 1876 r. fol. Siemianów rozl. mr. 1035: gr. i ogr. mr. 684, łąk mr. 85, pastw. mr. 2, lasu mr. 219, nieuż. mr. 46; bud. mur. 6, z drzewa 8; płodozmian 4 i 8-polowy; las urządzony. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś S. os. 30, mr. 125; wś Wola Raciborowska os. 21, mr. 114; wś Wieszczyce os. 18, mr. 59; wś Wzgórze os. 11, mr. 181; wś Nowiny os. 6, mr. 74. Dziesięcina ze wszystkich łanów szła dla pleb. w Głogowie; kmiecie dawali jeszcze kolędę po groszu z łanu (Łaski, L. B., II, 478). *Br. Ch.*

Siemianowen, ob. *Szymanowo.*

Siemianowice, 1532 *Semenowitze*, niem. *Siemianowitz*, dobra ryc. i wś, pow. bytomski, par. kat. Michałowice, do 1820 r. par. Czeladź. W r. 1861 było 311 dm., 6216 mk. (548 ew.). S. leżą na samej granicy od królestwa polskiego, o milę od Bytomia. Dobra te od Siemianowskich przeszły do Krzysztofa Mieroszewskiego na początku XVII w. i pozostawały w ręku tej rodziny do 1692 r. (por. Jakubowice). Następnie przeszły w posiadanie rodziny hr. Henckel von Donnersmark. W 1861 r. dobra te składały się z fol. Bienenhof i Bańków i obejmowały 1922 mr. roli, 90 mr. łąk, 14 mr. ogr., 18 mr. dwor. zabudow. i 1760 mr. lasu; gmina wiejska miała 701 mr. (651 mr. roli). Od 1860 r. istnieje w S. szkoła, która zaraz po otwarciu liczyła 470 dzieci. Na obszarze S. urządzoną została w 1787 r. kopalnia węgla; przy niej otwierano kolejno inne, którym dano ogólną nazwę Eugeniengluecksgrube. W 1861 r. pracowało tu 631 mężcz., 340 kob. i 582 dzieci. Wydobywano węgla do miliona tonn rocznie. Na obszarze S. również, hr. Henckel von Donnersmark założył wspólnie z braćmi Oppenfeld z Berlina w 1836 r. wielkie fabryki żelazne, znane pod nazwą Laurahuette. W 1858 r., po rozwiązaniu spółki, hr. Henckel objął zakłady na siebie. Około 1870 r. przeszły na własność towarzystwa akcyjnego. W 1860 r. było tu już 6 wielkich pieców, trzy walcownie i tokarnia. Przy piecach tych było 8 kotłów parowych i dwa miechy o sile 270 koni. Opalano je koksem. Produkcya surowego żelaza wynosiła 125,000 centn. rocznie; odrębny piec do wyrobu wyborowego żelaza dostarczał 14,000 cent. Przy zakładach tych pracowało 200 robotn. Trzy walcownie, posługujące się siłą 305 koni parow., wyrabiały 250,000 centn. walcowanego żelaza i zatrudniały do 800 robotn. Na południ. od Laurahuette powstała w lesie siemianowickim w 1842 r. huta cynkowa zwana *Georgs-Zinkhuette*. Około 1860 r. wydawała ona 44,220 centn. cynku, przerabiając 276,360 cent. galmanu i 243,000 tonn węgla i zatrudniała 290 robotn. W 1870 r. Laurahuette wraz z przyległemi zakładami fabrycznymi liczyła do 12,000 mk. S. paraf., dek. bytomskiego, obejmowała 8011 katol., 674 ewang., 367 izr. W zamku kaplica.

Siemianowizna, wś włośc., pow. nowomiński, gm. i par. Kuflew, ma 62 mk., 136 mr. Wchodziła w skład dóbr Kałuszyn.

Siemianówka, rus. *Siemianiwka*, wś, pow. lwowski, 24 klm. na płd.-zach. od Lwowa, 5 klm. na płn.-wsch. od Szczerca (sąd. pow., st. kol., urz. pocz. i tel.). Na płd. leżą Piaski i Szczerzec, na zach. Ostrów i Sufraganka (część Serdycy), na płn.-zach. Leśniowice, na płn.-wsch. Pustomyty, na wsch. Miłoszowice i Chrusno. Płd.-wsch. część wsi przepływa pot. Szczerek. Wzdłuż granicy wsch. płynie Bartatówka al. Stawczanka, dopływ Szczerka, a wzdłuż granicy zach. pot. Niemiecki (dopł. Szczerka). Zabudowania wiejskie leżą na praw. brzegu Szczerka (278 mt.). Środkiem obszaru idzie linia dr. żelaz. Własn. większa (Dawida Abrahamowicza) ma roli or. 329, łąk i ogr. 618, past. 183, lasu 73 mr.; wł. mn. roli or. 1557, łąk i ogr. 515, past. 331, lasu 13 mr. W r. 1880 było 321 dm., 1745 mk. w gm., 8 dm., 76 mk. na obsz. dwor. (1609 rz.-kat., 169 gr.-kat., 32 izrel., 11 innych wyznań; 1794 Polaków, 20 Niemców). Par. rz.-katol. w miejscu, dek. szczerzecki. Par. fundował w r. 1660 Aleksander Jan Potocki, woj. smoleński, ststa szczerzecki. Kościół murowany, konsekrowany w r. 1723 p. w. św. Marcina.

Do par. należą: Chrusno, Dobrzany i Miłoszowice. Par. gr.-kat. w Szczercu. We wsi jest cerkiew p. w. św. Michała, szkoła etat. czteroklasowa, kasa pożyczk. gmin. z kapit. 144 złr. i młyn. W r. 1566 Zygmunt August poleca Marcinowi Kunatowi, dzierżawcy królewszczyzn Siemianówki i Choroszny, przestrzeganie gleitu, danego chłopom tejże wsi (Arch. Bern. we Lwowie, C., t. 332, str. 410) i nakazuje Piotrowi Barzemu, star. lwowskiemu, aby chłopów tych wsi bronił od ucisku Kunata (l. c., str. 409). W r. 1570 poleca król Mikoł. Herburtowi, stście lwowskiemu, rozgraniczyć wsi: Choroszną i Siemianówkę, dzierżawę Kunata, od wsi królew. Piaski i Dobrzany (l. c., C., t. 334, str. 268). W r. 1590 Zygmunt III uwiadamia dzierżawców Chrosna i Siemianówki, że nadał Krzysztofowi Niszczyckiemu, stście przasnyskiemu, prawo wykupna tych wsi z rąk dotychczasowych posesorów (l. c., C., t. 346, str. 1041 i 1043). W r. 1658 odbiera Jan Kazimierz sołtystwo w S. Zofii z Żmigroda Stadnickiej, wdowie po Sebastyanie Czermińskim, z powodu niezapłacenia kwarty i nadaje Franciszkowi Lewoszyńskiemu, miecznikowi przemyskiemu, w dożywocie (l. c., C., t. 77, str. 254). W r. 1693 Jan III pozwala Aleks. i Teresie z Szczekarzewic Potockim, podkomorstwu halickim, wydzierżawić S. i Chorosnę Annie z Kosiny Iskrzynej, podstolinie buskiej (l. c., C., t. 465, str. 1992). W r. 1730 uwiadamia August II Józefa i Ludwikę Potockich, dzierżawców S. i Chorosny, o wysłaniu komisarzy celem rozgraniczenia tych wsi od Miłoszowic i Pustomyt (l. c., C., t. 570, str. 1413; rozgraniczenie str. 1381). W lustracyi z r. 1661 i 1662 (Rkp. Ossol., Nr. 2834, str. 161) czytamy: „Tej wsi posesorem jest JMPan Michał Morzkowski, rotmistrz Jego Kr. Mości, za przywilejem. Ta wieś na łanach 15 zdawna zasiadła, między którymi łan jeden, który do fundacyi kościoła Siemianowskiego należy. Pustych teraz łanów 12. Poddanych w tej wsi przed wojną bywało osiadłych 20, a teraz tylko 7, którzy na łanach dwóch i ćwierci siedzą. Czynsz z ćwierci łanu płacić powinni gr. 12, uczyni ze 2 łanów i ćwierci zł. 2 gr. 18. Owsa z łanu kłoda jedna miary lwowskiej, co uczyni ze 2 łanów kłód owsa 2 i półmiarków 2; półmiarek owsa rachując po gr. 15 facit zł. 9. Kur prostych z ćwierci łanu 3 dawać powinni; ze 2 łanów i ćwierci przyjdzie od nich kur 27; kurę rachując po gr. 3 facit zł. 2 gr. 21. Kapłonów i jajec niedają. Dziesięcina pszczelna, według dawnego zwyczaju, od pszczół oczkowe dają, od pnia po gr. 5, które że niejednako każdego przychodzi roku, teraz kładziemy ten prowent na zł. 5. Stróżne przedtem z ćwierci łanu płacili po 1 zł., przy którem i teraz onych zachowujemy, żeby za nie tak jako przedtem po 1 zł. dawali, które uczyni zł. 9. Zagrodników w tej wsi jest 3, którzy dwa dni w tydzień od południa pieszo robić powinni. Czynszu żadnego nie dają. Robota: Poddani w tej wsi z ćwierci łanu 3 dni w tydzień od południa sprzężajem robić powinni, we żniwa 3 pługi odprawują, do łąk sprzątania chodzą. Powóz do Lwowa za mil 3, a nie dalej odprawują, ale im, kiedy jadą, pan dzierżawca 2 dni za drogę wytrącić powinien. Młyn jest w tej wsi o jednem kole, na stawie, teraz świeżo postawiony, trzyma Hermanowicz, na trzeciej mierze postanowiony. Czynszu, przyszłe uważając lata, kładziemy z niego na rok oraz ze stawem zł. 30. Do tego młyna ćwierć łanu roli, łąka i ogród należy. Przy młynie jest stawek zarosły. Jest i drugi staw w polu, większy, który pusto przez kilkanaście lat leżał, teraźniejszy pan dzierżawca go zastawił, pożytku z tego stawu jeszcze niema. Spust we 3 leciech, szacując na 90 zł., dzieląc tę sumę na 3 razy, uczyni na rok 30 zł. Karczmy ani wybrańca w tej wsi nie masz, bo wieś na samem przedmieściu szczerzeckim. Kościół jest w tej wsi. Jus collationis do króla JMC. należy. Dziesięciny poddani z tej wsi wytycznej nie dają, tylko mesznc według dawnego zwyczaju. Summa prowentu z tej wsi facit 89 zł. 9 gr. Dworek jest w tej wsi, który teraźniejszy pan dzierżawca budować począł. W tym dworku izdeb 3, sień, sklepy dwa murowane, stajnia na kilkanaście koni i obora. Folwark siemianowski: Urodzaj folwarkowy. Pole jedno. Żyta półmiarków lwowskich 40, jęczmienia 24, owsa 32, hreczki 16, grochu 2. Pszenicy i prosa tu nie siewają. Siana stert bywa 4. Summa prowentu z tego folwarku facit 268 zł.“ *Lu. Dz.*

Siemianowo, 1266 r. *Semyanowo*, wś, pow. gnieźnieński, o 10 klm. na płd. od Kłecka, tyleż od Kiszkowa i Pobiedzisk i o 1 klm. na wschód od jez. Ledno (Lednica), par. Dziekanowice, szkoła w miejscu, poczta i st. dr. żel. w Chwałkowie (Weissenburg Bz. Bromberg) o 5 klm.; 30 dm., 249 mk. (237 kat., 12 prot.) i 403 ha (342 roli, 36 łąk). Folw. z obszarem 173·87 ha posiada Adam Prądzyński. S. było wsią książęcą, którą Bolesław syn Odonicza oddał sołtysowi Antoniemu w r. 1266 do osadzania na prawie niemieckiem; w r. 1417 nabył je Mikołaj Łagiewnicki, kanonik i oficyał gnieźn.; z czasem przeszło na własność kapituły gnieźn., przez rząd pruski wcielone do domeny Kłecko. Około r. 1523 składało się z folw. i łanów km. W 1580 r. było 7 łan., łan sołtyski i 1 zagr.; w 1618 r. były 4 łany osiadłe i jeden dziedziczny. S. trzymał wówczas Piotr Grochowicki, archidyakon gnieźn.

Siemianowskie Koniuszki, ob. *Koniuszki Siemianowskie.*

Siemiańska Maryanka 1.) wś, pow. ostrzeszowski (Kępno), o 14 klm. na płd.-wsch. od Kępna, pod Siemianicami (par. i poczta), wznies. 181 mt. n. p. m.; stacya drogi żel. w Łęce o 3½ klm.; 18 dm., 104 mk. (1 prot.) i 74 ha (65 roli, 7 łąk). 2.) **S.,** fol. do Siemianic (1 dm., 33 mk.) i leśniczówka (1 dm., 6 mk.). *E. Cal.*

Siemiany, wś, pow. rossieński, gm. Skawdwile, o 43 w. od Rossień.

Siemiatycze, mko na praw. brzegu błotnistej rzki Kamianki, w pobliżu ujścia jej do Bugu, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 4 okr. pol., gm. Siemiatycze, odl. o 45 w. od Bielska a 162 w. od Grodna. Posiada zarząd policyjny dla 3 gmin powiatu (siemiatyckiej, aleksandrowskiej i narojskiej), zarząd gminny, cerkiew paraf., kościół kat. paraf. p. w. Wniebowzięcia N. M. P., kościół ewang., synagogę, 2 domy modlitwy żydowskie, targi co poniedziałek i czwartek, 2 jarmarki, fabrykę tytuniu, która w 1867 r. wyprolukowała: 332 pud. tytuniu, 388 pud. tabaki, 51,000 sztuk cygar i 32,000 sztuk papierosów; 2 niewielkie fabryki sukna. W 1878 r. było w S. 4634 mk. (2099 męz. i 2535 kob.), w tej liczbie 3600 żyd. W 1775 r. było tu 285 dm., w 1793 r. zaś przeszło 300 dm. i 3500 mk., w większej połowie żydów. Par. prawosł., dekanatu (błahoczynia) drohiczyńskiego, ma 2995 wiernych, cerkiew paraf. i filialną oraz kaplicę cmentarną. Kościół katol. wzniesiony z muru w 1637 r. przez ks. Lwa Sapiehę, na miejscu dawnego drewnianego z 1513 r., fundacyi Michała Kmity z Chożewa, oddany został przez Michała Sapiehę, pisarza w. litew., misyonarzom, z obowiązkiem obsługiwania parafii. Par. katol., dek. bielskiego, ma 3310 wiernych i kaplicę na cmentarzu grzebalnym. W początku XV w. S. należały do Kmitów z Chożewa. Kazimierz Jagiellończyk nadał je wojewodzie wileńskiemu Olechnie (Aleksandrowi) Sudymontowiczowi z Chożewa, od którego, jako wiano córki jego Olechny, przeszły do Mikołaja Tęczyńskiego. Olechna aktem spisanym w Lubomli w 1522 r. w niedzielę p. św. Janie a potwierdzonym przez Zygmunta I w Brześciu w tymże roku, zapisała S. córce swej Annie, żonie kasztel. sandomierskiego Szydłowieckiego. Wkrótce jednakże bracia jej Andrzej, wwoda krakowski, i Jan, ruski, odkupili od niej te dobra, bowiem w 1527 r. sprzedają S. z przyległościami za 8000 złot. litew. pisarzowi królewskiemu i podskarbiemu w. ks. lit. Bohuszowi Bohowitynowi. Z ręką córki jego Anny, żony Stanisława Tęczyńskiego, powróciły S. w dom Tęczyńskich, poczem, również drogą wiana za Katarzyną Tęczyńską, przeszły na krótko w posiadanie kn. słuckiego Jerzego Olelkowicza. Katarzyna z Tęczyńskich owdowiawszy, wyszła powtórnie za Krzysztofa Radziwiłła, wwodę wileńskiego, wnosząc mu S. W 1542 r. przywilejem wydanym w Wilnie Zygmunt August, wynagradzając zasługi Stanisława Tęczyńskiego, nadał S. prawo miejskie, dozwolił mieszkańcom rządzić się prawem magdeburskiem, wyłączył ich z władzy sądowej wojewody, kasztelana, ststy i sędziów ziemskich, ustanowił 3 jarmarki doroczne i targi tygodniowe w czwartek, w końcu, dla szybszego rozwoju miasta, uwolnił mieszczan na lat 12 od wszelkich podatków i ciężarów. W 1550 r. Tęczyński określił wzajemne stosunki mieszczan do dworu i dziedziców Siemiatycz. W 1554 r. na prośbę owdowiałej ks. słuckiej Katarzyny Olelkowiczówny Zygmunt August dozwolił wystawić most na Bugu naprzeciw S. i ustanowił opłatę mostowego od koni, wołów, wozów z towarami komięg i innych statków wodnych. Od Radziwiłłów przeszły S. do Sapiehów, którzy często tu przebywali, mając piękny pałac z obszernym ogrodem. Z Sapiehów dziedzicami S. byli: Benedykt Paweł, podskarbi i pisarz ziemski w. ks. lit., Michał, pisarz w. k. lit. i Aleksander. Z tych Michał sprowadził tu misyonarzy i około 1725 r. wystawił im wspaniały klasztor i wzniósł kościół W r. 1753 r. S., jako wiano za Anną Sapieżanką, dostały się wwodzie bracławskiemu ks. Jabłonowskiemu. Ks. Jabłonowska nie szczędziła nakładów aby podnieść S. i uczynić je ogniskiem handlu. W tym celu wymurowała ogromny dwupiętrowy ratusz ze sklepami i wyjednała u króla w 1789 r. ustanowienie 4-niedzielnego jarmarku na św. Annę. Założyła drukarnię, bibliotekę, gabinet hist. naturalnej, zbiory starożytności, wiele fabryk, szkołę akuszerek. Nadto troskliwie starała się o polepszenie losu swych włościan (między innemi istniała tu kasa pożyczkowa) i zaprowadzenie w dobrach starannej administracyi. Król Stanisław August gościł tu w 1777 r. a następnie od 3 do 5 grudnia 1793 r., powracając z sejmu grodzieńskiego. Po śmierci Anny Jabłonowskiej w 1801 r. S. dostały się Mejznerowi a następnie drogą wiana gen. Fenshave, w ręku spadkobierców którego i obecnie się znajdują. W kościele siemiatyckim był piękny obraz N. M. P. i św. Wincentego a Paulo, pędzla Czechowicza. W 1803 r. zbiory zgromadzone w pałacu siemiatyckim zakupił cesarz Aleksander I za 50,000 dukatów. Pożar w lutym 1863 r. zadał dotkliwą klęskę miastu. Podług Węgierskiego (Slavonia reformata, str. 149) była w S. szkoła ewang., na mocy czego przypuszcza Łuka-

szewicz (Dzieje kośc. wyzn. helwec., II, 78), że istniał też zbór. *J. Krz.*

Siemiawa, fol., pow. maryampolski, gm. Freda, par. Godlewo, odl. od Maryampola 48 w., ma 4 dm., 67 mk.

Siemiażyn, dobra, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Jazno, okr. wiejski Krasnopol, własność Iwanowskich (w 1864 r.).

Siemiątkowo 1.) ogólna nazwa obszaru pierwotnej rozległej wsi w pow. sierpeckim, gm. i par. Gradzanowo, odl. 22 do 28 wiorst od Sierpca; w obrębie tym istnieją obecnie: a) *S. Budy*, wś włośc. i kol., odl. o 22 w. od Sierpca, liczy 9 dm., 90 mk., 289 mr. Por. *Budy Siemiątkowskie.* b) *S. Koziebrody* al. *S. Pańskie*, wś i fol., odl. o 27 w. od Sierpca, posiada urząd gm., ewang. dom modlitwy, szkołę początkową, wiatrak, karczmę, 72 dm., 440 mk., 1373 mr. W 1827 r. 8 dm., 43 mk. W 1884 r. fol. S. Pańskie al. Koziebrodzkie lit. B rozl. mr. 175: gr. or. i ogr. mr. 102, łąk mr. 23, lasu mr. 39, nieuż. mr. 11; bud. mur. 2. c) *S. Rechty*, wś, odl. 28 w. od Sierpca, ma 19 dm., 108 mk., 295 mr. W 1827 r. 4 dm., 16 mk. d) *S. Rogalne*, wś i fol., ma 12 dm., 131 mk. W 1827 r. 14 dm., 130 mk. W 1884 r. fol. S. Rogalne rozl. mr. 819: gr. or. i ogr. mr. 411, łąk mr. 68, past. mr. 33, lasu mr. 288, nieuż. mr. 19; bud. mur. 7, drewn. 9; płodozm. 7-pol., las nieurządzony. Wś S. Rogalne os. 14, mr. 34; wś Sokołowy Kąt os. 61, mr. 290; wś Nowa Wieś os. 27, mr. 252; wś Dąbki os. 8, mr. 32. e) *S. Kosmy*, ob. *Kosmy S.* 2.) **S.,** wś szlach., pow. ostrołęcki, gm. Troszyn, par. Kleczkowo. *Br. Ch.*

Siemiątkowo, fol., tuż pod Szamotułami, wchodzi w skład klucza szamotulskiego, składa się z 3 dm. komorniczych.

Siemibratowo, st. dr. żel. moskiewsko-jarosławskiej w pow. rostowskim.

Siemice, os. młyn., pow. tomaszowski, gm. Tyszowce, par. Wożuczyn.

Siemichocze, wś, pow. brzeski, w 5 okr. pol., gm. Rogacze, o 53 w. od Brześcia.

Siemichody, pow. radomyski, ob. *Semichody.*

Siemiduby, *Semyduby*, wś, pow. humański, należała do klucza podwysoczańskiego hr. Stanisława Potockiego. W 1817 r. miała 267 dusz męz., 164 mr. lasu i 348 mr. roli. W nowszych spisach niepodana.

Siemiechów, w XVI w. *Syemichow*, wś i fol. nad rz. Wartą, pow. łaski, gm. Dąbrowa Widawska, par. Brzyków, leży na prawo od drogi z Widawy do Wielunia, odl. 8 w. od Widawy, 30 w. od Łasku; wś ma 19 dm., 146 mk.; fol. 3 dm., 47 mk., młyn wodny, pokłady torfu. W 1827 r. 12 dm., 162 mk. W 1886 r. fol. rozl. mr. 842: gr. or. i ogr. mr. 267, łąk mr. 134, past. mr. 19, lasu mr. 361, w odpadkach mr. 11, nieuż. mr. 50; bud. mur. 4, drewn. 7, las nieurządzony. Wś S. os. 26, mr. 177. W 1868 r. oddzielono od dóbr S. fol. Osieczno. Na początku XVI w. łany kmiece dawały dziesięcinę kanonii gnieźn., pleb. w Brzykowie zaś tylko kolędę, po groszu z łanu. Fol. dawał dziesięcinę do Brzykowa (Łaski, L. B., I, 474). W 1576 r. było tu 6 łanów (Pawiński, Wielkop., II, 218). *B. C.*

Siemiechów al. *Siemichów*, wś, pow. tarnowski, nad pot. Brzozowskim (lew. dopł. Dunajca) i przy gościńcu z Zakluczyna do Gromnika (nad Białą 5 klm.), wznies. 245 mt. npm., składa się z właściwej wsi i przysiołków: Góry Wielkie, Góry Małe, Łęk, Moszczenice i Wiesiołka. Podobnie i obszar większej posiadł. dzieli się na trzy części: Siemiechów, Leśniczówkę i Dybówkę. Cała osada liczy 247 dm. (11 na obsz. więk. pos.) i 1595 mk. (769 męż., 826 kob.); 1547 rz.-kat. i 48 izrael. Obszar więk. pos. wynosi 579 roli, 6 łąk, 14 past. i 511 mr. lasu; pos. mn. ma 1687 roli, 132 łąk, 310 past. i 307 mr. lasu. We wsi jest drewniany kościół paraf. i szkoła ludowa. Par. należy do dyec. tarnowskiej, dek. tuchowskiego. Według Długosza (L. B., III, 216) wś Szemychów miała parafią i należała dawniej do opactwa tynieckiego na mocy przywileju Kazimierza W. z r. 1354, ale ją Spytek z Melsztyna przemocą odebrał klasztorowi, niedługo przed bitwą nad Worskłą 1398 r., w której poległ „i słusznie utracił swoje, który zajął cudze“. W drugiej wzmiance (II, 276) milczy Długosz iżby Siemiechów należał do opactwa tynieckiego. W 1581 r. Sziemichow (Pawiński, Małop., 118) ze sołtystwem należał do Siemichowskiego i liczył 25 łanów kmiec., 10 zagród bez roli, 3 komorników z bydłem, 8 bez bydła, 4 rzemieślników i $1^1/_2$ łana sołtysiego. Wioska ta graniczy na zach. z Faściszową, na wschód z Gromnikiem, na płd. z Brzozową a na płn. przez duży bukowy las z Łubinką. Siemiechowskie starostwo niegrodowe, w woj. krakowskiem, pow. bieckim, podług spisów podskarbińskich z r. 1770 obejmowało wieś Siemiechów z wójtowstwem i trzy folwarki, które w tym czasie posiadał Ignacy Krasiński, opłacając zeń kwarty złp. 1266 gr. 17, a hyberny złp. 458 gr. 12. Po zajęciu tych dóbr przez rząd austryacki w r. 1772, tenże sprzedał je w r. 1789 temuż Krasińskiemu za cenę lustracyjną. *Mac.*

Siemiechowicze, wś, pow. piński, w 2 okr. pol., gm. Mokrze, ma 52 mk.; cerkiew paraf. Własność Pusłowskich. *Ks. M.*

Siemiechówka, potok podgórski, powstaje w obr. Siemiechowa, pow. tarnowski, w Bukowym lesie, na połud. stoku góry Wału (526 mt.); płynie z początku na płd.-wschód obszarem gminy, po pod wzgórze lesiste Dyb-

bówkę (334 mt.); potem zwraca się na zach., płynie wzdłuż gościńca wiodącego z Gromnika do Zakliczyna. Na granicy Siemiecha, Wróblowic i Lusławic łączy się od lew. brzegu z Kamienicą z pod Suchej góry (425 mt.), tworząc rz. Brzozówkę, która płynąc na płn.-zach., tworzy granicę między Lusławicami (pow. brzeski) a Wróblowicami (pow. tarnowski). Uchodzi do Dunajca z prawego brzegu. Długość S. aż do połączenia się z Kamienicą 8 klm., odtąd do ujścia 3 klm. Dolny bieg Brzozówki tuż przed ujściem leży na obszarze Wróblowic. *Br. G.*

Siemieginów, ob. *Siemiginów*.

Siemiejki, słoboda nad Donem, pow. ostrogoźski gub. woroneskiej, o 90 w. od Ostrogożska, ma 360 dm., 214 mk., 2 jarmarki, gorzelnię.

Siemiejlina, zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedrojcie, okr. wiejski Okmiana, o 2 w. od gminy, 6 dusz rewiz.; należy do dóbr Kupryszki, Kiersnowskich.

Siemień al. *Siemieńskie*, jezioro, zwykle *Siemieński Staw* zwane, zajmuje płd.-wschodnią krawędź pow. radzyńskiego, na granicy pow. włodawskiego. Tworzy je właściwie rzeczka Tyśmienica, która nadchodząc od płd. z pod Ostrowa, rozlewa się między wsią Tyśmienicą a Siemieniem w rozległe kilkowiorstowe jezioro, mające 1192 mr. obszaru.

Siemień 1.) wś, pow. tomaszowski, gm. Tarnowatka, par. Wożuczyn. W 1827 r. 53 dm., 312 mk. 2.) **S.,** u Długosza *Szemyan*, w 1531 r. *Syemyan*, wś i fol. nad rz. Tyśmienicą, przy jej wyjściu z wielkiego jeziora (stawu) Siemieńskiego i niedaleko zejścia się jej z Piwonią, pow. radzyński, gm. Siemień, par. Parczew, odl. 20 w. od Radzynia, ma 51 dm., 268 mk., młyn wodny. W 1827 r. 30 dm., 295 mk. W 1871 r. fol. S. pozostały po rozdziale dóbr. t. n., rozl. mr. 3195: gr. or. i ogr. mr. 662, łąk mr. 223, past. mr. 98, wody mr. 1192, lasu mr. 789, zarośli mr. 117, bagna mr. 57, nieuż. mr. 59; bud. mur. 6, drewn. 22; płodozm. 15-polowy, las urządzony w kolei 90-letniej. W skład dóbr wchodziły poprzednio wsi: S. os. 37, mr. 189; Wólka Siemieńska os. 20, mr. 369; Tulniki os. 21, mr. 172; Wola Tulnicka os. 21, mr. 477; Gródek os. 16, mr. 326; Działyń os. 36, mr. 524; Juliopol os. 50, mr. 867; Przymus os. 8, mr. 99; Sewerynówka os. 38, mr. 631; Budki al. Nadzieja os. 31, mr. 346. Od dóbr S. odłączone zostały dobra Brwinów (ob.). Już w połowie XV w. S. należał do par. Parczów (Długosz, L. B., 548). Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531 wś Siemień i Wola Siemieńska, w par. Parczów, miały 4 łany i młyn (Pawiński, Małop., 350). S. gmina graniczy z gm.: Suchowola, Milanów, Lisiawólka, Brzozowy Kąt i Żelizna, ma 12,361 mr. obszaru i 2890 mk. Należy do sądu gm. okr. III w Cichostowie, st. p. Parczew. W gminie 2 szkoły początk.: w Działyniu i Juliopolu. W skład gminy wchodzą: Amelin, Działyń, Gródek, Juliopol, Kopicha (Brwinów), Łupki, Nadzieja, Przymus, Sewerynówka, Siemień, Siemieńska-Wólka, Tulniki, Tulnicka-Wólka, Wierzchowiny i Władysławów. 3.) **S.,** wś, pow. łomżyński, gm. Kupiski, par. Łomża (odl. 7 w.), w pobliżu Łomży, opodal lewego brzegu Narwi. W 1867 r. 89 dm., około 300 mk. W 1827 r. 17 dm., 105 mk. Jedna część S. wchodziła w skład ststwa łomżyńskiego, potem należała do dóbr narodowych Łomża, następnie do majoratu giełczyńskiego; drugą zamieszkiwała drobna szlachta. Obecnie S. składa się z kilku części: a) *S. Dąbrowizna*, folw. pryw., 240 mr. W 1852 r. przez Dąbrowskich sprzedany Łochtynowi. Należy do Nowickiego. b.) *S. Szlachecki*, zamieszkały przez drobną szlachtę, 195 mr. c) *S. Rowy*, wś włośc., 126 mr. d) *S.* przy rzece (część starościńska), wś włośc., 682 mr., nie licząc nieużytków. S. wymieniony jest w dokumentach z 1431 r. (por. Herbarz Kapicy, ust. 188 i 312). *Br. Ch.—Lud. Krz.*

Siemieńcowo, zaśc. pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 35 w. od Dzisny, 1 dm., 7 mk. kat.

Siemieńcza, wieś, pow. miński, ob. *Siemieńczyce*.

Siemieńcze, rus. *Semeneć*, karczma w Rzepińcu, pow. buczacki.

Siemieńczyce al. *Siemieńcza*, wś nad rz. Jaczonką, praw. dopł. Niemna, pow. miński, w 3 okr. pol. kojdanowskim, gm. Zasule, ma 23 osad; grunta lekkie, szczerkowe, łąki dobre.

Siemieńczyki 1.) zaśc. pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 41 w. od Dzisny, 1 dm., 15 mk. kat. 2.) **S.,** wś, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Prozoroki, okr. wiejski Błoszniki, o 8 w. od gminy, 28 dusz rewiz.; należy do dóbr Józefowo, Racewiczów.

Siemieniaki, wś, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Rożanka, okr. wiejski i dobra Makarowiczów (w 1864 r.) Rakowicze, ma 20 dusz rewiz. Część należąca do Mokrzeckich miała 3 dusze rewiz.

Siemieniakowszczyzna, fol., pow. wołkowyski, w 3 okr. pol., gm. Tarnopol, o 63 w. od Wołkowyska.

Siemienice, w XVI w. *Syemyenice majus* i *minus*, wś i fol. nad rz. Bzurą, pow. kutnowski, gm. Krzyżanówek, par. Łęki, odl. 11 w. od Kutna, mają 19 dm., 269 mk. W 1827 r. 17 dm., 168 mk. W 1883 r. fol. S. z nomenk. Lisie Jamy rozl. mr. 802: gr. or. i ogr. mr. 459, łąk mr. 174, past. mr. 68, lasu mr. 70, nieuż. mr. 27; bud. mur. 5, drewn. 20; płodo-

zmian 15-polowy. Wś S. ma 251 mr. Na początku XVI w. łany folwarczne, na których w Siemieniczkach siedziało trzech kmieci, dawały dziesięcinę pleb. w Łękach, łany kmiece znów wikaryuszom kolegiaty łęczyckiej, pleban. zaś kolędę po groszu z łanu (Łaski, L. B., II, 489). Według reg. pob. pow. orłowskiego z r. 1576, Jan Goliszewski miał $2^1/_2$ łan., 3 zagr.; Albert Puczek 1 łan, 1 osad.; Marcin Zakrzewski $3^1/_2$ łan., 2 zagr., karczmę, młyn, 4 zagr.; Łukasz Tarnowski 1 łan, 4 zagr. (Pawiń., Wlkop., 109, 147). *Br. Ch.*

Siemienice i *Siemieniwice*, ob. *Siemionki*.

Siemieniczki, w XVI w. *Siemienicze minus*, wś i fol. nad rz. Bzurą, pow. kutnowski, gm. Krzyżanówek, par. Łęki, odl. 12 w. od Kutna, ma 12 dm., 176 mk. W 1827 r. było 11 dm., 95 mk. W 1883 r. fol. S. rozl. mr. 616: gr. or. i ogr. mr. 318, łąk mr. 146, past. mr. 21, lasu mr. 121, nieuż. mr. 10; bud. mur. 1, drewn. 6; las nieurządzony, płodozm. 4-polowy. Wś S. os. 21, mr. 214. Według reg. pob. pow. orłowskiego z r. 1576 we wsi S. minus Marcin Zakrzewski miał 1 łan, 1 zagr., 3 osad.; Jan Szamowski, kaszt. brzeziński, $2^1/_2$ łany, 4 zagr. (Pawiński, Wielkop., II, 109).

Siemienic, wś, pow. płocki, gm. Majki, par. Łęg, odl. o 20 w. od Płocka, posiada szkołę początk., 21 dm., 238 mk., 778 mr. (40 mr. nieuż.). W 1827 r. 15 dm., 99 mk. Według dok. ks. Konrada (1203 r.) należała do bisk. płockich.

Siemieniłowo, wś włośc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Wołkołata, okr. wiejski Wirże, o 5 w. od gminy a 67 w. od Wilejki, ma 4 dm., 40 mk. katol. (w 1864 r. 15 dusz rewiz.), młyn wodny; należy do dóbr skarb. Firkowszczyzna.

Siemieniszki 1.) wś włośc., pow. sejneński, gm. i par. Mirosław, odl. od Sejn 44 w., 20 dm., 125 mk., 18 os., 470 mr. W 1827 r. 20 dm., 106 mk., par. Sereje. Wchodziła w skład dóbr rząd. Obelia. 2.) **S.,** wś i fol., pow. kalwaryjski, gm. Krasna, par. Simno, odl. 28 w. od Kalwaryi. Wś ma 30 dm., 239 mk., 34 os., 515 mr.; fol. ma 5 dm., 43 mk., 304 mr.; wchodzi w skład majoratu rząd. Pryga. W 1827 r. S., wś rząd., miały 24 dm., 178 mk. Siemieniskie starostwo niegrodowe w woj. i pow. trockim, w trakcie zaniemeńskim, podług spisów podskarbińskich z r. 1569 zaliczało się do ekonomii stołu królewskiego, wchodziło w skład dóbr Simno z przyległ. Następnie przemienione na ststwo, było 1766 w posiadaniu Ignacego Ziemeckiego, potem Michniewicza, którzy zeń opłacali kwarty złp. 100 a hyberny złp. 60. *Br. Ch.*

Siemieniszki 1.) wś, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Jody, okr. wiejski i dobra, Bożeranowych, Paulinowo, o 8 w. od gminy, 14 dusz rewiz. 2.) **S.,** wś, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Kucewicze, okr. wiejski Mostwiliszki, o 17 w. od gminy a 6 w. od Oszmiany, ma 7 dm., 42 mk. kat. Podług spisu z 1864 r. część należąca do dóbr Mostwiliszki, Sidorowiczów, miała 18, część zaś Mosiewiczów 2 dusze rewiz. 3.) **S.,** os. karcz., pow. trocki, w 1 okr. pol., 26 w. od Trok, 3 dm., 20 mk. żyd. 4.) **S.,** zaśc., pow. trocki, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra, hr. Ołsuficwa, Hanuszyszki, o 6 w. od gminy a 24 w. od Trok, ma 1 dm., 11 mk. kat. (podług spisu z 1864 r. 2 dusze rewiz.). 5.) **S.,** zaśc., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Rzesza, okr. wiejski Werki, o 14 w. od gminy, 9 dusz rewiz.; należy do dóbr skarb. Gienejciszki. 6.) **S.,** wś włośc., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Muśniki, okr. wiejski i dobra skarb. Kiernów, o 7 w. od gminy, 11 dusz rewiz. 7.) **S.,** wś, pow. kowieński, w 2 okr. pol., o 52 w. od Kowna. 8.) **S.,** wś, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 60 w. od Poniewieża. 9.) **S.,** wś, pow. rossieński, gm. i par. Szydłowo, o 21 w. od Rossień. 10.) **S.,** dwór, pow. rossieński, gm. i par. Szydłowo, o 34 w. od Rossień. 11.) **S.,** wś, pow. rossieński, gm. Szymkajcie, par. Girtakol, o 9 w. od Rossień. 12.) **S.,** dwór, pow. szawelski, gm. Krupie, o 42 w. od Szawel. 13.) **S.,** wś, pow. szawelski, gm. Kirjanowo, o 70 w. od Szawel. 14.) **S.,** wś rząd. nad rz. Świętą, pow. wiłkomierski, gm. Wiżuny, par. Uszpol, o 75 w. od Wiłkomierza. Na polach tej wsi znajduje się góra zamkowa (horodyszcze), z okopami, szczątkami murów i podziemi, zapewne pierwotne Uszpole (ob.). W rumowiskach tego zamczyska znaleziono około 1854 r. starożytny sygnet, prawdopodobnie krzyżacki. 15.) **S.,** wś, pow. wiłkomierski, gm. Wiżuny, o 57 w. od Wiłkomierza. 16.) **S.,** wś nad jez. Ołowsza, pow. wiłkomierski, gm. Wiżuny, par. Sudejki, o 79 w. od Wiłkomierza, uwłaszczona od dóbr Biguszki. 17.) **S.,** wś, pow. wiłkomierski, gm. Świadoście, o 32 w. od Wiłkomierza. 18.) **S.,** wś, pow. wiłkomierski, gm. Żmujdki, o 12 w. od mta pow. *J. Krz.*

Siemieniszkiele, wś, pow. wiłkomierski, gm. Świadoście, o 37 w. od Wiłkomierza.

Siemieniuki 1.) *Górne*, wś włośc. nad potokiem, pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Troki, okr. wiejski i dobra skarb. Rykonty, o 13 w. od gminy a 11 w. od Trok, 30 dusz rewiz. 2.) **S.** *Dolne*, wś włośc., tamże, 6 dusz rewiz. Podług spisu w 1866 r. wś S. ma 8 dm., 71 mk. kat.

Siemiennik, os., pow. kutnowski, gm. i par. Kutno, ma 2 dm., 48 mk., 11 mr. dwor., 7 mr. włośc. Wchodził w skład dóbr Gnojno.

Siemienówka, os., pow. suwalski, gmina

Wólka, par. Bakałarzewo, odl. od Suwałk 20 w., ma 2 dm., 7 mk.

Siemienowo, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. niborski, blizko Niborka (pocz., tel., kol. żel.); 612 ha, 59 dm., 268 mk.

Siemieńska-Wólka, wś i fol. nad rz. Tyśmienicą, pow. radzyński, gm. Siemień, par. Czemierniki, odl. 18 w. od Radzynia. W r. 1871 fol. S.-Wólka, oddzielony od dóbr Siemień, rozl. mr. 657: gr. or. i ogr. mr. 356, łąk mr. 159, past. mr. 4, zarośli mr. 72, wody mr. 11, bagna mr. 38, nieuż. mr. 18; bud. drewn. 8; płodozm. 8-pol. Ob. *Siemień.*

Siemieńskie jezioro, ob. *Siemień.*

Siemierniki 1.) wś i karczma nad potokiem, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Holszany, okr. wiejski Siemierniki, o 3 w. od gminy a 21 w. od Oszmiany. Wieś ma 34 dm., 238 mk. katol. i 71 praw. (122 dusz rewiz. w 1864 r.), karczma zaś 1 dm. i 10 mk. żyd. W skład okr. wiejskiego wchodzą wsi: Draglewce, Karłowszczyzna, Kurowszczyzna i Naruszowce, w ogóle 230 dusz rewiz. włośc. uwłaszcz. 2.) **S.,** wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Horodek, okr. wiejski S., o $1^1/_2$ w. od gminy, 58 dusz rewiz. i 2 jednodworców. W 1864 r. należała do dóbr Poniatowszczyzna, Świętorzeckich. W skład okr. wiejskiego wchodzą wsi: S., Bielewo, Doński, Lalkowszcze, Poradowszczyzna, Wielkie Sioło, Zadworce, oraz zaśc. Jukary i Piórowszczyzna, w ogóle 189 dusz rewiz. włośc. uwłaszcz., 12 b. ludzi dworskich i 2 jednodworców. 2.) **S.,** wś, pow. miński, gm. Pierszaje, ma 10 osad pełnonadziałowych; grunta szczerkowe. *J. Krz.—A. Jel.*

Siemierowicze, wś nad rz. Pociechą, dopływem Świsłoczy, pow. ihumeński, w 1 okr. pol. puchowickim, gm. Pohorełe, ma 12 osad pełnonadziałowych. Za poddaństwa należała do domin. Rafalin, Rewkiewiczów; grunta lekkie, łąki obfite. Lud, oprócz rolnictwa, zajmuje się wyrobem rogóżek lipowych, gięciem płozów do sani i dug wozowych, w części też flisactwem. *A. Jel.*

Siemierz, wś i fol. (lit. A i B), pow. tomaszowski, gm. Komarów, par. Wożuczyn, odl. 21 w. od Zamościa i Tomaszowa a 7 w. od traktu bitego. W wyniosłem położeniu, śród górzystej wyżyny, ma 47 dm., 319 mk. (278 r. l., 11 izrael.); ludność uboga. Prócz uprawy roli wyrabia z drzewa łyżki, szufle i t. p. Są w S. dwa folw. Pierwszy, na wschód położony, Stanisł. Nowickiego i spadkobierców, drugi, na zachód, Wysoczańskich. W 1885 r. fol. S. lit. A rozl. mr. 302: gr. or. i ogr. mr. 219, łąk mr. 20, lasu mr. 59, nieuż. mr. 4; bud. drewn. 7; płodozm. 12-pol., las nieurzą-ny. Wś S. lit. A os. 30, mr. 198; wś S. lit. B os. 42, mr. 312. Fol. S. lit. B rozl. mr. 323: gr. or. i ogr. mr. 282, łąk mr. 14, lasu mr. 24, nieuż. mr. 3; bud. z drzewa 12; płodozm. 12-polowy. W 1827 r. było tu 53 dm., 312 mk.

Siemierzyce, 1581 r. *Sziemieszice,* wś i fol., pow. olkuski, gm. i par. Kroczyce. W 1827 r. było 30 dm., 202 mk. W 1581 r. część wojewody krakow. miała 5 łan. kmiec., 1 łan sołtysi, 1 zagr. z rolą, 1 komor. bez bydła; część Józefa Giebułtowskiego 1 łan km., 1 zagr. z rolą (Pawiński, Małop., 76).

Siemierzycze, mylnie, ob. *Siemierzyczka.*

Siemierzyczka, *Siemierzeczka,* rus. *Semireczka,* mylnie *Siemierzycze,* wś nad bezim. dopływem Sobu, pow. hajsyński, okr. pol. Teplik, gm., par. i sąd Granów, ma 73 osad, 443 mk. (19 jednodworców), 263 dz. ziemi włośc., 2554 dz. dwors. wraz z Hańczą i Rachnami. Należała do klucza chaszczowackiego Potockich, obecnie Sznajderów. *Dr. M.*

Siemieście, wś, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 46 w. od Telsz.

Siemieszyno, zaśc. szlach,, pow. wilejski, w 3 okr. pol., o 84 w. od Wilejki, 1 dm., 9 mk. (3 praw., 6 kat.).

Siemieżewo, miasteczko nad rz. Morocz, przy ujściu do niej rz. Wuswy, pow. słucki, w 1 okr. pol. starobińskim, gm. Kijewicze, par. kat. Cimkowicze, odl. 5 mil od Słucka, 2 w. od dawnej szosy brzesko-moskiew., 60 w. od st. dr. żel. moskiew.-brzeskiej Horodzieje i tyleż od st. dr. żel. poleskiej Lachowicze, w miejscowości równej, małoleśnej. Do 1874 r. mko należało do ordynacyi kleckiej, odtąd do nieświeskiej, ma około 250 osad, 8 ulic, plac we środku z cerkwią p. w. Opieki N. M. P., o 3-ch kopułach, wzniesioną przez Radziwiłłów, na miejscu starej w 1720 r. Cerkiew ma z dawnych zapisów oprócz sadyb 2 włóki i 10 mr. gruntów z łąkami. Par. ma około 2000 wiernych, 2 kaplice: św. Jerzego w miejscu na cmentarzu grzebalnym i Narodzenia N. M. P. z 1823 r. we wsi Mackiewiczach. Podług podania osada ta założoną została przez kolonistów i rzeczywiście mieszkańcy chrześcianie wyróżniają się od okolicznego ludu wyjątkowem ochędóstwem, rządnością, pracowitością, moralnością, uzdolnieniem do rzemiósł i zamożnością. Pańszczyzny nie odrabiali nigdy i płacili czynsz z ziemi. Kobiety są wybornemi gospodyniami i celują wyrobami z lnu i wełny. Każda z nich w ciągu roku stara się utkać od 10—15 trzydziesto-łokciowych zwojów tkanin, przeważnie płótna; przed każdem świętem myją ściany w chatach; to samo czynią przed siejbą i przed żniwami, zaś dziewki przed zamążpójściem przy pomocy towarzyszek obmywają ściany mieszkań wewnątrz i zewnątrz, przyczem śpiewają starożytne pieśni obrzędowe. Kobiety noszą zwykle drogie korale, wartości do 50 rubli. Używają języka białoruskiego z przymieszką

słów polskich, mówią jednak i czytają po polsku. Miejscowy paroch Sciepura zeznał urzędownie w 1880 r., iż widział jak gospodarz siemieżewski przeżywszy z żoną lat 35, przesuszał żyto dane mu w posagu, mówiąc: „chowam je na pamiątkę“. Każdy gospodarz otrzymał po 1863 r. na własność po 18 mr. Po umarłych odprawiają t. z. „wieczory“ ze stypami: we trzy tygodnie, w sześć niedziel i w rok po śmierci osoby. Są to obchody w kółku rodzinnem i dobrych znajomych, połączone z ucztą i modlitwą. Goście zaproszeni przynoszą pół ośminy jęczmienia i bochenek chleba. Zaproszeni na wesele znoszą też ziarna rozmaite. Wesela trwają przez cały tydzień, wedle przysłowia: „Ad suboty do suboty, nie budzie u nas raboty; Ad niadzieli do niadzieli kab ludzi na nas hladzieli“. Weselnicy bawią się nie tylko w domach nowożeńców, lecz u wszystkich krewnych, a także u rodziców chrzestnych weselnej pary. Strój weselny panny składa się z granatowego żupana z cienkiego sukna, obszytego ponsowemi obwódkami, z sajanu czyli krótkiej spódnicy z takiegoż sukna, mającej szeroką wokoło u spodu z czerwonego sukna obszewkę, zwaną szlakiem; ze sznurówki czyli stanika z ponsowego atłasu lub wełnianej materyi, obszytego galonem; przytem wzorzysta koszula i na głowie dość wysoki, sztywny, atłasowy, malinowego koloru, ubrany w paciorki kokosznik. Płótno, hafty, nici służące do uszycia tego ubrania, muszą być własnego wyrobu. Na św. Jerzy chodzą procesyą po polach, odprawiając modlitwy na każdej niwie, kędy gospodarz spotyka duchownego z chlebem i solą. Na Zwiastowanie N. M. P. kupują w cerkwi chleby liturgiczne, zwane „prosfory“ i każdy gospodarz wychodząc po raz pierwszy w pole, ma cząstkę jego przy sobie, którą następnie kładzie pod pierwszy snop w gumnie. Nadmienić należy, iż owe prosfory mają zapewne początek w tak zwanych „chreścikach“ czyli bułeczkach wypiekanych wszędy przez kobiety w kształtach symbolicznych, w trzecim tygodniu wielkiego postu i używanych w sposób powyższy przez gospodarzy. W tak zw. Radaunicę, przypadającą dnia ósmego po Wielkiej Nocy, w S. sporządzają „pierepieczki“, rodzaj prześniaków z mąki przyworkowej, któremi obdzielają ubogich, jak niemniej i jajami gotowanemi na twardo. W skutek niezwykłej dobroczynności ludu, w miasteczku i okolicy rozwinęło się silnie żebractwo, zorganizowane w stowarzyszenie. Cech ten posiada do dziśdnia wybieranego przez ogół cechmistrza, specyalne obrzędy, przepisy wzajemnych stosunków i nawet osobny język żebraczy. Każdy członek cechu nazywa się „towarzyszem“ a główną kwalifikacyą jest jakiekolwiek kalectwo, bez względu na posiadane środki. Początkujący, wpisawszy się do księgi cechowej, musi odbyć sześcioletnią praktykę u starego żebraka, z warunkiem płacenia rocznie po 4 złote do kasy brackiej. Jeśli praktykant chce wcześniej otrzymać patent na żebraka, musi się wykupić przez jednorazowy haracz, wynoszący do 8 rs. Pasowanie na żebraka odbywa się z pewną ceremonią odwieczną. W naznaczony dzień przed wiecem dwunastu dziadów staje kandydat; wtedy cechmistrz, odmówiwszy krótką modlitwę ze współudziałem obecnych, zapytuje go: „Hdzie Chrystos“?, ten odpowiada: „Siarod uczenikou“ i dodaje: „błahasławicie“. Na to wszyscy wymawiają słowa: „Z miram prychadzicie“. Potem następuje egzaminowanie kandydata przez cechmistrza z modlitw starodawnych, ze śpiewów, gry na lirze i wreszcie z gwary żebraczej. Jeśli kandydat okaże się godnym, cechmistrz objawia głośno przyjęcie go na członka cechu żebraczego, poczem nowy członek całuje w rękę wszystkich obecnych towarzyszy i obrzęd kończy się ucztą. Cechmistrz żebraczy wybierany bywa na czas nieograniczony, przeważnie z kategoryi ślepych. On zbiera wiece i sądy na winowajców. Dawniej karano cieleśnie; wyroki spełniał sam cechmistrz, ćwicząc t. zw. „ogórkami“ (ahurki) czyli dyscypliną rzemienną osadzoną na dużym kiju żebraczym; teraz zaś osądzonych skazują na kary pieniężne, przeznaczone na wosk do świątyni. Największą wszakże karą jest: oberznięcie publiczne torby żebraczej, przez co winowajca traci na zawsze prawa cechowe, ale wyroki takie bywają rzadkie i stosują się tylko do niepoprawnych, wyłamujących się z prawideł bractwa. Kwotami przeznaczonemi na rzecz świątyni zawiaduje od wyboru „klucznik“. Zebrania bywają: doroczne w pierwszy poniedziałek wielkiego postu i nadzwyczajne według potrzeby, a wtedy cechmistrz posyła wezwanie na piśmie, jakowe nazywa się „powiestką“. Do 1866 r. istniał tu zwyczaj, że zebrani na wiec doroczny w domu cechmistrza bracia, przynosili z cerkwi „świecę cechową“, ważącą 3 pudy i odbywszy tradycyjne modlitwy, rozbijali ją wspólnie kijami swemi na drobne kawałki, przetapiali je i robili świecę nową tak, aby była gotową na nabożeństwo dnia następnego w świątyni, przyczem każdy towarzysz wnosił złotówkę do kasy brackiej. Teraz zwyczaj ten dawny ustał. Na całej przestrzeni, którą zamieszkuje lud białoruski, żebracy posługują się jedną i tą samą gwarą. Chociaż żebractwo, jako korporacya, już nie istnieje, po wsiach jednak wszędy są jeszcze bakałarze wśród sędziwych ślepców, uczący dotąd starodawnych modłów, śpiewów i gry na lirze

żebraczej. Od tych nauczycieli udało się piszącemu zebrać szczegóły i zgromadzić słowniczek zawierający przeszło półtora tysiąca wyrazów. Z pracy tej podajemy kilka wyrazów i tak: Bóg — *Achwes*, Chrystus — *Achwesau Jonus*, przysięgać się — *achwesiesa*, pobożność — *achwesnaść*, żołnierz — *batuż*, cerkiew — *klosa*, kościół — *szaścioł*, pan — *kaurak*, muzyk — *kuhracz*, skrzypce — *kuhraczka*, kij — *bisztur*, starszy — *jorszy*, wczesny — *kuranny*, robić — *skławić*, wojna — *kułanka*, sprzeczać się — *łabunic sa*, żąć — *machławać*, siekiera — *marmula*, dziecko — *firenia* i t. d. Istnieje też w S. cech krawców wieśniaczych, szyjących jedynie odzież dla ludu. Cech ten posiada również swój język, zbliżony do żebraczego. Istniała tu dawniej szkółka przy cerkwi, a od 1868 r. założono szkołę ludową. Większa połowa ludności umie czytać i pisać. Dawniej tresowano tu, podobnie jak w Smorgoniach, niedźwiedzie. Istniała też tu szkoła kuglarzy wiejskich, bawiących lud po kiermaszach i odpustach. Dość ciekawy opis S. pod względem etnograficznym przez parocha Feliksa Sciepurę zamieszczony został w „Mińskich epar. wiedom." z 1880 r., Nr. 16 i 17. *A. Jel.*

Siemiętki, ob. *Jelitki.*

Siemiężne, zwane też *Sumiężne* al. *Czymizna*, wś włośc., pow. ostrowski, gm. Naguszewo, par. Brok. S. wchodziło w skład dóbr bisk. płockich. Następnie było wsią czynszową w naddzierżawie rząd. Brok. S. razem z Małkinią otrzymuje w 1751 r. od bisk. płockich przywilej na obieranie wójtów, sprzedawanie własności, krudunek borów na łąki i grunta, wyrabianie barci i polowanie, wybór starosty bartnego. Za to włościanie byli zobowiązani do opłaty 48 złp. z włóki gruntu. Podług pomiaru dokonanego przez Tamm'a na początku obecnego stulecia razem z lasem było 1960 mr. magd. W 1828 r. na 12 osadach rolnych siedzi 19 gospodarzy, wysiewających po 70 korcy jarzyny i tyleż oziminy, opłacających 492 złp. $3^2/_3$ gr. czynszu, 33 złp. 18 gr. hyberny; 2 chałupników (wolnych od opłat) i karczmarza, razem 19 dm., 112 mk., w tej liczbie 8 żyd. Mieli oni 27 koni, 33 wołów, 48 krów, 40 jałowic, 47 świń. Płacili po 3 złp. proboszczowi z Broku na utrzymanie szkoły, ale dzieci nie posyłali. W 1827 r. 19 dm., 135 mk. W 1851—52 r. wś S. urządzona kolonialnie; na 675 mr. 145 pręt. utworzono 22 osad rolnych, os. kowalską i karczemną. Czynsz ustanowiono przed upływem lat wolnych na 119 rs. 69 kop.; po ich upływie na 226 rs. 78 kop. *Lud. Krz.*

Siemiginów, rus. *Semyhiniw*, wieś, pow. stryjski, 16 klm. na płd.-zach. od Stryja (sąd pow., st. kol., urz. poczt. i tel.). Na płd.-zach. leży Rozhurcze, na zach. Lubieńce, na płn.-zach. Hurnie, na płn.-wsch. Żulin, na płd.-wschód Łukawica Górna, na płd. Taniawa (pow. doliński). Zach. część wsi przepływa Stryj od płd. na płn.-wschód; dzieli się on tu na liczne ramiona. W dolinie rzeki leżą zabudowania wiejskie (337 mt.). Nad Młynówką (odnoga Stryja) stoją dwa młyny. Połud. narożnik wsi (443 mt.) jest lesisty. Wł. więk. ma roli or. 508, łąk i ogr. 94, past. 193, lasu 739 mr.; wł. mn. roli or. 1071, łąk i ogr. 165, past. 46 mr. W r. 1880 było 193 dm., 884 mk. w gm., 9 dm., 54 mk. na obsz. dwor. (834 gr.-kat., 29 rz.-kat., 33 izrael., 42 innych wyznań; 848 Rusinów, 22 Polaków, 68 Niemców). Par. rz.-kat. w Żulinie, gr.-kat. w miejscu, dek. stryjski. Do par. należy Żulin. We wsi jest cerkiew p. w. Wznies. św. Krzyża i szkoła etatowa 1-klasowa. *Lu. Dz.*

Siemihory, wś, pow. kaniowski, ob. *Semihory.* W pobliżu wsi znajduje się uroczysko zwane Kaliberda al. Kalibarda, w którem, podług podania miejscowego, znajdowała się niegdyś osada S., zniszczona przez Tatarów. W uroczysku tem przy kopaniu natrafiają często na stare cegły i potłuczone naczynia glinianc, co zdaje się potwierdzać rzeczywistość podania.

Siemihościcze, białorus. *Siemihościczy*, wś i dobra nad Reczycą, odnogą Prypeci, pow. mozyrski, o 3 w. od Prypeci z prawej strony, w 3 okr. pol. turowskim, gm. Chorsk, par. prawosł. Olhomla. Wś ma cerkiewkę cmentarną; lud flisaczy, rybaczy i rolniczy; dobra, własność Kieniewiczów, mają około 28 włók. O 1 w. przechodzi gościniec z Dawidgródka do Turowa. *A. Jel.*

Siemikowce 1.) wś, pow. podhajecki, o 24 klm. na płn. od Podhajec, sąd pow. Wiśniowczyk, poczta Kozowa. Obszar dwor. 778 mr., włośc. 962 mr. W 1870 r. 628 mk.; w 1880 r. w gm. 731, na obsz. dwor. 57; rz.-kat. par. Rosochowaciec o 5 klm. (311 dusz), gr.-kat. par. Sosnów (345 dusz); szkoła etat., kasa pożyczkowa gm. z kapit. 1532 złr. Właśc. pos. dwor. Kazimierz Jankowski. 2.) **S.**, wś, powiat stanisławowski o 4·7 klm. od Halicza (sąd pow., urz. poczt. i tel.). Obszar dwor. 72 mr., włośc. 629 mr. W 1870 r. 572 mk.; 1880 r. w gm. 584; rz.-kat. par. Konkolniki (9 dusz); gr.-kat. par. Tustań. Dawniej S. należały do dek. bursztyńskiego i tworzyły oddzielną parafią (do 1787), zawiadywał nią paroch tustański, od 1813 r. zostały przyłączone do par. Tustań. Cerkiew drewniana z 1772 r. (616 gr.-kat.). Szkoła wspólna z Tustaniem, kasa pożyczk. gm. z kapit. 350 złr. Właśc. posiadł. dwor. arcybiskupstwo łac. lwowskie. O S. wspominają Akty grodz. i ziem., wydane we Lwowie. W Haliczu 27 lutego 1447 r. Ihnat z Kutyszcz, sędzia, i Ścibor z Wasiuczy-

na, podsędek, ziemscy haliccy, poświadczają, że Klemens z Siemiankowiec sprzedał wieś swoją Piotrowi z Dobejowa za 100 grzywien zwykłej monety (t. IV, 153). Piotr z Siemiokowic, podsędek, i Ihnat z Kutyszcza, sędzia ziemscy haliccy, poświadczają w Haliczu 20 grudnia 1463 r., że Stanisław z Chotcza, woj. podolski i ststa halicki, sprzedał za 300 grz. zwykłej monety wieś swoją dziedziczną Bybło Grzegorzowi z Sanoka arcyb. lwow. (IV, 176). Ihnat z Kutyszcz, sędzia, i Piotr z Godów, chorąży haliccy, poświadczają w Haliczu 28 maja 1466 r., że Piotr z Dobejowa, podsędek halicki, sprzedał wieś Siemiankowce, w obwodzie halickim położoną, za 250 grzyw. Grzegorzowi z Sanoka, arcybisk. lwowskiemu. S. wspomniane są w dok. (z 25 czerwca 1470 r.) przy rozgraniczeniu przez Jana Kola z Dalejowa, podkom. halickiego, królewskich wsi Dubowce i Chrostków (Chorostków) od wsi arcyb. Bybło (t. II, 202). W Haliczu 28 maja 1466 r. Piotr z Kutyszcz, sędzia ziemski, i Piotr z Godowa, chorąży haliccy, poświadczają, że Grzegorz z Sanoka, arcyb. lwow., oddał wsi Międzyhorce i Siemiankowce w dożywocie Piotrowi z Dobiejowa, podsędkowi halickiemu i żonie jego Helenie (t. V, 210). *B. R.*

Siemikowice, ob. *Siemkowice.*

Siemioncza 1.) dobra, pow. prużański, w 1 okr. pol., gm. Nikitycze, o 3 w. od Prużany. 2.) **S.,** wś i dobra, pow. prużański, w 3 okr. pol., gm. Linowo, o 4 i 3 w. od Prużany.

Siemionka al. *Siemianka,* posiadłość, pow. ostrzeszowski (Kępno), o 15 klm. na płd. od Kępna, w pobliżu granicy Szląska; par. i poczta w Trzcinicy (Strenze), st. dr. żel. w Łęce (Lenka); 4 dm., gorzelnia, 95 mk. (74 kat., 21 prot.) i 411 ha (276 roli, 43 łąk, 82 lasu).

Siemionki 1.) wś, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. Wojstom, okr. Łokacze, o 7 w. od gminy a 76 w. od Święcian, ma 12 dm., 120 mk. kat. (w 1864 r. 50 dusz rewiz.; własność Szymkowiczów). 2.) **S.,** wś, pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Zbirogi, o 24 w. od Kobrynia.

Siemionki, dawniej *Siemienice* al. *Siemieniewice, Sziemonki* w r. 1557, niem. *Siemonken* i *Simionken,* majętność, w pow. inowrocławskim (Strzelno), o 10 klm. na płd. od Kruszwicy, na zach. wybrzeżu Gopła, przy ujściu Rechty; par. Kościeszki, poczta w Włostowie (Lostau), st. dr. żel. w Inowrocławiu o 25 klm., z folw.: Mnich (2 dm., 9 mk.) i Sechof (2 dm., 50 mk.) ma 9 dm., 178 mk. (140 kat., 38 prot.) i 462 ha (228 roli, 107 łąk); cegielnia, torfiarnia, chów i tucz bydła. W r. 1489 należały Siemieniewice do Jana Siemieńskiego; później oddzieliły się Siemionki; Siemieniewice składały się z 1 łanu dziedz. i 1 zagrody w r. 1582; łanów kmiecych nie było. Na Siemionkach posiadali około 1560 r. Szymon Siemieński 1 łan, a Dobrosołowski 1 łan, 2 zagr. i 2 rybaków. Obie te nazwy uzupełniały się wzajemnie; w r. 1676 była Prusinowska dziedziczką Siemieniewic. *E. Cal.*

Siemionki 1.) wś, pow. lecki, st. p. Wydminy, odl. o 4 klm. na płn., nad granicą od królestwa polskiego, między Lecem a Ełkiem, wznies. 613 st. npm.; 539 ha, 44 dm., 216 mk. 2.) **S.,** wś na pol.-prus. Mazurach, pow. niborski; 187 ha, 11 dm., 54 mk. Winryk von Kniprode nadaje Wiśkowi i Walterowi 10 włók w ziemi saskiej na prawie chełmińskiem. Dan w Iławie 1359 r. W 1600 r. sami Polacy tu mieszkają. *Ad. N.*

Siemionkowicze, wś, pow. borysowski, gm. Hlewin, ma 28 osad, 710 mr. ziemi włośc.; grunta lekkie. *A. Jel.*

Siemionów al. *Siemianów,* por. *Poniemoń.*

Siemionów, pow. ostrogski, ob. *Semenów.*

Siemionowce, wś, pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Siechnowicze, o 21 w. od Kobrynia.

Siemionowicze 1.) wś nad Dzisienką, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Postawy, okr. wiejski Połów, o 26 w. od gminy a 80 w. od Dzisny, ma 8 dm., 53 mk. kat. (w 1864 r. 44 dusz rewiz.). 2.) **S.,** wś nad rz. Ochówką, pow. bobrujski, w 2 okr. pol. paryckim, gm. i par. prawosł. Ozarycze, ma 18 osad; grunta piaszczyste. Wchodziła niegdyś w skład starostwa ozaryckiego. 3.) **S.,** wś i dobra nad rz. Usą, pow. ihumeński, w 1 okr. pol., gm. i par. kat. Uzda (o 8 w.), o $3^1/_2$ mili od st. dr. żel. Niehorełe, dawne dziedzictwo Grabowskich h. Topór. Wś ma 27 osad pełnonadziałowych; cerkiew p. w. Podniesienia krzyża św. ma za benefaktorów Grabowskich i Kołaczyńskich, około 1300 parafian, z dawnych zapisów do 2 włók ziemi. Dobra, przeszło 78 włók, w glebie wybornej, łąki nadrzeczne obfite, młyny, propinacye, gospodarstwo staranne, znaczna owczarnia. Obok dworu znajduje się starożytny zbór kalwiński, z drzewa zbudowany, w podziemiach którego groby Grabowskich. Jest tradycya, że został zajęty przez wyznanie helweckie po aryanach. Łukaszewicz w Historyi kośc. wyznania helweckiego w Litwie (str. 78) wie o zborze siemionowickim tylko tyle, iż w 1754 r. został filialnym zboru kojdanowskiego w dystrykcie białoruskim. Obecnie świątynia ta znajduje się w opuszczeniu, a zasługuje na uwagę ze względu na starożytność. *A. Jel.*

Siemionówka 1.) wś i dobra, pow. grodzieński, w 2 okr. pol., gm. Krynki, o 44 w. od Grodna. 2.) **S.,** wś i dobra nad Narwią, pow. wołkowyski, w 3 okr. pol., gm. Tarnopol, o 60 w. od Wołkowyska. 3.) **S.,** *Siemienówka, Semenowka,* wś, pow. homelski, ze st. dr. żel. lipawo-romeńskiej, na przestrzeni

Homel-Mińsk, pomiędzy Homlem (o 22 w.) a Budą Koszelowską (o 20 w.), odległa o 260 w. od Mińska a 279 w. od st. Romny.

Siemionowka al. *Semenówka*, nieistniejąca wś w pow. skwirskim, wymieniona w XVIII w. jako należąca do klucza antonowskiego dóbr ks. Wiśniowieckich.

Siemionowka 1.) mko nad stawem, pow. chorolski gub. połtawskiej, przy drodze transportowej z Chorola (o 23 w.) do Kremienczuga, ma 100 dm., 801 mk., cerkiew, zarząd gminny, st. pocz., 3 jarmarki. 2.) **S.** al. *Sorowa*, sioło nad rz. Mołoczną, pow. melitopolski gub. tauryckiej, przy dr. z Oriechowa do Melitopola (o 5 w. odl.), ma 223 dm., 1924 mk., cerkiew.

Siemionowo, wś włośc., pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Jazno, okr. wiejski Ugolniki, o 25 w. od Dzisny, przy b. dr. pocz. z Wilejki do Dzisny, ma 1 dm., 16 mk. W spisie z 1866 r. podana jako zaścianek.

Siemionowszczyzna 1.) wś, pow. święciański, w 3 okr. pol., o 40 w. od Święcian, ma 6 dm., 43 mk. katol. 2.) **S.**, wś, pow. kobryński, w 4 okr. pol., gm. Drohiczyn, o 52 w. od Kobrynia.

Siemiony, wś i fol., pow. włocławski, gm. i par. Lubień, odl. 26 w. od Włocławka, ma 115 mk. W 1827 r. było 9 dm., 96 mk., par. Białotarsk. W 1876 r. fol. S. rozl. mr. 416: gr. or. i ogr. mr. 371, łąk mr. 18, lasu mr. 16, nieuż. mr. 11; bud. mur. 5, z drzewa 7; płodozmian 12-polowy. Do włościan należy 9 mr. Do fol. należy część jeziora we wsi Gulewo.

Siemiony al. *Semiony* 1.) zaśc., pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Połoczany, okr. wiejski Szypulicze, o 12 w. od gminy, 8 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Borzdyń. 2.) **S.**, wś i dobra, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 3 okr. pol., gm. Grodzisk (Gorodisk), o 32 w. od Bielska.

Siemiony, niem. *Doebelsheide*, leśn. król., pow. tucholski, w nadleśn. Świt.

Siemiradz, w XVI w. *Syedmyradz*, wś włośc., pow. radomski, gm. i par. Błotnica, odl. od Radomia 23 w., ma 28 dm., 244 mk., 376 mr. W 1827 r. było 21 dm., 176 mk. Wchodziła w skład dóbr Błotnica. Na początku XVI w. łany folwarczne dawały dziesięcinę pleb. w Błotnicy wartości około 2 seksagen (Łaski, L. B., I, 679). Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1508 istniała wś szlach. Szyedmyradz. W r. 1569 S. własność Jana Siemiradzkiego, miała $1^3/_4$ łan., 2 zagr. (Pawiński, Małop., 310, 479). *Br. Ch.*

Siemiradzce, białorus. *Siemuradcy* wś nad rz. Stwigą, o 6 w. od ujścia jej do Prypeci, pow. mozyrski, o 5 w. na płd. od Turowa, w 3 okr. pol. i gm. Turów, par. praw. Storożowcy; lud rolniczy, rybaczy i flisaczy, łąk dużo, grunta lekkie. *A. Jel.*

Siemireczka, *Semireczka*, w pow. hajsyńskim, ob. *Siemierzyczka.*

Siemirowo 1.) ob. *Swiemirowo.* 2.) **S.**, niem. *Schimmerwitz*, wś z licznemi wyb., w Pomeranii, pow. lęborski, st. p. Cewice, st. kol. Lębork, 15·5 klm. odl. R. 1575 nadaje Jan Fryderyk, ks. pomorski, Stefanowi Doett jego dział w S., od ojca mu ustąpiony, za co mu ma służyć według zwyczaju. Dan w Lęborku (ob. Gesch. d. Lande Lauenburg und Buetow, II, 237). *Kś. Fr.*

Siemiryczka, *Semiryczka*, rzeczka w pow. bracławskim i lipowieckim, bierze początek za wsią Bondurówką (w pow. bracławskim), przepływa pod mkiem Żorniszcze, o 2 w. poniżej którego uchodzi do rz. Sobki na wprost wsi Łuhowej.

Siemisosny, dobra, pow. brzeski, w 2 okr. pol., gm. Kamienica Żyrowicka, o 23 w. od Brześcia.

Siemiszcze, wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Traby, 35 dusz rewiz.; należała do dóbr Łyczkowce, Dmochowskich.

Siemiuny, wś włośc. nad potokiem, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Graużyszki, okr. wiejski Horodniki, o 4 w. od gminy a 8 w. od Oszmiany, ma 23 dm., 166 mk. katol. (w 1864 r. 68 dusz rewiz.); należy do dóbr skarb. Daukszyszki.

Siemiuty, jezioro w pow. trockim, między Trokami a Jewjem, niedaleko jez. Baka i wsi Kurkliszki.

Siemkau, ob. *Szymkowo.*

Siemki, wś, pow. płocki, gm. i par. Drobin, odl. o 34 w. od Płocka, ma 5 dm., 55 mk., 214 mr.

Siemków, wś i dobra nad Siemkówką, dopł. Wiaczy, pow. miński, w 1 okr. pol. mińskim, gm. siemkowsko-gródecka, przy byłym gośc. pocz. mińsko-wileńskim, o 6 w. (od granicy majątku) na zachód od Mińska a 15 w. od st. dr. żel. lipawo-romeńskiej Radoszkowicze. Miejscowość wzgórkowata, obfituje w wodę źródlaną; rzeki Siemkówka, Wiacza, Cnianka, Świsłocz należą do systematu Berezyny. Gleba przeważnie piaszczysta, tak zw. żytnia; w niektórych miejscowościach znajduje się grunt gliniasty a nawet czarnoziem (mianowicie w Dubowlanach). Uprawia się żyto, owies, kartofle, groch, także len, konopie, jęczmień i pszenica (w niewielkiej ilości). Lasy wyłącznie prawie sosnowe i jodłowe. Łąki średniej dobroci, mianowicie nad brzegami Wiaczy podlegają częstym zalewom. Była w S. kaplica katol. b. par. Gródek. Dawniej rozróżniano S. Stary al. Zasławski i S. Sołomerecki al. Stetkiewiczowski. 1.) **S.** *Stary* al. *Zasławski* (w dok. z XVIII w.) dobra te wraz

z osadą przeważnie włościańską, zwaną niegdyś Słobodą Borowszczyzną czyli „Borowską“, teraz zaś „Runowską“, miały około 20 włók przestrzeni. Były dziedzictwem Izabelli z Połubińskich Sapieżyny, stolnikowej w. ks. litewskiego, a w zastawnem władaniu Michała Szretera, sekretarza królewskiego od 1705 r. Wówczas to S. Zasławski odłączonym został od klucza sieleckiego (attyn. Zasławskiej) a następnie w 1707 r. prawem przelewu od Szretera ustąpiony Franciszkowi Wołodkowiczowi, horodniczemu, później wojskiemu mińskiemu, za aprobatą Jerzego Sapiehy. W 1711 r. tenże Wołodkowicz kupuje u Sapiehy dobra S. Stary, Słobodą al. Borowszczyzną, tudzież Huję (dzisiaj Karlsberg) blisko Radoszkowicz. W 1722 r. nastąpił dział pomiędzy Sapiehami: Aleksandrem Pawłem, marszałkiem wielkim, i Jerzym, stolnikiem wielkim litewskim, później woj. mścisławskim. W celu wykupienia w zastawie będącego hrabstwa zasławskiego pożyczył marszałek litewski znaczną summę u Wołodkowicza w 1727, której w terminie nieoddał. Wynikły stąd proces pociągnął za sobą drugą akcyę sądową o nieprawne nabycie S. Starego i innych dóbr przez Wołodkowicza, do których marszałek litewski rościł pretensyą. Sprawa ukończoną została sposobem polubownym dopiero d. 25 kwietnia 1741 r. w Wilnie przez spadkobierców. Sapiehowie: Józef, biskup dyocezarejski, koadjutor wileński, i Michał, łowczy w. lit., później podkanclerzy, we własnem i nieletnich synowców imieniu z jednej strony, z drugiej zaś Wołodkowiczowie: Michał, hajeński, i Kasper, krasnosielski starostowie, pokwitowali się wzajemnie. Dobra Huja, S. Stary i in. przyznano ostatecznie Wołodkowiczom, pretensyą zaś tych ostatnich do Sapiehów o 22,000 zł. pol. umorzono. Jednak zatargi ponowiły się wprędce z powodu prawa zastawnego na sąsiedni S. Sołomerecki, służącego staroście hajeńskiemu. Dla okupna tej majętności ówczesny dziedzic dóbr Sołomereckich Michał Sapieha, woj. podlaski, wydaje „konsens“ Antoniemu i Katarzynie Chmarom, skarbnikom mińskim, w 1750 r. i otrzymuje intromisyą na dziedzictwo S. Sołomereckiego. Z powodu nieustalonych granic pomiędzy obu folwarkami zachodziły odtąd nieustanne spory, dawniej nieistniejące, wówczas kiedy Wołodkowicz był jednej schedy dziedzicem a drugiej zastawnikiem. Miejscowe dokumenta świadczą, że Sapieżyna, stolnikowa litewska, odłączyła od klucza sieleckiego dwie wsi, t. j. zaśc. Słobodę Borowską i S. Stary bez dworu i siedliska dwornego, bez krescencyi dwornej, bez stawu, młynu i sadzawek, tylko z poddanymi na czynszu lub innej powinności osadzonymi w summie zastawnej 4950 złp., wniesionej przez Szretera. To wszystko objął następnie Wołodkowicz, bezpośredni po Szreterze zastawnik, a wprędce potem dziedzic S. Zasławskiego. Że zaś S. Sołomerecki był tylko w zastawie u Wołodkowicza, łatwo dają się tłumaczyć nieustanne jego uzurpacye gruntów S. Sołomereckiego, ciągle dokonywane po okupnie zastawy. Spór graniczny pomiędzy obu folwarkami został rozstrzygnięty w początkach tego wieku, przez dekret sądu podkomorskiego pow. słuckiego. W pierwszej ćwierci bieżącego wieku po urządzeniu traktu między Mińskiem i Wilnem, założono stacyą pocz. we wsi Sukowicze (o 12 w. od Radoszkowicz), lecz następnie przeniesiono ją i urządzono na gruntach S. Starego, w miejscowości zwanej Podolanką. Nazwa st. pocz. (Podolanki) udzieliła się budynkom i gruntom sąsiednim, teraz więc i folwark Wołodkowiczów dotychczas zatrzymał tę nazwę, chociaż sama stacya zniesioną została przed laty kilkunastu, po otwarciu dr. żel. lipawo-romeńskiej. Oprócz folw. należało tu jeszcze kilka włók lasu jodłowego. Na pasiekach pozostałych utworzono kilka siedzib dla dzierżawców, reszta ziemi, mimo dobrej gleby, leży odłogiem. 2.) **S.** *Sołomerecki* al. *Stetkiewiczowski*. Możnaby z nazwy domyślać się, że założycielem folwarku był Piotr Seńka Giedygołdowicz, kaszt. wileński, fundator kościoła w sąsiednich Radoszkowiczach 1447 r. Sama erekcya była zapewne następstwem dłuższego pobytu Giedygołdowicza w tych stronach. Kolonizacya tych okolic, zniszczonych przez wojny domowe między Swidrygiełłą a Zygmuntem Kiejstutowiczem, jest faktem bardzo naturalnym. O dawnem zaludnieniu okolicy świadczą horodyszcza i okopy, dotąd niezbadane. W początkach XVI w. występuje Siemków podzielony na liczne schedy, jako posiadłość Maciejewiczów i Rekuciów h. Leliwa. Archiwum siemkowskie świadczy o zatargach pomiędzy sąsiadami od 1506 r. Maciejewicz w zaniesionym „manifeście“ oskarża Rekuciów o zoranie miedz granicznych, o zabór gruntów, zboża i inne bezprawia. Od 1543 r. coraz liczniejsze trafiają się ślady wywłaszczenia dziedziców pojedyńczych sched, które w części lub całości w inne ręce przechodzą z nadmienieniem „ze służbą ziemi jednego poddanego“ lub toż z dodatkiem „półtory służby ziemi“ al. „półsłużby“. Książęta Sołomereccy, skupiając powoli pojedyńcze schedy siemkowskie, zaokrąglają dziedziczne swe włości w Mińszczyźnie (Sołomerecze Stare i Gródek Sołomerecki, teraz zwany Siemkowskim). Niektóre schedy pozostały jednak w dziedzictwie Rekuciów prawie do połowy XVII w. Z biegiem czasu wy-

tworzyło się odrębne dominium pod nazwą S. Starego al. Zasławskiego. W 1544 r. Jan Rekuć sprzedaje część jedną ks. Iwonowi Sołomereckiemu, drugą zbywa Szymsza Bartoszewicz Rekuć ks. Hannie Wasilowej Sołomereckiej, która ustępuje tego nabytku synowi Iwonowi za 400 kóp groszy litewskich; 1575 r. Frołek Rekuć ustępuje swą schedę ks. Janowi Sołomereckiemu, kasztelanowi i staroście mścisławskiemu; także Eliasz Rekuć 1598 r. ks. Bohdanowi Sołomereckiemu, który skupuje jednocześnie dalsze schedy: od Jana Stanisławowicza Rekucia za 300 kóp groszy litew. część S. Maciejewiczów i od Eliasza Rekucia 1599 r. sianożęć w S. i niwę na 15 beczek zasiewu za 60 kóp groszy litew. (licząc grosz „po 10 pieniędzy białych"). W 1620 r. Wojciech Rekuć część swoją ustępuje Samuelowi i Zofii z Bykowskich Sołłohubom, którzy w parę lat potem odprzedają Podoskiemu za 1500 kóp groszy litew.; to samo czyni Krzysztof Rekuć ze swoją schedą w 1627 r. na korzyść Bohdana i Joanny z Rekuciów Bułhaków. Niektóre części S. dostają się w tej porze w dziedzictwo Hlebowiczów z Zasławia. Zdaje się, że największa część S. skupioną była we władaniu ks. Sołomereckich, lecz ród ich wygasł w tej porze nawet i po kądzieli, gdyż w 1640 r. Bohdan Stetkiewicz h. Kościesza, podkomorzy mścisławski, następnie kasztelan nowogródzki, po zgonie żony Heleny z domu Sołomereckiej, zrobił intromissyą na pozostałe po niej dobra, w rzędzie których jest też S. wymieniony. Nadmieniamy przytem, że córka tegoż Stetkiewicza, urodzona z Sołomereckiej, była żoną hetmana Kozaczyzny i wojewody kijowskiego Jana Wychowskiego, twórcy układów Hadziackich (ob. T. Święcickiego, Historyczne pamiątki, t. II, str. 147—8 i 331). W 1646 r. ks. Anna Marcybela Korecka Rakowska, wojewodzina witebska, nabywa niektóre schedy w S. od Salomona Rekucia, skarbnika witebskiego, z posiewem 32 beczek żyta, i od Jana Grabińskiego, podstolego derpskiego; 1647 r. część S., kupioną poprzednio przez Grabińskiego u Bułhaków. W 1674 r. spadkobiercy Stetkiewiczów dobra po ks. Bohdanie i Ewie z Korsaków Sołomereckich, starostach krzyczewskich, odziedziczone, sprzedają Aleksandrowi Hilaremu Połubińskiemu, marszałkowi w. ks. lit., po którym dziedziczy córka Izabella, wydana za Jerzego Sapiehę, stolnika litew., która pomienione dobra zapisuje Antoniemu Kazimierzowi Sapiezie, stście mereckiemu, później kaszt. trockiemu, aktem donacyjnym z 1711 r. Ten ostatni w 1739 r. dobra macierzyste, w tej liczbie księstwo sołomereckie, zapisuje na własność Michała Sapiehy, naówczas łowczego w. ks. lit., później woj. podlaskiego a ostatecznie podkanclerzego litew. Był to ostatni dziedzic S. z domu Sapieżyńskiego. Dziedzictwo to jednak było w istocie tylko nominalnem, gdyż wiadomo powszechnie, że tak zwane „prawo zastawne" na pojedyńcze folwarki a nawet i na obszerne dobra było wtedy bardzo pospolitą formą władania ziemią. Zastawy, jako pewien rodzaj dziedzictwa, przechodziły z ojca na syna w ciągu kilku pokoleń z rzędu, lub też za „prawom wlewkowem" sprzedawane były przez jednego zastawnika drugiemu, zwykle za „konsensem" tytularnego dziedzica, czasami zaś i z pominięciem tej formalności. Ilość dóbr w zastawie będących rosła lub malała, stosownie do stanu majątkowego ówczesnych możnowładców. Sapiehowie w początkach epoki Saskiej ponieśli wiele klęsk dotkliwych; kłopoty pieniężne zmuszały do cząstkowej sprzedaży, którą, jak zwykle w owym czasie, poprzedzał zastaw. Tym porządkiem pozbyli się wielu posiadłości w początkach XVIII w., mianowicie hrabstwa zasławskiego, najprzód zastawnej a po latach kilkudziesięciu dziedzicznej własności Przeździeckich. W swoim czasie to samo praktykowało się w S. Sołomereckim od 1543 r., kiedy jeden z dziedziców Jan Rekuć część schedy swojej oddał w zastaw jakiemuś Leszczyńskiemu. Następnie ks. Sołomereccy, zagarniając powoli różne schedy S. w części lub całości, nabywali je drogą zastawu. Tym porządkiem kilku Rekuciów ustąpiło swych posiadłości na korzyść ks. Sołomereckich w latach 1556, 1581 i 1599. Następnie sami ks. Sołomereccy od 1603 r. i w latach następnych zastawiają posiadłości swe w S.; to samo też znajdziemy w części należącej do Hlebowiezów od 1627 r. W późniejszych latach zastawnicy zmieniają się jeden po drugim, zwykle po kilkuletniej dzierżawie, a nareszcie około 1671 r. znajdujemy S. we władaniu Krzysztofa Wojny. Rodzina tego ostatniego długo posiadała tę majętność, gdyż dopiero w 1700 r. Izabella Sapieżyna, jako dziedziczka, wydała „konsens" Franciszkowi Wołodkowiczowi, horodniczemu mińskiemu, do okupna S. z pod zastawy. Tranzakcya przyszła do skutku dopiero po wielu trudnościach. Ponieważ S. Sołomerecki od 1640 r. chodził zastawą w 8000 złp., na Woynie zaś ciężyły pretensye dawniejszych dzierżawców S., które przeszły ostatecznie na własność ks. Sanguszkow i ks. Karola Radziwiłła, kanclerza w. ks. litew., przeto Wołodkowicz zaliczył Janowi Wojnie Jasienieckiemu, podstolemu witebskiemu, tylko 5000 złotych, obejmując zastawę na trzy lata od 11 kwietnia 1701 r., z warunkiem załatwienia przez Wojnę wszelkich rachunków i pretensyi dawniejszych. W przeciwnym razie warowano, że

Wojna do zastawy wróci dopiero po wypłaceniu pełnej summy, t. j. 8000 złp. i wynagrodzenia możliwych strat nowego zastawnika Tymczasem Wojna nie spełnił warunków umowy i przegrał długoletni proces, a wówczas ks. Kazimierz Lubartowicz Sanguszko, ststa poduświacki, po otrzymaniu licznych dekretów tak w sądach kapturowych województwa mińskiego po zgonie Jana III, jak nareszcie w trybunale głównym litewskim, S. „za podaniem urzędowym był zajechał y w posesyą swoją obioł“, Wołodkowicz zaś „eliberuiąc“ tę majętność i „od takowych ciężarów y przewodow uspakajając“, z własnych funduszów wypłacił Sanguszce 4000 złp., który pretensye swe do Wojny na rzecz Wołodkowicza przez wydanie „wlewkowego zapisu transfundował“. Sąd grodzki wwdztwa mińskiego w 1702 r. „na Roczkach Marcowych“ zawyrokował następnie: „bacząc to iż Jmć Pan Jan Wojna Jasieniecki będąc o rzecz wyżey wyrażoną zapozwanym przed Nami do prawa niestawał. Przeto My Urząd Imci Jako prawu nieposłusznego w Roku Zawitym na upad w rzeczy wzdaiemy“, przyznając małżonkom Wołodkowiczom prawo posiadania aż do wypłaty pełnej summy zastawnej 8000 złp., z dodatkiem pretensyi nabytych od Sanguszki, przytem za „szkody y expensa prawne w tej sprawie errogowane“ razem 11,500 złp., samego zaś Wojnę „vigore prawa Statutowego“ podług „prawa coaequationis“ na infamyą skazano. Summa zastawna w S. Sołomereckim urosła do 12,000 złp. za rządów Wołodkowicza. Wywołała to nowo zaciągnięta pożyczka przez Sapieżynę, stolnikową litewską, że jednak już dekretem sądowym miał Wołodkowicz ubezpieczoną na S. pretensyą w summie 11,500 złp., zatem dopłata 500 złp. zdecydowała Sapieżynę w 1703 r. do zapewnienia Franciszkowi i Zofii z Wańkowiczów Wołodkowiczom prawa nietylko zastawnego lecz nadto i dożywotniego, w 1709 r. zatwierdzonego przez Jerzego Sapiehę. Tymczasem skarga zaniesiona przez Wojnę do akt sądowych wwdztwa witebskiego w 1705 r. świadczy, że w czasie najazdu jakiegoś Orzeszki na folwark Drażno wybuchły pożar zniszczył tameczne budynki razem z archiwum, w którem znajdować się miały dokumenta siemkowskie, z czego wynikły później nieustanne sprawy graniczne z sąsiadami. Najwidoczniej okazuje się ten stosunek w S. Sołomereckim. po objęciu zastawy przez Michała Wołodkowicza, ststę hajeńskiego, który po zgonie rodziców odziedziczył S. Zasławski w 1737 r. wskutek działu ojcowizny z bratem rodzonym Kasprem, a następnie nabył sąsiedni Sołomerecz. Starosta hajeński nieposiadając dokumentów, niemógł odpierać roszczeń sąsiadów wdzierających się w grunta siemkowskie, stawając jednak na sądach grał niezmiennie rolę dziedzica, zamiast należytego wyjaśnienia umyślnie wikłał sprawę twierdząc, że dobra Sołomerecz razem z S. Sołomereckim i Zasławskim stanowiąc całość nierozdzielną, niemiały pomiędzy sobą granic ściśle określonych. Był to dogodny prejudykat dla zastawnika w razie gdyby Sapiehowie zechcieli kiedy okupić S. Sołomerecki, lecz nawzajem połączona z tem była wielka mitręga w sprawach granicznych, mianowicie z Antonim Przeździeckim, pisarzem w. litew., zastawnikiem a następnie i dziedzicem hrabstwa Zasławskiego. Przeździecki, znając słabą stronę przeciwnika, bezkarnie wdzierał się w grunta siemkowskie, Wołodkowicz niedołężną prowadził obronę, a w trakcie pomienionej sprawy Michał Sapieha, jako „wiecznik“ ogółu dóbr Sołomereckich, rozwinął proces celem usunięcia zastawnika i dekretem trybunalskim 19 lutego 1750 r. uznany został dziedzicem S. Sołomereckiego, z obowiązkiem zwrócenia Wołodkowiczowi 12,000 złp. summy zastawnej. Ten ostatni warunek za „konsensem“ Sapiehy spełnili Antoni i Katarzyna Chmarowie, skarbnikowie województwa mińskiego. Wkrótce potem przekazali oni zastaw tego folwarku synowi Adamowi. Kwestya dziedzictwa rozstrzygniętą została dekretem trybunalskim z dnia 1 lutego 1755 r. na korzyść podkanclerzego Sapiehy, z warunkiem wypłacenia Wołodkowiczowi 1292 złp. „za pretensye z weryfikacyi pochodzące“. Z takowej należności za zezwoleniem dziedzica uiścił się Adam Chmara, łowczy miński, sekretarz pieczęci mniejszej w. ks. litew., i d. 27 sierpnia t. r. otrzymał prawo wieczysto-darowne, przekazując tę majętność w spuściźnie swym następcom, dziedzicom S. Sołomereckiego aż do obecnej chwili. Wedle inwentarza wydanego przy prawie wieczystem za podpisem podkanclerzdgo Sapiehy folw. S. Sołomerecki zawierał 27 ½ włók, zabudowania dworskie i ekonomiczne w części wymagające naprawy, gorzelnię, browar z słodownią, młyn wodny o dwóch kołach, karczmę przy gościńcu zasławskim, 38 osad włośc. we wsiach S. i Sielutach, przytem gotowego grosza z arend i czynszów 183 złp. Ze skromnego folwarku wyrosł S. na stolicę obszernego klucza, zawierającego przed uwłaszczeniem włościan przeszło 400 włók, w znacznej części pięknego lasu sosnowego. Sąsiedni Gródek Sołomerecki (obecnie zwany „Siemkowskim“) był dziedzictwem Chmarów już od 1748 r., pograniczny Zaceń z obszarem pięknych lasów przeważnie sosnowych, własność niegdyś Hlebowiczów a następnie Sapiehów, w zastawie ks. dominikanów mińskich, od lat kilku-

dziesięciu, za „obwieszczeniem“ Aleksandra Sapiehy, wojewody połockiego, późniejszego kanclerza litewskiego, z d. 30 grudnia 1754 r. okupiony, a następnie po dopłaceniu umówionej summy w 1757 r. za prawem wieczystem przyłączony do S. Wprędce potem dokupiono jeszcze folw. Perekal nad Świsłoczą pod Mińskiem (obok przedmieścia Perepsy) a przy schyłku XVIII w. wś Cniankę nad rzką t. n. przy trakcie z Mińska do Dołhinowa. Adam Chmara, łowczy miński, vice-instygator litewski, ststa giżowski i jezierski, za Stanisława Augusta posłował na sejmach, zasiadał w radzie nieustającej, otrzymał godność kasztelana a następnie wojewody mińskiego i rotmistrza kawaleryi narodowej w brygadzie petyhorskiej wojsk w. ks. litew. Obrany marszałkiem trybunału w 1785 r., obowiązek ten spełniał ze znaną bezstronnością. Po rozbiorze kraju był wyznaczony na szefa delegacyi szlachty dla złożenia hołdu cesarzowej Katarzynie II w 1793 r. Zmarł w 86 roku życia 1805 r. Wzorowy rolnik, prowadził przemysłowe gospodarstwo, pędząc gorzelnie, browary, młyny, tartaki, folusze, pozakładał fabryki sukna, cegieł, dachówek. Mając własne statki (wiciny) na Niemnie, corocznie spławiał zboże do Prus. Wznosił też murowane kościoły w dobrach swych: Gródku Sołomereckim i Dubrowach, tudzież w Giżach (pow. wyłkowyskim). W rezydencyi swej w S. wymurował w 1772 r. pałac z kilku oficynami, dotąd istniejący, z ogrodem w guście francuskim. W tej rezydencyi, otoczonej stuletniemi drzewami, mieści się bogate archiwum, biblioteka, zbiór numizmatów, wiele zabytków sztuki i pamiątek historycznych. Dobra siemkowskie w ciągu wieku bieżącego ulegając różnym zmianom, znacznie uszczuplone przez wycięcie wielkiej przestrzeni lasów, rozkolonizowanie trzebieży i sprzedaż pojedyńczych folwarków, zawierają jeszcze około 1400 dzies. We władaniu obecnego dziedzica zostają fol. S. i Gródek z awulsami Sieluty, Zarzecze, Nowinka i Serabinówka, z młynem w S. na Siemkówce, z młynem i krupiarnią w Gródku na Wiaczy i z karczmami w Podolance, S. i Gródku. Dochód brutto wynosi przeszło 4000 rs. Wedle listów nadawczych z 1862 r., włościanie posiadają we wsiach: Siemków 511 dzies.; Sieluty 82 dz.; mko Gródek 281 dz.; Czuczany 147 dz.; Zaceń 60 dz.; Ogrodniki 36 dz.; Jakubowicze 95 dz.; Cna 105 dz.; Dubowlany 92 dz.; Oszmiańce 141 dz.; Rochmanki 94 dz.; Nowosiółki 37 dz.; Kasynka 66 dz.; zaśc. Tołubojew 11 dz.; zaśc. Cnianka 64 dz.; zaśc. Czyżówka 21 dz.; przestrzeń ziemi włościańskiej zwiększyła się przez nadanie gruntów bezrolnym („batrakom“). *A. Chmara.*

Siemkowa-Słoboda, zaśc., pow. ihumeński; ma tu szlachta: Malewicze 4 włóki, Lipienie (od 1853 r.) $2^1/_2$ włók, Staniszewscy (od 1855 r.) 5 włók. *A. Jel.*

Siemkowice, *Siemikowice*, w XVI w. *Szamicowicze*, *Szyamicovicze*, wś i fol., pow. wieluński, gm. i par. Siemkowice, odl. 26 w. od Wielunia, około 42 w. od Radomska i Częstochowy, posiada kościół par. murowany, szkołę początkową, urząd gminny, 118 dm., 803 mk. (9 dm., 52 mk. na folw.). W 1827 r. było 49 dm., 450 mk. Dobra S. składały się w 1882 r. z folw.: S., Kleszczowiec, Miedzno, Łukomierz; osad młyn.: Łukomierz, Kij, Jarząb i Papierek, rozl. mr. 3439: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 647, łąk mr. 185, past. mr. 87, lasu mr. 1331, nieuż. mr. 106; bud. mur. 9, drewn. 14; płodozm. 4 i 7-pol.; fol. Kleszczowiec gr. or. i ogr. mr. 128, łąk mr. 32, past. mr. 85, lasu mr. 19, nieuż. mr. 11; bud. drew. 3; fol. Miedzno gr. or. i ogr. mr. 161, lasu mr. 11, nieuż. mr. 10; bud. mur. 2, drewn. 1; fol. Łukomierz gr. or. i ogr. mr. 235, łąk mr. 41, past. mr. 45, lasu mr. 8, nieuż. mr. 23; bud. mur. 3, drewn. 8; w osadach młyn. gr. or. i ogr. mr. 152, łąk mr. 40, past. mr. 49, lasu mr. 3, nieuż. mr. 29; bud. drewn. 15; lasy nieurządzone, 4 młyny. Wś S. os. 54, mr. 871; wś Łukomierz os. 5, mr. 122. Jestto starożytna osada w dawnej ziemi wieluńskiej, położona około mili na płn.-zachód od Biały i Pajęczna. Leży ona na wyżynie, stanowiącej dział wodny Warty i Widawki. W 1875 r. na stokach wzgórza po nad łąką zwaną *Cichówka*, przy drodze do Chorzewa, odkryto cmentarzysko odwieczne. Prof. Pawiński rozkopał tu około 40 grobów z popielnicami i zebrane urny pomieścił w zbiorze starożytności przy uniwersytecie warszaw. Wedle tradycyi zapisanej przez Okolskiego S. były jedną z posiadłości wychodźcy czeskiego Wrszowca h. Oksza, który w XII w. miał tu osiąść (por. *Radoszewice*). Niewiadomo kiedy powstała tu parafia i kościół. Na początku XVI w. prawo patronatu mają dziedzice S. i Radoszewic. Kościół był p. w. św. Marcina. Zarówno łany kmiece jak i folw. dawały dziesięcinę pleban. miejscowemu. Za mesne dawano po korcu żyta z łanu i za kolędę po groszu z domu. W 1548 r. utworzono przy kościele bractwo Bożego Ciała. Dziedzice wsi przyjęli protestantyzm, lecz przy końcu XVI w. wrócili znów do katolicyzmu. Ze Siemikowską ożenił się Marcin Bielski, poeta i historyk, siedzący w poblizkiej Biały. W 1603 r. Siemikowscy uposażyli przy kościele altaryę św. Maryi Magdaleny. Według wizytacyi z 1765 r. część kościoła nowsza została dobudowana kosztem parafian ze wsi Lipnik (Łaski, L. B., I, 535 i przyp. wydawcy). W 1879 r. stanął nowy murowany kościół o trzech nawach,

60 łokci długi a 25 szeroki. Na kościele wieża basztowa ośmiokątna, 75 łokci wysoka. Dach blaszany. Wewnątrz kościół olejno malowany; w ołtarzach obrazy pędzla Hadziewicza (przeważnie). Konsekracyi dopełnił arcybiskup warszawski Popiel 22 maja 1880 r. Dwór dzisiejszy stoi na miejscu dawnego obronnego zameczku, oblanego zewsząd wodą. Do końca XVII w. mieszkali tu Siemikowscy, po nich w XVIII w. Święciccy, obecnie Karśniccy. S. par., dek. wieluński, 3050 dusz. S. gmina należy do s. gm. okr. IV w Działoszynie, st. p. w Działoszynie. Gm. ma 14,537 mr. obszaru, 401 dm. (29 mur.) i 2894 mk. (1414 męż., 1480 kob.). Opis kościoła i wsi podał ks. Justyn Gryglewski w Tygod. Powszech. z 1881 r. Nr. 49 i Przegląd Katol. Nr. 31 z 1880 r. i Nr. 35 z 1886 r. *Br. Ch.*

Simkowicze, białorus. *Simkowiczy*, wś nad rzką Pierekałką, lewym dopł. Suły, pow. mińsk, gm. i par. prawosł. Rubieżewicze, o 1 w. na płd. od mka Rubieżewicz, ma 13 osad pełnonadziałowych; miejscowość górzysta, grunta szczerkowe. *A. Jel.*

Siemkówka, nazwa dolnego biegu rz. Sołomereczy (ob.), w pow. mińskim. Przybiera tę nazwę za wsią Wieszkowo (młyn) i zasiliwszy się bezim. dopływem z prawej strony, płynie ku wsi Kołonica, zaścian. Sieluty, wsi Słoboda, folw. i wsi Siemków, wreszcie uchodzi do Wiaczy z prawej strony naprzeciwko mka Gródka-Chmarzyńskiego al. Siemkowskiego. Prąd ma bystry, zasila się z obu stron licznemi ruczajami. *A. Jel.*

Siemkówka 1.) al. *Czarnkówka*, fol. na obszarze Tymowy, pow. brzeski. 2.) **S.,** fol. na obszarze Michalczowy, w pow. nowosądeckim. *Br. G.*

Siemkówki, fol., pow. noworadomski, gm. Rząśnia, par. Pajęczno, 1 dm., 14 mk., 100 mr.

Siemkowo 1.) wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Łużki, okr. wiejski Jakubeńki, o 7 w. od gminy a 30 w. od Dzisny, ma 3 dm., 25 mk. (w 1864 r. 21 dusz rewiz.); należy do dóbr Ojczyzna, Downarów. 2) **S.,** zaśc. i karczma, pow. bobrujski, w 4 okr. pol. świsłockim, gm. Horbacewicze, par. katol. Bobrujsk (o 6 w.). W pobliżu zaśc. znajduje się karczma t. n., przy drodze do Pobokowicz. 3.) **S.,** wś nad bezim. dopływem Wiaczy, pow. miński, w gm. Białorucz, ma 14 osad pełnonadziałowych; grunta szczerkowe, gliniasto, dobre. 4.) **S.,** ob. *Siemków*. 5.) **S.,** wś nad rzką Studzienką, pow. nowogródzki, w gm. Horodeczna, ma 13 osad pełnonadział. *A. Jel.*

Siemkowski Gródek, ob. *Gródek Siemkowski* (t. II, 826).

Siemnice 1.) wś, pow. tomaszowski, gm. Tyszowce, par. Wożuczyn, odl. 7 w. od Tyszowiec (st. poczt.), 19 w. od Tomaszowa. Leży śród płaskowzgórza, ma glebę żyzną, 38 dm., 255 mk. (44 r. g.), 305 mr. obszaru. Na gruntach włościańskich przy drodze stał jeszcze w 1876 r. dąb suchy, olbrzymiej grubości, w środku którego była wydrążona kapliczka, mogąca sześciu ludzi pomieścić. Cała okolica posiadała takie odwieczne dęby, dziś zostało tylko 50 mr. lasu dębowego. Ten olbrzymi dąb został w 1876 r. przez burzę wywrócony. Pozostały tylko wokoło fundamenta. Miejsce to dotąd otacza lud poszanowaniem. Folw. ma obszaru 605 mr. roli or., 116 mr. łąk, 50 mr. lasu. Do fol. należy fol. Celestynka. Obok dworu młynek i stawek. Własność Dobrzelewskich, dziś Bronisława Holcer. 2.) **S.,** pow. ostrowski, ob. *Godlewo*. *K. Kr.*

Siemniki, wś, pow. białostocki, w 3 okr. pol., gm. Krypno, o 35 w. od Białegostoku.

Siemno al. *Simno*, jezioro w pow. niborskim, ob. *Komorowo* 3.).

Siemno, niem. *Schoenau*, dok. *Sinne*, dobra na pol.-prus. Mazurach, pow. niborski, st. p. Muszaki; 205 ha, 5 dm., 30 mk. Jan v. Bichau, komtur ostródzki, nadaje hutnikowi Andrzejowi Purgh hntę żelazną w Siemnie. Dan w Niborku r. 1819. *Ad. N.*

Siemnówek al. *Siemnówko*, wś i fol., pow. włocławski, gm. Piaski, par. Zgłowiączka, odl. 25 w. od Włocławka, ma 93 mk. W 1827 r. 8 dm., 56 mk. W 1875 r. fol. S., oddzielony od dóbr Sułkowo, rozl. mr. 504: gr. or. i ogr. mr. 401, łąk mr. 65, past. mr. 19, nieuż. mr. 19; bud. mur. 5, drewn. 2, Wś S. ma 127 mr.

Siemnowo, wś i fol., pow. włocławski, gm. Piaski, par. Zgłowiączka; posiada młyn wodny, 71 mk., 54 mr. dwor., 131 mr. włośc. W 1827 r. 5 dm., 79 mk. W XVIII w. należało do Dąbskich (ob. *Ilów*).

Siemohnen, wś, pow. wystrucki, st. p. Norkitten; 658 ha, 107 dm., 499 mk.

Siemoken 1.) wś, pow. pilkałowski, st. p. Schillehnen; 72 ha, 14 dm., 56 mk. 2.) **S.,** leśniczówka w nadleśn. Weszkallen. *Ad. N.*

Siemoń 1.) niem. *Siemon*, dok. *Semon*, *Seman* około 1400 r., wś, pow. toruński, st. p. i par. kat. Unisław $^3/_4$ mili odl; 832 ha (728 roli or. W 1885 r. 139 dm., 242 dym., 1091 mk., 991 kat., 94 ew., 6 żyd. Szkoła 4-klasowa symultanna liczyła 1887 r. 277 dzieci, 3 naucz. Za czasów krzyżackich należał S. do wójtowstwa unisławskiego. Toruński: „Liber pupillorum“ z r. 1430 wylicza w S. chłopów z polskiemi nazwiskami (Kętrz. O narod. pol. str. 68). R. 1468 otrzymuje S. od króla Rudigier v. Birken, obywatel toruński (ob. tamże, str. 173). W wizytacyi Potockiego z r. 1706 czytamy, że Siemoń, należąca do kościoła św. Jana w Toruniu, dawała mesznego 7 półkorcy żyta i tyleż owsa (str. 112). 2.) **S.,** dobra rycer., tamże; 274 ha (265 roli or.).

W 1855 r. 4 dm., 16 dym., 97 mk., 77 kat., 15 ew., 5 żyd.; chodowla bydła. Należą do kat. kościoła św. Jana w Toruniu; czysty dochód z gruntu wynosi około 2650 mrk. *Kś. Fr.*

Siemonia 1.) *Simonia*, *Siemona*, *Siemonka*, w XVI w. *Syemunya*, *Szyemonya mediocris* i *S. swinocha*, fol. i os., pow. łęczycki, gm. Dalików, par. Domaniew, odl. 16 w. od Łęczycy. Fol. ma 4 dm., 32 mk., osada 1 dm., 4 mk. W 1827 r. 9 dm., 91 mk. Fol. S. al. Siemonka rozl. mr. 183: gr. or. i ogr. mr. 161, łąk mr. 15, nieuż. mr. 7; bud. drewn. 9. Na początku XVI w. były tu wyłącznie folwarczne łany, dające dziesięcinę plcb. w Domaniewie (Łaski, L. B., II, 253, 369). Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 we wsi S. Świniocha, w części Jakuba Siemuniskiego Guzka $^1/_2$ łanu, 1 zagr., Jan Siemuniski Czopek $^1/_2$ ćwierci, Stan. i Piotr Siemunińscy 1 ćwierć. W części S. Lipowa Andrzej Siemuński $1^1/_2$ ćwierci, Stan. Siemuński Czopkowicz $^1/_2$ łanu, dwóch Siemuńskich po $^1/_4$ łanu (Pawiński, Wielkop., II, 124. 2.) **S.** i *S. Poduchowna*, w XV w. *Syemunya*, wś i kol., pow. będziński, gm. Bobrowniki, par. Siemonia, leży na lewo od drogi z Siewierza do Będzina, posiada kościół par. mur., szkołę początkową. Wś ma 61 dm., 571 mk., 879 mr.; prob. 2 dm., 3 mk., 6 mr., karcz. 1 dm., 6 mk., 3 mr. rząd. S. Poduchowna ma 4 dm., 36 mk., 65 mr. włośc. W 1827 r. 36 dm., 356 mk. Kościół i par. niewiadomej erekcyi. Istniał już przed 1223 r. Podobno fundatorami byli książęta opolscy. Długosz wspomina S. jako wś z kościołem p. wez. WW. Świętych, między Będzinem a Siewierzem (L. B., II, 190, 191, 202). Według reg. pob. księstwa siewierskiego z r. 1667 wś Siemuń miała 5 kmieci (Pawiński, Małop., str. 453). Obecny kościół nowo wzniesiony z muru, blachą kryty, ma 70 łok. dług. a 40 łok. szerok. Par. (dek. będziński) obejmuje wsi: S., Twardowice, Brzękowice, Góra Siewierska, Żydnice, Dobieszewice, Bobrowniki, z ludnością do 6000 dusz. *Br. Ch.*

Siemonischken, wś, pow. wystrucki, blizko Wystruci; 166 ha, 10 dm., 69 mk.

Siemoniszki, fol., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 28 w. od Nowoaleksandrowska.

Siemota 1.) al. *Szymota*, fol. i grupa domów w obrębie gm. Kwaczały, pow. chrzanowski, ma 11 dm. i 83 mk. rz.-kat. 2.) **S.,** grupa zabudowań w obrębie gm. Płazy, w tymże powiecie. Por. *Szymota*. *Br. G.*

Siemotka, rzeczka, pow. chrzanowski, ob. *Regulka*.

Siemowica, domy w Dobrej, pow. dobromilski.

Siemowo, 1258 r. *Semowo*, 1294 r. *Zemovo*, wś kośc. i fol., pow. krobski (Gostyń), dek. szremski, o $7^1/_2$ klm. na płd.-wschód od Krzywinia; par. w miejscu, poczta w Kosowie, st. dr. żel. w Gostyniu o 9 klm. W r. 1258 ks. Bolesław syn Władysława Odonicza, potwierdzając przywileje dla klasztoru lubińskiego, wymienia jako posiadłość klasztorną S. Zachodzące w dyplom. wielkop. (N. 643) Zimnowo, dziedzictwo bisk. poznańskiego Jana, tem Siemnowem być nie mogło. W r. 1580 było tu $5^1/_2$ łan. osiadł., 1 sołtyski, ćwierć karczmarska, 3 zagrodn., 2 rzemieśln. i wiatrak. Około r. 1795 zabrał rząd pruski S. z przyległem Kosowem (nie Koslowo, jak podaje J. Loewenberg w swem „Das enthuellte Posen“, III, 46) i sprzedał tę majętność za 30,150 tal. jakiemuś von Krackwitz, od którego ją nabyli Potworowscy za 60,000 tal. O $1^1/_2$ klm. na płn. od S. stoi t. z. okop szwedzki. Kościół p. w. św. Maryi Magdaleny, wystawiony w r. 1438 przez opata lubińskiego Stefana, spłonął w pożarze wsi r. 1663; wzniesiona naprędce kapliczka istniała jeszcze około 1684 r., w miejsce spalonego stanął inny kościół z drzewa około 1680 r., a gdy runął, wzniesiono około 1880 r. nowy kościół z cegły, w stylu ostrołukowym, z wieżą. Do kościoła wprowadzono bractwo dobrej śmierci w r. 1777. Księgi kościelne zaczynają się od r. 1613. Par., liczącą 443 dusz, składają: Płaczkowo i Siemowo. Wś ma 60 dm., 415 mk. kat. i 443 ha (329 roli, 81 łąk, 11 lasu). Fol. ma 4 dm., 65 mk. (60 kat., 5 prot.) i 448 ha (224 roli, 87 łąk, 111 lasu); właścicielami są Potworowscy. *E. Cal.*

Siemszyce, w XVI w. *Szyemczice* i *Siemssicze*, wś, fol , z os. *S.* al. *Syberya*, pow. łęczycki, gm. Topola, par. Siedlec, odl. od Łęczycy 8 w.; wś ma 10 dm., 82 mk.; fol. 5 dm., 10 mk.; os. 1 dm., 9 mk., wiatrak. W 1827 r. 11 dm., 51 mk. W 1871 r. fol. S. rozl. mr. 541: gr. or. i ogr. mr. 289, łąk mr. 51, lasu mr. 110, zarośli mr. 55, nieuż. mr. 36; bud. mur. 5, drewn. 5; płodozm. 11-pol., las nieurządzony. Na początku XVI wieku pleban w Siedlcu pobierał ztąd tylko kolędę, dziesięciny zaś szły z pewnych ról na stół arcybiskupi, z dwu łanów folw. dla altaryi i kapelanii kościoła św. Andrzeja w Łęczycy (Łaski, L. B., II, 352, 434). Według reg. pob. pow. łęczyckiego w 1576 r. Jan Puczka miał 6 łan., 6 osad (Pawiń., Wielkop., II, 73). *Br. Ch.*

Siemuradcy, pow. mozyrski, ob. *Siemiradzce*.

Siemuszowa, w XV w. *Semussow*, *Syemuschowa*, wś, pow. sanocki, w dolinie Tyrawki (praw. dopł. Sanu), zajmuje północne stoki lesistej Słonnej góry. Przy cerkwi wznies. 326 mt. ku płn., przy wólce Rogatynka 429 mt. npm.; dalej ku płn. ciągnie się dosyć obszerny las. Par. rz.-kat. w Mrzygłodzie, gr.-kat. w Tyrawie Solnej. Wspominana w dok. z XV

w. (A. G. Z., XI, 5, 37, 58, 67 i in.) składa się ze 125 dm. i 709 mk. (363 męż., 346 kob.), 62 rz.-kat., 602 gr.-kat. i 45 izrael. Obszar więk. pos. wynosi 332 roli, 34 łąk, 132 past. i 591 mr. lasu; pos. mn. ma 517 roli, 53 łąk, 46 past. i 10 mr. lasu. S. graniczy na zach. z Tyrawą Solną, na wsch. z Hołuszkowem, na płn. z Krecowem a na płd. z Woyskiem.

Siemysłów *Wielki* i *S. Mały*, niem. *Steinersdorf Gross* i *Klein*, 1336 r. *Steinerdorf*, 1353 *Steynerdorff*, dwie wsi i fol., pow. namysłowski. Posiadają kościół par. kat. (S. Wielki), par. ew. Miedary. W 1842 r. S. Wielki miał 34 dm., fol., sołtystwo, 291 mk. (131 ew., 2 żyd.), szkołę kat., karczmę zwaną Broda; S. Mały miał 31 dm., fol., 247 mk. (121 ew. i 3 żyd.); do fol. należała os. leś. Oziąmbel. Kościół par. istniał już w 1353 r.

Sienadwór, pow. święciański, ob. *Senadwór.*

Sienczа, mko, pow. łochwicki gub. połtawskiej, ob. *Sencza.* Leży przy linii dr. żel. romeńsko-kremenczugskiej i posiada stacyę pomiędzy st. Romaden (o 22 w.) a Łochwicą (o 20 w.), odległą o 71 w. od Romen a 130 w. od Kremenczuga. Podług inwentarza dóbr ks. Jeremiego Wiśniowieckiego było tu 1403 gospodarzy i 31 kół wodnych. Miastem pułku łubiańskiego było aż do zniesienia hetmańszczyzny w 1764 r.

Sienczuch, pow. bielski, gub. grodzieńskiej, ob. *Radziszewo S.*

Sieńczyce, wś, pow, piński, w 2 okr. pol., gm. Moroczna, ma 122 mk., cerkiew paraf.; własność Rodziewiczów. *Ks. M.*

Siengilej, właściwiej *Sengilej*, mto pow. gub. symbirskiej, na prawym brzegu Wołgi, przy ujściu do niej rzeczek Siengilejki i Tuszonki, przepływających przez miasto i dzielących je na trzy części: Staniczną pomiędzy rzeczkami, Butyrki za rzką Siengilejką i Wyborną, za rzką Tuszonką. S., odległy o 57 w. na płd.-wschód od Symbirska, przy trakcie poczt. do Samary, w 1867 r. miał 787 dm. (5 murow.), 3417 mk. (5 kat., 15 rozkol., 16 żyd., 6 machom.). Było wówczas w mieście: 2 cerkwi murow., 104 składów towarów, 43 sklepów, szkoła powiat., paraf. i żeńska, pensya prywatna, szkółka miejska, szpital miejski, st. poczt., przystań na Wołdze, 89 rzemieślników, 4 nieznaczne fabryki (1 warzelnia łoju i 3 garbarnie). Dochody miejskie wynoszą od 6 do 10,000 rubli, majątek zaś miasta stanowi dom, 2431 dzies. ziemi i 13 młynów wodnych na rzeczkach Siengilejce i Tuszonce. Mieszkańcy zajmują się: pracą na przystani, wychodzeniem na zarobek, sadownictwem, ogrodnictwem i pszczelnictwem; do 50 osób zajmuje się rolnictwem. Prowadzą nadto dość znaczny handel zbożem i mąką. Miasto założone zostało w 1666 r. przez wwodę symbirskiego kn. Iwana Daszkowa jako stanica kozacka (ztąd nazwa środkowej części miasta); w 1780 r. sioło S. wyniesiono na stopień miasta powiatowego. *Sengilejski powiat*, położony w płd.-wsch. części gubernii, zajmuje podług pułk. Strelbickiego 111·74 mil al. 5407·1 w. kwadr. Powierzchnia wzgórzysta, zwłaszcza w części zach. i wschod. W części zachod. powiatu przechodzi szereg wyniosłości, towarzyszących prawemu brzegowi Wołgi. Przez część płd. i zachodnią przechodzi wyniosłość, stanowiąca dział wodny pomiędzy rz. Swiagą i jej dopływami a rz. Usą i prawym dopł. Syzranu. Wzdłuż Wołgi ciągnie się wąski pas formacyi jurajskiej, z którą bezpośrednio graniczy formacya kredowa; pozostałą część powiatu zajmuje formacya trzeciorzędowa eoceniczna. W płn.-zach. części powiatu przeważa gleba piaszczysto-gliniasta, w części zaś środkowej i południowej czarnoziem, z podłożem piaszczystem; w części wschodniej, w sąsiedztwie Wołgi, grunt jest glinkowaty i wapniasto-kamienisty, wydający obfite zbiory pszenicy. Z rzek najważniejsza Wołga, przepływająca wschodnią granicą powiatu; dalej idą: Swiaga z Guszczą, Usa i Tomyszewka. Lasy zajmują 216,000 dzies. czyli $^1/_2$ część ogólnej przestrzeni. Najbardziej lesistą jest część zachodnia powiatu. W 1867 r. było w powiecie (bez miasta) 119,195 mk. (7 kat., 1478 rozkol. i 5488 machom.), zamieszkałych w 126 miejscowościach. Pod względem etnograficznym było 11·3% Mordwinów, 4·5% Czuwaszów i 4·6% Tatarów. W 1868 r. było w powiecie 60 cerkwi (18 murow.) i 9 meczetów (drewn.). Główne zajęcie mieszkańców stanowi rolnictwo, które z powodu urodzajności gleby wydaje zadawalniające płody; hodowla bydła znajduje się na niskim stopniu. Nadto mieszkańcy zajmują się wyrabianiem wojłoków, wozów, sań, kół, rybołóstwem, wypalaniem potażu, pędzeniem smoły i dziegciu. Przemysł fabryczny dość rozwinięty; w 1868 r. było w powiecie 93 fabryk, zatrudniających 4309 robotników i produkujących za 1,241,163 rs., z których ważniejsze: 8 fabryk sukna, 2 gorzelnie, 1 zakład mycia wełny, 2 huty szklane i in. *J. Krz.*

Siniach, rzka w pow. żytomierskim, dopł. Kamionki, wpadającej do Teterowa; uchodzi do Kamionki poniżej wsi Wilska.

Sieniahówka al. *Sieniachówka*, wś, pow. zbaraski, o 10·7 klm. od Zbaraża (wszystkie urzędy, rz.-kat. par., poczta i tel.). Obszar dwor. 353, włośc. 600 mr. W 1870 r. 287 mk., w 1880 r. w gm. 455 mk., na obszarze dwor. 18; rz.-kat. 66; gr.-kat. par. Sieniawa (354 dusz). Właśc. pos. dwor. Wincenty Malina.

Sieniakowa al. *Syniakowa*, domy w Wygnance, pow. czortkowski.

Sieniakowce, mylnie, ob. *Siniakowce*.

Sieniakówka, wś, pow. żytomierski, na mocy tranzakcyi kolbuszowskiej z 1753 r. darowana przez ostatniego ordynata Ostrogskiego Romanowiczowi.

Sieniawa, góra w pasmie wyniosłości stanowiących odgałęzienie Łysogór, między wsią Miedzierzą a Zagdańskiem.

Sieniawa, fol. dóbr Freda, w pow. maryampolskim.

Sieniawa 1.) *Nowa* al. *Sieniawka*, wś nad rz. Ikwą (Ikawą), pow. lityński, okr. pol., gm. i par. kat. Stara Sieniawa (o 12 w.), sąd Chmielnik, o 38 w. od Lityna, 28 od Międzyboża a 40 w. od Deraźni (st. dr. żel. odesko-wołoczyskiej). Ma 260 osad, 1592 mk., 1879 dzies. ziemi włośc., 1051 dwor. należącej do Borejków i 877 dz. do Moszyńskich, 66 cerkiewnej. Dwie cerkwie: p. w. Podwyższenia Krzyża św. z 1760 r., z 1136 parafianami i p. w. Narodzenia N. M. P., z 1752 r., z 921 parafianami (wraz z Józefówką). We wsi znajdują się 2 cegielnie i gorzelnia, założona w r. 1856, zatrudnia 13 robotn., przerabia 19,188 pudów i produkuje 814,736 stopni spirytusu. Położenie piękne, gleba wyborna; rz. Ikwa rozlewa się tu w wielkie stawy. Był tu niegdyś kościół kat. i obronny zameczek, do którego kryli się dawniej okoliczni mieszkańcy wrazie napadu Tatarów. W jednym z tych napadów zburzono i rozwalono tak warownię jak i kościół. Z zameczku nie ma już śladów, tylko wały oblane wodą. Śladem kościoła, wzniesionego przez Annę Dyakowską a konsekrowanego w 1641 r. przez biskupa kamienieckiego Piaseckiego, pozostała tablica ołowiana, wmurowana w kamień, którą znaleziono w ogrodzie właściciela wsi. Po zburzeniu kościoła przez Tatarów, przeniesiono parafię do mka Starej Sieniawy, które choć się nazywa Starem, później było założone od wsi. S. Nowa należała niegdyś do hetmana Sieniawskiego, ostatnia z Sieniawskich wniosła ją, jako wiano, w dom ks. Czartoryskich. W 1780 r. było tu 189 dm. Na początku b. wieku przebywali tu jeszcze żydzi i mieli sklepy. 2.) **S.** *Stara*, mko nad rz. Ikwą (Ikawą), dopł. Bohu, pow. lityński, o 45 w. od Lityna, 184 w. od Kamieńca, 23 w. od Międzyboża (st. tel.), a 45 w. od st. dr. żel. odesko-wołoczyskiej Deraźnia. Ma 4481 mk., w tej liczbie 2235 żyd., 608 dm., 2 cerkwie, jedna p. w. św. Mikołaja, wybudowana w r. 1822 r., ma 1606 parafian i 50 dz. ziemi; druga murow. p. w. N. M. P., wybud. w 1867, 1144 parafian i 42 dz. ziemi. Kościół paraf. p. w. św. Jana Nepom., wymurowany w 1844 r., na miejsce dawnego z 1640 r. przez ks. Annę Radziwiłłowę, według zaś Marczyńskiego kościół z drzewa zbudowany 1716 r. przez Mikołaja Sieniawskiego, hetm. w. kor., konsekrowany przez biskupa Fijałkowskiego. Par. kat., dek. lityńskiego, ma 1673 wiernych w następujących miejscowościach: Adampolu, Babinie, Czechach i Czeszkach, Daszkowcach, Desiorówce, Hreczanej, Ilatce, Iliaszówce, Jowkach, Iwankowcach, Misiorówce, Paplińcach, S. Starej i Nowej, Szczerbaniach, Siomakach, Teleżyńcach i Złotopolu. W kościele znajduje się obraz N. M. P., z Rzymu sprowadzony przez Sieniawskich. W podziemiach tego kościoła pochowany gen. Eustachy Zakrzewski i córka jego Anna Radziwiłłowa. Znajduje się dalej w S.: synagoga, 2 domy modlitwy żydow., apteka, 24 młynów, browar, 50 sklepów, 76 rzemieśln., 10 jarmarków w roku (2 lutego, 9 marca, 9 maja, 8 czerw., 20 lipca, 6 sierp., 6 wrześ., 28 paźdz., 6 grud. i 20 grudnia), 52 targi; urząd policyjny dla gmin: Pilawa, Sieniawa i Chmielnik, razem dla 50 starostw, st. poczt., urząd gminny dla wsi: Stara i Nowa Sieniawa z przedmieściem Zastawcami i Łysogórką, Józefówka, Ilatki, Czechy, Szczerbanie, Siomaki, Daszkowce, Iwankowce, Ułasówka, Rusanówka, Teleżyńce, mko Pilawa, Pilawce, Karpowce, Iliaszówka, Deserówka, Babin, Misiorówka, Jówki, Hreczana. Gmina obejmuje 21 okręgów wiejskich (starostw), 2402 osad, 14401 włościan, 23117 dzies. ziemi włośc. (ornej 18686 dz.). Oprócz tego w obrębie gminy przebywa 2262 mk. innych stanów, posiadających 12,297 dz. ziemi wraz z rządową (ornej 9972 dz.). Cały więc obszar gminy zajmuje 35,414 dz. (ornej 28659 dz.) i 17863 mk. Mko błotniste, dość porządnie zabudowane, ma 2814 dz. ziemi należącej do włościan, 2945 dz. dwors. Jest tu szkoła (71 uczniów), cegielnia, fabryka piasku cukrowego, należąca do spółki, zbudowana w 1868 r., z 10 dyfuzorami na 520 wiader, przerabia do 100,000 czetw.; w 1886/7 r. wyprodukowała 111,450 pudów cukru. Miasteczko założone przez Sieniawskich, jak to widzimy z przywileju Zygmunta I z 1543 r., którym pozwala: „ażeby Mikołaj Sieniawski, wwoda bełzki, het. w. kor., założył na polu (in campo), zwanem Sieniawskie pole, blizko rz. Ikawy, w pow. latyczowskim, miasto, z zatrzymaniem pierwszego nazwiska“. Tenże monarcha obdarzył osiadających magdeburskiem prawem, uwolnił na 15 lat od opłaty szosu, wszelkich podatków publicznych i od targowego w miastach królewskich; ustanawia jarmarki w niedzielę po św. Prokopie i na św. Elżbietę, targ zaś w piątek. Po spustoszeniu mka przez Tatarów, Zygmunt August uwolnił je znowu przywilejem w Wilnie wydanym 1558 r. od wszystkich podatków, nie wyrażając na jak długo. W czasie wojen Chmielnickiego znowu zniszczone, w sąsiedztwie bo-

wiem znajdują się Pilawickie pola; miasto zajęte było przez pułki kozackie i tatarskie. Ostatnia z Sieniawskich wniosła tę majętność ks. Czartoryskim. W 1780 r. liczyła S. 344 dm. Od Czartoryskich przeszła S. do Radziwiłłów, około 1880 r. należała do Bielawskich, dziś Stadnickich. 3.) **S.**, ob. *Siniawa*. *Dr. M.*

Sieniawa 1.) miasto, ob. przy końcu litery S. 2.) **S.**, wś, pow. i obw. sąd. nowotarski, dawniej pow. myślenicki, w dorzeczu Raby, o 11 klm. na płn.-zach. od Nowegotargu. Graniczy od płd. z Pyzówką i Pieniążkowicami, od zach. z Bielanką i Rabą Wyźnią, od płn. z Rabą Wyźnią i Rokocinami, od płn.-wsch. z Rdzawką a od płd.-wsch. z Klikuszową. W pobliżu zejścia się granic S., Klikuszowy i Rdzawki bierze początek rz. Raba. Płynie ona granicą S. i Klikuszowy na płd., a dosięgnąwszy lasu nad granicą Pyzówki zwraca się na płn.-zach., płynąc obszarem Sieniawy, nad którą od płd. wznosi się Janiłówka (818 mt.) i las Bucznik (816 mt.), a od płn. Rabska góra (783 mt.) i przechodzi następnie na obszar Raby Wyźniej. Posiadłość większa liczy roli orn. 170, łąk i ogr. 1, past. 25, lasu 240 mr. a mniejsza posiadł. roli or. 1347, łąk i ogr. 46, past. 182, lasu 230 mr. austr. W r. 1869 było 129 dm., 734 mk. (męż. 363, kob. 371); w 1880 r. 141 dm., 755 mk. (męż. 369, kob. 386) rz.-kat. Par. łac. w Rabie Wyźniej. St. pocz. Nowytarg. Właścicielka Marya Zduń. 3.) **S.**, po rus. *Siniawa*, wś, pow. sanocki, o 7 klm. na płd.-wsch. od Rymanowa, przy gościńcu z tego miasta do Nowotańca, nad pot. uchodzącym z lewego brzegu do Wisłoka i nad Wisłokiem, w okolicy równej, wzn. 341 mt. npm. Posiada par. gr.-katol. z cerkwią drewnianą. Do par. (dek. sanocki) należy wś Głębokie. Wś składa się ze 158 dm. i 893 mk.; 93 rz.-katol. (par. w Rymanowie), 793 gr.-kat. i 7 izrael. Obszar więk. pos. (Wandy Dembińskiej) wynosi 420 mr. roli, 61 mr. łąk, 18 mr. past. i 10 mr. lasu; pos. mn. ma 601 mr. roli, 75 mr. łąk i 64 mr. past. Do pos. mniejszej należy uposażenie proboszcza gr.-kat. (17 mr. roli, 5 mr. łąk i 1 mr. past.). S. graniczy na płd.-zach. z Głębokiem, na wschód z Orzechową, na płn. z Mymoniem fol. i Beskiem a na płd. z Rudawką. 4.) **S.**, wś, pew. zbaraski, o 11·5 od Zbaraża (par. rz.-kat., poczta i urzędy). Obszar dwor. 1082 mr., włośc. 2119 mr. W 1870 r. 900 mk.; w 1880 r. w gm. 969 mk., na obsz. dwor. 6; rz.-kat. 555; gr.-kat. par. w miejscu, dek. zbaraski (w S. 170, w Sieniachówce 354 gr.-kat.). *Br. G.—Mac.—B. R.*

Sieniawa, niem. *Schenawe*, skażona nazwa wsi *Szreniawa*, w pow. babimoskim.

Sieniawa, niem. *Schoenow*, 1641 *Schonawa*, wś, pow. wałecki, st. pocz. i paraf. kat. Człopa; z wyb. Gramswalde (1885 r. 4 dm., 65 mk.) i Ploetzenfliessmuehle (2 dm., 23 mk.) obejmuje 1515 ha (1066 roli or.). W 1885 r. było 39 dm., 69 dym., 387 mk., 35 kat., 352 ew. Dawniej istniał tu kościół paraf. katol., który później został jako filia przyłączony do Człopy (ob. Gesch. des Dt.-Croner Kreises von Schmitt, str. 247). *Ks. Fr.*

Sieniawce, wś wymieniona w XVIII w. jako należąca do klucza Daniłowszczyzna Wiśniowieckich na Wołyniu.

Sieniawka, pow. słucki, ob. *Siniawka*.

Sieniawka, przysiołek nad bezim. dopł. Leśnej, pow. żytomierski, par. Cudnów, ma 9 dm.

Sieniawka 1.) część Sokołówki i fol. tamże, pow. cieszanowski. 2.) **S.**, część Baszni Górnej, w pow. cieszanowskim. 3.) **S.**, wś, pow. cieszanowski, 21 klm. na płd.-wsch. od Cieszanowa, 16 klm. na wsch. od Lubaczowa (sąd pow., urz. pocz. i tel.). Na płd.-zach. leży Krowica Hołodowska, na zach. Basznia i Reichau, na płn. Basznia i Wólka Horyniecka, na wschód Radruż (pow. rawski), Huta Kryształowa (pow. cieszanowski) i Smolin (pow. rawski), na płd.-wsch. Hruszów i Budomierz (pow. jaworowski). Płn. część wsi przepływa pot. Smolinka (dopł. Lubaczówki). Wchodzi ona tu od wsch. z Huty Kryształowej a płynie na zach. do Baszni Górnej. Na wsch. wzgórze Huta sięga 269 mt. (znak triang.), na płd. „Sieniawka“ 266 mt. Płn. część wsi zajmuje las „Sytnik“. Zabudowania rozrzucone tworzą przysiołki i grupy. Własn. więk. (hr. Maryi Gołuchowskiej) ma roli or. 140, łąk i ogr. 55, past. 2, lasu 2153 mr.; wł. mn. roli or. 606, łąk i ogr. 311, past. 49, lasu 13 mr. W r. 1880 było 129 dm., 688 mk. w gm. (a mianowicie: w Capach 17 dm., 85 mk.; w Sieniawce 40 dm., 247 mk.; w Sucholisach, Stelmachach, Kapliszach, Hryniawskiem i Onyszczakach 42 dm., 208 mk.; w Załanach 30 dm., 148 mk.), a na obszarze dwor. 6 dm., 50 mk. (40 rz.-kat. 621 gr.-kat., 72 wyzn. izr., 5 innych wyznań; 621 Rusinów, 40 Polaków, 77 Niemców). Par. rz.-kat. w Lubaczowie, gr.-kat. w miejscu, dek. lubaczowski. Cerkiew drewniana spłonęła w r. 1848. Została z niej tylko dzwonnica, do której przybudowano w r. 1850 kaplicę. 4.) **S.**, część Hnilcza, pow. podhajecki. *Lu. Dz.*

Sieniawszczyzna al. *Siniawszczyzna* 1.) wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Plissa, okr. wiejski i dobra, dawniej Potrykowskich, następnie Kamieńskich, Mniuta, o 11 w. od gminy a 37 w. od Dzisny, ma 4 dm., 34 mk. (w spisie z 1864 r. podano 5 dusz rewiz.). 2.) **S.**, wś włość. i dobra skarbowe nad bezim. strugą, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Siedliszcze, okr. wiejski Gilwińce, o 8 w. od

gminy, 51 w. od Oszmiany a 21 w. od Dziewieniszek, ma 45 mk. katol. 3.) **S.**, wś, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Mańkowicze, okr. wiejski i dobra, Chomskich (w 1864 r.), Kubarka, o 6 w. od gminy a 64 w. od Wilejki, ma 5 dm., 77 mk. (w 1864 r. 36 dusz rewiz.).

Sieniawszczyzna, część przedmieścia żółkiewskiego we Lwowie. W r. 1712 wyjmuje Adam Mikołaj Sieniawski, kaszt. krakowski, hetman w. kor., żydów, osiadłych na przedmieściu lwowskiem S. zwanem, z pod wszelkiego sądownictwa, zastrzegając sobie i swym zastępcom juryzdykcyą nad nimi (Arch. Bernard. we Lwowie, C., t. 497, str. 2276).

Sienica, młyn i grupa domów w Głęboce, pow. samborski.

Sienica, niem. *Stellmacher*, fol. do Kłodni, pow. chojnicki.

Sienice, *Siennice* al. *Siennica*, okolica szlach. nad rzką Siennicą, pow. ostrowski, gm. Dmochy Glinki. W obrębie jej mieszczą się dziś lub mieściły się w 1827 r. wsi i osady. a) *S. Daćbogi*, wś, par. Czyżew, ma 6 dm. W 1827 r. 8 dm., 53 mk. b) *S. Giże*, par. Rossochate, ma 7 dm., 46 mk. W 1827 r. 6 dm., 40 mk. c) *S. Jasiochy*, par. Czyżew. W 1827 r. było 7 dm., 36 mk. d) *S. Karasie*, par. Czyżew. W 1827 r. 4 dm., 23 mk. e) *S. Klawy*, par. Czyżew. W 1827 r. 2 dm., 11 mk. f) *S. Łukasze*, ma 7 dm. W 1827 r. 7 dm., 40 mk. g) *S. Pierce*, par. Rossochate. W 1827 r. 6 dm., 40 mk. h) *S. Pietrasze*, par. Czyżew. W 1827 r. 6 dm., 49 mk. i) *S. Puzyki*, mają 5 dm. W 1827 r. 4 dm., 22 mk. k) *S. Szymanki*, mają 9 dm. l) *S. Święchy*, mają 10 dm., 93 mk. W 1827 r. było 15 dm., 78 mk., młyn. W 1827 r. były jeszcze *S. Lipusy*, mające 3 dm., 19 mk. *Br. Ch.*

Sienickie, wś, pow. szczuczyński, gm. i par. Białaszewo. W 1827 r. było 5 dm., 28 mk.

Sieniczka al. *Scienisa*, rzka, dopływ Zbychownicy, uchodzącej do jez. Piaśnicy, pow. pucki. Wymieniona w akcie odgraniczenia Wierzchucina.

Sieniczno, w XV w. *Zenyczno*, w 1581 r. *Siemiczno*, wś, pow. olkuski, gm. Rabsztyn, par. Przeginia. W połowie XV w. była to wś królewska w par. Przeginia, miała łany kmiece, z których dawano dziesięcinę bisk. krakowskim po jednym fertonie szerokich groszy. Za meszne dawano po miarce jęczmienia i owsa (Długosz, L. B., II, 56). Według reg. pob. pow. proszowskiego z r. 1581 wś S. należąca do zamku Rabsztyńskiego, miała trzy półłanki km. (Pawiński, Małop., 30). *Br. Ch.*

Sieniec, w XVI w *Szyenyecz*, wś. nad rzką Rudą, pow. wieluński, gm. Starzenice, par. Ruda, odl. od Wielunia 7 w.; wś ma szkołę początkową, 69 dm., 406 mk. W 1827 r. 68 dm., 532 mk. W XVI w. S., wś do dóbr stołowych arcyb. należąca, dawała dziesięcinę, wartości do $9^1/_2$ grzyw., jednemu z kanoników, który miał tu swój łan i pobierał z niego tylko czynsz w ilości 1 seksageny. Kmieć ten dawał dziesięcinę wartości 10 gr. pleb. w Rudzie, inni kmiecie tylko kolędę (Łaski L. B., II, 1001, III). W 1552 r. głównym właścicielem jest arcyb. gnieźnieński; kanonik wieluński ma 1 osadnika. W ogóle jest 11 osad., $5^1/_2$ łan., karczmarz i dwa posiadła po łanie (Pawiński, Wielk., II, 290). *Br. Ch.*

Sieniclity, jedno z kilku błot znajdujących się na obszarze pow. janowskiego, na granicy od Galicyi (ob. t. III, 417).

Sienieńskie Niwy, fol., pow. iłżecki, gm. i par. Sienno, odl. od Iłży 49 w., ma 7 dm., 18 mk., 479 mr.

Sieniewicze, wś przy ujściu Czarnej Hańczy do Niemna, pow. augustowski, gm. Wołowiczewce, par. Teolin, odl. od Augustowa 59 w., ma 25 dm., 176 mk. W 1827 r. było 10 dm., 63 mk.

Sieniężyca 1.) al. *Sieniężyczka*, drobny lewy dopływ Newdy, pow. nowogródzki; powstaje ze zlania się rzki Kotówki z drugą bezimienną pod wsią Zabołocie, a o 11 w. za wsią Zarzecze ma ujście; długość biegu około 3 w.; oba brzegi ma wyniosłe i tylko za Zarzeczem nizinne, porosłe łąkami. 2.) **S.** al. *Sieniężyczka*, niekiedy zwana *Kotówka*, rzeczka w pow. nowogródzkim, uchodząca z lewej strony do Newdy. Zaczyna się we wzgórzach za wsią Sieniężyce (gm. Rajce), ma kierunek wschodni, płynie około wsi Sapocińce, przed wsią Zabłocie zasila się z lewej strony rzką Rutką, i za wsią Zarzecze ma ujście; długość biegu około 10 w. *A. Jel.*

Sieniężyce al. *Sinieżycy*, dwie wsi i fol. nad rzką Sinieżycą, lew. dopł. Newdy, pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, gm. Rajce. Jedna wś ma 22, druga 18 osad pełnonadziałowych; szkoła (od 1885 r.) cerkiewna sobornej nowogródzkiej parochii. Fol., własność Jurahów, około 22 włók; propinacye, młyny i gorzelnia dają około 1500 rs. Miejscowość górzysta, bezleśna, grunta szczerkowo-gliniaste z podłożem przepuszczalnem, bardzo urodzajne. *A. Jel.*

Sienihów, wś, pow. nowogradwołyński, gm. Berezdów, ma 59 dusz włośc., 330 dzies. ziemi włośc. Należała do dóbr berezdowskich Jabłonowskich, obecnie własność Mikuliczów.

Sieniki, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 44 w. od Nowoaleksandrowska.

Sieniło, pow. ihumeński, ob. *Siniło.*

Sienin, wś nad bezim. dopł. Jasiołdy, pow. piński, w 4 okr. pol. łohiszyńskim, gm. Sta-

wok, ma 18 osad; grunta lekkie, łąk obfitość. *A. Jel.*

Sieniówka, w dokum. *Sieniawka*, wś, pow. włodzimierski, na połud. od sioła Ośmihowicze.

Sieniszcze, wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Wiazyń, okr. wiejski Jałowo, o 13 w. od gminy a 7 w. od Wilejki, ma 3 dm., 33 mk. prawosł. (18 dusz rewiz.).

Sieniszki 1.) wś włośc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm., par. i dobra skarbowe Daugieliszki, okr. wiejski Sieniszki, o 4 w. od gminy a 29½ w. od Święcian, na wschód od st. dr. żel. warszawsko-petersb. Dudy, ma 5 dm., 50 mk. katol. Podług spisu z 1864 r. było tu 44 dusz rewiz. b. włośc. skarbowych i 7 osadników w.-ross. Posiada kościół katol. p. w. św. Piotra Ap., drewniany, wzniesiony w 1776 r. przez ks. Huwalda, filialny daugieliszki. Niegdyś wraz z Daugieliszkami własność Gasztoldów. Był to kościół parafialny, fundowany w 1511 r. przez Barbarę Narbutowiczową. W 1626 r. Wojciech Gasztold, wwda wileński, przeniósł parafią do Daugieliszek, zostawiwszy w S. tylko kaplicę filialną. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsi: S., Giedziumele, Grzybiny, Jodzieławka, Kolniszki, Kozłopiszki, Łukszeniszki, Markieniszki, Pakszty, Paszyszki, Pinigiszki, Pogurbie, Tielukiszki, oraz zaśc. Ażubale, Chmielewszczyzna, Dojniszki, Garszwinka, Garwieliszki, Gawiejkiszki, Giedziuny, Januszewszczyzna, Kuźliszki, Podoliszki, Posiemanie, Szukieniszki, Zwęgliszki, w ogóle w 1864 r. 346 dusz rewiz. włośc. uwłaszcz., 7 osadników w. ross. i 18 włośc. bezrolnych. 2.) **S.**, zaśc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Daugieliszki, okr. wiejski Ożany, o 3 w. od gminy a 29 w. od Święcian, ma 3 dm., 25 mk. kat. (w 1864 r. 5 dusz rewiz.). *J. Krz.*

Sieniucha 1.) rzeka, dopływ rz. Wielkiej, ob. *Sina*, *Sinia*, *Sinieja*. 2.) **S.**, rzeka, dopływ Dniepru, ob. *Siniucha*.

Sieniucie, wś włośc. nad rz. Straczą i jez. Puszcze, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Aleksandrowo, okr. wiejski i dobra skarbowe Świrany, o 9 w. od gminy a 42 w. od Święcian, ma 7 dm., 58 mk. katol. (w 1864 r. 32 dusz rewiz). W spisie z 1866 r. podany jeszcze zaśc., również o 42 w. od Święcian, mający 2 dm. i 23 mk. katol.

Sieniuki al. *Siniuki*, osada wiejska, pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. i gm. Horodyszcze; grunta szczerkowo-glinkowate, urodzajne.

Sieniuszki, zaśc. włośc. nad jez. Dumblis, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Święciany, okr. wiejski Pokretony, o 16 w. od Święcian, ma 2 dm., 13 mk. katol. (w 1864 r. 4 dusze rewiz.); należy do dóbr skarbowych Bujwidy Jodyszki.

Sieniutów, niegdyś miasteczko w pow. kaliskim, założone w r. 1647 przez Piotra Sieniutę, dziedzica, zlało się z przyległemi Zdunami.

Sieniutyca, rzeczka w pow. dzisieńskim, przepływa pod wsią: Kawki, Kowale, Łąki.

Sienkańce, wś, pow. sejneński, gm. i par. Lejpuny, ma 8 os., 412 mr. W 1827 r. było 9 dm., 53 mk. Wchodziła w skład dóbr Lejpuny.

Sienkańce, zaśc. szl., pow. wileński, w 4 okr. pol., o 48 w. od Wilna, 2 dm., 23 mk. katol.

Sienkany, wś i fol., pow. trocki, w 2 okr. pol., o 38 w. od Trok; wś ma 4 dm., 35 mk. katol.; fol. 1 dm. i 4 mk. t. wyzn.

Sienken, fol., pow. iławkowski, st. pocz. Landsberg; 655 ha, 27 dm., 160 mk.

Sieńki 1.) wś, pow. grodzieński, w 2 okr. pol., gm. Brzostowica Mała, o 49 w. od Grodna. 2.) **S.**, wś, pow. orszański, gm. Rudnia, ma 13 dm., 72 mk.

Sienkiewicze 1.) zaśc., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Rzesza, okr. wiejski i dobra Radziwiłowiczów Bukiszki, o 10 w. od gminy, 7 dusz rewiz. 2.) **S.**, pow. mozyrski, ob. *Sinkiewicze*. 3.) **S.** al. *Sińkiewicze*, wś, pow. białostocki, w 2 okr. pol., gm. Białostoczek, o 9 w. od Białegostoku; niegdyś własność klasztoru dominikanów w Choroszczy. 4.) **S.**, wś, fol. i straż leśna, pow. słonimski, w 1 okr. pol., gm. Giczyca, o 44 i 45 w. od Słonima.

Sieńkiszki, zaśc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra Byszewskich (w 1864 r.) Łyntupy, o 10 w. od gminy, 7 dusz rewiz.

Sieńkona, wś, pow. lepelski, przy trakcie z Połocka do Dzisny, idącym po lewym brzegu Dźwiny, o 10 w. od Paludowicz, w pobliżu Naczy.

Sieńkow, słoboda nad Oskołą, pow. kupiański gub. charkowskiej, o 25 w. na południe od Kupiańska, przy dr. pocz. z Charkowa do Starobielska, ma 189 dm., 1514 mk., 2 cerkwie, szkołę, 4 jarmarki, zarząd policyjny, st. pocztowa.

Sieńków, wzgórze polne, na płd. od wsi t. n., w pow. kamioneckim, dochodzi 256 mt. npm. Miejsce znaku triang. *Br. G.*

Sieńków al. *Sińków*, rus. *Syńkiw*, wś, pow. kamionecki, 40 klm. na płn.-wsch. od Kamionki Strumiłowej, 12 klm. od Radziechowa (sąd pow., urz. pocz. i tel.). Na płd. leży Niemiłów, na zach. Peratyn, na płn. Rzyszczew (pow. włodzimierski gub. wołyńskiej), na płn.-wsch. Wolica Bargłowa, na wsch. Kulików. Wieś leży w dorzeczu Dniepru za pośrednictwem strugi, płynącej przez wsch. część obszaru na płn. do Wolicy Bargłowej, a wpadającej od praw. brz. do Nieboczki (Sydorów-

ki), dopł. Styru. Dolina Nieboczki i jej dopływu moczarzysta. Zabudowania wiejskie leżą w środku obszaru; na płn.-wsch. od nich część „Chatki“, a na płn. od nich część „Dąbrowa“. Własn. więk. ma roli or. 315, łąk i ogr. 249, past. 200, lasu 582 mr.; wł. mn. roli or. 502, łąk i ogr. 434, past. 290 mr. W r. 1880 było 72 dm., 480 mk. w gm., 11 dm., 102 mk. na obsz. dwor.; 413 gr.-kat., 149 rz.-kat., 30 izr.; 461 Rusinów, 121 Polaków. Por. rz.-kat. w Radziechowie, gr.-kat. w miejscu, dek. chołojowski. Do par. należy Wolica Bargłowa. We wsi jest cerkiew, szkoła etat. jednokl., kasa pożyczk. gm. z kapit. 254 złr. i gorzelnia. *Lu. Dz.*

Sieńkowce 1.) wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Wierzchnie, okr. wiejski Michalce, o 4 w. od gminy, 12 dusz rewiz. 2.) **S.**, wś, pow. sokólski, w 1 okr. pol., gm. Makowlany, o 22 w. od Sokółki.

Sieńkowce, przedmieście Szarogrodu, w pow. mohylowskim.

Sienkowicze 1.) fol., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. i dobra Wolskich Lipniszki, okr. wiejski Rusaki, o 4 w. od gminy, 52 w. od Oszmiany a 23 w. od Dziewieniszek. 2.) **S.**, wś, pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Siechnowicze, o 26 w. od Kobrynia.

Sienkowiec al. *Seńkowiec*, potok, wypływa w Nowosielcach Kozickich, pow. dobromilskim, z płn.-wsch. stoku pasma Chwaniowa; płynie na płn.-wsch. przez Nowosielce Kozickie al. Seńkowę, Wojtkowę, gdzie u płn.-zach. podnóża góry Sonia (537 mt.) wpada do Wiaru z lew. brzegu. Długi 4 klm. Od zach. ciągnie się dział wzgórzysty ze szczytem Suszycą (528 mt.). *Br. G.*

Sieńkowo, wś nad bezim. dopł. Łowaci, pow. newelski, na pograniczu gub. pskowskiej. Była tu dawniej st. pocz. na trakcie z Witebska, przez Suraż, Uświacz do granicy gub. pskowskiej.

Sieńkowo, wś, pow. sudogodski gub. włodzimierskiej, o 35 w. od Sudogdy, ma 41 dm., 250 mk. W 1686 r. należała do bojara kn. Worotyńskiego.

Sieńkowszczyzna, wś nad rzką Graużyszką, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Graużyszki, o 8 w. od Oszmiany, 2 dusze rewiz; należy do dóbr Lenkowszczyzna Horwackich (w 1864 r.). W spisie z 1866 r. podana jako okol. szlach., mająca 8 dm. i 83 mk. katol. 2.) **S.**, wś i dobra, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Połoczany, okr. wiejski Litwa, o $6^1/_2$ w. od gminy a 60 w. od Oszmiany. Fol. ma 1 dm., 6 mk. katol., wś zaś 3 dm., 12 mk. t. wyzn. (w 1864 r. 11 dusz rewiz.; własność Kuczuków). 3.) **S.**, wś, pow. oszmiński, w 2 okr. pol., o 25 w. od Oszmiany, 9 dm., 33 mk. (17 prawosł., 16 katol.). 4.) **S.**, wś włośc. nad rzkami Zarężanką i Gwozdowicą, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Wołkołata, okr. wiejski Wirże, o 11 w. od gminy a 60 w. od Wilejki, ma 9 dm., 69 mk. katol. (35 dusz rewiz.), wiatrak; należy do dóbr skarb. Firkowszczyzna. 5.) **S.**, własność ziemska, pow. borysowski, należy od 1824 r. do Rusieckich. 6.) **S.**, zaśc., pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Pleszczenice, par. kat. chotajewicka, ma 2 osady.

Sienna, wś i fol., pow. węgrowski, gm. Sinołęka, ma 12 dm., 164 mk., 877 mr.

Sienna 1.) rzeczka w pow. czerykowskim, prawy dopływ Soży; uchodzi pomiędzy Lipówką a Jelnią. 2.) **S.**, rzeczka w pow. sieńskim, dopływ jez. Sienno. 3.) **S.**, niem. *Sennensche Bach*, rzeczka w gub. inflanckiej, dopływ Czarnego Potoku (Schwarzbachu), prawego dopływu rz. Gauja (Aa); przybiera rzkę Dunne. W art. Gauja mylnie podano, że uchodzi wprost do rz. Aa. *J. Krz.*

Sienna al. *Sienno*, białorus. *Siennaja*, wś i dobra nad rz. Wołownią, lew. dopł. Niemna, pow. nowogródzki, w 1 okr. pol. wsielubskim, gm. Lubcz, ma 41 osad pełnonadziałowych; łąki obfite nadrzeczne, grunta wyborne pszenne, szczerkowo-glinkowate, w części lekkie, miejscowość całkiem bezleśna. Lud zamożny oprócz rolnictwa zajmuje się flisactwem. Cerkiew p. w. św. Trójcy, wzniesiona w 1770 r. przez Wołodkowicza; do niej należało 28 poddanych włościan, a teraz fundusz cerkwi stanowi $5^3/_4$ włóki gruntu z dawnych zapisów. W 1886 r. cerkiew rozebrano i na jej miejscu postawiono nową z drzewa. Opis cerkwi podał obecny paroch Klimentii Sawicz w „Mińskich eparchialnych wiedomostiach“ (1872 r. Nr. 33—37 i 1874 r. Nr. 15—16). Szkółka parochialna męzka z oddziałem dla dziewcząt. Parafia ma około 2000 wiernych; kaplice: N. M. P. w Zahorju Sienneńskiem, fundacyi parocha Klimentia Sawicza z 1852 r. i we wsi Kupicko; filia w Niańkowie p. w. św. Piotra i Pawła, wzniesiona w 1750 r. przez obywatela Wojniłłowicza, z nadaniem $1^1/_2$ włóki gruntu. Dobra, dość dawna własność Pusłowskich, mają około 52 włók, obfitują w łąki; młyny i propinacye znaczne. *A. Jel.*

Sienna 1.) wś, pow. nowosądecki, par. rz.-kat. w Zbyszycach, st. p. Tęgoborze (odl. 5·3 klm.). Leży nad Siennianką, dopł. Dunajca z prawego brzegu, 341 mt. npm. Składa się z 33 dm., rozrzuconych w parowie, otoczonym wzgórzami, pokrytemi jodłowym lasem. Obszar wsi przecina gościniec z N. Sącza do Zakluczyna. Na obszarze więk. pos. (Piotra Szujskiego) znajdują się dwie karczmy: Bugaj przy gościńcu i druga ku Jelny (Jedlny). Ludność wsi wynosi 243 osób (114 męż., 129 kob.), 238 rz.-kat. i 5 izrael. Pos. więk. ma

obszaru 131 roli, 3 łąk, 17 past. i 37 mr. lasu; pos. mn. 135 roli, 8 łąk, 22 past. i 33 mr. lasu. W 1581 r. S i Wielkonosa, w par. Zbyszyce, własność Mik. Storowieskiego, płaciły od $3^1/_2$ łan. km., 5 zagr. z rolą, 1 czynsz., 2 komor. bez bydła (Pawiń., Małop., 136). Graniczy na płd.-wschód z Jedlną czyli Jelną, na płd. z Wielkonosą i Wolą Kurowską, na zachód ze Zbyszycami a na płn. z Lipiem. 2.) **S.**, wś, pow. żywiecki, par. Radziechów, st. p. Żywiec (o 5 klm.). Obszar więk. posiadł. należy do dóbr arcyks. Albrechta. *Mac.*

Sienne, uroczysko, pow. orszański, w pobliżu mka Lubawicze, posiada źródła żelaziste.

Sienneński powiat, ob. *Sienno.*

Sienneńskie-Zahorje, wś nad. rz. Wołownią, pow. nowogródzki, w 1 okr. pol. wsielubskim, gm. Lubcz, ma 51 osad pełnonadziałowych; cerkiew drewniana p. w. N. M. P., z 1852 r., erekcyi miejscowego parocha Klimentia Sawicza, należy do par. Sienna. Grunta bardzo urodzajne, szczerkowe, łąki wyborne.

Siennica 1.) al. *Sienniczka*, rzka w pow. nowomińskim, uprowadza wody płaskowzgórza w okolicach Cegłowa i Mrozów, płynie dość głęboką doliną w kierunku zach.-płd. na Siennicę, Lasomin i uchodzi z lew. brzegu do Świdra. 2.) **S.**, mylnie *Sinica*, rzka w pow. krasnostawskim, bierze początek pod Wierzchowinami, na granicy pow. chełmskiego, płynie ku zachodowi przez Żdżanne, Zagrodę, Siennicę, Rożanę Królewską i Nadolną, tworzy w nich obszerne stawy i za ostatnią z tych wsi, na płn. od Krasnegostawu, uchodzi od praw. brzegu do Wieprza. Długa 20 w. 3.) **S.**, rzka w pow. ostrowskim, gm. Dmochy Glinki, uchodzi do Broku (Broczyska) z lew. brzegu.

Siennica 1.) os. miejska, wś i dobra nad rzką Sienniczką (dopł. Świdra), pow. nowomiński, gm. i par. Siennica, odl. 10 w. od Mińska (na płd.-wschód), z którym się łączy drogą bitą, posiada kościół par. drewniany, kościół poklasztorny, szpital na 20 łóżek kosztem kilku gmin utrzymywany, seminaryum dla nauczycieli szkół początkowych, szkołę początkową, urząd gminny, garbarnię (z prod. na 800 rs.), około 800 mk. i 75 mr. ziemi. Wś S. Stara ma 127 mk., 213 mr. W 1827 r. miasteczko miało 34 dm., 341 mk.; wś 20 dm., 135 mk. W 1862 r. było 40 dm., 501 mk. Dobra S. składały się w 1870 r. z fol. Wola Siennicka; kol. Józefów al. Swoboda i kol. Latowickiej, rozl. domin. wynosiła mr. 1726. W r. 1876 kol. Józefin (mr. 145) i kol. Latowicka (mr. 87) odłączone od dóbr tych zostały. W skład dóbr tych wchodziły poprzednio: mko Siennica os. 30, mr. 75; wś Stara Siennica os. 25, mr. 214; wś Stara Wieś os. 20, mr. 164; wś Wola Siennicka os. 4, mr. 8. Anna, ks. mazowiecka, nagradzając zasługi Stanisława Siennickiego h. Krzywda, łożniczego przy Stanisławie i Januszu, ostatnich ks. mazowieckich, wydała w 1526 r. przywilej na założenie na obszarze wsi Siennicy miasta, mającego się zwać Janowo, na prawie chełmińskiem. Nadanie to potwierdził Zygmunt w 1527 r. Kościół paraf. drewniany p. w. św. Jana Chrzciciela założyli Sienniccy a biskup poznański Latalski wydał akt erekcyjny. W 1603 r. według wizyty Goślickiego stała przy kościele kaplica z grobami Siennickich, istniała także szkoła. Obecny kościół pochodzi z 1692 r. Po Siennickich dobra przeszły w ręce Rudzieńskich. Kazimierz Rudzieński, woj. mazowiecki, założył w S. kościół i klasztor reformatów w 1750 roku, fundacyi dokończył syn jego Michał. Obaj spoczywają w grobach kościelnych. W murach klasztornych mieści się seminaryum nauczycielskie. Po Rudzieńskich posiadali S. Dłużewscy a po nich Bogusławscy. Po 1815 r. utworzony został pow. siennicki (w obwodzie stanisławowskim) i S. była siedzibą sądu, przeniesionego następnie do Mińska. S. par., dek. nowomiński (dawniej siennicki), 2696 dusz. Dek. siennicki archid. warszawskiej składał się z 17 parafii: Cegłów, Czerwonka, Glinianka, Jakubów, Jeruzal, Kałuszyn, Karczew, Kiczki, Kolbiel, Kuflew, Latowicz, Mińsk, Oleksin, S., Wiązowna, Wierzbno, Wiśniew. 2.) **S.**, wś i fol., pow. pułtuski, gm. i par. Nasielsk, odl. 21 w. od Pułtuska. W 1827 r. 13 dm., 101 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 333: gr. or. i ogr. mr. 278, łąk mr. 42, nieuż. mr. 13; bud. mur. 5, drewn. 5. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 20, mr. 26; wś Budy Siennickie os. 12, mr. 303; wś Krogule os. 11, mr. 224; wś Wągrodno os. 7, mr. 243; wś Strojec os. 8, mr. 129; wś Nowa Wieś os. 26, mr. 470. 3.) **S.** *Królewska*, wś i fol., pow. krasnostawski, gm. Rutka, par. Siennica Różana. Fol., majorat rząd. (657 mr.), należy do dóbr donacyjnych Białka. Wś posiada szkołę początkową, 53 os., 1513 mr. W 1827 r. 83 dm., 618 mk. We wsi staw i młyn wodny. Wś ta wchodziła zdawna w skład dóbr ststwa krasnostawskiego. 4.) **S.** *Nadolna*, wś i fol., pow. krasnostawski, gm. Rudka, par. Krasnystaw, przy drodze bitej z Krasnegostawu do Rejowca, nad wielkim stawem w kotlinie, posiada szkołę początkową, młyn wodny, browar (z prod. do 5000 rs.), 45 os. włośc., 649 mr. roli i 996 mr. roli folw. W 1827 r. 49 dm., 302 mk. Wś ta została około 1540 r. własnością Mikołaja Reja, który ją otrzymał za żoną (ob. *Rejowiec*). 5.) **S.** *Różana*, wś i fol., pow. krasnostawski, gm. Rudka, par. Siennica Różana. Nazwę otrzymała zapewne od mnóstwa dzikich róż, krzewiących się po polach. Posiada kościół paraf. murow., szkołę początkową,

58 os. włośc. i 1163 mr. W 1827 r. 56 dm., 294 mk. Dobra S. Różana, w r. 1869 oddzielone od dóbr Rakołupy, składały się (w 1874 r.) z folw.: S. Różana i Boruń al. Wola Siennicka, rozl. mr. 4720: fol. S. Różana gr. or. i ogr. mr. 611, łąk mr. 140, past. mr. 10, lasu mr. 3563, nieuż. mr. 72; bud. mur. 7, drewn. 14; płodozm. 5, 8 i 12-pol., las urządzony; fol. Boruń al. Wola Siennicka gr. or. i ogr. mr. 181, łąk mr. 117, past. mr. 2, nieuż. mr. 24; bud. mur. 4, drewn. 6; płodozm. 8 i 9-pol., młyn wodny, pokłady torfu i wapna. W 1884 r. od dóbr powyższych oddzielono częściowym nabywcom mr. 133. S. jest gniazdem rodziny Siennickich, do której należały okoliczne wsie, jak np. Bończa, nazwana od herbu tej rodziny. W S. są ślady dawnego zameczku. Kościół rzym.-kat. paraf. obecny wzniesiony z muru 1840 r. przez b. dziedzica wsi kasztelana Poletyłłę. Lud religijny i zamożny, ziemia urodzajna. S. Różana par., dek. krasnostawski, 2036 dusz. *Br. Ch.—Kś. S. L.*

Siennica 1.) jezioro w pow. horodeckim gub. witebskiej, ma 10·8 w. kw. (podług pułk. Strelbickiego). 2.) **S.**, rzka w gub. witebskiej, lewy dopływ rz. Łowaci (Łowati).

Siennica, wś z zarządem gminnym i dobra nad bezim. dopł. Świsłoczy, pow. miński, przy dawnym trakcie poczt. z Mińska przez Kojdanów do Miru, Nowogródka, Nieświeża, Słucka i Pińska, w 1 okr. pol. mińskim, par. kat. mińska (na Kalwaryi), o 8 w. od Mińska. Wś ma 7 osad pełnonadziałowych. Cerkiew drewniana p. w. św. Piotra i Pawła z 1789 r., fundacyi Pawłowskiego, uposażona zapisami Kostrowickich, posiada 50 mr. gruntów i łąk. Druga cerkiew po 1870 r. kosztownie z muru, tuż przy szosie wzniesiona, około 1890 parafian. Kaplice drewniane: w Skoryniczach p. w. Wniebowstąpienia, z 1825 r., fundacyi Kostrowickich, w Szczytomierzycy pod wezwaniem św. Antoniego, w Łoszycy pod wezwaniem Przemienienia. Obecnie obszar dóbr wynosi 633 mórg; są one własnością Narcyza Torczyńskiego. Gospodarstwo dobre, propinacya przynosi przeszło 600 rsr., grunta szczerkowo-glinkowate, urodzajne. Kaplica katol. par. kalwaryjskiej. Gmina siennicka obejmuje 6 okręgów wiejs. (starostw), 532 osad włośc., 2566 włośc. pł. męz., z nadziałem 6718 dzies. gruntu. *A. Jel.*

Siennica, potok, powstaje na obszarze Strzemilcza, pow. brodzki, z pod wzgórza Lochami zwanego (234 mt.), na łąkach moczarowatych. Płynie doliną podmokłą na płn.-wschód, uchodząc na płd. od wsi Strzemilcza do Styru z lew. brzegu między Strzemilczem a przys. Zahatką. Zródło leży 203 mt., ujście 195 mt. npm. Długi 6 klm. *Br. G.*

Siennicka Wola 1.) wś, pow. nowomiński, gm. i par. Siennica, ma 76 mk., 18 mr. włośc. W 1827 r. 9 dm., 96 mk. Istniała już, w dawnej ziemi czerskiej, w 1485 r. 2.) **S. W.**, fol., pow. iłżecki, gm. i par. Sienno, odl. od Iłży 19 w., ma 1 dm., 6 mk., 1654 mr. Gorzelnia i cegielnia. 3.) **S. W.**, wś i os. młyn., pow. krasnostawski, gm. Rudka, parafia Siennica Różana.

Siennickie Budy, wś, pow. pułtuski, gm. i par. Nasielsk, wchodziły w skład dóbr Siennica (ob.).

Siennicze, wś, pow. nowogródzki, w 2 okr. horodyszczańskim, gm. Poczepowo, w pobliżu gościńca z mka Poczepowa do Mołczadzi, ma 24 osad pełnonadziałowych; grunta szczerkowo-glinkowate, urodzajne, lasu mało. *A. Jel.*

Sienniczka, rzka, ob. *Siennica.*

Siennieńska Wola, fol. i dobra, pow. iłżecki, gm. i par. Sienno, odl. 14 w. od Iłży, ma gorzelnię, 6 mk. Dobra S. Wola składały się w 1885 r. z fol.: S. Wola i Nowe al. Dębowe Pole, rozl. mr. 2109: fol. S. Wola gr. or. i ogr. mr. 439, łąk mr. 52, past. mr. 4, lasu mr. 1227, nieuż. mr. 23; bud. mur. 3, drewn. 16; płodozm. 9-pol.; fol. Nowe al. Dębowe Pole gr. or. i ogr. mr. 358, zarośli mr. 2, nieuż. mr. 4; bud. drewn. 6; płodozm. 14-pol., las nieurządzony. Wś Krzyżanówka os. 53, mr. 609; wś Kochanówka os. 42, mr. 618. Według reg pob. pow. radomskiego z r. 1569 we wsi Sienieńska Wola Stanisław Okólski płacił z osiadłości bez kmieci. Eustachiusz Krzyżanowski od 39 półłanków i 6 zagr. Byli to dzierżawcy czy zastawnicy Sienińskich (Pawiński, Małop., 305).

Siennieńskie Niwy, kol., pow. iłżecki, gm. i par. Sienno, odl. 19 w. od Iłży, mają 7 dm., 18 mk., 474 mr. folwarcz. rozparcelowanych.

Sienno, os. miejska, dawniej miasteczko, fol. i dobra, pow. iłżecki, gm. i par. Sienno, odl. 20 w. na wsch.-płd. od Iłży a około 35 w. na płn. od Opatowa, leży przy trakcie zwyczajnym z Iłży do Solca (na Lipsko), posiada kościół par. murow., szkołę początkową, sąd gm. okr. II, urząd gm., dwa piece wapienne (jeden systemu amerykańskiego), browar, garbarnię, krochmalnię, 151 dm., 1528 mk. i 1216 mr. ziemi należącej do osady. S. Poduchowne, os. włośc., ma 2 dm., 27 mk., 17 mr. W 1827 r. było 121 dm., 710 mk. Dobra S. składały się w 1871 r. z folw. S. i Tarnówek, rozl. mr. 843: gr. or. i ogr. mr. 714, łąk mr. 42, lasu mr. 53, wody mr. 1, nieuż. mr. 20, w osadach mr. 13; bud. mur. 3, z drzewa 24, piec wapienny i pokłady wapna. W skład dóbr poprzednio wchodziły: mko S. os. 124, mr. 1203; wsi: Stara Wieś os. 35, mr. 1279; Borcuchy os. 17, mr. 245; Górki os. 8, mr. 108; Tarnówek os. 15, mr. 329; Olechów os. 8, mr. 231; Kadłubek os. 26, mr. 728; Sarnó-

wek Duży os. 30, mr. 641; Sarnówek Mały os. 8, mr. 182; Karolów al. Karolinów os. 11, mr. 310; Aleksandrów os. 8, mr. 155; Eugeniów os. 46, mr. 963; Dąbrowska Dąbrowa os. 15, mr. 290; Adamów os. 25, mr. 504. Pierwotnie wieś królewska, S. zostało przez Władysława Jagiełłę zamienione na inne dobra z Dobiesławem na Oleśnicy (h. Dębno), którego rodzina wkrótce w różnych stronach kraju pozakładała swe siedziby. Syn zapewne pierwszego dziedzica S. „Jan Otha de Przeperow“, podkomorzy przemyski i ststa sandomierski, otrzymał od Władysława Warneńczyka w 1441 r., przywilejem w Budzie wydanym, zamek Olesko na Rusi. On prawdopodobnie założył na pewnej części obszaru S. miasto, pozostała część otrzymała nazwę Starej Wsi. Jednym z synów Dobiesława był głośny w dziejach kościelnych XV w. Jakub z Sienna, współubiegający się o biskupstwo krakowskie po śmierci Tomasza ze Strzępna, wyświęcony w Pińczowie 1461 r., później arcybiskup gnieźnieński. Po śmierci Jana objęła S. wdowa Barbara z Chotczy, której Zygmunt I pozwolił w 1512 r. pobierać z miasta pewne opłaty. Osada rozwijała się bardzo powoli dla braku warunków pomyślnych. W r. 1569 szosu „in duplo“ dawało fl. 4 z ról miejskich i „względem dziesięciny“ fl. 8, od rzemieślników fl. 1 gr. 18, od komorników gr. 24, czopowego na cały rok fl. 20 (Pawiń., Małop., 326). W Woli Sienieńskiej siedzą Eustachiusz Krzyżanowski i Stanisław Okolski, a w Starej Wsi Kasper Grabski (zapewne dzierżawcy). W 1628 r. Zygmunt III wydał przywilej ustanawiający w S. jarmarki. O podniesienie ubogiej osady starał się najgorliwiej dziedzic Jan Fajgiel, burgrabia zamku krak., który uzyskał w 1776 r. u króla przywilej na targi i jarmarki w każdy pierwszy dzień miesiąca. Sprowadził on tu i osadził rzemieślników (siodlarze, rymarze, lakiernicy), którzy wyrabiali nawet niezłe powozy. Kościół w S. istniał zapewne już na początku XV w., pierwotnie był filią Chotcza; parafią założyć miał Dobiesław Oleśnicki w 1431 r., a Zbigniew Oleśnicki zatwierdził 1452 r. erekcyą probostwa i sześciu mansyonarzy. Budowę nowego murowanego kościoła ukończono w 1483 r. Jestto budowla w stylu ostrołukowym, sklepiona, z oknami po jednej tylko stronie, dach kryty dachówką. Obok kościoła przy prezbiteryum dzwonnica murowana. Wielki ołtarz z drzewa, snycerskiej roboty, ma na skrzydłach ośm obrazów szkoły bizantyńskiej. Po prawej stronie ołtarza wmurowana w ścianę tablica erekcyjna z datą 1431 r. i rzeźba przedstawiająca fundatora klęczącego przed N. P. Maryą, za nim zaś stoi św. Zygmunt, obok klęczy małżonka a za nią św. Katarzyna. U dołu rzeźby herb Korczak. Dokoła napis łaciński gockiemi literami. Paprocki powiada, że Piotr z Radolina, biskup poznański, następnie krakowski († 1414), na prośbę królowej Jadwigi dziesięcinę wytyczną z Sienieńskiej Woli przeznaczył dla kościoła w S. (Herby Rycer., wyd. Turow., 288). Wskazywałoby to na wcześniejszą erekcyę kościoła jeszcze w końcu XIV w. Zapewne około połowy XVI w. kościół został zamieniony na zbór. W czasie wizyty bisk. Radziwiłła (1596—98) dziedzic S. Sebastyan Sieniński zamknął kościół na klucz a sam wyjechał, polecając oświadczyć wizytatorowi, że nikt nie ma prawa do kościoła (Bukowski, Hist. Reform., I, 681). Dopiero w XVIII w. kościół został zwrócony katolikom i za staraniem proboszcza Szembeka otrzymał nową erekcyę od bisk. Załuskiego. S. par., dek. iłżecki, 6817 dusz. S. gmina ma 15,331 mr. obszaru, w tem ziemi dwor. 5761 mr., 682 dm. (16 mur.), 5247 mk., st. pocz. w Iłży. W skład gminy wchodzą: Adamów, Antoniów, Aleksandrów, Dąbrówka, Dębowe Pole, Eugeniów, Górki, Granica, Hieronimów, H. Nowy, Kadłubek, Karolów, Kochanówka, Krzyżanówka, Leśniczówka, Nowa Wieś, Olechów, Piasków, Praga, Sarnówek Mały, Sienno, Sienneńska Wola, Stara-Wieś, Tarnówek, Trzemcha Dolna, T. Górna, Trzemeska Wólka i Wodąca. *Br. Ch.*

Sienno 1.) os., pow. koniński, gm. Brzeźno, par. Konin, 2 dm., 9 mk. W 1827 r. 1 dm., 7 mk. 2.) **S.**, w XVII w. *Szyenno*, wś i fol., pow. słupecki, gm. Ostrowite, par. Giwartów, odl. 10 w. od Słupcy; wś ma 2 dm., 41 mk.; fol. 2 dm., 72 mk. W 1827 r. 11 dm., 105 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 406: gr. or. i ogr. mr. 372, łąk mr. 21, nieuż. mr. 13; bud. mur. 8, drewn. 2; płodozm. 7 i 11 pol. Wś S. os. 10, mr. 13. W XVI w. łany dworskie dawały dziesięcinę do Giewartowa, kmiece zaś tylko mesne po 6 gr. z łanu (Łaski, L. B., I, 302). 3.) **S.**, wś, pow. opoczyński, gm. Janków, par. Sławno, odl. od Opoczna 14 w., posiada szkołę początkową, 10 dm., 150 mk., 293 mr. włośc. i 8 mr. dwor. *Br. Ch.*

Sienno al. *Sieńskie*, jezioro w pow. sieńskim, pod mtem Siennem. Ma kształt podłużny, największa długość dochodzi do 7, szerokość zaś około 1 w.; zajmuje 360 dzies. Brzegi wyniosłe, pokryte łoziną, w niektórych miejscach lasem; dno piaszczyste; głębokość dochodzi do 10 sażeni. Do jeziora wpada rzka Sienna, wypływa zaś bezim. ruczaj. *J. Krz.*

Sienno, mto powiat. gub. mohylewskiej, nad jez. Sienno, przy ujściu do niego bezim. rzeczki, pod 54° 49′ płn. szer. a 47° 23′ wsch. dłg. od F., odległe 147¾ w. od Mohylewa (traktem poczt., 113 w. zaś drogami bocznemi) a 60 w. od Witebska. W 1880 r. było

w mieście 3 dm. mur. i 349 drewn. (z których 142 należało do chrześcian a 210 do żydów), 2 cerkwie (1 mur.), kościół katol. paraf. mur., 6 domów modlitwy żydows. drewn., 71 sklepów (19 mur.). W tymże roku było 2996 mk. (1551 męż. i 1445 kob.), w tej liczbie 1380 prawosł., 826 katol. i 1290 żyd. Mieszkańcy chrześcianie zajmują się rolnictwem i po części rybołówstwem w jeziorze, żydzi zaś drobnym handlem i rzemiosłami. W 1881 r. było w S. 167 rzemieślników (139 żyd.). Z zakładów naukowych posiada S. szkołę powiatową 2-klasową i szkołę parafialną, ze zmianą dla dziewcząt. Oprócz zwykłych władz powiatowych znajduje się tu zarząd 6 okręgu akcyzy. Handel i przemysł słabo rozwinięte. W 1881 r. roczny obrót handlu dochodził do 60,000 rs. W tymże roku wydano świadectw handlowych: 21 kupcom 2 gildyi, 13 dla ich rodzin, 106 na handel drobiazgowy, 96 dla subiektów i 13 na przemysł domowy. W mieście było 6 niewielkich fabryk, zatrudniających 7 robotników i produkujących za 950 rs., mianowicie: 4 garbarni (4 robot. i 600 rs. prod.), potażarnia (2 robot. i 150 rs. prod.) i folusz (1 rob., 200 rs.), oraz 2 młyny wodne. Targi odbywają się w piątki i niedziele, nieznaczne zaś jarmarki: na św. Fortunata, 9 maja, 6 grudnia i w ostatnią niedzielę przed Bożem Narodzeniem. Mto nie posiada własności; dochody miejskie w 1869 r. dochodziły do 1724 rs. W 1780 r. znajdował się tu klasztor franciszkanów, dom modlitwy żydowski, stacya pocztowa; ludność stanowili przeważnie żydzi. W 1803 r. był tu klasztor franciszkanów, przy którym znajdowała się szkoła, cerkiew prawosł. pod wezw. proroka Eliasza, do 600 dm., prawie wyłącznie drewnianych, zniszczonych, oprócz pięknego dworu dziedziców Sierakowskich i 860 mk. (480 żydów). W 1867 r. było 324 dm. (3 murow.) i 2418 mk., w tej liczbie 305 katol., 2 protest. i 1469 żyd. Tutejszy kościół katol. p. w. św. Trójcy, w pięknem położeniu nad jeziorem wzniesiony, zalicza się do największych kościołów paraf. w okolicy. Fundowali go w roku 1609 Eustachy i Regina z Wołłowiczów Kurczowie, przebudowali zaś w 1772 roku Tadeusz i Jadwiga z Załuskich ks. Ogińscy, wwdowie troccy. W kościele złożone są relikwie św. Fortunata, darowane ks. Ogińskiemu w 1772 r. przez papieża Klemensa XIV. Par. kat., dek. sieńskiego, ma 2686 wiernych. Niewiadomo kiedy S. zostało założone, należy ono jednak do najstarszych miast w okolicy. Ulegało ono częstym spustoszeniom w czasie toczących się wojen pomiędzy Litwą a Rossyą w XVI w., bardzo zwłaszcza zniszczone zostało w 1535 r. przez wwodę kn. Gorbatego (ob. Półn. Sobr. Lietop., t. VIII, 288). Po przyłączeniu Białorusi do Rossyi, S. w 1773 r. przeznaczone zostało na miasto powiatowe prowincyi orszańskiej w gub. mohylewskiej. W 1780 r. d. 2 maja odwiedziła miasto cesarzowa Katarzyna jadąc z Połocka na Szkłów do Mohylewa. Plan miasta zatwierdzono w 1778 r., a w 1781 r. nadano mu herb, przedstawiający w zielonem polu dwie kosy złote. W 1796 r. S. weszło w skład gub. białoruskiej a w 1802 r. gub. mohylewskiej. Miasto stanowiło zawsze, aż do dnia dzisiejszego, własność prywatną. W 1573 r. dziedzistwo Dymitra Sapiehy, później Korsaków, w 1574 r. Reginy z Korsaków Sokolińskiej, dalej Stetkiewiczów, Kopciów, Ważyńskich; w 1757 r. Józef Lubecki, kasztelanic miński, sprzedaje S. Krzysztofowi i Teresie ze Szczyttów Tyszkiewiczom, ststom retowskim. W r. 1772 r. Jadwiga z Załuskich ks. Ogińska, wojewodzina trocka, wdowa po Krzysztofie Tyszkiewiczu, daje prawo darowne na S. swemu siostrzanowi Sierakowskiemu, stście holszańskiemu. Następnie S. należało do Pusłowskich, obecnie własność Szebeków.

Sieński al. *Sienneński powiat* zajmuje północno-zachodnią część gubernii i graniczy na płn. z pow. lepelskim i witebskim, na wsch. z orszańskim, na płd. z mohylewskim, na zach. zaś z pow. borysowskim gub. mińskiej. Linia graniczna przeważnie idzie drogą suchą, miejscami tylko poprzerzynaną biegiem rzek, mianowicie zaś Dźwina Zachodnia na przestrzeni 27 w. oddziela pow. sieński od pow. lepelskiego i witebskiego, na nieznacznej zaś przestrzeni od pow. borysowskiego granica idzie z biegiem rzek Bóbr i Essa. Podług obliczenia pułk. Strelbickiego powiat ma rozległości 4333·8 w. kw. czyli 89·57 mil al. 4931·9 klm. kw., co czyni 451,440 dzies. Podług pomiarów mierniczych rozległość powiatu wynosi 436,056 dz., czyli o 15,384 dz., t. j. 3·40% mniej. Przed r. 1861, t. j. przed przyłączeniem do niego części dawniejszego pow. kopyskiego, powierzchnia powiatu wynosiła 79·16 mil al. 3394·68 w. kw. (podług pomiarów wojenno-topograficznych). W południowej części powiatu przechodzi dział wodny pomiędzy dorzeczem Dźwiny i Dniepru. W ogóle jest on niewysoki i miejscami niknie zupełnie w błotach i trzęsawiskach. Najwyniosłejsze miejsca znajdują się około wsi: Kozia Górka, Sokolnia i Hapowszczyzna. Powierzchnia powiatu w ogóle przedstawia niską równinę, nachylającą się od płd. ku płn., zasianą jeziorami i błotami. Pod względem geognostycznym powiat należy do formacyi dewońskiej. Pokłady kredowe, na podłożu gliniastem, znajdują się przy wsiach Ławki i Kalinówka. Białą glinę znajdujemy pod wsią Sukromno; słój zwierzchni stanowi czarno-

ziem. Obnażenia kamienia wapiennego występują pod wsią Płoskie. Pokłady torfu znajdują się we wsi Toronkowicze, w dobrach: Ulanowicze, Michajłówka, Zastienok (Zaścianek), Szebeno i Matorejszczyźnie, folw.: Osowiec, Lachy, Sidorowicze, Janowo i Tołoczyn. Pokłady te dochodzą do 2 arszynów grubości i pokryte są w części krzakami i zaroślami. Torfu używają na ulepszenie gleby. Ruda żelazna znajduje się w dobrach Ulanowicze, w pobliżu folw. Pożenok i o $1^1/_2$ w. od wsi Owsiszcze. Gleba piaszczysto-gliniasta, dość urodzajna. W gminach Pustyń i Ostrowno przeważa popielatka; w gminach zaś: Mokszany, Rasna, Obczuha, Bóbr i po części Lisyczyn, gleba piaszczysta, lżejsza. Największa część powiatu należy do dorzecza Dźwiny Zach., która na przestrzeni 27 w. stanowi granicę powiatu od gub. witebskiej. Z dopływów jej ważniejsze: Łuczesa z Obolem. Południową część przepływają dopływy Dniepru: Druć i Bóbr, biorące w powiecie początek. Z rzek zraszających powiat Dźwina jest żeglowną, a Łuczesa i Obol spławne. W powiecie znajduje się 122 jezior, w tej liczbie 116 mających przeszło 1 dziesięcinę przestrzeni, zajmujących w ogóle 9512 dzies. al. 91·29 w. kw. Podług obliczenia pułk. Strelbickiego jeziora w pow. sieńskim zajmują tylko 65 w. kw. Różnica pochodzi prawdopodobnie z tego powodu, że Strelbicki obliczał powierzchnię tylko 11 rozleglejszych jezior, pominąwszy drobne, obszar których podaje w ogóle na 1·9 w. kw. Przeważna część jezior ma brzegi niskie, nawet bagniste, zarosłe trzciną i krzakami. Znajdują się także jeziora mające brzegi wyniosłe, piaszczyste, zarosłe lasem. Łąk nadbrzeżnych prawie wcale nie ma. Jeziora mają dno głównie twarde, piaszczyste, niekiedy ilaste, w ogóle czyste, rzadko pokryte roślinnością; głębokość ich dość znaczna, dochodzi do kilku sażeni. W ogóle obfitują one w rybę. Ważniejsze z jezior są: Łukomlskie (3028 dz.), Sielawa al. Długie (993 dz.), Radca (440 dz.) Żeryńskie (1052 dz.), Saro (427 dz.), Ostrowskie (156 dz.), Białe (130 dz.), Lipno (120 dz.), Berezowskie (310 dz.), Czerejskie (337 dz.), Sienno al. Sieńskie (360 dz.), Kaczyńskie (około 180 dz.), Mosznia (116 dz.) i Swięte (do 100 dz.). Pow. sieński jest najbardziej bagnistym z pomiędzy powiatów gub. mohylewskiej. Błota, w liczbie 1577, zajmują 52,780 dz. czyli 11·68%, albo przeszło $^1/_9$ część ogólnej przestrzeni powiatu. W liczbie błot znajduje się 8 mających przeszło po 1000 dz., 77 przeszło po 100 dz., 223 przeszło po 25 dz. i 1269 przeszło po 1 dz. przestrzeni. Najważniejsze z nich są: Lejczenok, w gm. Ulanowicze i Zamoczie, w pobliżu jez. Żeryńskiego (do 3600 dz.); Jeleńskie, w gm. Bóbr, w pobliżu wsi Szyrniewicze i Jelenki (przeszło 5000 dz.); Stupickie, w gm. Bóbr, w pobliżu wsi Ostrów (do 3000 dz.); Zimnik, również w gm. Bóbr, w pobliżu wsi Zabutki, Studenki, Strelce, Szytki, Tomakowicze, Staje i Siniczanki (do 2400 dz.); błoto bez nazwy w gm. Łatyhowo i Ulanowicze (około 3000 dz.) i błoto bez nazwy w gm. Bóbr, w pobliżu wsi Olszaniki (do 1500 dz.). Przemysł fabryczny słabo rozwinięty, w powiecie bowiem (z wyjątkiem miasta Sienna) znajdowało się w 1881 r. 67 fabryk i pod tym względem powiat zajmuje siódme miejsce pomiędzy powiatami gub. mohylewskiej. Fabryki te zatrudniają 198 ludzi (68 majstrów i 130 robotników; w tej liczbie 42 praw., 144 kat., 3 prot. i 9 żyd.), i produkują za 80,747 rs. rocznie, czyli średnio na 1 fabrykę za 1205 rs. 18 kop. Gorzelni było 12: w Osieczynie, Poczajewiczach, Rotnicy, Michałpolu, Bielicy, Kuźminie, Purylewie, Bohdanowie, Antopolu, Kosowcu, Tołoczynie i Tarankowiczach. Zatrudniały one 64 ludzi (12 majstrów i 52 robotników), przerabiały dziennie 397 pudów ziarna i mąki i 366 pud. kartofli, produkowały 2,440,985 stopni spirytusu i 390,321 wiader wywaru i dawały 11,588 rs. dochodu. Dalej znajduje się w powiecie: 6 garbarni, zatrudniających 13 ludzi, z dochodem 2720 rs.; 23 foluszów, zatr. 24 ludzi, z doch. 2370 rs.; 3 dziegciarnie, smolarnie i terpentyniarnie, zatr. 8 ludzi, z doch. 660 rs.; 1 fabryka przetworów leśnych (we wsi Ostrowie), zatr. 12 ludzi, z doch. 13,800 rs.; 3 browary, zatr. 6 ludzi, z doch. 3,540 rs.; 10 kaszarni, zatr. 14 ludzi, z doch. 4,010 rs.; 1 młyn parowy (we wsi Chodce), zatr. 2 ludzi, z doch. 200 rs.; 1 młyn krupczatny (w mku Krupka), zatr. 10 ludzi, z doch. 10,710 rs.; 2 cegielnie, zatr. 4 ludzi, z doch. 780 rs.; 1 fabr. kafli (w dobrach Lemnica), zatr. 18 ludzi, z doch. 11,200 rs.; 2 wapniarnie, zatr. 4 ludzi, z doch. 200 rs.; 1 fabr. szkła (na fol. Pasmurki), zatr. 16 ludzi, z doch. 8,100 rs.; 1 odlewnia żelaza (w dobrach Lemnica), zatr. 3 ludzi, z doch. 750 rs. W r. 1881 było w powiecie 60 młynów; zatrudniały one 74 robotników i przyniosły 21,681 rs. dochodu. Zmielono w nich 279,765 pud. al. 55,953 czet. zboża. Jeden młyn przypada na 1839·06 mk. (najniższy stosunek w całej gubernii). Przemysłem domowym zajmowało się w tym roku 4921 osób, mając z tego 83,891 rs. dochodu. Z gałęzi przemysłu domowego najbardziej uprawianą była, podobnie jak w całej gubernii, produkcya przędzy i tkanin lnianych, poświęcało się jej bowiem 2350 osób, zarabiając do 12,000 rs.; dalej obróbką konopi zajmowało się 770 osób, zarab. 2,000 rs.; wychodzeniem na zarobek 498 osób, zarab. 9700 rs.; obróbką drzewa 485 osób, zarab.

11,651 rs.; krawiectwem 244 osób, zarab. 12,993 rs.; szewctwem 176 osób, zarab. 11,442 rs.; garncarstwem 131 osób, zarabiając 3950 rs.; kowalstwem 146 osób, zarab. 15,365 rs.; garbarstwem 73 osób, zarab. 1,380 rs.; rymarstwem 22 osób, zarabiając 1,655 rs. Nadto po kilka osób (od 3 do 8) zajmowało się wyrobem wojłoków, obrabianiem kamieni, farbiarstwem i furmaństwem. Podług danych w 1881 r. było w powiecie (oprócz Sienna) 306 rzemieślników, w tej liczbie 259 żydów. Handel nieznaczny, znajduje się prawie wyłącznie w ręku żydów i koncentruje się w S. W tym roku znajdowało się w powiecie: 1 hurtowny skład trunków, 114 zakładów opłacających patenty i 409 potajemnych, w ogóle 523 zakładów sprzedaży trunków, czyli 1 szynk na 211 mk. al. na 8·3 w. kw. i pod tym względem powiat zajmuje najpierwsze miejsce w gubernii. W 1881 r. było w pow. 38,026 sztuk koni czyli 8·8 sztuk na 1 w. kw., 35·3 na 100 mk., 26·8 na 1 wieś, 2·1 na 1 osadę włościańską. Z ogólnej liczby osad włościań. (14,472) 7·5 % nie prowadzi gospodarstwa rolnego a tem samem nie utrzymuje koni, 14·8 % posiada po 1 koniu, 52·3 % po 2--3, 29·3 % po 4--6 i wreszcie 3·5 % po 7 lub więcej koni. Z ogólnej liczby było koni rosłych, mających przeszło 1 arsz. 14 wersz. wysokości 21·4 %, w tem 19·6 % do 2 arsz. a 1·8 % przeszło po 2 arsz. Podług danych z 1864 r. było w powiecie 18,717 sztuk koni, 19,000 bydła rogatego, 31,407 owiec zwyczajnych, 20,845 świń, 4,632 kóz. W 1881 r. było w powiecie 5516 ulów pszczół, dających 896 pud. miodu i 88 pud. wosku, z czego sprzedano 389 pud. miodu i 47 pud. wosku za 2570 rs. Z ogólnej przestrzeni powiatu należało: do skarbu 1·98 %, t. j. 8,607 dz. (35 gr. or. i ogr., 13 łąk, 8,423 lasów, 136 past. i nieuż.); do cerkwi i monasterów 0·89 %, t. j. 3,871 dz. (1,531 1/2 gr. or. i ogr., 524 łąk, 1,322 lasów, 493 1/2 past. i nieuż.); do właścicieli prywatnych, posiadających po przeszło 100 dzies. 54·61 %, t. j. 238,104 dz. (38,549 1/2 gr. orn. i ogr., 18,613 łąk, 96,731 lasów, 84,210 1/2 past. i nieuż.); do właścicieli prywatnych posiadających po mniej niż 100 dz. 2·75 %, t. j. 12,011 dz. (4,454 1/2 gr. or. i ogr., 2,048 łąk, 4,460 1/2 lasów, 1,048 pastw. i nieuż.); do b. włościan pańszczyźnianych 34·36 %, t. j. 149,825 1/2 dz. (73,807 gr. or. i ogr., 23,412 1/2 łąk, 11,988 1/2 lasów, 40,617 1/2 past. i nieuż.); do b. włościan skarbowych 4·97 %, to jest 21,656 1/2 dz. (9,471 gr. or. i ogr., 3,711 łąk, 8,474 1/2 past. i nieuż.); nabytych przez włościan 0·01 %, t. j. 39 dz. (13 gr. or., 10 łąk, 16 past.); nabytych przez gminy włościańskie 0·05 %, t. j. 247 dz. (65 gr. or., 20 łąk, 142 lasów i 20 past.); należy do towarzystw prywatnych 0·25 %, t. j. 1117 dz. (12 gr. or., 135 łąk, 639 lasów i 131 past. i nieuż.) i wreszcie pod drogami znajduje się 0·13 %, t. j. 578 dz. Lasy zajmują 123,906 dz., t. j. 27·44 % ogólnej przestrzeni. W tej liczbie 102,030 1/2 lasów prywatnych, 1,322 cerkiewnych, 12,130 1/2 włościańskich i 8,423 skarbowych. Przeważa w nich jodła (0·4), dalej sosna i brzoza (po 0·2), poczem osina (0·1); na pozostałą część (0·1) składają się inne gatunki drzew. Pod względem wartości 3 % przypada na las towarowy, 32 % na budowlany, 53 % na opałowy i 12 % wreszcie na krzaki i zarośla. Cena 1 dziesięciny lasu rządowego wynosi od 22 do 125 rs. Do właścicieli prywatnych należy 250,115 dz., czyli 57·36 ogólnej przestrzeni powiatu. Z tej liczby do 67 właścicieli posiadłości większych (przeszło po 1000 dz.) należy 180,469 dz., czyli średnio na 1 majątek 2,693 dz.; do 162 właścicieli posiadłości średnich (od 100 do 1000 dz.) należy 57,635 dz., czyli średnio po 355 dz.; wreszcie do 395 właścicieli drobnych (po mniej niż 100 dz.) należy 12,011 dz., t. j. średnio po 30 dz. Pierwsi więc posiadają 72·16 %, drudzy 23·04, trzeci zaś 4·80 ogólnej posiadłości prywatnej. Przeważa natomiast, podobnie jak i w całej gubernii, liczba właścicieli posiadłości drobnej, wynosi bowiem około 63 %, średniej dochodzi do 26 % a większej do 11 %. Starowiercy posiadają 8,566 dz., Łotysze zaś 343 dz. Włościanie posiadają 171,482 dz., co stanowi 39·33 % ogólnej przestrzeni. W tej liczbie nadział 25,220 b. włościan prywatnych wynosi 149,825 1/2 dz. (119,247 1/2 gr. uprawnych i 30,578 nieuż.) czyli średnio na 1 duszę 5·93 dz.; nadział zaś 3,354 b. włościan skarb. wynosi 21,656 1/2 dz. (16,460 1/2 użyt. i 5,196 nieuż.), czyli średnio na 1 duszę 6·45 dz. W powiecie jest 786 wsi włośc., mających średnio po 12 osad, 36 mk., 218 dz., czyli średnio na 1 osadę przypada 18 dz. Ogólna liczba ludności wynosi 110,581 dusz, w tej liczbie w Siennie 2,996 dusz (1,290 żyd.), w miasteczkach 9,176 dusz (6,612 żyd.). Podług wykazu gmin znajduje się w powiecie 82,468 włościan (26,240 męż., 26,628 kob., 29,600 dzieci). W 1867 r. było w powiecie (bez mta Sienna) 79,368 mk., w tej liczbie 1,964 szlachty, 7,072 mieszczan, 1,692 jednodwor., 5,592 włościan b. skarb., 59,222 włościan uwłaszcz., 447 żydów rolników; podług wyznania zaś, oprócz prawosławnych, 4,006 katol., 1,831 rozkoln., 42 protest. i 4,777 żyd. Podług Stołpiańskiego w 1864 r. było w powiecie 85,531 mk. (71,667 prawosł., 5,551 katol., 1,894 rozkoln., 6,414 żyd.; 2,263 szlachty dziedz., 974 osobistej, 607 stanu duchow., 8,682 mieszczan, 70,785 włościan). Podług rubryceli archid. mohylewskiej w 4 parafiach powiatu było

6,519 katol. Mieszkańcy zajmują się przeważnie rolnictwem, płody którego wystarczają na potrzeby miejscowe. Podług danych z 1870 r.: pszenicy ozimej zasiano 1,100 czet., zebrano 4,400; pszenicy jarej zas. 2,900 czet., zebr. 10,700; żyta zasiano 29,300 czet., zebr. 84,000; owsa zas. 26,200 czet., zebr. 96,900; jęczmienia zas. 11,500 czet., zebr. 34,900; tatarki zas. 500 czet., zebr. 1,400; innych gatunków zas. 3,400 czet., zebr. 11,800; kartofli zasadzono 19,300 czet., zebrano 33,100 czet. Pod uprawą konopi znajduje się 415 dz.; średni zbiór z dziesięciny wynosi 28 pud. siemienia i 18 pud. pieńki, czyli w ogóle 11,620 pud. siemienia i 7,470 pud. pieńki. Z przemysłów gospodarczych, oprócz 12 gorzelni (w r. 1864 było ich 30), istnieje fabryka serów na folw. Woronowo, wyrabiająca rocznie około 50 pud. sera szwajcarskiego, dalej młyny wodne, folusze i tartaki. Włościanie, oprócz rolnictwa, zajmują się dodatkowo przemysłem domowym (dane ob. wyżej), 4899 z pomiędzy nich ścinaniem, obróbką i wywozem materyałów leśnych (4769 mężczyzn i 130 dzieci), używając do pomocy 6423 koni. Pod względem administracyjnym powiat dzieli się na 4 okręgi policyjne (stany), z biurami w mku Czereja, Siennie, folw. Bereszewo i w mku Bóbr i 15 gmin: Rasna, Czereja, Wysoki Horodziec, Zamoczie, Łukoml, Tołoczyn Zarzeczny, Moszkany, Pustyń, Łatyhowo, Obczuha, Kakowczyn, Bóbr, Lisiczyno, Ostrowno i Ulanowicze. Oprócz Sienna znajduje się w powiecie 7 miasteczek: Bóbr, Czereja, Krupka, Łukoml, Obczuha, Ostrowno i Tołoczyn Zarzeczny. Pod względem oświaty znajduje się w powiecie: szkoła powiat. 2-klas. w Siennie (w 1883 r. 5 nauczycieli i 45 uczniów), dalej szkoła paraf. 1-klas. w Siennie, ze zmianą dla dziewcząt 3 nauczycieli, 41 chłopców, 23 dziewcząt i 17 szkółek ludowych (w tej liczbie 11 wspólnych dla chłopców i dziewcząt), do których w 1883 r. uczęszczało 491 chłopców i 37 dziewcząt. Służbę sanitarną spełnia 6 lekarzy (2 w S.), 14 felczerów (2 w S.) i 5 akuszerek (1 w S.). Szpitale znajdują się: w S. na 16 łóżek i 4 szpitale wiejskie (Niemojtany, Bóbr, Moszkany i Czereja) z 56 łóżkami w ogóle, wreszcie 2 apteki: w S. i Czerei. W środki komunikacyjne słabo jest uposażony powiat, nie posiada bowiem ani linii drogi żelaz., ani też dróg bitych 1-go rzędu. Przerzyna go tylko zwykła droga pocztowa, łącząca Orszę z Siennem, oraz drogi transportowe wiodące z S. do Witebska (w granicach powiatu 38 w.) i z S. do Bieszenkowicz w gubernii witebskiej (długa 33 w.). S. połączone jest linią telegraficzną, długą na 72 w., z Orszą. Pod względem kościelnym było w powiecie w 1871 r. 62 cerkwie prawosł. (4 murowane), 1 dom modlitwy rozkolniczy i 4 parafie katol.: Sienno, z kaplicami na cmentarzu grzebalnym w Purplewie, Wiadziec (filia), Czereja, z kaplicami Bohatyr, Kolatki, Obczuha i oratoryum Mieleszkowicze i Bóbr, z kaplicą na cmentarzu grzebalnym. Sieński dekanat archidyec. mohylewskiej obejmuje prawie cały powiat sieński (część należy do par. Tołoczyn w pow. orszańskim) i zawiera 4 parafie, 6 kaplic, oratoryum i 5106 wiernych. Marszałkami szlachty pow. sieńskiego byli: Łuskina Onufry h. Odrowąż (1781—83), Ciechanowiecki Jan h. Dąbrowa (1790), Wańkowicz Kacper h. Lis (1798—1800), Kłosowicz Jan h. Kłosy (1805—7), Sakowicz Cypryan h. Pomian (1809—11), Erdman Jan (1812—14), Staniszewski Antoni h. Pobóg (1817), Zdrojewski Leon h. Junosza (1818—1820), Slezanowski Kazimierz h. Topór (1822), Swiatski Józef (1858), Roszkowski Julian h. Dołęga (1863). Opis powiatu podały „Mohil. Gub. Wied.“ (Nr. 18 z 1869 r.). *J. Krz.*

Sienno 1.) wś w pobliżu Horynia, pow. rówieński, na wschód od mka Aleksandryi. Była tu kaplica kat. par. Tuczyn. 2.) **S.**, pow. włodzimierski, w części połud. powiatu; w XV w. należało do Duninów.

Sienno 1.) słoboda nad rzką Siniawką, pow. bohoduchowski gub. charkowskiej, o 9 w. na płn.-zach. od Bohoduchowska, przy drodze transp. do Achtyrki. Ma 3958 mk. Małorusinów, 2 cerkwie, 4 szkoły, gorzelnię, nieznaczny jarmark. Powstało w XVII w. 2.) **S.**, sioło nad rz. Woroneżą, pow. zadoński gub. woroneskiej, o 47 w. od Zadońska, ma 52 dm., 606 mk., cerkiew. Istniało już w połowie XVII w.; w 1746 r. było tu 48 osad.

Sienno 1.) *Senno*, majętność w pow. bydgoskim, o 14 klm. na wsch.-płd. od Koronowa i nieco dalej na płn. od Fordonia; par. katol. Dobrcz, prot. Koronowo, st. dr. żel. w Kotomirzu (Klahrheim); ma z fol. Franciszkowem 20 dm., 290 mk. (175 kat., 115 prot.) i 854 ha (723 roli, 110 łąk, 1 lasu); chów koni prusko-litewskich i bydła holenderskiego. W r. 1288 arcyb. gnieźn. Jakub zamienił dziesięciny z S. i włości leżących w granicach kasztelanii nakielskiej na dziesięciny, które klasztor byszewski pobierał z osad w okolicy Koła i Konina. W 1349 r. szła na S. granica między Kujawami a Pomorzem; w r. 1583 posiadali tu Sienieńscy 11 łan. osiadł. i 8 zagrod. Około r. 1793 był dziedzicem Wojciech Wysocki. 2.) **S.**, wś, fol. i okr. wiejski, pow. wągrowiecki, o $5^1/_2$ klm. na płd. od Wągrowca (poczta), par. Łęgowo, st. dr. żel. w Rogoźnie (15 klm.). W r. 1252 Przemysław I nadał klasztorowi owińskiemu, między innemi, część Sienna (Kod. Wielkop., n. 303), następnego zaś roku zamienił połowę Sienna: dział Cu-

chino (Kuczyn) na Łoskoń, posiadłość klasztoru łekneńskiego. W r. 1304 Mikołaj, wojew. kaliski, zrzekł się połowy dochodów z S., które otrzymał w dożywocie od klasztoru; r. 1340 kanonik gnieźn. Mikołaj syn Marcina, potwierdzając Wawrzyńcowi synowi Jana Mądrego (Mandri) posiadłość sołtystwa w Łosińcu, dał mu łąkę swoją na S. Z biegiem czasu stał się klasztor łekneński wyłącznym właścicielem S. W r. 1580 było tu 9 łan. osiadł., 2 sołtyskie i 2 puste, a w 1618 r. 9 łan. w ogóle i $1^1/_2$ pustych. S. bywało puszczane prawem emfiteutycznem; po r. 1793 zabrane przez rząd pruski i wcielone do domeny wągrowieckiej, przeszło z czasem w ręce prywatne. Utrzymuje się tu rozpowszechnione podanie o oboraniu wsi przez bliźniaków dwoma juńcami także bliźniakami dla zabezpieczenia się od powietrza. Wś al. huby Sieneńskie liczy 94 mk. w 12 dym. Fol. ma 6 dm., 70 mk. i z fol. Adolfowem 647·27 ha (517·23 roli, 39·50 łąk, 69·60 past., 3·78 lasu, 15·85 nieuż. i 1·31 wody); czysty doch. grun. 5263 mk. (w 1884 r.); wiatrak, chów bydła holenders. i owiec. Prócz wsi i fol. wchodzą w skład okr. wiejskiego Adolfowo (2 dm., 13 mk.) i Namoczydła (1 dm., 11 mk.); cały okr. ma 21 dm., 188 mk. (165 kat., 23 prot.) i 773 ha (626 roli, 40 łąk); czysty doch. z ha roli 8·22, z ha łąk 11·75 mrk. *E. Cal.*

Siennów, wś z kościołem paraf. rz.-kat., pow. łańcucki, st. p. Kańczuga (odl. 7 klm.). Leży w okolicy lekko sfalowanej, 244 mt. npm., ma par. rz.-kat. i szkołę ludową, par. gr.-kat. w Krzeczowicach. Wś gęsto zabudowana, składa się z 159 dm. (5 leży na obszarze więk. pos.) i 905 mk. (472 męż., 533 kob.); 283 rz.-kat., 583 gr.-kat. i 39 izrael. Obszar więk. pos. (Zdzisława Wolskiego) ma 566 roli, 109 łąk, 24 past. i 66 mr. lasu; pos. mn. 648 roli, 82 łąk, 16 past. i 11 mr. lasu. Do wsi należą dwa przysiołki: Podłęże, składające się z 3 dm. i 18 mk. i Szwaby, liczące 9 dm. i 37 mk. Kościół jest drewniany z 1676 r. Przywileju erekcyjnego parafia nie ma, ale według wizytacyi bisk. Sierakowskiego założył ją Jan Sienko, kasztelan lwowski, w r. 1390. W 1449 r. miał patronat Andrzej Sienko, kasztel. halicki. W XVI w. posiadali wś Piotr Gorajski z żoną Zofią z Pstrokońskich, którzy przyjąwszy wyznanie reformowane spalili przywileje parafialne i kościół zabrali. Oddała go w 1637 r. Katarzyna Słupecka z Wronowa katolikom i 1639 r. wydała nowy przywilej uposażający parafią. Nowy kościół zbudowała Marya Ożarowska. Par. należy do dyec. przemyskiej, dek. przeworskiego, i obejmuje Bóbrkę, Krzeczowice, Pełnatycze i Żuklin. S. graniczy na zach. z Pantalowicami i Bóbrką, na płn. z Rożniatowem, na wschód z Pełnatyczami a na płd. z Rzeplinem i Rozborzem Długim. *Mac.*

Sienówki, las i wzgórze, na płn.-zach. od Stratyna, pow. rohatyński. Miejsce znaku triang. Wznies. 432 mt. *Br. G.*

Sienożatki, zaśc. nad rz. Łoszą, pow. ihumeński, w 1 okr. pol., par. katol. Uzda, gm. Pereszewska-Słoboda, ma 3 osady; grunta lekkie, łąk błotnych i pastwisk dużo. *A. Jel.*

Sieńska al. *Sińska*, wś, pow. rzeczycki, w 1 okr. pol. brahińskim, gm. Łojów, przy gościńcu z Łojowa do Ruczajówki, ma 29 os. pełnonadziałowych; grunta urodzajne, miejscowość leśna. *A. Jel.*

Sieńskie, jezioro, ob. *Sienno.*

Sieńsko, w XV w. *Sensko*, w XVI *Sziensko*, wś i fol., pow. jędrzejowski, gm. Nagłowice, par. Sędziszów, odl. 16 w. od Jędrzejowa. W 1827 r. 48 dm., 405 mk. W 1884 r. fol. S. rozl. mr. 1096: gr. or. i ogr. mr. 778, łąk mr. 2, past. mr. 158, lasu mr. 140, nieuż. mr. 18; bud. mur. 10, drewn. 10; płodozm. 15 i 16 pol., las nieurządzony. Wś S. os. 51, mr. 483. W połowie XV w. S., wś w par. Sędziszów, własność Kościana h. Jastrzębiec, miała łany kmiece, z których dziesięcinę snopową i konopną, wartości 17 grzyw., dawano w Sędziszowie (Długosz, L. B., II, 70). W r. 1581 wś S., pow. księski, miała w części Stan. Wężyka 6 łan. km., 2 zagr. bez roli. Część Kmity 1 łan. km., 4 zagr. bez roli, 2 rzemieśln. (Pawiński, Małop., 86, 436).

Siepietnica, w dokum. u Długosza *Swyepyethnicza* i *Czuepettnyk*, wś, w pow. jasielskim, leży na lew. brzegu Ropy, u ujścia Olszynki, przy gościńcu i kolei żelaznej z Biecza do Jasła. Położenie wsi jest pagórkowate, lesiste. Sama osada składa się z 35 dm. i 205 mk. (95 męż. i 110 kob.); 180 rz.-kat. i 25 izrael. Więk. pos. (J. Bernreitera) wynosi 161 roli, 3 łąk, 10 past. i 80 mr lasu; pos. mn. 51 roli, 7 łąk, 7 past. i 5 mr. lasu. Od tej wsi wzięła nazwę prebenda siepietnicka u św. Floryana w Krakowie. Nazwisko tej wsi spotykamy w licznych wątpliwych przywilejach klasztoru tynieckiego (Kod. Tyn., wyd. Kętrzyńskiego), mianowicie w dok. interpolowanym z r. 1105 (p. 2) kardynała Idziego „Snepetnici“, w podrobionej buli Grzegorza IX z r. 1229 (p. 22) i Innocentego IV z r. 1253 (p. 71), w interpolowanym dypl. Leszka Czarnego z r. 1288 (p. 72), nadającym klasztorowi prawo zakładania miast na prawie niemieckiem, w przyw. Władysława Łokietka z 9 lutego 1319 (p. 79), przyznającym ramek Golesz koło Kołaczyc klasztorowi wraz z wsiami, które zajął Jakub, podkomorzy sandomierski, w podejrzanym dyplomie w tej samej sprawie z 12 lipca 1320 (p. 81) i w podrobionym dokum. komisarzy królewskich z r. 1354 (p. 118),

oznaczających granice posiadłości klasztornych. W 1581 r. (Pawiński, Małop., 116) składała się wś z 1 zagrody z rolą, 4 zagród bez roli, 4 komorn. bez bydła. S. graniczy na zach. z Bieczem i Binarową, na płn. z Szerzynami a na wschód z Lisowem. *Mac.*

Sieporty al. *Seporty*, *Szaporty*, grupa zabudowań w Warężu, pow. sokalski, przy drodze do Sokala. *Br. G.*

Siepraw z *Kawęcinem*, wś, w pow. wielickim, mająca parafię rz.-kat. i szkołę ludową, położona w okolicy podgórskiej, nad potokiem tegoż nazwiska, uchodzącym do Krzyczkowianki a z nią do Głogoczówki, dopł. Skawiny z praw. brzegu. Przez wieś prowadzi droga z Myślenic do Mogilan. Wś rozrzucona po pagórkach i nad brzegiem potoku, składa się z 351 dm. na obszarze gminnym i 7 dm. na obszarze dworskim i 2255 mk. (1093 męż., 1162 kob.); 2241 rz.-kat. i 9 izrael. Więk. pos (K. br. Horocha) wynosi 269 roli, 73 łąk i ogr., 25 past. i 131 mr. lasu; pos. mn. ma 1514 roli, 294 łąk, 427 past. i 211 mr. lasu. Gleba składa się z glinki urodzajnej; lasy przeważnie są świerkowe. W połowie XV w. istniał tu już kościół paraf. p. w. św. Marcina. Dziedzicem wsi był Stanisław Wielogłowski h. Stary koń. Dziesięcinę z 30 łan. kmiec. pobierał wikaryusz jednego z kościołów krakowskich; z folw., 4 zagrod. z rolą, karczmy z rolą, 2 młynów z rolą pobierał dziesięcinę miejscowy pleban. Kmiecie dawali mu po mierze żyta i owsa miary myślenickiej. Do plebana prócz ról, 2 stawów i 4 sadzawek należały rozległe lasy (Długosz, L. B., II, 132, 134). W 1581 r. dziedzicem Stan. Jordan, który płaci od 8 łan. km., 8 zagr. z rolą, 2 zagr. bez roli, 4 kom. z bydł., 4 bez bydła, 4 rzem. i ćwierci karcz. (Pawiński, Małop., 44). Par. należy do dyec. krakowskiej, dek. wielickiego i obejmuje prócz S., Kawęczyn, Krzyszkowice, Łyczankę, Olszowice i Zawadę. S graniczy na płn. z Łyczanką i Olszowicami, na zach. z Głogoczowem, na płd. z Zawadą Szembek, a na wschód z Czechówką. *Mac.*

Sieprawice, w XV w. *Szyeprawicze major* i *minor*, wś i fol., pow. lubelski, gm. Jastków, par. Grabów, odl. 13 w. od Lublina. W 1827 r. 11 dm , 98 mk. W 1881 r. fol. S. rozl. mr. 611: gr. or. i ogr. mr. 434, łąk mr. 111, lasu mr. 48, nieuż. mr. 18; bud. drewn. 22; płodozmian 14-pol., las nieurządzony, cegielnia. Wś S. os. 12, mr. 150; wś Zofiówka os. 4, mr. 41. W połowie XV w. S. minor (dziś Sieprawki) miały łany kmiece, z których dziesięcinę dawano pleb. w Garbowie. S. major, wś szlach., miała łany kmiece, dające dziesięcinę do Grabowa (Długosz, L. B., II, 543). Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531 wś S. major i minor, w par. Garbów, miały 5 łan. (Pawiński, Małop., 349).

Sieprawka, al. *Siepraw*, potok, powstaje w obr. Sieprawia, pow. wielicki, w płd. części, nad granicą z Zakliczynem. Płynie na płn. a zabrawszy znaczny potok od Łyczanki zwraca się na zach., płynie między domostwami Sieprawia, granicą gm. Olszowic i Włosania (pow. wielicki) a Krzyszkowic (pow. myślenicki), wreszcie skręciwszy na płd. na granicy Krzyszkowic i Głogoczowa łączy się od lew. brzegu z Krzyszkowianką, tworząc Głogoczówkę (ob.). Długi 9 klm. *Br. G.*

Sieprawiny (por. *Mogilany*), mylnie za: *Sieprawie.*

Sieprawki, w XV w. *Szyeprawice minor*, wś i fol., pow. lubelski, gm. Jastków, par. Grabów, odl. 12 w. od Lublina. W 1827 r. 4 dm., 38 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 355: gr. or. i ogr. mr. 244, łąk mr. 13, past. mr. 44, lasu mr. 18, nieuż. mr. 6; bud. mur. 5, drewn. 11; płodozm. 14-polowy. Wś S. os. 8, mr. 25. Por. *Sieprawice.*

Sieradowice, w XV w. *Sieradowice*, w 1510 r. *Syradlowice*, *Sziradkowicze*, wś, pow. kielecki, gm. i par. Bodzentyn. W 1827 r. 41 dm. 155 mk. W połowie XV w. wś w par. Bodzentyn, własność bisk. krakowskiego, miała 11 łan. kmiec., fol. biskupi z rolą na trzy pola podzieloną, młyn Konary z rolą. Dziesięcinę snopową i konopną po 4 pęki dawano prebendzie sieradowskiej przy katedze krakowskiej. Wartość dziesięciny wynosiła 12 grzyw. (Długosz, L. B.,I, 468). Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1578 wś S., własność biskupa krakow., miała 17 osad., 10 łan., 2 zagr., 1 biedny (Pawiński, Małop., 190).

Sieradz, łac. *Siradia*, 1136 r. *Ziraz*, 1241 r. *Chirask*, 1261 r. *Seradz*, 1280 *Syradz*, 1284 r. *Siraz*, miasto powiatowe gub. kaliskiej, stolica dawnej ziemi i księstwa t. n., leży na lew. brzegu Warty, przy zbiegu Warty z Zagliną (Żegliną), właściwie odnogą Warty, na wzgórzu wznies. 448 st. npm. a 33 st. nad poziom Warty, pod 51°35′2″ szerok. półn. i 36°25′5″ dług. wschod. od Ferro. Odl. 180 w. (około) od Warszawy, 57 w. od Łodzi a 48 w. od Kalisza. Leży na trakcie łączącym te miasta. Projektowana dr. żel. łódzko-kaliska przechodzić ma przez S. Drogi bite łączą S. z Turkiem (53 w.) i Wieluniem (43 w. odl.). Miasto posiada kościół par. murowany i podominikański, ochronę dla dzieci, szpital św. Józefa na 30 łóżek, dom schronienia dla 6 starców, szkołę miejską 2-klas. męzką, szkołę 1-klas. żeńską, szkołę prywatną męzką, więzienie karne, sąd pokoju okr. III, urząd powiatowy, magistrat, urząd pocz. i telegr., 487 dm., 5977 mk. W 1827 r. było 221 dm., 2652 mk. W 1858 r. było 81 dm. murow.,

269 drewn. Ubezpieczenie od ognia wynosiło 274,190 rs. Dochód kasy miejskiej wynosił 2767 rs. Na 5430 mk. było 1728 żydów i 242 Niemców. Z zakładów przemysłowych istnieje tu fabryka narzędzi rolniczych, igieł i szpilek, kilka garbarni i cegielni. W ciągu roku odbywa się w S. 6 jarmarków. Najważniejszy bywał na WW. Świętych na kożuchy i kamienie młyńskie. S. należy do najstarszych grodów wielkopolskich. Kazimierz W. uwalniając w 1354 r. dobra arcyb. gnieźn. od robót i posług koło zamków, wyłącza z tego uwolnienia „castra antiqua“ Gniezno, Łęczycę, Sieradz (Syradz) i Nakło (Kod. Wielk. Nr. 1354). Długosz w opisie geogr. Polski wymienia S., Pyzdry i Poznań jako trzy główne miasta nad Wartą. Najważniejszą wzmiankę o S. mieści potwierdzenie dóbr i dochodów arcyb. gnieźn. przez Innocentego II w 1336 r. (Kod. Wielkp., Nr. 7), wymieniając między innemi i „Ziraz“. Po śmierci Krzywoustego (1138 r.) przy rozdziale państwa dostaje się ziemia krakowska z Sieradzem i Łęczycą Władysławowi. Po usunięciu Władysława (1146) S. wraz z całą dzielnicą Władysława dostaje się Bolesławowi. Wielkopolską zaś a więc i późniejszą ziemią sieradzką (bez zamku) rządzi Mieszko. Uposażając w 1145 r. klasztor cystersów w Lądzie wymienia, w ciekawym dokumencie (znany z potwierdz. Bolesława w 1261 r., Kod. Wielk., Nr. 393), wsi, których ludność obowiązaną była między innemi „rete trahere inter Seradz et Wladislau“. Zdaje się, że książęta panujący w Krakowie nie utrzymali swych praw do Sieradza i Łęczycy, które dzieliły losy prowincyi, w skład których wchodziły. Gdy Leszkowi dostał się tron krakowski, Konrad z Mazowszem i Kujawami posiadł i Sieradz. W 1239 r. Konrad potwierdza w Sieradzu (Siradz) przywileje kościoła płockiego. Między obecnemi są synowie księcia: Bolesław i Ziemowit, Fulko arcyb., wojewoda łęczycki i Wszebor, kasztel. „de Syradz“ (Kod. Mazow.). Zaraz po śmierci Konrada syn jego Kazimierz, nie czekając pogrzebu ojca, owładnął główne grody: Sieradz, Spicymierz i Rozprzę. W 1254 r. więzi on na zamku sieradzkim brata Ziemowita z żoną Giertrudą. W 1262 r. synowie Konrada: Leszek i Ziemomysł powstali przeciw ojcu i owładnęli zamek sieradzki i łęczycki. Leszek zwany Czarnym obejmuje ziemię sieradzką i przybiera po śmierci ojca tytuł księcia. W dokum. z 1265 r. występuje „Lestko dux Syradiensis“ w otoczeniu dworu złożonego z dostojników („baronibus nostris“), między któremi jest Predvoyus kasztelan, Ubyslaus sędzia, Zandywoyus pincerna. W 1270 r. odbywa się w S. synod biskupi pod przewodnictwem Janusza, arcyb. gnieźn. Zjechali wtedy biskupi: krakowski, wrocławski, poznański, lubuski, płocki. Zostawszy księciem krakowskim pisze się Leszek w dokum. z 1280 r. „Lestco dux Cracovie et Sandomirie et de Syradz“ i w końcu dodaje, iż przykłada pieczęć sieradzką „sigilli nostri quo utimur de Syradz“ (Kod. Małop., II, 149, 150). W 1271 r. Otto i Żegota Toporczykowie uprowadzają do S. i osadzają, za zgodą Leszka, w zamku jako więźnia bisk. krakowskiego Pawła z Przemykowa. Interwencya energiczna arcyb. gnieźnieńskiego uwalnia więźnia. W 1275 r. przybywa do S. Bolesław ks. krakowski, by pogodzić Leszka z opuszczającą go małżonką (Gryfiną). Po śmierci Leszka w 1288 r. księstwo sieradzkie obejmuje młodszy brat Władysław (Łokietek), którego już w 1278 r. Bolesław, ks. mazowiecki, nazywa w potwierdzeniu posiadłości klasztoru w Jeżowie księciem sieradzkim („Cum enim in expedicione in Polonia cum dilecto fratre nostro domino Wladislao duce Syradie prellaturi contra principem Henricum ducem Glogowie prope Crivin castrum fuissemus“; Kod Wielk., Nr. 477). Władysław choć wcielił księstwo sieradzkie w całość państwa, zachowuje w aktach ten tytuł dawny. Potwierdzając posiadłości cystersów sulejowskich w 1308 r. powiada „Lazow, Baldrzychow et Dambrowska sitis in ducatu siradiensi“ (Kod. Małop., II). Ważność S. spowodowała, iż Wacław czeski, wtargnąwszy do Polski w 1292 r., plądruje okolice S. i wraz z Ottonem brandeburskim oblega miasto i zdobywa lecz bez zamku, który, obronny z natury i silną mający załogę, oparł się nieprzyjaciołom. Dawniejsze tatarskie napady (1241, 1278) więcej zapewne przyniosły szkody okolicy niż miastu. Dopiero najazd krzyżacki, prowadzony przez Wincentego z Szamotuł w 1331 r., sprowadził ciężką klęskę na miasto. Najezdcy zrabowali domy a następnie zapalili, ludność w części wymordowali, nieszczędząc ni duchownych ni kobiet. Uległ i klasztor dominikanów, którego przeor Mikołaj, przebywając przedtem w Elblągu, znał się z rabującym klasztor komturem Hermanem, napróżno błagał o względy dla kościoła i klasztoru. Krzyżak odpowiedział mu po prusku „nie rozumiem“. Kazimierz Wielki odbudował zrujnowany zamek i podniósł zniszczone miasto i otoczył je murami. Zapisał on testamentem księstwo sieradzkie swemu wnukowi Kazimierzowi, ks. szczecińskiemu, lecz zapis ten uległ zmianie. Przy końcu XIV w. S. staje się miejscem zjazdów politycznych. W 1383 r. zbierają się dostojnicy i szlachta możniejsza dla narady co do wyboru nowego króla. Przybyłe z Węgier poselstwo zrzekło się w imieniu królewny Maryi jej praw do tronu na rzecz drugiej córki Ja-

dwigi. Na następnym zjeździe w tymże roku wystąpili jako kandydaci: Ziemowit, ks. mazowiecki, i Władysław, ks. opolski. Ostatecznie zgodnie z układem Koszyckim obwołano królową Jadwigę. W r. 1432 r. uznano na zjeździe panów syna Jagiełły, Władysława II następcą. W 1436 r. zatwierdzono tu pod przysięgą pokój zawarty z Krzyżakami. W 1445 r. po śmierci Warneńczyka zebrani panowie uznali królem Kazimierza Jagiellończyka. W 1452 r. przybyli na zjazd do S. posłowie z Litwy, domagając się ustąpienia Litwie ziemi luckiej i Podola. Zjazdy te odbywają się prawie naprzemiany w Piotrkowie i S. Prócz wymienionych odbywały się jeszcze w latach: 1425, 1432, 1434, 1435, 1437, 1447, 1450, 1456, 1475, 1479. Następnie przenoszą się do Piotrkowa. Na pierwszą połowę XV w. przypada moment największego znaczenia politycznego a zapewne i materyalnej pomyślności S. Z tego czasu pochodzą fundacye kościelne, jak utworzenie kollegiaty (1432) przy kościele parafialnym, szpitala i kościoła św. Ducha (1416 r.). Pożar 1447 r. zniszczył miasto. Cyfry opłat miejskich wskazują, że w końcu XV w. S. nie różnił się ludnością i zamożnością od Warty i Wielunia. W ciągu XVI i XVII w. jest S. ogniskiem politycznym i sądowym województwa sieradzkiego. Sejmiki odbywają się jednak w Szadku zaś w S. tylko sądy i popisy rycerstwa. Wojny szwedzkie, w ciągu których kilka razy był zamek sieradzki zajmowany i opuszczany przez nieprzyjaciół, zrujnowały niezbyt zamożne miasto. Do reszty zniszczyły je wojska Karola XII. Ludność, utrzymująca się z rolnictwa przeważnie, nie mogła śród ciągłych zmian politycznych dojść do większej zamożności. Za czasów pruskich dopiero umieszczenie w S. władz sądowych i administracyjnych wprowadziło nowy żywioł do miasta. Według Holschego około 1800 r. S. był źle zabudowany, ludność przeważnie rolnicza, mury i wały w ruinie. Z władz mieściły się: sąd, sędzia śledczy, urząd powiatowy, urząd podatkowy. Za księstwa warszawskiego jest miastem powiatowym w departamencie kaliskim, ma 2200 mk. Po utworzeniu królestwa jest miastem obwodowym, ma fabrykę sukna (około 1820 r.).

Sądy i sejmiki. Zdawna odbywały się w S. sądy wiecowe (iudicia ordinaria, generalia) dla wojew. sieradzkiego i ziemi wieluńskiej. Przewodniczyli tym sądom dostojnicy (arcybiskup, wojewoda, niekiedy król). Pozostały po nich akta od 1386 do 1438 z przerwami (brak 21 lat); od 1439 do 1539 zaginęły, od 1540 do 1577 r. przechowały się z 12 lat pojedynczych. Z chwilą ustanowienia trybunału w Piotrkowie działalność tych sądów ustała. Sądy podkomorskie graniczne istniały do 1792 r. Akta przechowały się w Piotrkowie od 1596 do 1651 r. Sądy grodzkie, starościńskie, dla powiatu sieradzkiego i szadkowskiego, rozwinęły się zapewne dopiero w XIV w. Akta ich przechowały się od 1405 do 1729 r. W drugiej połowie XV w. obok sądu grodzkiego powstaje w S. sąd ziemski, którego akta przechowały się od 1386 r. Jednocześnie zapewne rozpoczynają się zjazdy szlacheckie dla wyboru sędziów i urzędników ziemskich. Sejmiki dla wyboru posłów z wojew. sieradzkiego odbywają się w Szadku ale pospolite ruszenie zbiera się pod Sieradzem. W 1622 r. we wtorek po przewodniej niedzieli zebrało się z czterech powiatów 796 szlachty; na nieobecnych nałożono 500 grzyw. kary. W 1806 r. w grudniu stanęło, także z 4 powiatów, 1350 głów (9 chorągwi) pospolitego ruszenia. Dekretem z 16 marca 1816 r. wyznaczony został S. na miasto sejmikowe. W 1818 r. odbył się pierwszy sejmik, na którym obrano posłem Józefa Walewskiego z Charłupi. W 1791 r. 10 sierpnia rozpoczął swe czynności nowo ustanowiony w S. sąd apelacyjny wydziału sieradzkiego dla 16 miast królewskich (S., Piotrkowa, Wielunia, Szadka, Radomska, Ostrzeszowa, Szczercowa, Tuszyna, Sulejowa, Pajęczna, Brzeźnicy, Bolesławca, Grabowa, Mstowa, Sokolnik); czynności jego trwały krótko. Akta dawnego sądu miejskiego (radzieckiego) przechowały się od 1432 do 1795 r. Zbiór wyroków starościńskich, wskutek apelacyi w sprawach miejskich, przechował się z lat 1570 do 1642 r. Komisya dobrego porządku czynną była w S. od 1789 do 1792 r. Akta jej spłonęły w pożarze miasta 1800 r.

Zamek sieradzki stał zapewne w miejscu odwiecznego grodu, założonego między dwoma odnogami Warty i otoczonego bagnami. Wspomniane powyżej dziejowe wypadki, odnoszące się do S., miały za widownią zamek. Choć od połowy XV w. znaczenie S. jako ogniska politycznego maleje, w zamku sieradzkim pojawiają się od czasu do czasu to dostojni goście, jak Elżbieta, żona Kazimierza Jagiellończyka przebywająca tu w 1454 i 1455 r., to znowu polityczni więźniowie, jak Eliasz, syn wojewody wołoskiego, osadzony tu w 1433 r. przez Jagiełłę, to znowu w 1566 r. siedzi tu Joachim Synebann z Wismaru. W 1578 r. za starosty Zebrzydowskiego zamek spłonął, przyczem zginęło 10 ludzi. Następny starosta Bykowski odbudowywał powoli, lecz w 1593 r. dach się w nocy zawalił. O złym stanie budowli twierdzi fakt, iż tenże Bykowski wywiózł z zamku archiwa do kościoła WW. Św., aby były bezpieczne. W nocy z 3 na 4 listopada 1655 r. zajęli zamek Szwedzi, ode-

brali go Sieradzanie (szlachta), w 1656 r. znowu zajęli go Szwedzi by oddać w 1659 r. przez kapitulacyą (w sobotę przed Ziel. Sw.) Sieradzanom. Jan Wężyk, ststa, wyporządził w części zamek. Szwedzi, w latach 1703 do 1706 zamek kilka razy zajmowali i opuszczali. W 1707 r. dnia 1 września zagajono tu posiedzenie trybunału koronnego. W 1742 r. zamek tak był zrujnowany, iż księgi grodzkie przeniesiono do kościoła kollegiackiego, sądy zaś odbywały się w klasztorze dominikanów. Stanisław z Głogowy Kossowski zostawszy starostą (od 30 grud. 1762 r.) zajął się naprawą zamku, lecz jej nie ukończył. Sejmik sieradzki w 1792 r. uchwalił rozebranie zamku i wystawienie z tego materyału pomieszczenia na archiwum. W 1800 r. zaczęto rozbierać mury, przyczem pokazały się bruki pod trzyłokciową warstwą ziemi, znaleziono wiele kul kamiennych i starej broni i pieniędzy, nabytych przez handlarzy żydowskich.

Kościoły. Przy zamku zdawna stał drewniany kościołek św. Trójcy (capella seu oratorium), przy nim od 1432 r. istniała kollegiata, złożona na początku XVI w. z proboszcza, pięciu kanoników i kilku wikaryuszów. Proboszcz za uposażenie miał wś Dzierzążną, którą Władysław Jagiełło nadał w 1432 r. Kanonicy posiadali na mocy dawniejszego przywileju, zagubionego a wznowionego przez Zyg. Augusta, wś Ocinę (Lustr. V, 122) a raczej tylko czynsze i niektóre robocizny, bo folwarku w niej nie było. Proboszcz brał też dziesięciny ze wsi Bartochowa i 2 grzyw. z dochodów zamku sieradzkiego. Kanonicy (prebendarze) mieli swe domy, dziesięciny ze 7 wsi okolicznych i 20 grzyw. z cła królewskiego w Sieradzu, do podziału. Kościół ten zapewne w czasie wojen szwedzkich uległ zniszczenin. W 1683 r. stał w ruinie. Skutkiem tego arcyb. Teodor Potocki przeniósł w 1729 r. kollegiatą do kościoła paraf.; kościołek zamkowy został rozebrany w 1786 r. Klasztor dominikanów i kościół p. w. św. Stanisława założony został w 1260 r. przez Kazimierza, ks. kujawskiego i sieradzkiego. W 1331 r. zrabowany i zniszczony przez Krzyżaków. Klasztor przechował przywileje z 1337 r. na rybaka na Warcie, z 1383 r. na jatkę w mieście i z 1392 r. nadanie łąki. Władysław Jagiełło w 1416 r. nadał klasztorowi piątą miarę słodu z młyna sieradzkiego z miar królewskich, a w 1425 r. w Wolborzu nadał ogrody, place, czynsze, role, 2 jatki. Kazimierz Jagiellończyk uwolnił w 1454 r. 2 domy z ogrodami, należące do klasztoru, od ciężarów (Lustr. V, 122). Potwierdzenia praw i przywilejów posiadał z 1416 r., 1425, 1467, 1552 i 1562 r. Klasztor istniał do 1864 r. W kościele, który przez częste przebudowy zatracił pierwotne kształty, przechowała się w jednym z ołtarzy rzeźba drewniana, przedstawiająca zdjęcie z krzyża (z XV lub XVI w.). Tu pochowani byli książęta sieradzcy, których grobowiec spustoszyli podobno jeszcze Krzyżacy w 1331 r. Do późnych pomników należy grobowiec sieradzkiej rodziny Walewskich z kilku tablicami. Kościół par. p. w. W. Św., patronatu królewskiego, powstał zapewne później od zamkowej kaplicy, może dopiero wraz z nadaniem miastu prawa magdebur. Do par. należały w 1521 r.: Monice, Wiechucice, Bogumiłów, Sokołów, Kusnie, Dąbrówka, Jeziory, Kłocko, Rakowice (duplex), Mnichów. Przy kościele był pleban, 2 wikar., szkoła za miastem, 7 ról kmiecych (septem arcas cmethonales cum hortis), folwark (speciale praedium) przyległy rolom, sad z ogrodami; siedzi tu 8 kmieci, 9 na placu królewskim, każdemu wydzielono po pół łana z folw. plebańskiego. Ma pleban też pole Poświętne zwane. Kmiecie dają czynszu po pół grzyw., 15 jaj, koguta. Prócz tego na folw. plebana obowiązani są pole pod zasiew dwu korcy zboża uprawić, zasiać i zebrać i zwieść do spichrza księdzu. Dziesięciny dają kmiecie i wójt plebanowi. Z połowy ról miejskich (30 łanów bez ćwierci) dają maldraty (daniny zbożowe) kanonii i preb. gnieźnieńskiej, po 16 korcy żyta, 18 kor. owsa, trzy kor. pszenicy i 6 groszy z łanu; z drugiej połowy ról dają do zamku sieradzkiego. Miał też pleban dwie łąki, na jednej, nad rzką Zaglinną, siedział rybak dostarczający ryb i płacący 15 gr. czynszu. Mieszczanie dawali pleb. tylko kolędę po groszu z placu (komornicy po pół grosza); pobierał też dochody z cła królewskiego co dziesiąty tydzień i z cechów miejskich co kwartał, po 3 grosze od każdego. Przy kościele była altarya św. Trójcy, uposażona przez plebana z Wróblewa a erygowana przez Jana ze Sprowy, arcyb. gnieźn. Ów pleban dał na to miastu 230 dukat. węgier., za które zakupiono łan jeden, ćwierć łanu i dwa ogrody podmiejskie. Z dochodów, jakie przynosiły te posiadłości, wypłacano dla altaryi po 6 grzyw. (po 48 gr.). Do kościoła tego przeniesiono w 1729 r. kollegiatę, która istniała do 1819 r. Kościół sam częścią z cegły, częścią z kamienia wystawiony, nie wydaje się starszym po nad XIV wiek. Nad częścią kapłańską jest sklepienie włoskie, nad nawą i krużgankiem pułap z desek. Przy ścianie szczytowej stoi z boku wieża. Dwa rzędy kolumn dzielą go na trzy nawy. Wewnątrz 6 ołtarzy. Ołtarz św. Anny uposażył dla bractwa św. Anny, które tu zaprowadził, Dymitr Solikowski, promotor bractwa. Ołtarz N. P. Maryi należy do bractwa szkaplerznego, fundowany w 1675 r. przez ks. Witkiewicza. Ołtarz Aniołów

Stróżów należał do oddzielnego bractwa. Przy kaplicy Chrystusa Pana było 5 mansyonarzy i stare mieszczańskie bractwo, literackiem zwane w XVI w. Ołtarz dawniej P. Maryi Studziańskiej, dziś św. Józefa, należał do cechu szewckiego i miał swego kapelana. Zniszczony przez pożar od piorunu w 1645 r., został odbudowany w 1648 a wreszcie w 1835 i 1858 r. Z zabytków dawnych jest tylko monstrancya i kielich z XV w., fundacyi niejakiego Maczudy. Szpital z kościołem św. Ducha został założony w 1417 r. przez Marcina z Kalinowy Zarembę, kasztel. sieradzkiego, i oddany pod zarząd miechowitom. Na uposażenie dał założyciel wieś Garbów, którą syn następnie odebrał. Po zniesieniu miechowitów kościołek drewniany z trzema ołtarzami przeniesiono na cmentarz. Odnowiony w 1835 r. Kaplica św. Marcina pod zamkiem, w 1426 r. do zamku przeniesiona, zgorzała wraz z zamkiem w 1588 r. Kościół św. Mikołaja na przedmieściu krakowskim, wspominany już w 1447 r., był drewniany, miał trzy ołtarze, stał na roli plebańskiej. Popadł w ruinę i został rozebrany w 1812 r.

Szkoła przy kościele parafialnym istniała zdawna, ale z czasem podupadła. W początkach XVI w. (1521?) sprowadzono do niej nauczycieli z akademii krakowskiej. Jakub Uchański nadał jej dziesięciny stołu arcyb. z Zapusty Małej i Wielkiej. Obok tego istniała szkoła miejska, o której akta miejskie wspominają już 1407 r. i podają imiona kilku rektorów z XVI w. (bakałarze akad. krakow). W 1793 r. ks. Balcer Pstrokoński, kanon. kaliski, utworzył przy szkołach kaliskich bursę młodzieży wojew. sieradzkiego i oddał ją pod zarząd kapitule (Lauda kapit. kalis. 1790, 96 r., str. 8). Dominikanie, mający tu licznie osadzony klasztor (do 30 księży zakonników), zajmowali się także zdawna nauczaniem młodzieży. Akta ziem. sieradzkie wymieniają w 1426 r. Michała, który był „rector artium in claustro siradiensi“. W klasztorze tym pobierali początkowe nauki znakomici przedstawiciele ziemi sieradzkiej, jak Maciej Pstrokoński i dwaj Łubieńscy (Maciej i Stanisław). Jezuici zamierzali otworzyć tu kollegium, lecz kassacya zakonu stanęła na przeszkodzie. Ani komisya edukacyjna ani rząd królestwa polskiego nie utworzyli w S. szkół średnich. Wieluń, Kalisz i Piotrków zaspakajały potrzeby edukacyjne ziemi sieradzkiej. S. wydał kilku ludzi, którzy zostawili po sobie ślad w dziejach pismiennictwa. Są to: Cypryan z S., zwący się później Bazylikiem, tłumacz dzieła Modrzewskiego; ks. Dymitr Solikowski, z rodziny wójtów sieradzkich, humanista, pisarz, arcyb. lwowski; Wawrzyniec z S., autor rozprawy o sporze Górskiego z Herbertem i kilku pisarzów teologicznych i kaznodziejów.

Urządzenia miejskie. Nadanie prawa niemieckiego S. nastąpiło prawdopodobnie za rządów księcia Kazimierza kujawskiego († 1268). Na akcie z 1276 r., wydanem przez ks. Leszka Czarnego w Sieradzu, podpisany jest jako świadek „Vilelmus advocatus“ (Kod. Mucz. Rzysz., XV, 92). Władysław Łokietek nadając prawo niemieckie dla Radziejowa w 1298 r. powiada, iż daje mu takie prawa jakie mają: Włocławek, Sieradz i Brześć (Kod. Mucz. i Rzysz., I, 158); Włocławek otrzymał nadanie to od Kazimierza kujawskiego. Przywilej erekcyjny nieznany. Akta sądu radzieckiego przechowały się od 1432 r. Miasto posiadało zdawna skład soli, który wypuszczało w dzierżawę, jak świadczą akty z 1482, 1504, 1524 r. Rząd pruski wymurował oddzielny magazyn solny, który trwał do 1807 r. Przywrócony w 1822 r., trwał do ostatnich czasów. Łaźnia wójtowska wspominana w aktach od 1420 r., miejską nadał król Zygmunt August w 1557 r. pozwalając do niej sprowadzić wodę kanałami królewskiemi bez opłaty. W aktach 1578 r. wspomnianą jest łaźnia szpitalna. Do połowy XVII w. istniała postrzygalnia i folusz sukienny na Warcie. Upadły przemysł sukienniczy wznowiono przez założenie w 1822 r. fabryki (Harrer i Spółka) o 200 wrzecionach. Pomimo dwukrotnej pogorzeli (1824 i 1832 r.), na nowo w ruch puszczona, nie utrzymała się długo. Przemysł nożowniczy istniał już w XV wieku, później nie ma żadnych śladów. Jarmarki były nadane pierwotnie dwa: na św. Trójcę i na WW. Św., jak świadczy potwierdzenie królewskie z 1450 r. wydane w Sieradzu. Oprócz fosy otaczającej zamek i fos przy miejskich murach, istniał jeszcze kanał od wsi Tyczyna się ciągnący, przeszło milę długi, który prowadził wodę dla młynów: królewskiego, dominikańskiego, wójtowskiego, miejskiego, folusza i blichu. Kanał ten pochodził podobno z czasów Kazimierza W. Mury obronne miejskie wspominane są dopiero w aktach miejskich i grodzkich z XV w. W murach były trzy bramy: Krakowska, Warcka, Grodzka. Dwie ostatnie zniszczały już w XVIII w.; krakowska stała jeszcze w 1800 r. Podług lustracyi z 1676 r. wały miejskie miały długości 2563 łokci. O mostach pod Sieradzem wspomina akt ks. Leszka z 1274 r., w którym nadaje pewne przywileje mieszkańcom kasztelanii wolborskiej za pomoc udzieloną przy budowie mostów sieradzkich (Kod. Mucz. i Rz., II, 89). Ludność miasta była różnoplemienną. Kupcy i rzemieślnicy, z kunsztowniejszych gałęzi pracy, byli najczęściej cudzoziemcy. W aktach miejskich spotykamy w XVI i XVII w. rodzinę Ansów z Norymbergi, pu-

szkarzów i mieczników; z Wrocławia pochodziła rodzina Mazerów, złotników i kupców, znana w XVI w., istniejąca jeszcze w połowie XIX w. Niemcem też był złotnik Krzysztof Schmit w połowie XVI w. Ze Szkocyi osiadła w XVII w. tu szlachecka rodzina Burgen, zwących się zwykle Auchterlang. W 1724 r. Kazimierz Auchterlang jest kapitanem załogi częstochowskiej. Pomiędzy kupcami spotykamy w XVII wieku Jerzego Mortona, Tomasza Hamiltona, Eremiana Englisa. Żydzi mieszkają tu zdawna. W 1446 r. jest już ulica żydowska. W 1454 r. żyd Marek pożycza trzy grzyw. i fertona Janowi Gotunie pod zastaw domu, innemu znów dwie grzyw. pod zastaw ogrodu. W 1518 r. żyd Jakub kupuje dom z 14 grzyw.; inny żyd Józef z żoną Heleną nabywają dom za 7 grzyw. W 1569 r. Zygmunt August wydał rozporządzenie zabraniające żydom osiedlać się w S., nabywać domy i trudnić się handlem. Do 1794 r. zakaz ten trwał w całej sile. Dopiero na początku obecnego stulecia zaczęli napływać żydzi. Pierwszą kamienicę nabył w 1815 r. kupiec sukienny Izrael Fajans za 13,000 złp. W 1825 r. wyszło rozporządzenie rządowe, dozwalające żydom mieszkać na ulicach: Sukienniczej, Wodnej, Podwalu i Porzeczu, a następnie i Warszawskiej i drugim Rynku. W r. 1827 mieszka już 595 żydów. Ludność ogólna miasta zapewne nie przechodziła w przeszłości 3000. W księgach miejskich przy wzmiance o morowem powietrzu w 1581 r. powiedziano, że na tysiąc ledwo jeden przy życiu pozostawał. Metryki kościoła paraf. (przechowane od XVI w.) mówią o zarazie z 1654 r., że prawie 2000 ludzi zeszło ze świata. Zaraza z 1708 do 1710 r. zabrała ze świata 128 rodzin mieszczańskich, w skutek czego, wedle ksiąg grodzkich (Sirad. Castr. Relat., 69, f. 315), decces z miasta w hibernie pokazuje się 3666 złp. Z 75 pól miejskich tylko 27 obsianych. Domy puste lub porozbierane. Według ksiąg pobor. z 1489 r. dochód z miasta i należących do niego wsi (opłaty na św. Marcin uiszczane) wynosiły 61 grzyw. 7 gr. 9 den. Z danin zbożowych (małdraty) wpłynęło do zamku: 45 korcy pszenicy sprzedanej po 4 gr., 205 kor. żyta po $1^1/_2$ gr., owsa 246 kor. po groszu, co wynosiło razem z dodatkowymi 1 grzyw. 19 gr., 16 grzyw. 33 gr. Cło sieradzkie dawało 6 grzyw., wypłacanych kwartalnie kapelanom kaplicy zamkowej. Za stacye płaciły wsi do S. (zamku) należące 8 grzyw. 1 gr. 12 den. Ogólny dochód wynosił 91 grzyw. 42 gr. 3 den. W 1563 r. 162 rzemieśl. płaciło szosu 116 fl. 24 gr. (Pawiński, Wielkop., II, 174, 309). W 1562 r. poradlne, płacone do zamku z $1162^1/_2$ łanów, wynosiło 77 zł. 15 gr. Dochody z miasta i przedmieść 450 zł. 3 gr., daniny zbożowe wartości 171 zł. 20 gr., z młyna dzierżawionego przez sędziego ziems. sieradz. Bużeńskiego 355 zł. 13 gr. (Lustr. V, 121). W 1570 r. było w S. 20 sukienników, 13 jatek rzeźniczych, 4 mieczników, 3 nożowników, 2 łaźnie, 3 folusze, 3 aptekarzy (?), 336 dm. miejskich i 40 dm. duchownych (Niemcewicz, Podróże histor., 514). Czopowe, w ilości 8 złp. od beczki piwa, płacono w 1719 r. od 83 warów. Według lustracyi starostwa z 1616 r. czynszu św.-Marcińskiego z domów płacą mrk 12 a świątecznego mrk 14; stempnego piwa dają beczek 8; beczkę śledzi na post; owsa wszystko miasto daje na św. Marcin korcy 90 miary wierzchowatej, kładąc korcy wierzchowatych 4, nastrychowanych 5. Jatek rzeźniczych bywało 13, teraz 12, z każdej dawają po 4 kamienie łoju. Przedmieszczanie sieradzcy dają na każdy św. Marcin ze zrzebi $11^1/_2$ i 2 kwarty, z każdego zrzebia żyta po kor. 20 miary wierzchowatej; pszenicy z każdego zrzebia miarą wierzchowatą po kor. 4; owsa z każdego zrzebia po kor. 24 wierzchowatych. Rybaków jest 3, każdy płaci po złp. 2; sacznikow jest 24, którzy razem płacą złp. 10 (T. Sir. Lib. 82, oblata a. 1759, p. 313). W 1765 r. miasto Sieradz płaci czynszu św.-Marcińskiego złp. 200. Owsa św.-Marcińskiego kor. 112 kwart 12; żyta sepowego ze zrzebi $9^1/_2$ i kwarty 1 kor. 234; pszenicy jarej kor. 48 ćwierci 3; owsa kor. 292 kw. 2. Rzeźników 3 dają łoju po kamieniu. Warowego i garncowego w r. 1762 fl. 160, r. 1763 fl. 208, r. 1764 fl. 420, po 57. Quarty starostwo sieradzkie płaciło złp. 1207 (za każdy rok po 57). W 1789 r. prowent miasta Sieradza: czynszu św.-Marcińskiego złp. 200. Warowego i garncowego złp. 300. Rzeźnicy 2, z których każdy ma dać do magazynu starościńskiego łoju po kamieniu 1, albo, gdy mniej jest potrzebny dworowi, płacić mają à fl. 12. Cło mostowe za kontraktem bywa puszczane fl. 250. Owsa św.-Marcińskiego korcy 112 ćwierci 2; osepu z zrzebi $9^1/_2$ i kwarty 1, to jest: pszenicy kor. 48 ćw. 3; owsa kor. 292 ćw. 2, żyta kor. 234. Ratusz miejski ani rozmiarami ani urządzeniem nie świadczył o dobrobycie i dobrem gospodarstwie miejskiem. Opis z 1774 r. przedstawia nam szczupłą budowlę bez dachu. Izba sądowa bez drzwi, okien, pieca i podłogi. W ratuszu mieściła się szynkownia. Na obszarze miejskim była część szlachecka, zwana Pstrokońszczyzną. Jeszcze w 1569 r. jeden ze Pstrokońskich posiadał przywilej na place, domy i 2 jatki w Sieradzu. Na sejmie 1590 r. Wawrzyniec Pstrokoński uzyskał wyłączenie placu swego na przedmieściu Warckiem od opłat i jurysdykcyi miejskiej. Herbem mia-

sta była brama o trzech wieżach, z orłem białym na wierzchu środkowej. Herb ten spotykamy na dokum. miejskich z 1586 r.

Sieradzka ziemia obejmowała obszar zawarty między Pilicą, Wartą i Nerem i część obszaru z lewego brzegu Warty. Stanowiła ona ogniwo pośrednie między Wielkopolską, Małopolską a mazowiecką Łęczycą. Po wcieleniu ziemi rudzkiej (wieluńskiej) zetknęła się też i ze Szląskiem. Nazwę ziemi zachowuje Sieradzkie bardzo długo nawet w urzędowych dokumentach. Łokietek w aktach z 1299 i 1314 r. (Kod. Wielkop., Nr. 814, 970) używa wyrażenia ziemia nie księstwo, jak jego poprzednicy. Pomimo braku ognisk życia umysłowego, rozwój rolnictwa, kultury obyczajowej, zamożności i życia politycznego, odbywa się na obszarze ziemi sieradzkiej szybko i pomyślnie, sprowadzając rozkwit, dosięgający najwyższego stopnia w pierwszej połowie XVII w. Dla życia umysłowego ziemia ta wydała Długosza, Bielskich, Modrzewskiego, Bazylika, Solikowskiego. Tu miały swe gniazda rody Łaskich i Zamoyskich. Na początku XVII w. ziemia sieradzka miała w kole senatorskiem cały szereg swych synów. Fakt ten zaznaczył jezuicki wierszopis Karwat w wierszu: „Siradia trabeata“, przełożonym na język polski przez Sam. Twardowskiego w 1634 r. Przesuwa się tu przed nami długi szereg współczesnych sobie dostojników Sieradzan Rozpoczyna poczet: Wężyk, arcyb. gnieźnieński, po nim idą dwaj Łubieńscy (bisk. kujawski i bisk. płocki), Szyszkowski, bisk. warmiński, Radoszewski, bisk. łucki, Koniecpolski, bisk. chełmski, Zadzik, bisk. chełmiński i kanclerz kor.; dalej występują świeccy: Zamoyski, podkanc., Warszycki, woj. mazowiecki, Przerębski, refer. kor., Koniecpolski, kaszt. chełmski, Przerębski, kaszt. łęczycki, Konopnicki, kaszt. spicimierski, Radoszewski, kaszt. wieluński, Bużeński, kaszt. sieradzki, Denhoff, woj. derpski, Koniecpolski, w. hetman kor. Wiersz sam napisany był na uroczystość wjazdu Stanisława Koniecpolskiego, wojew. sandomierskiego, na kasztelanię krakowską. *Sieradzkie księstwo* jako odrębna całość istnieje za Kazimierza kujawskiego i Leszka; Władysław Łokietek używa w dokum. nazwy: *terra* i *ducatus*. W 1308 r., potwierdzając posiadłości cystersów sulejowskich, wylicza w nich wsi: Łazów, Bałdrzychów, Dąbrówka „sitis in ducatu Siradiensi“ (Kod. Małop.). Sobie nadaje też niekiedy tytuł ks. sieradzkiego, jak w dokum. z 1287 r. (Kod. Wielkopol., Nr. 580). *Kasztelania* ma zapewne początek odległy. Gród istniał tu w epoce przedhistorycznej i miał naturalnie swych przełożonych. Kasztelanów spotykamy jednak dopiero wraz z całym gronem dygnitarzy, którymi otoczyli się książęta sieradzcy. Pierwszym znanym kasztelanem jest Wszebor, podpisany na akcie ks. Konrada, wydanym w Piotrkowie w 1241 r. (Kod. Mucz. i Rzysz., I, 44). W 1254 r. występuje Stefan, który wraz z kasztelanami Łęczycy, Rozprzy, Spicimierza asystuje ks. Kazimierzowi kujawskiemu w Kruszwicy (Kod. Mucz. i Rzysz., II, 52). Po nim idą: Przedwoj (1265), Tomasz (1274), Mateusz (1289), cały szereg kasztelanów, śród których wyróżniają się dłuższem piastowaniem urzędu Klemens (1306—1316), Świętopełk (1360—1365) i długi ciąg dostojników z jednego rodu (z Kalinowy): Marcin, Wawrzyniec, Jan Zaremba, zajmujących prawie przez cały XV w. godność kasztelańską. Spis kasztelanów odbija dzieje rozkwitu i zaniku całego szeregu rodzin sieradzkich. Po Kalinowskich idą Łascy, Kościelscy, Koniecpolscy, Przerębscy i kończy ich szereg Michał Walewski, przedstawiciel rodu sieradzkiego, który rozkwitnął głównie w XVIII w. *Wojewodów* szereg zaczyna „comes“ Sieciech (Seteus w dok. z 1264—1274 r.), gdyż „Albertus palatinus Chir....“ w uszkodzonych dokum. Konrada, ks. Łęczycy, z 1246 r. (Kod. Wielkp., Nr. 597) jest wątpliwym. Po Sieciechu idą: Zawisza (1285—1299), choć w tymże czasie występuje w dokum. z 1287 r. „comes Petrus“ (Kod. Małop., II. 170). Możnaby widzieć w tem pomyłkę piszącego i uważać tego „Piotra“ za wojewodę krakowskiego Piotra, współcześnie istniejącego, zwłaszcza, że akt spisany był w Krakowie). Również zagadkowo pojawia się w dokum. z 1286 r. (Kod. Mucz. i Rzysz., II, 112) „Ninogneus“. Po Zawiszy idą: Klemens (1318—1325), Stefan (1350), Chebda (1359—1462). *Województwo sieradzkie* dzieliło się na powiaty: sieradzki, szadkowski, piotrkowski, radomski i ziemię wieluńską. Miało obszaru 212·35 mil kw. i (w przybliżeniu) 135,400 mk. Bez ziemi wieluńskiej miało 161·84 mil kw.; dzieliło się na 127 parafii i liczyło 29 miast i 938 wsi. Sam powiat sieradzki miał 41·77 mil kw., składał się z 36 parafii, 9 miast i 197 wsi. W 1789 r. miało województwo 45 miast, 1480 wsi, 40,756 dymów i 286,875 mk. Herb województwa przedstawiał pół orła i pół lwa czarnego. Pierwszym starostą sieradzkim jest Wacław (Venceslaus) h. Lis, podpisany na akcie Władysława Łokietka („haeres regni Polonie“) wydanym 1314 r. w Pyzdrach (Kod. Wielkop., 971, 973) i drugim w Kaliszu. Po nim idzie Jarandus (1340—1350), Jaksa (1369), Zemc (? 1370), Jaśko Kmita (1367?—1375), Drogomirus (1382). Znaczenie polityczne S., jako miejsce zjazdów, sprawiło, iż starostwo to w XV w. otrzymują przedstawiciele możnych rodzin: Jan z Tęczyna,

Piotr Szafraniec, Rafał z Leszna, Krzysztof Szydłowiecki. Podług lustracyi z r. 1660 zaliczały się do starostwa: miasto Sieradz i wsi: Mnichów, Sucha, Ruda, Kłoczko, Jeziora, Dźwigorzów z wójtowstwem, Manice, Woźniki i Męka. W r. 1771 r. posiadał je Stanisław Kossowski, opłacając kwarty złp. 1536 gr. 25, a hyberny złp. 3820 gr. 16.

Sieradzki powiat gub. kaliskiej, utworzony został w 1867 r. z zachodniej połowy dawnego powiatu t. n. Druga połowa (17 gmin) utworzyła pow. łaski (gub. piotrkowskiej) a jedna gmina (Bruss) weszła w skład pow. łódzkiego. Powiat graniczy od płn. z tureckim i częścią łęczyckiego, za zach. z łódzkim i łaskim, od płd. z wieluńskim, od zach. z wieluńskim, kaliskim i tureckim. Obszar powiatu wynosi 27·96 mil kw. Jestto równina lekko pochylająca się w kierunku od płd. ku płn. a w części zachodniej ku zach.-północy. Średnie wznies. przechodzi od 520 st. w części połud. do 450 (w przybliżeniu) w części płn.-wschod. Dolina Warty nieco powyżej Sieradza wznies. 423 st., Sieradz sam 448 st. W grupie wzgórz pod Bogumiłowem na płd. od Sieradza sięga jeden punkt 570 st. (znak triang.). Obszar powiatu leży w dorzeczu Warty i jej dwu dopływów: Neru i Prosny. Warta wchodzi w granice powiatu poniżej Rychłocic, pomiędzy Małą Wsią a Jaronicami. Po za Burzeninem dolina jej zaczyna się rozszerzać i łączy się z doliną Widawki. Warta tworzy tu liczne wyspy, łachy, mokradle. Około Ligoty Burzenińskiej połączone doliny obu rzek mają do 6 w. szerokości. Granica pow. sieradzkiego i łaskiego przechodzi kilkakroć z jednego brzegu Warty na drugi, w skutek tego rzeka niekiedy tylko stanowi linię graniczną. Pod wsią Piaski Warta przestaje służyć za granicę, gdyż obszar powiatu przechodzi na jej prawe pobrzeże. Z lewego brzegu pod Bobrownikami oddzieliła się kiedyś z głównego koryta odnoga (łacha), ciągnąca się z przerwami pod Chojnem, Wiechucicami, Monicami do Sieradza, gdzie łączy się z głównem korytem pod nazwą rzki Zagliny (Żegliny). Przyjmuje ona w swym biegu z lew. brzegu znaczny strumień (Zaglinę) od Nowej Wsi, uchodzący pod karczmą Zaglina, poniżej folw. Wiechutki i drugi strumień tuż pod Sieradzem. Powyżej Sieradza pod wsią Męka oddziela się z praw. brzegu odnoga Warty, która płynąc równolegle z głównem korytem łączy się z niem dopiero pod wsią Włyń. Na utworzonej w ten sposób wyspie, obejmującej blizko milę kwadr., mieszczą się wsi: Mnichów, Sucha i Grądy. W czasie wylewów wiosennych osady te są pozbawione komunikacyi. Do Prosny uchodzą z płd.-zach. części powiatu: Ostrówka i Cienia. Droga łącząca Złoczew z wsią Jasionna (o 7 w. na płd.-zach. od Błaszek, około 12 w. na wschód od Sieradza) stanowi w przybliżeniu linię działu wodnego dorzecza Warty i Prosny. Do Neru uprowadza wody ze wschodniego skrawka powiatu rzka Pisia, biorąca początek na wschód od Szadka, pomiędzy Wilamowem a Julianowem, uchodząca zaś pod Businą. Obszar powiatu wynosi 260,692 mr. W 1875 r. obszar ten rozkładał się na: 5406 mr. pod zabudowaniami gospodars., 2500 mr. ogrodów, 149,192 mr. ziemi ornej, 16,317 mr. łąk, 10,677 mr. pastw. i wygonów, 48,604 mr. lasów, 17,947 mr. zarośli, 1961 mr. pod błotami, 1082 mr. wody, 7006 zajmowały drogi, granice, nieużytki. Co do leśnego obszaru, to takowy w 1889 r. wynosił 63,264 mr., w tem było: 26,015 mr. lasów prywatnych nieurządzonych, 18,578 mr. lasów urządzonych, 2338 mr. zasianych po wycięciu, 5229 mr. wyciętych a niezadrzewionych, 251 mr. oddanych włościanom za służebności, 271 mr. dawnych włościańskich, 600 mr. lasów należących do osad miejskich. Sady dworskie zajmowały 461 mr., włościańskie 275 mr., w osadach miejskich 37 mr. Lasów i zarośli rządowych było 9982 mr. Z ogólnego obszaru do większej własności należało 170,782 mr., do włościan 89,910 mr. Pomiędzy posiadłościami było w 1875 r. 11 majoratów rządow. z obszarem 6159 mr., 1 posiadłość poduchow. 150 mr., 52 drobnych posiadłości należących do ruskich osadników z obszarem 144 mr., 372 kolonistów i właścicieli Niemców miało 5922 mr. i 92 żydów właścicieli miało 997 mr. Posiadłości wyżej 600 mr. było 75, od 150 do 600 mr. 89, od 6 do 150 mr. 2128 włościań. i 681 innych stanów, od 3 do 6 mr. 5090 włośc. i 221 innych, niżej 3 mr. 2278 włośc. i 331 innych stanów; ogółem 9496 włościań. posiadł. i 1392 innych stanów. W 1875 r. wysiano 29,327 czetw. żyta (zebrano 98,310), pszenicy ozimej wys. 11,643 cz. (zebr. 25,038), jarej wys. 57 cz. (zebr. 291), owsa wys. 18,038 (zebr. 71,173), innych zbóż wys. 11,907 cz. (zebr. 34,091), kartofli zasadzono 81,868 cz. (zebr. 341,880), buraków wys. 34 cz. (zebr. 14,655). Prócz tego wysiano lnu 422 cz. (zebr. 974), rzepaku wys. 193 cz. (zebr. 3598), konopi wys. $10^1/_2$ cz. (zebr. $31^1/_2$). Na obszarach większej posiadłości gospodarstwa płodozmienne, przeważnie staranne, oparte na racyonalnych zasadach. Ważną gałęź gospodarstwa stanowi hodowla owiec. W 1875 r. było w powiecie 10 większych owczarni (merynosy i negretti), liczących od 1000 do 2400 sztuk. Bydła rogatego było 29,431, koni 11,043 sztuk. Pszczelnictwo było w zupełnym upadku a jedwabnictwo istniało we wsi Chojne pod Sieradzem. Przemysł rękodzielniczy rozwijał się

najlepiej w zakresie tkactwa domowego, którego ogniskiem jest Zduńska Wola. W 1875 r. było 439 warsztatów (724 robotn.), z produkcyą na 476,000 rs. Prócz tego było 58 piekarni (70 rob.), 49 rzeźników (69 rob.), 95 szewców (141 rob.), 35 krawców (58 rob.), 9 cieśli (12 rob.), 16 mularzy (31 rob.), 5 dekarzy (6 rob.), 6 zdunów (10 rob.), 36 stolarzy (68 rob.), 6 garbarzy (12 rob.), 4 mosiężników (8 rob.), 16 ślusarzy (20 rob.), 25 kowali (36 rob.). Cyfr produkcyi, jako zbyt niedokładnych, nie podajemy. Z zakładów fabrycznych największym była huta szklana w Klonowie (Lauterbacha), zajmująca 320 robotn., z prod. na 150,000 rs.; dalej fabryka parowa wyrobów wełnianych w Zduńskiej Woli (Strausa), dwie gorzelnie parowe: w Barczewie i Klonowie (senatora Witte), dwie fabryki narzędzi rolniczych (w Sieradzu i Kobierzycku), pierwsza z prod. na 80,000 rs., druga z prod. na 40,000 rs., 3 dystylarnie wódek (64,100 rs.), 5 mydlarni (46,120 rs.), 8 farbiarni (16,580 rs.), 7 garbarni (13,700 rs.), tartak (90,000 rs.), 7 cegielni (22,000 rs.). Prócz tego były jeszcze drobne fabryki: zapałek (3000 rs.), świec (5000 rs.), kafli (2500 rs.), oleju (13,200 rs.), krochmalu (8220 rs.), 129 młynów i wiatraków, z prod. na 113,120 rs. W 1877 r. było w powiecie 206 fabryk (691 robotn.), z prod. na 612,800 rs. Dróg wodnych i kolei powiat nie posiada; najbliższe stacye drogi żel. są: w Łodzi, Piotrkowie i Radomsku. Drogi bite rozchodzą się z Sieradza pięcioma promieniami. Najważniejsza z nich jest droga bita państwowa z Łodzi na Zduńską Wolę i Sieradz do Kalisza prowadząca. Ludność powiatu w 1867 r. wynosiła 76,598 dusz, w 1875 r. było 96,780 a w 1885 r. wzrosła do 119,426 (88 głów na wiorstę). Zakładów naukowych średnich nie ma w powiecie; prócz dwu szkół miejskich w Sieradzu i dwu szkół początkowych (jedna 2-klasowa) w Zduńskiej Woli, istnieją szkoły początkowe we wsiach: Biskupice, Brzeźno, Brąszewice, Burzenin, Charłupia, Chojne, Glinki, Godynice, Grabina, Kliczków, Klonowa, Korczew, Leliwa, Łobudzice, Męka, Pratków, Rososzyca, Rzechty, Stężyca, Stefanów, Szadek, Uników, Wojków, Wróblew, Złoczew. Pod względem kościelnym powiat sieradzki stanowi dekanat t. n. dyec. kujawskiej, składający się z 26 parafii: Brzeźno, Burzenin, Charłupia Mała, Charłupia Wielka, Chojne, Drużbin, Godynice, Gruszczyce, Kamionacz, Kliczków Mały, Klonowa, Korczew, Małyń, Męka, Rososzyca, Sieradz, Stolec, Szadek, Uników, Wągłczew, Wierzchy, Wojków, Wróblew, Zadzim, Zduńska Wola i Złoczew. Pod względem sądowym powiat składa się z jednego sądu pokoju dla Sieradza i Zduńskiej Woli i pięciu okręgów sądów gminnych: Zapusta Mała, Brąszewice, Złoczew, Szadek, Zadzim. Pod względem administracyjnym składa się z dwu miast: Sieradza i Zduńskiej Woli i 18 gmin: Barczew, Bogumiłów, Brzeźno, Charłupia Mała, Dzierząźna, Godynice, Gruszczyce, Klonowa, Krokocice, Mojaczewice, Męka, Szadek, Wierzchy, Wojsławice, Wróblew, Zadzim, Zduńska Wola, Złoczew. W 1867 r. było w tych gminach 620 wsi i kolonii. Materyał do dziejów Sieradza ze źródeł archiwalnych zebrał długoletnią pracą Antoni Pstrokoński, pisarz i archiwista sieradzki († 1843 r.), który przygotował: Kodeks dyplomat. ziemi sieradzkiej i wieluńskiej, Obraz miasta Sieradza, dzieje województwa, spisy urzędników i rodzin sieradzkich. Wszystkie te prace pozostały w rękopisach, przechowywanych przez rodzinę zmarłego. „Obraz miasta S.“ został ogłoszony częściowo staraniem Win. Hip. Gawareckiego w „Przeglądzie Warszawskim literatury, historyi i statystyki“ za 1840 r. (zeszyt II i III, str. 207—228 i 313—330). Drugi pracownik Józef Szaniawski ogłosił monografią „O dawnem wojew. sieradzkiem“ w „Bibliotece Warsz.“ (1851 r., t. II, III i IV) a następnie w ponownem opracowaniu w „Kaliszaninie“ (1881 i 1882). Maks. Kempiński ogłosił w „Kaliszaninie“ 1877 r. „Opis więzienia karnego w S.“ i „Opis pow. sieradzkiego pod względem rolniczym, przemysł. i handl.“. Opis S. z 1821 r. podają „Podróże histor.“ Niemcewicza (str. 526). Do sieradzkiego się odnoszą: „Notatki archeologiczne“ Al. Parczewskiego („Noworocznik kaliski“ na 1875 r.). *Br. Ch.*

Sieradza z *Finkiem*, w XV w. *Sieradz*, *Scheraza*, *Wszeradz*, wś, pow. dąbrowski, w równinie, 208 mt. npm. wznies., 4 klm. na wschód od Żabna, przy drodze do Dąbrowy. Wś składa się z dwóch części; właściwa S., zbudowana nad potokiem uchodzącym do Żabnicy a z nią z praw. brzegu do Dunajca, ma 96 dm.; Fink zaś, położony wśród lasu, na płn. od Sieradzy, ma 32 dm. W obydwóch częściach są obszary dworskie (6 dm. mieszkal.). Ludność wynosi 809 osób (383 męż., 426 kob.); 763 rz.-kat. i 46 izrael. Obszar więk. posiadł. (Maschlera) wynosi 533 roli, 44 łąk, 85 past. i 352 mr. lasu; pos. mn. ma 550 roli, 86 łąk, 59 past. i 38 mr. lasu. Za Długosza (L. B., II, 404) była własnością Jana Rabsztyńskiego i miała 10 łanów kmiecych; w XVI w. Wszaradza lub Wsaradza (Pawiński, Małop., 489) była najpierw (1508 r.) Jana Melsztyńskiego, potem zaś (r. 1581, ibid., 259) Piotra Bużyńskiego. W tym roku miała 13 kmieci na 6½ łanach, 2 komorników z bydłem i 5 komorników bez bydła. Sieradza graniczy na zachód z Żabnem, na północ z Odporyszowem i Bagieni-

cą, na wschód z Żelazówką a na południe z Chorążcem. *Mac.*

Sieradzka, u Długosza *Syradska*, w 1581 r. *Sziradzka*, wólka należąca do Sobolowa, wsi w pow. bocheńskim, na płd. od tej wsi, na prawym brzegu Stradomki, w okolicy pagórkowatej i lesistej, ma 16 dm. i 95 mk. rz.-kat. Istniała już w XV w. (Długosz, Lib. Ben., I, 219) i była własnością Stanisława Byenyassiusa. Liczyła wówczas 2 łany kmiece, 2 zagrody, dwa dwory szlacheckie i dwa folwarki, a o dziesięciny z tej wsi toczył się spór między proboszczem z Sobolowa a altarystą u św. Doroty w Krakowie. W 1581 r. miała tylko 6 zagród z rolą, 1 komor. z bydł. W tym czasie należała do Jakuba Słonkowskiego. Graniczy na płd. z Wolą Wieruszycką, na zach. z Kamykiem a na wschód przez duże lasy z Wolą Nieszkowską. *Mac.*

Sieradzki Ostrów, ob. *Ostrów.*

Sieradzkie Góry, pow. pińczowski, ob. *Góry* 16.) i *Sieradzice.*

Sieradzice, u Długosza *Szwyradzicze*, w r. 1581 *Swiradzice*, wś i fol., pow. pińczowski, gm. i par. Kościelec, odl. 32 w. od Pińczowa. W 1827 r. 49 dm., 270 mk. W 1880 r. dobra S. składały się z fol.: S. i Góry Sieradzkie, rozl. mr. 711: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 378, łąk mr. 6, past. mr. 19, lasu mr. 53, nieuż. mr. 72; bud. drewn. 17; fol. Góry gr. or. i ogr. mr. 143, łąk mr. 33, nieuż. mr. 7; bud. drewn. 4; las nieurządzony. W połowie XV w. S., w par. Kościelec, własność Pyelsza h. Zabawa. We wsi było 18 łan. km., karczmy z rolą, zagrod. z rolą, fol. rycerski. Dziesięcinę, wartości 20 do 30 grzyw., pobierał pleban w Kościelcu (Długosz, L. B., II, 165). W 1581 r. S., własność Włodków, płacą od $7^1/_2$ łan. km., 4 zagr. z rolą, 1 komor. z bydł., 8 komor. bez bydła, 1 zagr. na czynszu (Pawiński, Małop., 11). Wś ta przeszła następnie na własność bisk. krakowskich, a potem funduszu edukacyjnego. Po 1864 r. przez rząd sprzedana prywatnemu nabywcy za 42,620 rs.

Sieragi, fol., pow. sandomierski, gm. i par. Połaniec, odl. od Sandomierza 46 w., ma 2 dm., 20 mk., 798 mr. W 1827 r. 2 dm., 9 mk., par. Staszów. Dawniej istniała też wieś Sieragi. Jan Tenczyński, woj. krakowski, nadał kamedułom na uposażenie klasztoru, który miał pierwotnie powstać w Sieragach, tę wieś i dwie inne. Klasztor jednak założony został w Rytwianach (ob.).

Sierahi, wś poradziwiłłowska, pow. słucki, w 1 okr. pol. starobińskim, gm. Słuck, o 1 milę od Słucka, w stronie zach.-półn., ma 67 osad pełnonadziałowych; grunta wyborne, pszenne, lasu mało. *A. Jel.*

Sierakośce, ob. *Sierakowce.*

Sieraków 1.) wś włośc. i obręb leśny, powiat warszawski, gm. Zaborów, par. Łomna, na lewo od drogi bitej z Warszawy do Modlina, lewym brzegiem Wisły idącej, ma 143 mk., 642 mr. W 1827 r. 11 dm., 75 mk. Jako wś rządowa wchodził S. w skład ekonomii Kazuń. Lasy rządowe stanowią straż leśną w dawnej ekonomii Kampinos, w leśnictwie Warszawa. 2.) **S.,** w XVI w. *Szyerochowo*, wś i fol., pow. kutnowski, gm. Oporów, par. Kutno, ma 11 dm., 166 mk., 542 mr. folw. dwor., 11 osad i 17 mr. włośc. W 1827 r. 16 dm., 133 mk. Na początku XVI w. było tu 6 łanów folw., dających dziesięcinę pleb. w Kutnie, kmiecie zaś dawali prepozyturze łęczyckiej (Łaski, L. B., II, 480). 3.) **S.** *Mały* al. *Sierakówek*, wś i fol., pow. gostyński, gm. Skrzany, par. Gostynin (odl. 7 w.); posiada gorzelnię parową z dziennym zacierem 32 korcy kartofli, 9 dm., 156 mk. W 1827 r. 23 dm., 289 mk., par. Strzelce. Dobra S. Małe składały się w 1887 r. z fol. S. Małe i Kleniew, rozl. mr. 1542: fol. S. ma gr. or. i ogr. mr. 766, łąk mr. 122, past. mr. 21, lasu mr. 184, nieuż. mr. 48; bud. mur. 10, drewn. 13; płodozm. 8 i 10-pol., las nieurządzony; fol. Kleniew gr. or. i ogr. mr. 343, nieuż. mr. 9; płodozm. 9-polowy. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. Mały os. 16, mr. 50; wś Techmany os. 10, mr. 6; wś Stanisławów os. 16, mr. 61; wś Maryanów os. 12, mr. 75; os. Kleniew mr. 4. Około 1850 r. wś ta należała do Bolesława Kleniewskiego, który zaprowadził tu gospodarstwo postępowe, wzorowe. Po śmierci Kleniewskiego następcy nie utrzymali tego stanu rzeczy. 4.) **S.** *Wielki*, wś, pow. gostyński, gm. Skrzany, par. Gostynin, (odl. 9 w.), ma 17 dm., 396 mk. W 1827 r. 13 dm., 182 mk., par. Strzelce. Właściciel Roman Antoszewski założył tu cukrownię, która przez lat kilkanaście prowadzona, z powodu braku kapitału obrotowego od 1873 r. przestała być czynną. Wartość produkcyi sięgała do 36,000 rs. rocznie, zajmowała do 15 robotników. W 1874 r. fol. S. Wielki rozl. mr. 1269: gr. or. i ogr. mr. 1019, łąk mr. 104, past. mr. 102, lasu mr. 6, nieuż. mr. 39; bud. mur. 12, drewn. 9; płodozm. 6 i 7-pol.; pokłady torfu, wiatrak. Wś S. os. 24, mr. 69; wś Holendry Sierakowskie os. 3, mr. 5. 5.) **S.,** wś i os. leś. nad rz. Wiercicą, pow. częstochowski, gm. Staropole, par. Przyrów, na lewo od drogi z Przyrowa do Janowa, odl. 32 w. na wschód od Częstochowy. Wś ma 37 dm., 279 mk., 754 mr.; os. leś. 15 mr. dwor.; karcz. 1 dm., 2 mk., 5 mr. W 1827 r. 24 dm., 275 mk. 6.) **S.,** pow. kielecki, gm. Daleszyce, par. Bieliny. 7.) **S.,** wś, pow. biłgorajski, gm. Huta Krzeszowska, par. Krzeszów. W r. 1827 było 60 dm., 355 mk. Wchodziła w skład dóbr ordynacyi Zamoyskich. *W. W—Br. Ch.*

Sieraków al. *Siraków*, horodyszcze nad rzką Chotówką al. Donaszką, o ½ w. od Chotowa, pow. kijowski (ob. t. I, 639); niegdyś własność monasteru pieczerskiego w Kijowie.

Sieraków z *Zbyszówką*, w XV w. *Sirakowa*, *Szirakow*, wś, pow. wielicki, w okolicy pagórkowatej i lesistej, przy drodze z Wieliczki do Dziekanowic, na płn. od Dziekanowic, składa się z dwóch grup chat, z których Zbyszówka liczy 22 chat, S. zaś 54. Na obszarze więk. pos. 4 dm. Ludność w ogóle składa się z 433 osób (204 męż., 229 kob.), 416 rz.-kat. i 17 izrael. Pos. więk. (Józefa Bienicka) ma 177 roli, 51 łąk i ogr., 8 past. i 196 mr. lasu; pos. mn. 286 roli, 69 łąk, 15 past. i 33 mr. lasu. Par. rz.-kat. w Dziekanowicach. Za Długosza był własnością Jakuba Złotnickiego h. Starża i Mikołaja Topolskiego h. Oksza a składał się z 13 łan. kmiec. i karczmy z rolą (L. B., II, 112). W 1581 r. (Pawiński, Małop., 51) dzierżawiła tę wś Bekeszowa; było tam wówczas 4¼ łan. km., 1 zagr. z rolą, 4 komor. z bydł. i 1 komor. bez bydła. S. graniczy na zachód z Nową Wsią, na płn. z Jankówką i Grajowem, na wschód z Huciskiem. *Mac.*

Sieraków 1.) dok. *Syrakow*, *Szyrakow*, *Zirckow* (1251 r.), niem. *Zirke*, miasto, okrąg miejski, zakład stadniczy, nadleśnictwo królewskie i okr. domin., pow. międzychodzki, dek. lwówecki, o 14 klm. na wsch.-płn. od Międzychodu, 63 klm. na zach.-płn. od Poznania i 23 klm. od Wronek, st. dr. żel. pozn.-starogrodzkiej, przy trakcie wroniecko-międzychodzkim, na lew. brzegu Warty, poniżej ujścia rz. Kwilcza, w okolicy lesistej i obfitej w wodę. Głębsze pokłady ziemi zawierają glinkę, wapno i węgiel brunatny. W pobliżu znajdują się 2 kopalnie węgla, 2 wapiarnie, 2 gorzelnie, tartak parowy i cegielnie. Drewniany most łączy oba brzegi Warty. S. ma 209 dm., 2324 mk., kościół katol. i prot., synagogę, st. tel., urz. poczt., aptekę, lekarza, weterynarza, miejską kasę oszczędności i 4 jarmarki do roku. Na zlewających się z miastem folwarkach znajdują się: zakład stadniczy i nadleśnictwo królewskie. Przedmieście Piaski leży na prawym brzegu Warty. Herb miasta wyobraża łeb jelenia. Kościół par. kat. p. w. WW. Świętych istniał w S. przed r. 1487. Biskup poznań. Uryel Górka, dziedzic S., wyznaczył t. r. fundusz na wyniesienie kościoła do rzędu kolegiat; zamiar ten nie przyszedł do skutku. W miejsce chylącego się do upadku wzniósł woj. Opaliński nowy kościół z cegły palonej, poświęcony w r. 1628, uszkodzony przez pożar d. 12 maja 1713. Gdy pożar miasta w r. 1817 zniszczył do szczętu świątynię, przeniesiono nabożeństwo do kościoła bernardynów, który mniej ucierpiał w ogniu. Zniszczony kościół rozebrano a kościół pobernardyński obrócony został na parafialny. Piotr Opaliński sprowadziwszy w r. 1619 bernardynów do S. rozpoczął dla nich budowę klasztoru i kościoła, dokończoną przez żonę jego Zofię z Kostków. Po naprawie 1818 r. utracił kościół bernardyński dawny kształt, zdjęto bowiem z niego piękną facyatę i dwie ozdobne wieże. W kościele tym znajdują się 2 nagrobki w kształcie ołtarzy, woj. poznańskiego Piotra i in. Opalińskich (ob. J. Łukaszewicza: Op. hist. kośc. par., II, 441—3), trzeci w kształcie piramidy poświęceny Monice z Twardowskich Szczanieckiej, tudzież stale obok wielkiego ołtarza, rzeźbione w r. 1641 przez bernardyna Hilarego. Istniał jeszcze kościołek szpitalny św. Ducha, założony przez Górków, popadł w ruinę i rozebrany został w zeszłym wieku; szpital, który powstał równocześnie, dotrwał do naszych czasów. Par. S., liczącą 3789 dusz, składają: Borowy Młyn, Bucharzewo, Bukowiec, Chalin, Chorzępowo, Góra, Jaroszewo, Kłosowice, Kobylarnia, Kubek, Kukawka, Kurnatowice, Kurnatowski Młyn, Ławica, Maryanowo, Nieziołek (Niziołki), Popowskie Huby, Przemyśl, Sieraków, Szrem, Tuchole, Zatom Nowa i Stara i Zawady. Szkoły są: w Chorzępowie, Górze, Kurnatowicach, Sierakowie i Starej Zatomi. W samym S. istniała szkoła w 1641 r.; Krzysztof Opaliński, woj. poznański (1655), założył tu szkołę wyższą, do której sprowadził profesora z akademii krakowskiej, lecz która wkrótce potem upadła; taki sam los spotkał tu w nowszych czasach (około 1836 r.) seminaryum pomocnicze dla nauczycieli elementarnych. Kościół protestancki istniał już w zeszłem stuleciu; parafia liczyła około 1860 r. 4531 dusz, obok 5191 katolików. Mieszkańcy S. trudnią się rolnictwem i drobnem rzemiosłem. W r. 1580 płacono 14 grzyw. soszu, 183 złp. czopowego, 49 zł. 1 gr. 9 den. odn. 246 zł. 13 gr. 9 den. innych podatków (Pawiński, Wielkop., I, 56—7); było wówczas po 5 piekarzy, garncarzy i komorników, po 4 szewców i kowali, po 3 rzeźników, krawców i sukienników, po 2 kuśnierzy, budowniczych, kupców, szynkarzy i rybaków; miasto posiadało 3 łany osiadłe i ćwierć roli, a dziedzic posiadał folusz, 2 młyny o 2 kołach i ćwierć roli. W r. 1771 płacili żydzi 238 złp. pogłównego; jarmarków odbywało się 8 do roku; miasto miało swoją cegielnię i utrzymywało stróża nocnego. Przy schyłku zeszłego stulecia było 21 szewców, 18 krawców, 12 kuśnierzy, po 11 sukienników i kupców, 10 rzeźników, po 6 stolarzy i kowali, po 4 garncarzy, piekarzy i muzykantów, po 3 rybaków, ślusarzy, golarzy i kołodziejów, po 2 płócienników, cieśli, murarzy i mydlarzy. Ludności było w 139 dymach 1206 dusz i 21

zakonników; w r. 1811 było 160 dm., 1174 mk.; 1843 r. 189 dm., 2060 mk. (895 kat., 815 prot., 350 żyd.); 1861 r. 2514 mk.; 1871 r. 192 dm., 2447 mk. Pierwszą wzmiankę o S. spotykamy w podrobionym dokum. z 19 list. 1251 r., który określając granice Nowej Marchii od strony Polski, wspomina o trakcie sierakowskim (Kod. Wielkop., n. 297). Była to droga handlowa, która wiodła z Drzenia (Drezdenko) na S. do Poznania. W r. 1338 miał pisać się Dobrogost z S. (Kod. Wielkop., n. 1186). Dowodów istnienia S. dostarczają akta grodzkie poznańskie; według nich S. w 1388 r. był już miastem, rządził się prawem niemieckiem (1392 r.) i miał zamczysko (1397 r.). Między r. 1391 i 1399 byli dziedzicami S. Wichna, zwana wojewodziną z Sierakowa (sierakowską), i wnuk jej Wincenty; w r. 1391—92 prawował się o S. Arkambold z Orla z Januszem z Wróblewa. Między r. 1422 i 1432 występuje Dobrogost z S., słuchany jako świadek w sporach z Krzyżakami; późniejszymi dziedzicami byli Górkowie, z nich Uryel r. 1487 i Łukasz r. 1557; potem Rokosowscy, z nich Łukasz r. 1574, Jakub r. 1580 i Jan r. 1582; Opalińscy, z nich Piotr († 1624) i Katarzyna († 1695), matka Maryi Leszczyńskiej, królowej francuskiej. Od Stanisława Leszczyńskiego nabyli S. Bruehlowie, a od nich Łukasz Bniński, który cały klucz sierakowski sprzedał królowi pruskiemu. W r. 1458 dostawił S. 6 pieszych na wyprawę malborską; r. 1524 istniał tu pobór cła od kupców zagranicznych. W 1658 r. 7 czerwca przybył do S. Jan Kazimierz z małżonką, która ztąd udała się do Berlina; król zabawił w S. do 25 czerwca, zawitał do Drzenia i powrócił nazajutrz (W. Reinhold, Chronik, 19); w r. 1679 nawiedziła S. i okolicę chmura szerszeni, o których kronika miejscowa dziwne podaje rzeczy. W 1768 r. mieli tu konfederaci pod wodzą Malczewskiego dopuszczać się „niesłychanych zbrodni“, jak twierdzi Heinrich Wuttke (Staedteb. d. L. Posen, 472). Do r. 1791 wchodził S. w skład pow. poznańskiego, później wcielony został do nowo utworzonego pow. międzyrzeckiego, a po r. 1815 do międzychodzkiego. R. 1817 zgorzało miasto prawie do szczętu. Ordynacyę miejską uzyskało d. 17 marca 1833 r.; podczas ruchów 1848 r. zawiązano tu ligę niemiecką, żądającą wcielenia do Rzeszy niemieckiej. Pod S. wykopano groty żelazne i popielnice z przedmiotami bronzowemi. Podanie o pokutujących podczas adwentu chochlikach podsłuchał Otto Knopp (Zeitsch. d. Hist. Ges., II, 28). Okrąg miejski składają: Piaski (40 dm., 443 mk.) i kilka drobnych osad. Cały okrąg ma 257 dm., 2879 mk. (1504 kat., 1249 prot., 126 żyd.) i 1336 ha (651 roli, 160 łąk, 88 lasu); czysty dochód z ha roli 3·52, z ha łąk 9·79, z ha lasu 2·97 mrk. Nadleśnictwo sierakowskie liczy 11 mk., tworzy ono okrąg domin., złożony z leśnictw i osad: Berg, Borowy Młyn, Karczemka, Kłosowskie leśnictwo, Koziebłoto, Kubek, Kukawka młyn i osada t. n., Kurza Stopa, Lichwin, Łodzia, Maryanowo (10 dm., 112 mk.), Nieziołek, Nowa Cegielnia, Trenki, Tucholskie leśnictwo, Wasserblotte, Winnica; cały ten okrąg ma 21 dm., 315 mk. (142 kat., 173 prot.) i 9302 ha (270 roli, 138 łąk, 7898 lasu). Zakład stadniczy ma 9 dm., 102 mk. (56 kat., 46 prot.) i 217 ha (151 roli, 36 łąk, 7 lasu); czysty doch. z ha roli wynosi 3·92, z ha łąk 13·71, z ha lasu 1·89 mrk. Klucz sierakowski składały w końcu zeszłego stulecia osady: Bucharzewo, Chorzępowo, Chrzypsko Małe i Wielkie, Dębowiec (Dębowskie holendry), Góra, Grobia, Jaroszewo, Kaczlin, Kłosowice, Kobylarnia, Kubek, Kukawka, Kurza Stopa, Lutomie, Mielin (Mylin), Przemyśl, Radusz (Raduńskie holendry), Ryżyn, Sieraków miasto i wieś, Sprzeczno, Tuchole, Zatom Nowa i Stara i Zwierzyniec. W spisie tym pominięty jest Bukowiec i różne drobne osady, które bądź później na tym obszarze powstały, bądź odrębnej całości wówczas nie tworzyły. Całą tę majętność nabył król pruski. Według najnowszych pomiarów obejmowała ona 11,262 ha ziemi dziedzicznej, 8490 ha kmiecej i 1336 ha miejskiej, czyli razem 21,088 ha; północną część obszaru zajmują lasy wzgórzyste, sięgające na płn. do lasów lubieckich (Lubiath-fliess) w Brandenburgii i zlewające się na wschodzie z lasem choińskim, a na zachodzie z międzychodzkim. Na zach. krańcu lasów sierakowskich powstały holendry: Zwierzyniec i Radusz, a na płn. ich kończynie: Dębowiec. Wzgórza sierakowskie ciągną się kilkoma pasmami od północy ku południowi, gdzie się łączą z pasmem poprzecznem, które poczyna się pod Szostakami i kończy w pobliżu Zwierzyńca. Nazwy pierwotne tych wzgórz poszły w zapomnienie; Niemcy zowią je obecnie: Galgen-, Sand-, Schneider-, Quer i Quellen-Berge. Z pasma poprzecznego spływają drobne wodocieki, zasilające jeziora, które odpływają do Warty. Temi jeziorami poprzecinaną jest południowa część lasów sierakowskich, nad czterema z nich stoją młyny: Nieziołek, Kubek, Łodzia i Kukawka; Borowy Młyn stoi na strudze, która zasila jezioro zwane Muenchensee; jez. Barcin odpływa między Chorzępowem i Nową Zatomią, a Piasecznо na zachód od tejże Zatomi. Nomenklatura leśna jest niemiecka: Hirsch-, Hirschbrunst- i Kessel-Kaite (jaskinia), Flecken, Buden-, Graeber- i Tischler-Luch (łęg). Rzeka Warta przedziela dobra na 2 części; wpływa ona pod

Bukowcem i opuszcza je za Zatomią, ubiegłszy 15 klm. Na praw. brzegu rozłożyły się osady: Bukowiec, Bucharzewo, Kobylarnia, Chorzępowo i Nowa Zatom, z których najstarsze nie sięgają dalej jak do wieku XVI. Całe to porzecze zaludniło się stosunkowo dość późno; lewe natomiast znacznie wcześniej zwabiło osadników; oba brzegi połączone są mostem w S. zkąd stary trakt handlowy wiódł ku północy, poprzek lasów, do Drzenia i Noteci; dwa inne gościńce łączą S. z Wieleniem. Do lew. brzegu rzeki przypierają: Tuchole, Sieraków, Kłosowice i Zatom Stara; inne osady leżą w pewnem oddaleniu. Długość obszaru dóbr od Chrzypska Małego ku płn.-zachodowi, do Dębowca, wynosiła 25 klm. Jak lewe tak i prawe porzecze obfituje w jeziora, n. p. Górskie, Jaroszewskie, Lutomskie, Godziszewo, Golęczewo, Bragant, Chrzypsko, Mielno i inne pomniejsze, które odpływają do Warty. Rzeczka Kwilcz uchodzi o kilka staj powyżej S. Na lew. porzeczu leżały osady dziedziczne: Grobia i fol. Lutomski i Sierakowski. Lutomie przeszło z czasem w ręce Niemca. Grobia z fol. Kłosowice i Sprzeczno tworzą domenę; na fol. Sierakowskim założono stadninę królewską, a nad obszarem lasów ustanowiono nadleśnictwo. W r. 1843 tworzył ten majątek odrębną domenę; po uregulowaniu stosunków włościańskich i mieszczańskich odpadły ziemie kmiece i miejskie. Po r. 1843 powstały leśnictwa: Berg, Lichwin, Reiherhorst, Doebelwald (tucholskie) i Wasserblotte; znikła Nowa Smolarnia. Nomenklatura całego klucza sierakowskiego z zaszłemi od r. 1793 zmianami przedstawia się w sposób następujący: Aelderberg, Aleksandrowo, Berg, Borowy Młyn (Heidemuehle), Bucharzewo, Bukowiec (Bukowce), Chorzępowo, Chrzypsko Małe i Wielkie, Dębowiec (Eichberg), Góra, Grobia (Grabitz), Hetman, Jaroszewo, Kaczlin, Karczemka (Luetjenkrug), Kłosowice, Kłosowskie leśnictwo, Kobylarnia, Koziebłoto (Ziegenlug), Kubek (Kupkermuehle), Kukawka (Kukuksmuehle), Kurza Stopa (Huehnerfuss), Lesionki, Lichwin, Łodzia, Lutomie, Maryanowo, Mielin (Mylin), Nieziołek (Nieczolkomuehle), Nowa Cegielnia, Nowa Smolarnia, Radusz holendry i leśnictwo, Reiherhorst (Zatomskie leśnictwo), Ryżyn, Sieraków, Sierakowska wieś (folwark), Sierakowskie nadleśnictwo, Sprzeczno (Geisberg), Stara Cegielnia, Trenki (Traenke), Tuchole, Tucholskie leśnictwo (Doebelwald), Wasserblotte, Winnica (Weinberg), Wond, Zatom Nowa i Stara, Zwierzyniec holendry i leśnictwo. Leśnictwa Zwierzynieckie i Radusz należą do nadleśnictwa międzychodzkiego. Na całym obszarze dawnych dóbr żyje dziś 8447 mk. (4457 katol., 3850 prot. i 140 żydów), a w r. 1843 było 6054 mk. (2795 kat., 2904 prot. i 355 żydów). 2.) **S.** al. *Sierakowo*, wś i fol., pow. inowrocławski (Strzelno), o 9 klm. na płd.-wsch. od Strzelna i $3^1/_2$ klm. na zach. od Gopła, na praw. brzegu Rechty; par. Kościeszki, poczta w Włostowie (Lostau), st. dr. żel. w Mogilnie o 24 klm. i w Inowrocławiu Komes Janusz nadał S. klasztorowi trzemeszyńskiemu, a arcyb. gnieźn. przekazał mu dziesięciny miejscowe; nadanie to potwierdził ks. Mieszko dnia 28 kwiet. 1145 r. Z biegiem czasu przeszedł S. na własność skarbu; w r. 1489 wchodził już w skład ststwa kruszwickiego; zabrany przez rząd pruski, wcielony został do domeny kruszwickiej; w r. 1557 było w S. $5^1/_2$ łan. osiadłych i jeden rzemieślnik. Wś ma 12 dm., 114 mk. (106 kat., 8 prot.) i 312 ha (253 roli, 36 łąk); czysty doch. z ha roli 16·45, z ha łąk 10·18 mrk. Fol. ma 3 dm., 41 mk. (33 kat., 8 prot.) i 141 ha (79 roli, 45 łąk); należy do Steinbornów. 3.) **S.** al. *Sierakowo*, dok. *Sirakowo* r. 1307, *Syrakof* r. 1396, wś, pow. kościański, nad Obrą, o 2 klm. na zach.-północ od Kościana (par., poczta i st. dr. żel.); posiada szkołę, 30 dym., 242 mk. katol. i 440 ha (385 roli, 36 łąk). W r. 1307 był dziedzicem S. Przybysław syn Borka; około r. 1396 pisali się z S. Tomasz i Chwałko Sierakowscy (Kod. Wielkop., n. 913 i 1736). I ten S. przeszedł z czasem na własność skarbu. W 1440 r. Władysław III zastawił za 1000 grzyw. Łukaszowi Górce: Kościan, S., Kurzą Górę, Bonikowo, Nacław i Czarków, składające ststwo kościańskie (Rykaczewski, Inwent. 282); w r. 1843 należał S. do miasta Kościana. 4.) **S.** al. *Sierakowo*, *Syrakowo* r. 1236, *Siracov* r. 1310, *Sivacovo*, wś i okr. wiejski, pow. krobski (Rawicz), wzn. 84·4 mt. npm., tuż pod Rawiczem (par., poczta i st. dr. żel.); ma 94 dm., 898 mk., towarzystwo bartników. W r. 1336 bisk. pozn. Paweł nadał klasztorowi w Henrykowie (na Szląsku pod Ziębicami) dziesięciny z S. (które Stenzel objaśnia Szczerkowem z pod Krotoszyna); w r. 1252 Przemysław I potwierdził temuż klasztorowi S. i inne włości, które nadał ojciec jego Władysław; r. 1257 Bogusz i Paweł, synowie Racława z Brukalic (pod Ziębicami), odstąpili klasztorowi dziedzictwa swego na Brukalicach i sprzedali 3 łany na S., które za to otrzymali (Gruenhagen w Cod. Dipl. Sil., VII, n. 988 czytał: *Sivacovo*); w r. 1301 wchodził S. w skład pow. ponieckiego; r. 1580 posiadał kasztelan międzyrzecki Andrzej Górka w S. $7^1/_2$ łan. os., 6 zagrod., 5 komor. i 25 owiec, a Melchior Konarzewski $2^1/_2$ łan. os. Około 1793 r. należał S. do Nepomucena Mycielskiego, dziedzica dóbr rawickich. W skład okr. wiejskiego wchodzą: Chmielnik (Hopfengarten) i Scheibenwache;

cały okrąg ma 96 dm., 912 mk. (260 katol., 652 prot.) i 753 ha (485 roli, 159 łąk, 53 lasu); czysty doch. z ha roli 13·32, z ha łąk 13·71, z ha lasu 0·78 mrk. 5.) **S.** al. *Sierakowo*, majętność, pow. wrzesiński, o 8 klm. na płd.-wschód od Mielżyna i 5½ klm. na płn. od Słupcy; par. Ostrów, poczta i st. dr. żel. w Strzałkowie o 4 klm.; 4 dm., 103 mk. (86 kat., 16 prot.) i 230 ha (204 roli, 16 łąk, 2 lasu). W r. 1441 należał S. do Węgierskich z Węgierek; r. 1459 prawował się pleban ostrowski z strzałkowskim o dziesięciny z S.; około 1523 r. były w S. łany kmiece i dziedziczne, które w części powstały na karczowiskach leśnych (Łaski, L. B., I, 316 przyp.). W 1578 r. posiadali na S. Marcin ½ śladu osiadłego i Wojciech Słoneccy 1 ślad, 4 zagr. i 2 komor., a w r. 1618 Jan Słonecki ½ śladu i Marcin Rudnicki 1 ślad i 2 zagrodn.; około r. 1793 należał S. do Kąsinowskich. Ob. *Sierakowskie Holendry*. 6.) **S.**, pow. obornicki, ob. *Sierakówko*. *E. Cal.*

Sieraków, niem. *Schierokau*, wś i dobra ryc., pow. lubliniecki, par. Sieraków. W 1861 r. było 68 dm., 629 mk. (26 ew.). Dobra miały 2245 mr. roli, past., stawów, 2400 mr. lasu; wś 1020 mr. O ¼ mili od wsi znajduje się piękny kościół par., który został wzniesiony staraniem sąsiednich dominiów. Poprzednio stał tu kościół p. w. św. Piotra, istniejący 500 lat, zniesiony w 1863 r. We wsi jest kaplica (od 200 lat), z której powstaniem łączy się dramatyczna historya. S. par., dek. lublinieckiego, miała 1869 r. 3918 katol., 129 ewang., 17 izrael.

Sierakowce al. *Sierakośce*, rus. *Serakiści*, wś, pow. przemyski, 17 klm. na płd. od Przemyśla, 4 klm. od Nizankowic (sąd pow., st. kol., urz. pocz. i tel.). Na płn. leżą: Solca, Aksmanice, Kłokowice, Młodowice i Niżankowice, na wsch. Niżankowice, na płd.-wschód Podmojsce, na płd. Truszowice, Hujsko i Falkenberg, na zach. Nowosiółki Dydyńskie i Huwniki (4 ostatnie w pow. dobromilskim). Płd.-zach. część wsi przepływa Wiar od płd.-zach. z Hujska, na płn.-wsch. do Niżankowic, i tworzy część granicy od Truszowic i Podmojsca. Zach. część obszaru lesista. Na płd.-wsch. leży „młyn na Ryni“. Wschodni krańcc wsi przerzyna gościniec z Przemyśla do Dobromila. Własn. więk. ma roli or. 480, łąk i ogr. 64, past. 63, lasu 159 mr.; wł. mn. roli or. 442, łąk i ogr. 50, past. 111 mr. W r. 1880 było 112 dm., 631 mk. w gm., 10 dm., 129 mk. na obsz. dwor. (86 rz.-kat., 631 gr.-kat., 43 wyzn. izr.; 674 Rusinów, 86 Polaków). Par. rzym. i gr.-kat. w Niżankowicach. We wsi jest cerkiew i szkoła filialna. W S. była niegdyś parafia gr.-kat., którą przyłączono do Niżankowic r. 1815. *Lu. Dz.*

Sierakówek, pow. gostyński, ob. *Sieraków Mały*.

Sierakowice, w XVI w. *Schyerakovicze*, wś nad rz. Skierniewką (Łupią), pow. łowicki, gm. Łyszkowice, par. Bełchów, leżą na lewo od drogi ze Skierniewic do Łowicza (odl. 10 w.), mają 81 dm., 83 osad, 639 mk. katol., 1874 mr., w tem 1139 mr. past. i 90 mr. nieuż.; trzy sadzawki i staw. W 1814 r. 319 osób przystępowało do komunii. W 1827 r. było 58 dm., 449 mk. Wieś ta należała zdawna do dóbr łowickich arcyb. gnieźnieńskich. Ziemowit, ks. mazowiecki, potwierdzając w Skierniewicach 1359 r. posiadłości i przywileje dóbr arcybiskupich, wymienia i S. Na początku XVI w. były tu łany sołtysie, z których zamiast dziesięciny płacono po 8 gr. mansyonarzom kościoła w Skierniewicach a kmiecie dawali tylko kolędę po groszu z domu. W 1822 r. S. nadane zostały w. ks. Konstantemu i weszły w skład klucza skierniewickiego. W 1827 r. należały jeszcze do par. Skierniewice. *R. O.*

Sierakowice, u Długosza *Syrochowycze*, w 1581 *Schwoschowicze* al. *Szieroszowice*, wólka do Mikołajowic, pow. tarnowski, dawniej osobna wieś, na lew. brzegu Dunajca, na płd. od Mikołajowic. Graniczy na zachód z wólką Dębiną Łętowską. Osada składa się z 33 dm. i 171 mk. (87 męż., 84 kob.) rz.-kat. Paraf. rz.-kat. w Wojniczu (o 5 klm. na płd.-zachód). Długosz (L. B., I, 13, II, 305) podaje raz Syrochowskiego Gryfitę jako dziedzica, drugi raz, że wioska ma 5 łanów kmiecych i że dziedzicem jej jest Mikołaj Mikołayowski herbu Gryf. W 1581 (Pawiński, Małop., 262) właścicielem był ks. Ostrogski. Wioska liczyła 5 kmieci siedzących na 5½ łan., 4 zagrody z rolą, komor. z bydłem, komor. bez bydła i kijaka. *Mac.*

Sierakowice, niem. *Sierakowitz*, 1396 *Sirakowicz*, dobra ryc. z kośc. kat. paraf., na Kaszubach, pow. kartuski, wznies. 672 st. npm., przy trakcie gdańsko-słupskim, między jez. Swiniewem i Księżym Stawem, o 22 klm. na zach. od Kartuz (st. kol.). Gleba piaszczysta, klimat ostry. We wsi urząd pocz. III klasy, wysyłający pocztę osobową do Kartuz. Ma stanąć tu kościół ewang. dla gmin: mirachowskiej, suleczyńskiej i bukowińskiej. Szkoła katol. liczyła 1887 r. 128 dz. Dobra obejmują 882·41 ha (348·66 roli orn. i ogr., 22·07 łąk, 63·72 past., 416·38 lasu, około 20 nieuż., 16·58 wody); czysty dochód z gruntu 3280 mrk; cegielnia, gorzelnia, hodowla bydła. R. 1858 dzierżyła te dobra F. Łaszewska, 1867 Roman Łaszewski, obecnie żyd Jakub Kerbs. Do gminy należą: S., wyb. Johannisthal (1885 r. 2 dm., 20 mk.), Karczewko (3 dm., 36 mk.), Karwacya (2 dm., 17 mk.),

Mrozy (13 dm., 114 mk.), Patoki (11 dm., 80 mk.), Poręby (3 dm., 28 mk.), Sierakowska Huta (11 dm., 96 mk.), Wełk (7 dm., 35 mk.) i Wygoda (3 dm., 20 mk.); razem 1620 ha (774 roli orn.). Wszystkie te osady liczyły 1885 r. 101 dm., 168 dym., 941 mk., 790 kat., 109 ew., 42 żyd. Odbywają się tu 4 jarmarki. Kościół p. w. św. Marcina, patronatu prywatnego, zbudowany r. 1820. Przy nim szpital dla 6 ubogich, fundowany przez bisk. Marwicza i bractwo św. Barbary (od 1761 r.) jako i Trzeźwości, fundowane r. 1856. Do paraf. (dek. mirachowski) należą: S., wyb. Benkendorf, Bącka Huta, Brzeźno, Bukowina, Bukowo, Ciechomie, Dąbrowa, Jelonki, Johannisthal, Kamienica, Kamieniecka Huta, Karczewko, Karwacya, Kokowin, Kujaty, Leszczynki, Lisie Jamy, Łączki, Łyśniewo al. Liśniewo, Migi, Młynki, Mojusz al. Mojsz, Mojszewska Huta, Mrozy, Nowa Ameryka, Nowalczysko, Nowy Wełk, Ostrowo, Paczewo, Pałubice, Patoki, Poręby, Potęgowo, Przylesie, Putijańska, Puzdrowo, Rębienica, Szklanna Huta, Skrzeszewo, Szopa al. Szopy, Tuchlin, Tuchlińska Huta, Wygoda, Załakokowo i Sierakowska Huta. R. 1867 liczyła 4293 dusz, 2658 komunik.; r. 1888 było 4938 dusz. S. są starą osadą; znaleziono tu kilkakrotnie kamienne groby skrzynkowe (ob. Objaśn. do mapy Ossowskiego, str. 53). R. 1382 nadaje w. m. Winrich v. Kniprode wiernemu Piotrowi z Lewina (Petro von Lewyn) i spadkobiercom dobra S. z 50 włók. na prawie chełm. Za to będzie czynił służbę w lekkiej zbroi i pomagał przy budowlach, nadto będzie dawał od każdej osiadłej włóki 1 korz. owsa zamiast płużnego, 1 funt wosku, 1 fen. koloński albo 5 pruskich na uznanie naszej zwierzchności na św. Marcin. Dan w Malborku (ob. Odpisy Dregera w Peplinie, str. 61). Około r. 1440 z 42 włók leżało 31 odłogiem (ob. Zeitsch. des Westpr. Gesch. Ver., VI, 46), dla tego zostały dobra sierakowskie na wieś zamienione (str. 59). R. 1401 występuje jako ręczyciel „Mylun von Syracowicz“, nieco wcześniej Procholla von Sirkowicz. R. 1396 wymieniony jest w gdańskich tablicach woskowych prob. z S. i Jacob Bandergowssen (tamże, 57). Za czasów krzyżackich należały S. do wójtowstwa mirachowskiego, za rządów polskich do pow. mirachowskiego. Według taryfy poborów z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacił tu Łaszewski od 1 wł. osiad. i 4 ogrodników 32 fl. 14 gr. (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 192). Wizyt. Madalińskiego z r. 1686 opiewa, że kościół był drewniany, o 2 ołtarzach; parafian liczono około 500. Do kościoła należały 4 włóki, ale wtedy miał niespełna pół. Dziedzicem był Łaszewski (str. 11 b.). R. 1710 dzierżył wś Jerzy Bystram; wówczas istniała tu i szkoła. W skład paraf. wchodziły: S., Pozdrowo, Tuchlin, Gowidlino, Liśniewo, Załakowo, Pałubice, Kamienica, Kamieńskie Młyny, Moisz, Moiszewska Huta, smolnicy na Bukowie, Mrozy, Patoki, Huta Sierakowska, Huta Tuchlińska, Kijota, smolnicy gowidlińscy, lemani za Gowidlinem, Kowale, Potęgowo, Pączewo, Kokwin, Szopa, Huta Szopska, Huta nad Łąkami i Wołand (str. 24 w wiz. Szaniawskiego). Według taryfy na symplę z r. 1717 płaciły S. 20 gr. (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 99). R. 1780 był dziedzicem Józef Łaszewski, chorąży inflancki. W kościele było 6 ołtarzy. Szkoła parafialna była w Gowidlinie; do prob. należały 4 wł., 3 łąki, 2 ogrody i las; mesznego pobierał 76 1/2 kor. żyta i 77 1/2 kor. owsa. Parafian było 1868, komunik. 1235, ewang. 120, żydów żadnych (Wizyt. Rybińskiego, 156). Proboszczami w S. byli: 1672 † Jan Wildermann, 1678 Michał Glok, 1685 Naguszewski, 1686 i 1692 † Chrystyan Besztel al. Bephel, 1710 Jan Bystram, 1728 Aleksander Lewalt Jezierski, 1763 rezygnuje Maciej Łęgowski, † 1765; Jan Zielewski um. jako prob. w Strzepczu r. 1763, 1763 i 1780 Franciszek Weiher (ob. Borck: Echo sep., II, 599), 1848 Jan Wamke z Bysławia, 1865 Dyonizy Knast, 1887 Franciszek Niklewicz. *Ks. Fr.*

Sierakowice 1.) *Wielkie*, 1541 *Gross Schirakowitz*, dobra ryc. i wś, pow. toszecko-gliwicki. Posiadają kościół katol., filią par. Rachowice. W 1861 r. było 59 dm., 833 mk. (18 ew.). Dobra obejmują 859 mr.; zamek myśliwski, cegielnia, fabryka kafli. Wieś ma obszaru 1744 mr., szkołę kat. 2.) **S.** *Małe*, miały 33 dm., 506 mk. (9 ew.), 407 mr. dwor., 507 mr. wiejskiego obszaru.

Sierakówko, wś, pow. sierpecki, gm. i par. Raciąż, odl. o 34 w. od Sierpca, ma 10 dm., 97 mk., 200 mr. Wchodziła w skład dóbr Kossobudy.

Sierakówko 1.) al. *Sierakówek*, fol., pow. inowrocławski (Strzelno), o 10 klm. na płd.-wschód od Strzelna i 2 1/2 na zachód od Gopła, na praw. brzegu Rechty, pod Sierakowem; par. Kościeszki, poczta w Włostowie (Lostau), st. dr. żel. w Mogilnie o 24 klm. i w Inowrocławiu; 4 dm., 36 mk. katol. i 95 ha (71 roli, 7 łąk, 4 lasu); właścicielem jest Władysław Popowski. 2.) **S.**, dawniej *Sierakowo*, niem. *Zirkowko*, wś, pow. obornicki, o 5 klm. na zachód-płd. od Ryczywoła, na trakcie obornicko-czarnkowskim; par. katol. Ludomy, par. prot. i poczta w Połajewie, szkoła w miejscu, st. dr. żel. w Rogoźnie o 14 klm.; z os. Godosz, z którą tworzy okrąg wiejski, ma 47 dm., 411 mk. (326 katol., 80 prot., 5 żyd.) i 844 ha (574 roli, 80 łąk, 1 lasu); czysty doch.

z ha roli 11·75, z ha łąk 17·23, z lasu 1·17 mrk. Sołectwo z obszarem 123·10 ha i czystym doch. grunt. 1555 mrk (w r. 1884) posiada August Busse. Huby Sierakowskie nie tworzą całości. S. a raczej Sierakowo wchodziło w skład klucza połajewskiego, odłączonego od ststwa rogozińskiego; zabrane przez rząd pruski i wcielone do domeny połajewskiej. W r. 1580 trzymał je Piotr Czarnkowski; było wówczas 5 łan. osiadł. i 5 zagrod. *E. Cal.*

Sierakowo 1.) wś i fol. nad rzką Wkrą (?), pow. sierpecki, gm. i par. Raciąż, odl. o 22 w. od Sierpca, ma 10 dm., 120 mk. W 1827 r. 14 dm., 151 mk., par. Krajkowo. W 1881 r. fol. S. rozl. mr. 389: gr. or. i ogr. mr. 132, łąk mr. 69, pastw. mr. 54, lasu mr. 114, nieuż. mr. 20; bud. mur. 2, z drzewa 8; las nieurządzony; pokłady torfu. Wś S. os. 22, mr. 256. 2.) **S.**, wś, fol. i dobra nad rz. Węgierką, pow. przasnyski, gm. Karwacz, par. Przasnysz, odl. o 3 w. od Przasnysza, ma 12 dm., 147 mk. W 1827 r. 10 dm., 89 mk. Dobra S. składały się w 1886 r. z fol. S. i Zawadki, rozl. mr. 774: fol. S. gr. orn. i ogr. mr. 307, łąk mr. 27, pastw. mr. 17, lasu mr. 25, nieuż. mr. 18; bud. z drzewa 17; fol. Zawadki gr. or. i ogr. mr. 307, łąk mr. 9, pastw. mr. 41, lasu mr. 11, nieuż. mr. 12; bud. z drzewa 13. Wś S. os. 21, mr. 88; wś Zawadki os. 11, mr. 13 3.) **S.**, fol., pow. mławski, gm. Rozwozin, par. Lubowidz, odl. o 38 w. od Mławy, posiada cegielnię, 2 dm., 30 mk., 372 mr. 4.) **S.** *Podleck*, os. młyn. nad rz. Mołtawą, pow. płocki, gm. Lubki, par. Łętowo, odl. o 28 w. od Płocka, ma młyn wodny, 2 dm., 9 mk., 2 mr. 5.) **S.**, ob. *Sieraków*. *Br. Ch.*

Sierakowo, niem. *Siegfriedsdorf*, *Seifriedsdorf*, około r. 1400 *Seifersdorf*, wś, (pow. wąbrzeski, st. p., kol. i par. kat. Kowalewo (o pół mili), 682 ha (604 roli). W 1885 r. 82 dm., 141 dym., 699 mk., 161 kat., 538 ew. Szkoła 2-klasowa symultanna liczyła 1887 r. 174 dz. i 2 naucz. Za czasów krzyżackich należało S. do komturstwa kowalewskiego. R. 1415 obejmowało S. 22 włók (19 osiadł.), od których płacono czynszu po 15 skojców (ob. Gesch. d. St. u. Kreis Culm von Schultz, II, 113). W wojnie z r. 1414 poniosła wś 1000 grzyw. szkody (str. 162). Około r. 1430 dziedzicem S. jest Hanusz z Orzechowa, któremu w. m. Michał Kuechmeister prawo pol. zamienił na niem. (ob. Kętrz. O ludn. pol., str. 114). W wizyt. Strzesza z r. 1667 czytamy, że tu było około 10 kmieci, którzy dawali mesznego po korcu żyta i owsa. Ad praesens, dodaje wizytator, locus depopulatione hostili desolatus (str. 421). Wizyt. Potockiego z r. 1706 podaje, że rolę włościańską obrabiał tenutaryusz tejże wsi (str. 780). *Ks. Fr.*

Sierakowska Huta, niem. *Sierakowitzerhuette*, wś włośc., pow. kartuski; st. p., par. kat. i gm. Sierakowice. W 1885 r. 11 dm., 96 mk. Wizyt. Szaniawskiego z r. 1710 podaje, że każdy kmieć płacił mesznego 12 gr. (ob. str. 24). *Ks. Fr.*

Sierakowskie 1.) *Holendry*, niem. *Sierakowo-Hauland*, pow. wrzesiński, o 6½ klm. na płd.-wschód od Mielżyna i 5 klm. na płn. od Strzałkowa (poczta i st. dr. żel.); par. katol Ostrów, prot. Witkowo; 5 dm., 34 mk. i 47 ha. 2.) **S.** *Huby*, w pow. obornickim, ob. *Sierakówko*.

Sierakowy, w XVI w. *Sirakowy*, wś i fol., pow. nieszawski, gm. Czamanin, par. Mąkoszyn, odl. 30 w. na płd.-zach. od Nieszawy, ma 179 mk. W 1827 r. było 11 dm., 118 mk. Fol. S. w 1878 r. rozl. mr. 682: gr. or. i ogr. mr. 443, łąk mr. 97, past. mr. 95, lasu mr. 19, nieuż. mr. 28; bud. mur. 7, z drzewa 2. Wieś S. os. 36, mr. 186; wś Emilianów os. 11, mr. 107. W skład dóbr przed 1878 r. wchodził fol. Janowice. Według reg. pob. pow. radziejowskiego z r. 1557 było tu 10 łan., 4 zagr. (Pawiński, Wielkp., II, 31).

Sieramowicze al. *Siramowicze*, wś poradziwiłowska nad rz. Dzwieją, lewym dopł. Uszy, pow. nowogródzki, w 4 okr. pol. mirskim, gm. Żuchowicze, par. katol. Połoneczka, ma 64 osad pełnonadziałowych; grunta wyborne, pszenne, łąki obfite nadrzeczne. *A. Jel.*

Sierbowice, 1581 r. *Szirbowicze*, wś, pow. olkuski, gm. Kidów, par. Pilica, posiada szkołę początkową. W 1827 r. było 45 dm., 221 mk. W 1581 r. wś S. i Szipowicze, w dzierżawie Kmity, płaciły pobór od 3½ łan. km., 8 zagr. z rolą, 1 zagr. bez roli (Pawiński, Małop., 80). *Br. Ch.*

Sierchów, sioło u źródeł rzki Wiesiołuchy, pow. łucki, na wschód od mka Leszniówki.

Siercz 1.) *Szircz* r. 1394, *Szierz* r. 1564, niem. *Schierzig*, wś, okr. wiejski i dwór, pow. międzyrzecki, o 7 klm. na płd.-zachód od Pszczewa, 10 klm. na płn.-zachód od Trzciela (par. katol.), 1½ klm. od Obry, par. prot. i poczta w Bukowcu (Bauchwitz), st. dr. żel. w Międzyrzeczu o 12 klm. S. należał w r. 1394 do zamku trzcielskiego; r. 1564 płacono bisk. poznań. z 5 łanów osiadł. po 6 gr. fertonów; w r. 1580 było tu 10 półłanków, 1 łan sołtyski, rola karczmarska, 11 zagrod., 6 komorn., 4 rzemieśln. i 18 rybaków; dziedzicem był Marcin Lwowski-Ostroróg, a przy schyłku zeszłego stulecia Maksymilian Mielżyński. Wś ma 49 dm., 372 mk.; w skład okręgu wiej. wchodzi Żydowo (Elisenfelde, Elizanki) z 5 dm. i 46 mk.; cały okrąg ma 54 dm., 418 mk. (125 kat., 293 prot.) i 909 ha (481 roli, 160 łąk, 185 lasu). Dwór z leśnictwem ma 14 dm., 111 mk. (16 kat., 95 prot.)

i 1044 ha (184 roli, 61 łąk, 663 lasu); czysty doch. z ha roli 7·05, z ha łąk 11·36, z ha lasu 3·13 mrk; chów bydła. 2.) **S.**, pow. międzyrzecki, ob. *Sierskie Holendry*. *E. Cal.*

Siercza 1.) al. *Siersza*, wś, pow. chrzanowski, w pobliżu granicy królestwa polskiego, śród lasów sosnowych, przy drodze z Chrzanowa do Sławkowa (pow. olkuski), u źródłowisk pot. Strumień, zwanego także Kozibrodem (dopł. Przemszy). Założona prawdopodobnie w połowie XVI w. (w 1490 nie istniała), słynie obecnie kopalnią węgla kamiennego (Art. hr. Potockiego), który wydobywają głównie w trzech szybach: Albrechta, Izabeli i Barbary. Znajduje się tu zarząd kopalni i szkoła ludowa. Na obszarze gminy jest 65 dm., na obszarze zaś dwors. 15 dm. Ogólna ludność wynosi 661 osób (304 męż., 357 kob.); 589 rz.-kat., 19 prot. i 53 izrael. Obszar więk. pos. ma 5 mr. roli, 3 mr. łąk i ogr., 18 mr. pastw. i 1059 mr. lasu; pos. mn. 280 mr. roli, 16 mr. łąk, 13 mr. pastw. i 2 mr. lasu. Par. rz.-kat. w Trzebini. Najbliżej położone wsi są: na północny-zachód Cieszkowice, na płd. Góry Luszowskie, na płn.-wschód Czyżówka. Okolica jest pagórkowatą, z glebą piaszczystą; lasy szpilkowe. 2.) **S.**, wś, pow. wielicki, o 2·8 klm. na zachód od Wieliczki, w okolicy pagórkowatej, składa się z 4 grup domów i dwóch folw. Prócz samej wsi są przysiołki: Babiny 12 dm., Brzeziny 15 dm. i Wolica 23 dm., dwory zaś w Babinach i Chachalówka. W ogóle jest tu 103 dm. i 715 mk. (367 męż., 348 kob.); 667 rz.-kat. i 48 izrael. Obszar więk. pos. (Bystrzanowskich) ma 165 mr. roli, 32 mr. łąk, 23 mr. pastw. i 9 mr. lasu; pos. mn. 242 mr. roli, 45 mr. łąk i 56 mr. lasu. Długosz (L. B., II, 104) pisze nazwę tej wsi Schircza i zalicza ją do włości opactwa tynieckiego. Do opactwa należała od najdawniejszych czasów, t. j. prawdopodobnie od założenia klasztoru, jest bowiem wymieniona w interpolowanym dyplomie Leszka Czarnego z r. 1288 (Kod. tyniecki, wyd. Kętrzyńskiego, 71) i innych dyplomach potwierdzających posiadłości klasztoru a przytoczonych w przywileju Kazimierza IV z 6 października 1456 r. W tym przywileju napisano nazwę Syrcza. W 1490 opłacano podatek z 2½ łanów (Pawiński, Małop., 447) a 1581 była własnością Więcławskiego i składała się z 2½ łanów kmiecych, 3 zagród bez roli, 1 komornika z bydłem, 2 bez bydła i karczmy, mającej ½ roli. Siercza lub Siersza graniczy na zachód z Soboniowicami i Podstolicami, na płd. z Taszycami i Janowicami. *Mac.*

Sierdobsk, właściwie *Serdobsk*, mto pow. gub. saratowskiej, na prawym brz. rzki Serdoby, odl. o 194 w. na płn.-zach. od Saratowa, ma 1195 dm. (23 murow.), 11,147 mk., 5 cerkwi, 48 sklepów, szkołę powiat. i paraf., szpital miejski. Własność mta stanowi 6 sklepów, młyn wodny, niewielkie łomy kamienia, prawo rybołówstwa i 5753 dzies. ziemi (1883 lasów); dochody wynoszą od 4 do 5000 rs. Główne zajęcie mieszkańców stanowi rolnictwo. Przemysł rękodzielny (w 1867 r. 275 rzemieśln.) i fabryczny (7) nieznaczny. Dzisiejsze mto, jako sioło Serdoba Wielka, istniało już w XVII w., było otoczone wałem i w 1717 r. wytrzymało oblężenie Tatarów krymskich i kubańskich. Od 1780 r. mto powiat. namiestnictwa a następnie gub. saratowskiej.

Serdobski powiat zajmuje płn.-zach. część gubernii i podług pułkow. Strelbickiego ma 138·8 mil al. 6474·4 w. kw. Powierzchnia przedstawia równinę, w niektórych tylko miejscach wzgórzystą, i nachylającą się od północy ku południowi. Gleba przeważnie czarnoziem, w części południowo-wschodniej gliniasta, nad brzegami rzek piaszczysta. Powiat zroszony jest rz. Choprą i jej dopływami, z których ważniejsze: Mały Miczkerej, Jelanka, Arczadas, Komyszlej, Serdoba, Iznair. Jeziora i błota, uformowane z rozlewu wód wiosennych, znajdują się przeważnie na lewym, nizinnym brzegu Chopra. Lasy zajmują do 60,000 dzies. (9% ogólnej przestrzeni). W 1867 r. było w powiecie (bez miasta) 153,976 mk. (2460 jedynowierców, 3272 rozkolników, 30 katol., 20 prot.), zamieszkałych w 294 osadach i zajmujących się przeważnie rolnictwem. Ogrodnictwo i sadownictwo słabo rozwinięte. Przemysł rękodzielny i fabryczny na bardzo niskim stopniu. W powiecie znajduje się tylko 1 fabryka sukna żołnierskiego i 3 gorzelnie. Odbywa się 6 jarmarków.

Sierebranka 1.) zaśc. i os. młynar. nad Świsłoczą, pow. miński, o 2½ w. na wschód od Mińska, ma 3 osady; łąki wyborne. Kupiec Hurwicz ma tu duży młyn wodny z pytlami, przynoszący 2000 rs. dochodu. 2.) **S.**, wś, pow. mozyrski, ob. *Nowa Słoboda*.

Sierechów, fol. nad rz. Morocz, w pobliżu ujścia do niej Wyżnianki, pow. słucki, w 1 okr. pol. starobińskim, gm. Wyzna, par. katol. starczycka; grunta lekkie, łąk wielka obfitość. *A. Jel.*

Siereda al. *Środa*, karczma, pow. mozyrski, przy trakcie pocz. mozyrsko-owruckim, o 4 w. na północ od wsi i stacyi Skorodno, gm. Skorodno. *A. Jel.*

Sieredzia, właściwie *Seredzia*, wś i folw., pow. oszmiański, w 2 okr. pol., o 38 w. od Oszmiany. Wś ma 4 dm., 40 mk. prawosł., folw. zaś 1 dm., 11 mk. katol.

Sieredzina, wś, pow. ihumeński, w gm. Szack, tuż obok mka Szacka, należała zawsze do domin. Biały-Szack, dziedzictwa Oskier-

ków. Ma początku XVIII w. miał tu schedę jako zastawnik Janiszewski. W 1789 r. dwie włóki gruntu w S., z włościanami Amieljanem i Wasilem Sarna i z ich rodzinami oddał w zastaw ówczesny dziedzic Józef Gabryel Oskierko Felicyanowi i Katarzynie z Izdebskich Podwysockim, za 1500 dukatów. W czasie reformy włościańskiej w 1861 r. było tu 6 gospodarzy; posiadali oni wszyscy razem 197 morgów, czyli każdy przeszło po 35 morgów. Podług ustawy nadawczej każdy z nich płacił czynszu rocznego 31 rs. 60 kop., lecz następnie komisya weryfikacyjna obniżyła takowy przeszło o połowę. Grunta lekkie, urodzajne, łąki obfite. Blizkość miasteczka żydowskiego jest przyczyną pijaństwa ludu.

Siergiejewicze, wś i dobra, pow. słonimski, w 3 okr. pol., gm. Czemery, o 13 i 14 w. od Słonima; własność Mierzejewskich.

Siergiejewo 1.) al. *Rokosz*, fol., pow. słupecki, gm. Ciążeń, par. Kowalewo, odl. od Słupcy 6 w., ma 6 dm., 22 mk. 2) **S.**, wś, pow. słupecki, gm. i par. Trąbczyn, odl. od Słupcy 19 w., ma 5 dm.; stanowi jedną całość ze wsią Osiny. Zarówno wś jak i fol. t. n. powstały w ostatnich czasach.

Siergiejewska, zaśc., pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Mickuny, okr. wiejski i dobra skarbowe Ławaryszki, o 12 w. od gminy, 14 dusz rewiz.

Sierhieja, zaśc. nad strugą Tur, pow. rzeczycki, w 2 okr. pol. jurewickim, gm. Dernowicze, par. Muchojedy, ma 2 osady; grunta lekkie, łąk dużo. *A. Jel.*

Sierhiejewickie al. *Mucha*, jezioro w pow. ihumeńskim, w dobrach Sierhiejewicze. Łączyło się niegdyś z uroczyskiem leśnem Pierewoz. Wypływa z niego rzka Nieświacza, uchodzi zaś rzka Terebelka, wypływająca z uroczyska leśnego Rokitnik (w gm. Zamość).

Sierhiejewicze 1.) wś, pow. bobrujski, w 1 okr. pol., gm. Lubonicze, ma 21 osad; grunta lekkie. 2.) **S.**, wś i dobra nad jez. Sierhiejewickiem al. Mucha, pow. ihumeński, w 4 okr. pol. puchowickim, gm. Citwa. Pewne wiadomości o S. sięgają XVI w., należały one wówczas do kn. Zbaraskich, przypuszczalnie w spadku po kn. Zasławskich. W 1596 r. S. były własnością Janusza Mikołajewicza Zbaraskiego, wwdy bracławskiego, zrodzonego z kniaziówny Kiziczanki, zmarłego w 1608 r. Nie wiadomo jakim sposobem S. na początku XVII w. znalazły się we władaniu Janusza ks. Radziwiłła i małżonki jego Zofii Olelkowiczówny, ostatniej ks. słuckiej. Dokumentem z 14 marca 1606 r., zeznanym w trybunale wileńskim, Janusz i Zofia ks. Radziwiłłowie oddają w zastaw S. wraz z Kowalewiczami i z domin. Chotlany, Świętochnie Okóniownie Balcerowej Rajeckiej (sic), wojskiej trockiej, w summie 4000 kóp gr. litew. Dla tej tranzakcyi sporządzony był w d. 8 czerwca 1605 r. przez oficyalistę radziwiłłowskiego Wasila Bułharyna inwentarz, do akt wniesiony. W tym inwentarzu zastawiająco się dobra nazwane są „bakształńskiemi“; czytamy w nim dalej, iż 30 gospodarzy włościan w S. posiadało 30 włók gruntów. Płacili oni z włóki czynszu 4 kopy gr. litew. (113 złp.); nadto dawali gwałtów latem do grobli ile potrzeba i na tem się kończyła cała ich powinność wedle dworu. Wójt miał wydzieloną włókę, a podwojski pół włóki darmo. W kilka lat później dziedzicami są Jakub i Hanna Proszyccy, którzy w r. 1617 d. 22 maja zeznają w grodzie mińskim prawo wieczysto sprzedażne Januszowi Bychowcowi na dobra S. wraz z dobrami Tołkaczewicze, Kowalewicze, Chotlany, z wsiami: Zabołocie, Lubiacza, Kościuki, Sieredzina, Koniec i in. Bychowca spotkał smutny koniec, bo najechał go w Tołkaczewiczach sąsiad Andrzej Winko z Szacka w 1620 r., folwark zburzył a jego zamordował. Sukcesorowie Bychowca puszczając w zastaw spuściznę po ojcu, zmieniali ciągle zastawników. Pod koniec XVII w. trzymali S. wraz z dobrami Dudzicze i Tołkaczewicze Zarankowie-Horbowscy h. Korczak. Fortuna ta stanowiła klucz mający około 1500 włók, 10 folw. i do 30 wiosek, puszcze niezmierne, znaczne jeziora. Fundum tego możnego domu było w Dudziczach. Kazimierz Zaranek, syn Bronisława, podczaszy wołkowyski, z Łochowskiej miał dwie córki: Elzbietę i Aleksandrę, dla których w 1748 r. nabył ostatecznie trzymaną od paru pokoleń w zastawie fortunę. Podzielono ją na dwie schedy: domin. Tołkaczewicze wzięła Elżbieta, poślubiona Zawiszy, staroście lubowickiemu, dziedzicowi sąsiednich Kuchcic; Aleksandra zaś, zostająca jeszcze w panieństwie, miała sobie przeznaczone Dudzicze z przyległościami, razem 5 folw. i 10 wiosek, w tej liczbie folw. i wś S. Około tak posażnej podczaszanki wołkowyskiej uwijała się liczna młodzież, a w 1749 r. przybył do Dudzicz w konkury Józef Matuszewicz, brat pamiętnikarza. Doszło nawet do przyrzeczenia, ale się wszystko wkrótce rozchwiało wskutek zabiegów innych (ob. Pamiętniki Matuszewicza, t. I, str. 204—206, 219, 242—243). Około 1760 r. podczaszy Zaranek żyć przestał i dobrami rządziła osobiście pozostała córka Aleksandra. W tym czasie poznał ją Józef Prozor, starosta żmujdzki, późniejszy wojewoda witebski, i poślubił w Dudzicach d. 27 września 1767 r. Prozor, wyborny administrator, zacząwszy wglądać ściśle w interesa majątkowe żony, odkrył nadużycia rządcy S. Zaurydy, który uciskał lud niesłychanie w ciągu lat siedmiu, to też

odzyskane od niego 1008 złp. na wynagrodzenie krzywd poczynionych włościanom, były im w zupełności rozdane. Podług inwentarza S. z 1768 r. dwór posiadał 66 sztuk bydła, 47 owiec, 7 kóz, 26 świń, 30 gęsi, 60 kaczek, 64 kur, 14 pni pszczół. Włościanie odbywali z włócznego gruntu rocznie: „gwałtów“ do orania 4 dni, gwałtów pieszych do siana i innych 6 dni, każda robocza osoba mająca więcej nad 10 lat; do gnoju gwałtów z koniem 3 dni; gwałtów gnojowych pieszych, kobiecych ile wypadało do każdej fury; gwałtów do żniwa 4 dni z „całą siemią“. Za „miodowszczyznę“ gwałtu dzień jeden latem; tygodniowo z chaty 2 dni z uprzężą i 2 dni piesze. Nadto płacili czynszu 5 złp., podymnego 12½ złp.; dawali daninę: siana ½ wozu, pieńki 5 funtów, chmielu 2 funty, nici 1 talkę, 5 jaj, 2 kury, 1 kopę grzybów, orzechy „jeśli zarodzą“, wreszcie „dziakła“: żyta i owsa po ¼ beczki czyli po 32 garncy każdego z tych zbóż. Zestawiając dla porównania powinności włościan oznaczone w dwóch przytoczonych inwentarzach z 1605 i 1768 r., widać niezmierne ich podniesienie na rzecz dworu w ciągu 163 lat. Nadmienić przytem należy, że sprzedawano w siódmym dziesiątku XVIII w., jak świadczą notaty inwentaryalne, beczkę żyta: w Mińsku po 8 talarów bitych a w Słucku po 12 talarów. Była więc to cena na tamte czasy dla gospodarzy wygodna, zwłaszcza przy taniości kosztów wytworu. W 1768 r. d. 28 września Aleksandra z Zaranków Prozorowa zeznaje w grodzie mińskim dożywocie wszystkich dóbr mężowi swojemu. Mieli oni dwie córki: Barbarę i Różę. Starościna Prozorowa upadając na zdrowiu i robiąc testament d. 23 lutego 1770 r. uczyniła różne dobroczynne zapisy i jeszcze raz potwierdziła zapis dóbr i opiekę nad córkami mężowi. Zmarła w Dudziczach d. 6 maja 1771 r. i tam pochowana w podziemiach miejscowej cerkwi, obok zwłok rodziców. Po śmierci drugiej żony Prozor wziął kasztelanią witebską w 1773 r., a wojewodą witebskim został po Sołohubie w 1780 r. Dostojeństwa te jednak nieprzeszkadzały zajmować się gorliwie zarządem dóbr. Mieszkając z córkami w Dudziczach, wnikał pilnie w gospodarstwo i często odwiedzał S., a w 1783 r., gdy córki doszły do pełnoletności, zrzekł się na nie praw dożywocia swego. W 1784 r. wojewoda robiąc testament naznaczył opiekunem córek ks. Bukatego, kanclerza katedry wileńskiej. Wkrótce potem wwda zawarł poraz trzeci związki małżeńskie z Maryą kn. Szujską, córki zaś jego z Zarankówny wyszły w 1785 r. za mąż, jednocześnie d. 23 stycznia. Barbara za Franciszka Bukatego, podkomorzego nadwornego i szambelana, późniejszego posła Rzpltej do Anglii, a Róża za Stanisława Jelskiego, pułkownika petyhorskiego, komisarza skarbu w. ks. lit., dziadka piszącego. W d. 30 marca t. r. nastąpił w grodzie mińskim podział dóbr pomiędzy siostrami; na mocy tej tranzakcyi Róży Jelskiej dostały się Dudzicze z przyległościami, a Barbara Bukatowa wzięła S. z fol.: Kowalewicze, Kobylicze, Barbarów; z wsiami: Zaozierce, Kobylicze, Kowalewicze, Słopiszcze i S. W 1788 r. 18 czerwca Bukatowa czyni w grodzie mińskim zapis dożywocia dóbr swoich na imię męża, którego wszakże miała przeżyć. Ponieważ Bukaty posłując w Anglii nie mógł sam doglądać dóbr na Litwie, rządził więc niemi prałat Antoni Bukaty. Wojewoda Prozor, zrezygnowawszy w 1786 r. województwo na rzecz Michała Kosowskiego, niemógł być pomocą w dozorze dóbr sierhiejewickich i wreszcie umarł w Siehnowiczach (w Kobryńskiem) d. 22 paźdz. 1788 r. Spuścizna po drugiej żonie Zarankównie była mu najmilszą. Pobudował w Dudzicach wspaniałą rezydencyę, świątynię wschodniego obrządku. S. równie opatrzył we wszystko. W testamencie polecił, aby zwłoki jego złożono w sklepach familijnych pod cerkwią dudzicką, czemu niestało się jednak zadość, spoczywa bowiem w katakumbach kościoła siehnowickiego. W 1790 r. puszczę sierhiejewicką nabył na handel kupiec Zatman, płacąc za kopę brusów długości po 7 sążni i grubości 13 cali w kwadrat po 125 dukatów, a za maszty po dukacie. Ponieważ w schedzie dudzickiej lasy były mniejsze, w dzielczej więc umowie z 1785 r. dozwolony był Dudziczom wolny wręb do puszczy sierhiejewickiej, jak niemniej swobodne łowienie ryby w jez. Sierhiejewickim. Serwitut ten uregulowano w 1791 r. w ten sposób, że Jelscy otrzymali od Bukatych za zrzeczenie się swych praw do lasu i jeziora obręb leśny zwany „Wołosacz“, mający 3 włóki. W tymże roku administrator prałat Bukaty, zlustrowawszy dobra sierhiejewickie, wydał ciekawą instrukcyę rządcy Adamowi Daszkiewiczowi. Rządca obowiązany był odmawiać pacierz z czeladzią rano i wieczór, niekrzywdzić poddanych, spełniać instrukcye co do siewu, hodowli inwentarza i administracyi. Według inwentarza z 1791 r. dwór sierhiejewicki posiadał: 10 krów, 7 wołów, 5 jałowic, 21 owiec, 4 kozy, 55 świń (wykarmiano je na sprzedaż). W Barbarowskim folwarku było 55 sztuk bydła rogatego. W spisie ruchomości znajdujemy 2 żelaza bobrowe i 2 żelaza niedźwiedzie. W 1792 r. było w S. pod zasiewem: żyta 47⅓ mr., w tem 7½ jarki, wymłócono 80 ⅝ beczek, w tem 3 ⅝ beczek jarego zboża; w ogóle z fol. Barbarowom i Kowalewiczami zasiano żyta 210 mr., wymłócono 229

beczek, jarzyny różnej wymłócono 134 beczek. W 1793 r. podatek „ofiary“ wynosił 479 złp. z 50 dymów. Franciszek Bukaty zmarł w drodze z Petersburga d. 15 czerwca 1797 r., pochowany w grobach familijnych w cerkwi dudzickiej. Po śmierci męża Barbara Bukatowa wyszła wkrótce powtórnie za Ksawerego Lipskiego h. Grabie, kasztelanica łęczyckiego. Lipski, zrujnowany familiant, osiadłszy w S., trwonił fortunę nic nie robiąc, aż 1812 r. zamianowany został merem mta Mińska. Po rozproszeniu armii francuzkiej pod Borysowem, Lipski złożył urząd i otrzymał amnestyą. W 1828 r. zaskwestrowano dobra na rzecz kredytorów, a w 1833 r. nabył je za 14,000 rubli Tadeusz Zawisza. Jan Zawisza, syn Tadeusza, ustąpił Kasprowi, jednemu ze synów Lipskiego, prawo do S. w 1859 r. za zwrotem 14,000 rs. zapłaconych przez ojca przy kupnie. Po śmierci Kaspra w 1862 r. S. przeszły w ręce Jelskich, krewnych zmarłego. Jelscy w 1865 r. ustąpili spadku ks. Augustynowi Lipskiemu, który w 1868 r. S. odprzedał Piotrowi Popowemu. Obecnie, po odseparowaniu włościan, trzy fol.: S., Kowalewicze i Kobylicze obejmują 4062 dzies., z czego: przypada trzecia część na S. Jest tu kopalnia wapna; łąk dużo, ziemia lekka z wapieniem, dość urodzajna. Długi ciążące w każdej chwili grożą subhastacyą. Wś S., w pobliżu dworu, zabudowana w jedną ulicę, miała przy reformie włościańskiej w 1861 r. 21 osad pełnonadziałowych, lecz w ostatnich latach włościanie podzielili grunta na liczne cząstki i zabudowali gęsto sadyby. Lud trudni się rolnictwem, wydobywaniem wapna i rybołówstwem zimą. Cerkiewka tu istniała oddawna, należąc jeszcze w XVIII w. do parochii chotlańskiej (o 3 mile odległej), ale duchownego przy niej nie było. Dopiero zamożna dziedziczka Aleksandra Horbowska Zarankowna, zrobiła d. 6 listopada 1762 r. zapis na erekcyę cerkwi, przy świadkach Janie Kłokockim i Stefanie Mężyńskim, osadzając zarazem przy świątyni ks. Antoniego Andrzejewskiego. Zapis ten pod d. 12 marca 1764 r. został zatwierdzony przez arcybiskupa Felicyana Wołodkowicza. Zapisem tym fundatorka wydziela na wieczne czasy cerkwi sierhiejewickiej $2^1/_2$ włóki gruntu, z których 2 dla parocha, a $^1/_2$ włóki dla bakałarza, mającego uczyć dzieci. Nadto przeznacza od dworu corocznie parochowi: 2 beczki wileńskie żyta, 1 beczkę jęczmienia, 2 beczki owsa, 1 beczkę gryki, $^1/_4$ beczki pszenicy, $^1/_4$ beczki grochu, $^1/_2$ beczki jarki, $^1/_8$ beczki bobu, $^1/_4$ beczki grochu i po 60 złp. na wosk. Wreszcie warunje parochowi na zawsze wolne mlewo w młynie kowalewickim, poleca wznieść na gruncie plebanialnym browar dla swobodnego pędzenia gorzałki i robienia piwa na rzecz parocha, jednakże bez prawa sprzedawania napojów. Na bakałarza osobno zapisuje, oprócz gruntu, rocznie $^1/_2$ beczki żyta, $^1/_4$ beczki grochu, $^1/_8$ beczki bobu; pozwala parochowi i bakałarzowi wolny wręb do puszczy, grunt cerkiewny oswabadza na zawsze od wszelkich poborów wojewódzkich. Erygując cerkiew parochialną w S. fundatorka przyłącza do niej jako filię kaplicę w Dudzicach i zobowiązuje parocha aby dojeżdżał do Dudzicz w dni oznaczone dla nabożeństwa, dochody zaś z dudzickiej świątyni, przy dozorze przysięgłych ludzi, obracał na jej potrzeby i upiększenie. Bakałarzowi poleca, pod groźbą odebrania gruntu i subsydyów, aby w święta i niedziele zjeżdżał do wiosek z „dzwonkiem“ dla nauczania katechizmu. W 1783 r. wizytował cerkiew exoficyał i dziekan miński ks. Korwin Budaj; parochem wtedy był po ks. Tadeuszu Rydzewskim ks. Szymon Dryżyński. Cerkiew sierhiejewicka należała do dekanatu błońskiego, obecnie zaś do 2 okręgu cerkiewnego pow. ihumeńskiego. Tadeusz Zawisza wzniósł własnym kosztem nową cerkiew na miejsce starej w 1841 r. p. w. św. Jerzego. Do par. należy filia w Kobyliczach p. w. św. Jana Chrzciciela. W 1866 r. należała jeszcze kaplica św. Borysa i Hleba w Horelcu. Paraf. ma około 1400 wiernych. W S. często przebywał Karol Prozor, oboźny litewski. Archiwum sierhiejewickie i pamiątki po osobach niegdyś tam działających znajdują się w zbiorze piszącego w Zamościu. *A. Jel.*

Sierhiejówka, dobra nad rz. Wisłów-Rów, pow. bobrujski, w 2 okr. pol. paryckim, gm. Ozarycze, wchodziły niegdyś w skład ststwa ozaryckiego, nadanego po rozbiorze różnym osobom. S. ma 105 włók w glebie lekkiej, młyny i propinacye czynią znaczny dochód. Własność Łaszkarowych. *A. Jel.*

Sierhijówka, wś, pow. radomyski, należała do dóbr Malin Jelców. Przed ruiną miała 2 osady, po 1691 r. zaś tylko 1 osadę. W nowszych spisach niewykazana.

Sierisior, potok, ob. *Szeryszor.*

Sierki, wś nad rz. Narwią, pow. mazowiecki, gm. Stelmachowo, par. Tykocin, ma 1021 mr. obszaru.

Sierki 1.) wś, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Możejków Wielki, okr. wiejski Zabrojowce, o 42 w. od Lidy, ma 9 dm., 61 mk. (27 dusz rewiz.). W 1864 r. własność Szalewiczów. 2.) **S.,** wś, pow. słonimski, w 2 okr. pol., gm. maryjska, o 25 wiorst od Słonima. 3.) **S.,** wś, pow. słonimski, w 5 okr. pol., gm. Luszniewo, o 23 w. od Słonima.

Sierkowszczyzna, wś, pow. owrucki, ob. *Serkowszczyzna.* Podług lustracyi odbytej w r.

1622 pod przewodnictwem kaszt. bracławskiego Charlęskiego, fol. *Sierkowczyna* należał do ststwa owruckiego i posesorem jego był ówczesny ststa owrucki, jednakże za osobnym przywilejem królewskim. Czynił on 145 fl. 18 gr.

Sierkuli al. *Siarkuli*, wś, pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Iwieniec, ma 3 osady; grunta lekkie, w podłożach glina. *A. Jel.*

Siermiata, rzeczka w pow. porzeckim gub. smoleńskiej, odpływ jez. Stojaczego, dopływ jez. Soszno.

Siermiażka, rzka w płd.-zach. części pow. mińskiego, w obrębie gm. Rubieżewicze, dopływ Chalimonówki (podług W. K. Tekstu do mapy hydrograficznej dopł. Suły); zaczyna się za wsią Ihumenowszczyzna, przy granicy pow. oszmiańskiego, ma kierunek wschodni; długość biegu wśród lasów około 1 mili.

Sierna, u Pola i na karcie Chrzanowskiego *Staw*, rzeczka w pow. łuckim, na pograniczu włodzimierskiego, lewy dopływ Styru (praw. dopł. Prypeci). Bierze początek w okolicy Zaturzec, we wsi Serniczki, płynie w kierunku wschodnim, odlewa 11 stawów, z których ostatni we wsi Rokitnie, gdzie do Styru wpada.

Sierniany, wś, pow. rossieński, parafia skawdwilska.

Sierniawa al. *Sierniawy*, wś i os. młyn., pow. chełmski, gm. Bukowa, par. Sawin. Wchodziły w skład dóbr rząd. Chutcze.

Siernickie Holendry, pow. wągrowiecki, ob. *Wojciechowo.*

Siernicze 1.) w XVI w. *Szyernycze duplex*, wś i fol., pow. słupecki, gm. i par. Ostrowite, odl. 14 w. od Słupcy. W 1827 r. 20 dm., 168 mk. Dobra S. Wielkie składały się w 1887 r. z fol. S. Wielkie i Skrzynka Mała, rozl. mr. 1288: fol. S. Wielkie gr. or. i ogr. mr. 672, łąk mr. 40, past. mr. 59, lasu mr. 6, nieuż. mr. 22; bud. mur. 9; płodozm. 12-pol.; fol. Skrzynki Małe gr. or. i ogr. mr. 343, łąk mr. 31, past. mr. 30, lasu mr. 46, nieuż. mr. 59; bud. drewn. 5; płodozm. 9-pol. Wś S. Wielkie os. 29, mr. 41; wś Skrzynki Wielkie z os. Stężyca i Czartkowizna os 7, mr. 280. 2.) **S.** *Małe*, wś i fol., pow. słupecki, gm. i par. Ostrowite, odl. 18 w. od Słupcy. W 1827 r. 24 dm., 173 mk. Dobra S. Małe składały się w 1887 r. z fol. S. Małe i Kania, rozl. mr. 526: fol. S. Małe gr. or. i ogr. mr. 352, łąk mr. 6, nieuż. mr. 14; bud. mur. 14; płodozm. 18-pol.; fol. Kania gr. or. i ogr. mr. 54, łąk mr. 11, past. mr. 18, w odpadkach mr. 26, nieuż. mr. 45; bud. mur. 6; wiatrak. Na początku XVI w. łany dworskie i kmiece we wsi S. Wielkie dawały dziesięcinę pleb. w Ostrowitem. Kmiecie prócz tego za dziesięcinę lnianą po 2 gr. We wsi S. Małe kmiecie dawali pleb. tylko mesznc po mierze żyta i owsa (Łaski, Lib. Ben., I, 301).

Sierniczek. urzęd. *Sierneczek*, majętność, pow. bydgoski, o $5\frac{1}{2}$ klm. na płd.-zach. od Fordonia, przy dr. żel. bydg.-toruńskiej; nad Brdą i zachodnią jej odnogą, o $2\frac{1}{2}$ klm. przed ujściem jej do Wisły; par. i poczta w Fordoniu, st. dr. żel. w Czersku (Brahnau) o $\frac{1}{2}$ klm.; 7 dm., 71 mk. (5 kat., 66 prot.) i 243 ha (170 roli, 8 łąk); kopalnia żwiru. R. 1793 należał S. do Teodora, około 1840 do Maksymiliana Moszczeńskiego, dziedziców dóbr żołędowskich. *E. Cal.*

Sierniczki, w dokum. *Serniki*, wś u źródeł rzki Sierny, pow. włodzimierski, na pograniczu pow. łuckiego, na płd.-wschód od miasteczka Kisielina.

Sierniki 1.) dawniej *Sierzniki*, *Sirznik* 1394 r., wś i fol., pow. kościański, o 6 klm. na płn. od Czempinia (poczta i st. dr. żel.), par. Głuchowo. W r. 1389—90 należały S. do Jakuba Łódzkiego (z Łodzi pod Stęszewem), którego akta grodzkie poznańskie z r. 1394 zowią też Kopaszewskim; po nim odziedziczyli synowie jego S., zadłużone żydowi Aronowi i sołtysowi srockiemu, z którym tegoż roku prawowali się kmiecie sierniccy (Kod. Wlkp., n. 2053); w r. 1580 siedzieli na S. Zadorscy; z nich posiadał Baltazar 5 półłanków i 1 zagrodn. a Maciej 5 półłank. osiadł., 1 rzemieśl. i 1 komor. Późniejszymi dziedzicami byli Józef Gliszczyński, kaszt. biechowski, około 1793 r., następnie Jaraczewscy. Między S. a Domańczewem, na wysuszonych obecnie błotach, znajduje się okop kształtu czworobocznego. Wś ma 16 dm., 140 mk. kat. i 136 ha. Fol. (3 dm., 8 mk.) wchodzi w skład okr. dworskiego Głuchowo. 2.) **S.**, urzęd. *Siernik*, dawniej *Sierzniki*, majętność, pow. szubiński, o 5 klm. na zach.-płn. od Keyni, wznies. 102 mt. npm.; par.,poczta i st. dr. żel. w Keyni (Exin); 8 dm., 103 mk. (100 kat., 3 prot.) i 322 ha (285 roli, 15 łąk); czysty dochód z ha roli 17·23, z ha łąk 15·27 mrk; właścicielem jest L. Wolszlegier. S. istniały już przed r. 1452; około r. 123 składały się z łanów kmiecych i dziedzicznych; w r. 1577 było tu 5 łan. os. i 4 zagrodn.; w 1579 r. 6 łan. i tyleż zagrodn. a w 1618 r. 3 osiadłe, 3 puste i 2 zagrodn.; dziedzicami byli około 1793 r. Stanisław Brodzki i Wojciech Rudzki. 3.) **S.**, dawniej *Sierzniki*, majętność, dwór i okr. dworski, pow. wągrowiecki, o 6 klm. na wsch.-płd. od Rogoźna (par., poczta i st. dr. żel.), śród jezior i lasów. W r. 1399 pisał się z S. Mikołaj Sierznicki (Akta gr. pozn., wyd. r. 1888, n. 2892); Pełko z S. (tamże, n. 1535) mógł też z innych pochodzić Siernik lub Żernik. W r. 1579 posiadali na S. Mikołaj Zieliński $3\frac{1}{2}$ łan. osiadł. i 1 zagrodn. a Jan Sapiński 2 łany i 1 komor.;

w r. 1618 miał tu Mikołaj Zieliński 4½ łan. osiadł. i 2 zagrodn.; przy schyłku zeszłego stulecia należały dobra do Radolińskich; składały się z wsi: Grzybowo, Marlewo, Prusce, Sierniki i Stare. W r. 1778 istniała w S. kaplica prywatna. Emeryk Radoliński wybudował tu pałac i założył park. Jako szambelan dworu pruskiego, mianowany hrabią dziedzicznym 1836, utworzył z dóbr jarocińskich ordynacyę, zatwierdzoną przez rząd. Zmarł 1879 w Neapolu (Złota ks. VI, 268). Obecnie składa się klucz S. z Biniewa, Marlewa, Prusiec i Siernik. Dwór ma 19 dm., gorzelnię i 288 mk. Same S. mają 1675·03 ha (671·88 roli, 41·45 łąk, 65·72 pastwisk, 793·55 lasu, 34·86 nieuż. i 67·57 wody); czysty doch. grun. 7611 mrk. (w r. 1884); właścicielem jest dr. Władysław Szułdrzyński. Do okr. dworskiego należą: Marlewo (5 dm., 93 mk.), Prusce (10 dm., 168 mk.) i Stare (4 dm., 104 mk.); cały okrąg ma 38 dm., 653 mk. (642 kat., 11 prot.) i 2712 ha (1172 roli, 146 łąk, 1081 lasu); czysty dochód z ha roli, 9·01, z ha łąk 4·31, z ha lasu 1·17 mrk. *E. Cal.*

Sierniki, w dok. *Serniki*, wś nad rzką Sierną, pow. łucki, na płn.-zach. od Łucka.

Siernista, rzeczka, w pow. wilejskim pod Dołhinowem.

Sierocin, *Sierotyn*, *Sirotyn*, *Sirotyno* al. *Michajłowo*, mko u zbiegu rz. Czernicy z Budowieścią, pow. połocki, o 54 w. od Połocka a 39 w. od Witebska, przy linii dr. żel. dynebursko-witebskiej. Ma 65 dm., 415 mk., cerkiew p. w. Narodzenia N. M. P., wzniesioną w 1669 r. przez Hrebnickich. W mku odbywa się 5 nieznacznych jarmarków (5 stycznia, 2 lutego, 25 marca, 2 lipca i 6 grudnia). St. dr. żel. dynebursko-witebskiej, trzecia z rzędu od Witebska, pomiędzy st. Stare Sioło (o 18 w.) a Obol (o 23 w.), odległą jest o 205 w. od Dyneburga. Stanisław August Poniatowski nadał S. w 1767 r. prawo magdeburskie. Obecnie własność Reuttów.

Sierock al. *Serock* (ob.), wś, pow. lubartowski, gm. i par. Firlej. W 1330 r. Władysław Łokietek przenosi wsi Dirscona, kan. kościoła św. Floryana w Krakowie, i brata jego Hostasia z prawa średzkiego na magdeburskie. W liczbie wsi wymienione: Markussowicze (Markuszów), cum villulis sibi contiguis: Sroczko, Lieskowicze, Syrnicze, Czechonicze (Kod. Małop., II, 275).

Sierockie, grupa zabudowań w obr. Zubsuchego, pow. nowotarski. *Br. G.*

Sieroczki, wś i fol., pow. nieszawski, gm. i par. Straszewo, odl. 16 w. od Nieszawy. Leżą na granicy od w. ks. poznańskiego, mają wiatrak, pokłady torfu. W 1884 r. fol. S. rozl. mr. 1030: gr. or. i ogr. mr. 759, łąk mr. 98, past. mr. 116, lasu mr. 31, nieuż. mr. 26; bud. mur. 9, drewn. 11; płodozm. 16-pol., las nieurządzony. Wś S. os 42, mr. 200.

Sierody, wś, pow. święciański, ob. *Seredy*; odl. 53 w. od Święcian, ma 7 dm., 62 mk. (56 prawosł., 6 żyd.).

Sierokopass, ob. *Szerokipas*.

Sierokorotnia, fol. nad jez. t. n., pow. orszański.

Sierokorotnianka, rzka w pow. orszańskim, wypływa z jez. Sierokorotniańskiego.

Sierokorotniańskie, jezioro w pow. orszańskim, pomiędzy fol. Sierokorotnia a wsiami Ohoponowicze i Zaozerje. Ma około 5 w. długości, do 400 saż. szerokości i około 5 saż. głębokości; zajmuje 236 dz. przestrzeni. Brzegi w części wyniosłe i piaszczyste, w części zaś niskie i błotniste. Uchodzi do niego rzka Derużanka, wypływa zaś rzeczka Sierokorotnianka. *J. Krz.*

Sieromin al. *Szeromin*, wś i fol. nad rzką Żurawianką, pow. płoński, gm. Wójty Zamoście, par. Płońsk (odl. 3 w.), ma 13 dm., 315 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 1075: gr. or. i ogr. mr. 737, łąk mr. 101, past. mr. 12, lasu mr. 192, nieuż. mr. 33; bud. mur. 7, drewn. 25; płodozm. 7-pol., las nieurządzony. Wś S. os. 30, gr. mr. 31; wś Sierominek os. 9, mr. 319.

Sierominek al. *Szerominek*, wś włośc. nad rzką Żurawianką, pow. płoński, gm. Wójty Zamoście, par. Płońsk (odl. 4 w.), ma 9 dm., 89 mk., 319 mr. Wchodziła w skład dóbr Sieromin.

Sieromski potok, nastaje w obr. Kropiwnika Starego, w pow. drohobyckim, z pod Bystrej (840 mt.); płynie łąkami na płd. i wpada, ubiegłszy 2½ klm., do Kropiwnika, lew. dopływu Stryja. *Br. G.*

Sieromszczyzna, dwór w Kropiwniku, powiat drohobycki.

Sieronowice 1.) niem. *Schironowitz von Renard*, wś, pow. wielkostrzelecki, par. Jaryszów. W r. 1861 było 43 dm., 300 mk. kat., 900 mr. 2.) **S.,** niem. *S. von P.*, wś poblizka z powyższą, pow. wielkostrzelecki, par. Jaryszów. W 1861 r. 14 dm., 130 mk. kat., 1375 mr. obszaru dwor., 126 mr. drobnej własności. S. leżą blizko folw. Grzeboszowice.

Sierosław, w XVI wieku *Syerosław*, kol. i os. karcz., pow. piotrkowski, gm. Podolin, par. Srocko; kol. ma 42 dm., 310 mk., 604 mr. włośc.; karcz. 1 dm., 3 mk., 6 mr. W 1827 r. 36 dm., 249 mk. Na początku XVI w. dziesięciny z całej wsi dawano scholastykowi kollegiaty łęczyckiej, zaś pleb. w Srocku tylko kolędę po groszu z łanu (Łaski, L. B., II, 173). Według reg. pob. pow. piotrkowskiego z r. 1552 w części Jana Sośnickiego było 21 os., 11 łan., Piotr Dunin 5 os., Jan Rogoziński 1 os., Stan. Pokrzywnicki 5 os., Andrzej Rogoziński 4 os. (Pawiń., Wlkp., II, 263). *Br. Ch.*

Sierosław, *Sirosławo* r. 1248, dwór i okr. dwor., pow. poznański, o 12 klm. na wsch.-północ od Buku, 3 klm. od jez. Lusowskiego; par. Lusowo, poczta i st. dr. żel. w Dąbrówce; 10 dm., gorzelnia parowa, 184 mk. i 554·90 ha (419·48 roli, 35·60 łąk, 28·80 past., 57·57 lasu i 13·36 nieuż.); chów bydła i nabiał; właścicielem jest Zygmunt Węsierski. W skład okr. dwor. wchodzi Pokrzywnica (49 mk. w 4 dm.); cały okr. ma 14 dm., 233 mk. (193 kat., 40 prot.) i 688 ha (532 roli, 45 łąk, 60 lasu). S. istniał już przed r. 1288, w tym bowiem czasie wcielił go do par. lusowskiej biskup poznański Jan. Z S. pisali się: Stefan Opalis w r. 1316, Bogusz r. 1389 i Naram Sierosławscy w r. 1393; około 1580 r. posiadał tu Jan Sierosławski rolę karczm. i 2 zagrodn.; w r. 1647 założyła tu dziedziczka Barbara Miękicka kościół braci czeskich, który, gdy S. przeszedł w ręce rodziny katolickiej, zamieniono na kaplicę. Tę odnowił w r. 1783 Michał Neyman, właściciel S. i Pokrzywnicy; po Neymanach odziedziczyli S. Raszewscy. W r. 1773 rozgraniczono Lusówko z S. i Lusowem.

Sierosław, mylnie (Kętrz.) *Szerosław*, niem. *Schirosław*, dok. *Syrozlaw* 1310 r., *Syroslaw gros* 1400, *Grossyroslaw* 1415, *Gros Seresla* 1436, *Sirosław* 1565, wś włośc., pow. świecki, st. p. i par. ew. Osie, kat. Drzycim, pół mili odl., okrąg urz. stanu cywiln. Brzemiona; 1081 ha (811 roli or. i ogr., 58 łąk, 44 lasu). W 1885 r. 97 dm., 126 dym., 717 mk.; 599 kat., 113 ew., 5 żyd. Szkoła 3-klas. bezwyznaniowa liczyła 1887 r. 154 dzieci i 2 naucz. R. 1310 nadaje zakon krzyżacki Henrykowi z Pnia (Pen) 5 wsi, między temi i S., na prawie chełmińskiem (ob. Wegner, Gesch. d. Kr. Schwetz, II, 35). Około r. 1410 (Krzyż. księgi czynszowe) S. obejmował 50 włók, z których sołtys posiadał 5 wolnych, od reszty czynszowano po pół grzywny z włóki, pół korca owsa i po 2 kury na św. Marcin. Osiadłych było 13 (ob. tamże, str. 66). *Ks. Fr.*

Sierosławice 1.) w XVI w. *Syroslavicze*, wś włośc., pow. konecki, gm. i par. Końskie, odl. od Końskich 5 w., ma 32 dm., 249 mk., 657 mr. W 1827 r. 20 dm., 129 mk. Wchodziła w skład dóbr Końskie. Dziesięcinę z ról dworskich pobierał na początku XVI w. pleban w Końskich. Wartość jej dochodziła pół grzyw. W połowie XV w. wś S., w par. Końskie, własność Mikołaja Litwosza h. Grzymała, miała $3^1/_2$ łan., z których dziesięcinę snopową i konopną (4 pęki) dawano prebendzie turebskiej. Wartość dziesięciny $1^4/_2$ grzywny. Karczma z rolą i 2 zagrod. płacili dziesięcinę preben. turebskiej. Fol. rycerski dawał dziesięcinę snopową pleb. w Końskich (Długosz, L. B., I, 351). W 1577 r. Stanisław Modliszewski miał tu 2 łany, 3 zagr. (Pawiński, Małop., 285). 2.) **S.,** wś i fol. nad Wisłą, tworzącą tu granicę od pow. bocheńskiego (Galicya), pow. miechowski, gm. Gruszów, par. Brzesko Stare, odl. 40 w. od Miechowa. Na obszarze S. jest urząd celny. W 1881 r. wywieziono przez S. różnych produktów za 52,000 rs. W 1827 r. było 30 dm., 193 mk. W 1876 r. fol. S. i Smiłowice rozl. mr. 595: gr. or. i ogr. mr. 426, łąk mr. 54, past. mr. 53, zarośli mr. 12, nieuż. mr. 50; bud. mur. 3, drewn. 13. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś Stare Brzesko os. 5, mr. 23; wś Smiłowice os. 75, mr. 294. Według reg. pob. pow. krakowskiego z r. 1490 wś Syroslawycze, w par. Witów, miała 5 łanów. W r. 1581 wś S., w par. Brzesko Stare, miała $5^1/_2$ łan. km., 4 zagr. z rolą, 2 zagr. bez roli, 3 komor. z bydł., 6 komor. bez bydła, 1 rzem., $^1/_4$ roli karczm. (Pawiński, Małop., 443). *Br. Ch.*

Sierosławice, w XV w. *Syroslawicze*, wś nad Wisłą, pow. wielicki, par. Góra św. Jana, urz. poczt. w miejscu. Posiada urząd celny, składy soli, przystań. W XV w. dawała dziesięcinę „in gonithwam“ prebendzie św. Pankracego w Brzesku Starym (Długosz, L. B., II, 162). W 1581 r. S., wś w par. Brzesko Stare, „domini thesaurarii“, który płaci od $5^1/_2$ łan. km., 4 zagr. z rolą, 2 bez roli, 3 komor. z bydł., 6 komor. bez bydła, 1 rzem., ćwierci karcz. (Pawiń., Małop., 8).

Sierosławice, niem. *Schirosławitz*, wś i dobra ryc. w pobliżu Prosny, pow. kluczborski, par. ew. Wojsławice, kat. Byczyna, odl. $2^3/_4$ mili od Kluczborka. W 1861 r. było 295 mk. (71 kat.). Dobra miały gorzelnię, piękny park, pokłady torfu i 888 mr. obszaru; wieś miała 318 mr.

Sierosławskie Pinki (*Pieńki*), pow. piotrkowski, ob. *Pinki* 6).

Sieroszewice, w dok. *Vzorovici* r. 1136, *Uzurowici*, *Szyroschovycze* r. 1523, *Sieroszyce* (?), wś, dwór, fol. i os. wiejska, pow. odolanowski (Ostrowo), o 11 klm. na płn. od Mikształta i tyleż na wschód od Ostrowa, na trakcie z Ostrowa na Rososzycę do Grabowa; par. Rososzyca. S. należały w r. 1136 do arcyb. gnieźnieńskich (Kod. Wielkop., nr. 7); w r. 1441 były w ręku szlachty osiadłej. Akta grodzkie i ziemskie kaliskie zawierają różne, późniejsze, odnoszące się do S. czynności sądowe; w r. 1579 posiadała tu Dorota Sieroszewska 4 łany osiadłe, 2 zagrod. i 1 rzem.; w r. 1618 był dziedzicem Krzysztof Sieroszewski. W S. miał niegdyś stać pałac biskupi, z 50 piwnicami, zburzony przez konfederatów barskich. Na terytoryum S. znajdują się mogiły, w których podobno spoczywają zwłoki potopionych i ubitych w ucieczce Szwedów, tudzież cmentarzysko przedhistoryczne; w piasku pod kamieniami znaleziono obrączkę złotą i takiż gu-

zik. Wś ma 14 dm., 99 mk. kat. i 86 ha (59 roli, 23 łąk, 2 lasu). Dwór ma 12 dm., 164 mk. kat. i 319 ha (271 roli, 14 łąk, 12 lasu); właścicielem jest Piotr Paweł Skórzewski na Rososzycy. Os. wiejska z fol. Sieroszewiczki (1 dm., 38 mk.) ma 70 dm., 477 mk. (203 kat., 274 prot.) i 575 ha (432 roli, 80 łąk, 23 lasu); czysty dochód z ha roli 6·66, z ha łąk 6·27, z ha lasu 1·57 mrk. Osadę tę założył około 1822 r. Aleksander Kossecki, dziedzic S., sprowadziwszy Niemców, protest. *E. Cal.*

Sieroszewo, fol., pow. włocławski, gm. Pyszkowo, par. Choceń, odl. 21 w. od Włocławka, ma 14 mk., 150 mr. W 1827 r. 6 dm., 51 mk. W 1876 r. fol. S. i Czuple rozl. mr. 435: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 130, łąk mr. 15, nieuż. mr. 5; bud. mur. 3, z drzewa 6; płodozmian 10-pol.; fol. Czuple gr. or. i ogr. mr. 187, łąk mr. 65, nieuż. mr. 33; bud. mur. 6, z drzewa 3.

Sierota, nazwa części lasu w dobrach Kanie, pow. chełmski (ob. t. III, 804 i 805).

Sierotka, fol., pow. ihumeński, w 4 okr. pol. puchowickim, o 3 w. od st. dr. żel. lipawo-romeńskiej Maryna-Horka. *A. Jel.*

Sieroty, *Sieroth*, 1414 *Schirot*, 1534 *Sironiowitze* i *Schieroth*, dobra ryc. i wś, pow. toszecko-gliwicki, posiadają kościół par. kat. W r. 1861 było 80 dm., 610 mk. (9 ew.). Dobra obejmowały 3240 mr.; wś 692 mr. We wsi szkoła kat. S. par., dek. toszeckiego, w 1869 r. miała 1059 kat., 27 ew., 14 izrael.

Sierowka, wś, pow. homelski, gm. Stare Jurkowicze, ma 202 dm., 1113 mk.

Sierpc, w dok. z 1165 r. *Seprch*, z 1322 r. *Sieprz*, 1385 *Szeprcz*, 1389 *Seprcz*, miasto powiatowe gub. płockiej, nad rzeczką Sierpienicą, w szerokiej dolinie, niedaleko ujścia tej rzeczki do Skrwy, wznies. 360 st. npm., pod 52° 51′ 5″ szer. płn. i 37° 22′ 5″ dłg. wsch. od F., odl. 38 w. od Płocka, 59 w. od Mławy, 109 w. od Warszawy. Najbliższa st. dr. żel. nadwiśl. w Mławie. Miasto posiada kościół paraf. murowany pod wezw. Wniebowzięcia Matki Boskiej, kościołek św. Ducha, klasztor etatowy benedyktynek (10 zakonnic), kościół par. ew., synagogę, dom przytułku dla starców, ochronę żydowską, trzy szkoły początkowe (jedna 2-klas.), sąd pokoju okr. V, urząd powiat. z kasą, magistrat, urząd poczt. i tel., 2 apteki, 301 possesyi (7 murow.), 6726 mk., 2480 mr. ziemi należącej do miasta i mieszczan. Do gminy miejskiej należą dwie małe osady: Bojanowo i Grzymały. Z zakładów przemysłowych istnieją: 2 browary z produkcyą około 6000 rs., 3 garbarnie z prod. 1710 rs. i 4 fabryki octu z prod. 1609 rs. Miasto jest ogniskiem handlu zbożowego dla okolicy. W 1827 r. było 272 dm., 2583 mk.; 1858 r. 320 dm. (6 murow.), 5015 mk. (2571 żydów, 235 Niemców). Domy ubezpieczone były na 72,280 rs., kasa miejska miała dochodu 2204 rs. 74 kop.; 1877 r. dochód kasy wzrósł do 11,732 rs. Miasto składa się z kilku części, noszących odrębne nazwy: Stare miasto, Nowe, Loret, Czaplin (żydowska część) i Ostrów. Zawiązkiem osady był stary gród, wymieniony już w akcie Bolesława dla klasztoru w Mogilnie z 1155 r. (Kod. Wielkop., Nr. 3). Wacław, ks. mazowiecki, zamieniając w 1322 r. w Gąbinie z bisk. płockim Floryanem różne wsi i dochody książęce na biskupie, a głównie czynsz 60 grzywien płacony przez miasto Płock kapitule, powiada: „Insuper admisimus eidem domino Episcopo seu suis successoribus, nomine dicte Ecclesie Plocensis, in villa, sive loco predicto Seprcz Castrum et Civitatem numire ac firmare. Et ipsum Castrum ac civitatem nec non omnes villas suprodictas, locare Jure Srodensi, sive novifori“ (Kod. Maz., 45). Zdaje się że nie cały obszar S. był książęcym, że poprzednio już jakaś część nadaną była przez książąt. Na akcie z 1385 r. czytamy śród podpisów „Jaskone dicto Pilik haerede de Seprcz“ (Kod. Maz., 104). W 1389 r. występuje „Jacobus de S.“ kanonik płocki (ib., 108). Biskupi płoccy widocznie pozbyli się swych praw, gdyż spotykamy później w S. świeckich dziedziców Sierpskich Prawdziców. Być może, iż pierwotna lokacya miasta przez biskupów nie wydała rezultatów, tak że następnie świeccy dziedzice innej części S. uzyskali od Władysława Jagiełły w 1389 r. przywilej miejski na prawie niemieckiem. Osiedli tu, niemieccy zapewne, sukiennicy, których przemysł rozwinął się w XV w. Zygmunt I dozwolił przywilejem z 1509 r. kłaść na suknie markę z literą S, z koroną u góry a lwem u spodu, i postawy z tym znakiem w całym kraju swobodnie sprzedawać. Około połowy XVI w., po śmierci Prokopa Sierpskiego, miasto rozdzielonem zostało na dwie części. Jedna przeszła na córkę, Urszulę Sierpską, z pierwszego męża Lwowską, z drugiego Potulicką, druga na Annę Piwowę (Sierpską ?). Zniszczone przez pożar przywileje ponowili w 1577 r. Potulicki, wojewoda płocki, z Piwową. Zofia Potulicka po śmierci męża założyła 1620 r. klasztor dla benedyktynek, sprowadzonych z Chełmna (podobnie jak w 1616 r. do klasztoru w Sandomierzu). Do klasztoru tego wstąpiła sama z córką Anną w 1625 r. i na uposażenie oddała połowę miasta. Święcicki w Opisie Mazowsza (z końca XVI w.) nazywa S. „bardzo ludnym“ i wspomina o kościele słynącym cudami. Verdum w swej podróży (Liske, Cudzoziemcy, 193) nazywa S. ładnem miastem, które strumień i głęboka dolina dzieli na trzy części. Z tych dwie mają

po kościele, trzecia klasztor żeński. Około 1800 r., za rządów pruskich, S. leżał w pow. mławskim, posiadał drugi sąd okręgowy. Połowa miasta należała do dziedzica Bramińskiego (Dramińskiego ?), druga była królewską. Miasto miało 162 dym., 970 mk., w tem 649 żydów (Holsch, Geogr., I, 498). Do wzrostu miasta przyczyniło się wiele pomieszczenie władz powiatowych w 1867 r. W 1871 r. ludność wzrosła do 6389. Z zabytków przeszłości przechowały się tylko kościoły. Parafialny p. w. św. Wita, Modesta i Kresceneyi, wedle tradycyi stanąć miał w XI wieku, na miejscu świątyni pogańskiej. Część północna, zbudowana z polowego kamienia okrągłego, pochodzi zapewne z pierwotnej budowli. Wieża pochodzi prawdopodobnie z XVI w. Pożary w 1630 i 1648 r. i następne przeróbki zatarły cechy nietylko pierwotnej budowli lecz późniejszej ostrołukowej przebudowy a prędzej dobudowy. Na ścianie kaplicy znajduje się h. Lew z kamienia a pod nim tablica z napisem oznajmiającym, iż „Andres Sierpski a Gulczewo Palatinus ravensis capellam in hac seniorum corpora requies eunt restauravit 1569 r.“. Drugi kościół p. w. Wniebowzięcia N. P. Maryi wystawiony został w 1483 r. ze składek dla pomieszczenia cudownie zjawionego obrazu M. Boskiej. Przy kościele tym osadzono mansyonarzy w 1517 r., dla których na uposażenie zakupiono wsi: Golejowo i Gorzewo. W 1620 r. osadzono przy kościele benedyktynki sprowadzone z Chełmna. Pierwszą ksienią była Katarzyna Stryjkowska, drugą Katarzyna Potulicka (córka fundatorki). Zygmunt III nawiedzał klasztor i kościół w 1624 r. i był podejmowany obiadem przez fundatorkę. Gdy drewniany klasztor zgorzał w 1703 r., wtedy Andrzej Załuski, bisk. płocki, przy pomocy daru ks. Katarzyny Radziwiłłowej (30,000 złp.), wystawił murowany klasztor, dotąd istniejący. Przy kasacyi klasztorów w 1864 pozostał jako etatowy. Kościół sam, mimo przeróbek w 1787 i 1801 r. pożaru w 1794 r., zachował cechy ostrołuku krzyżackiego. Wewnątrz kościoła przechował się tylko nagrobek Katarzyny Kretkowskiej, z domu Goślickiej († 1621 r.) i obraz z XVII wieku, przedstawiający nadanie przez ks. Konrada dominikanom przywileju erekcyjnego. (Na pieczęciach przywileju data 1234 r.). Trzeci kościołek św. Ducha, pierwotnie zapewne szpitalny, pochodzi z 1519 r. Spalony 1614 r., odnowiony w 1850 r. Śród miasta stoi słup murowany, wystawiony na mocy wyroku trybunału piotrkowskiego z 1739 r. przez żydów z powodu popełnionego przez nich świętokradztwa. Do 1850 r. żydzi słup ten obowiązani byli utrzymywać. Dawniej istniały jeszcze kościołki (kaplice?) św. Wawrzyńca (zniszczony w 1813 r. przy przechodzie wojsk), św. Krzyża z cmentarzem, który już w 1794 r. był w ruinie, wreszcie św. Rocha, drewniany, zniszczony przez ogień w 1794 r. S. wchodził w obecnem stuleciu w skład dóbr Koziebrody. Folw., zwany Włóki Małe i Włóki Piaski, oddzielony od tych dóbr (należy do gm. Borkowo), ma młyn wodny, 642 mr. (526 mr. roli, 44 mr. pastw., 51 mr. w osadach, 5 łąk, 15 nieuż.). S. par., dek. sierpecki (dawniej raciąski), 4684 dusz. S. par. ewang. liczy około 2000 dusz, kolonistów Niemców. Sierpecka kasztelania należała do kategoryi mniejszych. Nazwisk kasztelanów dawniejszych nie znamy. Opisy obu głównych kościołów w S. z rycinami podał Tyg. Illustr. z 1869 r. (IV, 320) i z 1873 r. (XI, 80).

Sierpecki powiat gub. płockiej, utworzony w 1867 r. z połowy dawnego mławskiego powiatu, graniczy od płn. z mławskim, od zach. z mławskim i częściowo z płońskim, od płd. z częścią płońskiego i płockim, od zach. z lipnowskim, rypińskim i częścią mławskiego. Obszar powiatu wynosi 19·77 mil kwadr. Przedstawia on płaszczyznę, której środkowa część, wznies. 400 do 420 st. npm., nie przedstawia wydatniejszego pochylenia; część płn. i wschodni klin, przytykające do rzki Wkry (Działdówki), pochylają się od płn.-zach. ku wschod.-płd. Okolice Żuromina (płn.-zach.) pod Brudnicami wzn. 588 st., koło Bieżunia wzn. 420 st., Raciąż 302 st. W części płd.-zach. pochylenie występuje w kierunku od wschodu-płd. ku zach.-płn. i płd., od 450 st. w części przyl. do pow. płockiego, schodzi do 360 st. pod Sierpcem a 316 st. pod Żurawinem nad Skrwą. W płn.-zach. rogu wchodzi w obszar powiatu nizina, rozciągająca się między płynącemi prawie równolegle: Wkrą i Skrwą (odległe 12 do 15 w.). W nizinie tej między wsiami Raczynem, Będominem, Chromakowem wznies. wynosi około 300 st. Obszar powiatu należy do dorzecza Wkry i Skrwy (dopływy Wisły). Skrwa wchodzi w obszar powiatu na płn.-wschód od Mierzęcina i płynie odtąd przeważnie granicą zach. powiatu. Linia graniczna niekiedy tylko przechodzi na lewy lub prawy brzeg rzeki, jak np. naprzeciw ujścia rzki Sierpienicy, poniżej wsi Studzieniec. Wkra przeciwnie, wszedłszy w obszar powiatu pod Brudzicami, płynie szeroką podmokłą doliną z płn. na płd.-wschód, przepływa pod Bieżuniem, od Młodzyna rozdwaja się, pod Stęszewem dzieli się na trzy koryta. Między Bieżuniem a Sokołowem lewe ramię oddala się o kilka wiorst i okrąża wyniosły obszar z wznies. do 580 st. Prawe ramię też się rozdwaja, dzieli na trzy i cztery odnogi pod wsią Sokołowy Kąt. Pod Zgliczy-

nem Wkra wchodzi w pow. mławski i płynie w pobliżu granicy powiatu sierpeckiego, koło Glinojecka na małej przestrzeni stanowi granicę od pow. ciechanowskiego. Z obszaru powiatu spływają do Wkry nieliczne i drobne, kilkuwiorstowe strugi. Gleba powiatu piaszczysta i sapowata w części północnej, szczerkowa w środkowej. Co do żyzności powiat zajmuje przedostatnie miejsce w gubernii (ostatnim jest mławski). Żyto i kartofle są głównemi produktami. Brak dróg bitych, oddalenie od dróg żelaznych i wodnych (Sierpc i Raciąż odl. od Płocka o 40 w., od st. dr. żel. Ciechanowa Sierpc około 9 mil, Raciąż około 80 w.), utrudniają rozwój rolnictwa i przemysłu fabrycznego. Droga bita I rzędu, łącząca Sierpc z Bielskiem (Płockiem), przerzyna na przestrzeni 11 w. obszar powiatu; mniejszą jeszcze cząstkę powiatu przerzyna droga bita z Sierpca do Lipna. Zresztą poprzeprowadzane są kawałkami drogi bite II rzędu. Fabryk większych powiat nie posiada. W 1880 r. były czynne: 4 browary (10 robot.) z prod. na 13,814 rs., 2 fabr. octu z prod. 650 rs., 7 garbarni (10 robot.) z prod. 3540 rs., 5 cegielni (20 rob.) z prod. 15,909 rs., huta szklana (we Władysławowie, 11 rob.) z prod. 18,000 rs. i 2 hamernie (Poniatowo, 9 rob.) z prod. 10,450 rs. Ogólna suma produkcyi (bez miasta Sierpca) wynosiła 71,682 rs. Prócz tego istniały jeszcze wiatraki (około 50) i nieliczne młyny wodne. Jedynemi instytucyami kredytowemi są kasy wkładowo-zaliczkowe. W 1886 r. na 12 gmin było 11 kas, z kapit. 4782 rs. Średnia posiadłość przeważa w powiecie nad drobną. Większa własność obejmuje 128,601 mr., włościańska 51,293 mr. Lasy zajmują około 26,000 mr. Ludność powiatu z 47,073 w 1867 r. podniosła się do 57,024 w 1880 r. i 64,000 w 1887 r. W 1880 r. było, oprócz katolików, 135 prawosł., 1091 ewang. i 9936 żydów. Szkoły początkowe istniały (w 1883 r.): trzy miejskie w Sierpcu i 21 we wsiach i osadach: Raciąż, Bieżuń, Jonne, Lutocin, Żuromin, Kluczewo, Swojęcin, Sokołowy Kąt, Łoszewo, Siemiątkowo, Goleszyno, Bledzewo, Kossemin, Jeżewo, Lisewo, Borzewo, Studzieniec, Stawiszyn, Koziebrody. Uczących się było 1638 (675 dziewcząt). Pod względem kościelnym powiat stanowi dekanat t. n. (dyec. płockiej), obejmujący 18 parafii: Bieżuń, Borkowo, Borzewo, Chamsk, Goleszyn, Gozdowo, Gradzanowo, Jeżewo, Koziebrody, Krajkowo, Kurowo, Lutocin, Mochowo, Raciąż, Rościszewo, Sierpc, Unieck i Zawidze. Prócz tego w Sierpcu znajduje się klasztor benedyktynek. Pod względem sądowym składa się z 1 okr. sądu pokoju dla Sierpca i trzech okręgów sądów gminnych: Bieżuń, Żytów i Raciąż. Należą do I okr. zjazdu sędziów w Płocku. Pod względem administracyjnym powiat rozdziela się na jedno miasto i 12 gmin: Białyszewo, Bieżuń, Borkowo, Gradzanowo, Gutkowo, Koziebrody, Kossemin, Lisewo, Raciąż, Rościszewo, Stawiszyn, Żuromin. W skład gmin wchodzą osady miejskie, dawne miasteczka: Bieżuń, Raciąż i Żuromin. Urzędy pocztowe trzy: Sierpc, Bieżuń i Raciąż. *Br. Ch.*

Sierpienica al. *Sierpcówka* al. *Mioduska*, rzka, bierze początek w pow. płockim, na wschód od Bielska, płynie ku północy pod Giżynem, Majkami, wchodzi w pow. sierpecki i przybrawszy kierunek płn.-zach. płynie pod Jeżewem, Grąbcem, Borkowem, Sierpcem i pomiędzy Studzieńcem a Wymyślinem uchodzi z lew. brzegu do Skrwy. Długa przeszło 35 w. *J. Bliz.*

Sierpiejsk, mto nadet., pow. meszczowski gub. kałuskiej, ob. *Serpejsk*.

Sierpielice, wś, ob. *Serpelice*.

Sierpień, ob. *Elbląg* (t. II, 328).

Sierpiszczyna, zaśc. nad bezim. dopł. Slizanki, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Hajna, par. katol. poprzednio Hajna, teraz Łohojsk, ma 2 osady. *A. Jel.*

Sierpnik, os., pow. koniński, gm. i par. Tuliszków, odl. od Konina 17 w., ma 2 dm., 11 mk.

Sierpno, wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 4 okr. pol., gm. Aleksandrówka, o 60 w. od Bielska.

Sierpów, w XVI w. *Syerpowo* i *Syerzpow*, wś i fol., pow. łęczycki. gm. Leśmierz, par. Łęczyca (odl. 5 w.); wś ma 6 dm., 79 mk.; fol. 8 dm., 54 mk. W 1827 r. było 9 dm., 80 mk. Dobra Sierpów składały się w 1874 z fol. S. i Konary rozl. mr. 932: fol. S. gr. orn. i ogr. mr. 458, łąk mr. 41, pastw. mr. 33, lasu mr. 44, nieuż. mr. 48; bud. mur. 3, z drzewa 17; fol. Konary gr. orn. i ogr. mr. 230, łąk mr. 10, pastw. mr. 45, nieuż. mr. 23; bud. mur. 1, z drzewa 2; wiatrak. Wś S. os. 16, mr. 11; wś Konary os. 8, mr. 13. W 1823 r. wykopano w S. dużo różnych monet, podobno z XI w. Na początku XVI w. S. i Konary dawały kościołowi paraf. w Łęczycy tylko kolędę po korcu owsa, dziesięcinę zaś pleb. w Modlny. W S. nie było łanów kmiecych, tylko dworskie. Z Konar zaś łany wojt. i kmiece dawały proboszczowi łęczyckiemu (Łaski, L. B., II, 351, 414). Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 wś S. była własnością Piotra Smierzyńskiego (Pawiński, Wielkp., II, 58).

Sierpów al. *Sierpowo*, niem. *Zirpe*, wś i fol., pow. kościański (Szmigiel), o 7 klm. na płd.-wschód od Szmigla, przy dr. żel. poznańsko-wrocławskiej; par. katol. Radomicko, prot. Szmigiel, poczta i st. dr. żel. w Starem Bojanowie. Z S. pochodził banita Łukasz Sier-

powski, na którego pochwycenie miasto Poznań wyprawiło w r. 1546 do Bojanowa 69 zbrojnych mieszczan; w r. 1564 należał S. do Andrzeja Górki; bisk. poznańskim płacono wówczas 24 gr. fert. z 2 łanów osiadłych. W r. 1580 były tu 3 łany os., 5 zagr., 1 komor., młyn wodny i 30 owiec. Przy schyłku zeszłego stulecia dziedzicem S. był szambelan August Aleks. Bojanowski. Obecnie wś ma 23 dm., 174 mk. (65 kat., 109 prot.) i 162 ha (131 roli, 7 łąk, 2 lasu). Fol. (4 dm., 84 mk.) wchodzi w skład okr. dwor. Radomicko.

Sierpowe, sioło przy ujściu rzki Sierpy do Cny, pow. morszański gub. tambowskiej, o 18 w. od Morszańska, ma 303 dm., 2477 mk., cerkiew. Mieszkańcy, oprócz rolnictwa, zajmują się furmaństwem i flisactwem.

Sierpówko 1.) fol. do Wielkiego Gaju, pow. szamotulski, o 10 klm. na płn.-wschód od Buku; par. Ceradz Kościelny, poczta w Bytyniu, st. dr. żel. w Buku; 8 dm., 100 mk. Należy do hr. Kwileckich, dawniej do Teodora Cieleckiego. 2.) **S.**, leśniczówka, tamże, 1 dm., 8 mk.

Sierpuchow, mto pow. gub. moskiewskiej, przy ujściu rz. Sierpejki do Nary, o 4 w. od ujścia ostatniej do Oki, odl. o 92 w. na płd. od Moskwy, przy linii dr. żel. moskiewsko-kurskiej. W 1867 r. było tu 999 dm. (209 murow.), 14,172 mk. (177 katol., 7 rozkoln., 22 protest., 2 machomet. i 47 żydów), 20 cerkwi (wszystkie murowane), z których najdawniejsza soborna św. Trójcy, wzniesiona pierwotnie w 1380 r. a przebudowana w początku XVIII w. Miasto posiada 25 ulic i 11 zaułków, 3 place, 867 sklepów, szkołę powiat., szkołę paraf. męzką i żeńską, dom przytułku, szpital; bank miejski, założony w 1864 r., z kapitałem 11,390 rs. W 1869 r. było 1273 rzemieślników (326 majstrów); w 1870 r. było 36 fabryk, produkujących za 1,901,839 rs., z których najważniejsze: 9 fabryk perkalików (z produkcyą 1,399,370 rs.), 1 fabr. sukienna (z prod. 162,000 rs.) i 2 fabr. wyrobów skórzanych (z prod. 184,000 rs.). Majątek miasta stanowi 896 dzies. ziemi, młyn wodny, dwa domy murowane, dwór gościnny z 16 sklepami i oddzielnie 24 sklepów, oraz kapitał 221,515 rs. na cele dobroczynne. Dochód miejski w 1870 r. wynosił 54,831 rs. Mieszkańcy zajmują się rzemiosłami, drobnym handlem oraz zarobkiem na miejscowej przystani i stacyi dr. żel. Niewiadomo kiedy miasto zostało założonem, od początku jednakże prawdopodobnie stanowiło własność ks. moskiewskich. W 1328 r. otrzymał S. ks. Andrzej, syn ks. Iwana Daniłowicza. W 1374 r. S. stanowił dzielnicę ks. Włodzimierza Andrzejowicza Chrobrego, przyrodniego brata w. ks. Dymitra Iwanowicza. Miasto niejednokrotnie ulegało napadom nieprzyjaciół i tak w 1382 r. było zajęte i spustoszone przez Tochtamysza, chana Tatarów; w 1410 r. zburzone przez ks. litewskiego Świdrygajłę. W 1571 r. zbiegł ztąd na Litwę ks. Iwan Bielski, który, oszukany przez chana Dewlet Gireja, dozwolił przybliżyć się 100,000 wojsku tatarskiemu pod S., w którym znajdował się Iwan IV Groźny ze swemi opryczniками. W 1556 r. obwarowano miasto. Od 1781 r. zostało mtem powiatowem. W 1787 r. było tu 18 cerkwi, 754 dm. (49 murow.), 5540 mk., 30 zajazdów, 39 kuźni, 32 fabryk. St. dr. żel. moskiewsko-kurskiej (odl. o 2 w. od mta), pomiędzy st. Szarapowa Ochota (o 10 w.) a Oka (o 6 w.), odległą jest o 92 w. od Moskwy a 410 w. od Kurska.

Sierpuchowski powiat znajduje się w południowej części gubernii, na lewym brzegu Oki i podług pułk. Strelbickiego ma 46·53 mil al. 2251·8 w. kw. Powierzchnia falista, zwłaszcza na wybrzeżach rzek. Bezwzględna wysokość dochodzi do 630 st. przy wsi Wosobie, 635 w. przy wsi Grydiukiw i 597 w. przy wsi Łukinie. Gleba w części ilasta, w części piaszczysto-gliniasta a na południe piaszczysta. Lasy zajmują do 73,000 dzies. al. 32% ogólnej przestrzeni. Cała powierzchnia powiatu należy do systematu rz. Oki, tworzącej południową granicę. Z dopływów jej najważniejsze: Nara i Łopaśnia. Jezior mało; wszystkie one znajdują się w południowej części powiatu, w dolinie rz. Oki. W 1867 r. było w powiecie (bez miasta) 92,163 mk. (18 katol., 864 rozkolników, 80 protestantów), zamieszkałych w 403 osadach. Mieszkańcy zajmują się rolnictwem, płody którego wystarczają na miejscowe potrzeby, oraz przemysłem rękodzielniczym; nadto w 1870 r. 7082 pracowało w fabrykach miejscowych, których w t. r. było 83, z produkcyą na 6,381,474 rs. Z liczby fabryk najważniejsze 2 przędzalnie bawełny (z prod. 2,429,400 rs.), 7 fabryk perkalików (z prod. 2,782,568 rs.), 1 fabr. świec stearynowych (z prod. 550,500 rs.), 26 tkalni bawełnianych (z prod. 357,235 rs.), 1 fabr. drutu żelaznego (z prod. 56,700 rs.) W powiecie było w 1870 r. 79 cerkwi (74 murow.), 1 monaster męzki i 1 żeński. *J. Krz.*

Sierpuchówka, wś, pow. nowoaleksandrowski, gm. Dukszty, należy do dóbr Tomulin, dawniej Łopacińskich, później pijarów, dziś Smolewskiego.

Sierpucie, *Serputy*, wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Plissa, okr. wiejski i dobra dawniej Potrykowskich, następnie Kamieńskich Mniuta, o $11^1/_2$ w. od gminy a 50 w. od Dzisny, ma 3 dm., 29 mk. (w 1864 r. podano 6 dusz rewiz.).

Sierski-Las, os. leś., pow. sejneński, gm. Pokrowsk.

Sierskie al. *Siereckie Holendry*, *Siercz*, niem. *Schierziy-Hauland*, pow. międzyrzecki, o 6 klm. na płn.-zach. od Trzciela, nad odnogą Obry; par. i poczta w Trzcielu (Tirschtiegel), st. dr. żel. na Bukówcu o 6 klm.; mają 64 dm., 441 mk. (46 kat., 395 prot.) i 1222 ha (694 roli, 296 łąk, 126 lasu). S. istniały już przed r. 1793 i należały do Maks. Mielżyńskiego na Trzcielu. *E. Cal.*

Siersko 1637 r., *Szierszko* r. 1583, *Siercko* r. 1560, *Syrsko* i *Sirsko* r. 1424 i 1382, dziś Czersk (ob.), o 7½ klm. na wschód od Bydgoszczy, na praw. brzegu Brdy, naprzeciw Sierniczka. W r. 1382 Władysław, ks. opolski, nadając mieszkańcom Wyszogrodu Kujawskiego prawo niemieckie, przekazał im na własność Łoskoń, Pałcz, Wyszogród i Międzyń i pozwolił wystawić most z przedmościem w Siersku (Dokum. Kuj. Ulanowskiego, str. 337). W r. 1424 r. król Władysław Jagiełło dał miastu Fordoniowi wsie Łoskoń, Pałcz, Wyszogród i Siersko, przyrzekł, że w S. wystawi most z przedmościem, który miasto utrzymywać powinno, i pozwolił stawiać młyny o 2 kołach na jednym brzegu Brdy pod Sierskiem. W r. 1560—1583 wchodziło S. w skład par. Pęchowo, odn. Lisewo; Krotoscy posiadali tam wówczas 3 łany osiadłe i 4 rzemieśln., a Witosławscy 1 łan os. i 2 rzemieśln. (Pawiński, Wielk., I, 259, 260 i M. Borucki, Ziemia kuj. 176). W r. 1637 Władysław IV, nadając Bydgoszczanom wolną żeglugę na Brdzie, wymienia w odnośnym przywileju S. i pobliskie Bartodzieje (H. Wuttke, Staedteb. d. L. Posen, str. 114).

Sierskowola, wś, fol. i kol., pow. garwoliński, gm. Ryki, par. Żabianka, ma 50 dm., 293 mk. Folw., 120 mr. rozl., należy do dóbr Ryki, ma glebę piaszczystą, 2 stawy zarybione, młyn wodny. Kol., 31 mr. rozl., bez budowli, należy do dóbr Dęblin. Na wś przypada około 550 mr. W 1827 r. 31 dm., 248 mk. W 1564 r. wchodziła już w skład ststwa stężyckiego, następnie ryckiego (Ryki). Według reg. pob. pow. stężyckiego z r. 1569 wś Sierska Wola, w par. Ryki, miała 10½ łan., 4 zagr., 1 kom., 1 rzem. (Pawiński, Małop., 339).

Sierśniowce, ob. *Szerszniowce*.

Siersza, pow. chrzanowski, ob. *Siercza*.

Sierszew, w dok. *Czerszew*, *Czerssowo*, *Syrchow*, *Sirchowo*, niem. *Breitenfeld*, os. wiejska z kośc. prot., pow. pleszewski (Jarocin), o 11 klm. na wschód-północ od Jarocina; par. kat. Żegocin, par. prot. i poczta w miejscu, st. dr. żel. w Kotlinie o 9 klm.; 24 dm., 172 mk. (75 kat., 97 prot.) i 152 ha (137 roli, 4 łąk, 4 lasu); czysty doch. z ha roli 8·40, z ha łąk 16·40, z ha lasu 2·00 mrk. W r. 1847 stanął w S. kościół protestancki, w miejsce starego, drewnianego. Przy budowie katolicy dziedzice przyszli w pomoc biednej gminie i bezpłatnie ofiarowali drzewo i kamienie. W r. 1860 liczyła parafia w 20 os. 642 dusz, obok 3138 katolików. S. był odwieczną własnością Bożogrobców Miechowskich, osadzonych w Grodzisku. W r. 1566 przeszedł na własność prywatną (ob. E. Calliera, Powiat kościański, 45—48, i Acta Hist. Pol., I, n. 750) i leżał długie lata pustkami. Około 1840 r. wchodził w skład Małej Lubini, własność Stanisława Mycielskiego. *E. Cal.*

Sieruty, jezioro w pow. newelskim, mające 9·4 w. kw. obszaru, wchodzi w skład kanału Wielkołuckiego, łączącego Dźwinę z Newą za pośrednictwem rz. Uświaty, Łowaci, jez. Ilmen, rz. Wołchowy i jez. Ładogi. Jez. S. leży prawie w połowie kanału, w punkcie przewagi wód i zasila kanał swemi wodami. Na zachodnim brzegu jeziora przechodzi dr. pocz. z Witebska przez Suraż do granicy gub. pskowskiej.

Sierwy, jezioro w pow. wileńskim, pod wsią Posierwy al. Posiewry.

Sierzanka, karczma, pow dzisieński, w 3 okr. pol., o 4 w. od Dzisny, 1 dm., 5 mk. żyd.

Sierżanty 1.) zaśc., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Polany, okr. wiejski Hermaniszki, o 12 w. od gminy, 4 dusze rewiz.; należy do dóbr skarbowych Ostrowiec. 2.) **S.**, fol. szl., pow. wileński, w 4 okr. pol., o 46 w. od Wilna, 1 dm., 7 mk. (5 katol., 2 ewang.). 3.) **S.**, zaśc. nad bezim. potokiem, pow. wileński, w 4 okr. pol., o 42 w. od Wilna, 1 dm., 7 mk. prawosł. 4.) **S.**, dwór, pow. szawelski, gm. Kruki, o 55 w. od Szawel.

Sierzawy, wś i fol., pow. iłżecki, gm. Tarczek, par. Świętomarz, odl. od Iłży 30 w.; wś ma 61 dm., 383 mk.; fol. stanowi majorat rządowy. W 1827 r. było 38 dm., 201 mk. W połowie XV w. S. była własnością bisk. krakowskiego. Miała 16 łanów km., 2 łany sołtysie, karczmę z rolą. Dziesięcinę dawano w części większej, wartości do 12 grzyw., prepozyturze kieleckiej, w części zaś z pewnych ról bisk. krakowskiemu (Długosz, L. B., I, 442). Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1578 wś S., własność bisk. krakowskiego, miała 23 osad, 16 łan., 2 rzem., 2 łany sołtysie (Pawiński, Małop., 192).

Sierzchów 1.) wś i fol, pow. grójecki, gm. Kąty, par. Sobików, ma 175 mk. W 1827 r. było 3 dm., 39 mk. Fol. Sierzchów rozl. mr. 469: gr. or. i ogr. mr. 305, łąk mr. 16, lasu mr. 140, nieuż. mr. 8; bud. mur. 1, z drzewa 13; las nieurządzony. Do włościan należy 266 mr. 2.) **S.**, w XVI w. *Syerchow*, wś nad rz. Bzurą, przy ujściu rz. Rawki, pow.

łowicki, gm. Kompina, par. Bednary, odl. 11 w. od Łowicza, 5 w. od Bednar, ma 22 os., 198 mk., 563 mr. (230 mr. pastw., 36 mr. nieuż.). W 1827 r. było 20 dm., 208 mk. Należała do dóbr ks. łowickiego, w kluczu Kompina. Ks. mazowiecki Ziemowit, potwierdzając w Skierniewicach 1359 r. posiadłości arcyb. gniezn., wymienia w ich liczbie: Sierzchów. W 1478 r. arcyb. Jakub Sieniński nadaje kapitule łowickiej dziesięciny z S. „in castellania Lovicensi". Pleb. w Bednarach dawano tylko kolędę po groszu z łanu. Do S. należała przyl. zwana „Turze pole", o które toczył się spór z przyległą wsią Ząbki (Łaski, L. B., II, 249, 269, 527, 529). Co do nazwy ob. L. Malinowskiego „Studya nad etym. ludową" (Prace filologiczne, 1886 r.). 3.) **S.**, w XVI w. *Syrzchowo*, wś włośc., pow. kaliski, gm. Koźminek, par. Rajsko, odl. 14 w. od Kalisza, ma 61 dm., 372 mk. W 1827 r. było 29 dm., 220 mk. Na początku XVI w. kmiecie dają pleb. w Rajsku za mesne po 2 miary żyta i 2 owsa z łanu (Łaski, L. B., II, 9). Wieś ta następnie przeszła na własność kollegium jezuickiego w Kaliszu, i stanowiła część dóbr jezuickich Lisków.

Sierzchowo, pow. nieszawski, gm. Lubanie, par. Raciążek, odl. 28 w. od Radziejowa, posiada młyn parowy z prod. do 6,000 rs. rocznie, wiatrak, cegielnią, 180 mk. W 1827 r. było 16 dm., 118 mk. W 1870 r. fol. Sierzchowo rozl. mr. 823: gr. or. i ogr. mr. 593, pastw. mr. 135, lasu mr. 60, wody mr. 10, nieuż. mr. 25; bud. mur. 24, z drzewa 3; płodozmian 13-polowy; las nieurządzony. Wś S. os. 22, mr. 27.

Sierzchowy, wś, fol., os. młyn., pow. rawski, gm. Gortatowice, par. Sierzchowy, odl. 8 w. od Rawy, na prawo od drogi bitej do Nowego Miasta, posiada kościół par. murowany, młyn wodny. W 1827 r. było 24 dm., 217 mk. Fol. Sierzchowy (w 1885 r.) rozl. mr. 675: gr. or. i ogr. mr. 624, łąk mr. 23, pastw. mr. 1, os. młyn. mr. 8, nieuż. mr. 19; bud. mur. 9, z drzewa 5; płodozmian 10-polowy. Wś S. os. 17, mr. 175. Według urzęd. wykazu 449 mr. Os. prob. 6 mr. Kościół par. p. w. Wniebowzięcia N. P. Maryi istniał już w pierwszej połowie XV w. według akt konsyst. gniezn. Na początku XVI w. prawo patronatu mieli kolejno dziedzice S. i Małejwsi. Według wizyt. z 1609 r. stał tu kościół murowany, który zostawał długo w ręku heretyków. Wieś w 1609 r. należała do Wilkanowskiego i Domaniewskich. Dziesięcinę zarówno z kmiecych jak dworskich łanów pobierał pleban miejscowy (Łaski, L. B., II, 304, 306). S. par., dek. rawski, 1389 dusz.

Sierznia, wś i fol., pow. brzeziński, gm. Niesułków, par. Skoszewy, odl. 9 w. od Brzezin; wś ma 4 dm., 70 mk.; fol. 6 dm., 125 mk. W 1827 r. było 21 dm., 206 mk. W 1885 r. fol. Sierznia rozl. mr. 462: gr. or. i ogr. mr. 418, łąk mr. 33, nieuż. mr. 11; bud. mur. 2, z drzewa 12; płodozmian 10-polowy; cegielnia. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 17, mr. 21, wś Kazimierzów os. 8, mr. 162; wś Bertolin os. 10, mr. 169; wś Janików os. 6, mr. 165. Według reg. pob. pow. brzezińskiego z r. 1576 wś Sierznia, własność Krzysztofa Rusieckiego, miała 16 łan, 16 osad (Pawiński, Wielkp., II, 91).

Sierzniki, w XVI w. *Syernyki* i *Syerznyki*, wś włośc., pow. łowicki, gm. Jeziorko, par. Łowicz (kollegiata), odl. 3 w. od Łowicza, ma 54 dm., 328 mk., 1081 mr. (561 mr. pastw. i 29 nieuż.). W 1827 r. było 44 dm., 218 mk. Wś ta należała do dóbr stołowych arcyb. gnieźn. Wojciech Jastrzębiec, arcyb., uposażając kollegiatę łowicką w 1433 r., nadał jej między innemi dziesięciny z S. Wartość dziesięciny z S. i poblizkich Wierzynowic wynosiła 38 do 40 grzyw. (Łaski, L. B., II, 237, 243, 511, 551). W 1820 r. włączona została do dóbr księstwa łowickiego a w 1822 r. znowu włączona do dóbr rządowych. *R. O.*

Sierzniki, ob. *Sierniki.*

Sierzno al. *Sierzyno*, niem. *Zerrin*, 1303 *Syreno*, 1437 *Scryn*, *Sireno*, wś, dobra i nadles. król. w Pomeranii, pow. bytowski, st. p. Bytowo 6 2 klm. odl., par. kat. Niezabyszewo. W księgach krzyż. z r. 1437 czytamy, że S. obejmował 43 włók czynsz., każda dawała pół grzywny i 2 kury, zbierali siano z pół morga od włóki. Z tych 43 włók było 9 pustych. Karczmarz płaci pół grzywny. Z 2 ogrodów pobiera sołtys trzecią część. Każdy czynszuje 1 korz. żyta, 1 jęcz., 1 owsa i 10 kur. Cały czynsz wynosi, oprócz zboża, 17 grz., 1 kopę i 18 kur (ob. Gesch. d. Lande Lauenburg und Buctow, II, 299). S. dawało także czynsz w miodzie i to 1 pokowę (pockoff) i $1^1/_2$ naręcza (str. 304). R. 1303 poświadcza sołtys Jancho i radni miasta Gdańska, że Janusz i Marquard, mieszczanie gdańscy, zostali od bisk. kujawskiego Gerharda na 10 lat uwolnieni od dziesięciny (ob. P. U. B. von Perlbach, str. 545). Wizyt. Szaniawskiego z r. 1710 donosi, że tu było 11 włościan (cmetones), z których każdy dawał mesznego po 2 kor. żyta (str. 76). *Ks. Fr.*

Sierzputowo, dobra, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, własność niegdyś Sierzputowskich, obecnie Rogowskich, mają około 94 włók; młyn wodny. Za poddaństwa należało do domin. 7 wsi z 116 włościanami płci męzkiej. *A. Jel.*

Sierzputy 1.) *Marki* i *S. Zagajne*, wś szl., pow. łomżyński, gm. i par. Śniadowo. W 1827 r. S. Marki miały 16 dm., 72 mk., S. Za-

gajne 17 dm., 87 mk. 2.) **S.** *Młode* i *Stare*, pow. łomżyński, gm. i par. Szczepankowo. W 1827 r. S. Młode miały 9 dm., 57 mk., S. Stare 16 dm., 60 mk. W dokum. sądowych z 1421 wymienione są: S. Stare Dąbrowa, S. Stare Marki, S. Młode. Jest to gniazdo Sierzputowskich (Gloger, Ziemia łomż.).

Sierzyno, ob. *Sierzno.*

Siesiki, żmujdzkie *Siesikej*, wś kośc. zwana mkiem i dobra nad jez. t. n., pow. wiłkomierski, gm. Siesiki, o 18 w. od Wiłkomierza. Ma 13 dm., 337 mk. (w 1859 r.), kośc. kat. par., dom przytułku dla 6 starców, zarząd gminy, szkołę wiejską (w 1877 r. 54 dzieci). Kościół par. p. w. Zbawiciela, z muru wzniesiony w 1537 r. przez Stanisława, Melchiora i Abrahama Siesickich, dobrze dotąd zachowany, stoi za jeziorem. Na cmentarzu grzebalnym od niepamiętnych czasów kaplica N. M. P. Parafia katol., dekanatu wiłkomierskiego, 5327 dusz. Filia w Ponaterach, z kościołem N. M. P. z 1797 r. Gmina składa się z 5 okręgów (starostw) wiejskich, obejmuje 27 wsi, mających 1137 mk. włościan. We wsi znajduje się zamieszkały do dziś dnia dawny zamek litewski. Z czterech baszt pozostały tylko dwie, jedna okrągła a druga czworogranna. Zresztą rodzina Dowgiałłów, do której obecnie dobra należą, przy restauracyi gmachu zachowała, o ile to było możliwem, cechy starożytności i rozkład izb zamkowych. Zamek ten wzniesiony został przez Dowmunta, jednego z pięciu synów Romunta, ks. na Ucianie, panującego w końcu XIII w. Dowmunt miał za żonę córkę Inflantczyka Flandry, siostra której była za panującym wówczas w. ks. litew. Narymuntem, który przeniósł stolicę Litwy z Nowogródka do Kiernowa. Podług innych danych S. założone zostały przez Gabryela ks. Dowmuntowicza za Władysława Warneńczyka. Pierwszą pewną wzmiankę o S. znajdujemy w nadaniu kościołowi siesickiemu w 1441 r. przez Bartłomieja Urbanowicza Snukis, szlachcica, niwy jego zwanej Ponatery, na której zobowiązał się zbudować kaplicę. Pamiątka po Dowmuntach przechowała się w nazwie kilku wsi około Siesik, zwanych Dowmontyszkami. Dowmuntowie ci z czasem nazwali się Siesickiemi od miejsca zamieszkania. Posiadali oni rozległe na około włości, między niemi Leonpol i Dziewałtów. W pierwszej połowie XVIII w. Elżbieta Dowmuntówna Siesicka, poślubiona Leonowi Radziwiłłowi, krajczemu litew., wniosła S. w dom Radziwiłłów, od których nabyli Dowgiałłowie. Ci odnowili zamek i zamieszkali w niem. Dziś własność Stanisława Dowgiałły (Tygodnik Powszech. Nr. 48 z 1880 r.). *J. Krz.*

Siesito, jezioro w pow. horodeckim, w pobliżu jez. Sosno i Czerniasto. Przepływa przez nie rz. Łować.

Siesiulki, okolica szlach., pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Myto, okr. wiejski Papiernia, o 20 w. od Lidy a 11 w. od Wasiliszek, ma 2 dm., 9 mk. katol. (w 1864 r. 3 dusze rewiz.).

Sieński, wś, pow. białostocki, w 1 okr. pol., gm. Zabłudowo, o 19 w. od Białegostoku. 2.) **S.,** wś i dobra, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 2 okr. pol., gm. Malesze, o 25 w. od Bielska.

Sieśkowszczyzna, uroczysko, pow. białostocki, w 2 okr. pol., gm. Choroszcza, o 13 w. od Białegostoku.

Sieslack, dobra z młynem, pow. iławkowski, st. pocz. Landsberg; 1135 ha, 42 dm., 220 mk.

Siesławice, w XV w. *Swyeslawycze*, wś i fol., pow. stopnicki, gm. i par. Busk, odl. 14 w. od Stopnicy. W 1827 r. było 19 dm., 135 mk. W 1875 r. fol. Siesławice rozl. mr. 471: gr. orn. i ogr. mr. 366, łąk mr. 29, past. mr. 47, nieuż. mr. 29; bud. mur. 4, z drzewa 9; pokłady gipsu i kamienia wapiennego. Wieś S. os. 38, mr. 326. W połowie XV w. S., w par. Busko, własność Mikołaja Biechowskiego h. Powała i Grzegorza Sowy h. Drużyna, miała 11 łan. km., z których dziesięcinę snopową i konopną, wartości 18 grzyw., płacono dziekanowi sandomierskiemu. Karczma, 6 zagr. z rolą płaciły dziesięcinę dziekanowi, 2 folw. rycerskie dawały dziesięcinę, wartości 4 grz., klasztorowi w Busku (Długosz, L. B., I, 314 i III, 90, 94).

Siesteryńce, *Sesteryńce*, wś, pow. zwinogródzki, ob. *Szesteryńce.*

Siestratyn al. *Siostratyn*, wś nad rzką Łonówką, pow. dubieński, na samej granicy austryackiej, niedaleko Radziwiłłowa, na płn.-zachód od mka Krupca. Smolarnia. Starożytna osada, mylnie w dziejach mieszana ze Śniatyniem w wyliczeniu grodów, ustąpionych za Ludwika Węgierskiego Lubartowi ks. na Łucku.

Siestronki, dobra, pow. połocki, własność Eugien. Jakołd Klepackiego, mają 819 dzies. ziemi dworskiej.

Siestrzanki *Brzostowo*, wś i fol. nad rz. Biebrzą, pow. kolneński, gm. Jedwabno, par. Burzyn, odl. 35 w. od Kolna. W 1827 r. 14 dm., 83 mk. W 1886 r. fol. S. Brzostowo lit. A rozl. mr. 703: gr. or. i ogr. mr. 328, łąk mr. 67, past. mr. 116, lasu mr. 169, nieuż. mr. 23; bud. mur. 7, drewn. 6; płodozm. 9-polowy, las nieurządzony. Wś S. os. 19, mr. 146; wś Mocarze os. 6, mr. 80. Fol. S. Brzostowo lit. B, oddzielony od dóbr S. Brzostowo A, rozl. mr. 261: łąk mr. 260, nieuż. mr. 1. Por. *Brzostowo.*

Siestrzeń al. *Siestrzyń*, wś i fol. nad rzecz-

ką, pow. błoński, gm. Młochów, par. Brwinów, odl. 17 w. od Błonia a 5 w. od Grodziska, posiada fabrykę kafli i cegielnię. W 1870 r. fol. S. rozl. mr. 569: gr. or. i ogr. mr. 387, łąk mr. 70, past. mr. 9, wody mr. 2, lasu mr. 16, zarośli mr. 38, nieuż. mr. 47; bud. mur. 7, drewn. 16. Wś S. os. 9, mr. 70.

Siestrzewitów al. *Siestrzytów*, *Siostrzytów*, w XV w. *Szestrzewythow* i *Syestrzewitow*, wś i fol. nad rz. Wieprzem, pow. lubelski, gm. Jaszczów, par. Biskupice, odl. 32 w. od Lublina, przy linii dr. żel. nadwiślańskiej, o 14 w. od st. Minkowiec (ku Trawnikom). Posiada pokłady kamienia wapiennego. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 2427: gr. or. i ogr. mr. 708, łąk mr. 353, past. mr. 502, lasu mr. 792, nieuż. mr. 72; bud. mur. 7, drewn. 22; płodozm. 7 i 8-polowy, las nieurządzony. Wś S. os. 74, mr. 574; wś Majdanek Stary os. 6, mr. 53. Długosz wspomina tę wś w par. Piaski Wielkie (L. B., II, 551). Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531 wś S., w par. Czemierniki, miała 2 łany i młyn (Pawiń., Młp., 350).

Siestrzyń, pow. błoński, ob. *Siestrzeń*.

Siestrzytów, pow. lubelski, ob. *Siestrzewitów*.

Sieszatów, fol., pow. oszmiański, w 2 okr. pol., o 68 w. od Oszmiany, 1 dm., 5 mk. kat.

Sieszczyńska, st. dr. żel. orłowsko-witebskiej, w gub. smoleńskiej, pomiędzy st. Iwanowskoje (o 14 w.) a Dubrowka (o 12 w.), odl. o 275 w. od Witebska, 147 w. od Smoleńska a 213 w. od Orła.

Sietecka góra, wzgórze leśne w obr. gm. Łukawca, w pow. cieszanowskim, na płd. od wsi i potoku Łukawca, pod 40° 45′ wsch. dłg. g. F., a 50° 4′ płn. szer., wznosi się 236 mt. npm. (szt. gen.). *Br. G.*

Sietejów, w 1262 r. *Setugow*, *Setuyow*, w XV w. *Szyethnow* i *Szyethujow*, wś i fol., pow. pińczowski, gm. Boszczynek, par. Skalbmierz. Fol. S. wchodzi w skład dóbr Małoszów; wś ma 16 os., 127 mr. W 1827 r. 11 dm., 70 mk. Bolesław Wstydliwy, uposażając klasztor w Skale, nadaje mu w 1262 r. dodatkowo kilka wsi, między innemi i S. „et quedam sors in Mlinoga, Baranow et Setuyow villa quondam militaris (I, 71). Przyległą wieś Baranów nabywa od wdowy po Baranie z Pełczysk ks. Salomea za XV grzyw. w 1266 r. (Kod. Małop., I, 88) W połowie XV w. wś ta, zabrana klasztorowi („alienata“, jak się wyraża Długosz), była własnością Jana z Kurozwęk h. Róża. Miał on 6 łan. km., karczmę, 4 zagrod. z rolą. Dziesięcinę ztąd wraz z konopną, wartości do 12 grzyw., dawano kanonii rzemiędzickiej w katedrze krakow. Z folw. rycerskiego i od 1 zagrod. dawano prebendarzowi w Michałowie (Długosz, L. B., I, 114 i III, 331). Według reg. pob. pow. proszowskiego z r. 1581 wś S., w par. Skalbmierz, należąca do kaszt. krakowskiego, dzierżawiona przez Mleczkę, miała 5 łan. km., 1 zagr. z rolą, 2 komor. bez bydła (Pawiński, Małop., 18, 441). *Br. Ch.*

Sietesz, wś, pow. łańcucki, z kościołem par. rz.-kat., leży 5 klm. na zach. od Kańczugi, nad pot. Sieteszą (dopł. Markowskiego pot.). Gęsto zabudowana wieś wzdłuż potoku, ma w środku sadzawkę, kościół murow. i szkołę ludową. Obszar wsi tworzy równinę sięgającą do 266 mt. wznies., podnoszącą się ku płd. dosyć stromo w lesiste podgórza. Wieś wraz z wólką Lipnikiem (18 dm.), znacznie ku zach. wysuniętą, liczy 313 dm. (8 dm. na obszarze więk. pos.) i 1777 mk. (912 męż., 855 kob.), 1744 rz.-kat., 1 gr.-kat. i 32 izrael. Pos. więk. (J. Lastowieckiego) wynosi 602 roli, 71 łąk i ogr., 10 past. i 685 mr. lasu; pos. mn. 1613 roli, 262 łąk, 118 past. i 97 mr. lasu. Par. (dek. przeworski) obejmuje Chodakówkę. Aktu erekcyjnego parafii nie ma, lecz w dokumencie Piotra, bisk. przemyskiego, z r. 1450 znajduje się między świadkami Urban, proboszcz kościoła in Syethesza. Według wizytacyi bisk. Sierakowskiego założyli parafię Pileccy. Podczas napadu Turków w r. 1624 spustoszyli wieś Tatarzy a proboszcza Jana Suszkowskiego, uchodzącego do zamku, w Białobokach zabili. Według miejscowej tradycyi zbudowała istniejący kościół ks. Anna Ostrogska około r. 1611. S. graniczy na zach. z Chodakówką i Markową, na płn. z Gaciem, na wschód z Niziatyczami i Kańczugą a na płd. z Siedleczką. *Mac.*

Siethen, ob. *Sitno*.

Sietnica al. *Sitanka*, rzka, powstaje w obr. Turzy, pow. gorlicki; wkrótce przechodzi na obszar gm. Sietnicy; płynie krętym biegiem na wschód przez Sietnicę, Rozembark, Racławice, Rinarowę; tu zwraca się na płd., poczem zrasza płn.-wsch. obszar Biecza, uchodząc do Ropy z lew. brzegu. Długość biegu 17 klm.

Sietnica, wś, pow. gorlicki, w okolicy podgórskiej i lesistej, u źródeł potoku t. n., dopł. Ropy. Wś ma 123 dm. i 710 mk. (349 męż., 361 kob.); 682 rz.-kat. i 8 izr. Skupia się w dolinie potoku. Obszar więk. pos. (L. Olszewskiego) wynosi 147 roli, 10 łąk, 5 past. i 101 mr. lasu; mn. pos. ma 718 roli, 43 łąk, 123 past. i 49 mr. lasu. Par. rz.-kat. w Rozembarku. W r. 1581 (Pawiński, Małop., 121) liczyła „Szitnicza“ 8 łan. km., 3 komor. z bydłem i 1 bez bydła. Graniczy na wsch. z Rozembarkiem, na płn. z Rzepiennikiem Suchym, na zach. z Turzem a na płd. z Moszczenicą i Kwiatonowicami. *Mac.*

Sietno, dwa pobliskie zaśc., pow. ihumeński, w 1 okr. pol. i par. kat. Uzda, gm. Szack. Jeden z nich leży w pobliżu rz. Szaczy, jest

własnością Abramowiczów i ma około $4^1/_2$ włóki. Jeszcze w pierwszej połowie b. stulecia S. należało do domin. Szack Oskierków. Jest to okolica nicobjętych bagnisk mszystych, porosłych karłowatą sosną. *A. Jel.*

Sioty, pow. dziśieński, ob. *Siaty.*

Sietyck, pow. piński, ob. *Siteck.*

Sietynki al. *Zawiele*, zaśc., pow. święciański, w 4 okr. pol., o 71 w. od Święcian, ma 1 dm., 7 mk. kat.

Siewałka, wś. pow. nowoaleksandryjski, gm. Godów, par. Chodel.

Siewiec 1.) dobra, pow. prużański, w 4 okr. pol., gm. Suchopol, o 23 w. od Prużany. 2.) **S.,** dobra, tamże, o 24 w. od Prużany.

Siewielany, wś, pow. trocki, w 2 okr. pol., o 41 w. od Trok, 17 dm., 148 mk. kat.

Siewielga, rzeczka, ob. *Siwielga.*

Siewiersk, wś i fol., pow. włocławski, gm. Pyszkowo, par. Choceń, odl. 16 w. od Włocławka. W 1827 r. 12 dm., 55 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 560: gr. or. i ogr. mr. 404, łąk mr. 56, past. mr. 17, wody mr. 64, nieuż. mr. 19; bud. mur. 12, drewn. 3; płodozm. 4 i 9-polowy. Wś S. os. 15, mr. 16.

Siewiersk, wyniosłe uroczysko leśne, powiat rzeczycki, w obrębie gm. Sawicze, pomiędzy kotliną rz. Brahinki i bagniskiem jeziornem Delihoszcze, o 3 w. na płn. od wsi Czykałowicze. *A. Jel.*

Siewierska Góra, wś i fol., pow. będziński, gm. Wojkowice Kościelne. Wś ma 31 dm., 252 mk., 211 mr.; fol. 5 dm., 298 mr. Własność hr. Renarda i Eulenburga.

Siewierski Nowogród, mto powiat. gub. czernihowskiej, ob. *Nowogród* (t. VII, 254).

Siewierugi, uroczysko koło Rużyna, pow. kowelski.

Siewieruszki 1.) *Wielkie*, w XVI w. *Schyewyerusky*, wś i fol., pow. turecki, gm. Kowale Pańskie, par. Tokary, odl. 12 w. od Turka. Wś ma 7 dm., 54 mk.; fol. 1 dm., 13 mk.; os. 1 dm., 8 mk. Na obszarze wsi powstała kol. Maryanów (ob.). W 1827 r. 13 dm., 95 mk. 2.) **S.** *Małe*, pow. turecki, gm. Kowale Pańskie, par. Tokary, odl. 10 w. od Turka. Wś i kol. mają 16 dm., 95 mk.; fol. 3 dm., 28 mk. Na obszarze S. powstała wieś Wojciechów. W 1827 r. 18 dm., 167 mk. W 1879 r. fol. S. Małe rozl. mr. 222: gr. or. i ogr. mr. 201, łąk mr. 7, zagajniku mr. 2, nieuż. mr. 12; bud. mur. 4, drewn. 7. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś S. Małe os. 20, mr. 64; kol. S. Wielkie os. 8, mr. 182; kol. S. Małe os. 8, mr. 98; wś Wojciechów os. 34, mr. 320; wś Rudunki os. 27, mr. 109; wś Nowy Świat os. 24, mr. 276; wś S. Wielkie os. 8, mr 79; wś Maryanowo os. 26, mr. 458. Na początku XVI w. dziesięciny z łanów dwor. oddawano kolejno jednego roku do Tokar, drugiego do Skęczniewa. Wieś należała do par. Tokary (Łaski, L. B., I, 405 i II, 68). Według reg. pob. pow. sieradzkiego S. majus, w par. Tokary, miała w 1553 r. 3 łany, w 1576 r. $4^1/_2$ łan. S. minus w 1553 r. $3^1/_2$ łan, w 1576 r. 5 łan. (Pawiński, Wielkop., II, 226). *Br. Ch.*

Siewierz, 1232 r. *Sewior*, 1250 *Siewior*, u Długosza *Szyewyor*, os. miejska, dawniej miasto nad rz. Przemszą Czarną, śród płaskowzgórza dochodzącego 1000 stóp npm., pod 50° 28′ 5″ szer. płn. i 36° 53′ 3″ dłg. wsch., pow. będziński, gm. Sulików, par. Siewierz. Leży przy drodze bitej idącej od Zawiercia, st. dr. żel. warsz.-wied. (odl. 14 w.), do Tarnowic na Szląsku, posiada kościół paraf. murowany, drugi filialny, szkołę początkową męzką i żeńską, sąd gminny, dom przytułku dla 11 starców, aptekę, około 300 dm. i do 2500 mk., przeważnie chrześcian. Do osady należy 3281 mr. W 1827 r. było 261 dm., 1344 mk.; 1858 r. 265 dm. (14 mur.), 1586 mk., samych chrześcian; w 1880 r. było 1989 mk. Domy ubezpieczone były w 1858 r. na 33,370 rs. a dochód kasy miejskiej wynosił 1745 rs. Z zakładów fabrycznych istnieje tu fabryka kafli i wyrobów kamienno-glinianych. Doktór stale dojeżdża z Zawiercia a rejent z Zarek. Targi co dwa tygodnie. Rynek obszerny, brukowany, dwa zajazdy. Sfałszowany dokument z 1163 r. głosi, iż Kazimierz, ks. krakowski i sandomierski, nadał „Vichfriedo filio Borgosii castra Sandech, Oswiecim et Sewor“ (Kod. Małop., II, 282). Według broszurki wydanej w 1786 r. (Wiadomość o ks. Siewierskim), tenże Kazimierz darował w 1180 r. S. z Bytomiem synowi chrzestnemu Kazimierzowi, synowi Mieczysława, ks. raciborskiego. Że S. był zdawna grodem świadczą kasztelanowie: Jaksa i Władimirus, występujący w dokum. z 1232 i 1252 r. (Kod. Małop., II, 51, 80). Konrad mazowiecki, uposażając klasztor w Staniątkach 1242 r., nadaje mu karczmę w Witowie „prope Siewior“ (Kod. Małop., II, 65). Klasztor tyniecki posiadał zdawna w S. „novum forum“, jatkę i karczmę, które następnie utracił (Długosz, L. B., III, 220). Pod S. stoczoną została w 1289 r. walka między Szlązakami, popierającymi na tron krakowski Henryka Probusa, a Władysławem Łokietkiem, któremu w pomoc przyszli inni książęta polscy. Według rocznika Traski (Mon. Hist. Pol., III, 852) Szlązacy i Niemcy ponieśli porażkę. Władysław ks. bytomski sprzedał S. w 1337 r. Kazimierzowi ks. cieszyńskiemu. Wacław ks. cieszyński odstąpił S. z księstwem całem (Ducatus et terra Severiensis) Zbigniewowi Oleśnickiemu, biskupowi krakow., za 6000 grzyw. w 1448 r. W skutek oporu braci Wacława biskup musiał przemocą przy poparciu króla zajmować

nabyte dobra, które składały miasta S. i Czeladź, wsi: Gołuchowice, Łagisze, Wojkowice Komorne, Rzewniszów, Nowa Wieś, Strzyżowice. Pierwszy z biskupów Jan Rzeszowski podpisywał się zrazu: Dominus et Haeres Ducatus et Terrae Severensis, lecz 1484 r. użył tytułu: Dominus et Princeps Ducatus Severiensis. Odtąd następcy jego, tytułując się książętami siewierskimi, mieli prawo miecza, bicia pieniędzy i władzę udzielną nad szlachtą w tym okręgu osiadłą; sądzili w swem imieniu sprawy bez apelacyi, stanowili prawa, mianowali urzędników, nadawali przywileje, szlachectwo, słowem udzielnie rządzili w księstwie, niepodlegającem żadnym podatkom, ani ciężarom publicznym. Gdy Kazimierz, ks. na Cieszynie, zaczął rościć pretensye do tego księstwa, Zygmunt I zawyrokował 1518 r., iż nie ma: „nullum jus ad dictum ducatum Severiensem“. Bisk. Filip Padniewski zaprowadził 1567 r. w S. targi, stanowiąc: ażeby od przejeżdżających kupców pobierano cło na pożytek miasta. Władysław IV w uniwersale do wojska 1634 r. zakazuje wszelkich w księstwie stanowisk, exakcyi i uciemiężliwości, wyrażając: udzielne jest, od wszelkich podatków wolne i żadnym ciężarom niepodlegające siewierskie księstwo. Zamek, stojący na kępie pośród obszernego stawu, podźwignął i przyozdobił bisk. Piotr Tomicki, a bisk. Fran Krasiński nakazał 1574 r. obywatelom księstwa płacić pewien podatek na opatrzenie i utrzymanie gmachu w dobrym stanie. Stef. Czarniecki, kaszt. kijowski, po poddaniu Krakowa, stanął tu w październiku 1655 r., jako w miejscu według umowy ze Szwedami wskazanem. Nieprzyjaciel nie dotrzymując zawartych układów, wpadł niespodzianie do miasta, zmusza garstkę wojska do przysięgi na wierność królowi szwedzkiemu i uprowadza pod Częstochowę. Często przebywali w zamku biskupi, przemieszkiwał w nim jeszcze Kajetan Sołtyk, który bił tu złote dukaty w 1762 r. i srebrne grosze 1761 r. Przechowywano tamże archiwum księstwa, składające się: z ksiąg ziemskich od 1640 r., grodzkich od 1545 r. i trybunalskich od 1643 r. Biskupi mieli tu swój dwór, swego kanclerza, sędziów i wójtów, nadawali nawet niekiedy szlachectwo, które naturalnie nie miało udziału w życiu politycznem kraju. Wobec reformatorskich dążeń z czasów sejmu czteroletniego te udzielne rządy księże nie mogły się ostać. Po zabraniu na rzecz państwa dóbr bisk. krakowskich, uchwałą z 11 czerwca 1790 r. osobna komisya wyznaczona została do rozpoznania stosunków księstwa siewierskiego, które uchwałą z 22 lipca 1790 r. wcielono do Korony. Ostatnim ks. siewierskim był biskup Feliks Turski. Pamiątką rządów biskupich są ruiny zamku, wzniesionego zapewne na murach pierwotnego grodu. Ztąd dolne i górne piętro miały różny całkiem układ. Zamek miał kształt czworoboczny, z wieżą, pod którą mieściła się brama wjazdowa z mostem zwodzonym. Kościół paraf. p. w. św. Mateusza, nieznanej erekcyi, istniał już w połowie XV w. Wtedy był drewnianym a tylko chór był z kamienia. Proboszcz pobierał z 30 łanów miejskich i 2 wójtowskich dziesięcinę po fertonie szerok. groszy i posiadał, prócz roli, dwie sadzawki, z których jedna dawała co 2 lata po 20 flor. Pod miastem we wsi Gołuchowice, o 30 łanach kmiec., był folwark „praedium episcopale sive castrense, largum“, z którego dziesięcinę wartości do 2 grzyw. brał proboszcz (Długosz, L. B., II, 200). Kościół sam przebudował bisk. Kajetan Sołtyk w 1783 r. Drugi kościołek cmentarny p. w. św. Jana ma być bardzo starożytnym. Przechował się też starożytny ratusz. S. par., dek. będziński, ma 5571 dusz. W pobliżu miasta były dwie kuźnice (fabricae): Przedmiejska południowa i Jurgowska (Długosz, II, 193). Około 1724 r. bisk. Konstanty Szaniawski założył wielkie piece. Por. „Wiadomość o księstwie siewierskiem“, Warszawa (bez daty — 1786 r.). Opisy i widoki miasta i ratusza podał „Tygodnik Illustr.“ (z 1860 r. I, 109 i Nr. 1105). *Br. Ch.*

Siewierz al. *Siwer*, jezioro w płn.-wschod. części pow. dyneburskiego, do 8 w. długie a do 4 w. szerokie, ma 17 w. kwadr. rozległości (podług pułk. Strelbickiego). Do 2 saż. głębokie, dno ma gliniasto-piaszczyste. Brzegi północny i południowy po większej części wyniosłe, zrzadka tylko niskie, pokryte zaroślami brzozowemi. Od strony płn.-wschodniej uchodzą do jeziora dwa niewielkie ruczaje, od strony zaś zachodniej wypływa rzka Dubna, prawy dopływ Dźwiny, do której uchodzi pod Liwenhofem. Poławiają się w niem w niewielkiej ilości szczupaki, karasie, okonie i inne ryby.

Siewierz, *Siewierszczyzna*, *Siewierska ziemia*, nazwa nadawana dawniej dorzeczu Desny, t. j. północnej części dzisiejszej gub. czernihowskiej, oraz przyległym częściom gub. mohylewskiej, smoleńskiej i orłowskiej. Ob. *Czernihów* i *Nowogród Siewierski.*

Siewierzyzna, os. młyn. nad rzką t. n., pow. noworadomski, gm. i par. Sulmierzyce, 1 dm., 6 mk., 29 mr. W 1827 r. 2 dm., 14 mk.

Siewken, ob. *Żywek.*

Siewki, wś, pow. rzeczycki, w 1 okr. pol. brahińskim, gm. i par. prawosł. Derażyce, przy drogach z Derażyc do Mokreca i z Bereśniówki do Ciesny, ma 32 osad pełnonadziałowych; grunta wyborne, łąk i lasu dużo.

Siewołocha, rzka w pow. ihumeńskim, mały dopływ Łoszy, zaczyna się w błotach Alo-

ksino, pomiędzy wsiami i zaścian.: Ozierey, Hacuk, Omelno, płynie w kierunku zachodnim około 5 w. lesistemi bagnami; stanowi granicę pomiędzy gminami Pereszewska-Słoboda i Puków. *A. Jel.*

Siewruka, wś włośc., pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Myto, okr. wiejski Wawerka, 28 dusz rewiz.; należy do dóbr skarb. Wasiliszki.

Siewruki 1.) zaśc., pow. wileński, w 1 okr. pol., o 34 w. od Wilna, ma 4 dm., 25 mk. kat. 2.) **S.,** wś włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Podbrzeź (Podberezie), okr. wiejski Adamejciszki, o 18 w. od gminy, 14 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Jęczmieniszki. 3.) **S.,** wś, pow. nowogródzki, w 3 okr. pol. i gm. Nowa-Mysz, ma 15 osad; grunta lekko szczerkowe. *J. Krz.—A. Jel.*

Siewrukowszczyzna, fol. pryw. nad Dzitwą, pow. lidzki, w 1 okr. pol., o 17 w. od Lidy, 6 mk.

Siewrumańce, wś rząd. nad Wilią, pow. wileński, w 1 okr. pol., o 30 w. od Wilna, 4 dm., 38 mk. katol.

Siewrymy, wś włośc., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Dziewieniszki, okr. wiejski Szudojna, o 37 w. od Lidy a 9 w. od Dziewieniszek, ma 3 dm., 26 mk. kat. (w 1864 r. 15 dusz rew.); należy do dóbr skarb. Traby.

Siewsk, mto powiat. gub. orłowskiej, nad rz. Siewą i Morycą, wzniesione 744 st. npm., o 150 w. na płd.-zach. od Orła, przy trakcie poczt. do Głuchowa. Ma 1326 dm. (56 mur.), 7733 mk. (35 kat., 8 protest., 62 żyd., 3 machom.), 12 cerkwi (10 mur.), monaster żeński św. Trójcy, 137 sklepów, dom przytułku, szpital, szkoła męska i żeńska, bank miejski, założony w 1863 r., z kapitałem 10,000 rs. Majątek miasta stanowi 3829 dzies. ziemi, 50 sklepów i młyn wodny. W 1869 r. dochody miejskie wynosiły 18,713 rs. W 1871 r. było w S. 688 rzemieślników (391 majstrów), w tej liczbie 123 szewców; 48 fabryk, zatrudniających 148 robotników i produkujących za 240,286 rs. Znaczny handel zbożem, konopiami i olejem konopnym. W mieście odbywają się targi co piątek oraz dwa jarmarki doroczne. Jest to stara osada, wspominana w latopisach już w 1146 r.; wchodził wówczas w skład ks. czernihowskiego. W 1582 r. ostatecznie przyłączony do ks. moskiewskiego i przeznaczony na miejsce zesłania dla ludzi burzliwych. Za czasów samozwańców S. wytrwale stał po ich stronie. W czasie późniejszym służył za podstawę działań w wojnach toczonych z Polską. W 1708 r. zaliczony do gub. kijowskiej, od 1732 r. do gub. biełgorodzkiej, został mtem powiatowem namiestnictwa a w 1796 r. gub. orłowskiej. W 1781 r. było w S. 770 dm. drewn., 2177 mk., 10 cerkwi w mieście i 2 za miastem, monaster żeński Troicki w mieście i monaster męski Spaski pod miastem.

Siewski powiat znajduje się w płd.-zachod. części gubernii i podług pułk. Strelbickiego ma 72·11 mil al. 3488·2 w. kw. Powierzchnia przedstawia równinę, mającą spadek od płd. wsch. na płn.-zachód. Gleba piaszczysto-gliniasta, zalegająca na pokładach formacyi trzeciorzędnej i kredowej. Zroszony jest rzekami systematu Desny (płynącej po za granicami powiatu), z których ważniejsze: Nawla, Nerusa i Iwot'. Jezior nie wiele i nieznaczne; błota spotykają się w dolinach rzek, zwłaszcza Nerusy i Siewy. Lasy zajmują do 30% ogólnej przestrzeni. Drzewostan stanowią: dąb, brzoza i sosna. W 1877 r. było w powiecie (bez miasta) 111,705 mk. (28 kat., 11 rozkol., 26 protest., 17 żyd.), zamieszkałych w 201 osadach. W 1871 r. było 80 cerkwi (28 mur.) i 1 monaster męski. Główne zajęcie mieszkańców stanowi rolnictwo i uprawa konopi. Z fabryk ważniejsze: 1 cukrownia (z produkcyą 50000 rs.) i 10 gorzelni (z prod. 110,455 rs.). Nadto znajdowało się w powiecie (w 1871 r.) 228 olejarni, 36 krupiarni i 300 młynów. *J. Krz.*

Sieziony, zaśc. w pobliżu rz. Jasieniec, praw. dopł. Sławeczny, pow. mozyrski, o 1 w. od traktu poczt. mozyrsko-owruckiego, w 1 okr. pol. skryhałowskim, gm. Skorodno; grunta piaszczyste. *A. Jel.*

Sieża, rzeka w pow. wiaziemskim gub. smoleńskiej, prawy dopływ Koczni.

Sięciaszka, w 1552 r. *Sieciaszka*, 1580 *Senciaszka*, wś włośc., pow. łukowski, gm. i par. Łuków, 82 dm., 612 mk., 1910 mr. W 1827 r. 74 dm., 419 mk. Według reg. pob. pow. łukowskiogo z r. 1552 wieś królewska Sieciaszka, w par. Łuków, miała 40 osad. W 1580 r. p. Marcin Jaszewski, sługa starościński, od 14 włók osiadł. płaci fl. 14, od włóki bojarskiej fl. 1, od 6 zagród z rolami fl. 1 gr. 6, od 2 komornic bez bydła gr. 4. Suma fl. 16 gr. 10 (Pawiński, Małop., 300, 408).

Sięcina, ob. *Senchina.*

Sięganów, w XVI w. *Szeganow*, wś i fol., pow. łaski, gmina Pruszków, par. Marzenin; wś ma 11 dm., 169 mk., 172 mr.; fol. 2 dm., 14 mk., 80 mr. Na początku XVI w. dziesięciny dawano kanclerzowi katedry gnieźn., zaś pleban w Marzeninie pobierał tylko kolędę (Łaski, L. B., I, 483).

Sięganowo, os. nad jez. Gopłem, pow. słupecki, gm. Skulsk, odl. 46 w. od Słupcy. Jest tu posterunek straży pogranicznej (1 dm., 6 mk.); os. ma 1 dm., 14 mk.; należała do dóbr Łuszczewo. W 1827 r. 1 dm., 5 mk. W pobliżu osady wyspa t. n. na jeziorze.

Sięgów, pustka nad rz. Wartą, pow. wieluński, gm. Mierzyce, par. Działoszyn, odl. od

Wielunia 17 w., ma 7 dm. S. stanowi wraz z całą grupą pustek dziś osiadłych jedną całość ze wsią Bobrowniki. Ogółem jest 86 dm., 674 mk.

Siękno, os., pow. kolski, gm. Budzisław Kolski, par. Kościelec, odl. od Koła 5 w., ma 1 dm., 13 mk.

Siękowice al. *Sękowice*, część Hołego, pow. Rawa Ruska.

Sig, jezioro w pow. ostaszkowskim gub. twerskiej, o 15 w. od Ostaszkowa, na płd. od jez. Seliger, z którem połączone jest rzką Sigówką. Ma $8^1/_2$ w. długości a przeszło 5 w. szerokości. Wypływa z niego rzka Sigówka, wpada zaś rzką Siżka, odpływ jez. Bielca. Na brzegach jego znajduje się 10 wsi.

Sigarthsberg (dok.), ob. *Nowawieś.*

Sigda, *Siegda*, *Sitte*, wś, pow. wołowski, par. ew. Strappen, kat. Gross-Strenz. W 1842 r. szkoła ew., browar, gorzelnia, cegielnia, młyn wodny.

Sigielki, wś, pow. biłgorajski, gm. Krzeszów.

Sigik (nazwa z mapy woj.-topogr., XIV, 3), jezioro w pow. sejneńskim, o 4 w. na płd. od jez. Duś, ma 2 w. długości, pół szerokości.

Siglów, grupa zabudowań w obr. gm. Rycerki Górnej, pow. żywiecki, nad pot. Płaskerówką, dopł. Rycerki. *Br. G.*

Sigła, rus. *Syhła* 1.) grupa domów w Gorajcu, pow. cieszanowski. 2.) **S.,** grupa domów w Lublińcu, pow. cieszanowski. 3.) **S.,** grupa domów koło Huty Rożanieckiej, pow. cieszanowski.

Signalberg, góra pod wsią Obercisseln, w pasmie wyniosłości ciągnących się lewym brzegiem Niemna aż po Tylżę (ob. t. V, 345).

Signiówka, ob. *Sygniówka.*

Sigulina, pot. i zab., ob. *Sygulina.*

Sigutany, wś, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 47 w. od Poniewieża.

Sihelne, wś w hr. orawskiem, na granicy Galicyi. Chów bydła, uprawa lnu, wyrób sprzętów drewnianych; trzy młyny wodne, 870 mk. (697 Polaków). Parafia kat. rozległa na 2 mile kwadr.

Sihla, *Sihloja*, ob. *Syhła.*

Sihła, *Sihły*, ob. *Syhła*, *Syhły.*

Sihven-Damerau, ob. *Trelkowo.*

Sijańce al. *Sijaniec*, wś nad bezim. ruczajem, wypływającym z lasu Kurusz, powiat ostrogski, okr. pol. annopolski, gm. S., przy starym trakcie z Ostroga do szosy brzesko-kijowskiej, o 8 w. do Horynia, odl. o 13 w. od Ożenina, 19 w. na wschód od Ostroga a 140 w. od Żytomierza. Posiada cerkiew par., zarząd gminny, szkółkę wiejską. Miejscowość wyniosła, gleba czarna z piaskiem pomieszana, na podłożu kamienistem, bardzo urodzajna. Poniżej wsi na ruczaju był staw i ślady grobli oraz młynu, dotychczas widoczne. Są również ślady dawnego dworu i zabudowań folwarcznych, otoczone zapuszczonym ogrodem, z pięknemi lipowemi alejami. Wś ogromna, domy włościańskie oraz zabudowania gospodarcze porządne, widoczna zamożność. Wiele chat otaczają sady owocowe. Włościanie chodują wiele koni, bydła rogatego, trzody chlewnej i owiec oraz ptactwa. Pierwotnie wś ta należała do Firlejów, od nich przeszła do Bertmanów, następnie Kossowskich, poczem drogą wiana Worcelów, w ręku których dotąd pozostaje. Klucz sijaniecki stanowią wsi: Tessów, Sadki, Chrynów, Ławrów i Milatyn. *Z. Róż.*

Sikanie, os., pow. sieradzki, gm. Złoczew, par. Stolec, odl. od Sieradza 26 w., ma 2 dm.

Sikanka, rzka we wschodniej części pow. borysowskiego, w obrębie gminy Uchwała, prawy dopływ Moży, ma ujście do jeziornego rozlewu Moży, w pobliżu zasc. Cit; długość biegu około 2 w. śród lesistych moczarów.

Sikawa, fol., pow. łódzki, gm. Nowosolna, par. Mileszki, odl. 4 w. od Łodzi, na prawo od linii dr. żel. z Koluszek do Łodzi; ma 5 dm., 53 mk. W 1827 r. 7 dm., 69 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 281: gr. or. i ogr. mr. 266, łąk mr. 2, past. mr. 3, nieuż. mr. 10; bud. mur. 6, z drzewa 5. Do fol. należały poprzednio: wś Budy Sikawskie os. 29, mr. 380; wś Antoniew os. 41, mr. 1026.

Sikawica, wś włośc., pow. łaski, gm. i par. Wygiełzów, ma 7 dm., 72 mk. 154 mr.

Sikawiec, wś, pow. liski, par. rz.-kat. Polana; w spisie niepodana.

Sikawka al. *Siekawa*, część wsi Cesarska Słoboda, w pow. czerkaskim.

Sikawski Antoniew, kol., pow. łódzki, gm. Nowosolna, par. Mileszki, ma 41 dm., 340 mk., 1015 mr.

Sikawskie Budy, kol., pow. łódzki, gm. Nowosolna, par. Mileszki, ma 25 dm., 170 mk., 379 mr.

Sikkeln, rzeczka, dopływ Dźwiny w Kurlandyi.

Sikkeln 1.) dobra pryw. z kośc. ewang., w okr. zelburskim, pow. iłukszteński, par. ueberlautzka. Do dóbr należą folw.: Joanino (Johannino), Hieroniwa i Opatrzność. 2.) **S.** *Neu*, folw. dóbr pryw. Rozaliszki (Rosalischeck), tamże.

Siklawa al. *Siklawica*, nazwa dawana przez górali tatrzańskich wodospadom.

Siklawa, wodospad w dolinie Pięciu Stawów polskich, w Tatrach nowotarskich. Do Wielkiego Stawu spływa woda osobno z Czarnego, osobno zaś ze Zadniego pod Zawratem; a z Przedniego Stawu za pośrednictwem Małego Stawu przychodzi od wschodu, i dopiero z niego, jakby ze spólnego zbiornika spada po-

tok po skale 204 st. (64 mt.) wysokiej, tworząc największy wodospad w Tatrach, zwany Siklawą. Ob. *Rostoka* (t. IX, str. 799). Górny brzeg wodospadu wznosi się 1636, dolny spód 1572 mt. (Janota). *Br. G.*

Siklawica, wodospad 14 mt. wysoki, utworzony przez potok Młyniska al. Młyniczny, w dolinie Strążysk, w Tatrach nowotarskich.

Sikora 1.) os., pow. wieluński, gm. i par. Mierzyce; niewymieniona w najnowszych spisach urzęd. W 1827 r. 5 dm., 27 mk. 2) **S.,** pow. szczuczyński, gm. Bełda, par. Rydzewo.

Sikora, karczma w gm. Gierałtowiczki, pow. wadowicki. *Br. G.*

Sikorce al. *Sikorskie Holendry*, pow. obornicki; o $3^1/_2$ klm. na płn.-wschód od Gośliny Murowanej, nie istnieją od r. 1874. Ziemię wcielono do obszaru Boduszewa. W 1871 r. wchodziły w skład okr. wiejskiego holendrów Trojanowskich.

Sikorczyna, las na płd. stoku góry Glinnego (1021 mt.), w Beskidzie żywieckim, na obszarze Kamesznicy, pow. żywiecki, na lewym brz. potoku Bystrej. Z lasu tego spływają wody do Bystrej. Jeden z potoków zowie się także Sikorczyną. Długość biegu prawie 2 klm. *Br. G.*

Sikorek, pow. rypiński, ob. *Sikorz*

Sikorka 1.) al. *Sikorki*, wś i os. młyn., pow. będziński, gm. Wojkowice Kościelne, par. Chruszczobród, leży w pobliżu drogi żel. warsz.-wiedeńskiej, niedaleko st. Ząbkowice. Wś ma 15 dm., 140 mk., 190 mr. włośc.; os. młyn. 1 dm., 10 mk., 23 dwor. W 1827 r. 6 dm., 28 mk. W połowie XV w. wś S., w par. Chruszczybród, własność Mateusza Szewyerensis h. Nowina, miała 12 łanów, z których 7 pustych; z każdego łanu płacono 6 groszy szer. proboszczowi w Chruszczybrodzie. Były tam 2 łany sołtysie (Długosz, L. B., II, 195). 2.) **S.,** oś. leś., pow. będziński, gm. Poręba Mrzygłodzka, 1 dm., 4 mk. 3.) **S.,** wś, pow. olkuski, gm. Rabsztyn, par. Olkusz. W 1827 r. 6 dm., 46 mk.

Sikorka, rzka, prawy dopł. Narwi, uchodzi pod Sieluniem.

Sikorka, część wsi Trześniowa, w pow. brzozowskim, nad Wisłokiem. *Br. G.*

Sikornica, os. w obr. Swoszowy, pow. pilźnieński, na płd. stoku obszaru (487 mt.), nad pot. b. n., spływającym przez Swoszowę i uchodzącym w Szerzynach do Olszynki. W r. 1880 było 15 dm., 79 mk. *Br. G.*

Sikornik *Poduchowny*, os. włośc., dawne probostwo, pow. wieluński, gm. Skomlin, par. Ożarów, odl. od Wielunia $10^1/_2$ w., ma 2 dm., 12 mk.

Sikornik, dziś *Góra św. Bronisławy*, w zachodniej stronie Krakowa, tuż za Zwierzyńcem (Półwsie Zwierzynieckie), po płd. stronie Błoń, a płn. doliny nadwiślańskiej, naprzeciwko klasztoru norbertanek wznosi się dość stromo pasmo wzgórzyste, biegnące niemal równolegle do doliny Wisły, i opadające tak ku tejże dolinie, jak ku Błoniom nader stromo. Dalej ku zach. nabiera to pasmo większej szerokości i kończy się również stromo na zachodzie nad równiną między Śmierdzącą a Olszanicą. Pasmo to obejmuje: *a*) Górę św. Bronisławy al. Sikornik aż po wąwóz przegorzalsko-wolski; *b*) las Wolski z Panieńskiemi skałami; *c*) las Bielański z klasztorem kamedułów. Dział Sikornika, sięgający od klasztoru norbertanek aż po wąwóz przegorzalsko-wolski (drożynę), wynosi 3 klm. długości a 2 klm. szerokości. Dawniej pokrywały go lasy liściaste. Wschodniej części tego działu nadaje lud nazwę Góry św. Bronisławy, a zachodniej Sikornika. Stoki północne strome, upstrzone wapiennemi skałkami, pokrywa dziś gaj krzaczysty, gdyż przed 10 laty wycięto piękny las brzozowy. Stoki zach. i południ. przemienione w orne pola. Nazwę góry św. Bronisławy uzyskał Sikornik od pustelni św. Bronisławy, przez lat 40 zakonnicy klasztoru zwierzynieckiego, córki Stanisława Prandoty h. Odrowąż i Anny h. Gryff a siostry św. Jacka. Zmarła ona r. 1259. W r. 1702 wznosiła się tu drewniana kapliczka, którą lud pobożny odwiedzał A. Grabowski w Opisie Krakowa przywodzi z ks. Telczyńskiego (Żywot wielebnej sługi bożej Bronisławy, Kraków u Grebla, 1782) rok 1759 jako czas zbudowania tej kapliczki za przełożeństwa ksieni Petroneli Poniatowskiej. Na tęczy jednak wewnątrz kapliczki był wmurowany kamień z napisem: „Tempore belli Suecii 1703“, poniżej herb Habdank. Ten napis dowodzi, że r. 1759 tylko za rok restauracyi uważać należy. Było tu kilka obrazów w ołtarzu: Chrystus Pan i błog. Bronisława. Po bokach portrety świętych z rodziny Bronisławy. Błog. Bronisława klęcząca na górze, zkąd widać kościół dominikański krakowski; na dole podpis: „P. P. X. Z. 1759“ (Petronela Poniatowska, ksieni zwierzyniecka). Dwa z tych obrazów, t. j. portrety rodziny Bronisławy, są pędzla Andrzeja Radwańskiego. Na cmentarzu, który okalał kapliczkę, stały dwa sarkofagi: St. Rzewuskiego i Aleksandra Walickiego († 1831). Na murze cmentarnym była płyta marmurowa ku pamięci Szczepana Humberta, dobroczyńcy szkoły technicznej w Krakowie. Obok tej kapliczki usypano r. 1823 mogiłę Kościuszki. Bryłowatość jej wynosi 9400 sążni sześć., wysokość pionowa 18 sążni, a powierzchnia podstawy 1800 sążni kw. Roboty około sypania tej mogiły zaczęto 19 paźdz. 1820 a ukończono 25 paźdz. 1823. Koszt sypania czynił ogółem zł. pol. 139,246.

Na wierzchołku mogiły kamień granitowy z napisem: „Kościuszce“. Wzn. 333 mt. npm. (szt. gen.). Widok ztąd rozległy. Z powodu wzniesienia murów fortyfikacyjnych i fortecy okalającej mogiłę, zburzono dawną kapliczkę św. Bronisławy i postawiono w 1857 r. nową, murowaną, w stylu ostrołukowym, tuż pod samą mogiłą. Ob. *Skały Panieńskie*. *Br. G.*

Sikornik 1.) wólka, w obr. Wojnarowej, pow. grybowski; 10 dm., 53 mk. 2.) **S.**, grupa zabudowań w obr. Wielopola, w pow. ropczyckim, na lew. brzegu pot. Podliwka, dopł. Wielopolki. *Br. G.*

Sikorówka, potok, powstaje w obr. Krzeszowa, pow. żywiecki, pod Łamaną Skałą (al. Łomną, 934 mt.), zabierając wody spływające z północy z pod Leskowca (922 mt.). Płynie na wschód przez obszar Krzeszowa, a zwróciwszy się na płd.-wschód przez obszar Kukowa, gdzie od lew. brz. zlewa się do Kocońki. Długi 7 klm. Pędzi kilka młynów.

Sikorowo, wś, pow. lepelski, własność Ignacego Korsaka, ożenionego z Józefą Korsakówną, córką Wincentego (Złota księga, IX, 154).

Sikorowo, *Sycorovo* r. 1250, wś i fol., pow. inowrocławski, o $5^1/_2$ klm. na płd.-wschód od Inowrocławia, par. Góra, poczta w Łojewie, st. dr. żel. w Inowrocławiu. S. było odwieczną własnością kapituły włocławskiej; ks. Kazimierz potwierdził tę posiadłość z innemi przywilejem z dnia 6 października 1250 r. (Dokum. Kuj. Ulanowskiego, str. 185 i Kod. Dypl. Pol. Rzyszcz., II, p. r. 1252). Zabrane przez rząd pruski, wcielone zostało do domeny inowrocławskiej. W r. 1583 było tu $4^1/_2$ łan. os, jedna ćwierć, 2 zagrodn. i jeden krawiec. Obecnie wieś liczy 130 mk. w 13 dm. Fol. ma 6 dm., 109 mk. i 226 ha; cz. doch. gr. 2721 mrk (1884 r.). Właściciel Józef Mański. Wś z fol tworzą okrąg, który ma 19 dm., 239 mk. (207 kat., 32 prot.) i 291 ha (226 roli, 29 łąk). *E. Cal.*

Sikorowo, dobra na prus. Litwie, pow. darkiejmski, st. p. Karpowo; 220 ha, 13 dm., 70 mk. Ślad kolonizacyi polskiej.

Sikorowszczyzna, os., pow. suwalski, gm. Kadaryszki, par. Lubowo, odl. od Suwałk 32 w., ma 4 dm., 32 mk. W 1827 r. 3 dm., 30 mk.

Sikorska *Nowa Huta*, ob. *Neuhuette* 1).

Sikorskie, jezioro we wsi Sikorz, w pow. rypińskim, ma 15 mr. obszaru i do 30 stóp głębokości.

Sikorskie, grupa zabudowań w obr. Soboniowic, pow. wielicki. *Br. G.*

Sikorszczyzna, os. leś., pow. wieluński, gm. i par. Dietrzkowice.

Sikorszczyzna, wś i dobra, pow. grodzieński, w 1 okr. pol., gm. Górnica, o $10^1/_2$ w. od Grodna.

Sikorszczyzna, fol., pow. mościcki, ob. *Podliski*.

Sikory 1.) wś włośc., pow. warszawski, gm. Góra, par. Wieliszew, ma 42 mk., 270 mr. W 1827 r. było 5 dm., 42 mk. 2.) **S.**, kol. i os., pow. sieradzki, gm. Krokocice, par. Małyń, odl. od Sieradza 35 w.; kol. 5 dm., 51 mk.; os. 1 dm., 3 mk. W 1827 r. 10 dm., 70 mk. 3.) **S**, wś włość. i os. włośc., pow. rypiński, gm. Pręczki, par. Rypin, odl. o 3 w. od Rypina, ma 23 dm., 120 mk., 262 mr. W 1827 r. 15 dm., 138 mk. Na obszarze wsi istnieje większa os. włośc., powstała z połączenia kilku osad, mająca 101 mr. (80 mr. roli). Przed 1864 r. wś S. należała do folw. Kowalki. 4.) **S.** *Duże* i *Małe*, wś włośc., pow. sokołowski, gm. Kudelczyn, par. Rozbity Kamień. S. Duże mają 16 dm., 101 mk., 422 mr., S. Małe 6 dm., 36 mk., 162 mr. W 1827 r. S. Duże miały 14 dm., 96 mk., zaś S. Małe 9 dm., 50 mk. 5.) **S.** *Bogusławice*, wś szl. i fol., pow. sierpecki, gm. Gutkowo, par. Unieck, odl. 33 w. od Sierpca, mają 4 dm., 40 mk., 162 mr. (w tem 97 mr. fol.). W 1827 r. było 9 dm., 38 mk. 6.) **S.** *Piotrowice*, wś szlach., przyległa z poprzednią, ma 9 dm., 106 mk., 200 mr. W 1827 r. było 5 dm., 21 mk. 7.) **S.** *Żelazki*, fol. szlach., przyległa z poprzedniem, ma 2 dm., 13 mk., 70 mr. W 1827 r. było 2 dm., 11 mk. 8.) **S.**, okolica szl., pow. mazowiecki, gm. Piszczaty, par. Kobylin. W obrębie jej leżą wsi szlacheckie: a) *S. Bartkowięta*. W 1827 r. 10 dm., 62 mk. b) *S. Bartyczki*. W 1827 r. 6 dm., 29 mk. c) *S. Janowięta*. W 1827 r. 7 dm., 50 mk. d) *S. Pawłowięta*. W 1827 r. 10 dm., 56 mk. e) *S. Piotrowięta*. W 1827 r. 10 dm., 57 mk. f) *S. Tomkowięta*. W 1827 r. 7 dm., 45 mk. g) *S. Wojciechowięta*. W 1827 r. 10 dm., 45 mk. W 1421 r. osiadł tu niejaki Maciej Sikora i posiadłość swą rozdzielił między synów, których imiona pozostały dotąd nazwą tych działów (Gloger, Ziemia bielska). *Br. Ch.*

Sikory, wś i dobra, pow. białostocki, w 3 okr. pol., gm. Przytulanka, o 30 w. od Białegostoku.

Sikory, wólka w obr. gm. Wojkowa, pow. mielecki, w równinie nadwiślańskiej W r. 1880 było 5 dm., 24 mk. *Br. G.*

Sikory 1.) wś, pow. łecki, st. pocz. i tel. Ełk; 444 ha, 17 dm., 95 mk. Mieszkańcy przysposabiali zdawna klepki na potrzebę zamku łeckiego a za to byli wolni od orki. Od roboty klepek uwolniono ich r. 1564, oraz od pańszczyzny ręcznej i podwody. Za to jednak mieli dawać rocznie 7 grzyw. celem najmowania „budników“, którzyby w ich miejsce robili klepki, oraz płużne oraczowskie od

dymu, zwozić 45 korcy owsa do spichlerza królewskiego za wynagrodzeniem 5 szel. od korca, skosić jeden mórg trawy i zwieść do obory lub do owczarni zakonnej. 2.) **S.**, wś, tamże, pod Stradunami. Ks. Olbracht podaje r. 1556 do wiadomości, że ś. p. burgrabia Piotr Schwarz sprzedał majątek ziemiański, obejmujący włók 15, za pewną kwotę; książę zatwierdza to kupno potomkom pierwszych właścicieli, a mianowicie Dawidowi, Łukaszowi, Marcinowi i Józefowi, synom śp. Stanisława Króla, oraz Piotrowi Rostkowi, Marcinowi Czynczce (Tschintzka) i Marcinowi Czesiowi, nadając swe włóki prawem magdeburskiem ad utrumque sexum, oraz jedną służbę zbrojną. 3.) **S.**, dawniejsza nazwa wsi Gębałówki. *Ad. N.*

Sikorz 1.) wś, fol. i dobra nad rzką Skrwą, w malowniczem położeniu, pow. płocki, gm. Brwilno, par. Sikorz, odl. 12 w. od Płocka, posiada kościół par. murowany, szkołę początkową, karczmę, 45 dm., 336 mk. W 1827 r. było 41 dm., 322 mk. Dobra Sikorz składały się w 1881 r. z fol. Sikorz i Kobierniki, rozl. mr. 2593: fol. S. gr. orn. i ogr. mr. 984, łąk mr. 37, pastw. mr. 14, lasu mr. 966, nieuż. mr. 70; bud. mur. 6, z drzewa 20; płodozmian 11-polowy; las nieurządzony; folw. Kobierniki gr. or. i ogr. mr. 408, łąk mr. 36, pastw. mr. 54, wody mr. 3, nieuż. mr. 21; bud. mur. 2, z drzewa 8; płodozmian 11-polowy; 2 młyny wodne. Wś S. os. 34, mr. 77; wś Kobierniki os. 22, mr. 60. Wymienia tę wś dokument Konrada mazow. z 1203 r., potwierdzający dobra i dochody bisk. płockich. Podobno w akcie erekcyi kościoła parafialnego w 1386 r. podano, iż wieś zwała się pierwotnie Syedlecz, później Junosza Góra. Obecny kościół murowany stanął około 1860 r. Poprzedni drewniany pochodził z 1692 r. S. par., dekan. płocki, 1544 dusz. 2.) **S.** i *Sikorek*, dwie wsi włośc. i os. młyn, pow. rypiński, gm. Sokołowo, par. Kikoł, odl. o 23 w. od Rypina, mają 19 dm., 152 mk., 358 mr. W 1827 r. 8 dm., 71 mk. Os. młyn. należy do fol. Kawno. W 1789 r. w części S., należącej do par. Kikoł, Marcin Sumiński wysiewał 12 kor. żyta i pobierał czynszu z propinacyi 50 zł. Druga część (par. Działyń) stanowiła fol. dóbr Działyń; wysiewano tu 20 kor. żyta. *Br. Ch.*

Sikorze, dok. 1225 *tria Sicore*, trzy jeziora w okolicy Złotowa, pewnie pod wsią t. n. (ob. Kod. dypl. Wielkopol., Nr. 116). *Ks. Fr.*

Sikorze, niem. *Szykors*, 1496 *Sykorze*, wś, pow. złotowski, st. p. i par. kat. Sępólno, 646 ha (522 roli). W 1885 r. 38 dm., 52 dym., 283 mk., 81 kat., 201 ew. Obok wsi znajduje się większa posiadłość, dawny folw. i kolonia (od r. 1857; ob. Der Kr. Flatow von Schmitt, str. 269). Według podania leży w tutejszem jez. „Borowo“ szwedzka kasa wojskowa (str. 71). Wizyt. Jezierskiego z r. 1695 donosi, że dawniej dawano meszne od 4 włók, wówczas tylko od 2, po 1 kor. żyta i tyleż owsa, 2 spustoszałe włóki zostały przyłączone do dworu i z nich nic nie płacono. *Ks. Fr.*

Sikorzec 1.) przys. dóbr Krzyżkowice, w pow. rybnickim. 2.) **S.**, przys. dóbr Łonice, w tymże powiecie.

Sikorzyce, wś, pow. dąbrowski, w równinie, na lew. brz. Dunajca; graniczy na północ z Wietrzychowicami, na płd. z Miechowicami Małemi a na zachód z Jadownikami Mokremi. Mała, zaledwie 77 dm. licząca osada, istniała już za czasów Długosza (L. B., I, 369). Wraz z obszarem więk. pos., na którym znajduje się 2 dm., przebywa tu stale 414 osób (208 męż., 206 kob.); 393 rz.-kat. i 22 izrael. Obszar więk pos. ma 190 mr. roli, 2 mr. pastw. i 6 mr. lasu; pos. mn. 139 mr. roli, 8 mr. łąk i 108 mr. pastw. W spisie podatków z r. 1579 (Pawiński, Małop., 232) jest wymieniona tylko część Błońskich, która składała się z 2 kmieci na 1 łanie, 2 zagród, 2 chałupników i rzemieślnika. *Mac.*

Sikorzyce, w dok. *Sikorschitz*, pierwotna nazwa wsi *Meesendorf*.

Sikorzyn 1.) fol., pow. kościański (Szmigiel), o 5 klm. na zach.-płd. od Szmigla; par. Dłużyna (dawniej Charbielin), poczta w Szmiglu, st. dr. żel. w Bojanowie, ma 2 dm., 52 mk. Wchodzi w skład okr. dwor. Morownica. W r. 1395 pisała się z S. Machna, prawująca się z Mikołajem Radomickim (Akta gr. pozn., wyd. r. 1888, n. 1960); r. 1564 należał do Jana Cykowskiego, który płacił od $4^1/_2$ łan. osiad. bisk. poznańskim 1 złp. 24 gr. fertonów. W 1580 r. były 2 łany os., 3 ćwierci puste, 5 kmieci mających po 3 ćwierci roli i 3 rzemieśln. Z biegiem czasu przyłączono S. do dóbr morownickich, dziedzictwa Małachowskich i Niegolewskich. 2.) **S.**, wś, pow. krobski (Rawicz), o 5 klm. na wschód-płd. od Rawicza, nad Dąbrożną (dopł. Orli); par. Golejewko (Czestram), poczta w Słupi Krobskiej, st. dr. żel. w Rawiczu; ma 9 dm., 69 mk. (8 kat., 61 prot.) i 89 ha (51 roli, 17 łąk); czysty doch. z ha roli 10·97, z ha łąk 18·02 mrk. S. wchodził w skład dóbr Stwolno. 3.) **S.**, wś, pow. krobski (Gostyń), o 6 klm. na płd.-zach. od Gostynia; par. Krobia, szkoła w miejscu, poczta i st. dr. żel. w Gostyniu; ma 22 dm., 190 mk. (165 kat., 25 prot.) i 430 ha (397 roli, 14 łąk); czysty doch. z ha roli 12·92, z ha łąk 20·37 mrk. Powierzchnia pagórkowata, gleba kamienista. Przy kopaniu studni, na głębokości 34 stóp, znaleziono kawał drzewa dębowego, skamieniałego, strzałki piorunowe i glinkę czerwoną. Fol. ma obszaru 87·67 ha

z czyst. doch. grunt. 1297 mrk. S. był własnością biskupów poznań. i wchodził w skład klucza krobskiego; zabrany przez rząd, wcielony został do domeny Chumiętki. Około r. 1564 było tu 5 półłanków osiadłych, 2 puste i role zwane Kątami. Regestra pob. z r. 1580 wykazują 2½ łan. osiadł., 2 sołtysich, 1 zagrodnika i komornika; biskupom płacono po 1 złp. 6 gr. czynszu od półłanka. *E. Cal.*

Sikorzyn, niem. *Sykorschin*, *Sykorczyn*, 1284 *Sicorino*, 1648 i 1710 *Sikorzyno*, dobra ryc. nad jez. Grodno, na Kaszubach, pow. kartuski, st. poczt. Szymbark (o 5·5 klm.), st. kol. i par. kat. Kościerzyna (o 9 klm.); 761·9 ha roli or. i ogr., 77·59 łąk, 18·47 past., 13·7 nieuż., 2·6 wody (z folw. Lupinenhof); czysty dochód z gruntu 4955 mrk; gorzelnia parowa, chodowla bydła i owiec. W 1887 r. nabył Sikorzyn (3840 mr.) na subhaście bank meiningeński za 207,000 mrk (długów hypotecznych było do 400,000 mrk) i odprzedał za 210,000 mrk. Obwód dominialny obejmuje 1235 ha (1070 roli, z dochodem 5·87 mrk z ha). Należą do tego: S., Lupinenhof (1885 r. 1 dm., 6 mk.), Stara Huta (13 dm., 83 mk.) i Nowa Huta (11 dm., 83 mk.), razem 310 mk., 203 kat., 107 ew., 34 dm., 54 dym. Szkoła 1-klas. ewang. liczyła 42 dzieci. S. jest starą osadą, należał do ziemi Pierszнej (dok. Pirsna). R. 1284 nadaje ją wraz z 21 innemi Mestwin swej ciotce Giertrudzie (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 349). Od r. 1311 należał S. do wójtowstwa tczewskiego; r. 1389 wystawia w. mistrz Konrad Zoelner v. Rothenstein nowy przywilej; do r. 1419 miały te dobra prawo polskie, odtąd niemieckie. W 13-letniej wojnie stał dziedzic S. po stronie rycerzy (ob. Zeitschr. d. Westpr. Gesch. Ver., VI, 135). Z gdańskich tablic woskowych dowiadujemy się, że 1398 r. Paweł Josibowich skarży Łukasza Botkomira z S. (sickorsin), że zabił jego przyjaciela „Brykir“ na drodze i złupił. Pozwany przed sąd, nie stawił się, dla tego zostaje z kraju wywołany (ob. tamże, XI, 14). Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacili tu Wojciech i Stanisław Sikorscy od włóki folw. 4 fl., Wybicki od 6 włók folw. i ogrod. 6 fl. 8 gr., Jerzy Sikorski od 2 włók folw. 2 fl. (ob. Rocz. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 174). R. 1710 dawało S. prob. w Kościerzynie mesznego 4 korcy żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 5). R. 1780 liczył S. wraz z Starą i Nową Hutą 44 kat. i 35 innowier. Wówczas należały dobra do Barbary Wybickiej (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 117). *Ks. Fr.*

Sikorzyn, niem. *Czykorzyn*, posiadł. pryw., pow. pucki, par. kat. Mechowo (o ¾ mili); obejmuje 43 mr., 1 dm., 12 mk. kat. *Ks. Fr.*

Sikorzyniec, osada do Bieńkowic, w pow. wielickim, przy drodze z Wieliczki do Brzanowic, u źródeł pot. Czerwona woda, lew. dopływu Raby. Składa się z 18 dm. i 72 mk. (36 męż., 36 kob.) rz.-kat. Graniczy na płd.-wschód z Bienkowicami, na płn. z Gorzkowem, na wsch. z Byszycami a na płd. z Czechówką.

Sikorzyńska Huta *Stara* i *Nowa*, ob. *Sikorzyn.*

Sikorzyszki 1.) zaśc. rząd., pow. święciański, w 2 okr. pol., o 75 w. od Święcian, 3 dm., 36 mk. kat. 2.) **S.,** zaśc. nad jez. Kruszpokie, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. wiejski i dobra Dowgiałów Biebrusy, o 7 w. od gminy a 58 w. od Wilna, 1 dm., 13 mk. kat. (w 1864 r. 14 dusz rewiz.).

Sikrog (*Sikkraggen*), wś w Kurlandyi, zamieszkana przez Liwów (ob. t. V, 357).

Sikucin, w XVI w. *Sykuczyn*, wś i folw., pow. sieradzki gm. i par. Szadek, odl. od Sieradza 15 w.; wś ma 6 dm., 57 mk.; fol. 5 dm., 39 mk. W 1827 r. 12 dm., 150 mk. W 1877 r. fol. S. rozl. mr. 529: gr. or. i ogr. mr. 272, łąk mr. 37, lasu mr. 201, nieuż. mr. 19; bud. mur. 3, drewn. 5; płodozm. 9-pol., las nieurządzony. Wś S. os. 11, mr. 20. Na początku XVI w. z całej wsi dawano dziesięciny na stół arcybiskupi, zaś pleb. w Szadku tylko kolędę po groszu z łanu.

Sikuń, rzeczka w pow. oszmiańskim, przepływa pod wsią Kropiwka, fol. Pokorzewo, wsią Rudziszki i osadą Sikuń.

Sikuń 1.) zaśc. nad rzeczką t. n., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Soły, okr. wiejski Zajezierce, o 6 w. od gminy, przy trakcie wileńsko-mińskim, ma 17 mk. (8 dusz rewiz.); należał do dóbr Bonifacowo Benisławskich. 2.) **S.,** chutor nad rzką t. n., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Soły, okr. wiejski i dobra Sulistrowskich (w 1864 r.) Kuszlany, o 2 w. od gminy a 17 w. od Oszmiany, ma 1 dm., 25 mk. kat. W spisie z 1864 r. podany jako wś, mająca 2 dusze rewiz. 3.) **S.,** os. karcz. nad rzką t. n., tamże, o 19 w. od Oszmiany, 1 dm., 7 mk. żydów.

Sikuny, zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Wiżuny, o 49 w. od Wiłkomierza.

Sikureni, ob. *Siekierzany.*

Sikuty 1.) wś włośc., pow. grójecki, gm. Nowa Wieś, par. Jasieniec, ma 11 osad, 49 mk., 149 mr. W 1827 r. 8 dm., 65 mk. Wchodziła w skład dóbr Falęcin. 2.) **S.,** pow. makowski, ob. *Pomaski S.*

Silben al. *Sieben*, ob. *Lemany.*

Silber, wś przy ujściu Kwissy do Bobrawy, pow. żegański, par. ew. Mallmitz, kat. Eisenberg. W 1842 r. 36 dm., 240 mk. (13 kat.), szkoła ewang.

Silberbach, dziś *Brunoswalde*, fol. do Kolińcza, pow. starogardzki. *Ks. Fr.*

Silberbach 1) wś, pow. morąski, st. poczt.

Quittainen; 720 ha, 118 dm., 586 mk. 2.) **S.**, wybud., tamże, 7 dm., 79 mk. 3.) **S.**, fol. do Reichertswalde, w pow. pasłęckim.

Silberberg 1.) góra w pasmie wyżyn Górnej Kurlandyi, par. Selburg. 2.) **S.**, góra pod Schnepeln, w zachodniej połaci wyżyny kurlandzkiej, w par. Goldingen, 404 st. npm. Od S. odrywają się krótsze pasma gór w kierunku zachodnim ku morzu, oraz dłusze, ciągnące się w kierunku północnym.

Silber-Berg, góra w pow. frywałdzkim, wznies. 462 mt., na obszarze wsi Rotwasser.

Silberberg, ob. *Srebrna góra.*

Silberberg, łaciń. *Argyrium*, miasto i forteca, pow. ząbkowicki, na Szląsku prus., leży na stoku płn. Sowich gór (Eulengebirges), u źródeł pot. Pausebach, na wznies. 1200 do 1456 st. npm., posiada do 1600 mk., kopalnie rud miedzianych i ołowianych, fabryki zegarków ściennych i kieszonkowych. Początkiem osady były kopalnie rud szebrnodajnych, istniejące już w XIV w. Prawo miejskie osada otrzymała 1563 r. Fortecę wzniósł tu Fryderyk II (1762—1777 r.) kosztem $4^1/_2$ milion. talarów. Jest ona przeważnie wykutą w skale. Wały jej wznies. 2040 st. npm. Obszerne kazamaty mogły pomieścić do 5000 ludzi. Kościół par. ewang. wzniesiony był 1578 do 1592 r., od 1684 do 1707 r. oddany katolikom, spalony przy oblężeniu twierdzy w 1807 r., nowo wzniesiony 1809 r. Jest także katol. kościół filialny, wzniesiony przez klasztor w Henrychowie 1709 r. Ludność w połowie katolicka. *Br. Ch.*

Silberhammer 1.) wybud. do Brentowa, pow. gdański górny, st. p. Wrzeszcz (Langfuhr). W 1885 r. 5 dm., 47 mk. 2.) **S.**, wybud. do Górnej Strzyży, pow. gdański górny, 3 dm., 39 mk. *Ks. Fr.*

Silberhof, ob. *Beliczek* (*Bieliczek*); w 1885 r. 7 dm., 57 mk.

Silberhuette, wybud. do Pobłocia, pow. wejherowski, st. p. Smażyn.

Silbersdorf, ob. *Srebrniki.*

Silbitz, 1369 *Selewicz*, wś, pow. niemczyński, par. kat. Niemczyn, ew. Praus. W 1842 r. 26 dm., zamek i folw., 239 mk., (32 kat.), browar, gorzelnia, młyn wodny, wiatrak. Do S. należało: Silbitzer Grund i Sildowe.

Silce, węg. *Kisfalud*, wś w hr. beregskiem (Węg.), kościół par. gr.-kat., 1246 mk.

Silczno, ob. *Siliczno.*

Silec, szczyt w pasmie Karpat, w dziale babiogórskim, na granicy Galicyi i Węgier (hr. orawskie), na zachód od wsi Sidziny, w pow. myślenickim. Wznies. 1318 mt. npm. Od płd. las Czernica. Po wschod. stronie biją źródła pot. Sidzinki a z zach. i płd. stoku spływają wody do Zubrzycy. Po stronie płn. w jarze, zwanym Psią doliną, powstaje potok Ciśniawa, która wraz z Sidzinką i Głazami tworzy pot. Bystrę, lewy dopływ Skawy.

Silec, niem. *Schuelzen*, lit. A, dobra ryc., pow. rastemborski, st. p. Dryfort, 164 ha, 6 dm., 42 mk.; lit. B, dobra ryc. i wś, 500 ha, 16 dm., 102 mk.; lit. C, dobra ryc., 161 ha, 5 dm., 33 mk. *Ad. N.*

Silgiany, wś włośc., pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Butrymańce, okr. wiejski Girejkańce, o 4 w. od gminy, 69 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Punie.

Silginnen, dobra, pow. gierdawski, st. p. Friedenberg; 1309 ha, 70 dm., 409 mk.

Silice, pow. sochaczewski, gm. Chodaków, par. Sochaczew; w nowszych spisach niepodana.

Silice al. *Kwilice*, niem. *Quidlitz*, wś na pol. Warmii, pow. olsztyński, st. p. Purda; 470 ha, 35 dm., 170 mk.

Silicze 1.) własność ziemska, pow. borysowski, należy do Uzłowskich, ma 7 włók. 2.) **S.**, wś i zaśc., pow. borysowski, w 2 okr. pol., gm. i par. kat. Łohojsk. Wś ma 12 osad pełnonadziałowych; zaśc., własność Murawickich, 5 włók; grunta lekkie, w okolicy lasy sosnowe. 3.) **S.**, wś, pow. prużański, w 1 okr. pol., gm. Rudniki, o 9 w. od Prużany. 4.) **S.**, wś i dobra, tamże, o 11 w. od Prużany.

Siliczno, 1780 *Silczna*, u Kętrzyń. *Silczno*, niem. *Schueltzen*, dok. *Seltz*, wś, pow. kartuski, st. p. Wygoda, par. kat. Parchowo (o 1 milę). Zawiera 15 gburstw i 5 zagr., 1397 ha (922 ha roli, z dochodem 2·35 mrk). W 1885 r. 41 dm., 63 dym., 335 mk., 298 kat., 37 ew. S. należało od r. 1381 do wójtowstwa mirachowskiego, ale miało prawo polskie, pola były więc na radła podzielone, z których sołtys czyli starosta posiadał 2 wolne. Za to musiał od drugich odbierać czynsz po 12 skojców i korcu owsa od radła (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., VI, 40). Według wizyt. Rybińskiego z r. 1780 liczyło S. 116 mk. kat.; mesznego pobierał ztąd prob. parchowski 14 kor. żyta i tyleż owsa (str. 516). W wizyt. Szaniawskiego z r. 1710 czytamy, że S. dawało mesznego 12 kor. żyta i tyleż owsa (str. 73).

Silinko, pow. bukowski (Grodzisk), ob. *Sielinko.*

Silinnen, ob. *Jagschen* 3.).

Siliszcze, ob. *Sieliszcze.*

Siliszki, wś, pow. wiłkomierski, gm. Wirbaliszki, o 84 w. od Wiłkomierza.

Siliwki, wś, pow. rossieński, w 1766 r. należała do starostwa grodowego rossieńskiego. W nowszych spisach niepomieszczona.

Siliwonki, wś i fol., pow. konstantynowski, gm. i par. Huszlew. Wś ma 9 dm., 71 mk., 251 mr.; fol. wchodzi w skład dóbr Dziadkowskie. W 1827 r. było 8 dm., 60 mk., par. Niemojki.

Siliwonki, pow. słonimski, ob. *Seliwonki.* Była tu papiernia.

Siliwonówka al. *Seliwonówka,* wś włośc., pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Mołodeczno, okr. wiejski Rajewszczyzna, o 5 w. od gminy a 24 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z Wilna do Mińska, ma 7 dm., 72 mk. prawosł. (w 1864 r. 32 dusz rewiz.); własność Oskierków.

Silkow, ob. *Zelkowo.*

Silkowiczy, wś nad rzką Użacią, pow. mosalski gub. kałuskiej, o 50 w. od Mosalska, ma 26 dm., 191 mk.; dwa jarmarki.

Sillehnen, dobra, pow. moląski, blisko Moląga (poczta, tel., kol. żel.), 2 dm., 47 mk.

Sillein (*Zsolna*), st. dr. żel. podkarpackiej, na przestrzeni Rutka-Bogumin (Oderberg), odl. 21 klm. od Rutki.

Sillen 1.) dobra pryw., okr. tukumski, pow. talseński, par. arwaleńska. 2.) **S.,** dobra pryw., w okr. tukumskim, pow. talseński, par. kandawska.

Sillendorf, dobra pryw., w okr. tukumskim, pow. i par. talseńska.

Sillenecken, dobra pryw., w okr. i pow. hazenpockim, par. piltyńsko-hazenpocka.

Sillkoten, wś, pow. kłajpedzki, st. p. Saugen; 89 ha, 7 dm., 35 mk.

Sillmenau *Alt* i *Neu,* 1344 *Silmenow,* wś, pow. wrocławski, posiada kościół par. ewang.; par. kat. Kattern. W 1842 r. 47 dm., zamek, folw., 368 mk. (87 kat.), szkoła ewang. (od 1784 r.). Kościół tutejszy wzniesiony i poświęcony został w 1805 r., nabożeństwo odprawiano polskie i niemieckie.

Silm, jezioro w pow. suskim, dawnej Pomezanii, na zach. od Jezierzyc. Na zach. brzegu leży wś Silna. Nad jeziorem stoi okop, którego obwód wynosi 229 kroków a średnica 60 kroków. Wydobyto z niego ułamki urn i kości ludzkie (ob. Die vorgeschicht. Rundwaelle im westlichen Deutschland von Behla, str. 193). *Ks. Fr.*

Silma, niem. *Klein Steinersdorf,* wś w Pomezanii, nad jez. Silm, pow. suski, st. p. i kol. i par. kat. Iława; 107 ha (84 roli). W 1885 r. 13 dm., 29 dym., 103 mk., 9 kat., 94 ewang. R. 1505 nadaje kapituła pomezańska wsi przywilej na 30 włók, na prawie chełm. Sołtys dostaje 3 wolne włóki i trzecią część kar sądowych. Właściciele reszty włók dawać będą od każdej 1 grz. i płużnego po 1 korcu pszenicy i owsa i po 2 kury na Matkę Boską Gromniczną. Proboszczowi zaś po pół korca pszenicy i tyleż owsa (ob. Gesch. d. Bist. Pomesanien v. Cramer, str. 207). W środku XVI w. mieszka tu Bartosz na 2 włókach (ob. O ludności pols. przez Kętrz., str. 207). *Ks. Fr.*

Silna, rzeczka, dopływ Kordy, uchodzącej do Teterowa.

Silna, rzeczka, dopł. jez. Rybojady, przez które płynie Obra. Powstaje pod Silną, na płd.-wschód od Pszczewa, w pow. międzyrzeckim; płynie od półn. ku południ. na Jabłonkę, gdzie przyjmuje strugę Pąchowską. Taż przed ujściem, na wysokości Dybnowa, zasila się strugą płynącą od Starego Folwarku i uchodzi o $3^1/_2$ klm. na płn. od Trzciela. Długość około 7 klm. *E. Cal.*

Silna 1.) al. *Silno,* dawniej *Sidlna, Siedlna, Szyedlna,* wś, pow. międzyrzecki, o $5^1/_2$ klm. na płd.-wschód od Pszczewa, $2^1/_2$ klm. od jez. Chłop, u źródeł Silnej, w okolicy wzgórzystej; par. i poczta w Pszczewie (Betsche), st. dr. żel. na Bukówcu (Bauchwitz) o $11^1/_2$ klm.; ma 70 dym., 584 mk. (473 kat., 110 prot., 1 żyd) i 1874 ha (1205 roli, 132 łąk, 361 lasu); czysty dochód z ha roli 3·52, z ha łąk 6·27, z ha lasu 1·57 mrk; uprawa chmielu. S. była odwieczną własnością biskupów poznańskich. Rząd pruski sprzedał ją z całym kluczem pszczewskim. Zachodzące w aktach grodz. z lat 1386—1399 Silnowice są mylnie objaśnione jako Silna. Około r. 1564 było tu $11^1/_2$ łan. osiadł., 2 sołtyskie i 6 pustych; biskupom płacono z łanu po 18 gr. czynszu, ćwierci owsa, 2 kapłony i 15 jaj, sołtys dawał 2 złp. 4 gr.; a od łanów pustych, skoro je uprawiano, płacono po 18 gr. i tyle z karczmy; reg. pobor. wykazują $7^1/_2$ łan. osiadł. i 8 komorn. Na obszarze S. znajduje się jez. Linie. W nowszych czasach powstały tu holendry, Nową Silną zwane. 2.) **S.** *Nowa* al. *Nowesilno,* niem. *Neuschilln, Nowosilneńskie Holendry,* tamże, rozciągają się wzdłuż wchod. wybrzeża jez. Chłop; 41 dm., 301 mk. (286 kat., 15 prot.) i 1084 ha obszaru (754 roli, 99 łąk, 65 lasu). *E. Cal.*

Silne 1.) al. *Silno,* wś nad rz. Korminą, pow. łucki, gm. S., okr. pol. różyski, na płn.-wsch. od Kotowa, do którego włości dawniej należała, odl. o 56 w. od Łucka a 200 w. od Żytomierza. 2.) **S.,** wś, pow. rówieński, o 23 w. od Klewania.

Silne błoto, obszar bagnisty pod Piątkiem, około wsi Kwilna, w pow. łęczyckim. Śród obszaru tego jest osada (odl. 23 od Łęczycy), mająca 1 dm., 18 mk.

Silnica, *Kielczanka, Dąbrówka, Sufraganiec,* rzeczka, bierze początek na płd. od wsi Kajetanów, płynie w kierunku zach.-południ. pod Dąbrową, Kielcami i pod Białogonem wpada do Bobrka z lew. brzegu. Długa 14 w. *J. Bliz.*

Silnica, rzeczka, ob. *Trzcianka.*

Silnica *Wielka, Sielnica,* w XVI w. *Syedlnycza major* i *Silnycza,* wś, fol. i dobra nad bezim. lew. dopł. Pilicy, pow. noworadomski, gm. i par. Żytno, przy drodze z Żytnego do Maluszyna, odl. 20 w. od Radomska. Wś ma 58 dm., 883 mk.; fol. 6 dm., 146 mk. W 1827 r. 40 dm., 309 mk. Dobra S. Wielka składały się w 1885 r. z fol.: S., Kępa i Wymysłów; os.

młyn. Fryszerka; os. leśn.: Gorgonin i Kozie Pole, rozl. mr. 3856: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 363, łąk mr. 78, past. mr. 79, lasu mr. 2566, sporny obszar mr. 16, nieuż. mr. 68; bud. murow. 6, drewn. 25; las urządzony, cegielnia, młyn wodny; fol. Kępa gr. or. i ogr. mr. 203, łąk mr. 61, past. mr. 47, nieuż. mr. 7; bud. drewn. 5; fol. Wymysłów gr. or. i ogr. mr. 325, łąk mr. 30, nieuż. mr. 13; bud. drewn. 11. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś S. os. 51, mr. 445; wś Koziepole os. 12, mr. 261; wś Jacków os. 22, mr. 243. Na początku XVI w. Syedlnycza major, wś w par. Żytno, dawała dziesięcinę z dwu folwar., trzech karczem i pewnych ról kmiecych plebanowi w Stanowiskach, wartości 4 grzyw. Z tej dziesięciny pleban oddawał prob. w Żytnem pół seksageny. Kmiecie dawali dziesięcinę kanonii gnieźn., zaś pleb. w Żytnem tylko kolędę (Łaski, L. B., I, 511, 615). Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1552 we wsi S. major, w par. Żytno, Krzysztof płacił z młyna, 3 os., $5^1/_2$ łan., należących także do Zofii Silnickiej. Część Kacpra Silnickiego 7 osad (Pawiński, Wielkop., II, 277).

Silnica, wś, ob. *Sielnica.*

Silnicka Fryszerka, os. młyn., pow. noworadomski, gm. Żytno, ma 2 dm., 28 mk., 60 mr. dwors. Istniała tu około 1850 r. fryszerka, wydająca do 1500 cent. żelaza rocznie.

Silniczka, w XVI w. *Schyelnycza minor, Schylnycza, Syelnyczka,* wś, fol. i os. fabr. nad bezim. lew. dopł. Pilicy, pow. noworadomski, gm. i par. Maluszyn, odl. 28 w. od Radomska, przy drodze bitej do Kurzelowa; posiada cukrownię (własność hr. Ostrowskiego i spółki), w której 1869 r. wyprodukowano za 102,000 rs. i pracowało 318 robotników, a w 1866 r. za 234,540 rs., przy użyciu 355 robotn. Wś ma 48 dm., 508 mk.; folw. 4 dm., 67 mk.; os. fabr. 14 dm., 236 mk. We wsi st. poczt. Dobra S. składały się w 1884 r. z fol. Silniczka i Polichno, rozl. mr. 2132: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 366, łąk mr. 96, past. mr. 98, wody mr. 19, lasu mr. 1087, w osad. mr. 56, nieuż. mr. 30; bud. mur. 11, drewn. 7; płodozm. 5 i 7-polowy; fol. Polichno gr. or. i ogr. mr. 172, łąk mr. 80, past. mr. 66, wody mr. 2, zarośli mr. 21, w osad. mr. 12, nieuż. mr. 16; bud. mur. 2, z drzewa 13; płodozm. 8 polowy, las urządzony, pokłady torfu. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 39, mr. 402; wś Barycz os. 11, mr. 73; wś Polichno os. 19, mr. 192; wś Czarny Las os. 4, mr. 32. W początku XVI w. wś ta, w par. Maluszyn, daje dziesięciny z łanów kmiec. swemu plebanowi, z ról dwors. zaś pobierał pleb. w Niedośpielnie (Łaski, L. B., II, 211, 214). Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1552 wś Silniczko, w par. Maluszyn, własność Piotra Maja, miała 10 os., $2^1/_2$ łan. i młyn. W 1577 r. zapisano pod nazwą Barycz (Pawiński, Wielkop., II, 276. *Br. Ch.*

Silniki, wś nad rz. Łoszą, pow. ihumeński.

Silno, pow. międzyrzecki, mylnie (t. IX, 254), zm. *Silna* (ob.).

Silno, 1570 *Szidlno,* niem. *Frankenhagen,* wś zamieszkana przez tak zw. Kosznajdrów, w pow. chojnickim, w żyznej równinie, przy szosie i linii dr. żel. chojnicko-tucholskiej, o 11·7 klm. od Chojnic a 12·9 od Tucholi. Mała strużka wije się przez wś i wpada do istniejącego tu jeziora. S. ma agenturę pocztową, przyst. kol. r. 1884 urządzony, kościół kat., filią Ostrowitego, szkołę 2-klas. kat. (1887 r. 101 dzieci, 2 naucz.); 1152 ha (1006 ha roli, z doch. 12·53 mrk z ha). W 1885 r. 74 dm., 121 dm., 600 mk., 520 kat., 80 ew. Kościół św. Anny, w pruski mur stawiany, jest patronatu rządowego; oprócz Silna należą do niego: Gockowice, Objezierze i Rocławki. Wizyt. Jezierskiego z r. 1695 donosi, że do kościoła należały 4 włóki, 2 z nich dzierżawił Piotr Szwark, 2 Marek Pack. Włościan było we wsi 13, dawniej 20; dają mesznego po 2 korce żyta a od leżących odłogiem pół korca. Młynarz daje $4^1/_2$ korca (str. 186—196). R. 1368 nadaje komtur człuchowski Jan z Barkenfelde wiernemu Janowi, sołtysowi, jego prawym dzieciom i spadkobiercom 61 włók w dobrach silińskich (Frankenheyn), na prawie chełm. Sołtys dostaje 5 wolnych włók, za to powinien służyć jak i inni sołtysi. Kościołowi udzielamy 4 wł., z których się pleban będzie utrzymywał. Z pozostałych włók mają nam kmiecie co rok na św. Marcin dawać po 3 wiard. i 2 kury czynszu. Dajemy też pomienionemu Janowi trzeci grosz od sądu i drugą połowę czynszu karczemnego, a drugą połowę nam wiernie oddawać powinien. Z drugiej karczmy czynsz ma nam cały należeć. Chcemy też, aby possessorowie włók czynszowych pomagali nam przy budowlach na każdy rozkaz (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 11 i Odpisy Dregera w Peplinie, str. 116 *b*). Przywilej ten potwierdza Jan Sobieski w Grodnie 1679 r. Za czasów Rzpltej należało S. do ststwa tucholskiego. Lustr. z r. 1570 pisze: S. ma włók 60, między temi 4 prob.; dzierżawa Jerzego Zalińskiego 56 wł. osiadłych à 20 gr., 5 ogrodn. à 2 gr., 2 rzemieśl. (opifices) à 2 gr., 2 karczmy dziedziczne à 20 gr., 1 kowal 6 gr., czopowe 40 gr. Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacili tu poddani od 33 wł. osiadł., 22 pustych, karcz., 3 ogrod., 90 fl. 28 gr. (ob. Roczn. Tow. P. N. w Pozn., 1871, str. 185). Młynarz płacił od 1 koła 2 fl. (str. 186). Lustr. z r. 1664 donosi: Wieś Silno, niemiecka, włók 60, wybraniecka

1, sołtyskich 5, collationis regiae plebań. 4, gburów 6; młyn płacił 45 fl. R. 1670 konfirmuje król Michał w Warszawie stare przywileje Grzegorza Giersza, potwierdzone od Władysława IV a spalone za wojen szwedzkich. Giersz młyn znowu wystawił i posiada $5^1/_2$ wł. (pół włóki należy oddawna do młyna, 1 wł. dla wysychania wody, dla rekompensacyi, dana została od ststy tucholskiego Albrechta Stanisława Radziwiłła, 4 są czynszowe), dalej rybołówstwo w stawie między dwiema śluzami; od młyna płaci 50 zł., od $1^1/_2$ wł. 5 zł. $7^1/_2$ gr., od 4 wł. 30 zł. R. 1703 nadaje ststa tucholski Kazimierz Bieliński Pawłowi Brugir 2 wł. puste Gaszewskie, które od 33 lat już używa, na wieczne czasy; pozwala mu nadto ryby łowić na jeziorze małemi sieciami i trzymać tyle owiec, ile może. R. 1703 nadaje tenże Maciejowi Pacek 2 wł. puste Depkowskie pod temiż warunkami. R. 1721 nadaje Jerzy Albrecht Jackowski, podkomorzy pomorski, ststa tucholski, Jerzemu Behrendt 2 wł. długo puste Rybakowskie; wolno mu piwo sprzedawać, ale powinien co rok 1 podwodę do Gdańska stawiać. R. 1758 potwierdza król August Maciejowi Lackowskiemu i Józefowi Packowskiemu, sołtysom, ich przywileje, ale kontrybucyę mają płacić według Krzyżaków. R. 1771 nadaje starościni tucholska Anna Golz Andrzejowi Lackowskiemu 2 wł. a Andrzejowi Grabowicz 4 wł. (ob. Zapiski ks. Kujota w Peplinie). Tegoż roku nadaje taż starościna 2 wł. lemańskie Andrz. Jencz i jego spadkobiercom. *Ks. Fr.*

Silnowice, pow. średzki, ob. *Synowice.*

Silow (niem.), ob. *Stara Dąbrowa.*

Silsenaw, miejscowość zaginiona, wymieniona w gdańskich tablicach woskowych z r. 1396 (ob. Zeitsch. d. Westpr. G. V., XI, 57).

Silski potok, zapewne przekręcona przez mapistów nazwa pot. Lipnicy Suskiej (ob.); prawdopodobnie ma być *Suski potok. Br. G.*

Silskie al. *Sielsk,* fol. we wsi Podniestrzany, pow. bobrecki.

Silsterwitz 1.) *Gross,* 1361 *Sinstrowicz,* 1381 *Sinstirwicz,* wś, pow. świdnicki, par. ew. Klein-Kniegnitz, kat. Zobten. W 1842 r. 54 dm., wolne sołtystwo, 353 mk. (61 ew.), szkoła kat., 2 młyny wodne. Wieś ta należała dawniej do klasztoru na Piasku we Wrocławiu. Ze wsi prowadzi droga na górę Sobótkę (Zobtenberg). 2.) **S.** *Klein,* wś, pow. świdnicki, par. kat. Zobten, ew. Klein Kniegnitz. W 1842 r. 54 dm., królewskie podleśnictwo, 425 mk. (30 ew.), gorzelnia, młyn wodny. Dawniej własność klasztoru na Piasku we Wrocławiu.

Siltperch (dok.), niemiecka nazwa Ostrzeszowa, dziś Schildberg.

Siluki, wś, pow. grodzieński, w 4 okr. pol., gm. Żydomla, o 25 w. od Grodna.

Siluppe, rzeczka w Kurlandyi, dopływ Wielkiej Irby.

Silz, ob. *Solec.*

Silzkeim, dobra, pow. rastemborski, st. p. Barciany; 267 ha, 14 dm, 78 mk.

Siła 1.) niem. *Szilla,* młyn na polskiej Warmii, pow. olsztyński, blizko Olsztyna (pocz., tel., kol. żel.): 3 dm., 22 mk. 2.) **S.,** miejscowość w tymże powiecie (Kętrzyński), w spisach urzęd. nie podana. *Ad. N.*

Siłanowica, kol., pow. dubieński, założona po wyciętym lesie, należy do dóbr Łopawsze.

Siłoniszki, wś, pow. rossieński, gm. Szymkajcie, o 15 w. od Rossień.

Siłowiszki, wś, pow. trocki, w 2 okr. pol., 42 w. od Trok, 12 dm., 100 mk. (15 prawosł., 79 katol., 6 żydów).

Siłowo, wś nad jez. t. n., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra ks. Radziwiłłów Czeress, o 4 w. od gminy a 29 w. od Dzisny, ma 8 dm., 75 mk. (69 praw. i 6 katol.; w 1864 r. 33 dusz rewiz.).

Sima, wś nad rzką Simką, pow. juriewski gub. włodzimierskiej, o 22 w. od Juriewa, przy trakcie z Juriewa do Perejasławia, ma 196 dm, 1533 mk., 2 cerkwie, szkołę, szpital wiejski, st. pocz. Od 1708 r. własność ks. Golicynych.

Simachy, sioło nad jez. Dziewino, pow. orszański, gm. Wysockie.

Simakówka, mylnie *Somakówka,* wś, pow. kamieniecki, należy do Kniahenina (ob.).

Simanie, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 115 w. od Nowoaleksandrowska.

Simanki, wś, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Mańkowicze, okr. wiejski i dobra hr. Tyzenhauzów Dołża, o 7 w. od gminy a 64 w. od Wilejki, przy b. dr. pocz. połockiej, ma 5 dm., 47 mk. (21 dusz rewiz. w 1864 r.).

Simany 1.) wś rządowa, pow. dzisieński, w okr. pol., o 21 w. od m. Dzisny, 2 dm., 15 mk. katol. 2.) **S.,** wś, pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Bielica, o 3 w. od gminy a 25 w. od Lidy, ma 3 dm., 41 mk. W spisie z 1864 r. podana w trzech częściach: należąca do dóbr Jelna Marcinkowskich miała 11 dusz rewiz.; do dóbr Istoki ks. Witgensteina 4 dusze i do dóbr skarb. Lida 6 dusz. 3.) **S.,** wś, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Mańkowicze, okr. wiejski i dobra hr. Tyzenhauzów Smycz, o 12 w. od gminy a 61 w. od Wilejki, przy b. dr. pocz. połockiej, ma 8 dm., 38 mk. prawosł. i 23 katol. (w 1864 r. 37 dusz rewiz.). 4.) **S.,** wś nad rz. Wolmą, pow. miński, w 3 okr. pol. kojdanowskim, gm. Rubieżewicze, ma 4 osady; grunta szczerkowe, łąki dobre. 5.) **S.,** wś, pow. orszań-

ski, gm. Sierokorotno, w pobliżu błota Wielkie. *J. Krz.—A. Jel.*

Simbirsk, ob. *Symbirsk.*

Simbsen *Nieder* i *Ober*, 1444 *Sympczen*, wś, pow. głogowski, par. ew. Rostersdorf. Posiada kościół katol., fil. par. Gramschuetz. W 1842 r. 57 dm., 2 folw. 470 mk. (67 kat.), 3 wiatraki, szkoła ew. Do S. należało: Waldorf, Waldvorwerk.

Simbuchowo al. *Troickie*, wś nad stawem, pow. łukojanowski gub. niżegorodzkiej, o 66 w. od mta powiatowego, ma 120 dm., 809 mk., cerkiew św. Trójcy z 1680 r.

Simeonówka, wś nad rz. Chorolą, pow. hadziacki gub. połtawskiej, o 45 w. od Hadziacza, ma 246 dm., 1719 mk., cerkiew.

Simferopol, ob. *Symferopol.*

Simionnek, ob. *Ziemianek.*

Simkau, ob. *Szymkowo.*

Simłyn, karczma w Byszowie, pow. podhajecki.

Simmenau, niemiecka nazwa wsi Dziemiany (pow. kościerski?).

Simnau 1.) *Gross*, dobra, pow. morąski, st. p. Maldeuten; 1565 ha, 66 dm., 357 mk. 2.) **S.** *Klein*, wś, tamże, st. p. Jaskowo; 101 ha, 10 dm., 43 mk.

Simno, jezioro przy osadzie t. n., w pow. kalwaryjskim, ma 210 mr. obszaru i do 36 st. głębości. Długie $2^1/_2$ w., szerokie około $1^1/_2$ w. Wpływa do niego rz. Simnianka, zwana też Sperna a wypływa rz. Bombinia (Bobrzonka), która je łączy z jez. Zuwinta.

Simno, os. miejska, dawniej miasteczko, pow. kalwaryjski, w malowniczem położeniu nad rzką Simnianką (Sperną) i jeziorem Simno, do którego uchodzi rzeczka. Odl. 30 w. na wschód od Kalwaryi, leży na połowie drogi z Kalwaryi do Olity (nad Niemnem), posiada kościół par. murowany, szkołę początkową, sąd gminny okr. III, urząd gm., st. pocz., aptekę, rejenta, 229 dm., 1722 mk. W 1827 r. było 140 dm., 1020 mk. S. powstała na obszarze ekonomii królewskiej Olita, nadanej w 1536 r. dożywotnio Janowi Zabrzezińskiemu, woj. trockiemu, marszałkowi w. ks. litew. Zabrzeziński jednak wcześniej widocznie zarządzał tą ekonomią, jak tego dowodzą fundacye kościołów par. w Olicie i Simnie. W 1520 r. zaś buduje on w S. kościół i urządza parafią, która obejmowała wsi klucza metelskiego i część dóbr olickich (zapewne z lew. strony Niemna). Jako uposażenie proboszcz otrzymał: obszerne role przy osadzie, las Czarnoszyszka, dziesiątą toń z połowu na jeziorach przyległych, dziesięcinę z dóbr Metele (zboże i jarzyny prócz owsa, dwa wiadra miodu prześnego i kamień wosku). Dziesięciny te po wzniesieniu kościoła w Metelach przekazano tamecznemu proboszczowi. W 1626 r. Zygmunt III nadał osadzie prawo magdeburskie z sądami (wójtowskimi), które przetrwały do końca niemal XVIII w. Po Zabrzezińskich S. wraz z Metelami nadane zostało w XVII w. Sapiehom a potem Wiszniowieckim. W 1799 r. król pruski podarował dobra S. ks. Karolowi Becks-Holsztyńskiemu, z wyłączeniem miasta Simna. Dobra Simno al. Koleśniki (ob.) przeszły potem na własność prywatną. W 1864 r. na gruntach kościelnych osadzono bezrolnych. Obecny kościół paraf. murowany, odbudowany po pożarze w 1844 r., należy do największych w gubernii. Zapewne rozmiary te zawdzięcza późniejszym przebudowom, których dzieje nie są nam znane. S. par., dek. kalwaryjski, 6955 dusz. S. gm. ma 5108 mk., 13,699 mr. obszaru. W skład gm. wchodzą: Ajtwaryszki, Augieniki, Baleńszczyzna, Bobrowniki, Bogajewo, Bombiena, Bożowo, Buchcieniki, Czynszowniki, Dudakampie, Dusiele, Giłujcie, Gratowszczyzna, Jańczyki, Kajminy, Koleśniki wś i fol., Komisarówka, Kowalczuki, Kutyły, Litwańszczyzna, Margałówka wś i fol., Metelica wś i fol., Ostep, Oteśniki, Pankowce, Pasauryszki, Pasieka, Pierszakiniki, Podusie, Pokaj, Simno, Skowogole, Sperna i Wójtowszczyzna. *Br. Ch.*

Simnianka, rzka, wpływająca pod os. Simno do jeziora t. n., nosi też nazwę Sperna (od os. t. n.) a bywa też uważaną za początek Dawini (dopł. Szeszupy).

Simnowo, ob. *Zimnowo.*

Simokowo, wś, pow. nowogródzki, ob. *Siemakowo.*

Simon, ob. *Megallen-Kiaul.*

Simonele, wś, pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Worniany, okr. wiejski Kuliszki, o 5 w. od gminy, 55 dusz rewiz.; własność Górskich (1864 r.).

Simonetti, fol., pow. morąski, przy Morągu; 2 dm., 52 mk.

Simoniszki, os., pow. augustowski, gm. Wołowiczowce, par. Teolin, odl. od Augustowa 74 w., ma 2 dm., 20 mk.

Simoniszki 1.) zaśc. rząd. nad rz. Swilką, pow. święciański, w 3 okr. pol., o 21 w. od Święcian, 5 dm., 44 mk. katol. 2.) **S.**, zaśc., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Rzesza, okr. wiejski Ciechanowiszki, o 18 w. od gminy, 2 dusze rewiz.; należy do dóbr skarbowych Szylany. 3.) **S.**, dwór, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 76 w. od Poniewieża. 4.) **S.**, dwór, pow. szawelski, gm. Podubis, o 25 w. od Szawel.

Simonow, ob. *Symonów.*

Simonowce, węg. *Simonyi*, wś w hr. gocmocrskiem, ma kościół paraf. ewang., 773 mk.

Simonowicka Rudnia, ob. *Rudnia* 76) (t. IX, 926).

Simonowicze 1.) zaśc. nad rz. Uździan-

ką, pow. ihumeński, w 1 okr. pol., gm. i par. katol. Uzda, o 2 w. na północ od Uzdy, należy do dominium Kuchcice Zawiszów, obecnie Krasińskich, ma 9 osad; grunta i łąki dobre. 2.) **S.**, *Symonowicze*, *Simonicze*, wś i dobra nad rzeką Swinowody, pow. mozyrski, przy gośc. turowsko-mozyrskim, w 3 okr. pol. turowskim, gm. Lelczyce. We wsi cerkiew paraf. p. w. św. Paraskiewii, drewniana, ma zdawnych zapisów 3 włóki i 2 morgi ziemi, około 400 parafian. Dobra, dziedzictwo Wiszniewskich, mają około 204 włók. Młyny znaczne, propinacya, łąk dużo, grunta lekkie. 3.) **S.**, wś nad Ptyczą, pow. bobrujski, przy dawnej szosie brzesko-bobrujskiej, w 4 okr. pol. świsłockim, gm. Horodek, ma 30 osad, cerkiewka; lud trudni się rolnictwem, pszczolnictwem i rybołówstwem; grunta lekkie, łąk obfitość. Była tu st. pocz., o 20 w. od Bohuszówki.

Simonowska al. *Simonowicka Rudnia*, pow. mozyrski, ob. *Rudnia* 76).

Simonsdorf, ob. *Szymon*.

Simony, wś, pow. białostocki, w 1 okr. pol., gm. Zawyki, o 18 w. od Białegostoku.

Simoradz, *Schimoradz*, wś, pow. skoczowski, na Szlązku austr., par. ew. Skoczów, par. katol. Baumgarten, posiada kościół filialny katol., 574 mk., 1214 mr.

Simorowicze al. *Zimorowicze*, zaśc., pow. bobrujski, w 1 okr. pol., gm. Turki, par. kat. Bobrujsk, o 2½ w. od st. dr. żel. lipawo-romeńskiej Kowale, ma 60 osad; grunta piaszczyste. *A. Jel.*

Simsdorf 1.) fol. dóbr Domecko, w pow. opolskim. 2.) **S.**, ob. *Płucnik*. 3.) **S.**, pow. prądnicki, ob. *Gostomie*. 4.) **S.**, *Simbsdorf*, 1385 *Semansdorf*, wś, pow. bolkowicki, par. ew. Hohenfriedeberg, kat. kościół w miejscu, filia par. Hohenfriedeberg. W 1842 r. 68 dm., 535 mk. (70 kat.), szkoła ew. i katol., młyn wodny i cegielnia. 5.) S., 1295 *Simonis villa*, wś, pow. trzebnicki, par. ew. Psary, katol. Kopska Wieś. W 1842 r. 62 dm., 416 mk. (47 kat.), zamek i fol., szkoła ew., browar, gorzelnia, cegielnia, wiatrak. 6.) **S.**, 1391 *Semansdorff*, wś, pow. strzygłowski par. ew. Blumerode, kat. Obsendorf. W 1842 r. 2 dm., folw., 134 mk. (10 kat.), wiatrak.

Simse, *Simser*, *Synserna*, rz. w pow. lidzbarskim, dopł. Łyny; leżą nad nią dobra Makohlen.

Sina 1.) rzeczka w pow. drysieńskim, lewy dopływ Indry, prawego dopływu Dźwiny. 2.) **S.**, *Sinia*, *Sinieja* al. *Siniucha*, łotew. *Zyl-upie*, rzeka w gub. witebskiej i pskowskiej, lewy dopływ rz. Wielkiej (Wielikiej). Wypływa w pow. drysieńskim z błota przylegającego do jez. Oświejskiego, o ½ w. powyżej wsi Sińszczyzna, płynie w kierunku płn.-wschodnim przez powiaty siebieski i lucyński i ubiegłszy 55 w. wkracza do gub. pskowskiej, w której zrasza powiaty opoczkański i ostrowski. Początkowo S. płynie wąskim korytem wśród brzegów wyniosłych; następnie, zwróciwszy się na północ, rzeka dąży do wsi Katałowej szeroką, łączną doliną, pokrytą zaroślami oraz gajami brzozowemi i sosnowemi, przyczem brzeg prawy jest dość wyniosły, lewy natomiast niski. Po za Katałową dolina rzeki bardziej się rozszerza i dochodzi do 5 w. szerokości, aż do sioła Posyń i wsi Długie (Dołgie), przy których zwęża się 200 saż. Od wsi Długie S. robi niewielkie zagięcia do wsi Sladziewo i Łomasze i płynie wśród mszystego bagniska aż do ujścia do jez. Siniego (na pogr. pow. lucyńskiego i siebieskiego). Po wyjściu z jeziora S. płynie w kierunku płn.-wschodnim pomiędzy dość wyniosłemi, gliniastemi brzegami aż do granic gub. pskowskiej. W dalszym biegu brzegi rzeki są niskie. Ogólna długość biegu wynosi około 150 w. Po przyjęciu w siebie rzki Pleśnicy szerokość S. dochodzi do 5 saż., po wyjściu zaś z jeziora Siniego do 10 a miejscami do 18 saż.; głębokość rozmaita, od 2 do 5 i 10 stóp. Dno w granicach gub. witebskiej ma wszędzie ilaste, grząskie, zrzadka tylko piaszczyste, w gub. pskowskiej natomiast twarde, zwirowate, miejscami kamieniste. Na wiosnę szeroko rozlewa, zatapiając okoliczne niziny. Spławna. W granicach gub. witebskiej znajdują się mosty: pod fol. Domanowo, przy wsiach Suraż, Katałowo, siole Posyń, wsi Łomasze, na trakcie pocz. z Siebieża do Lucyna, przy fol. Sinozierskiu, Mozulu i wsi Szyrajewie. Brodów w gub. witebskiej niema wcale z powodu grzęzkości dna, w gub. pskowskiej zaś liczne. Oprócz kilku drobniejszych przybiera rzkę Pleśnicę. *J. Krz.*

Sina, dok. z 1336 *Styna*, prawy przypływ Kłodawki, wpadającej do Kłodawy z z nią do Motławy, pow. tczewski (ob. Kod. dypl. Wielk., II, 484).

Sinarna, wś nad rzką t. naz. (dopł. Sobu), pow. lipowiecki, w 1 okr. pol., gm. i par. kat. Iliińce, par. praw. Strzyżakowa, o 23 w. od Lipowca, ma 817 mk. Podług Pochilewicza było tu w 1863 r. 325 mk. prawosł. i 51 kat., przeważnie pochodzenia szlacheckiego. Posiada kapl. katol. par. Iliińce. Gleba pszenna, plantacya buraków do Babina. Wś ta należała dawniej do klucza ilinieckiego (ob. Dańkówka). Antoni Jaroszyński testamentem zapisał ją Konstantemu Jełowickiemu, ten zaś sprzedał Janowi Drzewieckiemu; dziś syna jego Józefa. *J. Krz.*

Sincice, w XVI w. *Syenczyce*, ob. *Sincica*.

Sinciliszki, fol., pow. szawelski, ob. *Daubakiszki*.

Sincimitz, dok. 1178 *Sincimis*, *Cincimeh*, 1279 *Cincimiz*, wś zaginiona pod Gdańskiem. W 1178 nadaje ją Sambor klasztorowi cystersów w Oliwie (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 4). *Ks. Fr.*

Sińcza, mylnie *Sieńcza*, wś i fol., pow. ihumeński, poprzednio w 2 okr. pol. smiłowickim, teraz 4 puchowickim, gm. i par. prawosł. Omelno, katol. Błonie. Wś ma 24 osad; folw., niegdyś własność Burzyńskich, obecnie Ratyńskich, należy do domin. Omelno. Lud, oprócz rolnictwa, trudni się kołodziejstwem, wyrobem sań, duh do zaprzęgu, rogóżek lipowych i pszczelnictwem w lasach okolicznych. Grunta lekkie, łąk i pastwisk obfitość.

Sińczyce al. *Siniczyce*, wś nad odnogami rz. Strumień, pow. piński (na Zarzeczu), przy groblowej drodze ze wsi Morocznej do wsi Newla, w 2 okr. pol. lubieszewskim, gm. i par. Moroczna, ma 16 osad; cerkiewka filialna z 1790 r., fundacyi duchownego Lacewicza, p. w. św. Mikołaja, uposażona jest $1^1/_2$ włóki. Lud rybaczy i flisaczy, miejscowość bogata w łąki i rybę. W XVI w. S. należały do Olizarów. W 1554 r. Olizar Dymitrowicz, zapisując swojemu siostrzeńcowi Tiunikowi Niańkowicze, oddaje i część S. (ob. „Rewizya Puszcz“, wyd. Wil. Arch. Kom., str. 69).

Sindruny, wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 39 w. od Poniewieża.

Sine Góry, *Blauberg*, w Kurlandyi, ob. *Błękitne Góry*.

Sinelnikowo, st. dr. żel. łozowo-sewastopolskiej, w gub. ekaterynosławskiej, pomiędzy stacyami Zajcewo (o 16 w.) a Sławgorod (o 22 w.), o 92 w. od st. Łozowej a 478 w. od Sewastopola.

Sinewody, ob. *Siniucha*.

Sinhajewski, *Singajewski*, potok w pow. berdyczowskim, płynie pod Kaszperówką i uchodzi do Hujwy.

Sinhajówka 1.) wś, pow. berdyczowski, w pobliżu traktu pocz. berdyczowskiego, w 1 okr. pol., gm. Puzyrki, o 12 w. od Berdyczowa, ma 375 mk. W 1863 r. było 297 mk. i 821 dzies. Cerkiew drewniana p. w. św. Mikołaja, niewiadomej erekcyi. Do par. należy wś Sadki. Należy do dóbr Zakutańce Wележyńskich (w 1863 r.). 2.) **S.** al. *Sihnajówka*, wś u źródeł Zgniłego Taszlika, pow. zwinogródzki, w 1 okr. pol., gm. Szpoła (o 7 w.), o 39 w. od Zwinogródki, ma 2097 mk. (w 1863 r. 1567 mk.). Cerkiew p. w. św. Mikołaja, z muru wznies. w 1837 i nast. na miejsce dawniejszej w 1769 r., uposażona jest 37 dzies. ziemi. Włościanie na mocy umowy wykupnej nabyli 1180 dzies. za 54,492 rs. Pod wsią znajduje się wysoka mogiła, należąca do t. zw. strażniczych, w około zaś wiele mniejszych. Wś należy do dóbr szpolańskich Abazów, poprzednio gen. Orłowa. *J. Krz.*

Sini 1.) *Kamień*, uroczysko, pow. grodzieński, w 5 okr. pol., gm. Jeziora (Oziery), o 30 w. od Grodna. 2.) **S.** *Ruczaj*, pow. święciański, ob. *Ruczaj Sini*.

Sinia 1.) rzeczka, prawy dopływ Swisłoczy, zaczyna się w pow. bobrujskim, przy granicy pow. ihumeńskiego, w gm. Zamoszc, płynie w kierunku wschodnim koło wsi i folwarku Protasewicze (młyn na rozlewie), o 3 w. za Protasewiczami zasila się z prawej strony rzeczką Sinicą, płynie ku Osipowiczom i tu przeciąwszy linię dr. żel. lipawo-romeńskiej, kieruje się bardziej na północ; od zetknięcia się z rzką Bułgarką stanowi na przestrzeni przeszło 3 w. granicę pomiędzy pow. ihumeńskim i bobrujskim i wreszcie ma ujście. Długość biegu przeszło 3 mile, w dolnym biegu łąki obfite. Skanalizowana po 1878 r. 2) **S.**, ob. *Sina*. *A. Jel.*

Sinia 1.) *Góra*, wś nad Berezyną, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. i dobra hr. Chreptowiczów Wiszniów, okr. wiejski Weronie, o 7 w. od gminy a 41 w. od Oszmiany, ma 13 dm., 70 mk., w tej liczbie 23 prawosł. i 47 katol. (w 1864 r. 42 dusz rewiz.). 2.) **S.** *Grzęda*, uroczysko leśne w pow. ihumeńskim, gm. Dudzicze, ma przeszło 3 włóki, należy do dziedzictwa Jelskich Zamość. W kotlinie wśród lasów rybne jezioro, mające 7 morgów, od północnej strony którego dość znaczna góra, sosniną porosła, zwana Borsukową.

Siniak al. *Konstantynówka*, chutor nad rzką Kózką, pow. kijowski, w 1 okr. pol., gm. Dymer, par. praw. Demidów (o 4 w.), o 36 w. od Kijowa, ma 2 osady, 8 mk., staw, młyn. Pochilewicz podaje 25 mk.

Siniak al. *Syniak*, szczyt lesisty z zakładem żelaznym Augustów, stanowi płn.-zach. kończynę pasma Zełemianki, w obrębie miasta Skola, w pow. stryjskim, na płd. od Skola, nad przys. Augustowem al. Demnią Górną, na praw. brzegu Oporu, między nim (od zach.) a Pawłowym pot. (od wsch.). Dochodzi 781 mt. npm. Okolica górzysta i lesista. Naziom składa się z czerwonawej glinki, po większej części szutrowaty; wewnętrzny skład oprócz obfitych pokładów piaskowca karpackiego, tudzież iłu i różnobarwnych łupków, zawiera spore żyły od 2—6 cali grubości rudy żelaznej białej i czarniawej, które się zniżają ku płd.-zach. Osada Augustów legła na lew. brz. Oporu. Oprócz zabudowań fabrycznych, karczmy i młyna parowego składa się z kilkunastu domów dworskich. W r. 1869 było 136 mk. (68 rzym.-katol., 46 gr.-kat., 5 ewang., 17 żyd.). Stałych robotników było

do 40. Według sprawozdania izby handlowo-przemysłowej lwowskiej z r. 1859 i 1867 zakład hutniczy składał się z jednego wielkiego pieca, 9 mt. wysokiego, z dwoma miechami, dwóch fryszerek i jednej kuźni u zach. stóp Siniaka. W r. 1865 spotrzebowano rocznie 55,000 miar zwykłych węgli (drzewnych), 8000 cetnarów rudy żelaznej, 5000 cent. rudy żelaznej darniowej i 120 cetn. żelaza surowego, z czego wyrobiono 725 cetn. surowca po 2 złr., 2000 cetn. żelaza lanego po 5 złr., i 100 cetn. żelaza kutego po 7 złr. za cetnar. Wyroby zbywano w Stryju i Lwowie. Rudę kopią w 6 miejscach w obrębie gm. Skola, Korostowa i Huty Korostowskiej. Zakład ten powstał r. 1780 staraniem ówczesnego dziedzica Augusta Aleks. ks. Czartoryskiego i nosi swoją nazwę od jego imienia, lecz dopiero po jego śmierci, za dziedzictwa Elżbiety z Czartoryskich księżnej Lubomirskiej, został r. 1786 puszczony w ruch. Około r. 1800 zarządzał nim J. Putiatycki, r. 1807 J. Madejski. Wówczas zbudowano wielki piec do przetapiania rudy (Pamiętnik Lwowski, t. V, str. 127). Według sprawozdania urzędowego z r. 1824 (Ergaenzungs-Tabelle zu der Land- und Wasser-Strassenkarte von Galizien und der Bukowina, str. 72) dostarczała fabryka rocznie 1500 cetn. surowca, 2000 cetn. żelaza lanego i 900 cetn. żelaza kutego. Robotników było 90. Około r. 1820 zatrzymano fabrykę, która w ruch puszczoną została dopiero 1856, za dziedzictwa hr. Stan. Potockiego, pod zarządem Leona Tatomira. W r. 1871 należał zakład wraz ze Skolem do hr. Eugeniusza Kińskiego, dziś do jego spadkobierców. Ob. *Skole*. *Br. G.*

Siniaki, zaśc. nad rz. Zorą, dopł. Schy, pow. borysowski, w 1 okr. pol. i par. katol. Chołopienicze. *A. Jel.*

Siniakowce, mylnie *Sieniakowce*, wś nad bezim. dopł. Uszki, pow. uszycki, okr. pol. Dunajowce (o 18 w.), gm., par. i sąd Mukarów, ma 96 osad, 308 mk., 282 dzies. ziemi włośc., 2170 dworskiej (z Kuzelową), cerkiew. W 1565 r. własność Romana Karaczowskiego, następnie dobra jezuickie, poczem Szydłowskich, dziś Wilczewskich. *Dr. M.*

Siniakowo, wś, pow. łucki, na wschód od Łucka.

Sinianka, rzka w pow. oszmiańskim, przepływa pod wsią Łosakin.

Siniapa, wś nad jez. Saro, pow. sieński.

Siniarzewo, dawniej, jeszcze w1789 r., *Swiniarzewo*, wś, kol. i fol. nad doliną Bachorzy, pow. nieszawski, gm. Bądkowo, par. Siniarzewo, odl. 14 w. od Nieszawy; kol. ma 57 mk., 98 mr.; wś ma 181 mk., 707 mr. ziemi dwor. (461 mr. roli i 122 mr. łąk) i 38 mr. włośc. W 1827 r. było 11 dm., 135 mk. W końcu XVI w. dziedzic wsi Filip Zakrzewski, najgorliwszy reformator, zabrał grunta plebańskie, kościół ograbił i następnie go zburzył. Dopiero Jan Umiński, dziedzic, wystawił w 1642 r. nowy kościół drewniany, który dotąd istnieje. Jest on p. w. św. Jakuba Ap. Przy kościele dobudowano dwie kaplice. S. par., dek. nieszawski, 730 dusz.

Siniaszki, wś nad rzką Wołmeczką, pow. miński, w 3 okr. pol. i par. kat. Kojdanów, gm. Rubieżewicze, ma 4 osady; grunta szczerkowe. *A. Jel.*

Siniawa al. *Siniawy*, rzeczka w pow. zasławskim i ostrogskim, prawy dopływ Horynia. Wypływa z pod Minkowiec (w pow. zasławskim), płynie w kierunku zachodnim na Liszniki i pod Krupcem, powyżej Sławuty, uchodzi do Horynia.

Siniawa al. *Sieniawa*, wś na praw. brzegu rz. Rosi, pow. wasylkowski, w 1 okr. pol., gm. Ostrów, o 87 w. od Wasylkowa, 30 w. od B. Cerkwi (st. pocz.) i 15 w. od Taraszczy, ma 2388 mk. W 1863 r. było tu 1845 mk. prawosł. i 33 katol. Posiada dwie cerkwie drewniane: p. w. Zmartwychwstania, z 1710 r., uposażoną 47 dzies. i św. Mikołaja, z 1780 r., uposażoną 39 dzies., wzniesioną na miejsce poprzedniej z 1665 r., spalonej przez Tatarów. Do par. praw. należy wś Kamionka al. Rozhrebna (o 2 w. odl.). Znajduje się tu cukrownia, założona w 1859 r. Wieś otoczona z trzech stron lasami, tylko ku rzece i nadbrzeżnym łąkom ma widok otwarty. Około cerkwi Zmartwychwstania znajdują się ślady dawnego okopiska, w którem, podług miejscowego podania, bronili się mieszkańcy podczas napadów tatarskich. O 2 w. na południe od wsi, śród lasów, znajduje się uroczysko zwane Monasterzyszcze, w którem, podług podania, przed najściem Tatarów miał istnieć monaster. Inne uroczysko nosi nazwę Boża Góra. Na miejscu dzisiejszej wsi miał się znajdować znaczny gród, zwany Sinielec al. Stryniawa, zburzony przez Tatarów. Należy do dóbr białocerkiewskich hr. Branickich. Za czasów Chmielnickiego mto sotnicze pułku białocerkiewskiego. *J. Krz.*

Siniawka, małe jezioro w pow. bobrujskim, w pobliżu wsi Piotrowicze, w gm. Czernin. *A. Jel.*

Siniawka 1.) al. *Sieniawka*, mko z zarządem gminnym nad rz. Naczą, pow. słucki, w 2 okr. pol. i par. katol. Kleck (o 16 w.), o 11 mil od Słucka, przy dawnej szosie moskiewsko-brzeskiej i tr. pocz. nieświesko-pińskim. Do 1874 r. należało do ordynacyi kleckiej ks. Radziwiłłów, odtąd do nieświeskiej; ma 105 osad, posiadających $6^{1}/_{4}$ włók gruntów; propinacya, młyny. Cerkiew p. w. św. Mikołaja, fundacyi ks. Radziwiłłów, ma gruntu około 4

włók, przeszło 2000 parafian; filia p. w. św. Michała w Naczy, z 1780 r.; szkoła wiejska, st. pocz. i telegr. Gmina składa się z 8 okręgów (starostw) wiejskich, ma 664 osady włościańskie, 3449 włościan pł. męz., posiadających 11,077 dzies. Grunta lekkie, miejscowość lesista. Niegdyś S. wraz z domin. Nacza należała do Hlebowiczów, jak o tem świadczy dokument z 1533 r., którym królowa Bona poleciła komisarzom sprawdzić krzywdy poczynione Annie Jurjewnie Hlebowiczowej i wymierzyć jej sprawiedliwość (ob. Skarbiec Daniłowicza, t. II, str. 305, Nr. 2320). 2.) **S.**, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 55 w. od Nowoaleksandrowska. *A. Jel.*

Siniawka, ruczaj w pow. kaniowskim, przepływa pod wsią Kazarynówka.

Siniawka al. *Sieniawka*, wś przy ujściu rzki Rudy do Rosawy, pow. kaniowski, w 1 okr. pol., gm. Stepańce, par. kat. Rzyszczew, o 18 w. od Kaniowa, ma 1097 mk. W 1792 r. było tu 36 dm. i 366 mk., w 1863 r. 586 dusz. Włościanie na mocy umowy wykupnej nabyli w 1863 r. 548 dzies. za 26,068 rs. Cerkiew p. w. św. Jana Chrzciciela, wzniesiona w 1778 r., rozszerzona w 1797 r. a z gruntu odnowiona w 1850 r., uposażona jest 35 dzies. ziemi. Wś ta nowoosadzona w 1765 r. na gruntach sstwa kaniowskiego, należała następnie do dóbr Pszeniczniki, dawniej Poniatowskich, obecnie Szembeków.

Siniawka, mko nad rzką Semkowką, pow. sośnicki gub. czernihowskiej, o 38 w. od Sosnicy, ma 396 dm., 2688 mk., 3 cerkwie, 2 jarmarki. W XVII w. mto sotnicze pułku czernihowskiego.

Siniawska al. *Sieniawska Słoboda*, wś i fol. na praw. brzegu Niemna, pow. oszmiański, na pograniczu gub. mińskiej, w 4 okr. pol., gm. Derewno, okr. wiejski Siniawska Słoboda, o 28 w. od gminy a 140 w. od Oszmiany. Fol. ma 1 dm., 10 mk. katol., wś zaś 44 dm., 411 mk. praw., 14 katol. i 25 żydów (w 1864 r. 170 dusz rewiz.); kaplica praw. drewniana. Własność Chądzyńskich. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsi: S. Słoboda i Antonów, w ogóle 203 dusz rewiz.

Sinica, rzeczka w pow. bobrujskim, dopływ Siniei, zaczyna się za folw. Kliny, płynie w kierunku wschodnim moczarami lesistemi 12 w., przyjmuje z prawej strony rzeczkę Kradówkę i zaraz ma ujście, o $1^1/_2$ w. od Osipowicz. *A. Jel.*

Sinica 1.) fol. i dobra nad Dzisienką, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Stefanpol, okr. wiejski Sinica, o 31 w. od Dzisny, ma 1 dm., 3 mk.; własność dawniej Borowskich, następnie Pawłowa. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsi: Czerepy, Małysze i Ostoboże, w ogóle 88 dusz rewiz. 2.) **S.**, karczma, tamże, 1 dm., 3 mk. żydów. 3.) **S.** al. *Siniczka*, wś, pow. mozyrski, przy drożynie ze wsi Wysokoje do wsi Bujnowicz, w 1 okr. pol. skryhałowskim, ma 18 osad. *J. Krz.-A. Jel.*

Sinica 1.) rzeczka w pow. humańskim, dopływ rz. Jatrani, bierze początek na gruntach wsi Sinicy, przepływa pod wsiami: Kuźminą Groblą, Ositną, Maksymówką, Jurkówką, Posuchówką, Kołodyste. 2.) **S.**, rzeczka w pow. humańskim i bałckim, lewy dopływ Bohu. Bierze początek w pow. humańskim, około wsi Sinicy, przepływa pow. bałcki z północy ku południowi na przestrzeni 8 mil, obok wsi Trojanki, Józefówki, Szamrajówki, Mołdawki i pod Sabatynówką (Sinicą) uchodzi do Bohu. Przybiera od prawego brzegu: Tawczankę i dwa potoki, od lewego Senkę i trzy potoki. Wraz z dopływami odlewa 43 stawów. 3.) **S.** al. *S. Stara*, rzeczka w pow. kaniowskim, prawy dopływ Rosi, do której uchodzi na pograniczu pow. wasylkowskiego, na zachód od Bohusławia.

Sinica 1.) wś, pow. bałcki, ob. *Sabatynówka*. 2.) **S.**, wś u źródeł rzki t. n., dopływu Bohu, pow. humański, w 1 okr. pol., gm. Kuźmina Grobla, o 12 w. od Humania, ma 262 mk. (podług spisu z 1885 r.). Pochilewicz podaje 1309 mk. prawosł. i 18 katol. oraz 2570 dzies. ziemi. Wś otoczona lasami, miała kaplicę kat. par. Humań. Jest tu cerkiew Bogosłowska, drewniana, z 1748 r., uposażona 64 dzies. Dobra sinickie, składające się z wsi S., Kuźmina Grobla i Ositna, mające 7127 dzies., należały do Jełowickich, dziś bar. Korfa.

Sinica al. *Sinnica*, *Sienica*, wś przy ujściu rzki Starej Sinicy do Rosi, pow. kaniowski, w żyznej okolicy, pomiędzy m. Taraszczą, Bohusławiem i Koszowatą, w 2 okr. pol., gm. Bohusław (o 10 w.), o 66 w. od Kaniowa, ma 1533 mk. W 1863 r. było 170 dm., 1204 mk. Cerkiew p. w. Zmartwychwstania, wzniesiona około 1746 r., na miejsce dawniejszej z 1706 r. Podług miejscowego podania miejscowość ta przed wiekami miała świetną epokę, było tu bowiem kilka cerkwi i monaster grecki, który stał jakoby pomiędzy dziś jeszcze istniejącemi okopami. Miejsce to było utwierdzone przez naturę, albowiem rz. Sinica, wpadająca do Rosi, tworzy tu półwysep. Niewiadomo jednak kiedy to miasto znikło. Bardzo być może, że jeszcze za czasów Mendligireja (1482 r.) owa pierwotna S. była do szczętu zniesioną, wówczas bowiem cały ten kraj zalegały już tylko same zgliszcza i pustki. Złowieszczy szlak najazdów (czarny) przeszedł po nim. Ukraina wszakże potrzebowała mieć na szlakach i przechodach tatarskich szczególnie czujną straż, któraby dawała szybkie hasło o zbliżaniu się ordy. Jakoż na S., Kajnarach i Sawraniu stanęły strażnicze

posterunki, jako w miejscach samotnych i najbardziej w step zapuszczonych. Mieszczanie ze sstw odbywali tu swoją t. zw. „stróżę polową“. Miejsca te strażnicze były też niekiedy i przytuliskiem chwilowem dla oddziałów uganiających się za Tatarami. Strażnicy ci, z wyniosłości ujrzawszy zbliżającycego się nieprzyjaciela, dla przestrogi czynili wnet „jassę“ czyli znaki ogniem po kurhanach. Z czasem owe posterunki bezpieczeństwa nieodpowiadały swojemu zadaniu. Tatarzy skradając się chyłkiem, częstokroć zręcznie je omijali, a przytem strażnicze te miejsca były pilnowane przez mieszczan, przeważnie bracławskich, albo bardzo niedbale albo zupełnie były od nich zaniechiwane, wyłamując się bowiem z posłuszeństwa zamkowego, wręcz uchylali się od obowiązku odbywania „stróży polowej“. Kraj więc bywał albo całkiem ogołocony chwilami z wszelkiego w tych miejscach strażniczego posterunku, albo zostawał na łasce szczupłej garstki strażników, którzy nieodpowiadając powołaniu swemu, zbyt słabo strzegli powierzonych im placówek. To też Rej z Nagłowic słusznie powiedział: „iż Anieli Pańscy są pewniejsi stróżowie, niźli Bracławscy kozacy, chociaż na tem zrośli“ (Zwierciadło, 80). Nadto zaczynały się już wtedy ruchy kozackie i pograniczna swawola, zbierająca się w kupy zbrojne, zganiała z miejsc tych czaty strażnicze. Czytamy też w Vol. legum pod 1616 r. następującą konstytucyę: „iż się znajdują tacy, którzy stróżów miast naszych i szlacheckich, z pewnych uroczyszcz, gdzie przedtem zawsze strzegali, jako na S., Kajnarach, Sawrani i in. miejsc, zganiają: za czym wielkie niebezpieczeństwo i szkody ludzie za wpadnieniem nieprzyjacielskiem ponoszą; czego ważyć się żaden niema sub poenis mille marcarum, per dimidium parti et Judicio inter Causas oficii na Trybunale irremissibiliter repetentes“ (Vol. leg., III, fol. 136). S. należała z dawnych lat do sstwa białocerkiewskiego; było to uroczysko czyli step dziki, który dzierżyli od 1605 r. prawem dożywotniem od króla Zygmunta III niejacy Libochońscy. Obowiązkiem ich było wraz ze sstą lub jego namiestnikiem służbę wojenną odbywać (Lustr. z 1616 i 1622). Przez dość długi czas potrafili oni utrzymać tę swoją posiadłość stepową na tych odludnych i krwawych szlakach. Jednakże już około 1648 r. niespotykamy o nich wzmianki, i S. natomiast, wyrósłszy z uroczyska na ludną osadę, a nawet miasteczko, występuje już jako stolica oddzielnego sstwa sinickiego, którego pierwszym posesorem był Aleksander Kuzanowski. Po nim otrzymuje sstwo S. Jerzy Kisiel, którego wysłał Adam Kisiel, wwda kijow., z perswazyą do Bohdana Chmielnickiego, aby się niepoddawał Turcyi. Po Kisielu został sstą Wacław Lasocki, chorąży wyszogrodzki, i żona jego Jadwiga z Krajewskich, ale ci w 1661 r. ustąpili praw swoich dożywotnich do dóbr królewskich S., za konsensem króla, Stefanowi Konst. Piaseczyńskiemu, podstolemu bracł., i żonie jego Teresie Wannerównie. W zbiorach profesora Daniłowicza znajdował się uniwersał hetm. ukraiń. Jerzego Chmielnickiego, datowany w Czehrynie r. 1661 d. 22 januaria, po rusku pisany na papierze, z pieczęcią kozacką, w którym oznajmia wszystkim, iż ponieważ król za znaczne zasługi wojskowe Stefana Piaseczyńskiego starostwem S. obdarzyć raczył, tedy i on z pokorą powodując się woli królewskiej, obiecuje takowego sstwa niewzbraniać, o czem publicznie zawiadamia. Widać jednak, że Piaseczyński niedługo osiedział się w S., albowiem r. 1664 d. 12 marca był wysłany ordynans z pod Olchowca od Pawła Tetery, hetm. wojsk zaporoz., do sotnika i atamana S., ażeby rzeczy gwałtownie zabrane Piaseczyńskiemu, podst. bracł., zwrócili (w zb. tegoż Daniłowicza). Ten Stef. Piaseczyński został potem kaszt. brzeskim, w końcu wwdą smoleńskim i zmarł w 1691 r. Król w 1675 r. pozwolił mu na miejscu zniszczonej wsi Czerlenkowa, w której jeden tylko „pałac“ pozostał, „Nowy Piasoczyn“ założyć i jarmarki zaprowadzić. W 1686 r. został sstą S. Jerzy Piaseczyński. Ale wkrótce nastąpiły nowe niepokoje i S. wraz z całym krajem opustoszała. Mieszkańcy podczas wojen albo zostali wytępieni, albo gromadnie przepędzeni za Dniepr. W tych okolicznościach został sstą sinickim Antoni Czarniecki, który zaczął ściągać ludność na opuszczone dawniej miejsca, tak że niedługo, jak mówi dokument „po wojnach przeszłych za posesyi jego sstwo Sinickie zostało wielkim kosztem zreparowane i osadzone“. Wtedy już weszło w zwyczaj chwytania starostw jednych przed drugiemi i nieraz się zdarzało, iż jednocześnie istniały dwa przywileje wyrobione przez dwie różne osoby na jedno i to samo sstwo. Tak było i z S. Jan Stan. Jabłonowski, obożny kor., ad male narrata z kancelaryi kor. otrzymał także przywilej osobny na toż sstwo, chociaż z datą późniejszą nawet, i chcąc się w nadaniu swem ugruntować, w 1702 r. wysłał do S. jako komisarza niejakiego Roszkowskiego. Ten dobrawszy sobie do spółki kozaków pułkowników Iskry i Paleja, wpadł do S. i na „dwór ufortyfikowany“ najechał, gdzie sługi Czarnieckiego: Rytela, Łukowskiego i Wysockiego kozakom pojmać i w więzieniu osadzić kazał; „bito ich z okrucieństwa, jakie dyktowała pijanemu chłopstwu feritas“. Roszkowski nadto poddanych wszystkich „in

violentum zabrał oppresionem, aby nikogo i samego Czarnieckiego nawet, niesłuchali, pod gardłem zakazał, majątek i dobytek tegoż zagrabiwszy“ (Arch. J. Z. R., cz. 3, t. II, str. 421—3). Jednakże Jabłonowski, pomimo pomocy kozaków nieutrzymał się przy zajechanem sstwie. W 1702 r. stanęła w S. cerkiew, do połowy zbudowana. Po Czarneckim został sstą Piaskowski, a następnie w 1729 r. Mikołaj Kisiel, a po nim w 1746 r. Stan. Sługocki, strażnik polny wojsk kor. Tenże Sługocki w t. roku nadaje pracowitemu Fedorowi Burymowi w m. S. prawo na staw, młyn i sianożeć na rz. Sinicy (Arch. J. Z. R., część VI, t. 2, str. 80). Po nim sstwo sinickie posiadali: hr. Tarnowski (1755); Konstanty Olizar, podkomorzy włodzim. (1761); Józef Młodocki (1776—79); Stanisław ks. Poniatowski, podskarbi lit. Ten ostatni został dziedzicem sstwa, które następnie wraz z Bohusławiem odprzedał Fr. Ksaw. Branickiemu, hetmanowi. Obecnie S. należy do departamentu dóbr państwa (Udiełów). Lustracya sstwa odbyta w 1765 r. za czasów Konst. Olizara powiada: „mko leży nad rz. Rosią, po drugiej stronie płynie rzeczka Sinica. Do tego mczka attynencyi i wsi nie ma żadnych; teraz dwór w tem mczku nad rz. Rosią. Poddani płacą czynsz i robią pańszczyznę na tydzień po dniu jednym, koszą siano po dni dwa, i one bez pańszczyzny zrzucają. Chałup tu się liczy 76. Intraty rocznej 5586 złp. 12 gr. Delacye: komisarz Sobieszczański uskarżał się, że sstwo bohusławskie na gruncie sinickim osadziło wś Karapysze i Lutary. Także sstwo białocerkiewskie przywłaszczyło sobie wś Chrzystawkę, należącą do S.“. W 1770 r. sstwo to płaciło kwarty rocznie 1336 złp. i 18 gr. (Summar. sstw Eligiego Piotrowskiego, str. 15). W 1790 r. było tu 80 chat i 631 mk. obojej płci. *Edward Rulikowski.*

Sinicyno, wś, pow. siebieski, należała do dóbr Świerzno, dziedzictwa Żabów.

Siniczanka, wś, pow. sieński, gm. Bóbr, w pobliżu błota Zimnik.

Siniczyno, fol. pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 38 w. od Dzisny, 1 dm., 6 mk. kat.

Sinie 1.) jezioro w pow. ihumeńskim, śród wielkiego mszystego błota, porosłego karłowatą sosną, w gm. Dudzicze, na gruntach dóbr Dudzicze Jelskich, ma obszaru 33 mr., bardzo głębokie. Z ryb są tu tylko okonie, czarnego niemal koloru. Otaczające olbrzymie błoto musiało kiedyś być jeziorem, zaś jezioro S. i kilka innych w pobliżu są pozostałością takowego w głębszych miejscach. 2.) **S.,** jezioro na płn.-zach. krańcu pow. nowogródzkiego, za Niemnem, śród lasów, w gm. Wsielub, o $2^1/_2$ w. od dóbr Moryń, ma około 1 włóki obszaru. *A. Jel.*

Siniec, uroczysko na gruntach wsi Minejki, w pow. radomyskim.

Sinieciówka, wś, pow. grodzieński, w 5 okr. pol., gm. Berszty, o 43 w. od Grodna.

Sinieja, ob. *Sina.*

Sinieńskie al. *Rożdestwieńskie,* wś przy ujściu Gubernatorki do Wołgi, pow. samarski gub. t. n., o 41 w. od Samary, ma 505 dm., 2644 mk., 7 garbarni, 5 kuźni, olejarnię, przystań na Wołdze.

Sinierzyca al. *Sinieżyca,* rzka w pow. nowogródzkim, ob. *Sieniežyca.*

Siniewica, wś nad rz. Osówką, dopł. Mołczadzi, pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, gm. Koszelewo, ma 2 osady.

Siniewicze 1.) wś i dobra, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 4 okr. pol., gm. Narojki, o 50 w. od Bielska. 2.) **S.,** wś, pow. wołkowyski, w 5 okr. pol., gm. Piaski, o 37 w. od Wołkowyska.

Siniewka, wś nad rzką Hrunią, pow. hadziacki gub. połtawskiej, o 23 w. od Hadziacza, ma 329 dm., 2490 mk., gorzelnię, warzelnię saletry.

Siniewodsko (rus.), ob. *Synowucko.*

Siniło al. *Sieniło,* wś i dobra nad rz. Swisłoczą, pow. ihumeński, w 2 okr. pol. smiłowickim, gm. Pereżyry, par. kat. Koreliszcze (o 3 w.), przy trakcie poczt. mińsko-ihumeńskim, o 17 w. od Mińska. Wś ma 45 osad pełnonadziałowych, 171 dusz wyłącznie katol.; grunta szczerkowo-glinkowate, urodzajne; łąki obfite, w większej części dwukośne. Folwark, 26 włók, niegdyś dziedzictwo Prószyńskich, w drugiej połowie b. stulecia nabyty przez Kornelego Pelikszę i wtedy włościanie robili pańszczyznę do domin. Górki, następnie przeszedł na rzecz skarbu, od 1869 r. Łuczyńskiego. *A. Jel.*

Sinin, wś nad rzką Wablą, pow. starodubski gub. czernihowskiej, o 25 w. od Staroduba, w pobliżu drogi poczt. z Pohara do Staroduba, ma 66 dm., 503 mk.

Siniów al. *Siniowa,* w dok. *Sieniów,* sioło, pow. rówieński, na płn.-wschód od Hoszczy.

Siniowa, pow. rówieński, ob. *Siniów.*

Sinitycze, wś, pow. brzeski, w 4 okr. pol., gm. Dmitrowicze, o 47 w. od Brześcia.

Siniucha, rzeka w gub. witebskiej, ob. *Sina.*

Siniucha, zaśc., pow. wilejski, w 2 okr. pol., o 51 w. od m. Wilejki, 1 dm., 5 mk. kat.

Siniucha al. *Sine wody, Sinia woda,* rzeka na pograniczu gubernii kijowskiej i podolskiej z chersońską, powstaje z połączenia rz. Wisi Wielkiej (długiej 135 w.) i Tykicza Uhorskiego (100 w. dług.), tak że nie wiadomo, czy uważać ją należy za przedłużenie pierwszej czyli też drugiej. Tworząc granicę naturalną pomiędzy gub. kijowską i chersońską, kieruje się ku południowi i opuściwszy w biegu dal-

szym granicę gub. kijowskiej, poczynając od wsi Kogutówki płynie pomiędzy gub. podolską i chersońską i u Hołtwy i Bohopola, po upływie 100 w., uchodzi do Bohu od lewego brzegu, pod 48° 6′ płn. szer. i 48° 30′ wsch. dług. Z prawej strony przybiera: Nerubajkę, Suchę, Stołównę, Jatrań i Woniuczkę; z lewej strony: Kamionkę, Suchy Taszlik i Czarny Taszlik. Szeroka od 30 do 100 saż., głęboka od 1 do 5 arsz., dno ma piaszczysto-kamieniste, w wielu miejscach usłane wielkiemi bryłami granitowemi; bieg bystry, brzegi wyniosłe, zapobiegające wylewom. Dawniej S. rozdzielała prąd swój na dwa ramiona, tworząc ogromny ostrów skalisty, o którym czytamy: „znać jeszcze dotychczas, gdzie zowią Siną wodą, która w Boh wpada Probita albo Brama niedostępna, na wyspie Kamiennej, którą dokoła woda otoczyła; szyrzyzna wielka, na której się może kilkadziesiąt tysięcy zachować ludzi, względem okwitości pól i zwierza“ (ob. Pogrom tatarski przez hetm. w. kor. Stan. Żołkiewskiego w r. 1620, Bibl. staroż. pisarzy pols. K. W. Wojcickiego, III, 225). Nad Siniuchą a może na tym ostrowie Szczęsny Herburt radził założyć obóz oszańcowany dla straży kraju i osłony granic od Tatarów: „Naprzód (pisał on) obóz założyć, gdzie się Sina woda zaczyna, w którym, aby było 7000 jezdnych a 1500 piechoty. Obóz dobrze wałem otoczyć i palami, takim sposobem, jakoby tam miasto i zamek fundować się mogło“. Pisze dalej „że miejsce to, jako twierdza naturalna, niemająca zniskąd dostępu, uważaną być mogła za niezdobytą, do której nikt kryjomo i niepostrzeżony zawinąćby nie mógł“ (Sposoby zatrzymania Tatarów od p. Szczęsnego Herburta, z rkpsmu u Wojcickiego: Obrazy starodawne, II, 102). Projekt ten atoli nigdy do skutku nie przyszedł. Do pamiętniejszych dziejowych wypadków należy bitwa zaszła w 1363 r. nad S. czyli Sinemi wodami, w której Olgierd, w. ks. lit., świetnego nad Tatarami dokonał zwycięstwa. Bitwa ta miała stanowcze w dziejach znaczenie, albowiem owocem jej było stałe i istotne nad temi krajami zapanowanie władców litewskich. Niewiadomo jednak obecnie, w którem właściwie miejscu starcie to miało miejsce. Pokojem zawartym w Karłowicach w 1697 r. S. wraz z Dniestrem, Jahorlikiem i Kodymą ustanowione zostały za granicę Rzeczypospolitej od posiadłości tureckich. Gdy w 1781 r. nastąpiło rozgraniczenie między Rossyą a Rzpltą, granica obu państw w miejscowości tej została odkreśloną łożem tej rzeki na przestrzeni 76 w. i 123 sąż. (ob. Siarczyńskiego: Traktaty, V, 126—8). Naturalista Rządczyński powiada, że niedaleko Bohu i Siniuchy, w tak zwanej Bałce Tawołhanej, dziko rósł krzew tawola czyli tawołha (spizaca). Na stepach nadsiniuskich pasły się w zeszłym wieku całemi stadami suhaki (antilope saiga). *Edw. Rulikowski.*

Siniutki, w dokum. *Sieniutki*, *Sieniutka*, *Sieniówka*, wś i fol. nad Horyniem, pow. zasławski, na płd.-zach. od Zasławia. Niegdyś we włości kuźmińskiej a następnie zasławskiej pow. krzemienieckiego. Folw. należy do klucza białogródeckiego dóbr sławuckich.

Sinki, właściwie *Swinki*, *Szwinki*, fol. i *S. holendry*, pow. nieszawski, gm. Bądkowo, par. Siniarzewo; fol. ma 101 mk., S. holendry 95 mk. Wchodziły w skład dóbr Łowiczek (ob.).

Sinki, w spisie z 1866 r. *Siłki*, wś nad rzką Zdrą, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Bienica, okr. wiejski Ponizie, o 7 w. od gminy a 46 w. od Oszmiany, ma 11 dm., 75 mk. prawosł. (w 1864 r. 40 dusz rewiz.; własność Antuszewiczów).

Sinkiewicze 1.) wś poradziwiłłowska nad rz. Łań, pow. mozyrski, w 4 okr. pol. i gm. Lenin, w pobliżu linii dr. żel. pińskiej, ma 28 osad pełnonadziałowych. 2.) **S.,** pow. białostocki, ob. *Sienkiewicze*. *A. Jel.*

Sińków, ob. *Sieńków*.

Sinków, wś nad Dniestrem, pow. zaleszczycki, poczta w miejscu, st. tel. Korolówka (o 19 klm.), rz.-kat. par. Krzywcze. Na obszarze wsi uchodzi do Dniestru pot. Rudka. Obszar dwor. 1332, włośc. 2070 mr. W 1870 r. 1935 mk.; w 1880 r. w gm. 2003 mk., na obszarze dwor. 80; rz.-kat. 15, gr.-kat. par. w miejscu, dek. kudryniecki. We wsi dwie cerkwie: św. Mikołaja murowana, z 1882 r., metryki ma od 1784 r. i N. P. M. drewniana. W S. 2015 gr.-kat., w przyłączonej od 1879 r. Kołodróbce cerkiew N. P. M. drewniana, 1865 dusz, razem 3880 gr.-kat. Szkoła etat. systemizowana 1869 r., dzieci w wieku szkolnym będących 90. Właściciel pos. dwor. Stanisław hr. Gołuchowski. *B. R.*

Sinkwitz (niem.), ob. *Dzieżnikecy*.

Sinna, mylnie *Sienna*, wś, pow. bałcki, okr. pol. Krute, gm. Moszniagi (o 7 w.), par. kat. Bałta (o 5 w.), sąd Aleksandrówka, ma 106 osad, 610 mk. (20 jednodworców), 997 dzies. ziemi włościań., 1793 dwors., 80 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Dymitra, filialna par. Lubomirka, ma 807 wiernych. Powierzchnia częścią równa, częścią górzysta, czarnoziem z piaskiem pomieszany. Własn. niegdyś Koniecpolskich, Lubomirskich, następnie hr. de Castro la Cerdo, obecnie Czarnomskich. *Dr. M.*

Sinodwór, wś rząd. nad jez. Becuwis, pow. święciański, ma 2 dm., 17 mk. kat.

Sinodwory, wś i zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 36 w. od Nowoaleksandrowska.

Sinogać, wś i fol., pow. nieszawski, gm.

Wierzbie, par. Mąkolno, odl. 49 w. od Nieszawy. W 1874 r. fol. S. rozl. mr. 523. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 9, mr. 406; wś Przeworszczyzna os. 5, mr. 141; wś Deryng os. 4, mr. 159.

Sinogóra, wś i fol., pow. mławski, gm. Rozwozin, par. Zieluń, odl. 48 w. od Mławy, posiada szkołę początkową, wiatrak, 36 dm., 268 mk., 893 mr. włośc. Folwark wchodził w skład dóbr Rozwozin.

Sinoki, wś u zbiegu Świsłoczy z Niemnem, pow. grodzieński, o 32 w. powyżej Grodna. W najnowszym spisie urzęd. niepomieszczona.

Sinolesie 1682, *Swinolesie* 1649, al. *Brzęczek*, fol. szlach. z młynem Brzeszcz zwanym, należał do Jastrzębia, dziś zwinięty, pow. świecki, par. kat. Drzycim. Dziedzicami byli 1676 r. Fabian Orłowski, przed r. 1701 kasztelan kruszwicki Czapski, aż do r. 1736 Andrzej Pawłowski. Szacowano te dobra w 1758 r. na 10,000 zł. prusk. R. 1768 sprzedał Andrzej Pawłowski S. i Sołowiec Gabryelowi Steffens za 31,000 pols. zł.; r. 1791 nabył je Henryk Knoff za 5200 tal. a r. 1797 na subhaście Ignacy Tuchołka. R. 1676 liczył folw. wraz z młynem 13 mk. R. 1773 należało S. do Jastrzębia, obejmowało 4 wł. folw., 6 dym. i 30 mk. kat. Czysty dochód z folw. i młyna wynosił 1776 r. 59 tal. 86 gr. 9 fen. *Ks. Fr.*

Sinołęka, wś i fol., pow. węgrowski, gm Sinołęka, par. Grębków, odl. 22 w. od Węgrowa, posiada młyn wodny, 22 dm., 299 mk. W 1827 r. 21 dm., 141 mk. Dobra S. składały się w 1886 r. z fol.: S. i Groszki, nomenkl.: Stoczek i Wysypka, rozl. mr. 2246: fol. S. gr. or. mr. 546, łąk mr. 128, past. mr. 18, lasu mr. 316, nieuż. mr. 36; bud. mur. 3, drewn. 20; płodozm. 9-pol.; fol. Groszki gr. or. i ogr. mr. 367, łąk mr. 43, past. mr. 135, lasu mr. 462, w odpadkach mr. 168, nieuż. mr. 26; bud. drewn. 5, płodozm. 8-pol., las nieurządzony. Wś S. os. 25, mr. 317; wś Groszki os. 14, mr. 149. S. gmina należy do sądu gm. okr. II w Grębkowie, st. poczt. w Kałuszynie. Gmina ma 13,556 mr. obszaru i 1393 mk. W skład gminy wchodzą: Barak-Trzebucki, B.-Sinołęcki, Bojmie, Choszcze, Gołębiówka, Groszki, Jagodne-Chojeczno, Kuźnica, Mingosy, Milew, Oleksin, Pohulanka, Ryczyca, Sionna, Sinołęka, Sosnowe, Stoczek-Trzebucki, S.-Sinołęcki, Szymkowizna, Trzebucza, Wilczonek, Wysypka i Żdżary. *Br. Ch.*

Sinordy, uroczysko, pow. prużański, w 4 okr. pol., gm. Masiewo, o 65 w. od Prużany.

Sinoutz, *Ober-* i *Unter-*, ob. *Synowce Dolne* i *Górne*. *Br. G.*

Sińszczyzna, wś nad jeziorem Oświejskiem, pow. drysieński, blizko źródeł rzeki Siniej (Sinici).

Siny Potok, w pow. kołomyjskim, tworzy z Korniówką strumień Kraśnik, dopł. Łuczki. Wypływa w obr. gm. Kluczowa Wielkiego, z Dubowego lasu. Płynie na wschód po pod wzgórze Kraśnik (418 mt.). Długi 4½ klm. Ob. *Kraśnik*. *Br. G.*

Siny Ruczaj, ob. *Ruczaj* 7.).

Siódemka, kol. karcz., pow. piotrkowski, gm. Parzniewice, par. Bogdanów; kol. ma 11 dm., 115 mk., 212 mr. włośc.; karcz. 1 dm., 5 mk., 10 mr. Wchodziła w skład dóbr Gałkowice.

Siodło, nazwa dawana pięknej uprawnej dolinie (przełęczy), między górą Świętokrzyską a górą św. Katarzyny.

Siodło, wś i fol., pow. nowomiński, gm. i par. Siennica, odl. 14 w. od Mińska, ma 139 mk. W 1827 r. 14 dm., 96 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 546: gr. or. i ogr. mr. 307, łąk mr. 34, lasu mr. 188, nieuż. mr. 17; bud. drewn. 17, las nieurządzony. Wś S. os. 22, mr. 217.

Siodło, szczyt lesisty w Tatrach spiskich, w obrębie Jaworzyny Spiskiej, pow. magórzański, na zach. brzegu pot. Jaworzynki al. Jaworowej Wody, w północn. rozgałęzieniach, w pasmie regli, naprzeciwko Gałejdówki. Wznies. 1278 mt. npm. Na zachód cokolwiek szczyt Skałki (1435 mt.), w grzbiecie opadającym ku płn. i przechodzącym na tak zwany Chowańców wierch, między Białką (od zach.) a Jaworzynką (od wsch.). *Br. G.*

Siódmak, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. szczycieński, blizko Szczytna (poczta, tel., kol. żel.); 202 ha, 26 dm., 130 mk.

Siódmaki, pow. mazowiecki, ob. *Krasowo-Siódmaki*.

Sioła, potok, dopływ Chechła, na obszarze Młoszowy, w pow. chrzanowskim.

Siołki, os., pow. szczuczyński, gm. Bełda, par. Rajgród. W 1827 r. 4 dm., 23 mk.

Siołki 1.) sioło, pow. brzeski, w 4 okr. pol., gm. Wojsko, o 41 w. od Brześcia. 2.) **S.,** wś, pow. nowoaleksandrowski, w 2 okr. pol., o 45 w. od Nowoaleksandrowska.

Siołko, wś, pow. augustowski, gm. Kuryanki, par. Rygałówka, odl. od Augustowa 43 w., ma 12 dm., 85 mk. W 1827 r. 6 dm., 34 mk., par. Lipsk.

Siołko 1.) al. *Ludzieniewicze*, fol., pow. mozyrski, w 4 okr. pol. leninskim, gm. Żytkowicze. 2.) **S.,** fol. poradziwiłłowski, pow. słucki, o 1 w. od Słucka, przy trakcie kopylskim, nabyty około 1845 r. wraz ze Słuckiem przez rząd. Wypuszczony w dzierżawę Helenie z Bykowskich Kowalnickiej, która utrzymywała tu wzorową pensyę żeńską. Pensya ta z powodu blizkości Słucka, słynącego z doboru nauczycieli gimnazyalnych, wykładających tu zarazem wszystkie przedmioty, pod względem naukowym najwyżej może stała w całej

okolicy. Połowa nieomal uczennic otrzymywała wychowanie za bardzo niewielką opłatą, albo też całkiem darmo. Po zwinięciu zakładu p. Kowalnicka przemieszkiwała w Warszawie lub na Litwie i zmarła w 1884 r. w Rudzicy w pow. mińskim. Życiorys jej pomieścił „Kraj“ (Nr. 30 z t. r.). 3.) **S.**, wś, pow. dryssieński, należała do dóbr Kubełszczyzna Justyniana Szczyta. *A. Jel.*

Siółko 1.) przedmieście Brzeżan. 2.) **S.**, rus. *Silce*, wś, pow. kałuski, 17 klm. na płn.-wschód od Kałusza, tuż na płn. od Wojniłowa (sąd pow. i urz. poczt.). Na płn. leżą Tomaszowce, Dubowica i Serednie, na wsch. i płd. Wojniłów, na zach. Tomaszowce. Wś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem Siwki, która płynie środkiem obszaru z Wojniłowa do Serednego. Wzdłuż granicy płn. płynie lewy dopł. Siwki: Bołochówka. Przez wieś idzie gościniec z Kałusza do Bursztyna. Własność więk. (prob. łac. w Wojniłowie) ma roli or. 247, łąk i ogr. 68, past. 4, lasu 13 mr.; wł. mn. roli or. 366, łąk i ogr. 530, past. 25, lasu 45 mr. W r. 1880 było 84 dm., 499 mk. w gminie, 2 dm., 31 mk. na obsz. dwor. (58 rz.-kat., 413 gr.-kat., 49 izrael.; 463 Rusinów, 21 Polaków, 36 Niemców). Par. rz. i gr.-kat. w Wojniłowie. We wsi jest cerkiew p. w. św. Koźmy i Damiana i kasa pożycz. gm. z kapit. 69 złr. 3.) **S.**, grupa domów, folw. i leśnicz. w Bożykowie, pow. podhajecki. 4.) **S.** al. *Sioło*, część Horożanki, pow. podhajecki. *Lu. Dz.*

Siółko, wś, przedmieście Podhajec, o 1·5 klm. od tego miasta. Obszar dwor. 956 mr, włośc. 3030 mr. W 1870 r. 866 mk.; w 1880 r. w gm. 1061, na obsz. dwor. 78; rz.-kat. 115, gr.-kat. 859; kasa pożycz. gminna z kapit. 1067 złr. Właścicielka pos. dwor. Marcelina ks. Czartoryska. *B. R.*

Siółkowa z *Zofinowem*, wś, pow. grybowski, nad pot. uchodzącym do Biały, o 1·5 klm. na płn.-zach. od Grybowa, składa się z 143 dm. (8 na obszarze więk. pos.), zbudowanych wzdłuż potoku i 987 mk. (497 męż., 490 kob.), 960 rz.-kat., 27 izrael. Do wsi należy wólka Zofinów (17 dm. i 135 mk.), położona w pobliżu Grybowa. Obszar więk. pos. dzieli się na trzy folwarki: Strzylawki, Zofinów i Gąsiorówkę. Obszar ten ma 276 roli, 31 łąk i ogr. i 73 mr. lasu; pos. mn. wynosi 724 roli, 123 łąk, 233 past. i 85 mr. lasu. Była to wś królewska. Do królewszczyzny należały tu także sąsiednie: Kondowa (Kunczowa lub Kundowa u Pawińsk., Małop., 133), Raba Wyżna i Raba Niżna i Gródek. Długosz (L. B., II, 140) nazywa wś Syodlkową. S. graniczy na zach. z Starą Wsią Strzylawską i Krużlową Wyżną, na płn. ze Stróżami Niżnemi a na płd. ze Stróżami Wyżnemi. Należy do par. rz.-kat. w Grybowie. *Mac.*

Siołkowo, zaśc. nad bezim. dopł. Usy, pow. miński, w 3 okr. pol. i par. kat. Kojdanów, ma 2 osady. *A. Jel.*

Sioło (niem. *Sielo*), jezioro w pow. selburskim (Kurlandya), 4 w. długie, 1 w. szerokie, łączy się za pośrednictwem strumienia t. n. z jez. Riza, na pograniczu gub. kowieńskiej.

Sioło 1.) *Dworne*, ob. *Dworne*. 2.) **S.** *Hukowe*, wś, pow. słucki, przy granicy pow. nowogródzkiego, w 2 okr. pol. kleckim, gm. Niedźwiedzica, ma 12 osad; grunta lekkie. 3.) **S.** *Krasne*, pow. miński, ob. *Krasne-Sioło* i *Stare-Sioło*. 4.) **S.**-*Krzywe*, okolica szl., pow. piński, o 10 w. na płd. od Pińska, pomiędzy Pińskiem i Krystynowem, gm. Lemieszewicze, ma 9 osad. Niegdyś królewszczyzna, oddana w 1775 r. Adamowi Skirmuntowi, sędziemu i posłowi pińskiemu (Vol. Leg., VIII, fol. 681). 5.) **S.** *Krzywe*, wś nad bezim. dopływem Serwecza, pow. nowogródzki, o $1^1/_2$ w. na zach. od mka Poruczyn, w 2 okr. pol. i gm. Horodyszcze, ma 13 osad; grunta urodzajne. 6.) **S.**-*Krywe*, ob. *Krywe Sioło*. 7.) **S.**-*Nowe*, wś, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. Zaczyste, ma 14 os. pełnonadział.; grunta lekkie. 8.) **S.**-*Nowe*, ob. *Nowe-Sioło*. 9.) **S.** *Ruskie*, ob. *Ruskie Sioło*. 10.) **S.**-*Wielkie*, wś nad bezim. dopł. Serwecza, pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. i gm. Horodyszcze, ma 50 os. pełnonadziałowych; grunta wyborne, pszenne, łąki obfite, miejscowość bezleśna. 11.) **S.**-*Wielkie*, ob. *Wielkie-Sioło*. *A. Jel.*

Sioło 1.) część Tyniatyska, pow. Rawa Ruska. 2.) **S.**, ob. *Siółko*.

Sioło *Iwanowskie*, nazwa urzędowa nadana dobrom Dęblin, w pow. nowoaleksandryjskim. Z dóbr tych w r. 1840 utworzony został majorat podarowany ks. Paskiewiczowi, ówczesnemu namiestnikowi królestwa. Majorat ten składały w 1870 r. folw.: Dęblin, Podwierzbie, Wymysłów, Moszczanka, Gełąb, Matygi, Bałtów i Borowa; nomenkl.: Irena, Bobrowniki, Krasnogliny i Niewęgłowszczyzna. Obszar ogólny 16,712 mr.: gr. or. i ogr. mr. 1687, łąk mr. 575, past. mr. 1051, lasu mr. 10,158, zarośli mr. 656, rzeki, drogi i nieużytki mr. 2565. W skład majoratu wchodziły poprzednio: wś Dęblin os. 16, mr. 173; wś Żdżary os. 19, mr. 492; wś Kleszczówka os. 18, mr. 385; wś Lasek os. 8, mr. 220; kol. Krukówka os. 1, mr. 69; wś Musak os. 31, mr. 240; wś Mierzączka os. 45, mr. 940; wś Moszczanka os. 37, mr. 611; wś Niebrzegów os. 21, mr. 507; wś Obłapy os. 2, mr. 57; wś Podwierzbiszcze os. 16, mr. 316; wś Rycice os. 62, mr. 597; wś Sędowice os. 25, mr. 401; wś Niecicecz os. 7, mr. 189; wś Gołąb os. 139, mr. 1383; wś Wólka Gołąbska os. 24, mr. 708; wś Skoki os. 16, mr. 1064; wś Bonów os. 20,

mr. 913; wś Bałtów os. 64, mr. 1115; wś Borowa os. 25, mr. 259; os. Irena os. 84, mr. 46; os. miejska Bobrowniki os. 265, mr. 1539.

Sioło *Michajłowskoje*, ob. *Michajłowskoje Siolo.*

Sioło *Piesieckie* (w dokum.), pow. żytomierski, ob. *Pieski.*

Sioły, wś, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Bohiń, okr. wiejski Bohdanowo, o 15 w. od gminy a 106 w. od Dzisny, ma 3 dm., 26 mk. (w 1864 r. 18 dusz rewiz.).

Siomaki 1.) część Mołczan, w pow. jampolskim. 2.) **S.,** mniej właściwie *Siomiaki*, wś nad bezim. dopł. Śniwody, pow. lityński, na pograniczu winnickiego, gm. i par. Ułanów, sąd Chmielnik, o 37 w. od Lityna, ma 89 osad, 602 mk., 757 dzies. ziemi włośc., 469 dwors., 50 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Michała, wzniesiona w 1780 r., ma 681 parafian. Wś bezleśna, grunt czarny. Niegdyś dobra koronne; w 1795 r. trzymał je Sułkowski, z opłatą kwarty 3176 złp. Cesarzowa Katarzyna nadała S. pułk. Stawińskiemu, który je zaraz sprzedał. W ostatnich czasach należała do Fiedorowiczów, dziś Mierzwińskich. 3.) **S.,** wś, pow. lityński, gm., par. kat. i st. poczt. Stara Sieniawa, sąd Chmielnik, o 38 w. od Lityna, 20 w. od Międzyboża, ma 105 osad, 600 mk., 549 dzies. ziemi włośc., 566 dwors., 46 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Dymitra, z 1762 r., ma 654 parafian. Należała do Sieniawskich, Czartoryskich, Borejków, dziś Bratkowskich. 4.) **S.,** wś, pow. nowogradwołyński, gm. Emilczyn, ma 167 dusz włościan, 1358 dzies. ziemi włośc. Jest tu smolarnia o 4 kotłach. Należy do dóbr emilczyńskich Uwarowych. 5.) **S.,** wś przy ujściu rz. Brahy do Rowu, pow. winnicki, okr. pol., gm., par. kat. i sąd Brahiłów, o 39 w. od Winnicy a 12 w. od Żmerynki (st. poczt., tel. i dr. żel.). Ma 118 osad, 696 mk., 904 dzies. ziemi włościań., 1420 dwors., 41 cerkiewnej. Cerkiew p. w. Niepokal. Poczęcia N. M. P., z 1769 r., ma 647 parafian. Rz. Row tworzy tu rozległy staw. Należała do Świejkowskich, Meka, obecnie do klucza brahiłowskiego ks. Gorczakowa. 6.) **S.,** wś i fol., pow. zasławski, należy do klucza sławuckiego. 7.) **S.,** w dok. *Siemaszkowce*, wś, pow. żytomierski, w pobliżu granicy pow. berdyczowskiego, par. prawosł. Halczyniec, katol. Kodnia, przy trakcie poczt. między Berdyczowem a Rejami, na płd. od wsi Kodni, tuż koło Halczyniec. Własność Czajkowskiego. *Dr. M.—L. R.*

Siomki, w XVI w. *Schyemki*, wś i fol., pow. piotrkowski, gm. Krzyżanów, par. Milejów, o 8 w. na płd.-zach. od Piotrkowa; wś ma 21 dm., 130 mk., 159 mr.; fol. 3 dm., 10 mk., 378 mr. obszaru, wchodzi w skład dóbr Kisiele. Na początku XVI w. role kmiece i dworskie dawały dziesięcinę klasztorowi w Witowie (Łaski, L. B., II, 181). Według reg. pobor. pow. piotrkowskiego z r. 1552 wś Siemki, własność Piotra Krzysztoporskiego, miała 10 osad, 1 ½ łan. (Pawiński, Wielk., II, 252).

Siomki 1.) wś, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Prozoroki, okr. wiejski i dobra dawniej Świętorzeckich, później Wołodkiewiczów, następnie Gałdziewiczów Błoszniki, o 7 w. od gminy a 24 w. od Dzisny, ma 11 dm., 69 mk. (w 1864 r. 25 dusz rewiz.). 2.) **S.,** wś, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. Swir, okr. wiejski i dobra Byszewskich (w 1864 r.) Bolkowo, o 10 w. od gminy a 42 w. od Święcian, ma 19 dm., 119 mk. kat. i 8 prawosł. (w 1864 r. 71 dusz rewiz).

Siomkówka, fol. dóbr Gawłów, w pow. noworadomskim.

Sionna, wś i fol., pow. węgrowski, gm. Sinołęka, par. Oleksin, odl. 25 w. od Węgrowa, ma 12 dm., 161 mk. W 1827 r. 14 dm., 124 mk. W 1876 r. fol. S. rozl. 819: gr. or. i ogr. mr. 420, łąk mr. 64, past. mr. 48, lasu mr. 248, nieuż. mr. 39; bud. drewn. 21; płodozm. 8 pol., las nieurządzony. Wś S. os. 9, mr. 36.

Siorła al. *Berehiwka*, potok, wypływa z płd. stoków Woroniaków, na płd. od Podkamienia; przechodzi na obszar Palikrów (pow. brodzki), zabiera liczne strugi i tworzy po płn.-wsch. stronie wsi staw. Płynie po pod Łysą górę (385 mt.) wązką dolinką na płd., po pod wieś Kutyszcze i uchodzi na granicy Jaśniszcza i Seretca do Seretu panasowieckiego (źródlane ramię Seretu). Długość 9 klm.; źródło 348, ujście 335 mt. npm. *Br. G.*

Siostratyn, pow. dubieński, ob. *Siestratyn.*

Siostrowice, *Świastowice*, *Schwesterwitz*, dobra ryc. i wś, pow. prądnicki, odl. 4 mile od Prądnika, par. Twardawa. W 1861 r. 48 dm., 359 mk. (1 ew.). Dobra mają 840 mr., wś 2140 mr.; szkoła, kaplica kat.

Siostrzeń, wś i fol., pow. błoński, gm. Młochów, par. Brwinów; ma 93 mk., 670 mr. dwors., 71 mr. włośc.

Siostrzeńcy, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 2 okr. pol., o 38 w. od Nowoaleksandrowska.

Siostrzytów, ob. *Siestrzytów.*

Sipaczki al. *Siepaczki*, wś, pow. bracławski, okr. pol. i sąd Woronowica, gm. Rubań, par. Niemirów (o 6 w.), ma 55 osad, 286 mk., 380 dzies. ziemi. Należała do klucza niemirowskiego, przedtem Bolesława Potockiego, następnie Strogonowej, dziś córki jej ks. Szczerbatowej.

Sipaliszki, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 50 w. od Nowoaleksandrowska.

Sipanczyki, wś włośc., pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Sumiliszki, okr. wiejski Korku

ciany, o 4 w. od gminy, 73 dusze rewiz.; należy do dóbr skarbowych Postrów.

Sipele, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 80 w. od Nowoaleksandrowska.

Sipie, os. nad strum. b. n., pow. kaliski, gm. Ostrów Kaliski, par. Giżyce, 1 dm., 8 mk.

Sipieliszki, zaśc. włośc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Łyptupy, o 11 w. od gminy, 3 dusze rewiz.

Sipinie, wś, pow. szawelski, gm. Żagory, o 68 w. od Szawel.

Sipiory, *Szczypiory* (?), okrąg wiejski, fol. i leśn., pow. szubiński, o 8 klm. na płd.-zachód od Nakła, 4 klm. od Noteci i 6 klm. od Szczepic, st. dr. żel., par. kat. Kcyń, par. prot. Nowe Sipiory. Okr. wiejski składa się z Starych Sipior (33 dm., 238 mk.) i z Nowych (kościół prot., szkoła, st. poczt., 145 dm. i 896 mk.); cały okr. ma 178 dm., 1134 mk. (267 kat., 867 prot.) i 778 ha obszaru (662 roli, 12 łąk, 1 lasu); czysty doch. z ha roli 7·05, z ha łąk 10·13, z ha lasu 0·39 mrk. Każda z obu osad dzieli się na 3 części: Stare S. na Zaborowskie, Długi Ostrów i Leszczynę, a Nowe S., osadzone Niemcami, na Vierziger Reihe, Lange Reihe i Fuchswinkel (Lisi Kąt, 70 mt. npm.). Między Staremi S. a folw. dworskim znajduje się jeziorko (wzn. 62 mk.); płd. obszar Nowych S. leży 59 mt. Fol. stoi na Starych S., z leśnictwem wchodzi w skład okr. dwors. Grocholin; ma 4 dm., 40 mk. i 400·48 ha (164·17 roli, 17·28 łąk, 200·76 lasu, 14·37 nieuż. i 3·90 wody). Właścicielem jest Julius v. Treskow; z obszaru tego sprzedano i rozparcelowano 90 ha. *E. Cal.*

Sipiszki, dwór, pow. kowieński, w 2 okr. pol., o 71 w. od Kowna.

Sipitul, wólka i potok. ob. *Sepitul.*

Sipowicze 1.) wś włośc., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 105 w. od Dzisny, 15 dm., 147 mk. 2.) **S.,** fol. i wś nad Niemnem, pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Jezno, par. Niemoniuny, okr. wiejski Sipowicze, o 21 w. od gminy a 67 ½ w. od Trok. Folw. ma 2 dm., 22 mk., wś zaś 30 dm., 6 mk. prawosł. i 219 katol. (w 1864 r. 80 dusz rewiz.). W 1850 r. dobra S. obejmowały 2 folw. i 3 wsi, miały 1800 dzies. i były własnością Bielińskich, do których należały jeszcze w 1864 r. Obecnie maj. Kuczyńskiego. W skład okr. wiejskiego wchodzą wsi: S., Dzyngieliszki (Dzięgieliszki?), Jackiewicze, Macieszany, Marciniańce, Mojbiele, Pąsłunie (z folw.), Puzańce, Szołtyniany, Tauluki, Trokiele, Wanagi, Wójciszki, Żemojtkiemia; zaśc.: Muliszki, Ponartyszki i Szupuno, oraz okolica Zwirżdany; w ogóle w 1864 r. 165 dusz rewiz. włośc. skarbowych i 292 włościan uwłasz. 3.) **S.,** wś, pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 66 w. od Kowna.

Sipowo, zaśc. szlach., pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Bystrzyca, okr. wiejski i dobra skarbowe Bujwidy, 3 dusze rewiz.

Sipowszczyzna, pow. lepelski, ob. *Nacza* 6.).

Sipplieshof, ob. *Mayganitschken* 2.).

Sipurki, wś, pow. brzeski, w 5 okr. pol., gm. Wierzchowice, o 47 w. od Brześcia.

Siracowe (dok. *Cyracowe*, *Cirghowe*), niem. *Zirchow*, wś i dobra ryc. pod Sławnem, w Pomeranii, pow. sławiński, st. p. Retteick. R. 1267 nadaje S. bisk. kamieński Hermann kościołowi w Nemitz 8 wsi, między niemi i Siracowe (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 183).

Sirba, szczyt lesisty w Karpatach bukowińskich, w pow. radowieckim, nad pot. Solką, której dolina zwie się Pustą. Wznies. 840 mt. *Br. G.*

Sirdenick, ob. *Neukirch* 1.).

Siret (rum.), ob. *Seret.*

Sirgune (dok.) al. *Sirgunia*, polskie *Dzierzgon* (ob.), niem. *Sorge*, rzka. W 1233 r. zaszła nad tą rzeką walna bitwa między Krzyżakami a Pomezańczykami, którą ks. Świętopełk i brat jego Sambor rozstrzygnęli na korzyść zakonu (ob. Scr. rer. prus., I, 58 i Voigt: Gesch. Preussens, II, 251). *Kś. Fr.*

Sirgen, łotew. *Sirres Mujża*, dobra pryw. z fol. Blanden, w okr. goldyńskim, pow. windawski, par. piltyńska.

Sirgun, fol. dóbr pryw. Ugalen, w okr. goldyńskim, pow. windawski, par. piltyńska.

Sirgwitz *Nieder* i *Ober*, też *Siriekwitz*, 1375 *Sirkewicz*, wś, pow. lwowski (Szląsk). S. Nieder, par. ew. Gross-Walditz, kat. Ober-Siegroth, w 1842 r. 24 dm., 142 mk. (9 kat.), młyn wodny. S. Ober posiada kościół kat., filię par. Kesselsdorf, ew. par. Lwów. W 1842 r. 49 dm., 249 mk. (25 kat.), szkoła ew.

Sirinnsna (dok.), jestto Dzierzążno, pow. kartuski.

Sirkowa, wzgórze polne, na granicy Czortowca i Niezwisk, pow. horodeński, między pot. Czortowieckim (od zach.) a Hostyłowem (od wsch.). Wznies. 323 mt. npm. Miejsce znaku triang. *Br. G.*

Sirkowce, węg. *Serke*, wś w hr. goemoerskiem (Węg.), ma kościół par. ew., dobrą glebę, 1015 mk.

Sirla, potok w pow. brodzkim, dopływ Seretu; ob. *Kutyszcze.*

Sirmeln, dobra pryw. z fol. Klein-Sirmeln, w okr. i pow. tukumskim, par. auceńskiej.

Sirocin, fol., pow. brzeski, w 5 okr. pol., gm. Wierzchowice, o 38 w. od Brześcia.

Sirocino, osada nad jez. Żosle, pow. trocki, w 2 okr. pol., o 35 w. od Trok, 1 dm., 10 mk. Wielkorossyan.

Sirociszki, *Sirotyszki*, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 1 okr. pol., o 24 w. od Nowoaleksandrowska.

Siromin (niem.), ob. *Żuromin.*

Sirot, wś, pow. rzeczycki, w 3 okr. pol. wasilewickim, gm. Autucewicze, o 1 milę na wschód od mka Kalenkowicz, ma 22 osad pełnonadziałowych. Przechodzi tędy droga z Autucewicz do Rulewicz. Miejscowość w ostatnich czasach skanalizowana ku Prypeci przez rz. Zakowankę. *A. Jel.*

Sirwincza, rzka w pow. wileńskim, przepływa pod zaśc. Gumbelc.

Sisdroyheide, ob. *Zyzdrój*

Siso, jezioro w płd.-wschod. części pow. dzisieńskiego.

Sitanerówka, kol. nad rzką Rokitną, pow. tłumacki, ob. *Ladzkie* 2.).

Sitaniec, wś, kol. i fol., pow. zamojski, gm. Wysokie, par. Sitaniec; leży w dolinie, nad rz. Łabuńką, przy trakcie bitym 1-go rzędu z Lublina do Tomaszowa, odl. 5 w. od Zamościa, st. poczt. Chomęciska (o 11 w.), st. dr. żel. Rejowiec (o 48 w.). S. wś z kol. ma 8 dm. dwors., 57 włośc., 736 mk. (31 prawosł.), ziemi ornej i łąk 1861 mr. S. poproboszczowski, wś i kol. lit. A, ma 27 os. włośc. i 185 mr.; lit. B. 26 os., 78 mr. W obu częściach 337 mk. (5 praw., 12 żyd.); fol. S., własn. Iwana Rozmaińskiego, ma 2 dm. i 170 mr.; ogółem jest obecnie w S. 1073 mk., w 1827 r. było 92 dm., 847 mk. Gleba urodzajna, popielatka, czarnoziem a przeważnie żyzna glinka, łąki obfite, lasu nie ma. Fol. Wolica-Sitaniecka należy do dóbr ordynacyi Zamoyskich Bortatycze Łapiguz. Kościół p. w. św. Bartłomieja apost. istniał już wraz z parafią przed r. 1485; obecny, zbudowany z drzewa, pochodzi z 1698 r., konsekrowany przez Deodata, biskupa lwowskiego obrządku ormiańskiego, w czerwcu 1799 r. Do par. S. (dek. zamojski) należą: Ciołki, Borowizna, Hyża, Jarosławiec, Sitaniec, Sitno, Stabrów, Szopinek, Łapiguz, Udrycze i Wysokie, razem 3619 dusz. O starożytności osady świadczą liczne kurhany po za wsią i w przyległym lasku. Lasek ten, własność ordynacyi Zamoyskich, jest obecnie ulubionem miejscem wycieczek dla mieszkańców Zamościa. *F. Żuk.*

Sitanka, potok, ob. *Sietnica.*

Sitarka, grupa zabudowań w Stobierny, pow. rzeszowski. *Br. G.*

Sitarz 1.) wś włośc. nad rz. Działdówką, pow. sierpecki, gm. i par. Gradzanowo, odl. 28 w. od Sierpca, ma 9 dm., 64 mk., 81 mr. 2.) **S.** *Pieńki,* wś włośc., pow. sierpecki, gm. i par. Gradzanowo, odl. o 28 w. od Sierpca, ma 4 dm., 27 mk., 39 mr.

Sitawka, wś, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Ostra Góra, o 22 w. od Sokółki.

Sitce 1.) wś i fol. nad dwoma strumykami, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra Domejków Sitce, o 75 w. od Wilejki, ma 34 dm., 279 mk., 124 praw. i 155 katol. (w 1864 r. 104 dusz rewiz.), cerkiew paraf. drewnianą p. w. św. Jerzego, wzniesioną w 1710 r., przebudowaną w 1819 r., szkołę wiejską (32 dzieci w 1885/6 r.), zarząd gminy, browar i wiatrak. Par. prawosł., dekanatu (błahoczynia) miadziolskiego, ma 1982 wiernych. Oprócz szkoły w S. w par. znajdują się szkółki cerkiewne we wsiach: Grabucze, Diedki i Hryniewszczyzna. W skład okr. wiejskiego wchodzą wsie: S., Kobiele, Kurdzieki, Nowa Wioska, Pliski, Rzepichy, Sitce Małe, Tielesze, Wianuszczyzna i Zaborce, w ogóle 521 dusz rewiz. Gmina S. w r. 1866 obejmowała 35 wsi, mających 326 osad i 3929 włośc. płci ob., składała się z 5 okręgów wiejskich: S., Klemensowo, Łopaczewicze, Duszewo i Szantyrowszczyzna. Należała do 1 okr. pok. do spraw włośc., oraz 3 rewiru konskrypcyjnego. Obecnie gmina włączoną została do gmin sąsiednich. Dobra należały dawniej do hr. Brzostowskich, następnie do marszałka szlachty gub. wileńskiej Domejki. 2.) **S.** *Małe,* wś nad rz. Serwecz, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra Domejków (w 1864 r.) Sitce, o $1^1/_2$ w. od gminy a 70 w. od Wilejki, ma 14 dm., 50 mk. prawosł. i 59 kat. (w 1864 r. 49 dusz rewiz.); dwa wiatraki. *J. Krz.*

Siteck al. *Sietyck,* wś nad rz. Płotnicą, pow. piński, na Zarzeczu, w 3 okr. pol. stolińskim, gm. Płotnica, przy drodze z Lemieszewicz do Płotnicy, ma 13 osad. Niegdyś królewszczyzna w ststwie krzywosielskiem, nadana w r. 1775 wraz z ststwem Adamowi Skirmuntowi, sędziemu i posłowi pińskiemu (ob. Vol. Leg., VIII, fol. 681). *A. Jel.*

Sitenka, rzka w pow. mozyrskim, lewy dopł. Prypeci, poczyna się w moczarach za fol. Sitnica, płynąc w kierunku południ. przecina drożynę wiodącą ze wsi Sitnicy do Sinkiewicz, po za którą, rozdzielona na dwa ramiona, uchodzi do Prypeci pomiędzy rz. Łań i Głucha Łań; długość biegu przeszło 18 w., śród miejscowości dzikich, bezludnych. *A. Jel.*

Sitenka, pot. w pow. brodzkim, na obszarze Korsowa, uchodzi do Słonówki al. Sestratyna.

Siteviny, wś i fol., pow. nowogródzki, ob. *Sieciewiny.*

Sitków, os. wiejska, pow. ostrzeszowski, o 4 klm. na zachód od Grabowa; par. Bukownica (Chlewo), okr. wiejski Chlewo, poczta w Grabowie (Grabow, Bz. Posen), st. dr. żel. w Ostrzeszowie (Schildberg) o 12 klm., ma 22 dm., 174 mk.

Sitkowce, fol. pryw., pow. lidzki, w 3 okr. pol., o 20 w. od Szczuczyna, 10 mk.

Sitkowce 1.) wś przy zlewie rzki Powstanki i Czerwonej, o 8 w. od ujścia ich do Bohu, pow. lipowiecki, na pograniczu hajsyńskiego,

w 1 okr. pol., gm. Jurkowce, par. kat. Ilińce, o 41 w. od Lipowiec a 10 w. od Hajsyna (st. poczt.), ma 1713 mk. Podług Pochilewicza było tu w 1863 r. 1408 mk., w tej liczbie 80 kat. Z pomiędzy mieszkańców 220 pochodzenia szlacheckiego. Cerkiew p. w. Wniebowstąpienia, drewniana, z 1752 r., uposażona jest 80 dzies. wraz z chutorem i stawem; filia par. katol. Ilińce. Cukrownia założona przez hr. Jarosława Potockiego w 1836 r. (podług Wojejkowa i Zagoskina w 1843 r.), trzecia z kolei w gub. kijowskiej (po Orłowcu i Poczapińcach). Klucz sitkowiecki dóbr hr. Potockich obejmuje wś S., Krysztopówkę, Dżuryńce i Bondurowo i w 1863 r. miał 1357 dusz rewiz. i 8130 dzies. W początku zeszłego wieku S. wchodziła w skład obszernych posiadłości ks. Wiszniowieckich, następnie należały do hr. Platerów, od których nabył je hr. Stanisław Potocki, do sukcesorów którego i dzisiaj należy. 2.) **S.**, wś u źródeł bezim. potoku, uchodzącego w Tetyjowic do Rośki, pow. taraszczański, w 3 okr. pol., gm. Tetyjów, o 80 w. od Taraszczy, ma 368 mk. Podług Pochilewicza było tu w 1863 r. 748 mk. prawosł., 8 katol. i 7 żyd.; 1314 dzies. Cerkiew Pokrowska, drewniana, wzniesiona w roku 1740, uposażona jest 35 dzies. ziemi. Wieś tę od Franciszka Krasickiego nabył Paweł Rakowski, następnie własność jego sukcesorów. *J. Krz.*

Sitkowizna, wś, pow. suwalski, gm. Zaboryszki, par. Puńsk, odl. od Suwałk 18 w.; ma 11 dm., 79 mk. W 1827 r. było 9 dm., 102 mk. Wchodziła w skład majoratu rządowego Kadaryszki.

Sitkówka, część Bratkowic, w pow. rzeszowskim, nad pot. Podrzeczem, dopł. Mrówli.

Sitkowo, wś, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Ostra Góra, o 27 w. od Sokółki.

Sitkowszczyzna, zaśc. szlach., pow. dziśieński, w 3 okr. pol., o 27 w. od Dzisny, 1 dm., 6 mk. kat.

Sitkuny 1.) wś i fol., pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 17 w. od Kowna. 2.) **S.**, dwór, tamże, o 16 w. od Kowna. 3.) **S.**, karczma, tamże, o 15 w. od Kowna. 4.) **S.**, fol., pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 17 w. od Poniewieża. 5.) **S.**, wś, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 39 w. od Poniewieża.

Sitna (dok.), ob. *Rzetnia.*

Sitna al. *Sitno*, wś na płd.-zachod. wyniosłym brzegu jez. Sitno, pow. połocki, o 48 w. od Połocka. Był tu niewielki zamek, wzniesiony prawdopodobnie z rozkazu Iwana Wasilewicza Groźnego po zajęciu ziemi połockiej w 1563 r. Podług mapy Pachołowickiego był on z jednej strony rz. Połotą, z drugiej jeziorem oblany i miał kształt trójkąta, z bramą u wierzchołka i czterema basztami po rogach. Zajęty w 1566 r. przez wojsko polskie, przyczem padła cała załoga, z 300 ludzi złożona, zamek zaś zgorzał. Odbudowany następnie, wzięty został przez hufce litewskie i piechotę węgierską d. 4 sierpnia 1579 r. podczas pochodu króla Stefana pod Połock i ostatecznie zburzony. S. stanowiła następnie dzierżawę królewską, opłacającą 343 złp. kwarty.

Sitna al. *Sytnia*, rzka w pow. berdyczowskim, lewy dopływ Rastawicy, bierze początek po za Mecherzyńcami Wołoskiemi i uchodzi do Rastawicy w Biłołówce.

Sitna Góra, niem. *Sittnagora*, wś na Kaszubach, pow. kartuski, st. p. Kartuzy (o 1 milę), par. kat. Sianowo (Przodkowo?), gm. Pomieczyńska Huta; zawiera 2 zagrody i 3 gbur. posiadłości, 92 mr. W 1885 r. 5 dm., 34 mk. Należała do kartuzyan; uwłaszczenie nastąpiło r. 1779. *Ks. Fr.*

Sitne, wś włośc., pow. radzymiński, gm. i par. Jadów, ma 410 mk., 51 osad, 857 mr. W 1827 r. było 28 dm., 209 mk. Wchodziła w skład dóbr Jadów.

Sitnej, potok, powstaje w obrębie Zielonej, pow. nadworniański, z pod Doboszanki (1757 mt.), szczytu w Gorganie Kizieskim. Płynie jarem skalnym na płn., a potem na płn.-wsch. i ubiegłszy 7 klm. wpada do Zielenicy z lewego brzegu. Zabiera liczne dopływy. Od płd.-zach. wznosi się w pasmie Gorganu: Piekun 1651 mt., Polański 1697 mt., od płn. Podjamna, Bukowiec 1236 mt., a od płd. Rosisz 1230 mt. i Touste. Por. *Czernik. Br. G.*

Sitnia 1.) karczma, pow. rzeczycki, przy trakcie poczt. pomiędzy Mozyrzem (o 5 w.) a Kalenkowiczami. 2.) **S.** al. *Ostrów*, wś, pow. rzeczycki, w 3 okr. pol. wasilewickim, gm. Autucewicze, w pobliżu gościńca poczt. z Kalenkowicz do Mozyrza, ma 9 os. *A. Jel.*

Sitnianki, os. włośc., pow. radzymiński, gm. i par. Jadów, ma 3 os., 50 mr. Wchodziła w skład dóbr Jadów.

Sitnica, jezioro w pow. rypińskim, gm. Żałe, przy fol. Huta. Obszar jego wynosi 61 mr. 151 pr. (34·4 ha), szerokość największa 900 mt., głębokość średnia od 6 do 14 mt., największa zaś 19·5 mt. Wody odpływają do jez. Ruda a zasilają je wody jezior: Nadroż i Głęboczek (Pam. Fizyogr., I, 108).

Sitnica, wś i fol. poradziwiłłowski, w pobliżu rz. Głucha Łań, pow. mozyrski, w 4 okr. pol. i gm. Lenin. Wś ma 25 osad. Cerkiew parach. z 1838 r. p. w. św. Trójcy, z dawnych zapisów uposażoną 3 wł. gruntu, około 300 parafian. Kaplica w Wilczy. Fol. S., o 1 milę odl., należy do domin. Lenin ks. Hohenlohe, dawniej Wittgenstejnów. O kilka wiorst od wsi S. przechodzi linia drogi żel. pińskiej (od 1885 r.). *A. Jel.*

Sitnica, w dokum. *Sitnia Wola* i *Sytnica*,

sioło, pow. łucki, na płd.-zach. od mka Kołki. Attyn. Omelny hr. Zygmunta Krasickiego.

Sitnica, potok, ob. *Sietnica.*

Sitnica 1.) pow. rypiński, gm. i par. Rogowo. 2.) **S.,** pow. rypiński, gm. i par. Żałe. Miejscowości (drobne osady) niepodane w spisach urzędowych.

Sitnik, wś i fol., pow. bielski, gm. Sitnik, par. Biała, ma 31 dm., 318 mk., 1308 mr. W 1827 r. 22 dm., 145 mk. Dobra S., własność ks. Maryi Hohenlohe, mają 3489 mr. obszaru. S. gmina, pow. bialski, graniczy z gm. Sidorki, ma 2196 mk., 14086 mr. obszaru. Sąd gm. okr. I w Horbowie, st. poczt. w Biały (o $7^3/_4$ w.). W skład gm. wchodzą: Cicibór, Ciciborek, Jagodnica, Józefek, Łukowce, Pohulanka, Porosiuki, Sitnik, Sławaciszek, Starzyniec, Terebela, Worgule wś, W. dwór, Wygoda i Zaberbecie.

Sitnik 1.) grupa zabudowań w Siedlcu, pow. bocheński, na praw. brz. Raby. 2) **S.,** część Wiązowy, pow. żółkiewski. *Br. G.*

Sitniki, karczma w Jamelny, pow. gródecki.

Sitniki 1.) zaśc., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 50 w. od Dzisny, 1 dm., 11 mk. katol. 2.) **S.,** zaśc. nad rz. Łoszą, pow. ihumeński, w 1 okr. pol. i par. kat. Uzda, gm. Pereszewska Słoboda, ma 3 os.; grunta lekkie. 3.) **S.,** wś w pobliżu rz. Swisłoczy, pow. ihumeński, w 2 okr. pol. smiłowickim, gm. Klinek, w okolicy gęsto zasiedlonej, ma 14 osad; grunta lekkie, łąki wyborne. *A. Jel.*

Sitniki 1.) al. *Sytniki,* wś nad Korsunką, pow. kaniowski, w pobliżu drogi z Bohusławia do Korsunia, w 3 okr. pol., gm. Korsuń, o 45 w. od Kaniowa, ma 639 mk, W 1863 r. było tu 540 mk. Cerkiew p. w. św. Jana Bogosłowa, drewniana, wzniesiona w drugiej połowie zeszłego wieku a w 1854 r. z gruntu odnowiona, uposażona jest 47 dzies. Do par. prawosł. należy wś Morzyńce. S. wchodziły niegdyś w skład ststwa korsuńskiego, dziś do dóbr korsuńskich ks. Łopuchinych. 2.) **S.,** w dok. *Sitniaki,* wś na lew. brzegu Zdwiża, pow. radomyski, na pograniczu pow. kijowskiego, przy szosie kijowsko-brzeskiej, w 1 okr. pol., gm. Brusiłów, par. kat. Makarów (o 6 w.), o 37 w. od Radomyśla, ma 320 mk. oraz 260 mk. (żydów rolników) w oddzielnej kolonii, założonej około 1840 r. Włościanie posiadają 975 dzies., z których płacą 526 rs. 61 kop. wykupu rocznie. Pochilewicz (wyd. z 1887 r.) podaje 678 mk. w S. i 327 w kolonii. Cerkiew p. w. Narodzenia Jezusa Chr., z drzewa wzniesiona w 1862 r. staraniem Eremiejewa, na miejscu dawniejszej z 1750 r., uposażona jest 47 dz. ziemi. Do par. praw. należą wsi pow. kijowskiego: Zawałówka, Kalinowski Chutor, Jurów i Koptyjówka. Kaplica katol. We wsi znajduje się kilka wysokich mogił. Jestto dawna osada. W 1507 r. wraz z innemi należała do Jacka Łozy al. Łozki (ob. Rozów, IX, 871). Następnie rościli sobie prawo do tej majętności metropolici kijowscy, gdyż w 1616 r. metropolita Rutski uskarża się w proteście:, że „pan Stefan Łozka zajął z dóbr metropolitalnych Nieżyłowicze gruntu na dwie mile i osadził na nim sioło Sitniki". W zeszłym wieku S. wchodził w skład sstwa rożewskiego i dzieliło jego losy, obecnie należy do dóbr państwa. *J. Krz.*

Sitnikowe błoto, uroczysko w Pulinach, pow. żytomierski.

Sitniński al. *Borowiki,* zaśc., pow. mozyrski, o 3 w. na płn. od Mozyrza, w pobliżu traktu poczt. z Mozyrza do Kalenkowicz, w 1 okr. skryhałowskim, gm. Słoboda Skryhałowska, ma 5 osad. *A. Jel.*

Sitno, jezioro na obszarze wsi t. n., w pow. lipnowskim, ma 30 mr. obszaru. Woda czerwonawa i nieco słona.

Sitno 1.) wś i fol. nad jeziorem t. n. i rzką Ruziec, pow. lipnowski, gm. Nowogród, par. Działyń, odl. 25 w. od Lipna, ma 17 dm., 204 mk., młyn wodny, karczmę. W 1827 r. 18 dm., 159 mk., par. Nowogród. W 1888 r. fol. S. rozl. mr. 896: gr. or. i ogr. mr. 588, łąk mr. 161, past. mr. 50, wody mr. 42, nieuż. mr. 40; bud. mur. 15, drewn. 4; płodozm. 8 i 9-polowy. Do włościan należy 16 os., 271 mr. W 1789 r. S. własność kapituły kujawskiej, która wysiewała 110 kor. żyta, 7 kor. pszenicy; czynszu od włościan i z arend 277 złp. 2.) **S.,** pow. makowski, gm. Sielc, par. Szelków. 3.) **S.,** wś, pow. pułtuski, gm. Somianka, par. Wyszków. W 1827 r. 10 dm., 96 mk. 4.) **S.,** os., pow. radzymiński, gm. Żerocin, 1 dm., 1 mr. 5.) **S.,** wś włośc., pow. radzyński, gm. Sitno, par. Radzyń, ma 16 dm., 145 mk., 307 mr. W 1827 r. 10 dm., 59 mk. S. gmina graniczy z gm.: Biała, Suchowola i Lisiawólka, ma 7999 mr. obszaru, 1754 mk. Sąd gm. okr. IV w Biały o $5^1/_2$ w., st. poczt. Radzyń o 6 w., szkoła początkowa. W skład gminy wchodzą: Borki, Izabelin, Lichty, Maruszowiec, Ossówno, Sitno, Starawieś, Tchórzówek i Wrzosów. 6.) **S.,** wś włośc., pow. radzyński, gm. Żerocin, par. Międzyrzec, ma 23 dm., 129 mk., 560 mr. W 1827 r. 27 dm., 141 mk. 7.) **S.,** wś i fol., pow. zamojski, gm. Zamość, par. katol. Sitaniec, cerkiew paraf. w miejscu, odl. od Zamościa 10 w., od st. poczt. i tel. w Nowym Zamościu 8 w. i od st. dr. żel. Rejowiec 56 w. Ma 15 dm. dwor., 133 włośc., 1073 mk. (228 rz.-kat. i 8 żyd.). W 1827 r. 104 dm., 824 mk. W 1874 r. obszar dwor. obejmował 2031 mr. (864 mr. roli, 882 lasu), włośc. 1727 mr. Prócz tego os. karcz. 1 dm., 3 mr. Cerkiew par. p. w. św. Włodzimierza, z drzewa, gontami kryta, zbu-

dowana kosztem rządu w 1875 r., w miejsce starej (z 1718 r.), niewiadomej erekcyi i szkoła początkowa. Do domin. S., własności Kornelego Malczewskiego, które ma pałac piętrowy murowany, piękny ogród owocowo-spacerowy, pasiekę, młyn wodny o 2 kamieniach, zbudowany 1862 r. na strumieniach tworzących tu rz. Łabuńkę, należą: Ciołki, Kornelówka i Ludwinówka, mające od r. 1874 oddzielne księgi hypoteczne. Od r. 1857 do r. 1886 była tu gorzelnia z roczną produkcyą na 6134 rs. Gleba urodzajna, łąki obfite.

Sitno, jeziorka bez odpływów, w pow. bydgoskim, na obszarze Małego i Wielkiego Sitna. Jedno z nich, tuż pod Sitnem Małem ku zachodowi, wznies. 100 mt. npm. Zachodzące w Kod. Wielkop. (n. 833 i 1050) jez. Zedno Mniejsze i Większe nie zdają się być S. lecz Dzidnem i Dzidzinkiem, o 16 klm. na płn.-zachód od Koronowa. *E. Cal.*

Sitno *Małe* i *Wielkie*, wś, pow. bydgoski, o 14 klm. na wschód-płd. od Mroczy i 6 klm. na płn. od Strzelewa (Strehlau), st. dr. żel. bydgosko-pilskiej, w okolicy wzn. 114 mt. 1.) **S.** *Małe*, niem. *Wilhelmsort*, dawniej *Klein Sittno*, ma kościół protest. i pocztę w miejscu; par. katol. Dąbrówka; 18 dm., 237 mk. (77 kat., 160 prot.) i 499 ha (463 roli, 3 łąk). Należało w r. 1489 do Strzeleckich; w r. 1583 posiadał tu Andrzej Krosiński 1 łan os., 1 zagrodn. i 1 rzemieśln., Wacław Grabiński $1^1/_2$ łan. i 1 zagr. a Gogolińscy 2 łany osiadłe. W r. 1860 liczyła par. protest., w 20 osadach, 1482 dusz, obok 2000 katolików. 2.) **S.** *Wielkie*, niem. *Gross Schittno*, dawniej *Sittno*, graniczy z Małem S. i leży na trakcie z Mroczy do Bydgoszczy; paraf. katol. Dąbrówka, par. prot. i poczta w Małem S.; 14 dm., 125 mk. (30 kat., 95 prot.) i 252 ha (227 roli, 2 łąk, 2 lasu). W r. 1483 posiadali tu po 1 łanie os. i zagrodniku Jan i Stanisław Poczałkowscy, Wojciech Kruszyński, Aleksander Pieczewski, Paweł Siciński i Jan Derpowski. W nowszych czasach wchodziły osady w skład dóbr wojnowskich. *E. Cal.*

Sitno 1.) dok. *Sydowe*, *Sitowe* i *Sythen*, jezioro, pow. kościerski, na płn. Garczyna. Strumyk łączy je z jez. Sobącz. Jezioro to nadał cystersom w Oliwie r. 1321 Piotr Swięca. Wspominane w dok. z 1280 r. przy ograniczeniu Polaszek (ob. P. U. B. von Perlbach, str. 400). R. 1402 wystawia w. m. krzyżacki Konrad z Jungingen zakonnikom przywilej, nadający im jako jałmużnę jez. Sitno z 3 mr. przy niem i prawo wyciągania sieci nad brzegiem (ob. Opactwo pelplińs. p. ks. Kujota, str. 409). 2.) **S.**, niem. *Siethen*, jezioro w Królówlesie, pow. starogardzki, dawniej własność cystersów w Peplinie. Por. *Dubielno* i *Królówlas.* 3.) **S.**, niem. *Zittno*, jezioro przy folw. t. n., pow. kartuski, wznies. 160·6 mt. npm., $^1/_5$ mili długie, $^1/_{10}$ mili szerokie. Zachodzi już w dok. z r. 1289 (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 400). *Ks. Fr.*

Sitno 1.) niem. *Sittnow*, dawniej *Schitten*, 1505 *Szythno*, 1546 *Szithna*, wś, pow. złotowski, st. p. Mrocza, par. kat. Więcbork; 1617 ha. W 1885 r. 89 dm., 110 dym., 622 mk., 2 kat., 620 ew. S. należało dawniej do Zebrzydowskich. Do r. 1739 istniał tu kościół ew., filialny do Pęperzyna; dziś luteranie mają tu kaplicę. Co rok obchodzą 22 maja jako dzień modlitwy na pamiątkę wielkiego gradobicia (ob. Der Kreis Flatow von Schmitt, str. 268). Szkoła 1-klas. ewang. liczyła 1887 r. 135 dzieci. 2.) **S.**, niem. *Sittno*, około 1400 *Sitten*, 1410 *Syton*, *Schlingen*, domena skarbowa, pow. wąbrzeski (dawniej chełmiński), st. p., tel. i kol. i par. kat. Wąbrzeźno (o 4 klm.); 408 ha (250 roli); mlekarnia. Domena ta obejmowała dawniej 572 ha i przynosiła 9624 mrk dzierżawy. Odłączono od niej 162 ha (w tem 159 ha wód i moczarów) i wypuszczono za 1350 mrk. Dzierżawca ma 6540 mrk dochodu. S. należało do bisk. chełmińskich. W wojnie z r. 1414 spłonął tu folwark, szkodę obliczono na 1000 grzyw. (ob. Gesch. d. Stadt. u. des Kr. Kulm, II, 161). Inwentarz bisk. chełmińskiego z r. 1731 podaje: Wchodząc na podwórze, które jest nowo żerdziami ogrodzone, przed folw. brama drewniana, wrota w niej z tarcic, drewnianemi gwoździami zbite, na biegunach drewnianych i kunach; po lewej ręce przy owczarni druga takaż. Przy pierwszej bramie po prawej ręce jest ozdownia sama tylko, wystawiona nowo w słupy i dyle, dach na niej słomiany, podlepiony gliną, z piecem murowanym i darami do suszenia słodu, dalej idąc jest browarek w słupy i dyle budowany. Przy tym browarku studnia nowa z żurawiem i kubłem, korytem do pojenia bydła jako i rynną browarną. Folwark, gdzie podstarości mieszka, w szachulec wybudowany. W szczycie komory folwarkowej owczarnia z wystawą. W szczycie tej owczarni stodoła o dwóch klepiskash i sąsiekach trzech, w tej stodole spicherek w sąsieku, w szachulec wybudowany. Ku dworowi na boku szopa dla bydła nowo postawiona, w tem podwórzu pod owczarnią stajenka o przegrodach trzech. Obora: wołów 12, krów 4, bydła młodego z Mirakowa 18, koni roboczych 7, klacz stadnych 11, źrebic z Mirakowa 4, źrebców 6. Obora: świni 18, gęsi starych z gąsiorem 10, kaczek z 2 kaczorami 10, kur z 2 kogutami 20, kapłonów 3; w końcu następuje jeszcze sprzęt gospodarski i domowy (str. 25—28). Osiadłość wsi: 1) Drawer, karczmarz, siedzi za kontraktem, ma roli w każde pole po morgów $2^1/_2$ i łąki mórg; nic nie

daje, tylko piwo i wódkę pańską szynkuje. Podwody 3 odprawia do Starogrodu, Lubawy i Torunia. Szarwarkuje o pańskiej strawie dni 14, tłoki 3 dni o pańskiej strawie robić powinien. 2) Owczarz za kontraktem, ma owiec swoich 200, na przychówek odtrąca mu się 70; z reszty płaci od sztuki gr. 18 (78 zł.), mleczno oddawać powinien, rachując od sztuki 15, krowę 1 lub masło lub gomółki albo płacić 78 zł. Siana fur bierze na owce 10, ordynaryą ma już wyrażoną. Tenże trzyma roli morgów 2, z których daje 5 zł. 3) Dannikow 5, mają w każde pole roli po morgu. Domostwa pańskie i ogrody z zapłotnikami do tych domostw należącemi, z czego płacą fl. 8, facit fl. 40. Szarwarku odprawują po dni 17, o pańskiej strawie robią dni 7, tłoki dni 3, o swej strawie dni 7, daje każdy kapłonów 2, facit 10, łąki bierze każdy po wozów 2. 4) Kowal za kontraktem, z swemi statkami, domostwo pańskie, ogród i roli mr. 3, robi co potrzeba do dworu, ordynaryą bierze, tłoki odprawia, kapłonów daje 2, łąki dać mu powinno na wozów dwa. 5) Mielcarz za kontraktem, ordynaryą ma, sądek bierze od 20 beczek piwa, ogród ma do warzywa. 6) Półogrodników 5, za kontraktem siedzą. Ordynaryą mają. Chałupy pańskie z ogrodami, zapłotnikami i roli po morgu w każde pole, łąk na wozów 2. Szarwarkują po dni 5 jednym przez rok cały w każdy tydzień (str. 28-29). 3.) **S.**, niem. *Zittno*, dobra nad jez. t. n., pow. kartuski, st. p. i kol. i par. kat. Żukowo, 4 klm. odl.; 306 ha (129 roli). W 1885 r. 3 dm., 7 dym., 35 mk., 32 kat., 3 ew. Dziedzic 1858 Timme, 1885 r. Juliusz Gołuński. Dawniej należało S. do norbertanek w Żukowie. R. 1780 było 14 mk. katol. Mesznego pobierał prob. 2 kor. żyta i tyleż owsa. R. 1779 został folw. puszczony w wieczystą dzierżawę. Według Hirscha jest S. identyczne z starożytną zaginioną wsią Karlikowem (ob.) (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., VI, str. 138). *Kś. Fr.*

Sitno 1.) w dok. *Sytin*, *Seythen*, *Kalmuschen*, dobra i wś na pol.-prus. Mazurach, pow. ostródzki, st. pocz. Witranowo (Wittmansdorf), 817 ha, 49 dm., 256 mk. Lader, ks. brunświcki, komtur dzierzgoński, nadaje Gerlachowi z Partęczyn (Partazchium, Partuschin) 40 włók na prawie chełm., z obowiązkiem służby, jaką ma Piotr z Leszcza i jego przyjaciele, 17 lat wolności. Granice: jez. Mielińskie, jez. Sicińskie, majątek Jana z Turowa. Dan we dworze Muehlberg pod Iławą r. 1328, w dzień św. Jana Chrzciciela. 2.) **S.** pod Borkami, pow. łecki, dziś nieznane.

Sitnoje, wś nad rz. Woroneżą, pow. zadoński gub. woroneskiej, o 48 w. od Zadońska, ma 25 dm., 219 mk.

Sito, jezioro w pow. nowoaleksandrowskim, na pograniczu Kurlandyi (pow. selburskiego), w pobliżu Jakobsztadtu, na wschód od jez. Rycza, 3 w. długie a około $^3/_4$ szerokie.

Sito, fol., pow. nowoaleksandrowski, dawniej attyn. Dryświat Łopacińskich, dziś własność Symforyana, Jana i Konrada Korejwów, ma 623 dzies. ziemi dworskiej.

Sitorzecze, *Sitorjeczy*, wś, pow. wiłkomierski, gm. Wizuny, o 84 w. od Wiłkomierza.

Sitów, wś, pow. orszański.

Sitow al. *Sydow*, pow. gdański, ob. *Grabiny*.

Sitowa, w XVI w. *Sythowa*, wś włośc. nad rz. Drzewiczką, pow. opoczyński, gm. i par. Opoczno, odl. od Opoczna 5 w., ma 25 dm., 174 mk., 544 mr. włośc. i 1 mr. dwor. W 1827 r. było 11 dm., 212 mk. Na początku XVI w. S. należały do par. Opoczna. Dziesięciny z łanów kmiecych i zagrodn., wartości do 6 grzyw. i za konopną po groszu z łanu, pobierał pleb. w Fałkowie (Łaski, L. B., I, 602). Według reg. pob. pow. opoczyńskiego z r. 1577 wś królewska S. miała 5 łanów (Pawiński, Małop., 281). Wieś ta wchodziła w skład dóbr ststwa opoczyńskiego.

Sitowe, ob. *Sitno*.

Sitowicze, wś, pow. kowelski, w 1635 r. własność Elijasza a 1683 r. Dymitra Jełowieckiego, wreszcie własność Franciszka Gostyńskiego.

Sitowiec al. *Sitowice*, grupa zabudowań i leśnicz. w Woli Batorskiej, pow. bocheński, na płn. brzegu Niepołomskiej puszczy.

Sitowiec 1.) niem. *Schanzendorf*, wś, pow. bydgoski, o 15 klm. na zach.-płn. od Koronowa, przy trakcie do Sępolna, wznies. 151 mt. npm.; par. katol. i poczta w Mąkowarsku, par. prot. w Koronowie, st. dr. żel. w Strzelewie (Strehlau) o 25 klm., 30 dm., 273 mk. (141 kat., 130 prot., 2 żydów) i 524 ha obszaru (386 roli, 85 łąk, 11 lasu). 2.) **S.**, dolina, na Szczepanowie z pod Barcina, na pograniczu pow. szubińskiego. *E. Cal.*

Sitówka Rudnia, wś w płn.-wsch. zakącie pow. owruckiego.

Sitówko, jezioro pod Kamieniem, pow. złotowski.

Sitten, os. i zakład wodoleczniczy, pow. trzebnicki, ob. *Obernigk*.

Sittkeim 1.) *Gross*, wś, pow. labiewski, st. p. Seith, 261 ha, 17 dm., 97 mk. 2.) **S.** *Klein*, wś, tamże, 186 ha, 15 dm., 84 mk.

Sittnow, ob. *Sitno*.

Situwa, rzka w pow. telszewskim, na pograniczu pow. rossieńskiego, bierze początek w jez. Łukszta a wpada do jez. Parszas, leżącemi pomiędzy Worniami a Pojeziorami.

Sitzenkrug, ob. *Gościniec*.

Sitzmannsdorf, pow. olawski, ob. *Siecebo-rowice*.

Siucice, *Siuczyce*, w XVI w. *Syenczycze*, wś, kol. i os. młyn., pow. opoczyński, gm. Machory, par. Skórkowice, odl. od Opoczna 19 w., mają 52 dm., 361 mk. W 1827 r. było 46 dm., 265 mk. W 1874 r. dobra Siuczyce składały się z fol. S. i Justynów, kol. nowo utworzonej Sulimów al. Siuczyce lit. B., rozl. ogólna wynosiła 1188 mr. W r. 1885 dobra zostały rozparcelowane i rozdzielone. Folw. S. z obszarem mr. 369, fol. Justynów mr. 376, młyn S. lit. C. mr. 95 i kol. Sulimów al. Siuczyce lit. B. mr. 128. Bud. w fol. S. mur. 6, z drzewa 18; fol. Justynów bud. z drzewa 6; młyn S. lit. C. bud. 4. Wś S. os. 53, mr. 631; wś Justynów os. 3, mr. 2; wś Zawada os. 6, mr. 108. Na początku XVI w. dziesięcinę z łanów dwor., wartości 1 grzyw., pobierał pleban w Skórkowicach (Łaski, L. B., 621).

Siurbła, folw., pow. wileński, w 1 okr. pol., o 36 w. od Wilna, 1 dm., 11 mk. kat.

Siurmańce 1.) wś włośc., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Mejszagoła, okr. wiejski Rostyniany, o 14 w. od gminy, 11 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Elnokumpie. 2.) **S.**, zaśc., tamże, okr. wiejski i dobra skarbowe Dukszty, o 14 w. od gminy, 10 dusz rewiz.

Siutkówek, fol., pow. nieszawski, gm. Lubanie, par. Zbrachlin, ma 71 mk., 690 mr.

Siutkowo, kol., pow. nieszawski, gm. Lubanie, par. Zbrachlin, ma 114 mk., 440 mr. włośc. W 1827 r. było 11 dm., 68 mk. S. wchodziła w skład dóbr Lubanie, należących do bisk. kujawskich. Dobra te przeszły na własność rządu a po 1835 r. utworzono z nich rządową donacyą.

Siwa al. *Siwy*. Nazwę tę od polany t. n. nadają niekiedy pot. Chochołowskiemu.

Siwa, polana na obszarze Witowa, w pow. nowotarskim, w dolinie Chochołowskiej, na praw. brzegu pot. Chochołowskiego. Poniżej rozpościera się polana Rostoki, gdzie łączy się pot. Chochołowski z Kościelskim a przyjąwszy cokolwiek powyżej pot. Lejowy, tworzy rz. Czarny Dunajec. Na polanie zabudowania halne i szałasy. Należy do gm. Czarny Dunajec. *Br. G.*

Siwabroda, węg. *Sivabrada*, niem. *Graubart*, zakład kąpielowy, na obszarze gm. Spiskiej Kapituły (węg. *Szepeshely* al. *Szepes-Kaptulan*), w pow. lewockim, w hr. spiskiem (Węgry), na tak zwanej Pażycy, u zach. podnóża góry Krzyżówki (niem. Kreuzberg), wzn. 506 mt. Zakład leży na wzn. 474·4 mt. npm. U stóp góry wytryska zimne źródło siarczanej wody, którą zapomocą rynien drewnianych sprowadzają do zakładu, składającego się z 10 domów dla gości, 15 izb łaziebnych i restauracyi. Jest to własność Spiskiej Kapituły. Na szczycie Krzyżówki, niedaleko kaplicy, bije drugie źródło siarczanej wody, ale bez znacznego odpływu. Por. Aurel Scherfel, Analyse der Trink- und Badequelle in Sivabrada. Wien 1884. *Br. G.*

Siwajcie, wś, pow. szawelski, gm. Wek-sznie, o 74 w. od Szawel.

Siwakowa, góra lesista, w obr. Suchodołu, pow. doliński, na lew. brz. Czeczwy, dopływu Łomnicy, na płd. od wsi, w bocznych rozgałęzieniach pasma Lipowicy. Wzn. 861 mt. npm. Wody spływają do Czeczwy.

Siwakowce, mylnie *Siwokowce*, wś nad rz. Desną, dopł. Bohu, pow. winnicki, na pograniczu gub. kijowskiej, okr. pol. i par. katol. Strzyżawka, sąd Winnica (o 15 w.), gm. Hawryszówka, ma 78 osad, 410 mk., 401 dzies. ziemi włośc., 642 dzies. dworskiej, 38 cerkiewnej, młyn wodny. Cerkiew p. w. Narodzenia N. M. P., wzniesiona w 1872 r. Paraf., obejmująca oprócz S. przysiołki: Przyborówkę i Sobolówkę, ma 1421 wiernych. Gleba czarnoziemna, z piaskiem zmieszana. Należała do Perekładowskich, Żukotyńskich, dziś Rejznera i Hejbowicza. *Dr. M.*

Siwakowska dolina, przełęcz w głównym grzbiecie Karpat wschodnich, w dziale dukielsko-skolskim, na płd.-zach. od wsi Osławicy, w pow. sanockim, na granicy Galicyi i Węgier. Po stronie płn.-wsch. wypływa pot. Bystry, dopł. Osławicy. Wznies. 698 mt. npm. *Br. G.*

Siwarna, polana w Kościeliskach, pow. nowotarskim, naprzeciw ujścia pot. Gąsienicowego do Cichej Wody. *Br. G.*

Siwarnia, szczyt lesisty, w płn. rozgałęzieniach Połoniny Wetlińskiej, na dziale wodnym między Sanem a jego dopł. Wetliną, na wschód od wsi Jaworca, w pow. liskim; wzn. 944 mt. npm. Na płn. szczyt Bukowina (922 mt.), na wschód Stoły (967 mt.), na płd. Hryzową (844 mt.) i Wysokie Berdo (940 mt.). Na płn. płynie z pod S. pot. Tworylczyk do Sanu. *Br. G.*

Siwarowe al. *Siwarne*, lesisty grzbiet górski, przypierający od płn. ku Czerwonym Wichrom, w Tatrach Nowotarskich i dzielący dolinę Miętusią od Małej Łąki. Przełęcz Przysłop dzieli ten grzbiet od Hrubego Regla.

Siwa Skała, w Tatrach, ob. *Siwy Wierch*.

Siwasz al. *Zgniłe morze*, zatoka błotnista, jaką się wrzyna w brzeg Krymu morze azowskie.

Siwce al. *Siwcy* 1.) wś, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Postawy, okr. wiejski Zosin, o 7 w. od gminy a 104 w. od Dzisny, ma 11 dm., 130 mk. katol. (64 dusz rewiz.). 2.) **S.** *Łagodne*, zaśc. szlach. nad rz. Miadziołką, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 95 w. od

Dzisny, 2 dm., 23 mk. katol. 3.) **S.**, wś, pow. święciański, ob. *Gajdowszczyzna*. 4.) **S.**, wś, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Krzywicze, okr. wiejski i dobra Abramowiczów Kościewicze, o 4 w. od gminy a 45 w. od Wilejki, ma 14 dm., 115 mk. (65 dusz rewiz. w 1864 r.). 5.) **S.**, wś nad Izlanką, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Iża, okr. wiejski Tałut, o 6 w. od gminy a 23½ w. od Wilejki, ma 16 dm., 160 mk. (78 dusz rewiz.); należała do dóbr Lubań Lubańskich. 6.) **S.**, wś, pow. borysowski, przy drożynie ze wsi Milcza do folw. Kutnie, gm. Milcza, ma 8 osady pełnonadziałowe; grunta wzgórkowate, sapowate.

Siwe Bagno, os. leśna, pow. sokołowski, gm. Kudelczyn, par. Sokołów. Należy do dóbr Przezdziatka. Ma 8 dm. wraz z dwoma piecami do pędzenia smoły. Utworzona została w r. 1858. Obszar osady obejmuje: ogr. warz. i roli orn. 4 mr. 170 pręt., łąk 3 mr., zarośli 9 mr. 38 pr., bagien 3 mr. 25 pr., nieużytków 284 pr.; obszar leśny należący do osady wynosi 1800 mr. *L. Cz.*

Siwe Miecznikowo, pow. mławski, ob. *Miecznikowo* 5).

Siwek, wś, pow. radzymiński, gm. i par. Radzymin, ma 117 mk., 136 mr. włośc. i 5 mr. dwor. W 1827 r. było 4 dm., 30 mk.

Siwer, jezioro w pow. dyneburskim, ob. *Siewierz*.

Siwerhof, ob. *Siwermujża*.

Siwermujża, po łotew. *Siwirmujża*, niegdyś *Siwerhof*, wś, pow. dyneburski, par. Dagda, własność Tizenholdów; w 1549 r. należała do Wernera de Grothuzen.

Siwiałka, niem. *Schiwialken*, wś nad jez. Godziszewskim, pow. tczewski, st. pocz. i par. kat. Godziszewo (o ¼ mili), zawiera 15 gbur. posiadeł i 19 zagr., 385 ha (308 roli). W 1885 r. 47 dm., 85 dym., 392 mk., 307 ew., 85 kat. Szkoła 1-klas. ewang. liczyła 1887 r. 84 dz. Przy wsi znajduje się okop starożytny (ob. Behla: Die vorgesch. Rundwaelle, str. 190).

Siwianka, wś i fol., pow. nowomiński, gm. i par. Glinianka, odl. 10 w. od Mińska, ma 50mk. W 1827 r. było 10 dm., 60 mk. Folw. S., w r. 1875 oddzielony od dóbr Dobrzyniec Mały, rozl. mr. 529: gr. or. i ogr. mr. 277, łąk mr. 3, past. mr. 33, lasu mr. 189, nieuż. mr. 27; bud. z drzewa 9; płodozmian 9 i 10-polowy; las nieurządzony. S. wś ma 93 mr. włośc.

Siwica al. *Siwiczanka*, bagnista rzeczka, zaczynająca się w zachodniej części pow. mińskiego, w okolicy folw. t. n., w obrębie gm. Iwieniec, ubiegłszy 1½ w. w kierunku zachodnim wkracza w pow. oszmiański i płynąc tam lesistemi moczarami, oddziela w prawo ku rzece Wołce ramię zwane Świnka, a główne koryto toczy ku zaśc. Nowanka, o 3½ w. poniżej którego ma ujście z lewej strony do Wołki, lewego dopł. Berezyny Niemnowej. Długość biegu około 3 mil. Na wiosnę spławia do Berezyny drzewo z puszcz okolicznych. *A. Jel.*

Siwica 1.) wś, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Bienica, o 3 w. od gminy a 49 w. od Oszmiany, ma 38 dm., 360 mk. (202 prawosł. i 158 katol.); kaplica prawosł. drewn. W 1864 r. było 186 dusz rewiz.; wś należała w części (131 dusz) do dóbr Bienica Szwykowskich, w części zaś (55 dusz) do dóbr Ponizie Tukałłów. 2.) **S.**, wś nad rz. Wołką, dopł. Berezyny Niemnowej, pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Iwieniec, ma 32 osad; miejscowość dość lesista, grunta szczerkowe i w części lekkie. Za poddaństwa należała do domin. t. naz., dziedzictwa Plewaków. W 1816 r. było tu 29 włościan gospodarzy, posiadających 32½ włóki gruntu. Pańszczyzna wynosiła: tygodniowo po 85 dni męzkich i tyleż żeńskich tudzież gwałtów rocznie 390 dni; włościanie opłacali podatku 1399 złp. i 20 gr. 3.) **S.**, dobra nad rzką Siwiczanką al. Siwicą, dopływem Berezyny Niemnowej, pow. miński, odl. 9 mil od Mińska, 18 mil od Wilna, 1 milę od Iwieńca, a po 4 mile od Rakowa i Wołożyna, były dość długo dziedzictwem Plewaków. Po Kasprze Plewace wziął S. około 1813 r. małoletni synowiec jego Joachim; majątkiem zawiadywali opiekunowie: Tomasz Świętorzecki, podkomorzy miński, Jan Klimontowicz i Szembel; a ekonomem był Wodek. Do domin. należały wsi: S. 29 gospodarzy, 32 ½ włók; Uhły i Dubki 9 gospodarzy, 6½ włók; Wiało 1 gospod., 12 mr. i Rudnia 1 gospod., 1 wł. i 6 mr., razem 40 gospodarzy czyli dymów, odbywających do dworu tygodniowo 110 dni męzkich z uprzężą i 109 kobiecych pieszych, przytem corocznie 564 gwałtów letnich. Było kilku ziemian czynszowników wieczystych, którzy płacili po 100 złp. czynszu od włóki i odbywali drogi na rozkaz dworu. W 1814 r. dobra S. z przyległościami, mające 231 poddanych płci męzkiej, opłacały podatku podusznego 635 rub. (zdaje się assygn.). Według inwentarza z 1816 r. zebrano żyta około 400 kóp i wymłócono 120 beczek, pszenicy około 19 beczek, jęczmienia 26 beczek, owsa 111 beczek, gryki 1 beczkę, grochu 9½ beczek; wypędzono gorzałki 2163 garncy, zebrano masła 85 garncy, słoniny 16½ pudów, uprawiono wędliny rozmaitej 8½ pud., wytkano sukna 53 łokci. Bydła rogatego było 118 sztuk (krów dojnych 41), 46 owiec, 63 świń, 7 koni, 34 indyków, 18 gęsi, 6 kaczek. Grunta były podzielone na 3 poletki, w każdym średnio około 130 mr. Siana zebrano 628 wozów jednokonnych. Karczem było trzy: w S. (opłacała 50 rub.), w Rudni (200 rubli) i w

Wiałem; młyn z foluszem na Siwiczance. Jeżeli w cudzym browarze brał kto wódkę, arendarze mieli prawo brać „kapszczyznę“ po 6 gr. od garnca. Tartak wodny oddany był w arendę; „tartacznik“ pobierał po 2 grosze od wypiłowanej deski. Ciun al. gumienny pobierał rocznie 50 złp., pastusi po 4 rs., gospodyni folwarczna 5 rs., dziewki po 24 złp., parobcy po 6 rs. na stole i odzieniu dworu. Ordynarya dla czeladzi wydawała się co miesięc, na osobę po $^1/_8$ żyta, 9 garncy j arzyny, 2 funty okrasy, $^1/_2$ garnca soli; w święta i niedziele czeladź otrzymywała porcyę wódki. Ciun dostawał codziennie dwie porcye gorzałki. Lasy siwickie obfitowały w drzewo towarne; w 1818 r. opiekunowie sprzedali kupcowi iwienieckiemu Lipkinowi „brusy angielskie“ 13 calowe sosnowe po 29 dukatów kopę (każda sztuka miary 6 sążni) i kłody zwane „szczohłami“ po 11 dukatów za kopę. Dobra wydzierżawiono w 1816 r. Justynie Świętorzeckiej za 2280 rub. i w tymże roku zakończono proces z sąsiedniem hr. kamieńskiem, należącem do Stanisława Judyckiego, o granicę około rzeki Siwiczanki. Ponieważ jeden z opiekunów Jan Klimontowicz robił nadużycia w dobrach małoletniego Joachima Plewaki i zasilał swój folw. Raubicze, drugi więc opieknn Tomasz Świętorzecki zapozwał go do sądu w 1818 r. i uzyskawszy egzekucyą od opieki oddalił. Dobra Plewaków rozproszyły się w ostatnich czasach przez nierząd. *A. Jel.*

Siwickie, wś, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra Korsaków Jazno, o 18 w. od Dzisny, ma 4 dm., 46 mk. prawosł. (w 1864 r. 14 dusz rewiz.).

Siwiczanka, rzeczka w pow. mińskim i oszmiańskim, ob. *Siwica.*

Siwielga al. *Siewielga*, rzeczka w pow. słuckim, prawy dopływ Słuczy, zaczyna się za wsią Bołocicze, w gm. Czaplice, płynie w kierunku wschodnim koło zaśc. Wialiki-Młyńsk i Szabuńki, koło folw. i wsi Brańczyce i o 2 w. za wsiami Mała i Wielka Bykówka ma ujście. Długość biegu około 3 mil; zasila się z obu stron kilka strugami. *A. Jel.*

Siwiki, wś, pow. kolneński, gm. Gawrychy, par. Nowogród. W 1827 r. było 10 dm., 59 mk.

Siwinie, wś, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedrojcie, okr. wiejski i dobra Steinów Kietutany, o 10 w. od gminy, 35 dusz rewiz.

Sirwinthe (w dok.), nazwa rzeczki (Szyrwinta), ob. *Jedzbark.*

Siwirmujża, ob. *Siwermujża.*

Siwka 1.) podgórska rzeka, której źródła podają zwykle błędnie na obszarze wsi Rachyni, w pow. dolińskim. Tymczasem potoki spływające z obszaru Rachyni są jej lewymi dopływami. Źródła S. leżą na obszarze miejskim Doliny, w lesie Kruhliku (563 mt.), tuż nad granicą gm. Grabowa. Z lasu tego podąża S. słabą żyłą wodną na wschód, poniżej Stawisk zwraca się na płn., a potem płn.-zach. Dosięgnąwszy przedmieścia Obołonia, zabiera od lew. brzegu wody z Zapustu. Odtąd, płynąc między domostwami Doliny, podąża na płn. w dość krętym biegu na przedmieście Nowiczkę, gdzie zabiera wody z pól rachyńskich i zwraca się na wschód, tworząc płn. granicę gm. Doliny. Zabrawszy od praw. brzegu wody napływające od płd., wykręca się na płn.-wsch., i przechodzi na obszar Nadziejowa. Tu płynie przeważnie na płn.-wsch. i zabiera wody z całego obszaru a głównie ze wzgórza lesistego Zalesia (488 mt.). Następnie przepływa obszar Rakowa, Krechowic, gdzie od praw. brzegu zasila się wodami Czaczawy, następnie obszar Hołynia, Siwki Kałuskiej, Kałusza. Tu płynie zrazu na wschód, potem na płd.-wsch. przez płn. część miasta, następnie pomiędzy Banią i Nowym Kałuszem i pomiędzy Kałuszem a Kopanką, wreszcie przez błonia i pastwiska kałuskie podąża do Dołpotowa. Na obszarze Kałusza wpada do S. od praw. brzegu pot. nastający na płn. od Kunichy, na płn. stoku Kopanki. Na obszarze Dołpotowa zabiera od lew. brz. rz. Kropiwnik a od pr. brz. Babinkę. Następnie płynie granicą Wojniłowa (od wsch.) a Tomaszowiec (od zach.), opływa Wojniłów od płn.-zach., zrasza obszar Siółka; zabrawszy od lew. brz. pot. Bołochówkę podąża dalej w kierunku płn.-wsch. przez Serednią, Dołohów, Kołodziejów, w końcu tworzy granicę między Moszkowcami i Siwką Naddniestrzańską, uchodząc do Dniestru od pr. brzegu. S. w całym biegu należy do pow. dolińskiego i kałuskiego, a w obr. gm. Dołohowa i Kołodziejowa do pow. stanisławowskiego. Długość biegu wynosi 71 klm. Prawe dopływy: Czaczawa, Słona; lewe: Kropiwnik; Bołochówka, Dołżka al. Dołżański. Spad wód podają liczby: 500 mt. (źródło); 368 mt. (pod Nowiczką); 345 mt. (most kolejowy pod Krechowicami); 266 mt. (Dołpotów); 257 mt. (ujście Kropiwnika); 244 mt. (ujście Bołochówki); 230 mt. (ujście). W wodach S. żyją ryby: babka, błyskawka, czop, hwizd, jelec, karaś, leszcz, lin, marena, okoń, ukleja, szczupak, zderka. Doliną tej rzeki od m. Doliny aż po Kałusz ciągnie się droga żel. kolei państwowej. 2.) **S.**, potok, tworzący z Wielkim al. Wełykim rz. Bołochówkę, powstaje w lesie na płn. obszarze gm. Rachyni, w pow. dolińskim, na płn. stoku góry Zalesia (488 mt.); płynie zrazu na płn., potem płn.-wsch. a na granicy Belejowa i Bołochowa łączy się z Wielkim. Długość biegu 12 klm. *Br. G.*

Siwka 1.) *Kałuska*, wś, pow. kałuski, 7 klm. na zach. od Kałusza (sąd pow., st. kol., urz. pocz. i tel.). Na płd. leży Pojło, na wsch. Kałusz, na płn. Mościska i Wierzchnia, na płn.-zach. Kropiwnik, na zach. Hołyń (pow. doliński). Płd. część wsi przepływa Siwka, prawy dopływ Dniestru. Część płn. przepływa lewy dopływ Siwki, pot. Kropiwnik. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Siwki. Na płn. od nich kol. niem. Ugartsthal. Średnie wznies. obszaru 314 mt. Własn. więk. (rządowa) w S. i Ugartsthalu ma łąk i ogr. 1 mr.; wł. mn. roli or. 1209, łąk i ogr. 520, pastw. 155 mr. W r. 1880 było w S. 133 dm., 840 mk. w gm. (761 gr.-kat., 5 rz.-kat., 21 izr., 43 innych wyzn.; 782 Rusinów, 5 Polaków, 53 Niemców). Par. rz.-kat. w Kałuszu, gr.-kat. w Pojle. We wsi jest cerkiew p. w. św. Michała. We wsi szkoła fil. i kasa pożyczk. gminna z kapit. 207 złr. Za czasów Rzpltej należała wś do dóbr kor. ststwa kałuskiego, w ziemi halickiej. W lustracyi z r. 1765 (Rkp. Ossol., Nr. 1892, str. 19) czytamy: „wś ta podług inwentarza ad praesens produkowanego importuje na rok intraty 2235 zł. 8 gr. 15 den. Arendy karczemnej płaci po zł. 1610, która to rata do sumy oryginalnej wchodzi". 2.) **S.** *Naddniestrzańska* al. *Wojniłowska*, wś, pow. kałuski, 9 klm. na płn.-wsch. od urzędu powiat. i urz. pocz. w Kałuszu. Na płd.-wsch. leży Dołżka, na zach. i płn.-zach. Łuka, na płn.-wsch. (pow. rohatyński) Martynów Nowy i Stary, na płd.-wsch. Moszkowce, na płd. wsie pow. stanisławowskiego: Kołodziejów i Dorohów. Wzdłuż granicy płn. płynie Dniestr; wzdłuż granicy wschod. prawy dopływ Dniestru: Siwka. Płd. część wsi przepływa lewy dopł. Siwki: pot. Dołżka. Zabudowania wiejskie leżą blisko wschod. granicy, na lew. brz. Siwki. Własn. większa (hr. Natalii Dzieduszyckiej) ma roli or. 73, łąk i ogr. 44, pastw. 307, lasu 57 mr.; wł. mn. roli or. 749, łąk i ogr. 509, pastw. 57, lasu 7 mr. W r. 1880 było 125 dm., 730 mk. w gm., 1 dm., 6 mk. na obsz. dwor. (102 rz.-kat., 602 gr.-kat., 32 wyzn. izr.; 619 Rusinów, 117 Polaków). Par. rz.-kat. w Martynowie Starym, gr.-kat. w miejscu, dek. żurawieński. Do par. należą: Moszkowce, Perłowce i Sobotów. We wsi jest cerkiew p. w. Narodz. Najśw. M. P., szkoła etat. jednokl. i kasa pożyczk. gm. z kapit. 341 złr. W r. 1883 odkryto tu na błoniach przy kopaniu rowów cmentarzysko, w którem znaleziono wyroby kamienne („Mnemosyne", str. 351). *Lu. Dz.*

Siwki 1.) os., pow. warszawski, gm. Brudno, par. Praga. Niepodana w nowszych spisach urzędowych. 2.) **S.**, wś, pow. kolneński, gm. Kubra, par. Romany. W 1827 r. 10 dm., 52 mk. 3.) **S.**, prasnyski, ob. *Grabowo Siwki.*

Siwki 1.) wś, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Bienica, okr. wiejski Zagórce, o 9 w. od gminy a 37 w. od Oszmiany, ma 6 dm., 37 mk. prawosł. W spisie z 1864 r. podane wś i zaśc., mające po 11 dusz rewiz.; należały do dóbr Kasimowo Talkowskich. 2.) **S.**, dobra, pow. brzeski, w 5 okr. pol., gm. Wołczyn, o 38 w. od Brześcia.

Siwki 1.) wś, pow. ostrogski, na pograniczu krzemienieckiego, o 50 w. na południe od Ostroga, ma cerkiew paraf. Wś obszerna, rozłożona po obu stronach wyżyny, środkiem której przechodzi szeroka dolina. Osady włościańskie schludne, otoczone sadami. Glebę stanowi czarnoziem o podłożu gliniastem, bardzo urodzajny. Włościanie trudnią się wyłącznie rolnictwem, chodują wiele koni, bydła rogatego, owiec i trzody chlewnej, mają dostateczną ilość ziemi i w ogóle są zamożni. Pod względem fizycznym są rośli, dobrze zbudowani i w ogóle przystojni. W ubiorze tak mężczyzn jak i kobiet przeważają kolory jasne. Wś ta należała niegdyś do ks. Ostrogskich, następnie do klucza lachowieckiego ks. Jabłonowskich. Teofila ks. Jabłonowska wniosła ją drogą wiana z domu ks. Sapiehów. W 1824 r. majętność tę nabył Jan Radzimiński, chorąży pow. ostrogskiego, dziś wnuka jego Zygmunta, honorowego sędziego pokoju pow. krzemienieckiego i prezesa zjazdu sędziów tegoż powiatu. Z. Radzimiński czynił tu w 1881 r. poszukiwania archeologiczne. 2.) **S.**, os. szlach., pow. rówieński, zamieszkała przez t. zw. budników, należała do dóbr Hubków. *Z. Róż.*

Siwkowo 1.) fol., pow. słucki, w 2 okr. pol. kleckim, par. kat. Nieśwież, gm. Łań, przy drodze ze wsi Chodatowicz do Załuża; grunta szczerkowe, dość urodzajne. 2.) **S.**, wś, pow. grodzieński, w 1 okr. pol., gm. Wiercieliszki, o 17 w. od Grodna.

Siwkowszczyzna, zaśc. szlach., pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Szemetowo, o 2 w. od gminy a 47 w. od Święcian, ma 3 dm., 24 mk. kat. (10 dusz rewiz.).

Siwochy, wś nad rz. Wielką, pow. siebieski; most drewniany przez rzekę.

Siworogi, wś rząd. nad rz. Pobujanką, dopł. Uszycy, pow. uszycki, okr. pol. Dunajowce (o 13 w.), gm. i par. katol. Mińkowce, o 19 w. od Uszycy, ma 129 osad, 802 mk. (87 jednodworców), 985 dzies. ziemi włośc., 55 cerkiewnej. Cerkiew p. w. Narodz. N. M. P., wzniesiona w 1727 r. ma 964 parafian. St. poczt. na trakcie z Kamieńca do Uszycy. Wś należała do Marchockich. *Dr. M.*

Siwoszyn 1.) zaśc. nad bezim. dopł. Usy, pow. miński, w 3 okr. pol. i par. kat. Kojdanów; ma 2 osady. 2.) **S.** al. *Siwoszyno*, wś nad Dryssą, o 3. w. powyżej ujścia rz. Nisz-

czy, pow. połocki, o 27 w. od Połocka. Była tu st. poczt. na trakcie z Połocka przez Siebież i Lucyn do Rzeżycy. Pamiętna porażką oddziału ruskiego w 1812 r., przyczem poległ generał Kulniew, któremu wzniesiono pomnik na polu bitwy.

Siwów, wś włośc., pow. grójecki, gm. Kobylin, par. Jasieniec, ma 20 mk., 59 mr. W 1827 r. 7 dm., 70 mk. Wchodziła w skład dóbr Częstoniew.

Siwy Wierch, szczyt w pasmie Tatr liptowsko-orawskich, na granicy hr. Orawy i Liptowa, pod 37° 18′ 40″ wsch. dłg. g. F. a 49° 12′ 50″ płn. sz. g., na zach. od Salatyńskiego Wierchu (ob.), 2050 mt. wys., a na wsch. od Białej Skały. Na płd. od S. W. wybiega ramię górskie ze szczytami Ostrą (1765 mt.), Babkami (1568 mt.), Mnichem (1462 mt.), Sokołem (1320 mt. i Borowinami (911 mt.). Wzn. 1806 mt. npm. (szt. gen.).

Sixten, folw. dóbr koron. Nieder-Bartau, w okr. hazenpockim, pow. i par. grobińska.

Siżyca, przys., pow. prużański, w 2 okr. pol., gm. Maciejowicze (Matwiejewicze), o 43 w. od Prużany.

Sjuxt, w Kurlandyi, ob. *Schukst.*

Sjuxte, rzka w Kurlandyi, ob. *Schuchkste.*

Skabin al. *Skabień*, wś, pow. słucki, przy drodze z Kopyla do Hrozowa, zapisana przez ks. Dominika Radziwiłła na gimnazyum pojezuickie w Nieświeżu, zostające w ręku dominikanów.

Skablik, pustk., pow. lubliniecki, ob. *Kochanowice.*

Skabora, fol. na obszarze gm. Laszkówki, pow. kocmański. *Br. G.*

Skaby, dworzysko w Kamionce Wołoskiej.

Skaczalskie, jezioro w płn.-zachod. części pow. bobrujskiego, w gm. Życin, na samej granicy gm. Nowe-Dorohi, ma 1 w. kw. obszaru, należy do dóbr Życin; dość rybne. *A. Jel.*

Skadle, przyl. dóbr Januszowice, w pow. stopnickim.

Skadynie, wś, pow. wiłkomierski, gmina Świadoście, o 69 w. od Wiłkomierza.

Skaistin al. *Skaisten* wieś, pow. nizinny, tuż przy Heinrichswalde, 20 dm., 112 mk., 123 ha.

Skajboty, wieś na pols. Warmii, pow. olsztyński, par., pocz., tel. i st. kol. żel. w Wartemborku, o 6 klm. na płn., 131 dm., 677 mk., wszyscy kat. Polacy, 1091 ha. Wś założona już przed r. 1375 na prawie pruskiem. W tymże roku zmienia kapituła na prawo chełm. i nadaje 10 włók Mikołajowi Kunras de Kyrpeyen, burgrabi olsztyńskiego zamku, które tenże kupił od synów niejakiegoś Peterken. Także jeziora Surwultinge i Amelung. Pięć lat wolności, następnie służba na koniu, także współudział w robotach przy budowie zamków i zwykłe ciężary. W 1483r. kupuje kapituła od Andrzeja Quedlitza 10 wolnych włók i oddaje je za opłatą 1 marki i 3 sc. bez sądów i bez ciężaru szarwarkowego mieszkańcom wsi Peterken. Inne 10 włók, które kiedyś jako lenno nadano, sprzedaje tenże Andrzej Pawłowi Bogdanowi. Kapituła potwierdza to kupno 7 maja 1494 r. *Ad. N.*

Skajcie al. *Skajnie*, wś i fol., pow. kalwaryjski, gm. i par. Lubów, odl. od Kalwaryi 14 w.; wś ma 27 dm., 118 mk.; fol. 6 dm., 23 mk. W 1827 r. 18 dm., 127 mk.

Skaje, wś nad rz. Wyssą, pow. szczuczyński, gm. Szczuczyn, par. Wąsosz, ma 836 mr. obszaru. W 1827 r. 16 dm., 89 mk.

Skajgiry, dwór, pow. rossieński, gm. Szydłowo, o 21 w. od Rossień.

Skaisgirren (niem.) 1.) wś, pow. gołdapski, st. p. Szittkehmen, 35 dm., 176 mk., 463 ha. 2.) **S.** *Gr.*, wś, pow. nizinny, st. p. i tel. nad bitym traktem z Wystrucia do Tylży, 25 klm. na płn. od Heinrichswalde, w urodzajnej okolicy, 147 dm., 731 mk., trudniących się rolnictwem, chowem bydła i koni. Kasa pożyczkowa o przeszło 200 członkach; 372 ha. 3.) **S.** *Kl.*, wś, tamże, 17 dm., 93 mk., 215 ha. 4.) **S.** *Gr. I*, dobra na prus. Litwie, pow. ragnecki, st. p. Rautenberg, 38 dm., 249 mk., 545 ha. 5.) **S.** *Kl. I*, wś, tamże, 3 dm., 19 mk., 250 ha. 6.) **S.** *Kl. II*, wybud., pow. gołdapski, 1 dm., 20 mk. *Ad. N.*

Skajsta, wś, pow. dyneburski, par. Krasław, własność Bronisława Hłuszanina, ma 424 dzies. ziemi dwors. Włościanie wnieśli 3368 rs. 67 kop. wykupu za wydzieloną im ziemię. Posiada kościół N. M. P., filię krasławskiego, w 1788 r. przez Wołosowskich, dawnych dziedziców S. założony.

Skajstery, wś włośc. nad potokiem, pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. i okr. wiejski Mickuny, o 3 w. od gminy a 12 w. od Wilna, ma 12 dm., 125 mk. kat. (w 1864 r. 43 dusz rewiz.); należy do dóbr skarb. Ławaryszki.

Skajstogiry, wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 13 w. od Poniewieża.

Skajstynia, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 28 w. od Nowoaleksandrowska.

Skajtis, dwór, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 75 w. od Nowoaleksandrowska.

Skajwany al. *Skiejwany*, wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Dziewieniszki, okr. wiejski Dowlany, o 8 w. od Dziewieniszek a 29 w. od Oszmiany, ma 8 dm., 72 mk. kat. (w 1864 r. 37 dusz rewiz.); należała do dóbr Giełoże Umiastowskich.

Skajzgiry, wś, pow. władysławowski, gm. Zyple, par. Syntowty, odl. od Władysławowowa 22 w.; ma 25 dm., 125 mk. W 1827 r. 23 dm., 230 mk.

Skajzgiry, mko, pow. szawelski, gm. i par. Żagory, o 49 w. od Szawel, w 1859 r. 8 dm., 88 mk., kościół filialny katol. Należy do dóbr hr. Zubowa.

Skakal, karczma nad rz. Słuczą, pow. słucki, przy os. młyn., w okolicy mka Starobina, należy do domin. Staszyna. *A. Jel.*

Skakawa 1.) folw., pow. ostrzeszowski (Kępno), o 7½ klm. na wschód od Baranowa i 4 klm. na płd.-zach. od Wieruszowa; par. Olszowa, poczta i st. dr. żel. na Podzamczu (Wilhelmsbrueck) o 4 klm.; 2 dm., 12 mk. i 90·93 ha; właścicielem jest L. Leszek. 2.) **S.,** nad Niesobem, dopływ. Prosny, ob. *Kuźnica Skakawa.* *E. Cal.*

Skakówka, wś, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. Uchwały, ma 10 os. pełnonadziałowych; miejscowość piaszczysta.

Skakówka, wś, pow. żytomierski, parafia Berdyczów, przy drodze z Chmieliszcz do Żurbiniec, niedaleko źródeł Kodeńki. *X. M. O.*

Skakunka, rzka w pow. lipowieckim, bierze początek na gruntach wsi Łukaszowa, płynie w kierunku płd.-wsch. około 10 w. i pod Lipowcem uchodzi do Sobi od praw. brzegu.

Skakunka 1.) zaginiona wieś nad Irszą, w pobliżu Machina, t. j. w dzisiejszym pow. radomyskim, w 1571 r. należała do dóbr Malin Jelców (ob. VI, 13). 2.) **S.,** przedm. mta powiat. Lipowca, w gub. kijowskiej (V, 288).

Skakuny 1.) wś włośc. nad rz. Wiatą, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Przebródź, okr. wiejski Skakuny, o 43 w. od Dzisny, ma 10 dm., 93 mk. prawosł. i 2 kat. (podług spisu z 1864 r. 32 dusz rew.). W skład okr. wiejskiego wchodzą wsi: Skakuny, Struczki, Prorwy i Lipowo, w ogóle 52 dusz rewiz. b. włościan skarb. S. wraz z przyległościami stanowiły niegdyś ststwo niegrodowe, które w r. 1712 było we władaniu Karęgi, następnie w 1718 r. po Danielu Wyhowskim nadane zostało Michałowi Rudominie, a w 1744 r. po Franciszku Burdzielewskim Mikołajowi i Barbarze z Kopciów Łopacińskim, wojskim mścisławskim, za opłatą 85 złp. 4 gr. kwarty a 19 złp. hyberny. 2.) **S.,** zaśc. szlach., pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Kobylniki, okr. wiejski Wieronki, o 5 w. od gminy a 46 w. od Święcian, ma 1 dm., 14 mk. kat. (w 1864 r. 4 dusze rewiz.).

Skalbmierka, rzka, ob. *Nidzica.*

Skalbmierz, ob. *Skalmierz.*

Skalewatka, wś, pow. zwinogródzki, w 2 okr. pol., gm. Bohaczówka, o 9 w. od Zwinogródki, ma 880 mk.

Skalęgi, 1402 *Skalander villa, Skalung,* dobra ryc. i wś, pow. kluczborski, par. kat. Byczyna, ewang. kościół w miejscu, filia par. Konstadt. W 1861 r. było 58 dm., 499 mk. (46 kat.), szkoła, 850 mr. obszaru.

Skalica al. *Skalice,* niem. *Skalitz,* wś kośc., pow. cieszyński, obwód sąd. frydecki, na Śląsku austr., na lewym brzegu Morawki, dopł. Ostrawicy, o 5 klm. od Frydka (na połud.-wschód) a 18 klm. od Cieszyna (na płd.-zach.). Wzdłuż granicy wsch. i płn. płynie rz. Morawka a wzdłuż granicy płd.-zach. pot. Baszczyca, dopł. Ostrawicy. Przez wś płynie pot. Skalicki do Baszczycy. Między pot. Skalickim a Morawką wzgórze wzn. 408 mt. npm., między Skalickim pot. a Baszczycą wzgórze Zahradyna (367 mt.). Tuż nad Morawką, w płd.-wsch. części wsi Strażnica (429 mt.). Od płn. leży Dobra, od wsch. Noszowice, Ligota Dolna i Raszkowce, od płd. Janowice, od zach. Baszka i Staremiasto. Obszar ogólny wynosi 1706 mr. W r. 1880 było 165 dm., 1192 mk.; 1086 kat., 106 prot.; 1164 Czechoszląz., 22 Niemców, 6 Polaków. W obrębie wsi leży wólka Zahorze (18 dm., 115 mk.). Kościół par. rz.-kat. p. w. św. Marcina. Do par. należą: Janowice, Raszkowce, Baszka, Krasna, 5786 dusz rz.-kat., 150 prot., 25 żyd. Szkoła ludowa 2-klas., st. p. Frydek. *Br. G.*

Skalice, pow. niemczyński, przys. wsi Karszów. Na jego obszarze stoją ruiny starożytnego zamku i przechowało się cmentarzysko przedhistoryczne.

Skaliczny, wzgórze polne na praw. brzegu Wagu, między wsiami Benedykową od zach. a Jamnikiem od wschodu, w hr. liptowskiem (Węg.), pod 37° 22′ wch. dłg. g. F. a 49° 4′ płn. szer. Wznosi się 729 mt. npm. (szt. gen.). Na płn. szczyt Lipa 750 mt. a na płd. Warta 725 mt. Od wsch. płynie pot. Jamniczek, a od zach. Ternowiec. *Br. G.*

Skalik, ob. *Czarny potok* 2.).

Skalin 1.) osada, pow. miński, ma około 4½ włóki; należy od 1827 r. do Bilmanów. 2.) **S.,** wś, pow. czerykowski, posiada kaplicę katol. par. iwandarskiej.

Skalin, zaginiona osada w dzisiejszym powiecie zasławskim, w okolicy dóbr Sudyłkowa i Szepietówki i sioła Krasnosiołki.

Skalischen (niem.), leśn., pow. węgoborski; 3 dm., 19 mk., 1373 ha.

Skalischken (niem.) 1.) wieś, pow. darkiejmski, st. p. Szabienen; 24 dm., 97 mk., 46 ha. 2.) **S.,** nadleśn., tamże; 6 dm., 45 mk., 3685 ha lasu. 3.) **S.,** leśniczówka, tamże; 1 dm., 6 mk.

Skalischkehmen (niem.), wś, pow. darkiejmski, st. p. Kleszowo; 44 dm., 199 mk., 333 ha.

Skalita al. *Skaliste,* wólka w Szczyrku, powiat bialski, na stoku góry t. n., na prawym brzegu pot. Żylcy. Wznies. 864 mt. npm. (szt. gen.). W 1880 r. było 6 dm., 36 mk. Ob. *Szczyrk.* *Br. G.*

Skalitowszczyzna, zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Kurhle, o 20 w. od Wiłkomierza.

Skalmierz, *Skalbmierz*, *Szkalmierz*, właściwie *Skarbimierz*, łac. *Scarbimiria*, w XIV w. *Scalmiria*, os. miejska, dawniej miasto, nad rz. Nidzicą, pow. pińczowski, gm. Topola, par. Skalbmierz. Leży przy drodze z Pińczowa do Proszowic, o kilka wiorst od Działoszyc, w równinie, u podnóża pasma wzgórz, śród żyznej malowniczej okolicy; posiada kościół paraf. murowany, szkołę początkową, sąd gminny, st. poczt., około 1200 mk. i 90 dm.; odl. 28 w. od Miechowa, 245 w. od Warszawy. W 1858 r. 13 dm. mur. i 89 drewn., 932 mk., samych katol. Ludność trudni się rolnictwem i wyrobem sukna grubego. S. jest starożytną osadą, na granicy ziemi krakowskiej i sandomierskiej (granicę stanowiła rz. Nidzica). Na dokumencie, którym w 1217 r. „Lestco dux Poloniae“ nadaje wś Cyrzyny klasztorowi miechowskiemu, podpisał się „Gubertus praepositus scarbimiriensis“ (Kod. Małop., II, 27). W 1239 r. jest proboszczem „magister Petrus“, kanonik krakowski (ib., II, 27). Zdaje się, że bardzo wcześnie przy kościele tutejszym utworzoną została kollegiata. Na akcie z 1322 r. podpisał się Wronin, scholastyk skalbmierski, a w 1324 r. obok proboszcza Nankiera występuje Groth, kustosz (ib., 252, 255). W 1377 r. występuje kustosz Żegota (ib., 259). Kościelne wyróżnienie osady wiąże się z jej znaczeniem wojenno-politycznem. Istniał tu zapewne niegdyś gród. W 1235 r. Konrad Mazowiecki dla utrwalenia swej przewagi w ziemi krakowskiej obwarowuje kościół skalmierski i osadza go wojskiem. Warownia ta mogła wkrótce oddać usługi okolicy, w czasie najazdu Tatarów w 1241 r. W 1242 r. Konrad sprasza do S. przedniejszych Małopolan, by ich zdradziecko uwięzić. Zdaje się że S. był własnością bisk. krakowskich, którzy założyli tu kollegiatę, stanowiącą jakby filię kapituły. Kanonicy krakowscy otrzymywali zwykle probostwo skalmierskie, inne godności także zapewne rozdzielano między duchowieństwo krakowskie. Już Długosz nie mógł nic się dowiedzieć o założeniu kollegiaty. Powiada tylko, iż fundator, jakiś nieznany biskup krakowski, nadał za uposażenie miasto S. i wsi stołu biskup. Kujawki i Kwasin, młyn i rolę zwaną Kępa. Zdaje się, że pretensye bisk. krakowskich do juryzdykcyi nad miastem spowodowały Kazimierza W., iż w sąsiedniej wsi Sokolniki, odebranej bisk. krakowskiemu Grotowi, założył w 1342 r. miasto zwane Sokołów, nadał mu prawo niemieckie i targi w soboty (a które bywały też w S.), nakazując okolicznej ludności przybywać na targi do nowej osady. Biskup schroniwszy się do Iłży, ztamtąd protestował i groził „regem censuris ecclesiasticis percellis“, aż król wreszcie ustąpił, odwołał fundacyę i wydał dla S. przywilej potwierdzający jego prawa, targi i patronat biskupi nad kościołem. „Wynagradzając usługi Jana, bisk. krak., nam i państwu osobiście u stolicy apostol. wyświadczone, wieś naszę Sokolniki i miasto tamże nowo założone Sokołów nad Nidzicą, nadajemy mu prawem dziedzicznem na wieczne czasy, z wolnością zaprowadzenia prawa pols. lub niemiec.; mieszkańcy zaś używać mają swobód, miastom i wsiom bisk. krak. właściwych. Oświadczamy: że do wsi Sokolnik, synowie i spadkobiercy niegdy Wojciecha Nosdrak, żadnego prawa nie mają, ani mieć mogą na przyszłość, gdyż wieś tę ojciec nasz wsmiankowanemu Wojciechowi nadał tylko do dni życia jego. Lecz ponieważ przez założenie miasta Sokołowa, które w naszem imieniu do skutku przywiedzione zostało, blisko leżący Skarbimirz, gdzie w dni sobotnie zwykł się targ odbywać, na upadek jest narażony, ze szkodą tamecznego kościoła św. Jana, wynagradzając przeto takowe pokrzywdzenie, nadajemy Skarbimirzowi prawo niemieckie (jus theuton. Novi fori, quod Sredense vulgariter nominatur)“. Władysław III król pol. i węg. przywilejem danym (in insula Czepel) w 1444 r. uwalnia mieszczan od opłaty ceł i targowego w całem król. polskiem. Proboszcz Mik. Ocieski, kanonik krak., ponawia 1578 r. oddawna służące mieszczanom prawo pobierania sochacznego czyli targowego. Jan Kazimierz potwierdzając przywileje miejskie, wyraża 1666 r.: mając wzgląd na miasto ze szczętem przez Szwedów i Węgrów spalone, zaprowadzamy jarmarki: na św. Idzi i św. Franciszek w d. 4 paźdz. Ponieważ zaś przystęp do miasta z powodu błotnistego położenia jest trudny, a naprawa dróg i mostów znacznego wymaga nakładu, pozwalamy przeto mieszczanom pobierać po 3 gr. od przyjeżdżających po kupno zboża. W połowie XV w. S. był dość zamożną i ludną osadą. Na obszarze proboszcza było 80 dm., prócz tego prałaci i kanonicy mieli też domy na swych placach. Z domów tych płacono czynsze: w środku miasta (in circulo) po grzywnie, niektóre zaś po pół grzyw. i po 6 gr. nawet. Na przedmieściach przeważnie po pół grzywny. Z 20 jatek rzeźniczych dawano proboszczowi 10 grzyw. czynszu. Młyn proboszczowski przynosił 33 grzyw., młyn biskupi koło Kępy 20 grzyw. Do kościoła paraf. należał trzeci młyn w Michałowie, dający 6 grzyw. Mieszczanie obowiązani byli do stacyi biskupiej. Proboszcz miał też około miasta 36 ogrodów, płacących po 6 gr. czynszu. Mieszczanie od każdego waru piwa dawali kanonikom miarę (cantarum), wartości 4 denarów. Do parafii należało 26

wsi. Kollegiatę składali: proboszcz, scholastyk, kustosz, 5 kanoników, 5 prebendarzy i 8 wikaryuszów. Szczegóły uposażenia podaje Długosz (L. B., I, 516—530). W 1657 r. S. był spalony i zniszczony przez Węgrów Rakoczego. Miasteczko stopniowo chyliło się do zupełnego upadku. D. 5 maja 1794 r. Kościuszko przybył do S. na czele wojska, a zabawiwszy dni kilka udał się do Połańca. Ze S. był rodem Stanisław, zwany ze Skarbimierza, kanonik krakowski, teolog i autor wielu pism. Kazanie, które miał na pogrzebie królowej Jadwigi, jest ciekawym zabytkiem wymowy kaznodziejskiej. W szkole skalmierskiej pobierał nauki jakiś czas młody Mikołaj Rej. Dawna kollegiata, odwieczny gmach niewiadomego fundatora, zamieniona w r. 1818 na kościół paraf., posiada obecnie proboszcza i dwóch wikarych. Dzięki mozolnej i umiejętnej pracy proboszcza ciekawy ten zabytek został odrestaurowany w ostatnich czasach. Mury świątyni pochodzą z dwóch epok: prezbiteryum widocznie z XV w. w stylu ostrołukowym, główne i boczne nawy z XVII w.; cecha ta szczególnie jest widoczną ze strony zewnętrznej. Nadto do kościoła przytykają dwie szpetne kwadratowe baszty, jedna z zegarem, wystawiona przez ks. Zamudzkiego w r. 1733, druga przez ks. Stanczewicza w r. 1744. W r. 1874 parafianie wystawili nową murowaną dzwonnicę. Starą kruchtę przy kościele odbudowano r. 1853 i wówczas zniszczono dziwny nagrobek: „D. O. M. Antoni Dobiński B. K. zmarły 1766 r. Żyłem bo chciałeś, Umieram bo każesz, Zbaw bo możesz“. Te wyrazy dotąd Skalbmierzanie wypisują często na trumnach nieboszczyków. Z kruchty do świątyni wchodzi się przez gotycki portyk z ciosu. Kościół, cały sklepiony, dzieli się na trzy nawy, główną od prezbiteryum oddziela snycerskiej roboty tęcza z Męką Pańską, pod którą umieszczono w stroju polskim starożytny portret niewiadomej osoby. Ołtarzy znajduje się 17, wszystkie snycerskiej roboty; w jednym znajduje się obraz św. Grzegorza, większej wartości. Wszystkie pochodzą z 1638 r., jak świadczy napis umieszczony przy wielkim ołtarzu. Stalle, ozdobione malowidłami i złoceniami, pochodzą również z tej samej epoki. W kościele są dwa pomniki: jeden z marmuru i alabastru przedstawia rycerza w zbroi i białogłowę w zakonnym stroju, klęczących przed Ukrzyżowanym; pod spodem napis: Jan Krzecki z Rosiejowa, sekretarz królewski, umarł 1599 r. 8 sierpnia, żył lat 61 i żona Anna z Chłapowskich; nad pomnikiem herb Jelita. Drugi, z portretem na blasze, ks. Antoniego Stancewicza, proboszcza skalbmierskiego, kanonika wiślickiego, zmarłego 1758 r. 25 czerwca w 63 roku życia. Przy kościele są dwie zakrystye i skarbiec, w których się znajdują starożytne ornaty i kapy ze złotej i srebrnej lamy. Rysunek kościoła podał Tyg. Illustr. z 1865 r. (t. XI, 156). Opis kościoła pomieścił Stan. Pobóg w Gaz. Kieleckiej. *Br. Ch.*

Skalmierz, w XVI w. *Skarmyerz*, wś, fol. i kol., pow. kaliski, gm. i par. Staw, odl. 22 w. od Kalisza. Wś ma 6 dm., 68 mk.; kol. 10 dm., 91 mk.; fol. 3 dm., 33 mk. W 1886 r. fol. rozl. mr. 435: gr. or. i ogr. mr. 404, łąk mr. 17, pastw. mr. 2, nieuż. mr. 12; bud. mur. 3, z drzewa 7. Wś. S. os. 13, mr. 17; kol. S. os. 26, mr. 190. Wymienia ją Łaski (L. B., II, 65) w opisie par. Staw. Według reg. pob. pow. sieradzkiego płaciła w r. 1553 od $6^1/_2$ łan., r. 1576 od 6 łan., 1 łan. sołtysiego (Pawiński, Wielkp., II, 218).

Skalmirowice 1.) dawniej *Skarmirowice*, urzęd. *Skalmierowice bei Inowrozlaw*, majętność, pow. inowrocławski, o 7 klm. na płd.-zach. od Gniewkowa, przy dr. żel. pozn.-toruńskiej, w okolicy wzgórzystej; par. Sadłowice, pocz. w Inowrocławiu, st. dr. żel. w Gniewkowie (Argenau); 10 dm., 166 mk. (152 kat., 14 ewang.) i 321 ha (309 roli, 4 łąk); czysty doch. z ha roli 25·46, z ha łąk 4·50 mrk; chów koni i bydła holender. W r. 1583 należały S. do Ostrowskich; z nich posiadali tu Piotr 2 łany os., Wojciech 1 łan i Jan 1 łan, 2 zagrod. i rybaka. 2.) **S.**, dawniej *Skarmirowice*, *Skamirowice*, urzęd. *Skalmirowitz bei Markowitz*, majętność, pow. inowrocławski (Strzelno), między Strzelnem i Pakością o 10 klm., przy wpływie Noteci do jez. Trląg, wprost Małej Kołudy; par. Ludzisko, poczta w Markowicach, st. dr. żel. na Janikowie (Amsee) o 4 klm.; 4 dm., 46 mk. (41 kat., 5 prot.) i 119 ha (96 roli, 2 łąk); cz. doch. z ha roli 22·32, z ha łąk 18·80 mrk. S. były królewszczyzną w r. 1489 (M. Borucki, Ziem. Kuj., 169); regestra pob. z r. 1583 wykaz. 2 łany osiadłe i 1 zagrodn. *E. Cal.*

Skalmirzyce, urzęd. *Skalmierzyce*, *Scarbimirzyce* r. 1357, *Scarmiricz* r. 1390, *Skarmyerzycze* r. 1523, *Skarmirzice* r. 1579, później *Skarbimierzyce*, *Szkalmierzyce*, wś kośc., komora celna, st. pocz. i tel., pow. odolanowski (Ostrów), dek. ołobocki. Leży o 13 klm. na płn.-wschód od Ostrowa i $7^1/_2$ klm. na płd.-zach. od Kalisza, na trakcie ostrowsko-kaliskim, w nizinie, st. dr. żel. w Ostrowie; z komorą celną (3 dm., 33 mk.) ma 120 dm., 955 mk. (848 kat., 108 prot.) i 718 ha (588 roli, 28 łąk). S. były własnością kapituły gnieźn. (wsią proboszczów katedralnych). Trzymali ją między innymi: Stanisław Dzierzanowski w r. 1579 i Stanisław Łubieński, późniejszy bisk. płocki, w r. 1618. Zabrana przez rząd

pruski, wcielona w skład domeny ołobockiej. Między r. 1579 i 1618 było w S. 8 łan. osiad., 2 ćwierci karczm., 2 komorn. i 1 rzemieślnik. Kościół p. w. św. Katarzyny istniał już przed r. 1343. W tym czasie nadano mu nową erekcyę; w r. 1499 kardynał Fryderyk Jagielończyk wyjednał tu odpusty zupełne na sto lat w wszystkie uroczystości N. M. Panny i w dzień św. Katarzyny. Około 1600 r. Piotr Tylicki, późniejszy bisk. krakowski, wystawił nową świątynię z drzewa, poświęconą w r. 1643 przez Jana Madalińskiego, sufragana gnieźn. W r. 1621 pleban Jan Górski przystawił z cegły obszerną kaplicę, do której wprowadzono uroczyście cudowny obraz N. M. Panny, r. 1791 stanął całkiem murowany kościół i kaplica p. w. św. Józefa. Par., liczącą 2000 dusz, składają: Boczków, Gniazdów Nowy i Stary, Mączniki, Skalmirzyce, Śliwniki Nowe i Stare i Zabłocko. Szkoły parafialne znajdują się w Mącznikach, Skalmirzycach i Nowych Sliwnikach. S. są siedzibą głównego urzędu celnego; komora pomocnicza pierwszorzędna znajduje się w Bogusławiu; okrąg pograniczny obejmuje przestrzeń 2221·88 klm. kwadr. z 146,355 mk. (r. 1871). Długość granicy strzeżonej wynosi 108 klm. W r. 1876 przewieziono tędy z królestwa polskiego 25,225 hektolitr. pszenicy, 47,545 żyta, 2596 jęczmienia, 4737 owsa, 1418 owoców strączkowych, 1061 centnarów rapsu i rzepaku, 1753 różnych nasion, 331 słomy i siana, 2503 wełny, 1058 surowych skór, 7137 innych skór, 714 włosia, szczecin i pierza, 281 kości, 2225 makuch, 1118 jaj, 2367 sztuk owiec, 18,030 świń i prosiąt, 11,837 sztuk belek i tarcic, tudzież 191 centn. wyrobów bednarskich. Urząd pocztowy trzeciorzędny i st. telegr. S. były już przed r. 1357 własnością kapituły gnieźn.; odnośny przywilej króla Kazimierza z t. r. potwierdził tę posiadłość. W 1381 r. stanął tu rozejm z Bartoszem z Odolanowa (Monum. Hist. Pol., II, 698). W 1390 r. zachodziły spory o dochody z S. między Mikołajem Strosbergiem, prob. gnieźnieńskim, a bisk. poznańskim Dobrogostem (Kod. Wielkop., n. 1902). W 1510 r. rozgraniczano kilkakrotnie S. z nieistniejącem już Oswaldowem; spory graniczne zapisane w aktach ziemskich kaliskich toczyły się aż do r. 1723. *E. Cal.*

Skalne Wrota, mylnie *Żelazne Wrota*, niem. *Eisernes Thor*, szczyt i przełęcz w Tatrach wapiennych bialskich, w hr. spiskiem, na wsch. od Holicy (niem. Stroenberg), wzniesionej 1947 mt. npm., pod 37°56′55″ wsch. dłg. g. F. a 49°13′50″ płn. sz. g. Dochodzi wys. 1603 mt. npm. Popod Skalne Wrota wiedzie ścieżyna z Kardolinu (ob.) w dolinie Białej rzeki spiskiej przez dol. Suchego potoku ku Czerwonym Glinkom, nad drożyną ku Koperszadom Spiskim (Przednim). *Br. G.*

Skalnica 1.) karczma w Hyżnem, pow. rzeszowski. 2.) **S.**, leśniczówka w Słocinie, pow. rzeszowski. 3.) **S.**, grupa domów w Błędowy Tyczyńskiej i Zabratówce, pow. rzeszowski. *Br. G.*

Skalnik, wś, pow. jasielski, na lew. brzegu Wisłoki, na wschodnim stoku lesistego pasma Magóry, graniczy na płn. z Brzozową a na płd. z Desznicą. Sama wś leży 292 mt. npm. ale teren wznosi się ku zachodowi dosyć stromo: dochodząc na obszarze wsi do 502 mt. Domy wiejskie, w liczbie 47, otaczają starożytny, bo w czasach Długosza (L. B., I, 494) parafialny kościół, w którym teraz odprawia się nabożeństwo co trzecią niedzielę. Na północ od kościoła jest cmentarz. Wioska ma 274 mk. (141 męż., 133 kob.); 171 rz.-katol. i 103 gr.-kat. Par. rz.-kat. w Żmigrodzie Nowym (o 4·5 klm. na płn.-wschód); gr.-kat. należą do par. w Desznicy. Obszar mniejszej posiadłości wynosi 328 mr. roli, 27 mr. łąk i ogr., 90 mr. past. i 82 mr. lasu. *Mac.*

Skalny potok, powstaje w obr. gm. Przegoniny, w pow. goślickim, ze źródeł leśnych, w płn.-wsch. części obszaru. Płynie zrazu na płn., potem na zach. i płd.-zach., tworząc granicę gm. Przegoniny i Bodaków. Wpada do Przegonki z pr. brz. Długość biegu 4 klm. Od płd. las Kornuty. Ujście 411 mt. npm. (szt. gen.). *Br. G.*

Skalowata, część wsi Erki, pow. zwinogrodzki.

Skalowia, niem. *Schalauen*, zwała się w średnich wiekach, według niemieckich kronikarzy, najbardziej północna część Prus Wschodnich, po obu stronach rz. Niemna położona, dotykająca z jednej strony do Nadrawii a z drugiej do Litwy.

Skalówka, grupa domów w Rycerce Górnej, pow. żywiecki. *Br. G.*

Skalskie, wś, pow. olkuski, gm. Rabsztyn, par. Olkusz. W 1827 r. było 18 dm., 124 mk.

Skalskie, część Niemirowa, pow. Rawa ruska.

Skalskiszki, wś, pow. rossieński, par. widuklewska.

Skalszczyzna, fol., pow. warszawski, gm. Powązki, par. Wawrzyszew, 7 mk., 6 mr.

Skała, w dok. *Scala*, *Magna Schala*, w dok. kościelnych *Lapis s. Mariae*, osada miejska, dawniej miasteczko, śród płaskowzgórza olkuskiego, w pow. olkuskim, gm. Rabsztyn. Odl. 2 w. od doliny Prądnika i Ojcowa, 21 w. od Olkusza, 17 w. od Wolbromia. Posiada kościół par. murowany, dwa domy modlitwy żydowskie, przytułek dla ubogich starców przy kościele, szkołę początkową (do 150 uczniów), sąd gminny, aptekę, doktora, około 90 skle-

pików, 2026 mk. (1847 rz.-kat., 179 żydów). W 1827 r. było 117 dm., 863 mk.; w 1858 r. było 128 dm. (5 mur.), 948 mk., wyłącznie katol.; domy ubezpieczone były od ognia na 10,639 rs., dochód kasy miejskiej wynosił 780 rs. Ulice niebrukowane; oprócz szkoły, jatek i składu narzędzi ogniowych 6 domów murowanych. Ludność trudni się wyrobem kaszy tatarczanej na ręcznych młynkach i takową rozwozi po kraju. Wyrabiają też powidła śliwkowe. Śród mieszczan wytworzyła się orkiestra z 24 członków, grających na instrumentach dętych. Miasteczko powstało na obszarze należącym zapewne kiedyś do grodu zwanego Skałą i leżącego nad doliną Prądnika. Z tego grodu zapewne datowany jest dokument z 1235 r., którym Bolesław, ks. sandomierski, potwierdza sprzedaż wsi Dzierzkowek klasztorowi w Miechowie (Kod. Małop., II, 57). Szukając bezpieczniejszego pomieszczenia dla klarysek, osadzonych przy szpitalu w Zawichoście, ks. Salomea, żona Bolesława, przenosi je do Skały i osadza w grodzie książęcym, zamienionym na klasztor. Być może iż współcześnie przeniesiono gród nieco dalej, w tejże dolinie Prądnika, w miejsce na którem powstał zamek, Ojcowskim zwany. Początkowo część tylko zakonnic się przeniosła do Skały, reszta została w Zawichoście. W 1259 r. ks. Bolesław nadaje klasztorowi w Skale wś Sułkowice, a w 1262 r. klasztor w Zawichoście obdarza wsiami: Mykanów, Rybno i Pławno. Jednakże w pięć tygodni później (2 marca 1262 r.) wydaje akt potwierdzający klasztorowi w Skale wszystkie posiadłości należące do klasztoru w Zawichoście. W akcie tym pozwala książę „ut civitas in *stawkow* prope dictum castrum ad usum monasterii locari volent". Wydawca Kod. Małop. (I, 69) objaśnia tę nazwę przez Sławków (odległy około 30 wiorst). Nazwa ta z dodatkiem „prope castrum" powtarza się i w drugim dokum. ks. Bolesława z 1262 r. (Kod. Małop., I, 71, 74). Była to niewątpliwie wieś (Stanków) książęca, z częściami szlacheckimi, jakimi zwykle są otoczone grody. Na książęcej części pozwolił Bolesław osadzić miasto. Następnie w 1281 r. zakonnice nabywają od pięciu częściowych dziedziców ich działy za 40 grzyw. (Kod. Małop., I, 119). Zamierzone przeniesienie klasztoru do Krakowa, stwierdzone aktem ks. Bolesława z 1262 r., opóźniły zapewne sprawę osadzenia miasta. W 1267 r. 10 listop. w Skale „Nos Salomea de ordine Sancte Clare, de lapide Sancte Marie, quondum Gallicie regina" wydaje Ditmarowi „dicto Wolk" przywilej na sołtystwo, polecając osadzić miasto na prawie niemieckim nowotarskim (średzkim). Sołtys otrzyma każdy szósty łan dziedzictwa, sądownictwo we wszystkich sprawach, nawet o zabójstwo (z wyłączeniem ludzi klasztornych), trzeci denar z kar sądowych, połowę jatek, dwór z ogrodem nad Prądnikiem, z prawem budowy młyna. Mieszkańcy będą na lat 15 wolni od opłat, a następnie od łanu frankońskiego dawać będą po fertonie czynszu, a za dziesięcinę 4 miary pszenicy, 4 żyta i tyleż owsa z łanu. Do miasta należeć mają pastwiska między Prądnikiem a granicami Spitymira, wielki las na budowę domów (Kod. Małop., I, 90, 91). Zakonnice widocznie odkupiły wójtowstwo, do którego w połowie XIV w. należą 3 łany, młyn, sadzawka, łąka, łaźnia, 5 jatek, 7 ogrodów. Potrzebując pieniędzy, oddały zakonnice wójtowstwo w zastaw „Wilczkowi", kaszt. sandom., za 116 grzyw. W 1351 r. w zamian za wójtowstwo Wilczek otrzymuje wsi: Sobotę i Czermno (Kod. Małop., I, 277, 278). W akcie którym bisk. krakowski Jan ustępuje w 1334 r. połowę dziesięcin ze „wsi" Skała, Wielmoża i Zadroże klasztorowi, chodzi widocznie o dziesięciny ze wsi i fol. Skała, istniejącego obok miasta. W 1348 r. Prakseda, przełożona klasztoru, pozwala iżby, Świętosław „civis de Scala" zbudował młyn nad Prądnikiem na obszarze posiadłości klasztornej (Kod. Małop., I, 270). Pomimo zdecydowanego przeniesienia klasztor jeszcze przez pewien czas pozostaje w Skale. Nietylko bowiem papież Klemens IV nadaje w 1265 r. odpusty kościołowi klasztornemu w Skale na święta P. Maryi, św. Franciszka, św. Antoniego i św. Klary, ale w 1266 r. „Salomea soror ordinis s. Clarae de Lapide sancte Marie" zeznaje, iż nabyła od ks. Bolesława wś Bonowice i Sietejów za 40 grzyw. a od ks. Kingi wś Baranów za 70 grzyw. W tymże roku ks. Bolesław wyznacza klasztorowi w Skale 100 grzyw. srebra i 1 grzyw. złota rocznie z dochodów Bochni. W 1267 r. Guido, kardynał, legat papiezki, nadaje 40 dni odpustu tym co nawiedzą kościół klasztorny w czasie święta N. P. Maryi (Kod. Małop., I, 89). Ciekawym bardzo dokumentem jest testement ks. Salomei, spisany 1288 r. w Skale. Powiada w nim: „Chcę by wszystkie wsi do klasztoru mego „de Lapide Sancte Marie" należące były pod zarządem przełożonej", lecz sprzęty kościelne, obrazy, relikwie i różne ozdoby oddaje siostrze Salomei, jako do tego sposobnej (idoneam). Księgi zaś tak do nabożeństwa jak i studyów służące, które dla brata Borysława lektora sprowadziła, jemu przekazuje, a po jego śmierci tym zakonnikom (franciszkanom), którzy będą przy klasztorze pozostawać dla odprawiania służby Bożej (Kod. Małop., I, 91, 92). W 1281 r. wydaje Mateusz, kardynał dyakon, polecenie wizytatorowi klasztorów św. Klary w Cze-

chach i Polsce i innym duchownym, iżby zajęli się sprawą przeniesienia klasztoru ze Skały w dogodniejsze miejsce. Powiada, iż doszło do jego wiadomości, iż część zakonnic ze Skały przeniosła się do nowego klasztoru w Sączu, założonego przez księżnę Kingę, te zaś co zostały w Skale „molestiam patiuntur“ od jakiegoś możnego pana z ks. krakowskiego. Należy więc wstawić się do księcia, by pozostałe siostry mogły swobodnie przenieść się ze Skały do Sącza (Kod. Małop., I, 117). W tym czasie mógł klasztor ucierpieć od walki, jaką pod Skałą stoczyły dwa oddziały Henryka Probusa i popierających go na tron krakowski Szlązaków, z wojskami czy to Bolesława płockiego czy też Łokietka. „Circa Skala prosternuntur milites multi“, powiada rocznik Traski pod 1289 r. (Mon. Hist. Pol., III. 852). W 1293 r. Stanisława, przełożona klasztoru premonstratensek w Krzyżanowicach, sprzedaje kilka działów we wsi Umianowice zakonnicom ze Skały. Ponieważ po śmierci ks. Salomei dominikanie płoccy niewiadomo jaką drogą zwłoki jej posiedli i w kościele swym złożyli, przeto na skargę minorytów (franciszkanów) krakowskich, do których reguły należały klaryski, nakazuje legat papiezki Gentilis w 1309 r. zwrot jej zwłok klasztorowi krakowskiemu. W rozporządzeniu tem wspomniano, iż z powodu zrujnowania klasztoru w Skale zakonnice mają być grzebane w klasztorze krakowskim. Wkrótce potem następują przenosiny klasztoru na Zwierzyniec do kościoła św. Andrzeja, przy którym Łokietek założył nowy klasztor. Z potwierdzenia papiezkiego (w 1325 r.) widać, że było do 100 zakonnic. Miejsce na którym stał klasztor odzyskało potem swą pierwotną nazwę: Grodzisko (ob.). Istnieje tu kaplica i w grocie pustelnia św. Salomei. Są to budowle z XVII wieku. Z dawnego grodu i klasztoru tylko niewyraźne ślady. Zapewne w czasie przenoszenia klasztoru do Krakowa założono w mieście kościół parafialny p. w. św. Mikołaja, w części z kamienia, w części z drzewa. Dziesięć łanów wiejskich dawało w XV w. dziesięcinę klasztorowi w Krakowie, dziesięć zaś biskupowi, z czterech, *wolnymi* zwanych, pobierał pleban miejscowy. Za mesznc dawano po mierze żyta i owsa z łanu. Rajcy miejscy płacili wikarego. Był także przy kościele „magister scholae“. Przy kościele tym istniała prebenda, nad którą patronat mieli rajcy miejscy. Prebendarz miał dom w mieście, dający do 4 grzyw. czynszu i role, z których kmiecie też 4 grzyw. płacili. Do probostwa należał folwark, ktory, po przejściu na własność rządu, w ostatnich latach został sprzedany za 15,395 rs. Miał obszaru 282 mr. W 1581 r. miasto płaciło szosu 18 fl. 10 gr.; łanów było 10, piekarzy 2, kowal, krawiec, kuśmierz, szewc, 2 rzeźnicy. Ogółem płacono 33 fl. 10 gr. (Pawiński, Małop., 159). S. par., dek. olkuski, dawniej skalski, 1830 dusz. *Br. Ch.*

Skała 1.) os., pow. opatowski, gm. i par. Ćmielów. 2.) **S.**, pow. opatowski, ob. *Garbacz.*

Skała al. *Skałka*, os. lesna w dobrach Krasice, pow. częstochowski.

Skała Goła, os. leś., pow. częstochowski, gm. Rędziny, 1 dm., 3 mk., 703 mr. dwor.

Skała, wś na lewym brzegu Rośki, pow. taraszczański, na pograniczu pow. lipowieckiego, w 3 okr. pol., gm. Żywotów, o 99 w. od Taraszczy, ma 715 mk. Podług Pochilewicza w 1863 r. było tu 1184 mk. (130 katol.) i 1794 dzies. Posiada cerkiew p. w. św. Michała, przerobioną w 1857 r. z kaplicy katol., wzniesionej przez dziedzica wsi Jakuba Zbyszewskiego, i uposażoną 61 dzies. ziemi. Do par. należą wsi: Wierzbówka i Skomoroszki. Dawniejsza cerkiew, drewniana, pochodziła z 1742 r. Położenie skaliste, skąd nazwa wsi. Podług miejscowego podania wś nazywała się poprzednio Skałatyn i zbudowana była nieco wyżej, na prawym brzegu Rośki, przy ujściu do niej ruczaju Żyd, płynącego od Medówki. Skałatyn miał posiadać 180 osad i 2 cerkwie drewniane. Miejscowość zajęta obecnie przez murowany dwór właściciela i cerkiew, otoczona wałem i rowami, miała być zamkiem obronnym, zburzonym, wraz z całą osadą, podczas jednego z najść tatarskich. Podanie to potwierdza kilka mogił znajdujących się około wsi oraz wykopane z ziemi w 6 dziesiątku bieżącego wieku sześć armatek. Na początku zeszłego wieku S. wraz z Wierzbówką i Skoromoszkami należała do klucza żywotowskiego dóbr Wyżyckich. W drugiej połowie XVIII w. zajechał ją Franciszek Cieszkowski, od którego w 1780 r. kupił hr. Krasicki, od tego zaś w 1810 r. Jakub Zbyszewski. Po jego śmierci podzielili się majątkiem synowie jego, przyczem najstarszy Hieronim otrzymał Skałę, średni Waleryan Skoromoszki, najmłodszy zaś Jan Nepomucen Wierzbówkę i część Skały (77 dusz rewiz.). W 1840 r. Hieronim Zbyszewski sprzedał S. Wiktorowi Florkowskiemu. *J. Krz.*

Skała 1.) wzgórze na płn. od wsi Chełmka, w pow. chrzanowskim, na lew. brzegu Przemszy pod 36°54′15″ wsch. dłg. g. F., a 50°6′5″ płn. sz. g. Kamieniołom wapienny i piec wapienny. Wznosi się 296 mt. npm. (szt. gen.). Miejsce znaku triang. 2.) **S.**, wzgórze zalesione na płd. od Ciężkowic, w pow. grybowskim, na praw. brz. Biały Dunajcowej, pod 38°38′40″ wsch. dłg. g. F. a 49°46′52″ płn. sz. g., przy drodze z Ciężkowic do Straszówki, między Białą Dunajcową

od zach. a pot. Ostruszą od wsch. Wznosi się 367 mt. npm. (szt. gen.). 3.) **S.**, wzgórze na płd. od wsi Opryłowiec, w pow. zbarazkim, na lew. brz. Hnizdeczny, pod 43°19′33″ wsch. dł. g. F., a 49°41′54″ płn. sz. g. Wznosi się 409 mt. npm. (szt. gen.). 4.) **S.**, wzgórze na granicy Chmielisk i Żerebek Szlacheckich, w pow. skałackim, w paśmie Miodogór, pod 43°36′30″ wsch. dłg. g. F. a 49°30′31″ płn. sz. g. Wznosi się 416 mt. npm. (szt. gen.). Miejsce znaku triang. 5) **S.**, wzgórze na pr. brz. pot. Młynki, w obr. gm. Zalesia, na płn.-zach. od wsi, pod 43°32′41″ wsch. dłg. g. F., a 48°57′48″ płn. sz. g. Wznosi się 324 mt. npm. (szt. gen.). Na płn.-zach. szczyt Łysa, a na wsch. pole Kopanki. *Br. G.*

Skała 1.) część wsi Osobnicy, pow. jasielski. 2.) **S.**, fol. w Godowy, pow. rzeszowski, na lew. brz. Stobnicy. 3.) **S**, grupa domów w Malawie, pow. rzeszowski. *Br. G.*

Skała, miasto i *S. Stara Wieś*, wś nad rz. Zbruczem, pow. borszczowski. Stanowią jedną gminę. S. Stara leży na północ od miasta. Granice: wsch. rz. Zbrucz a za nią gub. podolska, płd. Iwanków i Gusztynek, zach. pola, lasy a za nimi wś Cygany, płn. Burdiakowce. Obszar dwor. 3138 mr., włość. 2162 mr. W 1870 r. S. miasto miało 4459 mk, S. Stara 859 mk.; w 1880 r. w całej gminie 6154 (miasto 5228), na obszarze dwor. 346 mk. (miasto 202). Parafie obu obrządków w miejscu. Rzym.-katol., nieznanej erekcyi, ma kościół murowany p. w. N. M. P., wystawiony przez Walentego Mierzejewskiego, kaszt. zakroczymskiego, 1719 r. Patron Agenor hr. Gołuchowski. W Skale 586 rzym.-katol. W skład paraf. wchodzą: Bereżanka (79 dusz), Bossyry (261), Burdiakowce (267), Cygany (610), Dembówka (54), Gusztyn (135), Gusztynek al. Husztynek (40), Iwanków (25), Kociubińczyki (160), Łosiacz (617), Podfilipie (27), Puklaki (23), Siekierzyńce (30), Słobódka (81), Trójca (104), Turylcze (88), Wierzbówka (24), Załucze (49 rz.-kat.) W parafii są 2 kaplice: na cmentarzu w Skale i w Kociubińczykach, oraz kaplica prywatna w pałacu w Skale, a prócz tego kościół w Turylczu. Gr.-kat. par. (dek. skalski) ma cerkiew murowaną, wystawioną i poświęconą 1882 r. Metryki są od 1784 r. Druga cerkiew w S. Starej p. w. Narodz. N. M. P. W całej par. 2507 gr.-kat. Szkoła etat., dzieci (1888 r.) gr.-kat. w wieku szkol. 141; kasa pożyczk. gm. z kapit. 2873 złr. Szpital założony przez Adama Kopińskiego. Kapitał zakładowy 16,750 złr. w oblig. indeminizacyjnych. Zawiadowca zakładu Agenor hr. Gołuchowski Zakład ubogich, fundowany 1857 r. przez Adama Kopińskiego i rz.-kat. proboszcza Macieja Chilarskiego, ma kapitału 1000 złr.; przełożony miejscowy proboszcz rz.-kat. Z zakładów przemysłowych są: browar piwny, gorzelnia, młyn parowy, młyn wodny, 2 olejarnie. Ludność trudni się wyrobem płótna, sukna grubego, wozów, sań, pługów i sprzętów domowych. Prócz tego zajmują się furmaństwem i przepędzaniem bydła sprowadzanego z Rossyi. S. jest punktem głównym ordynacyi skalskiej, założonej przez ś. p. Agenora hr. Gołuchowskiego, byłego namiestnika Galicyi. Oczyścił on z długów majątek rodzinny i ustanowił ordynacyą, którą obecnie posiada syn, ożeniony z księżniczką Murat. Rezydencyę właściciele stanowi obszerny pałac. S. było zdawna pogranicznym obronnym zamkiem. Książęta Koryatowicze odbudowali zamek zniszczony przez Tatarów. Witold, w. ks. litewski, urażony na Teodora Koryatowicza, zabiera mu 1395 r. różne grody a w ich liczbie Skałę, którą ludem swoim osadza. Po zgonie Witolda w 1430 r. ubiegli Podolanie warownię i osadzili załogą. Niszczoną przez najazdy osadę miejską uwolnił Zygmunt I 1510 r. od opłat czynszowych na lat 4, od dziesięciny pszczelnej na 2, od podwód zaś i podatków na lat ośm. Tenże monarcha w 1518 r. ponawia miastu utracony w czasie wojny przywilej na prawo magdeburskie, jakoteż jarmark na Wniebow. Pańskie i targ we wtorki odbywać się mający. Zamek zaś, w sstwie kamienieckiem leżący, wymagający naprawy i przekształcenia, poleca odbudować stście Stan. Lanckorońskiemu przy pomocy mieszkańców, których z tego powodu na lat 2 uwalnia od podatku miejskiego. Po spaleniu przez Wołochów, otrzymało miasto 1539 r. uwolnienie jednoroczne od podwód i opłaty czynszu. Z lustracyi 1570 r. okazuje się, że S. stanowiło odrębne ststwo niegrodowe. W mieście znajdowało się 186 dm. chrześc., opłacających czynszu po 12 gr., żydowskich 10, po 1 zł.; nic nie opłacały: 2 wójtowskie, 3 szlacheckie, 4 popowskie, 25 zamieszkałych przez sługi zamkowe i 2 przez sługi miejskie; dziesięciny baraniej dostało się sztuk 63, pszczelnej pni 86, powołoszczyzny wołów i jałowic 117. Kiedy kto rolę zamkową zajmuje daje skopczyznę, czyli 10-tą kopę, a zamiast dziesięciny od wieprzów składają mieszczanie pewną ilość owsa. W lustracyi z 1615 r. czytamy: „miasto in anno praesenti przez inkursyę tatarską spustoszone, włości popalone y poddani z żonami, dziećmi y dobytkami do Tatar zabrani; także y przez ludzi swawolnych pod pretekstem żołnierskim, t. j. Kozaki, którzy do Wołoch szli, są bardzo zniszczone“. Ściągnąwszy tu ostatnich dni maja 1621 r. Stan. Lubomirski, podczaszy kor., wytknął obóz, samem przyrodzeniem od niedostępnych skał i oblewu rzeki warowny.

Wnet nadjechał Jan Wawelli z tajnem zleceniem od Aleksandra, hospodara wołoskiego, i z listami od baszy Białogrodu, w których obaj znać dawali, że pokoju pragną. Podejrzywając Wawellego o szpiegostwo wódz polski zatrzymał go pod strażą, aż do przybycia Chodkiewicza, naczelnego wodza wyprawy. Za Jana Kazimierza popadło miasto w ruinę, zwłaszcza gdy Rakoczy silną w zamku osadził załogę, dla utrzymania związku z swoim krajem i odpierania ukrywających się między górami oddziałów wojska polskiego. W kilka lat po ukończeniu wojennych zapasów zesłani lustratorowie 1665 r. podają: „Wezwani przed nas mieszczanie żadnego prawa nieprodukowali, powiadając: że ich nie mieli y teraz nie mają. Jest teraz mieszczanków 15, którym dano słobody na lat 12. Zamek na skale wymurowany, wkoło murem obwiedziony, spustoszał. Possesorem ststwa jest Hieronim Lanckoroński, podkomorzy podolski“. Ostatnia lustracya 1765 r. podaje: „Skała żadnej osady kupców inszego narodu nie mająca, jedynie żydami, którzy arendę trzymają i kramiki drobnych rzeczy, jest osadzona. Na elewacyi skalistej góry zamek stary, murami dawnymi opasany, w którym miejscu pałac nowy, murowany, przez Adama Tarłę ststę był wyrestaurowany, ale ten w kilka lat po skończeniu przez ogień piorunowy spalony został, i teraz pusto stoi, szczególnie w oficynach mieszkanie zreparowane. Miesce od inkursyi Tatarów kiedyś musiało być do obrony zdatne, bo tego są dowodem mury i bastyony, in girum cały zamek opasujące. Z miasta prowent roczny na zł. 6487 gr. 7 jest wylikwidowany. Do ststwa należą wsi: Iwanków z Gusztynem, Krasiłów, Żabińce z Jarosławką, Latawa, Bereżanka, Dawidkowce, Łosiacz, Kołodróbka, Sienków. Czysty dochód zł. 39,960 gr. 5 sz. 2“. W 1772 r. odpadło miasto z kilkoma wsiami do Austryi, z Bereżanki zaś utworzono ststwo. Uszczuplone takim sposobem ststwo skalskie składało się z przedmieścia „Wołochy“ zwanego, czyniącego w 1789 r. dochodu zł. 1676 gr. 8 i ze wsi Latawy nad Latawką, z której Flor. Tarło, dzierżawca, miał czystej intraty zł. 8337 gr. 8. *B. R.*

Skała Dobosz, góra lesista w Karpatach Bukowińskich, w obr. gm. Banili Mołdawskiej, w pow. storożynieckim, pod 43°4′10″ wsch. dłg. g. F., a 48°20′ płn. sz. g., między pot. Dymitrycą (od wsch.) a Komarnestie (od płn.-zach.), jej dopływem. Wznosi się 1073 mt. npm. (szt. gen.). Czy do tej skały i okolicy tutejszej przywiązane są podania o Doboszu, opryszku karpackim, żyjącym w pamięci i pieśniach górali pokuckich, niewiadomo.

Skała Kmity, w obrębie gm. Zabierzowa, pow. krakowski, na płd.-wsch. od tejże wsi, tuż niedaleko granicy Balic, a zwłaszcza Szczyglic, przysiołka Balic, w uroczej dolinie Rudawy, przebijającej się pomiędzy pasmami wzgórzy wapiennych, na prawym jej brzegu, wznosi się stromo, zdala się pięknie przedstawiająca, jako prostopadła ściana wapienna, skała kształtu niemal stożkowatego, zwana Skałą Kmity. Dolina ta wyrównuje pięknym ugrupowaniem skał i uroczością swą skałom doliny Mnikowa (ob.). Do rzeczonej skały przywiązaną jest powieść o śmierci Stanisława Kmity, który z miłości ku córce Jana Bonara miał skoczyć z tej skały do Rudawy i śmierć ponieść. Podanie to bez wymienienia nazwisk słyszał Łepkowski z ust ludu; o napisach jednak na skale dowiedzieć się nie mógł, ani ich znaleść mimo troskliwego szukania. Badacza ludowego O. Kolberga przed kilkunastu laty zapewniał włościanin z Zabierzowa, że napis jakiś na tej skale istniał, a ojciec jego widział go już bardzo nisko i mchem porosłym. Napis ten zapadał się bowiem z każdym rokiem niżej, wreszcie znikł zupełnie w ziemi. Napis ten dał wielu powieściopisarzom podstawę do romansów. Miał on być następujący: „Sroga miłości mojej moc dręczy duszę — wiara, Bóg, miłość — Kmita Bonarówna r. 1515.— Który z was przyjdzie tu, mając męztwo w onym dniu, to i radość może mieć. — Zasie, który przyjdzie tu, ma strapienie w onym dniu, to i spokój może mieć“. Dzisiejszy napis jest następujący: „Kthóryż sercem przydzie thu, Mając męstwo w onym dniu, Tho i radost może mieć, Zasie kthóry przyjdzie thu, Ma strapienie w onym dniu, Tho i spokój może mieć. Rytmem tym zwierza tutaj swe żale Bolesne serce samotnej skale, Stanisław Kmita, rycerz orężny, W boju z Tatary szablą potężny.— 1512.— Ku Bonarównie serce obrócił, I z tej tu skały w przepaść się rzucił.— 1515. — Wyryty on został r. 1854 za staraniem Łepkowskiego i Wincentego Pola, kosztem Zygmunta hr. Skórzewskiego. Wykonał go kamieniarz Edward Stehlik. Co do tego napisu zdaje się, że najdawniejszym źródłem podającym go jest romans „Kmita i Bonarówna“. Wzniesienie skały wynosi 265 mt. podług pomiaru barometrycznego prof. Gustawicza. Wzniesienie wzgórzy na zach. i na płn. posuniętych 277, przeciwległych zaś na lew. brzegu Rudawy 288 mt. (szt. gen.). Dno doliny u stóp skały 225 mt. Wysokość skały nad doliną 40 mt. *Br. G.*

Skała Święta, wzgórze w pobliżu wsi Lucyany, w pow. wileńskim.

Skałackie Nowosiółki, ob. *Nowosiółki* 15).

Skałanka al. *Skalane*, grupa zabudowań (wólka) w gm. Soli, pow. żywiecki, tuż nad

granicą szląską, nad źródłami pot. Słonicy, na wschod. stoku góry Skałanki (867 mt.); w r. 1880 było 16 dm., 73 mk. *Br. G.*

Skałat, miasto powiatowe w wschodniej Galicyi, nad rzką Gniłą, odl. 30 klm. na płd.-wschód od Tarnopola, dawniej w wojew. ruskiem, ziemi halickiej, pow. trębowelskim. Granice: wschod. Horodnica, połud. Krzywe, zachod. Magdalówka, półn. Skalat Stary i Nowosiółka. Obszar dwor. 1459 mr., włośc. 2207 mr. W 1870 r. 4592 mk.; w 1880 r. w gm. 5477, na obszarze dwor. 225 mk. Rz.-kat. par. w miejscu, dekanat tarnopolski, erygowana 1632 r. przez Krzysztofora Wichrowskiego, miecznika halickiego. Kościół murowany, poświęcony 1827 r., p. w. N. P. Maryi. W mieście 1657 dusz rz.-kat. Do parafii należą jeszcze: Bogdanówka (348 dusz), Horodnica (405), Kamionki (40), Kołodziejówka (866), Krzywe (217), Molczanówka (305), Nowosiółka (607), Panasówka (622), Połupanówka (819), Poznanka Zgniła (76), Rosochowaciec (496), Stary Skałat (1017); ogółem w parafii 7475 rz.-kat., 2553 izrael. Na cmentarzu w S. istnieje murowana kaplica. Gr.-kat. par. w miejscu. Cerkiew Przemienienia Pańskiego, 1362 dusz gr.-kat. Dekanat skałacki gr.-kat. obejmuje 29 parafii, a mianowicie: Borki Małe, Bucyki, Hlibów, Grzymałów, Dubkowce, Żerebki Wielkie, Zielona, Iwanówka, Iławcze, Kałaharówka, Kamionki, Kaczanówka, Kokoszyńce, Kołodziejówka, Krasne, Krzywe, Łuka Mała, Okno, Orzechowiec, Ostapie, Poznanka Gniła, Rożyska, Skałat, Skałat Stary, Sorocko, Staromiejszczyzna, Touste, Turówka, Chmieliska. Ogółem 37,290 dusz. W mieście znajduje się szkoła etatowa męzka 4 klas., kasa pożycz. gminna z kapit. 3688 złr. Szpital dla kilku ubogich w Skałacie założony 1734 r. przez Annę z Lanckorońskich Kalinowską, byłą właścicielkę państwa skałackiego. Majątek zakładowy 1150 złr. w. a. Dochód z 1886 r. 46 złr. w. a. Nad stawem istnieje zamek, który, wedle Hipolita Stupnickiego, w XVI w. był wystawiony, teraz jeszcze istnieją obronne wały i fosy, oraz brama wjazdowa murowana, której szczyt zdobią trzy figury z kamienia. Wewnątrz wałów stał dom mieszkalny; obecni właściciele postawili tu piękny i obszerny dom murowany, a tuż pod zamkiem, prawie w jego fosie, budynek murowany piętrowy, w którym mieści się starostwo, sąd powiat. i inne urzędy. Kuropatnicki w Geografii Galicyi z 1786 r. podaje, iż S. należał do Tarłów z Szczekarzewic. Potem przeszedł cały klucz w posiadanie ks. Poniatowskich, a przed laty 20 sprzedał ks. Poniatowski, zamieszkały we Włoszech, majątek ten izraelicie Suesskind Rosenstockowi, którego synowie są obecnie właścicielami tych dóbr. Wedle sprawozdania izby handl.-przemysłowej za 1881—1885 r. było w mieście: handlarzy ryb 2, mosiężn. 2, kołodz. 2, zegarm. 2, fabryka gipsu 1, garnc. 3, bedn. 6, szewców 53, waciarzy 2, powroźn. 1, tkaczy i drukarzy 4, kuśnierzy 10, krawców 2, balwierzy i chirurgów 4, fryzyerów 2, handlarz książkami 1, piekarzy 3, młynarz 1, rzeźn. wieprzowych 31, piwowarów 4, gorzelnik, aptekarz, akuszerek 3, olejarzy 4, mydlarzy 3, szklarzy 5, kowali 20, kotlarzy 2, murarzy 3, kominiarz, ślusaszy 2, blacharzy 2, stolarzy 9, muzykant, handlarzy: żelazem 2, zbożem 30, przędzą 10, drzewem 2, kupców 2, kramarzy 19, handlujących: skórami 7, płótnem 2, mąką 6, końmi 6, solą 6, kupców towarów łokciowych 8, kramów korzennych 7, kupców sukna 3, handlarzy: bydłem 7, smarowidłem 2, szynkarz winem, handlarz wełną, spekulantów 4, faktorów 3, woźniców 2, oberżysta, szynkarzy 99. Mieścina błotnista, zaludniona przez żydów, przedmieścia zamieszkują rolnicy, nieróżniący się od włościan. Ulice i place, z wyjątkiem gościńca, niebrukowane; w rynku można w słotną jesień lub na wiosnę topić sią w błocie, nie ma porządnego zajazdu ani restauracyi.

Skałacki powiat zajmuje wschodni kraniec Galicyi; graniczy na wschód z gub. podolską, na płd. z pow. husiatyńskim, na zach. z pow. trembowelskim i tarnopolskim, na płn. z pow. zbaraskim, obejmuje 8·327 miryam. kwadr., ma 73,692 mk. w 62 osadach i 60 gminach katastr., 2 sądy pow. w Skałacie i Grzymałowie. Środkiem powiatu, w kierunku z płn.-zachodu ku płd.-wschodowi, przechodzi pasmo wyniosłości, zwanych „Miodobory“, niewysokie ale skaliste i strome. Główny ich grzbiet porosły lasem, pojedyńcze skałki wapienne malowniczo się przedstawiają, przypominając zdala ruiny zamków i obronne mury. Okrąg sądowy Grzymałów obejmuje 30 gmin z 28,533 mk., 25 obszarów dwor. z 2344 mk., ogółem 30,877 mk.; okrąg sąd. Skalat obejmuje 30 gmin (38,726 mk.), 28 obszarów dwor. (4089 mk.), razem 42,815 mk. Rzym.-katol. parafie w powiecie należą do dekanatu tarnopolskiego i trembowelskiego. Do tarnopolskiego wchodzą: Kaczanówka, par. erygowana 1792 r. przez Izabelę ks. Lubomirską, kościół murow., poświęcony 1827 r., p. w. św. Michała archan., dusz 4971 rz.-kat. i 600 izrael.; Skalat; Hałuszczyńce; Tarnoruda, pierwotna fundacya 1643 r. przez Katarzynę z Szembeków Sieniawską, kościół murowany z 1816 r., p. w. św. Stanisława, dusz rz.-kat. 1703, izrael. 496. Do dek. trembowelskiego należą: Grzymałów (z 1609 r.) i Touste (z 1715 r.). W lasach należących do dóbr Rasztowce znajduje się nad urwistym brzegiem Zbrucza

pustelnia i kaplica w skale wykuta, w której czasami odprawianą bywa msza święta. Gr.-katol. dekanat skałacki, dyec. lwowska, obejmuje 29 parafii: Borki Małe, Bucyki, Hlibów, Grzymałów, Dubkowce, Żerebki Wielkie, Zielona, Iwanówka, Iławcze, Kałaharówka, Kamionki, Kaczanówka, Kokoszyńce, Kołodziejówka, Krasne, Krzywe, Łuka Mała, Okno, Orzechowiec, Ostapie, Poznanka Gniła, Rożyska, Skałat miasto, Skałat Stary, Sorocko, Staromiejszczyzna, Touste, Turówka, Chmieliska. Szkoły: etatowe męzkie: 4-klasowa w Skałacie; 2-klas. w Grzymałowie, Kaczanówce, Kołodziejówce, Orzechowcu, Podwołoczyskach, Toustem, Krasnem, Oknie i Zadnieszówce; 1-klas.: Borki Małe, Dorofiówka, Hałuszczyńce, Hlibów, Horodnica, Iwanówka, Kałaharówka, Kokoszyńce, Łuka Mała, Ostapie, Panasówka, Poznanka Gniła, Poznanka Hetmańska, Rasztowce, Sorocko, Staromiejszczyzna, Supranówka, Turówka, Żerebki Królikowskie, Zielona, Zarubińce; filialne: Faszczówka, Krzywe, Mysłowa, Rożyska, Sadzawki, Soroka. Kasy pożyczkowe istnieją we wszystkich gminach. Najbogatsza w Kaczanówce ma 12043 złr., 9 kas ma od 4000 do 6000 złr., najuboższa w Kokoszyńcach ma 344 złr. Drogi bite: krajowe: *a*) z Kamionek przez Zadnieszówkę do Podwołoczysk 17·68 klm.; *b*) z Panasówki przez Kołodziejówkę, Skałat, Krzywe, Zarubińce, Podlesie, Grzymałów, Mazurówkę, do Eleonorówki 28 klm. Powiatowa z Podwołoczysk przez Orzechowiec, Rożyska, Turówkę ku Grzymałowowi. Wzdłuż północnej granicy powiatu przechodzi kolej żelazna Karola Ludwika, jednakże dopiero nad samą granicą Galicyi wchodzi do niego i ma stacyę w Podwołoczyskach. Przemysł nie bardzo rozwinięty, przedstawiają następujące zakłady: dwie fabryki albuminu w Podwołoczyskach (Leona Defera i Wiktora Ferbera); browary piwne: w Chmieliskach Izajasza Rosenstocka, Hlibowie Szczęsnego hr. Koziebrodzkiego, Krasnem Antoniego Cegleckiego, Mazurówce spadkob. Leonarda hr. Pinińskiego; gorzelnie: Chmieliska, Hlibów, Kaczanówka spadkob. Jana Czarneckiego, Kamionki Aby Ebermana, Kokoszyńce Czesława Kozłowieckiego, Kołodziejówka Eustachego Zagórskiego, Krzywe Wacława hr. Baworowskiego, Mazurówka, Nowosiółka Suessmana Rosenstocka, Okno Władysława hr. Fedorowicza, Orzechowiec Witolda Zawadzkiego, Ostapie Augusta barona Romaszkana, Skałat dra Maurycego Rosenstocka, Sorocko Michała hr. Baworowskiego, Wolica Izaaka Kimmelmanna; tartak w Grzymałowie spadkob. Leonarda hr. Pinińskiego; gorzelnie parowe: Chmieliska dra M. Rosenstocka, Nowosiółka, Hilika Morgensterna, Ostapie Augusta bar. Romaszkana, Skałat Maurycego i Bernarda Rosenstocków; młyn parowy w Grzymałowie, spadkob. Leonarda hr. Pinińskiego. Wiatraki są w gminach: Połupanówka i Skałat. Cegielnia w Wolicy. Wedle sprawozdania izby handl.-przemysł. w Brodach za 1881 do 1885 r. znajdowali się w powiecie przemysłowcy: aptekarzy 3, piekarzy 3, balwierzy i chirurgów 8, budowniczych 4, właścicieli browarów 3, właśc. gorzelń 18, handlarzy gorzałką 6, szynkarzy 240, introligator, handlarz żelazem, bednarzy 5, handl. rybami 4, rzeźników 16, fryzyerów 2, woźniców 12, handl. przędziwem 12, garbarzy 32, oberżystów 4, mosiężników 4, handl. towarami mieszanemi 2, kupców zboża 5, szklarzy 8, dzierżawców dóbr i spekulantów 28, akuszerek 10, handl. drzewem 12, podkuwaczy koni 17, kawiarz, palących wapno, cegły i gips 14, kramarzy 16, handlarz koralami, kotlarz, kuśnierzy 24, handl. towarami krótkiemi 2, płótnem 1, skórami 3, faktorów 2, murarzy 13, mączarz, właścicieli młynów 27, dzierżawców młynów 20, mielników 4, sprzedający naftę, wyciskających i sprzedających olej 10, handlujący kamfiną, kupców końskich 15, dzierżawców propinacyi 45, kominiarzy 5, handl. produktami surowemi i zbożem 62, handlarz płótnem na wory, handlarzy solą 9, ślusarzy 3, kowali 2, krawców 34, szewców ?, handl. towarami łokciowemi 35, mydlarzy 5, powroźnik, spedytorów i komisyonierów 3, blacharzy 4, handl. kolonial. towarami 1, mazią 4, stolarzy 2, garncarzy i handl. naczyniem 14, tandeciarz, handl. suknem 4, zegarmistrzów 4, handlarzy bydłem 16, smarowidłem do wozów 4, kołodziejów 4, tkaczy 8, wekslarzy 6, handlarzy i szynkarzy wina 19, handlarzy wełną 2, cieśli 4. Kolej żelazna Karola Ludwika dotyka półn. granicy powiatu, przechodząc ze stacyi Bogdanówka przez Rosochowaciec, Supranówkę, Zadnieszówkę do st. w Podwołoczyskach na granicy Galicyi i gub. podolskiej, gdzie jest urząd celny II klasy. Tędy przechodzą bardzo znaczne transporta zboża i surowych płodów z Rossyi do Austryi, oraz towarów z zachodu do Rossyi; od kilku lat, to jest od czasu ustanowienia wysokich ceł ochronnych transporta te bardzo się zmniejszyły. Pszenicy przewieziono tędy z Rossyi do Austryi w 1881 r. 10,630,900 klgr., w r. 1885 tylko 748 klgr.; jaj w 1881 r. 161,500 klgr., w 1885 r. 21 klgr.; z Austryi zaś do Rossyi przewieziono kwasu solnego 998,210 klgr., w latach zaś 1883, 1884 i 1885 ani jednego kilogramu; soli w 1882 r. 2,273,712 klgr., w następnych latach ani jednego; żelaza w sztabach w 1882 r. 48,692 klgr., w latach 1883 do 1885 ani jednego; wód mineralnych w 1882 r. 13,050 klgr., w następnych

latach nic; towarów żelaznych i stalowych w 1882 r. 89,190 klgr., do 1885 r. ani jednego; worków na zboże w 1881 r. 21,600 a w 1882 r. 139,243 klgr., w następnych latach do 1885 włącznie ani jednego; towarów płóciennych w 1882 r. 81,674 klgr., w następnych ani jednego; tkanin jutowych w 1882 r. 89,364 klgr., w następnych latach ani jednego; wyrobów szklanych w 1882 r. 733,349 klgr.; kamieni do ostrzenia w 1881 r. 89,800 a w 1882 r. 274,900 klgr.; wyrobów kamieniarskich w 1882 r. 46,224 kilogram. a tych wszystkich towarów w następnych latach do 1885 r. włącznie ani jednego kilogramu; gospodarskich maszyn wywieziono z Austryi do Rossyi w 1882 r. 367,459 klgr. a w następnych latach ani jednego i t. d. Glebę w powiecie stanowi podolski czarnoziem, częścią na wapiennym, częścią na gliniastym podkładzie, ztąd wszelkie gatunki zboża się udają, lecz klimat, szczególniej od gór Midoborskich, dość ostry, tak że kukurydza i tytuń nie wytrzymują go. Główną rzeką jest Zbrucz, inne są jego dopływami. Najważniejszy z nich Gniła, płynie przez Skałat, Grzymałów i Touste i formuje stawy w tych miasteczkach, równie jak w Nowosiołkach, Zarubińcach, Leżanówce, Borkach Małych i Rasztowcach. Przepływa on prawie cały powiat z półn.-zachodu ku połud. wschodowi i pod Trybuchowcami w pow. śniatyńskim uchodzi do Zbrucza. Reszta potoków zwykle nazwisk nie posiada; każda wieś leży nad potokiem. Oprócz gorzelń i browarów jest wielki młyn parowy w Grzymałowie, własność hr. Pinińskich. W Toustem jest szkoła kołodziejstwa i garncarstwa, a w niektórych miejscowościach włościanie wyrabiają wzorzyste dywaniki z owczej wełny, zwane kilimkami. *B. R.*

Skałat *Stary*, wś, pow. skałacki, o 4·68 klm. na płn. od miasta Skałatu. Graniczy na wsch. i płd. z Nowosiółką, na zach. z Kołodziejówką, na płn. z Połupanówką; na płn. od wsi jest kapliczka na górze, która się zowie „Święta góra“. W 1870 r. 1408 mk., w 1880 r. w gm. 1552, na obszarze dwor. 72 mk.; obszar dwor. ról, łąk i past. 824, włośc. 2438 mr. Rz.-kat. filia i wszystkie urzędy w mieście Skałacie, gr.-kat. par. w miejscu, dek. Skałat, dyec. Lwów; liczba gr.-kat. w miejscu z przyłączonemi: Połupanówką i Nowosiółką 1485; cerkiew p. w. św. Koźmy i Damiana; kasa pożycz. gm. z kapit. 1694 złr. 97 ct. w. a. Właściciel obszaru dwor. Bernard i Maurycy Rosenstock. *B. R.*

Skaławskie Holendry, ob. *Rybińskie Holendry*.

Skaławskie Rybno, pow. gnieźnieński, ob. *Rybno* 2.).

Skałbania, kol. i os., pow. będziński, gm. Rokitno Szlacheckie, par. Niegowonice; kol. ma 6 dm., 28 mk., 60 mr. włośc.; os. 1 dm., 30 mr. dwor.

Skałka 1.) os. włośc. i os. leś., pow. częstochowski, gm. Wancerzów, par. Mstów; os. włośc. ma 2 dm., 14 mk., 18 mr.; dwie os. leś. 2 dm., 8 mk., 9 mr. dwor. 2.) **S.**, wś włośc., pow. będziński, gm. i par. Włodowice, ma 21 dm., 153 mk., 220 mr. 3.) **S.**, wś włośc., pow. pińczowski, gm. Filipowice, par. Przemyków, ma 11 os., 72 mr. W 1827 r. 12 dm., 62 mk. Wchodziła w skład dóbr Malkowice. Według reg. pob. pow. krakowskiego z r. 1490 wś S., w par. Przemyków, miała 3 łany. W r. 1581 własność Rogozińskiego, miała 4 półłanki km., 3 zagr. z rolą, 3 komor. bez bydła, 2 rybitwów (Pawiński, Małop., 10, 443). 4.) **S.** i *S. Niemiecka*, dwie wsi włośc., pow. włoszczowski, gm. Oleszno, par. Mnin. S. ma 9 os., 118 mr.; S. Niemiecka 11 os., 135 mr. Wchodziły w skład dóbr Lasocin. *Br. Ch.*

Skałka, strumień, dopływ rzeki Rosoty, w pow. czehryńskim.

Skałka, uroczysko koło Kamieńca.

Skałka Nazwę tę nosi wielka liczba gór, wzgórzy i skał w pasmie Karpat i ich przedgórzy. Ważniejsze wzniesienia wymieniamy: 1.) **S.**, góra lesista, na granicy gm. Mostów i Łomny, w pow. cieszyńskim, obw. sąd. jabłonkowskim, na Śląsku austr., w pasmie Beskidu jabłonkowskiego, pod 36° 23′ 28″ wsch. dłg. g. F. a 49° 31′ 15″ płn. szer. g. Wznosi się 928 mt. npm. (szt. gen.). U płn. podnóża nastaje pot. Kowalowy, lewy dopł. Osietnicy. 2.) **S.**, wzgórze polne, na wsch. od Klikuszowy, w pow. nowotarskim, na lewym brz. Lepielnicy, w zach. odnogach Gorców, pod 37° 40′ 13″ wsch. dłg. g. F. a 49° 31′ 46″ płn. sz. g. Wznosi się 822 mt. npm. 3.) **S.**, wierch lesisty w Beskidzie dunajecko-popradzkim, w obr. gm. Rostoki, w pow. sądeckim, między pot. Rostoką Wielką a Małą, na płn.-wsch. od szczytu Radowy (ob.), a na płd. od Jaworzyny i Magórzycy, pod 38° 17′ 12″ wsch. dłg. g. F. a 49° 27′ 31″ płn. szer. g. Wznosi się 1032 mt. npm. (szt. gen.). 4.) **S.**, szczycik na lewym brzegu Hibicy, potoku podtatrzańskiego liptowskiego, w grzbiecie lesistym, z licznemi polanami ciągnącemi się od wierchu Hibicy (987 mt.) ku połud., pod 37° 34′ 11″ wsch. dłg. g. F. a 49° 5′ 20″ płn. sz. g., na płn. od Iwanowego wierchu (848 mt.). Wznosi się 848 mt. npm. (szt. gen.). Las po stronie płn.-wsch. zwie się Skalniste. 5.) **S.**, szczyt lesisty na zach. od wsi Milska, w pow. sądeckim, pod 38° 30′ wsch. dłg. g. F. a 49° 21′ płn. szer. g., na płn. od Petruszyny i na lewym brz. Popradu, wznosi się 773 mt. (szt. gen.) npm. Miejsce znaku triang. 6.) **S.**, szczyt górski, wznies. 1168 mt., na obszarze

Jazoska, w pow. sądeckim. 7.) **S.**, szczyt w Beskidach spiskich, nad pot. Kolaczka, wznies. 1170 mt. 8.) **S.**, szczyt górski, wznies. 929 mt., na obszarze gm. Drużbaki na Spiżu, nad pot. Czyki. Por. *Skałki*. *Br. G.*

Skałka, potok górski, wytryska w obr. gm. Morawki, w pow. cieszyńskim, obw. sąd. frydeckim, na Szląsku austr., w Beskidzie jabłonkowskim, na płn. stoku góry Połomu Małego (1058 mt.), w górskiej dolinie; płynie nią na płn.-zach. Od zachodu wznosi się nad nią dział Okrąglicy (847 mt.), od wsch. Kozi Grzbiet (971 mt.) a od płn.-wsch. dział Sławicza (1023 mt.). Przyjmuje głównie od prawego brz. liczne potoki, między niemi Kotły i Nitrowę. Wpada do Morawki od praw. brz. poniżej tracza „U spółki". Długość 7 klm.

Skałka 1.) karczma w Bączalu Dolnym, pow. jasielski. 2.) **S.**, polana w Lipowy, powiat żywiecki, na lew. brzegu pot. Leśnej, na płd stoku góry Kościelca, 1022 mt. npm. 3.) **S.** al. *Na Skale*, grupa zabudowań w obr. gm. Kunowy, pow. jasielski. 4.) **S.**, młyn na obszarze Odrzechowa, pow. sanocki. 5.) **S.**, wzgórze z kościołem św. Michała i Stanisława, nad brzegiem Wisły, w Krakowie. Ob. *Kazimierz* (t. III, 929). *Br. G.*

Skałka, przyl. Michocina, pow. tarnobrzeski.

Skałka, wólka, w obr. Morawki, pow. cieszyński, nad pot. Skałką. W r. 1880 było 14 dm., 117 mk. *Br. G.*

Skałki 1.) szczyt i turnie w płn. stokach Tatr spiskich, nad Jaworzyną spiską, między Białką (od zach.) a Jaworzynką (od wsch.), pod 37° 46′ 30″ wsch. dłg. g. F. a 49° 15′ 20″ płn. szer. g. Wznoszą się 1435 mt. npm. (szt. gen.). 2.) **S.**, ob. *Wysokie Skałki*. 3.) **S.**, ob. *Gaboń*. 4.) **S.**, szczyt górski nad pot. Czernik, w pow. nadworniańskim, wzn. 1597 mt.

Skałki, wś nad rz. Rudnianką, praw. dopływem Berezyny, pow. bobrujski, przy gościńcu poczt. z Parycz do Jakimowskiej-Słobody, w 2 okr. pol. i gm. Parycze, ma 13 osad; grunta lekkie. *A. Jel.*

Skałodzinno, zatoka jeziorna Prypeci, powiat mozyrski, naprzeciwko wsi Szestowicze, w obrębie gm. Skryhałowska Słoboda, na pół w. szeroka i na 2 w. długa; do niej wpada prawe ramię rzki Skołodzinki; bardzo rybna.

Skałopol al. *Skórczański*, chutor nad Murachwą, pow. jampolski, na pograniczu mohylowskiego, okr. pol. Babczyńce, gm. i par. Czerniejowce, ma 16 osad, 45 dzies. ziemi.

Skałów 1.) wś i dwór, pow. krotoszyński (Koźmin), o 5 klm. na płd.-zach. od Koźmina, przy trakcie do Kobylina, nad Orlą (dopł. Baryczy); par. Mokronos, poczta i st. dr. żel. w Koźminie. W r. 1338 król Kazimierz nadał S. wraz z miastem Koźminem Maćkowi, synowi Przybysława Borkowicza; r. 1471 Jan Hińcza z Rogowa sprzedał część S. Bartłomiejowi Gruszczyńskiemu, kaszt. kaliskiemu; r. 1509 posiadała 3 części S. Zofia Skałowska, wydana za Stanisława Mieczewskiego; później wchodził S. w skład klucza koźmińskiego, od którego następnie znów oderwany został (ob. Konst. Sejm. 1773—75 r., II, 163). W r. 1618 należał do Rozdrażewskich; r. 1776 była tu dożywotnią panią Maryanna z Bronikowskich Radolińska, żona Jędrzeja. Około r. 1793 posiadał S. z Wrotkowem Radoliński, regent grodzki pyzdrski, później przeszedł S. w ręce Sokolnickich, potem Ożegalskich. Między r. 1578 i 1618 było tu 5 łan. osiadł., ćwierć karczm. wcielona do ról folwarcznych około 1674 r., młyn o jednem kole na Orli, 3 zagrodn. i 1 komorn.; sołtystwo istniało jeszcze w XVIII w. Obecnie wś ma 6 dm., 79 mk. kat. i 111 ha (103 roli, 4 łąk); Dwór z folw. Serafinowem (3 dm., 57 mk.), z którym tworzy okrąg dworski, ma 7 dm., 140 mk. (136 kat., 4 prot.) i 384 ha (318 roli, 19 łąk, 21 lasu); chów bydła. Właścicielem jest Napoleon Szrador. 2.) **S.** al. *Skałowo*, osada wiejska, pow. średzki, tuż pod Kostrzynem, z którym się zlewa; 9 dm. i 81 mk. *E. Cal.*

Skałucie, u Buszyńskiego *Skabucie*, wś, pow. rossieński, gm. Kołtyniany, o 54 w. od Rossień.

Skałundya al. *Ostrówek*, uroczysko, pow. słonimski, w 2 okr. pol., gm. Bagny, o 37 w. od Sokółki.

Skały, u Długosza *Skala major* i *minus*, w 1578 r. *Skały*, wś i fol., pow. opatowski, gm. i par. Grzegorzewice, odl. od Opatowa 21 w., leży śród Łysogór; ma 16 dm., 145 mk., 235 mr. dwor., 190 mr. włośc. W 1827 r. 10 dm., 50 mk., par. Słupia. O stosunkach geologicznych tej wsi pisał L. Zejszner w rozprawie: „O rozwoju średniego ogniwa formacyi dewońskiej pomiędzy Grzegorzewicami a Skałami i Zagajami, pod górą Św.-Krzyzką" (Roczn. Tow. Nauk. Krak., 1870 r.). W połowie XV w. wś S., w par. Grzegorzewice, własność Jana Rytwiańskiego, miała 2 folw., 6 łan. km., karczmę, zagrodn., z których płacono dziesięcinę snopową i konopną w Goźlicach (Długosz, L. B., II, 336). Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1578 wś S., własność opactwa św.-krzyzkiego, miała 3 osad., $1\frac{1}{2}$ łan., 2 zagr. z rolą, 1 zagr., 2 kom. biednych (Pawiński, Małop., 185). *Br. Ch.*

Skały 1.) grupy zabudowań w Kobylanach i w Mnikowie, pow. krakowski. 2.) **S.**, wólka do Czulowa, pow. krakowski, ma 11 chat i 75 mk.; nieoznaczona ani na mapie Kummersberga, ani sztabu generalnego.

Skały *Kłodnickie*, w pasmie Miodogór, na płn.-wsch. od wsi Hałuszczyniec, w pow. ska-

łackim, po południ. stronie gościńca tarnopolskiego ku Podwołoczyskom wiodącego, pod 43° 36′ wsch. dłg. g. F. a 49° 32′ 15″ płn. szer. g., wznosi się 419 mt. (szt. gen.) npm. Miejsce znaku triang. *Br. G.*

Skały *Twardowskiego*, część Krzemionek, na granicy Dębnik i Pychowic, pow. wielicki, fort ziemny i piec wapienny; łomy kamienia wapiennego. Wzn. 245 mt. (szt. gen.). Pieczara czyli grota, zwana katedrą Twardowskiego. Według podania tu miał Twardowski ukrywać się przed ludźmi prześladującymi go jako czarnoksiężnika. Ob. *Krzemionki* i *Lasota*.

Skały, *Skal*, *Skaal*, fol. i wś, pow. toszecko-gliwicki, par. kat. Wielki Kotulin. W 1861 r. było 7 dm., 63 mk. kat., 422 mr. obszaru dwor., 133 mr. włośc.

Skamienny Bór, zaśc., pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra spadkob. ks. Wittgensteina Dokudowo, ma 7 dusz rewiz.

Skaminowo, wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 2 okr. pol., gm. Łosinka, o 19 w. od Bielska.

Skandau, wś i fol., pow. gierdawski, st. kolei wystrucko-toruńskiej, 11 klm. od Gierdaw, w równinie, z pokładami torfu, ma 448 mk. ew.; cegielnia. *J. B.*

Skanowice, por. *Kannewitz* (niem.).

Skapenwald, pow. ostródzki, ob. *Glinki* 7.).

Skapiszki, ob. *Skopiszki*.

Skapowa, wzgórze w hr. spiskiem, ob. *Lewocza*.

Skaptany, zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Wirbaliszki, o 88 w. od Wiłkomierza.

Skapuleńka, wzgórze lesiste, w obr. gm. Nowosielicy, w pow. śniatyńskim, na lewym brz. Rybnicy, w płn.-zach. rogu obszaru Nowosielicy, nad granicą trościaniecką, pod 42° 55′ 30 wsch. dłg. g. F. a 48° 23′ 52″ płn. szer. g.; stok płd.-zach. zowie się Pawlą górą, a las na płn.-wsch. leżący Bukowiną (335 mt. szt. gen.). U płn. podnóża płynie pot. Trościaniec. Wznosi się 371 mt. npm. (szt. gen.). Miejsce znaku triang. *Br. G.*

Skaraczew, os. leś. w dobrach Kaszewice, pow. piotrkowski.

Skaradczów, pow. kościański, ob. *Skorydzów*.

Skaratki, w XVI w. *Skarathki*, wś włośc. nad strum. wpadającym do stawu Rydwan, pow. łowicki, gm. Dąbkowice, par. Domaniewice, odl. 14 w. od Łowicza; ma 90 dm., 96 osad, 684 mk., 2540 mr. (1175 mr. past. i 61 mr. nieuż.). W 1800 r. było 332 mk.; w 1827 r. 56 dm., 400 mk., w 1864 r. 550 mk. Wymienia tę wś akt potwierdzenia posiadłości arcyb. gnieźn., przez ks. mazowiec. Ziemowita, w 1359 r. Łany kmiece i wójtowskie dawały dziesięcinę pleb. w Domaniewicach i za konopną po 2 gr., tudzież kolędę po groszu z łanu. Gdy odwozili dziesięcinę pleban. na miejsce, wolni byli od konopnej. W 1761 r. Wład. Łubieński, arcyb., na podtrzymanie instytucyi (rodzaj bursy) „Bartoszków“ przy kollegiacie łowickiej nadał jej wójtowstwo w S. Wieś ta przeszła na własność rządu i wcieloną została do dóbr ks. łowickiego (klucz Chruślin w 1820 r.), zaś w 1822 r. fol. S. z częścią wójtowstwa wraca znowu do dóbr rządowych. *R. O.*

Skarbaczyszki, zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Wojtkuny, o 12 w. od Wiłkomierza.

Skarbanowo al. *Skarbonowo*, w XVI w. *Skarbanovo*, wś i fol., pow. kolski, gm. i par. Izbica, odl. od Koła 29 w.; wś ma 7 dm., 55 mk.; fol. 3 dm., 13 mk. W 1887 r. fol. S. rozl. mr. 469: gr. or. i ogr. mr. 372, łąk mr. 63, lasu mr. 19, nieuż. mr. 15; bud. mur. 7, drewn. 1; płodozm. 5 i 10-pol. Wś S. os. 12, mr. 13. Według reg. pob. pow. przedeckiego z r. 1557 i 1566 wś S., w par. Izbica, własność Stan. Obalkowskiego, miała 5 łan., 2 zagrodn. (Pawiński, Wielkop., II, 21).

Skarbele, jezioro w dobrach Antowil, powiat wileński.

Skarbicierz, w 1569 *Skarbierzysz*, w XVII w. *Skarbiciesz*, wś włośc., pow. łukowski, gm. Białobrzegi, par. Kock; ma 13 dm., 119 mk., 327 mr. Wchodziła niegdyś w skład dóbr kockich. Według reg. pobor. pow. stężyckiego z r. 1569 wś Skarbierzysz leżała w parafii Koczko (Pawiński, Małop., 333).

Skarbiec 1.) łąka na Palędziu Dolnem, w pow. mogilnickim. 2.) **S.,** nazwa dworzyska Biadacz pod Jarocinem, pow. pleszewski.

Skarbienice 1.) urzęd. *Skarbiniec* i *Skarbinitz*, *Scarbinichi* r. 1136, *Skarbenschiz* r. 1288, *Skarbencice* r. 1293, *Scarbinice* r. 1357, *Szkarbyenycze* r. 1523, *Sbarbienicza* r. 1578, wś, pow. szubiński (Żnin), o 3½ klm. na płd. od Żnina, na wschod. wybrzeżu jez. t. n., par. i poczta w Żninie, st. dr. żel. na Damasławku (Elsenau) o 15 klm., 7 dm., 73 mk. (69 kat., 4 prot.) i 271 ha (192 roli, 30 łąk, 0·4 lasu). S. były własnością arcyb. gnieźn.; potwierdził ją w r. 1136 Innocenty II i w r. 1357 król Kazimierz. W 1288 r. (1293) arcyb. Jakub wziął od klasztoru lędzkiego dziesięciny z S. w zamian za inne (Kod. Wielkop., 630 i 696); między r. 1523 i 1579 było tu 7 łan. osiadł. i 1 sołecki; w r. 1618 leżały 2 łany pustkami. Pod S. wykopano różne przedmioty z miedzi i krążki bursztynu, znajdujące się w zbiorach Pozn. Tow. Prz. Nauk. 2.) **S.,** jezioro, tamże, 2 klm. długie i ½ klm. szer., między jez. Wenecklem i Żnińskiem, przez które płynie Gąsawka, dopł. Noteci. *E. Cal.*

Skarbiewo, *Scarbevo* r. 1299, *Scarbowo* r. 1362 1.) wś i okr. wiejski, w pow. bydgoskim, o 5½ klm. na zach. od Koronowa, między jez.

Tobolno i Żabno, 137 mt. npm.; par. Byszewo, poczta w Koronowie, st. dr. żel. na Kotomirzu (Klahrheim) o 17 ½ klm.; ma 7 dym., 98 mk. W skład okręgu wchodzą huby Skarbiewskie (6 dm., 42 mk.); cały okrąg ma 13 dm., 140 mk. (106 kat., 34 prot.) i 291 ha obszaru (241 roli, 5 łąk); czysty doch. z ha roli wynosi 14·10, z ha łąk 5·09 mrk. Dobiesław z Dąbia i bratanek jego Marcin syn Skarbimirza nadali klasztorowi byszewskiemu odn. koronowskiemu S. z 3 jeziorami: Buszkowskiem czyli Grzmotnem (Muehlenteichsee na mapie sztab.), Skarbiewskiem Małem i Wielkiem czyli Tobolnem, przez które płynie Plitwica; nadanie to potwierdził książę kujawski Przemysław przywilejem z d. 10 czerwca 1299 r. i pozwolił osadzać S. na prawie niemieckiem (Dokum. Kuj. Ulanowsk., 234 i Kod. Dypl. Pol. Rzyszcz., II, 150); w r. 1315 tenże książę, wynagradzając wyrządzone klasztorowi szkody, uwolnił wszystkie posiadłości klasztorne, między któremi S., od ciężarów państwowych; r. 1362 zamienił klasztor daniny z różnych włości na dziesięciny z S. i Buszkowa, płacone dotąd biskupom kujawskim; r. 1391 stał między S. i Buszkowem młyn, o który prawował się z klasztorem Wawrzyniec Prosiątkowicz (Proszanthcovitz). S. zabrane przez rząd pruski, wcielone zostało do tak zw. domeny koronowskiej; sołtystwo miejscowe ma 151·66 ha obszaru, z czystym doch. grunt. 1770 mrk (w r. 1884); właścicielem jest Wilhelm Liedke. 2.) **S.**, ob. *Skarbiewskie huby* i *Tobolno*. *E. Cal.*

Skarbiewskie 1.) urzęd. *Skarbiewo Kolonie*, huby, pow. bydgoski, o 4 ½ klm. na zach. od Koronowa i 1 ½ klm. na płd.-wschód od Skarbiewa, na płd. wybrzeżu jez. Żabno; par. Byszewo, okr. wiejski Skarbiewo, poczta w Koronowie, st. dr. żel. na Kotomirzu (Klahrheim) o 17 klm.; ma 6 dym., 42 mk. 2.) **S.**, jezioro, ob. *Tobolno*.

Skarbina, pow. lubartowski, gm. Ludwin, par. Łęczna.

Skarbiska, karczma, w pow. limanowskim.

Skarbisławice al. *Skarysławice*, w XVI w. *Skarbyslawycze*, wś i fol., pow. stopnicki, gm. i par. Szaniec, odl. 12 w. od Stopnicy. W 1827 r. 11 dm., 82 mk., par. Janina. Folw. Skarbisławice, oddzielony od dóbr Kozina, rozl. mr. 355: gr. or. i ogr. mr. 251, łąk mr. 39, pastw. mr. 47, nieuż. mr. 16; bud. mur. 1, z drzewa 7. Wś S. os. 21, mr. 81. Według reg. pob. pow. wiślickiego z r. 1508 wsi Skarbysławycze, Zagajów, Sławkowice i inne, własność Stanisława z Kurozwęk, płaciły poboru 9 grzyw. 18 gr. W spisie z 1579 r. wś Skarislawicze (par. Szaniec), własność Wojc. Padniowskiego, płaci od 6 osad., 3 ½ łan., 2 ubog. (Pawiński, Małop., 223, 487).

Skarbimierzyce, ob. *Skalmirzyce*, w pow. odolanowskim (Ostrowo).

Skarbiniec i *Skarbinitz*, ob. *Skarbienice*, w pow. szubińskim (Żnin).

Skarbiszki 1.) dwa zaśc. szlach., pow. święciański, w 1 okr. pol., mają razem 4 dm., 22 mk. katol. 2.) **S.**, wś, pow. trocki, w 2 okr. pol., o 40 w. od Trok, 2 dm., 24 mk. osadn. wielkoross.

Skarbka *Górna* i *Dolna*, wś włośc. nad rz. Kamienną, pow. iłżecki, gm. Pętkowice, par. Bałtów, odl. od Iłży 37 do 40 w. S. Dolna ma 37 dm., 229 mk., 215 mr. włośc. i 1 mr. dwor. S. Górna 6 dm., 30 mk., 57 mr. W 1827 r. S. Dolna miała 16 dm., 142 mk.; S. Górna 3 dm., 25 mk. Istniały tu dwa piece wapienne.

Skarbki, w XVI w. *Szkarpky*, wś, pow. koniński, gm. Władysławów, par. Rusocice, odl. od Konina 20 w.; wś ma 36 dm., 241 mk., karczma. W 1827 r. 2 dm., 33 mk. Na początku XVI w. kmiecie dawali pleb. w Rusocicach jedynie meszne po 2 gr. z łanu (Łaski, L. B.. I, 260).

Skarbkowa Wieś, wś i fol. nad rzką Gostomką, pow. rawski, gm. i par. Lubania, odl. 25 w. od Rawy. Wś ma 14 dm., 190 mk.; fol. 5 dm., 11 mk. W 1827 r. było 9 dm., 66 mk. W 1886 r. fol. Skarbkowa Wieś rozl. mr. 590: gr. or. i ogr. mr. 458, łąk mr. 34, lasu mr. 84, nieuż. mr. 14; bud. mur. 4, z drzewa 16; płodozmian 16-polowy; las nieurządzony. Wś. S. Wieś os. 23, mr. 27; wś Rudka os. 6, mr. 128.

Skarbkowa Wola, w XVI w. *Skarbek Wola* też *Skarbowa Wola*, wś i fol., pow. nieszawski, gm. i par. Osięciny, odl. 22 w. od Nieszawy. Należała dawniej do dóbr Grobków (bisk. kujawskich). W 1875 r. fol. rozl. mr. 446: gr. or. i ogr. mr. 399, łąk mr. 47, pastw. mr. 4, nieuż. mr. 12; bud. mur. 9, z drzewa 6; płodozmian 10-polowy. Wś S. Wola os. 23, mr. 287. Według reg. pob. pow. brzeskiego z r. 1557-1566 wś Skarbek Wola, w par. Osięczyny, należąca do bisk. kujawskiego, miała 9 łan., 9 czynsz., 2 zagr. (Pawiński, Wielkp., II, 12).

Skarbna Góra, uroczysko na obszarze wsi Krasowo Częstki, w pow. mazowieckim.

Skarbonowo, ob. *Skarbanowo*.

Skarboszewo, wś i dwa fol., pow. płoński, gm. i par. Naruszewo, odl. o 10 w. od Płońska, ma 8 dm., 69 mk. Fol. S. lit. A. ma 99 mr. (92 roli orn.); fol. lit. B. 223 mr. (201 roli). Do włościan należy około 116 mr. W 1827 r. było 15 dm., 61 mk.

Skarboszewo, *Scarbossovo* r. 1188, *Carbossovo*, wś kośc., fol. i okr. wiejski, pow. wrzesiński, dekan. powidzki, o 11 ½ klm. na

pld. od Mielżyna i 5 klm. na zach. od Słupcy, przy granicy królestwa polskiego; paraf. w miejscu, poczta i st. dr. żel. w Strzałkowie o $3^1/_2$ klm. Paweł syn Przedpełki nadał S. klasztorowi lędzkiemu; darowiznę tę potwierdził ks. Mieszko przywilejem z dnia 30 kwietnia 1188 r.; między posiadłościami klasztornemi wymieniają S. Bolesław syn Władysława Odonicza w r. 1261 i Przemysław II w r. 1280; w dwa lata potem (1282 r.) wziął biskup poznański Jan wieś tę w zamian za Ratyń. Odtąd było S. własnością biskupów poznańskich i wchodziło w skład klucza ciążyńskiego; zabrane przez rząd pruski, wcielone zostało do domeny Gozdowo. W r. 1564 było na S. $16^1/_2$ śladów osiadłych, z których płacono biskupom po 28 gr. czynszu, 2 ćwiertnie owsa, 2 kapłony i 10 jaj, tudzież wiecznego 1 ćwiertnię owsa i 1 koguta. Karczmarz dawał 20 gr. i wiertel słodu od każdego waru. Były tam pewne role uprawiane przez kmieci „z trzeciej kopy“, oraz dwa stawy, gaje i zarośla. Folwark biskupi złożono z 26 łanów pustych. W r. 1578 było 11 śladów os., 5 zagrod. i 5 komorn., a w 1618 r. 4 ślady osiadłe, 2 zagr. i 2 komorników. Kościół miejscowy p. w. św. Trójcy istniał już przed r. 1431 i należał dawniej do dekanatu słupeckiego; w miejsce starego stanął ok. r. 1740 nowy kościół z drzewa, dźwignięty i przyozdobiony wewnątrz w r. 1756 przez Józefa Łukomskiego, dziedzica Paruszewa. Parafię, liczącą 640 dusz, składają: Paruszewo, Paruszewko, S. i Wygoda Paruszewska. Wś liczy 290 mk. w 38 dm. W skład okr. wiej. wchodzą Bielawy z 137 mk. w 17 dm.; cały okrąg ma 55 dym., 427 mk. (390 kat., 26 prot., 11 żydów) i 804 ha obszaru (762 roli, 9 łąk, 3 lasu); cz. doch. z ha roli wynosi 14·49, z ha łąk 26·24, z ha lasu 0·24 mrk. Fol. ma 3 dm., 24 mk. kat. i 144 ha (143 ha roli, z cz. doch. 15·27 mrk z ha). *E. Cal.*

Skarbowa Mogiła, w dok. 1281 *Scarbouemugula*, znajdowała się przy drodze ze Starzyna do Świecina, w pow. puckim (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 283).

Skarbowcy, zaśc., pow. słucki, w 2 okr. pol. i par. katol. Kleck, gm. Siniawka, ma 4 osady; miejscowość lesista, grunta lekkie.

Skarbówka, folw. dóbr Kownata, w pow. rzeżyckim.

Skarbowszczyzna, niegdyś własność ziemska w pow. pińskim, nadana w 1525 r. przez królowę Bonę niejakiemu Nowoszy (ob. „Rewizya Puszcz“, wyd. Wil. Arch. Komis., str. 257).

Skarbulis al. *Kaltena*, wzgórze pod Kołtynianami (ob. t. IV, 294).

Skarby, jezioro w pow. trockim, w pobliżu jez. Wierszuki.

Skarcz, dobra, mylnie (t. VII, 633) zamiast *Skurcz*.

Skarcz al. *Skorcz*, os. w Międzybrodniu Kobiernickim, pow. bialski, ma 79 dm., 458 mk.

Skarczewo al. *Słoboda Plebańska*, wś poduchowna w pobliżu Szczary, pow. nowogródzki, w 3 okr. pol. Stara Mysz, gm. Stołowicze, o 2 w. od mka Kraszyn a 9 w. od Baranowicz (st. dr. żel. mosk.-brzeskiej), ma 52 osad pełnonadziałowych; grunta lekko faliste, urodzajne, miejscowość bezleśna.

Skarczyce, białoruskie *Skwarczycy*, wś nad Myszanką, pow. nowogródzki, w 3 okr. pol. Stara Mysz, gm. Jastrzeblewo, ma 12 osad; miejscowość mocno falista. *A. Jel.*

Skardupie, wś, pow. władysławowski, gm. i par. Syntowty, odl. od Władysławowa 18 w., ma 11 dm., 104 mk. W 1827 r. było 11 dm., 55 mk.

Skardupie, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 82 w. od Nowoaleksandrowska.

Skardupoenen al. *Loepkarten*, wś, w pow. gąbińskim.

Skardzie, wś, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Janiszki, okr. wiejski i dobra hr. Tyszkiewiczów Orniany, o 3 w. od gminy a 50 w. od Wilna, ma 5 dm., 57 mk. katol. (podług spisu z 1864 r. tylko 10 dusz rewiz.).

Skargbudzie, wś, pow. władysławowski, gm. i par. Gryszkabuda, odl. od Władysławowa 20 w., 2 dm., 14 mk. W 1827 r. 2 dm., 22 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Leśnictwo.

Skargów, *Skargowszczyzna*, folw. na obszarze miejskich pól Grójca (ob. t. II, 846), niegdyś własność rodziców Piotra Skargi.

Skarkiszki, wś, pow. sejneński, gm. Krasnowo, par. Sejny, odl. od Sejn 10 w., ma 8 dm., 44 mk. W 1827 r. 1 dm., 8 mk.

Skarlin, około 1400 r. *Skerl*, *Skalen*, *Skerlin*, *Scharlen*, *Czschirlyn*, *Czelin*, wś kośc. z par. kat. i agent. pocz., pow. lubawski, 7 klm. na wsch. od Biskupic, śród dosyć żyznej okolicy i kilku rybnych jezior, z których największe zwie się Skarlińskiem. Z wyb. Dębnem i leśn. skarlińskiem obejmuje wś 1540 ha (1104 roli orn., której ha daje 5·09 mrk cz. doch.). W 1885 r. było 141 dm., 242 dym., 1070 mk., 914 kat., 143 ew., 13 żyd. Szkoła 2-klasowa kat. liczyła 1887 r. 2 naucz. i 130 dz., zaś 1-klas. ewang. 30 dzieci. Kościół katol., p. w. św. Bartłomieja, jest patronatu rządowego, przy nim jest bractwo Niepok. Pocz. N. M. P., założ. r. 1748. Jest też szpital dla 1 ubogiego. Do par. należą: Skarlin, Lekarty, Wawrowice, Bielice, Tomaszewo, Otręba, Biedaczek, Służka, Biała, Kopania, W. i M. Osówka, Cymbałowo, Adryan, Jeziorki, Dę-

bno i Ostrówki. W 1867 r. liczyła parafia (dek. nowomiejskiego) 2204 dusz, 1888 r. zaś 2237. Za czasów krzyżackich należał S. do komturstwa bratyańskiego. Według krzyż. ksiąg szkodowych z r. 1414 obejmował 62 włók; 30 gospodarstw spłonęło, 3 kopy świń zabrano, cała szkoda wynosiła 3000 grzyw. (ob. Gesch. d. Stadt u. d. Kr. Kulm von Schultz, II, 156). Wizytator Strzesz zastał tu r. 1667 stary kościół, przez Krzyżaków zbudowany, do którego też należał kościół filialny w Chreślu. Prob. posiadał 4 wł. Dawniej było we wsi 24 gburs. posiadeł, z których prob. pobierał po 1 kor. żyta i tyleż owsa. Oprócz tego dawało 2 sołtysów po 1 kor. żyta i tyleż owsa, tak samo trzeci w pobliskich dobrach. We wsi były 2 karczmy o 2 włókach, włościan zaś po wojnie szwedzkiej tylko 2 (p. 281). W wizyt. Potockiego z r. 1706 czytamy, że wś obejmowała 70 włók, między niemi wiele pustych. Nauczyciel, który był zarazem organistą, pobierał z kasy kościel. 6 flor., od włościan zaś wiertlowe i półtorakowe, oprócz tego accidens. W szpitalu mieściło się 2 do 3 ubogich. Komunikantów było około 500 (str. 507). *Ks. Fr.*

Skarmirowice i *Skarmirzyce*, ob. *Skalmirowice* i *Skalmirzyce*.

Skarpa 1.) część wsi Kolanowa, pow. bocheński. 2.) **S.**, część wsi Lubziny, pow. ropczycki. *Br. G.*

Skarpa, 1476 r. *Skarpa*, 1500 *Skarp*, niem. *Skarpi*, dobra ryc., pow. złotowski, 8·5 klm. na płn.-wschód od Sępolna (st. pocz.), 19 klm. na płd.-zach. od Tucholi (st. kol.), par. katol. Wałdowo (o milę). Wś ma 339 ha (281 roli); cegielnia, hodowla bydła. W 1885 r. 8 dm., 21 dym., 139 mk., 121 kat., 18 ew. Za polskich czasów należała S. z kolei do dziedziców Włościborza, Trzcian i Komierowa. R. 1797 nabył ją Pawłowski za 10,650 tal. od Schmeckla; na początku obecnego stulecia posiadał ją Mittelstaedt, a od przeszło 60 lat Prądzyńscy, obecnie Józef Prądzyński (ob. Der Kreis Flatow von Schmitt, str. 291). W zach. stronie wsi, w lewo od drogi do Kamienia, znajdowano na brzegach wyniosłości, ciągnących się wzdłuż torfiastej doliny, skrzynkowe groby kamienne (ob. Objaśn. do mapy Ossowskiego, str. 34). *Ks. Fr.*

Skarpie, dwór, pow. szawelski, gm. Szawkiany, o 43 w. od Szawel.

Skarpinort, według Raczyńskiego *Ostróy*, niem. *Scharpenorth*, dawniej *Scharfenort*, wś kośc., pow. szczecinkowski w Pomeranii, w dawniejszem sstwie drahimskiem, na wsch. od Czaplinka; 1229 ha. W 1885 r. 25 dm., 157 mk. ew., kościół filialny. W 1641 r. był w tej wsi kościołek drewniany z wieżą (ob. „Powiat wałecki w XVI w.“, przez Calliera, str. 48). *Ks. Fr.*

Skarpno, miejscowość w dawniejszem sstwie tucholskiem, podana w taryfie z r. 1648 (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 115). *Ks. Fr.*

Skarpowce, wś, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Komaje, okr. wiejski i dobra Zabłockich Dąbrowszczyzna, o 7 w. od gminy, 34 dusz rewiz.

Skarpowce, wś w dobrach Połonne, pow. nowogradwołyński (t. VIII, 727).

Skarpszyki, zaśc. szl., pow. trocki, w 2 okr. pol., o 41 w. od Trok, 1 dm., 14 mk. (13 katol., 1 ewang.).

Skarsino, jezioro pod Sulęczynem, w pow. kartuskim.

Skarszew, w XVI w. *Skarschewo major*, wś, fol. i dobra, pow. kaliski, gm. Tyniec, par. Kokanin (Borków), odl. od Kalisza 7 w.; wś ma 28 dm., 232 mk.; fol. 7 dm., 57 mk. W 1874 r. istniała tu gorzelnia. W 1827 r. było 34 dm., 293 mk. Dobra Skarszew składały się w 1874 r. z fol.: S., Skarszewek i Chrustów, nomenkl. Szkarłaty, rozl. mr. 1834: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 436, łąk mr. 114, pastw. mr. 8, lasu mr. 119, nieuż. mr. 33; bud. mur. 14, z drzewa 15; płodozmian 15-polowy; fol. Skarszewek gr. or. i ogr. mr. 719, łąk mr. 13, nieuż. mr. 37; bud. mur. 4, z drzewa 6; fol. Chrustów gr. or. i ogr. mr. 339, pastw. mr. 1, nieuż. mr. 16; bud. mur. 4, z drzewa 7; las nieurządzony. Wś S. os. 91, mr. 680; wś Skarszewek os. 43, mr. 59. Na początku XVI w. S. i Skarszewko należą do par. Borków. S. daje proboszczowi po mierze żyta i owsa i dziesięcinę z folwarku; Skarszewko zaś daje tylko po 6 gr. z łanu. Obie wsi dawały pleb. w Opatówku po fertonie od łanu (Łaski, L. B., II, 53, 85). Według reg. pob. pow. kaliskiego z r. 1579 wś S. major, własność Stan. Skarszewskiego i Mikołaja Koneckiego, miała $2^1/_4$ łan., 2 zagr., Mikołaj Skarszewski $^1/_4$ łan., 3 zagr. S. minor, dziś Skarszewek, miał $1^1/_4$ łan., 3 zagrod., 2 rzeźników (Pawiński, Wielkp., I, 109). W XVIII w. dobra S. były własnością jezuitów kaliskich.

Skarszewek, w XVI w. *Skarschewo minor*, wś i fol., pow. kaliski, gm. Tyniec, par. Borków, odl. od Kalisza w. 6; wś ma 16 dm., 100 mk.; fol. 3 dm., 47 mk. W 1827 r. 21 dm., 223 mk. Por. *Skarszew*.

Skarszewko, niem. *Skarczewko*, 1773 *Skarzewick*, fol. szl. do Skarszewa, pow. świecki, st. p. i kol. Laskowice. W 1885 r. 1 dm., 11 mk.; dziedzic Józef Turowski na Kozłowie. R. 1773 fol. ten puszczono poddanym w dzierżawę. Zawierał 1 włókę i 3 mr. (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., 1886, str. 321).

Skarszewo, ob. *Skarszewy*.

Skarszewo al. *Skarszewy*, niem. *Skarschewo*, dok. *Carsowo* i *Carssovo* 1239, *Karsovo* 1245, *Scarszowo* 1303, *Karschaw* 1415, *Skarszewy* 1606, dobra szlach. należące do majoratu kozłowskiego, pow. świecki, st. pocz., tel. i kol. Terespol (odl. 7 klm.), par. kat. Świecie, okr. urz. stanu cywiln. Sulnowo. Szkoła ewang. (40 dzieci). Z fol. Skarszewskiem obejmują dobra 732 ha (391 roli orn.). W 1885 r. było 8 dm., 16 dym., 114 mk., 113 kat., 1 ew.; dziedzic Józef Turowski. R. 1239 zapisuje S. ks. pomorski Świętopełk norbertankom w Żukowie (Perlbach, P. U. B., str. 59). R. 1316 zamienił, jak się zdaje, w. m. krzyżacki Karol z Trewiru wioski w ziemi świeckiej Grabowo, Grabówko i zapewne Skarszewo na bliższe Lisewo, Chmielno i Otomin przy Żukowie (ob. Klasztory żeńskie p. kś. Fankidejskiego, str. 21). Ostatni raz wspomniano S. w posiadaniu zakonnic r. 1303. Wś ta rozciągała się aż do Czarnej Wody czyli Wdy, na której książę pozwolił młyn pobudować i jaz na ryby zastawić. Także 2 jeziora leżały w granicach wioski. Sądy nad poddanymi wykonywał przełożony klasztoru; dochodami z kar dzielił się do połowy z książęcym grodem, wyjąwszy kiedy oskarżyciel należał do obcej juryzdykcyi (tamże, str. 57). Osadnicy tutejsi płacili czynsz od małych włók flamlandzkich, albo więc pochodzili oni ze Szlązka, albo też norbertanie ją tu przynieśli. Osadca wsi dostaje 1317 r. 2 puste i 2 osiadłe włóki jako też prawo założenia młyna i karczmy (ob. Zeitsch. d. Gesch. Ver., VI, 135). Później byli tu dziedzicami 1606 r. Stanisław Konopacki, Maciej K., 1676 Stanisław K., kasztelan elbląski, Jakub Zboiński także kasztelan elbląski, 1756 podpułkownik Michał August Zboiński, potem Pulcheria Turowska z Zboińskich. R. 1611 było tu 16, r. 1649 tylko 8 włościan, którzy prob. w Świecie mieli mesznego dawać po 1 kor. żyta i tyleż owsa, ale dla ubóstwa nic nie płacili. R. 1676 było tu 75 dusz. Według taksy na symplę z r. 1717 płaciło S. 3 fl. 4 gr. R. 1773 wynosił czysty dochód z dworu, folw. i wsi 733 zł. 23 gr. (ob. Zeitsch d. Westpreuss. Gesch. Ver., 1886, str. 320). Stan bydła był tu r. 1773 następ.: koni 13, wołów 25, krów 25, młodego bydła 11, owiec 102, świni 48: wysiew: żyta 232 korcy, jęczm. 66, owsa 40, grochu 8, tatarki 10, lnu 1 (str. 366). *Ks. Fr.*

Skarszewy, niem. *Schoeneck*, dok. przed 1456 *Skarssewo*, miasteczko nad Wietcisą (lew. dopł. Wierzycy), w pow. kościerskim, 2 mile na północ od Starogrodu, 4¾ mili na wschód od Kościerzyny. Leży na wąskim pasie wyniosłem, 311 st. npm., przy dr. żel. z Pszczółek do Kościerzyny i trakcie do Starogrodu, śród okolicy piaszczystej, pagórkowatej. W 1885 r. otwarto dr. żel. z S. do Pszczółek i do Kościerzyny. W miejscu agentura poczt. III klassy. Aż do otwarcia kolei istniała tu przeszło sto lat stajnia dla koni pocztowych. Zaraz po przyłączeniu Prus Zach. urządzono tu jeszcze r. 1772 regularny związek pocztowy z Koźlina na Bytowo, Skarszewy i Gniew do Kwidzyna. Oprócz poczty posiada miasto sąd okręg., urząd poborowy, kośc. kat. i ew., synagogę; 3 młyny nad Wietcisą i gisernią; 7-klasową szk. symultanną (1887 r. 7 naucz. i 426 dz.) i prywatną szkołę dla dziewcząt. Towarzystwo strzeleckie istnieje już od r. 1378. Od 1 lipca 1886 r. wychodzi tu tygodnik niemiecki p. t. „Schoenecker Anzeiger“. Dawniej było miasto opasane murem z basztami, z których dziś mało co pozostało. *Zamek* przytykał do płd.-zach. strony miasta; stał nad Wietcisą, na wzgórzu z trzech stron stromo opadającem, a z czwartej fosą od miasta oddzielonem. Dziś istnieje tylko część budowli, służąca dawniej za magazyn solny, a dziś dom prywatny (ob. Bau- und Kunstd. von Westpreussen, str. 38). Lud opowiada, że ze sklepów zamku prowadził podziemny ganek do kościoła. Przechowała się też stara mogiła kamienna, drzewami obrosła. Po lewej stronie drogi do t. z. Paninej góry (Schlossberg) odkryto cmentarzysko i groby skrzynkowe. W niektórych urnach znajdowały się szczątki zausznic bronzowych z paciórkami bursztynowemi (ob. Objaśn. do mapy Ossowskiego, str. 24 i 48). W skład gminy wchodzi, prócz miasta, kilka drobnych osad. Cały ten kompleks obejmuje 2438 ha (2011 roli or., 102 łąk i 72 lasu). W 1885 r. było 283 dm., 654 dym., 2925 mk. (1320 kat., 1414 ew., 30 dyssyd.). Wydatki miejskie wynosiły w 1884 r. 16,063 mrk. Jarmarków odbywa się tu co rok 12. Kościół katol. p. w. św. Michała, patronatu rządowego, zbudowany został przez joanitów albo przez Krzyżaków prawdopodobnie w XIV w. Jest on murowany, dachówką kryty i wewnątrz 39·80 mt. długi. Dokładny opis i plan sytuacyjny podał Heise (Bau- u. Kunstdenk. d. Prov. Westpr., str. 39—41). R. 1712 kościół zgorzał, lecz już r. 1714 znów odbudowany a r. 1758 konsekrowany przez sufragana chełmskiego Fabiana Pląskowskiego. Przy kościele istnieje bractwo św. Anny (od 1735 r.) i trzeźwości od r. 1854. W szpitalu jest miejsce dla 6 ubogich. Do kościoła należy filia w Szczodrowie. W skład par. (dek. tczewski) wchodzą: S. z przyległościami, Zielenina (Alt-Huette) Stara i Nowa, Przerębska Huta, Baumgart, Bożepole, Braunsdorf, Celmirostwo, Czarnocin, Czarnocińskie Piece, Czashuta, Dęblin wraz z N. Gołębiewem,

Olszanka al. Elembruk, Friedrichsfelde, Granicznik, Kamirowo, Kamirowskie Piece, Krebsberg, Lehmberg, Mirowo i Mirówko, Nygut, Nygut, parcela leśna, Nowa Karczma, Górne Piekło, Pawłowo, Pruska Karczma, Probostwo, Czysta Woda, Rathsberg, Trzcionka, Zamkowa Góra, Świnie Budy, Sucha Huta, Waldhaus, Wałachowo, Wulfen, Czterywłóki i Zapowiednik. Do filii w Szczodrowie należą: S., Szczodrowski Młyn i leśn. i Nowy Wietc. W 1867 r. liczyła parafia 2604 dusz, zaś 1888 r. 2835. W 1886 został kościół odnowiony. Dawniej katolicy mieli jeszcze jeden kościół a przy nim prepozyturę św. Jerzego przed Chojnicką bramą, połączony jak zwykle ze szpitalem i cmentarzem. Za Krzyżaków był oddzielny proboszcz. Zygmunt I r. 1526 przyłączył ten kościół jako filię do fary. Kiedy r. 1594 bisk. Rozdrażewski, korzystając z obecności Zygmunta III w mieście, odebrał luteranom zajęty przez nich kościół paraf., wtedy inowiercy przenieśli się do prepozytury św. Jerzego. Ale r. 1598 oddał ją katolikom Ludwik Mortęski, woj. malborski, ssta karszewski, brat sławnej ksieni chełmińskiej Magdaleny. Około r. 1624 kościół popadł w ruinę; późniejsze wizytacye nic o nim nie donoszą. R. 1686 tylko kupa gruzów wskazuje miejsce gdzie stał przedtem. Dzisiejszy szpital katolicki stoi podobno naprzeciwko miejsca, na którem dawniej stał kościół św. Jerzego (ob. Utracone kościoły ks. Fankidejskiego, str. 206). W 1780 r. pobierał proboszcz mesznego z miasta 69 kor żyta, z zamku 8 kor, do probostwa należało 6 wł. roli; parafia liczyła razem z filią 1020 dusz, ewang. było 2280, żydów 150 w mieście samem (ob. str. 9). Szkoły były w S. i Szczodrowie. Proboszczami w S. byli: 1610 Stanisław Wymicki, około r. 1660 Anastazy Wymicki, 1682 Jan Czarliński († 1693), 1693 Jan Kazimierz Jugowski († 1726), 1733 Adam Stanisław Grabowski (od 1734 bisk. chełmiński), 1734 Franciszek Wybicki († 1765), 1765 Bazyli Złocki, 1780 Joachim Wybicki (ob. Borck: Echo sepulchralis II, str. 628); 1846 Jan Rhode, 1882 Otto Reiske. Luteranizm wcześnie się tu rozszerzył. Kościół farny od 1551—1594 zostawał w ręku ewangielików. Potem przenieśli się do prepozytury św. Jerzego, którą w 1598 r. musieli opuścić. Odtąd odprawiali nabożeństwo w jednej z starych baszt, którą nieco rozszerzyli; na piętrze była kaplica, a na dole szkoła. Za pierwszej wojny szwedzkiej, około r. 1630, przy zajęciu miasta pożar zniszczył kościołek ewang. W 1636 r. wystawiono nowy, który istniał przeszło sto lat. R. 1741 stanął nowy kościół drewniany, wzniesiony, z obawy przeszkód, w przeciągu 24 godzin z 14 na 15 września, z gotowego obrobionego materyału, przywiezionego z Gdańska, przy pomocy licznego grona rzemieślników (ob. Borck: „Echo sepulchralis“, II, str. 627). Obecny murowany kościół z wieżą (42 mt. wys.) zaczęto budować r. 1879; koszta wynosiły 54,000 tal. Pierwszym ewang. pastorem był Benedykt Morgenstern w 1551 r. *Historya.* Miasto założyli joanici prawdopodobnie na obszarze zaginionej wsi „Reuenino“, o której przywilej ks. Grzymysława z r. 1198 powiada, że ją już dawno (pewnie przed r. 1174) rycerzom był darował (quam etiam jam dudum dederam, ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 7). Kiedy joanici tu zbudowali zamek niewiadomo, w każdym razie nastąpiło to dopiero po r. 1198. Pierwszego komtura joanickiego napotykamy na zamku r. 1305 (ob. N. Pomm. Cod., p. 578 i Toeppen: Hist. comp. Geogr., str. 71). Miasto zaś zostało niezawodnie r. 1320 założone, bo w przywileju z r. 1341 dostaje miasto 110 włók jak je przed 21 laty posiadało (ob. Zeitsch d. Westp. Gesch. Ver. X, str. 87). Założenie przez joanitów stwierdza herb miejski: głowa św. Jana Chrz. na misie. R. 1334 ustępuje komtur joanitów w Skarszewach Jan v. Bortveld w. m. Krzyżaków Luther v. Braunschweig drogą zamiany M. Dęblin, Godziszewo wraz z jez. „Stenco“, Obozin, Trzciński i Samlin (ob. „Cod. dipl. Pruss.“, II, Nr. 143 i 144). R. 1341 wystawia komtur skarszewski Adolf v. Schwalenberg, za zezwoleniem mistrza Bertolda v. Henneberg, nowy przywilej dla miasta, nadający mu 110 włók, które już przed 21 laty posiadali, na prawie chełm. Za to mają zakonowi płacić co rok 16 grzyw. prusk. monety; czynsz ten nie ma być nigdy powiększony. Pozwalamy im także pobudować łaźnią, jatki rzeźnickie, piekarskie, szewieckie i inne, do czego my jedną połową, a mieszczanie drugą połową kosztów przyczyniać się zobowiązujemy. Czynszem zaś z tych jatek i łaźni będziemy się dzielili. Nadajemy im także wolne rybołówstwo i polowanie na obszarze do miasta należącym. Sądownictwo atoli sobie zastrzegamy, jako i kryminały. Z wymienionych 110 włók przeznaczamy 6 dla proboszcza, któremu mieszczanie mają dawać 77 korcy żyta i po 15 skojców od posiadła. Młynów nie wolno im stawiać a rybołówstwo na pewnej przestrzeni zakon sobie zastrzega. Potem następuje opisanie granic. Dan w Skarszewach w dzień Matki B. Gromnicznej. Niemiecki oryginał przywileju z 2 pieczęciami przechowuje się jeszcze w archiwum miejskiem. Przywilej ten potwierdza Zygmunt III w Malborku d. 12 czer. 1598 a r. 1677 Jan Sobieski (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., XV, str. 145). R. 1370 nabył w. m. krzyżacki

Winrich v. Kniprode S. i Wartenberg od joanitów za 10,000 grzyw. (ob. Cod. dipl. Pruss., III, Nr. 98). Odtąd należały S. do wójtowstwa tczewskiego. R. 1433 zburzyli husyci zamek tutejszy, który wnet odbudowano (ob. Adlerhold: „Das hoechst-gepriesene Preussen“, 1704, str. 748). Krzyżacka księga czynszowa z r. 1437/8 opiewa, że do skarszewskiego obwodu miejskiego należały: miasto z 12 jatkami rzeźnickiemi i tyluż piekarskiemi i 15 szewckimi; czynszuje 888 skojców i 30 fen. Folwarki: Zamek skarszewski, Strzepowo i Nowydwór (?). Dobra lenne: Krąg, Gnosna czyli Junkrowy, Głodowo, Jaroszewy, Lindenberg, Lubieszyń, Płachty, Pogódki, Szumlis, Stary Wietc, Wartenberg pod Skarszewami, Więckowy i Wisin; 1438 r. czyniły te dobra 4 pol. służby. Wsie czynszowe: Pawłowo, Bożepole, Kamirowo, Czarnocin, Szczodrowo, Dęblin, gdzie dawniej był kośc., Nygut, Sinowiec, gdzie był kośc. paraf., Mirowo, Schebin (Sauben), Tomaszewo. Młyny: Krąg czynszuje 84 skojców, Strzepowo 84 sk., Tomaszewo 120 sk., i Skarszewski czynszuje 900 korcy żyta, 400 kor. słodu i 8 kor. pszenicy. Już r. 1450 przyłączyła się jedna część rady miejskiej i inni mieszczanie do związku miast pruskich (Script. rer. Pruss., IV, str. 83), ale miasto samo stało przy Krzyżakach i służyło im nieraz jako punkt oparcia. Dopiero r. 1462 zajęli je Polacy, przyczem pożar znaczną wyrządził szkodę. S. stanowiły odtąd sstwo, którego dochody pobierali wojewodowie pomorscy jako starostowie skarszewscy. Starostwo leżało w wschod. części dzisiejszego pow. kościerskiego i tworzyło długi pas, którego wschod. granica stykała się z dzisiejszą granicą powiatową. Na północ sięgała w pow. kartuski aż do Nowej Wsi i Egiertowa, na płd. należał do sstwa jeszcze Trzciński i Bujary jako też Linowiec i Żabno. Siedzibą starosty był Nygut pod Skarszewami (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., XV, 57). Między 67 osadami zawierało sstwo tylko 4 dobra szlach.: Bączek al. Orzechówko, Obozin, Pawłowo i Pawłówko. Za czasów polskich były S. siedzibą sądu grodzkiego; tutejsze archiwum grodzkie jednak zaginęło, zostało tylko kilka tomów (ob. Kętrz. O narod. pol., str. XIV). R. 1526 wystawia Zygmunt I przywilej dla kościoła i plebanii (ob. „Docum. varia“, manuskrypt w Peplinie, str. 79). Przywilej ten potwierdza Władysław IV r. 1647, a August II r. 1752. R. 1564 srożyło się tu morowe powietrze. R. 1629 d. 23 lut. zajęli miasto Szwedzi i spalili zamek i okoliczne wioski. R. 1632 prosi miasto stany pruskie w Grudziądzu zgromadzone, aby im król opuścił kontrybucyą i z lasów królewskich udzielił drzewa na odbudowanie zniszczonych domów. Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płaciło sstwo summatim 256 fl. (ob. Rocz. Tow. P. N. w Pozn., 1871, str. 177). Według taryfy na symplę z r. 1717 płaciły S. 26 fl. 19 gr. 13¼ den. (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 104). R. 1703 odnawia Jan Działyński, woj. pomorski i ssta skarszewski, Joachimowi Treychel przywilej na młyn; czynsz roczny wynosił 600 fl., które młynarz płacił w dwóch ratach na Wielkanoc i św. Michał. R. 1760 wystawia ssta Michał Paweł hr. Mostowski nowy przywilej Janowi Fleischer, który chce płacić 830 fl. czynszu (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., XV, 148). R. 1712 zniszczył pożar prawie całe miasto wraz z kościołem. R. 1772 nastąpiła okupacya pruska. Komisyi katastrowej oświadczyli zwołani mieszczanie, że gleba tu piaszczysta, lichy plon wydaje, tak że wiele roli leży odłogiem; 61 włók mieszczańskich niema pełnej miary, bo część przyłączono do dóbr kamlarskich. Wysiew na włókę wynosi najwyżej 9—10 korcy żyta, 2—3 jęczmienia, 6 owsa, 1 grochu, ½ k. tatarki i ¼ lnu; 4 folw. miejskie były wydzierżawione, mianowicie: Krebsberg zawierający 3½ wł., za 150 fl.; Wulffen (1½ wł.) za 112 fl. 15 gr., Rathsberg (1½) za 82 fl. 15 gr. i Wałachowo (3½ wł.) za 180 fl. (ob. tamże, str. 145). Skarszewskie starostwo podług lustracyi z r. 1662 składało się z miasta Skarszowy z zamkiem i wsi: Dęblin, Bożepole, Szczodrowce, Nygut, Trzepowo, Nowawieś, Kamirowo, Mirowo, 14 pustkowi, 5 jezior i z tenut: Linowiec, Czarnoim i Żabno. Podług ustaw najnowszych wda pomorski zawsze był zarazem sstą skarszowskim. W r. 1771 posiadał je Jan Jerzy Flemming, podskarbi litewski, opłacając zeń kwarty złp. 5532 gr. 9, a hyberny złp. 2038 gr. 12. S. liczyły wówczas 1005 mk. (3 kupców, 11 kramarzy, 4 karczmy). Do sstwa należało miasto S.; dobra szl.: Bączek czyli Orzechówko, własność Jana Lewińskiego, Obozin Narzymskiego, Pawłowo Franciszka Owidzkiego, Pawłówko Michała Owidzkiego; wsi królewskie: Barhuta, Bożepole, Dęblin, Egiertowo, Olszanka, Górne Piekło, Dolne Piekło, Kamela, Kapel, Łąk, Nygut, Nowa Wieś, Czashuta, Czarna Huta, Swinie Budy, Starkowo, Sztrukhuta, Strzepowo, Sucha Huta i Sinowiec; folw. królew.: Czarnocin, Tiefenthal, Zapowiednik, Osenkop, Grenzacker, Chylowo, Nowa Przerębska Huta; emfiteutyczne wsi królew.: Czarnocińskie Piece, Szczodrowo, Stara Przerębska Huta (Alt-Englershuette), Kamirowo, Mirowo i Czysta Woda (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., XV, 145—161). W czasie wojny z Francyą S., przez które szedł główny trakt

z Królewca do Berlina, ucierpiały przez kwaterunki i kontrybucye. Niedaleko miasta, przy szosie do Więków, znajdują się groby Francuzów. W 1816 r. liczyły S. 1561 mk.; 1819 r. 1625; 1858 r. 2272; 1861 r. 2371; 1875 r. 2704 (ob. Gesch. d. Stadt Schoeneck in Westpr. von Schmidt. Schoeneck 1878). *Ks. Fr.*

Skarszewy, niem. *Skarszewo* al. *Skarszewen*, dok. *Cossaw*, *Schassaw*, *Karschaw*, 1667 *Skaszewo*, wś, pow. grudziądzki, na polowie drogi między Grudziądzem a Radzynem, st. p. Wiewiórka. Ma 703 ha (553 roli, 78 łąk, 13 lasu); okr. urz. stanu cywiln. Plemięta, par kat. Okonin (o $^7/_8$ mili). W 1885 r. 29 dm., 44 dym., 235 mk., 221 ewang., 10 kat., 4 dyssyd. Za czasów krzyżackich należała wś do komturstwa pokrzywnickiego, od r 1416—1454 zaś do wójtowstwa rogozińskiego i czyniła 1 służbę w lekkiej zbroi. W r. 1435 obejmowały S. 43 włók, w tem 6 sołeckich, 1 karczmę, 1 pustę włókę; r. 1442 zaś 37 wł., 1 karczmę i 7 pustych. R. 1667 zastał wizytator Strzesz wś przez olędrów zamieszkałą (str. 448). Lustr. z r. 1765 donosi, że tu wówczas na prawie emfiteutycznem siedzieli: Jakub Hinz, Paweł i Andrzej Hoffmann, Chrystyan Braun, Chrystyan Fraser, Chrystyan Jahnke, Andrzej Mantan, Marcin Truhn, Chrystyan Schwan, Marcin Ruschke, Michał Buchmann, Jakub Szymański, Jan Mager, Marcin Rosenfeld i Marcin Hermann, karczmarz. Posiadali razem $29^1/_2$ włók, za które rocznie płacili 707 fl.; oprócz tego mieli obszar pusty, za który nic nie płacili Tegoż roku wydała hr. Jadwiga Teresa z Lubrańca Dąbska, jako starościni pokrzywińska, 30 wł. w S. na 40 lat, za rocznym czynszem w kwocie 36 fl. od wł., i karczmarzowi pół włóki wolnej, a późniejszy ssta woj. Podoski powierdził r. 1768 ten przywilej. Za okupacyi pruskiej było tu 19 włościan i karczmarz. Uwłaszczenie nastąpiło r. 1830 (ob. Gesch. d. Graudenzer Kr. von Froehlich, I, 316). *Ks. Fr.*

Skarszyn, niem. *Skarsine*, 1393 *Scharschyn*, wś, pow. trzebnicki, par. ew. i kat. Lossen. W 1842 r. 44 dm., 394 mk. (30 kat.), zamek, folw., szkoła ew., browar, gorzelnia, cegielnia, 2 młyny wodne. Okolica malownicza, roślinność bogata, prześliczny ogród otacza miejscowy zamek.

Skarszyny, os., pow. opatowski, gm. Sadowie, par. Ruszków.

Skarszyny, *Skarzyn* al. *Oskarzyn*, pow. jańsborski, otrzymały przywilej w 1452.

Skarullen, ob. *Puspetrellen*.

Skary, wś, pow. szawelski, gm. Janiszki, o 44 w. od Szawel.

Skaryca, rzeczka w gub. kowieńskiej, prawy dopływ Muszy al. Muchy; przybiera od prawego brzegu rzkę Szeraukszę.

Skarydzów al. *Skarydzew*, *Scarzeczowo* r. 1360, *Szkaradzow* r. 1518, *Skaradzow* r. 1553, *Skaridzow* r. 1563, wś, pow. ostrzeszowski, o 12 klm. na płd.-wschód od Grabowa, na lew. brzegu Prosny, przy granicy królestwa polskiego; par. Wyszanów, poczta w Doruchowie, st. dr. żel. w Ostrzeszowie (Schildberg) o 18 klm.; z os. Stary Pań (10 dm., 73 mk.), z którą tworzy okrąg wiejski, ma 35 dm., 272 mk. (263 kat., 6 prot., 3 żydów) i 401 ha (280 roli, 37 łąk, 3 lasu). W r. 1360 bisk. wrocławski Przecław nadał S. z innemi włościami w dożywocie Stefanowi Gromassy, kanon. poznańskiemu; w r. 1518 były tu 3 łany os. a w 1553 r. $1^1/_2$ łan. S. wchodził dawniej w skład dóbr Pługawice i należał do Oświecimskich. *E. Cal.*

Skarysławice, ob. *Skarbisławice*.

Skaryszewska Huta, wś włośc., pow. radomski, gm. i par. Skaryszew, odl. od Radomia 17 w., ma 36 dm., 288 mk., 564 mr. ziemi włośc.

Skaryszki, wś i kol., pow. kalwaryjski, gm. i par. Kalwarya, odl. od Kalwaryi 5 w., ma 7 dm., 51 mk. Kolonia Skaryszki al. Jurgiciory powstała z połączenia uwłaszczonych osad, rozl. mr. 98: gr. or. i ogr. mr. 50, łąk mr. 40, zarośli mr. 3, nieuż. mr. 5; bud. z drzewa 7.

Skaryszów 1.) al. *Skaryszew*, pierwotnie wś nad Wisłą z praw. brzegu, naprzeciw Warszawy, pomiędzy pierwotną Pragą a wsią Kamionkiem. Należała do bisk. płockich, którzy na jej obszarze założyli miasto t. n. na mocy przywileju Władysława IV. Po złączeniu z sąsiednią Pragą zatarła się i wyszła z użycia dawniejsza nazwa, której pamiątką jest nazwa ulicy i obszaru między Szmulowizną a Grochowem i Kamionkiem, zwanego Skaryszewskie. Por. *Praga*. 2.) **S.** al. *Skaryszew*, w dok. z 1198 r. *Scarisow*, 1234 *Skarzeszow*, 1264 *Scaressovia*, os. miejska, dawniej miasteczko nad rzką Kobylanką (dopł. Modrzejowki a z nią Iłżanki), pow. radomski, gm. i par. Skaryszów. Odl. 12 w. na płd.-wschód od Radomia, przy drodze bitej do Iłży (o $16^1/_2$ w.), posiada kościół par. murowany, szkołę początkową, urząd gminny, dom schronienia dla 4 starców, 159 dm. drewn., 1398 mk., 4105 mr. ziemi należącej do mieszczan. W 1827 r. było 126 dm., 803 mk. Odbywały się tu głośne jarmarki na konie. Wedle dokum. patryarchy jerozolimskiego z 1198 r. (Kod. Mał., II, 12—19) „comes Radoslaus dedit Deo et sancto Sepulcro Scarisaw et ecclesiam et forum et tabernam“, po powrocie podobno z wyprawy na Prusaków. Przez grób święty trzeba rozumieć kla-

sztor Bożogrobców w Miechowie. Gedko, bisk. krakowski (1166—1185), ustąpił klasztorowi dziesięcin z S. i pobliskich Modrzejowic i trzech innych wsi. W dokum. z 1228, wydanym w S. przez ks. Grzymisławę, występują: Janei magister monachorum curie de S. Siuridus villicus, na innym współczesnym akcie Radulph kapłan i kilku innych świeckich de S. (Kod. Mał., II, 38, 39). W latach 1228, 1230 do 1233 r. odbywają się tu zjazdy i układy między Grzymisławą (wdową po Leszku) a Konradem mazow. i Henrykiem Brodatym. W akcie z 1230 r., w obec ks. Konrada spisanym, występuje między świadkami: Sifridus villicus Scharesobiensis cum omnibus burgensibus de S. (Kod. Małop., II, 46). W akcie z 1234 r. wspomniano: Capella beati Jacobi de Skarzeszow (ib., 55). W 1256 r. w Obrazowie „tempore colloquiorum“ wydaje ks. Bolesław przywilej uwalniający mieszkańców S. od stróży, podwód i dawania miary „srzesnia“. W 1260 r. pustoszą S. Tatarzy a w 1268 przeciągają tędy Litwini. W 1264 r. wydaje Bolesław Wstydliwy przywilej (przechował się w archiw. radom.) na ponowne osadzenie (zniszczonego przez Tatarów) Skaryszewa na prawie niemieckim (takiem jakie ma Korczyn,d uwalniając miasto od sądownictwa, wojewo ów i kasztelanów i nakazując, by nikt obcy nie mógł w mieście sprzedawać soli, miodu i chleba (Kod. Mał., II, 124). Według dokum. z 1318 r. (w archiw. radomsk.) wójtem był Niemiec Jakub syn Gottkyna. W 1372 r. jest wójtem Mikołaj „ex territorio Bythomiensis“. W 1354 r. Kazimierz W. powtórnie nadaje prawo niemieckie i uwalnia od powinności zamkowych: przewod, podworowe, vacca, bove, stan, sep. Jagiełło w 1433 r. przenosi miasto na prawo magdeburskie i ustanawia targ we czwartek a jarmarki na 5 niedzielę po Wielkiej Nocy i św. Jakub. Kazimierz Jagiellończyk poleca 1473 r., by do miasta „Skarzeschowa“ nieprzywożono piwa z okolic, dozwalając zabierać takowe wrazie przywozu. Stefan Batory nadaje 1585 r. trzeci jarmark na św. Szymona i Judę. Władysław IV w 1633 r. ustanawia nowy jarmark na początek postu, Jan III w 1678 r. nadaje dwa jarmarki na św. Bartłomiej i św. Tomasz. August III w 1720 r. pozwala przedłużyć trzy jarmarki do dwóch tygodni (na Niedzielę Przewodnią, św. Jan i św. Mateusz) i wznawia dwa jednodniowe. August III w 1761 r. nadał znowu trzy jarmarki dwutygodniowe (na początek postu, Wniebowstąpienia, św. Szymona i Judę). Kościół i parafia istniały tu już w XII w. Miechowici zapewne dobudowali kaplicę św. Jakuba. Przy kościele dość wcześnie istniała szkoła Na dokum. z 1372 r. podpisał się: „Martinus praeceptor in Skarzeschow“. Z S. pochodził Jakub, doktor dekretaliów, dziekan krakow., scholastyk bamberski, kapelan króla czeskiego, który żył w pierwszej połowie XIII w. i posłował do Rzymu w sprawie kanonizacyi św. Stanisława. Obecny murowany kościół wzniesiony został w 1691 r. (1706 ?) przez Miechowitów. Żydom w S. nie wolno było się osiedlać. Jarmarki, głównie na konie, stanowiły, prócz uprawy roli, główną podstawę bytu osady. W ostatnich czasach jarmarki te z każdym rokiem coraz mniej zgromadzają sprzedających i nabywców. Folwark Skaryszów, oddzielony od dóbr Dzierzkówek (ob.) w 1873 roku, ma 1 dm., 19 mk., 160 mr. Na gruntach plebańskich założył w 1835 r. ówczesny proboszcz wieś Jacentów. Świeże dane historyczne zebrał w arch. radomskiem p. Karol Potkański; szczegóły o nadaniach jarmarków podał „Kuryer Warsz.“ (Nr. 59, z 1888 r.). O S. pisał ks. Gacki w Pamięt. rel.-moral. z 1853 r. (t. XXV, 376). Liczny szereg ciekawych dokum. tyczących się S. podaje t. II, Kod. Małop. S. par., dek. radomski, 6951 dusz. S. gm. ma 4418 mk. i 17,610 mr. obszaru, w tem ziemi dwor. 7950 mr., 622 dm. Sąd gm. okr. I w Dzierzkowie o 11 w., st. poczt. Radom o 12 w. W skład gminy wchodzą: Bogusławice, Dłuszczyna, Dzierzkówek, Grabina, Grabowe-Budy, Grobla, Grzmucin, Klonowiec Korab, K. Kurek, Kobylany, Makowiec, Maków, Miasteczko, Odechowiec, Odechów, Pionka, Razbrosanna (?), Skaryszew, Skaryszewska-Huta, Syta, Twarogowa-Wólka, Wymysłów i Zalesie. *Br. Ch.*

Skaryszów, wś, przedm. miasta Narwi, w pow. bielskim gub. grodzieńskiej.

Skarzenówka, mylnie, ob. *Skarzynówka.*

Skarzewo, ob. *Skaszewo.*

Skarżyce 1.) al. *Skarżyce*, w XV w. *Skarszyce*, wś i fol., pow. olkuski, gm. Kromołów, par. Skarżyce, odl. 28 w. od Olkusza, przy drodze z Włodowic do Pilicy, posiada kościół par. murowany. Fol. miał w 1870 r. 1084 mr., wś włośc. 27 os., 429 mk. Do dóbr należała dawniej wś Morsko, 19 os., 521 mr. W 1827 r. 25 dm., 152 mk. W połowie XV w. S., w par. Kromołów, własność klasztoru mstowskiego, miała 7 zagr. z rolą, którzy płacili rocznie czynszu po jednym fertonie, 2 koguty, 20 jaj; wszystkie role płaciły dziesięcinę snopową i konopną bisk. krakowskiemu. Role folwarczne dawały dziesięcinę naprzemian biskupowi krakow. i klasztorowi w Mstowie (Długosz, L. B., III, 152, 158). Według reg. pob. pow. lelowskiego z r. 1581 płacił tu Brzeski od 2 łan. km., 4 zagr. bez roli (Pawiński, Małop., 74). Kościół i parafia erekcyi niewiadomej. Obecny murow. wzniósł 1610 r. dziedzic wsi Wojciech Giebułtowski. S.

par., dek. olkuski (dawniej pilicki), 786 dusz. 2.) **S.**, wś i fol. nad rzką Bursiacką (Wilczenicą), pow. pułtuski, gm. i par. Winnica. W 1827 r. 11 dm., 75 mk. Wś tę wymienia już, jako posiadłość bisk. płockich, dokum. ks. Konrada z 1203 r. S. jako wś zarobna wchodziła w skład dóbr Golądkowo (własność biskupów płockich, następnie ekonomia rząd.). Obecnie fol. S. z częścią ekonomii golądkowskiej należy do majoratu ks. Gorczakowa. W 1819 r. było w S. 7 gospodarzy, mających po 40 mr. (wysiew. po 3 korcy jarz. i tyleż ozim.) i odrabiających do dworu w Golądkowie po 78 dni pieszo i tyleż sprzęż., 4 dni tłuki w żniwa i 16 stacyi; oddawali do dworu po 2 kapłony, 20 jaj, 2 kury, 8 złp. dziesięciny dworskiej (uiszczanej za czasów biskup. dla seminaryum w Pułtusku), 6 złp. hyberny, 20 gr. „czynsiku“; 1 półrolnik odrabiający 104 dni pieszych i 10 stacyi, 1 szynkarz. Fol. utworzono z wójtowstwa, które do 1816 r. posiadali prawem emfiteutycznem bracia Grużewscy; w 1819 r. na $^5/_6$ częściach wójtowstwa siedzi dzierżawca Ossowski, na $^1/_6$ czynszownicy. Na wójtowstwie wysiewano 10 do 15 kor. żyta, 5 jęczm., 1 pszen., $1^1/_2$ tatarki, $^1/_2$ grochu. We wsi i na wójtowstwie w 1819 r. było 37 męż., 31 kob.; 10 koni, 20 wołów, 12 krów, 7 jałow., 14 świń, 16 owiec. W 1853 r. czynsz z folw. wynosił 15 rs. 24 kop., ze wsi 132 rs. 3 kop. Było wtedy 7 całych osad, 1 półosada, 1 osada czynszowa, 50 mr. na wójtowstwie; w 1854 r. urządzono wś kolonialnie; na 323 mr. utworzono 7 osad po 33 do 35 mr.; przeznaczono 33 mr. na osady dominialne, grunta zaś pozostałe przyłączono do folwarku w Golądkowie. Czynsz, po potrąceniu sołtysa, wynosił po urządzeniu 101 rs. 18 kop. *Br. Ch.—Lu. Krz.*

Skarzyn 1.) wś włośc., pow. kutnowski, gm. Oporów, par. Trąbki, ma 9 dm., 84 mk., 124 mr. 2.) **S.**, w XVI w. *Skarzyno*, wś i fol., pow. turecki, gm. Skarzyn, par. Przespolew, odl. od Turka 15 w.; wś ma 25 dm., wraz ze Skarzynkiem i kol. Stanisławą 327 mk.; fol. 3 dm., 16 mk. Dobra S. składały się w 1888 r. z fol. Skarzynek i Andrzejów, rozl. mr. 1408: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 517, łąk mr. 19, lasu mr. 314, nieuż. mr. 21; bud. mur. 11, drewn. 6; płodozm. 12-pol.; fol. Skarzynek gr. or. i ogr. mr. 194, łąk mr. 11, nieuż. mr. 7; bud. mur. 1, drewn. 3; fol. Andrzejów gr. or. i ogr. mr. 6, łąk mr. 4, past. mr. 7, lasu mr. 241, nieuż. mr. 10, w odpadkach mr. 57; bud. z drzewa 3; las nieurządzony. Skarzyn gmina, należy do sądu gm. okr. V w Cisowie, st. p. Ceków. Ma 5575 mr. obszaru i 2157 mk. (1867 r.). Na początku XVI w. łany folw. w S. i Skarzynku dawały dziesięcinę pleb. w Przespolewie, łany kmiece zaś tylko meszne (Łaski, L. B., II, 69). Według reg. pobor. pow. sieradzkiego wś S. major, w par. Malanów, miała w 1553 r. 4 łany, w 1576 r. 4 łany, 3 zagr. Było też S. minus (Pawiński, Wielkop., II, 227). 3.) **S.**, wś i fol., pow. węgrowski, gm. Borze, par. Czerwonka, odl. 15 w. od Węgrowa; ma 23 dm., 145 mk. W 1827 r. 16 dm., 77 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 832: gr. or. i ogr. mr. 355, łąk mr. 36, lasu mr. 425, nieuż. mr. 16; bud. z drzewa 6; płodozm. 10-pol.; las nieurządzony; obszar włościański niepodany. Wś ta, w dawnej ziemi liwskiej, wymieniona jako Skarzyno, w dok. z 1476 r. (Kod. Maz., 273). 4.) **S.**, wś i fol., pow. płoński, gm. Wójty-Zamoście, par. Płońsk, odl. o 3 w. od Płońska, ma 8 dm., 273 mk. W 1827 r. 33 dm., 121 mk. W 1873 r. fol. S. rozl. mr. 1193: gr. or. i ogr. mr. 907, łąk mr. 95, past. mr. 18, lasu mr 140, nieuż, mr. 33; bud. mur. 11, drewn. 12; las nieurządzony. Wś S. os. 21, mr. 31; wś Skarzynki Nadolne os. 10, mr. 10. Bernard de S., kanonik płocki, podpisał się w 1389 r. na akcie uposażenia kościoła w Dzierżeninie (Kod. Maz., 108). 5.) **S.**, *Skarszyn* al. *Skarsin*, wś i fol., pow. płoński, gm. Naruszewo, par. Żukowo, odl. o 19 w. od Płońska, ma 17 dm., 178 mk., 663 mr. W 1887 r. fol. S. rozl. mr. 418: gr. or. i ogr. mr. 385, łąk mr. 11, nieuż. mr. 17; bud. mur. 2, drewn. 8; płodozm. 7 i 8-pol. 6.) **S.** al. *Skarzyno Abramy*, *S. Stare* al. *Starawieś* i *S. Nowe*, fol. i wsi nad rzeczką Brok Mały, pow. ostrowski, gm. Warchoły, par. Rossochate, odl. 35 w. od Ostrowia. S. Abramy ma 4 dm., 26 mk.; S. Nowe 10 dm., 63 mk. i S. Stare 21 dm., 137 mk. Mieszka tu drobna szlachta. W 1827 r. S. Abramy miało 8 dm., 34 mk.; S. Nowe 9 dm., 62 mk.; S. Stare 17 dm., 110 mk. Fol. S. Abramy i S. Nowawieś rozl. mr. 163: gr. or. i ogr. mr. 71, łąk mr. 12, past. mr. 9, lasu mr. 52, odpadków mr. 13, nieuż. mr. 6; bud. drewn. 8, las nieurządzony. Wsi te, z temi nazwami, występują w dok. z 1436 r. Jestto gniazdo Skarzyńskich (ob. Gloger, Ziemia łomżyńska). 7.) **S.**, wś szlach., pow. ostrołęcki, gm. i par. Czerwin. W 1827 r. 13 dm., 68 mk. *Br. Ch.*

Skarzyń al. *Skarzyn*, wś i okrąg wiejski, w pow. kościańskim (Szmigiel), o 8 klm. na płd.-zach. od Szmigla; par. Dłużyna, poczta w Szmiglu, przy dr. żel. w Starem Bojanowie (Alt-Boyen); liczy 72 mk. w 11 dym.; powstała w nowszych czasach na obszarze Sokołowa. W skład okr. wchodzi część Sokołowa z 2 dm. i 19 mk.; cały okrąg ma 13 dm., 91 mk. kat. i 109 ha (84 roli, 9 łąk, 4 lasu).

Skarzyńce 1.) wś rząd. nad bezim. dopł. Śniwody, pow. lityński, 4 okr. pol. Stara Sie-

niawa, gm. Kaczanówka, par. kat. Kumanowce (o 2 w.), sąd w Chmielniku (o 22 w.), o 48 w. od Lityna, ma 154 osad, 934 mk., 1760 dzies. ziemi włośc., 51 cerkiewnej. Posiada cerkiew p. w. św. Jana, wzniesioną w 1799 r., z 904 parafianami, kaplicę kat. par. Kumanowce i młyn wodny. Były to dawniej dobra starościńskie, należące początkowo do ststwa chmielnickiego. Podług lustracyi kasztelana kamieu. Humieckiego w 1616 r. „Wś Torczyn al. Skarzyńce. Tej wsi posesorami urodzeni Maciej, Stefan Skarzyńscy, synowie Wawrzeńca Skarzyńskiego, za ustąpieniem prawa na połowicę tej wsi od przerzeczonego Wawrzeńca ojca ich. A na drugiej połowicy, za ustąpieniem także prawa przez urodzoną panią Katarzynę Ludzicką, za konsensem Króla JMci, który i z cessyą pospołu przed nami produkowali, de data Varsaviae die 11 aprilis anno 1613; a iż niedołożono w przywileju onera ani kwarty, które też dotychczas nie płacili, ponieważ ta wieś in nova radice na szlaku osadzona i często ją Tatarowie pustoszą, tedy jednak najdujemy ją lustracyi podległą. Ratione libertatis czynszu ani dziesięcin żadnych nie dają. Młyn jeden o jednym kamieniu czyni na rok i z karczmą fl. 40, stawek jeden, na błocie, niespustny, na wychowanie. Krescencya folwarku niewielka, który więcej swym kosztem i najemnikami obrabia. Summa prowentu tej fl. 40. Przychodzi kwarty od tego fl. 8“ (Jabłonowski, Lustracye, 57). Podług lustracyi kaszt. radomskiego Słupeckiego z 1629 r. wś Torczyn al. Skarzyńce wchodziła w skład ststwa ułanowskiego. „Połowicy posesorem szlachetni p. Stanisław i Wojciech Skarzyńscy a drugiej połowicy p. Maciej i Stefan Skarzyńscy; fl. 77 gr. 29“ (ibid., 189). Następnie S. wraz z Czudynowcami, Maryanówką, Łozową, Torczynem i Uhłami tworzyła starostwo czudynowskie, nadane prawem emfiteutycznem na 50 lat Augustowi hr. Ilińskiemu, senatorowi, bez opłaty kwarty. Dochód roczny był oznaczony na 5083 rs. Prawo skończyło się w 1856 r. 2.) **S.**, wś, pow. proskurowski, okr. pol. i sąd w Jarmolińcach, gm. i par. kat. Szarawka, par. prawosł. Lichnówka, przy drodze z Lichnówki do Perehonki. Ma 62 osad, 348 mk., 341 dzies. ziemi włośc., przeszło 300 dwors., 20 cerkiewnej; cerkiew filialna p. w. św. Michała, 250 parafian. Własność dawniej Kownackich, Makowieckich, dziś Stojowskich. 3.) **S.**, wś u źródeł rz. Żyłeczki, dopł. Bożka, pow. proskurowski, okr. pol. i sąd w Czarnym Ostrowie, gm. Chodkowce, par. prawosł. Klimaszówka, katol. Proskurów (o 15 w.), przy trakcie poczt. z Proskurowa do Konstantynowa. Ma 53 osad, wraz z Klimaszówką 1118 dzies. ziemi włośc., 690 dwors. Położenie równe, las brzozowy. Należała do ks. Czartoryskich, scheda ks. Wirtemberskiej, obecnie Borkowskich. *Dr. M.*

Skarzynek 1.) w XVI w. *Skarzynko*, wś i fol., pow. turecki, gm. Skarzyn, par. Przespolew, odl. od Turka 15 w.; fol. ma 2 dm., 46 mk.; co do wsi ob. *Skarzyn*. W 1827 r. 6 dm., 60 mk. 2.) **S.**, wś, pow. ciechanowski, gm. Ojrzeń, par. Kraszewo, odl. o 10 w. od Ciechanowa; ma 13 dm., 162 mk., 226 mr., 10 nieuż. W 1827 r. 9 dm., 37 mk. Mieszka tu drobna szlachta. Część włościańska wchodziła w skład dóbr Kraszewo.

Skarzynówka 1.) wś, pow. czehryński, ob. *Wereszczaki Dolne*. 2.) **S.**, mylnie *Skarzenówka*, wś nad rz. Kubliczem, dopł. Sobu, powiat hajsyński, okr. pol. Teplik, gm. Krasnopółka, par. kat. i sąd Granów (o 20 w.), o 27 w. od Hajsyna, 100 w. od Bałty, ma 81 osad, 754 mk., 609 dzies. ziemi włośc., 650 dwors., 34 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Michała, wzniesiona w 1785 r., ma 989 parafian. Znajduje się tu gorzelnia, założona w 1850 r., zatrudniająca 13 ludzi; w 1886/7 r. wyprodukowano 1,013,370 st. spirytusu; dwa młyny wodne. Grunt czarny. Należała do Czartoryskich, Opackich, dziś Gnatowskich. 3.) **S.** al. *Chrystynówka*, urzęd. *Chreszczate Jary*, wś nad krzyżującemi się jarami, uchodzącemi do Nastaszki, pow. taraszczański, w 1 okr. pol., gm. Juszków Róg, o 12 w. na zach. od Taraszczy, ma 773 mk. Podług Pochilewicza w 1863 r. było tu 718 mk., w tej liczbie 178 włościan, reszta pochodzenia szlacheckiego. Posiada cerkiew p. w. św. Mikołaja, drewnianą, wzniesiona w 1804 r., na miejsce dawniejszej z 1750 r., z cudownym obrazem św. Mikołaja. Należy do klucza Lesowicze dóbr hr. Branickich, nazwę zaś otrzymała w początku zeszłego wieku od Skarzyńskiego, który z polecenia ststy białocerkiewskiego osadzał tu szlachtę przesiedlającą się z Litwy. *Dr. M.*

Skarzyńska Wola, wś włośc., pow. gostyński, gm. Słubice, par. Jamno, ma 8 dm., 108 mk., 120 mr.

Skarżysko 1.) *Książęce*, w XV w. *S. militaris*, wś włośc. i fol., pow. konecki, gm. Szydłowiec, par. Skarżysko Kościelne, odl. od Końskich 35 w., od Szydłowca 8 w.; posiada szkołę początkową, urząd leśnictwa Szydłowiec, 93 dm., 676 mk., 1697 mr. włośc., 75 mr. fol. donacyjnego rząd. W 1827 r. 9 dm., 77 mk. W połowie XV w. wś S. militaris, w par. Chlewiska, własność Stan. Szydłowieckiego, Eustachego Sprowskiego i Dobiesława Karśnickiego, miała łany km., z których dziesięcinę snopową i konopną płacono probosz. w Chlewiskach (Długosz, Lib. Ben., II, 519). 2.) **S.** *Kościelne*, w XV w. *Skarzyczsko coenobialis*, wś, fol. i os. poduchowna, pow. iłżecki,

gm. Skarżysko Kościelne, par. Skarżysko, odl. od Iłży 21 w., posiada kościół par. mur., urząd gm., 94 dm., 659 mk., 272 mr. dwors., 1337 mr. włośc., 250 mr. w os. poduch. W 1827 r. 46 dm., 341 mk. W połowie XV w. wś ta, w par. Wąchock, własność klasztoru wąchockiego, miała łany kmiece, z których dawano czynszu po fertonie, 30 jaj, 4 koguty, 2 sery; odrabiano jeden dzień w tygodniu własnym wozem, także powabę i pomocne, dawano 8 korcy owsa i 4 jęczmienia; trzy karczmy z rolą i zagroda odrabiały jeden dzień pieszy w tygodniu. Wszystkie role płaciły dziesięcinę snopową i konopną, wartości 8 grzywien, klasztorowi w Wąchocku (Długosz, L. B., III, 403, 405, 414, 415). Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1508 wś Skarzyczko, własność Anny Szydłowieckiej płaciła wraz z Szydłowcem 5 grzyw. 2 gr. 9 den. W r. 1569 Kieskowski za ks. bisk. krakowskiego płacił od $6^1/_2$ łanów. W 1569 r. S., w par. Wąchocko miała 3 łany, 3 zagr., 2 rzem., 5 komor. (Pawiński, Małop., 307, 314, 472, 478). Ludność trudni się, prócz rolnictwa i hodowli bydła, wywózką kamienia szydłowieckiego. Kościół i parafię erygował 1657 r. kś. Tomasz Leżański, opat cystersów w Wąchocku. S. par., dek. iłżecki, 4197 dusz. Gmina S. Kościelne ma 7357 mk., 6327mr., w tem ziemi dwors. 1242 mr. Sąd gm. okr. II i st. p. Wąchock o 10 w. W skład gminy wchodzą: Grzybowa-Góra, Jagodne, Lipowe-Pole, Lipowe-Pole-Plebania, Łyżwy, Mojków, Michałów-Mały, Nowy-Młyn, Skarżysko-Kościelne, Świerczek, Szczepanów, Usłów i Wężyk. *Br. Ch.*

Skastupole al. *Skastapol*, zaśc., pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Bystrzyca, okr. wiejski i dobra skarbowe Preny, o 10 w. od gminy, 7 dusz rewiz.

Skaszewo 1.) wś włośc. i kol. nad jeziorem b. n., pow. lipnowski, gm. Chalin, par. Dobrzyń, odl. o 27 w. od Lipna, ma 7 dm., 79 mk., 292 mr. W 1827 r. 7 dm., 69 mk. Kolonia S. powstała z uwłaszczonych osad, rozl. mr. 96: gr. or. i ogr. mr. 83, łąk mr. 12; bud. drewn. 8. Według reg. pob. ziemi dobrzyńskiej z r. 1564 wś Skassewo, w par. Dobrzyń, miała 9 poddanych, na całym łanie, Feliksa i Stanisława Kryskich. Płacili po 16 gr. i 2 solidy. Dawano poboru 5 flor. (Pawiński, Wielkp., I, 271). W 1662 r. wchodziła w skład ststwa dobrzyńskiego. 2.) **S.**, wś i fol., pow. pułtuski, gm. Kozłowo, par. Syski (Szyszki), odl. 12 w. od Pułtuska. W 1827 r. 15 dm., 89 mk. W 1882 r. fol. S. rozl. mr. 946: gr. or. i ogr. mr. 482, łąk mr. 32, past. mr. 19, lasu mr. 399, nieuż. mr. 31; bud. murow. 5, drewn. 12; las nieurządzony. W akcie z 1400 r. występuje „Boguslaus heres de Scaszevo“ (Kod. Maz.).

Skaszyce, niem. *Kaschuetz*, wś, pow. mielicki.

Skaszyn, wś i dobra, pow. włocławski, gm. Piaski, par. Izbica, ma 211 mk., 322 mr. dwors., 335 mr. włośc. W 1827 r. 12 dm., 142 mk. Przyległości dóbr są: Smogorzewo, Chrustowo, Górki, Janin, Jastrząbek, Józefowo, Leonowo, Łódź, Ostrowy, Wiktorowo, Wilhelmowo, Wypychy. Według lustracyi z 1564 r. wś Skasino dzierży Anna, wdowa po Jerzym Latalskim, kaszt. lędzkim, trzyma w starej sumie i płaci od 15 łanów (Lustr., V, 280). *Br. Ch.*

Skaszyńskie Holendry, wś włośc., pow. włocławski, gm. Piaski, par. Izbica, mają 38 mk., 164 mr. W 1827 r. 3 dm., 32 mk.

Skataniszki, fol. szl., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 40 w. od Wilna, 1 dm., 7 mk. kat.

Skatele, zaśc. szl., pow. wileński, w 1 okr. pol., o 22 w. od Wilna, 1 dm., 8 mk. kat.

Skateryszki, dwór, pow. szawelski, gm. Szawkiany, o 21 w. od Szawel.

Skaticken, fol. dóbr Mallwellen, w pow. ragneckim.

Skaubociszki, zaśc., pow. wileński, ob. *Komaryszki*.

Skaudoliszki al. *Skawduliszki*, wś, pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Rzesza, okr. wiejski Chalin, o 10 w. od gminy a 21 w. od Wilna, ma 5 dm., 16 mk. kat. (w 1864 r. 13 dusz rewiz.); należy do dóbr Powidaki, Tymińskich.

Skaudwile, *Skawdwile*, żmuj. *Skaudwilas* 1.) mko i dobra nad rz. Anczą, pow. rossieński, gm. i par. Skaudwile, o 35 w. od Rossień, przy trakcie poczt. z Rygi przez Mitawę, Szawle do Taurog. Ma 80 dm., 712 mk., kościół katol. par. drewniany, kościół ewang. drewniany, dom modlitwy żydowski, szkołę wiejską. Kościół kat. p. w. św. Krzyża, na wzgórzu nad rz. Anczą, wzniesiony został w 1797 r. (podług rubrycelli, w 1804 r. zaś podług Buszyńskiego) przez Ignacego Micewicza, ówczesnego marszałka powiatowego i dziedzica Skaudwil, który 1 włókę i 3 mr. ziemi oraz 3000 rs. na utrzymanie plebana zapisał. Par. kat., dek. botockiego, 2755 wiernych. Gmina S., należąca do 1 okr. pok. do spraw włośc., składa się z 5 okr. (starostw) wiejskich i obejmuje 131 wsi, zamieszkałych przez 3150 włościan. S. należą do Burzyńskich. 2.) **S.**, wś, pow. szawelski, gm. Podubis, o 16 w. od Szawel. *J. Krz.*

Skawa, rzeka, prawy dopływ Wisły, na górnym jej biegu, bierze początek we wsi Spytkowicach, w pow. myślenickim, z pod głównego działu wodnego europejskiego, tuż na granicy galicyjsko-węgierskiej, pod nazwą „Wsiowy potok“. Płynie po płn. stronie gościńca z Orawy, z Podwicka, do Chabówki wiodącego, przez wś Spytkowice na płn.-wschód

doliną podgórską, nad którą od płn. wznosi się Maków Dział (693 mt.), a od płd. Łysa (805 mt.). Zabrawszy od praw. brzegu potok z pod góry Kasinówki (540 mt.) płynący, wykręca się na płn., a od ujścia doń pot. Podżagi (ob.) od lew. brzegu, płynie na wschód przez obszar Skawy, od której to miejscowości przyjmuje swe miano. Tutaj pod folwarkiem skręca się na płn.-zachód, wchodząc w dolinę bardziej zwartą i górzystszą, nad którą od wsch. wznoszą się działy rabczańskie, jak Rabka (644 mt.), Birłatowa (626 mt.), a w oddali działy Lubonia Wielka (1023 mt.) i Mała (870 mt.). Od ujścia Stachorówki od praw. brz. szerszem korytem poddaje się w biegu swoim bardziej ku zach., zraszając płd. obszar Malejowy. U zach. podnóża góry Hajdówki (534 mt.) zabiera od prawego brz. pierwszy znaczniejszy dopływ Naprawkę (ob.), a cokolwiek niżej potok ze wsi Toporzyska płynący od lew. brz. Odtąd przyjmuje niemal stały kierunek biegu płn.-zachodni aż po Suchę. Mija za tym po drodze lub przepływa obszary osad następujących: Jordanowa, Bystrej, Osielca, Kojszówki, Juszczyna, Białej, Makowa i Suchy. W obr. gm. Bystrej przyjmuje od lew. brz. pot. Bystrzankę al. Bystrą (ob.). Tu dolina nagle się zwęża, wznosi się nad nią od płd.-zachodu Łysa góra (630 mt.), aż dopiero w Osieku znaczniej się roztwiera. Od płd.-zach. wznoszą się działy Naroża (1063 mt.), z bliższemi szczytami Burdelową górą (763 mt.), Jaworem (857 mt.) i Sarnią Skałą (514 mt.), u stóp której, w obr. wsi Białej, uchodzi do Skawy od lew. brzegu potężna górska rz. Skawica (ob.); między Bystrzankę a Skawicą uchodzi do S. mnóstwo większych i mniejszych strug i potoków górskich, między niemi Czudyn al. Zadeńka (ob.). Po płn. zaś stronie, t. j. praw. brzegu wznoszą się już grzbiety lesiste, już stożkowe góry, mknąc ku płn., jużto pokryte lasami, już też gołe, a o stokach zoranych w pola i zasianych licznemi zabudowaniami wiejskiemi. Uwagi godne wzniesienia są: Kamionka (562 mt.), Łysa (643 mt.), Przykrzec (738 mt.), Grzybkówka (711 mt.), Traglawa (710 mt.), Mozorowa góra (698 mt.), Kamienna (719 mt.). Na przestrzeni od Jordanowa po Maków zasila się S. od praw. brz. wodami mnóstwa potoków, z których Wieprzec i Żarnówka zasługują na uwagę. Od ujścia Skawicy i Żarnówki rozpościera się dolina Skawy na lew. brz. bardzo rozlegle, lecz wkrótce zwęża się. dochodząc zaledwie 1—2 klm. szerokości. Od Makowa po Suchę od płd., t. j. lew. brz., przyjmuje pot. Grzechyński i Stryszawkę; na tej przestrzeni przyparły płn. stoki działów górskich z czubkami Kudiówka (760 mt.), Ostra górka (610 mt.), Cyganówka (534 mt.); od praw. brz. na tejże przestrzeni nie rozwinęły się dopływy; rzec można, że od Makowa aż po Suchę nie ma żadnych dopływów, chyba chwilowe strugi deszczowe. Od ujścia Stryszawki pod Suchę, Skawa z biegu płn.-zach. wykręca się nagle na płn. aż po Mucharz, zraszając obszary Zembrzyc, Tarnawy Dolnej, Skawiec i Mucharza. Tutaj przyjmuje od pr. brz. wody Paleczki (ob.). Od ujścia Stryszówki bieży na płn.-zach. i zach. przez obszar Mucharza aż po Świnną Porębę, odkąd podąża na płn. przez Świnną Porębę, Jaroszowice, po pod Wadowice, których wschodni obszar zrasza. Tutaj kończy się jej górny bieg. Dolina dotąd wązka, bo 1—2 klm. szerokości, nagle się rozstępuje. Od Suchy począwszy, po wsch. stronie wieńczą ją góry lesiste, jak Działowskie (638 mt.), Chełm (581 mt.). Na linii (544 mt.), a od zach.: Lipska góra (631 mt.), Prorokowa góra (584 mt.), Jedlicznik (549 mt.), Przysłoń (397 mt.), Upalisko (442 mt.), Suszyce (539 mt.), Żar (665 mt.), Iłowiec (477 mt.). Od źródeł aż po Wadowice dno kamieniste, wody nagłe i rwące; kamieńce obszerne. Od Wadowic płynie S. dalej na płn.-zach. szeroką doliną przez obszary Rokowa, Tomic, Radoczy, Witanowic, Woźników, Graboszyc, Grodziska, Trzebięczyc, po pod Zator, wreszcie poniżej Podolsza, tuż pod Smolicami, naprzeciw Jankowic, wpada do Wisły z praw. brz. Od Wadowic aż po ujście zasilają Skawę od praw. brz.: Kleczówka, Lgocki pot. i Czarzewka, od lew. zaś brz.: Dąbrówka, Choczenka al. Kaczyna i Wieprzówka. Od Wadowic chociaż płynie krajem równiejszym, przecież brzegowiska i równiny żyzne pokrywa kamieńcem. Przy ujściu w dolinie Wisły tworzy wielkie zaspy kamieńca i żwiru. Długość Skawy wynosi 92 klm.; z pr. brz. zasilają ją: Stachorówka, Naprawka, Wieprzec, Żarnówka, Paleczka, Stryszówka, Kleczówka, Lgocki pot., Czarzewka; z lew. zaś: Podżaga, Toporzyski pot., Bystrzanka, Zadeńka al. Czudyn, Skawica, Grzechiński pot., Stryszawka, Tarnawka, Jaszczurówka, Ponikiewka, Dąbrówka, Choczenka, Wieprzówka. Spad wód podają następujące liczby: 700 mt. (źródło), 485 mt. (powyżej ujścia Podżagi), 460 mt. (powyżej ujścia Stachorówki), 436 mt. (pod Jordanowem), 398 mt. (ujście Wieprzca), 395 mt. (most tuż niedaleko ujścia Zadeńki); 359 mt. (most powyżej Makowa), 346 mt. (ujście Grzechińskiego pot.), 330 mt. (ujście Stryszawki), 317 mt. (ujście Paleczki), 292 mt. (ujście potoku z Łękawicy płynącego), 265 mt. (most pod Wadowicami), 235 mt. (pod Graboszycami), 220 mt. (ujście). W wodach Skawy żyją ryby: brzanka żółta, brzana, cyrta, głowacz, jazgar, jaź, jelec, karp, kiełb, kleń, kolka, lipień, łosoś, miętus, okleja, okoń, piskorz, płoć, pstrąg, strzebla, szczu-

pak, śliz, świnka, węgórz, minog. Wody S. przedstawiają od Jordanowa aż po Zembrzyce krainę pstrąga, od Osielca aż po ujście krainę lipienia, od Zembrzyc po ujście krainę brzany, jako też od ujścia pod Osielec krainę łososia. Ponieważ na górnym biegu S. łoże jej jest kamieniste i skaliste, dostarcza tarlisk rybom łososiowatym, cyrcie, śwince, kleniowi, brzance, ciągnącym tam z Wisły. Na dolnym biegu S. gospodarstwa stawowe. Dla Skawy istnieje w Suchy oddział krajowego towarzystwa rybackiego i używa pstrągarni hr. Branickiego. W r. 1880 puszczono pod Suchą (10 marca) w Skawie 100 łosiąt kalifornijskich, 21—23 kwietnia 2000 narybku łososia bałtyckiego, wreszcie w Skawie, Skawicy i Strynawce 4379 pstrągów i 8066 łososiopstrągów. Na górnym biegu koła Jordanowa zwie się „Czarną“. Spławną poczyna być od ujścia rz. Skawicy, a więc od wsi Białej. Żeglowną jednak wcale nie jest. Wody gościnne bywają na niej w tym samym czasie, co i na Sole, t. j. o św. Janie pierwsze, o św. Jakubie wtóre; prócz tego także często w czasie letnich nawalnic. Spławy chodzą na średniej wodzie. Czas pomyślny dla spławu trwa zaledwo 48—50 godzin, a od Makowa do Wisły odbywa się w przeciągu 18 godzin. Średnią wodę oznacza głębokość 30—40 cmt. Tratwy składają się 6—10 pni okrągłych, z sobą spojonych; ładują je drzewem tartem, jako to: deskami, łatami, gątami. Częste jazy, dalej łomy skał i drzewa, przynoszone przez poboczne rzeczki, przeszkadzają głównie spławowi na S.; oprócz tego po każdej znaczniejszej powodzi zatyka się jej koryto, a woda wyrzyna sobie nowe prądy, pustosząc coraz więcej dolinę. Największą jednak zawadą pozostaje trudność w uchwyceniu dogodnej chwili, która trwa nader krótko. Po obudwu brzegach Skawy leży 26 wsi, 3 miast. Mieszkańcy tych okolic cierpią wiele przez wylewy tej rzeki, szczególniej na jej dolnym biegu. Na górnym zaś nie ma uprawnych ról w jej dolinie dla wielkich spustoszeń. Spław jest głównem zatrudnieniem Górali. Jarmarki bywają w Jordanowie, Makowie, Suchy, Wadowicach i Zatorze. Głównym artykułem spławu jest drzewo na opał i budowle; to idzie częścią do Krakowa i Podgórza, częścią pozostaje wśród drogi w Wadowicach. Doliną Skawy ciągnie się droga kolei żel. państwowej od Skawiec po Jordanów, ze stacyami w Skawcach, Suchy, Makowie, Osielcu, Jordanowie. *Br. G.*

Skawa, wś, pow. myślenicki, w okolicy górzystej, nad górnym biegiem rz. Skawy, w pobliżu stacyi kolei transwersalnej w Chabówce i po zachodniej stronie gościńca z Jordanowa do Podwilka. Zbudowana w zwartej dolinie rzeki, opadającej ku północy z 485 na 460 mt. bezwzględnej wysokości, ale ku zachodowi i wschodowi podnosi się teren w działy przekraczając 512 mt. npm. Parafia rzym.-kat. w Rabie. We wsi piękne zabudowania gospodarcze na obszarze więk. pos. (K. br. Borowskiego) i szkoła ludowa, składa się zaś w ogóle z 284 dm. i 1713 mk. (820 męz., 898 kob.), 1705 rz.-kat. i 8 izrael. Gleba owsiana, z klimatem zimnym, jest kamienistą, mało urodzajną, prócz samego porzecza, mającego glebę napływową. Pos. więk. wynosi 191 mr. roli, 16 mr. łąk, 9 mr. pastw. i 22 mr. lasu; pos. mn. 2377 mr. roli, 167 mr. łąk, 317 mr. pastw. i 337 mr. lasu. Las jest świerkowy, po zbudowaniu kolei przetrzebiony. Skawa graniczy na zachód z Wysoką i Spytkowicami, na płn. ze Skomielną Białą, na wschód z Chabówką a na płd. z Rokicinami. U Długosza (L. B.) nie jest ta wieś wymieniona, ale w r. 1490 już istniała i należała do parafii w Mszanie, którą spis poborów (Pawiński, Małop., 448) nazywa Niszawa parva. W 1581 (ibid., 49) należała do tej samej parafii i miała 15 łanów kmiecych, 10 zagród z rolą, 3 zagr. bez roli, 9 kom. z bydłem, 6 kom. bez bydła, piekarza, trzech przekupniów i łan sołtysi. *Mac.*

Skawce, wś, pow. wadowicki, par. rzym.-kat. w Mucharzu. Leży w okolicy podgórskiej i lesistej, na lewym brzegu Skawy, przy gościńcu z Wadowic (15·1 klm.) do Suchy (9 klm.), ma stacyą kolei państwowej Sucha-Skawina. Mała wieś (61 dm.), graniczy na płn. z Mucharzem, na zach. z Sleszowicami Górnymi a na płd. z Tarnawą Dolną. Wzniesienie jej nad poziom morza wynosi 310 mt. Wspomina o niej Długosz (L. B., I, 480) jako o własności prepozyta u św. Floryana, składającej się z 9 łanów km. W 1581 (Pawiński, Małop., 99) posiadał ją ks. Sokołowski. Wówczas miała 3 łany kmiece, 3 zagrody z rolą i 3 rzemieśln. Obecnie składa się ludność z 394 osób (199 męż, 195 kob.); 379 rz.-kat. i 15 izrael. Obszar więk. pos. (H. Schanzera) wynosi 102 mr. roli, 3 mr. łąk, 23 mr. pastw. i 52 mr. lasu; pos. mn. 194 mr. roli, 11 mr. łąk i 75 mr. pastwisk. Gleba na porzeczu jest urodzajną, lasy zaś świerkowe. *Mac.*

Skawducie, wś i dobra, pow. telszewski, w 1 okr. pol., o 14 w. od Telsz.

Skawduliszki, pow. wileński, ob. *Skaudoliszki.*

Skawdwile, ob. *Skaudwile.*

Skawdziele, wś, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 43 w. od Telsz.

Skawica 1.) rzeka górska, powstaje w obr. gm. Zawoi, w pow. myślenickim, z połączenia kilku potoków spływających z płn. stoku Babiej góry (1725 mt.), łączących się poniżej leśniczówki Ciatorzy (652 mt.). Ramię zachodnie Jałowiec, zwane niekiedy Skawicą, spły-

wa kilku ramionami z wsch. pochyłości góry Mądralowy (1170 mt.) i z pod Golistego grania, łączącymi się po zach. stronie Mokrego Kozuba (842 mt.); wschodnie ramię zwie się Markowym potokiem (ob.), płynie wprost na płn., spływając ze znacznej wysokości z polany Markowej do Szczawin, na płn. pochyłości Babiej góry. Jałowiec i Markowy pot. al. Marków, połączywszy się poniżej leśniczówki Ciatorzy, płynie jako Skawica górską doliną przez Zawoję na płn.-wsch., następnie na niewielkiej przestrzeni tworzy granicę gm. Zawoi i Skawicy, dalej przepływa górny obszar Skawicy, wreszcie na przestrzemi 6400 mt., aż do ujścia swego tworzy granicę gm. Białej z jednej a Skawicy i Juszczyna z drugiej strony. Uchodzi do Skawy z lew. brz. Od Zawoi począwszy aż do granicy Skawicy z Juszczynem płynie S. głębokim, skalistym jarem, tworząc liczne wodospady, przedewszystkim w Skawicy i w Dolnej Zawoi. W Białej dopiero dolina jej od zach. się rozszerza; tutaj płynie S. równiejszym krajem, rozdzielając się na dwa ramienia, obejmujące obszerny kamieniec, 2 klm. długi, i czyniąc tutaj w czasie nawałnic wielkie spustoszenia. Przyjmuje liczne dopływy; prawe są: Skawica Sołtysia, Rotnia; lewe zaś: Wilcznawka i liczne krótkie bezimienne strugi. Żyją w niej ryby: brzana, głowacz, jelec, kiełb, lipień, okoń, płet, pstrąg, strzebla, śliz, świnka, węgorz. Wody Skawicy przedstawiają krainę pstrąga i łososia, a na dolnym biegu krainę lipienia. Długość biegu 24 klm. Spad wód podają następujące liczby: 640 mt. (połączenie się Jałowca z Markowym p.); 593 mt. (leśniczówka dolna w Zawoi); 530 mt. (pod kościołem w Zawoi, mostek); 491 mt. (poniżej ujścia Skawicy Górnej); 413 mt. (w Białej); 370 mt. (ujście). Dolinę Skawicy zamykają dokoła działy babiogórskie. Od szczytu Babiej góry ciągnie się główny grzbiet granicą galicyjsko-węgierską na płn.-zach. przez Branę po Mądralową (1170 mt.), a na płn.-wsch. po Palicę (Policę, 1367 mt.). Od Mądralowy ciągnie się grzbiet górski poprzeczny ku płn. przez Czerniawę Suchą (1061 mt.) po Jałowiec (1110 mt.), a stąd ku płn.-wsch. przez Kiczerę (901 mt.), Surzynów (870 mt.) po Cyganówkę (534 mt.) nad Suchą i doliną Skawy. Bliżej Skawicy, od Surzynowa począwszy, wystrzeliły czubałki: Lachów Groń, Urwisko (663 mt.), Skupnówka (652 mt.), Witkówka (760 mt.), Kudiówka (636 mt.). Działy te stromo spadają ku lewemu brzegowi Skawicy, tworząc w niektórych miejscach brzegowiska przepaściste, pionowe na kilkadziesiąt metrów. Prawy brzeg doliny S. od Palicy (1367 mt.) począwszy jest daleko łagodniejszy, bo grzbiet górski w większej odległości bieży na płn.-wsch. przez Krupową halą (1240 mt.), Urwanicę (1106 mt.) i Naroże (1063 mt.). Bliżej doliny wzbiły się nad nią Krzywalówka (752 mt.), stożkowy Obłak (869 mt.), Jawor (857 mt.) i Sarnia Skała (514 mt.). Dolina Skawicy należy do rzędu najpiękniejszych okolic w ziemi suskiej. 2.) **S.** *Górna* al. *Babiaków* (ob.), prawy dopływ Skawicy; do opisu tam podanego dodajemy, że wypływa na płn.-zach. stoku Policy al. Palicy (1367 mt.) ze źródeł leśnych na granicy Zawoi i Skawicy, płynie górską dolinką na płn.-zach. przez obszar Zawoi, gdzie naprzeciwko Lachowego Gronia wpada do Skawicy. Od płd.-zach. wznosi się nad nią dział Spalenicy (861 mt.), a od płn.-wsch. działy na 780 mt. wysokie. Długość biegu $5^1/_4$ klm. 3.) **S.** *Sołtysia*, prawy dopływ Skawicy, w obrębie gm. Skawicy. Wypływa z pod Krupowej hali (1240 mt.); płynie nader górską doliną na płn.-zach. Nad nią od zach. działy górskie na 780 mt. wys., oddzielające ją od dol. Skawicy Górnej, a od wsch. Krzywalówka (752 mt.), Obłak (869 mt.), las Pacikówka (712 mt.). Długość biegu 6 klm. Wszystkich trzech Skawic dno kamieniste i skaliste; woda wśród wylewów wyrzuca zaspy kamieni i odtoku skalnego. *Br. G.*

Skawica, wś, pow. myślenicki, nad rz. t. n., przy drodze gminnej z Makowa doliną Skawicy i jej dopływów na Węgry. Domy stoją na wzniesieniu opadającem w kierunku płn.-wschodnim z 491 na 413 mt., ale ku płn. podnosi się naziom w szczycie Witkówce do 760 mt., na południe zaś w lesiste stoki Babiej góry. Parafia rz. kat. w Zawoi. Wś liczy 363 dm. i 1534 mk. (748 męż., 786 kob.); 1526 rz.-kat. i 8 izrael. Obszar więk. pos. (arc. Albrechta) wynosi 29 mr. roli, 1 mr. łąk, 36 mr. pastw. i 1557 mr. lasu; pos. mn. ma 2166 mr. roli, 146 mr. łąk, 346 mr. past. i 461 mr. lasu. Według Długosza (L. B., II, 293 i I, 88) wieś „Skawcze“ była królewską, jako attynencya zamku barwałdzkiego; na początku b. wieku wraz z innymi wsiami należącymi do tego klucza przeszła w posiadanie hr. St. Genois a w ostatnich latach nabył ją arcks. Albrecht. Graniczy na wschód z Juszczynem i Białą, na płn. z Grzechinią, na zachód z Zawoją, na płd. zaś ma obszerne świerkowe lasy. *Mac.*

Skawin, fol., pow. lubelski, gm. Bełżyce, par. Matczyn.

Skawina, miasto w pow. wielickim, nad Skawiną, dopł. Wisły z lewego brzegu. Leży pod 37°3′ wsch. dług. od Ferro i 49°58′ płn. szer. Małe ale czyste i dobrze zabudowane, zajmuje obszerną kotlinę na prawym brzegu rzeki, wzn. 222 mt. npm., otoczoną nieznacznymi pagórkami. Kotlina ta zajmuje 2161 mr.

obszaru. Zabudowane parterowemi domami, regularnie, liczy 202 dm. i 1243 mk. (577 męż., 666 kob.); 1155 rz.-kat., 1 gr. nieun., 1 prot. i 86 izrael. Majątek miasta wynosi około 75,600 zł., w części w papierach wartościowych, w części w ziemi, wraz z innymi dochodami przynosi rocznie 12,000 zł. w. a dochodu. Miasto utrzymuje urząd gminny i lekarza. W S. znajduje się parafia rz.-kat., sąd powiatowy, notaryat, urząd pocztowy i szkoła ludowa trzechklasowa. Jest tutaj apteka i kilka sklepów z towarami mieszanymi, dla zaspokojenia codziennej potrzeby, albowiem bliskość Krakowa przeszkadza rozwinięciu się handlu, zwłaszcza towarami bławatnymi. Celom humanitarnym posługuje dom ubogich, założony w r. 1571 dla 9 podupadłych mieszczan, a posiadający w realnościach i kapitale 5690 złr. Mieszkańcy trudnią się uprawą roli, garbarstwem i sadownictwem. Miasto zostało założone przez Kazimierza W. w r. 1364 na 9 łanach, na których były przedtem trzy wsie opactwa tynieckiego: Babice Stare i Nowe i Pisary. Miasto obdarzone prawem niemieckiem, było otoczone murem i miało zamek, w którym mieszkał wójt. Według świadectwa Długosza (L. B., I, 190-192 i II, 121) należało wójtowstwo do opata tynieckiego, który je w r. 1394 sprzedał Michałowi Berithowi zwanemu Puschnik (herbu Doliwa) za 300 grzywien. Razem z miastem założył Kazimierz W. parafią, z początku jako filią do Tyńca i wybudował kościół z białego kamienia, który istniał do r. 1704. W tym czasie zgorzało miasto wraz z kościołem i uratowano jedynie akta miejskie. Dopiero w r. 1720 odbudowano kościół, ale biały kamień zastąpiono cegłą. W roku następnym sekularyzowano parafią ale 1814 spłonął kościół powtórnie, dzisiejszy zaś zbudowano w 1826. Prócz parafialnego jest jeszcze kościół p. w. Nawiedzenia N. P. M. murowany, ale bez sklepienia. Parafia (dyec. krakowskiej, dek. skawińskiego) obejmuje Kopankę, Korabniki, Rzozów, Samborek i Sidzinę. Z S. prowadzą drogi: na płn. do Tyńca i Liszek, na płn.-wschód do Podgórza, na wschód przez Opatkowice do Wieliczki, na płd. do Radziszowa, na płd.-zachód przez Przytkowice do Kalwaryi i na zachód do Woźnik, a ztąd do Wadowic. Prócz tego łączą się tutaj dwie koleje żelazne: Sucha-Skawina, 47 klm. długa i Oświęcim-Płaszów (Podgórze), 65 klm. mająca. Odległość Skawiny od Oświecima wynosi 49, od Płaszowa 16 klm. Z przeszłości miasta niewiele można zanotować. Miasto było zawsze małe i ubogie. W r. 1581, zatem w epoce rozkwitu, zapłaciło szosu fl. 44 gr. 24, miało łanów kmiecych 15, garncarzów 6, szewców 5, piekarzów 5, rzeźników 5, płócienników, 8, krawców 2, kowali 3, komorników 5, komorników ubogich 6 i przekupnia. Summa fl. 81 gr. 6 (Pawiński, Małop., 154). Teraz posiadłość większa gminy wynosi 110 mr. roli, 4 mr. łąk, 9 mr. past. i 6 mr. lasu; pos. mn. zaś 1177 mr. roli, 205 mr. łąk, 173 mr. pastw. i 240 mr. lasu. Miasto otaczają: od płn. Samborek, od zach. Kopanka i Borek Szlachecki, od płd. Rzozów i Radziszów a od wschodu Korabniki. *Mac.*

Skawinka, mylnie *Skawina*, rzeczka podgórska w górnym, nizinna w dolnym biegu, powstaje z połączenia dwu potoków: Skawinki Wschodniej i Zachodniej czyli Cedrońskiej al. Cedronki, na obszarze Radziszowa, tuż nad granicą Woli Radziszowskiej (pow. myślenicki). Skawinka Wschodnia powstaje na granicy gmin Biertowic (pow. myślenicki) i Izdebnika (pow. wadowicki) z połączenia dwu strumieni: Harbutowickiego (ob.) i Jastrzębskiego (ob.). Tak powstała rzeka płynie dość szeroką dolinką, otoczoną średnimi pagórami, po nad 300 mt. wysokimi, granicą Krzywaczki i Woli Radziszowskiej na płn.-wsch., a potem na płn. na obszar Radziszowa. Skawinka Cedrońska zaś, al. Cedronka, Cedron, wytryska w obr. gm. Palczy, w pow. wadowickim; płynie łąkami w kierunku przeważnie północnym bardzo kręto; tworząc granicę Skawinek i Leśnicy od zach. a Lanckorony od wsch.; poczem płynie środkiem wsi Brodów, przerzyna gościniec mogilańsko-kalwaryjski, następnie Zebrzydowice, a na płn. granicy tej gminy z Przytkowicami zwraca się na wsch. i płd.-wsch., tworząc granicę między Zarzycami Wielkimi i Lesiczami Górnemi. Przybrawszy z pr. brz. na granicy tychże gmin z gm. Izdebnikiem bezimienny potok, skręca się na płn.-wsch. i w tym kierunku płynąc zrazu granicą Lesicz Górnych i Podolan z jednej a Izdebnika i Zarzyc Małych z drugiej strony, wchodzi w obręb gm. Pochybia i Woli Radziszowskiej. Minąwszy obszar Woli Radziszowskiej, tuż za wschodnią jej granicą, na obszarze Radziszowa łączy się ze Skawinką Wschodnią. Długość Cedronki 26 klm., Skawinki Wschodniej 8 1/4 klm. Powierzchnia wody Cedronki w Leśnicy, w odległości 3 3/4 klm. od źródeł, wzn. 329 mt.; Skawinki Wsch. na granicy Krzywaczki, pod Ostrą górą, 245 mt.; połączenie się obu Skawinek 230 mt. Skawinka Wschodnia przyjmuje od pr. brz. Głogoczówkę (ob.), Cedronka zaś zabiera liczne mniejsze potoki, spływające z okolicznych wzgórzy, otaczających jej dolinę. Znaczniejsze czubałki na pr. brz. są: Lanckorońska góra (550 mt.), Na piasku (362 mt.), Ostry dział (365 mt.), Pohów (397 mt.) i Ostra góra (332 mt.); na lew. zaś brz. nad źródłami Chełm (581 mt.), Żarek (527 mt.), Judka (369 mt.), Kiełek (337 mt.). Od połączenia się obu źródlanych ramion płynie

S. wprost na płn. szerokim piaszczystym łożyskiem przez Radziszów, popod mto Skawinę, a na obszarze Samborku (w pow. wielickim) wpada do Wisły z pr. brz. Powierzchnia wody w Radziszowie 226 mt., w Skawinie 219, przy ujściu 215 mt. Przyjmuje od pr. brz. Stawiska i Rzepnik (ob.), od lew. brz. Mogiłkę (ob.). Długość biegu od połączenia się obu Skawinek 16 klm. Skawinka jest raczej wielką podgórską strugą aniżeli rzeką. W jej wodach żyją ryby: brzana, brzanka, cyrta, jaź, jelec, karp, kiełb, kolka, miętus, okoń, piskorz, płotka, szczupak, śliz, świnka, ukleja, węgórz. Wylewa dość znacznie. *Br. G.*

Skawinki, wś uważana za przedmieście Lanckorony, w pow. wadowickim, leży nad Skawinką, czyli Cedronem przy drodze z Lanckorony (4·5 klm.) do Suchy i składa się z 122 rozrzuconych domów i 719 mk. (343 męż., 376 kob.), między którymi jest 7 izrael. Należy do kompleksu dóbr izdebnickich, ma dobre i piękne zabudowania gospodarcze większej posiadłości. Więk. pos. wynosi 202 mr. roli, 1 mr. łąk, 31 mr. pastw. i 28 mr. lasu; pos. mn. ma 535 mr. roli, 31 mr. łąk, 155 mr. past. i 180 mr. lasu. Parafia rz.-kat. w Lanckoronie. S. była attyn. zamku lanckorońskiego i w 1581 (Pawiński, Małop., 47) miała 2 łany kmiece, 6 zagród z rolą, 2 komorników z bydłem, rzemieślnika, dudę, 3 pręty roli i łan sołtysi. Graniczy na płn. z Lanckoroną, na wschód z Harbutowicami, na płd. z Palczą i Zachełmną a na zachód ze Stroniem i Zakrzowem. Lud w okolicach wsi zwany Skawiniakami, nosi niebieskie sukmany, obszyte czerwonemi taśmami. Sukmany przepasują zielonymi lub pąsowymi skórzanymi pasami, na głowie zaś noszą stożkowaty wysoki kapelusz, lub tkane tynieckie czapki. Strój kobiet jest podobny, tylko sukmany noszą krótsze albo czerwone gorsety. Spodnice mają jaskrawo kolorowe. Lud ten jest rosły i dorodny, odznaczający się inteligencyą i pracowitością. *Mac.*

Skawszyn, wś poradziwiłłowska, pow. mozyrski, w 2 okr. pol. petrykowskim, gminie Dziakowicze, ma 27 osad pełnonadziałowych; miejscowość nizinna, w ostatnich latach skanalizowana. *A. Jel.*

Skawuczyn al. *Skawuszyn*, nieistniejąca obecnie wś nad Bohem, w pow. bracławskim; ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1: 23, 26.

Skazanka, rzeczka, dopływ Taśminy z prawej strony.

Skazdub, wś i kol. nad jez. Skazdubek, pow. suwalski, gm. Wólka, par. Bakałarzewo, odl. od Suwałk 19 w.; wś ma 69 dm., 586 mk., 74 os., 1999 mr.; kol. 2 dm., 7 mk. W 1827 r. było 77 dm., 471 mk. par. Przerośl. S. wchodził w skład dóbr Czostków.

Skazdubek, jezioro przy wsi Skazdub, w dobrach Czostków, pow. suwalskim, ma 41 mr. obszaru i 18 st. głęb. Wypływa z niego strumień wpadający do rzki Garbaś.

Skażenica, grupa domów i folw. w Żukowie, pow. złoczowski.

Skazińce 1.) wś nad rz. Derłą, dopł. Dniestru, pow. mohylowski, okr. pol. Jaryszów, gm. Bronica (o 7 w.), par. kat. Ozarzyńce, sąd w Mohylowie (o 10 w.), przy trakcie poczt. z Mohylowa do Serbów. Ma 141 osad, 682 mk., 806 dzies. ziemi włośc., 1364 dworskiej, 37 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Michała, wzniesiona w 1879 r., ma 1109 parafian. Są tu pokłady fosforytów. Należała do Szołajskich, Rodokonakich, obecnie z Rodokonakich Franżepane. 2.) **S.**, wś u źródeł rz. Czarnowódki, dopł. Smotrycza, pow. proskurowski, okr. pol., gmina, sąd i st. pocz. Jarmolińce (o 7 w.), o 53 w. od Kamieńca. Leży na płaszczyźnie, grunt ma równy, niebłotnisty, 275 osad, 926 mk. (43 jednodworców), 678 dzies. ziemi włośc., dworskiej na część Maryi z Bernatowiczów Kostkiewiczowej 514 dzies., 74 dzies. lasu, na części Markowskich 647 dzies. ziemi, 131 lasu; 30 dzies. ziemi cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Michała, wzniesiona w 1750 r., ma 792 parafian. Kościół katol. par. p. w. podwyższenia Krzyża św., z muru wzniesiony w 1803 r. (podług Marczyńskiego w 1806 r.) przez Franciszka Markowskiego, kasztelana sanockiego. Par. katol., dekanatu proskurowskiego, ma 2535 wiernych; kaplica w Sawińcach, dawniej także w Sokołówce Nowej. Do parafii, oprócz S., należy Franpol z przedm. Franówką i wsi: Bałakiry, Kujawy z Marylówką, Mądrygłowy, Perelówka słob., Sawińce i Sokołówka Stara i Nowa. 3.) **S.**, wś nad rz. Żwanem (Werbową), dopł. Dniestru, pow. uszycki, okr. pol. i sąd Letniowce (Nowa Uszyca o 20 w.), gm. Kuryłowce Murowane, par. katol. i st. pocz. Wierzbowiec, ma 147 osad, 902 mk. (30 jednodworców), 669 dzies. ziemi włośc., 789 dworskiej, 44 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Dymitra, wzniesiona w 1884 r., ma 829 parafian. Wś należała do Kosakowskich, Komarów (do klucza kuryłowieckiego), obecnie drogą wiana, za Aleksandrą Komarówną, hr. Tyszkiewiczów. *Dr. M.*

Skąpa, w XVI w. *Skapa*, *Szkapa*, wś i fol., pow. noworadomski, gm. Zamoście, par. Sulmierzyce, odl. 21 w. od Radomska; wś ma 9 dm., 115 mk.; fol. 4 dm., 13 mk. W 1827 r. było 16 dm., 108 mk. W 1871 r. fol. Skąpa rozl. mr. 551: gr. or. i ogr. mr. 479, łąk mr. 30, pastw. mr. 32, wody mr. 1, nieuż. mr. 5; bud. mur. 2, z drzewa 8. Wś S. os. 14, mr. 116. Na początku XVI w. nie było tu kmieci lecz same cząstki szlacheckie, dające dziesię-

cinę pleb. w Sulmierzycach (Łaski, L. B., I, 491). Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1552 i 1553 Aleksy Skąpski miał 1/4 łanu, Marcin Południe i Stan. Piskuła 1 łan, Kacper 1/4 łanu (Pawiński, Wielkp., II, 284).

Skąpe, jezioro na obszarze dóbr Kazimierz, w pow. słupeckim.

Skąpe, w XVI w. *Skamppe* i *Skappe*, wś, fol. i os. leś., pow. konecki, gm. Pijanów, par. Pilczyca, odl. od Końskich 28 w., ma pokłady rudy i kamienia ciosowego, urząd gminny, gorzelnią, 36 dm., 430 mk. W 1827 r. było 25 dm., 175 mk. W 1886 r. fol. Skąpe rozl. mr. 967: gr. or. i ogr. mr. 694, łąk mr. 136, pastw. mr. 36, lasu mr. 70, nieuż. mr. 31; bud. mur. 21, z drzewa 1; płodozmian 4, 6 i 10-polowy; las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 20, mr. 330; wś Wólka Paprotnia os. 48, mr. 534; wś Zaostrowie os. 21, mr. 272; wś Budzisławów os. 60, mr. 363; wś Gabryelin os. 12, mr. 39. Prócz tego należało do dóbr 2176 mr. lasu, który został oddzielony. W połowie XV w. własność Kobielskiego, miała łany kmiece, karczmę z rolą, z których dziesięcinę snopową i konopną, wartości 3 grzyw., płacono prebendzie św. Jerzego. Fol. rycerski płacił dziesięcinę w Pilczycy (Długosz, L. B., I, 596). W 1466 Johannes Chrzelowsky z Goszyc, syn Krzesława z Kurozwęk, kaszt. łubel., jest właścicielem wsi: Skampe, Wola Skampska, Czostków, Przybrodów, Kietlin i Lagewnyky (Helcel, II, 717). W 1480 r. „Nobilis Jacobus de Skampe“ zastawia wieś swą Przybyradów (dziś Przygrodów) Janowi Zakrzowskiemu (Wypis z ksiąg grodz. chęcińskich, w Hist. Praw. Słow. W. A. Maciejowskiego, VI, str. 18). Na początku XVI w. S. należało do par. Pilczyca, lecz łany dworskie dawały dziesięcinę, wartości do 18 gr., pleb. w Łopusznie (Łaski, L. B., I, 594 i 604). Według reg. pob. pow. chęcińskiego z r. 1540 wś Skampe, własność Mikołaja Kobielskiego, miała 10 kmieci na pół łanach, 1 zagr., dwór, fol., sadzawkę, lasy i zagajniki (Pawiński, Małop., 274, 580). Zbudowano tu w 1799 r. wielki piec. *Br. Ch.*

Skąpe, jezioro w płd.-wschod. zakątku pow. słonimskiego.

Skąpe, urzęd. *Skompe*, majętność, w pow. wrzesińskim, o 5 klm. na wschód-południe od Mielżyna, na starym trakcie wiodącym na Mieczownicę do Kleczewa; par. Staw, poczta i st. dr. żel. w Strzałkowie o 6 klm.; z Maryanowem (2 dm., 35 mk.), z którym tworzy okr. dworski, ma 10 dm., 181 mk. (180 kat., 1 prot.) i 688 ha (329 roli, 349 lasu); cz. doch. z ha roli wynosi 7·05, z ha lasu 3·92 mrk; młyn i fabryka krochmalu; chów i tucz bydła oldenburskiego; właścicielem był niedawno temu Paweł Zakrzewski. W r. 1393—6 pisali się z S. Jan i Wojciech Skąpscy; w r. 1578 posiadali tu Skąpscy Marusza 1 kwartę roli i 1 zagrodnika, Maciej Bodzanta 2 kwarty i 1 zagrodnika i Jakub Bodzanta 2 kwarty, a w r. 1618 Adam 2 kwarty czyli 1/2 śledzia osiadłego i 2 zagrodników, Jakub 1 ślad i 1 zagr. i Jan Bodzanta 1/2 śledzia, które po części sami uprawiali. Przy schyłku zeszłego stulecia należało S. do Chmielewskich; odtąd zmieniają się właściciele: Bieńkowscy, Niesiołowscy, Świnarscy i Zakrzewscy. W 1879 r. dobra S. z obszarem 2860 mr. nabył Paweł Zakrzewski ze Skolców od pomorskiego banku hypotecznego w Koeslinie za 429,000 mrk. Ob. *Skąpskie Holendry* *E. Cal.*

Skąpe, dok. z r. 1341 *Schampffen*, 1754 *Skompe*, jezioro pod Nicwałdem, pow. grudziądzki. *Ks. Fr.*

Skąpe 1.) *Nowe*, niem. *Neu Skompe*, dok. *Scampen*, *Schompen*, wś nad jez. t. n., pow. toruński, st. p. i par. kat. Chełmża (o 3/8 mili); 498 ha (480 roli). W 1885 r. 60 dm., 96 dym., 477 mk., 146 kat., 331 ew. Za czasów krzyżackich należało do komturstwa papowskiego. 2.) **S.** *Stare*, niem. *Alt S.*, wś, tamże; 1885 r. 25 dm., 48 dym., 237 mk., 119 kat., 118 ew. Szkoła 3-klasowa symultanna liczyła 1887 r. 2 naucz. i 152 dzieci. Obie osady, stanowiące wś i folw. wraz z jeziorem były własnością kapituły chełmińskiej. Wizyt. Strzesza z r. 1667 opiewa, że dochody z S. pobierał kś. sufragan Maciej Bistram, jako pierwszy kanonik chełmiński. Włościan było dawniej 8, wówczas jeden; dawał mesznego 1 kor. żyta i tyleż owsa; dwór dawał 2 kor. żyta i tyleż owsa (str. 76). *Ks. Fr.*

Skąpie, dawniejsza nazwa folwarku Kompie, w pow. szubińskim.

Skąpiec, *Skupiec*, folw., pow. słonimski, w 5 okr. pol., gm. Dobromyśl, o 42 w. od Słonima.

Skąpiec, staw na rz. Homuli, w pow. elbląskim, pod wsią Rakowem. Ob. *Homula.*

Skąpska Wola, wś i fol., pow. wyłkowyski, gm. Zielonka, par. Olwita, odl. od Wyłkowyszek 12 w., ma 15 dm., 55 mk., 776 mr. dwors. i 10 mr. włośc. Wchodziła w skład dóbr Kotowszczyzna.

Skąpskie Holendry, urzęd. *Skompe-Hauland*, dawniej *Sarnowo*, w pow. wrzesińskim, o 3 1/2 klm. na wschód-południe od Mielżyna, par. Staw, poczta i st. dr. żel. w Strzałkowie o 7 klm.; mają 9 dym., 58 mieszk. katol. i 98 ha obszaru, między któremi 95 ha roli z cz. doch. 9·15 mrk z hektara.

Skeja, potok, powstaje w obr. gm. Św. Ilie (al. Illie), w pow. i obw. suczawskim, płynie na płn., następnie na płn.-wsch. po płn. stronie zabudowań wiejskich, następnie granicą

Skei i Suczawy, wreszcie przeszedłszy na płn. błonia suczawskie wpada do Suczawy z pr. brz., powyżej mostu suczawskiego, na gościńcu serecko-suczawskim. Długość biegu 9 klm. Porusza 4 młyny. *Br. G.*

Skeja al. *Scheia*, z wólką *Rezuszką*, wś kośc., pow. i obw. sąd. suczawski, na płn.-zach. od Suczawy, graniczy na wsch. z Suczawą, od płn. z Ickanami Nowymi i Petrowcami, od płn.-zach. z Bunincami, od zach. z płn. obszarem gm. Strojestie, a od płd. z św. Illie. Przez płn. obszar tuż nad granicą płynie od zach. ku wsch. Suczawa; wsch. granicę tworzy pot. Skeja, dopł. Suczawy. Od płn.-zach. ku płn.-wsch. przechodzi gościniec rządowy z doliny Mołdawy od Góry-Humory do dol. Suczawy do miasta Suczawy. Zabudowania wsi legły na płn.-wsch. stoku wzgórza, 374 mt. wzniesionego, nad doliną rz. Suczawy (287 mt.). W 1869 r. miała 1974 hekt. 91 ar. 68 mt. kw.; było 267 dm., 1423 mk. W r. 1880 było 298 dm., 1426 mk.; z tego na obszar dworski z wólką Rezuszką przypada 22 dm., 164 mk. Co do wyznania było 106 kat., 1279 gr.-kat., 32 żyd., 9 innych wyzn.; co do narodowości 66 Niemców, 67 Rusinów, 1262 Rumun., 39 innych narod. W miejscu jest cerkiew par. gr.-orm. murowana, p. w. św. Mikołaja, zbudowana w latach 1840—1841 przez właściciela Ilia Hagi Aritonowicza i gminę parafialną. Według szem. duch. bukow. z r. 1885, parafia liczyła 289 familii, 1310 dusz. Gr.-kat. należą do parafii w Suczawie. Szkoła ludowa jednoklasowa o 1 nauczycielu. W 1884 r. było 158 dzieci obowiązanych do szkoły, uczęszczało zaś 69. Na obszarze dworskim folwarki, gorzelnia, młyn i prywatny zakład stadniczy. Urząd podatk., sąd pow., st. p. i tel. w Suczawie. Własność braci Andrzeja, Ilii i Krzysztofa Aritonowiczów. *Br. G.*

Skęczniew, w XVI w. *Scacznow*, wś i fol. nad rz. Wartą, pow. turecki, gm. Piekary, par. Skęczniew, odl. 14 w. od Warty, 10 w. od Uniejowa, posiada kościół par. murowany, szkołę początkową (126 dzieci), staranne gospodarstwo folwarczne, piękny ogród dworski, wiatrak. Wś z os. Zawady i Władzimirowka ma 23 dm., 329 mk.; fol., os. młyn. i prob. 15 dm., 147 mk. W 1827 r. było 23 dm., 232 mk. Istniała tu gorzelnia (koło 1870) i kopalnia wapna. Dobra Skęczniew składały się w 1886 r. z fol.: S., Kościanki i Zborów, rozl. mr. 1330: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 465, łąk mr. 147, pastw. mr. 114, lasu mr. 128, nieuż. mr. 53; bud. mur. 11, z drzewa 22; płodozmian 6 i 11-polowy; fol. Kościanki gr. or. i ogr. mr. 209, nieuż. mr. 3; bud. mur. 1, z drzewa 2; płodozmian 10-polowy; fol. Zborów gr. or. i ogr. mr. 184, lasu mr. 24, nieuż. mr. 3; bud. mur. 1, z drzewa 2; płodozmian 9-polowy. Wieś S. os. 47, mr. 341; wś Młyny Skęczniewskie os. 9, mr. 134. Kościół par. p. w. św. Trójcy istniał już w drugiej połowie XV w. Przy kościele był szpital i szkoły, które już w XVIII w. przestały istnieć, jak świadczy wizyta z 1787 r. W 1748 r. Wojc. Mączyński, kasztel. spicymierski, w miejscu starego wzniósł nowy kościół drewniany. W 1825 r. z funduszu zostawionego przez ks. Westerowskiego, jezuitę, w ilości 70,000 złp., rozpoczęto budowę obecnego murowanego kościoła, który w ostatnich czasach odświeżony i przyozdobiony, został konsekrowany w 1882 r. Przy kościele przechowały się metryki chrztu od 1654 r. a ślubów od 1668 r. W XVI w. dziesięcinę z całej wsi dawano plebanowi miejscowemu. Uposażenia w ziemi nie było żadnego (Łaski, L. B., I, 404, 405 i przyp.). W XVI w. prócz S. istniał jeszcze Skęczniewek, który zapewne zlał się później z S. w jedną całość. S. par., dek. turecki, 2450 dusz. *Br. Ch.*

Skęczniewskie Młynki, ob. *Młynki* 6) i *Skęczniew.*

Skęczno al. *Kęczno*, kol. nad strum. Szadkówką, pow. sieradzki, gm. i par. Zadzim, odl. od Sieradza 29 w., ma 16 dm., 98 mk. W 1827 r. 11 dm., 50 mk.

Skępe, jezioro w pow. lipnowskim, w dobrach t. n., brzegi bezleśne, przeważnie niskie. Wypływa z niego rzka Mień. Należy ono do grupy jezior ciągnących się łańcuchem i połączonych przez rzeczkę Mień, która ich wody uprowadza. Wody tych jezior uprowadza też rzeczka Czernica do Skrwy.

Skępe 1.) zwykle *Skempe*, w dok. *Scampe*, os. miejska, dawniej miasteczko, fol. i dobra, pow. lipnowski, gm. i par. Skępe. Leży na piaszczystym obszarze, otoczone dokoła przez jeziora: Wilczyńskie, Czermińskie, Mielno, Skępe i Wielgie. Odl. 12 w. od Lipna. Osada miejska posiada kościół par. poklasztorny, synagogę, sąd gminny, seminaryum dla nauczycieli początkowych, szkołę początkową, kasę wkładowo-zaliczkową, urząd gminny, zajazd, 2 karczmy, garbarnią, dwie olejarnie, 138 dm., 1576 mk., 1485 mr. ziemi użyt. i 858 mr. nieuż. Fol. Skępe al. Skępska Wioska ma 10 dm., 191 mk., staranne gospodarstwo, piękną rezydencyę, w ogrodzie budynek mieszczący bibliotekę liczącą do 20,000 tomów, gorzelnią (od 1887 r.), owczarnią do 4000 owiec liczącą. W 1827 r. miasteczko miało 130 dm., 924 mk.; fol. S. 14 dm., 122 mk. Dobra Skępe składały się w 1886 r. z fol.: Wioska Skępe, Wymyślin, Kierz, Zajezierze, Pokrzywnik, Rzuchowo, Obóz i Huta, rozl. mr. 7995: fol. Wioska Skępska gr. or. i ogr. mr. 602, łąk mr. 131, pastw. mr. 4, lasu mr. 130,

wody mr. 207; os. Rybacka mr. 2, nieuż. mr. 35; bud. mur. 15, z drzewa 11; płodozmian 8 i 9-polowy; os. Wymyślin gr. or. i ogr. mr. 119, łąk mr. 5, w os. mr. 2, nieuż. mr. 19; bud. mur. 9, z drzewa 5; fol. Kierz gr. or. i ogr. mr. 222, łąk mr. 104, pastw. mr. 56, w os. mr. 6, nieuż. mr. 15; bud. mur. 1, z drzewa 8; płodozmian 4 i 7-polowy; fol. Rzuchowo gr. or. i ogr. mr. 289, łąk mr. 76, pastw. mr. 85, lasu mr. 60, nieuż. mr. 41; bud. mur. 3, z drzewa 14; fol. Pokrzywnik gr. or. i ogr. mr. 166, łąk mr. 41, pastw. mr 8, lasu mr. 12, nieuż. mr. 6; bud. mur. 2, z drzewa 7; os. Suradowo gr. or. i ogr. mr. 40, łąk mr. 29, pastw. mr. 2, lasu mr. 46, wody mr. 24, nieuż. mr. 5; bud. mur. 1, z drzewa 9; fol. Zajeziorze gr. or. i ogr. mr. 343, łąk mr. 86, pastw. mr. 76, lasu mr. 27, nieuż. mr. 24; bud. mur. 2, z drzewa 13; fol. Huta gr. or. i ogr. mr. 37, łąk mr. 232, nieuż. mr. 2; bud. z drzewa 7; fol. Obóz gr. orn. i ogr. mr. 146, łąk mr. 40, pastw. mr. 23, lasu mr. 194 i mr. 261, nieuż. mr. 13; bud. mur. 1, z drzewa 13; pod lasami mr. 3874. Lasy starannie urządzone. W skład dóbr wchodziły poprzednio: os. miejska Skępe os. 245, mr. 2343; wś Józefkowo os. 31, mr. 107; wś Suminek os. 12, mr. 277; wś Kierz os. 5, mr. 13; wś Wólka Mała os. 3, mr. 7; wś Koziołek os. 3, mr. 40; wś Wymyślin os. 13, mr. 193; wś Huta os. 27, mr. 154; wś Rzuchowo os. 41, mr. 128; wś Suradowo os. 9, mr. 290; wś Chodorążek os. 43, mr. 100; wś Wioska os. 7, mr. 10; wś Żagno os. 5, mr. 99; wś Rumunków Obóz os. 24, mr. 419; wś Czermno os. 33, mr. 574; wś Rumunki Wilczyńskie os. 41, mr. 957; wś Pokrzywnik os. 13, mr. 151; wś Kukowo os. 12, mr. 74; wś Jarczewo os. 35, mr. 498; wś Wólka Duża os. 21, mr. 654; wś Rumunków Chodroń os. 29, mr. 360; wś Łowiczek i Zajeziorze os. 21, mr. 550; os. Żuchowo os. 1, mr. 7. Własność rodziny Kościeleckich h. Ogończyk, którzy uzyskali w r. 1445 od Kazimierza Jagiellończyka przywilej, wynoszący wś S. na stopień miasta. Strykowski wspomina (k. 616), iż w r. 1463 Ulryk Czerwonka, dowódzca na zamku golubskim, znosi pod Skępem zastęp, który wyruszył z Brodnicy dla grabieży ziemi dobrzyńskiej. Według inwentarza z r. 1571 mieszczanie S. płacą z 230 dm. po groszu, z ogrodów po gr. $1^1/_2$. Zygmunt August zwalnia mieszczan z opłaty cła „na gościńcu toruńskim z Litwy“, oraz zatwierdza cztery jarmarki do roku. W 1627 r. uprawiali mieszczanie tysiąc morgów roli. Na czele osady stał wójt z ławnikami, dopiero w inwentarzu z r. 1726 występuje burmistrz. Było wtedy 100 placów, roli pod uprawą mr. $556^1/_2$, ogrodów mr. $53^1/_2$ (Muzeum. Świdziń., II, 116, 117). W Kole 21 lutego 1485 r. Kazim. Jagiel. poleca Spytkowi z Jarosławia, wwdzie sandomier. i stście general. ziem ruskich, odebrać zakład 2000 złp. od Jana ze Skępego, kaszt. dobrzyńskiego, w sprawie Zofii, żony wojewody brzesko-kujaw. i starosty włocławskiego, Jana z Oporowa (Akt. grodz. ziem., t. X, 10). W r. zaś 1517 występuje Mikołaj ze Skępego, woj. brzesko-kujawski (V, 122). Akta podskarbińskie z 1564 r. wymieniają Sebastyana Mieleckiego h. Gryf, kaszt. wiślickiego, jako właściciela S. Według reg. pob. pow. lipnowskiego z 1564 r. S. miało 3 poddanych na 3 łanach. Reliqui combusti liberi; 7 poddanych, karczmarz i 2 zagr. należało do Sebastyana z Mielca, kaszt. wiślickiego. Płacono poboru 1 fl. 19 gr. 2 sz. (Pawiński, Wielkp., I, 314). Z czasem dobra te weszły w dom Działyńskich, na początku zaś zeszłego wieku przeszły do Zielińskich. R. 1789 dziedzic S. Ludwik Zieliński, kaszt. zakroczymski, wysiewał na wsi S. 88 kor. żyta, na Suradowie 20 kor. żyta, 2 kor. pszen., na Sudrogach 44 kor. żyta, 4 kor. pszen., na Suminie 131 kor. żyta i 31 kor. pszen. Czynszu mu dawały Skępe 250 zł., Wólka 292, Wymyślin 90, Obóz 202, Suradowo 20, Sudragi 297, Sumin 1190 zł. Z tej rodziny pochodził i tu przemieszkiwał zacny obywatel i zdolny poeta, Gustaw Zieliński († 1881). Przy nim zamieszkiwał współtowarzysz młodości Zygmunt Komarnicki, znany tłumacz kronik Dytmara i Galla. Dziś S. należy do Władysława Zielińskiego. Kościół paraf. powstał zapewne wraz z miastem. Istniał on do 1800 r. Następnie parafią przeniesiono do kościoła klasztornego. Kościół ten stoi o pare tysięcy kroków na zachód od S. we wsi Wymyślinie. Znajduje się w nim słynąca cudami statua Matki Boskiej, którą według kroniki klasztornej nabyła w Poznaniu r. 1496 Zofia, córka Mikołaja Kościeleckiego, kaszt. kruszwickiego, i przywiózłszy umieściła takową w małej kapliczce. Mikołaj Kościelecki, bisk. chełmski, wystawił w 1498 r. obszerniejszy kościół i osadził przy nim ks. bernardynów. Antoni Zboiński, woj. płocki, wraz z żoną Salomeją ku końcowi zeszłego stulecia wystawili przy kościele prezbiterym, gdzie też ciała ich spoczęły 1796 r. Odnowiony 1767 r., zatracił cechę starożytną. Ołtarze w stylu rokoko. Wnętrze wymalowane al fresco przez braciszka zakonu Kazimierza Zebrzydowskiego. W r. 1755 za pozwoleniem Benedykta XIV odbyła się uroczysta koronacya figury Najśw. Panny; ceremonii tej dokonał ks. Fabijan Pląskowski, biskup sufragan płocki. Statua ta, drewniana, wyobraża Bogarodzicę w dziecinnym wieku, z koroną na głowie, otoczoną promiennemi gwiazdami; po bokach dwa aniołki i księżyc pod nogami. Wszystko to ze srebra

(Enc. Orgelb. wiek.). Po zamknięciu klasztoru w r. 1864, budynek klasztorny użyto na pomieszczenie seminaryum nauczycielskiego. Zabudowania te okala park. Między 1815 a 1840 r. istniała w S. szkoła obwodowa. Istnieje w druku: Akt uroczysty zakończenia rocznego biegu nauk w szkole obw. w S. r. 1835 (Płock). Na polach miejskich znajdują się trzy okopy, z tych jeden, na wzgórzu między błotami, nazywają „Górą Biskupią“, gdyż służyła ona za miejsce schronienia Konst. Zielińskiemu, arcyb. lwow., stronnikowi króla Leszczyńskiego, który tu w r. 1700 od przeciwników schwytany został. Wojsko polskie pod wodzą Rybińskiego, cofając się ku granicy pruskiej, przechodziło przez Skempe 1 paźdz. 1831 r. (Puzyrewski, str. 385). Opis S. z rysunkiem podał Tyg. Illust. w r. 1860 (t. I, Nr. 15). S. par., dek. lipnowski, 3216 dusz. S. gm. należy do sąd. gm. IV okr., obejmuje 26,622 mr. (w tem 2368 mr. nieuż.), ma 756 dm., 8335 mk. W gm. znajduje się kościół katol., synagoga, seminaryum nauczycielskie, trzy szkoły, urząd leśny, urz. gminny, sąd gm., 2 młyny wodne, 2 zajazdy, 9 karczem. W skład gm. wchodzą: Babiełany, Bógzapłać, Chodorążek, Czarnylas, Czermno, Dziegciarka, Franciszkowo, Gęślowarka, Grabowiec, Huta Łęcka, Huta Skępska, Jarczewo, Jazy, Józefkowo, Kierz, Koziołek, Kukowo, Krzyżówki, Kujawy, Ławiczek, Łachita, Łempiczyzna, Łęg, Łąkie Łąkierumunki, Łąkie Nowe, Lubowice, Modrzywie, Moczadły, Obóz kol., Piątki kol., Podole, Pokrzywnik, Radziochy, Sarnowo, Skępe (os. i wś), Starababa, Suminek, Suradowo, Sucza, Szczekarzewo, Wierzbick, Wólka Mała i Duża, Wólka rumunki, Wymyślin, Zajezierze, Żagno, Żuchowo. 2.) **S.**, kol., pow. kolski, gm. i par. Chełmno, odl. od Koła 9 w., ma 8 dm., 46 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Chełmno. *M. Raw. Wit.—Br. Ch.*

Skępsk, niem. *Skemsk*, wś niedaleko granicy król. polskiego, nad strużką b. n., st. p. i par. kat. Golub (o ½ mili). W skład gm. wchodzą jeszcze: leśn. Skępsk (Drewenz), młyn Fraksztyn, Kałdunek, os. Fraksztyn (Reiss-Frankenstein), Słuchaj i Zafraksztyn; cały obszar obejmuje 1003 ha, 75 lasu, 56 łąk i 734 roli or. W 1885 r. było tu 35 dm., 75 dym., 400 mk., 234 kat. i 166 ew. Szkoła ew. miała 1887 r. 1 naucz. i 89 dzieci. *Kś. Fr.*

Skiba al. *Skibinia*, rzeczka w pow. lipowieckim, lewy dopływ rz. Sobi, bierze początek na gruntach wsi Skibin, przepływa pod wsią Koszlany i uchodzi pod wsią Żadany.

Skibcze, pow. kamieniecki, ob. *Skipcza.*

Skibiaki al. *Zające*, grupa zabudowań w gm. Radawy, pow. jarosławski. *Br. G.*

Skibice 1.) wś i fol., pow. włocławski, gm. i par. Śmiłowice, odl. 10 w. od Włocławka, ma 50 mk. W 1827 r. 10 dm., 98 mk. W 1887 r. fol. S. rozl. mr. 466: gr. or. i ogr. mr. 410, łąk mr. 19, past. mr. 24, nieuż. mr. 13; bud. mur. 9, drewn. 6; płodozm. 12-pol. Wś S. os. 13, mr. 15. Według reg. pob. pow. brzeskiego z r. 1557—1566 Skibicze, wieś szlachecka, miała 5 posiadaczy, 4 łany, 3 zagrody (Pawiński, Wielkp., II, 14). 2.) **S.,** wś i fol., pow. hrubieszowski, gm. i par. Grabowiec, odl. 20 w. od Hrubieszowa. Fol. S., w r. 1873 oddzielony od dóbr Szystowice, rozl. mr. 383: gr. or. i ogr. mr. 319, łąk mr. 31, past. mr. 26, nieuż. mr. 7; bud. drewn. 10. *Br. Ch.*

Skibicze, wś i dobra, pow. kobryński, w 4 okr. pol., gm. Drohiczyn, o 64 w. od Kobrynia.

Skibin al. *Skibino*, wś i fol., pow. nieszawski, gm. Sędzin, par. Radziejów, odl. 28 w. od Nieszawy. S. rozpadł się na dwie połowy nierozdzielone (do 1885 r.) hipotecznie; 1-sza ma 60 mk., 2-ga 63 mk. W 1827 r. 15 dm., 84 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 616: gr. or. i ogr. mr. 582, łąk mr. 13, nieuż. mr. 21; bud. mur. 5, z drzewa 9. Wś S. os. 18, mr. 18. W dokum. z 1103 r. występuje S. jako posiadłość klasztoru w Mogilnie (Kod. Wielkp.). Według reg. pob. pow. radziejowskiego wieś S. w parafii Radziejów, własność Wacława i Sebastyana Krosińskich, miała $8^1/_2$ łanów, 1 zagr. (Pawiński, Wielkop., II, 27).

Skibin 1.) w dokum. *Skibińce*, *Skibisza*, wś u źródeł rzki Skiby al. Skibini, dopł. Sobi, pow. lipowiecki, w 1 okr. pol., gm. Żadany, par. praw. Jabłonowica, kat. Ilińce; ma 605 mk., wyłącznie szlachty czynszowej, obecnie wyzn. prawosł. Plantacye buraków do Babina. Podług Pochilewicza S. stanowi północną część wsi Jabłonowicy (ob.). Własność Jaroszyńskich. W końcu XVIII wieku wchodziła w skład klucza ilinieckiego, Sanguszków, który Tekla Sanguszkówna wniosła Włodzimierzowi Potockiemu. 2.) **S.,** wś, pow. taraszczański, w 2 okr. pol., gm. Żaszków (o 5 w.), o 38 w. od Taraszczy a 8 w. od Stawiszcz, ma 4278 mk. Podług Pochilewicza było tu w 1863 r. 2250 mk. (29 kat.), w większej połowie pochodzenia szlacheckiego. Cerkiew p. w. św. Parascewii, wzniesiona przez mieszkańców w 1765 r. na miejsce dawniejszej z 1667 r. Należy do klucza stawiszczańskiego dóbr hr. Branickich. Podług podania nazwa wsi pochodzi od pierwszego osadnika Skiby, mieszkańca Stawiszcz. Podanie głosi również, że S. uległ zupełnej ruinie podczas jednego z napadów tatarskich. Wś otoczona była niegdyś lasami dębowemi, których obecnie zaledwo ślady pozostały. *J. Krz.*

Skibińce 1.) wś wchodząca niegdyś w skład klucza Przyłuka, w pow. berdyczowskim, należała w 1578 r. do działu ks. Jerzego Zbara-

skiego. 2.) **S.**, mylnie *Skibickie*, dawniej *Krasnopole*, wś rząd. nad rz. Bohem, pow. hajsyński, okr. pol. Teplik, gm., par. kat. i sąd Ładyżyn, ma 85 osad, 2622 mk. (z Hubnikiem), 4646 dzies. ziemi włośc. Cerkiew p. w. św. Parascewii, wzniesiona w 1871 r., ma 1791 parafian. Dobra niegdyś Słupiczów (ob. t. IV, 874), następnie Sobańskich, Jełowieckich, którym po 1831 r. skonfiskowane. 3.) **S.**, wś nad rzką Orechowatką al. Orechwatycą, pow. skwirski, w 1 okr. pol., gm. Babin, o 28 w. od Skwiry a 3 w. od wsi Borszczahówki, ma 761 mk. Cerkiew p. w. św. Dymitra, drewniana, wzniesiona w 1748 r. a w 100 lat później z gruntu odnowiona, uposażona jest z zapisu Antoniego Orzeszki i Zacharyasza Hańskiego 52 dzies. ziemi z hutorem. S. należały do klucza borszczajowskiego, sprzedanego w 1757 r. przez Adama i Genowefę z Wiszniowieckich Brzostowskich Antoniemu Orzeszce, marszałkowi pińskiemu. Obecnie własność hr. Mniszchów. 4.) **S.**, wś przy ujściu Rośki do Rosi, pow. taraszczański, wśród uroczej, żyznej okolicy, w 3 okr. pol., gm. Kaszperówka, o 60 w. od Taraszczy a 8 w. od Tetijowa odległa, ma 670 mk. Podług Pochilewicza w 1863 r. było tu 1105 mk., w tej liczbie 38 kat. i 4 żyd. Posiada cerkiew Pokrowską, z muru wzniesioną w 1825 r. przez właściciela, na miejscu dawnej unickiej, zbudowanej z drzewa w 1728 r., która zgorzała. Rezydencya dziedziców murowana, z pięknym ogrodem angielskim. Obok niej wznosi się kształtna zegarowa wieża, dokoła dworskie budynki. Jest tu fabryka cukru, gorzelnia, cegielnia i młyny na rz. Rośce i Rosi. S. noszą nazwę Leśnych, albowiem ongi od strony Łobaczowa docierały tu wzniosłe i rozległe lasy. Podanie twierdzi, że miejsce to dawniej nazywało się Nowym Bracławiem, i że Tatarzy czy też hajdamacy go zniszczyli. Był tu wtedy zameczek. S. oddawna należały do tak zwanej Tetijowszczyzny i wraz z nią z rąk do rąk przechodziły. W r. 1800 Ludwik Poraj Madejski kupił od hr. Ostrowskiego S., Żydowczyk, Zrajki i Tajnice. Później dziedzicem ich został niedawno zmarły Leonard Madejski, b. marszałek gub. kijowskiej, który tu zamieszkawszy, okazałą wiejską urządził siedzibę. Zalegające w ziemi gruzowiska, kafle, wytwornie ze złoconemi wyrabiane ornamentami i inne przedmioty, dają świadectwo, że tu kiedyś musiała być znaczna osada. Z zabytków przeszłości na wzmiankę zasługuje starożytna pieczara ręką ludzką wyżłobiona, znajdująca się w ustronnym i głębokim jarze w pobliżu wsi. U wnijścia do niej na ścianach są jakieś napisy, ale do jej wnętrza żaden z włościan wejść się nie odważa, albowiem mniemanie ludu złożyło w nich niezmierne skarby, których strzegą czarci (nieczysta syła). Na polach zalega mnóstwo mogił. Jedną z nich, między S. a Kasperówką w 1854 r. rozkopano z polecenia dziedzica. Znaleziono w niej trzy warstwy archeologiczne, jedna nad drugą się piętrzące. W pierwszej warstwie, zaczynając od wierzchołka kurhanu, był grób, nad którym znaleziono garnek z węglem, dnem do góry wywrócony, a pod nim kościotrup człowieka, czaszką zwrócony na wschód, a obok garść kości dziecięcych strupieszałych. Przy nich znaleziono bransoletę bronzową, pięć łzawnic glinianych, młotek kamienny, oraz dłuto i nożyk krzemienne. W drugiej, niżej położonej warstwie, odkopano również grób, z kośćmi ludzkiemi, ale uległemi już zupełnemu rozkładowi, a obok nich pięć krążków z bardzo żółtej gliny, w kształcie bochenków zwyczajnego chleba i tyleż łzawnic, także glinianych. W trzeciej nareszcie warstwie, na samym spodzie kurhanu, natrafiono na trzeci grób, z dwoma szkieletami ludzkiemi, mającemi u głów łzawnice i krążki gliniane w kształcie bochenków. U samego poziomu spruchniałe kłody drzewne. Nadto w innem na polu miejscu znaleziono sporą glinianą urnę dla przechowania ziarna. Ciekawy ten okaz ma obwodu przy otworze 116 cnt., przy szyi 103, w najszerszem wydęciu 1 mt. i 75 cnt., u spodu zaś 55 cnt. Wysokość 82 cnt. *Dr. M.—Ed. Rulikowski.*

Skibinia, rzeczka, ob. *Skiba.*

Skibitowszczyzna, wś, pow. wiłkomierski, wchodziła w skład ststwa Kurkle; w nowszych spisach niepodana.

Skibniew, w 1476 r. *Scubnyewo*, trzy wsi t. n., pow. sokołowski, gm. Olszew, par. Skibniew. a) *S. Podawce*, ma kościół par. drewniany, erekcyi niewiadomej (1723 r. odnowionej), zbudowany 1788 r., szkołę począt. ogólną, 24 dm., 185 mk., 344 mr. W 1827 r. było 24 dm., 140 mk. Wś ta wchodziła w skład dóbr Kostki. b) *S. Kurcze*, wś, 12 dm., 109 mk., 394 mr. W 1827 r. 16 dm., 75 mk. c) *S. Sągale*, wś, 13 dm., 150 mk., 344 mr. W 1827 r. 12 dm., 66 mk. W akcie z 1476 r. występuje „Nicolaus de Scubnyewo“ (Kod. Maz., 271). S. par., dek. sokołowski (dawniej węgrowski), 2210 dusz. *Br. Ch.*

Skibowe, dwie os., pow. wieluński, gm. Skrzynki, par. Cieszęcin.

Skibówka, polana z zabudowaniami gospodarskiemi, w obr. gm. Zakopanego, w pow. nowotarskim, na praw. brzegu Krzeptowskiego pot., praw. dopływu Cichej wody, między tym potokiem (od wschodu) a Młyniczną al. Młyniskami (od zachodu). *Br. G.*

Skiby 1.) fol., pow. słupecki, gm. i par. Kazimierz, odl. od Słupcy 21 w., 1 dm., 27 mk. Wraz z fol. Nieświastów wchodził w skład

dóbr Kazimierz. 2.) **S.**, wś i fol., pow. kielecki, gm. Korzecko, par. Chęciny, odl. 16 w. od Kielc, posiada pokłady marmuru popielatego z kolorowemi żyłkami. W 1827 r. 10 dm., 94 mk. W 1875 r. fol. S. rozl. mr. 742: gr. or. i ogr. mr. 274, łąk mr. 31, past. mr. 103, lasu mr. 322, nieuż. mr. 13; bud. mur. 2, drewn. 7, las nieurządzony. Wś S. os. 16, mr. 182. Na początku XVI w. mieszkała tu przeważnie częściowa szlachta, dawała ona dziesięcinę pleb. w Chęcinach, lecz z powodu szlachectwa nie odwoziła jej i nie dawała dziesięciny konopnej. Kmiecie dawali plebanowi tylko kolędę po pół grosza i denarze od osoby (Łaski, L. B., I, 586). Według reg. pob. chęcińskiego z r. 1508, wś Skiby, w części własność Mikołaja Skibskiego, płaciła poboru 6 gr. W r. 1540 Jan i Stan. Skibscy et sororis eorum patrueles, płacili od 2 kmieci na pół łanach i 2 zagr. z rolą, był dwór i folw. z małą sadzawką i lasy. Otaksowano na 100 grzyw. W r. 1573 Mat. Skibski płacił od 1 łanu (Pawiń., Małop., 270, 484, 557). *Br. Ch.*

Skiby, wś, pow. włodzimierski, wchodziła w skład ststwa lubomelskiego.

Skic, u Kętrz. *Skicz*, niem. *Skietz* 1.) wś, pow. złotowski, st. p. Kujan, par. kat. Sławianowo (o $^1/_2$ mili), z kol. Kobylnikiem (11 dm., 96 mk.) obejmuje 651 ha (92 lasu, 80 łąk, 412 roli or.). W 1885 r. 62 dm., 89 dym., 464 mk., 363 kat., 101 ew.; szkoła katol. liczyła 1887 r. 1 naucz. i 128 dzieci. R. 1695 należał S., jako wś szlach., do woj. kaliskiego Działyńskiego, który ją dał w zastaw pani Skrzydlewskiej. Dawniej istniał tu kościół katol. p. w. św. Andrzeja, przyłączony do Sławianowa; był on drewniany i gontami kryty, miał 3 ołtarze. Proboszcz posiadał 2 wł. roli i jez. Popówko. Nabożeństwo odprawiał tu prob. ze Sławianowa, zwykle co trzecią niedzielę. Około połowy XVII w. przyłączył dziedzic Andrzej Grudziński, wojew. kaliski, 2 włóki plebańskie do fol. skickiego i odstąpił za nie 2 inne w Sławianowie. W skutek tego kościołek, pozbawiony uposażenia i opieki, blizko 150 lat stał pusto. Na końcu przeszłego stulecia został rozebrany. W 1818 r. dziedzicem S. był Ksaw. Grudziński (ob. Utr. kośc. p. ks Fankidejskiego, str. 303 i wizyt. Jezierskiego z r. 1695, str. 656). 2.) **S.**, dobra, tamże, 724 ha (168 lasu, 51 łąk, 406 roli or.). W 1885 r. 9 dm., 30 dym., 209 mk., 141 kat., 68 ew. S. należy do klucza złotowskiego, który obecnie dzierży książę pruski Leopold. 3.) **S.**, niem. *Skietzheide*, leśn. do Kujana, pow. złotowski. *Kś. Fr.*

Skiciaki, grupa zabudowań w gm. Rycerka Górna, pow. żywiecki, 3 dm., 27 mk. Ob. *Rycerka Górna.* *Br. G.*

Skiczaki, polanka w lasach rządowych wsi Rybna, w pow. częstochowskim, w pobliżu drogi prowadzącej do wsi Huty. Przepływa przez nią rzeczka Oksa. *M. R. Wit.*

Skidel, mko nad Skidelką, lew. dopł. Kotry, pow. grodzieński, w 4 okr. pol., gm. Skidel, o 28 w. na płd.-wschód od Grodna, przy b. trakcie handlowym Grodno-Słonim oraz przy trakcie poczt. wileńskim, między Strupinem a Milkowszczyzną. W 1878 r. było tu 1525 mk. (719 męż. i 806 kob.), w tej liczbie 1062 żyd.; cerkiew par., zarząd 4 okr. pol. dla 5 gmin powiatu (S., Żydomla, Kamionka, Dubno i Mosty), zarząd gminy, gorzelnia, browar; targi odbywają się co wtorek. Par. praw., dekanatu (błahoczynia) grodzieńskiego, ma 4467 wiernych; oprócz cerkwi paraf., cerkiew filialną i cmentarną. Wchodziło niegdyś w skład dóbr ekonomii grodzieńskiej, następnie własność ks. Czetwertyńskich,

Skidelka, *Skidelka*, *Skidlica* al *Skidlanka*, rzeczka, pow. grodzieński, lewy dopływ Kotry (praw. dopł. Niemna). Przybiera rzeczkę Pyrę, płynącą z sześciu jezior od Rotniczanki.

Skidlanka, ob. *Skidelka.*

Skidlewo, uroczysko, pow. sokólski, w 2 okr. pol., gm. Trofimówka, o 24 w. od Sokółki.

Skidlica, ob. *Skidelka.*

Skidzin, *Skidzyn*, *Skiedzeń*, w XV w. *Skedzen*, 1581 r. *Skidzień* (Małop., Pawiński, 97), wś, pow. bialski, na lew. brzegu Soły, 12·1 klm. na płd. od Oświęcima, w równinie 249 mt. npm. wzniesionej. Starożytna, u Długosza (L. B., II, 224) Skedzen, u Pawińskiego (Małop., 97, z r. 1581) Skidzień zwana wioska, ma 51 dm. i 303 mk. (140 męż., 163 kob.), między którymi jest 294 rz.-kat. a 9 izrael. Większa posiadł. w XV i XVI w. Skidzieńskich, należała później do klucza łodygowieckiego i z tym kluczem zostaje teraz w posiadaniu arcyks. Albrechta. Ma ona 191 roli, 52 łąk, 26 past. i 134 mr. lasu; pos. mn. wynosi 202 roli, 8 łąk, 45 past. i 37 mr. lasu. Par. rz.-kat. w Oświęcimie. Graniczy na wschód przez rzekę z Grójcem, na północ z Wilczkowicami, na południe z Łękami a na zachód z Przeciszynem. *Mac.*

Skieblewo, wś, pow. augustowski, gm. Kuryanki, par. Lipsk. Leży na krawędzi błot zakończających od płd. puszczę Augustowską, o 3 w. na płn. od Lipska a 38 w. od Augustowa, ma 52 dm., 405 mk., 2236 mr. W 1827 r. 45 dm., 288 mk. Wś ta wchodziła w skład dóbr rząd. Adamowicze (por. *Łabno*).

Skieciuny, wś, pow. szawelski, gm. Ligumy, o 14 w. od Szawel.

Skiejby, dwór, pow. szawelski, gm. Popielany, o 47 w. od Szawel.

Skiejry, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 51 w. od Nowoaleksandrowska.

Skiejtowskie Bzury, pow. szczuczyński, ob. *Bzury.*

Skiejwany, ob. *Skajwany.*

Skielek al. *Szkielek*, góra na granicy gm. Łukowicy i Jastrzębia, w pow. limanowskim, na dziale wodnym pot. Jastrzębskiego i Łukowicy, pod 38° 8′ 40″ wsch. dług. g. F. a 49° 36′ 29″ płn. szer. g. Wznosi się 753 mt. npm. (szt. gen.). *Br. G.*

Skielnisty, zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Kurkle, o 29 w. od Wiłkomierza.

Skiełdy, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 1 okr. pol., o 19 w. od Nowoaleksandrowska.

Skiełdycze, wś, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Dubicze, okr. wiejski Nowydwór, o 6 w. od gminy, 51 dusz rewiz.; należała do dóbr Dubicze, Jankowskich.

Skiemiany 1.) wś i fol., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., par. Rakiszki, o 46 w. od Nowoaleksandrowska; awuls dóbr Rakiszki, dokupiony z dóbr Abel Pietkiewiczów przez Tyzenhauza. 2.) **S.,** wś kośc. zwana mkiem, pow. wiłkomierski, par. Owanta, gm. Kurkle, o 39 w. od Wiłkomierza, przy trakcie poniewiesko-malackim; ma 23 dm., 249 mk. Posiada kościół drewniany filialny, p. w. N. M. P., w 1500 r. niewiadomo przez kogo wzniesiony, będący dawniej w zawiadywaniu kś. augustyanów klasztoru widziniskiego. Dobra należą obecnie do Maleckich.

Skiemy, wś, pow. szawelski, gm. Skiemy, o 57 w. od Szawel; posiada kaplicę katol. par. Bejsagoła.

Skienkowszczyzna, wś włośc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Aleksandrowo, okr. wiejski i dobra skarbowe Swirany, o 9 w. od gminy, 9 dusz rewiz.

Skiepjowo al. *Skipel* (ob.), parochia i cerkiew p. w. Przemienienia Pańskiego, w pow. słuckim. Paroch ma z dawnych zapisów 2 wł. i 3 mr. gruntu i łąk; około 1300 parafian.

Skiera 1.) młyn, w pow. ostrzeszowskim, o 7 klm. na płd.-zach. od Grabowa, nad Rudnicą, dopł. Prosny; par. Doruchów, okr. wiejski Kuźnica Stara, poczta w Bukownicy, st. dr. żel. w Ostrzeszowie (Schildberg) o 11 ½ klm.; ma 1 dm. i 13 mk. 2.) **S.,** ob. *Zawada*, w pow. ostrzeszowskim, pod Kobylą Górą.

Skierańcie, wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 35 w. od Poniewieża.

Skierbieszów, wś, fol. i dobra po obu brzegach rzki Kalinówki (Wołucza, Wotyka), pow. zamojski, gm. i par. t. n., sąd gm. 2 okr. w Starym Zamościu, odl. o 20 w. na płn. od Zamościa, 25 w. od Krasnegostawu, 77 w. od Lublina, 42 w. od Rejowca (st. dr. żel.) i 46 w. od Hrubieszowa. Leży śród płaskowzgórza, w dolinie rzeki, składa się z trzech części oddzielonych przez rzekę a połączonych mostem, wzniesionym w 1876 r. Dokoła wsi ciągną się wzgórza pokryte lasami liściastemi (buki, graby, dęby). Posiada kościół par. kat., cerkiew, szkołę początkową, dom przytułku dla 4 starców, urząd gm., młyn wodny, cegielnię, staw na rzece, 170 dm., 1266 mk. (206 prawosł., 56 żyd.). W 1827 r. było 161 dm., 802 mk. S. był w XV w. własnością bisk. chełmskich, którzy tu często przebywali. Przy końcu XVII i na początku XVIII w. w skład dóbr stołowych bisk. chełmskich wchodzą: Skierbieszów, Kumów, Pawłów i Sawin, oraz wsie: Cieszyn, Kumów, Haliczany, Pobołowice, Wolawce, Kozia-góra, Łyszyce i Siedlisko. Biskupi pewnie wznieśli tu obronny zamek. Na miejscu zamku stoi dziś murowany dwór właścicieli a pod nim znajdują się rozległe podziemia z chodnikami podziemnemi, w różnych kierunkach naokół byłego zamku. Chodniki niektóre mają wyjścia dotąd zachowane w odl. ¾ w. od dworu. Dotąd też przechowały się ślady dawnego wału otaczającego osadę. Parafię i kościół (na lewym brzegu rzeki) założyć miał Jan (z Opatowic), biskup chełmski w 1426 r. (według innych podań Jakub Buczacki w 1502 r.). Obecny murow. kościół, p. w. Wniebowz. Matki Boskiej, pochodzi zapewne z XVIII w., konsekrowany został w 1743 r. przez bisk. Szembeka. Znajdował się tu także szpital dla ubogich, który spłonął na początku obecnego wieku. Maciej z Łomży, bisk. chełmski, uzyskał u Jana Olbrachta przywilej na lokacyę miasta na prawie niemieckiem, z targami tygodniowemi i jarmarkami. W 1540 r. Zygmunt I wydaje dla S. przywilej na pobór mostowego: od wozu parokonnego 1 szeląg, w 3 konie i więcej 1 grosz, od wołu szeląg, od 3 owiec lub kóz 1 obol (Lustr. II., 62). Położona śród lasów, zdala od głównych traktów, nie mogła się ta osada rozwijać pomyślnie. Po pierwszym rozbiorze S. przeszedł pod panowanie austryackie. Dobra biskupie przeszły na własność rządu, a następnie S. został własnością hr. Dunin Borkowskich, którzy postarali się o zamianę S. na wieś. W 1885 r. fol. S. (własność Mościckich) rozl. mr. 1405: gr. or. i ogr. mr. 483, łąk mr. 112, past. mr. 25, lasu mr. 766, nieuż. mr. 19; bud. mur. 4, drewn. 13; płodozm. 13-polowy, las urządzony, pokłady kamienia wapiennego i budulcowego. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 177, mr. 1677; wś Podhuszczki os. 7, mr. 83; wś Majdan os. 27, mr. 275; wś Drewniki os. 14, mr. 233; wś Marcinówka os. 11, mr. 149; wś Suchodębe os. 5, mr. 40; wś Dulniki al. Adelina os. 3, mr. 10; wś Wójtowstwo os. 4, mr. 43. Par. S. (dek. zamojski) składają wsi pow. hrubieszowskiego: Osiczyna i Wolica Uchańska; pow. zamojskiego: Cieszyn, Dębowiec, Drewniki, Huszczka, Iłowiec, Lipiny, Łaziska, Mona-

styrek, Marcinówka, Podwysokie, Skierbieszów z Majdanami, Suchodębie, Sławęcin, Sulmice, Wiszenki, Wysokie i Zabytów. Liczy ogółem 2721 dusz; w 1874 r. było 3300 dusz. W skład gminy S. wchodzą: Skierbieszów, Barszczówka przys., Świdy leśnicz. i wsie: Cieszyn, Drewniki, Dulnik, Hajowniki, Iłowiec, Lipiny, Łaziska; majdany: S., Żukowski i Szorcowiecki, Marcinówka, Podhuska, Podwysokie, S., Sławęcin, Suchodębie Skierbieszowskie, Łaziski, Szorcówka, Wójtowstwo i Wysokie. Gmina należy do sądu gm. I okr. w Starym Zamościu, st. poczt. Zamość. Ma obszaru 14,117 mr. (ziemi orn. 6898 mr., łąk 1781 mr., pod budynkami 306 mr., nieuż. 178 mr., rzeki i błota 46 mr. i lasu 409 mr.). Gleba przeważnie gliniasta z piaskiem, potem popielatka i glina ceglasta. W gminie 2 cerkwie par. (S. i Sulmice), kościół katol., 3 szkoły począt. W niektórych wsiach są pasieki od 5 do 50 pniów. Dwa stawy (Monastyrek i S.), 6 młynów wodnych zwyczajnych i 2 cegielnie. Ludność gminy wynosiła w 1879 r. około 3800 dusz (1200 prawosł., 100 żyd.). *T. Żuk.*

Skierby, fol. rząd., pow. rossieński, gm. i par. Rossienie, o $^1/_2$ w. od Rossień. Nadany niegdyś dominikanom rossieńskim wraz ze wsią Oleje przez Mikołaja i Adama Stankiewiczów.

Skierdupie, wś włośc., pow. maryampolski, gm. Gudele, par. Wejwery, odl. od Maryampola 37 w., ma 19 dm., 84 mk., 9 osad, 103 mr. Wchodziła w skład dóbr Freda.

Skierdy, wś włośc. nad Wisłą, o 6 w. powyżej ujścia Narwi, pow. warszawski, gm. Góra, par. Nowydwór, posiada szkołę począt.; ma 186 mk., 293 mr. W 1827 r. 15 dm., 144 mk. Wchodziła w skład dóbr Góra.

Skierdzimy 1.) fol. szl., pow. wileński, w 4 okr. pol., o 40 w. od Wilna, 1 dm., 3 mk. kat. 2.) **S.,** wś włośc. nad rz. Wisinczą, pow. wileński, w 5 okr. pol., o 27 w. od Wilna, 3 dm., 25 mk. kat. 3.) **S.** al. *Skierdymy*, zaśc., pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Soleczniki, okr. wiejski Jaszuny, o 10 w. od gminy, w 1864 r. 12 dusz rewiz. W spisie z 1866 r. podane 3 zaśc. t. n., o 28 w. od Wilna, mający 1 dm. i 6 mk. kat.; o 30 w. od Wilna, 1 dm. i 4 mk. t. w., oraz o 34 w. od Wilna, 1 dm. i 19 mk. t. w.

Skierdziny 1.) wś, pow. rossieński, gm. Konstantynowo, o 83 w. od Rossień. 2.) **S.,** wś, pow. wiłkomierski, gm. Żmujdki, o 27 w. od Wiłkomierza.

Skiereje, wś, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra hr. Uruskich, Żołądek, o 44 w. od Lidy, 17 dm., 195 mk. (w 1864 r. 67 dusz rewiz.).

Skierele, wś, pow. poniewieski, w 2 okr. pol.

Skiereszewo, *Skwyryssewo* i *Skwyrossewo* r. 1523, *Squieroszewo* r. 1579, *Skwiroszewo* r. 1618, *Skierszewo* r. 1793, wś i dwór, pow. gnieźnieński, o 3 klm. na zach.-płd. od m. powiat., między bitym traktem poznańskim i drogą żelazną; par. kościół św. Wawrzyńca, poczta i st. dr. żel. w Gnieźnie. S. istniało już przed r. 1523; w r. 1579 było tu $4^1/_2$ łanów os., 3 zagrod. i 1 komor., a w 1618 r. 9 łan. os. i 2 zagrod.; dziedzicami lub dzierżawcami byli wówczas Jan i Krzysztof Mielęccy; spisy miejscowości z XVIII w. wykazują S. między posiadłościami kapituły gnieźnieńskiej. Wieś ma 12 dym., 101 mk. (99 kat., 2 prot.) i 205 ha (173 roli, 16 łąk); czysty doch. z ha roli wynosi 12·14, z ha łąk 12·92 mrk. Dwór ma 5 dym., 84 mk. (77 kat., 7 prot.) i 238 ha obszaru (192 roli, 34 łąk); chów owiec i bydła; właścicielem jest Amandus Bloch, dawniej Baranowscy. *E. Cal.*

Skierki, wś, pow. ciechanowski, gm. Bartołdy, par. Przasnysz, odl. 18 w. od Ciechanowa, ma 13 dm., 83 mk., 148 mr. W 1827 r. 12 dm., 90 mk. Według danych z 1866 r. fol. Skierki (Skierkowizna) miał 409 mr.; wś S. 38 os., 208 mr.; wś Ulatowo Gać 3 os., 246 mr.

Skierkowizna, fol., pow. przasnyski, gm. Krzynowłoga-Wielka, par. Przasnysz (odl. o 16 w.), ma 4 dm., 45 mk., 361 mr. W 1827 r. 1 dm., 11 mk.

Skierniewice, właściwie *Skwierniewice*, r. 1359 *Squirnovicz* i *Squirznyewicze*, 1388 *Squirnevicze*, miasto powiatowe gub. warszawskiej, nad rz. Skierniewką, zwaną też Jeżówka al. Łupia (dopł. Bzury), leży pod 51°56′6 szer. płn. i 37°52′3 dłg. wsch., odległe od Warszawy 63 w. Posiada kościół par. murowany, synagogę, szpital św. Stanisława na 12 łóżek, dom przytułku dla 12 starców i kalek, szkołę 2-klas. męzką i 1-klas. żeńską, pensyę prywatną żeńską, sąd pokoju okr. VIII, sąd gminny okr. I, urząd powiatowy, straż ogniową ochotniczą, resursę, stacyę drogi żel. warsz.-wiedeńskiej, urząd poczt. i telegr., 388 dm. (80 murow.) i 5279 mk. (2587 męż. i 2692 kob.). Z zakładów fabrycznych istnieją: browar z prod. na 31,000 rs., dystylarnia (2500 rs.), fabryka octu (2732 rs.), fabryka świec i mydła (15,625 rs.), 13 małych garbarni (70,000 rs.), dwie fabryki grubego sukna włościańskiego (4250 rs.), cegielnia (3776 rs.). Dochód kasy miejskiej wynosił w 1881 r. 7651 rs., rozchód 7635 rs. Szpital i dom przytułku miały kapitału zapasowego 31,173 rs. i żelaznego 576 rs. Przy mieście na lewo od toru drogi żelaznej stoi śród rozległego parku pałac cesarski, przy którym, jako w centrze dóbr stanowiących księstwo łowickie, mieści się zarząd tegoż księstwa. W odległości 2 wiorst od parku, pomiędzy rozchodzącemi się torami drogi żelaznej warsz.-wiedeńskiej.

i warsz.-bydgoskiej, znajduje się po za wsią Skierniewką rozległy zwierzyniec cesarski z dworem myśliwskim i bażantarnią. Stacya dr. żel. warsz.-wiedeń. i bydgoskiej zajmuje znaczny obszar gruntów wsi Skierniewki, która stała się przedmieściem Skierniewic, ponieważ prócz domów na pomieszczenie licznej służby kolejowej, stanęło tu kilka willi i domów wynajmowanych na letnie mieszkania. S. zapewne nadane zostały arcybisk. gnieźnieńskim wraz z Łowiczem, jako przyległy obszar leśny. Potwierdzenie posiadłości arcybiskupich przez Innocentego II w 1136 r. wymienia: „Loviche cum decimis, cum villis et earum incolis“ (Kod. Wielkop., 7). Wzmagające się zaludnienie tego lesistego obszaru wywołuje rozdział dóbr na dwa klucze: łowicki i skierniewicki. W 1359 r. w S. spisany został układ między Ziemowitem, synem Trojdena, ks. mazowieckim, a Jarosławem, arcybiskupem gnieźnień. Akt ten wylicza długi szereg wsi i osad składających klucz skierniewicki (Kod. Wielkop., 1402, 1403, 1404). S. nazwane są wsią. Mikołaj, proboszcz poznański, nadaje tu w 1373 r. wieś „Voyuczino“ Jarandowi, kanon. gnieźn. W 1388 r. arcyb. Bodzanta wydaje w S. przywilej na młyn skierniewicki Piotrowi, synowi Mikołaja z Osieka. Dostaje on trzecią miarę i winien trzecią część wydatków na reparacyę ponosić (Kod. Wielkop., 1880). W 1463 r. otrzymuje arcyb. Jan ze Sprowy przywilej Kazimierza Jagiellończyka na założenie miasta na prawie niemieckiem. Pomyślniejszy rozwój drobnej osady poczyna się dopiero w XVII w., gdy arcybiskupi urządzają tu swą główną niemal rezydencyę i przemieszkując przeważnie a niekiedy stale, mogą opiekować się miastem i dawać ludności zarobek przez obsługiwanie licznego dworu i bywających tu gości. Szkołę, szpital i kościół zawdzięczało miasto arcybiskupom. W 1641 r. na prośbę posłów rawskich sejm nadał 4 jarmarki miastu i rozszerzył swobody handlowe mieszkańcom. W 1652 r. chroni się tu przed morowem powietrzem Jan Kazimierz. W 1800 r. było w S. (pow. łowicki) 164 dm., 1020 mk., 78 rzemieślników, w tej liczbie 5 sukienników. W 1827 r. 199 dm., 1713 mk.; 1858 r. 191 dm. (26 mur.), 3000 mk. (889 żyd.). Otworzenie kolei warsz.-wiedeńskiej a jeszcze więcej pomieszczenie władz powiatowych w 1867 r., spowodowało wzrost ludności i zamożności miasteczka. Kościół paraf. p. w. św. Jakuba powstał zapewne jeszcze w XIV w. Stał on przed dworem arcybiskupim (zapewne tam, gdzie dziś znajduje się kaplica wpuszczona w sztachety parku). Na miejsce pierwotnego, zapewne z drzewa, wzniósł w innem miejscu, przy wjeździe do miasta, nowy murowany kościół Jakub z Sienna, arcyb. gnieźn., w 1480 r. Przy kościele ustanowił prepozyturę i kollegium mansyonarzy. Prawo patronatu nadał administratorowi al. staroście klucza skierniewickiego (gubernator seu capitaneus). Uposażenie proboszcza, prócz dziesięcin, stanowiły na początku XVI w. place, na których stało 14 domów. Mieszkańcy, choć było to za obrębem miasta, mieli prawo warzenia piwa, bicia bydła i sprzedaży mięsa, a także chleba. Płacili oni proboszczowi po 8 gr. czynszu a ci co warzyli piwo jeszcze po 4 gr. Dwu zagrodników, mających role i łąki, dawali czynszu 15 gr., trzy kury i dwa dni na miesiąc odrabiali, inni tylko jeden dzień. Folwark arcybiskupi w S. dawał dziesięciny prepozyturze. Wś S. dawała dziesięcinę na stół arcybiskupi a probosz. meszne po 2 korce żyta i 2 korce owsa z łanu. Łany sołtysie dawały 18 gr. mansyonarzom, którzy, w liczbie sześciu, mieli przy kościele domki z placami i pobierali dziesięciny z wsi: Długie, Jeziorko, Wągry a potem i Kamion. W skład par. S. w 1521 r. wchodzą: miasto i wieś S., Mokra, Sierakowice, Bełchów, Ruda, Samice, Kamion, Miedniewice, Pamiętna i młyn Dębski. Gdy w 1649 r. arcyb. Maciej Łubieński założył kościół i nową parafię w Bełchowie, oddzielił dla niej od par. skierniewickiej wsi: Sierakowice, Polesie, Dzierzgów, Tarnówek, Borowiny, Stelnicę. Gdy kościół w S. popadł w ruinę, wzniósł w 1781 arcyb. Ostrowski nowy, obecny kościół, w stylu francuskiego klasycyzmu, z główną nawą w kształcie rotundy. Wnętrze starannie ozdobione i dobrze dotąd utrzymane. W trzech ołtarzach obrazy dobrego pędzla. W szczycie sklepienia malowidło przedstawiające Matkę Boską rozpościerającą płaszcz opiekuńczy. Przy wielkim ołtarzu portret Stanisława Augusta. Najwięcej na siebie zwraca uwagę okazały pomnik fundatora, umieszczony na prawo od wejścia. Na kamiennej podstawie, z grobową tablicą, stoi obelisk marmurowy, z oznakami godności arcybiskupiej a u stóp jego, obok urny stojącej na środku podstawy, archanioł z trąbą zmartwychwstania i drugi anioł opłakujący zgon zmarłego, którego serce mieści się w kamiennej trumnie stojącej pod kościołem. Przed kościołem stoi figura Matki Boskiej, umieszczona pierwotnie w 1731 r. przed pałacem przez arcyb. Potockiego a przeniesiona przez Ostrowskiego. Ten ostatni wystawił w pobliżu kościoła domki murowane dla księży. Jeden z nich obecnie stanowi pomieszczenie szkoły miejskiej. Ostrowski probostwo skierniewickie przeznaczył na uposażenie utworzonej przez siebie sufraganii łowickiej. Drugi kościół p. w. św. Stanisława, dziś cmentarny, fundował wraz ze szpitalem, arcyb. Zbigniew

Oleśnicki. Przy kościele przebywał prebendarz. Obecny, murowany, pochodzi z 1720 r. Podobno arcyb. Łaski założył drugi szpital z kościołkiem św. Rocha. Fundacya ta jednak widocznie wkrótce upadła. Wizytacya z 1609 r. nie wspomina nic o tym kościołku. Szkołę założył przy kościele arcyb. Jan Przerębski i na kierownika jej powołał głośnego z nauki Benedykta Herbesta w 1560 r. O dalszem jej istnieniu brak wiadomości. Przeniesienie stolicy królewskiej do Warszawy spowodowało częstsze i dłuższe przebywanie arcybiskupów w tutejszym dworze i pobudziło ich następnie do wzniesienia okazalszej i wygodniejszej rezydencyi. Wojciech Baranowski rozpoczął budowę pałacu, który ukończył jego następca Wawrzyniec Gębicki (1619 r.). Gmach ten obszerny, mieszczący kaplicę, kilka sal i kilkanaście komnat, rozszerzył i odnowił w 1762 r. Władysław Łubieński. Pałac otaczały oficyny, kuchnie, wozownie, stajnie, austerya i rozległy ogród włoski. Najświetniejszą była ta rezydencya za Stanisława Szembeka († 1721), Teodora Potockiego i Krzysztofa Szembeka. S. stają się wtedy niemal stolicą państwa, na dworze arcybiskupim rozstrzygają się nieraz sprawy kraju. Panowie i szlachta zapełniają komnaty pałacu. Ostatnim z prymasów zamieszkujących ten pałac był Ignacy Krasicki, który tu na schyłku życia redagował pisemko „Co tydzień“ (1798 r.). Klucz skierniewicki dóbr arcybiskupich w dokum. z XV w. nosi nazwę: „tenuta Squiernyevicensis“ (ob. Lib. Ben. Łaskiego, II, 523, 533), później występuje już jako „clavis“ (ibid., II, 549). Miał on osobnych administratorów (gubernatores, capitanei). W skład klucza tego wchodziły folwarki: skierniewicki, topolski, stachlewski, korabski, makowski; wsi: Skierniewicka Wieś, Miedniewice, Mokre, Stachlew, Makowska Wola, Maków, Sierakowice, Samice, Kawęczyn, Zapady, Godzianów; wójtowstwa: Pamiętna, Krężce; wieś Płyćwia; wójtowstwa: Świętne i Nowaki; wsi: Dąbrowice i Słonków. W dobrach tych było do 300 włók ziemi ornej, prócz lasów, łąk i wielkich stawów. Zabrane przez rząd pruski, zostały następnie nadane przez Napoleona marszałkowi Davoust. W 1814 r. weszły znowu w skład dóbr narodowych a następnie wcielone zostały do dóbr księstwa łowickiego, nadanego w. ks. Konstantemu i jego małżonce. Jako własność cesarska, pałac skierniewicki został oddany czasowo na pomieszkanie feldmarszałkowi Barjatyńskiemu (około 1870 r.), który przyczynił się wielce do upiększenia parku. W 1884 r. we wrześniu pałac tutejszy był miejscem głośnego podówczas zjazdu trzech cesarzów: Rossyi, Austryi i Niemiec, którym towarzyszyli ministrowie i różni dostojnicy. Historyę S. opracował Jul. Bartoszewicz w „Księdze Świata“ (1859, II, 45, 117). Ob. Tyg. Illustr. z 1872 r., Nr. 225. O szkołach pisze Łukaszewicz (III, 513).

Skierniewicki powiat gub. warszawskiej, utworzony w 1867 r. z części dawnego pow. rawskiego, ma 13·86 mil al. 670·5 wiorst kwadr. Graniczy od północy z pow. łowickim i błońskim, od wschodu z błońskim i częścią grójeckiego, od połud. z rawskim (gub. piotrkowska), od zachodu z brzezińskim i łowickim. Obszar powiatu leży częścią północną w pasie środkowych dolin a południową wchodzi na obszar wyżyn małopolskich. Największe wzniesienia (do 700 stóp i wyżej) występują w zachodniej i połud.-zachod. części powiatu, w postaci piaszczysto-gliniastych wzgórz pooddzielanych głębokiemi wąwozami, wyżłobionemi przez wody wiosenne. Śród tego wyniosłego tarasu, z ubogą glebą i roślinnością, mieści się wieś i st. dr. żel. Płyćwia. Wody wyżyny uprowadza Skierniewka i jej dopływ Jeżówka. Środkową część powiatu przerzynają w kierunku z połud.-wschodu ku półn.-zachodowi rzeczki: Skierniewka i Rawka, płynące niemal równolegle w odległości 6 do 8 wiorst. Obszar cały pokrywały niegdyś wielkie puszcze: bolimowska i korabiewska. Zachodnia i połud.-zachodnia część obszaru należała od XII w. do arcybiskupów gnieźnieńskich, puszcze półn.-wschodniej połowy były własnością książęcą. Ztąd przeważna część osad jest późnego, najnowszego pochodzenia. Gleba żytnia, piaszczysta, w okolicach Płyćwi rozległy obszar nieużytków. Prócz lasów należących do dóbr cesarskich ks. łowickiego było w 1880 r. 3496 mr. lasów prywatnych nieurządzonych, 2085 mr. urządzonych, 735 mr. wyciętych i zasianych, 901 mr. niezadrzewionych po wycięciu, 435 mr. oddanych włościanom za serwituty, 23 mr. dawnych włościańskich. Sady dworskie zajmowały 96 mr., włościańskie 103 mr. Przemysł fabryczny słabo rozwinięty, stanowi właściwie tylko gałęź gospodarstwa rolnego. Około 1880 r. było w powiecie: 4 gorzelnie z produkcyą na 230,216 rs., 7 olejarni z prod. na 2840 rs. i 34 młynów i wiatraków. Główną drogą komunikacyjną jest droga żel. warsz.-wiedeńska, przerzynająca północno-zachodnią część powiatu na długości 30 w., ze stacyami w Skierniewicach i Płyćwi (Radziwiłłów i Rogów w pobliżu granic powiatu). W Skierniewicach oddziela się od tej drogi odnoga do Łowicza, przedłużona następnie pod nazwą drogi żel. bydgoskiej. Prócz tego w kierunku z zachodu ku połud.-wschodowi przecina powiat droga bita oddzielająca się od szosy warszawsko-łowickiej i dążąca na Łyszkowice, Skierniewice do Rawy. Przez połud.-zachodnią

część obszaru przechodzi droga bita z Rawy (na Głuchów) do Jeżowa (pow. brzeziński). Ludność powiatu z 32,910 (w 1867 r.) wzrosła do 45,297 (1885 r.). W 1883 r. było w powiecie, prócz dwóch szkół w Skierniewicach, jeszcze 19 we wsiach: Białynin, Godzianów, Głuchów, Franciszkany, Janisławice, Kochanów, Korabiewska Puszcza, Krzyżaki, Lipce, Maków, Miedniewice, Mokra, Pękoszewska Wola, Rawa Stara, Samice, Słupia, Wysokienice. Pod względem kościelnym powiat stanowi dekanat dyecezyi warszawskiej, składający się z 13 parafii: Białynin, Chojnata, Głuchów, Godzianów, Janisławice, Jeruzal, Lipce, Maków, Rawa Stara, Skierniewice, Słupia, Wysokienice i Żelazna. Pod względem sądowym dzieli się na jeden okrąg sądu pokoju w Skierniewicach i dwa okręgi sądów gminnych: Dębowa Góra i Chrzczonowice. Kantor pocztowy i st. telegr. jedna w Skierniewicach, st. telegr. kolejowa w Płyćwi. Pod względem administracyjnym rozdziela się powiat na jedno miasto i 8 gmin: Dębowa Góra, Doleck, Głuchów, Grzymki, Korabiewice, Kowiesy, Skierniewka, Słupia. *Br. G.*

Skierniewka al. *Łupia*, rzeczka, powstaje śród wyżyny pod Głuchowem, w pow. skierniewickim (na granicy rawskiego), płynie w kierunku półn.-wschodnim pod Michowicami, Wolą Wysoką, Żelazną, Rzędkowem, Strzybogą; skręca ku zach.-północnemu, płynie pod Skierniewicami, Mokrą, wchodzi w powiat łowicki, dążąc przez Sierakowice, Bełchów, Dzierzgów, Bobrowniki, Arkadyą (dawniej Łupia), za Mysłakowem, na wschód od Łowicza, wpada do Bzury z prawego brzegu. Pod Wolą Wysoką przyjmuje z lewego brzegu Jeżówkę. *Br. Ch.*

Skierniewka *Prawa* i *Lewa*, dwie wsi i os. dr. żel. warsz.-wiedeń., pow. skierniewicki, gm. Skierniewka, par. Skierniewice. S. Prawa leży nad rz. Skierniewką, na północ od Skierniewic, przy drodze bitej do Łowicza. Na jej obszarze znajduje się stacya dr. żel. (Skierniewice), przy której utworzyła się ludna osada, liczne wille i domki. Obszar włościański obejmuje 519 mr., obszar gruntów należących do innych klas ludności 840 mr. Ludność przechodzi zapewne 1000 głów. Część położona pomiędzy miastem, parkiem a linią dr. żel. zapewne zostanie wcielona w obręb miasta, z którem się łączy. S. lewa leży o 2 wiorst od poprzedniej, na zachód od miasta, pomiędzy rozchodzącemi się liniami dróg żel. warsz.-wiedeńs. i warsz.-bydgos. a obszarem zwierzyńca cesarskiego, przy drodze bitej do Łyszkowic prowadzącej, ma 649 mr. włośc., 48 mr. innych właścicieli i do 600 mk. Mieści się tu urząd gm. W 1827 r. na obszarze obu wsi było 57 dm., 487 mk. S. gmina należy do sądu gm. okr. I w Dębowej Górze, ma 29,896 mr. obszaru i 7759 mk. (1867 r.). *Br. Ch.*

Skierniewo, fol. szl., pow. trocki, w 4 okr. pol., 70 w. od Trok, 1 dm., 13 mk. katol.

Skierpiejewo, kol. włośc., pow. wyłkowyski, gm. Bartniki, par. Łankieliszki, odl. od Wyłkowyszek 8 w., ma 21 dm., 163 mk. W 1827 r. było 21 dm., 191 mk. Pomiędzy osadami jest większa kolonia Skierpiejewo, powstała z połączenia uwłaszczonych osad, mająca 114 mr. (72 mr. roli) i 8 budynków.

Skiersabole al. *Skiersaboła*, okolica szlach. (w spisie z 1864 r. zaśc.), pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Troki, okr. wiejski Michniszki, o 7 w. od Trok, ma 2 dm., 13 mk. katol. W 1850 r. własność Kurmina, miała 100 dzies. obszaru.

Skiersielniki, wś włośc., pow. trocki, w 2 okr. pol, gm. Sumiliszki, okr. wiejski Korkuciany, o 6 w. od gminy, 34 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Postrów.

Skiersinie, wś, pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Rzesza, okr. wiejski i dobra spadkobierców ks. Witgensteina, Werki, o 6 w. od gminy a 7 w. od Wilna, ma 4 dm., 26 mk. katol. (podług spisu z 1864 r. 24 dusz rewiz.). *J. Krz.*

Skiersobole 1.) wś, pow. maryampolski, gm. Michaliszki, par. Preny, odl. od Maryampola 35 w., ma 36 dm., 266 mk. W 1827 r. było 16 dm., 160 mk. 2.) **S.** *Rządowe*, wś, pow. kalwaryjski, gm. Raudań, par. Kalwarya, odl. od Kalwaryi 6 w., ma 12 dm., 64 mk. W 1827 r. było 11 dm., 93 mk. 3.) **S.** *Tatarskie*, wś i fol., pow. kalwaryjski, gm. Raudań, par. Kalwarya, odl. od Kalwaryi 9 w.; wś ma 17 dm., 121 mk.; fol. 5 dm., 63 mk. W 1827 r. było 12 dm., 121 mk. W 1888 r. fol. Skiersobole rozl. mr. 420: gr. or. i ogr. mr. 335, łąk mr. 79, nieuż. mr. 6; bud. z drzewa 18. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 16, mr. 116; wś Juniszki os. 6, mr. 167; wś Paleńszczyzna os. 6, mr. 195; wś Szarkowszczyzna os. 1, mr. 47; wś Troki (Traki) os. 4, mr. 2; wś Bruki os. 5, mr. 112. 4.) **S.**, os., pow. sejneński, gm. i par. Święto Jeziory. *Br. Ch.*

Skiersobole, zaśc. szlach., pow. wileński, w 4 okr. pol., o 26 w. od Wilna, 1 dm., 7 mk. katol.

Skiersynie, wś, pow. wiłkomierski, par. Uciany, uwłaszczona od dóbr Syrutany; w najnowszym spisie niepodana.

Skiertyniki, wś, pow. szawelski, gm. Popielany, o 46 w. od Szawel.

Skiery 1.) wś nad rz. Wilią, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Muśniki, okr. wiejski i dobra, dawniej Montwiłów, następnie Piłsudzkich, Ksaweryn, o 14 w. od gminy a 58 w. od Wilna, ma 6 dm., 44 mk. katol. (w 1864 r.

19 dusz rewiz.). 2.) **S.**, zaśc., pow. szawelski, gm. Żagory, o 67 w. od Szawel. 3.) **S.**, wś, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 36 w. od Telsz. *J. Krz.*

Skierynie, dwór, pow. poniewieski, w 2 okr. pol.

Skieryszki, wś, pow. rossieński, gm. Kielmy, o 22 w. od Rossień.

Skierż, potok w pow. trockim, pod wsią Pogręda.

Skieslauken, wieś, pow. labiewski, st. poczt. Mehlawischken, 163 ha, 17 dm., 72 mk. 2.) **S.,** wś, pow. nizinny, st. p. Skaisgirren, 105 ha, 14 dm., 72 mk.

Skietery 1.) wś nad rz. Musą, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Muśniki, okr. wiejski i dobra hr. Platerów Bortkuszki, o 6 w. od gminy a 38 w. od Wilna, ma 11 dm., 108 mk. (w 1864 r. 42 dusz rewiz.). 2.) **S.**, wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 38 w. od Poniewieża.

Skiknie, wś i dobra, pow. szawelski, gm. Kruki, o 56 w. od Szawel.

Skilczyna, las nad pot. Korowym, w gm. Szeszor, pow. kosowski. na płn.-wsch. pochyłości pasma Karmatury; na płn.-wsch. nad lasem szczyt lesisty Pasieczny (694 mt.). Wzniesienie lasu 550 mt. npm. *Br. G.*

Skilwiany 1.) wś, pow. poniewieski, w 1 okr. pol. 2.) **S.**, wś, pow. szawelski, gm. Janiszki, o 46 w. od Szawel.

Skiłówka, ob. *Szkiłówka.*

Skina, osada fabryczna nad rz. Olszanką, pow. lepelski, posiada młyn wodny krupczatny i fabrykę tektur żółtych, założoną w 1886 r. przez właściciela Wincentego Wołodkowicza. S. stanowi attyn. obszernych dóbr Smolaniec. *A. K. Ł.*

Skinajki, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 1 okr. pol., o 32 w. od Nowoaleksandrowska.

Skindeliszki, wś, pow. maryampolski, gm. i par. Pilwiszki, odl. od Maryampola 29 w., ma 8 dm., 46 mk. W 1827 r. było 7 dm., 88 mk.

Skinder, wś, pow. sokólski, w 2 okr. pol., gm. Trofimówka, o 30 w. od Sokółki.

Skinderyszki 1.) zaśc. szl., pow. wileński, w 1 okr. pol., o 38 w. od Wilna, 2 dm., 9 mk. katol. 2.) **S.**, dobra i os. młyn. nad Szuszwą, pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 53 w. od Kowna.

Skipcza, mylnie *Skibcze*, w 1530 r. *Skyepcze*, wś nad Jaromirką, dopł. Smotrycza, pow. kamieniecki, okr. pol. i gm. Kupin, par. katol. i sąd Gródek, o 35 w. od Jarmoliniec, ma 165 osad, 1144 mk. (wraz ze Słobódką), 1185 dzies. ziemi włośc., 2603 dworskiej, 45 cerkiewnej. Cerkiew p. w. Podwyższenia Krzyża Św., wzniesiona w 1758 r., ma 1058 parafian. Duże lasy, obecnie wyniszczone. W 1530 r. wś Skyepcze miała 3 łany uprawne; w 1565 r. należała do Herburtów i sukcesorów Swierzca (Swyercz) i miała 5 łanów uprawnych (Jabłonowski, Zródła dziej.). Około 1725 r. część w S. należała do Radzimińskich. W 1743 r. Rudziński sprzedał ją ze Słobódką Skipecką Czartoryskiemu, wwdzie ruskiemu. W ostatnich czasach należała do Grabianków, Gejsmerów i Jaroszyńskich. *Dr. M.*

Skipecka al. *Skipczańska Słobódka*, nad rz. Jaromirką, pow. kamieniecki, okr. pol. i gm. Kupin, par. Smotrycz, ma 48 osad; cerkiew. Należała do Teresy Grabianczyny, ssciny liwskiej. *X. M. O.*

Skipel, fol. nad rz. Morocz, pow. słucki, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. i par. katol. Cimkowicze, o 4 w. na płn. od Cimkowicz, ma $45^1/_2$ włók; należy do ordynacyi nieświeskiej; grunta i łąki wyborne, miejscowość lekko faliste. Por. *Skiepiowo.* *A. Jel.*

Skipiecie, wś, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 50 w. od Telsz.

Skipinie, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 64 w. od Nowoaleksandrowska.

Skipirowicze, wś, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Kozłowszczyzna, o 28 w. od Słonima.

Skiporowcy al. *Sciporowcy*, białoruskie *Skiparoucy* al. *Siporaucy*, zwane też *Pohorełka*, wś i fol. w pobliżu rz. Wołmy, pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Iwieniec, przy drodze z Iwieńca do Siwicy. Wieś ma os. 14; grunta lekkie. *A. Jel.*

Skirała, dwór, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 31 w. od Poniewieża.

Skirany 1.) wś, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 70 w. od Poniewieża. 2.) **S.** al. *Kroszty*, wś, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 42 w. od Poniewieża.

Skiraziame, w spisie mylnie *Skirozieme*, wś, pow. rossieński, gm. Sartyniki, par. Wojnuta, o 87 w. od Rossień.

Skirbst 1.) wyb., pow. nizinny, st. pczt. Neukirch, 2 dm., 18 mk. 2.) **S.** *Adl. Gr.*, dobra ryc., tamże, 238 ha, 11 dm., 66 mk. 3.) **S.** *Kl.*, wś, tamże, 80 ha, 3 dm., 33 mk. 4.) **S.** *Koellm*, wś, tamże, 135 ha; 11 dm., 61 mk. 5.) **S.** *Wiesen*, wyb. przy wsi Stobingen, tamże, 4 dm., 31 mk. *Ad. N.*

Skirdojnie, wś, pow. rossieński, paraf. chwejdańska.

Skirdyczna, rzeczka w pow. święciańskim, przepływa pod mkiem Korkorzyszki.

Skirdysz, zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Towiany, o 34 w. od Wiłkomierza.

Skirdzimy 1.) wś, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Kucewicze, okr. wiejski Skirdzimy, o 4 w. od gminy a 17 w. od Oszmia-

ny, ma 6 dm., 3 mk. prawosł. i 58 katol. (w spisie z 1864 r. podano 18 dusz rewiz. w części należącej do Raczkiewiczów, w części zaś należącej do dóbr Nowosiółki hr. Czapskich niepodano cyfry). W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsi: Skirdzimy, Czerkasy, Czyżyszki, Fadziewicze, Kutorowszczyzna, Montuciszki, Mirkieliszki, Ordasza, Ponara, Waszynniki, Wojtasze i Zienowszczyzna, w ogóle 209 dusz rewiz. włośc. uwłaszcz. 2.) **S.**, wś (w spisie z 1866 r. zaśc.), pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Worniany, okr. wiejski i dobra Brzostowskich Podworańce, o 12 w. od gminy a 65 w. od Wilna, ma 3 dm., 32 mk. katol. (17 dusz rewiz.). *J. Krz.*

Skirele 1.) wś włośc., pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Jasiewo, okr. wiejski Słowiki (Sołowji), o 4 w. od gminy a 41 w. od Święcian, ma 12 dm., 2 mk. prawosł., 133 katol. i 5 starowier. (w 1864 r. 43 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Zahacz. 2.) **S.** al. *Skirle*, obręb, u Buszyńskiego wś, pow. rossieński, gm. Mańkuny, par. Girtakol, o 11 w. od Rossień.

Skireliszki, wś włośc., pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Hoduciszki, okr. wiejski Stojaciszki, o 20 w. od Święcian, ma 5 dm., 32 mk. katol. (w 1864 r. 13 dusz rewiz.).

Skirkiszki, wś, pow. władysławowski, gm. Gryszkabuda, par. Pilwiszki, odl. od Władysławowa 22 w., ma 4 dm., 45 mk. W 1827 r. było 5 dm., 37 mk.

Skirkuny, wś, pow. **władysławowski**, gm. Tomaszbuda, par. Wysoka Ruda, odl. od Władysławowa 31 w., ma 5 dm., 50 mk. W 1827 r. było 3 dm., 28 mk., par. Sapieżyszki.

Skirlack 1.) *Gross*, wś, pow. darkiejmski, st. p. Trempen, 400 ha, 82 dm., 341 mk. 2.) **S.** *Klein*, wś, tamże, 370 ha, 55 dm., 273 mk.

Skirlany, wś włośc., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Niemenczyn, okr. wiejski Traszkuny, o 11 w. od gminy a 36 w. od Wilna, ma 8 dm., 78 mk. katol. (w 1864 r. 46 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Giejany. W 1769 r. własność Kazimierza i Franciszki z Hłasków Pakoszów, którzy sprzedają Leonowi Soroce, pułkow. oszmiańskiemu.

Skirle, ob. *Skirele.*

Skirmanówka, zaginiona osada we włości zasławskiej, w dzisiejszym pow. zasławskim.

Skirmentyszki, wś włośc., pow. trocki, w 1 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Jewie, o 6 w. od gminy, 19 dusz rewiz.

Skirmonty, folw., pow. rossieński, gm. Mańkuny, o 23 w. od Rossień.

Skirmontyszki 1.) dobra, pow. kowieński, w 2 okr. pol., o 78 w. od Kowna. 2.) **S.**, obręb, u Buszyńskiego dwór, pow. rossieński, gm. Mańkuny, par. Betygoła, o 19 w. od Rossień, w 1862 r. własność Nowickiego.

Skirmunciszki, fol. pryw., pow. oszmiański, w okr. pol., o 17 w. od Oszmiany, 15 mk.

Skirmuntowo 1.) zaśc. szl., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 16 w. od Oszmiany, 1 dm., 12 mk. katol. 2.) **S.**, wś i fol. nad bezim. dopł. Usy, pow. miński, w okolicy pomiędzy wsią Wiertniki i fol. Janowo. Wś ma 11 os.; folwark, od 1866 r. własność Czajczyńskich, ma około 19 włók; propinacya czyni do 600 rs. Miejscowość mocno falista, grunta szczerkowe. *A. Jel.*

Skirno, dobra, pow. nowoaleksandrowski, dawniej attyn. Dryświat Łopacińskich, dziś własność Adama Chodźki, mają 620 dzies. ziemi dworskiej.

Skirpeławka, zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Towiany, o 9 w. od Wiłkomierza.

Skirpiecie, wś, pow. telszewski, w 1 okr. pol., o 16½ w. od Telsz.

Skirpstowa Papiszki, os. włośc., pow. maryampolski, gm. i par. Aleksota, odl. 54 w. od Maryampola, ma 176 mr. (75 mr. roli, 40 mr. lasu, 14 mr. łąk), 11 bud. drewn.

Skirptyszki, wś, pow. maryampolski, gm. Balwierzyszki, par. Preny, odl. od Maryampola 27 w., ma 26 dm., 129 mk. W 1827 r. było 7 dm., 75 mk.

Skirrabude, wyb. przy wsi Kowalkach, pow. gołdapski.

Skirsa, rzeczka w gub. kowieńskiej, prawy dopływ rz. Sussej, praw. dopł. Niemna.

Skirścinie al. *Skirstyny*, wś włośc., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Polany, okr. wiejski Dziegieniewo, o 7 w. od gminy a 14 w. od Oszmiany, ma 5 dm., 31 mk. katol. (w 1864 r. 17 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Tołociszki.

Skirstymoń, żmujdz. *Skirstimonis*, mko rząd. nad Niemnem, pow. rossieński, gm. Jurburg, o 38 w. na płd.-wschód od Rossień. W 1859 r. 55 dm., 497 mk., kościół katol. paraf. p. w. św. Jerzego, wzniesiony w 1636 r. przez Władysława IV. Par. katol., dekanatu wielońskiego, 4558 dusz; kaplica na folw. Zamek. Niegdyś S. stanowił sstwo niegrodowe, leżące w pow. wielońskim. Podług spisów podskarbińskich z 1569 r. pierwotnie dobra te należały do ekonomii stołu królewskiego, następnie przemienione na sstwo, były w 1771 r. w posiadaniu Medekszy, który opłacał z niego 1099 złp. 18 gr. kwarty. Składało się wówczas z mka S. z zamkiem i przyległościami. Na sejmie w 1717 r. Stany Rzpltej wyznaczyły oddzielną komisyą do ustalenia granic sstwa wielońskiego i skirstymońskiego. Jest to prawdopodobnie dawny zamek krzyżacki, zwany w kronikach Christmemel, Kirsmemel (u Wiganda), Trismemel i Trinsteml, zbudowany w 1313 r. przez Karola Beffart z Trewiru, w. mistrza Krzyżaków. Po skończe-

niu budowy z wielką uroczystością poświęcony. Pierwszym komturem został brat zakonny Gondolf von Brundelen. Nowy tan zamek wytrzymał w 1314 r. siedmnastodniowe oblężenie przez w. ks. Witenesa, który w końcu musiał z niczem od niego odstąpić. W 1328 r. Krzyżacy opuścili zamek, bądź to dla niedogodności położenia, bądź dla mocnego trzęsienia ziemi, które w tym czasie miało się przytrafić, najpewniej jednak z powodu usunięcia się podmytej przez rzekę góry, i wznieśli warownią na innem miejscu. Później jednak miejsce to znowu było w posiadaniu Krzyżaków, tutaj bowiem zawarto w 1431 r. traktat między Swidrygajłą a w. mistrzem Pawłem Rusdorfem, potwierdzający granice Żmujdzi, ustanowione za Witolda. Dotychczas przechowały się szczątki zamku krzyżackiego, z wyniosłemi po rogach wieżami.

Skirtiańska Rudnia, pow. żytomierski, ob. *Rudnia* 68).

Skirucie, wś, pow. rossieński, par. lidowiańska.

Skirwint, jedna z odnóg Rusy, ob. *Skirwith.*

Skirwietell 1.) wś, pow. szyłokarczemski, st. p. Ruś, 770 ha, 274 dm., 992 mk. 2) **S.** *Krandt*, wyb., tamże, 5 dm., 26 mk.

Skirwith, rzeka, ramię Rusy, odłączająca się od niej w pobliżu wsi Ruś. Płynie w kierunku zach.-półn. i wpada pięciu ujściami, przez co tworzy cztery wysepki (żuławy), do Kuryjskiej zatoki. Ma dwie rzeczki poboczne: Pokalnę i Warusę.

Skirwith 1.) wś, pow. szyłokarczemski, st. p. Ruś, 744 ha, 170 dm., 651 mk. 2.) **S.**, leśn., tamże, w nadleśnictwie Ibenhorst.

Skirwojnie 1.) okolica, pow. kowieński, w 2 okr. pol., o 71 w. od Kowna. 2.) **S.**, wś i okolica szlachecka, pow. rossieński, par. betygolska.

Skiry 1.) wś, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 69 w. od Nowoaleksandrowska. 2.) **S.**, dobra, pow. rossieński, gm. Mańkuny, par. Girtakol, o 11 w. od Rossień, w 1862 r. własność Billewiczów.

Skiskelwicze, dwór, pow. szawelski, gm. Łukniki, o 57 w. od Szawel.

Skitek 1.) z *Daniłówką* i *Dranówką* al. *Kożuchówką Małą*, wś nad rzką Bobrycą, pow. kijowski, w 3 okr. pol., gm. Hlewacha. Wieś S., odległa o 30 w. od Kijowa a 6 w. na płd. od Zaborza (Zaborja), leży nad dopływem Bobrycy i ma 366 mk. (podług Pochilewicza 600 mk. praw. i 40 żydów); Daniłówka, stanowiąca część wsi i oddzielona niewielką polaną, odl. o 29 w. od Kijowa, ma 416 mk., Dranówka zaś al. Kożuchówka Mała, położona na lewym brzegu Bobrycy i odległa o 34 w. od Kijowa, ma 264 mk. Podług Pochilewicza (wyd. z 1887 r.) Daniłówka i Dranówka mają 790 mk. Włościanie w S. uwłaszczeni zostali na 785 dzies., z opłatą 754·07 rs. rocznie, w Daniłówce na 825 dz., z opłatą 856·01 rs., w Dranówce na 566 dz., z opłatą 602·37 rs. rocznie. W S. odbywa się nieznaczny jarmark w dzień św. Onufrego. Znajduje się tu również cerkiew paraf. drewniana p. w. św. Onufrego, wzniesiona w 1705 r. przez episk. perejasławskiego Zacharyasza Korniłowicza, uposażona 52 dzies. ziemi. Podług podania miejscowego na miejscu dzisiejszej Daniłówki znajdowało się niegdyś mto Daniłowo. Na wyniosłem miejscu na prawym brzegu Bobrycy stał klasztor dominikanów a w pobliżu, na równinie, cerkiew prawosławna, w miejscu zwanem dziś cerkowiszczem. Zarówno klasztor jak i cerkiew nieistniały już w 1667 r. O pół wiorsty na wschód od Daniłówki znajduje się pagórek śród błota, na którym są ślady okopów, sypanych ręką ludzką, niewiadomo jednak przez kogo i w jakim celu. W 1636 r. Daniłówkę wraz z Sołtanówką Małą sprzedał Jan Sołtan za 9000 złp. Stefanowi Aksakowi, sędziemu kijowskiemu. Za czasów Chmielnickiego wsie te zostały nadane monasterowi michajłowskiemu w Kijowie, co potwierdza uniwersał hetmana Mazepy z d. 25 sierpnia 1699 r. W tym czasie w Daniłówce staraniem b. ihumena michajłowskiego a późniejszego episkopa perejasławskiego Zacharyasza Korniłowicza założony został monaster (skit), zależny od monasteru michajłowskiego w Kijowie, uposażony wsiami Daniłówką i Zaborzem i zamknięty w połowie zeszłego wieku, przyczem znajdujących się w nim wówczas 30 monachów rozmieszczono po innych monasterach. Korniłowicz wzniósł w skicie dwie cerkwie: p. w. św. Zacharyasza, rozebraną w 1804 r., oraz p. w. św. Onufrego, zamienioną na parafialną. O 7 w. na zachód od S., nad rzeką Irpeniem znajduje się uroczysko Kładowo, w którem podług podania również wzniesiony był monaster, niewiadomo jednak kiedy założony i kiedy przestał istnieć. Pozostały tylko rumowiska i pieczara dość rozległa. 2.) **S.** al. *Skitki*, wś nad rzką Pohanką, pow. lipowiecki, w 2 okr. pol., gm. Lipowiec, o 7 w. na wschód od Lipowca, ma 577 mk. (podług Pochilewicza w 1863 r. 606 mk.); ziemi wraz ze wsią Choroszą 1571 dzies. Posiada cerkiew drewnianą, Bohosłowską, wzniesioną w 1845 r. przez dziedzica Bartoszewickiego, na miejsce dawniejszej, popadłej w ruinę. Do parafii należą wsi Chorosza i Teklinówka. Własność niegdyś hr. Strutyńskich, następnie Bartoszewickich. *J. Krz.*

Skitten, wś, pow. frydlądzki, st. p. Bartoszyce, 602 ha, 77 dm., 372 mk.

Skittlauken, wś, pow. morąski, st. p. Saalfeld, 201 ha, 10 dm., 48 mk.

Skitury, wś, pow. kalwaryjski, gm. Krasna, par. Simno, odl. od Kalwaryi 29 w., ma 25 dm., 143 mk. W 1827 r. było 24 dm., 178 mk.

Skiwiszki, zaśc. pryw., pow. lidzki, w 3 okr. pol., o 29 w. od Szczuczyna, 6 mk.

Skiwy, wś, pow. bielski gub. grodzieńskioj, w 4 okr. pol., gm. Narojki, o 41 w. od Bielska.

Skjarboszcz, wś z kośc. paraf. ewang., na Dolnych Łużycach, w pow. kalawskim. Niemczenie czyni tu szybkie postępy.

Sklapów, fol., pow. mohylewski, posiada gorzelnię, zatrudniającą 6 ludzi, wyrabiającą 190,530 st. spirytusu i dającą 1722 rs. dochodu; dziedzictwo niegdyś Dzierożyńskich, dziś własność Hrebnickich.

Sklarek, os., pow. wieluński, gm. i par. Czastary, odl. od Wielunia 19 w.

Sklarzyszki al. *Sklaryszki* 1.) wś, pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Niemenczyn, o $7^1/_2$ w. od gminy a 30 w. od Wilna, ma 8 dm., 53 mk. katol. (w 1864 r. 40 dusz rewiz.); należy do dóbr Czarnydwór, Parczewskich. 2.) **S.**, zaśc. nad jez. Styrnie, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. okr. wiejski Biebrusy, o 7 w. od gminy a 59 w. od Wilna, ma 2 dm., 31 mk. kat. (w 1864 r. 17 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Inturki. 3.) **S**, zaśc. włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 71 w. od Wilna, 2 dm., 14 mk. katol. *J. Krz.*

Sklawcze, wś i fol. z przyl. *Kobyliszki*, pow. wyłkowyski, gm. Zielonka, par. Olwita, odl. 13 w. od Wyłkowyszek. W 1853 r. fol. miał 359 mr., obecnie jest 5 dm., 71 mk.

Sklawście 1.) wś, pow. rossieński. gm. Erżwiłek, o 28 w. od Rossień. 2.) **S.**, wś, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 52 w. od Telsz. 3.) **S.**, wś, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 16 w. od Telsz.

Sklenarka al. *Sklenarczyk*, potok, ob. *Szklenarka* al. *Szklenarczyk*.

Sklenice al. *Szklenice*, os., pow. lipnowski, gm. Osówka, par. Czernikowo.

Skleniec al. *Szkleniec*, potok, w opisie wsi Mikuszowic (t V, str. 416) podany mylnie pod nazwą *Suleniec*, powstaje na płd. stoku góry Łysej (660 mt.); płynie na płd.-zach. wzdłuż granicy Mikuszowic i Wilkowic (pow. bialski) i wpada do potoku od Wilkowic nadpływającego a uchodzącego poniżej ujścia Skleńca do Białej. Ujście 400 mt. npm. (szt. gen.). W czasie wylewów zrządza znaczne szkody. Długość biegu 2 klm. *Br. G.*

Sklepisk, uroczysko, pow. sokólski, w 2 okr. pol. gm., Romanówka, o 28 w. od Sokółki.

Sklepowe, niem. *Kellersee*, jezioro pod Smolągiem, pow. starogardzki, wym. w dok. z r. 1567 (ob. Acta granicierum Bonorum Clavis Pelplinensis w Pelplinie). *Kś. Fr.*

Skleryszki, zaśc., pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 83 w. od Poniewieża.

Sklewście, wś nad rz. Musą, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Podbrzeź (Podberezie), okr. wiejski i dobra Jeleńskieh Glinciszki, o 3 w. od gminy a 32 w. od Wilna, ma 4 dm., 8 mk. prawosł. i 63 katol. (podług spisu z 1864 r. 11 dusz rewiz.).

Sklęczka, rzeczka, ob. *Pisia* 4).

Sklęczki, w XVI w. *Skleczki*, wś i fol. nad rzką Ochnią, pow. kutnowski, gm. Krzyżanówek, par. Łąkoszyn, odl. 3 w. od Kutna, ma 7 dm., 98 mk. W 1827 r. 9 dm., 81 mk., par. Nowe. W 1871 r. fol. Sklęczki rozl. mr. 523: gr. or. i ogr. mr. 298, łąk mr. 50, pastw. mr. 56, wody mr. 7, lasu mr. 59, nienż. mr. 53; bud. mur. 2, z drzewa 18, las nieurządzony; wiatrak. Wś S. os. 5, mr. 5; wś Wyręby os. 7, mr. 5. Na początku XVI w. dziesięcinę z łanów dworskich pobierał pleb. w Łąkoszynie (Łaski, L. B., II, 483). Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 Kassewski Skleczka de sorte matris suae płacił z $^1/_4$ łan. Jan Poddempski de sorte Andrzeja Gosławskiego z $^1/_2$ łan., 1 zagr. (Pawiński, Wielkp., II, 139).

Sklik, rzeczka w pow. pińskiem, w okolicy wsi Hlinna, niegdyś stanowiła granicę puszczy królewskiej Zarzeckiej (ob. „Rewizya Puszcz", wyd. Wil. Arch. Komis., str. 12).

Sklimińce, *Sklimińce* al. *Sklemińce*, wś, pow. kaniowski, w 3 okr. pol., gm. Szenderówka, par. praw. Chyrówka, o 1 w. na płd. od Chyrówki a 62 w. od Kaniowa, ma 474 mk (18 katol.), 859 dzies. ziemi, z której 237 dzies. wydzielono włościanom. Podług Pochilewicza w 1863 r. było 336 mk. Własność Newlińskich.

Skład 1.) *Solny* al. *Skład Barycki*, wś, pow. przemyski, 19 klm. na płn.-wsch. od Przemyśla, 10 klm. od st. kol. i urz. pocz. w Radymnie. Na wschód leży Stubienko, na płd. Barycz i Sośnica, na zach. Sośnica, na płn. Nienowice (dwie ostatnie w pow. jarosławskim). Wś leży w dorzeczu Wisły. Zach. krawędź obszaru przepływa San od płd. na płn.; wzdłuż granicy wschod. płynie Stubienka (dopł. Wiszni). Zabudowania wiejskie leżą na praw. brzegu Sanu. W r. 1880 było 51 dm., 263 mk. w gm. (254 mk. rzym.-kat., 9 izr.; wszyscy Rusini). Par. rz.-kat. w Michałówce, gr.-kat. w Baryczu. Wieś tworzy wraz z Baryczem jedną gminę. 2.) **S.** *Torski*, grupa domów w Torkach, pow. przemyski. *Lu. Dz.*

Składana, potok, powstaje w płn.-wsch. części gm. Żubrohławy, w hr. orawskiem (Węgry), w pow. namiestowskim, na płd.

stoku góry Kiczory (783 mt.); płynie na płd. i płd.-zach. i po $2^1/_2$ klm. biegu wpada do Półhoranki z lew. brz. Źródło 700, ujście 624 mt. npm. *Br. G.*

Składańce, wś włośc., pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Raduń, o 5 w. od gminy, 22 w. od Lidy a 41 w. od Wasiliszek, ma 25 dm., 204 mk. katol. (w 1864 r. 81 dusz rewiz.).

Składła, pow. stopnicki, gm. Grabki, par. Gnojno.

Składów, wś, pow. nowoaleksandryjski, gm. Baranów, par. Michów. W 1827 r. było 12 dm., 61 mk. Na obszarze wsi było około 1858 r. kilka jezior, zwanych ogólnie Wieprzyska. Są to pozostałości po wylewach Wieprza.

Składy, grupa zabudowań w Ponikwi, przysiołku Międzybrodzia Lipnickiego, pow. bialski. *Br. G.*

Składziste (Pohruca), szczyt 736 mt. wzn.

Składziste, wś, pow. nowosądecki, leży w górach, nad pot. Felczynem, lew. dopł. Kamienicy. Należy do nowszych osad. W r. 1674 znajdujemy w parafii w Łabowy osadę Sadyszcze, z którego ta wioska powstać mogła. Liczy ona 44 dm. i 290 mk. (138 męż., 152 kob.), 285 gr.-kat. (par. w Maciejowy) i 5 izr. Rola jest tu owsiana, nieurodzajna. Pos. więk. (Stadnickich hr.), jako attyn. dóbr nawojowskich, wynosi 9 mr. roli, 13 mr. łąk i 33 mr. lasu; pos. mn. ma 267 mr. roli, 18 mr. łąk, 9 mr. pastw. i 28 mr. lasu. Graniczy na płn. z Maciejową, na płd. z Rostoką Małą, na wschód z Łabowcem a na zach. z Czaczowem.

Skło, rzeczka, ob. *Szkło.*

Skłoba, rzeczka w pow. koneckim, prawy dopływ Jabłonnicy.

Skłoby, wś włośc. pow. konecki, gm. i par. Chlewiska, odl. od Końskich 30 w., ma 84 dm., 594 mk., 433 mr. W 1827 r. było 26 dm., 253 mk. W połowie XV w. wś S., w par. Chlewiska, własność Chlewickich, miała trzy łany km., z których dziesięcinę płacono pleb. w Chlewiskach (Długosz, L. B , II, 519).

Skłodnik lub *Skotnik*, wólka do Zbyltowskiej góry, w pow. tarnowskim, ma 12 dm. i 70 mk.

Skłody 1.) okolica szlach. nad rzką Broczysko, pow. ostrowski, gm. i par. Zaremby Kościelne. W obrębie jej leżą: *S. Piotrowice*, mają 3 dm., 33 mk.; *S. Stachy*, 12 dm., 88 mk.; *S. Średnie*, 16 dm., 182 mk. W 1827 r. S. Piotrowice 4 dm., 27 mk.; S. Średnie 14 dm., 78 mk.; S. Stachy 13 dm., 82 mk. 2.) **S.** *Przyrusy* i *S. Borowe*, wsi szlach., pow. mazowiecki, gm. i par. Piekuty. W 1827 r. S. Borowe miały 21 dm., 109 mk., S. Przyrusy 3 dm., 25 mk. Fol. S. Przyrusy miały w 1862 r. 375 mr. (Gloger, Ziemia bielska). 3.) **S.,** fol. w dobrach Obrytte, pow. pułtuski, złączony został około 1846 r. z fol. Obrytte (ob.).

Skłodzewo, 1414 *Sklodzaw*, 1430 *Schlodsee*, *Sclosaw*, niem. *Hohenhausen*, dobra ryc., pow. toruński. W 1888 urządzono tu agent. pocz.; par. kat. Łążyn (o $^3/_4$ mili). W skład gm. wchodzi leśn. Skłodzewo i fol. Gniazdowo. Cały obszar obejmuje 699 ha (65 lasu, 30 łąk, 587 roli orn.). W 1885 r. było tu 15 dm., 32 dym., 176 mk., 132 kat., 43 ew., 1 żyd; wiatrak, hodowla bydła, mleczarnia, hodowla owiec i świń. Za czasów krzyżackich należało S. do komturstwa starogrodzkiego. R. 1414 napotykamy tu ze szlachty pol. Dytryka i Pietrasza braci (Ditrich und Petrasch; ob. Kętrz., O ludn. pol., str. 130). W wizyt. Strzesza z r. 1667 czytamy: Wieś S., należąca do mta Torunia; we wojnie szwedzkiej zostały 3 posiadła spalone, a rola do dworu przyłączona; proboszcz pobiera z niej od dworu 3 kor. żyta i tyleż owsa. Dawniej dawał dwór od siebie 1 kor. żyta i tyleż owsa. W 1616 r. wś tę miasto Toruń odstąpiło drogą zamiany za Rychnowo (ob.). R. 1786 dzierżył wś Albert Dorpowski (ob. Wizyt. Potockiego, str. 285). *Ks. Fr.*

Skłodziawy (może *Sklędziany*), w 1564 r. *Skliodziawy*, wś nieistniejąca obecnie, w par. Skrwilno (pow. rypiński). Według reg. pob. pow. rypińskiego z r. 1564 miała 2 poddanych Andrzeja Starorypińskiogo na 1 łanie. Stanisław Wieprzek, poddany Starorypińskiego. Płacono poboru 1 fl. 3 gr. i solid (Pawiński, Wielkp., I, 310).

Skłóty, w XVI w. *Sklothy*, fol., pow. kutnowski, gm. Krośniewice, par. Nowe, o 7 w. od Kutna, ma 5 dm., 112 mk. W 1884 r. fol. Skłoty i Niegłoszew rozl. mr. 1003: gr. or. i ogr. mr. 806, łąk mr. 143, lasu mr. 14, nieuż. mr. 40; bud. mur. 15, z drzewa 4; płodozmian 7 i 13-polowy; wiatrak. Same S. mają 356 mr. Na początku XVI w. w S. i przyległych wsiach mieszka prawie sama szlachta. Dziesięcinę dawali pleb. w Nowem (Łaski, L. B., II, 474). Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 we wsi Skloty, par. Nowe, Jan Sklotowski żołnierz miał 1 łan, 1 zagr.; Stan. Sklotowski 1 łan, 2 zagr., młyn wietrzny i pustą karczmę; Piotr Luboński z części żony $^1/_2$ łan. (Pawiń., Wielkp., II, 137). *Br. Ch.*

Sknaben, dobra prywatne, w okr. tukumskim, pow. talseński, paraf. kandawska (Kurlandya).

Skniłów 1.) rus. *Sknyliw*, wś, pow. lwowski, 7 klm. na płd.-zach. od sądu pow., urzędu pocz. i telegr. we Lwowie. Na płn. leży Sygniówka, na wsch. Skniłówek, na płd. W. Sokolniki, na płd.-zach. Basiówka, na zach. Zimnawódka. Wieś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem pot. Zimnowody, który

wchodzi ze Skniłówka a płynie do Zimnowódki. W dolinie potoku leżą zabudowania wiejskie. Płd. część obszaru lesista. Wśród lasu gajówki: „Na Uhirskim“, „Brzezina“, „Kozakówka“. Środkowa część obszaru wzn. do 336 mt., płn. do 327 mt. Wzdłuż granicy zach. biegnie droga kolei żelaznej. Własn. większa ma roli orn. 371, łąk i ogr. 65, past. 85, lasu 312 mr.; wł. mn. roli or. 701, łąk i ogr. 111, pastw. 11, lasu 3 mr. W r. 1880 było 107 dm., 630 mk. w gm., 11 dm., 84 na obsz. dwor. (527 gr.-kat., 136 rz.-kat., 40 izrael., 11 innych wyzn.; 537 Rusinów, 140 Polaków, 37 Niemców). Par. rz.-kat. w Zubrzy, gr.-kat. w miejscu, dek. lwowski miejski. Do paraf. należy Skniłówek. We wsi jest cerkiew, szkoła etat. jednokl., kasa pożyczk. gm. z kapit. 1907 złr. i młyn. Za czasów polskich należała wieś do dóbr koronnych. Przywilejem wydanym w Krakowie dnia 3 marca 1437 r. przyznaje król Władysław Janowi Zubrskiemu prawo osadzenia wsi S. i posiadania wójtowstwa tamże (Liske, A. G. Z., t. V, str. 85). W r. 1614 naznacza Stanisław Bonifacy Mniszek z Wielkich Knńczyc, ssta lwowski, grunt w S. dla zbudowania cerkwi (Arch. Bern. we Lwowie, C., t. 443, str. 1407). W r. 1624 potwierdza Zygmunt III posiadanie S. szpitalowi św. Ducha we Lwowie (l. c., C., t. 481, str. 269). W r. 1665 zezwala Jan KazimierzTomaszowi Karczewskiemu, cześnikowi sanockiemu, na przelew dożywocia na wsiach Sokolniki i S. na żonę Barbarę Przerębską (l c., C., t. 416, str. 1605). W r. 1683 określa Jan III daninę S. i pozwala wręb w lesie (l. c., C., t. 524, str. 2353). W r. 1685 nadaje Jan III sołtystwo w S. stście lwowskiemu Stanisławowi Kilianowi (l. c., 448, str. 2823). Za przywilejem z d. 9 września 1744 r. była wieś w posiadaniu Katarzyny z Potockich Kossakowskiej. Według wykazu kwarty na r. 1770 posiadał wś Tomasz Tyborowski, miecznik podlaski. W r. 1776 sprzedany został przez rząd austryacki Janowi Kickiemu za 9,600 złr. 2.) **S.**, wś, pow. złoczowski, 22 klm. na płn.-zach. od Złoczowa, 7 klm. od st. kol., urz. pocz. i tel. w Krasnem. Na płn. leży Firlejówka i Olszanka Mała, na wsch. i płd. Bortków, na zach. Bałuczyn i Rusiłów (wś pow. kamionecki). Środkiem wsi płynie Gołogórka. W jej dolinie leżą zabudowania wiejskie (235 mt.). Na zach. wznosi się wzgórze do 242 mt. npm. (znak triang). Na płd.-wsch. leży t. zw. Szydłowska Dolinka. Własn. więk. ma roli or. 296, łąk i ogr. 116, pastw. 150, lasu 86; wł. mn. roli or. 550, łąk i ogr. 401, pastw. 42 mr. W r. 1880 było 87 dm., 592 mk. w gm., 5 dm., 34 mk. na obsz. dwor. (56 rz.-kat., 537 gr.-kat., 33 izr.; 524 Rusinów, 101 Polaków). Parafia rz.-kat. w Glinianach, gr.-kat. w miejscu, dek. uniowski. Do par. należy Olszanka. We wsi cerkiew p. w. św. Koźmy i Damiana, szkoła fil. z jęz. wykład. ruskim (od r. 1861) i kasa pożyczk. gm. z kapit. 607 złr. Jest także młyn wodny. *Lu. Dz.*

Skniłówek al. *Skniłowski potok*, ob. *Zimnawoda.*

Skniłówek, wś, pow. lwowski, 7 klm. na płd.-zach. od sądu pow., urzędu pocz. i telegr. we Lwowie. Na płn. leży Sygniówka, na wsch. i płd. Sokolniki, na zach. Skniłów. Wś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem pot. Zimnowody, płynącego od wsch. ze Sokolnik na zach. do Skniłowa. Zabudowania wiejskie leżą w pobliżu granicy zach. Własn. większa (funduszu kalek we Lwowie) ma roli or. 56, łąk i ogr. 15, pastw. mr. 13; wł. mn. roli or. 167, łąk i ogr. 20, pastw. 6 mr. W r. 1880 było 24 dm., 146 mk. w gm., 1 dm., 9 mk. na obsz. dwor. (14 mk. obrz. rz.-kat., 133 gr.-kat., 8 innych wyznań; 17 Polaków, 136 Rusinów, 2 Niemców). Par. rz.-kat. w Zubrzy, gr.-kat. w Skniłowie. W 1607 r. darował Zygmunt III szpitalowi św. Ducha we Lwowie wś Skniłówek, składającą się z 4 dworzyszcz. Administracya majątku szpitalnego należała do lwowskiego urzędu radzieckiego czyli do prowizorów tegoż szpitala, z pomiędzy władz miejskich corocznie wybieranych. Że zaś wioska Skniłówek przez Tatarów zupełnie spustoszoną została, a może też chcąc nadgrodzić Marcinowi Kampranowi poświęcenie się jego, że w r. 1623 wśród powietrza on jeden z radzców w mieście dla utrzymania porządku pozostał, sprzedano S. w r. 1624 z pewnymi zastrzeżeniami Kampianowi za pozwoleniem króla. Po śmierci Marcina Kampiana przechodziła wioska ta w różne ręce. Pozwało miasto w r. 1747 o zwrócenie jej Piotra Kupińskiego i w tym roku na rzecz szpitala odzyskaną została (Zubrzycki, Kronika miasta Lwowa, str. 237, 260). *Lu. Dz.*

Sknyt 1.) *Mały*, wś nad bezim. dopływem Korczyka, pow. ostrogski, o 33 na płn.-wschód od Ostroga, na starym trakcie żytomierskim. Wś ta, rzką przedzielona od wsi Szaterniki, z którą tworzy jakby jedną całość, posiada cerkiew parafialną i szkółkę ludową. Gleba nieszczególna V klasy. Włościanie trudnią się wyłącznie rolnictwem i są średnio zamożni. Własność niegdyś ks. Ostrogskich, następnie ks. Jabłonowskich, od których przeszła do Lenkiewiczów; w 1881 r. nabyta przez Sawkowa. 2.) **S.** *Wielki*, wś nad bezim. dopływem Korczyka, pow. ostrogski, o 27 w. na płn.-zachód od Ostroga, posiada cerkiew parafialną. Gleba glinkowata, urodzajna. Włościanie dobrze uposażeni ziemią, są zamożni, trudnią się uprawą roli; sieją przeważnie pszenicę i

jęczmień, który zbywają do browaru w Sławucie. Z powodu obfitości łąk leśnych, sianożęci i pastwisk hodują dosyć koni, bydła rogatego, owiec i trzody chlewnej oraz ptactwa domowego i wodnego. Chaty budują porządne, z gankami i odmykającemi się oknami. Ubierają się lepiej jak w okolicznych wsiach. Własność niegdyś ks. Ostrogskich, następnie ks. Jabłonowskich. Ostatni z tej linii ks. Antoni w 1837 r. sprzedał S. pułkownikowi Józefowi Szumskiemu, po którym drogą spadku wziął brat jego Marek; obecnie własność syna jego również Marka, pułkownika inżynieryi. W dziale ks. Janusza i Aleksandra Ostrogskich wś ta nazwaną jest „Sknyt Pawłowiczów, w zastawie będący". *Z. Róż.*

Skobczanka, rzeczka w pow. czehryńskim, dopływ Rosoty al. Osoty.

Skobejki 1.) fol. pryw., pow. lidzki, w 3 okr. pol., o 23 w. od Szczuczyna, 11 mk. 2.) **S.**, wś, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Kucewicze, okr. wiejski Mostwiliszki, o 19 w. od gminy a 6 w. od Oszmiany, 4 dm., 29 mk. katol. W 1864 r. w części należącej do Niekraszewiczów 6, w części zaś do Trofimowych 3 dusze rewiz. 3.) **S.**, wś włośc., pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Hanuszyszki, okr. wiejski Skobejki, o 10 w. od gminy a 48 w. od Trok, ma 12 dm., 122 mk. katol. i 3 żydów (w 1864 r. 46 dusz rewiz.). W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsi: S. i Rakszcze, w ogóle 51 dusz rewiz. b. włośc. skarbowych. 4.) **S.**, wś, pow. szawelski, gm. Popielany, o 59 w. od Szawel. 5.) **S.**, dwie wsi, pow. wiłkomierski, gm. Towiany (o 5 w.), par. Wiłkomierz (o 10 w.), w pobliżu traktu pocz. z Poniewieża do Wiłkomierza; grunta słabe, ludność litewska. *J. Krz.*

Skobelice, w XVI w. *Szkowyelicze*, kol. włośc. nad rz. Rgilówką, pow. kolski, gm. Chełmno, par. Grzegorzew, odl. od Koła 5 w.; kol. ma 25 dm., 176 mk.; os. karcz. 1 dm., 3 mk. W 1827 r. 17 dm., 143 mk. Na początku XVI w. kmiecie dawali pleb. w Grzegorzewie tylko kolędę po groszu z łanu a zagrodnicy po pół grosza (Łaski, L. B., I, 219). Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 S., wś arcyb. gnieźn., miała 8 łan., 3 młyny dziedziczne; Chrząszczyński, wójt, 2 łany, 7 osad. (Pawiński, Wielkp., II, 52). *Br. Ch.*

Skobiec, w spisie z 1866 r. *Skubiacin*, zaśc., pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Krajsk, okr. wiejski i dobra skarbowe Hryniewicze, o 3 w. od gminy a 60 w. od Wilejki, 1 dm., 7 mk. kat. (3 dusze rewiz.).

Skobiełka, wś, pow. włodzimierski, okr. pol. horochowski, gm. S., o 11 w. od Drużkopola, w pobliżu Horochowa; należy do dóbr Markowicze.

Skobierzec, folw., pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Chotenczyce, okr. wiejski Zalesie, o 40 w. od Wilejki, przy b. dr. pocz. z Ilii do Radoszkowicz, ma 1 dm., 15 mk. Niegdyś attyn. Ilii, własność Józefa i Barbary z Brzostowskich Wołodkowiczów, marszałków gub. mińskiej, syn których Wincenty w 1824 r. zapisuje Ludwikowi Wołodkowiczowi; później przeszedł do Lipskich.

Skobina, wś nad rz. Czerniją, w gub. witebskiej.

Skobinki, dobra, pow. szawelski, gm. Krupie, o 38 w. od Szawel.

Skobki, wś. Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1508 istniała wieś szlach. Skobki (Pawiński, Małop., 479).

Skobrówka, białoruskie *Skobrauka*, wś, pow. ihumeński, w 4 okr. pol. puchowickim, gm. Nowosiołki, o 10 w. od st. dr. żel. lipawo-romeńskiej Maryna-Horka, ma 30 osad pełnonadziałowych; grunta szczerkowe, urodzajne. *A. Jel.*

Skobryna al. *Skobrina*, potok, powstaje w gm. Orowa, pow. drohobycki, z działu górskiego Orowego, w lesie Długim Garbem (861 mt.) zwanym; płynie na wsch. i po $2^1/_2$ klm. biegu wpada do Stynawki z lew. brz. *Br. G.*

Skobrynka, *Skobranka* al. *Skobrianka*, rzeczka w gub. witebskiej, prawy dopływ Połoty.

Skobuldzie, folw., pow. rossieński, gm. Rossienie, o 36 w. od Rossień.

Skociszewy, pow. włoszczowski, gm. Radków, par. Bebelno.

Skocza Góra, niem. *Springberg*, wś, pow. wągrowiecki, o $4^1/_2$ klm. na zachód-północ od Łopienna (par. katol., poczta i st. dr. żel.); par. prot. Gole; 12 dym., 77 mk. (22 kat., 55 prot.) i 160 ha (137 roli, 12 łąk, 1 lasu).

Skocze, wś, pow. szawelski, gm. Kurszany, o 28 w. od Szawel.

Skoczka, młyn, w pow. szubińskim, o 11 klm. na zachód północ od Kcyni, nad strugą Smogulecką, dopł. Noteci; par. i poczta w Smogulcu, okr. wiejski Dobieszewo, st. dr. żel. w Osieku (Netzthal) i w Kcyni (Exin); ma 2 dym., 27 mk.

Skoczki Filipy, pow. przasnyski, gm. i par. Dzierzgowo. W 1827 r. było 2 dm., 13 mk.

Skoczkowo, wś i fol., pow. sierpecki, gm. Kossemin, par. Jeżewo, odl. o 9 w. od Sierpca, ma 17 dm., 228 mk. W 1885 r. folw. Skoczkowo rozl. mr. 676: gr. or. i ogr. mr. 410, łąk mr. 102, past. mr. 4, lasu mr. 136, nieuż. mr. 22; bud. mur. 2, z drzewa 12; płodozmian 10-polowy; las nieurządzony. Wś S. os. 33, mr. 130.

Skoczna Góra, niem. *Grosse Springberg*, wzgórze, w pow. międzychodzkim (Skwirzy-

na), o 11 klm. na zachód od Międzychodu i 2 klm. na północ-zachód od Goraja.

Skoczna Góra, ob. *Zawada.*

Skoczniówka, nazwa zabudowań w obr. gm. Mostków, pow. sądecki, wśród lasu Gaj, na wsch. od gościńca. Na Kummersberga mapie Galicyi (sekc. 27) oznaczony „*Stocnówka*".

Skoczów, niem. *Skotschau,* miasto, pow. bielski, na Szląsku austr., obw. sąd. skoczowski, na lew. brzegu Wisły, która wpływa z Harbutowic i płynie na płn., przechodząc do Kiczyc, przy gościńcu bielsko-cieszyńskim, o 20 klm. na zach. od Bielska, a 14 klm. na płn.-wsch. od Cieszyna. Graniczy od wsch. z Pogórzem, od płn. z Kowalami, Kiczycami i Wiślicą, od zach. z Szymoradzem, Wilamowicami i Międzyświecią, a od płd. z Harbutowicami i Górkami Małemi. Płn.-wschodni obszar S. zraszają potoki Kowali i Bajerka, oba podążające ku płn. do Wisły. Potok Kowali w dalszym biegu zwie się Iłownicą. Pot. Bajerka powstaje w Harbutowicach i wkrótce przechodzi na obszar S., płynie na płn. i pod Borem Dolnym wchodzi do Kiczyc. Wzdłuż zach. granicy płynie Błotnica, wchodząca po wsch. stronie miasta do Wisły. Wzniesienie 295 mt. npm. (szt. gen.). Po wsch. stronie miasta rozpościera się równina, a po zach. stronie przypierają wzgórza, między niemi Wilamowicka góra 389 mt. wysoka. Od wsch. ku zach. przechodzi gościniec z Bielska do Cieszyna, a z płn. ku płd. gościniec ze Strumienia do Ustronia. S. należy do dóbr arcyksiążęcych (kamera cieszyńska). W r. 1880 było 301 dm., 3113 mk. (1404 męż., 1709 kob.); z tego przypada na wólkę Bajerkę 8 dm., 79 mk., na Bór Górny 26 dm., 310 mk., na Bór Dolny 22 dm., 146 mk. Pod względem wyznania było: 2405 kat., 584 prot., 124 żyd.; co do języka: 2136 Polaków, 909 Niemców, 68 Czechoszląz. Par. rz.-kat. z kościołem p. w. apost. św. Piotra i Pawła, przy gościńcu do Cieszyna, na płd. stoku góry Wilamowickiej; kościół szpitalny p. w. Znalezienia św. Krzyża; na górze Wilamowickiej kaplica p. w. błog. Jana Sarkandra. Do parafii należą osady: Pogórz, Kiczyce, Wiślica, Międzyświeć, Wilamowice, Harbutowice, Nierodzim z kośc. fil. p. w. św. Anny, Błotnica Dolna i Górna. Liczy 4405 dusz rz.-kat., 1969 prot., 172 żyd. Dekanat skoczowski dyec. wrocławskiej ma 7 parafii: w Dębowcu (Baumgarten), Brennie, Grodźcu, Górkach Wielkich, Lipowcu, Pierśćcu (niem. Perstetz) i Skoczowie). W całym dekanacie 13,252 rz.-kat., 4,884 prot., 286 żyd. Par. ewang. od 1862 r. ma 2260 wiernych. Obwód sąd. skoczowski, należący do pow. bielskiego, obejmuje 1 miasto, 1 miasteczko i 33 wsi (w tej liczbie Ustroń i Wisła), z 3490 dm., 30,035 mk. (14,319 męż., 15,716 kob.), między nimi 15,760 kat., 13,838 prot., 436 żyd., 1 innego wyzn.; 28,198 Polaków, 178 Czechoszląz., 1659 Niemców. Według podania miejscowego pierwotne miasto znajdowało się dalej na płd., nad pot. Błotnica, w miejscu zwanem dziś „Młynem dyabelskim" (Teufelsmuehle). Podanie niesie, że wśród ostrej zimy przybyła do miasta stara kobieta z jajami na sprzedaż, aby za uzyskane pieniądze nabyć żywności. Napróżno obeszła wszystkie domy a jaj nikt nie kupił. Gdy nadszedł wieczór zamierzała powrócić do domu. Skierowała więc kroki swe ku miejskiej studni, chcąc napić się wody. Naokoło studni z ściekającej wody utworzył się lód, na którym poślizgnęła się i rozbiła jaja. Do rozpaczy przywiedziona przeklęła miasto i zawołała: „Oby całe miasto, której mieszkańcy nie mają serca dla biednych, zapadło się w ziemię". I w tej chwili miasto runęło, pogrzebawszy wszystkich mieszkańców. Kilku zaledwie nieobecnych w mieście ocalało i założyli nową osadę w miejscu, gdzie dziś miasto się wznosi. A że miasto dzisiejsze legło na jeden skok niżej od dawniejszego, ztąd ma pochodzić nazwa jego „Skoczów". Według innego podania tu miała skoczyć Wanda w nurty Wisły i znaleść śmierć. W tem podaniu szukają niektórzy pochodzenia nazwy miasta. S. jest miejscem urodzenia błogosł. Jana Sarkandra, proboszcza w Holleschau na Morawach (1576, † 1629). W miejscu fabryka sukna, cegielnia, szkoła ludowa, stacya pocztowa i telegraficzna. *Br. G.*

Skoczuny, dobra nad Szeszołką, pow. wiłkomierski, gm. Żmujdki, o 12 w. od Wiłkomierza; własność Kupściów.

Skoczykłody 1.) wś włośc., pow. skierniewicki, gm. Głuchów, par. Wysokiennice, 218 mk., 740 mr. W 1827 r. 29 dm. 149 mk. W XVI w. kmiecie dawali pleb. w Wysokienicach tylko meszne, wójt zaś za dziesięcinę dawał fertona (Łaski, L. B., II, 301). 2) **S.,** os. włośc., pow. rawski, gm. i par. Rawa, ma 3 dm., 19 mk., 18 mr. *Br. Ch.*

Skoczylas 1.) al *Jasień,* kol., pow. wieluński, gm. Kiełczygłów, par. Rząśnia, odl. od Wielunia 32 w., ma 30 dm. Jestto jedna z licznych kolonii założonych na obszarze Kiełczygłowa. W 1827 r. 14 dm., 89 mk., par. Pajęczno. 2.) **S.,** wś włośc., pow. opatowski, gm. Malkowice, par. Kiełczyna, odl. od Opatowa 19 w.; 5 dm., 40 mk., 38 mr. W 1827 r. 3 dm., 19 mk. Należała do dóbr Kiełczyna.

Skoczylasówka, leśniczówka na obszarze dwors. Pysznicy, pow. niski. *Br. G.*

Skoczysk al. *Skoczyszcze,* wś nad Irpenią, pow. skwirski, w 3 okr. pol., gm. i par. prawosł. i katol. Chodorków, o 50 w. od Skwiry.

Stanowiła dawniej wschodnie przedmieście Chodorkowa, ma 632 mk. Podług Pochilewicza w 1863 r. było 556 mk. i 2115 dzies.; wś należała do Emilii Marszyckiej.

Skoczyszcze, uroczysko (dolina), w pow. pińskim, w okolicy Połkotycz, wspomniane pod 1545 r. (ob. Rewizya puszcz, wyd. Wil. arch. Komis., str. 249). *A. Jel.*

Skoczyszcze, uroczysko nad Horyniem, niedaleko Cepcewicz i Stepanhorodu. Piękne o niem podania ludowe zapisał J. I. Kraszewski w swoich Wspomnieniach Polesia, Wołynia i Litwy (str. 20).

Skodden 1.) ob. *Szkody.* 2.) **S.,** wyb. przy wsi Boegen, pow. frydlądzki, 2 dm., 63 mk.

Skodna 1.) wś, w pow. ropczyckim, par. w Ropczyckiej Górze, położona nad pot. Budziszem, dopł. Wielkopolki, w okolicy podgórskiej i lesistej, 352 mt. npm., składa się z 124 dm. i 698 mk. (324 męż., 374 kob.), mianowicie 686 rz.-kat. i 12 izrael. Obszar więk. pos. (Jul. Steinborna) wynosi 120 roli, 3 łąk, 10 past. i 10 mr. lasu; pos. mn. ma 811 roli, 55 łąk, 85 past. i 144 mr. lasu. W 1508 r. w spisie poborów (Pawiński, Małop., 468) mamy zanotowane tylko sołtystwo; w 1581 r. (ibid., 251) była wieś Kaspra Dembińskiego, dosyć już osiadła, miała bowiem 24 kmieci na 10 łanach, 2 zagrody z rolą, 4 komorn. z bydłem, 6 komorn. bez bydła, rzemieślnika, dudę i karczmę, do której należał pręt roli. S. graniczy na płd. z Wielopolem, na zach. z Broniszowem, na płn. z Zagórzycami a na wschód z Budziszem. 2.) **S.,** w pow. brzeskim (par. w Olszynach nad Dunajem) podana w spisie poborów z r. 1581 (Pawiński, Małop., 143) wś Bartłomieja Sremiechowskiego, jako mająca 2 łany kmiece i 7 zagród z rolą. Takiej wsi obecnie tu nie ma, jest atoli góra zwana Skodną, należąca do obszaru Olszyn, pokryta lasem a leżąca na płn.-zach. od Olszyn, na granicy Jaworska. *Mać.*

Skodnianka, potok, ob. *Szkodnianka.*

Skodorwa 1.) wś, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. Wiszniów, okr. wiejski i dobra hr. Chreptowiczów, Wójtowicze, o 4 w. od gminy a 45 w. od Oszmiany, ma 10 dm., 90 mk. prawosł. i 8 katol. (w 1864 r. 45 dusz rewiz.). 2.) **S.,** wś, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Horodźki, okr. wiejski Kobylczyce, o 5 w. od gminy, należy do dóbr Pieńkowszczyzna, Rodziewiczów. *J. Krz.*

Skoduciszki 1.) *Skodutyszki,* mko i dobra, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Kukuciszki, okr. wiejski Galiniszki, o 67 w. od Święcian a 94 w. od Wilna, ma 36 mk.; własność Bronisza i Kurminów. W mku znajduje się kościół kat. p. w. św. Trójcy, filialny par. Malaty. 2.) **S.,** dobra, pow. wiłkomierski, gm. Wiżuny, par. Owanty, o 45 w. od Wiłkomierza; własność Kurminów. Był tu starożytny kościołek drewniany filialny, z obrazem Najśw. Maryi Panny, uważanym przez lud za cudowny. Pomiedzy ludem utrzymuje się podanie, że kto schronił się w czasie morowego powietrza do tej miejscowości, ten ocalał.

Skodynia, rzeczka w gub. kowieńskiej, uchodzi od lew. brzegu do rz. Kupy (lew dopł. Ławeny).

Skoepen 1.) wś i fol. w żuławach litews., pow. nizinny, st. p. Neukirch, 374 ha, 70 dm., 381 mk. 2.) **S.** *Alt,* wś, pow. nizinny, nad traktem z Kaukehmen do Tylży, 4 klm. od Kaukehmen, nad Gilią, w urodzajnej okolicy. Mieszkańcy trudnią się rolnictwem, chowem bydła i koni. Urząd poczt. i tel. w miejscu; 16 dm., 184 mk. 3.) **S.** *Neu,* wś, pow. nizinny, 19 dm., 197 mk.

Skoeren 1.) wś, pow. kłajpedzki, st. p. Proekuls, 171 ha, 15 dm., 76 mk. 2.) **S.,** wś, pow. nizinny, st. p. Skoepen, 636 ha, 90 dm., 458 mk. 3.) **S.** *Baeuerl,* wś, tamże, 48 dm., 376 mk. 4.) **S.** *Hochzins,* wyb., tamże, 1 dm., 7 mk. 5.) **S.** *Koellm,* wś, tamże, 8 dm., 75 mk.

Skoeries Neusass, ob. *Neusass.*

Skoetschen, wś, pow. gołdapski, st. p. i tel. Gołdap; 539 ha, 56 dm., 278 mk.

Skogale, wś, pow. rossieński, gm. Szydłowo, o 24 w. od Rossień.

Skok, wyb. przy wsi Bobrówku, na pol.-prus. Mazurach, 3 dm. 21 mk.

Skoki 1.) wś, pow. gostyński, gm. Szczawin Kościelny, par. Trąbki, ma 10 dm., 83 mk., ziemi orn. 146 mr. Jest tu młyn wodny i staw mający 20 mr. W 1827 r. 10 dm., 68 mk. 2.) **S.** *Wielkie* i *Małe,* wś, pow. włocławski, gm. Dobiegniewo, par. Duninów, mają 240 mk., 557 mr. włośc. W 1827 r. 21 dm., 177 mk. Według reg. pob. pow. kowalskiego z r. 1557, 1566 wś S. spiritualis, w par. Wistka major, miała 8 łanów. Należała do zakonnic płockich (Pawiński, Wielkop., II, 16). 3.) **S.** *Większe* i *Mniejsze,* wś, pow. kielecki, gm. Mniów, par. Grzymałków. W 1827 r. S. Większe 18 dm., 136 mk.; S. Mniejsze 8 dm., 42 mk. Według reg. pob. pow. opoczyńskiego z r. 1508 wsi Skoki, Oblagóra i inne, własność Wolskiego i Sladowskiego, płaciły poboru 1 grzyw. 21 gr. W r. 1540 wś S., w pow. chęcińskim, par. Chełmce, własność dziedzica z Kazanowa, miała 2 kmieci na łanach, płacących po 1 grzyw., 1 zagr., 1 karczmarza płacącego 1 seksagenę; lasy wystarczające. Otaksowana na 100 grzywien (Pawiński, Małop., 275, 483, 574). 4.) **S.,** wś włośc., pow. nowoaleksandryjski, gm. i par. Gołąb. Leży pod Iwangrodem; na obszarze wsi stoi fort.

W 1564 r. wchodziła w skład ststwa stężyckiego, z którego wydzieliło się gołębskie. Por. *Gołąb*. W 1827 r. 16 dm., 113 mk. 5.) **S.**, wś włośc., pow. lubartowski, gm. i par. Czemierniki. Posiada szkołę począt. od 1881 r., 38 os. i 1199 mr. Wchodziła w skład dóbr Czemierniki. W 1827 r. 39 dm., 234 mk. *Br. Ch.*

Skoki 1.) sioło i dobra nad rz. Leśną, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 3 okr. pol., gm. Motykały, o $10^1/_2$ w. od Brześcia. Urodził się tu w 1757 r. poeta i pisarz J. U. Niemcewicz. 2.) **S.**, wś pryw., pow. szawelski, o 49 w. od Szawel.

Skoki, niem. *Scocken-See*, trzy jeziorka, Małe, Wielkie i Tylne, w pow. międzyrzeckim, na zachodniem wybrzeżu jez. Bukowieckiego, przez które płynie Paklica, dopł. Obry, leżą o 4 klm. na płd.-wschód od Międzyrzecza.

Skoki, niem. *Schocken*, dawniej *Schokken*, miasto i dwór, w pow. wągrowieckim, dekan. rogozińskim, o 15 klm. na płd. od Wągrowca, 34 klm. na płn.-wschód od Poznania, 15 klm. na płd.-wschód od st. dr. żel. poznańsko-pilskiej w Rogoźnie, na bitym trakcie wiodącym z Mieściska do Poznania, na wzgórzu, wśród łąk, jezior i lasów, między Wełnianką, dopł. Wełny, a jez. Rudno; ma urząd poczt. trzeciorzędny z 3 odchodzącemi dziennie i przychodzącemi pocztami, 4 jarmarki do roku, aptekarza, lekarza, 2 kościoły, jeden katolicki, drugi protestancki, synagogę, 133 dym., 1318 mk. (660 kat., 462 prot., 196 żyd.; 602 płci męz., 716 żeń.) i 241 ha obszaru (97 roli, 85 łąk); cz. dochód z ha roli wynosi 4·31, z ha łąk 18·80 mrk. W okolicy miasta znajdują się pokłady torfu i wapna; poblizkie jeziora obfitują w ryby i raki. Herb miasta wyobraża w polu błękitnem srebrną podkowę z złotym krzyżem w środku (Lubicz, bez krzyża na podkowie). Kościół katol. par., p. w. św. Mikołaja (św. Wawrzyńca), wystawili w r. 1373 i uposażyli Jan z Podlesia i Jan Doliwa, bisk. poznański; w miejsce starego stanął następnie kosztem Mikołaja Latalskiego nowy kościół z drzewa, który, naprawiany kilkakrotnie przez późniejszych dziedziców, istnieje dotąd; Latalscy oddali go około r. 1565 braciom czeskim, w których ręku zostawał aż do r. 1645; wyrok trybunalski przywrócił go katolikom. Do kościoła tego zaprowadzono bractwa św. Krzyża w XVI w. i św. Barbary w 1757 r. Przy wchodzie do kościoła leży kamień grobowy Zofii, córki Mikołaja z Łabiszyna Latalskiego i Katarzyny z Więcborka Zebrzydowskiej, żony Andrzeja z Nagłowic Reja († 1630), a w kościele nad prowadzącemi do sklepu schodami drugi kamień, którego napis już całkiem jest zatarty. Księgi kościelne zaczynają się od r. 1710. Par., liczącą 1896 dusz, składają: Borówiec, Budziszewo, Budziszewskie Holendry, Gorzuchowo, Kaszary, Kasztelany, Kolędzin, Kostusin, Kurki, Maryanowo, Nadolnik, Peda, Piła, Potrzanowo, Rakojady, Roszków, Roszkówko, Skoki, Władyszyn i Włókna. Kościół filialny stoi w Budziszewie, dawniej znajdowała się kaplica w Potrzanowie. Szkoły paraf. są w Budziszewie i w Skokach. Bracia czescy utraciwszy kościół w r. 1645, odprawiali przez pewien czas nabożeństwo w domu dworskim, za miastem, na piasku położonym; w r. 1652 zaczęli stawiać sobie kościół na dziedzińcu zamkowym; wykończeniu jego oparł się bisk. poznański i kazał rozebrać rozpoczęty budynek. Bracia czescy wrócili tedy do swego domu „na piasku“; podczas wojny szwedzkiej za Jana Kazimierza przerzucili się na stronę Szwedów, za co następnie ukarani zostali ciężkiemi kontrybucyami, „kilku nawet życie utraciło“. Przez trzy blizko lata nie odprawiało się w S. nabożeństwo braci czeskich. Po r. 1660 Władysław Rej, dziedzic miejscowy, wystawiwszy w S. pałac, ustąpił go braciom czeskim i lutrom, którzy naprzemian nabożeństwa swoje odprawiać tu mieli. „Ale gorszące niezgody pomiędzy duchownymi obydwóch wyznań rozłączyły ich wkrótce, a bracia czescy, odstąpiwszy całkiem pałacu lutrom, przenieśli znowu nabożeństwo do owego domu dworskiego na piasku“. Około r. 1668 Rej, wojewoda lubelski, uzyskał potwierdzenie królewskie na zbór braci czeskich, który też niebawem stanął „na piasku“. W r. 1719 zaszły zatargi z proboszczem miejscowym Bajkowskim, kanonikiem poznańskim, który zabronił braciom śpiewać w ich kościele; wytoczona w skutek tego przed konsystorzem sprawa skończyła się wykonanym wyrokiem zaocznym, zalecającym zburzyć zbór skocki. Kościół braci czeskich był polski, lubo niekiedy odprawiało się w nim nabożeństwo w językach: polskim, czeskim i niemieckim; gmina skocka była jeszcze na początku XVIII w. dość liczną; samych komunikujących osób było w niej przeszło 200; z biegiem czasu topniała i zlała się w końcu z lutrami. Pierwszym ministrem braci czeskich w S. był Jan Fortunat, zmarły w r. 1596, a ostatnim Samuel Dawid Hanke, żyjący jeszcze około r. 1835; poczet ich w liczbie 24 zamieszcza J. Łukaszewicz (O Kośc. Braci cz. w Wielk., 343—8), któremu powyższe zawdzięczamy szczegóły. Kościół czeski runął; pozostały nagrobki Karczewskich i innych. Par. luterska liczyła w r. 1860 w 59 osadach 2142 dusz, obok 6545 katol. Szkoła katol. istniała w S. dawnemi czasy, lecz jej nie było między r. 1728 i 1778. Bracia czescy utrzymywali swoją szkołę. Szpital katol. zastała wizyta kościelna w r. 1728. Ludność skocka zajmuje

się rolnictwem i drobnym przemysłem. W r. 1458 dostawiła na wyprawę malborską 3 żołnieszy pieszych, t. j. tyle co Bnin, Czempin, Kamionna i t. p. miasteczka; w r. 1579 płaciła 3 złp. soszu; było tu wówczas po 5 szewców i piekarzy, po 3 krawców i komorników, po 2 rzeźników, bednarzy, szkudlarzy, rybaków i przekupek, 1 kołodziej, kowal i ślusarz; dwór posiadał w mieście 2 łany osiadłe; w r. 1618 płacono 2 złp. 24 gr. soszu; różnych rzemieślników było 22, komorników 10; młyn wodny o 3 kołach; około r. 1660 przesiedliło się z Leszna do S. przeszło 120 rodzin wyznania braci czeskich; ztąd powstała może niepoparta należycie wiadomość, jakoby już w pierwszej połowie XVI w. ludność S. wynosiła 6000 dusz. Szkoci miejscowi spolszczyli się i zlali z narodem, który ich przyjął gościnnie. Żydzi skoccy płacili około 1770 r. 744 złp. W końcu zeszłego stulecia było w S. 857 mk., między którymi 338 żydów, 32 sukienników, 30 szewców, 14 płócienników, 6 stolarzy, po 3 krawców i garncarzy; po 2 bednarzy, kuśnierzy, rymarzy, murarzy, powroźników i winiarzy, 1 tokarz, ślusarz, farbiarz, karczmarz i muzykant; miasto utrzymywało stróża nocnego i kata; dochody roczne wynosiły 70 talarów; jarmarków odbywało się 5; było tu wówczas 85 dym., ratusz, synagoga i 3 kościoły: katolicki, czeski i luterski. W r. 1811 miały S. 128 dm., 790 mk.; 1831 r. 138 dm., 882 mk. (329 kat., 329 żyd. i 224 prot.); 1843 r. 1227 mk.; 1858 r. 1189 mk.; 1871 r. 136 dm., 1330 mk. (538 kat., 561 prot., 231 żyd.). Dwór ma razem z Kaszarami (3 dm., 27 mk.), Piłą (3 dm., 23 mk.) i Nadolnikiem (1 dm., 9 mk.), z któremi tworzy okrąg dworski, 15 dm., 230 mk. (199 kat., 31 prot.) i 847 ha (387 roli, 165 łąk, 128 lasu); czysty doch. z ha roli 5·48, z ha łąk 11·75, z ha lasu 1·57 mrk.; gorzelnia parowa, 2 młyny i wapiarnia; chów bydła; właścicielem jest Ludwik Piątkowski, który niedawno temu nabył S. od banku koszalińskiego. Pierwotnymi dziedzicami dworu i miasta byli Skoccy h. Nowina; z nich Jan i Jakub sprzedali majętność skocką w r. 1536 Wojciechowi z Łabiszyna Latalskiemu, kasztel. lędzkiemu, za 1500 duk. węg.; po Latalskich posiadali ją kolejno Rejowie (około r. 1630 do ok. r. 1668), Unrugowie r. 1670, z nich Krzysztof w r. 1698, Andrzej Twardowski r. 1698, Raczyńscy r. 1737, Rogalińscy r. 1750, Wincenty Świnarski r. 1793, Skoraszewski Józef 1846 r., Carl Cunow r. 1870, Paweł Zakrzewski ok. r. 1886. Przy schyłku XVIII w. składały majętność skocką: Glinno, Kasztelany, Młynki, Niedarzyn, Peda, Rakojady, Rojewiec, Rościnno, Roszków, Skoki miasto i dwór, Stawiany i Szczodrochów. Jan „de Scocov“ (Kod. Wielkop., n. 374) nie z tych zapewne pochodził S., prędzej w okolicy Swiebodzina mogła istnieć wieś t. n. Z większem prawdopodobieństwem przyczepić można do S. kasztelana radzimskiego Wojciecha de Scotia (r. 1379); w kilka lat później spotykamy piszących się z S. Skockich. Pierwotne dzieje tej osady nie są dotąd zbadane. H. Wuttke (Staedteb. d. L. Posen) dowiedział się np. że założycielem S. miał być jakiś „Naglowie“; jest to oczywiste skażenie nazwy Nagłowic, w pewnym związku z Rejami nagłowickimi, dziedzicami majętności skockiej w XVII w. Raczyński (Wspomn. Wielkop., II, 388) podaje, że S. już w r. 1367 były miastem, lecz polskiem prawem się rządziły. „Reichspostgebiet“ pochwyciwszy powyższą datę, zapisuje (str. 206), że tegoż roku S. uzyskały prawo niemieckie. O prawie tem, nadanem przez Kazimierza W. za wstawieniem się Janusza z Podlesia, wspomina także „Opisanie ks. poznańskiego“ (wyd. Bobrowicza, str. 524). W 1373 r. stanął w S. kościół paraf. Miastem były S. w r. 1389; w tym bowiem czasie występuje w aktach grodz. poznańskich (wyd. 1888 r.) mieszczanin skocki, a w r. 1399 dwaj wójtowie skoccy, bracia z Męki Grzebienickiej (r. 688 i 2876). W r. 1632 pod d. 12 stycznia otrzymało miasto przywilej, ustanawiający stosunek jego do dziedzica; w r. 1710 morowe powietrze zmniejszyło ludność miejscową prawie o połowę. „Reichspostgebiet“ str. 206) twierdzi mylnie, jakoby Skoki już w r. 1772 przypadły Prusom. Przed r. 1793 wchodziły S. w skład pow. gnieźnieńskiego i leżały na pograniczu pow. poznańskiego; późniejsze ich losy są wspólne z dziejami w. ks. poznańskiego; w r. 1848 brały czynny udział w ruchach ówczesnych. Wykopaliska skockie, składające się z popielnic i naczyń glinianych tudzież z przedmiotów bronzowych i żelaznych, znajdują się w zbiorach poznań. Tow. Prz. Nauk. W nowszych czasach odkopano pod S. grobowisko pokryte 7 kamieniami, ułożonemi w kształcie podkowy. *E. Cal.*

Skokom, *Skokum'*, w XVI w. *Szkokom*, 1565 r. *Skokomie*, wś włośc. nad rz. Czarną Strugą, pow. słupecki, gm. Emilienheim, par. Zagórów, odl. 17 w. od Słupcy, ma 50 dm., 404 mk. Wchodziła w skład dóbr Kopojno. W r. 1827 było 21 dm., 244 mk. Na początku XVI w. kmiecie dawali pleban. w Zagórowie tylko meszne po 4 gr. z łanu (Łaski, L. B, I, 283). Według reg. pob. pow. konińskiego z r. 1579 wś S., w par. Zagorów, własność opactwa lędzkiego, miała $9^1/_2$ łan., 2 zagr. bez roli, 2 komor. bez roli, 2 rzem. (Pawiń., Wlkp. I, 241).

Skoków 1.) pow. słupecki (ob. *Kopojno*), mylnie zamiast: *Skokom*. 2.) **S.**, wś i fol., pow. nowoaleksandryjski, gm. Godów, par.

Opole, leży pod Opolem; posiada hutę szklaną, cegielnię, młyn wodny. W 1827 r. 32 dm., 268 mk. W 1878 r. fol. S. rozl. mr. 974: gr. or. i ogr. mr. 527, łąk mr. 70, past. mr. 40, lasu mr. 288, nieuż. mr. 49; bud. murow. 5, drewn. mr. 21, las nieurządzony; z obszaru folwarcz. w 1879 r. odprzedano mr. 200 po wyciętym lesie. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 56, mr. 647; wś Puszno os. 29, mr. 335; wś Emilcin os. 22, mr. 357; wś Stanisławów os. 5, mr. 17; wś Leonin os. 6, mr. 25; wś Zosin os. 12, mr. 195; wś Ludwików os. 6, mr. 291. W połowie XV w. S., wś w par. Opole, własność Skokowskiego h. Bończa, miała 8 łan. km., z których dziesięcinę snopową, wartości 7 grzyw., płacono klasztorowi św. Krzyża. Fol., młyn, 4 karczmy, 4 zagr. z rolami, płaciły dziesięcinę snopową plebanowi w Opolu (Długosz, L. B., II, 545). Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531 wś S., w par. Opole, miała 2½ łan., 1 młyn (Pawiński, Małop., 356). *Br. Ch.*

Skoków al. *Skokowo*, wś, pow. krotoszyński (Koźmin), nad Pogoną, dopł. Obry, o 2 klm. na płn.-wschód od Borku (par., poczta i st. dr. żel.), ma 33 dm., 390 mk. (378 kat., 12 prot.) i 328 ha (300 roli, 10 łąk); czarnoziem iłowaty i kamień wapienny. S. był od niepamiętnych czasów wsią zarobną, która mieściła w sobie samych tylko kmieci i półśledników, odrabiających zaciąg po innych folwarkach klucza boreckiego. Co do r. 1259 ob. Skoki, w pow. wągrowieckim. W r. 1453 nabył Jan Bniński, dziedzic Borku, karczmę skokowską; r. 1469 stał na Pogonie młyn skokowski, kupiony w r. 1556 przez jednego z Bnińskich i sprzedany potem za 8 grzywien Janowi Plucie. Sołtystwo miejscowe istniało jeszcze po r. 1787. Około r. 1564 płacono bisk. poznańskim z 9 łanów osiadłych po 12 gr. fertonów; w r. 1578 było tylko 6½ łanów i 3 komorn. Panami Skokowa byli Andrzej z Bnina w r. 1482, Zygmunt Bniński r. 1578, Jędrzej Borzewski r. 1618, Józef Nieświastowski około r. 1793 i baronowie Graeve w nowszych czasach. Bliższe szczegóły o S. podaje J. Łukaszewicz (Opis miast i wsi pow. krotosz., II, 128) i E. Kierski (w III Roczniku pozn. Tow. Przyj. Nauk, 125). *E. Cal.*

Skokowa, rzeczka, dopływ Wisły, ob. *Grodarz.*

Skokówiec, cegielnia, w pow. szubińskim, z pocztą w Łabiszynie, nie jest wykazana w spisie gmin i okręgów.

Skokówka, dawniej zamek w ziemi chełmskiej, obecnie wzgórze piaszczyste ze śladami i szczątkami budowli, na lew. brzegu rz. Topornicy (Wieprzca), pod miastem Zamościem, przy gościńcu do Zdanowa, śród łąk na płd. od Zamościa. Od mostu na rz. Łabuńce (Kalinowica), po za którym łączy się ona umyślnie przekopanym kanałem z rz. Topornicą, kierując się obok tego kanału gościńcem zdanowskim w górę rz. Topornicy, w odległości 1000 kroków leży dawna Skokówka, której nazwisko dziś sie zaciera. Idąc dalej o 65 kroków od lewego brzegu rzeki spotykamy wschodni róg widocznego jeszcze nasypu, na którym stał parkan okalający zamek. Płd.-zachodni róg leży w odległości 200 kroków od rzeki. Gdy Zamość był fortecą, rumowisko S. znajdowało się w obwodzie twierdzy, a po zniesieniu tejże w r. 1867 przeszło pod zarząd inżynieryi wojennej. Jeśli ułożony obecnie (1888 r.) plan rozparcelowania obszaru pofortecznego zostanie zatwierdzonym, S. przejdzie na wyłączną własność miasta. Od lat kilkudziesięciu mieszkańcy korzystają z zasobów białego i miałko-ziarnistego piasku, z jakiego składa się wzgórze Skokówki. W wieku XVI rzeczka Topornica (Wieprzec) przepływa koło Skokówki ze strony zachod. a Łabuńka (Kalinowica) od płn.-wschodu, schodziły się one w obszernym stawie na płn.-zachód od wzgórza. Na wzgórzu z trzech stron oblanym wodą wznieśli zamek dziedzice okolicznych dóbr, przybysze z sieradzkiego Zamościa, Zamojscy. Nazwę swego gniazda przenieśli na osadę założoną zapewne na obszarze włości zwanej Skokówką. Z poszukiwań czynionych przez piszącego wnosić można, iż zamek był krytym różno-barwną dachówką, wypaloną w kwiaty a mur okalający zamek był wzniesiony z opoki i cegły, tworzył on kwadrat z 2 bocznemi od wschodu i zachodu, wystąpieniami w trójkąt na zewnątrz, wklęśnięciem od płd. do wnętrza. W Skokówce d. 1 kwietnia 1541 r. ujrzał światło dzienne Jan Zamojski, kanclerz i hetman, założyciel Zamościa Nowego, fundator wspaniałych świątyń i akademii. On to wzniósł nowy okazały zamek na S., jak świadczy przywilej lokacyjny: „zbudowawszy *przeciw dawnego* zamku nowy nad stawem“, a jednocześnie osadził miasto na nowem zupełnie miejscu, na płn.-zachód od zamku, po za stawem. Przechodził tędy trakt, którym Erazm Otwinowski, wracając z podróży poselskiej z Konstantynopola w r. 1557, przejeżdżał od Bełza na S. i Turobin do Liśnik. Obecnie staw zamkowy stał się łąką, rzeka Topornica płynie nie po zachodniej lecz po wschodniej stronie wzgórza Skokówki i przez kanał łączy się z Łabuńką. *T. Żuk.*

Skokowko, fol., pow. krotoszyński (Koźmin), o 3 klm. na płn. od Borku, przy trakcie wiodącym do Jaraczewa, nad Pogoną, dopł. Obry; par. i st. dr. żel. w Borku, okr. dworski Karolewo, poczta w Jaraczewie; ma 4 dym.,

150 mk. (Bliższe szczegóły podaje E. Kierski w III Roczn. pozn. Tow. Prz. Nauk 125).

Skolankowska Wola, wś i fol., pow. opatowski, gm. Malkowice, par. Iwaniska, odl. od Opatowa 20 w., ma 10 dm., 54 mk. W 1827 r. 12 dm., 37 mk. W 1887 r. fol. rozl. mr. 399: gr. or. i ogr. mr. 71, łąk mr. 32, past. mr. 6, lasu mr. 193, nieuż. mr. 7; bud. drewn. 6; las nieurządzony. Wś S. Wola os. 12, mr. 79.

Skoldycze 1.) wś i fol., pow. słonimski, w 5 okr. pol., gm. Szydłowicze o 4 w. od Słomina. 2.) **S.,** fol., tamże, o 8 w. od Słonima.

Skole, wś nad rzką Pozelwianką, pow. wileński, 2 okr. pol., o 69 w. od Wilna, ma 12 dm., 97 mk. kat. We wsi kaplica kat. murowana (1866).

Skole, mko w pow. stryjskim, 36 klm. na płd.-zach. od Stryja, między 48°49′ a 49°4′ płn. szer. i 41°7′ a 41°13′ wsch. dłg. od F. posiada urz. poczt., st. kol. i tel. Na płd. leży Hrebenów, na zach. Korostow, na płn.-zachód Korczyn, na płn.-wschód Synowódzko Wyżne, na wschód Pobuk i Kamionka (pow. doliński). Miasteczko leży w dorzeczu Dniestru, w pięknej okolicy, u stoku Beskidu. Środkiem obszaru płynie prawoboczny dopływ Stryja i Opór od płd. z Hrebenowa na płn.-wschód do Synowódzka Wyżnego. Do Oporu wpadają w obrębie S. od praw. brzegu Świętosławczyk, Pawłów (powstaje w lesie Pawłów na stoku góry Żeleminki, przyjmuje od lew. brzegu pot. Roztoczki i Czudyłów). Od lew. brzegu przyjmuje Opór i Orawę (wchodzi od zach. z Korostowa, przepływa płd. kraniec mka z biegiem wschodnim, a wpada do Oporu tuż koło Świętosława, pod młynem), pot. za Dąbrową i Łośnieczny. Wzdłuż granicy płn.-zachod. płynie Rzeczka Mała i wchodzi potem do Korczyna, gdzie połączywszy się z Rzeczką wielką wpada do Stryja od prawego brzegu. Zabudowania leżą w środku obszaru w dolinie Oporu (437 mt. wzn.). Wzgórza okalające dolinę są lesiste. Na płd. granicy wznosi się Żelemin do 1177 mt. na wsch. granicy Korczanka do 1180 mt. O 3 klm. na połd.-zachód od Skolego leży przedmieście Demnia Wyżna i Niżna; do mka przytyka wś Skole z grupą domów Świętosław. Środkiem obszaru przechodzi (doliną Oporu) gościniec węgierski i kolej stryjsko-munkacka. Własn. więk. ma roli or. 43, łąk i ogr. 124, past. 204, lasu 6973 mr.; wł. mn. roli or. 246, łąk i ogr. 839, past. 118, lasu 9 mr. W r. 1880 było 300 dm., 2047 mk. w gminie, 37 dm., 318 mk. na obszarze dwors.; 518 rz.-kat., 453 gr.-kat., 1380 izrael., 14 innych wyznań; 1730 Polaków, 490 Rusinów, 109 Niemców. We wsi było 222 dm., 953 mk. w gminie, 13 dm., 95 mk. na obsz. dwor. (102 rz.-kat., 689 gr.-kat., 290 izrael.; 973 Rusinów, 50 Polaków, 9 Niemców. Parafia a raczej kapelania rz.-kat. w miejscu, dekanat stryjski. Rok erekcyi niepewny, ale prawdopodobnie około r. 1660 utworzono osobną kapelanię z dawniejszej filii kościoła stryjskiego. Fundatorami byli Sieniawscy. Do parafii należą: Chaszczowanie, Hołowiecko, Hrebenów, Huta Korostowska, Jamelnica, Jelenkowate, Kamionka, Korczyn, Korostow, Kozłowa, Kruszelnica, Libochora, Ławoczyn, Międzybrody, Oporzec, Orawa, Orawczyk, Pobuk, Podhorodce, Pohar, Rożanka Wyżna i Niżna, Ryków, Skole wieś, Sopot, Sławsko, Synowódzko, Tarnawka, Truchanów, Truchla, Tysowiec, Tyszownica, Urycz i Wołosianka. Kościół drewniany p. w. Siedmiu Boleści Najśw. M. P. Par. gr.-kat. w miejscu, dek. skolski. Cerkiew p. w. Przemienienia Chr. Pana. Do dekanatu skolskiego należą parafie: Chaszczowanie, Hutar, Hołowiecko, Hrebenów, Jamelnica, Jelenkowate, Korczyn, Korostów, Koziowa, Kruszelnica, Libochora, Ławoczne, Oporzec, Orawa, Orawczyk, Pławne, Podhorodce, Rożanka Wyżna, Seneczoł, Sławsko, Smorże, Sopot, Synowódzko, Niżne i Wyżne, Tuchla, Tucholka, Urycz, Wołosianka i Zupanie. W miasteczku jest szkoła etatowa 2-klasowa i sąd powiatowy, do którego należą wsie: Annaberg, Chaszczowanie, Felizienthal, Grabowiec skolski, Hołowiecko, Hrebenow, Hutar, Jamelnica, Jelenkowate, Kalne, Karlsdorf, Kliniec, Korczyn, Korostow, Koziowa, Kruszelnica, Ławoczne, Libochora, Międzybrody, Oporzec, Orawa, Orawczyk, Pławie, Pobuk, Podhorodce, Pohar, Rożanka Niżna i Wyżna, Ryków, Sławsko, Smorże Dolne i Górne, Smorze miasteczko, Stynawa Niżna i Wyżna, Synowódzko Niżne i Wyżne, Tarnawka, Truchanów, Tuchla, Tucholka, Tysowiec, Tyszownica, Urycz, Wołosianka, Wyżłów i Zupanie. W S. jest fabryka zapałek Lipschuetza. Po drugiej stronie miasteczka, wzdłuż Oporu, ciągnie się cały szereg fabryk posługujących się siłą wody i przerabiających surowy materyał z gór sprowadzany. W Demni, tuż pod Skolem, jest tartak wyrabiający tarcice. Wyrabiają tu także drzewo rezonansowe do instrumentów muzycznych. Na „Pohorylu“ jest fabryka łopat. Materyału dostarcza huta żelazna w Świętosławie, nieco wyżej położonym, gdzie z rudy z gór sprowadzonej i ze skupywanych starych odpadków wytapiają żelazo. Tuż obok była dawniej huta szklana. Na Hucie Korostowskiej jest destylarnia oleju skalnego. Miasteczko jest także stacyą klimatyczną (ob. Przegląd lekarski 1881, Nr. 24). S. nazywało się dawniej Aleksandryą. Według Szaraniewicza (Starodawnyj Hałycz) szła tędy w XIII w. droga z Halicza do Węgier. Miejscowość, zwana i dziś jeszcze Świętosławiem, miała

otrzymać swą nazwę od poległego tu w XI w. Świętosława. Kiedy na dworze Jana III panował wpływ francuszczyzny, a równocześnie i Węgry wchodziły w zakres tej polskiej polityki, aż do roku 1679, było to miasteczko, położone na trakcie wiodącym ze Stryja do Węgier, stacyą, przez którą z Węgier do Polski i z Polski do Węgier przekradały się co chwila wybitne osobistości węgierskie, jak Wesselenyi, Nemezary, Teleky, by się porozumiewać z ajentami francuskimi i przychylnymi sobie panami polskimi. Przez Skole szły z Polski do Węgier transporty broni, przekradał się werbowany w granicach Rzeczypltej żołnierz (ob. Jarochowski: „Epizod Rakoczowy w dziejach Augusta II“, w dziele: „Z czasów saskich“ (Poznań 1886, str. 190). W kwietniu r. 1703, kiedy Rakoczy z Berczenyim bawili w Brzeżanach, powstali włościanie dóbr jego munkackich przeciw wojsku cesarskiemu, a Rakoczy z nieliczną garstką zbrojnych, dostarczoną przez Marcina Kątskiego, wojew. krakowskiego, puścił się z końcem maja z Brzeżan dawnym szlakiem zaciągów węgierskich w Polsce przez Drohobycz i Skole ku Węgrom. D. 1 czerwca pod wsią Klimcem przekroczył granicę i znalazł się po drugiej stronie Karpat, pośród niedobitków chłopskich (Jarochowski, l. c., str. 215). Dnia 30 marca 1888 r. nawiedził miasteczko pożar i zniszczył 100 domów, a ofiarą ognia padły także kościół, urząd podatkowy, pocztowy, gminny i szkoła. *Lu. Dz.*

Skolec, wzgórze lesiste na granicy gm. Kaczyny i Choczni, w pow. wadowickim, na praw. brzegu pot. Choczenki, między nim od płn.-zach. a Ponikiewką od płd.-wschodu, wznies. 564 mt. npm. (szt. gen.). Na wschód od niego szczyt Łysa (554 mt.). Z północnych stoków spływają strugi do Konówki, dopływu Choczenki. *Br. G.*

Skolimów 1.) wś i fol., pow. warszawski, gm. Nowa Iwiczna, par. Słomczyn, odl. 12 w. od Warszawy, przy drodze z Piaseczna do Jeziorny, ma 68 mk. W 1827 r. 17 dm., 138 mk. W 1873 r. fol. S. rozl. mr. 460: gr. or. i ogr. mr. 239, łąk mr. 24, past. mr. 32, lasu mr. 128, nieuż. mr. 37; bud. mur. 5, drewn. 7, las nieurządzony. Nomenkl. Karolina w posiadaniu wieczysto-czynszowem rozl. mr. 120. Wś S. os. 19, mr. 187. 2.) **S**, okolica szlach., pow. siedlecki, gm. i par. Mordy, odl. 14 w. od Siedlec. W obrębie jej leżą: a) *S. Starawieś*, wś, ma 28 dm., 201 mk., 833 mr. W 1827 r. 27 dm., 154 mk. b) *S. Ptaszki*, wś, ma 21 dm., 143 mk., 726 mr. W 1827 r. 20 dm., 101 mk. c) *S. Roguziec.* W 1827 r. 25 dm., 180 mk. d) *S. Wojnów*, wś i fol. W 1870 r. fol. S. Wojnów rozl. mr. 536: gr. or. i ogr. mr. 249, łąk mr. 14, past. mr. 4, lasu mr. 249, zarośli mr. 7, nieuż. mr. 13; bud. drewn. 6; las nieurządzony. Wś S. Wojnów lit. A os. 9, mr. 50; wś S. Wojnów lit. B os. 18, mr. 143. W 1827 r. 16 dm., 129 mk. e) *S. Cierpigórz*, wś (gm. Tarków Wielki), ma 18 dm., 147 mk., 587 mr. W 1827 r. 15 dm., 76 mk. *Br. Ch.*

Skolin, wś, pow. jaworowski, 21 klm. na płn.-zach. od Jaworowa, 5 klm. na płn. od sądu pow. w Krakowcu, 2 klm. na płd. od urz. poczt. w Wielkich Oczach. Na płd. leżą Czaplaki, na płd.-wschód Świdnica, na płn.-wsch. Futory, na płn. Wielkie Oczy, na zach. Kobylnica Wołoska (wś pow. cieszanowskiego). Wsch. część obszaru przepływa mała struga podążająca na płd. do pot. Retyczyna, dopływu Szkła. Zabudowania wiejskie leżą na płn.-wschód. Własność więk. ma roli or. 5, łąk i ogr. 40, past. 2 mr.; własn. mn. roli or. 208, łąk i ogr. 58, past. 112 mr. W r. 1880 było 43 dm., 240 mk. w gminie, 2 dm., 25 mk. na obsz. dwor.; 219 gr.-kat., 27 rz.-kat., 7 mk. izrael., 12 in. wyznań; 195 Rusinów, 70 Polaków. Par. rz.-katol. w Wielkich Oczach, gr.katol. w Żmijowiskach. *Lu. Dz.*

Skoliszki, zaśc., pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Bystrzyca, okr. wiejski i dobra skarbowe Bujwidy, o 18 w. od gminy a 38 w. od Wilna, ma 2 dm., 4 mk. prawosł. i 6 katol. (4 dusze rewiz. w 1864 r.).

Skollmen, fol., pow. pr. holądzki, st. pocz. Gruenhagen; 282 ha, 14 dm., 92 mk.

Skollwitten, wś, pow. morąski, st. pocz. Miswalde; 214 ha, 12 dm., 93 mk.

Skolna, fol. na obszarze dwor. Malawy, w pow. rzeszowskim, tuż nad granicą gminy Słociny. *Br. G.*

Skolnik, góra lesista, na granicy pow. nowosądeckiego i grybowskiego, a gm. Nawojowej i Kamionki, w dziale wodnym między Kamienicą a jej dopł. Królową, pod 38° 27′ wsch. dług. g. F. a 49° 33′ 50″ półn. szer., wznies. 672 mt. n. p. m. (szt. gen.). Na płd.-wsch. Kania góra (697 mt.) i Solisko (684 mt.).

Skolniki, zaśc. rząd., pow. wileński, w 6 okr. pol., o 12 w. od Wilna, 2 dm., 12 mk. kat.

Skoloban, potok, wytryska w obr. gm. Tureczki Wyżniej, pow. turczański, z pod Kiczory Siańskiej (888 mt.), płynie na płn.-wschód i wpada, ubiegłszy 4 klm., z lewego brzegu do pot. Cichego, z którym tworzy potok Spisany, prawy dopł. Jabłonki. *Br. G.*

Skólsk, ob. *Skulsk.*

Skoładyszcze, pow. wilejski, ob. *Skolubiszcze.*

Skołajcie 1.) wś i fol., pow. szawelski, gm. Skiemie, o 59 w. od Szawel. 2.) **S.,** zaśc., tamże, o 58 w. od Szawel.

Skołatowo, wś włośc. nad rz. Płonką, pow. płoński, gm. Sarnowo, par. Skołatowo, odl. o 13 w. od Płońska, posiada kościół par.

drewniany, 5 dm., 53 mk., 149 mr. Nomenkl. S. (bez wsi) wchodziła w skład dóbr Gumino. W 1827 r. 5 dm., 41 mk. W potwierdzeniu posiadłości klasztoru w Czerwińsku przez Adryana IV w 1155 r. wymieniono S. jako wś klasztorną. Kościół założyli tu zapewne zakonnicy; erekcyę parafii (ponowioną ?) dopełnił ks. Karol Ferdynand, biskup płocki, w 1640 r. Obecny kościół wzniesiony w 1837 r. przez prob. Łuk. Mieczyńskiego. S. par., dek. płoński, 2906 dusz. *Br. Ch.*

Skołdycze 1.) okolica szlach., pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 3 okr. pol., gm. Turna, o 17 w. od Brześcia. 2.) **S.**, fol., tamże, o 16 w. od Brześcia. 3.) **S.**, wś włośc. nad rz. Niewiszką, pow. lidzki, w 3 okr. pol., o 25 w. od Szczuczyna, 9 dm., 90 mk.

Skołobów, w dokum. *Skołobowce*, *Skołoby*, wś u źródeł rz. Irszy, dopł. Teterowa, pow. żytomierski, na płd.-zach. od mka Horoszki, niegdyś we włości horoszkowskiej.

Skołodynka, ob. *Skołodzinka.*

Skołodzinka al. *Skołodynka*, rzka w pow. mozyrskim, prawy dopływ Prypeci, zaczyna się w moczarach lesistych pomiędzy zaśc. Zimowa Buda i Kamień, płynie w kierunku płn.-zachod. na Rudnię-Skołodzińską (młyn), odtąd zatacza półkole na wschód pod wś Hliniszcze i ta zasiliwszy się z prawej strony paru strugami, rozlewa się w jezioro na $^1/_2$ w. prawie szerokie i na 3 w. długie; dalej płynie znowu wązkiem korytem pod wieś i tu wpada dwoma ramionami do dwóch odnóg Prypeci, zwanych jeziorami: Skołodzino i Turki. Długość biegu około 3 mil; rybna. Brzegi obfitują w rudę żelazną. *A. Jel.*

Skołodzińska-Buda, zaśc. nad rzką Skołodzinką, pow. mozyrski, gm. Skryhałowska-Słoboda, ma 2 osady; łąk dużo, grunta lekkie, urodzajne. *A. Jel.*

Skołodzińska-Rudnia, zaśc. nad rzką Skołodzinką, pow. mozyrski, przy drodze z Bujnowicz i Ostrożanki do Skryhałowa, w 1 okr. pol., skryhałowskim, gm. Skryhałowska-Słoboda, ma 10 osad i lasy wielkie, łąk dużo, ruda żelazna nad brzegami rzeki i w błotach.

Skołoszów z *Zagrodami* i *Zasaniem*, wś, pow. jarosławski, nad Radą, przy gościńcu z Radymna (1·8 klm.) do Przemyśla. Zajmuje urodzajną równinę (212 mt. npm.), którą przecina San, tworzący tu dawniej łuk ku zachodowi wygięty, który po uregulowaniu rzeki stał się korytem suchem. Nad tem suchem korytem leży wólka Zagrody, na płn.-wschód od S., na praw. zaś brzegu Sanu wólka Zasanie. Pierwsza z nich ma 39 dm. i 196 mk., druga 18 dm. i 105 mk. Cała wieś (par. rz.-kat. i gr.-kat. w Radymnie) składa się z 354 dm. i 1983 mk. (944 męż., 1039 kob.); obszar więk. posiadłości (biskupów rz.-kat. przemyskich) ma 4 dm. i 67 mk. Pod względem wyznania jest 650 rz.-kat., 1249 gr.-kat. i 151 izrael. Wieś posiada szkołę ludową 2-klas. i kasę pożyczk. z kapit. 3089 zł. w. a. Pos. więk. wynosi 480 roli, 48 łąk, 15 past. i 24 mr. lasu; pos. mn. ma 2302 roli, 123 łąk, 169 past. i 7 mr. lasu. S. graniczy na płd. z Zamoyściem i Świętem, na zach. z Ostrowem, a Zasanie na płd. z Michałówką, na wschód z Duńkowicami Wielkiemi a na płn. z Wysockiem i Łazami. *Mac.*

Skołoszyn z *Lisówkiem*, w XV w. *Sthołoszyn*, 1581 *Skoliszin*, wś, pow. jasielski, na lewym brzegu Ropy, wzdłuż małego jej dopływu, przy gościńcu z Biecza do Jasła, ma st. kolei państwowej, na linii Nowy Sącz-Zwardoń, odl. 8 klm. od Biecza a 11 klm. od Jasła. Jest tu kaplica, szkoła ludowa i kasa pożycz. z kapit. 477 zł. w. a. Do wsi należy przys. Lisówek, składający się z folwarku, karczmy, browaru (10 dm. z 75 mk.) i obszerny dwór na płd. od wsi (6 dm.). W ogóle 102 dm., 617 mk., 597 rz.-kat. i 20 izrael. Obszar więk. pos. wynosi 404 roli, 35 łąk i ogr., 55 past. i 11 mr. lasu; pos. mn. ma 406 roli, 35 łąk, 51 past. i 64 mr. lasu. Gleba napływowa, urodzajna, okolica malowniczo się podnosi w lesiste podgórza ku płn. i południowi. Długosz wymienia tę wś (L. B., I, 484) jako posiadłość królewską. Należała do par. w Sławęcinie, tak samo jak teraz. W 1581 (Pawiński, Małop., 116) S. posiadali Sułowscy; liczył 6 łan. km., 2 zagr. z rolą, 3 zagr. bez roli, 4 komor. z bydłem, 8 komor. bez bydła i 1 rzemieśl. Dzisiaj pos. większa należy do K. Klobassy. S. graniczy na zach. z Siepietnicą, na płn. z Lisowem, na wschód ze Sławęcinem a na płd. przez rzekę z Kunową. *Mac.*

Skołozuby, zaginiona osada we włości horoszkowskiej, t. j. w dzisiejszym pow. żytomierskim.

Skołubiszcze, *Skałubiszcze*, w spisie z 1866 r. *Skołodyszcze*, wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol. gm. Chotenczyce, okr. wiejski Karpowicze, o 2 w. od gminy a 42 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z Ilii do Radoszkowicz, ma 8 dm., 72 mk. prawosł.; w 1864 r. należała do dóbr Zahorce, Hrehorowiczów.

Skołubów al. *Skołubowo*, dobra, pow. grodzieński, w 1 okr. pol., gm. Wiercieliszki, o 13 w. od Grodna.

Skomacko, małe jezioro na pol.-prus. Mazurach, pow. lecki, niedaleko od granicy pow. jańsborskiego, 23 ha obszaru; leży między dwoma jeziorkami: Okrągłem i Bielskiem.

Skomacko 1.) *Małe*, wś nad jeziorem t. n., st. p. Wydminy, 178 ha, 12 dm., 58 mk. Fryderyk v. Heidek, ststa piski, podaje do wiadomości, że pomiary okazały, iż wś S. posiada 8 włók, z których 4 dzierży Jan Skomacki;

wskutek tego sprzedaje Heidek za 28 kóp jeszcze 4 włóki Janowi Skomackiemu, Marcinowi Sokołowi i Marcinowi Koltscholt z Danowa na prawie magdeburskiem, z obowiązkiem jednej służby. Dan w Lecu r. 1534. 2.) **S.**, wś na prus.-polskich Mazurach, pow. łecki, tuż nad granicą pow. leckiego, blizko jez. Orzeskiego; 1294 ha, 140 dm., 666 mk. Rudolf v. Diepoltskirchen, komtur ryński, nadaje r. 1499 Janowi Grabnikowi na prawie chełmińskiem 68 włók, celem lokacyi wsi dannickiej, zwanej Skomack, między jeziorami: Czarne, Tałto, Milusze i Druglin; sołtys otrzymuje 6 włók. R. 1525 odnawia ks. Olbracht Piotrowi Skomackiemu, sołtysowi, powyższy list nadawczy. R. 1539 mieszkają w S. sami Polacy. 3.) **S.**, domin., tamże, 1439 ha, 41 dm., 234 mk. *Ad. N.*

Skombobole, os., pow. suwalski, gm. i par. Wiżajny, odl. od Suwałk 41 w., ma 3 dm., 38 mk. W 1827 r. 6 dm., 59 mk.

Skomętno, jezioro, pow. łecki, przy wsi t. n., ma 237 ha obszaru. Tuż przy niem wznosi się góra dosyć spadzista, leżąca między północnym końcem jeziora a bagnem. Opowiadają, że kiedyś stał tu zamek, a w nim mieszkał i bronił się Skumand, pan ziemi „Crasime". Dotąd nazywają wzgórze to zamkiem Skomand (Skomandburg). Nieco na płn. od jeziora, w okolicy Wierzbowa, wznosi się również góra wśród licznych wzgórz. Na górze tej są ślady fosy okrągłej, zdaje się, że służyła za miejsce dla wartowników, może i jako miejsce obronne. Znajdują tam różne przybory wojenne, między innemi wędzidła dla koni i strzemiona od siodeł; podanie mówi, że wódz Skumand tu się schronił i tu się bronił; inni mówią, że stał tu kiedyś kościół. W całej okolicy pełno podań o tym wodzu. Tam, gdzie dziś wioska Haarszen, miał stać jego zamek.

Skomętno 1.) *Wielkie*, wś na pol.-pruskich Mazurach, pow. łecki, st. p. Pisanica, o milę na zachód od granicy królestwa, nad rzeką przepływającą przez jezioro t. n.; 594 ha, 46 dm., 263 mk. Walter Kiekierzyc, wójt łecki, nadaje r. 1474 Piotrowi Sekelowi 2 służby nad jeziorem S. na prawie magdeb. 2.) **S.** *Małe*, wś, tamże; 152 ha, 8 dm., 43 mk. *Ad. N.*

Skomielna, potok, powstaje w obr. Skomielny Białej, pow. myślenicki, z pod Lubonia Małego (870 mt.); płynie na płd.-wsch. między domostwami Skomielny Białej, po południ. stronie gościńca rządowego (do Tymbarku), i na obszarze Rabki wpada do Raby z lew. brzegu, naprzeciw wzgórza Pilnej (607 mt.). Na praw. brzegu, między pot. a gościńcem nowotarskim, wznosi się góra Rabka (644 mt.). Długość biegu blisko 6 klm.

Skomielna 1.) *Biała*, wś, pow. myślenicki, w okolicy górzystej, nad pot. Skomielną, płynącym z Lubonia Małego do Raby. Rozrzucona w dolinie potoku, zwartej stromemi działami, o cienkiej warstwie jałowej ziemi, pokrytemi świerkowym lasem. Domy stoją na wzn. 509 mt., wyżej zaś, w punkcie przecięcia się gościńca z Myślenic do Nowego Targu, z gościńcem z Jordanowa do Mszany, znajduje się dom pocztowy i karczma. Z tego punktu roztacza się rozległy widok na Tatry, Babią Górę i w kotlinie leżący Jordanów. Wś ma 232 dm. i 1339 mk. rz.-katol. (6 izrael.). Do wsi należą 3 chaty na Luboniu tworzące wólkę Polany. Par. rz.-kat. w Rabce. We wsi szkoła ludowa. Obszar mn. pos. wynosi 1507 mr. roli, 63 mr. łąk, 308 mr. pastw. i 457 mr. lasu. W r. 1581 (Pawiński, Małop., 49) S. była własnością Jordana Spytka, kaszt. krak., i składała się z 9 łan. km., 3 zagr. bez roli, 2 komorn. z bydłem, 3 komor. bez bydła, rzemieślnika, 4 zaręb. i łanu sołtysiego. Graniczy na płd. z Rabką, na zachód ze Skawą, na płn. z Naprawą a na wschód z Zarytem. Od płn. zasłania wś pasmo Lubonia Małego, sięgające 870 mt. npm. 2.) **S.** *Czarna*, wś, pow. myślenicki, nad pot. dopł. Krzczonówki, spływającym z Koszkowej góry (874 mt.). Składa się z 175 dm. w dolinie potoku, wznies. od 634 do 456 mt. npm. Gleba jałowa, górska, wydaje owies i kartofle a przy starannej uprawie żyto i jęczmień. Wś, mająca 928 mk. rz.-kat., należy do par. w Łętowni. Pos. więk. (Konst. br. Gostkowskiego) wynosi 48 mr. roli, 5 mr. łąk, 55 mr. pastw. i 110 mr. lasu; pos. mn. ma 619 mr. roli, 75 mr. łąk, 1008 pastw. i 295 mr. lasu. S. istniała w 1581 r. (Pawiński, Małop., 46) i była własnością Jordana Spytka, kaszt. krak. Płacił on od 6 łanów km., 10 zagr. z rolą, 5 kom. z bydłem, 15 komor. bez bydła i 1 łanu sołtysiego. Górska wś, graniczy na płd. z Tokarnią i Bogdanówką, na zachód z Wieprzcem, a na płd. z Łętownią. Na wschód oddziela ją od Lubienia gniazdo górskie Zembalowa (859 mt.), pokryte świerkowym borem a oblane od zachodu Łętówką, od płn. Krzczonówką, od południ. Krzeczówką a od wschodu Rabą. *Mac.*

Skomielno, jezioro w pobliżu wsi Orzechów, w pow. włodawskim, leży w zlewie Wieprza, w zaklęsłej nizinie, śród bagien. Woda rudawej barwy. Ma do 100 mr. obszaru i 10 do 16 st. głęb.

Skominele, wś, pow. wiłkomierski, gm. Wojtkuny, o 5 w. od Wiłkomierza.

Skominy, wś, pow. wiłkomierski, gm. Wojtkuny, o 8 w. od Wiłkomierza.

Skomlin i *S. Poduchowny*, wś i fol., pow. wieluński, gm. i par. Skomlin, odl. od Wielunia 12 w., leży na granicy od Szląska Pruskiego, posiada kościół par. drewniany, szko-

łę początkową, młyn wodny, wiatrak. Wś ma 167 dm. (ludności nie podaje spis urzędowy); fol. zaś 7 dm., 38 mk. S. Poduchowny, wś, ma 9 dm., 40 mk.; pięć osad mają 5 dm., 22 mk. W 1827 r. było 94 dm., 867 mk. Dobra Skomlin składały się w 1885 r. z folw.: S., Bolkowszczyzna, Toplin, Walenczyzna i Klassak, os. młyn. Ług, rozl. mr. 2037: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 586, łąk mr. 98, pastw. mr. 66, nieuż. mr. 26; bud. mur. 18, z drzewa 13; płodozmian 13-polowy; fol. Walenczyzna gr. or. i ogr. mr. 182, łąk mr. 78, past. mr. 133, lasu mr. 115, nieuż. mr. 15; bud. mur. 2, z drzewa 1; płodozmian 8-polowy; fol. Bolkowszczyzna gr. or. i ogr. mr. 271, nieuż. mr. 8; bud. mur. 4, z drzewa 4; płodozmian 6-polowy; fol. Toplin gr. or. i ogr. mr. 222, łąk mr. 92, pastw. mr. 28, nieuż. mr. 13; bud. mur. 3, z drzewa 8; płodozmian 8-polowy; fol. Klassak gr. or. i ogr. mr. 78, łąk mr. 25, nieuż. mr. 1; bud. mur. 3. Wś S. os. 169, mr. 2012; wś Klassak os. 11, mr. 143; wś Toplin os. 42, mr. 464. S. par., dek. wieluński, 1690 dusz. S. gm. należy do s. gm. okr. VI w Bugaju, st. p. Wieluń, ma 13,055 mr. obszaru i 3137 mk. Już w 1210 r. ofiarowany był S. przez niejakiego Zbramira dla klasztoru cystersów, który miał być wtedy założony. W 1245 r. S. wraz z innemi wsiami nadany został klasztorowi cystersek w Łubnicy. W 1250 r. klasztor uzyskał pozwolenie na osadzenie S. na prawie niemieckiem (por. Olobok, t. VII, 523 i t. VIII, 666). Na początku XVI w. wś składa się z cząstek szlacheckich. Kościół par., drewniany, p. w. św. Filipa i Jakuba, patronatu świeckiego. Proboszcz miał dwa łany roli z łąką, dziesięcinę z łanów szlach. i meszne po mierze owsa i żyta z łanu. Parafią składała sama wieś Skomlin, należał do niej jednak już (nieprawnie widać) Toplin. Była szkoła. W 1720 r. kościół odbudował Władysław Zawadzki, dziedzic S. Gdy w 20 lat potem spłonął, Władysław Bartochowski, kaszt. wieluński, dziedzic większej części S., wzniósł nowy, przy udziale parafian (Łaski, L. B., II, 141, przyp.). Według reg. pob. pow. wieluńskiego z r. 1552 i 1553 część Scheffofa miała 10 osad., 10 łan.; część Jana Wolickiego 21 osad.; Krzykowski 1 łan, karczmę bez roli (Pawiński, Wielkp., II, 297). *Br. Ch.*

Skomonty, wś, pow. rossieński, gm. i par. Szwekszne, o 125 w. od Rossień,

Skomorochy 1.) *Wielkie*, wś i fol. (lit. A. i B.) nad rzką Czechówką, pow. hrubieszowski, gm. i par. Grabowiec, odl. 28 w. od Hrubieszowa, posiada młyn wodny. W 1827 r. S. Wielkie miały 26 dm., 164 mk. W 1872 r. fol. Skomorochy Wielkie lit. A. i Filipin rozl. mr. 441: gr. or. i ogr. mr. 245, łąk mr. 69, wody mr. 2, lasu mr. 116, nieuż. mr. 8; bud. z drzewa 21; las urządzony. Wś S. Wielkie os. 18, mr. 139. W 1878 r. fol. S. Wielkie lit. B. rozl. mr. 316: gr. or. i ogr. mr. 210, łąk mr. 22, lasu mr. 76, nieuż. mr. 8; bud. z drzewa 12; płodozmian 8-polowy; las nieurządzony. Wś S. Wielkie os. 7, mr. 69. 2.) **S.** *Małe*, wś i fol., pow. hrubieszowski, gm. i par. Grabowiec, odl. 35 w. od Hrubieszowa, młyn wodny. W 1827 r. 38 dm., 188 mk. W 1888 r. fol. S. Małe lit. A. rozl. mr. 381: gr. or. i ogr. mr. 295, łąk mr. 41, lasu mr. 9, w odpadkach mr. 32, nieuż. mr. 4; bud. z drzewa 10. Wieś S. Małe os. 15, mr. 104. Fol. S. Małe lit. B. D. F. C. rozl. w 1875 r. mr. 314: gr. or. i ogr. mr. 253, łąk mr. 22, pastw. mr. 1, lasu mr. 34, zarośli mr. 2, nieuż. mr. 2; bud. z drzewa 6. *A. Pol.*

Skomorochy 1.) wś cerkiewna rząd. nad rz. Hujwą, dopł. Teterowa, pow. żytomierski, par. katol. Leszczyn, przy trakcie z Horodyszcz do Staniszówki, na płd.-wschd od Żytomierza. Była tu dawniej cerkiew unicka p. w. św. Józefa i Jana Chrz. Własność niegdyś karmelitów bosych w Berdyczowie. 2.) **S.**, nazwa lasu dębowego w pow. lipowieckim, we wsi Iwachny, nad Tykiczem, 1100 mr. rozl. 3.) **S.**, chutor, pow. lipowiecki, w3 okr. pol., gm. Cybulów, o 65 w. od Lipowca, ma 36 mk.

Skomorochy 1.) grupa domów w Narajowie, pow. brzeżański. 2.) **S.** z *Romuszem*, wś, pow. sokalski, 9 klm. na płn.-wsch. od sądu pow., st. kol., urz. pocz. i tel. w Sokalu. Na wschód leżą Baranie Peretoki i Steniatyn, na płd. Switarzów i Ilkowice, na zach. Ulwówek i Dżarki, na płn. Iwonicze (dwie ostatnie w pow. włodzimierskim). Wzdłuż granicy zach. płynie Bug od płd. na płn.; krańca płd.-zach. dotyka Karbów dopływ Bugu. Zabudowania wiejskie leżą na płd.-zach. Na płn. leży fol. Romusz. Północna część obszaru lesista (las Cielężki). Najwyższe wznies. na płn. (234 mt.). Własn. więk. (hr. Włodzimierza Dzieduszyckiego) ma roli or. 660, łąk i ogr. 32, pastw. 3, lasu 1818 mr.; wł. mn. roli or. 1283, łąk i ogr. 130, pastw. 156, lasu 2 mr. W r. 1880 było 111 dm., 633 mk. w gm., 12 dm., 159 mk. na obsz. dwor. (117 rz.-kat., 644 gr.-kat., 31 izrael.; 643 Rusinów, 147 Polaków, 2 Niemców). Par. rz.-kat. w Sokalu, gr.-kat. w miejscu, dek. sokalski. Do par. należy Poturzyca. We wsi jest cerkiew, szkoła etat. jednokl. i kasa pożycz. gm. z kapit. 645 złr. Za czasów Rzpltej wś należała do dóbr koronnych, stwa sokalskiego, w pow. bełzkiem. 3.) **S.**, wś, pow. buczacki, o 4 klm. od Potoku Złotego (par. rz.-kat., urz. pocz. i tel.). Obszar dwor. 1525 mr., włośc. 798 mr. W W 1870 r. 999 mk.; w 1880 r. w gm. 884, na

obsz. dwor. 76. Gr.-kat. par. w miejscu, dek. buczacki. Cerkiew p. w. św. Mikołaja, murowana, z 1883 r., metryki ma od r. 1785. Należy do niej 844 gr.-kat.; w przyłączonym do par. Rusiłowie cerkiew p. w. N. P. Maryi, gr.-kat. 466. Szkoła etat. o 1 naucz., systemizowana 1875 r. Kasa pożyczk. gm. z kapit. 126 złr. Właśc. posiadł. dworskiej Jan i Antonina Bołoz Antoniewiczowie 4.) **S.**, wś, pow. tarnopolski, o 5 klm. na południe od Baworowa (rzym.-katol. par. i urz.pocz.). Granice: wschód Kozówka, południ. Suszczyn z Ostalcem, zachód Mikulińce, północ. Smolanka. Obszar dworski 2528 mr., włośc. 666 mr. W 1870 r. 663 mk.; w 1880 r. w gm. 679 mk., na obsz. dwor. 141. Gr.-kat. par. Proszowa. Szkoła filialna. Kasa pożyczk. gm. z kapit. 495 złr. Właśc. pos. dwor. Władysław hr. Baworowski. 5.) **S.** *Nowe* z *Rakową*, wś, pow. rohatyński, o 8 klm. od Bołszowca (pocz., tel. i par. rz.-kat.). Granice: wschód Skomorochy Stare, płd. Herbutów, zach. Żelibory i Sarnki Dolne, płn. Podszumlańce. Obszar dwor. 871 mr., włośc. 888 mr. W 1870 r. 767 mk.; w 1880 r. w gm. 753, na obsz. dwor. 19. Gr.-kat. par. w miejscu, dek. rohatyński. Cerkiew p. w. św. Michała; gr.-kat. w S. 697, w przyłączonym Herbutowie cerkiew p. w. N. P. Maryi, 549 dusz, razem 1246. Szkoła etat. o 1 naucz., młyn wodny na pot. Narajówka, dzielącym S. Nowe od Starych. Właścic. pos. dwor. Helena ze Suchodolskich Krzeczunowiczowa. 6.) **S.** *Stare* z *Kamieniem*, wś, pow. rohatyński, o 9 klm. na płn. od Bołszowca. Granice: wschód Bybło, płd. Zagórze, zach. Skomorochy Nowe, płn. Podszumlańce. Obszar dwor. 726 mr., włośc. 915 mr. W 1870 r. 583 mk.; w 1880 r. w gm. 629, na obsz. dwor. 53. Gr.-kat. par. w miejscu, dek. rohatyński. Cerkiew p. w. św. Michała, gr.-kat. w miejscu 521, w przyłączonych Podszumlańcach 390, razem 911. Właśc. pos. dwor. Kornela Krzeczunowicza spadkobiercy. *Lu. Dz.—B. R.*

Skomoroka, dwór, pow. kowieński, w 2 okr. pol., o 67 w. od Kowna.

Skomoroki 1 i 2, wś, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 49 w. od Poniewieża.

Skomorosze, wś nad rz. Seret przy ujściu pot. od Laskowic i Wierzbowca śród gór lesistych, pow. trembowelski, o 4 klm. na płd. od Budzanowa (poczta i rz.-kat. par.). Granice: wschod. góry i lasy należące do Budzanowa a za niemi Papiernia, przys. do Kobyłowłók, płd. Tudorów i Byczkowce, zach. Zwiniacz, płn. Budzanów. Obszar dwor. 244 mr., włośc. 447 mr. W 1870 r. 353 mk.; w 1880 w gm. 379, na obsz. dwor. 32. Gr.-kat. par. Zwiniacz, do której S. przyłączonem zostało w 1780 r. Cerkiew podwyższenia św. Krzyża, murowana, wystawiona w 1853 r. kosztem ks. Michała Kulczyckiego, byłego rz.-kat. kanonika i proboszcza w Budzanowie, liczy 294 gr.-kat. zaś rzym.-kat. 123. Szkoła etat. o 1 naucz., dzieci szkol. w 1888 r. 60. Kasa pożyczk. gm. z kapit. 720 złr. Właśc. pos. dwor. probostwo rz.-kat. w Budzanowie. *B. R.*

Skomoroszki, wś nad bezim. lewobocznym dopł. Rośki, pow. taraszczański, w 3 okr. pol., gm. Żywotów, par. praw. Skała, o 95 w. od Taraszczy, 30 w. od Lipowca a 4 w. od Skały, przy drodze do Czołnowicy, ma 472 mk. (podług Pochilewicza w 1863 r. 716 mk.), 1641 dzies. ziemi; cukrownia założona w 1860 r. Własność dawniej Zbyszewskich, następnie Fudakowskich. Podług wizyty dziekana tetyjowskiego z 1741 r. S. należały do par. czołnowickiej i miały 5 chat.

Skomoroszki 1.) wś poradziwiłłowska nad bezim. dopł. Niemna, pow. nowogródzki, w 4 okr. pol. i gm. Mir, w pobliżu gośc. poczt. z Mińska przez Kojdanów do Mira i Nowogródka, ma 46 osad; grunta urodzajne, miejscowość falista, bezleśna. 2,) **S**, fol. poradziwiłłowski, pow. słucki, obecnie ks. Hohenlohe, około 15 włók. 3.) **S.**, wś, pow. grodzieński, w 1 okr. pol., gm. Górnica, o 4 w. od Grodna, na prawo od linii dr. żel. warszawsko-petersburskiej. 4.) **S.**, fol. i dobra nad Kamionką, dopł. Łososny, tamże, o 8 w. od Grodna.

Skomucha, pow. lipnowski, ob. *Kiełpiny* 1.).

Skonał, leśn. przy wsi Nidzie, na pol.-prus. Mazurach, pow. jańsborski, st. p. Rudozany, 2 dm., 15 mk.

Skop, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. lecki, o 1 milę na wsch. od Rynu, o $^3/_4$ mili od jeziora Niewocińskiego, st. p. i tel. Ryn; 737 ha, 69 dm., 337 mk. Jerzy v. Debes, sstaryński, sprzedaje r. 1553 Janowi Prosn 5 wł. sołeckich za 135 grzywien celem założenia wsi dannickiej na 50 włókach; 12 lat wolności. *Ad. N.*

Skopanie, wś, pow. tarnobrzeski, przy gościńcu z Baranowa (3.7 klm.) do Tarnobrzegu i kolei z Dębicy do Nadbrzezia, w równinie, wzn. 190 mt. npm. Graniczy na płn. z Suchorzowem, na zachód z Baranowem, na płd. z Gołego Wolą a na wschód z Dąbrowicą. Dwór na większym obszarze nosi nazwę Międzybrodzie. Wś gęsto zabudowana, w glebie urodzajnej, ma 132 dm. (9 w Międzybrodziu) i 617 mk. (329 męż., 318 kob.); 589 rz.-kat. i 28 izrael. S. opisuje Długosz (L. B., II, 310) jako należącą do par. w Baranowie, własność Jana Baranowskiego Grzymality. W 1508 (Pawiński, Małop., 457) posiadał ją z kluczem baranowskim Stanisław Kurozwęcki a 1578 (ibid., 200) Andrzej Leszczyński. W tym czasie liczyła wieś 23 kmieci na $11^1/_2$ łanach,

miała 1 1/2 opuszczonego łana, 4 zagrody, 1 komorn. z bydłem i 5 bez bydła. Obecnie posiadaczem większej własności jest p. Feliks Dolański. *Mac.*

Skopce, wś, pow. prużański, w 1 okr. pol., gm. Noski, o 13 w. od Prużany.

Skopcy, wś nad rz. Altą, pow. perejasławski gub. połtawskiej, o 22 w. na płn.-zachód od Perejasławia, ma 360 dm., 2981 mk. Małorusinów, cerkiew, szkoła wiejska, zarząd gminny.

Skoperszczak, potok, wypływa z pod Olszanowa (1043 mt.), szczytu w paśmie Sekula (ob.), na granicy Mizunia i Seneczowa (pow. doliński), a Różanki Wyżniej (pow. stryjski). Płynie zrazu na płn.-wschód, a potem na płd.-wsch. doliną górską, nad którą od płn. wznosi się Krasna (1136 mt.), a od płd. szczyt lesisty bezimienny (932 mt.). Wpada w obr. gm. Seneczowa do Mizuńki z lew. brzegu. Długość biegu 5 klm. Dno kamieniste. Zabiera wody z połud. pochyłości Krasnej góry. *Br. G.*

Skopin, pierwotnie *Ostrożek*, mto pow. gub. riazańskiej, na lewym brzegu rz. Werdy, o 87 w. na południe od Riazania, połączone z Riażskiem drogą żelazną, 35 w. długą. W 1839 r. było tu 1258 dm. (56 murow.), 11,294 mk., 9 cerkwi murow., 4 szkoły, szpital, 2 przytułki dla starców; w 1867 r. 1511 dm. (223 murow.), 9511 mk., 8 cerkwi mur., 337 sklepów (144 murow.), szpital miejski, szkoły powiat. duchowna i świecka, szkoła paraf., biblioteka publiczna, bank miejski, założony w 1863 r. z kapitałem zakł. 10,103 rs. Własność miasta stanowi: 2 domy, 21 sklepów i 2254 dzies.; dochód miejski w 1867 r. wynosił 46,625 rs. Miasto ma ważne znaczenie pod względem handlowym, prowadzi zwłaszcza wielki handel zbożem, olejem konopnym, bydłem rogatem i trzodą chlewną. Przemysł rękodzielniczy i fabryczny dość rozwinięty. W 1870 r. było w mieście 724 rzemieślników (427 majstrów), w tej liczbie 129 kowalów. W 1866 r. było 27 fabryk, produkujących na 105,436 rs. Dwa jarmarki doroczne: w dzień św. Trójcy i 14 września. S., pod nazwą Ostrożka, stanowił rodowe dziedzictwo bojara Nikity Romanowa. Za Aleksego Michałowicza otrzymał nazwę Skopińskiej Słobody; znajdował się tu wówczas zamek drewniany z basztami. Od 1778 r. mto powiat. namiestnictwa a od 1796 r. gub. riazańskiej. W 1840 r. mto zostało nawiedzone przez wielki pożar.

Skopiński powiat, położony w południowozachodniej części gubernii, podług pułkow. Strelbickiego ma 50·31 mil al. 2434·5 w. kw., podług zaś Schweizera tylko 48·95 mil kw. Powierzchnia przeważnie stepowa, tylko w południowo-zachodniej części przechodzi dział wodny pomiędzy dopływami Oki i Donu. Najwyżej wzniesioną miejscowością jest wś Dmitriewskoje, leżąca na lew. brz. Werdy. Glebę stanowi czarnoziem, miejscami pomieszany z gliną. Z ciał kopalnych najważniejsza glina garncarska, pochodzenia jurajskiego. Znajdują się także w niewielkiej ilości piaskowiec i kamień wapienny. W ostatnich latach odkryto tu dość bogate pokłady węgla kamiennego. Powiat zroszony jest rzekami należącemi do systematu Oki i Donu. Ważniejsze z nich: Gallina, Mołwa z Maryną i Ranowa z Połotebną, Pitomszą, Werdą i Moszą (wszystkie dopływy Proni). Do systematu rz. Donu należy Toboła z Mszarą. Jezior mało, wszystkie nieznaczne. Błota znajdują się w dolinie rz. Werdy i Mszary. Lasy stanowią 14% ogólnej przestrzeni. W 1867 r. było w powiecie (bez miasta) 118,281 mk., prawie wyłącznie prawosł., zamieszkałych w 169 osadach. W 1870 r. było w powiecie 77 cerkwi (26 murow.) i 2 monastery męzkie. Mieszkańcy zajmują się prawie wyłącznie rolnictwem. Przemysł fabryczny słabo rozwinięty; w 1866 r. znajdowało się 34 fabryk, które wyprodukowały za 90,584 rs. *J. Krz.*

Skopiszki 1.) dobra, pow. szawelski, gm. Skiemie, o 64 w. od Szawel. 2.) **S.**, zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Kupiszki, o 100 w. od Wiłkomierza. 3.) **S.**, wś, pow. wiłkomierski, gm. Kurkle, o 29 w. od Wiłkomierza. 4.) **S.**, wś, pow. wiłkomierski, gm. Kowarsk, o 25 w. od Wiłkomierza. 5.) **S.**, żmujdz. *Skapiszkis*, mko nad jez. Mitowo, pow. nowoaleksandrowski, na samej granicy z pow. wiłkomierskim, do którego w połowie należy, w 5 okr. pol., gm. Skopiszki, o 87 w. od Nowoaleksandrowska i tyleż prawie od Wiłkomierza odległe. Ma 60 dm., 422 mk., dwa kościoły katol., synagogę, dom modlitwy żydowski, koszary wojskowe, zarząd gminy, szkołę wiejską, targi tygodniowe co poniedziałek. W części należy do hr. Choiseuilów, reszta do rządu. Kościół paraf., dawniej dominikanów, p. w. św. Trójcy, z muru wzniesiony w 1752 r. kosztem bisk. inflanckiego Józefa Dominika Puzyny. Par. katol., dek. abelskiego, 6022 wiernych. Na cmentarzu kaplica murowana p. w. św. Wawrzyńca, dawniej zbór aryański, fundacya którego odnosi się do XVI w. Gmina S. składa się z 3 okr. wiejskich, obejmuje 41 wsi, zamieszkałych przez 1335 włościan. Mieszkańcy zajmują się uprawą lnu, poszukiwanego na targach. 6.) **S.**, wś, pow. rossieński, gm. Mańkuny, par. Ejragoła, o 22 w. od Rossień. 7.) **S.**, dwa dwory, tamże, o 21 w. od Rossień; w 1862 r. własność Dowgirdowej i Godwojsza. 8.) **S.** 1, fol., tamże, o 21 1/2 w. od Rossień.

9.) **S.** 2, fol., tamże, o 20 w. od Rossień. 10.) **S.**, okolica, pow. rossieński, gm. Mańkuny, o 24 w. od Rosień. *J. Krz.*

Skopki, wś, pow. wołkowyski, w 4 okr. pol., gm. Szydłowicze (Szyłowicze), o 19 w. od Wołkowyska.

Skopłajcie, wś, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 20 w. od Telsz.

Skopów, rus. *Skopiw*, wś, pow. przemyski, 23 klm. na płn.-zach. od sądu pow. w Przemyślu, 3 klm. na płn.-wsch. od urzędu poczt. w Babicach. Na wschód i płd.-wschód leżą Ruszelczyce, na płd.-zach. i zach. Babice, na płn. Kramarzówka i Wola Węgierska (ostatnie w pow. jarosławskim). Na płn.-zach. powstaje w Skopowskim lesie potok i płynie do Babic, gdzie wpada do Sanu. Od lewego brzegu przyjmuje w obrębie wsi dopływ od płn.-wschodu. W dolinach obu potoków leżą zabudowania wiejskie. Na granicy płn. wznosi się obszar najwyżej (396 mt.). Włas. więk. (hr. Zdzisława Dembińskiego) ma roli or. 53, łąk i ogr. 13, past. 12, lasu 333 mr.; wł. mn. roli or. 765, łąk i ogr. 109, past. 91, lasu 206 mr. W r. 1880 było 113 dm., 619 mk. w gm. (99 obrz. rz.-kat., 509 gr.-kat., 11 izr.; 509 Rusinów, 110 Polaków). Par. rz.-kat. w Babicach, gr.-kat. w miejscu, dek. próchnicki. Do par. należą: Ruszelczyce i Babice. We wsi jest cerkiew. *Lu. Dz.*

Skopówka, potok, wypływa w lesie skopowskim, w obr. Skopowa, pow. przemyskim, z pod wzgórza (443 mt.); płynie pomiędzy domostwami Skopowa na płd.-wsch. a przyjąwszy od lew. brzegu pot. t. n. zwraca się na płd. i pod Zawadą wpada do Sanu z lew. brzegu. Długość biegu 4 ½ klm. *Br. G.*

Skopówka, wś, pow. nadworniański, odl. 7 klm. na płd. od Ottyni (par. rz.-kat., poczta i tel.). Granice: wschodnia Chlebiczyn Leśny i Czeremchów, połud. i zachod. Mołodyłów, północ. Strupków i Hołosków. Obszar dwor. 527 mr., włośc. 271 mr. W 1870 r. 270 mk.; w 1880 r. w gminie 275, na obsz. dwor. 21; rz.-kat. 20, par. Ottynia, gr. kat. par. w miejscu, dek. tłumacki. Cerkiew p. w. Wniebowstąpienia, drewniana, wystawiona i poświęcona 1876 r. Metryki ma od 1784 r. (gr.-kat. 315). W aktach parafialnych znajduje się erekcya z 10 maja 1763 r., w której kś. Szymon Wolczyński, fundator, nadając grunta i prawo wolnego wrębu drzewa na opał, zastrzega, aby paroch trzymał pasiekę na gruntach cerkiewnych a nie na dworskich albo gromadzkich. Szkoła filialna o 1 nauczycielu. Właściciel posiadł. dwor. rz.-kat. proboszcz w Ottyni. *B. R.*

Skopowo 1.) fol., pow. słonimski, w 5 okr. pol., gm. Bytoń, o 34 w. od Słonima. 2.) **S.**, wś, pow. siebieski, należała do dóbr Swierzno, własność Żabów.

Skopy, pow. siedlecki, ob. *Szkopy*.

Skopyta, *Skopyła*, fol., wraz z Dzietrzkowicami należy do dóbr Łubnice, w pow. wieluńskim.

Skóra, os. młyn. nad strum. Pichną, pow. sieradzki, gm. i par. Szadek, odl. od Sieradza 22 w.

Skora, rzka w pow. proskurowskim, lewy dopływ Skwiły. Bierze początek na gruntach wsi Niemierzyniec, płynie z północy na południe i pod wsią Żurawlińcami ma ujście. Długość biegu 5 wiorst. *X. M. O.*

Skoraczew 1.) al. *Skoraczewo*, wś i folw., pow. kościański (Szmigiel), o 6 klm. na płn. od Szmigla, przy trakcie z Kościana do Wielichowa, w pobliżu kanału obrzańskiego; par. Białcz, poczta w Czaczu, st. dr. żel. w Starem Bojanowie (o 9 klm.). W r. 1399 pisał się Piotr ze S. (Akta grodz. pozn., n. 1399); 1580 r. posiadał tu Bartłomiej Jączyński 2 łany osiadłe, 3 zagr. z rolą i 3 komor. Około 1793 r. należał S. do Winc. Zbijewskiego na Białczu, później do Żółtowskich. Wś ma 8 dm., 58 mk. i wchodzi w skład okr. wiejs. Nowy Białcz; fol. ma 2 dm., 53 mk., należy do okr. dworskiego Stary Białcz. 2.) **S.**, wś i dwór, pow. pleszewski (Jarocin), o 6½ klm. na płn. od Jaraczewa i tyle na płd.-wschód od Książa; par. Panienka, poczta i st. dr. żel. w Chociczy (Falkstaedt). Około r. 1390 pisali się Skoraczewscy z S. (Akta gr. pozn.); w r. 1564 było tu 2½ łan. osiadł., z których płacono bisk. poznańskim po 12 gr. fertonów; r. 1580 było tylko 1½ łan. i 1 zagr. Dziedzicami S. byli. Jerzy Chwałkowski r. 1603, Władysław Kosiński r. 1693, Hieronim Czyżewski r. 1754, Tomasz Wierusz Kowalski r. 1761, Michał Dramiński r. 1773, Józef Sczaniecki r. 1798 i Błeszyńscy około r. 1870. Wś ma 6 dm., 43 mk. kat. i 59 ha (58 roli). Dwór ma 8 dm., gorzelnię, 133 mk. (130 kat., 3 prot.) i 349 ha (323 roli, 8 łąk, 12 lasu); czysty dochód z ha roli 7·44, z ha łąk 9·40, z ha lasu 2·74 mrk; właścicielem jest Celestyn Krajewski. 3.) **S.** al. *Skoraczewo*, czasem *Skoraszewo*, niem. *Wiesenthal*, *Scoraschovo* w r. 1288, wś, pow. wyrzyski, o 7 klm. na płn. od Mroczy, przy granicy pow. złotowskiego, wznies. 122 do 125 mt. npm.; par. kat. Wąwelno, protest. Mrocza, poczta w Sitnie (Sittnow), st. dr. żel. w Nakle o 18 klm.; ma 43 dm., 309 mk. (39 kat., 270 prot.) i 399 ha (300 roli, 49 łąk, 2 lasu). W r. 1288 arcyb. gnieźn. Jakub zamienił dziesięciny z S. i osad leżących w kasztelanii nakielskiej na pobierane przez klasztor byszewski dziesięciny z okolicy Koła kaliskiego; r. 1578 było na S. 10 łan. osiadł., 2 zagrod. i 1 komor., a w r.

1618 leżały 2 łany pustkami. S. zabrany przez rząd pruski, wcielony został do domeny Mrocza. Na obszarze S. powstały w nowszych czasach: os. *Gruenfelde* i fol. *Annafeld*, niekiedy *Skoraczewem* zwane. Os. Gruenfelde rozłożyła się między wsią i folw., ma 17 dm., 122 mk. (114 kat., 8 prot.) i 314 ha (230 roli, 65 łąk, 1 lasu); czysty doch. z ha roli 9·01, z łąk 12·92, z lasu 0·78 mrk. Annafeld leży o $2^1/_2$ klm. od Skoraczewa, wznies. 143 mt. npm.; wchodzi w skład okr. dwors. Ostrówek; 1 dm., 6 mk. i 120·51 ha obszaru. *E. Cal.*

Skoraczewko, mylnie *Skoraszewko*, niem. *Gruenwalde*, wś, pow. wyrzyski, o 5 klm. na płn. od Mroczy, w okolicy wznies. 125—133 mt. npm.; par. prot. Mrocza, poczta w Sitnie (Sittnow), st. dr. żel. w Nakle o 16 klm.; 3 dm., 20 mk. prot. i 136 ha (93 roli, 7 łąk, 15 lasu). S. zabrane przez rząd pruski, wcielone zostało do domeny Mrocza. *E. Cal.*

Skoraszewice, *Curascowicz* r. 1310, *Scorossevicz* r. 1315, *Skoroschewicze* r. 1580, *Skoraszowice* r. 1791, wś kośc. i dwór, pow. krobski (Gostyń), o 7 klm. na płd.-wschód od Krobi; par. w miejscu, poczta w Dłoni (Dlonie), st. dr. żel. w Kobylinie o 12 klm. Kościół w S. p. w. św. Katarzyny zgorzał w r. 1597; Melchior Konarzewski, dziedzic, wystawił w r. 1639 nowy kościół, dla którego Adam Konarzewski sprowadził z Rzymu obraz św. Trzech Króli, znajdujący się dotąd w wielkim ołtarzu; Marya z Kęszyckich Bojanowska odnowiła kościół w r. 1836. Przechowują się 2 skromne nagrobki Bogusława Bojanowskiego i córki jego Apolonii († 1816). Księgi kościelne zaczynają się od r. 1676. S. tworzą same w sobie parafię (410 dusz); w r. 1310 wchodziły w skład pow. ponieckiego; r. 1315 pisał się z S. Skarbimirz, a w r. 1397 Mścich Skoraszewski (Sczorosefszky). Około r. 1564 były tu dwa działy po $^1/_2$ łanie i dwa po $2^1/_2$ łan., z których bisk. poznańskim płacono po 12 gr. fertonów; regestra pobor. z r. 1580 wykazują 6 działów, których właścicielami byli: Stanisław Węgierski (1 osad., zagrod. i komorn.), Maciej Domaracki (3 łany os., 2 zagrod. i wiatrak), Wojciech Skoraszewski (1 łan pusty, 3 zagr. i 2 komor.), Stanisław Skoraszewski (2 łany, 10 owiec, 2 zagr. 1 komor.), ten sam lub inny Stanisław S. (1 łan, 4 zagrod., 1 komor. i rzemieśl.) i Stanisław S. zwany Barabaszem (1 osad. i zagrod.). Po Skoraszewskich posiadali tę majętność: Konarzewscy, Krzyżanowscy, Bojanowscy i inni. W r. 1710 srożyło się tu powietrze morowe. Do r. 1791 należały S. do pow. kościańskiego, następnie do wschowskiego. Wś ma 28 dm., 253 mk. (246 kat., 7 prot.) i 318 ha (295 roli, 7 łąk, 3 lasu); czysty doch. z ha roli 14·10, z ha łąk 19·58, z ha lasu 1·17 mrk. Dwór ma 14 dm., 164 mk. kat. i 578 ha (409 roli, 35 łąk, 119 lasu); właścicielem jest Walenty Modliborski. *E. Cal.*

Skorbicze, wś, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 3 okr. pol., gm. Kosicze, o 9 w. od Brześcia.

Skorbino al. *Skorbinie*, wś, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Worniany, okr. wiejski i dobra Minejków Dubniki, o 5 w. od gminy a 41 w. od Wilna, ma 2 dm., 24 mk. katol. (w 1864 r. 13 dusz rewiz.).

Skorbiszki 1.) zaśc., pow. święciański, w 1 okr. pol., ma 3 dm., 21 mk. kat. i 7 starow. 2.) **S.,** wś, pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Kronie, należy do dóbr Kowale.

Skorbnakowicz, fol., pow. miński, w 3 okr. pol. kojdanowskim, gm. Rubieżewicze; wziął nazwę od gospodarza. *A. Jel.*

Skorbnica, odnoga Buzułuka, praw. dopł. Dniepru.

Skorbuciany, wś, pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Międzyrzecze, okr. wiejski Skorbuciany, o 14 w. od Trok, ma 18 dm., 114 mk. kat.; młyn wodny i browar. Była tu kaplica kat. par. Stare Troki. Podług spisu z 1864 r. należy w części (23 dusz) do dóbr skarbow. Międzyrzecze, w części zaś (68 dusz) do dóbr Skorbuciany, Jeleńskich. W skład okr. wiejskiego wchodzą wsi: S., Czarnobyl, Gudełki, Kajszałaki, Kazaklary, Mielachowicze, Miereszlany, zaśc. Ligojnie oraz okolica szlach. Sorok Tatary, w ogóle 23 dusze rewiz. włościan skarbowych i 247 włościan uwłaszczonych. W 1850 r. dobra S., własność Jeleńskich, w parafii Stare Troki, składały się z folw., 2 wsi i 26 zaścianków.

Skorbura, szczyt lesisty w Karpatach bukowińskich, na granicy gm. Putny, Straży i Karlsbergu, pow. radowiecki, na praw. brzegu Suczawy, pod 43° 13′ 30″ wsch. dłg. g. F. a 47° 54′ płn. szer. Wznies. 996 mt. n. p. m. (szt. gen.). *Br. G.*

Skorby, wś włośc., pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Pokrowy (Sobakińce), o 5 w. od gminy, 50 dusz rewiz.; należy do dóbr skarb. Ostrzyno.

Skorc, według wizyt. Strzesza z r. 1667 wś w par. chełmińskiej; dawała mesznego 3 korce jęczmienia i była przez olędrów zamieszkała (str. 786); istniała jeszcze r. 1706 (ob. Wizyt. Potockiego, str. 193).

Skorcz, ob. *Skarcz.*

Skórcz, dziś zwykle *Skurcz* (kaszubskie „skórc“ znaczy szpak), w dokum. z r. 1623, 1710 i 1780 *Skorcz*, niem. *Schortz* r. 1339, wś kośc., w pow. starogardzkim, nad Szorycą (czy nie Liszką ?), 21 klm. na płd. od Starogardu, przy bitym trakcie, na krańcu borów tucholskich; okolica tu pagórkowata, gleba dosyć urodzajna. S. posiada urząd poczt. 3 klasy,

st. tel. i telefoniczną, aptekę i lekarza i kościół ew. zbudowany r. 1855. Poczta osobowa idzie do Starogardu. Co rok odbywają się tu dwa jarmarki, a co sobotę targ. Co miesiąc zjeżdża tu komisya na roki sądowe. Nad stawem za wsią dwa wiatraki. Przy S. powstaje struga Węgiermuca, uchodząca do Wierzycy. W skład gminy wchodzi: Skórcz (56 posiadeł włośc. i 85 zagród), os. leś. Boraszewo (1885 r. 3 dm., 27 mk.), kol. Skórcz (6 dm., 42 mk.), Krąg, dobra ryc. (30 dm., 213 mk.), wś Miliczek (13 dm., 86 mk.) i fol. Rysowo (6 dm., 93 mk.). Cały obszar obejmuje 1816 ha (22 lasu, 64 łąk, 1619 roli or.). W 1885 r. było w okręgu 241 dm., 391 dm., 2016 mk., 1604 kat., 376 ew., 36 żyd.; na Skórcz sam przypada 183 dm., 1555 mk., a na Skórcz i Rysowo 6653·18 mr. We wsi są dwie szkoły: katol. 5-klas. z 4 nauczyc. i 302 dzieci (1887 r.) i 1-klas ewang. (84 dzieci). Kościół par. kat. (dek. nowski) murowany, p. w. WW. ŚŚ., patronatu rządowego; przy nim są 3 bractwa: trzeźwości (od r. 1856), szkaplerzne (od 1790), Miłosierdzia Boskiego (od 1686). Szpital dla 4 ubogich. Do par. należą: S., Wielbrandowo, Miliczek, Czarne, Głucha, Boraszewo i Zajączek, oprócz tego kościół fil. w Grabowie. W 1867 r. było 2272 dusz; 1888 r. 2935. Rysunek i opis kościoła podał Heise w dziele: Bau- und Kunstdaenkmaeler d. Prow. Westpreussen (str. 236—239). Według niego świątynia pochodzi z połowy XIV w., czworoboczna wieża nieco późniejsza. Nowa kopuła wieży pochodzi z r. 1883, przedsionek z XVII w. Kościół ten należy do najpiękniejszych zabytków architektury kościelnej w dycc. chełmińskiej. Do parafii S. należał dawniej Osiek. W XVI w. kościół przeszło 30 lat zostawał w ręku innowierców. Ówczesny ststa osiecki i starogardzki Marcin Borzewicz sprzyjał luteranizmowi i szerzył reformacyę w obu starostwach. Był on przedtem kanclerzem Stefana Batorego w Siedmiogrodzie. Dopiero po śmierci ststy żona Katarzyna Wojanowska z Wojanowa pod Gdańskiem oddała kościoły katolikom. Kościół w Skórcu odnowiła i zaopatrzyła w potrzebne aparaty; nadto sprawiła nowy relikwiarz dla głowy św. Katarzyny. Relikwię tę skryto w miejscu, gdzie chowają oleje święte, tak że długo o niej nikt nic wiedział. Dopiero bisk. Szembek (1720—1738) odszukał ją i pieczęcią swoją zatwierdził. R. 1765 znajdowała się ta relikwia w bocznym ołtarzu N. M. Panny (ob. Utrac. kośc. p. ks. Fankidejskiego, str. 185). Niektórzy upatrują w S. Ptolemeuszowe Skurgon, kędy szła starożytna droga handlowa do wybrzeży bursztynowych. Sadowski utrzymuje, że to raczej jest Czersk (ob. Drogi handlowe greckie i rzymskie, 1876, str. 25). Ale za Skórczem przemawia uderzające podobieństwo nazwy i liczne tu odkryte starożytne zabytki. Przedhistoryczne cmentarzysko leży na lewej stronie wąwozu, którym płynie rzka Liszka, na posiadłości włościanina Wiśniewskiego. R. 1830 r. odkopano tu grób skrzynkowy, w którym było 6—8 urn. W r. 1874 i 1876 znaleziono groby skrzynkowe z urnami i r. 1876 ustawiane kamienie podziemne. Groby skrzynkowe natrafiono także na wzgórzu po lewej stronie żwirówki wiodącej do Pionków (Wollenthal), tak samo r. 1859 po lewej stronie żwirówki do Mirotek prowadzącej, z których wydobyto popielnice, zawierające wewnątrz kółka z drutu bronzowego (ob. Objaśn. do mapy Ossowskiego, str. 43, 44 i 81). R. 1875 wreszcie znaleziono tu młot starożytny (str. 102). Pierwsza wzmianka w dokum. o S. pochodzi z r. 1339, w którym zakon krzyżacki wystawia przywilej lokacyjny dla tej wsi. My Konrad v. Dartav, komtur na Pokrzywnie (Engelsburg w pow. grudziądzkim)..... naszą wieś Skórcz z 88 włókami dziedzicznie na prawie chełmiń. obsadziliśmy, odmierzyli i dali uczciwemu Henrykowi z Dalwina i potomkom jego. Z tych włók dajemy 8 temuż Henrykowi wolnych; także urząd sołtyski z trzecią częścią sądowych akcydencyi; przytem wolność ryb łowienia z małym niewodem, oprócz wędów na szczuki i z innemi wielkiemi niewodami na jeziorze, które się Czarne nazywa. Dajemy także z tych pomienionych włók 6 wolnych na uposażenie kościoła tej wsi. Od reszty 74 włók chcemy, aby każdy obywatel albo dzierżawca z każdej włóki co rok nam dawał na dzień N. P. Gromnicznej 17 skopów, a biskupowi pół wiardunka zamiast dziesięciny, do tego nam dwa dni szarwarkował przy swej strawie, gdy mu się nakaże. Dan w dzień św. Katarzyny (ob. Documenta varia, manuskrypt w Peplinie, str. 183; na str. 182 jest także tekst niem.). Przywilej ten potwierdza Władysław król w Warszawie d. 6 lipca r. 1645 (tamże, str. 183 *b*). R. 1458 d. 31 grudnia pobili tu Polacy zaciężny hufiec krzyżacki. Polacy w liczbie 300 ciągnęli z Malborka do Świecia; Krzyżacy z Gniewia w liczbie 100 wyruszyli przeciw nim, zabierając jeszcze włościan z okolicy. W walce zginęło około 50 Krzyżaków, 30 wzięto w niewolę, między niemi 4 rycerzy; tych odstawiono do Świecia. Potem posunęli się pod Gniew i byliby to miasto zajęli, jak powiada kronikarz, gdyby noc nie była zapadła (ob. Script. rer. Pruss., IV, str. 550). Akta sądu gniewskiego z d. 13 lipca 1623 r. podają o S. co następuje: W tej wsi jest włók 88, z których wytrąciwszy sołtys. wolnych 8, a plebańskich 6, zostaje 74, na których gburów 24

osiadłych siedzi, płacą z włóki czynszu, okrom młynarskiej, która się niżej położy, po fl. 1 gr. 13 den. 16, co uczyni zł. 81 gr. 13 den. 16. Item z każdej włóki 1 kapłona i kurę, rachując kapłona po gr. 6 a kurę po gr. 3, uczyni 21 fl. 27 gr. Owsa gajowego al. borowego z każdej włóki gburskiej po 4 ćwiertnie a sołtyskich włók 8 po 3 ćwiertnie, czyni łasztów 5 i korcy 16, każdy łaszt rachując po fl. 30, czyni fl. 158. Za który owies wolno im będzie brać w boru drwa leżące suche, a nie ze pnia, na własną potrzebę domową, to jest na opał nie na przedaż, a na poprawę budynków tylko za wiadomością pana dzierżawcy. Młyn na stawku w tej wsi, który trzyma Michał Pączek, karczmarz; do niego włóka roli należy; czynszu tak z młyna jako i z włóki żyta łasztów $1^1/_2$, jęczmienia łaszt i kładąc żyta łaszt po fl. 50 a jęczmienia po złot. 40, uczyni złot. 115. Item wieprzów 3 karmić powinien, uczyni pożytku fl. 24. Stawek błotem zalazł, niespustny, na potrzebę dworską łowić może. Karczmarz Michał Pączek od warzenia piwa, które w swym browarze robi i na karczmę w S. daje i od wolnego brania w puszczy drew leżących, także od ozdowni olszowych i grabowych starego drzewa daje fl. 250. Budników albo hakarzów, co chleb pieką i gorzałkę zamkową szynkują, jest trzech, płacą czynszu każdy z nich po złp. 4, czyni fl. 12. Wachlarz, który bednarską robotę robi z drzewa sosnowego, wyrabia na rok sosny 2, sosnę fl. 1, czyni złot. 2. Bartników 10, z których 8 daje po fl. 20, a dwaj po fl. 26, czyni zł. 212. Ciż bartnicy puszcze przestrzegać powinni, jakoby szkoda tak od smolników jako i inszych ludzi w niej nie była, także szarwarki odprawować jak insi ogrodnicy, to jest budynki odprawować, okrom toporowej roboty, pleć, żąć, ryć i cokolwiek się jeno pokaże roboty ręcznej. Powinność poddanych: Sołtys roboty doglądać, podwody dawać powinien w granicach tylko pruskich, według zwyczajów w inszych ststwach tylko pruskich. Gburzy mają zdawna role wymierzone na folwarkach dworskich na części pewne, które kawłami nazywają, tę zarabiać wedle włók swoich powinni, tak na oziminę i na jarzynę, pożąć, do gumna zwieść; łąki także mają wydzielone swoje, które posiec, siano sprzątnąć, zwieść, zboże do portu Gniewskiego albo Nowskiego odwieść powinni. Drew do zamku do pieców, do kuchni, browaru, ozdowni, palenia gorzałki co potrzeba nawieść powinni jako każą. Płoty w polach także i około ogrodów, pastewników wedle swoich trybów i wydziałów grodzić. Na poprawę parkanów i mostów zamkowych i budowanie drzewa wedle potrzeby nawieść i według umiętności (!) swej dylów naczynionych mają budować. A gdzieby rzemieślnika potrzeba było do budynków, któremu poddani wydołać nie mogli, pan dzierżawca rzemieślnika wynająć powinien. Ogrodników wiejskich w tej wsi 10; czynszu żadnego nie płacą, robotę jednak wszelką ręczną odprawują kiedy im każą, okrom jednego Falki Prześcia, który rodzice schorzałe i stare swą opatrznością żywi i do żywota pomienionych rodziców swoich wolen ma być od szarwarku. Zosobna jest ogrodników, którzy na gburskich gruntach siedzą, 24, którzy przeciwko wiejskim osiadłym ogrodnikom dzień trzeci odprawiać powinni to, co im nakażą. Strawę jednak czasu żniwa, sieczenia łąk, grabienia siana w zamku im dać powinni. Extractum ex originali revisione tenutae osiecensis diebus Augusti anno Dni 1621 (ob. Varia acta, manuskrypt w Peplinie, str. 65). Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacili poddani w S. summatim 210 fl. 14 gr. (ob. Roczn. Tow. Prz. Nauk w Pozn. 1871, str. 177). S. należał wówczas do ststwa osieckiego. Lud tutejszy opowiada, że nad Węgiermucą stał gród starosty osieckiego; miejsce to jeszcze dziś bulwarek (Bollwerk) się zowie. W pobliżu wykopano wiele urn starożytnych. Mesznego dawał S. r. 1710: 40 korcy żyta i tyleż owsa. Parafia liczyła wówczas około 500 dusz; organista był nauczycielem. Prob. był Jakub Stanisław Mantecki; do prob. należało 6 włók (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 205). R 1780 należały do par. skóreckiej wsi: S. (396 kat. 1 innowierca), Wielbrądowo (227 mk. kat.), Grabowo z fil. kośc. (182), Osiek z kaplicą publiczną (202 kat., 15 ew.), Wycinki (40 kat., 6 ew.), Wymysłowo (5 kat.), Radogoszcz (22 kat.), Trzebiechowo (5), Dębie Góry (7), Łuby (11), Pieczyska (5), Sucho-Brzeźnica (18), Błędno (7 kat., 4 ew.), Kasperus (94 kat.), Szlaga (13 kat., 6 ew.), Skrzynia (9), Kozie (37 kat.), Głuche (10), Karszenek (24 kat., 8 ew.), Wierzbiny (12), Zajączek (25) i Cisyny (11); razem 1382 kat., 40 ew. Proboszczem był Jan Łabiński (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 232). *Kś. Fr.*

Skórczański, futor, ob. *Skałopol.*

Skorczewo, wś, pow. człuchowski, par. kat. Przechlewo, fil. Polenica (o $1^3/_4$ mili odl.), st. p. Ciecholewy, 480·26 magd. mr. W 1868 r. 7 bud., 4 dm., 31 mk. kat., 22 ew. W najnowszym spisie niewymieniona. *Kś. Fr.*

Skórczów, wś i fol. nad rzką Łaszówką (dopł. Nidzicy), pow. pińczowski, gm. Boszczynek, par. Kazimierza Wielka. Leży na lewo od drogi bitej ze Skalbmierza do Proszowic, o 24 w. od Pińczowa; posiada młyn wodny. W 1827 r. miała 30 dm., 203 mk. W r. 1884 fol. S. rozl. mr. 507: grunta or. i ogr.

mr. 411, łąk mr. 48, past. mr. 3, lasu mr. 16, nieuż. mr. 29; bud. mur. 5, drewn. 11; płodozmian 18-pol. Wś S. os. 34, mr. 113. W połowie XV w. wś ta (par. Kazimierza) była własnością Stanisława Ligenzy h. Półkozic, który miał 8 łan. km., 3 karczmy z rolą. Dziesięcinę snopową i konopną płacono prebendzie krakowskiej (Długosz, L. B., II, 144). Według reg. pob. z r. 1490 wś S. miała 6 łan. W r. 1581 własność Jana Ligęzy, miała 6 łan. km., 3 puste, 1 karcz., 3 zagr. z rolą, 4 komor. bez bydła (Pawiński, Małop., 13, 442). *Br. Ch.*

Skorczyce, wś i fol. nad rzką Urzędówką, pow. janowski, gm. Urzędów, par. Popkowice, odl. 3 w. od Urzędowa, 38 w. od Janowa. S. mają 42 dm., 511 mk. rz.-kat., młyn wodny i tartak. W 1888 r. fol. S. rozl. mr. 1447: gr. or. i ogr. mr. 716, łąk mr. 66, past. mr. 8, lasu mr. 574 (sosnowy i liściasty), wody mr. 11, nieuż. mr. 74; bud. drewn. 16, las nieurządzony. Wś S. os. 18, mr. 398: wś Majdan Leszczyno os. 47, mr. 713. W 1827 r. było 27 dm., 175 mk. Gleba gliniasta urodzajna, z podłożem marglowatem. S. wraz z sąsiedniemi Popkowicami (ob.) w połowie XV w. były własnością Jana Ciszowskiego, miały 136 łan. płacących po 6 gr. scholasteryi sandomierskiej. Był tam folwark rycerski, z którego płacono dziesięcinę plebanowi w Dzierzkowicach, także karczma i zagrodnicy (Długosz, L. B., I, 342 i 513). Następnie należały w części do Bystramów. Ostatni z tego rodu Paweł Bystram, podstoli urzędowski, ustąpił tych dóbr Mikołajowi Rejowi z Naglowic, który urządziwszy dla siebie zameczek myśliwski, zjeżdżał tu na łowy. Według reg. pob. pow. urzędowskiego z 1531 r. wsi Skorczyce i Popkowice płacą od 4 łan. Część Jakuba Skorczyckiego „stat inter carentibus colonis"; miała młyn o 1 kole. W r. 1569 Jakub Skorczycki płaci od 1 łanu (Pawiński, Małop., 373, 374). W XVIII w. należały do Skorupskich, na początku bieżącego stulecia przez małżeństwo przeszły w dom Hemplów. W 1657 r. Karol Gustaw, król szwedzki, naciskany przez Czarnieckiego i Jerzego Lubomirskiego, przybył tu z nad Sanu i zająwszy Kraśnik oraz Urzędów, okopał się na górze skorczyckiej (zwanej Psia górka) i przez parę tygodni oczekiwał na przybycie Rakoczego. Z tej epoki pozostały szczątki okopów, Szwedzkiemi zwanych. *R. Prz.*

Skordjów 1.) *Skordyów*, fol. i wś, pow. chełmski, gm. Turka, par. Swierze, odl. 16 w. od Chełma. Fol. S., w r. 1877 oddzielony od dóbr Dorohusk, rozl. mr. 405: gr. or. i ogr. mr. 167, łąk mr. 147, past. mr. 16, lasu mr. 75; bud. drewn. 14; płodozm. 7-pol., las nieurządzony, pokłady marglu wapiennego, torfu. Wś S. Ostrów 12 os., 69 mr.; wchodziła w skład dóbr Dorohusk. 2.) **S.** *Majdan*, wś i fol., pow. chełmski, gm. Turka, par. r. l. Dorohusk, r. g. Berdyszcze. W 1827 r. 23 dm., 145 mk.

Skordjówka, rzka w pow. chełmskim, płynie pod wsiami Skordjów i Klesztów, uchodzi do rzki Udal, lew. dopł. Bugu.

Skordunie, fol., pow. rossieński, gm. Mańkuny, o 25 w. od Rossień.

Skordupiany 1.) wś, pow. wyłkowyski, gm. Karkliny, par. Kieturwłoki, odl. od Wyłkowyszek 21 w., ma 24 dm., 255 mk. W 1827 r. miała 24 dm., 239 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Karkliny. 2.) **S.**, fol. i wś, pow. wyłkowyski, gm. Wojtkobole, par. Grażyszki, odl. od Wyłkowyszek 23 w., ma 20 dm., 188 mk. W 1827 r. 11 dm., 125 mk., par. Pojewoń. Dobra S. i Łankupiany wydzielone zostały w r. 1837 z dóbr rządowych Królowe Krzesło i nadane jako majorat gener. Adlerbergowi. Składały się z fol. i wsi S. i Łankupiany, rozl. mr. 1675: fol. S. mr. 351; fol. Łankupiany mr. 569, lasu mr. 623, w osadach i odpadkach mr. 132. Wś S. os. 14, mr. 493; wś Łankupiany os. 24, mr. 750; wś Łankupiany Nowe os. 21, mr. 33. 3.) **S.**, wś i fol., pow. wyłkowyski, gm. i par. Olwita, odl. od Wyłkowyszek 10 w., niedaleko przyst. Bobłówka, na dr. żel. warsz.-petersb., między Wyłkowyszkami a Wierzbołowem, ma 13 dm., 75 mk. W 1827 r. 11 dm., 114 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 290: gr. or. i ogr. mr. 213, łąk mr. 61, wody mr. 2, nieuż. mr. 14; bud. mur. 3, drewn. 7; płodozm. 4-pol. Wś S. os. 14, mr. 147; wś Kregzdzie os. 4, mr. 126. 4.) **S.**, wś włośc., pow. władysławowski, gm. Szyłgale, par. Słowiki, odl. od Władysławowa 19 w., ma 7 dm., 46 mk., 286 mr. W 1827 r. 7 dm., 53 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Kidule. 5.) **S.** i *Podskordupiany*, wchodziły także w skład dóbr rząd. Ludwinów. Zapewne odnosi się ta nazwa do jednej z powyżej podanych wsi. *Br. Ch.*

Skordupie, rzeczka, dopływ rz. Datnówki (dopł. Niewiaży).

Skordupie al. *Nowy Dwór*, wś nad rz. Penta, dopł. Szeszupy, pow. władysławowski, ma 141 mr. Wchodziła w skład dóbr. rządowych Kidule.

Skore, pow. wilejski, ob. *Skory*.

Skorejniki, wś włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 52 w. od Wilna, 5 dm., 53 mk. (5 prawosł., 48 katol.).

Skorenicze, wś i fol., pow. miński, gm. Siennica, par. kat. Wołczkiewicze, o 15 w. na płd. od Mińska, na trakcie ze Stańkowa do Mińska. Fol. S., z zaściankami Zieziołówka i Zabołocie, ma 1098 dzies., mianowicie: fol. S. pod bud. i ogrod. 6 dz., gr. or. 166 dz., łąk 17 dz., lasu 486 dz., wody i nieuż. 23 dz., ogó-

łem 698 dz.; zaśc. Zabołocie (10 gospodarzy) około 200 dz. i zaśc. Zieziołówka (6 gospod.). około 200 dz. Do majątku należały dawniej wsi: Skorenicze i Bobozowszczyzna. S. nabyte w 1876 r. przez hr. Emeryka Czapskiego, przyłączone zostały do dóbr Przyłuki, których folwark obecnie stanowią (ob. *Przyłuki*). *J. E. W.*

Skoreniszki, wś, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedrojcie, okr. wiejski i dobra, Jeleńskich, Wielki Dwór, o 8 w. od gminy, 16 dusz rewiz.

Skorgel (dok.), ob. *Skurgwy*.

Skorhorodek al. *Skorogródek*, zameczek zbudowany przez Kiryka Rużyńskiego na posadzie Wielkich Żerdelów (w pow. berdyczowskim), ob. *Chałaimgródek*.

Skórka, fol., pow. łęczycki, gm. Dalików, par. Leźnica Wielka, odl. od Łęczycy 11 w., ma 4 dm., 21 mk., 217 mr. (176 mr. roli, 29 mr. łąk, 9 mr. lasu). Na początku XVI w. w S. i kilku przyległych wsiach były wyłącznie szlacheckie łany folwarczne, dające dziesięcinę plebanowi w Domaniewie (Łaski, L. B., II, 369). *Br. Ch.*

Skorki, wś, pow. pułtuski, gm. Somianka, par. Pniewo. W 1827 r. 4 dm., 68 mk.

Skórki, urzęd. *Skurki*, majętność, pow. wągrowiecki (Żnin), o 4½ klm. na płd.-wsch. od Żernik, na płd.-zach. wybrzeżu jez. Tonowskiego, naprzeciw Wiewiórczyna, i o 2 klm. od jez. Kołdrąbskiego; par. Kołdrąb, poczta w Rogowie, st. dr. żel. w Janówcu o 7½ klm.; z Niedźwiadami (6 dm., 145 mk.), Kralką (1 dm., 18 mk.), leśniczówką (1 dm., 6 mk.) i Amsee (1 dm., 20 mk.), tworzą okrąg dworski, mający 15 dm., 350 mk. (344 kat., 6 prot.) i 1113 ha (848 roli, 49 łąk, 35 lasu); S. same miały w 1884 r. 587·63 ha (278·95 roli, 33·09 łąk, 30·88 past., 153·87 lasu, 6·82 nieuż. i 84·02 wody); cz. doch. grunt. 4181 mrk. właścicielką jest komisya kolonizacyjna niemiecka. Kościół p. w. św. Katarzyny, niegdyś parafialny, istniał już przed r. 1420; z powodu szczupłego uposażenia (Łaski, L. B., I, 165 i 86) afiliowany został w r. 1677 do Kołdrąbia. Herbarz Paprockiego (wyd. Turowskiego, 308) przechował napis nagrobku, który Filip Padniewski, proboszcz gnieźn., później bisk. krakowski wystawił tu rodzicom swoim Wojciechowi i Małgorzacie z Żernik. W r. 1579 posiadał Marcin Padniewski na S. 3½ łan. osiadł. i 3 zagr.; w r. 1618 należała majętność do Filipa Padniewskiego. Późniejszymi dziedzicami byli Dominik Trąmpczyński i Franciszek Koszutski (około r. 1793), Maksym. Moszczeński (1840 r.) i w końcu hr. Mycielska na Smogorzewie. *E. Cal.*

Skórkiszki, pow. dzisieński, ob. *Skurtyszki*.

Skorków, wś włośc., pow. jędrzejowski, gm. i par. Małogoszcz. Posiada szkołę początkową. W 1827 r. było 35 dm., 207 mk. Na początku XVI w. S. należał do par. Małogoszcz. Dziesięcinę, wartości do 5 grzyw., pobierała prebenda zamku chęcińskiego. (Łaski, L. B., I, 587). Według reg. pob. pow. chęcińskiego z r. 1508 ze wsi Skorków, Małogoszcz, Leśnicza i in., Piotr i Mikołaj Slankowie płacili poboru 3 grzyw. 12 gr. W r. 1590 wieś królewska Skorków, należąca do Małogoszczy, dzierżawiona była przez Piotra Slankę. Było tam 10 łanów osiadł., 2 łany puste, karczma, role fol. 4 do 5 łanów, lasy i łąki. W r. 1573 płacono od 10 łan., 1 zagr., 2 łanów pustych (Pawiń., Małop., 276, 484, 562). *Br. Ch.*

Skorków, 1416 *Scorkaw*, *Skorkau*, wś, pow. olesiński, par. kat. Olesno, ew. Kluczbork. W 1861 r. była szkoła, 30 dm., 309 mk. (73 ew.), 750 mr. obszaru dwor., 587 mr. wiejskich.

Skorkowice i *S. Poduchowne*, w XVI w. *Skorkovicze*, wś i fol. nad rz. Czarną, pow. opoczyński, gm. Machory, par. Skorkowice. Odl. 21 w. od Opoczna, posiada kościół par. murowany, szkołę początkową, 54 dm., 521 mk. W 1827 r. było 45 dm., 438 mk. W 1886 r. fol. S. lit. A. rozl. mr. 384: gr. or. i ogr. mr. 161, łąk mr. 143, past. mr. 56, nieuż. mr. 24; bud. mur. 10, z drzewa 5; płodozmian 6-polowy. Wś S. os. 64, mr. 659; wś Wolica os. 10, mr. 64; S. Poduchowne, wś utworzona po 1867 r., ma 11 dm., 182 mr. włośc. i 1 mr. rząd. Według reg. pob. pow. opoczyńskiego z r. 1508 wś S. i Wola, własność Jana i Mikołaja ze Skorkowic, płaciły poboru 4 grzyw. 18 gr. W r. 1577 Wacław i Jakub Skorkowscy płacili od 1½ łan., 5 zagr. z rolą (Pawiński, Małop., 288, 482). Kościół i parafia powtały podobno na początku XIV w. (1313 r.?); fundatorami byli dziedzice wsi Jelitczykowie. Około 1521 r. na miejscu starego stanął nowy kościół drewniany. W 1639 r. Stanisław Skorkowski wzniósł kościół murowany. Kościół ten, zniszczony przez pożar, odnowiony został w 1817 r. W XVI w. istniała przy kościele szkoła; pleban utrzymywał dwu wikarych. Do plebana należało 7 zagrodn. Poprzednio trzem z nich proboszcz dawniejszy wydzielił po pół łanu, z czego płacili czynszu po 18 gr., odrabiali jeden dzień sprzężajny w tygodniu inni zaś płacili po 6 gr. i odrabiali dzień pieszy. Jeden z zagrodników trzymał karczmę i sam warzył piwo lub sprowadzał takowe. Dziesięciny ze wszystkich ról w S., wartości do 5 grzyw., szły dla plebana; za konopną po 2 gr. z łanu. S. par., dek. opoczyński (dawniej konecki), 3342 dusz. *Br. Ch.*

Skórkowizna, os., pow. nowomiński, gm. Ładzyń, par. Stanisławów, ma 4 mk.

Skórkówka, wś włośc., pow. opoczyński, gm. Kuniczki, par. Kunice, odl. od Opoczna

11 w., ma 16 dm., 189 mk., 22 os., 312 mr. Wchodziła w skład dóbr Kuniczki.

Skórkowska Wola, ob. *Wolica.*

Skórnica, u Długosza *Skornycze*, w XVI w. *Skornica* i *Skorwicza*, wś, fol. i os. fabr. nad rz. Czarną, pow. konecki, gm. Czermno, par. Fałków, odl. od Końskich 25 w., posiada wielki piec, 58 dm., 397 mk., 4469 mr. dwor., 307 mr. włośc. W 1827 r. było 25 dm., 192 mk. Wielki piec został wzniesiony po 1815 r. Około 1870 r. pracowało tu 50 robot., produkowano za 15,000 rs. W 1880 wielki piec wydał 2760 centn. surowca. Fol. S. z przyl. Pikule stanowi dobra Czermno, 4469 mr. obszaru, w tem 588 roli, 317 łąk, 3280 mr. lasu, 221 bagna i nieuż. W połowie XV w. S. własność Jana Gizickiego, miała łany km., z których dziesięcinę snopową i konopną dawano kantoryi sandomierskiej (Długosz, L. B., I, 324). W XVI w. S. należały do par. Fałków. Dziesięcina z części ról, wartości do 3 grzyw., szła dla jednego wikaryusza kurzelowskiej kollegiaty, z innych ról dla drugiego. Inne dochody szły do podziału między wikaryuszów (Łaski, L. B., I, 555). Według reg. pob. pow. opoczyńskiego z r. 1508 wś Skornica, Myśliborz i inne, własność Andrzeja Giżyckiego, płaciła poboru 7 grzyw. 20 gr. W r. 1577 (Skorwicza Kietliński) Albert Radowski płacił od 4 łan., 1 zagr. (Pawiński, Małop., 290, 483). *Br. Ch.*

Skorobohatowszczyzna, wś, pow. miński, przy gośc. z Kojdanowa do Wołmy, w 3 okr. pol. kojdanowskim, gm. Rubieżewicze, ma 11 osad; miejscowość mocno wzgórzysta, grunta szczerkowe. *A. Jel.*

Skorochód, zaśc., pow. bobrujski, o 4 w. ku północy od jeziora Wieczera, w 3 okr. pol. hłuskim, par. katol. Słuck, ma 3 osady.

Skorochody, wś, pow. orszański, gm. Rudnia, w pobliżu błota Borysowo.

Skorochody Guzy, wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej (w dawnej ziemi bielskiej), miejsce urodzenia w 1764 r. Walentego Skorochoda Majewskiego, prawnika i lingwisty (prace o sanskrycie i in.).

Skorocice, wś i fol., pow. pińczowski, gm. Chotel Czerwony, par. Zagość, odl. 12 w. od Pińczowa, leży w pobliżu Buska. Na obszarze S. znajdują się ciekawe groty w pokładach gipsu, występujących tu na powierzchnią. W 1827 r. było tu 20 dm., 196 mk. W 1886 r. fol. Skorocice, z nomenkl. Aleksandrów, rozl. mr. 1148: gr. or. i ogr. mr. 693, łąk mr. 53, past. mr. 361, nieuż. mr. 41; bud. mur. 7, z drzewa 7. Wś S. os. 36, mr. 190. Gleba pszenna. W połowie XV w. S., w par. Zagość, własność Jana z Tenczyna al. z Kraśnika h. Topor, miały 9 łan. km., karczmę i zagr. z rolą. Dawano dziesięcinę, wartości 12 grzyw., prepozyturze wiślickiej. Był tam dwór rycerski i fol., z których dziesięcinę snopową oddawano do zamku tenczyńskiego (Długosz, L. B., I, 406). Według reg. pob. pow. wiślickiego z r. 1508 S., własność Leksickiego, płaciły poboru 1 grzyw. 24 gr. W r. 1579 Andrzej Gołuchowski, wojski sandomierski, miał 14 osad., 7 łan., 3 zagr. z rolą, 2 chał, 1 komor., 2 biednych (Pawiński, Małop., 210, 488). *Br. Ch.*

Skoroda, wś, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Krajsk, okr. wiejski i dobra Kamieńskich Rogozin, o 5 w. od gminy a 50 w. od Wilejki, przy b. dr. pocz. z Dołhinowa do Dzisny, ma 10 dm., 93 mk. (w 1864 r. 33 dusz rewiz.).

Skorodistik, wś nad rzką Irkleją, pow. złotonoski gub. połtawskiej, o 28 w. od Złotonoszy, ma 293 dm., 1788 mk. Małorusinów, cerkiew.

Skorodki, zaśc., pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Pleszczenice, par. katol. Chotajewicze; miejscowość falista, grunta lekkie. *A. Jel.*

Skorodna, rzeczka w pow. mińskim, prawy dopływ Piereczutej, uchodzącej z Jałówką do Usy. Przyjmuje jako dopływ Komylankę.

Skorodna, góra i las w obr. gm. Ilemni, pow. doliniański, nad źródłami rz. Ilemki, w płd. stronie obszaru a w płn. wysłannikach pasma górskiego Gorganu ilemskiego al. Arszycy, pod 41°36′40″ wsch. dłg. g. F., a 48°44′41″ płn. sz. g.; wznies. 1195 mt. npm. Na płd. szczyt Słobuśnica (1290 mt.), a na płn. Magóra (1164 mt.) i Lipowica al. Syhlos (1318 mt.). Por. *Skorodny.* *Br. G.*

Skorodne, wś, pow. liski, w zwartej dolinie potoku uchodzącego do Czarnej rzeki (dopł. Sanu). Dolinę ścieśniają pasma lesiste: od północy Ostre (wznies. do 731 mt.), od płd. Odryt (853 mt.). Koło cerkwi we wsi wzn. 526 mt. Oddzielne grupy chat noszą nazwy: Szambelanówka, Konarszczyzna, Karczmarówki i Pawłówki, folwark zaś Chodak. Wschod. granicy wsi dotyka gościniec z Lutowisk (4 5 klm.) do Ustrzyk Dolnych. We wsi jest 109 dm. i 708 mk.; 627 gr.-kat., 12 rz.-kat., 7 prot. i 62 izrael. Obszar więk. pos. (Otona Brauna) ma 645 mr. roli, 114 mr. łąk, 270 mr. past. i 802 mr. lasu; pos. mn. wynosi 1226 mr. roli, 222 mr. łąk, 706 mr. past. i 33 mr. lasu. Rz.-kat. par. w Polanie, gr.-kat. w miejscu, z cerkwią drewnianą. Jestto dawna wieś wołoska w ekonomii samborskiej. Wymienia ją, wraz z innemi, akt działów majątkowych po zgonie starosty Piotra Kmity w 1580 r. jej fundatora. S. graniczy na płd.-wsch. z Lutowiskami, na zachód z Rosochatem. *Mac.*

Skorodne 1.) wś, pow. starooskolski gub. kurskiej, o 55 w. od mta powiat., ma 283

dm., 2469 mk., zarząd policyjny. 2.) **S.**, wś, pow. nowosilski gub. tulskiej, o 20 w. od mta powiat., ma 402 dm., 3281 mk., jarmark.

Skorodne Góry, uroczysko nad jez. Stobychowem, w pobliżu sioła Karasina, w pow. kowelskim.

Skorodno, zaśc., pow. bobrujski, w 3 okr. pol. i par. katol. Hłusk, gm. Osowiec, ma 3 osady; grunta lekkie, miejscowość odludna.

Skorodno, 1.) własność ziemska, pow. mińsk, należy do szlacheckiej rodziny Filipowiczów. Podzielona na dwie schedy, jedna ma 182 dzies., druga zaś 124 dzies. 2.) **S.**, wś nad bezim. dopł. Piereczutej, pow. miński, w 3 okr. pol. kojdanowskim, gm. Stańków, o 6 w. od st. dr. żel. moskiewsko-brzeskiej Niehorełe, ma 9 osad; grunta szczerkowe, urodzajne, łąki obfite. 3.) **S.**, wś z zarządem gminnym i dobra nad rz. Sławeczną, przy ujściu do niej rzki Jasieniec, pow. mozyrski, na pograniczu pow. owruckiego, przy gośc. pocz. mozyrsko-owruckim, w 1 okr. pol. skryhałowskim, par. kat. Kojdanów, o $66^1/_2$ w. od Mozyrza a 34 w. od Owrucza odległa. Wś ma 10 osad pełnonadziałowych, szkołę gminną, st. p., miejsce pobytu strażnika policyjnego i felczera gminnego. Cerkiew parochialna p. w. św. Dymitra, z 1765 r., około 1200 parafian. Kaplice: Zmartwychwstania w Waławsku; św. Trójcy w Kuźmiczach. Paroch z dawnych zapisów ma $1^1/_2$ włók ziemi i łąk na 30 wozów siana. Gmina S. składa się z 9 okręgów wiejskich (starostw), ma 317 osad pełnonadziałowych, 1811 włościan płci męzkiej, z nadziałem 8921 dzies. Dobra, dziedzictwo Adamowiczów, około 92 włók; wyrób smoły w puszczy, propinacya, rybołówstwo, grunta lekkie, łąk obfitość. Około 1550 r. dziedzictwo Tyszkiewiczów, którzy 3 dm. we wsi S. zapisali monasterowi Pustynnemu (zapewne ks. bazylianów w Owruczu, ob. Dr. Antoniego J. Opowiadania historyczne, serya IV, 243, 254). W połowie bieżącego stulecia była własnością Dom. Raw. Witanowskiego, wice prezes izby cyw. mińskiej. *A. Jel.*

Skorodny 1.) potok, wypływa w obr. gm. Komańczy, pow. sanocki, po płn.-wsch. stronie góry Popowego Wierchu (648 mt.), tuż nad granicą jawornicką; płynie na płd. i pomiędzy domostwami Komańczy, poniżej kościoła uchodzi z lew. brz. do pot. Komanieckiego. Długość biegu 3 klm. 2.) **S.** al. *Głuchy*, potok, wypływa w obr. gm. Skorodnego, pow. liski, w wsch. części jej obszaru, na płd. stoku działu górskiego Ostrego (804 mt.); płynie na płd., a koło zabudowań Karczmarówki zwraca się na płn.-zach., płynąc między domostwami Skorodnego, następnie granicą Rosochatego a Skorodnego i Polany, wreszcie przez obszar Polany, w obrębie której, poniżej kościoła, wpada do Czarnej z lew. brz. Dolina pot. jest zwartą od płn. pasmem Ostrego a od płd. Odrytem, którego płn. wysłannikiem dział Łokaniów (618 mt.). Długość biegu $11^1/_2$ klm. Por. *Skorodno. Br. G.*

Skorody 1.) wś włośc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Miadzioł, okr. wiejski Piotrowo, o 7 w. od gminy a 43 w. od Wilejki, ma 8 dm., 74 mk. prawosł. i 2 katol. (w 1864 r. 36 dusz rewiz.). 2.) **S.** zaśc., pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, par. kat. Chotajewicze, gm. Pleszczenice, ma 3 osady; miejscowość mocno falista i kamienista. 3.) **S.** cztery pobliskie zaśc., pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, par. kat. Chotajewicze, gm. Pleszczenice, mają razem 12 osad; miejscowość mocno falista. *A. Jel.*

Skorodyckie, niewielkie jezioro, pow. słucki, pomiędzy rz. Łań i Morocz, w obrębie gm. Zaostrowicze, ma około 20 mr.; należy do ordynacyi nieświeskiej. *A. Jel.*

Skorodyńce, wś nad rz. Seret, pow. czortkowski, o 11·5 klm. na płn.-zach. od Czortkowa (st. pocz., tel. i dr. żel. podkarpackiej). Granice: wschód Majdan, płd. Biała, zach. Białypotok, płn. Byczkowce i Tudorów. Obszar dwor.: ról, łąk i past. 132, lasu. 445, włośc. 1108 mr. S. leży wśród gór lesistych, chociaż znajduje się w głębi Podola. W 1870 r. 912 mk.; 1880 r. w gm. 947, na obszarze dwor. 55. Rz.-kat. 276, par. Chomiakówka (o 8 klm.), gr.-kat. 790; cerkiew św. Michała, drewniana, wystawiona przed r. 1700, filia par. Byczkowce (o 5 klm.). Kasa pożyczk. gm. z kapit. 991 złr. Młyn wodny na Serecie. Właśc. pos. dwor. Salomon Rozenkranz.

Skorodzieńce, wś i dobra, pow. słonimski, w 5 okr. pol., gm. Luszniewo, o 30 w. od Słonima.

Skorojtyszki, dobra., pow. rossieński, gm. Szydłowo, o 12 w. od Rossień, w 1862 r. własność Billewiczowej.

Skorosze 1.) kol., pow. warszawski, gm. Pruszków, par. Raszyn, leży na płd.-wschód od wsi Włochy (st. dr. żel. warsz.-wied.), ma szkołę początkową, 141 mk., 484 mr. W 1827 r. było 10 dm., 90 mk. 2.) **S.**, wś i fol., pow. pułtuski, gm. i par. Winnica, odl. 16 w. od Pułtuska. W 1827 r. było 7 dm., 51 mk. W 1886 r. fol. Skorosze, w r. 1883 oddzielony od dóbr Poniaty Kamienna: rozl. mr. 427. gr. or. i ogr. mr. 345, łąk mr. 64, past. mr. 2, nieuż. mr. 16; bud. z drzewa 10. Wś ma 6 os., 13 mr. *Br. Ch.*

Skoroszki, wś, pow. pułtuski, gm. i par. Winnica. W 1827 r. było 9 dm., 63 mk.

Skoroszyce, niem. *Gurschdorf*, wś paraf., pow. frywałdzki, obw. sąd. widyniowski, na Szląsku austr., w okolicy górzystej, w dolinie pot. Mittelgrund (dopł. pot. Widyniow-

skiego), z siołami Siedm Łanów (Siebenhuben) i Kamienną (Steingrund), na zach. od Friedebergu, na płn.-wsch. pochyłości pasma górskiego Reichenstein. Ma 350 dm., 1881 mk. (848 męż., 1033 kob.), z czego na Kamienną przypada 47 dm., 258 mk. a na Siedm Łanów 15 dm., 80 mk. W miejscu par. rz.-kat. z kościołem p. w. św. Marcina i kaplicą św. Józefa w Kamiennej. Do par. należą: Tomikowice (Domsdorf), Piotrowice (Petersdorf), z kośc. filial. św. Magdaleny, i Niesnersberg. Dusz rz.-kat. 4121, prot. 6, żyd. 2; wszyscy narod. niemiec. Szkoła ludowa. St. p. Friedeberg. Miejsce urodzenia Józefa Latzel (7 grudnia 1813), przemysłowca i rolnika szląskiego, założyciela gospodarczo-rolniczego zakładu w Bernarczycach (Barzdorf), jakoteż towarzystwa rolniczego i leśnego dla płn.-zach. Szląska. Mieszkańcy S. trudnią się hodowlą lnu. Znakomite przędzalnie. *Br. G.*

Skorpowce, wś, pow. święciański, odl. 30 w. od Święcian, ma 11 dm., 86 mk. katol. Ob. *Skarpowce.*

Skorsow al. *Scorevo* (dok.), wś zaginiona pod Patułami, pow. kościerski. Leżała w ziemi Piersznej. *Ks. Fr.*

Skoruchów, dział górski lesisty, w Karpatach wschodnich, w obr. gm. Hryniawy, pow. kosowski, na dziale wodnym górnych Czeremoszów Białego i Czarnego, jakoteż między pot. Hostowcem a Srebrnym al. Moskalinem, dopływami Czeremoszu białego. Najwyższy punkt Hostin (ob.), 1583 mt. npm. (szt. gen.). Ku płn. polana Stentuchiu (1443 mt.), a nad Czeremoszem czubek lesisty Skoruchowa, 1179 mt. npm. Ob. *Hostin* i *Srebrnik.* *Br. G.*

Skorudnica, wś włośc., pow. włodowski, gm. Turno, par. Wola (r. gr.), ma 57 dm., 143 mk., 935 mr.

Skorule 1.) wś, pow. poniewieski, w 2 okr. pol. 2.) **S.,** *Skoruli,* żmujdz. *Skorulej,* wś kościelna zwana mkiem i fol. na lew. brz. Wilii, przy ujściu strum. Lipki, pow. kowieński, w 4 okr. pol., gm., st. pocz. i dr. żel. Janów (o 2 w.), o 32 w. od Kowna, przy linii dr. żel. lipawo-romeńskiej, pomiędzy st. Gajżuny i Janów. Ma 27 dm., 247 mk., kościół par. katol. p. w. św. Anny. Pierwotny fundusz na tutejsze probostwo uczyniony był w 1522 r. przez Wacława i Grzegorza Andrzejewiczów, Macieja Pietruszkiewicza i Stanisława Bohdanowicza, za potwierdzeniem króla Zygmunta I i biskupa wileńskiego. Obecny kościół, w stylu gotyckim, wymurowany został w 1662 r. przez Andrzeja Skorulskiego, marszałka kowieńskiego, dziedzica wsi. Jest on bez wieży i przysionka, 48 łokci długi a 24 wysoki, ozdobiony cennemi obrazami pędzla włoskiego oraz Smuglewicza. Kościół ten miał być przez pewien czas zborem aryańskim. Parafia katol., dekanatu kowieńskiego, zwana Skorule-Janowo, ma 2 filie, w Janowie i Kulwie i 6234 wiernych. Gleba piaszczysta, ludność białoruska śród otaczającej ze wszech stron ludności litewskiej. Dziedzictwo niegdyś Skorulskich, dziś własność Siemaszków. *J. Krz.*

Skorupki 1.) al. *Skorupy,* wś włośc., pow. nowomiński, gm. i par. Kołbiel, ma 80 mk., 8 os., 155 mr. Wchodziła w skład dóbr Kołbiel. 2.) **S.,** wś włośc., pow. sokołowski, gm. i par. Wyrozęby, ma 19 dm., 145 mk., 456 mr. W 1827 r. było 36 dm., 194 mk., par. Kożuchówek. 3.) **S.,** pow. sokołowski, ob. *Kobylany-S.* 4.) **S.,** pow. sierpecki, ob. *Kowalewo-S.* 5.) **S.,** pow. przasnyski, ob. *Grabowo S.*

Skorupki, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. lecki, tuż nad jez. Ryńsko-Tałtowskiem, o 1 milę na płd. od Rynu (st. p. i tel); 586 ha, 52 dm., 266 mk. Rudolf v. Diepoltskirchen, komtur ryński, nadaje Maciejowi Weitung w Rytkalu na prawie magdeburskiem 15 włók wolnych od czynszu i tłoki między jeziorami Dohengost i Tałto, oraz niższe sądownictwo. Dan w Bynie r. 1494. Por. *Rybical.*

Skorupków al. *Skorupki,* fol. dóbr Klimontów. pow. jędrzejowski, gm. i par. Mstyczów. Zapewne jestto dawniejsza wieś Skorupice, w par. Piotrkowice, w której 1581 r. kaszt. krakowski miał 8½ łan. km., 1 zagr. bez roli, 1 kom. z bydłem, 3 kom. bez bydła, 1 rzem., Łuczycki zaś 1 łan, 2 zagr. bez roli, 1 kom. bez bydła (Pawiński, Małop., 84, 439).

Skorupniki, wś, pow. lubelski (ob. *Jastków*); nazwa wątpliwa, niepomieszczona w spisach urzędow. i ua mapie wojen.-topogr. Może tylko część wsi Jastków.

Skorupowizna, os., pow. wieluński, gm. Galewice, par. Cieszęcin, odl. od Wielunia 30 w.

Skorupy, wś, pow. białostocki, w 1 okr. pol., gm. Dojlidy, o 1 w. od Białegostoku; fabryka kortów Herbsta o 40 warsztatach ręcznych oraz fabryka farb.

Skorusz, potok, wypływa z połoniny Suchard, na granicy gm. Jakobeń i Czokanestie, pow. kimpoluński, płynie na płn.-wsch. leśnym parowem i po 6 klm. biegu w obr. Czokanestie wpada do Bystrzycy Złotej od praw. brzegu, naprzeciwko grupy zabudowań Oraciki. *Br. G.*

Skoruszet, szczyt w Karpatach bukowińskich, wznies. 1225 mt.; ob. *Obczyna* 15).

Skoruszki, wś, pow. grodzieński, w 4 okr. pol., gm. Kamionka, o 53 w. od Grodna.

Skoruszkowice, wś, której część w 1234 r. nabył klasztor w Jędrzejowie za 20 grzyw. (Kod. Małop., I, 23), jestto zapewnie mylnie

odczytana a może zmieniona z czasem w nazwie wieś Strzeszkowice (ob.), w par. Piotrkowice.

Skorusznik al. *Skoruśnik*, szczyt w Tatrach spiskich, najczęściej *Młynarzem* (ob.) zwany, w ścianie oddzielającej dolinę Żabich stawów od doliny Czeskiego stawu. Od Rysów, szczytu wzbijającego się w głównym paśmie Tatr (2508 mt.), wybiega ku płn. ramię górskie po szczyt Żabi (2262 mt.). Tu rozdziela się na dwie odnogi, zach. bieży wprost ku płn., oddzielając dolinę Rybiego pot. od doliny Żabich stawów, i kończy się nad ujściem Rybiego pot. do Białej Wody. Wschodnie zaś ramię wybiega zrazu ku wsch., a potem skręciwszy się ku płn., zamyka od płd. i wsch. dolinę Żabich stawów i oddziela ją od doliny Czeskiego stawu (ob.). W tym ramieniu górskim, na załomie ku płn. wznosi się turnia S. al. Młynarz, wzn. 2175 mt. (szt. gen). Ramię to kończy się nad ujściem pot. z Żabich stawów płynącego do Białej Wody. *Br. G.*

Skoruszny, góra, las i dwa potoki górskie, w obr. gm. Żabiego, pow. kossowski, w Karpatach wschodnich, działo czarnohorskim. Na lew. brzegu Czeremoszu Czarnego, od pot. Dzembroni, dopływu Czeremoszu, aż po pot. Podorowaty, wpadający również do Cz., rozpościera się grzbiet lesisty, równoległy do granicznego grzbietu czarnohorskiego, długi 8 klm. W nim szczyt Skoruszny, wzn. 1566 mt. (szt. gen.). Las na wschod. stoku, stromo opadającym do Czeremoszu, zowie się także Skorusznym. Z pod szczytu S., na wsch. pochyłości, wypływa pot. S., płynący w kierunku wsch. do Czeremoszu; na płn. od niego las Jasienowid, ze szczytem 1226 mt. wysokim. Na zach zaś stoku S. szczytu wypływa drugi potok tejże nazwy, płynący na płn. i wpadający do pot. Dzembroni od praw. brz. Wzdłuż grzbietu S. Hala Skoruszna z zabudowaniami halnymi (szałasami). Z pasma tego ku płn. do Drembroni spływają pot. Drestunka Mała i Wielka, a ku płd. pot. Podorowaty do Czeremoszu. Ku zach. za pot. Podorowatym, między nim a Pohorylcem, szczyty Smotreż (1901 mt.) i Stajki (1749 mt.); wreszcie za Pohorylcem ku zach. szczyt Czarnahora (2026 mt.). *Br. G.*

Skoruszyna al. *Skorusina*, szczyt nad Orawicą, w hr. orawskiem (Węgry), na zach. od wsi Orawic, pod 37°21′41″ wsch. dłg. g. F. a 49°17′52″ płn. sz. g. Wznies. 1312 mt. npm. (szt. gen.). Miejsce znaku triang. *Br. G.*

Skorwodziszki, wś włośc., pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Ilino, okr wiejski Słoboda, o 12 w. od gminy a 22 w. od Wilna, ma 3 dm., 30 mk. katol.; należy do dóbr skarbowych Świrany.

Skory al. *Skore*, wś nad jez. Miadzioł, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Miadzioł, okr. wiejski Ostrów, o 6 w. od gminy a 56 w. od Wilejki, ma 6 dm., 56 mk. prawosł. i 2 katol. (27 dusz rewiz. w 1864 r.); należała do dóbr Stefanpol Halków. Znajduje się tu cerkiew drewniana, należąca do pow. święciańskiego.

Skorycze, wś i fol. nad rzeką Uszą, pow. nowogródzki, w 4 okr. pol. mirskim, gm. Jeremicze, wś ma 24 osad ; fol., dawna własność Śliwowskich, 3 włóki; grunta szczerkowo-glinkowate, urodzajne, łąki wyborne, miejscowość za Uszą od północy dość leśna, od południa bezleśna. *A. Jel.*

Skorydoły, wś i fol., pow. skierniewicki, (ob. Głuchów), mylnie zamiast: *Skoczykłody*.

Skoryki, wś, pow. zbaraski, o 7·5 klm. na północ od Podwołoczysk (st. kol. żel. Karola Ludwika). Wś leży śród jaru, nad potoczkiem tworzącym stawek między Skorykami i Pieńkowcami, i wpadającym do Zbrucza na gruntach Pieńkowiec. Granice: wschód Zbrucz a za nim gub. wołyńska, płd. Staromiejszczyzna i Korzyłówka, zach. Klimkowce, płn. Medyń, płn.-wsch. Pieńkowce. Obszar dwors. 1091, włośc. 1607 mr. Gleba urodzajna, głęboki podolski czarnoziem. Osada leży w parowie W 1870 r. 952 mk.; w 1880 r. w gm 1037, na obsz. dwor. 98. Rzym.-katol. 389 par. Toki; gr.-kat. 754, par. w miejscu, dek. zbaraski. Cerkiew p. w. św. Jana. Do parafii należą Prosowce (229 dusz), razem 983 gr.-kat. Kasa pożyczk. gm. z kapit. 735 złp. Właśc. posiadłości dwor. Kazimierz Tuczyński. Na obszarze folwarcznym staranne gospodarstwo. *B. R.*

Skoryna, jezioro w pow. pińskiem, stanowiło granicę puszczy królewskiej Kurzeliczyńskiej (ob. „Rewizya Puszcz“, wyd. Wil. Arch. Kom., str. 12). *A. Jel.*

Skorynicze. 1.) pow. wilejski, ob. *Skorynowicze*. 2. S. wś i folw., pow. miński, gm. Siennica, przy gośc. pocztowym mińsko-kojdanowskim, o 15 w. od Mińska. Wieś ma 12 os.; fol. 20¼ włók. Na początku bieżącego wieku Kostrowickich, później w ciągu lat kilkunastu należał do duchownego prawosł. Bobarykina, który tu miał porządne gospodarstwo i w końcu zamordowany został przez zbrodniarzy. Jedyna córka jego wyszła za urzędnika Stolarewskiego; w 1876 r. nabył S. hr. Emeryk Czapski i przyłączył do domin. Przyłuki (ob.); grunta faliste szczerkowo-gliniaste, urodzajne. We wsi cerkiewka parafii siennickiej, p. w. Wniebowstąpienia, z 1825 r., fundacyi Kostrowickich. *A. Jle.*

Skorynki, wś i dobra, pow. słonimski, w 5 okr. pol., gm. Dobromyśl, o 57 w. od Słonima.

Skorynowicze, w spisie z 1866 r. *Skorynicze*, wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Lebiedziewo, okr. wiejski Skoworodki, o 9 w. od gminy, a 34 w. od Wilejki, przy b. dr. pocz. z Wilna do Mińska, ma 4 dm., 35 mk. prawosł. (15 dusz rewiz.); w 1864 r. należała do dobr Teolin Kotowiczów.

Skoryszewo, wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 1 okr. pol., gm. Łosinka, o 21 w. od Bielska.

Skórze, pow. ciechanowski, ob. *Konarzewo S.*

Skórzec, wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, par. Pobikry (dawniej Pierlejewo).

Skorzenno, ob. *Skorzyn.*

Skorzeszyce, w XV w. *Szkorzeschycze*, wś, pow. kielecki, gm. Górno, par. Daleszyce. W 1827 r. było 65 dm., 345 mk. W połowie XV w. S., wś bisk. krakowskich, w par. Daleszyce, miała 11 łan. km., sołtystwo, dające z części ról dziesięcinę wartości do 6 grzyw. biskup. krakowskiemu; z drugiej części ról, należących dawniej do wsi Daleszyce, pobierał tameczny proboszcz, wartości też 6 grzyw. (Długosz, L. B., II, 448). Według reg. pob. pow. chęcińskiego z r. 1540 wś S., własność bisk. krakowskiego, należąca do klucza kieleckiego, miała 3 łany, z których 2 osiadłe, 1 pusty, 2 łany sołtysie. W r. 1573 były 4 łany, 2 łany sołtysie, 1 łan pusty (Pawiński, Małop., 277, 584, 586). *Br. Ch.*

Skórzewa al. *Skórzewo*, wś i fol., pow. kutnowski, gm. Oporów, par. Mnich, ma 11 dm., 216 mk. W 1875 r. fol. S. rozl. mr. 385: gr. or. i ogr. mr. 334, łąk mr. 6, past. mr. 35, nieuż. mr. 10; bud. mur. 4, z drzewa 3. Wieś S. os. 22, mr. 142. W 1462 r. wś S. należała w połowie do ziemi gostyńskiej (Kod. Maz., 23). Na początku XVI wieś S. w par. Mnich (dyec. płocka) dawała dziesięcinę ze wszystkich ról kmiecych pleb. w Kaszewach (Łaski, L. B., II, 485). *Br. Ch.*

Skórzewiec al. *Zdrój*, młyn niegdyś, pow. pleszewski, w pobliżu Jarocina, wspomniany w akt. dominialnych z r. 1554, zniesiony został około 1750 r. Jest tam źródło, które nigdy nie wysycha, ponieważ, jak mówi podanie, sięga pod samą Częstochowę. *E. Cal.*

Skorzewinko, niem. *Fingershuette*, wyb. do Wieprznicy, pow. kościerski, st. p. Kościerzyna (o 1 milę). Jest to włośc. posiadło, r. 1752 w wieczystą dzierżawę puszczone; 490·82 mr. obszaru. W 1885 r. 2 dm., 26 mk. Komisya pruska w 1772 r. podaje: Właściciel Krystyan Finger Niemiec luteranin, posiada majętność dziedzicznie. Wielkość jez. nieznana. Rola piaszczysta. Wysiew: 24 kor. żyta, 4 jęczm., 4 owsa, 7 tatarki, 2 grochu; zbiór 2—3 ziarn. Ma wolne pastwisko w Dąbrowie i tamże wolne drzewo budulcowe i opałowe. Obowiązany do jednej podwody do Gdańska po zboże. Czynszuje 10 fl. 15 gr., kwarty płaci 6 fl. Ponieważ to pustkowie leży w granicach Skórzewa, dla tego płaci tam hyberny 7 fl., łanowego 2 fl. 6 gr., pogłównego 8 fl. (Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver. XV, 111). *Ks. Fr.*

Skórzewka, wś włośc., pow. kutnowski, gm. Oporów, par. Mnich, ma 7 dm., 67 mk., 126 mr. Należała poprzednio do folw. Jaworzyna.

Skórzewo 1.) wś kośc. i dwór, pow. poznański, o 9 klm. na płd.-zach. od Poznania u źródeł Rudnicy (dopł. Warty); par. w miejscu, poczta w Poznaniu, st. dr. żel. na Dąbrówce o $3^1/_2$ klm. Pierwszym znanym dziedzicem S. był Drogosław h Abdank, ojciec Pietrzyka proboszcza katedral., wybranego bisk. poznańskim w r. 1265. W 1306 r. pisał się ztąd Czerniec (Cirnechus w Kod. Wielkop., n. 902), a później Skórzewscy (Akta gr. pozn. wyd. r. 1888); w r. 1464 posiadali S. Jakub i Wincenty Skórzewscy, r. 1530 Sebastyan Dąbrowski, Jan i Wawrzyniec Skórzewscy, około r. 1785 Floryan Wysogota Zakrzewski a potem Antoni Chłapowski. W r. 1580 składało się S. z Wielkiego S. i Małego (Skórzewko), które dopiero w nowszych czasach zlały się w jedną całość; na Wielkiem S. miał Sebastyan Dąbrowski $4/_2$ łan. osiadł., 1 łan pusty, 4 zagrod., 3 komor., 1 kowala i krawca, a na Skórzewku $1^1/_2$ łana os. i 1 komorn.; drugi dział Skórzewka $3^1/_2$ łan. os., 2 zagrod. i 1 osadn. posiadali Jan i Wawrzyniec Skórzewscy. Kościół p. w. śś. Marcina i Wincentego istniał już przed r. 1300; w miejscu starego drewnianego stał w r. 1663 nowy kościół z cegły palonej, w stylu gotyckim, odnowiony i ozdobiony w r. 1785 przez F. W. Zakrzewskiego, podczaszego wschowskiego, dziedzica. Znajdują się tu groby Skórzewskich i 6 portretów bez napisów. Księgi kościelne zaczynają się od r. 1618. Parafią liczącą 2011 dusz składają: Dąbrowskie Huby, Dąbrówka, Edwardowo, Gurowo, Ławica, Marcelin, Piaski czyli Cztery Wiatraki, Skórzewo, Sobiesiernie, Wysogotowo i Zakrzewo. Szkoła znajduje się w Skórzewie; zastała ją już wizyta kościelna w r. 1663. Wieś ma 38 dm., 256 mk. (236 kat., 20 prot.) i 306 ha (272 roli, 6 łąk). Dwór ma 6 dm., 160 mk. katol. i 530 ha (501 roli, 6 łąk, 2 lasu); czysty doch. z ha roli 14·09, z ha łąk 13·66, z ha lasu 7·51 mrk; właścicielem jest Michał Waligórski. 2.) **S.**, wś, pow. szubiński, o 4 klm. na płd. od Rynarzewa, wzn. 102 mt. npm.; par. i poczta w Rynarzewie, st. dr. żel. na Chmielnikach (Hopfengarten) o 15 klm.; ma z Zastawiem 23 dm., 150 mk. (5 kat., 145

prot.) i 182 ha (79 roli, 47 łąk, 12 lasu). 3.) **S.**, ob. *Skórzewska karczma.* *E. Cal.*

Skorzewo, jezioro pod Garczynkiem, pow. kościerski.

Skórzewo 1.) niem. *Skorzewen*, dok. 1224 *Scorewe*, *Scorevo*, *Scurevo*, *Zkorevo*, wś włośc., pow. kartuski, st. p. i par. kat. Kościerzyna (o $^3/_4$ mili) z os. młyń. ma 1731 ha (4 lasu, 35 łąk, 899 roli). W 1885 r. 84 dm., 126 dym., 675 mk., 636 kat., 39 ew. Szkoła kat. liczyła 1887 r. 167 dzieci. R. 1224 potwierdza ks. Świętopełk norbertankom w Żukowie darowizny Mestwina, między któremi jest wymienione i S. które dawało 5 garncy miodu klasztorowi (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 23). R. 1284 nadaje Mestwin 22 wsi w ziemi Piersznej, między niemi i S. (Zkorevo) ciotce Giertrudzie. Schuch (ob. Zeitsch d. Westpr. Gesch. Ver., X, 109) utrzymuje, że Skorevo nie jest dzisiejszem Skórzewo, lecz wś zaginiona na obszarze Szymbarku. Według przywileju Patuł z r. 1432, leżało S. na wschód od tej wsi, podczas kiedy dzisiejsze S. leży na płd.-zach. od Patuł. Od r. 1311 należy do wójtowstwa tczewskiego, później dostaje prawo niemieckie; czynsz wynosi 12 skojców od włóki; młyn płacił 3 grz. Za czasów Rzpltej należało S. do pow. mirachowskiego; r. 1780 było tu (w os. młyn.) 132 kat. i 4 innowierców (ob. wizyt. Rybińskiego, str. 117). 2.) **S.**, fol. do Stolna, pow. chełmiński, st. p. M. Czyste, par. kat. Wabcz. *Ks. Fr.*

Skórzewo, wś i dobra ryc. w Pomeranii, pow. słupski, st. p. tel. i kol. Potęgowo.

Skórzewska al. *Skórzewo*, os. karczemna, w pow. szubińskim, o 8 klm. na wschód.-płn. od Keyni, na płd. krańcu lasu Skórzewskiego; par. Szaradowo, okr. dworski i poczta w Zalesiu Keyńskim, 1 dm., 16 mk. 2.) **S.** *Wola*, pow. gnieźnieński, ob. *Wola Skórzewska.*

Skorzęcin, niem. *Skorzencin* 1.) wś, pow. gnieźnieński (Witkowo), o 6 klm. na wschód-północ od Witkowa i 1 klm. od jeziora t. n.; par. Ostrowite Prymasowskie, szkoła i poczta w miejscu, st. dr. żel. w Odrowążu o 10 klm.; 24 dm., 260 mk. (252 kat., 8 prot.) i 473 ha (317 roli, 47 łąk). Właścicielem folw. (z ob szarem 253·55 ha) jest Stanisław Moszczeński. S. był własnością klasztoru lędzkiego, nadaną przez króla Władysława 13 październ. 1392 r. (Kod. Wielkop., n. 1927); w r. 1399 przybyła klasztorowi Mąkownica, a przy schyłku zeszłego wieku składał się klucz skorzęciński z osad: Skorzęcin (473 ha), leśnictwo (6335 ha), Huta (107 ha), Mąkownica (459 ha), Rybaki (105 ha), Sokołowo (167 ha) i Smolniki, wcielone obecnie do Piły i Piłki. Cały majątek obejmował 7646 ha. Rząd pruski złączywszy z S. przyległe starostwo powidzkie i inne majątki kościelne, utworzył domenę skorzęcińską, którą następnie przeniósł do Gniezna i zaokrąglił innemi jeszcze dobrami. Domena ta sięgała przed r. 1831 od Powidza pod Witkowo, Trzemeszno i Gniezno i obejmowała 20,545 ha; składały ją: Bonikowo i Bonikówko (75 ha), Braunsfeld (275 ha), Charbin (171 ha), Folwark (440 ha), Gaj z Brzozówką, Kordosem, Miatkami, Rudkami, Zalesiem i Zazdrością (411 ha), Kamionka (189 ha), Kawiary z Konikowem (334 ha), Kąkolewo (71 ha), Kędzierzyn (645 ha), Kiernia al. holendry Skorzęcińskie (105 ha), Krzyżówka (37 ha), Lubochnia z Kujawkami i Zdrojami (551 ha), Ługi (112 ha), Mąkownica (495 ha), Malenin (302 ha), Miaty (559 ha); Ostrów Stary (Huttawerder, 138 ha), Ostrowite Prymasowskie (687 ha), Piaski (91 ha), Piła z Piłką i Smolnikami (165 ha), Polanowo (191 ha), Powidz (2725 ha). Powidzka Kępa (120 ha), Powidzka Kępa (120 ha), Przybrodzie (257 ha), Raszew (201 ha), Ruszyn (97 ha), Rybaki (105 ha), Rzemiechów (205 ha), Sautersbrunn (34 ha), Skorzęcin z Hutą i nadleśnictwem (6915 ha), Smolniki Powidzkie (202 ha), Sokołowo (389 ha), Strzyżewo Skorzęcińskie(274 ha), Studzieniec Powidzki (115 ha), Szczytniki Skorzęcińskie (1030 ha), Szydłowiec (435 ha), Trzuskołoń (445 ha), Wierzbiczany (323 ha), Wola Skorzęcińska (350 ha) i Żeleźnica (195 ha). W r. 1580 było w S. $1^1/_2$ łana, 1 półłanek spust., 5 zagrod. i 2 komorn., a w r. 1618 łanów $2^1/_2$, zagr. 3 i rzemieśln. 2.) **S.**, ob. *Hutta* 8). 3.) **S.**, urzęd. *Skorzencin*, *Curenczino* r. 1238, *Curancins* r. 1305, *Curecino* r. 1335, *Curszancino* i *Curzancino* r. 1340—1353, *Kurzęczino* r. 1580, *Kurzęcin*, wś, pow. poznański, o 11 klm. na zachód-północ od Pobiedzisk i o 10 klm. ku wschodowi od Owińsk; par. Wierzenica, poczta i st. dr. żel. w Kobylnicy (Kobelnitz); 7 dm., 52 mk. (30 kat., 22 prot.) i 131 ha (101 roli, 14 łąk); fol. z obszarem 65 ha posiada Fredrich. W r. 1238 Władysław Odonicz potwierdzając nadane około 1170 r. poznańskim Kawalerom św. Jana włości, wymienia między niemi S. (Kod. Wielkop., n. 213 i Długosz pod r. 1235). W 1305 r. bisk. poznański Jan przekazał dziesięciny ztąd cystersom w Owińskach; około 1335 znajdował się S. w ręku Kowalskich; r. 1340 poświadczył arcyb. gnieźn. Janisław, że król Kazimierz odkupił i zwrócił klasztorowi S. z Barcinkiem, które klasztor był sprzedał Kowalskim. S. wchodził w skład dóbr klasztornych, zabranych przez rząd pruski i sprzedanych Treskowowi. W r. 1580 było na S. 5 półłanków osiadł., 1 łan sołtyski, 2 ćwierci karcz. i 1 zagrod. *E. Cal.*

Skorzęcińska Huta, ob. *Hutta* 8.), *S. Wola*, ob. *Wola Skorzęcińska.*

Skorzęcińskie Jezioro, właściwie *Niedzięgiel*, mylnie *Niedziagiel* i *Skorzęcin*, dok. *Nedzangyel* r. 1362, *Nedzangel*, *Nyedzyangel*, jezioro w pow. gnieźnieńskim (Witkowo), na zach.-płn. od Powidza. Część wschodnia ma $6^1/_2$ klm. długości i $1^1/_2$ klm. szer., a zachodnia około 3 klm. dług. i 2 klm. szeroka. Obie części łączy cieśnina utworzona przez dwa cyple zbliżona o 0·3 klm., miasto Powidz leży o 3 klm. od południ. kończyny jeziora, na wysokości Przybrodzina zbliża się wschodnie wybrzeże jego do jez. powidzkiego na $2^1/_2$ klm. Na połud.-wschodniej części głównego jeziora sterczy wysepka (Schnitzer Insel, Znicz ?) mająca około 300 mt. kwadr.; na wybrzeżach rozłożyły się osady: Rybaki, Wiekówko, Charbin, Słoszewo, Wylatkowo i Zielątkowo; nadto oznaczają dawniejsze mapy na południ.-wschodniej kończynie: Syberyę i Strączyznę (Pstrączyznę ?). Wś Skorzęcin, leży o $1^1/_2$ klm. na zachód od zachodniej części jeziora; półn. wybrzeża obu części pokryte lasami, wśród których znajdują się dwa jeziora: Białe pod Smolnikami bez wyraźnego odpływu i Czarne pod Popielarzami, którem odpływa zachodnia część jez. Skorzęcińskiego. Na strudze ztąd wychodzącej, która pod Kinnem łączy się z głównym odpływem, stoją młyny: Piła, Piłka i Socha; wschodnia część jeziora odpływa w Zielątkowie ku północy na Okręglicę, Skubarczewo, Słowikowo, Rękawczyn, Kątno, Marcinkowo, Gębice, Kwieciszew, Kunowo, Górę i Bronisław do jez. Pakoskiego (Trląg), gdzie miesza swe wody z Notecią odpływem Gopła. Odpływ ten zowie się właściwie Kwieciszewicą, Kwieciszewką, od miasta Kwieciszewa i stanowił niegdyś pewną część granicy kujawsko-wielkopolskiej (ob. Rożanna, IX, 856); mapografowie nowsi przezwali go Małą Notecią, a obecnie Niemcy zwą wprost Notecią. Kwieciszewica zlawszy się z odpływem jeziora Czarnego w Kinnie, przyjmuje w Słowikowie spływające od Mogilna, t. j. od północy, wody długiego pasma jezior i łączy się w Rękawczynie z jez. Łososnickiem, z którego wydobywszy się, przyjmuje z praw. brzegu Rożannę, Trzciankę i inne drobne wodocieki; w Kwieciszewie zasila się z lew. brzegu Żabienką, którą spływają do niej jeziora Wiecanowskie i Mogilnickie (Żabno); minąwszy Kunowo, odlewa znaczny staw między Górą a Bronisławiem i wpływa do jez. Pakoskiego o 5 klm. na płn.-zachód od Strzelna; długość biegu Kwieciszewicy czyli odpływu skorzęcińskiego wynosi przeszło 22 klm. Około r. 1362 król Kazimierz nadał proboszczom powidzkim wolne rybołówstwo na jeziorach: Powidzkiem, Skorzęcińskiem, Białem i Czarnem, tudzież 2 łąki „na niscepe (wysepce ?) vulgariter dicendo Domanova lanka", a w r. 1365 pozwolił Marcinowi z Piotrowic założyć wś na prawie niemieckiem w lesie: Stawki, dodając mu wolne rybołówstwo na jeziorze N. i Stawek z wielką łąką, zwaną Kleszczowym Kierzem. Na miejscu tem stanęła wieś Zielątkowo; woda Stawek ma być odpływem jez. Skorzęcińskiego (Kod. Wielkop., n. 1551). Przywilejem z 13 paźdz. 1392 r. oddał król jezioro S. na własność klasztorowi lędzkiemu; prawo rybołówstwa na niem służyło proboszczom powidzkim jeszcze za arcyb. Łaskiego (L. B., I, 320). W nowszych czasach wyłowiono tu kilka kawałów bursztynu. *E. Cal.*

Skorzęcińskie 1.) nadleśnictwo, *Skorzęcin*, niem. *Korschin*, w pow. gnieźnieńskim (Witkowo), o 6 klm. na wsch.-płn. od Witkowa, tuż pod Skorzęcinem ku północy; par. kat. Ostrowite Prymasowskie, protest. Witkowo, poczta w Skorzęcinie, st. dr. żel. w Odrowążu o 10 klm. Powstało ono na obszarze dóbr klasztoru lędzkiego, jest obecnie własnością rządową; ma 8 dm., 66 mk. (21 kat., 45 prot.) i 6335 ha (183 roli, 27 łąk, 5110 lasu przeważnie sosnowego); składają je leśnictwa: Klausthal, Krzyżówka (Kruesau), Popielarze (Aschheim), Radłowskie, Skorzęcińskie (Korschin), Stary Dwór (Althof), Szydłowieckie (Huettchen) i Wyrobki Raszewskie (Roschau). 2.) **S.**, ob. *Smolniki Skorzęcińskie.* 3.) **S.** *Holendry.* Tak zowie się także Kiernia pod Witkowem, w pow. gnieźnieńskim. Ob. *Kiernie.* *E. Cal.*

Skorznice, wś włośc., pow. pułtuski, starożytna osada, wymieniona jako posiadłość bisk. płockich w dok. Konrada z 1203 r. S. wchodziły w skład dóbr Golądkowo, niegdyś biskupich, następnie rządowych (ekonomia). Włościanie byli oczynszowani na mocy przywileju wydanego przez bisk. płockiego Dembowskiego, Jędrzejowi Kordek, Pawł. Olbryt i Maciejowi Węgrowskiemu, gospodarzom ze wsi S. Przywilejem tym zostali zwolnieni od prestacyi i obowiązani opłacać czynsz po 50 złp. z włóki chełm. Gdy przywilej ten spłonął, wtedy kanonik Piotr Gościcki, komisarz dóbr biskupich, upełnomocniony przez bisk. Szembeka wydaje nowy przywilej z dnia 30 września 1791 r. na imię Krzysztofa Możdżenia, Mikołaja, Jakóba i Piotra Kordków, Jana, Adama i Waleryana Olbrytów, Jacka i Pilipa Węgrowskich, Rocha i Tomasza Czyżewskich i Michała Piotrowskiego, gospodarzy wsi S. W 1819 r. siedzi tu 13 czynszowników posiadających po 40 mórg, wysiewających po 5 korcy jarzyny i tyleż oziminy i opłacających 25 zł. 10 gr. czynszu i 4 zł. $22^1/_2$ gr. hyberny; 1 strzelec gajowy. Znajdowało się tu wójtowstwo. Po śmierci Alberta Zielińskiego

bisk. Michał Poniatowski przywilejem z 23 grudnia 1777 r. oddaje wójtowstwo synowi Alberta, Stanisławowi dożywotnio. W 1819 r. kanon z wójtowstwa wynosił 30 zł. 29 gr., hyberna 4 złp.; znajdowało tu się wtedy 4 kopiarzy, szynkarz i chałupnik. Razem we wsi było 59 męż., 49 kob.; 16 koni, 28 wołów, 17 krów, 7 jałowic, 18 świń. W 1827 r. było 19 dm., 132 mk. W 1853 r. włościan oczynszowano na nowo; kolonialne urządzenie włościanie odrzucili. W 1855 r. jednak urządzenie nastąpiło; na 461 mr. 80 pręt. utworzono osady po 22—25 mr.; 163 mr. oddzielono na wspólny paśnik, po $^1/_2$ mr. na osady karczemną i kowalską. Pod folwark wyznaczono 271$^1/_2$ mr. Dziesięcina wynosiła 14 korcy 20 garncy żyta do kapituły w Pułtusku; czynsz 170 rs. 49 kop. od 1857 r. Było wtedy we wsi (1855 r.) 39 męż., 41 kob.; 28 koni, 24 wołów, 27 krów, 18 jałowic, 61 świń, 16 uli pszczół, 13 kutych wozów, 13 pługów, 20 bron, 162 drzew owocowych, 43 dzikich. Por. *Grodek* i *Obrytte*. *Lu. Krz.*

Skórzno, wś i fol., pow. lipnowski, gm. i par. Szpetal, odl. 20 w. od Lipna; ma 12 dm., 102 mk. W 1827 r. było 6 dm., 91 mk., par. Świedziebna. Fol. S. w 1885 r. rozl. mr. 361: gr. or. i ogr. mr. 282, łąk mr. 33, past. mr. 31, nieuż. mr. 15; bud. mur. 2, drewn. 6; płodozm. 8-pol. Wś S. os. 15, mr. 40.

Skórzów, wś i fol., pow. stopnicki, gm. i par. Szaniec, odl. 14 w. od Stopnicy. W 1827 r. było 14 dm., 90 mk. W 1883 r. fol. S. rozl. mr. 539: gr. or. i ogr. mr. 333, łąk mr. 35, past. mr. 156, nieuż. mr. 15; bud. drewn. 5. Wś S. os. 19, mr. 127. Według reg. pobor. pow. wiślickiego z r. 1508 wś Skorzow, Szaniec, Młyny i inne, własność Stanisława z Kurozwęk płaciły poboru 9 grzyw. 18 gr. W r. 1579 we wsi S., par. Szaniec Albert Padniewski, ststa dybowski płacił od 5 osad, 2 zagr., 2 biedn. (Pawiń., Małop., 223, 487). *Br. Ch.*

Skorzyce 1.) w opisie dóbr Obrytte mylnie, zamiast: *Skórznice*. 2.) **S.** (ob. *Rejowiec*), mylnie, zamiast *Skórczyce*.

Skórzyn al. *Skorzyn*, w r. 1308 *Scorin*, niem. *Skyren*, na mapie sztab. *Scyren*, wś, pow. krośnieński, w Brandeburgii, o 9 klm. na płn.-zachód od Krośna (Crossen) i o 5$^1/_2$ klm. na na płd.-zachód od Będziechowa (Baudach), st. dr. żel. wrocław.-szczecińskiej. Należała niegdyś do dyec. poznańskiej. W r. 1308 bisk. lubuski Fryderyk wyznał, że do S. i innych osad okolicznych żadnego nie ma prawa (Kod. Wielkop., n. 916). *E. Cal.*

Skorzyn al. *Kozy*, niem. *Skorzenno*, wś, pow. starogardzki, st. p. i par. kat. Osiek, pół mili odl., gm. Karzynki; zawiera 7 posiadeł włośc., 15 zagród, 585·03 mr. W 1869 r. 157 mk., 149 kat., 8 ew., 23 dm.; 1885 r. 25 dm., 173 mk., odl. od Starogardu 4$^1/_4$ mili. *Ks. Fr.*

Skorzyno, niem. *Schorin*, dobra ryc. w Pomeranii, pow. słupski, st. p. Główczyce; dziedzic v. Stojenthin.

Skościerzyn, ob. *Kościerzyn*.

Skosowo, ob. *Skoszowski zamek*.

Skoszewka, rzka, prawy dopływ Moszczenicy, w pow. brzezińskim.

Skoszewka, kol. nad rzeczką Skoszewką, pow. brzeziński, gm. Niesułków, par. Skoszewy, ma 6 dm., 56 mk., 163 mr. W 1827 r. 8 dm., 55 mk.

Skoszewko, pow. chojnicki, w nowych spisach niewymienione. Szematyzm dyecez. z r. 1867 podaje, że ma 63 dusz, należy do par w Leśnie (o 1$^1/_2$ mili). *Ks. Fr.*

Skoszewo, niem. *Grenz-See*, jezioro na granicy pow. człuchowskiego i bytowskiego, ciągnie się z zach. na wschód; ma $^3/_{10}$ mili długości, bardzo wązkie. Spływa do jeziora sumińskiego (ob. Kassubei und Tuchler Haide von Pernin, str. 44). *Ks. Fr.*

Skoszewo, wś, pow. chojnicki, st. p. Studzienica, par. kat. Leśno (o 2 mile), 590 ha (1 lasu, 11 łąk, 308 roli or.). W 1885 r. 17 dm., 24 dym., 134 kat., 22 ew.; 1-klas. szkoła kat. S. leży na półn. krańcu jez. Sumińskiego, nad półn. granicą pow. chojnickiego, na płn. ciągnie się jez. Skoszewskie. Wizyt. Szaniawskiego z r. 1710 donosi, że S. dawało meszne go 2 korce tatarki (str. 69). W przywileju Waldemara z r. 1313, rozgraniczającym ziemię słupską od pomorskiej, zachodzi struga Zcossow przy Skoszewie jako granica (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 617). Według lustr. ststwa tucholskiego z r. 1664 płaciło S. 36 fl. 20 gr. *Ks. Fr.*

Skoszewy 1.) wś i fol. nad rz. Moszczenicą, pow. brzeziński, gm. Niesułków, par. Skoszewy, leżą na lewo od drogi bitej z Brzezin do Niesułkowa, o 8 w. od Brzezin, posiadają kościół par. drewniany, szkołę początkową i dwa młyny. Wś ma 9 dm., 122 mk.; fol. 4 dm., 25 mk.; os. 1 dm., 5 mk.; prob. 2 dm., 10 mk., 8 mr. W 1827 r. 25 dm., 161 mk. W r. 1873 fol. S. rozl. mr. 206: gr. or. i ogr. mr. 155, łąk mr. 12, past. mr. 3, wody mr. 3, w osadach młyn. mr. 20, nieuż. mr. 12; bud. mur. 1, drewn. 12. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 12, mr. 148; wś Głąbie os. 13, mr. 169; wś Boginin os. 9, mr. 197; wś Skoszewy Nowe os. 20, mr. 270; wś Głogowiec os. 17, mr. 270; wś Skoszewko os. 7, mr. 99. Na początku XVI w. S. były miasteczkiem. Kościół par. p. w. Wniebow. P. Maryi, patronatu dziedziców S., Buczka i Byszew, już w końcu XV w. (Akta kapit. gnieź.) był uważany za dawny. Przy kościele było 2 wikarych i szkoła. Pleban miał folwark z 3 łanów, łąki, gaj i sadzawkę na strumieniu.

Z łanów folw. i kmiecych dawali „oppidani“ (świeżo widać z kmieci na mieszczan przemianowani) dziesięcinę i kolędę po groszu z łanu). Zdaje sie, że par. S. wydzieloną została z par. Brzeziny. Obecny kościół z 1750 r. był odnowiony w 1846 r. (Łaski, L. B., II, 397). S. par., dek. brzeziński, 1584 dusz. 2.) **S.** *Nowe*, kol. nad rz. Stawki, pow. brzeziński, gm. Niesułków, par. Skoszewy; ma 9 dm., 194 mk., 270 mr. *Br. Ch.*

Skoszowski Zamek, dok. 1274 *Scossow*, nie stał ani pod Smolągiem. ani pod Skórczem w pow. starogardzkim, lecz na półn. granicy Grabowa, gdzie się wznosi pagórek, o którym podanie głosi, że tam stał zamek i kościół, które się zapadły wraz ze wszystkiemi skarbami i dzwonami (ob. Altpreuss. Monatschr. 1881, str. 489). Por. *Grabowo*. *Ks. Fr.*

Skoszyn, wś i fol., pow. opatowski, gm. Grzegorzewice, par. Słupia Nowa, odl. od Opatowa 18 w.; ma 232 mk. W 1827 r. 11 dm., 86 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 524: gr. or. i ogr. mr. 305, łąk mr. 29, past. mr. 6, lasu mr. 173, nieuż. mr. 10; bud. mur. 1, drewnian. 12; las nieurządzony. Wś S. os. 12, mr. 160. Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1508 wś S., Konin, Podleszany, własność Daniela z Konina płaciły poboru gr. 29. W r. 1578 we wsi Skoszyn, w par. Słupia, Stanisław Kochowski płaci od 1 os., $1^{1}/_{4}$ łan., 2 zagr. z rolą, 1 komor. biedny; Kacper Sobiekurski 3 os., $^{1}/_{2}$ łan., 2 komor. biednych (Pawiński, Małop., 191, 459). *Br. Ch.*

Skotarewa al. *Skotarewo*, wś nad bezim. dopł. Szpołki, pow. zwinogródzki, w 1 okr. pol., gm. Stecówka, o 30 w. od Zwinogródki, ma 776 mk. Podług Pochilewicza w 1863 r. było tu 550 mk. i 1332 dzies. ziemi. Posiada cerkiew Wozdwiżeńską, drewnianą, wzniesioną w 1797 r. Nazwę otrzymała wś od osadnego kozaka Skotara, który założył futor śród lasów, do dziś niewytrzebionych w zupełności. Należała niegdyś do Smilańszczyzny, następnie własność Łopuchinych, którzy przyjmowali tu w 1824 r. cesarza Aleksandra I, poczem generałowej Skorodzli, od której w 1848 r. nabył Maciej Bielecki.

Skotnia 1.) mylnie *Skotina*, zabudowania dworskie i karczma, na obszarze Słociny, pow. rzeszowski. 2.) **S.,** przys. gm. Krzywaczki, pow. myślenicki. 3.) **S.,** przedmieście Brzostka, pow. pilźneński, 81 dm., 247 mk. *Br. G.*

Skotnica, wś nad rzką Smierdząca, pow. wieluński, gm. i par. Praszka, odl. od Wielunia 22 w., ma 36 dm., 263 mk.

Skotnica, nazwa dolnego biegu pot. Jastrzębskiego, pow. wadowicki. *Br. G.*

Skotnica 1.) wólka Woli Zabierzowskiej, pow. bocheński, 50 dm., 280 mk. 2.) **S.,** wólka, gm. Chełmka, pow. chrzanowski. 3.) **S.,** wólka, gm. Kościelca w tymże powiecie, 12 dm., 44 mk. 4.) **S.,** przedmieście Brzozowa, ma 31 dm., 247 mk. *Br. G.*

Skotnica, pole, na Międzychodzie, w pow. szremskim.

Skotnicka, kol. włośc., pow. łódzki, gm. Łagiewniki, par. Zgierz; kol. ma 39 dm., 369 mk., 313 mr.; karcz. 2 dm., 4 mk., 2 mr. dwor.

Skotnicka Wola, *Skothnyczska Wolya*, wś nieistniejąca obecnie, w par. Skorkowice (powiat opoczyński). W połowie XV w. własność Jana Wspinka, miała 10 łan., z których dziesięcinę snopową i konopną wartości 4 grzyw. płacono kantoryi sandomierskiej. Była tam karczma i zagrodnicy (Długosz, L. B., I, 325). Według reg. pobor. z r. 1508 wieś S. i Wola, własność Mikołaja Skotnickiego płaciły 4 grzyw. (Pawiński, Małop., 482). *Br. Ch.*

Skotnik 1.) przys. gm. Rodatycz, pow. gródecki. 2.) **S.,** zabudowania dworskie i karczma na obszarze Hermanowej, pow. rzeszowski. 3.) **S.,** mylnie *Skłotnik*, wólka gm. Zbyłtowskiej góry, pow. tarnowski, 12 dm., 70 mk. *Br. G.*

Skotniki 1.) fol. i dobra nad rzką Pisią, pow. sochaczewski, gm. Szymanów, par. Mikołajew, odl. 9 w. od Sochaczewa, posiadają owczarnię (1500 sztuk), 165 mk. W 1827 r. 17 dm., 94 mk. Dobra S. składały się w 1884 r. z fol. S. i Hannibalów rozl. mr. 773: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 463, łąk mr. 64, nieuż. mr. 23; bud. mur. 16, drewn. 12; płodozm. 7-polowy; fol. Hannibalów gr. or. i ogr. mr. 184, łąk mr. 31, nieuż. mr. 7; bud. mur. 1, drewn. 1; wiatrak. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś Nowa Wieś os. 18, mr. 125; wś Witoldów os. 10, mr. 188. 2.) **S.,** w XVI w. *Skothnyky duplex*, wś i fol. w pobliżu rzeki Warty, pow. turecki, gm. Skotniki, par. Uniejów, odl. od Turka 26 w.; wś ma 17 dm., 225 mk.; fol. 3 dm., 66 mk. W 1827 r. 14 dm., 85 mk. Dobra S. składały się w 1886 r. z fol.: S., Wilamów i Myszki, rozl. mr. 1720: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 412, łąk mr. 130, past. mr. 149, lasu mr. 159, nieuż. mr. 115; bud. mur. 4, drewn. 8; płodoz. 12-pol.; fol. Willamów gr. or. i ogr. mr. 176, łąk mr. 113, past. mr. 147, nieuż. mr. 18; bud. mur. 1, drewn. 2; płodozm. 10-pol.; fol. Myszki gr. or. i ogr. mr. 58, łąk mr. 59, past. mr. 132, lasu mr. 48, nieuż. mr. 4; bud. drewn. 3; lasy nieurządzone, pokłady torfu. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 23, mr. 82; wś Willamów os. 88, mr. 535; wś Kuczki os. 51, mr. 333; wś Góry os. 41, mr. 318; wś Myszki os. 2, mr. 6; wś Grabowa os. 4, mr. 26; wś Sowiniec os. 2, mr. 19; os. Przewóz mr. 8. Na początku XVI w. S. są dwojakie (S. duplex), mieszka w nich częściowa szlachta i kmiecie. Dziesięcinę pobiera prepozytura uniejowska.

Kmiecie prócz tego dawali wikaryuszowi na kolędę po groszu, zagrodnicy pół grosza, tyleż rybacy mieszkający przy młynie (Łaski, L. B., I, 342, 344). Według reg. pob. pow. szadkowskiego z r. 1552 w S.. z części zwanej Liść płacono od 1 łanu, w części zaś zwanej S. Głąbowe, od 1 łanu i 1 os. Inna część S. wraz z Kuczkami miała 6 os., $^1/_2$ łanu i młyn (Pawiński, Wielkop., II, 232). S. gm. należy do sądu gm. okr. I w Świnicach, st. p. Uniejów, ma 6711 mr. obszaru i 3587 mk. (1867 r.). 3.) **S.**, wś i fol., pow. łęczycki, gm. Leśmierz, par. Góra Św. Małgorzaty, odl. od Łęczycy 10 w.; wś ma 12 dm., 185 mk.; fol. 7 dm., 77 mk. W 1886 r. fol. S. z attyn. Mrowiny, Dziękowy i Chrabków rozl. mr. 1059: gr. or. i ogr. mr. 694, łąk mr. 65, past. mr. 231, lasu mr. 17, nieuż. mr. 52; bud. mur. 9, drewn. 4; płodoz. 10-pol. Wś S. os. 33, mr. 109. Na początku XVI w. łany folw. zdawna odrębne, płaciły dziesięcinę prob. w Górze, kmiecie zaś archidyakonowi kollegiaty łęczyckiej (Łaski, L. B., II, 253, 416). Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 Albert Skotnicki płacił tu od 4 łan., 2 zagr., 10 osad, Jan Skotnicki od 3 łan., 2 zagr., pustej karczmy, Melchior Szliatkowski od 2 łan., 2 zagr., 1 łanu pust., pustej karczmy, 1 zagr. (Pawiński, Wielkop., II, 55). 4.) **S.**, wś i os. młyn. nad rz. Bzurą, pow. łódzki, gm. Łagiewniki, par. Zgierz; wś ma 10 dm., 134 mk., 165 mr.; os. młyn., 1 dm., 8 mk., 27 mr. dwor. W 1827 r. 6 dm., 36 mk. Wchodziła w skład dóbr Łagiewniki (ob.). Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576, wś S., w par. Zgierz, własność Stan. Skotnickiego, miała $3^1/_2$ łan., karczmę, młyn, „sartor descruit“, 13 os. (Pawiński, Wielkp., II, 63). 5.) **S.**, wś, fol. i dobra nad rz. Pilicą, pow. konecki, gm. i par. Skotniki, odl. od Końskich 35 w., posiada kościół par. drewn., szkołę począt., urząd gm., gorzelnię (1871 r.), fryszerkę, młyn wodny, pokłady kamienia ciosowego i rudy żelaznej. Dobra S. składały się w 1871 r. z folw.: S., Wólka Skotnicka i Reczków, nomenkl.: Ojrzyn i Papiernia, rozl. mr. 6969: gr. or. i ogr. mr. 807, łąk mr. 180, past. mr. 51, wody mr. 38, lasu mr. 5852, nieuż. mr. 41; bud. mur. 4, drewn. 45; płodoz. 6 i 7-pol.; las urządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 34, mr. 374; wś Józefów os. 30, mr. 384; wś Papiernia os. 6, mr. 44; wś Wólka Skotnicka os. 20, mr. 339; wś Ojrzeń os. 5, mr. 53; wś Justynów os. 5, mr. 90; wś Reczków os. 21, mr. 265; wś Wacławów os. 23, mr. 315. Na początku XVI w. dwór z fol. i rolą zwaną Dolna Niwa, płacą dziesięcinę pleb. w Ręcznie, kmiecie zaś kantoryi sandomierskiej, plebanowi zaś tylko kolędę (Łaski, L. B., II, 197). S. wś, w par. Ręczno, własność Jana Wspinka, miała 6 łan. km., z których dziesięcinę snopową i konopną wartości 6 grzyw. płacono kantoryi sandomierskiej. Była tam karczma, zagr., folw., z których płacono dziesięcinę (Długosz, L. B., I, 325). Według reg. pob. pow. opoczyńskiego z r. 1508, Mikołaj Skotnicki płacił poboru 4 grzyw. W r. 1577 ze Skotnik i Woli płaci Stanisław Dobrzykowski od $6^1/_2$ łan., 4 zagr. z rolą (Pawiński, Małop., 295, 482). Kościół drewniany wystawił tu 1531 r. Mikołaj Spinek, dziedzic S. Był on początkowo filią Ręczna; od 1604 r. stał się parafialnym. S. par., dek. konecki, 1280 dusz. S. gmina ma 2233 mk. i 11,607 mr., w tem ziemi dwor. 8120 mr. Sąd gm. okr. V w Fałkowie, st. p. w Przedborzu. W skład gminy wchodzą: Dąbrówka, Faliszów, Justynów, Józefów, Ojrzeń, Papiernia, Reczków, Skotniki, Stara, Szarbsko, Wacławów, Wólka Skotnicka i Zygmuntów. 6.) **S.**, wś i fol., pow. sandomierski, gm. Samborzec, par. Skotniki, odl. od Sandomierza 10 w., posiada kościół par. murow., 69 dm., 456 mk. W 1827 r. 45 dm., 315 mk. W 1886 r. fol. S. z nomenkl. Adolfin rozl. mr. 465: gr. or. i ogr. mr. 324, łąk mr. 62, past. mr. 50, nieuż. mr. 29; bud. drewn. 14; płodoz. 7 i 8-polowy, wiatrak. Wś S. os. 63, mr. 401 (413). W potwierdzeniu dochodów klasztoru pokrzywnickiego w 1279 r. przez Filipa legata papieskiego wymienione są dziesięciny „de Scotenik“. Zdaje się, że z części tych S. („parvm Scotnik“) nadaje z rol folwarcznych dziesięciny temuż klasztorowi Paweł z Bogoryi (Kod. Małop., II, 144, 256). W 1376 r. dziedziczka S. wdowa po Parkoszu z synem Paszkonem, prowadzi spór z klasztorem koprzywnickim o wystawienie młyna nad rz. Koprzywnicą. Klasztor udowodnił swe prawo do obu brzegów rzeki na pewnej przestrzeni, lecz dozwolił, z zastrzeżeniem swych praw, na wystawienie i osadzenie młyna w miejscu zwanem Tuczmań, pod warunkiem iż żadne szkody ztąd nie wynikną dla dóbr klasztornych (Kod. Małop., III, 300, 313). Kościół i parafię erygował w 1372 r. Bogorya Skotnicki, arcyb. gnieźn. W połowie XV w. stoi tu kościół murowany. Wś należy do Skotnickich, h. Bogorya, ma kmieci, 2 karczmy rycerskie z rolą, płaci dziesięcinę snopową i konopną klasztorowi koprzywnickiemu. Fol. rycerski i karczma księża z rolą, płaciły też dziesięcinę (Długosz, L. B., III, 376, 387, 394, 396). Według. reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1508 wś S. (w połowie), Krzykosy i inne, własność Krzykowskiego płaciły poboru 4 grzyw. 37 gr. W r. 1578 w S. Stanisław Skotnicki płacił od 13 osad, $6^1/_2$ łan , 2 zagr., 2 komor., 5 biednych, Krzysztof Rzesowski miał 5 osad, 2 komor., 3 biednych (Pawiński, Małop., 166, 457). S. par.,

dek. sandomierski (dawniej koprzywnicki), 1042 dusz. 7.) **S.** *Małe* i *Wielkie*, wś, pow. stopnicki, gm. Pęczelice, par. Szczaworyż, posiada szkołę początkową gminną. W 1827 r. S. Wielkie miały 16 dm., 142 mk., S. Małe 30 dm., 198 mk. W połowie XV w. S. w parafii Szczaworyż, miały 4 szlachciców, qui agros per se colunt. Byli tu zagrodnicy z rolą. Dziesięcinę wartości 6 grzyw. pobierał klasztor w Busku (Długosz, L. B., III, 97). Według reg. pob. pow. wiślickiego z r. 1579 wś królewska S. Wielkie, w par. Szczaworyż, miała 14 osad, 7 łan., 2 zagr. z rolą, 4 biedn., 1 rzem. (Pawiński, Małop., 211). Według reg. pob. pow. wiślickiego z r. 1508 wś S. Małe w części i Konary, własność Jana Postromeńskiego płaciły poboru gr. 30. W r. 1579 w S. Małych Mikołaj Łukowski miał 4 osad, 2 łany, 3 zagr. z rolą, 5 biedn., 2 rzem. (Pawiński, Małop., 211, 486). Królewszczyzna płaci około 1771 r. kwarty zł. 325. 8.) **S.** *Białe*, wś i fol. nad rz. Nidą, pow. pińczowski, gm. i par. Zagość, odl. 14 w. od Pińczowa. W 1827 r. 95 dm., 315 mk. W 1873 r. fol. S. Białe rozl. mr. 157: gr. or. i ogr. mr. 125: łąk mr. 29, wody mr. 1, nieuż. mr. 2; bud. drewn. 9. W połowie XV w. S. w par. Zagość, wś królewska miała 15 łan. kmiec., karczmę z rolą, z których dziesięcinę snopową i konopną wartości około 20 grzyw. płacono prob. w Zagości. Proboszcz miał 1 łan wolny z łąką i polem. Młyn z rolą należał do klasztoru w Busku (Długosz, L. B., II, 375, 376, III, 94). Według reg. pob. pow. wiślickiego z r. 1579 wś królewska S. Białe miała 12 osad, $5^1/_2$ łan., 5 chał., 2 komor., 10 biednych (Pawiński, Małop. 210). *Br. Ch.*

Skotniki 1.) wś, pow. wielicki, par. rz.-kat. w Tyńcu, urząd poczt. w Skawinie (o 6·1 klm.). Leży na pagórku wznies. 261 mt. npm., przy drodze ze Skawiny do Podgórza. Wzgórze to otaczają od płn., zach. i południa podmokłe łąki. Wś graniczy na płn. z Kostrzem i Pychowicami, na zach. z Tyńcem, na płd. z Sidziną a na wschód z Kobierzynem. Zabudowana w ulicę ciągnącą się z płn. ku płd., liczy 222 dm. i 1205 mk. (591 męż., 614 kob.), 1182 rz.-kat. i 22 izrael. We wsi szkoła ludowa. Pos. więk. (Ign. Ostrzeszewicza) wynosi 233 roli, 65 łąk i 382 mr. past.; pos. mn. 591 roli, 196 łąk i 21 mr. past. W połowie XV w. (Długosz, L. B., I, 60, 245, III, 191) była wsią królewską na 30 łanach km., miała karczmę z rolą i młyn z rolą, a dziesięciny ceniono na 20 grzyw. W 1581 r. (Pawiński, Małop., 42) było 13 łan. km., 3 komor. z bydłem i 7 komor. bez bydła. 2.) **S.**, przedmieście mta powiat. Gródka. *Mac.*

Skotniki 1.) *Królewskie*, urzęd. *Koeniglich Skotnik*, majętność w pow. inowrocławskim (Strzelno), o 10 klm. na wsch.-płn. od Kruszwicy, przy granicy król. polskiego, w pobliżu łęgów Bachorzy; par. Piaski, dawniej Bronisław, poczta w Paprosiu, st. dr. żel. w Inowrocławiu (o 20 klm.); ma 12 dm., cegielnię, 167 mk. kat. i 539 ha (412 roli, 26 łąk); czysty doch. z ha roli 12·14, z ha łąk 15·67 mrk.; chów i tucz bydła holenderskiego; właścicielem jest Józef Grabski. S. wchodziły w skład starostwa radziejowskiego; zabrane przez rząd pruski, wcielone zostały do rentamtu w Strzelnie. D. 13 grudnia 1303 r. nadali książęta kujawscy S. prawo niemieckie; r. 1500 zastawione były z innemi osadami Rafałowi z Leszna (Kod. Dypl. Pol. Rzyszcz., I, 166 i II, 968); około 1560 r. było tu 9 łanów osiadłych, 4 sołtyskie i 1 zagr. Sołtystwo skotnickie opłacało w 1771 r. 35 złp. 6 gr. kwarty i 19 złp. 1 gr. hyberny; trzymał je wówczas Stefan Cieński, miecznik brzesko-kujawski. 2.) **S.** *Zabłotne*, wś, pow. inowrocławski (Strzelno), o 4 klm. na wschód od Kruszwicy, śród łęgów Bachorzy, par. Piaski, poczta w Kruszwicy, st. dr. żel. w Inowrocławiu (o 17 klm.); 4 dm., 45 mk. i 155 ha (127 roli, 9 łąk). S. były własnością kapituły włocławskiej w r. 1489 (M. Borucki, Ziem. Kuj., 163); zabrane przez rząd pruski, wcielone zostały do rentamtu w Strzelnie. Regestra pobor. z XVI w. (Pawiński, II, 31) wykazują w S. 4 łany osiadłe i 1 rzemieśl. Zachodzące w nadaniu ks. kujawskiego Kazimierza z r. 1235 „item decimum caseum apud *Scornichos*“ zdaje się być błędem pisarskim, zamiast: *Scotnichos*, co dałoby się odnieść do tych S. (ob. Kod. Dypl. Pol., Rzyszcz., II, 593). 3.) **S.**, urzęd. *Skotnik*, wś i dwór, pow. wrzesiński, o 5 klm. na płn.-wschód od Miłosławia (poczta i st. dr. żel.) na trakcie wrzesińskim, par. Biechowo. W r. 1392—93 pisał się z S. Mikołaj Werciky; r. 1469 Piotr i Magdalena Miłosławscy sprzedali S. Jakubowi Kotowi, dziekanowi katedralnemu; późniejszymi dziedzicami byli Gostomscy w r. 1578, Mikołaj z Miłosławia Górski r. 1618, Karol Bieńkowski około 1793 i następnie Sierakowscy. W r. 1578 zarządzał S. Wojciech Zberowski; było wówczas $2^1/_2$ łan. osiadł., 1 rzemieśl. i komor., a w 1618 r. 3 łany osiadłe i 2 zagrodn. W spuszczonem niedawno jeziorze skotnickiem odkryto ślady nawodnych siedzib. Przy przebijaniu kanału napotkano na pale stojące rzędami, a wśród nich znaleziono skorupy naczyń glinianych i czaszkę kozy. Dr. Koehler badający te zabytki, ogłosił list J. Łukomskiego (dziedzica Biechowa), w którym czytamy: „Pale stały wertykalnie w kwadrat o boku mniej więcej trzymetrowym a dawniej już, kiedy jezioro przy nizkim stanie wody było zamarzło, widzieć ich było można wiel-

ką liczbę. Gdy na wiosnę woda przybrała, nagle i lód się podniósł, powyrywał prawie wszystkie z ziemi, a pływające potem dębowe pale lud na opał pozabierał. Rozkład tych pali w wielkiej części jeziora dowodzi, że nie ostrokół tworzyły, lecz były podstawą budowli. Za mieszkaniami dalej przemawia i to, że w torfie, w głębości półtora metra, znaleziono wielkę ilość kości". Wś ma obecnie 28 dm., 133 mk. kat. i 160 ha (151 roli. Dwór ma 6 dm., 123 mk. (115 kat., 8 prot.) i 336 ha (261 roli, 31 łąk, torfowiska); właścicielem jest Jan N. Rembowski. 4.) **S.**, dok. *Skothnicze*, jeden z 4 działów nadanych w r. 1255, odn. po r. 1258, miastu Kłecku, w pow. gnieźnieńskim, przy zaprowadzaniu prawa niemieckiego (Kod. Wielkop., n. 330). *E. Cal.*

Skotowa, struga, w pow. niborskim, ob. *Lipowo* 4.) (t. V, 293).

Skotowate, wś nad rz. Krzywy Torec i Skotowatą, pow. bachmucki gub. ekaterynosławskiej, przy dr. poczt. z Bachmuta (o 45 w.) do Maryupola, ma 334 dm., 2212 mk., cerkiew, st. poczt., 3 nieznaczne jarmarki. Znajduje się tu kolonia osadników polskich, licząca kilkadziesiąt dusz.

Skotówko, niem. *Schottofske*, dobra rycer. w Pomeranii, pow. słupski, st. p. Nożyno.

Skotschau, ob. *Skoczów*.

Skottau, ob. *Szkotowo*.

Skotyniany, w 1565 r. *Skotiniszcze*, wś u źródeł rz. Żwańca (Żwańczyka), dopływ Dniestru, pow. kamieniecki, okr. pol., gm i sąd Gródek (o 15 w.), par. kat. Kutkowce, o 40 w. od Jarmoliniec, ma 227 osad, 718 mk., 1694 dz. ziemi włośc., 59 cerkiewnej, dworskiej: należącej do Wejdlichów 851, Balickiej 137, Kerewickich 60, Małni 144, Przyłuskich 120, Tołhaczów w dwu częściach 837 dzies. Cerkiew p. w. Narodzenia N. M. P., wzniesiona w 1868 r., ma 1459 parafian. W 1565 r. wś Skotiniszcze należała do Herburtów i miała 4 łany uprawne; około 1745 r. własność Jeżewskich. Wieś bezleśna, grunt pagórkowaty. *Dr. M.*

Skowarcz, niem. *Schoenwarling*, dok. 1215 *Scowarnicow*, 1291 *Scowarnichowe*, *Scowarnicza*, *Scowernichow*, wś włośc. przy szosie i kolei tczewsko-gdańskiej, pow. gdański górny, st. poczt. i kol. Pszczółki, par. kat. Lęgowo. Zawiera 23 osad włośc. i 19 zagród, 944 ha (62 lasu, 88 łąk, 582 roli or.). W 1885 r. 72 dm., 146 dym., 742 mk., 659 kat., 75 ew., 8 żyd. We wsi szkoła 2-klas., kat. (1887 r. 2 naucz. i 154 dusz). W pobliżu wsi płyną strugi; Biała i Ziegengraben. W 1215 r. ks. Subisław nadaje S. cystersom w Oliwie i uwalnia od wszelkich ciężarów (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 16). R. 1307 zeznaje Święca, wojewoda i Bogusz, sędzia pomorski, że spór cystersów („cum Tsrebeborio") o granice S. i Pszczółek już został załatwiony (tamże, 575). Mesznego dawała wś 1710 r. 20 korcy żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 150). R. 1780 liczył S. 232 kat. i 8 innowierców (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 334). Po sekularyzacyi została wś około r. 1790 puszczona w wieczystą dzierżawę. Cystersi utrzymywali kaplicę zbudowaną w pruski mur; na obszernym cmentarzu grzebano przy niej umarłych. Wizyt. Szembeka r. 1702 podaje że zupełnie podupadła. Starzy ludzie dziś jeszcze powiadają, że dopiero w czasie wojny francuskiej ostatecznie zaginęła (ob. Utrac. kośc. ks. Fankidejskiego, str. 193). *Ks. Fr.*

Skowdwile, dobra, pow. szawelski, gm. blagowieszczeńska, o 54 w. od Szawel.

Skowiatyn. wś, pow. borszczowski, o 4 klm. na płd.-wschód od Korolówki (poczta i tel.), nad pot. Niecławą. Granice: wschod. Sapahów, połud. Szyszkowce, zachod. i półn. Korolówka. Obszar dwor. 977 mr., włośc. 1207 mr. W 1870 r. 1024 mk.; 1880 w gm. 988, na obszarze dwor. 67; rz.-kat. 120, par. Krzywcze (o 8 klm.), gr.-kat. par. w miejscu, dek. kudryniecki. Cerkiew p. w. św. Michała murowana, wystawiona 1824 r.; metryki ma od 1784 r.; gr.-kat. dusz 915. Kapelania ta należała dawniej do dyecezyi kamienieckiej. Szkoła etat. systemizowana 1886 r. dzieci gr.-kat. w wieku szkolnym 64; kasa pożyczk. z kapit. 420 złr. Właściciele posiadł. dwor. Mikołaj i Rudolfina Piotrowscy. S., Korolówka i Juryampol były własnością Alfreda hrab. Dunina Borkowskiego (Złota Księga, VII, 296). *B. R.*

Skowierzyn, wś, pow. tarnobrzeski, na lew. brzegu Sanu, naprzeciw Radomyśla w równinie wzn. 151 mt. npm. Na praw. brzegu Sanu leży wólka Nowiny (81 dm., 306 mk.) którą „Ortsrepertorium" zwie wsią, na lewym zaś Glinik (23 dm., 92 mk.) i osady: Wólka (15 dm., 58 mk.) i Pasternik (10 dm., 43 mk.). Cała gmina składa się z 204 dm. i 1019 mk. a obsz. więk. pos. (Horodyńskich) z 16 dm. i 167 mk. Pod względem wyznania 1122 rz.-kat. i 63 izrael. Pos. większa wynosi 600 mr. roli, 101 mr. łąk, 503 mr. pastw. i 751 mr. lasu, pos. mn. ma 543 mr. roli, 58 mr. łąk, 16 mr. past. i 28 mr. lasu. Role nad Sanem są średnio urodzajne piaski, dalej zaś ciągną się sapy i pustkowia, które obecnie zalesiają. Lasy sosnowe. Za Długosza (L. B., II, 313 i 361) dzieliła się wieś na dwie części, z których większa była własnością Stanisława Skowierzyńskiego, mniejsza zaś za Sanem, Mroczka. Obecnie należy do par. rz.-kat. w Zaleszanach. Graniczy na płn. z Sadowiem, na zach. z Motyczem Duchownem a na płd. z Zaleszanami. *Mac.*

Skowieszyn 1.) wś, też *Skowierzyn*, w XV w. *Szkowyerzin*, 1531 *Skowyessin*, pow. nowoaleksandryjski, gm. Karczmiska, par. Kazimierz, ma 22 os., 81 mr. Wchodziła w skład dóbr Kazimierz. Dawniej wieś królewska. Podobno na obszarze S. założone zostało miasto Kazimierz. Według reg. pob. pow. urzędowskiego z r. 1531 wś Skowieszyn i Skowierzynek miała 1 łan (Pawiński, Małop., 375). 2.) **S.** al. *Kowieszyn*, al. *Sobieżyce*, wś, pow. nowoaleksandryjski, gm. Nowa Aleksandrya, par. Włostowice. W 1827 r. było 51 dm., 319 mk. W połowie XV w. S. wś w par. Jaroszyn, własność Jana Mikołaja h. Rawa, miała 11 łan. km., z których dziesięcinę snopową i konopną, wartości 9 grzyw. płacono klaszt. św. Krzyża. Karczma, zagrodnicy, folwark, płaciły ze wszystkich ról dziesięcinę „in gonithwam“ klasztorowi św. Krzyża. Dziedzic usunąwszy kmiecі urządził na ich rolach folwark (Długosz, L. B., II, 563, III, 59, 71, 72, 245). Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531 wś S. i Parchowathka (Parchatka) w par. Jarossin, własność Marcina Skowieskiego miały 3 łany (Pawiński, Małop., 359). *Br. Ch.*

Skowliwka al. *Skoblówka*, wzgórze, w obr. gm. Arłamowskiej Woli, pow. mościski, na lew. brzegu pot. Czarnego dopł. Wiszni, formacyi alluwialnej, wzn. 234 mt. npm. (szt. gen.). Na zach. od niego, na pr. brz. Czarnego pot. wzgórze Iwa (218 mt.). *Br. G.*

Skowogole, wś, pow. kalwaryjski, gm. i par. Simno, odl. od Kalwaryi 29 w., ma 45 dm., 335 mk., 30 os., 969 mr. W 1827 r. było 20 dm., 162 mk. Wchodziła w skład dóbr Koleśniki.

Skoworodki 1.) wś, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., o 64 w. od Oszmiany, 4 dm., 34 mk. katol. 2.) **S.**, w spisie z 1866 r. *Skowarodniki*, wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Lebiedziewo, okr. wiejski Skoworodki, o 5 w. od gminy a 35 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z Wilna do Mińska, ma 11 dm., 103 mk. prawosł. (podług spisu z 1864 w części należącej do dóbr Markowo, Plewaków, miała 30, w części Hryhorowiczów 16, w części zaś skarbowej 32 dusz rewiz.). W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsi: S., Bojary, Turec, Jukowicze, Kowalce, Kuczki, Skorynowicze, Wiażucie i Zapolaki, w ogóle 285 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych i 32 włośc. skarbowych. 3.) **S.**, wś pryw., pow. wilejski, w 1 okr. okr. pol., o 34 w. od Wilejki, przy b. dr. pocztowej z Wilna do Mińska, 4 dm., 75 mk. prawosł. *J. Krz.*

Skoworodki, w dokum. także *Skowrodki*, wś cerkiewna u źródeł rz. Ikwy, pow. starokonstantynowski, okr. pol. starokonstatynowski, gm. S., o 15 w. na płd. od St. Konstantynowa a 16 w. od Krasiłowa, na płd.-wsch. od mka Kuźmina, ma 205 dm.; kaplica katol. par. Stary Konstantynów.

Skoworodniki, pow. wilejski, ob. *Skoworodki*.

Skoworodszczyzna 1.) al. *Mała Borkowszczyzna*, wś, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Bienica, okr. wiejski Borkowszczyzna, o 7 w. od gminy, 23 dusz rewiz.; w 1864 r. należała do dóbr Malinowszczyzna, Świętorzeckich. 2.) **S.**, zaśc., pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Lebiedziewo, o 3 w. od gminy, 26 dusz rewiz.; w 1864 r. należał do dóbr Malinowszczyzna, Świętorzeckich.

Skowroda 1.) wś włośc., pow. łowicki, gm. Jeziorko, par. Kocierzew, odl. 12 w. od Łowicza, 7 w. od Kocierzewa, ma 48 dm., 368 mk., 1275 mr. ziemi urodz. i 36 mr. nieuż. W 1827 r. było 30 dm., 223 mk. Na początku XVI w. kmiecie dawali dziesięcinę na stół arcybiskupi, wójtowskie tylko łany dawały pleb. w Kocierzewie po 16 gr. za dziesięcinę. Prócz tego kmiecie dawali pleb. kolędę po groszu (Łaski, L. B., II, 262). Wś ta była własnością arcyb. gnieźn. Dziesięciny wytyczne liczyły się do gracyi czyli łask przez arcybiskupów, zasłużonym członkom kapituły metropolitalnej rozdawanym. W 1605 r. otrzymał te dziesięciny od arcyb. Karnkowskiego Oczko Wincenty, kanon. gnieźn. i łowicki, doktór medycyny i filozofii. Przed urządzeniem dóbr księstwa łowickiego dziesięciny z tej wsi do kościoła w Bednarach czyniły złp. 131 gr. 8, a z folw. złp. 215 gr. 20. Następnie należała do klucza Kompina ekonomii łowickiej. 2.) **S.**, os., pow. kutnowski, gm. Sójki, par. Strzelce, ma 3 mk., 5 mr. dwors. W 1827 r. było 8 dm., 39 mk. *R. O.*

Skowrody, wś włośc., pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Żyrmuny, o 1 w. od gminy a 15 w. od Lidy, ma 21 dm., 181 mk. (w 1864 r. 86 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Pliki.

Skowrody 1.) zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Traszkuny, o 42 w. od Wiłkomierza. 2.) **S.**, dobra, pow. wiłkomierski, gm. Rogowo, o 38 w. od Wiłkomierza. 3.) **S.**, folw., tamże, własność Dymkiewiczów. 4.) **S.**, folw., tamże, własność Giedrojciów, oba o 38 w. od Wiłkomierza. 5.) **S.**, folw,. tamże, własność Marcinkiewiczów. 6.) **S.**, folw., tamże, własność Chmielewskich. 7.) **S.**, folw., tamże, własność Kortowtów; wszystkie trzy o 39 w. od Wiłkomierza. 8.) **S.** al. *Kurtyn*, folw., tamże, o 38 w. od Wiłkomierza. 9.) **S.**, wś, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Szyrwinty, okr. wiejski i dobra, Jasieńskich, Olany, o 11 w. od gminy a 61 w. od Wilna, ma 5 dm., 63 mk. katol. (w 1864 r. 20 dusz rewiz.). *J. Krz.*

Skowronek 1.) grupa zabudowań, w obr.

gm. Dworów, pow. bialski, w płd.-zach. części obszaru. 2.) **S.**, wólka Poręby Żegoty, pow. chrzanowski. 3.) **S.**, grupa zabudowań wiejskich, w obr. gm. Kobierzyna, pow. wielicki. 4.) **S.** al. *Lerchenfeld*, karczma w obr. gm. Lipnika, pow. bialski, przy drodze do Halcnowa. *Br. G.*

Skowroniszki 1.) folw. pryw., pow. lidzki, w 1 okr. pol., o 6 w. od Lidy, 13 mk. 2.) **S.**, folw. pryw., pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 57 w. od Lidy, 1 dm., 7 mk.

Skowronka, grupa zabudowań w Starej wsi Górnej, pow. bialski, nad granicą wilamowicką. *Br. G.*

Skowronki 1.) os., pow. augustowski, gm. Balla Wielka, par. Hoża Sylwanówce, odl. od Augustowa 56 w., ma 1 dm., 25 mk. 2.) **S.**, wś i folw., pow. łomżyński, gm. Kupiski, par. Łomża. W 1827 r. było 8 dm., 44 mk. Jestto obecnie przedmieście Łomży.

Skowronki, pustkowie, w pow. ostrzeszowskim, o 4 klm. na południe-wschód od Mikształa, na starym trakcie, wiodącym z Ostrzeszowa na Przedborów i Kaliszkowice Kaliskie do Ołoboku; okr. wiejski Chlewo; 1 dym i 5 mk.

Skowronków, mylnie *Skowrówków*, mor. *Skrzywanków*, niem. *Lerchenfeld*,, sioło na obszarze gm. Cukmantla, w pow. frywałdzkim, obw. sąd. cukmantelskim, na płn. od miasta, nad pot. Grube, nad granicą Szląska pruskiego, posiada 23 dm., 130 mk. rz.-katol., niemców. *Br. G.*

Skowronkowo, wś nieistniejąca obecnie. Według reg. pob. pow. brzeskiego z r. 1557 wś S. w par. Zgowiątka (1582 Zgłowiątka) miała 3 łany, z których płacił Jakób Nieszczewski (Pawiński, Wielkp., II, 10).

Skowronno, w 1174 r. *Scowrodne*, 1256 r. *Scowrodlno*, 1579 r. *Skowrodlno*, wś na wyniosłym brzegu doliny Nidy, pow. pińczowski, gm. i par. Pińczów, na prawo od drogi z Pińczowa do Jędrzejowa. W 1827 r. było 33 dm., 289 mk. Dziesięcinę z S. nadaje Jan arcyb. gnieźn. klasztorowi w Jędrzejowie 1174 r. Bolesław Wstydliwy uwalniając mieszkańców wsi klasztoru jędrzejowskiego od daniny „stan“ zwanej, wymienia w liczbie wsi i S. (Kod. Małop., I, 51). W połowie XV w. S. wś w par. Pinczów miała 8 półłanów kmiecych, z których płacono po pół grzyw., 15 jaj, 2 koguty, 3 sery. Dawano powabę, osyp z każdego łanu 3 korce jęczmienia i 3 korce owsa. Karczma z rolą płaciła klasztorowi 1 grzywnę, 2 zagrodn. odrabiało 1 dzień pieszy w tygodniu. Młyn płacił 1 grzywnę. Wszystkie role płaciły dziesięcinę klasztorowi jędrzejowskiemu, wartości 8 grzywien. Za spław po Nidzie płacono czynszu 1 seksagenę (Długosz, L. B., III, 319, 362, 366). Według reg. pob. pow. wiślickiego z r. 1579 wś S. w par. Paszczorka (w XVIII w. Paszczorka, dziś Pasterka) własność Laurentego Łagowskiego, miała 12 osad, 6 łan., 4 zagr. z rolą, 1 chał., 2 komorn., 3 biednych (Pawiński, Małop., 220). *Br. Ch.*

Skowronów 1.) wś i fol., pow. częstochowski, gm. i par. Potok Złoty, odl. 21 w. od Częstochowy. Wś ma 13 dm., 145 mk., 119 mr. włośc.; fol. 3 dm., 37 mk., 400 mr. dwors. W 1827 r. było 19 dm., 130 mk. W połowie XV w. S. wś w par. Złoty Potok, własność Jana Zaremby, woj. kaliskiego miała łany km. z których dziesięcinę płacono bisk. krakowskiemu; z innych ról kmiecych dawano dziesięcinę pleb. w Potoku (Długosz, L. B., II, 218). Według reg. pob. pow. lelowskiego z r. 1581 wś S., własność Przerębskich miała $2^1/_2$ **łan.** km., 4 zagr. z rolą, 2 komor. bez bydła, 1 rzem. (Pawiński, Małop., 75). 2.) **S.** al. *Borówka*, os. i fol., pow. częstochowski, gm. i par. Potok Złoty, 1 dm., 6 mk. 3.) **S.**, os. młyń. nad rz. Oksą, pow. częstochowski, gm. i par. Miedzno, odl. 18 w. od Częstochowy, ma 1 dm., 4 mk., 104 mr. dwor. Oddzieloną została od dóbr Borowe. *Br. Ch.*

Skowyrowa al. *Zagroda Skowyrowa*, grupa zabudowań w obr. Gliczarowa, pow. nowotarski. *Br. G.*

Skrable, wś, pow. rossieński, gm. Łabardzie, par. Retów, o 92 w. od Rossień.

Skrablińce, zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. wiejski Bijuciszki, o 13 w. od gminy, 8 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Inturki.

Skrabory, wś, pow. rossieński, gm. Łabardzie, par. Ławków, o 69 w. od Rossień.

Skrabule, wś włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. wiejski Bijuciszki, o 9 w. od gminy a 57 w. od Wilna, ma 5 dm., 64 mk., w tej liczbie 3 praw. i 61 kat.; należy do dóbr skarbowych Inturki.

Skraby al. *Skrabie*, wś, pow. rossieński, gm. Łabardzie, par. Retów, o 84 w. od Rossień.

Skraciszki, wś, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 60 w. od Poniewieża.

Skradale, wś, pow. rzeżycki, zamieszkała przez starowierców, należy do dóbr Prezma.

Skragi, wś nad Spuszanką, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Szczuczyn, okr. wiejski Krasne, o 11 w. od Szczuczyna, ma 16 dm., 170 mk. (w 1864 r. 78 dusz rewiz.; należała do dóbr Andruszowce, Moraczewskich.

Skrahlówka 1.) wś rząd. nad Hnyłopiatem, pow. berdyczowski, w 1 okr. pol., gm. Bystrzyk, par. kat. Berdyczów (o 6 w.), przy linii dr. żel. kijowsko-brzeskiej, otoczona z trzech stron lasami, ma 992 mk. Podług Pochilewicza w 1863 r. było tu 905 mk.

prawosł. i 75 katol. Posiada cerkiew p. w. św. Jana Ewangielisty, z muru wzniesioną w połowie zeszłego wieku przez oficyała unickiego Michała Prymowicza i uposażoną 40 dzies. ziemi i chutorem, oraz kaplicę katolicką. Do par. praw. należy wś Hryszkowce. Wś ta należała dawniej do ks. karmelitów berdyczowskich, nadana im w 1630 r. przez woj. Janusza Tyszkiewicza; w 1843 r. przeszła na skarb. 2.) **S.** (u Pochilewicza), *Skreszlówka* (w spisie urzęd. z 1885 r.), wś rząd. nad bezim. dopł. Irpenia, pow. wasylkowski, w 2 okr. pol., gm. i par. Wepryk (Wieprzyk) o 6 w. a 49 w. od Wasylkowa, ma 612 mk. Należy do chwastowskiego klucza dóbr państwa.

Skrajnia 1.) al. *Skrajne*, fol., pow. kaliski, gm. Pamięcin, par. Rychnów, odl. od Kalisza 12 w. Fol. ten oddzielony od dóbr Rychnów, rozl. mr. 479: gr. or. i ogr. mr. 456, łąk mr. 2, nieuż. mr. 22; bud. mur. 4, z drzewa 1; płodozmian 11-polowy. 2.) **S.**, os., pow. kaliski, gm. Brudzew Kaliski, par. Blizanów, odl. od Kalisza 16 w., 1 dm., 20 mk. 3.) **S.** al. *Skrajne*, kol. włośc. nad rzką b. n., pow. piotrkowski, gm. Wadlew, par. Drużbice, ma 13 dm., 113 mk., 317 mr. Wchodziła w skład dóbr Grabica. *Br. Ch.*

Skrajnica i *S. Wójtowstwo*, kol. i fol., pow. częstochowski, gm. i par. Olsztyn; kol. ma 4 dm., 42 mk., 19 mr. włośc.; fol. 2 dm., 10 mk., 219 mr. dwors. W 1827 r. było 5 dm., 33 mk. Fol. S. oddzielony od dóbr rządow. Olsztyn.

Skrajniwa, fol., pow. włoszczowski, gm. Drochlin, par. Podlesie.

Skrajny Dwór, folw. w Trzcianie, pow. mielecki. *Br. G.*

Skranden-George, ob. *Ilgegahnen.*

Skranden-Niklau, wś, pow. kłajpedzki, st. p. Carlsberg; 151 ha, 12 dm., 54 mk.

Skrandupie, wś, pow. wyłkowyski, gm. i par. Giże, odl. od Wyłkowyszek 9 w., ma 17 dm., 153 mk. W 1827 r. 1 dm., 16 mk., par. Wyłkowyszki.

Skrandupis, strumień wpływający do Dubissy blisko Ziełupisu.

Skrasdienen al. *Ischdaggen*, wś, pow. labiewski, st. p. Laukischken; 12 dm., 73 mk.

Skrasdin, wybud. przy wsi Nidden (st. pocz.); 14 dm., 184 mk.

Skrawdzie, wś, pow. maryampolski, gm. Wejwery, par. Skrawdzie, odl. od Maryampola 28 w., leży na płd. od st. dr. żel. warsz.-petersb. Kliniszki, posiada kościół par. murowany, 53 dm., 590 mk. W 1827 r. było 38 dm., 397 mk. Przed 1759 r. stała tu kaplica należąca do par. Wyłkowyski. W 1802 r. kosztem rządu i parafian wzniesiono kościół drewniany i urządzono parafią. W 1812 r. w czasie przejścia armii francuskiej kościół spłonął; 1832 r. stanął nowy murowany. S. par., dek. maryampolski (dawniej sapieżyski), 6565 dusz. *Br. Ch.*

Skrażyno, wś, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra ,Bernowiczów, (w 1864 r.) Czerniewicze, o 26 w. od Dzisny, ma 7 dm., 60 mk. (28 dusz rewiz.).

Skrbenski, kol., pow. rybnicki, par. kat. Godowa. W 1861 r. było 59 dm., 361 mk. (28 ew.) 452 mr. Należy do Gołkowic.

Skrebben, wś na prus. Litwie, pow. ragnecki, st. pocz. Rautenberg; 6 dm., 46 mk.

Skrebbudicken al. *Dykinnen*, wś, pow. ragnecki, st. pocz. Szillen; 147 ha, 16 dm., 68 mk.

Skrebelicze al. *Szkrebelicze*, wś, pow. owrucki, na płn.-wschód od Wieledník, niedaleko drogi ze Sławeczna do Owrucza; niegdyś we włości wieledníckiej.

Skrebieniszki, zaśc., pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 20 w. od Kowna.

Skrebiny, wś i dwór nad Wilią, pow. kowieński, w 4 okr. pol., gm., st. pocz. i dr. żel. w Janowie (o 8 w.), par. Skorule, 48 w. od Kowna; gleba pszenna, ludność litewska. Dawniej własność Felicyi Nowickiej, następnie Danembergów. W zeszłym wieku stanowiła sstwo, opłacające 227 złp. kwarty.

Skrebiszki, zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Wiżuny, o 48 w. od Wiłkomierza.

Skrebiszki, wś, pow. poniewieski, w 4 okr. pol , o 60 w. od Poniewieża.

Skrebły, wś i dobra, pow. wołkowyski, w 2 okr. pol., gm. Tołoczmany, o 14 w. od Wołkowyska.

Skrebysze al. *Skrebesze*, wś nad Protoką al. Rotoką, pow. wasylkowski, w 1 okr. pol., gm. Hrebenki, par. praw. Chrapacze, o 41 w. od Wasylkowa, ma 866 mk. Należy do klucza białocerkiewskiego dobr hr. Branickich.

Skrejciany, wś włośc. i dobra skarb., pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Butrymańce, okr. wiejski Skrejciany, o 10 w. od gminy a 86 w. od Trok, ma 25 dm., 188 mk. katol. i 3 żydów (w 1864 r. 96 dusz rewiz.). W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsi: S., Dosznino, Gierwiany, Kiedańce, Norgieliszki, Nowo Aleksandrówka, Podworzyszki, Raubańce i Żeszajgiele, oraz zaśc. Jociszki, w ogóle 363 dusz rewiz. włośc. skarb. i 13 osadników w. rossyjskich. *J. Krz.*

Skrejczany 1.) wś włośc., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Dziewieniszki, okr. wiejski Stołhany, o 3 w. od Dziewieniszek a 33 w. od Oszmiany, ma 7 dm., 84 mk. katol. (w spisie z 1864 r. podano 34 dusz rewiz.). 2.) **S.**, zaśc., tamże, o 2 w. od Dziewieniszek, 14 dusz rewiz.

Skrejdagoła, jezioro w pow. wileńskim, w dobrach Orniany.

Skrendowicze, wś, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Kozłowszczyzna, o 25 w. od Słonima.

Skretlog (dok. około r. 1400), ob. *Trzebiechuch.*

Skribwere łotew., ob. *Roemershof.*

Skripischen (niem.), wś, pow. gąbiński, st. p. Nemmersdorf; 128 ha, 7 dm., 46 mk.

Skripstienen 1.) *Gross*, wś, pow. wystrucki, st. p. Didlacken; 529 ha, 37 dm., 200 mk. 2.) **S.** *Klein*, dobra, tamże; 53 ha, 6 dm., 34 mk. *Ad. N.*

Skrobacki staw, w pow. lubartowskim, ob. *Lipniak* 2).

Skrobacya, fol. do Komorowa, pow. brodnicki, st. p. Brodnica, par. kat. Jastrzębie; 1885 r. 1 dm., 19 mk.

Skrobacz 1.) os. młyńska, pow. szremski, o 3 klm. na płd.-zachód od Szremu, przy strudze spływającej do jez. Połczyńskiego; par. i st. dr. żel. w Szremie, okr. wiejski Nochowo; 3 dm., 16 mk.; wchodziła w skład domeny szremskiej. 2.) **S.** al. *Skrobaczek*, młyn, pow. szremski, o 3 klm. na płd.-wschód od Szremu; na odpływie jez. Pełczyńskiego, należał do majętności Łęg; w nowszych spisach nie wykazany. 3.) **S.**, dok. *Scrobacz*, młyn, w pow. niegdyś kościańskim, w okolicy Szmigla i Leszna, nadany w r. 1376 sołtysowi Targowiska przez opata lubińskiego Sobiesława. 4.) **S.**, dok. *Scrobach*, młyn, w pow. niegdyś kościańskim, pod Starym Gostyniem, nadany w r. 1301 szpitalowi gostyńskiemu przez wwdę kaliskiego Mikołaja Przedpełkowicza. *E. Cal.*

Skrobacz 1.) fol. należący do Turznic, pow. grudziądzki. Własność benedyktynek w Grudziądzu, które go nabyły razem z Turznicami (ob. „Klasztory żeńskie“ przez ks. Fankidejskiego). W 1885 r. 2 dm., 21 mk. 2.) **S.**, młyn, w pow. toruńskim, ob. *Muehlenthal.*

Skrobaczów al. *Skrobaczowizna*, os., pow. będziński, gm. Choroń, par. Przybyszów, ma 2 dm., 13 mk., 60 mr. włośc. 2.) **S.**, wś i fol., pow. stopnicki, gm Szczytniki, par. Stopnica, odl. 2 w. od Stopnicy, przy drodze do Chmielnika, posiada szkołę początkową, cegielnią. W 1827 r. było 39 dm., 329 mk. Dobra Skrobaczów składały się w 1885 r. z fol. S. i Prusy, attyn. Podlesie rozl. mr. 1593: fol. S. gr or. i ogr. mr. 369, łąk mr. 112, past. mr. 63, lasu mr. 738, nieuż. mr. 31; bud. mur. 5, z drzewa 8; płodozmian 7 i 10-polowy; las nieurządzony; fol. S. Prusy gr. or. i ogr. mr. 171: pastw. mr. 3, lasu mr. 99, nieuż. mr. 7; bud. z drzewa 7; płodozmian 7 i 10-polowy. Wieś S. os. 81, mr. 340; wś Prusy os. 25, mr. 105. W połowie XV w. S. był własnością Jana z Rytwian, woj. krakowskiego i Jana Kulki, miał łany km., z których dziesięcinę płacono częścią bisk. krakowskiemu, częścią mansyonarzom w Stobnicy (Długosz, L. B., II, 442). Według reg. pob. pow. wiślickiego z r. 1508 Sandziwoj płacił z S. poboru gr. 5, a Mikołaj Kulka gr. 7. W r. 1579 woj. krakowski płacił od 15 osad., 7½ łan., 2 kom. Część zaś należała do Krzysztofa Sędziwoja (Pawiński, Małop., 223, 486, 487). Por. Prusy, w pow. opatowskim. *Br. Ch.*

Skrobaka, os. młyn. pow. lubartowski, gm. Chudowola, par. Michow. Według Lib. Ben. Łaskiego (I, 354) młyn ten na bagnie, założony był i podarowany kollegiacie uniejowskiej przez Piotra, plebana uniejowskiego i wikaryusza archidyakonatu.

Skrobatyszki, wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 42 w. od Poniewieża.

Skrobek, os., pow. ostrzeszowski (Kępno); okr. wiejski Weronikopol, 2 dm., 16 mk.

Skrobieniec, os. szlach., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 61½ w. od Dzisny, 1 dm., 8 mk.

Skrobiszcza, zaśc. rządowy, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., o 44 w. od Oszmiany a 20 w. od Dziewieniszek, 8 mk. katol. *A. T.*

Skrobiszki, fol., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., par. Komaje, o 58 w. od Nowoaleksandrowska; należy do dóbr Rakiszki, Tyzenhauzów.

Skrobla, rzeczka, przyjmuje z lewej strony rz. Szakałę, uchodzi do rz. Okmiany.

Skroblaki 1.) okolica szlach., pow. sokólski, w 1 okr. pol., gm. Zubrzyca, o 10 w. od Sokółki. 2.) **S.**, wś i dobra, pow. grodzieński, w 2 okr. pol., gm. Hołynka, o 62 w. od Grodna.

Skroblienen 1.) wś, pow. labiewski, st. p. Gr. Baum; 71 ha, 43 dm., 149 mk. 2.) **S.** (poczta Heinrichswalde), wś, pow. nizinny; 192 ha, 60 dm., 262 mk. 3.) **S.** (poczta Skaisgirren), wś, tamże; 31 ha, 5 dm., 22 mk. 4.) **S.**, wś, pow. pilkałowski; st. p. Willuhnen; 142 ha, 12 dm., 55 mk. 5.) **S.**, wś, pow. gębiński, st. p. Niedbuszen; 180 ha, 12 dm., 73 mk. 6.) **S.**, fol. do dóbr Eszerningken należący, pow. darkiejmski, blisko mta powiat., 1 dm., 15 mk. *Ad. N.*

Skroblis, rzeczka w pow. trockim, przepływa pod wsiami Dubieniki i Kopieniszki.

Skrobliszki, wś, pow. rossieński, par. szydłowska.

Skrobnica, zaśc., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Lipniszki, okr. wiejski Kładniki, o 4 w. od gminy, 3 dusze rewiz.; należy do dóbr skarbowych Lipniszki.

Skrobno, fol., pow. sandomierski, gm. i par. Łoniów, odl. od Sandomierza 20 w., ma 1 dm., 5 mk., 118 mr. Wchodzi w skład dóbr Łoniów.

Skrobocin, wś i fol., pow. ciechanowski, gm. i par. Sońsk, odl. o 14 w. od Ciechanowa,

ma 5 dm., 40 mk., 444 mr. (w tem 6 mr. włośc.). W 1827 r. było 7 dm., 67 mk , par. Łopacin. Fol. S. należy do dóbr Łopacin.

Skrobotuny al. *Skrabatuny*, wś i folw. nad jez. Sto, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Prozoroki, o 15 w. od gminy a 56 w. od Dzisny. Fol. ma 1 dm., 4 mk., wś zaś 8 dm., 65 mk. W 1864 r. w części należącej do dóbr Janopol, Kandybów, było 14 dusz, w części zaś Sokołowskich 6 dusz rewiz.

Skrobonosz, wś i fol., pow. chełmski, gm. Staw. ob. *Krobonosza*.

Skrobotowo, dok, 1277 *Scrobotouo*, wś zaginiona pod Wytominem, w pow. wejherowskim; Quandt widzi w niej mylnie dzisiejsze Trąbki. R. 1277 nadaje ks. Mestwin bisk. kujawskiemu Alberowi wsie Świekatowo i Skrobotowo, wolne od wszelkich ciężarów (ob. Perlbach: P. U. B., str. 244 i Kujot: Majątki biskupie, str. 32). R. 1283 nadaje ks. Mestwin wsie Skrobotowo i Wytomin, które dawniejsi ich posiadacze za karę, iż się połączyli z margrabiami brandenb., byli utracili, biskupowi Alberowi. Dan w Świeciu (ob. Perlbach: l. c., str. 331). Darowiznę tę potwierdza książę r. 1290 (str. 475). *Ks. Fr.*

Skrobotuny al. *Skrabatuny*, wś, pow. dzisieński, ob. *Prozoroki*.

Skrobów, wś i fol., pow. lubartowski, gm. i par. Kamionka. Wś ma 29 os., 808 mr., fol. należy do dóbr Kozłówka. W 1827 r. było 25 dm., 227 mk.

Skrobówka, zaśc., pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Rudomino, okr. wiejski Szkodziszki, o 6 w. od gminy a 13 w. od Wilna, w 1864 r. 4 dusze rewiz.; należy do dóbr skarbowych Jarmoliszki. Podług spisu z 1866 r. ma 6 dm., 93 mk. (35 prawosł. i 58 katol.).

Skrobowo al. *Skrobów*, dwie pobliskie wsi i dwa folw. nad bezim. dopł. Serwecza, pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, gm. Cyryn, do niedawna par. katol. Horodyszcze, o milę na płn. od mka Horodyszcza. Jedna wś ma 18 osad, druga 14 osad; jeden folwark od 1849 r. własność Danejków, włók 24, młyn; drugi folw. 5 włók, od 1860 r. własność Ancutów. Grunta wyborne pszenne, łąki dobre, miejscowość falista. *A. Jel.*

Skrobowszczyzna, wś, pow. drysieński, należy do domin. Kazulin, Justyniana Szczyta.

Skrobszyszki, wś, pow. nowoaleksandrowski, par. Popiel, posiada kaplicę na cmentarzu grzebalnym.

Skrobuna, zaśc.; pow. wiłkomierski, gm. Wiżuny, o 71 w. od Wiłkomierza.

Skrobuny, zaśc. pryw. nad rz. Berezwicą, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 50 w. od Dzisny, 2 dm., 19 mk. kat.

Skroby, wś nad jez. Synowem, pow. kowelski, na płn. zachód od mka Milce.

Skrochowice al. *Szkrochowice*, niem. *Skrochowitz*, wś, pow. i obw. sąd. opawski, na Szląsku austr., tuż nad granicą Szląska pruskiego, na praw. brzegu Opy, przy dr. żel. Opawa-Karniów. Ma 64 dm., 525 mk., 522 rz.-kat., 3 żyd.; 445 Niemców, 74 Czechośl., 6 Polaków. W miejscu szkoła lud.; st. p. i kolei żel. Par. łac. w Brunowicach (Braunsdorf). *Br. G.*

Skroda, rzeczka, bierze początek w pow. szczuczyńskim śród błot, między wsiami Łebki i Bagieńskie i pod wsią Konopki łączy się ze strumieniami od wsi: Chełchy i Dzięgiele. Płynie ku płd.-wschodowi przez Skrodę, Dobki, wchodzi w pow. kolneński, płynie pod Wścieklicami, Zaskrodą, Borkowem, Janowem, Łosiewem i Niksowizną. Pod Rudkami uchodzi do Pisy z lew. brzegu. Długa przeszło 30 w. Przyjmuje z praw. brzegu Łabnę, z lew. Sokolichę. Prócz tego uchodzi do niej struga Dzierzbia z Mogilną. Brzegi ma niskie, po obu stronach, zwłaszcza od Rakowa do Niksowizny, ciągną się rozległe błota, mające koło wsi Zabiele około 6 w. szerokości (od płd. ku płn.) i tyleż długości. S. stanowiła kiedyś granicę między pruską prowincyą Galindyą (ob.) a Mazowszem. *J. Bl.—Br. Ch.*

Skroda 1.) *Wielka* i 2.) **S.** *Mała*, dwie wsi przyległe nad rzką t. n., pow. szczuczyński, gm. i par. Grabowo. S. Wielka liczy 40 dm. S. Mała 31. W 1827 r. S. Wielka miała 30 dm., 175 mk. S. Mała 39 dm., 192 mk. Wsi te, gniazdo Skrodzkich, występują w dok. z 1432 r. (Gloger, ziemia łomż.) 3.) **S.** *Ruda*, ob. *Ruda* 85). 4.) **S.** *Rudka*, wś i fol., pow. kolneński, gm. Mały Płock, odl. 17½ w. od Kolna, o 26 w. od Łomży, nad Skrodą, o 2 w. poniżej Rudy Skrody. Młyn wodny. Włościanie dawni i ogrodnicy mają 139 mr., w tem 80 mr. ornej ziemi. Folw. należy do dóbr Korzeniste. Fol. Skroda Rudka rozl. mr. 833: gr. or. i ogr. mr. 37, łąk mr. 258, past. mr. 56, lasu mr. 366, nieuż. mr. 116; bud. mur. 1, z drzewa 6; las nieurządzony. R. 1827 dm. 7, mk. 38. Już w XV w. dobywano tu rudę żelazną (ob. t. VI, 203) a w XVII w. istniała kuźnica żelaza. 5.) **S.**, por. *Skruda*. *Br. Ch.*

Skrodczyzna, zaśc. szlach., pow. oszmiański, w 4 okr. pol., o 108 w. od Oszmiany, 6 dm., 64 mk. kat.

Skrodle al. *Giegrany*, wś, pow. telszewski. Za Zygmunta Augusta wraz z wójtowstwem Giegrany nadana rodzinie Rennów.

Skrodlen, wś na prus. Litwie, pow. tylżycki, st. pocz. Coadjuthen; 166 ha, 22 dm., 91 mk.

Skrodne, może *Skorodne*, część wsi Ochotnicy, pow. nowotarski, *Br. G.*

Skrody Szczepkowo, wś, pow. mławski, gm. Szczepkowo, par. Janowiec

Skrodziszkl, zaśc. szlach., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 53 od Wilna, 1 dm., 12 mk. katol.

Skrodzkie, wś szl. i włośc., pow. szczuczyński, gm. Bełda, par. Rajgród. W 1827 r. było 25 dm., 160 mk.

Skrodzkie, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. jańsborski, st. p. Rożyńsk; 217 ha, 8 dm., 40 mk. Zygfryd Flack v. Schwarzburg, komtur baldzki, nadaje Szymonowi Butticher na prawie magdeburskiem 16 włók nad strumykiem Borówką. Dan w Baldze r. 1472.

Skromnica, kol. nad rzką b. n., pow. łęczycki, gm. Tkaczew, par. Leźnica Wielka, odl. 4 w. od Łęczycy, ma 27 dm., 205 mk. W 1827 r. było 25 dm., 160 mk. Na początku XVI w. S. własność kapituły łęczyckiej dawały dziesięcinę proboszczowi kapituły, zaś pleb. w Leźnicy tylko kolędę po groszu z łanu (Łaski, L. B., II, 361). Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576, wś duchowna miała 6 łan, 1 zagr., 6 osad. (Pawiński, Wielkp., II, 53). *Br. Ch.*

Skromowice, wś i fol., pow. lubartowski, gm. Firlej, par. Kock. W 1827 r. było 20 dm., 128 mk. Fol. S. oddzielony został przed 1873 r. od dóbr Skromowska Wola. Wspomina tę wieś Długosz jako leżącą w par. Kocko (L. B., II, 567). Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531, Stan. Skromowski płacił tu od 1 łanu (Pawiński, Małop., 349). S. wchodziły w skład dóbr Kocko.

Skromowska Wola, wś i fol. nad rz. Wieprzem, pow. lubartowski, gm. Firlej, par. Kock, odl. 18 w. od Lubartowa, graniczy z osadami Firlejem i Kockiem, posiada szkołę początkową ogólną, gorzelnią, wiatrak, cegielnią, pokłady torfu, przewóz na rzece. W 1885 r. fol. Skromowska Wola i Rozwadówek rozl. mr. 1801: gr. or. i ogr. mr. 834, łąk mr. 355, pastw. mr. 122, lasu mr, 404, nieuż. mr. 86; bud. mur. 6, z drzewa 37; płodozmian 6 i 7-polowy; las nieurządzony. Wś Wola Skr. os. 68, mr. 982; wś Sułoszyn os. 42, mr. 552; wś Łukowiec os. 68, mr. 814; wś Pożarów os. 36 mr. 553. Poprzednio w skład dóbr wchodził folw. Skromowice; ogólny obszar wynosił 2364 mr. (1064 mr. roli, 534 mr. łąk, 555 mr. lasu). Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531, ze wsi S. Wola, Sulosin, Łukowiec, Piotr Krakowczyk, kaszt. chełmski płacił od 3 łan., $^1/_2$ młyna. Sympark od 1 łan., $^1/_2$ młyna (Pawiński, Małop., 349). Dobra te stanowiły część dóbr Kockich. W 1844 r. wykopano tu starożytne pieniądze polskie z XI w. *Br. Ch.*

Skrondziany, folw., pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 39 w. od Telsz.

Skronina, wś i fol. nad rz. Drzewiczką, pow. opoczyński, gm. Białaczów, par. Petrykozy, odl. od Opoczna 9 w., ma 27 dm., 342 mk., 629 mr. dwors., 302 mr. włośc. W 1827 r. było 36 dm., 308 mk. W połowie XV w. S. wś w par. Gowarczow, własność Zuzanny córki Krystyna Magero, miała 11 łan., z których dziesięcinę snopową i konopną wartości 3 grzyw. płacono prebendzie Dziwkowskiej. Karczma i zagr. z rolą płaciły dziesięcinę prebendzie Sandomierskiej; folw. rycerski pleb. w Gowarczowie. Z jednego pola dziesięcinę pobierał arcyb. gnieźnieński (Długosz, L. B., I, 366, 376). Na początku XVI w. S. choć w par. Petrykozy położona, dawała dziesięcinę wartości około $^1/_2$ grzyw. pleban. w Białaczowie (Łaski, L. B., I., 708, 710). Według reg. pob. pow. opoczyńskiego z r. 1508, wś Skronina i 8 innych folw. własność Szmigielskich, płaciły poboru 14 grzyw. 15 gr. W r. 1577 we wsi S. w par. Petrykozy, Mikołaj Szmigielski płaci od 5 łan., 3 zagr. z rolą (Pawiński, Małop., 285, 480). *Br. Ch.*

Skroniów, 1174 r. *Skroniow*, wś i fol., pow. jędrzejowski, gm. Prząsław, par. Jędrzejów (odl. 4 w.). W 1827 r. 30 dm., 245 mk. W 1886 r. fol. S. i Księże rozl. mr. 631: gr. or. i ogr. mr. 605, past. mr. 6, lasu mr. 9, nieuż. mr. 11; bud. mur. 2, drewn. 22. Wś ta, część jej zapewne, była nadana klasztorowi jędrzejowskiemu, jak świadczy akt uposażenia z 1174 r. (Kod. Małop., II, 9). Następnie klasztor skupuje części od drobnych dziedziców. W 1335 r. „Stanislaus Maugunscus Adam et Wloscibor fratres germani heredes de Skroniów" sprzedają swe części klasztorowi jędrzejowskiemu za 80 grzyw. (Kod. Małop., I, 285). Sprzedaż ta wywołuje opozycyę ze strony dalszych krewnych. Andrzej z Mojkowic upomina się o jakąś cząstkę („particula hereditatis in parvo Skroniów") ale następnie zrzeka się przed sądem królewskim swej pretensyi w 1363 r. Współcześnie Mikołaj i Niemsta, synowie Andrzeja upominają się o trzecią część dziedzictwa „in parvo Skroniów", lecz występujący w imieniu klasztoru „Wlosciborius heres de Potok" udowodnił, iż klasztor tę część zakupił i zapłacił. Inni członkowie rodu występują w dalszym ciągu z pretensyami do klasztoru, który jednocześnie nie przestaje skupywać cząstek dla uwolnienia się od kłótliwych sąsiadów. Cały szereg aktów i wyroków mieści Kod. Małop. (t. I). W połowie XV w. S. wś w par. Andrzejów, własność w połowie klasztoru jędrzejowskiego, w połowie rycerska Gozdzieckiego h. Doliwa. W części duchownej były łany kmiece, które dawały czynsz, kury, sery, jaja, powabę, osep. Była tam karczma, zagrodnicy, folw. duchowny i młyn. Wszystkie role płaciły dziesięcinę

snopową i konopną klasztorowi jędrzejowskiemu (Długosz, L. B., III, 362, 370, 375). Według reg. pob. pow. krakowskiego z 1581 r. we wsi S. opactwo jędrzejowskie miało 7½ łan. km. 3 zagr. bez roli, 1 komor. bez bydła, ½ karczm. Stan. Strzeskowski ½ łan. km., 1 zagr. bez roli. Rakowski 1 łan, 1 zagr. bez roli (Pawiński, Małop., 87, 439). Po zniesieniu klasztoru S. wchodził w skład dóbr rządowych Jędrzejów. *Br. Ch.*

Skronsków, niem. *Skronskau*, dobra ryc. i fol., pow. olesiński, par. ew. Biskupice, kat. kościół w Zarzysku (par. Biskupice). W 1861 r. było 35 dm., 345 mk. (39 ew.), 1500 mr. obszaru, zamek, szkoła kat., gorzelnia, cegielnia Do S. należy fol. Duczów.

Skropieliszki, wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 41 w. od Poniewieża.

Skruda 1.) właściwie *Skroda*, wś, pow. nowomiński, gm. Kuflew, par. Oleksin, ma 135 mk., 922 mr. dwor., 179 mr. włośc. W r. 1827 było 7 dm., 63 mk. (dwie części). Fol. wchodzi w skład dóbr Kuflew. 2.) **S.,** fol. dóbr Długa Kościelna, w pow. nowomińskim. 3.) **S.,** wś włośc., pow. garwoliński, gm. Trojanów, par. Korytnica, ma 13 dm., 87 mk., 266 mr. W 1827 r. 10 dm., 64 mk. Wchodziła w 1564 r. w skład dóbr ststwa stężyckiego a następnie ryckiego (Ryki). 4.) **S.,** fol. Czemierniki, w pow. lubartowskim. *Br. Ch.*

Skrudany, wś, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Mejszagoła, okr. wiejski i dobra ks. Giedrojciów, Korwie, o 6 w. od gminy, 26 dusz rewiz.

Skrudelina, słoboda, w okr. selburskim, pow. iłukszteński, par. ueberlautzka (Kurlandya).

Skrudki, wś, pow. nowoaleksandryjski, gm. i par. Żyżyn.

Skrudlak, potok, wypływa w dolince, nad którą od płn. wznosi się Ostra (767 mt.) a od płd. Łysa (785 mt.), na płn. obszarze Mordarki, pow. limanowski; przechodzi wkrótce do Sowlin, płynąc w kierunku zachodnim i uchodzi do Sowliny, dopł. Łososiny. Długość biegu 5 klm. *Br. G.*

Skrudnik, las, pow. Nisko, ob. *Majdan* 9.), (t. V, 917).

Skrudniewszczyzna 1.) al. *Skrundziewszczyzna*, fol., pow. miński, od 1829 r. własność Szyszków, około 7 włók, młyn wodny. 2.) **S.,** nad bezim. dopł. Isłoczy, pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Pierszaje, ma 5 osad; miejscowość falista, dość leśna, grunta szczerkowe. *A. Jel.*

Skrudszen al. *Ischlauken*, wś, pow. stołupiański, blizko mta powiat. (poczta, tel.); 347 ha, 86 dm., 330 mk.

Skrudzina, w 1293 r. *Skrozina*, 1307 r. *Skrudznia*, w XV w. *Skrudzyna*, wś, pow. nowosądecki, niegdyś własność klasztoru starosądeckiego, teraz funduszu religijnego, leży w dolinie sandeckiej na płd.-zachód od Starego Sącza (11·3 klm.), nad potokiem (dopł. Dunajca). Wzn. 408 mt. npm.; ku płd. podnosi się teren nagle w lesiste pasmo rozdzielające dopływy Dunajca i Popradu, sięgające w szczycie Tylowskie 1031 mt. (na płd. od Skrudziny). Wś ta graniczą na zach. z Gaboniem, na płn. z Gołkowicami polskiemi a na wschód z Moszczenicą Wyżną, należy do najdawniejszych w tej ziemi. Wymienia ją przywilej Gryfiny, wdowy po Leszku Czarnym z r. 1293 (Kod. Małop., 190, 200). Za Długosza (L. B., I, 551 i III, 340—343) miała 3 łany km., zagrodę, sołtystwo na łanie i karczmę, w 1581 r. (Pawiński, Małop., 129) łan km., łan sołtysi i zagrodę z rolą. Obecnie należy do par. rz.-kat. w Podegrodziu i składa się z 57 dm. i 363 mk.; 338 rz.-kat., 17 protest., potomków kolonistów niemieckich z czasów Józefa II i 8 izrael. Więk. pos. ma 3 roli, 2 past. i 294 lasu; pos. mn. 315 roli, 65 łąk, 150 past. i 69 mr. lasu. *Mac.*

Skrundy, wś, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. i par. Komaje, okr. wiejski Syrenczany, o 11 w. od gminy a 21 w. od Święcian, ma 6 dm., 55 mk. kat. (w 1864 r. 13 dusz rewiz; należała do dóbr Abramowszczyzna, Abramowiczów).

Skrundzie, wś nad rz. Szczarą, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Kozłowszczyzna, o 31 w. od Słonima. Była tu filia par. kat. w Rędzinowszczyźnie.

Skruniszki, wś, pow. święciański, w 1 okr. pol., ma 5 dm., 30 mk. kat.

Skrusden, wś, pow. ragnecki, st. p. Kraupischken; 249 ha, 18 dm., 92 mk.

Skrusdienen, ob. *Ischdaggen*.

Skrusdin, os., pow. kłajpedzki, ob. *Nidden*.

Skruzdy, dwór, pow. kowieński, w 2 okr. pol., o 69 w. od Kowna.

Skruzdziele al. *Skruzdziely*, zaśc., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Muśniki, okr. wiejski Norwidziski, o 5 w. od gminy a 47 w. od Wilna, ma 3 dm., 22 mk. kat. (14 dusz rewiz.). należy do dóbr Pomusze, Kwiatkowskich.

Skruzdzielinie, fol., pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 64 w. od Poniewieża.

Skruzdzieniszki, dwór, pow. szawelski, gm. Łukniki, o 54 w. od Szawel.

Skrwa 1.) rzeczka, bierze początek we wschodniej części pow. rypińskiego z błot lesistych koło wsi Okalewa, dalej w kierunku południowym przepływa krętym biegiem pod Skrwilnem, Rudą, stanowi granicę pow. sierpeckiego z rypińskim i sierpeckiego z lipnowskim. Płynie przez Malanowo, Rochal, Brudzeń, Sikorz i pod Biskupicami poniżej Płocka uchodzi do Wisły z praw. brzegu, na granicy

pow. płockiego i lipnowskiego. Długa przeszło 50 w. Brzegi ma przeważnie lesiste lub pokryte torfiastemi łąkami; koryto proste, nurt leniwy, ztąd mało młynów nad brzegami. Z prawego brzegu przyjmuje: Maciecznę, Czernicę, Bobrownicę (pod Kłobukowem od Orłowa i Turzy), pod Sułocinkiem: Gozdawnicę, oraz dwa strumienie b. n. pod Dobaczewem i Tłuchówkiem; z lewego brzegu Sierpienicę, i dwa strumienie b. n. pod Żurawinem i Kobiernikami. Od źródeł do Rudy zwana bywa też Płosznicą. Tworzyła granicę ziemi dobrzyńskiej. 2.) **S.**, ob. *Osetnica.* 3.) **S.**, ob. *Szkwa.* *J. Bliz.*

Skrwilno, jezioro w pow. rypińskim przy wsi t. n., ciągnie się w kierunku od zach. ku płn.-wschodowi na długości $2^1/_2$ w., przy szerokości od $^1/_2$ do 1 w. Obszaru ma 540 mr., przy głębokości 5 do 10 stóp. Przepływa przez nie rzka Skrwa. W pobliżu płd.-zach. krańca jeziora nad Skrwą, leży wś Skrwilno, na płn.-wschod. brzegu Szczawno. Północny brzeg i południowy przedstawiają podmokłą nizinę. Od wschodu występują wzniesienia.

Skrwilno, wś, fol. i dobra nad jeziorem t. n. i rzką Skrwą, pow. rypiński, gm. i par. Skrwilno. Leży przy drodze z Bieżunia do Rypina (odl. 16 w.), w malowniczem położeniu śród lasów, posiada kościół par. murowany, szkołę początkową, urząd gm., kasę wkładowo-zaliczkową, karczmę, 7 sklepów, 56 dm., 532 mk. W 1827 r. 36 dm., 279 mk. Na obszarze dworskim znajduje się obszerny pałac z pięknym parkiem i starannie prowadzonym ogrodem. Gospodarstwo folwarczne staranne i zamożne. Piękne inwentarze, produkcya nabiału, gorzelnia parowa, olejarnia, młyn parowy, młocarnia parowa. Tartak parowy przerabia drzewo wielkich lasów (6000 mr.). Włościanie zamożni i przemyślni. Dobra S. składały się w 1886 r. z fol.: S. i Szczawno rozl. mr. 9353: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 641, łąk mr. 426, past. mr. 256, wody mr. 166, lasu mr. 6568, zarośli mr. 129, nieuż. mr. 307; bud. mur. 11, z drzewa 22; płodozm. 17-pol., las nieurządzony; fol. Szczawno gr. or. i ogr. mr. 586, łąk mr. 110, past. mr. 90, zarośli mr. 40, nieuż. mr. 33; bud. z drzewa 9; płodozm. 10 pol.; pokłady torfu. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś S. os. 104, mr. 725; wś Szczawno os. 39, mr. 250; wś Baba z Rumunkami os. 20, mr. 689; wś Ruda os. 25, mr. 377; wś Zambrzyce os. 26, mr. 457; wś Rak z Rumunkami os. 21, mr. 543. O starożytności osady świadczy grodzisko usypane na południ. brzegu jeziora. Okopy to porosłe trawą, mają kształt wydłużonego czworoboku o 690 stop. obwodu, przy 40 stop. wysokości. W 1885 r. wykopano tu popielnicę. Dostęp trudny w skutek otaczających trzęsawisk, nasyp zaś utworzony z piasku. Miejscowość ta nosi u ludu zwykłą nazwę Okopów Szwedzkich. Dziś istniejący kościół murowany z r. 1852 powstał na miejscu dawnej świątyni (niewiadomej erekcyi), z której pozostał tylko ołtarz pomieszczony obecnie w bocznej nawie. Wedle tradycyi Szwedzi zamordowali tu kapłana odprawiającego mszę św. W 1564 r. wś kościelna Skrwilno posiada karczmarza, 4 zagrodników, oraz 8 poddanych Pawła, Wojciecha i Jana Rościszewskich. Opłaca czynszu 2 fl. 2 gr. (Pawiński, Wielkop., I, 310). Według lustracyi pow. sierpeckiego z 1789 r. dobra S., własność Mikołaja Chełmickiego, przynosiły czynszu ogólnego z dóbr 3145 złp 12 gr. (Ziemia Kujaw., Boruckiego, str. 43). Dziś własność Jeżewskich. S. par., dek. rypiński, 5987 dusz. S. gmina, należy do sądu gm. III okr., obejmuje 462 dm., 4551 mk., 15.778 mr. obszaru (316 mr. nieużyt.). W gm. znajduje się: kościół, 3 szkoły, 2 cegielnie, tartak, 2 olejarnie, 4 wiatraki i młyn. W skład gm. wchodzą: Baba, Boguszewiec, Chrapoń, Czarnia-Duża, Czarnia-Mała, Dębówka, Klepczarnia, Mościska, Nowa-Grobla, Otocznia, Osina, Pietrzyk, Przylasek, Psota, Ruda, Rak, Rogatka, Rudziska, Skrwilno, Starcz, Sokółka, Szoniec, Szuce, Szczawno, Szczypiorna, Toki. *M. Wit.—Br. Ch.*

Skrybaki, wś, pow. szawelski, gm. Poszwityń, o 50 w. od Szawel.

Skrybicze 1.) wś, pow. białostocki, w 1 okr. pol., gm. Zabłudów, o 14 w. od Białegostoku. 2.) **S.**, dobra tamże, o 10 w. od Białegostoku.

Skryby, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 38 w. od Nowoaleksandrowska.

Skrybowo, wś i dobra, pow. wołkowyski, w 4 okr. pol., gm. Tarnopol, o 17 w. od Wołkowyska.

Skrybowszczyzna, chutor, pow. prużański, w 2 okr. pol., gm. Bajki, o $13^1/_2$ w. od Prużany.

Skryduliszki, zaśc., pow. szawelski, gm. Żagory, o 57 w. od Szawel.

Skryhałów, mko i dobra na praw. brzegu Prypeci, przy ujściu do niej rz. Buklówki, pow. mozyrski, o 5 mil od Mozyrza (par. kat.), przy trakcie pińsko-mozyrskim. Niegdyś królewszczyzna, następnie własność Kmitów, Słuszków, Denhoffów, Czartoryskich, którzy sprzedają Petroneli z Zawiszów 1-mo voto Wołodkiewiczowej, 2-do voto Chełchowskiej, następnie w XVIII w. dziedzictwo możnej rodziny Oskierków, h. Murdelio; w 1874 r. nabyte przez ryskiego kupca Karola Szepellera. Miasteczko ma 102 o-ad i do 1000 mk. przeważnie żydów; targi tygodniowe a na mocy przywileju Stanisława Augusta z d. 28 maja

1782 r., dwa jarmarki (9 maja i 6 grudnia). Cerkiew p. w. św. Mikołaja, drewniana, fundacyi Kazimierza Oskierki; przeszło 1200 parafian; kaplica św. Paraskiewii w Lesznej. Paroch ma z dawnych zapisów $1^1/_2$ włóki pola, obręb lasu na wyspie i jezioro rybne. Do niedawna była tu kaplica katol. Znajduje się tu zarząd okr. policyjnego (stanu), w skład którego wchodzą gminy: Słoboda-Skryhałowska, Michałki, Skorodno, Bujnowicze i Mieliszkiewicze. W okolicy jest dużo kurhanów i okopisk przedhistorycznych (ob. *Skryhałowska-Słoboda*). Mieszkańcy żydzi trudnią się handlem, chrześcianie zaś rolnictwem, rybactwem, ciesiołką flisaczą, innemi rzemiosłami i w części flisactwem. Dobra mają około 760 włók; rybołówstwo znaczne, łąk niezmierna obfitość, lasy olbrzymie, grunta urodzajne. Z wspomnień historycznych przechowaną została wiadomość o najściu sioła S. przez Tatarów krymskich w 1497 r., przyczem zamordowany został metropolita kijowski Makary Czort (ob. Skarbiec Daniłowicza, II, Nr. 2099, str. 247). *A. Jel.*

Skryhałowska Słoboda al. *Michałowska Słoboda*, wś z zarządem gminnym i dobra nad rz. Prudok, prawym dopł. Prypeci, pow. mozyrski, w 1 okr. skryhałowskim, par. katol. Mozyrz (o 18 w.). Wś ma 51 osad pełnonadziałowych, cerkiew z 1755 r., fundacyi Kazimierza Oskierki, około 1900 parafian; paroch ma z dawnych zapisów do 2 włók ziemi i łąkę na 50 wozów siana; filie w Prudku pod wez. św. Mikołaja i w Zahoranach z 1823 r., fundacyi obywatela Jerzego Lenkiewicza, uposażona 17 mr. roli i łąką na 25 wozów. Dobra, niegdyś królewskie, z kolei Oskierków, należały do klucza skryhałowskiego Drogą wiana za Antoniną Oskierczanką przeszły na własność Aloizego Sulistrowskiego, pisarza w. ks. litew., następnie, również jako wiano za Antoniną Sulistrowską do Józefa Śniadeckiego; obecnie należą do Kazimierza Śniadeckiego, wnuka Jędrzeja. Mają 4245 dzies.; gorzelnia, rybołówstwo, propinacya. Grunta urodzajne, łąk obfitość, lasy niegdyś wielkie, obecnie zniszczone. Gmina skryhałowska składa się z 22 okręgów wiejskich (starostw), ma 742 osad włościańskich, 3842 włościan płci męzkiej z nadziałem 15,917 dz.; szkółka wiejska. W okolicy, na przestrzeni włóki, okopy olbrzymie, zawalone cegłą i murem, nawet szczątkami marmuru. Tradycya ludowa zwie to miejsce Horodok, lecz nie ma śladu o tej dohistorycznej osadzie. Cała miejscowość, usiana tysiącami kurhanów, świadczących, że tu się spełniły wypadki starsze od zapisanych w historyi, dla archeologów przedstawia wielki interes, niebadana jednak przez nikogo naukowo. *A. Jel.*

Skryhiczyn, wś i fol. nad Bugiem, pow. hrubieszowski, gm. Białopole, par. Horodło (r. l.) i Dubienka (r. gr.), odl. 24 w. od Hrubieszowa. We wsi jezioro Paszkoł. W 1827 r. było 29 dm., 173 mk. W 1874 r. fol. Skryhiczyn rozl. mr. 3092: gr. or. i ogr. mr. 416, łąk mr. 269, pastw. mr. 136, lasu mr. 2213, nieuż. mr. 58; bud. mur. 1, z drzewa 38; las nieurządzony. Wś S. os. 44, mr. 635; wś Józefów os. 10, mr. 80.

Skryl, wś i dobra nad rz. Citewką, prawym dopł. Świsłoczy, pow. ihumeński, w 4 okr. pol. puchowickim, gm. Citwa, par. kat. poprzednio Dukora, teraz Błoń, par. prawosł. Citwa; dość dawne dziedzictwo Janiszewskich. Wieś ma 9 osad pełnonadziałowych; cerkiewka filialna z 1857 r., pod wezw. św. Jana Złotoustego, fundacyi Augusta Janiszewskiego, ówczesnego dziedzica. Dobra należały do domin. Citwa, odziedziczonego przez Janiszewskich po Szwyjkowskich. Przy podziale pomiędzy Ludwikiem i Augustem Janiszewskimi, ostatniemu dostał się S. z przyległościami i folw. Antonowem. August Janiszewski, marszałek pow. ihumeńskiego, nadwerężył fortunę i umarł w 1863 r. Obecnie dobra są własnością jego dzieci. Po odseparowaniu włościan dominium S. ma około 124 włók a fol. Antonów około 40 włók; grunta lekkie, szczerkowe, urodzajne, lasu dostatek, łąki wyborne. W ostatnich latach skanalizowaną została rz. Citewka w kierunku Ptycza. *A. Jel.*

Skryniki, wś, pow. augustowski, gm. Balla Wielka, par. Teolin, odl. od Augustowa 52 w., ma 27 dm., 215 mk. W 1827 r. było 21 dm., 122 mk.

Skrynupie 1.) wś, pow. władysławowski, gm. Szyłgale, par. Syntowty, odl. od Władysławowa 19 w., ma 5 dm., 64 mk., 268 mr. Wchodziła w skład dóbr rząd. Kidule. W 1827 r. 9 dm., 82 mk. 2.) **S.**, wś, pow. władysławowski, gm. i par. Gryszkabuda, odl. od Władysławowa 22 w., ma 8 dm., 73 mk.

Skrypajewo, wś nad rz. Inyłuszką, pow. zmijewski gub. charkowskiej, o 23 w. na płn. wschód od Iziuma, ma 462 dm., 2225 mk., cerkiew, szkołę i dwa jarmarki. Istniała już w XVII w.

Skrypczyno, wś, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Prozoroki, okr. wiejski Sanniki, o 3 w. od gminy a 35 w. od Dzisny, ma 4 dm., 59 mk. (w 1864 r. 18 dusz rewiz.); należała do dóbr Dutki, dawniej Doboszyńskich, następnie Karpowych.

Skrypica 1.) potok w pow. święciańskim, przepływa pod wsią Michałowo. 2.) **S.** al. *Skrzypica*, rz. w pow. mozyrskim, lewy dopływ Prypeci, zaczyna się pod osadą Łohowoszcza, w gminie Żytkowicze, płynie w kierunku południowym, przeciąwszy linię drogi

żelaznej pińsko-rzeczyckiej koło folw. Bronisławów, nieco niżej zwraca się na wschód ku wsi Kolno i o 8 w. poniżej ma ujście naprzeciwko wsi Piererow. Długość biegu przeszło 5 mil. Z obu stron zasila się kilku drobnemi rzeczkami i w dalszym biegu ma łączność z jez. Orechowo. Na wiosnę spławia drzewo z lasów okolicznych ku Prypeci. *A. Jel.*

Skrypiele, uroczysko, pow. prużański, w 4 okr. pol., gm. białowiesko-aleksandrowska, o 69 w. od Prużany.

Skrypka, wś, pow. połocki. Pomiędzy wsią S. a Tradowiczami, w pobliżu jez. Drysieńskiego ciągnie się pasmo wyniosłości.

Skrypki, zaginione sioło we włości czarnobylskiej, na lewym brzegu Prypeci, w płn.-wschodnim zaątku dzisiejszego pow. radomyskiego, na pograniczu gub. mińskiej, w sąsiedztwie wsi Krasna i Maszów, na płn.-zchd od mka Czarnobyla; ob. Arch. J. Z. R., cz. III, t. 2: 105, 107, 109, 305.

Skryplica, rzeczka w pow. bobrujskim, drobny prawy dopł. Dobośni, w obrębie gm. Koczerycze. Zaczyna się w lesistych moczarach za wsią Komarowo, płynie w kierunku wschodnim ku wsi Skryplicy i po za nią ma ujście. Długość biegu około 1 mili; przyjmuje w siebie z obu stron kilka strug. *A. Jel.*

Skryplica, wś nad rzką t. n., pow. bobrujski, w 1 okr. pol., gm. Koczerycze, ma 44 osad; grunta lekkie, miejscowość dzika, lud trudni się rolnictwem, pszczolnictwem, łowiectwem; brak komunikacyi. *A. Jel.*

Skryptele, wś. pow. kowieński, w 4 okr. pol., gm. i par. Żejmy (o 2 w.), o 45 w. od Kowna; gleba średnia, ludność litewska.

Skryszewo, wś, pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, gm. Rajcy, ma 9 osad; miejscowość wzgórzysta, bezleśna, grunta urodzajne, pszenne. *A. Jel.*

Skryszowo al. *Skryszowa*, wś nad bezim. lewobocznym dopł. Wołośni, pow. nowogródzki, w 1 okr. pol. wsielubskim, gm. Lubcz, ma 39 osad pełnonadziałowych; grunta urodzajne, lud rolniczy i flisaczy, miejscowość bezleśna. *A. Jel.*

Skrywieliszki, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 70 w. od Nowoaleksandrowska.

Skrzany, w dok. z 1462 r. *Scrzani*, wś i fol., pow. gostyński, gm. Skrzany, par. Trębki, odl. 7 w. od Gostynina, posiada gorzelnię parową z prod. na 27,000 rs., cegielnię, smolarnię, 36 dm., 790 mk. W 1827 r. 40 dm., 366 mk. Gospodarstwo folwarczne staranne i zamożne. Włościanie tutejsi hodują owce rasy poprawnej. W 1872 r. fol. S. z os. leśną Smolarnia rozl. mr. 2497: gr. or. i ogr. mr. 953, łąk mr. 187, lasu mr. 1151, zarośli mr. 30, nieuż. mr. 176; bud. mur. 14, drewn. 20; płodozm. 5 i 7-pol., las urządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 64, mr. 225; wś Nowa Wieś os. 36, mr. 517; wś Stanisławów os. 30, mr. 306; wś Justynków os. 12, mr. 150. Jestto dawna wś książęca w ziemi gostyńskiej, wymieniona w akcie Władysława, ks. mazow., z 1462 r. (Kod. Maz., 223). S. gmina należy do sądu gm. okr. I w Gostyninie (tamże st. poczt.). Obszaru ma 9574 mr. i 3578 mk. (1867 r.). *Br. Ch.*

Skrzebowa, urzęd. *Skrzebow*, mylnie *Strzebowa* i *Strzegowa*, wś kośc. i fol., pow. odolanowski, dekan. ołobocki, o $2^1/_2$ klm. na płn.-wschód od Raszkowa, na lewym brzegu Ołoboczki; par. w miejscu, poczta w Raszkowie, st. dr. żel. na Biniewie o 3 klm. Kościół pod wez. św. Maryi Magdaleny istniał już przed r. 1410; zburzyli go Szwedzi w r. 1655. Nowy kościół z drzewa wystawił około r. 1680 Jan Baszyński, proboszcz. Na obszarze S. ku Raszkowowi stała niegdyś kaplica murowana, z cudownym obrazem N. M. P. loretańskiej, który około 1810 r. przeniesiono do kościoła paraf. a kaplicę rozebrano. Par., liczącą 540 dusz, składają: Cegielnia, Skrzebowa i Zielonka. W r. 1423 rozgraniczono S. z Szczurami; około r. 1523 należała S. do J. Chwalczewskiego i A. Duszczyny; r. 1579 posiadał tu Wojciech Biegański $12^1/_2$ łan. osiadł., 9 zagr., 3 komor. i 1 hultaja a w r. 1618 Stanisław Miłaszewski 7 łan. km., $1^1/_2$ łana wcielonego do folwarku, 4 zagr. i 3 komor. Wś ma 55 dm., 358 mk. kat. i 369 ha (296 roli, 43 łąk); czysty doch. z ha roli 10·38, z ha łąk 8·61 mrk. Fol. (8 dm., 170 mk.) wchodzi w skład okr. dwor. Raszków. *E. Cal.*

Skrzeczeniec al. *Skrzeniec*, także *Skrzeczewiec* i *Skrzeczewice*, wś włośc., pow. grójecki, gm. Komorniki, par. Rembertów, ma 9 os., 48 mk., 39 mr. Wchodziła w skład dóbr Kopana (Kopona).

Skrzeczkowice, ob. *Krzeczkowice.*

Skrzeczna al. *Skrzyczna*, *Skrzeczne*, dwa szczyty lesiste w paśmie Beskidu żywieckiego, na granicy pow. żywieckiego i bialskiego, gm. Lipowej i Szczyrka, w ramieniu wybiegającem od Malinowskiej Skały (1150 mt.) na płn.-wschód, na dziale wodnym dolin pot. Żylczy i Leśnej. Szczyt płd. wznosi się 1201, płn.-wsch. 1250 mt. npm. (szt. gen.). Z płn.-wsch. pochyłości spływają pot. Godziska i Kalonka a z stoków wsch. spływają wody do Leśnej a od zach. do Żylczy. *Br. G.*

Skrzeczoń, wś, pow. frysztacki, obw. sąd. bogumiński, na Szląsku austr., nad bezim. dopływ. poblizkiej Olszy, o 6 klm. na płd.-wsch. od Bogumina a 13 klm. od Frysztatu, przy gościńcu orłowsko-bogumińskim, tuż przy stacyi Bogumin dr. żel. północnej ces. Ferdynanda. Na wschód leży Lutynia Niemiecka,

na płd. Zablacz al. Zabłocie, na zach. Szunichel a na płn. rz. Olsza tworzy granicę Szląska austr. od pruskiego. Wieś legła w płd. części obszaru, po płd. stronie rzeczonego gościńca, w płn. części przys. Nowawieś (Nikeltaff), wreszcie dalej na płn. zabudowania Czerwin al. Nerad. W Nowejwsi piękna kaplica. Par. łac. w Lutyni Niemieckiej. Szkoła ludowa w miejscu. W r. 1880 było 91 dm., 848 mk., 835 kat., 12 żyd.; 751 Polak., 42 Czechoszląz, 15 Niemc. Z tej liczby na przys. Nowawieś przypada 26 dm., 207 mk., a na wieś Skrzeczoń 65 dm., 641 mk. St. poczt. Lutynia Niemiecka. *Br. G.*

Skrzeczowizna, powiat miechowski, ob. *Kozłów.*

Skrzeczyno, jezioro, ob. *Kreczyno.*

Skrzegowa, ob. *Skrzebowa.*

Skrzeka, ob. *Skrzynki.*

Skrzeki, fol., pow. nowomiński, gm. Kuflew, par. Kałuszyn, odl. 19 w. od Mińska a 3 w. od Kałuszyna; ma 66 mk. W 1827 r. 2 dm., 10 mk. W 1881 r. fol. S. rozl. mr. 370: gr. or. i ogr. mr. 276, łąk mr. 36, past. mr. 11, lasu mr. 37, nieuż. mr. 10; bud. mur. 1, drewn. 22; młyn.

Skrzelczyce al. *Krzelczyce*, 1540 r. *Chrzelczicze*, wś i fol., pow. kielecki, gm. Szczecno, par. Lisów, młyn wodny, pokłady rudy żelaznej. W 1827 r. 47 dm., 125 mk. Dobra S. składają się z fol. S., Komórki i nomenkl. Znojów, rozl. mr. 1939: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 377, łąk mr. 48, past. mr. 102, wody mr. 15, lasu mr. 481; fol. Komórki ma 891 mr. (835 mr. lasu). W 1540 r. jest 5 folw. odrębnych i 12 półłank. km. Wś oceniona na 320 grz. W 1573 r. Krzelczicze mają 4 właścicieli (Pawiń., Małop., 271, 588). Wś S. ma 60 os.i 729 mr. Dobra te w r. 1879 oddzielono od Maleszowy.

Skrzelew, wś i fol., pow. sochaczewski, gm. i par. Szymanów, ma 35 dm., 171 mk., 171 mr. ziemi folw. i 35 osad, 396 mr. włośc. W 1827 r. był 1 dm., 6 mk. Folw. wchodzi w skład dóbr Duninpol.

Skrzeniec, wś, pow. grójecki, ob. *Skrzeczeniec.*

Skrzeszew 1.) wś włośc. w pobliżu lewego brzegu Narwi, pow. warszawski, gm. Góra, par. Wieliszew. Leży na lewo od drogi bitej z Jabłonny do Serocka, posiada szkołę początkową, 417 mk., 958 mr. W 1827 r. 2 dm., 13 mk. W akcie uposażenia klasztoru w Czerwińsku z 1155 r. wymienione jest Skrzeszewo. 2.) **S.**, wś i fol. nad Bugiem, pow. sokołowski, gm. Repki, par. Skrzeszew, posiada kościół par. murowany, szkołę początkową, młyn wodny, 43 dm., 466 mk. W 1827 r. 35 dm., 309 mk. Dobra S. składały się w 1885 r. z fol. S., Frankopol i Bronikowizna, rozl. mr. 2315: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 515, łąk mr. 116, past. mr. 33, lasu mr. 879, nieuż. mr. 25; bud. mur. 17, drewn. 25; płodozm. 10-pol., las nieurządzony; fol. Frankopol gr. or. i ogr. mr. 382, łąk mr. 38, past. mr. 61, lasu mr. 5, nieuż. mr. 23; bud. drewn. 6; płodozm. 9-pol.; fol. Bronikowizna gr. or. i ogr. mr. 174, łąk mr. 17, past. mr. 4, lasu mr. 38, nieuż. mr. 5; bud. drewn. 4. W skład dóbr wchodziły: wś S. os. 28, mr. 580; wś Rudniki os. 23, mr. 458; wś Wasilew Skrzeszewski os. 14, mr. 19. W okolicach S. włościanki wyrabiają rocznie ze swojego lnu po 60—100 łokci płótna, ze dwa obrusy, z parę ręczników, tudzież po 2 do 3 wełnianych spódnic i poszewek do poduszek i po 25 łokci materyału na ubrania męzkie. Kościół paraf. p. w. św. Stanisława, erekcyi nieznanej. W 1501 r. erekcyę odnowił biskup łucki Jan Pudełko, bo S. był włością biskupią, darowaną im w r. 1428 przez Witolda. W 1845 dziedzic Ochenkowski powiększył uposażenie. Obecny murowany kościół wznieśli Godlewscy, dziedzice dóbr Mordy; 1733 r. poświęcony, w XIX w. odnowiony przez dziedzica wsi Obniskiego. W 1861 r. było w parafii 2320 dusz r. l., 115 r. g., 21 izrael. S. par., dek. sokołowski (dawniej janowski), 2968 dusz. *Br. Ch.*

Skrzeszewo 1.) fol., pow. mogilnicki, o $2^1/_2$ klm. na płn. od Kwicciszewa (par. i poczta), w okolicy wzgórzystej; st. dr. żel. w Mogilnie o 6 klm.; 4 dm., 73 mk. (61 kat., 12 prot.) i 197 ha (175 roli, 13 łąk). 2.) **S.**, leśnictwo, w tejże okolicy, wchodziło r. 1831 w skład domeny Mogilno; w nowszych spisach urzęd. niewykazane. *E. Cal.*

Skrzeszewo 1.) *Szlacheckie*, niem. *Adlig Krissau*, dobra ryc., pow. kartuski, st. p. i kol. i par. kat. Żukowo (o 1 milę). Wznies. 640 st. npm., zawiera w 2 działach 10 posiadeł włośc. i 15 zagród, 3492 mr. W 1869 r. 439 mk., 281 kat., 158 ew., 41 dm.; 1885 r. 50 dm., 463 mk. W 1859 r. dziedzicami byli v. Kleist i Liszewski. Dziś S. Szlach. i Król. ze wsią Kuhwiese tworzą jedną gminę, obejmującą 1382 ha (344 lasu, 48 łąk, 539 roli or.; 1 ha roli daje 5·48 mrk cz. doch.). W 1885 r. liczyła gmina 83 dm., 141 dym., 734 mk., 580 kat., 154 ew. Dawniej stanowiło S. jeden majątek ryc., który potem się rozpadł na 3 działy. Szkoła 2-klas. bezwyznaniowa liczyła 1887 r. 2 naucz., 145 dzieci. Znajdowano tu nieraz urny, a r. 1871 odłamki czaszek podługowatej formy (t. z. dolichocephale). W przywileju r. 1349, wystawionym przez komtura gdańskiego Henryka Rechter, udziela zakon dziedzicowi małe sądownictwo. S. było lokowane na prawie magdeb. W XIV czy XV w. nabywa S. Henryk Scholtz. W 1454 r. posiadaczem jest Mikołaj z Skarszewa, którego razem z Janem z Borkowa wysyła Jan z Sci-

borza, woj. poznański, do Gdańska (w 1454 r.), zarzucając miastu, że bierze w opiekę tych z szlachty, którzy trzymają z zakonem (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., VI, 127). 2.) **S.** *Królewskie*, niem. *Koenigl. Krissau*, folw., tamże, w wieczystą dzierżawę puszczony 1784 r., dawniej część dóbr ryc. Ma 1622 mr. W 1869 r. 47 mk., 36 kat., 11 ew., 4 dm.; 1885 r. zaś 19 dm., 161 mk.; dziedzic 1859 r. Liszewski; 1885 Maryanna Sychowska. W XVI w., kiedy całe S. stanowiło jeden majątek, posiadali go Skrzeszewscy. Jedna trzecia należała do dwóch panien Skrzeszewskich, Katarzyny i Doroty, i kilku braci. R. 1602 panny te, w leciech podeszłe, kiedy bracia zmarli bezpotomnie, zapisały cały swój majątek klasztorowi w Żukowie. W dok. donacyjnym wyrażają: że radeby tej ukochanej ojczyźnie, w tak wielkiej żałości i rozerwaniu będącej, pobożne bogomódlstwo i pomoc pozostawić, naśladując tylu książąt i panów, którzy także dobra swoje klasztorowi zapisali. Obszaru ziemi obejmowała wtedy ta część darowana 28 włók i 20 mr., ale między temi liczne chrusty i błota. I las należał do wsi w stronie ku Przyjaźni. R. 1629 jakiś Lniski, który się przedtem nazywał Skrzeszewski, wytoczył proces, chcąc majątek klasztorowi odebrać, ale bez skutku. R. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacili w S.: pan Wętkowski od 2 wł. fol., 1 ogr. 2 fl. 8 gr.; panny zakonne w Żukowie także 2 fl. 8 gr. (ob. Roczn. Tow. P. N. w Pozn., 1871, str. 174). Według taryfy na symplę z r. 1717 płaciło S. 28 gr., tamże pan Mniszewski 4 gr. (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 83). Mesznego płaciło S. 1710 r. 6 korcy żyta (ob. wizyt. Szaniawskiego, str. 140). R. 1740 pan Golcz, ssta wałecki, przez swoich ludzi z Przyjaźni wiele szkody w dobrach tutejszych wyrządził, za co mu panny wytoczyły proces (ob. Klaszt. żeńskie ks. Fankidejskiego, str. 58). Według wizyt. Rybińskiego z r. 1780 posiadali wówczas S.: Mitchel, major wojsk. pol., Wyczechowski i panny norbertanki w Żukowie. S. liczyło 111 kat. i 32 akatolików (str. 234). 3.) **S.**, niem. *Schroedersfelde*, wś, pow. kartuski, st. pocz. i paraf. kat. Sierakowice 7·5 klm. odl.; 675 ha (82 lasu, 22 łąk, 301 roli or.). W 1885 r. 15 dm., 27 dym., 133 mk., 34 kat., 99 ewang. Wizyt. Rybińskiego z r. 1780 donosi, że dobra dawały mesznego 2 kor. żyta i tyleż owsa (str. 167). S. leży nad jeziorem mającem 103 mr., na płn. krańcu powiatu, nad granicą prowincyi pomerańskiej. Składa się z fol., r. 1789 w dzierżawę puszczonego i z 2 wybudowań.

Skrzeszewy *Duże*, wś i folw., *S. Małe*, fol., w XVI w. *Skrzyschow majus et minus*, pow. gostyński, gm. Szczawin Kościelny, par. Żychlin, odl. 17 w. od Gostynina. S. Duże mają 7 dm., 124 mk., S. Małe 7 dm., 183 mk. W 1827 r. S. Duże miały 9 dm., 215 mk., S. Małe 12 dm., 57 mk. Dobra Skrzeszewy składały się w 1871 r. z fol. S. Małe, S. Wielkie i Gaje, rozl. mr. 1073: fol. S. Małe gr. or. i ogr. mr. 279, łąk mr. 50, past. mr. 60, nieuż. mr. 20; bud. mur. 11, z drzewa 7; płodozmian 9-polowy; fol. S. Wielkie gr. or. i ogr. mr. 235, łąk mr. 60, past. mr. 40, nieuż. mr. 15; bud. mur. 4, z drzewa 12; płodozmian 13-polowy; fol. Gaje gr. or. i ogr. mr. 283, lasu mr. 25, nieuż. mr. 6; bud. mur. 3, z drzewa 1; płodozmian 8-polowy; wiatrak, pokłady torfu. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. Wielkie os. 10, mr. 12; wś Rakowiec os. 14, mr. 6; kol. Skrzeszewy al. Karolów os. 11, mr. 125. Na początku XVI w. S. Wielkie miały tylko łany kmiece, dające dziesięcinę na stół arcybiskupi, folwarku nie było tu wcale; S. Małe dawały z łanów dworskich i kmiecych dziesięcinę pleban. w Sobocie. Należały obie wsi do par. Żychlin (Łaski, L. B., II, 497). Według reg. pob. pow. orłowskiego z r. 1576 wś Skrzeszewy Duże, w par. Żychlin, własność Jadwigi Sobockiej miała $22^1/_2$ łan., 2 karczmy, 26 osad. S. minor, własność Sobockiej, 4 łany, 4 zagr., karczmę, 26 osad. (Pawiński, Wielkp., II, 110). *Br. Ch.*

Skrzeszkowice, niem. *Skrzezkowitz*, wś, pow. rybnicki, par. katol. Krzyżowice. W 1861 r. 9 dm., 79 mk. (17 ew.), 443 mr.

Skrzeszowice, 1490 r. *Crzyscowycze*, wś, fol. i dobra, pow. miechowski, gm. Niedźwiedź, par. Biórków, odl. 21 w. od Miechowa. Posiadają cegielnią, gorzelnią (1871 r.). Dobra Skrzeszowice składały się w 1871 z fol.: S., Szczepanowice, Polanowice i Rędziny, rozl. mr. 1839: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 484, łąk mr. 21, past. mr. 19, wody mr. 14, nieuż. mr. 31; bud. mur. 10, z drzewa 12; płodozm. 6 i 9-polowy; fol. Szczepanowice gr. or. i ogr. mr. 254, łąk mr. 59, past. mr. 2, wody mr. 3, nieuż. mr. 10; bud. mur. 3, z drzewa 5; płodozmian 8-polowy; fol. Polanowice gr. or. i ogr. mr. 273, łąk mr. 9, past. mr. 2, lasu mr. 384, nieuż. mr. 15; bud. mur. 3, z drzewa 9; płodozmian 9-polowy; fol. Rędziny gr. or. i ogr. mr. 211, lasu mr. 44, nieuż. mr. 6; bud. z drzewa 5; płodozmian 11-polowy; lasy urządzone. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 35, mr. 440; wś Marszowice os. 19, mr. 218; wś Polanowice os. 30, mr. 231; wś Szczepanowice os. 20, mr. 264. Zapewne jestto przekształcona nazwa z dawniejszej Krzyszkowice, która według reg. pob. z 1581 r. leżała w par. Bierków, była własnością ks. Konstantego Ostrogskiego, dzierżawioną przez Gierałta, który płacił od 12 łan. km., 5 zagr. z rolą, 1 czynsz., 1 komor. z bydłem, 7 kom.

bez bydła, 1 rzem., 1 kijaka i od 1 ćwierci roli (Pawiński, Małop., 17, 441). *Br. Ch.*

Skrzetuski Młyn, niem. *Schrotthausmuehle*, os., pow. obornicki, o 4 klm. na zachód od Ryczywoła i 2 klm. na płd.-zach. od Skrzetusza; ma 1 dm., 9 mk.

Skrzetusz, niem. *Schrotthaus*, ztąd *Szroty* na mapie Chrzanowskiego, wś i fol., pow. obornicki, na trakcie czarnkowskim, o 3 klm. na zachód-północ od Ryczywoła (par. kat. i poczta), par. prot. Połajewo, st. dr. żel. w Budzyniu o 15 klm. S. jest gniazdem Skrzetuskich; w r. 1580 składał się z Większego i Mniejszego S. a każda z obu części z 4 działów; na S. Większym mieli Jakub Redlich, Jan Wietrzyk i Tomaszek Skrzetuscy po 1 ćwierci roli, a Marcin Czołta 4 ćwierci, 3 zagrodn. i 1 komorn.; na S. Mniejszym posiadali po 1 ćwierci Tomasz Bzdziel, Wojciech Breł i Jan Skóra Skrzetuski; Jakub, Marcin, Mikołaj, Stanisław i Wojciech Skrzetuscy mieli razem 1 łan i 3 zagrod.; na dziale Jana Skóry było 2 komor. i 2 kołodziei. Przy schyłku zeszłego stulecia wchodził S. w skład dóbr połajewskich, trzymanych przez Wojciecha Huzarzewskiego; zabrany przez rząd pruski, wcielony został do domeny Połajewo. Wś z młynem Skrzetuskim, z którym tworzy okrąg wiejski, ma 69 dm., 486 mk. (411 kat., 68 prot., 7 żyd.) i 790 ha (568 roli, 130 łąk); czysty doch. z ha roli 13·71, z ha łąk 21·93 mrk. Fol. ma 7 dym., 123 mk. i dotąd należy do rządu pruskiego. *E. Cal.*

Skrzetusz 1.) niem. *Schrotz*, na początku XV w. *Stratush*, 1438 *Skrżatusz*, *Szroce*, wś z kośc. paraf. nad jez. t. n., pow. wałecki, na płd.-wschód od Wałcza, przy trakcie do Piły, st. tel. Witowa Góra (Gr. Wittenberg), st. pocz. i kol. w miejscu; 2460 ha obszaru (60 lasu, 39 łąk, 1066 roli or.) i to z wyb. Ulrischsfelde (1885 r. 3 dm., 65 mk.). Obie miejscowości miały 94 dm., 182 dym., 958 mk. (717 kat., 226 ew. i 15 żyd.). We wsi szkoła ewang. i 2-klas. szkoła katol. Zamczysko skrzetuskie (castrum) było siedzibą starostów nowodworskich (Neuhof) i sięga dalekiej przeszłości; dziś nie ma po niem śladu. Przywilej z r. 1438 opiewa, że włościanie w S. mają używać tych samych praw, co mieszczanie wałeccy. R. 1626 w obozie pod Gniewem uzyskali wójtowstwo skrzetuskie za waleczność Marcin Kowalkowski, Mikołaj Sokół i Jakub Dryja. Kościół był dawniej filią do Wałcza. Dopiero r. 1660 wyniósł go bisk. poznański Albert Tolibowski do rzędu parafialnych. R. 1644 wystawił nowy murowany kościół Wojciech Konstanty z Goraja Breza, woj. poznański, ówczesny ssta wałecki. Dawniej słynął kościół jako miejsce cudowne, do którego rocznie około 10,000 ludzi pielgrzymowało. Znajdują się w nim wizerunki rodzin Klejnów i Schwandrów, tudzież portret Brezy († 1689), pochowanego u karmelitów w Poznaniu. Zasługuje w kościele na uwagę wielki ołtarz snycerskiej roboty, z figurą N. M. Panny, dla której ten kościół podobno został zbudowany. Ściany dokoła zdobią figury 12 apostołów. Jest też kilka pięknych ornatów. Wsie parafialne: Marienfeld, Neumuehle, Rosenthal, Rozwałd (Rosenfelde) ze szk. paraf., Skrzetusz (szk. par.), Tarnowo (Seegenfelde), Wieściółka (Wyspelke) i Wittków (szk. paraf.). W Rozwałdzie jest kośc. filialny, r. 1807 z drzewa na nowo odbudowany i tegoż r. benedykowany. Szpital w Skrzetuszu fundował Wojciech Konstanty z Goraja Breza, woj. poznański, a Jan Osten-Sacken go wyposażył. R. 1888 liczyła paraf. tutejsza, dek. wałeckiego, 2250 dusz (ob. Brevis descriptio archidioecesis Gnesnensis et Posnaniensis, przez Korytkowskiego, str. 246). W S. była siedziba starosty nowodworskiego. Rysunek kościoła i dokładny opis podaje Heise w dziele Bau- und Kunstdenkmaeler d. Prov. Westpreussen (str. 446—449). Por. także Gesch. d. Deutsch Croner Kreises von Schmitt, str. 222 i Powiat wałecki w XVI w. przez Calliera, str. 49. 2.) **S.**, dobra ryc., tamże, 698 ha (4 lasu, 653 roli or.); razem z fol. Dąbrowem i Marienfeld liczyły te dobra 1885 r. 8 dm., 33 dym., 196 mk., 84 kat., 112 ew.; gorzelnia. *Ks. Fr.*

Skrzetuszewo, *Krzethuszewo* r. 1398, *Skrzethuszewo* r. 1523, majętność, w pow. gnieźnieńskim, o $6^1/_2$ klm. na wschód-płd. od Kiszkowa, nad jeziorkiem, które spływa do Główny (dopł. Warty); par. i poczta w Sławnie, st. dr. żel. na Chwałkowie (Weissenburg Bz. Bromberg) o 8 klm.; 3 dm., 66 mk. kat. i 203 ha (177 roli, 8 łąk); właścicielem jest Piotr Radoński. W r. 1398 pisali się Paweł, Maciej i Piotr z S. (Akta gr. pozn., wyd. 1888 r.); około 1523 składało się S. z łanów dziedzicznych i kmiecych, które leżały pustkami; r. 1579 miał tu Jan Borzejowski 1 łan, 2 zagrod., a Głębocki 1 łan, w roku zaś 1618 posiadała Anna Skrzetuska 1 łan i 2 zagrodn.; około r. 1773—5 należało S. z Głębokiem do Józefa Polewskiego, który wiódł spory graniczne z Ksawerym Jasińskim, dziedzicem Witakowic i Wolanek (Konstyt. Seymu, II, 139), a przy schyłku zeszłego wieku do Anny Przeradzkiej, później do Jankiewiczów.

Skrzętla al. *Stara Wieś Weber*, wś, pow. nowosądecki, par. rz.-kat. w Tęgoborzy, leży u źródeł Świdnika, pot. uchodzącego z lewego brzegu do Dunajca, naprzeciw Zbyszyc, w parowie zasłoniętym od zachodu górą Babinem (780 mt.), od płd. Chełmem (793 mt.) a od płn. wzgórzami dochodzącymi 627 mt. Wszystkie

te wzniesienia są pokryte świerkowymi lasami. Najbliższemi wsiami są małe osady: na płn. Łyczanka, na wschód Rojówka. Wś ma 36 dm., 199 mk. Obszar wynosi 360 mr. (145 mr. roli, 16 mr. łąk, 136 mr. past. i 63 mr. lasu). Długosz nie wymienia tej wsi. W końcu XVI w. (1581 r., Pawiń., Małop., 137) była wraz z Rojówką własnością Mikoł. Kępińskiego i obie te wioski miały razem 3½ łan. km. i 2 zagrody z rolą. Skąd i kiedy przyczepiła się nawa „Stara wieś Weber“ nie możemy tu objaśnić. Podaje ją jednak Orzechowski, Specielles Ortsrepertorium i Skorowidz II. Stupnickiego, *Mac.*

Skrzybowce, wś i fol. nad Lebiodką, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Lebioda, okr. wiejski i dobra Brochockich (w 1864 r.) Skrybowce, o 24 w. od Szczuczyna; fol. ma 20 mk., wś zaś 12 dm., 102 mk. (w 1864 r. 44 dusz rewiz.). W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsi: S., Bieszanki, Cerkowce, Gordziejowce, Gościłowce, Olenikowce, Szpilki i Zieniowce, w ogóle 349 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych i 2 ludzi dworskich.

Skrzybowo, fol., pow. słonimski, w 5 okr. pol., o 1 w. od Słonima.

Skrzycko al. *Skrzyckie*, wś rząd. nad rz. Jazowcem, dopł. Bohu, pow. bracławski, okr. pol. Niemirów, gm. Monastyrskie, par. kat. i sąd Bracław (o 6 w.), ma 139 osad, 778 mk., 1194 dzies. ziemi włośc., 66 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Michała, wzniesiona w 1861 r., ma 1065 parafian. Należała do sstwa bracławskiego, nadanego prawem emfiteutycznem w 1775 r. Tomaszowi Kozłowskiemu, a synowi jego powtórnie na 50 lat. *Dr. M.*

Skrzyczna, ob. *Skrzeczna.*

Skrzydlarka, wś, w par. Rzegocina, pow. bocheński. Istniała w 1581 r. (ob. t. X, 141).

Skrzydlew, wś, pow. sieński, gm. Moszkany, na pograniczu powiatu, o kilkanaście wiorst od Witebska; dobra dziedziczne rodziny Nitosławskich; ziemi używalnej 2192 dz., nieużytków 661 dz. *A. Ch.*

Skrzydlewo, wś, pow. międzychodzki, o 2½ klm. na zach.-płd. od Kamionny (dopł. Warty); par. katol. Kamionna, prot. Międzychód, poczta w Górzynie, st. dr. żel. w Międzyrzeczu o 25 klm.; wraz z Brzezinką (3 dm., 34 mk.), z którą tworzy okrąg wiejski, ma 33 dm., 301 mk. (127 katol., 174 prot.) i 680 ha (495 roli, 44 łąk, 58 lasu); czysty doch. z ha roli 5·48, z ha łąk 7·44, z ha lasu 1·96 mrk. Około r. 1564 było na S. 7 łanów osiadłych, z których płacono bisk. poznańskim po 4 gr. fertonów; w r. 1580 posiadał tu Kacper Belęcki (Bylęcki) 8 półłanków, rolę karczmarską, 5 zagrod. i 2 komorn. Około r. 1793 należała S. do Unrugów. *E. Cal.*

Skrzydlewszczyzna, zaśc., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 20 w. od Dzisny, 1 dm., 6 mk. katol.

Skrzydlna, u Długosza *Crzidlna*, *Krzidlna*, wś, pow. limanowski, w okolicy górzystej i lesistej, w pobliżu źródłowisk Stradomki i przy drodze z Dobry (st. kolei państwowej) do Gdowa. Posiada parafią rz.-kat., szkołę ludową i urz. pocz., składa się z 114 dm. na obszarze mn. pos. a 14 na obsz. więk. posiad. i liczy 865 mk., 827 rz.-kat. i 38 izr. Więk. pos. (Zygm. Pruszyńskiego) wynosi 293 mr. roli, 47 mr. łąk, 45 mr. pastw. i 318 mr. lasu; pos. mn. 440 mr. roli, 106 mr. łąk, 144 mr. pastw. i 50 mr. lasu. Odbywają się tu jarmarki co trzy tygodnie. Za Długosza miała (Crzidlna, Krzidlna i Krzydlna) ta wś par. erygowaną 1351 r., obejmującą Przenoszę, Raciborzany, Kostrzec (Kosina) i Stróżę, z kościołem drewnianym (L. B., II, 129, I, 144). Obszar szlachecki należał do trzech braci h. Starża. W 1581 r. (Pawiński, Małop., 49) należały do parafii wszystkie te wsi, co dzisiaj, a prócz tego Godusza, Jodłownik i Kasina Wielka. Wieś była wtenczas dziedzictwem Pieniążkowej i składała się z 14 półłanków km., zagrody z rolą, 3 zagród bez roli, 2 komorn. z bydłem i rzemieśln. Obecny kościół p. w. św. Anny, drewniany, z murowanem prezbiteryum i nagrobkiem Pieniążka. Par. (dyec. tarnowskiej, dek. tymbarskiego) obejmuje: Wolę Skrzydlińską, Gruszów, Raciborzany, Przenoszę, Markuszową, Janowiec i Stróżę. Graniczy na płn. z Raciborzanami, na zachód z Przenoszą, na wschód ze Stróżą a na płd. z Wolą Skrzydlińską i Porąbką. *Mac.*

Skrzydlów, fol. i dobra nad rz. Wartą, pow. noworadomski, gm. Rzeki, par. Mstów, na prawo od drogi z Kłomnic do Św. Anny, posiada gorzelnią, młyn wodny, cegielnią, 7 dm., 169 mk. W 1827 r. było 3 dm., 29 mk. Dobra Skrzydlów składały się w 1885 r. z fol.: S., Adamów i Rzerzęczyce, nomenkl. Mostki i Zamłynie, rozl. mr. 2920; fol. S. gr. or. i ogr. mr. 580, łąk mr. 194, past. mr. 26, lasu mr. 1234, nieuż. mr. 50; bud. mur. 12, z drzewa 7; płodozmian 11-polowy; las urządzony w kolei 80-letniej; fol. Adamów gr. or. i ogr. mr. 200, łąk mr. 9, lasu mr. 47, nieuż. mr. 13; bud. mur. 2, z drzewa 5; płodozmian 8-polowy; fol. Rzerzęczyce gr. or. i ogr. mr. 473, łąk mr. 57, pastw. mr. 2, nieuż. mr. 34; bud. mur. 2, z drzewa 10. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś Skrzydlówek os. 60, mr. 591; wś Rzerzęczyce os. 79, mr. 607; wś Adamów os. 19, mr. 305; wś Zamlin al. Bugaj os. 10, mr. 84; wś Huba al. Nowa Kolonia os. 14, mr. 92; wś Trząska al. Zawodzie os. 6, mr. 79. Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1552-1553 wś S. major, w par. Mstów, miała w części Siradzkiego 1 osad.,

2 1/2 łan.; część Ropockiego 4 osad.; część Kołkowskich 3 osad. S. minor wś należąca do klasztoru mstowskiego, miała 8 osad., 3 łany, 2 młyny dziedziczne (Pawiński, Wielkp., II, 279). *Br. Ch.*

Skrzydłówek, wś włośc. nad rz. Wartą, pow. noworadomski, gm. Rzeki, par. Mstów, ma 64 dm., 561 mk., 591 mr. W 1827 r. było 31 dm., 298 mk. W połowie XV w. wś S. minor, par. Mstów, należała do klasztoru mstowskiego. Z siedmiu łan. km. płacono rocznie czynszu 1 grzyw., 2 koguty, 20 jaj; jedna zagroda płaciła czynszu 6 skotów; odrabiano 3 dni rocznie własnym wozem i zaprzęgiem. Ze wszystkich ról płacono dziesięcinę snopową prebendzie gnieźnieńskiej, wartości 6 grzyw. Młyn na rzece Warcie płacił rocznie czynszu 2 seksageny (Długosz, L. B, III, 152, 153). *Br. Ch.*

Skrzydło, las, ob. *Krzyworzeka.*

Skrzydłów, zaśc., pow. nowogródzki, o 2 w. na południe od Nowogródka (par. katol.), w 1 okr. pol. wsielubskim, gm. Horodeczna; miejscowość falista, grunta urodzajne.

Skrzydłowice, niem. *Skrzidlowitz*, wś, pow. lubliniecki, par. kat. Pawonków, w 1861 r. było 44 dm., 422 mk. (11 ew.), 1060 mr. Do S. należały Ciudy i Poręba.

Skrzydłówka, fol., karczma i część wsi Łąkty Górnej, pow. bocheński, na pr. brz. Stradomki, tuż przy gościńcu bocheńskim. Dawniej tworzył S., jak i drugi folw. Kunice osobną całość tabularną, z której powstała dziś karczma dworska. *Br. Ch.*

Skrzydłówko, niem. *Nieder Schridlau*, fol. i młyn nad Wietcisą, puszczone w wieczystą dzierżawę r. 1816 i 1781, pow. kościerski, st. p. Nowa Karczma (4·2 klm.); par. kat. Wysin; 477 ha (15 lasu, 36 łąk, 372 roli or.). W 1885 r. 19 dm., 29 dym., 177 mk., 82 kat., 95 ew. R. 1886 nabyło majątek ten na subhaście Towarz. zabezpieczenia „Janus“ za 50,000 mrk. Długów ciążyło 127,000 mrk. S. było dawniej własnością bisk. kujawskich (ob. Majątki biskupie p. kś. Kujota, str. 50). Nabył je bisk. Michał od ks. libiszewskiego Sambora II w XIII w. za odstąpienie dziesięcin. R. 1760 należał fol. do klucza wysińskiego; była tu gorzelnia, młyn, sadzawka i jezioro wspólne z W. Wietcem (ob. Majątki bisk. p. Kujota, str. 59). Pruska komisya katastrowa w r. 1772 podaje: W S. jest folw., którym zarządza podstarości, oprócz tego siedzą: młynarz, 6 danników i 5 komorników. Rola orna obejmuje 17 włók, las 2; młynarz ma 1 1/2 wł. Folw. wysiewa 200 kor. żyta, 35 jęczm., 100 owsa, 13 grochu, 1 tatarki; młynarz 15 kor. żyta, 3 jęcz., 15 owsa, 10 grochu, 1 tatarki; zbierają 3 ziarno. Owczarz prowadzi wyszynk i jest zobowiązany napoje brać z Subków. Zapłatę jego stanowi 120 owiec w trzodzie. Młynarz daje 92 fl. czynszu i 2 kopy pstrągów za młyn, za rolę zaś 10 tal.; 6 danników płaci razem 20 tal. za mało roli i każdy czyni tłokę przez 12 dni. Dawniej siedzieli na folw. dzierżawcy płacący 334 tal., ale nie mogli się utrzymać. Młynarz płaci 5 fl. pogłównego i 2 1/2 fl. hiberny, oprócz niego są wszyscy katolicy (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., XV, 163). R. 1780 liczyło S. 56 kat. i 28 ew. (ob. wizyt. Rybińskiego, str. 134). Młynarz dawał mesznego 1 1/2 kor. żyta (tamże, str. 137). *Kś. Fr.*

Skrzydłowo, niem. *Ober Schridlau*, wś włośc., pow. kościerski, st. p. Nowa Karczma, par. kat. Wysin. Razem z wyb. Słomiankami (3 dm., 16 mk.) obejmuje 279 ha (10 łąk, 213 roli orn.). W 1885 r. liczyły obie osady 39 dm., 54 dym., 265 dm., 242 kat., 23 ewang. Szkoła kat. (82 dzieci). Uwłaszczenie nastąpiło r. 1819. Wizyt. Szaniawskiego z r. 1710 opiewa, że S. dawało mesznego 3 kor. żyta i tyleż owsa (str. 159). S., w przywileju z r. 1282 „parvum Wissino seu Cridlouo“ zwane (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 111) odebrał bisk. kujawski Michał od ks. Sambora r. 1250 na własność, odtąd było w posiadaniu bisk. kujawskich aż do kasaty dóbr kościelnych. R. 1760 należała wś do klucza wysińskiego. Pruska komisya katastrowa podaje w 1772 r.: Na 9 wł. mieszka 6 włościan i 5 komorników; wszyscy katolicy. Włościanin każdy musi uprawiać 2 1/4 mr. roli folw. i przez jeden dzień własną podwodą pracować. Czynsz i wysiew jak w Wysinie (por. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., XV, str. 169). R. 1780 należało S. do pow. tczewskiego i liczyło 50 mk. samych katol. R. 1780 dawało Skrzydłowo mesznego 3 kor. żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Rybińskiego, 134 i 137). *Kś. Fr.*

Skrzyki, uroczysko, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 1 okr. pol., gm. Dubiażyn, o 6 w. od Bielska.

Skrzyńczyska 1.) 1789 *Skrzycisk*, niem. *Grueneck*, folw. do Wierzchów, pow. świecki, st. p. Osie, tamże paraf. kat. W 1885 r. 1 dm., 13 mk. R. 1773 było tu pustkowie, wydzierżawione panu Glasenapp, liczące 4 dym. i 22 mk. (ob. Zeitsch d. Westpr. Gesch. Ver., 1886, str. 203). 2.) **S.**, król. leśn. należące do nadleśn. Szarłaty. *Kś. Fr.*

Skrzyneczki, wś włośc., pow. włocławski, gm. Boruchowo, par. Białotarsk, ma 35 mk., 44 mr. W 1827 r. było 9 dm., 68 mk.

Skrzynia, niem. *Aalfang*. dawniej *Skrzinna*, wś, pow. starogardzki, st. pocz. i par. katol. Skórcz (1/4 mili); zawiera 3 włośc. posiadła i 2 zagrody, 374 mr. W 1885 r. 7 dm., 46 mk. Wieś ta istniała już r. 1710. R. 1780

było tu 9 mk.; mesznego płacili 18 gr. (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 232 i 236. *Kś. Fr.*

Skrzyniarka al. *Bańkowy Wierch*, ob. *Baników.*

Skrzynice, w XV w. *Skrzinycze*, 1490 r. *Crzinycze*, wś i fol., pow. lubelski, gm. Piotrków, par. Abramowice. Fol., majorat rząd., wchodzący w skład majoratu Czerniejów, ma 1370 mr.; wś 93 os., 2251 mr. W 1827 r. było 76 dm., 668 mk., par. Czerniejów. W połowie XV w. wś „Skrzimycza al. Ponyatowa", w par. Abramowice, własność braci i sióstr zakonu św. Brygidy w Lublinie, nadana przez Władysława Jagiełłę, miała 18 łan. km. płacących czynszu po fertonie (al. 12 gr.). Każdy kmieć winien na folwarku klasztornym wysiać kłodę własnego owsa, miary lubelskiej, i drugą kłodę żyta (dwa korce) klasztornego, na roli którą sam uprawi a następnie zebrać i zwieźć zboże. Wolni są od podymnego (zwanego tu królewstwo) i stacyi krolewskiej. Dwie karczmy z ogrodami płacą po 3 fertony czynszu każda a czterej zagrodnicy po fertonie. Sołtys ma 2 łany wolne, sadzawkę, służy klasztorowi na własnym koniu, gdzie go poślą. Kmiecie dają jeszcze klasztorowi po serze, dziesięć jaj, dwa koguty, a na Wielkanoc cietrzewia i kapłona. Pleban w Abramowicach dostaje tylko kolędę po groszu z łanu. Dziesięcinę z ról kmiecych i sołtysich, wartości do 10 grzyw., pobierał pleban w Górach pod Sandomierzem. Zboże musieli mleć w młynie klasztornem w Czerniejowie. Odrabiali jeszcze powabę i kosili łąkę klasztorną w Czerniejowie (Długosz, L. B., III, 306, 307). W 1531 r. wś Crzinicze, w par. Abramowice, własność klasztorna ma 7 łanów (Pawiński, Małop., 354). *Br. Ch.*

Skrzyniec, wś, fol. i dobra, pow. lubelski, gm. Bełżyce, par. Chodel, odl. 28 w. od Lublina, posiada pokłady kamienia wapiennego, trzy młyny wodne. W 1827 r. było 15 dm., 170 mk. Dobra Skrzyniec obejmowały w 1884 r. mr. 1895, uległy parcellacyi na kolonie, mające po 10 do 40 mr. Obecnie fol. S. lit. ABF. rozl. mr. 515: gr. or. i ogr. mr. 436, łąk mr. 7, lasu mr. 64, nieuż. mr. 8; bud. mur. 4, z drzewa 13; las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. lit. A. os. 5, mr. 61; wś S. lit. B. os. 12, mr. 97; wś Majdan Skrzyniecki os. 15, mr. 158; wś Wierzchowiska os. 11, mr. 103; wś Chrzanów os. 6, mr. 38; wś Łączki os. 4, mr. 103.

Skrzynka 1.) wś włośc., pow. włocławski, ob. *Skrzynki.* 2.) **S.** *Mała*, fol. nad jez. Powidzkiem, pow. słupecki, gm. i par. Ostrowite, odl. od Słupcy 18 w., ma 2 dm., 7 mk. W 1827 r. 3 dm., 29 mk. 3.) **S.** *Wielka*, kol., leś. os., pow. słupecki, gm. i par. Ostrowite, odl. od Słupcy 18 w.; kol. ma 6 dm. wraz z os. Stennicą 77 mk.; os. leś. 1 dm., 3 mk. W 1827 r. było 7 dm., 37 mk. 4.) **S.**, os., pow. kozienicki, gm. Grabów nad Wisłą, par. Zwoleń, odl. od Kozienic 3 w., ma 125 mr. dwors. 5.) **S.**, cegielnia, pow. radzyński, gm. Biała, par. Radzyń. *Br. Ch.*

Skrzynka 1.) w XV w. *Krzynky*, wś, pow. wielicki, o 3 klm. na wschód od Dobrzyc, u ujścia Krzyworzeki do Raby, w urodzajnem porzeczu, składa się z 55 dm. i 291 mk.; 286 rz.-kat. i 5 izrael. Pos. większa, rozparcelowana na 12 części, wynosi 46 mr. roli, 6 mr. łąk, 15 mr. pastw. i 11 mr. lasu; pos. mn. 229 mr. roli, 66 mr. łąk, 30 mr. past. i 72 mr. lasu. Była to wieś królewska, należąca do zamku Dobrzyckiego. Za Długosza (L. B., II, 185) miała 13 łan. km., karczmę i sołtystwo na 2 łanach, później jednak znajdujemy tu tylko 4 łany kmiece, 2 role zakupne, 1 łan sołtysi, 3 kijaków i rzemieślnika (1581 r. Pawiński, Małop., 48). Graniczy na płn. z Niezdowem, na wschód ze Stadnikami a na płd. z Krzyworzeką i Czasławiem. 2.) **S.**, wś, pow. dąbrowski, w podmokłej i piaszczystej równinie, wznies. 171 mt. npm., przy drodze z Szczucina (6 klm.) do Dąbrowy. Składa się z 102 dm. (7 na obsz. dwor.) i 662 mk., 601 rz.-kat. i 21 izrael. Par. rz.-kat. w Szczucinie. Graniczy na płn. ze Szczucinem i Dalastowicami, na wschód z Zabrniem, na płd. z Radwaniem i Wolą Mędrzechowską, a na zachód z lasem wóleckim. Obszar więk. pos. ma 276 mr. roli, 89 mr. łąk, 139 mr. pastw. i 536 mr. lasu; pos. mn. 432 mr. roli, 178 mr. łąk, 173 mr. pastw. i 1 mr. lasu. Lasy sosnowe ciągną się na północ od wsi aż po Szczucin. Wioska ta powstała zapewne dopiero w w XVII w. *Mac.*

Skrzynka 1.) jezioro, w pow. gnieźnieńskim, 1 klm. długie, 0·2 klm. szerokie, na płn.-wschód od Gniezna, między wsiami Skrzynką i Wełnicą, w paśmie jezior, zasilających Wełnę (dopł. Warty), łączy się na zachód z jez Długiem; spływa do jez Strzyżewskiego. 2.) **S.** al. *Skrzynki*, dok. *Crzinka*, *Scrzinky*, jezioro, w pow. poznańskim, na płd.-zach. od Poznania, w pobliżu Mosiny, pod Pożegowem, spływa z Mosinką do Warty. W r. 1358 Mikołaj z Mosiny zaprowadzając prawo niemieckie w Pożegowie, przekazał sołtysowi jezioro S. tudzież łąki: Łubiny i Sosny (Kod. Wielk., n. 1385); w r. 1446 nabył Piotr z Bnina jezioro to i 3 łany sołtyskie na Pożegowie (Kod. Dypl. Rzyszcz., I, 229). 3.) **S.** al. *Skrzynki*, jeziorka bez wyraźnego odpływu, w pow. poznańskim, o 6 klm. ku zach. od Buku, pod Skrzynkami. 4.) **S.** al. *Skrzynki*, jedno z jezior Dolskich, w pow. szremskim. 5.) **S.**, płn. kończyna jez. Kurnickiego, pod Skrzynkami, w pow. szremskim, spływa pod

Czapurami do Warty. 6.) **S.**, jedno z jezior oblewających Wenecyę, w pow. szubińskim, w okolicy Żnina i Gąsawy, prawdopodobnie to, które leży między Wenecyą i Godawami. Mikołaj, sędzia ziemski kaliski, uposażając w r. 1392 kościół paraf. w Wenecyi, przekazał między innemi wolne rybołówstwo na S. Arcyb. gnieźn. Dobrogost potwierdził to nadanie d. 8 maja 1395 r. (Kod. Wielk., n. 1926 i 1959; Łaski, L. B., I, 178). 7.) **S.**, jezioro, w pow. wągrowieckim, pod Dzwonowem, między Kiszkowem a Gośliną Murowaną, w paśmie jezior, które spływają do Wełnianki, dopł. Wełny, zachodzi pod r. 1348 w sporach toczących się między dziedzicami Dzwonowa a proboszczem poblizkiej Dąbrówki (Kod. Wielkop., n. 1269). 8.) **S.**, al. *Skrzynki*, staw, na gruntach włościańskich, w Konojadzie, w pow. kościańskim. 9.) **S.** al. *Skrzynki*, jezioro w r. 1549, pod Czeszewem, w okolicy Miłosławia i Żerkowa, w pow. niegdyś pyzdrskim, obecnie wrzesińskim. *E. Cal.*

Skrzynka, wś, pow. gnieźnieński, o 3 klm. na płn.-wschód od Gniezna, nad jez. t. n., szkoła w miejscu, paraf. kościół św. Michała w Gnieźnie (poczta i st. dr. żel), 26 dm., 220 mk. (194 kat., 26 prot.) i 155 ha (119 roli, 18 łąk). S. była własnością kapituły gnieźn.; istniała już przed r. 1523; zabrana przez rząd pruski, wcieloną została do domeny gnieźnieńskiej. Między r. 1579 i 1618 było na S. $1^1/_2$ łana osiadł., 1 zagrod. i 1 komor. *E. Cal.*

Skrzynka 1.) jezioro pod Pokrzydowem, pow. brodnicki. 2.) **S.**, jez. pod Czarlinem, pow. kartuski. 3.) **S.**, jez. pod Podjasami, pow. kartuski; z płn. na płd. płynie do jez. rzka Uklenica. 4.) **S.**, jez. pod Lipuszem, pow. kościerski. *Ks. Fr.*

Skrzynka, ob. *Skrzynki.*

Skrzynki 1.) wś włośc. i *Skrzyneczki*, wś włośc., pow. włocławski, gm. Baruchowo, par. Białotarsk, odl. 31 w. od Włocławka. Skrzynki mają 19 dm., 148 mk., 259 mr.; Skrzyneczki 6 dm., 31 mk., 55 mr. W 1827 r. 9 dm., 68 mk. 2.) **S.**, wś i fol., pow. łęczycki, gm. Topola, par. Siedlec, odl. od Łęczycy 10 w.; wś ma 2 dm., 24 mk; fol. 2 dm., 33 mk. W 1827 r. 8 dm., 38 mk. Fol. S. rozl. mr. 255: gr. or. i ogr. mr. 243, łąk mr. 1, lasu mr. 6, nieuż. mr. 5; bud. mur. 4, drewn. 2; płodozm. 13-pol. Wś S. os. 7, mr. 9. Na początku XVI w. S. należały do licznej grupy wsi zamieszkałych przez częściową szlachtę. Należały do parafii Sławoszewo i dawały dziesięcinę tamecznemu plebanowi (Łaski, L. B., II, 466). 3.) **S.**, fol. i os., pow. turecki, gm. Wichertów, par. Psary, odl. od Turka 14 w.; fol. ma 1 dm., 24 mk.; os. 2 dm. W 1827 r. 3 dm., 45 mk. 4.) **S.**, wś i os. leś., pow. brzeziński, gm. Łazisko, par. Ujazd; wś ma 19 dm., 161 mk., 268 mr.; os. leś. 1 dm., 15 mr.; należy do dóbr Ujazd. W 1827 r. 7 dm., 44 mk. Na początku XVI w. S. należały do par. w Małczu, dawały dziesięcinę na stół arcybiskupi, zaś pleban. tylko kolędę (Łaski, L. B., II, 320). Według reg. pob. pow. brzezińskiego z r. 1576 wś S., w par. Malcz, własność Jadwigi Modrzewskiej, miała 4 łany, 7 os. (Pawiński, Wielkp., II, 94). 5.) **S.**, wś i fol. nad rz. Prosną, pow. wieluński, gm. Skrzynki, par. Giżyce, odl. od Wielunia 42 w., leży na granicy od w. ks. poznańskiego. Wś ma 16 dm., 206 mk.; fol. 6 dm., 19 mk.; os. 1 dm., posterunek straży pogranicznej. W 1827 r. 41 dm., 454 mk. Dobra S. składały się w 1888 r. z fol: S. i Kopeć, nomenkl. Zameckie, rozl. mr. 2266: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 311, łąk mr. 65, past. mr. 136, lasu mr. 1372, nieuż. mr. 174; bud. mur. 2, drewn. 11; las nieurządzony; fol. Kopeć gr. or. i ogr. mr. 108, łąk mr. 57, nieuż. mr. 43; bud. mur. 1, drewn. 2. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 25, mr. 174; wś Dębicze os. 45, mr. 251; wś Kopeć os. 15, mr. 108; wś Zawady os. 8, mr. 86. S. gmina, należy do sądu gm. okr. I w Węglewicach, st. poczt. w Wieruszowie, urząd gm. w Kraszewicach; obszaru ma 9238 mr. i 2388 mk. (1870). Z zakładów fabrycznych znajdują się: tartak parowy we wsi Spole, młyn wodny i wiatrak. 6.) **S.**, kol. (dawniej fol.), pow. opatowski, gm. Rembów, par. Szumsko, odl. od Opatowa 30 w., ma 5 dm., 18 mk., 902 mr. dwor. (rozparcelowane), 3 mr. włośc. W 1827 r. 1 dm., 4 mk. 7.) **S.** *Nadolne*, wś i fol., pow. płoński, gm. Wójty-Zamoście, par. Płońsk (odl. o 5 w.), 3 dm., 89 mk. W 1827 r. 10 dm., 48 mk. Fol. S. rozl. mr. 494: gr. or. i ogr. mr. 204, łąk mr. 33, past. mr. 23, lasu mr. 20, nieuż. mr. 14; bud. mur. 3, drewnian. 3. 8.) **S.**, pow. ostrołęcki, gm. i par. Rzekuń. *Br. Ch.*

Skrzynki 1.) *Krzinka* w r. 1357, majętność, w pow. poznańskim, o $6^1/_2$ klm. na wsch.-płd. od Buku, nad jez. Skrzynką, przy drodze żel. poznań.-zbąszyńskiej, par. Niepruszewo, pocz. i st. dr. żel. w Otuszu o 1 klm.; z Żarnówcem, z którym tworzy okr. dworski, ma 8 dm., 176 mk. (159 kat., 17 prot.) i 584 ha (432 roli, 43 łąk, 78 lasu); czysty doch. z ha roli 8·62, z ha łąk 13·71, z ha lasu 0·78 mrk. S. były własnością kapituły poznańskiej; w r. 1357 zaprowadził tu prawo niemieckie archidyakon Andrzej; r. 1580 było 6 łan. osiadł. i 1 ćwierć roli. 2.) **S.**, *Crinca* w r. 1287, wś, pow. szremski, o 3 klm. na płn.-zachód od Kurnika, nad Skrzynką, płn. kończyną jez. Kurnickiego, przy trakcie poznańskim; par. i pocz. w Kurniku, st. dr. żel. na Gądkach (Gondek) o 4 klm.; z Moszczenicą, z którą tworzy okr. wiejski, ma 15 dym., 122 mk. (97 kat., 25 prot.) i

294 ha (214 roli, 25 łąk, 11 lasu). Szczodrzyk (Theodoricus), kanonik pozn. i Mroczko, synowie Jaracza, zamienili dziedzictwo swoje Orkowo na Borek i S., wsi dotąd biskupie. Z tych S. pisali się Skrzyneccy w końcu XIV w. (Akta grodz. pozn., wyd. 1888 r.). W r. 1578 wchodziły już w skład klucza kurnickiego; zarządzał niemi Jerzy Kołaczek; było wówczas 7 śladów osiadł., w r. 1618 był tylko 1 ślad osiadły, a 4 leżały pustkami. Około r. 1773 Teofila Potulicka, starościna borzechowska, dziedziczka S. i Robakowa, wiodła spory graniczne z sąsiadami (Konst. sejm., II, 278). 3.) **S.** ob. *Skrzynka*. *E. Cal.*

Skrzynki, 1773 r. *Skrzynka*, 1789 *Skrzeka*, niem. *Skrzinken*, *Skrinke*, kol. szlach. do Jaszcza, pow. świecki, st. p. i kol. Laskowice, par. kat. Jeżewo, 221 ha (16 lasu, 16 łąk, 141 roli or.). W 1885 r. 16 dm., 22 dym., 111 mk., 35 kat., 76 ew. R. 1773 były S. pustkowiem do Czerska należącem i oddanem w dzierżawę 4 włościanom. Czysty dochód wynosił 46 tal. 30 gr. 9 fen., ale po odciągnieniu czynszu i tłoki tylko 13 tal. 12 gr. 9 fen. Obszar wynosił 2 włóki chełm.; było 8 dym. i 32 mk. ewang. (ob. Zeitsch. des Westpr. Gesch. Ver., XVIII, 321). *Ks. Fr.*

Skrzynno 1.) 1136 *Skrin*, w XVI w. *Skrzyn*, os. miejska, dawniej miasteczko, nad rzką Radomką, pow. opoczyński, gm. Skrzyńsko, par. Skrzynno, odl. 30 w. od Opoczna, posiada kościół par. murowany, szkołę początkową, dom przytułku dla starców, 35 dm., 374 mk., 364 mr. ziemi mieszczan. i 17 dm., 104 mk., 12 mr. włośc. i 29 mr. dwor. W 1827 r. było 68 dm., 455 mk. S. powstało na obszarze rozległej posiadłości książęcej, otaczającej gród t. n. Części tego obszaru były nadawane przez panujących bądź świeckim panom, jak ów Piotr, protoplasta Duninów, obdarowany podobno przez Krzywoustego, bądź też kościołowi (dziesięcina z dochodów i cła arcybisk. gnieźnieńskim a część obszaru z wsią targową bisk. poznańskim). Tożsamość nazwy i sąsiedztwo osad utrudnia zoryentowanie się w ich dziejach. Własność biskupia (dziś Skrzynno) rozwinęła się szybko i zaćmiła posiadłość Duninów (Skrzyńsko). Gród książęcy wcześnie stracił znaczenie. Potwierdzenie papiezkie z 1136 r. wymienia w liczbie posiadłości i dochodów arcybiskupów gnieźnieńskich zamki (castellum): Sieradz, Spicimierz, Małogoszcz, Rozprza, Łęczyca, Wolborz, Żarnów i Skrzynno (Skrin), z których należały się im dziesięciny zbożowe, miodowe, skór lisich, z dochodów celnych, opłat karczemnych, targowych, z grodów i przyległych im osad (Kod. Wielkp., 7). Konrad mazowiecki uwalnia w 1231 r. mieszkańców wsi biskupstwa poznanskiego położonych „per Sochaczew et Cirsk et Scrinno“, a więc na obszarach należących do tych trzech grodów, od opłat i posług książęcych. W 1234 r. książę ponawia to zwolnienie specyalnie dla osadników: „per districtum de Scrin“ (Kod Wielkp., 132, 173). Skrzynno więc jest dawnym grodem książęcym, targowiskiem i centrem powiatu. W 1280 r. Przemysław, „dux Polonie“, zamienia z biskupem poznań. Janem i kapitułą: „villam forensem sitam in terra sendomiriensi cum ecclesia, quae Scrin vulgaritur nuncupatur, cum villis ei adiacentibus“ za wsi: Łubnicę, Zemsko (Zambrsco), Witomyśl, część Białę i otrzymane tą drogą Skrzynno zamienia z Mściwojem, ks. pomorskim, za Wyszogród (Kod. Wielkp., 619). Po śmierci Mściwoja (1294 r.) S. nadane zostało przez Władysława Łokietka cystersom sulejowskim (jak świadczy potwierdzenie posiadłości klasztornych z 1308 r.), którym Łokietek pozwalał przenieść wsi i miasta klasztorne na prawo niemieckie, poddał je jurysdykcyi opatów, uwolnił od cła i innych powinności (Kod. Małop., II, 213, 215). O istnieniu grodu (może tylko dworu królewskiego) możnaby wnosić z obecności w S. Kazimierza W. w 1368 r. (Kod. Małop., III, 227, 228). Na prośby opata Kazimierz Jagiellończyk nadaje miastu jarmarki w 1458 r., pozwala na urządzenie cechów w 1469 r. Na początku XVI w. odbywają się tu sejmiki ziemi sandomierskiej. O znacznej ludności i zamożności miasta świadczą istniejące tu już w XV w. cechy kupców, piwowarów, tkaczów, piekarzy, krawców, ślusarzy, szewców, szynkarzy, liczne młyny i most na Radomierzy. W 1523 r. założono szpital św. Ducha z kościołkiem. Zdawna istniejący kościół paraf., p. w. św. Stefana, jest, według opisu z początku XVI w., murowanym. Patronat należał kolejno do klasztoru sulejowskiego i do dziedziców wsi: Żuków, Zbożenna, Radostów. Uposażenie plebana stanowiła część miasteczka, obejmująca 25 placów zabudowanych. Pleban prócz domów i placów dla siebie i wikaryuszów, miał młyn, Nadołek zwany, sadzawkę, łąkę i trzy łany (arvus) roli w jednem polu. Część proboszczowska osady zwana była Maleczno. Mieszczanie dawali w niej proboszczowi czynszu po 6 gr. na św. Jan i 6 gr. na św. Michał; młynarz dawał dwie miary a trzecią brał dla siebie. Druga połowa osady należała do klasztoru sulejowskiego. Mieszczanie w części plebańskiej nie mieli ról i zajmowali się warzeniem piwa i różnemi zarobkami (Łaski, L. B., I, 690). Każda z obu połów miasta miała swój oddzielny zarząd. Straciwszy swe znaczenie jako centr okręgu, skutkiem rozwoju Radomia i Opoczna, przy trudnych warunkach wynikających z rozdwojonej administracyi, juryzdykcyi (dwa ratu-

sze, dwa rynki) już w XVI w. zapewne S. stało się cichą rolniczą osadą. W 1708 r. pod miastem generał Rybiński, stronnik Augusta II, stojąc obozem, doznał porażki od Adama Szmigielskiego, ststy gnieźnień., walczącego za sprawę Leszczyńskiego. Uboga osada śród walki spłonęła i uległa rabunkowi. W drugiej połowie XVIII w. opaci sulejowscy sprzedali swą część w S. Szydłowskim, dziedzicom poblizkiej Zbożenny. Karol Szydłowski, ststa uszycki, wyjednał u króla w r. 1781 potwierdzenie dawnych i ustanowienie nowych 7 jarmarków (z tych tygodniowy na św. Bartłomiej). Następni dziedzice gnębili mieszczan, traktując ich jako rolników poddanych i wymagając robocizny. Od Szydłowskich przeszło S. do generała Malletskiego a następnie należało do Morzkowskich. Z zabytków przeszłości przechował się kościół, w którym liczne przebudowy zatarły cechy pierwotne. Odnowiony w 1555 r., odbudowany po spaleniu w 1575, przebudowany na nowo w 1626 r. przez proboszcza Mateusza Urzeckiego i poświęcony powtórnie w 1643 r. Obszerna budowla z kamienia ciosowego ma sklepienie nawy wsparte na 6 filarach, 7 ołtarzów, dwie kaplice (trzecia zburzona). Jedna z kaplic, fundacyi Modliszewskich, pochodzi z 1641 r. W ścianie wmurowana stara tablica kamienna z herbem Łabędź (Duninów). W zakrystyi przechowały się starożytne kielichy; jeden z XV w., drugi z datą 1631 r. Kościołek św. Ducha stał do 1810 r. S. par., dek. opoczyński (dawniej skrzyński), ma 1680 dusz. Obszerniejszy opis miasta i kościoła podał F. M. Sobieszczański w książce: „Kilkanaście dni w powiecie opoczyńskim". Rysunek i opis kościoła w Tyg. Illustr. (1880 r., t. IX, 268). 2.) **S.**, wś i fol. nad rzką Ochlą, pow. wieluński, gm. Skrzynno, par. Rudlice, odl. od Wielunia 10 w.; wś ma 69 dm., 491 mk.; fol. 9 dm., 162 mk. W 1827 r. 48 dm., 425 mk. Dobra S. składały się w 1883 r. z fol. S., Dębiec i Młynek, rozl. mr. 2868: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 475, łąk mr. 207, past. mr. 45, lasu mr. 1623, nieuż. mr. 75; bud. mur. 13, drewn. 18; płodozm. 6, 9 i 12 pol., las urządzony; fol. Młynek gr. or. i ogr. mr. 75, łąk mr. 107, lasu mr. 23, nieuż. mr. 12; bud. mur. 1, drewn. 2; fol. Dębiec gr. or. i ogr. mr. 202, past. mr. 1, lasu mr. 17, nieuż. mr. 6; bud. mur. 2, drewn. 2. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 103, mr. 623; wś Piskornik os. 12, mr. 260; wś Koniec os. 9, mr. 25; wś Dębiec os. 8, mr. 49. Na początku XVI w. siedziała tu częściowa szlachta. Pleban w Rudlicach pobierał z ich części od karczmy i 2 młynarzy dziesięc. i prócz tego po ćwierci żyta z łanu a od młynarzy po groszu za mesne. Od łanów pustych, przez kmieci uprawianych, brał też jednę ćwierć (wyertel) żyta. Dziesięcinę z łanów kmiecych i pustek brał pleban w Wydrzynie (Łaski, L. B., 134, 137). Według reg. pobor. pow. wieluńskiego z r. 1552 część Urbana Skrzyńskiego wraz z rolą karczm. miała 9 osad., 5 łan., młyn dziedziczny; w reszcie posiadłości Skrzyńskich było 5 osad. i młyn (Pawiński, Wielkp., II, 294). S. gm., należy do sądu gm. okr. III w Ossyjakowie, st. poczt. w Wieluniu. Ma 15,766 mr. obszaru i 3776 mk. (1867 r.). *Br. Ch.*

Skrzynówki, grupa zabudowań w obrębie Pstrągowej, pow. ropczycki. *Br. G.*

Skrzyńska, rzeczka, ob. *Kiełbaska* 2.).

Skrzyńsko, właściwie *Skrzynno*, 1354 r. *Skrzin*, w XV w. *Antiqua Skrzin*, *Magna Skrzin*, wś i fol., pow. opoczyński, gm. i par. Skrzyńsko, odl. 25 w. od Opoczna, 5 w. na zach.-płn. od Skrzynna, pos. kościół par. murowany, dom przytułku dla starców i kalek, urząd gminny, 49 dm., 531 mk.; osada pokościelna ma 6 dm., 16 mk., 150 mr. dwor. W 1827 r. było 46 dm., 351 mk. W 1886 r. fol. S. z nomenkl. Fryszerka i Serek rozl. mr. 1027: gr. or. i ogr. mr. 738, łąk mr. 77, past. mr. 38, lasu mr. 108, w wieczystych dzierżawach dwie osady młynarskie mr. 34, nieuż. mr. 32; bud. mur. 6, drewn. 14; płodozm. 18 pol., las nieurządzony. Wś S. os. 91, mr. 732. S. to jest zapewne częścią obszaru należącego pierwotnie do Skrzynna, nadaną przez Bolesława Krzywoustego Piotrowi Duninowi. Wraz z siedzibą dla siebie ten możnowładca wzniósł kościół (kaplicę), przy którym powstała następnie parafia, dość późno może, bo położona śród lesistej wyżyny osada nie miała w bliższem sąsiedztwie, do ostatnich czasów, żadnych wsi ni osad. W akcie działu majątkowego z 1354 r., w Radomiu dokonanego, występują: Pietrasz syn Krystyna z Damujowic, Mieczsław i Włodzimierz z Smogorzewa Mszczuj i Krzczonta, synowie Ottona „dicti Rzeczoni de Skrzin" (Kod. Małop., III, 91). Szybkie i mnogie rozrodzenie się rodu Duninów sprowadziło rozdział pierwotnej siedziby na części. Według reg. pobor. z 1508 r. jedna część (sors) Skrzyna z Krzyszkowicami i Machninem była własnością Anny „de Skrzyn", która płaciła 1 grzyw.; inną część wraz z Przysuchą, Zapniowem, Gródkiem posiadał Paweł Mączyna i płacił 1 grzywnę 36 gr.; trzecią część ze Zbożenną, Janikowem, Lipną, Brogową miał Dawid Zbożeński, który płacił 3 grzyw. 6 gr.; wreszcie część w Wielkiem Skrzynnie (Magna Skrzyn) trzyma w dzierżawie Anna Mszczujowa i płaci 40 gr. 9 den. Liber Benef. Łaskiego nazywa dzisiejsze Skrzyńsko: *Magna* i *Antiqua Skrzin* a Skrzynno tylko *Skrzin*. Regestra pob. z 1569 r. podobnież odróżniają *Skrzin oppidum* i *An-*

tiqua Skrzin (Skrzyńsko). W tem ostatniem Anna Mączynina z synem ma $^1/_2$ łana i 1 osad.; Jan Jaszewski 3 półłanki, 1 ogrod.; Piotr Podlodowski 6 półłanków i 2 osad.; Jan Maliczowski (dzierżawca) płaci w imieniu Strzembosza od 18 półłanków i plebana od 3 półłanków i 7 osadn. (Pawiński, Małop., 315, 475). Na początku XVI w. stał tu kościół murowany p. w. św. Wojciecha. Patronat należał do dziedziców Skrzyna, Janikowa i Przysuchy. Dziesięcinę ze wszystkich ról w S., wartości do 20 grzyw., pobierał pleban miejscowy. Jeden tylko folw., zwany Mszczujowski, płacił dziesięcinę pleban. w Gielniowie. Miał on trzy zagrody kmiece i na swych łanach osadzonych trzech kmieci (na półłankach), który płacili po 15 gr. czynszu i odrabiali jeden dzień na tydzień (Łaski, L. B., I, 691, 693, 712). Podobno kościół tutejszy zostawał w XVI w. jakiś czas w ręku różnowierców (Podlodowskich ?). W połowie XVIII w. dziedzicem S. zostaje Karol Szydłowski, ststa uszycki, który przez dokupienie od cystersów ich części miasta Skrzynna z przyległemi gruntami na nowo zjednoczył rozpadnięte na części dobra. On to na miejscu starego kościoła w Skrzyńsku wystawił w 1768 r. nowy murowany, sklepiony, z dwoma piramidalnemi wieżami i dwoma kaplicami. W wielkim ołtarzu znajduje się cudowny obraz Bogarodzicy z dziecięciem Jezus, który wedle tradycyi miał ofiarować klasztorowi Piotr Dunin odzyskawszy cudownie wzrok po oślepieniu. Znajduje się też okazały marmurowy grobowiec fundatora z portretem. Wystawiła go wdowa, Wiktorya z hr. Szydłowskich, uposażając przytem kościół legatem, mocą którego dziedzice S. winni utrzymywać i utrzymują dotąd orkiestrę kościelną z 6 muzykantów, z których każdy ma oddzielny dom murowany mieszkalny i 25 mr. gruntu. Z mocy tegoż samego legatu jest tu dom schronienia dla 6 starców i 6 niewiast podeszłego wieku. W grobach kościoła spoczywają też zwłoki drugiego męża Wiktoryi Szydłowskiej, generała inżenieryi b. wojsk pols. de Granville Malletskiego. S. par., dek. opoczyński (dawniej skrzyński), 2750 dusz. S. gmina ma 4300 mk., 431 dm. (53 mur.) i 14,766 mr. (ziemi dwor. 8613 mr.); sąd gm. okr. III i st. poczt. w os. Przysucha o 3 w. W skład gm. wchodzą: Beźnik, Brogowa, Fryszerka, Gliniec, Janików, Kamień-Duży, Kamień-Mały, Klonowo, Komorów, Krajów, Osiny, Rożek, Rudnik, Skrzynno, Skrzyńsko, Syrek, Wistka, Wydrzyn, Zagórze i Zbożenna. *Br. Ch.*

Skrzynupie, os. leś. i obręb leśny, pow. maryampolski, gm. Michaliszki, par. Płutyszki, odl. od Maryampola 25 w., ma 2 dm., 14 mk. Obręb leśny S. obejmuje część bagien Pale.

Skrzypacze al. *Skrzypaki*, wólka w obr. gm. Krawiec, pow. tarnobrzeski, na lew. brz. rz. Łęgu. *Br. G.*

Skrzypaczowice, wś i fol., pow. sandomierski, gm. Łoniów, par. Koprzywnica, odl. od Sandomierza 18 w., ma 22 dm., 194 mk. W 1827 r. było 21 dm., 181 mk. W 1885 r. fol. Skrzypaczowice rozl. mr. 788: gr. or. i ogr. mr. 522, łąk mr. 146, past. mr. 23, lasu mr. 42, nieuż. mr. 56; bud. mur. 1, z drzewa 11; płodozmian 8-polowy; las nieurządzony. Wieś S. os. 24, mr. 140 (według urzęd. 151). Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1508 wś S. i Trzebisławice, własność Jana z Luniowa, płaciły poboru 1 grzyw. $13^1/_2$ gr. Część S. Baszów i Suliszów, własność Anny Suliszowskiej, płaciły poboru 1 grzywnę 12 gr. W r. 1578 Stanisław Gniewosz miał 2 osad., $^1/_2$ łan., 1 pusty, 1 zagrod. Stanisław Trzebisławski 9 osad., $2^1/_4$ łan., 1 komor.. 4 biednych, 1 skrz. (Pawiński, Małop., 166, 457, 462). *Br. Ch.*

Skrzypczyńce al. *Skrzypczeńce*, wś, pow. kaniowski, w 3 okr. pol., gm. Szenderówka, par. praw. Chyłki (o 3 w.), o 63 w. od Kaniowa, przy drodze ze wsi Chyłki do Sydorówki, ma 511 mk. Podług Pochilewicza w 1863 r. było tu 426 mk. Wchodziła niegdyś w skład dóbr Lisianka, nadanych w nagrodę zasług hetmanowi Janowi Wyhowskiemu, obecnie należy do dóbr Chyłki (ob.).

Skrzypek, pow. makowski, gm. Sypniewo, par. Nowawieś.

Skrzypiaty, wś, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Szyrwinty, okr. wiejski Bejwidzie, o 12 w. od gminy a 64 w. od Wilna, ma 4 dm., 27 mk. katol. (w 1864 r. 11 dusz rewiz.); należy do dóbr Gursztany, Romanowiczów.

Skrzypiele al. *Skrzypieli*, wś, pow. kobryński, w 3 okr. pol., gm. Imienin, o 53 w. od Kobrynia.

Skrzypińskie Budy, urzęd. *Skrzypno Buden*, leśniczówka, w pow. pleszewskim, o 6 klm. na zachód-północ od m. pow. i o 2 klm. na zachód-południe od Skrzypny; poczta w Pleszewie, st. dr. żel. w Kowalewie o 4 klm., nie jest wykazana w spisie gmin i okręgów z r. 1888.

Skrzypiów, fol., pow. pińczowski, gm. Góry, par. Młodzowy, odl. 1 w. od Pińczowa. W 1827 r. było 10 dm., 76 mk. W 1885 r. fol. Skrzypiów rozl. mr. 548: gr. or. i ogr. mr. 227, łąk mr. 148, pastw. mr. 144, nieuż. mr. 29; bud. mur. 1, z drzewa 5. Według reg. pob. pow. wiślickiego z r. 1508 wś S. i 13 innych, własność Stanisława z Kurozwęk, płaciły poboru 9 grzyw. 18 gr. W r. 1579 S. własność bisk. krakowskiego (Myszkowskiego) miał 10 os., 5 łan., 1 zagr., 3 komorn., 6 bied. (Pawiński, Małop., 223, 487). Mieszkał

tu i gospodarował, po ożenieniu, od 1671 do 1676 r. Jan Chryz. Pasek, autor Pamiętników. S. był wtedy wraz z Zakrzowem własnością Myszkowskiego, kaszt. bełzkiego, który pożyczył od Paska 10,000 zł. i puścił mu te wsi jako zastaw. *Br. Ch.*

Skrzypiów, *Skrypiów*, chutor, pow. lipowiecki, w 3 okr. pol., gm. Sarny, o 76 w. od Lipowca.

Skrzypiówka, os. pod Ozorkowem.

Skrzypki, fol., *Skrzypka*, wś, pow. warszawski, gm. Zagóźdź, par. Żerzeń, 45 mk., 80 mr. ziemi włośc.

Skrzypki 1.) *Małe*, wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 2 okr. pol., gm. Malesze, o 12 w. od Bielska. 2.) **S.** *Wielkie*, wś, tamże, o 10 w. od Bielska. Istnialy tu także i *S. Stare* i *S. Wypychy*.

Skrzypki, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. łecki, nad jez. Przepiórkowskiem, blisko granicy król. polskiego, st. p. Borzymy ½ mili na płn.; 278 ha, 29 dm., 157 mk. Rudolf v. Diepoltskirchen, komtur ryński, nadaje r. 1495 Stańkowi, Lechowi (Leck) i Maćkowi, oraz Stańkowi na prawie magdeburskiem 15 włók nad jeziorem Przepiórką, między Lisowem a Borzymami. *Ad. N.*

Skrzypkowo, wś, pow. lipnowski, gm. Obrowo, par. Czernikowo (ew. Ossowka), odl. o 24 w. od Lipna, posiada ewang. dom modlitwy, szkołę początkową, 19 dm., 246 mk., 450 mr. W 1827 r. 16 dm., 120 mk. R. 1789 włościanie płacili ztąd 956 zł. czynszu do Obrowa.

Skrzyplewo 1.) fol., pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Horodźki, okr. wiejski Zabrzezie, o 45 w. od Oszmiany, ma 1 dm., 42 mk. (19 praw. i 23 katol.); w 1864 r. własność Rajków. 2.) **S.**, zaśc. nad Berezyną, tamże, okr. wiejski Kobylczyce, o 3 w. od gminy a 45 w. od Oszmiany, 1 dm., 13 mk. katol. (w 1864 r. 7 dusz rewiz.; należał do dóbr skarb. Łosk). *J. Krz.*

Skrzypna al. *Skrzypnia*, urzęd. *Skrzypno*, *Scripne* w r. 1304, wś i dwór, w pow. pleszewskim, o 5 klm. na płn.-zachód od Pleszewa, u źródeł strugi, która ścieka do Strzydzewki (dopł. Prosny); par. Czermin, poczta w Pleszewie, st. dr. żel. w Kowalewie o 5 klm. W r. 1304 bisk. poznański Andrzej zapisał bratu swemu Wawrzyńcowi i bratankom swoim wsi Czermin, Skrzypnę, Wolę (Książęcą) i nieistniejące już Ambrożkowice. W 1579 r. posiadali S. Skrzypińscy; z nich Krzysztof miał 2 łany osiadłe. 6, zagr. i 1 komorn., a Jan i Wojciech mieli wspólnie 3 ćwierci roli, 1 zagr. i komorn.; w r. 1618 posiadał tu Wojciech Zawadzki 2 łany km. i 3 ćwierci roli, a Chryzostom Bielawski 1 ćwierć spustoszałą, 4 zagr. i 4 komor. Z S. pochodzili Skrzypieńscy, których jedna gałęź od pobliskiego Twardowa przybrała nazwę Twardowskich, zawsze jednak pisali się ze Skrzypny. Z tej rodziny wyszedł głośny poeta XVII w. Samuel Twardowski († 1660). W nowszych czasach posiadał S. Salomo Czapski. Wś ma 18 dm., 131 mk. (123 kat., 8 prot.) i 107 ha (99 roli, 4 łąk); czysty doch. z ha roli 7·83, z ha łąk 6·27 mrk. Dwór ma 10 dm., 167 mk. (140 kat., 27 prot.) i 354 ha (206 roli, 17 łąk, 61 lasu); chów i tucz bydła i nierogacizny; uprawa buraków. *E. Cal.*

Skrzypne, wś i os. karcz. nad rz. Wiercicą, pow. noworadomski, gm. i par. Gidle; wś ma 11 dm., 56 mk., 181 mr. włośc.; karcz., Skrzypiec zwana, 1 dm., 2 mk., 3 mr. dwors. W 1827 r. było 6 dm., 38 mk.

Skrzypne, wś, pow. nowotarski, nad pot. Skrzypnym, płynącym z płd. ku płn. i tworzącym granicę płn. od Maruszyny, 10 klm. na płd.-zach. od Nowegotargu. Graniczy od płn. z Maruszyną, od zach. z Międzyczerwonem, od płd. i wsch. z Bańskiem. W r. 1869 obszar większej posiadł. liczył 1 mr. roli or., a mniejszej posiadłości roli or. 714, łąk i ogr. 111, pastw. 78, lasu 48 mr. W r. 1777 było 63 dm., 328 mk., 19 źrebiąt, 61 koni, 20 wołów; w 1799 r. 77 dm., 462 mk., 6 źrebiąt, 76 koni, 8 wołów; w 1824 r. 79 dm., 481 mk.. 1 źreb., 101 koni, 19 wołów, 246 krów, 225 owiec; w 1869 r. 91 dm., 469 mk.; w 1880 r. 92 dm., 484 mk. Części wsi: Fułowie, Piszczory, Pitonie, Skrzypne Niźnie, S. Wyźnie. W 1880 r. było 2 żydów we wsi. Według lustracyi z 1636 r. 14 zarębników, płaciło czynszu złp. 59 gr. 6. Według lustracyi z r. 1660 zwie się Skrzypne Nowe. Wieś ta zasiadła na 6 zagrodach bez roli, nierównych, na których znajduje się chałupników 9; ci płacą czynszu rocznego złp. 120 gr. 22; ciż dają kwartalnego razem złp. 28; spy owsianej korcy 4 miarek 6, co czyni złp. 1, gr. 25, don. 9; oprawy łokci 13½, co czyni złp. 1 gr. 13 den. 9; robią wszyscy dni dwanaście pieszo dorocznie; gruntów ani tramów niedają, jeno pewne kury do kuchni podstarościego. Całkowity dochód ze wsi złp. 151 gr. 20. W lustracyi z r. 1765 czytamy: zagród 12, młyn 1. Podatku rozmaitego płacono złp. 969 gr. 26 den. 13. Właściciel obecny Adam Uznański. St. p. i tel. w Nowymtargu. Par. rz.-kat. w Szaflarach. *Br. G.*

Skrzypnik, os., pow. koniński, gm. Staremiasto, par. Lisiec Wielki, odl. od Konina 7 w.

Skrzypny al. *Rogoźnik Mały* al. *Rogoźniczek*, potok, wypływa na obszarze Międzyczerwonego, w pow. nowotarskim, z pod Rolowego Wierchu (1013 mt.). Płynie na płn. przez płd.-wsch. obszar tej gminy, potem granicą

Międzyczerwonego a Zębu i Bańska; następnie przepływa wś Skrzypne, a zwróciwszy się na lekki płn.-wschód tworzy granicę między Maruszyną a Międzyczerwonem a Bańskiem, zabierając z obszaru Bańska liczne strugi; potem wykręca się na płn. i bieży granicą Maruszyny i Szaflar; wkońcu zrasza obszar Zaskala i Ludźmirza, gdzie uchodzi z praw. brzegu do Rogoźnika. Dolina pot. górska; od zach. wznosi się dział maruszyński Żar al. Żdżar (773 mt.), a od wsch. pasmo wzgórzy ciągnące się od Rolowego Wierchu po Palenicę nad Szaflarami (738 mt.). Źródła potoku leżą 920 mt. npm., ujście 610 mt. Długość biegu 15 klm. Pędzi tracze w Bańskiem i Maruszynie. W wodach S. żyją ryby: brzana, głoc, jelec, lipień, łosos, podustwa, pstrąg, strzebla, węgorz, zmerzlica. *Br. G.*

Skrzypny Ostrów, os. i fol., pow. tomaszowski, gm. Tarnawatka. Parowy tartak z produkcyą na 2,000 rs. i smolarnia z prod. na 5000 rs.

Skrzypów, niem. *Skrzipp*, wś z wólką *Pożałą*, os. *Karlshoehe* i *Wilhelmsthal*, pow. opawski, obw. sąd. bielowiecki, od Opawy na płd. 15 klm., w okolicy górskiej, nad źródłami rz. Wagu, 494 mt. npm. Na płn. leżą Jakubszowice, na wschód Hrabstwie, część wsi Wiszkowic, jakoteż Słacina, od płd. Starawieś, od płd.-zachodu Leskowiec Morawski (Boehm. Markersdorf), od zach. Albrechcice Leśne (Wald-Olbersdorf). W r. 1880 było 131 dm., 791 mk., z tego na wólkę Pożałę przypada 4 dm., 17 mk. Co do wyznania było 784 kat., 7 żyd.; 733 Czechoszląz., 47 Niem., 11 Polaków. S. wraz z Jakubszowicami tworzy dobra allodyalne, należące do miasta Opawy. Obszar obejmuje 1625·66 ha (roli 7·84, łąk 11.6, ogr. 1·23, past. 0·35, lasu 1603·60, wody 0·12, zabud. 0·79). Leśnictwo, kościół paraf. łac. w miejscu i szkoła lud. St. pocz. w miejscu. *Br. G.*

Skrzypowiec, os., pow. łódzki, gm. Rąbień, 1 dm., 6 mk., 34 mr. dwors.

Skrzypowiec, nizina, na obszarze Kamionki, w pow. czarnkowskim.

Skrzypówka, rzeczka w pow. zasławskim; ob. *Kochanówka*.

Skrzypówki, łąki na Małpinie, w pow. szremskim.

Skrzyptowo, leśniczówka, w pow. krobskim (Rawicz), wchodzi w skład okr. dwor. Sworowo.

Skrzypy Pałki, zaśc., pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 24 w. od Kowna.

Skrzyszów 1.) wś włośc., pow. konecki, gm. i par. Gowarczów, odl. od Końskich 12 w., ma 26 dm., 155 mk., 324 mr. (1 mr. dwor.). W 1827 r. było 17 dm., 122 mk. W połowie XV w. S., wś w par. Goworczów, własność Zuzanny Magieronis h. Rawa, miała łany km., z których dziesięcinę snopową i konopną, wartości 12 grzyw., płacono scholasteryi sandomierskiej. Karczma z rolą, 2 zagr. i puste role płaciły scholasteryi dziesięcinę „in gonithwam“ (Długosz, L. B., I, 335). Wspomina S. Lib. Ben. Łaskiego (I, 685). W 1508 r. S. i 8 innych wsi należących do Szmigielskich płaciły poboru 14 grzyw. W r. 1577 Rozrzazowscy płacili tu od 1 ½ łana (Pawiński, Małop., 284, 480). 2.) **S.**, wś i fol., pow. łukowski, gm. Skrzyszew, par. Ulan, odl. 11 w. od Łukowa, ma 20 dm., 165 mk., 614 mr. W 1827 r. było 20 dm., 93 mk. Fol. Skrzyszów rozl. mr. 315: gr. or. i ogr. mr. 243, łąk mr. 66, nieuż. mr. 6; bud. z drzewa 11. Wś S. os. 19, mr. 89. Według reg. pob. pow. łukowskiego z 1531 r. płacono tu od ¾ łana. W 1552 r. wś szlachecka płaciła od 1 łana. W 1580 r. Piotr Klembowski z inszymi od 4 włók, które sami orzą, fl. 2, od zagrody bez roli gr. 4. Summa fl. 2 gr. 4 (Pawiński, Małop., 386, 401, 426). S. gm. graniczy z gm. Gołąbki i Ulan, ma 1938 mk. i 7970 mr. Sąd gm. okr. IV w Łukowie Poduchownym, urz. gm. we wsi Gąsiory. W skład gm. wchodzą: Gąsiory, Kępki, Kozły, Paskudy, Rzymy, Rzymki, Skrzyszów, Wierzchowina, Zakrzew i Żyłki. *Br. Ch.*

Skrzyszów 1.) wś, pow. tarnowski, składa się z trzech części: Skrzyszowa, Ładny i Srędzin. Pierwsza część gęsto zabudowana (400 dm.), nad potokiem płynącym z pod Zalasowy, przez Gumniska i Tarnów do Biały (pr. brz.), druga, z największą w Galicyi garbarnią, składa się z 26 dm. i leży przy gościńcu z Tarnowa do Pilzna, trzecia zaś (43 dm.) na północ od poprzedniej. Ludna ta wieś rozsiadła w urodzajnej glebie i korzystnych warunkach, wytworzonych przez sąsiedztwo z Tarnowem. Posiada starożytną parafią, z drewnianym kościołem, szkołę ludową, 472 dm. (3 dm. na obszarze wiek. pos. ks. Sanguszków) i 2428 mk. (1188 męż., 1240 kob.); 2388 rz.-kat. i 40 izrael. Kasa pożyczk. gm. z kapit. 2070 złr. Obszar wiek. pos. wynosi 307 mr. roli, 52 mr. łąk i ogr., 108 mr. past. i 34 mr. lasu; pos. mn. ma 2550 mr. roli, 446 mr. łąk, 696 mr. past. i 167 mr. lasu. Parafia miała istnieć już w r. 1313. Długosz podaje (L. B., I, 605), że w r. 1416 została parafia przyłączona do kolegiaty w Tarnowie, do której należała aż do r. 1736, kiedy na nowo utworzono parafią. Par. (dyec. tarnowskiej, dek. pilzneńskiego) obejmuje obydwie wólki: Ładna i Srędziny, Wolę Rzędzińską, Wałki, Jodłówkę i część Rzędzina. Wś należała zawsze do klucza tarnowskiego. W 1581 (Pawiński, Małop., 264) była ks. Ostrogskiego i miała 66 kmieci na 33 łanach, 6 zagród z ro-

lą, 30 komor. z bydłem, 27 komor. bez bydła, 7 rzemieśln., 4 kijaków i dudę a prócz tego sołtys miał 2 łany i 9 zagr. Graniczy na zach. z Gumniskami i Zawadą, na płd. z Łękowicą i Szynwałdem, na wsch. z Pogórską Wolą a na płn. z Rzędzinem. 2.) **S.**, u Długosza *Strziszow*, wś, pow. ropczycki, w piaszczystej równinie, wzn. 196 mt. npm., nad Wielopólką, ma 109 dm. (7 na obsz. więk. pos.) i 635 mk.; 609 rz.-kat., 6 prot. i 20 izrael. Do wsi należą osady: Czekaj i Budzyn. Pos. więk. (L. Paliszewskiego) wynosi 450 mr. roli, 49 mr. łąk i ogr., 19 mr. past. i 298 mr. lasu; pos. mn. 463 mr. roli, 100 mr. łąk i 44 mr. past. Par. rz.-kat. w Lubczynie. Długosz (L. B., II, 295) zalicza S. do par. w Przecławiu, dek. dębickiego, co też potwierdza przywilej Zbig. Oleśnickiego z 21 maja 1454 w sprawie organizacyi probostwa w Przecławiu. Opis z r. 1536 (Pawiński, Małop., 506) podaje: Skrzischów, wieś urodzonych Stanisława Winiarskiego w większej części i jego synowca po bracie w mniejszej. Siedzi w niej 16 kmieci mających nierówne grunta i płacących nie jednaki czynsz, 3 zagrodników, karczma płacąca dwie grzyw. i 2 kamienie łoju, młyn, sadzawka, łąki, dwa dwory, dwa folwarki. Szacują tę wieś na 500 grz. W 1581 (ibid., 251) należała ta wieś do Hieron. Mieleckiego, ststy brzeskiego, i miała 10 kmieci na $5^1/_2$ łanach, 4 zagr., 3 kom. z bydłem i 10 bez bydła. S. graniczy na północ z sosnowym borem należącym do Paszczyny, na zachód z Paszczyną, na płd. z Brzezówką a na wsch. z Ostrowem. *Mac.*

Skrzyszów, wś i folw., położone na wyżynie dzielącej wody rzek: Piotrówki, Szotkówki i Wodzisławki, pow. rybnicki. Posiada kościół par. kat., filią par. Mszanna, szkołę kat. W 1861 r. było 116 dm., 813 mk. (7 ew.), 592 mr. folw. Wś obejmuje 1705 mr. Ludność przeważnie polska.

Skrzytówka, os. nad rz. Bzurą, pow. łęczycki, gm. Piaskowice, par. Ozorków, 1 dm., 4 mk.

Skrzywanków (mor.), ob. *Skowronków.*

Skrzywiec, wólka w Bartułtowicach (Bartelsdorf), pow. cieszyński, obw. sąd. frydecki; 9 dm., 85 mk. *Br. G.*

Skrzywin, *Krzewiny* (?), miejscowość bagnisto-lesista, w pow. obornickim, o $7^1/_2$ klm. na płd.-zachód od Ryczywoła, między Sierakówkiem a Holendrami Ludomskimi, pod dworkiem Godosza (Mapa sztab.).

Skubarczewo, mylnie *Skubaczewo*, wieś i dwór, pow. mogilnicki, o 9 klm. na płn. od Powidza, nad złączonemi odpływami jez. Skorzęcińskiego, czyli nad Kwieciszewicą (dopł. Noteci), par. Kamieniec, dawniej Rękawczyn, poczta w Słowikowie, st. dr. żel. w Trzemesznie o 11 klm. W 1521 r. leżało S. pustkami; w r. 1547 pisała się Katarzyna Skubarczewska; r. 1579 miał tu Maciej Turzyński 1 łan osiadły, 1 pusty i 1 zagr., a w r. 1618 Jan Górski 2 łany dziedziczne, 2 ratajów, 1 rzemieśln. i zagrod.; przy schyłku zeszłego stulecia dziedziczył S. Kajetan Mlicki na Linówcu. Wś ma obecnie 20 dm., 181 mk. (95 kat., 86 prot.) i 238 ha (200 roli, 27 łąk). Dwór z Kinnem (3 dm., 24 mk.), z którem tworzy okr. dworski, ma 12 dm., 196 mk. (141 kat., 55 prot.) i 650 ha (477 roli, 71 łąk, 10 lasu); czysty doch. z ha roli 5·09, z ha łąk 4·70, z ha lasu 0·78 mrk.; gorzelnia. *E. Cal.*

Skubiacin, pow. wilejski, ob. *Skobiec.*

Skubianka, fol., pow. pułtuski, gm. i par. Zegrze. W 1827 r. było 13 dm., 152 mk. Wchodził w skład dóbr Izbica.

Skubiaty, wś i dobra nad rzką Wisniczą, pow. wileński. w 5 okr. pol., gm. i par. kat. Soleczniki, okr. wiejski Soleczniki Małe, o 3 w. od gminy a 35 w. od Wilna. Folw. ma 1 dm., 8 mk. (3 praw., 5 kat.); dobra, własność dawniej Laskich, następnie Mielnikowa, 244 dzies. ziemi używalnej; wś 5 dm., 41 mk., w tej liczbie 22 katol. i 19 żydów (w 1864 r. 17 dusz rewiz.).

Skubicha, pow. lubelski, gm. i par. Konopnica.

Skubiki, w XVI w. *Skubycyki*, *Boczky*, *Skubieyki*, wś włośc. nad rzką Mrogą, par. Waliszew, odl. 26 w. od Łowicza, ma 9 dm., 98 mk., 127 mr. W 1827 r. było 7 dm., 47 mk. Na początku XVI w. łany dworskie i kmiece dawały, zdawna, dziesięcinę pleban. w Waliszewie (Łaski, L. B., II, 426). Według reg. pob. pow. orłowskiego z r. 1576 Krzysztof Zbrożek płacił od 1 łana, 2 osad. (Pawiński, Wielkp., II, 103). *B. Ch.*

Skubliczno, słoboda nieistniejąca dziś, w pobliżu Moszurowa, t. j. we wschodniej części dzisiejszego pow. humańskiego, w pobliżu granicy pow. zwinogródzkiego, na płn.-wschód od Humania.

Skubry, os., pow. władysławowski, gm. Zyple, par. Łuksze, odl. od Władysławowa 31 w., ma 2 dm., 11 mk.

Skubuldzie, dwór, pow. rossieński, gm. Szydłowo.

Skuby, fol., pow. kowieński, w 2 okr. pol., o 45 w. od Kowna.

Skubyczówka, część Bohorodczan Starych, pow. bohorodczański.

Skuczyn, ob. *Szkucka Wola.*

Skuczyszki, pow. maryampolski, gm. Antonowo, par. Pilwiszki, odl. od Maryampola 21 w., ma 6 dm., 90 mk. W 1827 r. było 3 dm., 38 mk.

Skudajny, *Skudany*, w dok. *Skudenn*, *Scudeinen*, wś, pow. niborski, $^1/_2$ mili od granicy

król. polskiego, $1^1/_2$ mili na połud. od Niborku, st. poczt. Napierki; 394 ha, 26 dm., 138 mk. O S. wspomina przywilej bartoszkowski z r. 1379. W. komtur Wilhelm v. Eisenberg odnawia mieszkańcom skudańskim przywilej na 20 włók chełmiń. Dan w Niborku, w piątek po Bożem Ciele r. 1498. W S. mieszka r. 1600 tylko ludność polska. *Ad. N.*

Skudlia, wś nieistniejąca obecnie. Według reg. pob. pow. kaliskiego z r. 1579 wś Skudlia, w par. Kucharki (pow. pleszewski), własność Skudlskich, miała 3 łany, 6 zagr., 4 komor., 1 rzeźnik (Pawiński, Wielkp., I, 113).

Skudosze Modzele, ob. *Modzele* 5.).

Skuducie, zaśc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Porpliszcze, o 83 w. od Wilejki, ma 6 dm., 43 mk. (17 prawosł. i 26 katol.).

Skudy, dobra, pow. wiłkomierski, gm. Subocz, o 52 w. od Wiłkomierza.

Skudzawy *Stare*, wś, *S. Nowe*, kol., dwa fol. (B D) i os. młyn. *Nowy Młyn*, nad rzeką Rypienicą, pow. rypiński, gm. Czermin, par. Skrwilno, odl. o 12 w. od Rypina, posiadają ewang. dom modlitwy, szkołę początkową, młyn wodny, wiatrak, 91 dm., 737 mk., 2052 mr., z tego na 2 fol. przypada 333 mr. W 1827 r. 21 dm., 232 mk., par. Sadłowo. *Br. Ch.*

Skudziszki, zaśc., pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Bystrzyca, okr. wiejski i dobra skarbowe Rytenie, o 13 w. od gm., 4 dusze rewiz.

Skuina 1 i 2, dwa zaśc. nad rzką t. n., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., par. Krewno, o 40 w. od Nowoaleksandrowska; należą do dóbr Dogile hr. Tyzenhauza.

Skuje, wś nad rz. Mereczanką, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. i okr. wiejski Ilino, o 6 w. od gminy a 30 w. od Wilna, ma 7 dm., 75 mk. katol. (w 1864 r. 29 dusz rewiz.); należy do dóbr Kierdziejowce, Ważyńskich.

Skujene, rzeczka w okr. mitawskim, z połączenia której z rzkami Tehrwitte i Swehpaine powstaje rzka Terpentina.

Skujgie, wś, pow. maryampolski, gm. Michaliszki, par. Preny, odl. od Maryampola 34 w., ma 14 dm., 139 mk.

Skulany, mko nad Prutem, pow. jasski gub. bessarabskiej, o 54 w. na płd.-zach. od Jass, na pograniczu Mołdawii, o $4^1/_2$ mili powyżej od równiny cecorskiej, ma 425 dm., 2048 mk., cerkiew prawosławną, synagogę, komorę celną 1 klasy, st. poczt., targi tygodniowe. Prawo miejskie otrzymały w 1812 r. Mieszkańcy składają się z żydów i Mołdawian; pierwsi zajmują się handlem, drudzy zaś rolnictwem, uprawą wina i hodowlą bydła. Przez tutejszą komorę średnio w ciągu lat 1863—67 wywieziono rocznie za 147,328 rs., przywieziono zaś za 148,957 rs. Głównemi przedmiotami wywozu w 1867 r. były: zboże (47,627 rubli), skóry (3880 rb.), olej słonecznikowy (3780 rb.), wyroby metaliczne (15,315 rb.), świece woskowe (16,112 rb.), konie (20,800 rb.); przywozu zaś: bydło (93,763 rb.), skóry (16,272 rb.), owoce (17,964 rb.).

Skulawki, zaśc. nad rz. Świsłoczą, pow. ihumeński, w 2 okr. pol. śmiłowickim, gm. Pereżyry, par. kat. Koroliszczewicze, o 2 w. na płd.-zach. od Koroliszczewicz, ma 2 osady; grunta szczerkowe urodzajne, łąki obfite.

Skulbethwarren, wś, pow. nizinny, st. p. Kaukehmen; 253 ha, 18 dm., 94 mk.

Skulbiszki, fol., pow. szawelski, ob. *Gierdziały*.

Skuldeinen, wś, pow. nizinny, st. p. Kaukehmen; 161 ha, 15 dm., 79 mk.

Skulin, wś cerkiewna, pow. kowelski, na płd.-wschód od Kowla. Wchodziła niegdyś w skład ststwa kowelskiego i podług lustracyi z 1628 r. czyniła 368 fl. 7 gr. W dokum. wymienione jest uroczysko Nieczamla.

Skulin, dok. *Sculino*, os. niegdyś pod Kościanem. W r. 1366 bisk. poznański Jan, wyniosłszy Gosława, proboszcza wyskockiego, do godności kanonika, ustanowił w Wyskoci wikarego, na którego utrzymanie przekazał między innemi dziesięciny z Rogaczewa, Rogaczewka, Racota i S. (Kod. Wielk., n. 1565).

Skulino, fol. nad stawem; pow. wilejski, w 3 okr. pol., o 73 w. od Wilejki, 1 dm., 9 mk. katol.

Skulniewo al. *Ilinskoje*, sioło nad rzką Gusienką, pow. sierpuchowski gub. moskiewskiej, o 52 w. od Sierpuchowa, ma 40 dm., 312 mk. W 1328 r. w. ks. Iwan Kalita zapisał S. synowi swemu Semeonowi, następnie własność monasteru św. Aleksieja w Moskwie, w 1764 r. przeszło na rzecz skarbu.

Skulsk, w 1521 r. *Szkulszko*, także *Skolsko*, *Skólsk*, os. miejska, dawniej miasteczko, nad jeziorem t. n., pow. słupecki, gm. Skulska Wieś, par. Skulsk, odl. 2 w. od granicy od w. ks. poznańskiego, 40 w. od Słupcy, 17 w. na płn. od Sompolna, posiada kościół paraf. murowany, szkołę początkową, st. poczt., 50 dm., 559 mk., 119 mr. ziemi. Osada probosz. ma 2 dm., 6 mk.; os. karcz. 1 dm., 8 mk. i ststwo folw. 1 dm., 15 mk. W 1827 r. było 56 dm., 463 mk. W 1864 r. 56 dm., 696 mk. Jestto starożytna osada. Wedle tradycyi zapisanej w aktach miejscowego kościoła, książę Bolesław, wyruszywszy z Kruszwicy na łowy, w kniei gdzie teraz mieści się część osady zwana Skulską Kępą, miał znaleść statuę Matki Boskiej Bolesnej, który pomieścił we wzniesionym w tem miejscu kościołku, przy którym powstała parafia. Położenie osady w pobliżu Gopła, nad jeziorem, które stanowiło jednę z odnóg Gopła, nadaje tradycyi pewne prawdopodobieństwo. S. był osadą królewską i podobno w 1384 r. otrzymał przy-

wilej miejski. W 1504 r. król Aleksander pozwala sumę Kaspra z Leszna, podkom. kaliskiego, i jego synów: Rafała i Jana, ubezpieczoną na dobrach królewskich: „opido Skolsko et villis Zlothow et Sadowye“, złączyć ze sumą opartą na Radziejowie (Kod. Mucz. i Rzysz., II, 971). Jednakże Lib. Ben. Łaskiego (I, 205, 303) nazywa S. wsią (villa) a regestra pobor. nie wymieniają wcale S. ni między miastami, ni między wsiami, podając tylko wsi w par. S. się znajdujące. Szwedzi zniszczyli miasteczko i kościół. W 1662 r. S. wymieniony jest w spisie wsi i osad wchodzących w skład starostwa radziejowskiego. W 1793 r. włączony został do nowo utworzonego pow. powidzkiego. W XVII w. proboszcz miejscowy ks. Powalski dostawił do starego, małego kościołka (z muru), obszerniejszy dreniany, który 1785 zniszczał od pożaru. Dopiero w 1810 r. wzniesiono z muru obecną świątynię p. w. Narodzenia N. Panny Maryi. Mieści się w niej dotąd owa legendowa statua Matki Boskiej. Do parafii należały kościoły filialne w Lisewie i Wawrzymowie. S. par., dek. słupecki, ma 3300 dusz. *Br. Ch.*

Skulska Wieś, fol. nad jez. Skulskiem, pow. słupecki, gm. Skulska Wieś, par. Skulsk, odl. od Słupcy 38 w., ma 3 dm., 65 mk. W 1887 r. fol. Skulsk al. S. Wieś rozl. mr. 862: gr. or. i ogr. mr. 457, łąk mr. 38, past. mr. 2, zarośli mr. 13, wody mr. 335, nieuż. mr. 26; bud. mur. 10; płodozm. 4-pol., pokłady torfu. W skład dóbr poprzednio wchodziły: miasto S. os. 51, mr. 119; wś Skulska Wieś os. 5, mr. 4; wś Piaski os. 53, mr. 169; wś Pilich I os. 20, mr. 62; wś Pilich II os. 6, mr. 24; wś Pilich III os. 12, mr. 45. Skulska Wieś gmina należy do sądu gm. okr. I w Kleczewie, ma 12,830 mr. obszaru i 4502 mk. (2145 męż., 2357 kob.). Stacya poczt. Kleczew. *Br. Ch.*

Skulskie jezioro, należy do grupy jezior otaczających Gopło i zlewających do niego swe wody, leży we wschodniej części pow. słupeckiego, o kilka wiorst na zachód od równoległego z niem Gopła. Ciągnie się ono z południa ku północy i składa się z dwu połów połączonych kanałem a przedzielonych rodzajem półwyspu, na którym rozłożyła się osada Skulsk. Południowa połowa ma do 2 w. a półn. do 3 w. długości, przy szerokości średniej pół wiorsty. Brzegi nizkie. Niedaleko południ. krańca jeziora wyniosły punkt triang. pod Lisewem sięga 335 stóp, jezioro samo zapewne nie dochodzi 280 stóp npm. Na południe leży drugie niewielkie jezioro zwane Jadwiga, połączone ze Skulskiem jeziorem przez kanał. *Br. Ch.*

Skulten, wś, pow. moląski, st. poczt. Miłomłyn; 114 ha, 18 dm., 84 mk.

Skultyszki, zaśc., pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 77 w. od Poniewieża.

Skuły, wś i fol., pow. błoński, gm. i par. Skuły, posiada kościół paraf. drewniany, 404 mk., 426 mr. dwor., 570 mr. włośc. W 1827 r. 24 dm., 196 mk. Kościół i parafia erekcyi niewiadomej. W 1598 r. już istniał kościół; 1775 r. nowo odbudowany. Kollacya należała do ks. misyonarzy warszawskich. S. parafia, dek. grodziski, 850 dusz. S. gmina należy do s. gm. okr. III w Mszczonowie, ma 3525 mk. i 14,055 mr. obszaru (2772 mr. lasu i 272 mr. zarośli). W skład gminy wchodzą: Bukówka, Bieniewice, Grzymek, Dworzno, Grzmiąca fol., Grzegorzewice, Kaleń, Kaczków, Motkówka, Ojrzanów, Oddział, Piaski, Piotrkowice, Popiele, Ręczaje, Słubice, Skuły, Skobielówka Huta, Huta Lutkowska, Zaremby, Żabia Wola, Żelechów. *Br. Ch.*

Skumbern, ob. *Naujems-Pillkallen* i *Pilkały* 5.).

Skundelis, małe jezioro w pow. sejneńskim, niedaleko Kudran.

Skungirren, wś, pow. wystrucki, st. pocz. Gr. Bubainen, 336 ha, 62 dm., 309 mk.

Skupa, uroczysko, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Pacowszczyzna, o 43 w. od Słonima.

Skupie 1.) wś włośc., pow. nowomiński, gm. Cegłów, par. Kiczki, ma 154 mk., 580 mr. i 1 mr. dwor. W 1827 r. 20 dm., 127 mk. 2.) **S.,** wś, pow. siedlecki, gm. Skupie, par. Mokobody, ma 20 dm., 168 mk., 483 mr. W 1827 r. było 15 dm., 113 mk. Skupie gmina ma 4031 mk., 8380 mr. obszaru, sąd gm. okr. I w Krześlinie, st. poczt. Siedlce, odl. $16^1/_2$ od urzędu gm. w osadzie Mokobody. W skład gm. wchodzą: os. Mokobody i wsie włościańskie: Bale, Dmochy-Mingosy, Jeruzal, Kapuściaki, Kiślany-Kucie, K.-Żmichy, Księżopol, Męczyn, Osiny-Dolne, O.-Górne, Pieńki, Podnieśne, Rzeczki Skupie, Sosna-Korabie, S.-Kuzulki, S.-Kicki, Stany-Duże, S.-Małe, Świniary, Wyszomierz i Ziemły. 3.) **S.,** pow. ostrowski, ob. *Kutyłowo-S.* *Br. Ch.*

Skupień al. *Skupniowa*, grupa dm. i młyn w obr. gm. Białego Dunajca, pow. nowotarski, 26 dm., 145 mk. *Br. G.*

Skuplin 1.) fol. nad rz. Myszanką, pow. nowogródzki, w 3 okr. pol. i gmina Nowa-Mysz o 3 w. na południe od miasteczka Nowa-Mysz, ma około $9^1/_2$ włók, młyn wodny, od roku 1869 własność urzędnika Sztoldera. Grunta szczerkowe, urodzajne; miejscowość lekko falista, mało leśna, łąki dobre. 2.) **S.,** wieś i folw., pow. borysowski, w 2 okręgu pol. łohojskim, gmina Korsakowicze, parafia kat. Ziembin, ma glebę gliniastą, łąki wyborne nad rz. Berezyną, Grabą al. Skuplinką i jeziorem Małym Pelikiem. Folwark zbudo-

wany nad niewielkim stawem, ocieniony drzewami, ma gorzelnię, dwa młyny wodne nad rz. Grabą, gospodarstwo rolne dobre. W około folwarku rozciąga się dolina do rzeki Berezyny, która płynie w odległości 12 w. na wschód od folwarku. W zachodniej stronie, w pewnej odległości od folwarku, wznoszą się lekkie wzgórza, porosłe lasem sosnowym. Do S. należą folw.: Podlasie, przy drodze z Ziembina do Mściża, i Pobereże. S. należy do Jodki-Narkiewicza i ma do 92½ włók. Wś S. leży o ½ w. od folw., ma 13 osad. *A. Jel.*

Skupne, fol., pow. słupecki, gm. Kleczew, par. Budzisław, odl. od Słupcy 24 w., ma 3 dm., 29 mk.

Skupniówka, wzgórze i polana w obr. gm. Grzechyni, pow. myślenicki, w płd.-zachod. stronie gminy, między źródlanemi ramionami Grzechyńskiego potoku, tuż nad granicą zawojską, pod 37° 16′ 21″ wsch. dług. g. F. a 49° 42′ 20″ płn. szer.; wznies. 652 mt. npm.; czubek dalej na płn.-wsch. 644 mt., a na płd.-wsch. szczyt lesisty Witkówka, 760 mt. npm.

Skupnów upłaz al. *Skupniowy upłaz*, w Tatrach nowotarskich. Od Kopy Królowej rozchodzą się ku płn. dwa grzbiety, okalające dolinę Olczysk. Zachodni grzbiet zwraca się ku płn.-zach. i zowie się Skupniowym upłazem; ciągnie się on ze stromemi stokami przez Nieborak, ztąd przybierając płn. kierunek i tworząc wysokie brzegowisko pot. Bystrej, kończy się wierchem Nosalem, staczającym się stromo ku Kuźnicom zakopiańskim. Drugi zaś grzbiet od Kopy Królowej ciągnie się pod nazwą Królowej, Pośredniego i Szatry w kierunku płn.-wsch. Od Szatry zwraca się jedna odnoga na płn.-zach., w której wznoszą się regle, w górnej części Suchy Wierch, w średniej Kopieniec Wielki. Ten wierch przez przełęcz Suchą Dolinę wybiega na Kopieniec Mały, pod którym od płn. wznosi się Mały Regiel. Szczycik ten stromo spadając na zachód zamyka z wierchem Piórem dolinę Olczysk. Lesiste grzbiety, zamykające tę dolinę od wsch. i zach. tworzą oraz przedział między nią a doliną Bystrej i Stawów Gąsienicowych czyli doliną Suchej Wody. W połowie doliny znachodzą się dwie urocze polany, Skupniowa pod Kopieńcem, druga nieco wyżej Olczyska. *Br. G.*

Skupoje, jezioro w pow. pińskim, w okolicy Ciszkowicz, oddane w 1520 r. wraz z drugiemi jeziorami przez kn. Feodora Jarosławowicza monasterowi pińskiemu na Leszczu (ob. „Rewizya puszcz“, wyd. Wil. Arch. Kom., str. 129 i 295). *A. Jel.*

Skupowa, dział górski w Karpatach wsch., w dziale czarnohorskim, na obszarze Żabiego, w pow. kosowskim, na praw. brzegu Czeremoszu Czarnego, między nim (od zach.) a Czeremoszem Białym (od wschodu). Najwyższy szczyt, Skupową zwany, pod 42° 29′ 50″ wsch. dłg. g. F. a 48° 2′ 5″ płn. sz. g., dochodzi 1583 mt. npm. (szt. gen.); miejsce znaku triang. Od niego na płn. bieży dział górski z połoninami Skupową, Żmijeńskim Małym i Pod Krętą. Na płd. zaś przez tak zwane Małe Stopnie (1346 mt.) po szczyt Stoupny (1274 mt.) nad doliną rz. Probiny. Ze Skupowy na zach. spływają potoki: Ludoweć al. Ludowiec, Hnołec i Hniły do Czeremoszu Czarnego, a na wschód Kekacza i Jabłonicki do Czeremoszu Białego. Szczyt S. rozległy, nagi, trawą porosły, dostarcza pięknego widoku na pasmo Czarnohory, jakoteż doliny obu Czeremoszów.

Skupówka, chutor, pow. prużański w 1 okr. pol., gm. Nikitycze, o 10 w. od Prużany.

Skupy, wś, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 25 w. od Poniewieża.

Skuratów al. *Skuraty* z *Kamianką*, wś nad rzką Kamianką, dopł. Uszy (Użu), pow. radomyski, w 3 okr. pol., gm. Malin, o 50 w. od Radomyśla. S. ma 948 mk., przysiołek zaś Kamianka, z drugiej srony rzeczki leżący, 444 mk. Podług Pochilewicza (wyd. 1887 r.) w S. jest 1203, w Kamiance 536 mk. prawosł., nadto w obu miejscowościach 11 kat. i 134 żyd. W S. znajduje się cerkiew drewniana p. w. Podwyższenia Krzyża św., wzniesiona w 1800 r. i uposażona 47 dzies. ziemi, w Kamiance zaś cerkiew również drewniana, p. w. Narodz. N. M. P., wzniesiona w 1769 r. przez ówczesnego dziedzica Feliksa Korzeniowskiego, uposażona 38 dzies. Do parafii w Kamiance należą wsi: Pisarzówka, Władówka i Omelianie. W S. znajduje się niewielka garbarnia. Ziemi S. i Kamianka ma w ogóle: 2909 dzies. użytkowej, 1350 lasów i 70 nieużytków, w tej liczbie we wspólnem władaniu szlachty, Skuratowskich, znajduje się 1260 dzies. użytkowej, 655 lasów i 52 nieużytków; we wspólnem władaniu włościan przysiołka Kamianka 736 dzies. ziemi użytkowej. Pozostała ilość stanowi własność kilkudziesięciu osób, przeważnie Skuratowskich i Czopowskish. Wś S. założoną została przez Maksyma Skuratę, któremu za zasługi wojenne król Stefan Batory nadał w 1571 r. ziemię zwaną Michejewską, jak świadczy oryginalny przywilej, przechowywany przez mieszkańców wsi, potomków owego Maksyma Skuraty i noszących nazwisko Skuratowskich. Skuratowscy ci, podobnie jak mieszkańcy sąsiednich wsi Czopowicze (Czopowscy) i Melenie (Meleniewscy), za czasów Rzpltej zaliczali się do szlachty okolicznej, obecnie zaś w większej części otrzymali potwierdzenie szlachectwa, w mniejszej zaś zapisani zostali do stanu mieszczańskiego. Zajmują się oni rolnictwem i w ogóle są niepiśmienni. Przysio-

łek Kamianka należał dawniej do Adelajdy Zborowskiej i miał 2328 dzies. za czasów pańszczyźnianych. W 1881 r. nabyty został przez mieszczan Grygoraszów, ktory pozostawiwszy dla siebie 163 dzies. lasu, pozostałą część rozparcelowali pomiędzy przeszło 70 nabywców, przeważnie Skuratowskich i Czopowskich. Włościanie w Kamiance opłacają z wydzielonej im ziemi 576 rs. 86 kop. rocznie. *J. Krz.*

Skuratowo 1) fol., pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Krewo, okr. wiejski Myssa, o 23 w. od Oszmiany, ma 1 dm., 15 mk. (8 prawosł., 7 katol.); w 1861 r. własność Terleckich. 2.) **S.** al. *Kozłowszczyzna*, własność ziemska w pow. nowogródzkim, od 1854 r. Wojniłłowiczów, około 3 włók. 3.) **S.**, wś, pow. witebski, z kaplicą katol. parafii witebskiej św. Antoniego. *A. Jel.*

Skuratowo, osada w pow. i gub. tulskiej, o 8 w. od Tuły, ma 8 dm., 137 mk. W 1870 r. założono tu kopalnię węgla kamiennego, eksploatowanego przeważnie na potrzeby drogi żelaznej moskiewsko-kurskiej.

Skuraty 1.) wś nad rz. Bereźnicą, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Zalesie, okr. wiejski i dobra, Oskierków, Czeronka, o 13 w. od gminy a 54 w. od Dzisny, ma 5 dm., 53 mk. katol. (w 1864 r. 31 dusz rewiz.). 2.) **S.**, wś włośc., pow. święciański, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Jasiewo, o 5 w. od gminy a 47 w. od Święcian, ma 2 dm., 18 mk. kat. (w 1864 r. 6 dusz rewiz.). 3.) **S.**, zaśc. nad rz. Plisą, pow. borysowski, w 2 okr. pol. i par. kat. Łohojsk, gm. Smolewicze, o 8 w. od przyst. Wittgenstejnowskiego na moskiew.-brzesk. dr. żel., ma 8 osad; grunta lekkie. 4.) **S.** al. *Skuratówka*, karczma, pow. borysowski, na gościńcu za folw. Stań-Król, w pobliżu rz. Poni, przez którą według podania Stefan Batory idąc na wyprawę w 1580 r. przeprawił się przez most zrobiony ze skór zwierzęcych i ztąd nazwa (ob. u Tyszkiewicza: „Opisanie powiatu borysowskiego“, str. 52) 5.) **S.**, zaśc., pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Smolewicze, w pobliżu drożyny ze wsi Słobody do Zadomli (w pow. mińskim); wziął nazwę od szlachty Skuratowiczów, niegdyś tu osiadłych. 6) **S.**, białoruskie *Szkuraty*, wś i dobra, pow. rzeczycki, w 1 okr. pol. i gminie Brahin, przy trakcie handlowym z Czernihowa do Mozyrza, przez Lubcz, Brahin, Chojniki i Jurewicze, o 10 wiorst od Brahina; jedna z licznych przyległości dóbr brahińskich, niegdyś książąt Wiśniowieckich, od przeszłego zaś wieku Rokickich, którzy przeszło $1^1/_2$ stulecia władali tą jedną z najpiękniejszych fortun w kraju. W końcu XVIII w. Brahińszczyzna rozpadła się na dwie połowy, z których sam Brahin ze S. dostał się Michałowi Rokickiemu, marszałkowi rzeczyckiemu, a następnie synowi jego Ludwikowi, który doprowadził majątek do ruiny i zmuszony był Brahin z siedmiu folwarkami sprzedać w 1867 r. kupcowi Konoplinowi, sam zaś wkrótce potem umarł. Pozostała liczna rodzina sprzedała resztę odłużonej fortuny, zawierającej jednak jeszcze 9 folwarków i znaczne przestrzenie lasów, Kierbedziom, którzy władają S. od 1883 r. Dobra leżą wśród urodzajnej, dość wysoko położonej równiny, która ciągnie się na kilka mil wszerz i około 12 mil wzdłuż, niemal od samego Dniepru ku zachodowi do Jurewicz nad Prypecią, dzieląc nawpół stepowym pasem rzeczyckie Polesie na dwie połowy. Wś ma 36 osad pełnonadziałowych; w pobliżu niewielkie jezioro. 7.) **S.**, wś, pow. słonimski, w 1 okr. pol., gm. Kosów, o 45 w. od Słonima. 8.) **S.**, wś, pow. wołkowyski, w 5 okr. pol., gm. Biskupce, o 5 w. od Wołkowyska. *J. Krz.*

Skuratycze 1.) wś, pow. piński, w 1 okr. pol., 24 mk.; własność Skirmuntów. 2.) **S.**, wś włośc., pow. piński, w 2 okr. pol., 28 mk.

Skurbowizna, os., pow. nowomiński, gm. Ładzyń, par. Stanisławów.

Skurcz, mylnie, zamiast *Skórcz*.

Skurcza, rzeczka uchodząca do Wisły z praw. brzegu pod Tarchominem. Ob. *Praga* (t. IX, 13).

Skurcza, wś włośc., pow. garwoliński, gm. i par. Wilga, ma 11 dm., 175 mk., 345 mr. W 1827 r. 17 dm., 131 mk.

Skurcze, *Skorcze* al. *Skurze*, wś nad dopł. rzki Połonki, pow. łucki, na pograniczu pow. włodzimierskiego, na płd.-zach. od mka Torczyna, przy drodze z Sadowej do Biskupicz. Wś ta, w pięknem położeniu znajdująca się, posiada cerkiew oraz kościół kat. paraf. p. w. Wniebowzięcia N. M. P., z muru wzniesiony w 1803 r. (na miejsce dawnego z 1609 r.) przez ówczesnego dziedzica Zagórskiego, a konsekrowany w 1809 r. przez biskupa Podhorodeńskiego. Par. kat., dek. łuckiego, ma 725 wiernych (w 1886 r.) i kaplicę we wsi Watynie. Akt fundacyi pierwotnej świątyni wystawił d. 10 kwietnia 1609 r. Jan Charlęski z Charlęża, podkomorzy łucki, dziedzic wsi. Od Charlęskich S. przeszły w 1690 r. w dom Pilawitów Potockich. W połowie XVIII w., po śmierci Michała Potockiego, wwody wołyńskiego, S. otrzymał najstarszy syn jego Feliks, ożeniony z Zofią Czarnicką, córką starosty krasnostawskiego. Później własność kasztelana Nakielskiego, na początku zaś XIX w. Zagórskiego. *J. Krz.*

Skurdenie 1.) 1-sze i 2-gie dwie wsi, pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 19 w. od Poniewieża. 2.) **S.**, dobra, tamże, o 14 w. od Poniewieża.

Skurdyszki, przysiołek, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 25 w. od Poniewieża.

Skurgon, ob. *Krajenka* (t. IV, 581) i *Skórcz.*

Skurgwy, niem. *Skurjew*, dokum. *Skorgel*, *Skurgel*, *Skurgewo*, dobra ryc., pow. grudziądzki, st. p., tel. i kol. Gardeja (o 7 klm.), par. kat. Rogóźno. Z folw. Ludwichowem (1885 r. 14 dm., 106 mk.) i kol. Gruenfelde (4 dm., 30 mk.) obejmują dobra 667 ha (14 lasu, 21 łąk, 602 roli or.). W 1885 r. było 29 dm., 68 dym., 331 mk., 215 kat., 115 ew., 1 dyssyd.; gorzelnia, hodowla bydła. Księga szkodowa komturstwa grudziądzkiego donosi pod 1414 r., że dziedzic dóbr Henryk von der Skorgel przez ostatnią wojnę poniósł 50 grzywien szkody, za co dostał 20 grzywien. R. 1521 kupuje wieś Niclas Schreiber (Schreiberski) i Maciej Stanowski. Ów Niclas jest to jedyny szlachcic niemiecki, którego spotykamy za czasów krzyżackich w ziemi chełmińskiej (ob. O ludn. pols. p. Kętrzyńskiego, str. 146). R. 1552 zamienia Jan z S., także Skurgiewski zwany, $3^1/_2$ włóki w S. na ogród wraz z zabudowaniami w Białochówku, do Jana z Białochówka należącemi. Później rozpadły się dobra na więcej działów i ztąd podobno pochodzi liczba mnoga nazwy. R. 1572 sprzedaje Jakub Kęsicki 6 włók w S. Franciszkowi i Andrzejowi Białochowskim. R. 1598 nabywa Franciszek Białochowski, sędzia ziemski chełmiński, 6 włók od Jana Cygańskiego. R. 1667 dzierżył S. Aleksander Białochowski. Zdaje się, że Białochowscy skupili wszystkie działy. Według taryfy na symplę z r. 1682 płaciły S. 1 fl. 8 gr. R. 1723 sprzedali bracia Michał, Maciej i Marcin Białochowscy dobra tutejsze Józefowi Kaweczyńskiemu, podkomorzemu chełmińskiemu. Po nim odziedziczyli je jego czterej synowie, którzy jednak r. 1773 zawarli ugodę, według której cały majątek przeszedł w ręce, pewnie najmłodszego, Ignacego. Komisya katastrowa podała o S.: Obszar wynosi 20 włók szl. średniej roli, przynoszących rocznie 346 tal. 33 gr. 13 fen.; oprócz tego zapisano jeszcze ogród i $1^1/_2$ włóki lasu. Do dóbr należały także 2 ogrody (1 mr.) i 2 rybne stawy, $1^1/_2$ mr. zawierające, 1 karczma, wyższe i niższe sądownictwo, browar, gorzelnia i pustkowie Vollux (Felux), za 100 fl. wydzierżawione. R. 1816 sprzedali Kaweczyńscy te dobra Danielowi Ludwikowi Hanisch (ob. Gesch. Graudenzer Kr. von Froelich, I, 317). *Ks. Fr.*

Skuriaty, wś, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Bohiń, okr. wiejski Albinowo, o 4 w. od gminy a 109 w. od Dzisny, 7 dm., 181 mk. (w 1864 r. tylko 41 dusz rewiz.).

Skurkówka, ob. *Kuniczki* i *Skórkówka.*

Skurlany, zaśc., pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 25 w. od Poniewieża.

Skurliszki, wś, pow. szawelski, gm. Kurszany, o 28 w. od Szawel.

Skurów, wś i fol., pow. grójecki, gmina Belsk, par. Lewiczyn, odl 4 w. od Grójca, ma 104 mk. W 1827 r. 8 dm., 53 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 332: gr. or. i ogr. mr. 301, łąk mr. 18, nieuż. mr. 13; bud. mur. 1, drewn. 8; płodozm. 13-pol. Wś S. os. 12, mr. 25.

Skurowa, wś, pow. pilzneński, na lewym brzegu Wisłoki, naprzeciw Brzostka, wznies. 315 mt. npm. składa się z 8 osad: wsi samej (45 dm. i 253 mk.), Bud (9 dm., 57 mk.), Czapicy (5 dm., 12 mk.), Na Dole (8 dm., 45 mk.), Dąbrowy (4 dm., 16 mk.), Stawisk (2 dm., 14 mk.), U Granicy (2 dm., 4 mk.) i Zalesia (2 dm., 11 mk.) i 5 dm., 27 mk. na obszarze więk. posiadł. W ogóle jest 82 dm. i 439 mk. Prócz 15 izrael. wszyscy rz.-kat. Z całego obszaru 842 mr. przypada na więk. posiadłość (Apol. Jordana) 411 mr. (239 roli, 16 łąk, 27 past., 129 mr. lasu) a 431 mr. na pos. mn. (321 roli, 36 łąk, 60 past. i 14 mr. lasu). Par. rz.-kat. w Przeczycy. Przywilej Kazimierza W. (Kod. Małop. I, 299) wś „Skoroua“ wraz z Czermną, Kleciem, Januszkowicami, Gogołowem, Bukową i Błaszkową, posiadłości Piotra Janowicza, woj. żydaczowskiego, przeniósł z prawa polskiego na niemieckie. Wówczas i w 1536 r. leżała ta wieś w pow. bieckim; w 1508 r. posiadał S. wraz z Kleciem i Kamienicą Zygmunt z Klecia (Pawiński, Małop., 486) a 1581 r. (ibid., 250) Józef Kowaliowski. Wówczas należała do par. w Brzostku i miała 7 kmieci, 2 łany, 8 zagród, 8 komor. z bydłem, 3 komor. bez bydła i rzemieślnika. S. graniczy na płd. z Błaszkową, na płn. z Przeczycą a na zach. z częścią obszaru Dębowy i z Jodłową. *Mac.*

Skurpie, wś, pow. niborski, $^3/_4$ mili na płn.-zach. od Działdowa (st. p., tel., kol. żel.); 1189 ha, 93 dm., 495 mk. W. mistrz Marcin Truchses nadaje r. 1480 Ludwikowi z Słupu (Starkenberg) 10 włók położonych w Skurpiu, między Burkartami i Niestoją, na prawie magdeburskiem. Por. *Rutkowice.*

Skurskal, góra o 8 w. od miasta Rzeżycy, na prawo od szosy petersburskiej.

Skurskie jezioro, *Skarske*, u Długosza, leży w pasmie jezior zasilających Wełnę, jest południ. częścią jez. Tonowskiego, między Wiewiórczynem i Skórkami, w pow. wągrowieckim (Żnin).

Skurtyszki, w spisie z 1866 r. *Skórkiszki*, zaśc., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Bohiń, okr. wiejski Bohdanowo, o 17 w. od gminy a 113 w. od Dzisny, 1 dm., 11 mk. (w 1864 r. 11 dusz rewiz.).

Skurwidy, wś, pow. telszewski, w 1 okr. pol., o 22 w. od Telsz.

Skurwidyszki 1.) zaśc., pow. telszewski,

w 2 okr. pol., o 45 w. od Telsz. 2.) **S.**, dobra, pow. telszewski, w 1 okr. pol., o 4 w. od Telsz.

Skurwie, wś, pow. szawelski, gm. Szawle, o 20 w. od Szawel.

Skuryszenskaja, stanica na lewym brzegu rz. Medwiedicy, w obłasti dońskiej, o 30 w. na płn.-wschód od st. Ust-Medwiedickiej, ma cerkiew, 424 dm., do 4000 mk., jarmark.

Skurzec, wś, pow. siedlecki, gm. i par. Skurzec, odl. $10^1/_2$ w. od Siedlec, posiada kościół paraf. murowany, szkołę początkową, sąd gm. okr. III, urząd gm., 30 dm., 224 mk., 675 mr. W 1827 r. 16 dm., 131 mk.; par. Niwiska. Istniał tu klasztor maryanów, założony w 1810 r. przez proboszcza z Suchożebr Józefa Przygodzkiego. Kościół poklasztorny pochodzi z 1797 r. Był on pierwotnie filialnym par. Niwiska. S. par., dek. siedlecki, 2919 dusz. S. gmina ma 2804 mk. i 10,845 mr., sąd gm. okr. III w miejscu, st. p. Siedlce. W skład gminy wchodzi 17 wsi: Broszków, Cisc, Czerniejów, Dąbrówka-Stany, D.-Wyłazy, D.-Ług, D.-Niwka, Drupia, Gołąbek, Grala-Dąbrowizna, Lipniak, Nowaki, Piróg, Roskosz, Skurzec, Wólka-Kobyla i Żelków.

Skurzecka Kępa, wś, pow. garwoliński, gm. i par. Wilga. W 1827 r. 12 dm., 95 mk.

Skurzyńce al. *Skorzyńce, Skuryncy*, wś rządowa przy ujściu rzki Czapli do Bohu, pow. winnicki, okr. pol. Żmerynka, gm. Jóźwin, par. kat. i sąd Winnica (o 8 w.), ma 60 osad, 400 mk., 610 dzies. ziemi włośc., 50 cerkiewnej. Cerkiew p. w. Wniebowzięcia N. M. P., wzniesiona w 1751 r., ma 1175 wiernych; do parafii należy wś Tiutki. S. z Parparowcami tworzyły oddzielne ststwo skurzyńskie, które w 1616 r. trzymał Andrzej Chrośliński, wojski bracławski. Podług lustracyi czynszów ani dziesięcin nie dawały. Był tu młyn o jednem kole, mogący czynić 7 fl. na rok; przychodzi od tego kwarty 1 fl. 12 gr. W 1629 r. posesorem był Jan Rzeszotarski z żoną swą Ziołowską; czyniła 39 fl. 7 gr. i 9 den. Następnie trzymali ją Strusiowie. Jerzy Struś, kasztelan halicki, odebrał ją zbrojnym napadem nieprawnie trzymaną przez Seweryna Sudymontowicza Kropiwnickiego (Rolle, Łaszcz). W 1770 r. posesorem był Kazimierz Chojecki, opłacając kwarty 657 złp. W 1775 r. nadane prawem emfiteutycznem na 50 lat Michałowi Kornatowskiemu, staroście tiutkowieckiemu, a przez niego odstąpione Bykowskim, z opłatą kwarty 630 rs. *Dr. M.*

Skuszew, kol. włośc., pow. radzymiński, gm. Zabrodzie, par. Kamieńczyk, ma 39 osad, 307 mk., 631 mr. W 1827 r. 26 dm., 196 mk. Wchodziła w skład dóbr Jadów.

Skuszkowa, łotewska nazwa wsi Leśno, w pow. rzeżyckim, ob. *Drycany*.

Skutele al. *Skus'ele*, wś nad jez. Ilgiel, pow. sejneński, gm. Krasnopol, par. Sejny, odl. od Sejn 4 w., ma 6 dm., 73 mk. W 1827 r. 5 dm., 60 mk.

Skutenie, wś, pow. szawelski, gm. Poszwityń, o 52 w. od Szawel.

Skuzy 1.) wś i fol. nad rz. Omulew, pow. przasnyski, gm. i par Zaremby, odl. o 35 w. od Przasnysza, ma 7 dm., 34 mk., 126 mr. ziemi użyt. i 74 nieużyt. W 1827 r. 6 dm., 35 mk., par. Zarembice. 2.) **S.** al. *Skuzie, Skuże*, pow. ciechanowski, ob. *Konarzewo Skórze*.

Skwa 1.) al. *Szkwa* al. *Rozoga*, rzeka, bierze początek śród wyżyny pojezierza baltyckiego, z jez. Łączykowskiego, w pupskich lasach (pow. szczycieński), płynie w kierunku płd.-wschod., przepływa przez drugie jezioro, na którego krańcu płd.-wschod. leży targowisko Rozogi, skręca coraz silniej ku wschodowi i wszedłszy na obszar królestwa polskiego stanowi na całej długości granicę pow. łomżyńskiego i kolneńskiego, płynąc przez wsi: Krysiaki, Dęby, Klimki, Brzozowę, Gąski, Szkwę i pod Kurpiewskiem uchodzi do Narwi z praw. brzegu. Długa 40 w. Ważniejsze strumienie bez nazwy, przyjmuje z praw. brzegu powyżej Dębów i z lewego powyżej Brzozowy. Skwa stanowiła granicę puszczy ostrołęckiej od nowogrodzkiej a na początku obecnego stólecia oddzielała departament płocki od białostockiego. Stary dokument krzyżacki nadaje tej rzece nazwę: Ditwo (ob. t. II, 475). 2.) **S.**, nazwa dawana rzeczce Raciążnicy. *Br. Ch.*

Skwańska puszcza, zwana później zwykle *Myszeniecką*, zajmowała część południowej pochyłości pojezierza baltyckiego, zawartą między rzekami Omulew, Rozogą, Skwą i Pissą i przyjmującą ich wody Narwią. Według Święcickiego (Opis Mazowsza) przebywały tu w końcu XVI w. żubry, jelenie, łosie, dzikie osły, dziki, kuny, pantery (rysie zapewne), niedźwiedzie i wielkie mnóstwo pszczół. Gnieździły się tu sokoły używane do łowów i mnóstwo jarząbków. Rzeka Omulew płynąca przez puszczę obfitowała w ryby a między niemi w wyborne pstrągi.

Skwarciszki, *Skwortyszki*, zaśc., pow. dziśieński, w 2 okr. pol., gm. Jody, okr. wiejski Zamoszcie, o 10 w. od gminy a 88 w. od Dzisny, ma 2 dm., 30 mk. (w 1864 r. 16 dusz rewiz.); należała do dóbr Janowo, Romoerów.

Skwarcówka, wś włośc., pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Rukojnie, okr. wiejski i dobra skarbowe Kiena, o 8 w. od gminy, 10 dusz rewiz.

Skwarcy, wś nad rzką Tołstuchą, pow. miński, w 3 okr. pol. kojdanowskim, gm. Stańków, w pobliżu sioła Dobryniewo, ma 14 osad; należała niegdyś do hr. kojdanowskie-

go, później do domin. Stańków, Czapskich. Grunta szczerkowo-gliniaste, urodzajne.

Skwarczyce, wś nad rz. Myszanką, w pow. nowogrodzkim. Ob. *Myszanka.*

Skwarka 1.) wś, pow. biłgorajski, gm. Majdan Sopocki, par. Tomaszów, leży śród lasów piaszczystych, ma 43 dm., 512 mk., 460 mr. Ludność rolnicza. 2.) **S.**, pow. mazowiecki, ob. *Gąsówka S.* *Ks. S. S.*

Skwarne, wś, pow. nowomiński, gm. i par. Ciechów. W 1827 r. było 11 dm., 72 mk.

Skwarówka, rzeczka w pow. kijowskim, prawy dopływ Dniepru, do którego uchodzi między Bobrycą a Rosochowatką, pod wsią Chalepie.

Skwarsk, wś nad Pronią, pow. czauski, młyn wodny.

Skwary 1.) *Dąbrowe*, wś i fol., pow. płoński, gm. i par. Naruszewo, odl. 10 w. od Płońska, ma 10 dm., 156 mk. W 1827 r. było 9 dm., 98 mk. W 1885 r. fol. Skwary Dąbrowe rozl. mr. 428: gr. or. i ogr. mr. 393, łąk mr. 27, nieuż. mr. 8; bud. mur. 2, z drzewa 17. Wś ma os. 20, mr. 250. 2.) **S.** *Troski*, wś i fol., pow. płoński, gm. i par. Naruszewo, odl. 8 w. od Płońska, ma wiatrak, 6 dm., 103 mk. W 1827 r. było 9 dm., 55 mk. W 1885 r. fol. Skwary Troski rozl. mr. 316: gr. or. i ogr. mr. 283, łąk mr. 15, pastw. mr. 9, nieuż. mr. 9; bud. mur. 2, z drzewa 13. Wś ma os. 7, mr. 10. *Br. Ch.*

Skwarzawa 1.) wś, pow. złoczowski, 15 klm. na płn.-zach. od Złoczowa, 7 klm. na płn.-zach. od urz. pocz. w Kniażem. Na płn.-zach. leży Ostrowczyk Polny, na płn.-wsch. Bużek, na wschód Beżec, na płd. Kniaża (st. dr. żel.), na zach. Bortków i Firlejówka. Wś leży w dorzeczu Bugu za pośrednictwem dwu potoków podążających do Ostrowczyka. Własność większa ma roli or. 492, łąk i ogr. 78, pastw. 146, lasu 47 mr.; wł. mn. roli or. 1659, łąk i ogr. 686, pastw. 194 mr. W r. 1880 było 307 dm., 1901 mk. w gminie, 6 dm., 66 mk. na obsz. dwor. (399 rz.-kat., 1521 gr.-katol., 44 izrael., 3 innych wyznań; 956 Polaków, 1004 Rusinów, 6 innej narodowości). Paraf. rz.-kat. w Białymkamieniu, gr.-kat. w miejscu, dek. złoczowski. We wsi jest cerkiew p. w. św. Jerzego, szkoła etat. jednokl. (od 1856 r.) z jęz. wykł. ruskim, kasa pożyczk. gm. z kapit. 198 złr. i młyn wodny o 2 kamieniach. 2.) **S.** *Nowa*, wś, pow. żółkiewski, 7 klm. na płd.-zach. od sądu pow., st. kol., urz. pocz. i tel. w Żółkwi. Na płn. leży Ruda Krechowska, na płn.-wsch. Glińsko, na wsch. Skwarzawa Stara, na płd. Mokrotyn i Polany, na zach. Fujna i Krechów. Wieś leży w dorzeczu Bugu. Na płd. powstaje pot. Świnia i płynie na płd.-wsch. do Skwarzawy Starej, przyjmując w obrębie wsi kilka małych potoków; na płd. od źródeł Świni powstaje w lesie polańskim prawoboczny jej dopływ pot. Rosochy i płynie na wschód głównie wzdłuż granicy. Płn. kraniec wsi przepływa pot Fujna. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Świni. Na płd. od nich grupa domów Zawady, na płn.-zach. Kopań, na płn. Huta. Płd.-zach. część wsi lesista (las Polański z „Kamienną Górą“ 404 mt., znak triang). W r. 1880 było 197 dm., 1087 mk. w gminie, 3 dm., 42 mk. na obsz. dwor. (893 gr.-katol., 200 rz.-kat., 33 izrael., 3 innych wyznań; 891 Rusinów, 197 Polaków, 55 Niemców). Par. rz.-kat. w Żółkwi, gr.-kat. w miejscu, dek. żółkiewski, dyec przemyska. Do par. należy Skwarzawa Stara. We wsi jest cerkiew i szkoła etat. jednokl. Znajdują się tu pokłady węgla brunatnego i kamieniołomy piaskowca. 3.) **S.** *Stara*, wś, pow. żółkiewski, tuż na płd. od Żółkwi. Na wschód leżą Soposzyn i Macoszyn, na płd. Mokrotyn, na zach. S. Nowa, na płn. Glińsko i Żółkiew. Wzdłuż granicy płd. płynie Świnia. Na płn.-wsch., w lesie Zagumiennym, powstaje dopływ Świni i płynie na wschód do Soposzyna. W dolinie tego potoku leżą zabudowania wiejskie. Własn. większa tu i w S. Nowej ma roli or. 355, łąk i ogr. 149, pastw. 75, lasu 1680 mr.; wł. mn. roli or. 1762, łąk i ogr. 842, past. 448, lasu 32 mr. W r. 1880 było w S. Starej 97 dm., 558 mk. w gm. (235 rz.-kat., 315 gr.-kat., 8 izr.; 489 Rusinów, 14 Polaków, 55 Niemców). Par. rz.-kat. w Żółkwi, gr.-kat. w S. Nowej. We wsi jest cerkiew. Obie wsi: S. Nowa i Stara należały dawniej do dóbr Żółkiewskich i Sobieskich. Marya Karolina z Sobieskich ks. de Bouillon sprzedała je w r. 1740 Radziwiłłom. W rękopisie znajdującym się w Bibl. Oss. (Nr. 2837) czytamy na str. 162: „A. D. 1633 die 28 februarii. Cracoviae in comitiis coronationis. Ex actis metrices regni. Privilegium super villas regales, Krechów, Skwarzawa Nowa vulgo dicta Czajkowa Wola, Skwarzawa Stara etc. ad capitaneatum Javoroviense pertinentes Generoso, Vladislao Kazanowski, capitaneo crosnensi a Vladislao quarto rege collatum“. Na str. 163: „A. d. 1637 die 13 Januarii. Varsoviae. In actis metrices regni. Privilegium consensus ad cedendum de bonis regalibus Krechów cum praedis Kunin, Skwarzawa Nowa, Skwarzawa Stara etc. generosae Cristinae Naropińska, generosi olim Pauli Wojenkowski conjugi in personas generosorum Stadnickie conjugum a Vladislao IV rege statum“. Na str. 156: „A. d. 1640 die 12 maji. Varsoviae. In actis metrices regni. Privilegium consensus ad cedendum de bonis regalibus villarum Krechów, Skwarzawa Nowa, Sk. Stara etc. generosae Annae de Lewice generosi olim Alexandri de Żmigrod

Stadnicki conjugi in personam generosi Joannis Stadnicki filii a Vladislao IV collatum". W lustracyi z r. 1661 i 1662 (Rkp. Ossol. Nr. 2834, str. 223) czytamy: „Ta wieś na ćwierciach łanowych zdawna zasiadła. Poddanych w tej wsi było przed wojną 150; teraz tylko co na 4 ćwierciach siedzą 12. Drugie ćwierci pusto leżą. Czynszu z ćwierci łanu płacą po zł. 6 gr. 16 den. 9, co uczyni ze 4 ćwierci zł. 26 gr. 6. Owsa z ćwierci łanu dają półmiarek jeden miary jaworowskiej, co uczyni z łanu półmiarków 4, półmiarek rachując po gr. 15 = zł. 2. Gromada tej wsi co rok płaci za krowę zł. 3 gr. 6. Jagnię jedno ze wszystkiej wsi na Wielką noc powinni oddawać. Poddani z tej wsi z ćwierci łanu dwa dni w tydzień od poranku do wieczora robić powinni. Powóz do rzeki Sanu jeden. Prząść z ćwierci łanu łokci 3. Stróżę nocną odprawują. Młyn przy tej wsi był, który od lat 12 spustoszał; dawano z niego czynszu zł. 16 i teraz kładziemy zł. 16. W tej wsi pół łana roli wybranieckiego. Karczma w tej wsi była, teraz spustoszała, jednakże piwo z browaru dworskiego tam na szynk dają; kładziemy z niej prowentu do roku zł. 80. Granice ta wieś ma z Mokrotynem z jednej, z Macierzynem z drugiej, z Glińskiem z trzeciej, z Krechowem z czwartej strony. Suma prowentu z tej wsi facit 127 zł. 22 gr. *Lu. Dz.*

Skwarzawka, potok, mylnie w opisie Ostrowczyka Polnego nazwany Złoczówką, powstaje na tak zwanych Kruhach, po północnej stronie wsi Kniaża, pow. złoczowski, płynie na płn.-zach. po wsch. stronie wsi Skwarzawy, następnie przez Ostrowczyk Polny, przyjąwszy tutaj od praw. brzegu mały przytok, zwany Mały potok, powstający z mokradeł polud. obszaru, między Ostrowczykiem, Skwarzawą a Bełzcem, poczem na półn. krańcu wsi łączy się z Bełzcem, uchodzącym poniżej Pietrycz do Bugu. Długość biegu 8 klm. Kruhy 248 mt., Ostrowczyk 234 mt. npm. Dolina potoku podmokła, zabagniona. *Br. G.*

Skwarzeja, pole na Drawsku, w pow. czarnkowskim.

Skwarzyna, dok. *Squarzyno*, os., w pow. niegdyś gnieźnieńskim, leżała już pustkami w r. 1567. Dobiesław z Jankowa odstąpił ją w r. 1393 klasztorowi trzemeszyńskiemu (Kod. Wielkop., n. 1932).

Skwerblis, rzka w pow. rossieńskim, przepływa pod mkiem Korklany.

Skwieranie, ob. *Skwierawy*.

Skwierawskie Błoto, niemiec. *Squirawer Bruch*, moczary w pow. kościerskim, pod wsią Śluzą; przez nie płynie Czarna Woda.

Skwierawy, 1710 *Skwieranie*, niem. *Squirawen*, wś włośc., wydana lemanom na mocy przyw. królewskich z r. 1662, 1663, 1665 i 1750, pow. kościerski, st. p. Wygoda, par. kat. Lipusz; zawiera 5 włośc. posiadeł i 10 zagrod.; 1008 ha (18 lasu, 8 łąk, 287 roli or.). W 1885 r. 19 dm., 34 dym., 173 mk. kat.; szkoła kat. Mesznego płaciła wieś 1710 r. 4 kor. żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 13). R. 1661 nadaje tenutaryusz parchowski Stanisław von Kux-Solikowski przywilej dla Adama Oller i potomków na połowę posiadła lemańskiego, które dzierżył już jego ojciec Benedykt Oller. Wolno mu latowym niewodem na jeziorku ryby łowić i majątek ten sprzedać; płaci 20 fl. pols. czynszu, 1 pokow miodu, dostarcza 3 podwody do Gdańska i czyni inne zwykłe powinności (ob. Zeitschr. d. Westpr. Ges. Ver., XV, str. 120).

Skwierczyn 1.) *Lacki*, fol., pow. siedlecki, gm. Tarków Wielki, par. Paprotna, ma 16 dm., 86 mk., 460 mr. W 1827 r. 12 dm., 40 mk. 2.) **S.** *Ruski* wś i fol., pow. sokołowski, gm. Repki, par. Wyrozęby, odl. 14 w. od Sokołowa a 10 w. od Bugu, ma 17 os., 24 dm., 226 mk. W 1827 r. 22 dm., 133 mk. Wieś składa się z 17 osad i ma 268 mr. (1876 r.). Fol. S ma ogr. warzyw. i owoc. 7 mr. 17 pr., gr or. 307 mr. 117 pr., łąk 73 mr. 96 pr., wód 2 mr. 137 pr., nieuż. 5 mr. 231 pr., lasów 375 mr. 26 pr., w ogóle 784 mr. 195 pr. a z awulsem Ostrówek (221 mr. 136 pr.) całe dobra S. obejmują 1006 mr. 31 pr. (1885 r.). Płodozm. 10-pol.; bud. mur. 4, drewn. 21. Dobra te należały do Zembrzuskich, od r. 1822 są własnością Podczaskich. *L. Cz.*

Skwieryki, dobra, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 2 okr. pol., gm. Kamieniec Żyrowicki, o 13 w. od Brześcia.

Skwierzna i *Skwierzyna*, ob. *Skwirzyna*.

Skwiła, *Skwila* al. *Kwiła*, *Kwila*, rzeczka w pow. proskurowskim, prawy dopływ Smotrycza. Bierze początek powyżej wsi Niemierzyniec, mija tę wieś, przepływa w kierunku południowym pod Dachnówką, Andrzejówką, Wygnanką, Kumanowem, Lepibokami, Rydką, Weselcem, Żurawlińcami, Kaletyńcami, Szyszkowcami i pod mkiem Kuźminem ma ujście a właściwie łączy się z rzką Bołocistą. Przybiera rzkę Skorę. Właściwie nie uchodzi do Smotrycza, lecz daje mu początek, połączywszy się z rzeczkami Wierzchówką a następnie Pisią i Trościanicą (w mku Gródku).

Skwira, *Skwyra*, w dok. *Skwir horod*, *Skwir horodyszcze*, mto powiatowe gub. kijowskiej, nad dużym stawem, utworzonym z połączenia się rzeczek: Skwiry i Selczynówki, pod 49° 43′ 59″ płn. szer. i 47° 21′ 8″ wsch. dłg., w okolicy słynącej z urodzajności. Sadyba miejska rozpościera się na zwolna zsuwającej się ku brzegom stawu pochyłości. Miasto licho zabudowane. Oprócz cerkwi i kościoła katolickiego wyróżnia się z budynków muro-

wanych jeden tylko rządowy gmach więzienny (turemnoj zamok). Sądy i policya mieszczą się w domach drewnianych. Miasto w ogóle posiada obszaru 4665 dzies., w tej liczbie 4500 pod sadybami miejskiemi. Ma 777 dm., 16,707 mk. (w 1887 r.), w tej liczbie 6315 prawosł., 528 katol., 9 protest. i 8854 żyd. W 1880 r. rozchody miasta wynosiły 15,700 rsr. Handel i przemysł nieznaczny. W 1880 r. było w mieście 16 fabryk, zatrudniających 100 robotn. i produkujących na 194,593 rs. Z rzemiosł bardzo rozwinięte czapnictwo. Przechodzi tu trakt pocztowy do Berdyczowa na Rużyn i Białopol, do Lipowca na Bosybrod i Andruszówkę. Jest tu stacya pocztowa i telegraficzna, apteka; odbywa się 16 jarmarków na rok. W mieście cerkiew soborna, murowana, i parafialna p. w. św. Anny, drewniana. Pierwsza zbudowana w 1810 r., druga w 1790 r. Skwira swym początkiem zdaje się sięgać bardzo dawnych czasów. Przemawia za tem hramota księcia kijow. Aleksandra (Olelka) Włodzimierzowicza (1443—1455), mocą której zatwierdza Michałowi Połowcowi ze Skwira Rożynowskiemu posiadania „przodkowszczyzny“, a którą (jak się hramota wyraża) trzymał już pół wieku ojciec rodu Połowców ze Skwira Rożynowskich—Tuhorhan. Ten znany z dziejów wódz Połowców, żył w XI w. i tem się upamiętnił, iż swemi barbarzyńskiemi napadami straszliwie niszczył Ruś. Światopełk, w. ks. kijowski, chcąc zjednać sobie wroga, pojął za żonę jego córkę i wtedy prawdopodobnie nadał swemu teściowi Skwir i Rożny (te ostatnie za Dnieprem), od których to posiadłości potomkowie Tuhorhana zaczęli używać nazwy rodowej Połowców ze Skwira Rożynowskich. Zawiódł się jednak poniekąd w swej rachubie Światopełk, Tuhorhan bowiem nie przestał najeżdżać jego posiadłości, i tak w 1098 r. obległ Pereasław, aż w nieszczęśliwej dla siebie z Rusinami utarczce zginął wraz z synami i kilku znakomitszymi Połowcami. Nad zwłokami Tuhorhana usypano w polu mogilę, ale Światopełk przeniósł następnie zwłoki teścia do Kijowa i pogrzebał je w Berestowie. Tuhorhan atoli, jak się to okazuje z pomienionej hramoty ks. Olelka, miał jeszcze syna Karymana, który, dzięki zapewne szwagrowstwu swemu ze Światopełkiem, utrzymał się przy nadanych ojcu swemu dobrach Skwirze i Rożnach; lubo zawsze, jak to wnosić można z jego imienia, był poganinem i dopiero syn jego Roman przyjął chrzest św. Ten to Roman prawdopodobnie założył, obok Skwiry, Romanówkę i on to za potwierdzeniem Włodzimierza Monomacha (następcy Światopełka na w. ks. kijowskiem) obdarzył kitajowski monaster w Kijowie prawem pobierania myta od ludzi kupieckich na grobli w Wecie pod Kijowem (ob. Dekret tryb. główn. lubelsk. w 1606 r. potwierdzający wzmiankowane myto, nadane od Rożynowskich monasterowi kitajowskiemu, w Kijew. Eparch. Wiedom., z 1861 r.). Gdyby ów przywilej ks. Olelka, na który tu powołujemy się, mógł być uważanym za niepodejrzany, to bylby on w istocie śladem najdawniejszej ziemskiej posiadłości z okresu Rusi waregskiej. Według tego przywileju obszar majątków rożynowskich już w tej epoce był nader znaczny; skupiony aż w trzech różnych miejscowościach, tworzył trzy odrębne dzielnice. Skwir albo Połowieczyzna stanowiło stepowe dziedzictwo, Micko (Radomyśl) poleskie, a Rożny leżały w Siewierszczyznie za Dnieprem. W skład Skwiry czyli Połowieczyzny wchodziły: Trylesyn (Trylisy), Janiatyn (Jahniatyn) i Faszczowo (Chwastów). Poleskie włości obejmowały w sobie: Micko (Radomyśl), Sławów z Nadberestyńcem (?), Rudnię, Kocorów, Wielice, Ochotów i ziemię świętoszycką. Zadnieprskich zaś dóbr kompleks składał się z Rożnów, Krechowa, Osowy, Świetilnowa, Berdowa, Ostrowca, Rakowa, Warna, Wołozowa, Nieżyna, Dorohina „z puszczami wszystkiemi, począwszy od Desny po Udaj i Oster“ oraz „z Wysohora“ i „z oddziału sosnowskiego“. Rożynowscy byli pono jedynym miejscowym rodem, co ze straszliwego zatopu mongolskiego (1240), jakiemu cała Ruś południowa uległa, wybrnęli cało, i już za czasów litewskich widzimy ich w usługach u ks. Olgierdowiczów kijowskich. I tak: Włodzimierzowi Olgierdowiczowi służy Jerzy Iwantycz Połowiec ze Skwira Rożynowski, a potem synowi tegoż ks. kijowskiego Olelkowi służy syn Jerzego Michał. Olelko Włodzimierzowicz w wyżej nadmienionej hramocie (a która służy nam za źródło zasadnicze do opowieści o Rożynowskich), nie tylko że Michałowi prawo na posiadanie „przodkowszczyzny“ jego przyznał i odnowił, zatwierdził mu również w całości wszystko to co ojciec jego Włodzimierz Olgierdowicz ojcu Michała Jerzemu był nadał (dwór Sołomiec w Kijowie), ale nadto i sam jeszcze obdarzył go hojnie licznemi posiadłościami, a to z tej racyi „że przodek pana Michałów (słowa przywileju), przyłączywszy się do naszego przodka, wiarę krzepko zdzierżał, i nieprzyjaciół hospodarstwa naszego wojował i wszystkie przodki pana Michałowe i Michał sam także dobrze służył, nie litując zdrowia i majętności swej“. Nowe nadane przez Olelka Michałowi Rożynowskiemu dobra składały się: z dworu Wołodymirki, i „obapuł Sowki rzeczki, ze wszystkiem co do tego należy“ a w Polesiu na Zwizdeni (Zdwiżu), i Teterewie, z Feniewicz, Tryhubowicz, Koleńca, Trudy-

nowicz, Mikulicz, Chilimonowszczyzny „ze wszystkimi ziemiami, z danią i gony bobrowymi“, tudzież z Hulanik (Motowidłówki) na Stuhnie i Hlebowa na Rpeni (Irpieniu). Niebawem wszakże napad Mendligireja (1483) jak z całego kraju, tak i z dóbr Połowców wielką uczynił pustynię. W skutek tego Jacek ze Skwira Połowiec Rożynowski, syn Michała, przesiaduje w Sławowie koło Żytomierza, jako ocalałym od zniszczenia. Ze Skwiru, Romanówki, Hulanik, Faszczowa i innych i śladu nie zostało. Były to odtąd puste uroczyska. Ale na domiar niedoli Jackowi Rożynowskiemu, tak zniszczonemu na mieniu, Tatarzy uprowadzili w niewolę syna Demiana. Mamy przed sobą testament Jacka (z r. 1516), w którym prosi swego wuja Iwana Niemierzyca i Jordana Skobiejkę, ażeby po śmierci jego przyjęli w opiekę majętność jego i dzieci małoletnie: Temionka syna i córkę Owdohię, a syna starszego Demiana wykupili z ordy, „jeżeliby zaś groszy gotowych nie było (mówi on), tedy p. Niemirycz ma groszmi swoimi założyć imienie Sławów, a jeśliby i tych pieniędzy było za mało, to niech i drugie imienie zastawią, tylko syna mego niech wykupią“; każe siebie chować w cerkwi św. Michała Złotowierzchiego, i na tę cerkiew odpisuje grunt swój koło Kijowa; w końcu dodaje, że jeżeliby w sieroctwie synowie jego pomarli, to wszystką majętność swoję zapisuje p. Iwanowi Niemierzycowi, z tem jednak, ażeby córkę jego Owdohię i siostrę Oksanę za mąż dając, wywianował. Synowie Jacka poumierali zamłodu, a spadkobiercą dóbr po wygasłych Rożynowskich został na mocy jego testamentu Iwan Niemierzyc. Jednakże większa część tych dóbr, niewiadomo jaką koleją, odpadła i poprzechodziła w obce ręce, tak że Iwan Niemierzyc został tylko dziedzicem jednego Sławowa z „Nadberestyńcem“. Syn jego Józef Niemierzyc pokusił się o odebranie dóbr nieprawnie rozdrapanych; w tym celu wyjednał u Zygmunta Augusta d. 22 stycznia 1568 r. przywilej wydany w Wołożynie, mocą którego potwierdził mu spadek i dziedzictwo dóbr po wygasłych Rożynowskich. Posiadłości te jednak opuszczone i odpadłe już oddawna, inni pozajmowali. I tak Skwir zagarnęła Białocerkiewszczyzna, Hlebów posiadł Bohusz Hulkiewicz, Trudynowicze przeszły do Juchnowiczów, Mikulicze do monasteru kryłowskiego, Hulaniki zostały własnością Iwaszkiewiczów a Micko przeszło do rąk archimandrytów pieczarskich; dobra zaś zadnieprskie wszystkie prawie weszły w skład ststwa ostrskiego. Józef Niemierzyc przeto, nie mogąc przełamać trudności w odzyskaniu naruszonego spadku, zaniechał go dochodzić i dopiero wnuk jego Stefan wznowił na nowo proces o sukcesyę nie doszłą, ale wytoczywszy sprawę archimandrytom pieczarskim (1616 r.) o Micko, przegrał ją (ob. *Radowyśl*). Tymczasem S., wcielona do ststwa białocerkiewskiego, długi czas leżała pustem uroczyskiem, nazywanem „Skwir horodyszczem“ i tylko drugie podobno brzmiące miejsce Skwiranka, położone w obszarze dóbr Trudynowicz, wskazywało, że te dwie miejscowości, choć dalekie od siebie, tworzyły niegdyś jednę dziedziczną całość, pod jednymi i tymi samymi właścicielami zostającą. Za czasów Zygmunta III rząd dołożył starania, aby pustki ukraińskie jak najrychlej zaludnić, albowiem z ludnością mnożyła się i obrona kraju. Jakoż Zygmunt III nie szczędził rozdawnictwa ziem pustych osobom rycerskiego stanu. Wydzieliwszy tedy z Białocerkiewszczyzny S. i Romanówkę, nadał je w 1592 r. Mikołajowi ks. Rużyńskiemu za rycerskie zasługi. Ale ten umarł wkrótce i nie zasiedlił Skwiru. Tymczasem i następcy kniazia Mikołaja, co z kolei trzymali po nim ststwo romanowskie (ob. *Romanówka*), nie zdobyli się na osiedlenie opustoszałego uroczyska i dopiero w 1615 r. Zofia z Korabczejowskich kn. Rużyńska, która po mężu swym Romanie Rużyńskim za konsensem królewskim otrzymała Romanowszczyznę, pierwsza zasiedliła i inne w ststwie wioski, z wyjątkiem tylko Romanówki jednej, którą już mąż jej kn. Roman na nowo zasiedlił, uczyniwszy z niej stolicę administracyjną całego ststwa. W 1615 r. te nowo powstające osady zrujnowane były przez Tatarów; ludność ich w części została wybrana, w części schroniła się do lasów. Rewizya ststwa romanowskiego z 1616 r. tak się wyraża o świeżo zaludnionej Skwirze: „liczy ona 30 osiadłości; powinności i podatków żadnych niemasz, z powodu 30-letnich swobód, a potem powinna będzie płacić takie jak Romanów“. Rewizya zaś z r. 1662 tak o tejże Skwirze mówi: „to mczko do Romanowa należy, siedem lat jak poczęło osiadać; ma jeszcze wolności na lat 23; powinności żadnej nie odprawują względem słobody. Wsie: Buki i Stroków, te wsie przedtem ciągnęły do Skwiry, które teraz wniwecz, tak jako i drugie, przez obóz i Tatary zniesione są“. Około tego czasu w S., jako w miasteczku osadzającem się na prawie magdeburskiem, został też ustanowiony magistrat, wójt, burmistrz i rajcowie. Około 1627 r., za konsensem królewskim i prawem wlewkowem, zostaje ststą romanowskim Samuel Łaszcz. W 1633 r. tenże Łaszcz miał zatarg z mieszczanami skwirskimi. W 1643 r. wydzierżawiał S. od Łaszcza Stefan Lew. Samuel Łaszcz miał z nim proces o niepostępienie według kontraktu. Zarzucał mu Łaszcz: „iż

lasy, dąbrowy popustoszył i przyjaciołom rąbać dozwalał“ (Xiąg ziems. i grodz. w magistracie kijow. znajdujących się..... regestr). Podczas wojen za czasów Chmielnickiego Stefan Lew, dzierżawca Skwiry, bronił zamku w Machnówce, ale popadłszy w zasadzkę, postrzelony, ledwie życie uniósł a zamek dostał się w ręce Kozaków (ob. *Machnówka*). Skwira została zajętą przez Kozaków. Stała tu ich sotnia pod wodzą Parchoma Panaćka. Wkrótce potem Kozacy wraz z Tatarami (1650 r.) spustoszyli ze szczętem wsie starostwa: Stroków, Buki, Bakożyn i Czubińce (Op. akt. knig kiew. centr. archiw., Nr. 19, str. 40). Po Łaszczu został ststą romanowskim Aleksander Zamoyski; ale ten ststwo odstąpił Chodorowskiemu, który z powodu wojen nie mógł utrzymać się przy ststwie. W ciągu tychże wojen S. zupełnie opustoszała, tak samo i całe ststwo; ludność jego wyginęła w bojach, albo wyniosła się za Dniepr. Wprawdzie w r. 1659, zaraz po ugodzie Hadziackiej, kozak Kowalewski otrzymał był prawem dożywotniem Romanowszczyznę (Vol. Leg., IV, f. 304), ale w skutek zamieszek i opustoszenia posiadł był on ją zaczej z tytułu tylko niż z rzeczy. Wkrótce pustki te zagarnął Palej i dopiero po upadku tego ostatniego Romanowszczyzna znowu zaczęła podlegać władzy starostów. W 1713 r. król August II nadał prawem dożywotniem Skwir horodyszcze, Buki, Bakożyn, Stroków, Romanówkę, Żydowce, Czerniawkę i Koszlaki „po śmierci kniazia Rużyńskiego do dyspozycyi królewskiej przypadłe“ Kazimierzowi Steckiemu, kaszt. kijows. Ale za rozejściem się tak zwanej „wolnicy“ Palejowej, osady ststwa znowu się w pustki poobracały, a pomiędzy temiż i Skwira. Stecki wziął tedy ststwo nie tylko puste, ale jeszcze w proces z dziedzicami Pawołoczy ks. Lubomirskimi uwikłane (ob. *Buki*). Kaz. Stecki umarł w dziedzicznym swoim Kustynie (na Wołyniu) w 1748 r. Pisał się on na Steczance, Kustynie, Iwańczycach i Ilińcu. Panegirysta jego (może idąc za rodzinnem podaniem) uważa ród Steckich za odnogę Rużyńskich (ob. Tajemnica pochwał etc. kazaniem na pogrzebie JW. Jmci Pana Kaz. Steckiego, Kasztel. Kijow., Romanowskiego, Dymirskiego ststy wyjawiona..... przez ks. Kantego Matyaszkiewicza zak. S. F. Reg. Obser. kaznodzieję 1749 d. 18 czerwca). Po Steckim został ststą romanowskim Antoni de Ossa Ożga. Ten dopiero tak ststwo całe jak i S. z gruntu na nowo zaludnił. Według lustracyi z 1765 r. w mczku liczyło się chałup 124; chałup libertowanych 8, słobodzianów i kozackich 38, żydów osiadłych 51. Młynów 2. Żydzi miasteczka należeli wtenczas do kahalu ostrogskiego i w 1764 r. zapłacili poglównego na wojsko Rzpltej 300 złp. (ob. Dyspartyment poglównego na sejmie anni 1717, względem summy dobrej monety 110,000 na wojsko polskiego zaciągu uchwalonej, przez starozakonnych wierników ułożony, Skarbowi koron. podany, a przez Skarb dla wiadomości publicznej przedrukowany i za teraźniejszy rok 1763 na rathy anni 1764 wojsku przez assygnacyę wydany). Tymczasem granic na nowo urządzającego się ststwa nie szanowano: ludzie wołodarscy gwałtownie aż pod samą Skwirę granicę swą rozciągnęli. Podobnież i od Białejcerkwi oraz Pawołoczy S. miała granicę niespokojną, ztąd spory i zajścia. Lustracya z 1789 r. mówi, iż w mieście S. dwór był słomą pokryty, wałem i fosą otoczony, w samem zaś mieście znajdowało się domów należących do chrześcian 160, do żydów 37. Kiedy prawo o miastach zapadło na sejmie czteroletnim, Stan. August w 1791 r. dał S. przywilej renowacyjny. Przywilejem tym odnowiono miastu temu nie tylko dawne jego przywileje, ale nadto zaopatrzono je w nowe prawa i swobody. W tymże jeszcze roku (1791) d. 1 sierpnia sławetni mieszczanie S. złożyli sejmik obiorczy. Sesyę zagaił sławetny Mikołaj Cymbał, mieszczanin i obywatel skwirski. Na dyrektora obrad uprosili mieszczanie Antoniego Rybińskiego, kasztelana owr., a do pomocy mu jednomyślnie wybrali na asesorów: Józefa Berezowskiego, łowczego halickiego, Wacława Niewiadomskiego, porucznika w. ks. lit., ks. Grzegorza Łapińskiego, dziekana wołodarskiego, i Dyonizego Łochowskiego, subdelegata grodz. owr. Wreszcie do Żytomierza dla elekcyi sędziów apelacyjnych i plenipotentów na dzień 10 t. m. i roku wybrali: sławetnych Jana Kondratenka i starszego rajcę Michała Petrenka, mieszczan skwirskich, dając im moc stawienia się w m. Żytomierzu w imieniu m. Skwiry i użycia władzy zupełnej we wszystkich okolicznościach, deputatom właściwej, domieszczenia w instrukcyi osobnej żądań m. Skwiry (Arch. J. Z. R., cz. V, t. I, str. 514). Po rozbiorze Rzpltej S. w 1795 r. wyniesiona do rzędu miast powiatowych, zaczęła się porządniej zabudowywać. Otrzymała herb przedstawiający bramę miejską rozwartą. Ostatnim starostą romanowskim był ks. Józef Lubomirski, od którego całe ststwo w dzierżawie trzymał Floryan Zaleski. W 1798 r. nastąpiło pomiędzy policyą a magistratem tutejszym dość poważne starcie, bo wśród ogólnego udziału ludności. W skutek czego sprawnik Kraśnik i horodniczy Nikityn zostali z miejsc wydaleni, a wójt Zakutny otrzymał tylko naganę. Oprócz wójta Fedora Zakutnego stanęli na czele tego zaburzenia: burmistrzowie Jakow Kondratenko i Dymitr Własenko, tudzież raj-

cowie Mikołaj Cymbał, Michajło Mulnik i Ułas Konstantynenko (ob. „Bunt Skwirskoho magistrata“, w Kiew. starinie, 1888). W 1811 r. wszystkie osady starostwa romanowskiego, oprócz S., zostały przez rząd rozprzedane osobom prywatnym. Pobyt władz administracyjnych i sądowych przyczynił się do wzrostu miasta. Przy sądzie była palestra. W r. 1865 stanął tu kościół katolicki, murowany, filialny par. Pawołocz, wzniesiony kosztem ks. Cecylii z Morzkowskich Radziwiłłowej. W jednym z bocznych ołtarzy znajduje się obraz św. Jana z Nepomuk, malowany przez Leonarda Straszyńskiego. Dokoła S., szczególnie na równinie ciągnącej się ku Białocerkwi, znajduje się mnóstwo wałów, okopów, szańców i mogił. Odkopują tu często starożytne popielnice, ułamki zbroi i oręża. W samej S. przed laty znaleziono srebrne naczynia z powyrzynanemi zgłoskami, które sprzedano na przetopienie. Niedaleko miasta przechodzi wał nazwany Żmijowy, wysoki na 2 sążnie, długi na 20 w.; idzie on przez Kazimirówkę, Domontówkę, mimo Pustowarni, wchodzi następnie w granice pow. wasylkowskiego, do wsi Stadnicy. Katolicki dekanat skwirski, dyecezyi łucko-żytomierskiej, składa się z 9 parafii, położonych w pow. skwirskim, a mianowicie: Różyn, Wołodarka, Dodowszczyzna, Nowosielica, Topory, Borszczahówka, Pawołocz, Wczorajsze i Chodorków. Liczy 12,019 wiernych. *Edward Rulikowski.*

Skwirski powiat, utworzony w 1797 roku a w 1805—5 r. powiększony przez przyłączenie pow. machnowskiego, położony jest w zachodniej części gub. kijowskiej; graniczy na północ z pow. radomyskim i kijowskim, na wschód z wasylkowskim, na południe z taraszczańskim, na zachód z berdyczowskim i gub. wołyńską. Podług wymiarów pułkow. Strelbickiego zajmuje 67·57 mil al. 3270·1 w. kwadr., podług zaś pomiarów wojenno-topograficznych 66·94 mil al. 3238·9 w. kwadr. Odnośnie do własności, z ogólnej przestrzeni powiatu, obejmującej podług danych z 1888 r. 330,799 dzies., należy: 132,671 dz. do włościan, 187,280 dz. do właścicieli większej posiadłości (z tego 65,126 dz. w dzierżawie), 6164 do cerkwi, 115 dz. do skarbu i 4569 dz. do mta Skwiry. Powierzchnia powiatu, zlekka pochylająca się od zach. ku wschodowi, zajmuje, po powiecie berdyczowskim, najwyniosłejszą część gubernii; średnia absolutna wysokość wynosi 700—735 stóp. Pod względem geognostycznym powiat należy do formacyi granitowej, zajmującej całą południową część gubernii kijowskiej. Powierzchnia poprzerzynaną jest głębokiemi dolinami rzecznemi i jarami. Glebę stanowi przeważnie gruba warstwa tłustego czarnoziemu. Pod względem urodzajności gruntu powiat zajmuje pierwsze miejsce w gubernii kijowskiej. Cała powierzchnia powiatu należy do dorzecza Dniepru, przedstawicielami którego są: w części południ. rz. Roś, w środkowej Irpeń, w północnej Zdwiż; dwie pierwsze bezpośrednio uchodzą do Dniepru, ostatni zaś do Teterewa (dopł. Dniepru). Z dopływów Rosi ważniejsze: Berezanka, Skwira i Rastawica, z dopływów zaś Irpeni — Unawa, Biełka i Krywlanka. Żadna z rzek przerzynających powiat nie jest ani żeglowną, ani spławną; przy niektórych wsiach rzeczki, zagrodzone tamami, rozlewają się w stawy. Jezior nie ma wcale; błota, w ogóle bardzo nieznaczne, spotykają się wyłącznie w dolinach rzek. W lasy, przeważnie liściaste, powiat jest bardzo ubogi; w 1867 r. zajmowały one zaledwo 26,000 dz., t. j. 10% ogólnej przestrzeni. Według danych z 1887 r. było w powiecie (bez miasta) 188,809 mk. (wraz ze Skwirą 204,526 mk.), w tej liczbie 162,221 prawosł., 6,280 katol., 280 rozkol., 66 protest. i 19,962 żyd. W 1868 r. było w powiecie 110 cerkwi (16 murow.), 9 kościołów katol, klasztor katol., 4 synagogi, 13 domów modlitwy żydowskich. Pod względem administracyjnym powiat dzieli się na 3 okręgi pol.: Wołodarka, Pawołocz i Chodorków oraz 16 gmin: Antonów, Babin, Browki, Chodorków, Czubińce, Kornin, Łuczyn, Parchomówka, Pawołocz, Popielnia, Romanówka, Rużyn, Topory, Wierzchownia, Wołodarka i Worobiówka. Gminy te obejmują 157 okręgów (starostw) wiejskich i 201 miejsc zamieszkałych, mających w ogóle 27,419 dm. Pod względem sądowym powiat rozdzielony jest na 4 okręgi sądów pokoju: w Skwirze (1 i 2 okr.), w Chodorkowie i w Pawołoczy, oraz na 3 rewiry inkwirentów sądowych w Skwirze (1 i 3 rewiru) i w Chodorkowie. Oprócz Skwiry w powiecie znajduje się 10 miasteczek: Borszczahówka, Chodorków, Kornin, Nowochwastów, Pawołocz, Romanówka, Rużyn, Sokolcza, Wczorajsze i Wołodarka. W 1847 r. było 165 miejsc zamieszkałych: 1 miasto, 8 miasteczek, 99 siół i 57 wsi. Mieszkańcy zajmują się wyłącznie rolnictwem, hodowlą bydła i po części pszczelnictwem. W 1869 r. było w powiecie 24 fabryk i zakładów przemysłowych: 1 fabr. sukna, 1 garbarnia, 6 cukrowni, 12 gorzelni, 1 browar piwny, 2 fabr. wyrobów garncarskich i 1 cegielnia. W 1880 r. liczba fabryk wzrosła do 34; zatrudniały one 2819 robotników i produkowały za 4,044,730 rs. W kampanii 1888 r. było czynnych 7 fabryk cukru, które przerobiły 735,375 berkowców buraków. Marszałkami powiatu byli: Kajetan Proskura Szuszczański (1807 r.), Aleksander Podhorski 1809—1812), Stanisław Zaleski h. Lubicz (1812—1817). *J. Krz.*

Skwiram, ob. *Chwirama* i *Quiram.*

Skwirańce, wś włośc. nad rz. Mereczanką, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Ilino, okr. wiejski Pawłowo, o 26 w. od Wilna, ma 4 dm., 43 mk. kat. Należy do dóbr Wilkiszki, Dmochowskich.

Skwiranka, opustoszałe sioło na prawym brzegu Teterewa, we włości iwankowskiej, t. j. w dziejszym pow. radomyskim, na połud. od mka Iwankowa. Wchodziła w skład dóbr iwankowskich, Koniecpolskich (ob. t. III, 314).

Skwirce, wś, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm., okr. wiej. i dobra Bernowiczów (w 1864 r.) Czerniewicze, o 24 w. od Dzisny, ma 9 dm., 98 mk. (w 1864 r. 38 dusz rewiz.).

Skwirka, u Pochilewicza mylnie *Skwira*, rzeka w pow. skwirskim, lewy dopływ Rosi, do której uchodzi między rz. Berezanką a Rastawicą, pod wsią Skwirką. Płynie w kierunku wschodnim od Krzywoszyiniec, przez Capówkę, Selezenówkę, Skwirę, Kamienną Groblę, Pustowarówkę i Jabłonówkę. Długa około 40 w., przybiera, oprócz pomniejszych ruczajów, od praw. brzegu w Skwirze strumień od Kazimierzówki i Domontówki (Dowmontówki) i pod Pustowarówką strumień od Tchórzówki, od lewego zaś brzegu strumień Urwichwost od Zacharyny i pod Kamienną Groblą strumień od Złotuchy. *J. Krz.*

Skwirka al. *Skwirki*, wś przy ujściu rzki Skwirki do Rosi, pow. skwirski, na pograniczu pow. wasylkowskiego, w 1 okr. pol., gm. Skwira (o 22 w.), ma 468 mk. Podług Pochilewicza w 1863 r. było tu 443 mk. i 2200 dz. Posiada cerkiew murowaną, p. w. Archaniola Michała, wzniesioną w 1821 r., na miejsce dawniejszej z 1730 r. i uposażoną 75 dz. ziemi. O dawniejszej cerkwi czytamy w wizyt. dziekana tetyjowskiego z 1741 r., że „była dębowa, snopkami pokryta". Do par. należy wś Horodyszcze. O dawności osady świadczy znaczna liczba (do 100) mogił, rozrzuconych po polach, oraz ogromne wały, w wielu miejscach uszkodzone. Podług miejscowego podania wały te miały do 400 sażeni długości i uwieńczone były dębowym częstokołem; z zamczyska przeprowadzone było przejście podziemne do rz. Skwirki, wykute w skale. W środku wałów miała znajdować się cerkiew drewniana i studnia, ślady których okazują. Nadto około 1840 r. znaleziono we wsi w ziemi dwie urny, z resztkami kości ludzkich. S. wchodziła dawniej w skład ststwa skwirskiego. Na początku XVIII w. wymieniona jako wchodząca w skład klucza Wołodarka ks. Wiszniowieckich. W 1781 r. wymieniona jest w liczbie dóbr pojezuickich (kolegium bracławskiego), przeszłych na fundusz edukacyjny. Posesorem jej był wówczas Antoni Wieczfiński, podsędek kijowski; intraty czyniła 2179 złp. 26 gr., ciążyła na niej suma 18,000 złp., oparta na dobrach Pilipów w pow. żytomierskim wojew. kijowskiego. Przy sprzedaży w 1814 r. zawarowano opłatę roczną po rs. 100 na utrzymanie szkół. W 1863 r. S. należała do Jana Podgórskiego. *J. Krz.*

Skwiroszewo, pow. gnieźnieński, ob. *Skiereszewo.*

Skwirtne, wś, pow. gorlicki, leży w górach nad potokiem uchodzącym do Zdyni (dopł. Ropy), zbudowana w zwartej dolinie, na wznies. 460 mt. npm. Dolinę zamyka od zach. pasmo wzgórz tworzące dział wodny między Ropą a Zdynią, ze szczytami Międzyryczna (628 mt.) i Hańczowa góra (321 mt.), od wsch. zaś niższe wzgórze ze szczytem Baszne (594 mt.). Dział poboczny między Skwirtnym pot. a Regetowką, na płd. od wsi sięga 522 mt. i tworzy granicę połudn. między tą wsią a Regetowem Wyżnym. Najbliższemi osadami są: na płn. Kwiatoń, na zach. Hańczowa a na wsch. Smerekowiec. Par. gr.-kat. w Regetowie Wyżnym. Wś składa się z 60 dm. i 408 mk., 397 gr.-kat. i 11 izrael. Pos. mniej. ma 709 roli, 243 łąk, 203 past. i 185 mr. lasu. Gleba tu jest zimna, nieurodzajna i kamienista.

Skwirzowa al. *Skwierzowa*, 1510 r. *Squerzowa*, 1578 r. *Sekwierzowa*, wś i fol. nad rz. Koprzywianką, pow. sandomierski, gm. Łoniów, par. Sulisławice, odl. 21 w. od Sandomierza, posiada młyn wodny, 18 dm., 138 mk. W 1827 r. 7 dm., 94 mk. W 1887 r. fol. S. rozl. mr. 236: gr. or. i ogr. mr. 115, łąk mr. 21, past. mr. 36, lasu mr. 42, nieuż. mr. 22; bud. mur. 1, drewn. 11; las nieurządzony. Wś S. os. 11, mr. 97. Długosz nie wymienia S. w opisie par. Sulisławice. W 1578 r. Wolski płaci tu od 2 osad. i $^1/_2$ łanu (Pawiński, Małop., 168). *Br. Ch.*

Skwirzyna al. *Skwierzyna*, *Skwierzna*, niem. *Schwerin an der Warthe*, w dok. *Squeryn*, *Skwerin*, *Skwierzim* i *Zwerin* w r. 1312, *Nowa Squerin* r. 1313, *Zweryn* r. 1315, *Swyryn* r. 1390, *Skwirzyna* r. 1458, *Skwyrzyna* r. 1493, miasto powiatowe (przed r. 1887 w pow. międzychodzkim), na lew. brzegu Warty, przy ujściu Obry, o 29 klm. na zachód od Międzychodu, o 95 klm. na zach.-północ od Poznania. Leży w nizinie, wznies. 29·8 mt. npm., na bitym trakcie poznańsko-berlińskim, ma 2 kościoły: katolicki i protestancki, synagogę, gimnazyum, ratusz, st. tel., urz. pocz. pierwszorzędny, 4 lekarzy, aptekę, weterynarza, adwokata, 531 dm., 6403 mk. i 4 jarmarki do roku. Jest siedzibą władz powiatowych, urzędu stanu cywilnego, sądu okręg., komisarza polic., urz. celnego i nadleśnictwa królewskiego. Z miasta wychodzą bite trakty: 1) na Pniewy do Poznania, 2) na Międzyrzec

do Świebodzina i 3) na Kistrzyn al. Kościerzyn do Berlina. Najbliższa st. dr. żel. o $17^1/_2$ klm. w Santoku. Stary gościniec wiedzie do Murzynowa (Morrn). Na Warcie stoi most. Herb wyobraża lwa w skoku, trzymającego w przednich łapach klucz; przed r. 1722 był lew bez klucza. Miasto posiada znaczne lasy, młyn Oberski, folw. Czajkę (Kijawice w r. 1564, Kiweiz r. 1313, Kiewitz) i os. Raki (Krebse), która powstała na osuszonych błotach, zwanych w r. 1313 Craweicz a w r. 1564 Krawicami. Mieszkańcy S. mają opał i budulec z lasów miejskich; trudnią się rolnictwem, uprawą tytuniu (15 ha), drobnym handlem i przemysłem. W mieście znajdują się 4 fabryki tabaki, fabryka cygar, waty i ram pozłacanych, kasa oszczędności, towarzystwo pożyczkowe (359 członków) i towarzystwo bartników. Dawniej istniały pod miastem wapiarnie. Przy schyłku zeszłego stulecia było w S. 319 dym., 8 bud. publicznych i 2655 mk. (738 żydów); w 1811 r. 391 dym., 3311 mk; 1837 r. 5123 mk. (1543 żyd.); w 1843 r. 412 dm., 5103 mk. (886 kat., 2649 prot. i 1568 żyd.; inne źródła podają 4988 i 5678 mk.); w 1858 r. 6142 mk.; 1871 r. razem z młynem, os. i folw. miejskim 512 dm., 6368 mk. (2960 mąż., 3408 kob.; 1824 kat., 3903 prot., 640 żyd.). W r. 1564 opłacało miasto 20 zł. soszu i 19 zł. czynszu, a w 1580 r. 10 grzyw. soszu; od 22 łanów osiad. po 30 gr., od 5 szynkarzy, młyna o 1 kole i młyna Oberskiego o 3 kołach po 24 gr., od 18 rzemieśln. po 15 gr., od 12 komorn. i 6 beczek śledzi po 6 gr., od 150 owiec po 2 gr., razem 58 złp. 24 gr. podatków; czopowego zapłacono za 3 kwartały od 157 warów po 53 gr. 6 den. Później płacono 20 dukatów soszu; z każdego łanu po dukacie; sukiennicy za folusz 50 tynfów, rybacy miejscy 116 tynf., każdy piwowar rocznie 20 tynf. i od waru po 5 tynf., piekarze rocznie 20 tynf., kahał żydowski 373 tynf. i przy każdej zmianie przewódców 60 złp. W r. 1747 wynosiły dochody miejskie 19,576 tynf. $27^1/_2$ gr. Około r. 1770 płacili żydzi 984 złp. pogłównego. Jarmarków odbywało się 7 do roku. Po r. 1795 było tu 44 piwowarów, 26 szewców, 23 kupców, 20 rybaków, 19 sukienników, 16 krawców, 13 kuśnierzy, 9 piekarzy, 8 stolarzy, po 6 rzeźników i bednarzy, po 5 kowalów i kołodziejów, po 3 murarzy, furmanów i aptekarzy, po 2 kapeluszników, rękawiczników, ślusarzy, garbarzy i golarzy, jeden puszkarz, grzebieniarz, guzikarz, farbiarz, mydlarz, szklarz, powroźnik, kominiarz i muzykant. Dochody miejskie wynosiły wówczas 3151 talar. a długi 2000 tal.; miasto utrzymywało 3 stróżów. Kościół katol. p. w. św. Mikołaja istniał już w r. 1328. Około r. 1540 Stanisław Myszkowski, ststa międzyrzecki, oddał kościół protestantom, w których ręku pozostał aż do 6 listopada 1604 r. Jan Zamoyski i bisk. poznański Wawrzyniec Goślicki oddali go znów katolikom. Kościół pogorzał raz w r. 1624, drugi raz w 1712 r.; odbudowany następnie z cegły, istnieje dotąd. W kościele jest nagrobek Marcina Neumanna, proboszcza († 1738 r.). Księgi kościelne zaczynają się od r. 1717. Par., liczącą 2362 dusz, składają: Czajka, Jezierze, Macadel (!), Nowy Dwór, Oberski młyn, Skwirzyna, Smolarnia, Świniary, tudzież Aleksandrowo, Johanniswunsch i Murzynowo, leżące w Brandeburgii i stanowiące królewszczyznę, należącą do ststwa międzyrzeckiego. Drugi kościół, p. w. św. Ducha, ze szpitalem, stał na przedmieściu między r. 1569 i 1618. Szkoła katol. istniała po r. 1604. Kościół protest., z cennym obrazem w ołtarzu i piękną wieżą, stał już przed r. 1795. Par. protest. liczyła w 1860 r. (w 10 osadach) 4070 dusz, obok 3726 katol. Przywilej lokacyjny miasta S. z r. 1208, na który powołują się jeszcze niektórzy, ma być falsyfikatem osławionego Janikowskiego († 1680). Zachodzące w dyplomacie Kazimierza Opolskiego z dnia 1 sierpnia 1228 *Swerinciensis* (Sucrincinensis w Cod. Diplom. Silesiae, VII, n. 337) *ecclesie* nie odnosi się do S., jak przypuszcza wydawca Kod. Dypl. Pol. (III, 15), lecz do Zwierzyńca krakowskiego. Pod nazwą niemiecką i z dzisiejszą jej pisownią spotykamy S. w zmyślonym dok. z dnia 19 list. r. 1251, rozgraniczającym Nową Marchią brandenburską od państwa polskiego. Margraf brandenburski Woldemar nadał przywilejem z dnia 27 grudnia 1312 r. wś Popowo klaszt. cysterskiemu w Zemsku. Skwirzyna wówczas już była miastem. W r. 1313 opat marienwaldzki z pod Choczna (Arnswalde), w obec ststy skwirzyńskiego i różnych proboszczów, uśmierza zatargi graniczne, jakie wszczęły się między klasztorem zemskim a miastem S., którą odnośny dokument zowie Nową, w przeciwstawieniu do Zwierzyna meklemburskiego. W 1315 r. margraf Jan powtórzył nadanie Popowa z r. 1312, a w r. 1316 (myluie 1306) sprzedał Arnoldowi de Uchtenhagen Międzyrzecz z przyległościami, do których liczono już wówczas S. Niebawem wrócił ten zachodni skrawek wojew. poznańskiego do Korony polskiej. W r. 1390 król Władysław ustanowił myto i drogę handlową dla kupców zagranicznych, wiodącą z Santoka na Skwirzynę do Poznania (Kod. Wielkop., n. 1901 i dokładniej w Kod. Dypl. m. Krakowa, str. 102 i 103, gdzie Skwirzynę pisano Swyryn); podobna droga szła także z Drzenia czyli Drezdenka do Skwirzyny. Miasto posiada przywilej króla Władysława z r. 1406, w którym

jest wzmianka o dawniejszych, ogniem zniszczonych dokumentach, i z którego wynika, że do czasu tego S. rządziła się prawem polskiem, a odtąd dopiero rządzić się miała niemieckiem (J. Szastecki zamieścił w programie szkólnym z r. 1883 rozprawę: „Urkundliches zur Geschichte d. Stadt Schwerin a. d. W., do której przyłączył przywileje z lat 1406, 1520, 1564, 1569, 1579, 1590 i 1643, tudzież ugodę z żydami z r. 1642). O rozgraniczeniu obszarów miejskich w r. 1421 od posiadłości klasztoru zemskiego (bledzewskiego) wspomina kronika klasztorna. W r. 1425 mieszkańcy S. składali przysięgę królowi Władysławowi, następcom jego i Witoldowi, ks. litewskiemu (Rykaczewski, Invent., str. 280). Wiadomość o spaleniu S. w r. 1442 przez wojewodę nazwiskiem „Robinsky“ (Wuttke, Staedteb. d. L. Posen) powstała może ze wzmianki Długosza (IV, 631) o zburzeniu Górzowa i Ciecierzyna na Szląsku przez panów wielkopolskich i z pomieszania Landsberga brandenburskiego (nad Wartą) z Górzowem szląskim, także „Landsberg“ zwanym. W r. 1458 dostawiła S. 6 pieszych na wyprawę malborską; r. 1466 król Kazimierz obciążył Międzyrzecz i S. sumą 200 zł. węg., które mu był pożyczył Piotr z Szamotuł (Rykaczewski, Inv., str. 287); r. 1493, gdy z jarmarków skwirzyńskich wykluczono sprzedaż łokciową sukna świebodzińskiego, Jan Olbracht przywrócił dawny w tej mierze zwyczaj, królowie atoli Zygmunt I i III ograniczyli te targi rozporządzeniami z r. 1513 i 1616 (Kod. Wielkop. wyd. Raczyn., str. 191—2 i 200—1). W 1520 r. król Zygmunt na prośbę mieszczan zabrania żydom mieszkać w S.; r. 1521 Brandenburczycy zburzyć mieli całe miasto; r. 1524 dostawiała S. podwód wojskowych; r. 1564 przywilejem z dnia 25 stycznia potwierdził Zygmunt August posiadłości miasta. W 1569 r. miasto nabyło za 420 grzywien wójtowstwo skwirzyńskie, które wówczas trzymał Bartłomiej Kleszczyński; sprzedaż tę potwierdził Zygmunt August. Pastwisko między rzeką Obrą i Wartą, które ststa międzyrzecki Stanisław Myszkowski wydzierżawił Dzierzeniewskiemu, oderwano gwałtem od posiadłości miejskich. Jan z Służewa, woj. brzesko-kujawski, ststa międzyrzecki, zwrócił w r. 1572 mieszczanom to pastwisko, a Stefan Batory i Zygmunt III potwierdzili odnośne rozporządzenie, pierwszy d. 20 grudnia 1579 r. drugi d. 8 kwietnia 1590 r. W r. 1613 dopuścili się w S. różnych bezprawi towarzysze skonfederowanego wojska, zesłani dla wybierania stacyi z starostwa międzyrzeckiego. Archiwum grodzkie poznańskie przechowało następujący akt i zeznanie: „My Jan Russian i Andrzej Kożuchowski, towarzystwo z wojska stołecznego moskiewskiego, wiadomo czynimy, iż będąc zesłani od wojska i od pułkowników naszych z koła wielkiego krosińskiego, dla wybierania stacyi z ststwa międzyrzeckiego, przyjechawszy do miasteczka S. dnia 24 maja w tym roku, gdy się jarmarczek w tem miasteczku odprawował, za jakimsi przypadkiem nieszczęśliwym, a okazyą postronnych ludzi, którzy się byli z różnych miejsc i państw natenczas zjechali, przyszło do tego, że się na gwałcie niemało osób tak z naszej strony, jako i z ich poraniło i pozabijało. Czego się Panie Boże pożal z obudwu stron; w czem dobrem sumieniem to zeznając, że to nie poszło ani z naszej, ani też z mieszczan skwirzyńskich przyczyny, ale z postronnych, jak się wyżej wspomniało. Tedy za perswazyą ludzi zacnych, a mianowicie jegomości księdza opata paradyzkiego Daniela Domarackiego, uczyniliśmy między sobą zgodę takową, że już panowie mieszczanie skwirzyńscy i inni poddani ststwa żadnej trudności od wojska nszego stołecznego, ani od nas, ani też od czeladzi naszej mieć nie będą, dla czego ich wolnymi czynimy. A jeśliby się kto taki znalazł, żeby o ten przypadek nieszczęśliwy chciał ich turbować, obiecujemy to dobremi słowy naszemi rycerskiemi, że o tem na każdym placu świadectwo bądź ustnie, bądź też przez pismo damy, że się tak a nie inaczej stało, na co dla lepszej wiary i pewności pieczęć swą przykładamy i rękami swojemy podpisujemy“..... (E. hr. Raczyński, Wspom. Wielkop., I, 204—5, przyp.), W r. 1616 stanęła na sejmie uchwała p. n. Wójtowstwo Skwirzyńskie: Miasto Skwirzyna, od przodków Naszych Królów polskich i od Nas utwierdzenie inkorporacyi wójtowstwa tegoż miasta otrzymali; lecz za prośbą posłów ziemskich, dla większej pewności tę inkorporacyę wójtowstwa Skwirzyńskiego authoritate tego sejmu approbujemy i utwierdzamy (Vol. Leg., III, 303). Tegoż roku rozgraniczono urzędownie posiadłości miejskie od klasztornych; pomimo to mieszczanie „gwałcili granice, kopce graniczne rozsypali, bory opackie i klasztorne podpalali, drzewa w borach nietylko graniczne ale i z barciami wycinali, wsie opackie i klasztorne, jako to: Chełmsko, Twierdzielewo, Popowo, Zemsko i Stary Dworek najeżdżali; bydło, zboże gwałtem zabierali, a na domiar grabieży, wychodzili zawsze w mnogiej liczbie, opatrzeni w broń palną, i na jadących, lub idących z którychkolwiek dóbr opackich lub klasztornych napadali, ranili i do S. uwozili. Słudze klasztornemu Walentemu Pniewskiemu, posłanemu od klasztoru na pole, przestrzelili udo tak szkodliwie, że na miejscu umarł, niejakiego Hoffmana, podda-

nego z wsi Zemska, morderczym sposobem pokaleczyli, tak iż i on na miejscu życia dokonał“ (ks. Widawski, Ex act. castrens., w Arch. teolog. ks. Jabczyńskiego, I, 498). Podobne najazdy powtórzyły się w r. 1627 i spowodowały Zygmunta III do skasowania aktu z r. 1616 i wyznaczenia komisyi, która w r. 1629 zjechawszy na miejsce, odnowiła i potwierdziła granice ustanowione w r 1421 pod przewodnictwem Sędziwoja z Ostroroga, woj. poznańskiego. W r. 1629 ciągły przez S. hufce Mansfelda, zostawiając po sobie spustoszenie w mieście i okolicy. Podobnych klęsk doznawało miasto w r. 1657-8, 1666, 1670 i 1711. W r. 1630 srożyło się tu powietrze morowe. Między kahałem żydowskim a miastem stanęła umowa, określająca prawa i obowiązki żydów; akt ten, spisany w językach polskim i niemieckim, potwierdził król Władysław dnia 20 grudnia 1642 r. Gdy szewcom skwirzyńskim wzbroniono sprzedawać wyroby na jarmarkach w Międzyrzeczu, zanieśli w r. 1673 skargę do króla, który rozstrzygnął na ich korzyść; szewcy międzyrzeccy musieli zwrócić zabrane obuwia i każdy z nich miał zapłacić 10 tal. kary. Dnia 21 września 1678 r. i 8 czerwca 1712 r. spaliło się miasto do szczętu. W r. 1768 mieli konfederaci powiesić 8 dysydentów przy studni miejskiej, a burmistrza Berend'a na drzewie (Wuttke, St. d. L. Posen, 450). W r. 1791 wcielono S. i okolicę do utworzonego wówczas pow. międzyrzeckiego. Po trzeciem podziale dostała się S. pod panowanie pruskie, a r. 1815 do 1887 wchodziła w skład pow. międzyrzeckiego. W r. 1834 dnia 31 października uzyskała ordynacyą miejską; w r. 1848 przyłączyła się do ligi niemieckiej, żądającej wcielenia do Rzeszy. Okrąg miejski składają obecnie: miasto w ścisłem znaczeniu, młyn parowy (4 dm., 48 mk.), młyn Oberski (5 dm., 91 mk.), Nowa Skwirzyna (12 dm., 137 mk.), fol. Czajki (5 dm., 65 mk.) i os. Raki (Krebse); cały okrąg ma 562 dm., 1647 rodzin, 6814 mk. (3181 męż., 3633 kob.; 2332 katol., 4139 prot., 343 żyd.) i 6356 ha obszaru (2727 ha roli, 708 łąk, 2245 lasu); czysty doch. z ha roli 7·05, z ha łąk 24·28, z ha lasu 2·74 mrk. Nadleśnictwo skwirzyńskie tworzy okrąg dworski, w którego skład wchodzą leśnictwa: bledzewskie, popowskie, rokitnickie, rozentalskie, starodworskie, trzebiszewskie i Nowy Gościniec, tudzież domki poborców szosowych; cały okrąg ma 9 dm., 61 mk. (15 katol., 46 prot.) i 6781 ha (130 roli, 24 łąk, 6222 lasu).

Powiat skwirzyński powstał, w skutek najnowszego podziału w. ks. poznańskiego, z zachodniej połowy pow. międzychodzkiego, przeciętego granicą, która ciągnie się z pod Lubiecka (Lubiath) ku płd. wśród lasów wiejeckich i międzychodzkich, do zakrętu Warty pod Holendrami Krobielewskiemi, a ztąd między Strychami a Górzycą Starą do granicy pow. międzyrzeckiego. Granicami północną, zachodnią i południową pow. skwirzyńskiego zostały dawne granice zachodniej części pow. międzychodzkiego, t. j. na płn. i zach. Brandenburgia, na płd. pow. międzyrzecki. Największa szerokość powiatu ze wschodu na zachód wynosi 34 klm.; z północy na południe 25 klm.; obsz. 65,048 ha. Warta płynie środkiem powiatu od Holendrów Krobielewskich do Czajki (24 klm. w linii powietrz.), a ztąd, na przestrzeni 4 klm. rozgranicza powiat od Brandenburgii. Przyjmuje z prawego brzegu, pod Wiejcami, strugę płynącą od Pilskich Holendrów, a pod Świniarami Jabłonkę; z lew. brzegu przyjmuje trzy rzeczki b. n., strugę Dłuską (Labisken) z odpływem jeziora Przytockiego i Obrę z Ponikwą, Międzychódką (Tyma) i Suchą, odpływem jezior Bledzewskich. Ponikwa zasila się z lewego brzegu strumykiem Nassel. Obra odgranicza na przestrzeni 2 klm. powiat skwirzyński od międzyrzeckiego. Po obu brzegach Warty rozpościerają się bujne łąki, a po za niemi odwieczne lasy, sosnowe na prawem, mieszane, przetrzebione po części, na lewem porzeczu. Lewe porzecze przedstawia się malowniczo ze swemi jeziorami, łąkami, wzgórzami, osadami kwitnącemi, na prawem życie skupia się tu na samym wybrzeżu, a dalej zalegają obszar milczące lasy, śród których rozsiadły się tu i owdzie holendry, leśniczówki i dwa folwarki. Obszar ten zajmują lasy wiejeckie (z wypaliskiem do 6 klm. długiem) i puszcza skwirzyńska. Jezior nie ma wcale; staw, około 500 mt. długi, znajduje się pod Jezierzem; Jabłonka odlewa znacznie mniejszy stawek (Moczadło?) pod folwarkiem nowodworskim: „Macadel“; inne, jak n. p. w lesie wiejeckim i Trzcinisko pod Czajką skwirzyńską są mniejsze znacznie. Na lewem porzeczu największem jeziorem jest Lubikowskie (Liboch), 4 klm. długie, $1^1/_2$ klm. szerokie, spływające do Obry; tam też spływają jeziora Bledzewskie, Rokitno i Głęboczek, przytykający w pobliżu Kalska do granicy powiatu. Do Warty odpływa jez. Przytockie. Bez wyraźnego odpływu spotykamy jeziora: Wierzbno (Wierzebaum) na wschodnich krańcach powiatu, Brzeźno, Nowogórzyckie, Gorajskie, jeziorzyska u stóp góry Trębacze w brzezinie lubikowskiej, Bielawy, jeziorko rokitnickie pod Rokitnem, Żabno (Sauben) pod Twierdzielewem, stawy twierdzielewskie, Glist w lesie popowskim, Piaseczne jeziorka i Krzywe pod Popowem, Głębokie, w poprzek którego idzie granica międzyrzecka, stawy starodworski i

strzelecki ku zachodowi od Kolska, Piaszczystą Łachę i Wójtowskie jezioro pod Trzebiszewem na lewym brzegu Warty, liczne doły, ostrowia, łąki, błota i łęgi bagniste, jak n. p. Kotliny i Raki pod Osieckiem, Cygany (Zigahnen) pod Nowym Folwarkiem, Łabędzie i Sosnowy ostrów pod Bledzewem, Pijawczy Dół (Egelpfuhl) pod Nową-Wsią-Maszkowem, Klasztorne Kałuże (Klosterluege) pod Starym Dworkiem, Kałużysko pod Zemskiem, Morgi, Modrze, Czerwony Dół, Brzozowy i Długi Łęg pod Popowem, Olszowe Błoto, Graniczne i Kuźnickie Doły pod Chełmskiem, Grobelny i Długi Łęg pod Twierdzielewem, Szczerki (Stirkenbruch) pod Rokitnem, Lisi Kąt (Fuchs-Tanger) i Raki pod Rojewem, Olszowe i Kalskie Błota, Brzozowy Łęg, Groby (Graeberlug) i Łężyny (Heidelug) pod Kalskiem, Morgi, Modrze (Modder) i Żydowski Kierz pod Skwirzyną, Pasternak przy ujściu Obry i inne oznaczone na mappach niemiecką tylko nazwą. Na praw. porzeczu Warty spotykamy takich mokradli o wiele mniej. Do ich liczby należą: Długi, Łączny i Wilczy Dół, Żydowskie i Gęsie Łuże lub Łęgi pod Jezierzem, Wapienny Łom w lesie wiejeckim, Żmijowisko (Schlangenlug) i Niedźwiedzi Dół w lesie nowodworskim, tudzież Meier Lug pod Jezierzem, Trogen Lug, Naumannsluegchen i Schonerts-Keithe w lesie nowodworskim. Powierzchnia prawego porzecza jest płaszczyzną, na której mapa sztabowa oznacza dwie tylko wyniosłości, t. j Czarcią Górę (Satansberg) pod Jabłonką w lasach nowodworskich i górę Czubatą (Spitzberg) w lesie wiejeckim. Płd.-wschodnia część przedstawia najwyższe wzniesienie. Między Nową i Starą Górzycą sięga 72·89 mt. npm., pod Wierzbnem 63·2 mt., między Wierzbnem i Gorajem 62·8 mt., pod Gorajem 67·7 mt. W pobliżu Nowej Górzycy ciągnie się pasmo wzgórz, Królewskiemi Górami zwane; pojedyńcze pagórki w tej okolicy zowią się: Zięba (Finkenberg), Kowal (Schmiedeberg), Mielna (Muehlberg) i Górzysko (Neubauerberg). Ku płn.-zachodowi od wspomnianej Górzycy i Goraja sterczy Skoczna Góra (Springberg), a ku wschodowi od Lubikowa Trębacze (Trompeterberg); na płd.-wsch. wybrzeżu jez. Rokitno ciągnie się pasmo gór Nadjeziernych (Seeberge); pod wsią Rokitnem wznosi się Góra Kościelna, pod Twierdzielewem Glist (Gleissenberg), pod Chełmskiem Martwa Góra (Todte Berg) i Szubienica (Galgenberg), pod Osieckiem takaż Szubienica, Winnica, Żołędnica i Długa Góra, pod Bledzewem Łączna Góra (Wiesenberg) i trzecia Szubienica, w puszczy trzebiszewskiej Długa Góra i dwie Kobyle Góry ku zachodowi od Skwirzyny. Zachodnią połać powiatu, po lewym brzegu Obry i Warty, zajmują w większej części dwie puszcze: Starodworska i Trzebiszewska, które zlewają się z lasem marchijskim Koenigswalde. Te trzy puszcze tworzyły niezawodnie ową Dąbrowę Sokolą, w pobliżu której Władysław Odonicz nadał sprowadzonym z Dobrego Ługu cystersom 500 łanów ziemi i wśród której rozłożyła się osada zwana od puszczy Dąbrową Sokolą, później przezwana Falkenwalde, z czego następnie powstały dziwotwory lingwistyczne: Fafold, Fafałd, Fafałda i Fafołdy. Nazwy polskie idą tu w zapomnienie; przeistaczane systematycznie przymieszkami niemieckiemi, stają się z czasem istnemi zagadkami, tam znów gdzie żywioł słowiański uporczywie walczył z niemczyzną, tam tworzyły się przekłady lub przeróbki nazw niemieckich. Po sprowadzanych z Niemiec mnichach i osadnikach pozostały ślady w nomenklaturze geograficznej. Powtarzające się często w okolicy Skwirzyny i Bledzewa Luch, Lug i Luege oznaczają łuże i łęgi, jak Kaite, Keithe i Keute doły i jamy. Niemiecki zbieracz A. Pick wyrzeka naiwnie, że te świadectwa odwiecznej w tej okolicy niemczyzny, zacierają się coraz więcej i nikną z biegiem czasu (Zeitschr. d. hist. Ges. f. d. Pr. Posen, II, 422—5, III, 115). O kilka wieków starsze nazwy przechował nam np. przywilej Zygmunta Augusta z dnia 25 stycznia 1564 r., w którym spotykamy jeziora: Plavno, Oholke, Kamien, Zycem, Prochowice, Zabna i Smeleckie, łąki: Krawice, Minska łąka, Okrągla i Kiseka, Chelmska gora, Kawle i praedium Kiiawice. Niektóre z tych nazw są może mylnie odczytane lub napisane, w każdym razie świadczą wymownie o ówczesnej polskości miasta S. i okolicy. Obie rzeki w powiecie Warta i Obra są spławne. Drogi bite znajdują się tylko na lewem porzeczu Warty; wielki trakt poznań.-berliński wchodzi do powiatu pod Nową Górzycą i wiedzie na Wierzbno, Przytocznię i Chełmsko (Gollmuetz) do Skwirzyny (23 klm.); ztąd zdąża przez Obrę i puszczę trzebiszewską (11 klm.) do granicy brandenburskiej, rozramieniając się ku północy i południowi; przed mostem oberskim, o 2 klm. ku południowi od S. oddziela się jedno ramię, wiodące na Zemsko do Bledzewa (11 klm.), a drugie, w puszczy trzebiszewskiej, o $5^1/_2$ klm. ku zachodowi od S. prowadzi do Landsberga z nad Warty ($7^1/_2$ klm. w powiecie). Inny wreszcie trakt (13 klm.) zdąża na Międzyrzecz do Świebodzina, przystanku dr. żel. poznań.-berlińskiej. Droga żelazna z Międzychoda do Międzyrzecza przecina (na przestrzeni około 6 klm.) płd.-wsch. część powiatu. Ogólny obszar powiatu (65,048 ha) rozpada się na: 29768 ha lasu, 24945 roli, 2803 łąk; czysty doch. z ha lasu wynosi 1·96,

z ha roli 7·44, z ha łąk 21·15 mrk. Obszaru miejskiego jest 9029 ha (4319 roli, 832 łąk, 2445 lasu), włościańskiego 23160 ha (13935 ha roli. 1351 łąk, 3859 lasu), dominialnego 32859 ha (6691 ha roli, 620 łąk, 23464 lasu). Czysty dochód z obszaru miejskiego obliczono na 6·27 mrk z ha roli, 24·28 z ha łąk, 1·96 z ha lasu; z obszaru włościań. 7·83 mrk z ha roli, 20·37 z ha łąk, 1·17 z ha lasu; z obszaru dwors. 7·83 mrk z ha roli, 18 80 z ha łąk, 1·96 z ha lasu. Obszar powiatu podzielony jest na 2 obwody policyjne, 2 okręgi miejskie (Skwirzyna i Bledzew) z 11 osadami, 40 okr. wiejskich z 56 osad. i 21 okr. dworskich z 54 osadami, ma więc razem 121 osad, 2241 dym, 17 budyn. publicz., 4782 rodzin i 22632 mk. (10835 męż., 11797 kob.; 12083 katol, 10158 protest., 391 żyd., podług spisu 1 grudnia 1885 r.). W r. 1880 było 23318 mk., w 1875 r. 21989 mk., w 1871 r. 21010 mk. Na okręgi miejskie przypada 736 dym., 7 bud. publicz., 2040 rodzin i 8551 mk. (3987 męż., 4564 kob.; 3867 kat. 4317 protest., 367 żyd.); w r. 1880 było 8563 mk., w 1875 r. 8166 mk., w 1871 r. 7914 mk. Na okręgi wiejskie przypada 1272 dm., 8 bud. publ., 2186 rodzin i 11132 mk. (5438 męż., 5694 kob.; 6636 kat., 4472 protest., 24 żyd.); w 1880 r. było 11887 mk., w 1875 r. 11305 mk., w 1871 r. 10538 mk. Na okręgi dworskie przypada 233 dm., 2 bud. publ., 556 rodzin i 2949 mk. (1410 męż., 1539 kob.; 1580 kat. i 1369 prot.); w 1880 r. było 2868 mk., w 1875 r. 2518 mk., w 1871 r. 2558 mk. Połowę dzisiejszego pow. skwirzyńskiego zabrał po rozbiorze Rzpltej rząd pruski. W ręku rządu do tej pory są obszary dworskie: Kalsko (374 ha), Nowa-Wieś-Maszkowo (382 ha), Rokitno (277 ha), Stary-Dworek (344 ha), Zemsko (437 ha), nadleśnictwo skwirzyńskie (6784 ha) i wiejeckie (5306 ha) czyli 13904 ha. Do zabranego obszaru wiejskiego należały: Dąbrowa-Sokola (1482 ha), Kalsko (1466 ha), Nowa-Wieś-Maszkowo (1534 ha), Nowy-Folwark (150 ha), Osiecko (1729 ha), Popowo (1451 ha), Rojewo (292 ha), Rokitno (877 ha), Stary-Dworek (692 ha), Twierdzielewo (709 ha) i Zemsko (1260 ha) czyli 11642 ha. Obszary wiejskie: Bledzew (2673 ha) i Skwirzyna (6356 ha) obejmują 9029 ha. Razem przeto zabrał rząd 34575 ha. Wymienione tu osady były dawniej w znacznej części własnością klasztoru zemskiego, przeniesionego do Bledzewa; Twierdzielewo należało do bisk. poznańskich, a Skwirzyna wchodziła w skład ststwa międzyrzeckiego. Druga połowa powiatu była własnością szlachty wielkopolskiej. Mieszkali tu: Bojanowscy, Brezowie, Chraplewscy, Czarneccy, Dłuscy, Gliszczyńscy, Górzyccy, Grochowscy, Herszstupscy, Kręscy, Krobielewscy, Kwileccy, Ponińscy, Prusimscy, Przetoccy, Strzeżmińscy, Unrugowie, Węsierscy, Wierzbińscy, Ziemięccy i Żychlińscy. Posiadłości ich przeszły w ręce Niemców; między większymi właścicielami nie ma dziś w powiecie ani jednego Polaka. Ludność jest wprawdzie jeszcze w większej połowie katolicka; pozbawiona atoli starszej braci, pod wpływem szkół i pogodzonego z rządem duchowieństwa traci stopniowo swe cechy narodowe. Znaczną część osadników Niemców zwabił tu klasztor niemiecki; innych sprowadzała szlachta. Ci osadnicy przechowują tu i owdzie dawne właściwości swoje. Główną gałęź gospodarstwa wiejskiego w dobrach rządowych stanowi leśnictwo; z prywatnych lasów największym jest nowodworski, obejmujący 1950 ha. Chowem i tuczem bydła odznaczają się dwory: Goraj, Dłusko, Lubikowo, Nowa-Wieś-Maszkowo, Nowy-Dwór, Strychy i Wierzbno, a owczarstwem: Dłusko, Stary-Dworek i Strychy. Gorzelnie, przeważnie parowe, mają: Chełmsko, Dłusko, Goraj, Górzyca, Lubikowo, Nowa-Wieś, Przytocznia, Stary-Dworek, Strychy i Wierzbno, a cegielnie: Dłusko, Goraj, Górzyca, Lubikowo i Nowy-Dwór. Młyny są następne: nowowiejski, borowy i bledzewski nad Ponikwą, oberski, słodowy i starodworski nad Obrą, tymski nad Międzychódką, kalski młyn pod Kalskiem, przedni i dłuski (Buschmuehle) nad odpływem jez. Przytockiego, Stępa i Pietrzak nad strugą bezim. (dopł. Warty), na wschodnich kresach powiatu, wierzbiński młyn pod Strychami i krobielewski pod Wiejcami. Najdawniejsze na pograniczu pow. skwirzyńskiego osady są Międzyrzecz (r. 997) przy ujściu Paklicy do Obry i Santok (r. 1096—7). Później, w r. 1230, pojawia się Gościkowo czyli Paradyz z klasztorem cystersów, nad Paklicą, i Murzynów (r. 1231) na prawym brzegu Warty, poniżej Skwirzyny, posiadłość bisk. wrocławskich, którym Władysław Laskonogi pozwala zaprowadzać tam prawo niemieckie. Osady te, leżące po za granicami pow. skwirzyńskiego, oddziaływały niezawodnie na współczesne sobie i stopniowe osiedlanie jego. Między r. 1232 i 1235 sprowadził Władysław Odonicz cystersów, którym wyznaczył miejsce puste nad dolną Obrą i nadał 500 łanów ziemi w Dąbrowie-Sokolej nad Ponikwą. Podrobiony dokument z d. 19 listop. 1251 r. (Kod. Wielkop., n. 297), ustanawiający granice między Polską a zaborami niemieckiemi, wymienia Jezierze, Skwirzynę, Trzebiszew i Nową-Wieś (Maszkowo). W r. 1260 pojawia się Zemsko, r. 1284 Ociesze (?), r. 1288 Stary-Dworek, r. 1312 Bledzew, Osiecko, Popowo i Rojewo, r. 1313 Czajka (Kiweiz), r. 1333 Rokitno, r. 1385 Kalsko, r. 1388 Dłusko i Kobielewo,

r. 1390 Chełmsko, r. 1398 Przytocznia. Przed r. 1415 istniało Wierzbno, r. 1447 Twierdzielewo, r. 1580 Lubikowo, Goraj, Górzyca, Świniary, Hersztupy, Strychy, młyny: Oberski, Borowy, i Tymski, r. 1750 Rozental, r. 1778 Słodowy młyn pod Bledzewem, przed r. 1795 Brzeżno (Brześć, Bricse). Jablonka, Wiejce, Krynica, Nowiny, Nowy-Dwór, Nowe-Pole, Nowy-Folwark, Orłowce, Marienwalde, holendry Świniarskie, Strychowskie, Zamłyńskie Nowo- i Staro-Dluskie (Lauske). Pierwszy kościół stanął około r. 1238 na praw. brzegu Obry, o kilka staj na płd.-zach. od Skwirzyny, w pobliżu młyna Starodworskiego; w r. 1280 zaczęli cystersi stawiać kościół i klasztor w Zemsku; w r. 1288 przenieśli pierwszy kościół z nad Obry do Starego-Dworku; później powstały kościoły w Rokitnie r. 1333, Osiecku r. 1380, Bledzewie ok. r. 1410, Wierzbnie r. 1415; przed r. 1510 były już kościoły w Przytoczni, Kalsku, Chełmsku i Dąbrowie-Sokolej, ok r. 1610 w Goraju, r. 1658 w Popowie, r. 1661 w Nowej Wsi-Maszkowie i r. 1669 w Twierdzielewie. Kaplica jedna stoi przy drodze z Rokitna do Lubikowa; druga istniała jeszcze w r. 1721 tuż pod Rojewem. Obraz N. M. Panny w Rokitnie słynie cudami. W ręku innowierców znajdowały się przez pewien czas kościoły w Wierzbnie i Przytoczni. Około r. 1410 przenieśli się cystersi z Zemska do Bledzewa, zostawiwszy w starym klasztorze kilku zakonników; zupełne przeniesienie ich do Bledzewa nastąpiło ok. r. 1578. Między r. 1661 i 1680 utworzyli cystersi filię klasztorną w Rokitnie. Do r. 1516 byli opatami sami Niemcy; późniejsi opaci Polacy nie zdołali wskrzesić ducha polskiego. Drogi handlowe, średniowieczne, szły z Drzenia do Skwirzyny i z Santoka na S. do Poznania. Tędy ściągnęli husyci w r. 1433 podczas wyprawy na Nową-Marchię. W r. 1521 wpadli Brandenburczycy łupiąc posiadłości klasztorne; r. 1570 rozpoczęły się spory między miastem S. a klasztorem. Rozgraniczenia urzędowe nie zapobiegały kłótniom, które nieraz zaprawiały się gwałtami i grabieżą (ob. E. Calliera Opactwo Bledzewskie, w czasop. „Warta“). W r. 1629 przechodziły tu hufce Mansfelda, krwawe po sobie zostawiając ślady, a w r. 1709 wojsko Karola XII. Do r. 1791 należał obszar powiatu do pow. poznańskiego, potem do międzyrzeckiego, a od r. 1815 do 1887 do międzychodzkiego. Cmentarzyska z popielnicami odkopano pod Zemskiem, Nową-Wsią-Maszkowem, Starem-Dłuskiem i pod młynem Oberskim, gdzie znaleziono szpilkę mosiężną; wykopaliska dłuskie składają się z celtów bronzowych, grotów, zwojów i innych drobnych przedmiotów. *E. Cal.*

Skworby, wś, pow. wiłkomierski, gm. Subocz, o 66 w. od Wiłkomierza.

Skworcowo, fol. nad jez. t. n., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Łuczaj, okr. wiejski Skworcowo, o 76 w. od Wilejki, ma 1 dm. 34 mk. kat.; w 1864 r. własność Mostowskich. W skład okr. wiejskiego wchodzą wsi: Giniewo-Wielkie, Giniewo-Małe, Grejciewo, Kobniowo, Kowzany, Króliki, Krutki, Macury i Żymińskie, w ogóle 427 dusz rewiz. włościan uwłasz. *J. Krz.*

Skworcy, wś, pow. prużański, na prawo od Jasiołdy, na płn.-zachód od Sielca. W spisie urzęd. z 1886 r. nie pomieszczona.

Skwortyszki, pow. dzisieński, ob. *Skwarciszki.*

Skyren, w pow. krośnieńskim, ob *Skórzyn.*

Sl..., w dokum. łacińskich i nazwach niemieckich, por. *Śl.....*

Ślaczka, potok, ob. *Śmierdziączka.*

Śladków, 1.) *Górny*, w XVI w. *Slathkowo-Nagórne*, wś i fol., pow. łęczycki, gm. Rogoźno, par. Gieczno, odl. 14 w. od Łęczycy, ma 21 dm., 159 mk. W 1827 r. było 13 dm., 119 mk. W 1880 r. fol. S. rozl. mr. 399: gr. or. i ogr. mr. 302, łąk mr. 69, pastw. mr. 7, nieuż. mr. 21; bud. drew. 12. Wieś ma os. 15, mr. 102. 2.) **Ś.** *Podleśny*, wś i fol., pow. łęczycki, gm. Rogoźno, par. Gieczno, odl. 14 w. od Łęczycy, ma 22 dm., 193 mk. W 1827 r. było 15 dm., 130 mk. 3.) **Ś.** *Rozlazły*, wś i fol., pow. łęczycki, gm. Rogoźno, par. Gieczno, odl. 14 w. od Łęczycy, ma 29 dm., 203 mk. W 1827 r. było 16 dm., 134 mk. Dobra S. Rozlazły i Podleśny w 1873 r. miały rozl. mr. 850: fol. S. Rozlazły gr. or. i ogr. mr 390, łąk mr. 112, wody mr. 5, nieuż. mr. 15; bud. z drzewa 16; fol. S. Podleśny gr. i ogr. mr. 182, łąk mr. 50, nieuż. mr. 38; bud. z drzewa 6. Wś S. Rozlazły os. 24, mr. 151; wś S. Podleśny os. 21, mr. 281. Na początku XVI w. S. Nagórne, S. Zaleśne i S. Majus, w par. Gieczno, miały odrębne role fol., dające dziesięcinę pleb. w w Giecznie, podczas gdy kmiece role dawały kanonii i prebendzie łęczyckiej. (Łaski, L. B. II, 411). Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 wś Sliadkowo-Nagórne, w par. Gieczno, miało w części Walentego Szlatkowskiego 2½ łan., 2 zagr., 12 os., Melchior Szlatkowski 2 łany. S. Zaliessne, własność Szlatkowskiego, miała 4 łany. Według reg. pob. pow. łęczyckiego S. major w części Melchiora Szlatkowskiego ½ łan, Rafał Szlatkowski 1½ łan., 2 zagr., karczmę, propinator cremati, 1 osad. Część Anny Sliatkowskiej i synów 2 łany, 2 zagr. (Pawiński, Wielkop. II, 60 i 121). 4.) **Ś.** *Duży* i **Ś.** *Mały*, w XV w. *Slyodkow*, w XVI w. *Slodkoff*, wś, fol. i dobra, pow. stopnicki, gm. Chmielnik, par. Sędziejowowice, odl. 21 w. od Stopnicy, posiadają 5

młynów wodnych, 2 tartaki, gorzelnię, pokłady wapna i torfu. Dobra Ś. składały się w r. 1885 r. z fol. Ś. i Ładów; rozległość mr. 2342: fol. Ś. gr. or. i ogr. mr. 828, łąk mr. 56, pastw. mr. 218, lasu mr. 774, wody mr. 17, nieuż. mr. 208; bud. mur. 14, z drzewa 9, w os. młyn. bud mur. 1, z drzewa 15; płodozm. 4, 7, 14-pol., las nieurządzony; fol. Ładów, gr. or. i ogr. mr. 91, łąk mr. 41, pastw. mr. 8, lasu mr. 98, nieuż. mr. 3; bud. z drzewa 3. Wś Ś. Duży os. 82, mr. 826; wś Ś. Mały os. 38, mr. 506. W połowie XV r. Ś., wś w par. Sędziejowice, należała do Żegoty Balickiego h. Topór. Miał on 5 łanów km., dających dziesięcinę, wartości 3 grzyw., jednego roku kustodyi kieleckiej drugiego zaś prebendzie kieleckiej zwanej pirsznicką. Była też karczma, zagrodnik z rolą, dające dziesięcinę w gonitwę. Fol. dawał pleban. w Sędziejowicach, wartości 1 grzyw. (Długosz, II 377). W XVI w. Prokop Balicki płacił tu od 5 osad, 2½ łan., ogrod. z rolą, 3 ubogich (Pawiński, Małop., 222). *Br. Ch.*

Śladkowice, wś, pow. gryfijski, ob *Schlatkow.*

Śladów 1.) *Niemiecki*; 2.) **Ś.** *Nowa Wieś*, 3.) **Ś.** *Wilcze*, i 4.) **Ś.** *Kępa*, wsi i kol., pow. sochaczewski, gm. Tułowice, par. Kamion, mają 786 mk. Dobra Ś. zostały w całości rozkolonizowane przed 1866 r. i ztąd powstały nowe wsi i kol. Wś Ś. Niemiecki os. 61, mr. 1840; wś Ś. Wilcze os. 9, mr. 172; wś S. Kępa, os. 5, mr. 55; wś Ś. Nowa Wieś os. 25, mr. 250. Bolesław, ks. mazowiecki, nadał w r. 1349 tę wieś wraz z ziemią wyszogrodzką matce swej Elżbiecie (Kod. Maz., 60). 5.) **Ś.**, wś i fol. nad rz. Kalinką, pow. miechowski, gm. i par. Kalina Wielka, odl. 10 w. od Miechowa, posiada pokłady wapna, młyn wodny. W 1827 r. 21 dm., 170 mk. W 1885 r. fol. Ś rozl. mr. 884: gr. or. i ogr. mr. 447, past. mr. 62, lasu mr. 363, nieuż. mr. 12; bud. murow. 6, drewn. 6; płodozm. 7 i 9 pol., las nieurządzony. Wś Ś. os. 18, mr. 109. W połowie XV w. Ś. (par. Kalina), własność Sławnika i Mikołaja h. Topor, miał 7 łan. km., z których dziesięcinę snopową i konopną, wartości 7 grzywien, płacono prebendzie krakowskiej, zwanej bossutowską. Była też karczma i 2 zagr.; fol. rycerski płacił dziesięcinę w Kalinie (Długosz, L. B., II, 83). Według reg. pob. pow. krakowskiego z r. 1490 Ś. miał 6 łanów. W r. 1581 Morski płacił tu od 6 łan. km., 4 zagr. bez roli, 3 komor. bez bydła (Pawiński, Małop., 95, 440). *Br. Ch.*

Śladowa, wś nad Sinieją, w gub. witebskiej.

Ślady, wś, pow. telszewski, w 1 okr. pol., o 15 w. od Telsz.

Śladziowo, ob. *Śledziów.*

Slagórowie, grupa zabudowań w Ponikwi, przys. Międzybrodzia lipnickiego, pow. bialski.

Slakowce, po węg. *Szalok*, wś, hr. ziemneńskie (Zemplin); kościół paraf. gr. katol; uprawa roli, 574 mk.

Slana al. *Szlana*, węgier. *Sajo*, rzeka, dopływ Orawy; płynie w hr. goemoerskiem.

Slana 1.) *Niżna*, węg. *Also-Saja*, niem. *Nieder-Salz*, wś, hr. goemerskie, st. węg. kolei półn. Kościół paraf. ewang., kopalnie rtęci, cynobru i żelaza, 658 mk. 2.) **S.** *Wyżna*, węg. *Felsoe-Sajo*, niem. *Ober-Salz*, wś, hr. goemoerskie, kościół paraf. ewang., chów bydła i owiec, górnictwo, 522 mk.

Slanica, *Szlanicza*, wś, hr. orawskie, w nizinie wystawionej na wylewy Orawy i Slanicy. Ma kościół katol. filialny par. Namiestów, prowadzi handel płótnem, 1219 mk.

Slanimir, dział górski w Karpatach wschodnich, nad Bystrzycą nadworniańską. Wzn. 1549 mt. (ob. t. I, 513).

Slantza (dok.), ob. *Słońca.*

Slanza, ob. *Słońca.*

Slapiums-Kalns, wzgórze, w pow. wendeńskim gub. inflanckiej, jedna z najznaczniejszych wyniosłości półn. części płaskowzgórza r. Aa, w pobliżu Ronneburga, wzniesione 821 st. ang. npm.

Slasenchina (dok.), ob. *Senchina.*

Slasy-Złotki, kol., pow. makowski, gm. Smrock, par. Szwelice, odl. 4 w. od Makowa, ma 100 mr. obszaru.

Slatina (mor.), ob. *Słacina.*

Slatiora, potok, powstaje w obr. gm. Slatiory, pow. kimpoluński, ze źródeł leśnych; płynie na wschód doliną górską, nad którą od płn. wzniosła się Obczyna Arszyca (1007 mt.); przepływa wś Slatiorę, przyjmuje od praw. brzegu liczne przytoki a wygiąwszy się łukiem na płn., podąża granicą gm. Dżeminy i Stulpikan do rz. Dżeminej, tworzącej z Ostrą rz. Suchą, Długa 10 klm. Od lewego brzegu przyjmuje między innemi pot. Przysłop, a od prawego Adynkę. Nad lew. brzegiem wznosi się dział Obczyny Ursulin a od płd. Diakul (1166 mt.). Okolica górzysta i dzika. *Br. G.*

Slatiora, wś nad pot. t. n., śród gór, pow. i obw. sąd. kimpoluński, odl. od Kimpolunga 15 klm. na płd.-wsch. Graniczy od płd.-wsch. z Dżeminą, od wsch. z Stulpikanami, od płn. z Wamą, od zach. z Kimpolungiem Mołdawskim, a od płd.-zach. z Multanami. Obszaru ma 3089 ha 27 ar. W 1869 r. było 62 dm., 277 mk.; 1880 r. 76 dm., 311 mk., między nimi 7 kat., 298 gr.-orm., 6 żyd.; 13 Niemc., 8 Rusin., 290 Rumun. Par. gr.-orm. w Dżeminie. W 1885 r. było w Slatiorze gr.-orm. 93 rodzin, 330 dusz. Szkoła w Dżeminie, st. poczt. Stulpikany, st. tel., urząd podatk., sąd

obw. w Kimpolungu. Własność funduszu religijnego gr.-orm. *Br. G.*

Slatnik (niem.), ob. *Złotniki.*

Slatvina (słow.), węg. *Szlatvin*, ob. *Słotwina.*

Slatyna 1.) góra lesista w obr. Banilli Mołdawskiej, pow. storożyniecki, między Sołońcem Małym (od płd.) a Sołońcem Wielkim (od płn.), pod 43° 4′ 31″ wsch. dłg. g. a 48° 6′ 8″ płn. szer. F. Wznies. 745 mt. npm. 2) **S.**, góra w obr. gm. Wikowa Niżniego, pow. radowiecki, wznies. 882 mt., nad źródłami Slatyny i Wojtynella, dopł. Suczawy. *Br. G.*

Slatyna 1.) potok, wytryska pod górą t. n., w płd.-zach. obszarze gm. Wikowa Niżniego, w pow. radowieckim; płynie na płn.-wschód i ubiegłszy 4 klm. wpada w obr. Wojtynella z lew. brzegu do pot. Wojtynella, dopł. Suczawy. W dolinie S. jest źródło słone. 2.) **S.**, potok w obr. gm. Sergie, pow. wyżnicki, wypływa z pod Hrebenia (1048 mt.) i płynie na płn.-wschód, uchodząc do Putyłówki z lew. brzegu. Długi 3 1/2 klm. Nad ujściem wznosi się dział górski ze szczytem Torhowną (953 mt.). 3.) **S.**, potok, prawy dopływ Mołdawy, rozgraniczający na płd. Bukowinę od Multan; ob. *Sucha* al. *Walesaka.* *Br. G.*

Slatyna al. *Slatina* 1.) gajówka i źródła słone, w obr. gm. Wikowa Niżniego, pow. radowiecki, w dolinie pot. Slatyny. 2.) **S.**, przys. Krasnej Ilskiej, pow. storożyniecki.

Slatyniek, przysiołek gm. Sergie, pow. wyżnicki.

Slawa, kolonia na obszarze Poznowic, pow. wielko-strzelecki, założona 1823 r.

Slawe, *Slawen*, *Slawena*, *Slawo* (dok.), ob. *Sławno.*

Slazewo, kol., pow. kolski, gm. i par. Izbica, odl. od Koła w. 25; ma 16 dm., 141 mk., 139 mr. obszaru. W 1827 r. 6 dm., 71 mk. Wchodziła w skład dóbr Izbica.

Slazy 1.) pow. kielecki, gm. Korzecko, par. Chęciny. 2.) **Ś.**, *Slasy*, *Szlazy*, pow. makowski, ob. *Jaciążek.* 3.) **S.**, ob. *Szlasy.*

Slaże, wś, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 78 w. od Poniewieża.

Slądkowice al. *Szlądkowice*, 1521 r. *Sulantkowicze*, 1535 r. *Salathkowicze*, 1552 r. *Szuliątlkowycze*, u Długosza *Szulanthkowycze*, wś i fol., pow. łaski, gm. i par. Dłutów; wś ma 63 dm., 414 mk., 958 mr. (596 roli); fol., majorat rząd., ma 3 dm., 32 mk., 348 mr. (180 roli), własność gen. Meller-Zakomelskiego. W 1827 r. 30 dm., 247 mk. W połowie XV w. S., wieś kapituły krakowskiej w kluczu pabianickim, na prawie polskiem osadzona, miała 12 łan. kmiec., z których kmiecie dawali na św. Marcin po pół seksageny i 3 gr. czynszu, tudzież 2 kapłony, 4 korce pszenicy, 4 korce owsa miary szadkowskiej, 30 jaj, 2 grosze daniny siennej i przywozili wóz drzewa do dworu w Pabianicach. Prócz tego obowiązani byli ciągnąć sieci na łowach, budowle folwarczne reparować, na posyłki chodzić, uprawiać, obsiewać (zbożem folwarcznem) i zbierać przyległe łanom role folwarczne (jutrzyny). Dziesięciny, wartości 6 do 10 grzyw., dawali prepozyturze łęczyckiej. Z młyna dawano 2 grzywien (Długosz, Lib. Ben., I, 278). W 1552 r. wś Szulątlkowicze, w par. Pabianice, miała 18 os. i 12 łan. Wola Slądkowska (wolna wtedy jeszcze od opłat) miała 11 os. i 1 łan sołtysi (Pawiński, Wielkop., II, 235). Według Lib. Ben. Łaskiego (I, 381) wś Sulanthkovicze dawała dziesięcinę prepozyturze łęczyckiej, plebanowi zaś w Pabianicach tylko kolędę po korcu żyta. *Br. Ch.*

Śląsk, ob. *Szlązk.*

Śląszków al. *Śląskôw*, *Śląskowo*, urzęd. *Slonskowo*, r. 1284 *Slescovo*, r. 1580 *Sliąskowo*, wś i dwór, pow. krobski (Rawicz), o 2 1/2 klm. na płn.-zach. od Dupina (par. i poczta), na zach.-płd. od Jutrosina; st. dr. żel. w Kobylinie o 10 klm. W r. 1284 był S. własnością kaszt. krobskiego Stefana, któremu Przemysław II pozwolił włość tę z działem Rozkochowem osadzić na prawie niemieckiem (Kod. Wielkop., n. 549). (Co do r. 1310 ob. *Sławkowice*). W r. 1448 rozgraniczono S. z nieistniejącem już Kamieniewem; w r. 1580 było na S. 6 łan. osiadł. i 4 zagr.; około 1793 r. dziedziczył S. z fol. Dębiną Karol Krzyżanowski, potem Edward hr. Raczyński. Wieś ma z os. Dębiną (2 dm., 14 mk.), z którą tworzy okrąg wiejski, 23 dm., 186 mk. (175 kat., 11 prot.) i 166 ha (130 roli, 15 łąk); czysty doch. z ha roli 17·23, z ha łąk 25·85 mrk. Dwór miał w 1885 r. z fol. Dębiną (2 dm., 27 mk.), z którym tworzył okrąg wiejski, 11 dm., 130 mk. (124 kat., 6 prot.) i 499 ha obszaru (409 roli, 37 łąk, 22 lasu). Majętność tę nabył rząd drogą subhasty dla kolonizacyi niemieckiej za 380,000 mrk.; skutkiem tego spadło z hypoteki 120,000 mrk długów prywatnych. Utworzone z majątku tego parcele w liczbie 34 rozkupili niemieccy osadnicy w 1887 r. *E. Cal.*

Ślązaki, część wsi Kamesznicy.

Ślązaki, przys. Jabłonówki, pow. kamionecki.

Slecz, ob. *Sliacz.*

Sledniki, wś u źródeł rz. Usy, pow. miński, w 3 okr. pol. i gm. Kojdanów, w okolicy Wiertnik, ma 5 osad; miejscowość mocno wzgórzysta, dość leśna. *A. Jel.*

Sledź, wielka łąka na polach wsi Warszewic, pow. toruński; ob. *Nawra.*

Śledzianów al. *Sledzianowo*, wś w pobliżu Bugu, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 4 okr. pol., gm. Narojki, o 53 w. od Bielska, między Drohiczynem a Grannem, ma 15 osad

gospodarczych i kilku komorników, karczmę, 228 mk. Posiada kościół paraf. kat. p. w. św. Piotra i Pawła, w 1768 r. z muru wzniesiony przez Marcina Łopuskiego, podkomorzego drohickiego, na miejsce dawniejszego drewnianego, niewiadomej erekcyi. Wedle miejscowych ksiąg metrycznych par. śledzianowska istnieje od 1662 r. Kościół posiadał fundusz ziemny z sześciu chat poddanych z gruntami i przeszło 2600 rs. w kapitale ulokowanym u różnych osób. Przy uregulowaniu funduszów kościelnych w 1841 r. wyznaczono na utrzymanie kościoła 230 rs. rocznie i 33 dz. ziemi. Przy kościele w S. istniała dawniej altarya p. t. N. M. P., z kapelanem stałym i bractwem św. Trójcy, fundowana przez Wojciecha Horbaszewskiego i ks. Andrzeja Łozowskiego, miejscowego proboszcza, i uposażona kapitałem 9050 złp. Parafia kat., dekan. bielskiego, ma 1408 wiernych, oprócz dworów w Śledzianowie i Wierzchucie, przeważnie drobnej szlachty.

Śledzie *Nowe*, dawniej *Sledziowe*, wś szl., pow. łomżyński, gm. i par. Zambrowo. Wspominana w dokum. sądow. z 1393 r. (Gloger, Ziemia łomż.). W 1827 r. 6 dm., 40 mk., par. Sieluń.

Śledzie 1.) wś, pow. jampolski, na pograniczu bracławskiego, okr. pol. i sąd. Morachwa, gm. i par. kat. Krasne, ma 113 osad, 782 mk., 1196 dz. ziemi włośc., 640 dwors., 40 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Michała, wzniesiona w 1776 r., ma 992 parafian. Młyn parowy. Grunt pagórkowaty, gleba częścią czarna, częścią piaszczysta, najwięcej glinkowata. Własność dawniej Skarzyńskich, obecnie Sulatyckich. 2.) **Ś.**, wś nad rz. Derłą, dopł. Dniestru, pow. mohylowski, okr. pol. Łuczyniec, gm. Wendyczany, par. kat. Ozarzyńce, sąd Mohylów, ma 259 osad, 1046 mk., 962 dz. ziemi włośc., 1082 dwor., 53 cerkiewnej. Posiada cerkiew p. w. Podwyższ. Krzyża św., wzniesioną w 1767 r. z 1377 wiernymi; młyn wodny i gorzelnię. Powierzchnia równa, gleba czarnoziem z gliną pomieszany; pokład gliny garncarskiej. Własność dawniej Zamoyskich, Koniecpolskich, Lubomirskich, Dobków, obecnie w połowie Górskich i Darowskich. Była tu dawniej biblioteka zebrana staraniem Władysława Górskiego, sprzedana następnie częściowo. *Dr. M.*

Śledzie, niem. *Heering*, fol. w dobrach rańskich, pow. szczycieński, st. p. Rańsk (Rheinswein); 2 dm., 15 mk.

Śledziejowice al. *Sledziowice*, u Długosza *Szledzeyowycze* i *Zlyedzewicze*, wś, pow. wielicki, par. i urz. poczt. Wieliczka (odl. 3·8 klm.). Leży o $1^1/_2$ mili na wschód od Krakowa, przy gościńcu wielicko-niepołomicko-bocheńskim. Część obszaru pagórkowata, zresztą równina obniżająca się ku Wiśle. Na obszarze większej posiadłości, stanowiącym część dóbr Kokotów, gospodarstwo staranne, oparte na hodowli bydła i produkcyi nabiału. Pola w części drenowane, gleba w połowie pszenna. Plantacye chmielu. W XIV w. S. należały wraz z Kokotowem do mieszczańskiej rodziny Wierzynków. W połowie XV w. dziedzicem wsi Jan Wyerzink, szlachcic. Łany folw. dają dziesięcinę plebanowi w Wieliczce, kmiecie tylko kolędę po groszu z łanu a zagrodnicy po pół grosza. Jedno pole daje dziesięcinę klasztorowi św. Ducha w Krakowie (Długosz II, 105, III, 45). W 1581 r. płaci tu pobór Zborowski od $2^1/_2$ łan., kmiec., 2 zagr. bez roli, 2 komor. z bydł. (Pawiński, Małop., 66.). Por. *Kokotów*. *Br. Ch.*

Śledziewszczyzna, fol., pow. lepelski, 147 dz. ziemi dworskiej; własność Tadeusza Iwanowskiego.

Śledziów al. *Sladziówo*, wś, pow. lucyński, par. Posin, z 2 kaplicami, z których jedna wzniesiona przez Marcina Kublickiego, dziedzica wsi. Istniała tu już kaplica w 1680 r. (por. *Lucyn*, t. V, 464—466). Następnie własność Benisławskich, dziś bar. Rosen.

Śledziowa Huta, niem. *Heringshuette* (ob.). W 1885 r. 8 dm., 49 mk. (ob. Zeitschr. d. Westpr. Gesch. Ver., XV, str. 85).

Śledziówka 1.) *Mała*, niem. *Klein Heringshoeft*, dobra ryc. w Pomezanii, pow. sztumski, st. p. Pozylia 3·5 klm. odl., st. kol. Stare Pole o 5 klm., par. kat. Kalwa; 57 ha, 23 roli i 33 łąk. W 1885 r. 2 dm., 4 dym., 18 mk., 10 kat., 8 ew.; hodowla bydła i koni. 2.) **S.** *Wielka*, niem. *Gross H.*, dobra ryc., tamże, 88 ha, 38 roli or., 46 łąk. W 1885 r. 2 dm., 5 dym., 24 mk., 17 kat., 7 ew.; hodowla bydła i koni, mlekarnia. *Ks. Fr.*

Ślegi, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 89 w. ud Nowoaleksandrowska,

Ślejpy, wś i dobra, pow. szawelski, gm. Wieksznie, o 78 w. od Szawel.

Śleki 1.) wś, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 46 w. od Poniewieża. 2.) **S.**, fol., pow. szawelski, gm. Gruździe, o 38 w. od Szawel.

Ślekiszki, dwór, pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 64 w. od Kowna.

Ślemień, miasteczko, pow. żywiecki, nad rz. Łękawką, dopł. Soły, przy gościńcu suskożywieckim, w okolicy górskiej. Graniczy od płn. z Rzykami (pow. wadowicki), od wsch. z Lasem i Koconiem, od płd. z Huciskami, Pewlą Wielką i Pewlą, od zach. z Gilowicami. Łękawka, nadpływająca z Koconia, przerzyna płd. obszar Ś. do Gilowic. W dolinie rzeki legły zabudowania. Obszar płd., znacznie mniejszy, podnosi się, dosięgając w górze Bakowie, na granicy Pewli, wzn. 766 mt.

Z pochyłości tej spływają potoki ku płn. do Łękawki. W pobliżu wschod. granicy legł las Czeretnik (ze wznies. 758 mt.). Półn. obszar Ś. daleko większy niż południowy, przedziela gościniec susko żywiecki, na dwie połaci nierówne. Południową, między gościńcem a Łękawką, zrasza kilka potoków, między nimi Mała Łękawka. Na wschód od potoku wzgórze polne Łękawka (596 mt. npm.). Połać zaś płn. zajmują lasy z kilku polanami, między niemi Gibaszów (509 mt.) i Zakocierz, w płn. części nad granicą Rzyk. W tej części biją źródła Kocierza, podążającego na zach. do wsi Kocierza, a ztąd na płd. do rz. Łękawki. Płd.-wschod. część lasów zwie się Czarne Działy nad granicą wsi Lasu; na granicy Lasu, Rzyk i Ślemienia szczyt Łomna Skała al. Łamana (934 mt.) a na granicy Ś., Kocierza i Rzyk Potrójno (888 mt.). Obszar większej posiadł. (spadkobiercy Aleksandra hr. Branickiego) ma roli 158, łąk i ogr. 17, past. 64, lasu 2042 mr.; mniejsza posiadł. roli or. 1142, łąk i ogr. 20, past. 664, lasu 46 mr. W r. 1869 było 202 dm., 1652 mk.; w 1880 r. 251 dm., 1738 mk. (52 żyd.). Na obszar dworski przypada 8 dm., 68 mk. (12 żyd.). Jest tu sąd obw. Doń należą 2 miasteczka (Ślemień i Sucha) i 19 wsi, w nich 4052 dm., 26034 mk. (509 żyd.). Według Komonieckiego osiadłości państwa ślemieńskiego były: Slemień wieś roli 13, Koconie roli 17, Las albo Komorowice zaręb. 17½, Kurów i Jeżowice zaręb. 21½, Gilowice roli 26, Pewel zaręb 14, Rychwałd roli 12, Rychwałdek roli 6, Morszczanica roli 9, Koczurów roli 1, Oczków roli 4, Kocierz zaręb. 42½, Łękawica roli 11, Okrajnik zaręb. 15, Łysina zaręb. 11. Na jedno podymne simpla złp. 123; hal w tymże państwie 7. Według reg. pow. szląskiego z r. 1581 we wsi „Sliemie“ (par. Rychwałd) Jan Komorowski ma 1½ łan. km, 1 komor. bez byd., ¼ roli; Krzysztof Komorowski 3 półłan. km., ¼ roli (Pawiński, Małop., 106). Według Janoty („Żywiecczyzna“) należał S. w XVI w. wraz z Żywcem, Łodygowicami i Suchą do Krzysztofa Komorowskiego, syna Jana Spytka Komorowskiego († 1566 r.). Tenże Krzysztof po podróży do Włoch osiadł tu 1560; od r. 1588 kaszt. sądecki († d. 6 lipca 1608). Po śmierci jego synowie Piotr, Mikołaj, Aleksander podzielili się schedą tak, że Piotr wziął Suchę, Aleksander Ślemień, Mikołaj Żywiec i Łodygowice. Aleksander K. siedział na Ś. od r. 1608—1622. W r. 1622 przybył doń w odwiedziny niejaki Stadnicki z bratem jego żony Stanisławem Dębińskim. Ponieważ Stadnicki wydawał mu się zbyt grzecznym dla żony, kazał go przez służących obić i pokaleczyć; Dębiński jednak uciekł i wkrótce urządził najazd na Komorowskiego. Gdy przybył do Kocoina został schwytany, do Ślemienia odstawiony i oślepiony (Wypiśnik Komonieckiego). Wskutek tego Komorowski schronił się za granicę, gdzie umarł, prawdopodobnie w Rzymie. Pozostała po nim córka Katarzyna, zaślubiona naprzód Samuelowi Grudzińskiemu, staroście średzkiemu, powtórnie Teodorowi Lackiemu (czy Łąckiemu), marszałkowi w. ks. litewskiego, objęła dobra. Ona rozprzestrzeniła i uposażyła r. 1662 kościołek przez ojca r. 1592 czy 1595 zbudowany i fundowała szpital na 15 ubogich. R. 1640 odstąpiła proboszczowi żywieckiemu Gilowice zamiast 700 złp. prowizyi rocznej z kapitału 10,000 złp., zapisanego przez Krzysztofa Komorowskiego na 4 mansyonarzy przy kościele żywieckim. Wspomniany kościołek, p. w. św. Jana Chrzciciela, drewniany, ukończono r. 1672. Do r. 1662 był exkurendą par. w Rychwałdzie; w tymże roku utworzono filią tejże parafii. R. 1644 podzielono dekanat oświecimski i ustanowiono dekanat żywiecki, do którego włączono kościoły w Rychwałdzie, Ślemieniu, Jeleśni, Milówce, Radziechowach, Łodygowicach. Komorowicach i Bestwinie. Wspomniana Katarzyna z Komorowskich Łącka (Lacka) wystarała się, iż r. 1672 za zezwoleniem Mazurka, plebana rychwałdzkiego, kościół w Ś. został wyniesiony na parafialny. Równocześnie uposażyła nową parafią, przeznaczając z dóbr ślemieńskich dla plebana 250 złp., rolę Bogdanówkę i 27 złp. dziesięciny pieniężnej. Od r. 1672 poczyna się szereg plebanów ślemieńskich. Pierwszym był Jędrzej Kościelecki z Chrzanowa. Fundatorka, umierając r. 1675 zapisała dobra Ślemien Konstancyi, Krystynie, córce Krzysztofa Komorowskiego, pani na Suchy, która r. 1665 zaślubiła Jana hr. Wielopolskiego, kancl. kor. Dobra suskie i ślemieńskie od r. 1675 przeszły w dom Wielopolskich. Tenże Wielopolski, wykupiwszy r. 1677 dobra żywieckie z rąk królewskich za 100,000 złp., połączył znowu całą Żywiecczyznę, własność niegdyś Komorowskich, oprócz Łodygowic, w jednę całość. Po jego śmierci (1688 r.) przeszedł Ś. w ręce córki Konstancyi Otylii, która († 1693 w Krakowie) przekazała Ś. bratu Franciszkowi; tenże wraz z Aleksandrem, synem brata swego Jana, objął Ś. w zarząd. Zmarł on 1732 r. Do r. 1739 pozostawała Żywiecczyzna, a więc i Ś. w rękach Anny z Lubomirskich, drugiej żony Franciszka Wielopolskiego. Po jej śmierci (1739) pozostali trzej synowie Franciszka podzielili się dobrami. Najstarszy Karol wziął ordynacyą pinczowską z Mirowem, państwo żywieckie (1 miasto i 49 wsi), młodszy Jan dostał Suchą z Krzeszowem, Stryszawą, Tarnawą, Lachowicami, Izdebkiem i Kukowem,

potem Bobrek, Rabkę i Kobylankę, a najmłodszy Hieronim: Pieskową Skałę i Ślemień z Gilowicami, Łękawicą, Rychwałdem, Rychwałdkiem, Moszczanicą, Pewelką, Lasem, Kocierzem, Koconiem, Kurowem, Łysiną i Oczkowem, dalej Rożnów i Strzyżów. Hieronim miał za żonę Urszulę Potocką, starościankę trębowelską. Podział ten nastąpił 11 czerwca 1740 na zamku krakowskim. Hieronim zmarł bezdzietnie (13 marca 1779) w Warszawie, gdzie pochowany. Dobra zapisał testamentem synom braci swoich, Karola na Żywcu i Jana na Suchy. Karol miał za żonę Elżbietę Mniszkówną, marszałkówną wielkokoronną, a z niej trzech synów: Franciszka († 1800), Józefa († 1805) i Ignacego († 1798), jakoteż córkę Urszulę. Franciszek wziął Rychwałd, część Bykowską i część lasu Kocierz; Józef Łękawicę, Okrajnik, Oczków, część lasu Kocierz; Ignacy Moszczanicę, Kocierz, Łysinę, część lasu Kocierz i atynencyą Będzinę. Wreszcie Ślemień, Gilowice, Rychwałdek, Pewel, Pewelka, Kurów, Kocoń i Las przypadły dzieciom drugiego brata Jana, dziedzica Suchy, t. j. Józefie z Wielopolskich Michałowskiej, Tekli z Wielopolskich Załuskiej, Ignacemu, Wincentemu i Janowi Kantemu Wielopolskim. Według detaksacyi sądowej z 25 list. 1798 cena włości Ś. z 2 folw. wynosiła złp. 199,451 gr. 9, wsi Gilowic z fol. złp. 150,024 gr. 13, Łękawicy z fol. złp. 101,840 gr. 19, Moszczanicy złp. 130,912, Pewli z fol. złp. 65,148 gr. 2, Rychwałdu z fol. złp. 17,887 gr. 4, Kurowa złp. 41,828, Okrajnika złp. 26,402 gr. 20, Koconia złp. 36,352 gr. 20, Kocierza złp. 46,618 gr. 14, Oczkowa złp. 37,288, Łysiny złp. 12,640 gr. 20, Pewelki złp. 13,080, Rychwałdku złp. 31,686 gr. 10, Lasu złp. 50,535 gr. 10, lasu Kocierza złp. 184,640 gr. 20. W r. 1804 przyznano sądownie Karoli Wessel, Ludwice z Wielopolskich Wodzickiej i Urszuli Szembekowej $^3/_{14}$, a Salomei z Wielopolskich Morsztynowej z całej po Hieronimie Wielopolskim pozostałej substancyi $^1/_6$ część. W r. 1806 zrzekają się Salomea Morsztynowa, Felicytacya z Wielopolskich Przebendowska, wreszcie Józefa z Wielopolskich Michałowska zdają swe udziały z dóbr ślemieńskich na rzecz Ignacego Rocha, Wincentego i Jana Kantego Wielopolskich. W r. 1807 (2 stycznia) nabył dobra S. z atynencyami Ignacy Roch Wielopolski od swych braci Wincentego i Jana Kantego za 387,648 złp. 22 gr. Po nim dobra te z atynen. Gilowice, Rychwałdek, Pewel, Pewelka, Kurów, Kocoń i Las przeszły w ręce Barbary z Wielopolskich Potulickiej, Adama i Pawła Wielopolskich. Jednak r. 1837 (7 lipca) klucz ślemieński z atyn. Las, Kurów, Pewelka, Gilowice, Pewel, Rychwałdek nabyła od Adama Wielopolskiego za 500,000 złp. Elżbieta z Wielopolskich Wielopolska, żona Wincentego. Dobroczynna ta pani, z powodu śmierci syna swego Feliksa w szpitalu zebrzydowskim (r. 1836), zapisała r. 1839 na wieczne czasy z dóbr ślemieńskich klasztorowi Braci Miłosierdzia św. Jana sumę 12,000 złr., z których procent 600 złr. ma być wypłacany temu zakonowi od 1 stycznia 1839 na utrzymanie szpitala. W r. 1844 zapisała 1000 złr. na utrzymanie szkoły w Ś. W r. 1849 (14 paźdz.) od hr. Elżbiety Wielopolskiej nabył ten klucz ślemieński hr. Aleksander Branicki, dziedzic Suchy, za 110,000 złr. Zmarł on 19 wrześn. 1877 r., zostawiwszy żonę Annę z Hołyńskich i syna Władysława Michała. Dobra suskie i ślemieńskie zapisał żonie swojej w dożywocie, a po jej śmierci przejść mają w ręce syna Władysława, ożenionego z Julią Potocką, córką b. namiestnika Galicyi. Dzisiejszy kościół murowany w Ś. stanął na miejscu dawnego, drewnianego, w r. 1853, kosztem hr. Wincentego i Elżbiety Wielopolskich, jakoteż hr. Aleksandra Branickiego. Poświęcił go r. 1860 biskup tarnowski Józef Pukalski. Księga metryk urodzeń zachowana w ułamkach od r. 1658. Do paraf. (dek. suski) należą: Kocoń (6 klm., 681 rz.-kat.), Kurów (7 klm., 680 rz.-kat.), Las (6 klm., 1504 rz.-kat.), Pewelka (7 klm., 288 rz.-kat.), Kocierz (część, 18 klm., 210 rz.-kat.); cała parafia liczy dusz rz.-kat. 4557, żyd. 60 (Szem. dyec. krak., 1885). W kościele tym ma się znajdować piękny obraz olejny, przedstawiający św. Franciszka na tle Tatr, dar Franciszka hr. Wielopolskiego, nadto wizerunek N. M. Panny szkoły staroniemieckiej XVII w. Dzwon z datą 1595 lał Urban Kołodziej. W obrębie gm. Ś. na wzgórzu Groniu Kumorkowym, zwanym Jasną Górką, wznosi się kaplica p. w. św. imienia Maryi, fundowana r. 1866, z przywilejem odprawiania mszy św. W kaplicy tej znajduje się źródło wody, które w mniemaniu ludu leczy wszelkie choroby oczne. Pleban Antoni Antałkiewicz (1849—1876), zebrawszy drogą składek znaczny fundusz, założył fundamenta naokoło tej kapliczki pod obszerny z kamienia ciosowego budowany kościół p. w. imienia Maryi, który dziś (1889) wyprowadzono pod dach i dachem pokryto. Oprócz tego kupił z tychże pieniędzy dom z rolą dla uposażenia kościoła i oddał sprawę budowy kościoła następcy swemu ks. Tomaszowi Czapeli. We wsi Koconiu na wzgórzu znajduje się kapliczka p. w. Przemienienia Pańskiego, fund. przez włościan tej wsi r. 1865. W kronice rychwałdzkiej znajduje się wzmianka o zamku w Ś. pod r. 1655. Były to raczej zabudowania gospodarskie dworskie. W nowszych czasach przebudowa-

no je i wzniesiono na piętro; w nich mieści się sąd obwodowy. *Br. Gustawicz.*

Ślemno, pow. kwidzyński, ob. *Gardeja.*

Slenis, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 66 w. od Nowoaleksandrowska.

Ślep', niem. *Schloeppen*, jezioro, pow. margrabowski (ob. Kętrz. O ludn. pol., str. 524).

Slepańczyce, wś mylnie wymieniona jako należąca do sstwa kaniowskiego (t. III, 813) zamiast Stepańcze, ob. *Stepańce.*

Slepcy, białoruskie *Slapcy*, wś nad odnogami rz. Stwigi, pow. mozyrski, przy gościńcu turowsko-mozyrskim, o 6 w. na płd.-wschód od Turowa; łąk wielka obfitość, grunta lekkie namułowe, urodzajne, lud rolniczy, rybaczy i flisaczy. W pobliżu wsi są lochy ziemne, w których, według podania, żyli niegdyś ślepi, utrzymywani przez kn. Turowskich.

Slepcza, rzeczka w pow. mozyrskim, mały lewy dopływ rz. Uborć. Płynie w obrębie gm. Lelczyce, zaczyna się w lesistych moczarach o 4 w. za zaśc. Dubojwierst, płynie w kierunku południowo-wschodnim, ma ujście na przeciwko ujścia z drugiej strony rzki Stawiszcze. Długość biegu wśród ostępów około 10 w. *A. Jel.*

Slepczanka al. *Ślipczanka*, szczyt w Beskidzie zachodnim, na Orawie (Węgry), w dziale wodnym między Wesełówką (od zach.) a Półhoranką (od wsch.), dopł. Drawy Białej, na płn.-zach. od miasta Namiestowa, pod 37°6′49″ wsch. dłg. g. F., a 49°25′15″ płn. szer. geogr.; tuż nad lew. brz. Wesełówki. Wzn. 925 mt. npm. *Br. G.*

Ślepe 1.) jezioro w pow. słupeckim, na obszarze dóbr Kazimierz (ob. t. III, 924). 2.) **Ś.**, jezioro w pow. sejneńskim, na obszarze wsi Głuszyn. Należy do grupy drobnych jezior otaczających jez. Gremzdy. 3.) **Ś.**, jezioro w dobrach Czostków, pow. suwalskim, ma 16 mr. obszaru, do 40 st. głębokości. Wypływa z niego rzeczka Promek, łącząca je z pobliskim jez. Czostków. 4.) **Ś.**, jezioro w lesie wsi Zakąty, w pow. suwalskim. Należy do systematu wód jeziora Wigry, ma 147 mr. obszaru. *Br. Ch.*

Slepe, 1410 *Sleywicz*, niem. *Schleife*, wś, pow. rozborski; posiada kościół par. ewang. z XVI w. W 1842 r. było 66 dm., 437 mk. ew., szkoła ewang., młyn wodny, wiatrak, wielki staw z karpiami. Do 1815 r. należała do Saskich Łużyc.

Ślepianka, rzeczka, lewy dopływ. Świsłoczy, ob. *Ślepnia.*

Slepianka 1.) wś, pow. miński, o 2 w. na wschód od Mińska, gm. Siennica, ma 12 osad; za poddaństwa własność Wańkowiczów. 2.) **S.** *Mała*, fol. nad rzką Ślepnią, pow. miński, w pobliżu Mińska, w gm. Siennica, par. katol. Mińsk (złotogórska), ma 752 dzies. w wyborowej głębie, łąki obfite, młyn na Ślepni. S. była dawnem dziedzictwem rodziny Wańkowiczów h. Lis. W pierwszej połowie b. wieku należała do malarza Walentego Wańkowicza, który tu zgromadził piękne obrazy, obecnie rozproszone. 3.) **S.**, karczma na dawnym gośc. pocz. mińsko-łohojskim, o 4 w. od przedmieścia Mińska zwanego Komarówka, na płaszczyźnie, w okolicy falistej, należy do domin. Slepianka Wielka. 4.) **S.** *Wielka*, dobra nad rzką Ślepnią, pow. miński, o 4. w. na północ od Mińska, w 1 okr. pol. mińskim, gm. Siennica, par. katol. złotogórska, gniazdo starożytnej rodziny Wańkowiczów h. Lis, ma 2984 dzies. ziemi dworskiej, w tem prawie 50 włók towarnego lasu; grunta lekkie, szczerkowe, w kulturze, łąki obfite, pokłady gliny garncarskiej. Do S. należy prawie całe przedmieście Mińska zwane Komarówka, przynoszące dziedzicom kilka tysięcy rubli dochodu; znaczne też są propinacye w dobrach. W ostatnich czasach Edward Wańkowicz, ożeniony z Michaliną Moniuszkówną (ciotką kompozytora), urządził wzorowe gospodarstwo. Po śmierci Edwarda w 1872 r. S. dostała się w udział najmłodszemu synowi jego Władysławowi a po jego śmierci (1888 r.) objął dobra te najstarszy brat Zygmunt. Fortuna Zygmunta Wańkowicza, mająca około 1200 włók w dobrach Slepianka, Zazierz, Słobódka, Kniaziówka i Horodyszcze, w różnych powiatach, przechodzi na dwóch synów jego: Jana i Piotra. W S. znajduje się ważne archiwum rodzinne, tudzież księgozbiór i różne pamiątki. *A. Jel.*

Sliepiańska Woda, niem. *Schleiferbach*, potok na Łużycach, dopływ Szprewii (ob. t. V, 842).

Ślepiańskie, jezioro w pow. mińskim, uformowane z rozlewu rz. Ślepni, pod Mińskiem, około folw. Mała Slepianka, długie na $^1/_3$ w., szerokie przeszło 100 sążni, dość rybne.

Ślepie, wś, pow. jańsborski; 277 ha, 12 dm., 73 mk. Ks. Olbracht nadaje Janowi Potersbach, pisarzowi zamkowemu w Straduach, 5 włók nadwyżki w Gąskach nad jez. Ślep, między Zajdami, Zatykami i Gąskami. Dan w Królewcu r. 1567. *Ad. N.*

Slepienie, wś, pow. szawelski, gm. Janiszki, o 41 w. od Szawel.

Slepietnica, kol. i karcz., pow. piotrkowski, gm. i par. Ręczno; kol. ma 9 dm., 66 mk., 139 mr. włośc.; karcz. 1 dm., 1 mk., 10 mr. dwors.

Slepiszcze, własność ziemska, pow. słucki, ma około 2 włók; należy do ordynacyi nieświeskiej. *A. Jel.*

Slepiszki, wś nad Wilią, pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Bystrzyca, okr. wiejski Bujwidy, o 16 w. od gminy a 39 w. od Wil-

na, ma 5 dm., 25 mk. katol. (w 1864 r. 10 dusz rewiz.; należała do dóbr Bolimpol Dowojnów.

Slepkowce, węg. *Szelepka*, wś w hr. ziemneńskiem (Zemplin), uprawa roli, 472 mk.

Slepkowo 1.) *Królewskie*, wś i fol., pow. płocki, gm. Rogozino, par. Woźniki, odl. 12 w. od Płocka, ma 9 dm., 81 mk. W 1827 r. było 7 dm., 38 mk. Fol. S., w r. 1872 oddzielony od dóbr Boryszewo, rozl. mr. 477: gr. or. i ogr. mr. 352, łąk mr. 13, pastw. mr. 17, lasu mr. 77, nieuż. mr. 18; bud. mur. 11, z drzewa 10; las nieurządzony. 2.) **S.** *Szlacheckie*, wś i fol., pow. płocki, gm. Ciolkowo, par. Woźniki, odl. 12 w. od Płońska, ma 7 dm., 164 mk., 459 mr. obszaru. Fol. S. Królewskie należy do dóbr Radzanowo. *Br. Ch.*

Slepni, cztery pobliskie zaśc. nad rzką Ślepnią, dopł. Świsłoczy, pow. miński, o 2 w. na wschód od Mińska. *A. Jel.*

Slepnia, rzeczka w pow. mińskim, zaczyna się w moczarach za wsią Ślepnią, w obrębie gm. Siennica, płynie w kierunku południowym koło fol. Wielka i Mała Ślepianka, przy tym ostatnim ma młyn na rozlewie zwanym Ślepiańskie jezioro, przecina linię dr. żel. moskiewsko-brzeskiej, płynie koło kilku zaśc. Ślepni i za zaśc. Szeszczetowszczyzna uchodzi do Świsłoczy z lew. strony. Długość biegu około 12 w., brzegi porosłe bujną trawą. Rzeczka ta wspominana jest w dawnych dokumentach miejscowych. *A. Jel.*

Ślepnia, wś u źródeł rzki Ślepni, pow. miński, o 6 w. na płn. od Mińska, w 1 okr. pol. mińskim, gm. Siennica, ma 16 osad; grunta lekkie, w okolicy duże lasy. Za poddaństwa własność Wańkowiczów. *A. Jel.*

Sleporód, rzeka, prawy dopływ Suły, lew. dopł. Dniepru.

Sleporód, wś, pow. wasylkowski, ob. *Rokitna*, (t. IX, 704).

Slepowce, miejscowość na Białych Holendrach, w pow. bukowskim, ku płn. od Grodziska.

Ślepowola, 1521 r. *Slyepa Volya*, wś i fol., pow. grójecki, gm. Borowe, par. Michałowice, odl. 25 w. od Grójca, ma 148 mk. W 1827 r. było 12 dm., 134 mk. W 1873 r. fol. Ś. rozl. mr. 488: gr. or. i ogr. mr. 354, łąk mr. 11, lasu mr. 115, nieuż. mr. 8; bud. mur. 7, z drzewa 3: płodozm. 4, 6 i 11-pol.; las nieurządzony. Wś Ś. os. 18, mr. 196. Wieś tę wspomina Lib. Ben. Łaskiego w opisie par. Michałowice (II, 310). *Br. Ch.*

Ślepowrony 1.) wś włośc., pow. płoński, gm. Kuchary, par. Królewo, odl. o 7 w. od Płońska, ma 19 dm., 187 mk., 150 mr. W 1827 r. 8 dm., 72 mk. Dziedzice S. prowadzą w 1398 r. proces z bisk. płockim o granicę od wsi Sobokląsk (Kod. Maz., 127). 2.) **S.**, okolica szlachecka w pobliżu ujścia rz. Nur do Bugu, w pow. ostrowskim, gm. i par. Nur. W obrębie jej leżą wsi: a) *S. Bochny*, wś szl. i włośc. Wchodziła w skład dóbr Obrytte, ma 16 mr. włośc. W 1827 r. 5 dm., 31 mk. b) *Ś. Compory* (Cempony?), wś szlach. i włośc. nad rz. Bugiem. Wś szlach. ma 3 dm., 18 mk. W 1827 r. było 5 dm., 29 mk. c) *Ś. Nagórne*, wś włośc. i szlach. Wchodziła w skład dóbr Obrytte, ma 2 os., 17 mr. włośc. W 1827 r. było 9 dm., 83 mk. *Br. Ch.*

Slepście, wś, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 60 w. od Poniewieża.

Slepściszki 1.) wś nad rzką Jarą dopł. Świętej, pow. wiłkomierski, gm. Kurkle, par. Świadoście, o 56 w. od Wiłkomierza. Z eksdywizyi dóbr Ołoty hr. Platerów przeszła do różnych właścicieli. 2.) **S.**, wś, tamże, o 69 w. od Wiłkomierza. 3.) **S.**, osada, tamże, o 52 w. od Wiłkomierza. *J. Krz.*

Slepsk, os. leś. i młyn nad rz. Gołką, pow. augustowski, gm. Dowspuda, par. Janówka, odl. od Augustowa 5 w.; os. młyn. 2 dm., 5 mk.; leś. os. 1 dm.

Ślepuchowo, w dok. *Sliepuchowo*, wś, pow. obornicki, o 7 klm. na płd.-zach. od Obornik, na lew. brzegu Samicy Kickrskiej (dopł. Warty), graniczy z Objezierzem, Nieczajną, Górką i Żukowem; par. katol. Objezierze, protest. Szamotuły, poczta w Pamiątkowie, st. dr. żel. w Obornikach; ma 18 dm., 170 mk. (81 kat., 89 prot.) i 305 ha (240 roli, 42 łąk); czysty doch. z ha roli 10·97, z ha łąk 23·89 mrk. S. było własnością poznańskich kawalerów św. Jana jerozolimskiego i wchodziło w skład klucza Krzyżowniki. W r. 1580 Adam Czarnkowski płacił tu od 4 zagr., 2 kom. i 1 osad. Po r. 1795 zabrał wieś rząd pruski. *E. Cal.*

Slesice, pow. ciechanowski, ob. *Kraski Ś.* i por. *Kamienice-Sleżyce.*

Ślesin al. *Sleszyn*, w dok. z 1350 *Slessyno*, 1521 r. *Szlyeszyno*, osada miejska, dawniej miasteczko, pow. koniński, gm. Sławoszewek, par. Ślesin. Leży na półwyspie oblanym przez dwie połowy jeziora ślesińskiego, łączące się pod Ś. wąskim kanałem, przez który przechodzi most i droga bita do Sompolna. Odl. 69 w. od Kalisza, 19 w. od Konina. Posiada kościół par. murowany, szkołę początkową, browar, 92 dm. (51 mur.), 1112 mk. W 1827 r. było 107 dm., 881 mk. W 1864 r. 99 dm., 1205 mk. Konrad, ks. mazowiecki, nadał tę wś bisk. poznańskim (Lib. Ben. Łask., I, 208, przypis. wydawcy). Król Kazimierz W. uwalniając w 1350 niektóre posiadłości bisk. poznańskich od wszelkich opłat i ciężarów, wymienia w ich liczbie i Ś. (Kod. Wielkp., 1295). Tenże król w 1358 r. wydał w Kruszwicy przywilej pozwalający biskupom zamienić wieś Ś. (w pow. konińskim) na miasto, na prawie niemieckiem

(Novi fori quod Srzedske nominatur). Mieszczanie poddani byli juryzdykcyi biskupów. Osada otrzymała targi tygodniowe (Kod. Wielkp., 1370). Lib. Ben. Łaskiego nazywa S. miastem. Pleban miał dziesięcinę z ryb łowionych w jeziorze. W regestr. pobor. z 1579 r. wymieniono Ś. w liczbie wsi, jako własność bisk. poznańskiego, który płacił od 16 łanów, 6 ogrod. bez roli, 4 osad. bez bydła, 4 rzemieślników i 2 rybaków (Pawiń., Wielkop., I, 287). W lustracyi z 1569 r. (Lustr., IV, 304) rewizorowie podają, że pobierano tu cło dwojakie: dla kasztelana i dla biskupa. Narzekano na to: „bo przejazd jest dobry i nie potrzebuje naprawy". Przywileju nie okazano. Kościół par. p. w. św. Mikołaja istniał zapewne już w XIV w. przy zakładaniu miasta. Już w 1413 r. pleban ślesiński Przecław popierał sprawę o dziesięciny w konsystorzu gnieźnieńskiem dawnymi przywilejami (Lib. Ben. Łask., I, 208). Obecny, murowany, z trzema wieżyczkami na froncie, pochodzi z 1604 r. Odrestaurowany w 1874 r. Ś. wraz ze Słupcą wchodziły w skład klucza ciążeńskiego dóbr bisk. poznańskich. S. paraf, dekan. koniński, 2500 dusz. *Br. Ch.*

Ślesin, dawniej *Śleszyn*, *Slesis* r. 1311, wś kośc. i fol., w pow. dekan. bydgoskim, o 7 klm. na wsch.-płn. od Nakła i o $2^1/_2$ klm. ku płn. od kanału bydgoskiego, przy trakcie bydgoskim i drodze żel. bydgosko-pilskiej, w okolicy pagórkowatej, wzn. 95 do 100 mt. npm. Graniczy z Minikowem, Górzynem, Trzeciewnicą i Gumnowicami; par. kat. i poczta w miejscu, prot. Mrocza, st. dr. żel. w Nakle i Strzelewie (Strelau). W r. 1311 pisał się Sułko z Ś. a w r. 1386 Sędziwój Ślesiński (Kod. Wielkop., 948 i 1858); w r. 1489 należał Ś. do Witosławskich; r. 1583 posiadał tam Piotr Witosławski 12 łan. osiad. i 4 zagr., a Maciej Siedlecki 9 łan. os. i 5 zagr. Około r. 1650 dziedziczył Ś. Jerzy z Tęczyna Ossoliński, kanclerz w. kor., który ją darował jezuitom bydgoskim wraz z Minikowem i Górzynem. Gdy majętność tę odebrano jezuitom uchwalił sejm za Jana Kazimierza w r. 1661, żeby za przysądzoną sumę 60.000 złp. wolno im było kupić inne dobra ziemskie (Vol. Leg., IV, 709). Ś. przeszedł potem w ręce Potulickich, którzy dotąd posiadają folwark ślesiński. Dzieje kościoła p. w. św. Mikołaja nie są nam znane. W miejsce starego wystawił Aleksander Potulicki, wojewodzic czernihowski, nowy kościół z drzewa i kaplicę p. w. św. Antoniego w r. 1754. Par., liczącą 1190 dusz, składają: Bogacin, Budy Rybackie, Elżbietowo, Gabrycin, Gącerzewo, Gliszcz, Górzyn, Gumnowice, Kasprowo, Kazin, Kaźmirowo, Maryanin, Michalin, Minikowo, Niedola, Ostrów, Potulice, Samsieczno, Samsieczynek, Ślesin, Suchary, Teresin, Ugoda i Urszulin. Kaplice znajdują się w Samsiecznie i Potulicach, szpital kościelny w Samsiecznie, a szkoły parafialne w Potulicach (Kantowo?), Samsiecznie i Ślesinie. Wś z młynem tworzy okr. wiejski, mający 32 dm., 404 mk. (363 kat., 36 prot., 5 żydów) i 693 ha (379 roli, 215 łąk). Fol. ma 15 dm., 202 mk. (155 kat., 41 prot., 6 żydów) i 1260 ha (1100 roli, 66 łąk, 50 lasu); czysty doch. z ha roli 13·71, z ha łąk 8·62, z ha lasu 2·74 mrk; młyn i cegielnia; chów i tucz bydła; właścicielką jest Aniela hr. Potulicka. *E. Cal.*

Ślesińskie al. *Śleszyńskie*, jezioro na granicy pow. kolskiego i konińskiego, należy do grupy jezior goplańskich i samo stanowiło poprzednio jedną z odnóg równolegle z nim ciągnącego się Gopła, odległego o 6 do 7 w. na wschód. Suche koryto, łączące dawniej oba jeziora, jest dotąd widoczne. W XV w. już rozdział obu jezior był faktem dawnym o tyle, że odłączona część Gopła już nosi nazwę jeziora Śleszyńskiego, którą obejmowano całą grupę przyległych jezior (Pątnowskie, Gosławickie, Licheńskie), łączących się z Wartą pod Morzysławiem za pośrednictwem rzeczki Goplenicy, dziś nie istniejącej. Kierunek jego biegu wskazuje po części dzisiejszy kanał przechodzący od jez. Pątnowskiego do Warty pod Morzysławiem. Dolina bagnista, którą on osusza, powstała z dawnego jeziora, którego najgłębsze cząstki stanowią jez. Gosławickie i Pątnowskie. Północny krańcc jez. Śleszyńskiego stanowi głęboką kotlinę, o wysokich brzegach lesistych. W dalszym przebiegu płn.-zachodni brzeg jeziora przedstawia dolinę piaszczystą, usianą wzgórzami, zwanemi „Wyspy zbójeckie". Tradycya ludowa głosi, że mieli tu siedzibę rozbójnicy, napadający na podróżnych kupców (zapewne żeglarzy na tej drodze wodnej między Wartą a Wisłą). Przywódzcą ich miał być Garca al. Garczyński (Gard tyle co ogród). W odległości 4 w. od krańca płn. jezioro, ciągnące się od płn. ku płd.-zach., zwęża się i na zacieśniającem je półwyspie spotykamy osadę Śleszyn (podobnie położoną jak Skulsk). Pod osadą jest na jeziorze most i przechodzi droga bita do Sompolna. Od osady przybiera kierunek południowy i ciągnie się na 5 przeszło wiorst. Ta południowa część zwaną bywa także jeziorem Mikorzyńskiem. Szerokość wszędzie od $^1/_3$ do $^1/_2$ wiorsty. Południowa połowa jeziora posiada wysokie, malownicze brzegi, usiane włościańskiemi chatami, dworami folwarków, kapliczkami legendowemi. Dąbrowa, Mikorzyn, Wąsosze na zachód., Połwiesk na wschod. wybrzeżu. Na południe od wsi Wąsosze (z kościołem i cmentarzem) wybiega w jezioro ostro zakończony przylądek, zwężający je i za-

mykający niejako. Nosi on nazwę „Białego brzegu“. Na samym cyplu stoi kapliczka św. Barbary, dziś w ruinie. Do miejscowości tej przywiązana jest legenda o Klarze z Mikorzyna, którą porwał przywódzca rozbójników (Garczyński) ze „Zbójeckich wysp“. Po za tym półwyspem rozpoczyna się jezioro Pątnowskie, rozszerzające się w kierunku od zachodu ku wschodowi i łączące się od zachodu z Gosławickiem (przez przesmyk pod Pątnowem) a od wschodu przez dwa kanały i bagnistą nizinę z Licheńskiem. Obszar jeziora S. (obu części płn. i płd.) wynosi według pułk. Strelbickiego 5·5 wiorst albo 0·12 mili kw. Wraz z jez. Pątnowskiem i Licheńskiem liczą 894 mr. *Br. Ch.*

Śleszyn 1.) *Wielki*, 1576 r. *Sliessino*, wś i fol., pow. kutnowski, gm. Żychlin, par. Śleszyn, odl. 3 w. od Żychlina, 2 w. od Pniewa, 22 w. od Kutna, posiada kościół par. murowany, gorzelnią z prod. na 30,000 rs., browar z prod. na 3,240 rs., wiatrak, 29 dm. (15 dwors.), 392 mk. Wartość budynków podług ubezpieczenia rządowego: dworskich 14780 rs., włośc. 3080 rs. (1882 r.). W 1827 r. było 29 dm., 209 mk., par Sołek. Dobra S. były dawniej własnością Pruszaków. W 1886 r. fol. S. Wielki rozl. mr. 949: gr. or. i ogr. mr. 825, łąk mr. 82, nieuż. mr. 42; bud. mur. 18, z drzewa 12; płodozm. 14-pol. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os 26 mr. 78; wś Klotyldów os. 11, mr. 147; wś Zosinów os. 11, mr. 155; wś Trzciniec os. 13, mr. 138; wś Kamillów os. 11, mr. 168. Na samej granicy S. Wielkiego i Małego, w miejscu zwanem Sołek, stał zdawna kościół parafialny, wzniesiony i uposażony przez dziedziców S. Na miejscu starego w końcu XV w. wzniósł nowy z muru Mikołaj Sleszyński († 1535), którego nagrobek, dziś już nie istniejący, świadczył o tej fundacyi. Kościół ten, gdy popadł w ruinę, został rozebrany w 1835 r. i nowy p. w. św. Aleksandra wzniesiono o wiorstę dalej w S. Wielkim. O wiorstę od kościoła w lesie stoi kaplica murowana z grobami rodziny Zaborowskich. W XVI w. kmiecie z S. dawali dziesięciny na stół arcybiskupi, folwark tylko dawał plebanowi miejscowemu, który miał dwa łany roli, ogrody i łąki (Łaski, L. B., II, 497, 498 i przypiski wyd.). Według reg. pob. z 1576 r. w S. Marcin Szliessinski, wojski gostyński, płacił od 11 półłanków, 3 ogrod., 2 karczem, $1^1/_2$ łanu pustego, szynkarza wódki, rzeźnika, rzemieśln., 5 osadn.; w S. Małym Maciej Sleszyński od 6 łan., 3 ogrod., młyna, wiatraka, zaś tenże sam Marcin od $7^1/_2$ łan., 2 ogrod., karczmy, 1 rzemieśln., 9 osad. (Pawiń., Wielkop., II, 110). S. par., dek. kutnowski, 2160 dusz. 2.) **S.** *Mały* al. *Sleszynek*, wś i fol., pow. kutnowski, gm. Żychlin, par. Śleszyn, ma 11 dm., 6 os., 245 mk. W 1827 r. było 18 dm., 152 mk., par. Sołek, Dobra S. Mały składały się w 1875 r. z fol.: Sleszynek i Brzezinki, rozl. mr. 836: gr. or. i ogr. mr. 759, łąk mr, 20, pastw. mr. 25, wody mr. 2, w osadach mr. 4, nieuż. mr. 26; bud. mur. 17, z drzewa 12; płodozm. 10 pol. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 10, mr. 5; wś Biała os. 3, mr. 3; wś Grzybów os. 7, mr 17; wś Oleszcze os. 6, mr. 113; wś Gaj os. 9, mr. 9; wś Zgoda os. 9, mr. 129; wś Gajew os. 8, mr. 6. *Br. Ch.*

Slewitz (niem.), ob. *Słowiska.*

Slewojty, karcz. nad bezim. potokiem, pow. trocki, w 1 okr. poł., o 18 w. od Trok, 1 dm., 6 mk. katol.

Slezowice *Dolne* i *Górne*, w XV w. *Slechowycze*, w 1581 r. *Sleszowice*, wś, pow. wadowicki, par. Mucharz, urz. poczt. w Wadowicach (odl. 17·0 klm.). W połowie XV w. S. leżały w par. Wadowice. Była to wieś królewska, należąca do zamku w Berwałdzie. Łany kmiece dawały dziesięcinę, zdawna, scholasteryi krakowskiej (Długosz, L. B., I, 88). W 1581 r. Komorowski Krzysztof płacił tu od 16 półłanków, 2 komor. z bydł., 2 komor. bez bydła, 1 rzem., 3 kół tracza (Pawiński, Małop., 99). *Br. Ch.*

Sleżany, ob. *Ślężany.*

Sleżyce, zapewne *Slesice*, pow. ciechanowski, ob. *Kamienice-Ś.*

Ślęcin, w XV w. *Slyanczyn*, 1490 *Slęcin*, 1581 *Ślenczyn*, pow. jędrzejowski, gm. i par. Nagłowice. Fol. wchodzi w skład dóbr Nagłowice; wś ma 26 os., 203 mr. W 1827 r. 14 dm., 95 mk. W połowie XV w. S. posiadał kościół parafialny, był własnością Rakowskiego, Lipowskiego i Koluczski, szlachty h. Gryf. Było tu 16 łan. km., z których płacono dziesięcinę, wartości 12 grzyw., prepozyturze krakowskiej; 2 karczmy z rolą także tam płaciły dziesięcinę; 2 folw. rycerskie i zagr. płacili dziesięcinę w Ślęcinie. Proboszcza miejscowego grunta leżały ku Nagłowicom (Długosz, L. B., I, str. 24, 314, 409, 414, 415). Według reg. pob. pow. krakowskiego z 1490 r. wś Ślęcin należała do zamku olsztyńskiego. W r. 1581 wś Ś., własność Andrzeja Reja, miała $5^1/_2$ łan. km., $^1/_2$ łanu km., 1 pusty, 1 komor. z byd., 4 kom. bez byd., 1 rzem. (Pawiński, Małp., 76, 436). O losach kościoła w Ś. poucza nas wizyta biskupia (1596—1598) podająca, iż „kościół paraf. drewniany od Mikołaja Reja z Nagłowic ze wszystkiego złupiony. Ten założywszy miasteczko Oksę, a w niem zbór kacerski, fundusze Ślęcina do niego przyłączył“ (Bukowski, Dzieje Reformacyi, I, 640). Że zaś Oksza została założoną 1544 r., zamknięcie kościoła nastąpiło zapewne wkrótce potem. *Br. Ch.*

Ślępiska, niem. *Marienthal,* 1776 *Ślepiska,* fol. szlach. do Ostrowitego, pow. świecki, st. poczt., tel. i kol. Lniano 4·5 klm. odl., par. kat. Swiekatowo. W 1885 r. 2 dm., 16 mk. Założone r. 1760; w r. 1776 jest pustkowiem.

Ślęzaki sl. *Szlązaki,* os. w obr. gm. Dąbrowicy, pow. tarnobrzeski, nad pot. Łuczkiem, między nim (od zach.) a Świerubem (od wsch.) al. Ujściem lub Burdą; wznies. 168 mt. npm. (szt. gen.); 28 dm., 139 mk. *Br. G.*

Ślęza, niem. *Lohe,* 1203 r. *Slenza,* rzeczka, powstaje z połączenia się dwu źródlanych ramion, wypływających z pasma wzgórz t. n. a właściwie płaskowzgórza, stanowiącego przejście od pasma gór Kładzkich do doliny Odry (na pograniczu pow. niemczyńskiego i strzelińskiego). Odnogi te łączą się pod Borowem (Bohrau) w pow. strzelińskim i podążają w kierunku płn.-wschod. do Odry, do której S. uchodzi poniżej Wrocławia. Długość biegu dochodzi 9 mil. Dolina tej rzeki była odwieczną siedzibą plemienia słowiańskiego Ślęzan. Nazwę Ślęzy nosiła do XV w. jeszcze góra pod Wrocławiem, zwana później Zobtenberg. Nazwa tego obszaru i mieszkającego tu plemienia rozszerzyła się około XII w. na przyległe doliny rzeczne i ich mieszkańców. Ztąd właściwa nazwa tego kraju brzmieć winna Śląsko. *Br. Ch.*

Ślężany 1.) w spisie urzęd. *Ślętochy* (?), wś i fol. nad rz. Bugiem, pow. radzymiński, gm. Małopole, par. Dąbrówka, odl. 9 w. od Radzymina, posiada fabrykę krochmalu z kartofli, browar z produkcyą na 28,700 rs., 226 mk. W 1827 r. było 19 dm., 192 mk. W 1880 r. fol. S. rozl. mr. 1227: gr. or. i ogr. mr. 317, łąk mr. 15, past. mr. 130, lasu mr. 592, nieuż. mr. 113; bud. mur. 10, drewn. 16; płodozm. 4 i 11-pol, las urządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 16, z gr. mr. 98; wś Kowalicha os. 10, mr. 275; wś Ignatów os. 4, mr. 79; wś Maryanów os. 7, mr. 136. 2.) **Ś.,** w XIV w. *Slanzani,* wś, pow. włoszczowski, gm. i par. Lelów. W 1827 r. 63 dm., 300 mk., par. Staromieście. Kazimierz W., sprzedając wójtowstwo lelowskie Marcinowi, mieszczaninowi z Lelowa, za 50 grzyw. groszy praskich, wymienia jako uposażenie wójta dwa łany frankońskie i dwa ogrody z domem i placem w S., która to wieś wraz ze Zbyczycami i Staromieściem należała do Lelowa (Kod. Małop., III, 193). Por. *Lelów* (t. V, 34). *Br. Ch.*

Śliacz, *Niżni, Średni* i *Wyżni,* węg. *Szlécs (Alsó-, Felsö- és Közep)* al. *Trium* al. *Harom Szlécs,* miasteczko, w hr. liptowskiem, pow. rożeńskim, nad pot. Śliaczem, wypływającym z płd. obszaru wsi i płynącego na płn. do Wagu. Ś. Wyżni wzn. 625 mt., Średni 550 mt., Niżni 519 mt. npm. W r. 1880 było 231 dm., 1597 mk. Słow.; obszar 3397 kwadr. sążni kat. Par. łac. w miejscu, z kościołem p. w. św. Symona i Judy apost. Istniał już r. 1326; metryki chrztu pochodzą z r. 1646, ślubne od r. 1663, zmarłych od r. 1649. Kościół stoi w Ś. Średnim. Dusz rz.-kat. w Ś. Wyżnim 610, wschod. obrz. 74, żyd. 5; w Niżnim rz.-kat. 510, wschod. obrz. 68, ewan. 1, żyd. 3; w Średnim rz.-kat. 567, wsch. obrz. 49, ewan. 1, żyd. 6, razem 1976 (Szem. dyec. spiskiej z r. 1878). Urząd pob., sąd pow. w Rożeniu, st. p. Niemiecka Lupcza. *Br. G.*

Ślibiny, wś, pow. wyłkowyski, gm. Kibarty, par. Władysławów, odl. od Wyłkowyszek 27 w., 16 dm., 175 mk. W 1827 r. 20 dm., 178 mk.

Slidnau (niem.), mor. *Hladniów,* pol. *Głodniów,* wś, gm. Ostrawa Polska, pow. frysztacki, obw. sąd. bogumiński, na płn.-wsch. stoku Hładniowa, góry wzn. 290 mt. Liczy 39 dm., 537 mk., 511 kat., 17 prot., 9 żyd.; Czechoszląz. 422, Pol. 57, Niemc. 58. Kopalnie węgla. Ob. *Ostrawa Polska.* *Br. G.*

Sliki, wś, pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 60 w. od Kowna.

Slina, *Selina* (Święcicki, Opis Mazowsza), *Jabłoń, Jabłonka, Jamiołka, Łopuchowa,* rzeczka w pow. mazowieckim. Należy ją odróżniać od poblizkich rzeczek: Gać (zwana też Jabłoń) i Jabłonka. S. bierze początek na obszarze wsi Jabłoń Kościelna (o 8 w. na wschód od Wysokiego Mazowieckiego), ze stoków płaskowzgórza sięgającego w najwyższym punkcie do 582 st. npm. Płynie w kierunku północnym przez Rykacz, Bujny, Byszewo (dolina rzeczki wzn. 407 st.), Starą Ruś, Bruszewo, Jamiołki, Kłoski, Garbowo, Kobylin, Zawady, Milewo, Łopuchowo i pod wsią Targonie uchodzi z lew. brzegu do jednej z odnóg Narwi, szeroko się tu rozlewającej i tworzącej kilka koryt. S. płynie z początku wązką doliną o wyniosłych brzegach, następnie dolina się rozszerza stopniowo (od wsi Kłoski), brzegi obniżają a po za Łopuchowem dolina S. łączy się z podmokłą, bagnistą doliną Narwi. Z lewego brzegu przyjmuje rzkę Rokitnicę, płynącą od wsi Mocichy i uchodzącą między wsiami: Piszczały-Kończany i Kłoski-Koziołki. Długość S. wynosi 30 w. Niekiedy Rokitnica (długa 15 w.) bywa uważana za Slinę. Według Święckiego (Opis Mazowsza) S. stanowiła granicę ziemi zambrowskiej od Jadźwingów-bielskich. *Br. Ch.*

Slinki, dobra, pow. mozyrski, od 1863 r. własność Prószyńskich, około 90 włók; młyny i folusze, rybołówstwo. *A. Jel.*

Slinkowa Rudnia, pow. mozyrski, ob. *Rudnia Slinkowa.*

Slintytenie 1 i 2, dwie wsi, pow. szawelski, gm. Okmiany, o 66 w. od Szawel.

Ślipanka, wzgórze lesiste i las, nad źródłami rz. Rybnicy, w obr. Jasionowa Górnego, pow. kosowski. Wzn. 882 mt. npm.; na płn. od niego czubek Struczkil (1000 mt.), a na płd. Bukowiec (885 mt.), w płn.-wschod. rozgałęzieniach pasa „Ihrec“ zwanego. Od zach. płynie ku płn. pot. Bezulka, dopł. Rybnicy, a na płd. pot. Waratyn do Czeremoszu.

Ślipcze, wś i fol. nad rz Bugiem, pow. hrubieszowski, gm. Mieniany, par. Ślipcze (r. g.) i Hrubieszów (r. lat.), odl. 7 w. od Hrubieszowa. Posiada cerkiew paraf., szkołę początkową. Ludność trudni się wyrobem płótna grubego. W 1827 r. 65 dm., 423 mk. Dobra Ś. składały się w 1886 r. z folw. S. i Wołynki, rozl. mr. 998: fol. Ś. gr. or. i ogr. mr. 252, łąk mr. 33, lasu mr. 97, nieuż. mr 63; bud. mur. 2, z drzewa 20; fol. Wołynka gr. or. i ogr. mr. 467, łąk mr. 38, nieuż. mr. 49; bud. mur. 2, z drzewa 5; las nieurządzony. Wś Ś. os. 50, mr. 690. Cerkiew erekcyi nieznanej; obecna zbudowana około 1760 r. Do par. należą kaplice we wsiach Mieniany i Czumów.

Ślipczyce al. *Ślepczyce*, mylnie *Ślipczyniec*, wś nad rzką Bystyjówką, pow. żytomierski, na pograniczu radomyskiego, odl. o 15 w. od mka Czerniachowa. Nad rzeką znajduje się labradoryt. W Ś. oraz w okolicy przeważa gnejs. Por. *Brody* 2.). *A. L. Br.*

Ślipki 1 i 2, dwie wsi, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Rabuń, okr. więjski Ostaszkowo, o 5 w. od gminy a 18 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z mka Dołhinowa do Wilejki, ma 18 dm., 154 mk. (podług spisu z 1864 r. jedna z nich, należąca do dóbr Ostaszkowo Ciechanowskich, miała 37, druga zaś, do dóbr Maryampol Żeligowskich, 27 dusz rewiz.). Była tu kaplica prawosł. drewniana.

Ślipsk, kol., pow. augustowski, gm. Szczebro Olszanka, par. Szczebra, odl. od Augustowa 14 w., 1 dm., 3 mk.

Śliski, może *Slizki*, wś, pow. łomżyński, gm. i par. Zatory. W 1827 r. 9 dm., 56 mk.

Slisko, węg. *Szilistye*, wś, hr. goemoerskie, (Węg.), 279 mk.

Ślisze, wś, pow. władysławowski, gmina Szyłgale, par. Syntowty, odl. od Władysławowa 22 w., 6 dm., 66 mk. W 1827 r. było 4 dm., 35 mk.

Śliszkowce, ob. *Szliszkowce*.

Śliwa, osada włośc. śród błota Topielec, pow. wieluński, gm. Kurów, par. Wieluń (o 2 w.). W 1827 r. 1 dm., 4 mk.

Śliwa 1.) wś i dobra nad rz. Śliwką, pow. słucki, w 1 okr. pol. starobińskim, gm. Carowcy. Wś, zwana S. Wielka, ma 52 osad pełnonadziałowych; fol., własność obecnie ks. Hohenlohe, dawniej Radziwiłłów, ma około 70 włók. 2.) **S.**-*Mała*, zaśc. nad rz. Śliwką, pow. słucki, w 1 okr. pol. starobińskim, gm. Carowcy, par. kat. Słuck, ma 7 osad; własność niegdyś radziwiłłowska, z kolei ks. Witgenstejnów, obecnie ks. Hohenlohe. 3.) **S.**-*Mała*, zaśc. nad rzką Śliwką, pow. słucki, o 10 w. na wschód od Słucka (par. katol.), w okr. pol. kopylskim, ma 7 osad; miejscowość nizina, łąki obfite. 4.) **S.**, osada u źródeł rz. Śliwy, pow. bobrujski, gm. Horki. *A. Jel.*

Śliwa 1.) wś, pow. morąski, st. p. i tel. Zełwałd; 235 ha, 13 dm., 92 mk. 2.) **Ś.**, dobra ryc., tamże; 243 ha, 14 dm., 77 mk. Wś polsko-mazurska.

Śliwaków, wś, os. młyn. i karczma, nad rz. Wartą, pow. noworadomski, gm. Konary, par. Kłomnice (odl. 9 w.). Wś ma 19 dm., 166 mk., 260 mr.; os. młyn. 3 dm., 3 mk., 39 mr. dwor.; karcz. 1 dm., 5 mk., 8 mr. W 1827 r. 18 dm., 127 mk. Wś ta wchodziła w skład dóbr kasztelanii konarskiej. Wsi te obowiązane były, podobno, dostawiać do zamku olsztyńskiego (odl. 2 1/2 mili), po 6 wozów jednokonnych brzeziny z każdego łanu. Powinność tę zmieniono następnie na obowiązek dostarczania dla obrony zamku 6 zbrojnych (z trzech wsi). Por. *Konary*. *W. O.*

Śliwianka, góra lesista w dziale wodnym między Złotą Lipą (od zach.) a Koropcem (od wsch.), na zach. od wsi Wolicy, pow. podhajecki, pod 42° 45′ 45″ wsch. dług. od F. a 49° 11′ 55″ płn. szer. g. Wzn. 413 mt. npm. Lasy rozpościerające się na płn. zowią Kobyli i Czopów las (410 mt.), a na płd. Hołhocki las (408 mt.); wzgórze lesiste na zach. położone, nad Złotą Lipą, Średni garb (405 mt.). *Br. G.*

Śliwice, niem. *Gross Schliewitz*, wś kośc. w borach tucholskich, nad rz. Śliwiczką, o 25·7 klm. na płn.-wsch. od Tucholi, na krańcu pow. tucholskiego. Od linii drogi żel. tucholskiej, starogardzkiej i wschodniej odl. 3 mile; 1622 ha (26 lasu, 281 łąk, 916 roli or.). W 1868 r. 985 mk.; 1885 r. 175 dm., 231 dym., 1246 mk.; 1142 kat., 68 ew., 36 żyd. W 1887 r. odbyło się tu po raz pierwszy nabożeństwo ewang. w budynku szkolnym. Jest pastor ale nie ma jeszcze kościoła. Znajduje się tu 4-klas. szkoła katol. (4 nauczycieli), towarzystwo rolnicze, czytelnia tegoż towarzystwa i st. poczt. (poczta chodzi do Czerska). Spółka pożyczkowa r. 1883 miała 9000 mrk we wekslach. Co rok odbywają się tu 2 jarmarki. Za czasów Augusta II zostały Ś. przez ciągłe wojny bardzo spustoszone, w skutek tego nadał król Ś. przywilej na wolne drzewo opałowe i budulcowe w przyległym lesie królewskim, wolne paśniki i rybołówstwo. Fryderyk Wielki potwierdził ten dokument. Niedawno dopiero skarb te prawa poczęści wykupił i wypłacił za wolny wrąb 178,000 mrk a za wolny paśnik 24,000 mrk. Za prawo rybołówstwa w jeziorze dają 17,000 mrk, ale

gmina żąda więcej. Procent 204,000 mrk wypłaca się rocznie uprawnionym spadkobiercom, tak że gmina należy teraz do najbogatszych w okolicy. Kościół katol. (dekanat świecki) p. w. św. Katarzyny, patronatu rządowego, zbudowany na nowo w 1830 r. z cegły i kamienia. Na jednym z 3 domów napis z datą 1584 r. Przy kościele bractwo Pocieszenia M. B. (od r. 1819), Opatrzn. Boskiej (od 1744 r.) i bractwo trzeźwości. Wsi parafialne: Ś., Śliwiczki, Lipowo, Krąg, Lubocin, Rosochatka, Barłogi, Bieliczek (Silberhof), Łcboda, Woziwoda, Jabłonka, Kamionka, Bechsteinswalde, Lisiny, Einsidelc, W. Gaczna, Wildgarten, Gruenthal, Klocek, Biała, Rzepiczna, Główka, Okoniny Polskie, Rosenthal, Wolfsbruch, Bielska Struga, Liśsk, Wądół, Łąskie Piece, Zazdrość, Laski, Łążek, Brzozowe Błota, Pfalzplatz, Gajdowskie, Zdroje, Ludwichowo, Trzebczyny, Sarnówek, Szlachta, Osówek, Starzyska, Osieczno, W. i M. Krówno, Linówek, Brzeźno i Zdrojno. W 1867 r. było 6207 dusz, 1888 r. 8030. Ponieważ zaś kościół może 800 ludzi pomieścić, a zbiera się do 2 tysięcy, dla tego ma być powiększony. Wizyt. Madalińskiego z r. 1687 opiewa, że tu był wówczas kościół drewniany; prob. posiadał 4 włóki. Do par. należały S., Łążek, Osówko, Liśsk i Śliwiczki; dusz było około 318. Do prob. należały także jeziora: Chmielnik i Smug. Do szkoły przytykał ogródek; administratorem był Stan. Sądecki (str. 76). S. należały wtedy do ststwa świeckiego. Lud tutejszy, na wskroś polski, zatracił strój swój malowniczy. Dziś kobiety i mężczyźni noszą się po miejsku z niemiecka. Ludność jest drobnego wzrostu; dziewczęta nie spuszczają warkoczów, ale je na tyle głowy zapinają. Lud opowiada, iż przy łąkach Rudziskami zwanych istniała kopalnia srebra. Dotąd znajduje się tam most żelazny, Srebrnym zwany, a w pobliżu wioska Silberhof czyli Bieliczek; oprócz tego są tu jeszcze na powierzchni kawałki szybu. Przy wsi leżą także dwie góry, obok których odkryto dwa wielkie kręgi z wysokich kamieni. *Ks. Fr.*

Śliwicki-Rów, prawy dopływ w Prusiny (ob.).

Śliwiczka, struga pod Śliwicami, pow. tucholski.

Śliwiczki, 1.) niem. *Klein Schliewitz*, wś pod Śliwicami, pow. tucholski, st. p. i par. kat. Śliwice, 416 ha (128 lasu, 21 łąk, 137 roli orn.). W 1885 r. 56 dm., 71 dym., 415 mk.; 399 kat., 11 ew., 5 żyd.; na leśn. Zimne-Zdroje przypada 1 dom, 8 mk. Szkoła katol. w miejscu. 2.) **Ś.**, enklawa w pow. świeckim, do pow. tucholskiego należąca, gm. Mikołajki.

Śliwińska-Buda, wś włość., pow. władysławowski, gm. Tomasz-Buda, par. Wysoka-Ruda, odl. od Władysławowa 36 w., ma 5 dm., 39 mk. W 1827 r. było 3 dm., 24 mk., par. Sapieżyszki.

Śliwiny, ob. *Śliwno.*

Śliwka, rz. w pow. bobrujskim i słuckim, lewy dopływ Słuczy. Bierze początek w pow. bobrujskim, około osady Śliwa, w gm. Horki, ubiegłszy 5 w. lesistemi moczarami w kierunku zachodnim wkracza w pow. słucki, tu zwraca się na południe, przecina szosę moskiewsko brzeską i płynie koło zaśc. Taliszcze, Mała-Śliwa, wsi Wielka-Śliwa i o 1 w. za fol. Śliwa uchodzi do Słuczy na 46 w. od jej źródeł. Długość biegu wśród ostępów leśnych i bagnisk około 5 mil. *A. Jel.*

Śliwka, fol. poradziwiłłowski, w pow. słuckim, przy drodze z Wielkiej-Śliwy do Nowodworców, w 1 okr. pol. starobińskim, gm. Carewcy. *A. Jel.*

Śliwka, młyn, w r. 1681, pod Wilczą, w pow. niegdyś kaliskim, później pleszewskim.

Śliwki, pow. przasnyski, ob. *Murawy* i *Morawy.*

Śliwki, rus. *Sływki*, wś, pow. kałuski, 32 klm. na płd.-zach. od Kałusza (sąd pow.), 6 klm. od urz. poczt. w Perehińsku. Na płn. leży Niebyłów, na wschód Przysłóp, na płd.-zach. Jasień, zach. część wsi przytyka do Perehińska (pow. doliński), a płd.-wschod. narożnik do Bogrówki (pow. bohorodczański). Zach. granicę wsi dotyka Łomnica płyną ca od płd. na północ. W narożniku płd., w lesie Kocebalówka, powstaje pot. Turawa i płynąc na płn., przyjmuje od lew. brzegu Tarawkę, nadpływającą z Jasienia, i wchodzi do Niebyłowa, gdzie wpada do Łomnicy. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Łomnicy. Wznies. obszaru dochodzi na płd., w lesie Turawka, 827 mt., w lesie Kocebalówka 895 mt., na granicy płn.-wschod. 529 mt. Własn. większa tu i w Ugartsthalu (rządowa) ma łąk i ogr. 15, lasu 1362; wł. mn. roli or. 259, łąk i ogr 1166, pastw. 266, lasu 191 morg. W r. 1880 było 150 dm., 708 mk. w gm. (666 gr.-kat., 42 izr., wszyscy Rusini). Par. rz.-kat. w Rożniałowie, gr.-kat. w miejscu, dek. perehiński. We wsi jest cerkiew p. w. św. Mikołaja, w cerkwi kopia obrazu św. Mikołaja, malowana przez Leoncyusza Różyckiego (ob. „Malarstwo cerkiewne na Rusi“ w Kwart. histor., Lwów, 1887, str. 261). Jest tu także szkoła filialna i kasa pożyczk. gm. z kapit. 608 złr. w. a. Za czasów Rzpltej należała wś do dóbr koronnych, ststwa kałuskiego. W lustracyi z. r. 1765 (Rkp. Ossol., № 2837, str. 17) czytamy: „Ta wieś podług inwentarza importuje na rok intratę złp. 1928 gr. 15. den. 15. Arendy karczemnej z porękawicznem wypłaca corocznie złp. 927, która suma do sumy generalnej wchodzi“. *Lu. Dz.*

Śliwna, przysiołek *Patryniec* (ob.)

Śliwna-Góreczka, część Góreczek, w pow. krobskim.

Śliwnica, potok, powstaje w obr. Śliwnicy, pow. brzozowskim, w płn. stronie, z podwzgórzy Rączyny (452 mt.). Płynie na płn. między wzgórzystą doliną, przez Śliwnicę, oddziela Dubiecko od Przedmieścia dubieckiego i pod miastem uchodzi do Sanu z lew. brzegu. Ujście leży 232 mt. npm. (szt. gen.). Długość biegu 10 klm. Zabiera od praw. brzegu pot. Drohobyczkę nieco powyżej ujścia.

Śliwnica, 1.) *Śływnicia z Nahorczanami* al. *Nahurczanami,* wś, pow. przemyski, 10 klm. na płd.-zach. od sądu pow. w Przemyślu, tuż na płd. od urz. poczt. i tel. w Krasiczynie. Na zach. leżą Krasice, na płd. Olszany, na wschód Prałkowce. San płynie wzdłuż granicy zach. od płn. na płn. W płd. części wsi powstają strugi i płyną na płn. do Sanu. Na płd.-wschód wznosi się punkt do 409 mt. Własn. większa (ks. Adama Sapiehy) i własn. mn. podana przy opisie Krasiczyna. W r. 1880 było 85 dm., 620 mk. w gm. (41 dm., 304 mk. w Śliwnicy, 21 dm., 151 mk. w Nahorczanach, 23 dm., 78 mk. w Komarze) a 4 dm., 22 mk. na obsz. dwor. (540 gr.-kat., 95 rz.-kat., 7 izr.; 620 Rusinów, 22 Polaków). Par. rz.-kat. w Krasiczynie, gr.-kat. w miejscu, dek. niżankowicki, dyec. przemyska. Do par. należy wś Tarnowce. We wsi jest cerkiew. 2.) **Ś.,** wś, pow. staromiejski, 13 klm. na płn.-zach. od Starego-Miasta, 8 klm. na płn.-zach. od sądu pow. w Starej-Soli, 6 klm. od st. kol., urz. tel. i poczt. w Chyrowie. Na płn. leży Polana, na płn.-wsch. Berezów, na płd.-wsch. Tarnawka, na płd.-zach. Surzyca-Wielka, na zach. Bąkowice W płd. stronie wsi powstają małe strugi i podążają do Strwiąża. Zabudowania wiejskie leżą w środku obszaru. Ludność i obszar podano przy opisie wsi Polany, z którą Ś. tworzy jedną gm. katartralną. Par. rz.- i gr. kat. w Chyrowie. *Lu. Dz.*

Śliwnik, góra lesista, w dziale Uklejny, na praw. brzegu Raby, na płd.-wsch. od Myślenic, na granicy gm. Chełma i Poręby, pow. myślenicki, pod 37° 39′ 15″ wsch. dłg. g. F., a 49° 47′ 55″ płn. sz. g.; wzn. 620 mt. npm. Od zach. biją źródła pot. Uklejny, dopł. Raby. a od wsch. spływają strugi do Trzemeśni, też dopł. poblizkiej Raby. Ob. *Uklejna. Br. G.*

Śliwnik, 1.) *Welki,* węg. *Nagy-Szilva,* wś, hr. szaryskie (Węgry), kościół kat. filial., 200 mk. 2.) **Ś.** *Mali,* węg. *Kis-Szilva,* wś, tamże, kościół katol. filial., 264 mk.

Śliwniki, wś i fol., pow. łęczycki, gm. Piaskowice, par. kat. Solca-Wielka, cw. Ozorków, odl. 8 w. od Łęczycy, ma 27 dm. 139 mk. W 1827 r. było 12 dm., 120 mk. Fol. Ś. rozl. w 1873 r. mr. 497: gr. or. i ogr. mr. 428, łąk mr. 18, past. mr. 32, nieuż. m. 18; bud. mur. 3, z drzewa 13; płodozm 4, 7 i 8-pol. Wś Ś. os. 22, mr. 73; wś Zelgoszcz os. 11, mr. 33; wś Bibijanów os. 36, mr. 158; wś Rózin os. 13, mr. 85. Na początku XVI w. dziesięcinę dawano kanonii łęczyckiej a pleb. w Solcy tylko kolendę po pół gr. z łanu. (Łaski, L. B. II, 355). Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1569 Puczel miał 2½ łan., 1 rzem., 6 osad. (Pawiński, Wielkp., II, 59). *Br. Ch.*

Śliwniki, wś i dwór, pow. odolanowski (Ostrowo), o 14 klm. na wsch.-płn. od Ostrowa i 8 klm. na płn.-zach. od Kalisza, na trakcie, który wychodzi z Rososzycy i w Skalmierzycach spływa do wielkiego traktu ostrowsko-kaliskiego. Graniczy z Skalmirzycami, Podkocami, Mącznikami, Węgrami, Strzegową, Psarami, Bilczewem i Biskupicami-Szalonemi; par. i poczta w Skalmirzycach, st. dr. żel. w Ostrowie. W r. 1441 rozgraniczono Ś. z Skalmirzycami; r. 1550 rozróżniano Ś. Małe i Wielkie. W r. 1579 należały Ś. (w parafii Słup) w jednej części do Bartłomieja Kurczewskiego, a w drugiej do Jana Śliwnickiego; Kurczewski posiadał 2 łany osiadłe i 4 zagrod., a Śliwnicki 2 łany os., 5 zagr., 3 komor. i 1 piekarza. W r. 1618 siedzieli na Ś. Śliwniccy, Mikołaj Książyński i Kacper Miniszewski; były tam wówczas 4 łany km., 8 zagr., 2 rzem. i 1 komor.; później przeszła wś w ręce Wielowiejskich, od których ją nabyli (około r. 1750) Niemojowscy. Na obszarze wykopano popielnice, celty bronzowe, naramienice itp. Wś, zwana także Nowe-Śliwniki, leży o staję ku płd.-zach.; ma szkołę, 22 dm., 176 mk. (170 kat., 6 prot.) i 193 ha (186 ha roli). Dwór ma cegielnię i razem z Cierniakiem, Kowalewkiem i Zawadami, z któremi tworzy okrąg dworski, ma 14 dm., 259 mk. (253 kat., 6 prot.) i 676 ha (423 roli, 50 łąk, 159 lasu); czysty doch. z ha roli 12·53, z ha łąk 14·10, z ha lasu 2·35 mrk; chów bydła holenderskiego; właścicielką jest Joanna z hr. Ponińskich Niemojowska. *E. Cal.*

Śliwno, dobra, pow. białostocki, w 2 okr. pol., gm. Choroszcza, o 13 w. od Białegostoku.

Śliwno, wś i dwór, pow. bukowski (Grodzisk), o 11 klm. ku płn. od Opalenicy i tyleż na płn.-zachód od Buku nad rzką, spływającą do Mogilnicy (dopł. Obry). Graniczy z Trzcianką, Brodkami, Dusznikami, Zakrzewkiem, Turkowem i Niegolewem; par. Duszniki, poczta w miejscu, st. dr. żel. w Opalenicy i Buku. W r. 1380 pisał się Stefan z Ś. (Kod. Wielk., n. 1773), który do r. 1391 występuje w aktach grodz. poznańskich jako Stefan Sierp z Ś.; ztąd pochodzili także Mikołaj i Małgorzata Śliwińscy w r. 1391—8. Około r. 1564 było tu 20 łan. osiadł., z których płacono 5 grzyw. fertonów bisk. poznańskim; w r. 1580 posiadał Jakub Niegolewski na Ś. 18 łan. osiadł., 2

ćwierci karczm., 6 zagrod., 3 komor. i 1 kowala. Przy schyłku zeszłego stulecia należało Ś. z Wąsowem i Wymysłowem do Katarzyny Szczanieckiej, starościny średzkiej. Wś ma obecnie 52 dm., 484 mk. (336 kat., 148 prot.) i 411 ha (375 roli, 11 łąk, 2 lasu). Dwór ma z Wymysłowem 17 dm., 322 mk. (291 kat., 31 prot.) i 981 ha obszaru (828 roli, 57 łąk, 2 lasu); cz. doch. z ha roli wynosi 9·40, z ha łąk 9·01, z ha lasu 1·96 mrk; cegielnia i gorzelnia parowa; stacya do stanowienia klaczy, chów i tucz bydła holenderskiego. *E. Cal.*

Sliwno, niem. *Schliewen*, dok. *Schliven*, 1686 *Śliwino*, 1710 *Śliwiny*, dobra, pow. tczewski, nad koleją starogardzką, w nizinach, st. poczt. i par. kat. Tczew (o 5.5 klm.). Dobra mają 399 ha (97 lasu, 11 łąk, 277 roli). W r. 1885 było 7 dm., 23 dym., 155 mk., (104 kat., 51 ew.). R. 1328 nadaje w. m. Werner v. Orselen wś tę miastu Tczewu z prawem chełm. Jako osady graniczne są wymienione: Tczew, Czarlin, Gniszewo, Wacimierz, rz. Szpęgawa i Rokitki. Dan w Malborku, w dzień św. Ambrożego (ob. Dirschau's Historische Denkwuerdigkeiten von Preuss., str. 65). Cały przywilej w odpisie zawiera: Documenta varia w Peplinie, str. 94. Wizyt. Szaniawskiego z r. 1710 donosi, że S. były zobowiązane dawać mesznе od 24 włók (str. 166). R. 1780 liczyły Ś 17 kat., 103 akatol. (ob. wizyt. Rybińskiego, str. 197). *Ks. Fr.*

Sliwowo 1.) *Łopieniste*, wś szlach., pow. łomżyński, gm. Kossaki, par. Rutki. W 1827 r. było 20 dm., 121 mk. Wspominane w aktach sąd. z 1474 r. gniazdo Śliwowskich (Gloger, Ziemia łomż.). 2.) **S.**, pow. mazowiecki, ob. *Jabłoń*.

Sliwowszczyzna, fol. pryw., pow. lidzki, w 3 okr. pol., o 6 w. od Szczuczyna, 5 mk.

Sliz, wś i fol., pow. garwoliński, gm. i par. Górzno, odl. 10 w. od Garwolina, ma 10 dm., 68 mk. Fol. S., oddzielony w r. 1888 od dóbr Chotynia, rozl. mr. 598: gr. or. i ogr. mr. 394, łąk mr. 70, pastw. mr. 2, lasu mr. 114, nieuż. mr. 18; bud. z drzewa 12; płodozm. 6 i 8-pol.; las nieurządzony, młyn wodny. Wś ma 158 mr. *Br. Ch.*

Slizie 1.) *Piaskowskie*, wś, pow. słonimski, w 3 okr. pol., gm. Kuryłowicze, o 42 w. od Słonima. 2.) **S.** *Podgrobelne*, wś, tamże, o 41 w. od Słonima.

Sliznowizna, os. włośc., pow. władysławowski, gm. Leśnictwo, par. Syntowty, odl. od Władysławowa 14 w., ma 3 dm., 31 mk. W 1827 r. było 3 dm., 22 mk., par. Władysławów.

Slizów, 1260 *Ślizow*, niem. *Schleisse*, wś, pow. sycowski, par. ew. i kat. Syców. W 1842 r. 81 dm., fol., 4 wolne sołtystwa, 565 mk. (132 ew.), szkoła kat.

Sliżanka, rzeczka w pow. bobrujskim, lewy dopływ Ilii, ma początek w okolicy wsi Hubienicz, płynie w kierunku płn. koło wsi i fol. Sołodzieniewicze, wsi Śliżyn, fol. Januszkiewicze, wsi Rudnia (młyn), po za którą przecina lesiste moczary na przestrzeni 5 w; ma ujście nieopodal równolegle z nią płynącej Mytnicy. Długość biegu $2^1/_2$ mili; prąd ma dość bystry; na wiosnę spławia drzewo do Ilii. *A. Jel.*

Śliże 1.) wś i fol. nad Żyżmą, pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. Lida, okr. wiejski i dobra Zachwatowiczów (w 1864 r.) Berdówka, o 14 w. od Lidy, 7 dm., 86 mk. (w 1864 r. 24 dusz rewiz.). 2.) **Ś.**, wś nad rz. Wietyngą, pow. wiłkomierski, gm. Kurkle, o 29 w. od Wiłkomierza. 3.) **Ś.**, wś, pow. wiłkomierski, gm. Wieprze, o 22 w. od Wiłkomierza. 4.) **Ś.**, dobra, tamże, o 24 w. od Wiłkomierza; własność Bielińskich. 5.) **Ś.**, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 101 w. od Nowoaleksandrowska. 6.) **Ś.**, dobra, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 60 w. od Poniewieża. 7.) **Ś.** 1-sze, fol., pow. szawelski, gm. Podubis, o 23 w. od Szawel. 8.) **Ś.** 2-gie, fol., tamże, o 24 w. od Szawel. *J. Krz.*

Śliżele, zaśc., pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 59 w. od Poniewieża.

Śliżowo, wś nad bezim. strumieniem, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Mańkowicze, okr. wiejski i dobra Chomskich (w 1864 r.) Kubarka, o 5 w. od gminy a 61 w. od Wilejki, ma 4 dm., 26 mk. prawosł. i 44 katol. (37 dusz rewiz.).

Śliżuny, w spisie z 1864 r. *Służuny*, wś nad Mereczanką, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Soleczniki, okr. wiejski i dobra, Balińskich, Jaszuny, o 9 w. od gminy a 27 w. od Wilna, ma 5 dm., 75 mk. kat. (w 1864 r. 27 dusz rewiz.).

Śliżyn, wś i dobra nad rz. Sliżanką, lewym dopł. Ilii, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Hajna, par. kat. poprzednio Hajna, obecnie Łohojsk. Na początku XVIII w. S. należał do rodziny Baków. Jan Baka, jezuita i wierszopis, sprzedawszy S., fundował misyę jezuicką w Słoniu (pow. ihumeński). W pierwszej połowie bieżącego wieku S. był własnością Iwanowskich, którzy posiadali tu 26 poddanych płci męz. Obecnie S. rozdrobiony na 3 schedy, mianowicie: dwie należą do Iwanowskich, każda po $7^1/_2$ włóki, a trzecia jest własnością Ambruszkiewiczów i ma 4 włóki. Grunta lekko szczerkowe, faliste, łąki dobre. *A. Jel.*

Śliżyszki 1) zaśc. szlach. nad jez. Wirynta, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 65 w. od Święcian, 2 dm., 18 mk. kat. 2.) **S.**, wś, pow. rossieński, gm. Kielmy, par. Lale, o 25 w. od Rossień; w 1862 r. własność Grużewskiego.

Słobodzia, ob. *Słobodzia*.

Slochow (dok.), ob. *Człuchowo.*

Sloischendorf (dok.), ob. *Zajezierze.*

Sloków, niem. *Schlogwitz*, 1379 *Slohowicz*, dobra ryc. i wś, pow. prądnicki, par. Probnitz-deutsch. W r. 1861 było 27 dm., 217 mk. (72 ew.). Dobra miały 890 mr. (812 mr. roli), wieś 88 mr.

Slomno i *Slompno* (dok.), ob. *Sulmin.*

Słosarskie, młyn i tracz na obsz. dwor. Rudawy, pow. chrzanowski. *Br. G.*

Slottenhof, fol. dóbr pryw. Dubene, w okr. i parafii selburskiej, pow. frydrychsztackim (Kurlandya).

Słozki, wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Dziewieniszki, okr. wiejski Utkany, o 7 w. od gminy a 52 w. od Oszmiany, ma 5 dm., 36 mk. kat. (w 1864 r. 17 dusz rewiz.); należała do dóbr Albertyn, Umiastowskich.

Słubów, wś, i *Słubowska Wólka*, wś włośc., pow. radzymiński, gm. Zabrodzie, par. Niegów. Wsi tych nie podaje ani Spis z 1827 r., ani Skorowidz Zinberga, ani Spis urzęd. miejscowości gub. warszawskiej (Pamiat. Kniżka). Na mapie wojenno-topogr. (XVII, A) oznaczone są jednak: Słubów jako wś o 5 dymach a Słubowska Wólka jako wś o 11 dym. S. znajduje się nad odnogą Bugu (z lew. brzegu), na samej granicy od pow. pułtuskiego, przy drodze z Radzymina do Wyszkowa. Święcicki w „Opisie Mazowsza“ („Kwartal. Kłosów“, 107) wymienia S. „bardzo lichą mieścinę“. Być może jednak, iż to odnosi się do wsi Szlubowo w pow. pułtuskim, w pobliżu Gąsocina (st. dr. żel. nadwiślańskiej). *Br. Ch.*

Sluiken, fol. dóbr koronnych Luttringen, w okr. i pow. goldyngskim, par. frauenburska (Kurlandya).

Słupanini, dok. 1289 r., obszar ziemi pod Starą Kiszewą, pow. kościerski (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 400).

Słupenica (dok.), ob. *Słupa.*

Słusarewo, jezioro w pow. zwinogródzkim, o 1 w. od wsi Maryanówki; wysycha latem.

Słusarówka 1.) urzęd. *Ślesarowka*, wieś rząd., pow. bałcki, okr. pol., gm. i sąd Sawrań (o 8 w.), par. kat. Krzywejezioro, o 50 w. od Bałty, ma 95 osad, 439 mk., 751 dzies. ziemi włośc., 47 cerkiewnej. Posiada cerkiew p. w. św. Michała, wzniesioną w 1875 r., z 596 wiernymi. Należała dawniej do klucza sawrańskiego hr. Rzewuskich, obecnie rządowa. 2.) **S.**, chutor, pow. olhopolski, pomiędzy miasteczkiem Czeczelnikiem a wsiami Biały Kamień i Rohuzka. *Dr. M.*

Słusary, wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Subotniki, okr. wiejski Kudejsze, o 5 w. od gminy, 35 dusz rewiz.; w 1864 r. należała do dóbr Kwiatkowce, Umiastowskich.

Słusarzówka, zabud. wiejskie w Rabie Niżniej, pow. limanowski. *Br. G.*

Słusarzyszki 1.) wś włośc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gmina i dobra skarbowe Daugieliszki, okr. wiejski Izabelin, o 8 w. od gminy a 31 w. od Święcian, ma 6 dm., 44 mk. kat. 2.) **S.**, *Ślesaryszki*, wś i zaśc., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Niemenczyn, o 6 w. od gminy a 28 w. od Wilna, 5 dm., 46 mk. kat. Podług spisu z 1864 r. wś miała 28, zaśc. zaś 2 dusze rewiz.; należały do dóbr Czarny Dwór, Parczewskich.

Sluza 1.) niem. *Schlusa*, dawniej lemaństwo, nadane 1762 r., dziś wś na Kaszubach, pow. kościerski, st. p. i par. kat. Lipusz (o 7·5 klm.), st. p. Kościerzyna (o 20 klm.). Leży nad jez. Wieck i zawiera jednę posiadłość większą (477·9 ha, dziedzic Franciszek Dalecki) i 2 wybud. Jabłuszko (1885 r. 2 dm., 24 mk.) i Zawadę, razem 692 ha. W 1885 r. liczyła Ś. sama 8 dm., 77 mk. kat. R. 1710 pobierał prob. ztąd 1 korz. żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 13). Lustracya komisyi pruskiej z r. 1772 donosi: Ś. leży nad jez. Wieckiem (Wetzke), należącem do połowy do Bytowa; posiadaczem jest Jan Dalecki, Polak i katolik, ma przywilej z 1762 r., mocą którego posiadłość ta jako dziedziczne lemaństwo zapisaną została. Oprócz niego jest tu jeszcze 3 zagrodn. (Instleute); wielkość obszaru nieznana, a wiele nieużytków. Wysiew: 20 korcy żyta, 4 jęczm., 4 owsa, 5 tatarki, 2 grochu; zbiera $2^1/_2$ ziarna; cierpi jednak wiele od szarańczy. Łąki leżą nad Wdą, są sapowate i liche; do opału ma dosyć chróstu, drzewo budulcowe dostaje na prośbę darmo. Czynsz: 71 tal. 60 gr., a w naturaliach 2 stofy masła à 15 gr., 4 kury à 6 gr. i 2 gęsi à 15 gr. (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., str. 122). 2.) **S.** (u Kętrzyń.: *Szluza*), niem. *Slusa*, wś, pow. człuchowski, st. p. Zielona, par. kat. Konarzyny (o $1^1/_2$ mili), gm. Mielno; 1360·86 magd. mr. W 1885 r. 4 dm., 32 mk.; leży nad jez. Glisnem, nad granicą powiatu. *Ks. Fr.*

Słuzka 1.) niem. *Schluske*, wybud. do Wawrowic, pow. lubawski, o $^1/_4$ mili od Skarlina. 2.) **S.**, miejscowość w pow. chojnickim, par. Czersk (o $1^1/_4$ mili). W 1848 r. 19 mk. kat. W najnowszym spisie urzęd. niepodana.

Słuzowice, może *Ślizowice*, *Służowice*, niem. *Schlausewitz*, dobra ryc. i wś, pow. raciborski, par. Oderzów. W 1861 r. 55 dm., 348 mk. (Niem.). Obszar dóbr ryc. 498 mr. roli i 600 mr. lasu; wieś ma 390 mr.

Służe, wś, pow. kowieński, w 2 okr. pol., o 62 w. od Kowna.

Słabasz, wś, pow. mościski, 9 klm. na wschód od Mościsk, 7 klm. na zach. od Sądowej Wiszni (sąd pow., st. kol., urz. poczt. i tel.). Na płn. leży Słomianka, na wschód Tuligłowy, na płd. Stojańce, na zach. Twierdza.

Płd. część wsi przepływa pot. Królin, dopł. Wiszni, a w jego dolinie leżą zabudowania. W r. 1880 było 30 dm., 173 mk. w gminie (121 rz.-kat., 44 gr.-kat., 8 izrael.; 143 Polaków, 30 Rusinów). Par. rz.-kat. w Stojańcach, gr.-kat. w Tuligłowach. Wś tworzy ze Słomianką jednę gminę. *Lu. Dz.*

Słabęcin i *Słabęcinek*, ob. *Sławęcin* i *Sławęcinek*.

Słabin, wś nad rz. Desną, pow. i gub. czernihowska, o 24 w. od Czernihowa, ma 200 dm., 1230 mk., gorzelnię. Za czasów polskich wieś ta należała do łowczego nowogródzkiego Borysa Griaznego. We wsi znajdował się wał ziemny a w pobliżu wsi okop ziemny dla obrony od napadów tatarskich. Następnie sioło setnicze pułku czernihowskiego; do sotni należało 35 wsi, w których podług rewizyi z 1764 r. było 3238 dusz.

Słabiny, *Sławin* (?), wś, pow. garwoliński, gm. Górzno, par. Garwolin, ma 10 dm., 68 mk., 158 mr.

Słabki, wś nad rzką Jaźnicą, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Jazno, okr. wiejski Puciatyn, o 11 w. od Dzisny, ma 4 dm., 55 mk. prawosł. (w 1864 r. 21 dusz rewiz.; należała do dóbr Zaucie, własność Kariów).

Słabkowice, w XV w. *Sławkowicze*, 1508 i 1579 r. *Sławkowicze*, wś i fol., pow. stopnicki, gm. i par. Szaniec, odl. 21 w. od Stopnicy. W 1827 r. 20 dm., 151 mk. W 1886 r. fol. S. rozl. mr. 597: gr. or. i ogr. mr. 388, łąk mr. 129, past. mr. 10, nieuż. i pastwiska wspólne mr. 70; bud. mur. 1, drewn. 8; pokłady torfu. Wś S. ma os. 27, mr. 273. W połowie XV w. wś S. miała łany km., karczmy, zagr. i fol. rycerski, z których płacono dziesięcinę konopną i snopową, wartości 6 grzyw., pleban. w Szańcu (Długosz, L. B., II, 379). W 1508 r. S. wraz z Szańcem, Borzykową i wieloma wsiami należą do Stanisława z Kurozwęk. W 1579 r. wś S. należy wraz z Szańcem i przyległemi wsiami do Wojciecha Padniowskiego, ststy dybowskiego, który płaci tu od 5 osad., 2 1/2 łan., 2 ubogich (Pawiński, Małop., 223, 487). *Br. Ch.*

Słabkowszczyzna, wś, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. i dobra ks. Druckich Lubeckich Mańkowicze, okr. wiejski Soroczyn, o 5 w. od gminy a 69 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. połockiej, ma 2 dm., 17 mk. kat. i 2 prawosł. (w 1864 r. 8 dusz rewiz.).

Słabocin, niem. *Schlabotschine*, wś, pow. mielicki, par. kat. i ew. Mielice. W 1842 r. 43 dm., 3 folw., wolne sołtystwo, 439 mk., szkoła ew. Do S. należał fol. Antoniettenruh.

Słabogóra, fol., pow. przasnyski, gmina Krzynowłoga Wielka, par. Chorzele.

Słaboludź, 1565 r. *Sławolucz*, 1579 *Sławoludz*, wś i fol., pow. słupecki, gm. Kazimierz, par. Kleczew, odl. od Słupcy 20 w.; wś ma 18 dm., 128 mk., 59 mr.; fol. 6 dm., 117 mk., 1193 mr. W 1827 r. 8 dm., 104 mk. Fol. S. wchodzi w skład dóbr Kazimierz. Według reg. pob. pow. konińskiego z r. 1579 wś S., w par. Kleczew, własność Jana Spławskiego, miała 2 1/2 łan. (Pawiński, Wielkp., I, 230).

Słabomierz, wś włośc., pow. błoński, gm. i par. Radziejowice, ma 106 mk., 384 mr. W 1827 r. 13 dm., 103 mk.

Słabomirz al. *Słabomierz*, *Slavomirze* 1339, *Slavomirz* 1357 i 1390, *Slawomyerz* około 1523, *Szlabomierz* r. 1577, wś i fol., pow. wągrowiecki (Żnin), o 8 1/2 klm. na zach.-płn. od Żnina; par. Górzyce, poczta w Żninie, st. dr. żel. na Damasławku (Elsenau). S. był własnością arcyb. gnieźn.; w r. 1321 Krzyżacy złupili tę wieś. Przywilej króla Kazimierza z r. 1357 wymienia S. między posiadłościami kapituły gnieźn., która w r. 1390 zaprowadziła tu prawo niemieckie. Około r. 1523 były w S. tylko łany sołtysie. W r. 1577 było 7 śladów osiadł., a w r. 1618 prócz tego kawał roli karczmarskiej. Po r. 1793 zabrany przez rząd pruski, wcielony został S. do domeny wągrowieckiej. Obecnie wieś ma 11 dm., 90 mk. kat. i 232 ha (160 roli, 10 łąk, 32 lasu). Fol. ma 2 dm., 40 mk. (27 kat., 13 prot.) i 155 ha (131 roli, 13 łąk); właścicielem jest Albrecht Manecki, dawniej Erazm Parczewski. *E. Cal.*

Słaborowice, wś i dwór, pow. odolanowski (Ostrowo), o 8 klm. na płn.-wschód od Ostrowa, nad strugą, dopł. Niedźwiady (dopł. Ołoboczki), w okolicy wznies. 140·9 mt. npm.; par. Szczury, poczta i st. dr. żel. w Biniewie o 6 klm. S. istniały już przed r. 1523; około r. 1579 było tu 10 łanów osiadł., 1 zagr. i 3 komor.; dziedzicem był Bartłomiej Karski. W r. 1618 należały S. z 3 łanami km. i 1 zagrod. do A. Mielęckiego. Obecnie wś ma 16 dym., 130 mk. kat. i 140 ha (119 roli, 13 łąk). Dwór ma 9 dm., 134 mk. (90 kat., 44 prot.) i 304 ha (269 roli, 20 łąk, 4 lasu); chów bydła holenderskiego. *E. Cal.*

Słaboszewice al. *Słaboszowice*, w 1256 r. *Slavosovo*, 1580 r. *Słaboszowice*, wś i fol. nad rzką Mierzawą, pow. jędrzejowski, gm. Sędziszów, par. Krzcięcice, odl. 8 w. od Jędrzejowa. W 1827 r. 12 dm., 106 mk. W 1886 r. fol. S. rozl. mr. 359: gr. or. i ogr. mr. 320, łąk mr. 20, past. mr. 8, nieuż. mr. 11; bud. mur. 5, drewn. 10; płodozm. 11-pol. Wymieniona w dok. Bolesława Wstydliwego w liczbie wsi klasztoru jędrzejowskiego; widocznie stała pustkami, gdyż Długosz o niej milczy zupełnie i opuszcza ją zarówno w opisie par. Krzcięcice jak i w opisie dóbr klasztoru jędrzejowskiego. Według reg. pob. pow. książkiego z r. 1581 Niemsta płacił tu od 6 1/2 łan.

km., 7 komor. z bydł., 3 komor. bez bydła (Pawiński, Małop., 85). Wraz z innemi dobrami klasztornemi przeszły S. na własność rządu i wchodziły w skład ekonomii Jędrzejów. Następnie sprzedane przez licytacyę, przeszły w ręce prywatne. *Br. Ch.*

Słaboszewko i *Słaboszewo*, ob. *Sławoszew* i *Sławoszewko*.

Słaboszów, w dokum. z 1212 r. *Slavosow*, w XV w. *Slaboschow*, wś nad rzką Nidzicą, pow. miechowski, gm. Nieszków, par. Słaboszów, leży przy drodze bitej z Miechowa do Działoszyc. Posiada kościół paraf. murowany, szkołę początkową. W 1827 r. 35 dm., 233 mk. Wś tę w 1210 r. nadał niejaki Sławosz klasztorowi w Busku (Kod. Mucz. i Rz., I, 21 i Lib. Ben. Długosza, III, 85). Następnie w 1470 r. klasztor zamienił tę żyzną wieś, ale mimo to pustkami stojącą dla uciążliwych robocizn („labores regios"), z Januszem Długoszem z Czarnocina na wsi Służów i Kostera, bliższe klasztoru i bez ciężarów. Do zamiany tej klasztor dopłacił 30 grzyw. Według Długosza pierwotny kościół paraf. w S. (z XIII w. ?) był z kamienia „lapidea, antiquo more fabricata". Była to zapewne małych rozmiarów budowla, nad którą, gdy popadła w ruinę, wzniesiono większy drewniany („lignea superaedificata est"). W kościele tem w 1463 r. zabity został pleban Mikołaj z Małego Książa przez Piotra Potockiego Szreniawitę (Lib. Ben., III, 92 i 118). Po nim zapewne był plebanem Mateusz Gosławski Wieniawita. Pleban pobierał dziesięcinę z łanów kmiecych (i konopną), wartości do 15 grzyw. Z folwarku dawano altaryi św. Gerwazego i Protazego w Krakowie (Lib. Ben., II, 74). Kościół w S. był widocznie centrem dekanatu, gdyż Długosz wyraża się: „Decanatus de Pelcznicza alias Słaboszow". Według reg. pob. pow. książkiego z r. 1581 Secygniowski płacił ze S. od $2^1/_2$ łan. km., 5 pogorzało, 5 zagr. bez roli, 1 komor. z bydł., 1 rzem., $^1/_4$ roli (Pawiński, Małop., 90). Obecny kościół murowany wzniesiony został po 1852 r. S. par., dek. miechowski (dawniej książki), 2205 dusz. *Br. Ch.*

Słaboszowice al. *Słabuszowice*, w 1508 i 1578 r. *Sławoszowicze*, wś, fol. i dobra nad rzką Opatówką, pow. sandomierski, gm. Lipnik, par. Malice, odl. 20 w. od Sandomierza. Pokłady kamienia budowlanego i wapiennego; 26 dm., 241 mk., młyn wodny. W 1827 r. 21 dm., 196 mk. Dobra S. składały się w 1871 r. z fol. S., Międzygórze, Rogal i Żurawniki, rozl. mr. 1526: gr. or. i ogr. mr. 853, łąk mr. 90, past. mr. 186, wody mr. 26, lasu mr. 239, zarośli mr. 68, nieuż. mr. 64; bud. mur. 9, drewn. 16. Wś S. os. 25, mr. 162; wś Międzygórze os. 23, mr. 241; wś Wesołówka os. 10, mr. 62. Według danych urzęd. z 1880 r. fol. S. miał 470 mr. a wś włośc. 173 mr. Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1508 Zbigniew ze Słaboszewic płacił poboru 2 grzyw. 2 gr. 2 obołe. W r. 1578. S. było własnością Andrzeja Jakubowskiego (Pawiński, Małop., 180, 461). *Br. Ch.*

Słabowo, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. lecki, st. poczt. Ryn (o 6 klm.); 578 ha, 63 dm., 308 mk.

Słabsny, wś rząd., pow. oszmiański, w 2 okr. pol., o 28 w. od Oszmiany, 12 dm., 122 mk. (58 prawosł., 64 katol.).

Słabutowo, ob. *Sławutowo*.

Słacina, mor. *Slatina*, niem. *Schlatten*, wś paraf. z przys. *Nowyświat* z *Karlowicami* (*Neuwelt mit Karlowitz*) i *Ogrodą* (*Ohrad*, *Ohrada*), pow. opawski, obw. sąd. bielowiecki, na Śląsku austr., odl. 16 klm. na płd.-wschód od Opawy, a 3 klm. na płn.-zach. od Bielowca (Wagstadt), na wzgórzu, 414 mt. npm., w okolicy podgórskiej. Graniczy od płn. i płn.-wschodu z Wiszkowicami, od wsch. z Ciskiem (Zeiske), od płd.-wsch. i płd.-zach. z Starąwsią (Altstadt), od zach. ze Skrzypowem. Obszaru 421·47 ha (roli 195·60, łąk 12 27, ogr. 4·83, past. 7·36, lasu 199·65, dróg i nieużytków 1·76). Właściciel Wolfgang Reichsritter von Manner. Do klucza słacińskiego należy sąsiednia Starawieś (Altstadt) z obszarem 45·40 ha. W r. 1880 było 171 dm., 977 mk.; z tego na Nowyświat z Karlowicami przypada 37 dm., 218 mk., na Ogrodę 27 dm., 133 mk. Co do wyznania było: 969 kat., 8 żyd.; 910 Czecho-Szląz., 67 Niem. Kościół par. i szkoła ludowa w miejscu., st. p. Bielowiec, st. dr. żel. Studeńka (Stauding). *Br. G.*

Sładków, pow. janowski (t. III, 427), mylnie zamiast *Słodków*.

Słajkowo, niem. *Slaikow*, dok. *Slauecow*, *Slauekow*, *Slauyko*, 1648 r. *Slaykowy*, dobra rycerskie w Pomeranii, pow. lęborski, st. poczt. Żelazna 1·6 klm. odl., parafia katol. Lębork (o 22 klm.); 319 ha. W 1885 r. 7 dm., 13 dym., 95 mk. (1 katol., 94 ewang.); dziedzic v. Koss. Według taryfy z r. 1648 płacił tu Machwic 4 fl. 8 gr. (ob. Rocz. Tow. Przyj. Nauk w Pozn., 1871, str. 198). W kopenhadzkich tablicach woskowych z XIV i XV w. występuje r. 1392 Adam ze Słajkowa jako ręczyciel, 1401 Anchal ze S., Jaś (Jeske), Jordan, Michał, Paweł, Piotr i Filip ze S. i inni (ob. Zeitsch. des Westpr. Gesch. Ver., IV, str. 78). *Kś. Fr.*

Słakieje, zaśc. szl. nad jez. Dubniki, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 50 w. od Wilna, 2 dm., 25 mk. kat.

Słaniszcze, wś, pow. rohaczewski, gm. Tichynicze, ma 29 dm., 189 mk.

Słankowszczyzna, wś, pow. oszmiański,

w 4 okr. pol., gm. Wiszniów, okr. wiejski i dobra hr. Chreptowiczów Nerowy, o 3 w. od gminy a 44 w. od Oszmiany, ma 14 dm., 78 mk. prawosł. i 70 katol. (w 1864 r. 75 dusz rew.).

Słanowice, ob. *Słonowice.*

Słańskie góry, w hr. ziemneńskim (Węg.), ob. *Hegyallya.*

Słanuliszki, zaśc., pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. Aleksandrowo (dawniej Oława), okr. wiejski Demontańcy, o 5 w. od gminy, 2 dusze rewiz.; należy do dóbr skarbowych Olita.

Słapny potok, powstaje na obszarze gm. Przysłopa, pow. gorlicki, na płd.-wsch. pochyłości góry Kwaśnej (622 mt.); płynie na płd. dolinką śródleśną, tworząc granicę gm. Kwiatonia od Smerekowca aż do ujścia do Koniecznej al. Zdyni z pr. brz. Długość $4^1/_2$ klm.

Słapobalis, uroczysko w dobrach Orniany, pow. wileński.

Słastówka, rz., dopływ Wilii z prawej strony, oddziela dobra dołhinowskie od kumielskich.

Słastówka, zaśc., pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Serwecz, okr. wiejski i dobra Kozieł-łów (w 1864 r.) Żary, o 7 w. od gminy, 4 dusze rewiz.

Słat', rz., lewy dopływ Rewny, lewego dopływu Snowu, prawego dopł. Desny, wpadającej do Dniepru.

Słatwina al. *Słatwin*, węg. *Szlatvin*, wieś paraf. w hr. spiskiem, pow. lewocki, w płd.-wschod. zakątku Spiżu, tuż nad granicą hr. szaryskiego, u stóp góry Słubicy (1131 mt.), w pasmie Braniska, 4 klm. na wschód od Włach (Wallendorf), st. kolei koszycko-bogumińskiej. Właścicielem obszaru dworskiego hr. Albin Csaky, nadżupan hr. spiskiego. Obszar obejmuje 768 kwadr. sążni katastr. W r. 1880 było 41 dm., 246 mk. Słowaków. Kościół par. p. w. Wniebowzięcia N. M. P., erekcyi niewiadomej. Metryki od 1712 r. Do par. należą Wójkowce. Według szem. dyec. spiskiej z r. 1875 było 538 rz.-kat., 72 nieun., 10 żyd. Na obszarze zdrój wody mineralnej (szczawy). Pierwszą o nim wzmiankę podaje w XVIII w. Henryk Jan Crantz w książce: „Aquarum medicatarum Regni Hungariae Nomenclator", tudzież dzieło: „Gesundbrunnen der oesterr. Monarchie. Wien, 1777". Szczawa ta znajduje się na płn.-zachod. krańcu wsi, nieregularnie zabudowanej, w pobliżu nowej karczmy. Nad zdrojem, ujętym w drewnianą cembrowinę, zbudowano szopę. Naokoło zdroju chodnik wybrukowany. Wodę analizował w r. 1882 Aureli Scherfel, aptekarz z Wielki (Felka). Zdrój dostarcza 120 litrów na godzinę. Średnia temperatura wody 10° C. Co do składu należy do alkaliczno-muryatycznych szczaw żelazistych. Czytaj „Aurel W. Scherfel: Analyse des Szlatviner Mineralwassers" (Jahrb. des ung. Karpathenvereins, 1883, t. X, p. 169—184). Sąd pow. w Podegrodziu Spiskiem, urząd podatk. w Lewoczy, st. poczt. Włachy. *Br. G.*

Słautycze, okolica, pow. słonimski, w 2 okr. pol., gm. Mieżewicze, o 22 w. od Słonima.

Sława, zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Kurkle, o 70 w. od Wiłkomierza.

Sława, wzgórze, w obr. Dobry, pow. jarosławski, tuż nad granicą gm. Sieniawy, nad drogą do Sieniawy. Wznies. 227 mt. npm.; na płn.-wsch. leży wzgórze Jurowa-Góra (229 mt.). Miejsce znaku triang. *Br. G.*

Sława, fol., pow. wągrowiecki, o 4 klm. na płd. od Skok, (poczta), przy granicy pow. obornickiego; par. Dąbrówka, okr. dworski Stawiany, st. dr. żel. w Rogoźnie o 17 klm.; właścicielem jest Leonard Brzeski.

Sława, niem. *Schlawa*, 1481 r. *Slaw*, miasto nad Odrą (z praw. brzegu) i jez. Sławskiem, pow. kożuchowski, odl. $2^1/_2$ mili od Kożuchowa, 2 mile od Głogowy-Wielkiej, posiada kościół par. kat. (we wsi Sława), kościół par. ewang., szkołę ewang., szkołę kat., przemysł tkacki, do 1000 mk. W 1842 r. było 117 dm., 706 mk. (141 kat.). Miasto istniało już w 1312 r. Kościół par. zapewne współczesny z miastem, od 1524 do 1654 r. zostawał w ręku protestantów. Kościół ewang. zbudowano w 1743 r., obecny pochodzi z 1836 r. Pożary niszczyły miasto w 1765 i 1796 r.

Sławacinek, wś. i fol., nad rz. Krzną, pow. bialski, gm. Sitnik, par. Biała, ma 42 dm., 408 mk., 3920 mórg. W 1827 r. było 43 dm., 344 mk. Fol. S. stanowi własność szpitala św. Karola w Biały. Tu podobno przemieszkiwał ojciec K. Wł. Wóycickiego, trzymając S. prawem zastawu od ks. Dominika Radziwiłła.

Sławań al. *Sławuń*, wś, pow. rzeczycki, w 3 okr. pol. wasilewickim, gm Karpowicze, o 2 w. ku zach. od jez. Stojaczeje, ma 44 os. pełnonadziałowwych. Cerkiew paroch. p. wez. św. Mikołaja z 1838 r., posiada z dawnych zapisów około $1^1/_2$ wł. ziemi; około 1200 parafian. Miejscowość nizinna, w ostatnich latach skanalizowana w kierunku Dniepru i Prypeci.

Sławańskie al. *Sławuńskie*, *Sławuń*, jezioro w pow. rzeczyckim, w części płn., błotnistej, blizko rządowych dóbr Sławań.

Sławata al. *Sławatycz* (syn sławy), poetyczna nazwa, nadawana przez Kozaków rz. Dnieprowi.

Sławatycze, os. miejska i dobra nad rz. Bugiem, w okolicy bagnistej, pow. bialski, gm. i par. Sławatycze, odl. 35 w. od Biały, leży na przeciwko miasteczka Domaczowa (na praw. brzegu Bugu, w pow. brzeskim gub. grodzieńskiej). Os. ma kościół par. kat. drewniany, cerkiew par., szkołę początkową, sąd gm. okr.

IV, st. poczt., aptekę, lekarza, kilka garbarni, gorzelnię, browar, młyn, wiatrak, cegielnię (zakłady te prócz garbarni należą do dóbr ks. Hohenlohe), 256 dm., 2388 mk. (przeważnie żydów), 326 os. i 2663 mr. należących do mieszczan. W 1827 r. było 249 dm., 1602 mk. Około 1864 r. istniała tu fabryka sukna (Torenza), było 207 dm. i 1923 mk. Dwa jarmarki do roku. Dobra S. składały się w 1885 r. z fol.: Kuzawka, Jabłeczna, Dołhobrody, Lack, Zaszków, Holeszów, nomenkl. Ostrowo; rozl. mr. 8910: gr. or. i ogr. mr. 3448, łąk mr. 1677, pastw. mr. 506, lasu mr. 2663, zarośli mr. 312, wody mr. 38, nieuż. mr. 266; bud. mur. 4, z drzewa 113; płodozm. 4, 6 i 9-pol.; las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: miasto S. os. 326, mr. 2663; wś Pawłówki os. 9, mr. 371; wś Dołhobrody os. 142, mr. 3879; wś Holeszów os. 105, mr. 3461; wś Zaszków os. 21, mr. 356; wś Sajówka os. 26, mr. 612; wś Jabłeczno os. 51, mr. 1040; wś Hanna os. 102, mr. 3807; wś Danice os. 34, mr. 1196; wś Terebiszka os. 19, mr. 220; wś Pniska os. 3, mr. 70; wś Porosłe os 15, mr. 160; wś Liszka os. 72, mr. 1009. S. w XVII w. przeszły od Leszczyńskich do Radziwiłłów i stanowią odtąd część dóbr bialskich. Kościół drewniany, p. w. Michała Arch., wystawiony w r. 1761 przez ks. Mich. Kazim. Radziwiłła, wojew. wileńs., hetm. w. ks. lit. Księgi metryk sięgają roku 1684. Pierwszym proboszczem był kś. Jan Fr. Wilski r. 1685. Na rynku wprost kościoła zwraca uwagę wzgórze nad brzegiem Bugu, usypane w regularny kwadrat, którego każdy bok ma po dwieście przeszło łokci, wysokość znaczna, wierzch zupełnie płaski, jak pod budowę gmachu przygotowany. Tradycya niesie, że wzgórze to sypać kazał ks. Karol Radziwiłł w czasie głodu, dla dania zarobku ludziom i przeznaczył to miejsce na budowę wspaniałego kościoła. Cerkiew paraf. p. w. Opieki M. Boskiej założył 1698 r. ks. Karol Radziwiłł. Hieronim Radziwiłł, chorąży lit., polując w r. 1754 w przyległych lasach przez dni pięć, zabił 87 łosiów, 38 dzików, 10 sarn, 40 zajęcy i 26 lisów. Po Radziwiłłach dobra przeszły do ks. Wittgensteinów a od nich do ks. Hohenlohe. Por. *Biała*, *Jabłeczna*, *Kuzawa*. S. par., dek. bialski. S. gm., graniczy z gm. Kodeń i Międzyleś, ma 6150 mk. i 23039 mr. obszaru. Sąd gm. okr. IV w miejscu, urząd gm. we wsi Hanna. W skład gm. wchodzą: Dańce, Dołhobrody, Holeszów, Hanna, Janówka, Kuzawka, Lack, Pawluki i Sławatycze. *Br. Ch.*

Sławatycze, *Słowatycze*, sioło, pow. wołkowyski, w 1 okr. pol., gm. Pieniuga, o 34 w. od Wołkowyska a 110 w. od Grodna, przy drodze z Różany do Zelwy. Posiada cerkiew paraf. Parafia praw., dekanatu (błahoczynia) podoroskiego, ma 2222 wiernych (1095 męż. i 1127 kob.). W okolicy błota: Zasławskie i Szwajcarskie.

Sławatycze, wś, pow. łucki, posiada kapl. katol. parafii Wiszeńki.

Sławczyn, wś i kol., pow. kozienicki, gm. Sarnów, par. Oleksów, odl. od Kozienic 20 w. Wś ma 29 dm., 309 mk,. 230 mr. dwors., 423 włość.; kol. ma 443. mr. Założono tu cegielnię, dostarczającą cegły do budowy fortów koło Iwangrodu. Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1508 Sławczyn, Czarnylas, Garbatka i Zawada, własność Andrzeja Szlisza z Czarnolasu, płaciły poboru 1 grzyw., 35 gr. W 1569 r. (Stanczin, zapewne Sławczin) płaci tu Stanisław Osuchowski, imieniem Sieneńskiej, od 2¾ łan., 2 zagr., 3 komor. (Pawiński, Małop., 318, 475). *Br. Ch.*

Sławczynięta, wś włośc., pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Wiszniewo, o 3 w. od gminy a 60 w. od Święcian, ma 10 dm., 90 mk. kat. (w 1864 r. 37 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Polany.

Sławeczna, białoruskie *Sławotna* al. *Sławoczna*, w dokum. *Słowesznia*, prawy, żeglowny dopływ Prypeci, zaczyna się w pow. owruckim, za wsią Antonowicze. Z początku ma bieg w kierunku północnym i płynie koło mka t. naz., przyjąwszy w siebie z lewej strony rzkę Horodyszczę. Za wsią Bukienicka-Rudnia zwraca się coraz bardziej na wschód, płynie koło wsi Łuczejki, po za którą zasila się od praw. brzegu rzeką Rudzicą i płynie dalej pod wieś Wierchnia-Rudnia; koło wsi Srednia-Rudnia zasiliwszy się rzką Huszczarą z prawej strony, rozlewa się w jezioro pod wsią Niżnia-Rudnia i ubiegłszy około 5 w. przyjmuje z prawej strony, na samej granicy pow. mozyrskiego, pod wsią Markucki-Młyn, rzką Sołodzicz. W pow. mozyrskim w obrębie gm. Skorodno, w pobliżu wsi Skorodno, przecina gośc. poczt. mozyrsko-owrucki i tu od praw. brzegu przyjmuje rz. Jasieniec, pod Kuźmiczami rz. Butywlę, a w pobliżu osady Usocha rz. Bołotnicę. Po za Usochą, poniżej wsi Niekraszewicze, zasila się z prawej strony rzką Czercień (Czerteń), potem rozdzielona na odnogi wpływa w pow. rzeczycki pod wsią Karolińska-Rudnia i tu przyjmuje z prawej strony rzekę Zołoń. Znacznie rozszerzywszy koryto przed wsią Hażyn, płynie licznemi odnogami w zakrętach koło wsi Demidowicze, Antonówka, Hruszówka, Bieły-Bierch, Rudnia-Biełozierska, Rudnia-Hamalnia i Rudnia-Cieszkowska, wreszcie za wsią Wiażyszcze ma ujście naprzeciwko rozlewów jeziornych Prypeci, zwanych Smolwod i Żartaj. Długość biegu Sławeczny od źródeł do ujścia podług W. Choroszewskiego wynosi 115 w., po-

dług innych zaś około 126 w. al. 18 mil, a na każdy z trzech powiatów, przez które płynie, wypada prawie równomiernie po 6 mil. S. żeglowną jest zaledwie na przestrzeni 30 w., począwszy od wsi Demidowicze ku ujściu. Spławia głównie drzewo z okolicznych puszcz w kawałkach pojedynczych pod wsi Cieszkowo i Wiażyszcze, kędy się z pojedynczych sztuk wiążą „płyty“ al. tratwy na spław Prypecią i Dnieprem do Kijowa. Według danych urzędowych wartość spławianego towaru wynosiła rocznie do 8000 rs. Miejscowości, któremi przepływa, są lesiste, nizinne, obfitują w łąki i rudę żelazną, w przeszłości powszechnie a teraz niekiedy przerabianą w małych hutach na żelazo używane do lemieszów. S., słynie obfitością ryb, poławiających się, zwłaszcza przy końcu zimy, na t. zw. „przyduchach“, w ilości wynoszącej kilkadziesiąt tysięcy pudów. Najgłośniejsze rybołówstwa są na rozlewach jeziornych, zwanych Krahowo i Ihra, tudzież pod uroczyskiem młyńskiem Tartak-Chan. W tej ostatniej miejscowości w czasie napływu ryby z Prypeci lud okoliczny zagradza koryto rzeki kołami i śpiewając pieśni odwieczne rybackie, stuka w lód drągami zwanemi „bouty“ i nagania rybę w górę do rozstawionych sieci, zwanych „bucze“. Na tę uroczystość rybacką zgromadza się rój kupujących żydów i czasami zabiera po kilkaset wozów ryby, wyłudzonej za bezcen u ludu. Na rzece znajdują się dotychczas jeszcze gony bobrowe, dawniej jednak, według świadectwa Rzączyńskiego, było ich bardzo wiele. W 1877 r. kotlinę S. w obrębie pow. rzeczyckiego skanalizował generał-inżynier Żyliński. Wykopano wtedy kanał z prawej strony, począwszy od okolic Demidowicz ku ujściu na 28 klm. i dano boczne odnogi, co spowodowało osuszenie około 3,000,000 dzies. błot, zdolnych obecnie do zalesienia lub zamiany na łąki. S. stanowi ważną drogę handlową dla Polesia. Lud zamieszkujący jej brzegi odznacza się dostatkiem, a grunta nadbrzeżne są dobrze uprawne. *A. Jel.*

Sławeczno, *Słoweczno*, *Sławeczna*, mko nad rz. t. n., pow. owrucki, okr. pol. i gm. Sławeczno, o 35 w. od Owrucza a 150 w. od Żytomierza, ma 120 dm., 910 mk., w większej połowie żydów, cerkiew, synagogę, 2 domy modl. żydowskie, gorzelnię, młyn wodny, dwa jarmarki. Dawniej była tu kapl. kat. par. Wieleniki. Okr. pol. obejmuje gminy S., Norzyńsk i Pokalew.

Sławenciszki, wś, pow. wiłkomierski, gm. Kupiszki, o 83 w. od Wiłkomierza.

Sławenki al. *Sławiński chutor*, wś, pow. żyzdrański gub. kałuskiej, o 20 w. od Żyzdrańska, ma 20 dm. i 143 mk.; kopalnia węgla kamiennego.

Sławentyn, wś, pow. podhajecki, o 7·5 klm. na płd.-wschód od poczty w Lipicy Dolnej, o 21·5 klm. na płd. od st. tel. w Brzeżanach. Wś leży nad pot. Złota Lipa. Granice: wsch. Bożyków, płd. Szumlany Wielkie, zach. Świstelniki półn. Miecżyszczów, półn.-wschód Trościaniec. Obszar dwor. 2762 mr., włośc. 1417 mr. W 1870 r. 826 mk.; w 1880 w gm. 934, na obsz. dwor. 129; rz.-kat. 55, par. Konkolniki (o 15 klm.), gr.-kat. 813, par. Szumlany. Szkoła etat., gorzelnia dworska. Wś ta położona w górach, między Brzeżanami i Dniestrem, ma lasu 1742 mr. Właściciel pos. dwor. Marceli Gołębski. *B. R.*

Sławęcice, w 1578 r. *Szlawenczicze*, wś, pow. opatowski, gm. Boksice, par. Momina, odl. od Opatowa 16 w., ma 11 dm., 68 mk., 267 mr. dwors, 146 mr. włośc. W 1578 r. wś S. leży w par. Momina; Jakub Szydłowski płaci z niej od 4 osad., 1 łanu, 1 zagr. z rolą, 1 ubogi. (Pawiński, Małop., 183).

Sławęcice, niem. *Slawentzitz* i *Schlawentzitz*, 1269 r. *Slavecici*, 1287 r. *Slavienticz*, 1534 r. *Slaventitz*, wś i dobra nad rz. Kłodnicą, pow. kozielski, odl. 2 mile od Koźla, $^1/_4$ mili od st. dr. żel. Mocziska, $^1/_2$ mili od Ujazdu. Leżą w dolinie Kłodnicy i kanału przeprowadzonego wzdłuż lew. brzegu rzeki. Wś kośc. i zamek miały w 1861 r. 107 dm., 8 publicz. bud., 1791 mk. (234 ew.); kolonia S. 28 dm., 336 mk. (24 ew.). Zamek książęcy trzypiętrowy, własność ks. Hohenlohe-Oehringen (ks. na Ujazdzie), otoczony wspaniałym parkiem, leży między Kłodnicą a kanałem. Wystawiony w 1830 r. na miejscu starego zamku z XV w., który spłonął od piorunu w 1827 r. Na przeciwległym brzegu Kłodnicy leży stary ogród, założony w 1716 do 1720 r. przez hr. Hoym w stylu francuskim. Na obszarze zamkowym stoi wielki piec i walcownia żelaza, wyrabiająca blachę, osie i odlewy żelazne. Rudę żelazną sprowadzają wodą. Do zamku należy fol. Amalienhof (Malchow), mający 1445 mr. roli, 214 mr. łąk, 40 mr. pastw. i obręb leśny zawierający 9589 mr. Ogrody zamkowe mają 120 mr. Tu mieści się główny zarząd wielkich dóbr książęcych. Wś składa się z kilku części: Wielkie S., Małe S., Gaertnerei, Borek-Gaertnerei, Sandkolonie. Obszar wynosi 1265 mr. roli, 35 mr. ogr. i 51 łąk. Należał on do 13 gospodarzy, 19 ogrodziarzy i 72 komorników. We wsi znajduje się kościół par. murowany, szpital na 6 osób (od 1686 r.), szkoła katol. (3 naucz. i 398 dzieci w 1861 r.), szkoła ewang., fundusz ubogich, oberża, gorzelnia, browar, młyn. Kolonia S., założona na początku XVIII w., składa się z 27 komor., mających 76 mr. Lasy sławęcickie zajmują wyżynę pagórkowatą na na praw. brzegu Odry i sięgają do granicy

król. polskiego i Galicyi. W 1841 r. obejmowały 47729 mr. Szerokość od płn. ku płd. wynosiła 2 mile, od zach. ku wsch. $2^1/_4$ mili. Dzieli się na okręgi: Sławęcice (9183 mr.), Brzeziec (11200 mr.) w części płn., i Klein-Althammer (12826 mr.), Jacobswalde (8250 mr.) i Birawka (6270 mr.) w części południowej. Rzeczki: Kłodnica i Birawka uprowadzają wody leśne do Odry. Drzewostan składają jodły i sosny. W obrębie lasu znajduje się zwierzyniec, mający 900 mr. i bażantarnia, mająca 150 mr. Wś ta posiadała prawo miejskie w XIII w. Przywilej ten odebrał jednak ks. Władysław w 1260 r., by nie przeszkadzać rozwojowi pobliskiego biskupiego Ujazdu. Tenże książe często przebywał na zamku sławęcińskim, który zapewne istniał już znacznie wcześniej. W 1287 r. Kazimierz, ks. na Koźlu, nadał duchowieństwu kościoła w S. karczmę (tabernam liberam) i prawo sądownictwa nad ludnością. W 1604 r. cesarz Rudolf sprzedał państwo sławęcińskie Janowi Bohuszynowi z Zwolie. Nowy dziedzic osadził przy kościele kaznodzieję protestanckiego. W 1627 r., w skutek reakcyi katolickiej, kościół odebrano protestantom. Stary kościół, zbudowany z kamienia w XV w., został rozebrany w 1863 r. i wystawiono nowy, w stylu ostrołukowym, na 2300 osób. Państwo sławęcińskie zostaje w 1260 r. własnością Władysława, ks. na Opolu; 1287—1308 Kazimierza, ks. na Koźlu; 1418—1449 Bernharda, ks. opolskiego; 1542 r. należy do Jerzego, margrabiego brandenburskiego; 1523 r. do Jana Zygmunta ks. węgierskiego; 1558 — 1604 r. w zastawie u Wilhelma z Oppersdorfu. W 1604 r. sprzedane za 65000 tal. przez cesarza Rudolfa Janowi Bohusie na Zwolie i Gueldensteinie. Zmieniając często właścicieli, należą te dobra między innymi do hr. Henckel, Flemmingów, Hoyma (ministra saskiego). Od Hoymów przeszły dobra do ks. Hohenlohe Ingelfingen. W 1799 r. ustanowili oni z tych dóbr ordynacyę. W 1838 r. otworzono drugą z nowo nabytych dóbr. W 1861 r. król pruski nadał właścicielom tytuł książąt na Ujezdzie (Herzgothum Ujest). Księstwo to obejmowało 1861 r. 59878 mr. (47729 mr. lasu). Ogół posiadłości szląskich książąt Hohenlohe Oehringen 148,871 mr. *Br. Ch.*

Sławęcin, 1.) wś i fol., pow. włocławski, gm. i par. Chodecz, odl. 31 w. od Włocławka, ma 7 dm., 98 mk. W 1827 r. było 7 dm., 60 mk. W 1871 r. fol. S rozl. mr. 377: gr. or. i ogr. mr. 324, łąk mr. 22, pastw. mr. 20, nieuż. mr. 10; bud. mur. 6, z drzewa 2; płodozm. 10-pol. Wś S. os. 13, mr. 20. Według reg. pob. pow. przedeckiego z r. 1557 — 1566 we wsi S., par. Przedecz, Piotr Sławecki płacił od 2 łanów, Andrzej Wietrzychowski od 1 łana (Pawiński, Wielkop. II. 23). 2.) **S.,** wś i fol., pow. łęczycki, gm. i par. Grabów, odl. 10 w. od Łęczycy. Leży przy błotach zwanych Brodek, posiada wiatrak. Wś ma 12 dm. i wraz z kol. Kliny 181 mk.; fol. ma 4 dm., 86 mk. W 1827 r. było 14 dm., 183 mk. W 1875 r. fol. S. rozl. mr. 824: gr. or. i ogr. mr. 568, łąk mr. 103, pastw. mr. 107, lasu mr. 33, nieuż. mr. 13; bud. mur. 7, z drzewa 9; płodozm. 13-pol. Wś S. os. 30, mr. 73; wś Łyszki os. 8, mr. 125. Na obszarze wsi w maju 1880 r. odkryto ciekawe cmentarzysko, w którem spotykano szkielety naprzemiany z urnami, mieszczącemi spalone kości. Widocznie pochodziło z epoki, gdy obyczaj chrześciański odnosił przewagę nad obrzędami pogańskiemi. Takież same cmentarzysko napotkano w Kamocinku (pow. piotrkowski). W obu poszukiwania prowadził prof. Pawiński (ob. Gazetę Warszaw. z 11 czerw. 1880 r.). Bogumił, arcyb. gniezn., nadał przed 1182 r. S. wraz z Dobrowem i innemi wsiami cystersom (w Łeknie), którzy odstąpili tych posiadłości Chrystyanowi, bisk. pruskiemu. Ten z kolei ustąpił klasztorowi sulejowskiemu, który znowu, drogą zamiany zapewne, odstąpił cystersom w Byszewie. Ci ostatni zamienili dziesięciny z tych wsi z arcyb. gnieźn. na dziesięciny ze wsi w kasztelanii nakielskiej (Kod. Wielkop., 136, 304, 618, 655, 656). Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 wś S., własność Walentego Grodzyńskiego, miała 8 łanów, 2 zagrodników, karczmę, 10 osad.; Mikołaj Sławęcki miał tu 3 ćwierci (Pawiński, Wielkop., II, 72, 131). Na początku XVI w. łany kmiece dają dziesięcinę kolegiacie w Uniejowie, dworskie zaś pleb. w Sławoszewie. Wś leży w par. Sławoszewo, (Łaski, L. B., II, 446). 3.) **S.,** wś i fol., pow. koniński, gm. Sławoszewek, par. Ślesin, odl. 16 w. od Konina. Fol. posiada gorzelnię, 4 dm., 39 mk., wś ma 7 dm., 179 mk. W 1827 r. było 14 dm., 183 mk. W 1874 r. fol. S. rozl. mr. 447: gr. or. i ogr. mr. 425, łąk mr. 3, nieuż. mr. 19; bud. mur. 11, z drzewa 5; płodozm. 7 i 11-pol. Wś S. os. 19, mr. 29; wś Makarowo os. 10, mr. 74; wś Trzybudy os. 4, mr. 33. Na początku XVI w. łany kmiece dają plebanii w Sleszynie tylko kolędę po groszu z łanu, zaś fol. dziesięcinę a sołtysie meszne po mierze żyta lub owsa z łanu, (Łaski, L. B, I, 209). Według reg. pob. pow. konińskiego z r. 1579 część Stan. Jarochowskiego miała $4^1/_2$ łan., 4 zagr. bez roli, 1 kom. bez byd., 1 łan pusty. Zofia Lubomejska 2 łany (Pawiński, Wielkop., I, 237). 4.) **S.,** wś i fol. nad rz. Wkrą (Luta?), pow. sierpecki, gm. Stawiszyn, par. Radzanowo, odl. o 28 w. od Sierpca, ma szkołę początkową, cegielnię, wiatrak, 21 dm., 318 mk. W 1827 r. było 22 dm.,

143 mk., par. Zgliczyn. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 1194: gr. or. i ogr. mr. 665, łąk mr. 325, pastw. mr. 46, lasu mr. 86, nieuż. mr. 72; bud. mur. 2, z drzewa 17; płodozm. 4-pol., las nieurządzony. Wś S. os. 29, mr. 278. Zdaje się, że tę wieś wspomina dok. ks. Ziemowita z 1391 r., nadający pewne swobody rodzinie h. Gozdawa we wsiach: „Peplovo, Sdziari, Slavischino, Obramp, Vilevo“ (Kod. Maz., str. 110). 5.) **S.**, pow. sierpecki, ob. *Kraszewo-S.* 6.) **S.**, wś, pow. zamojski, gm. i par. Skierbieszów, odl. od Zamościa na płn.-wsch. 21 w., ma 9 os. włość., 127 mr. ziemi, 90 mk. (10 rz.-kat.) i cerkiew drewnianą, zbudowaną 1886 r., w kształcie krzyża, nad źródłem, w którem miał ukazywać się obraz Matki Boskiej. Poświęcenia dopełnił bisk. lubelski prawosławny Fławjan. 7.) **S.**, os. młyń., tamże, należy do domin. Łaziska (ob.), ma 1 dm. dwor. przy młynie o 2 kam. na strumyku bez nazwy, i 25 mr. 8.) **S.**, wś, pow. zamojski, gm. i par. Zamość (odl. 14 w.), ma 2 os. i 40 mr. Fol. S. wchodzi w skład dóbr Horyszów-Polski, należących do ordynacyi Zamoyskich. W 1827 r. było 8 dm. 49 mk. 9.) **S.**, przedmieście Hrubieszowa. *Br. Ch.—T. Żuk.*

Sławęcin, u Długosza: *Slawyaczyn* i *Slawanczino*, wś, pow. jasielski, na lew. brzegu Ropy, przy gościńcu z Biecza (8·6 klm.) do Jasła i kolei transwersalnej, między stac. Skołyszyn i Trzcinica. Zasłonięta od północy lesistem wzgórzem, dochodzącem 348 mt., leży na wznies. 267 mt. Starożytna osada, znana u Długosza (L. B., I, 484, 491 i II, 284), ma obecnie 37 dm. i 200 mk., 194 rz.-kat. i 6 izracl. Z całego obszaru 217 mr., własność większa (K. Klobassy) ma 68 mr. (40 mr. roli, 7 mr. past. i 21 mr. lasu) a pos. mn. 149 mr. (113 mr. roli, 5 mr. łąk, 21 mr. past. i 10 mr. lasu. Parafia istniała tu już na początku XIV w., bo w r. 1326 był proboszczem Błażej, występujący między świadkami w dokumentach. W 1581 r. (Pawiński, Małop., 116) do części Ocieskiej należało 3 zagrody z rolą, 1 komor. z bydłem i 1 kom. bez bydła, a część Krzysztofa Sułowskiego miała tylko 1 zagrodę z rolą. S. graniczy na zachód ze Skołyszynem, na zachód z Siedliskami a na północ z Bączalem Górnym. *Mac.*

Sławęcin 1.) al. *Słabęcin*, urzęd. *Slabencin*, dok. *Slavaczino*, majętność, w pow. inowrocławskim, o 5 klm. na płd.-zach. od Inowrocławia (st. dr. żel. i poczta), nad strugą (dopł. Noteci); par. Kościelec, st. dr. żel. na Jaksicach o 4 klm.; 4 dm., 77 mk. (54 kat., 23 prot.) i 234 ha (207 roli, 18 łąk); czysty dochód z ha roli 25·46, z ha łąk 23·50 mrk; chów bydła; właścicielem jest D. Klawiter. W r. 1488 bisk. włocławski Piotr z Bnina wynosząc kościół kościelecki do rzędu kolegiat, przeznaczył mu dziesięcinę z S. Między r. 1560 i 1582 dziedziczył S. Andrzej Modlibóg i płacił od 6 zagrodn. Por. *Sławęcinek.* 2.) **S.** al. *Słabęcin*, urzęd. *Slabencin*, wś, pow. inowrocławski (Strzelno), o $6^1/_2$ klm. na płd.-zach. od Kruszwicy; par. Polanowice, szkoła w miejscu, poczta w Włostowie (Lostau), st. dr. żel. na Janikowie (Amsee) o 19 klm.; 13 dm., 156 mk. (151 kat., 5 prot.) i 280 ha (268 roli, 4 łąk); czysty doch. z ha roli 28·20, z ha łąk 48·17 mrk. S. był królewszczyzną w r. 1489 (Borucki, Ziemia kuj., 162) i wchodził około r. 1793 w skład ststwa kruszwickiego. Regestra pobor. z r. 1557—1566 wykazują S. (w par. Polanowice) z 7 łan. osiad., 2 zagr. i 2 rzemieśln.; wydawca (Pawiński, Wielkp., II, 36) dodaje, że wieś stanowiła odrębną parafią w r. 1557 i że była własnością proboszczów kruszwickich. Szczegółów tych nie umiemy pogodzić (por. Dokum. Kuj. Ulanowskiego, str. 187 pod r. 1250 i Kod. Dypl. Pol. Rzyszcz., II, str. 604). Rząd pruski zabrał S. i wcielił do domeny Strzelno. 3.) **S.**, niegdyś os. szlach., pow. pyzdrski, obecnie średzki, leżała w pobliżu Nekli, ku zach. od Wrześni. W r. 1413 rozgraniczono S. od Strzyżewa; r. 1468 stanęła umowa co do pastwisk między dziedzicem miejscowym a plebanem w Grodziszczku, graniczącem z Gieczem; r. 1578 posiadał na S. Maciej Bardzki jeden ślad osiadły, który jeszcze istniał w r. 1618. Nazwa osady przechowała się w lesie, należącym do Górki Targowej. W lesie tym, wykarczowanym, Turno, jeden z dziedziców Górki, osadził Niemców w r. 1751 i nazwał osadę Holendrami Sławęcińskiemi, następnie Górką Targową al. Holendrami Góreckiemi. Graniczą one z Barczyzną al. Barszczyzną, przypominającą Bardzkich, dawnych dziedziców Sławęcina. *E. Cal.*

Sławęcin, niem. *Schlagenthin*, 1368 *Slawentyn*, 1648 *Sławęcino*, wś zamieszkała przez Kosznajdrów, pow. chojnicki, st. p. Droździcnica, par. kat. Lichnowy (5·5 klm.). Leży przy szosie z Chojnic do Pamiętowa. Posiada kościół filialny (z r. 1742), w pruski mur zbudowany, p. w. św. Katarzyny, szkołę trzyklasową katol.; 1704 ha (15 lasu, 117 łąk, 1380 roli orn.). W 1885 r. było 98 dm., 134 dym., 774 mk., 758 kat., 8 ew., 8 żyd. Przywilej krzyżacki z 1368 r. podaje: My Siegfried v. Gerlachsheim, komtur tucholski, wiadomo czynimy, że pleban Bedeke i sołtys Petzte przedłożyli nam przywilej, że się nie zgadza z ich włókami, ponieważ wś Obrówko była kupiona i założona przy Sławęcinie. Ażeby wsi jak najwięcej przybyło, dajemy przywilej na pomienioną wś Sławęcin sołtysowi, jego dzieciom i prawym spadkobiercom, tak że wś ta ma dotykać Lichnowy, Ostrowite, Cie-

chocinek, Obrowo. Droździenicę, Dąbrówkę i Ogorzeliny i obejmować 95 włók. Z tych ma mieć pleban 5 wolnych, sołtys zaś 9 wolnych, od których będzie nam służył jak inni sołtysi w kraju. Od 81 zaś czynszowych mają co rok na św. Marcin płacić po 16 skojców i 2 kury; sołtys będzie od sądów pobierał trzeci grosz, a dwa nam oddawał; arcyb. mają płacić po 2 skojce od wł. Chcemy nadto, aby obywatele wsi wszystko to czynili, co im rozkażą, jako zaciągi wojenne na obronę ziemi przeciw nieprzyjacielowi i pomagali przy budynkach. Mają też we wsi być 2 karczmy, z jednej nam się należy 1 grz., 1 zaś sołtysowi, z drugiej 1 grz. nam, pół sołtysowi; za łąki będą nam obywatele płacić 4 grz.; mają też wolność w młynach mleć wszędzie (ob. Cod. Belnensis, manuskrypt w Peplinie, str. 6). W 1430 r. nadaje Jost v. Hohenkirch, komtur tucholski, Janowi Rohenbruchowi karczmę w S. z 6 mr. roli; uwalnia go od gdańskiej drogi, którą wszyscy inni karczmarze czynić powinni; płacić będzie tylko 3 wiardunki, od tłoki zaś na zawsze ma być uwolniony (tamże, str. 72). Za czasów Rzpltej należał S. do ststwa tucholskiego. Lustracya z 1565 r. opiewa: S., wś kościelna, dzierżawa Jerzego Żalińskiego, ma 62 włók, z których proboszcz posiada 4, zaś 58 osiadłych włók płaci po 20 gr.; 2 karczmy po 20 gr. od 12 mr., pewnie karczemnych, 2 gr., 4 ogrodn. po 2 gr., 1 kowal 6 gr., czopowe 45 gr. (ob. Odpisy w Peplinie). Według taryfy z r. 1648 płacili tu poddani 92 fl. 8 gr. (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn., 1871, 184). Lustr. z r. 1664 pisze: S., włók 64, pleb. 4, sołtyskich 6, wybranieckich 2, które wś zastępuje, gburów 13; czynsz 123 fl. 25 gr. R. 1695 zastał tu wizytator Jezierski filialny kościół w pruski mur; do prob. należały 4 włóki, za które dzierżawca płacił rocznie 60 fl., 4 gęsi i 2 kury; za księżę jezioro (Medelse, t. j. średnie zwane) płacili sołtysi każdy 1 funt wosku. Mesznego dawała wś razem ze sołtysami 40 kor. żyta. Proboszcz lichnowski dojeżdżał co drugą niedzielę (ob. str. 206). W 1759 r. nadaje Jan Kierdey, komisarz, Janowi Isbaner 2 włóki, gdzie się przed 24 laty za konsensem Piotra Tuchołki był okupił; sprzedać może je tylko za wiedzą zamku. R. 1770 nadaje starościni tucholska Anna Goltz Janowi Mulzof 1 włókę, na co Piotr Tuchołka jako komisarz r. 1723 dał był konsens; ma także mieć wolne drzewo budulcowe, może 3 razy piwo warzyć i latowym niewodem ryby łowić. Ponieważ Michał Kallas udowodnił, że r. 1699 od ststy tucholskiego dostał 3 puste włóki Muzolfowe, a przywilej jakiś zbrodniarz na śmierć skazany i stracony z sławęcińskiego kościoła był ukradł i zakopał w bagnie, dla tego udziela starościni Anna Goltz konsens na te 3 włóki na wieczne czasy, za czynszem według starego zwyczaju, ale od tłoki i nadzwyczajnych ciężarów ma być wolny; może trzymać owiec i bydła tyle, ile będzie mógł wyżywić; wolno mu 3 razy piwo warzyć, latowym niewodem ryby łowić i włóki te sprzedać. R. 1772 nadaje Anna Goltz Janowi Mulzofowi ze Sławęcina 4 włóki, na których jego poprzednik Piotr Isbaner na własny koszt był wystawił budynki, według dyspozycyi Jerzego Albrechta Jaskowskiego, ststy tucholskiego, z r. 1729 (ob. Wyciągi ks. Kujota w Peplinie). W 1588 r. był tu luterski pastor ustanowiony, ale kościół pozostał w ręku katolików (ob. Gesch. d. Kr. Flatow von Schmitt, str. 62). *Ks. Fr.*

Sławęcinek, kol. i fol., pow. koniński, gm. Sławoszewek, par. Ślesin, odl. od Konina 14 w.; kol. ma 3 dm., 38 mk.; fol. 3 dm., 40 mk. W 1827 r. było 10 dm., 60 mk. Fol. S., w 1869 r. oddzielony od dóbr Goranin, rozl. (w 1882 r.) mr. 195: gr. or. i ogr. mr. 175, łąk mr. 14, nieuż. mr. 6; bud. mur. 4, z drzewa 4; płodozm. 9-pol.

Sławęcinek al. *Słabęcinek*, *Sławęcin Mniejszy*, urzęd. *Slabencinek*, w r. 1505 *Slavaczino*, w r. 1583 *Sławęczinko Grodzkie*, wś i fol., pow. inowrocławski, o 4 klm. na płn.-zach. od m. powiat., graniczy z Sławęcinem; par. Kościelec, poczta i st. dr. żel. w Inowrocławiu; wraz z fol. (3 dm., 53 mk. i 100 ha), z którym tworzy okrąg wiejski, ma 7 dym., 96 mk. (89 kat., 7 prot.) i 184 ha (160 roli). S. był królewszczyzną już w r. 1480; w r. 1505 zastawił ją król Aleksander ze ststwem inowrocławskiem Stanisławowi Jarockiemu (Kod. Dypl. Rzysz., II, 977). W 1565 r. siedziało 2 kmieci na łanie i dawali czynszu 2 zł. 24 gr.; z fol., mającego 4½ łanów, było dochodu 73 zł. 24 gr. (Lustr. V, 298); w 1583 r. był tu 1 łan osiad. i 2 zagrod. W r. 1771 opłacał S. 100 złp. kwarty; trzymał go wówczas Antoni Dąmbski, woj. brzesko-kujawski; po r. 1793 rząd pruski wcielił S. do domeny inowrocławskiej. Właścicielem obecnym fol. jest Manfred Guradze. *E. Cal.*

Sławęcińskie Holendry, ob. *Sławęcin.*

Sławhorod al. *Sławhorodek*, sioło nad rzkami Korową i Poźnią, pow. achtyrski gub. charkowskiej, o 40 w. na płn. od Achtyrki, ma 340 dm., 2312 mk., Małorusinów, cerkiew, cukrownią, warzelnią saletry, 4 jarmarki. Założone w końcu XVII w., posiadało niegdyś warownią.

Sławianiszki 1.) pow. trocki, ob. *Felicyanowo.* 2.) **S.**, wś, pow. wiłkomierski, gm. Kupiszki, o 73 w. od Wiłkomierza; stacya dr. żel. lipawo-romeńskiej, na przestrzeni Radziwiliszki-Kałkuny, pomiędzy st. Subocz (o 18

w.) a Poniemunek (o 16 w.), o 269 w. od Lipowy a 95 od Kalkuna.

Sławianka, os. włośc., pow. opoczyński, gm. Wielka Wola, par. Wójcin, odl. od Opoczna 16 w., ma 1 dm., 4 mk., 67 mr.

Sławianka, sioło nad rz. Byk, pow. pawłogradzki gub. ekaterynosławskiej, o 72 w. na płd.-wschód od Pawłogradu, przy dr. pocz. z Pawłogradu do Rostowa nad Donem i Taganrogu, ma 442 dm., 3046 mk., Małorusinów, cerkiew, st. pocz. i 3 nieznaczne jarmarki.

Sławianki, nazwa pasma piaszczystych wzgórz w pow. janowskim, koło Modliborzyc.

Sławianoserbia, *Sławianoserbska prowincya*, nazywały się wojenne osady Serbów austryackich, osiadłych w Rossyi w 1751 r. w płn.-wschodniej części dzisiejszej gub. ekaterynosławskiej, między Dońcem północnym, Bachmutką i Ługanią.

Sławianoserbsk, mto pow. gub. ekaterynosławskiej, nad Dońcem północnym, o 423 w. na wschód od Ekaterynosławia. W 1870 r. było 567 dm. (12 murowanych), 3156 mk., cerkiew drewniana, synagoga, szkoła powiatowa i parafialna, st. pocztowa. Do mta należy 1720 dzies. ziemi; dochody wynoszą do 1700 rs. W mieście odbywają się trzy jarmarki doroczne. Przemysłu fabrycznego nie ma wcale, przemysł rękodzielniczy ogranicza się na zaspokojeniu potrzeb miejscowych. S. założony został w 1753 r., pod nazwą sioła Donieckiego al. Podgornego przez wychodźców serbskich z Austryi. Od 1784 r. pod nazwą Doniecka mto pow. namiestnictwa ekaterynosławskiego, od 1796 r. mto nadetatowe, w 1817 r. otrzymało dzisiejszą nazwę i zostało znów mtem powiatowem. W nowszych czasach władze powiatowe przeniesione zostały do Ługańska.

Sławianoserbski powiat zajmuje wschodni kraniec gubernii, ma kształt trójkąta, którego bok północny graniczy z gub. charkowską, południowy z ziemią wojska dońskiego, zachodni zaś z pow. bachmuckim gub. ekaterynosławskiej. Zajmuje 4462 w. al. 92 m. kw. Powierzchnia powiatu przedstawia równinę, poprzerzynaną niewielkiemi dopływami Dońca północnego; jedynie w południowej części przechodzi niewielki łańcuch pagórków, wskutek czego powierzchnia ma spadek od południa ku północy. Najwyższy punkt w powiecie znajduje się w okolicach mka Iwanówki. Wzgórza są w części kamieniste, bezleśne, w części zaś pokryte czarnoziemem i zdolne do uprawy. Pod względem geognostycznym sławianoserbski powiat należy do obszernego basenu węglowego donieckiego i obfituje w bogate pokłady węgla kamiennego i antracytu. Ważniejsze kopalnie znajdują się w dorzeczu rzki Łazowej, w pobliżu wsi: Komisarowki, Jelenowskiego, Pawłowki, Krasnopoły, oraz w dorzeczu rzki Białej, przy wsiach: Czerniuchinie i Horodyszczu. Pod względem hydrograficznym powiat należy do dorzecza Dońca północnego, stanowiącego północną jego granicę i przybierającego rzeki: Ługań z Łozową, Białą i Olchową i Ługańczyk. W 1870 r. było w powiecie (bez miasta powiatowego Ługańska) 98,721 mk. (92,038 prawosł., 5250 rozkolników), w $^2/_3$ częściach Małorusinów, zamieszkałych w 194 osadach. W powiecie znajdują się 2 kolonie polskie: Józowo (100 dusz) i Żółta (80 dusz). W powiecie znajduje się 37 cerkwi. Główne zajęcie mieszkańców stanowi rolnictwo, nadto zajmują się ogrodnictwem i sadownictwem oraz hodowlą bydła. W 1870 r. było w powiecie: 10000 sztuk koni, 46000 bydła rogatego, 42000 owiec zwyczajnych, 89000 rasy poprawnej i 16000 świń. Przemysł fabryczny mało rozwinięty, reprezentowany był w 1870 r. przez 9 fabryk: 8 gorzelni zatrudn. 83 robotników z produk. 152000 rs. i 1 fabrykę narzędzi rolniczych, zatrudn. 41 robotników, z produk. na 23000 rs. *J. Krz.*

Sławianówko, jezioro pod Sławianowem.

Sławianowo 1.) wś kośc., pow. złotowski, st. pocz. Kleszczyna. Leży nad jeziorem, przy granicy od w. ks. poznańskiego. Wraz z folw. Wilhelmshof (2 dm., 37 mk.) obejmuje 362 ha (30 łąk, 315 roli orn). W 1885 r. 18 dm., 23 dym., 140 mk., 126 kat., 14 ew. Szkoła katol. Kościół katol. (dek. kamieński) p. w. św. Jakuba ap., patronatu ks. Fryderyka Karola, w pruski mur z kamienia zbudowany (1806 r.), przy nim bractwo św Barbary (od 1704 r.) i br. trzeźwości (od 1859). Wsie parafialne: S., Wilhelmshof, Buntowo, Kleszczyn, kol. Ober-Wilhelmssee, kol. M. Kleszczyna, Skic, Rudna, Kobylnik, Nieder- i Mittel-Wilhelmssee. W 1867 r. było 1321 dusz; 1888 r. 1358. Jeden z dzwonów kościelnych ma napis: „Fecit me Michael Wittwerck A. D. 1715“. Proboszczami byli: 1695 Tomasz Barankiewicz, 1763 Bartłomiej Kleszczyński, 1763 Jan Hasse (ob. Borck: Echo sepulchralis, II, str. 771); w nowszych czasach: 1848 Adolf Senftleben, 1865 Jan Rink, 1886 Bruno Schulz. Do proboszcza należy około 340 mr. dobrej ziemi. Wizyt. Jezierskiego z r. 1695 podaje: S., wś Jana Działyńskiego, woj. kaliskiego, posiada kościół drewniany, przed kilku laty zbudowany. Proboszcz posiadał 2 włóki, dawniej 4. Z wsi parafialnych dawały: S., liczące 6 włościan, po 2 kor. żyta i tyleż owsa miary łobżenickiej, tak samo Buntowo (6 włośc.), Kleszczyna (10 włośc.) i Rudka (8 włośc.). Oprócz tego posiadał prob. łąki i dawniej jez. Sławianówko. Prowizorami kościoła byli St. Krayca i Stefan Wujek. Do

szkoły należał i ogród (str. 644.). R. 1744 był tu kościół o trzech wieżach; w osobnej kaplicy stała figura św. Barbary, ze złotą suknią, srebrnemi kwiatami wyszywaną, która kosztowała 1000 fl. Szpital spalił się był już przedtem (ob. Der Kreis Flatow von Schmitt, str. 280). 2.) **S.**, dobra, tamże, 990 ha, 139 lasu, 94 łąk, 690 roli orn. W 1885 r. 9 dm., 28 dym., 162 mk., 114 kat., 48 ew. *Ks. Fr.*

Sławiańsk, dawniej *Tor*, mto nadetatowe nad rz. Torcą i jeziorami słonemi, pow. iziumski gub. charkowskiej, o 166 w. od Charkowa. Podług danych z 1870 r. było 3 cerkwie murowane, 1496 dm. (17 murowanych), 11653 mk., 54 sklepów, 4 hotele, szkoła parafialna i ludowa, szpital, zakład kąpielowy, st. pocztowa. Z rzemiosł najbardziej rozwinięte: bednarstwo, kowalstwo i garbarstwo. Przemysł fabryczny reprezentują: 9 warzelni soli, zatrudniających 100 robotników i produkujących za 101000 rs.; 12 warzelni łoju oraz fabryk świec i mydlarni, zatrudn. 86 robotn. i produkujących za 100000 rs. i 4 cegielnie. Handel dość ożywiony; głównymi jego przedmiotami są: sól, bydło rogate, owce i łój. W mieście odbywają się 3 jarmarki doroczne i targi co niedziela. Własność mta stanowi 3083 dzies. ziemi, dochody zaś wynoszą 4584 rs. W pobliżu mta znajduje się 10 jezior słonych, znanych ze swych własności leczniczych, zwanych w ogóle Sławiańskiemi, z których najważniejsze Riepnoje (480 saż. obwodu i do $4^3/_2$ arsz. głęb.), Wejsowo al. Mojackoje (500 saż. obwodu, miane za bezdenne, pokryte powłoką soli), Slepnoje al. Kasiulepe (do 1000 saż. obwodu i 1 saż. głęb.) i Czerwonnoje. Na dnie tych jezior znajduje się błoto mineralne, używane w celach leczniczych. Najważniejszą częścią składową wody jezior jest chlorek sody (sól kuchenna), w który najbardziej obfituje jezioro Wejsowo (58·4 %), dalej idzie Slepnoje (26·9 %) i Riepnoje (18·56 %). Oprócz soli kuchennej w wodach jezior Sławiańskich znajdują się: siarczany wapna, magnezyi i sody, chlorki wapna i magnezyi. Wody te stosowane są zarówno wewnętrznie jak i do kąpieli oraz nacierań, pomocne są zwłaszcza w skrofułach, chronicznym reumatyzmie, chorobie angielskiej oraz w wielu wypadkach chorób nerwowych. Własności ich lecznicze odkryto w 1836 r., zakład zaś kąpielowy wzniesiono przy jez. Riepnoje w 1852 r. S. jest starożytną osadą, podług mniemania niektórych uczonych siedzibą plemienia Torków, ztąd nazwa mta i płynącej pod nim rzeki. Przemysł solny rozwinął się tu dość wcześnie, prawdopodobnie już w połowie XVI w.; w 1676 r. założono gródek pod nazwą Tor al. Solanoje, które ulegało częstym napadom ze strony Tatarów Krymskich. W XVIII w. przemysł solny począł upadać; w 1756 r. Tor wszedł w skład linii Nowo Ukraińskiej a 1784 r. został, pod nazwą Sławiańska, mtem powiat. namiestnictwa ekaterynosławskiego, następnie w 1797 r. włączony do gub. słobodo-ukraińskiej (dziś charkowskiej). *J. Krz.*

Sławianskaja, st. pocz., w pow. pawłogrodzkim gub. ekaterynosławskiej, na trakcie od st. dr. żel. Griszyno do mka Petropawłowki.

Sławiany, stacya dr. żel. moskiewsko-brzeskiej, w pow. sieńskim, między Krupkami (o 24 w.) a Tołoczynem (22 w.), o 457 w. od Brześcia a 566 od Moskwy.

Sławiaszynka, rzeka w pow. mozyrskim, w obrębie gm. Skorodno, zaczyna się w moczarach w okolicy zaśc. Łukawcy, płynie w kierunku płd.-wschodnim 10 w., zasila się z obu stron paru bezim. dopływami, uchodzi od północy do jeziora pod wsią Rudnia-Waławska, zwanego Sławiaszyńskie al. Rudnia. Rzeczka wypływająca z przeciwnej strony jeziora nosi nazwę Batywla i uchodzi do Sławecznej od lewego brzegu pod wsią Kuźmicze. *A. Jel.*

Sławica, wś i okr. wiejski, pow. obornicki, o 6 klm. na płd. od Skok, przy granicy pow. wągrowieckiego; par. Goślina Długa, poczta w Skokach, st. dr. żel. w Rogoźnie i Pobiedziskach o 19 klm.; 10 dm., 73 mk. Około 1800 r. należała do Wawrzyńca Świnarskiego na Łopuchowie. W skład okręgu wchodzą: Łomno (3 dm., 34 mk.) i Smolary (4 dm., 39 mk.); cały okrąg ma 17 dm., 146 mk. (122 kat., 24 prot.) i 180 ha (141 roli, 28 łąk); czysty doch. z ha roli 4·31, z ha łąk 6·27 mrk. *E. Cal.*

Sławice *Duchowne* i **S.** *Szlacheckie*, wś i dwa fol. nad rzką Pojałówką (dopł. Szreniawy), pow. miechowski, gm. Miechów, par. Sławice. S. Poduchowne, odl. 4 w. od Miechowa, przy drodze do Krakowa, S. Szlach., odl. 8 w. Posiadają kościół par. murowany, dom schronienia dla starców i kalek. W 1827 r. S. Szlach. miały 13 dm., 96 mk., S. Duchow. 16 dm., 91 mk. W 1887 r. fol. S. rozl. mr. 208: gr. or. i ogr. mr. 160, łąk mr. 12, past. mr. 5, zarośli mr. 14, nieuż. mr. 17; bud. mur. 3, z drzewa 8. Wś S. os. 13, mr. 104; wś Wymysłów os. 18, mr. 133. Fol. S. Poduchowne rozl. mr. 134: gr. or. i ogr. mr. 116, łąk mr. 11, past. mr. 1, nieuż. mr. 6; bud. z drzewa 7; płodozm. 10-pol. Obszar leśny z osadami Glinica i Gawroniec stanowi własność rządową. Prócz tego jest osada włośc. zwana Sławiczki. Fol. poduchowny został sprzedany przez rząd na licytacyi za 16,140 rs. W akcie sprzedaży wsi Parkoszowice 1370 r. wspomniano, iż nabywcy służy prawo

patronatu nad kościołem w Sławicach (Kod. Mał., III, 244). W połowie XV w. stał tu drewniany kościół p. w. św. Wojciecha. Klasztor miechowski posiadał tu 1 łan i 2 zagr. Wracisław i Dobiesław h. Habdank mieli 4 łany, folw., karczmę, 5 zagr.; Jan h. Wąż miał fol. i zagr.; Brzuchowski h. Jastrzębiec miał 1 fol.; Stanisław Polanowski miał 1 łan, 2 zagr. Ze wszystkich tych ról płacono dziesięcinę, wartości 18 grzyw., plcb. w S. Łany km., zagr. i karcz. płaciły dziesięcinę, wartości 4 grzyw., bisk. krak. (Długosz, L. B., II, 50, 51). Według reg. pob. pow. proszowskiego z r. 1490 wś S., w par. Kazimirza Wielka, miała $1^1/_2$ łana. W r. 1581 wś Sławice miała w części Jana Staszkowskiego dwa półłany, 2 zagr. bez roli, 1 kom. bez bydł. Część Przyłęckiego $1^1/_2$ łan., 3 zagr. bez roli, 3 komor. bez bydła (Pawiński, Małop., 22, 442). S. par., dek. miechowski, ma 635 dusz. *Br. Ch.*

Sławice, niem. *Slawitz*, 1260 *Zliwici*, dobra ryc. i wś nad Odrą, pow. opolski, par. kat. i ew. Opole. W r. 1861 było 66 dm., 427 mk. (10 ew.). Dobra ryc. obejmują 1100 mr.; wś 1340 mr. Część S. położona nad Odrą posiada pszenne grunta, inne części mają grunta zimne i wilgotne. W dokumencie wyliczającym posiadłości i dochody klasztoru miechowskiego wymieniono, obok Groszowic, wieś „Sclavono“, którą wydawca Kod. Małop. (II, 14, 15) uważa za Sławice.

Sławicz, potok, wytryska w obr. gm. Morawki, w pow. cieszyńskim, obw. sąd. frydeckim, w Beskidzie jabłonkowskim, koło grupy chat Sławicza, pod Babim Wierchem (952 mt.), na wys. 900 mt., w górskiej dolinie. Płynie na płn.-zach., a potem na zach., uchodząc do Morawki od pr. brzegu. Płd. (lewy) brzeg doliny potoku tworzy dział górski, Sławicz zwany, pokryty lasami świerkowymi, a dochodzący 1051 mt. wzn. Od strony wschod. i płn. (praw. brzegu) rozpostarł się dział lesisty, ze szczytami Babim Wierchem (952 mt.), Kałużnym (991 mt.), Smreczyną (1012 mt.) i Ropicą (1032 mt.). Ze stoków lesistych spływają krótkie a liczne dopływy. W dolinie S. i jego dopływów legły grupy chat morawieckich: Pod Błotnym, Na Ropicznym, Platoszka. Powyżej ujścia pędzi młyn wodny. Długość biegu $8^1/_2$ klm. *Br. G.*

Sławicze 1.) wś nad strum. Zeleźnicą, Pamięć i Sławicką, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Żośno, okr. wiejski i dobra Janiszewskich (w 1864 r.) Kraśniany, o 3 w. od gminy a 59 w. od Wilejki, ma 16 dm., 4 mk. prawosł. i 173 katol. (84 dusz rewiz.). 2.) **S.,** wś, pow. grodzieński, w 1 okr. pol., gm. Górnica, o 8 w. od Grodna.

Sławiec, dawniej *Sławc*, wś szlach. i włośc. i folw., pow. łomżyński, gm. Szczepankowo, par. Nowogród, odl. 9 w. od Łomży. W 1827 r. było 16 dm., 106 mk. W 1872 r. folw. S. rozl. mr. 1104: gr. or. i ogr. mr. 438, łąk mr. 57, past. mr. 28, wody mr. 3, lasu mr. 572, nieuż. mr. 7; bud. mur. 7, z drzewa 10; płodozm. 7-pol.; las nieurządzony. Wś S. os. 24, mr. 233; wś Grzymały os. 3, mr. 29. Wspomniana w aktach sądow. z 1466 r., gniazdo Sławskich (Głoger, Ziemia łomż.).

Sławiec al. *Sławec*, rzeczka, powstaje w obr. gm. Berhometu Sereckiego, pow. wyżnicki, ze źródeł leśnych, na płd. stoku góry Kiczory (787 mt.). Płynie leśnym parowem na wsch., a przeciąwszy gościniec berhomecko-wyżnicki, zwraca się na płn.; zasiliwszy się wodami z lasu Sołońca, podąża na płn.-wsch. przez obszar Berhometu, a przeszedłszy na obszar Łukawca pod górą Truskową, wpada do Mihodry z praw. brzegu, tuż pod gościńcem łukawiecko-wyżnickim. Długość 13 klm. Zródła leżą na wys. 660 mt., ujście 417 mt. npm. *Br. G.*

Sławiegalwie, wś, pow. telszewski, w 3 okr. pol., o 67 w. od Telsz.

Sławienko 1.) al. *Sławno Mniejsze*, *Sławinko*, fol., pow. czarnkowski, o 5 klm. na płd. od Czarnkowa, na wsch. wybrzeżu jez. Lubaskiego; par., okr. dworski i poczta w Lubaszu, st. dr. żel. w Wronkach i Trzciance (Schoenlanke) o 21 klm.; 2 dm., 83 mk. W r. 1580 należało do Jarosza i Sebastyana Sławińskich; pierwszy miał 3 półłanki i 2 zagr., a drugi 2 półłanki, 1 ćwierć i 1 komor. Około 1620—1635 dziedziczyli S. Trąmpczyńscy, z których Wojciech zapisał na S. 500 złp. kościołowi lubaskiemu. Przy schyłku zeszłego stulecia należało S. do Miaskowskich, potem do Mikołaja Świnarskiego na Lubaszu. 2.) **S.,** dawniej *Sławin*, wś, pow. obornicki, o 7 klm. na zach. od Obornik, na praw. brzegu Samicy Kiekrskiej; par. Objezierze, poczta i st. dr. żel. w Obornikach. Z młynem Niemieczkowskim ma 32 dm., 264 mk. (250 kat., 14 prot.) i 309 ha (206 roli, 31 łąk, 37 lasu); czysty doch. z ha roli 6·66, z ha łąk 15·27, z ha lasu 0·39 mrk. Około r. 1793 był tu dziedzicem generał Filip Raczyński. *E. Cal.*

Sławiki, ob. *Słowiki.*

Sławików, niem. *Slawikau*, 1532 *Gross Slawikow*, dobra ryc. i wś, pow. raciborski. S. leży na wyniosłej krawędzi doliny Odry z praw. brzegu, w malowniczem położeniu, przy ujściu rz. Rudy, posiada kościół par. murowany, par. ew. w Raciborzu. W 1861 r. było 87 dm., 603 mk. (13 ew.). Dobra ryc. obejmują 2244 mr.; wś składa się z 5 gospod., 45 ogrod. i 31 komorn.; posiada szkołę 2-klasową. Na obszarze większej posiadłości okazały zamek. Kościół par. zbudowany i poświęcony w 1333 r. Obecny z 1845 r.

Sławin, wś i fol., pow. lubelski, gm. Konopnica, par. Lublin (odl. 4 w.). W 1827 r. było 27 dm., 198 mk. W 1884 r. fol. S. rozl. mr. 251: gr. or. i ogr. mr. 205, łąk mr. 11, past. mr. 21, lasu mr. 6, nieuż. mr. 8; bud. mur. 5, z drzewa 2; płodozm. 8 pol.; pokłady wapna. Wś S. os. 16, mr. 178; wś Wola Sławińska os. 6, mr. 129; os. Dąbrówka os. 1, mr. 5; os. Zimne Doły os. 1, mr. 3. S. wspomniany jest w liczbie posiadłości Dzierzka (Dirsconis), kanon. u św. Floryana w Krakowie, i brata jego Hostasyusza, którym Władysław Łokietek pozwala w 1330 r. ich wsi przenieść z prawa średzkiego na magdeburskie (Kod. Małop., II, 275). W połowie XV w. S., wś w par. Lublin, własność Mikołaja Dzika h. Doliwa, miała w jednej części 8 łan. km., z których płacono dziesięcinę, wartości 7 grzyw., archidyakonatowi lubelskiemu, druga część 7 łan. płaciła dziesięcinę, wartości 6 grzyw., pleb. w Meglewie. Fol. rycerski płacił dziesięcinę parafii w Lublinie (Długosz, L. B., I, 201 i II, 537). Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531 wś S. płaciła poboru od 3 łanów i młyna o 2 kołach. W 1676 r. S. był własnością Andrzeja Dydyńskiego. We wsi było 51 poddanych (Pawiński, Małop., 347 i dod. 29a). *Br. Ch.*

Sławin 1.) wś i dwór, pow. odolanowski (Ostrowo), o 13 klm. na płn.-wschód od Miksztata, na lew. brzegu Ołoboczki (dopł. Prosny), wprost ujścia Baryczki; par. Gostyczyna, szkoła w miejscu, poczta w Ołoboku, st. dr. żel. w Ostrowie o 17 klm. W r. 1336 pisał się Wawrzyniec z S.; w r. 1579 należał S. do Floryana Szyszkowskiego, a w r. 1618 do Anny Orzelskiej; było wtedy $4^1/_2$ łan. osiadł. i 1 zagr. Wieś ma 24 dm., 223 mk. (1 prot.) i 152 ha (135 roli, 3 łąk, 3 lasu); czysty doch. z ha roli 9·79, z ha łąk 18·80, z ha lasu 0·78 mrk. Dwór z młynem Sławińskim i Zamościem ma 7 dm., 155 mk. (142 kat., 13 prot.) i 410 ha (234 roli, 28 łąk, 202 lasu); gorzelnia, młyn i cegielnia. Właścicielami byli (około 1885 r.) spadkobiercy po Józefie Szczepkowskim. Niektórzy rozróżniają S. Stary od Nowego. 2.) **S.** ob. *Sławiński Młyn*, *Sławienko* i *Sławno*. *E. Cal.*

Sławinek, wś, fol. i zakład kąpielowy nad rzką Czechówką al. Dąbrowicą (dopł. Bystrzycy), pow. lubelski, gm. Konopnica, par. Lublin. Leży na zach.-płn. od Lublina (4 w.), po za Wieniawą (przedmieściem Lublina), na lewo od drogi bitej warszawsko-lubelskiej, w małej kotlinie otoczonej wzgórzami. Są tu pokłady wapienia i źródła wody żelazistej, zbliżonej składem do źródeł Nałęczowa (odl. o 16 w.). S. leży pomiędzy Sławinem i Sławińską Wolą. Fol. ma 663 mr. (472 mr. roli, 27 łąk, 16 past., 130 lasu, 18 nieuż.), wieś zaś 13 os., 169 mr. W 1827 r. było 18 dm., 110 mk. S. powstał zapewne dopiero w XVIII w. na obszarze Sławina. Na początku obecnego stulecia należał do Heislera, bankiera lubelskiego od którego nabył w 1819 r. Paweł Wagner; od jego sukcesorów nabył tę posiadłość w 1879 r. Stanisław Mędrkiewicz. Na źródła tutejsze pierwszy zwrócił uwagę Paweł Wagner, na żądanie którego poddał je analizie aptekarz Hincz. Rozbiór i próby przez lekarzy czynione wykazały własności lecznicze wody, skutkiem czego urządzono przy źródłach łazienki. Lekarz lubelski Wilhelm Wilson, stwierdziwszy na sobie skuteczność kąpieli, ogłosił swe obserwacye w 1859 r. i nadał rozgłos zakładowi, jaki otwarto w 1860 r. Przeważną część gości stanowili i dotąd stanowią mieszkańcy Lublina, dojeżdżający tu omnibusem na kąpiele. Brak mieszkań i wygód jest powodem, że mała tylko liczba osób przybywa tu z dalszych stron. W ostatnich latach dopiero, kiedy rozwój Nałęczowa odebrał gości Sławinkowi, zaczęto wprowadzać ulepszenia w urządzeniu kąpieli i mieszkań. Źródła tutejsze wypływają z pokładów szarego, wapienno-glaukonitowego marglu, należącego do formacyi kredowej. Według badań i analizy dokonanej w 1881 z. przez p. Ant. Orłowskiego, ówczesnego asystenta katedry chemii w instytucie agronomicznym w Nowej-Aleksandryi, źródło główne, przy stałej temperaturze 7·6° R., dostarcza na godzinę 2620 litrów wody. Głównemi częściami składowemi są: dwuwęglan wapniowy (0·351), magnowy (0·100), dwuwęglan tlenku żelaza (0·040), bezwodnik kwasu krzemowego (0·038). Ciał organicznych było 0·024. Drugie źródło, zwane „Kazimiera“, ma podobny bardzo skład. O źródłach tych i ich lekarskiem znaczeniu pisali: „Gazeta warszawska“ z 1854 r. (№ 193), „Tygod. lekarski“ z 1856 r. („S. i jego wody mineralne“, str. 193), Karpiński (aptekarz) „Rozbiór wody żelaznej sławinkowskiej“ („Tyg. lekar.“ z 1857 r., № 20). Wilh. Wilson „O wodach mineralnych żelaznych w S.“ (Tyg. lekar.“ z 1859 r., № 177—180), Antoni Orłowski „Rozbiór chemiczny wód mineralnych w S.“ (Lublin, 1882 r.). Prócz tego opisy S. z widokami podał „Tyg. Illustr.“ (z 1880 r., № 229) i „Kłosy“ (1889 r., sierpień). *Br. Ch.*

Sławińska Wola, wś i fol., pow. lubelski, gm. Konopnica, par. Lublin (odl. 5 w.). W r. 1885 fol. S. Wola, w r. 1881 oddzielony od dóbr Sławin, rozl. mr. 1094: gr. or. i ogr. mr. 750, łąk mr. 9, past. mr. 38, lasu mr. 239, w odpadkach mr. 25, nieuż. mr. 33; bud. mur. 4, drewn. 24, las nieurządzony, pokłady kamienia wapiennego i budulcowego, młyn wodny. Wś włośc. ma 6 os., 129 mr. W poło-

wie XV w. S. Wola, w par. Lublin, własność Mikołaja Dzika h. Doliwa, miała w jednej połowie wsi 22 łan., z których płacono dziesięcinę, wartości 15 grzyw., archidyakonii lubelskiej. Z drugiej połowy, mającej 10 łan., dziesięcinę, wartości 8 grzyw., dawano plebanowi w Meglewie (Długosz. L. B., I, 201; II, 538). Zdaje się, że wieś ta łączona była w jednę całość ze Sławinem. Spisy poborowe z XVI w. nie wymieniają jej, dopiero w spisie z 1676 r. przy wsi Sławin, należącej wtedy do Andrzeja Dydyńskiego, wymieniono wsi: Czechów i Wola Sławińska z 26 poddanymi (Pawiń., Małop., dodat., 29 *a*). *Br. Ch.*

Sławiński młyn, urzęd. *Wassermuehle Slawin*, pow. odolanowski (Ostrowo), o $1^1/_2$ klm. od Sławina, przy ujściu Ołoboczki do Prosny i przy granicy królestwa polskiego; par. Gostyczyna, poczta w Ołoboku, okr. dwor. Sławin, 1 dm. i 10 mk.

Sławińszczyzna, wś nad rz. Noryń, pow. owrucki, na płn.-zach. od Narodycz.

Sławka 1.) al. *Sławsko*, także *Wołosianka*, rzeczka, powstaje w obr. gm. Chaszczowania, pow. stryjski, z pod Cyrkowskiego Wierchu (986 mt.), tuż nad granicą galicyjsko-węgierską, w grzbiecie Karpat wschodnich. Płynie na płn. przez Chaszczowanie, następnie na płn.-wsch. i płn. przez obszar Wołosianki, następnie Sławska, gdzie poniżej wsi uchodzi do Oporu z praw. brzegu. Przyjmuje liczne dopływy; od praw. brzegu wpadają z większych: Jelenkowaty, a od lew. Żubrawka i Reszutka. Dług. 17 klm. Od wschodu nad doliną rz. wznoszą się: Cyrkowski Wierch (986 mt.), Błyszcze (987 mt.), Pliszka (1027 mt.). Ostry al. Wysoki (1245 mt.), Płaj (876 mt.), Kiczerka (843 mt.) i Wysoki Horb (845 mt.), od zach. zaś: Równec al. Riwna (918 mt.), Makunka (956 mt.), Jaworniki Małe (1017 mt.), Kiczery (851 mt.), Mohiła al. Ilsa (1066 mt.) i Pliszki (1038 mt.). Z ryb żyją przeważnie pstrągi. 2.) **S.,** dwa lewe dopływy pot. Jelenkowatego, jeden w obr. gm. Jelenkowatego, drugi w obrębie gm. Chaszczowania, pow. stryjski. Wypływają z pod granicznego grzbietu Karpat wschodnich i płyną na płn.-wschód do Jelenkowatego. Potok płynący przez Chaszczowanie zwie się także *Małą Sławką*. *Br. G.*

Sławka al. *Sławska struga*, strumień, wpada do Szkotówki pod Borówcem, w pow. niborskim.

Sławka, dok. *Schlaffky Wielkie* 1.) wś i dobra nad rz. Szkotową (dopł. Nidy), pow. niborski, st. p. Kozłowo; 593 ha, 44 dm., 196 mk. Par. w Niborku. 2.) **S.** *Mała*, wś i dobra, tamże, 7 klm. od Niborku. Luder Brunświcki, komtur dzierzgoński, nadaje Mikołajowi z Tylic 80 włók na prawie chełmińskiem. Granica zaczyna się od miejsca, gdzie strumyk Sławka dotyka granicy chełmińskiej i Piotra z Leszcza, to jest od ujścia Sławki do Szkotówki i idzie 90 sznurów w górę Sławki, mając na obu jej brzegach po 40 sznurów. Służba wojenna ma być taka, jak Piotra z Leszcza. Dan w Muehlberg pod Iławą r. 1328, w dzień św. Jana Chrzciciela. R. 1420 nadaje w. mistrz Michał Kuechmeister Tomaszowi Korsener (Kuśnierzowi) i Hanuszowi z Rogoża (Rogehuszen), braciom, 30 włók na prawie magdeb., które niegdyś trzymał wierny Hanusz z Mazowsza w dobrach W. S., które niegdyś posiadał Piotr ze Sławki. Roku 1358 w dzień św. Ambrożego zakłada Gunter v. Hohenstein, komtur ostródzki, wieś dannicką na 50 włókach w M. Sławce, nadając uczciwemu Zebusinowi sołectwo i prawo chełmińskie. Granicę stanowią W. Sławka i Lisaki. Henryk v. Richtenberg, w. mistrz, nadaje Janowi z Lipowa 8 włók w M. Sławce na prawie magdeburskiem, oraz wyższe i niższe sądownictwo. Dan w Niborku w poniedziałek po niedzieli środopustnej r. 1474. Sławka Mała posiadała r. 1600 tylko polską ludność.

Sławki 1.) wś, pow. ciechanowski, gm. i par. Gołymin. W 1827 r. 4 dm., 29 mk., par. Krasne. 2.) **S.,** przyległość dóbr Glinki Stare, w pow. makowskim, gm. Sypniewo.

Sławki 1.) wś i dobra, pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Strzygowo, o $12^1/_2$ w. od Kobrynia. 2.) **S.,** wś, dobra i okolica szlach., pow. kobryński, w 2 okr. pol., gm. Błoto, o 8 w. od Kobrynia.

Sławków 1.) wś i fol., pow. rawski, gm. Regnów, par. Biała; wś ma 7 dm., 76 mk., 84 mr.; fol. 1 dm., 14 mk., 578 mr. 2.) **S.,** os. miejska, dawniej miasto, nad Czarną Przemszą, pow. olkuski, gm. i par. Sławków, odl. 12 w. na zach.-płn. od Olkusza, 6 w. od Strzemieszyc (st. dr. żel. warsz.-wiedeńskiej i dąbrowskiej). Leży pod 50° 18′ 2″ szer. płn. i 37° 1′ 7″ dłg. wschod. od F., na prawym wyniosłym brzegu Przemszy, śród płaskowzgórza olkuskiego, sięgającego w Okradzionowie (o 3 w. na zach.-płn.) do 1495 st. a w Bukownie (na połud.) do 1450 st. Cały obszar na południe od S. zajmuje lesista niegdyś wyżyna, z ubogą glebą. Osada obecnie posiada kościół paraf. murowany, dwie kaplice, dwa domy modlitwy żydowskie (rabin), dom przytułku dla starców i kalek, szkołę początkową męzką i żeńską (do 300 uczących się zimą), urząd gm., st. dr. żel. iwangr.-dąbrowskiej, st. poczt., 417 dm. (65 murow., 352 drewn., gontem krytych chat), 3655 mk. (1781 męż., 1874 kob.), w tej liczbie 233 żydów. Niestała ludność dochodziła 100 głów. Przy zakładzie cynkowym jest osada mająca 61 dm. (30 murow.) i 626 mk., tudzież 7 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 321 dm., 2062 mk.; 1864 r.

389 dm., 2514 mk. Ludność trudni się uprawą roli, górnictwem i rzemiosłami. Rzemieślników jest około 100 (18 szewców, 12 krawców, 13 stolarzy, 12 garncarzy, 5 kowali, 20 rzeźników, 7 piekarzy, 5 kuśnierzy). Na gruntach należących do mieszczan znajdują się pokłady rudy żelaznej, gliny, żwiru. Kopalnia węgla na miejskich gruntach, zwana Garncarka, zatrudnia 20 ludzi (własność Al. Juliusza, bankiera z Berlina), dobywających jedynie zwierzchni pokład. W 1881 r. pracowała maszyna o sile 10 koni i 25 ludzi; dobyto 53,063 pudów. Kopalnia rudy cynkowej jest bezczynną. Z zakładów fabrycznych istnieją: młyn wodny na Przemszy z prod. na 100,000 rs. (6 robot.) i drugi z prod. na 25,000 (2 robot.), browar piwa zwyczajnego i bawarskiego z prod. na 6000 rs. (4 robot.), farbiarnia perkalu z prod. na 6000 rs. (4 robot.), fabryka gwoździ z drutu żelaznego z prod. na 100,000 rs. (90 robot.). Pod osadą znajdują się rządowe kopalnie galmanu, odlewnia żelaza, walcownia blachy cynkowej (zarząd w Sławkowie). Zakłady te zajmowały 136 robot. i produkowały za 120,000 rs. Zawiązkiem osady był zapewne starożytny gród książęcy, założony na wyniosłym tarasie wyżyny olkuskiej, nad rzeką. Długosz mówiąc o wsi Chechło powiada, że leżała „in castellania Slawkowiensi“ (Lib. Ben., III, 39). Nadany wcześnie bardzo biskupom krakowskim, stracił S. charakter grodu obronnego. Przekształca się on następnie na osadę górniczą i ważną stacyą handlową na trakcie z Wrocławia do Krakowa. Zapewne gospodarstwu biskupów krakowskich i napływowi niemieckich przemysłowców zawdzięczał S. swój wczesny lecz krótkotrwały rozkwit, którego pamiątką zostały nazwy ulic w Krakowie i Wrocławiu (Sławkowskie). Iwo Odrowąż osadzając zakonników św. Ducha (szpitalników de Saxia) przy szpitalu założonym na Prądniku (wieś biskupia) nadał im, między innemi, połowę dochodu z karczem sławkowskich, co stanowiło dość znaczną podobno sumę. Biskup krakowski Jan Muskata mając wzgląd, iż wielka wydajność kopalń ołowiu i ruch handlowy ściągnęły do S. znaczną ludność robotniczą, między którą bywa wielu biednych i chorych, zakłada w 1298 r. szpital dla ubogich przy drodze do Bytomia wiodącej i kościół p. w. św. Jana Chrzciciela, przy którym osadza zakonników św. Ducha. Przy kościele tym ustanawia parafię i przyłącza do niej połowę miasta, którą daje zakonnikom jako uposażenie. Istniał już tu zdawna kościół parafialny p. w. św. Krzyża, któremu teraz odebrano część parafian. Dokument nadawczy oznacza granicę tej nowej parafii, która zaczynając się od muru kamiennego gospody (hospitii) Bertolda rybaka, szła do domu Hermana, zięcia Jana, zwanego Bogatym; z przeciwnej zaś strony do domu Mikołaja zwanego Goldczberg i t. d. Nazwiska wskazują na niemieckie pochodzenie mieszczan. Prócz tego Muskata nadał klasztorowi łaźnię nad Przemszą, przynoszącą 10 grzywien czynszu rocznego i bezpłatną kąpiel dla zakonników i ubogich. Dalej otrzymali oni jatkę, dającą 2 grzyw. czynszu i 2 kamienie łoju, młyn, powyżej młyna Teodoryka Schulera, dający wielkie zyski przy licznej ludności, folwark o 4 łanach franków. z łąkami i ogród za murami miasta położony. Prócz tego dziesięciny ze wsi Bitków (Długosz, Lib. Ben., III, 56, 57). Samo miasto, otoczone murem już w XIII w., jeżeli wyrażenie „extra muros“ w nadaniu ogrodu przez Muskata ma oznaczać mur obronny, doszło w końcu XIII i w ciągu XIV w. największej świetności. Piotr Wysz, biskup krakow., nadał miastu grunta i pozwolił na nowe wyszukiwanie kruszców, chcąc podnieść upadającą już w końcu XIV w. osadę. Przyczyną upadku S. było wyczerpanie bogatych pokładów rud ołowianych i wzrost poblizkiego Olkusza. Już Długosz mówi o zamożności i ludności S. jako o rzeczy dawnej, minionej (in Sławkow oppido quondam famoso et insigni). Za jego czasów miasto miało obszar roli oceniony na 50 łanów. Łany te jednak nie były wymierzone i powytykane, uprawiano je kawałkami, tu i owdzie, gdzie była lepsza gleba. Dziesięcina z ról tych, oceniona na 50 grzyw., stanowiła uposażenie kantora katedry krakowskiej. Kantorya ta utworzona była z dochodów kościoła sławkowskiego, ztąd kantorowie mieli prawo patronatu. Kantor posiadał tu swe specyalne grunta „Kantorowstwo“ zwane, których jednak nie uprawiał; krzaki i las na nich rosły. Ztąd częściowi właściciele szlacheccy z Bolesława worywali się i przywłaszczali sobie części tych gruntów. Do kantora należała także dochód z cła, które niegdyś było „frugiferum i ventrosum“ wedle Długosza. Każdy wóz naładowany płacił grosz czeski, tylko wóz soli pół grosza i od wołu, konia, krowy po 2 pieniążki (nummi). Jeszcze w XV w. oceniano ztąd dochód na 20 grzyw. Z tego cła dawał kantor 8 grzyw. plebanowi w Sławkowie. Miał też kantor dziesięcinę z Bakowna cenioną na 30 grzyw. i z Zurady cenioną na 10 grzyw. Istniał w S. dworzec biskupi z folwarkiem, dającym dziesięcinę plebanowi miejscowemu. O znaczeniu dawniejszem miasta świadczy istnienie dekanatu sławkowskiego, przeniesionego potem do Bytomia. Zbigniew Oleśnicki włączył S. do świeżo nabytego księstwa siewierskiego i potwierdził w 1446 r. dawne przywileje miasta,

Świeżo przedtem S. został spalony przez Mikołaja Kornicza. W 1457 r. oddziały zbrojne z Moraw i Szląska najechały i spaliły miasto i zabrały 80 koni pracujących przy kopalniach (Miechowita, 316). Biskup krakowski i kardynał Fryderyk nadaje miastu w 1498 r. prawo wrębu w lasach, polowanie i rybołówstwo w Przemszy i określa powinności mieszczan. Tegoż roku król Jan Olbracht wydał przywilej na jarmark na dzień Znalezienia św. Krzyża. Zygmunt I w 1535 r. uwolnił mieszczan od ceł. Biskup Krasiński pozwolił w 1573 r. palić wódkę i szynkować a w 1574 r. wydał przywilej określający poszukiwania górnicze i uwalniający mieszczan na 3 lata od połowy olbory. W 1581 r. miasto dawało szosu 32 zł.; łanów miejskich było (do opłaty) 14 i $1^1/_2$ ćwierci. Do opłaty podano: 5 rzeźników, 3 kowali, 7 szewców, 3 krawców, 5 tkaczów, 5 sukienników, 9 piekarzy, 15 komorników, 1 duda, 3 hultai, 2 bednarzy, 2 kołodziei, 3 przekupniów, 3 koła zakupne, 1 koło stępne, 1 tracz, 1 folusz. Ogółem pobór wyniósł 79 fl. 11 gr. 9 den. (w Olkuszu 155 zł., w Będzinie 97 zł., Częstochowie 74 zł., Mstowie 78 zł. Por. Pawiń., Małop., 156). Piotr Myszkowski dał w 1580 r. przywilej na poposzukiwania i roboty górnicze i uwolnił na rok od olbory. Miastem rządzili starostowie biskupi z władzą sądowniczą. Fryderyk August, elektor saski, obrany królem polskim, przybywając do Polski, zatrzymał się tu dnia 27 lipca 1697 r., bawił cały dzień, zdumiewając otaczających dowodami swej siły i ujmującej uprzejmości. Po zabraniu dóbr biskupich S. wraz z księstwem siewierskiem został w 1790 r. wcielony do korony i stał się miastem królewskiem. Z zabytków przeszłości pozostał tylko kościół, w którym przebudowy zatarły cechy starożytne. Z ośmiu nagrobków najdawniejszym jest Sebastyana Myszkowskiego, starosty (biskupiego) sławkowskiego z XVII w.; najokazalszym zaś grobowiec Jana Sołtyka, biskupa († 1788 r.). Drewniane domki z podsieniami przechowały dotąd swe dawne cechy architektoniczne. S. jest miejscem urodzenia dwu braci Baranowskich, Jana astronoma, wydawcy dzieł Kopernika, i Walentego, biskupa lubelskiego. S. parafia, dek. olkuski (dawniej siewierski), 6000 dusz. S. gmina należy do sądu gmin. okr. I w Olkuszu, ma 6651 mr. obszaru i około 4000 mk. O kopalniach z okolic S. pisał Kownacki Hipolit w dziełku: „O starożytności kopalń czyli robót górniczych w kluczu sławkowskim“, Warszawa 1791 r. Opis i widok S. dał „Tyg. Illustr.“ z 1862 r. (t. V, str. 216). *Br. Ch.*

Sławków 1.) dawniejsza, czasowa nazwa wsi Parkowo, w pow. obornickim. 2.) **S.** al. *Sławkowo*, dok. *Slavcovo*, *Slavchovo Slafchovó*, posiadłość niegdyś klasztoru lubińskiego. Potwierdzili ją ks. Bolesław, syn Odonicza, w r. 1258 i Przemysław II w r. 1294 (Kod. Wielkop., n. 368 i 719). Nazwa S. przypomina Sławkowice w okolicy Ponieca i Krobi.

Sławków, niem. *Schlakau*, wś, pow. i obw. sąd. opawski, na Szląsku austr., o 4 klm. na płd.-zach. od Opawy, przy gościńcu morawskim, wzn. 302 mt. npm. Graniczy od płn. ze Złotnikami (Slatnik) i Ścieborzycami (Stiebrowitz), od wsch. z Opawą, od płd.-wsch. z Otowicami (Ottendorf), od płd. z Węglarzowem (Koehlersdorf) i Stablowicami, od zach. z Żywocicami Dolnemi (Schoenstein). Dobro allodyalne; właściciel hr. Leopold Podstatzky-Liechtenstein, członek izby panów. Obszar obejmuje 500·34 ha (roli 277·14, łąk 44, ogr. 2·13, pastw. 22·85, lasu 149·42, nieużyt. 3·13, zabud. 1·67). Ekonomia parcelami wydzierżawiona. Malowniczo położona wioska stanowi miejsce wycieczek dla mieszkańców pobliskiej Opawy. Szkoła lud. w miejscu. St. poczt. i par. łać. Opawa. *Br. G.*

Sławków 1.) *Mały*, niem. *Klein-Schlagendorf*, węg. *Kis Szalók*, wś, w hr. spiskiem (Węgry), pow. tatrzańskim, nad pot. Kand (lewy dopł. Popradu), na płd.-wsch. stoku wzgórza Małego-Sławkowskiego, z szczytem Cyganką (733 mt.), 3 klm. na wsch. od Kieżmarku. Na płd. leży Hunstrów al. Huncowce (Hunsdorf), a na płn.-wsch. Forberg. Płd.-zach. granicę tworzy pot. Kand. Obszar liczy 1294 kwadr. sążni. W r. 1880 było 57 dm., 315 mk. Niemców. Kościół p. w. św. Michała archan., należy do par. łać. w Kieżmarku. Według szem. dycc. spiskiej z r. 1870 było 301 rz.-kat., 3 ewang., 40 nieun., 12 żyd. Sąd pow., urz. podatk. i st. p. w Kieżmarku. 2.) **S.** *Wielki*, niem. *Gross-Schlagendorf*, węg. *Nagy-Szalók*, miasteczko w hr. spiskiem (Węgry), pow. tatrzańskim, na Podhalu spiskiem, u płd.-wsch. podnóża Tatr spiskich, w dorzeczu górnego Popradu, nad pot. Sławkowskim (Annawasser). Graniczy od wsch. z Maciejowcami (Matzdorf), od płn.-wsch. z Muellenbachem, Nową-Leśną (Neu-Walddorf) i SzczawamiSławkowskimi al. Szmeksem, od płn. z obszarem Starej-Leśnej (Alt-Walddorf) i Jaworzyny Spiskiej, od zach. z Garłuchem al. Gierlachowcami i Wielką. Wzdłuż płn.-wsch. granicy płynie pot. Seifen, dopł. Popradu, a wzdłuż granicy zach. pot. Czerwona-Woda, który w dolnym biegu zwraca się na wschód i łączy się powyżej granicy Sławkowa W. z Muellenbachem z pot. Sławkowskim i przeszedłszy na obszar Muellenbacha uchodzi do Popradu. Granica płn. bieży od Polskiej przełęczy al. Polskiego grzebienia głównym grzbietem Tatr po za Wysoką-Małą (2196

mt.), a ztąd przez Staroleśniański szczyt (2490 mt.), Sławkowski szczyt (2453 mt.) po Królewski Nos (2281 mt.), ztąd zbiega na płd.-zach. ku dolinie, a potem na płd.-wsch. po pod Kopę (Heuhaufen, 1852 mt.), przez Stawki Sławkowskie (Drei Seen) i Solisko (Salzberg, 1382 mt.) w kilku załomach do doliny pot. Seifen. W tych granicach obejmuje 4909 kw. sąż. kat. Ma 137 dm., 990 mk. Niemców (1880 r.) Na granicy wschod., tuż pod Kopą, legły trzy Stawki Sławkowskie (Drei Seen, Haromtó), a wzdłuż granicy zach. była dolina Wielicka, ze stawami: płn. Długim stawem i płd. Wielickim Niżnym; między nimi t. zw. Kwietnik (Blumengarten) istniał już w r. 1332. W Fejera Cod. dipl. Hung. (t. VIII, cz. 2, p. 301) czytamy, że Konrad, syn Hermanna, soltys ze Sławkowa (sculteto de Slauk), otrzymał r. 1322 las w pobliżu Muellenbacha dla założenia osady na prawie i swobodach Sasów spiskich. Osadą tą jest prawdopodobnie Stara-Leśna. Kościół łac. paraf. p. w. św Andrzeja istniał już w r. 1245. Do par. luterańskiej należy wś Nowa-Leśna. Według szem. dyec. spiskiej z r. 1872 w S. W. było 89 rz.-kat., 940 ewan., 9 nieun., 6 żyd.; z Nową-Leśną rz.-kat. 150, ewan. 1418, nieun. 19, żyd. 10, razem 1597. Gmina protestancka powstała na początku XVII w. Kaznodziejami byli: r. 1616 Jan Trajani, r. 1659 Jan Paulini, r. 1664 Maciej Zivera, r. 1670 Grzegorz Kirein, r. 1705 Grzegorz Doloviceni, r. 1794 Tomasz Mauksch, r. 1820 Jan Konrad Bexheft. Kościół ewang. stanął r. 1786. Do gm. ewang. należy Nowa-Leśna i Szmeks Nowy. W r. 1788 zbudowano szkołę. S. należał do związku 24 miast spiskich; wszelako nie wszedł do obszaru zastawionego Polsce. Wskutek tego Maciej Korwin sprzedał go wraz z innemi 8 miastami spiskiemi Emerykowi Zapolyi. Wtedy utracił swoje miejskie prawa i przywileje i zeszedł do rzędu wsi. Dziś jest miasteczkiem schludnem i należy do dóbr hr. Csaky'ego (od r. 1839). Wznies. 652·5 mt. (Wahlenberg); 668 mt. (Oesfeld); 686 mt. (Steczkowski). Poziom wieży kościelnej 684·4 (Korzistka); 677 met. (szt. gen.). Sąd pow. w Spiskiej-Sobocie, urz. podatk. w Kieżmarku. St. p. Wielka. Ob. *Szczawy Sławkowskie* i *Szmeks Nowy*. 3.) **S.** *Wyżni*, niem. *Ober-Schlau* al. *Ober-Szálok*, węg. *Felsö-Szalók*, wś paraf., w hr. spiskiem, pow. lewocki, nad granicą hr. szaryskiego; obszar 2984 kwadr. sążni kat. W r. 1880 było 132 dm., 681 mk. narodowości słowackiej. Parafia łac. istniała już w r. 1669. Kościół p. w. św. Michała archan. W r. 1728 zbudowano nowy kościół mur. w pobliżu potoku, atoli r. 1862, z powodu porysowania się murów, został zamknięty, a tymczasowo postawiono drewnianą kaplicę. Nowy kościół ze składek zaczęto stawiać 1883 r., ukończono w jesieni r. 1884 i zaraz poświęcono. Jest to piękna budowla w stylu ostrołukowym. W miejscu pierwotnego kościoła z XIII w. wznosi się drewniany krzyż. Kościół z r. 1728 stanął za staraniem spiskiego kanonika Jerzego Nagy. Parafia z r. 1878 liczyła rz.-kat. 542, ewan. 4, gr.-kat. 13, nieun. 68, żyd. 15, razem 642 dusz. W obr. gm. są młyny: Chmielnik, Welcza, Bobowce i Kamienny. Sąd pow. w Podhradziu al. Podegrodziu Spiskiem (Kirchdrauf), urz. podatk. w Lewoczy. St. p. Podegrodzie Spiskie. *Br. G.*

Sławkowice, ob. *Slabkowice.*

Sławkowice al. *Sławikowice*, *Słowikowice*, *Slavcowicz* r. 1310, os. niegdyś, w okolicy Ponieca i Krobi, wchodziła w skład pow. poznańskiego w r. 1310 (Kod. Wielkop., n. 930, objaśnia ją Ślązkowem). Graniczyła między r. 1432 i 1530 z Karcem, Dzięczynem, Drzewcem i Rokosowem i znikła po r. 1530.

Sławkowice, wś, pow. wielicki, przy drodze z Wieliczki do Gdowa (6·1 klm.), w okolicy falistej, urozmaiconej gajami. Par. rzym.-kat. w Łazanach. Składa się z 88 dm. i 560 mk. (369 męż., 291 kob.); 557 rzym.-kat. i 3 izrael. Obszar więk. pos. (J. Kwiecińskiego) wynosi 259 mr. roli, 28 mr. łąk, 28 mr. pastw. i 67 mr. lasu; pos. mn. ma 288 mr. roli, 71 mr. łąk, 24 mr. pastw. i 15 mr. lasu. Za dziesięciny z tej wsi zakupiła kapituła krakowska kamienicę przy ulicy Kanonicznej, w której później mieszkał Długosz (L. B., I, 185). Wś należała w XV w. do Piotra Blandowskiego Półkozica i miała 7 łan. km., karczmę, zagrodę, dwór szlachecki i predium (ibid., 255). W 1581 r. (Pawiński, Małop., 64) była własnością Lubomirskich. Miała 5 łan. km., 6 zagród z rolą, 4 komor. z bydłem i 4 bez bydła. Należała do par. w Biskupicach. Gleba jest tu gliniką urodzajną. Graniczy na płn. z Wolą Podłazańską, na płd. z Nizową, na wsch. z Bilczycami a na zach. z Grajowem. *Mac.*

Sławkowicze, wś i dobra, pow. bobrujski, w 3 okr. pol. hłuskim, gm. Laskowicze, par. katol. Hłusk. Wś ma 63 os. pełnonadziałowych; cerkiew z r. 1796, p. wez. św. Koźmy i Damiana, około 600 parafian. Ziemi z dawnych zapisów 44 mr. Dobra, dość dawne dziedzictwo Rejtanów (ob. Hruszów), 2465 dzies.; młyny, propinacye; grunta lekkie, łąk błotnych wiele. *Al. Jel.*

Sławkowo 1.) wś nad rz. Ruż, pow. makowski, gm. Sypniewo, par. Gąsewo. W 1827 r. było 14 dm., 93 mk. 2.) **S.**, wś i fol., pow. sierpecki, gm. Stawiszyn, par. Szreńsk, odl. 22 w. od Sierpca, ma 9 dm., 91 mk. W 1827 r. było 5 dm., 49 mk. W 1874 r. fol. S. rozl. mr. 488: gr. or. i ogr. mr. 277, łąk mr. 87,

pastw. mr. 27, lasu mr. 82, nieuż. mr. 15; bud. mur. 3, z drzewa 3; płodozm. 9-polowy, las nieurządzony. Wś S. os. 13, mr. 42.

Sławkowo 1.) al. *Sławków*, zaśc., pow. słucki, odwieczna własność Radziwiłłów, ordynatów nieświeskich, leży o 3 w. na płn. od Nieświeża, ma przeszło 54 włóki. Miejscowość równa, bezleśna, grunta dobre. 2.) **S.**, wś, pow. słucki, o 5 w. na wsch. od Nieświeża, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. Howiczna, ma 16 os.; miejscowość równa, bezleśna, gr. szczerkowc, urodzajne, na płd. wsi rozciąga się duże błoto, przez które prowadzi długa na parę wiorst grobla ku Nieświeżowi. 3.) **S.**, chutor, pow. słonimski, gm. Kostrowicze, o 24 w. od Słonima. *Al. Jel.*

Sławkowo, niem. *Friedenau*, dobra ryc., pow. toruński, st. poczt., tel. i kol. Ostaszewo (o 4 klm.), par. kat. Ostromecko, filia Bolimin; mają 636 ha (42 łąk, 550 roli orn.). W 1885 r. 12 dm., 42 dym., 247 mk. (222 kat., 24 ew., 1 dysyd.). Dziedzic 1440 r. Łukasz Watzelrode z Torunia. Za czasów krzyżackich należało S. do komturstwa toruńskiego. W dok. występuje pod mianem: Slawke, Fredaw, Fredenaw, Ober- i Hoch-Thauer (ob. „O ludn. pol.“ p. Kętrz., str. 72 i 98). Slawke nazywano wś, a Fredaw dwór za czasów krzyżackich. *Ks. Fr.*

Sławkowo, niem. *Froedau*, dobra na pol. prus. Mazurach, pow. ostródzki, st. p. Uzdowo; 1256 ha, 35 dm., 219 mk. W. m. Ludwik v. Erlichshausen czyni wiadomo, że Janowi z Bażyn jeden z wielkich mistrzów nadał włók 28 we wsi Sławkowie na prawie, które właściciele 1440 włók mają (magdeburskiem); według tego listu nadawczego Jan i jego potomkowie powinni zakon podejmować jadłem i napojem; zakon zaś ma obowiązek wynagradzać im wszelką szkodę, poniesioną podczas wypraw wojennych. Jan odstępuje tę posiadłość Janowi, synowi Ścibora z Bażyn, co wielki mistrz zatwierdza. S. ma z temi 28 włókami razem 70 włók; dodawszy do tego jeszcze 10 włók we wsi Kaldenborn i nadawszy cały majątek prawem chełmińskiem, wielki mistrz uwalnia właściciela od obowiązku podejmowania zakonu jadłem i napojem i nakłada na niego jednę służbę konną w lekkiej zbroi. Dan w Malborku, w niedzielę przed nawróceniem św. Pawła apostoła r. 1452. *Ad. N.*

Sławkowski potok niem. *Annawasser*, potok górski, w hr. spiskiem, wypływa w dzikiej dolince, w płd.-wsch. podnóża szczytu Staroleśniańskiego (2490 mt.), nad którym od zach. wznosi się stroma ściana skalista, zwana Granaty (ob.). Płynie na płd.-wschód przez obszar Sławkowa Wielkiego, zabierając po drodze dopływy. Przepływa Sławków Wielki, poniżej którego od praw. brzegu, tuż nad granicą Maciejowiec, przyjmuje Czerwoną-Wodę (Rotbach) i zwraca się na wschód, a minąwszy Maciejowce wpada do Popradu z lew. brzegu. Długość biegu 17 klm. *Br. G.*

Sławkowski szczyt, niem. *Schlagendorfer-Spitze*, węg. *Nagy-Szalóki csúcs*, szczyt w Tatrach spiskich. Od szczytu w głównym grzbiecie Tatr nad Polską Przełęczą (2196 mt.), zw. Wysoką-Małą, tworzącego narożnik doliny Zamarzłego stawu pod Polską Przełęczą i płd.-zachod. odnogi doliny Staroleśniańskiej, po nad doliną Wielicką, odrywa się w kierunku wsch.-płd.-wsch. potężny dział poprzeczny między dolinami Wielicką (od płd.) a Staroleśniańską (od płn.), przez szczyt Staroleśniański al. Staroleśniańską Turnią (2490 mt.) aż ponad Kaemmchen (ob.) albo Siodełko. W tym dziale, na płd.-wsch. od Staroleśniańskiej Turni, między nią (od zach.) a Królewskim Nosem (2281 mtr., od wsch) wznosi się szczyt Sławkowski. Od niego ku płd. wybiega grań górska, wygięta łukiem ku zach., ponad doliną pot. Sławkowskiego (Annawasser), kończąc się nad Stawkami Sławkowskiemi szczytem Kopę Sławkowską (niem. Heuhaufen al. Heukoppe), 1852 mt. wys. (szt. gen.). Dostęp na wierzch S. jest łatwiejszym niż na Łomnicę. Jest to 14 z kolei szczyt z pomiędzy najwznioślejszych wierzchołków Tatr. Wzniesienie jego: 2456 mt. (Korzistka), 2455 mt. (Fuchs), 2472 mt. (Kolbenheyer), 2453 mt. (szt. gen.). Wychodzi się nań ze Szczaw Sławkowskich al. Szmeksu ku Stawkom Sławkowskim, a ztąd przez Kosówkę, potem po głazach na przełączkę w grzbiecie. Sam szczyt jest 3 mt. szeroki a przeszło 20 mt. długi. Tworzy on poziomą grań, przepaścistą od płn. ku dolinie Staroleśniańskiej. Widok z niego wspaniały, od płn. dziki, od płd. zaś wesoły na ziemię spiską. Ze szczytu tego można się spuścić na Królewski Nos a ztąd do Szmeksu. Wycieczka jednodniowa, wymagająca 10 godzin. Czyt. W. Eliasza, Przew. do Tatr, str. 298 (z r. 1886). *Br. G.*

Sławkowskie Stawki, niem. *Drei Seen*, węg. *Nagy-Szalóki három tócska*, trzy stawki tatrzańskie, po części w obr. gminy Sławkowa Wielkiego, w hr. spiskiem (Węgry), u płd. podnóża Kopy Sławkowskiej (Heuhaufen), tuż nad granicą z Szczawami Sławkowskiemi al. Szmeksem. Legły tuż jeden obok drugiego, wśród kosodrzewiny, na otwartej, dość obszernej, płaskiej kotlince. Są one małe. Najniższy staw, należący do gm. Muehlenbach, liczy 30 arów pow. i leży 1630 mt. npm. (Kolbenheyer). Głębokość dochodzi 9 mt. (Fuchs). Niekiedy wysycha. W r. 1862 znalazł go Fuchs prawie bez wody. Staw środkowy, w połowie do Sławkowa Wk. i Muehlenbachu należący, leży 1675 mt. npm. (Kolben-

heyer), obejmuje 32 arów. Ciepłota wody d. 3 lipca 1867 r. o $9^1/_2$ godz. rano wynosiła 12·5°C. przy ciepłocie pow. 15° C. (Kolbenheyer). Trzeci najwyższy, ale zarazem najmniejszy, leżący całkiem w obr. gm. Sławkowa Wk., obejmuje 20 arów. Stawki te nie mają widocznego dopływu ani odpływu. Koło nich wychodzi się na Sławkowski szczyt. Według Fuchsa leżą one 1670, według Rothego 1689 mt. npm. *Br. G.*

Sławkowskie Szczawy (niem. *Schmeks*), ob. *Szczawy Sławkowskie.*

Sławkowy, niem. *Schlawkau*, dok. 1241 r. *Slavcovo*, 1291 r. *Slafchowo*, dobra ryc. nad Radunią, pow. kartuski, st. p. Hoppendorf (o 4 klm.), st. kol. Szymbark (o 7 klm.), par. kat. Goręczyn. Do dóbr należą: wyb. Grenzhof (11 dm., 70 mk.), Kalbszagel (4 dm., 23 mk.), Owczarnia (Schaeferei, 10 dm., 52 mk.) i Seehof (2 dm., 15 mk.). Oprócz dominium jest 6 gburstw i 18 zagród, mających 436 ha (50 łąk, 288 roli orn.). W 1885 r. 5 os., 34 dm., 46 dym., 253 mk. (142 kat., 111 ew.); cegielnia, hodowla bydła holenderskiej rasy, mleczarnia. Za książąt polskich należały S. do kasztelanii goręczyńskiej, którą r. 1241 książę pomorski Sambor zapisał bisk. kujawskiemu Michałowi (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 63). Od r. 1311 należały do wójtowstwa tczewskiego i miały prawo polskie, z obowiązkiem służby wojennej (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., VI, str. 134). Za czasów Rzpltej należały S. do pow. gdańsko-tczewskiego. Według taryfy z r. 1648 płacili tu: Tomasz Jeżewski od $1^1/_4$ wł. fol. 1 fl. 15 gr., Sikorski od 3 wł. fol. 3 fl. (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 174). Wizyt. Szaniawskiego z r. 1710 podaje, że „ex aula G. olim Janikowski" dawano mesznego $1^1/_2$ kor. żyta i tyleż owsa (str. 18); z działu Dąbrowskiego $^3/_4$ kor. żyta i tyleż owsa; „ex aula Carthusiana" $^3/_4$ miary żyta, tyleż owsa. Podług taryfy na symplę z r. 1717 płaciły S. Małe 16 gr. (ob. Cod. Belnensis, manuskr. w Peplinie, str. 83). Wizyt. Rybińskiego z r. 1780 donosi, że S. i Kozarnia liczyły 79 mk., wyłącznie kat. (str. 228). Mesznego pobierał prob. ztąd 3 kor żyta i tyleż owsa (str. 230 *b.*). *Kś. Fr.*

Sławna, strumień w pow. opoczyńskim, płynie pod Klwowem, uchodzi do Drzewiczki z praw. brzegu.

Sławna, wś i dobra, pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Strzygowo, o 12 w. od Kobrynia.

Sławna, wś na lewym brzegu rz. Sobi, pow. lipowiecki, w 2 okr. pol., i par. gm. praw. Lipowiec (o 4 w.), o 4 w. mka Zozowa, ma 768 mk. Podług Pochilewicza w 1863 r. było tu 491 mk., 914 dzies. ziemi; należała do Cypryana Bohdaszewskiego.

Sławna, wś, pow. złoczowski, 15 klm. na płd.-wsch. od Złoczowa, 5 klm. od Płuhowa (st. kol. i urz. poczt.). Na płn. i płn.-wsch. leży Płuchów, na wsch. Meteniów, na płd. Urlów i Pleśniany, na zach Ryków. Wś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem Małej-Strypy, która wchodzi z Rykowa a płynie na płd.-wsch. do Pleśnian. Zabudowania wiejskie leżą w jej dolinie (wzn. 451 mt. npm.). Na granicy wschod. wznosi się „Bronisławówka" do 392 mt., na płd. zaś „Szuryna góra". Własn. więk. ma: roli or. 485, łąk i ogr. 68, pastw. 18, lasu 82 mr.; wł. mn. roli or. 741, łąk i ogr. 95, pastw. 5, lasu 9 mr. W r. 1880 było 72 dm., 460 mk. w gm. (6 dm., 34 mk. na obsz. dwor.): 423 gr.-kat., 50 rz.-kat., 11 izrael., 10 innych wyznań; 328 Rusinów, 166 Polaków. Par. rzym.-kat. w Pomorzanach, gr.-kat. w miejscu, dek. złoczowski. We wsi cerkiew z cudownym obrazem N. P. M. i szkoła filial. (od 1868 r.) z językiem wykładowym ruskim. *Lu. Dz.*

Sławne 1.) sioło, pow. mohylewski, na płn.-zach. od Mohylewa. 2.) **S.,** sioło, pow. mścisławski, gm. Szamowo, ma 9 dm., 76 mk.

Sławniów, wś, fol. i os. fabr., pow. olkuski, gm. i par. Pilica, leży tuż pod osadą Pilicą, posiada szkołę początkową, kantorat ewang. Fol. S. wchodzi w skład dóbr Pilica, wś S. ma 60 osad, 1065 mr. obszaru. W 1827 r. było 53 dm., 382 mk. Gdy dobra pilickie przeszły na własność zdolnego przemysłowca Moesa, założył on w S. fabrykę sukna i kortów, która w 1875 r. wyprodukowała za 500,000 rs., używając trzech maszyn o sile 95 koni i 200 robotników. Papiernia założona w przyległej osadzie Werbka w 1862 r. zatrudniała do 300 robotn. i produkowała do 130,000 rs. wartości. Według reg. pob. pow. krakowskiego z r. 1490 wś S., w par. Pilica, miała $3^1/_2$ łan. W r. 1581 własność Padniowskiego, miała 7 łan. km., 2 kom. bez bydła (Pawiński, Małop., 80, 434). *Br. Ch.*

Sławno 1.) wś i fol., pow. radomski, gm. Wolanów, par. Cerekiew, odl. od Radomia 7 w., ma 36 dm., 353 mk. W 1827 r. było 40 dm., 316 mk. W 1886 r. fol. S. rozl. mr. 1066: gr. or. i ogr. mr. 820, łąk mr. 33, pastw. mr. 78, lasu mr. 106, nieuż. mr. 29; bud. mur. 5, z drzewa 6; las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 50, mr. 322 (według urzęd. wykazów 434 mr.); wś Ewulin os. 9, mr. 31; wś Janówek os. 8, mr. 125; wś Kacprowice os. 62, mr. 131. Wś ta zapewne razem ze Skaryszewem nadaną została klasztorowi w Miechowie. Wymienia S. potwierdzenie posiadłości klasztoru przez Kazimierza W. w 1354 r. (Kod. Małop., III, 93). W połowie XV w. S., wś w par. Nowa-Cerekiew, własność klaszt. miechowskiego, miała

łany km., z których płacono czynszu po 6 gr. i dawano po 30 jaj, 2 koguty, 2 sery, odrabiano jeden dzień w tygodniu, dawano powabę i osep. Jedna karczma płaciła 9 skotów, druga 3 fertony, 6 zagr. płaciło po 4 grosze. Fol. duchowny płacił dziesięcinę klasztorowi. Wszystkie role dawały dziesięcinę, wartości 15 grzyw., klasztorowi miechowskiemu. Każdy kmieć i szlachcic mający rolę musiał za dziesięcinę pleb. w Sławnie dawać po 4 koguty (Długosz, L. B., III, 12, 14). W 1569 r. Michał Szomowski, urzędnik (klasztorny rządca), płacił od 9 łan., 3 łan. karczem., 17 zagr., 8 kom., 4 rzemieśl. (Pawiński, Małop., 299). 2.) **S.**, wś i fol., pow. opoczyński, gm. Janków, par. Sławno, odl. 8 w. od Opoczna, posiada kościół par. murowany, sąd gminny okr. VI, urząd gm., gorzelnię, wiatrak, pokłady kamienia budulcowego, 38 dm., 322 mk. W 1827 r. było 26 dm., 253 mk. Dobra S. składały się w 1871 r. z fol. S. i Olszowiec rozl. mr. 3323: gr. or. i ogr. mr. 1082, łąk mr. 251, pastw. mr. 187, lasu mr. 1747, zarośli mr. 10, wody mr. 6, nieuż. mr. 40; bud. mur. 7, z drzewa 22; płodozm. 8 i 10-polowy; las urządzony. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś S. os. 51, mr. 397 (według dan. urzęd. 409 mr); wś Olszowiec os. 25, mr. 372; wś Wygnanów os. 31, mr. 566; wś Sempno os. 12, mr. 308; wś Radonia os. 13, mr. 193. S. jest starożytną osadą. Na akcie, którym Leszek Biały nadał klasztorowi sulejowskiemu część wsi Świeciechów, podpisany jest w liczbie innych duchownych (kapelani z Błogiego, Bielin, Żarnowa) i „Hosovoaldus capellanus de Slavena“ (Kod. Mucz. Rz., I, 23. Na wyroku Klemensa, sędziego ziemi sieciechowskiej, wydanym w 1377 r., podpisał się Krystyn „haeres de Slauno“ (Kod. Małop., III, 314). W 1378 r. sąd ziemski sandomierski rozstrzygnął spór o patronat kościoła w S. między częściowymi dziedzicami z tej wsi (Pakosław, Stanisław, Pasko, Jan i Świętosław) a częściową szlachtą z Mniszkowa (Floryan, Jakusz, Paszko). Układ ten przyznał im udział w patronacie (kollatorstwo), ołtarz w kościele i dom wikaryusza między plebanią a szkołą (Kod. Małop., III, 373). Spór ten ponawia się znowu i rozstrzyga przed sądem konsystorskim w Gnieźnie 1458 r. Kościół par. założony był p. w. św. Gereona bisk. i męczennika, tudzież Wniebowzięcia N. P. Maryi. W połowie XV w. wś należała do Mikołaja i Piotra h. Drzewica, miała łany km., z których dziesięcinę snopową i konopną, wartości 3 grzyw., dawano prebendzie krzconowskiej. Były tam 3 karczmy z rolą, z których płacono dziesięcinę pleban. w S. Zagrod. bez roli i dwa fol. dawali dziesięcinę snopową plebanowi (Długosz, L. B., I, str. 381, 382, 506, 507). W 1508 r. Bernard pleban, Jan Konopka i Stanisław Sławieński płacą z części swych we wsiach: S., Wygnanów, Olszowiec i Sepne 1 grzyw. 5 gr. 9 den. W r. 1577 Kacper Sławieński miał $^1/_2$ łana, Piotr Radomski $^1/_2$ łana, 4 zagr. z rolą, Piotr Spoth, ststa piotrkowski, $^1/_2$ łana, 2 zagr. z rolą (Pawiński, Małop., 291, 480). Na początku XVI w. dziesięciny od pewnej liczby kmieci szły dla prebendy krzczonowskiej (w dyecezyi krakowskiej), z innych łanów i od zagrodników do plebana miejscowego, którym był wtedy Bernard, współdziedzic wsi. Do plebana należało między innemi Popowe pole, łąki i część lasu przytykająca do boru zwanego Mogilny las, tudzież łąka pod górą zwaną Mogilna. Cztery karczmy w S. dawały plebanowi po 6 gr. czynszu. Ów Bernard wystawić miał nowy kościół drewniany na miejscu poprzedniego. Kościół przez Bernarda stawiany przetrwał podobno do naszych czasów. Dopiero w 1852 r. wystawiono obecny murowany kościół staraniem dziedzica wsi (Bogusławskiego) i parafian (Łaski, L. B., I, 630—632 i przypisek wyd.). S. par., dek. opoczyński, 3607 dusz. *Br. Ch.*

Sławno, uroczysko, pow. sokólski, w 2 okr. pol., gm. Romanówka, o 28 w od Sokółki.

Sławno 1.) majętność i okrąg dworski, pow. czarnkowski o $7^1/_3$ klm. na płd. od Czarnkowa, przy zbiegu strumieni tworzących rzkę Gulcz (dopł. Noteci); par. i poczta w Lubaszu, st. dr. żel. w Wronkach o 19 klm. Dwór ma 5 dm., 178 mk. i z folw., z któremi tworzy okr. dworski, 1864 ha (818 roli, 76 łąk, 861 lasu); czysty doch. z ha roli wynosi 17·23, z ha łąk 26·24, z ha lasu 1·17 mrk; gorzelnia, cegielnia, chów bydła, maślarnia i fabr. serów; właścicielem jest Stefan Duliński. Z tego S. pisali się między r. 1386—1399 Sławińscy (Akt. grodz. pozn., wyd. r. 1887). W r. 1580 należało S. do Jarosza i Sebastyana Sławińskich, tudzież w trzeciej części do Macieja Włościejowskiego; pierwszy miał tu 2 ćwierci roli i 4 zagr., drugi 1 półłanek i 4 zagr., a trzeci 3 zagr.; późniejszymi dziedzicami byli: Trąmpczyńscy, Radońscy, Kiełczewski, podprefekt ostrzeszowski, i od r. 1816 Walenty Duliński. W środku osady stoi statua kamienna św. Jana Nepomucena. Wykopywają tu popielnice i kościotrupy. W skład okr. dwors. wchodzą fol.: Dulinowo (2 dm., 23 mk.), Kamionka (5 dm., 80 mk.) i Zmysłowo (1 dm., 11 mk.), tudzież leśniczówki Brzeg (14 mk.) i Jaglina (15 mk.); cały okr. ma 16 dm., 320 mk. katol. i 1 prot. 2.) **S.**, wś kośc. i fol., pow. gnieźnieński, o 7 klm. na wschód-płd. od Kiszkowa i tyleż na płd.-zach. od Kłecka; par. i poczta w miejscu, st. dr. żel. na Chwałkowie o 9 klm. S. było odwie-

czną własnością arcyb. gnieźnieńskich; zabrane, przez ks. wielkopolskich, zwrócił kościołowi Władysław Odonicz. Pod r. 1253 zapisuje kronika (Pomn. Dz. Pol., II, 570 i III, 20 i Długosz), że arcyb. gnieźnień., celem potwierdzenia wyboru dziekana Piotra na bisk. poznańskiego, przybył do Sławna (*Glawna* w Roczniku Wielkop.). W r. 1331 złupili je Krzyżacy w czasie najazdu na Wielkopolskę. Król Kazimierz potwierdził tę posiadłość przywilejem z r. 1357. W r. 1579 należało S. do arcybiskupów; było tam 10 łan. osiadł., 11 pół-łanków spustoszałych i 3 zagr.; regestra poborowe z r. 1618—1620 (Analekta, A. J. Parczewski, 217) wykazują 8 łan. osiadł., 10 pustych, 3 zagrod. i Pawła Koszutskiego, dziedzica lub dzierżawcę. W skutek zamiany przeszło S. w ręce prywatne; r. 1764 posiadał je Aleksander Łubieński, kaszt. gnieźn., a następnie Węsierscy. Tuż pod wsią znajduje się nasyp ziemny, zwany okopem szwedzkim. S. miało być niegdyś miastem. Kościoł p. w. św. Mikołaja istniał już w r. 1348, w tym bowiem czasie występuje pleban miejscowy. W miejsce starego wystawił Łubieński w r. 1764 nowy kościół z drzewa, do którego Mikołaj i Teodor Węsierscy w r. 1777 przybudowali kaplicę p. w. św. Jana Nepomucena. Gdy kościół ten spalił się w r. 1803, stanął nowy z cegły palonej w r. 1844. Przy kościele bractwo św. Józefa od 1771 r. Par., liczącą 2102 dusz, składają: Berkowo, Brudzewko, Dziećmiarki, Głębockie Huby, Głębokie, Hieronimowo, Imiołki, Józefowo, Kamionek, Myszki, Popkowice, Skrzetuszewo, Sławno, Słępowo, Sroczyn, Tomaszewo, Ujazd, Węgorzewo, Węgorzewskie Holendry, Witakowice, Zakrzewo i Żelice. Za czasów arcyb. Łaskiego istniała jeszcze os. Rzepczynem zwana; „Szyemczyno“ (Lib. Benef., I, 53) zdaje się być błędem zamiast „Szyroczyno“ (Sroczyn). Za S. ku północy stoi kaplica p. w. św. Rozalii, którą w r. 1785 wystawił Józef Stolzman, pleban. Szpital na 12 ubogich założył Mikołaj Kamieński w r. 1697. Obecnie wś ma 22 dm., 199 mk. katol. i 290 ha obsz. (252 roli, 7 łąk); czysty dochód z ha roli wynosi 8·62, z ha łąk 11·75 mrk. Fol. z leśniczówką, z którą tworzy okr. dworski, ma 8 dm., 120 mk. (111 kat., 9 prot.) i 512 ha (244 roli, 10 łąk, 181 lasu); właścicielem jest Wojciech Chełmicki na Zakrzewie.

Sławno, niem. *Schlawe*, dok. *Sclawen*, *Sclawena* 1248, *Sclawene*, *Slauno* 1298, *Slawe*, *Slawen*, *Slawo*, *Zlawen*, *Zlauena* 1248 r., *Zlawin*, *Zlauno*, *Zlowe*, miasto powiatowe w Pomeranii, nad Wieprzem (dopł. Baltyku), pod 54° 23′ płn. szer. i 34° 21′ wschod. dług. od F., st. kol. berlińsko-szczecińsko-gdańskiej i ruegenwaldzko-bytowskiej. Posiada progimnazyum, urząd poczt. II klasy, dwie odlewnie żelaza, połączone z fabryką machin, tartak, olejarnię i młyn. Co rok odbywa się wielki targ na płótno. Do Miastka (Rummelsburg) dojeżdża poczta osobowa, zaś do Warcina (posiadłości Bismarka) wtedy, gdy bawi tam kanclerz. Obszar miejski wynosi 3083 ha (951 lasu, 763 łąk, 1156 roli, której ha przynosi 16·84 mrk zysku). W 1885 r. było 471 dm., 1205 dym., 5503 mk. (74 katol., 27 dyssyd., 208 żydów). Najbliższa katol. stacya misyjna znajduje się w Słupsku. Ze starych zabytków zasługuje na wzmiankę kościół N. M. Panny w stylu ostrołukowym z XIV w., z pięknym ołtarzem i chrzcielnicą. W XVI w. prowadziło miasto handel płótnem, ale w skutek 30-letniej wojny tak podupadło, że liczyło tylko 40 mieszkańców. Dopiero po ukończeniu 7-letniej wojny podniosło się z upadku.

Ziemia sławnińska stanowiła dawniej osobne księstwo. Książętami sławnińskimi mianuje się zaraz po śmierci Świętopełka Barnim I aż do 1268 r., potem Wracisław r. 1268 i 1269, od r. 1270 Wisław z Rugii, a od r. 1284 Mestwin (ob. Baltische Studien, 1856, I, 112 — 113, gdzie są po części podane i granice tej ziemi). Spotykamy w dokum. kasztelanów sławińskich (jak Vlisco al. Lisko, Bugutz, Matheus), podkomorzych (Stephan, Goslaus, Matheus, Peter), podczaszego (Goslaus), podstolich (Swenza, Goslaus, Paul) i innych urzędników (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 692).

Powiat sławniński obejmuje 30½ mil kwadr. W 1885 r. liczył 75,447 mk., w tej liczbie 287 kat., 75 dyssyd., 580 żydów. W powiecie znajdują się 4 miasta: Sławno, Pollnow (1885 r. 2419 mk.), Ruegenwalde (5331) i Zanow al. Canowo (2598), 128 gmin i 92 obwodów dominialnych. *Ks. Fr.*

Sławogóra 1.) *Stara*, wś i fol. nad rz. Orzyc, w pobliżu bagien Niemyje, w wyniosłem położeniu, pow. mławski, gm. Dębsk, par. Szydłowo, odl. o 5 w. od Mławy, ma 11 dm., 165 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 819: gr. or. i ogr. mr. 463, łąk mr. 173, pastw. mr. 17, lasu mr. 156, nieuż. mr. 10; bud. mur. 1, z drzewa 12; las nieurządzony. Wś S. Nowa os 13, mr. 387; wś S. Stara os. 21, mr. 52. 2.) **S.** *Nowa*, wś włośc., pow. mławski, gm. Dębsk, par. Szydłowo, odl. o 6 w. od Mławy, ma 12 dm., 84 mk. W 1827 r. S. Stara i Nowa miały 16 dm., 155 mk.

Sławoludź, ob. *Slaboludź*.

Sławoszew 1.) al. *Slawoszewo*, 1387 r. *Slawoszevo*, 1521 r. *Slaboszewo*, wś, fol. i dobra, pow. łęczycki, gm. i par. Mazew, odl. 10 w. od Łęczycy, 104 w. od Kalisza. Posiada kościół drewniany (kaplicę), filią par. Mazew, 29 dm., 269 mk. W 1827 r. było 26 dm., 205 mk. Dobra S. składały się w 1874 r. z fol. S.

i Garbalin, rozl. mr. 1024: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 478, łąk mr. 9, past. mr. 2, lasu mr. 161, nieuż. mr. 24; bud. mur. 14, z drzewa 9; płodozm. 4-pol.; fol. Garbalin gr. or. i ogr. mr. 320, łąk mr. 4, past. mr. 10, nieuż. mr. 16; bud. mur. 1, z drzewa 9; płodozm. 4-pol.; las nieurządzony; wiatrak. Wś S. os. 27, mr. 262; wś Garbalin os. 16, mr. 98. Wieś ta zdawna stanowiła uposażenie altaryi św. Katarzyny w Zgierzu, która zostawała pod patronatem proboszcza kollegiaty łęczyckiej. W 1387 r. arcyb. Bodzanta przeznacza dziesięciny arcybiskupie z S. (Kod. Wielk., 1803) na uposażenie altaryi św. Stanisława przy katedrze gnieźnieńskiej. Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 Sebastyan Miloński płacił tu od 6 łan., 3 zagr., karczmy, Jan Jarochowski płacił od 1 zagr., Bernard Jarochowski od $^1/_2$ łan., 5 osadn. (Pawiński, Wielkp., II, 72 i 73). Kościół pierwotny w S. był p. w. św. Piotra i Pawła. Altarysta zgierski Andrzej Łaski, kustosz gnieźnieński, utrzymuje około 1521 r. przy kościele dwu kapelanów. W 1812 r. parafia S. została wcieloną do Mazewa. Ze szczątków starego kościoła wystawiono w 1851 r. kaplicę p. w. M. B. Rożańcowej, w której niekiedy bywa odprawiane nabożeństwo. Sprzęty i obrazy pochodzą z dawnego kościoła. Przy kościele stoi dzwonnica, a w niej dzwon z datą 1574 r. i herbem Pobóg, z literami M. D. Kaplica stoi w obrębie ogrodu dworskiego, naprzeciwko pałacyku zbudowanego w r. 1864 przez Franciszka Mszczonowskiego, ówczesnego dziedzica, na miejscu dawnej szkoły parafialnej. Dobra, własność pierwiastkowo Morzkowskich, następnie Grabskich, Dobrzyckich, Mszczonowskich, od których nabył majątek Szloser. 2.) **S**. al. *Sławoszewo*, w XVI w. *Słaboschewo major*, fol. i wś, pow. koniński, gm. Sławoszewek, par. Kleczew, odl. 20 w. od Konina; fol. ma 2 dm., 35 mk.; wś 6 dm., 55 mk., 12 osad., 75 mr.; wchodziła w skład dóbr Kleczew. Fol. ten, oddzielony od dóbr Kleczew, rozl. mr. 358: gr. or. i ogr. mr. 350, łąk mr. 2, nieuż. mr. 6; bud. mur. 5; płodozm. 11-pol. Na początku XVI w. łany kmiece dawały plebanowi w Kleczewie tylko kolędę po groszu z łanu zaś folwark dawał dziesięcinę (Łaski, L. B., I, 193). Według reg. pob. pow. konińskiego z r. 1579 Mateusz Sławoszewski płacił tu od 1 łanu, 2 zagr. bez roli; Andrzej Sławoszewski od $^1/_2$ łan. pustego, $^1/_2$ łan., 2 zagr. bez roli; Marcin od $^1/_2$ łan.; Jan Gorynski $3^1/_2$ łan., 3 zagr. bez roli, 1 rzem.; Andrzej Wiśniewski z młyna; Marcin Sławoszewski od 1 zagr. bez roli (Pawiński, Wielkp., I, 229 i 230). *Br. Ch.*

Sławoszew 1.) al. *Sławoszewo*, urzęd. *Słaboszewo*, *Słabossevo* r. 1395, *Welike Slawoszewo* r. 1396, *Slawoschewo* r. 1523, *Schlaboschewo* r. 1579, wś i fol., pow. mogilnicki, o 8 klm. na zach.-płd. od Pakości i tyleż na płd. od Barcina, w okolicy wzgórzystej, nad jez. bez odpływu. Graniczy z Białobłotami, Krzekotowem, Krzekotówkiem, Sławoszewkiem i Szczepankowem; par. Szczepanowo, szkoła w miejscu, poczta w Dąbrowie (Kaisersfelde), st. dr. żel. na Janikowie (Amsee) o $10^1/_2$ klm. i w Pakości. W r. 1395 pisał się z S. Lutogniew, który 1396 r. nabył drugą część wsi od Macieja z Łabiszyna (Kod. Wielkop., n. 1959 i 1969). Później przeszedł S. w ręce arcyb. gnieźn. W r. 1579 było tu 6 łan. osiadł. i 4 spustoszone, a w 1618 r. 7 osiadł., 4 spustoszone i 2 komor. Po r. 1795 rząd pruski zabrał tę posiadłość i wcielił do domeny mogilnickiej. Kościół p. w. św. Doroty miał już istnieć w XIV w. Par. sławoszewską składały w 1521 r. Krzekotowo, Radłowo, Sławoszewo, Sławoszewko, 2 zagrody kmiece w Mirucinie i dezerta Bielawy, obecne Bielawki, graniczące z Krzekotowem. Regestra pobor. z 1579—1620 wykazują w pow. gnieźnieńskim: Sławoszewo i Krzekotowo, a w kcyńskim Radłowo i Sławoszewko. W końcu XVII w. wcielono tę parafię do Szczepanowa; kościół runął bez śladów. Na obszarze S. odkopano kościotrupy i groby skrzynkowe; w nich znaleziono przedmioty bronzowe, cynowe, kamienne i kościane, tudzież naczynia gliniane (ob. sprawozdanie Dr. W. Schwartz w dziele Materialien z. praehist. Kartog. d. Pr. Pos., II Nachtr., 10—13, IV, 5—6 i in.). Wieś ma obecnie 9 dm., 91 mk. (82 kat., 9 prot.) i 265 ha (241 ha roli, z czyst. doch. 9·40 mrk z ha). Fol. ma 5 dm., 146 mk. (94 kat., 52 prot.) i 313 ha (274 roli, 0·3 łąk, 5 lasu); właścicielem jest August Tiedeman. 2.) **S**, dawniej *Sławoszewo* i *Słaboszewo*, wś kośc. i dwór, pow. pleszewski (Jarocin), dek. nowomiejski, o 9 klm. na płn.-zach. od Pleszewa, u źródeł Lubianki (dopł. Lutyni) i Strzydzewki (dopł. Prosny), graniczy z Strzydzewem, Kurczewem, Twardowem, Racendowem i Parczewem; par. w miejscu, poczta i st. dr. żel. w Kotlinie o $4^1/_2$ klm. Zachodzący w aktach grod. pozn. pod r. 1399 (n. 3042, 3061, 3070) Puzik z Sławoszewa, prawujący się z Grzymisławą i Pawłem Niegolewskimi, nie mógł pochodzić z tego S., ponieważ ówczesne stosunki Niegolewskich (w okolicy Buku) nie sięgały popod Pleszew. Pierwszą wzmiankę o S. pleszewskim znachodzimy pod r. 1445. Około r. 1450 Małgorzata Kuklinowska wniosła w dom męża swego Mikołaja pewną część S.; między r. 1468 i 1491 dzielili się spadkobiercy S., Kuklinowem i Chojnem. Późniejszymi dziedzicami S. byli Opalińscy, potem Skrzetuscy a w końcu Taczanowscy,

z których Włodzimierz, ostatni dziedzic, sprzedał S. kolonizacyi niemieckiej. W r. 1579 było tu 8 łan. osiadł., 3 zagr. i 3 rzemieśln., a w 1618 r. $8^1/_2$ łan. km., 3 zagr. i 3 komorn. Kościół drewniany p. w. św. Zofii stał już w r. 1445; nie zawiera żadnych pomników przeszłości. Regestra pobor. z r. 1579 (Pawiński, Wielk., I, 127) mylnie wykazują S. pod par. Rososzyca. Kościół w S. nie przestał być parafialnym; afiliowaną mu była niegdyś kaplica w Lubini Małej (ob. Lubin Mały, 5), którą Łukasz Suchorzewski, dziedzic, wystawił około 1610 r. dla protestantów; pojednawszy się później z kościołem katolickim, oddał kaplicę katolikom i poświęcić ją kazał p. w. św. Trójcy. Kaplica ta stała jeszcze po r. 1683. Księgi kościelne zaczynają się od r. 1678. Par., liczącą 1306 dusz, składają: Lubinia Mała, Nowawieś, Racendów i Sławoszew. Szkoła istniała w S. około r. 1610, obecnie znajduje się w Małej Lubini. Wś ma obecnie 78 dm., 543 mk. (517 kat., 26 prot.) i 353 ha (318 roli, 7 łąk); czysty doch. z ha roli wynosi 10·97, z ha łąk 9·79 mrk. Dwór z fol. Parczewem tworzy okr. dworski, mający 12 dm., 206 mk. (202 kat., 4 prot.) i 955 ha (752 roli, 58 łąk, 116 lasu). Właścicielką jest komisya kolonizacyjna niemiecka. 3.) **S.** al. *Sławoszewo*, os. wiejska, pow. wągrowiecki (Żnin), o 8 klm. na zach. od Znina, graniczy z Słębowem, Ustaszewem, Siedlcem i Podobowicami; par. Świątkowo, poczta i st. dr. żel. w Damasławku (Elsenau); 4 dm., 59 mk. katol. i 36 ha. Powstała w nowszych czasach. *E. Cal.*

Sławoszewek, w XVI w. *Slaboschewo minor* i *Szlawoschewko minor*, wś i fol., pow. koniński, gm. Sławoszewek, par. Kleczew, odl. od Konina 21 w.; wś ma 42 dm., 226 mk., 53 os., 342 mr.; fol. S. ma 7 dm., 86 mk. W 1827 r. Sławoszew miał 19 dm., 172 mk. a Sławoszewek 10 dm., 125 mk. Fol. Sławoszewek, w r. 1882 oddzielony od dóbr Kleczew, rozl. mr. 789: gr. or. i ogr. mr. 677, łąk mr. 83, nieuż. mr. 29; bud. mur. 10, z drzewa 1: płodozm. 17-pol. Dobywanie torfu przynosi około 3000 rs. rocznie. Dobra Sławoszewek składały się z S., Sławoszewa, Cegielni, Roztoki i Izabelina, razem 1565 mr. Należały do Chrzanowskiego. Na początku XVI w. łany kmiece dawały pleb. w Kleczewie tylko kolędę po groszu z łanu, role folwarczne zaś dawały dziesięcinę kościołowi w Licheniu (Łaski, L. B., I, 193, 227). Według reg. pob. pow. konińskiego z r. 1579 Maks Rusocki płacił od 8 łan., 1 zagr. bez roli (Pawiński, Wielkp., I, 280).

Sławoszewko, urz. *Slaboszewko*, *Slawoschewko* r. 1523, *Szlaboszewko* r. 1567, wś i dwór, pow. mogilnicki, o 9 klm. na płd. od Barcina, na trakcie do Mogilna, w okolicy wzn. o 102 mt. npm. Graniczy z Krzekotowem, Obudnem, Szczepankowem i Sławoszewem; par. kat. Szczepanowo (dawniej Sławoszew), par. prot. i poczta w Dąbrowie, st. dr. żel. na Janikowie o 13 klm. i nieco dalej w Mogilnie. S. istniało już zapewne w r. 1396, podobnie jak Sławoszewo. Około r. 1579 składało się z 2 części: Góreckiego i Sierskiego; Górecki miał $1^1/_2$ ślad. osiadł., 2 zagr. i 1 rzemieśl., a Sierski 1 ślad i 3 zagr.; w r. 1618 było $2^1/_2$ łan., 3 zagr. i 1 rzem. Przy schyłku zeszłego wieku należało S. do Gosławskich. Wś, przezwana w nowszych czasach *Kleinrode*, ma 8 dm., 91 mk. (46 katol., 45 prot.) i 122 ha (104 roli, 1 łąk). Dwór, zwany dotąd Sławoszewkiem, ma 13 dm., 192 mk. (113 kat., 79 prot.) i 537 ha (509 ha roli); gorzelnia parowa, cegielnia i owczarnia Rambouillet. *E. Cal.*

Sławoszewo 1.) pow. płoński, ob. *Cwiklinek* i *Słoszewo*. 2.) **S.**, ob. *Sławoszew*.

Sławoszyn i *Sławoszynek*, niem. *Slawoschin Gros* i *Klein*, *Slauisschin*, *Slewschin*, dok. 1432 *Slawschin*, dwie wsi jednę gminę tworzące, w pow. puckim, st. pocz. Starzyn i Krokowo, par. kat. Żarnowiec. Mają 1442 ha obszaru (435 roli). W 1885 r. 72 dm., 115 dym., 623 mk., 374 kat., 249 ewang. (Sławoszynek 17 dm. i 103 mk.). Sławoszyn ma szkołę kat. i ewang., założoną r. 1888. W pobliżu S. znaleziono groby starożytne (ob. Preuss. Provinz. Blaetter, 1855, II, str. 43). S. był pierwotnie zaściankiem na prawie polskiem, czynsz płacono w krowach, świniach i kozach. W 1376 r. nadaje komtur gdański Walpot v. Bassenheim dobra te Michałowi Kunostowiczowi, zamieniając prawo polskie na magdeburskie. Właściciel ma zakonowi służyć w lekkiej zbroi we wszystkich wyprawach i pomagać przy budowlach. Polski czynsz zamienia na $1^1/_2$ grzyw., a zamiast funta wosku ma płacić 1 fen. koloński. R. 1381 wystawia Stefan Kunostowicz nowy przywilej dla włościan dobra te trzymających. R. 1432 d. 10 listop. potwierdza w. m. Paweł v. Russdorf, że norbertanki w Żarnówcu kupiły wś S. wraz z fol. od Kuntza (pewnie Kunostowicza) z S. Zakon nadaje im prawo chełmińskie, wielkie i małe sądy i uwalnia od zwykłych ciężarów, lecz na uznanie zwierzchności winne komturowi w Gdańsku płacić $1^1/_2$ wiard. i 1 funt wosku. Proboszcz w Krokowie ma pobierać 1 wiardunek i 8 skojców (ob. Gesch. d. Kr. Neustadt von Prutz, str. 239 i Klasztory żeńskie p. ks. Fankidejskiego, 197). Wizyt. Szaniawskiego z r. 1710 donosi, że tu poprzednio było 12 włościan, sołtys, karczma i ogrodnik (sartor). Teraz liczy wś 10 włościan, sołtysa i 2 półgburów; każdy włościanin posiada 1

włókę, sołtys 2, półgburkowie każdy pół. Włościanie i sołtys mieli mesznego dawać po korcu żyta i owsa od włóki (ob. str 62). W Kopenhadzkich tablicach woskowych występuje na początku XV w. Mikołaj Kuszewicz z S. a w 1383 r. Michał z S. (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., IV, str. 79). *Ks. Fr.*

Sławoszynek, ob. *Sławoszyn.*

Sławów 1.) al. *Łomla*, osada na gruntach wsi Pirożki, w pow. radomyskim, założona za czasów Iwana Jelca. 2.) **S.**, wś u źródeł rz. Trościanica, pow. żytomierski.

Sławsk, właściwie *Sławsko*, 1145 r. *Zlauscho*, 1291 *Slausco*, 1521 r. *Szławsko major* i *minor*, wś, fol. i os. młyn. nad rz. Wartą, pow. koniński, gm. Rzgów, par. Sławsk, odl. 8 w. od Konina. Wś ma 47 dm., 573 mk., fol. 8 dm., 15 mk., os. młyn. 2 dm., 9 mk. W 1827 r. było 39 dm., 480 mk. We wsi kościół par. murowany, niedaleko Warty, obsadzony dokoła drzewami owocowemi. Dobra S. składały się w 1868 r. z fol. S., Branno, Struga, Kowalewek i Ostrów, rozl. mr. 3117: gr. or. i ogr. mr. 927, łąk mr. 177, past. mr. 381, lasu mr. 995, zarośli mr. 230, nieuż. mr. 407. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 68, mr. 485; wś Branno os. 15, mr. 127; wś Kowalewek os. 12, mr. 26; wś Holendry Smieszne os. 4, mr. 81; wś Ostrów os. 4, mr. 18; wś Holendry Sławskie os. 16, mr. 427. S. jest starożytną osadą nadrzeczną, centrem opola, którego część wraz z osiadłymi tam rybakami („Slausco cum piscatoribus“) nadaje w 1145 r. Mieczysław Stary klasztorowi w Lędzie. Nadanie to potwierdza Bolesław „dux Poloniae“ w 1261 r. W 1265 r. tenże książe przywraca klasztorowi posiadanie połowy koryta Warty, ktorą opole za swą uważało. Klasztor ma prawo też do wybrzeża i lasów nadbrzeżnych i użytkowania z nich z wyłączeniem bobrów, które książę dla swych łowów zostawia. Dnia 18 sierpnia 1291 r. Przemysław II „dux Poloniae et Pomeranie“ uwalnia posiadłości klasztorne z zależności od opoli: „de Coschol, Belscho et Slavscho“ (Kod. Wielk., 10, 393, 415, 673). W kilka dni później potwierdza tenże książę akt zamiany S. i wsi klasztornych „Coschol et Belsco“ na wieś Kopojno z Sędziwojem, podkomorzym (Kod. Mucz. Rz., I, 138). W 1579 r. Helena Rozrażewska al. Nowomiejska płaci tu od $8^1/_2$ łan., 6 zagr. bez roli, 1 kom. bez bydła, 1 kowala i 1 rzeźnika (Pawiński, Wielkop., I, 237). W XVII w. należał do Racięskich. Kościół par. p. w. św. Wawrzyńca istniał zapewne już w XIV w., bo w 1442 Zacharyasz pleban upomina się przed konsystorzem w Gnieźnie o dziesięciny z Biskupic, należne mu na mocy dawnych nadań. Na początku XVI w. ilość parafian a ztąd i dochody tak się zmniejszyły, iż pleban nie mógł trzymać wikaryusza. Role folw. w S. Wielkim dawały dziesięcinę plebanowi, kmiecc zaś tylko mesznc po mierze żyta i owsa z łanu, karczmarze po groszu, zagrodnicy po pół grosza. W S. Małym kmiecie dawali za mesznc po 2 kor. żyta i tyleż owsa z łanu a młynarz 2 grosze. Przez wieś płynęła rzeczka zwana Plebański Strumień. Na miejsce dawnego drewnianego wzniosła w 1614 r. dziedziczka S. Sabina Anna Racięska († 1657) murowany, dotąd stojący. W kościele przechował się portret fundatorki. Przy kościele była altarya św. Marcina, już na początku XVI w. nieobsadzona, gdyż kollator przywłaszczył sobie jej uposażenie (Łaski, L. B., I, 287—289). Dobra S. należały w ostatnich czasach do Mikoł. Bystroma a następnie do jego sukcesorów. S. par., dek. koniński, 1120 dusz. *Br. Ch.*

Sławskie Holendry, kol. nad rz. Wartą, pow. koniński, gm. Rzgów, par. Konin, odl. od Konina 9 w., ma 16 dm., 124 mk., 427 mr. Wchodziła w skład dóbr Sławsk.

Sławsko 1.) al. *Wielki Sławsk*, niem. *Gross Slawsk*, wś kośc. i osada wiejska, pow. inowrocławski (Strzelno), o 3 klm. na zach.-płn. od Kruszwicy, na lew. brzegu Śmierni, dopł. Noteci. Graniczy z Emowem, Bożejewicami, Rożniatami i Kobylnikami; par. kat. w miejscu, par. prot., poczta i st. dr. żel. w Kruszwicy. Zdzisław, brat Bogusza, kaszt. inowrocławskiego, nadał S. i dwie inne wsi kościołowi włocławskiemu; nadanie to potwierdził ks. kujawski w r. 1254 i sam Zdzisław w r. 1258 (Kod. Dypl. Rzysz., II, 51, 61, 62). Między r. 1271 i 1318 leżały w pobliżu S., w granicach kasztelanii kruszwickiej, Mątew, Korabniki, posiadłości bisk. kujawskich (różne od wsi t. n., graniczących z Włocławkiem; por. Kod. Wielk., n. 614 z Kod. D. Pol., II, str. 211), tudzież Opatowo (K. W., n. 966) i Porissiczi (K. D. P., II, 225), które już nie istnieją. W r. 1317 ks. Leszko kujawski pozwolił bisk. Gerwardowi wystawić w S. zamek choćby murowany, dla bezpieczeństwa mieszkańców (Kod. Dypl., II, 210); w r. 1368 przysądzono bisk. włocławskiemu sołtystwo miejscowe (tamże, II, 315); w r. 1397 miał Sędziwój, wojewoda kaliski, zamienić wś swoję Trzebiechów (Trzebatowo) na Sławsko (ob. Kod. Wielk., n. 1982 i K. Dypl. Rz., II, 347). Wś ta wróciła znów do bisk. włocławskich; w r. 1583 były 2 sołtystwa, 14 łan. osiadł., 4 zagr. i 3 rzemieśln. Zabrana przez rząd pruski, wcieloną została do domeny Strzelno. Kościół p. w. św. Bartłomieja istniał już w r. 1315; w tym czasie występuje pleban (K. D. P., II, 204). Dzisiejszy kościół, z cegły, stanął w r. 1760 kosztem Antoniego z Głogowy

Kossowskiego, generała wojsk kor. Par., liczącą 1510 dusz, składają: Bożejewice, Janowice, Kobylniki, Przedbojowice, Rożniaty, Sławsko Wielkie, Tupadły i Żerniki; szkoły są w Rożniatach, Żernikach i Sławsku. Dawniej należały jeszcze do par. Buszkowice, Ciechrz i Żegotki. Wś, dotąd jeszcze Wielkiem Sławskiem zwana, ma 45 dm., 407 mk. (364 kat., 43 prot.) i 518 ha (482 roli, 3 łąk); czysty doch. z ha roli wynosi 19·97, z ha łąk 18·80 mrk. Os., w nowszych czasach *Liliendorf* nazwana, ma 25 dm., 251 mk. (57 katol., 194 prot.) i 334 ha (322 roli, 9 łąk). 2.) **S.** *Małe* al. *Mały Sławsk*, wś i os. wiejska, pow. inowrocławski (Strzelno), o 3 klm. na płn.-wschód od Strzelna i o 6 klm. na płd.-zach. od Wielkiego Sławska; par. i poczta w Strzelnie, st. dr. żel. w Kruszwicy o 9 klm. Graniczy z Stodołami, Żegotkami, Ciechrzem i Strzelnem. S. Małe było własnością klasztoru strzelneńskiego; ks. kujawski Kazimierz wymienia je w potwierdzeniach z r. 1231, 1246 i 1249 (Dok. Kuj. Ulanowskiego). W r. 1357 Stanisław z Ostrowia, sędzia kujawski, nakazał rozgraniczenie między Ciechrzem, posiadłością klasztoru mogilnickiego, a Strzelnem, S. i Rzadkwinem. W r. 1583 było w S. 14 łan. osiadł. i 2 sołtystwa z 3 komor. i 1 rzemieśl.; S. wchodziło wówczas w skład par. Rzadkwin; zabrane przez rząd pruski, wcielone było do domeny Strzelno. Wś, przezwana *Kaisersthal*, ma 24 dm., 228 mk. (132 kat., 96 prot.) i 305 ha (265 roli, 9 łąk); czysty doch. z ha roli 24·67, z ha łąk 23·50 mrk. Os., nazwana *Kaisershoch*, ma 20 dm., 164 mk. (22 kat., 142 prot.) i 239 ha (194 roli, 19 łąk). 3.) **S.**, dok. *Slavsco*, os. w 1316, w okolicy Kurnika i Poznania (Kod. Wielk., n. 982).

Sławsko, wś, pow. stryjski, 66 klm. na płd.-zach. od Stryja, 26 klm. na płd.-zach. od Skolego (sąd pow., urz. poczt. i tel.). Na płn leży Grabowiec i Tuchla, na wschód Rożanka Niżna, na płd. Wołosianka, na zach. Tarnawka i Pławie. Wś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem Oporu. Opór wchodzi od płd.-zach. z Tarnawki i płynie na płn.-wschód do Tuchli. W obrębie wsi zasilają go od praw. brzegu pot. Łukaszów, Sławsko al. Wołosianka (przyjmujący z obu boków małe dopływy, między niemi pot. Riniki) i Różanka z pot. Sokoliszcze. Od lew. brzegu wpadają do Oporu: Chmielowiec, Szandrowiec, Topolski i Jalina. Zabudowania wiejskie leżą głównie w dolinie Oporu i Sławska, ale znaczna ich liczba rozrzucona po całym obszarze. Najwyżej (do 985 mt.) wznosi się płd. część obszaru; na płn. wzgórze sięga 890 mt., a dolina Oporu wznies. 605 mt. npm. Własn. więk. ma roli or. 4, łąk i ogr. 25, past. 4, lasu 426 mr.; własn. mn. roli or. 2367, łąk i ogr. 2094, past. 1450, lasu 712 mr. W r. 1880 było 237 dm., 1283 mk. w gm., 3 dm., 4 mk. na obsz. dwor.; 1237 gr.-kat., 6 rz.-kat., 44 izrael.; 1276 Rusinów, 6 Polaków. Par. rz.-kat. w Skolem, gr.-kat. w miejscu, dek. skolski. Cerkiew p. w. św. Michała, szkoła etat. jednokl. i kasa pożyczk. gm. z kapit. 2124 złr. *Lu. Dz.*

Sławszczyzna 1.) zaśc. nad jez Czeress, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Przebrodź, okr. wiejski i dobra dawniej Wołosowskich, obecnie skarbowe Bielowce, o 22 w. od gminy a 33 w. od Dzisny, ma 3 dm., 7 mk. starow. i 9 żydów (w 1864 r. 4 dusze rewiz.). 2.) **S.**, zaśc. poradziwiłłowski, pow. miński, w 1 okr. pol. mińskim, gm. Samochwałowicze, par. kat. Kojdanów, należał do domin. Wieckowszczyzna, ma 6 osad. Mają tu własności włóczne szlach. Bakinowscy i Olesiewiczowie; miejscowość lekko falista, małoleśna, grunta szczerkowo-glinkowate, urodzajne. *A. Jel.*

Sławuszewo 1.) niem. *Schlaischow*, dok. *Slaueschow*, dobra ryc. w Pomeranii, pow. lęborski, st. pocz. Żelazna 7 klm. odl.; paraf. kat. Lębork 26 klm. odl.; 432 ha. Dziedziczka von Rekowska. W 1885 r. 14 dm., 22 dym., 126 mk., 2 kat., 124 ew. R. 1414 występuje Filip z S. jako ręczyciel. 2.) **S.**, wś, tamże, 135 ha; 1885 r. 10 dm., 11 dym., 74 mk., 66 ew., 8 żyd. (młyn ma 1 dm., 2 mk.). *Ks. Fr.*

Sławuta, mko fabryczne na obu brzegach Horynia, pow. zasławski, okr. pol. i gm. Sławuta, o 25 w. na płn. od Zasławia i tyleż od Ostroga, przy linii dr. żel. brzesko-kijowskiej, której jest stacyą, pomiędzy Krzywinem (o 14 w.) a Szepietówką (o 19 w.), odległą o 304 w. od Brześcia i tyleż od Kijowa. S., położona śród obszernych lasów, jest własnością i rezydencyą ks. Sanguszków oraz metropolią rozległych dóbr tej rodziny w gub. wołyńskiej. W 1870 r. było tu 695 dm., 3259 mk., w tem 65% żydów, cerkiew, kościół kat. i ewang., 7 domów modlitwy żydowskich, apteka, zarząd okr. policyjnego (stanu), biuro sędziego pokoju, komisarza do spraw włościańskich (mirowego pośrednika), notaryusza, st. poczt. i telegr., kasa pożyczkowa, posiadająca około 20,000 rs. kapitału. W mku odbywają się targi co czwartek oraz jarmarki 6 razy do roku. Ks. Roman Sanguszko założył w S. około 1840 r. fabrykę sukna, papiernię i zakład mechaniczny z gisernią i modelarnią; ten ostatni jest dziś własnością firmy warszawskiej Lilpop, Rau i Loewenstein. Fabryka sukna i wyrobów wełnianych z przędzalnią zatrudnia do 400 robotników i przerabia wełny za 150,000 rs. rocznie, przyczem wartość wyrobów dochodzi do 400,000 rs. Z ogólnej ilości wyrobów $^2/_3$ przypada na sukno czarne, reszta zaś na powszechnie znane ze

swej dobroci sukna niższych gatunków (burki sławuckie). Papiernia (do 60,000 pudów rocznie) zaspakaja głównie potrzeby fabryk cukru w Szepietówce, Kremienczukach i Kłębówce (hr. Potockich); do papki ze szmat dodaje 20% włókien miejscowego oczeretu. Wyrabia też tekturę do krycia dachów. Fabryka maszyn wyrabia narzędzia rolnicze, lokomobile i t. p. za 500,000 rs. rocznie, zatrudniając około 200 robotników. Są też jeszcze w S. trzy młyny wodne, tartak parowy, browar piwny, mydlarnia i fabryka świec. Śród obszernego rynku wznosi się ratusz, w podłużną podkowę zbudowany, ze sklepami dokoła. Od strony północnej, na wyniosłem wzgórzu, pałac Sanguszków z piękną biblioteką a niegdyś i galeryą obrazów, którą do Zasławia przewieziono. Pomiędzy pozostałemi znajduje się tu ciekawy obraz, utwór podobno Dolabelli, przedstawiający Żółkiewskiego z Szujskimi przed Zygmuntem, i drugi, nieznanego pędzla, hetmana litew. Romana Sanguszkę pod Ułą w 1568 r. W bibliotece, liczącej kilka tysięcy dzieł wyborowych, znajduje się wiele rzadkich rękopisów, spis których podał Stecki (Wołyń, I, 353). Dokoła pałacu nad Horyniem piękny park, na skraju którego kościół paraf. katol. p. w. św. Doroty, z muru wzniesiony w 1822 r. przez ks. Eustachego Sanguszkę na wzór kościoła św. Eustachego w Paryżu, z grobami Sanguszków. Dawny kościół katol. zamieniony został na ewang.-augsburski. Cerkiew prawosł. fundacyi także Sanguszków. W zabudowaniach gospodarskich mieściła się do niedawna słynna na całą Europę stadnina koni krwi arabskiej. Stado liczyło do 800 koni a jego zarząd wraz ze stajnią na 50 ogierów znajdował się w Sławucie. Pod S., w lesie sosnowym nad Horyniem, miejscowi lekarze urządzili w 1879 r. zakład leczenia kumysem z mleka kobylego. Zakład ten, od objęcia go zwłaszcza w 1884 r. przez dra Dobrzyckiego, rozwija się pomyślnie i corocznie coraz więcej chorych przybywa na kuracyę. W 1887 r. liczba chorych wynosiła 629. Dobra sławuckie ciągną się z północy na południe od granic pow. nowogradwołyńskiego i ostrogskiego ku gub. podolskiej, na przestrzeni mniej więcej 90 w. wzdłuż i 30 w. wszerz. Ogólna przestrzeń wynosi około 200,000 mr., z których większa połowa ziemi ornej, reszta zaś łąki i lasy; tych ostatnich jest przeszło 60,000 mr. Lasy sławuckie łączą się z jednej strony z lasami krzywińskiemi, z drugiej zaś z szepietowskiemi i połońskiemi. Północną część majątku przecina linia dr. żel. kijowsko-brzeskiej, ze stacyą w Sławucie, a przez środek majątku przechodzi trakt pocztowy, łączący Ostróg z Zasławiem i St. Konstantynowem. Pod względem administracyjnym dobra sławuckie podzielone są na trzy klucze: sławucki, zasławski i białogródecki. Klucz sławucki stanowią folw.: Ułaszanówka, Peremysl, Waczów, Janoszówka, Żuków, Puzyrki, Djaków, Mirutyn, Zubowszczyzna, Siomaki, Maraczówka, Chorowiec, Baczmanówka, Kurczyk, Romanów, Mińkowce, Cwiętocha i Barbarówka. Klucz zasławski składa się z fol.: Zasław, Lubartów, Przyłuka, Łabazy, Soszne, Michla, Bilczynka, Myslatyn, Kłembówka, Waśkowce, Przyputnie, Mokrzec, Tyszewicze, Zubary, Rypki, Szczurowce i Michnów. Do klucza białogródeckiego należą folw.: Białogródka, Bieleżyńce, Pokoszczówka, Kornica, Dworzec, Teleżyńce, Podlisce, Dosin, Kropiwna, Piłki, Czyżówka, Bisówka, Sosnówka, Giniutki, Suchożyńce, Chrestówka, Tarnawka, Kuźmińce, Polachowa, Romanów, Smorszczki, Krzyworudka, Waśkowczyki, Kuczmanówka i Trusiłówka. Wszystkie pomienione folwarki biorą nazwiska od nazw przyległych wsi, z których każda składa się od 30 do 100 i więcej chat włościańskich. Nadto do dóbr sławuckich należą jeszcze następujące wsi: Diatyłówka, Nahaczówka, Hubelce, Paszuki, Dubienka, Romanin, Majdan, Futorek, Krzyżowa-Buda, Taszki, Siwki, Holiki, Oczereciana, Ponorka, Kamionka, Wasylowa-Grobla, Radoszówka, Putryńce, Kominy, Chorowica, Krasówka, Iwanówka, Krzywołuka, Bielów, Kondratka, Wydumka, Topory, Toropczyki, Szczurowczyki, Sosnoweczka, Zakrużce, Belki, Pokoszczówka, Markówka i Pryputenka. Ogólnie zaś dobra składają: miasto powiatowe, trzy miasteczka (Sławuta, Białogródka i Kornica) i 95 wsi. Parafia katol., dek. zasławskiego, ma 1623 wiernych. Okrąg policyjny obejmuje gminy: S., Żuków, Korczyki i Szepietówkę. S. należy do nowszych osad a przynajmniej wszelkie ślady dawniejszego istnienia zaginęły w czasie najazdów tatarskich i kozackich, o których świadczy przywilej Augusta III w 1754 r. miastu nadany, mocą którego pozwala S. obwarować, zaprowadza prawo magdeburskie, targi tygodniowe oraz dwa jarmarki doroczne i skład białej soli ruskiej. Prawdopodobnie jednak założenie S. odnieść należy do pierwszej połowy zeszłego wieku. Ziemia na której leży należała niegdyś do kompleksu dóbr ks. Ostrogskich. Od połowy zeszłego wieku S. słynęła drukarnią hebrajską (zamkniętą w 1838 r.). W S. urodzili się: powieściopisarz Henryk Rzewuski, generał Maciej Rybiński i malarz Włodzimierz Łoś († w Monachium d. 3 paźdz. 1888 r.). Opisy i widoki S. i zakładu kumysowego pomieścił Tygodnik Illustr. z 1873 r. (t. XI, str. 316) i Kłosy (Nr. 776 i 827). *J. Krz.*

Sławutówko, niem. *Klein Schlatau*, 1780 r.

Małe Słabutowo, dok. *Slawtow*, dobra ryc., pow. pucki, par. kat. Puck, st. p. Rekowo (o 2·7 klm.), st. kol. Reda (o 7·5 klm.). Wś leży nad strugą b. n. (dopł. zatoki Puckiej). Wraz z leśn. t. n. i folw. Widlinem obejmują dobra 1652 ha (859 lasu, 143 łąk, 506 roli). W 1885 r. 15 dm., 46 dym., 266 mk., 234 kat., 23 ew. (leśn. ma 35 mk. i 4 dm. a fol. 3 dm., 69 mk.). R. 1780 należało S. do spadkobierców Józefa Przebendowskiego i liczyło 68 kat., 25 akat. (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 12). Mesznego pobierał prob. ztąd 6 korcy żyta, 7 owsa, 1 jęczm. Za czasów krzyżackich było S. do jednej służby zobowiązane (ob. Gesch. d. Kr. Neustadt von Prutz, str. 57). *Ks. Fr.*

Sławutowo, niem. *Gross Schlatau*, 1710 r. *Słabutowo Wielkie*, 1780 r. *W. Słabutowo*, wś szlach., pow. pucki, st. p. Rekowo, par. katol. Puck, ma 11 gburstw i 11 zagród, 216 ha (116 roli). W 1885 r. 29 dm., 54 dym., 268 mk., 232 kat., 36 ew. Szkoła katol. (1887 r. 111 dzieci) i ewang. od 1888 r. R. 1716 dawało S. mesznego 10 kor. owsa i tyleż jęczm. (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 49). R. 1780 należało W. S. do spadkobierców Józefa Przebendowskiego i liczyło 88 mk. kat. (ob. Wizytacya Rybińskiego, str. 12). *Ks. Fr.*

Słączno, niem. *Schlaenz*, *Schlaentz*, wś, pow. mielicki, par. ew. i kat. Suława. W 1842 r. 32 dm., folw., wolne sołtystwo rozkolonizowane. Szkoła ewang. We wsi kaplica, której założenie, według podania, sięga XI w.

Słączyn 1.) ob. *Słomczyn*. 2.) **S.,** por. *Słęcin*

Słębice, dawniej *Slebicz i Slewicz*, niem. *Schlebitz*, wieś w dawnym pow. kaliskim, na wschód od Jarocina, rozgraniczana w r. 1563 i 1558 z Słupią i Bachorzewem (Akta ziem. kaliskie, fol. 338), leżała następnie pustkami. Przy schyłku zeszłego stulecia pojawił się *Nowy Slebicz*, fol. wchodzący w skład dóbr Wola Książęca, własność Jacka Zakrzewskiego; ztąd powstała nazwa niemiecka *Neu Schlebitz* ($6^1/_2$ klm. na wschód od Jarocina), którą niektórzy mylnie rozciągają na pograniczne Wysogotowo (Hochdorf). Najnowszy Spis gmin i okręgów z r. 1888 nie wykazuje Słębic. *E. Cal.*

Słębowo 1.) al. *Słembowo*, dawniej *Slambowo*, *Szlambowo*, *Slebowo*, wś i dwór, pow. wągrowiecki (Żnin), o 8 klm. na zach. od Żnina, na trakcie do Łekna, w okolicy wzgórzystej. Graniczy z Słabomirzem, Sarbinowem, Cerekwicą, Uścikowem, Ostaszewem, Sławoszewem i Podobowicami; par. Cerekwica, poczta i st. dr. żel. w Damasławku (Elsenau) o $7^1/_2$ klm. W r. 1452 przystąpiono do działu Słębowa (Akta grodz. kcyńskie, fol. 59). Około 1523 r. z jednego pola, leżącego ku Żninowi, płacili kmiecie dziesięcinę snopową prob. żnińskim, a z dwóch innych pól proboszczom cerekwickim, którzy od karczmarzy i zagrod. pobierali mesznego po korcu owsa. W r. 1577 należało S. w jednej części do „Jędrzejewy“ a w drugiej do Leśniewskiego; każda z tych części miała 7 śladów osiadł.; w r. 1579 było 18 śladów i 1 zagr.; regestra pobor. z r. 1618—1620 wykazują 3 części: Trzcińskiego, Michała i Mierzewskiej; Trzciński miał 3 łany osiadłe, jeden wcielony do fol. dziedzicznego i pół łanu pustego; Michał 1 łan osiadły i 4 puste, a Mierzewska 6 łanów osiadł. i 1 zagrod. Około r. 1795 należało S. do Ludwika Trzcińskiego. Obecnie wieś ma 5 dm., 34 mk. kat. i 76 ha (72 ha roli). Dwór ma z Świerczewem, z którem tworzy okr. dworski, 13 dm., 237 mk. (222 kat., 15 prot.) i 639 ha (543 roli, 50 łąk, 7 lasu); chów bydła; właścicielem jest Jan Moszczeński. 2.) **S.,** por. *Słępowo*. *E. Cal.*

Słępowo 1.) al. *Słempowo*, urz. *Slempowo*, dawniej *Szlampowo*, mylnie *Stępowo*, fol. do Dziećmiarek, pow. gnieźnieński, o 5 klm. na płd. od Kłecka; par. Sławno (dawniej Waliszewo), okr. dwor. Dziećmiarki, poczta w Kłecku, st. dr. żel. na Mącznikach o 8 klm. i nieco dalej w Chwałkowie; ma 3 dm. i 50 mk. W r. 1299 Wincenty syn Dzierżykraja nadał dominikanom poznańskim S., które otrzymał w posagu; Władysław Łokietek potwierdził to nadanie (Kod. Wielkop., n. 804). W r. 1390 oddały dominikanki S. w dożywocie Mikołajowi Grzeszkowi (Dokum. orygin. w Zbiorach pozn. Tow. Prz. Nauk). S. było niegdyś osadą kmiecą i miewało do 30 osadników, którzy wymarli w skutek moru; grunta ich rozebrano. Około r. 1523 należało S. jeszcze do dominikanek; w r. 1618 dziedziczył je Mikołaj Mieliński; łanów osiadłych było $2^1/_2$. Późniejszymi dziedzicami byli: Braneccy, Łochoccy, Józef Zawadzki (1795) i Krzyżanowscy (około 1840). Na obszarach S. wykopują popielnice. 2) **S.,** pow. wągrowiecki, por. *Słębowo*. *E. Cal.*

Słoboda 1.) al *Gołębnik*, os. nad rz. Mrogą, pow. brzeziński, gm. Dmosin, ma 3 dm., 20 mk., 2 mr. dwor. 2.) **S.,** pow. kolneński, gm. Czerwone, par. Kolno. 3.) **S.,** wś, pow. władysławowski, gm. Leśnictwo, par. Władysławów, odl. od Władysławowa 8 w.; posiada kaplicę kat., 10 dm., 84 mk. W 1827 r. 10 dm., 68 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Leśnictwo. 4.) **S.,** wś, pow. maryampolski, gm. Poniemoń Pożajście, par. Poniemoń, odl. od Maryampola 66 wiorst, ma 17 dm., 185 mk. W 1827 r. 8 dm., 82 mk. 5.) **S.,** os., pow. maryampolski, gm. Antonowo, par. Pilwiszki, odl. od Maryampola 20 w., ma 2 dm., 14 mk. W 1827 r. 2 dm., 20 mk.

Słoboda 1.) wś nad bezim. rzką, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Głębokie, okr. wiejski Kasztelanowo, o 10 w. od gminy a 53 w. od Dzisny, ma 11 dm., 95 mk. (w 1864 r. 44 dusz rewiz.). 2.) **S.**, wś, tamże, okr. wiejski Korolewicze, o 13 w. od gminy a 49 w. od Dzisny, przy b. dr. poczt. połockiej, ma 12 dm., 67 mk. (w 1864 r. 40 dusz rewiz.). 3.) **S.**, wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Plissa, okr. wiejski i dobra Swołyńskich Justynianów, o 19 w. od gminy a 46 w. od Dzisny, ma 16 dm., 130 mk. (w 1864 r. 59 dusz rewiz.). 4.) **S.**, os. szlach., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 36 w. od Dzisny, przy b. dr. poczt. połockiej, 3 dm., 23 mk. kat. 5.) **S.**, wś rząd., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 70 w. od Dzisny, 10 dm., 62 mk. praw. 6.) **S.**, wś, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Postawy, okr. wiej. Połow, o 35 w. od gminy a 90 w. od Dzisny, ma 4 dm., 51 mk. kat. 7.) **S.**, wś włośc., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm., okr. wiej. i dobra skarb. Przebrodź, o 12 w. od gminy, 14 dusz rewiz. 8.) **S.**, wś, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm., okr. wiej. i dobra Łopacińskich Leonopol, o 11 w. od gminy, 71 dusz rewiz. 9.) **S.** al. *Sranka*, zaśc., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 67 w. od Dzisny, 1 dm., 5 mk. żyd. 10.) **S.**, wś nad rz. Dzisienką, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm., okr. wiej. i dobra Hłasków Mikołajów, o $^1/_8$ w. od gminy a 7 w. od Dzisny, ma 8 dm., 76 mk. (57 praw. i 19 kat.). 11.) **S.**, wś, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Mikołajów, okr. wiej. i dobra Korzeniowskich Ponizowo, o 14 w. od gminy a 15 w. od Dzisny, 6 dm., 62 mk. praw. (w 1864 r. 36 dusz rewiz.). 12.) **S.**, wś, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Prozoroki, okr. wiejski Ziabki, o 12 w. od gminy, 37 dusz rewiz.; należy do dóbr Stara Psuja, dawniej Samojłów, następnie Kossowów. 13.) **S.**, wś pryw., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., 9 w. od Oszmiany a 27 w. od Holszan, 16 dm., 139 mk. kat. 14.) **S.**, wś włośc., pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Horodźki, okr. wiej. Zaprudzie, o 6 w. od gminy a 39 w. od Oszmiany, ma 21 dm., 231 mk. praw. (w 1864 r. 94 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbow. Łosk. 15.) **S.**, wś włośc., tamże, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiej. Bakszty, o 10 w. od gminy, 10 dusz rewiz. 16.) **S.**, wś włośc. nad rzką Wopką, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., o 105 w. od Oszmiany, 4 dm., 29 mk. kat. 17.) **S.**, wś włośc. nad rzką Ołoną, pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Troki, okr. wiej. Michniszki, o 8 w. od Trok, ma 8 dm., 82 mk. kat. (w 1864 r. 28 dusz rewiz. włościan skarb., 9 jednodw. i 4 żołnierzy urlop.). 18.) **S.**, fol., pow. trocki, w 1 okr. pol., o 27 w. od Trok, 1 dm., 6 mk. kat. 19.) **S.**, wś, pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Jezno, okr. wiej. Koszany, o 7 w. od gminy a $55^1/_2$ w. od Trok, ma 16 dm., 130 mk. kat. (w 1864 r. 56 dusz rewiz.); należy do dóbr Koszany, stanowiących własność mta Kowna. 20.) **S.**, wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Mołodeczno, okr. wiej. Mojsicze, o 5 w. od gminy a 25 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. a Mołodeczna do granicy pow. mińskiego, ma 20 dm., 181 mk. praw. (w 1864 r. 81 dusz rewiz.; należała do dóbr Izabelin Norgalewiczów). 21.) **S.**, wś, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Krzywicze, okr. wiejski i dobra Cywińskich (w 1864 r.) Motyki, o 6 w. od gm., 29 dusz rewiz. 22.) **S.**, wś, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Budsław, okr. wiej. i dobra Koziełłów (w 1864 r.) Komarowo, o 6 w. od gminy, 4 dusze rewiz. 23.) **S.**, wś i fol. nad bezim. jeziorem, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Iża, okr. wiej. Słoboda, o 7 w. od gminy a 42 w. od Wilejki, przy b. drodze poczt. swirskiej. Wś ma 52 dm., 563 mk. (podług spisu z 1864 r. tylko 180 dusz rewiz.; należała do dóbr Zenowo Oleszów). Była tu cerkiew drewniana. W skład okręgu wiej. wchodzą wsi: S. i Lada oraz zaśc. Bereśnicha, Konocicha i Kulicha, w ogóle 239 dusz rewiz. włościan uwłasz. 24.) **S.**, wś nad Wilią, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm., okr. wiej. i dobra skarb. Rabuń, o 2 w. od gminy a 19 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. borysowskiej, ma 16 dm., 159 mk. (w 1864 r. 58 dusz rewiz.). Była tu przystań drzewnego handlu. 25.) **S.**, wś, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Zośno, okr. wiejski i dobra Hutorowiczów (w 1864 r.) Staryna, o 6 w. od gminy a 60 w. od Wilejki, ma 14 dm., 52 mk. praw. i 63 kat. (w 1864 r. 68 dusz rewiz.). Była tu cerkiew murowana. 26.) **S.**, wś włośc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Miadzioł, okr. wiej. i dobra skarb. Nowiki, o 14 w. od gminy, 68 dusz rewiz. 27.) **S.**, wś, tamże, okr. wiej. i dobra hr. Tyzenhauzów Posopowo, o 10 w. od gminy, 41 dusz rewiz. 28.) **S.** al. *Katy* (*Kuty*), wś włośc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Parafianów, okr. wiej. i dobra skarbowe Wiatochma, o 12 w. od gminy, 51 dusz rewiz. 29.) **S.**, wś nad jez. Szłowinie, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Janiszki, okr. wiejski i dobra Stackiewiczów (w 1864 r.) Jodzieniany, o $6^1/_2$ w. od gminy a 56 w. od Wilna, ma 5 dm., 46 mk. kat. (16 dusz rewiz.). 30.) **S.**, wś, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Sołeczniki, okr. wiejski i dobra Wierzbowiczów (w 1864 r.) Kamionka, o 8 w. od gminy a 42 w. od Wilna, 2 dm., 18 mk. kat. (w 1864 r. 10 dusz rewiz.). 31.) **S.**, wś włośc., pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Ilino, okr. wiej. Słoboda, o 11 w. od gminy a 28 w. od Wilna, ma 12 dm., 6 mk. praw. i 85 kat. (w 1864 r. 36 dusz rewiz.); należy do dóbr skarb. Swirany. W skład okręgu wiej. wchodzą wsi: S.,

Kowale, Nowosiele, Razdole, Skarwodziszki, Tumasy, Wawierki i Wołkogule, oraz zaśc. Szolkowo, Szutnie i Wronie, w ogóle 186 dusz rewiz. włościan uwłasz. 32.) **S.**, wś, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Ilino, okr. wiej. Balejki, o 14 w. od gminy, 68 dusz rewiz.; należała w 1864 r. do dóbr Taboryszki Ważyńskich. 33.) **S.**, wś włośc., pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Mickuny, okr. wiejski i dobra skarb. Ławaryszki, o 8 w. od gminy, 31 dusz rewiz. 34.) **S.**, zaśc., pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Rudomino, okr. wiej. Petesza, o 5 w. od gminy, 9 dusz rewiz.; należy do dóbr Danejków Korzyść. 35.) **S.**, wś, pow. bobrujski, w 2 okr. pol. paryckim, gm. Karpiłówka, przy drożynie ze wsi Szkowa do Zubarewicz, ma 14 osad; miejscowość nizinna, grunta piaszczyste. 36.) **S.**, dobra i wś, pow. bobrujski, ob. *Laskowicka-Słoboda*. 37.) **S.**, wś, pow. borysowski, gm. Witunicze, przy drożynie z mka Szklanicy do fol. Huszczyki, 10 osad. 38.) **S.**, wś, pow. borysowski, przy granicy pow. wilejskiego, w gm. Milcza, 5 osad pełnonadziałowych; w okolicy dużo błot, grunta szczerkowe. 39.) **S.**, zaśc., pow. borysowski, w 3 okr. pol. i par. kat. Berezyna, gm. Dolce; miejscowość mocno wzgórzysta. 40.) **S.**, wś, pow. borysowski, gm. Dokszyce, 16 osad pełnonadziałow.; cerkiewka; grunta faliste. 41.) **S.**, wś, pow. borysowski, w 3 okr. pol. i gm. Berezyna, przy drodze z Zabojenia do Odsieczyszcza, 20 osad pełnonadziałowych; grunta lekkie, nieco wzgórzyste. 42.) **S.**, wś w pobliżu rz. Essy, pow. borysowski, niedaleko granicy pow. sieńskiego gub. mohylewskiej, w 1 okr. pol. i gm. Chołopienicze (o 5 w.), ma 30 osad pełnonadziałowych; miejscowość dość wzgórzysta, grunta lekkie. 43.) **S.** al. *Umoście*, osada, pow. borysowski, od 1819 r. własność Suszyńskich, 3 1/2 włóki. 44.) **S.**, fol., pow. borysowski, własność Wołodkowiczów, 240 dzies. 45.) **S.**, wś nad rz. Rudzienką, pow. borysowski, przy gośc. z mka Pleszczenice do mka Okołowa, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Pleszczenice; grunta faliste. 46.) **S.**, wś nad rz. Czernicą, prawym dopł. Cny, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, ma 6 os. pełnonadziałowych; grunta faliste. 47.) **S.**, wś, pow. borysowski, gm. Osowo, przy drożynie ze wsi Litwicz do fol. Razmowje, ma 19 osad; grunta lekkie, wzgórzyste, w okolicy duże lasy. 48.) **S.**, wś nad rz. Ponią, pow. borysowski, gm. Tumiłowicze, 6 osad pełnonadziałowych; grunta mocno faliste, łąk dużo. 49.) **S.**, wś, pow. borysowski, gm. Smolewicze, o 2 w. od linii dr. żel. mosk.-brzeskiej, 28 osad; miejscowość lesista, wzgórzysta od wschodu. 50.) **S.**, wś nad rz. Cną, pow. borysowski, gm. Ziembin, 9 osad pełnonadziałowych; od zachodu miejscowość mocno wzgórzysta, od wschodu obfite łąki nad rz. Cną. 51.) **S.**, wś poradziwiłłowska nad rz. Wołmą, pow. ihumeński, w 2 okr. pol. i gm. Smiłowicze, 5 osad; miejscowość falista, grunta szczerkowe i w części lekkie. S. należała do domin. Piotrowicze. 52.) **S.**, wś nad rz. Wołmą, pow. ihumeński, w 2 okr. smiłowickim, gm. Klinek, przy gośc. z Klinka do Smiłowicz, o 1 w. od wsi Ubiel, 12 osad; grunta szczerkowe, lekkie, miejscowość dość leśna, łąki obfite. 53.) **S.**, wś nad rz. Słouść, praw. dopł. Wołmy, pow. ihumeński, w 2 okr. pol. i gm. Smiłowicze, przy drodze z Sieniła do Zamostocza, 29 osad pełnonadziałowych; grunta szczerkowo-glinkowate, nieco faliste. 54.) **S.**, okolica nad bezim. lew. dopł. Berezyny, pow. ihumeński, w 3 okr. pol. i par. kat. Berezyna, gm. Brodziec, przy drożynie ze wsi Ostuń do Brodźca, 4 osady; grunta lekkie. 55.) **S.**, wś nad Swisłoczą i rozlewem jej jeziornym, pow. ihumeński, przy gośc. z Klinka do Błonia, gm. Klinek; grunta lekkie, w kulturze, łąki obfite. Należała do dóbr Pudzick. 56.) **S.**, fol., pow. ihumeński, około 57 włók, od 1875 r. własność Henryka Matusewicza. 57.) **S.**, wś u źródeł rz. Czernicy, pow. ihumeński, przy granicy pow. borysowskiego, w 2 okr. pol. smiłowickim, przy gośc. z Pekalina do Smolewicz (pow. borysowski), ma 20 osad; grunta lekkie. 58.) **S.**, wś nad rz. Talką, pow ihumeński, gm. Puchowicze, o 1 1/2 w. od st. dr. żel. lipawo-romeńskiej Talka, ma 10 osad; grunta piaszczyste. 59.) **S.** al. *S.-Michałowska*, wś nad bezim. dopł. Ptycza, pow. ihumeński, w 1 okr. pol. uździeńskim, gm. i par. praw. Szack, przy drożynie z Szacka i fol. Michałowa do wsi Wieczerzewicz, ma 12 osad. Należała do domin. Biały-Szack, dziedzictwa Oskierków; przy eksdywizyi dóbr Szacka w 1816 r. przeszła na własność Hruszwickich, należąc do domin. Michałów. Młyn, grunta lekkie, łąki obfite nad Ptyczem, miejscowość leśna. Włościanie mają pszczoły w lasach, zajmują się też rybactwem. 60.) **S.**, wś nad rz. Swisłoczą, pow. ihumeński, w pobliżu mka Puchowicz, gm. i par. praw. Puchowicze, ma 22 osad pełnonadz.; grunta wyborne, łąki obfite. 61.) **S.**, wś nad rz. Uszą, pow. ihumeński, przy gośc. z Wierchmienia i z Rawanicz do Zabaszewicz (pow. borysowski), w 3 okr. pol. berezyńskim, gm. Bieliczany, ma 22 os.; grunta szare, lekkie, urodzajne, łąk obfitość; młyny i folusze a do niedawna była tu fabryka sukna, założona przez Ludwika Słotwińskiego, zostająca później w ręku żydowskiem. 62.) **S.**, wś nad rz. Szaciłką, pow. miński, w 3 okr. pol. kojdanowskim, gm. Rubieżewicze, ma 44 os., młyn; grunta szczerkowe, miejscowość wzgórzysta. 63.) **S.**, osada, pow. miński, własność Szunejków, razem z osadą Olszany oko-

ło 4 włók. 64.) **S.**, wś, pow. miński, gm. Pierszaje, przy gośc. z mka Rakowa do wsi Dory, 24 os. pełnonadziałowych; grunta faliste, szczerkowe, w okolicy lasu dostatek. 65.) **S.** al. *Dziadówka* (ob.), wś poradziwiłłowska, pow. miński, 8 os.; należała do domin. Ignatycze (ob.). 66.) **S.**, wś nad bezim. dopł. Moczyny, pow. miński, gm. Zasław, 15 os.; miejscowość falista, grunta szczerkowe. 67.) **S.**, osada, pow. miński, około $5^1/_2$ włók; własność Kulikowskich. 68.) **S.**, wś nad rz. Odcedą, pr. dopł. Niemna, pow. miński, w 3 okr. pol. kojdanowskim, gm. Stołpce, 41 os.; miejscowość małoleśna, grunta urodzajne, łąki dobre. 69.) **S.**, wś na lewym brzegu rz. Ptyczy, pow. miński, w 1 okr. pol. mińskim, gm. i par. praw. Samochwałowicze (o 1 w.), ma 12 os., 134 dzies. gr. orn. i 19 dzies. zarośli; grunta szczerkowo-gliniaste, urodzajne, łąki dwukośne wyborne. Należy do dóbr Przyłuki. 70.) **S.**, wś, pow. miński, w 1 okr. pol. mińskim, gm. Samochwałowicze, pomiędzy wsiami Wiazynka i Wołczkiewicze, 9 os.; miejscowość falista, grunta szczerkowo-gliniaste. 71) **S.**, wś nad rz. Sołomereczą, pow. miński, w 1 okr. pol. mińskim, gm. siemkowsko-horodecka, przy dawnym gośc. poczt. mińsko-wileńskim, 25 osad pełnonadziałowych; za poddaństwa należała do dominium Siemkowo, dziedzictwa Chmarów; miejscowość falista, grunta szczerkowe, łąki piękne. 72.) **S.**, wś poradziwiłłowska nad bezim. prawob. dopł. Serwecza, pow. nowogródzki, w 4 okr. pol. mirskim, gm. Jeremicze, ma 112 os. pełnonadziałowych; miejscowość falista, bezleśna, grunta szczerkowo-gliniaste, pszenne, bardzo urodzajne, łąki wyborne. 73.) **S.**, wś, pow. rzeczycki, w 3 okr. pol., gm. Wasilewicze, przy drożynie ze wsi Krynki do Elizarowicz i Kakujewicz, 18 os.; grunta piaszczyste. 74.) **S.**, wś, pow. białostocki, w 2 okr. pol., gm Białostoczek, o 1 w. od Białegostoku. 75.) **S.**, wś, pow. rossieński, gm. Szwekszne, o 124 w. od Rossień. 76.) **S.** al. *Słobodzie*, wś, pow. rossieński, gm. i par. Rossienie, o 5 w. od Rossień. 77.) **S.**, fol., pow. rossieński, gm. Kroże, o 40 w. od Rossień. 78.) **S.**, obręb, pow. rossieński, gm. Mańkuny, o 11 w. od Rossień. 79.) **S.**, zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Kupiszki, o 100 w. od Wiłkomierza. 80.) **S.**, zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Subocz, o 59 w. od Wiłkomierza. 81.) **S.**, wś, pow. wiłkomierski, gm. Wiżuny, o 49 w. od Wiłkomierza. 82.) **S.**, wś, pow. wiłkomierski, gm. Żmujdki, o 9 w. od Wiłkomierza. 83.) **S.**, wś, tamże, o 13 w. od Wiłkomierza. 84.) **S.**, wś, pow. wiłkomierski, gm. Wieprze, o 18 w. od Wiłkomierza. 85.) **S.**, wś, pow. orszański, gm. Wysoczany, ma 9 dm., 43 mk. 86.) **S.**, wś, pow. sieński, gm. Pustyń, ma 33 dm., 171 mk. 87.) **S.**, wś nad Dźwiną, pow. lepelski. Naprzeciw wsi znajdują się progi kamienne w rzece. *J. Krz.—A Jel.*

Słoboda 1.) *Abramowska*, wioska, pow. rzeczycki, gm. Łojów, pomiędzy Łojowem i Ruczajówką, ma 2 osady. 2.) **S.** *Antowska*, pow. ihumeński, ob. *Równopole*. 3.) **S.** *Antoniuki*, kolonia, pow. białostocki, w 2 okr. pol., gm. Białostoczek, o $1^1/_2$ w. od Białegostoku. 4.) **S.** *Archirejska*, wś nieopodal rzeki Swisłoczy, pow. miński, gm. Siennica, 12 osad; grunta szczerkowo-gliniaste. 5.) **S.** *Bierehawaja*, wś nad Dnieprem, pow. rzeczycki, przy gośc. poczt. bobrujsko-rzeczyckim, w 4 okr. pol. rzeczyckim, gm. i par. praw. Horwal, 29 os.; lud trudni się rolnictwem i flisactwem; grunta lekkie. 6.) **S.** *Bierezowska*, wś i fol. nad rzką Uniej, dopł. do Prypeci, pow. rzeczycki, w 2 okr. pol., gm i par. praw. Jurewicze, o 3 w. na płd. od mka Jurewicz, ma 25 os. pełnonadziałowych; grunta urodzajne, pszenne, łąk dużo; o 4 w. od Prypeci. Stanowi przyległość Wodowicz Oskierków. W 1845 r. woda zniszczyła wioską i folwark, więc je przeniesiono na wyższe miejsce. 7.) **S.** *Birecka*, wś, pow. bobrujski, w 1 okr. pol., gm. Bortniki, 12 os.; niegdyś królewszczyzna, za poddaństwa w ostatnich czasach należała do Pruszanowskich. 8.) **S.** *Borowa*, wś, pow. ihumeński, gm. i par. praw. Puchowicze, o 7 w. od st. dr. żel. lipawo-romeńskiej Maryna-Horka, ma 6 os. pełnonadziałowych; grunta szczerkowe. 9.) **S.** *Chiłki*, wś pow. mozyrski, gm. Kopatkiewicze, w pobliżu Czeliszczewicz, ma 5 os. 10.) **S.** *Czernowa*, wś nad bezim. dopł. Uszy, pow. ihumeński, w 2 okr. pol. smiłowickim, gm. Hrebionka, przy gośc. z Hrebionki do Rudni-Czerwonej i Drachezy, ma 28 os.; grunta urodzajne, miejscowość lesista. 11.) **S.** *Dworcowa*, wś włośc., pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Lida, okr. wiejski Przepieczyce, o 1 w. od gminy; 6 dusz rewiz. 12.) **S.** *Dziemiachowska*, pow. rzeczycki, ob. *Rudnia Dziemiachowska*. 13.) **S.** *Fabjanowska*, dobra, pow. rzeczycki, przy drodze z Wodowicz do mka Kalenkowicz, w 2 okr. pol. i gm. Jurewicze, o 2 mile od Mozyrza i tyleż od mka Kalenkowicz. Dawniej własność Trzeciaków, około 1864 r. rozparcelowane w części pomiędzy włościan skarbowych, główny zaś obszar należy do dóbr skarbowych, stanowiących niegdyś starostwo mozyrskie. 14.) **S.** *Hajdukowa* al. *Hajdukowska*, okolica szlachecka, pow. ihumeński, w 3 okr. pol. berezyńskim, gm. Bieliczany, przy drożynie z Rawanicz do Dubowrucza, o 30 w. od Ihumenia a 2 w. od Rawanicz, ma 30 osad. Mieszkańcy składają się ze szlachty zaściankowej, są wszyscy katolicy, należą do par. berezyńskiej, mają filialny

kościół w Rawaniczach, przy którym mieszka stale ksiądz, utrzymywany kosztem Słotwińskich. Szlachta tutejsza wydzierżawia w dobrach rawanickich ziemię jeszcze nieuprawną na lat 12 do 18, za pierwszą połowę lat bez opłaty, za drugą zaś płacąc po 2 rs. z morga rocznie. 15.) **S.** *Hajeńska*, wś w pobliżu rz. Hajny, pow. borysowski, gm. Hajna, 28 osad pełnonadziałowych; miejscowość od zachodu i południa mocno wzgórzysta i kamienista. 16.) **S.** *Halicka* al. *Wieprewno*, wś, pow. rzeczycki, w 1 okr. pol. brahińskim, gm. i par. praw. Sawicze, 14 osad; miejscowość nizinna, grunta lekkie. 17.) **S.** *Hlinna*, wś skarbowa, pow. rzeczycki, w 3 okr. pol. wasilewickim, gm. Autucewicze, ma 29 osad pełnonadziałowych. Należała niegdyś do stwa mozyrskiego, graniczy z obszarem wodowickim, z jurewicką pojezuicczyzną i z Wasilewiczami, które należały do stwa rzeczyckiego. Niedaleko ku północy, pomiędzy Makanowiczami Oskierków i Słobodą Hlinną, przechodzi kanał Żylińskiego, łączący rzekę Wedrecz z Wicią, a Dniepr z Prypecią. 18) **S.** *Jakimowska*, pow. rzeczycki, ob. *Jakimowska Słoboda*. W uzupełnieniu dodajemy, iż była królewszczyzną i w XVIII w. trzymali ją Sanguszkowie. Cerkiew p. w. św. Mikołaja ma z dawnych zapisów Sanguszków zsepy zbożowe i $1^1/_2$ włóki gruntu. Przebudował ją z gruntu w 1854 r. obywatel Jan Adamowicz. 19) **S.** *Jasnosielska*, wś u źródeł rzeki Dworanki, pow. bobrujski, w 1 okr. pol., gm. Koczerycze, 4 osady; miejscowość nizinna, grunta piaszczyste. 20.) **S.** *Kapuścina*, pow. bobrujski, ob. *Kapuścina Słoboda*. 21.) **S.** *Kazimirowska*, wś, pow. bobrujski, w 1 okr. pol. dobryckim, gm. Stepy, o 4 w. od st. dr. żel. lipawo-romeńskiej Krasny-Biereh, ma 14 osad. Należała do dom. Kazimirowo, niegdyś Judyckich, od 1860 r. Jankowskich. To dominium ma w pobliżu miasteczko t. naz., około 40 osad, nad rzeką Dobośnią. W miasteczku cerkiew p. w. Wniebowzięcia N. M. P., erekcyi Judyckich. Dobra Kazimirowo mają około 158 włók; grunta lekkie, łąk obfitość. 22.) **S.** *Kiszczyna*, pow. borysowski, ob. *Kiszczyna-Słoboda*. 23.) **S.** *Kniazina*, dobra, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, około 40 włók, własność Ciundziewickich. Za poddaństwa w dwóch wsiach było 247 włościan pł. męz.; gorzelnia, młyn, propinacya. 24.) **S.** *Kniaziowska*, wś rządowa, pow. rzeczycki, przy gośc. mozyrsko-czernihowskim, pomiędzy Jurewiczami i Mozyrzem, w 2 okr. pol. i gm. Jurewicze, ma 16 osad pełnonadziałowych; grunta urodzajne; w okolicy dużo pięknych lasów dębowych. Niegdyś należała do dóbr stołowych królewskich Zahale. 25.) **S.** *Kostrzycka*, pow. bobrujski, ob. *Kostrzycka Słoboda*. Niegdyś Kostrojsk, sstwo w pow. rzeczyckim, płaciło z innemi hyberny 526 złp. (ob. Vol. Leg., VI, 366). 26.) **S.** *Krasnobierehska*, wś, pow. bobrujski, nad rz. Dobośnią, odgraniczającą tu pow. bobrujski od rohaczewskiego, w 1 okr. pol. dobryckim, gm. Stepy, o $1^1/_2$ w. od st. dr. żel. lipawo-romeńskiej Krasny-Biereh, ma 11 osad; grunta lekkie, łąk dużo. 27.) **S.** *Krasnopolska*, wś, pow. rzeczycki, w 4 okr. pol. rzeczyckim, gm. Chołmecz (o 5 w.), ma 21 osad pełnonadziałowych; grunta nieco faliste, urodzajne. 28.) **S.** *Krasnosielska*, wś nad rz. Bobryk, pow. mozyrski, w 2 okr. pol. i gm. Petryków, ma 27 osad; łąk dużo. W pobliżu przechodzi od 1885 r. linia dr. żel. pińskiej. W okolicy moczary uformowane z rozlewu rz. Bobryk, dla ściągnięcia których wykopano kanał Łukicz. 29.) **S.** *Królewska*, wś i dobra nad Berezyną, pow. bobrujski, w 2 okr. pol. i gm. Parycze. Zdaje się że tę wieś, zwaną niegdyś Sioło Berezyńskie, oddał razem ze Strzeszynem w. ks. Witold kanonikom wileńskim (ob. Skarbiec Daniłowicza, I, Nr. 702, pod r. 1399). W w. XVII i XVIII miejscowość ta była królewszczyzną, w sstwie lubanickim, w wdztwie mińskiem, i płaciła hyberny 110 złotych (ob. Vol. Leg., VI, fol. 366). Od 1874 r. dobra należą do Maryi Bażanowej i mają 356 włók; dwa młyny, grunta lekkie, łąk obfitość. Wś ma 8 osad; lud rolniczy, rybaczy i flisaczy. 30.) **S.** *Kuczyńska*, pow. ihumeński, ob. *Kuczynka*. Dziedzic domin. Starzyca Adam Rewieński założył tu w latach ostatnich młyn parowy. 31.) **S.** *Kupicka*, wś w pobliżu Niemna, nad rzką Wołownią, pow. nowogródzki, w gm. Lubcz, ma 16 osad pełnonadziałowych; grunta lekkie, łąki obfite, miejscowość od południa nieco falista i bezleśna, od północy nizinna; lud zajmuje się oprócz rolnictwa flisactwem. 32.) **S.** *Lisiec*, wś nieopodal rozlewów jeziornych Prypeci, pow. rzeczycki, w 2 okr. pol. jurewickim, gm. Dernowicze, ma 16 osad; ob. *Lisiec*. 33.) **S.** *Łagierna*, osady (w liczbie 56) nad bez. dopł. Berezyny, pow. bobrujski, w obrębie mta Bobrujska, w stronie południowej twierdzy, przy forcie Berezyńskim. 34.) **S.** *Mała*, własność ziemska, pow. mozyrski, od 1860 r. własność Piotrowiczów, ma 7 włók i 3 mr. 35.) **S.** *Michałowska*, pow. mozyrski, ob. *Skryhałowska Słoboda*. 36.) **S.** *Michałowska* al. *Pieczyszcze*, pow. rzeczycki, ob. *Michałówka*. 37.) **S.** *Nadtaczejowska*, pow. rzeczycki, ob. *Nadtaczejówka*. 38.) **S.** *Niemiecka*, kolonia nad rz. Bóbr, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. Wielatycze, kilka osad; nadrzeczne łąki obfite, gleba lekka. 39.) **S.** *Nowa*, pow. borysowski, mozyrski, oszmiański, trocki, ob. *Nowa Słobo-*

da. 40.) **S.**-*Nowa*, wś włośc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Wołkołata, o ½ w. od gminy a 75 w. od Wilejki, ma 4 dm. i 27 mk. kat. (w 1864 r. 14 dusz rewiz.). 41.) **S.**-*Nowa*, wioska w pow. rzeżyckim, graniczyła z wsią Kownata, ukazem senatu z 1862 r. otrzymała nazwę mka Kownata (ob. t. IV, 520). 42.) **S.**-*Pacowska*, pow. bobrujski, ob. *Pacowska Słoboda.* 43.) **S.**-*Parchimowicka*, pow. bobrujski, niegdyś królewszczyzna, ob. *Parchimowicka Słoboda.* 44.) **S.**-*Pereszewska*, pow. ihumeński, ob. *Pereszewska Słoboda.* 45.) **S.**-*Plebańska*, pow. nowogródzki, ob. *Skarczewo.* 46.) **S.**-*Pohorelska*, pow. rzeczycki, ob. *Pohorela Słoboda.* 47.) **S.**-*Riazańska*, wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 38 w. od Poniewieża. 48.) **S.**-*Rowieńska*, pow. rzeczycki, ob. *Rowieńska Słoboda.* 49.) **S.**-*Skryhałowska*, pow. mozyrski, ob. *Skryhałowska Słoboda.* 50.) **S.**-*Siniawska*, wś, pow. oszmiański, w 4 okr., pol., gm. Derewno, okr. wiejski S. Siniawska, o 28 w. od gminy, 170 dusz rewiz.; w 1864 r. własność Chądzyńskich. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsi S. Siniawska i Antonowo, w ogóle 203 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych. 51.) **S.**-*Suporosna*, wś, tamże, okr. wiejski S. Suporosna, o 6 w. od gminy, 113 dusz rewiz; własność hr. Czapskich. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsi: S. Suporosna, Brzuchacze, Dutki, Rugajec, Staryna i Szumienowszczyzna, w ogóle 257 dusz rewiz. włośc. uwłaszcz. i 161 b. włościan skarbowych. 52.) **S.**-*Tatarska*, przedmieście mka Smiłowicz, w pow. ihumeńskim (ob. *Smiłowicze*), ma 22 osady tatarskie. Pracowity ten lud, od czasów bodaj Witoldowych tu osiedlony, zajmuje się ogrodnictwem i garbarstwem. Tatarzy mają swój meczet i duchownego, a za miasteczkiem o wiorstę, przy gośc. wiodącym do Dukory, obszerny cmentarz, sosniną wiekową zarosły, porządnie utrzymany. S. Tatarską od właściwych Smiłowicz oddziela rzeka Wołma, tak że Słoboda leży na praw. brzegu rzeki, a Smiłowicze na przeciwnym. 53.) **S.**-*Tryszkowa* al. *Ihnatówka*, pow. ihumeński, ob. *Ignatówka.* 54.) **S.**-*Wierchnia* al. *Wierchowa*, wś, pow. rzeczycki, w 1 okr. pol. brachińskim, gm. i par. praw. Sawicze, ma 12 osad; miejscowość bardzo nizinna, grunta lekkie. 55.) **S.**-*Wiktorowa*, wś nad Dobrycą, lewym dopływem Oły, pow. bobrujski, gm. Kaczorycze, 14 osad; grunta piaszczyste. 56.) **S.**-*Zahalska*, wś rząd. w pobliżu rz. Wić, pow. rzeczycki, przy gośc. mozyrsko-czernihowskim, w 2 okr. pol. jurowickim. gm. Chojniki, ma 8 osad; należała kiedyś do dóbr stołowych Zahale. Miejscowość bardzo nizinna, skanalizowana niedawno przez rzekę Wić ku Prypeci; w okolicy piękne lasy dębowe, łąk wielka obfitość, grunta bardzo urodzajne. 57.) **S.**-*Żucińska*, wś włośc. na rz. Januszewką, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Gruzdowo, o 68 w. od Wilejki, przy b. drodze pocztowej połockiej, 9 dm., 70 mk. (48 praw. i 22 katol.). 58.) **S.**-*Żydowska*, przedm. mta Kowna (ob. t. IV, 522). 59.) **S.**-*Żydowska*, kol. żydowska, pow. bobrujski, w 1 okr. pol. dobryckim, gm. Turki, ma 22 osad; grunta piaszczyste. Założona dla żydów rolników około 1844 r. 60.) **S.**-*Żydowska*, kolonia rolnicza żydowska, pow. ihumeński, w 3 okr. pol. berezyńskim, gm. Brodziec, o 4 w. od Jakszyc; grunta lekkie. *A. Jel.—J. Krz.*

Słoboda 1.) przedm. Szarogrodu, nad rz. Muraszką, dopł. Murachwy, ma 171 osad. 2.) **S.**, część wsi Mironówki, pow. kaniowski. 3.) **S.**-*Cesarska*, pow. czerkaski, ob. *Cesarska Słoboda.* 4.) **S.**-*Kucharska* al. *Rudnia*, pow. radomyski, ob. *Kuchary* 1). 5.) **S.**-*Ladzka*, pow. lipowiecki, ob. *Ladzka Słoboda.* 6.) **S.**-*Motowidłowska*, ob. *Motowidłówka* (t. VI, 748). Zachodnia część Motowidłówki, oddzielona polem i stanowiąca własność pułk. Bohusza. 7.) **S.**-*Pilipońska* al. *Pilipówka*, przedm. Korsunia, ob. *Pilipońska Słoboda.* 8.) **S.**-*Płoska*, płn.-zach. część Kijowa, ob. *Płoska* 4.). 9.) **S.**-*Pokrowska*, wś nad rz. Wereśnią, pow. radomyski, w 4 okr. pol., gm. Kresiatycze, o 87 w. od Radomyśla, ma 471 mk. starowierów. Starowierzy osiedlili się około 1812 r. we wsi Zaleszany al. Zaliszany i założyli oddzielną słobodę, zwaną Pokrowską, wydzierżawiwszy grunta od właściciela. W pobliżu wsi, w lesie dworskim, założyli oni monaster żeński p. w. św. Jerzego. 10.) **S.**-*Stawecka*, pow. radomyski, ob. *Stawecka Słoboda.*

Słoboda 1.) al. *Skopyrszczak*, tartak koło Seneczowa, na obsz. dwor. Wełdzirza, w pow. dolińskim. 2.) **S.**, przedmieście Tyśmienicy, pow. tłumacki. 3.) **S.**, część Krowinki, pow. trembowelski. 4.) **S.** al. *Swoboda*, grupa domów w Turce. 5.) **S.**, ob. *Swoboda.* 6.) **S.** *Bolechowska*, wś, pow. doliński, 10 klm. na płn. od Doliny, 14 klm. od Bolechowa (sąd pow., st. kol., pocz. i tel.). Na płn. leży Trościaniec, na wschód Rachin, na płd. Słoboda Dolińska, na zach. Sołuków i Jakubów. Wś leży w dorzeczu Dniestru. Przez wschod. część płynie Turzanka, dopływ Sukiela. Przybywa ze Słobody Dolińskiej a dąży do Trościańca. Wzdłuż granicy zach. płynie lewy dopł. Turzanki, pot. Trościańczyk. Zach. część obszaru lesista. Wznies. sięga na płd.-zach. do 422 mt., na płn.-wschód w dolinie Turzanki do 367 mt. Własn. więk. (rządowa) ma lasu 915 mr.; wł. mn. roli or. 279, łąk i ogr. 581, past. 299, lasu 3 mr. W r. 1880 było 70 dm., 428 mk.

w gm. (416 gr.-kat., 12 izr.), wszyscy Rusini. Par. rz.-kat. w Bolechowie, gr.-katol. w miejscu, dek. bolechowski. Do parafii należą: Łużki i Lipa. We wsi jest cerkiew; tartak wodny o jednym gatrze, jednej pile zwyczajnej i jednej cyrkularnej, spotrzebujący rocznie 120 mt. sześc. drzewa świerkowego i jodłowego a produkujący 70 mt. sześc. desek. 7.) **S.** *Dolińska* al. *Leśna*, wś, pow. doliński, o 9 klm. na płn. od Doliny (sąd pow., st. kol., urz. pocz. i tel.). Na płn. leży Słoboda Bolechowska, na wschód i płd. Rachiń, na zach. Dolina i Sołuków. Wschod. część wsi przepływa Turzanka, dopł. Sukiela. Zabudowania wiejskie leżą w jej dolinie. Zach. część obszaru lesista. Najwyższe wznies. na płd.-zach. (442 mt.). Własn. więk. (rządowa) ma łąk i ogr. 2, lasu 445 mr.; wł. mn. roli or. 388, łąk i ogr. 380, past. 745 mr. W r. 1880 było 115 dm., 544 mk. w gm. (496 gr.-kat., 16 rz.-kat., 32 izrael.; 508 Rusinów, 4 Polaków, 32 Niemców). Par. rz.-kat. w Dolinie, gr.-kat. w Trościańcu. We wsi jest cerkiew. S. Leśna wchodziła w XVIII w. w skład dóbr Rachiń (Dzieduszyckich) i posiadała warzelnią soli, która była czynną do 1820 r. 8.) **S.** *Dubeńska*, grupa domów w Dubie, w pow. dolińskim. 9.) **S.** *Niebyłowska*, wś, pow. kałuski, 36 klm. na płd.-zach. od Kałusza, 7 klm. na płn.-wschód od urz. pocz. w Perehińsku. Na płn. i na płn.-wsch. Krasna, na płd.-wsch. leży Majdan, na płd. Przysłup i Śliwki, na zach. Niebyłów. Środkiem wsi płynie pot. Czerlany, dopł. Łomnicy, od płd. ze Śliwek. W dolinie potoku leżą zabudowania. Wsch. część obszaru lesista. Co do obszaru i ludności por. *Niebyłów*. Par. rz.-kat. w Kałuszu, gr.-kat. w Niebyłowie. 10.) **S.** al. *Słobódka Równiańska*, wś, pow. kałuski, 22 klm. na płd.-zach. od sądu pow. w Kałuszu, 8 klm. na płd.-wsch. od urz. pocz. w Rożniatowie. Na płn. leży Równia, na wschód Łdziany, na płd. Olchówka, na zach. Reszniate (obie w pow. doliński). Przez wieś płynie rzka Łomnica, podzielona na liczne ramiona. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie między Łomnicą a Młynówką, nad którą stoi młyn równiański. Co do obszaru ob. *Równia*, z którą S. tworzy jedną gminę. W r. 1880 było 46 dm., 247 mk. w gm., 1 dm., 3 mk. na obsz. dwor., 242 gr.-katol., 8 izrael., wszyscy Rusini. Par. rz.-kat. w Rożniatowie, gr.-katol. w Równi. We wsi jest cerkiew. 11.) **S.** *Trojańska* grupa domów w Olszaniku, pow. samborski. 12.) **S.**, wś, pow. brzeżański, o 8 klm. na wschód od urz. poczt. w Kozowie, o 24 klm. od Brzeżan. Granice: wschód Rosochowaciec, płd. Uwsie, zach. Kozowa i Wiktorówka, płn. Teofilpólka, Płotycza i Denysów. Wieś leży wśród rozległych stepów podolskich; obszar dwor. 2528 mr., włość. 2558 mr. W 1870 r. 1334 mk.; w 1880 r. w gm. 1628, na obsz. dwor. 34; rz.-kat. 68, par. Kozowa, gr.-katol. paraf. w miejscu, dek. Trembowla. Dusz gr.-kat. 1544. Szkoła etatowa o 1 naucz., kasa poż. gm. z kapit. 1823 złr., gorzelnia, młyn wodny na potoku (dopł. Strypy). Dobra te były własnością Cikowskich, którzy jeszcze posiadali Złotniki nad Strypą i Brzuchowice z kilku wioskami koło Przemyślan. Po wygaśnięciu rodziny Cikowskich majątek przeszedł do rąk Niemca Leona Thoma, właściciela młyna parowego we Lwowie. Dawnymi czasy: Słoboda, Kozowa, Uwsie, Kalne, Telacze, Szczepanów, Bożyków, Litwinów, Wołoszczyzna, Krzywe, Litiatyn, stanowiły klucz kozowski, należący do Potockich. Klucz ten przy podziale majątku między synami wwdy poznańskiego: Józefem na Stanisławowie, Tyśmienicy, ks. zbaraskiem, leżajskiem i t. d. starostą a Piotrem śniatyńskim i t. d. starostą oraz Franciszkiem i Wincentym Potockimi przypadł na własność Józefowi Potockiemu. Przedtem klucz ten należał do ogromnego klucza podhajeckiego i był własnością hetmana w. k. Stanisława Rewery Potockiego. Pani z Potockich Muszyńska, ostatnia tego klucza właścicielka, będąc bezdzietną, rozdarowała już w bieżącym stuleciu pojedyńcze włości między domowników, a po śmierci resztę klucza rozprzedano częściowo. Ponieważ wszystkie lasy klucza leżały nad Złotą Lipą, w górach otaczających Bożyków, dla każdej z tych wsi wydzielono kawał lasu w Bożykowie i dotychczas te folwarki, leżące śród nieprzejrzanych okiem pól, mają swe części lasu w lasach bożykowskich. 13.) **S.** al. *Słobódka Bołszowiecka*, wś, pow. rohatyński, o 2 klm. na płd.-zach. od Bołszowca (rz.-kat. par., urz. p. i tel.). Granice: wschód Bołszowce, płd. Popławniki, zach. Demeszkowce, płn. Bouszów. W 1880 r. w gm. 468 mk., na obsz. dwor. 32; rz.-kat. 227, gr.-kat. 330, par. Bouszów. Do 1814 r. była tu osobna parafia gr.-kat. Cerkiew p. w. św. Mikołaja drewniana, wystawiona 1882 r. Włość ta wraz z Bołszowcem należy do spadkobierców ś. p. Kornela Krzeczunowicza. 14.) **S.** al. *Słobódka Bukaczowiecka*, wś, pow. rohatyński, o 1 klm. na płd.-zach. od Bukaczowiec, nad stawem bukaczowieckim. Granice: wschód Bukaczowce, płd. Dniestr i wś Kozara, zach.-płn. Poświerz, płn. staw bukaczowiecki. Par. gr.-kat. i rz.-kat., urz. pocz. i tel., st. kol. czerniowieckiej w Bukaczowcach. W 1880 r. 307 mk.; rz.kat. 80, gr.kat. 224. Kasa pożycz. gm. z kapit. 320 złr. S. wraz z Bukaczowcami należy do Teodora i Luitgardy br. Christiani-Kronwald.

15.) **S.** *Rungurska* z *Ropą*, wś, pow. kołomyjski, odl. 22·5 klm. na płd.-zach. od Kołomyi (par. rz.-katol.). Odnoga drogi żel. łączy S. z Kołomyją (od 1886 r.), Wieś sama rozrzucona nad licznymi potokami górskimi, z których ważniejsze Ropienny i Słobódka. Potoki te łączą się na płn.-wschód od wsi i tworzą potok Łuczka. Granice: wschód. Kluczów Wielki, płd. Berezów Wyżny i Berezów Bania, zach. Osław Czarny, płn.-zach. Potok Czarny, płn.-wschód Rungury. Obszar dwor. 2059 mr., w tem 1635 mr. lasu, włośc. 1352 mr. W 1870 r. 703 mk.; w 1880 r. w gm. 874; rz.-kat. par. Kołomyja, gr.-kat. 842, cerkiew Narodzenia N. P. Maryi, wystawiona 1865 r. Posiadłość dworska należała dawniej do ststwa kołomyjskiego, którego starostami przez długi czas byli Potoccy. Obecnie należy do dóbr rządowych. Wieś ta w ostatnich czasach stała się głównym ogniskiem przemysłu naftowego w Galicyi. Pierwszy szyb naftowy w Słobodzie Rungurskiej, t. zw. skarbowy, powstał w r. 1771. Pogłębiono tu wówczas szyb na 12 sążni celem otrzymania solanki, a zamiast tego okazała się ropa. Około r. 1865 założono kilka szybów kopanych rękami a cembrowanych w kształcie studni. Wydobywano z nich cebrami i wiadrami przy pomocy ręcznej windy, naprzód ziemię i kamień a potem ropę. Przedsiębiorstwa te nie mogły się rozwinąć dla braku kapitałów i fachowych kierowników. W r. 1879 powstał szyb Jadwigi, pierwszy wiercony ręcznym świdrem; w r. 1880 zaczęto używać maszyny parowej do wiercenia (w przedsiębiorstwie Torosiewicza) ale wydajność kopalni nie pokrywała wkładów. Rozkwit eksploatacyi poczyna się od 1880 r. gdy do spółki z Wolfarthem wszedł Stanisław Szczepanowski i objął zarząd jego kopalni. Przy pomocy maszyny parowej i poprawnych instrumentów wiertniczych, dobył Szczepankowski już d. 2 lutego 1881 r. w szybie „Wanda“ tak znaczną ilość ropy, iż w pierwszych tygodniach nie można było nastarczyć beczek. Ten przedsiębiorczy i fachowo uzdolniony kierownik, przy pomocy własnych i obcych kapitałów zaczął zakładać szyby naftowe na wielką skalę i wprowadził nowe sposoby wiercenia i pompowania, stosowane w Ameryce. Jednocześnie założył destylarnię nafty w Peczeniżynie i utorował zarazem nafcie surowej i destylowanej zbyt zagraniczny. Przedtem małą ilość wydobytego produktu surowego destylowano w zwykłych kotłach i sprzedawano naftę częściowo w okolicznych i dalszych miasteczkach. W ostatnich latach Słoboda Rungurska, Peczeniżyn i Kołomyja stały się ogniskiem przemysłu i handlu naftą. Jako kopalnia surowej nafty zajmuje Słoboda Rungurska obecnie jedno z pierwszych miejsc w Europie, a destylarnia w Peczeniżynie jest trzecią z rzędu. Obszar kopalni zajmuje stoki podgórskie nad potokiem Ropiennym, w przestrzeni mniej więcej 160 morgów, nie wliczając w to przyległych lasów kameralnych, liczących parę tysięcy morgów, a oddanych do eksploatacyi Szczepanowskiemu i spółce. Na przestrzeni 160 morgów wraz z krawędzią lasu kameralnego istnieje przeszło 150 szybów, częścią zaniechanych, częścią rozpoczętych lub dopiero wierconych. Głębokość szybów sięga od kilku aż do 380 mt. Szyby są zabudowane i przedstawiają się jak drewniane wieże do 9 mt. wysokie, otwory zaś idąc w głąb ziemi, zwężają się stopniowo od szerokości 18 do 24 cali do $2^1/_2$ cala. By zapobiedz zasypywaniu się otworów, wprowadzają do każdego szybu rury z lanego żelaza. W kopalniach jest w ruchu przeszło 70 maszyn parowych, pracuje zaś przeszło 700 stałych robotników, jakoto: wiertaczy, palaczy, kowali, maszynistów i pomocników. Nadto kopalnie zatrudniają wielką ilość dziennych robotników. Obok przedsiębiorstw kopalnianych istnieją przedsiębiorstwa wiertnicze, jako samoistne, między nimi jedno kanadyjskie a jedno francuzkie. Produkcya ropy surowej wynosiła w 1881 roku 30,000 baryłek, w 1882 roku 50,000 baryłek, w 1883 roku 120,000, w 1884 roku 140,000, a w r. 1885 doszła do 200,000 baryłek (baryłka obejmuje $1^1/_2$ centnara metr.). W kopalni oprócz budynków na kuźnie i warsztaty, jest około 70 domów mieszkalnych, częścią drewnianych, częścią murowanych, urząd pocztowy, posterunek żandarmeryi, kasa oszczędności, kasa bracka dla robotników, szpital na kilka łóżek, rzeźnik, kilka sklepów. W r. 1886 połączono Słobodę z Kołomyją za pomocą kolei żelaznej. Wzwiązku z kopalniami pozostają mnożące się destylárnie nafty, których w powiecie kołomyjskim jest 7: jedna w Peczeniżynie, 2 w Kołomyi, jedna w Rungurach a 3 w Sopowie i Wierbiążu Niżnym, koło Kołomyi. Destylarnia peczeniżyńska, własność Szczepanowskiego i spółki, jest największą i może dziennie przerobić 300 baryłek ropy. Zajmuje przestrzeni około 18 mr.; jest urządzona na sposób amerykański. Obok destylarni zaczyna się rozwijać wyrób świec parafinowych. Geologiczne szczegóły odnoszące się do Słobody Rungurskiej podają prace: „Stosunki geologiczne kopalni oleju skalnego w Sł. R., skreślił dr. W. Szajnocha“ (Kosmos, Lwów, 1881, t. VI, str. 206) i „Strefa naftowa Sł. R.“ w artykule: „Studya geologiczne we wschodnich Karpatach, napisał R. Zuber“ (Kosmos, Lwów, 1882, t. VII, str. 183). *B. R.-Lu. Dz.*

Słobodiaki, grupa domów w Niemirowie, pow. Rawa Ruska.

Słobódka 1.) pow. suwalski, gm. Zaboryszki, par. Puńsk, odl. od Suwałk 20 w., ma 20 dm., 171 mk. 2.) **S.**, pow. suwalski, ob. *Moskiewszczyzna*. 3.) **S**, wś, pow. kalwaryjski, gm. Raudań, par. Urdomin, odl. od Kalwaryi 12 w., ma 11 dm., 104 mk. W 1827 r. było 3 dm., 22 mk. 4.) **S.** *Sołdacka*, pow. makowski, gm. Smrock, par. Szelków.

Słobódka al. *Kantunia*, rzeczka w pow. oszmiańskim, przepływa pod wsią Giejstuny.

Słobódka 1.) wś, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Raduń, okr. wiejski Pelasa, o 7 w. od gminy, 36 w. od Lidy a 29 w. od Wasiliszek, ma 8 dm., 53 mk. katol. (podług spisu z 1864 r. 14 dusz rewiz.; własność Zedlerów). 2.) **S.**, okolica szlach., tamże, 7 dusz rewiz. jednodworców. 3.) **S.**, wś, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Graużyszki, okr. wiejski Klewica, o 5 w. od gminy. Posiada st. dr. żel. lipawo-romeńskiej, na przestrzeni Wilno-Mińsk, pomiędzy st. Kiena (o 15 w.) a Soły (o 14 w.), o 43 w. od Wilna, 34 od st. Wilejki a 139 w. od Mińska. W 1864 r. w części należącej do dóbr Romanowszczyzna Korsaków 2 dusze, w części do dóbr Jurkiszki Buszyńskich 12 dusz, w części zaś do dóbr skarbowych Traby 3 dusze rewiz. Podług spisu z 1866 r. okolica różnych właśc., o 15 w. od Oszmiany, ma 7 dm., 84 mk. katol. W późniejszych źródłach wykazana jako mko, odl. o 43 w. od Wilna, mające 186 mk. i kapl. katol. par. Soły; własność (w 1882 r.) gen. Bellendorfa. Poprzednio był tu kościół paraf. katol., od którego zależały kaplice w Proniunach, Gudogajach i na cmentarzu paraf. Dawniej przy kościele był klasztor karmelitów, drewniany, wzniesiony w 1710 r. 4.) **S.**, wś włośc. i fol. skarbowy, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Polany, okr. wiejski Hermaniszki, o 9 w. od gminy, 95 dusz rewiz. 5.) **S.**, zaśc. szl., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., o 11 w. od Święcian, 1 dm., 8 mk. katol. 6.) **S.**, dawna nazwa mka Konstantynów (ob.), w pow. święciańskim. 7.) **S.**, wś, pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Żośle, okr. wiejski Iłgokiemie, o 6 w. od gminy a 40 w. od Trok, ma 9 dm., 99 mk. katol. i 4 żydów (w 1864 r. 29 dusz rewiz.); należy do dóbr Kościuszyszki, dawniej Zalewskich, następnie Kołogrywowych. 8.) **S.**, zaśc., tamże, okr. wiejski Giluty, o 8 w. od gminy, należy do dóbr Gabryelowo Matusiewiczów. 9.) **S.**, zaśc., pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Kronie, należy do dóbr Kowale. 10.) **S.**, wś, pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. Aleksandrowo (dawniej Oława), okr. wiejski Szwabiszki, o 1 w. od gminy a 67 w. od Trok, ma 12 dm., 123 mk. katol. (w 1864 r. 46 dusz rewiz.; należała do dóbr Kuciszki Małachowców). 11.) **S.**, wś i dobra, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Radoszkowicze, okr. wiejski Bachmetówka, o 8 w. od gminy a 58 w. od Wilejki, przy b. dr. pocz. z Wilna do Mińska. Folw. ma 1 dm., 3 mk., wś zaś 6 dm., 41 mk. prawosł. (w 1864 r. 25 dusz rewiz.; własność Zauścińskich). 12.) **S.**, zaśc. nad rz. Wiliją, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Lebiedziewo, o 10 w. od Wilejki, przy b. dr. pocz. z Wilna do Mińska, ma 4 dm., 36 mk. (podług spisu z 1864 r. 8 dusz rewiz.; należał do dóbr Lebiedziewo, Cywińskich). Była tu przystań na Wilii. 13.) **S.**, fol., pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Krzywicze, okr. wiejski Słobódka, o 47 w. od Wilejki, ma 1 dm., 14 mk.; w 1864 r. własność Bohdanowiczów. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsi: Korzeniszczyce, Niewiary i Parotki, w ogóle 80 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych. 14.) **S.**, fol. szl. nad potok., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 28 w. od Wilna, 1 dm., 20 mk. 15.) **S.**, karczma nad jez. Pooldynie, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 57 w. od Wilna, 1 dm., 5 mk. katol. 16.) **S.**, dwa zaśc. nad potokiem, pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Worniany, okr. wiejski Kuliszki, o 9 i 10 w. od gminy, 3 i 11 dusz rewiz.; w 1864 r. należały do dóbr Trokieniki Szyszków. W spisie z 1866 r. wykazany jako zaśc., odl. o 50 w. od Wilna, mający 14 dm., 131 mk. (3 praw., 113 katol. i 15 żydów). Był tu dawniej kośc. katol. 17.) **S**, wś szl., pow. wileński, w 4 okr. pol., o 41 w. od Wilna, 7 dm., 46 mk. (29 katol., 7 żydów). 18.) **S.**, wś rząd., pow. wileński, w 4 okr. pol., o 22 w. od Wilna, 11 dm., 115 mk. (7 prawosł., 102 katol., 15 żydów). 19.) **S.**, zaśc. szl., pow. wileński, w 6 okr. pol., o 5 w. od Wilna, 4 dm., 44 mk. katol. 20.) **S.**, wś nad rz. Sinią, dopł. Swisłoczy, pow. bobrujski, w gm. Zamosze, o 4 w. od st. dr. żel. lipawo-romeńskiej Osipowicze, ma 12 osad; grunta lekkie. Należała do domin. Protasewicze ks. Radziwiłłów, obecnie ks. Hohenlohe. 21.) **S.**, wś w pobliżu rz. Doszczanki. pow. bobrujski, o $1^1/_2$ w. od szosy brzesko-bobrujskiej, w 3 okr. pol. hłuskim, gm. Nowe-Dorohi, ma 18 osad; grunta lekkie. Należała do dóbr poradziwiłłowskich ks. Wittgensteina. 22.) **S.**, folw., pow. bobrujski, od 1846 r. własność Kiełczewskich, 740 dzies. 23.) **S.**, folw., pow. bobrujski, własność Łappów, 550 dziesiat. 24.) **S.**, wś i fol., pow. bobrujski, w 3 okr. pol. hłuskim, gm. Laskowicze, przy drożynie z Chołopienicz do Choromców. Wś ma 4 osady. 25.) **S.**, wś nad rz. Brożą, pow. bobrujski, w 2 okr. pol. paryckim, gm. Broża, ma 14 osad; grunta lekkie, łąk dostatek. 26.) **S.**, wś, pow. bobrujski, w 2 okr. pol. paryckim, gm. Czernin, o 2 w. od fol. Kaczaj-Bołoto, ma

10 osad; grunta piaszczyste. 27.) **S.**, wś nad rz. Dworzanką, pow. bobrujski, przy szosie bobrujsko-rohaczewskiej, o 11 w. od Bobrujska, w 1 okr. pol. dobryckim, gm. Bortniki, ma 25 osad; grunta piaszczyste. Niegdyś należała do ststwa bobrujskiego. 28.) **S.** al. *Zarzecze*, wś nad rz. Olsą, pow. bobrujski, w 4 okr. pol. świsłockim, gm. i par. praw. Bacewicze, 12 osad; grunta lekkie, urodzajne, łąki wyborne. 29.) **S.**, pow. bobrujski, ob. *Podwietka*. 30.) **S.** *Nowa*, pow. borysowski, ob. *Nowa Słoboda*. 31.) **S.**, własność ziemska, pow. borysowski, od 1819 r. należy do Szymkowskich, ma około $3^1/_2$ włók. 32.) **S.**, dobra, pow. borysowski, w 2 okr. pol. i par. kat. Łohojsk, dość dawne dziedzictwo hr. Tyszkiewiczów. Za poddaństwa do dominium należało 2 folw., 4 wsi i 232 włościan płci męz.; obecnie około 31 włók. 33.) **S.**, dobra nad rzką Rową (Rawą), pow. borysowski, w 2 okr. pol. i par. kat. Łohojsk, gm. Hlewin, dość dawne dziedzictwo Wańkowiczów h. Lis. Za poddaństwa do domin. należało 2 folw., 5 wsi i 237 włościan płci męz.; obecnie dobra mają 11406 dzies., po większej części w lasach sosnowych, niewyniszczonych, poprzeplatanych błotami. Młyny i propinacye; grunta lekkie, łąk obfitość; smolarnie i terpentyniarnie w puszczach. O 5 w. od folw. znajdują się obfite kopalnie wapna. 34.) **S.**, wś nad bezim. prawobocz. dopł. Moży, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. i par. praw. Uchwały, ma 31 osad pełnonadziałowych; grunta piaszczyste. 35.) **S.**, wś nad rz. Łużą, dopł. Rowy, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Hlewin, ma 20 osad; miejscowość poleska, grunta lekkie, łąk błotnych dużo. 36.) **S.**, fol., pow. borysowski, własność Wołodkowiczów, mających fundum w Sołomereczu (pow. miński), 456 dzies. ziemi dworskiej. 37.) **S.**, wś i fol., pow. borysowski, w 3 okr. pol. berezyńskim, gm. Dokszycc; wś ma 5 osad, folw. $5^3/_4$ włóki; dawna własność Bujnickich. Za poddaństwa było tu 18 włościan płci męz. Miejscowość mocno wzgórzysta. 38.) **S.**, zaśc. nad rzką Młynek, lew. dopł. Talki, pow. ihumeński, w 4 okr. puchowickim, o 4 w. na płd.-zachód od mka Łapicz, ma 4 osady; grunta lekkie. 39.) **S.**, wś, pow. ihumeński, na lew. brzegu Berezyny, naprzeciw mka Berezyny, w 3 okr. pol. berezyńskim, gm. Pohost, ma 16 osad, cerkiewkę; grunta lekkie, łąki i rybołówstwo obfite. 40.) **S.**, dwie pobliskie wsi, pow. ihumeński, w 4 okr. pol. i gm. Puchowicze, o 1 milę na płn.-wsch. od mka Puchowicz; jedna z nich ma 5 osad, druga zaś 3 osady; okolica leśna, grunta lekkie. 41.) **S.**, zaśc. nad rzką Czerniawką, lewym dopł. Oczyży, pow. ihumeński, w 4 okr. pol. i gm. Puchowicze, ma 3 osady; grunta lekkie. 42.) **S.**, osada, pow. ihumeński, własność włościanina Zmicierowskiego, ma około 6 włók. 43.) **S.**, wś, pow. ihumeński, gm. i par. praw. Hrebionka, pomiędzy Hrebionką i Czernową Rudnią, ma 9 osad; grunta lekkoszczerkowe, urodzajne. 44.) **S.**, wś nad bezimien. dopł. Wołmy i niedaleko kotliny tej ostatniej, pow. ihumeński, w 2 okr. pol. śmiłowickim, gm. Klinek, 13 osad; grunta lekkie. 45.) **S.**, wś poduchowna, pow. ihumeński, w 2 okr. pol. i gm. Smiłowicze, w pobliżu mka Lady, ma 6 osad; grunta lekkie, lasu mało. 46.) **S.**, wś, pow. ihumeński, gm. Jurewicze, o $^3/_4$ w. od gośc. z Ihumenia do Iwanowska, ma 4 osady; grunta lekkie. Wchodziła niegdyś w skład dóbr baksztańskich, własności biskupów wileńskich. 47.) **S.**, wś, pow. ihumeński, w 4 okr. pol. puchowickim, gm. Pohorełe, ma 5 osad. 48.) **S.** al. *Dubrowa*, wś nad bezim. dopł. Olsy, pow. ihumeński, w 3 okr. pol. berezyńskim, gm. Douhoje, przy drożynie ze wsi Zakucie do Stojałowa, ma 9 osad; lud w stanie pierwotnym, wyrabia rohoże, płozy do sań, duhy do wozów; trudni się pszczelnictwem w puszczach. 49.) **S.**, fol., pow. ihumeński, należy do dóbr Kuchcice (ob.). 50.) **S.**, mko nad bezim. dopł. Usy, pow. miński, w 3 okr. pol. kojdanowskim, gm. Rubieżewicze, ma 18 osad. Cerkiewka, młyn na rozlewie. Miejscowość falista, dość leśna, grunta szczerkowe, dość urodzajne. Mieszkańcy, w części żydzi, trudnią się drobnym handlem i uprawą warzyw. Po reformie włościańskiej był tu czas jakiś zarząd osobnej gminy słobodzkiej, obecnie zniesionej i wcielonej do ościennych. 51.) **S.**, wś nad bezim dopł. Isłoczy, pow. miński, gm. Raków, pomiędzy wsiami Pereżyry, Wyhonicze i Duszków, ma 6 osad; grunta szczerkowo-namułowe. Należała do domin. Duszków. 52.) **S.**, własność ziemska, pow. miński, od 1843 r. Rosińskich, ma 3 włóki i 3 mr. 53.) **S.**, folw., pow. miński, w 2 okr. pol. i par. kat. Raków, od dominium Duszków oddzielony, ma około $3^3/_4$ włóki; grunta szczerkowe. Własność Rempelów. 54.) **S.**, dwie niewielkie osady, pow. miński, od 1830 r. własność Obryckich, każda ma po $3^1/_2$ włóki. 55.) **S.**, osada, pow. miński, razem z osadą Szpakowszczyzna ma $2^3/_4$ włóki; należy do Korziuków. 56.) **S.**, wś, pow. miński, w gm. Siennica, o 2 w. na płn. od Trościeńca a 12 w. od Mińska, ma 3 osady; miejscowość leśna, grunta lekko szczerkowe. 57.) **S.**, wś, pow. miński, w 1 okr. pol. mińskim, pomiędzy wsiami Siennica i Wołczkiewicze, w pobliżu linii dr. żel. moskiew.-brzeskiej, prawie na pół drogi pomiędzy st. Mińsk i Fanipol, 11 osad; grunta szczerkowo-gliniaste. 58.) **S.**, dwie wioski u źródeł rz. Wiaczy, pow. miński, gm. Białorucz, 6 osad peł-

nonadziałowych; grunta faliste, szczerkowo-gliniaste. 59.) **S.**, wś nad rz. Uboré, pow. mozyrski, w 3 okr. pol. turowskim, gm. Tonież, przy drożynie ze wsi Małaszewicze do Rudni i Borowej, ma 7 osad pełnonadziałowych. 60.) **S.**, wś nad rz. Ptycz, pow. mozyrski, w 2 okr. pol. petrykowskim, gm. Kopatkiewicze, ma 21 osad; grunta lekkie namułowe, w kulturze, łąk obfitość; lud rolniczy i flisaczy. Miejscowość skanalizowano w ostatnich czasach. 61.) **S.**, wś nad bezim. prawobocz. dopł. Ptycza, pow. mozyrski, w 2 okr. pol. petrykowskim, gm. Kopatkiewicze, ma 25 osad pełnonadziałowych; łąki wyborne, grunta lekkie, namułowe. 62.) **S.**, osada nad rz. Ptyczem, pow. mozyrski, gm. Łuczyce, przy folw. t. n.; miejscowość poleska, łąk obfitość; należała do domin. Łuczyce, Jeleńskich. 63.) **S.**, wś w pobliżu Niemna, pow. nowogródzki, w 4 okr. pol. i gm. Mir, ma 34 osad pełnonadziałowych; miejscowość falista, bezleśna, łąki nad Niemnem i pastwiska obfite. 64.) **S.**, wś nad rzką Wołownią, pow. nowogródzki, gm. Horodeczna, w pobliżu Sulatycz, ma 7 osad pełnonadziałowych; miejscowość mocno wzgórzysta, bezleśna, grunta szczerkowo-gliniaste, urodzajne. 65.) **S.**, wś, pow. nowogródzki, w 5 okr. pol. i gm. Snów, przy gośc. z Jaćwieża do Snowia, ma 14 osad; grunta pszenne. 66.) **S.**, wś, pow. słucki, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. Hrozów, ma 10 osad; grunta urodzajne. 67.) **S.**, fol. radziwiłłowski, pow. słucki, do 1874 r. należał do ordynacyi kleckiej, następnie do ordynacyi nieświeskiej, ma około $36^1/_2$ włók. 68.) **S.**, fol., pow, słucki, w 2 okr. pol. i par. katol. Kleck, w okolicy dóbr Sawejki; grunta szczerkowe, urodzajne, faliste. 69.) **S.**, wś nad rz. Naczą, pow. słucki, w 2 okr. pol. kleckim, gm. Siniawka (o 2 w.), ma 15 osad pełnonadziałowych; grunta szczerkowe, urodzajne, faliste. O 10 w. przechodzi trakt pocztowy nieświesko-piński. 70.) **S.**, uroczysko, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Ostrów, o 38 w. od Sokółki. 71.) **S.**, wś, pow. wołkowyski, w 3 okr. pol., gm. Tarnopol, o 56 w. od Wołkowyska. 72.) **S.**, fol. dóbr Medeksze, pow. kowieński. 73.) **S.** al. *Bychówka*, mko nad jez. Pociecha, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 75 w. od Nowoaleksandrowska, 27 dm., 303 mk., zarząd gminy, szkółka wiejska, kasa pożyczkowa. Gmina S., należąca do 1 okr. pokojowego do spraw włośc., składa się z 3 okr. wiejskich (starostw), obejmuje 50 wsi, zamieszkałych przez 1832 włościan. Był tu kościół par. kat. p. w. Opatrzności Boskiej, wzniesiony w 1800 r. przez Stanisława i Stanisławę z Konczyców Mirskich. 74.) **S.**, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 6 w. od Nowoaleksandrowska. 75.) **S.**, wś, pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 25 w. od Poniewieża. 76.) **S.**, wś, tamże, o $38^1/_2$ w. od Poniewieża. 77.) **S.**, fol., tamże, o 29 w. od Poniewieża. 78.) **S.**, dwór, pow. szawelski, gm. Skiemie, o 56 w. od Szawel. 79.) **S.**, wś, pow. szawelski, gm. Szawkiany, o 31 w. od Szawel. 80.) **S.**, wś nad rz. Świętą, pow. wiłkomierski, gm. Wojtkuny, o 6 w. od Wiłkomierza, w 1859 r. 20 dm. i 66 mk.; prom na drodze do Giełwan. 81.) **S.**, fol. dóbr Gile, pow. sieński, własność Zdrojewskich. 82.) **S.**, fol. dóbr Mieleszkiewicze, w pow. sieńskim. *J. Krz.—A. Jel.*

Słobódka 1.) stacya dr. żel. kijowsko-odeskiej, w pow. bałckim, pomiędzy st. Borszcze (o 11 w.) a Krute (o 13 w.), o 25 w. od Birzuły a 161 w. od Żmerynki. 2.) **S.**, część czyli t. zw. kąt mka Dziuńkowa, w pow. berdyczowskim. 3.) **S.** *Olszańska*, pow. humański, ob. *Olszańska Słobódka*. 4.) **S.** *Czernicka*, osada, pow. nowogradwołyński, gm. Chulsk, należy do dóbr chulskich, własność z Tyszkiewiczów Jabłonowskiej. Jest tu kaplica filialna katol. par. zwiahelskiej. 5.) **S.** *Serbowska*, wś, pow. nowogradwołyński, gm. Serby, ma 124 dusz włościan, 884 dz. ziemi włośc. Należała do dóbr zwiahelskich Lubomirskich, następnie do Uwarowych, obecnie własność Kozarewiczów. 6.) **S.**, wś nad Jasieńcem, prawym dopływem Sławeczny, pow. owrucki. 7.) **S.**, wś rząd. nad ruczajem Łuszczawicą, pow. radomyski, w 2 okr. pol., gm. Korostyszew, o 26 w. od Radomyśla a 10 w. na płd. od Wydyboru, w nizinie położona, ma 882 mk. Podług Pochilewicza (wyd. z 1887 r.) jest tu 950 mk. prawosł., 1 katol. i 57 żyd. Włościanie przy uwłaszczeniu otrzymali 1343 dzies. ziemi, z której płacą rocznie 1119 rs. 76 kop. Posiada cerkiew drewnianą p. w. św. Mikołaja, przeniesioną tu w 1790 r. ze Starosiela, pierwotnie jako filialna a od 1803 r. jako samoistna parafia; uposażona jest 42 dzies. ziemi. W okolicach wsi znajduje się 16 bagnisk mszystych, o $^1/_2$ w. zaś uroczysko Urwichwost. Podług miejscowego podania w uroczysku tem był niegdyś gród zwany Ryżyn. W rumowiskach znajdowano różne sprzęty domowe, jak: łyżki stołowe, widelce, talerze cynowe i miedziane, kubki miedziane, ostrze od kopii, kadzielnicę kościelną i krzyż miedziany z nieczytelnemi napisami. Znaleziono tu również narzędzia rolnicze, nieużywane dziś w okolicy, oraz fundamenty jakiegoś budynku. W uroczysku tem mieści się obecnie cmentarz grzebalny. S. osadzoną została w początku zeszłego wieku włościanami ze wsi Starosielce i Minejki, z któremi miała wspólnych właścicieli. Przy końcu zeszłego wieku przeszła do Chaleckich, po 1831 r. rządowa. Z obszaru pozostałego po wydzie-

leniu włościanom, w 1860 r. rząd nadał urzędnikowi Rawskiemu 257 dzies. ziemi użytkowej, 76 lasów i 20 nieużytków, z opłatą po 105 rs. w ciągu 20 lat; Rawski w 1879 r. odstąpił prawa swoje Sebastyanowi Moszyńskiemu. Nadto zarząd dóbr państwa gub. kijowskiej urządził na pozostałej części kolonię żydowską (Słobódzka kolonia). *J. Krz.*

Słobódka, nazwa wielu wsi w gub. podolskiej. Zamieszczamy tu ważniejsze, odsyłając po szczegóły do opisów pomieszczonych pod drugą ich nazwą: 1.) **S.** *Balińska.* 2.) **S.** *Buszańska*, ob. *Busza.* 3.) **S.** *Chodacka*, ob. *Chodaki.* 4.) **S.** *Czerniatyńska*, pow. lityński, ma 74 osad. 5.) **S.** *Daszkowiecka.* 6.) **S.** *Dziuniska*, pow. winnicki, gm. Jóźwin, nad rz. Wisznią, która tworzy tu staw, ma 20 osad. 7.) **S.** *Dżugastrowska*, urzędowa nazwa wsi Leonówki. 8.) **S.** *Głuszkowiecka.* 9.) **S.** *Gorczyczańska.* 10.) **S.**, pow. kamieniecki, ob. *Helenówka.* 11.) **S.** *Hulowska.* 12.) **S.** *Jackowicka*, ob. *Jackowce* i *Huta Czarna.* 13.) **S.** *Jahorłycka.* 14.) **S.** *Janowska*, pow. lityński, pod Janowem, ma 62 osad, 604 mk., 171 dz. ziemi; ob. *Janów.* 15.) **S.** *Jarowa*, por. *Huta Morozowska.* 16.) **S.** *Jaryszowska.* 17.) **S.** *Jołtuszkowska.* 18.) **S.** *Kadyjowiecka.* 19.) **S.** *Kalniańska.* 20.) **S.** *Kazienna.* 21.) **S.** *Komarowiecka*, ob. *Komarowce* i *Komarowiecka Słobódka.* 22.) **S.** *Krzyklíniecka*, ob. odwrotnie i *Howe Pole.* 23.) **S.** *Kucka*, ob. *Kucza.* 24.) **S.** *Kulczyjowiecka.* 25.) **S.** *Kustowiecka*, ob. *Kustowce.* 26.) **S.** *Malejowiecka*, ob. *Malejowce.* 27.) **S.** *Matwiejkowiecka*, ob. odwrotnie i *Matwijków.* 28.) **S.** *Mežyrowska*, ob. *Mežyrów.* 29.) **S.** *Michałkowiecka.* 30.) **S.** *Miedziakowska.* 31.) **S.** *Morafska.* 32.) **S.** *Mukszańska*, ob. *Muksza.* 33.) **S.** *Noskowiecka.* 34.) **S.** *Olchrymowiecka.* 35.) **S.** *Oleksieniecka.* 36.) **S.** *Ohopolska.* 37.) **S.** *Pietniczańska.* 38.) **S.** *Podlesowiecka.* 39.) **S.** *Popieluska*, ob. *Popieluchy.* 40.) **S.** *Posurogatska.* 41.) **S.** *Potoczańska*, pow. winnicki, ob. *Potok.* 42.) **S.** *Rachnowska*, ob. *Rachnówka.* 43.) **S.** *Rajgródzka*, ob. *Rajgródek.* 44.) **S.** *Raszkowce*, ob. *Raszkowce.* 45.) **S.** *Rychtecka.* 46.) **S.** *Sewerynowiecka*, ob. *Jankułów.* 47.) **S.** *Skipczański*, ob. *Skipcza.* 48.) **S.** *Sprysowska.* 49.) **S.** *Stanisławówka*, pow. bałcki, do wsi Niemirowce. 50.) **S.** *Szliszkowiecka. Dr. M.*

Słobodka 1.) al. *Mała Wołczia*, słoboda nad rz. Wołczią, pow. wołczański gub. charkowskiej, o 23 w. od Wołczańska, ma 129 dm., 1098 mk., cerkiew, owczarnię. 2.) **S.**, mko nad rz. Chorolą, pow. mirhorodzki gub. połtawskiej, o 18 w. na płd. od Mirhorodu, przy dr. poczt. z Mirhorodu do Kremienczuga, ma 156 dm., 1124 mk., cerkiew, 3 jarmarki, gorzelnię. 3.) **S.** al. *Juzkuja*, *Mała Juzkuja*, sioło nad stawem, pow. melitopolski gub. tauryckiej, o 71 w. od Melitopola, przy trakcie poczt. z Melitopola do Teodozyi, ma 304 dm., 2024 mk., cerkiew, st. poczt.

Słobódka 1.) rzeczka, powstaje w płd.-wsch. części Krogulca, pow. husiatyński, nad granicą gm. Wasylkowiec; płynie dwiema strugami łączącemi się na obszarze Wasylkowiec, u podnóża pagórka, Głęboką doliną zwanego (301 mt.), a przepłynąwszy stawek, przechodzi na obszar Sidorowa. Tu łączy się od lew. brzegu z pot. Suchodołem, nadpływającym od płn., zwraca się na płd. i na granicy Sidorowa z Zieloną wpada do Zbrucza od praw. brzegu. Długość biegu 17 klm. Przy ujściu Suchodołu do S. wznosi się strome wzgórze, na którem sterczą zwaliska zamku zbudowanego przez Marcina Kalinowskiego, hetm. w. kor. Ob. *Sidorów.* 2.) **S.**, potok, powstaje w obr. Słobody Rungurskiej, pow. kołomyjski, ze zlewu potoków spływających z okolicznych wzgórzy (najwyższe Kniażel, 769 mt.), płynie ku płn.-wsch. i na granicy Słobody Rungurskiej z Rungurami łączy się od lew. brzegu z Kopiennym al. Małym Suchym, a od prawego z Berezówką, dając początek rzece Sopówce, zwanej też Łuczką. Ob. *Sopówka.* *Br. G.*

Słobódka 1.) część Dawidkowiec, pow. czortkowski. 2.) **S.**, część Czarnokoniec Małych, pow. husiatyński. 3.) **S.** *koło Dołpotowa*, wś, pow. kałuski, 12 klm. na płn.-wschód od Kałusza, 5 klm. na płd. od sądu powiat. i urz. poczt. w Wojniłowie. Na płn. leży Wojniłów, na wschód Przewoziec, na płd. Babin, na płd.-zach. Studzianka, na zach. Dołpotów. Wzdłuż granicy płd.-zach. płynie pot. Babinka, a wzdłuż granicy płd. potok Berłowski, oba podążają ku Łomnicy. Obszar przeważnie lesisty. Przez wieś idzie gościniec kałusko-wojniłowski. Własność więk. ma roli or. 16, łąk i ogr. 2, past. 3, lasu 560 mr.; wł. mn. roli or. 129, łąk i ogr. 173, past. 22, lasu 21 mr. W r. 1880 było 50 dm., 272 mk. w gminie, 3 dm., 12 mk. na obsz. dwor., 265 gr.-kat., 13 obrz. rz.-kat., 6 izrael.; 271 Rusinów i 13 Polaków. Par. rzym. i gr.-kat. w Wojniłowie. We wsi jest cerkiew i kasa pożycz. gminna z kapit. 404 złr. 4.) **S.**, część Bratkowiec, pow. stryjski. 5.) **S.**, część Łokutków, pow. tłomacki. 6.) **S.**, część Żurawna, pow. żydaczowski. 7.) **S.** *za Czarnym lasem*, grupa domów w Czortkowie. 8.) **S.**, ob. *Słoboda.* 9.) **S.**, wś, pow. kossowski, odl. o 5 klm. na płn. od Kut, na zachod. brzegu Czeremoszu, na granicy Galicyi i Bukowiny. Granice: wschod. Czeremosz, południ. Kuty Stare, zachod. Czerniówka, półn. Kobaki. Obszar dwor. 1 mr., włośc. 508 mr. Sąd pow., urz. poczt. i tel., łac. par. Kuty. W 1870 r. 544 mk.; w 1880 r. w gm. 602, na obszarze dwor. 6; rz.-kat. 19; gr.-kat. par. Rybno. Dawniej

S. tworzyła odrębną parafię, ustanowioną na mocy aktu Ludwiki Potockiej, wydanego w Kutach 1760 r. W 1809 r. przyłączono ją do Rybna. Cerkiew drewniana p. w. Uspienia N. P. M., wystawiona 1848 r. Metryki od 1784 r. Gr.-kat. dusz 677. S. należy do dóbr rządowych. 10.) **S.**, wś, pow. brzeżański, odl. 6·8 klm. od urz. poczt. w Kozłowie, 17 klm. od st. dr. żel. Karola Ludwika w Jezierznie. Par. rz.-kat. Kozłów, gr.-kat. Horodyszcze. Granice. wschod. Zabojki i Chodaczków, połud. Horodyszcze, zachod. Płotycza i Taurów, półn. Kozłów. Obszar dwor. 248 mr., włośc. 1545 mr. W 1870 r. 786 mk.; w 1880 r. w gm. 840. Dwór jest w Horodyszczu. Rz.-kat. 232, gr.-kat. 537; szkoła filialna. S. należy do klucza kozłowskiego, stanowiącego część dóbr stołowych rz.-kat. arcyb. lwowskiego. 11.) **S.**, pow. zaleszczycki, o 2·5 klm. od urz. poczt. w Koszyłowcach a o 14 klm. od Jazłowca. Granice: wschod. Jagielnica, połud. Popowce, zachod. Znybrody (Żnibrody), półn. Burakówka. Obszar dwor. 324 mr., włośc. 1051 mr. W 1870 r. 710 mk.; w 1880 r. w gm. 814. Sąd pow. Tłuste, rz.-katol. par. Jazłowiec, gr.-kat. Burakówka. Rzym.-kat. 230, gr.-kat. 638. Cerkiew p. w. św. Michała, filial., wystawiona z muru 1882 r. Kasa pożycz. gm. z kapit. 69 złr. Właścicielka pos. dwor. Marya z bar. Romaszkanów hr. Bonda. 12.) **S.** *Dolna*, wś, pow. buczacki, o 4 klm. od Monasterzysk (st. poczt. i tel., sąd pow. i obie parafie). Obszar dwor. 397 mr., włośc. 76 mr. W 1870 r. 174 mk.; w 1880 r. w gm. 170 mk., na obsz. dwor. 23; rz.-kat. 136, gr.-kat. 50. Właśc. pos. dwor. Kazimiera bar. Błażowska. 13.) **S.** *Dżuryńska*, wś, pow. czortkowski, o 3 klm. od Dżuryna (st. poczt., tel., st. dr. żel. transwersalnej i gr.-kat. parafia), rz.-kat. par. Buczacz, sąd pow. Czortków. Obszar dwor. 504 mr., włośc. 1255 mr. W 1870 r. 986 mk.; w 1880 r. w gm. 1122 mk., na obsz. dwor. 10; rz.-kat. 800, gr.-kat. 240. Szkoła filialna. W cerkwi znajduje się akt poświęcenia w 1761 r. przez biskupa Mikołaja Szadurskiego. Mieści on też inwentarz samoistnej wówczas parochii Słobódki. Właśc. pos. dwor. spadkobiercy Włodzimierza Cieleckiego. 14.) **S.** *Górna*, wś, pow. buczacki, odl. o 4·5 klm. od Monasterzysk (sąd, obie parafie, urząd poczt. i tel., stacya drogi żelaznej transwersalnej); obszaru dworskiego 720 mr., włośc. 1103. W 1870 r. 649 mk.: w 1880 r. w gm. 749, na obsz. dwor. 10; rz.-kat. 248, gr.-kat. 385. Kasa pożycz. gminna z kapit. 153 złr. Właśc. pos. dwor. Józef Mołodecki 15.) **S.** *Janowska* ze *Zniesieniem*, wś, pow. trembowelski, na zachod. brzegu Seretu, o 12 klm. na płd. od Trembowli a o 3 klm. na płd. od Janowa (urz. poczt. i obie parafie). Obszar dwor. 907 mr., włośc. 1104. W 1870 r. 857 mk.; w 1880 r. w gm. 950, na obszarze dwor. 16; rz.-kat. 726, gr.-kat. 215. Szkoła etat. o 1 naucz. Właśc. pos. dwor. Paulina z hr. Baworowskich Łosiowa. Istnieje podanie, że podjazd wysłany z poblizkiego zamku w Budzanowie został napadnięty przez Tatarów u ujścia pot. Mogilnickiego do Seretu i do szczętu zniesiony; ztąd pochodzić ma nazwa przys. „Zniesienie“. 16.) **S.** *Konkolnicka*, wś, pow. rohatyński, odl. 6 klm. od Bołszowca (st. poczt. i tel.), sąd pow. Bursztyn, rz.-kat. par. Konkolniki, gr.-kat. Jabłonów. W 1870 r. 459 mk.; w 1880 r. w gm. 858, rz.-kat. 614, gr.-kat. 224. Należy do klucza Konkolniki, stanowiącego część dóbr rz.-kat. arcyb. lwowskiego. 17.) **S.** *Leśna* z *Puharami*, wś, pow. kołomyjski, o 15 klm. od Kołomyi (sąd pow., urz. tel. i st. kol. lwowsko-czerniowieckiej). Rz.-kat. par. Mariahilf, gr.-kat. w miejscu. Obszar dwor. ról, łąk i past. 1025, lasu 5546 mr.; włośc. 1824 mr. W 1870 r. 1144 mk.; w 1880 r. 1399 mk., a to w gm. 1245, na obszarze dwor. 154; rz.-kat. 110, gr.-kat. par. w miejscu, dek. kołomyjski. Cerkiew p. w. św. Mikołaja, z drzewa, wystawiona 1839 r.; metryki ma od 1784 r. Dusz gr.-kat. w S. 970; w Rakowczyku cerkiew św. Jana Chrzciciela, dusz 519; razem 1489 gr. kat. Szkoła etat. syst. 1860 r. Właścic. pos. dwor. Iwan Hajowy. 18.) **S.** *Muszkatowiecka*, wś, pow. borszczowski, o 5 klm. od Borszczowa (sąd pow., obie par., urz. poczt. i tel.); obsz. dwor. 660 mr., włośc. 956 mr. W 1870 r. 674 mk.; w 1880 r. 742 w gm., rz.-kat. 416, gr.-kat. z Muszkatówką 918. Właśc. pos. dwor. spadkobiercy Józefy Starzyńskiej. 19.) **S.** z *Odajami*, wś nad rz. Woroną, pow. tłumacki, o 11·25 klm. od Tyśmienicy (urz. poczt., tel., sąd pow. i łac. par.). Granice: wschod. Hryniowce, połud. Krzywotuły Nowe i Krasiłówka, zachod. Lackie, półn. Czarnołóźce. Obsz. dwor. 1333 mr., włośc. 593 mr. W 1870 r. 446 mk.; w 1880 r. w gm. 499, na obsz. dwor. 54; rz.-kat. 20, gr.-kat. par. Czarnołóźce, 472 dusz. Kasa pożycz. gm. z kapit. 237 złr. Właśc. pos. dwor. Stanisław Jędrzejowicz. 20.) **S.** *Polna*, wś, pow. kołomyjski, o 5·62 klm. od Gwoździca (sąd pow., obie par., urz. poczt. i tel.). Obszar dwor. 746 mr., włośc. 687 mr. W 1870 r. 524 mk; w 1880 r. w gm. 540, na obsz. dwor. 26 mk.; rz.-kat. 80, gr.-kat. cerkiew Pokrowy, drewniana, metryki ma od 1747 r.; dusz gr.-kat. 435. Właśc. pos. dwor. Jan Moysa Rosochacki. 21.) **S.** *Straszowska* z *Olendrami*, wś, pow. trembowelski, nad rz. Seret, odl. o 8 klm. od Trembowli (sąd pow. i tel.), 9 klm. od Strusowa, rz.-kat. par. i urz. poczt.). Obszar dwor. 508 mr., włośc. 1039 mr. W 1870 r. 583 mk.; w 1880 r.

w gm. 653, na obsz. dwor. 14; rz.-kat. 40, gr.-kat. par. Ostrowczyk obejmuje 700 dusz. Szkoła filialna. Posiadł. więk. należała do dóbr Strusów (Włodz. hr. Baworowskiego); ostatecznie przeszła w ręce izrael. Fewla Somersteina, który wystawił tu wielką gorzelnię. Wś ta obok wybornej gleby ma pokłady kamienia piaskowca, z którego wyrabiają płyty na chodniki, kamienie do ostrzenia kos, schody i t. p. 22) **S.** *Turylecka* z *Puklakami*, wś, pow. borszczowski, o 14 klm. od Skały (poczta i tel.). Obszar dwor. 230 mr., włośc. 466 mr. W 1870 r. 217 mk.; w 1880 r. 350, rz.-kat. 104, par. Skała, gr.-kat. 239. Kasa pożycz. gm. z kapit. 274 złr. Właśc. posiadł. dworskiej spadkobiercy Józefy Starzyńskiej. 23.) **S.** *koło Tłumacza* z *Jackówką* i *Łokutkami*, wś, pow. tłumacki, o 0·9 klm. od Tłumacza (obie parafie, st. poczt. i tel.). W 1870 r. 253 mk.; w 1880 r. w gm. 422, na obszarze dwor. 286; rz.-kat. 84, gr.-kat. 636. Właśc. pos. dwor. Teodor Bredt. *Lu. Dz.—B. R.*

Słobódka al. *Słobudka*, ob. *Szerowce Dolne*.

Słobódki, folw. na obszarze dwor. Sidorowa, pow. husiatyński.

Słobodniki, pow. trocki, ob. *Pojedczyki*.

Słobodnile, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 93 w. od Nowoaleksandrowska,

Słobodo-ług, pow. olhopolski, ob. *Łuka*.

Słobody 1.) przedmieścia otaczające mto Moskwę. 2.) **S.,** później *Słobodzko-Ukraińska* gubernia, dzisiejsza gub. charkowska i południowo-wschodnia część woroneskiej.

Słobody 1.) leśniczówka koło Wereszycy, na obszarze dwor. Lelechówki, pow. gródecki. 2.) **S.,** część Wereszycy, pow. gródecki.

Słobodynka, karczma na drodze z Woniaczyna do Bruślinowa i Ossolinki, pow. lityński.

Słobodyszcze 1.) dawniej *Czartoryjka*, wś nad rz. Soroką, dopł. Sobu, pow. hajsyński, okr. pol. Teplik, gm., par. kat. i sąd Granów, o 26 w. od Hajsyna, w klinie jaki tworzy pow. hajsyński wchodząc w gub. kijowską. Ma 372 osad, 2164 mk., 1974 dzies. ziemi włośc., 4318 dwor. i 59 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Trójcy, wzniesiona w 1854 r., z 1602 parafianami. Rz. Soroka rozlewa się tu w duże stawy. Wś należała do klucza granowskiego ks. Czartoryskich (ob. *Granów*), obecnie do dóbr państwa. 2.) **S.,** mko nad Hnyłopiatem, dopł. Teterowa, pow. żytomierski, par. kat. Trojanów, ma cerkiew murowaną, dawniej ks. bazylianów, szczątki zamku obronnego; należy do Wyszomirskich. Niegdyś obronne i ludne miasto, samych Greków było tu do 4000. Pod S. Jerzy Lubomirski odniósł zwycięstwo nad Kozakami w 1660 r. Do włości słobodyszczańskiej należały: Hołodźki, Kaszczyńskie, Oliszkowce, Puliny, Rajki, Sielec i Zbrzyłówka. W dokumentach wymienione są uroczyska: Biała Ruda, Czerewienka, Horodyszcze, Kamieniec, rzeczka Kuźmina, Moczychwost, Płoska Ruda, Serbiżów-Kołedziec i Wał. *Dr. M.*

Słobodyszcze, wś nad rzką Guślicą, pow. bogorodzki gub. moskiewskiej, o 55 w. od Bogorodzka, przy dr. poczt. z Bogorodzka do Kołomny, ma 235 dm, 1829 mk., kaplicę rozkolniczą.

Słobodzia 1.) al. *Słobodzia*, także *Słobozia*, część wsi Oroszen, pow. kocmański. 2.) **S.** *Suczawska*, rusk. *Słobozia nad Suczawu*, niem. *Unter-Milleschoutz*, rum. *Sz-Pruncului*, wś, pow. i obw. sąd. suczawski, na lew. brzegu Suczawy, przy linii dr. żel. lwowsko-czerniowiecko-jaskiej, śród równiny wzn. 236 mt. npm. Graniczy od płn.-zach. i płd.-zach. z Mileszowcami, od płn.-wsch. z Romanestie, a od płd.-wsch. z Jakobestie. Suczawa przybywa z Mileszowiec i przechodzi dalej na obszar Jakobestie. W r. 1869 obszar wynosił 435 ha 74 ar.; było 74 dm., 420 mk.; w r. 1880 na obszarze dwor. 8 dm., 43 mk., na włośc. 90 dm., 396 mk., razem 98 dm., 439 mk.; 387 gr.-or., 15 rz.-kat., 30 żyd. i 4 in. wyzn.; 291 Rumun., 97 Rusin., 39 Niemc., 12 in. narod. Par. rz.-kat. w Czybenach (Istensegits), gr.-kat. w Suczawie, gr.-orm. w Romanestie. Cerkiew filialna p. w. św. Mikołaja, zbudowana r. 1874 przez włościanina Jana Marmuleac'a. St. poczt., tel. i kol. żel. w miejscu (na granicy z Mileszowcami). Właściciel Jan i Grzegorz Prunkułowie. 3.) **S.**-*Banilla* al. *Banilla-Słobodzia*, wś paraf., pow. i obw. sąd. wyżnicki, na praw. brzegu Czeromoszu, między nim (od płn.) a gościńcem waszkowiecko-banilskim. Graniczy od płn. z Kniaziem, Drahasymowem i Tuczapami (w pow. śniatyńskim), od zach. z Banillą Ruską, od płd. z B. Ruską i Wilawczem, od wsch. z Zamościem i Waszkowcami. Wzdłuż płn. granicy płynie Czeremosz od zach. ku wsch., na liczne ramiona rozgałęziony, i pot. Młynówka, jako też Banilówka; wsch. obszar zrasza Bereźnica, dopł. Banilówki. Wznies. obszaru 239—226 mt. W r. 1869 r. było 779 ha 5 ar., 150 dm., 734 mk.; w 1880 r. 166 dm., 857 mk.; 54 kat., 583 gr.-orm., 214 żyd., 6 in. wyzn.; 222 Niemc., 620 Rus., 5 Rumun., 10 in. narod. Par. rz.-kat. i gr.-kat. w Waszkowcach; par. gr.-orm. w miejscu, z cerkwią p. w. św. Dymitra, drewnianą, zbudowaną 1792 r. Według szem. dyec. bukowińskiej nieunic. z r. 1885 było 190 familii, 719 dusz. St. poczt. Banilla Ruska (o 6·6 klm.); tel. Ispas (o 16 klm.). Sąd obw., urz. podatk. Wyżnica. Własność Bohusiewiczów. 4.) **S.** *Berlińce* al. *Słobodzia przy Dymce*, rum. *Słobodzia lui Dunka*, wś i fol., pow. i obw. sąd. serecki, z wsią Styrczem al. Berlińcami tworzy jednę gminę, na

płn. brzegu Seretu. W 1869 r. 39 dm., 176 mk.; w 1880 r. 44 dm., 200 mk., 192 gr.-orm., 8 kat.; 145 Rus., 5 in. narod. Par. rz.-kat. w Serecie, gr.-kat. w Hlibocc, gr.-orm. w Opryszenach. St. poczt. i tel. w Czerepkowcach. Sąd obw. i urz. podatk. w Serecie. Własn. gr.-orm. funduszu religijnego. 5.) **S.** *Komarowce*, *S. Komarestie*, rus. *Słobozia Komariwci*, ws, pow. i obw. sąd. starożyniecki. Graniczy od płd. przez Seret z Komarowcami, od zach. z Zadową, od płn. z Kostyńcami (Kostestie), Kabowcami (Kabestie) i Bobowcami (Bobostie); od wsch. z Panką. Obszar zniża się ku płd. do doliny Seretu; wody spływają do Biłki, dopł. Seretu; Biłka zrasza obszar płd., płynąc od płn.-zach. na płd.-wsch. W 1869 r. obszar obejmował 3545 ha 75 ar.; było 140 dm., 766 mk.; w r. 1880 na obszarze włośc. 113 dm., 581 mk.; na obsz. dwors. I (Komarestie-Halpern) 3 dm., 33 mk.; na obsz. dwors. II (K.-Wassilko) 42 dm., 238 mk.; razem 158 dm., 852 mk.; 668 gr.-orm., 61 rz.-kat., 123 żyd.; 654 Rus., 127 Niem., 42 Rumun., 29 in. narod. Par. rz.-kat. w Storożyńcu, gr.-kat. w Broszkowcach, gr.-orm. w Komarowcach. Cerkiew fil. drewniana p. w. św. Mikołaja, zbudowana 1796 r. przez dziedzica Jana Kalmuckiego. Według szemat. duchow. dyec. buk. gr.-orm. z r. 1885 było 114 rodzin, 652 dusz. Folwarki, młyny i tracze na obszarze dwors. St. p., tel., sąd obw., urz. podatk. w Storożyńcach (o 4·7 klm.). Właścicielami spadkobiercy Mikołaja Wassilko, Seweryn Halpern, Konstantyn i Jan Balaszeskulowie. 6.) **S.**-*Rarańcze*, wś paraf., pow. czerniowiecki, obw. sąd. sadagórski, na prawym brzegu rz. Rokitny, naprzeciw Rewkowiec (pow. chocimski gub. bessarabskiej). Graniczy od płn. z Rarańczami, od zach. i płd. z Bojanem, od wsch. z Rewkowcami. W r. 1869 było 1125 ha 95 ar., 175 dm., 810 mk.; w 1880 r. 200 dm., 898 mk.; 849 gr.-orm., 46 kat., 13 żyd.; 840 Rus., 32 Niemc., 26 innej narod. Par. rz.-kat. i gr.-kat. w Bojanie, gr.-orm. w miejscu, z cerkwią drewn. p. w. Archaniołów Michała i Gabryela. Starą cerkiew przebudowano r. 1823. Według szem. gr.-orm. dyec. buk. z r. 1885 było 203 familii, 939 dusz. Szkoła ludowa 1-klas. Własność spadkobierców ks. Michała Sturdzy, mianowicie ks. Maryi Grosszakoff. St. p. i tel. Bojan (o 3 klm.). 7.) **S.**-*Ropcze*, obszar dwor. i wólka, w obr. Ropczego, pow. starożyniecki. Ob. *Ropcze*. *Br. G.*

Słobodzie 1.) wś, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 72 w. od Nowoaleksandrowska. 2.) **S.**, pow. rossieński, ob. *Słoboda*.

Słobodzieja, mylnie *Słobodzieje*, wś u źródeł rz. Rybnicy, dopł. Dniestru, pow. bałcki, okr. pol., gm. i st. pocz. Krute, par. kat. Kodyma, sąd w Aleksandrowie, w pobliżu linii dr. żel. kijowsko-odeskiej, ma 255 osad, 772 mk., 1299 dzies. ziemi włośc., 4080 dz. dworskiej, 74 cerkiewnej. Cerkiew p. w. N. M. P., wzniesiona w 1884 r., ma 1616 parafian. Należała do Lubomirskich, następnie Komarów, dziś Sulatyckich. *Dr. M.*

Słobodzieja 1.) wś, pow. chocimski gub. bessarabskiej, par. Chocim, należy do wsi Mołodawy. 2.) **S.**, wś nad rzką Turunczak, w pow. tyraspolskim gub. chersońskiej, przy dr. pocz. z Tyraspola do Odessy, na płd. od Tyraspola, ma cerkiew, 648 dm., 4035 mk., przeważnie Mołdawianów.

Słobodzińce, wś, pow. lucyński, własność Benedykta i Barbary z Szadurskich Wereszczyńskich. Był tu kościół par. katol. p. w. św. Józefa, z muru wzniesiony w 1828 r. przez Wereszczyńskich, na miejscu kapliczki założonej w 1649 r. przez dominikanów posińskich.

Słobodziszki 1.) zaśc. nad jeziorem Grejmiana, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Święciany, okr. wiejski Pokretony, o 15 w. od gminy a 15 w. od Święcian, ma 2 dm., 14 mk. katol. (w 1864 r. 9 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Bujwidy Jodyszki. 2.) **S.**, zaśc. szl. nad jez. t. n., pow. wileński, w 1 okr. pol., o 23 w. od Wilna, 1 dm., 9 mk. katol.

Słobodzka, b. st. pocztowa i wś w gub. smoleńskiej, przy dawnej drodze z Wiaźmy do Juchnowa, o 26 w. od Wiaźmy.

Słobodzka Grobla (w dokum.), pow. osterski gub. czernihowskiej, ob. *Michajłowka*.

Słobodzkie, sioło nad rzką Szawą, pow. i gub. niżegorodzka, o 53 w. od Niżniego Nowogrodu, przy trakcie pocz. kazańskim, ma 126 dm., 949 mk., cerkiew p. w. N. M. P. Kazańskiej z 1817 r.

Słobodzkoj, mto pow. gub. wiackiej, na praw. brzegu rz. Wiatki, przy ujściu do niej Spirówki, pod 58°44′ płn. szer. i 67°51′ wsch. dług., odległe o 31 w. od Wiatki, ma 7772 mk. W 1869 r. było tu: 8 cerkwi murow., monaster męzki i żeński, 3 kaplice, 649 dm. (95 murow.), 129 sklepów (60 mur.), 6904 mk. (14 machom. i 6 żydów), 4 place, 7 ulic i 10 poprzecznic, szkoła powiat. i paraf. męzka, szkoła żeńska, drukarnia, dom przytułku dla 12 starców, szpital miejski, bank (założony w 1809 r.). Do miasta należy 8 dm., 6 sklepów i 2937 dzies. ziemi; dochody miejskie w 1869 r. wynosiły 19644 rs. Pod względem przemysłu i handlu S. zajmuje ważne miejsce. W 1868 r. fabryki tutejsze wyprodukowały za 1240000 rs. Ważniejsze z nich: 11 zakładów garbarskich (z prod. 532900 rs.), 3 fabryki kleju (10192 rs.), gorzelnia (390000 rs.), odlewnia dzwonów (75000 rs.), fabryka

wyrobów chemic znych (40000 rs.), 2 warzelnic łoju (14200 rs.), 2 fabryki zapałek (44000 rs.), 5 zakładów kuśnierskich (70800 rs.), 3 rymarskie (60150 rs.) i in. Przemysł rękodzielniczy (zatrudniający 437 osób) ogranicza się przeważnie wyprawą skór owczych, zajęczych i in., szyciem kożuchów, rękawiczek i in. Również i handel jest dość ożywiony. Targi odbywają się co niedziela i czwartki, jarmarki zaś 4 razy do roku. Miasto założone zostało około 1546 r. przez przesiedlenie się mieszkańców mta Szestakowa (odl. o 25 w.) i nazwane pierwotnie Słobodą. W 1562 r. nazwane jest już osadą a w początku XVII w. miastem. W 1628 r. było zarządzane przez wojewodów; w 1708 r. przyłączono do gub. sybirskiej, w 1727 r. do kazańskiej, zostało w 1780 r. mtem powiatowem namiestnictwa a następnie gub. wiackiej. W latach 1681 i 1742 zniszczone zostało przez wielkie pożary a w 1607 i 1657 r. grasowało tu morowe powietrze.

Słobodzki powiat leży w północnej części gubernii i podług pułk. Strelbickiego zajmuje 497·95 mil al. 24094 w. kw. Powierzchnia powiatu jest w ogóle wzgórzystą, przerzniętą dolinami rzek. Pasma wzgórz przerzynają powiat w rozmaitych kierunkach, głównie zaś ciągną się lewym brzegiem Kamy i prawym brzegiem Wiatki. Cała prawie powierzchnia powiatu należy do dorzecza rz. Kamy, za wyjątkiem nieznacznej części północnej, w której bierze początek rz. Sysoła, należąca do systematu Dźwiny północnej. Kama przepływa powiat na przestrzeni 205 w. i jest spławną. Z dopływów jej najważniejsza Wiatka, płynąca na przestrzeni 366 w. i od mta powiatowego żeglowna. Do Wiatki wchodzą: Czepca (158 w. w powiecie), Chołunica (119 w.), Czarna Chołunica (72 w.) i Kobra (103 w.); wszystkie spławne a Chołunica żeglowna. Jeziora spotykają się w wielkiej liczbie po obu brzegach rz. Kamy i Wiatki, lecz w ogóle są nieznaczne. Błota nieprzerwanym prawie łańcuchem ciągną się u podnóża wzgórz towarzyszących prawemu brzegowi rz. Wiatki aż do granicy gub. wołogodzkiej, jak równie na prawym brzegu rz. Kamy i na obu wybrzeżach Czarnej Chołuniny. W części błota te porosłe są lasem sosnowym. Gleba powiatu rozmaita, w ogóle jednak nieurodzajna. Pod względem geognostycznym znajdują się tu bogate pokłady rud żelaznych, eksploatowanych zarówno na potrzeby miejscowych fabryk oraz na wywóz; dalej kamienia wapiennego, wypalanego w części na wapno, w części zaś używanego w hutach żelaznych; piaskowca i piasku fornierskiego. Sądząc z obnażeń skał można przypuszczać znajdowanie się pokładów rudy miedzianej. Nadto w powiecie znajduje się 5 źródeł słonych, przerabianych na początku XVIII w. lecz później zaniechanych. W lasy obfituje powiat, zwłaszcza północna jego część, pokryta prawie cała lasami, zlewającemi się z lasami gub. wołogodzkiej. Podług danych z 1858 r. lasy zajmowały 85% ogólnej przestrzeni. W tymże roku z 2168448 dzies. należących do dóbr państwa było pokryte lasem 1822046 dzies., czyli 84%. W 1867 r. było w powiecie (bez mta) 171378 mk., w tej liczbie 327 szlachty i 163767 b. włośc. skarbowych. Pod względem wyznania było, oprócz prawosł., 86 rozkolników i 3641 machomet. W tymże roku było w powiecie 74 cerkwi (52 murow.), 2 monastery (męzki i żeński), 5 meczetów i 2314 miejsc zamieszkałych, w tej liczbie 510 mających od 1—10 mk., 1750 od 10 do 100 mk., 51 od 100 do 500, 1 od 500 do 1000 i jedno mające przeszło 1000 mk. Pomimo niewdzięcznej gleby rolnictwo stanowi główne zajęcie mieszkańców, zbiory jednak zaledwo wystarczają na miejscowe potrzeby. Ważną gałęź gospodarstwa stanowi uprawa lnu i wyrób płótna. Lnu zbierano rocznie do 34000 pudów, płótna zaś wyrabiano od $1\frac{1}{2}$ do $2\frac{1}{2}$ mil. arszynów. Chów bydła słabo rozwinięty, z dowodu częstych epizootyi. Również nieznaczne jest pszczelnictwo i rybołówstwo, niezaspakające nawet potrzeb miejscowych. Większe znaczenie natomiast ma polowanie na zwierzęta (niedźwiedzie, wilki, lisy, kuny, rosomaki, rysie, gronostaje, wydry, łosie, jelenie i zające) i ptactwo (jarząbki, białe kuropatwy, cietrzewie i dzikie gęsi), oraz przemysł leśny (wycinanie drzewa, wyrób statków, wypalania drzewa, dziegciu i smoły itp.). Dość rozprzestrzenionem pomiędzy mieszkańcami jest kowalstwo i furmaństwo. Przemysł fabryczny dość ożywiony. W powiecie znajdują się 4 huty żelazne: Chołunicka, Bogorodzka, Klimkowsko-Borowska i Czernochołunicka. Wszystkie te huty należały do Ponomarewa i w 1868 r. przetopiły 1036168 pud. rudy i wyprodukowały: 360235 pud. surowca, 50151 pud. odlewów surowcowych 197791 pud. żelaza, 1111 pud. wyrobów żelaznych i 213 pud. stali. Nadto w t. r. znajdowały się w powiecie lecz niebyły czynne huty: Kirsińska i Niżnietroicka, należące do Benardakich. W tymże roku znajdowało się oprócz tego w powiecie 64 fabryk, z których najważniejsze: 2 gorzelnie (240411 rs. prod.), 35 garbarni (383330 rs.), 2 papiernie (114749 rs.) i in. W ogóle przemysł fabryczny wraz z górniczym wynosił do 1648000 rs. W powiecie odbywa się 9 nieznacznych jarmarków, z których najbardziej ożywione (we wsi Kosińskie i Zaogradnej Słobódce) mają do 7000 rs. obrotu. *J. Krz.*

Słoboszczewski, zaśc., pow. ihumeński, w 3 okr. pol. i par. katol. Berezyna, gm. Brodziec, o 3 w. od wsi Jakszyce; grunta lekkie. *A. Jel.*

Słobożnica al. *Słoboźnica*, potok, powstaje w płn. części Delatyna, pow. nadworniański, na tak zwanem Płoszczu, nad granicą łojowską. Płynie na wschód przez obszar Delatyna, potem granicą Delatyna i Krasnej, następnie, minąwszy Słobożnicę al. Słoboźnicę, przys. Dobrotowa, rozdziela się na dwie odnogi, z których płd. zwraca się na płd.-wschód, a przeciąwszy gościniec delatyńsko-kołomyjski, wchodzi na obszar Łanczyna i uchodzi tu do Prutu z lew. brzegu, odnoga zaś płn. bieży dalej w kierunku wschod. przez obszar Dobrotowa i Łanczyna a doszedłszy granicy Łanczyna z Sadzawką płynie tąż granicą na płd.-wschód, uchodząc do Prutu z lew. brzegu. Ta odnoga przyjmuje od lew. brz. pot. Krasną. Między obiema odnogami S. a Prutem legły zabudowania wsi Łanczyna. Długość biegu do rozdziału $5^1/_2$, długość odnogi płn. 7, a płd. $2^1/_2$ klm. *Br. G.*

Słobożnice, część Dobrotowa, pow. nadworniański.

Słobyr, wś, pow. orszański.

Słochód, mylnie, ob. *Stochód.*

Słochów, ob. *Człochów.*

Słochy 1.) *Ogrodniki*, wś, pow, bielski gub. grodzieńskiej, w 4 okr. pol., gm. Siemiatycze, o 50 w. od Bielska. 2.) **S.** *Wielkie*, wś, tamże, o 49 w. od Bielska.

Słochynia, rus. *Słochynie*, wś, pow. staromiejski, 17 klm. na płn.-zach. od Starego Miasta, 10 klm. od sąd. pow. w Starejsoli, 3 klm. od st. kol., urz. pocz. i tel. w Chyrowie. Na zach. leży Posada Chyrowska, na płd. Polana, Berezów i Grodowice, na wschód Grodowice, na płn. Wołcza Dolna i Rosenburg (kol. niem. w pow. dobromilskim). Płd. część wsi przepływa od zach. na wschód potok (dopł. Strwiąża). Na płn.-wschód leży las „Zagumienki". Najwyższe wznies. na płn.-zach. dochodzi 424 mt. Płd. kraniec obszaru przebiega kolej żelazna. Wzdłuż lew. brzegu potoku gościniec samborsko-chyrowski. Włas. więk. ma roli or. 197, łąk i ogr. 76, pastw. 22, lasu 286 mr.; wł. mn. roli or. 295, łąk i ogr. 60, past. 102 mr. W r. 1880 było 56 dm., 382 mk. w gm., 3 dm., 15 mk. na obsz. dwor. (159 rz.-kat., 215 gr.-kat., 13 izrael.; 381 Rusinów, 16 Polaków). Par. rz.-katol. i gr.-kat. w Chyrowie. We wsi jest cerkiew.

Słocin, *Sulocino utraque* r. 1304, *Solaniecz utrumque* r. 1403, *Suloczino* r. 1530, wś i fol., pow. bukowski (Grodzisk), o 4 klm. na płn. od Grodziska (par., poczta i st. dr. żel.), szkoła w miejscu. W r. 1304 poświadcza bisk. poznański Andrzej, że widział dokument, mocą którego Piotrko, syn woj. pozn., nadał klasztorowi paradyskiemu wsi: Ścibowiec i Słocin (Kod. Wielk., n. 882); w r. 1403 zamienił klasztor te wsi razem z Sworzycami na Lutole Mokre i sołtystwo w Chociszewie (Kod. Wielk. Racz., str. 146). W r. 1580 było w S. $5^1/_2$ łan. osiadł., 1 zagr., 1 osad. i 30 owiec. Por. *Suchcin.* S. wchodził w skład dóbr grodziskich, które należały do Opalińskich a później dostały się w obce ręce. Wś ma 54 dm., 427 mk. (408 katol., 19 prot.) i 249 ha (223 roli, 9 łąk, 5 lasów). Fol. ma 7 dm. i 123 mk.

Słocina, wś nad pot. Młynówką, pow. rzeszowski, posiada kościół paraf. z murowanym klasztorem i szkołę ludową. Leży o 3 klm. na płd.-wschód od Rzeszowa, wznies. 219 mt. npm. Rozległa wś ma ku południowi wyżej (234 mt.) wzniesione glinkowe i rędzinne grunta, ku zachodowi zaś obszerne i podmokłe łąki, które przecina gościniec z Rzeszowa do Tyczyna. Wieś liczy 176 dm., z tych 10 na obszarze więk. pos. (Maur. Szymanowskiego), podzielonym na folw. Skotnia, Wacławówka i Wisielówka; z 1000 mk. (86 na obsz. więk. pos.) jest 951 rz.-kat., 8 prot. i 41 izrael. Na płd. od wsi są małe osady: Nowe Budy i Podroch. Obszar więk. pos. wynosi 425 mr. roli, 101 mr. łąk, 20 mr. past. i 164 mr. lasu; obszar mn. pos. ma 733 mr. roli, 106 mr. łąk, 61 mr. past. i 137 mr. lasu. Par., niewiadomej erekcyi, istniała już w początku XV w., albowiem w dok. z r. 1421 i 1438 spotykamy między świadkami Macieja, plebana z S. Nowe uposażenie nadał parafii w r. 1466 Jan Pilecki, woj. krak., powiększył zaś je w 1591 r. Krzysztof ze Stemberku Kostka z żoną Anną z Pileckich W 1624 r. spalili kościół Tatarzy, a odbudował go następnie Adam Podgórny, kanonik przemyski, pleban słociński. W połowie XV w. posiadali ten obszar Półkozice, w 1581 r. płaci pani Sapichowska od 16 osad., $3^1/_2$ łan., 1 ogrod., 3 komor., 2 ubog. i ćwierci karcz. (Pawiń., Małop.). Jeszcze w XVI w. należy S. do par. w Trzciance. Obecnie tworzy odrębną parafią. S. graniczy na płn. z Pobitnem, na wschód z Wyłkowyją i Malawą, na płd. z Zalesiem a na zach. z Drabianką i Rzeszowem. *Mac.*

Słocińskie Błota, dawniej *Słockiemi* zwane, w pow. bukowskim, pod Słocinem, ku północnemu zachodowi, wysuszone i osadzone zostały w zeszłym wieku; na nich rozłożyły się Białe Holendry.

Słocińskie Holendry, urzęd. *Slocin-Hauland*, pow. bukowski (Grodzisk), granicą z Słocinem; mają 13 dm., 76 mk. (54 katol., 22 prot.) i 116 ha (91 roli, 3 łąk, 16 lasu).

Słociny, *Słosyni* w r. 1153 i 1222, *Zlozini*

1282 r., *Slosym* r. 1153, *Slosin* r. 1211 i 1259, *Slosino* r. 1302, posiadłość niegdyś klasztoru łekneńskiego, leżała na płn. od Wągrówca, pod Bartodziejami, na lew. brzegu jez. Steklno, naprzeciw Durowa. H. Hockenbeck oznacza ją nieco dalej ku północy od Wągrówca na mapie, dołączonej do monografii klasztoru wągrowieckiego. W r. 1153 ks. Bolesław, brat Mieszka, przekazał klasztorowi w Łęknie dziesięcinę z S.; r. 1211 komes Sławnik zastawił klasztorowi S. i Durowo z jeziorami: Bielsko i Steklno i przyległościami: Kawczy-Las, Krowi-Kierz i Świnic-Błota. W 1222 r. arcyb. gnieźnieński Wincenty wymienia między włościami płacącemi dziesięciny klasztorowi „Bartozege scilicet Slosyni“ (Bartodzieje znane już były w r. 1153); w r. 1259 nabył klasztor S. i postarał się o potwierdzenie. W r. 1282 pozwolił Przemysław II osadzać tę wieś na prawie niemieckiem (Dokum. Kuj. Ulan.). Po 1302 r. S. znikły albo zlały się z Bartodziejami. *E. Cal.*

Słociszki 1.) wś nad strum. Pomerecz, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Polany, okr. wiejski Oszmianka Murowana, o 12 w. od gminy a 18 w. od Oszmiany, 80 dusz rewiz.; w 1864 r. należała do dóbr Pomerecz, Tortyłów. W spisie z 1866 r. podano dwie wsi, jedna mająca 14 dm. i 82 mk. katol., druga zaś 14 dm. i 102 mk. tegoż wyzn. 2.) **S.**, *Słotyszki*, wś, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. i okr. wiejski Ilino, o 3 w. od gminy a 35 w. od Wilna, ma 5 dm., 34 mk. katol. (podług spisu z 1864 r. 29 dusz rewiz.; należała do dóbr Kierdziejowce, Ważyńskich).

Słoczwa, rzeczka w pow. nowogródzkim, mały lewy dopływ Leszczanki, ma początek w moczarach za wsią Słoczwą, w okolicy mka Wsielubia, płynie w kierunku północnym prawie 6 w. Na lewym brzegu rzeczki leżą wsi Słoczwa i Biczewicze. *A Jel.*

Słoczwa, wś nad rzką t. n., pow. nowogródzki, w 1 okr. pol. i gm. Wsielub, ma 15 osad pełnonadziałowych; grunta urodzajne.

Słódka, pole, na Gutowie, od strony Górzna, w pow. pleszewskim.

Słodkie, błoto w pobliżu Dniepru, w pow. kijowskim, między wsią Hlebówką a Jasnohorodką, 5 w. długie, 1 w. szerokie (Funduklej Gubernia kijow.“).

Słodków, może *Zlotków*, w 1521 r. *Szlotkowo*, 1533 *Zlotcow*, wś, kol. i fol., pow. turecki, gm. Piętno, par. Turek, odl. od Turka ½ w., posiada szkołę początkową, gorzelnią; wś ma 9 dm., 269 mk., kol. 44 dm., 269 mk., fol. 6 dm. W 1827 r. 20 dm., 150 mk. Dobra S. składały się w 1885 r. z fol. S. i Szadłowice, rozl. mr. 510: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 192, łąk mr. 58, nieuż. mr. 18; bud. mur. 7, z drzewa 17; fol. Szadłowice gr. or. i ogr. mr. 186, łąk mr. 38, past. mr. 6, nieuż. mr. 12; bud. z drzewa 3; płodozm. 5-pol. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 19, mr. 47; wś Szadłowice os. 10, mr. 30; wś Budy Słodkowskie os. 30, mr. 197; kol. Słodków os. 45, mr. 604. Wydawcy Kod. dypl. Pol. (Mucz. Rz., II, 284) przypuszczają, że wieś „Sodlkowo al. Syodkowo“, którą archidyakon włocławski daje w 1349 r. sołtysowi Jakubowi do osadzenia na prawie niemieckiem, jest dzisiejszym Słodkowem. Na początku XVI w. łany kmiece dawały pleb. w Turku tylko kolędę, dworskie zaś dziesięcinę. Na S. i Muchlinie zabezpieczone były dwie sumy (20 i 15 grzyw.), od których procent, po grzywnie od każdej. stanowił uposażenie altaryi p. w. 11,000 dziewic w Turku (Łaski, L. B., I, 263, 265). Według reg. pob. wś Zlotcow, w par. Psary (?), płaciła w 1553 r. od $2^1/_2$ łan. a 1576 r. od 4 łan. (Pawiń., Wielk., II, 225). 2.) **S.**, pow. łęczycki (ob. Rogóźno 3), mylnie zamiast *Sladków*. 3.) **S.**, wś, pow. janowski, gm. Brzozówka, par. Kraśnik (o 3 w.), odl. 25 w. od Janowa. Wieś rozciąga się na wzgórzach, nad doliną rzeczki Stróży, biorącej początek ze źródeł pod fol. t. n. i biegnącej ku Kraśnikowi wzdłuż drogi bitej kraśnicko-janowskiej. Wś ma 135 os. włość., 987 mk. rz.-kat.; 275 mr. W 1827 r. było 90 dm., 610 mk. Gleba gliniasta urodzajna. S. należał (do 1864 r.) do ordynacyi hr. Zamoyskich. Włościanie odznaczają się zamożnością, utrzymują znaczne pasieki, oraz zajmują się furmaństwem. W reg. pobor. z 1676 r. podany Sladkow ze Strożą, własność kasztel. halickiego, płacił od 200 poddanych (z obu wsi) i rodziny administratora (3 osoby), ze służbą z 7 osób złożoną (Pawiński, Małop., 26*a* dodat.). *Br. Ch.*

Słodkowice (1577 r.), u Długosza *Schyothlkowicze*, w Lib. Ben. Łask. *Syedlkowicze*, wieś (ob. *Szadkowice*) w paraf. Sławno, pow. opoczyńskim. W połowie XV w. łany kmiece należały do par. Kunice; 6 łanów km. i 4 zagrod. z rolą dawały dziesięcinę kancellaryi kollegiaty łęczyckiej i magistrom kościoła św. Floryana. Wartość dziesięciny do 5 grzyw. Folwark, własność Andrzeja h. Pruss, należał do par. Sławno, lecz dawał dziesięcinę pleb. w Białobrzegach. W 1577 r. Piotr Spoth, ststa piotrkowski, płacił tu od 2 łan. i 1 zagr. z rolą. Sukcesorowie Stan. Spotha od $^1/_2$ łanu. Jan i Jakub Spothowie od $2^1/_2$ łan., 2 zagr. z rolą (Pawiń., Małop., 291).

Słodkowskie Budy, pow. turecki, gm. Piętno. Kolonia z 30 osad złożona, powstała z odprzedanych gruntów i uwłaszczenia, przy szosie z Turka do Tuliszkowa. Osady 3 do 7 morgów; obszar 197 mr.

Słodów, pow. miechowski (ob. *Kalinka*, rzeczka), mylnie zamiast *Śladów*.

Słodowa, os., pow. włocławski. gm. Łęg, par. Włocławek, ma 22 mk., 84 mr. dwors. W 1827 r. było 3 dm., 27 mk.

Słodowiec, os. fabr. nad rzką Pisią, pow. warszawski, gm. Młociny, par. Wawrzyszew, odl. 2 w. od rogatki marymonckiej (Warszawy). Znajduje się tu młyn parowy i piekarnia (własność Kropiwnickiego i Spółki). Młyn przerabia do 130 czetw. dziennie. Zakład produkuje za 270,000 rs. rocznie. Osada ma do 100 mk. i 10 mr. obszaru.

Słodowiec, młyn niegdyś, w Pierzycach, pow. krotoszyńskim, w pobliżu Zdun.

Słodowy, zapewne os. młyń., pow. piotrkowski, gm. Gomulin, par. Srocko. Niepodana w nowszych spisach urzęd.

Słodowy Młyn, os. młyn., pow. włocławski, gm. Łęg, par. Włocławek. W 1827 r. 3 dm., 27 mk. Był to dawny młyn w dobrach biskupich.

Słodowy Młyn 1.) niem. *Malzmuehle bei Grossdorf*, młyn, pow. międzychodzki, o $1^1/_2$ klm. od Międzychodu, okr. wiejski Wielka Wieś; 2 dm., 12 mk. 2.) **S.**, niem. *Malzmuehle bei Blesen*, młyn nad Obrą, przy ujściu Ponikwy, pod Bledzewem, w pow. międzychodzkim (Skwirzyna); par. i pocz. w Bledzewie; 1 dm., 6 mk. Młyn ten był własnością klasztoru bledzewskiego. 3.) **S.**, pow. czarnkowski, por. *Osuch.* *E. Cal.*

Słodzie *Mniejsze* i *Większe*, dwie wsi w pow. lucyńskim, w których dominikanie posińscy wznieśli w 1649 r. kaplice; prawdopodobnie dzisiejsze Sledziów al. Sladziowo (ob.).

Słodzona 1.) część wsi Kaczkowo (2 dm., 14 mk.), w pow. wągrowieckim (Żnin). 2.) **S.**, pow. międzychodzki, ob. *Szlązany*.

Słogi, dwór, pow. kowieński, w 2 okr. pol., o 74 w. od Kowna.

Słohyń, fol. i karczma na obszarze Czech, pow. brodzki.

Słoja, rzeczka, prawy dopływ rz. Supraśli.

Słoja, wś, pow. sokólski, w 1 okr. pol., gm. Zubrzyca, o 11 w. od Sokółki.

Słojek, urzęd. *Słojek*, niem. *Schleikermuehle*, młyn, pow. wyrzyski, nad Rokitką, o 10 klm. na zach. od Nakła; par. Sadki, okr. dwor. i poczta w Samostrzelu; 2 dm., 13 mk.

Słójka 1.) wś, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Ostrów, o 17 w. od Sokółki. 2.) **S.**, dobra, tamże, o 14 w. od Sokółki.

Słojki al. *Słowiki*, wś szlach. i włośc., pow. makowski, gm. Sielc, par. Czerwonka.

Słojnicka Rudnia, pow. homelski, ob. *Rudnia* 102).

Słojniki, wś, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Kamionka, o 5 w. od Sokółki.

Słok, młyn nad rz. Widawką, pow. piotrkowski, gm. Kleszczów, par. Grzymalina Wola, ma 1 dm., 7 mk., 26 mr. dwors.

Słoma, grupa zabudowań w obr. Olszany, pow. nowosądecki. *Br. G.*

Słomczyce, os., posterunek straży pogranicznej, pow. słupecki, gm. Młodojewo, par. Słupca (odl. 2 w.); 1 dm., 8 mk. Jest to część wsi t. n., leżącej w pow. wrzesińskim, po zagranicą.

Słomczyce, dawniej *Słonczyce*, *Słonczicze*, *Słumcicze* w r. 1399, wś i dwór, pow. wrzesiński, o 10 klm. na płd.-wschód od Mielżyna, $2^1/_2$ klm. na płn. od Słupcy, przy granicy królestwa polskiego, nad Strugą, która w Słupcy uchodzi do Meszny al. Powicznicy (dopł. Warty). Graniczy z Piotrowicami, Babinem, Sierakowem, Łężcem i Holendrami Słupeckiemi; par. Ostrów (dawniej Słupca, ob. Łaski, L. B, I, 305), poczta i st. dr. żel. w Strzałkowie o 4 klm. W r. 1397—9 pisał się Mikołaj z S. Słonecki (Sluneczski); między r. 1532 i 1568 graniczyły S. z nieistniejącymi już Brzyszczewicami (Akta grodz. pyzdrskie); r. 1578 dziedziczyli S. Słoneccy; Marcin miał $2^1/_2$ ślad osiad., 2 zagr., a Wojciech (część pani Balcerowej) 2 śl. os., 3 zagr. i 1 kom.; r. 1618 miał Jan Słonecki 2 śl. osiad. i 2 zagr. a Marcin Rudnicki 1 ślad. Około r. 1795 należały S. do Łukomskich z Paruszewa, później do Bieńkowskich. Obecnie wś ma 3 dm., 19 mk. (13 kat., 6 prot.) i 60 ha (55 roli. 3 łąk). Dwór ma 5 dm., 105 mk. kat. i 295 ha (277 roli, 6 łąk); czysty doch. z ha roli wynosi 10·18, z ha łąk 16·06 mrk; właścicielem jest Dominik Koraszewski. *E. Cal.*

Słomczyn 1.) zapewne *Słączyn*, wś włośc., pow. warszawski, gm. Jeziorna, par. Słomczyn, posiada kościół par. murowany, 144 mk., 92 mr. W 1827 r. było 20 dm., 169 mk. Wś ta wchodziła w skład dóbr Obory. W 1725 r. Hieronim na Żywcu i Pieskowej Skale Wielopolski, dziedzic dóbr Obory, wzniósł w S. kościół i przeniósł tu parafią z Cieciszowa Uposażenie proboszcza stanowiła wieś Uwieliny. S. par., dek. warszawski (dawniej warecki), 2860 dusz. 2.) **S.**, wś włośc., pow. grójecki, gm. Kobylin, par. Grójec, ma 72 mk., 203 mr. W 1827 r. było 10 dm., 83 mk. Wieś ta należała do fol. Ogrodzieniec. *Br. Ch.*

Słomiana, wś włośc., pow. konecki, gm. Pijanów, par. Lipa, odl. od Końskich 28 w., ma 8 dm., 83 mk., 102 mr. W 1827 r. było 9 dm., 38 mk.

Słomiana 1.) al. *Dolny Folwark*, na obszarze dwor. Wojakowej, pow. brzeski. 2.) **S.**, fol. na obsz. Młynnego, pow. limanowski. 3.) **S.**, karczma na obsz. Mstowa, pow. limanowski. 4.) **S.**, karczma, pow. limanowski, ob. *Krasne*. 5.) **S.** al. *Słomianka*, też *Słomianne*, os.

na obsz. Kłyżowa, pow. niski; 68 dm., 354 mk. 6.) **S.**, grupa zabudowań w Biskupicach, pow. wielicki. *Br. G.*

Słomiane, jezioro, którego wody wraz z wodami jeziora Sielskiego przez rzekę Toropę (ob.) zlewają się do Dźwiny.

Słomianica, wś, pow. prużański, w 1 okr. pol., gm. Noski, o 22 w. od Prużany.

Słomianka, pow. pułtuski, ob. *Somianka.*

Słomianka, rzeczka w pow. wileńskim, przepływa pod wsią Kamienny Łoh.

Słomianka 1.) karczma, pow. lidzki, w 2 okr. pol., przy drodze do Grodna, o 21 w. od Lidy, 1 dm., 6 mk. żyd. 2.) **S.**, *Sołomianka*, zaśc., pow. święciański, w okr. pol., gm. michajłowska, okr. wiejski i dobra hr. Mostowskich Cerkliszki, o 6 w. od gminy, 2 dusze rewiz. 3.) **S.**, zaśc., tamże, w 1 okr. pol., gm. Kimaliszki, okr. wiejski i dobra skarbowe Korkorzyszki, o 15 w. od gminy, 2 dusze rewiz. 4.) **S.**, wś, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Melegiany, okr. wiejski i dobra Kublickich (w 1864 r.) Poleś, o 2 w. od gminy, 42 dusz rewiz. 5.) **S**, karczma, pow. trocki, w 1 okr. pol., o 28 w. od Trok, 1 dm., 5 mk. żydów. 6.) **S.**, wś nad jez. Spiengle, pow. trocki, w 1 okr. pol., o 28 w. od Trok, 3 dm., 25 mk. katol. 7.) **S.**, karczma, pow. trocki, w 1 okr. pol., o 12 w. od Trok, 1 dm., 6 mk. katol. 8.) **S.**, os. karcz., pow. wileński, w 6 okr. pol, o 11 w. od Wilna, 2 dm., 15 mk. żydów. 9.) **S.**, os. karcz., pow. wileński, w 6 okr. pol., o 12 w. od Wilna, 1 dm., 7 mk. żydów. 10.) **S.**, zaśc., pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Rudomino, okr. wiejski Niemież, o 8 w. od gminy, 8 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Szaterniki. 11.) **S.**, os. karcz. nad Wilią, w Werkach. 12.) **S.**, wś, pow. białostocki, w 3 okr. pol., gm. Krypno, o 35 w. od Białegostoku. 13.) **S.**, wś i dobra, pow. grodzieński, w 1 okr. pol., gm. Górnica, o 21 w. od Grodna; miejsce urodzenia Marcina Poczobuta, astronoma. 14.) **S.**, wś nad Niewiażą, pow. kowieński, okr. polic. wilkijski, o 8 w. od Kowna, 6 dm., 136 mk. 15.) **S.**, zaśc., pow. kowieński, w 4 okr. pol., o 14 w. od Kowna. *J. Krz.*

Słomianka, dawniej przedmieście, dziś ulica Gniezna.

Słomianka 1.) karczma w Podkamieniu, pow. brodzki. 2.) **S.**, karczma w Zagórzu, pow. brodzki. 3.) **S.**, rus. *Sołominka*, wś, pow. mościski, 9 klm. na płn.-wschód od Mościsk, 8 klm. od sąd. pow., st. kol., urz. pocz. i tel. w Sądowej Wiszni. Na płd. leży Słabasz, na wschód Tuligłowy, na płn. Chorośnica (st. kol. Karola Ludwika), na zach. Twierdza. Płn. część wsi przepływa Wisznia, a w jej dolinie leżą zabudowania. W pobliżu płn. granicy wzgórze wznies. 230 mt. Własn. większa tu i w Słabaszu ma roli or. 2, łąk i ogr. 1, lasu 54 mr.; wł. mn. roli or. 402, łąk i ogr. 65, pastw. 95, lasu 9 mr. W r. 1880 było 73 dm., 411 mk. w gm. (409 rz.-katol., 2 gr.-kat; wszyscy narodowości polskiej). Parafia rz.-katol. w Stojańcach, gr.-katol. w Tuligłowach. 4.) **S.**, część Łużnej, pow. gorlicki. 5.) **S.**, fol. w Korzennej, pow. grybowski. 6.) **S.**, leśniczówka w Rozwienicy, pow. jarosławski. 7.) **S.**, karczma w Niwiskach, pow. kolbuszowski. 8.) **S.**, karczma w Weryni, pow. kolbuszowski. 9.) **S.**, karczma w Rudzie, pow. mielecki. 10.) **S.**, karczma w Broniszowie, pow. ropczycki. 11.) **S.**, część Gnojnicy, pow. ropczycki. 12.) **S.**, karczma, pow. ropczycki. 13.) **S.**, karczma w Rudny Wielkiej, pow. rzeszowski. 14.) **S.**, karczma w Charzewicach, pow. tarnobrzeski. 15.) **S.**, karczma w Zbyłtowskiej Górze, pow. tarnowski. 16.) **S.**, ob. *Słomiana. Lu. Dz.—Br. G.*

Słomianka, os. karcz. na obszarze Opatowic, pow. bytomski.

Słomianki, zaśc. szlach. nad jez. Grożelis, pow. trocki, w 1 okr. pol., o 28 w. od Trok, 1 dm., 6 mk. kat.

Słomianki, ob. *Skrzydłowo.*

Słomin 1.) wś włośc., pow. warszawski, gm. Falenty, par. Pęcice, ma 115 mk., 277 mr. W 1827 r. 13 dm., 88 mk. 2.) **S.** al. *Słomino*, wś i fol., pow. płocki, gm. Święcice, par. Żukowo, odl. o 42 w. od Płocka, ma 23 dm., 291 mk. W 1827 r. 22 dm., 142 mk. W 1886 r. fol. S. z attyn. Żukówko rozl. mr. 1234: gr. or. i ogr. mr. 745, łąk mr. 52, past. mr. 15, lasu mr. 372, nieuż. mr. 50; bud. mur. 7, drewn. 15; płodozm. 7 i 12-polowy, las nieurządzony. Wś S. ós. 34, mr. 49.

Słomiróg, u Długosza *Szłomyrog* i *Złomyrog*, przys. do Suchej Raby, pow. wielicki, na płn.-zach. od wsi, w równinie wzn. 292 mt. npm. Ma 38 dm. i 167 mk. (6 izrael.). Graniczy na zach. z Bodzanowem, na płn. z Zakrzowcem, na wsch. z Zagórzem a na płd. z Suchorabą i Szczygłowem. Własność klasztoru benedyktynek w Staniątkach. W połowie XV w. klasztor miał tu 7 łan. km., dających czynszu po 14 skotów, 2 kapłony, 20 jaj, 2 sery, za miodowe po ½ gr. z łanu a za oprawne po groszu. Prócz tego po 2 korce owsa z łanu miary krakowskiej. Dwie powaby (zimowa i letnia) i trzy dni robocizny (od św. Jana do św. Michała) obowiązywały kmieci z łanu. Dziesięciny z połowy łanów, wartości do 4 grzyw., pobierała prebenda katedralna, Staniątecką zwana, z drugiej połowy pobierał pleban w Brzeziu, wartości do 3 grzyw. Wś sama należała do par. Bodzanów (Długosz, II, 110 i III, 287, 288).

Słomka, os. młyn. nad rz. Mławką, pow. mławski, gm. Turza, par. Mława, odl. o 9 w. od Mławy; młyn wodny, 3 dm., 30 mk., 132

mr. W 1827 r. 2 dm., 25 mk. S. należy do dóbr Lewiczyn.

Słomka 1.) potok, wypływa w płd.-zach. części Kasiny Wielkiej, pow. limanowski, kilku strugami z pod Lubogoszczu (967 mt.) i Czarnego Działu (668 mt.); połączenie się potoków leży 491 mt. npm. S. płynie na płd.-zach. przez Kasinę Wielką, Słomkę i Mszanę Dolną, równolegle do gościńca tymbarsko-mszańskiego i uchodzi do Mszany z prawego brzegu. Długość 6 klm. 2.) **S.**, rzeka podgórska, wypływa w obr. Siekierczyny, pow. limanowskim, ze źródeł leśnych, dwiema strugami, łączącemi się u płd.-wsch. podnóża góry Golcowa, (756 mt.) na wys. 691 mt. Potok płynie na płn.-wsch. dolinką między Golcowem (od płn.-zach.) a Łysą (702 mt., od płd.-wsch.). Przyjąwszy od praw. brzegu potok Lasówkę zwraca się na wschód i płd.-wschód, zrasza obszary gm. Przyszowej, Zagórowa, Stronia, Świdnika i Owieczki, Jadamwoli, Rogów i Naszacowic, uchodząc na granicy Naszacowic, Podegrodzia i Mostków do Dunajca od lew. brzegu. Od wsi Rogi płynie w pow. nowosądeckim. Pędzi młyny wodne. Oprócz Lasówki przyjmuje od praw. brzegu Łukawicę. Długość biegu 23 klm. Źródła na wys. 705 mt.; ujście 314 mt. *Br. G.*

Słomka 1.) przyl. *Gawłowa Starego*, w 1381 r. *Sląka*, wś, pow. bocheński, na praw. brzegu Raby, przy gościńcu z Bochni (5·4 klm.) do Uścia Solnego. Graniczy na płd. z Krzyżanowicami Wielkiemi a na płn. z Gawłowem Starym; 63 dm. i 199 mk. Par. w Krzyżanowicach. W 1581 r. Gawłów i Sląka były w ręku Kotwiczowej, która płaciła od $9^1/_2$ łan. km., 4 zagr. z rolą, 2 rzem., 1 komor. z bydł., 5 komor. bez bydła, 1 rybitwy (Pawiński, Małop., 59). Następnie wchodziła w skład sstwa bocheńskiego. Ob. *Krzeczów* 2.). 2.) **S.**, wś, pow. limanowski, par. i urz. poczt. w Mszanie Dolnej (1·5 klm. na płn.-wschód). Leży nad pot. t. n., w okolicy górskiej, pokrytej świerkowemi lasami. Grunta ma namuliste lecz kamieniste w wązkiej dolinie, zimne a przeto mało urodzajne, na stokach górskich zaś niedostępne i wydające tylko owies. Wś składa się z 112 dm. rozrzuconych po wzgórzach (9 na obszarze więk. pos.) i 696 mk. (671 rz.-kat. i 25 izrael.). Ludność należy do szczepu góralskiego Kliszczaków. Obszar więk. pos. ma 5 mr. roli, 4 past. i 245 mr. lasu; pos. mn. 619 roli, 33 łąk, 300 past. i 82 mr. lasu. Wś graniczy na płd.-zach. z Mszaną Dolną, na płn.-wschód z Kasiną Wielką. Na płn. zamyka dolinę wsi Lubogoszcz, góra stroma (961 mt.), na płd. Czarny Dział, pasmo sięgające 591 mt., dzielące wody Słomki i Łostówki. Doliną wsi przechodzi kolej państwowa między stacyami Kasiną Wielką a Mszaną Dolną. *Mac.*

Słomka, rzeczka w pow. chodzieskim, wypływa ze stawu o 5 klm. na płn.-zach. od Margonina, płynie ku zachodowi na Słomki i Strzelce, gdzie jednem ramieniem uchodzi do Bolimki, a drugiem wprost do Noteci. Między źródłami a wsią Słomki tworzy 2 stawy i jeziorko t. n. Długość biegu do Bolimki około 9 klm., a do Noteci około 11 klm. *E. Cal.*

Słomki, jeziorko, w pow. chodzieskim, pod Słomkami, wzn. 66 mt. npm. Odpływa Słomką do Bolimki i Noteci.

Słomki, urzęd. *Słomke*, r. 1577 *Sląnki*, mylnie *Stańki*, wś, pow. chodzieski, o $6^1/_2$ klm. na wsch.-płn. od Chodzieża (par. kat. i st. dr. żel.). Graniczy z Konstantynowem, Rudkami, Mirowem, Wymysłowem i holendrami Zachodźkiemi (par. prot. i st. p.); 8 dm., 81 mk. (21 kat., 60 prot.) i 22 ha (13 roli, 9 łąk). Około r. 1577 było na S. $6^1/_2$ śladów osiadł. i 1 zagr., a w r. 1618 było 5 śladów osiadł. i jeden pożarem dotknięty. Około r. 1795 wchodziły S. w skład dóbr chodzieskich i należały do Grudzińskich. *E. Cal.*

Słomków 1.) zapewne *Sląków*, 1464 r. *Słonkowo*, wś włośc., pow. skierniewicki, gm. Skierniewka, par. Maków, leży na płn.-zach. od Płyćwi, ma 316 mk., 1166 mr. włośc. i 49 mr. rząd. (zapewne wójtowstwo dawne). W r. 1827 było 26 dm., 228 mk. W akcie erekcyi parafii Makowo przez Wincentego Kota, arcybisk. gnieźn., w 1446 r. wymienioną jest wś S. jako należąca do dóbr arcybiskupich, na prawie niemieckiem osadzona. Łany kmiece i wójtowskie miały dawać dziesięcinę plebanowi w Makowie (Łaski, L. B., II, 279). 2.) **S.**, wś szlach., pow. gostyński, gm. i par. Pacyna, ma 23 dm., 235 mk. Mieszka tu częściowa szlachta, do której należy 745 mr. (100 mr. nieuż.). W 1827 r. 19 dm., 183 mk. 3.) **S.** *Mokry*, w XVI w. *Słonkowo Mokre*, wś i fol., pow. turecki, gm. Bartochów, par. Wróblew, odl. od Turka 46 w., ma 13 dm., 141 mk., wiatrak. W 1827 r. 12 dm., 107 mk. W 1885 r. fol. S. Mokry rozl. mr. 594: gr. or. i ogr. mr. 460, łąk mr. 27, past. mr. 38, lasu mr. 46, nieuż. mr. 23; bud. mur. 3, z drzewa 8; las nieurządzony. Wś S. Mokry os. 32, mr. 116. 4.) **S.** *Suchy*, wś i fol. przy wzgórzu zwanem Święta Góra, pow. sieradzki, gm. i par. Wróblew, odl. od Sieradza 12 w.; wś ma 15 dm., 168 mk.; fol. 2 dm. W 1827 r. 19 dm., 175 mk. W 1886 r. fol. S. Suchy rozl. mr. 368: gr. or. i ogr. mr. 353, nieuż. mr. 15; bud. drewn. 11; płodozm. 7-pol. Wś S. Suchy os. 25, mr. 212. Na początku XVI w. S. Suche i Mokre leżały w par. Wróblew. S. Suche dawało z dwu pól kmiecych dziesięcinę pleb. w Wróblewie, z trzeciego zaś na stół arcybiskupi; łany folw. dawały pleban. w Rososzycy; S. Mokre z łanów kmiecych

dawało na stół arcyb., folw. zaś pleb. w Rososzycy. Kolędę kmiecie dawali pleb. w Wróblewie (Łaski, L. B., I, 416). Według reg. pob. pow. sieradzkiego wś S., w par. Wróblów, miała w 1553 r. $8^1/_2$ łan.; w 1576 r. 2 łany, 1 zagr. S. Suchy (Słonkow), wś w par. Wróblów, miał w 1553 r. 8 łan., w 1576 r. 7 łan., 2 zagr. (Pawiński, Wielkop., II, 220). 5.) **S.,** ob. *Słonkowo*. *Br. Ch.*

Słomkowiec, staw, na obszarze Topoli Wielkiej, w pow. odolanowskim.

Słomkówka al. *Słonkówka*, osada w gm. Ujsoł, pow. żywiecki, 18 dm., 90 mk. *Br. G.*

Słomkowo 1.) 1435 r. *Sloncovo*, wś i fol., pow. nieszawski, gm. Straszewo, par. Ostrowąs. Leży o 5 w. od Wisły a 10 w. od Nieszawy, przy linii dr. żel. warsz.-bydgoskiej, ma 236 mk. W 1827 r. 16 dm., 123 mk., par. Ostrowąż. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 689: gr. or. i ogr. mr. 567, łąk mr. 26, past. mr. 12, lasu mr. 61, nieuż. mr. 23; bud. mur. 9, drewnian. 6; płodozm. 14-pol., las nieurządzony. Wś S. os. 37, mr. 117 (według innych danych 154 mr.); wś Zalesie os. 11, mr. 29. Wieś tę wspomina dokument z 1435 r. (Kod. Mucz. Rzyszcz., II, 483). Według regestru pobor. pow. inowłocławskiego z 1583 r. we wsi S. (par. Ostrowąż) Krzysztof Mierzwiński płacił od 2 łan. i 1 ogrod., Klopski od 1 łanu (Pawiński, Wielkop., I, 250). W 1743 r. należy do Leona Mękarskiego, cześnika włocławskiego, a od 1803 r. zostaje w ręku Lewińskich. 2.) **S.**, wś i fol., pow. nieszawski, gm. Ruszkowo, par. Sadlno, odl. 42 w. od Nieszawy, ma 100 mk. W 1827 r. 12 dm., 86 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 512: gr. or. i ogr. mr. 419, łąk mr. 59. past. mr. 20, lasu mr. 5, nieuż. mr. 9; bud. mur. 13, drewn. 1; płodozm. 13-polowy. Wś S. os. 11, mr. 16. Według reg. pow. radziejowskiego z połowy XVI w. we wsi S. mieszkała częściowa szlachta nie mająca kmieci; Kobelnicki miał 1 łan, Ziemięcki pół łanu i zagr., Sosnowski ćwierć łanu (Pawiński, Wielkop., II, 34). 3.) **S.** al. *Kazimierowo*, kol., pow. nieszawski, gm. Ruszkowo, par. Sadlno, ma 56 mk., 214 mr., dawniej dwors. 4.) **S.,** 1359 r. *Słonkowo*, wś, pow. płocki, gm. i par. Staroźreby, odl. o 23 w. od Płocka, ma 12 dm., 171 mk., 492 mr. Wymieniona w dok. z 1349 r. jako leżąca na granicy ziemi wyszogródzkiej (Kod. Maz., 59). *B. Ch.*

Słomkowszczyzna, fol., pow. augustowski, gm. Hołynka, par. Teolin, odl. od Augustowa 38 w., ma 2 dm., 8 mk. W 1827 r. 2 dm., 15 mk., par. Lipsk.

Słomniczki, wś, pow. miechowski, gmina Niedźwiedź, par. Słomniki, leży o 4 w. na zach.-południe od Słomnik, posiada młyn amerykański, dystylarnię. W 1827 r. 27 dm., 168 mk. Dobra rząd. S. i Słomniki oddzielone zostały od dóbr rządowych Szczepanowice, które w 1845 r. nadane zostały jako majorat generał-lejtnan. Pisarewowi. W skład dóbr wchodziły folw.: Miłocice, Lipna; wsi: Miłocice os. 52, mr. 675; Lipna Wola os. 18, mr. 402; Januszowice os. 15, mr. 208; Nasiechowice os. 49, mr. 553; Dziewięcioły os. 35, mr. 420; Łososkowice os. 19, mr. 242; Posiołek Majoratna os. 20, mr. 41; Posiołek Pisarewski os. 31, mr. 111; Posiołek Łososkowicki os. 6, mr. 10.

Słomniki, 1287 r. *Slomnik*, 1376 *Slomniki*, u Długosza *Schlumniky* i *Slumniki*, os. miejska, dawniej miasto nad rz. Szrzeniawą, pow. miechowski, gm. i par. Słomniki, odl. 14 w. od Miechowa, 14 w. od Michałowic (komora celna), około 4 mil od Krakowa, połączone drogami bitemi z temi miastami i z Proszowicami. Posiadają kościół par. drewniany, szkołę początkową, dom przytułku dla kalek, sąd gm. okr. III, urząd gm., kantor poczt., dystylarnię wódek, około 150 dm. (20 murow.) i do 2400 mk. W 1827 r. było 130 dm., 1398 mk.; 1864 r. 147 dm., 2147 mk. Jestto starożytna osada położona w dolinie nadrzecznej. Zawiązkiem jej zapewne była osada myśliwska i stacya kupiecka śród lasów królewskich, pokrywających przyległe wyżyny (wzn. do 1000 st.). Przez S. przechodziły ważne trakty handlowe: z Wieliczki (na Mogiłę) trakt solny, zwany *prasołka* (Długosz, L. B., I, 107) i trakt z Krakowa do Miechowa, Jędrzejowa. Zdawna odbywał się tu pobór cła. Z dochodów tego cła w S. i Żarnowcu pobierały klaryski u św. Andrzeja w Krakowie 12 grzyw. Dochód ten sprzedają one w 1382 r. za 120 grzyw. Mateuszowi, kanon. krakowskiemu (Kod. Małop., I, 429, 431). Kazimierz W. nadał osadzie prawo miejskie niemieckie (średzkie) w 1358 r. Miasto otrzymało 10 łanów, z obowiązkiem płacenia po 10 skojców z łanu i 2 gr. z domu, a od karczem, szynków, rzemieślników po groszu. W 1376 r. klasztor miechowski skarżył się na Jakuba, poborcę w S., iż bezprawnie wybrał cło od wozów klasztornych z solą i innemi rzeczami. Poborca powoływał się na rozkaz Żegoty, dziedzica Łąkty, wojskiego krakow. (Kod. Małop., III, 299). Piotr Kosarz ze S. uczestniczy w posiedzeniach najwyższego sądu miejskiego w Krakowie w 1377 r. (K. Mał., III, 304, 310). Kazimierz Jagiellończyk w akcie z 1454 powiada: uskarżali się przed nami mieszczanie de Slomnyky, że Piotr z Pieskowej Skały podkomorzy krak., niepokoi tychże w prowadzeniu i sprzedaży soli w bałwankach, jakoteż i tych co u nich sól kupują; polecamy przeto, aby nikt nadal nie poważał się im przeszkadzać, ani tamować wolnego po kraju jeżdżenia z solą i jej sprzedawania, gdyż

przekonaliśmy się, iż takowa wolność służy mieszczanom na mocy dawnego zwyczaju. Na zaniesione przez tychże zażalenie, wyrzekł Zygmunt I r. 1507: iż stosownie do dawnych zwyczajów, miasto Schlomnyky dostarczać ma tylko podwody do Miechowa, a nie do Jędrzejowa. Przywilej 1549 r. pozwala mieszczanom obierać dwóch rajców, drugich zaś dwóch ssta krak. mianować będzie. Podług lustracyi 1563 r. „osziadloszczi yesth dom. 104, placzą per gr. 2. Inquilini (komornicy) per den. 9, kthorich theras iesth 66. Oprawnego kazdi gospodarz z domu per den. 9. Jathek rzezniczich 16, z kazdei per gr. 11 et sepi per lapid. 2. Pyekarze bancz ych malo albo wyelye składaią pro quarthuali gr. 24. Szewczi thakze skladaią gr. 21. Guthowe: ktokolwiek wiech wisthawy na piwo, bi thesz raz w rok, dawa pro festo Martini per gr. 1. Thego roku ich bilo 34. Thrazne: ktho przed domem albo na rinku przedawa na szragach, placzi per gr. 1. Theras ich thilko 3. Kazdi od rzemiosla, wiyąwszy piekarze, szewcze a rzezniky, placzi per gr. 1. Theras ich 30. Prasolowie czo sol wozą, bancz ich malo albo wielie placzą pro quarthuali per gr. 24. Oth garncza gorzalczanego pro quart. per gr. 15. Theras ich 6. Thargowe dwoye do dwora a thrzeczie woithowe, dosthawa szie pro anno citra ultra mar. 5. Summa census oppidi cum molendinis 2, facit mar. 120 gr. 41“. W 1581 r. płaci miasto szosu 70 fl. 12 gr.; łanów miejskich $9^1/_2$, kowali 3, ślusarz 1, szewców 3, krawców 3, tkaczy 2, kuśnierzy 4, bednarz 1, powroźnik 1, kołodziej 1, piekarzów 5, rzeźników 2, przekupniów 9, hultajów 3, duda 1, komor. 9. Ogółem 102 fl. 15 gr. (Pawiński, Małop., 160). Na mocy przywileju 1635 r. pobierać poczęli mieszczanie mostowe, pod obowiązkiem naprawiania mostów na Szreniawie. Miasto wiele ucierpiało w wojnie szwedzkiej, jakoż okazuje się to z lustr. 1664 r., która pisze: „domow 116 bywało, teraz tylko 29; ogrodów 24, teraz ieno 6, chmielników 5. Ktokolwiek piwo warzy, przychodzi od niego gutowego po groszu. Jest ich 5. Kto na szragach przedaie, daie sraznego po groszu, jest 4. Od garca gorzałczanego powinni płacić na quartał po gr. 15, iest garcy 4. Zalewają na słody piwne iako y gorzałczane po kor. 10 miary Sandomir., daią od tego korzec. Bywało iatek 16, teraz ieno 2. Że miasteczko znacznie spustoszało mało co tez w nym znayduie sie rzemiesnika Jest ad praesens krawcow 4, kusnierzow 4, kowal 1, tkacz 1, powroznikow 2. Stawkow na rzece było 2, ale pozarastały. Pien. koron. płacą zł. 12 gr. 24, wozu woiennego nigdy nie wyprawują“. Kościół paraf. wzniesiony został podobno z muru w 1335 r. Na miejscu starego, zniszczonego przez pożar w 1680 r., stanął nowy z drzewa w końcu XVII w. Obecnie buduje się nowy kościół murowany, kosztem parafian. Par. S., w dek. miechowskim, liczy 2578 dusz. Dobra S., składające się z rozległych lasów i folwarku królewskiego pod miastem, stanowiły zwykle uposażenie wielkorządców (starostów) krakowskich. Dziesięciny z folw. królewskiego pobierała altarya Wniebowzięcia N. Maryi P. przy katedrze krakowskiej (Długosz, L. B., I, 216). W 1549 r. oddane zostały dobra te w zastaw sumy złp. 3300 Jadwidze z Kościelca, wdowie po Sewerynie Bonarze, kasztel, sandeckim, lecz już w 1550 r. Stanisław Myszkowski, wojew. krakowski, odbiera te dobra z upoważnienia królewskiego (Lustr., 4—46). W 1581 r. ze wsi S. (par. Niedźwiedź) płaci, jako dzierżawca, Myszkowski od 9 łan. km., 2 komor. bez bydła, 1 dudy (Pawiński, Małop., 22). Obecnie, po wydzieleniu z dóbr tych majoratu (ob. Słomniczki), pozostały własnością rządową tylko lasy, tworzące (wraz z poduchownemi) leśnictwo słomnickie, rozdzielone na straże Imbramowice, Karwin, Trzebyczka, Rabsztyn. *Br. Ch.*

Słomów *Górny* i *S. Kościelny* al. *Słomowo*, 1362 r. *Slomovo*, 1521 r. *Czlomowo*, dwie wsi i dwa folw., w pobliżu ujścia rzki Teleżyny do Warty, pow. turecki, gm. Wichertów, par. Psary. S. Górny odl. 10 w., S. Kościelny 11 w. od Turka. S. Górny wraz z kol. Aleksandrów ma 28 dm., 298 mk.; S. Kościelny posiada kościół filialny, 8 dm., 105 mk. W 1827 r. w obu razem było 23 dm., 203 mk. W 1878 r. fol. S. Górny rozl. mr. 269: gr. or. i ogr. mr. 229, łąk mr. 28, nieuż. mr. 12; bud. mur. 5, drewn. 4. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś S. Górny os. 17, mr. 13; wś Radyczyny os. 18, mr. 274; kol. Radyczyny os. 10, mr. 341; kol. Józefina os. 74, mr. 446; kol. Paulinów os. 14, mr. 212. Dobra S. Kościelny składały się w 1874 r. z folw. S. Kościelny, Trzemsza i Skrzynki, rozl. mr. 1967: fol. S. Kościelny gr. or. i ogr. mr. 382, łąk mr. 100, past. mr. 4, lasu mr. 989, nieuż. mr. 50; bud. mur. 7, drewn. 7; las urządzony; fol. Skrzynki gr. or. i ogr. mr. 258, nieuż. mr. 7; płodozm. 5-pol.; bud. drewn. 3; fol. Trzemsza gr. or. i ogr. mr. 121, łąk mr. 36, past. mr. 10, nieuż. mr. 10; bud. drewn. 5. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś S. Kościelny os. 13, mr. 10; wś Trzemsza os. 18, mr. 214; wś Skrzynki os. 2, mr. 4; wś Aleksandrów os. 14, mr. 281; wś Młyniska os. 10, mr. 233 W 1363 r. Przozna, dziedzic S., prowadził proces z Jarosławem, arcyb. gnieźn., o jakieś pole we wsiach Skrzynki i Lipice. W S. i tych wsiach zapewne siedziała szlachta częściowa, ztąd w nowym procesie z arcybisk. w 1374 r. występują: Sobco, Wenczeslaus,

Thoma, Stanislaus, Beniamyn, Przosna i Preczslaus, bracia (fratres patrueles) i dziedzice S. (Kod. Wielk., 1472, 1692). Kościół p. w. św. Wojciecha wystawił tu Wojciech z Turzy, pleban w Turku, lecz wkrótce potem przyłączył go w 1440 r. jako filię do parafii w Turku, obsadziwszy tylko wikaryusza. Według Lib. Ben. Łaskiego (I, 258) parafia S. stanowiła jednę całość z par. Turek i zarządzaną była przez wikarego. Dziesięcinę z łanów folw. w S. Górnym i Kościelnym pobierał wikaryusz, kmiecie zaś dawali mu tylko kolędę. Według reg. pob. pow. sieradzkiego z r. 1553 S. leżał w par. Psary. Z jednej części Andrzej płacił od $1^1/_2$ łanu, 6 rybaków, Chróściel zaś od $2^1/_2$ łan. W 1576 r. 5 łan. i 7 rybaków (Pawiński, Wielkopol., II, 224). Według wizyt. Wincentego de Sevé z 1608 r. dziedzicami wsi byli: Stanisław Słomowski h. Grzymała i Wojciech Podleski; kościołem zarządzał wikaryusz. W 1728 r. kościół ten wcielony został do par. Psary. *Br. Ch.*

Słomówko, wś, pow. wrzesiński, o 5 klm. na płn. od Wrześni (par., poczta i st. dr. żel.). Graniczy z Słomowem; 11 dm., 86 mk. kat. i 97 ha (93 roli). Powstało w r. 1845 w skutek regulacyi stosunków włościańskich.

Słomowo 1.) niekiedy *Słonowo*, *Slanowo* r. 1356, *Szlomowo* r. 1361, *Czlomowo*, *Slanowo*, wś i fol., pow. obornicki, o 8 klm. na płd.-zach. od Rogoźna. Graniczy z Nienawiścią, Boguniewem, Parkowem, Szczytnem i Pacholewem; par. i poczta w Parkowie, st. dr. żel. w Rogoźnie. W r. 1356 Maciej, sołtys obornicki, zakładając pod Obornikami kościół pod wez. św. Ducha, przekazał mu z 4 łanów, które posiadał na S., dziesięciny w ilości 16 groszy. W 1361 r. Gerwart z S. pozywał opata oberskiego (Obra) o Stare Kramsko (w kasztelanii zbąszyńskiej), król atoli przysądził tę majętność opatowi. Gerwart ten był podłowczym poznańskim w r. 1372, a stolnikiem w r. 1396—97. W r. 1511 siedzieli na S. Głuszewscy, a w r. 1580 Soboccy i Żyliccy; Andrzej Sobocki posiadał 2 półłanki osiadłe i 1 zagrod., a Jerzy Żylicki też 2 półłanki i 3 zagrod. Późniejszymi dziedzicami byli: Kołaczkowscy, Łąccy, Mycielscy, Lipscy i Bojanowscy. Na początku bieżącego stulecia wchodziło S. w skład dóbr boguniewskich i należało do szambelana Aleksandra Bojanowskiego, później zaś do rządu pruskiego (fiskus). Podczas odwrotu armii francuzkiej w r. 1813 zaszła pod S. potyczka z wojskiem ruskiem. Przy rozkopywaniu wzgórza, zwanego Koci Sad, znaleziono szczątki żelaznych łańcuszków. Na obszarze sterczy okop podłużny z śladami grodziska. Kościół p. w. Wniebowzięcia N. Maryi P. założyli w r. 1396 i uposażyli Gerwart i Piotr ze S. (Kod. Wielkop., n. 1968); w miejsce starego Jan Łącki, kaszt. kaliski, wystawił nowy w r. 1726. Bractwo Szkaplerza zaprowadzone tu było w r. 1746. Kościół ten zrujnowany, wcielony został jako filia do Parkowa. Par. słomowską składały: Boguniewo, Nienawiść, S., Szczytno i nieistniejące już Zalesie (r. 1580). Księgi kościelne zaczynały się od r. 1717. O szkole i szpitalu wspominają wizyty z r. 1628 i 1728. Obecnie wieś razem z folw. (6 dm., 96 mk.) mają 29 dm., 319 mk. (301 kat., 18 prot.) i 567 ha (432 roli, 52 łąk, 35 lasu); czysty doch. z ha roli 12·14, z ha łąk 18·02, z ha lasu 1·17 mrk. Fol. ma 222·69 ha obszaru; właścicielem jest Hipolit Turno, dziedzic Objezierza. 2.) **S.,** niekiedy *Słonowo*, mylnie *Smołowo*, wś, pow. wrzesiński, o 3 klm. ku płn. od Wrześni (par., poczta i st. dr. żel.), graniczy z Słomówkiem, Sokołowem i Psarami; ma 29 dm., 307 mk. (302 kat., 5 prot.) i 198 ha (181 ha roli). Około r. 1523 istniał w S. dwór szlachecki, składający dziesięcinę prob. wrzesińskim, którzy z łanów km. pobierali mesznego po 2 korce żyta i tyleż owsa; zaś proboszczom czerniejewskim dawano małdraty po 6 kor. pszenicy, tyleż żyta, 3 miarki owsa i 6 groszy; jeden atoli z tych łanów opłacał się probosz. wrzesińskim (Łaski, L. B., I, 29, 37). W r. 1579 było tu $7^1/_2$ łan. osiadł. i 1 zagrod.; około r. 1620 należało S. do Działyńskich, później do Ponińskich, dziedziców klucza wrzesińskiego. 3.) **S.,** dezerta niegdyś do Karsewa, w pow. gnieźnieńskim, w okolicy Żydowa. 4.) **S.,** pow. obornicki, ob. *Słoniawki*. *E. Cal.*

Słomowo, niem. *Ruedigsheim* (dok. 1405 r. *Slomow*, *Slomnau*, *Slompnow*, *Slommau*), dobra ryc., pow. toruński, st. p. Przeczno 3 klm. odl., st. kol. Chełmża 12·5 klm. odl., par. kat. Łążyn, 354 ha obszaru (4 łąk, 350 roli ornej). W 1885 r. 6 dm., 26 dym., 151 mk., 147 kat., 4 ew. Za czasów krzyżackich należało S. do komturstwa starogrodzkiego (ob. Kętrzyński, O ludn. pol., str. 75). Według krzyżackich ksiąg szkodowych z r. 1414 poniosło S. 100 grzyw. straty. *Ks. Fr.*

Słona, rzeczka w gub. ekaterynosławskiej, lewy dopł. Buzułuku, prawego dopł. Dniepru.

Słona al. *Słony* 1.) potok, wypływa na granicy gm. Huty Gogołowskiej (pow. jasielski) i Kamienicy Górnej (pow. pilźneński), w Drobnym lesie; płynie na zachód granicą Kamienicy Górnej a Huty Gogołowskiej, Januszkowic i Woli Brzosteckiej, następnie przez Wolę Brzostecką, Nawsie Brzosteckie i Brzostek, poniżej którego wpada do Wisłoki z prawego brzegu. Długość 8 klm. 2.) **S.** al. *Słonna*, struga, wpada z praw. brzegu do pot. Adyszowa, dopł. Sanu, w obrębie gm. Monasterzec, pow. liskim. Por. *Słony*. *Br. G.*

Słona, wś, pow. brzeski, par. Zakluczyn,

w okolicy podgórskiej i lesistej, u źródłowisk Słonego potoku (praw. dopł. Dunajca). Wś rozłożyła się na płn. stoku pasma wzgórz ze szczytem Suchą Górą (410 mt.), dzielących dopływy Dunajca i Biały. Pasmo to dzieli Słonę od Jastrzębi. Na zach. graniczy S. z Bieśnikiem, na płn. z Faściszową a na wsch. z lasami Brzozowy. Ma 68 dm. i 412 mk. Długosz podaje dwa dość różne opisy. W pierszym powiada, iż Marcinkowski h. Gryf ma tu 8 kmieci; Mikołaj Wróblewski h. Pierzchała 2 kmieci (z tych jeden daje dziesięcinę do Brzeska Starego); Andrzej Pierzchała też 2 kmieci, dających dziesięcinę do Brzeska. Tam też daje Marcinkowski z folwarku swego. Trzy łany kmiece dawały dziesięcinę pieniężną po fertonie kapitule krakowskiej (L. B., I, 177). W drugiem miejscu (III, 275) podaje, iż dziedzicami są Marcinkowscy h. Gryf a łany kmiece dają po 20 skot. kapitule. W 1581 r. należy do par. Zakliczyn. Taszycki płaci tu od $5^1/_2$ łan. km., 2 zagr. z rolą, 1 komor. z bydł., 1 hultaja, 1 piły, 4 prętów karczem. roli (Pawiński, Małop., 144). Prawdopodobnie w późniejszych czasach rozsprzedano łany szlacheckie włościanom, dzisiaj bowiem obszar więk. pos. wynosi 7 roli, 2 past. i 366 mr. lasu; obszar mn. pos. 370 roli, 37 łąk, 77 past. i 177 mr. lasu. *Mac.*

Słona, słow. *Slana*, węg. *Sajó*, rzeka, powstaje w obr. Redowy, hr. goemoerskie (Węgry), pow. rożnawski (Rosenau), na płn. stoku góry Stolicy (1480 mt.), w tak zwanej Slańskiej dolinie, w Rudawach spisko-goemoerskich. Potok zrazu płynie na płn., potem od Redowy na płn.-wschód przez Słonę Wyźnią (Felsö-Slana), a od ujścia Dobszyńskiego pot. zwraca się na płd.; mija Słonę Niźnią (Also-Slana), mstko Rożnawę, Tornallyi, Putnak, gdzie przyjąwszy Rymawę skręca się na wsch. i płd.-wsch., a zabrawszy Hornad wpada do Cisy z praw. brz. *Br. G.*

Słona gać, dok. niem. *Slunynegatz*, struga w pow. człuchowskim, wymieniona przy ograniczeniu Dąbrowy, w przywileju z r. 1373 (ob. Odpisy Dregera w Peplinie, str. 29).

Słona rzeka, lewe ramię rz. Czeczwy. Wychodzi ona w obrębie gm. Pójła, pow. kałuski, w kierunku płn., potem płd.-wschod., wreszcie płynie na wschód i wchodzi na obszar Kałusza. Tu dzieli się na dwa ramiona, z których jedno skręca na płd.-wschód i uchodzi naprzeciw Dobrowlan do Łomnicy od lew. brzegu. Drugie ramię płynie na płn.-wschód przez płd. część miasta Kałusza, obszar Chocina, wś Podhorki i pod Studzianką wpada też do Łomnicy. Ramię to wysyła przez Studziankę ku płn.-wschod. jeszcze jednę odnogę, która poniżej Babina pod nazwą Młynówki wpada do Łomnicy. Długość całej odnogi od Pójła do ujścia pod Babinem wynosi 23 klm. Do tego ramienia wpadają od lew. brzegu: Machniówka i Babinka. *Br. G.*

Słona woda, mały strumień pod Nową Słupią, u stóp Łysej Góry.

Słona woda, potok, powstaje na granicy gm. Borzęty (pow. myślenicki) i Zakliczyna (pow. wielicki); płynie tąż granicą na płd.-wschód i na granicy gm. Borzęty i Brzączowic wpada do Raby od lew. brzegu. Długość biegu 4 klm. Przyjmuje od prawego brzegu strugę od Borzęty. *Br. G.*

Słonawa 1.) wś włośc., pow. grójecki, gm. Drwalew, par. Prażmów, ma 52 mk., 94 mr. W 1827 r. 7 dm., 54 mk. 2.) **S.** al. *Słonawka*, fol., pow. grójecki, gm. Wągrodno, par. Prażmów, odl. 14 w. od Grójca, ma 10 mk. W 1827 r. 2 dm., 16 mk. Fol. ten, oddzielony od dóbr Gościńczyce, rozl. mr. 109: gr. or. i ogr. mr. 75, łąk mr. 11, lasu mr. 20, nieuż. mr. 3; bud. mur. 1, drewn. 2. *Br. Ch.*

Słonawy, wś włośc., pow. rypiński, gm. Sokołowo, par. Dulsk, odl. o 26 w. od Rypina, ma 5 dm., 40 mk., 72 mr. W 1827 r. 2 dm., 9 mk.

Słonawy, ob. *Słoniawy.*

Słońca, dok. 1284 r. *Slanza*, łacha Wisły pod wsią Słońcą, pow. tczewski. W 1284 r. nadaje ją Mestwin II cystersom w Peplinie (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 347). R. 1552 pozwolił Zygmunt August, bawiący na Wniebowzięcie Najśw. Maryi P. w Gdańsku, brać dla wzmocnienia brzegów łachy od strony Wisły ziemię i darninę z dóbr królewskich (ob. Opactwo pelplińs. p. kś. Kujota, str. 411).

Słońca 1.) *Mała*, niem. *Klein Schlanz*, dobra w wieczystą dzierżawę puszczone, pow. tczewski, tuż nad lew. brzeg. Wisły o 4·5 klm. na wschód od Subków (kościół par., st. p. i kol.). Posiada szkołę kat. (1887 r. 63 dzieci); 1013 ha (35 lasu, 16 łąk, 616 roli). W 1885 r. 30 dm., 89 dym., 404 mk. (328 kat., 76 ew.). Gleba bardzo żyzna; 1 ha roli or. przynosi 16 84 mrk czystego doch.; gorzelnia parowa, cegielnia dreny wyrabiająca, hodowla bydła, mleczarnia. R. 1280 nadaje Meswin, ks. pomorski, M. Słońcę bisk. płockiemu Tomaszowi (ob. P. U. B. von Perlbach, str. 276). R. 1291 potwierdza Mestwin sprzedaż M. Słońcy, którą Krzyżacy kupili od Aleksego. Dan w Gdańsku (ob. tamże, str. 425). R. 1710 pobierał prob. subkowski ztąd 10 korcy żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 168). R. 1780 należała M. S. do Adama Pałubickiego i liczyła 164 kat. i 4 innowier. (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 41). 2.) **S.** *Wielka*, niem. *Gross Schlanz* (dok. 1248 *Slanza*, *Slantza*, *Slancia*), wś nad lew. b rzeg. Wisły, pow. tczewski, par. kat., st. p. i kol. Subkowy. Z wybud. Rybakemi (Fischbude) obejmuje 7 gburstw i

9 zagród, 483 ha (419 roli or.). W 1885 r. 22 dm., 41 dym., 193 mk. (168 kat., 25 ew.). Na wzgórzu panującem nad Wisłą, pewnie blizko karczmy (Fischbude), stał zamek Świętopełka, Osiek zwany (ob. *Osechk*), wystawiony około r. 1245 podczas wojny z Krzyżakami, ale już r. 1312 nie było po nim śladów. R. 1280 nadaje Mestwin, ks. pomorski, S. Wielką i Małą („Slanzam duplicem") bisk. płockiemu Tomaszowi (ob. Perlbach, P. U. B., str. 276). R. 1312 przeszła W. Słońca drogą zamiany w ręce cystersów peplińskich (ob. Opactwo peplińskie p. ks. Kujota, str. 75). Którego zaś roku klasztor wydał S. po raz pierwszy nie wiemy. R. 1414 zmienił opat Piotr Honigfeld pierwotny porządek; urządził on 14 chałupników po 7 mr., od których kazał płacić po 9 skojców i 2 kury; piętnasty chałupnik, który miał półósma morga, był sołtysem i używał swobód prawa chełmińsk. Dziewięć chałupnictw przekazał opat na robocizny do Garca, na czterech zaś osadził rybaków, uwalniając ich od daniny z drobiu. Ale obok tych był jeszcze jeden włościanin (colonus), który miał płacić od roli i reszty pożytków 9 grz. rocznie. Oczywiście był on dzierżawcą większej połowy S. i u niego pewnie musieli robić inni chałupnicy, ustanowieni przez opata. Tych było 6; każdy miał pół morga za 2 skojce czynszu. R. 1431 kupił opat Piotr chałupnictwo sołtyskie i wydał je innemu za 11 skojców i 2 kury czynszu, znosząc prawo sołtyskie; w sprawach sądowych mieli mieszkańcy przed samym opatem stawać. R. 1446 odnowił Mikołaj Engelke przywilej chałupników i osacził na nowo chałupnictwo sołtyskie na dawnych prawach. Pomiędzy rokiem 1564 a 1673 była S. Wielka razem z Garcem w dzierżawie. W tym czasie zaprowadził konwent nowy porządek, dając wszystką rolę gospodarzom i sołtysowi na prawie chełmińskiem, albo też według ustaw wilkierza peplińskiego z r. 1618. R. 1671 opat Ciecholewski dał Janowi Więckiemu przywilej na 3 włóki, które tenże już przed laty był kupił od swego poprzednika. Od dwóch włók sołtyskich nie płacił Więcki podatków, tylko zamiast podwód zwyczajnych miał 2 mr. żyta sierpem żąć, przez 3 dni mierzwę i 10 wozów siana do Garca zwozić. Od trzeciej włóki zaś żąda przywilej 15 zł. czynszu i 4 kapłony rocznie. R. 1687 dostał Jan Fleta, który wziął wdowę po Więckim, przywilej na 3 włóki pod temi samemi warunkami jak poprzednik. Tegoż roku odnowił opat Łoś na 24 lat przywilej reszty gospodarzy, którymi byli: Mateusz Słonina, Stanisław Noch, Jędrzej Klejna, Wawrzyniec Zontek, Jakub Schnetz i Paweł Kwaśny. Od 20 włók, które trzymali, żądał opat po 20 zł. czynszu. Nadto mieli gospodarze od włóki dawać 1 gęś i 2 kapłony; zwozić 15 korcy żyta do Gdańska i 4 wozy siana z łąk do Garca, omierzwić pół morga w Garcu, nadto od każdych 3 włók zasianych uprawiać i zbierać zboże na 3 mr. folwar. Zamiast drzewa opałowego mieli zwozić budulcowe. Od łąk, które mieli przy Rybakach (Fischbude), przypadało 21 zł. dzierżawy, a od 12 zł. za karczmę w Garcu także 21 zł. Piwo mogli warzyć w czasie żniw i wywożenia mierzwy i to z 10 korcy jęczmienia. Mesznego pobierał proboszcz subkowski ztąd 10 kor. żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 168). R. 1748 ekonom peplińskí Czarnowski wydzierżawił 2 wł. sołtyskie Pawłowi Gardzieli na 3 lata za 60 zł. Dań od mieszkania opuścił konwent pod warunkiem, że dzierżawca naprawi dom bardzo podupadły. Od łąk miał płacić tyle ile inni gospodarze. Ten sam kontrakt został przedłużony r. 1751 i 1754, za każdą razą na 3 lata. Ostatni kontrakt podpisał ekonom Krościński. Na polu wsi stała karczma Fischbude, nad Wisłą, gdzie najdawniejszy przywilej wyznaczył 4 chałupnictwa dla rybaków. Zachował się kontrakt dany r. 1770 Michałowi Arędzikowi na 1 rok. Między towarami, które mógł przedawać, wymieniono też tabakę. Piwo miał brać z Peplina, wódkę zaś z Gdańska; za to pozwolenie należało się konwentowi 40 zł. Arędzik był rybakiem, więc wziął też brzeg Wisły przy Słońcy w dzierżawę za 40 zł. i obowiązek przystawiania jednego statku do Gdańska dla ojca szafarza podczas targów na św. Dominik. Ze zbożem miał jeździć do peplińskiego młyna, a pogłównego zapłacić 2 zł. 12 sbr. Później trzymali się na dzierżawie rybitwy tutejszej Gdańcowie, z którymi jeszcze ks. bisk. chełmiński Matty zawierał ugody (ob. Opactwo pepliń. przez ks. Kujota, str. 366—369). R. 1780 liczyła W. S. 151 mk. kat. (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 41). *Ks. Fr.*

Słończ, niem. *Schlonz*, cztery osady nad praw. brzegiem Wisły, tworzące jednę gminę, pow. chełmiński, st. p. Ostromecko, par. kat. Czarze. W 1885 r. liczyła os. Słończ 4 dm., 28 mk.; wś S. Szlach. (Adlig 4.) 10 dm., 62 mk.; wś S. Król. (Koenigl. S.) 10 dm., 60 mk.; fol. S.-Pien 9 dm., 39 mk.; razem 189 mk., 117 kat., 72 ew., 726 ha (59 lasu, 34 łąk, 289 roli orn.), R. 1667 siedzieli tu Olędrzy. S. posiadali wówczas Działyńscy (ob. Wizyt. Strzesza, str. 160). *Ks. Fr.*

Słonczewo, okolica szlach., pow. pułtuski, gm. Gołębie, par. Syski, odl. 18 w. od Pułtuska. W obrębie jej leżą wsi i folw., które utraciły już ogólną nazwę Słonczewo a podawane są pod drugiemi nazwami. W spisie z 1827 r. znajdujemy S. Garlaty (8 dm., 58

mk.), S. Kościesze (9 dm., 118 mk.), S. Ryszki (17 dm., 92 mk.), S. Sędzimiry (8 dm., 47 mk.) i S. Śmietanki (5 dm., 42 mk.). W 1885 r. fol. S. Kościesze rozl. mr. 682: gr. or. i ogr. mr. 597, łąk mr. 25, past. mr. 51, nieuż. mr. 9; bud. mur. 5, drewn. 10; płodoz. 13-pol. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś Kościesze os. 28, mr. 29; wś Godacze Górne os. 33, mr. 189; wś Śmietanki os. 3, mr. 87. Fol. S. Sędzimiry w 1888 r. rozl. mr. 509: gr. or. i ogr. mr. 364, łąk mr. 35, past. mr. 55, lasu mr. 41, nieuż. mr. 14; bud. mur. 2, drewn. 11; las nieurządzony. *Br. Ch.*

Słonczyce, pow. wrzesiński, ob. *Słomczyce.*

Słone, os. włośc., pow. włocławski, gm. Pikutkowo, par. Wieniec, ma 29 mk., 139 mr.

Słone, wzgórze polne, w obr. gm. Słonego, pow. zaleszczycki, na płn.-zachód od wsi; wznies. 373 mt. *Br. G.*

Słone 1.) wś nad Sanem, pow. brzozowski, par. rz.-kat. i urz. pocz. w Dubiecku (odl. 6·7 klm.), par. gr.-kat. w Ruskiej Wsi. Na obszarze wsi jest źródło słone, przy którem dawniej była warzelnia soli. Po jej zniesieniu woda nie przynosi użytku, gdyż straż finansowa nie pozwala mieszkańcom nawet bydła poić przy źródle. Wś ma 210 mk. (180 rz.-kat., 30 gr.-kat.). Większy obszar zdawna był własnością Krasickich. 2.) **S.,** 1581 r. *Słona,* wś, pow. myślenicki, par. i urz. pocz. Rabka (odl. 4·5 klm.). W 1581 r. Spytek Jordan, kaszt. krakow., płaci tu od 23 półłanków, 8 zagr. z rolą, 2 zagr. bez roli, 2 komor. z bydłem, 1 komor. bez bydła, 1 łan sołtysi, 2 zarębn., 1 folusza (Pawiński, Małop., 48). Istniała tu warzelnia soli. 3.) **S.,** wś, pow. zaleszczycki, o 3·7 klm, od Tłustego (sąd pow., urz. pocz. i tel.). Obszar dwor. łączy się z Nyrkowem. W 1870 r. 504 mk.; w 1880 r. 538 mk.; w gm. 510, na obsz dwor. 28; gr.-kat. 505, rz.-kat. 27, par. Czerwonogród; kasa pożycz. gm. z kapit. 53 złr.

Słone, jezioro między dwiema wsiami t. n., pow. kościerski. *Kś. Fr.*

Słone góry al. *Słona góra,* dział górski, lesisty, na praw. brzegu Sanu, między Tyrawką (od wsch.) a Lisznią (od zach.), dopł. Sanu. Rozciąga się na obszarze gm. Liszny, Sanoku, Wójskiego, Tyrawy Solnej i Siemuszowej, od Sanu do gościńca ze Załuża do Tyrawy Wołoskiej, w pow. sanockim, a od tego gościńca aż po rzekę Wańkówkę z płn.-zach. na płd.-wschód. W szczycie Słonym dochodzi 671 mt. npm. Na płd. od gościńca mamy szczyty Hrynia horb (Krinin, 651 mt.), Słonne Ułowe, Ruśniakowa pasieka (672 mt.), Słona polanka (614 mt.). Długość pasma 18 klm. Nazwę przybrało od licznych źródeł solnych, przy których istniały zdawna warzelnie w Tyrawie Solnej. *Br. G.*

Słone 1.) *Stare,* niem. *Alt-Slonnen,* wś włośc. na Kaszubach, pow. kościerski, st. p. Dziemiany, gm. Kalisz, par. kat. Lipusz, odl. od Kościerzyny 2½ mili na płn.-zach., zawiera 2 gburstwa i 2 zagr., 510·16 mr. W 1885 r. 24 mk., 3 dm. 2.) **S.** *Nowe,* niem. *Neu-Slonnen,* wś włośc., tamże, ma 2 gburstwa i 2 zagrody, 225·85 mr.; 1885 r. 3 dm., 20 mk. Pruska komisya katastrowa z 1772 r. podaje o tych osadach, należących wówczas do starostwa parchowskiego: S. Stare i Nowe liczą razem 4 gospodarzy, leżą nad jez. Słonem. Budynki sami sobie wystawili. Posiadają starościńskie zapisy, w których są opisane granice, ale wielkość nie. Jestto licha rola, której wielka część zawsze leży odłogiem. Cały wysiew wynosi 32 kor. żyta, 7 jęczm., 3 owsa, 10 tatarki, 2 grochu; żniwią 2—3 ziarna. Nie mają żadnych łąk i muszą siano kupować, furę po 4 fl., albo konie i bydło sieczką żywić. Pastwiska nie wystarczają, dlatego pędzą bydło do Kalisza i do boru, bo bez tego nie mogliby się ostać. Na swoich polach zostawili duże dęby i sosny i sieją między niemi; więc mają drzewo budulcowe i opałowe, ale nie wolno im z tego nic sprzedać. W jeziorze mają wolne rybołówstwo dla własnej potrzeby. Smolarnia należy do Jana Bryzy, który za nią 4 tal. płaci. Czynszu, za podwód, łanowego płacą rocznie 83 fl. 5 gr. i każdy 1 gęś. Do tłoki nie są zobowiązani, ale kilka razy dostawili podwody; 2 gospodarzy płaci pogłównego każdy 54 groszy, drudzy dwaj nic nie dają, bo dopiero niedawno się osiedlili. Stan bydła: 4 krowy, 40 owiec, 8 świń. Przywileje: R. 1739 d. 24 sierpnia pozwala ssta Ciecholewski Michałowi Kiedrowskiemu osiedlić się na pustem miejscu nad jez. Słonem; zakupne wynosi 150 fl. prus. monety, czynsz za tę wieczystą dzierżawę 16 fl.; latem wolno mu ryby łowić.... Wolno mu 40 owiec trzymać. Innego bydła może trzymać tyle ile podoła. Dan w Parchowie. Michał Górski nadaje w imieniu starościny Eleonory Lipskiej, Maciejowi Kulas prawem dziedzicznem kawał ziemi przy pustkowiu Słonem, obejmujący 17 mórg, za co zapłacił 30 fl. prus. monety; po 2 latach wolnych będzie czynsz płacił, jako i inne podatki. Dan w Parchowie. Andrzej Gowiński, nadbartnik, Michał Schuetz, Schulz z Nakła, Maciej Lewnau, bartniki, i leman w Skwierawach wymierzyli d. 21 lipca 1761 dla Albrechta Sumińskiego 24 mórg lasu nad jez Słonem, za co tenże zapłacił 72 fl. zakupnego, czynsz roczny wynosi 7½ gr. od morgi, co potwierdza F. Stein, ekonom w Parchowie. Przy Sumińskim otrzymuje Maciej Waldach 31 mórg lasu (Heideland), za co zapłacił 155 fl.; czynsz roczny wynosi 7½ gr. od morga.

Jeżeli on albo Sumiński z poblizkiego lasu mieli wyciąć dąb jaki, tedy zapłaci 30 fl. kary; 4 lata ma być wolny od roboty na zamku, aby się mógł wybudować. Przywilej ten wystawia starościna v. Huelsen w Parchowie dnia 21 maja 1766 r. (ob. Zeitsch. des Westpr. Gesch. Ver., XV, str. 122). Czy „Słona“, zachodząca w przywileju Świętopełka z r. 1236, gdzie był i kościół, jest dzisiejsze Słone, trudno rozstrzygnąć (ob. P. U. B. von Perlbach, str. 46). *Kś. Fr.*

Słoniawa, jezioro na obszarze wsi Przewłoka, w pow. sandomierskim, nad Wisłą. Miało 30 mr. obszaru. Dziś zapewne już nie istnieje. Ob. *Przewłoka.*

Słoniawki 1.) al. *Słoniawy Małe*, niem. *Klein Salzdorf*, dawniej *Klein Słonawy*, wś, pow. szubiński, o 9 klm. na wschód-płn. od Kcyni, na pół drogi do Szubina, wzn. 79 mt. npm.; par. katol. Szaradowo, protest. Szubin, poczta w Zalesiu, st. dr. żel. na Szczepicach (Schepitz) o 6 klm. i w Kcyni (Exin); 24 dm., 214 mk. (53 kat., 161 prot.) i 200 hs (144 roli, 22 łąk, 12 lasu). 2.) **S.**, *Słomowo* w r. 1580, fol., niegdyś i królewszczyzna, tuż pod Obornikami, zabrany przez rząd pruski i rozprzedany między mieszczan obornickich. Obok fol. tego istnieć miała wś „Słoniawy“, na obszarze której stanęły holendry słoniawskie. O źródle słonem, dziś zasypanem, wspomina E. hr. Raczyński (I, 160). Reg. pobor. z r. 1580 (Pawiń., Wielk., I, 24) zowią tę posiadłość Słomowem. *E. Cal.*

Słoniawski Młyn, urzęd. *Słoniawy-Muehle*, os. młyńska, pow. obornicki, pod Obornikami, przy ujściu Wełny do Warty; ma 4 dm., 36 mk. (13 katol., 23 prot.) i 52 ha (17 ha roli i 26 lasu); cegielnia i łazienki. S. był dawniej królewszczyzną i zdaje się być młynem wójtowskim (Pawiń., Wielk., I, 23). Zabrany przez rząd pruski, wcielony został do domeny Bogdanowo. *E. Cal.*

Słoniawy, wś i fol., pow. makowski, gm. Smrock, par. Maków. W lustracyi star. makow. z 1664 r. czytamy: „Wś S. na 16 włókach, z nich 1 wójtowska, obrócona obecnie na folwark, jedna wybraniecka pusta. Włók zasianych trzy, z których czynsz etc. Prowent 36 zł. 3 gr. Folwark za krescencyę 102 zł. 22 gr.“. Następnie wś S. weszła w skład dóbr narodowych Rożan. W 1804 r. S. liczyła z wójtowstwem 1997 mr. (686 mr. zarośli i 228 wójtowskich). W początku obecnego stulecia wś oddawała pańszczyznę do fol. Bazar w ilości 52 dni sprzęż. i tyleż pieszych od półwłóczka; nadto z półwłóczka płacono 1 kapłona, 5 jaj i 3 zł. 6 gr. za owies (płacony za wolny wręb do lasów). Nadto 10-ty snop dla seminaryum w Pułtusku. W 1817 r. było 4 włościan półtorawłóczk., 1 trzywłóczk., 3 dwuwłóczk. i 4 półwłóczk., razem 12 męż., 12 kob.; dzieci 10 męz., 9 kob. młodszych i 2 męż., 3 kob. starszych nad 10 lat, 11 parobków, 9 dziewek (wszystkiego 68 mk.), 17 koni, 30 woł., 25 krów, 21 jałow., 46 świń, 18 owiec. W 1820 r. wś pomierzoną została przez Łagunę; wś otrzymała 1339 mr., na których osadzono 15 czynszownik. po 87·88 mr.; kowala, szynkarza i 1 chałupnika. Ci ostatni otrzymali po 3 mr. Prestacyą zamieniono na czynsz 722 złp. Folwark otrzymał 657 mr. W 1827 r. 13 dm., 92 mk. Przy urządzaniu dóbr donacyjnych Smrock utworzono 15 osad po 42 mr., jedną czynszową wieczystą dzierżawę 127 mr., osady kowalską, karczemną i szkolną. Dochód ze wsi obliczono na 323 rs. 36½ kop.; czynsz ten wś poczęła płacić w 1847 r. *Lu. Krz.*

Słoniawy 1.) al. *Słonawy*, *Słoniawskie Holendry*, urzęd. *Słonawy-Hauland*, holendry, pow. obornicki, ciągną się na 2 klm. wzdłuż praw. brzegu Warty, naprzeciw holendrów Uścikowskich, między Obornikami a Bąblinem; par., poczta i st. dr. żel. w Obornikach; 16 dm., 155 mk. (44 katol., 111 prot.) i 182 ha (112 roli, 3 łąk, 33 lasu). S. powstały przy fol. Słoniawki na gruntach wójtowstwa obornickiego, w miejscu dawnej wsi S. 2.) **S.** *Stare*, niem. *Alt-Salzdorf*, dawniej *Alt-Słonawy*, wś, pow. szubiński, o 9½ klm. na wsch.-płn. od Kcyni. Graniczą z Mycielinem na wschodzie, a ku płn. przytykają do lasów: samoklęskiego i skórzewskiego; par. katol. Szaradowo, prot. Szubin, poczta w Zalesiu, st. dr. żel. w Szczepicach (Schepitz) o 6½ klm. i w Kcyni; 7 dm., 64 mk. (4 kat., 60 prot.) i 117 ha (52 roli, 15 łąk, 17 lasu). 3.) **S.** *Wielkie*, niem. *Gross-Salzdorf*, dawniej *Gross-Słonawy*, wś, tamże, między S. Staremi i Małemi (Słoniawkami); 21 dm., 186 mk. (28 kat., 158 prot.) i 389 ha (164 roli, 16 łąk, 137 lasu). 4.) **S.** *Małe*, tamże, ob. *Słoniawki.* *E. Cal.*

Słonica 1.) potok, powstaje w obr. Kobła Starego, pow. staromiejskim, na płd.-zach. stoku wzgórza Pod Kruszyną (400 mt.); płynie na płn.-wschód przez Kobło, Bereźnicę, Czukiew, Uherec Zaplatyński (trzy ostatnie w pow. samborskim), gdzie od lew. brz. wpada do Orebu, dopł. Dniestru. Długi 9½ klm. 2.) **S.**, rzeka, bierze początek w lesie Siwkowie, na płn. stoku góry Popoweszki (818 mt.), w obr. Truskawca, pow. drohobyckim. Płynie na płn. przez las Siwków, mija leśniczówkę Słonicę, źródło Zofii, odtąd na płn.-wsch. popod Truskawiec od płd.-wsch., następnie płn. granicą gm. Stanyły; przepływa Stebnik a przeszedłszy na obszar Bolechowiec skręca się na płn., potem płn.-zach., wreszcie w Raniowicach wpada od praw. brzegu do Tyśmienicy. Długa 23 klm. Przyjmuje liczne do-

pływy, między nimi od praw. brzegu: Worotyszcze, Woronkę i Woronę, a od lew. brzegu Dubicę. 3.) **S.** al. *Slanica*, *Sól*, potok, bierze początek w obr. gm. Soli, pow, żywieckim, tuż nad granicą szląską; płynie od zach. na wschód przez gm. Sól, Rycerkę Dolną a na obszarze Rajczy łączy się od pr. brzegu z Rycerką, dając początek rzece Sole. Przyjmuje od lew. brz. Baczmankę i Czarną. Długi 10 klm. Ob. *Sól* i *Soła*. *Br. G.*

Słonicze, struga, pod wsią kośc. Strzepczem, w pow. wejherowskim, dopł. Łeby (ob. „Słownik kaszubski“, ks. Pobłockiego, str. 88).

Słoniec, góra lesista, w obr. Łubna, pow. brzozowskim, na płn.-wschód od wsi, wzn. 460 mt. npm. (szt. gen.), nad doliną pot. Baryczki, dopł. Sanu. *Br. G.*

Słonim, miasto powiatowe gub. grodzieńskiej, położone na płn.-wschod. stoku płaskowzgórza, wzniesione 560 st. npm., na obu brzegach rz. Szczary, przy ujściu do niej rz. Issy i przy linii dr. żel. poleskich, na przestrzeni Białystok-Baranowicze, pod 53°6′ płn. szer. a 42°59′ wsch. dług., odl. jest o 166 w. na płd.-wschód od Grodna traktem poczt., wodą zaś 309 w. Właściwe miasto leży na lewym brzegu, przedmieście zaś, zwane Zamoście, na prawym brzegu Szczary, która na wprost ulicy Żyrowickiej dzieli się na dwa rękawy, okalające niewielką, niską kępę. Podług ostatnich spisów miasto ma 481 dm. murowanych i 1083 drewnianych i 22350 mk. (11114 męz. i 11236 kob.), w tej liczbie 2060 praw., 1484 katol., 520 mahomet. (Tatarów miejscowego pochodzenia) i 18381 żydów. W 1817 r. było w mieście: 658 dm. (4 murow.) i 2408 mk. (1340 żydów); w 1860 r. 1005 dm. (230 murow.) i 8203 mk.; w 1867 r. 1084 dm. (98 murow.), 180 sklepów (160 murow.), 293 składów towarów (45 murow.) i 10166 mk. (1284 pawosł., 1704 katol., 15 ewang., 362 mahom., 6801 żydów); w 1878 r. 1556 budynków (313 murow.), w tej liczbie 1046 dm. mieszkalnych (98 murow.) i 15351 mk. (7835 męz. i 7816 kob.; 3058 prawosł., 1532 katol., 2 ewang., 492 mahom. i 10212 żydów). W 1881 r. S. uległ pożarowi, przyczem spłonęło do 900 dm. Obecnie miasto posiada 2 cerkwie prawosł.: soborną p. wez. Przemien. Pańskiego (3166 wiernych) i parafialną p. w. św. Trójcy (1807 dusz); 2 kościoły katol., jeden parafialny na przedmieściu, a drugi filialny, przy klasztorze bernardynek, w którym obecnie gromadzone są na dożywocie zakonnice wszystkich reguł po skasowanych klasztorach żeńskich; meczet mahometański drewniany; 7 synagog żydowskich (3 murowane, z których najokazalsza pochodzi z 1642 r.), 14 domów modlitwy żydowskich, nie licząc wielu prywatnych, jak równie szkół i chederów. Większych i okazalszych gmachów S. nie posiada wcale. Największy plac w środku miasta zajmuje bazar, rudera brudna i odrapana, z podsieniami, z dachem dachówką krytym, trzy razy od samego budynku wyższym. Bazar ten, mieszczący około 150 sklepików, wznosi się na miejscu wspaniałej niegdyś rezydencyi Michała Ogińskiego, w której w 1784 r. z książęcym przepychem podejmował jadącego na sejm do Grodna króla Stanisława Augusta. Dokoła pałacu wznosiły się: teatr, drukarnia, ujeżdżalnia, warsztaty rzemieślnicze, gmachy mieszkalne dla artystów opery, baletników, rzemieślników i służby, wszystkie otoczone rozległemi i pięknemi ogrodami. Dzisiaj z tego wszystkiego pozostała niewielka oficyna piętrowa, na której liczne późniejsze przeróbki zatarły zupełnie ślady pierwotnej struktury. Oprócz tego o dawnej świetności jedynie świadczą olbrzymie fundamenta i kilkopiętrowe w głąb pieczary. Z ruin, w jednym końcu miasta sterczy szkielet kościoła poklasztornego, z całą kolumnadą frontową, a wewnątrz ze śladami ołtarzów, chórów i malowideł ściennych, z drugiej zaś strony miasta wznoszą się ruiny byłej fabryki sukiennej, która po spaleniu się, w ręce żydowskie przeszedłszy, w części mniej zniszczonej pomieszcza obecnie młyn parowy, gorzelnię i fabrykę drożdży prasowanych. Oprócz zwykłych urzędów powiatowych i miejskich S. posiada: sąd pokoju, sąd okręgowy z udziałem przysięgłych, dwóch notaryuszów sądu okręgowego, st. poczt., telegraf. i dr. żelaznej, zarząd żandarmeryi, sztab pułkowy i sztab batalionu kolejowego. Z zakładów naukowych znajdują się tu: szkoła powiatowa dwuklasowa męzka, takaż żeńska, szkoła dwuklasowa żydowska, szkoła elementarna parafialna i kilkadziesiąt szkół początkowych żydowskich (chederów). Z instytucyj towarzyskich posiada S. klub oficerski i drugi miejski. Przemysł fabryczny słabo rozwinięty, reprezentowany jest przez: gorzelnię, kilka browarów, fabrykę drożdży, fabrykę prostego tytuniu (machorki), 2 młyny parowe, 3 fabryki kafli, kilka cegielni i smolarnię. W 1870 r. istniało tu tylko 5 fabryk (gorzelnia, 2 garbarnie, cegielnia i fabryka wyrobów garncarskich), produkujących za 8080 rubli, w 1877 r. zaś 19 fabryk (powroźnicza, 4 browary, olejarnia, 2 młyny parowe, smolarnia, 3 garbarnie, 2 cegielnie, fabryka kafli i 4 wyrobów garncarskich), zatrudniających 47 ludzi i produkujących za 20155 rs. Przemysł rękodzielniczy, pozostający niemal wyłącznie w ręku żydów, znajduje się na nizkim bardzo stopniu rozwoju i zadawalnia zaledwie miejscowe potrzeby. W 1870 r. było w S. 596 rzemieślników (280 majstrów). Toż samo można powiedzieć i o handlu. Targi

odbywają się co czwartki i niedziele, jarmark zaś doroczny w drugi dzień Zielonych Świątek. W przystani na rz. Szczarze, wchodzącej w skład kanału Ogińskiego, w 1868 r. naładowano 23406 pudów, wartości 21251 rs., wyładowano zaś 35395 pud., wartości 19404 rs. Miasto posiada na własność 4097 dzies. ziemi. Paraf. kościół katol. p. w. św. Andrzeja, pierwotnie z muru wzniesiony został przez króla Aleksandra w 1493 r. Obecny zaś wspaniały kościół murowany, z dwiema wieżami, o przepysznie i ozdobnie malowanem sklepieniu, stanął w 1775 r. kosztem i staraniem miejscowego proboszcza ks. Ancuty i biskupa Giedrojcia. Długości ma 34, szerokości zaś 14 łokci. Prócz parafialnego jest w S. kościół p. w. Niepokalanego Poczęcia N. Maryi P., przy klasztorze bernardynek, założony w 1645 r. przez Aleksandra Judyckiego. Parafia katol., dekanatu słonimskiego, ma 8677 wiernych. Dawniej parafia słonimska miała kaplice: w Choroszewiczach, Hawinowiczach, Isajewiczach, Burzymowie i Derewianczycach. St. dr. żel. poleskich, na przestrzeni Baranowicze-Białystok, pomiędzy st. Żerbiłówka (o 26 w.) a Jeziernica (o 23 w.), odległą jest o 48 w. od Baranowicz a 150 w. od Białegostoku (st. dr. poleskich). Początek miasta ginie w pomroce odległych wieków. Pierwsze wspomnienie historyczne o S. odnosi się do XI w., zarówno bowiem Długosz, jak i latopiscy ruscy i litewscy wspominają, że w 1040 albo w 1044 r. w. ks. Jarosław Włodzimierzowicz spotkał się na polach słonimskich z Litwinami i pokonał ich tak przeważnie, że najechawszy potem właściwą Litwę do Niemna, przymusił ją do poddaństwa na czas niejaki. W 1103 r. wódz litewski Erdziwiłł, syn Montwiłła, napadał na Rusinów aż pod Słonim, pod którym w sto lat później Litwini ponieśli wielką klęskę od książąt ruskich. W XIII w. S. był grodem czyli posiadał zamek drewniany, który Kajdan, wódz Batego, w 1241 r. z ziemią zrównał. Zamek ten w tymże roku odbudował niewątpliwie Erdziwiłł, syn Ryngolta, panujący wówczas w Litwie i zajmujący te strony po ustąpieniu Litwinów. Podczas zaburzeń za Mendoga zdobył S. w 1252 r. Lew Daniłowicz, ks. halicki, w 1258 r. jednak, w skutek przymierza zawartego pomiędzy Danielem a królem Mendogiem miasto zostało przyznane ostatecznie za własność litewską. W 1276 r. ks. litew. Giligin osadził tu Litwinów z Prus, podobno z prowincyi Szaławii, chroniących się przed Krzyżakami. Z tych czasów pochodzą pewnie trzy osady w okolicy mka Zdzięcioła (Narcewicze, Pogiry i Zasiecie), z ludnością litewską, otoczone zewsząd ludnością słowiańską. Wkrótce potem miasto tak dalece wzrosło, że około 1290 r. Montwid, najstarszy syn Giedymina, w. ks. lit., otrzymawszy od ojca dzielnicę na Koraczewie i Słonimie, w nim założył stolicę swego księztwa. Opieka panujących z domu Jagiellonów oraz długie lata pokoju podniosły jeszcze więcej S., który w 1500 r. został miastem powiat. wwdztwa nowogródzkiego. Około 1508 r. S., stanowiący dotychczas z całym okręgiem ekonomię stołu królewskiego, wraz z wsiami: Surynki, Juryłycze i Sosnówka zamieniony został na ststwo grodowe, które w tym czasie posiadał Jan Litawor Chreptowicz h. Odrowąż. W 1532 r. Zygmunt I nadał miastu prawo magdeburskie Po unii Lubelskiej S. stał się miastem sądowem, ustanowione bowiem w nim zostały gród i ziemstwo. Że jednak miasto położone byłd opodal od drogi wielkiej i nie mogło się dla tego pomyślnie rozwijać, przeto Zygmunt Augusna przełożenie Iwana Hornosteja, podskarbiego litewskiego, wwdy nowogródzkiego i ssty słonimskiego (po Janie Radziwille h. Trąby i Bohuszu Bohowitynie h. Korczak), ustanowił przywilejem wydanym w Wilnie d. 13 maja 1558 r. dwa jarmarki dwutygodniowe: na zesłanie Ducha św. i na Boże Narodzenie. Zygmunt III potwierdził je w 1590 r. i przeniósł na Wniebowstąpienie Pańskie i na dzień św. Mikołaja. Rewizorowie królewscy rozmierzając w 1558 r. place w S. oznaczyli ilość czynszu mającego się wnosić przez mieszczan i z hojności Zygmunta Augusta obdarzyli miasto gruntami. Przywilejem z d. 4 stycznia 1591 r. Zygmunt III wznawiając prawa magdeburskie nadał miastu za herb lwa złotego z krzyżem podwójnym, nakształt h. Lis, w błękitnem polu (sstą słonimskim w tym czasie był kanclerz w. lit. Lew Sapieha h. Lis). Sejm z 1631 r. naznaczając S. na miejsce zjazdów przedsejmowych, zwanych sejmikami generalnemi al. generałami, przyczynił się znacznie do wzrostu miasta. Sejmiki te odbywały się w S. do 1685 r. Nadto w mieście odbywał się każdorocznie popis rycerstwa pow. słonimskiego i sejmiki do wyboru posłów na sejm i deputatów na trybunał. Lew Sapieha urządził w 1605 r. cech tkacki, co Zygmunt III w 1609 a Jan III w 1679 r. zatwierdzili. Władysław IV celem uporządkowania miasta dał w 1641 r. przywilej mieszczanom na wybudowanie ulic i rynku a na utrzymanie tego ustanowił opłatę targowego. W 1644 r. Kazimierz Leon Sapieha, marszałek nadworny lit. i ssta miejscowy, urządził i inne cechy, do których obowiązani byli należeć i Tatarzy rzemieślnicy. Po zniszczeniu miasta podczas wojen za Jana Kazimierza i zatraceniu oryginalnych przywilejów, król Michał w 1669 r. odnowił wszystkie prawa i nadania poprzedników. Najbardziej jednak podniosło się miasto w drugiej połowie XVIII w., kiedy

Michał Ogiński, hetman w. lit., otrzymawszy sstwo słonimskie, osiadł tu z licznym dworem na początku panowania Stanisława Augusta. Wzniósł on w środku miasta obszerny pałac, oraz wiele innych gmachów, między któremi celowały teatr i ujeżdżalnia, oraz około 1777 r. założył we dworze drukarnię, w której wytłaczał własne wiersze i inne pomniejsze pisemka. Najwięcej jednak dla podniesienia handlu i przemysłu przyczynił się wykopawszy własnym kosztem kanał łączący Jasiołdę ze Szczarą a tem samem Niemen z Dnieprem. Stanisław August jadąc w 1784 r. na sejm grodzieński przybył tu 13 września i hojnie był podejmowany. Ekonomia słonimska opłacała 20000 złp., sstwo zaś 491 złp. 20 gr. kwarty (w 1771 r.). Słonim posiadał liczne kościoły i zakłady religijne: fara p. w. św. Andrzeja, pierwotnie z drzewa a potem z muru wzniesiona; cerkiew praw. również starożytna, nieznanej erekcyi, otrzymała przywilej w 1554 r. od Zygmunta Augusta. Z zakonów najdawniejsi są bernardyni, dla których klasztor z kościołem (p. w. św. Trójcy) i szpitalem wymurował i uposażył w 1630 r. Andrzej Radwan, sekretarz królewski, z żoną Katarzyną. Klasztor bernardynek, z kościołem p. w. Niepokalanego poczęcia N. M. P. fundowali w 1645 r. z Judyckich Komorowska, podkomorzyna wiłkomierska, oraz Aleksander Judycki; później nieco sprowadzone zostały benedyktynki. Kościół p. w. Bożego Ciała dla kanoników lateraneńskich fundował w 1650 r. Jan Stanisław Sapieha, marszałek w. lit., a w 1653 r. Jan Kazimierz nadał szpitalowi prowent mostowego w mieście. Zgromadzenie franciszkanek wprowadzone zostało około 1660 r. przez Konstancyę z Judyckich Komorowską, dominikanów zaś z kościołem p. w. św. Michała, przez Krzysztofa i Dorotę Pokorszewskich, wojskich lidzkich. Najpóźniejszą fundacyą byli jezuici, którym August II w 1717 r. nadał całą ulicę w mieście, od Apanasowskiej do Tatarskiej idącą. Przy rezydencyi swej jezuici utrzymywali szkoły niższe (aż do retoryki włącznie), które komisya edukacyjna zupełnie zniosła. Po ostatnim rozbiorze Rzpltej S. w 1795 r. został miastem głównem gub. słonimskiej, utworzonej ukazem ces. Katarzyny II z d. 14 grudnia t. r., z części województw: nowogródzkiego, trockiego i brzeskiego, i składającej się z powiatów: słonimskiego, nowogródzkiego, lidzkiego, grodzieńskiego, wołkowyskiego, prużańskiego, kobryńskiego i brzeskiego. Gub. słonimska w następnym zaraz roku d. 12 grudnia połączoną została z gub. wileńską pod nazwą gub. litewskiej a S. zamieniony został na miasto powiatowe; od 1801 r. wchodzi w skład gub. grodzieńskiej. W 1812 r. d. 20 października niespodzianie był atakowany w S. i do szczętu zniesiony pułk 3 ułanów gwardyi cesarskiej francuzkiej przez jazdę ruską pod dowództwem gen. Czaplica, przyczem dowódca pułku gen. Konopka wzięty był do niewoli. Opis S. pomieściły „Kłosy“ (t. XIX, str. 45).

Słonimski powiat zajmuje wschodnią część gubernii i graniczy od północy z gub. wileńską, od wschodu z mińską, od południa z pow. kobryńskim, od zachodu zaś z prużańskim i wołkowyskim. Podług pułk. Strelbickiego ma 131·37 mil al. 6356·9 w. kw., podług Schweitzera tylko 6061 w. kwadr., podług zaś danych urzędowych z 1885 r. 6261 w., to jest 652,394 dzies., w tej liczbie 118,878 dzies. skarbowych. Powierzchnia powiatu w części północnej jest wyniosłą i wzgórzystą, w południowej nizinną i równą. Najwyższy punkt w powiecie, na południe od mka Zdzięcioła, we wsi Tarasowcach dochodzi do 924 st. npm. Cała ta przestrzeń wzgórzysta ma glebę piaszczystą i zwirowatą i jest małoleśną. Południowa część powiatu, dotykająca Jasiołdy, jest znacznie niższą; najwyższe punkty dochodzą tu w Marusinie do 617 st. a w Iwacewiczach do 593 st. npm. Gleba w tej części jest piaszczysto-gliniasta, miejscami kamienista. Niziny, przylegające do Polesia, pokryte są obszernemi błotami, łąkami i lasami. Oprócz rozległych pokładów torfu nie ma tu żadnych ciał kopalnych. Cała powierzchnia powiatu należy do dorzecza Niemna, za wyjątkiem nieznacznej części południowej, leżącej w dorzeczu Dniepru. Przedstawicielką systematu rz. Dniepru jest Jasiołda, płynąca przeważnie na pograniczu pow. słonimskiego z pow. prużańskim i kobryńskim i przybierająca niewielkie rzeczułki, jak Brzostowica. Jasiołda jest spławną na całej przestrzeni. Niemen aż do ujścia rzeki Szczary stanowi granicę od gub. mińskiej; jest żeglowny, w granicach jednak powiatu nie ma na nim przystani. Ważne miejsce pomiędzy rzekami powiatu zajmuje Szczara, przepływająca powiat od wyjścia kanału Ogińskiego aż do ujścia do Niemna. Będąc połączoną za pomocą kanału Ogińskiego z Jasiołdą, pomimo swej płytkości, stanowi ważną drogę handlową pomiędzy Niemnem a Dnieprem. Przystanie na Szczarze znajdują się w Słonimie oraz we wsiach: Sielec, Dobromyśl i Jugalin. Z dopływów Szczary ważniejsze: Myszanka, Łochozwa, Issa, Grywda i inne. Oprócz tego do systematu Niemna należą: Zelwianka, stanowiąca granicę z pow. prużańskim i rz. Mołczadź, uchodząca w granicach gub. mińskiej do rz. Promszy, dopł. Niemna. Jezior dość wiele, skupionych po większej części w południowej, błotnistej części powiatu, na pograniczu z pow. kobryńskim i prużańskim. Lasy znajdują się przeważnie we wschodniej części powiatu i łączą się z lasami Pole-

sia mińskiego; części zachodnia i północna są prawie bezleśne. Lasy zajmują 198,983 dzies. (96887 skarb. i 102,096 pryw.), t. j. 30·5% ogólnej przestrzeni. Przybierają one miejscami charakter puszcz i moczarowatych borów. Przestronniejsze ich obszary należą do dawnych dóbr koronnych i sapieżyńskich, należących obecnie do skarbu, mniejsze zaś do dóbr Pusłowskich i hr. Potockich. W 1885 r. było 182,368 mk., t. j. 29 na 1 w. kw., w 1878 r. liczono 161,155 mk. Co do zaludnienia pow. słonimski zajmuje ostatnie miejsce w rzędzie pow. gub. grodzieńskiej (najlepiej zaludniony białostocki, mający 62 mk. na 1 w. kw.). Bez miasta było w 1878 r. 145,764 mk. (70999 męż. i 74765 kob.), w tej liczbie: 109,432 prawosł, 19358 katol., 59 protest., 16,870 żydów i 45 mahom. Podług stanów było: 1269 szlachty, 342 duch. praw. z rodzinami, 5 katol. i 22 żydów. 17094 mieszczan, 52545 włościan skarb., 684 kolonistów, 67,719 włościan uwłaszczonych, 5831 stanu wojennego, 166 cudzoziemców i 87 osób innych stanów. Pod względem administracyjnym powiat dzieli się na 5 okr. pol. (stanów): Kossów, Różanna, Dereczyn, Zdzięciół i Byteń, obejmujących 23 gmin: Kossów, Borki, Giczyce, Pieski (w 1 okr.); Różanna, Dziewiątkowicze (maryńska), Mieżewicze, Żyrowicze (w 2 okr.); Dereczyn, Kuryłowicze, Stara Wieś, Kostrowicze, Czemiery (w 3 okr.); Zdzięciół, Pacowszczyzna, Kozłowszczyzna, Rohotna, Dworzec (w 4 okr.), Byteń, Dobromyśl, Szydłowicze, Derewna i Łuszniewo (w 5 okr. pol.). Miejscowości zaludnionych najwięcej z całej gubernii, bo 1035, w tej liczbie 16 miasteczek, 534 wsi mających mniej niż 25 mk., 355 od 25 do 100 mk., 141 od 101 do 500 mk. i 5 od 501 do 1000 mk. Miasteczka, oprócz pow. miasta Słonima, są: Byteń, Busiaż, Dworzec, Dziewiątkowicze Stare, Dereczyn, Derewna, Hołynka, Jeziernica, Kossów, Mołczadź, Różanna, Wężowiec, Zdutów, Zdzięciół (Djałtowo) i Żyrowicze. Urzędy rekruckie znajdują się w: Słonimie, Kossowie i Zdzięciole, sądy pokoju zaś w: Słonimie, Malatyczach, Albertynie i Kossowie. Pod względem kościelnym powiat słonimski dzieli się na 4 dekanaty (błahoczynia) prawosławne: słonimski, kossowski, byteński i zdzięciolski i obejmuje 50 parafij. Dekanat słonimski ma 12 par. praw.: Słonim (św. Trójcy), Dereczyn, Derewna, Górka, Jeziernica, Łukonica, Milkanowicze, Ostrowo, Porzecze, Synkowicze, Szczara i Szydłowicze, monaster w Żyrowiczach, cerkiew soborną w Słonimie (Przemienienia Pańskiego), 12 cerkwi paraf., 7 filialnych, 2 kaplice cmentarne i 36763 wiernych. W ogóle w 1878 r. było w powiecie: 36 cerkwi murow. i 37 drewn., 1 monaster murowany, 6 kaplic murow. i 11 drewn. Wszystkie parafie katol. pow. słonimskiego tworzą jeden tylko dekanat t. n., obejmujący 5 parafij: Słonim, Zdzięciół, Dworzec, Różanna i Kossów, mający 4 kościoły murow. i 1 drewn., oraz 7 kaplic murow. i 3 drewn. Dawniej było w powiecie 12 parafij; oprócz wymienionych jeszcze: Rendzinowszczyzna (z filią w Skrundziach), Mołczadź (z kapl. Wyszów, Luszniew, Kozłowicze i Łotwicze), Łukonica, Dereczyn (kapl. w Starej Wsi), Rohotna (fundacyi Wołłowiczów, z kapl. w Rohotence), Dziewiątkowicze Nowe (fundacyi Tekli z ks. Czetwertyńskich Śliźniowej, podkomorzynej słonimskiej, z filią w Rudni i z kapl. w Rudopolu, Reginowie) i Olszew (fundacyi Bułhaków, z kapl. w Pieskach, Sokołowie i Sporowie). Oprócz Słonima znajduje się w powiecie 3 synagogi murow. i 4 drewn. oraz 5 domów modlitwy żydow. murow. i 18 drewn. Główne zajęcie mieszkańców stanowi rolnictwo i uprawa lnu oraz przemysł leśny. Chodowla bydła dość rozwinięta. W 1877 r. było w powiecie: 16099 sztuk koni, 58209 bydła rogatego, 63704 owiec zwyczajnych, 13358 rasy poprawnej, 24350 świń, 375 kóz i 1 osioł. Przemysł fabryczny dość ożywiony. W 1870 r. było w pow. 106 fabryk, produkujących za 850,713 rs.; w 1877 r. 85 fabryk zatrudniało 1037 robotn. i produkowało za 1,107,554 rs. Ważniejsze z nich: 7 fabryk sukna (793 robotników i 848,492 rs. produk.), 12 gorzelni (79 robot. i 205,181 rs.), 21 terpentyniarni (68 robotn. i 23973 rs.), 1 huta szklana (9 robot. i 11,416 rs.), 13 garbarni (26 robot. i 9496 rs.), 4 browary piwne (9 robot. i 7404 rs.). Handel skupia się w Słonimie i na jarmarkach w miasteczkach. Corocznie odbywa się w powiecie 28 jarmarków, obroty na których wynoszą w ogóle od 40 do 50 tys. rs. Południowo wschodnią część powiatu przerzyna linia dr. żel. moskiewsko-brzeskiej, ze stacyami: Kossów i Domanowo, przez środek zaś przechodzi linia dr. żel. poleskich, na przestrzeni Baranowicze-Białystok, ze stacyami: Żerbiłówka, Słonim, Jeziernica i Zelwa. Na wszystkich tych stacyach są urzędy pocztowe i telegr. Nadto przerzynała powiat dawna szosa moskiewsko-brzeska i trakty pocztowe z Połonki, przez Słonim, Różannę, Wołkowysk do Grodna oraz od Domanowa, przez Byteń, Słonim, Wężowiec i Zdzięciół do granicy pow. nowogródzkiego. Dawny powiat słonimski należał do wwdztwa nowogródzkiego. Podług przywileju Zygm. Augusta z d. 30 kwiet. 1565 r. wydanego w Piotrkowie granice zaczynały się na północ od ujścia rz. Zelwy do Niemna i szły nurtem jej w górę, a potem rz. Różanką, dalej drogą wiodącą do Berezy, skąd przez rz. Jasiołdę do jez. Sporowskiego dotykały; ztamtąd do źródeł rz. Połonki i następnie korytem

rz. Molczadzi aż do ujścia jej w Niemen, którego łożem dosięgały do punktu wyjścia, t. j. do ujścia Zelwy do Niemna (ob. t. V, 340). Oprócz rozległych królewszczyzn, większa część powiatu należała do trzech historycznych rodów: Sapiehów, Chreptowiczów i Tyzenhauzów. Po 1831 r. fortuna Sapiehów stała się własnością skarbu; nieco wcześniej włości Chreptowiczów nabyte zostały przez Puslowskich; wreszcie klucz byteński Tyzenhauzów drogą spadku przeszedł na własność hr. Konstantego Potockiego. Mniej obszerne włości posiadają Jundziłłowie, oraz pojedyncze dobra: Mierzejewscy, Mikulscy, Połubińscy, Śliźniowie, Sicheniowie i in. Marszałkami powiatowymi byli (w porządku alfabetycznym): Broński Feliks (1817—25), Haraburda Michał Karol h. Habdank (1696—98), Jacynicz Stefan h. Odrowąż (1637), Jundziłłowicz Mikołaj h. Łabędź (1516), Mieleszko N. h. Korczak (1609), Makowiecki Jan h. Dołęga (1792—4), Piasecki Hieronim h. Gozdawa (1679), Połubiński Konstanty h. Jastrzębiec (1625), Połubiński Dymitr (1667), Pusłowski Wojciech h. Szeliga z odmianą (1798—1812), Pusłowski Ksawery, Sołtan Jan h. Syrokomla (1776), Sołtan Iwan (1563), Tyszkiewicz Marcin h. Leliwa (1632); Tyszkiewicz Piotr, Tryzna Grzegorz h. Gozdawa (1561), inny Tryzna Grzegorz (1634), Wołłowicz Kazimierz (1786-90), Wołłowicz N. (1854—9). *J. Krz.*

Słonimce, wś, pow. prużański, w 3 okr. pol., gm. Linowo, o 3 w. od Prużany, przy drodze z Prużan do Linowa, ma 50 dm., 200 mk. Podług lustracyi z 1566 r. (Lustr. IV, 165) sioło S., w sstwie prużańskiem, miało 30 włók, z tych 3 wł. wolne popowskie i 1 wolna wójtowska. Następnie należały do ekonomii prużańskiej, sprzedanej Trębickiemu.

Słonimska Wola, wś, pow. nowogródzki, w 1 okr. pol. wsielubskim, gm. Niehniewicze, ma 12 osad pełnonadziałowych; grunta pszenne, szczerkowo-glinkowate, miejscowość nieco falista, bezleśna. Własność dawniej Chreptowiczów. *Al. Jel.*

Słonin, wś i fol., pow. kościański, o 5 klm. na płd.-zach. od Czempinia (par., poczta i st. dr. żel.). Graniczy z Borowem, Górzycami, Witkówkami, Oborzyskiem i Jasieniem. „Słonimo“ z r. 1358, płacące dziesięciny bisk. poznańskim (Kod. Wielkop., n. 1383), zdaje się być Osłoninem z pod Kębłowa, w pow. babimoskim. Między r. 1368 i 1391 pisał się Piotr Suczka z S. (Kod. Wielk., n. 1597 i Akta grodz. pozn.); około r. 1564 dziedziczyła S. Lwowska (ze Lwówka); było tam wówczas $10\frac{1}{2}$ łan. osiadł., z których płacono bisk. poznańskim 4 zł. i 6 gr. fertonów; do r. 1580 przybył 1 łan osiadły. Przy schyłku zeszłego stulecia należał S. do ks. Jabłonowskiego, kaszt. krakowskiego, i wchodził w skład dóbr Racot. Obecnie wś ma 41 dm., 383 mk. (293 katol., 90 prot.) i 254 ha (225 roli, 12 łąk, 1 lasu). Fol. należy do okr. dworskiego Racot; rozdzielono go w nowszych czasach na dwie części, z których jedna zowie się Starym, a druga Nowym S. S. Stary ma 3 dm., 52 mk., a Nowy 1 dm., 55 mk. Właścicielką jest w. księżna Sachsen.-Weimar. *E. Cal.*

Słoninczyk, *Sołonynczyk*, las niedaleko Czańkowa, pow. uszycki, gm. i par. Dunajowce. Należy do Skibniewskich.

Słoninówka, młyn w Rzepienniku Marciszewskim, pow. gorlicki. *Br. G.*

Słoniny, pustka, pow. wieluński, gm. Skomlin, par. Ożarów, odl. 10 w. od Wielunia, 1 dm., 10 mk.

Słoniowszczyzna, wś, pow. bychowski, gm. Głuchy, ma 16 dm., 132 mk.

Słoniszki, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 63 w. od Nowoaleksandrowska.

Słonka al. *Słonne*, *Słone*, potok, bierze początek w obr. Słonnego, pow. myślenicki, na zach. stoków Gorców, między Turbaczem (940 mt.) od płd., a Szumiącą górą (834 mt.) od płn. Płynie na płn.-zach. przez wś Słonne i we wsi Rabce wpada do Raby od praw. brzegu. Długi 6 klm. Od strony płn. wznoszą się nad doliną potoku wzgórza: Grzebień (679 mt.) i Pilna (607 mt.). Potok ten pod nazwą „Słona“ wymieniony w przywileju Henryka, ks. krakowskiego i szląskiego z r. 1234, mocą którego tenże nadaje Teodorowi, wojewodzie krakowskiemu, prawo osadzania Niemców w lasach nad rzekami Dunajec, Rogoźnik itd., następnie w przywileju z 10 maja 1254, mocą którego Klemens i Marek, synowie Marka, woj. krakowskiego, zatwierdzają wszelkie darowizny uczynione przez ich stryja Teodora klasztorowi szczyrzyckiemu (Kod. Małop., I, 21 i 45). *Br. G.*

Słonkiszki, folw., pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 72 w. od Poniewieża.

Słonków, oh. *Słomków.*

Słonkówka 1.) grupa domów w Krzeszowie, pow. żywiecki. 2.) **S.**, ob. *Słomkówka.*

Słonna, *Słonne*, *Słonnica*, ob. *Słona*, *Słone*, *Słonica.*

Słonne, wś, pow. myślenicki, leży w górach, w dolinie pot. Słonki (dopł. Raby), na wschód od Rabki, wznies. 577 mt. npm. Od płn. zasłania wś góra Grzebień (679 mt. npm.), od wschodu Szumiąca góra (834 mt.) a od południa Trubacz (940 mt.). Na płn. graniczy S. z Zarytem, na wschód z Olszówką, na płd. z Ponicami. Wieś składa się z 124 dm. i 781 mk; 778 rz.-kat. i 3 izrael. Gleba zimna, owsiana, na stokach górskich. Pos. więk. (attyn. Rabki) wynosi 242 mr. lasu; pos. mniejsza ma

1045 mr. roli, 48 mr. łąk, 218 mr. past. i 145 mr. lasu. Lasy świerkowe. Ob. *Słone* 2). *Mac.*

Słonowice, w XV w. *Slanovicze*, wś i fol. nad rzką Łaszówką, pow. pińczowski, gm. i par. Kazimierza Wielka, odl. 23 w. od Pińczowa. W 1886 r. fol. S. rozl. mr. 438: gr. or. i ogr. mr. 322, łąk mr. 25, pastw. mr. 3, lasu mr. 37, nieuż. mr. 51: bud. mur. 2, z drzewa 7; płodozm. 4 i 10-pol.; las nieurządzony. Wś S. os. 20, mr. 88. Długosz podaje dwukrotny opis S. W pierwszym powiada, iż właścicielem wsi jest Jan Rej „haeres de Szumsko“ h. Oksza, który „Slanovicze“ otrzymał w posagu za żoną. Z łanów kmiecych, zagrod., karczem, dziesięcinę, wartości do 8 grzyw., pobierała prebenda i kanonia karniowska przy katedrze krakowskiej. W drugim opisie podaje, iż dziesięcinę, wartości 4 grzyw., pobierał uniwersytet krakowski. Fol. (według obu opisów) dawał pleban. w Kazimierzy (Długosz, L. B., I, 56 i II, 144). Według Trzecieskiego (Żywot Reja) Stanisław Rej, ojciec Mikołaja, posiadał Słanowice z Topolą i Bobinem. W 1581 r. S., dzierżawione przez Zawichojską (więc może jeszcze własność Rejów), miały $3\frac{1}{2}$ łan. km., 1 czynsz., 2 kom. z bydłem, 2 kom. bez bydła. Ta sama Zawichojska dzierżawi i Topolą podówczas. (Pawiń., Małop., 12, 442). *Br. Ch.*

Słonówka 1.) w górnym biegu *Sestratyn*, zwana, rzeka, bierze początek w pow. krzemienieckim; od Podzamcza płynie na płn. przez Radziwiłłów do Sestratyna, gdzie od praw. brzegu zabiera strugę (Biała Krynica?) nadpływającą od Krupca i zwraca się na płn.-zach. Od fol. sestratyńskiego płynie granicą pow. brodzkiego, poczem wchodzi na obszar Korsowa. Przyjąwszy od praw. brzegu pot. Sytenkę skręca na zachód, przepływa Leszniów, tworząc staw, a wyszedłszy z niego na granicy Leszniowa, Grzymałówki i Szczurowic wpada do Styru od praw. brzegu. W miejscu tym było dawniej rozległe stawisko, dziś mokradła, spławami zwane. Długość biegu w obrębie Galicyi 15 klm., całkowita zaś 34 klm. Dolina S. bagnista i moczarowata. Nazwa rzeki często bywa zmienianą na Łonówkę (par. *Sestratyn*) lub Sławnię (ob. *Radziwiłłów*). 2.) **S.** (mylnie), lewy dopływ Olszy al. Olzy, na Szląsku austr. Ma być *Słonawka* (ob.). *Br. G.*

Słonowka, słoboda nad rz. Oskołą, pow. nowooskolski gub. kurskiej, ma 670 dm., 3134 mk., szkołę, 7 nieznacznych jarmarków.

Słonowo 1.) łączka na Łagiewnikach, pow. kościański. 2.) **S.**, pow. obornicki i wrzesiński, ob. *Słomowo*.

Słońsk, 1185 *castrum Zlonense*, wś włośc. nad Wisłą, pow. nieszawski, gm. i par. Raciążek. Leży w nizinie nadwiślańskiej, lewego brzegu rzeki, w pobliżu Ciechocinka, przy drodze z Nieszawy do Torunia. Posiada dom modlitwy ewang., szkołę początkową, 35 dm., 248 mk., 1599 mr. Na obszarze wsi jezioro, mające do 9 mr. obszaru. W 1827 r. S. wś rząd., miała 32 dm., 283 mk. Był tu dawniej kościołek filial. katol., podupadły ze starości w początkach bieżącego wieku. Istnieją tu źródła słone, z których wywarzano sól zapewnie jeszcze w czasach przedhistorycznych. Zdawna tu istniał też gród książęcy, zapewne mający na celu odpieranie najazdów pruskich. W 1185 r. ks. Leszek (Lesco) nadaje „castrum Zlonense cum omnibus appendiciis ejus“ kollegiacie P. Maryi we Włocławku“ (Kod. Mucz. Rz., II, 5). Po sprowadzeniu Krzyżaków oddał im Konrad S. z okolicznemi wsiami, jak to widać z układu zawartego w 1235 r. 17 paźdz., którym Krzyżacy ustępują Dobrzynia za Nieszawę Starą (pod Toruniem) z okolicą a pozostawiają sobie Słońsk z warzelnią soli. Książę zastrzegł sobie tylko 14 korcy soli i 4 biskupowi. Mimo to jednak na akcie nadania wsi Ostrowsko kościołowi w Gnieźnie przez ks. Konrada (in colloquio Pomuzow) podpisał się Symon kasztel. „de Slonsk“ (Kod. Wielk., 229). Następnie kasztelania słońska wraz z Gniewkowem stanowi dział Kazimierza, syna Ziemomysła ks. kujawskiego (Janko z Czarnkowa, 22 rozdz.). Książęta kujawscy Przemysław i Kazimierz, pożyczywszy pieniędzy od bisk. kujawskiego, oddali mu w zastaw za 40 grzyw. ziemię słońską, Gniewków i Wielką Wieś a za 100 grzyw. sam Słońsk. Wynikłe ztąd spory zakończył układ w 1311 r. (Kod. Mucz. Rz., II, 641). Niema śladu by S. posiadał kiedy prawo miejskie. W reg pobor. z 1585 r. wieś kościelna S. zostaje (jako starostwo) w posiadaniu wojewodziny brzesko-kujawskiej, która płaci od $3\frac{1}{2}$ łan., 4 zagr., 4 osad., 3 rybak. (Pawiń., Wielkop., I, 250). Dykcyonarz Echarda (Siarczyński) nazywa S. miastem i stolicą powiatu w ziemi dobrzyńskiej. W 1771 r. S. był dzierżawą królewską, w ręku Ignacego Kościeleckiego, który płacił 625 zł. kwarty (Płata wojska, 1771 r.). S. stanowił do końca XVIII w. kasztelanią mniejszą. Ostatnim kasztelanem był Kajetan Sierakowski, mianowany 1787, zmarły 1841 r. Bank Polski, administrując warzelniami ciechocińskiemi, zamierzał wznowić i w S. produkcyą soli. Część S. została wcielona do rozwijającego się zakładu kąpielowego w Ciechocinku. Długosz opisując pod 1043 r. walkę Kazimierza z Masławem powiada, iż ten ostatni schroniwszy się do Prus podbudził do walki Prusaków, Jadźwingów, „Slunenses“ i inną dzicz ziemi pruskiej. Kromer powtarzając ten szczegół odnosi nazwę „Slunenses“ do mieszkań-

ców okolic Słońska. O S. pisał Winc. Hip. Gawarecki w rozprawie p. t. „Słończykowie, i S., wiadomości topograficzno-historyczne, (Bibl. Warsz. 1857, III, 521). *Br. Ch.*

Słońsko, rusku *Solońsko*, wś, pow. drohobycki, 13 klm. na płn.-wschód od Drohobycza, 10 klm. na płd.-zach. od sądu pow. i urz. pocz. w Medenicach. Na płn.-zach. leżą Lipowice, na płn.-wschód i wschód Dołhe, na płd. Gaje Niżne i Delawa, na zach. Michałowice. Wieś leży w dorzeczu Dniestru. Wody płyną z zach. strony obszaru na płn. do Tyśmienicy. Zach. część obszaru lesista (Słoński las, 321 mt.). Własn. więk. (fundacyi hr. Skarbka) ma roli or. 160, łąk i ogr. 120, past. 7, lasu 1131 mr.; wł. mn. roli or. 339, łąk i ogr. 219, past. 248, lasu 35 mr. W r. 1880 było 99 dm., 574 mk. w gm., 2 dm., 26 mk. na obsz. dwor. (207 rz.-kat., 372 gr.-kat., 21 wyzn. izr.; 569 Rusinów, 31 Polaków). Par. rz.-kat. w Rychcicach, gr.-kat. w Michałowicach. We wsi jest cerkiew i kasa pożyczk. gm. z kapit. 4219 złr. *Lu. Dz.*

Słońsko al. *Słońsk*, urzęd. *Słonsk*, wś i dwór, pow. inowrocławski, o 7 klm. na wschód.-płn. od Inowrocławia. Graniczy z Parchaniem, Olszewicami, Balinem, Latkowem i Sadłowicami; par. Sadłowice (dawniej Parchanie), poczta i st. dr. żel. w Inowrocławiu. S. dziedziczyli w r. 1489 Słońscy; z nich posiadał jeszcze w r. 1580—3 Stanisław 4 łany i 6 zagrodn.; równocześnie miał Adam Baliński 2 łany os., 6 zagr. 1 rzemieśl. Wieś ma obecnie 9 dm., 88 mk. katol. i 156 ha (150 roli). Dwór z parcelami (38 dm., 287 mk.), z któremi tworzy okrąg dworski, ma 45 dm., 457 mk. (435 kat., 22 prot.) i 809 ha (438 roli, 340 łąk, 13 lasu); czysty dochód z ha roli 10·57, z ha łąk 16·84, z ha lasu 1·96 mrk.

Słony 1.) potok, powstaje w obr. Jastrzębi, pow. grybowski, w biegu płn.-zach. przechodzi na obszar Słonej (pow. brzeski) i w końcu zwróciwszy się na zach. w obr. Bieśnika wpada od praw. brzegu do Paleśnicy, dopł. Dunajca. Długi $5^1/_4$ klm. 2.) **S**, mały prawy dopływ Sanu. Por. *Słona.* *Br. G.*

Słony Dół, ob. *Krzcińskie jezioro.*

Słopanowo, *Zlopanowe* r. 1218, *Lopanowo* i *Slopanowo* r. 1393, *Szlopanowo* r. 1580, wś kośc. i dwór, pow. szamotulski, dek. obornicki, o $2^1/_2$ klm. na płd. od Obrzycka. Graniczy z Obrowem, Obrzyckiem i Kobylnikami; par. w miejscu, poczta w Obrzycku, st. dr. żel. w Szamotułach (Samter) o 9 klm. i nieco dalej w Wronkach. Zlopanowe w bulli Honoryusza III z dnia 31 maja 1218 r., wyliczającej posiadłości klasztoru łekneńskiego, ma być tem Słopanowem (Kod. Wielkop., n. 101). Między r. 1364 i 1399 pisali się z S. Wincenty i Dzierzysław Nosala Słopanowscy (Kod. Wielk. i Akta gr. pozn.); z nich posiadał Adam w 1580 r. 4 półłanki, ćwierć karczm. i 4 zagrod.; na drugiej części S. mieli Kobylnicy 2 łany, 3 zagr. i 1 strycharza; późniejszymi dziedzicami byli: Włostowscy, Kąsinowscy, Zbyszewscy, Brudzewscy, Gralewscy i Ostrowscy. Na piaskach S. znajduje się cmentarzysko, w którem wykopano popielnice, drobne naczynia i groty kamienne. Kościół p. w. św. Mikołaja istniał już przed r. 1510; przez pewien czas był w ręku protestantów, wrócił w r. 1630 do katolików. W miejsce starego wystawił w r. 1695 nowy kościół Jan Kąsinowski, sędzia wałecki, dziedzic wsi. Par., liczącą 630, dusz składają: Karczemka, Ordzin, Pęczków i S. (szkoła par.). Wś z młynem ma 19 dm., 155 mk. (132 kat., 23 prot.) i 246 ha (201 roli, 20 łąk). Dwór z Karczemką ma 12 dm., cegielnią, 229 mk. kat. i 607 ha (360 roli, 48 łąk, 167 lasu). Właścicielką jest pani L. Turnina. *E. Cal.*

Słopanowo, właściwie *Człopa*, niem. *Schloppe*, dok. 1245 *Szlopa*, 1284 *Slopa*, 1349 *Sloppe*, miasteczko w Prusach Zach., w pow. wałeckim, w płd.-zach. klinie prowincyi, o 31 klm. na płd.-zach. od Wałcza; gleba piaszczysta, sapowata, leży bowiem wśród licznych jezior i rzek (Deichsel, Muehlenteich, Muehlenfliess itd.); st. kol. w Wieleniu. Cztery bite trakty się tu schodzą: z Wałcza, Frydlądu, z Woldenberga i Wielenia. S. ma urz. pocz., sąd okr., kasę leśniczą, urz. pobor., szkołę katol. 1-klas. i ewang. 5-klas. Do miasta należą: fol. Gramsthal, oberża Koenigsthal, wś Koeniglich Krumpohl, wyb. Werthsburg i leśn. Człopa i Schutzwald; razem 2827 ha: 541 lasu, 174 łąk, 1638 roli orn. W 1885 r. było w ogóle 236 dm., 470 dym., 2175 mk., 310 kat., 1679 ew., 184 żyd., 2 bezwyznan. Mieszkańcy trudnią się rolnictwem, drobnym przemysłom i handlem; co rok odbywa się 8 jarmarków. Dwa zamczyska są w Człopie: jedno naprzeciw kościoła katol., drugie nieco za miastem. Oba zupełnie z murów ogołocone. Miasteczko jest gniazdem rodziny Czarnkowskich h. Nałęcz, po której wygaśnięciu na Władysławie Czarnkowskim, stście osieckim, przechodziło do rąk Gębickich, Naramowskich i Sułkowskich. Dziś jest własnością rządową. Czarnkowscy założyli tu kościół par. p. w. św. Wojciecha. Był on z drzewa stawiany i spłonął r. 1637. Wzniesiony na nowo, został poświęcony przez Wojc. Tholibowskiego, bisk. poznańskiego, d. 8 list. 1660 r. Do par. (dek. wałecki) należą: Bevilsthal, Birkholz, Buchholz, Buchholzer-Muehle, Człopa, Dolfusbruch, Dranowo wś i folw., Dueppe, Friedrichsmuehle, Gollin czyli Gałęzowo, Gramsthal, Gramsvalde, Jagolice (Jagolitz), Krumpohl Adlig i Koeniglich, Nikorsk (szk. par.),

Prellwitz, Salm, Szonawa (Schoenow), Trellin, Wołowe Lasy (Eichfier, szk. paraf.) i Eichfiermuehle. Kościoły filialne są w Nikorsku, p. w. św. Bartłomieja, murowany, r. 1838 w miejsce drewnianego wystawiony, r. 1840 benedykowany i w Wołowych Lasach. W 1888 r. par. miała 1206 dusz. Dawniej znajdowały się w parafii jeszcze kaplice we wsiach: Gałęzowie i Załom, kościoły zaś w Birkholz, Jaglicach, Buchholz, Pieczyskach, Treblinie i Szonawie (ob. Opis histor. kośc. par. w dawnej dyec. poznańskiej p. Łukaszewicza, I, 226). W kaplicach tych i kościołach zwykle w święta i niedziele bakałarze miejscowi wykładali dzieciom katechizm, a starszym czytali kazania z postyl niemieckich, ludność bowiem w tych stronach już w r. 1641 była niemiecką. Według przywileju z r. 1245 Człopa była już miastem (ob. Kod. Wielkop., I, Nr. 249). Najstarszy zachowany przywilej wystawił r. 1614 Adam Sędziwoj Czarnkowski, woj. łęczycki, nadając miastu oprócz gruntu miejskiego rybołówstwo małemi narzędziami w M. i W. Rochlinie, także w strudze człopskiej i „Rodrancken“, dalej wolne łowy, pastwiska i drzewo w człopskich lasach lecz w pewnych tylko granicach. Przy wyborach na burmistrza prezentuje miasto 5 kandydatów, z których dziedzic jednego wybiera; sądy cywilne należą do miasta, w sprawach kryminalnych atoli zastrzega sobie nadawca potwierdzenie wyroków. R. 1637 do szczętu zgorzało, tak samo r. 1739; r. 1765 zniszczył pożar 90 domów. Przy okupacyi pruskiej znajdowała się Człopa w nędznym stanie. Rząd tedy udzielił mieszkańcom zapomogę i sprowadził niemieckich kolonistów. R. 1781, gdy dziedzicem był v. Dolfuss, pobierał burmistrz 36 tal. rocznie, senator 16 tal. 3 gr., pisarz 24 tal. 4 gr., sługa miejski oprócz munduru 23 tal. 7 gr.; za materyały do pisania likwidowano 8 tal. 6 gr. Od czasu okupacyi pruskiej miasteczko często zmieniało posiadaczy. Fryderyk Wilhelm II, król pruski, kupił te dobra i darował je hr. Lichtenau. Odkupił je znów Fryderyk Wilhelm III i do dóbr stołowych wcielił. R. 1807 otrzymał je od cesarza Napoleona książę Berthier, ale kongres wiedeński dar ten unieważnił. Około r. 1564 zastawił te dobra Wojciech Czarnkowski Wedlom za 23,000 złp. Ku końcowi XVIII w. zaś wartość dóbr podług urzędowej taksy wzrosła do 94,000 tal. W 1783 r. liczyła Człopa 166 dm., 1018 mk. (230 żyd.); 1804 r. 210 dm., 1387 mk. (315 żyd.); 1839 r. 203 dm., 1569 mk. (311 żyd., 100 kat.). Luteranizm wcześnie się tu rozszerzył, lecz później nastąpiła reakcya, wskutek której r. 1618 luterski pastor Fabian musiał miasto opuścić. Odtąd luteranie odprawiali nabożeństwo w oratoryum za zezwoleniem dziedzica, ale i to potem utracili. Dopiero 1791 r. wystawili ewangielicy kościołek, który jednak się spalił i w 1825 r. stanął nowy kościół drewniany. Żydzi wystawili nową synagogę r. 1770 (ob. Gesch. d. Dt. Croner Kreises von Schmitt, str. 212-214 i Raczyński „Wspom. Wielkop.“, II, 99—101). 2.) **S.**, nadleśn., tamże, 5244 ha: 44 roli or., 36 łąk, 5115 lasu W 1885 r. 6 dm., 6 dym., 41 mk. W skład nadleśnictwa wchodzą leśnictwa: Dolfusbruch, Wołowe Lasy, Hahnfier, Muehlheide, Płocica i Tuczyńskie rogatki. *Ks. Fr.*

Słopiec 1.) *Szlachecki* i *S. Rządowy*, 1579 r. *Słopiecka Wola*, dwie wsi, pow. kielecki, gm. Szczecno, par. Daleszyce, odl. 14 w. od Kielc a 20 w. od Chęcin. Posiada pokłady marmuru ciemno orzechowego, twardego, który używany był na chodniki w Warszawie, Kielcach i Radomiu między 1840 a 1850 r. W 1827 r. S. Rządowy miał 10 dm., 64 mk. S. pryw. 15 dm., 114 mk. Według reg. pob. pow. wiślickiego z r. 1579 we wsi Słopiecka Wola, w par. Pierzchnica, Stan. Borek płacił od 4 osad., 2 łan., 2 zagr. z rolą, 1 biednego (Pawiński, Małop., 225). 2.) **S.**, obręb leśny w kieleckim urzędzie leśnym. Wieś ta wchodziła w skład ekonomii rządow. Kielce. *Br. Ch.*

Słopiszcze 1.) wś nad rz. Ptyczem, pow. bobrujski, w gm. Nowo-Dorohi, ma 7 osad; grunta lekkie, łąk obfitość. 2.) **S.**, mylnie *Złobiszcze*, zaśc. w pobliżu rz. Kowalówki, pow. ihumeński, w 1 okr. pol. i par. katol. Uzda, gm. Szack (o 6 w.), ma 5 osad. Należał dawniej do domin. Kowalewicze Lipskich, następnie w części przeszedł na skarb, z kolei własność Popowa, obecnie Bungego, właściciela domin. Kowalewicze. Miejscowość wzgórzysta, grunta szczerkowe, glina w podłożach. *Al. Jel.*

Słopna, wólka, w Białej Niżniej, pow. grybowski, 29 dm., 175 mk. *Br. G.*

Słopnica 1.) al. *Słopnicki potok*, powstaje na granicy gm. Słopnic Królewskich i Szlacheckich, w pow. limanowskim, na wys. 720 mt. npm. Zabrawszy obustronnie liczne źródlane dopływy, płynie wprost na płn., wzdłuż granicy obu Słopnic, wąską podgórską doliną, następnie cokolwiek szerszą przez obszar Tymbarka i uchodzi w Zamieściu do Łososiny od praw. brzegu. Z dopływów znaczniejsze są: Mogilnica i Czarna rzeka. Długi 12 klm. Ujście leży 350 mt. npm. Pędzi liczne młyny wodne. Doliną potoku idzie gościniec bity z doliny Kamienicy przez Zalesie do doliny Łososiny, łączący się tu z traktem mszańsko-limanowskim. 2.) **S.** (mylnie), ob. *Stolnica* i *Stopnica*. *Br. G.*

Słopnica *Królewska* i *S. Szlachecka*, dwie wsi, pow. limanowski. S. Królewska leży na

wschodnim stoku Łopienia, lesistej góry (951 mt.) a na lew. brzegu Słopnickiego pot. Ciągnie się długim szeregiem domów (wzn. 474 mt. npm.) wzdłuż potoku i drogi z Tymbarku do Łącka i Tylmanowy. We wsi [stary drewniany kościół, erygowany przez Kazimierza W. 1337 r., na południowym zaś krańcu wsi, nad pot. Mogilnicą (dopł. Słopnickiego pot.), kaplica św. Trójcy, w której się 4 razy na rok msza św. odprawia. Wś ma 345 dm. i 1982 mk., 1954 rz.-kat. i 28 izrael. Szkoła ludowa. Obszar S. przecinają liczne górskie potoki spływające z Łopienia, z których najznaczniejszy jest Czarna rzeka. Na wschód od wsi, również wzdłuż rzeki i przy gościńcu ale po praw. brzegu Słopnickiego pot. ciągnie się S. Szlachecka, licząca 254 dm. i 1611 mk., 1541 rz.-katol. i 70 izrael. Obszar więk. pos. w obydwóch wsiach należy do kilku właścicieli, wynosi 540 mr. roli, 125 mr. łąk, 129 mr. pastw. i 634 mr. lasu; pos. mn. ma 1355 mr. roli, 371 mr. łąk, 508 mr. past. i 24 mr. lasu. W 1581 S. Szlach. należała do Jana Mostowskiego i miała 5 łanów km., 2 zagrody bez roli, 1 komor. z bydłem i 1 kom. bez bydła. S. Królewską trzymał Lubomirski i składała się ona z 7 łan. km., 4 zagród bez roli, 3 kom. bez bydła i karczmy na $^1/_2$ roli. Obydwie wsi otoczone od zachodu i wschodu górami, graniczą na płn. z Tymbarkiem. *Mac.*

Słopsk, wś włośc., pow. radzymiński, gm. Małopole, par. Kobyłka, ma 223 mk., 1108 mr. W 1827 r. 18 dm., 195 mk., par. Niegów.

Słopska Wólka, wś i fol., pow. radzymiński, gm. Małopole, par. Niegów, odl. 15 w. od Radzymina, ma 81 mk. W 1827 r. 5 dm., 46 mk. Dobra S. Wólka, Niegów, Zielinów i Trojany były w 1853 r. własnością Zielińskiego. W 1872 r. fol. Słopska Wólka rozl. mr. 1011, gr. or. i ogr. mr. 244, łąk mr. 93, pastw. mr. 60, lasu mr. 533, zarośli mr. 20, wody mr. 47, nieuż. mr. 15; bud. mur. 3, z drzewa 13; płodozm. 9-pol.; las urządzony. Folwark ten obecnie jest podzielony na kilka części. Wś Słopsk os. 21, mr. 1108; wś Słopska Wólka os. 8, mr. 9. *Br. Ch.*

Słoptów, w XV w. *Slepthow*, 1588 r. *Slapthow*, wś i fol., pow. sandomierski, gm. Lipnik, par. Goźlice, odl. od Sandomierza 20 w., ma 12 dm., 82 mk. W 1827 r. było 14 dm., 88 mk. Dobra S. składały się w 1885 r. z fol.: S. i Małżyn, rozl. mr. 913: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 289, łąk mr. 8, past. mr. 4, nieuż. mr. 6; bud. mur. 1, z drzewa 9; fol. Małżyn gr. or. i ogr. mr. 441, łąk mr. 54, pastw. mr. 38, zarośli mr. 38, w odpadkach mr. 26, nieuż. mr. 9; bud. mur. 1, z drzewa 3. Pokłady kamienia budowlanego. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś Małżyn os. 11, mr. 129; wś Łownica os. 67, mr. 363. W połowie XV w. wś S., w par. Goźlicze, własność Łukasza Łowienickiego, miała łany km., karczmy, zagr., z których dziesięcinę płacono bisk. krakow. (Długosz, L. B., II, 336). W 1508 Hieronim Łowieniecki płacił poboru gr. 12. W 1578 Anna Łowieniecka płaciła od 4 osad., 2 łan., 2 zagr. z rolą, 1 kom.; Jan Łowieniecki od 3 osad., $1^1/_2$ łan., 1 kom.; Mateusz Łowieniecki od 2 osad., $1^1/_4$ łan., $^1/_4$ pustki (Pawiński, Małop., 172, 459). *Br. Ch.*

Słopy, pow. kałuski, ob. *Kuliszówka.*

Słostowice, w 1521 r. *Zlosthowicze*, wś i fol., pow. piotrkowski, gm. i par. Kamieńsk. Wś ma 37 dm., 227 mk., 271 mr.; fol. 3 dm., 37 mk. należy do dóbr Pytowice (ob.). W 1827 r. było 19 dm., 175 mk. Na początku XVI w. dziesięcina z łan. km. i fol. szła dla plebana w Kamińsku (Łaski, L. B., I, 502). Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1552 Strzelecki płacił tu od 5 osad.; Pytowski (młyn dziedz.) od 3 osad. (Pawiń., Wielkp., II, 286). *Br. Ch.*

Słoszewo, zapewne *Slawoszewo*, wś i kol., pow. płoński, gm. i par. Sarbiewo, odl. o 6 w. od Płońska. Wś ma 14 dm., 166 mk., 156 mr.; kol. 12 dm., 123 mk., 380 mr. W 1827 r. 7 dm., 53 mk. Wś S. lit. A. wchodziła w skład dóbr Cwiklinek.

Słoszewo, mylnie *Stoszewo*, urzęd. *Sloszewo*, wś, pow. gnieźnieński (Witkowo), o 4 klm. na płn. od Powidza, na wsch. brzegu jez. Skorzęcińskiego; par. i poczta w Powidzu, okr. wiejski Wylatkowo, st. dr. żel. w Odrowążu o 13 klm. i w Trzemesznie; 8 dm. i 78 mk.

Słoszewo, niem. *Sloszewo*, dok. *Schalschow, Czolschau*, 1667 r. *Słoszewy*, dobra, pow. brodnicki, st. p., tel. i par. kat. Wrocki (o 5·5 klm.), st. kol. Brodnica (o 12 klm.). W skład dóbr wchodzą fol. Florencya (4 dm., 87 mk.) i Melzak (1 dm., 11 mk.). Cały obszar ma 676 ha (40 łąk, 514 roli or.), 15 dm., 50 dym., 288 mk., 217 kat., 71 ew. Za czasów krzyżackich należało S. do komturstwa kowalewskiego. R. 1386 występuje w dok. Hanusz z S. na Małem Ostrowitem pod Golubiem jako z obowiązany do służby wojennej (ob. Onarod. pol. p. Kętrz., str. 116). R. 1448 dostaje tenże Hanusz 11 włók w M. Ostrowitem (str. 131). R. 1667 było tu 24 włościan bez sołtysa i lemanów (ob. Wizyt. Strzesza, str. 328). R. 1710 dawały S. mesznego 4 kor. żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Potockiego, str. 556). Dawniej (r. 1444) miało S. kościół par. R. 1670 pisze wizytator Strzesz, że kościół od wielu lat w gruzach. Nawet o włókach kościelnych zupełnie zapomniano. Dopiero w połowie XVIII w. wyczytał prob. Adam Spuszyński przypadkiem w starym przywileju u sołtysa w Małkach, że Krzyżacy nadali kośc. słoszew

skiemu 4 włóki, rozpoczął tedy proces o ich wydanie z pożądanym skutkiem. W 1757 r. kazał Józef Pląskowski, ssta brodnicki, przez urzędowego miernika odmierzyć 3 włóki dla proboszcza, równocześnie oddał dawniej zabrane 2 włóki plebance wrockiej. Niebawem kościół został odbudowany; tenże sam Józef Pląskowski później odebrał te 3 włóki i 2 we Wrockach. Niebawem potem nastąpił rozbiór Polski, a S. objął niejakiś Kayser, który i włóki i kościół uważał za swą własność. Na domy dla robotników brał materyał z murów niedokończonego kościoła. Władza duchowna zezwoliła na rozebranie kościoła, aby przynajmniej materyał uratować i użyć go do naprawy kościołów w Łobdowie i Wrocku (ob. Utrac. kośc. ks. Fankidejskiego, str. 68). *Ks. Fr.*

Słotino, sioło nad rucz. Żukowskim, pow. aleksandrowski gub. włodzimierskiej, o 25 w. od Aleksandrowska, ma 39 dm., 267 mk. Sioło to istniało już za czasów Iwana Groźnego.

Słotniki, wś, pow. rossieński, gm. Mankuny, o 22 w. od Rossień.

Słotowa, wś z os. *Berdychów*, 1508 *Szlosztowa*, 1536 *Slotowa*, pow. pilzneński, w okolicy pagórkowatej, nad potokiem dopł. Wisłoki z praw. brzegu, 4 klm. na płd. od Pilzna. Par. rz.-kat. w Pilznie. Składa się z 192 dm. i 1081 mk., 1070 rz.-kat. i 11 izrael. Obszar więk. pos. wynosi 162 mr. roli, 8 mr. łąk, 16 mr. past. i 17 mr. lasu; pos. mn. ma 1188 mr. roli, 108 mr. łąk, 214 mr. past. i 176 mr. lasu. W 1536 (Pawiński, Małop., 539) Slotowa, wieś król. (sstwa pilzneńskiego), miała 38 kmieci na 18 łanach, płacili czynszu po 1 grzywnie z łanu. Sołtys pobierał szóstą część dochodów. Kmiecie składali 54 korcy owsa, kury, jaja, sery itd. Sołtys miał łan i 2 kmieci na łanie, którzy mu płacili grzywnę i karczmę płacącą 3 grzywny, kury, jaja itd., wreszcie 4 zagrody i 2 opuszczone sadzawki a 3 inne. Sołtystwo szacowano oddzielnie na 200 grzywien. S. graniczy na płn. z Pilznem, na zach. przez lasy ze Zwiernikiem, na wschód ze Strzegocicami a na płd. przez lasy z Zagórzem i Lubczą. *Mac.*

Słotówka, potok, bierze początek w obr. Słotowy, pow. pilzneńskim, tuż nad granicą z gm. Zwiernikiem, z pod wzgórza Budyna (388 mt.); płynie między domostwami Słotowy na płn.-wschód, aż do Strzegocic; tu skręca na płd.-wschód, przepływa wś Bielowy, w obrębie której przeciąwszy gościniec pilźneńsko-jasielski, wpada do Wisłoki z lew. brzegu. Długi 8 klm. W Bielowach przyjmuje od praw. brzegu znaczny dopływ b. n.

Słotwin, wś, pow. płoński, gm. Załuski, par. Krysk. odl. o 9 w. od Płońska, ma 34 dm., 282 mk., 787 mr.

Słotwina 1.) al. *Słotwiny* al. *Joanna*, kol., pow. brzeziński, gm. Długie, par. Jeżów, ma 11 dm., 124 mk., 225 mr. włośc.; os. dwor. ma 1 dm., 5 mk., 8 mr. Wchodziła w skład dóbr Długie. 2.) **S.**, os. leś., pow. częstochowski, gm. Popów, ma 2 dm., 4 mk., 15 mr. należących do majoratu rząd. *Br. Ch.*

Słotwina al. *Sołotwina*, potok, powstaje w obr. Moczerad, pow. mościskim, na płn. krańcu wsi; płynie na płd., zrasza łąki po wsch. stronie wsi Złotkowic, zasila tu znaczny staw, do którego od płd. wpływa pot. Zazawka al. Czystyna, wraz z dopływem od Tamanowic. Wyszedłszy ze stawu zwraca się na zach. i podąża przez Horysławice, poniżej których uchodzi w Hussakowie do Buchty z praw. brzegu. Długi 10 klm. Por. *Sołotwina. Br. G.*

Słotwina, wś, pow. brzeski, ze stacyą kol. Karola Ludwika (51 klm. na wschód od Krakowa, 195 klm. od Przemyśla a 291 klm. od Lwowa), leży na piaszczystej równinie, nad pot. (dopł. Uszwicy). Składa się z dwóch grup domów: z 49 zabud. (na obszarze więk. posiadłości około dworca kolejowego) i 31 chat przy drodze ze Słotwińskiego dworca do Brzeska. Dawniejszy właściciel (Wit. hr. Żeliński) założył tu browar piwny, gorzelnię, młyn amerykański i skromny dwór, mieszczący obszerne piwnice, przyczem połączył te zakłady torami żelaznymi ze stacyą kolejową. Obok dworca wystawił piętrowy hotel, który później dopiero został wykończony i na inny cel obrócony. Około zabudowań założył hr. Żeliński park i labirynt (błędnik) z usypanym kopcem i altaną. Błędnik ten był dalszym ciągiem parku, przeciętego w różnych kierunkach rowami napuszczonymi wodą, tak że nie łatwo było na wyjście natrafić. Las sosnowy otaczający S. od zachodu był wtedy zamieniony na park, w którym trzymano sarny i daniele. S. stanowiła środkowy punkt obszernych dóbr brzeskich, delastowickich i zakrakowskich, mianowicie Liszek i Smierdzącej. Po śmierci Wita hr. Żeleńskiego rozdzielono te dobra i S. zmieniła kilka razy właścicieli, wskutek czego zakłady fabryczne podupadły i dopiero w ostatnich czasach znowu zaczynają się podnosić. Ludność wsi wynosi 195, obszaru dworsk. 342 osób, razem 537 mk., 512 rzym.-kat. i 25 izrael. Większa pos. wynosi 136 mr. roli, 90 mr. łąk i ogr., 33 mr. past. i 1 mr. lasu; pos. mn. 49 mr. roli, 31 mr. łąk, 3 mr. past. i 179 mr. lasu. Par. rzym.-kat. w Brzesku (o 4 klm.). We wsi urząd poczt. i tel. Graniczy na płn. ze Szczepanowem i Mokrzyskami, na wschód z lasem Jadownickim i Brzezowcem a na zach. z Grądkami. *Mac.*

Słotwina, wś, pow. żywiecki, graniczy od płn. z Godziską Starą, od wschodu z Kalną, od płd. z Lipową, a od zach. ze Szczyrkiem; wzdłuż zach. granicy płynie pot. Godziska, a

wzdłuż płd. pot. Kalonka. W zach. części obszaru grupa chat Wandzlow, na wsch. stoku lesistej góry, będącej płn.-wsch. przedgórzem działu górskiego Skrzecznej (wzn. 751 mt.). Więk. posiadł. ma 107 mr. (lasu); mniej. pos. ról 170, łąk i ogr. 35, past. 63, lasu 2 mr. austr. Należy do dóbr arcyks. Albrechta. W r. 1869 było 56 dm., 427 mk.; w 1880 r. 66 dm., 434 mk.; rz.-kat. 427, żyd. 7. Par. łac. w Lipowy; st. p. Żywiec. *Br. G.*

Słotwinka, nazwa dolnego biegu pot. Zgłobienówki (ob.). *Br. G.*

Słotwiny, wś i fol., pow. nowoaleksandryjski, gm. i par. Karczmiska, odl. 14 w. od Puław. W 1827 r. 39 dm., 263 mk. W 1880 r. fol. S. lit. A rozl. mr. 657: gr. or. i ogr. mr. 351, past. mr. 7, lasu mr. 242, zarośli mr. 36, nieuż. mr. 20; bud. drewn. 12; płodozm. 4-pol., las nieurządzony, pokłady kamienia wapiennego. Wś S. os. 19, mr. 461. Folw. S. wchodził w skład sstwa kazimierskiego w 1660 r. Według reg. pobor. z 1679 r. mieszka tu 26 częściowych właścicieli (Słotwińscy przeważnie). Zwykle w pobliżu dawnych grodów spotykamy osady drobnej szlachty (Pawiński, Małop., 23 *a* dodat.). *Br. Ch.*

Słotwiny, wś, pow. nowosądecki, w okolicy górskiej, 664 mt. npm., u źródłowisk pot. Krynicy, praw. dopł. Muszynki, 2·2 klm. na płn. od zakładu kąpielowego w Krynicy. Dolinkę górską zacieśniają wysokie góry: od płn. Jaworyna (904 mt.), od zach. Przysłop (944 mt.), od wsch. Kawrykałówka (783 mt.) i Jasiennik (783 mt.) a od płd. Uzdy Wierch (813 mt.). S. ma szkołę i cerkiew drewnianą, filię par. gr.-kat. w Krynicy. Włość niegdyś dóbr muszyńskich bisk. krakowskiego, należy obecnie do funduszu religijnego. Ma 77 dm. i 416 mk., 351 gr.-kat., 25 rz.-kat. i 37 izrael. Obszar więk. pos. wynosi 41 roli, 9 łąk, 15 past. i 155 mr. lasu; pos. mn. ma 707 roli, 81 łąk, 190 past. i 207 mr. lasu. Graniczy na wschód z Mochnaczką Wyżnią i Niżnią a na płd. z Krynicą. *Mac.*

Słoty, grupa domów w Czerwonej Woli, pow. jarosławski. *Br. G.*

Słotyna, uroczysko na gruntach wsi Nowosielicy, w pow. czehryńskim.

Słoucz, wś i zaśc. nad rz. Bobr, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. Wielatycze. Wś ma 14 osad pełnonadziałowych, zaśc. 4 osady; grunta lekkie, faliste.

Słoud, wś nad jez. t. n., pow. głuchowski gub. czernihowskiej, o 12 w. od Głuchowa, przy drodze do Nowogrodu Siewierskiego, ma 201 dm., 1946 mk., gorzelnię.

Słouść, niekiedy *Smouść*, rzka w pow. mińskim i ihumeńskim, prawy dopływ Wołmy, zaczyna się we wschodniej części pow. mińskiego, za zaśc. Zahorje, w obrębie gm. Siennica, płynie w kierunku południowym lasami opczackiemi, pod folw. Huta wkroczywszy w pow. ihumeński płynie koło wsi Słobody, folw. Marcebeliszki (młyn), o 1 w. po za którym przecina gościniec poczt. mińsko-ihumeński, pod folw. Ludwinów ma młyn na rozlewie i zwróciwszy się na wschód płynie lasami w stronę mka Smiłowicz, o 1 w. od którego ma ujście. Długość biegu przeszło 3 mile; rybna; w dolnym biegu brzegi porosłe bujnemi trawami. *A. Jel.*

Słouwiec 1.) karczma, pow. miński, w obrębie gm. Siennica, przy gośc. z Mińska do Trościeńca. 2.) **S.,** osada nad rzką Drażną, dopł. Świsłoczy, pow. miński, w okolicy Mińska, w gm. Siennica, ma 2 osady. *A. Jel.*

Słowak, kol., os. młyn. i os. leś., pow. łódzki, gm. i par. Bełdów; kol. ma 9 dm., 102 mk., 58 mr. włośc.; os. młyn. 3 dm., 8 mk., 15 mr. dwors.; os. leś. (tartak) 1 dm., 5 mk., 12 mr. dwors.

Słowaków kopiec al. *Słowiaków kopiec*, wzgórze na granicy Rycerki Górnej i Soli, pow. żywiecki, 711 mt. npm. U płd. podnóża nad Rycerskim pot. grupa domów „Słowaków".

Słowakowszczyzna, fol., pow. grodzieński, w 3 okr. pol., gm. Hudziewicze, o 47 w. od Grodna.

Słowatyszki al. *Słowutyszki*, wś włośc., pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Hoduciszki, okr. wiejski Jankiszki, 3 dusze rewiz. włościan skarbowych i 3 osadników w.-ross.

Słowenia, wś, pow. orszański, posiada źródło żelaziste.

Słowianiszki stacya dr. żel. lipawo-romeńskiej, w pow. wiłkomierskim, na przestrzeni Kałkuny-Radziwiliszki, pomiędzy Poniemuńkiem (o 25 w.) a Suboczem (o 18 w.), odległa 94 w. od Kałkun a 92 w. od Radziwiliszek.

Słowianka, sioło, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedrojcie, okr. wiejski Marciniszki, 14 dusz rewiz.

Słowianka al. *Słowiański potok*, wypływa z pod Kiczory Radaczyńskiej, na granicy galicyjsko-węgierskiej (1144 mt.), w obr. gm. Seneczowa, pow. doliński, płynie na płn.-wschód doliną górską i ubiegłszy 4 klm. wpada do Mizuńki od lew. brzegu. *Br. G.*

Słowiańska Wieś, w dok. *villa Sclavonicalis*, niem. *Wuenschendorf*, *Winschendorf*, *Windschendorf*, węg. *Szépes-Tótfalu*, wś parafialna, w hr. spiskiem (Węgry), pow. popradzki, na płd. stoku Magóry spiskiej, która wschodnią swą odnogą głównego grzbietu przecina płn. obszar tejże gminy. Tu wznoszą się szczyty Okrągła al. Okruhła (1106 mt.), Szwabowa (1063 mt.) i Spadzik (1089 mt.). Graniczy od płn. z Relowem, od wsch z Toporcem, Krygiem i Buszowcami, od płd. z Białą spiską,

od zach. z Wyborną. Płd. granicę tworzy rz. Biała spiska, na przestrzeni 3 klm. Z płd. stoków Magóry spływają przez obszar wsi pot. Seif i Seifhagen do Popradu; z płn. zaś pochyłości wody źródlane pot. Ścirbowego i Kowniny, dopływu Dunajca. Przez obszar wsi idzie gościniec z Biały spiskiej przez Magórę do Starej Wsi, a ztąd do Czorsztyna (Galicya). Wznies. wsi (kościół) 650 mt. npm. Obszar obejmuje 3899 kwadr. sążni katastr. W r. 1880 było 153 dm., 980 mk., Słowaków i Niemców. W 1311 r. właściciel wsi Jan, syn comesa Detryka (Dytrycha), zapisał kartuzom „de Lapide refugii“ trzy grzywny rocznie z tej wsi pobierać się mające (Fejer, Cod. dipl. Hung. t. VIII, cz. 11, str. 416). Par. łac. z kościołem p. w. Oczyszczenia N. P. M., istniała już przed r. 1424. Metryki poczynają się r. 1673. Do par. należą: Wyborna i Kryg. Według szem. dyec. spiskiej z r. 1878 było rz.-katol. 949, gr.-katol. 1, ewang. 125, nieun. 75, żyd. 114, razem 1264; w całej parafii rz.-katol. 1322, gr.-katol. 1, ewang. 599, 114, żyd. 123. Jest także kościół ewang., założony z zapisu Jerzego Doloviczényi'ego r. 1861. Przedtem należała S. wraz z filią Krygiem do par. ewang. w Toporcu. Już w XVI w. istniała tu gmina ewang. Jest też i synagoga żydowska. Znajdują się tu także szczawy, odkryte w r. 1884, zwane zdrojem Chamilli (notaryusza z Słowiańskiej Wsi), który je odkrył. Analizy tego zdroju dokonał dr. A. Steiner z Lewoczy (czyt. Die Mineralwasser bei Winschendorf, w 13 t. „Jahrb. des ung. Karp.-Vereins, 1886 r.). Sąd pow. i urz. podat. w Kieżmarku; st. p. w miejscu. *Br. G.*

Słowidowo, straż leśna, pow. kobryński, w 5 okr. pol., gm. Osownica, o 100 w. od Kobrynia.

Słowienie 1.) wś, pow. orszański. 2.) **S.,** wś, pow. sieński, gm. Tołoczyn Zarzecze, w pobliżu stacyi Sławiany dr. żel. moskiew.-brzeskiej, włość dziedziczna Ant. Łomińskiego, ma 1080 dzies. ziemi używalnej a 108 dzies. nieużytków. Lasu obfitość. *A. Ch.*

Słowieńsk, mko (właściwie dwór) na lewym brzegu Berezyny Niemnowej, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., o 44 w. od Oszmiany a 93 w. od Wilna, w okolicy lesistej i żyznej, posiada cerkiew paraf. drewnianą, kaplicę drewnianą na cmentarzu grzebalnym, szkołę ludową, 39 mk. (19 praw., 12 kat. i 8 żyd.). Własność Michała hr. Chreptowicza. Cerkiew p. w. św. Mikołaja wzniesioną została pierwotnie w 1700 r., z gruntu odrestaurowana w 1836 r. przez hr. Chreptowicza. Par. praw., dekanatu (błagoczynia) wołożyńskiego, 2309 wiernych. Oprócz szkoły wiejskiej w Słowieńsku (w 1885/6 r. 40 uczniów), w parochii znajdują się szkółki cerkiewne: w Sakowszczyznie (34 ucz.) i w Kuceniatach (14 ucz.). Jestto stara osada, wspominana w latopisach jako miasto już w XIV w. W końcu XVII w. S. należał do Zuchorskich, poczem drogą wiana za trzema rodzonemi siostrami Zuchorskiemi, wydanemi za trzech braci Szaniawskich, przeszedł na ich własność. Czwarta siostra Zuchorska wyszła za Antoniego Nornickiego, który schedę swą w S. odprzedał Szaniawskim. Nie zważając jednak na to syn jego Hilary, po śmierci ostatniego z braci Szaniawskich Stanisława, ssty augustowskiego († w 1765 r.), wystąpił z pretensyą do sukcesyi wespół z prawowitemi spadkobiercami, potomkami Fabiana Szaniawskiego, i w 1765 r. zagarnął nie tylko cały klucz słowieński, ale i wszystkie inne majątki pozostałe po Stanisławie Szaniawskim i władał niemi przez lat 10 blizko, pomimo wyroków sądowych na korzyść Szaniawskich. Postępek ten wywołał odwet ze strony Szaniawskich, którzy przy pomocy szlachty zrobili dnia 24 czerwca 1774 r. najazd i stoczywszy walkę, opanowali zameczek słowieński. Wreszcie konstytucya sejmowa z 1775 r. przyznała im Słowieńsk na własność, pomimo to jednak Norniccy nie przestawali się z nimi dalej procesować, aż w końcu zeszłego wieku S., przyległy do Wiszniewa, dostał się w dziedziczne posiadanie Joachima Chreptowicza i obecnie znajduje się we władaniu ostatniego potomka tego rodu hr. Michała Chreptowicza, bezdzietnego. *Jul. Szan.*

Słowik 1.) góra koło Rejowa, w pow. kieleckim, przy linii dr. żel. iwangrodz.-dąbrowskiej. 2.) **S.,** lasek pod Kielcami.

Słowik 1.) właściwie *Sliwniki*, 1521 r. *Sliwnykj*, kol. i os. karcz., pow. łódzki, gm. Lućmierz, par. Ozorków; kol. 32 dm., 382 mk., 693 mr.; karcz. 1 dm., 4 mr. dwor. W 1827 r. 32 dm., 208 mk. W 1867 r. istniał jeszcze fol. S., mający mr. 185: gr. or. i ogr. mr. 39, łąk mr. 4, lasu mr. 124, nieuż. mr. 5, w osad. mr. 13. W skład dóbr przed 1864 r. wchodziły: wś S. os. 31, mr. 693; wś Emilia os. 35, mr. 175; wś Adolfów os. 6, mr. 193. Na początku XVI w. wś Sliwniki należała do par. Solca (z której potem wydzielono par. Ozorków). Dziesięcinę dawano kanonii łęczyckiej a pleb. w Solcy tylko kolędę po pół grosza z łanu (Łaski, L. B., II, 354). 2.) **S.,** wś włośc. nad rz. Wartą, pow. częstochowski, gm. Huta Stara, par. Częstochowa (o 7 w. na płn.), ma 28 dm., 227 mk., 184 mr. W 1827 r. 10 dm., 53 mk. 3.) **S.,** wś włośc., pow. będziński, gm. Pińczyce, par. Siewierz, 8 dm., 57 mk., 97 mr. 4.) **S.,** os. młyn, pow. kielecki, gm. Korzecko, par. Chęciny. *Br. Ch.*

Słowiki 1.) wś i fol., pow. słupecki, gm. Kleczew, par. Budzisław Kościelny, odl. od

Słupcy $20^1/_2$ w.; wś ma 2 dm , 13 mk.; fol. 1 dm., 22 mk. W 1827 r. 7 dm., 90 mk. 2.) **S.**, wś i fol., pow. kozienicki, gm. i par. Brzeźnica, odl. od Kozienic 8 w., ma 33 dm., 190 mk., 370 mr. folw. (majorat rząd.) i 360 mr. włośc. W 1827 r. 12 dm., 138 mk. W 1886 r. fol. S. rozl. mr. 390: gr. or. i ogr. mr. 186, łąk mr. 99, past. mr. 70, nieuż. mr. 35; bud. drewn. 14. 3.) **S.**, fol. dóbr Parcze (ob.), w pow. olkuskim. 4.) **S.** al. *Słojki*, wś szlach. i włośc., pow. makowski, gm. Sielc, par. Czerwonka. W 1827 r. jedna wieś miała 15 dm., 71 mk., druga 7 dm., 38 mk. 5.) **S.**, wś, pow. władysławowski, gm. Szyłgale, par. Słowiki, odl. od Władysławowa 22 w., posiada kościół par. drewn., szkołę począt., 49 dm., 397 mk., 36 os., 1011 mr. Wś ta wchodziła w skład dóbr rząd. Kidule, zamienionych na majorat. Książęta Czartoryscy zbudowali tu kościołek, stanowiący filię par. w Jurborku. Od 1819 r. utworzono oddzielną par. W 1835 r. stanął nowy kościół z drzewa. S. par., dek. władysławowski (przedtem maryampolski), 3651 dusz. *Br. Ch.*

Słowiki (*Sołowji*) 1.) wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 9 w. od Dzisny, 5 dm., 69 mk. prawosł. 2.) **S.**, fol., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 40 w. od Dzisny, 1 dm., 11 mk. kat. 3.) **S.**, wś, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Mikołajewo, okr. wiejski i dobra ks. Mirskich Hołomyśl, o 3 w. od gminy, 26 dusz rewiz. 4.) **S.**, fol. nad jez. Sporach, pow. święciański, w 3 okr. pol , o 44 w. od Święcian, ma 1 dm., 24 mk. (2 prawosł. i 22 kat.). 5.) **S.**, wś i dobra nad potokiem, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Jasiewo, okr. wiejski Słowiki, o $1^1/_2$ w. od gminy a 38 w. od Święcian, ma 5 dm., 44 mk. kat. i 4 starow. (w 1864 r. 22 dusz rewiz , własność Sokołowskich). W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsi: S., Ananicze, Borodzino, Dworzany, Falewicze, Jacewicze, Krewny, Maciuty, Olechniszki, Rubież, Skirele, Śniatyszki oraz zaśc. Cucki, Janowo, Juszkowszczyzna, Podleonowicze, Polcie i Woronowszczyzna, w ogóle 237 dusz rewiz. b. włościan skarb. i 188 włościan uwłaszczonych. 6.) **S.**, wś, pow. wołkowyski, w 4 okr. pol., gm. Werejki, o 18 w. od Wołkowyska. *J. Krz.*

Słowików 1.) kol. i fol. nad rzeczką b. n., pow. wieluński, gm. Rudniki, par. Parzymiechy, odl. od Wielunia 19 w.; kol. ma 62 dm., 444 mk.; fol. 4 dm., 25 mk. W 1827 r. 2 dm., 23 mk. Fol. S., w 1871 r. oddzielony od dóbr Jaworzno, rozl. w 1882 r. mr. 643: gr. or. i ogr. mr. 322, łąk mr. 27, lasu mr. 279, nieuż. mr. 15; bud. mur. 5, drewn. 5; las nieurządzony. Wś S. os. 5, mr. 180. 2.) **S.**, fol., pow. częstochowski, gm. Lipie, par. Danków. Fol. ten, obejmujący 414 mr., oddzielony został w 1878 r. od dóbr Danków. 3.) **S.**, wś włośc., pow. radomski, gm. i par. Przytyk, odl. od Radomia 20 w., ma 12 dm., 123 mk., 243 mr. W 1827 r. 13 dm., 105 mk., par. Wrzeszczów. Na początku XVI w. wś S., w par. Wrzeszczów, dawała dziesięcinę pleb. w Błotnicy wartości do 3 grzyw.; za dziesięcinę lnianą po 2 gr. (Łaski, L. B., I, 670). Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1508 wsi Słowików, Ostrołęka, Podkacza i część Studzienic, własność Pawła Podlodowskiego, płaciły poboru 2 grzyw. 31 gr. W r. 1569 Stanisław Potkański płacił w S. od 3 półłanków (Pawiń., Małop., 313, 474). *Br. Ch.*

Słowików 1.) al. *Słowikowo*, wś i dwór, pow. mogilnicki, o 9 klm. na wsch.-płd. od Trzemeszna, nad odpływem jez. Skorzęcińskiego (Kwieciszewicą), tworzącym tu jeziorko. Graniczy z Gałczynem, Skubarczewem, Kinnem, Jerzykowem, Miławą i Rękawczynem; par. Kamieniec (dawniej Rękawczyn), poczta w miejscu, st. dr. żel. w Trzemesznie. S. istniał już przed r. 1416; w r. 1579 należał do Baltazara Turzyńskiego i Bartłomieja Słowikowskiego; pierwszy miał $2^1/_2$ łanów osiadł., 2 puste i 4 zagrod., drugi $^1/_2$ łanu i 2 zagrod.; w r. 1618 było $2^1/_2$ łan. osiadł., 1 dworski, 4 zagrod. i 1 rzem.; młyn istniał już w r. 1416. W nowszych czasach dziedzicyli S. z Gałczynem: Józef Kościelski, następnie Brzeżańscy. Wieś ma obecnie 5 dm., 48 mk. kat. i 115 ha obszaru (80 roli, 14 łąk). Dwór ma wraz z Gałczynem (3 dm , 41 mk.) i młynem (3 dm., 29 mk.), z któremi tworzy okr. wiejski, 15 dm., 201 mk. (192 kat., 9 prot.) i 567 ha (375 roli, 86 łąk, 5 lasu); uprawa buraków, torfowiska, cegielnia i wapiarnia; właścicielem jest L. bar. Graeve. 2.) **S.**, niem. *Friederikenau*, fol. do Witaszyc, pow. pleszewski (Jarocin), o 5 klm. na wsch.-płd. od Jarocina; par. i okr. dworski Witaszyce, poczta w Kotlinie, st. dr. żel. w Jarocinie; 1 dm., 12 mk. *E. Cal.*

Słowikowa, wś, pow. nowosądecki, tworzy wspólny korpus tabularny z Siedlcem, leży na zach. od Siedlca, nad potokiem. Graniczy na pln. z Jelną, na płd. z Klimkówką a na zach. z Wolą Kurowską. Istniała już w XV w. (Dług., L. B., II, 244); była własnością klasztoru w Starym Sączu. Obecnie składa się z 47 dm. i 308 mk. (293 rz.-kat. i 15 izrael.). *Mac.*

Słowikowice, ob. *Sławkowice*.

Słowikowszczyzna, wś, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Dworzec, o 40 w. od Słonima.

Słowinka *Niźnia* i *Wyźnia*, węg. *Alsó-* i *Felsö-Szlovinka*, dwie wioski w hr. spiskiem, w pow. bańskim (górniczym), nad pot. t. n., płynącym na płn. do Hornadu. S. Niźnia ma 3121 kwadr. sążni kat., 161 dm., 1025 mk.

Słowaków; S. Wyźnia 4912 kw. sąż. kat., 174 dm., 1049 mk. Sąd pow. w Podegrodziu spiskiem, urz. podatk. w Gielnicy (Hnilica), par. rz.-kat. i st. p. w Krompachu. W S. Niżniej cerkiew gr.-kat. par.; do niej należy S. Wyźnia. Istnieją tu kopalnie miedzi i srebra. W r. 1876 było w obu wsiach 74 kopalń, które z 41 gór dostarczyły 18,460 klg. rudy miedzianej, a z 19 gór 331,454 klg. miedzi i srebra. *Br. G.*

Słowiny, uroczysko leśne, w pow. pińskim, w okolicy Hlinna, wspomniane w dok. z 1555 r. (ob. „Rewizya puszcz“, wyd. Wil. Arch. Kom., str. 90). *A. Jel.*

Słowiska, niem. *Slewitz*, według Kętrz. miejscowość w pow. wejherowskim, w spisie urzędowym niezapisana.

Słowita, wś, pow. przemyślański, odl. 14 klm. od Przemyślan, położona śród pasma Gołogór (las słowicki wzn. 465 mt.), o 10 klm. na wschód od urz. poczt. w Podhajczykach koło Lwowa, sąd pow. i rz.-kat. par. Gliniany. Obszar dworski ról, łąk i pastw. 780 mr., lasu 2139 mr.; włośc. obszar 1904 mr., lasu 214 mr. W 1870 r. 1174 mk.; w 1880 r. 1440, a to w gminie 1318, na obsz. dwor. 122 mk.; rz.-kat. 255; gr.-kat. par. w miejscu, dek. Uniów. W przyłączonej do par. Krynicy 446 dusz; w obrębie tej parafii znajduje się monaster bazylianek. We wsi szkoła etat. o 1 nauczycielu. Właśc. pos. dwor. spadkobiercy Tad. Chrząszcza. Na obszarze S. wielka mogiła. W Warszawie 13 stycznia 1640 r. Władysław IV uwiadamia Mikołaja Janickiego, dzierżawcę wsi król. Lipowca, o wyznaczeniu rewizorów celem rozsądzenia sporu między nim a Andrzejem Mniszchem, kuchmistrzem koron., starostą osieckim, dzierżawcą Słowity (Akta gr. i ziem., X, str. 247, ust. 4038). W Glinianach 20 lipca 1666 r. Jan Mniszech, generalny lwowski, gliniański ststa, daje zakonnicom obrz. gr. w Słowicie dwa młynki (ib., 301, ust. 5016; też str. 438 do 447). W Grodnie 23 lutego 1693 r. Jan III nadaje Franciszkowi Brzuchowskiemu wieś Słowitę (ib., 368, ust. 6174). W Żółkwi 6 kwietnia 1694 r. Jan III pozwala Stanisławowi Trojanowskiemu zlać prawa swe do dożywocia na wsi Słowita, w wojew. ruskiem a ststwie gliniańskiem leżącej, na Teofilę Maszycką, wdowę po Mikołaju (ib., 370, ust. 6224). *B. R.*

Słowna, rzeczka w pow. nowogródzkim, dopływ rz. Plissy, w dolnym biegu zwana Leszczanką (ob.).

Słownia, ob. *Słonówka.*

Słubica, niewłaściwie *Słubice*, 1382 r. *Szlubicza*, wś, fol. i dobra, pow. błoński, gm. i par. Skuły, odl. 9 w. od Grodziska (st. dr. żel. warsz.-wied.), 361 mk., dwa młyny, smolarnię. W 1827 r. 27 dm., 168 mk. Dobra S. składały się w 1884 r. z fol. S., Grzmiąca, Bukówek i Grzymek, rozl. mr. 2488: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 435, łąk mr. 68, past. mr. 46, lasu mr. 54, nieuż. mr. 16; bud. mur. 4, drewn. 5; płodozm. 9-pol.; fol. Grzmiąca gr. or. i ogr. mr. 517, łąk mr. 60, past. mr. 12, lasu mr. 550, nieuż. mr. 27; bud. mur. 8, drewnian. 13; płodozm. 13-pol.; fol. Bukówka gr. or. i ogr. mr. 256, łąk mr. 29, past. mr. 90, lasu mr. 7, nieuż. mr. 12; bud. drewn. 4; fol. Grzymek gr. or. i ogr. mr. 56, łąk mr. 32, past. mr. 2, lasu mr. 200, wody mr. 13, nieuż. mr. 5; bud. z drzewa 5; las nieurządzony. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś S. os. 42, mr. 161; wś Bukówka os. 4, mr. 22; wś Bieniewice os. 16, mr. 225; wś Oddział os. 6, mr. 30. Ob. *Grzmiąca.* W r. 1382 Janusz ks. mazowiecki pozwala Ciborowi, dziedzicowi S., przenieść wieś na prawo niemieckie (Kod. Maz., 98). *Br. Ch.*

Słubice, zapewne *Słubica*, wś i fol., pow. gostyński, gm. i par. Słubice, odl. 35 w. od Gostynina, posiada kościół par. murowany, szkołę początkową, gorzelnię z produk. na 40,000 rs., browar, cegielnię, dwa młyny, dwa wiatraki, owczarnię (3500 sztuk), staranne gospodarstwo folwarczne, pałac i park. Dobra S. składały się w 1874 r. z fol. S., nomenkl. Bełk i Przyborów, rozl. mr. 2367: gr. or. i ogr. mr. 590, łąk mr. 185, past. mr. 181, wody mr. 3, lasu mr. 245, zarośli mr. 233, nieuż. mr. 915; bud. mur. 11, drewn. 27; płodozm. 7 i 8-pol., las urządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 81, mr. 366; wś Grabowiec os. 17, mr. 254; os. Stawczyk mr. 9. Gdy posiadaczami dóbr byli hr. Potoccy, w pałacu znajdowała się piękna biblioteka i wiele cennych przedmiotów, przeniesionych, po sprzedaży dóbr, do Wilanowa. W 1363 r. Chwalisław (Phalislaus) ze Słubicy (Slubicza) stawał jako świadek w sprawie dziedziców Łowczowa, rozstrzyganej na sądach w Płocku (Kod. Maz., 77). Pierwotnie w S. stała kaplica drewnianą, filia parafii Jamno. Na miejsce kaplicy stanął w r. 1791 kościołek murowany kosztem Józefa Mikorskiego, podkomorzego gostyńskiego, kaszt. rawskiego, p. w. Zwiastowania N. M P. Fundator uposażył kapelana. Późniejsi właściciele S. hr. Aug. Potoccy rozszerzywszy i odnowiwszy kaplicę, przekształcili ją na kościół i parafię w 1854 r. Pierwiastkowo kościół ten postawiony był (jak w Trębkach i Suserzu) w formie czworoboku ściętego na rogach od wewnątrz, z czworokątną absydą. Przed przeniesieniem nabożeństwa parafialnego, powiększono go znacznie dodaniem dwóch bocznych kaplic, co nadało mu obecną formę krzyża. Fronton zdobią figury św. Piotra i Pawła, nadto w niszach bocznych umieszczone

są posągi św. Rocha i Feliksa. Całość frontonu zdobi czworoboczna niewysoka wieżyczka, kryta blachą na równi z całym dachem kościoła. Nad głównem wejściem wmurowana jest pamiątkowa tablica z datą 1791 r. Szczyt absydalny ma drugie wejście, prowadzące do zakrystyi i galeryi nad wielkim ołtarzem. Wewnątrz kościół jest starannie ozdobiony. Boczne kaplice oddzielone są od nawy podwójnemi, półokrągłemi arkadkami. Przy wejściu zaś po prawej stronie umieszczony jest ozdobny konfesyonał, pięknie rzeźbiony, z posągiem św. Magdaleny u góry. Jestto dar dawnej kolatorki hr. Aug. Potockiej. Strona przeciwległa mieści we wnęku narożnym kosztowny pomnik biskupa poznań. Młodziejowskiego. Na sporej płycie z ciemnego marmuru umieszczone jest marmurowe popiersie biskupa, otoczone insigniami godności kościelnej i państwowej. Przód dolnej części nosi napis: Andreae Stanislao Kostka Młodziejowski Posnanensi et Varsaviensi Antistiti Supremo Regni Cancellario etc. Pomnik ten miał wystawić jeden z Mikorskich, jako dług wdzięczności. Z trzech ołtarzów kościoła główny ma na zasuwie obraz Świętej Rodziny, pochodzący z Jamna. W zakrystyi znajduje się portret kardynała Lipskiego. *Wł. W.*

Słubin, kol., pow. kolski, gm. Izbica, par. Modzerewo, odl. od Koła 22 w.; ma 7 dm., 71 mk., 193 mr. Wchodziła w skład dóbr Izbica.

Słuchacz, niem. *Sluchatz*, fol. do Leśnej Jani, nad rzką Jonką, pow. kwidzyński, st. p. Czerwińsk. W najnowszym spisie niewymieny. W 1868 r. 9 bud., 4 dm., 34 mk., 27 kat., 7 ew. W wizyt. Rybińskiego z r. 1780 S., os. młyń., ma 4 mk. kat. (str. 331), należy do Franciszka Czapskiego. *Ks. Fr.*

Słuchaj, wś włośc., pow. nieszawski, gm. Piotrków, par. Orle, ma 93 mk., 155 mr. W 1827 r. 13 dm., 60 mk., par. Chalno.

Słuchaj, niem. *Sluchay*, dok. *Chulschau*, os. młyń. nad strugą do Drwęcy uchodzącą, pow. wąbrzeski, st. p. Golub, gm. Skępsk. W 1885 r. 3 dm., 74 mk. Za czasów krzyżackich należał S. do komturstwa golubskiego. *Ks. Fr.*

Słuchocin, 1476 r. *Sluchoczyno*, wś i fol., pow. węgrowski, gm. Grębków, par. Kopcie, ma 29 dm., 215 mk., 1039 mr. W 1827 r. 24 dm., 185 mk. Wspominany w dok. z 1476 r. (Kod. Maz., 271).

Słuchów, niem. *Schlochau*, miasto, ob. *Człuchów*. Słuchowskie starostwo, dzierżawa Stan. Latalskiego z Łabiszyna „grabie“ Słuchowskiego, inowrocł. ststy, miało w 1566 r. następujący skład: miast 3, wsi osiadł. 27, pusta dziedzina 1; włók 1848, w tej liczbie: osiadłych 1257½, pustych 171, lemańskich 111½, wolnych 16, danniczych nowszych 10, sołtysich 190, kościelnych 102, karczem 42, ogrodn. 53, młynów 23, młynów do tarcia tarcic 3, folw. 4, jezior 45, jezior pustych niepożytecznych 31. Puszcza wielka borowa, z której miodu nie mało przychodzi, ale nie może być na insze pożytki obrócona dla dalekości od Gdańska. Dochód fl. 4441 gr. 1 d. 6; z tego schodzi myto, zapłata czeladzi 622 fl. 28 gr. (Lustr. 1566 r., IV, 130 *v*). *Kaz. Król.*

Słuchowicze, karczma pow. nowogródzki. gm. Horodeczno. *A. Jel.*

Słuchowo 1.) niem. *Sluschow*, dobra ryc. w Pomeranii, pow. lęborski, st. p. Rybińska Karczma (o 2 klm.), st. kol. Boże Pole (o 11 klm.), par. kat. Góra; 719 ha. W 1885 r. 10 dm., 23 dym., 143 mk., 22 kat., 121 ew.; hodowla owiec, mlekarnia. W kopenhadzkich tablicach woskowych występuje na końcu XIV wieku Matis (Maciej) ze S., jako podejrzany o zamordowanie Pawła z Perlina (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., IV, str. 79). R. 1377 występują bracia Adam, Bogusz i Restke z S., Restke obejmuje całe dobra i spłaca swych braci, ale wnet wybuchają między nimi spory, tak że sąd znów wkracza (str. 79). R. 1414 napotykamy tamże Szczepana, młynarza ze S., oskarżającego trzech ludzi z Trzebielina (Trzebielin), którzy mu rany zadali (str. 79). 2.) **S.,** niem. *Schlochow*, dobra ryc. w Pomeranii, pow. lęborski, st. p. Osieki, st. kol. i par. kat. Lębork; 606 ha. W 1885 r. 8 dm., 16 dym., 106 mk., 9 kat., 97 ew. 3) **S.,** niem. *Schwuchow*, dobra rycer. w Pomeranii, pow. słupski, st. poczt. Łebczyna, par. kat. Słupsk (o 5·5 klm.), 401 ha. W 1885 r. 7 dm., 18 dym., 210 mk., 1 kat., 208 ew., 1 żyd; parowa fabryka krochmalu. *Ks. Fr.*

Słuchy, niem. *Schlochow*, wś w Pomeranii, pow. słupski, par. kat. Słupsk, ew. Smołdzino, 205 ha. W 1885 r. 18 dm., 19 dym., 100 mk. ewang. *Ks. Fr.*

Słuck, u latopisców ruskich *Słuczesk*, *Słuczsk*, w dyplom. łacińskich *Slucia*, *Sluckum*, niegdyś stolica Słuckiego księstwa (ob.), od 1795 r. mto powiat. gub. mińskiej, leży pod 53°1′ płn. szer. a 45°13′ wschd. dług., na prawym brzegu rz. Słuczy, przy dawnej szosie moskiewsko-brzeskiej, w okolicy równej, bezleśnej, żyznej i obfitującej w łąki, odległe o 204 w. od Mińska, 457 w. od Warszawy a 738 w. od Moskwy. Najbliższe st. dr. żelaznych znajdują się o 114 w. w Horodziei (dr. mosk.-hrzeskiej) i o 84 w. w Lachowiczach (dr. poleskich). Rz. Słucz przepływa o 1 w. na wschód od miasta, które natomiast przecina kanał od rzeki przeprowadzony i dość obfity w wody, tak że na niem znajduje się młyn o dwóch kołach. Miasto składa się z trzech części: Starego miasta, Nowego miasta, zwanego także Trojczany (ob.) i przedmieście Ostrów. Jest jeszcze część mta zwana Szko-

liczcze, zasiedlona wyłącznie przez żydów. Podług ostatnich danych S. ma 60 dm. murowanych i przeszło 1400 drewnianych, 28 magazynów (11 murow.) i 361 sklepów (96 murow.), do 20000 mk., w tej liczbie około 6600 prawosł., przeszło 1300 katol., do 200 protest., około 40 machomet.; resztę stanowią żydzi. W 1867 r. było w mieście 1118 dm. (19 murow.), 169 sklepów i 15689 mk. (758 katol., 112 protest., 10 machom., 5406 żydów); w 1877 r. było: 21 dm. murow., 1366 drewn. i 16651 mk. (4545 prawosł., 822 katol., 154 prot., 39 machom. i 10881 żydów). Znajduje się tu: 6 cerkwi (3 paraf. w samem mieście, dwie, t. j. sobór i cerkiew przy monasterze św. Trójcy na przedmieściu Trojczanach i 1 na przedm. Ostrów), starożytny monaster w Trojczanach, kościół katol. pobernardyński, dwie kaplice katol., dwa kościoły kalwińskie (jeden fundacyi jeszcze Janusza Radziwiłła, w stylu gotyckim, z wysmukłą wieżą, drugi mały, istniejący od 1852 r.), synagoga i kilkanaście domów modlitwy żydowskich. Słuck posiada 5 zakładów naukowych, mianowicie: gimnazyum męzkie klasyczne 8 klasowe (dawniejsza szkoła kalwińska), szkołę duchowną męzką 4 klas., pensyą żeńską prywatną 5 klas., szkołę żydowską 2 klas. z klasą przygotowawczą, szkółkę parochialną jednoklasową. Znajduje się tu dalej czytelnia publiczna, klub, szpital miejski na 15 łóżek, szpital więzienny na 10 łóżek, szpital towarzystwa dobroczynności na 14 nieuleczalnych. Z władz posiada S.: zarząd policyjny, zarząd gminy wiejskiej, biuro marszałka powiatowego, zarząd konskrypcyjny, zjazd sędziów pokoju, biura sędz. pokoju 1 i 2 rewiru oraz inkwirenta sądowego 1 rewiru; biuro błagoczynia słuckiego prawosławnego, dekanatu katolickiego i dystryktu białoruskiego kalwińskiego, zarząd gminy duchownej żydowskiej, zarząd miejski, kasę powiatową i wreszcie zarząd dóbr słuckich poradziwiłłowskich, obecnie ks. Hohenlohe. Z instytucyi publicznych zasługuje na uwagę towarzystwo dobroczynności, założone w 1817 r. przez głośnego proboszcza fary słuckiej eks-jezuitę Stanisława Szantyra. Niegdyś bardzo czynne, w 7 dziesiątku b. stulecia przestało chwilowo funkcyonować, staraniem jednak miejscowych obywateli przed 12 laty powołane znowu do życia, rozwija się pomyślnie i obraca już kapitałem do 20000 rs. Oprócz szpitala towarzystwo utrzymuje w miejscowem gimnazyum do 40 uczniów i rozdaje liczne zapomogi biednym (ob. „Kraj“ z 1883 r., Nr. 7). Przemysł fabryczny słabo rozwinięty, reprezentowany jest przez: 8 garbarni tatarskich, 4 browary piwne, 4 cegielnie, 10 garncarni, mydlarnię, fabrykę tytuniu niższych gatunków. Przemysłem rękodzielniczym zajmowało się w 1878 r. 280 osób: 70 wyrabiających produkty spożywcze, 92 odzież i 118 przedmioty odnoszące się do gospodarstwa. Obrót przemysłu wynosi około 20000 rs. Handel, mało ożywiony z powodu oddalenia miasta od linij dr. żelaznych, pozostaje cały w ręku żydów. Targi odbywają się co niedziela, środy i piątki, jarmarki zaś cztery razy do roku, mianowicie: na św. Mikołaja 9 maja, w dzień św. Trójcy, w dziewiątą niedzielę po Wielkiejnocy i na św. Piotra i Pawła d. 29 czerwca; obrót jednak na wszystkich jest bardzo nieznaczny. Mieszczanie trudnią się głównie rolnictwem, nawet i żydzi, i są w dobrym stanie. Miasto posiada na własność 653 dzies. gruntów (w 1867 r. 1019 dzies.), młyn wodny na Słuczy, dom i 29 sklepów, przynoszących przeszło 1000 rs. dochodu. Położenie S. niskie, wśród zatamowanej rzeki przez kilka tam przy młynach wcale nie jest zdrowotne (ob. czasopismo „Zdorowie“, z 1874 r., Nr. 46). Gmina słucka wiejska składa się z 8 okręgów wiejskich (starostw), ma 791 osad i 3917 włościan płci męz., którym nadano 9885 dzies.

Historya. Początek S. nie jest znany i sięga prawdopodobnie czasów przedhistorycznych. Pierwszą wzmiankę o S. znajdujemy w latopisach ruskich pod r. 1116, gdy spalony został przez kn. mińskiego Hleba, burzącego się przeciwko w. ks. kijowskiemu Włodzimierzowi Monomachowi; w 1148 siedział na S. jeden z synów w. ks. kijowskiego Izasława, lecz po klęsce tegoż pod Perejasławiem, dostał się Świętosławowi, ks. czernihowskiemu. W 1162 r. S. wrócił znowu do linii kijowskiej w osobie ks. Włodzimierza, młodszego brata Rościsława, w. ks. kijowskiego, którego wkrótce wygnali książęta turowscy, krzywiczańscy i in. Następnie S. przeszedł prawdopodobnie do Litwy, podobnie jak Nowogródek i Zasław, nie wiadomo jednak czy został stolicą osobnej dzielnicy. W 1275 r. połączyły się pod S. hordy mongolskie Mangu-Timura, wezwane przez ks. halickiego Lwa na pomoc przeciwko Trojdenowi, ks. litewskiemu, z drużynami ks. ruskich. Poczem milczą kroniki o S. aż do 1395 r., w którym w. ks. litewski Witold nadał bratu stryjecznemu ks. Włodzimierzowi Olgierdowiczowi Kopyl z przyległościami, do których S. należał. Za syna jego Aleksandra (Olelka) S. nabrał znaczenia, skoro Kazimierz Jagiellończyk w 1441 r. obdarza go prawem magdeburskiem. Dalszy rozwój miasta powstrzymały najazdy tatarskie. W 1503 r. w końcu sierpnia Tatarzy w liczbie 6000 koni pod wodzą Byty-Gireja wpadli na Litwę i oblegli S., przyczem miasto zostało spalone. W 1504 r. trzytysięczny zagon tatarski znowu zadał klęskę miastu, ale

tym razem ks. słucki Szymon I, wzmocniony siłami Stanisława Kiszki, Olbrachta Gasztolda i Jerzego Niemirowicza, dogonił najezdników nad Prypecią i na głowę poraził (Kronika gustyńska, Połn. sobr. rus. lat., II, 363). Za rządów żony jego Anastazyi w 1505 r. nastąpił trzeci, najcięższy i ostatni napad Tatarów na Słuck. Machmet Girej z braćmi Byty-Girejem i Burnasem wpadł na Litwę a ci ostatni w dzień Wniebowstąpienia N. M. P. stanęli pod Słuckiem. Nie mogli zdobyć zamku mężnie bronionego przez ks. Anastazyą, ale miasto okropnie zniszczyli. W 1508 r. S. zniszczony został przez Michała Glińskiego, mszczącego się za odrzucenie starań o rękę ks. Anastazyi. Po wygaśnięciu ks. Olelkowiczów w osobie Jerzego († 1896 r.) S. z ręką córki jego Zofii dostał się ks. Januszowi Radziwiłłowi i stał się odtąd gniazdem kalwinizmu w tych stronach i siedzibą superintendentów kalwińskich dystryktu nowogródzkiego. Janusz Radziwiłł w 1617 r. założył w Nowem mieście zbór kalwiński, blisko opuszczonej cerkwi św. Jerzego; Krzysztof Radziwiłł, opiekun potomstwa Janusza, urządził w 1625 r. szkołę i seminaryum tegoż wyznania a w 1630 r. nadał szkole dobra ziemskie i ustawą, w Lubczu 1628 r. drukowaną, obdarzył. Bogusław Radziwiłł, syn Janusza, stał się prawdziwym dobrodziejem S. Za jego czasów osiedli w mieście dość licznie Szkoci, którzy znacznie rozszerzyli handel miejscowy, wywożąc swe wyroby do najodleglejszych miast Rzpltej a nawet do Rossyi i Niemiec. W 1648 r. S. oblegali bezskutecznie Kozacy (Kotłubaj, Galer. Niesw., 138). Za wynagrodzenie poniesionych szkód miasto otrzymało w następnym roku ulgi w podatkach (ob. Vol leg., IV, 824). Nadto Bogusław Radziwiłł wyjednał u Jana Kazimierza odnowienie praw miejskich, na co przywilej 27 sierpnia 1650 r. wydany, zapewnia miastu na wieczne czasy prawo magdeburskie, porządek obierania burmistrzów, radnych i ławników przepisuje, apelacyą w sprawach do dziedzica naznacza, cechy kupieckie i rzemieślnicze już istniejące, lub które za wolą dziedzica ustanowione być mają, z ich ustawami i artykułami zatwierdza; herb dawny księstwa słuckiego: jeźdźca w pancerzu, siedzącego na białym koniu w czerwonem polu, pospopolicie pogończykiem zwanego, z mieczem dobytym, miastu używać każe; budować ratusz i kramy dozwala, wagę i miarę powszechną ustanawia, a nakoniec targi w poniedziałek i w sobotę, jarmarki zaś dwa do roku: na dwie niedziele przed zapustami i na dzień św. Eliasza naznacza. Przywileje te konstyt. sejmu 1653 r. w nagrodę wierności miasta dla Rzpltej w całej rozciągłości zatwierdziła. Tenże Radziwiłł utrzymywał w S. liczną i dobrze uzbrojoną załogę, z czterech pułków złożoną, pod wodzą gubernatora księstwa Wilhelma Petersona. Żołnierze ci, zwani wybrańcami, powstali z ludu wolnego, któremu Radziwiłłowie rozdawali grunta okoliczne z tym jedynie obowiązkiem, aby młodzież zdolna do broni, własnym kosztem utrzymując się, załogę słucką składała. Podczas wojny za Jana Kazimierza 20000 wojska ruskiego pod kn. Trubeckim osadziło S. d. 2 września 1655 r. Dowódca dla łatwiejszej obrony twierdzy kazał spalić przedmieście Ostrów, a Trubecki po kilkudniowem oblężeniu i spaleniu przedm. Trojczan od oblężenia odstąpił. D. 27 września t. r., wzmocniony 5000 oddziałem Kozaków, ponownie obległ S., ale widząc gotowość do obrony, po trzydniowym oblężeniu odstąpił od miasta. Po tym wypadku nastąpiły nowe wolności i przywileje dla Słucka (ob. Vol. leg. p. r. 1655, t. IV, 501 i pod r. 1659, str. 680). W 1661 r. S. uwolniony został na 4 lata od postoju żołnierskiego i podatku (Vol. Leg., IV, 882); w 1677 r. od płacenia myt i ceł wszelkich do lat 12 (ibid., V, 526), co potwierdzono w 1678 (ibid., 688). W 1717 r. kahał słucki żydowski opłacał 4700 złp. pogłównego (Vol. Leg., VI, 355). W 1767 r. d. 20 marca stanęła w S. konfederacya dysydentów, celem odzyskania należnych im praw obywatelskich i religijnych, pod laską Jana Grabowskiego, generała wojsk litewskich (ob. L'Acte de la confédération des nobles et citoyens du Gr. Duché de Lituanie du rit grec et des deux confessions evangeliques fait à Sluck, 1767). W następnym roku zdjęto z S. obowiązek utrzymania załogi na potrzeby Rzpltej oraz uwolniono na wieczne czasy od podatków ekstraordynaryjnych titulo akcyzy. Wskutek pogorzenia i upadku miasta sejm z 1775 r. uwolnił je na 10 lat od wszelkich podatków; głównie jednak do podźwignięcia miasta przyczyniła się uchwała sejmowa z 1778 r., która je uczyniła głównem miastem nowoutworzonego powiatu słuckorzeczyckiego. Powiat ten przetrwał do 1793 r., poczem S. chwilowo należał do pow. nieświeskiego namiestnictwa mińskiego, poczem w 1795 r. został mtem naczelnem pow. słuckiego. Do 1845 r. S. był własnością ks. Ludwika Sayn-Wittgensteina (męża ks. Stefanii Radziwiłłówny), od którego je rząd wykupił. O pierwotnych cerkwiach w S. niema wiadomości pewnych. Dopiero ks. Anastazya Olelkowiczowa miała fundować tu cerkiew soborną, drewnianą, na tak zwanym „Kopcu“; gdy ta zniszczała, postawiono w 1673 r. drugą, lecz ją spalił piorun w 1702 r. Tu miały być pogrzebione zwłoki Jerzego I i I Olelkowicza († 1586 r.). W pierwszej połowie obecnego

stulecia odbudowano ten sobór z drzewa, zaś w 1885 r. rozpoczęto budowę wielkiej murowanej świątyni (ob. Mins. Ep. Wied. z 1885 r., Nr. 18, str. 452). W 1748 r. miało być w S. aż 14 cerkwi (z kaplicami), fundowanych w różnych czasach przez kn. Olelkowiczów: 1) przy monasterze na Trojczanach św. Trójcy; 2) Przemienienia, z monasterem męzkim; przy tej cerkwi w 1620 r. zatwierdzone zostało bractwo przez patryarchę jerozolimskiego Teofana; odbudowana po pożarze w r. 1628 (Akt. 86); 3) soborna Zamkowa; 4) Narodzenia Bożego; 5) św. Jerzego; 6) św. Mikołaja, której kn. Jerzy nakazuje dokumentem z roku 1553 oddawać miody i pozwala użytkować pewne grunta (Akt Nr 13); 7) św. Barbary; 8) św. Michała; 9) św. Elijasza; 10) Zmartwychwstania, której Janusz Radziwiłł w 1611 r. potwierdza z dawnych nadań folw. Mieleszkiewicze, sioło Pasiekę służb 9 i w siole Kopaczewiczach służbę 1; 11) św. Jana Chrzciciela; 12) św. Symeona; 13) św. Konstantyna; 14) św. Stefana. Wszystkim tym cerkwiom w 1748 r. uczyniła zapisy Regina Horwatowa, podstolina czernihowska. Prawosławni w S. nie przyjęli unii i wywierali wpływ na ludność okoliczną. Po przejściu S. w XVII w. do Radziwiłłów, dyssydentów Janusza i Bogusława, tudzież za władania córki jego Ludwiki Karoliny a następnie Elżbiety, falcgrafiny reńskiej, córki poprzedzającej, kalwinek gorliwych, cerkwie doznawały życzliwej opieki. Ks. Ludwika Karolina nadała w d. 20 marca 1690 r. prawosławnym księstwa słucko-kopylskiego akt poręczający zupełną swobodę wyznania (ob. Akty Mińsk. gub. Siemionowa, Nr 152). Pierwszą fundacyą katolicką był kościół par. (fara), który dał powód do utartego przysłowia: „że starsza słucka fara, niż kalwińska wiara". Wzniesiony został z modrzewia w 1410 r. przez ks. Michała, syna Zygmunta Kiejstutowicza, w. ks. lit., i opatrzony przez niego funduszami w 1439 r. Konsekrowany w 1632 r. przez bisk. Słupskiego. Przechowuje się w kościele tabliczka pamiątkowa z modrzewia, z naklejoną kartką, zawierającą odpowiednie daty historyczne. W 1666 r. Kazimierz Kłokocki założył przy farze szpital, poddany zarządowi arcybractwa św. Anny. Przy tej farze od 1815 do 1840 r. był proboszczem eks-jezuita ks. Stanisław Szantyr. Jemu S. zawdzięcza powstanie do dziś dnia istniejącego towarzystwa dobroczynności, jego są dziełem zakładane kolonie rolnicze w dobrach Czabusach i Kieli, należących do fary, wreszcie inicyatywę szkółek wiejskich. Kościół farny przetrwał do 1852 r., w którym z powodu starości został zamknięty a nabożeństwo przeniesiono do kościoła pobernardyńskiego. Z materyałów rozebranego kościoła wzniesiono kapliczkę nad grobami kościelnemi, w których leży Kazimierz Kłokocki, gubernator ks. słuckiego († 1684). Kościół i klasztor bernardynów, według Kojałowicza fundował Ludwik Oskierko, ststa mozyrski, mylnie zwany przez Balińskiego Samuelem, sędzią ziemskim mozyrskim, w 1639 r.; kronikarz zaś bernardynów wileńskich Kopeć przypisuje fundacyę klasztoru ks. Bogusławowi Radziwiłłowi w 1661 r. (ob. Tekę Wileńską za 1857 r., art. o klasztorach, str. 122). Istnieje dokument poświadczający zapis Oskierki na rzecz świątyni bernardyńskiej. Ten kościół zdaje się uległ pożarowi i według źródeł urzędowych odbudowany z muru w 1820 r. p. w. św. Antoniego. Jestto gmach murowany, o wysokich, u góry zaokrąglonych oknach, bez wieży, ze szczytem wystających od frontu po nad dach a zakończonym krzyżem, poniżej którego mieszczą się z obu stron blaszane urny. Wewnątrz sklepienie zaokraglone, podtrzymywane przez 8 kolumn. Przy nim jest obecnie parafia dekanatu słuckiego, mająca 4200 wiernych, filią w Urzeczu (pow. bobrujski), kaplice: w miejscu na cmentarzu grzebalnym, w Czabusach, Pakliczach, Jurkowiczach, Bołoczycach i Winnicach. Poprzednio istniały też kaplice w Pohoście, Bieliczach, Wańkowszczyźnie i Raczkiewiczach. Jezuitów sprowadził do S. Stanisław Czobor Leszczyński, stolnik kamieniecki, w 1696 r. zaś Maryanna Bekerowa, ówczesna gubernatorowa słucka, i następnie Elżbieta Słońska, cześnikowa witebska, opatrzyły zakon funduszami, a Hieronim Kłokocki, ststa rzeczycki, zostawszy jezuitą, wzniósł dla zakonu świątynię z drzewa 1704 r. p. w. św. Ducha. W 1707 r. jezuicki klasztor został podniesiony do znaczenia kollegium, a zakonnicy w niedalekim Zamościu mieli missyę. Kłokocki nietylko że oddał braciom własny dom w Słucku na kollegium, tuż obok zboru kalwińskiego, lecz umierając w 1721 r. legował im znaczny fundusz na cel wychowywania ubogiej szlacheckiej młodzieży. Dla prowadzenia propagandy jezuici założyli drukurnię, a podnosząc nabożeństwo, kontrowersye z różnowiercami i wydając ksiażeczki duchownej treści, szczepili wyznanie, zwłaszcza na prowincyi. Po kasacie zakonu świątynia w ręku świeckiego duchowieństwa przetrwała do 1804 r., w którym pożar zniszczył ją doszczętnie. Wyznanie helweckie rozszerzyło się w S. w połowie XVI w. Janusz ks. Radziwiłł fundował tu zbor około 1615 r., podobno z kościoła jakiegoś przerobiony, co przypuszcza Łukaszewicz na zasadzie, iż w 1709 r. ks. Mentecki, proboszcz słucki, wytoczył kalwinom proces o świątynię (ob. t. II, str.

70—71). Syn Janusza Bogusław, koniuszy litewski, uczynił Słuck ogniskiem protestantyzmu (ob. Atheneum 1846 r., t. II, str. 137), a między innemi znalazły tu przytułek liczne rodziny emigrantów szkockich Zbór słucki był katedralnym prowincyi litewskiej; przy nim zawsze mieszkało trzech ministrów, pobierających rocznej pensyi po 2184 złp. z summy legowanej przez Ludwikę Radziwiłłównę, ks. Neuburską (Łukaszewicz, II, 77). Jezuici podburzali przeciwko różnowiercom młodzież szkolną, więc w 1724 r. kalwini zaskarżyli ich do króla, prosząc o usunięcie ze Słucka zakonu zamącającego spokój publiczny (ibid., II, str. 76). Tenże autor sądzi, że kalwińską szkołę założył około 1626 r. Krzysztof ks. Radziwiłł, brat ks. Janusza (ibid., 162). Szkoła ta należała do wyższych wyznania helweckiego na Litwie. Pierwszym jej rektorem miał być Andrzej Muzoniusz a po nim z kolei Rejnhold Adami, Jeremiasz Syliniusz, Jakub Taubman, Jakub Inglis (1715 r.). Szczegóły o szkole kalwińskiej z tego czasu podaje Łukaszewicz (ibid., 162—163). Po podziale Rzpltej szkoła słucka nieprzestawała istnieć i tu w 1801 r. skończył nauki głośny badacz Słowiańszczyzny pierwotnej a Słuczanin rodem Adam Czarnocki (Zoryan Dołęga Chodakowski). W tym okresie profesorami byli: Tołowiński, Niemonowicz, Piotrowski. W 1809 r. szkołę zamieniono na powiatową a w 1827 r. na gimnazyum, pod kierunkiem głośnego z nauki ks. Leopolda Wannowskiego. Nauczali tu: Głowacki, Ceraski, Wagner, Miłodowski, Kurnatowski, Kuncewicz, Herman, Kołysza i in., z pod kierownictwa których wyszli, między innemi: Antoni Pietkiewicz (Pług), Aleksander Walicki, Aleksander Oskierko. W 1881 r. rząd wykupił gmach gimnazyalny i udział gminy kalwińskiej ustał zupełnie. Obecne gimnazyum liczy do 300 uczniów. Kalwini mieli w S. dawniej dwa zbory drewniane, odnawiane kilka razy po pożarach. Przed ćwierć wiekiem stanęła piękna świątynia z muru, posiadająca dość ciekawych pamiątek z przeszłości, tudzież tablicę pamiątkową na cześć Leopolda Wannowskiego († 1849 r. i pochowanego na mogilniku protestanckim w pobliżu miasta). Przez długi czas do 1885 r. był tu kaznodzieją uczony ks. Julian Biergiel, znany bibliofil, posiadacz bogatego zbioru rzadkich druków polskich. Zgromadził on i umieścił w kruchcie kościoła przeszło 3000 najrzadszych dzieł i broszur. Znajdowały się ciekawe rękopismy, między innemi akta synodalne kościoła helweckiego prowincyi litewskiej, począwszy od 1544 r., pisane z początku po łacinie, a od 1561 r. po polsku, ręką ministrów: Sylwiusza, Węgierskiego i in., oraz akta magistratu słuckiego z czasu oblężenia miasta przez kn. Trubeckiego w 1655 r. Po śmierci właściciela zbiory te przez spadkobierców sprzedane zostały antykwaryuszom. Bandtkie, opierając się na Possewinie i Hoffmanie, zdaje się twierdzić, iż pierwsza drukarnia w Słucku powstała w r. 1581 (ob. Hist. drukarń, t. II, 137), inne jednak źródła tego nie potwierdzają, a Lelewel oznacza początek drukarni na 1674 r. (ob. Polska i rzeczy jej, t. I, str. 335), Łukaszewicz zaś przypisuje jej założenie około 1670 r. w dobie władania Słuckiem Bogusława Radziwiłła. Córka jego Ludwika Karolina ks. Neuburska, gorliwa o wyznanie swoje, darowała ją w r. 1993 na pożytek kościoła helweckiego (Łukaszewicz, II, str. 182). Drukarnia miała pochodzić z Kiejdan. W 1705 r. przeniesiono ją do Królewca. W drukarni tej, kiedy jeszcze była czynna, wytłoczono kilka dzieł świeckich, które wymienia Bandtkie (t. II, str. 182—186). Druga drukarnia powstała tu na początku XVIII w. staraniem jezuitów i przetrwała zdaje się do ich kasaty w 1775 r. Drukarnia ruska, o której nadmienia luźnie Łukaszewicz (t. II, 182), nieistniała prawdopodobnie wcale, natomiast przy monasterze w Trojczanach miała istnieć szkoła przepisywaczy ksiąg liturgicznych, w jakowej sztuce celował podobno kniaź Jerzy IV Olelkowicz. Cerkiew na Trojczanach posiada jego ręką przepisaną, ozdobnie i bogato oprawną Ewangelię z datą 1581 r. Hieronim Floryan Radziwiłł, podczaszy litewski, w pierwszej połowie XVIII w. przyczynił się niezmiernie do podniesienia miasta. Na jego dworze istniał teatr; miasto upiększał i trzymał do 10,000 żołnierza tu i w sąsiednim Nieświeżu. Był on żarliwym administratorem i jemu to S. zawdzięcza słynną fabrykę pasów perskich. Pierwsze okazy miały się pokazać po 1750 r. wyrabiane pod dyrekcyą fabrykanta z Turcyi przybyłego, niejakiego Jana Mażarskiego. Liczba warsztatów dochodziła do 25, a majstrowie później wykształcili się z miejscowych mieszczan. Fabrykę pierwotnie dzierżawił Mażarski płacąc księciu 10,000 złotych rocznej dzierżawy. Po Janie Mażarskim prowadził fabrykę syn jego Leon. Za ks. Karola Panie Kochanku, który protegował ową „persyarnię“, wyrabiano rocznie po 200 samych tylko złotolitych pasów, cena ich wynosiła od 5—150 dukatów. Po Mażarskich dyrekcyą nad fabryką objął mieszczanin miejscowy Karolko i mieszkał pod S. w folw. radziwiłłowskim Siołko. Ostatnim dyrektorem fabryki był niejaki Borsuk († około 1823 r.). W epoce późniejszej istnienia fabryki oznaczono pasy inicjałami F. S., które znaczyły „Factus Sluciae“ (ob. Korzon., Wewn. Dzieje za Stan. Aug., II) i Kołaczkowski (Przegląd bibliograf.-

arch., I, 244). Istnieje plan S. in folio bez daty (ob. Bibliografia Estrejchera, t. VII, str. 30). O S. pisali, oprócz Balińskiego i Łukaszewicza, Wincenty Korotyński (Encykl. Orgelbranda Wielka, t. XXIII, 688—694); Michał Hausman (Mińsk. Gub. Wied., 1878 r., Nr. 8—12), też Pamiatnaja Kniżka (1878 r., str. 35—38), Kirkor, Żywopisnoje obozrenije (t. III). O cerkwiach i monasterach podaje szczegóły praca archimandryty Mikołaja: Istoryczesko-statisticzeskoje opisanie Minskoj Eparchii (str. 108—126 i 188—202). *A. Jel.*

Słucki powiat, położony w zachodniej części gub. mińskiej, graniczy od północy z pow. mińskim i ihumeńskim, od wschodu z bobrujskim, od południa z mozyrskim i pińskim, od zachodu z nowogródzkim i podług obliczeń pułk. Strelbickiego zajmuje 141·57 mil albo 6852·8 w. kw., podług zaś Schweitzera 6491 w. kwadr. Z ogólnej przestrzeni jest: około 218,000 dzies. grun. orn., do 151,000 dz. lasów, przeszło 150,000 dz. łąk. Pod względem własności należy; do skarbu 15,511 dzies. (15,480 lasów), do duchowieństwa i monasterów 5479 dz. (384 dz. katolic.), do włościan 222,200 dz., do właścicieli posiadłości większych 393,164 dz. (w tem 131,000 obejmują dobra poradziwiłowskie, dziś ks. Hohenlohe, 13,700 dz. posiada 33 właścicieli wyznania prawosł. a do 250,000 dz. 181 właśc. innych wyznań chrześc.), do właścicieli drobnej posiadłości (do 50 dz.) 4698 dz., do miast należy 1043 dz. i wreszcie 1 kupiec posiada 180 dz. Pod względem położenia powierzchnia powiatu przez dawną szosę moskiewsko-brzeską podzieloną jest na dwie części: większą płn.-zachodnią i mniejszą południową. Część płn.-zachodnia jest wyższa, pagórkowata, małoleśna, dobrze zaludniona, z glebą urodzajną i wybornemi łąkami, natomiast część południowa i wschodnia jest niziną, pokrytą lasami i błotami, słabo stosunkowo zaludnioną i noszącą wybitny charakter Polesia. W części płn. zachodniej powiatu przechodzi dział wodny pomiędzy dopływami Niemna i Prypeci. Dział ten, mający stoki na północ i południe, wstępuje w granice powiatu z pow. ihumeńskiego, przechodzi w pobliżu mka Hrozowa, Kopyla i Klecka i wchodzi do pow. nowogródzkiego. Wznosi się średnio do 660 stóp npm.; najwyższy punkt przy wsi Kuszczyca, w pobliżu Klecka, dochodzi do 753 st., przy wsi Jodczyce 689 st. a przy wsi Bułatniki 676 st. W części płd.-wsch. wzniesienie dochodzi zaledwo do 500 st. npm. Gleba w części północnej gliniasta i gliniasto-piaszczysta, z podłożem gliniastem, w południowej zaś przeważnie piaszczysta, miejscami tylko gliniasto-piaszczysta. Powierzchnia zroszona jest dopływami Niemna i Prypeci, które nie wchodzą w granice powiatu. Dopływy Niemna biorące początek w płn.-zach. części pow. są: Turya, Wynia, Usza i Szczara. Pozostałą część powiatu zraszają dopływy Prypeci, z których główniejsze: Słucz z Moroczem i Możą, Łań, Cna i Bobryk. Pomijając drobniejsze rzeczułki, zraszają powiat (w porządku alfabetycznym): Białka, Czestynka, Cna, Howieżna, Jewsiejka al. Wiesia, Kunoska, Lusieńka, Łań, Łoknieja, Łotwa, Ława, Miortwa, Miełka, Moża, Morocz, Nacza, Plesa, Syczowka, Starucha, Suszanka, Szewielówka, Słucz, Sliwka, Szczara, Siwielga, Turya, Usza, Wdowa, Wyżnianka, Wuswa, Wynia, Wiedźma i Żeleźnica. Wielkich jezior nie ma w powiecie. Najważniejsze Luteń (Lucyń, Luszeń), na 4 w. długie i $^1/_4$ w. szerokie, rozlane w zakrętach niby struga. Nadto znajdują się tu jeziora: Pionierskie i Panieńskie pod Nieświeżem, przez które przepływa rz. Usza, Sakowickie, Swiatoje (Święte), Szynno, Łosza, Mniuto, Cierechowo (Terichowo), Bochnowo, Skrodeńskie, Pauczno i Kaczajskie. Błota i bagniste lasy południowej części pow. słuckiego są przedłużeniem błot pińskich i spotykają się przeważnie po obu brzegach rz. Cny, Łani, Moroczy i Słuczy. Najważniejsze z błot są: część Hryczyna, Hardziel, Hadzin, Hałe, Jasień, Kaleda, Odryno, Pleskacz, Stryż, Wierch-Słucz i Żarnowo. Nadto we wschodniej i południowej części powiatu znajduje się wiele błot torfiastych, które w suche lata wypadkowo lub umyślnie zapalone, wypalają się na całą grubość torfu i następnie napełniają się wodą w czasie topnienia śniegów, tworząc małe jeziorka, zwane przez mieszkańców „wyżarami“ i będące siedzibą kaczek i piskorzów. Lasów, przeważnie liściastych, jest jeszcze dość wiele (około 151,000 dz.), chociaż w ostatnich dwudziestu latach wiele ich wyniszczono, zwłaszcza w dobrach ks. Wittgensteina (dawniej Radziwiłłów, obecnie ks. Hohenlohe) i w ogóle gospodarstwo leśne stoi na niskim stopniu a właściwie wcale go nie ma. Zwierza grubego, jako to: łosi, niedźwiedzi i dzików bardzo mało zostało; lis, wilk, zając znajdują się w znacznej ilości: rzadszemi są: borsuk, kuna, sarna; łasice, tchórze i wiewiórki często się spotykają; w okolicach Nieświeża wiele jest susłów. W rzekach południowej, poleskiej części powiatu spotykają się jeszcze bobry. Ptactwa wodnego i błotnego wielka obfitość, leśnego, jak: głuszców, cietrzewi i jarząbków, wiele ubyło z wyniszczeniem lasów. Kuropatw i przepiórek nie wiele; w okolicach południowych powiatu spotykają się dropie, ale bardzo rzadko. Klimat w ciągu ostatnich 30 lat, w skutek wyniszczenia lasów, znacznie się zmienił, tak że obecnie niepodobna

dochować się orzecha włoskiego i morwy; delikatniejsze gatunki gruszek i śliwek również często giną od mrozów. Podług ostatnich danych (1885 r.) było w powiecie 229,857 mk. (do 116,000 kobiet), w tej liczbie do 149,000 prawosławnych, około 26,500 katolików, do 550 protestantów, przeszło 830 machometanów i do 50,000 żydów. W 1887 r. zawarto 1768 ślubów (zapewne chrześciańskich tylko), urodziło się 8131 dzieci prawych i 159 nieprawych (4285 chłopców i 4005 dziewcz.), zmarło 6263 osób (3242 męż., 3021 kob.). W 1867 r. było w powiecie (bez miasta) 142,111 mk. (69,354 męż.), w tej liczbie: 9262 szlachty, 11,147 mieszczan, 9695 włościan skarbow., 111,068 włościan uwłaszczonych. Pod względem wyznania, oprócz prawosławnych, było wówczas: 27,974 katol., 164 protest., 772 machom. i 9219 żydów. Pod względem kościelnym powiat słucki posiada 60 parafii prawosławnych, podzielonych na 3 okręgi (błagoczynia). Znajduje się tu 6 cerkwi murowanych, 71 drewnianych, 2 kaplice murow. i 137 drewn. Parafie są: cztery w Słucku (św. Michała, Jerzego, Zmartwychwstania i Wniebowzięcia), w Iwaniu, Bastawcach, Pohoście, Deresinie, Brańczycach, Carewcach, Czaplicach, Małaszewiczach, Hrozowie, Hresku, Zabiełach, Czyżewiczach, Wyżnie, Zauszycach, Romanowie, Bielewiczach, Prusach, Bystrzycy, Lesznie, Nowosiołkach, Jodczycach, Pociejkach, Scepjowie, Cimkowiczach, Klecku, Nieświeżu, Sołtanowszczyźnie, Malewie, Blaczynie, Łani, Dunajczycach, Deniskowiczach, Hołodowiczach, Mokranach, Kiewiczach, Rożanie, Kopylu, Starobinie, Starczycach, Buczacinie, Siemieżewie, Ceprze, Moroczu, Łoktyszach, Podlesiu, Siniawce, Lachowiczach, Krutowiczach, Kunosie, Howieźnie, Teladowiczach, Hrycewiczach, Hołynce, Zubkach i Sawiczach. Opisy tych parafii znajdują się pod właściwemi nazwiskami miejsc. Kościół katolicki tworzy dekanat słucki i obejmuje 7 parafii: Słuck, Nieśwież, Kleck, Cimkowicze, Kopyl, Niedźwiedzica i Starczyce; dawniej były jeszcze parafie w Zamościu, Hrozowie, Bobowni i Lachowiczach (bliższe szczegóły ob. *Mińska dyecezya* i pod właściwemi nazwami). W ogóle w powiecie znajduje się 10 kościołów (4 murowane) i 29 kaplic katolickich; dalej 1 kościół ewang., 2 meczety,8 synagog (1 murowana) i 17 domów modlitwy żydowskich (5 murowanych). Pod względem etnograficznym podług Lebedkina (Zap. geogr. obsz., 1861 r., cz. 3, str. 150) rdzeń narodowości stanowią Białorusini (do 61,000), dalej idą Litwini (do 21,000), Małorusini (do 19,500) i Polacy (około 16,000), w końcu idą żydzi i Tatarzy. W 1866 r. było w powiecie 928 miejsc zamieszkałych, mianowicie: mto powiatowe, 1 mto nadetatowe (Nieśwież), 11 miasteczek (Bobownia, Cimkowicze, Kleck, Kopyl, Lachowicze, Niedźwiedzica, Romanów, Siemieżewo, Siniawka, Starobin, Wyzna), 43 sioła, 5 słobód, 403 wsi i 464 folw., zaśc. i in. drobnych posiadłości. Pod względem administracyjnym powiat dzieli się na trzy okręgi policyjne (stany), z biurami w Starobinie, Klecku i Kopylu, oraz 23 gmin, z zarządami: w Słucku, Carewie, Pohoście, Czaplicach, Wyżnie, Kijewiczach, Starobinie, Bystrzycy, Klecku, Siniawce, Kruhowiczach, Niedźwiedzicy, Lachowiczach, Hrycewiczach, Łani, Zaostrowiczu, Howieźnie, Teladowiczach, Hresku, Hrozowie, Pociejkach, Romanowie i Cimkowiczach. Gminy te obejmują 214 okręgów wiejskich (starostw) i 13,537 osad włościańskich. Urzędów konskrypcyjnych jest cztery, z biurami: w Słucku, Kopylu, Nieświeżu i Lachowiczach. Pod względem sądowym powiat dzieli się na 4 rewiry sądów pokoju: dwa w Słucku, w Klecku i w Nieświeżu oraz trzy rewiry inkwirentów sądowych: w Słucku, Nieświeżu i Klecku. Przy każdym zarządzie gminnym znajdują się szkółki ludowe, nadto od 1884 r. zakładają w każdej parochii szkółki cerkiewne wyższe i niższe. Kasa zaliczkowo-wkładowa, założona staraniem ziemian dla ludu i zatwierdzona w 1881 r., funkcyonuje pomyślnie w mku Klecku. W 1888 r. miała już w obrocie 20264 rs. i dała 10% dywidendy. Pod względem komunikacyjnym środkową część powiatu przerzyna dawna szosa moskiewsko-brzeska, a w zachodniej części przechodzi trakt pocztowy łączący Nieśwież przez Kleck z Pińskiem. Trakt wojenno-komunikacyjny prowadzi z Mińska przez Hrozów do Słucka. Przez zach.-południową część powiatu przechodzi linia dróg żel. poleskich, na przestrzeni Wilno-Równo, ze stacyami w Lachowiczach i Goncewiczach. Stacye pocztowo-telegraficzne znajdują się w Słucku, Nieświeżu i Klecku; st. pocztowa w Kopylu, Lachowiczach, Siniawce i Cimkowiczach, nadto stacye pocztowe konne: w Klecku, Słucku, Lachowiczach, Nieświeżu i Siniawce. Główne zajęcie mieszkańców stanowi rolnictwo. Dobrze udaje się tu: żyto, pszenica, jęczmień, owies, tatarka, kartofle, proso, rzepak, groch, konopie i len. Zboże i len w wielkich ilościach wywożone są po za granice powiatu. W 1886 r. wysiano: 592 beczek pszenicy ozimej, 287 jarej, 31,720 żyta, 28,000 owsa, 12,810 jęczmienia, 5,700 tatarki, około 3,000 beczek innych zbóż; zasadzono 4,600 beczek kartofli. Zebrano w tymże roku: 18,560 beczek pszenicy ozimej, 1,150 jarej, 127,000 żyta, 112,000 owsa, 51,000 jęczmienia, 23,000 tatarki, około 12,000 innych zbóż, przeszło

190,000 beczek kartofli. Siana zebrano około 3,500,000 pudów. Po odtrąceniu na zasiew i potrzeby miejscowe sprzedano w tymże roku do 6,500 beczek oziminy i przeszło 50,000 beczek jarzyny. Sadownictwo jest dość rozwinięte zarówno w miastach jak i po wsiach i corocznie wielkie transporty owoców idą do Moskwy i Petersburga. Najbardziej poszukiwane i cenione są tak zw. bery słuckie. Pszczelnictwo dość rozwinięte, ale miód i wosk zużywa się w miejscu. W 1864 r. było w powiecie 5696 ulów pszczół (dane z 1877 r. wykazują tylko 3000 ulów). Oprócz rolnictwa ludność zajmuje się zarobkami w lasach a w części flisactwem na Szczarze i Słuczy. Rybołówstwo na niskim stopniu i połów wystarcza zaledwo na miejscowe potrzeby. Hodowla bydła dość rozwinięta. W 1864 r. było w powiecie 97,900 sztuk koni, 153,777 bydła rogatego, 31,452 owiec zwyczajnych, 26,736 rasy poprawnej, 33,615 świń i 17,801 kóz. Przemysł fabryczny na dość niskim stopniu. W 1867 r. było w powiecie 48 fabryk, mianowicie 17 garbarni, 1 fabryka sukna, 1 cukrownia, 10 gorzelni, 5 cegielni i 14 wyrobów garncarskich. W 1885 r., podług Piestowa, było w powiecie: 6 browarów piwnych, 14 gorzelni, 5 garbarni (jedna większa w Nieświeżu), 2 fabryki wyrobów garncarskich (w Słucku i Kopylu), 2 fabr. sukna prostego (w Połośnie i Lachowiczach), 1 fabr. tytuniu, 5 serowni, 10 smolarni i dziegciarni, kilkanaście cegielni i młyn parowy (w Kopylu). Podług najświeższych źródeł w powiecie jest 36 młynów wodnych i 20 wiatraków. W ostatnich czasach było w powiecie do 1700 rzemieślników. Handel prawie wyłącznie pozostaje w ręku żydowskim. Przedmiotami wywozu za granice jest zboże, len, drzewo i smoła. Również ważny przedmiot wywozu stanowią grzyby i owoce. Ważniejsze rezydencye: w Nieświeżu i Albic (Radziwiłłów), w Hrozowie, Radziwilimontach, Borkach, Naczy, Czepielach, Hruszowie (Rejtanów), Sawiczach (Wojniłłowiczów) i in. Zbiory znajdują się: w Hruszowie (Rejtanów) pamiątki, archiwa i biblioteki; w Ciechowie (Wojniłłowiczów) archiwa i pamiątki; w Borkach (Uzłowskich) książki, archiwa, pamiątki; w Nieświeżu cenne pamiątki i bogate archiwum; w Połoweczce (Radziwiłłów) pamiątki, dzieła sztuki, księgozbiór, archiwa, bronzy, kolekcya numizmatyczna; w Słucku archiwa kalwińskie i monasteru. Z osób znanych w dziejach lub literaturze i sztuce a pochodzących z powiatu słuckiego lub tutaj działających, zasługują na wzmiankę: Chodkiewicz Karol, hetman, Chodkiewicz Jan, wielkorządca Inflant, Rejtan Tadeusz, Wołczański, archimandryta słucki, Sadkowski, archimandryta, Zaleski Bronisław, Felińska Ewa, Cedrowski, pamiętnikarz, Kondratowicz Ludwik (Wład. Syrokomla) i w. in. Pod względem archeologicznym spotykamy w powiecie mnóstwo kurhanów i grobów przedhistorycznych; niektóre z nich stoją pojedynczo, inne grupami po kilkadziesiąt i więcej w jednej okolicy. Dr. Konst. Frąckiewicz w rozkopywanych przez siebie kurhanach znajdował po jednym tylko szkielecie. Lud zwykle kurhany te odnosi do czasów wojen z Tatarami i Szwedami. Największa liczba w ogóle znajduje się w okolicach Słucka, Klecka i Kopyla. Około tego ostatniego miasteczka spostrzega się dziwne ugrupowanie kopców; stoją one wzdłuż drogi ze Słucka do Kopyla (stary szlak) parami. Z pojedyńczych mogił niektóre noszą nazwy, jak: Kniaża mogiła, Tomiłowa hora i in. Z horodyszcz największe znajdują się w pobliżu granic powiatu bobrujskiego, pod majątkiem Niekrasze ks. Hohenlohe, zwane Kijany, Kijan-horod. Podług podania było tu niegdyś miasto i dotąd dają się widzieć wały i fosy, porosłe odwiecznym lasem. Marszałkami szlachty pow. słuckiego od 1796 do 1858 r. byli: Bernowicz, Rejtan, Rdułtowski, Świeżyński, Niepokojczycki, Wojniłłowicz Antoni i Tadeusz. (Skreślone podług notat Aleksandra Jelskiego i dra Konst. Frąckiewicza ze Słucka). *J. Krz.*

Słuckie księstwo. Na obszarze przeszło dwudziesto-milowym, od źródeł Niemna do ujścia Słuczy do Prypeci, na którem powstało księstwo słuckie, w wojew. nowogródzkiem, mieszkało w czasach przedhistorycznych plemię słowiańskie Dregowiczan, a gniazdem onego był Kleczewsk, dzisiejszy Kleck, z przyległą dzielnicą kopylsko-słucką. Dregowiczanie prawdopodobnie mieli, jak inne plemiona, swych władców rodzimych przed najściem Waregów. Pierwotne losy stron słuckich, po zajęciu ich przez Waregów, nie są znane. Wiadomo tylko, iż Słuczyzna weszła w skład ks. wołyńskiego i zdaje się, że po raz pierwszy w kronice stoi wzmianka pod 1127 r. o Klecku, którego władcę Wiaczesława Jarosławowicza zawezwał w. ks. kijowski Mścisław Włodzimierzowicz w pomoc przeciw księstwu połockiemu (Karamzin, II, przypis 250), W 1142 r. Kleck i Czartorysk otrzymał jako udział Swiatosław, syn w. ks. kijow. Wsiewołoda Olgowicza, ale się wkrótce zrzekł tej dzielnicy za Włodzimierz (ibid., przypis 280). O Słucku głucho w tej dobie, nie wiemy więc czy stanowił on dzielnicę oddzielną, czy też był połączony z dzielnicą klecką, drugie jednak przypuszczenie jest prawdopodobniejsze, ponieważ w 7 lat później, mianowicie w 1149 r., kniaź suzdalski Jurij Włodzimierzowicz Dołhoruki, pokonawszy pod Perejasławiem w. ks. kijow. Izasława Mści-

sławowicza, oddał Słuck, Kleck i in. sprzymierzeńcowi swojemu Swiatosławowi Olgowiczowi, ks. czernihowskiemu (Karamzin, XII, przypis 320) i za jego syna Olega wydał swą córkę, zaś w 1155 r. oddał Swiatosławowi w posiadłość pograniczny ze Słuczyzną Mozyrz (ibid., 247—249). Ale widać, że dzielnica mozyrska nie utrzymała się na razie przy Swiatosławie, skoro mu ją powtórnie nadaje w 1158 r. w. ks. kijow. Izasław Dawidowicz (ibid., 260). Swiatosław umiera około 1160 r. i nie wiadomo w jaki sposób zajął zaraz dzielnicę słucką sprzymierzeniec w. ks. kijow. Izasława Dawidowicza, Włodzimierz Mścisławowicz, ale mu takową odjął w 1161 r. nowy w. ks. kijow. Rościsław, wzamian za pięć miast w Kijowskiem. W tymże 1161 r. sprzymierzeniec Rościsława ks. połocki Rogwołod, pobity pod Horodkiem przez Hlebowiczów mińskich, schronił się do Słucka. Na tem kończą się luźne wzmianki kronik o władaniu kniaziów waregskich w ziemi Dregowiczan, poczem następuje 150-letnia przerwa. W tej bowiem dobie Litwa zajęła dzielnice słowiańskie nad Niemnem, Prypecią, Berezyną i Dnieprem, tak że już w XIII w. oparła się o Kijów. Włodzimierz, zrodzony z Maryi ks. witebskiej (Narbut, V, 238), usunięty został z dzielnicy kijowskiej w 1395 r. przez Witolda, który mu oddał dzielnicę kopylsko-słucką, rozciągającą się od źródeł Niemna po Oressę i do ujścia Słuczy. Włodzimierz pierwszy podobno przyczynił się do podniesienia Słucka, przyczem Kopyl został na drugim planie (Narbut, V, 533; Latopisiec Daniłowicza, 46). Odtąd zaczynają się już pewniejsze dzieje S. Od syna Włodzimierzowego Olelka (Aleksandra) poszła nazwa książąt słucko-kopylskich Olelkowiczów. Dzielnica klecka, która niegdyś dzieliła losy ze Słuckiem, została pod władzą w. ks. litewskich, aż otrzymali ją Radziwiłłowie od Zygmunta Augusta. Olelkowicze zasiadali w senacie litewskim dziedzicznie, a na sejmach zaraz po biskupach wileńskich z mocy konstytucyi z 1572 r. (Bielski, 660; Niesiecki, IV, 73, wyd. Bobrow.). Zygmunt, brat młodszy Witolda, wyzuł ks. Aleksandra Olelkowicza z kopylsko-słuckiej dzielnicy i uwięził w Kiernowie, żonę zaś jego osadził z dziećmi w Ucianach. Po zgonie Zygmunta (1440 r.), kiedy znowu wystąpiła sprawa kandydatury na tron w.-książęcy, panowie litewscy prosili króla powtórnie o Olelka Włodzimierzowicza, lecz księstwo wziął wtedy Kazimierz Jagiellończyk, a Olelko uzyskawszy wolność i dobra, otrzymał nadto w dożywocie w 1443 r. Kijów ojcowski (Niesiecki, VII, 40). Po śmierci jego w 1454 r. syn starszy Siemion, ożeniony z kn. Maryą pińską, został przy Kijowie przez nadanie Kazimierza Jagiellończyka, a młodszy Michał wziął Słuck i Kopyl. Koniec życia miał tragiczny, albowiem za udział w spisku przeciwko królowi Kazimierzowi straconym został w końcu 1481 r. (ob. Baliński, Star. Pol., IV, 2gie wyd., str. 538 i Skarbiec Daniłowicza, cz. II, str. 219, Nr. 2012). Wdowa po nim kn. Anna uzyskuje od króla Kazimierza w 1483 r. przywilej, nakazujący kniaziom i bojarom służyć jej, jak dotąd służyli kn. Michałowi. Kn. Anna żyła jeszcze w 1493 r., jak świadczą przywileje wydane przez nią w Słucku, wraz z synem Siemionem Michałowiczem (ob. Wolff, Ród Gedyminów, 112). Kn. Siemion Michałowicz musiał bronić posiadłości swych Słucka i Kopyla w 1499 r. przeciwko pretensyom wdowy po swym stryju, kn. Maryi pińskiej. Żoną jego była kn. Anastazya, córka Iwana Jurjewicza, ostatniego kn. mścisławskiego, wsławiona, jako już wdowa, mężną obroną Kopyla w czasie najścia Tatarów na Słuczyznę w 1505 r. i odparciem od Słucka Michała Glińskiego, dobijającego się jej ręki, a jednocześnie odpędzeniem powtórnie Tatarów w 1508 r. (Bartoszewicz, wiel. Encykl. Org., I, str. 728). Wnuk tego Siemiona Jurji II Olelkowicz miał z Katarzyny Tęczyńskiej, wojewodzianki krakowskiej, trzech synów: Jurja III, Jana-Siemiona i Aleksandra. Ostatni wziął po ojcu Petryków i przedmieście Ostrów w Słucku (Baliński, IV, str. 690 i 542, 2gie wyd.); Jana udział zdaje się był za obrębem Słuczyzny, w Słucku zaś wziął przedmieście Trojczany, a przy ks. słucko-kopylskiem został Jurji III, ożeniony z Kiszczanką Barbarą, wojewodzianką podlaską, po śmierci którego w 1586 r. dzielnica ta przeszła na jedyną córkę jego Zofię Olelkowiczównę, na którą też spadły schedy po bezdzietnych stryjach, połączonych z kościołem katolickim, mianowicie: po Aleksandrze († w Krakowie 1591 r.) i Janie († w Lublinie 1592 r.). Ks. Zofia stała się przedmiotem intryg możnowładców w celu zagarnięcia jej olbrzymiego wiana. Po śmierci ojca Zofia dostała opiekunów w pokrewnych Chodkiewiczach, którzy będąc dłużni Radziwiłłom znaczne sumy, postanowili uiścić należność przez swoją pupilkę i jeszcze coś przytem zarobić. Stanęła przeto ugoda na piśmie pomiędzy Jerzym Chodkiewiczem, stst. żmujdzkim, opiekunem księżniczki, i Krzysztofem Radziwiłłem, wwodą wil., w rzeczy wydania księżniczki po dojściu jej do pełnoletności w d. 6 lutego 1600 r. za syna wojewody Janusza Radziwiłła. Wkrótce umarł starosta żmujdzki, a brat jego Hieronim Chodkiewicz, opiekę nad księżniczką objąwszy, wznowił

umowę z Radziwiłłami, poczem pozwolono ks. Januszowi widywać się z panną, mieszkającą wtedy w Wilnie w domu Chodkiewiczów. Wszystko szło gładko, lecz gdy Radziwiłłowie zaczęli nieoględnie tradować Chodkiewiczom, za należność, Kopyś pod Orszą, ci oburzeni zerwali stosunki ks. Zofii z ks. Januszem. Obie strony nie myśląc zgoła o ustępstwach, zaczęły się gotować formalnie do wojny domowej. Zaciągano więc wojska cudzoziemskie, zbierano tłumy przyjaciół. Jan Zamoyski przysłał nawet Radziwiłłowi 200 koni. Radziwiłłowie uzbroili 6000 zbieranego żołdactwa, Chodkiewiczowie zaś obsadzili swój dworzec wileński trzema tysiącami zbrojnego ludu. Król Zygmunt dowiedziawszy się na co się w Wilnie zanosi, posłał rozjemców: Giedrojcia, biskupa żmujdzkiego, Dorohostajskiego, w. marsz. kor., i Zawiszę, podskar. lit.; w końcu Chodkiewiczowie przystąpili do ugody. Skasowano wszystkie pretensye Radziwiłłów do Chodkiewiczów, pokwitowano tych ostatnich z opieki; nadto Chodkiewiczowie dostali 360,080 złp. w gotowiźnie i 500 włók ziemi na wieczność porękawicznego, a ks. Zofia została wydaną za ks. Janusza Radziwiłła d. 1 paździer. 1600 r. w Brześciu. Pożycie małżeńskie księżny było smutne, i zmarła ona w kwiecie wieku d. 9 marca 1612 r. w Omelowie (może Omelno nad Ptyczem, dziś w powiecie ihumeńskim), przeżywszy nie całe 26 lat. Przed śmiercią księżna zapisała mężowi olbrzymie dobra swoje, przez co księstwo słuckie przeszło w dom Radziwiłłów. Wzbogacony łaską małżonki ks. Janusz Radziwiłł, zaraz po jej zgonie zawiera nowe związki. Wszystko to podniecało zawiść Chodkiewiczów, z tytułu pokrewieństwa ich z wygasłymi Olelkowiczami. Na synu ks. Janusza, z Niemki zrodzonym, Bogusławie, koniuszym litewskim, skończyła się po mieczu ta gałęź Radziwiłłów, córka zaś Bogusława Ludwika Karolina, wydana za Karola Filipa, palatyna reńskiego ks. neuburskiego, z pominięciem królewicza Jakuba, wniosła mężowi księstwo słucko-kopylskie wraz z hrabstwem birżańskiem w wwdztwie trockiem (ob. Neuburskie dobra). Po śmierci ks. Ludwiki Karoliny († 1695 r.) dobra jej litewskie przeszły na jedyną córkę Elżbietę Augustę i odtąd zaczyna się nowa wojna domowa o Słuczyznę pomiędzy palatynem, ojcem i opiekunem Elżbiety, a Radziwiłłami i Sapiehami, zakończona układem i okupnem dóbr neuburskich przez Radziwiłłów w 1744 r. Według ówczesnego dokumentu w ks. słuckiem i kopylskiem mieściły się następne radziwiłłowskie wsi i folwarki: *A*) dobra słuckie: Bołoczyce, Bielewicze, Basławce, Brańczyce, Branowo, Borki, Bołoczna-Wielka, Bołoczna-Mała, Bielicze, Bolszec, Cielawicze, Czerniewo, Chladowicze, Cieroszki, Chrzanowo, Dorozkiewicze, Dorki, Drynki, Hledki, Hryczynowicze, Horodziatycze, Jurowicze, Jurkowicze, Isłoczka, Iwań, Kaczałów, Klopczany, Karolino al. Paździor, Koty, Krynki, Lenin, Lutowicze, Łuczniki, Łatkowszczyzna, Łozowszczyzna, Mańków, Musicze, Michejki, Miliszkiewicze, Mozole, Morocz, Milkowicze, Makowicze, Miaciewicze, Nowodworce, Nizówka, Niepoczytowicze, Niekłopowszczyzna, Obrusowicze, Prusy, Pohost, Poperowo, Paszkowszczyzna, Proszczyce (oddane zborowi kalwińskiemu), Połuże, Porzecze, Protasewicze, Raczkiewicze, Rodziatycze, Ruchów, Śliwa, Szumiatycze, Sławkowicze, Stryż, Smolków-Wielki, Smołków-Mały, miasto Słuck z folwarkami, Siołko, Sculaki, Spaskie, Sadowicze, Starobin, Starcza, Urzecze, Uszałowicze, Wyzna, Wiesieja, Wasilińce Wybranieckie i Wańkowszczyzna. *B*) Dobra kopylskie: Adamowicze al. Wagrymowszczyzna, Bibakowszczyzna, Bołhowicze, Bobownia, Bezłabiki, Ciecierowicze, Czyżewicze, Doktorowicze, Dorohowicze, Delatycze, Hiszkowicze, Hrozów Mały, Izwa, Jakubowicze, Kopyl miasto z folwarkami, Kłosowszczyzna, Kobylicze, Kiela (we władaniu plebanii słuckiej), Kokorycze, Krajewszczyzna, Kuncowszczyzna, Lubcz (miasto i dobra), Łatkowszczyzna, Łagnytowszczyzna, Małyszkowszczyzna, Mordwiłowszczyzna, Odkołowicze, Ostaszyn Drewniany, Piaseczno, Połuże, Półbrzeg, Przywoda, Romanów (miasto z folwarkami), Rymie, Rusaki, Starzyca, Słobódka, Świdzicze, Świnka, Szostaki, Skabin, Usów, Wereskowo, Zauszenie i Zaułki. W ogóle 127 miejscowości, w tem 18 miast i miasteczek. Wszystkie te dobra stały się allodyalnemi domu Radziwiłłów, ordynatów nieświeskich i po śmierci ostatniego w prostej linii ordynata Dominika, syna Hieronima, przyrodniego brata ks. Karola Panie kochanku, przeszły na jedyną córkę jego Stefanią, zrodzoną z Teofili Morawskiej. Ponieważ ks. Dominik w 1812 r. wyszedł za granicę, dobra więc jego uległy sekwestrowi, jednakże ukaz cesarza Aleksandra I z d. 24 lutego 1814 r. wydany w Chaumont, wrócił ordynacyę nieświeską w dom Radziwiłłów linii pruskiej, dobra zaś allodyalne, po zaspokojeniu wierzycieli, miały stanowić wiano ks. Stefanii, którą wzięła na opiekę cesarzowa Marya. Za wpływem dworu poślubił ją hr. Ludwik Leon Wittgenstein, obdarzony później nieco tytułem księcia. Ks. Stefania przed śmiercią zapisała dobra mężowi. Po ks. Ludwiku Wittgensteinie odziedziczył Słuczyznę jedyny syn jego ks. Piotr, który umierając w stanie bezżennym w 1887

r. przelał testamentem swe prawa na rodzoną siostrę ks. Hohenlohe, żonę wielkorządcy Alzacyi i Lotaryngii. *Al. Jelski.*

Słucki, wś i karczma, pow. telszewski, w 3 okr. pol., o 63 w. od Telsz.

Słucz, wś i fol. nad rz. Wissą, pow. szczuczyński, gm. Radziłów, par. Słucz, o 4 w. na zachód od Radziłowa, o 20 w. od Szczuczyna, śród błot, posiada kościół par. drewniany, szkołę początkową, 31 dm. W 1827 r. 37 dm., 220 mk. W 1887 r. fol. S. rozl. mr. 2079: gr. or. i ogr. mr. 982, łąk mr. 482, past. mr. 144, lasu mr. 421, nieuż. mr. 50; bud. mur. 13, z drzewa 12; las nieurządzony. Wś S. ma 31 dm., 1038 mr. (?). Kościół i parafią erygował w 1444 r. „Jan Golyasch de Lank". Obecny pochodzi z 1699 r. S. par., dek. szczuczyński (dawniej Wizna), 1866 dusz. *Br. Ch.*

Słucz 1.) rzeka, lewy dopływ Prypeci, zaczyna się na płn. krańcu pow. słuckiego, w bagnach sięgających granicy pow. ihumeńskiego, zwanych Wierch-Słucz. Kierunek ma przeważnie południowy. O 4 w. od źródeł zasila się z praw. brzegu rzką Żeleźnicą, niżej o 5 w. rozlana w jeziorko pod wsią Rudnia obraca pierwszy młyn; dalej o milę, na przeciwko folw. Wierch-Słucz, przyjmuje od praw. brzegu rzkę Ławę, płynącą od Hreska; o 8 w. poniżej, przeciąwszy dawną szosę brzesko-moskiewską w okolicy wsi Michejki i zasiliwszy się z lewej str. rz. Wiesiejką pod wsią Padzier (młyn) zwraca się na zachód ku miastu Słuckowi. W Słucku na rozlewie obraca pytle i folusze i następnie zwróciwszy się na południe o 3 w. za miastem, pomiędzy wsiami Klepczany i Nowodworce przyjmuje z prawego brzegu rzekę Łoknieję. Dalej płynąc ku miasteczku Pohost żyzną bardzo, lekko falistą miejscowością, ma z prawej strony wioski: Carewce, Ihrajew, Procewicze, Isernę, o 1 w. przed którą przybiera od lew. brz. rzkę Sliwkę, zaś o 3 w. po za Iserną, z praw. strony rz. Siwielgę. Pod Pohostem obraca młyn. Od Pohostu do Starobina na przestrzeni 3 mil na prawym brzegu Słuczy leżą wsi: Sielco i Miaciewicze, na lewym zaś Cisowo i Hawrylczyce. Od Starobina, leżącego o 11 mil od źródeł, rzeka staje się żeglowną i płynąc aż do ujścia, na przestrzeni 12 mil, niedostępnemi lesistemi moczarami i puszczami, po blisko trzymilowym biegu w pow. słuckim wkracza w pow. mozyrski, w okolicy wsi Morocz, przyjąwszy przed tą wsią z praw. strony rzekę t. n. i dąży pod mko Lenin, mając z prawej strony wioski: Ananicze, Grabów, Milewicze i Zalutycze. O 2 mile za Leninem przecina linią dr. żel. poleskich łączącą Pińsk z Rzeczycą, zasila się z lewej strony rzką Olszanicą a z prawej Wołchą i płynie ku wsi Wilczy, leżącej o 3 w. od ujścia. Pod Wilczą znajduje się główna przystań, do której zwozi się i spławia pojedyncze sztuki drzewa i tu połączone w płyty czyli tratwy spławia się do Prypeci. Chociaż mko Starobin uważane jest za przystań, bardziej jednak ożywiony spław na Słuczy zaczyna się w obrębie pow. mozyrskiego od miejsca połączenia się S. z rz. Morocz. Do Starobina dochodzi tylko sól na lekkich łodziach. W dół rzeki spławia się drzewo, klepka dębowa i wreszcie produkty leśne, jak: potaż, terpentyna, smoła; ta ostatnia w beczkach puszcza się wprost na wodę i pod wsią Wilcza ładują towar już na statki. Handel drzewny teraz bardzo się ożywił wskutek istniejącej w Leminie spółki zagranicznych przemysłowców. Długość biegu S. wynosi 145 w. (według W. Choroszewskiego); kotlina jej powyżej Starobina odznacza się niezmierną obfitością wyborowego siana, wskutek czego mieszkańcy tych okolic hodują wiele bydła i sami są zamożni. Ryb i raków obfitość wielka, zwłaszcza w dolnym biegu. 2.) **S.**, prawa odnoga Horynia, na płd. krańcu pow. pińskiego, oddziela się od głównego koryta pod wsią Łuki i łączy się znowu pod wsią Buchlicze ubiegłszy przeszło 5 w. i zasiliwszy się strugą z rozlewów górnych Horynia pochodzącą. 3.) **S.**, ruczaj w pow. homelskim, wypływa z rozległego błota Słucz Pałki. *A Jel.*

Słucz, rzeka w gub. wołyńskiej, lewy dopływ Horynia. Bierze początek w pow. starokonstantynowskim z wyniosłości znajdujących się pod wsią Czuchelem (niedaleko Bazalii), płynie przez pow. st.-konstantynowski, nowogradwołyński i równieński. Początkowo aż do mta Lubaru płynie w kierunku płn.-wschodnim, poczem do Nowogradu Wołyńskiego w kierunku północnym, w końcu zaś przybiera kierunek płn.-zachodni. Uchodzi do Horynia kilkoma odnogami poniżej Dąbrowicy, pomiędzy wsią Sielce a mkiem Wysockie. Długa 464 w., szeroka od 10 do 30 saż., głęboka od 3—15 stóp, szybkość nurtu wynosi 2 stóp na sekundę. Brzegi rzeki najeżone skałami, bardzo są malownicze, zwłaszcza w granicach pow. nowogradwołyńskiego. Poniżej Zwiahlu bardzo lesiste. Dość szybki bieg wody, w korycie często skałami ściśniętem, i łomy kamienia pod wodą, utrudniają spław na rzece. Ruch jednak handlowy większy jest w S. niż na Horyniu i Styrze. Znajduje się na niej 6 przystani, 3 spusty, 5 promów, 22 mosty, 56 grobel i wiele brodów. S. puszcza w marcu, przybiera do połowy kwietnia od 7 do 14 stóp, zatapiając przybrzeżne drogi na przeciąg 12 do 20 dni. Spław na rzece zaczynał się dawniej znacznie powyżej Nowogradu Wołyńskiego, od wsi Hulska i Talca, ale w 1850 r. przez zbudowanie w Łubni-

cy stałej grobli, spławianie drzewa powyżej Nowogradu Wołyńskiego stało się zupełnie niepodobne w każdej porze, poniżej zaś tego miasta spław jest bezpiecznym tylko podczas wód wiosennych od marca do lipca. W 1859 r. przeszło na S. 902 tratew, naładowanych zbożem, wartość którego wraz ze spławionym materyałem leśnym wynosiła 247088 rs. Od lew. brzegu S. przybiera: Ikopot', Białkę, Derewiczkę, Chomor, Smółkę, Ceremę, Korczyk, Osikę, Popówkę i in., od prawego zaś Bliwę. Niwnę, Szczarbierz, Tnię, Wiersznicę, Cwilę, Perewożnią, Bober, Staw, Kozarkę. Nadto S. przybiera rzki: Deśniówkę, Grabarkę, Krywal, Karańkę i Zajączek. *J. Krz.*

Słucz-Pałki, błoto w pow. homelskim, w pobliżu wsi Słucz-Miłacze, ma około 20 w. długości i do 2 w. szerokości; zajmuje 3100 dzies. Wypływa z niego ruczaj Słucz. Pokryte zaroślami łozy, olszyny i brzozy. W ostatnich latach rozpoczęto osuszanie za pomocą kanalizacyi.

Słucz-Miłacze, wś, pow. homelski, gm. Działtowicze, w pobliżu błota Słucz-Pałki.

Słuczaj, wś włośc., pow. lidzki, założona na gruntach wsi Koniawa (ob.).

Słuczanka, wś, pow. białostocki, w 1 okr. pol., gm. Gródek, o 33 w. od Białegostoku.

Słuczeńce, opustoszała wś we włości Kuźmin, t. j. w dzisiejszym pow. starokonstantynowskim.

Słuczki, wś, pow. mohylewski, gm. Pawłowicze, w pobliżu błota Chołmickie al. Nowińskie, o 2 w. od jez. Nowińskiego.

Słuczowo-Hało, błoto w pow. homelskim, na lewym brz. Dniepru, pomiędzy wsiami Barszczewka a Popowka, w pobliżu sioła Działtowicze. Około 35 w. długie a od 6 do 10 w. szerokie, zajmuje do 20000 dzies. przestrzeni. Pokryte lasem. W ostatnich latach rozpoczęto osuszanie zapomocą kanalizacyi.

Słudwia al. *Słutwia*, mylnie *Studwia*, rzeczka w pow. kutnowskim, ma źródło pod Oporowem, przepływa w gm. Żychlin przez wsi Wólka Lizigódź, Drzewoszki, Pasieka, Budzyn, os. Żychlin, Wolę Popową, Zarembów i w pobliżu granicy pow. kutnowskiego, gostyńskiego i łowickiego, pod wsią Maurzyce uchodzi do Przysowy, dopł. Bzury.

Sługi, 1521 r. *Sługy*, wś nad rzką t. n., pow. łęczycki, gm. Balków, par. Góra św. Małgorzaty, odl. 11 w. od Łęczycy, ma 49 dm., 346 mk. W 1827 r. było 38 dm., 266 mk. Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 wś kościelna S., własność dziekana łęczyckiego, miała 16 łan., 3 zagr., karczmę, szynkarza wódki, 1 rzeźnika, 15 osadn. (Pawiński, Wielkp., II, 53). Na początku XVI w. wś Sługy z Gajem dawały dziesięcinę kollegiacie łęczyckiej, zaś plebanowi w Górze tylko kolędę. Istniał też oddzielny folw. t. n. z Zagajem (Łaski, L. B., II, 415 i 417).

Sługocice, wś włośc., pow. opoczyński, gm. Unewel, par. Białobrzegi, odl. od Opoczna 25 w., posiada urząd gm., 29 dm., 102 mk., 515 mr. włośc. i 1 mr. dwor. W 1827 r. było 16 dm., 138 mk. W akcie rozgraniczenia wsi bisk. kujawskich od wsi szlacheckich (z 1412 r.), wymienione są S. jako wś biskupia (Kod. Mucz. Rz., IV, 380). Na początku XVI w. kmiecie dawali pleb. w Białobrzegach tylko kolędę po korcu żyta miary inowłodzkiej, na Wielkanoc (Łaski, L. B., I, 633). Według reg. pob. pow. opoczyńskiego z r. 1577 wś S., własność bisk. kujawskiego, miała $6\frac{1}{2}$ łan., 1 zagr. z rolą (Pawiński, Małop., 294). *Br. Ch.*

Sługocin 1.) w XVI w. *Sługoczyno mnyskye*, wś i fol., pow. koniński, gm. Golina, par. Lądek, odl. od Konina 19 w.; wś ma 72 dm., 524 mk.; fol. 1 dm., 16 mk. W 1827 r. 27 dm., 358 mk. W 1288 r. ks. Przemysław potwierdza akt zamiany kilku wsi zawarty pomiędzy komesem Janem de Slugocino z synami a opatem klasztoru w Lądzie (Kod. Mucz. Rz., I, 126). W 1564 r. wś S., własność klasztoru w Lądzie, płaci stacyi 6 fl. 9 gr. (Lustr. V, 88). Na początku XVI w. kmiecie dawali pleban. w Myśliborzu (gdzie była pierwotna parafia) za meszne po 2 kor. żyta i 2 kor. owsa z łanu (Łaski, L. B., I, 293). Z powtórnie podanej w opisie par. Lądek wiadomości o tej wsi, trudno zrozumieć czy dawano drugie meszne pleb. w Lądku czy też odnieść to należy do Myśliborza (ibid., I, 294). W 1579 r. wś S. miała $2\frac{3}{4}$ łan., $1\frac{1}{2}$ łan. sołtysiego, 2 zagr. bez roli, 1 rzeźnika (Pawiń., Wielkp., I, 233). 2.) **S.**, wś i fol. nad rzką Dyską, pow. lubelski, gm. Jastków, par. Garbów, odl. 14 w. od Lublina. W 1827 r. było 6 dm., 38 mk. W 1870 r. fol. S. rozl. mr. 322: gr. or. i ogr. mr. 208, łąk mr. 21, past. mr. 26, lasu mr. 56, nieuż. mr. 10; bud. z drzewa 8; płodozm. 10-pol.; las nieurządzony; cegielnia, W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 26, mr. 214; wś Moszenka os. 11, mr. 9; wś Wysokie os. 16, mr. 213. W połowie XV w. częściowi posiadacze dawali dziesięcinę snopową i konopną pleban. w Garbowie (Długosz, L. B., II, 542). Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531, Mat. i Jan Kośmińscy płacą od $\frac{1}{4}$ łana. Piotr i Andrzej od $\frac{1}{2}$ łana, Jan Dziehna od $\frac{1}{4}$ łana, Jan od $\frac{1}{2}$ łana, Mikołaj Czyrniowski od $\frac{1}{2}$ łana. W 1676 r. mieszkają tu również częściowi właściciele: Strzałkowski, dwu Wysockich, Michowski i Sługocki. Michowski jeden ma 20 ludzi w służbie, inni od 2 do 4 (Pawiń., Małop., 348, 362 i 18*a* dodat.). *Br. Ch.*

Sługocinek, w XVI w. *Slugoczyno panskye*,

wś i kol., pow. koniński, gm. Golina, par. Myśliborz, odl. 17 w. od Konina; wraz z os. Gazą i Jastrzębiem ma wś 13 dm., 174 mk., kol. 21 dm., 157 mk. W 1827 r. było 11 dm., 165 mk. W 1866 r. folw., rozdzielony na 16 kolonii, rozl. mr. 710: gr. or. i ogr. mr. 244, łąk mr. 92, pastw. i zarośli mr. 239, nieuż. mr. 135. Wś S. os. 21, mr. 120. Na początku XVI w. łany folw. i 2 łany kmiece dawały dziesięcinę pleb. w Myśliborzu, inne zaś łany kmiece i sołtysie (puste wówczas) dawały meszne po mierze żyta i owsa. Karczmarze i zagrod. dawali po groszu na kolędę (Łaski, L. B., I, 293). *Br. Ch.*

Słuki, wś nad jez. Miadzioł, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Kobylniki, okr. wiejski i dobra Chomejki (w 1864 r.) Dowojnów, o 8 w. od gminy a 53 w. od Święcian, ma 4 dm., 24 mk. prawosł. (podług spisu z 1864 r. 23 dusz rewiz.).

Słuki, grupa domów we wsi Lubeli, w pow. żółkiewskim.

Słukowce, wś, pow. starokonstantynowski, na mocy tranzakcyi kolbuszowskiej darowana Sapieże w 1753 r. przez ostatniego ordynata Ostrogskiego.

Słup 1.) wś i fol., pow. gostyński, gm. Pacyna, par. Susecz, odl. 20 w. od Gostynina. Wś ma 12 dm., 239 mk. Fol. ma 8 dm. (5 murow.), pokłady torfu na obszarze 5 morgów. W 1827 r. było 36 dm., 503 mk. W 1885 r. fol. S. i Modła rozl. mr. 840: gr. or. i ogr. mr. 758, łąk mr. 63, nieuż. mr. 19; bud. mur. 9, z drzewa 5; płodozm. 12-pol.; wiatrak. Wś S. os. 43, mr. 529; wś Modła os. 4, mr. 43. Do tej wsi prawdopodobnie odnieść należy wymienioną w akcie z 1242 r. między posiadłościami arcyb. gnieźn. wś Słup (z Łowiczem i Uniejowem), jako miejsce w którym arcyb. przebywał niekiedy (Kod. Mucz. Rz., II, 34). 2.) **S**, wś i fol., pow. ostrowski, gm. Szulborze Koty, par. Zuzel, odl. 6 w. od Nura. W 1827 r. było 8 dm., 38 mk. Jestto dawny punkt graniczny między Litwą a Mazowszem. Może tę wś nadaje w 1254 r. Sirozlaus kollegiacie płockiej (Kod. Maz., 17). 3.) **S.**, przyległ. dóbr Głosków, w pow. garwolińskim. *Br. Ch.*

Słup 1.) niem. *Slupp*, dok. *Starkenberg*, *Steinwege* 1386 r., wś nad lew. brz. Ossy, pow. grudziądzki, st. pocz. Mełno, par. kat. Gruta; 1202 ha (74 łąk, 1027 roli or.). W 1885 r. 80 dm., 113 dym., 533 mk., 390 kat., 131 ew., 9 dyssyd., 3 żyd. Szkoła katol. Między S. a Mełnem ciągnie się jezioro Melneńskie, pamiętne pokojem zawartym nad jego brzegami r. 1422 między Polską a zakonem krzyżackim. Obok wsi ciągnie się nowa szosa z Mełna do Łasina. W środku wsi znajduje się na cmentarzu kapliczka św. Anny, na miejscu gdzie stał stary kościół paraf. W r. 1444 istniał jeszcze, bo z rozporządzenia bisk. Jana Margenau odprawił się tu synod parafialny w niedzielę po św. Dyonizym. Zburzony został zapewne w czasie wojen krzyżackich. Dopiero Stanisław Mysłkowski, kanonik kruszwicki i proboszcz z Gruty, odzyskał drogą prawną 1648 r. 6 włók stanowiących uposażenie parafii. W połowie XVIII w. istniały jeszcze stare fundamenta (ob. Utracone kościoły p. ks. Fankidejskiego, str. 85). Nabożeństwo odprawia się w tutejszej kaplicy tylko raz w rok w dzień św. Anny. Włóki kościelne jako i wś przyłączono do par. gruckiej. Mesznego pobierał prob. od 62 wł. po 1 kor. żyta i owsa od włóki (ob. Wizyt. Strzesza z r. 1667, str. 451*b*). R. 1706 jednakowoż dawano tylko po pół korca, na co się wizytator uskarża (ob. Wizyt. Potockiego, str. 803). (Co do tradycyi o słupie, który tu według Długosza Chrobry miał postawić, por. art. Osa t. VII, 616). Ponieważ tu znajdował się jedyny bród przez Ossę i tędy szła stara droga handlowa do wybrzeży Baltyku, dla tego zbudowali tu Krzyżacy już za czasów w. m. v. Sangershausen (1258—1274) najprzód na praw. brzegu zamek warowny, a gdy ten przez Prusaków całkiem zniszczony został, wystawiono tuż przy słupskim młynie na lew. brzegu jeszcze przed r. 1326 nowy zamek, nazwany Starkenberg. Już r. 1333 zowią się wójtowie rogozińscy także wójtami słupskimi (Starkenberg). Po r. 1388 o zamku nic nie słychać. Pierwszy przywilej krzyżacki wystawił dla wsi w. m. Konrad v. Thierberg r. 1285, nadając sołtysowi Konradowi 68 włók w Starkenberg, celem osadzenia jej osadnikami; sołtys odebrał 8 wolnych wł.; dla kościoła wyznaczył 6 woln., reszta miała po 2 latach czynsz opłacać. Karczma należała do zamku rogozińskiego. Sołtys miał także wolne rybołówstwo w jez. Mełnie i pobierał trzecią część kar sądowych. R. 1333 nadaje wójt rogoziński Fryderyk v. Spira sołtysowi w Starkenberg Mikołajowi v. Lindenau 4 wł. w lesie rogozińskim, po niem. Ulgau zwanem, by stąd zaopatrzał się w drzewo opałowe, z tem jednak zastrzeżeniem, że obszaru tego nie zamieni na rolę orną. R. 1377 nadaje w. m. Winrich v. Kniprode, bawiąc na zamku rogozińskim, sołtysowi Mikołajowi (Klaus) Schoeneck 4 włóki w S. wolne od tłoki i 3 część kar sądowych, wyjąwszy sądy drożne; od innych 2 wł. miał czynsz opłacać; dla siebie miał wolne rybołówstwo w Osie, ale tylko małemi narzędziami. Księgi szkodowe z r. 1414 obliczają straty wsi na 1730 grzyw. Rejestry czynszowe z r. 1435 podają, że do wsi należało 68 włók, i to 4 soleckie, 6 kośc., 6 lemańskich, karczma i 51 włók czynsz. i osiadłych. R.

1526 odnawia król Zygmunt przywilej krzyżacki; od 54 włók mieli osadnicy opłacać po 15 skojców od włóki. Sołtys posiadał 8 wolnych włók i karczmę, za co był zobowiązany do służby wojennej w lekkiej zbroi; miał też wolne ryboł. w jez. Mełneńskiem dla własnej potrzeby, do czego wszelkich sieci mógł używać, wyjąwszy niewodu. Jeżeli we wsi zostaną ustawione jatki rzeźnickie, piekarskie lub sukiennicze, co tylko za zezwoleniem sołtysa stać się może, natenczas będzie sołtys z nich pobierał 1 część, my zaś dwie. Dan w Gdańsku. Tegoż r. odnawia król przywilej lemański na 6 wł.; potwierdzając także prawo rybołówstwa w jez. Mełneńskiem. Za to był zobowiązany do służby wojskowej i do innych robót według zwyczaju. Lustracya z r. 1686 wykazuje w S. 4 gburów o 2 włókach, z których każdy płacił 40 fl., i 8 półgburów o 1 włóce, którzy płacili po 20 fl. i tłokę czynili; wszyscy dopiero niedawno się osiedlili. R. 1727 przedłuża podkomorzy Jan Gruszczyński, administrator ekonomii rogozińskiej, gospodarzom Stanisławowi Rynkowskiemu, Michałowi Swobodzie, Jakubowi Klucznikowi i towarzyszom ich emfiteutyczne posiadła na dalsze 40 lat, dołączając wolne drzewo z lasów starościńskich. R. 1723 siedział na sołectwie Andrzej Czeszyński. Wizytacya z r. 1743 donosi, że mieszkańcy wsi byli dawniej katolikami. Dopiero około r. 1713 gwałtem ich wydalono i sprowadzono osadników luteran, którzy wystawili sobie szkołę. Na rozkaz prob. gruckiego budynek został rozebrany. Wnet wytworzyły się we wsi dwie partye: niemiecka i polska; pierwsza czyniła tłokę w Hansfelde, druga na zamku rogozińskim. Posiadła dziedziczne więc 8 włók sołeckich i 3 lemaństwa później tak się rozdzieliły, że r. 1787 liczono 4 wolne sołectwa, mianowicie: Antoniego Cieszyńskiego, Michała Kurzeńskiego, Andrzeja Zientarskiego i Józ. Rafińskiego, jako też 7 posiadeł lemańskich. Uwłaszczenie nastąpiło tu r. 1838 i to w ten sposób, że 20 włościan otrzymało 84 włók 29 morgów i 252 kwadr. prętów na własność dziedziczną (ob. Froehlich: Gesch. d. Graudenzer Kr., I, str. 322). W 1876 r. znaleziono tu garnek gliniany, w którym się znajdował srebrny pierścień z pieczątką, 8 srebrnych żołędzi, 7 srebrnych laseczek (zapewnie guziki przy mundurze), 3 ruble srebrne z r. 1729; najnowszy rubel był z r. 1750 (ob. Pielgrzym 1876. Nr. 40). Dawniej zaś znaleziono tu popielnicę bronzową. *Ks. Fr.*

Słup Maziarnia, wś, pow. niski, 12 klm. na płd.-zachód od Niska, par. rz.-kat. w Jeżowem. Zajmuje obszerną polanę na praw. brzegu pot. Łęgu, praw. dopł. Wisły, na rubieży puszczy południowo-sandomierskiej, wzn. 179 mt. npm. Gleba piaszczysta. Powstała w późniejszych czasach, gdyż w spisach z XVI stulecia nie wymieniona. Składa się z 125 dm., 688 mk., 653 rz.-kat. i 35 izrael. Obszar więk. pos. (Eug. hr. Kinsky'ego) wynosi 53 mr. roli, 37 mr. łąk, 57 mr. pastw. i 6290 mr. lasu; pos. mn. liczy 827 mr. roli, 122 mr. łąk, 103 mr. past. i 4 mr. lasu. Otoczona od zachodu i wschodu borami sosnowymi, graniczy na południe ze Stanami a na północ z Przyszowem Kameralnym. *Mac.*

Słupa, mylnie *Słupiec* (Staroż. Polskie), niem. *Stolpe*, rzeka na Kaszubach, powstaje pod Sierakowską Hutą, w pow. kartuskim (źródła wzn. około 200 mt. npm.). Płynie w południ.-zach. kierunku, potem w zach. przez Tuchlin, gdzie przechodzi przez jezioro i wije się dalej w płd. kierunku przez jez. Prężyno, z którego wystąpiwszy przybiera miano Rzeszotki, przerzyna jez. Skrzynkę i zowie się potem Uklenicą, wreszcie płynie przez jez. Trzebicino i opuszcza je pod mianem Grączniey, która na północ od Podjas (Amalienthal) wpada do jez. Wielkiego czyli Gowidlińskiego. Niedaleko za wsią występuje znów z tego jez. jako Słupa i wpada w jez. Węgorzyno, które opuszcza przy wsi Suleczynie. Odtąd dąży dalej ku zach., mija dobra Rzekę, przerzyna jez. Żukówko i wchodzi z Młynkiem do Pomeranii w pow. bytowski. Odtąd ma bieg płn.-zach., przechodzi w pow. słupski, oblewa miasto Słupsk i uchodzi pod Uściem (Stolpmuende) do Baltyku. Znaczniejsze dopływy przyjmuje w Pomeranii: z lew. brzegu Bytow i Kamienicę (Kamenz), z praw. rz. Schottow. Długa około 15 mil; w górnym biegu ma dość znaczny spadek. Pędzi liczne młyny, ale spławną jest tylko dla drzewa nie dla statków (ob. Kassubei und Tuchler Haide von Pernin, str. 67). *Ks. Fr.*

Słupca, w dok. *Słupcza*, miasto powiatowe gub. kaliskiej, nad rzką Meszną (Wierzbiec), dopł. Warty, pod 52°17′1″ szer. półn. i 35°35′4″ dług. wschod. od F., odl. 28 w. od Konina, około 21 w. od Wrześni (w w. ks. poznańskiem, st. dr. żel.), około 8 mil od Poznania, 77 w. od Kalisza, 218 w. od Warszawy, w pobliżu granicy pruskiej. Posiada kościół paraf. murowany, cerkiew murowaną, szkołę początkową ogólną, dom przytułku (szpital) na 12 chorych, sąd pokoju okr. IV (zjazd sędziów w Kole), komorę celną III klasy, urząd pocz. i telegr., urząd powiatowy, magistrat, 234 dm. (48 murow.), 2923 mk. W 1827 r. było 203 dm., 1620 mk. W 1858 r. 182 dm. (20 murow.), 1800 mk. (35 Niemców, żydów nie było); domy ubezpieczone były na 99,500 rs. Dochód kasy miejskiej

wynosił w 1858 r. 1125 rs. S. była zdawna wsią bisk. poznańskich. W 1282 r. bisk. Jan, zamieniając wieś biskupią Ratyń z klasztorem lądzkim za wieś Skarboszewo, dodaje jeszcze klasztorowi, we wsi biskupiej Słupca kawał brzegu rzeczki Wierzbiec, odgraniczającej wś Słupcę od Skarboszewa i stojącego na drugim brzegu młyna. W 1290 r. Przemysław II, ks. „Polonie et Cracovie“, potwierdza lokacyą w S. miasta na prawie niemieckiem, dokonaną przez Jana, bisk. pozn. Lokacya ta nie powiodła się widocznie, gdyż biskup Jan, odkupiwszy od Mikołaja (filio Oblini), pierwotnego sołtysa, nadaje powtórnie sołtystwo Hermanowi ze Stawiszyna by osadził Słupcę na prawie nowotarskiem (Novi fori), podobnie jak były osadzone Pyzdry. Na lokacyą miasta oddano prócz wsi Słupcy osady (wsi): Wszelewo, Bednarzewo i Jankowo. Sołtys otrzymał szósty łan wolny (mansum Flammingicum). Kapelan otrzymał na uposażenie dwa łany i mesznе z łanów. Biskup zastrzegł z osadzonych łanów czynsz po 4 miary pszenicy, 4 żyta i 4 owsa i jeden ferton. Osadnicy mieli wolne pastwisko i wręb w lesie. W obrębie mili nie mogła po za miastem istnieć żadna karczma, jatka mięsna czy szewcka. Trzeci denar z kar sądowych i 6-ty ogród należał do sołtysa, który miał przywilej na łaźnią, prawo polowania (zające i kuropatwy) i dochody targowe, podobnie jak sołtys w Pyzdrach (Kod. Wielk., 517, 662, 757). W 1314 r. Władysław „rex Polonie“ wydaje w S. Andrzejowi, bisk. pozn., prawo bicia denarów w tem mieście. W 1315 r. tenże król chcąc „post varia disturbia terre Polonie hactenus perpessa“ dopomódz do podniesienia miasta, nadaje S. jarmark trzydniowy i uwalnia mieszkańców od opłaty ceł w całem państwie (ib., 979). Krzyżacy niszczą S. w czasie napadu na Wielkopolskę w 1331 r. W 1346 r. król Kazimierz potwierdza w Pyzdrach przywilej Łokietka z 1315 r., przedstawiony przez Mikołaja, zwanego Wodiczca, mieszczanina słupeckiego (ib., 1251). W 1340 r. Mikołaj, wójt słupecki, sprzedaje część wójtowstwa, zastawioną za 6 grzyw. dziedzicom Piotrowic („obligaveram paupertate nimia oppressa“). Na akcie opatrzonym pieczęcią miejską i spisanym „per manus Heynrici scriptoris Slupzcenis“, podpisał się jako świadek Petrus pleban i kilku ławników i mieszczan z niemieckimi poczęści nazwiskami: Percold, Wecel, Neze (ib., 1200). Mikołaj z Kurnika, bisk. pozn. (od 1374 r.), otoczył podobno S. murem z trzema bramami. Jeden z obrazów kościoła parafialnego przedstawia S. otoczoną murami. Najpomyślniej rozwija się miasto w ciągu XV w. Podstawą dobrobytu jest przemysł rękodzielniczy i handel. Przez S. idzie droga handlowa łącząca Poznań z Warszawą. Liczne fundacye pobożne świadczą o zamożności i liczbie znacznej mieszczan. W kościele były specyalne ołtarze i altarye szewców, tkaczów, łuczników, ławników, bractwa św. Ducha, kaplica za murami do bractwa tegoż należąca, dwa szpitale, szkoła. Ludność, jak świadczą nazwiska, stała się polską. Jeszcze w 1578 r. S. jest ludniejszą i bogatszą niż Pyzdry, Środa i Krotoszyn. Według reg. pobor. płaci 96 zł. szosu in duplo, role miejskie mają 12 śladów. W mieście opłatę wnoszą: 12 szynkarek, 2 słodowników, 18 szewców, 4 kowali, 20 komor., 3 przekupki, 20 sukienników, 3 kołodziejów, 3 siodlarzy, 4 powroźników, 2 rymarzów, 11 krawców, 5 garncarzy, farbiarz, kotlarz, murarz, 3 ślusarzy, 9 czapników, 3 piekarzy, 2 płócienników, 6 kuśmierzy, 8 rzeźników, 2 bednarzy, igielnik, malarz, postrzygacz (Pawiń., Wielk., I, 218). Cechy tutejsze otrzymały swe ustawy i przywileje w XV w.: szewcy w 1436 r., kuśmierze 1478. Stowarzyszenie strzeleckie (łucznicy pierwotnie), zaprowadzone zostało w 1431 r. Otrzymywało przywileje i potwierdzenia w 1459, 1523, 1564 i 1637 r. Karol XII, wracając po skończonej wojnie z Saksonii, w 1707 r. zatrzymał się w Słupcy. Prowadził on ze sobą Patkula. Do ostatnich czasów stał w S. domek modrzewiowy o jednej izdebce, w którym mieszkał król szwedzki. Jako miasto biskupie S. nie posiadała wcale żydów. Około 1800 r. według Holschego S. leżała w pow. pyzdrskim i mieszkało tu dość wielu Niemców. Ludność trudniła się rolnictwem i rzemiosłami; żydom nie wolno było mieszkać. Miasto zabudowywało się i wzrastało. Według Flatta w 1807 r. było 1800 mk. Mury miejskie już w części zostały wtedy rozebrane. Kościół parafialny p. w. św. Wawrzyńca zawdzięcza zapewne swą fundacyą biskupom poznańskim. Akt lokacyi miasta w 1290 r. mówi o kapelanie, któremu wyznaczono 2 łany. Na akcie wydanym przez Gerwarda z Koszut w 1296 r. (nadanie młyna) podpisał się Walter, pleban z S. (Kod. Wielk., 747). Akt, którym „comes“ Michał, wojew. kaliski, nadaje wieś Piątkowo kościołowi poznańskiemu w 1306 r., pisał Gerlibus (?) rector ecclesiae w S. (ib., 901) Na akcie z 1399 r. podpisał się „Nicolaus, decanus slupcensis“ (ib., 2006). Naturalnie ze wzrostem miasta pierwotna kaplica czy też mały kościołek drewniany ustąpił miejsca obszernej ostrołukowej świątyni, która powstała zapewne w XV w., może za staraniem bisk. Andrzeja z Bnina. Na początku XVI w. stoi już kościół murowany, przy nim jest proboszcz i trzech wikaryuszów. Jest także i szkoła. Mieszczanie ze swych łanów dają

plebanowi mesne po korcu żyta i owsa a prócz tego kolędę po groszu z łanu. Z niektórych domów i ogrodów czynsze pobiera także proboszcz. Przy kościele tym pobożni i zamożni mieszczanie utworzyli znaczną liczbę altaryi. Najdawniejsza altarya, p. w. N. Maryi P., św. Małgorzaty, Doroty, Barbary i Agnieszki, została erygowaną w 1431 r. przez arcyb. Wojciecha Jastrzębca. Druga z kolei altarya szewców, p. w. Wniebowzięcia N. P. Maryi, erekcyi arcyb. Wincentego Kota, miała swego altarystę, uposażenie którego stanowiła opłata 2 grzyw. z jatek szewckich, kapitał 50 dukat. złożony w kasie cechu szewckiego i procent od 100 grzyw. umieszczonych na Wrześni. W 1447 r. płacono procentu 6 grzyw. i 15 gr. W 1521 r. liczono 150 złot. węgier., które dawały 4 ½ grzyw. procentu. Altarya tkaczów fundowana w 1470 r. przez arcyb. Jana Gruszczyńskiego, miała 90 dukat. kapitału na wsi Jaworowie, 10 dukat. w cechu tkackim, i czynsze z kilku domów i ogrodów. Altarya Bogusza mieszczanina, z erekcyą arcyb. Wincentego Kota z 1447 r., prócz czynszów z kilku domów i placów miała 6 fertonów (bez 3 groszy) procentu od 22 grzyw. na wsi Słonice i 16 skotów od 16 flor. (flor. licząc za pół grzyw.) na wsi Stawie. Altarya łuczników miała dochód z różnych czynszów. Altarya ławników miała 100 grz. kapitału na posiadłościach miejskich i pobierała 5 grzyw. procentu. Altarya bractwa św. Ducha miała 6 grzyw. od 90 grzyw. na wsi Unia umieszczonych. Druga altarya tegoż bractwa, p. w. św. Trójcy, miała 5 grzyw. dochodu na wsi Redecz opartego i 2 grzyw. od 30 grzyw. na wsi Paruszewo. Fundacyą zatwierdził arcyb. Łaski w 1511 r. W następnym roku (1512 r.) przybyła altarya św. Marcina, w 1601 r. altarya bractwa ubogich i rolników p. w. N. Maryi Panny, św. Wawrzyńca, Franciszka. Istniała jeszcze jakiś czas altarya mieszczan słupeckich fundowana w 1443 r. i dwie inne też przez mieszczan fundowane lecz nie mające erekcyi kanonicznej. W 1608 r. było w kościele 13 ołtarzy, z tych 9 miało osobne fundacye i swych altarzystów. Pożary i wojny szwedzkie niszcząc kościół zatarły w częstych przeróbkach i restauracyach pierwotne cechy budowli. Za miastem stała kaplica św. Krzyża, z altaryą piwowarów, fundowaną w 1427 r., erekcyi Wojc. Jastrzębca. Cech piwowarski płacił altarzyście 6 grzyw. rocznie a zakrystyanowi 3 fertony. Szpital z kościołkiem p. w. Poczęcia P. Maryi i św. Leonarda powstał podobno w XIV w. Uposażenie stanowiło półtora łana ziemi i 4 grzyw. z niektórych placów i ogrodów miejskich. Kaplica ze szpitalem św. Ducha, erygowana 1421 r. przez arcyb. Mikołaja Trąbę. Ławnicy dawali z miejskich dochodów po 2 seksageny kwartalnie. Należał jeszcze łan ziemi, place i ogrody. Altarzystą był w 1511 r. Jan ze Słupcy, doktór prawa (kanonicznego). Szpital ten dawno przestał istnieć i kościołek drewniany został rozebrany. Przy drewnianym kościołku św. Leonarda urządzono obecnie szpital dla chorych. Wizytator, archidyakon de Sevé, w swej wizycie z 1608 r. pisze o szkole, że rektorem jest Mateusz Kowalski, pobierający od miasta 4 grzyw. rocznie. Ma 150 uczniów, których pilnie uczy i kształci w obyczajach. W niektóre dni uczy katechizmu. Kantorem był Szymon Jeżewski, pobierający od rektora 4 flor. (Łaski, L. B., I, 305 do 312, przepisy). Na początku obecnego stulecia S. była miastem królewskim, w pow. pyzdrskim. Około 1864 r. archiwum miejskie posiadało 44 ksiąg obejmujących czynności sądów i administracyi miejskiej; było też 56 przywilejów miejskich poczynając od 1315 r. Przechowały się też przywileje cechów i bractwa strzeleckiego. Archiwum miejskie zapewne dziś znajduje się w archiwum akt dawnych w Warszawie. S. par., dekanat t. n., 3908 dusz.

Słupecki powiat gub. kaliskiej utworzony został w 1867 r. z połowy dawnego pow. konińskiego. Linia graniczna od strony wschodniej i południowej biegnie w ciągłych wygięciach, oddzielając powiat ten od części kolskiego, dalej konińskiego i na południe od kaliskiego. Południowo-zachodnią, zachodnią i północną granicę stanowi granica krolestwa od w. ks. poznańskiego (pow. pleszewski i wrzesiński). Obszar powiatu wynosi 21·87 mil kwadr. Południowa i środkowa część powiatu leżą w dolinie Warty i uchodzącej (na granicy zach. powiatu) do niej Prosny; północna część należy do pasa wyżyny jeziornej, stanowiącej dział wodny Warty i Wisły. Południowa część powiatu, zawarta między Prosną a równoległą z nią Czarną Strugą (dopł. lewy Warty), płynącą prawie ze wschodnią granicą powiatu, przedstawia nisko położoną, lesistą, podmokłą równinę, mało zaludnioną. Dolina Warty, mimo niskiego położenia (208 st. npm. pod Tarnowem, niedaleko ujścia Prosny), swemi łąkami i pastwiskami ściągała zdawna osadników. Na prawym brzegu rozpoczyna się wznoszenie poziomu, wzrastające w kierunku płn.-wschodnim i zachodnim od 280 do 350 st. npm. Na płn.-zachód od Kleczewa spotykamy punkt wzn. 352 st., koło Budzisławia Górnego 346 st., na płd. od Wilczyna 354 st. Prawe dopływy Warty są: strumień bezim. pod Lądkiem, Meszna (od jez. Powidzkiego) i Września z obszaru pow. wrzesińskiego. Z jezior znajdują się w płn. części powiatu: Powidzkie (część), Budzisław-

skie, Skulskie i kilka drobnych. Obszar ich wynosi 0·24 mili kwadr. Obfitość suchych pastwisk w północnej części powiatu sprzyja hodowli owiec. W 1880 r. było w powiecie 57,770 sztuk owiec poprawnej rasy i 15,798 zwyczajnych. Dolina Warty nadaje się znowu do hodowli bydła rogatego i gęsi. Bogactwem części południowej są lasy. W 1880 r. było 19,250 mr. lasów prywatnych nieurządzonych, 9,964 mr. lasów urządzonych, 955 mr. zasianych po wycięciu, 2241 mr. wyciętych a nie zadrzewionych, 215 mr. oddanych włościanom za służebności, 350 mr. włościańskich, 6239 mr. należących do miast i osad miejskich. Sadownictwo mało rozwinięte. Sady dworskie obejmowały 138 mr., włościańskie 32 mr. Przemysł fabryczny stanowi właściwie gałęź gospodarstwa wiejskiego. Gorzelnie, z tych w Nieświastowie największa w gubernii, browary (w liczbie 5), młyny wodne, wiatraki itp., w ogólnej liczbie 184 zakładów, wyprodukowały w 1877 r. za 1,413,905 rs., używając 463 robotników. Ponieważ produkcya całej gubernii kaliskiej wynosiła w tym roku przeszło 9 milionów rubli, przeto powiat słupecki dostarczył $^1/_6$ ogólnej produkcyi. Ludność powiatu wynosiła w 1867 r. 58,307 dusz, w 1885 r. wzrosła do 77,677 mk. Co do gęstości zaludnienia powiat zajmuje szóste miejsce w gubernii. Podczas gdy powiat łęczycki ma 92 mk. na 1 wiorstę kwadr., kaliski 89, to słupecki tylko 74. Kolonizacya niemiecka, która już w epoce piastowskiej poczyniła tu wielkie postępy, mając swe ogniska w Pyzdrach, Słupcy, klasztorze lądzkim i Lądku, wzmogła się znowu w obecnem stuleciu. W dolinie Warty, na jej lewym brzegu, znajduje się cała grupa kolonii niemieckich, tworzących gminę Emilienheim, ze wsiami: Adelhof, Adolfsberg, Ingelfingen, Ludwigslust, Sophienthal, Friedrichsfeld. Pomiędzy posiadaczami większej własności spotykamy nazwiska niemieckie w dość znacznym stosunku. Na obszarze powiatu jest 320 wsi, kolonii i osad włośc. i 370 folwarków, karczem, probostw i osad należących do obszaru większej własności. W liczbie osad jest jedno miasto (Słupca) i 7 osad, dawnych miasteczek (Pyzdry, Skulsk, Wilczyn, Kleczew, Kazimierz, Lądek i Zagórów). W powiecie (prócz Słupcy) jest 19 szkół początkowych we wsiach i osadach: Pyzdry (2 klas.), Skulsk, Wilczyn, Kleczew, Kazimierz, Lądek, Grodziec (dwie szkoły), Królików, Borowiec, Zagórów, Złotków, Młodojewo, Michalin, Ciążeń, Kotoń, Kowalewo, Szymanowice, Wronów. Pod względem kościelnym powiat stanowi dekanat dyecezyi włocławsko-kaliskiej, obejmujący parafie: Budzisław Kościelny, Ciążeń, Cienin, Dobrosołowo, Giewartów, Grodziec, Kazimierz, Kleczew, Kowalewo, Królików, Lądek, Młodojewo, Ostrowite, Pyzdry, Skulsk, Słupca, Samarzewo, Szymanowice, Trąbczyn, Wilczyn, Zagórów, Złotków. Pewna liczba wsi i osad należy do par. Golina, Gosławice, Ostrowąs i Rzgów w pow. konińskim. Pod względem sądowym powiat stanowi jeden okrąg sądu pokoju dla Słupcy i cztery okręgi sądów gminnych: Kleczew, Dobrosołowo, Pyzdry i Zagórów. Pod względem administracyjnym dzieli się powiat na 14 gmin: Ciążeń, Dłusk, Emilienheim, Grodziec, Kazimierz, Kleczew, Młodojewo, Ostrowite, Pyzdry, Skulska Wieś, Szymanowice, Trąbczyn, Wilczagóra, Zagórów. *Br. Ch.*

Słupca *Mała*, wś i fol., pow. płocki, gm. Lubki, par. Blichowo, odl. o 21 w. od Płocka, ma 10 dm., 224 mk. W 1827 r. jedna część wsi miała 6 dm., 38 mk., druga 7 dm., 50 mk. W 1873 r. fol. S. Mała rozl. mr. 644: gr. or. i ogr. mr. 461, łąk mr. 22, past. mr. 17, wody mr. 10, lasu mr. 120, nieuż. mr. 15; bud. mur. 6, drewn. 7; las nieurządzony. Wś S. Mała os. 53, mr. 169. *Br. Ch.*

Słupce, wś włośc., pow. rawski, gm. Maryanów, par. Biała, ma 22 dm., 148 mk., 393 mr. W 1827 r. było 12 dm., 89 mk.

Słupcza, wś i fol. nad rz. Opatówką, pow. sandomierski, gm. Dwikozy, par. Góry Wysokie, leży niedaleko Wisły stanowiącej tu granicę od Galicyi, o 10 w. od Sandomierza, posiada szkołę początkową, wiatrak, 59 dm., 534 mk. W 1827 r. 19 dm., 298 mk. W 1884 r. fol. S. z attyn. Czermin rozl. mr. 1745: gr. or. i ogr. mr. 831, łąk mr. 149, past. mr. 380, lasu mr. 107, nieuż. mr. 249; bud. mur. 8, drewnian. 14; płodozm. 8-pol., las nieurządzony, pokłady kamienia budulcowego. Wś S. os. 79, mr. 486; wś Szczytniki os. 41, mr. 181. W połowie XV w. należała do Łukasza h. Rawa, zwanego Grot (a w części może i do Jana). Składała się z 15 łan. kmiecych, dających dziesięcinę archidyakonatowi zawichoskiemu, wartości do 15 grzyw. Było też 8 karczem bez roli, młyn, 3 zagrod., fol. rycerski, z tych dziesięcinę pobierał pleban w Chrobrzanach. Długosz w kilku miejscach podaje szczegóły niezgodne ze sobą (Lib. Ben., I, 196, 375, 376; II, 351, 495). Według reg. pob. pow. sandomierskiego wś Słupcza, Goczałkowice, Kamień i inne, własność Jana Słupeckiego z Konar, płaciły poboru 10 grzywien 24 gr. W r. 1578 Jan Słupecki miał 27 osad., 7 łan., 7 zagr. z rolą, 2 zagr., 24 komor., 5 rzem. (Pawiński, Małop., 176, 460). *Br. Ch.*

Słupeczka *Szlachecka*, wś i fol., i *S. Rządowa*, fol., w XVI w. *Slupcza duplex*, pow. kolski, gm. Kłodawa, par. Bierzwienna Długa, odl. 16 w. od Koła. S. Szlach. wś ma 4 dm., 27 mk.; fol. 5 dm., 47 mk.; S. Rząd. ma 1

dm., 29 mk. W 1827 r. 8 dm., 93 mk. S. rząd. wchodziła w skład dóbr Chełmno. Na początku XVI w. łany kmiece i folw. dawały dziesięcinę pleb. w Bierzwiennie (Łaski, L. B., II, 450). Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 część Jana Komorowskiego miała 2 łany, 1 zagr., karczmę, 2 łany puste, 2 zagr., 6 osad. Część kościelna, należąca do arcyb. gnieźn., miała 13½ łan., karczmę, 2 łany sołtysie, 3 osad. (Pawiń., Wlk., II, 53, 79). *B. Ch.*

Słupeczno, wś włośc., pow. krasnostawski, gm. i par. Wysokie, ma szkołę początkową, 19 osad, 397 mr. W 1827 r. 17 dm., 150 mk. Wchodziła w skład dóbr ordynacyi Zamoyskich.

Słupek, os. młyn., pow. jędrzejewski, gm. Małogoszcz, par. Kozłów. Należy do dóbr Kozłów.

Słupia 1.) 1242 r. *Slup*, 1521 r. *Slupp*, wś i fol., pow. skierniewicki, gm. i par. Słupia. Leży na wschód od linii dr. żel. warsz.-wied., między Płyćwią a Rogowem, posiada kościół par. drewniany, ma 540 mk., 340 mr. folw., 1721 mr. włośc. W 1827 r. 53 dm., 382 mk. Fol. S. wchodził w skład dóbr Głuchów, stanowiących część ks. łowickiego. W nadaniu swobód posiadłościom arcybiskupim przez Konrada, ks. krakowskiego i łęczyckiego, wydanym 1242 r. w Sieradzu, wymieniono wś Slup obok Łowicza, Uniejowa i Swarawy, jako jednę z czterech głównych stacyi arcybiskupich (Kod. Wielkop., 234). Wieś ta, dawna posiadłość arcyb. gnieźnieńskich, miała już w XV w. kościół par. p. w. św. Mikołaja, fundacyi arcybiskupów. Uposażenie proboszcza stanowiły cztery działy roli, dwie łąki, dwa ogrody. Wś S. na początku XVI w. była osadzoną na prawie niemieckiem. Folw. arcybiskupi i 2 łany wolne, osadzone świeżo, dawały dziesięcinę plebanowi miejscowemu. Sołtysie łany dawały za dziesięcinę po fertonie i kolędę po groszu. Kmiecie dawali pleb. mesne po 2 kor. żyta i 2 kor. owsa i kolędę po ternarze (3 denary, ⅙ grosza). Dziesięcina od kmieci szła zapewne na stół arcybiskupi (Łaski, L. B., II, 336). Dawny kościół spłonął w r. 1760. Na to miejsce wzniesiony nowy, także drewniany. S. par., dek. skierniewicki, 1310 dusz. 2.) **S.,** fol. nad rz. Widawką, pow. piotrkowski, gm. Kluki, par. Kaszewice, ma 11 dm., 124 mk. Wchodził w skład dóbr Kaszewice. Istniejąca tu fryszerka wyrobiła w 1875 r. 13,500 pud. żelaza kutego. 3.) **S.,** 1521 r. *Slupp*, wś, fol. i os. leś., pow. konecki, gm. Pijanów, par. Pilczyca, odl. od Końskich 28 w. Wś ma 31 dm., 253 mk., 240 mr. dwor., 217 włośc.; os. leś. 1 dm., 4 mk., 470 mr. lasu. W 1827 r. 17 dm., 128 mk. W 1878 r. fol. S. rozl. mr. 242: gr. or. i ogr. mr. 137, łąk mr. 67, lasu mr. 25, nieuż. mr. 13; bud. mur. 4, drewn. 9; płodozm. 5 i 6-pol. Wś S. os 22, mr. 253. Fol S. Las, z przyległością Bukowie, rozl. mr. 424: gr. or. i ogr. mr. 274, past. mr. 42, lasu mr. 99, nieuż. mr. 9; bud. mur. 4; las nieurządzony. Około 1521 r. dziesięcinę wartości do 2 grzyw. i konopną po 2 gr. z łanu dawano plebanowi w Pilczycy (Łaski, L. B., I, 605). Według reg. pob. pow. opoczyńskiego z r. 1568 wś Słupy, Pilczyca i Góry, własność Adama Pilczyckiego, płaciły poboru 4 grzyw. 12 gr. W r. 1540 wś Słupy, własność Mikołaja Masłomanckiego, miała 6 kmieci osiadłych na łanach, karczmarza płacącego pół grzyw. i lasy; wartość wsi wynosiła 100 grzywien. W 1573 r. płacono pobór od 3 łanów (Pawiński, Małop., 272, 483, 580). 4.) **S.** *Nadbrzeżna*, w XV w. *Slup* al. *Slupiec*, *Slup ripalis*, os. nad rz. Wisłą, pow. opatowski, gm. Julianów, par. Słupia Nadbrzeżna, odl. od Opatowa 30 w., posiada kościół par. murowany, filią par. Tarłów, wiatrak, cegielnię, 40 dm., 305 mk. W 1827 r. 19 dm., 268 mk. Dobra S. Nadbrzeżna składały się w 1886 r. z folw. S. i Powiśle al. Kępa Słupska, rozl. mr. 1010: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 438, past. mr. 86, lasu mr. 60, w odpadkach mr. 56, nieużyt. mr. 233; bud. mur. 20, drewn. 13; płodozm. 10-pol.; fol. Powiśle al. Kępa Słupska gr. or. i ogr. mr. 98, łąk mr. 28, lasu mr. 9, nieuż. mr. 1; bud. drewn. 4; las nieurządzony. Wś S. Nadbrzeżna os. 28, mr. 344; wś Nowe os. 37, mr. 490. Długosz powiada, iż „wieś Slup“ ma kościół par. drewniany, którego kolatorami są szlachta h. Janina (L. B., II, 509). Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1578 wś S. Nadbrzeżna, własność Małgorzaty Tarłowej miała 8 osad., 4 łany, 6 zagr. z rolą, 1 kom., 4 biednych, 2 rzem. (Pawiński, Małop., 177). S. Nadbrzeżna par., dek. opatowski, 930 dusz. 5.) **S.** *Nowa*, 1269 r. *Sluhp*, u Długosza *Nova Slup*, osada miejska nad rzką Pokrzywianką, u stóp Łysej Góry, od strony północnej, wznies. 863 st. npm. (rynek), pow. opatowski, gm. i par. Słupia Nowa, odl. 25 w. od Opatowa, 6 w. od Łagowa. Posiada kościół par. murowany, szkołę początkową, dom schronienia dla 9 starców i kalek, urząd gm., 106 dm. (5 mur.), 983 mk., 630 mr. ziemi do mieszczan należącej. W 1827 r. było 102 dm., 629 mk. W potwierdzeniu aktu zamiany wsi klasztornej Grzegorzewice na Wojsław z rycerzem Żegota, ks. Bolesław w 1269 r. pozwala opatowi osadzić tę wieś na prawie niemieckiem i obdarza ją swobodami, jakie posiada wieś „Sluhp“ (Kod. Małop., V, 95). W połowie XV w. miasteczko S. posiada kościół par. drewniany p. w. św. Wawrzyńca, filialny par. Stara Słupia. Obiema parafiami zarządzał jeden proboszcz. Łany miejskie nie były oddzielone. Z dwóch części ról dziesię-

cina, wartości do 2 grzyw., szła do klasztoru, z trzeciej (około seksageny) dla pleb. w Nowej Słupi. W mieście było 58 domów płacących po fertonie klasztorowi; czyniło to $14^1/_2$ grzyw. Był też w mieście dwór i folw. klasztorny, przy nim sad owocowy, mający przeszło 500 gruszek i jabłek rodzących. Były też dwa młyny klasztorne i wiatrak (Długosz, L. B., II, 489 i III, 230). Przywilej Jagiełły w Szczekarzowie 1405 r. dany, wyraża: „pragnąc polepszyć stan oppidi Slup, stanowimy targ we czwartek odbywać się mający". Tenże monarcha kilkakrotnie miejsce to nawiedzał, zkąd pieszą odprawiał pielgrzymkę do świątyni na Łysej Górze. Kazimierz Jagiellończyk jakoteż i Zygmunt III zjeżdżali w tym celu do S. Władysław IV na prośbę Bogusława Radoszewskiego, bisk. kijows., opata św.-krzyskiego, obdarza 1633 r. mieszczan prawem niem., uchylając wszelkie prawa i zwyczaje polskie i ruskie (ruthenica); zachowuje mieszkańców przy dawnym zwyczaju, przedstawiania z pomiędzy siebie ośmiu, z których opat jednego na burmistrza, a jednego na rajcę obierze; burmistrz zaś z tychże ośmiu, dwóch na radnych powoła; uwalnia od podwód, stanowi targ w sobotę, jarmarki zaś na św. Benedykt i na Podwyższenie św. Krzyża. Opaci starali się o powiększenie liczby jarmarków, jakoż wyjednali u Jana III przywilej 1690 r., ażeby odprawiały się: w niedzielę 1-szą po 3 królach, na Znalezienie św. Krzyża, na św. Maciej i Wszyst. Św. „na ktore wolno będzie kupcom y wszelkiego stanu ludziom iechać, handlować y wszelkie kontrakty y sprawy odprawować, tych tylko nie przypuszczaiąc, ktorych prawo pospolite od współkowania z dobremi oddzieliło y odłączyło". Nakoniec Stan. August przyczynia 3 jarmarki 1787 r. S. Nowa par., dek. opatowski, 3526 dusz. S. Nowa gmina ma 3269 mk., 5727 mr., 473 dm., sąd gm. okr. III i st. poczt. w Łagowie. W skład gminy wchodzą: Baszowice, Dębno, Hucisko, Jeziorno, Milanowska Wólka, Mirocice, Serwis, Sosnówka, Słupia Nowa i Trzcianka. 6.) **S.** *Stara*, wś, fol. i os. młyn. nad strum. b. n., pow. opatowski, gm. Grzegorzewice, par. Słupia Nowa, odl. od Opatowa 23 w., ma 102 dm., 753 mk., 204 mr. dwor., 910 mr. włośc.; os. młyn. 1 dm., 7 mk., 10 mr. W 1827 r. 55 dm., 491 mk. Jestto odwieczna posiadłość klasztoru św. Krzyża na Łysej Górze. Kościół i par. założyli opaci zapewne jeszcze w XII w. W połowie XV w. stoi tu kościół drewn. p. w. św. Wincentego. Wś ma $17^1/_2$ łanów km., 2 karczmy z rolą, 6 zagr. z rolą. Połowa wsi daje dziesięcinę, wartości 6 grzyw., klasztorowi, druga połowa plebanowi w Nowej Słupi. Prócz tego kmiecie dawali klasztorowi czynsz po 1 fertonie, poradlnego 4 grosze, 30 jaj, 2 koguty, 2 sery, odrabiali jeden dzień w tygodniu własnym pługiem i powabę dawali 1 miarę jęczmienia i 2 owsa. Jedna karczma płaciła seksagenę, druga fertona. Jeden młyn z rolą płacił 2 seksageny a dziesięcinę snopową w Słupi. Drugi młyn z sadzawką płacił 4 grzyw., trzeci młyn płacił 2 grzywny (Długosz, L. B., II, 336, 489; III, 230, 231, 235, 243). Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1578 było 24 osad., 9 łan., 2 zagr. z rolą, 3 zagr., 1 kom., 5 biednych, 3 rzem. (Pawiński, Małop., 194). 7.) **S.** *Wielka*, wś i fol., pow. stopnicki, gm. i par. Pacanów, posiada młyn wodny, cegielnię. W 1827 r. 31 dm., 268 mk. Dobra S. Wielka składały się w 1867 r. z fol. S. Wielka, Niegosławice i Rataje Słupskie, rozl. mr. 2632: gr. or. i ogr. mr. 764, łąk mr. 219, lasu mr. 249, past. mr. 1125, zarośli mr. 139, nieuż. mr. 136, las nieurządzony. Wś S. Wielka os. 35, mr. 235; wś Niegosławice os. 14, mr. 139; wś Rataje Słupskie os. 71, mr. 672. W połowie XV w. wś S., w par. Pacanów, własność Grotha Mikołaja i Skubisza, nie ma łanów lecz role podzielone na części. Trzy folw. rycerskie płaciły dziesięcinę plebanowi w Gnojnie. Z jednego pola płacono dziesięcinę do Pacanowa. Piotr i Floryan Pacanowscy płacili z własnego pola dziesięcinę plebanowi w Pacanowie (Długosz, L. B., II, 423, 424, 444). W 1508 r. Słup, Rataje (w połowie), Pacanów (dział), Niegosławice, Szczuczyn i Wola, należały do Jana z Pacanowa, który płacił poboru 8 grzyw. (Pawiński, Małop., 460). W 1579 r. Jan Paczanowski płaci w Słupi od 3 osad., $1^1/_2$ łan., 2 zagr. (Pawiń., Małop., 230). 8.) **S.**, wś, fol. i dobra nad rz. Pilicą, pow. włoszczowski, gm. i par. Słupia, odl. 21 w. od Włoszczowy, st. dr. żel. warsz.-wied. Myszków. Posiada kościół par. murowany, dom schronienia dla starców i kalek, szkołę początkową, młyn wodny i tartak, staranne gospodarstwo folwarczne, wzorową owczarnię. W 1827 r. 22 dm., 363 mk. Dobra S. składały się w 1887 r. z fol.: S. z Julianowem i Wywła z Kępą al. Chałupki, rozl. mr. 3008: fol. S. i Julianów gr. or. i ogr. mr. 620, past. mr. 15, lasu mr. 1774, nieuż. mr. 69; bud. mur. 25, drewn. 16; płodozm. 10 i 12-polowy, las urządzony; fol. Wywła z Kępą al. Chałupki gr. or. i ogr. mr. 308, łąk mr. 163, past. mr. 32, nieuż. mr. 27; bud. mur. 3, drewn. 21. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś S. os. 67, mr. 622; wś Rawka os. 28, mr. 177; wś Sprowa os. 57, mr. 516; wś Wywła os. 41, mr. 387; wś Kępa al. Chałupki os. 6, mr. 53. W połowie XV w. S., wś kościelna między Oksą i Żarnowcem, własność Stefana Świętopełka h. Lis, miała łany km., karczmy, zagr., z których dziesięcinę płacono

prepozyturze krakowskiej. Probostwo miało swoje specyalne role. Folw., karczma i zagrod. dawały dziesięcinę pleb. w Słupi (Długosz, L. B., I, 23, 130; II, 207, 208, 214). W r. 1581 J. M. P. Krakowski płacił tu od 9 łan. km., $^1/_2$ karczm., 3 czyn., 3 zagr. bez roli, 3 rzem. (Pawiń., Małop., 77, 436, 437). Obecny kościół wystawił 1780 r. Antoni Michałowski, dziedzic wsi. S. par., dek. włoszczowski (dawniej dzierzgowski), 1357 dusz. 9.) **S.**, wś i fol. poduchowny nad rzką Sierpienicą, pow. płocki, gm. Majki, par. Słupia, posiada kościół par. drewniany, 4 dm., 67 mk., 373 mr. W 1827 r. 6 dm., 37 mk. Kościół paraf. erygował w 1379 r. Dobiesław, bisk. płocki; obecny drewniany, 1860 r. odnowiony; w kościele obraz Chrystusa cudami słynący. S. par., dek. płocki (dawniej raciąski), 980 dusz. 10.) **S.**, wś nad jez. Orszulewskiem, niedaleko ujścia Maciczny do Skrwy, pow. rypiński, gm. Szczutowo, par. Gujsk, odl. 18 w. od Rypina, ma tartak, 31 dm., 211 mk., 497 mr. W 1827 r. 13 dm., 105 mk. Osada S. z tartakiem należy do dóbr Wola Stara. *Br. Ch.*

Słupia, w 1581 *Słupie*, wś, pow. limanowski, par. w w Górze św. Jana, leży w okolicy podgórskiej i lesistej, nad pot. Wilkowisko, dopł. Tarnawy a z nią Stradomki. Ma 44 dm. (7 na obszarze więk. pos. Piotra Dydyńskiego) i 311 mk., 303 rz.-kat. i 8 izrael. Rola jest glinką dosyć urodzajną i dobrze nawodnioną. W lesie jest wyniosły nasyp zwany Zamczyskiem. Pos. więk. ma 239 roli, 19 łąk, 19 past. i 152 mr. lasu jodłowego i bukowego: pos. mn. wynosi 209 roli, 30 łąk, 37 past. i 9 mr. lasu. W 1581 r. (Pawiński, Małop., 52) jest własnością Zembockiego, dzierżawioną przez Stanisława Cieniawskiego, miała 7 półłanków km., 4 zagr. z rolą, 2 komor. z bydł., 4 komor. bez bydła i 2 rzem. Graniczy na płd. z Sadkiem, na zach. z Górą św. Jana i Mstowem, na płn. z Krasnem i Bojańczycami, od wsch. zaś ma obszerne lasy. *Mac.*

Słupia 1.) dawniej *Słup*, dok. *Słup*, wś kośc., pow. krobski (Rawicz), dek. jutrosiński (dawn. krobski), o 6 klm. na płd. od Górki Miejskiej, na trakcie z Rawicza do Dupina, w okolicy wzgórzystej. Graniczy z Zawadami, Sikorzynem, Niemarzynem i Chojnem; par. i poczta (Słupia Kr. Rawitsch) w miejscu, st. dr. żel. w Rawiczu o $7^1/_2$ klm. W r. 1271 bisk. wrocławski Tomasz użala się, że szlachta wielkopolska, między którą wymienia Jana z S., pustoszy wsi biskupie w okolicy Mielicza. W r. 1310 wchodziła S. w skład pow. ponieckiego, a r. 1357 należała do kapituły gnieźn.; posiadłość tę potwierdza przywilej Kazimierza W. z 1 marca 1357 r. (Kod. Wielkop.). S. stanowiła część uposażenia kustoszów katedralnych. W r. 1383 Peregryn z Węgleszyna, ststa wielkopolski, pustosząc dobra kościelne, nie oszczędził S. W r. 1580 było 19 łanów osiadł., 4 zagrod. i 8 komor. Około r. 1795 zabrał rząd pruski S. i sprzedał ją z innemi wsiami generałowi v. Zastrow. Kościół p. w. św. Katarzyny wystawił z drzewa Tomasz Ujejski, kustosz gnieźn., około 1650 r.; przedtem wchodziła S. w skład par. Czestram (Golejewko); obecnie tworzy osobną parafię. Księgi kościelne spaliły się w 1811 r. Szkoła istniała w r. 1662—7. S. ma 156 dm., 209 rodzin, 1041 mk. kat. i 1 prot. (489 męż., 553 kob.), tudzież 1134 ha (823 roli, 137 łąk); cz. dochód z ha łąk i roli 13·71 mrk. 2.) **S.**, dok. *Slup*, *Zlup*, *Slupi*, *Slupya*, wś kośc. i dwór, pow. ostrzeszowski (Kępno), dek. kępiński, o 4 klm. na płd.-wschód od Baranowa, przy trakcie kępińsko-byczyńskim i przy dr. żel. poznańsko-kluczborskiej, w okolicy wznies. 174—200 mt. npm. Graniczy z Piaskami, Borównem, Baranowem i Jankowem; par. i poczta (Slupia Kr. Kempen) w miejscu, st. dr. żel. w Łęce Opatowskiej o 5 klm. i nieco dalej w Kępnie. Do S. Kępińskiej odnosić się ma zamiana Bogunowa i Dobrogostowa, posiadłości klasztoru lubiąskiego, na S., dziedzictwo Konrada i Mojka, którą Mieszko potwierdził d. 26 kwietnia 1177 r. Badacze szląscy uważają to dziedzictwo za Słup pod Jaworem na Szląsku (Kod. Wielkop., n. 22 i Cod. Dipl. Sil., VII, n. 48). Nie ulega wątpliwości, że w r. 1280 S. Kępińska, w ówczesnym pow. kaliskim, należała do klasztoru św. Wincentego w Wrocławiu. Przemysław II pozwolił osadzać ją na prawie niemieckiem (Kod. Wielkop., n. 492). *Slupz* w bulli Innocentego IV z d. 4 czerwca 1253 r. (Cod. Dipl. Sil., VII, n. 839), potwierdzającej posiadłości klasztoru tego, zdaje się być S. Kępińską. Tę S. sprzedał około r. 1545 opat Krzysztof Reus (Gesta abb. s. Vinc. w Script. Rer. Siles., II, 144). W r. 1552 była S. własnością Jana Spytka Tarnowskiego, woj. sieradzkiego, i wchodziła w skład par. Opatów; było wówczas 27 osadników (włącznie z karczmarzem) i 8 łanów; sołtystwo wcielono do obszaru dworskiego. Późniejszymi dziedzicami byli: Stanisław Tarnowski, kasztelan sandomierski (r. 1585), Józef Wiktor Olszewski, ststa wieluński (1694), Niemojowscy: Hieronim i Szczęsny, cześnik wieluński (1725), Wojciech Psarski (r. 1805), a po nim znów Niemojowscy. Przed r. 1795 należała S. do pow. wieluńskiego. Na obszarze S. znajduje się cmentarzysko przedhistoryczne z kościotrupami. Kościół p. w. WW. Św. istniał już w r. 1585; parafialnym został w r. 1791. W miejsce starego wystawił nowy 1753 r. Szczęsny Niemojowski, a w miejsce tego stanął murowany w r. 1869—1870, z legatu Tomasza Mozdzanowskiego, plebana

miejscowego, i z pomocą parafian. Księgi kościelne sięgają do r. 1737. Dochody plebańskie zebrał ks. Fabisz w kronice dekanatu kempińskiego (str. 183). Par., liczącą 1525 dusz składają: Albertów, Chójki, Kuźnica Słupska, Lisiny, Piaski, Słupin, Śpigieł i Zmyślona. Szkoła i szpital istniały w S. około r. 1694. Wieś razem z Chójkami (5 dm., 26 mk.), z któremi tworzy okr. wiejski, ma 102 dm., 576 mk. (558 kat., 11 prot., 7 żyd.) i 702 ha (539 roli, 92 łąk, 34 lasu); czysty doch. z ha roli 10·16, z ha łąk 11·90, z ha lasu 0·78 mrk. Dwór z Albertowem (1 dm., 22 mk.), Kuźnicą Słupską (3 dm., 62 mk.) i Śpigłem (3 dm., 68 mk.), z któremi tworzy okr. dworski, ma 17 dm., 429 mk. (408 kat., 21 prot.) i 1439 ha obszaru (749 roli, 246 łąk, 368 lasu); gorzelnia parowa, młyn, cegielnia, stacya do stanowienia klaczy, owczarnia zarodowa Rambouillet, chów i tucz bydła; właścicielem jest Aleksander hr. Szembek. 3.) **S.**, dok. *Slup*, wś i fol., pow. pleszewski (Jarocin), o $4^1/_2$ klm. ku wschod. od Jarocina, na praw. brzegu Lutyni. Graniczy z Witaszycami (par. kat.), Jarocinem (poczta i st. dr. żel.), Bachorzewem, Wysogotowem i Wolą Książęcą. W r. 1299 Wojciech Gąska sprzedał S. Mikołajowi Jankowiczowi, woj. kaliskiemu; Władysław Łokietek w Strzelnie d. 19 marca t. r. pozwolił osadzać S. na prawie niemieckiem. W r. 1399 Henryk z Zimnej Wody nadał kościołowi p. w. św. Mikołaja dwa wolne łany na S. i czynsz z młyna na Bachorzewie. Kościół ten był niegdyś parafialnym, a S. tworzyła parafię jeszcze po r. 1618. Dziś nawet pamięć o kościele tym zaginęła. W r. 1464 rozgraniczano S. z Witaszycami i Wolą (Książęcą), a między r. 1558 i 1563 S. z Bachorzewem i Słębicami (Slebicz); w r. 1579 należała S. do Piotra Jaskolockiego, który tu miał $1^1/_2$ łana osiadł. i 3 komor. Regestra pobor. (Pawiński, Wielk., I, 129) zlewają parafię słupską z Skalmirzycami. W r. 1618 dziedziczył S. Andrzej Suchorzewski; było tam $1^1/_2$ łanu km., 2 łany spustoszone, 3 komor. i 4 koła młyńskie. W nowszych czasach posiadał S. Michał Gorzeński. Wś z Borowcem tworzy okrąg wiejski, mający 7 dm., 45 mk. (41 kat., 4 prot.) i 67 ha (60 roli). Folwark (9 dm., 148 mk.) wchodzi w skład okręgu dwor. Witaszyce. 4.) **S.**, dok. *Zlup*, *Zlub*, *Slup*, *Slub*, wś kośc., pow. poznański, dek. bukowski, o 6 klm. na zach. od Stęszewa, na zachod. wybrzeżu jez. Strykowskiego, naprzeciw Sapowic. Graniczy z Januszewicami, Piekarami i Tomicami; 34 dm., 292 mk. kat. i 315 ha (299 roli). Około 1140 r. Elżbieta, żona Mieszka Starego, nadała S. klasztorowi lubińskiemu (Pomn. Dziej. Pol., V); w r. 1258 Bolesław, syn Władysława Odonicza, i w r. 1294 Przemysław II wymieniają S. między posiadłościami klasztornemi. W r. 1383 była S. własnością bisk. poznańskich; sołtys słupski Jakub sprzedał sołtystwo Piotrowi Czarnemu z Szewic, któremu biskup Stefan różne nadał przywileje i oznaczył obowiązki. Inwentarz dochodów biskupich z r. 1564 wykazuje: 4 łany sołtysie, 4 osiadłe i 6 spustoszonych, z których płacono po 36 gr., 2 ćwiertnie owsa, 2 kapłony i 30 jaj, dodając: „tamże na jeziorze w Słupi, najmują włoków, płacą od nich różnie“. W r. 1580 były tam 4 łany sołtysie, 4 osiadłe, 5 pustych, 1 zagrod. i 2 komor. Około r. 1575 bisk. Adam Konarski przekazał S. jezuitom poznańskim. Po ich zniesieniu przeszła w ręce prywatne; w r. 1781 posiadał ją pułk. Michał Małachowski, później Bieliccy, a w końcu Sulerzyccy. Kościół p. w. WW. Św. istniał przed r. 1298; wymienia go bisk. Andrzej, dzieląc archidyakonat poznański na 3 archidyakonaty (Kod. Wielk., n. 770). Kanoniczną erekcyę posiada ten kościół z r. 1399; przed r. 1463 wchodziły w skład par. słupskiej Tomice, które następnie z Mirosławicami odrębną tworzyły parafię. W miejsce starego wystawili jezuici między r. 1700 a 1730 nowy kościół drewniany, a w miejscu tego stanął w r. 1849 inny, z cegły palonej. Księgi kościelne zaczynają się od r. 1726. Par., liczącą 2025 dusz, składają: Bielawy, Januszewice, Jeziorki, Piekary, Sapowice, Separowo, Słupia i Zemsko. W Bielawach (własności seminaryum poznań.) znajduje się kaplica publiczna, w Zemsku zaś i Słupi szkoły parafialne. 5.) **S.**, dok. *Slup*, majętność, pow. średzki, o $3^1/_2$ klm. na zach.-płd. od Środy; graniczy z Strzeszkami, Płaczkami, Śmieciskami, Winną, Jaszkowem, Koszutami, Żabikowem i Pętkowem; 11 dm., 215 mk. (211 kat., 4 prot.) i 580 ha (534 roli, 28 łąk, 1 lasu); torfowisko i cegielnia; uprawa buraków, chów bydła i owiec Rambouillet. W r. 1348 bracia Andrzej i Tomisław z S. prawowali się z opatem lubińskim o Garby, które Maćko, woj. poznański, ststa wielkopolski, przysądził klasztorowi (Kod. Wielk., n. 1270). S. składała się dawniej z Małej i Wielkiej Słupi. W r. 1578 posiadała Małą S. Agnieszka Słupska; było wówczas 8 śladów osiadł., 1 zagr. i komor. Wielką S. dziedziczyli Stanisław Chłapowski i Piotr Kowalewski; pierwszy miał 5 ślad., $1^1/_2$ pustych i 4 zagrod., a drugi 3 ślady i 1 komor. W r. 1618 posiadał Prokop Suski na Wielkiej S. 1 ślad osiadły i 3 zagr.; Mała S. leżała pustkami. Przy schyłku zeszłego wieku należała Wielka S. do Józefa Krzyżanowskiego, a w nowszych czasach obie Słupie do Jana Nieświastowskiego. *E. Cal.*

Słupia, *Schlaupe*, wś, pow. sycowski, posiada kościół paraf. kat., par. ew. Syców,

W 1842 r. 45 dm., wolne sołtystwo, 354 mk. (41 ew.), szkoła kat., wiatrak.

Słupianka al. *Baranicha* al. *Słona woda*, rzeczka, wypływa z pasma Łysogór i tworzy się z połączenia kilku strumieni w pobliżu wsi Paprocin, na płn. od Łagowa, płynie przez Podlesiany, Kończany i Szeligi i wpada do Pokrzywianki (Enc. Powsz., II, 848). Z karty wojen.-topogr. (XX A i XXI A) trudno dojść jej biegu z powodu niedokładnego rysunku.

Słupianka al. *Miałka*, niem. *Klein Stolpe, Stolpebach* al. *Mehlke*, dok. *Stolpa* al. *Slupenica*, rzeczka, lewy dopł. Raduni, wypływa z jez. Grzybna (Kloster-See), na płn. od Kartuz, wije się w płn.-wsch. kierunku przez Kobusowo, przyjąwszy dopływ z jez. pod Czarną Hutą mija Przodkowo i Młynki, gdzie do niej z prawej strony wpada potok z pod Kowalewa, właściwie uważany za początek Słupianki. Odtąd przybiera bieg płd.-wschodni. Pod Żukowem pędzi papiernię, obraca potem 2 młyny, przerzyna tor dr. żel. gdańsko-kartuskiej i uchodzi przy Żukowie do Raduni. Długa około $1^1/_2$ mili; dość rybna. *Kś. Fr.*

Słupica 1.) wś, pow. radomski, gm. Gzowice, par. Jedlnia, odl. od Radomia 16 w.; posiada szkołę początkową, 57 dm., 510 mk., 47 mr. folw., 1322 mr. włośc. W 1827 r. 29 dm., 304 mk. 2.) **S.**, os. leś., pow. kozienicki, gm. Suskowola, par. Jedlnia, odl. od Kozienic 21 w. Należała do wsi t. n. w gm. Gzowice, ma 15 mr. *Br. Ch.*

Słupie 1.) wś, pow. janowski, gm. i par. Modliborzyce. W 1827 r. 19 dm., 154 mk. Zdaje się, że jestto ta sama wieś, którą pod nazwą „Slup Dlothowa" podaje Długosz i Regestra pobor. pow. urzędowskiego z 1531 r. Istniał tu wtedy kościół paraf. Dziedzicem wsi w połowie XV w. był Dlotho h. Syrokomla. W 1531 r. Dlotho płaci od 3 łan. i młyna, zaś Bystram od 2 łan. i młyna. W 1676 r. wś ta pod nazwą Słupia należy do par. Modliborzyce. Proboszcz modliborzycki (dzierżawca ?) płaci od 9 poddanych i sługi szlachcica a z drugiej części od 9 poddanych (Pawiński, Małop., 374 i 32 *a* dodatki). 2.) **S.**, wś w pobliżu jez. Małczynie, pow. suwalski, gm. Hutta, par. Wigry, odl. od Suwałk 12 w.; ma 20 dm., 156 mk. W 1827 r. 11 dm., 63 mk.

Słupie, fol. do Chotowy, pow. pilzneński, nad Wisłoką, w równinie wzn. 198 mt. npm., na płd.-wschód od Dembicy (4 klm.). *Mac.*

Słupiec, wś i fol. nad rz. Wisłą, pow. stopnicki, gm. i par. Pacanów. W 1827 r. 48 dm., 365 mk. Wś ta stanowi połowę wsi t. n., leżącej na przeciwległym brzegu Wisły w powiecie dąbrowskim. Należała dawniej do parafii w Szczucinie. Dobra S. składały się w 1867 r. z fol.: S. i Szczebrzusz, rozl. mr. 1778: gr. or. i ogr. mr. 798, łąk mr. 137, past. mr. 276, lasu mr. 241, nieuż. mr. 326. Wś S. os. 64, mr. 469; wś Szczebrzusz os. 28, mr. 194; wś Gacie Słupskie os. 16, mr. 127.

Słupiec *Wielki* i *Mały*, wś, pow. dąbrowski, leży w równinie nadwiślańskiej, w pobliżu ujścia Brenia do Wisły, wzn. 175 mt. npm., ztąd narażona na wylewy. Posiada kościół paraf. drewniany, zbudowany w r. 1622 przez Andrzeja Odrowąża Chlewickiego (dek. radomyski) i szkołę ludową. Ma 164 dm. (4 na obszarze więk. pos. Miecz. Gawrońskiego) i 919 mk. (894 rz.-kat., 2 akat. i 23 izrael.). Obszar więk. pos. wynosi 830 roli, 150 łąk, 268 past. i 607 mr. lasu; pos. mn. ma 451 roli, 52 łąk i 86 mr. lasu. Gleba namulista, bardzo urodzajna. S. istniał już w połowie XV w. i płacił dziesięcinę kościołowi w Solcu (Długosz, L. B., II, 428). W XVI w. już dzielił się na S. Wielki i Mały; r. 1579 (Pawiński, Małop., 234) należały obie części do Jakuba Chlewickiego. W S. Wielkim było 18 kmieci na $4^1/_2$ łan., 6 zagr. z rolą, 4 komor. z bydł., 6 komor. bez bydła i 6 rzemieśl.; w S. Małym 11 kmieci, $^2/_3$ łan., 8 zagr. z rolą, 6 komor. z bydł., 8 komor. bez bydła, 2 rzemieśl., 4 skrzypków. Wsie te należały wówczas do parafii w Szczucinie. S. graniczy na zach. z Czołnowem, na płd. z Zabrniem, na wschód z Ziempniowem, na płn. zaś przez Wisłę z Słupcem w królestwie polskiem. *Mac.*

Słupijka, potok, powstaje w obr. gm. Żabiego, pow. kosowski, w dolince między Magórą (1118 mt.) od zachodu a Hołym wierchem (830 mt.) od wschodu. Płynie na płn. doliną górską, nad którą od zach. wznosi się Puszkar (812 mt.) a od wschodu Dubiwski wierch (871 mt.) i Słupijki (836 mt.). Uchodzi do Czeremoszu Czarnego. Długi $4^1/_2$ klm.

Słupinko, niem. *Kleine Slupino-See*, jezioro, pow. kościerski, wzn. 134 mt. npm.; $^2/_5$ mili długie, $^1/_{20}$ szerokie. Leży na płn. od Przerębskiej Huty i wije się w zakrętach. Wschodni koniec łączy się z Czarną Wodą (ob. Die Kassubei und Tuchler Haide v. Pernin, str. 38). R. 1290 nadaje je ks. Mestwin wojewodzie Mikołajowi z Kalisza (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 422). *Kś. Fr.*

Słupinko, wyb. do Kalisza, pow. kościerski.

Słupino, jezioro pod Piechowicami, pow. kościerski, wzn. 135 mt. npm.; $^1/_5$ mili długie, $^1/_{10}$ mili szerokie. Leży w przedłużeniu Radolnego, zachod. ramienia długiego jeziora Wdzidzkiego. Dalej leży jez. Chebst i Rzuno (ob. Kassubei und Tuchler Haide v. Pernin, str. 39). R. 1290 nadaje je ks. Mestwin wojewodzie Mikołajowi z Kalisza (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 422). R. 1692 nadaje Konstancya Doenhof, starościni kościerska, Macicjowi Piechowskiemu z Czarlina prawo rybołówstwa w jez. S. R. 1756 nadaje ststa

kościerski Augustyn Michał Czapski Franciszkowi i Konstancyi Piechowskim pustkowie Kloc i wolne rybołówstwo w jeziorze (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., XV, 108) R. 1765 nadaje ststa Nowowicki Franciszkowi Pierszewskiemu $3^1/_2$ mr. nad jez. Słupinem (ob. str. 109). Por. *Kosobudy* i *Lipno*. *Kś. Fr.*

Słupi-róg, łotew. *Stabbu-rugs*, niem. *Saeulen Horn* (*Stabben-Horn* al. *Kurisches-Horn*), słynna skała naddźwińska, w Kurlandyi górnej, w pobliżu majęt. Stabiten, sterczy nad samą rzeką. Olbrzymia ta masa skalista odznacza się wązką stosunkowo podstawą a szerokim wierzchołkiem; z górnych jej warstw wytryska mnóstwo źródeł, które częścią strumieniami, częścią kroplami spływają ku stronie rzeki. Strugownicy tę skałę nazywają „Czartowym Nosem“ al. „Czartową Brodą“, w porze bowiem wiosennego wezbrania wód może się ona stać bardzo niebezpieczną dla żeglugi. Słupi-róg ma 200 stóp długości i 70 wysokości. Składają go porowate wapienie, pokryte z wierzchu licznemi kępkami mchu, miejscami już skamieniałego, miejscami zaś zielenieiącego się. W górnych warstwach skały mech ten kamienieje przesiąknięty wodą, sączącą się ze źródeł wału ziemnego, który do tej części skały przytyka. Dzieje się to stopniowo skutkiem działania głównego źródliska, zawierającego wiele cząstek wapnistych. Ztąd też pochodzi owa osobliwsza muszlowo-rurkowata formacya dziurkowatej masy. Masa ta powiększa się ciągle od góry, w niższych zaś warstwach zmniejsza się od czasu do czasu skutkiem silnego prądu strumienia a zwłaszcza kry wiosennej, która często odrywa większe lub mniejsze bryły. Tym sposobem w dolnych jej częściach wytwarzają się liczne groty: rosną w nich nie tylko mchy i paprocie ale i inne rośliny. Ogromna masa wody źródlanej wytryska ze wszystkich wydrążeń i dziurkowatości opoki, następnie spływa po jej ścianach skalistych a nakoniec spada w postaci kropel i cienkich strug w kierunku prostopadłym; płynie ona dalej po płytach wapiennych i urwiskach skalnych ku Dźwinie, oddalonej ztąd zaledwie o kroków kilkanaście. Nie tylko cały brzeg ale i koryto strumienia wysłane jest jużto mniejszemi już większemi odłamami masy skalistej. Dwie bryły, z których każda ma 9 st. długości i 8 wysokości, a które, jak powiadają okoliczni mieszkańcy, przed 32 laty urwały się własnym ciężarem od wierzchniej części Słupiego rogu, potoczyły się już wtedy aż do samej Dźwiny. Dwie inne nierównie większe leżą o kilkaset kroków w dół rzeki. Przeniosła je tu oczywiście kra wiosenna. Szarą, tu i owdzie czerwonawą, a w części niemal czarną ścianę skalistę S. r., otula w lecie przejrzysta kryształowa zasłona wodna. Natomiast w zimie błyszczą na ścianie sople lodowe i różnobarwne słupy przejrzyste, które stopniowo wytwarza spadająca na nią kroplami woda; sama zaś skała wraz ze swemi jaskiniami ginie w tej porze roku całkowicie pod ciężką lodową pokrywą. Poeta kurlandzki Boehlendorff († 1825 r.) niejednokrotnie opiewał tę skałę w pięknym heksametrze. Do niej są przywiązane liczne legendy, o niej wspominają pieśni ludu łotewskiego. W głównej pieczarze S. r., z której najobficiej wytryska woda wapnista, widzą mieszkańcy okoliczni w ciągu dnia piękną dziewicę, która przędzie dla ludu, ilekroć lud ten zadanej mu pracy podołać nie może, a w ciągu nocy dostrzegają w temże wydrążeniu skały poważnego mnicha, ślęczącego nad olbrzymią księgą, którą z góry oświeca promień srebrzysty. „Przegląd powszechny“ (Kraków, VI, 200—211) podaje kilkanaście pieśni odnoszących się do S. r. w dosłownym przekładzie. Bliższe szczegóły mieści broszurka p. t. „Słupi-róg i jego stosunek do poezyi ludowej Łotyszów nadźwińskich“ przez G. M. (Kraków 1885 r.' str. 16, z ryciną). *G. Mant.*

Słupno 1.) wś i fol., pow. radzymiński, gm. Radzymin, par. Kobyłka, odl. 2 w. od Radzymina, ma 409 mk. W 1827 r. było 41 dm., 208 mk. W 1876 r. fol. S. rozl. mr. 475: gr. or. i ogr. mr. 325, łąk mr. 78, past. mr. 14, lasu mr. 27, nieuż. mr. 31; bud. mur. 1, z drzewa 16; pokłady torfu. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 54, mr. 1017; wś Nadma os. 71, mr. 1130; wś Maciołki os. 9, mr. 274. 2.) **S.**, w 1254 r. *Sluph*, wś i fol. rząd. donacyjny i os. młyn. nad rzką b. n., dopływem pobliskiej Wisły, odl. 11 w. od Płocka, leży na krawędzi szerokiej tu doliny Wisły, pow. płocki, gm. Bielino, par. Słupno, posiada kościół par. drewniany, 46 dm., 284 mk., 1062 mr., młyn wodny, karczmę, straż leśną rządowego leśnictwa. W 1827 r. było 21 dm., 217 mk. Z ogólnego obszaru przypada 450 mr. na fol. donacyjny, 82 mr. rządow. na osadę i probostwo. W 1254 r. „Sirozlaus miles comitis clemente quondam filius“ nadał kościołowi płockiemu za duszę ojca i przodków swych wieś dziedziczną „Sluph“ (Kod. Maz., 17). W 1443 r. bisk. płocki Giżycki Paweł przy erekcyi archidyakonatu nadał tę wieś i część Ostrów Sciborowi archidyakonowi. W 1729 r. przeszła wś do norbertanek płockich. Fundacya kościoła i parafii nieznana. Po norbertankach pozostał ołtarzyk Aniołów Stróżów (Przegl. Katol. 1887 r., Nr. 44). S. par., dek. płocki, 1000 dusz. *Br. Ch.*

Słupno, ob. *Malkowy*.

Słupów, wś i fol. nad rzką Kalinką, pow. miechowski, gm. Nieszków, par. Działoszyce,

odl. 18 w. od Miechowa. W 1827 r. było 30 dm., 294 mk. W 1885 r. fol. S. z nomenkl. Toporów rozl. mr. 939: gr. or. i ogr. mr. 717, łąk mr. 60, past. mr. 72, zarośli mr. 2, w odpadkach mr. 66, nieuż. mr. 22; bud. mur. 7, z drzewa 7; pokłady gipsu. Wś S. os. 41, mr. 171. W połowie XV w. część wsi należała do par. Działoszyce a druga część do par. w Słaboszewie. Dziedzicem był Jan Czyżowski. Dziesięcinę pobierano rozmaicie: z 6 łan. płacono prebendzie krakowskiej, zwanej gorzycką; z innych pobierał proboszcz od Wszystkich ŚŚ. w Krakowie, także z roli folwarcznej. Z niektórych łanów płacono dziesięcinę pleb. w Bodzanowie (Długosz, L. B., II, 455). Według reg. pob. pow. krakowskiego z r. 1490 wś Słupów, w par. Sławoszów, miała 9 łanów. W r. 1581 S., w par. Słaboszów, dzierżawiona przez Złockiego, miała $8^1/_2$ łan. km., 5 zagr. z rolą, 1 komor. z bydłem, 18 kom. bez bydła, 1 rzem., 1 duda, 1 czynsz., $^1/_4$ roli (Pawiń., Małop., 90, 440). *Br. Ch.*

Słupów 1.) al. *Słupowa*, *Słupowo*, urzęd. *Słupowo*, majętność, pow. bydgoski, o $7^1/_2$ klm. na wsch.-płn. od Mroczy, na płn. wybrzeżu jez. Słupowskiego, w okolicy wzn. 117 mt. npm. Graniczy z Drzewianowem na płn.-zachodzie; par Mrocza (dawniej Drzewianowo), poczta w Tuszkowie (Bischofsthal), st. dr. żel. na Strzelcwie (Strelau) o 13 klm. i nieco dalej w Nakle. Z Prosperowem tworzy okrąg dworski, mający 12 dm., 216 mk. (90 katol., 126 prot.) i 663 ha (493 roli, 25 łąk); gorzelnia. W r. 1310 Wincenty z S., krewniak Dobrogosta, woj. poznańskiego, sprzedał klasztorowi byszewskiemu (Koronowo) S. w ziemi nakielskiej, ojcowiznę swoją. W 1325 r. król Władysław wymienia w odnośnym przywileju S. między posiadłościami klasztoru: r. 1578 było na S. 15 łan. osiadł., 6 zagr. bez roli i 1 garncarz. S. przeszło z biegiem czasu w ręce prywatne; przy schyłku zeszłego wieku posiadali tę majętność Lachoccy. Pod S. ku wschodowi wykopano spinki i naramienniki bronzowe, tudzież korale z szkła i bursztynu. 2.) **S.** al. *Słupowa*, *Słupowo*, urzęd. *Słupowo*, majętność, w pow. szubińskim, o $7^1/_2$ klm. na zachód-północ od Kcyni (poczta i st. dr. żel.), nad strugą Smogulecką, dopł. Noteci. Graniczy z Dobieszewem, Chojną, Smogulcem, Chwaliszewem i Siernikami; par. Smogulec. Ze Słupówką (2 dm., 18 mk.) ma 9 dm., 132 mk. (121 katol., 11 prot.) i 467 ha (414 roli, 17 łąk, 5 lasu); czysty doch. z ha roli 7·83, z ha łąk 16·84, z ha lasu 3·94 mrk; właścicielką jest Leonardowa Radońska. S. był własnością kościoła gnieźnieńskiego, który w r. 1301 zamienił ją na Zbylczyce, dziedzictwo Zbiluta Straszewicza; czynność tę potwierdził w Pyzdrach Mikołaj, ks. opawski. Następnego roku (1302) pisał się Sławnik z S. W r. 1577—9 było tu 6 łan. osiadł. i 4 zagr. a w 1618 r. łanów 7, zagr. 4 i młyn o 2 kołach. W końcu zeszłego wieku należał S. do Wiesiołowskich, później do Karłowskich. 3.) **S.**, ob. *Słupowskie Huby*. *E. Cal.*

Słupówka 1.) niekiedy *Słupówko*, folw. do Słupowa (ob.), pow. szubiński, w pobliżu Kcyni; 2 dm., 18 mk. 2.) **S.** al. *Słupówko*, niem. *Wiesengrund*, wś, pow. wyrzyski, o $3^1/_2$ klm. ku wsch. od Mroczy (par. i poczta), na lew. brzegu Rokitki (dopł. Noteci), w pobliżu jez. Słupowskiego; st. dr. żel. w Nakle o 12 klm.; 12 dm., 88 mk. (30 kat., 58 prot.) i 229 ha (177 roli, 13 łąk, 1 lasu). 3.) **S.**, młyn w r. 1524—1535 pod Borowem, w pow. niegdyś kcyńskim. *E. Cal.*

Słupowskie Huby 1.) pow. szubiński, o 9 klm. na zach.-płn. Kcyni (poczta i st. dr. żel.), na lew. brzegu strugi Smoguleckiej (dopł. Noteci), par. Smogulec; 9 dm., 73 mk. (60 kat., 13 prot.) i 221 ha (189 roli, 12 łąk). 2.) **S.**, w pow. bydgoskim, par. Mrocza, nie tworzą odrębnej całości.

Słupowskie jezioro al. *Słupowo*, jezioro na granicy pow. wyrzyskiego i bydgoskiego, na wschód-płn. od Mroczy, wzn. 95 mt. npm., w okolicy wzgórzystej, wznoszącej się do 117 mt. Długie $4^1/_2$ klm., około $^1/_2$ klm. szerokie, odpływa do Rokitki (dopł. Noteci) a od wschodu łączy się z długiem pasmem jezior, Plitwicą zwanem, które spływają do Brdy. Jeziora te mają swe odrębne nazwy; ciągną się 24 klm. od Słupowa ku północy. Zachodnia kończyna jeziora S. przyjmuje strugę Tonińską (Plitwicę?), zasiloną strumykiem Jaszkowskim; o $1^1/_5$ klm. na wschód od wsi Słupowa uchodzi struga Krąpiewska, a nieco dalej odpływa jezioro S. do jez. Wielkiego. Na płn. wybrzeżu jeziora leży Słupów, na płd. os. Gliszczyńska. Wysepka na jeziorze leży o 1 klm. na wschód od Słupowa. Odpływ do Rokitki jest niewyraźny. Grobla przedziela jezioro Wielkie od Małego (92 mt. npm.), które zlewa się z Gogolińskiem; to zasilone odpływem jeziora Morzycha z pod Wierzchocina Królewskiego, łączy się na północy z jez. Studzienicznem (90 mt.); Studzieniczne spływa w Byszewie do jeziora Długiego (89 mt.), które przyjmuje w siebie strugę Koronowską, zasilaną odpływami jezior: Kamionek i Żabno. Następujące jeziora w sieci słupowskiej są: Tobolno Małe i Wielkie pod Skarbiewem, Grzmotne czyli Buszkowskie (85 mt.) pod Buszkowem, dwa bezimienne, Szewo (81 mt.), Piaseczno (79 mt.) i Stroczno, które u Hamerni, o 13 klm. na północ od Koronowa, spływa do Brdy (Mapa sztabowa). *E. Cal.*

Słupowo, wś, pow. prużański, w 4 okr. pol., gm. Masiewo, o 67 w. od Prużany.

Słupska Wólka, pow. radzymiński, ob. *Słopsk.*

Słupsk, niem. *Stolp*, dok. *Schlupische*, *Slupsk*, *Slupsech*, *Slupsk*, *Slupszke*, *Slupz*, *Stolpz*, *Zlupensis*, *Ztolp*, miasto powiatowe w Pomeranii, niegdyś hanzeatyckie, dawna stolica książąt pomorskich, pow. słupecki. Leży nad spławną Słupą, od której ma swą nazwę, odl. 17·2 klm. od Baltyku, pod 54°28′ płn. szer. i 34°42′ wschod. dług. St. kol. berlińsko-szczecińsko-gdańskiej i bocznej linii łączącej Ujść (Stolpmuende) z Miastkiem, Białemborkiem i Szczecinkiem. Posiada gimnazyum z realną szkołą połączone, 2 szkoły wyższe dla dziewcząt, władze powiatowe, bank państwowy, trzy szwadrony huzarów, dom dla inwalidów, urząd pocz. I klasy. Obszar miejski, do którego należy jeszcze 7 osad, obejmuje 3886 ha (100 lasu, 513 łąk, 2656 roli orn.). W 1885 r. było 1329 dm., 5041 dym., 22,442 mk., 20,915 ew., 542 kat., 114 dyssyd., 867 żyd. Ludność trudni się rękodzielnictwem, przemysłem i handlem, zwłaszcza morskim, który ułatwia port w Ujściu, do Słupska należący. W 1877 r. 5 kupców posiadało flotę liczącą 27 okrętów, obejmujących 1900 ton. R. 1875 przybiło do portu w Ujściu 246 statków, mieszczących 17620 ton, opuściło go zaś 249, o 17881 tonach. Wywożą drzewo do Danii, Szleswiku i Holsztyna; skóry, wełnę, spirytus i zboże do większych miast wybrzeżnych, mianowicie do Gdańska, Szczecina i Królewca; tuczone bydło, wędzone łososie i półgęski do Berlina, wyroby bursztynowe do Włoch, Afryki i do osad kąpielowych nadmorskich. Handlem bursztynowym trudnią się tu trzy wielkie firmy. Przywozu przedmiotem są towary kolonialne z Hamburga i Królewca, nieobrabiany bursztyn z Królewca i Friesterort, żelazo ze Szwecyi i śledzie z Norwegii. Z zakładów fabrycznych istnieją: 3 gisernie z fabr. machin, 3 tartaki parowe, 1 tartak wodny, 6 browarów, 2 wielkie garbarnie, 1 parowa fabryka czopów i sztyftów i warsztat do naprawiania machin i sprzętów kolejowych. R. 1872 położono staraniem stowarzyszenia św. Bonifacego kamień węgielny pod nowy kośc. katolicki. Miasto posiada wprawdzie starożytne i wspaniałe kościoły fundacyi ks. pomorskich, lecz te przeszły w ręce protestantów, posiadających dziś 6 świątyń. Od XVI w. nie było tu ani księdza ani nabożeństwa katolickiego. W 1888 r. tutejsza stacya misyjna obejmowała 1190 dusz; należy zaś do niej cały powiat słupski i niektóre części pow. sławnińskiego, w ogóle 28 mil kwadr. Największa odległość od kościoła wynosi 6 mil. Katolicy posiadają szkołę (około 60 dzieci). Pod względem starożytności i sztuki ozdobą miasta jest zamek z początku XIV w., dziś zamieniony na arsenał; piękny ołtarz i kazalnica w kościele Maryi Panny; starożytna brama młyńska, r. 1872 kosztem rządu odnowiona, wreszcie wieża czarownicza (Hexenthurm). Głośny obecnie generalny dyrektor poczty niemieckiej v. Stephan tu się urodził w 1831 r. i tu r. 1848 rozpoczął swoją karyerę.

Powiat słupski, należący do obwodu regencyjnego koszalińskiego, obejmuje $40^1/_2$ mili kw.; 1885 r. liczył 98,510 mk., między tymi 96,087 ew., 1080 kat., 1117 żyd., 208 dyssyd., 18 bez wyraźnego wyznania. Składa się z 1 miasta, 160 gmin, 182 obwodów dominialnych. Za czasów książąt pomorskich był S. siedzibą kasztelanów słupskich. Takimi byli r. 1247 Marcin, 1275 Swenza, 1288 Wawrzyniec (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 692). *Ks. Fr.*

Słupska, ob. *Kuźnica Słupska* i *Zmyślona Słupska.*

Słupski Młyn, niem. *Waldmuehle*, pow. krobski (Rawicz), o 3 klm. od Słupi, nad Orlą (dopł. Baryczy), pod Kubeczkami, nie jest wykazany w nowszych spisach.

Słupski Młyn, os. nad Ossą, przy ujściu Łasinki, pow. grudziądzki, st. p. Łasin (o 6 klm), st. kol. Mełno, 110 ha (16 łąk, 62 roli orn.). W 1885 r. 4 dm., 12 dym., 85 mk., 67 kat., 18 ew. Po obu brzegach Ossy leżą tu szańce, wedle podania przez wojsko polskie usypane (ob. Objaśn. do mapy Ossowskiego, str. 8). Młyn tutejszy istniał już r. 1388. R. 1747 posiadał go prawem emfiteutycznem Wojciech Rzepnikowski, któremu wice-administrator rogoziński Andrzej Jaskulski dodał 1 włókę roli. R. 1759 przedłuża Michał Rexin, administrator zamku rogozińskiego przywilej na młyn na lat 46. W 1803 r. zamienił rząd pruski Jakubowi Rzepnikowskiemu prawo emfiteutyczne na dziedziczne (ob. Froehlich Gesch. d. Graudenzer Kr., I, 321). *Ks. Fr.*

Słupsko, w 1521 r. *Słupska*, 1552 *Słubska*, w spisie urzęd. z 1881 r. *Słupko*, wś i fol., pow. wieluński, gm. Mokrsko, par. Chotów, odl. 10 w. od Wielunia, ma 45 dm., 296 mk. W 1827 r. było 19 dm., 260 mk. Fol. S. al. Brzeziny, w r. 1883 oddzielony od dóbr Mokrsko, rozl. mr. 1300: gr. orn. i ogr. mr. 395, łąk mr. 284, past. mr. 71, lasu mr. 508, nieuż. mr. 42; bud. mur. 1, z drzewa 11; las nieurządzony. W 1521 r. Słupska, wieś częściowej szlachty, kmiecie za dziesięcinę dają pleb. w Chotowie cztery rączki miodu, sołtys płaci 6 gr. (Łaski, L. B., II, 139). Według reg. pob. pow. wieluńskiego z r. 1552 wś S., własność Elżbiety Potockiej, miała 6 osad., 4 łan., 1 łan sołtysi (Pawiń., Wielkp., II, 292). *Br. Ch.*

Słupsko, dobra ryc. i wś, pow. toszecko-gliwicki, par. kat. Poniżowice. W 1861 r. 57 dm., 484 mk. (2 ew.). Dobra ryc. obejmują

1942 mr., wś 1116 mr. Grunta w połowie piaszczyste, w połowie urodzajne.

Słupy 1.) kol. włośc. nad doliną Bachorzy, pow. nieszawski, gm. i par. Bądkowo, ma 305 mk., 1144 mr.; olejarnia. W 1827 r. było 18 dm., 168 mk. Według reg. pob. pow. brzeskiego z r. 1557 wś Słupy, w par. Bądkowo, własność kapituły włocławskiej, miała 12 łan., 1 zagr., 4 kom. (Pawiński, Wielkp., II, 6). 2.) **S.**, os. karcz., pow. zamojski, gm. Zwierzyniec, par. Szczebrzeszyn, odl. 22 w. od Zamościa. Leży śród lasów ordynacyi Zamoyskich. *Br. Ch.*

Słupy, część gm. Chołowa, pow. pilzneński.

Słupy, dok. *Slup*, majętność z kościołem paraf., w pow. szubińskim, dekan. kcyńskim, o 7 klm. na płd.-zach. od Szubina, nad Gąsawką, dopł. Noteci, graniczy z Dąbrówką, Królikowem, Szubską Wsią, Kowalewem i Wąsoszem; par. i poczta w miejscu, st. dr. żel. w Kcyni o 12 klm.; ma 14 dm., 271 mk. katol. i 1 prot., 789 ha (311 roli, 293 łąk, 20 lasu); cegielnia, młyn, gorzelnia parowa, fabryka serów, chów bydła holenderskiego; właścicielem jest Konstanty Żółtowski, W r. 1233 pisał się Drogomir syn Piotra z S. a w r. 1399 Mikołaj; w r. 1577 były tu 2 ślady osiadłe i 7 zagrod., których liczba w 2 lata zwiększyła się do 13. Przy końcu zeszłego wieku posiadali majętność tę Polewscy, później Sadowscy. Pod S. wykopano popielnicę bronzową i topór kamienny. Kościół p. w. św. Wita, Modesta i Krescencyi istniał już przed r. 1399; w tym czasie Wojciech, kaszt. kamieński, i Mikołaj z S. darowali kościołowi wieś Gąbin (Gombin), o milę od S., która jest własnością probostwa. W miejsce starego wystawił Jan Prabucki, proboszcz, nowy kościół z drzewa w r. 1730, a r. 1840 stanął murowany. Par., liczącą 1857 dusz, składają: Antoniewo, Babiagać, Chraplewo, Ciężkowo, Dąbrówka, Katynka, Kowalewo, Królikowo, Piardowo, Słupy, Smarzykowo, Smolarnia, Wąsosz i Wrzosy. Szkoły paraf. znajdują się w Królikowie i Wąsoszu. O uposażeniu probostwa pisze Łaski (Lib. Ben., I, 144). *E. Cal.*

Słupy 1.) niem. *Slupp*, dok. 1414 *Slupa*, wś, pow. brodnicki, st. p. Lidzark, par. kat. Boleszyn (o $^3/_4$ mili), 938 ha. W 1885 r. 57 dm., 98 dym., 440 mk.; 410 kat., 30 ew.; szkoła katolicka. S. należały już r. 1414 do kapituły chełmińskiej (Urk. Buch des Bist. Culm v. Woelky, str. 391). R. 1490 sprzedaje kapituła tę przez wojny zniszczoną wś Stefanowi Dworskiemu prawem chełmińskiem za 280 grzyw. Obszar wynosił 60 włók. Granice: Wlewsk, Zalesie, Boleszyno, a z czwartej strony Kowalik, Chełsty i Czekanowo. Sprzedać wolno mu tę wś tylko za zezwoleniem kapituły. Zobowiązany jest także nam służyć konno, w pełnej zbroi, w obronie obwodu kurzętnickiego, w którym ta wś leży, ale o naszej strawie. Będzie także od każdego własnego radła, jako i włościan, których ma osiedlić, rocznie płacił 6 skojców lekkiej wagi, 1 funt wosku i 5 denarów na św. Marcin dla uznania naszej zwierzchności; udzielamy mu jednak co do czynszu 10 lat wolnych. Dan w Chełmży 26 czerw. (ob. tamże, str. 583). W wizyt. Strzesza z r. 1667 czytamy, że około 1609 r. przeszły trzy działy Słupskich, Fryderyka, Wawrzyńca i Albertego, w inne ręce, a następnie rozpadły się na więcej części. Mesznego dawała ta wś dawniej 30 kor. żyta i tyleż owsa (str. 384). 2.) **S.**, leśn. do lidzbarskiego nadleśn., tamże. 3.) **S.**, niem. *Sluppi*, 1341 *Slupe*, wś nad rzką Kicz, pow. tucholski, st. p. Tuchola, par. kat. Jeleńcz. Graniczy na płd. z Mędromierzem i Jeleńczem, na wschód z Bladowem i Nową Tucholą, na płn. z Żalnem i Bladowem, na zach. z Tucholką i Jeleńczem; ma 596 ha (27 lasu, 55 łąk, 440 roli). W 1885 r. 12 dm., 14 dym., 98 mk., 82 kat., 16 ew. R. 1341 nadaje komtur tucholski Dietrich v. Lichtenhain Janowi Walen i jego spadkobiercom 40 włók we wsi Słupach z prawem chełm., 4 włóki wolne nadajemy temuż Janowi i trzecią część od sądów, $^2/_3$ zaś powinni nam płacić do zamku tucholskiego. Posiadacze reszty włók mają płacić nam co rok 12 skojców i parę kur na Narodz. Pańskie od włóki i 2 dni robociznę czynić przy sianie albo w innej potrzebie. Biskupowi zaś my za chłopów naszych dziesięciny dawać przyrzekamy. Chcemy wreszcie, aby pomieniony Jan z kmieciami pomagał przy naszych budowlach kiedy i jak często mu nakażemy. Dan w Tucholi w dzień św. Witalisa (ob. Cod. Belnensis, str. 15). R. 1408 nadaje komtur tucholski Henryk v. Schwelborn wiernemu Janowi Sedlemirowi, sołtysowi słupeckiemu, 3 mr. roli i łąk prócz ćwierci jednej, żeby nam tem ochotniej służył; za to będzie nam czynszował co rok na Boże Nar. 15 skojców zwycz. monety pruskiej (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 24). R. 1695 dają S. mesznego 5 korcy żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Jezierskiego, str. 9). Podług taryfy na symplę z r. 1717 płaciły S. 8 gr. (ob. Cod. Beln., str. 90). Dawniej był tu młyn. *Ks. Fr.*

Słustowa, ob. *Słusztowa*.

Słustowo, wś, fol. i dobra, pow. pułtuski, gm. Gołębie, par. Nasielsk, odl. 26 w. od Pułtuska. W 1827 r. 13 dm., 78 mk. Dobra S. składały się w 1874 r. z folw. S. i Mazewo, rozl. mr. 973: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 299, łąk mr. 126, past. mr. 8, lasu mr. 82, nieuż. mr. 23; bud. mur. 16, drewn. 7; fol. Mazewo gr. or. i ogr. mr. 197, łąk mr. 36, lasu mr.

181, nieuż. mr. 21; bud. drewn. 9; las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 16, mr. 113; wś Mazewo os. 12, mr. 82; wś Mazewko os. 7, mr. 10.

Słuszczyn, wś, pow. iłżecki, gm. Dziurków, par. Pawłowice, odl. od Iłży 29 w., ma 36 dm., 181 mk., 511 mr. włośc. i 3 mr. dwor.

Słuszków, w 1521 r. *Sluskowo*, wś i fol., pow. kaliski, gm. i par. Kościelec, odl. od Kalisza 20 w.; wś ma 14 dm., 251 mk.; fol. 8 dm., 20 mk. W 1827 r. 19 dm., 195 mk. W 1886 r. fol. S. rozl. mr. 1633: gr. or. i ogr. mr. 623, łąk mr. 95, past. mr. 33, lasu mr. 826, w odpadkach mr. 29, nieuż. mr. 27; bud. mur. 2, drewn. 19; płodozm. 4 i 10 pol.; las urządzony. Wś S. os. 40, mr. 196. Ob. *Kosmów*. Na początku XVI w. łany kmiece dawały pleban. w Kościelcu maldraty po trzy ćwiertnie żyta, tyleż owsa i dwie pszenicy i po 6 gr. Według reg. pob. pow. kaliskiego z r. 1579 wś S., własność Jakuba i Jana Śluskowskich, miała 4 ½ łan., 3 zagr. (Pawiński, Wielkop., II, 114). *Br. Ch.*

Słusztowa, część Brzezówki, w pow. ropczyckim, nad Wielopólką, dopł. Wisłoki, leży w równinie wzn. 222 mt. npm., przeciętej torami kolei Karola Ludwika, między st. Ropczyce i Dębica. Liczy 22 dm. i 114 mk., 106 rz.-kat. i 8 izracl. Istniała już w 1581 r. (Pawiński, Małop., 251) pod nazwą Slostowa. Tadeusz Ligięza miał w niej 4 kmieci i 2 łany, starosta biecki 8 kmieci, 4 łany, 2 komor. z bydł. i rzemieśl. a sołtys Piotr Kluczborski łan, 4 zagr. z rolą, 2 komor. z bydł., 1 komornika bez bydła i rzemieślnika. *Mac.*

Słutyszki, zaśc., pow. szawelski, gm. Kurszany, o 38 w. od Szawel.

Słuzki, wś, pow. grodzieński, w 2 okr. pol., gm. Krynki, o 48 w. od Grodna.

Służe, wś, pow. rossieński, wchodziła w skład ststwa Pojurze.

Służew, wś i fol. i *S. Poduchowny*, wś, pow. warszawski, gm. Wilanów, par. Służew, 721 mk., 597 mr. dwors., 608 mr. włośc.; S. Poduchowny ma 57 mr. włośc. W 1827 r. 17 dm., 262 mk. Leży na krawędzi wyniosłości zamykającej dolinę Wisły, na lewo od drogi bitej z Warszawy do Piaseczna, odl. 8 w. od Warszawy. Posiada kościół par. mur., szkołę początkową. Kościół i parafia niewiadomej erekcyi. Obecny wzniósł w 1742 r. Czartoryski, dziedzic S. par., dek. warszawski (dawniej piaseczyński), 4452 dusz. *Br. Ch.*

Służewiec, wś, fol. i dobra, pow. warszawski, gm. Wilanów, par. Służew, odl. 10 w. od Warszawy, ma 244 mk. W 1827 r. 13 dm., 146 mk. Dobra S. składały się w 1866 r. z fol. S. i Paluch, rozl. mr. 1798: gr. or. i ogr. mr. 1132, łąk mr. 58, past. mr. 97, lasu mr. 430, zarośli mr. 7, nieuż. mr. 74. Sam fol. S. ma 151 mr. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 16, mr. 237; wś Zbarza os. 9, mr. 205; wś Gorzkiewki os. 12, mr. 224; wś Pyry os. 6, mr. 158.

Służewo, 1241 r. *Sluszewo*, 1245 r. *Sluzewo*, os. miejska, dawniej miasteczko, pow. nieszawski, gm. i par. Służewo. Leży o kilka wiorst na zach.-płd. od Aleksandrowa (st. pograniczna dr. żel. warsz.-bydg.) i kilka wiorst od punktu, w którym się schodzi granica królestwa polskiego z granicą Prus zachodnich i w. ks. poznańskiego, odl. 16 w. od Nieszawy. Przez S. przechodził dawniej trakt z Warszawy do Torunia (na Brześć Kujawski). Posiada kościół par. mur., dom schronienia dla 4 starców, szkołę począt., urząd celny, urząd gm., 120 dm., 1453 mk., 487 mr. ziemi do mieszczan należącej. Wś i fol. mają 122 mk. W 1827 r. miasto miało 109 dm., 1335 mk.; wś i fol. 13 dm., 134 mk. S. probostwo (dawne) ma 55 mk., 19 mr. włośc. Na obszarze dóbr pałac przerobiony z dawnego zamku i park. Dobra S. składały się w 1888 r. z fol.: S. i Goszczewo, nomenkl.: Rożen, Stefanów i Leśniczówka, rozl. mr. 3401: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 1016, łąk mr. 80, past. mr. 9, lasu mr. 63, nieuż. mr. 51; bud. mur. 42, drewn. 20; płodozm. 9 i 15-pol.; fol. Goszczewo gr. or. i ogr. mr. 745, łąk mr. 54, past. mr. 259, lasu mr. 1052, nieuż. mr. 72; bud. mur. 5, drewn. 17; płodozm. 8 i 10-pol., las urządzony w kolei 90-letniej, 2 wiatraki. W skład dóbr poprzednio wchodziły: miasto S. os. 177, mr. 487; wś S. os. 17, mr. 17; wś Broniszewo os. 19, mr. 148; wś Starawieś os. 19, mr. 124; wś Wólka os. 20, mr. 234; wś Chrusty al. Kopanina os. 13, mr. 196; wś Holendry Goszczewskie os. 6, mr. 94; wś Rożen os. 6, mr. 44. W 1241 r. Konrad ks. łęczycki nadaje wś S. komesowi Gotardowi, synowi Łukasza, za zwycięztwa odniesione nad Prusakami, Litwinami i Jadźwingami i ujęcie w niewolę siedmiu wodzów Jadźwingów (septemque Duces qui dicuntur Yaczwaijgowe), za których książę otrzymał wykupu po 70 grzyw. srebra za każdego. Wieś tę książę uwolnił od wszelkich opłat, danin i powinności prawa polskiego. Drugi dokument z 1245 r. wydany w Czersku (Krysku ?) milczy o czynach Gotarda i dodaje tylko, że we wsi S. „ecclesia sita est“, zaś wieś nadaną została „cum omnibus agris, pratis, mellificiis, venacionibus, capreolinis“ (Kod. Mucz. Rzysz., I, 50 i II, 25). Cały szereg właścicieli i współwłaścicieli S. wymieniają dokumenty z XIV w. (ob. Kod. Mucz. Rzysz., II, 160, 172, 193, 219). Jan ks. warszawski potwierdził ponownie przywilej z r. 1241 dla 13 współdziedziców i potomków owego Gotarda (ib., II, 324). Położona na trakcie z Warszawy do Torunia wieś ta zo-

stała zapewne w XV w. zamieniona na miasto. W 1477 r. ustanowiono przy kościele 4 mansyonarzy. Funduszu dostarczył dziedzic, erekcyę wydał biskup Zbigniew Oleśnicki. Z tego czasu zapewne pochodzi fundacya szpitala. Jeden z mansyonarzy był obowiązany uczyć w szkole kościelnej. Na miejscu starego kościoła paraf. stanął w 1560 r. nowy p. w. św. Jana Chrzciciela, zbudowany przez Jana Służewskiego h. Sulima, wojew. brzesko-kujawskiego, i jego żonę Małgorzatę de Sternberg-Kostka. Sklepienie nawy wspiera się na dwu filarach. Na czele świątyni wyniosła wieża, z której można dojrzeć Toruń. Ciż sami fundatorzy wznieśli przy kościele szpital i plebanię. Szpital o dwu izbach, z obszerną sienią mieszczącą ołtarz, posiadał 7 łóżek. Na utrzymanie szpitala służyła dziesięcina ze wsi Ośno i procenta od 3000 złp., zapisanych przez wojewodę Służewskiego. W XVIII w. fundacya mansyonarzy przestała istnieć dla zatraty funduszów. Proboszcz posiadał 79 mr. ziemi. Rezydencya dziedziców pochodzi podobno z XVII w. Chorągiewki na czterech narożnych wieżyczkach mają 1683 r. Odnawiania zmieniły cechy pierwotne i układ tej budowli. Przy pałacu piękny ogród angielski. S. par., dek. nieszawski, ma 5060 dusz. Do par. należy filialny kościół w Aleksandrowie pogranicznym. S. gmina należy do sądu gm. okr. I w Nieszawie, ma 10,210 mr. obszaru, w tem 1438 mr. włośc., 5231 mk. St. poczt., tel. i st. dr. żel. w Aleksandrowie. *Br. Ch.*

Służewo, ob. *Stanisławowo.*

Służka, ob. *Służka.*

Służna, niem. *Schleusenkrug* (Kętrzyński), miejscowość w pow. malborskim; w urzęd. spisach niepodana.

Służów, wś, pow. stopnicki, gm. i par. Szaniec. W 1827 r. 12 dm., 101 mk., par. Janina. W połowie XV w. S., wś w par. Gnojno, własność klasztoru buskiego, miała łany kmiece, z których płacono czynszu po 1 fertonie, dawano jaja, sery i koguty. Z każdego łanu odrabiano jeden dzień w tygodniu. Wszystkie role płaciły dziesięcinę, wartości 6 grzyw., pleban. w Gnojnie. Młyn na rz. Szodni płacił 5 grzyw. klasztorowi (Długosz, L. B., II, 444, III, 86, 92, 93). W 1579 r. płacono od 3 zagr. z rolą (Pawiń., Małop., 228). *Br. Ch.*

Służowice, pow. raciborski, ob. *Służowice.*

Słyczki, zaśc. włośc., pow. święciański, w 3 okr. pol., o 31 w. od Święcian, 1 dm., 11 mk. katol.

Słynica, rzeczka w pow. siebieskim, dopływ jeziora Niszcza.

Słyszkowo, *Sliszkowce*, wś, pow. mohylowski, ob. *Szliszkowce.*

Smachaje, wś, pow. lipnowski, gm. i par. Mazowsze, odl. o 20 w. od Lipna, ma 2 dm., 17 mk., 29 mr.

Smaczna Woda, os., pow. suwalski, gm. Kadaryszki, odl. od Suwałk 33 w., ma 5 dm., 17 mk.

Smagorsch (niem.), ob. *Smogórsk.*

Smagóry 1.) wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 30 w. od Poniewieża. 2.) **S.,** ob. *Smogóry.*

Smagóryszki, zaśc. szlach., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 34 w. od Wilna, 2 dm., 9 mk. katol.

Smagów, w XV w. *Smagów*, 1508 r. *Zmagow*, wś i fol., pow. konecki, gm. i par. Chlewiska, odl. od Końskich 35 w., ma 52 dm., 360 mk., 236 mr. dwor., 54 osad i 422 mr. włośc. W 1827 r. 24 dm., 167 mk. S. wchodził w skład dóbr Chlewiska. S., wś w par. Chlewiska, własność Dobiesława i Strasza Chlewiskich, miała łany km., z których dziesięcinę płacono pleban. w Chlewiskach (Długosz, L. B., II, 518). Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1508 wsi Zmagow, Zdruczow, Skobly i inne, własność Pawła z Chlewisk, płaciły poboru 4 grzyw. i 24 gr. W r. 1569 Błotnicki i Chlewiski płacili w S. od $7^1/_2$ łan., 1 kom.; Krzysztof Chlewiski od 6 półłank., 2 zagr., 2 kom., 2 rzem. (Pawiński, Małop., 314, 474, 479). *Br. Ch.*

Smagówka, grupa zabudowań w gm. Hucisko, pow. żywiecki. *Br. G.*

Smahoryno al. *Smahoryn*, wś, pow. rzeczycki, w 4 okr. pol. rzeczyckim, gm. Maładuszа, przy drożynie ze wsi Wietchi do Andrejówki, ma 29 osad. *A. Jel.*

Smailen al. *Jodupoehnen*, wś, pow. pilkałowski, st. p. Malwischken, 350 ha, 22 dm., 119 mk.

Smajdry, dobra, pow. rossieński, gm. i par. Erźwiłek, o 30 w. od Rossień; w 1861 r. własność Przeciszewskich.

Smajle, zaśc., pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 86 w. od Poniewieża.

Smalciszki, wś, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 84 w. od Poniewieża.

Smalczyki, ob. *Smolczyńce.*

Smaldiecze, zaśc., pow. telszewski, w 3 okr. pol., o $71^1/_2$ w. od Telsz.

Smalenikien, pow. ragnecki, ob. *Schmalleningken.*

Smalleduhnen, wś, pow. nizinny, st. p. Heinrichswalde; 201 ha, 34 dm., 145 mk.

Smalodarszcn, leśn. należące do nadleśnictwa Schmalleningken, pow. pilkałowski.

Smałdzino, pow. kartuski, ob. *Przodkowo.*

Smarchów 1.) *Fałdrychowski* al. *Woldrychowski*, niem. *Marchwitz-Windisch*, 1353 *Slaicum* i *Smarchwicz*, 1370 *Windusschin*, *Smarkewicz*, w 1400 r. część zwano *Spremberg*, wś, pow. namysłowski, par. ew. Prietzen, kat.

kościół Wilkau, par. Namysłów; w 1842 r. 45 dm., 1 folw., sołtystwo, 345 mk. (16 kat.), szkoła ewang. 2.) **S.** *Niemiecki*, niem. *Marchwitz Deutsch*, 1362 *Smarkowicz Theutonicale*, wś, pow. namysłowski, par. ew. Namysłów, kat. kościół Stare Miasto, par. Namysłów, 23 dm., wolne sołtystwo, 285 mk. (37 kat.). 3.) **S.** *Nowy*, niem. *Marchwitz-Neu*, wś, pow. namysłowski, par. ew. i kat. Namysłów. W 1842 r. 16 dm., 108 mk. (35 kat.). 4.) **S.** *Polski*, niem. *Marchwitz-Polnisch*, 1294 *Smarchowicz*, 1353 *Smarchewicz Polonicale*, 1365 *Smarczinwicz*, 1374 *Smarkewitz Polnisch*, wś, pow. namysłowski, par. kat. i ew. Namysłów. W 1842 r. 72 dm., folw., wolne sołtystwo, 557 mk. (166 kat.), szkoła ewang.

Smardów al. *Smardowo*, wś, pow. odolanowski (Ostrowo), o 6 klm. na płd.-wschód od Ostrowa, w pobliżu źródeł Baryczy (dopł. Odry); par. katol. Wysocko Wielkie, protest. Ostrów, poczta i st. dr. żel. w Przygodzicach (o 4 klm.); z Holendrami Wysockiemi (12 dm., 86 mk.) tworzy okr. wiejski, mający 34 dm., 248 mk. (108 kat., 140 prot.) i 157 ha obszaru (131 roli, 8 łąk, 10 lasu). W r. 1556 i 1565 uskuteczniono działy S.; r. 1577 zaszły spory graniczne między dziedzicami S. i Wysocka (Akta ziem. kaliskie). W 1579 r. należał S. do Łukasza i Franciszka Smardowskich, którzy posiadali 1 półłanek i 2 zagr.; r. 1618 dziedziczyli S. Głowacki Jerzy i inni. *E. Cal.*

Smardy 1.) niem. *Schmardt*, 1261 *Schmarden*, 1403 *Smardin*, *Schmardt*, dobra ryc., pow. kluczborski, par. kat. Kluczbork, ew. Smardy, odl. o $^3/_4$ mili od Kluczborka. W r. 1861 było 6 dm., 48 mk. (7 kat.), 330 mr. Gleba przeważnie pszenna. 2.) **S.** II, dobra ryc. i wś, tamże. Graniczą ze wschodu z Kluczborkiem i Byczyną. W 1861 r. było 27 dm., 285 mk. (40 kat.), 166 mr. roli, 16 mr. łąk. 3.) **S.** III, dobra ryc. i wś, tamże. W 1861 r. 14 dm., 108 mk. (36 kat.), 800 mr. folw. Wieś ma 92 mr. roli, 4 łąk, 2 past. 4.) **S.** IV, dobra ryc. i wś tamże. W 1861 r. 18 dm., 169 mk. (39 kat.), 600 mr. dwor.; wś 134 mr., szkoła. Do dóbr należy młyn Skiba (56 mr.). Miejscowy kościół jest bardzo stary i był wcześniej zajęty przez protestantów niżeli kościół w Kluczborku. Na filarze data 1636 r. 5.) **S.** V, dobra ryc. i wś, tamże. W 1861 r. 20 dm., 152 mk. (19 kat.), 992 mr. dwor., 251 mr. włośc. Z zachodu graniczy z nadleśnictwem królewskiem Bodland. 6.) **S.** VI, dobra ryc. i wś, tamże. W 1861 r. 3 dm., 34 kat.), 302 mr., szkoła.

Smardze, wś i fol., pow. ostrzeszowski (Kępno), o 8 klm. na płd. od Baranowa, u źródeł Pomianki, dopł. Prosny. Graniczy z Trzcinicą, Różyczką, Mroczyniem, Nowąwsią i Laskami; par. i poczta w Trzcinicy (Strenze), st. dr. żel. w Łęce opatowskiej o 8 klm. Z Nowąwsią (13 dm., 98 mk.) i Różyczką (2 dm., 13 mk.) tworzy okr. wiejski, mający 64 dm., 388 mk. kat. i 1 prot., tudzież 291 ha obszaru (218 roli, 44 łąk). Z S. zlała się wś Strugi, która odrębną tworzyła całość. Folw. (3 dm. i 77 mk.) wchodzi w skład okregu dwors. Laski.

Smardzew 1.) w XVI w. *Smarszewo* i *Smarzewo*, wś, fol. i młyn, pow. brzeziński, gm. Dobra, par. Szczawin, odl. 26 w. od Brzezin. Wś ma 2 dm., 59 mk., 9 mr.; fol. 3 dm., 55 mk., 104 mr.; młyn 1 dm., 4 mk., 5 mr. W 1827 r. 10 dm., 73 mk. Na początku XVI w. stała wś pustką; dziesięciny pobierał pleban w Szczawinie (Łaski, L. B., II, 391). Według reg. pob. pow. brzezińskiego z r. 1576 we wsi S. Albert Smarzewski Lis miał $^1/_2$ łanu, Smarzewscy Gołuchowie 1 łan; Mateusz Smarzewski Zez 1 łan (Pawiński, Wielkop., II, 153). 2.) **S.**, w XVI w. *Smarszewo*, *Smarzewo*, wś i fol., pow. łęczycki, gm. Sobótka, par. Pieczew, odl. 23 w. od Łęczycy. Wś ma 26 dm., 236 mk., 533 mr. ziemi; fol. 1 dm., 5 mk., 437 mr. lasu. Wchodzi w skład donacyi rządowej Chełmno. W 1827 r. 20 dm., 149 mk. Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1579 wś S., własność arcyb. gnieźnieńskiego, miała 14 łan., karczmę, 2 łany sołtysie, 1 rzemieśl., 14 osad. (Pawiński, Wielkop., II, 52). 3.) **S.**, w XVI w. *Smarzow*, wś i fol. nad rzką Mesznik (Meszna), pow. sieradzki, gm. i par. Wróblew, odl. 5 w. od Sieradza. Wś ma 23 dm., 370 mk.; fol. 11 dm. W 1827 r. 17 dm., 196 mk. Dziesięcinę dawano na początku XVI w. na stół arcybiskupi, plebanowi zaś w Pieczewie tylko kolędę (Łaski, L. B., II, 439). W 1887 r. fol. S. rozl. mr. 466: gr. or. i ogr. mr. 248, łąk mr. 19, lasu mr. 177, nieuż. mr. 22; bud. mur. 2, drewn. 15; płodozm. 6-pol., las nieurządzony, wiatrak. Wś S. os. 42, mr. 247. O starożytności osady świadczą ślady grodziska oblanego wodą i cmentarzysko, z którego często dobywają urny z popiołami. Starożytny dwór modrzewiowy pochodzi z 1685 r., jak świadczy kamień z tą datą znaleziony przy przebudowie jednej ściany (rysunek dworu podał Tyg. Illust, z 1872 r.). W lesie, w pobliżu szosy do Sieradza, znajdują się cztery mogiły, mające kryć zwłoki Francuzów zmarłych w czasie odwrotu z Rossyi w 1813 r. W pobliżu dworu stoi kapliczka. Na początku XVI w. z łanów folw. i młyna dziesięcinę dawano plebanowi we Wróblewie, kmiecie zaś archidyakonowi uniejowskiemu, wartości około grzywny, plebanowi zaś tylko kolędę (Łaski, L. B., I, 346, 415). Według reg. pob. pow. sieradzkiego we wsi S., w par. Wróblów, Potocki i Zaleski płacili od $1^1/_2$ łanu, a w r. 1576 od 3 łan., 1 zagr. (Pawiński, Wielkop., II, 219). 4.) **S.**, os. nad rz. Wartą,

pow. będziński, gm. Choroń, par. Przybyszew, ma 1 dm., 6 mk., 9 mr. włośc. 5.) **S.** al. *Widerka*, os. młyn., pow. będziński, gm. i par. Koziegłowy, 1 dm., 5 mk., 16 mr. włościańs. Wchodzi w skład majoratu rząd. Koziegłówki. 6.) **S.** al. *Smardzów*, w XVI w. *Smarczów*, *Smarzów*, wś i fol., pow. radomski, gm. i par. Radzanów, odl. od Radomia 30 w., ma 16 dm., 143 mk., kaplicę, wiatrak. W 1827 r. 24 dm., 158 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 386: gr. or. i ogr. mr. 308, łąk mr. 29, past. mr. 13, lasu mr. 12, nieuż. mr. 24; bud. mur. 1, drewnian. 14. Wś S. os. 24, mr. 187. Na początku XVI w. dziesięcina z łanów folw., nawet tych które uprawiali kmiecie, dawaną była (wartości 5 grzyw.) pleb. w Radzanowie (Łaski, L. B., I, 664). Według reg. pobor. pow. radomskiego z r. 1508 wś S. (Smarzów) i część Woli, własność Jana Smarzowskiego, płaciły poboru 31 gr. W r. 1569 Jan Spadowski im. Jana Wierzbieńskiego płacił od 3 pustych łan., $1^1/_4$ łanu, $4^1/_4$ łan. (Pawiński, Małop., 311, 473). *Br. Ch.*

Smardzewice 1.) w 1521 r. *Smarschewycze*, 1577 *Smarzowicze*, wś i fol. nad rz. Pilicą, powiat opoczyński, gm. Unewel, par. Smardzewice, odl. od Opoczna 30 w., posiada kościół par. murowany, 58 dm., 446 mk., 248 mr. folw. donacyjnego rządow., 959 mr. włośc. W 1827 r. 39 dm., 317 mk. Na początku XVI wś S. należała do par. Nagórzyce. Role folw. dawały dziesięcinę plebanowi, kmiecie zaś dawali scholastryi łęczyckiej a pleban. tylko po korcu żyta z łanu na kolędę, młynarz zaś korzec mąki (Łaski, L. B., II, 184). Według reg. pob. pow. opoczyńskiego z r. 1577 wś S., własność bisk. kujawskiego, miała 7 łan., 1 rzem. (Pawiński, Małop., 294). Na początku XVII w. istniała tu kaplica wystawiona przez włościan. W 1621 r. Paweł Wołucki, biskup kujawski (w sąsiedztwie leżały dobra biskupie Nagórzyce i inne), wzniósł tu kościół drewniany i osadził przy nim w 1631 r. Franciszkanów. Po zniesieniu parafii w Nagórzycach, wsi leżące na lew. brzegu Pilicy wcielono do par. w Wolborzu, zaś w S. utworzono odrębną parafię w 1775 r. S. par., dek. opoczyński, 1020 dusz. 2.) **S.** al. *Smardzowice*, w XV w. *Smarszowycze*, 1581 r. *Smarszowice*, wś, pow. olkuski, gm. Cianowice, par. Smardzewice, leży śród wyżyny olkuskiej, pomiędzy doliną Ojcowską a doliną Korzkwi, odl. 20 w. od Olkusza, posiada kościół par. drewniany, szkołę początkową, 52 dm., 549 mk., 314 mr. ziemi włośc. W 1827 r. 46 dm., 269 mk. W 1885 r. fol. S., oddzielony od dóbr Ojców, rozl. mr. 456: gr. or. i ogr. mr. 347, lasu mr. 100, nieuż. mr. 9; bud. mur. 8, drewnian. 8; płodozm. 4 i 16-pol., las nieurządzony, pokłady kamienia wapiennego. W 1379 r. Zawisza z Kurozwęk, bisk. krakowski, fundując mansyonarzy przy katedrze krakowskiej, przeznaczył na uposażenie, między innemi, dziesięciny ze S. W połowie XV w. wś królewska S. miała kościół par. drewniany p. w. św. Małgorzaty. Dziesięcinę z 18 łanów, wartości do 12 grzyw., dawano mansyonarzom katedry krakowskiej. Karczma z rolą i fol. królewski (z dawnego sołtystwa utworzony) dawały pleban. miejscowemu. Według twierdzenia plebana Słabosz, dzierżawca (tenutarius) zamku Ojców (Oczyec), zabrał 14 łanów kmiecych i wcielił je do folwarku. Gdy pleban domagał się by mu oddawał meszne po mierze żyta i owsa z łanu, tak jak dawali kmiecie, przestał uprawiać te łany. Folwark plebański składał się z 6 łanów (Długosz, L. B., I, 263, 267 i II, 54). Według reg. pobor. pow. proszowskiego z r. 1581 wś S., należąca do zamku ojcowskiego, miała 7 łan. km., 4 zagrod. z rolą, 2 komor. bez bydła, $^1/_2$ łanu karcz. (Pawiński, Małop., 25). S. par., dek. olkuski, 1925 dusz, z tej liczby umie czytać około 400. *Br. Ch.*

Smardzewo *Kmiece* i *S. Włosty*, wś i fol., pow. płocki, gm. Kleniewo, par. Zagroba, odl. o 16 w. od Płocka, ma 10 dm., 185 mk. W 1827 r. 4 dm., 33 mk. W 1888 r. fol. S. Kmiece al. Judyce i S. Włosty z wsią S. Kmiece, rozl. mr. 1049: gr. or. i ogr. mr. 947, łąk mr. 53, past. mr. 21, nieuż. mr. 29; bud. murow. 11, drewn. 8, pokłady torfu. Wś S. Kmiece os. 15, mr. 23. 2.) **S.** al. *Smarzewo*, wś i fol. nad rz. Raciążnicą, pow. płoński, gm. Sochocin, par. Sarbiewo, odl. o 7 w. od Płońska, posiada kościół drewniany filialny, 20 dm., 347 mk. Dobra S. składały się w 1885 r. z folw.: S. i Jasionka, rozl. mr. 1241: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 342, łąk mr. 7, past. mr. 13, lasu mr. 460, nieuż. mr. 30; bud. mur. 4, drewn. 15; fol. Jasionka gr. or. i ogr. mr. 284, łąk mr. 1, past. mr. 98, nieuż. mr. 6; bud. drewn. 4; las nieurządzony. Wś S. os. 27, mr. 129; wś Jasionka os. 7, mr. 8. Kościół filialny pochodzi z 1752 r. *Br. Ch.*

Smardzka Kolonia, niem. *Neuwalde*, kol., pow. kluczborski, par. kat. Bogacica. W 1861 r. 9 dm., 73 mk. (15 kat.), 99 mr.

Smarejnia, zaśc., pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. i dobra skarb. Sumiliszki, okr. wiejski Bogdanańce, o 9 w. od gminy, 13 dusz rewiz., w tej liczbie 6 jednodworców.

Smarglin, 1557 r. *Smarlino*, 1582 *Smardlino*, fol., wś i kol. nad doliną Bachorzy, pow. nieszawski, gm. Sędzin, par. Krzywosądz. Graniczy z wsiami Koszczały i Krzywosądza; fol. i wś ma 81 mk., 360 mr. dwor., 16 mr. włośc.; kol. 74 mk., 244 mr. Por. *Czołpin*. W 1827 r. 7 dm., 59 mk. Według reg. pob. pow. radziejowskiego z r. 1557—1566 we wsi

S. Anna Krzywosącka miała 5 łan. i 1 zagr. (Pawiński, Wielkop., II, 27). *Br. Ch.*

Smarkata góra al. *Pod jaźwą górą*, grupa zabudowań w obr. Rusinowskiej Woli, pow. kolbuszowski. *Br. G.*

Smarkata rzeka, potok, powstaje w obr. Hadykówki, pow. kolbuszowski, płynie na płn.-zach. granicą gm. Durd (pow. mielecki) i Ostrowa Baranowskiego (pow. kolbuszowski), następnie przez płn.-zach. obszar Ostrowa Baranowskiego, w końcu przez obszar Durd, gdzie wpada do Świeruba al. Ujścia, dopł. Dąbrowy. Długi 15 klm. *Br. G.*

Smarkatka, łąka, pow. chełmiński, ob. *Kaldus.*

Smarki, wś, pow. opoczyński, gm. Krzczonów, par. Gielniów, odl. od Opoczna 13 w., ma 13 dm., 89 mk., 4 mr. dwor., 55 mr. włośc.

Smarków, wś, pow. konecki, par. Końskie, odl. od Końskich 7 w., ma 51 dm., 262 mk., 3879 mr. dwor., 375 mr. włośc. W 1827 r. 21 dm., 146 mk. S. wchodził w skład dóbr Końskie.

Smars (po kaszubsku *smarszcz* znaczy ślimak), wyb. do Łążka, zawiera leśn. i dom łowczy; pow. świecki, st. p. i par. kat. Śliwice.

Smaruj, folw. do Turzna (st. poczt. i kol.), pow. toruński, par. Gostkowo.

Smarzew, fol. dóbr Krotoszyn (ob. t. IV, 714).

Smarzewo, ob. *Smardzewo.*

Smarzewo, niem. *Smarzewser-See*, jezioro w pow. kwidzyńskim, na lew. brzegu Wisły, wzn. 61 mt. npm.; leży między Smarzewem a Wyrębami; $^1/_5$ mili długie, owalnego kształtu.

Smarzewo, dobra nad jeziorem t. n., pow. kwidzyński, st. p. i kol. Czerwińsk (o 2 klm.), par. kat. Pieniążkowo. Z fol. i st. kol. Czerwińskiem (1885 r. 13 dm., 175 mk.) i folw. Holmagą (4 dm., 55 mk) ma 792 ha (130 lasu, 71 łąk, 464 roli). W 1885 r. 24 dm., 60 dym., 335 mk., 275 kat., 60 ew.; hodowla owiec, mleczarnia. Wizyt. Szaniawskiego z r. 1710 opiewa, że S. dawało dawniej mesznego 9 kor. żyta i tyleż owsa, wówczas jednak tylko $2^1/_2$ kor. żyta i tyleż owsa (str. 198). R. 1780 liczyło S. 49 kat. i 3 akat. (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 15). Por. *Luchowo* i *Melculis. Ks. F.*

Smarzów, rus. *Smorziw*, wś, pow. brodzki, 30 klm. na płn.-zach. od Brodów, 4 klm. na płn. od urz. poczt. w Szczurowicach. Na płd.-wschód leży Grzymałówka, na płd. Romanówka i Szczurowice, na płd.-zach. i zachód Zawidcze, na płn. Mikołajów i Strzemilcze; płn.-wschod. część wsi przypiera do pow. dubieńskiego (gub. wołyńskiej). Wzdłuż granicy wschod. płynie Styr. Połud. część wsi przepływa pot. Łoszówka al. Smarzowski rów, lewy dopływ Styru. Wchodzi on od zach. z Zawidcza, a płynie na wschód aż do ujścia. Na lewym brzegu potoku leżą zabudowania wiejskie, a dalej przys. Barszczów z młynem. Na płn.-wschód wzgórze Lochy (234 mt.). Własn. więk. ma roli or. 410, łąk i ogr. 74, past. 47, lasu 373 mr.; wł. mn. roli or. 1369, łąk i ogr. 567, past. 158, lasu 40 mr. W r. 1880 było 189 dm., 1060 mk. w gm., 14 dm. 159 mk. na obsz. dwor. (1019 gr.-kat., 141 rz.-kat., 50 izrael., 9 in. wyzn; 1097 Rusinów, 39 Polaków, 72 Niemców, 3 innej narodow.). Par. rz.-kat. w Szczurowicach, gr.-kat w miejscu, dek. chołojowski. We wsi jest cerkiew drewniana, szkoła etat. 1-klas. (od r. 1865) z język. wykł. ruskim, gorzelnia i młyn parowy, przys. zbudowany w r. 1883. Koło Barszczów znajduje się mogiła zwana Tatarską, obrośnięta dębami. *Lu. Dz.*

Smarzowa, wś, pow. pilzneński, par. rz.-kat. w Siedliskach Bogusz. Leży w okolicy pagórkowatej, nad pot. Kamienica al. Jezioro (praw. dopływu Wisłoki), 7 klm. na płn. od Brzostka; liczy 132 dm. (6 na obsz. więk. pos. Józefa Bogusza) i 743 mk., 737 rz.-kat. i 6 izrael. Do wsi należą wólki: Kopaliny (49 dm. i 250 mk.) i Zagórze (18 dm. i 115 mk.). Pos. więk. wynosi 459 roli, 27 łak i ogr., 42 pastw. i 341 mr. lasu; pos. mn. 600 roli, 46 łąk, 98 past. i 15 mr. lasu. W 1553 r. król Kazimierz nagradzając zasługi Chodka, Piotra i Ostaszka, Rusinów, nadaje im kilkanaście wsi a w tej liczbie i S. (Kod. Małop., III, 88, 89). Wspomina o tej wsi wyrok biskupa frekwentyńskiego z 1 czerwca 1408 r., rozstrzygający spór między klasztorem tynieckim a obywatelami ziemi sandomierskiej i krakowskiej, o 14 wsi położonych w okolicy Brzostka. W r. 1508 (Pawiński, Małop., 468) „Smarzowa Mala", własność Jana Lipskiego, opłacała poboru 3 grzyw. 36 gr.; w 1536 (ibid., 533) S., odróżniona od Mały, Mikołaja i braci Lipskich, liczyła 24 kmieci płacących czynszu 4 grzyw. 44 gr., $10^1/_2$ kor. owsa, kury, sery i t. d., dwór, role dworskie, młyn, karczmę dającą 4 grzyw. i zagrodnika płacącego 12 gr. W 1581 (ibid., 242) była dziedzictwem Marcina i Rafała Liczków; miała 14 kmieci, $3^1/_2$ łan., 2 zagr. z rolą, 3 zagr. bez roli, 2 komor. z bydł., tyluż bez bydła i rzemieślnika. S. graniczy na płn. z Głobikówką, na wschód z Grudną Dolną i Bączalką, na płd. z Brzostkiem a na zach. z Siedliskami. *Mac.*

Smarzowice, *Smarzowitz*, wś, pow. pszczyński, par. kat. Lendziny. W r. 1861 było 27 dm., 269 mk. (3 ew.), 436 mr.

Smarzówka, folw. w Niwiskach, pow. kolbuszowski. *Br. G.*

Smarzowski rów, potok, ob. *Łoszówka.*

Smarzykowo, majętność, w pow. szubińskim, o 10 klm. na płd.-zach. od Szubina. Graniczy z Retkowom, Chraplewem, Królikо-

wem i Ciążkowem; par. Słupy, poczta i st. dr. żel. w Kcyni, 9 dm., 109 mk. (95 kat., 14 prot.) i 270 ha (231 roli, 23 łąk, 1 lasu); właścicielem jest Emil Kantak. Około r. 1523 składało się S. z samych łanów kmiecych; r. 1597 było 3 1/2 łan. osiadł. i 2 zagr.; r. 1579 5 łan. i 3 zagr., a w r. 1618 łan osiadły i 2 zagr. Przy schyłku zeszłego wieku wchodziło S. w skład dóbr królikowskich, dziedzicem był Tomasz Wróblewski, sędzia nakielski.

Smarzyńce, ob. *Smażyńce.*

Smaszew, w XVI w. *Schmazewo* i *Smusewo*, wś i folw. nad rz. Pokrzywnicą, pow. koniński, gm. Tuliszków, par. Dzierzbin, odl. 23 w. od Konina; 26 dm., 426 mk.; os. młyn. ma 2 dm., 6 mk. W 1827 r. było 25 dm., 300 mk. Na początku XVI w. łany folw. i kmiece dawały dziesięcinę pleb. w Dzierzbinie (Łaski, L. B., I, 272, II, 83). W 1874 r. fol. S. rozl. mr. 1769: gr. or. i ogr. mr. 710, łąk mr. 270, past. mr. 127, lasu mr. 563, zarośli mr. 26, wody mr. 2, w osadach mr. 6, nieuż. mr. 65; bud. mur. 9, drewn. 9; płodozm. 4 i 9 pol., las nieurządzony; 2 wiatraki. Wś S. os. 43, mr. 96; kol. Smaszewska os. 12, mr. 219. Według reg. pob. pow. kaliskiego z r. 1579 Mateusz Ciszewski al. Smuszewski miał 1/2 łanu; Katarzyna Ciswicka, Smuszewski i Kuszyński 5 łan. i 5 zagr. (Pawiń., Wlkp., I, 118). *Br. Ch.*

Smaszewska kolonia, kol. nad strum. Pokrzywnicą, pow. koniński, gm. Tuliszków, par. Dzierzbin, odl. od Konina 22 w., ma 12 dm., 104 mk., 219 mr.

Smaszewskie holendry, pow. koniński, gm. Tuliszków, par. Dzierzbin, mają 9 dm., 118 mk. (70 ew. Niemców) i 211 mr. W 1827 r. było 12 dm., 60 mk.

Smaszków, w XVI w. *Smaskowo*, wś i fol., pow. kaliski, gm. i par. Błaszki, odl. od Kalisza 30 w., od Błaszek 2 w.; wś ma 6 dm., 110 mk.; fol. 4 dm., 93 mk. W 1827 r. 12 dm., 84 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 444: gr. or. i ogr. mr. 413, łąk mr. 16, nieuż. mr. 15; bud. mur. 4, drewn. 10. Wś S. os. 14, mr. 15. W XV w. S. dzielił się na Wielki i Mały. Wielki pozostawał do r. 1541 w ręku Smaszkowskich, aż Feliks Smaszkowski odprzedał swoje dziedzictwo Wojciechowi i Stanisławowi (Sirad. Castr. Inscrip., lib. 18, f. 481). S. Mały w r. 1509 nabył od Marcina Kostrzewskiego i żony jego Jadwigi z Radlickich Mikołaj Kobierzycki (ibid., lib. 34, f. 78). W r. 1553 i 1576 wś S. major, w par. Błaszki, płaciła pobór od 1 łanu; S. minor od 1 1/2 łanu (Pawiński, Wielkop., II, 219). S. pozostawał w ręku Kobierzyckich; dopiero Kazimierz Kobierzycki, chorążyc bydgoski, w r. 1667 sprzedał Marcinowi Boxa z Siemikowic Radoszewskiemu za 4300 złp. (ibid., Resign., lib. 173, f. 36). W r. 1691 nabył Adam Psarski (ibid., Resign., lib. 192, f. 37). Później w r. 1745 dziedziczył wś S. Kajetan Jankowski; obecnie w ręku Gądkiewiczów. Dziesięciny folwarczne pobierał w XVI w. pleban w Błaszkach (Łaski, L. B., II, 58). *Br. Ch.*

Smażyn, może *Smarzyn*, niem. *Smazin*, 1710 *Smażyno*, dobra rycer. z agenturą poczt., par. kośc. ew. i szkołą ew., pow. wejherowski, 23 klm. na płd.-zach. od Wejherowa, par. kat. Strzepcz. Gleba piaszczysta, okolica pagórkowata i lesista; lud trudni się rolnictwem i sprzedażą drzewa. Z fol. Głodowem i Nowymdworem obejmuje 902 ha (154 lasu, 60 łąk, 417 roli or.). W 1885 r. było 25 dm., 43 dym., 255 mk., 166 kat., 89 ew. (Głodowo 7 dm., 61 mk.; Nowydwór 2 dm., 11 mk.). Gorzelnia parowa i młyn wodny; szkoła ewang. (1887 r. 46 dzieci). Za czasów krzyżackich należał S. (od r. 1381) do wójtowstwa mirachowskiego. R. 1710 dawał S. mesznego 5 kor. żyta (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 27). R. 1780 posiadał fol. Głodowo i S. na prawie emfiteutycznem Wobser; obie osady liczyły 61 kat. i 9 akatol. (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 170). Smażyńskie starostwo niegrodowe, w pow. mirachowskim, podług lustracyi z r. 1664 obejmowało oddzielne dobra S., w dawniejszem ststwie sobowickiem, które w r. 1771 posiadała Marya Henryka Wejherowa, opłacając zeń kwarty złp. 316 gr. 20, a hyberny złp. 129 gr. 27. Od 12 wrześ. 1772 r. przeszło pod panowanie pruskie. *Kś. Fr.*

Smażyńce al. *Smarzyńce*, wś, pow. berdyczowski, w 2 okr. pol., gm. Swityńce, par. praw. Leszczyńce (o 5 w.), odl. o 59 w. od Berdyczowa, ma 288 mk., 957 dzies. ziemi. Posiada cerkiew filialną, wzniesioną w 1847 r. Poprzednio (w 1770 r.) była tu cerkiew paroch., przeniesiona w 1880 r. do wsi Markowce. Własność Abramowiczów. Należała niegdyś do klucza pohrebyszczańskiego. W r. 1651 jako futor weszła do działu ks. Dymitra Wiszniowieckiego. *J. Krz.*

Smecz 1.) *Smevce* r. 1250, *Smorche* r. 1252, *Smesch* i *Smeysche* r. 1288, *Smeysze*, *Smeycze*, *Smexe* r. 1292, *Smecz* r. 1315, *Smieste*, os. niegdyś, nad Brdą, w miejscu dzisiejszego Koronowa, w pow. bydgoskim. W r. 1250 Kazimirz, ks. kujawski i łęczycki, wymienia między posiadłościami bisk. kujawskich „*Smevce*", które B. Ulanowski (Dokum. Kuj. i Maz.) mylnie objaśnia wsią Miemcze. Wś ta była także własnością bisk. kujawskich i zachodzi w tymże dokumencie jako *Nemche* (Niemce o 6 klm. ku północy od Bydgoszczy). S. wymienia Kod. Dypl. Pol. jako *Smorche* (II, 604 pod r. 1252). W r. 1288 dnia 28 kwietnia bisk. kujawski Wisław zamienił wś *Smeysche* i jezioro Lubochorz (Lubochorza, Luchora, Lubechors, Lubkose), z wypływającą z niego rzeczułką,

na Dobrcz i inne posiadłości klasztoru byszewskiego. W odnośnym dokumencie (K. D. Pol., II, 628) wyraża biskup życzenie, ażeby klasztor przeniósł się do tej wsi i nazwał ją Szczęsną albo Lubą doliną (felicem vallem). Tegoż samego dnia i roku (Dok. Kuj. Ulan., 223) oznajmia opat byszewski, że zamienił Dobrcz i inne włości klasztorne na wś biskupią *Smesch*. W r. 1315 Przemysław kujawski wymienia *Smecz* między posiadłościami klasztoru byszewskiego (Kod. Dypl. Pol., II, 198). Zapisek Damalewicza w Żywotach bisk. włocławskich; „Vislaus.... ex loco altero fundationis in villam *Smieste*, quam appellari voluit felicem vallem, quae nunc Koronow dicitur, transtulit monasterium“ nie pozwala wątpić o tożsamości wymienionych powyżej odmian. Ob. *Koronowo*. 2.) **S.** w r. 1250, *Smenche* r. 1252, jezioro z rzeczułką Luchora (r. 1250), Lubchora (r. 1252), zdaje się być jeziorem Lubochorz (Lipkusch na mapie szt.), leżącem o kilka staj na północ-wschód od Koronowa, w pow. bydgoskim. Z zamianą wsi S. przeszło na własność klasztoru byszewskiego (Dok. Kuj. Ulan., 186 i Kod. Dypl. Pol., II, 603). *E. Cal.*

Smekierstany, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 80 w. od Nowoaleksandrowska.

Smelc, *Szmelc*, os. fabryczna z fabryką przetapiania tłuszczu na świece, pow. warszawski, gm. Młociny, par. Wawrzyszew. Leży w lasku za Młocinami, przy szosie, o 14 w. od Warszawy. *Now.*

Smelca, ob. *Szmelca*.

Smelin al. *Smelina*, słoboda, w okręgu selburskim, pow. iłukszteński, parafia ueberlautzka (Kurlandya). Należy do Lauzensee. Posiada kościół par. katol. p. w. św. Joachima i Anny, wzniesiony w 1854 r. przez ks. Brzozowskiego ze składek. Parafia katol., dekanatu semigalskiego, ma 2484 wiernych.

Smengorschin (niem.), ob. *Smęgorzyn*.

Smerdech, potok, bierze początek u zach. stóp Łysej góry (384 mt.), koło Zmysłowa, wólki Szczerca, w pow. rawskim; płynie na zach. dolinką wzdłuż granicy Trościańca i Niemirowa. W Niemirowie zwraca się na płd.-zach., płynąc łąkami podmokłymi i leśnymi i uchodzi w Szczepłotach do Zawadówki od praw. brzegu. Przyjmuje od praw. brzegu pot. Czerniawkę. Długi 16 klm. Ujście 283 mt. npm. *Br. G.*

Smerdoch, potok leśny (Kummersberga mapa, sek. 13), wypływa z lasów „Lipniki“, na płd.-wsch. od Mostów Wielkich; płynie lasami na wschód przez obszar Mostów Wielkich i Reklińca, powyżej którego wpada do Żełdca, dopł. Raty. Długi $5^1/_2$ klm. *Br. G.*

Smerdon, wś, ob. *Smierdonie*.

Smerdynia, w XV w. *Smerdyna*, 1508 r. *Smerdzyna*, 1578 r. *Smirdzyna*, wś i fol., pow. sandomierski, gm. Górki, par. Wiązownica, odl. od Sandomierza 31 w., ma 91 dm., 654 mk., 457 mr. dwors., 820 włośc. W 1827 r. było 58 dm.. 401 mk. Fol. S. wchodzi w skład dóbr Klimontowice. Smerdyna, wś królewska, w par. Wiązownica, miała 50 łan. km., 3 karczmy z rolą, 2 młyny z rolą, z których płacono dziesięcinę snopową i konopną wartości 20 grzyw. (Długosz, L. B., II, 326). Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1508 część wsi Smerdzyna, własność Gniewosza, płaciła poboru gr. 7 den. 9. W r. 1578 wś królewska Smirdzyna miała 34 osad., $17^1/_4$ łan., 2 zagr. z rolą, 1 zagr., 3 kom., 5 biedn., 5 rzemieśl. (Pawiński, Małop., 170, 461, 463). Wieś ta zostaje w 1620 r. w dzierżawie Ossolińskich. Jerzy Ossoliński nabywszy połowę Okrzei (druga połowa królewska), w pow. stężyckim, zamienił ją na Smerdynię, która stała się prywatną własnością. *Br. Ch.*

Smerdzonka, wś, ob. *Śmierdzonka*.

Smereczany, wś, na Liptowie, ob. *Smreczany*.

Smereczek al. *Smreczek*, *Smereczyn*, *Smreczyn*, potok, wypływa w obr. Dubnego, pow. nowosądeckim, z pod Czarnych Horbków, na granicy galicyjsko-węgierskiej; płynie na płd. a dosięgnąwszy wsi Obruczna, w hr. szaryskiem (Węgry) zwraca się na zach. i wzdłuż granicy galicyjsko-węgierskiej podąża na zach., oddzielając obszary Dubna i Leluchowa od osad węgierskich Obruczna i Ruskiej Woli. Wpada do Popradu z praw. brzegu. Długi 7 klm. Dolina potoku górska. Od płn. wznoszą się lesiste czuby: Zimne (919 mt.) i Wielki Kraczownik (718 mt.), a od płd. Ostry Wierch (901 mt.) i Zadnia Hora (629 mt.) *Br. G.*

Smereczka, wś, pow. turczański, 20 klm. na płn.-zach. od Turki, 6 klm. od urz. pocz. w Łomnie. Na płn.-zach. i płn. leżą Rypiany, na wschód Rozłucz, na płd. Wołcza, na płd.-zach. Żukotyn. Wieś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem pot. Rypianki, biorącego tu początek. W dolinie potoku leżą zabudowania wiejskie i młyn. Wznies. obszaru w płd. części sięga 830 mt.; dolina Rypianki 572 mt. Własn. więk. ma roli or. 33, łąk i ogr. 6, past. 23, lasu 138 mr.; wł. mn. roli or. 870, łąk i ogr. 63, past. 168, lasu 14 mr. W r. 1880 było 97 dm., 484 mk. w gm. (464 obrz. gr.-katol., 20 izrael.. wszyscy narod. rusińskiej). Par. gr.-kat. w Rypianach. We wsi jest cerkiew p. w. św. Michała. Za czasów Rzpltej należała wieś do dóbr koronnych, do ekonomii samborskiej, krainy rozłuckiej. W rękop. Ossolińskich (Nr. 2837) czytamy (str. 82): „A. 1567. Samboriae. Facultas Magnifici Starzechowski locandi in fluvio dicto

Smereczka, villam, eodem nomine appellandam, Andreae et Paulo Kossowiczom, Andreae Talafusowicz et Joanni Sienciowicz, scultetis, data. In qua ad scultetiam lanei tres, taberna, molendinum torquatile, nec non labores subditales, de censibus tertia pars, salvis dationibus et servitiis per scultetos praestari solitis, incorporantur et adjunguntur". „A. 1567. Samboriae. Facultas Magnifici Starzechowski erigendi de cruda radice Ecclesiam rit. gr. in villa Smereczka; Simoni Miskowicz, ad quam unus laneus est additus et alii census Poponibus, vicinarum villarum per Cmethones dari soliti, qui liberatus est a datione porcorum et a quorum praestanda, salvis nihilominus reliquis censibus regalibus, per Popones praestari solitis". W lustracyi z r. 1686 (Rkp. Oss., Nr. 1255, str. 150) czytamy: „Ta wś ma łan. $9^1/_2$, między tymi hajducki jeden. Z osobna wójtowskich łan. 3, popowski jeden. Czynsze na św. Michał: kuchenne, strożne, kopy hajduckie, żyrowszczyzny, za sądy zborowe tak płacą jako Wołcze. Czynsze na św. Marcin: czynszu głównego z łanu jako Przysłóp, a za wołu, kopy hajduckie, owies, gęsi, kury, z pustych koszonych łanów tak jako Wołcze. Od podsadków dwóch od każdego po gr. 12. Od komorników płacić mają po gr. 3. Z wójtowstwa za pokłon czynszu zł. 2 gr. 24. Z tegoż wójtowstwa z karczmy i młyna zł. 10. Z popostwa i od podsadków czynszu zł. 2 gr. 18. Czynsze na św. Wojciech: kuchenne, strożne, kopy hajduckie, owies, kury, gęsi, za barana kuchennego i baranka, jagnię i jarząbki, jajca, dziesięcinę owczą, drzewo, robotników z łanu tak wydają i płacą jako Wołcze". W rewizyi praw i przywil. ekonomii samborskiej z r. 1766 (Dodat. do Gaz. lwow., 1872, t. I, str. 236) czytamy: „Ta wieś ma łan. $8^1/_2$, to jest sianych łanów 3, koszonych $3^1/_2$, pustych 2. Z osobna wójtowskich 3, hajducki jeden, cerkiewny jeden, duchownych ad praesens 2, chlebnika gromadzkiego 21, sołtysów 10, popowicz jeden. Wójtowstwo post extincta fata JMci pana Borysławskiego inkorporowane do całości ekonomicznej, subarendowane ad diem ultimam junii 1767 panu Jakubowskiemu za sumę exclusis oneribus na rok złp. 250. Łan sołtyski posiadają uczciwy Łuc i Purko Szuśkosty, Hrynio Cyganik, Fedio Kotelej, Hrynio, Stefan i Iwan Babicze, Jurko Łabin, Hrynio Łosiak i Fedio Masiow, prawa żądnego nie produkowali, powinności z gromadą żadnych, prócz płacy regimentowi łanowemu, nie odbywają. W tej wsi cerkiew nowa na gromadzkim wystawiona gruncie, mediante assecuratione a praesentaneis parochiis ejusdem villae in rem gromady datae et per illustrissimum loci ordinarium w Straszewicach die 9 Augusti 1763 anno approbatae, ac ad acta curiae regalis Samboriensis a. 1765 per oblatam porrectae". *Lu. Dz.*

Smereczna al. *Smereczanka*, *Smreczanka*, potok podgórski, powstaje w obr. Smereczny, pow. dobromilskim, z pod Łysej góry (689 mt.), płynie na płn.-zach. przez wś Smereczną, a minąwszy wś Prinzenthal uchodzi na obszarze Terła do pot. Borsuki (dopł. Strwiąża). Długi $5^1/_2$ klm. *Br. G.*

Smereczna, wś, pow. dobromilski, o 11 klm. na płd. od Dobromila, 7 klm. od urzędu pocz. w Chyrowie. Na zach. leży Prinzenthal, reszta obszaru wchodzi klinem między wsi pow. staromiejskiego Surzycę Wielką (na płn.-wsch.), Bilicz (na płd.-wsch.) i Libuchowę i Terło (na płd.-zach.). W lesistej płd.-wschod. stronie obszaru powstaje pot. Smereczanka, prawy dopływ Borsuków (dopł. Strwiąża). Cerkiew stoi na wzn. 493 mt. npm. Własn. większa (rządowa) ma roli or. tu i w Prinzenthalu 10, łąk i ogr. 4, past. 2, lasu 541 mr.; wł. mn. roli or. 469, łąk i ogr. 51, past. 66, lasu 51 mr. W r. 1880 było w S. 27 dm., 172 mk. Rusinów (163 gr.-kat., 7 izrael., 2 innych wyzn.). Par. rz.-kat. w Chyrowie, gr.-kat. w Terle. *Lu. Dz.*

Smereczne, wś, pow. krośnieński, śród gór, wzn. 513 mt. npm., w pobliżu granicy węgierskiej, u źródeł pot. Wydrnika, dopł. Jasiela, ma 36 dm., 158 mk. (148 gr.-katol., 2 rz.-kat. i 8 izrael.). Rzym.-kat. par. w Dukli (o 13·9 klm.), gr.-kat. w Olchowcu. S. graniczy na płn. z Mszanną, na zach. z Wilsznią, na wsch. z Tylawą, na płd. zaś z lasami ciągnącymi się aż po granicę węgierską. *Mac.*

Smereczyna al. *Smreczyna*, las i wzgórze, w obr. gm. Rakowca, pow. lwowski, na wschód od wsi i pot. Zubrzy al. Zuberskiego; wzn. 376 mt. npm. (szt. gen.). Miejsce znaku triang. Wschodnia część należy do obszaru gm. Podciemna. *Br. G.*

Smereczyna al. *Smreczyna*, szczyt lesisty w Beskidzie zachodnim, w dziale jabłonkowskim, na praw. brzegu pot. Sławicza, na granicy gm. Morawki i Tyrry, w pow. cieszyńskim. Wzn. 1012 mt. npm. Na płd. spływają wody do Sławicza, a na płn. pochyłości biją źródła pot. Tyrry, dopływu Olszy. Na płn.-zach. wznosi się szczyt Ropica (1082 mt.), na płn. Jaworowy (1032 mt.). *Br. G.*

Smereczynki al. *Smreczynki*, pasmo górskie, we wschod. obszarze gm. Jasienicy Zamkowej, pow. turczańskim, między pot. Rozłuczem (od zach.) a Łopuszanką (od wsch.), dopł. Jasienicy. Wzn. 717 mt. npm. Miejsce znaku triang. *Br. G.*

Smerek 1.) szczyt lesisty w paśmie Połoniny wetlińskiej, na granicy Wetliny, Smereka, Jaworca i Zatwarni, pow. liski, w Kar-

patach wschodnich, dziale dukielsko-skolskim, wzn. 1223 mt. npm. Na płn. od niego szczyt Wysokie Berdo (940 mt.). Jedne wody, między nimi Kindrat, spływają na zach. do Wetliny, drugie zaś, jak Hulski pot. i Głęboki, na płn.-wsch. do Sanu, wreszcie Tworylczyk na płn. także do Sanu. 2.) **S.**, ob. *Smrek*. *Br. G.*

Smerek al. *Smrek*, potok, bierze początek w obr. Smereka, pow. liski, w dziale górskim dukielsko-skolskim; płynie leśnym jarem, a przyjąwszy od praw. brzegu potok Chomiw z pod Rabiej Skały (1168 mt.), zwraca się na płn.-wsch. i na płn. i we wsi Smereku wpada do Wetliny z lew. brzegu. Dolina potoku górska. Od zach. wznosi się nad nią Feretszal (1102 mt.), a od wschodu dział Jawornik z szczytem Sękową (1022 mt.) i Kiczerką (754 mt.). Długość biegu wynosi 8 klm. *Br. G.*

Smerek, wś, pow. liski, przy ujściu pot. t. n. do Wetliny (dopł. Soliński). Górska wioska, wzn. 644 mt. npm., od zach. i płd. otoczona lasami pokrywającymi pasmo Beskidu, od płn. i zachodu lesistymi szczytami Odrytu. Posiada cerkiew par. drewnianą, 89 dm. i 557 mk. (527 gr.-kat., 7 rz.-kat., 7 akatol. i 15 izrael.). Obszar więk. pos. (Adeli hr. Dawidów) składa się z 132 mr. roli, 213 mr. łąk, 68 mr. past. i 4961 mr. lasu; pos. mn. ma 758 mr. roli, 561 łąk, 330 mr. past. i 76 mr. lasu. Rola płonna i zimna, lasy świerkowe. Do par. należą Strubowiska i Kalnica z cerkwiami (dyec. przemyska, dek. baligrodzki). Uposażenie parocha wynosi około 86 mr. gruntu, 34 sągów opałowego drzewa rocznie i 198 zł. dodatku do kongruy. Wś graniczy na płn.-zachód ze Strubowiskami a na płd.-zachód z Wetliną. *Mac.*

Smereka, potok, powstaje w obr. Kniażowskiego, pow. doliniańskim, z pod góry Ożenowatej (710 mt.); płynie na płn. przez zach. obszar Janówki, potem przez obszar Cieniawy, granicą Cieniawy i Jasienowca, wreszcie przez wschod. krawędź Jasienowca, gdzie z praw. brzegu wpada do Jasienowca al. Jasieniowca, dopł. Duby. Długi 8 klm. *Br. G.*

Smereków 1.) rus. *Smerekiw*, wś, pow. żółkiewski, 7 klm. na płd.-wschód od sądu pow., st. kol., urz. pocz. i tel. w Żółkwi. Na płn.-zach. leży Soposzyn, na płn. Błyszczywody, na wschód Błyszczywody i Wierzblany, na płd. Przemiwółki i Wiesenberg, na zach. Macoszyn. Własn. większa ma roli or. 13, łąk i ogr. 1 mr.; wł. mn. roli or. 741, łąk i ogr. 653, past. 95 mr. W r. 1880 było 99 dm., 540 mk. w gm. (500 gr.-kat., 36 rz.-kat., 4 izrael.; 504 Rusinów, 16 Polaków, 18 Niemców). Par. rz.-kat. w Kulikowie, gr.-kat. w miejscu, dek. żółkiewski. Do paraf. należą Błyszczywody. We wsi jest cerkiew i szkoła filialna. Za czasów Rzpltej należała wieś do dóbr koronnych, dzierżawy Mierzwicy. W r. 1566 Piotr Barzy z Błożewa, kaszt. przemyski, ststa lwowski, daje popostwo we wsi królewskiej S. Wołoszowi i jego potomkom (Arch. Bern. we Lwowie, C., t. 343, str. 73). W r. 1570 naznacza król lustratorów do rozpatrzenia pretensyi Stanisława Żółkiewskiego, dzierżawcy wsi Turynki, do wsi królewskich Bultyna, Smerekowa i Błyszczywód (l. c., C., t. 334, str. 271 i C., t. 397, str. 1798). W r. 1758 pozwala król Stefan mieszkańcom Kulikowa wycinać zeschłe drzewa w lasach Smerekowa (l. c., C., t. 204, str. 126 i t. 337, str. 769). W r. 1578 zabrania król, na prośbę poddanych wsi S., stście lwowskiemu, zmuszać ich do większych robocizn niż było w zwyczaju i przykazuje mu zbadać wiele puszczy Stanisław Żółkiewski od tej wsi dla siebie zagarnął (l. c., C. t. 362, str. 1762). W r. 1635 nakazuje Władysław IV Marcyanowi Grabiance, ażeby nie wymagał od poddanych wsi S. więcej, niż mu się należy (l. c., C., t. 386, str. 1042). W r. 1656 nadał Jan Kazimierz S. Kazimierzowi Piaseczyńskiemu, pułkow. i stście mławskiemu (l. c., C., t. 405, str. 937). W r. 1684 pozwala Jan III Barbarze z Kuropatnickich Grabiańczynie przenieść prawa swe dożywotnie do S. na Wiktoryna Sobieskiego (l. c., C., t. 167, str. 2061). Ob. Dodatek do Gaz. lwow. 1869, Nr. 11 i Rkp. Oss. Nr. 2834, fol. 101. 2.) **S.** al. *Smreków Mały* i *Wielki*, dwie osady w gm. Ujsoł, pow. żywieckim, w płd.-wschod. części gminy, na płn.-zach. stoku grzbietu głównego Beskidu żywieckiego, w którym wznoszą się czubki Smreków Mały, 1033 mt., a drugi na płd. Smreków Wielki, 1041 mt. npm. Między tymi osadami legły wólki: Słonkówka i Solisko. S. Mały ma 10 dm., 54 mk.; S. Wielki 10 dm., 59 mk. Ob. *Ujsoły*. *Lu. Dz.—Br. G.*

Smerekowaty potok, w obr. gm. Kropiwnika Starego, pow. drohobyckim, wypływa z pod góry Sparoski (858 mt.) i ubiegłszy 3 klm. wpada do Stryja z praw. brzegu. Nad nim od lew. brzegu szczyt lesisty Smerekowaty (711 mt.). *Br. G.*

Smerekowiec, szczyt górski w Tatrach spiskich, w pobliżu źródeł Popradu, w gm. Mięguszowce. Wznies. 1427 mt.

Smerekowiec, wś, pow. gorlicki, w okolicy górskiej, wzn. 454 mt. npm., u zlewu pot. Regetówki z pot. Konieczną (dopł. Ropy), przy gościńcu z Gorlic przez Konieczną (7·5 klm. na południe) do Zborowa na Spiżu. Posiada cerkiew paraf. murowaną, szkołę ludową, 189 dm., 824 mk., 795 gr.-kat., 5 rz.-kat. i 24 izrael. Gleba górska, owsiana, przeto głównem źródłem zamożności mieszkańców są

świerkowe lasy i pastwiska. Pos. większa (Magd. Miłkowskiej) wynosi 31 mr. roli, 12 mr. łąk, 10 mr. past. i 496 mr. lasu; pos. mn. 1585 mr. roli, 610 mr. łąk, 363 mr. past. i 21 mr. lasu. Graniczy na zachód ze Skwirtnem, na płd. z Ługiem a na płn. z Jasionką. Par. gr.-kat. (dek. biecki) jest uposażona 50 mr. gruntu. *Mac.*

Smerkunis, dwór, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 80 w. od Nowoaleksandrowska.

Smeroniówka, fol. na obszarze Połonnego Małego, pow. brzeski. *Br. G.*

Smeryjówka, część wsi Leszczyn, w pow. bobreckim.

Smert', ob. *Smierć.*

Smerzyn 1.) al. *Smerzyno* i *Smyrzyno*, niekiedy *Smerczyn*, urzęd. *Gross-Smerzyn*, folw., pow. szubiński, o 4 klm. na płd.-zach. od Łabiszyna, nad jez., które spływa do jez. Smerzyńskiego. Graniczy z Załachowem, Smerdzynkiem i lasami łabiszyńskiemi; par. Chomętowo, poczta w Łabiszynie, st. dr. żel. w Chmielnikach (Hopfengarten) o 16 klm. Ze Smerzynkiem (2 dm., 48 mk.) tworzy okrąg dworski, mający 10 dm., 146 mk. katol. i 1 protest., tudzież 603 ha (341 roli, 47 łąk, 38 lasu); czysty doch. z ha roli 8·62, z ha łąk 7·83, z ha lasu 3·13; chów bydła; właścicielem jest Leon hr. Skórzewski. Około r. 1523 składał się S. z łan. km. i dziedzicznych; r. 1577 były tam 4 łany os.; r. 1579 łan. 6 i 2 kom., a w r. 1618 łanów osiadłych $3^1/_2$, wcielonych do folw. $2^1/_2$ i 2 komor. Przy końcu zeszłego wieku wchodził już S. w skład klucza łabiszyńskiego i należał do Fryderyka Skórzewskiego. 2.) **S.** *Mały*, ob. *Smerzynek.* 3.) **S.** *Ostatkowo.* Tak niegdyś zwano Ostatkowo, graniczące z Smerzynkiem. 4.) **S.**, ob. *Smerzyńskie jezioro.* *E. Cal.*

Smerzynek al. *Smerzynko*, fol., pow. szubiński, o 5 klm. na zachód-płd. od Łabiszyna. Graniczy z Jabłowem, Ostatkowem, Klotyldowem i Smerzynem; par. Chomętowo, okr. dwor. Smerzyn, poczta w Łabiszynie, st. dr. żel. na Chmielnikach o 17 klm.; 2 dm. i 48 mk. S. istniał już przed r. 1523; w r. 1577 były tu 2 łany osiadłe, w 1579 r. 3 łany, a w 1618 r. 3 łany i kwarta roli z karczmarzem. Około 1795 należał S. do Fryd. Skórzewskiego. *E. Cal.*

Smerzyńskie jezioro al. *Smerzyn*, pow. szubiński, o $3^1/_2$ klm. ku zach. od Łabiszyna, w płd. części lasów łabiszyńskich, 1 klm. długie, 600 mt. szerokie, bez odpływu. Przyjmuje od południa ścieki trzech stawów i jeziorka przypierającego do Smerzyna.

Smetaneczyna, szczyt lesisty w paśmie górskiem Ihreca, w obr. gm. Krzyworówni, pow. kosowskim, nad granicą z gm. Rzeczką, nad źródłami pot. Suchego al. Tarnoczki, dopływu Bereźnicy (dopł. Czeremoszu Czarnego). Wzn. 1338 mt. npm. Na płn. mamy szczyt Szendruka (1377 mt.), na wsch. Czarny Groń (1374 mt.) a na płd. Denżeluka (1234 mt.). *Br. G.*

Smęgorzów, w XV w. *Smogorzów*, wś, pow. dąbrowski, par. rz.-kat. w Oleśnie. Leży w nadwiślańskiej równinie, wzn. 185 mt. npm., nad dopł. Brenia. Ma 196 dm., 1138 mk., 1014 rz.-kat. i 24 izrael. Pos. większa (Feliksa br. Konopki) ma 231 mr. roli, 217 mr. łąk i ogr., 41 mr. past. i 167 mr. lasu; pos. mn. liczy 1303 mr. roli, 407 mr. łąk, 133 mr. past. i 63 mr. lasu. Od zachodu otacza wieś las zwany Wielkim borem, od płd. Mały bór, w części płn. Gruszów (188 mt. npm.), łączący się z mokremi łąkami. Gleba namulista, urodzajna. W XV w. należał S. do par. w Szczucinie (Długosz, L. B., II, 429), od XVI zaś do par. w Oleśnie. W r. 1579 (Pawiński, Małop., 234) było 10 km., $2^1/_2$ łan., 12 zagr. z rolą, 7 komor. z bydłem, 2 komorn. bez bydła i rzemieślnik. S. graniczy na płd. z Gruszowem Małym i Wielkim, na zach. z Dąbrówką, na wschód z Banaszówką a na płn. z Wolą Mędrzechowską. *Mac.*

Smęgorzyn, niem. *Smengorschin*, 1648 r. *Smęgorzyno*, 1710 r. *Smogorzyno*, dobra szlach., pow. gdański górny, st. pocz. i kol. Żukowo (o 7 klm.), par. kat. Materna, 429 ha: 204 lasu, 26 łąk, 174 roli orn. W 1885 r. 10 dm., 21 dym., 109 mk., 97 kat., 12 ew.; hodowla owiec i krów, mleczarnia. Według taryfy z r. 1648 płacił tu Smęgorzyński od 4 włók folw. i 2 ogrod. 4 fl. 16 gr. (ob. Roczn. Tow. Prz. Nauk w Pozn., 1871, str. 174). R. 1710 dawał S. mesznego $1^1/_2$ kor. żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 142). W gdańskich tablicach woskowych z XIV w. zachodzi Piotr Pekunt z S. (ob. Zeitsch. d. Westpreuss Gesch. Ver., XI, 57). *Kś. Fr.*

Smętne, pow. ciechanowski, ob. *Czarnocino Smętne.*

Smętówko, niem. *Smentowken*, dobra ryc., pow. kwidzyński, st. pocz. i kol. Czerwińsk (o $^1/_4$ mili), par. kat. Lalkowy; 320 ha (2 lasu, 17 łąk, 264 roli). W 1885 r. 7 dm., 26 dym., 149 mk., 114 kat., 35 ew. Za czasów Rzpltej należało S. do pow. nowskiego; r. 1648 płaciła tu p. Dembińska 2 fl. 12 gr.; p. Jan Czapski 6 fl. 12 gr. (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 176). Mesznego dawało S. 1710 r. 6 kor. żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 202). R. 1780 liczyło S., dziedziczna własność Konstantyna Westphal, 56 kat. i 11 akatol. (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 39). *Kś. Fr.*

Smętowo 1.) niem. *Smentau* al. *Schmentau*, dok. 1258 *Smentaw*, wś, pow. kartuski, st. p. i

kol. Kartuzy, par. kat. Chmielno; 128 ha (7 lasu, 14 łąk, 100 roli). W 1885 r. 18 dm., 30 dym., 130 mk., 121 kat., 9 ew. (na pustkowie Legard przypada 3 dm., 18 mk.). Szkoła katol. założona r. 1861. Przez wś prowadzi bity trakt kościersko-bytowski, a tuż przy wsi wije się Smętowska struga. Już r. 1258 nadał tę wieś Świętopełk norbertankom w Żukowie (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 150). Panny miały tu folw. klasztorny (ob. Klasztory żeńskie p. kś. Fankidejskiego, str. 58). R. 1443 nabyli od nich kartuzyanie niektóre pod t. z. Zamczyskiem położone i do Smętna należące łąki (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., VI, str. 95). R. 1710 dawało S. mesznego 1 kor. żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 21). W wizyt. Rybińskiego z r. 1780 czytamy, że S., należące do pow. mirachowskiego, liczyło wówczas 16 mk. kat. (ob. str. 209). Po kasacie dóbr duchownych został folw. klasztorny mocą zapisów z r. 1781 i 1785 na kilka części podzielony, tak że z niego powstała wś licząca dziś 10 gburskich posiadeł i 3 zagrody. 2.) **S.**, niem. *Smentau*, dok. 1326 *Smantow*, folw. do król. domeny Ostrowitego, pow. kwidzyński, st. p. Czerwińsk, par. kat. Lalkowy (o $^3/_4$ mili), 1526·88 magd. mr. W 1885 r. 8 dm., 129 mk. Za czasów Rzpltej należało S. do pow. nowskiego; r. 1648 płacił tu Krzysztof Czapski sumatim 2 fl. 12 gr. (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 176). Mesznego dawało S. 1710 r. 6 kor. żyta i tyleż owsa, dawniej po 7 kor. (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 201). R. 1780 liczyło S. 78 kat. i 5 akatol.; mesznego zaś dawało 9 kor. żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 39). R. 1326 zachodzi Peregrinus de Smantow, t. j. Peregryn z Smętowa (ob. O ludn. pol. p. Kętrz., str. 188): zaś 1406 Dytmar z S. (str. 189).

Smętowska struga, niem. *Smentau Fliess*, pow. kartuski; wypływa z jez. Liniówka pod Smętowem, wije się dalej w płd. kierunku przez jez. Strzelno i uchodzi pod Ręboszewem do Wielkiego Brodna. *Kś. Fr.*

Smiacz, rzeka, prawy dopływ Snowa, ob. *Rudenka*.

Śmiagówka al. *Śmigówka*, wzgórze na granicy Tuligłów i Węgierki, pow. jarosławski, nad Mleczką. Wzn. 389 mt. npm. Las rozpościerający się na płd. pochyłości zwie się Kraczowskim (376 mt.). *Br. G.*

Śmiała, urzęd. *Śmieła*, wś u źródeł rz. Samca, dopł. Wytekły, pow. lityński, na pograniczu pow. żytomierskiego, gm. i par. kat. Ułanów, sąd w Chmielniku, o 50 w. od Lityna, ma 90 osad, 474 mk., 578 dzies. ziemi włośc., 711 dworskiej, 33 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Jana, wzniesiona w 1863 r., ma 671 parafian. Należy do Bilińskich. *Dr. M.*

Śmiałka, uroczysko, pow. słonimski, w 5 okr. pol., o 29 w. od Słonima.

Śmiałki, os. młyn. nad jez. Groźnicą, pow wieluński, gm. Praszka, par. Ożarów, odl. 18 w. od Wielunia, ma 5 dm. W 1827 r. było 4 dm., 27 mk.

Śmianica, os. leś. w pow. kolneńskim, ob. *Kolno* (t. IV, 266).

Śmiardowo 1.) pod *Złotowem*, niem. *Smirdowo bei Flatow*, wś, pow. złotowski, st. pocz. Krajenka, par. kat. Złotowo, 752 ha (60 lasu, 675 roli orn.). W 1885 r. 55 dm., 89 dym., 504 mk., 93 kat., 411 ew. Wizyt. Jezierskiego z r. 1695 opiewa, że 5 włościan dawało mesznego po 1 kor. żyta miary łobżenickiej, owsa po pół, a od włók pustych według kontraktu. S. leży nad jez. i szosą złotowsko-więcborską, 1 milę na wsch. od Złotowa; szkoła ewang. 2.) **S.** pod *Krajenką*, wś, pow. złotowski, par. kat. i st. pocz. Krajenka; 462 ha (63 łąk, 355 roli). W 1885 r. 42 dm., 58 dym., 299 mk., 192 kat., 102 ew., 5 żyd. W 1695 r. było 4 włośc. płacących mesznego 3 korce czyli rzeszetniki żyta i tyleż owsa, włóki puste zostały na folw. zamienione (Wizyt. Jezierskiego, 606). 3.) **S.** pod *Krajenką*, dobra, tamże, 668 ha (133 łąk, 454 roli). W 1885 r. 7 dm., 22 dym., 139 mk., 97 kat., 42 ew.; szkoła ewang. 4.) **S.** *Nowe*, urzęd. *Złotowo Szlacheckie* (ob.). *Kś. Fr.*

Śmiardowe jezioro, ob. *Śniardwy*.

Śmiarowo, wś szlach., pow. kolneński, gm. Rogienice, par. Mały-Płock. W 1827 r. 19 dm., 109 mk. W 1676 r. własność Śmiarowskich (Gloger, Ziemia łomż.).

Śmiary 1.) pow. siedlecki, ob. *Jastrzębie-S.* 2.) **Ś.**, pow. pułtuski, gm. Gołębie, par. Klukowo. W 1827 r. było 2 dm., 14 mk.

Śmice, niem. *Schmitsch* al. *Schmietsch*, 1223 *Smogcz*, 1379 *Schmotsch*, wś o $1^1/_8$ mili od Prądnika, pow. prądnicki. Posiada kościół katol. par., szkołę 2-klas. W 1861 r. 151 dm., 1000 (4 ew.), 3487 mr. S. należały do ks. Opolskich; z wygaśnięciem rodu przeszły na własność cesarską. Par. S. (dek. bialski) w 1869 r. miała 2500 katol., 45 ewang.

Śmidestie al. *Hroby potok*, powstaje w pow. radowieckim, z płn. podnóża góry Łuczyny (wzn. 1590 mt.) i uchodzi z lew. brzegu do Łukowy (dopł. Mołdawy).

Śmidyn, w dok. *Śmiedyno*, *Śmiedyn*, wś nad stawem, pow. kowelski, o 26 w. na płn.-zach. od Kowla, ma 262 dm., 1678 mk., cerkiew prawosł. Niegdyś królewszczyzna w pow. włodzimierskim, będąca w 1770 r. w posiadaniu Józefa i Maryanny z Potockich Miączyńskich, czyniła kwarty 2388 złp, 10 gr. Z dawniejszych posiadaczy wymieniają źródła Jana Firleja. Kn. Kurbski w Pamiętnikach podaje tu dwie cerkwie: Wniebowzięcia z brac-

twem Nikołajewskim, i p. w. św. Szymona. Uroczyska noszą nazwy: Witoltowska droga i Zasiadkowskie dworzyszcze. Podług lustracyi z 1545 r. włość smiedyńska była jedyną, jaka pozostała przy zamku włodzimierskim i była narażoną na przemoc sąsiedniego z ramienia królowej Bony ssty kowelskiego Siemaszka, który zagarniał samowolnie ku Wyżnie, do Kowla należącej, pola i łąki śmiedyńskie i grabił samych włościan. Ostatecznie zniszczył włość smiedyńską kn. Kurbski, gdy otrzymał sstwo kowelskie. Podług lustracyi z 1628 r. wś S. od sstwa włodzimierskiego trzymał Jan Firlej z Dąbrowicy, czyniła ona prowentu fl. 760 gr. 25. Jedno dworzyszcze posiadał za przywilejem z d. 26 kwietnia 1622 r. szlach. Andrzej Jesinowski.

Śmiechoń, fol., pow. wieluński, gm. i par. Naramnice, odl. od Wielunia 12 w.; ma 2 dm., 8 mk., 427 mr. Wchodzi w skład dóbr Naramnice.

Śmiechów, w 1520 r. *Smyanchowo*, wś i fol., pow. turecki, gm. Niewiesz, par. Niemysłów, odl. 35 w. od Turka, 7 w. od Uniejowa; wś ma 8 dm., 87 mk.; fol. 1 dm., 11 mk. Istniał tu browar, gorzelnia, wiatrak, bogaty sad owocowy. W 1827 r. było 8 dm., 82 mk. Dobra S. składały się w 1871 r. z fol. S. i Krępa, rozl. mr. 1293: gr. or. i ogr. mr. 513, łąk mr. 67, past. mr. 40, lasu mr. 543, w osad. mr. 3, nieuż. mr. 127; bud. mur. 7, z drzewa 11; płodozm. 6 i 7-pol.; las nieurządzony. Wś S. os. 11, mr. 40; wś Krępa os. 29, mr. 55. Na początku XVI w. łany kmiece dawały dziesięcinę wikaryi przy kolegiacie uniejowskiej, wartości około 6 fertonów. Pleban w Niemysłowie pobierał dziesięcinę z łanów fol. a od kmieci kolędę po korcu z łanu (Łaski, L. B., I, 354, 399). *Br. Ch.*

Śmiechowice, w dok. z 1198 r. *Sdinechovic*, wś, pow. sandomierski, gm. i par. Samborzec, odl. od Sandomierza 11 w., ma 25 dm., 177 mk., 300 mr. fol. dwor., 194 mr. włośc. W 1827 r. było 26 dm., 143 mk. Wś ta należy do szpitala św. Ducha i św. Hieronima w Sandomierzu. W akcie patryarchy jerozolim., wyliczającym dochody klasztoru, wymienione są dziesięciny nadane przez bisk. Gedkę ze wsi „Sdinechovic et Crampa“. Wydawca Kod. Małop. domyśla się pod tą nazwą wsi: Sniechowice (właściwie Smiechowice), w par. Samborzec (Kod. Małop., I, 14 i 17). W połowie XV w. Ś., w par. Samborzec, miały 5 łan. km., 1 zagr., 1 karczmę z rolą, z których płacono dziesięcinę, wartości 5 grzyw., pleban. w Samborcu. Folw. rycerski, którego dziedzicem był Dobiesław h. Półkozic, płacił dziesięcinę, wartości 3 grzyw., do Bolesławia (Długosz, L. B., II, 317, 434). Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1508 wsi: S., Żórawice, Zajezierze i inne, własność Marcina ze Skotnik, płaciły poboru 8 grzyw. i 8 gr. W r. 1578 Jadwiga Skotnicka miała 7 osad., $3^1/_2$ łan., 2 zagr. z rolą, 1 zagr., 7 bied. kom. (Pawiński, Małop., 166, 457). *Br. Ch.*

Śmiechowo, niem. *Schmechau*, dok. około 1406 *Smechow*, dobra ryc. nad Cedronem, na Kaszubach, pow. wejherowski, st. pocz., tel. i kol. i par. kat. Wejherowo (o 1·7 klm.), 842 ha (292 roli orn., 51 łąk, 425 lasu). W 1885 r. 24 dm., 44 dym., 217 mk., 132 kat., 85 ew.; hamernia (Eisenhammer), tartak (Schneidemuehle), leśn. Ottiliensruhe. Wszystkie te dobra należą do klucza wejherowskiego, których dziedzicem jest hr. Keyserling. R. 1343 nadaje w. m. Ludolf Koenig von Weitzau braciom Maciejowi i Nasudzie (Nassuda) na prawie pol. dobra Nunie i Śmiechowo, od każdych mają czynić służbę zbrojną (ob. Gesch. d. Kr. Neustadt von Prutz, str. 47 i odpisy Dregera w Peplinie, 91). Jeszcze około 1400 miało Ś. stare prawo polskie (str. 54). W XVI w. powstał spór z Gdańskiem, które to miasto, posiadając wówczas w zastawie Puck, rościło prawo do łowów na śmiechowskiem polu. R. 1522 stanęło, że dziedzicom Pucka przysługiwać miało prawo łowów a ich osadnikom wolne pastwisko, za to i Śmiechowianom przyznano to samo prawo co do Pucka (str. 94). XVII w. należało Ś. do Wejherów. R. 1636 rozpoczyna Jakub Wejher na obszarze Ś. budowę wejherowskiego kościoła paraf. w pruski mur (str. 117). Przez pewien czas należało Ś. do Sobieskich. R. 1710 miało Ś. mesznego dawać 7 kor. żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 33). R. 1780 pobierał prob. ztąd także 2 kor. jęczm.; w tymże r. liczyło Ś. 123 kat. i 18 akatol. (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 91). *Kś. Fr.*

Śmiecino, wś i fol., pow. ciechanowski, gm. Nużewo, par. Ciechanów (odl. o 2 w.). Na obszarze Ś. jest stacya Ciechanów dr. żel. nadwiślańskiej. Ś. ma 20 dm., 273 mk. W 1827 r. 12 dm., 86 mk. Folw. Ś. rozl. mr. 800: gr. or. i ogr. mr. 495, łąk mr. 89, pastw. mr. 29, lasu mr. 162, nieuż. mr. 26; bud. mur. 2, z drzewa 14; płodozm. 6-pol.; las urządzony. Wś Ś. os. 17, mr. 172; wś Ostatni Grosz os. 9, mr. 12: *Br. Ch.*

Śmieciska, urzęd. *Śnieciska*, dok. *Smecise*, *Smecyscza*, *Smieczіska*, wś kośc. i folw., pow. i dekan. średzki, o 5 klm. ku płn. od Zaniemyśla, graniczy z Pigłowicami, Polwicą, Jeziorami Wielkiemi, Prusinowem, Winną i Płaczkami; par. i szkoła w miejscu, poczta w Zaniemyślu (Santomischel), st. dr. żel. w Środzie o $7^1/_2$ klm. Ś. były własnością kapituły gnieźn. Akt ks. Bolesława z dnia 24 kwiet. 1257 r. powołuje się na przywileje, jakich zażywali mieszkańcy Śmiecisk; dokum. kró-

lewski z r. 1357 wymienia Ś. między posiadłościami kapituły. W r. 1578 dzierżawił Ś. Stanisław Gunicki; było wówczas 8 śladów osiadł., 2 zagr. i 6 komorn.; r. 1618 trzymał ją Grabowski, kan. gnieźn. Zabrane przez rząd pruski, przeszły Ś. w ręce prywatne. Kościół p. w. św. Józefa (dawniej św. Marcina) istniał już przed r. 1510; w miejsce starego wzniósł w r. 1767 ks. Franciszek Brzeziński ze składek nowy kościół z drzewa. Bractwo św. Józefa zaprowadzono tu w r. 1678. Księgi kościelne sięgają r. 1667. Par., liczącą 1100 dusz, składają: Bożydar, Dobroczyn, Jaszkowo, Lorenka, Płaczki, Polwica, Śmieciska i Winna. Szkoła istniała w Ś. r. 1628 i 1727. Pod Ś. odkopano grobowisko z popielnicami. Wś ma obecnie 15 dm., 134 mk. katol. i 239 ha obszaru (198 roli, 5 łąk). Fol. ma 12 dym., 212 mk. (168 kat., 44 prot.) i 404 ha (357 roli, 14 łąk, 0·5 lasu); czysty doch. z ha roli 16·45, z ha łąk 30·94, z ha lasu 9·40 mrk; gorzelnia i młyn parowy; chów bydła holenderskiego i owiec. *E. Cal.*

Śmieciuchówka, wś, pow. suwalski, gm. Pawłówka, par. Przerośl, odl. od Suwałk 15 w., ma 28 dm., 164 mk. W 1827 r. było 22 dm., 112 mk.

Śmieciuchowszczyzna, wś, pow. prużański, w 3 okr. pol., gm. michajłowska, o 10 w. od Prużany.

Śmieczany, wś w hr. liptowskim, u stóp Tatr; tu bierze początek pot. Okoliczanka.

Śmiedyn, *Śmiedyno*, ob. *Śmidyn.*

Śmieja, pow. pleszewski, ob. *Żmija.*

Śmiejka, kol., pow. będziński, gm. Olkusko-Siewierska, par. Zagórze, ma 6 dm., 50 mk., 52 mr. włośc. Należy do kol. Porąbka.

Śmiejle, wś i folw. nad rzką Szyrwinczą, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Muśniki, okr. wiejski Opigosze, o 7 w. od gminy a 48 w. od Wilna; fol. ma 1 dm. i 7 mk. katol., wś zaś 6 dm. i 48 mk. t. wyzn. (w 1864 r. 19 dusz rewiz.; własność Rusieckich). 2.) **S.**, wś nad jez. t. n., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedrojcie, okr. wiejski Okmiana, o 5 w. od gminy a 45 w. od Wilna, ma 3 dm., 3 mk. praw. i 13 katol. (w 1864 r. 33 dusz rewiz.; należała do dóbr Szlagieryszki, Zasztowtów).

Śmiejna, zaśc. szl. nad rz. Usą, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., o 121 w. od Oszmiany, 1 dm., 9 mk. katol.

Śmiekowina, szczyt górski na Szląsku austr., w pow. cieszyńskim, wzn. 918 mt. (ob. t. X, 138).

Śmielanka 1.) w spisie z 1866 r. *Smolanka,* zaśc. nad Wilią, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Giełwany, okr. wiejski i dobra Piłsudzkich (w 1864 r.) Czabiszki, o 11 w. od gminy a 62 w. od Wilna, ma 1 dm., 7 mk. katol. 2.) **S.**, zaśc., pow. wileński, w 5 okr., gm. i okr. wiejski Rukojnie, o 1 w. od gminy, 4 dusze rewiz.; należy do dóbr skarbowych Kijany.

Śmielgowszczyzna, zaśc. włośc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Aleksandrowo, okr. wiejski i dobra skarbowe Swirany, o 9 w. od gminy, 4 dusze rewiz.

Śmielin, dawniej *Śmielino*, *Szczmielino*, folw., pow. wyrzyski, o 7½ klm. na zach.-północ od Nakła, w okolicy wzn. 104 mt. npm.; par. Dębowo, poczta w Sadkach, st. dr. żel. Walden o 4½ klm.; 16 dm., 285 mk. Wchodzi w skład dóbr Samostrzel. W r. 1578 należał Ś. do Krotoskich i Śmielińskich; Krotoscy mieli tu 8 łan. osiadł. i 1 rzem., a Śmielińscy 10 łan. i 1 zagr. bez roli. W 1618 r. byli dziedzicami Broniewscy i Tłukowscy; pierwsi mieli 4 łany os. a drudzy 8 łan. os., 2 puste i 1 zagr. Przy schyłku zeszłego wieku należał Ś. do dóbr samostrzelskich, własności Konstantego Bnińskiego. *E. Cal.*

Śmielina 1.) zaśc. włośc., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Mejszagoła, okr. wiejski i dobra skarbowe Borekuny, o 8 w. od gminy a 35 w. od Wilna, ma 1 dm., 10 mk. katol. W spisie z 1864 r. wykazana jako wś, mająca 7 dusz rewiz. 2.) **S.**, zaśc. nad jez. Giedrojcie, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedrojcie, okr. wiejski Marciniszki, o 1 w. od gminy a 46½ w. od Wilna, ma 1 dm., 7 mk. żydów (w 1864 r. 12 dusz rewiz.).

Śmielinka 1.) karczma, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 31 w. od Wilna, 1 dm., 11 mk. (4 prawosł., 7 katol.). 2.) **S.**, zaśc. szl. i os. karcz., pow. święciański, w 3 okr. pol., o 32 w. od Święcian; zaśc. ma 3 dm., 19 mk. (6 katol., 13 starow.); os. karcz. 1 dm., 5 mk. żydów. 3.) **S.**, wś włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 40 w. od Wilna, 2 dm., 9 mk. kat. 4.) **S.**, zaśc. szl., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 52 w. od Wilna, 1 dm., 6 mk. katol. 5.) **S.**, karczma nad potokiem, pow. wileński, w 6 okr. pol., o 11 w. od Wilna, 2 dm., 18 mk. (8 katol. i 10 żydów).

Śmielki, zaśc. szl., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 57 w. od Wilna, 3 dm., 23 mk. katol.

Śmielnik, 1520 i 1557 r. *Szczmielnik Nagorny* i *Nadolny*, wś i os. dwor. w pobliżu jez. Modzerowskiego, pow. kolski, gm. i par. Izbica, odl. od Koła 21 w.; wś ma 5 dm., 35 mk., 50 mr.; os. 1 dm., 14 mk., 40 mr. Należy do dóbr Izbica. Na początku XVI w. wś należała do par. Bierzwienna, folw. i jedno pole w łanach kmiecych dawały dziesięcinę pleb. w Bierzwiennie, inne zaś dwa pola kościołowi w Kłotnie (Łaski, L. B., II, 450). Spis wsi z 1827 r. podaje dwie wsi t. n., jedna ma 13 dm., 131 mk., druga 13 dm., 125 mk. Według reg. pob. pow. przedeckiego z r. 1557—

1566 wś S. Nadolny, w par. Izbica, miała 4 łan., 1 zagr. Część Lubońskiego 4 łany, 1 zagr. S. Nagórny miał 4 łan., 3 zagr. (Pawiński, Wielkp., II, 21). *Br. Ch.*

Smielte, wś, pow. telszewski, w 3 okr. pol., o 65 w. od Telsz.

Smieltynie 1.) wś, pow. rossieński, gm. Rossienie, o 14 w. od Rossień. 2.) **S.**, dwór, pow. rossieński, gm. Szydłowo, o 24 w. od Rossień.

Smieł...., ob. *Smił*...

Smiełoje al. *Gierowka*, mko nad rzką Byszkiną, pow. romeński gub. połtawskiej, o 25 w. na płn. od Romien, ma 938 dm., 7300 mk., 5 cerkwi (2 murow.), zarząd policyjny, szkołę wiejską, st. poczt., 4 jarmarki. Istniało w XVII w.; w 1764 r. należało do pułku łubieńskiego.

Smiełowo al. *Smiłowo*, niem. *Schmilowo*, wś nad jeziorem Więcborskiem, pow. złotowski, st. p. i par. kat. Więcbork. Z młynem Więcborskim (2 dm., 12 mk.) obejmuje 739 ha (58 lasu, 78 łąk, 439 roli). W 1885 r. było 25 dm., 30 dym., 189 mk. ewang. Szkoła ewangielicka. Już r. 1479 posiadali tę wś Potulicy, którzy od niej nazwali się Smiłowskimi. Znajduje się tu kościolek ewang., zbudowany na miejscu starszego, który r. 1739 został zniesiany (ob. Der Kreis Flatow von Schmitt, str. 269). Wizyt Jezierskiego z r. 1695 donosi, że mesznego dawało tu 8 włościan, każdy po 2 kor. żyta i tyleż owsa (str. 92). *Ks. Fr.*

Smierć, *Smert'*, niekiedy *Smuć* al. *Smut*, rzeczka w pow. mozyrskim, lewy dopływ Prypeci, zaczyna się w okolicy wsi Krasna-Wola, płynie w kierunku południowym koło folw. Wola, wsi Lubaszyn, pod mkiem Łachwa przecina tor dr. żel. pińskiej i w pobliżu karczmy nad Prypecią, zw. Pierewoz, ma ujście. Długość biegu wśród najdzikszych miejscowości około 27 w.; bardzo rybna. Z prawej strony przyjmuje pod Lubaczynem rzkę Zajmicę. *A. Jel.*

Śmierdiaczka, przedmieście mta, pow. Zwinigródki.

Smierdona, wś włośc. (w spisie z 1866 r. zaśc.) nad rzką Brażką, pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Jewie, okr. wiejski Drozdówka, o 7 w. od gminy i tyleż od Trok, ma 2 dm., 26 mk. katol. (w 1864 r. 12 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Mejryszki.

Śmierdonie, *Smordoń*, zaśc. pryw., pow. poniewieski, o 55 w. od Poniewieża, w okr. pol. poswolskim, parafii podbirżańskiej. Źródło mineralne siarczane.

Śmierdząca, rzeczka, płynie pod Skotnicą, Ganą i fol. Rozterk, uchodzi do Prosny pod Praszką w pow. wieluńskim.

Śmierdząca, rus. *Smierdiacza*, wś, pow. kobryński, w 5 okr. pol., gm. Osownica, o 88 w. od Kobrynia, na płd.-wschd od mka Motol.

Smierdząca, w XV w. *Szmierdzancza*, wś, pow. krakowski, na lew. brzegu Wisły, 212 mt. npm., w pobliżu ujścia Sanki do Wisły, przy gościńcu z Krakowa do Liszek (2 3 klm.). Ma wólkę Kąty (5 dm., 30 mk.), położoną na półwyspie utworzonym przez kolano Wisły, naprzeciw Tyńca. Składa się z 73 dm. (3 na obszarze dwor. Jana Skirlińskiego) i 471 mk., 466 rz.-kat. i 5 izrael. Pos. większa wynosi 211 mr. roli, 99 mr. łąk, 20 mr. past. i 21 mr. lasu; pos. mn. 233 mr. roli, 45 mr. łąk, 145 mr. past. i 1 mr. lasu. Gleba urodzajną. Par. rz.-kat. w Liszkach. Pierwszą wzmiankę o S. mamy w przywileju Łokietka (Dypl. klaszt. tynieckiego, wyd. Kętrzyński) z 21 grudnia 1311. Wtedy odebrał ją król Zyndramowi, karząc go za bunt, i podarował klasztorowi tynieckiemu. W 1363 r. nadał Kazimierz W. (ibid., 134) klasztorowi sołtystwo, odtąd utrzymała się w posiadaniu klasztoru aż do jego suppresyi. Za Długosza miała pięć łanów km. i ćwierć, karczmę, 3 zagr. z rolą i praedium klasztorne. W 1450 r. (Kod. dyp. tyn., 322) toczyli kmiecie spór z klasztorem o daniny. S. graniczy na zach. z Liszkami, na wsch. z Bielanami a na płn. z Cholerzynem i Olszanicą. Po rozprzedaniu dóbr klasztoru była do r. 1874 własnością hr. Żeleńskich, po których spadkiem przeszła na dzisiejszych właścicieli. *Mac.*

Śmierdząca 1.) łąka, na Ostrowiecznie, w pow. szremskim. 2.) **Ś.**, dawna nazwa wsi Palędzie Dolne, w pow. mogilnickim.

Śmierdzące, jezioro pod Goręczynem, pow. kartuski.

Śmierdziączka, *Smerdjaczka*, rzeczka w gub. mohylewskiej, lewy dopływ Berezyny.

Śmierdziączka al. *Ślaczka*, potok, wypływa w obr. Korczyny, pow. krośnieński, z obszaru lesistego, nad granicą Czarnorzek. Płynie na płd. przez las, między domostwami korczyńskiemi. Przyjąwszy z lew. brzegu potok Burkat, przechodzi na obszar Krościenka Niżniego, gdzie uchodzi z praw. brzegu do Wisłoka. Długi 8 klm. Źródła leżą 400 mt., ujście 260 mt. npm. (szt. gen.). Kilka młynów wodnych i tracz w Korczynie. *Br. G.*

Śmierdziączka 1.) al. *Śmierdzączka*, wólka w obrębie miasteczka Korczyny, pow. krośnieński, 27 dm., 148 mk. 2.) **S.**, grupa domów w obr. Wiśniowy, pow. ropczycki.

Śmierdziączka, wś na Śpiżu, ob. *Śmierdzonka*.

Smierdzieja, zaśc. pryw., pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 6 w. od Wilejki, przy b. drodze pocztowej z m. Mołodeczna do m. Wilejki, 2 dm., 13 mk.; w 1866 r. własność Giecewiczów.

Smierdziew al. *Smierżew*, jezioro uformowane z rozlewu Prypeci, w pow. rzeczyckim, przeszło o wiorstę na płd. od wsi Dernowicze, ma około 2 w. długości a do pół w. szerokości; łączy się z Prypecią przez strugę płynącą do zatoki Wiereput. *Al. Jel.*

Smierdzin, bagniste jezioro w południowej części pow. mozyrskiego, w obrębie gm. Bujnowicze, w okolicy pomiędzy wsią Żmuryńska-Rudnia i zaśc. Zabrodzie. *A. Jel.*

Smierdzin, fol., pow. rzeczycki, nad kotliną Prypeci, w pobliżu rozlewu jeziornego zwanego Smierdziew, o 2 w. na płd. od wsi Dernowicze, w 2 okr. pol. jurewickim, gm. Dernowicze; łąk i ryby obfitość. *A. Jel.*

Śmierdzioch al. *Smierdziucha*, strumień, w pow. węgrowskim, płynie pod wsią Podsuszą, uchodzi do Kostrzynia, dopł. Liwca.

Śmierdzionka, wś w hr. spiskiem, ob. *Haligowce.*

Śmierdzonka, mylnie *Śmierdziączka*, *Śmierdzionka* lub *Śmierdząca*, węg. *Szmerdzsonka*, wioska nad pot. Lipnikiem, dopł. Dunajca, należąca do obszaru gm. Lechnicy, w hr. spiskiem, pow. magórzański, u stóp uroczych Pienin. Znajdują tu się zdroje siarczane, od których woni miejscowość nazwę otrzymała. O tych zdrojach pisze Genersich r. 1807. „W okolicy Czerwonego Klasztoru znajduje się silny zdrój siarczany, nieoczyszczony i nieocembrowany. Woda z niego wypływająca tworzy bagno; otaczający je łupek ałunowy wskazuje, że woda ta zawiera także ałun". Już na początku tego wieku znano moc leczniczą tej wody. Zdrój atoli nie był jeszcze ujęty. Dotąd nie dokonano rozbioru chemicznego wody. Właścicielem zakładu kąpielowego jest mieszkający w Preszowie biskup grecko-katolicki. W r. 1880 było 12 łazienek w górnem zabudowaniu, 6 pokoików mieszkalnych. Miejsce to wabi nie tylko swemi dobremi kąpielami, ale pięknością Pienin. Ztąd zwykli goście puszczać się łodziami Dunajcem do Szczawnic. Osada ta legła w dolinie pot. Lipnika, płynącego w kierunku płn.-zach. i wpadającego tuż pod Czerwonym Klasztorem do Dunajca. Od płn. przypierają do doliny tego potoku wzgórza, należące do wschodniej połaci pasma górskiego, Pieninami zwanego, a spadające stromo ku potokowi. Od płd. zaś stoki jej tworzą ostatnie północne przedgórza Magóry spiskiej. *Br. G.*

Smierdziuszki, wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 59 w. od m. Wilejki, przy b. drodze poczt. z m. Ilii do m. Radoszkowicze, 1 dm., 6 mk. katol.

Śmiernia 1.) rzeczka, lewy dopł. Noteci, powstaje pod Stodołami, o $5^1/_2$ klm. na płn.-wschód od Strzelna, w pow. inowrocławskim, płynie od zach. ku wschodowi; minąwszy Polanowice, skręca ku płn., zbliża się do Kruszwicy na $1^1/_2$ klm., następnie do Sławska Wielkiego, poniżej którego wchodzi do bagien rożniatowskich; oblewa Żerniki, Kruszę Zamkową i Podlodową, gdzie, o 6 klm. na płd.-zach. od Inowrocławia, uchodzi do Noteci. Zasilana w swym biegu drobnemi wodociekami, przyjmuje z lew. brzegu, w błotach rożniatowskich, strugę płynącą od Ciechrza; długość biegu jej około 17 klm. 2.) **S.,** prawy dopływ Noteci, bierze początek w błotach wybranowskich, o 9 klm. ku płn. od Inowrocławia; płynie od zach. ku wschodowi; minąwszy Wybranowo skręca ku płd. i wchodzi do jez. Czystego; wychodząc ztąd rozdziela się na dwa ramiona i tworzy rodzaj wyspy, na której rozłożyły się osady: Gnojno i Strzemkowo z karczmą Śmiernią; złączywszy się następnie, płynie ku zach. między Radłówkiem i Sławęcinem, mija Pławin i Popowiczki, i uchodzi o 6 klm. na płn. od Pakości, w miejscu gdzie Noteć wypływa z jez. Mielno, zasiliwszy się tuż przed ujściem odpływami jezior: Tuczno i Dzwierzchno. Długa około 17 klm. 3.) **S.,** wodociek na Kościelcu, w pobliżu Inowrocławia, ku zachodowi, ginie w błotach nadnoteckich. 4.) **S.,** łąka, na Tucznie, w pow. inowrocławskim, ku płn. od Pakości. 5.) **S.,** karczma, w pow. inowrocławskim, o $7^1/_2$ klm. na płd.-zach. od Inowrocławia pod Kruszą Zamkową, nad Śmiernią, dziś nie istnieje. 6.) **S.,** karczma, w pow. inowrocławskim, pod Strzemkowem, nad Śmiernią, niewykazana w nowszych spisach urzędowych. *E. Cal.*

Śmiertelny Dąb, fol., pow. częstochowski, gm. i par. Potok Złoty, 1 dm., 4 mk., 246 mr.

Smierżew, ob. *Smierdziew.*

Śmieszków 1.) al. *Śmieszkowo*, wś i fol., pow. czarnkowski, o 3 klm. na płd.-wschód od Czarnkowa, graniczy z Brzeźnem, Białężynem, Prusinowem, Dębem i Czarnkowem (par. i poczta); st. drogi żel. w Trzciance (Schoenlanke). W r. 1580 należał Ś. do Zofii i Jadwigi Czarnkowskich; pierwsza miała tu 9 ćwierci roli osiadłej i 3 zagr., a druga tyleż roli i 2 zagr. Wś obecnie ma 40 dm., 375 mk. (214 kat., 161 prot.) i 353 ha (282 roli, 29 łąk, 1 lasu); czysty doch. z ha roli 6·66, z ha łąk 40·73, z ha lasu 0·78 mrk. Fol. ma 11 dm., 160 mk. (120 kat., 35 prot., 5 żydów) i 638 ha (469 roli, 67 łąk, 55 lasu); czysty doch. z ha roli wynosi 9·40, z ha łąk 30·55, z ha lasu 0·78 mrk; cegielnia; właścicielem jest Floryan Chełmicki z Bzowia, który nabył tę posiadłość od Eug. Kargera za 465,000 mrk. W S. urodził się 11 grudnia 1822 r. Nestor Koszutski, zasłużony krajowi obywatel. 2.) **S.** al. *Śmieszkowo*, karczma do Płaczkowa, w pow. krobskim, o 6 klm. na

płn.-zach. od Jutrosina, miała w 1871 r. 12 mk. Spisy urzędowe nowsze nie wykazują jej. Zachodzące w aktach grodzkich poznańskich z r. 1394 *Smeszkowo* nie jest tym Śmieszkowem, lecz osadą, która leżała w okolicy Wronek, Pniew i Sierakowa, w dawnym pow. poznańskim. 3.) **S.**, niem. *Lache*, wś kośc., pow. i dek. wschowski, o 12 klm. na płd. od Kębłowa, 5 klm. ku płn. od Sławy (Schlawe), między Potrzebowem i Szreniawą, przy granicy Szląska; par. i szkoła w miejscu, poczta w Wijewie (Weine), st. dr. żel. w Wschowie o 10 klm.; ma 78 dm., 473 mk. (463 kat., 10 prot.) i 1025 ha (611 roli, 228 łąk, 101 lasu). Kościół murow. p. w. św. Andrzeja wystawił w 1720 r., na miejscu spalonego, Jan Krzysztof Russ, pleban. Par., liczącą 746 dusz, składają: Potrzebowo i Śmieszków. Druga szkoła paraf. znajduje się w Potrzebowie. S. wchodził w skład dóbr Wijewo i należał w ostatnich czasach do Sokolnickich, ks. Sułkowskich i Modlibowskich. *E. Cal.*

Śmieszne, kol., pow. koniński, gm. Rzgów, par. Sławsk, odl. od Konina 9 w., ma 3 dm., 15 mk.

Śmieszne al. *Smieszny*, szczyt w płn.-zach. rozgałęzieniach Magóry spiskiej, na płd. od wsi Jurgowo, w hr. spiskiem, pow. magórzański, między pot. Jaworzynką (od zach.) a dopływem Klorówką (od wsch.); wzn. 1027 mt. npm. (szt. gen.). Zabudowania halne. *Br. G.*

Śmietana, wólka w obrębie gm. Wału Rudy, pow. brzeski, przy drożynie do Jadowników Mokrych, pod Śmietańskim lasem; 47 dm., 212 mk.

Smietanicze 1.) wś, pow. mozyrski, w 2 okr. pol. i gm. Petrykowo, w pobliżu moczarów uformowanych przez rz. Bobryk a ściągniętych ku Prypeci przez kanał Łukicz, o 2 w. od linii dr. żel. pińskiej, ma 42 osad; grunta lekkie. 2.) **S.**, wś, pow. mohylewski, gm. Tołpieczyce, ma 40 dm., 200 mk. *A. Jel.*

Śmietanki 1.) os. włośc., pow. będziński, gm. Górnicza, 1 dm., 5 mk., 12 mr. 2.) **Ś.**, wś i os. dwor., pow. kozienicki, gm. i par. Brzeźnica, odl. od Kozienic 2 w., ma 22 dm., 204 mk., 417 mr. włośc. i 28 mr. dwor. W 1827 r. było 14 dm., 103 mk. Por. *Psary* 9.). 3.) **Ś.**, młyn, pow. kozienicki, gm. i par. Policzna, odl. od Kozienic 14 w., ma 2 dm., 8 mk., 30 mr. 4.) **Ś.**, wś włośc., pow. pułtuski, gm. Gołębie, par. Szyszki. Wchodziła w skład dóbr Szlubowo. *Br. Ch.*

Smietanki, przys. dóbr Kulczyce, w pow. samborskim.

Śmietanówka, wólka w obr. Więciórki, pow. myślenicki, na wschod. stoku góry, wzn. 791 mt. We wschod. przedłużeniu tej góry znajduje się grzbiet górski Kotoń (868 mt.).

Smietanowszczyzna, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 78 w. od Nowoaleksandrowska.

Śmietki, niem. *Schnittken*, wś z młynem, pow. jańsborski, st. p. Mikołajki; 681 ha, 27 dm., 156 mk. W 1647 r. Maciej Zapała, ziemianin pow. ryńskiego, zamienił $2^1/_2$ włóki w S., które posiadał na zwyczajnem prawie magdeburskiem, na 2 włóki puste w Zewągu (Selbungen), zwane Oblistowizną i nadane prawem chełmińskiem. *Ad. N.*

Smigle, wś włośc. nad potokiem, pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Rzesza, okr. wiejski i dobra skarbowe Białuny, o 20 w. od gminy a 8 w. od Wilna, ma 2 dm., 50 mk. kat. (podług spisu z 1864 r. 6 dusz rewiz.).

Smigno, w 1536 r. *Smygelno*, wś, pow. tarnowski, par. rz.-kat. na Łysej Górze, leży w równinie Dunajca, wzn. 214 mt. npm., na płn. od Tarnowa. Ma 118 dm. i 582 mk., 568 rz.-kat. i 14 izrael. Pos. więk. (ks. Sanguszków) wynosi 189 roli, 22 łąk i 5 mr. past.; pos. mn. ma 700 roli, 101 łąk i 65 mr. past. S. była zdawna attyn. dóbr tarnowskich. W 1536 (Pawiński, Małop., 554) S. al. Wolia Jana hr. Tarnowskiego, woj. rusk., miała 30 kmieci na 12 łanach, którzy płacili po $^1/_2$ grzywny, po mierze owsa z łanu, kury i t. d. Sołtys miał karczmę, z której płacił 2 grzyw., 2 sadzawki i 6-tą część wszelkich danin dla właściciela. W 1581 r. (ibid., 261) zapisano 15 kmieci, $2^1/_2$ łana, 2 komor. bez bydła, 2 rzemieśl. w części woj. lubelskiego, a 10 kmieci, 5 łan., 1 zagrodę z rolą, 1 komor. z bydł., 3 komor. bez bydła i karczmę na $^1/_4$ łanie w części ks. Ostrogskiego. S. graniczy na płn. z Łukową i Kobierzynem, na zach. z Łęgiem, na płd. z Pawęzowem, a na wschód z Lisią Górą. *Mac.*

Smihorowicze (w dok.), pow. włodzimierski, ob. *Osmihowicze*.

Smikkschen, fol. dóbr pryw. Gross-Gramsden, w okr. i pow. hazenpockim, par. gramzdeńska (Kurlandya).

Smikowicze, wś, pow. bobrujski, w gm. Karpiłówka, ma 12 osad; należała za poddaństwa do domin. Rudobiełka, Łappów. *A. Jel.*

Smilanka, w spisie z 1866 r. *Smielinka*, dwa zaśc. szlach. i os. karcz., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Janiszki, okr. wiejski i dobra, hr. Tyszkiewiczów, Ołkuny, o 56 w. od Wilna; jeden zaśc. ma 4 dm., 25 mk. kat., drugi 1 dm. i 5 mk. t. wyzn., karczma zaś 1 dm. i 11 mk. żydów.

Smilanka *Mała*, wś nad Taszłykiem, pow. czerkaski, w 1 okr. pol., gm. Sunki, o 5 w. od Smiły przy drodze do Złotopola a 32 w. od Czerkas, ma 532 mk. (podług Pochilewicza w 1863 r. 1100 mk.). Posiada cerkiew p. w. św. Barbary, drewnianą, wzniesioną w połowie zeszłego wieku a w 1854 r. z gruntu

przebudowaną. Należy do klucza śmilańskiego dóbr hr. Bobrynskich.

Smilciszki, dwór, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 61 w. od Poniewieża.

Smilgi 1.) zaśc. nad jez. Dury, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Łabonary, okr. wiejski Antodury, o 34 w. od gminy a 69 w. od Święcian, ma 2 dm., 23 mk. kat. (w 1864 r. 4 dusze rewiz.; należał do dóbr Januszki, Iszczorów). 2.) **S.,** wś włośc. nad rzką Łomianą, pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Żośle, okr. wiejski Smilgi, o 10 w. od gminy a 39 w. od Trok, ma 13 dm., 161 mk. kat. (w 1864 r. 50 dusz rewiz.). W skład okr. wiejskiego wchodzą wsi: S., Białoniszki, Bohdaniszki, Szoknia i Wilkiszki, zaśc. Połomień i okolica Muldziszki, w ogóle 73 dusz rewiz. włośc. skarb., 145 włośc. uwłaszcz. i 2 jednodwor. 3.) **S.,** zaśc. szlach., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 42 w. od Wilna. 2 dm., 7 mk. kat. 4.) **S.,** wś szlach., pow. wileński, w 4 okr. pol., o 48 w. od Wilna, 5 dm., 44 mk. praw. 5.) **S.,** wś, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 87 w. od Nowoaleksandrowska. 6.) **S.,** dwór, tamże, o 99 w. od Nowoaleksandrowska. 7.) **S.,** zaśc., pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 19 w. od Poniewicża. 8.) **S.,** wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 35 w. od Poniewieża. 9.) **S.,** fol., pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 76 w. od Poniewieża. 10.) **S.,** dobra, tamże, o 63 w. od Poniewieża. 11.) **S.** 1, 2 i 3, trzy wsi, tamże, o 62 w. od Poniewieża; kaplica kat. par. Podbirże. 12.) **S.,** dwór, pow. szawelski, gm. Janiszki, o 41 w. od Szawel. 13.) **S.,** wś, pow. szawelski, gm. Kurszany, o 28 w. od Szawel. 14.) **S.,** wś, pow. szawelski, gm. Łukniki, o 57 w. od Szawel. 15.) **S.,** wś, pow. wiłkomierski, gm. Traszkuny, o 64 w. od Wiłkomierza. 16.) **S.,** ob. *Smilgie.* *J. Krz.*

Smilgie 1.) wś, pow. maryampolski, gm. Kwieciszki, par. Maryampol (odl. 11 w.), ma 16 dm., 157 mk. W 1827 r. 8 dm., 91 mk. 2.) **S.,** wś, pow. wyłkowyski, gm. i par. Wyłkowyszki (odl. 6 w.), ma 18 dm., 121 mk. W 1827 r. 13 dm., 120 mk. 3.) **S.,** wś u źródeł rzki Penty (dopł. Szeszupy), pow. władysławowski, gm. i par. Gryszkabuda, odl. 26 w. od Władysławowa, ma 19 dm., 187 mk. W 1827 r. 15 dm., 126 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Leśnictwo. 4.) **S.,** os., pow. władysławowski, gm. i par. Syntowty, odl. od Władysławowa 16 w., ma 3 dm., 25 mk.

Smilgie 1.) mko pryw. i dobra, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 23 w. od Poniewieża. Posiada kościół katol. par. p. w. św. Jerzego, wzniesiony z drzewa w 1661 r. przez hr. Fleminga. Parafia katol., dekanatu szadowskiego, dusz 5136. Filia w Dębowie i Dobszanach. 2.) **S.,** wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 22 w. od Poniewieża. 3.) **S.,** okolica, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 25 w. od Telsz. 4.) **S.,** ob. *Smilgi.*

Smilgiele 1.) dwór, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 47 w. od Poniewieża. 2.) **S.,** wś, w 3 okr. pol., o 22 w. od Poniewieża.

Smilginia, zaśc. szl., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 37 w. od Wilna, 1 dm., 9 mk. kat.

Smilginie 1.) okolica szlach., pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. i dobra skarb. Koniawa, okr. wiejski Krzywile, o 6 w. od gminy, 40 w. od Lidy a 16 w. od Ejszyszek, ma 4 dm., 44 mk. katol. (podług spisu z 1860 r. 5 dusz rewiz.). 2.) **S.,** wś włośc., pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Raduń, okr. wiejski i dobra skarb. Pielasa, o 4 w. od gminy, 35 w. od Lidy a 28 w. od Wasiliszek, ma 10 dm., 67 mk. katol. (w spisie z 1864 r. 42 dusz rewiz.) 3.) **S.** al. *Smilginy,* wś, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Zabłoć, okr. wiejski i dobra hr. Potockich Lebiodka, o 7 w. od gminy, 31 w. od Lidy a 13 w. od Wasiliszek, ma 14 dm., 166 mk. katol. (podług spisu z 1864 r. 58 dusz rewiz. włośc. uwłaszcz. i 3 żydów rolników). 4.) **S.,** wś włośc., pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Hoduciszki, okr. wiejski Jankiszki, 33 dusz rewiz. *J. Krz.*

Smilginiszki 1.) wś włośc. nad jez. Swirki, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i dobra skarb. Daugieliszki, okr. wiejski Izabelin, o 6 w. od Daugieliszek a 43 w. od Święcian, ma 4 dm., 44 mk. katol. (podług spisu z 1864 r. 30 dusz rewiz.). 2.) **S.,** wś włośc., pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Twerecz, okr. wiejski i dobra skarbowe Dzisna, o 6 w. od gminy a $30^1/_2$ w. od Święcian, ma 4 dm., 27 mk. katol. (w 1864 r. 19 dusz rewiz.).

Smilgiszki, zaśc., pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 43 w. od Poniewieża.

Smilkie Warejki, folw., pow. wiłkomierski, par. Pobojsk.

Smilkiecie 1.) wś, pow. telszewski, w 3 okr. pol., o 53 w. od Telsz. 2.) **S.,** wś, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 28 w. od Telsz.

Smilno, ob. *Szmilno.*

Smilowa Wola, pow. brzeski (Galicya), ob. *Doły.*

Smilowitz, ob. *Smiłowice.*

Smilsznie, wś rząd., pow. święciański, w 3 okr. pol., o 28 w. od Święcian, 10 dm., 82 mk. katol.

Smilszniszki, zaśc. włośc. nad jeziorem, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 72 w. od Święcian, 3 dm., 21 mk. katol.

Smilteningken, wś, pow. kłajpedzki; 194 ha, 15 dm., 83 mk.

Smiltynie, wś, pow. telszawski, w 1 okr. pol., o 8 w. od Telsz.

Smiltynka, karczma, pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 7 w. od Poniewieża.

Smiła, *Smiela*, mko przy ujściu Serebrianki do Taśmina, w pobliżu błota Irdynia, przy linii dr. żel. fastowskiej, na przestrzeni Bobryńskaja-Czerkasy, pow. czerkaski, w 1 okr. pol. i gm. Smiła, odl. o 24 w. od Czerkas a 506 w. od Kijowa, ma 9316 mk. (w 1885 r.). Podług Pochilewicza w 1863 r. było 1136 dm., 12614 mk. (4850 praw., 526 katol., 290 rozkolników, 42 protest. i 6906 żydów). Posiada 4 cerkwie (Pokrowską, Uśpieńską i Spaską, drewniane, istniejące już w zeszłym wieku; oraz murowaną z 1859 r.), kościół katol., kośc. protest., kaplicę rozkolników, synagogę, 3 domy modlitwy żydowskie, zarząd policyjny i gminy, sąd pokoju, biuro inkwirenta sądowego, urząd włościański, st. poczt., telegr. i dr. żelaznej, szkołę techniczną kolejową, fabrykę cukru z rafineryą, fabrykę narzędzi rolniczych, młyn wodny, 176 sklepów, 255 rzemieślników, aptekę, szpital ekonomiczny na 25 łóżek, dwa jarmarki doroczne (9 maja i 15 sierpnia). St. dr. żel. fastowskiej, na przestrzeni Bobryńskaja-Czerkasy, odl. jest o 6 w. od st. Bobryńskiej. Parafia katol., dekanatu zwinogródzkiego, 1351 wiernych; filia w Czerkasach, kaplica w Rotmistrzówce a dawniej i w Rebedełówce. Gmina składa się z 4 okr. wiejskich (starostw), obejmuje 8 miejsc zaludnionych, ma 2880 dm., 22261 mk. i 18475 dzies. ziemi (5617 dz. włośc., 12574 dworskiej i 284 cerkiewnej). W gminie znajdują się 3 cukrownie i fabryka narzędzi rolniczych. Obszar, na którem mieści się S., należał do Mlijowszczyzny, której posiadaczami byli Waśkiewicze, potem Żubrykowie. W 1536 r. Zygmunt I nadał ten obszar Juśkowi Tymkiewiczowi, który założył tu futor, nazwany Juśkowem. Futor ten, leżący na szlaku tatarskim, znika wkrótce, zostawiając tylko nazwę pustego uroczyska, które zagarnia Mlijowszczyzna. Sukcesorowie Juśka, niemogąc poradzić sobie z Żubrykami, prawa swe do futoru odstępują mieszczanom czerkaskim. Żubrykowie przez długie lata bronią się od pretensyi mieszczan, aż w końcu Krystyna Pachucina Korzeniowska, ostatnia z rodu Żubryków, całą Mlijowszczyznę sprzedaje Stanisławowi Koniecpolskiemu, hetm. w. koron. (r. 1633). Z powodu panującego w tym czasie spokoju i zabezpieczenia granic kraju od Tatarów, cała okolica poczęła się kolonizować i zaludniać. Na obszarze dawnego Juśkowa osiedliło się mczko Taśmin „w rodzaju słobody“. W 1643 r. stary hetman, objeżdżając dobra ukraińskie, d. 22 paźdź. nawiedził też Taśmin. Oglądał tu staw olbrzymi, na przestrzeni kilku mil rozlany (Dyaryusz O-

świecima). W 1646 r. po śmierci Koniecpolskiego dobra przeszły na jedynego syna Aleksandra. Po klęsce korsuńskiej Taśmin staje się miastem kozackiem i miejscem postoju sotni kozackiej. Wkrótce potem Chmielnicki oddał Taśmin al. Smiłę, ze sporym obszarem ziemi, swemu zięciowi Danielowi Wyhowskiemu. Wyhowski osadę ufortyfikował. Po śmierci Chmielnickiego (1657 r.), gdy Wyhowskiemu, przed zawarciem tak zwanych paktów Hadziackich, zrobiono nadzieję, że Rzplta utrzyma go nadal w posiadaniu Smiły, nie tylko że zmienił swe przekonania, ale nawet służby swe Rzpltej ofiarował. Niebawem stacza bitwę pod Kijowem i jedzie do Warszawy złożyć królowi powinszowanie szczęśliwego rezultatu bojów pod Konotopem i Sosnówką. Na tymże sejmie otrzymał on przywilej na S., a uchwała nadająca mu te dobra tak brzmiała: „Mając wzgląd na zasługi Ur. Daniela Wyhowskiego, które Nam i Rzpltej, stawając mężnie, oświadcza, a chcąc go i do dalszych usług mieć obligatum, za zgodą Wszech Stanów Rzpltej obojga narodów, dobra na gruntach naszych królewskich i Rzpltej, a teraz świeżo przez tegoż Ur. Daniela Wyhowskiego ufortyfikowane, t. j. Smiła, Taśmin, z zamkiem Konstantynowem, Bakli (dziś Bałakleja), Orłowiec cum adjacentis prawem dziedzicznem ziemskiem, jemu i potomstwu jego konferujemy; na co mu przywilej wydany, który authoritate praesentis Conventus approbujemy; a jeśliby się pokazało, że te dobra były juris haereditarii, tedy post evictum coram Ordinibus Regni haereditatem od tych, któreby sobie przywłaszczali, na przyszłym sejmie komutacyę uczynimy“ (Vol. leg., IV, str. 303). To ostatnie zastrzeżenie koniecznem było, albowiem Stany Rzpltej ignorować niemogły, że za najświeższej jeszcze pamięci dobra te były dobrami dziedzicznemi panów z Koniecpola i jako takie w żaden sposób pod kategoryą królewszczyzn włączone być niemogły. Mimo to oddano S. Wyhowskiemu, aby niejątrzyć położenia a jak mówi Jemiołowski „czasowi służąc“. Tymczasem brat Daniela Iwan zostaje stracony z hetmaństwa przez Kozaków, którzy na jego miejsce obrali Jerzego Chmielnickiego. Ten wraz z Szeremetiewym oblega Czehryn, a Daniela spieszącego z pomocą chwyta i wyprawia do Moskwy, gdzie został stracony. Ciało odesłano żonie do Smiły (Jerlicz, II, str. 37). Nie wiele przedtem zszedł ze świata (1659) Aleks. Koniecpolski, woj. sandomierski, niegdyś dziedzic Smilańszczyzny. Syn jego Stanisław zaniósł przed sejm uroczysty protest i zażądał zwrotu dóbr. Wyznaczono więc delegacyę do rewizyi praw jego i w rezultacie

nakazano mu zwrócić dziedzictwo „jako ad malam informationem nostram rozdárowane“ (Vol. Leg., IV, 390). Był on właściwie nominalnym tylko dziedzicem Smilańszczyzny. W 1674 r. pułk. perejasławski Dmitraszko oblegał S., która oświadczyła się za Doroszenkiem. Wtedy wojska obudwu hetmanów i hordy tatarskie kręciły się w tej okolicy w rozmaitych kierunkach i w czerwcu spotkały się pod S. (Bantysz, II, 137). Tymczasem Stanisław Koniecpolski zmarł w 1682 r., przekazawszy dobra synowcowi Janowi Aleksandrowi. Ale były to dobra wtenczas najzupełniej puste, albowiem jeszcze w 1674 r. całą ludność ze S. jak i z wiosek do niej należących przepędził Samujłowicz za Dniepr (Kostomarow, Ruina, str. 493). Dopiero kiedy traktat Prutski w 1711 r. powrócił tym stronom spokój, wtedy i dziedzic S. mógł nareszcie zająć się uporządkowaniem dóbr, zaczynając oczywiście od kolonizacyi pustek. Główny kierunek tej czynności powierzył niejakiemu Rogowskiemu. Koniecpolski zmarł bezpotomnie 1725 r. d. 11 paźdz. w Rakołupach. Spadek po Koniecpolskich przeszedł na koligatów ich Walewskich; ci zaś znaczną część dóbr odziedziczonych sprzedali ks. Jerzemu Lubomirskiemu, oboźnemu koron. Ks. Jabłonowscy oderwali byli jeszcze za Koniecpolskich od dóbr smilańskich Mlijów i Żabotyn. Ks. Jerzy Lubomirski zapozwał o to ks. Jabłonowskich, sprocesował i odebrał Mlijów, oprócz Żabotyna, który w skutek ugody przy ks. Jabłonowskich pozostał. Wprawdzie klucz smilański dziką stał jeszcze pustką, ale już S., dzięki Rogowskiemu, w ludność wzrastała. Zaledwie podnoszące się miasteczko od hajdamaków wielkie w tych czasach poniosło klęski. W 1738 r. nawiedziło S. morowe powietrze. Konsystujący tu regiment t. zw. partyi ukraińskiej pod Malińskim, dziesiątkowany przez zarazę, musiał zwinąć obóz i odciągnął dalej. Zaledwie wojsko ustąpiło, hajdamacy znowu wpadli do S. i spustoszyli miasto (Kuryer Polski). Jerzy ks. Lubomirski umarł około tego czasu i Smilańszczyznę wzięli po nim dwaj synowie: ks. Józef, podstoli kor. i ststa perejasławski, i ks. Stanisław. Obaj zrazu mieszkali na Wołyniu, a Smilańszczyzną rządził Wojciech Bujalski, skarbnik bracławski. W 1741 r. S. liczyła już 4 cerkwi: Nikołajewską, Pokrowską, Uspieńską i Spaską. Widać, że mczko to posiadało sprzyjające warunki rozrostu. W 1744 r. ks. Stanisław nadał prawo osadztwa na ur. Kopiczyn Młyn niejakiemu Jarząbkowskiemu. Zamiechowski w tymże czasie otrzymuje również prawo na osadzenie słobody na uroczysku pustynnem, nazwanem futorem Nadwołoczyjowym, w kluczu łebedyńskim. W 1750 r. staje w S. gorzelnia. Około tego czasu w sąsiedztwie zaczęła się osiedlać Nowoserbia. Osadnicy tameczni często naruszali granice Smilańszczyzny. Ztąd krwawe zwady. Po Bujalskim objął rządy dóbr Jerzy Dobrzański. Ten pochwycił hajdamakę Charka, terroryzującego okolicę, i odesłał do regimentarza Woronicza, który go stracić kazał. Tenże Dobrzański z dyspozycyi ks. Stan. Lubomirskiego zbudował kaplicę p. w. św. Barbary. Stała ona na górze zamkowej, obok miasta i między wałami zamczyska. Przez 4 lata, t. j. od r. 1762 do 1766 był kapelanem ks. Sznurecki, franciszkanin. W 1766 r. partya wojska ukraińska, pod wodzą regimentarza Ignacego Woronicza, rozlokowała się w Smilańszczyznie. Spędzone gromady z kluczy: moszeńskiego, smilańskiego, czehryńskiego, urządziły obóz, wystawiły baraki, komory, stajnie (Arch. J. Z. R., cz. I, t. 2, str. 93). Za ks. Stan. Lubomirskiego cała Smilańszczyzna została rozdzieloną na klucze, czyli t. zw. gubernie, mianowicie: smilańską, kamiońską, mlijowską, szpołańską i łebedyńską. Po Dobrzańskim został gubernatorem Józef Wąż. Osiedlanie pustych obszarów wymagało zasobów pieniężnych, przeto książę dziedzic rozdawał prawo na osadztwo szlachcie, która otrzymawszy je, na korzystnych widocznie dla siebie warunkach, chętnie niosła swoję pracę i kapitały. O warunkach tych dowiadujemy się z przechowanego aktu, który wydany został w 1768 r. Józefowi Chrząszczewskiemu, chor. inflanc., na osiedlenie słobody na uroczysku Meżyhorskim. „Z osiedlonej słobody wolno użytkować Chrząszczewskiemu w ciągu 5 lat, z oswobodzeniem osiedlających się w niej włościan na trzy lata. Tenże Chrząszczewski ma osiedlać tę słobodę tylko ludźmi zagranicznymi, nie zaś z dóbr pańskich sprowadzonymi. Po wyjściu lat trzech osiedleni włościanie będą obowiązani płacić daniny na skarb JO. dziedzica, jakie w całej włości smilańskiej zwyczajnie praktykują się. Pozwala się też arenda karczemna i stanowienie onej, z zastrzeżeniem, aby trunki miarą sprawiedliwą i ceną w całej włości smilańskiej praktykowaną, szynkowane były. Jmci Pan Chrząszczewski, po osadzeniu słobody i po przejściu pięciu lat, bez wszelkiej za osadzenie pretendowanej expensy, oddać ma słobodę JO. dziedzicowi“. Na dokumencie podpisany Jerzy Metelski, jako głównozarządzający dobrami książęcemi w Równem, na Wołyniu. W ten sposób w r. 1766 i 1767 r. zasiedlali: Dworzański słobodę na ur. Czarny futor; Piaskowski Telepin; Dzierżanowski Bidyne jezioro; Gorajewski słobodę nad rz. Kalihorką; Hańczyński Tyszkówkę; Bajerowie Korostkę; Wyhowski Mołczanówkę; Gorli-

kowski Krasnosiółkę; Urbanowski Kozacką Dąbrowę. Tymczasem ks. Stan. Lubomirski zaczął podpadać zboczeniom umysłowym i trwonić mienie. Ks. Stanisław, powiada Moszczeński, zrobił w 1761 r. sławnego sejmikowego rębacza Wołynieckiego komisarzem na dobra ukraińskie śmilańskie, nie zważając że w S. już zdawna był komisarzem Józef Wąż. Miał on rozkaz od młodych książąt nie dopuścić Wołynieckiego do komisarstwa. Wołyniecki wszakże nie zważał na to; zaopatruje się po drodze w ordynans Pułaskiego, marszałka związkowego, aby mu zbrojnych ludzi z S. przyprowadził, a więc skoro przybył na miejsce i pokazał ordynans Temberskiemu, rotmistrzowi kozaków horodowych, ten zaczął atakować zamek, gdzie się bronili Kozacy „leźnie“ (milicya nadworna), pod wodzą pani Wężyny, bo męża wtedy nie było. Kozacy horodowi podstępem chcieli tego dokonać, wyprowadziwszy przed szykami żony kozaków „leźniów“, ale gdy ci ostatni do żon swych zaczęli strzelać i nie poddali się, horodowi odstąpili. Wobec tego Wołyniecki pogroziwszy kozakom zemstą konfederatów barskich, odstąpił. Gdy wkrótce potem konfederaci pod wodzą Jasińskiego weszli w Smilańszczyznę, lud, pomny na odgrażania się Wołynieckiego, porwał się do broni i pod dowództwem Żeleźniaka sprawiwszy rzeź w Żabotynie, uderzył na S., zdobył zamek i zburzył. Miasto uległo spaleniu, mnóstwo zaś szlachty i żydów wyrznięto. Kaplica katolicka spłonęła. Michał Grabowski w notatce swej pisze, że gdy w 1826 r. zwiedzał tutejsze zamczysko, nie zastał żadnego śladu zabudowań wewnętrznych, oprócz dołów i jam, lecz wały zamkowe dobrze jeszcze były zachowane; wyniosłość ich zewnątrz była znaczna. Byłto równy czworobok, zakrzywiony tylko po kątach, z miejscem na armaty; przy jednem z takich zakrzywień znaczna była z ziemi usypana mogiłka. U dołu wały otoczone palisadą czyli ostrokołem, którego ślady pozostały. Współcześnie Smilańszczyzna ucierpiała też od napaści sąsiednich Nowoserbian, którzy wrywali się w jej granice i grunty zajmowali. W 1769 r. Tatarzy zniszczywszy Nowoserbię wpadli i do Smilańszczyzny, zkąd uprowadzili wielu ludzi i dobytku (z notat Tad. Sztejna). Młodzi ks. Lumirscy wobec wzrastającego obłędu ojca, prosili króla o wzięcie go pod kuratelę. Poparli ich krewni ks. Lubomirscy; jakoż Stanisław, marszałek kor. i Antoni, woj. lubelski, wymogli na ks. Stanisławie, że zrzekł się fortuny na rzecz synów i poprzestał na znacznej pensyi. Tranzakcyę tę podpisał ks. Stanisław d. 12 listopada 1770 r. Synowie jego ks. Aleksander, Józef Michał i Fr. Ksawery w 1776 r. zrobili pomiędzy sobą dział dóbr, mocą którego z dóbr ukraińskich Michałowi dostały się klucze: smilański, żabotyński, kamioński, rotmistrzowski i andryjanowski a Fr. Ksaweremu klucz mlijowski. Michał odprzedał dobra swe bratu Fr. Ksaweremu, który nadto nabył od Popiela, kaszt. lwowskiego, włość Ositniacką z przyległemi wsiami, a od Pilawskiego, podstar. grodz. nowogrodz., wś Józefówkę, żona zaś Teofila z Rzewuskich wniosła mu w posagu klucz międzyrzecki. Tym sposobem dobra ukraińskie ks. Fr. Ksaw. Lubomirskiego zajęły omal nie trzy dzisiejsze powiaty; dzieliły się one na 7 kluczów: smilański, szpołański, turyański, olszański, horodyski, radywanowski i międzyrzecki i obejmowały w granicach swoich 9 miasteczek i 179 wsi. S. po rzezi rychło się dźwignęła. Młodzi książęta czynnie przykładali się do jej wzrostu i w 1773 r. pozyskali dla mczka przywilej Stanisława Augnsta na prawo magdeburskie. „Doniesiono nam (tak się wyraża przywilej) iako mczko S. ks. Lubomirskich, woiewodziców kiiowskich, na dziedziczne z dawnych czasów ufundowane, i ludźmi słusznemi i rozumnemi do trzymania dobrego porządku osadzone, dotąd bez przyzwoitego prawa mieyskiego zostaie: za rzecz słuszną i potrzebną uznawszy, prawo magdeburskie i inne wszelkie wolności i prerogatywy z tego prawa magdeburskiego wypływaiące, wiecznemi czasy nadaiemy. Toż mczko wolność mieć będzie kandydatów dwóch na burmistrza corocznego, a dwóch na wóita dożywotniego obierać, a do aprobacyi dziedzica podawać. Pieczęci mieyskiej do stwierdzenia aktów i extraktów używać będzie cyfry dziedzica X. L., wybiiaiąc na opłatku czerwonym. Robienie piwa, kurzenie gorzałki i sycenie miodów, iako też nawożenia ich z innych miejsc i szynkowanie, nikomu z obywateli godzić się nie będzie. Obywatele tegoż miasteczka w sprawach tyczących się prawa magdeburskiego i z niego wypływaiących wolności do Sądu Naszego Zadwornego zawsze należeć będą, a których niedotrzymanie tak teraźnieyszych iako i następujących dziedziców smilańskich do tychże Sądów Naszych Zadwornych assessorskich pozywać wolność mieć powinni, a pod protekcyą Królewską Naszą zawsze zostawać maią. I że Ur. dziedzice w sprawach, iako wyżey, o niedotrzymanie wolności z prawa magdeburskiego wypływaiących, tak oni sami, iako i ich następcy, dziedzice Smilańscy tychże Sądów nie będą mogli ab judicatum ich pati tenabuntur“. Dan w Warszawie 11 marca 1773 (Arch. J. Z. R., cz. V, t. 1, str. 426). Magdeburgia posiadała prawo miecza, i podanie mówi, że około mczka stały szubienice. Ks. Fr. Ksa-

wery zamieszkawszy w S., utrzymywał zbrojną załogę, złożoną z nadwornych kozaków, zwanych „zieleńcami“; ale i miasto miało swoich żołnierzy, których lud nazywał „szłapakami“. Żołnierz miejski brał 6 złp. miesięcznie. Chorążym nad „szłapakami“ był Maderec, węgier. Ks. Ksawery, generał-major wojsk ruskich, zostawał w złych stosunkach z sąsiadami, szczególnie trapił sąsiedzką wojną ks. Jabłonowskich z Żabotyna. Przy ataku na Żabotyn mało nie postradał życia, osobiście narażając się w boju. Pod Kossarą znowu, odparty przez tamecznego komisarza Zielińskiego, musiał się cofnąć. Ze sumaryuszów prawnych i plik dokumentów, dotąd w archiwum miejskiem przechowywanych, widać, że zarówno ks. Stanisław jak i ks. Ksawery wiedli ciągłe procesy o sumy pożyczkowe, o zastawy i słobody, z tymi, którym nadawali prawo osadzenia, o granice, o wręby w dobrach, które przedawali z masy, np. długi i zawiły proces z Krzuckim, generałem adjut. Stanisława Augusta, nabywcą Bakaklei, Serdiukówki, Polanówki, Bereźniak i innych, o rozmaite gwałtowności, a wreszcie i o zbiegłych poddanych. Tych naturalnie była wielka ilość w dobrach nowoosiedlonych. Pozywali też o swoich poddanych Hołowińscy, Steccy, Rulikowscy, Młodeccy i inni. Zakładanie osad za ks. Ksawerego, w miejscowościach stojących zupełnie pustkami, przybrało wielkie rozmiary. Wyliczymy te osady według lat: w 1770 r. słoboda na uroczysku Nadtoczyjów (osadził Paweł Zamiechowski); 1774: Skotarowa Bałka (Bukar), Stanisławczyk (Lewkowski), Merejki (Witkowski), Jamnica futor (Janiszewski); 1775: Hołykowa i Antonówka (Wisłouch); 1776: Kowalówka (Drzewiecki), Demenki (Polanowski), Wierszyńce (Kiełczewski), Wesoły Kąt (Pomorski), Rohożny futor (Chojnowski), Kostecka Dolina (Olszewski), Listopadowa (Krosznicki), Iwanhorod al. Karolin (Kobielski), Dońce (Sztejn), Medianów (Wilhelm, major wojsk pruskich), Trojanów (Krzyczewski); 1777: uroczysko nad Taśminem i Ositniczką pod Aleksandrówką (Wołyniecki); Kisielówka (Żeleński); 1778: Ksawerówka (Swiejkowski), Bondurowa na ur. Czernin, między Krasnosielą a Balandyną (Żukowski); 1779: ur. Rudnież (Zakrzewski), Jaśmiczek (Charkowski), Jar Bezwodny (Jaroszewicz), na wierzchowinie Suchego Taszlika (Chojnowski), ur. około grobli Nosaczowa (Andrzej Ogonowski), Demkowce (Sztejnowie), Koziołków bród (Nowicki), ur. w kluczu szpolańskim (Romanowski); 1780: Kamienowata (Mossakowski), Zielona Dąbrowa (Witys), Krasny Bród (Żołyński), Sokołówka (Sokołowski), Palczykowo (Ziołkowski), Janopol (Neczaj, kwatermistrz), Kajetanówka (Macewicze). Oprócz tego było sporo wiosek w zastawach i dzierżawach. I tak: w 1774 r. Łazanówkę i Nosaczowę trzyma w zastawie Wilner; w 1775 Popówka jest w zastawie u Zawadyńskiego; 1775 Bałandyna w trzechletniej zastawie u Macieja Leśniowskiego, miecznika sieradzkiego; 1777 Kucharówka u Żabiszewskiego, 1777 Kalihurka Mokra u Peretiatkowicza i Dębskiego za sumę 70,000 złp.; 1788 Józefówka u Wąsowicza; 1778 Plakówka, Nadzianowa u Wietrzyńskiego; 1778 Tymoszówka u Żołyńskich. W dzierżawach zaś były wsi następne: 1775 Suchy Taszlik w posesyi u Zamiechowskiego; 1775 Wierzbówek, Telepina i Olszana w posesyi Żołyńskich; 1781 Hulajgród w posesyi Ułaszyna. Ks. Ksawery, oddany dla swego ludu, ubogich włościan dźwigał, zmniejszał powinności, uposażał w futory, pola, sady, sianożęcie (Arch. J. Z. R., cz. I, t. 2, str. 229—330). Po zniszczeniu kaplicy katolickiej w 1768 r. przez hajdamaków, było we S. tylko prywatne oratoryum w domu Nowickiego, sędziego magd., i dopiero w 1777 r. kosztem ks. Lubomirskiego stanęła nowa kaplica p. w. św. Franciszka Ksawerego, gdzie i dziś stoi kościół. W 1783 r. ks. Fran. Ksawery założył klasztor kapucynów. Według aktu erekcyi miało być zakonników przynajmniej osób cztery, a później do osób 12 w tym klasztorze „by liczba ta mogła utrzymywać curam animarum i wszelkie sakramenta administrować, Słowo Boże opowiadać, co lat trzy misyę publiczną czynić“. Na utrzymanie zaś kapucynów naznaczał wspólny wrąb w lasach dla opału i łowienie ryb w Serebriańskim stawie. Niebawem kapucyni tu się wprowadzili i pierwszymi przełożonymi klasztoru byli: kś. Narcyz i kś Leonard. W 1788 r. został przełożonym kś. Leonard i zastępował miejsce proboszcza; kaznodzieją był kś. Firmat. Księża ci mieścili się w drewnianej oficynie obok kościoła. Szkółka istniała w domu prywatnym, w której uczono pisać, czytać i początków arytmetyki. W 1768 r. w parafii były kaplice: w Orłowcu i Zielonej Dąbrowie. S. liczyła w 1786 r. 400 katolików odbywających Wielkanocną spowiedź, a 253 „błahoczestywych“. Unity nie było ani jednego. Kś. kapucyni z kwesty się tylko utrzymywali i „z dnia na dzień wyglądali wzniesienia klasztornych murów“. Tymczasem ks. Fran. Ksawery Lubomirski w 1787 r. sprzedał całą Smilańszczyznę za 2 miliony rubli ks. Grzegorzowi Potemkinowi, a kapucyni w rok później, straciwszy nadzieję na osiedlenie, zrzekają się praw swoich i opuszczają S., a konsystorz generalny kijowski urzędowym instrumentem d. 7 września t. r. wyznacza kś. Józefa Rolicza Kłosowskiego, podkusto-

szego katedr. kijow., na proboszcza parafii smilańskiej. Kościół ten na mocy konsystorskiego dekretu został parafialnym. Kś. Kłosowski był proboszczem do r. 1792; po nim został komendarzem kś. Stefan Łapicki, następnie w 1793 r. kś. StanisławTrębicki. Ks. Potemkin objąwszy dobra, wyciął ogromne lasy tutejsze. Utrzymywał on tu milicyę konną i piesza. W milicyi konnej oficerowie, towarzysze i szeregowi musieli być rodowitą szlachtą. Szlachcic, co przystał na towarzysza na własnym koniu, z pałaszem, parą pistoletów, spisą, dostawał za to 5 poddanych z jakiej chciał wsi, odmierzano mu też stosowną ilość ziemi ornej, łąk, lasu. Wolno mu było postawić dworek według własnego gustu, za co mu administracya dóbr zwrócić musiała koszt wyłożony, albo zbudować go własnym kosztem. Oficerowie odbierali znaczniejszą liczbę poddanych, rotmistrz kilkudziedziesięciu. Porucznik kawaleryi narodowej Lipski dostawił do tej milicyi kilkunastu sowitych i za to otrzymał całą wieś Romejkówkę (z notat Wróblewskiego). Była to więc, powiada M. Grabowski, przy końcu XVIII w. lenność wojenna, jak w średnich wiekach na zachodzie. Kapitanem milicyi był Zagorecki. W 1792 roku zabrano tę milicyę do wojsk Rzeczypospolitej; niektórzy oficerowie weszli w tych samych stopniach do czynnej służby. Powinnością milicyi za Potemkina było objeżdżać granice dóbr; dla tego snuli się ustawicznie, szczególniej od strony Korsuńszczyzny, gdzie zadawnione zatargi dwóch dominiów prawie ustawiczną wojnę utrzymywały. W 1790 r. kś. Trębicki, proboszcz smilański, uzyskał zapis od ks. Potemkina, nakazujący zarządowi by wypłacano corocznie kościołowi rs. 100, dawano ordynaryę i reparowano kościelne budowle. Nie był to wprawdzie zapis formalny, lecz dyspozycya dana w 1790 r rządcy Staal, wzamian erekcyi danej przez ks. Lubomirskiego kś. kapucynom. Już w 1786 r. w parafii liczono w ogóle 1787 dusz spowiadających się; było tu 15 cerkwi unickich i 833 domów unitów, obok tego 112 cerkwi prawosławnych i 12,668 domów obrządku prawosławnego. Monasterów prawosławnych było 4: Onufrejski pod Żabotynem, Winogradzki pod Starosieleckiem, Łebedyński w lesie Łebedyńskim, i tamże monaster żeński. Monastery te istnieją dotąd. Ewangielików liczono 20 osób; żydów w Smilańszczyznie w 1784 r. zlustrowano 856 (ob. Zenona Fisza: O śmilańskim kościele, Wilno 1856). Po śmierci ks. Potemkina ogromne dobra smilańskie podzielone zostały pomiędzy ośmiu jego spadkobierców i na każdą schedę przypadło do 14,000 dusz płci męz. Z tych klucz smilański spadł na hr. Aleksandra Samojłowa, który zamieszkał stale w S. Po rozbiorze Rzpltej S. przez pewien czas została mtem powiatowem, ale potem przeniesiono powiat do Czerkas. Kościół dopiero w 1794 r. został benedykowany przez kś. Rafała Czernichowskiego, a za kś. Trębickiego kościół i cmentarz otoczono sztachetami, zbudowano dzwonnicę, kruchtę, wzniesiono 4 ołtarze, a z tych w głównym ołtarzu umieszczono obraz Najśw. Panny łaskami słynący. Kś. Szokali, altarzysta, utrzymywał szkółkę parafialną. Kościół ten chylił się do upadku i już po śmierci kś. Trębickiego proboszcz kś. Rajmund Wereszczyński, dominikanin, pozyskal od hr. Aleksandra Samojłowa zapomogę na zbudowanie nowego kościoła. Zaczęto budowę 1805 a skończono w 1809 r. staraniem i nakładem rządcy kościoła kś. Maurycego Dziekońskiego. Kościół ten stał do r. 1818; następnie Antoni Sowiecki, właściciel wsi Tołste (pow. zwinogródzki), własnym funduszem wymurował nowy kościół z cegły, skończony w 1827 r. W 1838 r. nabył klucz smilański (24,151 dzies. ziemi) od hr. Michała Samojłowa hr. Aleksy Bobryńskij, jego szwagier. Odtąd S. staje się ogniskiem przemysłowej pracy na Ukrainie. Hr. Bobryńskij założył tu fabrykę cukru i zaprowadził w dobrach postępowe gospodarstwo. Wpływem i przykładem swym zachęcił wielu obywateli do zakładania cukrowni i od tego czasu przemysł ten, wsparty kapitałami, pomyślnie sie rozwinął. Synowie hr. Bobryńskiego dalej prowadzą dzieło ojca. Pierwsza fabryka cukru została założona w samejże S. w 1838 r., później dwie drugie stanęły w Jabłonowie i Rotmistrzówce 1847 r.; w latach zaś 1845—46 w Gruszkówce i Konstantynowie. W maju 1882 r. nawiedził S. wielki pożar. W pałacu hr. Bobryńskich mieszczą się bogate zbiory archeologiczne, zasobna biblioteka i dawne archiwum ks. Lubomirskich. Jeden z synów hr. Aleksego, również Aleksy, znany jest jako miłośnik archeologii; prowadził poszukiwania w licznych mogiłach smilańskich i wydobył z nich bogate zbiory wykopalisk. Wyniki swych badań ogłosił w dziele: „Kurhany i słuczajnyja archeologiczeskija nachodki bliz m. Smiłoj", Petersburg, 1887. Opis Smiły pomieścił Tygodnik Illustrowany z 1872 r. (Nr. 212). *Edward Rulikowski.*

Smiłga, rzeczka w pow. kowieńskim, prawy dopływ Niewiaży, do której uchodzi na obszarze Kiejdan; płynie od Krok. Od lewego brzegu przybiera Jawgiełę.

Śmiłów 1.) wś włośc. nad rz. Smiłówką, pow. radomski, gm. Rogów, par. Jastrząb, odl. od Radomia 26 w., od Jastrzębia (st. dr. żel.) o 3 w.; posiada łomy piaskowca, młyn wodny, urząd gminny, 78 dm., 519 mk., 1311

mr. W 1827 r. było 8 dm., 44 mk. Ś., wś w par. Jastrząb, własność bisk. krakowskiego, miała 6 łan. km., młyn z rolą, własność wójtą w Jastrzębiu, z których dziesięcinę snopową i konopną, wartości 5 grzyw., płacono pleban. w Jastrzębiu. Pleban w Jastrzębiu pobierał ztąd kolędę i grosz św. Piotra (Długosz, L. B., II, 488). Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1569 wś Śmiłów, należąca do klucza iłżeckiego, bisk. krakowskiego, miała 2 łany. Kuźnica istniała tu w XVI w., zwana Ruda Smiłowska al. Orzeł. Według reg. pobor. z 1569 r. płacono tu od 2 kół i 5 tow. (Pawiński, Małop., 322, 324). Kajetan Sołtyk, bisk. krak., w przywileju z dnia 23 marca 1765 r., danym w Kielcach dla probostwa Jastrząb, mówi „o naszem sołtystwie Kuźnia Smiłowska“ (ob. *Orłów*). 2.) **Ś.**, w XVI w. *Cmylów*, *Smylów*, *Smylówek*, fol., pow. opatowski, gm. Czyżów Szlachecki, par. Przybysławice, odl. od Opatowa 28 w., ma 7 dm., 80 mk., 1127 mr. W 1827 r. było 8 dm., 78 mk. Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1578 wś Ś., w par. Przybysławice, własność kasztel. połanieckiego, miała 6 osad., 3 łan., 3 zagr. z rolą, $^1/_2$ pust. łana, 1 zagr., 2 komor. (Pawiński, Małop., 180). *Br. Ch.*

Śmiłów 1.) al. *Śmiłowo*, *Śmiełowo*, urzęd. *Schmilau*, wś kośc., w pow. chodzieskim, dekan. nakielskim, o $7^1/_2$ klm. na zachód-północ od Miasteczka, na trakcie z Piły do Wyrzyska, par. katol. i poczta w miejscu, par. prot. Miasteczko (Friedheim), st. dr. żel. na Kaczorach (Erpel) o 4 klm. Z os. Emilienhof tworzy okr. wiejski, mający 86 dm., 768 mk. (385 kat., 383 prot.) i 1614 ha (1199 roli, 55 łąk, 100 lasu); czysty doch. z ha roli 3·92, z ha łąk 18·41, z ha lasu 0·78 mrk. Ś. był niegdyś królewszczyzną i wchodził w skład ststwa ujskiego; zabrany przez rząd pruski, wcielony został do domeny Zelgniewo. W r. 1430 król Władysław pozwolił Marcinowi z Sławska, kaszt. poznań., wykupić Ujście, Ś. i inne osady z rąk Piotra Korzboga, podkom. poznańskiego (Rykaczewski, Inwent., 281). W r. 1578 było w Ś. 15 łan. osiadł., 6 zagr. z rolą, 2 komor. z bydłem i 3 rzemieśln. a w 1618 r. $6^1/_2$ łan., 8 zagr. z rolą, 3 bez roli i karczma z rolą. Kościół p. w. św. Małgorzaty istniał już około r. 1490; w miejsce starego stanął nowy z drzewa w r. 1836. Par., liczącą 1000 dusz, składają: Brody, Jachna (Mariensee), Jaracz, Jeziorki (Stuesseldorf), Kaczory (Erpel), Plecimin, Skórka (Schoenfeld), Śmiłów z szkołą i szpitalem, Zelgniewo i Żelazna Huta (Auerbachshuette). 2.) **Ś.**, urzęd. *Śmiłowo*, dawniej *Śmiełowo*, wś, pow. krobski (Gostyń), tuż pod Poniecem (par. kat. i poczta), par. prot. Waszków, st. dr. żel. w Bojanowie o 9 klm.; 34 dm., 223 mk. (66 kat., 157 prot.) i 300 ha (195 roli, 50 łąk, 5 lasu); cz. doch. z ha roli wynosi 11·36, z ha łąk 27·42, z ha lasu 3·92 mrk. W r. 1310 wchodził S. w skład pow. ponieckiego; w r. 1366 Hesterna, wdowa po wójcie średzkim Janie, sprzedała tę posiadłość mieszczanom ponieckim; r. 1370 król Kazimierz potwierdził tę sprzedaż (Kod. Wielkop.). W r. 1580 było tu $3^1/_2$ łan. osiadł., 3 zagr., 2 komor. i 5 wiatraków; właścicielami byli mieszczanie. 3.) **Ś.**, niem. *Schmilhausen*, os., pow. obornicki, o 7 klm. na wschód od Ryczywoła; okr. wiejski Gościejewo; 2 dm., 17 mk. 4.) **Ś.**, urzęd. *Śmiełów*, wś i dwór, pow. odolanowski (Ostrowo), na lew. brzegu Prosny, o 20 klm. ku wschodowi od Ostrowa (st. dr. żel.), o 9 klm. na płd. od Kalisza; par. i poczta Gostyczyna. Po 1470 r. rozgraniczano kilkakrotnie S. z Osiekiem; r. 1579 należał do Adryana Śmiłowskiego; było wówczas $3^3/_4$ łan. osiadł., 2 zagr., 2 kom. i 1 rzemieślnik; r. 1618 było $2^1/_2$ łan. km., 1 pusty, 3 zagr. i młyn o 3 kołach; właścicielem był Piotr Gniewosz. W r. 1773—5 wyznaczył sejm komisyą do rozsądzenia spadku na Ś. po Annie Sieroszewskiej. W nowszych czasach należał Ś. do Wyganowskich. W pobliżu odkopano cmentarzysko z popielnicami. Wś ma 11 dm., 85 mk. kat. i 76 ha (71 ha roli). Dwór ma 8 dm., 105 mk. (98 kat., 7 prot.) i 163 ha (137 roli, 7 łąk); właścicielką jest Gabryela Biernacka. 5.) **Ś.**, urzęd. *Śmiłowo*, wś i dwór, pow. szamotulski, o 3 klm. na zach. od Szamotuł (par., poczta i st. dr. żel.). Około r. 1564 płacono bisk. poznańskim dziesięcinę z Ś. w ilości 15 grzyw.; w r. 1580 dziedziczył tę majętność Jan Świdwa; było wówczas 17 łan. osiadł. i 1 zagr. Przy schyłku zeszłego stulecia należał Ś. do Ignacego Kowalskiego. W pobliżu znajduje się grodzisko z średnicą 50 stóp. Wś ma 11 dm., 71 mk. (39 kat., 32 prot.) i 136 ha (117 roli, 13 łąk); czysty doch. z ha roli 13·32, z ha łąk 15·27 mrk. Dwór ma 7 dym., olejarnię, 154 mk. i 400 ha (346 roli, 46 łąk); właścicielem jest Bolesław Kościelski. 6.) **Ś.**, urzęd. *Śmiełów*, majętność, w pow. wrzesińskim (Jarocin), o $4^1/_2$ klm. na płn. od Żerkowa, nad Lutynią, która się tu rozdziela na dwa ramiona, par. Brzostków, szkoła w miejscu, poczta w Żerkowie, st. dr. żel. w Chrzanie o 6 klm. Z Gąsiorowem (5 dm., 107 mk.) tworzy okrąg dworski, mający 21 dm., 373 mk. (363 kat., 10 prot.) i 1060 ha (469 roli, 138 łąk, 401 lasu); właścicielką jest hr. Magdalena Gorzeńska-Ostrorożyna. Majętność Ś. składają: Gąsiorowo, Łgów, Śmiłów i Szczodrzejewo, z obszarem 1893 ha. W 1578 należał Ś. do Roszkowskiego, kaszt. przemęckiego; było wówczas $3^1/_4$ ślad. osiadł., 4 zagr., 2 kom.; r. 1618 dziedziczyła tę maję-

tność Roszkowska; na Ś. były 3 śl. osiadłe, 4 zagr. z rolą, 2 kom. bez bydła. W r. 1784 przeszły dobra w ręce Gorzeńskich-Ostrorogów. Rycinę wyobrażającą pałac w Ś. i opis jego zamieścił Tygodn. Ilustr. z 1868 r. (II, 28—9). *E. Cal.*

Śmiłowice 1.) al. *Smiełowice*, w 1557 r. *Smielowicze*, wś i fol., pow. włocławski, gm. i par. Śmiłowice, odl. 14 w. od Włocławka, posiadają kościół par. murowany, szkołę początkową, owczarnią, staranne gospodarstwo folwarczne. W 1827 r. było 4 dm., 64 mk. W 1878 r. fol. Ś. rozl. mr. 1148: gr. or. i ogr. mr. 975, łąk mr. 115, nieuż. mr. 58; bud. mur. 9, z drzewa 4; płodozm. 8 i 13-pol. Wś Ś. os. 93, mr. 462; wś Filipki os. 8, mr. 225. Kazimierz W. przenosi w 1347 r. wieś królew. Ś. z prawa polskiego na niemieckie, magdeburskie „quo civitas Brestensis est locata". Sprzedaje król sołtystwo w Ś. „Tilconi filio Johannis dicti Ornandi civi de Brest" za 60 grzyw. Sołtys będzie miał 4 łany wolne, cztery ogrody na łanach, plac na dom koło młyna królewskiego, karczmę, kowala, rzeźnika, szewca, tudzież młyn wolny z sadzawką. Będzie pobierał trzeci denar od kar sądowych. Na wyprawę wojenną ma wysyłać zbrojnego jeźdźca. Kmieciom osiadającym służy 10 lat wolności, poczem płacić będą 18 skotów czynszu (Kod. Mucz. Rz., II, 276). Król Władysław oddaje Ś. i inne wsi w zastaw za 1000 zł. węgier. Piotrowi z Oporowa w 1438 r. Władysław Warneńczyk ubezpiecza w 1443 r. na Ś. różne sumy pożyczone od Scibora, kaszt. włocławskiego. Trzyma je następnie w zastawie woj. brzeski Mikołaj, który zrzeka się dobrowolnie dóbr i pretensyi do króla, a wtedy w 1457 r. król Kazimierz nadaje takowe w posiadanie Janowi z Kościelca, podkom. dobrzyńskiemu (Kod. Mucz. Rz., II, 868, 888, 913). Według reg. pob. pow. brzeskiego z r. 1557—1566 we wsi Smielowicze starosta Gołubieński płacił od 34 i pół łan., 7 zagr., 8 kom., 4 rzem. (Pawiński, Wielkp., II, 8). Kościół i parafia istniały już 1639 r. Na miejsce drewnianego wzniesiono (od 1825 do 1862 r.) nowy murowany kościół. Majątek ten, jako królewszczyzna, zostawał długo w posiadaniu Kostków. Następnie przechodząc kolejno w rozmaite ręce, w ostatnich latach Rzeczypospolitej, przed okupacyą pruską, był w posiadaniu emfiteutycznem Dąbskich, płacił kwarty 1164 złp.; następnie Ś. przeszły w posiadanie Macieja von Walldorf-Wolickiego, komisarza cywilno-wojskowego. W r. 1797 darowany został generałowi von Bischofswerder, który sprzedał Ś. hr. Luettichau, od którego nabył je tenże Wolicki. Do Ś. należały wsi: Krukowo, Nakonowo, Wólka Nakonowska i Szadki. Obecnie jest to jeden z piękniejszych majątków w Kujawach, pod względem gleby ziemi i kultury. Zmarły przed kilku laty właściciel Gustaw Findeisen urządził piękny ogród owocowy i dziki, wzniósł dwór i budowle gospodarskie. Ś. paraf., dekan. włocławski (dawniej kowalski), 1385 dusz. Ś. gmina należy do sąd. gm. okr. III w Lubieniu, ma 25807 mr. obszaru i 6096 mk. 2.) **Ś.**, wś, pow. miechowski, gm. Gruszów, par. Brzesko Stare, leży przy drodze z Brzeska do Koszyc, niedaleko Wisły. W 1827 r. było 43 dm., 324 mk. W połowie XV w. Ś., wś w par. Bobin, własność Piotra Kmity h. Srzeniawa, miała łany km., karczmy, z których płacono dziesięcinę prebendzie św. Pankracego. Był także folw. (Długosz, L. B., II, 147). Według reg. pob. pow. krakowskiego w r. 1581 wś Ś., w par. Brzesko Stare, własność podskarbiego kor., miała 5 łan. km., 6 kom. z bydłem, 4 kom. bez bydła, 1 rzem., ¼ roli, 1 dudę (Pawiński, Małop., 443). *Br. Ch.*

Śmiłowice al. *Smiłowice*, niem. *Smilowitz*, wś, pow. i obw. sąd. cieszyński, na Szląsku astr., u płn. podnóża Beskidu Jabłonkowskiego, nad rz. Ropiczanką, 10 klm. na płd. od Cieszyna. Graniczy od płn. z Trzycieszem i Ropicą, od wsch. z Nieborami i Guttami, od płd. z Rzeką i Ropiczką, od zach. z Ligotą Kameralną. Wzdłuż wsch. granicy płynie pot. Nieborówka, dopł. Olszy, pot. zaś Ropiczanka wchodzi tu z obszaru Rzeki. W r. 1880 było 98 dm., 684 mk., z czego na przys. Rakowiec przypada 22 dm., 163 mk., na S. 76 dm., 521 mk. W ogólnej ludności było 67 kat., 614 prot., 3 żyd.; 674 Polaków, 4 Niem., 6 Czech.-szląz. Szkoła ludowa. Par. łac. w Trzycieszu. St. p. Ligota Kameralna. *Br. G.*

Śmiłowicze, mko i dobra nad rz. Wołmą, dopływ Swisłoczy, pow. ihumeński, przy gościńcu pocz. mińsko-ihumeńskim, o 38 w. od Mińska, 21 w. od st. dr. żelaz. lipawo-romeńskiej Maryna Górka a 27 w. od Ihumenia, w 2 okr. pol. i gm. Śmiłowicze. Mko ma 375 dm. drewnianych (352 w mieście i 22 na przedmieściu, zwanem Tatarską Słobodą), 1676 mk. (464 chrześcian, 222 mahomet. i 990 żydów), 2 szkółki parochialne męzką i żeńską, szpital, st. pocz., zarząd policyjny i gminny, sąd pokoju, meczet, 2 domy modlitwy żydowskie, fabrykę prostego sukna i kilkanaście małych garbarni tatarskich. Pomiędzy mieszkańcami znajduje się wielu zdolnych rzemieślników. Żydzi trudnią się drobnym handlem, kramarstwem, młynarstwem i ogrodnictwem. Cerkiew istniała tu od czasów niepamiętnych, atoli po pożogach wojennych w czasie panowania Jana Kazimierza, mianowicie w 1668 r., Maryan Ogiński, krajczy litew., ówczesny dziedzic S., fun-

dował tu nową cerkiew p. w. Wniebowzięcia i nadał jej włókę ziemi w uroczysku Sierkowszczyzna (ob. Arch. Sborn. Wil., t. III, str. 185—187). W 1483 r. Michał Ogiński wzniósł z drzewa nową świątynię, a w 1834 r. z gruntu ją odrestaurował ówczesny dziedzic Stanisław Moniuszko. Obecnie cerkiew posiada z dawnych zapisów 3 włóki ziemi; przeszło 2000 parafian. Po 1870 r. zbudowano nową cerkiew z muru, a nadto trzecią przerobiono z kościoła pomisyonarskiego. Gmina smiłowicka składa się z 14 okr. wiejskich (starostw), ma 572 osad, 3745 włościan płci męz., którym nadano 10647 dzies. ziemi. Okrąg policyjny smiłowski obejmuje gminy: Smiłowicze, Wierchmień, Hrebionkę, Klinek, Dukorę i Pereżyry. Niegdyś S. z przyległemi Dukarami stanowiły obszerne hrabstwo i wchodziły w skład dóbr baksztańskich, które w części przeszły na biskupów wileńskich, resztą zaś władali z kolei Kieżgajłowie, Sapiehowie, Zawiszowie i Ogińscy. W 1665 r. S. były podzielone pomiędzy Marcyanem Ogińskim, krajczym litew., i Krzysztofem Zawiszą, marszałkiem litew., wskutek czego bywały zatargi między właścicielami, a w dokumentach S. zwano wtedy Szachnowiczami (ob. Arch. Sbor. Wil., t. III, str. 186). Marcyan Ogiński, kanclerz lit., testamentem z d. 8 paździer. 1688 r. (znajdującym się w arch. Al. Jelskiego w Zamościu) zapisał S. siostrze swej Helenie Andrzejowej Zawiszynie, pisarzowej lit., i synowi jej Krzysztowi, ście mińskiemu, później jednak S. powrócił do Ogińskich. W 1767 r. Marcebella z Ogińskich Zawiszyna fundowała tu misyonarzy i wzniosła dla nich wspaniały o dwóch wieżach kościół murowany. Następnie superyor ks. Michał Grodzki założył przy kościele konwikt dla młodzieży szlacheckiej. Konwikt ten istniał do 1831 r., w którym skasowano misyonarzy a kościół zamieniono na parafialny (do 1870 r.). W kościele był cenny obraz św. Wincentego, pędzla Szymona Czechowicza, oraz groby rodziny Ogińskich i Moniuszków. Parafią katolicką smiłowicką, liczącą do 1600 wiernych i posiadającą kaplice w Dworcu i Ubielu, wcielono w części do Koroliszczewic, w większej zaś części do Ihumenia. W S. pozostała się kaplica na cmentarzu grzebalnym. Ostatnim dziedzicem S. z rodu Ogińskich był hetman Michał, który pędząc życie zbytkowne za granicą, zdał całkiem rządy hrabstwa smiłowickiego swym ulubieńcom: Stanisławowi Moniuszce i Franciszkowi Osztorpowi, i ci w 1791 r. stali się właścicielami jego fortuny (ob. *Dukora*). Moniuszko otrzymawszy przy podziale S., urządził swe dobra znakomicie i w mku osadzał rzemieślników. Pozostawił sześciu synów: Ignacego, Dominika, Józefa, Czesława, Kazimierza i Aleksandra, z których Kazimierz odziedziczywszy po ojcu S., założył w nich z wielkim kosztem ogród botaniczny i owocowy. Po Kazimierzu wziął S. brat jego Aleksander. Aleksander Moniuszko lubując się w architekturze i malarstwie zaczął budować piękny pałac w stylu włoskim, lecz nie dokończył i mury te dziń pozostały jako ruina w ogrodzie. Córka Aleksandra Paulina, poślubiona Leonowi Wańkowiczowi, marszałkowi pow. mińskiego, wniosła mu w posagu S. We dworze piękny księgozbiór po Moniuszkach, archiwa, tudzież wiele arcydzieł sztuki malarskiej, zebranych przez Aleksandra Moniuszkę. Między innemi znajduje się tu portret Adama Mickiewicza malowany przez Walentego Wańkowicza, przedstawiający poetę na Czatyrdahu, rozpowszechniony w miedziorytach. Dobra smiłowickie po wielu parcelacyach i podziałach dziś jeszcze wraz z fol. Horcza mają około 2000 mr., w żyznej glebie, lekko-szczerkowej, łąki wyborne; propinacye, młyny i place przynoszą przeszło 3000 rs.; gospodarstwo porządne. Opis pomieścił Tyg. Ilustrowany z 1873 r. (Nr 306). *A. Jel.*

Śmiłówka al. *Dobrzyca*, rzeczka, prawy dopływ rz. Radomki (Radomierzy), powstaje w kamieniołomach pod Szydłówkiem, płynie przez wś Smiłów, pod os. Jastrząb, Lipienicami, Kuźnią i uchodzi do Radomki pod Słowikowem, powyżej Przytyka. W Jastrzębiu tworzy staw.

Smiłowo al. *Smiełowo*, wś i fol. nad rzką Sierpienicą, pow. płocki, gm. Żągoty, par. Bonisław, odl. 21 w. od Płocka, ma 6 dm., 94 mk., 462 mr., w tem 46 mr. włośc. W 1827 r. 6 dm., 30 mk. Jest to dawna posiadłość bisk. płockich, wymieniona w akcie Konrada mazowieckiego. „Nicolaus de S.“, kanon. płocki, podpisał się na akcie z 1354 r. (Kod. Maz., 67).

Śmiłowskie 1.) *Huby*, Nazwa zbiorowa osad Emilienhof (Schmilau I) i Schlangenbruch (Schmilau II), pod Śmiłowem, w pow. chodzieskim. 2.) **Ś.** *Leśnictwo*, niem. *Schmilau*, w pow. chodzieskim, okr. dwor. Żelgniewo, poczta i st. dr. żel. w Pile.

Śmiły al. *Smiely*, wś i fol. nad jez. Karaśnią, pow. kolski gm. Izbica, par. Błenna, odl. od Koła 28 w.; wś ma 3 dm., 56 mk.; fol. 2 dm., 10 mk. W 1870 r. fol. S. rozl. mr. 314: gr. or. i ogr. mr. 231, łąk mr. 29, pastw. mr. 27, wody mr. 16, nieuż. mr. 11; bud. mur. 4, z drzewa 6; wody stanowią jezioro. Wieś Ś. os. 11, mr. 9.

Smirnowo 1.) sioło nad rzką Miczą, pow. ardatowski gub. niżegorodzkiej, o 20 w. od Ardatowa, ma 100 dm., 700 mk., z pomiędzy których około 300 zajmuje się wyłącznie wy-

plataniem łapci. 2.) **S.**, sioło nad stawem, pow. arzamaski gub. niżegorodzkiej, o 37 w. od Arzamassu, przy trakcie pocz. symbirskim, ma 212 dm., 1560 mk., cerkiew p. w. N. M. P. Kazańskiej z 1789 r., szkołę, targi tygodniowe.

Smixten, fol. dóbr pryw. Sallenen, w okr. i pow. hazenpockim, par. zakonno-hazenpocka (Kurlandya).

Śmiżany, niem. *Schmoegen*, węg. *Smizsan* al. *Szmizsan*, wś paraf. w hr. spiskiem, pow. hornadzki, na lew. brzegu Hornadu, przy dr. żel. bogumińsko-koszyckiej i gościńcu kieżmarsko-nowowiejskim, na płd.-zach. od Lewoczy 10 klm., a na zach. od Nowej Wsi Spiskiej. Wznies. 487 mt. npm. (szt. gen.). W r. 1880 było 149 dm., 1254 mk. słowak. Kościół rz.-kat. paraf. p. w. św. Krzyża, erekcyi niewiadomej. Istniał jednak już przed r. 1605. Metryki rozpoczynają się r. 1716. Wieś należy do dóbr hr. Csaky'ch. Według szem. dyec. spiskiej z r. 1878 było rz.-kat. w miejscu 1008, gr.-kat. 3, ewan. 122, nieun. 128, żyd. 25, razem 1286. Do par. należy wś Ilaszowce (rz.-kat. 511); w całej parafii 2023. Jest także kaplica p. w. św. Jana Nep. Ewangielicy należą do gm. ewan. w Nowej Wsi Spiskiej. Weber („Zipser Geschichts- und Zeitbilder") podaje, że S. były siedzibą wartowników psów gończych węgierskich królów. Bela IV zatwierdził r. 1254 nabycie pola od Sasów z wszelkimi prawami i przywilejami. Król Andrzej udzielił r. 1293 miastu S. wszelkich praw wolnych miast saskich na Spiżu. Huty żelazne. Należy do sądu pow. w Nowej Wsi Spiskiej, urz. podatk. w Lewoczy, st. pocz. Nowa Wieś Spiska. Obszar wynosi 8142 kwadr. sążni katastr. *Br. G.*

Smłodowo, ob. *Śniadowo*.

Smocz, rzeczka w pow. włodzimierskim, uchodząca do rz. Łuhy w Włodzimierzu.

Smocza, niem. *Schmaatz*, wś w Pomeranii, pow. słupski, par. kat. Słupsk.

Smocza dziura, grota w obr. gm. Poracza, w hr. spiskiem, pow. hornadzki. Ob. *Poracz*.

Smoczanka, potok, lewy, dopł. pot. Hołowczanki (ob.).

Smoczary, wś włośc., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., o 44 w. od Oszmiany a 11 w. od Dziewieniszek, 10 dm., 72 mk. katol. *A. T.*

Smoczka, os. i leśn. w obr. Wojsławia, w pow. mieleckim, przy drodze z Mielca do Kolbuszowej, 31 dm., 160 mk. *Br. G.*

Smoczy staw al. *Siarnicki staw*, węg. *Sarkany-tó*, staw tatrzański, na płd. stronie głównego grzbietu Tatr, w bocznej odnodze doliny Mięguszowieckiej, na płn. od stawu Popradzkiego, wśród głazów u płd. podnóża turni Wysokiej (2555 mt.). Wzn. 1880 mt. npm.

Smoczyn, os. leśn., pow. słupecki, gm. i par. Kazimierz, odl. od Słupcy 22 w., 1 dm., 4 mk.

Smodno, wś nad rz. Rybnicą, pow. kossowski, 22 klm. od Kossowa. Rz.-katol. i gr.-kat. par. Kossów Stary. Obszar dwor. 43 mr., włośc. 854 mr. W 1870 r. 774 mk.; w 1880 r. w gm. 691; rz.-kat. 85. Cerkiew gr.-kat. drewniana p. w. św. Joachima i Anny, wzniesiona w 1841 r., przyłączona do Kossowa Starego w 1820 r. Dusz gr.-kat. 630. Wś Kossów Stary była dawniej miastem, do którego wedle dokumentów należały jako przedmieścia wioski: Smodne, Moskalówka i Monasterzyska. Ks. Antoni Petruszewicz znalazł w monasterze „Drahomirui" na Bukowinie akt erekcyi par. Kossowa Starego z roku 1318, wydany przez kniazia „Litwy i Rusi" Świdrygiełłę. W dok. tym opisane są grunta należące wówczas do parochii. W cerkwi znajduje się ewangielia, na pierwszej stronie której znachodzi się następujący napis: „Matwij powróciwszy przez gród Kossów z niewoli stambulskiej, rodem z za Dniepru, ofiarował tę książkę, mianowicie św. ewangielią, na wieczne czasy do nowowystawionej cerkwi w Smodnej za odpuszczenie grzechów roku 1740 miesiąca Decembra 25, za czasu przewielebnego ojca Grzegorza Sawliun parocha". Koncentracya parochii Kossowa zarządzona została dekretem cyrkułu stanisławowskiego w 1806 r. „aby zaoszczędzić fundusz religijny". S. wchodzi w skład dóbr rządowych. *B. R.*

Smodyń, wś nad rz. Sożą, pow. rohaczewski. Przystań dla statków.

Smogorówka 1.) *Dolistowska*, wś, pow. białostocki, w 3 okr. pol., gm. Jaświłki, o 48 w. od Białegostoku. 2.) **S.** *Knyszyńska*, wś, tamże, o 48 w. od Białegostoku. 3.) **S.**, dobra, tamże.

Smogórsk, niem. *Smogorsken*, wś zaginiona nad praw. brzegiem Wisły, pow. toruński. Należała do komturstwa bierzgłowskiego, zawierała 13 włók czynsz. i 3 wolne sołeckie. Z posiadeł płacono 5 grzyw., za młyn 3 grzyw. i skojce, za przewóz 4 grzyw. Przewóz nic nie przynosił, ponieważ Toruńczanie utrzymywali własny statek, na którym piwo z Bydgoszczy sprowadzali, kiedy dawniej uskuteczniał to tutejszy przewóz. Wś tę nabyło miasto Toruń od Kazimierza IV. W 1598 r. został S. całkiem do Czarnowa wcielony, tak że i nazwa poszła w zapomnienie. Na początku XVIII w. zamierzano tu wystawić kościół dla Olędrów, ale tego nie wykonano. Sołectwo kupił farbiarz Michał Siebert z Torunia od rajcy miejskiego Moszyckiego (ob. Besch. von Thorn von Wernicke, str. 287). *Ks. Fr.*

Smogóry 1.) zaśc. nad rzką Niemenczą (dopł. Wilii), pow. wileński, w 1 okr. pol.,

gm. Niemenczyn, okr. wiejski Padziuny, o 6 w. od gminy a 27 w. od Wilna, ma 2 dm., 10 mk. katol.; należy do dóbr skarbowych Jęczmieniszki. 2.) **S.**, *Smogury*, wś i dobra nad potokiem, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Sołeczniki, okr. wiejski Kamionka, o 10 w. od gminy a 35 w. od Wilna. Fol. ma 1 dm., 27 mk. katol., wś zaś 6 dm. i 38 mk. t. n. wyzn. (w 1864 r. 35 dusz rewiz.; własność Balińskich). Niegdyś dzierżawa królewska. 3.) **S.**, ob. *Smagóry*. *J. Krz.*

Smogorzew 1.) al. *Smogorzewo*, wś i dwór, pow. krobski (Gostyń), o 6 klm. na wschód-płn. od Gostynia. Graniczy z Piaskami, Drzęczewem, Głogówkiem, Mszczyczynem, Grodnicą i Godurowem; par. Strzelce Wielkie, poczta i st. dr. żel. w Piaskach. Między r. 1305—1310 pisał się Jaśko z S.; r. 1310 wchodził S. w skład pow. ponieckiego; r. 1337 Mikołaj z Gostynia oddał S. i inne włości mieszczanom gostyńskim do osadzenia na prawie niemieckiem. W 1549 r. urodził się tu wierszopis Kacper Miaskowski, współdziedzic S., i umarł w r. 1622. W 1568 r. płacono fertony bisk. poznańskim z $2^1/_2$ łanów osiadłych; r. 1580 posiadał Maciej Krzyżanowski część S. z 3 łan. os., 3 zagrodn., 1 osadn., komorn. i rzemieślnikiem; r. 1775 dnia 6 maja Karol Koszutski, kaszt. szremski, dziedzic dóbr strzeleckich, nadał na zamku smogorzewskim statut miastu Piaski (Wuttke Staedt. d. L. Posen, 140). Około r. 1793 należał S. do Fab. Parczewskiego, później do Stanisława Błociszewskiego. Widok S. ze szczegółami odnoszącemi się do Kacpra Miaskowskiego zamieścił Tyg. Illustr. z 1864 r. (t. X, 308). Wś ma obecnie 41 dm., 287 mk. (218 kat., 29 prot.) i 202 ha (172 roli, 19 łąk). Dwór z leśnicz. Hyacentowo i folw. Talary tworzy okrąg dworski, mający 15 dm., 200 mk. (195 kat., 5 prot.) i 823 ha (421 roli, 86 łąk, 251 lasu); czysty doch. z ha roli 7·83, z ha łąk 21·15, z ha lasu 2·74 mrk; chów bydła i nabiał; właścicielką jest hr. Mycielska. 2.) **S.** al. *Smogorzewo*, folw. do Łabiszyna, pow. szubiński, na praw. brzegu Noteci, o $2^1/_2$ klm. na wschód-płn. od Łabiszyna (par. i poczta), st. dr. żel. na Chmielnikach; ma 5 dm., 121 mk. (114 kat., 7 prot.) i 438 ha (293 roli, 92 łąk, 18 lasu); właścicielem jest Leon hr. Skórzewski. W r. 1327 pisał się z S. Wincenty, sędzia włocławski; r. 1488 Piotr z Bnina, bisk. włocławski, zakładając kolegiatę w Kościelcu, przekazał mansyonarzom dziesięcinę z S. i innych włości. Między r. 1489 i 1583 należał S. do dziedziców Łabiszyna; w tym czasie było w S. $6^1/_2$ łanów osiadłych. 3.) **S.**, dok. *Smogorevo*, os. w r. 1295. Adam Skarga (z Urbanic wieluńskich) prawował się z arcyb. gnieźnieńskim o S. i Strzyżewo, przyległe wsi Godziesze (super Smogorevo et Strzezevo, ville dicte Godessevo adjacentibus). Godziesze leży na zachód od Iwanowic kaliskich, po prawym brzegu Prosny, a Strzyżew na północ od Mikształta, w pow. ostrzeszowskim, po lewym brzegu, o 2 mile od Godziesza (Kod. Wielkop., n. 735). *E. Cal.*

Smogorzewiec al. *Smogorzewice*, kol. i fol., pow. lipnowski, gm. Obrowo, par. Osiek, odl. o 31 w. od Lipna, ma 14 dm., 84 mk., 631 mr. w tem 193 włośc. Należały do dóbr Dzikowo.

Smogorzewo 1.) wś włośc., pow. włocławski, gm. Piaski, par. Zgłowiączka, odl. 20 w. od Włocławka, ma 92 mk., 653 mr. W 1827 r. było 14 dm., 133 mk. 2.) **S.** *Pańskie*, wś, fol. i dobra nad rzką Kamianką (dopł. Narwi), pow. pułtuski, gm. Nasielsk, par. Smogorzewo, odl. 14 w. od Pułtuska, posiada kościół par. drewniany. W 1827 r. jedna część miała 5 dm., 48 mk., druga 17 dm., 98 mk. Dobra S. Pańskie składały się w 1883 r. z fol.: S. Pańskie i Dąbrowa, rozl. mr. 847: gr. or. i ogr. mr. 402, łąk mr. 97, pastw. mr. 2, lasu mr. 324, nieuż. mr. 18; bud. mur. 7, z drzewa 22; las nieurządzony; cegielnia. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 47, mr. 140; wś Białe Błoto os. 9, mr. 61; wś Gatka os. 7, mr. 41; wś Dąbrowa os. 5, mr. 23. Przy erekcyi kościoła w Pokrzywnicy Dobiesław, bisk. płocki, nadał mu dziesięciny z S. (Kod. Maz., 87). Kościół tutejszy, niewiadomej erekcyi, jeszcze w XVII w. był filią par. Pokrzywnica. Obecny zbudowali dziedzice wsi Mokorscy. S. par., dek. pułtuski, 1000 dusz. *Br. Ch.*

Smogorzów 1.) wś i fol., pow. kozienicki, gm. Góra Puławska, par. Oleksów, odl. od Kozienic 26 w., ma 19 dm., 230 mk. W 1827 r. było 17 dm., 137 mk. W 1886 r. fol. S. rozl. mr. 73. Poprzednio należały wsi: wś S. os. 18, mr. 285; wś Żabianki os. 7, mr. 90; wś Kuroszów os. 15, mr. 224; wś Leokadyów os. 48, mr. 722; wś Anielin os. 20, mr. 385; wś Pająków os. 15, mr. 387. Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1508, Smogorzów, Żarnów, Byrdzana i inne, własność Gabryela Gniewosza, płaciły poboru 1 grzyw. 46 gr. S. Zawady i inne, własność Stan. Wąssowicza, płaciły poboru 3 grzyw. W r. 1569 Anna Gniewoszowa miała tu 5 łan., 2 komor. (Pawiński, Małop., 318, 475, 476). 2.) **S.**, wś i fol., pow. opoczyński, gm. Goździków, par. Smogorzów, odl. od Opoczna 20 w., posiada kościół par. murowany, szkołę początkową, 42 dm., 454 mk., dwa młyny wodne, pokłady rudy żelaznej i kamienia budulcowego. Dobra S. składały się w 1886 r. z fol.: S. i Karczówka, z nomenklatur: Krzesławice, Zawada, Gaj i Piasek, rozl. mr. 1361: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 462, łąk mr. 54, pastw. mr.

94, lasu mr. 386, nieuż. mr. 27; bud. mur. 12, z drzewa 14; płodozm. 18-pol.; las urządzony w kolei 80-letniej; fol. Karczówka gr. or. i ogr. mr. 213, łąk mr. 65, pastw. mr. 45, zarośli mr. 4, nieuż. mr. 11; bud. mur. 2, z drzewa 5. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 51, mr. 371; wś Krzesławice os. 19, mr. 421; wś Zawada os. 7, mr. 73; wś Gaj os. 5, mr. 116. Prawdopodobnie w tym S. dobywano steatyd, glinkę używaną w hutach szklanych, bardzo u nas rzadką. Wspomina o tem Niemcewicz, który widział bryłę steatydu w zbiorach mineralogicznych szkoły radomskiej (Podróże histor., 420). Piotr, arcyb. gnieźn., nadaje w 1176 r. klasztorowi sulejowskiemu dziesięciny z S. (Kod. Wielkp., 593). W 1234 r. papież Grzegorz IX potwierdza nadanie dochodów ze wsi „Smogorove“: przez Fulkona, arcyb. gnieź., klasztorowi w Sulejowie (Kod. Małop., II, 56). Wieś sama zdawna zostaje w posiadaniu Duninów. Przechował się akt działu z 1354 r, którym „Meczslao et Wladymirio filiis Wladimirii de Smogorow“ dostają się wsi: S., Sokolniki, Rusinów i Krzesłowice (Wola) (ib., III, 92). Za zasługi dziedzica królowa Elżbieta pozwala w 1374 r. przenieść te wsi na prawo niemieckie średzkie (ib., III, 282). Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1569 wś S., własność Wąsowiczów, miała $9^1/_2$ łan., 19 zagr. (Pawiński, Małop., 321). Starożytny kościół tutejszy założony został podobno w 1384 r. przez Bodzantę, arcyb. gnieźnieńskiego. Kilkakrotne przerabiania zatarły pierwotne cechy budowli. Ślady dawnej architektury przechowały się w prezbiteryum i zakrystyi. W 1766 r. Stefan Dunin Wąsowicz, dziedzic S., odnowił kościół. Opis i rysunek kościoła pomieścił „Tyg. Illustr.“ z 1873 r. (Nr. 305). S. par., dek. opoczyński (dawniej skrzyński), 1245 dusz. 3.) **S.**, wś i fol., pow. stopnicki, gm. Pęczelice, par. Stopnica (odl. 6 w.), leży przy drodze bitej ze Stopnicy do Buska, posiada gorzelnię, dwa młyny wodne, pokłady wapienia. W 1827 r. było 37 dm., 285 mk. Dobra S. składały się w 1885 r. z fol. S. i Konary al. Konradów rozl. mr. 1584: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 434, łąk mr. 16, pastw. mr. 50, lasu mr. 703; bud. mur. 9, z drzewa 6: fol. Konary al. Konradów, gr. or. i ogr. mr. 303, łąk mr. 17, pastw. mr. 61; bud. mur. 2, z drzewa 8; płodozm. 6 i 8-pol.; las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 64, mr. 285; wś Konary os. 18, mr. 127; wś Skotniki Małe os. 29, mr. 169. W połowie XV w. S., w par. Stobnica, własność Smogorzewskich h. Powała, miał łany kmiece z których płacono dziesięcinę snopową i konopną, wartości 6 grzyw. Z dwóch folw. rycerskich płacono dziesięcinę, wartości 10 grzyw., pleb. w Szczuczynie (Długosz, L. B., II, 442). Według reg. pob. pow. wiślickiego z r. 1579 wś S., własność kaszt. krakowskiego, miała 12 osad., 6 łan., 2 zagr., 3 biednych (Pawiński, Małop., 223). Wieś ta należała w XVII w. prawem zastawu do Łąckiej, z domu Romiszowskiej, wdowy, którą poślubił Jan Chryzostom Pasek. Przez jakiś czas mieszkał w S. ((1670 i 1671 r.) a posiadał tę wioskę przez 20 lat. *Br. Ch.*

Smogorzów, niem. *Schmograu*, 1359 r. *Smogerow*, 1353 r. *Smograu*, wś i domena rząd., pow. namysłowski, par. katol. w miejscu, ewang. Kowalowice, leży w pobliżu granicy w. ks. poznańskiego a około 3 mil od granicy królestwa polskiego. Wieś ma 79 budyn., 674 mk. (339 ewang., 3 żyd.), obszar większej posiadł. 11 budyn., 184 mk. (106 ewan.). Ludność polska. Leśnictwo rząd. należy do nadleśnictwa namysłowskiego. W 1842 r. było w ogóle 629 mk., w tem 207 katol. S. posiada starożytny kościół parafialny z kamienia i szkołę katolicką. Jest to osada bardzo dawna jak o tem świadczą wykopywane tu urny w znacznej ilości, tudzież tradycya ludowa o smoku, który tu miał przebywać. Pokazują dotąd smoczą jaskinię, smoczą drogę. S. miał być wedle tradycyi pierwszym ogniskiem chrześcijaństwa na Szląsku i pierwszą stolicą biskupią, kościół zaś tutejszy pierwszą świątynią chrześciańską tej prowincyi. Wedle Długosza, podającego niepotwierdzone przez inne świadectwa szczegóły, pierwszy biskup smogorzewski Gotfryd zarządzał dyeceżyą lat 17 i pochowany został w miejscowym kościele. Następcą jego był Urban († 1005), pochowany w S. a według innej tradycyi w Ryczowie. Z kolei wymienia Długosz Klemensa i Luciliusza jako bisk. smogorzowskich. Przez jakiś czas miała być przeniesiona siedziba biskupia do Byczyny (po drugiej stronie pasma wyniosłości stanowiących wododział Odry i Warty). Pobyt biskupów w S. zostaje prawdopodobnie w związku z reakcyą pogańską po śmierci Mieczysława II i zajęciem Wrocławia przez Brzetysława czeskiego (1039—1054). Biskupstwo to utworzone około 1000 r., było pierwotnie sufraganią arcyb. gnieźnieńskiego. Biskupi szląscy przenieśli swą siedzibę do wzrastającego wtedy Wrocławia. Kazimierz I miał ułatwić to przez nowe uposażenie katedry i biskupstwa. Szereg bisk. wrocławskich rozpoczyna Hieronim (1053 r.). Około 1850 r. znaleziono pod murami kościoła krzyże mosiężne, jakie zwykle noszą biskupi. W 1854 r. pożar zniszczył starożytny kościołek, ocalał tylko sklep grobowy a w nim głowy pochowanych tu biskupów. Kościół odbudowano po 1856 r. ze składek. Na dzwonach i pieczęci kościoła

znajduje św. Jerzy, walczący ze smokiem. Ztąd mogły powstać podania o smoku. S. par., dek. rychtalski, w 1869 r. miała 528 katol. i 1324 ewang. Świeżo ogłoszony został drukiem zabytek wielkiej wagi dla pierwotnych dziejów biskupstwa wrocławskiego: „Liber fundationis episc. vratisl." z XIV w. (Cod. diplom. Silesiae, t. XIV, Wrocław, 1889), poprzedzony obszernym wstępem uczonych wydawców H. Markgrafa i J. W. Schulte'go.

Smogorzyno, ob. *Smęgorzyn*.

Smogulec, majętność z kośc. paraf. i okr. dwor., w pow. wągrowieckim, dek. kcyńskim, na Pałukach, na praw. brzegu strugi Smogulec kiej (dopł. Noteci), o 10 klm. na płn. od Gołańczy, w okolicy wzgórzystej, wzn. na na połdniu do 136 mt. npm., na wschodzie i zachodzie 103 mt., ku północy 66 mt.; par., szkoła i poczta w miejscu, st. dr. żel. w Osieku (Netzthal) o 10 klm.; ma 10 dm., cegielnię, gorzelnię, 2 młyny wodne, 192 mk. i 2940 ha (691·32 roli, 217·58 łąk, 149·02 past., 1830·40 lasu, 51·42 nieuż. i 1·12 wody); tucz bydła. Ordynacya smogulecka, utworzona d. 16 marca 1861 r., obejmuje klucz smogulecki (3493 ha), własność Bohdana Franciszka hr. Hutten Czapskiego. W r. 1335 w Poznaniu d. 23 list. król Kazimierz pozwolił Wierzbięcie z S., podkom. poznań., założyć tu miasto na prawie niemieckiem. Za arcyb. Łaskiego uchodził S. za miasto; regestra pobor. z XVI w. wykazują go między osadami wiejskiemi. Wierzbięta ze S. był stronnikiem Domarata z Pierzchna, kaszt. poznań., i czynny brał udział w zaburzeniach r. 1383. On to zapewne prawował się w r. 1389 z Andrzejem z Gryżyny kościańskiej (Akta gr. pozn.). W r. 1478 odbyły się działy majętności złożonej z osad: Nowawieś, S., Żarczyn i Turzyn (Ak. gr. kcyńskie). W r. 1577 było w S. 6 ślad. osiadł. i 2 zagr.; w 1579 r. 10 ślad., 3 zagr., 2 rzem. i młyn. W 1722 r. pisała się z S. Apolinara Tuczyńska, kasztelanowa gnieźn.; około r. 1793 składały klucz smogulecki: Chojna, Chawłodno, Gołańcz, Jeziorki, Krzyżanki, Nowawieś, Potulin i S. Dziedzicem był Maksymilian Mielżyński, w. pisarz kor.; później przeszły dobra w ręce Czarneckich. Na obszarze S. wykopują popielnice. O $4^1/_2$ klm. ku płn., w nizinach nadnoteckich, znajdują się szczątki zamczyska. Kościół p. w. św. Katarzyny istniał już przed r. 1415; w miejsce starego wystawił Marcin Smogulecki około 1618 r. nowy, z cegły, z wysoką wieżą i oddrzwiami marmurowemi. Par., liczącą 1690 dusz, składają: Chwaliszewo, Dobieszewo, Gromadno, Laskownica, Ludwikowo, Mieczkowo, Miejski Młyn (Mejsker Muehle), Mostki, Nowawieś (dawniej Mokra Wieś i Chlewiska), Parkowo, Skoczka, Słupowa, Słupówka, Słupowskie Huby, S., Smogulecka Wieś, Szluza Gromadzka i Zamczysko. Za arcyb. Łaskiego należał do par. młyn Piekłów. Szkoły paraf. znajdują się w Laskowicy i S. Okr. dworski składa się z osad: Budki, Leśniczówka, Jeleń, Miejski Młyn, Mostki, Parkowo, Prostkowo, Smolarnia i Zamczysko; ma 24 dm., 406 mk. (399 kat., 7 prot.) i 3201 ha (854 roli, 233 łąk, 1840 lasu); czysty doch. z ha roli 7·44, z ha łąk 10·97, z ha lasu 3·52 mrk. *E. Cal.*

Smogulecka struga, lewy dopływ Noteci, powstaje na łąkach krzepiszyńskich, o 2 klm. na płd.-wschód od Kcyni, na granicy pow. wągrowieckiego i szubińskiego; płynie od wschodu ku zachodowi na Radzimin, gdzie przecina trakt kcyńsko-wągrowiecki i odgranicza wspomnione powiaty na przestrzeni $1^1/_2$ klm., mija Głogowiniec, okop panigrodzki, Rozpętek, Słupów, Chwaliszewo i Smogulec; pod hubami Słupowskiemi wchodzi do pow. wągrowieckiego, który, od Prostkowa do ujścia swego (na przestrzeni $3^1/_2$ klm.) rozgranicza z pow. chodzieskim; pędzi młyny: Skoczka, Miejski Młyn i Prostkowo; przyjmuje z lew. brzegu wodocieki panigrodzkie i dobieszewskie, a z prawego pot. Grocholiński i dwa strumienie od Siernik i od Iwna. Poniżej Smogulca wydobywa się z wąwozów, wśród których toczy swe wody i łąkami smogulec kiemi (wzn. 66 mt. npm.) zdąża do Noteci. Uchodzi przy karczmie Jaktorowskiej, o 8 klm. na płd. od Wyrzyska; ujście wzn. 51 mt. npm. Długość około 26 klm. *E. Cal.*

Smogulecka Wieś, urzęd. *Smogulsdorf*, wś i fol., pow. szubiński, o 10 klm. na zach.-płn. od Kcyni i tyleż ku płn. od Gołańczy. Graniczy z Smogulcem, Laskownicą i Chwaliszewem; par. i poczta w Smogulcu, st. dr. żel. w Osieku (Netzthal) o 10 klm. i w Kcyni (Exin). S. istniała już przed r. 1483 (Akta gr. kcyńskie); w r. 1577—1618 było tu 11 ślad. osiadł., 4 odn., 6 zagr. i 2 rzeźników; przy schyłku zeszłego stulecia należała do Mielżyńskich, później do Czarneckich. Wieś z młynem Chwaliszewskim tworzy okr. wiejski, mający 27 dym., 262 mk. (240 kat., 22 prot.) i 266 ha (167 roli, 30 łąk, 9 lasu). Fol. z Laskownicą (8 dm., 66 mk.) i Wygodą (1 dm., 12 mk.) tworzy okrąg dworski, mający 20 dm., 253 mk. i 1445 ha (485 roli, 169 łąk, 679 lasu). *E. Cal.*

Smoiłówka, wś należąca w XVIII w. do dóbr Czechowce na Wołyniu ks. Wiszniowieckich.

Smok 1.) os. leśn., pow. sieradzki, gm. i par. Klonowo, odl. od Sieradza 33 w. 2.) **S.** *Sagaje*, os., pow. ostrowski, gm. i par. Poręba.

Smok, łąka pod Zelgoszczą, pow. starogardzki.

Smokorwancinia, zaśc., pow. nowoale-

ksandrowski, w 4 okr. pol., o 84 w. od Nowoaleksandrowska.

Smokowo, mylnie *Sznekowo* (ob. t. I, 86), dziś *Balbinowo*, wś, pow. drysieński, ze st. dr. żel. dynebursko-witebskiej, 90 dusz męz., 376 dzies. ziemi dwor. Własność niegdyś Wiktora Zaborowskiego, który w 1811 r. fundował tu kaplicę. Następnie S. otrzymało nazwę Balbinowo od imienia właścicielki Balbiny z Nitosławskich Swołyńskiej, po bezpotomnem zejściu której drogą spadku przeszła do Nitosławskich. *A. K. Ł.*

Smokowo al. *Wyręby*, niem. *Smukowo*, wybud. do Zgorzałego, pow. kartuski, st. p. Stężyca. W 1885 r. 3 dm., 21 mk. W pobliżu góra t. n. *Ks. Fr.*

Smol, zaśc. nad bezim. dopł. Łuży, pow. borysowski, w 2 okr. łohojskim, gm. Hlewin, ma 2 osady; miejscowość odosobniona, grunta lekkie. *A. Jel.*

Smolacze, białorus. *Smolaczy*, wś nad rz. Wołką, lewym dopł. Morocza, pow. słucki, w 1 okr. pol. starobińskim, gm. Wyzna, 16 osad; grunta lekkie, łąk błotnych dużo.

Smolaki, okolica pryw., pow. lidzki, w 1 okr. pol., o 13 w. od Lidy, 2 dm., 16 mk.

Smolana Wola, wś, pow. pułtuski, gm. i par. Zegrze. W 1827 r. 5 dm., 49 mk.

Smolańce, dobra nad rz. Łukomką, pow. lepelski, w 2 okr. pol., gm. Smolańce, 33 w. od Lepla a 2 w. od mka Czasznik (poczta i tel.), połączone telefonem z Iwańskiem i osadą fabr. Skiną (o 1 w.), mają 6409 dzies. ziemi dwors.; własność Wincentego Wołodkowicza. Miejsce to pamiętne jest potyczką, stoczoną w 1812 r. pomiędzy wojskami ruskiemi a francuzkiemi. Do dóbr tych należą attynencye. mko Czaszniki i folw.: Rohanowicze, Zosin, Charakowo, Sierebry, Kotorsy i Michałowo; dawniej także: Ostaszew (dziś Przeborowskiego), Kazanówka (dziś Adamkowiczów) i Sielec (Ciechanowieckiego). Przed uwłaszczeniem do dóbr należały wsi: Prymaczyn, Wyszkowicze, Wiedren Rożanowo, Wiedren Brylowo, Leluki, Bojary, Dubiniec, Maryńcy, Jazwa i Borowo, w ogóle 223 dm. i 3561 dzies. Włościanie wnieśli 77,716 rs. 12 kop. wykupu za wydzieloną im ziemię. S., niegdyś attynencya obszernego hrabstwa czasznickiego, były w XVI w. własnością Janusza i Krystyny z Sokolińskich Kiszków, wwodów połockich; w 1633 r. nabył je wraz z Czasznikami Lew Sapieha, wwoda wileński, za 200,000 złp., synowie zaś jego Jan Stanisław, marszałek lit., i Leon, pisarz lit., sprzedali Adamowi Kazanowskiemu, marszałkowi nadworn. lit., który w dobrach założył mko Kazanówkę (dziś własność Adamkowiczów). Następnie Kazanowski ustępuje S. żonie swej Elżbiecie ze Służków 2-do voto Radziejowskiej, podkancl. koron., po bezpotomnym jej zgonie około 1644 r. przechodzą do jej sukcesorów: Zygmunta, chorąż. lit., Józefa, kaszt. wileńskiego i hetmana poln. lit. i Dominika Michała, wwdy połockiego, Słuszków oraz Konstancyi Denhoffowej; od 1685 do 1719 r. własność Konstancyi z Podbereskich Słuszczyny, wwdziny połockiej, dalej od 1719 r. Konstancyi z Podbereskich 1-mo voto Zamoyskiej, 2-do Potockiej, od 1731 r. Jerzego i Konstancyi z Podbereskich Potockich, następnie Józefa i Pelagii z Potockich, Eustachego i Maryana Potockich oraz Katarzyny hr. Kossakowskiej; 1746—1768 r. Stanisława i Anny z Czosnowskich Łopatów Bykowskich, strażników poln. lit., od 1768 r. Michała Łopaty Bykowskiego, oboźnego lit., od 1785 r. staje się własnością Michała i Katarzyny z Galimskich Wołodkowiczów, ststów hajeńskich i do dziś dnia pozostaje nieprzerwanie w posiadaniu tej rodziny. Gmina składa się z pięciu okręgów wiejskich (starostw): smolanieckiego, olszańskiego, wedryńskiego, bojarskiego i dubinieckiego, ma 297 chat i 984 dusz.

Smolaninowo, sioło nad rzką Jerczykiem, pow. starobielski gub. charkowskiej, o 50 w. na płd.-zach. od Starobielska, ma 196 dm., 1350 mk., cerkiew.

Smolaniszki, wś włośc. nad rz. Wilią, pow. wileński, w 1 okr. pol., o 7 w. od Wilna, 4 dm., 46 mk. kat.

Smolanka 1.) pow. nowomiński, gm. Łukowiec, par. Jeruzal. 2.) **S.,** wś i fol., pow. łukowski, gm. Krasuse, par. Trzebieszów, odl. 10 w. od Łukowa, ma 25 dm., 162 mk. W 1884 r. fol. S. rozl. mr. 649: gr. or. i ogr. mr. 472, łąk mr. 29, past. mr. 7, lasu mr. 131, nieuż. mr. 10; bud. z drzewa 12; las nieurządzony. Wś S. os. 12, mr. 126.

Smolanka 1.) rzeczka w pow. wileńskim, przepływa pod zaśc. Fedorówka. 2.) **S.,** mała bagnista rzeczka w pow. borysowskim, uchodząca od praw. brzegu do jez. Pelik, uformowanego z rozlewu Berezyny. Ma początek za wsią Borowlany, przyjmuje w siebie z prawej strony rzkę Moszkę. Płynie w kierunku wschodnim lesistemi moczarami około 5 w. 3.) **S.,** rzeczka w pow. borysowskim, wypływa z błot w płd.-wschod. stronie jez. Dambrzeżyckiego i płynie początkowo pod nazwą rz. Wielkiej, potem zwracając się na płd. przybiera nazwę Smolanki i wreszcie pod nazwą Lipy przepływa jez. Wiazyk i uchodzi do Berezyny od lew. brzegu. Na mapach błędnie wykazano ujście S. al. Lipy do Berezyny powyżej ujścia rz. Mraja; w błąd wprowadzało jez. Olchowe, które w miejscu, gdzie pokazano ujście rz. Lipy do Berezyny, łączy się z tą ostatnią, ale nie ma żadnej styczności ze S. al. Lipą, rzeczywiste ujście której le-

ży o $^1/_2$ w. poniżej od jez. Olchowego. S. płynie 21 w. przez nieprzebyte lasy i błota, brzegi ma nizkie, porośnięte gęstą łozą lub trzciną. W niektórych miejscach S. rozszerza się, w innych zaś prawie niknie, formując trzęsawiska. Dno koryta twarde, kredowe, dolina porośnięta przeważnie olbrzymią olszyną. Lasy te latem są niedostępne z powodu trzęsawisk. Po obu stronach S. ciągną się błota, pokryte mchem i porosłe karłowatą sośniną. Wody tej równiny spływają za pośrednictwem rz. Smolanki i Pieszczanki do Berezyny; Wielkiej zaś i Kurby do Dźwiny. *T. S.*

Smolanka 1.) wś włośc. nad rzką Kantusią, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Kucewicze, okr. wiejski Giniewce, o 3 w. od gminy a 26 w. od Oszmiany, ma 4 dm., 8 mk. praw. i 25 kat. (w 1864 r. 15 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Denapol. 2.) **S.**, karczma przy rzeczce Smolance, pow. wileński, w 5 okr. pol., o 16 w. od Wilna, 1 dm., 9 mk. żydów. 3.) **S.**, karczma, pow. wileński, w 5 okr. pol., o 42 w. od Wilna, 1 dm., 6 mk. żydów. 4.) **S.**, zaśc., pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Rudomino, okr. wiejski Szkodziski, o 6 w. od gminy, 5 dusz rewiz.; należy do dóbr skarb. Jarmoliszki. 5.) **S.**, uroczysko w dobrach Orniany, pow. wileński. 6.) **S.**, zaśc., pow. ihumeński, w 1 okr. pol., par. kat. Uzda, gm. Pereszewska-Słoboda, przy gośc. wojenno-komunikacyjnym pomiędzy Pereszewem i Dołhiniczami; miejscowość dość leśna, grunta szczerkowe. 7.) **S.** al. *Holewica*, *Hołowica*, wś nad rz. Nienacz, pow. rzeczycki, w 3 okr. pol. wasilewickim, gm. Dudzicze, ma 9 osad; miejscowość głucha. 8.) **S.**, wś, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Kamionka, o 7 w. od Sokółki. 9.) **S.**, ob. *Smielanka*. *J. Krz.—A. Jel.*

Smolanka 1.) wś skarbowa u źródeł rz. Perejmy (Sarażynki), dopł. Sawranki, pow. bałcki, okr. pol. Krute, gm. Perejma (o 17 w.), par. kat. Kodyma, sąd Aleksandrówka, ma 135 osad, 1147 mk., 1337 dzies. ziemi włośc., 61 dzies. cerkiewnej; cerkiew z 1781 r. ma 1506 parafian. Wś ta należała do klucza budciańskiego (budzciańskiego), w skład którego wchodziły: Budcie (Budzcie), Francuzka, Nedełkowa, Serby i S. Nadany w 1816 r. na 50 lat ks. Ypsylantemu, który ustąpił praw swoich Lipińskiemu. 2.) **S.**, karczma, pow. lityński, par. Nowy Konstantynów, przy trakcie powiatowym z Latyczowa do Lityna, między wsiami Werbką a Rossochowatą.

Smolanka al. *Weresocz*, rzeczka w gub. czernihowskiej, lewy dopływ Desny (lewego dopł. Dniepru).

Smolanka, sioło nad rzką t. n., pow. nieżyński gub. czernihowskiej, o 50 w. od Nieżyna, ma 255 dm., 1531 mk.

Smolanka 1.) potok, ma źródło u płd. podnóża Łysej Góry (659 mt.), na obszarze Starej Soli, w pow. staromiejskim, w lesie Lewardzkim; płynie na wschód popod Sasy, wólkę starosolską podąża wschodnią stroną gościńca starowolskiego przez obszar Strzelbic, a wszedłszy do Smolnicy, poniżej wsi wpada do Jabłonki, dopływu Dniestru. Długa 8 klm. 2.) **S.**, potok, wypływa w Trościańcu Wielkim, pow. brodzkim, ze wschod. pochyłości wzgórza Obydry (395 mt.); przepływa wś Trościaniec, zrasza płd.-zach. obszar Załoziec, gdzie tworzy rozległe stawisko, a w Reniowie wpada do Seretu z praw. brzegu. Długi 10 klm. Dno namuliste. *Br. G.*

Smolanka z *Cezarówką*, wś, pow. tarnopolski, o 3 klm. od Baworowa (poczta i par. rz.-kat.), o 9·8 klm. od Mikuliniec. Obszar dwor. 1063, włośc. 397 mr. W 1870 r. 409 mk.; w 1880 r. w gm. 373, na obszarze dwor. 103, razem 476; r.-kat. 42, gr.-kat. (par. Proszowa) 356; szkoła filialna i kasa pożycz. gm. z kapit. 355 złr. Właściciel posiadł. dwors. Władysław hr. Baworowski. *B. R.*

Smolańskie, rozległe błoto, w pow. berezowskim i nieżyńskim gub. czernihowskiej, długie do 40 a szerokie przeszło 2 w., zarosłe jest krzakami. Zaczyna się pod wsią Stodoły i ciągnie się pod słobodę Rożdestwienską. Wypływa z niego rzka Smolanka.

Smolany 1.) wś, pow. mławski, gmina Szczepkowo, par. Janowiec Kościelny, odl. 25 w. od Mławy, ma 32 dm., 253 mk., 739 mr. Posterunek straży pogranicznej. 2.) **S.**, wś, pow. suwalski, gm. i par. Sejwy, odl. od Suwałk 22 w., posiada kościół murowany poklasztorny, szkołę początkową ogólną, 40 dm., 323 mk. W 1827 r. 7 dm., 69 mk. Kościół i klasztor reformatów erygował tu 1839 r. Michał de Haberfeld Haberman. 3.) **S.** *Dąb*, wś, pow. sejneński, gm. i par. Krasnopol, odl. od Sejn 11 w., ma 5 dm., 20 mk. W 1827 r. 1 dm., 16 mk. 4.) **S.** *Piec*, pow. maryampolski, gm. Antonowo, par. Pilwiszki, odl. od Maryampola 20 w., 1 dm., 17 mk. 5) **S.** *Serski Las*, os., pow. augustowski, gm. i par. Szczebro Olszanka, odl. od Augustowa 15 w. 6.) **S.** *Żardawy*, wś, pow. mławski, gm. Szczepkowo, par. Janowiec, ma 20 dm., 226 mk. (drobnej szlachty), 868 mr. (780 mr. roli). *Br. Ch.*

Smolany 1.) wś i kol., pow. prużański, w 1 okr. pol , gm. Nikitycze, o 8 w. od Prużany, 21 w. od Sielca a 175 w. od Grodna. Jest tu zarząd gminy Nikitycze. Należy do dóbr Linowa, wchodzących niegdyś w skład ekonomii prużańskiej, sprzedanych następnie Trębickiemu. 2.) **S.**, mko nad rzką Dernówką, pow. orszański, w 2 okr. pol., o 25 w. od Orszy, przy drodze handl. ze Szkłowa do Witebska, ma 452 dm. drewn. (55 należy do

chrześcian, 197 do żydów), 2315 mk. (239 praw., 6 kat., 1 ew. i 2069 żyd.), 55 sklepów, 4 cerkwie (1 murow.), kościół kat. murow., synagoga drewn. i 4 domy modlitwy żydowskie; szkoła ludowa, ambulatoryum, 3 nieznaczne targi. Kościół kat. p. w. Wniebowzięcia N. Maryi P., filialny par. orszańskiej, z muru wzniesiony przez ks. Sanguszkę. Na miejscowym cmentarzu pochowany jest Tomasz Zan. S. istniały już w XV w. i były dziedzictwem Bielskich. W 1501 r. król Aleksander dał S. al. Smolniany w dożywocie żonie swej Helenie Iwanównie, po jej zaś śmierci król Zygmunt w 1522 r. nadał je ks. Konstantemu Ostrogskiemu. Następnie król Zygmunt August darował S. kn. Kurbskiemu, który wkrótce zamienił je z Sanguszką na Kowel. Później miała tu przez pewien czas przebywać królowa Bona, ślady zamku której, zburzonego przez wojska ruskie w czasie wojny szwedzkiej w 1708 r., znajdują się w pobliżu kościoła katol. W 1678 r. S. otrzymały prawo miejskie; w dwa lata później (1680 r.) Konstancya Teodora Sapieżanka, żona ks. Hieronima Sanguszki, założyła tu klasztor dominikanów. Obecnie własność Titowych. 3.) **S.**, wś nad Dźwiną, pow. wieliski; bród. *J. Krz.*

Smolany-Piec, 1.) białoruskie *Smalanaja-Piecz*, pow. ihumeński, w 1 okr. pol. i par. kat. Uzda, gm. Mohilna; grunta lekkie. Istnieje tu piec do pędzenia smoły z karczów sosnowych. 2.) **S. P.**, wś, pow. białostocki, w 1 okr. pol., gm. Dojlidy, o 6 w. od Białegostoku. *A. Jel.*

Smolany Piec al. *Bulkowskie* (ob. *Bulkowskie*). Lustracya ststwa puckiego z r. 1678 pisze: „Bywał tam piec smolany, teraz tam mieszkają Jakub Rąbca, poddany, z żoną, dzieci ma sześcioro, daje fl. 6. Mikołaj Rzepa z żoną ma dzieci czworo, daje czynszu fl. 6“ (ob. str. 17 rękop. w Peplinie). *Ks. Fr.*

Smolany Sadek, uroczysko, pow. prużański, w 4 okr. pol., gm. Masiewo, o 74 w. od Prużany.

Smolarka, wś włośc., pow. włocławski, gm. Śmiłowice, par. Włocławek, ma 22 dm., 77 mr.

Smolarnia 1.) os. leś., pow. gostyński, gm. Skrzany, par. Trąbki. Dwa piece do pędzenia smoły i terpentyny, 3 dm., 102 mk. 2.) **S.**, pow. gostyński, gm. i par. Gostynin. 3.) **S.**, os. rząd., pow. gostyński, gm. Rataje, par. Gostynin. 4.) **S.** *Łącka*, pow. gostyński, gm. Łąck, par. Gombin. 5.) **S.** *Niedźwiedź*, pow. gostyński, gm. i por. Duninów. 6.) **S.**, os., pow. łęczycki, gm. Piaskowice, par. Parzęczew, odl. od Łęczycy 13 w., 1 dm., 6 mk. 7.) **S.**, os., pow. kolski, gm. Sompolno, par. Mąkolno, odl. od Koła 19 w., 1 dm., 16 mk. 8.) **S.**, pow. kolski, gm. Sompolno, par. Lubstówek. 9.) **S.**, pow. kolski, gm. Budzisław Kolski, par. Dęby Szlacheckie. 10.) **S.** *Lubstowska*, kol. nad strum. Brodek, pow. kolski, gm. Sompolno, par. Lubstówek, odl. od Koła 19 w., ma 12 dm., 73 mk. 11.) **S.** *Licheńska*, os., pow. koniński, gm. Gosławice, par. Morzysław. 12.) **S.** *Rudzicka*, pow. koniński, gm. Gosławice, parafia Morzysław. 13.) **S.**, os., pow. koniński, gm. i par. Kramsk, odl. od Konina 18 w., 1 dm., 4 mk. 14.) **S.**, os., pow. koniński, gm. i par. Tuliszków, ma 4 dm., 38 mk. W 1827 r. 2 dm., 14 mk. Wyrabiano tu dawniej smołę. 15.) **S.**, os. leś., pow. koniński. gm. Piorunów, par. Rusocice, odl. od Konina 13 w. 16.) **S.**, kol., pow. wieluński, gm. Skrzynki, par. Kraszewice, odl. 42 w. od Wielunia, ma 13 dm., 111 mk. W 1827 r. 4 dm., 35 mk. 17.) **S.**, os. leś., pow. wieluński, gm. Radoszewice, par. Ossyaków, odl. od Wielunia 15 w., 1 dm., 3 mk. 18.) **S.**, pow. wieluński, gm. i par. Siemkowice. 19.) **S.**, os., pow. kaliski, gm. Zbiersk, par. Wróblew, odl. od Kalisza 27 w., 1 dm., 4 mk. 20.) **S.**, os., pow. łaski, gm. Dłutów, ma 11 dm., 46 mk., 10 mr. dwor. 21.) **S.**, pow. piotrkowski, gm. Kluki. 22.) **S.**, pow. piotrkowski, gm. Podolin, 2 dm., 24 mk., 600 mr. dwor. 23.) **S.**, pow. nowoaleksandryjski, gm. i par. Rybitwy. 24.) **S.**, pow. lubelski, gm. i par. Mełgiew. 25.) **S.**, os., pow. bielski, gm. Sidorki, par. Biała. 26.) **S.**, os., pow. bielski, gm. Lubienka, par. Łomazy. 27.) **S.**, os., pow. konstantynowski, gm. Bohukały, par. Pratulin, 1 dm., 3 mk. 28.) **S.**, pow. konstantynowski, gm. Swory, par. Huszlew, ma 5 dm., 24 mk., 67 mr. 29.) **S.**, pow. konstantynowski, gm. Zakanale, par. Janów. 30.) **S.**, pow. pułtuski, gm. i par. Nasielsk. 31.) **S.** *Rumunek*, pow. pułtuski, gm. i par. Obryte. *Br. Ch.*

Smolarnia 1.) fol. rząd., pow. oszmiański, w 2 okr. pol., o 29 w. od Oszmiany, 1 dm., 9 mk. katol. 2.) **S.**, zaśc. prywat., pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 16 w. od m. Wilejki, przy b. dr. pocztowej z Mołodeczna do Wilejki, 1 dm., 5 mk. żydów. 3.) **S.**, uroczysko, pow. grodzieński, w 4 okr. pol., gm. Kamionka, o 54 w. od Grodna.

Smolarnia, karczma przy Hermanowicach, na obszarze Bulowic, pow. bialski. *Br. G.*

Smolarnia 1.) niem. *Theerofen*, leśniczówka, pow. bukowski (Lutomyśl), należy do nadleśnictwa Bolewickiego. 2.) **S.**, niem. *Theerofen*, os. i okr. wiejski, pow. czarnkowski, nad płd. kończyną jez. Stradomskiego, o 7 klm. od Trzcianki (par., poczta i st. dr. żel.); ma 63 dm., 470 mk. W skład okr. wchodzą Gunterowo i Rychlik; cały okrąg ma 67 dm., 319 mk. (2 katol., 317 prot.) i 386 ha (171

roli, 34 łąk, 86 lasu). 3.) **S.**, niem. *Keilchensee*, leśniczówka, w pow. międzychodzkim (Skwirzyna), okr. dworski Świniary. 4.) **S.**, niem. *Theerofen*, os. leśna, pow. międzyrzecki, okr. dwor. Łomnica; 1 dm.,35 mk. 5.) **S.**, niem. *Theerschwelerei*, leśnicz. do Dąbrówki, w pow. międzyrzeckim. 6.) **S.**, leśnicz., w pow. szamotulskim, w nadleśn. Biezdrowskim (Hundeshagen). 7.) **S.**, pow. szubiński, par. Słupy, w okolicy Szubina. 8.) **S.**, smolarnia, pow. wągrowiecki, pod Smogulcem. 9.) **S.**, ob. *Smolniki*. *E. Cal.*

Smolarnia, pow. prądnicki, ob. *Dziedzice.*

Smolary, zaśc. nad bezim. dopł. Łoszy. pow. ihumeński, w 1 okr. pol. i par. katol. Uzda, gm. Pereszewska Słoboda, ma 4 osady; grunta lekkie. *A. Jel.*

Smolary, wś i dobra, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Ziembin, przy gośc. z mka Ziembina do Mściża, o 45 w. od Borysowa. Dobra smolarskie składają się z S. i Towianki, pierwsze mają 3457 mr., Towianka zaś 1625, razem 5082 mr., z których w S. pod lasami, przeważnie sosnowemi, 2628·39 mr., polem ornem 660·60 mr., łąkami 134·94 mr.; cały zaś obszar Towianki leży pod lasami i błotami. Gleba w S. piaszczysta i kamienista, około wsi Klundziówki i folw. Kajetanowa gliniasta, powierzchnia górzysta, gdyż tu przechodzą wzgórza Mrajskie, które południowo-wschodnią gałęzią pod nazwaniem gór Turzych zapełniają obszar dóbr smolarskich. S. niegdyś były własnością Chreptowiczów i należały do dóbr ziembińskich i chołopienickich. W 1781 r. Joachim Litawor Chreptowicz, podkanclerzy w. lit:, wskutek zapadłej exdywizyi dobra S. sprzedał na wieczne czasy za 27000 złp. Janowi i Bogumile z Podbereskich Baczyżmalskim, regentostwu mińskim, do potomków których do dziś należą. Do S. należał dawniej fol. Chełmówka, trzymany na prawie zastawnem przez Cydzika od Chreptowicza. Dwór S. w malowniczej miejscowości, na lewym brzegu rz. Omściża, na której jest młyn, a na drugim brzegu osada z 8 chat złożona, zamieszkała przez rzemieślników. Przy S., na praw. brzegu Omściża, wznoszą się góry: Święta-Jańska i Święto-Krzyzka, na szczycie pierwszej zbudowana kaplica, w której figura św. Jana rzeźbiona z drzewa, na drugiej Chrystus na krzyżu. Dawniej w d. 25 lipca i na Boże Ciało odbywała się uroczystość w kościołku smolarskim z procesyą na te góry. O wiorstę na północ od S. leżą malownicze góry Turze, na jednej z których, niedaleko źródła rz. Studzionki, znajduje się olbrzymi kamień zwany Kniaziem, mający 15 łokci obwodu, a 3 łokcie wysokości po nad ziemią. Podług podania ludowego podczas krwawej bitwy w dawnych czasach jakiś książę zginął w tem miejscu. Do dóbr S. należą: folw. Kajetanów, założony przez Kajetana Baczyżmalskiego, zaśc. Zaremby, Boropole i wieś Klundziówka, Boży-Dar i Towianka czyli Wiazyk. *T. S.*

Smolary, wś nad błotami rz. Turyi, pow. włodzimierski, na płn. od Włodzimierza a na płn.-wschód od sioła Chwałkowo.

Smolary 1.) fol. do Wojnowa, pow. bydgoski, o 14 klm. na płd.-zach. od Koronowa, przy trakcie z Bydgoszczy do Sępolna; par. Dąbrówka (Neuheim), poczta w Małem Sitnie (Wilhelmsort), st. dr. żel. w Strzelewie o 8 klm.; 2 dm., 27 mk. 2.) **S.**, os., pow. chodzieski, pod Szamocinem; par. katol. Margonin, par. prot. i poczta w Szamocinie, st. dr. żel. w Białośliwiu (Weissenhoehe) o 7 1/2 klm.; 35 dm., 298 mk. (236 kat., 47 prot., 15 żyd.) i 329 ha (165 roli, 79 łąk). Druga część S. (13 dm., 170 mk.) wchodzi w skład okr. dwor. Szamocin. 3.) **S.**, fol. do Kruchowa, pow. mogilnicki, o 8 1/2 klm. na płn.-zach. od Trzemeszna (st. dr. żel.); par. Strzyżewo Kościelne, poczta w Gościeszynie; ma 6 dm., 71 mk. (29 kat., 42 prot.) i 224 ha (207 roli, 4 łąk). 4.) **S.**, przedmieście Rogoźna, pow. obornicki; 4 dm., 46 mk. 5.) **S.**, fol., pow. obornicki, o 7 klm. od Skok, na wschod. wybrzeżu jez. Gać; par. Goślina Długa, okr. dwor. Sławica, poczta w Skokach; 4 dm., 39 mk. 6.) **S.**, holendry, pow. obornicki, o 4 1/5 klm. ku zach. od Skok, graniczą z Potrzanowem; par. i poczta w Skokach, st. dr. żel. w Rogoźnie o 12 klm.; mają 24 dm., 196 mk. (19 kat., 177 prot.) i 321 ha (243 roli, 54 łąk, 5 lasu). 7.) **S.**, ob. *Smolarz.* 8.) **S.**, wś i fol., pow. wągrowiecki, tuż pod Gołańczą (par. i poczta), st. dr. żel. w Wapnie o 12 klm. i Kcyni. Wś ma 22 dm., 182 mk. (163 kat., 19 prot.) i 215 ha (183 roli, 17 łąk). Fol. ma 434·37 ha (351·58 roli, 34·75 łąk, 27·04 pastw., 18·19 nieuż., 2·81 wody); właścicielem jest Bogdan hr. Czapski. Najnowszy spis gmin i okr. wykazuje S. w okr. dwor. Gołańcz-Smolary, razem z Bogdanowem, Krzyżankami i Potulinem. Cały okrąg ma 21 dm., 416 mk. (369 kat., 47 prot.) i 1724 ha (1311 roli, 167 łąk, 31 lasu). 9.) **S.**, ob. *Smolarze.* *E. Cal.*

Smolary, niem. *Ober* i *Unter-Theerofen*, wś, pow. wałecki, nad Plitnicą, naprzeciw ujścia Samborki, na płd.-zach. od Jastrowia (st. pocz. i par. kat.), ma 370 ha (246 lasu, 13 łąk, 33 roli). W 1885 r. 7 dm., 11 dym., 56 mk., 3 kat., 53 ew. Schmitt (Gesch. des Dt. Croner Kr., str. 228) przypuszcza, że jest to wykazany w lustr. z r. 1660 Poterzywnik (ob. Pow. wałecki w XVI w. przez Calliera, str. 49). *Kś. Fr.*

Smolarz al. *Smolary*, młyn, pow. obornicki, nad Golnicą (dopł. Wełny), o 9 klm. na płn.-

wschód od Obornik; par. i poczta Ludomy, okr. dwor. Dąbrówka.

Smolarze 1.) pustk., pow. wieluński, gm. Mierzyce, par. Siemkowice, odl. od Wielunia 20 w., ma 8 dm. Ob. *Krzeczów*. 2.) **S**, os. karcz., pow. częstochowski, gm. Popów, par. Wąsosz, 1 dm., 4 mk., 15 mr. dwor. W 1827 r. było dwie osady t. n., jedna miała 3 dm., 11 mk., druga 3 dm, 17 mk. 3.) **S.**, pow. łomżyński, gm. Chlebiotki, par. Wizna.

Smolarze al. *Smolary*, os., pow. ostrzeszowski, o 8 klm. na zachód od Ostrzeszowa; par. Kobylagóra, okr. wiejski Szklarka Myślniewska, poczta i st. dr. żel. w Ostrzeszowie (Schildberg); 14 dm., 100 mk.

Smolarze, ob. *Pechern*.

Smolarzyny, wś, pow. łańcucki, w równinie piaszczystej, pokrytej sosnowemi borami, na lew. brzegu Wisłoka. Granicę stanowi od zach. pot. Łukszański, od wschodu pot. Żołyński, na płn. Żołyń i Potok. Pięknie utrzymane sosnowe lasy są pełne zwierzyny. Wś ma 104 dm. na obszarze więk. pos. i piękne zabudowania zarządu lasów klucza łańcuckiego, tudzież 546 mk., 533 rz.-kat. i 13 izr. Pos. więk. (majorat hr. Romana Potockiego) składa się z 11 mr. roli, 14 mr. łąk i ogr., 38 mr. pastw. i 469 mr. lasu; pos. mn. ma 540 mr. roli, 47 mr. łąk, 69 mr. past. i 49 mr. lasu. Gleba nie urodzajna, piaski zmieszane z humusem obsiewane łubinem. *Mac.*

Smolatyn, uroczysko, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 5 okr. pol., gm. Wierzchowicze, o 49 w. od Brześcia.

Smolawa, sioło nad dopł. Styru, pow. dubieński, na płn.-zachód od Beresteczka i na płd.-wschód od mka Horochowa (w pow. włodzimierskim).

Smoląg, niem. *Smolong*, dobra ryc nad Węgiermucą, pow. starogardzki, st. pocz. i par. kat. Bobowo (o 2 klm.); st. kol. Starogard. Ze Smolążkiem obejmuje 578 ha (21 lasu, 120 łąk, 296 roli). W 1885 r. 11 dm., 30 dym., 133 mk., 115 kat., 18 ew. (Smolążek 29 mk. i 3 dm.); pokłady torfowe, gorzelnia parowa. Właścicielem w 1858 r. był Tuchołka, w Smolążku zaś Tschirner. Podług taryfy z r. 1648 płaciła tu p. Biedrzycka od 6 włók fol., 4 ogr. 7 fl. 2 gr. (ob. Rocz. T. P. N. w Pozn., 1871, 174). S. należał wówczas do pow. tczewsko-gdańskiego. R. 1710 dawał S. mesznego 3 kor. żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 116). Wizyt. Rybińskiego z r. 1780 opiewa, że S., własność Michała Tuchołki, liczył 50 mk. kat. (str. 324). Przed Biedrzyckimi posiadali S. Czapscy. Dokument z r. 1567 podaje granice między S. a posiadłościami cystersów w Peplinie: Najpierwej jest narożnik, gdzie się czworakie dobra schodzą, t. j. Brixa (może Bobischbrueck), Jabłowo, Smoląg, a z drugiej strony dobra Peplińskie; stąd Węgiermuca w górę rzeki między Smolągiem i dobrami Peplińskiemi aż do Smoląskiego stawu; dalej w górę rów, który się nazywa rów wąski, aż do Piotrowego jez. albo Piotrówka, który rów dzieli połowę jez. Smoląskiego i drugą połowę Peplińskiego. Potem z Piotrowego jez. do drugiego rowu, który się nazywa szeroki rów, który rów przed się idący, idzie mimo jeziora nazwanego Kellersee (Sklepowe jez.), które do Smoląga należy, a na ostatku ten szeroki rów wpada w Brzezieński rów; dalej rów Brzezieński w górę aż do jez. Brzeźno, od Brzeźna przy brzegu w górę aż do narożnika czworakich dóbr, Peplina, Grabowa, Bobowa i Smoląga. Item od narożnika tego ciągnie się granicą między dobrami Bobowo i Smoląg pod górami na dół, stąd aż do drogi, która idzie z Nowejcerkwi ku Bobowu przy wywyższonym kamieniu. Potem na dół idąc od kamienia aż do kopca, który jest narożnikiem między Bobowem, Dąbrowem, Jabłowem i Smolągiem; od pomienionego narożnika między Smolągiem i Jabłowem aż do niektórych lip (?), w których są krzyże; stąd aż do wielkiego dębu, który także znaczony był. Od tego dębu idzie granica na 2 dęby, które stoją na końcu długiego mostu, stąd od końca tego mostu poprzek do sosny, która także jest naznaczona, ale teraz się obaliła, gdzie się Jabłowo i Smoląg obija; od tej sosny aż do narożnika, który się przy Węgiermucy, jak wyżej wspomniano, kończy (ob. Acta Granicialia bonorum clavis Pelplinensis, manuskrypt w Peplinie, 20). *Ks. Fr.*

Smolążek, dawniej *Smoląg Klasztorny*, niemiec. *Smolonschek*, fol. do Smoląga, pow. starogardzki, st. p. i par. kat. Bobowo, obejmuje 38·3 ha roli or. i ogr., 53·87 łąk, 51·06 past., 102 wody. S. był dawniej własnością cystersów w Peplinie, leżał na zachod. krańcu dóbr peplińskich, tylko Węgiermucą przedzielony od Smoląga. R. 1418 przyłączył opat Piotr Honigfeld do S. os. Bobowski Most (Bobischobrueck), którą przed laty sprzedał prawem chełm. trzem braciom Błażejowi, Michałowi i Jankowi (Jenichino). Zdaje się z pierwszego i trzeciego imienia chrzestnego utworzyły się z czasem dwie nazwy familijne Bładków i Gieńczów, które licznie jeszcze dziś znachodzą się w bobowskiej parafii. Obszaru było w Bobowskim Moście 3 włóki i 6 mr.; opat nabył go kupnem. Tegoż roku zadzierżawił konwent „tę sztukę roli, którą zowią Smoląg, do Bielawskiego fol. należącą“ pani Zofii Biedrzyckiej na dalsze trzy lata. „Miasto czynszu będzie Jej Mość na każdy rok cały mórg drew z swojego lasu płaciła“. Owczarze jej nie mieli palić chróstu na bie-

lawskiem polu pod kasatą kontraktu. Gdyby konwent po tej arendzie myślał nadal puścić Bielawki, miało Biedrzyckiej służyć prawo pierwszeństwa między zgłaszającymi się (ob. Opactwo pelplińskie, p. kś. Kujota, str. 377). R. 1650 został powyższy kontrakt dosłownie powtórzony, ale już na imię Jana Biedrzyckiego, syna Zofii (ob. tamże). *Kś. Fr.*

Smolciszki, dobra, pow. wiłkomierski, gm. Wiżuny, par. Leluny, o 29 w. od Wilkomierza; własność Bortkiewiczów. Należały niegdyś do klucza Owanta.

Smolczyce, fol., pow. nowogródzki, o 1 milę od Nowogródka, ma 11 włók, dość dawne dziedzictwo Wereszczaków; młyny wodne, propinacye, grunta wyborne. *A. Jel.*

Smolczyńce, w dokum. *Smalczyki*, wś nad bezim. dopł. Gniłego Tykicza, uchodzącym pod wsią Murzyńce, pow. zwinogródzki, w 3 okr. pol., gm. i par. kat. Łysianka (o 8 w.), przy drodze z Łysianki do Zwinogródki (o 16 w.), ma 920 mk. Podług Pochilewicza w 1863 r. było tu 846 mk. praw. i 12 kat. Cerkiew Pokrowska, drewniana, wzniesiona w 1758 r., na miejsce dawniejszej z 1700 r., uposażona jest 43 dzies. ziemi. Do par. praw. należy wś Gojżałówka (odl. o 3 w.). S. należą do klucza olchowieckiego hr. Potockich, dawniej zaś do dóbr Lisianka (ob. V, 304).

Smoldzyn (niem.), ob. *Smołdziny*.

Smolechowo, fol., i *Smolechówko*, fol., pow. pułtuski, gm. Gołębie, par. Klukowo, odl. 26 w. od Pułtuska. W 1827 r. 12 dm., 148 mk. W 1877 r. fol. S. rozl. mr. 403: gr. or i ogr. mr. 341, łąk mr. 17, lasu mr. 32, zarośli mr. 9, nieuż. mr. 5; bud. drewn. 7. Fol. Smolechówko, w r. 1879 oddzielony od dóbr Smolechowo, rozl. mr. 182: gr. or. i ogr. mr. 167, łąk mr. 11, nieuż. mr. 4; bud. drewn. 4.

Smolechy, wś i fol., pow. ostrowski, gm. i par. Jasiennica, odl. 8 w. od Ostrowia, posiada wiatrak. W 1827 r. 10 dm., 79 mk. Fol. S., w 1872 r. oddzielony od dóbr Jasiennica, rozl. mr. 250: gr. or. i ogr. mr. 164, łąk mr. 15, past. mr. 52, lasu mr. 12, nieuż mr. 7; bud. mur. 2, drewn. 9; płodozm. 9-polowy; pokłady torfu. *A. Pal.*

Smolecie, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 99 w. od Nowoaleksandrowska.

Smoleń 1.) wś, fol. i ruiny zamku, pow. olkuski, gm. Pilica, par. Strzegowa, leży przy drodze z Pilicy do Wolbromia, w wyniosłem położeniu; poblizka góra ma 1540 st. wzn. Ruiny zamku, piękny ogród i malownicze położenie, 40 os., 293 mk. W 1827 r. 32 dm., 194 mk. W 1876 r. fol. rozl. mr. 691: gr. or. i ogr. mr. 248, past. mr. 2, lasu mr. 396, nieużyt. mr. 45; bud. mur. 1, drewn. 6; las nieurządzony, pokłady kamienia wapiennego. Wś S. os. 40, mr. 409. W 1877 r. nabył tu folw. Leon Epstein (od Hubickich) i wcielił do dóbr Pilica. S. wchodził podobno w skład dóbr Ogrodzieniec (ob.), których właściciel Seweryn Bonar miał wystawić (a może przebudował tylko) tutejszy zamek. Składał się on z trzech części. Dwie dolne przypierały do skalistej ściany góry, na której zboczu były wzniesione, trzecia mieściła się powyżej na samym szczycie. Według reg. pob. pow. krakowskiego z r. 1490 wś S. miała 4 łany. W r. 1581 wś S., w par. Pilica, własność Padniowskiego, miała 9 łan. km., $^1/_2$ roli, 1 kom. z bydł. (Pawiński, Małop., 81, 434). W drugiej połowie XVIII w. istniała tu fabryka szrutu. Niedaleko S. znajduje się jaskinia, zwana Zegar, jak powiada lud dla tego, że w niej „na Boże Narodzenie o północy zegar godziny wydzwania". Opis i widok S. podał Tyg. Illustr. (1877 r., t. IV, 263). 2.) **S.,** okolica szlach., pow. przasnyski, gm. Chojnowo, par. Węgra, odl. 7 w. od Pułtuska. W obrębie jej leżą: a) *S.-Brzęczki*, wś, ma 3 dm., 22 mk., 68 mr. W 1827 r. 5 dm., 31 mk. b) *S.-Daćbogi*, wś, 3 dm., 26 mk., 44 mr. W 1827 r. 3 dm., 18 mk. c) *S.-Poluby*, wś, 13 dm., 127 mk., 450 mr. (120 mr. nieuż.). W 1827 r. 13 dm., 79 mk. d) *S.-Suwino*, wś, 3 dm., 25 mk., 70 mr. e) *S.-Trzcianka*, wś, 12 dm., 118 mk., 123 mr. użytk. i 290 mr. nieużytków. *Br. Ch.*

Smoleń, fol. na obszarze Przewrotnego, pow. rzeszowski, niedaleko pot. Młynówki, dopł. Zyzogi. *Br. G.*

Smolenica, wś, pow. prużański, blizko granic pow. wołkowyskiego i słonimskiego, przy drodze z Prużany do Różany; niepodana w spisie urzędowym.

Smoleniec, wś, pow. słupecki, gm. Trąbczyn, par. Zagórów, odl. od Słupcy 22 w., ma 7 dm. Por. *Koszelewska Łąka.*

Smoleniki, wś, pow. kowieński, w 2 okr. pol., o 50 w. od Kowna.

Smoleniszki, zaśc. nad rzką Łoszą, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Szumsk, okr. wiejski i dobra Sidorowiczów (w 1864 r.) Kiemiany, o 6 w. od gminy a 27 w. od Wilna, ma 1 dm., 10 mk. kat. (w 1864 r. 3 dusze rewiz.).

Smolenniki, wś nad rz. Brodnicą, lewym dopł. Szczary, pow. słucki, w 2 okr. pol. kleckim, gm. Niedźwiedzica, 15 osad; grunta urodzajne, łąki dobre, miejscowość lekko falista.

Smoleńsk, fol., pow. brzeziński, gm. i par. Dobra, ma 2 dm., 35 mk., 91 mr.

Smoleńsk, mto główne gub. smoleńskiej, pod 54° 47′ płn. szer. a 49° 43′ wsch. dłg., leży na obu brzegach rz. Dniepru, przy przecięciu się dróg żel. orłowsko-witebskiej i moskiewsko-brzeskiej, wzniesione 254 stóp nad poziom rzeki a do 1000 st. npm., odległe jest o 710 w. od Petersburga, 392 w. od Moskwy

a 842 w. od Warszawy. Właściwe mto, opasane starożytnym murem z basztami, znajduje się na lewym, wyniosłym brzegu Dniepru, mającego tu 310 mt. szerokości i na wiosnę tylko spławnego, w miejscowości wyniosłej, przerzniętej głębokiemi wąwozami, w skutek czego posiada ulice krzywe i wiele miejsc pustych, w części tylko zajętych przez ogrody. Miasto otaczają słobody (przedmieścia): Swirska, Bogosławska, Raczewka, Ilińska (Sołdacka) i Nikolska (Oficerska). Przedmieścia te oddzielone są od właściwego miasta parowami, na dnie których sączą się płytkie rzeczułki: Czuryłówka i Raczewka. Na prawym, płaskim brzegu Dniepru, rozłożone jest u podnóża góry Pokrowskiej obszerne handlowe przedmieście Zadnieprowie al. Strona Petersburska. Na przedmieściu tem znajdują się dworce obu dróg żelaznych, szpital wojskowy i miejski, dwa więzienia i główny rynek. Połączone jest ono z właściwem miastem za pomocą mostu drewnianego. Właściwe miasto otoczone zostało w 1596—1600 r. murem, ciągnącym się na przestrzeni 5 w. i 80 saż., wysokim do 7 a szerokim do $2^1/_2$ sażeni, uwieńczonym 36, częścią czworokątnemi, częścią okrągłemi wieżami, z których obecnie tylko 11 ocalało. Również i same mury uległy ruinie i w wielu miejscach zostały rozebrane. Do miasta prowadzą trzy bramy: Dnieprowska, przypierająca prawie do mostu, Nikolska i Błagowieszczeńska (Mołochowska). Od bramy Dnieprowskiej, z cudownym obrazem N. M. P. Smoleńskiej, przeprowadzoną została stromo w górę główna ulica, przy której znajduje się okazały sobór, monaster Troicki i cerkiew św. Dymitra. Ulica ta dochodzi do bramy Mołochowskiej, po za którą zaczyna się szosa do Rosławia. Przy szosie tej znajduje się kościół i cmentarz katolicki. Od cerkwi Dymitriewskiej zbacza się z ulicy Błagowieszczeńskiej na ulicę Kiroczną, przy której wznosi się kościół ewangielicki. Przy końcu tej ulicy znajduje się ulubione miejsce spacerowe mieszkańców S., tak zw. Błonie, stanowiące ogromny czworobok, ocieniony staremi drzewami, w pośrodku którego wzniesiono pomnik kompozytorowi Glince, Smoleńszczaninowi. Błonie otaczają gmachy prawie wszystkich biur rządowych, teatr, resursa, szkoła realna i dom gubernatorski. Po za Błoniem znajduje się piękny gmach gimnazyum klasycznego, dalej zaś plac musztry, zwany Marsowem polem, na którem wystawiony został pomnik spiżowy na pamiątkę 1812 r. Po za Marsowem polem znajdują się okopy, usypane w 1611 r. przez Polaków na miejsce zrobionego wyłomu w murze, zwane do dziś „Korolewskaja krepost'". Wewnątrz tych okopów i na wałach urządzonym został ogród miejski. Podług jednodniowego spisu dokonanego d. 11 paźdz. 1881 r. S. ma 2163 dm., 256 placów próżnych, 34 cerkwi, 2 monastery męskie i 1 żeński, kościół katol., kościół ewang., 55 magazynów, 365 sklepów i 33890 mk. (19579 męz., w tej liczbie 4128 wojska. i 14311 kob.). Podług wyznania było: 28924 praw., 1572 kat. (468 kob.), 383 ew., 2933 żyd., 55 machom. i 23 innych wyznań; podług zaś stanów: 4694 szlachty, 1506 stanu duchow., 307 obywateli honor., 608 kupców, 10292 mieszczan, 8192 włościan, 8291 innych stanów. W 1600 r. w mieście (bez fortecy) było do 8000 dm. i około 80000 mk.; w 1787 r. do 2000 dm., 12000 mk., 15 cerkwi (10 murow.), 2 monastery; w 1867 r. 2149 dm. (177 murow.), 22977 mk. (12574 męż.), 35 cerkwi (33 murow.), 3 monastery, 364 sklepów (159 mur.), szpital miejski z oddziałem dla chorych umysłowych, szpital wojskowy. W 1870 r. było tu 11 zakładów naukowych z 1120 uczniami (309 dziewcząt), mianowicie: gimnazyum klasyczne męskie (379 uczniów), szkoła powiat. (102 ucz.), kursa pedagogiczne przy szkole powiat. (19 ucz.), seminaryum duchowne prawosł. (265 ucz.), szkoła duchowna (200 ucz.), gimnazyum żeńskie (131 ucz.), szkoła duchowna żeńska (51 ucz.), ochrona (104 dziew.), 2 szkoły cerkiewne (37 chłop. i 13 dziew.) i szkoła ludowa (9 chłop. i 10 dziew.). Miasto zajmuje 876 dzies. al. 2,102,400 saż. kwadr.; własność miejską stanowi 4289 dz. ziemi, 4 domy i 30 sklepów. Dochody miejskie w 1869 r. wynosiły 31579 rs. W 1876 r. dochód wynosił 58813 rs., rozchód zaś 60108 rs. Z pomiędzy cerkwi najważniejszym jest sobór pod wez. Wniebowzięcia N. Maryi P., wzniesiony w 1676 r. (budowę ukończono w 1772 r.) na miejsce pochodzącego z 1101 r. a wysadzonego w powietrze w 1611 r., z cudownym obrazem Bogarodzicy, malowanym podług podania przez św. Łukasza i przywiezionym w 1046 r. przez Annę, córkę cesarza greckiego Konstantyna a żonę ks. czernihowskiego Wsiewołoda Jarosławowicza. Z innych cerkwi zasługują na uwagę: św. Piotra i Pawła, wzniesiona w 1146 r., św. Jana Ewang. z 1160—1181 r. i św. Michała Archan. z 1180 r. Kościół katol. p. w. Narodzenia N. M. P., z muru wzniesiony został w 1838 r. kosztem parafian (ob. Tygod. Illustr. z 1870 r., Nr. 148). Parafia katol., dekan. klimowicko-mścisławskiego, ma 1509 wiernych. Dawniej były tu klasztory: dominikanów, bernardynów i misyonarzy a za czasów Władysława IV. i Jana Kazimierza kolegium jezuickie. S. leży w okolicy niezbyt urodzajnej i dla tego zarówno pod względem handlowym jak przemysłowym niewielkie ma znaczenie. Handel ogranicza

się na zaspokojeniu potrzeb miejscowych i tylko nieliczni kupcy wywożą do Rygi zboże oraz siemię lniane i konopne, zakupywane w granicach gubernii. Dorocznie odbywają się dwa jarmarki (na Wniebowstąpienie i na św. Mikołaja d. 6 grudnia), obrót na których wynosi zaledwo 8—10000 rs. Również i targi, odprawiane co tydzień w środy, piątki i niedziele, nie odznaczają się ożywieniem. Przemysł rękodzielniczy zaspakaja tylko potrzeby klas uboższych, bogatsi bowiem zaopatrują się zwykle we wszelkie wyroby w Moskwie. W 1881 r. było w S. w ogóle 3981, w 1869 r. zaś tylko 1871 rzemieślników, w tej liczbie: 677 majstrów, 674 uczniów i 520 robotników. Przemysł fabryczny słabo reprezentowany, chociaż w ostatnich czasach pomyślniej się rozwija. W 1849 r. było w S. tylko 11 fabryk, produkujących za 13610 rs., w 1857 r. liczba ich wzrosła do 49, z produkcyą na 67000 rs., w 1878 r. zaś istniało 54 fabryk, zatrudniających 397 robotników i produkujących za 148728 rs.

Historya. S. należy do najdawniejszych miast ruskich, pewne bowiem wzmianki o nim odnoszą się do IX w. Podług kroniki Nestora był on w tym czasie stolicą Krzywiczan, plemienia siedzącego na wierzchowinach Wołgi, Dźwiny i Dniepru. Prawdopodobnie w tym czasie S. grał ważną rolę pod względem ekonomicznym, leżał bowiem na drodze od Waragów do Grecyi. Po przywołaniu przez Słonim ks. waragskich, w czem, jak się zdaje, S. nie brał żadnego udziału, zostawał jeszcze czas pewien niezależnem. Dopiero w 882 r. stanął pod S. Oleg i nieznalazłszy oporu, polecił mieszkańcom uznać za władcę małoletniego Igora. Poczem w ciągu przeszło stulecia kroniki ruskie milczą zupełnie o S., jeden tylko Konstanty Porfirogeneta w tym czasie wzmiankuje o stosunkach handlowych Smoleńska z Carogrodem. Od pierwszej ćwierci XI w. S. otrzymuje własnych książąt; w. ks. Jarosław I, przy podziale państwa swego pomiędzy synami, nadał S. ks. Wiaczesławowi, zmarłemu w 3 lata po śmierci ojca (w 1057 r.). Dzielnicę smoleńską w tym czasie stanowiła nie tylko dzisiejsza gub. smoleńska, lecz także i przyległe części gubernii witebskiej, pskowskiej, moskiewskiej i kałuskiej. Po Wiaczesławie otrzymał S. Igor Jarosławowicz a po jego śmierci (1059 r.) brat jego Światosław, ks. czernihowski, w 1077 r. zaś Włodzimierz Monomach, który po objęciu w.-książęcej dzielnicy kijowskiej, nadał S. synom swoim Wiaczesławowi i Hlebowi. W 1125 r. otrzymuje dzielnicę smoleńską ks. Rościsław, syn w. ks. kijowskiego Mścisława, protoplasta udzielnych ks. smoleńskich, od których poszli w następstwie ks. jarosławscy, wiaziemscy i inni. W XIII w. S. prowadził ożywiony handel z Rygą i Gotlandyą, jak widać z umowy zawartej w 1288 r. Handel ten nie ustawał i potem, choć upadło polityczne znaczenie S. w skutek powstania ks. włodzimiersko-zaleskiego. Pod koniec XIII w. rozpoczyna się wpływ Litwy na losy ks. smoleńskiego. W połowie XIV w. ks. smoleńscy faktycznie hołdowali już Litwie i tak: w 1368 i 1370 r. ks. smoleński Światosław uczestniczył w wyprawach Olgierda na Moskwę; w 1386 r. Litwini siłą osadzili na tronie książęcym Jerzego Światosławowicza. W 1395 r. Witold zajął S. i ustanowił w nim swoich namiestników. Niebawem jednak w 1401 r. ks. Jerzy, wspierany przez teścia swego Olega, ks. riazańskiego, odzyskał miasto, które w r. 1403 Witold zajął czasowo i osadził w niem starostę z załogą litewską. Smoleńszczanie niejednokrotnie usiłowali wydobyć się z pod władzy litewskiej; w 1440 r. po zabiciu w. ks. Zygmunta powstali przeciwko nowo obranemu w. ks. Kazimierzowi i powołali na tron początkowo ks. Dorohobuskiego a następnie ks. Jerzego Mścisławskiego. Ale w. ks. Kazimierz w 1441 r. zdobył S. W 1449 r. w. ks. moskiewski Wasili Ciemny zawarł umowę z w. ks. litew. Kazimierzem, mocą której zrzekł się na zawsze S. i ziemi smoleńskiej. Nie zważając jednak na tę umowę pomiędzy Litwą a w. ks. moskiewskimi wynikały częste walki o władanie nad miastem. W 1500 r. w. ks. Iwan Wasilewicz obległ S., odparty jednak został przez Jerzego Paca i Mikołaja Sołohuba; w 1514 r. mieszczanie, za namową Michała Hlińskiego poddali się w. ks. Wasilowi Iwanowiczowi, który na prośbę Smoleńszczan potwierdził miastu przywileje nadane przez Aleksandra i Zygmunta I. S. pozostawał 97 lat pod panowaniem ruskiem i w tym czasie wzmocniono jego warownie. W końcu września 1609 r. wojsko polskie pod wodzą hetmana Żółkiewskiego podstąpiło pod S.; oblężenie trwało do 13 czerwca 1611 r., w którym to dniu przez wyłom zrobiony w murze wpadł do miasta Dorohostajski a mężny obrońca Smoleńska Michał Borysowicz Szein poddał się głównodowodzącemu wojskami polskiemi Jakubowi Potockiemu. Podczas oblężenia tego miasto wielce ucierpiało, o bogactwie zaś i ludności jego świadczyć może ta okoliczność, że według spółczesnych kronikarzy miało wówczas do 30000 ludzi zdolnych do noszenia broni. Odzyskanemu miastu nadał Zygmunt III magdeburgią, ustanowił 2 jarmarki dwutygodniowe i targi w niedzielę; pozwolił na wagę miejską, skład towarów, dwór gościnny, łaźnię miejską i t. d., z obracaniem dochodów pobieranych z tych zakładów na rzecz miasta; kazał urządzić cechy

rzemieślnicze, wybudować ratusz z kamieni, zakazał żydom i Tatarom pobytu w mieście, uwolnił mieszczan od dawania podwód i t. d. D. 13 lutego 1613 r. nadał miastu przywilej, nakazujący kupcom z innych miast przybywającym, aby towary i inne rzeczy kupowali od mieszczan. Przywilejem z d. 24 czerwca 1623 r. nadał miastu dużo gruntów, łąk, lasu. Podczas bezkrólewia po śmierci Zygmunta III car Michał Fiedorowicz w 1632 r. posłał Szeina z licznem wojskiem pod S., broniony przez Stanisława Wojewódzkiego. Oblężonym przybył na pomoc Władysław IV i d. 14 lutego 1634 r. zmusił Szeina do poddania się wraz z całem wojskiem i działami (ob. Liske, Oblężenie S. 1634 r., w Bibl. Ossol., t. VII; Kotłubaj, Odsiecz S. i pokój Polanowski, Kraków, 1858). Dopiero w 1654 r. car Aleksy Michajłowicz osobiście podstąpił pod S. i po sześciotygodniowem oblężeniu zmusił wwodę smoleńskiego Filipa Obuchowicza do poddania się w d. 29 września t. r. Na mocy umowy zawartej w 1667 r. w Andruszowie, S. ustąpiony został Rossyi na 13 lat, na mocy zaś pokoju Grzymałtowskiego z 1686 r. na zawsze. Podczas wojny Północnej S. stanowił ważny punkt operacyjny i w nim była główna kwatera Piotra Wielkiego, lecz wypadki wojenne zdala go ominęły. W 1730 r. urządzoną została w S. główna komora celna pograniczna; w 1773 r. utworzono tu filię banku asygnacyjnego. Założenie Petersburga, zajęcie Rygi i innych portów nadbałtyckich oraz opadnięcie wód w Dnieprze i Dźwinie, niekorzystnie wpłynęły na rozwój handlu, który zwłaszcza po przyłączeniu Białorusi i posunięciu tym sposobem granic państwa, zupełnie podupadł. Wojna 1812 r. zadała wreszcie stanowczy upadek miastu. S. znajdując się na drodze wielkiej armii, podległ wszelkim klęskom wojny i przez długie lata nie mógł przyjść do siebie. Straty poniesione wówczas przez miasto oceniają na 6,592,404 rs. W 1708 r. S. został mtem gubernialnem; w 1713 r. zaliczony był do gub. ryskiej; od 1776 r. mto gubern. namiestnictwa smoleńskiego, przemienionego w 1796 r. w gubernię. Zygmunt III nadał S. herb, przedstawiający Archanioła Michała w żelaznej zbroi, trzymającego w prawicy miecz goły i depcącego czerwonego smoka, w czerwonem polu. Przedtem S. używał pieczęci, na której wyrzniętа czapka książęca, leżąca na tronie książęcym. Co do smoleńskiego województwa ob. t. V, 342. Biskupstwo katolickie smoleńskie założone zostało i opatrzone dochodami przez Zygmunta III w 1613 r. Pierwszym biskupem, przez Władysława IV mianowanym, był 1638 r. Piotr Parczewski. Biskupi smoleńscy w rzędzie biskupów zajmowali w senacie ostatnie miejsce, t. j. po biskupie wendeńskim, później inflanckim. Po zajęciu S. przez Rossyę biskupi rezydowali w Wilnie. Ostatnim (czyli 18) biskupem smoleńskim był Tymoteusz Gorzeński r. 1795, wyniesiony później na biskupa poznańskiego. Biskupstwo to zniesione zostało z chwilą powstania arcybiskupstwa mohylewskiego. Stacya S. dr. żel. moskiewsko-brzeskiej, pomiędzy stacyami Duchowskaja (o 16 w.) a Katyń (o 20 w.), odległą jest o 392 w. od Moskwy a 631 w. od Brześcia. St. S. dr. żel. orłowsko-witebskiej, pomiędzy st. Riabcewo (o 29 w.) a Kupryno (o 21 w.), odległą jest o 360 w. od Orła a 128 w. od Witebska.

Smoleński powiat znajduje się w zachodniej części gubernii, graniczy na płn. i płn.-zach. z pow. duchowszczyńskim, na zach. z jelnieńskim, na płd. z rosławskim, na płd.-wschód z kraśnińskim, na wschód z gub. mohylewską a na płn.-wschód z pow. porzeckim i podług pułk. Strelbickiego zajmuje 58·37 mil albo 2824·6 w. kw. (podług Schweitzera 52·20 mil al. 2525·8 w. kw.). Pod względem układu pionowego powierzchnia powiatu stanowi przejście od części górzystej do nizinnej, zalegającej południową część gubernii. Pagórki przerzynające powiat w rozmaitych kierunkach, zwłaszcza zaś na praw. brzegu Dniepru, nadają powierzchni charakter falisty. Pod względem geognostycznym powiat należy do formacyi napływowej, podłoże której w wielu miejscach stanowią pokłady gliny i marglu, należące do dawniejszej formacyi trzeciorzędowej. W okolicy S. spotyka się gleba glinkowata, z rozrzuconemi kamieniami wapiennemi, pochodzenia napływowego, co się okazuje z ich kształtu zaokrąglonego. W wielu miejscach spotykają się głazy eratyczne, niekiedy olbrzymich rozmiarów. Na płn. od S. znajdują się piaskowce formacyi trzeciorzędowej. Z formacyi napływowej nowszej zasługuje na uwagę torf, występujący w mniejszej ilości niż w sąsiednich powiatach. Gleba jest przeważnie gliniasta, na brzegach Dniepru zaś piaszczysta. Cała powierzchnia należy do dorzecza Dniepru, przerzynającego powiat od wschodu na zachód na dwie prawie równe połowy. Wszystkie dopływy Dniepru są nieznaczne i nie mają znaczenia pod względem ekonomicznym. Ważniejsze z nich Chmost' i Soża. Jezior mało i wszystkie nieznaczne; największe Kupryńskie (5 w. dług.), Sawińskie (3 w. dług., $7^1/_2$ w. szer.) i Peniskor (2 w. dług. i $^1/_2$ w. szer.). Również nie ma większych błot; spotykają się one w dolinach rzek. W lasy niezbyt bogaty jest powiat; zajmowały one w 1867 r. 110000 dzies. Podług danych z 1867 r. było w powiecie (bez miasta) 69216 mk. (33668 męż.), w tej liczbie

995 szlachty, 17241 włościan skarbowych, 10959 czynszowników, 36254 uwłaszczonych. Pod względem etnograficznym masę narodowości stanowią Białorusini (90 %). W 1859 r. było w powiecie 933 miejsc zamieszkałych, w tej liczbie 38 siół, 616 wsi i 279 drobnych osad. Jakkolwiek mieszkańcy zajmują się prawie wyłącznie rolnictwem, jednak zarówno z powodu małej urodzajności gleby jako też ostrego klimatu, uprawa ziemi stoi na niskim stopniu. Sieją przeważnie żyto i owies, plon których zaledwo wystarcza na zaspokojenie potrzeb miejscowych i w wyjątkowych tylko latach nadmiar bywa sprzedawanym. Oprócz tego uprawiają len i po części konopie. Hodowla bydła mało rozwinięta. Sadownictwo, stanowiące dawniej ważną gałąź gospodarstwa wiejskiego, znajduje się obecnie w zupełnym upadku. Przemysł leśny bardzo ograniczony, przemysł zaś fabryczny prawie nie istnieje i w 1870 r. reprezentowany był przez 5 gorzelni, produkujących za 43210 rs.

Smoleńska gubernia, jedna z gub. środkowych Rossyi Europejskiej, stanowi przejście od Wielkiejrossyi do Białorusi. Leży pomiędzy 53° 50′ a 56° 36′ płn. szer. i 48° 30′ a 53° 25′ wsch. dłg. od F. Graniczy na płn. i płn.-wschód z gub. twerską (na przestrzeni 310 w.), na wschód z gub. moskiewską (152 w.) i kałuską (413 w.), na płd.-wsch., płd. i płd.-zach. z gub. orłowską (200 w.) i czernihowską (30 w.), na zach. i płd.-zach. z gub. mohylewską (390 w.), witebską (160 w.) i pskowską (110 w.). Podług obliczeń pułk. Strelbickiego powierzchnia obejmuje 1013·66 mil al. 49037 w. kw.; podług pomiarów wojenno-topograficznych 1018·12 mil al. 49262 w. kw., podług zaś dawniejszych pomiarów mierniczych wynosi tylko 966 mil al. 46746·5 w. kw. al. 4869466·5 dzies. Największa długość wynosi 340 w., szerokość zaś 280 w. Powierzchnia gubernii, leżącej na krańcu z jednej strony centralnego zagłębienia moskiewskiego, z drugiej zaś Polesia białoruskiego, niewielką przedstawia rozmaitość pod względem topograficznym. Najbardziej wyniosłą część gubernii stanowią powiaty płd.-zachodnie, w których biorą początek rzeki należące do czterech systematów wodnych: wołskiego (Wazuza z Gżacią), moskiewskiego (rz. Moskwa i Worja, dopł. Ugry), dnieprowskiego (Dniepr) i dźwińskiego (Obsza i Łuczesa). Dział wodny przechodzi przez płn.-wschod. część pow. bielskiego, zachod. i południową część pow. syczewskiego i przez pow. gżacki, zkąd odrośle wyniosłości rozgałęziają się we wszystkie strony. Przez powiaty bielski, porzecki i duchowszczyński przechodzi ramię, oddzielające Dniepr od dopływów Dźwiny; przez wiaziemski, juchnowski i dorohobuski ciągnie się dział wodny pomiędzy Dnieprem a rzekami systematu Oki (rz. Ugra z Worją) i rozgałęziwszy się w końcu przechodzi do sąsiednich gubernii (kałuskiej, orłowskiej i mohylewskiej). Najwyższy punkt w północnej części gubernii (pod wsią Filatowa w powiecie dorohobuskim) dochodzi 896 st., w południowej zaś (pod wsią Tołbina w pow. rosławskim) 734 st. npm. W ogóle powierzchnia gubernii przedstawia płaską równinę, w południowej tylko części poprzerzynaną szeregiem małych wyniosłości, towarzyszących biegowi rzek. Pod względem ustroju geognostycznego odróżniamy tu trzy formacye: wapień górny, kredową i trzeciorzędową, przykrytą w części napływami dawniejszemi (dyluwialnemi), w części nowszemi. Formacya kredowa znajduje się na niewielkiej przestrzeni południowej części pow. rosławskiego, w pobliżu granic gub. smoleńskiej, orłowskiej i czernihowskiej. Wapień górny zajmuje wschodnią, formacya trzeciorzędowa zaś zachodnią część gubernii; za granicę pomiędzy niemi można przyjąć linię idącą od północnej granicy gub. smoleńskiej przez mto Biełoj i Dorohobuż aż do wejścia rz. Desny w granice gub. orłowskiej. Obnażenia wapienia w wielu miejscach wychodzą na powierzchnię ziemi nieprzykryte pokładami nowszemi. W pow. juchnowskim, w dolinie rz. Ugry, znajdują się dość cieńkie pokłady węgla kamiennego. Z pokładów formacyi trzeciorzędowej spotykają się: gliny żelaziste, margiel i piaskowiec, te ostatnie w pow. smoleńskim, porzeckim, duchowszczyńskim i zachodniej części bielskiego. Pokłady dyluwialne, złożone z pomieszania gliny i piasku w różnych stosunkach, zawierają w sobie kamienie cratyczne, w które obfituje zwłaszcza płn.-zachodnia część gubernii. Do najnowszych formacyi napływowych należy ruda błotna, zawierająca do 60% tlenku żelaza, spotykana w pow. porzeckim, rosławskim, wiaziemskim i w niektórych częściach powiatu duchowszczyńskiego; dalej tuf wapienny (w pow. smoleńskim i rosławskim) i torf (w pow. bielskim i porzeckim, w mniejszej zaś ilości w pow. duchowszczyńskim i smoleńskim). Gleba przeważnie gliniasto-piaszczysta, w ogóle niezbyt urodzajna. Do najmniej urodzajnych należą: pow. porzecki i juchnowski, mające glebę kamienistą, oraz bielski, porzecki a także w części dorohobuski, duchowszczyński i smoleński, gdzie przeważa t. z. popielatka. Pod względem hygrograficznym gubernia należy do systematu rz. Wołgi, Oki, Dźwiny Zachodniej i Dniepru. Rzeki systematu Wołgi zraszają wschodnią połowę pow. syczewskiego i zachodnią część gżackiego. Należy tu Wazuza (do 80 w. dług.

w granicach gub.) z Gżacią (105 w. dług.). Do systematu rz. Oki należą: Moskwa (38 w. w granicach gub.) i Ugra (do 210 w.) z Worją. Ważne znaczenie ekonomiczne dla gubernii mają rzeki należące do systematu Dźwiny Zachodniej, mianowicie sama Dźwina, przerzynająca płn.-zachod. część pow. bielskiego i płynąca dalej na przestrzeni 50 w. zachodnią granicą pow. bielskiego i półn. porzeckiego, oraz jej dopływy Kaspla (91 w.) i Meża (130 w.) z Obszą (125 w.), Łuczesą (73 w.) i Berezą (87 w.). Dniepr ze swemi dopływami, jakkolwiek zrasza większą część gubernii, pod względem jednak ekonomicznym ma daleko mniejsze znaczenie, żadna bowiem z rzek do jego systematu należących nie jest żeglowną. Dniepr bierze początek w pow. bielskim, zrasza na przestrzeni 473 w. w większej lub mniejszej części pow. syczewski, wiaziemski, dorohobuski, duchowszczyński, jelniński, smoleński i kraśniński; odbywa się na nim w niewielkiej ilości spław drzewa. Z dopływów Dniepru ważniejsze: Wop′ (130 w.), Chmost′ (55 w.), Wiaźma (90 w.), Ośma (80 w.), Uża (55 w.), Soż (do 220 w.), Desna (150 w.) z Ipucią (do 100 w.). Podług danych z 1859—1862 r. przewożono średnio rocznie 4942950 pud., wartości 4400997 rs., z czego na Obszę przypada 2504574 pud., wartości 1597817 rs., na Kasplę 1889890 pud., wartości 2111079 rs., a na Gżat′ 548486 pud., wartości 471334 rs. W tychże latach spławiano Dnieprem drzewa za 9416 rs. rocznie. Z rozwojem dróg żelaznych żegluga traci coraz bardziej swe znaczenie. Jeziora, chociaż rozrzucone w znacznej ilości po całej gubernii, zwłaszcza zaś w płn.-zach. i zachodniej jej części, w ogóle są nieznaczne. Najważniejsze z nich jezioro Szczuczje (w pow. porzeckim) ma do 12 w. dług. i $1^1/_2$ w. szerok. Powiaty: bielski, porzecki i po części duchowszczyński obfitują w błota, zajmujące rozległe przestrzenie; w pow. rosławskim znajduje się ich znacznie mniej, w pozostałych zaś powiatach błota spotykają się tylko wyjątkowo. Z błot najważniejsze: Swickie (30 w. dług. i od 1—10 w. szerok.) i Pileckie Mchy (do 200 w. kw.), oba w pow. bielskim. Klimat w ogóle umiarkowany, w skutek jednak obfitości wód wilgotny i niestały. Średnia roczna temperatura wynosi 3·9° R. Wiosna i jesień odznaczają się silnemi i częstemi wiatrami, miesiące zaś letnie (czerwiec, lipiec i po części sierpień) częstemi deszczami, co utrudnia sprzęt zboża. Pomimo nieumiarkowanego wycinania drzewa gub. smoleńska bogata jest jeszcze w lasy, a zwłaszcza część jej płn.-zachod. i południowa, w których lasy zajmują przeszło połowę ogólnej przestrzeni. O wyniszczeniu lasów świadczą następujące cyfry: pomiar dokonany w 1778 r. wykazał 2503000 dzies., w 1847 r. było 2095000 dzies. a w 1870 r. już tylko około 1800000 dzies. Głównie wyniszczone zostały lasy w pow. gżackim, juchnowskim i syczewskim. Drzewostan stanowi przeważnie jodła, niekiedy w pomieszaniu z sosną, brzozą, osiną i olszą; dąb, klon, wiąz i lipa rzadko się spotykają. Podług danych z 1867 r. było w guber. 1163594 mk. (570259 męż.), w tej liczbie 81261 mk. w miastach, czyli 6·9 %, wypada więc 23·7 mk. na 1 w. kw. al. 1147 mk. na 1 milę kw. Pod względem stanów było: 20653 szlachty, 17105 stanu duchownego, 69211 mieszczan i kupców, 1005343 włościan, 50068 stanu wojskowego, 242 cudzoziemców i 972 innych stanów; pod względem zaś wyznań (oprócz prawosł.): 846 katol., 14831 rozkolników, 350 protest., 907 żyd. i 33 machom. Pod względem etnograficznym przeważna część ludności należy do plemienia białoruskiego, pochodzącego od pierwotnych mieszkańców tych stron Krzywiczan. Tylko mieszkańcy płn.-wsch. części gubernii są potomkami późniejszych kolonizatorów wielkoruskich. Wielkorusi zajmują cały pow. gżacki i syczewski, oraz większe części bielskiego, wiaziemskiego i juchnowskiego. Podług danych z 1866 r. na 100 mk. było 42·42 Wielkorus., 46·68 Białorus. i 10·55 stanowiących przejście od jednego plemienia do drugiego. W 1870 r. było w gub.: 441 cerkwi murow. i 273 drewn.; 11 monasterów murow. i 1 drewn., 1 kościół katol. murow., 1 kościół protest. i 7 domów modlitwy rozkolników. W 1859 r. było 12006 osad zamieszkałych, mających 118707 dm., w tej liczbie: 12 miast, 555 siół, 2187 siółek, 7 słobód, 8736 wsi i 509 osad drobniejszych. Pod względem zajęcia mieszkańców gub. smoleńska stanowi przejście od gubernii rolniczych do przemysłowych. Rolnictwo z powodu gatunku gleby i klimatu może tylko w bardzo urodzajne lata zaspokoić potrzeby mieszkańców. Sieją głównie owies, dalej żyto, w mniejszej ilości jęczmień i tatarkę, wyjątkowo zaś tylko pszenicę. Podług Sołowiewa (Selsko hoz. statis. smolen. gub., 1855) średnio rocznie wysiewano: 731000 czet. żyta, 1024000 owsa, 109000 tatarki; zbierano zaś: 2449000 czet. żyta, 2588000 owsa, 441000 jęczmienia i 367000 tatarki. Len i konopie uprawiają wszędzie, przeważnie zaś len w pow. gżackim, juchnowskim i wiaziemskim, konopie zaś w rosławskim. Ogrodnictwo i sadownictwo na niskim stoją stopniu, podobnie jak i chodowla koni i bydła, w ogóle drobnego i nędznego. Pszczolnictwo było tu dawnemi czasy w stanie kwitnącym, obecnie upada coraz więcej. Ważną gałęź zajęcia mieszkańców stanowi przemysł leśny. Wielu mieszkańców zajmuje się robo-

tami ziemnemi przy budowie dróg szosowych i żelaznych, oraz ciesielstwem, kamieniarstwem i sztukatorstwem. Przemysłem rękodzielniczym zajmowało się w 1870 r. (w miastach) 4979 osób (2218 majstrów, 1821 robotników i 940 uczniów). Przemysł fabryczny słabo rozwinięty i ogranicza się głównie na gorzelniach. W 1851 r. 92 fabryk (oprócz gorzelni) wyprodukowało za 560000 rs.; w 1863 r. było 175 fabryk, z produkcyą na 572960 rs.; w 1870 r. było 613 fabryk (z gorzelniami zaś i browarami 719), z produkcyą 906065 rs. (2826396 rs.). Z fabryk, oprócz 78 gorzelni, zajmujących 1041 robotników i produkujących za 1869261 rs., oraz 12 browarów (55 robotn. i 41551 rs. produkcyi), ważniejsze: 1 fabryka sukna (180 rob. i 125000 rs.), 37 garbarni (208 rob. i 137354 rs.), 6 hut szklanych (366 rob. i 55653 rs.), 2 fabr. wyrobów kryształowych (339 rob. i 141200 rs.), 66 cegielni (442 rob. i 62037 rs.), 5 fabr. zapałek (145 rob. i 48665 rs.) i in. Pod względem oświaty w 1870 r. było w gubernii 233 zakładów naukowych, z 7213 uczącymi się (916 dziewcząt), w tej liczbie 2 gimnazya męskie (418 uczniów) i 1 żeńskie (131 dziew.), progimnazyum żeńskie (81 dziew.), 7 szkół powiat. męs. (474 uczn.), 1 seminaryum duch. (165 uczn.), 55 szkół cerkiewnych męs. (1000 uczn.), 1 żeńska (10 dziew.), 23 wspólnych (574 uczn.), 73 szkół gminnych męs. (1763 uczn.), 2 żeńs. (24 dziew.) i 32 wspólne (1026 uczniów). Pod względem administracyjnym dzieli się gub. smoleńska na 12 powiatów: smoleński, bielski, dorohobuski, duchowszczyński, gżacki, jelnieński, juchnowski, kraśniński, porzecki, rosławski, syczewski i wiaziemski. Pod względem historycznym prawie cała przestrzeń dzisiejszej gub. smoleńskiej stanowiła niegdyś siedzibę Krzywiczan, przebywających podług Nestora u wierzchowin Wołgi, Dźwiny i Dniepru. W 882 r. przyłączoną została do ks. kijowskiego. Od czasu podziału ks. kijowskiego przez Jarosława I aż do 1396 r. stanowiła odrębną dzielnicę, poczem zajęta została przez w. ks. litewskiego Witolda. Odtąd ziemia smoleńska stanowi kość niezgody pomiędzy w. ks. litewskiem a następnie Rzplitą, z jednej, a państwem moskiewskiem, z drugiej strony, aż do 1686 r., w którym Smoleńsk wraz z miastami Dorohobużem, Biełym, Krasnym i Rosławiem ostatecznie został zwrócony Rossyi. Wiazma przeszła do Rossyi poprzednio już w 1618 r. a Jelnia i Porzecze w 1654 r.; Gżack zaś, Syczewka, Duchowszczyzna i Juchnow należą do miast nowszych. W 1708 r. utworzoną została gub. smoleńska, w skład której weszły, oprócz dzisiejszej gubernii, jeszcze część gub. kałuskiej i twerskiej oraz powiat odojewski gub. tulskiej. W 1719 r. zniesiono gub. smoleńską i z miast Smoleńska, Bielego, Wiaźmy, Dorohobuża i Rosławia utworzono prowincyę smoleńską gub. ryskiej, którą w 1726 r. zamieniono znów na gubernię. W 1775 r. utworzono namiestnictwo smoleńskie, w skład którego, oprócz powyżej wymienionych miast, weszły jeszcze: Porzecze, Jelnia, Syczewka, Kaspla, Krasne, Ruposowo i Gżack. W 1777 r. zamiast Kaspli i Ruposowa przeznaczono na miasta powiatowe Juchnów i Duchowszczyznę. W 1796 r. namiestnictwo smoleńskie przemianowano na gubernię. W 1812 r. cała gubernia, z wyjątkiem pow. bielskiego, wiele ucierpiała od przejścia armii francuskiej. Szkody poniesione wówczas w dobytku i nieruchomościach, nie licząc bydła, obliczone na 74373842 rubli assygn. Z opisów gubernii ważniejsze: Cebrikowa, Smolenskaja gub. (Petersburg, 1862 r.); Szestakowa, Geografia smolenskoj gub. (Pamiat. Kniżka na 1857 r.); Stiernskanc, Wojen.-stat. obozr. smolenskoj gub. (1852 r.) i w. in. *J. Krz.*

Smoleńsk, część przedmieścia Nowego Światu w Krakowie, między ulicą Zwierzyniecką (od płd.) a Wolską (od płn.), z ulicą Smoleńską, dziś pięknie zabudowaną, na lew. brz. Rudawy. Tuż nad Rudawą, cokolwiek powyżej niej, w miejscu zejścia się ulicy Nad-Rudawą z ul. Smoleńską, znajduje się kościołek Bożego Miłosierdzia, murowany, półokrągło sklepiony. Zawiaduje nim prebendarz-wikary katedry krakowskiej. O fundacyi jego między mieszkańcami tej dzielnicy miasta utrzymuje się legenda, spisana przez Józefa Łepkowskiego (Gaz. Warsz. z r. 1854, Nr. 170—184). Kościół ten zbudowany w XVI w. przez Jana Żukowskiego, który zakupił w tem miejscu dwór Myszkowskich i sukcesorom na szpital zamienić polecił. Przed r. 1629 podupadł ten kościołek tak, że go ze składek przebudowano, jak świadczy napis na murze. W kościele dwa nagrobki: Tomasza Nykowskiego, filoz. doktora, kanon. wiślickiego, przełożonego kościoła r. 1689, i Stefana Paprockiego († 1678). W r. 1889 pokryto go blachą i odnowiono. Oprócz tego znajduje się nowo zbudowany kościołek wraz z klasztorem panien felicyanek. Jest tu także czteroklasowa szkoła ludowa w nowym budynku. *Br. G.*

Smoleńsk, wś zaginiona pod Papowem, w pow. toruńskim, o której wizytator Strzesz (r. 1667) pisze: „Reperiuntur etiam certi fundi Smoleńsk nuncupati inter Popowo et Lipniczki jacentes, ubi villam quondam fuisse apparet. Mansi circiter viginti quatuor conseminantur ad Popoviense praedium, sed nihil inde Parocho provenit. Octo coreti siliginis et totidem avenae inde solvebantur, quem

admodum testimonio laboriosorum Nyk et Wysz emethonum de Popowo et Kozak de Lubkowo comprobatum fuisse reliquit Rndus Martinus Radzik in Regestris circa a. 1630“ (ob. str. 155). *Ks. Fr.*

Smoleńska, wś, pow. suwalski, gm. Kuków, par. Filipów, odl. od Suwałk 15 w., ma 11 dm., 51 mk.

Smoleńska, słoboda, pow. szawelski, gm. Poszwityń, o 42 w. od Szawel.

Smoleńszczyzna (Kętrz.), miejscowość w pow. brodnickim, w spisach urzęd. nie wymieniona.

Smolenta al. *Smolęta*, wś włośc., pow. gostyński, gm. Szczawin kościel., par. Gombin, ma 17 dm., 150 mk., 275 mr. W 1827 r. było 11 dm., 98 mk. Por. *Reszki.*

Smoler, ob. *Smolarz.*

Smolew, wś w pow. ihumeńskim, nad Ptyczą.

Smolewcy, wś, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 56 w. od Dzisny, 8 dm., 33 mk. (3 prawosł., 30 starow.).

Smolewicze al. *Smołowicze*, mko i dobra poradziwiłłowskie nad rz. Plissą, pow. borysowski, w pobliżu linii dr. żel. moskiewsko-brzeskiej, o $1^1/_2$ w. od st. Witgenstejnowskiej, i przy dawnym trakcie pocz. mińsko-borysowskim, w 1 okr. pol. i par. katol. Łohojsk, gmina Smolewicze, o 37 w. od Borysowa. Zasiedlone przeważnie przez żydów, ma około 120 dm., przeszło 1000 mk., kilka domów zajezdnych, szkółka wiejska, szpital wiejski, browar, słynący dawniej z wyrobu wybornego piwa. W XVI w. S. należały do kn. Konstantego Ostrogskiego, hetmana, bodaj z daru Zygmunta Starego. W 1617 r. wyznaczone pomiędzy innemi dobrami przez Janusza ks. Ostrogskiego dla syna Janusza Włodzimierza, urodzonego z Teofili Tarłówny. Później drogą spadku przeszły na Radziwiłłów, następnie na Wittgensteinów, obecnie ks. Hohenlohe. Ks. Konstanty Ostrogski fundował tu w 1507 r. cerkiew p. w. św. Mikołaja i nadał jej $3^1/_2$ włóki ziemi (ob. Arch. Sbor., t. I, str. 5, Nr. 7). Radziwiłłowie dodali jeszcze $3^1/_2$ włóki. W ostatnich czasach w S. wzniesiono nową cerkiew, liczącą około 1600 parafian. Zależy od niej siedm kaplic: Narodzenia N. P. w Plisie z 1797 r.; Wniebowzięcia w Zabłociu z 1818 r.; N. M. P. w Ozaryczach z 1772 r.; św. Michała w Domaszach z 1772 r., św. Koźmy i Damiana w Dejnarówce z 1855 r.; św. Jana Złotoustego w Podihruszu z 1762 r.; Wszystkich Świętych w Zamczyszczu albo Horodyszczu z 1792 r. Gmina smolewicka składa się z 7 okręgów (starostw) wiejskich, ma 319 osad włośc., 1962 włościan płci męz., obdarzonych 7026 dzies. ziemi. Dobra mają 31648 dzies., przeważnie w lasach, obecnie niszczonych spiesznie przez wyprzedanie ryczałtowe. Dwa młyny, 4 karczmy, gorzelnia i arendy od dzierżawców przynoszą znaczny dochód. Grunta lekkie, urodzajne, znaczny wyrób smoły i terpentyny a także obfite kopalnie wapienia. Miejscowość znacznie wyniesiona nad poziom, tak że strumienie wypływające z lasów tutejszych jedne idą ku północy, drugie ku południowi. Do obrębu S. należą dobra Jakowica. Okolica ta była świadkiem przechodu armii Napoleona w 1812 r., a w S. były magazyny wojskowe. Miasteczko po otwarciu dr. żelaznej znacznie podupadło i zbiedniało. Żydzi, oprócz kilku zamożnych kupców, handlujących lasami, trudnią się drobnym handlem, chrześcianie zaś rolnictwem. *A. Jel.*

Smolewizna, os. karcz., pow. brzeziński, gm. Gałkówek, 2 dm., 7 mk., 7 mr. Należy do dóbr Bedoń; ob. *Jordanów.*

Smolewo, wś i fol., pow. ostrowski, gm. Szulborze Koty, par. Zuzel. W 1827 r. było 14 dm., 106 mk.

Smolewszczyzna, wś w pobliżu rz. Lucynki, pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Pierszaje, ma 4 osad; miejscowość falista, dość leśna, gruuta lekkie, szczerkowe. *A. Jel.*

Smoleż, rzeka, lewy dopływ Desny, nadzwyczaj błotna.

Smolęta, pow. gostyński, ob. *Smolenta* i *Reszki* 1).

Smolgiszki, wś, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Łabonary, okr. wiejski Antodury, o 30 w. od gminy, 7 dusz rewiz.; w 1864 r. należał do dóbr Inturki, Iszczorów.

Smolgów, *Smolhów*, *Smolków* al. *Smołków* 1.) fol. w zachod. części pow. bobrujskiego, na pograniczu pow. słuckiego, w 3 okr. pol. i par. katol. Hłusk, gm. Zabołocie, przy drodze z mka Pohosta do wsi Tal. W pierwszej ćwierci b. stulecia dzierżawili S. Kondratowiczowie h. Syrokomla i tu urodził się dnia 17 września 1822 r. z matki z domu Złotkowskiej, Ludwik Władysław Kondratowicz (Władysław Syrokomla). Widok w Albumie Ordy. 2.) **S.**, wś poradziwiłłowska, pow. słucki, w 1 okr. pol. starobińskim, gm. Pohost, przy gościńcu z mka Pohosta do Mordwiłowicz i wsi Tali (pow. bobrujski), ma 6 osad; grunta lekkie. *Al. Jel.*

Smolgówka, wś poradziwiłłowska i folw., pow. słucki, w 1 okr. pol. starobińskim, gm. Pohost, przy gośc. z mka Pohosta do folw. Smolgowa (w pow. bobrujskiem), ma 3 osady. *A. Jel.*

Smolhów, ob. *Smolgów.*

Smolice, w XVI w. *Szmolnycze*, wś, fol. i kol., pow. łęczycki, gm. i par. Grabów, odl. od Łęczycy 10 w.; wś ma 20 dm., 106 mk.; fol. 5 dm., 67 mk.; kol. 2 dm., 15 mk. W 1827

r. było 19 dm., 134 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 488: gr. or. i ogr. mr. 346, łąk mr. 27, pastw. mr. 12, lasu mr. 84, nieuż. mr. 19; bud. mur. 3, z drzewa 9; płodozm. 8-pol.; las nieurządzony. Wś S. os. 23, mr. 52. Na początku XVI w. pewne role folw. dawały ztąd dziesięcinę do Lubstowa, inne role folw. dawały pleb. w Grabowie, kmiece zaś łany kanonii uniejowskiej (Łaski, L. B., I, 211, 349). Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 Bernard Jarochowski miał tu 3 łany, 2 zagr., 2 zagr. puste, 1 rzeźnik, 5 osad. Część Tymińskich 1 łan. Część Sebastyana Jarochowskiego 1 łan, 1 zagr., 3 osad. Jan Mrożek posiadał młyn o 2 kołach, 2 osad. Jan Nagórski Stary $1^1/_2$ łan., 1 rzem. Bernard Jarochowski 3 łan., 1 zagr., 4 osad. Albert Borowski $1^1/_2$ łan., 2 osad. Dorota Rożniatowska, wdowa po Rochu Bielawskim, 1 łan, 1 zagr., karczmę pustą i 3 osad. (Pawiński, Wielkp., II, 74). 2.) **S.**, na początku XVI w. *Smolyce Nadolne* i *Nagórne*, wś i fol., pow. brzeziński, gm. Bratoszewicze, par. Stryków; wś ma 17 dm., 209 mk., 336 mr. włośc.; fol. 2 dm., 20 mk., 294 mr. dwor.; młyn 1 dm., 6 mk., 177 mr.; należy do dóbr Tymianka. W 1827 r. było 26 dm., 178 mk. Na początku XVI w. S. duplex, w par. Stryjków, dawały dziesięcinę z łanów folw. pleb. w Strykowie, łany kmiece w S. Nagórnych dawały kanonii łęczyckiej, zaś w S. Nadolnych dziekanowi łęczyckiemu (Łaski, L. B., II, 394). Według reg. pob. pow. brzezińskiego z r. 1576 wś S., własność Stanisława Smolickiego, miała $8^1/_2$ łan., 1 młyn., $^1/_2$ łan pusty, 8 osad. (Pawiński, Wielkp., II, 92). *Br. Ch.*

Smolice, wś, pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Zbierogi, w 1789 r. należała do dóbr Raczki pułk. Kości; w najnowszym spisie niepodana.

Smolice, 1242 r. *Smolici cum castoribus*, 1253 r. *Smolnicza*, wś, pow. wadowicki, par. rz.-kat. w Palczowicach, na praw. brzegu Wisły i praw. brzegu Skawy, wzn. 223 mt. npm. Gleba urodzajna, namulista i pomimo płaskich brzegów Wisły i Skawy nie narażona na wylewy. Na obszarze więk. pos. znajdują się stawy, w których oddawna zaprowadzono gospodarstwo rybne. Wś ma 89 dm., a na obszarze więk. pos. 4 dm., 416 mk., 409 rz.-kat. i 7 izrael. Pos. więk. (attyn. dóbr zatorskich hr. Potockich) składa się z 363 mr. roli, 16 mr. łąk i ogr., 44 mr. pastw. i 89 mr. lasu; pos. mn. ma 209 mr. roli, 15 mr. łąk, 34 mr. past. i 9 mr. lasu. S. należały (od XIII do XVI w.) do klasztoru w Staniątkach. Wymienia je akt ks. Konrada z r. 1242, potwierdzony przez Kazimierza Jagiellończyka w r. 1464 (Kod. Bartosz., III, 433 i L. B., III, 298) a potwierdzający wolności dóbr tego klasztoru. Wymienione też w akcie z 1253 r. (Kod. Małop., Piekosińskiego, II, 65 i 92). Za Długosza należała do par. w Zatorze. W 1581 (Pawiński, Małop., 105) należy do par. w Palczowicach, jest własnością Sykstusa Lubomirskiego, dzierżawił je Jerzy Snidziński. Było 6 półłanków km., 4 zagr. z rolą, 6 zagr. bez roli, 6 kom. z bydłem, 2 rybaków, 2 piekarzy, rzemieślnik, duda i karczma na $^1/_2$ łanu. Graniczy na płd. z Palczowicami a na zach. z Miejszem. Od północy oblewa je Wisła, od zachodu zaś Skawa. *Mac.*

Smolice, *Smolna* r. 1241, *Smolicze* r. 1243, wś kośc. i folw., pow. krobski (Gostyń), o 4 klm. ku zach. od Kobylina (poczta i st. dr. żel.), na trakcie rawickim; par. i szkoła w miejscu. W r. 1241 ks. Przemysław i Bolesław, potwierdzając posiadłości Przedpełki, wymieniają S. W 1243 r. bisk. pozn. Boguchwał przekazał klasztorowi lubińskiemu dziesięcinę z S.; przywilej Bolesława, syna Odonicza, z 1258 r. wylicza S. między wsiami klasztoru, który je posiadał jeszcze w r. 1294. W 1289 r. arcyb. gnieźn. Jakub nadał meszne z S. kościołowi kobylińskiemu (Kod. Wielkop.). W 1446 r. posiadali tę wś Smoliccy, r. 1524 Barbara Smolicka, r. 1578 Mikołaj Siedlecki, który płacił pobór od 12 ślad. os., 6 zagr., 6 komor., 1 owczarza; przed r. 1611 Stanisław Siewierski, r. 1618 ststa ostrzeszowski, około 1667 r. Wład. Rogaliński, kaszt. nakielski, przy schyłku zeszłego stulecia Hilary Umiński, ststa bielski, później Wilanowscy. W skład dóbr wchodziły: Bartoszewice, Czeluścin, S. i Zdziętawy. Kościół p. w. św. Wojciecha, założony przez Smolickich w r. 1446, zostawał przez pewien czas w ręku protestantów; odzyskali go Rogalińscy i w miejsce starego wystawili nowy kościół drewniany w r. 1736. Umieszczony w wielkim ołtarzu obraz N. M. Panny słynie cudami. W kościele znajduje się ozdobny wazon z sercem Magdaleny z Gembartów generałowej Umińskiej, a na cmentarzu grób, w którym spoczywają zwłoki Umińskiej, starościny bielskiej, matki generała, jej syna drugiego i generałowej. Księgi kościelne zaczynają się od r. 1752. Par., liczącą 1092 dusz, składają: Ochłoda, Pasierby, S., Zabawa i Zdziętawy. S. razem z Zdziętawami (21 dm., 128 mk.) tworzy okr. wiejski, mający 91 dm., 831 mk. (783 kat., 48 prot.) i 508 ha (469 roli, 4 łąk, 3 lasu); czysty doch. z ha roli 16·84, z ha łąk 16·06, z ha lasu 4·70 mrk. Fol. S. z Ochłodą (2 dm., 39 mk.) tworzy okr. dworski, mający 13 dm., 193 mk. katol. i 704 ha (549 roli, 63 łąk, 56 lasu); właścicielem jest Samson Woller. *E. Cal.*

Smolice al. *Smolniki*, dawna nazwa Kłodawki Małej, w pow. chojnickim.

Smolicha, okolica szlach., pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Dubicze, okr. wiejski Głębokie, o 4 w. od gminy a 31 w. od Szczuczyna, ma 5 dm., 29 mk. (w 1864 r. 11 dusz rewiz.); należy do dóbr skarb. Ostrzyno.

Smolicze 1.) wś i folw. nad bezim. dopł. Łani, pow. słucki, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. Pociejki. Wś ma 13 osad; folw., około 1870 r. nadany urzędnikowi Klimenko, 9 włók; grunta pszenne. 2.) **S**, zaśc., pow. słucki, w 2 okr. pol. i par. katol. Kleck, przy drożynie ze wsi Zaostrowiecze do wsi Urwiedź, ma 22 osad; grunta szczerkowe, urodzajne, nieco faliste, lasu mało. *A. Jel.*

Smoligów, wś i fol., pow. hrubieszowski, gm. i par. Kryłów, odl. 21 w. od Hrubieszowa. W 1827 r. było 33 dm., 203 mk. Fol. S., oddzielony od dóbr Kryłów, rozl. (w 1885 r.) mr. 440: gr. or. i ogr. mr. 259, łąk mr. 119, lasu mr. 48, nieuż. mr. 14; bud. mur. 5, z drzewa 9; płodozm. 6-pol.; las urządzony w kolei 40-letniej. Wieś ma 41 os., 581 mr.

Smoligów, sioło nad rzką Sierną, pow. łucki, na pograniczu włodzimierskiego na wschód od mka Torczyna.

Smoligowicze, białoruskie *Smoligowiczy*, wś nad rz. Mytwą, pow. rzeczycki, w 2 okr. pol. jurewickim, gm. Narowla, ma 29 osad; za poddaństwa należała do Horwatów.

Smoligówka, wś nad bezim. dopł. rzki Oślik, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. Jeśmony, ma 9 osad; grunta lekkie, miejscowość poleska. *Al. Jel.*

Smoligowska-Rudnia, pow. rzeczycki, ob. *Rudnia Smoligowska.*

Smolin 1.) mko, pow. oszmiański, ob. *Konwaliszki.* 2.) **S.**, wś i dobra, pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Zbirogi, o 31 w. od Kobrynia. 3.) **S.**, dobra, tamże, o 40 w. od Kobrynia. 4.) **S.**, zaśc., pow. ihumeński, w 1 okr. pol. i par. katol. Uzda, gm. Pereszewska-Słoboda, o 8 w. od Prysynka, ma 4 osad; grunta dobre. W XVII w. należał do domin. Prysynek, dziedzictwa Bułharynów i był fol. zwanym Smolińce. Według inwentarza z 1628 r., znajdującego się w ręku piszącego, zbierano tu 800 kóp oziminy i tyleż jarzyny. *A. Jel.*

Smolin, wś, i *S. Niemiecki*, kol., pow. rawski, 18 klm. na płd.-zach. od Rawy Ruskiej, 7 klm. na płn. od sądu pow. i urz. pocz. w Niemirowie, 8 klm. od st. dr. żel. w Horyńcu. Na płd. leży Wróblaczyn, na wschód Ulicko Seredkiewicz i Huta Obedyńska, na płn. Olszanka, Wójtowszczyzna i Radruż, na zach. Huta Kryształowa i Sieniawka (dwie ostatnie w pow. cieszanowskim). Wś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem pot.: Baszenka, Seredenka, Ryziński i Sewelinka, z których połączenia powstaje pot. Smolinka, dopł. Lubaszówki. Zabudowania wiejskie tworzą liczne przysiołki jak: Prusie, Bardzyński, Zasilec, Roszki, Tytusy, Karpy, Jamnica, Sołtysie, Sałasze, W Łuži, Ryszin, Uszywiec, Boroczak, Dąbrowa, Filipy, Smolińskie Szuwary. Własn. więk. ma roli or. 26, łąk i ogr. 57, pastw. 8, lasu 870 mr.; wł. mn. roli or. 368, łąk i ogr. 497, pastw. 1030, lasu 143 mr. W r. 1880 było 301 dm., 1735 mk. w gm., 5 dm., 34 mk. na obsz. dwor. (1616 gr.-katol., 19 rz.-kat., 40 izrael., 94 innych wyznań; 1631 Rusinów, 3 Polaków, 135 Niemców). Par. rz.-kat. w Niemirowie, gr.-kat. w miejscu, dek. lubaczowski. W 1879 r. zbudowany został w kol. S. Niemieckim nowy kościół ewangelicko-augsburski. We wsi jest cerkiew drewniana, blachą kryta, postawiona w r. 1758, i szkoła etat. 1-klas. W przys. Jamnica stał dawniej klasztor bazyliański, zwany „Smolińskim monasterem“. Istniał on już w XVI w., jak świadczy mandat Zygmunta III z r. 1614. Pod koniec XVI w. uległ zniszczeniu przez pożar. Z początkiem XVII w. przybyli tu na nowo zakonnicy, odbudowali klasztor, wyjednali w r. 1614 u Zygmunta III mandat na oddanie im uroczysk „Czerniecka góra“ i „Popowa Dąbrowa“, zajętych przez parocha smolińskiego, i tak powstał nowy klasztor jamnicki. Dobrodziejem klasztoru był ks. Andrzej Wasylewicz, paroch z Radruża, który w r. 1720 zapisał monasterowi swe grunta i sianożęć „w obszarach dubnieczowskich“. W tymże r. 1720 landwójt, burmistrze, ławnicy i całe pospólstwo miasta Potylicz darowali monasterowi pola: świtajłowskie, sikałowskie, cewrowskie i onyszkowe. W akcie darowizny czytamy: „Monaster pod Smolinem zdawna miał między najpierwszymi kollatorami obywatelów potylickich, którzy na wspomożenie domu bożego jedni pieniędzmi na ozdobę, drudzy własne swoje pola tamże legowali, jako autentyczne z ksiąg potylickich ekstrakty teraźniejszy ojciec Sylwester Raszkiewicz, hegumen monasteru tegoż, produkuje“. Monaster potem przyłączono do werchrackiego w r. 1765, z którym razem zniesiony został a grunta sprzedano. Za czasów austryackich założono w S. kolonię niemiecką. *Lu. Dz.*

Smolin, dok. 1283 *Smolyn*, wś zaginiona nad Warznicą, pow. kartuski. R. 1283 ks. pomorski Mestwin nadaje ją cystersom w Oliwie (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 312). W 1316 r. nadaje ją znowu zakon krzyżacki rycerzowi Marcinowi w zamian za część Zuchcina. Po wygaśnięciu rodziny nabyli S. nanowo cystersi w Oliwie. R. 1342 S. jeszcze istniał, ale później zlał się z Barniewcem (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., VI, 67). R. 1356 nadaje klasztor młyn w S. wraz z włóką roli i 2 mr. łąk młynarzowi Wawrzyńcowi, na

prawie chełm., wraz z wolnem drzewem budulcowem i opałowem, rybołówstwem w stawie młyńskim i prawem sprzedawania chleba i piwa. Czynsz wynosił 3 grz. i 6 kur. *Ks. Fr.*

Smolina, w XVI w. *Szmolyna*, folw., pow. kolski, gm. i par. Brudzew, odl. od Koła 11 w., 1 dm., 29 mk., 1714 mr. Należał do dóbr Brudzyń (ob.). W XVI w. kmiecie dawali pleb. w Brudzewie tylko kolędę po groszu z łanu (Łaski, L. B., I, 254). Według reg. pob. pow. konińskiego z r. 1579 wś S., własność kasztel. poznańskiej, miała 2 łany (Pawiński, Wielkp., I, 223). *Br. Ch.*

Smolina, wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Dziewieniszki, okr. wiejski i dobra Umiastowskich (w 1864 r.) Konwaliszki, o 3 w. od gminy a 54 w. od Oszmiany, ma 5 dm., 39 mk. katol. (w 1864 r. 21 dusz rewiz.).

Smolinka al. *Sołotwa*, rzeczka, powstaje w obr. Smolina, pow. rawskim, z pod wzgórza Horaja (363 mt.), płynie na zach. przez wólki smolińskie: Ryszyn, Makary, Moczary, Dąbrowę; przyjąwszy od lew. brz. Sewelinkę wchodzi na obszar Huty Kryształowej (pow. cieszanowski); płynie przez łąki moczarowate Huty Kryształowej, Sieniawki, Reichau, Basznię Górną i Dolną, gdzie od praw. brzegu zabiera Basenkę i Papiernię. Odtąd pod nazwą Sołotwy podąża do Załuża, gdzie od praw. brzegu przyjmuje pot. Świdnicę; płynie popod wólki załuzkie, jak Antoniki, Moczary i Podłuże, i wchodzi na obszar Lubaczowa a opłynąwszy miasto od zach. i płd., łączy się z Zawadówką, tworząc rzekę Lubaczówkę. Dolina potoku moczarowata. Długość biegu 33 klm. Zródła leżą 310, ujście 213 mt. Prawe dopływy: Seredenka, Baszenka al. Basenka, Papiernia i Świdnica, lewy: Sewelinka. *Br. G.*

Smolino, fol. i wś, pow. płocki, gm. Kleniewo, par. Zagroba, odl. o 18 w. od Płocka, ma 14 os., 92 mk. W 1876 r. fol. S. rozl. mr. 273: gr. or. i ogr. mr. 207, łąk mr. 58, nieuż. mr. 8; bud. mur. 1, z drzewa 5. Wś S. os. 6, mr. 8.

Smoliszki, wś, pow. sejneński, gm. i par. Lejpuny, odl. od Sejn 35w., ma 12 dm., 90 mk. W 1827 r. 2 dm., 16 mk.

Smoliszki 1.) wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Dziewieniszki, okr. wiejski Milkuny, o 5 w. od gminy, w 1864 r. 24 dusz rewiz.; należała do dóbr Giełoże, Umiastowskich. 2.) **S.**, dwór, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 85 w. od Poniewieża.

Smólka al. *Smulka*, fol. i leśniczówka, w gm. Jadachy, pow. tarnobrzeski. Należą do obsz dwor. w Chmielowie, leżą na płn. od Alfredówki, dawniej przys. Jadachów, dziś oddzielnej wioski. *Br. G.*

Smolków, ob. *Smolgów.*

Smolków, niem. *Smolkau*, wś, pow. i obw. sąd. opawski, na Szląsku austr., na praw. brzegu Opy (dopł. Odry), tuż nad granicą Szląska pruskiego, 13 klm. od Opawy na płd.-wschód. Graniczy od wsch. z Czebiszowem (Chabitschau), od płd. z Hrabinią (Hrabin), od zach. z Mokrymi Łażcami, a od płn. z Beniszewem (Beneschau) w pow. raciborskim. Przez obszar S. przechodzi dr. żel. ostrawsko-opawska. W r. 1880 było 84 dm., 513 mk., 508 kat., 5 prot.; 447 Czechoszląz., 42 Polaków, 24 Niemców. Szkoła ludowa. Par. łac. w Hrabini. St. pocz. Hrabinia (Grabina). *Br. G.*

Smolkwicie, dobra, pow. rossieński, gm. i par. Kołtyniany, o 53 w. od Rossień.

Smolna, uroczysko leśne błotniste, pow. miński, w obrębie gminy samochwałowickiej (poprzednio annopolskiej), pomiędzy wsiami: Zakrużka, Jaśkiewicze, Dubinki i zaśc. Wilhelmowo, ma około 9 włók; należy do domin. Annopol Radziwiłłów. Znajdują się tu dość już rzadkie w okolicy pardwy. *A. Jel.*

Smolna al. *Smulna*, rus. *Smilna*, wś, pow. drohobycki, 28 klm. na płd.-zach. od Drohobycza, 10 klm. na płd.-zach. od sądu pow., urz. pocz. i tel. w Podbużu. Na płn.-zach. leży Zdzianna, na płn. Stronna, na płn.-wschód Podbuż, na wschód Załokieć, na płd.-wschód Bystrzyca, na płd Świdnik, na zach. Turze. Płd.-wschod. narożnik wsi przepływa Bystrzyca, dopł. Dniestru, zabierająca tu mały potok. W dolinie potoku leżą zabudowania wiejskie (555 mt.). Na płd.-zach. wznoszą się góry: Małowienka (852 mt.), Jalina (786 mt.); na płn.-wsch: Woronienka (810 mt.). Własn. więk. ma roli or. 37, łąk i ogr. 39, pastw. 23, lasu 600 mr.; własn. mn. ma roli or. 1015, łąk i ogr. 227, pastw. 797, lasu 49 mr. W r. 1880 było 140 dm., 733 mk. w gm., 2 dm., 11 mk. na obsz. dwor. (681 gr.-kat., 28 rz.-kat., 36 izrael.; 680 Rusinów, 57 Polaków, 7 innej narod.). Par. rz.-kat. w Podbużu, gr.-kat. w miejscu, dek. staromiejski. Do par. należy wś Zdzianna. S. ma cerkiew p. w. św. Michała Archanioła. W XVIII w. dobywano tu rudę żelazną, a w obecnym istniała kuźnica. W 1553 r. w Warszawie pozwala królowa Bona Waśkowi Tatomirowi założyć wieś Smolna Wola w samborskiem ststwie, na wołoskiem prawie. Za czasów Rzpltej należała wś do dóbr koronnych, krainy podbuskiej, ekonomii samborskiej. W lustracyi z r. 1686 (Rkp. Ossol., Nr 1255, str. 168) czytamy; „Ta wś ma łan. osiadłych 8; kniazkich łan. $2^1/_2$, popowskich $2^1/_2$, hajduckiego łanu pół. Czynsze i powinności: Czynszu dają z każdego łanu na rok zł. 15 gr. 6. Żyrowszczyzny dają z łanu każdego zł. 1 gr. 10; hajduczyzny daje cała gromada zł. 7 gr. 15. Owsa z łanu każdego

półmiarków 2, gęsi 2, kur 2, jajec 16. Zborowszczyzny dają z każdego łanu zł. 10. Z łanów pustych płacą z każdego po zł. 6. Z ciebleników z każdego płacą po $2^1/_2$ groszy. Od wójtowskich chałup płacą, wiele ich będzie, po gr. 24. Pop z łanu płaci czynszu zł. 2 gr. 20. Drzewa rokowego z łanu po dwojga dawają. Gontów z łanu kóp dwie i dranic 52. Za jagnię wielkanocne dają zł. 1. Za owczą dziesięcinę dają od każdej owcy po gr. 4. Robotników dają z łanu każdego 4, albo kiedy kosarzów, to tylko 3 posyłają na 3 dni do roku. Sól wożą, a od każdej beczki dają im po gr. 24. Pop tej wsi odebrał ćwierć roli gromadzkiej, którą aby oddał do gromady serio nakazujemy i egzekucyą zamkowi samborskiemu zlecamy. Kniaziowie tej wsi nic nie dają ale tylko służbą wojenną służyć powinni, co teraz się nie dochowuje, ani prawa, za którem na tem kniaztwie siedzą, pokazali". Według inwentarza z r. 1768 było kniaźstwo w tej wsi w posiadaniu Kossakowskiej, kaszt. kamińskiej (ob. Rkp. Ossol., Nr. 1632, str. 61). *Lu. Dz.*

Smolna, niem. *Smollna*, 1223 *Smolna*, 1581 *Smolno*, wś, pow. rybnicki, par. Rybnik. W 1861 r. było 86 dm., 688 mk. (23 ewang.), 648 mr.

Smolna Wólka, wś włośc., pow. sochaczewski, gm. Łazy, ma 96 mk., 400 mr.

Smolne, jezioro w dobrach Młyniec, pow. lipnowskim, ma 10 mr. obszaru. Leży w pobliżu rz. Drwęcy.

Smólnia al. *Smulnia*, wś i fol. nad rzką Działdówką, pow. sierpecki, gm. Gradzanowo, par. Radzanowo, odl. 28 w. od Sierpca, ma 10 dm., 65 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 809: gr. or. i ogr. mr. 240, łąk mr. 197, past. mr. 88, lasu mr. 155, nieuż. mr. 39; bud. mur. 1, z drzewa 14; las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 22, mr. 71; wś Sitarz Pieńki os. 4, mr. 13; wś Dzieczewo os. 28, mr. 157; wś Suwaki os. 10, mr. 272; os. Borki os. 1, mr. 33. *Br. Ch.*

Smolnia 1.) folw., pow. słonimski, w 5 okr. pol., gm. Dobromyśl, o 38 w. od Słonima. 2.) **S.**, uroczysko, pow. słonimski, w 1 okr. pol., gm. Kosów, o 58 w. od Słonima.

Smolnica 1.) wś, pow. suwalski, gm. Kadaryszki, par. Lubowo, odl. od Suwałk 17 w., ma 6 dm., 60 mk. W 1827 r. 7 dm., 68 mk. 2.) **S.**, wś i os., pow. kalwaryjski, gm. Nadniemeńska, par. Rumbowicze, odl. od Kalwaryi 68 w.; os. ma 5 dm., 16 mk.; wś 13 dm., 25 mk. W 1827 r. było 12 dm., 62 mk., par. Simno. 3.) **S.**, wś i fol., pow. kalwaryjski, gm. Kirsna, par. Krasna, odl. od Kalwaryi 22 w.; wś ma 15 dm., 109 mk.; fol. 8 dm., 76 mk. W 1827 r. 1 dm., 9 mk. Fol. ten w 1865 r. dodany do majoratu Kirsna. 4.) **S.**, wś, pow. kalwaryjski, gm. i paraf. Kalwarya, odl. od Kalwaryi 3 w., ma 13 dm., 43 mk. W 1827 r. 4 dm., 46 mk. 5.) **S.**, pow. maryampolski gm. Michaliszki, par. Igłówka, odl. od Maryampola 19 w., ma 13 dm., 118 mk. W 1827 r. było 3 dm., 68 mk. 6.) **S.**, wś, pow. wyłkowyski, gm. Pojeziory, par. Wyłkowyszki, odl. od Wyłkowyszek 10 w., ma 6 dm., 47 mk. W 1827 r. 4 dm., 40 mk. 7.) **S.**, wś, pow. wyłkowyski, ob. *Roś* (t. IX, 747). *Br. Ch.*

Smolnica 1.) wś nad potokiem, pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Rzesza, okr. wiejski i dobra Fryczyńskich (w 1864 r.) Zaczek, o 15 w. od gminy a $4^1/_2$ w. od Wilna, ma 2 dm., 16 mk. katol. 2.) **S.**, zaśc., pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Smolewicze, ma 2 osady; grunta faliste, lekkie, miejscowość odosobniona, lesista.

Smolnica 1.) rus. *Smilnycia*, wś, pow. dobromilski, 14 klm. na płd.-zach. od Dobromila, 5 klm. od urz. pocz. i tel. w Krościenku koło Chyrowa. Na płd. leży Rudawka, na zach. Krościenko, na płn. Łopuszanka i Łopusznica, na wschód Terło (pow. staromiejski). Wś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem Strwiąża, który płynie z Krościenka przez płn. część obszaru do Terła, a przyjmuje w obrębie wsi z praw. brzegu: pot. Maksymów, pot. Rudawkę z Łużkiem i pot. Zabola wzdłuż granicy wsch., wszystkie od płd. na płn.; od lew. brzegu pot. Strantura. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Strwiąża. Dolinę tę przebiega dr. żel. łupkowska i gościniec z Chyrowa do Ustrzyk Dolnych. Na płd.-zach. leży las Ostrykowiec (szczyt 605 mt.), na płn.-wschód wznosi się góra Woroniów do 567 mt. Własn. więk. ma roli or. 11, łąk i ogr. 39, pastw. 11, lasu 1323 mr.; wł. mn. roli or. 182, łąk i ogr. 35, pastw. 84, lasu 600 mr. W r. 1880 było 40 dm., 260 mk. w gm., 1 dm., 3 mk. na obsz. dwor. (226 gr.-kat., 18 rz.-kat., 17 izrael.; 226 Rusinów, 20 Polaków, 17 Niemców). Par. rzym.-kat. w Chyrowie, gr.-kat. w Terle. We wsi jest cerkiew. 2.) **S.**, wś, pow. staromiejski, 3 klm. na płn. od sądu pow. i urz. pocz. w Staremmieście. Na płn.-zach. leżą Strzelbice, na płn.-wschód Baczyna, na płd. Posada Niżna (część Staregomiasta). Granicy połud.-wschod. dotyka Dniestr. Płd. część obszaru przepływa dopł. Dniestru pot. Jabłonka i pot. Smolanka, lewy dopł. Jabłonki. Płd. część wsi przebiega gościniec wiodący z Sambora do Staregomiasta. Własn. więk. ma roli or. 42, łąk i ogr. 1, past. 110; wł. mn. roli or. 85, łąk i ogr. 12, pastw. 20 mr. W r. 1880 było 27 dm., 154 mk. w gm. (86 gr.-kat., 31 rz.-kat., 37 izrael.; 89 Rusinów, 28 Polaków, 37 Niemców). Par. rzym. i gr.-kat. w Staremmieście. W S. i-

stniał monastyr bazyliański. Wspomina o nim przywilej Jagiełły wydany w Sandomierzu r. 1407 a zatwierdzający uposażenie Władysława przemyskiego (Liske, Akt. gr. ziem., t. VII, str. 50). Klasztornych dóbr tego monasteru używali biskupi ruscy przemyscy (Szaraniewicz, Rzut oka na beneficya kościoła ruskiego, Lwów, 1875, str. 3). W punktach uspokojenia z nieunitami religii greckiej, spisanych na sejmie elekcyjnym w Warszawie w r. 1632 (A. G. Z., t. I, str. 53) czytamy, między innymi, że władyctwo przemyskie ma zostawać przy nieunitach, a obywatele tameczni obrać sobie mają władykę nieunitę, któremu na rezydencyą ma być dany monastyr Spasa i monastyr Smolnica. Konstytucya sejmu z r. 1641 nakazuje, aby episkopia przemyska była przy unitach a dyzunitom w rekompensę dano Ławrów, monaster św. Spasa i Smolnicę. Na soborze odbytym w Przemyślu w r. 1693, na którym był smolnicki igumen Sergij, uchwalono zaprowadzić w klasztorze smolnickim nowicyat. W r. 1764 z polecenia bisk. przemyskiego Atanazego Szeptyckiego odbyła się wizytacya monasteru. Było tu wówczas pod przewodnictwem igumeny Zofii Lewińskiej ośm zakonnic i pięć nowicyuszek. Monaster zniesiono około r. 1780. Z cerkwi klasztornej, postawionej przez bisk. przemyskiego Krupeckiego († 1651), stoją jeszcze dotąd główne ściany (ob. Kalendarz „Peremyszlianyn“ z r. 1854, str. 25 i 92; z r. 1857 str. 127; z r. 1858 str. 11 i 15; Zoria hałycka z r. 1851, str. 128). Część dokumentów tyczących się zniesionego monasteru złożono w urzędzie obwodowym w Drohobyczu, zaś „regia privilegia i regiae commisiones graniciales“ tego monasteru miały się znajdować w archiwum biskupstwa przemyskiego gr.-kat. (Szaraniewicz, Rzut oka na beneficya, str. 51). Za czasów Rzpltej należała S. Dolna do dóbr koronnych, krainy gwoździeckiej a ekonomii samborskiej. Według inwentarza z r. 1768 było wójtowstwo tej wsi w posiadaniu Katarzyny z Zamoyskich Mniszchowej, podkomorzyny litewskiej, wdowy, z prow. 577 złp. 14 gr. Później, przy zajęciu w r. 1772, w posiadaniu generała Starzyńskiego. W r. 1786 rozdzielono grunta między poddanych. *Lu. Dz.*

Smolnica, rzeczka, prawy dopł. Warty, powstaje w pow. czarnkowskim, w Kamionce, o 9 klm. na płd. od Czarnkowa; płynie od płn. ku płd. na Sokołowo, gdzie z praw. brzegu zasila się strugą Miłkowską; 3 klm. przed ujściem wchodzi do pow. szamotulskiego; płynie wśród lasów, obraca młyn Wilczek i folusz smolnicki, oblewa fol. Smolnicę i uchodzi o 3½ klm. na wsch.-północ od Wronek. Długa około 15 klm. *E. Cal.*

Smolnica, fol. do Nowej Wsi, pow. szamotulski, na praw. brzegu Warty, przy ujściu Smolnicy, o 4 klm. na wschód-północ od Wronek (par., poczta i st. dr. żel.), ma 9 dm., 111 mk. *E. Cal.*

Smolnice, niem. *Smolnitz*, wś i dobra, pow. toszecko-gliwicki, par. kat. Pilchowice. W r. 1885 wś ma 95 budyn., 632 mk. (17 ew.), 344 ha; szkoła katol. W starej miejscowej kaplicy znajduje się dzwon z 1603 r. Obszar większ. własności 3 dm., 28 mk., 642 ha (516 ha lasu).

Smolnicka Huta, węg. *Szomolnok Hutta* niem. *Schmoellnitz Huette*, część Smolnika 1066 mk.

Smolnicki Stan, zaśc. nad rz. Łosznicą, dopł. Możanki, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. Zaczyste, par. katol. Borysów, ma 2 osady; grunta lekkie. *A. Jel.*

Smolniczany, może *Smolnica*, wś, pow. kalwaryjski, gm. Kalwarya, par. Bartniki, odl. od Kalwaryi 9 w., ma 18 dm., 97 mk. Por. *Roś.*

Smolniczek 1.) al. *Łupka*, potok, ma źródła w obr. Łupkowa, w pow. Lisko, na granicy galicyjsko-węgierskiej, w pobliżu tunelu łupkowskiego. Płynie między domostwami Łupkowa, a zwróciwszy się na wschód przechodzi na obszar gm. Zubeńska; od ujścia potoku z tej wsi wygina się na płn.-wsch. i podąża przez obszar Smolnika do Osławy, do której wpada od lew. brzegu. Długi 8 klm. Pędzi kilka młynów. Z dopływów ważniejsze są: Kiński, Rostoka, Pisoczny i Zubeński. 2.) **S.**, potok, powstaje w obr. gm. Lutowisk, pow. Lisko, płynie na płd. przez Lutowiska, zachodni obszar Żurawina, wreszcie wchodzi do Smolnika i uchodzi na obszarze Procisnego do Sanu z praw. brzegu. Długi 8 klm. Dolina potoku górska. Od zach. wznosi się lesisty dział Odrytu ze szczytem Trohańcem (889 mt.). *Br. G.*

Smolnik 1.) wś włośc., pow. włocławski, gm. Dobiegniewo, par. Wistka, ma 271 mk., 436 mr. 2.) **S.**, w XVI w. *Szmolnyk*, wś, w pobliżu Brzezińskich wzgórzy, pow. koniński, gm. Piorunów, par. Wyszyna, odl. od Konina 11 w., ma 25 dm., 193 mk. W 1827 r. 20 dm., 210 mk. Na początku XVI w. kmiecie dawali pleb. w Wyszynie dziesięcinę pieniężną po 12 gr. z łanu i za meszne też po 12 gr. a za kolędę po 1 gr. (Łaski, L. B., I, 270). Według reg. pob. pow. konińskiego z r. 1579 Jan Grodzicki płacił tu od 6 łan., 1 zagr. z rolą, 1 rzem. (Pawiński, Wielkp., I, 241). 3.) **S.**, os., pow. koniński, gm. Piorunów, paraf. Wyszyna, odl. od Konina 17 w., 1 dm. 4.) **S**, os., pow. wieluński, gm. Skomlin, par. Komorniki, odl. od Wielunia 12 w., 1 dm., 7 mk. W 1827 r. 2 dm., 13 mk.

5.) **S.**, pow. ostrołęcki, gm. i par. Goworowo.

Smolnik, uroczysko, pow. prużański, w 1 okr. pol., gm. Nikitycze, o 6½ w. od Prużany.

Smolnik, potok, wytryska w obr. Pisarzowy, pow. limanowski, ze źródeł leśnych, na płd. pochyłości góry Sałaszu (Mały Zalacz, 909 mt.); płynie na płd. popod Wielką Górę (754 mt.), a dosięgnąwszy fol. we wsi Pisarzowy, zwraca się na płd.-wschód, płynąc między domostwami Pisarzowy i Męciny, następnie granicą Chomranic i Woli Marcinkowskiej, wreszcie przez Klęczany i Marcinkowice, gdzie wpada do Dunajca od lew. brzegu. Zabiera liczne dopływy; między nimi z lewego brz. Bobrowski i Kłodniankę. Długi 16 klm. Liczne młyny. *Br. G.*

Smolnik 1.) al. *Kienberg*, połogie i lesiste wzgórze na lew. brz. Popradu, w hr. spiskiem, na granicy Łuczywny i Mięguszowiec, pow. popradzki, między rzeką Popradem (od płn.-wsch.) a Małym Popradem (od płd.-zach.). U płd.-zach. podnóża zakład kąpielowy Łuczywna. Wzn. 922 mt. Ważne stanowisko florystyczne. 2.) **S.** *Mały*, szczyt lesisty w paśmie Tatr Niżnich, na zach. od Cieplic, na Spiżu (Węgry), na płd. brzegu Popradu, w płn. stokach tychże Tatr, wzn. 955 mt. Na płd. od niego szczyt Baba (1004 mt.). *Br. G.*

Smolnik 1.) *koło Baligrodu*, wś, pow. liski, na pr. brzegu Osławy, w wąskiej górskiej dolinie, wzn. 527 mt. npm., otoczonej od wschodu górą lesistą Wyrostoki (884 mt.), jednem ze szczytów pasma tworzącego dział wodny między Osławą i Hoczewką. Od zachodu zasłania dolinę dział wodny między Osławicą i Osławą, ze szczytem Dołhi Werch (607 mt.) Wś ma 156 dm. (10 na obszarze większym kapituły gr.-kat. przemyskiej), 1032 mk., 961 gr.-kat., 18 rz.-kat. i 53 izrael. Rz.-kat. par. w Bukowsku, gr.-kat. w miejscu (dyec. przemyska, dek. jaśliski). Najbliższa st. kol. i pocz. Łupków. Jałowej, owsianej gleby ma kapituła 264 mr. roli, 103 mr. łąk, 72 mr. pastw. i 1062 mr. świerkowego lasu; pos. mn. ma 2133 mr. roli, 496 mr. łąk, 399 mr. past. i 236 mr. lasu. Do mniejszej posiadł. należy uposażenie proboszcza gr.-kat. (119 mr. roli i 27 mr. łąk). Par. obejmuje Mików. Na płd. graniczy S. z Wolą Michowską; najbliższą wsią na płn.-wschód jest Rabe, na zach. Dołhe. Przez wieś prowadzi droga z Szczawnego, doliną Osławy, przez Szczerbanówkę i dział wodny w dolinkę Solinki koło wsi Żebracze. 2.) **S.** *koło Lutowisk*, wś, pow. liski, na praw. brzegu Sanu, w górnym biegu, u ujścia pot. Smolniczka; wzn. 605 mt. npm. Posiada gr.-kat. kapelanią, 58 dm. (9 na obszarze więk. pos. Rozalii Terleckiej), 562 mk. (179 na obszarze więk. pos.), 371 gr.-kat., 83 rz.-kat., 74 izrael. a 34 innych wyznań; 337 Rusinów, 160 Polaków, 26 Niemców i 1 innej narod. Pos. więk. wynosi 196 mr. roli, 60 mr. łąk, 83 mr. pastw. i 641 mr. lasu; pos. mn. 480 mr. roli, 132 mr. łąk, 216 mr. pastw. i 9 mr. lasu. Rola górska, owsiana, lasy szpilkowe. Rz.-kat. par. w Lutowiskach. Kapelania gr.-kat. (dyec. przemyskiej, dek. zatwarnickiego) ma cerkiew drewnianą. Obejmuje Procisne. Uposażenie kapelana składa się z 43 mr. roli. S. graniczy na płn. z Lutowiskami (5·6 klm.) i Żurawinem, na wschód z Boberką, na płd. z Stuposianami a na zachód z Procisnem. Okolica górska, lesista. *Mac.*

Smolnik, niem. *Schmoellnitz*, węg. *Szomolnok*, miasteczko górnicze, w hr. spiskiem (Węgry), pow. bański (górniczy), nad pot. Smolnikiem (dopł. Gielnicy al. Hnilca), przy trakcie z Rożnawy (hr. goemoerskie) do Mniszka (hr. spiskie), a stąd na płn.-wschód do Gielnicy i Preszowa, wśrod uroczych Rudaw Spiskich, obfitujących w złoto, srebro i miedź. S. zawdzięcza początek Karolowi I Robertowi (1308—1342), król. węgier., protektorowi górnictwa. R. 1332 rozszerzył on posiadłości małej osady w promieniu dwóch mil W 1338 r. tak Gielnicy jak S. nadał jako spólną własność włości: Szwedler (Górny, Sredni i Dolny) i Mniszek (Einsiedel, Remete) wraz z prawem wolnego wyboru co rok sędziego, „ut montana nostra Szomolnokbanya et Gelnichbanya non destruantur, sed recuperentur". Ludwik I r. 1344 ochronił S. przed uroszczeniami arcyb. ostryhomskiego (Gran) i rodziny Bebeków. Niemniej życzliwym dla S. okazał się Zygmunt (1387—1437), który r. 1399 pozwolił Smolniczanom używać lasu Czarnego (Schwarzwald), w czem usiłował im przeszkadzać klasztor jasowski (Jaszó). Odtąd przemysł górniczy wzrasta. R. 1410 wydobyto tu 1231 cetnarów miedzi, r. 1439 już 4623 cetn. Rozwój górnictwa w S. i Gielnicy nie był na rękę tak klasztorowi jasowskiemu, jak panom torontalskim (w Tormi), przedewszystkim zaś rodzinie Bebeków, panów na Krasnohorce i Pleszewcu (Pleisnitz) (w hr. goemoerskiem). Wszelako król Zygmunt surowo nakazał panom szanować przywileje górników i nietylko wyższych urzędników koronnych wysyłał do ochraniania uciskanych, lecz także r. 1437 wyznaczył osobną komisyą. W tym samym duchu, lecz z słabszym skutkiem, działał Albert I (1437—1439). Walki o tron węgierski po śmierci tegoż oddały osady górnicze na paątwę panów. Od r. 1439 do 1459 ponawiają się liczne skargi mieszkańców na okrucieństwa i bezprawia panów i kasztelanów. Dopiero Maciej I Korwin (1458—1490) wziął silną dłonią w opiekę uciśnionych, wydawszy r. 1458, 1459

i 1475 przeciwko uciemiężycielom surowe edykta. Za niego górnictwo znowu się podniosło. W następnym okresie (1490—1526), w czasie walk między stronnictwami, utracił S. przywileje i swobody z r. 1435. R. 1523 sejm prosił Ludwika II (1516—1526) o pomoc i ochronę górnikom przed uciskiem panów. Do pomyślnego rozwoju miasta przyczynił się Ferdynand I (1527—1564), gdyż nietylko zakłady górnicze w Kremnicy i Szczawnicy Bańskiej odebrał bogatemu Fuggerowi w Herrengrund (Urvoelgy, w hr. zwoleńskiem), lecz też prawo dobywania miedzi w S. bogatym Thurzom. Od r. 1653 spotykamy Jana Joanellego jako dzierżawcę kopalni smolickich, które dzierżył Stefan hr. Csáky, otrzymawszy je w zastaw od Ferdynanda III w 1688 r. W czasie wypraw kuruczów Toekoely'ego (1676—1677) S. obwarował się wprawdzie, lecz został splądrowany i dopiero r. 1715 sejm wciągnął S. do rzędu miast opodatkowanych. W r. 1747 z powodu upadku miasta Gielnicy ogłoszono S. za stolicę górniczych miast spiskich, uwolniono go od zawisłości od Koszyc, a z ustanowieniem inspektora górniczego i sędziego górniczego za Maryi Tercsy przeszło pod zarząd wiedeńskiej kamery nadwornej. Dziś istnieje w S. 44 kopalń. W r. 1876 dobyto rudy miedzianej z 10 gór 598,804 klg., miedzi i srebra z 1 góry 301 klg., rudy żelaznej z 8 gór 938,024 klg., antymonu z 6 gór 37,700 klg., pirytu z 3 gór 25,696,359 klg, Znajduje się tu huta do przetapiania miedzi i cementacyi miedzi; jakoteż do wyrabiania siarczanu żelaza. Oprócz tego kuźnice żelazne. W r. 1880 było 592 dm., 2706 mk. Słowaków i Niemców. Obszar liczy 12528 kwadr. sążni katastr. Par. łac. i ewan., st. pocz., tel. w miejscu. Sąd pow. i urz. pod. w Gielnicy. Kasyno, towarzystwo muzyczne i strzeleckie. Zarząd lasów. Por. Dr. E. Schwab, Historische Skizze der Gruendner Staedte, Bruenn 1864; S. Weber, Zipser Geschichts- und Zeitbilder, Leutschau; 1880; Kachelmann, Das Alter und die Schicksale des ungarischen Bergbaues, 1870. *Br. G.*

Smolnik 1.) niem. *Pechwinkel* al. *Smolnick*, dobra należące dawniej do Torunia, pow. toruński. W 1486 r. zostały przyłączone do Papowa toruńskiego i podzielone między posiedzicieli, którzy od każdej włóki płacili po 2 grzywny i po 3 korce owsa po 4 latach wolności. R. 1455 były te dobra własnością toruńskiego rajcy Jana Jeleń czyli Jeleniowskiego (ob. Wernicke: Beschr. von Thorn, 1832, str. 280 i Kętrz.: O ludn. pol., str. 172). 2.) **S.**, karczma nad Wisłą, przed starotoruńskiem przedmieściem na Łęgu, posiadały ją benedyktynki już r. 1437, kiedy swój browar miały przy klasztorze. Sprzedawały w niej piwo klasztorne. R. 1590 rozprzedano w jednym miesiącu około 50 beczek. Od r. 1772 należała karczma do rządu. W 1823 r. nabyło ją miasto za 776 tal. 3 sbr. 8 fen. (ob. Klaszt. żeńs. p. ks. Fankidejskiego, str. 168). 3.) **S.**, wyb. do Pikarni, pow. kartuski, st. p. Kartuzy. W 1885 r. 1 dm., 11 mk. Dawniej własność panien norbertanek w Żukowie; mieszkańcy trudnili się wyrabianiem smoły (ob. Klaszt. żeńs. ks. Fankidejskiego, str. 58).

Smolniki 1.) wś włośc., pow. nieszawski, gm. Ruszkowo par. Broniszewo, ma 19 mk., 40 mr. 2.) **S.**, kol., pow. kolski, gm. Budzisław Kolski, par. Dęby Szlacheckie, odl. od Koła 13 w.; ma 18 dm., 173 mk. W 1827 r. 15 dm., 91 mk., 326 mr. Wchodziła w skład dóbr Osiek. 3.) **S.** *Mostowskie*, wś, pow. kolski, gm. i par. Sompolno, odl. od Koła 15 w., ma 5 dm., 48 mk. W 1827 r. 3 dm., 17 mk. 4.) **S.** *Niemieckie*, kol., pow. kolski, gm. Piotrkowice, par. Lubstów, odl. od Koła 25 w.; ma 5 dm., 51 mk. Ob. *Lubstów*. 5.) **S.** *Polskie*, kol., pow. kolski, gm. Piotrkowice, par. Lubstów, odl. od Koła 24 w.; ma 3 dm., 20 mk. 6.) **S.** *Racięckie*, wś, pow. kolski, gm. Sompolno, par. Lubstówek, odl. od Koła 14 w.; ma 10 dm., 86 mk. W 1827 r. 5 dm., 59 mk. 7.) **S.**, wś włośc., nad rz. Drwęcą, pow. rypiński, gm. i par. Płonne, odl. o 21 w. od Rypina, posterunek straży pogran., 6 dm., 24 mk., 67 mr. 8.) **S.**, fol., pow. rypiński, gm. i par. Żałe, 2 dm., 4 mk., 52 mr. W 1827 r. 5 dm., 29 mk. 9.) **S.**, fol., pow. kolneński, gm. Stawiski, par. Poryte. 10.) **S.** al. *Cegielnia*, os. odpadła przy uwłaszczeniu od wsi Lewiczyn, w pow. mławskim, ma 207 mr. obszaru. 11.) **S.**, os. leś., pow. szczuczyński, gm. i par. Wąsosz. W 1827 r. 1 dm., 7 mk. 12.) **S.**, wś i fol., pow. suwalski, gm. Kadaryszki, par. Wiżajny, od Suwałk 21 w. Wś ma 14 dm., 84 mk.; fol. 1 dm., 5 mk. *Br. Ch.*

Smolniki 1.) wś włośc. nad Mereczanką, pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. i dobra skarb. Orany, okr. wiejski Girajcie, o 8 w. od Oran a 50 w. od Trok, w pobliżu linii dr. żel. warszaw.-petersb., ma 6 dm., 84 mk. kat. (w 1864 r. 25 dusz rewiz.). 2.) **S.**, zaśc. rząd., pow. wileński, w 5 okr. pol., o 28 w. od Wilna, 2 dm., 10 mk. kat. 3.) **S.**, wś, pow. prużański, w 3 okr. pol., gm. Staruny, o 38 w. od Prużany. *J. Krz.*

Smolniki 1.) urzęd. *Smolnik-Powidz*, wś, pow. gnieźnieński (Witkowo), o 8 klm. na płn.-wschód od Powidza (par. kat.), 2 klm. od jez. Powidzkiego i Budzisławskiego; par. protest. Szydłowiec, poczta w Orchowie, st. dr. żel. w Trzemesznie o 18 klm.; 17 dm., 130 mk. (51 kat., 79 prot.) i 202 ha (155 roli, 24 łąk, 2 lasu). S. wchodziły w skład ststwa powidz-

kiego, potem wcielone do domeny skorzęcińskiej. 2.) **S.**, urzęd. *Smolnik-Skorzencin*, os., pow. gnieźnieński (Witkowo), o $7^1/_2$ klm. na płn. od Powidza, na zach. wybrzeżu jez. Białego, okr. wiejski Piłka. S. były własnością klasztoru lędzkiego (Ląd); wcielone do domeny skorzęcińskiej. 3.) **S.**, os. i pust., pow. ostrzeszowski, nad Porajówką, dopł. Prosny, o $2^1/_2$ klm. na płd. od Grabowa (par. i poczta), st. dr. żel. w Ostrzeszowie (Schildberg) o 13 klm. Os. ma 7 dm., 70 mk. i wchodzi w skład okr. wiejskiego Grabów; pustkowie ma 6 dm., 41 mk. i należy do okr. wiejskiego Grabowskie pustkowia. 4.) **S.** al. *Smolarnia Łabiszyńska*, urzęd. *Labischiner Theerbuden*, osada, pow. szubiński, o $1^1/_2$ klm. na płn.-zach. od Łabiszyna (par. i poczta); okr. wiejski Arnoldowo, st. dr. żel. na Chmielnikach o 11 klm.; 9 dm., 117 mk. 5.) **S.**, niem. *Blumenthal*, wś, pow. szubiński, o 3 klm. na płd.-wschód od Szubina (par. i poczta), st. dr. żel. w Kcyni o 19 klm.; 29 dm., 257 mk. (70 kat., 187 prot.) i 608 ha (206 roli, 68 łąk, 204 lasu). 6.) **S.**, ob. *Pszczołczyńskie S.*, w pow. szubińskim. *E. Cal.*

Smolniki, niem. *Smolnik*, fol., w 1800 r. w wieczystą dzierżawę puszczony, pow. kartuski, st. p. Dąbie w Pomeranii (o 7·5 klm.), par. kat. Gowidlino, 206 ha (21 lasu, 12 łąk, 163 roli). 2.) **S.**, niem. *Theerofen*, dziś *Alteiche*, os. leś., pow. suski, st. p. Radomno; należy do Rudzicza. W 1885 r. 3 dm., 43 mk. 3.) **S.**, niem. *Smolnick*, wś, pow. starogardzki, st. p. Skórcz, par. kat. Czarnylas, gm. Lasek, zawiera 1 gburstwo i 5 zagród, 54·98 magd. mr. W 1885 r. 9 dm., 89 mk. 4.) **S.**, niem. *Theerofen*, wyb. do Niedamowa, pow. kościerski. W 1885 r. 5 dm., 40 mk.; 1780 r. 12 kat., 20 akat. Należały wtedy do Klińskich (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 150). 5.) **S.**, według Kętrz. *S. Góralskie*, smolarnia, pow. brodnicki, st. p. i par. kat. Lidzbark, gm. Górale. W 1885 r. 24 dm., 178 mk. 6.) **S.**, fol. do Bobrowa, pow. brodnicki, st. p. Bartniczki, par. kat. Bobrowo. W 1885 r. 1 dm., 26 mk.; dziedzic Jan Czapski. 7.) **S.**, niem. *Smolnik*, wś, pow. toruński, st. p. Lubicz, par. kat. Kaszczorek, 81 ha (11 lasu, 35 łąk, 24 roli). W 1885 r. 6 dm., 30 mk. ew. 8.) **S.**, leśn., pow. toruński, st. p. Toruń, 1 dm., 11 mk.

Smolniki 1.) niem. *Friedrichshof*, fol. należący do dóbr Kozłowo, pow. niborski; 3 dm., 41 mk. 2.) **S.**, niem. *Schmaleningken* (ob.).

Smolno al. *Smolino*, zaśc., pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. i par. kat. Ziembin, przy gośc. ze wsi Sutoki do mka Ziembina, ma 2 os.; miejscowość falista, mocno kamienista. *A. Jel.*

Smólno, rus. *Smilno*, wś, pow. brodzki, 2 klm. na płd.-zach. od sądu pow., urz. poczt., st. kol. i tel. w Brodach. Na płd. i płd.-zach. leżą Suchodoły i Ponikowica, na zach. Ruda, na płn. Berlin, na płn.-wschód W. Brody, na wschód Stare Brody. Wś leży w dorzeczu Dniepru za pośrednictwem Suchowólki, praw. dopł. Styru. Zabudowania wiejskie tworzą liczne przysiołki i grupy domów. Z pośród nich ważniejsze są: Bojki, Cegielnia, Hadki, Hawryszów gaj, Kotowszczyzna (al. Szwaby), Midno (al. Miedna), Smolarze. Własność więk. tu i w Gajach Smoleńskich ma roli or. 654, łąk i ogr. 377, past. 135, lasu 3902 mr.; wł. mn. roli or. 1334, łąk i ogr. 690, past. 224, lasu 33 mr. W r. 1880 było 108 dm., 675 mk. w gm., 8 dm., 40 mk. na obsz. dwor. (322 gr.-kat., 227 rz.-kat., 137 izrael., 29 innych wyznań; 351 Rusinów, 177 Polaków, 181 Niemców, 5 innej narodow.). Par. rz.-kat. w Brodach, gr.-kat. w miejscu, dek. brodzki. Do par. należą: Jazłowczyk, Gaje Smoleńskie i Łahodów. We wsi jest cerkiew p. w. św. Mikołaja, wzniesiona w XVI w. za Żołkiewskich (Sokalski, Rys geogr.-stat. okręgu złoczowskiego, str. 300). Płd. część wsi przebiega dr. żel. Karola Ludwika. Na płd. leży las Pasieka, na płn.-zach. las Swidrowiec. Najwyższe wzn. obszaru sięga po nad 250 mt. W czasie budowy kolei brodzkiej znajdowano tu wiele skorup z popielnic i narzędzi kamiennych. Por. *Olesko* (t. VII, 466). *Lu. Dz.*

Smolno 1.) *Stare* i *Nowe*, wś, pow. szubiński, o $7^1/_2$ klm. na płn.-wschód od Łabiszyna (par. i poczta), st. dr. żel. na Chmielnikach o 5 klm. Stare S. ma 74 mk., 9 dm., należy do okr. wiejs. Kobylarnia. Nowe S. tworzy odrębną gminę i okrąg, ma 21 dm., 128 mk. (16 kat., 112 prot.) i 78 ha (51 roli, 11 łąk). 2.) **S.**, fol. do Radomicka, pow. kościański (Szmigiel), o 6 klm. na płd.-zach. od Szmigla (poczta), par. Radomicko, st. dr. żel. w Starem Bojanowie, 1 dm. i 16 mk. Istniał już przed 1793 r.

Smolno 1.) al. *Smolin*, niem. *Schmollin*, 1271 *Smolino*, wś włośc. na Kaszubach, pow. pucki, st. poczt. i par. kat. Puck. Leży nad strugą b. n., uchodzącą do zatoki Puckiej, zawiera 18 gburstw, 20 zagród, wolne sołectwo i młyn wodny, 725 ha obszaru (67 łąk, 405 roli or.). W 1885 r. 54 dm., 77 dm., 434 mk., 430 kat., 4 ew; szkoła kat. Na wschód od wsi (o 1 klm.) znajduje się nad brzegiem strugi, na wzgórzu, cmentarzysko, z którego wydobyto urn kilka (ob. Objaśn. do mapy Ossowskiego, str. 63). R. 1270 ks. pomorski Mestwin nadaje wieś Smolino klasztorowi cystersów w Łeknie (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 200). R. 1298 uzyskał ją bisk. kujawski Wisław wraz z fol. Zeliborzem (Zelibore), dając zakonnikom wzamian dziesięciny swoje z Polusina (Kod. Wielkop., II, 149). Tegoż roku zezwala Władysław Łokietek na tę zmianę (ob. P. U. B. v.

Perlbach, str. 499 i Majątki biskupie przez kś. Kujota, str. 45). R. 1342 bisk. kujawski Maciej nadaje Jakubowi ze Smolna przywilej lokacyjny na prawie chełm. Przyjętym zwyczajem dostali włościanie 5 lat wolnych, po upływie których mieli płacić od włóki po 8 skojców czynszu, a zamiast dziesięcin snopowych po 4 kor. żyta, tyleż jęczmienia i owsa odstawiać do dworu. Gdyby sam biskup zjechał do wsi, obowiązani byli gospodarze dostarczyć koni pod jego wozy. Gospodarstwa nie miały przenosić 2 włók flamlandzkich. Sołtys dostał dziesiątą włókę bez podatków i danin, połowę czynszu karczemnego i młyn pod wsią za pół grzywny czynszu (około 7·8 mrk.) i wolne mlewo dla folw. biskupiego we wsi. Sołtys sądził wszystkie sprawy, większe w obecności pełnomocnika biskupiego, a z kar brał dla siebie trzeci grosz. Położenie gospodarzy było bardzo korzystne, gdyż obok wcale miernej płacy nie mieli żadnych robocizn dla dworu (ob. Majątki biskupie przez kś. Kujota, str. 52). S. należało do klucza kacykowskiego. W wizytacyi Szaniawskiego z r. 1710 czytamy, że S. dawało mesznego 15 korcy żyta i tyleż owsa (str. 49). R. 1780 liczyła wś 191 mk. kat. (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 12). 2.) **S.**, niem. *Schmolln*, wś, pow. toruński, st. p. Pędzewo, par. kat. kośc. N. M. P. w Toruniu, 280 ha (145 roli or., 94 łąk, 12 lasu). W 1885 r. z wyb. Zazdrością było 13 dm., 22 dym., 139 mk. kat. *Kś. Fr.*

Smolny Dół, niem. *Theerkeute*, dawniej *Theerkeuhle*, nadleśnictwo, pow. czarnkowski, o 10 klm. na płn.-wschód od Wronek (par., poczta i dr. żel.); 2 dm., 15 mk.; wchodzi w skład okr. dwors. Krucz.

Smolny Młyn, pow. ostrzeszowski, nad Olszynką, dopł. jez. Zborowiec, o $4^1/_2$ klm. ku zach. od Ostrzeszowa. Niewykazany w spisach urzędowych.

Smolny Piec, os., pow. konstantynowski, gm. Swory, par. Biała, ma 5 dm., 20 mk., 100 mr.

Smolówka, wólka do Budziwoja, pow. rzeszowski, na zachód od Tyczyna, 7 dm. i 40 mk. *Mac.*

Smolsin, ob. *Smołdzino.*

Smólsk al. *Smulsk*, w 1557 r. *Smolsko*, wś, fol. i dobra nad rzką Kłóbką, pow. włocławski, gm. Śmiłowice, par. Kruszyn, odl. 9 w. od Włocławka, posiada wiatrak, 270 mk. W 1827 r. 14 dm., 149 mk. Dobra S. składały się w 1885 r. z fol.: S., Markowo i Potok, nomenkl. Józefów, rozl. mr. 1820: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 436, łąk mr. 21, lasu mr. 57, w osadach mr. 36, odpadki mr. 16, nieuż. mr. 38; bud. mur. 18, drewn. 5; płodozm. 13-pol.; fol. Markowo gr. or. i ogr. mr. 161, łąk mr. 18, nieuż. mr. 9; bud. mur. 1, drewn. 3; płodozm. 11-pol.; fol. Potok gr. or. i ogr. mr. 170, łąk mr. 89, past. mr. 90, lasu mr. 44, nieuż. mr. 119; bud. mur. 4, drewn. 2, las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 36, mr. 190; wś Nowa Wieś os. 8, mr. 7; wś Mielęcin os. 15, mr. 96. Wymieniona w potwierdzeniu posiadłości bisk. kujawskich przez ks. Kazimierza w Sieradzu 1252 r. (Kod. Mucz. i Rzysz., II, 604). Według reg. pob. pow. brzeskiego z r. 1557—1566 wś S., w par. Brześć, własność kapituły kujawskiej, miała 3 łany, 3 zagr. (Pawiński, Wielkop., II, 3). *Br. Ch.*

Smólsko 1.) al. *Smulsko*, wś i os., pow. turecki, gm. Wichertów, par. Boleszczyn, odl. od Turka 12 w.; wś ma 44 dm., 387 mk., os. 1 dm., 5 mk. W 1827 r. wś rząd., ma 48 dm., 297 mk. Wymienione jako włość arcybiskupia w dok. z 1136 r. (Kod. Wielkop., I, 7). Na początku XVI w. w S. łany kmiece dawały pleb. w Boleszynie za kolędę po korcu żyta a sołtysie dwa łany dziesięcinę (al. maldraty) po 6 groszy, komornicy i karczmarze po pół gr., kmiecie zaś za dziesięcinę dawali małdraty na stół arcybiskupi (Łaski, L. B., I, 401). Według reg. pob. (pow. sieradzki) wś S. miała w 1553 r. 7 łan., 2 puste spalone, 1 sołtysi, a w 1576 r. 16 łan. (Pawiński, Wielkop., 226). 2.) **S**, fol. nad rz. Ner, pow. łódzki, gm. Bruss, par. Górka Pabianicka, odl. 6 w. od Łodzi, 5 dm., 52 mk. Fol. S. rozl. mr. 500: gr. or. i ogr. mr. 374, łąk mr. 55, past. mr. 11, zarośli mr. 46, nieuż. mr. 14; bud. mur. 1, drewn. 12; pokłady torfu. 3.) **S.**, wś, pow. biłgorajski, gm. Sól, par. Puszcza Solska (r. l.) i Sól (r. gr.). 4.) **S.**, wś i fol., pow. płoński, gm. Załuski, par. Wrona, odl. 14 w. od Płońska, ma 11 dm., 164 mk. W 1827 r. 6 dm., 85 mk. W 1882 r. fol. S. rozl. mr. 418: gr. or. i ogr. mr. 379, łąk mr. 27, nieuż. mr. 12; bud. mur. 3, drewn. 7. Wś S. os. 21, mr. 64; wś Karolinowo os. 31, mr. 621. Zapewne ztąd pochodził „Wscheborius de S. capit. Warschov.“, podpisany na akcie z 1475 r. (Kod. Maz., 263). *Br. Ch.*

Smoluchy, pow. bielski, ob. *Smolugi.*

Smoluchy, leśniczówka w Woli Brzyskiej, pow. łańcucki, tuż nad granicą gm. Woli Brzyskiej i Tarnawca, w lesie Rudą zwanym (190 mt. wzn.). Na płn.-wschód wzgórze lesiste Górki (235 mt.). *Br. G.*

Smolugi al. *Smoluchy*, wś i dobra, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 3 okr. pol., gm Grodzisk, par. Dołubów, o 23 w. od Bielska.

Smolwod, zatoka jeziorna Prypeci, w powiecie rzeczyckim, naprzeciwko ujścia rzeki Sławeczny, w obrębie gm. Jurewicze; obok takież dwa zbiorniki: Orechowoje i Żartaj.

Smołderów, *Smoldyrew*, w dokum. *Smorderów*, *Smordyrów*, wś nad rz. Smołką, pow. no-

wogradwołyński, ma zarząd gminny, 485 dusz włościan, 2504 dzies. ziemi włośc. Dobra smołderowskie, do których należą wsi: Sujemce, Radulin, Mirosław, Dąbrówka, Swinobycze, Iwanówka, osady Serednia, Zaremelska, mają 11093 dzies. ziemi dwors. Stanowią dziś własność Alfreda hr. Potockiego, które odziedziczył po matce swojej z Czartoryskich, córce ks. Józefa, pana na Korcu. W S. jest gorzelnia i niewielki młyn parowy. *L. R.*

Smołdzino 1.) niem. *Smolsin* al. *Schmolsin*, dok. 1504 r. *Schmolsino*, 1686 *Smaldzino*, 1710 *Smałdzino*, 1780 *Smałdzyn*, wś włośc. nad Słupianką, na Kaszubach, pow. kartuski, między Kartuzami a Żukowem (st. poczt.), par. kat. Przodkowo. Zawiera wolne sołectwo, 15 gbur. posiadeł i 9 zagr., 466 ha (40 lasu, 46 łąk, 319 roli). W 1885 r. 38 dm., 55 dym., 301 mk., 299 kat., 2 ew.; szkoła katol. R. 1504 król Aleksander nadaje S., tenutę Chrystofora de Launaw, chorążego malborskiego, wraz z wszystkiemi jeziorami, jako to: Marchowo, Głębokie, Ositno, Tuchlino, Gelen W. i M. i ze wszystkiemi pertynencyami kś. kartuzyanom w Kartuzach. Dan w Malborku (ob. Cod. dipl. Cartusiae, str. 236, gdzie jeszcze inne tej wsi tyczące przywileje się mieszczą). Zaszły spory o S. między klasztorem a Anną Pirchin ze Slawutowa. Lecz r. 1598 wyrokiem trybunału piotrkowskiego posiadłość ta kartuzyanom przyznaną została. R. 1570 nakazuje król swemu administratorowi w Prusach spłacić zastaw, za który kartuzyanie wieś tutejszą trzymają i oddać ją Bartkowi Geszkaw w dożywocie (ob. Zapiski kś. Kujota w Peplinie). R. 1710 pobierał prob. ztąd 9 kor. żyta, tyleż owsa (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 135). W 1780 r. liczyło S. 69 mk. (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 271); mesznego dawano $8^1/_2$ kor. żyta i tyleż owsa (ob. str. 274). Kod. Wielkp. (III, 779) mylnie uważa „Smolino“ za Smołdzino, jestto raczej Smolno pod Puckiem (ob. Majątki biskupie przez kś. Kujota, str. 45). 2.) **S.**, niem. *Schmolsin*, wś w Pomeranii, pow. słupski, między jez. Garnem i Łebskiem, nad rz. Lupow, 5 klm. od Baltyku. Posiada agenturę poczt., par. kat. Słupsk. 2599 ha (213 lasu, 675 łąk, 225 roli). W 1885 r. 145 dm., 274 dym., 1224 mk., 2 kat., 1207 ew., 15 żyd. W pobliżu góra Revekol (154 mt. wzn.). We wsi mówią jeszcze po kaszubsku: „Starzy ledze po kaszebsku mowią jesz w Smołdzenie“ (ob. poemat „O Panu Czorlińscim“ przez Derdowskiego, str. 71). 3.) **S.**, stołowe dobra królewskie, tamże, razem z 6 wyb. 3191 ha (1568 lasu, 940 łąk, 397 roli). W 1885 r. 28 dm., 51 dym., 279 mk. ewang., wodny młyn. *Kś. Fr.*

Smołdziny, niem. *Smoldzyn*, wś, pow. człuchowski, st. p. i gm. Lipienice, par. kat. Borzyszkowy, pół mili odl., 1630·33 mr. magd. W 1868 r. 7 dm., 72 mk. kat.; 1885 r. 10 dm., 112 mk. *Kś. Fr.*

Smółek, jezioro na obszarze Ruska, dóbr ryc. w pow. starogardzkim.

Smołka, rzeczka w pow. nowogradwołyńskim, lewy dopływ Słuczy (praw. dopł. Horynia), powstaje z kilku rzeczek łączących się pod Majdanem Starołabuńskim; wpada pod Zwiahlem. Przybiera rzkę Okoń.

Smołki al. *Smułki*, wś i kol., pow. kaliski, gm. Marchwacz, par. Rajsko, odl. od Kalisza 17 w.; wś ma 11 dm., 127 mk.; kol. 16 dm., 63 mk. W 1827 r. 15 dm., 110 mk. Według reg. pobor. pow. kaliskiego z r. 1579 Paweł Pawłowski miał tu $1^1/_2$ łan., 1 zagr. (Pawiński, Wielkp. I, 126).

Smołków, ob. *Smolgów*.

Smołocz, rzeczka w pow. lidzkim, płynie w par. kat. Jelna.

Smołocz, wś włość, pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 39 w. od Lidy, 40 dm., 342 mk. (1866).

Smołoki, wś, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Myto, okr. wiejski Wawerka (Wawiorka), 6 dusz rewiz.; w 1864 r. należała do dóbr Wawerka, Butkiewiczów.

Smołowicze, pow. borysowski, ob. *Smolewicze*.

Smołówka, karczma, pow. mozyrski, przy gośc. poczt. mozyrsko-owruckim, o 1 milę na płd. od st. i wsi Skorodno; w 1 okr. pol. skryhałowskim, gm. Skorodno, miejscowość poleska, dzika, w pobliżu rz. Żołoń, a o $1^1/_2$ w. granica pow. owruckiego. *A. Jel.*

Smołówka, wś nad praw. dopł. Teterowa, pow. żytomierski, na granicy gub. kijowskiej, posiada fabrykę smoły.

Smołta, rzka w pow. święciańskim, płn. odpływ jez. Wiszniewskiego, po 2-wiorstowym biegu wpada do jez. Świr.

Smołuki, wś nad jez. Szpengle, pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Hanuszyszki, okr. wiejski i dobra Dowgiałłów (w 1865 r.) Bitowtany, o 8 w. od gminy a 28 w. od Trok, ma 6 dm., 59 mk. kat. (w 1864 r. 24 dusz rewiz.).

Smołweczki al. *Smołwy Małe*, dwór, pow. nowoaleksandrowski, w 2 okr. pol., par. Smołwy, posiadają kaplicę kat. p. w. św. Maurycego, Po eksdywizyi Turów ze Smołw Wielkich Burbie wydzielone.

Smołwy 1.) mko pryw. nad jez. t. n., pow. nowoaleksandrowski, w 2 okr. pol., o 12 w. od Nowoaleksandrowska, w pobliżu linii dr. żel. warsz.-petersbur., 6 dm., 175 mk., kościół, synagoga, dwa jarmarki (29 czerwca i 16 października). Własność Turów, po eksdywizyach rozdrobniona. Na płd. od mka przepływa błotnista rzka Karaczunka, dopł. jez. Arklinie. Paraf. kośc. kat. p. w. Opieki Najś. Maryi P., w 1600 r. z drzewa wzniesiony

przez Podbereskiego a 1857 r. przebudowany przez hr. Platera i parafian. Na cmentarzu kaplica drewniana p. w. św. Rozalii z 1855 r. Par. kat., dek. nowoaleksandrowskiego, ma 3867 wiernych. Kaplica w Smołweczkach p. w. św. Maurycego. 2.) **S.** *Małe*, ob. *Smołweczki*.

Smoły, wś i fol., pow. płoński, gm. Błędówko, par. Kroczewo, odl. o 20 w. od Płońska, ma 13 dm., 144 mk. W 1827 r. 4 dm., 40 mk. Fol. S. ma przeszło 400 mr.; wś 13 os., 75 mr.

Smoniewice, w dok. z 1476 r. *Smonyewicze* (Kod. Maz., 275), wś, pow. garwoliński, dziś zwie się *Szymoniewice*.

Smoniowice, wś i fol., pow. miechowski, gm. Łętkowice, par. Wrocimowice, odl. 18 w. od Miechowa. W 1827 r. 27 dm., 154 mk. Fol. poduchowny S., nabyty na licytacyi od rządu za 18,143 rs., posiada (1880 r.) mr. 397: gr. or. i ogr. mr. 258, łąk mr. 12, past. mr. 50, lasu mr. 49, nieuż. mr. 28; bud. mur. 3, drewn. 5. W połowie XV w. wś S., w par. Wrocimowice, własność kapituły krakow., miała 8 łan. km., karczmę, młyn, 4 zagr. z rolą, z których płacono dziesięcinę, wartości 10 grzyw., u Panny Maryi w Krakowie. Był też folw. kapitulny, z którego nie płacono dziesięciny (Długosz, L. B., II, 279). Według reg. pob. pow. krakowskiego z r. 1490 wś S. miała $3^1/_2$ łan.; w r. 1581 było $6^1/_2$ łan. km., 2 zagr. z rolą, 4 kom. bez bydła (Pawiński, Małop., 15, 440). *Br. Ch.*

Smorczewo, wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 4 okr. pol., gm. Narojki, o 48 w. od Bielska.

Smorderów, *Smordyrów*, ob. *Smołderów*.

Smordoń, ob. *Śmierdonie*.

Smordwa, sioło nad dopł. rz. Ikwy, pow. dubieński, na płd.-zach. od mka Młynowa, w sąsiedztwie wsi Ilpiboki. Pierwotne swe zaludnienie zawdzięcza prawdopodobnie fińskiemu plemieniowi Mordwa, z jeńców wojennych osiedlonych tu za czasów Witolda.

Smorglin, ob. *Smarglin*.

Smorgonie, mko skarbowe przy zbiegu Okieny z Gierwiatką i przy linii dr. żel. lipawo-romeńskiej, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Smorgonie, o 32 w. od Oszmiany a 76 w. od Wilna, ma 6463 mk. (w 1881 r.). W 1859 r. było tu 383 dm., 2217 mk.; w 1866 r. 508 dm., 2091 mk., w tej liczbie 369 prawosł., 515 kat., 78 ew. i 1229 żyd. Posiada dwie cerkwie: p. w. Przemienienia Pańskiego, z muru wzniesioną w 1840 r. na miejsce dawniejszej, uległej pożarowi, ze starożytnym obrazem Bogarodzicy, pochodzącym z czasów zaprowadzenia tu chrześciaństwa, i p. w. św. Michała; dwie kaplice drewniane, synagogę i kilka domów modlitwy żydowskich, st. p., tel. i dr. żel., zarząd policyjny i gminny, komisarz włośc., urząd konskrypcyjny, sąd pokoju, inkwirent sądowy; targi co niedziela i środy, oraz trzy jarmarki doroczne (w połowie postu wielkiego, 8 i 29 września), dwa młyny drewniane, kilka garbarni. Dawniej był tu kościół paraf. katol., dekan. oszmiańskiego, p. w. św. Trójcy, z muru wzniesiony w 1553 r., z kaplicami w Zalesiu i Cycynie. Mieszkańcy zajmują się wypiekiem słynnych obwarzaneczków smorgońskich, wyrób których dochodzi do 2000 rs. rocznie. Przez długi czas S. słynęły szczególniejszym przemysłem mieszczan, którzy trudnili się hodowaniem i wyuczaniem rozmaitych sztuk niedźwiedzi, które potem oprowadzali po całej niemal Europie. Przemysł ten dał początek ogólnie znanym przysłowiom, jak: akademia smorgońska, uczeń smorgońskiej akademii, gagatek smorgoński. Par. prawosł. Przemienienia, dekan. (błagoczynia) oszmiańskiego, ma 1396, św. Michała zaś 1160 wiernych. Szkółki paraf. znajdują się we wsiach: Sukniewicze i Swirydowicze. St. dr. żel. lipawo-romeńskiej, na przestrzeni Wilno-Mińsk, pomiędzy st. Soły (o 19 w.) a Zalesie (o 12 w.), odległą jest o 67 w. od st. Wilejka i 107 w. od Mińska. Gmina należy do 1 okr. pokoju do spraw włośc., 2 rewiru konskrypcyjnego, 1 rewiru sądu pokoju okr. smorgońskiego i 3 rewiru śledczego, obejmuje 60 miejsc zamieszkałych, 780 osad i 7230 mk. włościan. W 1864 r. było w gminie 265 dusz rewiz. włośc. uwłaszcz., 1971 włośc. skarb. i 141 żydów rolników. Szkoła gminna w Smorgoniach (w 1885/6 r. 66 chłopców i 16 dziewcząt). Gmina składa się z 7 okr.: Smorgonie, Sukniewicze, Swirydowicze, Węcławienięta, Sutkowo, Łyczniki i Bielewicze. W skład okręgu wiejs. wchodzi mko S. z juryzdyką, wsi: Klidzinięta, Minki, Pierewiesy i Przewoz; zaśc. Karnielin i kol. żydów rolników Borowy Młyn, w ogóle 507 dusz rewiz włośc. skarb. i 141 żydów rolników. W XVI w. dziedzictwo Zenowiczów, z których Krzysztof, wwda brzesko-lit., założył tu zbór kalwiński, przez syna jego oddany katolikom. W 1626 r. pomnożyły się zapisy na tę świątynię. W 1668 r. Anna Zofia Zenowiczówna, kasztelanka połocka, wyszedłszy za Albrychta Radziwiłła, kasztelana wileńskiego, wniosła S. w dom mężowski. Dalej były one własnością Karola hr. Przeździeckiego, po 1830 r. skarbowe. W 1708 r. bawił tu Karol XII i tu pożegnał się z nim Stanisław Leszczynski, udając się do Malborga. Dnia 9 marca 1880 r. nawiedził miasto wielki pożar. *J. Krz.*

Smorgówka, zaśc., pow. miński, o 2 w. na płn.-zach. od Mińska, w 1 okr. pol. mińskim, gm. Siennica, par. kat. złotogórska.

Smorki, wś i dobra skarb. nad rz. Naczą, dopł. Bobra, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. Wielatycze. Wś ma 60 osad; za poddaństwa do S. należało 7 wsi z 614 włośc. płci męz. Cerkiew paraf. p. w. Wniebowzięcia N. M. P., posiada około 1500 parafian. Kaplica w Drożdzinie p. w. św. Koźmy i Damiana. Fundusz cerkiewny składa się z $2^1/_2$ włók ziemi i łąk. W 1870 r. urzęd. Jegor Pigulewski otrzymał w S. $6^1/_4$ włók i młyn przynoszący 100 rubli dochodu. S. stanowiły niegdyś wraz z wsią Drożdzin ststwo niegrodowe w pow. orszańskim, które podług metryk litewskich w 1738 r. posiadał Wojciech Domański, pisarz wojskowy. Wedle przywileju króla Augusta III z d. 31 sierpnia 1750 r. Marcin Bykowski ustąpił te dobra narodowe Kazimierzowi i Franciszce Bykowskim, łowczym mińskim. Następnie dzierżył je Fabian Kaszyc, opłacając 354 złp. 27 gr. kwarty a 700 złp. hyberny. *A. Jel.*

Smorknice, wś i dobra, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 4 okr. pol., gm. Narojki, o 46 w. od Bielska.

Smorkowo, wś, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Krajsk, okr. wiejski Starynki, o 11 w. od gminy a 44 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z mka Sosienki do granicy pow. borysowskiego, ma 10 dm., 118 mk. (w 1864 r. 48 dusz rewiz.); należała do dóbr Juncewicze Borowskich. *J. Krz.*

Smorluny, wś, pow. sejneński, gm. i par. Wiejsieje, odl. od Sejn 30 w., ma 27 dm., 166 mk. W 1827 r. 20 dm., 137 mk., par. Sereje.

Smorodinnoje al. *Wielka Słoboda*, sioło nad rzkami Snową, Smorodinką i Brusowką, pow. fateżski gub. kurskiej, o 25 w. od mta powiat., ma 612 dm., 6341 mk.

Smorodzk, wś na wyniosłości oblanej odnogami Horynia, pow. piński, w pobliżu granicy gub. wołyńskiej, o 4 w. od toru dr. żel. polesko-wołyńskiej i 25 w. od st. Widybor, w 3 okr. pol. stolińskim, gm. Cierebieżowo (Terebezów), ma 26 osad i 98 mk.; cerkiew fundacyi Korzeniewskich p. w. Narodzenia N. M. P., przeszło 800 parafian. Paroch posiada z dawnych zapisów 4 włóki gruntu. Osada bardzo starożytna, posiadająca w okolicy horodyszcza, okopiska i kurhany. Ziemia urodzajna, łąk niezmierna obfitość, lasy dębowe i inne, rybołówstwo znaczne; lud, oprócz rolnictwa, zajmuje się flisactwem i rybactwem. Niegdyś królewszczyzna; w XVI w. władali tu kn. Sołomereccy (ob. dokum. pod 1558 r. w dziele wydanem przez Wil. Arch. Komis. p. t. „Rewizya puszcz“, str. 10); w XVIII w. i nieco później Korzeniewscy. *A. Jel.*

Smorszczki, wś i fol., pow. zasławski; folw. należy do białogródeckiego klucza dóbr sławuckich.

Smoryń al. *Wola Radzięcka*, fol., pow. zamojski, gm. i st. p. Frampol, par. Radzięcin, odl. od Zamościa na zach. 46 w. od Frampola 7 w., ma 3 dm., 998 mr. przestrzeni i browar piwny, z roczną produkcyą na 3070 rs.; własn. Brandta. Na terytor. S. i sąsiedniej wsi Radzięcka Wola (ob.) są łomy kamienia dziurkowatego, służącego do budowy kominów, ścian a przeważnie szosy. *T. Żuk.*

Smorzanka 1.) al. *Kużera*, potok, wytryska w obr. gm. Smorza, pow. stryjskim, koło Annaberg, ze źródeł leśnych; płynie na płn.-zach. przez Annaberg, Felizienthal, Smorze, wreszcie przez Mochnate (pow. turczański), gdzie uchodzi z praw. brzegu do Stryja. Dolina potoku górska. Prawy brzeg rzeki tworzą stoki grzbietu Dauszki (Daużki), z których spływają liczne strugi do S., między nimi: Potoczynki, Krasne, Kraśnianka i Mochnate. Na lew. brzegu wznosi się dział górski Hostyłowa, ze szczytem Dobosz (1044 mt.), Hostyłów (1013 mt.), Kiczera (959 mt.). Z tej strony do S. spływa pot. Bachoński. Długość biegu 13 klm. Zródła leżą 790 mt., ujście 660 mt. npm. 2.) **S.,** potok, powstaje w obr. gm. Hołowiecka, pow. stryjski, u źródeł leśnych z pod Kiczery (1000 mt.); płynie na płd. i w Hołowiecku wpada do Hołowczanki z lew. brzegu. Długi 3 klm. Dno kamieniste. *Br. G.*

Smorze, właściwie *Smoże*, mko z wsiami *S. Dolne* i *Górne*, z kol. niemieckiemi *Annaberg* i *Felizienthal*, pow. stryjski, 70 klm. na płd.-zach. od Stryja, 32 klm. na płd.-zach. od sądu powiat. w Skolem, z urzęd. poczt. w miejscu. Na płn.-wschód leżą Pohar i Orawa, na płd.-wschód Tucholka, na płd. Klimiec, na zach. Mochnate, na płn.-zach. Krywe (3 ostatnie w pow. turczańskim). Cały ten obszar leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem Smorzanki, praw. dopł. Stryja, powstającej we wsi Annaberg, a płynącej na płn.-zach. do Mochnatego. Przyjmuje tu z obu brzegów małe dopływy. Zabudowania leżą w dolinie Smorzanki, a mianowicie na płn.-zach. S. Dolne, na płn.-wschód od niego S. Górne, dalej na płd.-wschód Felizienthal a na wschód Annaberg. Na granicy płd. góra Dobosz (1044 mt.), na płn.-zach. Hostyłów (1013 mt.); na granicy zach. Kiczera (959 mt.), na granicy płn. Dauszki (1037 mt.), na granicy płn.-wsch. Świnarka (1014 mt.). Cerkiew wzn. 721 mt. Te miejscowości wraz z Karlsdorfem i Demnią Niżną tworzą jednę gminę katastralną. Własn. wiek. (fundacyi hr. Skarbka) ma roli or. 132, łąk i ogr. 88, past. 107, lasu 5351 mr.; wł. mn. roli ór. 1027, łąk i ogr. 387, past. 569, lasu 587 mr. W r. 1880 było w S. Dolnem 84 dm., 459 mk. (352 gr.-kat., 60 rz.-kat., 47 izracl.; 343 Rusinów, 115 Niemców); w S. Górnem 27 dm., 146 mk.

(137 rz.-kat., 9 izrael.; 8 Polaków, 138 Niemców); w S. miasteczku 29 dm., 152 mk. (47 rz.-kat., 34 gr.-kat., 71 izrael.; 39 Polaków, 11 Rusinów, 90 Niemców, 9 innej narod.); w Annaberg 28 dm., 146 mk. rz.-kat. Niemców a w Felizienthal 43 dm., 268 mk. (1 gr.-kat., 4 izrael.; 4 Polaków, 1 Rusin, 263 Niemców). Na obsz. dwor. we wszystkich osadach 7 dm., 34 mk. (8 rz.-kat., 4 gr.-kat., 19 izrael.; 10 Polaków, 4 Rusinów, 20 Niemców). Par. rz.-kat. w Felizienthal, fundowana pierwotnie w r. 1843 w Klimcu przez Karola Scheifa, dziedzica Smorza, przeniesiona do Felizienthal w r. 1861. Do par., a raczej kapelanii (dek. stryjski) należą: Annaberg, Karlsdorf, Hutar, Kalne, Klimiec, Pławie, Tucholka, Wyżłów i Zupanie. W Felizienthal jest kościół drewniany, postawiony i konsekrowany w roku 1861 p. w. św. Jana Nepomucena. Par. gr.-kat. w Smorzu, dekanat skolski. We wsi jest cerkiew p. w. św. Michała. Szkoła ludowa etatowa, 1-klas. jest w S. i w Felizienthal, a szkoła niezorganizowana w Annaberg. W S. jest tartak wodny o 3 gatrach i piłach zwyczajnych, przerabiający corocznie 2600 mt. sześc. drzewa jodłowego i świerkowego a produkujący 1530 mt. sześc. desek i brusów. Za czasów Rzpltej należało S. do dóbr koronnych. W rkp. Ossol. (Nr. 2837, str. 83) czytamy: „A. 1553 die 10 octobris. Varsaviae. Privilegium Bonae Reginae Provido Varchoł Sculteto datum, locandi villam circa fluvium Smoża, a graniciebus Hungariae Boskid et Capitaneatus Stryjensis, Smożna Wola appellandam. In qua ad scultetiam area una integra in eadem villa, altera vero in solitudine ipsi emensuranda, cum tertia parte dationum, cum facultate in fluvio Smożna molendinum extruendi, emolumentaque percipiendi adjungitur. Cui Sculteto Coloni annuatim unum araro, alterum falcastraro diem, tortasque et alia praestare obligantur. Ratione quorum Scultetus annuatim pro statione duos florenos solvere et expeditionem bellicam subire obstringitur. Confirmatio Sigismundi Augusti A. 1558“. Przywilejem z 24 paźdz. 1760 r. wyniósł August III wieś Smorze do rzędu miast. Przywilej ten, dotąd nieogłoszony, brzmi: „Oznajmujemy niniejszym listem przywilejem naszym, iż mając wzgląd tak na dobro publiczne i ozdobę królestwa naszego z miast porządnie lokowanych pochodzące, jako równie na rekomendowane nam zasługi w okazyach naszych i Rzeczypospolitej, wiernie świadczone urodzonego Józefa Markowskiego, sędzica ziemskiego Podolskiego, zezwoliliśmy na to, abyśmy wieś *Smoża niżna* ab antiquo zwaną, na gruncie naszym królewskim sytuowaną, w wojew. ruskiem a ziemi przemyskiej, prawu dożywotniemu tegoż urodzonego Józefa Markowskiego podległą, w miasto tegoż samego nazwiska „Smoża Niżna“ cum titulo dzierżawy zamienili, i onemuż toż miasto lokować chcącemu przez powagę naszą królewską łaskami naszymi do tego końca potrzebnymi dopomogli, jakoż władzą i powagą naszą królewską zamieniamy, dając mu przerzeczone miasto nakształt innych miast koronnych główniejszych lokować, budować, fosami, groblami, wodami według upodobania swego obwieść, mieszczan, kupców, sukienników i rozmaitych rzemieślników, obywatelów, wszelkiego stanu i rodzaju ludzi sprowadzać, towary wszelkie zwozić, składać i sprzedawać, które to miasto takowym sposobem lokowane nazywać się będzie Smoża Niżna, znak zaś albo pieczęć do stwierdzenia aktów, listów i spraw swoich miejskich będzie miało wiecznymi czasy krzyż kawalerski złoty z gwiazdą nad nim jaśniejącą między początkowymi literami tegoż miasta w polu błękitnem. Aby zaś dobrym i słusznym porządkiem fundowane było, powagą naszą królewską prawo teutońskie, które się magdeburskiem nazywa, także wszelkie inne wolności, nadania i prerogatywy, których inne koronne miasta nasze zażywają, temuż miastu naszemu nowo erygowanemu, Smoża Niżna zwanemu, łaskawie nadajemy, oddalając wszelkie prawa polskie i zwyczaje, któreby prawo magdeburskie mieszać mogły, osobliwie deklarując, że na wzór miastu pobliższych główniejszych pomienione miasto rządzić się powinno. Magistrat burmistrzowski, wójtowski, radziecki i ławniczy, obierać i stanowić ma z tą dystynkcyą, iż urodzony dzierżawca teraz i na potem będący, burmistrza podawać będzie, urząd ekonomiczny naznaczy i zordynuje, pożytki miejskie i ich administracyą opisze; Magistrat zaś z całego urzędu złożony sprawy wszelkie (oprócz kryminalnych, w których do główniejszych miast referować się będzie powinien) rozeznawać, ludzi swawolnych, występnych w mieście lub in circumferentia jego przy świeżo popełnionym excesie łapać, sądzić i karać mocen będzie. Bractwa i cechy wszelkie rzemieślnicze ordynować, artykuły układać będzie miał wolność, majstrowie zaś w kunsztach swoich doskonali, czeladź dobrze wyuczoną wyzwalać, wyzwolonych do prawa miejskiego równie z innymi jakiegokolwiek rodzaju ludźmi, oprócz tych, których prawo pospolite od społeczności, z poczciwymi oddala, przyjmować. Przychylając się do prawa o nieprzyzwoitym sądzie postanowionego, wszystkich miasta przerzeczonego obywatelów i każdego zosobna od jurysdykcyi sądów trybunalskich ziemskich i grodzkich w sprawach wielkich i małych wyjmujemy, a samemu tylko sądowi

naszemu i miejskiemu inkorporujemy. Nadto, aby toż miasto nasze Smoża Niżna zwane, większej naszej łaski szczyciło się szczodrobliwością i prędsze odbierało pożytki, mocą i powagą naszą królewską nadajemy temuż miastu dwa na każdy rok jarmarki, jako to: pierwszy na dzień 15 miesiąca lipca, drugi na dzień 7 października według kalendarza polskiego przypadający, wiecznymi czasy trwać, a każdy z nich po dni 3 odprawiać się mający naznaczamy, na które to jarmarki 2 razy do roku w wyż wyrzeczonych czasach przez nas teraz ustanowione do przerzeczonego miasta wolno będzie i jest wszelkiego narodu kupcom i innego stanu ludziom przyjeżdżać, tamże towary wszelkie i inne rzeczy ku pożytkowi ludzkiemu zgodne przedawać, kupować, zamieniać, końmi i bydłem różnem handlować, frymarczyć, sprawy rozmaite i wszelkie kontrakty czynić i odprawiać pod wolnością i bezpieczeństwem prawem pospolitem przyjeżdżającym i wyjeżdżającym na jarmark warowanymi, takich tylko nie przypuszczając, których prawo pospolite od spółkowania z dobrymi oddziela i zabrania. Wszelkich nakoniec swobód, wolności, prerogatyw na wzór pobliższych miast główniejszych w temże województwie leżących mieszczanom naszym z prawa pospolitego służących, spokojnie używać pozwalamy niniejszym listem przywilejem naszym, która aby wszystkich wobec i każdego zosobna, komu wiedzieć należy, dojść mógł wiadomości, mieć chcemy i rozkazujemy, aby do ksiąg był przyjęty i głosem woźnego autentycznego obwołany i publikowany, oraz we wszystkiem nienaruszenie wiecznymi czasy zostawał zachowany, prawa nasze królewskie, Rzeczypospolitej i kościoła świętego rzymsko-katolickiego zachowując". W lustracyi z r. 1686 (rkp. Ossol., Nr 1255, str. 240) czytamy: „Wieś ta, należąca do krainy Ilinickiej, oderwaną jest od ekonomii samborskiej, a posessorami jej są Kropiwnicy; na którą to posesyą nic produkowali praw żadnych". Według inwentarza z r. 1768 było Smorze z wójtowstwem w tej wsi w posiadaniu Michała Zielonki, podkomorzego lwowskiego, z prowizyą 2607 złp. 18 gr. Zajęto wójtowstwo w r. 1789. Przy licytacyi w r. 1829 nabył wieś Wacław Hudetz za 27,450 zł. m. k. *Lu. Dz.*

Smorzów, wś, ob. *Kiewań* (t. IV, 140).

Smosarz *Dobki*, wś, *S. Pianki*, wś i fol., i *S. Chróściele*, fol., pow. ciechanowski, gm. Gołymin, par. Pałuki, odl. 9 w. od Ciechanowa. S. Dobki ma 4 dm., 44 mk., 92 mr. W 1827 r. 6 dm., 36 mk. S. Pianki ma 6 dm. 66 mk. W 1827 r. 5 dm., 23 mk. W 1873 r. fol. S. Pianki rozl. mr. 277: gr. or. i ogr. mr. 235, łąk mr. 32, past. mr. 1, nieuż. mr. 9; bud. drewn. 9. Wś S. Pianki, os. 6, mr. 12. Fol. S. Chróściele w 1885 r. rozl. mr. 252: gr. or. i ogr. mr. 244, nieuż. mr. 8; bud. drewn. 11. Do folw. należała poprzednio wś Wroblewko os. 10, mr. 6. *Br. Ch.*

Smosza, rzeka w gub. połtawskiej, ob. *Iwanica*.

Smoszew 1.) al. *Smoszewo*, *Smuszewo*, wś i fol., pow. krotoszyński, o $5^1/_2$ klm. na płd.-wschód od Krotoszyna (poczta i st. dr. żel.), nad Płonką, dopł. Baryczy, która wypływa tu z jez. Smoszewskiego. Graniczy z Biadkami, Chwaliszewem, Zmysłowem i Gorzupią; par. Kobierno. S. istniał już przed r. 1586. Z os. Bargiel (3 dm., 33 mk.) tworzy okr. wiejski, mający 29 dm., 258 mk. (203 kat., 55 prot.) i 148 ha (132 roli, 6 łąk). Fol. wchodzi w skład dóbr księstwa krotoszyńskiego; ma 9 dm., gorzelnię parową i 405·95 ha. 2.) **S.** al. *Smoszewo*, urzęd. *Smuszewo*, wś i dwór, pow. wągrowiecki, o $9^1/_2$ klm. na wsch.-płn. od Łekna, 1 klm. od jez. Czeszewskiego, w okolicy pagórkowatej; par. Srebrna Góra, poczta w Czeszewie, st. dr. żel. w Wapnie o 5 klm. S. istniał już przed r. 1434; w r. 1577—1599 składał się S. z 2 części: Janowej i Łukaszowej (Smoszewskich); na pierwszej było 7 śladów i 5 (3) zagr., na drugiej 8 (5) ślad. i 3 (5) zagr.; r. 1618 było razem 9 łan. osiadł., 3 puste i 3 wcielone do folw., karczmarz z rolą i 6 zagr. Około r. 1793 należał S. do Władysława Binkowskiego. Pod S. znajduje się grodzisko nad jeziorem, wprost kopca czeszewskiego, przy palafitach. Wś ma 24 dm., 202 mk. kat. i 279 ha (228 roli, 38 łąk). Dwór z folw. ma 11 dm., 176 mk. kat. i 611 ha (371 roli, 161 łąk, 29 lasu); chów bydła i koni; właściciel Władysław Gutowski. *E. Cal.*

Smoszewo 1.) wś, fol. i dobra nad Wisłą, pow. płoński, gm. Wychodź, par. Chociszewo, odl. 24 w. od Płońska, posiada kościół drewniany filialny, gorzelnię, wiatrak, 7 dm., 129 mk. W 1827 r. 18 dm., 162 mk., par. Smoszewo. Dobra S. składały się w 1886 r. z fol. S. i Borzewo, rozl. mr. 1356: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 387, past. mr. 16, lasu mr. 43, nieuż. mr. 155; bud. mur. 3, drewn. 16; płodozm. 6 i 8-pol.; fol. Borzewo gr. or. i ogr. mr. 661, łąk mr. 2, past. mr. 19, lasu mr. 49, nieuż. mr. 24; bud. mur. 1, drewn. 4; las nieurządzony. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś S. os. 27, mr. 198; wś Wólka Smoszewska os. 7, mr. 6; wś Mochty os. 10, mr. 73; wś Gaworowo os. 33, mr. 429. Kościół tutejszy, erekcyi nieznanej, dawniej paraf. (dek. zakroczymski), obecnie jest filią Chociszewa. Przy dworze piękny ogród z cieplarniami. Wedle tradycyi miejscowej niektóre drzewa sadzone były ręką Michała Korybuta Wiszniowieckiego. 2.) **S.**, wś i fol., pow.

sierpecki, gm. Lisewo, par. Kurowo, odl. o 12 w. od Sierpca, ma 7 dm., 86 mk. W 1827 r. 5 dm., 43 mk. W 1885 r. fol. S. lit. A B i Krasino rozl. mr. 335: gr. or. i ogr. mr. 241, łąk mr. 9, past. mr. 45, lasu mr. 27, nieuż. mr. 10; bud. mur. 7, drewn. 3; pokłady torfu. Wś S. os. 6, mr. 12. *Br. Ch.*

Smoszewska Wólka, wś i fol. nad rz. Wisłą, pow. płoński, gm. Załuski, par. Zakroczym, odl. 24 w. od Płońska, ma 16 dm., 171 mk., 330 mr. folw. i 16 włośc.

Smoszewskie 1.) jezioro w pow. krotoszyńskim, na płd.-wschód od Krotoszyna, przypiera do traktu krotoszyń.-ostrowskiego; ma do $1^1/_2$ klm. dług., 0·8 klm. szer. i wysepkę wprost Smoszewa, leżącego na płd.-wschod. wybrzeżu. Na płn. wpływa do jeziora dwoma ramionami rzka Płonka i wychodzi z niego pod Smoszewem, zdążając na Chwaliszewo i Sulmierzyce do Baryczy. 2.) **S.** zowią niektórzy jez. Czeszewskie, w pow. wągrowieckim.

Smota, rzeczka, dopł. rz. Łować (ob.).

Smotra al. *Smotry*, wś włośc., pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Bakszty, okr. wiejski Grabowo, o 5 w. od gminy, 67 w. od Oszmiany a 47 od Dziewieniszek, ma 4 dm., 13 mk. (w 1864 r. 9 dusz rewiz.).

Smotreż, szczyt w Karpatach wschodnich, w dziale czarnohorskim, na obszarze Żabiego, pow. kossowski, na płn.-wschód od szczytu Czarnej Hory, wzn. 1901 mt. npm. Miejsce znaku triang. Po stronie płn. biją źródła pot. Dzembronii, a po stronie płd. Pohorylca, dopływów Czarnego Czeremoszu. *Br. G.*

Smotrucha, rzeczka w pow. berdyczowskim, dopływ Kotlarki (dopł. Rosi), do której uchodzi we wsi Biłaszkach; przepływa pod wsiami Stepanki i Kuleszów.

Smotrycka al. *Smotryczańska Słobódka*, wś niedaleko źródeł strugi Głębokiej, dopł. Smotrycza, pow. kamieniecki, okr. pol. Kupin, gm. i par. kat. Smotrycz, sąd Gródek, o 30 w. od Kamieńca, ma 77 osad, 646 mk. (112 jednodworców), 390 dzies. ziemi włośc., 617 dwors., 59 cerkiewnej. Cerkiew p. w. Niepokalanego Poczęcia N. M. P., wzniesiona 1821 r., z 1167 wiernymi. Wś ta wchodziła w skład stwa smotryckiego, następnie własność Potockich, dziś Żelskich. *Dr. M.*

Smotrycki rękaw, ob. *Jaromirka.*

Smotrycz, rzeka w gub. podolskiej, lewy dopływ Dniestru. Bierze początek w błotach pow. proskurowskiego, pod wsią Andrejkowce, początkowo płynie ze wschodu na zachód aż do wsi Warowiec, mija wś Rajkowce, mko Fulsztyn, wś Dobrogoszcz (Dobrohorszcze), Wyswarówkę, Żuczkowce, Oleszkowce i Warowce, od tej wsi zwraca się na południe, mija wś Ostapkowce, mka (lub zamki dawne) Kuźmin, Gródek, Kupin, Smotrycz, wś Karaczkowce, mko Czercze, Ormiany, Zinkowce. Pod Kamieńcem dzieli się na dwa ramiona, z których jedno przechodzi pod Tureckim mostem, drugie zaś obchodzi skałę, na której leży Kamieniec. Oba te ramiona łączą się poniżej przedmieścia Karwasary, poczem S. mija wsi: Cybulówkę, Draczkówkę, Paniowce, Szubniowce, Kizią i pod wsią Uściem (w pow. kamienieckim) uchodzi do Dniestru trzema odnogami. Bieg ma nader bystry, dno najczone kamieniami i mieliznami, niezbyt głęboka, brzegi strome, czynią spław niepodobnym. Długość biegu 143 w. Od prawego brzegu przyjmuje rzeczki: Bołocistę, Skwiłę al. Kwiłę, Wierzchówkę (Smotryczówkę), Jaromirkę al. Rękaw Smotrycki i strugę Głęboką (mylnie Czarną), od brzegu zaś Trościaniec, Czarnowódkę i Krynkę, *X. M. O.*

Smotrycz, mko przy ujściu Jaromirki do Smotrycza, pow. kamieniecki, okr. pol. Maków, sąd Gródek, gm. Smotrycz, poczt. w Nihinie, o 32 w. od Kamieńca odległe, ma 418 dm., 1188 mk. (565 żydów), 525 dzies. ziemi włośc., 885 dworskiej, 59 cerkiewnej. Posiada cerkiew p. w. Wniebowzięcia, wzniesioną w 1831 r., z 2342 parafianami, kościół katol. paraf. (dawniej ks. dominikanów), w 1796 r. p. w. św. Mikołaja przez ks. dominikanów wymurowany a 1837 r. przez biskupa Mackiewicza konsekrowany, synagogę i 4 domy modlitwy żydowskie, 22 sklepów, 153 rzemieślników, dwa młyny wodne, aptekę, szkółkę cerkiewną (30 uczniów), zarząd gminny, 26 targów. S. ma przedmieście Mnichówkę (Migówkę). Par. katol., dekanatu kamienieckiego, 3689 wiernych. Do parafii, oprócz S. z przedmieściem, należą: mko Czemerowce i wsi: Antonówka, Bereżanka, Cykowa, Cykówka, Czarna, Hryćków, Huta Nowa i Stara, Jampolczyk, Jurkowce, Karaczkowce, Kryniczany, Maryanówka, Mazurówka, Rudka, Rzepińce, Skipecka Słobódka, Smotrycka Słobódka, Smotryczówka, Wiszniowczyk, Wołkotruby i Zawadówka. W skład gminy wchodzi mko S. z Mnichówką, mko Babin ze Słobódką i wsi: Antonówka, Cyganówka, Hryćków, Huta Nowa i Stara, Kryniczany, Maryanówka, Ruda, Rzepińce, Smotrycka Słoboda, Smotryczówka, Wołkotruby, Zaleście i Zielińcze; składa się z 14 okr. wiejskich (starostw), obejmuje 1570 osad i 11076 mk. włościan, uposażonych 7421 dzies. (6016 gr. orn.). Oprócz tego w obrębie gminy zamieszkuje 3283 osób innych stanów, posiadających 14754 dzies. ziemi (9723 ornej). Cały więc obszar gminy obejmuje 22175 dzies. (15739 ornej) i 14359 mk. Jestto bardzo stara osada, według latopisów ruskich istniejąca już w XII w. W czasie najścia Tatarów w

1240 r. uległa zniszczeniu. Olgierd, pobiwszy Tatarów pod Sinemi Wodami, zajął kraj, a na rządców przeznaczył synowców swoich ks. Koryatowiczów. Oni to stali się pierwszymi kolonizatorami. Za ich staraniem dźwignęły się miasta i warownie, powstał Bracław, Winnica i in. Jerzy i Aleksander obrali sobie mieszkanie na skale rzeką oblanej, zbudowali tu zamek, przy którym powstał dzisiejszy Smotrycz. Z czterech braci Koryatowiczów, najstarszy Teodor objął po śmierci ojca ks. nowogródzkie, Jerzy zaproszony został na hospodara do Multan, gdzie wkrótce umarł, został więc Aleksander w S. i Konstanty w Kamieńcu. W tym czasie Teodor, chcąc rządzić samowładnie Podolem, opanował zamki i osadził je wojskiem najemnem, lecz Olgierd wszedł powtórnie na Podole, zamki zdobył, w tej liczbie i S., pojmał Nistakę, ststę kamienieckiego (z ramienia Teodora), a przyłączywszy Podole do Litwy, naznaczył Gasztolda namiestnikiem i wojewodą Podola. Po śmierci Teodora Aleksander wrócił znowu do rządów. S. był stolicą księstwa i stąd datowany jest ciekawy przywilej tegoż księcia dla dominikanów smotryckich z d. 17 marca 1375 r. (ob. Przeździecki, Wołyń, Podole). Aleksander Koryatowicz zabity został 1392 r. przez Tatarów, pochowany u dominikanów w S. Witold zabrał S. w 1393 r. W czasie zatargów ze Swidrygajłem, wojska tegoż odparte zostały pod Smotryczem przez wojska królewskie. Następnie zajął miasto sprzymierzeniec Witolda Fedko ks. Ostrogski i zwrócił dopiero po przegranej bitwie pod Kopesterzynem. Kazimierz Jagiellończyk starał się podźwignąć zniszczoną osadę i przywilejem wydanym w 1448 r. w Kamieńcu obdarzył S. prawem magdeburskiem. Stare zamczysko Koryatowiczów runąć musiało, gdyż Zygmunt w 1518 r. tak się wyraża: „Bacząc na częste najazdy Tatarskie, pozwalamy mieszkańcom dla ich bezpieczeństwa własnym nakładem i pracą zamek wystawić, zastrzegając: iż skoro ukończony zostanie, aby w nim sami mieszczanie i straż i inne powinności odbywali, w razie zaś napadu nieprzyjaciela wszyscy do wspólnej obrony stawać mają. Jeśliby kto zbiegł, szukając pewniejszego schronienia, polecamy cały jego ruchomy i nieruchomy majątek na skarb nasz zabrać, w razie zaś ujęcia takowego zbiega, ma być śmiercią karany, aby odjąć na przyszłość chęć do podobnej ucieczki. Dla tem rychlejszego wystawienia zamku, uwalniamy S. na lat 2 od opłaty podatków“ (Baliński). Pomimo starań królów, miasto niemogło się podnieść i w 1570 r. miało zaledwie 91 osiadłych domów; należało już wówczas do ststwa kamienieckiego. Podczas lustracyi z 1615 r. władał nim Jan Potocki, wwda bracławski, generał podolski, z mocy przywileju z 1609 r., nadającego mu na 50 lat S. i wsi: Hrycków, Oleksińce, Rudkę, Laskowo, Trychowce, Horbasów, Oleniszczów, Jurczanki al. Ładyżynki, Popowce, Szczodrowa, Susłowce, Kopytyńce, Roznowce i Buchny, jako wynagrodzenie za wydane 12000 zł. na zbudowanie zamku w Latyczowie. Do dzierżawy jednak smotryckiej należały tylko Smotrycz, Rudka, Trychowce (Strychowce) i Oleksińce, a stan jej ówczesny maluje lustracya Humięckiego: „Robót żadnych nieodprawiają, tylko w lecie dwa dni żąć i dwa dni kosić powinni. Czynsz dają per fl. 2. Owsa po 2 trzecienniki, każdy trzeciennik per gr. 12, kur po 1, jaja po 10. Szewcy, kuśnierze, tokarze po fl. 2. Pop fl. 2. Dziesięcina pszczelna, dań z baranów dwudziesta, i z wieprzów, powołowszczyzna w 7 roku. Item młynów 2 po 1 kamieniu a dwie stępie, które pospołu z gorzałką i karczmą, tak smotrycką jak i oleksińską per arendam czynią do roku fl. 250. A do tego powinno arendarzowi z dworskiego gumna dawać jęczmienia trzecien. 50, owsa trzecien. 50. Na co defalkowawszy fl. 50, uczyni na rok fl. 200. Item myto kołomyjskie od soli czyni per arendam na rok fl. 200. Summa prowentu tej wsi facit fl. 559 gr. 15. Folwark w tych wsiach jeden, którego krestencya, iż nad wychowanie niewielki pożytek czyni, tedy się na myta czeladzi i na wychowanie defalkuje. Summa prowentu w tej dzierżawie wszystkiego fl. 1203 gr. 23 szel. 9. Przychodzi kwarty od tego fl. 240 gr. 22 szel. 62 (Jabłonowski, Lustracye, 3). W 1629 r. dzierżawę S., ze wsiami Rudką, Hryczków, Trychowce i Oleksyńce, posiadał Aleksander Humiecki; czyniła ona fl. 1413 gr. 12 (ibid., 190). W 1665 r. S. stanowił już odrębne starostwo, widać jednak, że wojny kozackie musiały go zniszczyć zupełnie, gdyż było w nim zaledwie 90 ludzi osiadłych, a następnie 50; „robót żadnych nieodprawiają, tylko w lecie dwa dni żąć i kosić powinni, czynszu dają po 1 zł., owsa po 2 trzecienniki, kur po 1, dziesięcinę z 10 pszczoły, dań z baranów i wieprzów 20, powołowszczyzna w 7 roku“ (Baliński). Podług inwentarza w 1764 r. znajdowało się w mieście 257 żydów opłacających kotłowe, 13 kramarzy, 25 pospólstwa żydow., podług zaś lustr. z 1765 r. posiadaczem ststwa, czyniącego czystego dochodu 27778 złp., był Teodor Potocki, kasztelanic bracławski, opłacając kwarty 6944 złp. 22 gr. Taryfa z 1780 r. liczy w mieście 287 domów. W 1768 r. Teodor Potocki zamienił dobra swoje Jarugę za ststwo smotryckie; lecz 20 maja 1790 r. zapadło nowe prawo, zabraniające zamiany dóbr koronnych na dobra dziedziczne, zesłani więc zo-

stali lustratorowie, którzy tak opisali stan miasteczka: „mieszkanie ekonoma fossą obwiedzione, folwark na górze, ratusz czyli raczej wieżkę pośród miasta murować zaczęto, jest w niej miejsce na postawienie zegara bijącego; klasztor dominikanów na skale, wedle zamczyska starego, uposażony 1586 r. od Mik. Brzeskiego, gener. ziem podolskich, cerkwie św. Mikołaja i Uspeńska, most na Smotryczu z drzewa, długi łokci 200, szeroki 12, na Jaromirce dł. 100, szeroki 12 łokci; młynów 3. Żydów osiadłych 122, komorników 47, gospodarzy katol. 104 i 4 szlachty; włościan gospodarzy: parowych 16, pojedynków 19, pieszych 52. Wszyscy, oprócz danin i czynszów, robią do dworu letnich dni 12 i tyleż szarwarków; świątecznego furę drew na Boże Nar. i na W. Noc na potrzebę dworską wywożą. W drogę raz do roku, za dobrej drogi, najdalej o mil 12 ze zbożem pańskiem, biorąc żyta, pszenicy, grochu, kaszy po korcy 5, a innego zboża po 6; parowi i pojedynki jechać powinni i takową drogę odbywszy, od płacenia podoroszczyzny wolni są. Szlachta z parowego gruntu fl. 80, z pojedynczych 40, z pieszego 20 zapłaciwszy czynszu, bo do żadnych posług dworskich używani być niemogą. Intrata czysta z miasta i przedmieściów zł. 35,334. Do ststwa należą: miasto z przysiołkami: Antonówką, Maryanówką, Wołkotruby, Rzepińce i wsi: Stara i Nowa Huta, Słobódka, Hryćkow, Rudka, Smotryczówka, Strychowo z Andryjówką. Lasów czarnych jest najwięcej, mało dębowych i brzozowych; czarne lasy przez gorzelnie, w mieście przez żydów utrzymywane, znacznej doznają dezolacyi; przy rządnem wszelako uregulowaniu lasów, mogłaby jeszcze huta być zaprowadzona. Dochodu z całego starostwa zł. 74381“ (Baliński). Widać jednak, że pomimo to Potoccy utrzymali się we władaniu starostwem smotryckiem, gdyż Smotrycz i niektóre wsie dotąd do nich należą. W 1808 r. mieszczanie prowadzili proces z właścicielem, żądając przyznania praw i przywilejów nadanych im przez książąt i królów polskich; senat uznał ich prawa. Miasto zostało nadetatowem, w 1810 r. zbudowany został ratusz i zaprowadzona miejska duma. w 1838 r. jednak mieszczanie smotryccy przyłączeni zostali do dumy kamienieckiej. Klasztor dominikanów w 1832 r. został zamknięty i zamieniony na kościół parafialny. W S. urodził się Melecyusz Smotrycki, arcybisk. połocki, sławny gramatyk i jeden z uczeńszych ludzi swego wieku, zmarły w Dermaniu w 1633 r. *Dr. M.*

Smotrycz 1.) al. *Podłużny*, potok, ma swe źródło na granicy gm. Hoszan i Podhajczyków, w pow. rudeckim, u płn. podnóża Łysej góry (318 mt.). Płynie na wschód przez obszar Koropuża, gdzie zabiera od lew. brzegu dwie strugi, z których jedna tworzy staw w Koropużu; następnie zrasza obszar Chyszewic, tworzy granicę między gm. Buczałami a Chłopami i Komarnem. Wpada do Wereszycy z praw. brzegu na płn. od Komarna, tuż pod folw. Litewką. Długi 15 klm. 2.) **S.** al. *Smotryce*, potok, powstaje w obr. Broszkowiec, pow. storożynieckim, i płynie na płn. przez Broszkowce, zabierając po drodze liczne dopływy z górnego obszaru tejże gminy. Wpada do Hlinicy z lew. brzegu. Długi 6 klm.

Smotryczańska Słobódka, ob. *Smotycka Słobódka.*

Smotryczówka al. *Wierzchówka*, rzeczka w gub. podolskiej, bierze początek około wsi Wierzchówki, w pow. proskurowskim i wpada do Smotrycza w okolicy mka Gródka, między Nowosiółką a Bedrykowcami. *Dr. M.*

Smotryczówka, wś, pow. kamieniecki, okr. pol. Kupin, gm. i par. praw. oraz katol. Smotrycz, sąd w Gródku, w pobliżu dr. pocz. z Proskurowa do Kamieńca (o 30 w.), ma 70 osad, 736 mk., 744 dzies. ziemi włośc., 752 dworskiej. Wś ta należała niegdyś do ststwa smotryckiego, które przeszło drogą zamiany na własność Potockich; przed kilku laty wraz z sąsiednią wsią Kryniczany (razem 1679 dzies.) nabyła ją Makarowa po 108 rs. za dziesięcinę. *Dr. M.*

Smotryszew, w XVI w. *Smothryschov*, wś i fol., pow. noworadomski, gm. i par. Dmenin, odl. 9 w. od Radomska, na prawo od drogi do Przedborza; wś ma 6 dm., 116 mk.; fol. 5 dm., 12 mk., piec wapienny. W 1827 r. było 11 dm., 107 mk. W 1886 r. fol. S. rozl. mr. 267: gr. or. i ogr. mr. 248, pastw. mr. 1, lasu mr. 3, nieuż. mr. 14; bud. mur. 4, z drzewa 7; płodozm. 7 i 8-pol; pokłady kamienia wapiennego. Wś S. os. 12, mr. 62; wś Teodorów os. 29, mr. 447. Na początku XVI w. łany kmiece dawały dziesięcinę pleb. w Kodrębiu zaś własnemu pleb. w Dmeninie po korcu żyta za kolędę. Fol. dawał dziesięcinę pleb. w Dmeninie. Zdaje się, że część tej wsi należała do par. Kobiele Wielkie, role dworskie tej części dawały dziesięcinę. wartości fertona, pleb. w Chrząstowie (Łaski, L. B., I, 507, 561). Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1552 Kodrembski płacił tu od 7 osad. i 4 łan (Pawiński, Wielkp., II, 273). *Br. Ch.*

Smouść, rzeka w pow. ihumeńskim, dopł. Wołmy, ob. *Słouść.*

Smowże, wś, pow. słonimski, w 2 okr. pol., gm. Mieżewicze, o 29 w. od Słonima.

Smreczanka, rzeka podtatrzańska, w hr. liptowskiem, bierze początek w górnej dolinie Smreczańskiej, u płd.-zach. podnóża szczytu Rohacza Wielkiego (2126 mt.), śród głazów

granitowych. Płynie na płd. górską i dziką doliną. Wyszedłszy z więzów górskich zwraca się na płd.-zach., rozszerzając nagle koryto swe, dzieląc się aż do swego ujścia na rozliczne ramiona, tworzące rozległe kamieńce. Opływa wioskę Żar, przepływa wś Smreczany, i poniżej tej wsi skręca się na płd., a minąwszy Witaliszowce, pod Okoliczną wpada dwiema odnogami do Wagu z praw. brzegu. Długa 18 klm. Źródło leży 1550, ujście 596 mt. npm. *Br. G.*

Smreczańska, dolina tatrzańska, na płd. stronie głównego grzbietu Tatr, w hr. liptowskiem (Węgry). Płn. ścianę jej tworzy grzbiet Tatr, od szczytu Skrzyniarki al. Banikowego Wierchu (2178 mt.) aż po Rohacz Wielki (2126 mt.), na przestrzeni 3 klm Wschod. ścianę od dol. Jamnickiej tworzy górskie ramię, odrywające się od Rohacza wprost na płd. aż po Wielki Wierch al. Baraniec (2184 mt.). Tu rozdwaja się ten grzbiet na wschod. ramię ze szczytem Gładkim (1949 mt.) i zachod., oddzielające gminy św. Andrzeja i Okolicznej. W tym ramieniu nad doliną rozlega się rozłożysty i skalisty szczyt Hoły (1722 mt.). Od tego szczytu ku płd. (o 225 mt.) szczycik niższy (1681 mt.) wysyła dwie odnogi: jednę wschodnią ku dolinie pot. Ternowca, z czubkami 1470 mt. i 1199·6 mt., a drugą zachodnią, biegnącą na płd.-zach. ku rz. Smreczance. W niej szczyt Stara Stanka (1290 mt.). Zach. ścianę tej doliny tworzy odnoga górska odrywająca się ku płd.-zach., oddzielając ją od dol. Jałowieckiej. W niej Przysłop (2145 mt.), Rostoka (1953 mt.), wreszcie Smrekowiec (1367 mt.). Szczyty Smrekowiec (od zach.) a Stara Stanka (od wsch.) tworzą jakby bramę do tej dzikiej a skalistej doliny. Wzn. początku doliny 900 mt. npm.; stąd licząc w górę długość doliny wzdłuż pot. Smreczanki 6 klm. Górny koniec doliny wzn. 1550 mt. *Br. G.*

Smreczany al. *Smereczany*, węg. *Szmrecsán*, wś, w hr. liptowskiem, pow. św. mikułaski, nad rz. Smreczanką, u płd. podnóża Tatr, w dorzeczu Wagu, 6 klm. na płn. od rz. Wagu, wzn. 718 mt. npm. a 122 mt. nad dol. Wagu. Graniczy od płd. z Witaliszowcami i Św. Mikułaszem, od zach. z Trzcianą (Nadasd) i Jałowcem, od wsch. z Porębą Wiaterną (Poruba Weterna); od płn. przytyka głównym grzbietem Tatr do hr. orawskiego. Obszar wsi obejmuje zach. część doliny Smreczańskiej od pot. Smreczanki po ścianę rozgraniczającą też dolinę od dol. Jałowieckiej. We wsi dwa zdroje mineralne. Do obszaru gm. należy wś Żar, na płn. od Smreczan. Obszar gm. obejmuje 5090 kwadr. sążn. kat. W r. 1880 było 81 dm., 570 mk. Słowak. Par. łac. w Bobrowcu Wielkim. W r. 1878 było 138 rz.-kat., 1 gr.-kat.; 369 ewang., 21 nieun. We wsi kościół filial. p. w. Oczyszczenia N. M. P. W r. 1868 powstał kościół par. ewan. Do paraf. ewang. należą: Żar, Poręba, Jałowiec, Trzciana (1608 dusz). Sąd pow., urz. pod. i st. pocz. w Św. Mikułaszu. *Br. G.*

Smreczyńska dolina al. *Ciemnosmreczyńska*, dolina tatrzańska, w Tatrach Liptowskich. Jestto górna część doliny Koprowej. Płn.-wschod. ścianę tej nader dzikiej doliny tworzy główny grzbiet, ciągnący się od szczytu Gładkiego (2072 mt.) przez Miedziane (2167 mt.) po Czubrynę. Ściana ta oddziela dol. Ciemnych Smreczyn od dol. Pięciu Stawów Polskich i doliny Rybiego. Od Czubryny ku płd.-zach. idzie grzbiet skalisty po Koprowę (2369 mt.), tworzący wschodnią ścianę doliny, oddzielając ją od doliny Mięguszowieckiej, i to płn.-zach. jej kotliny, w której legł staw Hinczowy. Od Koprowy ku płn.-zach. rozciąga się Pośredni Grzbiet, rozgraniczający dolinę Ciemnosmreczyńską od dol. Hlińskiej, a kończący się szczytem 1923 mt. wysokim. Górna część tej doliny dla licznych piargów i złomisk zwie się Piarżysta. W dolinie legły stawy Ciemnosmreczyńskie. Por. *Koprowa dolina.* *Br. G.*

Smreczyńska przełęcz. Tak zowią niektórzy piszący o Tatrach przełęcz Koprową. Ob. *Koprowa.* *Br. G.*

Smreczyński staw 1.) al. *Czarny staw*, w dolinie Kościeliskiej, na płd.-wsch. od polany Ornaku, na praw. brzegu pot. Kościeliskiego, wśród lasu, obejmujący 84 arów (Kolbenheyer); leży 1221 mt. (Fuchs), 1230 mt. (Zejszner) npm. Na płd.-wsch. od tego stawu, w wschodnim boku dol. Kościeliskiej, na granicy liptowskiej, wznosi się szczyt Smreczyn al. Smreczyński, 2068 mt. (szt. gen.), 2089 mt. (Zejszner), 2180 mt. (Korzistka), 2198 mt. (Fuchs), 2115 mt. (Loschau). 2.) *Smreczyńskie stawy*, ob. *Ciemnosmreczyńskie stawy.* *Br. G.*

Smreczyny, szczyt w głównym grzbiecie Magóry Spiskiej, w hr. spiskiem (Węgry), na granicy gm. Słowiańskiej Wsi, Wybornej, Landoku (od płd.) a Relowa i Gajów (Haghi) (od płn.); wzn. 1159 mt. npm. Na płn.-zach. stoku wśród lasu, na obszarze Jezierska, legł stawek, Jezierskо zwany (928 mt.). Jest to jedyny staw w Magórze Spiskiej, prawdziwe Morskie Oko magórzańskie. Powierzchnia 4876 kwadr. metr. Długość z płn. na płd. 105, szerokości 80 mt. *Br. G.*

Smrek 1.) al. *Smerek*, szczyt lesisty w Beskidzie Jabłonkowskim, na lew. brzegu Ostrawicy, na obszarze morawskim, między rz. Ostrawicą (od wsch.) a jej dopł. Czeladną (od zach.). Wzn. się 1282 mt. npm. Na płn. od niego Smreczek (852 mt.), a na zach. Mały Smreczek (732 mt.). Na płn.-wsch. Łysa Hora

(1325 mt.), najwyższa w tym dziale Karpat, na Szląsku austr. 2.) **S.** al. *Smerek*, szczyt w Tatrach Liptowskich, na płd. od głównego grzbietu Tatr, zwłaszcza grupy Rohaczów. Od Rohacza Wielkiego (2126 mt.) ciągnie się na płd. ku Wielkiemu Wierchowi (2184 mt.) grzbiet 300 mt. długi, jako ściana dolin Jamnickiej (od wsch.) a Smreczańskiej (od zach.). Między Rohaczem a Barańcem wznosi się turnia Smrek (2089 mt.). *Br. G.*

Smreków *Wielki* i *Mały*, dwa szczyty w Beskidzie zachodnim, dziale żywieckim, w paśmie granicznym między Żywiecczyzną a Orawą, na płd.-wsch. od gm. Ujsół. Szczyt płd. wzn. się 1041 mt., płn. 1033 mt. Na płn.-zach. pochyłości leżą liczne osady należące do gm. Ujsoła. *Br. G.*

Smrekowa, wschodni czubek wschodniej połaci Pienin, na granicy Galicyi i Spiża, na wsch. od Wysokich Skałek (1053 mt.,), wznosi się 1015 mt. npm. (szt. gen.). U płd. podnóża bije pot Riczki al. Rzeczki, który poniżej łącząc się z pot. Czerteżem, tworzy rz. Kamionkę, dopł. Popradu. Na płn.-wsch. szczyt Wierchliczka (955 mt.). *Br. G.*

Smrekowica, szczyt w Tatrach Niżnich, w płn. ich stokach, na płd. brzegu Wagu, na płd. od Hradku (Liptó-Ujvar), na wsch. brzegu doliny Szczawnickiej, w hr. liptowskiem (Węgry). Wzn. się 1287 mt. npm. Na płn.-wsch. Borowa Hora (891 mt.) a na płn.-zach. Kamieniczna (964 mt.) tuż nad Wagiem.

Smrekowiec 1.) góra lesista w Beskidzie zachodnim, w obr. gm. Wisły, w pow. bielskim, obw. sąd. strumieńskim, na praw. brzegu Wisły, nad ujściem Malinka do Wisły. Wzn. 882 mt. npm. 2.) **S.**, szczyt w Tatrach Liptowskich, płd. kończyna odnogi odrywającej się od Skrzyniarki, al. Banikowego Wierchu (2178 mt.), wprost na płd., jako zachodnia ściana doliny Smreczańskiej. W odnodze tej, od płn. ku płd., szczyty Przysłop (2145 mt.), Rostoka (1953 mt.), Smrekowiec (1367 mt.). *Br. G.*

Smrekowina, szczyt lesisty w Beskidzie zachodnim, w dziale Jabłonkowskim, w obr. Starych Hamrów (Althammer), pow. cieszyńskim, nad źródłami rz. Rzeczycy, dopł. Ostrawicy. Wzn. 918 mt. *Br. G.*

Smrekowy, czubek lesisty w zachodniej połaci Tatr, w dziale Chocza (1613 mt.), w płd. przedgórzach, w hr. liptowskiem, na płn. od wsi Liskowy, na praw. brzegu Wagu. Wzn. 713 mt. *Br. G.*

Smrock, wś, fol. i budy nad rz. Orzyc (lewy brzeg), pow. makowski, gm. Smrock, par. Szelków. Dwa młyny wodne i tartak. W 1827 r. 21 dm., 163 mk. Jako wś zaciężna wchodził w skład ststwa makowskiego, następnie ekonomii Rożan, a od 1835 majoratu Smrock. W lustracyi ststwa makow. z 1664 r. czytamy: „Wś Smroczek na 32 włók., skąd 2 wójtow., 1 wybraniecka, $3^1/_2$ osiadłych, z których czynsz etc. Młyny przy wsi 2: jeden, Zator nazwany, drugi Przanko, na który młyn super tertiam ejus mensuram uczciwy Berkowski Paweł i Jadwiga z Grzanków in solidum konsens przez Jana Kazimierza 18 paźdz. 1659, z wrębem do lasu Perzanowskiego. Z obydwóch młynów za wymiar 40 złp. Folwark. Razem 212 złp. 19 gr. 2 szel.“ Wś mierzona 1801 przez Rocknera liczyła 1154 mr. magd. W 1819 r. znajdujemy wybrańca, Macieja Sieczkowskiego, opłacającego z 83 mr. 69 złp. 8 gr., 7 zaciężnych gospod. półtorawłóczkowych, 3 półwłóczkowych, 4 kopiarz., kowal, szynk, młyn. Na półwłóczku wysiewano 5 kor. jarz. i 4 ozim. i odrabiano zeń do folw. S. 156 dni sprzężaj., 156 dni pieszych i 12 dni tłuki; nadto oddawano 3 kapł. i 15 jaj z półwłóczka. Nadto wś oddawała dziesięcinę wytyczną do Pułtuska. W 1820 r. urządzono wś czynszownie; grunta były pomierzone przez Łagunę i odseparowane; folw. otrzymał 1447, wybraniec 45 mr., wś 832 mr., młyn 48 mr., os. nadleśn. 28 mr., las sosnowy 4079 mr.; prestacye zamieniono na czynsz 768 złp. 29 gr. rocznie. Wś liczyła wtedy 17 męż., 18 kob., dzieci 18 męż., 19 kob. młodszych i 5 męż., 11 kob. starszych nad 10 lat, 10 parobk., 2 dziew., 12 koni, 25 woł., 26 jałow., 29 krów, 46 świń, 24 owiec. Młyn w 1812 r. wypuszczono w wieczystą dzierżawę Krystyan. Witt za 200 złp., następnie po urządzeniu płacił 250 zł. 29 gr. kanonu; w 1823 r. wybraniectwo zajęto na rzecz skarbu i obrócono w osadę czynszową, z czynszem 103 złp. 12 gr. Dobra S., składające się z folw. i wsi Smrock, wsi Makowica, młynu i tartaku w Smrocku, młynu i wiatraku w Bazarze, folw. Bazar, os. Daniłowo i propinacyj i lasów obrębu Smrock, razem 3611 mr. 269 pręt (645 mr. lasu) otrzymał w donacyę 1835 r. pułkow. Teodor Moeller. W bliskości leży osada Daniłowo i przy odseparowaniu otrzymała 78 mr. Wś Makowica miała 17 os., 983 mr. S. gm., z urzęd. we wsi Orzyc, ma 18064 mr. obszaru, 4345 mk.; sąd gm. okr. I i st. pocz. w Makowie. W gminie istnieją: szkoła począt., 3 młyny, 3 wiatraki i 2 cegielnie. W skład gm. wchodzi 6 wsi szlacheckich: Chyliny, Chrzanowo, Głodki, Pomaski, Szlasy-Złotki i Zelki-Dąbrowe; 5 wsi z ludnością mieszaną: Ciepielewo, Przeradowo, Strachocin, Szelków i Zakliczewo, oraz 10 wsi włośc.: Jankowo, Laski, Magnuszewo-Małe, M.-Wielkie, Makowica, Orzyc, Słoniawy, Smrock i Ulaski. *Lu. Krz.*

Smrodniak al. *Smrodyniak*, zarzucona nazwa *Maryanowa*, w pow. czarnkowskim. Z

Smrodyniaka utworzyli Niemcy nazwę *Radenack*, która także poszła w zapomnienie.

Smrodówka, wzgórze w obr. gm. Krauszowa, pow. nowotarskim, na płn. od wsi, nad granicą gm. Morawczyna. Wzn. 685 mt.

Smroków, 1236 r. *Zmrocow*, wś i fol., pow. miechowski, gm. Miechów, par. Czaple Wielkie i Prandocin. 1827 r. było 46 dm., 153 mk. Wit, proboszcz krakowski, sprzedaje w 1236 r. wś swą „Zmrocow" za 60 grzyw. Henrykowi „preposito Mechoviensi" (Kod. Mucz. Rzyszcz., I, 41). „Jacobus de Smrocow", sołtys klasztoru miechowskiego, podpisany na akcie z 1339 (Kod. Małop., III, 34). W zeznaniu świadków co do dochodów klasztoru miechowskiego (1349 r.) „Mathias dictus Krzeczkovicz procurator in Smorzokow" oznacza dochód ze wsi na 6 grzyw. i 1 ferton. „Paulus scultetus de villa Smrokowa" podpisauy na akcie z 1373 r. (ibid., 271). Jarosław, arcyb. gnieźn., poleca Albertowi, kanon. i Mikołajowi Skałka, altarzyście katedry krak., rozstrzygnąć spór o dziesięciny z S. między klasztorem miechowskim a mogilskim. W 1380 r. Halka z Proszowa sprzedaje pół łanu w S. Markowi sołtysowi tamecznemu, za XII grzyw. (ib., 334). W 1385 przed wójtem i sędzią najwyższym sądu niemieckiego we dworze klasztornym miechowskim sprzedaje Dominik Krzeczak $^1/_2$ łanu woln. w S. klasztorowi za XI grzyw. W tymże roku Marek, sołtys, z żoną Hanką, Marcinem, bratem Hanki i Dominikiem Krzeczek sprzedaje sołtystwo klasztorowi. Marek z żoną $1^1/_2$ łana za 60 grzyw., Marcin brat 1 łan za 34 grzyw. Dominik $^1/_2$ łan, za 12 grzyw. (ib., 358). W połowie XV w. wś S., w par. Czaple Wielkie, własność klasztoru miechowskiego, miała 18 łan. km., karczmę z rolą, 3 zagr. z rolą, z których dziesięcinę snopową i konopną, wartości 40 grzyw., płacono bisk. krakowskiemu; folw. duchowny płacił dziesięcinę, wartości 4 grzyw., klasztorowi w Mogile. Z 4 łan. specyalnych płacono dziesięcinę, wartości 4 grzyw., klasztorowi w Mogile. Z łanu dawano jako meszne 2 kor. jęczmienia, 2 korce owsa kościołowi w W. Czaplach (Długosz, L. B., II, 42). Według reg. pob. pow. książkiego z r. 1581 wś S., własność prepozytury miechowskiej, miała $7^1/_2$ łan. km., 3 zagr. z rolą, 2 komor. z bydłem, 2 komor. bez bydła (Pawiński, Małop., 90). *Br. Ch.*

Smuć al. *Smut*, ob. *Smierć*.

Smuchów, wś, pow. żydaczowski, o 7·5 klm. od Żurawna (sąd pow., par. rz.-katol., pocz. i tel.). Obszar dwor. 381 mr., włośc. 540 mr. W 1870 r. 312 mk.; w 1880 r. w gm. 287, na obsz. dwor. 5; rz.-kat. 24, gr.-katol. (par. Lubsza) 229. Właśc. pos. dwor. kapituła łaciń. lwowska. *B. R.*

Smudzówka, wś włośc., pow. będziński, gm. Pińczyce, par. Mrzygłód, ma 11 dm., 66 mk., 100 mr.

Smug 1.) *Kamienny*, wś nieistniejąca obecnie, leżała w par. Nieszawa. W 1789 r. włościanie dawali 141 złp. czynszu bisk. kujawskiemu. 2.) **S.** *Kamienny*, pow. lipnowski, ob. *Kamienny Smug*. 3.) **S.** *Szumlański*, kol., pow. opoczyński, ob. *Kamienna Wola* 3.).

Smug 1.) częsta nazwa łąk i pól: w pow. kościańskim na Luszkowie i Granówku, w pow. ostrzeszowskim na Kaliszkowicach ołobockich, w pow. wrzesińskim na Kaczanowie. 2.) **S.** *Głęboki*, pow. gnieźnieński na Rybnie Skaławskiem i pow. szremskim na Biernatkach. 3.) **S.**, ob. *Kotuński S.*, pow. czarnkowski.

Smuga 1.) obręb leśny na zachodniej granicy pow. nowogródzkiego, pomiędzy Nalibówką i Krzemuszówką, w obrębie gm. Wsielub. 2.) **S.**, wś, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 3 okr. pol., gm. Motykały, o 13 w. od Brześcia.

Smuga, urzęd. *Smugga* i *Schmugga*, os., pow. bydgoski, o $3^1/_2$ klm. od Bydgoszczy; 3 dm., 19 mk.; okrąg wiejski Bartodzieje.

Smugawa, część wsi Lubienia, pow. myślenicki. *Br. G.*

Smugi 1.) wś i os. młyń. nad rz. Widawką, pow. piotrkowski, gm. Kluki, par. Kaszewice; wś ma 7 dm., 160 mk., 77 mr.; młyn 2 dm., 16 mk., 10 mr. dwors. W 1827 r. było 5 dm., 36 mk. Istnieje tu kuźnica żelazna, w której 1874 r. wyrobiono 11,500 pud. żelaza kutego. Należy do dóbr Kaszewice. 2.) **S.**, pow. częstochowski, gm. Kamyk, par. Kłobuck. W 1827 r. było 8 dm., 39 mk. 3.) **S.**, os., pow. opatowski, gm. Wojciechowice, par. Olbierzowice, odl. od Opatowa 27 w., 1 dm., 5 mk., 1 mr. dwor. W 1827 r. 1 dm., 4 mk. 4.) **S.**, fol., pow. lubelski, gm. Jastków, par. Dys, odl. 7 w. od Lublina. W 1887 r. fol. S. i Zawadówka, oddzielony od dóbr Jakubowice Konińskie, rozl. mr. 296: gr. or. i ogr. mr. 288, łąk mr. 2, nieuż. mr. 6; bud. z drzewa 6; płodozm. 10-pol. *Br. Ch.*

Smugi 1.) część gm. Chojno, w pow. szamotulskim, 12 dm., 72 mk. 2.) **S.**, os., pow. odolanowski, na płd od Odolanowa.

Smuhar, potok, wypływa na granicy gm. Podzaharycza i Rostok, w pow. wyżnickim, i wpada naprzeciw Rostok galicyjskich (pow. kossowski) do Czeremoszu. Długi 13 klm.

Smuhar al. *Smuchar*, grupa zabudowań i część wsi Rostok, pow. wyżnicki. Ob. *Rostoki*. *Br. G.*

Smujkiszki, ob. *Smulkiszki*.

Smukale, wś, pow. rossieński, gm. aleksandrowska, par. nowomiejska, o 106 w. od Rossień.

Smukała, wś, młyn i fol. na lew. brzegu

Brdy, pow. bydgoski, o 7 klm. ku płn. od Bydgoszczy (obie parafie, poczta i st. dr. żel.). S. istniała już przed r. 1489 i była własnością kapituły włocławskiej; przez rząd pruski wcielona do domeny bydgoskiej. Wieś przezwali Niemcy w nowszych czasach *Muehlthal*, a fol. z młynem *Muehlenvorwerk*. Wś ma 15 dm., 121 mk.; fol. 6 dm., 51 mk.; obie osady tworzą okr. wiejski, mający 21 dm., 172 mk. (25 kat., 147 prot.) i 103 ha (63 roli, 15 łąk).

Smukawa, potok, powstaje w obr. Krzeczowa, pow. myślenickim, z pod Zębałowej góry (Cymbałowa, 859 mt.); płynie na płn.-wschód przez Krzeczów i Smukawę al. Smukawę, przys. Lubienia, uchodzi poniżej do Krzeczówki, dopł. Raby. Długi $4^1/_2$ klm.

Smukiany, wś, pow. rossieński, gm. Rossienie, par. Niemokszty, o 22 w. od Rossień.

Smukowo (niem.), ob. *Smokowo*.

Smukucie 1.) wś nad Mitwą, pow. rossieński, gm. i par. Jurborg, o 50 w. od Rossień. Rz. Mitwa opływa S. powyżej ujścia swego do Niemna pod Jurborgiem. 2.) **S.**, ob. *Smykucie*.

Smulki 1.) wś, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Druja, okr. wiejski i dobra Salmanowiczów Salki, o 16 w. od gminy a 63 w. od Dzisny, ma 4 dm., 39 mk. katol. (w 1866 r. 25 dusz rewiz.). 2.) **S.**, zaśc., pow. dzisieński, ob. *Kapłanowszczyzna*.

Smulkie 1.) wś i dobra, pow. rossieński, gm. Skaudwile, par. Niemokszty, o 20 w. od Rossień; w 1863 r. własność Chrząstowskich. 2.) **S.**, dobra, pow. rossieński, gm. Szymkajcie, o 18 w. od Rossień. 3.) **S.**, dobra, pow. wiłkomierski, gm. Kurkle, par. Leluny, o 42 w. od Wiłkomierza; własność Sierakowskiego.

Smulkiszki 1.) u Buszyńskiego *Smujkiszki*, wś, pow. rossieński, gm. Mańkuny, par. Betygoła, o 20 w. od Rossień. 2.) **S.**, obręb, pow. rossieński, gm. Mańkuny, o 20 w. od Rossień. 3.) **S.**, sioło, pow. szawelski, gm. Kiryanowo, o 55 w. od Szawel.

Smulnia, wś nad rz. Działdówką, pow. sierpecki, gm. Gradzanowo, par. Radzanowo, odl. o 28 w. od Sierpca, ma 10 dm., 65 mk., 826 mr. gr. W 1827 r. 6 dm., 54 mk., par. Zgliczyn.

Smulnik, fol., pow. kobryński, w 5 okr. pol., gm. Odryżyn, o 86 w. od Kobrynia.

Smulsk i *Smulsko*, ob. *Smólsk* i *Smólsko*.

Smułki, ob. *Smołki*.

Smuniew, wś, pow. sokołowski, gm. Wyrozęby, par. Kożuchówek, ma 21 dm., 172 mk., 490 mr. W 1827 r. było 28 dm., 159 mk.

Smurgie, folw., pow. szawelski, ob. *Ryngowiany* 1).

Smuszewo, ob. *Smoszewo*.

Smuszka, os., pow. bielski, gm. Sidorki, par. Biała.

Smuszówka, grupa zbudowań wiejskich, w obr. Lubeni, pow. rzeszowski. *Br. G.*

Smych, fol., pow. kobryński, w 3 okr. pol., gm. Wołowiel, o 50 w. od Kobrynia.

Smycz, fol. pryw., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Mańkowicze, okr. wiejski Smycz, o 63 w. od Wilejki, przy b. dr. pocz. połockiej, ma 1 dm., 25 mk. katol. W skład okręgu wiejskiego wchodzi mko Gruzdowo i wsi: Białe, Damczynki, Kowale, Łukaszewo, Ożarce, Ożarewo, Płaksy, Rylki, Sarapony, Simony, Sokoły, Wiesztarty i Worony, w ogóle 428 dusz rewiz. włość. uwłaszcz. Dziedzictwo niegdyś Sadowskich; Anna z ks. Radziwiłłów Sadowska w 1572 r. sprzedaje Marcyanowi Mężyńskiemu; w 1600 r. Stanisław Abramowicz, wwda smoleński, sprzedaje S. Dymitrowi Strawińskiemu, kasztelanowi witebskiemu; 1679 r. Paweł Danilewicz, mając zapisaną część S. od swej żony Urszuli z Puciatów, sprzedaje Janowi Albrychtowi i Maryannie z Puciatów Klottom; w 1727 r. Aleksander Osiński, stolnik mozyrski, sprzedaje Kazimierzowi Pociejowi, wwdzie witebskiemu; Aleksander i Elżbieta z Poniatowskich Abramowiczowie, chorążowie parnawscy, sprzedają S. Zofii z Duninów Koszczycowej. Następnie własność Tyzenhauzów, od których sukcesyjnie przeszło do hr. Przeździeckiej. *A. K. Ł.*

Smyczanka, rzeczka w pow. wilejskim, przepływa pod wsią i folw. Kukisze.

Smyczyna 1.) *Nowa*, urzęd. *Schmidtschen*, wś, pow. wschowski (Leszno), o 10 klm. na płd. od Szmigla, na pół drogi do Leszna. Graniczy z Morkowem, Żakowem, Targowiskiem, Radomickiem i Smyczyną Starą; par. Radomicko, poczta w Lipnie (Leipe), st. dr. żel. w Starem Bojanowie o 8 klm; 18 dm., 118 mk. katol. i 90 ha (81 roli, 2 łąk, 2 lasu). Istniała już w r. 1580. 2.) **S.** *Stara*, urzęd. *Alt-Schmidtschen*, fol. (4 dm., 63 mk.) i leśniczówka (1 dm., 8 mk.), o 2 klm. na zach.-płd. od S. Nowej, nad Zieminem, dopł. Obry, tamże, wchodzi w skład okr. dwor. Wilkowo Niemieckie. W r. 1397 prawował się Piotr Żakowski o S. z dwoma Drzeczkowskimi (Akta gr. pozn., n. 2462); w r. 1580 dziedziczył tę S. Stanisław Wilkowski, podsędek wschowski. Było wówczas 4 zagr., 1 osad. i młyn wodny. Wykopaliska smyczyńskie znajdują się w zbiorach pozn. Tow. Przyj. Nauk.

Smydowata al. *Snidowata*, góra lesista, w Karpatach Bukowińskich, w dziale Czeremoszu i Seretu, na granicy gm. Rostok i Berhometu Sereckiego, w pow. wyżnickim, u źródeł Łopuszny, dopł. Seretu, i Towarnicy, dopł. Czeremoszu, na płd.-zach. od szczytu Rmostki. Wzn. 1143 mt. npm. *Br. G.*

Smyk-Słobódka, zaśc. poradziwiłłowski, obecnie ks. Hohenlohe, nad rzeką Swisłoczą,

pow. bobrujski, w 4 okr. pol. i par. kat. Świsłocz, gm. Zamosze, ma 13 osad i około 10 włók; miejscowość poleska, łąki wyborne, grunta lekkie, szczerkowe, urodzajne, rybołówstwo. *A. Jel.*

Smykań al. *Smykanie*, 1255 *Smikan*, 1368 *Smykany*, os. w gm. Podgórzany, pow. limanowski, na zach. doliny Stradomki, a na płn. od wsi, na płn.-wsch. stoku Księżej góry (649 mt.); ma 49 dm., 362 mk. Wspomina tę wieś dok. Bolesława Wstydliwego z r. 1255 (podrobiony) między wsiami wyjętemi od wszelakich dziesięcin (Kod. Małop., I, 49), jakoteż dok. Kazimierza W. z 19 czerw. 1368 (również podrobiony) między włościami należącymi do klucza szczyrzyckiego. Według reg. pob. pow. szczyrzyckiego z r. 1581 zwie się *Swigon*, jest własnością klasztoru szczyrzyckiego, który płacił od $^1/_2$ łanu km., 3 zagr. z rolą, 1 bez roli, 2 komor. z bydł., 1 rzemieślnika (Pawiński Małop., 52). Ob. *Podgórzany*, *Pogórzany*. *Br. G.*

Smyki, zaśc. nad rz. Wołmą, pow. ihumeński, w 2 okr. pol. i gm. Smiłowicze, par. katol. do 1870 r. Smiłowicze, odtąd Ihumeń, ma 2 osady; grunta faliste, w okolicy wielkie lasy, łąki wyborne. Własność szlachty zagrodowej. *A. Jel.*

Smykle 1.) grupa zabudowań w obr. Ostrowów Baranowskich, pow. kolbuszowski. 2.) **S.**, os. w obr. Knap, pow. tarnobrzeski, 38 dm., 199 mk. Leży na lew. brzegu potoku Świeruba, u podnóża pagórka (170 mt.).

Smyków 1.) wś włośc. nad rz. Wiercicą, pow. częstochowski, gm. Potok Złoty, par. Dąbrowa, ma 7 dm., 56 mk., 68 mr. W 1827 r. było 2 dm., 8 mk. 2.) **S.**, wś włośc., pow. konecki, gm. i par. Miedzierzą, odl. od Końskich 19 w., leży śród wzgórz będących odnogą Łysogór, przy drodze bitej, ma 28 dm., 174 mk., 221 mr. włośc. i 1 mr. rząd. W 1827 r. było 18 dm., 93 mk. 3.) **S.** al. *Babia Rada*, fol., pow. stopnicki, gm. Potok, par. Ociesęki. Folw. ten poduchowny, mający obszaru 128 mr., został sprzedany przez rząd drogą licytacyi za 2840 rs. W 1827 r. było 17 dm., 92 mk. 4.) **S.**, os. młyn., pow. kielecki, gm. i par. Daleszyce. Posiada młyn wodny i 33 mr. obszaru. 5.) **S.**, os., pow. opatowski, gm. Ruda Kościelna, par. Ćmielów. Niepodana w ostatnich spis. urzęd. 6.) **S.**, pow. jędrzejowski, gm. i par. Brzegi. *Br. Ch.*

Smyków, wś w pobliżu Styru, pow. dubieński, na zachód od Borela. Uroczyska noszą nazwy: Iłkowska Hatonka, Ozieryszcza, Puszkarowska dolina.

Smyków 1.) część Krzyżanowic Wielkich, pow. bocheński. 2.) **S.**, grupa zabudowań w obr. Zatoki, pow. bocheński, na lew. brz. Gróbki, dopł. Wisły. 3.) **S.**, część wsi Targowiska, pow. bocheński. 4.) **S.**, grupa zabudowań w Łączkach Brzeskich, pow. mielecki, u płn. podnóża Koziej góry (237 mt.). 5.) **S.**, wólka w obr. Woli Wadowskiej, pow. mielecki, wzn. 175 npm.; 22 dm., 113 mk. 6.) **S.** *Mały* i *S. Wielki*, dwie wsi, pow. dąbrowski. Leżą w nizinie nadwiślańskiej, u źródłowisk pot. Radgoszczy, lew. dopł. Brenia. Gleba piaszczysta; od wschodu duży sosnowy bór, zwany górnym i dolnym lasem. Najwyższy punkt górnego lasu wzn. 217 mt., dolnego 205 mt. npm. Przez S. Wielki idzie droga z Luszowic do Radomyśla. Par. rz.-katol. w Luszowicach. S. Wielki składa się z 105 dm. i 564 mk.; 532 rz.-kat. i 32 izracl. Pos. więk. (hr. Romerów) liczy 29 mr. roli, 39 mr. łąk, 8 mr. pastw. i 518 mr. lasu; pos. mn. 451 mr. roli, 103 mr. łąk, 67 mr. pastw. i 6 mr. lasu. S. Mały ma 85 dm. i 441 mk.; 417 rz.-kat. i 24 izracl. Obszar większej pos. składa się z 146 mr. roli, 18 mr. łąk, 17 mr. past. i 714 mr. lasu; pos. mn. liczy 327 mr. roli, 81 mr. łąk i 32 mr. pastw. Na płn. graniczą te wsi z Żdżarami i Radgoszczą, na wschód z Dolczą Małą i Żarówką, na płd. z Jastrząbką Nową a na zach. z Luszowicami. S. oba powstały zapewne w XVIII w., nie spotykamy ich bowiem w spisach poborow. z XVI i XVII w. *Br. G.—Mac.*

Smykowce z *Posmykowcami*, wś, pow. tarnopolski, o 3·5 klm. od Borków Wielkich (pocz., tel. i st. dr. żel. Karola Ludwika), przy gościńcu Tarnopol-Podwołoczyska. Gleba należy do najlepszych w powiecie. Obszar dwor. 276 mr., włośc. 849 mr. W 1870 r. 664 mk.; w 1880 r. w gm. 713, na obszarze dwor. 9, razem 722; rz.-kat. par. Czernelów Mazowiecki, gr.-kat. par. Bajkowce. Rz.-katol. 120, gr.-kat. 565. Szkoła filial. i kasa pożyczk. gm. z kapit. 980 złr. Właśc. pos. dwor. Franciszką Rościszewskiego spadkob. S. były dawniej wraz z Rusianówką, Kurnikami, Klebanówką z przyl. Nowesioło, z przyl. Terpiłówką, Dobromirką, Roznoszyńcami i Mazurówką własnością Franciszka Potockiego, woj. poznańskiego. Wedle aktów grod. trembowelskich z 1771 r. (str. 859) woźny Jakub Kudrzyński, w asystencyi szlachty Stefana Chruścickiego i Christofora Kańskiego, objął te dobra na rzecz synów Franciszka: Józefa (Incisoris Regni) i Wincentego, wojewodzica poznańskiego. *B. R.*

Smykowe, pow. gnieźnieński, ob. *Strzyżewo-S.*

Smykucie, u Buszyńskiego *Smukucie*, wś, pow. rossieński, gm. Sartyniki, par. Wojnuta, o 86 w. od Rossień.

Smyltynie, wś, pow. rossieński, gm. Skaudwile, o 24 w. od Rossień.

Smyś, fol. szl. nad potokiem i jez. Dołże,

pow. wilejski, w 3 okr. pol., o 63 w. od Wilejki, 1 dm., 5 mk. katol.

Smyszlajewka 1.) al. *Padowka Niżnia*, sioło nad rzką Padowką, pow. i gub. samarska, o 20 w. od Samary, przy linii dr. żel. orenburskiej, ma 290 dm., 1816 mk., st. poczt., tel. i dr. żel., pomiędzy Samarą a Czarykowską (o 24 w.), o 136 w. od st. Batraki, a 372 w. od Orenburga. 2.) **S.**, sioło, pow. siengilejewski gub. symbirskiej, o 93 w. od Siengileja, ma 210 dm., 2044 mk.

Smytnia, hala z zabudowaniami, w obrębie Kościelisk, pow. nowotarski, w dolinie kościeliskiej, w Tatrach nowotarskich. Ob. *Kościeliska dolina.* *Br. G.*

Snagost, rzeka, dopł. Sejmu, w pow. rylskim gub. kurskiej.

Snagost, sioło nad rzeka t. n., pow. rylski gub. kurskiej, o 32 w. od Rylska, ma 281 dm., 2668 mk., 2 cerkwie, szkołę, targi tygodniowe, dwa nieznaczne jarmarki (20 lipca i 8 września).

Snajginie al. *Snajgenie*, jezioro w pow. sejneńskim, w dobrach Wiejsieje, długie od płd. ku płn. 3 w., szerokie od $^1/_2$ do 1 w.; obszaru 370 mr. Brzegi ma bezleśne, wzgórkowate. Nad jeziorem leżą wsi: Kajliny i Patery. Przepływa przez jezioro rzka Zopsia, wypływa z niego rz. Gniada, dopł. Hańczy. W jeziorze przebywają sielawy.

Snajginie al. *Krzemień*, wś, pow. sejneński, gm. Lejpuny, odl. od Sejn 45 w., ma 7 dm., 33 mk.

Snappen 1.) wś, pow. pilkałowski, st. p. Schillenen; 368 ha, 53 dm., 240 dm. 2.) **S.**, wś, pow. wystrucki, st. p. Berschkallen; 153 ha, 31 dm., 128 mk.

Snargeln, ob. *Popelken* 2.).

Snarki 1.) w spisie z 1866 r. *Snorki*, wś włośc., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm Plissa, okr. wiejski i dobra skarb. Pieredoły, o 11 w. od gminy a 59 w. od Dzisny, ma 6 dm., 60 mk. (w 1864 r. 22 dusz rewiz.). 2.) **S.**, wś, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Plissa, okr. wiejski i dobra Bartoszewiczów (w 1865 r.) Swiła, o 17 w. od gminy a 52 w. od Dzisny, przy b. dr. poczt. z Wilejki do Dzisny, ma 3 dm., 27 mk. kat. (w 1864 r. 4 dusze rewiz.). 3.) **S.**, wś pryw., tamże, o 65 w. od Dzisny, ma 7 dm., 92 mk.

Snarszczyzna, wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 1 okr. pol., gm. Łosinka, o 26 w. od Bielska.

Snaściki, wś nad rzką Ihumenką, dopł. Bołoczanki, pow. ihumeński, w 4 okr. pol. puchowickim, gm. Pohorełe; miejscowość nizinna, pastwisk i łąk dużo, grunta lekkie, urodzajne. Lud trudni się, oprócz rolnictwa, wyrobem sań i kołodziejstwem. *A. Jel.*

Snellowiec, pow. pszczyński, ob. *Louisenhof* 1.).

Śniacze, os. w obr. Kuczurmare, w pow. i obw. sąd. czerniowieckim, 20 dm., 101 mk.

Śniadka, w XV w. *Szmyatka*, 1578 r. *Śniatka*, wś, pow. kielecki, gm. Bodzentyn, par. Tarczek. Posiada pokłady ciemnego marmuru. W 1827 r. 39 dm., 219 mk. W połowie XV w. wś S., w par. Tarczek, własność bisk. krakowskiego, miała 12 łan. km., 1 łan sołtysi, karczmę z rolą, z której płacono dziesięcinę snopową rozmaicie. Z pierwszego pola płacono prepozyturze kieleckiej; w razie urodzaju oziminy wartość dziesięciny wynosiła 6 grzyw., przy urodzajach jarych zaś 4 grzyw.; z drugiego pola płacono prebendzie żuradowskiej; z trzeciego par. w Dębnie. Z 14 łanu, należącego do Bodzencina, nie płacono dziesięciny (Długosz, L. B., I, 438, 469). Według reg. pob. pow. sandomierskiego w 1578 r. było 17 osad, $10^1/_2$ łan., 2 łany puste, 5 zagr., 3 kom. bied. (Pawiń., Małop., 191). *Br. Ch.*

Śniadków 1.) fol., pow. radomski, gm. i par. Kowala Stępocina, odl. od Radomia 8 w., ma 4 dm., 21 mk., 514 mr. W 1827 r. 3 dm., 17 mk. 2.) **Ś.** *Dolny* i *Górny*, wś i fol. nad rzką Kozią, dopł. poblizkiej Wisły, pow. garwoliński, gm. i par. Sobienie Jeziory, odl. 20 w. od Garwolina. Ś. Dolny ma 24 dm., 154 mk.; Ś. Górny 23 dm., 159 mk. W 1827 r. Ś. Dolny miał 22 dm., 123 mk. i należał do par. Warszowice; Ś. Górny 22 dm., 132 mk. W 1885 r. fol. Ś. Górny i Dolny, z nomenkl. Walentynów, rozl. mr. 851: gr. or. i ogr. mr. 543, łąk mr. 38, past. mr. 145, lasu mr. 43, nieuż. mr. 82; bud. mur. 3, drewn. 12; płodozm. 6-pol. Wś Ś. Górny os. 18, mr. 129; wś Ś. Dolny os. 20, mr. 146. *Br. Ch.*

Śniadówka, 1676 r. *Śmiodówka*, wś, pow. nowoaleksandryjski, gm. i par. Baranów. W 1827 r. 21 dm., 137 mk. W reg. pob. z 1676 r. wś Śmiodówka, w par. Baranów, płaciła od 70 poddanych (Pawiń., Małop., 2 *a* dod.).

Śniadówko, wś włośc. nad rz. Wkrą, pow. płoński, gm. Błędówko, par. Cieksyn, odl. o 27 w. od Płońska, ma 4 dm., 48 mk., 52 mr. W 1827 r. 4 dm., 31 mk.

Sniadowo 1.) al. *Śniadów*, dawniej *Smłodowo*, os. miejska i fol., pow. łomżyński, gm. i par. Sniadowo, odl. 15 w. na płd. od Łomży, leży w pobliżu (na zach.) od wyżyny Czerwonego Boru, przy dawnym trakcie z Łomży do Warszawy. Posiada kościół par. drewniany, synagogę, szkołę początkową, sąd gm. okr. III, urząd gm., 90 dm., 1388 mk. W 1827 r. było 104 dm., 815 mk.; 1858 r. było 84 dm. drewn., 1194 mk., w tej liczbie 1064 żydów. Fol. S. rozl. mr. 588: gr. or. i ogr. mr. 432, łąk mr. 85, past. mr. 45, wody mr. 2, lasu mr.

2, nieuż. mr. 22; bud. drewn. 17; płodozmian 14-pol., młyn wodny i wiatrak. S. miało podobno zwać się dawniej Smołodowo al. Smłodowo i było siedzibą Smołodowskich, z których jeden, Piotr, założył kościół parafialny w 1405 r. Zapewne przy działach między braćmi obszar pierwotny rozpadł się na części, noszące podwójne nazwy, aż z czasem pierwotna uległa zapomnieniu. W 1699 r. na miejscu starego stanął obecny kościół modrzewiowy. Dziedzicem wsi był wtedy Stanisław Ugniewski, który wyjednał u Augusta II w 1703 r. przywilej na 4 jarmarki. Już poprzednio osiadła tu znaczna liczba żydów, którzy wystawili sobie piękną, dotąd istniejącą synagogę. Wkrótce potem dobra przeszły na własność jezuitów, którzy uzyskali dla osady przywilej miejski. Po zniesieniu zakonu S. oddany został staroście Drewnowskiemu. Dykcyon. Echarda podaje S. jako własność funduszu edukacyjnego, lecz Holsche (1800 r.) nazywa „Sniadów“ al. „Smłodów“ szlacheckiem miastem i wymienia jako właściciela Drewnowskiego. Było wtedy 98 dm., 705 mk. Około 1860 r. S. należał do Doberskich. S. parafia (do 1818 r. zwana Smłodowo), w dekanacie łomżyńskim, ma 3200 dusz. S. gmina ma 4737 mk., 7736 mr. obszaru, st. p. Łomża. W skład gm. wchodzą: Brulin, Chomątowo, Duchny, Jakać, Jastrząbka, Jemielite, Kołaczki-Lemiesze, Konopki-Młode, Koziki-Wądołowo, Mężenino-Stare, Olszewo-Gębowizna, Ratowo, Sierzputy, Sniadowo, Truszki, Szabły, Zalesie-Poczynki, Zalesie-Wypychy. W 14 wsiach mieszka drobna szlachta, dwie mają ludność mieszaną, pozostałe są czysto włościańskie, 2.) **S.**, kol. nad rz. Wkrą, pow. płoński, gm. Błędówko, par. Cieksyn, odl. o 23 w. od Płońska, ma 17 dm., 137 mk., 706 mr. W 1827 r. 4 dm., 31 mk. *Br. Ch.*

Sniadyń, wś i dobra pojezuickie nad odnogami Prypeci z prawej strony, przy ujściu do niej rzki Hołowachi, pow. mozyrski, w 2 okr. pol. i par. kat. Petryków, gm. Laskowicze. Wś ma 67 osad pełnonadziałowych; cerkiew paraf. p. w. Narodzenia N. M. P., fundacyi ks. jezuitów pińskich, do których dobra należały, ma około 1200 parafian i z dawnych zapisów 1 włókę i 2 mr. ziemi i sianożęci na 100 wozów. Kaplica p. w. św. Michała w Kotniewicach z 1824 r. Po kasacie jezuitów S. otrzymał osobną juryzdykę, jak widać z konstytucyi z 1775 r., polecającej rozgraniczenie dóbr kopatkiewickich (ob. Vol. Leg., VIII, fol. 824). Następnie S. dostał się Kieniewiczom i obecnie jest własnością Hipolita Kieniewicza. Dobra S. mają około 43 włók; rybołówstwo znaczne, młyny, propinacye, grunta urodzajne, łąk wielka obfitość. S. był podobno dawniej miastem (ob. Kontrym, Ekskursya). *A. Jel.*

Sniaglica, *Śniahlica*, właściwie *Śpiahlica*, rzka w gub. wileńskiej, ob. *Narocz.*

Śniardwy, *Śniardły*, niemiec. *Spirdingsee*, *Schardewie*, jezioro największe na polsko-pruskich Mazurach. Z trzech stron przytyka do pow. jańsborskiego, z czwartej, zachodniej, do pow. ządzborskiego. Poziom jeziora wzn. 425 st. npm.. Ma kształt prawie okrągły. Obejmuje 2475 ha obszaru, ma długości 24, szerokości 12 klm. Głębokość prawie wszędzie jednakowa, niezbyt znaczna, jedynie w pobliżu wysepki zwanej Fortem Łeckim jest głębia na 96 stóp. Południ. część jeziora nosi nazwę jez. Sekstyńskiego (Sexter See), zachodnia nazwę jez. Łuknajnskiego; inne ramiona noszą nazwy: jez. Tałtowskiego albo Ryńskiego, jez. Beldalm (27 klm. dług. a przecięciowo 1 klm. szer.) i Warnold. Ostatnie łączy się z jez. Nidzkiem. Wśród jeziora leży kilka wysepek. Najznaczniejsze z nich są: Czarci Ostrów al. Czarcia Góra (Spirdingswerder, Friedrichswerder) i wysepka pod nazwą: Fort Ełk. Około r. 1784 kazał Fryderyk W. zbudować tu warowny magazyn wojskowy i nadał mu nazwę powyższą. Następca jego Fryderyk Wilhelm II uznał fort ten niepotrzebnym, sprzedał magazyn i grunta do niego należące za nizką cenę okolicznemu właścicielowi dóbr. Zdaje się jednak, że zameczek sam pozostał własnością państwa, bo w r. 1831 znajdowała się w nim załoga, składająca się z podoficera i 3 inwalidów. Ze S. łączy się wiele mazurskich jezior kanałami i rzeczkami. Lud opowiada, że wszystkie jeziora mazurskie stoją z sobą w połączeniu przez podziemne kanały. Wody jez. S. płynęły pierwotnie samorodnem korytem do jez. Białoławskiego, ztąd do jez. Kocioł, z niego do Warszowskiego. Rz. Pissa (Pisek) prowadzi wody jez. S. do Narwi. Już w r. 1681 poruszono myśl wybudowania kanału. Ponawiano projekty w r. 1701, 1703 i 1733. Ostatecznie dokonano dzieła za panowania Fryderyka Wilhelma IV. Połączono kanałem t. z. Jeglińskim jez. Sekstyńskie z Warszowskiem, to jest S. z Warszowskiem. Z Jańsborka można teraz statkiem do Rynu dojechać (ob. Warszowskie jezioro). Kanał Jegliński jest 3 mile długi. Okolice nad jeziorem są bardzo malownicze. Od płn. i płd. okalają je lasy. Na brzegach gnieździ się mnóstwo ptactwa, mew, dzikich kaczek i czapli. Oddawna kwitło na jeziorach mazurskich rybołówstwo. Odstawiano zdawna ztąd ryby rzeką Pissą do Narwi, a dalej Wisłą do Warszawy. Budowano w tym celu długie łodzie z topolowego drzewa, ryby ładowano w kadzie i przymocowywano po kilka do łodzi. Ryb jest wiele

i różnego gatunku. Miano złowić raz suma 16 stóp długiego, który, gdy go na saniach transportowano, choć głową przywiązany był przy dyszlu, ogonem wlókł się po ziemi. Ten sam dzierżawca rybak złowił szczupaka 34 fun. ważącego i sędacze takie, że 138 sztukami zapełnił 8 beczek. Bywały tak obfite niewody, że z jednego starczyło na zapełnienie 50 beczek różnych ryb. Nad brzegami jeziora, zwłaszcza nad zachodnim, przy wsi Niedźwiedzim Rogu, znaleziono urny. Podobne urny wykopano także na wyspie Czarcim Ostrowie; prawdopodobnie było tu cmentarzysko. Z wyspą tą wiąże się bardzo wiele klechd. Mają ukazywać się na niej czarci w różnych postaciach, to jako lwy, to jako czarne psy. Mianowicie skarżą się rybacy na „strachy“, które im często sieci zrywają. Niektórych podobno też wabili „nieczyści“, obiecując im wielkie skarby, ale nikt nie dał się zwabić. Blizko brzegów północnych jeziora, przy wsi Tuchlinie, znajdują się dwa usypy, po 15 stóp wysokie, które lud uważa za grobowce. Podanie głosi, że pewien chłop począł w nich kopać. Gdy sporo kamieni usunął, napotkał drzwi żelazne, a gdy je chciał oderwać, usłyszał głos, aby tego nie czynił, bo spotka go wielkie nieszczęście. Chłop zasypał na nowo i odtąd nikt nie waży się tam kopać. Przy kopaniu kanału z Śniardw do jez. Warszowskiego, znaleziono także w głębokości 6—7 stóp 4 siekiery wojenne z rogami jeleniemi i łosiowemi, mieczyk z rogu jeleniego, dzidę z kości, inną dzidę z bardzo twardej, wygładzonej kości, z naciętemi karbami, kulę do rzucania z granitu; w głębokości zaś 3 stóp 2 okrągło, płaskie kamienie, podobne do kuli granitowej. O Ś. wspominają dokumenty z XV i XVI w., tak np. dokument fundacyjny Kwika i Gutów. Nazywają je w nich Sperden, Polacy nazywali je Smardy, Śniardły, Śniardwy (ob. Schumann, Gang um. d. Spirdingsee, N. P. P. Bl., 1864, pg. 448). *Ad. N.*

Śniatowa, w XVI w. *Snyathowa*, wś i fol., pow. łęczycki, gm. Dalików, par. Leźnica Wielka, odl. od Łęczycy 11 w., ma 44 dm., 117 mk. W 1827 r. 16 dm., 151 mk. W 1874 r. fol. S. lit. B i F rozl. mr. 142: gr. or. i ogr. mr. 121, łąk mr. 7, nieuż. mr. 14; bud. mur. 1, drewn. 3; fol. S. część II lit. A rozl. mr. 107: gr. or. i ogr. mr. 102, łąk mr. 1, nieuż. mr. 4; bud. drewn. 6. Na początku XVI w. łany kmiece dawały dziesięcinę na przemiany pleb. w Zgierzu i kanonii łęczyckiej, zaś łany folw. pleb. w Leźnicy, któremu kmiecie dawali tylko kolędę (Łaski, L. B., II, 253, 360, 388). Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 wś S. miała w części Marcina Licznickiego 1½ łan., 1½ łan. pust. i 3 osad (Pawiński, Wielkop., II, 69). *Br. Ch.*

Śniaty, *Snatow* r. 1312, wś, pow. kościański (Szmigiel), o 7 klm. ku płd. od Wielichowa, nad płd. kanałem Obry, przy trakcie z Czacza do Rakoniewic; par. i poczta w Wilkowie Polskiem, st. dr. żel. w Starem Bojanowie o 15 klm. S. składają się z Starych S. (25 dm., 212 mk.) i Nowych (53 dm., 414 mk.): obie części tworzą okrąg wiejski, mający 78 dm., 626 mk. (606 kat., 20 prot.) i 719 ha (496 roli, 31 łąk, 11 lasu); czysty doch. z ha roli 6·27, z ha łąk 10·57, z ha lasu 1·57 mrk. W r. 1312 pisał się Mikołaj *de Snatow* (Kod. Wielkop., n. 955). W 1580 r. było 3 łany osiad., 6 zagrod., 2 rzemieśl. i 25 owiec; około 1795 r. należały S. do Balbiny Szołdrskiej na Buczu. *E. Cal.*

Śniatycka 1.) *Kolonia*, kol., pow. tomaszowski, gm. Komarów, par. Dub i Śniatycze. Powstała na obszarze dóbr Śniatycze około 1872 r. Ma 42 dm., 508 mk. (458 r. l., 40 r. gr., 10 żyd.). Ludność trudni się rolnictwem i rzemiosłami (3 szewców, kowal, 3 stolarzy, 2 bednarzy, 2 kołodziei, 4 cieśli, 5 mularzy, 3 garbarzy, tkacz). Osadnicy są przybyszami z Morawii przeważnie. Gleba żyzna, czarnoziemna. 2.) **S.** *Wola*, wś, pow. tomaszowski, gm. Komarów, par. Dub i Śniatycze, ma 10 dm., 67 mk., 140 mr. ziemi; gleba borowinowa. 3.) **S.** *Wolica*, kol., utworzona na obszarze Śniatycz w 1874 r., ma 25 dm., 269 mk. rz.-kat.

Śniatycze, wś i fol., pow. tomaszowski, gm. Komarów, par. r. l. Dub, r. gr. Śniatycze, odl. 14 w. od Zamościa, 28 w. od Tomaszowa. Posiada cerkiew paraf. p. w. św. Jana Chryzostoma, szkołę początkową, 71 dm., 526 mk. (396 rz.-kat. i 13 izrael.), W 1827 r. było 72 dm., 486 mk., par. Łabunie. Fol. S. w 1886 r. rozl. mr. 1194: gr. or. i ogr. mr. 516, łąk mr. 385, past. mr. 190, lasu mr. 76, nieuż. mr. 27; bud. drewn. 20; las nieurządzony, 2 młyny. Dobra te poprzednio obejmowały mr. 4500; obszar ten uległ zmniejszeniu w skutek częściowych parcelacyi, z których wytworzyły się nowe nomenklatury. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 86, mr. 978; wś Wola Śniatycka os. 22, mr. 460. Cerkiew paraf., niewiadomej erekcyi, istniała już w r. 1722. W 1838 r. stanęła nowa kosztem dziedzica dóbr hr. Antoniego Załuskiego.

Śniatyn, miasto powiatowe we wschodniej Galicyi, nad Prutem, odl. 92 klm. na płd.-wschód od Stanisławowa. Leży na granicy Bukowiny i Galicyi, przy gościńcu kołomyjsko-czerniowieckim i dr. żel. lwowsko-czerniowieckiej, przechodzącej przeciwległym brzegu Prutu. Stacya dr. żel. Śniatyn-Załucze leży o 6 klm. od miasta, pomiędzy Zabłotowem a Niepołokowcami, o 231 klm. od Lwowa. Obszar miejski wynosi 4063·89 ha; ludność

składa się z 10832 mk. (1880 r.): 4306 gr.-kat., 1924 rz.-kat., 82 orm. kat., 82 gr. wsch., 431 ewang., 4063 izrael. i 8 bezwyzn. Stan czynny majątku miejskiego wynosił w 1887 r. 57811 złr., bierny zaś 8926 złr. Dochód z 1886 r. 42844 złr., wydatki 36392 złr. Prócz urzędów powiatowych jest urząd miejski z policyą i służbą zdrowia. Początek rz.-kat. parafii (dyecezya lwowska) nieznany, ale nie podlega wątpliwości, że istniała już przed 1568 r. Obecny kościół murowany poświęcony w 1857 r. p. w. N. P. M. Patron: właściciele masy kredytalnej Prota Potockiego w Śniatynie, a mianowicie właściciele dóbr: Krasnostawce, Toporowce, Bełełuja, Mikulińce, Budyłów, Dżurów, Tuczapy, Głuszków, Jasienów Polny, Kułaczyn, Uście, Karłów, Załucze, Zawale, Kniaże, Drahasymów, Stecowa, Russów, Targowica i Zakrzewce. Ś. był dawniej rezydencyą biskupów bakońskich, przeniesionych tu przez Benedykta XIV w 1751 r.; skasował ich cesarz Józef II. Ostatni tej dyecezyi biskup Dominik Karwosiecki, proboszcz śniatyński, zmarł 11 marca 1788 r. W samym Śniatynie jest 1841 rz.-kat. Oprócz tego do parafii należą: Augustdorf (36 dusz), Bełełuja (18), Budyłów (9), Drahasymów (5), Karłów (3), Kniaże (18), Kułaczyn (10), Krasnostawce (3), Mikulińce (105), Orelec (56), Podwysoka (50), Potoczek (112), Russów (9), Stecowa (56), Toporowce (64), Tuczapy 13), Tulawa (7), Uście (21), Wołczkowce (132), Załucze (176), Zawale (14); ogółem katolików 2758, akatol. 387, prawosł. 16, izrael. 5150. Przy kościele paraf. jest kaplica, w której odbywa się nabożeństwo, na cmentarzu zaś druga kaplica. We wsi Załucze kaplica publiczna p. w. św. Mikołaja, poświęcona 1876 r. Istniał też w Ś. klasztor dominikanów, założony w 1643 r. przez Piotra Potockiego, ststę śniatyńskiego, zniesiony w 1788 r. Gr.-kat. parafia (dekanat śniatyński, biskupstwo stanisławowskie) utworzoną została w 1802 r. z 4-ch samoistnych parochii. Cerkiew p. w. św. Michała murowana; metryki ma od 1785 r. Patronat mają spadkobiercy hr. Kossakowskiej; druga cerkiew filialna drewniana, p. w. Wniebowst. Chryst. Pana, wystawiona i poświęcona 1876 r.; metryki ma od 1775 r. Do obu należy 4685 dusz. We wsi Potoczek cerkiew filialna Podwyższenia Krzyża św., drewniana, dusz 784; we wsi Kułaczyn cerkiew p. w. św. Jana, dusz 321; razem w całej parafii 5830 gr.-katol. Szkoła wydziałowa męzka (dyrektor, 3 nauczycieli starszych, 6 młodszych); szkoła etat. 4-klasowa żeńska (dyrektorka, 3 naucz. starsze, 2 młodsze i praktykantka); szpital powszechny na 14 chorych, założony w 1847 r. przez gminę miasta; dochód z 1886 r. 1601 złr., rozchód 1560 złr.; dom kalek założony w 1843 r. przez gminę miasta na 15 ubogich. Jestto gród odległej sięgający starożytności; w XI już bowiem wieku najeżdżany i wydzierany bywał wzajemnie przez rozrodzonych książąt ruskich. Po wcieleniu Rusi Czerwonej do Polski w 1340 r. miasto jako pograniczne osadzone zostało przez króla Ludwika załogą węgierską. Strykowski pisze: „R. 1415 gdy był Jagiełło w Ś., przyjechał do niego Aleksander, wojew. wołoski z wielkością bojar, a porzuciwszy chorągiew pod nogami króla, jako był obyczaj, przysiągł hołd i posłuszeństwo. W ten czas posłowie od cesarza i patryarchy konstantynopolskiego przyjechali prosząc o wspomożenie żywnością, bo ich Turcy oblężeniem udręczyli. Przeto król z Rusi a Witold z Litwy Dnieprem, miłością chrześciańską wzruszeni, posłali im do Kacibeja, portu morza Pontskiego, zboża i żywności dostatek“. Kazimierz IV przenosi mieszczan 1448 r. z prawa polskiego i ruskiego na niemieckie, wyznacza grunta, pastwiska, uposaża wójta i t. p. W 1485 r. 20 września bawi tu Kazimierz Jagiellończyk, jak o tem świadczy dokument wystawiony pod Śniatyniem (Akta gr. i ziem., IX, str. 125). Jan Olbracht, wracając z nieszczęśliwej wyprawy wołoskiej w 1497 r., przeprawiał się tu przez Prut ze szczątkami wojska. Bielski pisze: „R. 1531 Petryło, wołoski wda, wtargnął z ludem swym do Pokucia, wybrał i wypalił miasteczka, takież wsi, Śniatyń i wiele innych, aż do Halicza i około wszędzie“. Rewizorowie tutejszego ststwa zastali tu w 1572 r. w starem mieście 64 dm.; było ich więcej, ale ludzie wymarli podczas powietrza 1570 r.; domów ról nie mających 11; w nowem mieście i na przedmieściu bez ról 99 dm., żydowskich 11 dm. Dziesięciny pszczelnej wybrano pniów 20, a baranów i owiec sztuk 12. „Powołowszczyznę dają w pyączu lyath ktho yedno bidło chowa, dosthawa szie wołow 107; dwudziesczizne z wieprzów dayą kiedi żer yesth, alye iey iusz niedawaly więczey nisz od 7 liath. Sthaczynich (stacyjnych) iałowicz składa wszitko miastho 4 w rok; szochaczkę wibierayą od bidla łopatki, alye tho na zivnoscz przichodzy podstharoscziemu. Do starostwa należą miasteczka: Steczowa, ma dm. 40, Zawalie ludzi osiadłych 15, bylo ich wiecey, lecz iedni pouciekali, drudzy wimarli pod czas powiethrza“. Stefan Batory, ks. siedmiogrodzki, stanąwszy tu po obiorze na króla w marcu 1576 r., był przyjęty od panów. Imieniem wszystkich witał Marcin Mężyński, odpowiedział mu król łacińskim językiem. Gdy mu ksiądz Dymitr Solikowski przekładał potrzebę jawnego i szczerego wyznania wiary katolickiej, potwierdził Batory

skutkiem, słuchając mszy ze wzorową przykładnością. Zamożne w owej epoce i wielce handlowne miasto słynęło jarmarkami, na które zjeżdżali Węgrzy, Wołosi i Grecy; największy pokup był na wosk, miody, konie i woły. W czasie takowego targu 1589 r. napadli Turcy, podpalili domy i znaczną część kupców uprowadzili. W 1578 r. wydaje król we Lwowie polecenie Piotrowi Strykowskiemu, przełożonemu nad cłem w Kamieńcu i Śniatynie, by przestrzegał przywilejów kupców lwowskich (Akta gr. i ziem., X, str. 132). Przez S. szedł trakt handlowy na wschód. Zygmunt III w 1595 r. w Krakowie mianuje Zygmunta Błażowskiego, podwojew. podolskiego, poborcą składowego win wołoskich i małmazyi tędy przewożonych (ib., X, str. 178). W 1579 r. w Warszawie poleca król kupcom z Turcyi, Wołoszczyzny i Mołdawii udawać się na Ś. do Polski (ib., X, str. 179). R. 1598 polecono staroście: ażeby od wszelkiego narodu kupców pieniądze w gotowiźnie za granicę wywożących, pobierał na komorze od 10 zł. po 6 gr. przez lat 10, obracając zebrane pieniądze na murowanie zamku. W Krakowie 25 maja 1598 r. Mikołaj Zebrzydowski poleca Piotrowi Olszewskiemu wybierać od kupców jadących ze złotem i srebrem do Multan, Wołoszczyzny lub Turcyi cło przeznaczone na budowę zamku w Ś. W Warszawie 25 marca 1618 r. Zygmunt III uwalnia mieszczan Ś. od wszelkich ciężarów i podatków. Musiał Ś. doznać napadu, skoro Zygmunt III, przez wzgląd na spustoszenie miasta, uwalnia je 1613 r. od podatków, robót i dawania słodów dworskich na lat 8. Konstyt. sejmu 1620 r. stanowi: „Sniatyń, iż granicom nieprzyjacielskim jest przyległy, a wiele na tym miejscu Rplitey należy, przychylając się do prawa starego o opatrzeniu zamków, dla wszelkiego bezpieczeństwa strzelbą, prochem, ludźmi i innemi rzeczami do obrony należącemi, podług zdania hetmanów, opatrzyć mamy". Roku 1628 pozwala król Ormianom, Grekom i innego wyznania ludziom, osiadać w nowem mieście Śniatyniu, trudnić się handlem i rzemiosłami, miasto wałem lub murem opasać. Ormianie mogą kościół wystawić, wójta i starszych z pomiędzy siebie obrać, sądzić się takiem prawem, jako Ormianie w Kamieńcu i Lwowie, appelacya zaś od uciążliwego wyroku iść tylko ma do miejscowego ststy. Dozwala im zakładać folwarki, ogrody, pasieki, browary na sycenie miodów budować, lecz wino, gorzałkę i piwo na wyszynk tylko z zamku brać nakazuje; nowo osiadających uwalnia na lat 15 od wszelkich podatków. W 1631 r. Zygmunt III wydał wyrok w sprawie mieszczan śniatyńskich z starostą o dobra zastrzeżone miastu przywilejami. Władysław IV pozwala w 1647 r. Piotrowi Potockiemu, stście śniatyńskiemu, wypuścić to starostwo w dzierżawę. Stany polecając 1633 r. prędką naprawę fortyfikacyi, przeznaczają w tym celu pobór myta od cudzoziemskich kupców. Jan Kazimierz potwierdza w 1662 r. uwolnienie od wszelkich ciężarów i podatków. W obozie pod Rawą 16 paździer. 1665 r. Jan Kazimierz uniwersałem nakazuje urzędnikom ściągać zaległe cła od kupców na komorach celnych we Lwowie, Lublinie, Kamieńcu Podolskim, Śniatynie i Jazłowcu. Jan III potwierdza w 1680 r. przywileje Ś. (Odnośne dokum. mieszczą się w X t. Akt. gr. i ziem., wydaw. we Lwowie). Zesłani w 1663 r. lustratorowie wyrażają: „Ststwa posses. jest J. O. Ks. Jan Karol Czartoryski, Ststa Krzemieniecki. Zamek przez nieprzyjaciela, a potym per non reperationem poszedł in desolationem, lubo pograniczny na mieyscu podobnym do fortyfikaciey, mógłby inter alias arces bydz antimurale reipublicae. Nakazujemy, aby burmistrze y urząd miejski ze wszystkich proventów rachunek dostateczny w ćwierci roku przed pospólstwem miasta, generalny zaś całego roku przed Ststą na środopoście rzymskie czynił, pod winą sta grzywien; któryto provent niepowinni będą na nic innego obracać, tylko na munitią, armatę y poprawę miasta". W r. 1673, ciągnąc pod Chocim, przechodził Sobieski z wojskiem przez Śniatyń. Hieronim Sierakowski, arcyb. lwowski, którego metropolitalna władza rozciągała się i nad biskupstwem bakońskiem czyli wołoskiem, przenosi w 1760 r. katedrę tego biskupstwa do kościoła paraf. w Ś. i funduszem opatruje biskupa Rajmunda Jezierskiego, z zakonu dominikańskiego. Podług lustracyi 1765 r. ststa Piotr Potocki, wojewodzic pozn., czystego dochodu miał zł. 50,985 gr. 1 den. 12; w starem i nowem mieście znajdowało się gospodarzów: Polaków, Rusinów i Ormian 459, żydów 229; domów z przedmieściem w starym Śniatyniu 196, w nowym 492. Śniatynie: fara, klasztor oo. dominikanów, kościół ormiański i 6 cerkwi. Dochód z miasta czynił zł. 25,852. Sporządzony 1768 r. inwentarz podaje: „Pałac drewniany, officyna, ex opposito kuchnia; brama drewniana, wkoło parkan na wale, most przez fossę okrążającą. Rynek zgorzały i tylko rudera dwiema połaciami znajdują się, pośrodku sklepy murowane, domów ormiańskich 44. Rynek wałem okrążony, fossa pozasuwała się, parkan znaczną częścią powywracany; bram 2, młynów 6".

Śniatyńskie starostwo, w wojew. ruskiem, ziemi halickiej, łączone bywało zwykle z kołomyjskiem. Ponieważ przez okolice Śniatynia przechodził szlak wołoski, którym ciągnęły

zwykle najazdy wołoskie i tatarskie, ztąd nadzór nad zamkami i zarząd starostw tutejszych powierzano przywódcom sił zbrojnych (wojewodom i hetmanom). Najdawniejszym znanym starostą śniatyńskim jest „Otto de Chodecz“, generalny wojew. ruski, halicki, śniatyński i kołomyjski starosta, podpisany na akcie z 1424 r., potwierdzonym przez Zygmunta I w 1515 r. (Akta grodz. i ziem., II, str. 124). Po nim starostą zostaje Michał Muschylo (Muzilo) de Buczacz, który w 1439 r. funduje kościół paraf. w Michalczu i uposaża takowy wsią własną Repużynce. Akt zaś wydany w Śniatyniu (Akt grodz. i ziem., V, str. 39). W dokum. z XV w. spotykamy w 1444 i 1458 r. ststą śniatyńskim Michała (Muszylo) z Buczacza, który w 1466 r. jest też wojew. podolskim. W 1499 r. występuje Jakub ze Szydłowca, 1521 r. Otto z Chodcza, generalny wojew. ruski, ststa halicki i kołomyjski. Następnie cały szereg Potockich z buławą hetmańską łączy zwykle starostwo śniatyńskie. W 1770 r. posiadał to starostwo Michał Roniker, cześnik w. ks. litew.; płacił on kwarty 12,746 zł. 7 gr. Starostwo wtedy składały: Ś. miasto i wsi: Kołaczyn, Stecowa, Rusów, Załoźce, Słobódka, Kniaże, Jasienów, Klisczów, Drahasymów, Zawale, Budyłów, Mikulińce.

Śniatyński powiat wschodniej Galicyi, leży w płd.-wsch. części tej prowincyi, stanowi część Pokucia. Graniczy na wschód i płd. z Bukowiną, na płd.-zach. z pow. kossowskim, na zach. z kołomyjskim, na płn. z pow. horodeńskim. Obejmuje 6·039 miryam. kwadr. Dolina Prutu, przerzynającego powiat w kierunku od zachodu ku wschodowi, dzieli ten obszar na dwie połowy: północną z charakterem stepowym (część wyżyny podolskiej) i południową, stanowiącą część podnóża karpackiego (Czarnohory i Karpat siedmiogrodzkich). Podczas gdy lewe (płn.) dorzecze Prutu dostarcza mu zaledwie kilka nieznacznych dopływów, prawe (płd.) przedstawia dwa znaczne dopływy: Czeremosz i Rybnicę, prowadzące wody licznych drobnych górskich potoków. Żyzna gleba części stepowej i dolin górskich sprzyja uprawie kukurydzy (50,000 mierzyc wiedeń. średniego zbioru), pszenicy (20,000), żyta (36,000), jęczmienia (50,000); owies (60,000), ziemniaki (100,000 mierz.) są płodami górskich obszarów. Prócz tego uprawiają tytuń (12,993 cent.), konopie (1800 cent. i siemienia 4000 cent.), buraki cukrowe (4000 cent.), koniczynę (nasienia 400 cent.). Ważną gałęzią gospodarstwa jest hodowla bydła i owiec (2000 cent. wełny). Lasy górskie w części południ. stanowią mało wyzyskiwane jeszcze bogactwo. Istnieje też drobna kopalnia węgla kamiennego w Nowosielicy (koło Zabłotowa), własność byłej cukrowni akcyjnej w Tłumaczu. W 1870 r. pracowało tu 17 mężczyzn i 5 dzieci (przez 200 dni rocznie). Wedle sprawozdania lwowskiej izby handlowej za lata 1868—1870 było w powiecie: 8 cegielni (wyrobiły 343,800 sztuk cegły, wartości 2860 złr.), 8 garncarzy (470 złr.), 5 mydlarzy (506 cent. świec, wart. 17,500 złr.; 54 cent. mydła, wart. 1030 złr.), 3 krochmalnie (84 cent., wart. 1600 złr.), 55 młynów (127 kół), które przerobiły 70,000 korcy zboża (80,000 cent. mąki, wart. 460,000 złr.), 1 browar w Śniatynie, 3 gorzelnie (w Dżurowie, Stecowej i Kniażem). Rządowe fabryki tytuniu w Manasterzyskach i Winnikach przerabiały liście zakupywane przez urząd w Śniatyniu od producentów. W 1870 r. 13,362 producentów z 2460 mr. zebrało 48,136 cent. tytuniu, wartości 419,334 złr. (Jestto produkcya całego okręgu). Drobny przemysł dostarczał 5200 łokci grubego sukna, 105 cent. przędziwa konopnego i 1165 cent. przędziwa lnianego (wart. 19675 złr.). Na 62 warsztatach wyrobiono 27,500 łokci płótna (5500 złr.); 29 kuśnierzy wyrobiło 300 kożuchów (3000 złr.). Jeden tartak wodny wyrobił 1,998,750 deseczek i 750,650 łat (wartości 998,390 złr.). Droga żelazna lwowsko-czerniowiecka przerzyna powiat od zachodu ku wschodowi, trzymając się półn. brzegu Prutu (stacye: Zabłotów, Wołczków, Śniatyń); zaś gościniec rządowy kołomyjsko-czerniowiecki ciągnie się od Zabłotowa południ. brzegiem Prutu a dopiero na wschód od Śniatynia pod wsią Przerwa przechodzi na północny brzeg. Droga krajowa łączy Horodenkę (przez Jasienów, Stecowę, Potoczek) ze Śniatyniem. Ludność powiatu wynosi 68,193 (1880 r.) w 42 osadach, 41 gminach katastr. i 36 obszar. dwor. Gminy liczą 66,426 mk., obszary dwor. 1737 mk. Powiat dzieli się na dwa okręgi sądowe: Śniatyń (39,496 mk.) i Zabłotów (28,697 mk.). Grecko-katol. dekanat śniatyński, należący do dyec. Stanisławów, obejmuje parafie: Bełełuja (2433 dusz), Budyłów (1546), Widynów (980), Wołczkowce (2562), Hańkowce (1363), Dżurów (2258), Zawale (1372), Zadubrowce (1240), Załucze (1851), Karłów (2012), Kniaże (1681), Nowosielica (1345), Oleszków (1783), Popielniki (1208), Rożniów (4688), Rudniki (1200), Russów (1248), Ś. (5830), Stecowa (2339), Trościanicc (1361), Tuczapy (1441), Ujście nad Prutem (1673), razem 22 parafie, liczące 44,373 gr.-kat. dusz. Rzym.-kat. parafie są: Ś. (dekan. Horodenka) i Zabłotów (dekan. Kołomyja). Szkoła wydziałowa w Ś.; etatowe męzkie 2-klas.: w Zabłotowie, Karłowie i Rożnowie, 1-klass. 19, filialne 4 i 8 niezorganizowanych; szkoła 4-klasowa etatowa żeńska w Ś. Kasy pożyczkowe

gmin. są: Bełełuja (1421 zlr.), Dżurów (733 zlr.), Hańkowce (440 zlr.), Ilińce (5195 zlr.), Karłów (3432 zlr.), Kniaże (1969 zlr.), Kułaczyn (220 zlr.), Nowosielica (291 zlr.), Podwysoka (830 zlr.), Rudniki (2684 zlr.), Trójca (2150 zlr.), Widynów (502 zlr.). Z zakładów dobroczynnych jest szpital w Ś., utworzony w 1847 r. *B. R.*

Śniatynka, ob. *Śnietyn.*

Śniatynka, potok, powstaje w obr. Śniatynki, pow. drohobycki, tworzy poniżej wsi staw, i na granicy z Starąwsią wpada do Baru, dopł. Tyśmienicy. Długi 4 klm. *Br. G.*

Śniatynka, wś, pow. drohobycki, 8 klm. na płn. od Drohobycza (urz. pocz., tel.). Na płn. leżą Bronica i Wola Jakubowa, na wschód Dobrowlany (st. kol.), na płd.-wschód Wacowice, na płd. Starawieś, na zach. Lisznia. Wś leży w dorzeczu Dniestru. Wzdłuż granicy płn. płynie pot. Bronica, dopł. Trudnicy (dopł. Tyśmienicy). W dolinie potoku Sniatynki (dopł. Baru) leżą zabudowania wiejskie (296 mt.) a na płd. browar „Chyrówka". Jedna grupa domów zwie się „Rakowiec" a druga „Sosówka". Własn. więk. (Stanisława hr. Tarnowskiego) ma roli or. 448, łąk i ogr. 42, pastw. 65, lasu 1200 mr.; wł. mn. roli or. 561, łąk i ogr. 261, past. 54 mr. W r. 1886 było 138 dm., 714 mk. w gm., 13 dm., 59 mk. na obsz. dwor. (667 gr.-kat., 35 rz.-kat., 58 izr., 13 innych wyznań; 742 Rusinów, 30 Polaków). Par. rz.-kat. w Drohobyczu, gr.-kat. w Wacowicach. We wsi cerkiew i kasa pożyczk. gm. z kapitałem 2968 zlr. *Lu Dz.*

Śnice, wś włośc., pow. węgrowski, gm. Ruchna, par. Wyszków, ma 13 dm., 137 mk., 550 mr. W 1827 r. było 8 dm., 67 mk. Wchodziła w skład dóbr Jarnice.

Śnice, wyb. do Stężycy, pow. kartuski, st. pocz. Stężyca; 2 dm., 16 mk.

Śniczany, wś, pow. sokólski, w 1 okr. pol., gm. Makowlany, o 10 w. od Sokółki.

Śnidowata, polana w obr. Rostok, w pow. wyżnickim. *Br. G.*

Śnieć, *Die Schnitsch* na mapie sztabowej (*Swicz?*), wzgórze i przyległy obszar, pow. krobski, o 4 klm. na płn. od Bojanowa, pod Waszkowem, przy granicy Szląska i pow. wschowskiego. Odkopano tu śmietnik kuchenny i 8 mogił z przedmiotami archeologicznemi. Ob. Ethnolog. Zeitschr., VII, 121 i Wunster'a: Die Snitsch, eine Station des alten Landhandels, na które powołują się Dr. F. L. W. Schwartz (I Nachtr z. d. Mater. z. prachist. Kartogr. d. Pr. Posen, 10) i J. N. Sadowski (Wyk. Zab. przedhist., I, 34). *E. Cal.*

Śniechy, wś i fol., pow. rypiński, gm. Gujsk, par. Ligowo, odl. 21 w. od Rypina, ma 10 dm., 79 mk. W 1827 r. było 13 dm., 73 mk. W 1873 r. fol. Ś. rozl. mr. 450: gr. or. i ogr. mr. 243, łąk mr. 20, past. mr. 13, lasu mr. 151, nieuż. mr. 23; bud. mur. 1, z drzewa 9; las nieurządzony; pokłady torfu. Por. *Kokoszczyn.* Wś S. os. 14, mr. 17. R. 1789 było tu 10 części braci Śniechowskich, którzy razem wysiewali 80 korcy żyta.

Śnieciska, pow. średzki, ob. *Śmieciska.*

Śniedzianowo, w spisie z 1827 r. *Smiedzianowo*, wś i fol., pow. sierpecki, gm. Rościszewo, par. Borkowo, odl. 4 w. od Sierpca, ma 16 dm., 140 mk. W 1827 r. 14 dm., 106 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 841: gr. or. i ogr. mr. 539, łąk mr. 42, past. mr. 53, lasu mr. 189, nieuż. mr. 18; bud. mur. 2, z drzewa 14; las nieurządzony. Wś S. os. 18, mr. 19.

Śniegi 1.) wś, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Jody, okr. wiejski i dobra Bożeranowej (w 1865 r.) Paulinowo, o 5 w. od Jod a 75 w. od Dzisny, ma 17 dm. i 186 mk. (w 1865 r. 72 dusz rewiz.). 2.) **Ś.**, wś i fol. nad jez. Ukle, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Woropajewszczyzna, okr. wiejski Ikaźń, o 8 w. od gminy a 70 w. od Dzisny; fol. ma 1 dm. i 2 mk. katol.; wś zaś 7 dm. i 128 mk. praw. (w 1865 r. 30 dusz rewiz.); własność dawniej Orzeszkowskich, następnie Steckiewiczów. 3.) **Ś.**, pow. dzisieński, ob. *Granica-Śniegi.* 4.) **Ś.**, zaśc., pow, nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 47 w. od Nowoaleksandrowska. 5.) **Ś.**, wś. pow., nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 50 w. od Nowoaleksandrowska. 6.) **Ś.**, ob. *Johanowo.* *J. Krz.*

Śnieginis, jezioro na płd.-zach. od st. dr. żel. Święciany.

Śniegiszki, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 4 w. od Nowoaleksandrowska.

Śniegocino, wś i fol., pow. płocki, gm. Rogozino, par. Zagroba, odl. 14 w. od Płocka, ma 8 dm., 84 mk. W 1827 r. było 8 dm., 52 mk. W 1877 r. fol. Ś. lit. A. rozl. mr. 240: gr. i ogr. mr. 161, łąk mr. 4, past. mr. 39, lasu mr. 27, wody mr. 1, nieuż. mr. 8; bud. mur. 2, z drzewa 10; fol. Ś. lit. E. rozl. mr. 150: gr. or. i ogr. mr. 108, łąk mr. 1, past. mr. 30, lasu mr. 7, nieuż. mr. 4; bud. z drzewa 6. *A. Pol.*

Śniegoniszki, wś, pow. rossieński, gm. Skawdwile, par. odachowska, o 35 w. od Rossień.

Śniegórówka, ob. *Snihorówka.*

Śniejgi, wś, pow. szawelski, gm. Gruździe, o 11 w. od Szawel.

Śniekozy, 1531 r. *Snyekozi*, wś włośc., pow. sandomierski, gm. Klimontów, par. Goźlice, odl. od Sandomierza 25 w., ma 16 dm., 75 mk., 218 mr. W 1827 r. było 11 dm., 72 mk. W połowie XV w. Ś., wś, w par. Goźlicze, własność Andrzeja z Ossolina h. Topor, miała łany km., karczmy, zagr., z których płacono

dziesięcinę snopową i konopną, wartości 6 grzyw., bisk. krakowskiemu. Jeden łan, zwany Dziad, płacił dziesięcinę pleb. w Goźlicach. Inna część, czy też oddzielna wieś t. n., w par. Zaleszany (z drugiej strony Wisły), własność Andrzeja z Sienna h. Dębno, miała łany km., zagr., folw., z których płacono dziesięcinę, wartości 1 grzyw., pleb. w Zaleszanach (Długosz, L. B., II, 333, 336, 362). Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531 wś S., Oczerchów, Glinnik i inne, w par. Wrzawy, miały $7^1/_2$ łan. (Pawiński, Małop., 356). Zapewne te same S., które należały w XV w. do par. Zaleszany, przyłączono teraz do par. Wrzawy. Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1578, Ossoliński miał w S. 6 osad., 3 łany, 1 zagr. z rolą, 1 rzem. (Pawiński, Małop., 173). *Br. Ch.*

Śniepic, wś, pow. łecki, st. p. Bartkowo; 418 ha, 41 dm., 217 mk. Istniała już w r. 1546.

Snieszkowice, w XV w. *Szwyanszthkowicze*, 1578 r. *Swieskowycze*, fol., pow. opatowski, gm. Boksice, par. Waśniów, odl. od Opatowa 17 w., ma 2 dm., 115 mk., 363 mr. W 1827 r. było 14 dm., 98 mk. W połowie XV w. S., wś w par. Waśniów, własność Jana Syrokomli, miała 7 łan. km., z których dziesięcinę snopową i konopną, wartości 7 grzyw., płacono prepozyturze kieleckiej. Fol. rycerski płacił dziesięcinę pleb. w Chybicach (Długosz, L. B., II, 474). W 1578 r. we wsiach „Strupicze i Swieskowycze", w par. Waśniów, Albert Menczyński płacił od 8 osad., 4 łan., 2 zagr. z rolą, 2 komor. ubog., Krzysztof Swieskowski od 3 os., 1 łanu, 3 zagr. z rolą, 1 komor. (Pawiń., Małop , 195). *Br. Ch.*

Snietkowo, zaśc., pow. miński, w 1 okr. pol. mińskim, gm. ostrożycko - gródeckiej; miejscowość lesista. *A. Jel.*

Snietne, pow. mazowiecki, ob. *Noski S.* 4).

Śnietnia, kol., pow. słupecki, gm. i par. Szymanowice, odl. od Słupcy 28 w., ma 15 dm., 139 mk., 196 mr. Wchodziła w skład dóbr Nowawieś Szymanowska.

Snietnica, wś, pow. grybowski, posiada cerkiew paraf. drewnianą, szkołę ludową i urz. pocz. Leży na praw. brzegu Biały, dopł. Dunajca. Przez wieś idzie droga z Grybowa do Gaboltó na Spiżu. S. ma 101 dm. (3 na obszarze więk. pos., własności funduszu religijnego) i 656 mk., 603 gr.-kat., 30 rzym.-kat. i 23 izrael. Obszar więk. pos. wynosi 293 mr. roli, 24 mr. łąk, 38 mr. pastw. i 126 mr. lasu; pos. mn. ma 1042 mr. roli, 138 mr. łąk, 239 mr. past. i 586 mr. lasu. Par. (dyec. przemyska, dek. muszyński) obejmuje także Stawiszę z drewnianą cerkiewką. Uposażenie paraf. składa się z 119 mr. roli, 15 mr. łąk, 34 mr. poręb i pastwisk, z lasu i 41 kóp owsa wykupu. Role owsiane, nieurodzajne. Osada pochodzi z XVIII w. Graniczy na płn. z Brunarami Wyż. na płd. z Stawiszą. *Mac.*

Snietyn, mko nad rz. Sułą, pow. łubieński gub. połtawskiej, o 24 w. na płn.-wschód od Łubien, ma 174 dm., 1884 mk., 2 cerkwie, gorzelnią, warzelnią saletry. Jest to jedna z najdawniejszych osad w okolicy, wspominana w latopiscach pod 1106 r. W XVI i XVII w. należała do dóbr zadnieprskich ks. Wiszniowieckich i podług inwentarza dóbr ks. Jeremiego dobra Sniatynka miały 436 gospodarzy i 14 kół młyńskich. Od czasów Chmielnickiego do 1764 r. S. należał do pułku łubieńskiego. *J. Krz.*

Snietynka 1.) *Mała*, wś na lew. brzegu Unawy, pow. wasylkowski, w 2 okr. pol., gm. i par. katol. Chwastów, par. praw. Snihorówka (o 2 w.), o 32 w. od Wasylkowa, ma 435 mk. Należy do klucza chwastowskiego dóbr państwowych. 2.) **S.** *Wielka*, dawniej *Masany*, wś nad bezim. ruczajem, mającym źródło pod Chwastowem, pow. wasylkowski, w 2 okr. pol., gm. i par. katol. Chwastów (o 7 w.), odl. o 30 w. od Wasylkowa, ma 2229 mk. Podług Pochilewicza w 1863 r. było tu 1774 mk. praw. i 120 katol. Cerkiew p. w. św. Mikołaja, drewniana, wzniesiona w 1746 r., uposażona jest 59 dzies. ziemi. Do par. należą wsi: Chwastowiec i Klechówka. Należy do klucza chwastowskiego dóbr państwowych. Należała niegdyś wraz z Motowidłówką do Aksaków. Nazwę dzisiejszą otrzymała za czasów Paleja. Następnie dzieliła losy Chwastowa. We wsi znajduje się dawna mogiła, zwana Soroka, i zamkowiszcze, otoczone wałem ziemnym i rowem, nazwane Palejowym. *J. Krz.*

Snieżet, rzeka, lewy dopływ Desny. Wpada przy Briańsku, do najbardziej ku wschodowi wychylonego wygięcia Desny.

Śnieżki 1.) wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 1 okr. pol., gm. Dubiażyn, o 21 w. od Bielska. 2.) **S.**, chutor, pow. kobryński, w 2 okr. pol., gm. Błoto, o 7 w. od Kobrynia. 3.) **S.** *Dworzanki*, dobra, tamże, o $6^1/_2$ w. od Kobrynia.

Snieżki, wś u źródeł Gniłego Tykicza, pow. taraszczański, w 2 okr. pol., gm. Stawiszcze (o 4 w. na zachód), o 35 w. od Taraszczy, w lesistej miejscowości, ma 1060 mk. (w 1863 r. 769 mk.); cerkiew p. w. św. Michała, wzniesiona w 1774 r. na miejsce dawniejszej z 1730 r. Należy do klucza stawiszczańskiego dóbr hr. Branickich.

Śnieżkówka, grupa zabudowań w obr. Krzyża, pow. tarnowskim, i folw. na obszarze tejże wsi. *Br. G.*

Snieżna, wś w nizinie, nad bezim. dopł. Horochowatki (Orechowatki), uchodzącym w

Nowochwastowie, pow. skwirski, w 1 okr. pol., gm. Topory, o 26 w. od Skwiry, ma 1068 mk. W 1863 r. było tu podług Pochilewicza 942 mk. praw., 21 katol. i 27 żydów. Cerkiew p. w. Narodzenia N. M. P., wzniesiona w 1859 r. na miejsce poprzedniej z 1848 r., która zgorzała w 1858 r., uposażona 81 dzies. ziemi. Pierwotna cerkiew wzniesioną tu była w 1770 r. Własność dawniej Lubowidzkich, w 1859 r. drogą wiana przeszła do Zaleskich. We wsi znajdują się dwie stare mogiły. Podług podania przed „ruiną“ wś zabudowana była nieco bardziej na północ, w uroczysku zwanem dziś Werby. *J. Krz.*

Śnieżnica, szczyt w Beskidzie zachodnim, w dziale rabczańsko-dunajeckim, na granicy gm. Kasiny, Woli Skrzydlniańskiej, Skrzydlny, Porąbki i Gruszowca (pow. limanowski); wzn. 1006 mt. npm. Od płd. i zach. opływają Kasinka, dopływ Raby, od wsch. Łososina, a z płn. pochyłości spływają do Stradomki i Krzyworzeki, dopływów Raby. *Br. G.*

Snigiany 1.) wś nad rzką t. n., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Soły, okr. wiejski Zajeziorce, o 6 w. od gminy a 24 w. od Oszmiany, ma 14 dm., 100 mk. kat. (w 1864 r. 67 dusz rewiz.; należała do dóbr Bonifacowo Benisławskich). 2.) **S.**, zaśc., tamże.

Snigiszki, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 55 w. od Nowoaleksandrowska.

Snihorówka (u Pochilewicza *Śniegórówka*), wś na praw. brz. Unawy, pow. wasylkowski, w 2 okr. pol., gm. i par. kat. Chwastów (o 3 w.), o 37 w. od Wasylkowa, ma 526 mk. Posiada cerkiew p. wez. Narodzenia N. M. P., drewnianą, niewiadomej erekcyi, uposażoną 90 dzies. ziemi. Do par. należą wsi: Snietynka Mała i Ofirnia. Należy do klucza chwastowskiego dóbr państwowych.

Śniodowo, wś, pow. ządzborski, blisko Ządzborka, gdzie poczta i tel.; 186 ha, 11 dm., 69 mk.

Snipiszki 1.) przedmieście mta Wilna, na prawym brzegu Wilii, za mostem Zielonym, składa się głównie z dwóch ulic, pod kątem ostrym od mostu rozchodzących się, na lewo Wiłkomierkiej i wprost od mostu Kalwaryjskiej, przedłużającej się w drogę prowadzącą do Trynopola i Werek. Oprócz tego znajduje się tu kilka poprzecznic i zaułków. Całe przedmieście, nazwę którego wywodzą od bogatego mieszczanina wileńskiego Snipa al. Snipisa, któremu Witold za usługi darował tę część ziemi, zamieszkane jest dziś przeważnie przez strycharzy i garncarzy i posiada liczne cegielnie dzięki znajdującej się tu obficie wyborowego gatunku glinie. Tuż za mostem, z lewej strony, wznosi się kościół z obszernym niegdyś przy nim murowanym klasztorem, dziś użytym częścią na szpital, częścią na koszary wojskowe. Kościół ten p. w. św. Rafała, założony został dla jezuitów w 1703 r. przez Michała Kaszyca, pisarza ziemskiego wileńskiego. Po kasacie jezuitów oddany pijarom, obecnie jest parafialnym; do parafii oprócz S., należy kilka pobliskich wsi. Par. kat. dekanatu wileńskiego miejskiego, ma 4640 wiernych. W kościele znajduje się obraz Archanioła Rafaela, pędzla Czechowicza. Naprzeciw kościoła na wzgórzu stoi słup murowany z pokryciem, wewnątrz którego znajduje się posąg Chrystusa uginającego się pod krzyżem, wzniesiony w 1720 r. i uważany za cudowny. Z prawej strony mostu znajdowały się do niedawna ruiny pałacu zwanego Pióromont (ob.). Widok i opis S. podał Tyg. Ilustr. z 1862 r. (t. VIII, str. 415). 2.) **S.**, wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra Giecewiczów Wiazyń (o 1 w.), o 22 w. od Wilejki; ma 6 dm., 34 mk.

Snipowszczyzna, w spisie z 1866 r. *Snitowszczyzna*, wś, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra Ważyńskich (w 1864 r.) Kucewicze, o 9 w. od gminy a 7 w. od Oszmiany, ma 5 dm., 83 mk. katol. (44 dusz rewiz.).

Śnirówka, wś należąca w XVIII w. do klucza Daniłowszczyzna ks. Wiszniowieckich na Wołyniu.

Snitia, dwór, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 20 w. od Poniewieża.

Snitka, mała rzeczka w pow. borysowskim, lewy dopływ Poni, przepływa pod wsią t. n.

Snitki 1.) wś nad rzką t. n., pow. borysowski, w gm. Tumiłowicze, ma 2 osady; miejscowość wzgórkowata, małoleśna. 2.) **S.**, zaśc. nad bezim. dopł. Usy, pow. miński, w 3 okr. pol. i par. katol. Kojdanów, ma 7 osad. Nazwany od zamieszkałej tu niegdyś rodziny Snitków. Miejscowość wzgórzysta, małoleśna, grunta szczerkowe dobre, łąki dość obfite. 3.) **S.**, zaśc., pow. miński, o 1 milę na płd. od Mińska, w 1 okr. pol. mińskim, gm. Siennica. *Al. Jel.*

Snitkiszki, fol., pow. szawelski, gm. Podubis, o 27 w. od Szawel.

Snitków, mko u źródeł rz. Krajca (Karajca), dopł. Dniestru, pow. mohylowski, okr. pol. Łuczyniec, gm. i par. Snitków, sąd w Jaryszowie, poczta w Kuryłowcach, odl. o 45 w. od Mohylowa a 35 w. od Baru. Ma 331 dm., 2443 mk. (1115 żydów), cerkiew, kościół kat. par., dom modlitwy żydowski, 40 sklepów, 19 rzemieślników, 26 targów, szkołę jednoklasową, aptekę, zarząd gminy, 1088 dzies. ziemi włośc., 924 dworskiej, 47 cerkiewnej. Grunta po większej części równe, gleba czar-

na i glinkowata. Cerkiew p. w. N. M. P., wzniesiona w 1871 r., ma 753 parafian. Kościół par. kat., również p. w. N. M. P., z muru wzniesiony w 1857 r. kosztem Dzierzka, na miejsce poprzedniego z 1774 r. Par. kat., dekanatu mohylowskiego, ma 2366 wiernych i obejmuje, oprócz S., mko Wierzchówkę i wsi: Borek, Berlińce Polowe, Bielany, Dereszowce, Doliniany, Dziegciarka (przysiołek), Kotiużany, Krzywochiżyńce, Kuraszowce, Maryanówka, Michałowce, Perekoryńce, Popowce, Posuchów, Sopówka i Tatarzyska. Gmina obejmuje 10 okręgów wiejskich (starostw), ma 1040 osad, 5543 włościan, 5603 dzies. ziemi włośc. (3736 ornej). Oprócz tego w obrębie gminy zamieszkuje 1092 mk. innych stanów; znajduje się 7285 dzies. (4150 ornej) ziemi rząd. i właścicieli prywatnych, cały więc obszar gminy obejmuje 12888 dzies. (7886 ornej) i 6635 mk. W skład gminy wchodzą: S., Berlińce Polowe, Borek, Doliniany, Krzywochiżyńce, Michałówka, Snitkowska Jurydyka i Supowka. S. otrzymał prawo miejskie od Augusta II w 1721 r. wraz z przywilejem na 4 jarmarki. Należał do Dzierżków, następnie Jagiełłowiczów, Iżyckich, obecnie z Iżyckich 1-mo v. Olizarowej, 2-do Sierakowskiej. *Dr. M.*

Snitkowska Jurydyka, pow. mohylowski, pod Snitkowem, własność dawniej kościoła śnitkowskiego, dziś rządowa, ma 72 mk. i 87 dzies. ziemi włośc.

Snitniacze, zaśc., pow. miński, w 1 okr. pol. mińskim, gm. Siennica. Mają tu własności szlachta: Komoccy 3 włóki, Jankowscy i Wasilewscy po włóce; miejscowość lesista, grunta lekkie. *A. Jel.*

Śnitów al. *Śnitowo*, sioło, pow. kobryński, w 5 okr. pol., gm. Worociewicze, o 73 w. od Kobrynia, na zachód od Janowa. Posiada st. dr. żel. poleskich, na odnodze Żabinka-Łuniniec-Homel, pomiędzy st. Nagorze (o 22 w.) a Juchnowicami (również o 22 w.), odległą o 90 w. od Żabinki, 46 w. od Pińska, 100 w. od Łunińca a 380 w. od Homla.

Snitówka, wś w dawnym wwdztwie połockiem, wraz z przyległemi folwarkami stanowiła za czasów Rzpltej sstwo niegrodowe, które od 1738 r. posiadali Bierzyńscy, Zienowiczowie, Niesiołowscy a wreszcie w 1766 r. Franciszek Deszpot Zenowicz, opłacając kwarty 710 złp. 18 gr. a hyberny 84 złp.

Snitówka, małe mko nad rz. Wołkiem, dopł. Bohu, pow. latyczowski, okr. pol. i sąd w Derażni (o 10 w.), gm. Wójtowce, par. kat. Latyczów (o 10 w.), ma 120 dm., 960 mk. (50 żydów), cerkiew p. w. św. Mikołaja, wzniesioną w 1775 r. i uposażoną 31 dzies. ziemi, z 1138 wiernymi, dom modlitwy żydowski, gorzelnią przerabiającą z górą 30000 pudów (w 1886/7 wydała 1293330 stop. spirytusu), cegielnią, piec wapienny, 2 młyny, 1 sklep, 2 rzemieślników, szkołę przy cerkwi, 4 jarmarki, targi co tydzień. Dawniej była tu fabryka bibuły i serwet. Mko ładne, ślicznie położone, budowle mieszkalne i gospodarcze wygodne, gleba piaszczysta, miejscami glinkowata, grunta częścią równe i górzyste. Podobnie jak w Hołoskowie nadbrzeżne skały wskazują ostatki warstwy wapiennej, leżącej na granicie. Jest to dawna osada, pomieszczona w wykazie miejscowości z 1530 r. Należała do pow. latyczowskiego i miała $4^1/_2$ łanów upraw.; właścicielem był Snitowski. Następnie stanowiła sstwo, o które spór prowadzono od 1603 do 1753 r., aż wreszcie na sejmie z 1773—1775 r. stany Rzpltej przez oddzielną konstytucyą nakazały, aby sądy asesorskie koronne spór pomiędzy stronami ostatecznie załatwiły. S. otrzymała prawo miejskie od Augusta III. Należała do Czartoryskich, Chodakowskich, Chlebowskich, Stogowa, dziś ks. Tołstoj. *Dr. M.*

Śnityszcze, wś na płd. od rz. Noryń, pow. owrucki, na płn. od mka Narodycze.

Sniwoda, rzeka w pow. lityńskim i winnickim, lewy dopływ Bohu, bierze początek powyżej wsi Torczyna, płynie pod Markuszami, gdzie rozlewa się w obszerny staw, Ułanowem, Kołumną, (pod którą znowu rozlewa się w duży staw i przybiera od lewego brzegu rzkę Salniczkę), Woronowcami, Czerniatynem, Krzywoszyińcami, Szyszówką, Pikowem, Żegatówką i pod Janowem uchodzi do Bohu. Do Krzywoszyiniec płynie z zachodu na wschód, poczem wykręca się na południe. Długa około 35 w. Oprócz pomniejszych strug przybiera od lew. brzegu pod Ostrożkiem (w pow. winnickim) rzkę Wytekłę. Podług W. Pola w biegu swym tworzy 9 stawów. *J. Krz.*

Snochowice, u Długosza *Sznochowycze*, w 1520 r. *Snechovicze*, wś, pow. kielecki, gm. Snochowice, par. Łopuszno. Leży przy drodze bitej z Włoszczowy do Kielc. W 1827 r. było 32 dm., 234 mk. S. gmina należy do sąd. gm. okr. IV we wsi Promnik, ma 13,577 mr. i 3999 mk. (1867 r.). W połowie XV w. S. wieś królewska, w par. Łopuszno, miała łany km., 2 łany sołtysie, z których dziesięcinę snopową i konopną, wartości 6 grzyw., płacono prebendzie św. Jerzego na zamku krakowskim (Długosz, L. B., I, 595, 599). Wymienia tę wieś Łaski (L. B., I, 592). W 1540 r. wś królewska S. należała do grodu w Chęcinach. Było tam 2 łany sołtysie wolne, sadzawka, młyn, karczma, pasieka. Ogólna wartość 30 grzyw. W r. 1573 wś S., w par. Radoszyce, miała 14 łan. (Pawiński, Małop., 278, 568). Snochowskie starostwo niegrodo-

we, w wojew. sandomierskiem, pow. chęcińskim, podług spisów podskarbińskich z r. 1771 obejmowało wsi: Snochowice, Serbice, Wolę Libertowską i Kłonnę, które wtedy posiadali: Piotr Romer i Joanna z Skórkowskich, opłacając kwarty złp. 246 gr. 19, a hyberny złp. 1,680 gr. 20. Na sejmie z r. 1773—1775 stany Rzpltej nadały te dobra narodowe w posiadanie emfiteutyczne Janowi Krosnowskiemu. W obecnem stuleciu S. nadane zostały po 1831 r. jako majorat pułkownikowi Czaplicowi. *Br. Ch.*

Snopki, wś i leśnictwo na pol-prus. Mazurach, pow. jańsborski, st. pocz. i tel. w Jańsborku o 3 klm.; 479 ha, 118 dm., 530 mk. W. m. Olbracht nadaje r. 1515 Janikowi Snopkowi, borowemu piskiemu, na prawie magd., młyn pod zamkiem piskim (jańsborskim), nad strumykiem Brzozosławskim (Bierszelancken fliess, Brzozeslaffzky), oraz karczmę przy młynie. *Ad. N.*

Snopków, wś i fol. nad rzką Dys, pow. lubelski, gm. Jastków, par. Lublin, odl. 7 w. od Lublina. Staranne gospodarstwo folwarczne, piękna stadnina. W 1827 r. było 37 dm., 223 mk. Dobra S. składały się z fol.: Snopków, Helenów, Marysin i Natalin, rozl. mr. 2703: gr. or. i ogr. mr. 1816, łąk mr. 113, pastw. mr. 20, lasu mr. 729, nieuż. mr. 25; bud. mur. 11, z drzewa 18; płodozm. 10, 11 i 12-pol.; las nieurządzony, wiatrak. Wś S. os. 24, mr. 359. W połowie XV w. wś S., w par. Lublin, miała łany km., folwark rycerski, z których płacono dziesięcinę snopową i konopną, wartości 4 grzyw., kościołowi w Lublinie (Długosz, L. B., II, 539). Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531 wś Snopków Rafaelis miała 6 łan., 1 młyn. Część S. Jacobi 4 łany i młyn (Pawiń., Małop., 347). *Br. Ch.*

Snopków al. *Gibówka*, fol. na przedmieściu halickiem we Lwowie. O geologicznych stosunkach miejscowości czytaj „Glina dyluwialna we Lwowie i najbliższej okolicy“ p. J. Bąkowskiego (Kosmos, 1881, str. 566). Ob. „Zakład Snopkowski i OO. Józefici“ (Dziennik lwowski, 1870, Nr. 293).

Snopot', rzeka w gub. kałuskiej i orłowskiej, lewy dopływ Desny, bierze początek w pow. żyzdryńskim. Długa do 60 w., szeroka od 4 do 30 saż., głęb. od 2 do 21 st., dno ma piaszczysto-kamieniste, wiele brodów. Brzegi gliniaste, wyniosłe i odkryte. Przy wsiach: Dobrosicle, Kuźminicze i Żerelewie ścieśniona groblami, rozlewa się w jeziora.

Snopot', sioło przy ujściu Ługowicy do Snopoti, pow. mosalski gub. kałuskiej, o 75 w. od Mosalska, ma 22 dm., 218 mk.; istniało już w 1505 r.

Snorki, pow. dzisieński, ob. *Snarki.*

Snów, mko, wś i dobra nad rzką Snówką, dopł. Uszy, pow. nowogródzki, w 5 okr. pol. i gm. Snów, par. kat. Kraszyn, 63 w. od Nowogródka, o 6 w. od st. dr. żel. moskiewsko-brzeskiej Pohorelce, w miejscowości lekko falistej, bezleśnej, w gruntach wyborowych pszennych. Posiadał dawniej parafią katol. b. dek. stwołowickiego, z kościołem fundacyi Radziwiłłów, oraz kaplicę w Lipie. W miasteczku znajduje się zarząd 5 okr. polic., urząd gminy, cerkiew przerobiona z kościoła, oraz cerkiew p. w. św. Piotra i Pawła z 1836 r., murowana, zbudowana kosztem Kazimierza Rdułtowskiego, mająca z dawnych zapisów około 3 włók ziemi i przeszło 2000 parafian. Filia w Narucewiczach z zapisem 1½ włóki ziemi. Miasteczko ma około 50 osad, przeważnie żydowskich, 378 mk. Zbiega się tu kilka traktów handlowych, wiodących z Nieświeża, Połoneczki i Stołowicz. S. niegdyś Radziwiłłów, stał się później własnością możnej rodziny Rdułtowskich, spokrewnionej z Radziwiłłami. Rdułtowscy mieli tu głośną stadninę koni. Przy końcu zeszłego wieku jeden z Rdułtowskich zbudował tu olbrzymi pałac o 100 pokojach. W czasie konfederacyi barskiej S. uległ zniszczeniu. Król Stanisław August jadąc do Nieświeża w 1785 r. nocował w S. d. 15 września, z wielką paradą powitany przez ks. Karola Radziwiłła „Panie kochanku“ (ob. Kotłubaj, Galer. Nieśw., str. 503). W 1717 r. żydzi z Snowia i Iszkołdzi, stanowiąc jeden kahał, płacili 50 złp. pogłównego (ob. Vol. Leg., VI, fol. 356). W 1812 r. 9 listop. zaszła pod S. żwawa utarczka pomiędzy oddziałem kapitana Rokosowskiego, z dywizyi Dąbrowskiego, a kozakami (ob. Pamięt. wojenne, wydane przez Kraszewskiego, str. 282). W 1854 r. nabył S. z folw. Dolny i Górny Snów baron Gustaw Hartingh, ożeniony z księżną Lubecką. Dobra obejmują 2672 dzies. ziemi dworskiej. Gorzelnia, browar piwny, młyny, propinacye i place czynią znaczny dochód. Pałac po Rdułtowskich, zamieszkany tylko w małej cząstce przez dziedziców, stoi pustką. Wś S. Nowy, o 2 w. na południe od mka położona, ma 14 osad. Gmina snowska obejmuje 5 okręgów (starostw) wiejskich, ma 651 osad włościańskich, zamieszkałych przez 3349 włościan płci męż., posiadających 6627 dzies. ziemi. Okrąg policyjny snowski rozciąga się na cztery gminy powiatu: Snów, Darewo, Czernichów i Horodzieja. *A. Jel.*

Snow, rzeka w gub. czernihowskiej, prawy dopływ Desny. Bierze początek z błota Tyszczykowa (w pow. nowozybkowskim), płynie w kierunku płd.-zachodnim przez pow. nowozybkowski, sosnicki, horodniański i czernihowski. Długość biegu 210 w., szerokość od 2 do 25 saż., głęb. od ½ arsz. do 4 saż.,

dno ma piaszczyste; wybrzeża początkowo piaszczyste i błotniste, dalej prawy brzeg wyniosły i lesisty, lewy zaś niski, błotnisty. W dolinie rzeki wyborne łąki i pastwiska. W czasie przyboru wiosennego poziom rzeki podnosi się do 14 st. i wówczas S. jest żeglownym od mka Siedniewa. Na jej wybrzeżach znajduje się 44 osad, mających około 24700 mk. Przybiera od praw. brzegu: Irpę, Trubież, Wagę z Catą, Retiwę, Werbiczewkę, Smiacz al. Rudenkę z Horodnią, Czibriz al. Kriukową; od lew. zaś brzegu: Tytwę, Rewnec z Irwańcem, Słatią, Turyą z Breczą i Breczycą. *J. Krz.*

Snowacimsk, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 83 w. od Nowoaleksandrowska.

Snowicy, sioło nad rzką Sodyszką, pow. i gub. włodzimierska, o 6 w. od Włodzimierza, ma 110 dm., 650 mk., cerkiew starożytną, należącą niegdyś do monasteru, zniesionego w 1764 r.

Snowicz, wś, pow. złoczowski, 9 klm. na płd.-wschód od Złoczowa (sąd pow., urząd pocz., st. kol. i tel.). Na płn. leżą Woroniaki i Strutyn, na wschód Ryków i Krasnosielce, na płd. Czyżów, na zach. Remizowce i Szpikłosy. Wzdłuż granicy zach. płynie lewe ramię Złotej Lipy i tworzy w Remizowcach staw. Do tego ramienia kilka strug uprowadza wody z całego obszaru S. Znaczna część zabudowań rozrzucona jest po całym obszarze, tworząc grupy domów: Brzezina, Dąbrówki, Dubiny, Gaj, Jakimówka, Koropczyk, Nabłocie, Pryhata (al. Perechata) i Skarbowa. Własn. więk. ma roli or. 712, łąk i ogr. 195, pastw. 120, lasu 877 mr.; własn. mn. roli or. 2217, łąk i ogr. 1014, past. 160, lasu 26 mr. W r. 1880 było 237 dm., 1608 mk. w gm., 13 dm., 100 mk. na obsz. dwor. (1570 gr.-kat., 51 rz.-kat., 87 izrael.; 1578 Rusinów, 40 Polaków, 90 Niemców). Par. rz.-kat. w Pomorzanach, gr.-kat. w miejscu, dek. złoczowski. Do par. należy Czyżów. We wsi jest cerkiew p. w. św. Mikołaja, szkoła etat. 1-klas. z językiem wykład. ruskim, browar, gorzelnia i kasa pożyczk. gm. z kapit. 220 złr. W 1723 r. S. należał wraz z Remizowcami do królewicza Konstantego Sobieskiego. *Lu. Dz.*

Snowida, potok, powstaje w Kaczanówce z połączenia dwu strug, które tworzą pot. Stawkami zwany. Płynie on na płn.-wschód a dobiegłszy do Czerniszówki i zasiliwszy się strugą z pod Łysej napływającą (336 mt.), zwraca się na płd.-wschód pod nazwą Snowida i w Orzechowcu wpada do Zbrucza od praw. brzegu. Długi 7 klm. *Br. G.*

Snowidów, wś przy ujściu pot. Barysza do Dniestru, pow. buczacki, sąd pow., rz.-kat. par., urz. pocz. i tel. w Potoku Złotym (o 8 klm.). Obszar dwor. 565 mr., lasu 447 mr., włośc. 1544 mr. W 1870 r. 968 mk.; w 1880 r. w gm. 1020, na obsz. dwor. 34, rz.-kat. 18. Gr.-kat. par. w miejscu (dek. buczacki). Cerkiew p. w. św. Jana Chrz., drewniana. Metryki od 1761 r., dusz gr.-kat. 998; w przyłączonym Koziłowie cerkiew Uśpienia N. P. M., drewniana, dusz 542, razem 1540 gr.-kat. Szkoła systemizowana 1878 r. Właściciel pos. dwor. Leon Kobylański. *B. R.*

Snowidowicze, sioło nad Stwihą, pow. owrucki, o 20 w. na zachód od Olewska. O 7 w. na płd. od S. ma źródło rz. Stwiha.

Snowidowo, wś, pow. bukowski (Grodzisk), o 5 klm. na wschód-płn. od Grodziska (par. prot., poczta i st. dr. żel.), par. katol. Ptaszkowo; 24 dm., 149 mk. (59 kat., 90 prot.) i 230 ha (177 roli, 36 łąk, 1 lasu). W 1580 r. należało S. do Borzysławskich; Małgorzata płaciła od 1 zagr., 2 kom. i 1 osadn., a Jan miał $^1/_2$ łana. Około 1790 r. wchodziło S. w skład dóbr Kotowo Józefa Mielżyńskiego, woj. poznańskiego. *E. Cal.*

Snówka, rzeczka w pow. nowogródzkim, lewy dopływ Uszy, zaczyna się w moczarach za folw. Tarejki, w gm. snowskiej; płynie w kierunku płn.-zach. koło wsi Nowy-Snów, pod mkiem Snów rozlana w jezioro obraca młyny, i przeciąwszy gośc. nieświeski zwraca się na północ, płynie koło wsi Lipa-Wysoka, Bojary, folw. i wsi Lipa, kędy na jeziornym rozlewie obraca dwa młyny i wreszcie o $1^1/_2$ w. poniżej ma ujście prawie na samej granicy pow. słuckiego. Długość biegu około 2 mil; brzegi porosłe bujnemi łąkami. *A. Jel.*

Snowska, *Snowskaja*, st. dr. żel. lipawsko-romeńskiej, w gub. czernihowskiej, na przestrzeni Romny-Homel, między Niskówką (o 18 w.) a Horodnią (o 22 w.), o 163 w. od Romen a 94 w. od Homla.

Snowskie, jezioro w pow. nowogródzkim, właściwie rozlew rz. Snówki pod mkiem Snowiem.

Snoża 1.) grupa zabudowań w Porąbce, pow. bialski, nad pot. Małą Puncą, powyżej jego ujścia do Soły. 2.) **S.**, folw. na obszarze dworskim w Lipniku, pow. wielicki. 3.) **S.**, ob. *Na-Snozie*. *Br. G.*

Snożka al. *Snoszka*, grupa zabudowań, w gm. Czorsztyn, pow. nowotarskim, na stoku góry t. n., na płn.-wsch. od zamku czorsztyńskiego. *Br. G.*

Snudy, jezioro w pow. nowoaleksandrowskim, dług. 6 w., szer. do 5, ma 52 w. kw.; znajduje się na niem 8 wysp. Od południa łączy się z jez. Strusty. Przez rzekę Drujkę zlewa swe wody do Dźwiny.

Snuja, przystań rzeczna nad rz. Berezyną, w pow. ihumeńskim, gm. bieliczańskiej.

Snukiele, wś, pow. wiłkomierski, gm. Wiżuny, o 87 w. od Wiłkomierza.

Snytyczy, sioła w pobliżu rzki Sietuchy, pow. lichwiński gub. kałuskiej, o 30 w. od Lichwina, ma 30 dm., 250 mk.; wspominane już w 1505 r.

Soaela al. *Sele-Sund*, cieśnina między wyspami Oesel (Ozylią) i Dago (Dagden), szeroka na 7 w.

Soar, rzeczka w gub. ryskiej, dopływ rz. Nawwast, uchodzącej do Parnawy.

Sob', *Sobia* al. *Sobar*, rzeka w pow. lipowieckim i hajsyńskim, lewy dopływ Bohu. Bierze początek w pow. lipowieckim, w pobliżu źródeł Rosi, na południowych stokach wysoczyzny Machnowieckiej, z połączenia się kilku strug w okolicy wsi Zozówki. Zrazu płynie z północy ku południowi na Zozów, Sławnę, Lipowiec, Kamiankę, Hordyjówkę, Troszczę, Lacką Słobodę i Pawłówkę, pod Lińcami (Ilińcami) wykręca się na wschód-południowy, płynie na Ułanówkę, Nemenkę, Paryjowkę, Sorokę i Kalniki aż pod Daszów, skąd znowu zwrócona ku południowi wkracza w pow. hajsyński, oblewa Kiźlak, Hajsyn, Kunę, Maryanówkę i pod Ładyżynem uchodzi do Bohu. Długa około 13 mil, brzegi ma wszędzie niskie, stawowate; odlewa 21 stawów. Oprócz pomniejszych strug przybiera od prawego brzegu: Skakunkę, Hordyjówkę al. Szeroką Rudę, Rosochowatę, Kalniczkę, Białkę i Kunkę, od lewego zaś Napadówkę al. Budkiewkę, Pohankę, Nemenkę, Swiniarkę, Skibinię, Soroką, Sobek z Wiazowicą, Worobicz i Kiblicz. *J. Krz.*

Sobaczewo, wś pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 10 w. od Dzisny, 7 dm., 112 mk.

Sobaczki 1.) wś, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra hr. Chrapowickich Prozoroki, o 1 w. od gminy, 2 dusze rewiz. 2.) **S.**, fol. pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., 34 w. od Dzisny, ma 1 dm., 5 mk. katol. 3.) **S.**, wś, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Żołądek, okr. wiejski i dobra Janowskich (w 1865 r.) Krasule, o 41 w. od Lidy, 6 dm., 57 mk. (w 1864 r. 21 dusz rewiz.). 4.) **S.**, białoruskie *Sabaczki*, wś nad rz. Łań, pow. słucki, gm. Hrycewicze (o 1 w.), ma 15 osad; grunta urodzajne, łąki obfite. *J. Krz.—A. Jel.*

Sobaczki, folwark, młyn par. i tartak w Adamach, pow. Kamionka Strumiłowa.

Sobaczniki, zaśc. szl., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 56 w. od Dzisny, 1 dm., 5 mk. starow.

Sobaczyn, zaśc., pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Krajsk, okr. wiejski i dobra skarbowe Hryniewicze, o 5 w. od gminy a 64 w. od Wilejki, ma 1 dm., 10 mk.

Sobaczyńce al. *Podsokółka*, dobra, pow. sokólski, o 1 w. od Sokółki. Niegdyś stołowe królów polskich, którzy tu dla łowów przybywali i mieli wielką psiarnię (stąd nazwa), tak jak w Sokółce sokolarnią. *O. B.*

Sobakińce, dziś *Pokrowy*, mko i folw. nad stawem, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Pokrowy, o 55 w. od Lidy a 107 w. od Wilna, ma 178 mk. (w 1882 r.). W 1866 r. było tu 8 dm., 81 mk. prawosł., 26 katol. i 9 żydów. Własność spadkobierców Cypryana Szalewicza. Posiada cerkiew paraf. drewnianą, p. w. Pokrowy N. M. P., niewiadomej erekcyi, z cudownym obrazem Bogarodzicy, przy którym wisi wotum srebrne, ofiarowane przez Stanisława Leszczyńskiego, z napisem w jęz. polskim: „Najjaśniejszy Leszczyński, król polski, przybywszy do cudownego obrazu Matki Najświętszej w Sobakinach pieszo, takowe wotum ofiarował r. 1705“ (ob. Korejwa, Opis gub. wileńskiej, 549). Par. praw., dekanatu (błagoczynia) szczuczyńskiego, 2958 wiernych. Szkoła gminna w S. (w 1886/7 r. 41 dzieci), szkółka cerkiewna w Zamościanach. Prawo miejskie otrzymało na mocy przywilejów Jana III z 1676 r. i Augusta III z 1755 r. Porów. *Pokrowy*. *J. Krz.*

Sobakino 1.) sioło nad rz. Teszą, pow. arzamaski gub. niżegorodzkiej, o 18 w. od Arzamasa, ma 405 dm., 2298 mk., 2 cerkwie, szkołę (od 1847 r.), targi co czwartek. Mieszkańcy, opfócz rolnictwa, zajmują się ogrodnictwem i handlem. 2.) **S.** al. *Iwanowskaja* al. *Czambuł*, sioło nad jez. Czambuł, pow. sengilejski gub. symbirskiej, o 70 w. od Sengileja, przy drodze z Samary do Ardatowa, ma 243 dm., 1758 mk.

Sobaków, w XVI w. *Sobacovy duplex* i *Schobakowo major* i *minor*, wś i fol., pow. piotrkowski, gm. i par. Gorzkowice, odl. 21 w. od Piotrkowa, na zach. od linii dr. żel. warsz.-wied. Wś ma 12 dm., 144 mk.; fol. 6 dm., 42 mk. W 1827 r. było 16 dm., 124 mk., par. Rozprza. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 406: gr. or. i ogr. mr. 250, łąk mr. 18, pastw. mr. 2, lasu mr. 123, nieuż. mr. 13; bud. mur. 5, z drzewa 12; płodozm. 12-pol.; las nieurządzony. Wś S. os. 32, mr. 84. Łany kmiece na początku XVI w., w obu wsiach (S. Wielki i Mały), dawały dziesięcinę pleb. w Kamińsku, w S. Małym łany folw. pleb. w Gorzkowicach. Obie wsi dawały też do Gorzkowic kolędę po groszu z łanu (Łaski, L. B., I, 503 i II, 217). Według reg. pob. pow. piotrkowskiego z r. 1552 wś S. major, w par. Gorzkowice, własność podkanclerzego Przerąbskiego, miała 12 osad i 8 łan. (Pawiński, Wielkop., II, 254). *Br. Ch.*

Sobakówek, w XVI w. *Sobaków minor*, wś i fol., pow. piotrkowski, gm. i par. Gorzkowi-

ce (o 3 w.), odl. 20 w. od Piotrkowa. Wś ma 9 dm., 134 mk.; fol. 5 dm., 40 mk. W 1827 r. było 12 dm., 157 mk. W 1886 r. fol. S. rozl. mr. 328: gr. or. i ogr. mr. 293, łąk mr. 10, pastw. mr. 8, odpadki mr. 5, nieuż. mr. 12; bud. mur. 1, z drzewa 12; płodozm. 10 pol. Wś S. ma 120 mr. włośc. W 1552 r. w S. minor Benedykt Zaleski płaci tu od 9 osad., 3 łan. (Pawiń., Wielkp., II, 254). *Br. Ch.*

Sobakowszczyzna, okolica szlach., pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Dubicze, okr. wiejski Nowy Dwór, o 5 w. od gminy, 2 dusze rewiz.; należy do dóbr skarb. Ostrzyna.

Sobala, wólka w obr. gm. Kopcia, pow. kolbuszowski; 8 dm., 56 mk. *Br. G.*

Sobale al. *Sobole*, wś włośc. i zaśc., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Niemenczyn, okr. wiejski Padzinny, o 6 w. od gminy a 28 w. od Wilna; wś ma 4 dm., 31 mk. kat. (w 1865 r. 22 dusz rewiz.), zaśc. zaś 8 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Jęczmieniszki.

Sobaliszki, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 1 okr. pol., o 39 w. od Nowoaleksandrowska.

Sobanice, poprzednio *S. Górne* i *Dolne*, wś i fol., pow. płoński, gm. Sielec, par. Żukowo, odl. 17 w. od Płońska, 9 w. od Wyszogrodu nad Wisłą, mają 19 dm., 305 mk. W 1827 r. S. Górne miały 7 dm., 126 mk., S. Dolne 12 dm., 67 mk. W 1888 r. fol. S. rozl. mr. 867: gr. or. i ogr. mr. 548, łąk mr. 30, past. mr. 30, lasu mr. 240, wody mr. 1, nieuż. mr. 18; bud. mur. 4, z drzewa 19; las mieurządzony, wiatrak. Wś S. os. 35, mr. 211. W połowie XVI w. siedzieli tu Sobańscy-Dłuszczowie (Złota księga IX, 149). Następnie aż do ostatnich czasów zostaje w ręku Pilchowskich. Na obszarze wsi ślady grodziska i cmentarzyska przedhistorycznego. *Br. Ch.*

Sobasinia Nowa, zaśc. nad strugą Błocianką, pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 40 w. od Lidy a 19 w. od Ejszyszek, 1 dm., 5 mk. kat.

Sobawiny, w XVI w. *Sobawin*, kol., pow. opoczyński, gm. Opoczno, par. Libiszew, odl. od Opoczna 4 w., ma 28 dm., 173 mk., 552 mr. W 1827 r. było 19 dm., 99 mk. W 1508 r. S. i Libiszów, własność Bartosza i Jana, kanoników z Libiszowa, płaciły poboru 2 grzyw. 18 gr. W r. 1577 w S. (par. Gnoino) Waleryan Sobawiński płaci od $^1/_2$ łan., Grzeg. Libissowski od $^1/_2$ łan., 1 zagr., $^1/_2$ łan pust., 1 zagr., Stanisław Sobawiński od $^1/_2$ łana, 1 zagr. z rolą, Libissowscy od $^1/_2$ łanu (Pawiński, Małop., 284, 480). *Br. Ch.*

Sobącz, niem. *Sobonsch-See*, jezioro między dobrami Sobączem a Kartowem, pow. kościerski, wzn. 136 mt. npm., $^1/_2$ klm. długie, $^1/_{20}$ szerokie, o malowniczych brzegach. Dawniej było własnością cystersów w Peplinie, którzy o nie mieli długie spory z szlachtą okoliczną. Por. *Kirtów*. R. 1352 wydał rządca tczewski Bernhard v. Elede na sądzie w Dąbrowie wyrok na panów z Kartowa, orzekający, iż nie można wątpić o prawie zakonników do jeziora i do drzewa rosnącego nad brzegiem; oskarżeni winni zostawić otwartą drogę i w niczem nie przeszkadzać mnichom. R. 1440 ukończył wójt tczewski Ulryk z Greiffenstein na rokach w Skarszewach nowy spór między posiedzicielami Kartowa i Sobącza a Peplinem o jez. Sobącz. Wyrok wypadł znów na korzyść zakonników, a Sobączanie mieli utrzymywać most na rzece Sitnie jak dawniej. R. 1599 żądała szlachta ze Sobącza rybołówstwa w jeziorze i rz. Sobączu, powołując się na swoje przywileje. Sprawa poszła przed sąd woj. pomorskiego Mortęskiego, który nakłonił opata, by ustąpił prawa na 3 lata, z obowiązkiem by się w tym czasie wykazali przywilejami. Za pozwolenie winni byli dawać co rok funt wosku do kościoła w Pogódkach. Łowienia zabronił jednak opat na czas ikrzenia się leszczów. R. 1634 wysłał op. Rembowski swych rybaków z niewodem do Kaszub. Gdy przyszli do Sobącza i 2 dni łowili, nadbiegli pan Adam Spęgawski, Jerzy Strzyżewski, Krzysztof Sobański (z Sobącza), Albert Zeła Sobański, Maciej Węsierski, Zacharyasz Sobański i Paweł Wiecki z Płacht, mając przy sobie licznych sług, zbrojnych w strzelby, oszczepy i widły. Najprzód zaczęli klasztornych brać na zęby, chcąc uzyskać przyczynę do kłótni i bijatyki. Ale tamci „jako ludzie spokojni“ milczeli. Czekali więc do wieczora. Gdy rybacy wyciągali niewód, obskoczyli wszyscy ryby i chcieli je zabrać. Tego bronił umiarkowanemi słowy Szymon Szumański, sługa opata. Więc do niego przypadł Strzyżewski i Spęgawski i oparli lufy swych strzelb o boki Szumańskiego, ale strzelby nie chciały dać ognia. Wzięli się tedy do szabel. Tak zmusili służbę opata do spiesznego odwrotu, ale Szumański i sołtys Kamiński z Kobyłowa odnieśli rany. Opat skarżył i dał rany opisać przez woźnego Jędrzeja Gałęskiego. Sprawa poszła do trybunału, gdzie napastników skazano na 6000 zł. czerw. Oczywiście zaczęły się apelacye, trwające aż do r. 1648. Nakoniec skazał trybunał głównego sprawcę Krzysztofa Sobańskiego na 10 zł. czerw. grzyw. do trybunału i 5 zł. czerw. nawiązki do klasztoru. Gdyby się ociągał z wypłatą, odbierze strona powołująca intromisya na dobra jego, t. j. prawo do zajęcia dóbr skazanego. Wymienione powyżej nazwiska szlachty o tyle są ciekawe, że herbarze o nich po części wcale nic wspominają (ob. „Opactwo peplińskie“ przez ks. Kujota, str. 408—411). *Ks. Fr.*

Sobącz, 1648 i 1710 *Sobancz*, niem. *Sobonsch*, dobra rycer. na Kaszubach, pow. kościerski, nad jeziorem t. n., st. p. i kol. Nowy Barkocin, par. kat. Garczyn, 755 ha (459 roli or., 20 łąk, 69 lasu). W 1885 r. 34 dm., 54 dym., 304 mk., 274 kat., 30 ew. Szkoła kat. Dziedzic Aug. v. Tempski. Według taryfy z r. 1648 płacił tu Maciej Szpęgawski 5 fl. 20 fen., Zacharyasz Sobański 2 fl. 16 gr., Zdręka Sobański i pani Bartłomiejowa 6 fl. 6 gr. (ob. Rocz. Tow. P. N. w Pozn., 1871, str. 173). Według taryfy na symplę z r. 1717, płacili w S.: Jan Węsierski 2 gr. $2^1/_2$ den., pan Wysocki 1 gr. $15^1/_2$ den., p. Sobański 11 gr. $4^1/_2$ den., z części Spęgawskiej 4 gr. 9 den., Tomasz Sobański 2 gr. $4^1/_2$ den., p. Zduniński (?) 1 gr. $4^1/_2$ den. i p. Wiecki 4 gr. (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 83). Przed okupacyą pruską należał S. do ststwa kiszewskiego. Komisya pruska z 1772 r. podaje: S. należy do 12 ubogich szlachciców katol.; cały obszar wynosi $8^1/_4$ włóki, z tych posiadają: 3 po 1 wł., 1 ma 2, 5 tylko po pół, a 3 tylko po $^1/_4$ wł. Włóki te nie są wymienione, tylko oddawna na 50 części równych podzielone, które Niwkami zowią. Z tych działów posiada Studziński 17, Wiszliński 5, Ustarbowski 4, Wiecki 4, Wiszliński 1, Ciszewski 2, Gudowski 6, Jezierski 2, Wiszliński 3, Zdunowski $2^1/_2$, Ciszyński $2^1/_2$, Wiszliński 1. Oprócz tych 12 z szlachty jest tu jeszcze 6 danników, 6 komorników (Einlinger) i 1 karczmarz. Zagłówne wynosiło 6 tal. 22 gr. (ob. Zeitsch. d. Westpreus. Gesch. Ver., XV, 132). Wizyt. Rybińskiego z r. 1780 donosi, że S. liczył wówczas 59 kat. i 48 akat. Mesznego pobierał prob. garczyński 5 korcy żyta i tyleż owsa et unam partem modii utriusque grani (ob. str. 184). *Ks. Fr.*

Sobczański potok, lewy dopływ Dunajca (ob.).

Sobczin (niem.), ob. *Zapcenie.*

Sobczyk, os. leś., pow. konecki, gm. Niekłań, par. Odrowąż, odl. od Końskich 24 w., 1 dm., 3 mk., 17 mr.

Sobeitschen al. *Ballnuhnen*, wś, pow. stołupiański, st. p. Mehlkehmen; 184 ha, 14 dm., 90 mk.

Sobek, rzeczka w pow. bracławskim i lipowieckim, prawy dopływ Sobu. Bierze początek pod wsią Obodnem w pow. bracławskim, płynie z zachodu na wschód na przestrzeni 24 w., mija wsi: Wołowodówkę, Wójtowce, Piasoczyn, Iwańki, Łuhowatę, Jakubówkę, Ułanówkę, Barbarówkę i pod mkiem Ilińcami uchodzi do Sobu w pow. lipowieckim. Od prawego brzegu przyjmuje. Iwankówkę, Taranówkę, Jar Potoka i Samiec. *X. M. O.*

Sobek, fol., pow. sycowski, ob. *Honik.*

Sobelniak, jezioro w pow. odolanowskim, na płd.-wschód od Odolanowa, w paśmie jezior spływających do Baryczy, 1 klm. długie, 0·5 klm. szerokie, przedzielone groblą i połączone kanałem z odpływem jez. Zborowiec. Na zach. brzegu osiadła wś Świeka (Świeca).

Soberskeu al. *Soberschken*, wś na pruskiej Litwie, pow. ragnecki, st. p. Ragneta; 156 ha, 21 dm., 120 mk.

Soberskie, al. *Labiawa* (t. V, 52).

Sobestyanówka, pow. hajsyński, mylnie, ob. *Sebastyanówka.*

Sobestyanowo, fol., pow. dzisieński, ob. *Sebastyanowo.* Leży nad rz. Dzisienką, odl. o 47 w. od Dzisny, ma 1 dm., 26 mk. (9 prawosł., 17 katol.).

Sobia, ob. *Sob.*

Sobiałkowo, *Sobalcow* r. 1310, *Sobalkowo* r. 1362, *Górka Zabelkowa* al. *Sobiałkowa Górka* r. 1510, wś kośc. i fol., pow. krobski (Rawicz), dek. jutrosiński, o $2^1/_2$ klm. na wsch.-płn. od Górki Miejskiej, przy trakcie z Rawicza do Kobylina. Wznies. 100 mt. npm., w okolicy wzgórzystej; par. i szkoła w miejscu, poczta w Górce Miejskiej, st. dr. żel. w Rawiczu o 12 klm. W r. 1310 wchodziło S. w skład pow. ponieckiego; r. 1362 pisali się z S. Klemens, Stanibor i Mikołaj; pod tym rokiem występują także sołtys i pleban miejscowi (Kod. Wielkop.). W 1580 r. było 38 łanów osiadł., 2 puste, 5 zagr. i 35 owiec. W późniejszych czasach miewało S. dziedziców wspólnych z Górką Miejską. Kościół p. w. św. Jakuba istniał przed r. 1362; wcielony w r. 1536 do kolegiaty założonej w Górce Miejskiej przez Łukasza Górkę, dzielił z nią losy aż do r. 1868, w którym odzyskał odrębność parafialną. Podanie głosi, że w kościele tym mszę odprawiał św. Wojciech. Par., liczącą 706 dusz, składają: Karolinki i S. Wś ma 90 dm., 559 mk. (521 kat., 38 prot. w r. 1885) i 498 ha (443 roli, 29 łąk). Fol. S. razem z Karolinkami (2 dm., 35 mk.) tworzy okr. dworski, mający 6 dm., 130 mk. (115 kat., 15 prot.) i 518 ha (451 roli, 26 łąk, 21 lasu); czysty doch. z ha roli 16·40, z ha łąk 28·80, z ha lasu 9·60 mrk.; chów bydła i nabiał; właścicielem jest Antoni ks. Sułkowski. *E. Cal.*

Sobianowice, w XV i XVI w. *Sobianowicze*, wś i fol. nad rz. Bystrzycą, przy ujściu Dyski, pow. lubelski, gm. Wólka Tatarska, par. Bystrzyca, odl. 11 w. od Lublina. W 1827 r. 17 dm., 180 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 1148: gr. or. i ogr. mr. 816, łąk mr. 159, past. mr. 1, lasu mr. 123, nieuż. mr. 49; bud. mur. 8, drewn. 18; płodozm. 5 i 11-pol., las nieurządzony, młyn wodny, podkłady kamienia budulcowego. Wś S. os. 22, mr. 184. Długosz wymienia tę wś w par. Bystrzyca (Lib. Ben., II, 575). W 1531 r. S. płaciły od 4 łanów. W 1676 r. Jan Gajowski płaci od 3

osób we dworze i 61 poddanych, a Katarzyna Górska od 15 poddanych (Pawiński, Małop., 349 i 12 *a*). *Br. Ch.*

Sobiany al. *Sobinie*, wś nad rzką Miluppą (dopł. Szeszupy), pow. władysławowski, gm. i par. Gryszkabuda, odl. od Władysławowa 22 w., ma 10 dm., 80 mk. W 1827 r. 9 dm., 74 mk. Wchodziła w skład dóbr rządowych Leśnictwo.

Sobiatyn, sioło, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 5 okr. pol., gm. Rogacze, o 67 w. od Brześcia.

Sobiatyn, wś, pow. łucki; była tu kaplica katol. paraf. Kołki.

Sobibór, wś i fol., pow. włodawski, gm. i par. prawosł. Sobibór, rz.-kat. Orchówek, odl. 11 w. od Włodawy, posiada cerkiew paraf., szkołę początkową, sąd gm. okr. IV, 105 dm., 812 mk., 2618 mr., cegielnię. W 1827 r. 89 dm., 553 mk. Dobra S. należały do bernardynek w Brześciu. Cerkiew par. eryg. 1637 r. Benigna Ruszkowska, przełożona klasztoru w Brześciu. W 1844 r. odnowioną została. Dobra S. stanowią jednę całość z dobrami Żłobek, mają 4427 mr. S. gm. graniczy z gm.: Bytyń, Hańsk, Wyryki i Włodawa; urząd gm. we wsi Zbereże; st. p. i urząd pow. we Włodawie. Gmina ma 2616 mk., rozl. 17968 mr. W obrębie gminy 3 szkoły początkowe: Sobibór, Zbereże i Ossowa. W skład gminy wchodzą: Ossowa, S., Zbereże i Żłobek. *B. Ch.*

Sobicówka, polana w obr. gm. Kościelisk, pow. nowotarski, tuż nad granicą z Zakopanem, po płn. stronie Cichej Wody. *Br. Ch.*

Sobicze, w XVI w. *Szobicze*, wś, pow. siedlecki, gm. Pióry Wielkie, par. Zbuczyn, ma 25 dm., 139 mk., 594 mr. W 1827 r. 24 dm., 107 mk. Według reg. pob. pow. łukowskiego z r. 1531 wś szlachecka S., w par. Zbuczyn, płaci od 1 łanu. W r. 1580 Jan Sobicz od 4 włók, które sami orzą, fl. 2, od 2 zagród bez ról gr. 8, od komornicy bez bydła gr. 2; p. Piotr z sąsiady swymi od 2 włók, które sami orzą, fl. 1. Summa fl. 3 gr. 10 (Pawiński, Małop., 384, 396, 418). *Br. Ch.*

Sobiczewy al. *Sobieszezewy* al. *Sobiczewko*, 1557 r. *Sobieczewi minor*, wś i fol., pow. włocławski, gm. i par. Chodecz. Wś ma 14 dm., 219 mk., 204 kat., 15 ew., 45½ mr. Fol. S. należy do dóbr Brzyszewo (ob.). Według reg. pob. pow. przedeckiego z r. 1557 wś S., w par. Chodecz, miała 2½ łan., 2 zagr. (Pawiński, Wielkop., II, 22). *Ks. M.*

Sobiczkowy potok, ob. *Cicha woda.*

Sobiczyn, sioło u źródeł rz. Studenicy, pow. owrucki, na płn.-zach. od Olewska.

Sobiech, posiadłość, pow. szubiński, o 8 klm. na płd.-wschód od Nakła, na płn. krawędzi lasów samoklęskich, wzn. 90 mt. npm., par. i poczta Samoklęski, okr. dworski Jarużyn, st. dr. żel. w Studzieńcu o 5 klm.; 2 dm., 22 mk. i 497·05 ha (76·60 roli, 16·13 łąk, 396·41 lasu i 7·95 nieuż.). *E. Cal.*

Sobiechowiec, *Sobychowyecz* 1523 r., rodzaj wyspy, utworzonej odpływami jeziora Gąsawskiego, pod Gąsawą, w pow. szubińskim (Łaski, L. B., I, 176).

Sobiechowo *Radziszewo*, pow. bielski, ob. *Radziszewo.*

Sobiechy, wś, pow. węgoborski, o 2 klm. od granicy pow. darkiejmskiego, którą tu tworzy rzka Węgorap, o 6 klm. na płn.-zach. od st. p. Budr; 889 ha, 141 dm., 725 mk. Wś założona przez kolonistów Polaków w r. 1562.

Sobiecin, wś, pow. jarosławski, na praw. brzegu Sanu, u ujścia pot. Szkło, w urodzajnej równinie, przy dr. żel. z Jarosławia do Sokala, między st. Jarosław i Suchorów. S. ma 85 dm. i 464 mk. (438 gr.-kat., 17 rz.-kat. i 9 izrael.). Pos. więk. ma 2 mr. roli i łąk; mn. ma 426 roli, 45 łąk i ogr. i 97 mr. past. Par. gr.-kat. w Suchorowie. Graniczy na płn. z Koniaczowem, na wschód z Suchorowem, od zach. i płd. oblewa wioskę San. *Mac.*

Sobiejuchy, jezioro w pow. szubińskim, na płn. od Żnina, w sieci jezior, przez które płynie Gąsawka, dopł. Noteci, 2½ klm. długie, 0·6 klm. szerokie, łączy się na płn. z jez. Wąsoszem a na płd. z Dobrylewskiem; od zach. zasila się strumieniem sobiejuskim, od wschodu strugą i stawami redczyckiemi. Na płd.-zachod. wybrzeżu jeziora leżą Sobiejuchy; Gąsawka wypływa z jeziora o 1½ klm. ku północy od Sobiejuch. *E. Cal.*

Sobiejuchy, *Sobeiuca* r. 1364, *Szobyeyuchy* r. 1523, majętność nad jez. t. n., pow. szubiński, o 7 klm. na płn. od Żnina (poczta), par. Brzyskorzystów, st. dr. żel. w Wapnie o 15 klm.; z karczmą i os. Obroną leśną tworzy okrąg dworski, mający 858 ha (583 roli, 85 łąk, 41 lasu); właścicielem jest Jarosław Jaraczewski. W r. 1364 pisał się z S. comes Mikołaj; r. 1577 posiadała tu 2 ślady osiadłe Katarzyna Sobiejuska; w drugiej połowie było 3 ślady i 8 zagr. bez roli; w r. 1579 było 7½ ślad. os. i 3 zagr. a w 1618 r. 5½ ślad. os., 4 zagr. z rolą, 3 bez roli i jeden komornik. Około r. 1793 dziedziczyli Złotniccy, później Koszutscy. *E. Cal.*

Sobiekurów, wś włośc., pow. opatowski, gm. i par. Iwaniska, odl. od Opatowa 12 w., ma 8 dm., 22 mk., 59 mr. W 1827 r. 4 dm., 20 mk. Wchodziła w skład dóbr Iwaniska.

Sobiekursk i *Sobiekurska Wola*, wś i fol., pow. nowomiński, gm. Otwock, par. Warszawice, odl. 30 w. od Mińska. W 1827 r. S. miał 12 dm., 99 mk.; S. Wola 5 dm., 63 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 765: gr. or. i ogr. mr. 354, łąk mr. 162, past. mr. 120, lasu mr. 113, nieuż. mr. 16; bud. mur. 4, drewn. 22;

las nieurządzony, wiatrak. Do folw. należały poprzednio: wś S. os. 13, mr. 25; wś Piotrowice os. 19, mr. 404; wś Łukowice os 23, mr. 364; wś Tabor os. 118, mr. 708; wś Podbiel os. 21, mr. 187. W 1476 r. S. z Wolą Sobiekurską i Łukowe należą do Jana z Sobiekurska, podkom. warszaw., marszałka książęcego, i Sandka (brata zapewne), chorążego czerskiego (Kod. Maz., 277). Obecnie Sobiekurska Wola wś, ma 23 mk., 162 mr.; folw. zaś wchodzi w skład dóbr Otwock. *Br. Ch.*

Sobiekursko, pow. noworadomski, ob. *Sekursko.*

Sobielice, pow. kolski (ob. *Chełmno*), mylnie za *Skobielice.*

Sobień 1.) w XVI w. *Szobyen, Sobyenye, Sobieny,* wś, pow. łęczycki, gm. Chociszew, par. Bełdów, odl. 14 w. od Łęczycy, ma 31 dm., 245 mk. W 1827 r. 23 dm., 194 mk. Na początku XVI w. łany kmiece dawały dziesięcinę pleb. we wsi Tur, a pleb. w Bełdowie tylko kolędę (Łaski, L. B., II, 367, 377). W 1564 r. (Lustr., V, 232) opactwo trzemeszeńskie miało tu 2 łany. Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 wś Sobieny (opactwa trzemeszeńskiego) miała 4 1/2 łan., 4 zagr., karczmę, młyn, 1/2 łanu wójtow., 12 osadn. (Pawiński, Wielkop., II, 54). 2.) **S.,** w XVI w. *Sobyen* i *Sobyeny,* wś i fol., pow.-opoczyński, gm. Sworzyce, par. Białaczów, odl. od Opoczna 10 w., ma 33 dm., 334 mk. W 1827 r. 18 dm., 140 mk. Dobra S. składały się w 1888 r. z fol. S. i Stara Wieś, rozl. mr. 1561: fol. S. gr. or. i ogr. mr. 261, łąk mr. 106, past. mr. 158, lasu mr. 647, nieuż. mr. 21; bud. mur. 1, drewn. 17; płodozm. 4, 5 i 10 pol., las urządzony; fol. Stara Wieś gr. or. i ogr. mr. 157, łąk mr. 37, past. mr. 60, lasu mr. 130, nieuż. mr. 4; bud. mur. 1, drewnian. 6; pokłady rudy. Wś S. os. 36, mr. 267. Na początku XVI w. łany kmiece dawały dziesięcinę arcyb. gnieźn., folwarczne zaś plebanowi w Białaczowie (wartości do 1/2 grzyw.). Tę ostatnią przywłaszczył sobie pewien kanonik krakowski (Łaski, L. B., I, 708). W 1508 r. Sobyeny, Jeżów, Szakrzów, własność Zygmunta z Zakrzowa, płaciły poboru 6 grzyw. 12 gr. W r. 1577 we wsi S. (par. Białaczów) Mateusz Załuski płacił od 5 łan. (Pawiński, Małop., 288, 481). *Br. Ch.*

Sobień, starożytny zamek Kmitów, dziś ruina, w pow. liskim, na górze po nad praw. brzeg. Sanu, na obszarze wsi Monasterzec. Ruiny składają się z resztek baszty i jednego okna w grubym kamiennym murze. Skała na której się wznoszą stanowi podnóże góry lesistej Hrynia Horb (551 mt. npm.), opadającej stromo w dolinę Sanu. Pod górą, brzegiem Sanu, przechodzi kolej państwowa między stacyami Łukawica (Lisko, 9 klm. od Zagórza) a Załuż (5 klm. od Zagórza). Według podania podziemny chodnik prowadzi z piwnic zamku pod Sanem aż do zamku w Lisku. Budowla ta mogła powstać w XIII lub XIV w., stała się ruiną może od r. 1474, kiedy został przez Węgrów zdobyty i zburzony. O dawności ruin świadczą buk i sosna wyrosłe na murze. Buk jest tak gruby, że go zaledwie kilka osób objąć może. Kś. Michał Jasienicki, proboszcz gr.-kat. w Monastercu, opowiada, iż przed 50 laty ścięto dotąd żyjący jawor, wyrosły w jednym z pokojów; drzewo to u spodu było grube jak średnia beczka. Zygmunt Kaczkowski w powieści „Olbrachtowi rycerze" podaje opis S., nie zupełnie przecież zgodny z topografią. Jakkolwiek Długosz (L. B., II, 288) wymienia parafię Sobień, nie podając jednak prócz nazwy żadnych szczegółów, to zdaje się, że sam zamek tworzył miejscowość i parafię Sobień. Kmitowie pisali się z Sobienia i wtedy, gdy stale mieszkali w nowym zamku w Lisku. Wieś S. zapewne nie istniała a tylko na lew. brzegu Sanu, na płd. od ruin znajduje się folwark Podsobień, należący do Monasterca. Położony przy rzece spławnej i przy drodze z Węgier, na pograniczu Węgier, Rusi i Małopolski, zamek ten był zapewnie kiedyś pogranicznym grodem królewskim. Tu prawdopodobnie przebywa królowa Elżbieta, gdy 5 sierp. 1373 r. wydaje w miejscowości „Soban" przywilej dla klasztoru w Sączu Starym (ob. Kod. Małop., III, 267). W XV w. S. pozostaje w ręku Kmitów Szreniawitów, piszących się „de Sobień et Wiśnicz" (monografię tej rodziny pomieścił Al. hr. Krasicki w czasopiśmie Bibl. Ossol.). Dobra Kmitów w ziemi sanockiej były bardzo rozległe, bowiem prócz klucza należącego do Rymanowa posiadali oni Bachorzec z przyległościami, Dynów i wsi leżące pod zamkiem Sobień. Wymienia je dział majątkowy Mikołaja Kmity, kaszt. przem., z Małgorzatą, żoną Mościca z Wielkiego Koźmina (A. G. Z., XI, str. 178, nr. 1372—1377) i w procesie synów Mikołaja: Stanisława, Mikołaja i Jana przeciw Janowi z Wiśnicza Kmicie, kaszt. lwows., który te dobra, im przypadające losem, przemocą zajął. W pozwie królewskim wymieniono 19 wsi z dodaniem: videlicet eciam istis omnibus qui spectant castrum Sobyen. W r. 1460, na którym kończą się dotąd wydane akta grodzkie, posiadał S. Jan Kmita, piszący się „Kmicium heres in castro Sobyen" (Por. *Postołów*). W Aktach grodzkich spotykamy liczne sprawy Dobiesława na S. Kmity, Mikołaja, jego syna Stanisława, Jana i Mikołaja. Ostatni Piotr, marszałek w. kor., ststa spiski, umarł 1553 r., pozostawiając dwie siostry, jednę wydaną za Stadnickiego ze Zmigrodu, drugą

za Barzyego. W dziale majątkowym około r. 1580 dostał się S. i Lisko Stadnickim, w których rękach pozostawała ta majętność do 1713 r. Ostatni ze Stadnickich, dziedziców S., Franciszek, pozostawił dwie córki, z których Teresa, zaślubiona Józefowi Ossolińskiemu, woj. wołyńskiemu, otrzymała S. i Lisko około r. 1730. Z tego małżeństwa było 4 dzieci, z których tylko dwie córki: Teresa, zaślubiona Józefowi Potockiemu, krajczemu koron., i Maryanna, żona Józefa z Wielkich Kończyc Mniszcha, w. chorążego kor., przeżyły rodziców. Między te córki podzielono majątek w ten sposób, że Teresa otrzymała Rymanów, Maryanna zaś Sobień. Mniszech był ostatnim stsią grodowym sanockim. Z ręką jego córki Julii przeszedł S. i Lisko w posiadanie Ksawerego hr. z Sienna Krasickiego w 1803 r., ojca dzisiejszego właściciela S. i Liska (ob. Rodowód Stadnickich przez Al. hr. Krasickiego, w czasopiśmie Bibl. Ossol.). Zapewne Kmitowie opuścili dobrowolnie stare i niewygodne zamczysko a przenieśli się do przyjemniejszej i lepiej urządzonej siedziby w Lisku na zamku, który miał powstać około r. 1470 i nosił tak samo nazwę Sobień. *Mac.*

Sobieńczyce 1.) 1686 *Sobieńcze*, 1710 *Sobiensitz*, dok. z 1284 *Sebencyz*, 1310 *Zibencicz*, wś włośc. na Kaszubach, niedaleko jez. Żarnowskiego, pow. pucki, st. p. Krokowo, par. Żarnowiec, zawiera 12 gburstw i 13 zagrod., 324 ha (14 łąk, 271 roli). W 1885 r. 24 dm., 34 dym., 183 mk., 159 kat., 24 ew., szkoła kat. Połowę wsi nabył opat oliwski Rudiger dla cystersek w Żarnowcu do braci Michała i Wacława Paleskowiczów. R. 1310 potwierdza to kupno Henryk, komtur gdański (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 598). Drugą połowę nabył opat Aleksander za pieniądze zakonnic. Kupno to potwierdził w. m. Karol z Trewiru w 1314 r. (ob. Klaszt. żeńskie p. ks. Fankidejskiego, str. 9). W 1710 r. dawała wś mesznego $7\frac{1}{2}$ kor. żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 63). 2.) **S.**, leśn., tamże. *Ks. Fr.*

Sobienica, ob. *Sowienica.*

Sobienie, cztery wsi t. n., pow. garwoliński, gm. Sobienie, trzy z nich leżą w jednej linii, na krawędzi zamykającej szeroko rozpostartą nizinę praw. brzegu Wisły (naprzeciw Czerska), czwarta (S. Jeziory) w samej nizinie, odl. 21 w. od Garwolina. a) *S. Biskupie*, wś i fol., par. Warszewice, posiada gorzelnię, browar, 61 dm., 462 mk., 1976 mr. W 1827 r. 62 dm., 320 mk. W 1873 r. fol. S. Biskupie rozl. mr. 1715: gr. or. i ogr. mr. 477, łąk mr. 346, past. mr. 377, lasu mr. 323, nieuż. mr. 192; bud. mur. 1, drewn. 21; las nieurządzony. W skład dóbr wchodziły: wś S. Biskupie os. 36, mr. 352; Szymanowice os. 26, mr. 352; Sobieńki os. 39, mr. 330. b) *S. Jeziory*, wś (os. targowa), gm. i par. Sobienie Jeziory, posiada kościół par. mur., sąd gm. okr. II, szkołę początkową, 93 dm., 935 mk., 43 mr. W drugiej połowie XVIII w. Jacek Jezierski, kaszt. łukowski, założył pierwszą w kraju fabrykę kos. Kościół i parafię erygował tu w 1806 r. hr. Karol Jezierski, dziedzic dóbr Sobienie Szlacheckie. S. Jeziory par., dek. garwoliński, 1808 dusz. S. Jeziory gmina ma 12866 mr. obszaru i 4590 mk., urząd gm. w Radwankowie, st. p. w Garwolinie. W skład gminy wchodzą: Celbuda, Gusin, Leśniki, Piwonin, Radwanków, Sewerynów, Siedzów, S.-Jeziory, S.-Kiełczewskie, S.-Szlacheckie, Sobieńki, Szymoniewice dwie, S.-Małe, Śniadków-Dolny, S.-Górny, Wysoczyn, Zambrzyków Nowy i Z.-Stary. c) *S. Kiełczewskie*, fol. i kol., gm. i par. S. Jeziory; fol. ma 9 dm., 45 mk.; kol. 83 dm., 451 mk., 1047 mr. W 1827 r. 25 dm., 138 mk. Fol. S. Kiełczewskie rozl. w 1885 r. mr. 542: gr. or. i ogr. mr. 365, łąk mr. 81, past. mr. 84, nieuż. mr. 12; bud. mur. 7, drewn. 15; płodozm. 7-pol. Do fol. należały poprzednio: wś Zambrzyków os. 35, mr. 358; wś Zuzanów os. 34, mr. 270. d) *S. Szlacheckie* al. *Murowane*, wś i fol., gm. i par. S. Jeziory, ma 43 dm., 417 mk. W 1827 r. 46 dm., 239 mk., par. Warszewice. W 1885 r. fol. S. Szlacheckie rozl. mr. 1945: gr. or. i ogr. mr. 540, łąk mr. 128, past. mr. 71, lasu mr. 1100, w odpadkach mr. 21, nieuż. mr. 85; bud. mur. 10, drewn. 7; płodozm. 6 i 7-pol.; las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: os. targowa S. Jeziory os. 88, mr. 43; wś S. Murowane os. 36, mr. 277; wś Radwanków os. 7, mr. 66; wś Niecicz os. 16, mr. 179; wś Sewerynów os. 11, z grun. mr. 174; wś Celbuda os. 3, z grun. mr. 22. S. są starożytną osadą, której część (S. Biskupie) nadana była wcześnie bardzo bisk. poznańskim przez ks. mazowieckich. W 1297 r. ks. Bolesław, potwierdzając przywileje poprzedników, wymienia S. w liczbie wsi biskupich. W 1351 r. Ziemowit ks. mazowiecki wymienia znowu S. w potwierdzeniu poprzedniego przywileju (Kod. Wielk., 765, 1301). Konrad ks. mazowiecki, wyzwalając w 1476 r. rozmaite dobra ziemi czerskiej i liwskiej od służebności grodowych, wymienia w liczbie uprzywilejowanych... generosi et honorabiles Johannes vexillifer wischegradiensis, Laurencius magister coquine ducis, Jacobus plebanus in Redwankowo, germani de Sobynye et ipsorum bona: Sobynye, Dobrzynycz, Rambyeschewo, Brozyska, Othwoczko, Ostrow". Inna część tej wsi z Zembrzykowem, Skórczą, Zalesiem i Szymanowicami należała do Mikołaja Węża (Wanssch) z Dobrzankowa,

wojew. mazowieckiego (Kod. Maz., 275 i 276). *Br. Ch.*

Sobieńki, wś włośc., pow. garwoliński, gm. Sobienie Jeziory, par. Osieck, ma 36 dm., 323 mk., 317 mr. W 1827 r. było 29 dm., 132 mk. Wchodziła w skład dóbr Sobienie Szlacheckie.

Sobiensitz (niem.), ob. *Sobieńczyce.*

Sobiepany, w XVI w. *Sobyepany*, wś i fol. nad rz. Grabią, pow. łaski, gm. Wola Wężykowa, par. Grabno, odl. 11 w. od Łasku, ma 13 dm., 75 mk. W 1827 r. było 10 dm., 57 mk. W 1887 r. fol. S. rozl. mr. 399: gr. or. i ogr. mr. 174, łąk mr. 4, past. mr. 5, lasu mr. 194, w odpadkach mr. 3, nieuż. mr. 19; bud. mur. 1, z drzewa 2. Wś S. os. 14, mr. 131. Na początku XVI w. dziesięcinę z łanów km. i fol. tudzież kolędę pobiera pleban w Grabnie (Łaski, L. B., I, 469). *Br. Ch.*

Sobieraj al. *Sobiraj*, jezioro w pow. lipnowskim, na obszarze wsi Konotopie, ma 30 mr. obszaru i do 24 st. głębokości. Wody uchodzą do rzeczki Mieni.

Sobieseki 1.) trzy wsi, trzy kolonie i dwa fol., pow. kaliski, gm. i par. Iwanowice, odl. 22 w. od Kalisza, posiada kościół par. ewang. (nabożeństwo polskie), cmentarz, szkołę początkową. Część lit. A. wieś ma 7 dm., 88 mk.; kol. 17 dm., 144 mk.; fol. 4 dm., 21 mk.; część lit. B. wś 15 dm., 161 mk.; kol. 17 dm., 147 mk.; fol. 3 dm., 15 mk.; część lit. C. wś 13 dm., 137 mk.; kol. 19 dm., 183 mk.; folw. 3 dm., 18 mk. Ogółem 98 dm., 914 mk. W 1827 r. jedna część S. miała 28 dm., 296 mk., druga 41 dm., 368 mk. Par. ewang. obejmuje 3000 dusz. Dobra S. lit. A. składały się w 1873 r. z fol. S. lit. A. i Joanka al. Góry, rozl. mr. 471: fol. S. lit. A. gr. or. i ogr. mr. 228, łąk mr. 24, pastw. mr. 19, nieuż. mr. 14; bud. z drzewa 10; folw. Joanka gr. or. i ogr. mr. 135, łąk mr. 14, pastw. mr. 34, nieuż. mr. 3. Wś S. lit. A. os. 14, mr. 52; kol. os. 24, mr. 266. W 1885 r. fol. S. lit. B. rozl. mr. 304: gr. or. i ogr. mr. 248, łąk mr. 36, lasu mr. 8, nieuż. mr. 12; bud. z drzewa 8. Wś S. lit. B. os. 49, mr. 273; wś Piechutki os. 7, mr. 14. W 1886 r. fol. S. lit. C. rozl. mr. 505: gr. or. i ogr. mr. 342, łąk mr. 72, past. mr. 37, lasu mr. 42, nieuż. mr. 12; bud. mur. 4, z drzewa 6. Wś S. lit. C. os. 30, mr. 81; kol. os. 20, mr. 236. W 1579 r. Janusz Latalski, kaszt. poznański, płacił tu od $5^1/_2$ łan., 2 zagr., 2 kom. (Pawiński, Wielkop., 1, 120). 2.) **S.**, wś, pow. olkuski, gm. i par. Minoga. Leży w pobliżu Skały. W 1827 r. było 26 dm., 168 mk. W 1262 r. Bolesław, ks. krakowski, nadaje wraz z innemi wsiami „Zobezuci“ klasztorowi w Zawichoście. W akcie przenoszącym klasztor do Skały nazwę wsi podano dokładniej (Sobessanci). Obok części klasztornej istniała we wsi część szlachecka. Na akcie spisanym w 1275 r. w klasztorze skalskim, podpisał się Bogufał „comes de Sobesanch“ (Kod. Mał., I, §69, 105). Według reg. pob. pow. proszowskiego w 1586 we wsi S., par. Minoga, ststa czorsztyński płacił od $2^1/_2$ łan. km., 3 kom. bez bydła, 1 łanu sołtys. (Pawiński, Małop., 24). *Br. Ch.*

Sobiesiernie 1.) dawniej *Sobiesierznie*, wś i dwór, pow. gnieźnieński (Witkowo), o 6 klm. ku północy od Wrześni (poczta i st. dr. żel.). Graniczy z Grzybowem, Ostrowem Szlach., Gulczewkiem, Gulczewem, Jarząbkowem i Wódkami; par. Marzenin, szkoła w miejscu. Około r. 1523 składało się S. z łanów kmiecych i dziedzicznych; kmiece dawały meszne prob. marzenińskim, z drugich dziesięcinę snopową prob. w Strzyżewie Kościelnem. W r. 1580 posiadał w S. Jakub Sobiesierski 2 łany osiadł. i 2 zagr. a Gabryel Mierzewski $1^1/_2$ łan. osiadł. i 2 zagr.; r. 1618 należało S. do Prokopa Sobiesierskiego; były wówczas 4 łany osiadł., 4 zagr. i wiatrak. Około r. 1793 dziedziczył S. Tadeusz Baranowski. Wieś obecnie ma 6 dm., 38 mk. (2 prot.) i 89 ha (84 roli). Dwór ma 13 dym., wiatrak, 146 mk. kat. i 466 ha (383 roli, 12 łąk, 21 lasu); właścicielem jest Stanisław Wągrowiecki. 2.) **S.** al. *Sobiesierznie*, majętność, pow. inowrocławski, o 12 klm. na płn.-wschód od Kruszwicy; paraf. i poczta w Pieraniu (Freytagsheim), st. dr. żel. w Kruszwicy i w Inowrocławiu o 15 klm.; 10 dm., wiatrak, 205 mk. (177 kat., 28 prot.) i 559 ha (356 roli, 49 łąk, 105 lasu); czysty doch. z ha roli 9·40, z ha łąk 6·66, z ha lasu 5·09 mrk; właścicielem jest Józef Mański. Na obszarze dworskim znajduje się piła parowa, własność Niemca. W r. 1350 arcyb. gnieźn. Jarosław, ustanawiając altaryę N. M. Panny i św. Stanisława, uposażył ją małdratami z S. i innych włości (Kod. Wielk., n. 1293); r. 1363 pisał się Warsz z S. (Kod. Dypl. Pol. Rzyszcz., II, 740); między r. 1489 i 1583 należała ta majętność do Sobiesierskich. Z nich Prokop posiadał około 1583 r. w S. zagr. szlachecką i 4 zagr., a Borzewicki takąż zagrodę i 3 zagr. 3.) **S.**, wś i dwór, pow. poznański, o 12 klm. ku zach. od Poznania; par. Skórzewo, poczta Sady, st. dr. żel. w Dąbrówce. W r. 1288 bisk. poznański Jan, uposażając kościół paraf. w Lusowie, przekazał mu dziesięcinę z S.; 1580 posiadał tu Jan Piotrowski 5 łan. i 1 zagr.; przy schyłku zeszłego stulecia dziedziczył S. Antoni Chłapowski z Dąbrówki. Wś obecnie ma 7 dm., 57 mk. (51 kat., 6 prot.) i 55 ha. Dwór ma 4 dm., 86 mk. (63 kat., 23 prot.) i 210 ha (193 roli, 11 łąk). *E. Cal.*

Sobiesierzne 1.) niem. *Sobierczysno*, dok. *Sobeschuetz* i *Sobelschuetz*, wś tuż nad granicą

król. polskiego, pow. brodnicki, st. pocz. Brodnica, par. kat. Jastrzębie; 339 ha (13 łąk, 300 roli). W 1885 r. 12 dm., 14 dym., 85 mk., 34 kat., 39 ew., 12 żyd. R. 1415 obejmowała ta wś 36 wł. po 13 skojców, 4 wł. tylko były osiadłe i karczma była pusta. 2.) **S.**, folw. do Komorowa, tamże, 3 dm., 62 mk. *Kś. Fr.*

Sobieska, wś i fol., pow. łukowski, gm. Serokomla, par. Wola Gułowska, odl. 26 w. od Łukowa, 15 dm., 130 mk. W 1827 r. było 10 dm., 91 mk., par. Drążgów. W 1886 r. fol. S. rozl. mr. 313: gr. or. i ogr. mr. 231, łąk mr. 9, past. mr. 23, lasu mr. 38, w odpadkach mr. 8, nieuż. mr. 4; bud. z drzewa 7; płodozm. 6-pol.

Sobieska Wola, wś i fol. nad rz. Radomirką, pow. krasnostawski, gm. Żółkiewka, par. Krzczonów, ma 90 dm., 875 mk. rz.-kat., młyn wodny, 111 osad włośc. W 1827 r. 67 dm., 433 mk., par. Częstoborowice. Wieś ta w XVI w. nosiła nazwę Giełczewska Wola, należała do par. Chrzczonów. W 1531 r. płacono tu od 2 łan., młyna o 2 kołach. Mikołaj, wójt dziedziczny, płacił od trzech ćwierci łana. W XVII w. przeszło na własność Sobieskich, którzy zmienili nazwę wsi. W 1676 r. Sobieska Wola, w par. Chrzczonów, płaci od osób we dworze i poddanych w ilości 137 głów (Pawiń., Małop., 353 i 14a dod.). Pokazują dotąd szczątki dworu, który miał wystawić Jan Sobieski. Por. *Pilaszkowice*. W 1883 r. fol. S. Wola, z nomenkl. Antoniówka, rozl. mr. 672: gr. or. i ogr. mr. 457, łąk mr. 27, past. mr. 98, wody mr. 8, lasu mr. 51, nieuż. mr. 31; bud. mur. 5, z drzewa 14; las nieurządzony, pokłady kamienia wapiennego. Antoniówka ma 240 mr. Wś S. Wola os. 111, mr. 2564. *Br. Ch.*

Sobieska Wólka, dawniej *Wola*, wś, pow. garwoliński, gm. Ułęż, par. Sobieszyn, ma 8 dm., 61 mk., 189 mr. (urzęd. dane). Wchodziła w skład dóbr Sobieszyn.

Sobieski, właściwie *Sobieszki*, wś włośc. nad rz. Wkrą, pow. płoński, gm. Szumlin, pnr. Królewo, odl. o 9 w. od Płońska, ma 8 dm., 60 mk., 204 mr. Wieś ta wchodziła w XVII w. w skład ststwa nowomiejskiego. Por. *Królewo* i *Nowe Miasto* 2) (t. VII, 224). *Br. Ch.*

Sobieski, pow. białostocki, ob. *Sobieszczki*.

Sobieszczany, dwie wsi (A. i C.) i trzy fol. (A., C., J.), pow. lubelski, gm. i par. Niedrzwica, odl. 24 do 26 w. od Lublina. W 1827 r. było 50 dm., 296 mk. Fol. S. lit. A. w 1873 r. rozl. mr. 794: gr. or. i ogr. mr. 646, łąk mr. 15, past. mr. 14, lasu mr. 107, nieuż. mr. 12; bud. z drzewa 13; las nieurządzony; wiatrak. Wś S. lit. A. os. 25, mr. 115. Fol. S. lit. C. w 1885 r. rozl. mr. 256: gr. or. i ogr. mr. 173, łąk mr. 7, lasu mr. 70, nieuż. mr. 6; bud. mur. 2, z drzewa 14; płodozm. 4 i 8-pol.; las nieurządzony. Wś S. os. 42, mr. 99. Fol. S. lit. J. rozl. mr. 287: gr. or. i ogr. mr. 241, łąk mr. 12, lasu mr. 28, nieuż. mr. 6; bud. z drzewa 9. W 1531 r. obszar S. (par. Niedrwicza) należy do 25 właścicieli z drobnej szlachty, mających od ćwierci do 2 łanów (Pawiń., Małop., 365). *Br. Ch.*

Sobieszczki, w spisie urzęd. *Sobieski*, wś, pow. białostocki, w 3 okr. pol., gm. Przytulanka, o 41 w. od Białegostoku.

Sobieszczyzna 1.) grupa domów na przedmieściu Łyczakowskiem we Lwowie. 2.) **S.**, fol. w Woli Wysockiej, pow. żółkiewski.

Sobieszowice, ob. *Sobiszowice*.

Sobieszyn, wś i fol., pow. garwoliński, gm. Ułęż, par. Sobieszyn, odl. 42 w. od Garwolina, 5 w. od Łysobyków. Leży na krawędzi szeroko rozpostartej doliny praw. brzegu Wieprza, w pobliżu ujścia rzki t. n. Posiada kościół par. murowany, szkołę początkową (od 1871 r.), trzy młyny wodne, trzy stawy, 65 dm., 567 mk. W 1827 r. było 54 dm., 348 mk. Dobra S. składały się w 1875 r. z folw.: S., Lendo Małe al. Ruskie, awulsu Brzozowa, nomenkl.: Brzozowa, Wólka, Drewnik, rozl. mr. 2432: fol. S. z awulsem Brzozowa gr. or. i ogr. mr. 587, łąk mr. 179, pastw. mr. 27, lasu mr. 1271, nieuż. mr. 199; bud. mur. 6, z drzewa 33; płodozm. 8-pol.; las nieurządzony; fol. Lendo Ruskie gr. or. i ogr. mr. 129, łąk mr. 17, past. mr. 3, nieuż. mr. 20; bud. mur. 1, z drzewa 10; cegielnia. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś S. os. 71, mr. 691; wś Wólka Sobieska os. 9, mr. 137; wś Lendo Ruskie os. 8, mr. 167. Jest to dawne gniazdo Sobieskich. W 1508 r. Stanisław i Małgorzata ze swych części płacą poboru 2 grzyw. 13 gr. 9 den. W 1569 r. Stanisław Sobieski płaci tu od $^1/_2$ łanu i 2 zagrod., Jan Sobieski od 16 półłanków. W poblizkiej wsi Lendo Mniejsze siedzi trzech Sobieskich (Zbigniew, Klemens, Dobrogost), mających niewielkie cząstki. We wsi Budziska mają znaczne części Jan i Stanisław (może ci sami co w Sobieszynie). Jan ma 16 półłanków km., Stanisław zaś 14. Chrystyan Sobieski ma 24 półłank. w Radoryżu i Cisowniku (Pawiń., Małop., 332, 333 i 476). W 1648 r. S. wraz z Łysobykami i Lendem należy do Zbąskich (ob. *Przytoczno*). W 1664 r. S. (pow. stężycki) miał dwie części: Łuk. Sobieskiego 12 dm., 60 mk. i Stan. Kaz. Bieniawskiego 14 dm., 61 mk. Sprawę między S. a Podlodowem załatwia komisya sejmu warsz. w r. 1775 (Vol. leg., VIII, 384). Na początku obecnego stulecia dobra należały do hr. Tarnowskich, od 1826 r. do Maciejewskich, wreszcie do głośnego z filantropijnych zapisów hr. Kajetana Kickiego. Wś ta zdawna należała do par. w po-

blizkim Drążgowie (nad Wieprzem). Gdy kościół ten zamieniono na zbór aryański w drugiej połowie XVI w., parafią przeniesiono do Żabianki. Po latach 30 odebrano kościół w Drążgowie, parafia wróciła na dawne miejsce. Gdy w 1771 r. kościół ze starości runął, parafia pozostała bez świątyni, którą zastępowała mała kaplica. Dopiero zapis hr. Kajetana Kickiego (materyały i 4000 zł. austr. pieniędzmi), uczyniony z warunkiem wzniesienia kościoła w S., obdarzył parafią nową piękną świątynią w stylu ostrołukowym, o trzech nawach, z wieżą. Wielki ołtarz cały z marmuru; w ołtarzu Chrystus ukrzyżowany z marmuru kararyjskiego. Kościół ten poświęcony został w 1886 r. i parafią przeniesiono tu z Drążgowa (por. Przegl. katol.,1886 r., Nr. 49). *Br. Ch.*

Sobieszyn, w pow. wejherowskim, ob. *Kolebki* i *Luzino*. Por. „Kłosy“ (Nr. 961, str. 343).

Sobieszyno, wś nieistniejąca obecnie, dawna własność bisk. płockich. Akt Konrada z 1203 r. wymienia „Sobesyce“ w liczbie wsi w dolinie Wkry leżących. Zdaje się, że do tej wsi odnosi się ciekawy akt restytucyi dwu części wsi przywłaszczonych przez niejakiego Gosława po spustoszeniu S. przez Prusaków. Brat owego Gosława, imieniem Michał, zwrócił części zabrane biskupowi w 1256 r. (Kod. Maz., 19). *Br. Ch.*

Sobiewola 1.) niem. *Sobiewolla* al. *Swalela*, dobra ryc. w Pomeranii, pow. suski, st. pocz. Kisielice (o 1·5 klm.) odl., st. kol. Susz, par. kat. Święte, 194 ha (19 łąk, 169 roli). W 1885 r. 4 dm., 11 dym., 67 mk., 28 kat., 39 ew. W 1885 r. dziedzicem wsi Aleksander Starorypiński na Mozgowie. 2.) **S.**, niem. *Albrechsthal*, os. młyń., tamże, nad Jardęgą, dopł. Ossy; st. p. Kisielice (o 3 klm.), 12 ha, 5 mk. R. 1518 dostaje Paweł Ciechanowski (Schechenofsky) od Joba, bisk. pomezańskiego, przywilej na wś Swawolę, dziś Sobiewolą zwaną (ob. Kętrz., O ludn. pol., str. 199). Z szlachty pol. mieszkali tu niegdyś Sobiewolscy i Suchorowscy (str. 204). *Ks. Fr.*

Sobików, wś i fol., pow. grójecki, gm. Kąty, par. Sobików, posiada kościół par. drewniany, 113 mk., 303 mr. dwor., 44 mr. włośc. W 1827 r. było 17 dm., 158 mk. Wś S. wchodziła w skład dóbr Czaplinek. Kościół parafialny istniał tu już w 1437 r. Obecny wzniesiony został w 1670 r. S. par., dekan. grójecki (dawniej warecki), 3370 dusz.

Sobin, wzgórze na granicy gm. Chmielu i Rudeńka Lackiego, w pow. brodzkim, nad Sobinem, przys. Niemiłowa (pow. kamioneckí), wzn. 239 mt. npm. *Br. G.*

Sobin, grupa domów, fol. i gorzelnia w Niemiłowie, pow. Kamionka Strumiłowa.

Sobińska struga, niem. *Sobbinfliess*, lewy dopł. Czarnej wody, w pow. świeckim. Bierze początek na wschód od Jaszcza, mija Brzeziny i uchodzi pod os. młyń. Żurem do Czarnej wody. *Ks. Fr.*

Sobiny, niem. *Sobbin*, kol. i leśn., pow. świecki, st. p. Osie, 2 dm., 14 mk. *Ks. Fr.*

Sobiraj, ob. *Sobieraj*.

Sobis, ob. *Sobozin*.

Sobiszowice 1.) niem. *Petersdorf Staedtisch*, wś kośc., pow. toszecko-gliwicki, odl. $^1/_4$ mili od Gliwic. Posiada kościół par. katolicki murowany, wzniesiony przez Templaryuszów, podobny co do budowy do fundacyi tego zakonu w Kamieńcu i Brosławicach. Szkoła kat. od 1781 r. W 1885 r. 1782 mk. (56 ewang.), 134 bud. Wś ma 335 ha obszaru, rozdzielonego między 17 gospodarzy, 14 ogrodziarzy i 36 komorników. Obszar więk. posiadł. ma 62 ha. Gleba uboga, ludność trudni się wyrobkiem w Gliwicach, w tamecznych zakładach żelaznych. 2.) **S.**, niem. *Petersdorf*, wś i dobra, pow. niemodliński, par. Niemodlin, odl. $^2/_3$ mili. W 1885 r. 20 bud., 92 mk. (39 kat.), 61 ha we wsi, na obszarze dóbr 213 ha, 2 dm., 38 mk. (20 kat.). 3.) **S.**, niem. *P. bei Welczek*, wś, fol. i os. fabr. nad Kłodnicą, pow. toszecko-gliwicki. Leży przy poprzedniej wsi. Wś ma 233 ha (12 gospod., 10 ogrodz., 42 kom.), 2873 mk. (228 ewang.), 162 budyn. Obszar większej posiadł. ma 6 dm., 100 mk. (5 ew.) i 670 ha (332 ha lasu). Młyn amerykański, olejarnia, fabryka wyrobów drucianych i igieł (od 1853 r.). Wyrabiała w 1863 r. 40,000 centn. wyrobów i zatrudniała 120 robotn.

Sobken 1.) (niem.), ob. *Chwaliszew* i *Zobki*. 2.) **S.**, pow. odolanowski, ob. *Ratajczyk*.

Sobki 1.) wś, pow. radzymiński (ob. *Makowiec*), mylnie za: *Sołki*. 2.) **S.**, w XVI w. *Wschopky* i *Schopky*, kol. i karcz., pow. piotrkowski, gm. Kluki, par. Parzno; kol. 33 dm., 258 mk., 424 mr. włośc.; karcz. 1 dm., 15 mr. dwors. W 1827 r. było 45 dm., 315 mk. Wchodziły w skład dóbr Grabica. W XVI w. dają wś dziesięcinę i kolędę pleb. w Parznie (Łaski, L. B., I, 462). W 1552 r. wś arcybiskupia Sobki miała 10 osad., 7 łan. (Pawiński, Wielkp., II, 255). *Br. Ch.*

Sobków 1.) os. nad rz. Wartą, pow. noworadomski, gm. i par. Radomsk, ma 1 dm., 7 mk., 27 mr. dwor. 2.) **S.**, os., pow. radomski, ob. *Dąbrowa Warszawska* (I, 934). 3.) **S.**, os. miejska, dawniej miasteczko i dobra nad rz. Nidą, pow. jędrzejowski, gm. i par. Sobków, odl. 17 w. od Jędrzejowa, leży o kilka wiorst na lewo od szosy z Chęcin do Jędrzejowa, w dolinie Nidy. Posiada kościół par. murowany, szkołę początkową ogólną, urząd gm., bindngę do spławu drzewa na Nidzie, która od S. nadaje się do spławu, staw, gar-

barnią, garncarnią, około 150 dm. i do 1500 mk. W 1827 r. było 115 dm., 1003 mk.; 1858 r. 81 dm., 976 mk. (592 żyd.). Znajduje się tu zamek z małymi basztami po rogach, pochodzący zapewne z końca XVI w. Dobra S. składały się w 1886 r. z fol. S. al. Nida Sobkowska, Sokołów Górny, nomenkl. Wiśniówka, rozl. mr. 2393: fol. S. al. Nida z Wiśniówką gr. or. i ogr. mr. 496, łąk mr. 94, past. mr. 54, lasu mr. 857, nieuż. mr. 60; bud. mur. 9, z drzewa 6; las nieurządzony; fol. Sokołów Górny gr. or. i ogr. mr. 307, łąk mr. 36, pastw. mr. 28, lasu mr. 438, nieuż. mr. 23; bud. mur. 4, z drzewa 4; pokłady kamienia wapiennego. W skład dóbr poprzednio wchodziły: os. S. os. 141, mr. 759; wś Sokołów Górny os. 30, mr. 212; wś Sokołów Dolny os. 53, mr. 530; wś Wierzbica os. 9, mr. 57. S. założony został w 1563 r. przez Stanisława Sobka z Sulejowa, kaszt. bieckiego, ststę małogoskiego, dziedzica części wsi Nidy, za przywilejem Zygm. Augusta, na obszarze tej wsi. Biskupi krakowscy posiadali jedną część rozległego obszaru wsi (ob. Nida), inne należały do świeckich dziedziców. Długosz nie mówi nic o tamtych częściach. Zdaniem wydawcy Kod. Wielkop. (Nr. 1088) w potwierdzeniu posiadłości biskupów lubuskich przez Łokietka w 1328 r. ustęp: „in Sliptone una area cum plena sorte“, ma się odnosić do Sobkowa. W 1508 r. Stan. Frikacz płaci z Nidy i części Stanowic 2 grzyw. 2 gr. W 1540 r. „Nyda Ryterski, villa gnosi Raphaelis Ryterski“, w par. Mokrsko, ma 9 kmieci na półłankach, karczmę, 4 zagrod., dwór, folw., 4 sadzawki, łąki, pasieki, bór. Jednocześnie część biskupia, należąca do klucza kieleckiego, ma 6 łanów (Pawiń., Małop., 484, 559, 585). Nowa osada miejska otrzymała prawo niemieckie, piętnastoletnią wolność od podatków (od czopowego na rok tylko). Sobkowie h. Brochwicz wkrótce wygaśli. W 1668 r. nabywa S. z zamkiem i wsiami: Nidą, Sokołowem, Wierzbicą i Stanowicami Jan na Pieskowej Skale i Żywcu Wielopolski, kanclerz w. kor. (Złota ks., IX, 187). August II nadał osadzie 12 jarmarków. W 1778 r. dziedziczka dóbr Anna z Ossolińskich Szaniawska, podstol. kor., uzyskała u króla potwierdzenie przywilejów. Pałac dziedziców, obwiedziony murem i basztami, miał postać zamku. Kościół i par. erygował w końcu XVI w. Stanisław Sobek z Sulejowa. Podobno przez jakiś czas istniał tu zbór aryański. Obecny kościół murowany. S. par., dek. jędrzejewski (dawniej szydłowiecki), 1161 dusz. S. gmina, należy do sąd. gm. okr. IV we wsi Brzegi, st. pocz. w Podzamczu; ma 11,144 mr. obszaru i 5075 mk. (1876 r.). W gminie znajdują się łomy marmuru (Dębska Wola), młyn ameryk. (Chełstów), fabryka pieców kaflanych (Nida Sobkowska). *Br. Ch.*

Sobkowce, wś, pow. starokonstatynowski, par. Kupiel, ma 86 osad. W XVIII w. należała do dóbr Czechowce ks. Wiszniowieckich.

Sobkowizna, os., pow. wieluński, ob. *Rychłocice.*

Sobkówka, wś, pow. humański, w 1 okr. pol., gm. Humań, o 8 w. od Humania, ma 135 mk.

Sobkowska Nida, ob. *Nida* 2).

Sobkowy, ob. *Subkowy.*

Sobkowy staw, staw tatrzański, ob. *Litworowy staw* i *Gąsienicowe stawy.* *Br. G.*

Soblin, wyb. do Miedzna, pow. świecki, 4 dm., 18 mk.

Soblówka, grupa zabudowań w Rajczy, pow. żywiecki.

Sobławki, wś, w pow. szawelskim, o 67 w. od Szawel.

Sobniów, wś, pow. jasielski, par. i urząd pocz. w Jaśle (3 klm. na płd.-wschód). Leży na prawym brzegu Dembówki (Wisłoki), na lewym zaś Jasiołki, wzn. 249 mt. npm., w obszernej i żyznej równinie, zamkniętej od północy i południa wzgórzami lesistemi. Ma 95 chat, dwór (5 dm.) i szkołę ludową; wraz z obszarem dwor. (Teod. Juengsta) 395 mk., 379 rzym.-kat. i 16 izrael. Pos. większa obejmuje 322 mr. roli, 70 mr. łąk i ogr., 23 mr. past. i 2 mr. lasu; pos. mn. 189 mr roli, 66 mr. łąk, 16 mr. past. i 3 mr. lasu. W XV w. własność Pieniążków Odrowążów (Długosz, I, 491, II, 286). W 1581 r. własność Farureya, miała $5^1/_2$ łan. kmiecych, 8 zagr. z rolą, 1 czynsz., 4 komor. z bydłem i 4 bez bydła (Pawiński, Małop., 119). S. graniczy na zachód i płn.-zach. z Jasłem, na płn. z Hantówką, na wsch. z Wolicą a na płd. z Żółkowem. *Mac.*

Sobniowice al. *Soboniowice* z *Strzałkowicami,* wś, pow. wielicki, u źródłowisk Wilgi, przy drodze z Wieliczki (o 6 klm.) do Swoszowic, w okolicy pagórkowatej. Ma 57 dm. (3 na obszarze większej posiadł.) a 33 w Strzałkowicach; w S. jest 149 mk., w Strzałkowicach 188, we dworze 31 mk.; 362 rzym.-kat. i 6 izrael. Par. rz.-kat. Kosocice, poczta w Wieliczce. Pos. więk. wynosi 143 mr. roli, 16 mr. łąk, 3 mr. ogr. i 26 mr. lasu; pos. mn. ma 165 mr. roli, 25 mr. łąk, 15 mr. past. i 2 mr. lasu. Wś graniczy na wsch. z Wieliczką i Klasnem, na płd. z Sierczą, Sygneczowem i Gołkowicami, na zach. z Zbydniowicami i Wróblewicami a na płn. z Rajskiem. W 1581 r. (Pawiński, Małop., 41) S., w par. Kosocice, dzieliła się na kilka części: Czarnockiego, Soboniewskiego, Krzysztofa Czarnockiego i kustosza krakowskiego. *Mac.*

Sobocice, ob. *Sobocisko.*

Sobocin 1.) al. *Podsmiełów,* fol. nad rz.

Prosną, pow. kaliski, gm. Żydów, par. Chełmce, odl. od Kalisza 10 w., 2 dm., 56 mk. 2.) **S.**, wś włośc., pow. sierpecki, gm. Gutkowo, par. Unieck, odl. o 35 w. od Sierpca, ma 6 dm., 24 mk., 152 mr. W 1827 r. 2 dm., 26 mk.

Sobocisko, dawniej *Sobocice*, niem. *Zottwitz*, 1258 r. *Soboczicz*, 1358 r. *Czobezicz*, wś, pow. olawski, posiada kościół par. katol., szkołę katol., 118 budyn., 1027 mk. (460 męż., 567 kob.), 939 katol. i 88 ew., 846 ha (795 ha roli). Jest to dawna posiadłość kościoła św. Wincentego we Wrocławiu (ob. t. VIII, 656).

Sobocka Wieś al. *Sobota*, wś i kol., pow. łowicki, gm. Bielawy, par. Sobota, odl. 22 w. od Łowicza, 1 w. od Soboty (osady miejskiej). Wś ma 129 mk., kol. 128 mk. katol. Do włościan należy we wsi 200 mr. W 1576 r. S., wieś w pow. orłowskim, miała w części Jana Działyńskiego i Wojciechowskiego 20 łan., karczmę, 6 łan. pustych wójtowskich. Zaborowski Sebastyan miał 2 łany, młyn dziedziczny o 6 kołach, drugi roczny o 1 kole (2 zepsute), 26 osadn. (Pawiński, Wielkop., II, 107). *Br. Ch.*

Sobocki, młyn, pow. wołkowyski, ob. *Iwaszkiewicze.*

Sobokląski al. *Sowokląski*, dawne nazwy wsi Samoklęski, w pow. lubartowskim.

Sobokłęszcz 1.) w 1203 r. *Sovoclask*, 1398 r. *Sowokłansk*, wś, pow. płoński, gm. Szumlin, par. Joniec, odl. o 9 w. od Płońska, ma 43 dm., 282 mk., 754 mr. W 1827 r. 27 dm., 180 mk. Wymieniona w dok. ks. Konrada z 1203 r. w liczbie wsi bisk. płockich. W 1398 r. bisk. Jakub ma spór o granicę z dziedzicami wsi Ślepowrony (Kod. Maz., 127). W XVII w. wchodziła w skład dóbr Joniec (ob.). 2.) **S.**, wś włośc. i os. leśn., pow. ciechanowski, gm. i par. Sońsk, odl. 16 w. od Ciechanowa, ma 27 dm., 206 mk., 954 mr. W 1827 r. 26 dm., 152 mk. *Br. Ch.*

Soból al. *Sobole*, wś, pow. tomaszowski, gm. Tyszowce, par. Łaszczów, ma 21 dm., 207 mk., 267 mr. roli, 21 mr. lasu. Ludność rolnicza. Gleba popielatka. Wchodziła w skład dóbr Czartowiec. *X. S. S.*

Soból, wś, wchodziła w skład dóbr Dolsk Stary, w pow. kowelskim.

Sobol, rzeczka, wypływa z płn.-wschod. pochyłości pasma Sekula, z szczytem Czyrakiem (1283 mt.), z pod polany Rozkoła, na granicy gm. Kalny i Mizunia, w pow. doliniańskim; płynie na płn. leśnym i górskim parowem, nad którym od zach. wznoszą się: Czyrak (1283 mt.) i Mińczoł (1175 mt.) a od wschodu Krasna (1136 mt.) i dział Bukowca (1112 mt.). Od ujścia pot. Cichego zwraca się S. na wschód aż po ujście pot. Magóry; odtąd płynie łukiem na płn.-zach. doliną, nad którą od płd. wznosi się nader stromo Bukowiec (1112 mt.) a od płn. Lizak al. Magóra (1365 mt.) i Czarna Sechła (1188 mt. i 1287 mt.). Wpada do Mizuńki z lew. brzegu. Tworzy granicę gmin Kalny i Mizunia. Długa 12 klm. Przyjmuje z lew. brzegu potoki: Cichy, Magórę i Sobolicę. Dno kamieniste, spad wód nagły. *Br. G.*

Sobolanka, wś włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 52 w. od Wilna, 3 dm., 18 mk. kat.

Sobolany, wś włośc., pow. maryampolski, gm. Pogiermoń, par. Pokojnie, odl. od Maryampola 49 w., od Pren $11^1/_3$ w., ma 12 dm., 134 mk., 466 mr. W 1827 r. 9 dm., 73 mk. Wchodziła w skład dóbr Jakimiszki.

Sobolany, wś, pow. grodzieński, w 5 okr. pol., gm. Sobolany, o 21 w. od Grodna. Gmina włośc. sobolańska ma zarząd w Druskienikach.

Sobolce, wś, pow. grodzieński, na lewo od dr. żel. z Warszawy do Petersburga. W najnowszym spisie urzęd. niepodana.

Sobole 1.) wś i fol. nad Bystrzycą, zwaną też Świder i Staninka, pow. łukowski, gm. i par. Ulan, odl. 12 w. od Łukowa, 25 dm., 380 mk., 1493 mr. ziemi. W 1827 r. 33 dm., 93 mk. Fol. S. lit. A B D rozl. w 1885 r. mr. 1573: gr. or. i ogr. mr. 691, łąk mr. 118, past. mr. 99, lasu mr. 619, nieuż. mr. 46; bud. mur. 2, drewn. 30; las nieurządzony, pokłady torfu, młyn wodny. Wś S. os. 38, mr. 431. Według reg. pob. pow. łukowskiego z r. 1531 we wsi S. (par. Ulan) Jakub i Eliasz płacą od $^1/_2$ łanu, Jan Bogufał od $^1/_4$ łanu, Albert z $^1/_2$ łanu, Katarzyna, Zofia i Anna z $^1/_4$ łanu i młyn. W r. 1552 Jan Ryskowski płacił od 8 osad. W r. 1580 p. Wojcioch Sobol i od sąsiadów swych od 4 włók, które sami orzą, fl. 2, od zagrody bez roli gr. 4, od szewca Wojciecha gr. 8, p. podstarości od 2 włók osiadłych fl. 2, Stanisław Tiburczi z bratem od półwłoczka, co sami orzą, gr. $7^1/_2$, Tomasz z panem Kozikiem od półwłoczka gr. $7^1/_2$. Summa fl. 4 gr. 27 (Pawiński, Małop., 386, 400, 427). 2.) **S.**, wś i fol., pow. płoński, gm. Załuski, par. Kroczewo, odl. 25 w. od Płońska, ma 3 dm., 11 mk. W 1827 r. 7 dm., 45 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 377: gr. or. i ogr. mr. 351, łąk mr. 5, pastw. mr. 6, nieuż. mr. 15; bud. mur. 5, drewn. 4; płodozm. 11-pol. Wś S. os. 4, mr. 11. *Br. Ch.*

Sobole 1.) wś, pow. rzeczycki, w 1 okr. pol. i gm. Brahin (o 3 w. na płn.-zach.); grunta wyborne pszenne, łąk obfitość. Własność niegdyś kn. Wiszniowieckich, w kluczu brahińskim. 2.) **S.** al. *Sobolki*, wś, pow. prużański, w 2 okr. pol., gm. Rewiatycze, o 30 w. od Prużany, na płd.-wschód od Swadbicz. 3.) **S.**, pow. wileński, ob. *Sobale.*

Sobole, wś, pow. margrabowski, $^1/_2$ mili od granicy król. polskiego, tyleż od st. p. W. Czymochy (pow. łecki), nad rzeczką b. n., dopływem jez. Małego Obokowskiego; 470 ha, 52 dm., 254 mk. Wit v. Gich, komtur brandenburski, nadaje r. 1471 Stanisławowi Litwinowi na prawie magd. 15 włók na Pohyblu z obowiązkiem jednej służby konnej. *Ad. N.*

Sobolew 1.) wś i fol., pow. garwoliński, gm. Sobolew, par. Maciejowice, odl. 22 w. od Garwolina, posiada st. dr. żel. nadwiślańskiej, odl. 75 w. od Warszawy a 239 wiorst od Kowla, kaplicę katol. filialną, szkołę początkową (od 1871 r.), urząd gm., 56 dm., 625 mk. W 1827 r. było 47 dm., 371 mk. W 1885 r. fol. S., rozl. mr. 1377: gr. or. i ogr. 677, łąk mr. 99, past. mr. 8, lasu mr. 530, nieuż. mr. 63; bud. mur. 2, drewn. 20; płodozm. 13-pol., las nieurządzony. Wś S. os. 42, mr. 1849; wś Helenów os. 13, mr. 193. W połowie XV w. S. wś w par. Kochów, własność Jana Ciołka z Żelechowa, miała łany km., z których płacono dziesięcinę bisk. krakowskiemu (Długosz, L. B., III, 180). W 1508 r. wś S. wraz z innemi, własność Ciołka, płaciły pob. 4 grzywien. W r. 1569 S., w par. Maciejowice, własność Ciołka, miała 10 łan. (Pawiński, Małop., 336, 476). S. gmina, graniczy z gm. Górzno i Żelechów, ma 21,745 mr., 4368 mk., sąd gm. okr. V w Gończycach, st. poczt. i st. dr. żel. w miejscu. W skład gminy wchodzą: Damianów, Dębniak, Elżbietów, Godziesze, Gończyce, Grabniak, Helenów-Stary, Kaleń, Kobusy, Korytnica, Kornicka Wola, Kownacica, Leokadya, Mazurków, Mroków, Przyłęk, Sobolew, Sokół i Zygmunty. 2.) **S.** al. *Sobolów*, wś, pow. lubartowski, gm. Firlej, par. Rudno, leży na północ od Lubartowa. Wchodziła w skład dóbr lubartowskich, ma 30 osad, 342 mr. W 1827 r. 18 dm., 222 mk. 3.) **S.**, pow. radomski, ob. *Kuczki*. *Br. Ch.*

Sobolewa, wś nad Klaźmą, pow. bogorodzki gub. moskiewskiej, o 27 w. od Bogorodzka, ma 40 dm., 325 mk. W pobliżu wsi znajduje się fabryka wyrobów bawełnianych, założona w 1834 r., zatrudniająca 800 robotn. i produkująca za 1,400,000 rs., oraz fabryka sukna, założona w 1858 r., zatrudniająca 250 robotn. i produkująca za 150,000 rs.

Sobolewicze al. *Sobole*, ob. *Mieleszkowicze*.

Sobolewo 1.) wś, pow. mazowiecki, gm. Klukowo, par. Kuczyn. W 1827 r. 11 dm., 69 mk. 2.) **S.**, wś i hamernia nad rz. Czarną Hańczą, pow. suwalski, gm. Hutta, par. Suwałki (o 6 w.), posiada hutę, hamernię i szkołę początkową. Wś ma 57 dm., 583 mk., 1529 mr.; hamernia 8 dm., 61 mk.; os. leś. 1 dm., 9 mk. Hamernia posługuje się siłą wody, zgromadzonej tu w obszernym stawie, nad którym stoi też młyn wodny. W 1827 r. 48 dm., 328 mk. 3.) **S.**, wś, pow. kalwaryjski, gm. i par. Lubowo, odl. od Kalwaryi 14 w., ma 19 dm., 44 mk. W 1827 r. 6 dm., 48 mk.

Sobolewo 1.) fol., pow. borysowski, w 3 okr. pol. i par. kat. Berezyna, gm. Dolce; miejscowość mocno wzgórzysta; w pobliżu duże jeziora: Linnoje, Łuczyło i in. 2.) **S.**, wś i fol., pow. białostocki, w 1 okr. pol., gm. Dojlidy, o 7 w. od Białegostoku. *A. Jel.*

Sobolewo, fol., pow. czarnkowski, o 6 klm. na wschód od Czarnkowa (par. i poczta), okr. dwor. Brzeźno, st. dr. żel. w Pile o 19 klm.; 2 dm., 38 mk.

Sobolewskaja, wś nad rz. Świagą, pow. świaźski gub. kazańskiej, o 24 w. od mta powiatowego, ma 69 dm., 664 mk., przystań, na której w 1868 r. naładowano 293,344 pudów, wartości 163,025 rs.

Sobolewski, chutor nad rz. Urazową, pow. wałujski gub. woroneskiej, o 20 w. od mta powiatowego, przy drodze do Kupiańska, ma 173 dm., 1813 mk.

Sobolewszczyzna 1.) wś, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Woropajewszczyzna, okr. wiejski Ikaźń, o 10 w. od gminy a 57 w. od Dzisny, ma 8 dm., 38 mk. prawosł. i 53 kat. (w 1864 r. 46 dusz rewiz.; własność Klottów). 2.) **S.**, fol. i dwór nad strugą Netoczą, pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 38 w. od Lidy a 17 w. od Ejszyszek, ma 31 mk. kat. 3.) **S.**, okolica szlach., pow. trocki, w 3 okr. pol., o 42 w. od Trok, 5 dm., 22 mk. kat. 4.) **S.**, zaśc. nad jez. Miastro, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Miadzioł, okr. wiejski Ostrów, o 5 w. od gminy a 50 w. od Wilejki, ma 2 dm., 13 mk.; w 1864 r. należał do dóbr Wołoki, Hałków. 5.) **S.**, zaśc. włośc. nad jez. Miastro, tamże, okr. wiejski Niekazieck, o 6 w. od gminy, 1 dm., 10 mk. kat.; należy do dóbr skarb. Justynowo. 6.) **S.**, zaśc. szlach., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 44 w. od Wilna, 1 dm., 7 mk. kat. *J. Krz.*

Sobolica, potok, wypływa w obr. gm. Kalny, pow. doliniański, z pod Czarnej Sechły (1287 mt.), ze źródeł leśnych; płynie leśnym wąwozem, mając na zach. las Krestny Szyr, a od wschodu szczyt Czarnej Sechły (1188 mt. i 1282 mt.). Wpada od lew. brzegu do Sobola, dopł. Mizuńki. Długa $4^1/_2$ klm.

Soboliszkany, wś, pow. kalwaryjski, gm. Nadniemeńska, par. Udrya, odl. od Kalwaryi 53 w., ma 18 dm., 59 mk. Wchodziła w skład dóbr Soboliszki.

Soboliszki 1.) wś i fol., pow. kalwaryjski, gm. Nadniemeńska, par. Rumbowicze, odl. od Kalwaryi 56 w.; wś ma 11 dm., 40 mk.; fol. 11 dm., 35 mk. W 1886 r. dobra S. składały się z fol. S., nomenkl.: Zaczepka i Bortkuniszki, rozl. mr. 1182: gr. or. i ogr. mr. 522, łąk mr. 260, past. mr. 30, lasu mr. 328, w o-

sadach mr. 6, nieuż. mr. 27; bud. mur. 3, drewnian. 11; płodozm. 4-pol., las nieurządzony. Wś S. os. 11, mr. 7; wś Soboliszkany os. 3, mr. 9; wś Tejpiny os. 11, mr. 30; wś Mordasy os. 22, mr. 124; wś Madziuki os. 12, mr. 68; wś Kiełmonańce os. 21, mr. 461. 2.) **S.**, wś, pow. władysławowski, gm. Świątoszyn, par. Poniemoń, odl. od Władysławowa 43 w.; ma 3 dm., 26 mk. *Br. Ch.*

Soboliszki 1.) wś, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Zabłociszki, o 4 w. od gminy a 17 w. od Święcian, ma 8 dm., 50 mk. kat. i 9 starow. (w 1865 r. 20 dusz rewiz.); należała do dóbr Kozaczyn Bortkiewiczów. 2.) **S.**, wś i karczma, pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Jewie, okr. wiejski i dobra Platerów Abramowsk, par. Wysoki Dwór, o 8 w. od gminy a 23 w. od Trok, przy drodze z Jewia do Trok; wś ma 7 dm., 95 mk. kat. (w 1864 r. 42 dusz rewiz.), karczma 1 dm. i 7 mk. żyd. 3.) **S.**, fol. i dobra nad potokiem, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Giełwany, okr. wiej. i dobra, hr. Kossakowskich, Soboliszki o 67 w. od Wilna; folw. ma 1 dm., 25 mk. kat., młyn wodny. W skład okr. wiejskiego wchodzą wsi: Dawańce, Godlewszczyzna, Iszoryszki, Koroliszki, Leszczyny, Łapiszki, Łaplery, Mażele, Moskaliszki, Posadniki, Posilgiszki, Starodworszczyzna oraz zaśc.: Buda, Kancenka i Olechniszki, w ogóle 405 dusz rewiz. włościan uwłaszcz. 4.) **S.**, dwór, pow. wiłkomierski, gm. Konstantynowo, o 8 w. od Wiłkomierza. *J. Krz.*

Sobolizna 1.) pustkowie do Rogaszyc, w pow. ostrzeszowskim. 2.) **S.**, część Parzynowa, tamże; 13 dm., 64 mk.

Sobolka, wś, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Łyntupy, okr. wiejski i dobra Dowgiałów (w 1864 r.) Romaniszki, o 4 w. od gminy, 29 dusz rewiz.

Sobolki 1.) wś włośc. nad bezim. rzeczką, pow. święciański, w 1 okr. pol., ma 9 dm., 93 mk. kat. i 5 starow. 2.) **S.**, pow. prużański, ob. *Sobole.* 3.) **S.**, wś, pow. wołkowyski, w 2 okr. pol., gm. Łyskowo, o 35 w. od Wołkowyska.

Sobolnieny, zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Androniszki, o 38 w. od Wiłkomierza.

Sobolów 1.) z *Sieradzką* i *Zonią*, wś, pow. bocheński, w okolicy pagórkowatej, wzn. 272 mt. npm., na praw. brzegu Stradomki i jej dopł. Polanki, 15 klm. na płd.-zach. od Bochni. Od płn. otacza wś pasmo wzgórz lesistych, zwane Działem (822 mt.), od płd. las Wichrosz, ze szczytem 419 mt. sięgającym. Wśród lasu na płd. leży wólka Sieradzka a na wschód od niej Zonia. Wś ma 103 dm. rozrzuconych po wzgórzach (w samej wsi 62, dwór 3, w Sieradzce 16, w Zoni 18, dwór w Zoni 4), 646 mk; 609 rz.-kat. a 37 izrael. Pos. większa ma 374 roli, 19 łąk, 51 past. i 533 mr. lasu; pos. mn. 233 roli, 37 łąk, 39 past. i 20 mr. lasu. We wsi kościół par. drewniany z 1432 r. Parafia (dyec. tarnowska, dek. bocheński) obejmuje: Kamyk, Chrostową, Buczynę, Grabinę z Dąbiem i Nieprześnię. Wieś tę wymienia podrobiony przywilej klasztoru tynieckiego z 1105 r. Podrobiony również dokument z 24 sierp. 1308 r. podaje, iż Dersław i Roch Stradomscy, wydobywszy się z rąk wołoskich i tureckich (sic), odbudowali kościół (Kod. Małop., II, 288). Aktem z 13 czerw. 1330 (ib., I, 217) Władysław Łokietek przenosi Sobolów, Grajów i Dąbrowę z prawa polskiego na niemieckie. Długosz wymienia tę wieś kilka razy (L. B., I, 32, 143, 219 i II, 115 i 186). W 1581 r. S. własność Słonkowskiego Jakuba (Pawiń., Małop., 60) a parafia obejmowała: Sziradzkę, Sobolowiccz, Sobolów, Żanię, Zawadę i Polankę. S. graniczy na płn. z Buczyną i Nieprześnią, na wschód z Zawadą Wielką i Wolą Nieszkowską, na płd. z Cichawką i Wolą Wieruszycką, na zach. z Kamykiem i Dąbrowicą. 2.) **S.**, wólka w obr. Kopcia, pow. kolbuszowski, 4 dm., 30 mk. *Mac.*

Sobolówka, białorus. *Sabalouka*, wś nad bezim. prawobocz. dopł. Berezyny, pow. borysowski, gm. Mściże, przy gośc. z Mściża do Behomli, ma 9 osad; miejscowość mocno wzgórzysta, w pobliżu małego jeziora, z którego wypływa rzka Możnica. *A. Jel.*

Sobolówka 1.) mko nad rzeczkami Świniarką i Surką, pow. hajsyński, okr. pol. Ternówka, gm. Sobolówka, par. kat. i sąd w Ładyżynie (o 17 w.), o 25 w. od Hajsyna. Ma 741 dm., 4180 mk., w tej liczbie 775 żydów, 3064 dzies. ziemi włośc., 126 cerkiewnej, dworskiej w całym kluczu bubnowieckim, do którego należy, 20,661 dzies. Posiada cerkiew p. w. N. M. P., wzniesioną w 1790 r., z 4539 parafianami, synagogę, dom modlitwy żydowski, szkołę gminną 1-klas. (61 uczniów), urząd gminy, aptekę, pocztę miejską, 3 młyny, 16 sklepów, 30 rzemieśl., 26 targów. Cukrownia spółkowa, założona w r. 1867, zatrudniająca do 400 robotników, mająca 11 dyfuzorów i 12 maszyn parowych; w 1886/7 r. przerobiła 196,299 berkowców buraków i wyprodukowała 60,018 pud. piasku i 114,633 pud. rafinady. Własność hr. Aleksandry Potockiej S. otrzymała prawo miejskie ukazem senatu z d. 12 lutego 1859 r. W skład gminy wchodzą: S. Antonówka, Brodek, Głęboczek, Metanówka, Michałówka, Petraszówka i Pobórka, razem 9 okr. wiejskich (starostw), mających 2212 osad, 9681 mk. włościan, 11290 dzies. ziemi włośc. (8909 ornej). Oprócz tego w obrębie gminy przebywa 1144 mk. innych stanów, posiadających

7547 dzies. (4800 ornej), cały więc obszar gminy obejmuje 18837 dzies. (13709 ornej) i 10825 mk. 2.) **S.**, chutor, pow. kijowski, w 1 okr. pol., gm. Borodzianka, o 68 w. od Kijowa, ma 28 mk. 3.) **S.**, wś skarb. nad rzką Złobiczem, pow. radomyski, na pograniczu pow. żytomierskiego, w 3 okr. pol., gm. Malin, par. praw. Szersznie (o 15 w.), o 66 w. od Radomyśla, ma 68 mk. (podług Pochilewicza 170 mk.); włościanie posiadają 297 dz. ziemi, z której płacą 138 rs. 56 kop. rocznie. W początku XVII w. S. wraz z Szerszniami, Nowakami i kluczem czerniachowskim należała do Stefana Niemirycza. 4.) **S.**, uroczysko, pow. radomyski, w którym kończy się wał ziemny, poczynający się pod Nehrebówką (ob.). 5.) **S.**, wś nad bezim. lewobocznym dopł. Irpenia, pow. skwirski, w 3 okr. pol., gm. Kornin, o 58 w. od Skwiry a 3 w. od wsi Hnilec, na 1119 mk., 957 dzies. ziemi włośc., 1343 dwors., 35 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Anny, drewniana, wzniesiona w 1799 r. na miejsce dawniejszej z 1764 r. Poprzednio S. należała do par. Hnilec i podług wizyt. z 1741 i 1746 r. miała 15 osad. W połowie zeszłego wieku wieś należała do Franciszka Nitosławskiego, następnie do córki jego, żony pułkow. Kazimierza Rościszewskiego, od 1803 r. Józefa Morzkowskiego, prezesa sądu kijowskiego, po jego zaś śmierci przeszła do córki jego Cecylii Radziwiłłowej, po jej zaś śmierci na krótki czas Rocha Maliszkiewicza, poczem w 1853 r. nabyta przez gen. Jana Hermajera. Włościanie za wydzieloną im ziemię zobowiązani zostali do wypłaty 28191 rs. 6.) **S.**, wś nad Zbruczem, pow. starokonstantynowski, na pograniczu od Galicyi, par. kat. Wołoczyska, na wschód od Zbaraża, ma 17 osad, cerkiew. Własność Sokolnickich. Należała do dóbr Ożohowce Małyńskich, poprzednio Czarneckich. Na początku XVIII w. S. należała do klucza czechowieckiego dóbr ks. Wiszniowieckich. 7.) **S.**, wś nad rz. Desną, dopł. Bohu, pow. winnicki, na pograniczu gub. kijowskiej, okr. pol., gm. i par. kat. Strzyżawka, par. prawosł. Siwakowiec, sąd w Winnicy, ma 53 osad, 282 mk., 317 dzies. ziemi włośc., 486 dwors. (157 nieużytków). Posiada kaplicę katol. Należała do Kossakowskich, obecnie Hoszowskich. 8.) **S.**, wś nad bezim. dopł. rzki Tołmacz, pow. zwinogródzki, w 1 okr. pol., gm. Kalihorka, o 35 w. od Zwinogródki, 4 w. od wsi Tołmacza a 19 w. od Szpoły, ma 1962 mk. Cerkiew p. w. św. Jana Bohosłowa, drewniana, wzniesiona w r. 1854 przez Łopuchina na miejsce poprzedniej, uposażona jest 58 dzies. ziemi. Część wsi nosi nazwę Kuliszówki. Wokoło S. znajduje się do 15 wiatraków. Należy do dóbr Tołmacz, dawniej Łopuchinych, następnie Benardakich. Niegdyś słoboda włości śmilańskiej. 9.) **S.**, wś nad Berezówką, dopł. Szejki, pow. żytomierski, par. Cudnów, 25 osad. *J. Krz.*

Sobolówka 1.) wś, pow. złoczowski, ob. *Rozważ.* 2.) **S.**, wólka i folw. w obr. gm. Rokietnicy, pow. jarosławski, 68 dm., 431 mk.

Sobolunce, wś włośc., pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 37 w. od Lidy a 18 w. od Ejszyszek, 4 dm., 22 mk. kat. *A. T.*

Soboluny, wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Dziewieniszki, okr. wiejski Girdziuny, o 7 w. od gminy, a 33 w. od Oszmiany, ma 13 dm., 98 mk. kat. (w 1864 r. 42 dusz rewiz.); należała do dóbr Kazimierzowo Umiastowskich.

Soboń *Joannin*, wś, pow. węgrowski, gm. Ossówno, par. Wierzbno, ma 31 dm., 262 mk., 386 mr.

Soboniewice, pow. wielicki, ob. *Sobniowice.*

Soborówka, pow. lipowiecki, mylnie, ob. *Sabarówka.*

Soborzyce, 1250 r. *Xeborith*, 1520 *Wschoborzycze*, u Długosza *Wszeborzicze* i *Szwyeborzicze*, 1552 r. *Wsemborzicze*, wś i fol., i *S. Poduchowne*, wś włośc. u źródeł rz. Wiercicy, pow. noworadomski, gm. Dąbrowa, par. Cielętnik, odl. 28 w. od Radomska, przy drodze z Żytnego do Koniecpola. Posiada kościół drewniany, filialny, gospodarstwo rybne na licznych stawach (pstrągarnia). Wś ma 90 dm., 478 mk.; fol. 3 dm., 30 mk.; os. prob. 2 dm., 6 mr. i S. Poduchowne, wś, 2 dm., 44 mk., 32 mr. W 1882 r. fol. S. rozl. mr. 1790: gr. or. i ogr. mr. 506, łąk mr. 81, past. mr. 146, lasu mr. 907, nieuż. mr. 150; bud. murow. 8, drewn. 9; las nieurządzony, pokłady torfu i kamienia budowlanego. Wś S. os. 86, mr. 727; wś Okołowice os. 79, mr. 619. W 1250 r. Teodoryk, opat koprzywnicki, zamienia z opatem jędrzejowskim wieś „Xeborith", którą klasztorowi nadała „comitissa Beatrix, filia comitis Nicolai de Zabloche", na wieś Błonie pod Pokrzywnicą (Kod. Małop. II, 83). Długosz wymieniając posiadłości klasztoru jędrzejowskiego podaje wieś „Wszeborzicze" z kościołem paraf., mającą łany km., karczmy, zagrod., młyn. Opisując przyległą wieś „Okalowycze" (Okołowice) powiada, że daje dziesięcinę pleban. „de Szwyeborzicze". Widocznie już wtedy rozmaicie wymawiano i pisano (porów. nazwy Koprzywnica i Pokrzywnica, Sieradzice i Wszeradzice.) W regestr. pobor. z 1552 r. podana jako własność klasztoru jędrzejowskiego, który płacił od 16 osad. i $5^1/_2$ łan. (Pawiń., Wielkop., II, 278). Zdaje się, że część wsi miała świeckich dziedziców. Lib. Ben. Łaskiego (I, 513) powiada, że kościół paraf. p. w. 11,090 św. Panien, zostawał pod patronatem „laicorum haeredum in eadem Wscheborzycze", lecz pleban ów-

czesny był przedstawiony przez opata jędrzejowskiego. Maleńka parafia szczupłe dawała dochody plebanowi (dziesięcinę z S. dawano scholastykowi gnieźn.), ztąd, z powodu trudności w utrzymaniu proboszcza, wcielono ją do par. Cielętnik przy końcu, podobno, zeszłego wieku. Kościół obecny wystawił na miejscu starego w 1738 r. Kazim. Węgliński, opat jędrzejowski. Cystersi pozakładali tu rozległe stawy, dziś poczęści poznoszone. *Br. Ch.*

Sobosłowska Huta, wś, pow. żytomierski, wł. Piotrowskiego, posiada hutę szklaną.

Sobosz, węg. *Szobos,* hr. szaryskie (Węg.), kościół gr.-kat. par., 208 mk.

Soboszów, wś i fol., pow. pińczowski, gm. Czarnowo, par. Probołowice, odl. 21 wiorst od Pińczowa. W 1827 r. 20 dm., 158 mk. W 1884 r. fol. S. rozl. mr. 290: gr. or. i ogr. mr. 246, łąk mr. 29, nieuż. mr. 15; bud. drewnian. 7; płodozm. 9 pol. Wś S. os. 24, mr. 112. W połowie XV w. S., w par. Probołowice, własność Jakuba Słupowskiego h. Leliwa, miał 6 łan. km., z których płacono prepozyturze wielickiej dziesięciną snopową i konopną, wartości 8 grzyw. Dwór z folw. płacił dziesięcinę pleb. w Probołowicach, a drugą połowę pleb. w Tarnawie pod Mstyczowem (Długosz, L. B., I, 407). *Br. Ch.*

Sobota 1.) osada miejska i dobra nad rz. Bzurą, w pobliżu ujścia Mrogi, w błotnistej nizinie, pow. łowicki, gm. Bielawy, par. Sobota, odl. 21 w. od Łowicza. Posiada kościół paraf. murowany, kaplicę drewnianą cmentarną, synagogę, szkołę początkową, 107 dm. (30 mur.), 800 mk. Folw. ma browar, młyn wodny, tartak i razem ze wsią 316 mk. W 1827 r. osada miała 37 dm., 404 mk.; wś i fol. 17 dm., 179 mk. W 1858 r. miasteczko miało 62 dm. (19 mur.), 658 mk. (286 żyd. i 64 Niemców). W 1886 r. fol. S. rozl. mr. 1930: gr. or. i ogr. mr. 786, łąk mr. 155, past. mr. 261, lasu mr. 674, nieuż. mr. 74; bud. mur. 16, drewn. 26; płodozm. 16-pol., las nieurządzony; młyn wodny, tartak. Os. miejska S. os. 49, mr. 104; wś Sobota al. Sobocka Wieś os. 35, mr. 268. W 1250 r. Kazimierz, ks. kujawski i łęczycki, pozwala „Magistro Nicolao phisico, preposito wladislawiensi“ wś Sobotę, należącą do prepozytury włocławskiej osadzić na prawie niemieckiem, jakiego używają mieszkańcy Brześcia (Kod. Mucz. Rz., II, 41). Zdaje się, że już w końcu XIV czy na początku XV w. S. otrzymała prawo miejskie. Kazimierz Jagiellończyk na prośbę Tomasza „de Sobotha“, sędziego łęczyckiego, przenosi w 1451 r. targi nadane przez ojca ze środy na dni sobotnie. W 1459 r. dostawia S. dwu zbrojnych na wyprawę przeciw Krzyżakom. Zygmunt I nadaje w 1519 r. jarmark na św. Bartłomiej, a 1526 r., na prośbę dziedzica Tomasza Sobockiego, dwa nowe na św. Wit i Wszystkich ŚŚ. Ci Soboccy h. Doliwa zwali się poprzednio Rozrażewskimi podobno (Paprocki, Herby, 239, 240). W 1552 r. czopowe przynosi z miasta 159 fl. 22 gr. Według reg. pobor. z 1576 r. S., w pow. orłowskim, płaciła: „Contrib. antiquae 2 marc., nunc vero 4. A fabris 3, a serifabro, pistoribus 3, pellione 1, sartoribus 2, sutoribus 4, rotifice 1, pannitonsore 1, per gros. 4. A laniatoribus 2, per gr. 12, a tabernis annualibus 5, gr. 12, a olla vini cremati gr. 24. Ex agris laneis $12^1/_2$, per gr. 20. Summa fl. 20 gr. 26 (Pawiński, Wielkop., II, 114). Wieś S., leżąca pod osadą, w 1576 r. własność Jana Działyńskiego, miała 20 łan., karczmę, 6 łan. pust.; wójt Zaborowski 2 łany, młyn o 6 kołach, 26 osad (Pawiński, Wielkp., II, 107). S. należy wtedy (wraz z dobrami) do Jana Działyńskiego, wojew. chełmskiego. Kościół paraf. p. w. św. Piotra i Pawła wznieśli zapewne dziedzice miasta w XIV w., obecny pochodzi z 1518 r., fundacyi Tomasza Sobockiego, kasztel. łęczyckiego. Dość obszerna świątynia, w stylu ostrolukowym, posiada piękny pomnik marmurowy Tomasza Sobockiego, który był kanclerzem króla Zygmunta I, burgrabią krakowskim, wojskim łęczyckim, ststą rawskim. Zmarł w 39 roku życia, 4 lut. 1548 r. w Krakowie. Są też inne dwa nagrobki Jana i Jakuba Sobockich. Przy kościele była szkoła i szpital dla ubogich, któremu Gamrat arcyb. gnieźn. zapisuje (1544 r. w Skierniewicach) dziesięcinę ze wsi Zabikowo (pod Piątkiem) do wysokości 2 grzyw. Uposażenie proboszcza stanowiły dwa łany, łąki, dwa ogrody w mieście, tudzież dziesięciny. Łany miejskie dawały dziesięcinę kapitule łęczyckiej a pleb. swemu po $^1/_2$ gr. kolędy z domu (Łaski, Lib. Ben., II, 504, 506 i przypisy). Stanisław August na prośbę Wincentego Zawiszy, łowczego łęczyckiego, szambelana królewskiego, dziedzica miasta, nadał 12 jarmarków. W 1852 r. kościół został odrestaurowany. S. par., dek. łowicki (dawniej strykowski), ma 1852 dusz katol., około 400 żyd. i przeszło 100 ewang. W skład par. wchodzą: Sobota (osada miej., wś i kol.), Przyzwiska kol., Urzecze wś, Gosławice wś, Wola wś, Zakrzew fol., Wiewierz fol., Emilianów i Podlasie (z pomocą notat R. Oczyk.). 2.) **S.,** pow. łęczycki, ob. *Sobótka.* *Br. Ch.*

Sobota *Spiska,* niem. *Georgenberg,* węg. *Szepes Szombathely,* łac. *Mons s. Georgii, Villa s. Georgii,* miasto, hr. spiskie (Węg.), pow. tatrzański, na lew. brzegu Popradu. Graniczy od płn. z Maciejowcami, od zach. z Wielką, od płd. z Popradem i Strażą, a od wsch. ze Strażą (al. Strażcami). Obszaru ma 1076 kw. sążni katast. W r. 1850 było 135 dm., 823

mk. Słowaków i Niemców; 328 rz.-kat., 3 gr.-kat., 477 ew., 1 kalw., 14 żyd. Wznies. 683 mt. npm. (szt. gen.); kościół 673 mt.; most na Popradzie 650 mt. (Carl Roth); 664 mt. (Greiner). Osada istniała już w pierwszej połowie XIII w. R. 1209 król Andrzej II, zwany Jerozolimskim, na żądanie królowej Giertrudy i braci jej, arcyb. kołockiego Bertolda, tudzież bisk. bamberskiego i margrabi, nadał kawał ziemi nad Popradem między Tatrami i wsią Żakowce, należącą do bisk. bamberskiego, Adolfowi. wodzowi wojska, i siostrze jego (Fejer, Cod. dipl. Hung., t. III, cz. 1, p. 76). Nadanie to zatwierdził Bela IV r. 1246 Rykolfowi i Hermanowi, synom Rutkiera, a wnukom proboszcza spiskiego Adolfa (Fejer. t. IV, cz. 1, str. 416). W obrębie tej posiadłości powstała osada zwana Sobotą Spiską. Kościół p. w. św. Trójcy miał być założony 1245 r. W dokum. z r. 1287 (Fejer, t. V, cz. 3, str. 388) wymieniony jest pleban, a pod r. 1298 (Fejer, t. VI, cz. 2, str. 167) występuje jako członek bractwa plebanów spiskich. Jako osada niemiecka jest wspominaną 1279, 1312 i 1317 r. Metryki kościelne sięgają r. 1646. Według szem. dyec. spiskiej z r. 1878 było w par. łac. 331 rz.-kat., 3 gr.-kat., 452 ew., 50 nieun., 17 żyd., razem 853. Protestantyzm rozszerzył się tu w XVI w. Pod r. 1570 spotykamy kaznodzieję protest. Jana Stoekela, a pod r. 1559 nauczyciela prof. Jana Sculickiego. Kościół drewn. stanął r. 1552; r. 1634 za zezwoleniem ks. Stan. Lubomirskiego stanął nowy budynek, który spłonął r. 1775. Dzisiejszy pochodzi z r. 1777. W r. 1880 było protest. 475. S. była siedzibą (zamek) Jerzego Lubomirskiego (1667 r.), marszałka w. kor. i ststy spiskiego. Tu zatrzymał się Jan Kazimierz, uchodząc z Krakowa na Sącz i Czorsztyn przez Spiż do Szląska. Na jednym z domów ma się znajdować napis: „Hic hospitatus est Mathias Rex Hungariae, Anno 1474“ (Kuntz, 25). Według lustracyi z r. 1765 osada ta płaciła rocznie złp. 3142 gr. 6, a mianowicie: czynszu rocznego złp. 1215, podatku rozmaitego złp. 1807 gr. 26, za pszenicę złp. 10, żyto złp. 64, za jarzec złp. 45 gr. 10. Sąd pow., st. p. i tel. w miejscu; urz. podatk. w Kieżmarku. Ochotnicza straż ogniowa. Kasa oszczędności. *Br. G.*

Sobota 1.) wś kośc. i dwór, pow. poznański, o 14 klm. na płd. od Obornik, 15 klm. na płn.-zach. od Poznania, na praw. brzegu Samicy Kiekrskiej; par. w miejscu, poczta i st. dr. żel. w Rokitnicy o 3 klm. W r. 1367 występuje proboszcz sobocki; od r. 1386 po za rok 1628 pisali się z S. różni Soboccy (Nałęcze); w 1580 r. miała tu Anna z Kiekrza Sobocka 6 półłanków, karczmę z rolą, 7 zagrod. i 2 rzemieśl. Późniejszymi dziedzicami byli: Kierscy, Moraczewscy (1780—1795) i Łaszkowscy. Kościół p. w. Narodz. N. M. Panny istniał już przed r. 1367; w miejsce starego wystawił r. 1510 Jan Sobocki nowy z cegły. Odnowiania zatarły kształty pierwotne. W kościele jest 7 nagrobków, których napisy dał J. Łukaszewicz (Opis kośc. par., I, 294—6): 1) Mikołaja Sobockiego; 2) Dobrogosta Sobockiego, stolnika pozn. († 1576); 3) Anny z Kiekrza Sobockiej, stolnikowej pozn. († 1601); 4) Dobrogosta Sobockiego († 1628); 5) Macieja z Pawłowic Kierskiego († 1654); 6) Maryanny z Żółtowskich († 1667) i 7) Wojciecha Kierskiego († 1689). Do kościoła zaprowadzone było około 1628 r. bractwo rożańcowe. Księgi kośc. zaczynają się od r. 1753. Par., liczącą 992 dusz, składają: Bytkowo, Goleńczewo, Pawłowice, Sepno, S. i Złotkowo. Szkoła znajduje się w Pawłowicach. Wś ma 4 dm., 49 mk. kat. i 92 ha (70 roli, 12 łąk). Dwór ma 12 dm., 164 mk. (149 kat., 15 prot.) i 779 ha (483 roli, 88 łąk, 120 lasu); czysty dochód z ha roli 9·73, z ha łąk 14·34, z ha lasu 2·74 mrk.; właścicielką jest Emilia Urbanowska. 2.) **S.**, pow. pleszewski, ob. *Sobótka.* *E. Cal.*

Sobota, niem. *Niederhof*, wś tworząca dziś z majętnością Piątkiem osobną gminę, pow. grudziądzki, st. p. Łasin, par. kat. Szembruk, szkoła katol.; 172 ha (152 roli). W 1885 r. 8 dm., 10 dym., 28 kat., 31 ew. S. należała dawniej do ekonomii rogozińskiej; wizyt. z r. 1740 nazywa ją nową osadą. W 1789 r. należała do M. Szembruku (Gesch. d. Graudenzer Kr. von Froehlich, I, 322). *Ks. Fr.*

Sobota, pustka, pow. lubliniecki, ob. *Łony* 1.).

Sobótka 1.) wś i fol. nad rzką Rgilówką, pow. łęczycki, gm. i par. Sobótka, odl. 18 w. od Łęczycy i 9 w. od Kłodawy, posiada kośc. paraf. drewniany, kaplicę mur. na cmentarzu, szkołę począt., urząd gm., 69 dm., 622 mk. Fol. S., z osadami: Wilkówką, Stefanowem i os. prob., ma 9 dm., 148 mk. Obszar folw. (donacya rząd.) 455 mr. i 768 mr. lasu; włośc. 830 mr.; ogółem 2046 mr. W 1827 r. było 49 dm., 492 mk. W potwierdzeniu aktu Mieszka Starego z 1145 r. (uposażenie klasztoru w Lądzie) przez Bolesława Wstydl. w 1261 r. wymieniono trzy targowiska (fora) z karczmami: Glew, Tur i Sobótka (Wydawcy Kod. Mucz. i Rz., tudzież Kod. Wielkop., mylnie odnoszą tę nazwę do Sobótki w pow. kolskim; Tur również w pow. łęczyckim nie konińskim). Choć targowisko tutejsze, po założeniu miast sąsiednich (Kłodawa, Krośniewice, Dąbie) upadło, lecz został ślad jego w licznych karczmach i przywileju wyrabiania piwa i zajmowania się rzemiosłami służącym osadnikom, zajmującym pewne place i ogrody. Może jesz-

cze klasztor lądzki dał początek kościołowi i parafii. W połowie XV w. arcyb. Gruszczyński wcielił, za zgodą króla, parafię, ubogą zapewne, do Kłodawy i oddał ją pod zarząd tamecznym kanonikom regularnym. Oni to zapewne wznieśli obecny kościół, pochodzący z XVI w. Zarząd parafii pozostawał w ich ręku do 1818 r. Przy targowisku istniała zdawna wieś królewska Sobota, należąca do zamku łęczyckiego. W 1564 r. było w niej 72 kmieci na 45 łanach, prócz tego były 2 włóki wójtowskie, 19 karczmarskich, 15 karczem z rolą, 3 ogrodz., 1 młyn koński, 3 wiatraki. Dochód ze wsi 108 fl. 20 gr. 3 den., z folw. 165 zł. 26 gr. 9 den., z inwentarza 12 fl. 18 gr. 12 den. (Lustr., V, 227 v.). Według reg. pobor. z 1576 r. płacono tu: „De tabernis empticiis alias okupnych lan. 4; de agris tabernalibus minoribus in mediis laneis, lan. $7^1/_2$, ventile 1. Inquilini 4 per gr. 6; per gr. 2, hort. 3; propinatores cerevisiae 6 per gr. 12, propinatores cremati 2 per gr. 6, laniatores 2 per gr. 6, artifices 3 per gr. 2. Hort. 3 in parte plebani (Pawiński, Wielkp., II, 50). Uposażenie kościoła i opis wsi podaje Lib. B. Łaskiego (II, 462). S. par., dek. łęczycki, 1214 dusz. S. gmina należy do sądu gm. okr. I w Grabowie, st. poczt. Krośniewice. Gmina ma 7700 mr. obszaru i 3225 mk. W skład gm. wchodzą: Aleksandrówek, Borki, Jamy, Jastrzębia, Kadzidłów, Kempina, Ksawerów, Olszowa, Osiny, Ostrówek, Palany, Pokrzywnia, Pieczew, Rochów, Rochówek, Smardzew, Sobótka, Srebrna, Wygorzele, Zrebięta. 2.) **S.**, wś nad rz. Ner, pow. kolski, gm. Chełmno, par. Dąbie (Chełmno?), odl. od Koła 16 w., ma 19 dm., 165 mk. W 1827 r. 19 dm., 178 mk. Wchodziła w skład majoratu rząd. Chełmno. W dok. z 1339 r. wymieniona w liczbie wsi spustoszonych przez Krzyżaków. W dok. z 1357 r. podana jako „Sobothka cum pontali quod vulgariter dicitur mostowe“ w liczbie posiadłości kościoła gnieźnieńskiego (Kod. Wielk., 1192 i 1354). Łany kmiece dawały dziesięcinę na stół arcybiskupi, wójtowskie zaś pleb. w Chełmnie (Łaski, Lib. Ben., II, 443). 3.) **S.** *Szlachecka*, wś i folw., i *S. Plebańska*, ws, w 1250 r. *Sobotha*, pow. opatowski, gm. Czyżew Szlachecki, par. Sobótka, odl. od Opatowa 14 w., posiada kościół par. murowany. S. Szlach ma 58 dm., 363 mk., S. Plebań. 10 dm., 121 mk. W 1827 r. było 80 dm., 381 mk. W 1870 r. fol. S. Szlachecka rozl. mr. 799: gr. or. i ogr. mr. 756, łąk mr. 13, wody mr. 3, nieuż. mr. 27; bud. z drzewa 13; płodozm. 10-pol.; wiatrak. Wś S. Szlach. os. 78, mr. 726 (według danych późn. 749). Fol. S. Poduchowna rozl. mr. 128: gr. or. i ogr. mr. 122, łąk mr. 2, nieuż. mr. 4; bud. z drzewa 5. Wś włośc. ma 220 mr. Bolesław, ks. krakowski, nadał w 1255 r. klaryskom w Zawichoście, między innemi, wś Sobotę, którą one następnie w 1359 r. zamieniły z Wilczkiem, kaszt. sandom., na sumę 116 grzyw., za jaką trzymał w zastawie wójtowstwo w Skale (Kod. Mucz. Rz., I, 79 i Kod. Małop., I, 278, II, 600). W połowie XV w. S., wś królewska, między Zawichostem i Opatowem, miała kościół drewniany p. w. św. Małgorzaty. Z łanów km. i łąk zwanych *przymiarki*, płacono dziesięcinę snopową i konopną, wartości 20 do 40 grzyw., pleb. w Solcu (Długosz, L. B., II, 497, 574). W 1578 r. starosta Maciejowski płaci od 24 osad., $10^1/_4$ łan., 8 zagr. z rolą, 3 kom., 16 biednych, 4 rzem. (Pawiński, Małop., 181) Nowy kościół wzniósł w 1613 r. Zygmunt III. Obecny murowany wystawił 1790 r. prob. Zawicki. S. par., dek. opatowski (dawniej zawichoski), 720 dusz. *Br. Ch.*

Sobótka, wś i dobra, pow. bielski, w 1 okr. poi., gm. Pasynki, o 7 w. od Bielska.

Sobótka, grupa zabudowań wiejskich w obr. gm. Zagorzyc, pow. ropczycki. *Br. G.*

Sobótka, wś kośc. i dwór, pow. pleszewski, o 12 klm. na płn.-wschód od Raszkowa, 15 klm. na płd.-wschód od Pleszewa, na trakcie ostrowskim, nad strugą, która w Karsach spływa do Trzemny, dopł. Prosny, w okolicy wzn. do 142 mtr. npm. S. ma dwa kościoły: katolicki i protest., szkołę, urząd poczt.; st. dr. żel. w Biniewie o 6 klm. W r. 1301 występuje pleban Gabryel, kan. gnieźnieński; między r. 1384 i 1397 pisali się z S. Janusz i Filip, kaszt. bniński; r. 1460 rozgraniczono S. z Tworami, które już dziś nie istnieją. Dziedzicami S. byli Soboccy h. Korab' aż poza 1579 r. S. była wówczas miastem, które płaciło 7 złp. 24 gr., t. j. od 6 rzemieślników, od 2 palących wódkę, 2 szynkarek, 2 rzeźników, 2 komor. i od łanu roli. Rozróżniano Małą i Wielką Sobótkę. Na Wielkiej posiadała Jadwiga Sobocka 21 łan. osiadł., 3 zagr., 4 kom. i 1 rzeźnika; na Małej mieli Mikołaj Sobocki 4 łany os., 3 zagr., 1 kom. i rzeźnika, a Stanisław Domaracki 3 łany os. i 1 zagr. W r. 1618 składała się Wielka S. z 2 a Mała z 3 działów; na S. W. siedzieli Wacław Żernicki, Piotr i Adam Napruszewscy; Żernicki miał $10^1/_2$ łan. os. i jednego zagrodnika, a Napruszewscy $8^1/_4$ łan. i 2 półzagrodników; na S. M. miały Agnieszka Cielecka i Barbara Dobrzycka łan km. i zagrodn. a Samuel Kęszycki $1^1/_2$ łan. km. i 2 zagrodn. Sejm z r. 1773—5 wyznaczył komisyą do rozsądzenia sprawy Jędrzeja Bogdańskiego, wojskiego kaliskiego, z Adamem Chmielewskim, o Kotowiecko i Sobótkę; tudzież drugą komisyą do rozsądzenia sprawy ur. Bogdańskiego, wojskiego kaliskiego, z ur. Kożuchowskim, cze-

śnikiem kaliskim, względem rozgraniczenia dóbr Sobótki, Pawłówka, Tworów, Kotowiecka, z dobrami Karsy, Wierzchosław ur. Adamem Chmielowskim, tychże dóbr possessorem; Pawłowem, Droszewem, Grudzielcem, Bieganinem; niemniej do rozsądzenia sprawy między pretensorami do dóbr Sobótki i Kotowiecka. Kościół p. w. N. M. Panny istniał w S. przed r. 1301; w miejsce starego stanął nowy z cegły, w kształcie krzyża, który dotąd istnieje. Bractwo św. Anny zaprowadzono w r. 1758. Par., liczącą 1380 dusz, składają: Borówiec, Borucin, Grudzielec, Gutów, Karsy, Kępa, Krzywosądowo, S. i Żychlin, dawniej Wierzchosłowiem, dziś Louisenhof zwany. Szkoły znajdują się w Grudzielcu, Gutowie, Karsach i S. a szpital dla 6 ubogich w Grudzielcu. Kościół protestancki stanął około r. 1860 staraniem Stiegler'a, dziedzica; par. składały 34 osad z 591 prot., obok 7392 katolików. Wś ma obecnie 74 dm., 582 mk. (534 kat., 48 prot.) i 675 ha (630 roli, 10 łąk). Dwór razem z Borówcem (7 dm., 166 mk.) tworzy majorat i okrąg dworski, ma 28 dm., 611 mk. (385 kat., 226 prot.) i 1401 ha (823 roli, 75 łąk, 459 lasu); browar, cegielnia i gorzelnia parowa; chów i tucz bydła; właścicielem jest Aleksander v. Stiegler, który prócz tego posiada Karsy i Żychlin; cały kompleks majętności tej obejmuje 2203·33 ha. *E. Cal.*

Sobótka, al. *Copoty*, niem. *Zoppot*, właściwie *Sopot* (ob.).

Sobótka, niem. *Zoptenberg*, zwana też *Ślęza* al. *Góra szlązka* (Mons silensis), jestto najdalej na północ wysunięta szaro-wakowa góra lesista, śród podgórza Sudetów, panująca nad doliną Odry, w pow. świdnickim, o 5 mil od Wrocławia, wznies. 720 mt. n. p. m. U stóp jej płynie rzeczka Czarna woda (dopływ Bystrzycy). Góra ta zdaleka widzialna, otoczona zwykle wieńcem obłoków, odgrywała ważną rolę w życiu Ślęzanów, jako miejsce obrządków religijnych, góra święta a zapewne strażnica i grodzisko zarazem. Obfite źródło, tryskające niedaleko szczytu, ułatwiało pobyt kapłanom czy obrońcom grodu. Już na początku XII w. istniał na szczycie góry kościół należący do klasztoru Panny Maryi na Piasku we Wrocławiu (ob. t. VIII, 657). Gród jest wtedy podobno w posiadaniu Piotra Dunina, który tu zbudował kościół i osadził augustyanów, zakonnicy jednak dla ostrego klimatu przenieśli klasztor do Górki a następnie do Wrocławia. Gród będący siedzibą rycerzy rozbojem się bawiących, został zburzony w 1471 r. przez mieszczan Wrocławia i Świdnicy. Przechowały się ślady dawnych wałów. Obecnie na szczycie góry stoi kaplica, wzniesiona z kamienia 1702 r. przez przełożonego kościoła P. Maryi na Piasku, Jana Siwerta, lecz zniszczona wkrótce od pioruna, złupiona następnie przez złoczyńców. W pierwszą niedzielę po 2 lipca odbywało się tu zwykle nabożeństwo odpustowe, ściągające tłumy ludzi. U stóp góry rozłożyło się miasteczko Sobótka. Opis (poetyczny) tej góry skreślił Roman Zmorski (Tyg. Illustr., t. V, z 1862 roku). *Br. Ch.*

Sobótka 1.) niem. *Zobten am Berg*, 1193 *Sabat*, 1353 *Czobotten*, miasto w pow. świdnickim, u półn. podnóża góry t. n., nad rzką Ślęzą, wzn. 532 st. npm. (góra zaś 2200 st), odl. $2^1/_2$ mili od Świdnicy, 5 mil na płd.-zach. od Wrocławia. Posiada kościół par. katol., kościół par. ewang., kaplicę katol. św. Anny słynącą cudami i odpustami, szpital, szkoły, młyn. Ludność trudni się przeważnie rolnictwem. Do miasta należy 356 ha roli, 49 ha łąk, 499 ha lasu. W 1843 r. było 142 dm., 1620 mk. (1346 kat., 271 ew., 3 żyd.); 1885 r. było 193 dm., 577 budyn., 2344 mk. (1079 męż., 1265 kob.; 1426 kat., 889 ew., 28 żyd.). Miasteczko to do 1810 r. należało do klasztoru na Piasku we Wrocławiu, następnie przeszło na własność rządu. Dobra rządowe składają się z 51 ha roli, 46 ha łąk i 2293 ha lasu, tworzącego odrębne leśnictwo. 2.) **S.**, niem. *Zobten am Bober*, wś, pow. lwowski (Szląsk), par. kat. i ew. w miejscu. Wś ma 307 ha, 123 dm., 636 mk. (127 kat.). Dobra S. mają obszaru 451 ha, 7 dm., 43 mk. (11 kat.). 3.) **S.**, niem. *Zobten*, dobra w pow. strzygłowskim, par. ew. Oleśnica, kat. Strzygłów; 290 ha, 1 dm., 5 mk. (1 kat.).

Sobótki Pieńki, ob. *Pieńki* 14.)

Sobótkowa Woda, potok w pow. niemczyńskim, ob. *Grunów* 5.).

Sobotkówka, wś par. pod Mohylowem Podolskim. Istniała w XVIII w. (ob. t. VI, 614).

Sobotnie, jezioro w płn. części pow. grodzieńskiego, między Kotrą a Pyrrą.

Sobotniki, mko, pow. oszmiański, ob. *Sabotniki.*

Sobotów, 1470 r. *Szopothow*, wś, pow. stanisławowski, na płd. brzegu Dniestru, o 18·7 klm. na zach. od Halicza (sąd pow. i st. tel.), o 11·5 klm. Wojniłowa (urz. poczt.). Obszar dwor. 87 mr., włośc. 572 mr. W 1870 r. 272 mk., w 1880 r. 342 mk.; rz.-kat. 10, par. Martynów Nowy (na płn. brzegu Dniestru), gr.-kat. 258, par. Siwka. W akcie wydanym w Haliczu 30 stycznia 1470 r., którym Ihnat z Kutyszcz, sędzia halicki, i Mikołaj Sieniawski, podsędek, poświadczają, że Elżbieta ze Żmigroda, córka Teodoryka z Jazłowca, ssty kamienieckiego, zamężna Masłowska, sprzedała Janowi Kole z Dalejowa, podkom. halickiemu, dwie części działu swego na Martynowie, a trzecią mu darowała; między wsiami do

działu należącemi wymieniony jest Sobotów. *B. R.*

Sobotówka, *Subotówka*, wś rząd. nad Dniestrem, pow. jampolski, okr. pol. i gm. Dzygówka, sąd i par. katol. w Jampolu, ma 211 osad, 672 mk., 1151 dzies. ziemi włośc., 56 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Michała, wzniesiona w 1762 r., z 1151 parafianami. Posiada przystań na Dniestrze, przez którą w 1886/7 r. wyprawiono zboża za 2520 rs. i materyałów leśnych za 250 rs. Podług Marczyńskiego znajduje się tu kamień wapienny płytowy, w kolorach, opoczysty i gips w małej ilości. Należała z Jarugą do Potockich, zamieniona w 1768 r. na sstwo smotryckie, następnie wchodziła w skład sstwa jarugskiego, nadanego w 1812 r. gen. Czaplicowi na 12 lat, z opłatą kwarty 1105 rs. *Dr. M.*

Sobotowo, pow. czehryński, ob. *Subbotów*, *Subotów*.

Sobów, wś i fol., pow. opatowski, gm. i par. Ożarów, odl. od Opatowa 23 w., ma 4 dm., 165 mk. W 1827 r. było 11 dm., 58 mk.; par. Przybysławice. W 1885 r. fol. S. rozl. 716 mr.: gr. or. i ogr. 436 m., pastw. 2 mr., lasu 263 mr., nieuż. 15 mr.; bud. mur. 1, z drzewa 8; płodozm. 4-pol.; las nieurządzony. Wś S. os. 14, mr. 75.

Sobów, wś, pow. tarnobrzeski, w nizinie nadwiślańskiej, na lew. brzegu pot. Mokrzyszowa (Trześnia), u ujścia do Łęgu pot. Waleryi, wzn. 167 mt. npm. S. zajmuje podmokły, niski obszar, pokryty przez łąki i pastwiska. Par. rz.-kat. w Wielowsi. Wś ma 216 dm. i 1148 mk. (1115 rz.-kat. i 33 izrael.). Obszar więk. pos. zajmuje 14 mr. łąk; pos. mn. ma 954 mr. roli, 614 mr. łąk i 555 mr. past. Była to wieś królewska, w której przywilejem z 7 stycz. 1375 r. nadała królowa Elżbieta niektóre daniny od kmieci Dirsce, wdowie po Rafale Tarnowskim, kaszt. wiślickim (Kod Małop., I, 386). Przywilej ten potwierdził Zygmunt I w 1518 r. W połowie XV w. S., w par. Wielowieś, wś królewska, miała łany km., karczmy, zagr., folwarki, z których płacono dziesięcinę snop. i konopną pleb. Wielowsi (Długosz, L. B., II, 357). Graniczy na zach. z Zakrzowem, na wschód z Furmanami i lasem furmańskim, na płd. z Orliskami, częścią Zapawy, a na płn. z Baranami, wólką do Furman. *Mac.*

Sobowe Rachny, pow. hajsyński, ob. *Rachny* 3.).

Sobowice, wś i fol. nad rz. Nidą, pow. jędrzejowski, gm. Mierzwin, par. Imielno, odl. 14 w. od Jędrzejowa. W 1827 r. było 35 dm., 230 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. 740 mr.: gr. or. i ogr. 448 mr., łąk 104 mr., pastw. 79 mr., lasu 81 mr., nieuż. 28 mr.; bud. mur. 3, z drzewa 12; las nieurządzony. Wś S. 49 os., 268 mr. W połowie XV w. wś S., w par. Jemielno, własność Stanisława Zakrzowskiego Różyca (Długosz, L. B., I, 132). W r. 1581 wś S. w części Pawłowskich miała dwa półłanki, 9 zagr. z rolą, 7 kom. bez bydła, 2 rzem., 1 piek.; Jasieński $3^1/_2$ łan. km., 1 zag. bez roli, 1 rybitwa.; Wygnański 2 zag. z rolą, 2 kom. bez bydła; Zagórski $^1/_2$ łana (Pawiński, Małop., 87, 439). *Br. Ch.*

Sobowidz, niem. *Sobbowitz*, dok. 1410 *Sobowicz*, 1456 *Subitz*, *Sobitz*, *Suhbevicz*, *Subifit*, wś, domena i nadleśn. król., pow. tczewski, przy dr. żel. między Pszczółkami a Skarszewami i szosie do Trąbek (par. katol.); na płd. od wsi duże jez. Sobowidzkie. Gleba żyzna, okolica lesista. Z fol. Rościszewkiem obejmuje domena 807 ha (561 roli, 172 łąk). W 1885 r. 48 dm., 131 dym., 705 mk. (217 kat., 461 ew., 19 dyss., 8 żyd.). Nadleśnictwo obejmuje 1137 ha, reszta 895 ha leży w pow. gdańskim górnym. S. posiada kościół par. ew., szkołę ew., gorzelnię parową, cegielnię, młyn wodny, piekarnię i cukrownię, która r. 1887/8 przerobiła 187,235 cent. buraków. Za czasów krzyżackich S. był grodem (castrum) i siedzibą wójta tczewskiego. Zamek obronny wystawili zapewne Krzyżacy po zajęciu lewego brzegu Wisły, na początku XIV w. Po bitwie pod Grunwaldem opanowali go Polacy, ale wkrótce z niego ustąpić musieli. R. 1450 odbierał tu w. m. Ludwik v. Erlichhausen hołd od rycerstwa z wójtowstwa tczewskiego. R. 1456 napotykamy tu jeszcze wójta krzyżackiego (Vogt von Subitz), ale r. 1459 zniszczyli Gdańszczanie zamek. Około r. 1512 woj. pomorski Jerzy Bażyński zaczął zamek na nowo odbudowywać. Na zażalenie zaniepokojonych tem Gdańszczan, Zygmunt I rozstrzygnął, że wojewoda może wystawić zamek, ale nie wolno mu wznieść żadnych warowni. W 1585 r. ustępuje Ludwik Bażyński dobra wraz z zamkiem Janowi (Hans) Beier. Około r. 1643 trzyma tę dzierżawę Gdańszczanin Gerhard v. Proenen. Ale rycerstwo okoliczne domagało się, aby tylko całym gminom takie dzierżawy trzymać było wolno. Wszczął się ztąd proces, który dzierżawca przegrał (1643 r.), poniosłszy w kosztach 13,000 fl. straty. Staraniem króla zatrzymał jednak w dzierżawie dobra Mokry Dwór i Hochzeit, które mu też odebrać grożono. W XVII w. spotykamy tu starostów niegrodowych, którzy utrzymywali kaplicę, zwaną w aktach kościołem (ob. Utrac. kościoły ks. Fankidejskiego, str. 206). R. 1648 płacił tu sstа sobowidzki Prin 92 fl. 20 gr. R. 1710 pobierał prob. w Trąbkach z dworu 4 kor. żyta i tyleż owsa, to samo i z młyna (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 176). Według taryfy na symplę z r. 1717 płaciło sstwo 10 zł. (Cod. Beln. w Peplinie, str. 84),

Wizyt. Rybińskiego z r. 1780 donosi, że wówczas było w S. 97 kat. i 65 akat. Za okupacyi pruskiej należał do dóbr fol. Kramsk, leżący w gdańskich nizinach. R. 1868 dzierżawa domeny sobowidzkiej i fol. Rościszewka (2820 mr. roli) wynosiła 7690 tal. (ob. Land v. Leute d. Landkr. Danzig von Brandstaeter, str. 193). Zamek tutejszy leżał na półwyspie wchodzącym w jezioro. Na płn.-zach. od zamku przechodzi starożytna droga starogardzko-gdańska. Dziś zachowały się tylko szczątki muru i mały sklep. Plan i opis zamku podał Heise (Bau—und Kunstdenkmaeler der Prov. Westpreussen, str. 134). Sobowidzkie sstwo niegrodowe, w pow. gdańskim, tczewskim i nowskim, podług lustracyi z r. 1664 składało się z wsi: Sobowidz, Trąbki, Dalwin, z folw. Postałowo, Rukocin, Klępiny i Rościszewko. W czasie lustracyi znaczna bardzo ilość sum była umieszczona na tem sstwie. W r. 1777 posiadał je Szymon Kicki, opłacając kwarty złp. 1987, a hyberny złp. 1962 gr. 27. Od d. 13 września 1772 r. zabrane przez rząd pruski. *Ks. Fr.*

Sobowizna, w XVI w. *Sobowyny*, attyn. dóbr Libiszów, w pow. opoczyńskim. Na początku XVI w. wś Sobowiny, w par. Libiszów, dawała pleb. dziesięcinę wartości do 2 grzyw. (Łaski, L. B., I, 699).

Sobowo, wś i fol. nad rzką Kamienicą, w pobliżu Wisły, pow. lipnowski, gm. Brudzew, par. Sobowo, odl. 24 w. od Lipna, posiada kościół par. murowany, szkołę początkową, 17 dm., 272 mk. W 1827 r. było 19 dm., 141 mk. W 1885 r. fol. S. rozl. mr. 930: gr. or. i ogr. mr. 721, łąk mr. 94, past. mr. 14, lasu mr. 73, nieuż. mr. 28; bud. mur. 8, z drzewa 14; las nieurządzony; pokłady torfu. Wś S. os. 31, mr. 94. W 1564 r. było 10 kmieci na półłankach, poddanych Mateusza Blocha. Płacono poboru 2 fl. 25 gr. (Pawiński, Wielkp., I, 276). Według wizytacyi z 1669 r. założycielem parafii w 1403 r. był Piotr Chłański „de Sobowo et Michałkowo", potwierdził erekcyą Jakub Buczacki, bisk. płocki. Ks. Bartłomiej Słubicki, dziedzic Sobowa, założył na początku XVIII w. fundamenta murowanego kościoła ale stanęła na nich drewniana budowla, dopiero w 1816 r. wzniesiono obecny murowany kościół staraniem Rom. Paprockiego, dziedzica (Gawarecki, Ziemia dobrz., 101). S. par., dek. lipnowski, 1138 dusz. *Br. Ch.*

Sobozin, *lacus Sobis*, 1330 *Sowicz*, jezioro pod Prabutami, pow. suski.

Sobro, jezioro w pow. ostaszkowskim gub. twerskiej, o 25 w. od Ostaszkowa, przy drodze do Russy Starej, ma 6 w. długości a 3 w. szerokości. Wypływa z niego rzka Sobryca, uchodząca do jez. Seligier, wpadają zaś rzki Łoszewica i Zdannica. Rybne.

Sobrost 1.) *Gross* (*Kozłowo?*), wś, pow. gierdawski, st. p. i tel. Gierdawy; 119 ha, 28 dm., 126 mk. 2.) **S.** *Klein*, *Kozłówko*, wś, tamże; 455 ha, 31 dm., 174 mk. 3.) **S.**, dobra, tamże; 583 ha, 30 dm., 152 mk. 4.) **S.** *Gross*, wś, pow. darkiejmski, st. p. Szabienen; 347 ha, 92 dm., 414 mk. 5.) **S.** *Klein*, wś, tamże, st. p. Launingken; 123 ha, 15 dm., 74 mk. 6.) **S.**, pow. lecki, ob. *Ostrowo* (t. VII, 712).

Sobszczyzna, młyn w dobrach Sromótka, pow. piotrkowski.

Sobuczyna al. *Huta Stara*, wś i fol. nad rz. Sobuczyną, pow. częstochowski, gm. Huta Stara, par. Częstochowa; wś ma 9 dm., 67 mk., 87 mr.; fol. 1 dm., 3 mk., 112 mr. Ob. *Huta* 90).

Sobuńsk, dobra, pow. rohaczewski, par. kat. Czeczersk, należały do sstwa niegrodowego Niemkowicze.

Sobtura, góra, ob. *Pohoryłówka*.

Socha 1.) w XVI w. *S. major* i *minor*, wś i fol., pow. turecki, gm. Grzybki, par. Warta, odl. od Turka 32 w.; wś ma 21 dm., 178 mk.; fol. 4 dm., 36 mk. W 1827 r. 14 dm., 91 mk. W 1874 r. fol. S. rozl. mr. 794: gr. or. i ogr. mr. 562, łąk mr. 15, past. mr. 112, lasu mr. 80, nieuż. mr. 25; bud. mur. 4, z drzewa 12. Wś S. os. 51, mr. 212. Na początku XVI w. S. duplex, w par. Warta, dawały ze wszystkich ról folw. w S. major i z 2 łan. fol. w S. minor, dziesięcinę pleb. w Warcie, z innych ról i od kmieci dawano na stół arcybiskupi a pleb. tylko kolędę (Łaski, L. B., I, 411). W 1553 r. S. major ma 9 łan., w 1576 r. 11 łan.; S. minor w 1553 r. 5 łan., część Skecznowskiego $1^1/_2$ łan., w 1576 r. 2 łan. (Pawiński, Wielkop., II, 221). 2.) **S.**, os. fabr., pow. gostyński, gm. Duninów, par. Radziwie. Jest to filia papierni w Soczewce, wyrabiająca papier do pakowania i tekturę do krycia dachów. 3.) **S.**, pow. radomski, ob. *Chomentów S.* Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1508 wś Socha i Chomąthów Pusch, własność Stanisława de Chomathow Pusch i Jana de Chomethow Sochy, płaciły pob. 1 grzyw. i 30 gr. (Pawiński, Małop., 470). *Br. Ch.*

Socha 1.) dobra, pow. kobryński, w 4 okr. pol., gm. Drohiczyn, o 57 w. od Kobrynia. 2.) **S.**, wś, tamże, o 62 w. od Kobrynia.

Socha, *Socher-* i *Zochermuehle*, młyn, pow. gnieźnieński, o 9 klm. na płn. od Powidza.

Sochaczew, 1231 r. *Sochacew*, 1297 r. *Zochacof*, miasto powiatowe gub. warszawskiej, pod 52°12′8″ szer. płn. i 38°0′ dług. wschod. od F., nad rz. Bzurą, na praw. wyniosłym brzegu, pomiędzy ujściem dwóch prawych dopł. Bzury: Pisi i Utraty, odl. $50^1/_2$ w. od Warszawy (droga bita), 24 w. od Łowicza (droga bita), 24 w. od Błonia, około 30 w. od Rudy Guzowskiej (st. dr. żel. warsz.-wied.), 18 w.

od ujścia Bzury do Wisły, naprzeciw Wyszogrodu. Równiny otaczające miasto mają w wynioślejszych punktach wzn. do 300 st. npm. z lew. brzegu Bzury, z prawego zaś ciągnie się rozległa równina, utworzona przez schodzące się doliny Wisły i Bzury. Miasto posiada kościół par. murowany, kościół poklasztorny, szkołę początkową, sąd pok. okr. VII, urząd powiatowy, magistrat, st. pocz. i tel., koszary wojskowe, 9 ulic, 75 dm. murow., 169 dm. drewn., 6794 mk. (1888 r.). Dwie małe fabryki mają produkcyi rocznej do 2000 rs. Obszar miasta i pól miejskich wynosi 543 mr. W 1800 r. było 142 dm., 1451 mk. (972 żydów), 91 rzemieśl. (52 żydów); 1828 r. było 205 dm. (68 murow.) i 3237 mk. (2474 żyd.), obszar miejski obejmował 585 mr. i 207 pręt.; 1858 r. było 234 dm. (59 mur.) i 3913 mk. (3118 żyd. i 31 Niemców); domy ubezpieczone były od ognia na 130,060 rs.; 1881 r. było 5696 mk. Dochody miasta w 1881 r. wynosiły 5277 rs., rozchód 5190 rs., kapitał zapasowy 10,028 rs., żelazny 1206 rs. (1877 r.); w 1858 r. dochód wynosił 2875 rs. Na rzece pod miastem most drewniany na palach. Po za miastem, w stronie połudn., na wyniosłym wzgórzu nad rzeką, ruiny zamku. Zawiązkiem osady był gród wzniesiony na krawędzi zachodniej wielkiej puszczy (Kampinoskiej), zajmującej obszar pomiędzy Wisłą a Bzurą. Dla leśnej ludności puszczy S. był centrem kościelnym, sądowym i targowiskiem, ważniejszym od Błonia, w skutek położenia zachodniego. Zależność kościelna obszaru tego z Czerskiem i Warszawą od bisk. poznańskiego świadczy o dawnej łączności tych okolic z piastowską Polską. W 1221 r. pojawia się pierwszy kasztelan sochaczewski. W 1231 r. Konrad, ks. mazowiecki, uwalnia wsi bisk. poznańskiego „per Sochacew et Cirsk et per Scrinno constitutas“ od opłat i powinności książęcych (Kod. Wielk., Nr. 132). Widzimy ztąd, iż S. jest już centrem ziemi, noszącej od niego nazwę. Że przy grodzie istnieć musiała dość znaczna osada miejska świadczy wczesne wzniesienie dwu kościołów (parafialny i dominikański?). W 1257 r. Bogufał, bisk. poznański, na prośbę księcia pozwala biskupowi mazowieckiemu (płockiemu) „in nostra diocesi duas ecclesias de Sochacew et duo altaria de Blone consecrare concederemus“ (Kod. Maz., 22). Biskup poznański Jan nawiedza S. w 1280 r. i wydaje tu akt udzielający kościołowi w Czerwińsku pewne odpusty (Kod. Mucz. Rz., I, 112). Długosz opowiada, iż Konrad, ks. mazowiecki, przyzwał w 1286 r. dla odebrania Łokietkowi Gostynina oddziały Litwinów i Rusinów, które następnie, działając na własną rękę, zdobyły i złupiły zamek sochaczewski. W 1294 r. Witenes, ks. litewski, na czele Litwinów, Prusaków i Żmujdzinów, za przyzwoleniem i współudziałem Bolesława, ks. mazowieckiego, napadł na Łęczycę, złupił i spalił kollegiatę. Kazimierz, ks. łęczycki, z niewielkim oddziałem puścił się w pogoń i dopędził u przeprawy przez Bzurę pod Sochaczewem z lew. brzegu, na obszarze wsi Trojanowa czy też Żukowa. W nierównej walce ginie sam Kazimierz a rycerstwo w ucieczce znajduje zgon w nurtach wezbranej wtedy Bzury. W 1279 r. bawi w grodzie S. ks. Bolesław, syn Ziemowita, i nadaje bisk. poznańskiemu Janowi pięć wsi i lasy. W tymże czasie w drugim dokumencie potwierdza swobody nadane biskupom pozn. przez swoich poprzedników (Kod. Mucz. Rz., I, 153). W 1351 r. Kazimierz W. zawiera układ z Ziemowitem i Kazimierzem, synami Trojdena, mocą którego ziemia płocka, wizka i zakroczymska miały być włączone do korony a ziemia sochaczewska z zamkiem, wzięta lennym prawem od króla, powinna mu być zwróconą. W 1355 r. Kazimierz W. nadaje Ziemowitowi ziemię warszawską i zamki: Ciechanów, Sochaczew, Wiskitki, Nowogród, Nowydwór z ich okręgami (Kod. Mazow., 69). W 1377 r. Ziemowit zwoływa do S. dostojników mazowieckich i przedstawia im zebrane z pewnemi zmianami ustawy i prawa zwyczajowe mazowieckie. Przy podziale Mazowsza między synów Ziemowita, w Płocku 1379 r., młodszy Ziemowit otrzymał Płock, Gostyń, Sochaczew, Rawę i Płońsk. W 1434 r. syn tegoż Ziemowita, także Ziemowit, nadał miastu wolne rybołówstwo na Bzurze, pastwiska, używalność pewnych ról i te swobody jakie miały Sandomierz i Radom. W 1476 r. król Kazimierz wciela S. wraz z ziemią do Korony i potwierdzając dawniejsze przywileje i nadanie prawa chełmińskiego, dodaje nowe, tyczące się handlu suknami na jarmarkach w Lublinie i mostu na Bzurze. Jednocześnie w drugim akcie porównywa sukienników S. z sukiennikami Sandomierza i Radomia, pozwalając sprzedawać swobodnie w Lublinie i na Rusi całej. W 1477 r. nadaje miastu jarmark na drugą niedzielę po Wielkanocy (Kod. Maz., 267—269, 284). W 1518 r. Zygmunt I pozwala zbudować most na Bzurze i pobierać mostowe po 6 obolów od wozu. W 1549 r. mostowe po 9 denarów od woza, konia, wołu, czyniło flor. 32. Cło królewskie od konia gr. 1, od furmańskiego wozu, wołu, jałowicy 9 den.; cło kasztelańskie, takie jak królewskie, uczyni fl 250; cło nowo dane wojewodzie rawskiemu przez Zygm. Augusta, takie jak królewskie, które nie w S. miało być pobierane ale w Rozlazłowie, wsi królew. za mostem, w ziemi gostyńskiej; cło dawne, zwane *biczowe* na wojskiego sochacz. od konia, wołu i

bydlęcia den. 4 (Lustr. IV, 290v i H. 88v). Lustracya z 1566 r. podaje: „Domów klaszt. św. Dominika 38, które czynsze i inne podatki płacą klasztorowi, byli przedtem zawsze pod posłuszeństwem burmistrza, tak jako insi poddani król. Teraz swych poddanych osobny urząd podbieli sobie mnisi, tak iż nie są posłuszni prawa miejsk., stróży ani szarwarków miejskich, ani od wozów król., ani podwód równo z miastem ciągnąć chcą, a jednych wolności miejskich równo z miastem używają. Przeto się tam wielkie swawoleństwa w tych domach dzieją. Mają przywilej; że nie winni dawać podwody, bo dawają 18 łasztów owsa do zamku“ (IV, 99). Przytykając do żyznego obszaru ziemi gostyńskiej, S. staje się ogniskiem ożywionego przemysłu. Dokumenty z XV i XVI w. wymieniają do 22 cechów rzemieślniczych. Między innymi byli: złotnicy, iglarze, miecznicy, nożownicy, rusznikarze, łukownicy, batożnicy, kobiernicy, paśniki, siodlarze, munsztukarze itp. Lustracya z 1599 r. powiada: „domów miejskich osiadłych jest 329, pustych 7, komorników 40, domów klasztornych 32. Rewizorowie opisali, iż ma być tylko 8 domów żydowskich. Mieszczanie skarżyli się na nie, iż im są niepożyteczni i wykupują z rynku łoje, skóry, wełny i inszo potrzeby do rzemiosła należące. Z każdego domu żydowskiego, których jest 20 a komorników 16, dają staroście na każdą wielką noc pieprzu pocztowego z domu funt a komornicy po pół funta. Zamek na kopcu okrągłym w około murowany, stary, poresowany, we środku z drzewa budowany. Pod tym kopcem przykop i wał ze 3 stron a z czwartej rzeka Bzura. Do zamku jest most wielki, dobry do wjechania, z poręczem. W bramie jest hakownic 9 i działko żelazne. Łaźnia przy zamku“. Według lustracyi z 1620 r. 22 domy żydow. dawały 22 funtów pieprzu, wartości 13 fl. 6 gr. Gdy domy te pogorzały, nie odbudowywali z powodu dekretu króla. Przy pospolitem ruszeniu mieszczanie obowiązani są dostarczyć wóz wojenny z 4 ludźmi. Koronacyjnego dają 14 grzywien. W miarę tego jak od XVII w. upadał przemysł miejski, wzmagał się napływ ludności żydowskiej. W wojnie 1794 r. S. był ważnym punktem zajmowanym przez wojska pruskie, które usypały tu szańce. Około 1800 r. na 1451 mk. było 972 żydów, a już w 1828 r. na 3237 mk. 2474 żydów. Zamek, pierwotnie z drzewa i kamieni zapewne, następnie z cegły (w XV w.?), zniszczony przez Szwedów, odbudowany w części 1790 r. przez starostę Walewskiego. Jeszcze około 1815 r. stały dwie baszty. W pobliżu zamku stanął zapewne najdawniejszy kościół, pierwotnie kaplica a następnie kościół parafialny (drewniany?), który spłonął 1792 r. i nie został odbudowany. Kościół i klasztor dominikanów założony został podobno w 1244 r. przez ks. Ziemowita. Do kościoła tego przeniesiono, po spaleniu parafialnego, parafią, którą zarządzał zawsze świecki proboszcz. Obecny kościół poklasztorny pochodzi z 1784 r. Starożytny kościołek św. Ducha, przy szpitalu dla ubogich, już na początku obecnego wieku nie istniał, rozebrany z powodu ruiny. Czwarty kościół z klasztorem dominikanek, fundacyi Anny z Nieborowskich Łuszczewskiej, podkomorzyny sochaczew., w 1750 r., został w 1821 r. obrócony na użytek wojskowy a zakonnice przeniesiono do Piotrkowa. Dzieje S. skreślił W. Hip. Gawarecki („Pam. hist. płocki“, II, 1830, str. 140 i nast.). S. par., dek. t. n., 4636 dusz.

Kasztelania sochaczewska pojawia się na początku XIII w. Na akcie nadającym wieś Obiccanowo klasztorowi czerwińskiemu w 1221 r. podpisał się „Rfalanca (?) castellanus de Sochaczew“ (Kod. Mucz. Rzyszcz., I, 25). Wspólna zależność kościelna od biskupów poznańskich wskazuje, iż obszar okolic Sochaczewa stanowił pierwotnie jedną całość z ziemią czerską, która w miarę zaludniania się rozpadała się na części drobniejsze. Przy końcu XIII w. występuje ziemia warszawska, rawska a więc musi być i sochaczewska, choć ją w dokumentach, z całym szeregiem dostojników ziemskich, spotykamy dopiero w XIV w. W akcie z 1359 r. ks. Ziemowit tytułuje się księciem Mazowsza i panem ziem: czerskiej, warszawskiej, rawskiej, sochaczewskiej itd., w tymże akcie nawet zwie ziemię sochaczewską księstwem (ducatus) (Kod. Wielk., Nr. 1404). Ziemia ta następnie rozpada się na dwa powiaty: sochaczewski i mszczonowski. Starostwo sochaczewskie powstało zapewne po wcieleniu S. do Korony w 1476 r. Na początku XVI w. starostą jest Krzysztof Szydłowiecki (Kod. Mucz. Rz., II, 609, 688). Podług lustracyi z r. 1664 składało się starostwo z miasta S. z zamkiem, wsi Czerwonki i dzierżawy Guzów. W r. 1771 posiadał je Waleryan Łuszczewski, opłacając kwarty złp. 1535, a hyberny złp. 1012 gr. 4. Na sejmie z r. 1773—1775 zatwierdzono temuż posiadanie emfiteutyczne tych dóbr.

Sochaczewzki powiat ob. t. XI.

KONIEC TOMU DZIESIĄTEGO.

Biblioteka Główna
Akademii Sztuki Wojennej
19/3 t. 10
13-000019-010-0